

GENIUS
KIS
LEXIKONA
1933

GENIUS KIS LEXIKONA

NYOLCSZÁZ KÉPPEL
ÉS HARMINCKÉT MŰMELLÉKLETTEL

BUDAPEST
GENIUS KÖNYVKIADÓ RT KIADÁSA
1933

A

A, a. Pénzeken **A** az illető ország fő pénzverőhelye (Körmöc, Bécs, Párizs stb.). — Zeneben **a** a skála hatodik hangja. — **A** a zseborák szabályozóján a. m. avancer (gyorsítani). — **A** vagy **a** dátumokban a. m. anno (évben), **a** a kereskedelemben a. m. egységenként.

Aachen, porosz város, 155.000 l. Textil-, mechanikai és vegyszeti ipar. Fürdőhely. A román székesegyházban van Nagy Károly frank császár sírja és a magyar kápolna, amelyet IV. Károly császár építtetett 1364—67.

Aacheni magyar kápolna

Aargau, Svájc egyik kantonja 240.000 német l. Fővárosa Aarau 11.000 l.
Aba nk., Fejér vm., székesfehérvári j., 4100 l., vasútállomás, posta, táviró, telefon.

Aba Sámuel, magyar király (1041—44), Szt. István sógora. A németek ellen a ménfői ütközetben döntő vereséget szenvedett, fogságba esett és állítólag vetélytársa, Péter kivégeztette.
Abacus (lat.), görög oszlopknál a legfelső fedőlemez.

Abádszalók nk., Szolnok vm., tiszai felső j., 7300 l., vasútállomás, posta, táviró, telefon.
Abafi Lajos, eredeti nevén Aigner (1840—1909), könyvkiadó, író és termékszobuvár. Megírta a szabadkőművéség történetét.

Abaliget kk., Baranya vm., hegyháti j., 790 l., vasútállomás, posta, táviró.

Aba Novák Vilmos, * 1894, festő és grafikus, rajztanár.

Abaposztó, durva, fehér posztó.

Abasár nk., Heves vm., gyöngyösi j., 2700 l., posta, telefon.

Abaujalpár kk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 240 l., ut. Abaujszántó, vasut és postahivatal.

Abaujvecserer kk., Abauj-Torna vm., encsi j., 590 l., ut. és up. Forró-Encs.

Abaujker kk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 600 l., posta, ut. Abaujszántó.

Abaujlak kk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 370 l., ut. és up. Felsővadász.

Abaujsáp kk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 190 l., ut. Halmaj, up. Lék.

Abaujszántó nk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 4800 l., vasut, posta, táviró, telefon, R. k. temploma a 13. sz.-ból.

Abaujszolnok kk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 400 l., ut. Felsővadász.

Abauj-Torna vm. Területe 3223 km², 1910. 158.000 l. Trianon csak a felét hagyta meg Magyarországnak: 1671 km², 83.000 l. Székhelye: Szikszó.

Abaujvár kk., Abauj-Torna vm., gönci j., 780 l., vasut, posta, telefon, ut. Gönc.

Abbaszidák, arab kalifák uralkodócsaládjá, Abul Abbasz alapította. Bagdadban székeltek és 750—1258 uralkodtak.

Abbau (ném.) a. m. lebontás; alkalmazottak számának csökkentése.

Abbazia, klimatikus üdülőhely az Adriai tenger E-i partján, Fiume közelében, 6000 l. Ausztriához tartozott, ma olasz.

Abbe, Ernst (1840—1905), a jenai Zeiss-művek igazgatója, optikai műszerek elméletét fejlesztette.

Abbé (franc.) a. m. apát. Franciaországban a világi papok címe.

Abbreviatura (ol.), a. m. rövidítés, kül. a hangjegyírásban.

A B C szövetség: Argentína, Brazília és Chile között, kötötet 1910.

Abda kk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 1600 l., ut. Ötveny, posta.

Aberhalden, Emil, * 1877, fiziológus, egyet. a franciák ellen harcolt, elfogták, kézbeadulása után (1853). Franciaország barátja lett.

Abd-el-Krim, * 1885, a marokkói rifkabi törzs főnöke, hosszu harc után leverték és száműzték 1926.

Abdera, ó-görög város Tráciában. Közmondásos polgárainak együgyűsége (abderiták).

Aberhalden, Emil * 1877, fiziológus, egyet. tanár Halle-ban.

Abdi (Abd-ur-rahmán), az utolsó budai pasa. Buda visszavételének napja (1636. szept. 2.) csit el.

Abdomen (lat.) a. m. has.

Abdul Hamid, II. (1842–1918), török szultán. Az ifjutorókok trónjától megfosztották 1909.

Abdul Medzsid * 1868. Abdul-Aziz szultán fia, 1922. az izlám kalifája, de 1924. feb. száműzték. Svájcba költözött.

Abel, Ádám és Éva másodszültöt fa. akit Káin megölt.

Abel Jenő (1858–1889), egyetemi tanár, filológus.

Abelard, Pierre (1079–1142), francia filozófus és kritikus teológus. Hiressé vált kitünő előadái és Heloise iránti szerelme révén.

Abencerragok, híres granadai arab törzs, a 15. sz.-ban Az utolsó A. Chateaubriand regénye.

Abercrombie, Lascelles * 1881., modern angol költő és kritikus.

Aberdeen, kikötőváros Skótszágban, 159.000 l., egyetemmel.

Aberráció (lat. a. m. eltérés). 1. Fizikai A. az optikai lencséknek az a tulajdonsága, hogy a rájuk eső fénysugarakat nem egy határozott pontban egyesítik. — 2. Csillagászati A., a csillagok helyének látszólagos eltolódása annak következtében, hogy a megfigyelő a Földdel együtt helyéből émozdul. — 3. Biológiai A., mikor valamely élőlény többé-kevésbé elüt a faját jellemző, u. n. tipikus tulajdonságoktól.

Abert, Hermann (1871–1928), német zenetörténész.

Abesszínia, állam Kelet-Afrikában. Főváro: Addis Abeba. Területe egymillió km². Lakossága kb. 10 millió. Magas frsík, vulkán kus hegyekkel. Legnagyobb csusza 4620 m. Középen van a Tana-tó, ennek lefolyása a Kék Nilus. Sémí lakosai nagyrészt a 330-ban alakult keresztény egyház tagjai. II. Menelik alatt 1895. megvédte függetlenségét az olaszok ellen. 1928 óta az uralkodó Ras Taffari.

Abet Adám * 1867, amerikai magyar zso-

cialista költő és publicista, az Amerikai Magyar Népsszava alapítója.

Ab intestato (lat.) a. m. végrendeletmélküli (örökölni).

Abituriens (lat.) a. m. távozó; a középiskolát végzett, de még nem érettségizett tanuló.

Ablaut (ném.), igető magánhangzóváltozása, pl. singen, sang, gesungen.

Abnormis (lat.) a. m. szabálytalan, kivételes.

Abnormitás a. m. szabálytalanság, kivételenség.

Abo, kikötőváros Finnországban, 59.000 l., egyetemmel. Finn neve Turku.

Abod kisk., Borsod vm., ecelényi j., 1043 l., posta, ut. Szendrő.

Abolicionizmus (lat.) a. m. eltörölés, kül. a rabszolgaság eltörölése elleni mozgalom. A. továbbá a haláltbüntetés és a prostitúció eltörölésére irányuló mozgalom neve is.

Abominabilis (lat.) a. m. szörnyű.

Abonnement (franc.) a. m. előfizetés.

Abonyi nk., Pest vm., abonyi j., 16.100 l.

Abonyi I. Árpád író, (1865–1918). Színművek, regények. — 2. **Géza** * 1892, színész.

Nemzeti Színház tagja. — 3. **Gyula** * 1902, költő és hírlapíró. — 4. **Lajos** író. (1833–1898), család név: Márton Ferenc. Népszínművek, népies elbeszélések, regények. — 5. **Sándor**, * 1881, az állatszövetten m. tanára a bp.-i egyetemen, az állatorvosi főisk. r. tan.

Ab origine (lat.), kezdetről, eredettől fogva.

Abortus (lat.) a. m. elvetélés, hét hónapnál fiatalabb, még nem életképes emberi magzat kiküszöbölődése a méh üregéből.

About, Edmond (1828–1885), francia író és liberális publicista.

Ab ovo usque ad mala (lat.) a. m. a. m. a. tojástól az almáig (rómaiak ebédje). A. tehát a. m. kezdetről.

Abraham, a zsidók őse, az első pátriarcha, Izsák apja.

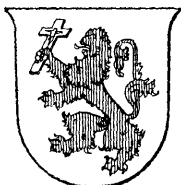
Abrahám I. Andor Ambrus, * 1893, állatbúvár, remontrei kanonok. Egyet. m. tanár. — 2. **Dezso** (Pantantus), * 1875, függetlenségi képviselő 1905–18., Károlyi korm. államtitár, lemondott. 1919. jun. a szegedi korm. miniszterelnöke, 1919. nov. a Huszár korm. belügyi államtitkára, most gyakorló ügyvéd Bpsten. — 3. **Ernő**, P. * 1882, író. Elbeszélések regények, szindarabok. — 4. **Pál**, * 1892, zeneszerző. Operettek. — 5. **Pál** * 1898, zeneszerző, karmester.

Abraham a Santa Clara (1644–1709), erdelti néven Ulrich Megerle, igen népszerű, szokimondó ágostonrendi barát.

Abrai Károly (1830–1915), Hódmezővásárhely polgármestere, író. Történelmi regények.

Abrahamadabra, helyesebben Abbrasadabra, gnosztikus ráolvasási szó, melyet háromszógalakban írtak amuletekre.

Abrányai I. Emil id. (1831–1920) Id. A. Kornél fia. Költő, műfordító, irodalmi kritikus. — 2. **Emil ifj.** * 1882. Id. A. Emil fia. Zeneszerző, a Zeneműv. Főisk. tanára. — 3. **Kornél** id. (1822–1903). Zeneszerző és író. — 4. **Kornél ifj.** (1849–1913). Id. A. Kornél fia,

altatt 1895. megvédte függetlenségét az olaszok ellen. 1928 óta az uralkodó Ras Taffari.

Abet Adám * 1867, amerikai magyar zso-

Iró és publicista és orsz. képviselő. — 5. **Kornél legifj.** (1876–1923), ifj. A. K. fia, hírlapíró.

Ábrányiné Wein Margit, * 1864, operacéneső.

Abrogálni (lat.) a. m. megszüntetni.

Abrubánya, város, Alsó Fehér vm. Trianon óta Romániáé Abrudu néven.

Abrupt (lat.) a. m. hirtelen, átmenet nélkül.

Abruzói herceg (Amadeo Luigi olasz herceg), * 1873, földrajzi utazó, aki 1899–1900-ban az északi sarkra vezetett expedíciót.

Abruzók, az Apenninek középső és legmagasabb része. Legmagasabb csúcsa a Monte Corno (2921 m.).

Abسالon, Dávid király lázadó fia, aki menekülés közben hosszú hajával belcakat egy ágba és így ölték meg.

Abszcisszus (lat.) a. m. tályog.

Abszcissa, l. Koordináta-rendszer.

Abszencia (lat.) a. m. távollét.

Absziut, ürmöből és áizsból készült, igen erős pálinka. Készítése több országban tilos.

Abszolúció (lat.) a. m. feloldás, bűnöktől való feloldozás, vagy egyházi büntetések alól való felmentés. Az előbbi a szentségi, az utóbbi a kánoni A.

Abszolút (lat.) a. m. önmagában véve. föltétlen, korlátlan.

Abszolút festészet, új irány. célja, hogy a művész semmiből sem hasonlító színekkel és formákkal fejezze ki magát és ezekből alkotson önkényes kompozíciókat (merzizmus, szuprematizmus és konstruktivizmus).

Abszolút geometria, Bolyai János (és tőle függetlenül Lobacsévskij) geometriája (1832), mellőzi az euklideszi geometria azon posztulátumát, hogy u. a. síkban fekvő két egyenes mindig metszi egymást, míhelyt egy harmadik metsző egyenessel bezárt egyoldali belső szögek összege kisebb két derékszögnél.

Abszolút hallás, az a képesség, hogy az ember minden segítség nélkül meg tudja határozni a hangmagasságot.

Abszolutizmus (lat.), az Államfő hatalmának föltétlen érvényesülése az Államéletben.

Abszolút magasság, a tenger szintjétől számított magasság.

Abszolutorium (lat.) a. m. végbizonyítvány, fölmentvény.

Abszolút zene, a tisztán zenei eszközökkel és formákkal ható zene. Ellentéte a programzene.

Abszolváni (lat.) a. m. fölmenteni; elvégezni (iskolát).

Abszorpció (lat.) a. m. elnyelés. a fizikában a. m. gáz oldódása folyadékban. — Gázok A.-ja szilárd testek által: adszorpció. — A fény A.-ja a fényugarak teljes vagy részleges eltűnése a testekbe való behatolásuk közben. Az A. az oka a testek színének.

Absztinencia (lat.) a. m. tartózkodás, külszemes italoktól.

Absztrakció (lat.) a. m. elvonás, az az eljárás, amikor több dolognak vagy képzetnek közös ismertetőjeleit kiválasztjuk, a többit pedig elhagyjuk.

Absztrakt (lat.) a. m. elvont.

Abszurdum (lat.) a. m. lehetetlenség, képtelenség.

Abu Bekr, az első kalifa 632–34. Mohamed apósa.

Abukir, kis falu Egyiptomban, Alexandria közelében. 1798 jan. §. itt semmisítette meg Nelson a francia flottát.

Abundantia (lat.), a bőség istennője.

Ab uno disce omnes (lat.) a. m. egyről ismérd meg mindnyájukat (Vergílius).

Ab urbe condita (lat.) a. m. a város (Róma) alapításától; a római időszámítás kezdete. (Kr. e. 753).

Abuzs (lat.) a. m. visszaélés.

Abundantia (lat.), a bőség istennője.

partján. Nevezetessé tette Iero és Leander monadja. — 2. Régi város Felső-Egyiptomban, közelében tempom- és sírromok.

Acacia, a valdói akáé. **A. arabica**, Afrikában, Ázsiában és Ausztráliában tenyésztett fa,

Acacia

mögája az arab gumi. Nálunk üvegházakban tenyésztik az **A. farnesianát**, a sárgavirágú u. n. mimózát.

Acajou (franc.), Szenegambiában termő fehér mahagonifa. A franciák így nevezik a közönséges mahagonit is.

A capella (ol.) a. m. enektétel hangszerkiséret nélkül.

Acat, bogácszerű vetési gyom a fészkesek családjából, amelyet külön eszközökkel irtanak (acatozás).

Accademia della Crusca (rusca a. m. korpai), olasz nyelvújító egyesülés volt. Grassini író alapította 1582.

Accademia Platonica. Lorenzo Medici alapította 1474. Plato bölcseletének művelésére.

Accelerando (ol.), a zenei időmérték fokozatos gyorsítása.

Acel, a kovácsolható vasnak az a fajtája, amelyet edzeni lehet. Azokat az A-okat, amelyek a fizikai tulajdonságuk megjavítása érdekében nikkelkel, wolframmal, vagy krómmal, stb. ötvözöttek, különöleg A-oknak nevezik. A gyártási mód különölegesen szerint viszont van Martin-A., Bessemer-A., tégely-A., elektro-A.

Acelbronz, ón és réz ötvözete. Uchatius vezérőrnagy találmánya (ágyubronz).

Acelmetszet, nyomás utján sokszorosítás céljára acélra metszett rajz. Ezt az eljárást 1820. Ch. Heath találta föl.

Acefát (lat.), valamilyen ecetsavas vegyület.

Acefilién, szénből és hidrogénből álló gáz, amelyet kalciumkarbidből állítanak elő. Világító-ereje a világítógáznak tizenegyszerese.

Acetometer (gör.), műszer az ecet savtartalmának meghatározására.

Aceton (gör.), nyers faszész alkotórésze, zsirok, gyanták, celluloid oldószere, előfordul cukorbetegnek vérében.

Acetum (lat.) a. m. ecet.

Achaia, Peloponnésos északi részében levő terület, ma görög nomos, fővárosa Patras.

Achaimenidák, perzsa uralkodóház, amelyet Nagy Sándor győzött le Kr. e. 330.

Achard, Franz Karl (1753—1821), német vegyész, 1801. építette az első répacukorgyárat.

Achát (gör.), csikos kvarc, féldrágakő.

Acheron i. epeirosi folyó. — 2. Alvilági folyó a görög mitológiában.

Acheson, Edward Goodrich * 1856, amerikai feltaláló, (karborundum, mesterséges grafit).

Achilleion, Írzsébet királyné korfui palotájának neve. Rafael Carito építette 1880—91.

Achilles v. Achilleus, görög mondai hős, Peleus király és Thetis istennő fia. Anyja szüle-

tése után sarkánál fogva a Styxbe mártotta és ezzel sebezhetetlenné vált, sarka (A. sarka) kivételével. Résztvett a Trója elleni hadjáratban és barátja. Patroklos miatti bosszúküldetésben esett el, Páris nyílától sarkán találva.

Achilles-in, a kéthasu és egyhasu lábikraizom közös ina, amely a sarokcsontra tapad.

Achim 1. **András** (1871—1912), 1905. Békcészsaba képviselőnek választotta, megalapította a parasztpártot. 1912 nyarán Zsilinszky Endre és Gábor agyonlőtték. — 2. **Géza** I. Gyóni Géza.

Achmed 1. I. török szultán (1603—17), alatta fejeződött be a 15 éves háború a zsitvatoroki békével (1606). — 2. **III.,** török szultán (1703—30), akit XII. Károly svéd király az oroszok elleni háborúba sodort. Ő kötötte meg a Habsburgokkal a pozsareváci békét (1718).

A. Chr. (ante Christum natum), Krisztus születése előtt.

Acidum (lat.) a. m. sav.

a conto (ol.), a m. számlájára, törlesztése.

Acosta (da Costa), Gabriel d', * 1591 körül katolizált családból, † 1640-ben. Amsterdamban áttért a zsidó vallásra, de később a zsinagóga ellen fordult. Ongyilkos lett.

Acre, angol és amerikai földmértékegység. 1 A. = 0,4047 hektár.

Acs nk., Komárom vm., gesztesi j., a Duna jobbpartján, 5900 l. vasutáll., posta, táviró. telefon. Harcok 1809. a franciák, 1849. az osztrákok ellen.

Acsa nk., Pest vm., váci j., 1200 l. vasutáll., posta, táviró.

Acsád kk., Vas vm., szombathelyi j., 800 l. vasutáll., posta, táviró.

Acsádi Ignác (1845—1906), történetíró és publicista. Két főműve: A magyar jobbágyság története és A magyar birodalom története.

Acsalag kk., Sopron vm., csornai j., 790 l. ut. és up. Bósárkány.

Acsay Antal (1861—1918), pedagógiai író.

Acsin, valaha független szultánság Szumatra szigetén, ma a hollandoké; 710.000 l.

Acseszér kk., Veszprém vm., zirci j., 1000 l. ut. Magyarorszobathely.

Act (A. of Parliament rövidítése), az angol közjog értelmében a parlamenttől hozott és a királytól szentesített törvény.

Acta (lat.) 1. jegyzőkönyvek, ügyiratok. — 2. A ker. irodalomban apostolok, mártírok és mások cselekedetei, életrajza, vagy leendői.

Acta diurna (lat.) a. m. napi események; az ókori római hivatalos közlöny, amely Kr. e. 131. indult meg.

Acta sanctorum (lat.) a. m. szentek cselekedetei, címe egy 62 kötetes műnek, amelyet a Bollandisták (l. o.) irtak.

Actio (lat.) a. m. cselekvés; jogi ért.: ke-
reset.

A haldokló Achilles szobra az Achilleionban

Action Française, a francia királypártiak szervezete és lapjuk neve.

Actium, hegyfok Görögország nyugati partján, Akarnaniában, ahol Octavius legyőzte Antoniuszt és Kleopátrát Kr. e. 31.

Aczél 1. **Endre**, * 1865, író és hírlapíró. — 2. **Henrik** * 1876, festő és iparművész. — 3. **Ilona**, színésznő, a Nemzeti Színház tagja.

Csathó Kálmán író felesége.

A. D. (lat.: anno Domini), az Ur évében, vagyis Krisztus születése után.

Ada, nagyközség, Bács-Bodrog vm., 12.500 l. Trianon óta Jugoszláviáé.

Ad absurdum (lat.) a m. képtelenségig vinni a dolgot.

Adács, nk., Heves vm., gyöngyösi j., 3800 l. vasutáll., posta, táviró, telefon.

Ad acta (lat.) a m. az irattárba, vagyis félre (tenni az ügyet).

Adagio (ol.), zenében: lassan, nyugodtan. **A.** assai, vagy **A.** molto, még lassabban.

Ada Kálé, kis sziget az Aldunán, Orsova alatt. 1878-ban osztrák-magyar csapatok szállták meg. 1915-ig névleg Törökországhoz tartozott; a balkáni háború után Magyarországhoz került. Trianon óta Romániáé.

Adalbert, Szent, (956–990), prágai püspök (cseh neve Vojtech). 994–5-ben járt Magyarországon, a poroszok térítésében mártírhalt.

Adalia, török kikötő Kis-Ázsia D.-i partján 25.000 l.

Ádám, a biblia elbeszélése szerint az első ember.

Adam, 1. **Adolphe Charles** (1803–1856), francia operaszerző, 53 operája közül legismertebb: »La poupée de Nuremberg«. — 2. **Albrecht**, német csatafestő (1786–1862).

Ádám 1. **Éva**, * 1875, erdélyi szül. írótnő.

— 2. **Jenő**, * 1896, zeneszerző, népdalgyűjtő.

— 3. **Lajos**, * 1879, sebész, bp.-i egyet. ny. r. tanár.

Ádámcsutka, a férfiak gégefőjének kiálló része. A hagyomány szerint a tiltott alma csutkája Ádám gégefőjében megakadt.

Adamello, az Ortler Alpok csúcsa, 3547 m.

Adamiták, az emberiség ősi állapotának visszaállítására alakult szekta, tagjai metelenül jártak.

Adams, 1. **Jane**, * 1860, a nemzetközi nőmozgalom és szociálpolitika vezető egyénisége, a chicagói Hull House nevű szociális telep (settlement) alapítója, számos közgazdasági és szociálpolit. művet írt. — 2. **John** (1739–1826), az Egyesült-Államok második elnöke (1797–1801), — 3. **John-Quincey** (1767–1848), **A. A.** fia, az Egyesült-Államok hatodik elnöke (1825–29).

Adana, a hasonnevű török vilajet fővárosa Kisázsianban, 64.000 l.

Adánd kk., Somogy vm., tabi j., 1700 l., vasutáll., posta, táviró.

Adaptálni (lat.) a m. hozzáalkalmazni, átalakítani.

Adásztevel nk., Veszprém vm., pápai j., 1400 l., ut. Nagygyimót, up. Tapolcafé.

Ad audiendum verbum (reglun), (lat.) a m. a (királyi) szó meghallgatására (valakit maga elé idézni).

Ad Calendas graecas (lat.) a m. a görög kalendárig, vagyis sohanapjára, mert a görög naptárban nem voltak kalendák.

Adá, a Po mellékfolyója, átfolyik a Comotavon.

Addió (lat.) a m. hozzáadás, összeadás.

Addison, Joseph (1672–1719), angol író, szerk. a »Tatler« és »Spectator« c. nagyfontosságú irodalmi hetilapokat.

Adász-Abeba, Abesszinia fővárosa 70.000 l.

Adekvát (lat.) a m. teljes, megfelelő.

Adelaide, Délaustrália fővárosa 290.000 l.

Adelsberg (ol. Postumia), olasz határváros Triesttől EK-re, 4000 l. Cseppkőbarlangja 4 km.-nél hosszabb.

Adelung, Johann Christoph (1732–1806), német nyelvész.

Aden, kikötőváros a Vörös-tenger kijáratánál, 20.000 l. 1829 óta az angoloké. Szénállomás.

Adenoid vegetációk, a garatmandula túltengése folytán fejlődnek az orrgaratüregekben, főleg gyermekeknel.

Adeptus (lat.), aki az alkímia belső titkaiba bele van avatva.

Adhézió (lat.) a m. tapadás; szilárd vagy folyékony testek részecskéinek (molekuláinak) ellenállása az őket szétválasztani akaró erővel szemben, főleg két különböző test molekuláinál. A részecskék e tulajdonságán alapszik a hajcsövesség (l. o.), a forrasztás, ragasztás, festés stb.

Ad hoc (lat.) a m. erre, erre a célra; alkalmi intézkedés egy különleges célra. **A.** bizottság, csak egy bizonyos ügy megvizsgálására vagy végrehajtására.

Ad hominem (lat.) a m. emberhez; pl. **A.** érvelés, amely annak az embernek az értelméhez van mérve, akit meg kell győznünk.

Ad honores (lat.) a m. tiszteletben.

Adickes, Erich * 1866., német filozófus, tübingeni egy. tanár, Kant-kutató.

Adige, az Etsch folyó olasz neve; **Alto A.** a m. Felső Etsch, Déltirol olasz neve.

Ad infinitum (lat.) a m. a végtelenségig.

Adirondacks (ang.) hegyység New York áll. 1640 m.

Adjektivum (lat.) a m. melléknév.

Adjunktus (lat.) a m. segéd, kül. tanársegéd az egyetemen.

Adjusztirung (ném.-lat.) a m. fölszerelés (kül. katonai).

Adjutáns (lat.) a m. segéd tiszt.

Adlatus (lat.) a m. segéd.

Adler 1. (Aquila) **Adelina**, * 1892, operanékesnő. — 2. **Alfred** * 1870, bécsi ideggyógyász, az u. n. individuális pszichológia megalapítója.

— 3. **Friedrich**, szocialista politikus és író (Victor **A.** fia), * 1879, 1916 okt. 21-én agyon-

ötte Stürggh osztrák miniszterelnököt. Az osztrák szoc. dem. párt egyik vezetője. — 4. **Simon**, * 1861., tanár, a Vakok intézetének igazgatója, szakíró. — 5. **Victor** (1852—1918), szociális politikus, az »Arbeiter Zeitung« megalkotója.

Ad libitum (lat.) tetszés szerint. Zenében a szabad tempót jelenti, egyúttal azt, hogy az illető hangszer elmaradhat.

Ad majorem Dei gloriam (lat.) a. m. Istennek nagyobb dicsőségére.

Adminisztráció (lat.) a. m. közigazgatás.

Adminisztrátor, vagyonkezelő, vagyongondnok. A.-oknak nevezték a 40-es években az államhatalom által a vármegyei közigazgatás vezetésével megbízott tisztviselőket.

Admirális (az arab amir-ahna, a. m. víz parancsnoka szóból), a haditengerészet legnagysabbranu tisztjének neve. Megfelel a tábornagynak.

Ad notam (lat.) a. m. előjegyzésbe (venni).

Adó, a köz szükségleteinek kielégítésére elrendelt szolgáltatás. Van egyenes-, forgalmi- és fogyasztási-adó. Fontosabb egyenesadók: A **földadó** a tiszta jövedelem 25%-a. A **házadó** kúlsa Budapesten 24% városokban 20%, egyéb helyeken 15%. Az **általános keresetadó** a személyes kereset adóját szolgál és progresszíven emelkedik 0.5%-tól 7.5%-ig. A **jövedelemadó** az adóköteles személy összes jövedelemforrásaira kiterjed, 1—40%-ig emelkedik. A **vagyadó** az adózó személy összes vagyon tárgyaira kiterjed, a 0.1%-tól 1%-ig emelkedik. A **forgalmiadók** az öröklési és cukoriparforgalmi adóra, az állatforgalmi adóra, valamint az általános forgalmiadóra oszlanak. A forgalmiadó kúlsa 2%. A **fogyasztási adók**: a bor-, hus-, gyujtószer-, szivarkahüvely-, cukor-, sör-, szeszadók stb.

Ad oculos demonstrálni (lat.) a. m. szemmel láthatólag bebizonyítani.

Adoma, vidám rövid történet.

Adományrészecske, Magyarországon a nemesi ingatlankokra vonatkozólag 1848-ban a királytól gyakorolt adományozásból kifejeződött jogállapotot jelentette, melynek hatása a vagyoni, családi és öröklési jogban érvényesült.

Adonáj (héber) a. m. uram; Isten egyik neve az Ószövetségben.

Adonis, föníciai istenség, a görög mitológiában mint gyönyörű ifjú szerepel, akibe Venus szerelmes és akit egy vadkan megölt.

Adony nagyk., Fehér v., adonyi j., 419 I. vasút, posta, távíró, telefon.

Adoptálás (lat.) a. m. örökbe fogadás.

Ador, Gustav (1845—1928), ügyvéd, a svájci köztárs. elnöke volt 1919. a népszöv. tanács elnöke Genfben.

Adorján (lat.) a. m. imádság.

Adorján Andor * 1883, hírlapíró és műfordító.

Adorjánháza kk., Veszprém v., deveszeri j., 800 I. ut. Celdőnök, up. Csöglé.

Adorjás kk., Baranya v., siklósi j., 300 I. ut. Vajszló, up. Sámson.

Adóslevél, az az okirat, amelyet az adós valamely tartozásáról kiállít.

Adour, folyó Délfranciaországban, az Atlanti óceánba ömlik.

Ad referendum (lat.) a. m. jelentéstételre.

Ad rem (lat.), a dologra, a tárgyra (térni).

Adrenalin, a mellékvese alkatrésze; vegyileg is előállítható kristályos test. Vérzéscsillapító, véredényeket szűkítő gyógyszer.

Adresz (franc.) a. m. (levél-) cím, fölirat.

Adr. a-tenger, a Földközi-tenger öble Olaszország és a Balkán-félsziget közt, kijárata az Otrantói-szoros. Területe 132.000 km², legnagyobb mélysége 1645 m., közepes mélysége 200 m., hosszúsága 900 km., legnagyobb szélessége 220 km.

Adrianopolis, I. Drinápoly.

Adszorpció, l. Abszorpció.

Adua, város Abesszímia E-i részében, 5000 l.

Ad usum (lat.) a. m. használatára; szokás szerint.

Ad (in) usum Delphinii, a francia trónörökös (dauphin) számára kihagyásokkal készített könyvek.

Ad valorem (lat.) a. m. érték szerint; kúl. vámnál.

Advent (lat.) a. m. előjvetel, Krisztus előjvetele; így nevezik az egyházi év négy első vasárnapját felőle, a karácsonyt megelőző időszakot.

Adventisták, a William Miller amerikai farmer († 1849) által 1831. alapított szekta neve, melynek tagjai hisznek abban, hogy a világ megsemmisül és Jézus megalapítja 1000 évre; uralmát.

Adverbium (lat.) a. m. határozószó.

Advocatus diaboli (lat.) a. m. az ördög ügyvédje, a szenté avatásoknál az ellenérvek felsorakoztatásával megbízott tisztviselő.

Ad vocem (lat.) a. m. (ennél) a szónál (jut eszembe).

Ady I. Endre, a modern magyar líra vezető egyénisége, * 1877. XI. 22. Erdmindszent. † 1919. I. 27-én Bp. — Művei: 1. költeményes munkák: Versek (Debrecen 1899). Még egyszer (Nagyvárad 1903). Új versek 1906. Vér és arany 1903. Híllés szekercé 1909. Szeretném ha szeretnének 1910. A minden titkok verseiből 1910. A menekülő élet 1912. A magunk szerelme 1913. Ki látott engem 1914. A halottak élén 1918. Halála után: Margita élni akar (verses regény, 1921). Az utolsó hajók (utolsó versek, 1923). Rövid dalok egyről és másról (ifjúkori versek, 1923) stb. 2. Próza művek: Muskétás tanár ur. Így is történhetik (novellák). Vallomások és tanulmányok. A tízmillió Kleopátra (M. kvrtár). Új csapás (Mozgó kvrtár). Levelek Párisból stb. — 2. **Lajos** * 1881., Endre öccse, debreceni tankerületi főgázg., irodalomtörténeti író.

Aedilis (lat.), a régi Rómában építész és rendőri tisztviselő neve.

A. E. G., Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft, 1883-ban alakult.

Áegadi szigetek, Sziciliától nyugatra; itt győzte le a római hajóhad a karthagoit 241. Kr. e.

Áegina l. Argina.

Áehrental-Lexa, Alois (1854—1912), osztr.-magy. diplomata, 1906—12 külügyminiszter. Ő alatta történt Bosznia-Hercegovina annexiója.

A. E. I. O. U., III. Frigyes császár latin jelzőszava: Austria erit in orbe ultima. (Ausztria a világ végéig fog fennmaradni).

Áeolok l. Aiolok.

Áeneas, trójai hős, Venus és Anchises fia, Vergilius Aeneidésnek főhőse.

Áenas Silvius Piccolomini (1495—64), humanista költő és író, később (1458-151) II. Pius néven pápa.

Áequator (lat.) a. m. egyenlítő (l. o.)

Áér (gör.) a. m. levegő (ájer).

Áera l. Era.

Áerarium (lat.) a. m. államkincstár.

Áere perennius (lat.) a. m. ércnél marandóbb (emléket állítottam); idézet Horatius ódájából: Exegi monumentum A.

Áérodrom (gör.), repülőgépek gyakorló- és versenytere.

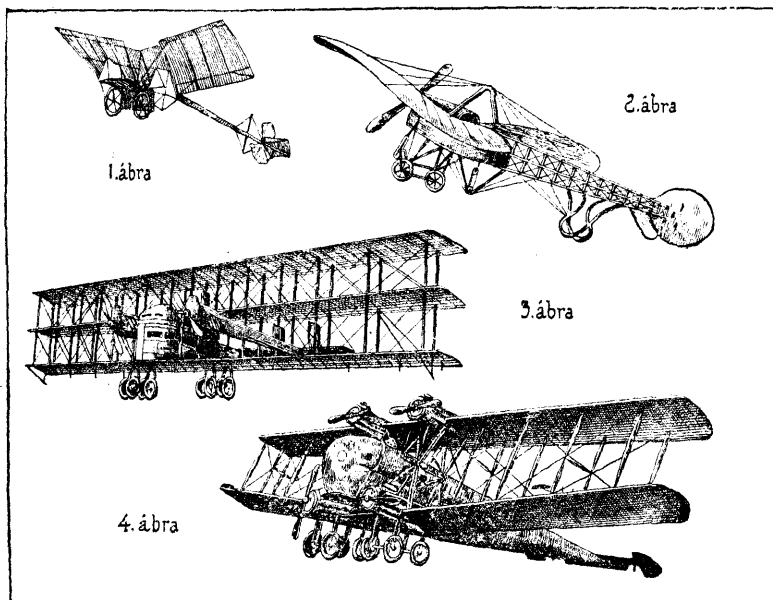
Áérodynam'ika (gör.), a gáznemű testek mozgási viszonyaival foglalkozó tudomány.

Áérolith (gör.) a. m. meteor.

Áéronaut'ika (gör.), a léghajózás tana.

Áéroplán (gör.) v. sárkány-repülőgép, amelynek merev, ferde szárnyfelületei vannak. Működési módja: ha ferde lapot vontatunk, a reá ható légerő (légellenállás) növekszik s ennek egyik komponense a repülőgépet emelve tartja. A vontatásra légeszavar szolgál, amely a levegőbe csavarszerűen befuródova, maga után huzza a repülőgép szárnyait és törzsét. Az A. fajtái a szárnyak elhelyezése és száma szerint: monoplán (egysíkú, egyfedelű gép), bipán (kétfedelű), egymás fölötti két síkban lévő szárnyakkal, triplán (háromfedelű) és multiplán (többfedelű). Az A. a legfejlettebb, legegyszerűbb, legelterjedtebb repülőgépfajta; hiánya: függélyes fel- és leszállásra alkalmatlan (l. Helikopter). Siklórepüléssel motor nélkül is használható. Pontos része a magassági és oldalkormányon kívül a stabilizátor (egyensúlyozó készülék). A csónakszerű talpakkal v. törzssel ellátott, vízre is bocsátható faja a hidroplán (l. o.).

Áérosztat (gör.-lat.) a. m. léggömb.

1. Az első motoros aéroplán, amellyel Santos Dumont repült 1907-ben
2. Blériot monoplánja, amellyel 1909-ben Bp.-en is repült.
3. Caproni-féle moderna triplán.
4. Blériot-féle személyszállító aërobusz (bipán).

Aérosztatika (gör.), légnemű testek nyugalmi helyzetével foglalkozó tudományág.

Aeskulap, l. Asklepios.

Aesopus, l. Aisopos.

Actius (395–454), római hadvezér, aki Cata-launumnál (451) Attilát legyőzte.

Afázia (gör.) a. m. a beszélnélképeség elvesztése.

Affekció (lat.) a. m. meghatottság, hajlandóság.

Affektálni (lat.) a. m. tettetni, tetszelegni.

Affektus (lat.) a. m. indulat.

Affér (franc.: affaire) a. m. ügy; kellemetlen eset.

Affidavit (lat.) a. m. megesküdött; az angol-amerikai jogban olyan okirat, amelynek tartalmára kiállítója eskü kivételére jogosult személy előtt (közjegyző, konzul) esküt tett. Így A. az a nyilatkozat, amelyet az amerikai hatóság a bevándorlótól megkíván, akinek eltartására szükség esetében az Amerikában megtelepedett hozzátartozója kötelezettséget vállal.

Affiliáció (lat.) a. m. gyermekké fogadás; üzleti életben A. az, amikor egy vállalat formailag önálló ugyan, de lényegileg egy másik (nagyobb, u. n. anya-) vállalat tulajdona.

Affinitás (lat.) a. m. rokonság. A kémiában a vegyületeknek jelöli, azt a belső energiát, amely az egyes elemeket vegyülésre készíti, egymásra ható vegyületeknél pedig a cserébomlást indítja meg.

Affavit Deus et dissipati sunt (lat.) a. m. Isten rájuk fújt és szétszórattak. A spanyol Armada (l. o.) megsemmisítésének emlékére vert angol érem felirata. (Zsolitari idézet.)

Affront (franc.) a. m. szidás, legalázás, **szégyen**.

Afganisztán, független állam Elő-Azsia és Közép-Azsia határán. Területe 624 ezer km², kb. 8 millió l. Közepét és K-i részét a Hindukus-hegység és nyulványai borítják; magasságuk akkora, mint az Alpeseké. Főfolyói az Amu Darja, a Heri Rud, a Hilmend és a Kabul. Lakosai az indogermán népcsaládhoz tartozó afgánok, (kb. 2,5 millió), mongolok (kb. 2 millió), perzsa tadsik (kb. 1,5 millió) stb. Az államvallás a mohamedán. Uralkodója 1919–29 Aman-Ullah, azóta **trónviszályok**. Fővárosa Kabul kb. 100.000 l.

Afium, az ópium régi magyar neve.

à fond (franc.) a. m. alapjából, alaposan.

à fonds perdu (franc.) a. m. visszakapás reménye nélkül (kiadott pénz).

Afonya, a hangafélék családjába tartozó, boggyós, apró cserje. Fekete és vörös A. van.

Aforizma (gör.) a. m. rövid, jelentőségteljes mondatok, gondolatforgácsok.

Afrika, nagyságra nézve a harmadik világrész, az óvilág déli kontinense. Ázsiától csak a mesterséges Szezei-csatorna és a keskeny Vörös-tenger, Európától a Földközi-tenger és a Gibraltári-szoros választja el. A. az Egyenlítő két oldalán terül el, tulajdonképp része a forró földöbbe esik, csak E-i és D-i széle nyúlik bele a mérsékelt földöbbe. Határai E-on a Földközi-tenger, Keleten az Indiai-óceán és

beltengerei, Ny-on az Atlanti-óceán, D felé csücsben végződik. Területe 30 millió km²; háromszor akkora, mint Európa. Majdnem az egész kontinens egyetlen táblaföld. Legmagasabb csúcsa a Kilima Ndzsáró (5890 m). Az Egyenlítő mentén, a felszálló légáramlatok hatása alatt, rengeteg sok eső hull a földre. Itt vannak a nagy tavak: Ukerewe vagy Viktoria, Tanganyika, Nyassza, Rudolf, Stefánia. Innen erednek a nagy folyók: Kongo, Nilus, Zambézi. Itt a legbübb a növényzet. Az Egyenlítőtől 5°–10° távolságban É-ra és D-re ritkulni kezd, világosodik az erdő; majd természetesen tisztások következnek. Letelepült földművelő népek laknak itt, amelyek akkora államokat alkottak, mint egy-egy közepes európai ország. Tovább É-ra és D-re fiatal, füves pusztaságok következnek, ahol nomád állattenyésztő népek élnek, mint Belső-Azsia és Kelet-Európa pusztáin. A két térítő mentén sivatagok húzódnak: a Ráktérítő két oldalán a Szahara, a Baktérítő mentén a Kalahári. A lakossága kb. 150 millió. A népesség zöme néger; hazájuk a kontinens közepe a két sivatag közt. A Szaharában és tőle É-ra hámi és sémi népek, a Kalahári vidékén hottentótták és busmanok, Madagaskár K-i felében malájok laknak. Az európaiak főleg a D-i mérsékelt övben, kisebb számban az E-i partvidéken telepedtek le. Ásványos kincsekben A. szegény. ÉNy-on foszfát, D-en arany és gyémánt található. Szene, vasa, reze, ólma kevés. A növényvilág kivált Közép-A-ban igen gazdag, de kevésbé hasznos, mint Európáé. Nevezetesebbek a pálmafélék, kivált a kókusz- és datolyapálma, a baobab, a kaucsukfa, a gumiakác, a pamut, cukornád, kakao, kávé, maniók, durrah. Sok a vadállata, de kevés a háziállata. Az előbbieket közül nevezetesebbek: a gorilla, csimpánz és egyéb majmok; az elefánt, orrszarvu, víziló; a zsírát, antilop, zebra, gazella, bivaly; az oroszlán, párdúc, sakál, hiéna; az óriás- és egyéb kígyók; a krokodil; a strucc. Az utóbbiak közül fontosabbak: a teve, ló, juh, kecske és a szarvasmarha. Közlekedése kezdetleges. Bár a háború alatt és óta sok vasútja épült, egyik sem szeli még át a kontinent. Összes hosszúságuk nem éri el Németország hálózatát; többnyire keskeny-nyomuaik. A-nak három független állama van: Abesszinia, Libéria és Egyiptom, mely most küzd a teljes felszabadulásért.

AFRIKA ÁLLAMAI ÉS GYARMATAI

	Terület km ²	Lakos. ezrek- ben
Független államok:		
Abesszinia	1.120.400	8.000
Egyiptom	994.150	13.387
Libéria (az É-am. Egy. Áll. véd. alatt)	95.400	1.500
Belgium gyarmatai:		
Kongo, Ruanda és Urundi	2.420.000	16.500

	Terület km ²	Lakos. ezrek- ben
Francia gyarmatok:		
Marokko Tangerrel	572.600	6.000
Algéria	575.300	5.806
Tunisz	167.400	2.095
Szahara	1.651.000	450
Ny-Afrika Topoval	4.291.000	12.995
Egyenlítő - Afrika Kamerunnal	2.956.000	5.852
Madagaszkár a Komori-szigek- tekkel	589.800	3.498
Réunion	2.400	173
Francia-Szomáli föld	22.000	65
Angol gyarmatok:		
Gambia	10.700	211
Sierra Leone	79.020	1.541
Aranypart és Togo	235.900	2.298
Nigéria és Kamerun	951.000	16.900
Brit-Délafrika	3.943.000	9.814
Nyassza	103.000	1.202
Zanzibár	2.640	197
Tanganyika-Territorium	945.000	4.144
Kénia-föld	518.000	2.376
Uganda	285.700	3.072
Brit-Szomáli föld	176.117	336
Egyiptomi-Szudán	2.549.500	5.852
Mauritius	2.095	385
Seychelle-szigetek	404	25
Szt. Ilona, Ascension, Tristan da Cunha	326	4
Olasz gyarmatok:		
Tripolisz és Kirenaika	1.500.000	775
Eritrea	119.700	388
Olasz-Szomáli föld	351.000	450
Portugál gyarmatok:		
Zöldfoki-szigetek	3.927	150
Portugál-Guinea	36.125	290
São Thomé és Príncipe	945	64
Angola	1.255.000	2.125
Mozambik	1.108.800	3.120
Spanyol gyarmatok:		
Spanyol-Marokkó	20.000	600
Presidios	213	68
Rio de Oro	285.300	21
Spanyol-Guinea	28.000	165
Volt német gyarmatok:		
Togo: francia mandatóriusság	52.200	671
Togo: angol mandatóriusság	32.700	188
Kamerun: francia mandatóri- usság	700.000	3.000
Kamerun: angol mandatóri- usság	80.600	650
DNy-Afrika: a Délafrikai Unió mandatóriussága	835.100	228
K-Afrika: belga mandatóriusság	50.000	3.000
K-Afrika: angol mandatóriusság	945.000	4.666

Ag kk., Baranya vm., hegyháti j., 480 l.,
ut. Mágocs, up. Kisvaszar.

A. G. (ném.), Aktiengesellschaft rövidítése.

Agá (török) a. m. főnök, ur.

Agadir, délmarokkói kikötővároska, 700 l.
1911. Panther német ágyunaszád kikötött né-
met érdekek védelmére.

Agai I. Adolf (1830—1916). Tárcairó és hu-
morista, írti álneve: Porzó. Szerkesztette Csi-
cséri Bors néven a Borszem Jankót, Forgó
bácsi néven a Kis Lapot. Ismeri alakjai: Mo-
kány Berci, Bukovay Absentius, L. Kotlik
Zirzabella, Tojás Dániel, Spitzig Icig. — 2.
Béla * 1870. Hírlapíró és író. Az Újság fe-
lelős szerkesztője.

Agálni (lat.) a. m. cselekedni, működni,
szerepet játszani.

Agamemnon, mondai görög hős, Atreus fia,
Argos és Mykenai királya, a trójai háboru-
ban a görög sereg fővezére, akit hazatértekor
felesége s ennek kedvese, Aigisthos, megölt.

Agape (gör.) a. m. szeretet, szeretet'akoma.

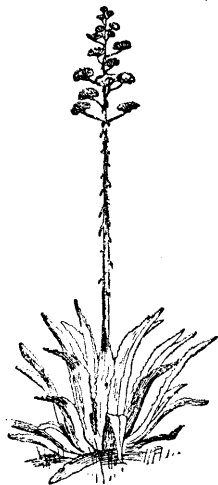
Agár, kutyafajta, arcorra hosszú, törzse
vézna, végtagjai vékonyak és magasak. Van
nubiai, olasz, orosz, skót stb. agár.

Agarbiceanu, Jon, * 1882, erdélyi román re-
gényíró és novellista.

Agassiz, Jean Louis (1807—1873), neves
svájci állatbuvár, aki az Egy. Államokban
kapott egyetemi tanszéket. Darwin tanításai-
nak heves ellenzője.

Agát, a kvarc csikozott változata. Fél-
drágakő.

Agave, Mexikóban honos, de nálunk is gyak-
ran tenyésztett, az álcokhoz tartozó növény.

Virágzó agave

Afrikander (holland) a. m. délafrikai szüle-
tésű hollandus.

Afrodite I. Aphrodite.

Afrodiziaka (gör.) a. m. a nemi ösztön
erősödését előidéző orvosszerek.

Több évtizedes fejlődés után egyszer virágzik, azután elpusztul. Leveléből részegítő italt (pulque) készítenek, rostjai szövőanyagul szolgálnak.

Agence Havas l. Havas.

Agenda (lat.) a. m. teendőik; jegyzőkönyv, szertartáskönyv.

Agens (lat.) a. m. hatók, erő. Köznyelven a. m. ügynök.

Agent provocateur (franc.) a. m. olyan személy, aki más bűnszelekmény elkövetésére rábír oly cézzal, hogy a tettet az igazságszolgáltatás kezére szolgáltatassa.

Agenzia Stefani, félhiv. olasz távirati ügynökség. Alap. 1854.

Ager publicus (lat.) római állami földbirtok neve.

Agessilaos, Spárta királya (Kr. e. 397–360). 397. legyőzte a perzsákat, megmenette Epaminondas által fenyegetett hazáját, ez azonban 362. legyőzte A-t.

Ágfalva nk., Sopron vm., soproni j., 2013 l., vasútállomás, posta, táviró

Aggházy 1. **Gyula**, felelő (1850–1910), a Képzőművészeti Főiskola tanára. — 2. **Kamill** * 1882, alezredes, a Hadtörténeli Múzeum igazgatója. — 3. **Károly** (1855–1918), zongoraművész és zeneszerző.

Aggkori biztosítás, a szociális biztosítás azon neve, mely a munkásnak munkaképtelensége következtében előálló keresetkétlenségét kívánja a nyugtot járadékkal pótolni.

Aggkori gyöngöség, a szervezet elhasználódása folytán öreg korban kezdő elváltozások. Lényege a szeptik sorvadása és pusztulása, fontosabb, értékesebb sejteknek kötőszövettel való pótlása.

Agglomeratum (lat.), közet, lazán halmozott, tármelékdarabokból.

Agglutináció (lat.) a. m. összetapadás; baktériumok összetapadása fertőző betegségek diagnosztikájában.

Agglutináló nyelvek l. Nyelvek.

Aggregatum (lat.), belső egység nélküli felgyülemlett egész.

Aggresszív (lat.) a. m. támadó.

Aggtelek kk., Gömör vm., putnoki j., 600 l., ut. Ragály, posta. Határában van Magyarország legnagyobb, 8,5 km. hosszú cseppkőbarlangja.

Aghy Erzs. szíriánzó, a Nemz. Színház tagja.

Agilis (lat.) a. m. gyors, ügyes, eleven.

Agio (franc.) l. Azzió.

Agitáció (lat.), mozgás; mások megnyerése valamely vélemény számára.

Agner Lajos, * 1878, tanár, irodalomtörténetíró. Kínával és Japánral fogl.

Agnoszkálni (lat.) a. m. személyazonosságot megállapítani, felismerni (hullát).

Agnoszticizmus (gör.), filozófiai irány, mely a tapasztalás alá nem esőt nem tagadja ugyan, de megismerhetetlennek minősíti. Főképv. H. Spencer.

Agnus Dei (lat.) a. m. Isten béránya (Ján. I. 29). Krisztus egyik elnevezése és a mise

egyik részének neve. — **A.** a miséuti basznált gyertyanaradványokból készült és a pápa által megszentelt viaszdrány.

Agon (gör.), verseny, kitűzött díjért a régi Görögországban.

Agonia (gör.) a. m. haláltusa.

Agora (gör.) piac, a régi görög városi élet középpontja.

Agoraobia (gör.) a. m. piactól (nyílt helyektől) való félelem; idegbajoknál előforduló tünet.

Agorasztó Tivadar, Pest vm. alispánja.

Agostai hitvallás, az 1530. jun. 5-i augsburgi birod. gyűlésen nyújtották át V. Károlynak, mint a lutheránusok hitvallását. Szerzője Melancthon.

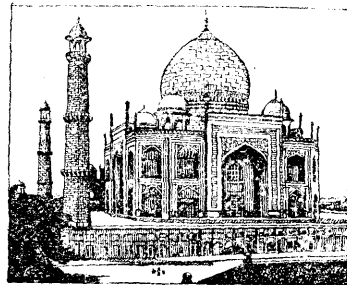
Agost Frigyes (1670–1733), Erős A. néven ismeretes százsz választófjedelem és 1697 óta lengyel király. A francia udvart utánzó pompaszereztetéről és nagy testi erejéről volt híres.

Agoston, szt. (350–430), a legnagyobb latin egyházatva Kicsapongó ifjúság után szt. Ambrosz megtérte. Hippot püspök. Művei: Confessiones (önéletrajz), De civitate Dei: az első történebtöbbsélet.

Agoston 1. **Géza**, * 1876, szlov. árvászéki elnök, gyermekvédelemmel fogl. irodalmilag is. — 2. **Péter** (1873–1925), a nagyváradi jogakad. tanára volt, a proletárdiktatúrában mint külügyi népbiztos vett részt, ennek összeomlása után a bíróság halálra ítélte. A csereegyezmény alapján Oroszországba került, onnan Londonba, majd Párisba ment és ott halt meg. — 3. **Péterné**, * 1880, férje halála óta a Népszava munkatársa.

Agostyán kk., Komárom vm., tatai j., 600 l., ut. Tóváros, up. Baj.

Agra, város Elő-Indiában, a Dzsamma-folyó mellett, 185.000 l. Bengália tart. főhelye. Tízsz. Mahal nagymogul székhelye volt.

A Tadsz Mahal

Egykori nagyságáról fehér márványmersejje a Tadsz Mahal), császári pabotája és sok romja tanuskodik.

Agrafia (gör.) a. m. irni nem tudás; ideg-betegségeknek előforduló tünet.

Agráriusok (lat.) a. m. mezőgazdaságiak; az a politikai párt, amely a mezőgazdaság különleges védelmét kívánja.

Agricola, 1. **Georg** (családi neve Bauer), (1490–1555) német tudós, a mineralógia meg-alapítója. — 2. **Gnaeus Julius** (39–93), római hadvezér, Britannia helytartója, amelyet ő hódított meg (77–84). Életrajzát veje, Tacitus írta meg.

Agrigentum, ószilíai város, lásd Girgenti.

Agrikultura (lat.) a. m. földművelés.

Agrippa, 1. **Marcus Vipsanius** (Kr. e. 63–Kr. e. 12), római hadvezér, az actiumi csata (31) győztese. A római Pantheon ő építette (Kr. e. 27). — 2. **Menenius Lanatus**, Kr. e. 503-ban római konzul, aki a lázongó plebejusokat a gyomorról szóló meséjével le tudta csillapítani (Kr. e. 494). — 3. **von Nettesheim** (1486–1535.), misztikus és kabbalista író.

Agrippina, 1. **Marcus Vipsanius Agrippa** leánya, Germanicus császár neje, † 33. Kr. u. — 2. **A. Julia**, az előbbi leánya (16–59), megmérgezte férjét, Claudius császárt; fia, Nero megolette.

Agronómia (gör.) a. m. a mezőgazdaságtan.

Agnum, olasz gyűjtőneve a narancsnak, citromnak és mandarinnak.

Aguti, a csülksőjű rágcsálókhoz tartozó dél-amerikai emlős.

Agy l. Agyvelő.

Agyag, főpáttartalmu kőzetek emállásakor keletkező víztartalmu alumíniumszilikát. Képződése helyén a legújszabb kaolin v. porcellánföld. A többi fajták tisztaságuk szerint: tűzálló, fazekas- v. téglá-A.

Agyagfalva, Udvarhely vm., 1506 l. 1848. székely nemzetgyűl. Lutita néven Romániáé.

Agyagipar, az agyag feldolgozása edények és különböző ipari cikkeknek.

Agyagos kk., Sopron vm., kapuvári j., 650 l., ut. Petőházi cukorgyár, up. Vityéd.

Agyar, egyes állatok megnagyobbodott, a fogsorból kiálló foga. A disznónak a szemfoga, az elefántnak a metszőfoga nyulik agyarrá.

Agyasság v. vadházasság. férfinak és nőnek házasságon kívül való állandó nemi együttélése.

Agybántalmak, elmebajoktól efekintve, az agyvelőben előfordulhatnak tályog. sérülés után vagy általános fertőzés következtében; agyhártyagyulladás a/cut fertőzésnél; u. n. járványos nyakszirmercedés, tuberkulotikus és luetikus agyhártyalob; az u. n. vízfej, agylágyulás; daganatok az agyvelőben; agytrázkodás stb.

Agyék, az ágyékesigolyák két oldalán, a bordái és medencecsont között fekvő háti részlet.

Agyraírárs, nagyvárosi jelenség, amikor az otthon csupán bérelt fekvőhelyből áll. Bp.-en 1927. 28.033 ágyrajró volt.

Agytól és asztaltól való elválás, a házassá-

sági viszonyok időleges felfüggesztése a kötelek épségbentartása mellett.

Agyu, tüzérségi lőfegyver, amelynél a cső hossza a csőátmérőnek kb. 20–30-szorosa. A csövet A.-talpra helyezik. A mozsár-A. csőhossza 3–4-szerese, a taracké 6–8-szorosa a csőátmérőnek. Nyílt területen lévő, látható célokra tábori A.-val, vagy A.-val küssulyu, könnyen szállítható hegyi A.-val, fedett célokra a tarackal (melynél a kilőtt lövedék» pályája meredek), modern várépitményeket nagy ostromágyukkal támadnak.

Agyvelő, gerinces állatoknál a központi idegrendszernek az a része, amely a koponyában fekszik és a gerinccsatornában fekvő gerincvelőben folytatódik. Részei: a nagyagyvelő, a kisagyvelő (mindegyik 2 féltékéből áll) és a nyúltagyvelő, amely a gerincvelővel köti össze. Az embernél az agyvelő férfiaknál kb. 1400, nőknél 1300 gm-ot nyom. A nagyagyvelő az egésznek kb. 6/7 részét teszi. állatoknál a kisagy van erősebben kifejlődve; az agyvelő felülete tele van kanyargós árkokkal, amelyek a felületet az u. n. agytekervényekre osztják. Ennek célja a felület megnagyobbítása, mert ott van elhelyezve az u. n. szürke agyállomány, a szellemi működések székhelye. A nagyagyvelő alapjáról indulnak ki az érzékszervekhez vezető idegek. — A nagyagyvelő a szellemi működés szerve, itt történik mindaz, amit leki folyamatoknak nevezünk. A beszédközpont a bal agyféltekében van, csak balkezeseknél van a jobboldalon. A kisagyvelőben inkább a testmozgás szabályozása történik.

Ahasverus, perzsa királynév; a bibliában (Eszter könyve) Xerxes mellékneve; a legenda bolygó zsidót (l. o.) is A.-nak hívják.

Ahát, l. Agát.

A Hét, Kiss József hetilapja. 1919. megszűnt, 1920. újból megindult, de 1924. ismét megszűnt.

Ahmadabad, város Brit-Indiában, Bombay tart. fővárosa, 274.000 l.

Ahmed, török szultán. l. Achmed.

Ahmed Zogu. * 1894., 1928. szept. 1. óta Albánia királya.

Ahn, Franz (1795–1865), pedagógus, modern nyelvök valaha igen elterjedt nyelvtanait írta.

Aho, Juhani (1861–1921). Finn prózáiró.

Ahriman, Zoroaszter vallásában a gonosz-ság istene; ellentéte Ormuzd.

Aicard, Jean (1848–1921), francia regényíró.

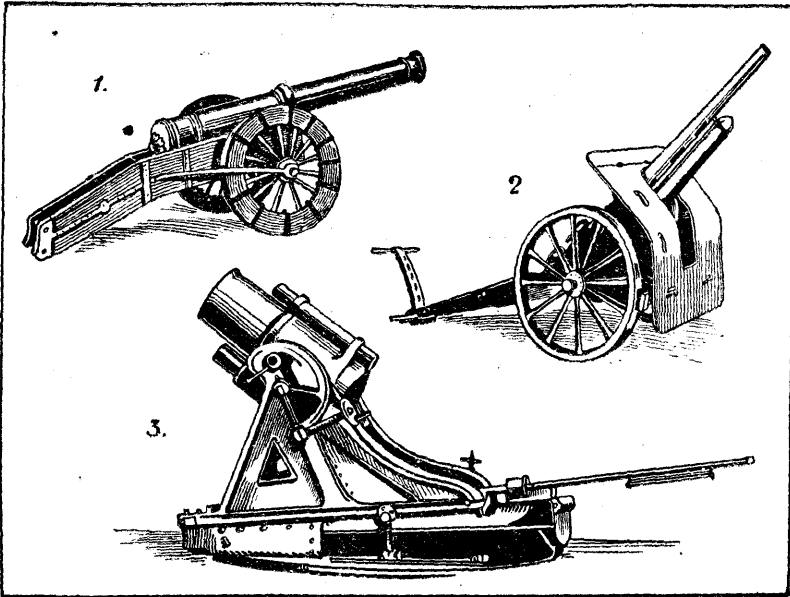
Aide memoire (franc.) a. m. jegyzetek gyűjteménye, segédkönyv.

Aigina, görög sziget; 86 km², 10.000 és város 5000 l. Az ókorban virágzó kulturál-bíri, szobrok ünkerben.

Aiginai művészet, így nevezik a görög szigetvilág és Kréta sziget Kr. e. 3–2 ezer év előtti művészetét.

Aigis, l. Egisz.

Aiglon (franc.) a. m. sasfőlk. E. Rostand

1. Német hátultöltő-ágyu 1550-ből. — 2. 7.5 cm-es Krupp-féle tábori ágyu.
3. Nehéz német aknavető.

drámája óta elterjedt neve Napoleon fiának, a Reichstadti hercegnek. (L. Napoleon.)

Aigner I. **Károly**, * 1884., 1920. Szeged és 1924. Hódmezővásárhely főispánja. — 2.

Sándor, építész. (1854—1912), több középület tervezője volt (Szt. Imre kollegium, Örökimádás-templom).

Aigospotamos (gör.) a m. Kecsefolyó, a trák Chersonesoson. Kr. e. 405. a peloponnésosi háború utolsó, döntő csatája.

Aimard, Gustave, (1818—1883), francia ifjúsági regényíró.

Aiolok (aeolok), egyik fő görög törzs, amely Thesszaliában és É-i Kisázsziában lakott.

Air (franc. és ang.) a m. ária, dal.

Airolo, svájci falu Tessin kantonban, a Szt. Gotthárd alagút bejáratánál.

Aischylos (Kr. e. 525—456), az első nagy görög tragédia-költő. 7 tragédiája maradt ránk.

Aisopos (Aesopus) (620—560), görög meseíró.

Aistleitner József, * 1883, pápai prelátus, a keleti nyelvek ny. r. tanára a bp.-i egyet.

Aix-la-Chapelle, Aachen város francia neve.

Aix-les-Bains, francia fürdőhely az Alpok Ny-i lábánál, 30.000 l. Kénes hővorrások.

Ajaccio, Corsica-sziget fővárosa, kikötő, 23.000 l. Napoleon szülőhelye.

Ajak nk., Szabolcs vm., kisvárdai j, 2400 l., posta, telefon.

Ajakhang, a két ajakkal, vagy a felső fogsorral és ajakkal képezett hangok neve: m. b. p. f. v.

Ajakosok, a forrtzirmuak családjába tartozó növények: zsályák, kakukfűvek, levendula, menták, rozmaryng, pemetefű, majoránna, bazsalyikom, stb. Erősszagú, kellemes olajokat tartalmaznak.

Ajak, két mondai görög hős. A nagy A.-ot Odysseus legyőzte, ezért megőrült, a görögök nyájait ellenséges seregek nézte, leöldöste, majd megölte magát. A másik A. Trójából hazajövet hajótörést szenvedett és egy sziklára kerülve, fenyegette az isteneket. Ezért a tenger elnyelte.

Ajka nk., Veszprém vm., devecséri j., 2822 l., vasút, táviró, telefont, posta.

Ajkarendek kk., Veszprém vm., devecséri j. 880 l., ut. és up. Ajka.

Ajno, népfaj. Japán öslakossága. Japán É-i szigetein.

a jour (franc.) a m. a mai napig, hátralek nélkül. Jelent áttört szövetet is. Drága-

köveknél a j. foglalat: a bátsó felület szabadon látható.

Ajtay József * 1876., közigazg. bír., közgazd. író.

Ajtay, Szt. István korabeli, marosmenti nemzetségi feje, 1002. fellázadt a király ellen. Csanád legyőzte és megkapta birtokait.

Ajulás, eszméletlen állapot, az agyvelő hirtelen beállott vérszegénysége.

Aka kk, Veszprém vm., zirci j., 800 l., ut. Kisbér, posta.

Ajulás, eszméletlen állapot, az agyvelő hirszármazó fa, amely nálunk különösen az Alföldön honosodott meg.

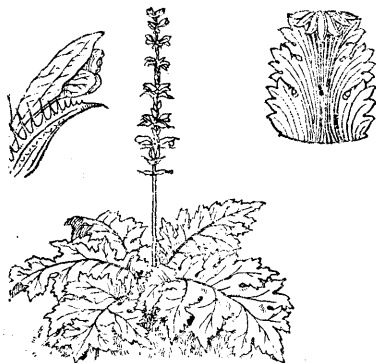
Akadályverseny (ang. steeple chase), oly lóverseny, amelyben a lovak különféle akadályokon (kőfal, sövény stb.) ugratnak át. A. az embersportban olyan futóverseny, amelyben a versenyző elé gátakat állítanak.

Akadémia, eredetileg Akademos nevű hősnék szentelt terület Athénben, ahol egy gimnasion állott, később Platon által itt alapított filozófiai iskola, a renaissance óta pedig tudós társaságok megjelölésére szolgál. Ma jelent továbbá főiskola és szakiskola is. A ma létező A.-k közül a legrégibb az Académie Française, amelyet 1635-ben Richelieu alapított 40 taggal (a 40 halhatatlan). A Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi István kezdeményezésére alakult az 1827. XI. t.-c. alapján. Ma három osztályból áll: nyelv- és széptudományi, bölcsészeti és történelmi, matematikai és természettudományi osztályból.

Akadémikus (gör.), 1. az Akadémia tagja. — 2. Egyetemhez tartozó, főiskolai, pl. A. műveltség a. m. egyetemi műveltség. — 3. Elméleti.

Akali kk., Zala vm., balatonfűredi j., 400 l., vasuti állomás, táviró, posta.

Akantusz (acanthus), délvidéki tuskés növény, amelyet stílzálva használtak plasztikai díszül a korinthusi oszlopfej alsó kelyhegyánát.

Akantusz-virág és stílzált levele

Akarnania, középgörögországi tartomány. **Akaszás**, a halálbüntetés végrehajtásának módja Magyarországon, Nagy-Britanniában és Ausztriában.

Akasztó nk., Pest vm., kiskőrösi j., 3700 l., ut. Csengőd, posta.

Akbar, Delhi nagyfejedelem (Dseal Eddin Mohamed 1542—1605).

Akcentus (lat.) a. m. hangsúly.

Akcesszórius (lat.) a. m. mellékes, járulékos.

Akcia (lat.) a. m. részvény.

Akcidenc munka, a nyomdászatban, a. m. a rendes könyv- vagy újságnymáson kívüli munka.

Akcidens (lat.) a. m. esetleges, véletlen.

Akció (lat.) a. m. cselekvés.

Akiba ben Josef (Rabbi A.) (50—133), zsidó írástudó, akit a Bar-Kochba-lázadásban (l. o.) való részvétel miatt kivégeztek. Az a szállóige, amelyet neki tulajdonítanak (Nincs új a Nap alatt), a Prédikátor könyvéből való.

Akklimáció (lat.), a. m. heyeslő felkiáltás, egyhangú választás.

Akklimatizáció (gör.-lat.), éghajlathoz és általában: új viszonyokhoz való alkalmazkodás.

Akkommodáció (lat.) alkalmazkodás; a szemnek különböző távolságokra való beállításának képessége.

Akkord (franc.), összhang; több különböző magasságú zenei hangnak egyidőben való megszólalása.

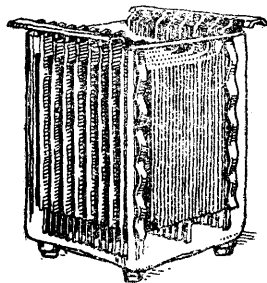
Akkordmunka, szakmáymunka, átalánymunka (szemben pl. az órabérmunkával); a bérizetés alapja nem a munkaidő, hanem a munkateljesítmény.

Akkreditál (lat.) a. m. meghatalmazást ad valakinek. Diplomáciában a követ formális megbízása képvisellel, kereskedelemben hitelnyitás.

Akkreditív (lat.) a. m. bankügyletben hitellevél.

Akkumuláció (lat.) a. m. felhalmozás.

Akkumulátor (lat.), energiát gyűjtő készülék pl. levegő komprimálása után. A villamos A. oly galvánelem, mely a belévezetett villamos áramot vegyi energia alakjában halmozza

Ólomlemez akkumulátor

fel s ha valamely áramkörbe kapcsoljuk, a vegyi energia ismét villamos árammá alakul. Az ólom-A. főrészei: hígított kénsav és két, ebbe merülő ólomlemez. A kisebb súlyú Edison-A. kátlugba merülő, nikkelezett vaslemezekből áll.

Akkurátus (lat.) a. m. pontos, gondos.

Akna, kutszerű, függélyes, hosszú üreg. (Pl. aknás kemence.) A bányászatban a föld kérgébe levezető nyílás, melyen át az ásványtelepeket feltárják. A harcászatban: 1. szárazföldi A. robbanószerrel megtöltött földalatti üreg. — 2. Vizi A. hajók és hidak felrobbantására; a vízszin alatt lebeg v. a fenékre van lehorgonyozva. A hajó hozzáfutódése által v. a távolból robbantható fel.

Aknaugatag, kisközség, Máramaros vm. Sóbánya. Trianon óta Romániáé Ocna-Sugatag néven.

Aknaszén, a bányából kikerült, nem osztályozott szén.

Aknaszlatina, nagyközség Máramaros vm. 2330 l. Sóbánya. Trianon óta Csehszlovákiáé Slatina néven.

Aknavető, mozsárhoz hasonló gépezet, amely gránátszerű aknákat vet 200–2400 m távolságra.

Akne, gennyes pusztula, amely úgy keletkezik, hogy a bőr faggyumirigyében a váladék megreked (u. n. Mitesser) és gyulladása megy át.

Akó. e.áult bormérték. A pesti v. pozsonyi A. = 60 mag. itce = 50.80 liter.

Akolütus (lat.) l. Egyházi rend.

Akom Lajos * 1895, zongora- és orgonaművész.

Akonitin, a sisakvirág gumóból kivont alkaloida, igen erős mérge. Reumánál gyógyszer.

Akribia (gör.) a. m. nagy gondosság, alaposág.

Akrobata (gör.) a. m. tornaművész, erőművész.

Akrolein (gör.), rendkívül büzös vegyület, a zsirok avasodásánál vagy elégésénél keletkezik (pl. forró kályhára cseppent zircseppből).

Akromatikus lencse, homorú és domború lencsék kombinálása oly módon, hogy a rajtuk áthaladó fénysugarak egy pontban egyesüljenek, vagyis a fénysugár nem bomlik színekre, mint az egyszerű lencsékéknél.

Akron, város E.-am. Egy. Áll. Ohio államában, 203.000 l. Földgáz, szén.

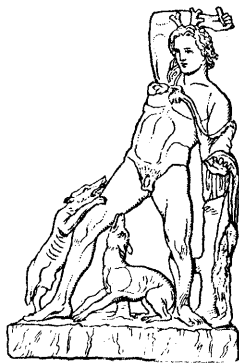
Akropolis (gör.), fellegvár. Híres volt az athéni A.

Akrosztichon (gör.), olyan vers, amelynek kezdő (vagy végző) betűiből név vagy mondat jön ki.

Akt (lat.), meztelen ember, művészi tanulmányul beállítva. Aktrajzolás a művészi oktatás alapvető eszköze.

Akta (lat. acta), egy ügyre v. m. okmányok gyűjteménye.

Akteon, mondai görög vadász, aki Dianát fürdés közben megléste és akit ezért az istennő szarvassá változtatott, mire saját kutyái felhálták.

Akteon

Aktív (lat.), a. m. tevékeny, cselekvő.

Aktíva (lat.), a vagyonállag, tekintet nélkül a tartozásra (passíva).

Aktivizmus, az a felfogás, amely szerint megismerés és tudomány csak eszköz arra, hogy a szociális fejlődés vagy erkölcsiség előmozdításáért. Mint művészeti mozgalom ellentéte az öncélú (l'art pour l'art) művészetnek.

Aktív szén, fémekkel átított fából készült, technikai célokra alkalmasabb faszen.

Aktuális (franc.), a. m. korszerű, mai, tényleges.

Aktus (lat.), a. m. cselekmény.

Akusztika (gör.), a fizikának a hangokkal foglalkozó része. A.-nak mondják valamely helyiség hang-visszaverődési viszonyait is.

Akut (lat.) a. m. heves, gyors lefolyású; kül. betegségről.

Akvarell (ol.) a. m. vízfestés.

Akvárium, üvegből készült kisebb-nagyobb edény, melyben vízi állatokat tartanak. Nagy A. van a bp.-i állatkertben és világírú a nápolyi tengeri A.

Akvírál (lat.) a. m. szerez (üzletet).

Alabama, állam az E.-amerikai Egyesült Államok DK-i részén. Területe 135.000 km², 2,347.000 l. Fővárosa Montgomery.

Alabástrom, finom szemcsékben kristályosodott gipsz, a márványhoz hasonló, de ennél lágyabb. Apró dísz tárgyak, szobrok kifáragására használatk.

à la bonne heure (franc.) a. m. jó órában; nelyest, künőnt

à la carte (franc.) a. m. étlap szerint.

Alaçoque, Marie Marguerite (1647–1690), apáca, akinek víziói teremtették meg a Jézus Szíve kultuszt. 1920. szentíté avatták.

à la mode (franc.) a. m. divat szerint, divatos.

Alacska kk., Borsod vm., sajtószentpéteri j., 750 L. ut. és up. Sajtószentpéter.

Aladin, az Ezeregy-éjszaka hőse, csodalámpa tulajdonosa.

Alag, nk., Pest vm., váci j., 2233 l., vasúti áll., táviro, posta, telefon, Lóversenypálya.

Alagcső, a talaj nedvesség-főlöségének el-távolítására szolgáló agyagcső.

Alagut, hegyes vidékeken a közlekedés meg-könnyítésére áttúrják a hegyeket és az ilyen furatokat nevezik A.-nak.

	Méter
Simplon [redacted]	19803
St. Gotthard [redacted]	14990
Löscherberg [redacted]	14536
Mont-Cenis [redacted]	13636
Arlberg [redacted]	10270
Tauern [redacted]	8650

A leghosszabb alagutak Európában

Alajos, Gonzaga. Szt. (1568—1591), jezsuita 1762. szentté avatták.

Alaki jog, azoknak a jogszabályoknak az összessége, amelyekkel az állam az anyagi jogok érvényesítését biztosítja és kikényszeríti.

A. tehát a bírói eljárásra vonatkozó jog-szabályokat jelenti. Az **A.** körébe tartozik ugy a polgári perrendtartás, a perenkívüli eljárás és a végrehajtási jog, mint a büntető eljárást szabályozó bünvádi perrendtartás.

Alaktan, a nyelvtan egyik része.

Åland-szigetek, a Bottni-öböl bejáratánál. Területük 1426 km², 20.000 svéd l., akik halászatból élnek. A Népszövetség 1921-ben Finnországnak ítélte a hadszázalag fontos **A.-t** azzal a fenntartással, hogy nem szabad megcserélni.

Alánok, szkita lovasnép, amelyet a nyugati gótok semmisítettek meg (418 Kr. u.).

Alap nk., Fejér vm., sárbogárdi j., 3100 l., ut. Cse. posta.

Alapi Gáspár *1860., Komárom város fő-jegyzője, majd polgármestere.

Alapító levél, oly okirat, amelyben valamely közcélra vagy hitbizomány felállítására szolgáló vagyon tüzetesen fel van sorolva, a rendeltetés, illetve az utódlás rendjének meg-jelölésével. A hitbizományi **A.** joghatálya az államfő jóváhagyásától, más **A.-é** a belügy-miniszter megerősítésétől függ.

Alapítvány, olyan vagyon, amelynek jövedel-mét annak tulajdonosa valamely meghatározott köz-célra vagy magánélel szolgálataira rendeli.

Alapítványi hölgy, nemesi hölgyalapítvány tagja, akit az alapítvány eltart. Ily tagok csakis önmességgel bíró férjetlen nők le-hettek.

Alapkö, a nagyobb épületéknél ünnepélyesen lerakott első kő, amelynek belső üregében érmeket, pénzkeket és az építkezésre vonatkozó iratokat helyeznek el.

Alapműveletek, összeadás, kivonás, szorzás és osztás elnevezése.

Alapfőke, az a vagyon, melyet a részvénye-sek a részvénytársaság megalakulásakor a tár-saság céljaira összehoznak, a vállalatba befek-tetnek.

Alaptörvény, minden oly törvény megjelö-lése, amelyen valamely állam jogi szervezete nyugszik.

Alapy 1. Gyula, * 1872, szlovenszkoí ma-gyar író, a komáromi muzeum igazgatója. — 2. **Henrik**, * 1859, kórh. főorvos, egyet. tanár. A pesti izr. kórház igazgatója.

Alarcón, Pedro (1833—1891), spanyol író és politikus.

Alarcón y Mendoza, Juan (1580—1639), spa-nyol drámaíró. Az u. n. jellemvígjáték meg-alapítója.

Alarik (370—410), nyugati gót király, aki 410-ben Rómát is elfoglalta. A monda szerint a Busento medrére temették el.

Alarm, az olasz all'arme, fegyverrel sző-ből. Mint katonai műszó, riadó-t jelent.

Ålászka, az Északamerikai Egyesült Államok legnagyobb külső territórium a kontinens ÉNY-i sarkában. 1 és fél millió km², 65.000 l. Legnagyobb részét magas hegység borítja; itt emelkedik Észak-Amerika legmagasabb csu-csa, a Mount Mac Kinley, 6187 m. D-i részén szép erdőségek vannak prémes állatokkal; É-on főterméke az arany. Oroszország birtokában volt 1867-ig, amikor az Unió megvásárolta. Fő-városa Sitka.

A latere (lat.) a. m. olda' mellett. **A.** miriszter, a király személye körüli miniszter.

Alattján nk., Szolnok vm., jázsági felső j., 2500 l., telefon, posta.

Alba, Ferd. Alvarez de Toledo, herceg (1507—1582), spanyol hadvezér és államférfi. Németsárföld helytartója volt és meghódította Portugáliát.

Alba Julia, l. Gyulafehérvár.

Albalonga, Latium legrégebb városa, Róma anyavárosa, ma: Albano.

Alba Nevis, * 1886., költőné, családi néven Unger Ilá.

Albani, Francesco (1578—1660), bolognai festő.

Albánia (Skypenia) kis állam a Balkán-félsziget Ny-i részén, az Adriai-tenger K-i partján. Területe kb. 45.000 km², 850.000 l. Hegységei: a Sardag, Grammosz, Pindosz. Folyói: a Drin, Vojusa, Bojana, Tavai: Och-rida, Szkuturi, Janina. Termékei: fa, dohány, gabona, olaj, gyapjú. Története: 1914 máj. 30. önálló fejedelemség Wied Vilmos német herceg alatt, akik meg ez évben elűzték. 1915—1918-ban északi részét a monarchia, a délit Olaszország szállották meg. 1928 szept. 1. királysággá alakult, első királya Ahmed Zogu. **A.** fővárosa Tirana.

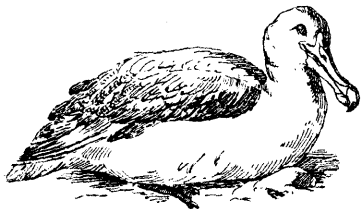
Albán nyelv, indogermán nyelvtörzs, szláv nyelvrokonság.

Albánok (albánul: skipetárok, törökül: ar-nauták), illír utódok, nyelvük és műveléségük római és olasz hatás alatt. É-on r. kat. D-en gör. kel. közepén mohammedán vallá-suak. Primitív törzsi és nemzetiégi szerveze-

tük, ősi társadalmi szokásaik (vérbosszu, nőrablás) napjainkig fennmaradtak.

Albany, New York állam fővárosa a Hudson-folyó mellett, az Erie-csatorna torkolatánál, 113.000 l. Egyetem.

Albatrosz, a viharmadarak rendjéhez tartozó, nagy, de karcsu testű, bámulatosan gyorsan és kitartóan repülő tengeri madár.

Albatrosz

Albert, (1397–1439), m. király és német-római császár, mint Zsigmond király (és császár) leányának, Erzsébetnek, ura került a magyar trónra 1437–39. Az első Habsburg a magyar trónon.

Albert, I. * 1875, belga kir. 1909 óta. — 2. A. monacói herc. (1848–1922), kitünt az oceanografiában. — 3. A. (1819–61), szász-góthai herceg, 1840. Viktória angol királynő férje.

Albert, Eugen d' * 1864, német zongoraművész és zeneszerző.

Alberta, Kanada tartománya, 661.160 km², 588.000 l.

Albertfalva, nk., Pest vm., központi j., 1200 l., posta, telefon.

Alberth Ferenc, * 1883, festőművész. Megalapította a Spirituális Művészek Szövetségét.

Alberti nk., Pest vm., monori j., 4100 l., vasútállomás, táviró, posta, telefon.

Alberti, Leone Battista (1404–1472), encyklopedikus tudású építész, a renaissance egyik uttörője.

Albert Nyanza-tó, Közép-Afrikában, a Belga Kongo és Uganda (angol) határán. Területe 4500 km² legnagyobb mélysége 680 m. Ebből ered a Fehér Nilus.

Albertus, Magnus (1207–1280), skolasztikus filozófus. Régi mondákban varázslóként szerepel.

Albigensek (katharok, valdensek), vallási szekta Délfranciaországban a 12. sz.-ban, amely ellen III. Ince pápa 20 évig tartó (1209–29) irtó hadjáratot indított.

Albinizmus (lat.), a szervezet festékhánya, amely embereknél, állatoknál és növényeknél egyaránt előfordul. Az A. jelenségét mutató lények albinók.

Albion, Nagybritannia ókori neve.

Alboin, a longobárdok királya (561–73), ő foglalta el a mai Lombardiát.

Albrecht, I. Frigyes Rudolf (1817–95), magyar és osztrák főherceg, 1848–49-ben az osztrák szabadságharc ellen harcolt, majd Haynau lemondása után Magyarország kormányzását vette át. 1851-től 1860-ig képviselte itt a centralista irányt. 1866-ban az osztrák harc-téren az ő vezetése alatt győztek az osztrákok Custozánál. A közös hadsereg főfelügyelője volt. — 2. A. királyi herceg * 1897, Frigyes főherceg és Croy Izabella hgnó fia. A háboruban hgy., majd fhgy. az i. tiroli császárvadászrezdben. 1920. Magyarországra költözött. A Gyermekvédő Liga elnöke. Felsőházi tag.

Albrich Konrad, * 1889, szemész, egy. m. tanár.

Album (lat) a. m. emlékkönyv, gyűjteménykötet.

Albumin a. m. fehérje (l. o.).

Albuminaria, l. Fehérjevezelés.

Albuquerque, Alfonso (1452–1515), portugál hajós, ő alapította meg Portugália hatalmát Indiában.

Álca, átmeneti alak az alsóbbrendű állatok fejlődésében, mikor a petéből kikélt utód nem hasonlít az anyállathoz. Pl. a selyemlepke petéjéből hernyó lesz (ez az álca), azután a báb s csak a fejlődés negyedik szakában ujból lepke.

Alcantière (Cohn, Hermann, 1797–1865), nagy-martoni születésű arcképfestő.

Alcsut nk., Fejér vm., váltí j., 1800 l., vasut-áll., táviró, posta, telefon. Határában van József főherceg kastélya és uradalma.

Áldásy I. Antal, * 1869, magyar történetirő, bp.-i egyetemi tanár és a Tud. Akad. tagja. — 2. József * 1872, belügymin. h. államtitkár, a kivándorlási osztály vezetője.

Áldébrő nk., Heves vm., egri j., 1520 l., vasut, posta, telefon.

Áldehid, illanó folyadék, amely az etil-alkohol oxidációja által keletkezik. Haszn. alkohol gyártására, üveg ezüstözésénél.

Alderman (ang.), városi tanácsnokok neve az angolszász országokban.

Aldina, a velencei Aldo Manuzio család nyomdájából 15. és 16. sz.-ból eredő nyomtatványok. Nyomdász-jelvényük a horgony. Legszebb A.-k 1490–1530-ból.

Áldomás, a pogány magyaroknál áldozást és azt követő lakomát jelentette. Ma valamely nagyobb ügy szerencsés befejezésekor szokásos evés-ivás.

Áldor I. Imre, * 1838, realisk. tanár és író, számos kötet népszerűsítő történelmi mű. — 2. János, * 1895, építész, impresszionista festőművész.

Áldozás (lat. communio), jelenti az Ur-vacsora szentségi vételét, a Krisztussal való szeretetegyesülést.

Áldozó csütörtök, Krisztus mennybemenetelének ünnepe.

Áldozópap, minden oly pap, aki az isteneknek áldozatot mutat be. A kat. egyházban a papi rendek közül azok, amelyeknek meg van engedve a miscéldozat bemutatása.

A'dridge, Ira (1804–67), szenegáli születésű néger színész.

Áte (ang.), többnyire: pale **A.**, világosszínű angol sör.

Átea facta est (lat.) a. m. a kocka el van vetve. Általában Caesar mondta, midőn át lépte a Rubikon-folyót, hogy megindítsa a polgárháborút.

Alessandri, Vasile (1821–90), román költő, a nemzeti-népies irány főképviseelője.

Alektó (gör.) a. m. a sohasem pihenő; a három Furia (l. o.) egyike.

Alemannok (alamanok), germán törzs a Rajna és a Felső-Duna táján. Ellenük építettek a rómaiak a limest; 357-ben Strassburg táján nagy vereséget szenvedtek.

Alembert, Jean le Rond d' (1717–1783), francia enciklopedista, fizikus és matematikus.

Aleñon, francia város, 16.000 l. Nevezetes csipkeiparáról.

Aleppo vagy Haleb, város Szíriában, vasut mellett, 200.000 l. 1920 óta francia kormányzás alatt.

Aleuron, gabonaneműek fehérjeje.

Aleut-szigetek, Alaszkához tartozó vulkanikus szigetcsoport, összesen 38.000 km², 2500 halász és fókavadász l.

Alexander I., szerb kir., I. Sándor.

Alexander I. Béla (1852–1916), orvos, egyet. m.-tanár, a plasztikus Röntgen-képek felfedezője. — 2. **Bernát** (1830–1927), filozófiai író és esztétikus, egyet. tanár, főleg a filozófia történetét adta elő. Főművei: Kant élete; A XIX. sz. pesszimizmusa; Shakespeare Hamletje; Madách Imre; Tanulmányok; Spinoza.

— 3. **Imre**, Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyék alispánja.

Alexandra Feodorovna (1872–1918), Alix heseni hercegnő, II. Miklós cár felesége. Megölték férjével és gyermekével együtt Jekaterinburgban.

Alexandrette, földközi-tengeri kikötőváros a francia megszállás alatti Szíriában, 1500 l.

Alexandria, Egyiptom legnagyobb kikötővárosa a Földközi-tenger partján, 444.000 l. A Nilus egyik főágával csatorna, az ország belsejével vasut köti össze. Kr. e. 331. alapította Nagy Sándor és utána évszázadokon át a görög-egyiptomi műveltség székhelye lett. 640. került az arabok kezébe, akik az A-i könyvtárt megsemmisítették. 1778–801. franciák tartották megszállva, 1882. az angolok bombázták.

Alexandriai kor, a görög kultúra uralmának kora Keleten Nagy Sándor óta, kivált Egyiptomban a Ptolemaidák alatt, amely az arab hódításig tartott. Az A. irodalma szabályos, józan, a tudományágak közül a matematika, csillagászat és filozófia virágzott. Kiváló tudósai: Euklides, Archimedes, Eratosthenes, Aristophanes Byzantinus, Zoilos, Aristarchos, Ptolemaios.

Alexandrin, hatos jambusokból álló klasszikus francia verssor. A magyar A. négyütémű, 12 tagos verssor, középben sormetszettel, páros, régebben négyes rimmel.

Alexandrit, drágakő, lelőhelye az Ural és Ceylon, nappal zöld, gyertyafénynél piros. **Alexandropol**, orosz város Transzkaukázsiában, 39.000 l.

A'lexandros, görög király (1893–1920), Konsztantin király lemondása után 1917 VI. 13. lépett trónra.

Alexej Mihajlovics, II. orosz cár (1645–76 uralk.), meghódította Szibériát. Nagy Péter apja.

Alexej Nikolajevics, orosz trónörökös (1904–1919), II. Miklós cár fia, Jekaterinburgban meggyilkolták.

Alexics György, * 1864, a keleti keresked. akad. ny. tanára, román nyelvész.

Alexy Károly (1823–1880), szobrász. (Vigadó úton ók csoportjai).

Alfabetikus (gör.) a. m. ábécés sorrendben.

Alfa és Omega, a görög abc első és utolsó betűje, átvitt értelemben a kezdet és a vég. **Alfalu**, I. Eszpartófi.

Alfasugarak, a radioaktív anyagokból nagy sebességgel kilövellt pozitív-elektromos töltésű héliumatomok.

Alfieri, Vittorio, gróf (1749–1803), olasz drámaíró.

Alfonz szt., I. Liguori.

Alfonz, XIII., * 1886-ban, spanyol király. Nagykörúráig (1902) anyja, Mária Krisztina uralkodott.

Alföld, a Nagy Magyar Alföld rövidített neve. Területe kb. 100.000 km². Határai a Kárpátok, a magyar középhegységek és dombok, hegyszigetek meg a Balkáni Masszívum lába; sehol sem folyók. Az A. általában nem áll vízszintes rétegekből, hanem olyan régekől, mint a Budai hegység. A különböző, átlag kb. ezer m. mélységbe leszakadt rögök utjabkori vízszintes rétegek borítják. Tetejükben a lösz helyezkedett el; ez az A. eredeti felszíne. Ebbe vágódott bele a Duna, a Tisza és a mellékfolyók völgye. A széleken, ahol a folyók az A.-re érnek, törmelékcsúcsok keletkeztek. A lösz helyenkint futóhomok borítja. Az utóbbinak és az ártereknek, együttvéve az A. harmadrészenek művelés alá vonása a legutóbbi felszázad munkája.

Alföldi I. András, * 1895, a debreceni egyet. rk. tanára, ókori történetel, archeológiával és numizmatikával fogl. — 2. **Dezső**, * 1875, kuriai bíró.

Alföldi Béla, * 1877, orvos, országgy. képviselő. **Alfred**, Nagy (871–901 uralk.), angol király, küzde a dánokat és csaknem egész Angliát egyesítette. Iskolákat alapított.

Algák (moszatok), klorofillal bíró, legalsóbbrendű növények gyijjtőneve, amelyek teste még nincs gyökérre, szárra, levélre tagolva. Virágatlan, sprókatk szaporodó vízi növények.

Algardi, Alessandro (1602–1654), hírneves olasz szobrász és építész.

Algebra, arab szó, jelenti az egyenletek tanát, de használják általában a bettiszám-tan jelölésére is.

Algeciras, kikötőváros Spanyolország D-i ré-

sz. n. 12.000 l. 1906-ban a nagyhatalmak képviselői itt Marokko ügyében egyezményt kötöttek.

Alger, Algír fővárosa, földközítengeri kikötő, 207.000 l. Egyetem, klimatikus gyógyhely.

Algír (Algeria), Franciaország legnagyobb gyarmata É.-Afrikában, 575.000 km², 5.802.000 l. Termékei gabona, szőlő, narancs, olaj; foszfát, vas, réz, só. Lakosai közül csaknem egymillió európai, a többi arab és berber, kisebbszámú néger. A benszülettek mohamedánok. A. a múlt század második negyedében került francia uralom alá.

Algonkin, északamerikai indián törzsek egy csoportja, amely ma csak Kanadában él. Geológiaiában a Kambrium-formáció megelőzője: Eozoicum.

Algonkium (indián törzs neve után), a Föld ókorának egyik legrégebb korszaka, amelyben állati maradványok még alig fordulnak elő.

Algya-Pap Sándor, * 1877, alföldbőrnagy, a honv. minisz. ny. államtitkára.

Algyó, nagyk., Csongrád vm., mindszenti j., 3043 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Alhambra (a vörös ház), a mór királyok palotája Granada mellett. 1213—1338. épült. A legszebb arab műemlék Európában.

Alhambra: az Oroszlán-udvar

Al-Harizi, Juda ben Salamon, 13. század-beli spanyol zsidó költő.

Ali, a negyedik kalifa, 656—661, Mohamed veje, követői a síiták.

Ali (1741—1822), janinai pasa, 1803-tól Albánia helytartója. Meggyilkolták.

Alfas, (lat.) a. m. másképpen.

Alios ego iam vidi ventos (lat.), más szeleket is láttam én már (Cicero).

Alibánia kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 386 l., up. és ut. Zalaszentiván.

Alibi (lat.) a. m. máshol, a bűncselekménnyel gyanúsítottnak az a védekezése, hogy a bűncselekmény elkövetése idejében nem az elkövetés helyén, hanem máshol tartózkodott.

Alibunár nagyk., Torontál vm., 4500 l. Közéleben van az Alibunári mocsár. Trianon óta Jugoszláviáé.

Alighieri l. Dante.

Alimentáció (lat.) a. m. ételmezés, táplálás, tápéhez.

alimé (lat.) a. m. a küszöböttl, t. i. elutasítani.

Alinea (lat.) a. m. új sor, bekezdés.

Alispán, a vármegye első tisztviselője, akit a törvényhatósági bizottsági közgyűlés, a kijelölő-választmánytól javasolt három jelölt közül, hat évre választ.

Alizarin (arab), a buzér-gyökér vörös festőanyaga, ma antracénból állítják elő.

Alka, uszómadar, a buvárok családjába tartozik, nagy tömegekben tenyészik az északi »madárhegyek« táján.

Alkaios, a Kr. e. 7. sz.-ban élt, görög lírikus. Megalkotója az A.-i strófának.

Alkálák (gör.) a. m. lugok, alkaj. Az alkáli fémeknek, általánosabb értelemben a földfémeknek oxidjai és hidroxidjai.

Alkáli fémek, kifsajszuly, pulha, fehérsz. nű fémek. Ide tartoznak: kálium, nátrium, rubidium és cézium. Levegőn gyorsan oxidálódnak, a vizet felbontják és annak hidroxil gyökével erős lugokká egyesülnek.

Alkáli földfémek, viznél nagyobb fajsúlyu nyújtható fémek. Ide tartoznak a kalcium, bárium, stroncium és rádium. A vizet bontják és vele lugokat képeznek.

Alkalmazkodás, 1. az élőlényeknek az a tulajdonsága, hogy vagy egész testükben, vagy csupán egyes szerveikben átalakulnak ama természeti viszonyoknak megfelelően, amelyek között élnek. — 2. A. a szemnek az a tulajdonsága, hogy a különböző távolságban levő tárgyakról éles képet ad a látóhártyán a szemlense domborúságának változtatásával.

Alkalmi egyesülés-nek a Keresk. Törv. meghat. tekinthető, amelyek egy, vagy több kereskedelmi ügylet tekintetében közös haszonra vagy veszteségre jönnek létre.

Alkaloidák, növényekben előforduló, gyakran mérges vagy gyógyító hatású, szénből, hidrogénből, esetleg oxigénből álló anyagok, pl. a chinin, nikotin, morium, kokain, atropin, strichnin stb.

Alkamenész, Kr. e. 5. sz.-beli athéni szobrász.

Alkana, festőnövény, a Földközi-tenger vidékén terem, vörös festőanyaga a gyökérhéjában van. A valódi A. szolgáltatta a már az ókorban hajfestőszerként használt hennát.

Alképlet (daganat), valamely testrészből, körülírt megnagyobbodása, amely különféle szövetek újképződésével jár.

Alkibiadész (Kr. e. 450—404), athéni hadvezér, Sokrates tanítványa, szépségéről, tehetségéről és erkölcsi gyöngeségéről volt híres.

Alkímia (alchemy), a vegytan görög neve,

az arab al névelővel. Régebben a kémiaért tették alatta, ma már csak az u. n. aranycsinálást. Az **A.** virágzása a középkorra esik, de a vele való foglalkozás csak a múlt században vészett ki.

Alkman, (Kr. e. 7. sz.), ázsiai eóli származású lírikus kardalköltő.

Alkmene, mondai királyleány Mykénében, Amphion nyje, Herakles anyja (Zeus) tól).

Alkohol (arab), a. m. borszesz. Szerves anyagok, főként szénhidrátok erjedése révén keletkezik, alkotórésze az összes szeszesitaloknak. Kereskedelemben kétféle alakban fordul elő: mint közönséges szesz és mint nagy százalékú, 95–98% abszolút **A.**

Alkoholizmus, a szeszesitalok nagymérvű fogyasztása következtében fellépő beteges állapot. Tünetei: krónikus gyomorkatarrus, májdaganat vagy májszűrgorodás, vesegyulladás, szívelégtelenség, véredénymeszesedés és nem ritkán elme-baj.

Alkoholmentes italok, 1. gyümölcsnedvek (alma, bogyógyümölcsök, szőlő), amelyeket az erjedés megakadályozására hevitenc és aztán sűrítenc. — 2. Hasonlóan kezelt malátaoldat. — 3. Limonádé, édesített és szénasav vizzel.

Alkoholtartalmu italok, sör 1–9%, bor 6–15%, égetett szeszes italok 25–55% alkoholtartalommal.

Alkoholfilalom, l. Antialkoholizmus.

Alkotmány, az állam a'aptörvénye.

Alkotmány, kat. napilap 1895–1919. Szerkesztették Bonitz Ferenc és 1906-tól Turi Béla.

Alkotmányozó gyűlés, a nép választott képviselőinek oly gyűlékezete, amelynek hivatása új alkotmány kidolgozása.

Alkotmánypárt, a szabadelvűpárt disszidenseiből alakult 1905 és 1910 fele. 14. főlöszlott.

Alkov (arab), a. m. ablaktalan fülke, hálófülke.

Alkuin (735–804), angolszász teológus. Nagy Károly barátja.

Alkusz, a Keresk. Törv. értelmében az a kereskedő, aki kereskedelmi ügyeket megkötésének közvetítésével iparszerűleg foglalkozik.

Alaga Gcza, (1841–1913). Zeneszerző, gondnoka- és cimbalomművész, tanár és karmester.

Allah, összeéve al (névelő) és ilah (Istenből), régi arab istenev, amelyet Mohamed az iszlámba átvett.

Allahabad, a hinduk szent városa a Ganges mellett. 157.000 l.

Allam, a meghatározott földterületen telepedett népek akarati és cselekvési képességgel bíró közössége. Elemei a nép, a terület és a közös főhatalom. Kormányforma szerint van köztársaság és monarchia, gazdasági forma szerint van pásztor-, földműves-, ipar- és kereskedő-**A.**

Allamadósság, előlál az állam bevételei és kiadásai között mutatkozó hiányból. Az így keletkező **A.**-ok vagy rövid lejáratuak és a bevételekből rövid időn belül teljes összegükben visszafizettetnek: ezek a függő, vagy lebegő **A.**-ok; vagy pedig hosszabb lejáratuak, u. n. állandósított **A.**-ok. Magyarország **A.**-a a háború

kitörésekor 8,413 millió korona volt, 1929 jan. 1. pedig 1,516 millió pengő, amihez 1924-től 20 évi részletben fizetendő 200 millió aranykorona jóvátételi összeg járul.

Allamcimer, Magyarország kis és egyesített címerének hivatalos leírását az 1895 jan. 12-i M. E. rend. (1896 R. T. I. 671.) tartalmazza. A kis címer: hasított pajzs, jobbról 8 vörösezüst pólya, balról vörös mezőben hármas zöld halmon álló nyíl arany koronából kiemelkedő kettős ezüst-kereszt. A pajzs felett a Szt. Korona látható, címertartó: két angyal.

Allamcsiny, a forradalomnak egyik nemce, amelyben az alkotmányt az uralkodónak megfeketészerű, alkotmányellenes cselekedete változtatta meg. Ézt tette I. Napoleon, midőn első konzulból császárré kiáltatta ki magát, példáját követte III. Napoleon is, midőn köztársasági elnökből császár lett.

Allamcsőd áll be abban az esetben, ha az állam fizetőképességének hiánya következtében az államadóssági viszonyból eredő kötelezettségének nem tesz eleget, akár a tőketartozás, akár a kamat fizetése tekintetében. Nyílt **A.**-ról beszélünk, midőn az állam hitelezőivel szemben nyíltan megtagadja a fizetést; rejtettől, midőn az állam fizet ugyan, de csekélyebb belső értékű fizetőszközzel: rosszabb ércpénzzel, vagy csak névéges értékű papírpénzzel. Az **A.** jele a devalválció is.

Allamellenes bűncselekmények azok, amelyek az állam külső biztonságát vagy belső békéjét, az állam területét és alkotmányos intézményeit sérül vagy veszélyeztetik. Ide tartoznak a fel-ségsértés, a hűtlenség, a lázadás, a hatóság elleni erőszak, az izgatás, a pénzhamisítás (Btk. 126–174., 203–212 §§.). az állami és társadalmi rend védelméről szóló 1921. 3. t.-c.-ben meghatározott bűncselekmények és az u. n. államelleni kihágások (Kihág. Btk. 33–48. §§.).

Allamfogház, a szabadságvesztésbüntetésnek egyik nemce, amelyet a Btk. egyes politikai jellegű bűncselekmények és a párvialdi büntetésé-ként alkalmaz. Az **A.** egy naptól 15 évig terjedhet, mint nem megszegyenítő büntetés (custodia honesta) külön e célra szolgáló intézetben.

Allamháztartás, az állam gazdasági tevékenysége. A magángazdaságtól abban különbözik, hogy nem a kiadások igazodnak a bevételekhez, hanem fordítva, az állam a szükséges kiadásokhoz képest gondoskodik adók útján a bevételről. L. Allami költségvetés.

Allami biztosítás, a biztosításnak az alakja, amelyet maga az állami közigazgatás, vagy az állam által létesített vállalat (biztosítási üzem) folytat, továbbá minden olyan biztosítási ág is, melyben az állam részéről elrendelt biztosítási könyvszer áll fenn (kötelező biztosítás). Főleg a szociális biztosítás terén játszik szerepet, különösen a baleseti és betegségi, az aggkori, a munkanélküliségi és a gazdasági cseledeztbiztosítás terén.

Allami egyedáruság, az állam oly vállalkozása, mellyel valamely árucikk termelését vagy forgalombahozatálát (vagy mindkettőt) maga

végzi, eltöltve ettől a tevékenységtől a magán-gazdaságot. Ilyen nálunk a dohány- és a só-egyedárúság, a mesterséges édesítőszer (szacharin).

Állami iskolák azok, amelyeknek költségeit az állam fedezi.

Állami jegyintézet, 1921 aug. 1-től 1924 jun. 24-ig működött, amíg a Magyar Nemzeti Bank meg nem alakult.

Állami kedvezmények-ben az állam valamely kezdő iparág részéit annak fejlesztése érdekében, amilyenek: adó-, vámentesség és fuvar-díjkedvezmény.

Állami költségvetés (budget), az állam bevételeinek és kiadásainak egy évre való előirányzata. A költségvetési év nálunk március 1-től február végéig tart. Nálunk az **A.** beosztása a következő: Kiadások: A) Rendes kiadások. B) Rendkívüli kiadások: a) átmeneti kiadások, b) beruházások. Bevételek: A) Rendes bevételek. B) Rendkívüli bevételek. 1928/9 évi **A.** bevétel 1,360,261,000, kiadása 1,357,804,000 pengő.

Állami közutak, állami pénzen épített és fenn tartott utak. Ezek hossza a háborúelőtti Magyarország 10,400 km volt, ma 4160.

Állami számvevőszék, oly állami hivatal, amely az államvagyonnak és az államháztartásnak kezelését ellenőrzi. A m. kir. **A.**-et az 1870: 18. t.-c. állította fel és az 1880: 66. t.-c. újból szervezte. Elnöke a miniszterekkel áll egy rangban és az országgyűlésnek felel.

Államjegy, olyan papírpénz, amelyet a kormány bocsát ki a törvényhozástól nyert felhatalmazás alapján. A bankjeggyel szemben való különbözősége abban áll, hogy a bankjegy a kiverő ércpénz egy bizonyos részösszegére szól és a kibocsátó által a valutaérc ellenében bármikor beváltatik (hacsak a bank ebbeli kötelezettsége alól az állam részéről rendkívüli időkben felmentést nem nyer).

Államosítás, magánüzemek vagy közintézmények állami tulajdonba vagy kezelésbe való átvétele. Nálunk nagyfontosságú **A.** volt a vasutak és az iskolák nagy részéé. Evtizedek óta vitatott kérdés a közigazgatás **A.**-a.

Állampolgárság, az államhoz való tartozás, amely úgy az állam iránti meghatározott kötelezések teljesítésével, mint az **A.**-ból származó jogokkal jár. A magyar **A.** a honosság törvény (1879: 50. t.-c.) szerint leszármazás, törvényesítés, házasság és honosítás útján szerzhető meg. Megszűnhetik az **A.**: nem magyar állampolgárról származó törvénytelen születésű egyén törvényesítése, idegen állampolgárhoz történt térhözmenetel, tízevi szakadatlan távollét, vagy az állam kötelékéből történt elbocsátás által. Módosultak és kiegészültek az **A.**-ra vonatkozó rendelkezések a trianoni békeszerződés (1921:33. t.-c.) 61-66 §§-ban. (L. Opció.)

Államrendények, 1. Utópiaék.

Államrendőrség, a közrend fenntartására szolgáló állami közigazgatási hivatali szervezet. Nálunk az **A.** szervezése az 1872:36. t.-c.-ben történt, amelyet a Budapest-fővárosi rendőrségről szóló 1881:21. t.-c. részleteiben valóított meg. Az **A.** közvetlenül a belügyminiszter alá

van rendelve, élén az országos főkapitány áll, személyzete tisztai személyzetből, legénységéből (gyalog- és lovasrendőrök) és a detektívtestületből áll.

Államszerződés, oly megegyezésen alapuló megállapodás, amely államoknak vagy államszövetségeknek nemzetközi jogviszonyait szabályozza.

Államszocializmus, tulajdonképpen az az elmélet, hogy mindazokat az átalakításokat, amelyek a szocializmust megvalósítják, az állam kezdeményezze. Bővebb értelemben **A.**-nak nevezik általában azt a gazdasági politikát, amely a lakosság nagy többségének érdekeit érintő gazdasági tevékenységet ezeknek az érdekeknek figyelembevételével az állam hatáskörébe vonja. Ilyen pl. a munkaközvetítés, a biztosítás különféle ágai, a vasutak, a bányák stb. állami kezelésbe való átvétele.

Államtitkár, a miniszteriumoknak a miniszter után legmagasabb rangú tisztviselője, ennek ügykezelési, mint országgyűlésben tendőben helyettese. Az **A.**-i állás a III. fizetési osztályba tartozik.

Államtudományok, az állami életet vizsgáló tudományok összessége. Ide tartoznak a jogtudományok közül a nemzetközi jog, az alkotmányjog, a közigazgatási és a pénzügyi jog; az elméleti tudományok közül a politika, amely két főrésze tagozódik, u. m. alkotmánytanra és közigazgatástanra, továbbá az államháztartás- v. pénzügytan.

Államügyész, az igazságszolgáltatásban, különösen pedig a büntvádi eljárásban a közérdek védelmére rendelt közhivatalnok. Nálunk az **A.**-ség mint kir. ügyesség ismeretes, amelyet az 1871:33. t.-c. szervezett.

Államvasutak, az állami tulajdonban lévő vasutak. Az angolzász államok kivételével a legtöbb államban vannak **A.** Nálunk 1913-ban az **A.** hossza 8205 km volt, ma 2915 km. Az állami kezelésben lévő vasutak hossza 1913-ban 10,208 km volt, ma 4200 km.

Államvizsga, a jogi vizsgálatok egy neme, amely a jogi tanfolyam befejezése után, az egyetem és a jogakadémiák mellett szervezett **A.**-biztoságok előtt tehető le. Megkülönböztetünk államtudományi és jogtudományi **A.**-t.

Állatállomány. Magyarország **A.**-a 1920-ben: juh 1,573,180, kecske 23,793, 16 892,131, öszvér 1,386, sertés 2,582,255, szamar 4,485, szarvasmarha 1,819,354.

Állateposzta, hosszabb költői elbeszélés állatszereplőkkel, többnyire rejtett szatíra.

Állatföldrajz, az állatoknak az az ága, mely az állatfajoknak a Föld felületén való eloszlását kutatja.

Állati elektromosság. Állati szövetek, főleg idegek, egymással vagy fémekkel érintkezve elektromos áramot termelnek. Egyes halaknak külön elektromos szervük van, amelynek áramát védekezésül használják.

Állati mágnesség, 1. Mesmerizmus.

Állati meleg. Az állati testben végbemenő anyagcsere (oxidáció) **meleg**termeléssel jár. A magasabbrendű állatoknál ez a melegfejlődés

egyenletes (melegvérűek), az alsóbbrendűeknél nagyobb mértékben függ a környezetüktől (váltakozó hőmérsékletűek v. hidegvérűek).

Allatkert, olyan bekerített hely, ahol különböző éghajlatok alatt élő állatok ismeretterjesztés vagy tudományos kutatások céljaira fogásban tartanak. Legrégibb a schönbrunni (1752). Az 1912-ben megnyitott budapesti A. egyike a legmodernebbeknek Európában.

Allatmesék, állatokat szerepeltető apró mesék mindig oktató céllal.

Allatok, azok az élő lények, amelyek önálló mozgásra képesek, szerves anyagokkal táplálkoznak, oxigént lélegznek. A 7 fő állatkör a következő: 1. egysejtűek; 2. bélnélküliek; 3. tüskebőrűek; 4. férgek; 5. izettlábúak; 6. lágytestűek; 7. gerincesek.

Allatorvosi Főiskola, 1782-ben állította föl Pesten II. József császár, 1890-ben akadémia. 1899-ben egyetemi rangu főiskola lett, 1906 óta dektorári avatás jogával. Felvételt érettség bizonyítványával, tanfolyán 4 éves.

Allatöv. Az égbolnak azt a kb. 180 szélességi övét, amelyben a Nap, Hold és a nagyobb bolygók mozognak, már a régi csillagászok 12 részre osztották be s egyes részeit többnyire állatnevekkel jelölték meg. Ezek: kos, bika, ikrek, rák, oroszlán, szűz, mérleg, skorpió, nyilas, bak, vízöntő, halak.

Allattan, az állatok leírásával és osztályozásával foglalkozó tudomány. Különböző ágai: alaktan (morfológia), bonctan (anatómia), élettan (fiziológia), egyéni fejlődéstan (ontogénia), törzsfeljedéstan (filogénia), ősellattan (paleozoológia) stb.

Allatnyésztés. Egyik legrégebb emberi foglalkozás a hasznos háziállatok gondozása és szaporítása. Az okszerű A. főfeladata a megfelelő fajta kiválogatása és tenyészállattal való felhasználása. Legtöbb művelt országban az állam gondoskodik az A.-ról, főként tenyészállatok nevelése által.

Allatvédelem, az állatok kinzásának állami vagy társadalmi megakadályozása. Az első állatvédő egyesület nálunk 1845-ben Balogh Pál, a másodikat 1882-ben Herman Ottó alapította.

Allé-u'sch mozgalom, német nacionalista irány, célja a németeknek egy államban való egyesítése, vagy legalább is a külföldön élő németek nemzeti öntudatának föntartása.

Allé (franc.) a m. faszor, faszoros ut.

Allaghany, középmagas hegység az É-amerikai Unió K-i részén. Az Atlanti-óceán közelében, a parttal majdnem párhuzamosan halad kb. 2000 km hosszúságban. Legmagasabb csúcsa a Black Dome, 2040 m. A gazdag ásványos kincsekben: szén, vas, petróleum stb.

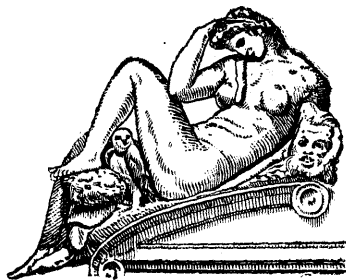
Allégoria (lat.) a m. jelképesítés, kiül. gondolatnak, eszmének művészi v. költői megisméjlyesítése.

Allégi, Correggio festő (l. o.) családneve.

Allégro (ol.), zenében: gyorsan, vidáman.

Alléretto: kissé mérsékeltbb tempóban.

Allény, Edmond, * 1861-ben, angol tábornagy, a világháboruban a palesztinai hadjáratot vezette, 1919–25 Egyiptom főkörmányzója.

Allégoria (Michelangelo: Az éj)

Allenstein, keletporosz iparváros, 39.000 l. **Allentown**, ipari város az É-amerikai E. All. Pennsylvania államában. 74.000 l.

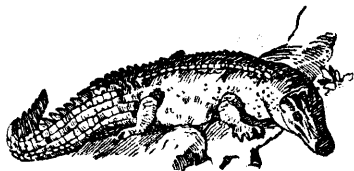
Aller, a Weser jobboldali mellékfolyója.

Allergia (gör.), a szervezet megváltozott reakcióképessége idegen anyagok, főként baktérium-mérgek iránt alkalmazására.

Alliance (franc.) a m. szövetség.

Alliance Israélite Universelle, nemzetközi egyesület zsidó érdekek védelmére; 1860-ban Párisban alakult.

Alligátor, D- és K-Amerikában és Kínában élő krokodilusfaj.

Alligátor

Alliteráció (lat.) a m. betűrim, a szavak kezdőhangjainak összecsengése a versben. Az ősi ritmus fontos eleme volt.

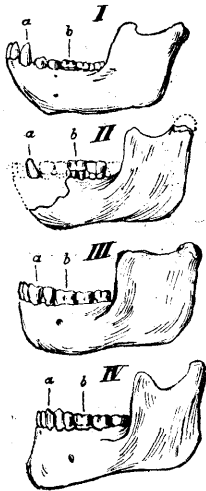
Allitmány, a mondat kimondó, állító része.

Allkapocs, gerinceseknél két arccsont, amelyben a fogak vannak elhelyezve. A felső A. mozdulatlan, az alsó A. mozgathatóan izüli a halántékcsonttal.

Allmende, a községi határnak közös használata szánt része, amelyet az Svájcban és Dél-németországban ma is fönáll.

Allobrogok, kelta törzs, a Rhone és Isère közt.

Allócsillagok, naprendszerünkön nagyon távol eső égitestek, amelyeknek helyváltoztatása az égbolton olyan csekély, hogy csak hosszú megfigyeléssel mutatható ki. Maj tudásunk szerint az A. ugyanolyan, de tömegükben sokszorosan nagyobb napok, mint a mi Napunk s körülöttük is valószínűleg (egyik-másiknál kimutathatólag) bolygók keringenek. A legközelebbi is több

Allkapocs: I. Csimpánz, II. Piltdown-i ősember, III. Heidelberg-i ősember, IV. Mai európai ember

fényévnyi (l. o.) távolságra van tőlünk. 1—20-ig számított nagyságrendekbe osztják őket fényérségük szerint.

Allodium (középkori lat.), szabad földbirtok, amely fölött tulajdonosa kóriátlanul rendelkezhet. Ellentéte a feudum, a hűbéri birtok.

Alló hullám, l. Hullám.

Allokució (lat.) a. m. nyilvános szózat, ünnepi beszéd, kül. a pápa nyilatkozata a bibornokokhoz.

Allonge (franc.), l. iratmeghosszabbítás, amelyet kül. váltónál további nyilatkozatok följegyzésére ragasztanak az eredeti okirathoz. — 2. Paróka.

Allons (franc.) a. m. menjünk! A. enfans de la patrie, a Marseillaise első sora.

Allopátia (gör.), oly gyógyszerek használatának módszere, amelyek a betegséggel ellentétes hatást idéznek elő. Ellentéte homeopátia (l. o.).

Allotria (gör.) a. m. a dologra nem tartozó; tréfa.

Allotropia (gör.), némely testeknek az a sajátossága, hogy különféle állapotban fordulnak elő (a szén mint faszén, grafit és gyémánt).

All right (ang.) a. m. minden rendben van.

Allure (franc.) a. m. járás (a lónál); viselkedés.

Alluvium (lat.) a. m. áradmány, minden olyan geológiai képződmény neve, amely a Föld jelenkorában iszaplerakódás, tőzeg, korallok stb. által keletkezett.

Alm (német) a. m. havasi legelő.

Alma, kis folyó a Krim-félszigeten, ahol 1854 szept. 20. a krimi háboruban az angolok és franciák megverték Mencsikov tábornokot.

Almadén, spanyol város a Sierra Morena hegységben. Higanybányák. 8000 l.

Almafa, a mérsékelt égöv alatt mindenütt elterjedt gyümölcsfa, amelynek ma többszáz változata ismeretes.

Alma mater (lat.) a. m. tápláló anya, az egyetemek régi latin elnevezése.

Almamelék kisk., Somogy v.n., szigetvári j., 1301 l., vasút, táviró, post.

Almanach (arab), eredetileg ajándék, majd csillagászati naptár, végül mai értelemben évkönyv, többnyire irodalmi tartalommal.

Almanzor, az Abbaszida-házból való kalifa (754—756-ig uralkodott), ő alapította Bagdad városát.

Almsháza kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 193 l., up. és ut. Nagykapornak.

Almási, l. Balogh Tihamér.

Almási Antal, kuriai bíró, * 1873. Egycet. ny. rk. tanár.

Almásfűzitő, Komárom vm., vasuti csomópont.

Almáskamarás nagyk., Arad vm., eleki j., 2400 l., táviró, post., t. le. on.

Almáskeresztúr kisk., Somogy vm., szigetvári j., 571 l., up. Mozsóg, ut. Mozsóg-Szulimán.

Almássy 1. **Dénes** gróf, * 1863, a felsőház tagja. — 2. **Denise** grófnő, * 1800. Látogatóban volt Tisza István grófnéknál T. megyéülkölési alkalmából. Ő is megszabesült s a pár egyik főmagánváltója volt. — 3. **György**, vasmi földbirtokos, ázsiai utazó. Főműve: Vándorutam Ázsia szívébe (1903). — 4. **Imre** gróf, (1868—1929), ny. főisp. fels. h. tag. — 5. **László**, * 1866, munkapárti képviselő, kommun alatt tisz. 1922-ben egységpárti képviselő a pomázi kerületben, a párt ügyvezető elnöke. — 6.

Pál (1818—1882), az 1848/49. orsz. gy. elnöke. 1849 ápr. 14-én a Ház határozata alapján ő mondta ki Magyarország függetlenségét. — 7.

Sándor, * 1874, Bihar és Szolnok vm. főispánja.

Alma-Tadema, Laurens (1836—1912), németalföldi történelmi festő, Angliában élt.

Almeida, Francisco, az első portugál indiai alkirály (1505), a kafferek őlték meg (1510).

Almos, i. (819—895), Árpád apja, aki a költöző magyarokat vezette. Valószínűleg az etelközi pusztulás idején fejezte be életét. — 2. (1075—1129), herceg, I. Géza másodszülött fia, akit ismételt lázadásai miatt bányás, Kálmán király, fiával (Béla, későbbi II. vagy Vak Béla) együtt megvakítottatott. A fogságából megszökött Görögországba és ott halt meg.

Almosd nagyk., Bihar vm., székelyhídi j., 2238 l., telefon, posta, táviró.

Alóé, különféle, főként D.-afrikai cserjék és fák a liliumfélék családjából. Több fajának beszáradt nedve erős hashajtó.

Alom, a lélek alvás alatti működése, az eszméknek gyakran összefüggéscsökkentő társulása alvás közben. L. még **Alvás**.

Alomfejtés, az álom magyarázása. Az álom-

fejtők egykor nagy szerepet játszottak, mint József és Dániel a bibliában. A sámán mester-ségesen elaltatja magát, hogy az isteneket megkérdezhesse. Az **A.-t** tartalmazó álomkönyvek vásárokon még ma is keresettek. Nagy szerep jut az **A.-nek** a freudizmusban (l. o.).

Alomkör, légyesipés utján terjedő súlyos fertőző betegség a trópusokon. Okozója a Trypanosoma gambiense. Salvarsannal gyógyítják.

Alpaka, t. Délamerikában élő lámafaj, finom gyapjút ad. 2. Réz, cink és nikkel ezüstfémér fémét szolgáltató ötvözet. Főleg evőszekőket, tálcákat stb. készítenek belőle.

Alpár nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházi j., 4057 l. vasut, távíró, posta.

Alpár t. **G.ffa**, * 1903. operaénekesnő. A berlini operaház tagja. — 2. **Ignác** (1855–1928), építész. Tőle való a millenniumi történelmi főcsoport épülettömege, a tőzsde, az Anker, az Osztrák-Magyar Bank palotája s.b.

Al pari (olasz) a. m. névértéken (érték-papírok árfolyamánál), egyenlő magasságon.

Alperes, polgári perben a peres felek egyike, akivel szemben a másik fél (felpe-res) jogvédelmet keres.

Alpesi kürt, fenyőhánscsöböt csavart, hosszú fatrombita. Havasi pásztorok hangszere.

Alpini (olasz) a. m. alpesiek, az olasz vadászapatok neve.

Alpinizmus, t. turisztika, hegymászás, mint sport. — 2. Hegymászknál nagy magasságban a ritka levegő káros hatása alatt fellépő betegség.

Alpok, Európa legmagasabb és legszelebb hegye. Hossza 120 km., szélessége 100–200 km., legmagasabb pontja (Mont Blanc) 4810 m. Középső övét kristályos kőzetek alkotják; ezt E-on és D-en egy-egy mészkőszegély kíséri. Az **A.** igen tagolt hegység, hosszában és kivált keresztben számos ut és vasut szeli át. Nevezetesebbek az Inn-Arlberg, a Dráva-völgyi és a Furka (Rajna-Rhône) vasutak hosszában; a Semmering, Tauern, Bremser, St. Gotthard, Simp'on, Mont Cenis keresztben. Az **A.** igen szegények ásványos kincseiben, de annál gazdagabbak természeti szépségeikben. A több mint 10 millió lőerőt képviselő vízi energiák kihasználása csak pár évtized előtt kezdődött. A vízierők egyharmada ma már villamos árammá van alakítva.

Alsaze, Elzász francia neve; **A.-Lorraine** Elzász-Lotharingia francia neve.

Alsóbrány kisk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 574 l., távíró, posta, telefon.

Alsó-Ausztria, az Osztrák Köztársaság tartománya. Területe 20.000 km², 1.480.00 l. A tartomány tengelye a Duna. D-i tetet az Alpok nyulványai ágazzák be, E-i fele dombvidék. A Duna völgyét jól művelt termékeny szántóföldek, a hegyes lejtőit dus erdők borítják. A legmagasabb csúcs: a Schneeberg (2075 m) is alig emelkedik az erdőhatár fölé. Folyói: a Duna, Morva, Thaya, Enns, Lajta, Krens. Termékei: gabona, bor, gyü-

mölcs, vas és szén. Terméketlen terület alig van, de a mezőgazdaság saját szükségletét sen tudja fedezni.

Alsó (ném.) a. m. mintha. Az **A.** filozófiája (Hans Vaihinger) abban áll, hogy a megismerés alapfogalmi csak föltevések, fikciók, amelyek segítségével a valóságot jobban foghatjuk föl.

Alsóbagod kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 410 l., vasut, posta, u. t. Zalaegerszeg.

Alsóberecki kisk., Zemplén vm., sátoraljaújhegyi j., 595 l., posta, távíró.

Alsóberkfalu kisk., Vas vm., körmendi j., 712 l. 1924. Körmentbe kebelezték be.

Alsócece k'sk., Abauj-Torna vm., abauzsántói j., 259 l., ut. és up. Vizsoly.

Alsócsátár kisk., Vas vm., szombathelyi j., 288 l. u. t. Torony, u. p. Németkeresztes.

Alsódalas nagyk., Pest vm., alsódalasi j., 2557 l. vasut, távíró, telefon, posta.

Alsódobsza kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 633 l. u. t. Pálháza, u. p. Ujcsanlós.

Alsódörgöcse kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 390 l., vasut, posta.

Alsóegerszeg kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 252 l. u. t. Baksa, u. p. Vajszló.

Alsó-Fehér vm., 3046 km², 221.618 l. Romániáé.

Alsófüged kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 281 l. u. t. és u. p. Forró-Encs.

Alsógagy k'sk., Abauj-Torna vm., encsi j., 318 l. u. t. Gagyvendégi, u. p. Felsőgagy.

Alsógalta nagyk., Komárom vm., tatai j., 1338 l. u. t. és u. p. Tatabánya.

Alsógöd k'sk., Pest vm., váci j., 965 l., hajóáll., vasut, u. t. és u. p. Sződ.

Alsógyörsény kisk., Veszprém vm., pápai j., 372 l. u. t. és u. p. Marcaltó.

Alsóhangony kisk., Gömör- és Kishont vm., feleői j., 773 l. u. t. Ozd, u. p. Felsőhangony.

Alsóház, l. Képviselőház.

Alsóiszák kisk., Veszprém vm., deveseri j., 239 l. u. t. Túskevár, u. p. Középiszkáz.

Alsójózsa kisk., Hajdu vm., hajduböszörményi j., 1232 l. u. t. és u. p. Felsőjózsa.

Alsok kisk., Somogy vm., csurgói j., 712 l., at. p. és u. t. Csurgó.

Alsókázmárk kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 299 l. * u. t. Halmaj, u. p. Léht.

Alsókéked kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 325 l. u. t. és u. p. Abaujvár.

Alsóméra kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 463 l. u. t. Forró-Encs, u. p. Felsőméra.

Alsómesteri kisk., Vas vm., celldömölki j., 345 l. u. t. és u. p. Celldömölk.

Alsómoscolád kisk., Baranya vm., hegyháti j., 790 l., posta u. t. Mágocs.

Alsónána nagyk., Tolna vm., központi j., 1456 l., vasut, u. t. Sárpiilis-Oberek, u. p. Várdomb.

Alsónémedi nagyk., Pest vm., alsódalasi j., 4706 l., telefon, posta.

Alsónovaj kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 414 l. u. t. Garadna u. p. Felsőnovaj.

Alsónyék nagyk., Tolna vm., központi j., 1286 l., vasut, posta, u. t. Bátaszék.

Alsóosztó kisk., Vas vm., vasvári j., 506 l., vasut, u. t. Oszkó, u. p. Felsőosztó.

Alsóörs kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 605 l., vasut, távíró, posta.

Alsópáhok kisk., Zala vm., keszthelyi j., 1151 l., posta, u. t. Hévíszentandrás.

Alsópáty kisk., Vas vm., sárvári j., 703 l., u. t. Sárvár, u. p. Felsőpáty.

Alsópetény kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 927 l., távbeszélő, posta.

Alsórajk kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 652 l., vasut, u. t. és u. p. Felsőrajk.

Alsóregmec kisk., Zemplén vm., sátoraljaui helyi j., 464 l., u. t. és u. p. Mikóháza.

Alsórönök kisk., Vas vm., szentgotthárdi j., 740 l., vasut, posta, u. t. Rátót.

Alsóság kisk., Vas vm., cellödömlői j., 3137 l., posta, u. t. Cellödömlők.

Alsóság kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 509 l., u. t. Galgaguta, u. p. Felsőság.

Alsóseged kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1068 l., vasut, u. t. Felsőseged.

Alsószakony kisk., Sopron vm., csepregi j., 521 l., u. t. Csepreg, u. p. Felsőszakony.

Alsózeleste kisk., Vas vm., sárvári j., 553 l., vasut, távíró, posta.

Alsözemenye kisk., Zala vm., letenyei j., 385 l., u. t. Letenye, u. p. Felsőzemenye.

Alsózend kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 272 l., u. t. Garadna, u. p. Felsőmóra.

Alsószenterzsebet kisk., Zala vm., alsólendvai j., 323 l., u. t. Zalabaksa, u. p. Cesztrég.

Alsószentiván nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 816 l., u. t. Cece, u. p. Alap.

Alsószentmárton kisk., Baranya vm., siklósi j., 933 l., u. t. Siklós, u. p. Egyházasharaszti.

Alsószilvagy kisk., Vas vm., szombathelyi j., 311 l., u. t. és u. p. Acsád.

Alsószőlők kisk., Vas vm., szentgotthárdi j., 710 l., u. t. Szentgotthárd, posta.

Alsószuha kisk., Gémör és Kishont vm., putnoki j., 649 l., u. t. Ragály, u. p. Keménér.

Alsó tábla, az 1848 előtti törvényhozás alsóháza.

Alsótelekes kisk., Borsod vm., edclényi j., 312 l., u. p. Rudabánya, u. t. Szendrő.

Alsótold kisk., Nógrád vm., sziríki j., 404 l., u. t. Ecség, u. p. Cserhátszentiván.

Alsóujlak kisk., Vas vm., vasvári j., 1155 l., u. t. Oszkó, u. p. Kám.

Alsóvadász nagyk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 1691 l., u. t. Bácska, posta, telefon.

Alsóvámos kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 689 l., u. t. Bácsa, posta.

Alsózsíd kisk., Zala vm., keszthelyi j., 859 l., u. t. Lesencetomaj, u. p. Felsőzsíd.

Alsózsolca nagyk., Borsod vm., miskolci j., 2031 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Alster, az Elbe mellékfolyója, 52 km., toroklata Hamburgnál.

Alszeghy I. Irma, * 1865-ben, a bp. Nemzeti Színház örökös tagja. Különösen klasz-

szikus darabokban voltak sikerei. — 2. **Kátmán** (1852—1927), az Operaház főrendezője, 1909 óta örökös tagja. — 3. **Zsolt**, * 1888., fogimn. tanár, esztétikai és irodalomtört. író.

Alsópor kisk., Sopron vm., csepregi j., 243 l., u. t. Lövő, u. p. Ujkér.

Alt (olasz) a. m. magas; női vagy gyermekhangok között a mélyebb, az a-tól, esetleg f-től f'-ig terjedhet.

Alt, I. **Jacob** (1789—1872), osztrák festő és litográfus. Bejárta Magyarországot is, számos város- és tájképet festett és rajzolt. — 2.

Rudolf (1812—1905), bécsi festő, az aquarell mestere. Számos képet alkotott hazánkról és Pest-Budáról.

Altái hegység, magas hegység Szibéria és Mongolország határán. A Bjelucha-csucs 4540 m. magas. Belőle ered az Ob és az Irtyis. Arany- és ezüstbányáit az oroszok művelik.

Altái nyelvek, az ural-altái nyelvtörzsek egyik ága; ide tartoznak a török, mongol és tunguz nyelvek; némelyek ide számítják a japán nyelvet is.

Altalános Fogasztási Szövetkezet, a budapesti és környéki munkásság fogyasztószövetkezte (Budapest, VII., Rákóczi-ut. 42).

Altalános sztrájk, I. Sztrájk.

Altalános választójog, I. Választójog.

Altay Margit, * 1884., ifjusági író.

Altendorfer, Albrecht (1480—1538), festő, metsző és építész, Dürer követője.

Altenger, Peter (eredeti nevén: Richard Engländer, 1859—1919), osztrák író.

Altenburger Gyula * 1866., közgazdász, sokáig működött a biztosítási pályán.

Alteráció (lat.) a. m. igaztatlóság, bosszankodás.

Alterál (lat.) a. m. bánt, zavar.

Alter ego (lat.) a. m. a másik én, hasonló, meghitt jóbarát. Spanyol diplomáciai nyelvben a király teljhatalmu helyettese.

Alternál (lat.) a. m. váltakozik.

Alternatíva (lat.) a. m. helyzet, amelyben választani kell; vagy-vagy.

Altesse (franc.) a. m. fenség (címzés).

Altmühl, a Duna baloldali mellékfolyója Bajorországban, hossza 164 km.

Altona, kikötőváros az Elbe folyó mellett. 185.000 l. Összeépült Hamburggal.

Altörjay Sándor, * 1887., ügyvéd, jogtanár az egri érseki jogakadémián.

Altruizmus (lat.) a. m. önzetlenség, másokért való önfeláldozó élet. Ellentéte az egoizmus.

Altwater, a Szudeták legmagasabb csúcsa, 1498 m.

Alumínium, ezüstfehér könnyű fém. Fajs.: 2.58, 700—760 fok között olvad, lassan lehűtve kristályos felületet kap. Legfontosabb érce a bauxit és a kriolit. Viz és szerves savak nem támadják meg, sói nem mérgezők, ezért edényeket és orvosi eszközöket is készítenek belőle. Használják könnyűsége miatt léghajók és repülőgépek építésénél is.

Alumnus (lat.) a. m. növendék, diák.

Alvás, az ébrenléttel ellentétes tudatmélküll-

ség állapota, amikor a szervezet pihen és a fáradtságot okozó anyagok főlészivódnak. Felhőttek A.-szükséglete 6–8 óra, gyermeké 10–12.

Alveolus (lat.) a. m. üreg; fogüreg az állkapocsban; tüdőhólyagcsa.

Alvinczi Péter (1570–1634), református; prédikátor és író, Pázmány Péter ellenfele. **Alvinczy József báró**, (1735–1810), tábornagy. Ő szervezte meg a magyar nemesi felkelést. Nevét az az anekdóta tartotta fenn, hogy egy kakas nélküli pisztollyal főlserelt inszurgens hozzátvitte pisztolyát, e szavakkal: »Kend-e az az Alvinczy? Ha igen, hát süsse ezt el.«

Amade László báró (1703–1764), lírikus, szerelmi és vitézi dalok költője.

Amadeo, Giovanni Antonio (1447–1522), kiváló lombardiai építész és szobrász.

Amadis de Gaula, elterjedt óportugál lovagregény a 15. sz. végéről, A. francia királyi szerelmi története.

Amalekíták, Ezsautól származó arab törzs, Kánaán déli részén, amelyet Dávid király győzött le.

Amalfi, kikötővároska Nápoly közelében, a Tyrrheni-tenger mellett, 6000 l.

Amalgám (arab), más néven: foncsor, higanynak és valamilyen fémnek az ötvöze. Az ón A.-ját tükrök hátsó felületének bevonására, a lágú, de később megkeményedő ezüst- és réz-amalgámot fogtömésre használják.

Amália Anna (1739–1805), szászweimari hercegnő, Károly Ágost herceg gyámja, pártolta udvarában a német klasszikus költőket, Wielandot, Goethet, Herdert.

Aman, Johann (1765–1834), osztrák udvari építész, aki elkészítette 1805-ben a pesti német színház és a budai gr. Sándor- (mai miniszterelnöki) palota terveit.

Amanuensis (lat.), a. m. famulus, tudományos segéd munkás.

Aman-Ulláh, * 1892, Kabul emirje és 1926. Afganisztán királya. 1928. beutazta Európát, visszatértekor reformjai miatt fölkelés támadt, 1929 jan. A. kénytelen volt orszagát elhagyni és azóta Európában él.

Amarantfa, Délamerikában terem; fája értékes.

Amarilliszek, kedvelt hagymás dísznövények. **Amali**, híres hegedűkészítő család Cremonában, a 16. és 17. sz.-ban.

Amatőr (franc.) a. m. műkedvelő, aki kedvtelésből, nem hivatásból foglalkozik valamivel. Így van A.-festő, A.-gyűjtő, A.-szinész stb. A. az a sportember, aki kedvtelésből sportol s nem lát semmiféle anyagi hasznot a versenyzésből.

Amatőr-kiadás, könyvek nagyon finoman kiállított kiadása, többnyire számozott példányokban.

Amazis, két egyiptomi király: I. A. (1684–59 Kr. e. uralk.), elűzte a híkszoszokat. II. A. (570–526 Kr. e.), Polykrates barátja.

Amazon, folyó, a földkeresség legbővebb vízi folyója. Az Andokban ered, végigfolyik

Brazília északi részén. Az Atlanti-óceánba ömlik. Jórésze tengeri hajókkal járható.

Amazonok, a görög monda szerint lovonn küzdő harcias nők.

Ambicció (lat.) a. m. becsvágy.

Ambivalencia (lat.) a. m. kettősség, ugyanarra a dologra irányuló ellentétes érzelmek, pl. ugyanannak szeretete és gyűlölete. Mig normális éber állapotban a két ambivalens irány egymással össze tud egy egységgé ovdadni, addig az álomban, a neurozisekban, az elne bajokban sokkal nyitabban jelentkeznek.

Ambo (lat.), két szám kombinációja, kül. lottójátékokban.

Amboina, a Molukki szigetek egyike, 1000 km², 243.000 l., a hollandoké.

Ambra, a nagyszájú bána egyik mirigyének viaszszerű váladéka. Régebben orvosság, ma illatszert.

Ambras, falu 2000 l. és várkastély Innsbruck mellett, híres fegyver- és mügyűjteménnyel, mely 1806 óta Bécsben van.

Ambrosiana (Szt. Ambrus-könyvtár), Federico Borromeo érsek alapította Milánóban 1602., egyebek közt 8000 becses kéziratral.

Ambrozfalva nk., Csanád vm., nagylaki j., 1055 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Ambrozia, a görög monda szerint az istenek eledele.

Ambrozovics Dezső, (1864–1919), a Képzőművészeti Társulat titkára, kritikus, sokat fordított oroszról.

Ambrózy I. Béla br. (1839–1911), orsz. gy. képv., a mérészet egyik legkiválóbb fejlesztője. Főműve: A mér (1914, 3. kiad.). — 2. **Gyula gr.** * 1872, koronaőr, a felsőház tagja, megírta a Szent Korona történetét. — 3. **Lajos gr.** * 1868, rk. követ és meghatalmazott miniszter, 1925. bécsi magyar követ.

Ambrus, szt. (340–397), egyházatya, milánói érsek, kiváló teológus és zeneszerző (Te Deum laudamus).

Ambrus Zoltán, * 1861, író és kritikus; 1917–22 közt a Nemzeti Színház igazgatója. Munkái: Midás király, Giroflé és Girofla, Szeptember, Ninive pusztulása, Pókháló kisaszony, Hajótörötték, Berzsényi báró.

Ambulancia (lat.) a. m. mozgó kózhely.

Ambulans (lat.) a. m. járkáló.

Ambulatorium (lat.), rendelőhely bejáró betegek kezelésére.

Amelioráció (lat.) a. m. javítás, kül. talajjavítás.

Amen (héber) a. m. ugy legyen. A ker. liturgiában lefordítatlan formában használják.

Amendola, Giovanni, * 1882, olasz politikus, a Mussolini-kormány ellen az alkotmányos liberális párt feje.

Amenhotep, III., egyiptomi fáraó Kr. e. 15. sz.-ban, a Memnon-koloszusok építtetője.

Amerigo Vespucci (1451–1512), firenzei születésű tengerész, több utat tett 1499 után Amerikába, amelyet 1507. uti jelentése alapján róla neveztek el.

Amerika, a leghosszabb világrész, területre a második: 43,4 millió km² (ebből Grönland 2 millió km²), lakosságra a harmadik: 202 millió. A tulajdonképpen három kontinens: É-, Közép- és D.-A. E.-A. 24 millió km², 142¹/₂ millió l. É-i széle hideg, zöme mérsekelt, D-i csúsa forró. Ny-i részét egész hosszában széles, magas hegység borítja, legmagasabb pontja a Mount Mac Kinley, 6187 m. E.-A. nagyobbik felét összefüggő alföld foglalja el, É-i fele hideg, sivat és lakatlan, D-i fele meleg, termékeny és népes. K-i része csapadékos, Ny felé mind szárazabb. Az alföld közepe táján van a nagy tavak vi-

ipari termelése is igen jelentékeny. Vasutja is több van, mint bármely más világrésznek. E.-A.-t először a normannok fedezték fel a népvándorlás idején; de csak Kolumbusz (1492) után tarták fel, főleg angol utazók. Azóta az őslakosság teljesen hátrébe szorult, de koránt sincs kihalóban; kivált Mexicóban erősen tartja magát az északnál műveltebb indián lakosság. A népességnek ma már kb. 80%-a európai, 10⁰/₁₀-a néger, 5%-a indián és 5%-a kevert véru. E.-A. mindössze három államszövetségre oszlik: Brit E.-A., E.-A.-i Egy. Államok és Mexikó. Az első kettőben az angol, az utóbbiban a spanyol nyelv az ural-

AMERIKA

		Terület km ²	Lakosság ezrekben	Nép- sűrűség
Argentína	szövets. köztárs.	2.790.000	8.560	3
Bolivia	köztársaság	1.334.200	2.900	2
Brazília	köztárs. államszöv.	8.522.000	30.636	3 ¹ / ₂
Brit birtok	—	10.383.000	11.165	1
Chile	köztársaság	750.624	3.755	5
Columbia	köztársaság	1.064.000	5.847	5 ¹ / ₂
Costarica	köztársaság	48.410	480	10
Cuba	köztársaság	114.524	2.900	25
Dán birtok	—	88.100	14	1 ¹ / ₂
E.-Am. Egy. Áll.	köztárs. államszöv.	9.380.230	105.766	13
Ecuador	köztársaság	444.000	2.200	5
Francia birtok	—	91.200	522	5 ¹ / ₂
Guatemala	köztársaság	109.960	1.650	15
Haiti	köztársaság	28.676	1.650	57
Hollandi birtok	—	130.230	165	1 ¹ / ₄
Honduras	köztársaság	114.670	640	5 ¹ / ₂
Mexiko	köztárs. államszöv.	1.989.200	14.500	7 ¹ / ₂
Nicaragua	köztársaság	128.340	650	5
Panama	köztársaság	86.250	400	5
Paraguay	köztársaság	253.103	1.050	4
Peru	köztársaság	1.382.832	7.300	5 ¹ / ₂
Salvador	köztársaság	21.160	1.500	71
San Domingo	köztársaság	48.577	900	18
Uruguay	köztársaság	179.000	1.500	8 ¹ / ₂
Venezuela	köztárs. államzöv.	945.000	2.400	2 ¹ / ₂

déke. K-en a közepmagas Alleghany-hegység húzódik, amely ásványos kincseiről nevezetes. A hegységek közt a szelek szabadon száguldnak a sarkvidéktől a forró földöv hátráig. Az éghajlat szélsőségesebb, mint Európában; ugyanazon a szélességi fokon a tél hidegebb, a nyár melegebb. E.-A. szénben, vasban, rézben, petroliumban és sok egyéb hasznos ásványban gazdag. Eredeti növény- és állatvilága szegény, de kukorica, dohány és a később meghonosított pamut itt nagyobb mennyiségben terem, mint az összes többi földrészen együttvéve. Egyéb mezőgazdasági és

kode. Közép-A. területe kisebb egy millió km²-nél, lakossága 14 millió. Legértékesebb részei a Nyugatindiai szigetek, ezek közt is a Nagy-Antillák, kivált a legnagyobb: Kuba. Közép-A. a kis államok hazája: annyi országa van, mint D.-A.-nak, négyvannyi, mint E.-A.-nak. A lakosság legnagyobb része indián, néger és keverék. D.-A. területe 17 millió km², 67 millió l. Legnagyobb része a forró övbe esik, csak D-i keskeny nyulványa a D-i mérsékelt földövébe. Az egyenlítő vidéke csapadékos, a baktérítő száraz. Az előbbit őserdők, kacsuk-, kakao-, kávé- stb.

ültetvények, az utóbbit fűves pusztaságok (pampas) borítják. A D-i mérsékelt öv terményei megegyeznek E-A-éival. Szigeteken, öblökben, félszigeteken sokkal szegényebb, mint E-A. Ny-on a Nagy-óceán partját itt is E-I) irányu hegység szegélyezi, az Andok, legmagasabb csúcsa az Aconcagua, 7040 m. A közepén nagy alföld terül el, a K-i részt tábla, föld foglalja el. Sok a hajózható folyó. D-A. vasúthálózata jelentékeny. Ipara a háború alatt lendült fel. D-A-t román népek gyarmatosították, Braziliát portugálok, a többi spanyolok. A forró síkságokat, őserdőket indiánok lakják, a mérsékelt éghajlatu alföldeket európaiak, a hegyvidéket leginkább kevert vérték D-A-nak két nagy állama van: Brazília és Argentina, a többi középállam.

Amerikai angol irodalom l. Angol irodalom.

Amerikai mogoró, a pillangósok családjába tartozó amerikai növény, amely termését a föld alatt érleli meg. D-Európában is termesztik.

Amerikai ősnütra. Csak a Közép- és Dél-A. felső részén lakó népek érték el magasabb kultúrát. Az aztékok és maya-törzsek építkezése hatalmas alapozásokkal és tömeges előfordulásukkal tűnnek ki. Az építkezésük jellege nagyjában ugyanaz, mint a mexikóié, hatalmas piramisok és keskeny, csarnokszerű, boltzotnák nélküli terek. Diszitményeik tulterheltek és hieroglifáikat is használták diszitményül. Négy maya kézirat is maradt ránk.

Amerikai párbaj, két személy megegyezése, hogy a sorsról tettéssék függővé, közülük melyik váljon öngyilkossá.

Amerikázás, ismeretlen okból így nevezik nálunk azt, amikor a munkások szándékosan lehetőleg csekély eredményességgel dolgoznak és ugyazólva passzív ellenállást fejtenek ki munkaviszonyaik javítása érdekében.

Ametiszt, a kvarcnak ibolyaszínű változata, féláragy.

Amfibia (gör.), kételtűtű, a gerincesek osztálya; hidegvérűek, csupaszbőrűek, fiatalon kopolyával, azután tüdővel lélegeznek, téli almot alszanak.

Amfiteátrum (lat.), ellipszis a'ku épület, lépcsőzetes nézőtérral, középpont az arenával, ahol a rómaiak korában az állatviadatok s a gladiator-küzdelmek folytak. A. volt a Colosseum (A. Flavius), amelyben 87.000 néző fért el. Aquincum mellett is kiásták egy A. romjait.

Amfora (gör.), kétfülű, talpas, öblös, lefelé szűkülő agyag- (néha kő-, üveg- stb) edény. Mint ürmérték 26.26 litert jelentett.

Amcis. Edmondo de, olasz költő, l. De Amcis.

Amicus Plato, sed magis amica veritas (lat.) a. m. Plato barátom, de még inkább barátom az igazság.

Amiel, Henri Frédéric (1821-1881), genfi író; bíres naplója a Journal Intime.

Am'ens város E-Franciaországban, 92.800 l.

Amfora

Góikus székese gyház, szövőipar. A-i béke (1802).

Amilum (lat.) a. m. keményítő.

Amman, Jost (1539-91), nürnbergi fa- és rézmetész.

Amnianus Marcellinus (Kr. u. 4. sz.), római történész. A római tört. írta meg Kr. u. 96-378.

Ammon (Amun), az egyiptomiak főistene, később mint A-Rá napisten, akit a görögök Zeus-szal azonosítottak. Néha koszfővel, néha emberi tejjel ábrázolták.

Ammoniak (ammonia-gáz), nitrogén és hidrogén vegyülete, szintelen, szúrós szaga gáz. Természetben sok helyütt előfordul, főként a szerves anyagok rothadásakor keletkezik. Mérgező hatása. Vizes oldata a szalmiákszesz.

Ammoniták (a kosszarvu egyiptomi Ammon isten után), kihalt fejlábu állatok, kosszarvalaku kövült mészházai a szilur- és kréta-formációkban fordulnak elő.

Ammonium, kémiai elemcsoport nitrogénből és hidrogénből, u. n. gyök. Szabad állapotban nem fordul elő, csak vegyületeiben. Fémszerűen viselkedik, pl.: higannyal amalgámot képez.

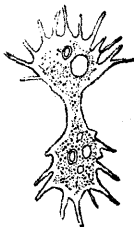
Ammoniumklorid, l. Szalmiák.

Ammoniumsulfát, mütrágya, a gázgyártás mellékterméke.

Amnezia (gör.), szöszertlen elfeledés; közegyelem az elítéltek bizonyos csoportjai számára ünnepélyes alkalmakkor.

Amnézia (gör.) a. m. az emlékezés teljes v. részleges hiánya.

Amoebák, egysejtű lények, amelyeknek teste csúszás protoplazmatömegből áll.

‘Csúszásban levő amoeba erős nagyítással

Amokfutás, délkeletázsiai, főleg maláj jelenség, amikor egy önkülvéleti állapotban lévő ember minden utbajövőt leszur.

Amor, Mars és Venus fia, a szerelem istene.

Amoralis (lat.) a. m. erkölcsnélküli.

Amorettek, a szerelem istenének szárnyas gyermekalakban való ábrázolása.

Amorf (gör.) a. m. alakatlan, minden olyan szervetlen test (ásvány), amely nem mutat szabályos mértani (kristály) alakot.

A mór megtette kötelességét, a mór mehet. Elterjedt mondas Schiller: Verschworung des Fiesco c. drámájának III. felv. 4. jelenetéből.

Amoroso (ol.) a. m. szerető; mint melléknev: gyöngéden, bensőségesen (zenében).

Amortizáció (lat.) a. m. tartozásoknak meghatározott terv szerinti lassu törlesztése.

Amos, a Kr. e. 8. sz.-ban élt zsidó próféta.

Amoy, délkinai kikötőváros Formosa szigetével szemben, 300.000 l.

Ampelologia (gör.) a. m. a szőlőre vonatkozó tudomány.

Ampère, André Marie (1775–1836), francia fizikus, ő fedezte fel az elektrodinamikai jelenségeket s ezek alapján a mágneses állapotot elektromos áramokkal magyarázta. Az áramerősség gyakorlati mértékegysége: az ampère, az ő nevét örökölte meg. Egy ampère erősségű az az áram, mely ezüstnitrát-oldatból 1 mp alatt 1.118 mg ezüstöt választ ki.

Ampizzo, völgy és falu Dél-tiroiban.

Amphitrite, nereida, Poseidon isten felesége.

Amphitryon, Herakles nevelőapja, Tyrus mondai királya, a megcsalt férj mintaképe (Plautus, Molière és Kleist).

Ampulla (lat.), hasas edény, 1. a misénél használt bor számára, 2. beforrasztva sterilgyógyszeroldatok eltartására.

Amputálás (lat.) a. m. lemetzés, kül, valamely testrész leoperálása.

Amritsar, város Elő-India Pöndzsab-tartományában, 160.000 l. A szik nevű hindu szakta fővárosa. 1921 őszén Dyer angol tá-

bornok egy hindu tömeg közé lövett, aminek 600 halott és 3000 sebesült áldozata lett.

Amsterdam, Hollandia fővárosa és legnagyobb, de nem székvárosa, a Zuider-tó mellett, 718.000 l. A nyílt tengerrel hajózható csatornák kötik össze. Ipara (gyémántkőszőrülés) jelentékeny. Királyi palota, nemzeti muzeum, csillagvizsgáló, állatkert.

Amu (Amu-darja), folyó Turkesztánban, a Pamir-fensikről az Aral-tóba. 2500 km. hosszú.

Amulet, (az arab: hamale = függő szóból), jelent babonás védőeszközt betegség stb. ellen.

Egyiptomi és néger amulet

Amundsen, Roald, (1872–1928), norvég sarkutazó. A »Fram« nevű hajóval 1911 dec. 14. elsőnek érte el a déli sarkot. 1926 máj. 12. a Norge nevű kormányozható léghajón A. Nobile olasz ezredes és Ellsworth amerikai kapitány társaságában átrepült az E-i sark fölött. 1928 nyarán repülőgépen a Nobile expedíció mentésére indult, azóta eltűnt.

Amur, 1. folyó Kelet-Ázsiában, Szibéria és Mandzsuria határán, másfélszer olyan hosszú, mint a Duna. A Jablonoj-hegységben ered és az Ochocki-tengerbe ömlik. — 2. Tartomány az A. folyó mentén, K-Szibériában. Területe 446.000 km², 338.000 l. Bányák, erdők, szén, petróleum.

Anabaptisták, a 16. századbeli reformáció idején keletkezett szekta. Hirdették a javak közösségét, a hatóságot fölöslegesnek minősítették s a hozzájuk térteket újra megkeresztelték.

Anabázis (gör.) a. m. átvonulás. Xenophon egyik tört. művének címe, amely az ifjabb Kyros seregében levő 10.000 görög visszavonulását beszéli el a szerző vezetése alatt (4. sz. Kr. e.).

Anabiózis (gör.) a. m. újjáéledés, az életjelenségek megszűnte (fagyás, kiszáradás) után.

Anacharsis, (Kr. e. a 6. sz.-ban), szkitia származású filozófus, aki Solon korában élt Görögországban.

Anachoréta (gör.) a. m. remete.

Anadyomene, Aphrodite mellékeve, aki a tenger vízből kiemelkedett.

Anafilaxia (gör.) a. m. tulérzékenység, a test érzékenysége bizonyos mérgek, különösen idegen fehérjék befecskendezésére.

Anagramm (gör.), egy szó vagy mondat összes betűinek felhasználásával másik szót vagy mondatot alakítani. Pl. Gábor szóból bogár.

Anakreon (Kr. e. 572—487), görög lírikus. Borról és szerelemről szóló költeményei maradtak.

Anakronizmus (gör.) a. m. időellenesség, időrend elleni hiba.

Analekták (gör.), nevezetesebb írók mondataiból álló gyűjtemény; ált. gyűjteményes mű.

Analfabéta, írástudatlan. 1920-ban Magyarországon az A.-k az összes népesség 25,6 %-át, a hat éven fölülű népesség 15,2%-át teszik.

Analfitikus regény, a szereplők lelki világát boncolgató regény.

Analízis (gör.) a. m. felbontás, elenzés. A filozófiában egy fogalom felbontása lényeges alkotóelemeire; ellentéte a szintézis. — A matematikában geometriai és algebrai feladatok indirekt megoldási módszere, a magasabb matematikában a. m. differenciál- és integrálszámítás. A kémiában eljárás, amely ismeretlen összetételű anyag kémiai alkotását kutatja. Megkülönböztetünk minőségi (kvalitatív) A.-t, amely csak azt kutatja, hogy mily elemekből áll a kérdéses anyag és mennyiségi (kvantitatív) A.-t, amely az alkotórészek súlyösszetételét vizsgálja.

Analógia (gör.) a. m. megfeleléség, hasonlóság. Valamire per A.-m következtetni, a. m. hasonlóság alapján következtetni.

Anam, I. Annam.

Ananász, Amerika trópusi vidékein honos bokor, aromás, jóízű áterméssel.

Ananász

Ananké (gör.), Sors istennő; szükségszerűség.

Anapesztus (gör.), háromszótagu versláb.

Anarchia (gör.), a. m. uralomnélküliség; fejtelenség.

Anarchizmus (gör.) a. m. az uralomnélküliség (anarchia) társadalombolcsélete és politikai iránya, amelynek alapelve a társadalmi rendnek állam és uralom nélkül való megvalósítása.

Anarcs kisk., Szabolcs vm., kistvárdai j. 1598 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Anasztasius Grün I. Auersperg.

Anasztaltika (gör.) a. m. vérzést elállító szerek.

Anasztatikus nyomás, már meglevő nyomtatványok könnyomatú vagy cinkografikus uton való sokszorosítása.

Anasztigmát, az olyan kombinált optikai lencserendszer, melynek látómezeje a többiekénél nagyobb és torzulástól mentes tiszta képet szolgáltat. Az asztigmatizmus (l. o.) ellen szolgál.

Anatómia (gör.), a. m. kiközösítés (az egyházból).

Anatolia, I. Kisázsia.

Anatomia (gör.) a. m. bonctan. A leíró A. az egyes részek és szervek alakjával foglalkozik, a táj-A. az egyes részek egymáshoz való helyzetét vizsgálja, a görcsői A. a szövetek finomabb szerkezetét tárgyalja (I. Szóvetten); az összehasonlító A. az emberi és állati test szerkezetének összevetésével foglalkozik.

Anaxagoras (Kr. e. 500—428), görög filozófus, szerinte a világ az istenség által bölcsen összerendezett különböző oszthatatlan alaptreszekéből áll (atomizmus). Istentagadással vádolták.

Anaximandros (Kr. e. 611—547), miletoszi görög filozófus, a végtelent tekintette az ősananyagknak.

Anaximenes, miletoszi görög bölcselő, szerinte a levegő az ősananyag. Anaximandros tanítványa.

Anch o s ó n o pittore (ol.), én is festő vagyok.

Anchises, a trójai k. r. család tagja; Aphroditével való egybekeléséből született Aeneas.

Anchylostoma duodenale, bányaféreg, 10—18 mm hosszú élősködő fonálféreg a vékonybélben. Az u. n. alagutbetegség okozója.

Ančníntás (franc.) a. m. szolgálati idő.

Ancien régime (franc.) a. m. régi uralom, e néven nevezik az 1789. évi francia forradalom előtti kormányzati rendszert.

Ancona, olasz hadi és kereskedelmi kikötő az Adriai-tenger partján. 66.000 l.

Andaházy Kasnya Béla, * 1883, festő, volt nemzetgy. képv., most Párizsban él.

Andai Ernő, * 1900, író, színházi rendező. Regények, színművek.

Andaluzia, a Guadalquivir folyó alföldje Spanyolország DNY-i részén. A folyók mentén öntözéssel művelt kertek húzódnak, többi része száraz pusztaság.

Andamanok, angol szigetcsoport a Bengáli-öbölben, 6500 km², 18.000 l.

Andante (ol.) a. m. menve; zenében közepes gyorsaságu tempót jelent. Un poco A. gyorsabban és meno A. lassabban, mint az A.

Anderkó Aurél, * 1869, meteorológus, bpesti egyet. m.-tanár, 1920. a varsói meteorológiai intézet vezetője.

Ander sen I. György, * 1856, költő és hírlapíró. — 2. Hans, (1805—1875), dán költő,

világszerte elterjedt meséket írt, ezek első kiad. 1835.

Andersen-Nexö, Martin, I. Nexö-Martin.

Anderson, Sherwood, * 1876, a legkiválóbb élő amerikai regényírók egyike, későn kezdett írni, műveiben sok az önéletrajzi elem. The dark laughter magy. is megj.

Anderssen, Adolf (1818—1879), német sakk-mester.

Andes, hegység, a Nagy-óceán K-i, Délamerika Ny-i partján húzódik végig, legmagasabb csúrsa az Aconcagua, 7040 m. Sok kialudt és néhány működő vulkánja van. Ma már több vasút szeli át.

Andocs kisk., Somogy vm., igali j, 1681 l, vasut, táviró, posta.

Andor I. Endre, *1868, h. államtitár, az áll. munkaközvetítő hivatal vezetője. — 2. **József (1871—1918),** középisk. igazg., az Élet c. héttalap szerk., regény- és tárcái.

Andornak kisk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 737 l, vasut, u. t. és u. p. Kistálya.

Andorra, törpe köztársaság a Pirénéusokban, Spanyol- és Franciaország közt. Területe 452 km², 6000 l. Fővárosa A. la Vēja, 600 l.

Andra, Fern, * 1895, német-amerikai filmszínész.

András, I. Endre.

Andrási kisk., Vas vm., vasvári j, 734 l, u. t. Vasvár, posta.

Andráshida kisk., Zala vm., zalaegerszegi j, 633 l, vasut, u. t. és u. p. Zalaegerszeg.

Andrássy I Géza gróf, * 1857, a felsőház tagja. — 2. **Gyula gróf, idősebb (1823—1890).** Résztvett a 48. forradalomban, utána emigrált, 1851. halálra ítélték, 1858-ban amnesztiát kapott, Deák Ferenczhez csatlakozott s résztvett a kiegyezés előkészítésében. 1867.

II. 17-én miniszterelnök. 1871-ben külügyminiszter, a német szövetség híve, s Bismarckkal megalapozta a monarchia új külpolitikájának irányát. 1878-ban a berlini kongresszuson kieszközölte a megbízást Bosznia és Hercegovina megszállására. 1879-ben lemondott a külügyministerségről. — 3. **Gyula gróf, ifjabb, (1860—1929),** idősebb A. Gy. fia. 1885-ben szabadelvűpárti képviselő, 1894-ben királyi személye körüli miniszter, 1904-ben kilép a szabadelvű pártból, a szövetséget ellenzők vezérlő-bizottságának tagja, 1906-ban a koalíciós korm. belügyminisztere, 1913. ujra megalapítja a kormánypártot. Mint belügyminiszter ellenzte az általános választójogot, később éles harcokat vívott Tiszával. A bolgár front összeomlása után ő lett a monarchia külügyminisztere, de ekkor már csak a békeakcióban vehetett passzív részt. A forradalom alatt 1919-ben Svájcba utazott, a kommun után hazatért és képviselő lett. Elnöke lett a ker. nemzeti egyesülés pártjának, de később a királykérdés elválasztotta a kormánytól. Jelen volt Sopronban Károly király másodszeri megérkezésekor, s a királyi párt Budapest felé kísérte. E miatt vád alá helyezték, s egyideig le volt tartóztatva.

Azóta éles ellenzéke volt a Bethlen-kormány-nak, de később haláláig visszavonult a politikától. — 3. **Manó gróf (1821—1891),** 1848-ban főispán, majd tisz, azután emigráns. Könyvet írt krai és indiai utazásairól. — 4. **Tivadar gróf, id. A. Gyula** idősebbik fia (1857—1905), tájképfestő.

Andréánszky I. Gábor báró, botanikus, a növényföldrajz m. tanára a bp-i egyet. — 2. **Jenő (1865—1922),** kórházi főorvos, író és hírlapíró.

André, Salomon, * 1854, svéd mérnök és léghajós, aki 1866-ban elindult a Spitzbergákról az északi sark felé, de aztán nyoma veszett.

Andrejev, Leonid (1871—1919), orosz író. Ismertebb elbeszélési művei: A kormányzó, A vörös kajak.

Andriksa Viktor, * 1887, orvos, egyet. m. tanár.

Androkles (Androclus), római rabszolga, aki egyszer egy oroszlán talpából tüskét húzott ki és amikor később az arénába vitték, ez az oroszlán nem bántotta, hanem elé feküdt. A császár értesülvén e történetről, A. szabadságát visszaadta. A legendát Aulus Gellius meséli el, modern feldolgozása B. Shaw-tól.

Andromache, Hektor, trójai hős neje, aki Trója eleste után rabszolgaságba került.

Andrománia, I. Nimfómánia.

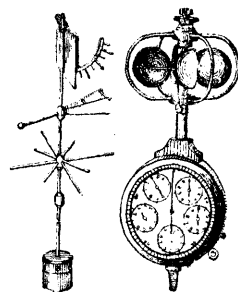
Andromeda, mitológiai királyleány, akit Perseus szabadított meg a tengeri szörnyetegől, melyet Poseidon rendelt őrizetére. — A., csillagkép az É-i égboltozaton, spirális ködfoltal.

Andros, görög sziget a Cikládok csoportjában, 405 km², 19.000 l.

Anekdóta (gör.) a. m. ki nem adott; rövid, tréfás történet; adoma.

Anémia (gör.) a. m. vérszegénység. Oka lehet pl. valamely krónikus betegség, belférges stb., vagy a vérképző szervek (csontvelő, lép) megbetegedése.

Anemometer (gör.) a. m. a szél sebességét és irányát mérő készülék.

Anemometer

Anemone (növ.), kököröcsin, a boglárkafélékhez tartozó, nálunk is honos, élővel növény. Több faja dísznövény.

A **Nép**, a fajvédők estilapja 1922—1925.

Aneroid, l. Barometer.

Anesztézia (gör.) a m. érzéstelenség, oka lehet az érzőideg sérülése, ájulás stb., vagy pedig az agyvelő elkábítása altatószerekkel. Műtétek előtt mesterséges uton idézik elő.

Anet, Claude (valódi nevén Jean Schopfer), * 1868, Svájcban, francia író. Orosz tárgyú regényei: Ariane, jeune fille russe és Quand la terre tremble, magy. is megj., megírta négy köt. az orosz forradalom történetét.

Aneurisma (gör.) a m. ütődérganat. Oka többnyire érlelmeszesedés.

Angara, a Jenisszej jobbofdali mellékfolyója, a Bajkál-tavon folyik át, attól kezdve neve Felső Tunguzka; h. sz. 2250 km.

Angeli Henrik, * Sopronban 1840-ben, arcképfestő. A bécsi képzőműv. akadémia tanára.

Angell, Ralph Norman (1874—1925), amerikai publicista, ismert könyve The great illusion, 1913. (magy. is megj.: Rossz üzlet a háború.)

Angelus (lat.) a m. angyal; e szóval kezdődő kat. innáság neve, amelyet a reggeli, déli és esti harangszóra mondanak el.

Angelus Silesius (1624—1677), (red. nevén Johann Scheffler. Hiressé váltak egyházi dalai, főleg a misztikus szemléletű áttitott Chereubinischer Wandersmann.

Angina (lat.) a m. szorongó érzés, amely a hálfélelemig fokozódhat. A. pectoris, szivbetegségeknek fellépő szorongási érzés. A. használatik torokgyulladás megjelölésére is.

Anglia, Nagybritannia D-i nagyobbik részét és a környező apró szigeteket foglalja magában. Területe 151.000 km², lakossága 38 millió. Partjai igen tagoltak, úgyhogy az ország egyetlen pontja sincs száz km-nél nagyobb távolságban a tengertől. A. felszîne É-ön és Ny-ön hegyes-dombos. Legmagasabb csúcsa a Snowdon a Cambrian-hegységben, Wales tartományban: 1085 m. Az É-i hegységek: Pennin, Cumberland, Cheviot nem érik el az ezer m-t. DK-i felét a Londoni-medence termékeny síkja foglalja el. Eghajlata enyhe, hűvös és kivált Ny-ön csapadékos, ködös. Folyói rövidek, de bővizűek és hajózhatók: a Thames, Severn, Mersey, Humber. Wales népe ma is kelta. Fejlett mezőgazdasága van, de a fogyasztásnak csak kis részét fedezi. Széiben és vasban az É-i és Ny-i dombvidék igen gazdag; a két ásvány egymás és a tenger közelében fordul elő. Bár iparát mennyiségileg az Unio és részben Németország is tulszármalta, minőségben az angol pamut- és gipjuszövés meg a vasipar első helyen áll. Kereskedelme, közlekedése, kivált hajózása első a földkerekségén. Fővárosa és legnagyobb kikötője London, 7¹/₂ millió l. L. még: Nagybritannia.

Anglia története, A. először római provincia

volt. A brit (kelta) őslakosságot a rómaiak elvonulása után 430. legyőzték az angolok és szászok. Az angolszászok alapította 7 királyság egyesítése után 1066-ig a dánokkal folyt. küzdelem az ország birtokáért, míg végre normandiai Vilmos (a Hódító) a hasztngsi csatában elnyerte a koronát (1066). II. Henrikkel a Plantagenet-család került a trónra (1154), ő hódítja meg Írországot. »Föld-néiküli« János elveszti francia birtokai nagy részét, kikényszerít tőle a »Magna charta«-t. Azután hosszas belső harcok, mint a fehér és piros róza háborúja (1459—1485) dúlják az országot. VIII. Henrik (1509—47) elszakad a kat. egyháztól és az angol egyház fejévé deklarálja magát. Fia, VI. Edvárd alatt alakul meg az anglikán egyház. »Véres« Mária kegyetlen ellenreformációja után Erzsébet (1558—1603) megerősíti az új egyházat. A spanyolok fölötti tengeri győzelem és nagy utazók (Drake, W. Raleigh) megalapozzák A. tengeri hatalmát. I. Jakab és I. Károly alatt a felekezeti viszálykodások erősbödnék. A »hosz-szu parlament« (1640—53.) I. Károly király ellen fordult, a király vérpadra kerül, a parlament proklamálja a köztársaságot. A helyzet ura a hadsereg, élén Oliver Cromwell-el, aki elfoglalja Írországot, Skóciát egysíti A-val, kiadja az Act of Navigation-t, legyőzi az ellenkező Hollandiát. Halála után visszatérnek a Stuartok (II. Károly, II. Jakab). Rekatolizációs törekvéseik visszahatása folytán II. Jakab ellen behívják Orániai III. Vilmost, aki megerősíti az angol közjogot (Bill of rights). Anna a'tt (1702—14.). A. és Skócia realunióra lépnek. 1714. György választófejedelmekkel a Hannoveri-ház jut trónra. A. megszerzi az amerikai gyarmatokat és Kelet-Indiát. Az amerikai gyarmatok azonban az anyaország elnyomó gazdasági politikája miatt ellene fordultak és 1776. kimondták függetlenségüket, amelyet a versaillesi béke megerősített (1783). A francia forradalmi és napoleoni háborúkban A. a franciák ellen küzd. Nelson Trafalgnál megsemmisíti a francia flottát. Napoleon elrendeli 1806. A. ellen a szárazföldi zárlatot, de nem sikerült az angolokat legyőzni: sen vizen sem szárazon, Wellington Blücherrel Waterlooán végleg megsemmisíti Napoléont. Gyarmatait gyarapította Indiában, megszerzte Ceylont, Fokföldet, Ausztráliát. A 19. sz.-ban váltakozva kormányozott a whig és tory párt. 1830. a whig párt a liberális közepostály érdekei szerint reformálta a választójogot. 1833. a gyarmatokon főlsszabadították a rabszolgákat. Viktoria uralma alatt (1837—1901.) lett A. világbirodalom. Peel a gabonavámok eltörlésével szabad kereskedelmet teremtett. Indiában a sepy-lázadás leverése után a kel.-indiai társaság helyébe a közvetlen angol kormányzás lép, az indiai nacionalista mozgalom azonban állandóan súlyos problémája a világbirodalomnak. Hasonlóképpen Egyiptom is, ahol A. Arabi pasa függetlenségi harcat 1880. leveri és megszerzi Szudánt is (1881—98). A 2 délafrikai bur köztársaságot

is meghódítja (1899—1902). Az orosz-japán háborút kihasználva, megveti lábát Tibetben (1904) és Japánnal szövetséget köt. Végül a világ-háború befejeztével a német gyarmat-birtokok legnagyobb részét is megszerzi a maga számára. Kanada, Ausztrália, Délafrika Chamberlain egyesítési terve ellenére is nagy politikai és gazdasági függetlenséget élveznek. A belpolitikában a sarkprobléma az ir kérdéss maradt, amelyet hosszas harc után az ir szabadállam megalakulása fejezett be. VII. Edward (1901—1910) létrehozta az Entente cordiale-t. 1910 óta V. György uralkodik. A világháborúban a koalíciós kabinet kormányzott Lloyd George alatt. 1922. konzervatív kormányt követtezett, de az 1924. választásokon e párt megbukott és MacDonalddal a munkáspárt vette át a kormányt. 1924. nov. a választásokon a konzervatívok szereztek meg a többséget és Baldwin lett a miniszterelnök. A folytatta az ir szabadállam elismerésével (1920) kezdett politikát, 1922-ben megszüntette a protektorátust Egyiptom fölött és a kormány hivatalosan kijelentette, hogy elő akarja kérszteni India önkormányzatát. 1928. újra kormányra jutott a munkáspárt MacDonalddal.

Anglicista a. m. az angol kultúra kutatója és ismerője.

Anglicizmus a. m. angol nyelvsajátosság.

Anglikán egyház. VIII. Henrik angol király 1534-ben szakított Rómával s megtette magát az angol egyház fejévé s megalapította az angol államegyházat két érsekkel (canterbury-i mint primás és yorki) és 35 püspökkel, akik tagjai a lordok házáának. 1549-ben jelent meg az egyházi dolgok új rendjét szabályozó Common Prayer-Book. Az A.-on belül jelentékeny árnyalati különbség áll fenn a hierarchikus és katolizáló High Church (magas egyház) és a gyakorlatias, liberális Low Church (alsó egyház) közt.

Anglománia a. m. előszeretet az angolság iránt, az angolság utánzása.

Angola, portugál gyarmat DNY-Afrikában, az Atlanti-óceán partján. Területe 11¼ millió km², 4 millió l. Eghajlata forró. Kaucuk-, kakao-, cukornádtermelés. Fővárosa Nova Lisboa.

Angol alkotmány, Nagybritannia a Windsorszáék (1917. jul. 17. proklamáció) leszármazóinak örökiesen alapuló alkotmányos monarchia, amelynek alkotmánya a normann hódítás előtti angolszász királyságra nyulik vissza. Az A. alapjai: a Magna Charta (1215), amely minden brit alattvalónak biztosítja a személy- és vagyonbiztonságot, a Petition of Rights (1628), amely az ország előjogait a királlyal szemben véd meg, a Habeas Corpus Act (1679), amely szerint minden letartóztatottat 24 óra alatt ki kell hallgatni. A trónöröklést az 1701. évi Act of settlement szabályozza. A király hatáskörében nagyon meg van szorítva. Személye szent és sérthetetlen, de cselekedeteiért az általa kinevezett miniszterek a parlamentnek felelősek. A parlament a főrendiházból (House of Lords) és a képviselő-

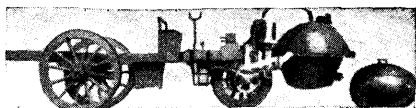
házból (House of Commons) áll. Előbbinek tagjai a világi Peer-ek és püspökök, 3 főbíró, összesen 595 tag, hatáskörét az 1911. évi Parliament Act lényegesen megszorította, amennyiben a képviselőháztól elfogadott javaslat esetleg a főrendiház hozzájárulása nélkül is szentesíthető. A képviselőház tagjait (602) az 1918. óta általános és titkos választói jog alapján választják, választói joga van minden 21 éves férfinak és (1928 óta) nőnek. A végrehajtó hatalmat a király gyakorolja husztagu miniszteriuma által, amelynek kinevezésében azonban a képviselőházi többséghez van kötvé. A bíróságok tagjait a Lord Chancellor (igazságügyminiszter) nevezi ki, fellebbviteli bíróság az 1908-ban szervezett Court of Appeal, a legfelső bíróságkodást a Lordok Háza gyakorolja.

Angol bank (Bank of England), a legrégebb jegykibocsátó bank, 1694-ben alakult.

Angol irodalom. Az első korszak angol-szász (főleg epikus művek: »Beowulf«). A normann hódítással (11. sz.) francia periódus lép föl. A tkeppeni A. a 14. sz.-ban indult meg, a mai angol nyelv kialakulásával (Geoffrey Chaucer: »Canterbury Tales«). Az újabb A. a renaissance és a reformáció föllépésével kezdődik. A 16. sz.-ban a líra főképvisezője: E. Spenser (1552—1599), a drámában ekkor lép föl Shakespeare (1564—1616), kortársai: Ben Jonson, Beaumont, Fletcher stb. A puritanizmus költője: Milton (1608—1674, Az elveszett paradicsom). A klasszikus szellem képviselői: Dryden (1631—1700) és Pope (1688—1744, »Fúrtrablas«). A prózairod. utját S. Johnson (1709—1784), D. Defoe (1661—1731, »Robinson«), és J. Swift szabják meg (1687—1745, társad. satírák: »Gulliver«). R. Burns (1759—1796), Wordsworth, Coleridge, Southey és az ir Th. Moore (1774—1852) művei vezetnek el a romantizmushoz, melynek főképvisezői: Byron (1788—1824; »Don Juan«, »Manfred«) és köre: Shelley (1792—1822) és J. Keats (1795—1821). W. Scott (1771—1832) megteremtí a tört. regényt (»Ivanhoe«), majd Dickens (1812—1870, »Twist O.«, »Copperfield D.«) és Thackeray (1811—1863, »Huság vására«) a modern társadalmi regényt. A 19. sz. második felének nevezetesebb költői: Tennyson (1812—1889), Swinburne, a prerafaelita Rossetti, Morris stb. A regény újabb folytatói: Caine, Meredith, Kipling, Galsworthy, Arlen, Conrad, Wells. Drámaírók: Phillips, Pincro, Wilde, Galsworthy. Essayisták: Macaulay (1800—1859), Carlyle (1795—1881), Ruskin (1819—1900). A jelenlegi A. egyik vezető egyénisége B. Shaw (* 1856, novellák, drámák, társadalmi satírák), az ir W. Buttler Yeats (* 1865) főleg drámákat és misztikus essay-eket ír. A legújabb líra képviselői: R. Aldington, John Rosser stb.

Amerikai A. Lírikusok: Longfellow (1807—1882), E. A. Poe (1809—1849). Regényírók: Cooper Fennimore (Vadölő stb.), Beecher Stowe (Támás bácsi kunyhója), Mark Twain (humorisztikus művek), Jack London (szociális irányu

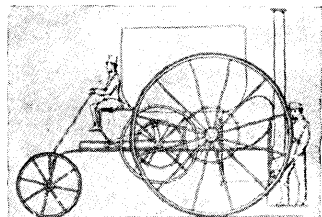
AUTOMOBIL

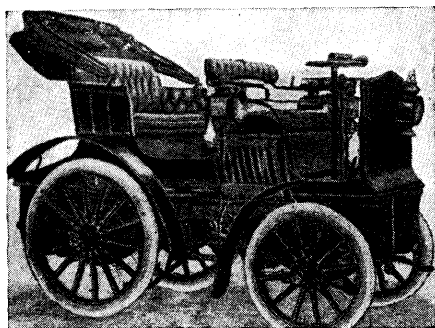
1

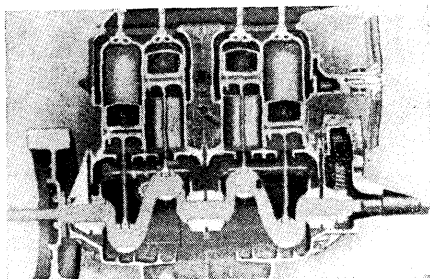
3

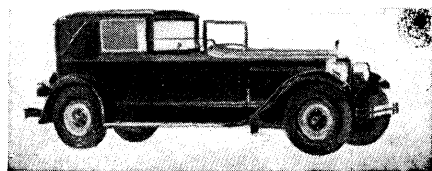
2

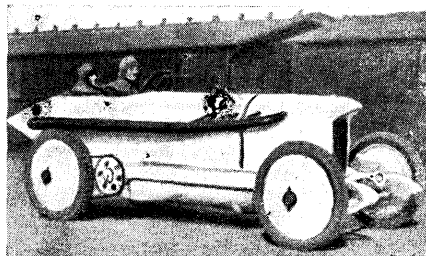
4

5

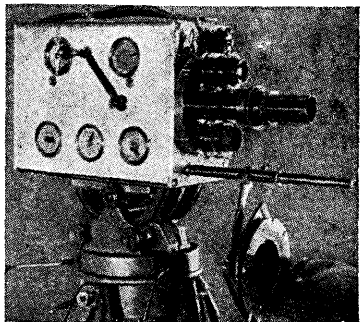
6

7

1. Cugnot gőzkocsija 1769. — 2. Trevithick gépkocsija terve 1802. — 3. Daimler mőtor-kerékpárja 1886. — 4. Benz négy személyes gépkocsija 1890. — 5. Négyhengeres automobil-mőtor metszete. — 6. Modern automobil csukott karosszériával. — 7. 200 HP versenykocsi.

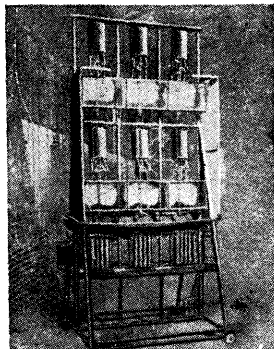
FILM I.

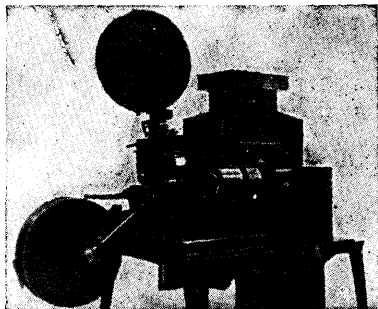
1

2

3

4

5

1. Modern filmfelvevő-
készülék

2. Parvo filmfelvevő-kamara

3. Műtermi reflektor

4. Beszélőfilm vetítő-
készüléke

5. Francia filmgyár műterme

kalandreg.) Bellamy (Visszapillantás kétezer-öt), Sinclair Lewis, Anderson, Dreiser, Wilder stb. Essay-isták: Emerson (1803–82) stb. Az új líra megteremtője az Európában is nagyjelentőségű Walt Whitman (1811–1892). A legfiatalabb költészet képviselői: Vachel Lindsay, E. Lee Masters és Carl Sandburg.

Angolkisasszonyok. Így nevezik azt a kongregációt, amelyet azok az előkelő angol katolikus nők alapítottak, akik hitük miatt voltak kénytelenek hazájukat elhagyni. Leányoktatással és neveléssel foglalkoznak, hazánkbán is több helyen vannak. Az A. első intézete 1630 Münchenben alakult.

Angolkór, gyermekbetegség, főtünete, hogy a csontok elmeszesedése hiányos, a csont nem lesz elég szilárd, elgörbül, eltorzul, a fogzás késik stb. Oka vitaminok hiánya a táplálékban (avitaminózis).

Angol kúrt (mélyoboa), egy kvinttel mélyebb fafuvó, mint az oboa.

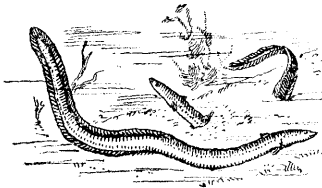
Angol-Magyar Bank Rt. Budapest, Vilmos császár-ut 26. 1891–1910-ben Magyar Kereskedelmi Rt., 1911–1920-ban Magyar Bank és Keresk. Rt. cég alatt működött.

Angol mérőföld, 1609 méter, fölpszlik 5280 lábára.

Angol művészet. Nagybritannia építészete a préhisztórikus korban kőben fogant, emlékei közt a legnagyobb a híres Stone-henge (l. o.). A szász tönör építészete a normann-román tovább fejleszti, de alkalmassá is teszi a francia csucsives áramlatra. A merőleges, függőleges, fölfelé futó tagozatok díszítő célzatu stílusába (perpendicular style) a Tudor-ház alatt olasz renaissance-elemek vegyülnek (Tudor-style). Erzsébet (1558–1603) alatt emelkedik jelentőségre a nemzeti sajtáságit megőrző renaissance, amelyben főleg a hallos vidéki urilakok szaporodnak el (Elizabethan-style.) Csucsives elrendezés és renaissance-formák sajátosan angol egyesítése (Jacobean-style) csak Jones és Wren fellépésével mulófélben, akik nagy alkotásokkal tették híressé az angol renaissance-építészetet. Követők barokkmentesége után a klasszicizmus, majd az ujcsucsives lép tulsulyba, míg felép a modern renaissance. Az angol építészet Morris működésével a modern lakóház gyakorlati és művészi fejlődését döntőleg termékenyítette. Szobrászatának első művei síremlékekre szorítkoznak, főllendülése a 18. sz.-ban indul Stone-nal. Flaxman a 18. sz. végén görög klasszicizmussal telíti meg. Brock, Stevens, Watts még mindig klasszicista velejárókkal dolgoznak. A modern szobrászat a valóságosság jegyében fejlődött. Festészete a kereszténység felvetelével indult a kéziratokat díszítő miniatűrök révén. Aztán az arckép talált legelőbb művelőre Holbein, majd Van Dyck hatása alatt, akik angol udvari festők voltak, míg Will. Hogarth, az angol erkölcsök szatirikus ábrázolója, nem lehelte beléje saját angol ízt, amely Reynolds, Gainsborough és kiváló követők műveiben Lawrence-szal bezárólag a legsajátosabban angol arcképfestészetet eredményezte. A Hogarth által intonált genre-

festés is nemzeti irányt öltött Morland, Smirke, Wilkie műveiben. De a tájképfestés, amely még az arcképek, genreképek háttérében jelentkezett, Turner és Constable révén döntőleg hatott az egész modern tájképfestés fejlődésére. Az akadémiizmus ellen létrejött a preraffaelista irány a maga sajátosan angolos felfogásával. Az arcképfestészet, mely már a miniatűr festészetben is nagy szerepet játszott, mindvégig megtartotta vezető szerepét Whistlertől át a legújabb művészekig, akik között szerepel a magyar származású László Fülöp is.

Angolna, hengeres testű, kezdetleges csontos hal. A him csupán a tengerben él, a nőstény

Angolna.

azonban felvándorol a folyamokba is. Szereti a mély, iszapos fenekű vizeket. Husa füstölve vagy pácolva kerül kereskedésbe.

Angol nyelv, a művelt nyelvek közt a legelterjedtebb, 180 millió ember beszéli. Az A. a germán nyelvcsalád egyik ága. Legrégibb korszakát (1150-ig) angolzásznak vagy óangolnak nevezik: 1500-ig középangol, azóta újangol ez a mai angol irodalmi nyelv. Nagy hatással volt az A. fejlődésére a normann hódítás 1066-ban; a hódító francia nyelve erős nyomokat hagyott az eredeti germán nyelven s innen ered az A.-nek számtalan román szava. Az A.-et a szókincs gazdasága és a nyelvtan egyszerűsége jellemzi.

Angol-szász nyelv. A mai angol nyelv alapja az A., amelyet azok a germán törzsek beszéltek, amelyek az 5. és 6. sz.-ban Angliát meghódították.

Angol-szások, eredetileg azoknak a germán törzseknek (angolok, szások, jütökök) gyűjtőneve, amelyek Kr. u. 449-ben az Elba és Weser vidékéről jötte, Britanniában a keltákat legizták. Ma A.-nak nevezik mindazokat a népeket, amelyeknek a mai angol nyelv az anyanyelvük. Az A. nyelve az angol-szász nyelv.

Angoltapasz, vizahólyagos péppel bekenet selemyszórt, kisebb sebek, karcólások leragasztására.

Angora, város Kis-Ázsia közepe táján, 40.000 l. 1920 óta az új Törökország fővárosa.

Angorakecske, hosszú, selymesszőrű kecskefaj.

Angoramacska, hosszuszőrű, fehér macska.

Angoulême, francia város a Charente mellett, 35.000 l.

Angster József (1834–1918), pécsi orgonagyáros, a bp.-i Szt. István bazilika orgonájának építője.

Angström, Anders Jonas (1814–1874), svéd csillagász és fizikus. Ő határozta meg először a Nap szinképeben mutatkozó Fraunhofer-vonalak hullámhosszuságát. A-egység: $\frac{1}{10.000.000}$ mm.

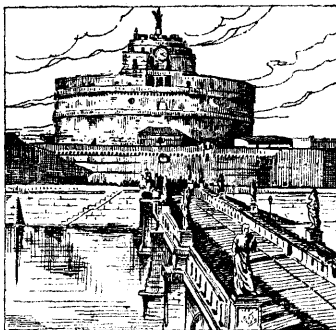
Angyal (gör.: angelos a. m. követ), a vallásos hit szerint mennyei lény, akit Isten akaratának a közlésére és végrehajtására felhasznál. Az Istentől elpártolt A-okból lettek az ördögök.

Angyal (gör. angelos a. m. követ), a vallásos hit szerint mennyei lény, akit Isten 1857. történetirő, a bp. egyet. tanára. Küll. a 20. sz. történetével fogl. Főműve: Thköly Imre életrajza. — 3. **Dezso**, * 1852, a m. kir. kertészeti int. igazgatója, összegyűjtött dolg. megj.: Kertészeti munkák 2 köt. 1925. — 4. **László**, * 1900, zeneszerző és hegedűvirtuóz, Párizsban él. — 5. **Pál**, * 1873, büntetőjogász, a bp. egyet. r. tanára. Főbb művei: A magy. büntetőjog tanácskönyve. A magy. büntetőeljárás jog. Szociológia. **Angyalcsinálás**, a dajkaságba adott csecsemőnek rossz táplálás és fogyatékos gondozás miatt bekövetkező elpusztulása.

Angyalföld, Budapest VI. kerületének többnyire munkások lakta külső része.

Angyali üdvözlés, a kat. egyházban a Miatyánk után a leggyakoribb imádság a Boldogságos Szűz tiszteletére.

Angyalvár, Hadrianus császár mauzóleuma Rómában. Te. e. jére Szt. Mihály arkangyal szobrát helyezték s ettől nyerte mai nevét.

Az Angyalvár Rómában

Angyán 1. **Béla** (1849–1920), közkórh. főorvos, egyet. tanár, belgyógyász. — Fiai: 2. **Béla** * 1885, ügyvéd és zeneszerző, 1922 óta a min.-elnökségi sajtóosztály vezetője. Orsz. képv. — 3. **János**, * 1886, orvos, a pécsi egyet. tanára, főleg a szívbetegségekkel foglalkozik.

Anhalt, szabad állam a Német-birodalomban. Berlinton DNy-ra. Területe 2300 km², 351.000 l. Barnaszn- és kálisó-telepei nevezettek. Fővárosa Dessau.

Anhidridok, vegyületek, amelyekből víz hozzátételével savak és lúgok keletkeznek.

Anhidrit, ásvány, kristályos, vízmentes, kén-savas mész.

Anilín, a kátrány desztillációs terméke. Olaj-szerű, színtelen, gyengeszagú folyadék, amely világosságon lassan megbarnul. A-ból és vegyületeiből készülnek az A-festékek. L. még Kátrányfestékek.

Animál (lat.) a. m. biztat, lelkesít.

Anmalis (lat.) a. m. álati.

Animismus (at. animus a. m. lélek), a primitív népeknek az a hite, hogy a Természet egyes fontos jelenségeinek (villám, szél, hegy, fa, folyó) lelki van.

Animozitálás (lat.) a. m. ellenszenv, rossz-akarát.

Animus (lat.) a. m. lélek; jogi szóhasználatban akaratot, szándékot vagy célozt is jelent. Ehhez képest **A. rem sibi habendi** a birtoklási akaratot, **A. lucri facienda** a nyeresékes célozt, **A. injuriandi** a sértési szándékot fejezi ki.

Anina, I. Stájerlakanina.

Anio, a Tiberis baloldali mellékfolyója, 133 km. Tivoliban vizesedik.

Anizs, déleuropai fűszernövény. Illatát az orvosságul is használt anizsolajtól kapja. Likőroket illatosítanak vele.

Anjou, hajdani tartomány Franciaországban a Loire mellett, fővárosa Angers volt. Innen szárm. az A-ház.

Anjou-ház, a francia Capet királyi család egyik mellékgá, amely nevét az Anjou grófságról kapta. Az A. 1266-ban a nápo. yi trónra került és II. Anjou Károly V. István magyar király leányát, Mária-t vévén feleségül, e révén az A. igényt támasztott a magyar trónra, amelyet végül Károly Róbert el is nyert. E házból való királyunk volt utána még Nagy Lajos és Mária.

Anka János * 1883, író és hírlapíró, az Elet és A Nép fel. szerkesztője volt.

Anna, szt., Szűz Mária anyja.

Anna, I. Osztrák A. (1601–66), III. Fülöp spanyol király leánya, XII. Lajos francia király felesége és XIV. Lajos anyja, mint özvegy, fia kiskorúsága alatt regnáló, de helyette Mazarin kormányzott. — 2. A. angol királynő (uralk. 1702–14), II. Jakab leánya, alatta egyesült Anglia Skóciával. — 3. **A. Ivanovna**, orosz cárnő (uralk. 1730–40), helyette Biron nevű kegyence kormányzott.

Annaberg, szászországi város az Erchegységben, 18.000 l.

Annales (lat.) a. m. évkönyvek, kronológikus történelmi feljegyzések.

Annam, névleges császárság francia Indokínában. Területe 160.000 km², 5.172.000 l. E–D. irányban hosszú hegylánc vonul rajta végig. A tengerpart nagy része lapos és termékeny. Főtermékei rizs és selyem. Lakosai a kinaikál rokon mongol annamiták. Fővárosa Hué.

Annapolis, Maryland fővárosa. az Egyesült Államok haditengerészeti főiskolájával, 8600 l.

Annadvölgy, szénbánya és vasuti állomás Sári-sáp község határában. Esztergom vm.

Ann. kálai (lat.) a. m. el'oglatni, bekebelezni.

Annexio, valamely államnak bekebelezése, egyesítése más állammal, az illető állam vagy terület lakosainak megkérdezése nélkül.

Ann. (lat.) a. m. évnek; **A. currentis** a. m. a folyó évben.

Anno (lat.) a. m. évben. **A. Domini**: az Ur évében, vagyis Kr. sz. u.

Annonce (franc.) a. m. hirdetés.

Annuitás (lat.), nem kamatozó kölcsön esetén a visszafizetendő tőke egy évre eső része. Kamatozó kölcsönnél az A-t a tőle törlesztési részletén kívül az évi kamat adja.

Annulálai (lat.), érvénytelennek nyilvánítani.

Annunzio, Gabriele d., olasz költő, l. D'Annunzio.

Anód (pozitív elektród), l. Elektródok.

Anomália (gör.) a. m. a szabálytól eltérés; hiba, viszály.

Anonym (gör.) a. m. névtelen.

Anonymus Bélae Regis Notarius, II. v. III. Béla király névtelen jegyzője, aki a magyarok

Ezért Herakles a levegőbe emelte és így fojtotta meg.

Antagonista (gör.) a. m. ellenfél.

Antagonizmus (gör.) a. m. ellentétesség, verengés.

Antal 1. remete, szent. (251—356.), Felső-Egyiptomban élt, alapítója volt a szerzetességnek. — 2. Pádai sz. A. (1195—1231), ferenc-rendi szerzetes, kiváló térítő és predikátor.

Antal 1. Gábor (1843—1914.), ref. püspök és egyházi író. — 2. Géza (1846—1889), egyet. c. rk. tanár. Főleg urológiával foglalkozott. — 3. Géza *1866, református püspök, felsőházi tag.

— 4. Gézáné, előbbi neje, szül. Opzomer Adél, holland író. — 5. János *1869, főorvos, egy. m. tanár. A fogászat művelője. — 6. Sándor

* 1882, szobrász, író és hírlapíró. Szerk. a Holnap c. antológiát.

Antalfy 1. Endre, * 1877, erdélyi magyar író és műfordító. — 2. Mihály, * 1877, kuriai bíró, szakíró. — 3. Sándor, * 1873, Kalocsa püspögmestere.

Antalfy-Zsolt Dezső, * 1835, orgonaművész és zeneszerző, Koessler tanítványa. A Zeneművészeti Főiskolán az orgonatanácsok tanára volt. Jelenleg Amerikában él.

Antakidas, spártai hadvezér, 387. Kr. e. a perzsákkal kötött békét, amelyben a kisázsiai görög városok nagy részét átengedte a perzsáknak.

Antananarivo, l. Tananarivo.

Antant (entente cordiale, franc.) a. m. szövélés egyetértés, szövetség, amelyet 1904-ben kötött VII. Edvárd király kezdeményezésére Angol- és Franciaország és pedig Németország ellen irányuló élel. Ebbe belevonták 1914. Oroszországot és 1915. Olaszországot.

Antarktisz, a déli sarkvidék. Területe 13 1/2 millió km². 93%-a jéggel és hóval van fedve. 1774. fedezte fel Cook; a norvég Amundsen 1911 dec. 14. el is érte a déli sarkot. Most (1930) Byrd amerikai expedíciója kutatja át.

Az A. át'ag 3000 m magasságu fensík.

Ante (lat.) a. m. előtt.

Ante acta (lat.) a. m. előírat; a megelőzőleg történt dolgok.

Antecedenciák (lat.) a. m. előzmények, előzet.

Ante Christum natum (lat.) a. m. Krisztus születése előtt.

Antidatálai (lat.) a. m. előbbiről keltezni, pl. levelet vagy váltót.

Antenna (lat.) a. m. tapogató; 1. rovarok csápjai (l. o.); 2. a drótnélküli távirásban és telefonálásban a villamos hullámok kisugárzására és felvételére szolgáló kifejlesztett drót.

Antenor, 1. trójai hős, aki Helena kiadatát antaná so ta — eredménytelenül. Trója elpusztításakor a görögök megkímélték. — 2. Görög szobrász Kr. e. 500 körül; ő készítette Athénben l'armodios és Aris'ogiton szobrát.

Antheil, George * 1900, modern amerikai zeneszerző, Sztravinszky követője.

Anthes György (1863—1922), tenorista. Hamburgban született s a bp. Operaházban működött.

Anonymus szobra a budapesti Városligetben

történetét mondja el Gesta Hungarorum c. krónikájában a legrégibb időkől Szt. István koráig.

Anopheles, szunyog. a malária legfontosabb terjesztője.

Anorganikus (gör.) a. m. szervetlen, általában minden olyan test, amely nem tartalmaz szennet, tehát az ásványok.

Anormális (gör.) a. m. a normálistól, rendestől eltérő.

Anselmus, szent. (1033—1109), cant'rbury-i érsek, a skolasztika (l. o.) megalapítója.

Antaeus (Antaios), görög mitológiai óriás, a Tenger és Föld istenének fia, aki Heraklesszel birkózott, de valahányszor gyöngült és a földre bukott, anyjától, a Földtől, új erőt nyert.

Anti (gör.) a. m. ellen.

Antialkoholizmus, a szeszitalok fogyasztása elleni küzdelem. Az Egyesült-Államokban 1919 jan. 29. kimondták a teljes alkoholtilalmat.

Antibes, francia város a Rivierán, 13.000 l.

Anticipáció (lat.) a. m. megelőzés; (jogban) oly cselekvés, amely a jogi döntés előtt történik; (keresk.-ben, adóügyben) esedékesség előtti fizetés; így is: **anticipando**.

Anti-Corn-Law-League, gabonavámelleses szövetség amelyet 1838-ban Cobden (l. o.) alapított Angliában a gabonavámok eltörlése érdekében és amely célját 1842. el is érte.

Antifebrin, acetamilid, fájdalomcsillapító és lázellenes gyógyszer.

Antifona (gör.), a zsolnárok előtti rövid ének.

Antigone, Oidipos thebai-i királynak a Jokastének leánya, a kötelességteljesítő áldozata, amit Sophokles tragédiában dolgozott fel.

Antik (lat.) a. m. régi, kül. régi görög és római.

Antikizált, a m. mesterségesen réginek föl-tüntetett.

Antikrisztus, Krisztus ellentéte és ellensége, aki a világ végéről alkotott ker. felfogás szerint Krisztus második eljövetele előtt uralkodik a földön s minden istentelenség kutfeje. Krisztus azután diadalmaskodik fölötte. A.-nak tekintették Nerot, Luther a pápát és a 19. sz.-ban Napoleont.

Antikva l. Betűfajok.

Antikvár (lat.), ered. régiségűtűdös; most régi, ritka és használt könyveket árusító kereskedő.

Antikvítás (lat.) a. m. régiség.

Antillák, szigetcsoport E- és D.-Amerika közt az Atlanti-óceánban, területük 244 ezer km², 7 millió l. Nagy A. Cuba, Haiti, Jamaica és Portóricó. A Kis A. száma kb. száz. Igen termékenyek; cukor, kávé, dohány, rum. A vulkánok és földrengések gyakran okoznak károkat.

Anti-Libanon, hegylánc Szíriában, párhuzamos a Libanonnal.

Antilopok, üreges szarvu kérődző állatok, ugy az Óvilágban, mint Amerikában, melyeknek igen sok faja ismeretes: közéjük tartozik a mi zergénk is.

Antimilitarizmus (lat.) a. m. katonaságellenesség, háborúellenesség; hívei: antimilitaristák.

Antimon, kékes-fehér, nagyon merev, fényes, kristályos fém. 340° C-nál megolvad. Vegületeit gyógyszerül és ipari célokra, más fémekkel keverve azok keményítésére használják, pl. ólommal: a betűfém.

Antinomia (gör.) a. m. ellentét (két ítélet közt).

Antinous, szép római ifju, Hadrianus császár kegyence, 130. Kr. u. a Nilusba ölte magát. Hadrianus rendeletére istenként tisztelték.

Antiochia, ma Antakia, valaha Szíria fővárosa, amelynek 500.000 l. volt, holott ma csak 30.000 van. 252–308 közt tíz zsinatot tartottak A.-ban.

Antiochus, szíriai királyok; 1. I. A., 281–261 Kr. e. győzelmet aratott a gallokon. — 2. III.

Antilop

A. 222–187 Kr. e. helyreállította a Seleucidák uralmát, 190-ben a rómaiak legyőzték. 3. IV. A. 175–164 Kr. e., alatta tört ki a Makkabeusok lázadása.

Antipasszát, a passzát-szelek (l. o.) vidékén a magasabb légrétegekben uralkodó ellenszelek.

Antipater, macedon hadvezér, Nagy Sándor hadjárata idején és annak halála után ő kormányzott Európában. † 319 Kr. e.

Antipathia (gör.), a. m. ellenszenv.

Antipirín, kátrányból előállított poralaku gyógyszer, vízben jól oldható, lázcsökkentő és fájdalomcsillapító.

Antipódok (gör.) a. m. ellenlábások, olyan helységek vagy emberek, akik a földgömbnek velünk éppen ellentétes másik oldalán vannak.

Antipszeftica (gör.) a. m. lázellenes szerék.

Antisambroz (franc.) a. m. előszobáz, kilincsel.

Antisthenes (Kr. e. 400 táján), athéni filozófus, a cinikus iskola alapítója, Diogenes mestere.

Antisemitizmus a. m. zsidóellenesség, célja a zsidó befolyás visszaszorítása.

Antiszepszis (gör.), sebkezelési eljárás, amely a fertőző baktériumok elpusztítására törekszik fertőtlenítőszerék (karbol, szublimát stb.) alkalmazásával.

Antitézis (gör.) a. m. ellentétel; a retorikában két ellentétes fogalom szembeállításá.

Antitoxin (gör.) a. m. ellenmégere, a szervezet védőanyagá toxinok, baktériummégerek ellen.

Antium, ma Anzio, Róma hajdani tengeri kikötője, tengeri fürdő; nevezetes ásatások.

Antivari (szerbül Bar), Montenegro kikötője az Adria partján, 2500 l.

Antofagasta, a hasonló nevű chilei tartom. fővárosa 52.000 l. Kikötő. Ezüst, salétrom, konyhasó és guano-bányák.

Antoine, André * 1858, francia színész, a Théâtre Libre megalapítója.

Antokolszkij, Marc (1843–1902), naturalista orosz szobrász.

Antológia (gör.) a m. virággyűjtemény; válogatott költemények gyűjteménye.

Antoninus, két római császár. 1. A. Pius, 138–161. bölcsen uralk. — 2. Marcus Aurelius A., uralk. 161–180., filozófiai elmékedéseket irt stoikus szellemben.

Antonius, Marcus (Kr. e. 83–30), római államférfi. Caesar halála és a Philippi melletti győzelem után Lepidusszal és Octavianusszal együtt jutott a hatalom birtokába. Lepidus csakhamar kiesett e triumvirátusból,

Marcus Antonius szobra

mire a birodalom keleti része A.-é lett. Kleopatrával való szerelmi viszonya és a rákövetkező actiumi csatavesztés által elvesztette hatalmát, mire öngyilkosságot követett el.

Antony Béla * 1880, Esztergom város polgármestere.

Antracén (gör.), a kőszénkátrány egyik anyaga, amelyből az alizarint állítják elő.

Antracit, a legtöbb tiszta szenet (85–95%) tartalmazó fajtája a kőszénnek.

Anthrax, l. Léptene.

Antropocentrikus (lat.-gör.), világnézet, amely az embert tekint a teremtés középpontjának.

Antropofágia (gör.) a m. emberéves.

Antropofobia (gör.) a m. emberkerülés.

Antropogeográfia (gör.) a m. emberföldrajz.

Antropoidok (gör.) a m. emberszabásu majmok (gorilla, orangután, cimpánz és gibbon).

Antropológia (gör.) a m. embertan, az emberrel mint élőlényvel foglalkozó tudomány.

Antropomorfia (gör.) a m. emberi tulajdonsággal való főruházás.

Antropomorfizmus (gör.) a m. emberiesítés, emberi tulajdonságokkal való főruházás.

Antung, város D-Mandzsuriában, a Jalu-folyó torkolatának közelében, 95.000 l. Fatermelés.

Anubis

Anubis, sakálfejű helyi isten, a halottak vezetője, az alvilágba.

Anuria (gör.) a m. vizeletrekedés.

Anvers (Antwerpen), kikötőváros Belgiumban, a Schelde-(Escarot) folyó partján, a torkolattól 88 km-re. Európa egyik legforgalmasabb kikötője. A flamand művészet főhelye, 312.000 l.

Anya- és csecsemővédelem, gondoskodás az anyáról és csecsemőjéről a terhesség utolsó heteiben és a szülés utáni első időben, amíg a csecsemő élete legerősebben van veszélyeztetve.

Anyag, az a valami, ami által a testek külső észrevétel tárgyai lesznek. Legfontosabb tulajdonsága a súly és kiterjedés.

Anyagcsere, a test felhasználott anyagainak pótlása tápanyagok felvétele és azok feldolgozása által.

Anyagi jog, ellentétben az alaki joggal azoknak a jogszabályoknak összességét jelenti, amelyeknek érvényesítésére az alaki jog (l. o.) szolgál. A polgári, a büntető, a kereskedelmi, a váltótörvénykönyv stb. az A.-ot foglalják magukban, míg a polgári, büntető stb. perrendtartás az alaki jog körébe tartoznak.

Anyai ág, az örökösnek az örökgyógyó anyja révén vérszerinti hozzátartozói, akikről származó vagyonban (A.-i vagyon) addig, amíg az anyának valamely törvényes leszármazója él, az atya nem részesedhetik.

Anyai rész, az örökösödési jogban a hagyatéknak az a része, amely az örökgyógyó anyjáról szállt az örökgyógyóra.

Anyajegy, veleszületett, körülhatárolt, sötét színű, gyakran szőrös folt a bőrön.

Anyajog I. Matriarchatus.

Anyakönyv, oly közbiztonsági feljegyzési leírás, amelyben, régebben az egyházak, utjabban az állam a születéseket, házasságokat és hallozásokot tartják nyilván. Magyarországon az 1894. évi 33. t.-c. értelmében a születések, házasságok és halálesetek nyilvántartására 1895 okt. 1. óta kizárólag az állami A.-ek szolgálnak.

Anyaméh. Eleve születő állatoknál a pete az A.-ben fejlődik ki. Embernél kb. 8 cm. hosszú, körtealakú, fala vastag, izomrostokból áll, nagyon rugalmas, a terhesség végén kb. 32 cm. hosszú, 27 cm. széles és 14 cm. vastag.

Anyarozs, a rozs kalászában élősködő gomba. Ha az A. a gabonaszemek révén a lisztbe kerül, a belőle süített kenyér súlyos mérgezéseket okozhat. Az A. kivonattal a szőlőkön gyakran gyakorolt erős összehúzó hatása miatt orvosszerű is használják. (Ergotin.)

Anyos I. Laci, zeneszerző, * 1881. Dalok operett. — 2. Pál (1756—1784), pálos-rendi szerzetes, szentimentális, pezsmáni tá lírikus költő.

Anzengruber, Ludwig (1839—1889), osztrák költő. Színművei az osztrák népdalokból valók.

A. O. K. Armee-Oberkommando. Az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokságának neve a világháborúban. Előbb Teschenben, 1917-től Badenben székel.

Aoristos (gör.), igeidő, amely a pillanatnyi cselekvést fejezi ki.

Aorta, az ember fő verőere, a bal szívpitvarból indul fölfelé, azután ívben lefelé halad a mellkason és hasüregeig.

Aosta, olasz város a Dora Baltea mellett, 7000 l.

Aostal herceg, Emánuel Fülöp, * 1869, a háborúban a III. olasz hadsereg parancsnoka, aki a görzi támadásokat vezette.

Apáca, szerzetesi fogadalmat tett nő.

Apácatorna, kisk., Veszprém vm., devecseri j., 479 l., u. t. és u. p. Tüskevár.

Apacok, Mexikótól északra, az Egyesült-Államok területén élő indián törzs. Ugyanigy nevezik a Párizsban élő hivatászerű rablókat.

Apáczai Csere János (1625—1659), filozófus és pedagógus. a »Magyar Encyclopaedia«, az első magyar lexikon szerzője.

Apafly, I. Apafi.

Apafi I. I. Mihály (1632—90), erdélyi fejedelem 1661-től. Kancellárja, Teleki Mihály átjuttatta Erdélyt a Habsburgok kezére. —

2. II. Mihály, az előbbi fia (1676—1713). apja halála után ő volt a fejedelem, de a tényleges hatalom a császári gubernátor kezében volt. Magtalanul hunyt el Bécsben.

Apaga Satanas (gör.), a m. távozól el Sátán! **Apagy** nagyk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 1820 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Apály és dagály, I. Arapály.

Apánage (franc.), az az összeg, amely uralgó családok tagjainak rangjukhoz méltó megilletésére van biztosítva.

Apar kisk., Tolna vm., völgyégi j., 777 l., u. t. Bonyhád, posta.

Apart (franc.) a m. különleges. **Apasági kereset** alatt azt a keresetet értik, amelyet az anya a házasságon kívül született (törvénytelen) gyermek tartása iránt a gyermek nemzője ellen indít.

Apát (a gör. abbas, a m. atyám meg-szólásából), kolostori előjárók elnevezése.

Apátia kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 148 l., u. t. és u. p. Zalaegerszeg.

Apátfalva nagyk., Csanád vm., központi j., 5723 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Apáthy István (1860—1922), kiváló zoológus, kolozsvári egyet. tanár.

Apáti Ferenc, a 16 sz.-ban élt, szatirikus magyar író.

Apátia (gör.) a m. közömbösség.

Apatin, nagyközség, Bács-Bodrog vm., 14.000 l., Kendertermelés és feldolgozás. Trianon óta Jugoszláviáé.

Apátistvánfalva, kisk., Vas vm., szentgotthárdi j., 513 l., u. t. Szentgotthárd.

Apátvarasd kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 361 l., u. t. Püspökánad, u. p. Rácmecske.

Apc nagyk., Heves vm., hatvani j., 2437 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Apelles, az ókor legünnepeltebb görög festője (Kr. e. 356—308).

Apenninek, hegység, amely az Alpokból ágazik ki és 1300 km. hosszúságban végighúzdik Itália félszigetén. Legmagasabb része a középe táján emelkedő Abruzzok Gran Sasso hegytömbjében a Monte Corno-csucs: 2921 m. Ásványos kincsekben szegény; legnevezetesebb ásványa a márvány. A vasut több helyen átzelel.

Apenade, dán keleti-tengeri fürdőhely Schleswigben, 1000 l.

Apergu (franc.) a m. első áttekintés, kül. rövid megjegyzés.

Aperte (lat.) a m. nyíltan.

Apex (lat.) a m. tető, csúcspont; csillagászatban: az égnék az a pontja, amely felé a naprendszer mozgása irányul (a Herkules csillagképben).

Aphelium (gör.), a Föld, vagy a naprendszerhez tartozó bármely égitest (bolygó, üstökös) pályájának a Naptól legtávolabbi eső pontja. A legközelebb eső pont a perihélium.

Aphrodite, a szépség és szerelem görög istennője, a rómaiaknál Venus, Zeus és Dione leánya, aki a tenger habjából született. Férje Hephaisos (Vulcanus). Legnövészbibb ránkmaradt görög ábrázolása a milői Venus (Louvre) s a knidusi A. (München, Glyptothek).

Apisz, az egyiptomi vallás szent bikája,akit küönösen Memfisben tiszteltek.

Aplanat, az olyan optikai lencse-rendszer, mely a fényt nem bontja színeire és nem torzít.

Aplob (franc.) a m. merőleges állás, biztonság, kül. biztonság a föllépésben.

Apodiktikus (gör.) a m. föltétlenül biztos, ellentmondást nem tűrő.

A knidosi Aphrodite

Apozeum (gör.) a. m. földtávolság; a Föld és Hold közötti legnagyobb távolság.

Apokalipszis (gör.) a. m. isteni titkokat felfedő könyvillatkoztatás. Ez az elnevezése az Újtestamentum utolsó könyvének (János Jelenései), amely a ker. egyház jövőjéről és a világ végéről szóló, rejtélyekbe burkolt jóvendöléseket tartalmaz. E jóvendöléseknek egész irodalma volt, az u. n. apokaliptikus irodalom.

Apokrif (gör.) a. m. elrejtett, titkos, átvitt értelemben: nem hiteles. Az ó- és újszövetségi A. iratok a bibliai irodalom kiegészítő részei, hit szabályozó jelentőségük nincs, de sok kortörténeti érdekességet tartalmaznak.

Apollinaire, Guillaume (családi nevén Kostrowicky 1880—1918), lengyel eredetű francia író, a kubista-költészet megteremtője.

Apollodoros, 1. athéni festő, Kr. e. 5. sz. — 2. A., görög építész Trajanus és Hadrianus római császárok szolgálatában. Ő építette a Forum Trajanumot és a vaskapui Duna-hidat.

Apollon, görög és római isten, a Napnak, gyógyításnak, éneknek, jóslásnak és a nyárnak istene. Főtemploma Delphoiban volt, tiszteletére versenyzőjátékokat rendeztek. Simaarcu, fiatal és erőteljes férfinak ábrázolták. Legszébb szobra a vatikáni belvederl A.

Apollonios, 1. perga-i A., híres alexandriai görög géométer Kr. e. 200 körül, a kup-szeletekről írt. — 2. Rhodos-i A. alexandriai görög tudós és író Kr. e. 3. sz.-ban, az »Argonautika« szerzője.

Apologetika (gör.) a. m. a hitvédelem tudománya.

Apologia (gör.) a. m. védelem, igazolás.

Apoplexia (gör.) a. m. gutatűtés, agyszélhűtés, az agyvelő valamelyik vérereinek meg-

repedése következtében az agyvelőben beállott vérzés.

Apor Péter báró. (1676—1752), író. Főműve: a *Metamorphosis Transsylvanicae*, amlyben megörökítette a korabeli Erdély társadalmi életét.

Aporia (gör.) a. m. zavar, kétely, logikai nehézség.

Aporka nagyk., Pest vm., ráckevei j., 989 l., vasút, posta, ut. Kiskunlacháza.

Apostag nagyk., Pest vm., dunavecsei j., 2662 l., vasút, táviró, telefon, posta.

A posteriori, I. A priori.

Apostol (gör.) a. m. a küldött. Így nevezték azt a 12 férfit, akit Krisztus küldött az egész világra, hogy az ő életét, tetteit az egész világot hirdessék. Neveik: Péter, András, Jakab, János, Filep, Bertalan, Tamás, Máté, Simon, Tadeus és Judás. Az utóbbi helyébe Pál lépett, a pogányok A.-a.

Apostoli hitvallás (Hiszekegy), a ker. egyház régi kereszteselési hitvallása.

Apostoli kereszt, magyar koronázási jelvény. **Apostoli király**, a magyar királyt a koronázás után megillető cím. 1758 óta viselik a magyar királyok.

Apollon

Apostolok cselekedetei, Lukács evangéliumának második része, amely Péter és Pál sorával foglalkozik 64-ig.

Aposztazia (gör.) a. m. elszakadás (a hitől).

Aposztrof (gör.) a. m. hiányjel; a helyesírásban egy vagy több betű elhagyását jelöljük vele.

Aposztrofálni (gör.) a. m. nyomatókos szavakat intézni valakizhez.

Apoteózis (gör.) a. m. istennéválás, megdicsőülés.

A potiori fit denominatio (lat.) a. m. valami-

nek az elnevezése a legkiválóbb, a legfontosabb alapján történik.

Appalach-hegység, másnéven Alleghany (I. o.).
Appartement (franc.) a. m. lakosztály, lakás.

Appassionato (ol.) a. m. szenvedélyesen.

Appelláció (lat.) a. m. fellebbezés; a polgári és a bűnvádi eljárásban az elsőfokú bíróság ítélete ellen használható perorvoslat.

Appendicitis (lat.) a. m. vakbélgyulladás.

Appendix (lat.) a. m. függelék; bonctanban: a teregnyulvány.

Appenzell, svájci kanton, 415 km², 70.000 l. Két részből áll: **A.** Innerrhoden (katolikus) és **A.** Ausserrhoden (evang.).

Apperceptió (lat.), egy képzetnek fölvétele egy már meglevő képzetcsoportha.

Appetitus (lat.) a. m. étvágy.

Appianus, alexandriai görög történetíró Kr. u. 2. sz.-ban, a római történelemről írt.

Appius, Claudius Caecus, a róla elnevezett Via Appia nevű híres római műút építője. (Kr. e. 312-től).

Appianáni (lat.) a. m. kiegyenliteni, elsimítani.

Applikáció (lat.) a. m. alkalmazás.

Appoint (franc.) a. m. valamely tartozás kiegyenlítésére szolgáló váltó.

Apponyi I. Albert gróf, * 1846 V. 29. Bécsben. Kalksburgban, Pesten és Bécsben végzte tanulmányait. 1872. Deák-párti képviselő, 1877. a konzervatív Sennyey-párt tagja, majd az ellenzéki nemzeti párt vezére. 1890. fuzionál a szabadelvű párttal, 1901. a képviselőház elnöke s belső titkos tanácsos, 1904. belép hiveivel a függetlenségi pártba és 1906. a koalíciós kormány közoktatási minisztere. A koalíció bukása s Kossuth halála után a párt elnöke. Kezdeményezésére határozták el a háboru kitérősekor a treuga-deit, mely 1916-ig tartott. Az ujra meginduló parlamenti küzdelem a választójog körül alakult ki s ebben A. a választójog kiterjesztése mellett foglalt állást. A háboru után visszavonult a politikától és a kommunu alatt eberhardi birtokán tartózkodott. Mint a békebizottság elnöke, ő vette át 1920 II. 15. Neullyben a békeokmányt. Amerikában tartott előadásokat, ahol Magyarország helyzetét ismertette. Legitimista fölfogását fönttartotta s a kormánypárt-hoz nem csatlakozott. Klasszikus szónok. Összegyűjtött beszédei és emlékiratai megjelennek. — 2. **György** gr. (1808–99), m. kir. kancellár és országbíró. (A. Albert apja. A szabadságharc előtt a konzervatív párt vezére volt. A szabadságharc alatt visszavonult a közéletől. A kiegyezés politikájában támogatta Deákok, de aztán végleg visszalépett a közpályáról. — 3. **Sándor** gr., (1844–1925). A. Rudolf párizsi nagykövet fia, a legkiválóbb magyar könyvgyűjtő és bibliográfus. A diplomáciai pályán működött és eközben ritka teljes gyűjteményt állított össze magyar vonatkozású külföldi nyomtatványokból, amelyet a Nemz. Muzemnak adományozott. E gyűjtemény jegyzéke: Hungarica, 4 k. a külföldön

megj. magyar vonatkozású, régi művek legteljesebb bibliográfiája. Özvegye Esterházy Alexandrina grófnő, * 1856, 1926. 3000 holdas birtokát is a Nemz. Muz.-nak hagyományozta.

Apponyi-kollegium, tanítóképzőintézeti tanárjelölteknek. Két része van: férfiak számára a budai Pedagógiummal és nők számára az Erzsébet-nőiskolával kapcsolatban. Tanítóképzői tanári oklevelet csak az A. tagjai nyerhetnek.

Apport (franc.), keresk. társaságnál a társ-tag betéte (áru stb).

Apportiroz (fr. apportier) a. m. elhoz. Idomításnál használják. Pl. a kutya parancsszóra elhoz valamely tárgyat.

Appozíció (lat.) a. m. utánvetett jelző, értelmező jelző.

Apprehenzió (lat), a római jogban: birtokbavétel; a filozófiában: fölfogás; közbeszédben: nehezítés.

Appretura (franc.) a. m. csinoszás v. kikészítés, az előállított iparcikkek, pl. szövetek, papír és bőrárak végöss megmunkálása, tetszetős külső elérésé céljából.

Approbáció (lat.) a. m. jóváhagyás; kül. püspöki A., amely nélkül kat. vallásu könyv nem nyomatható.

Approbáták, az Erdélyben 1540–1653 között hozott törvények rendszeres összefoglalása, amelyet 1653. II. Rákóczi György adott ki.

Appropriáció (lat.), az országgyűlésnek törvénybe foglalt elő határozata, hogy a kormány fölhatalmazást nyer a megszavazott költségvetési tételek utalványozására. Egyuttal bizalmoszavazási jelleggel is bír.

Approximativ (lat.) a. m. megközelítő.

Après nous le déluge (francia), a. m. utánunk az özönvíz.

Aprílis (lat.), az év negyedik hónapja, talán a latin aperire, a. m. bimbódozni szóból.

Aprily Lajos (Jékely), * 1887, író, a nagyenyedi Bethlen-kollégium tanára. Munkái: Falusi elégia, Esti párbeszéd, Versek.

A priori és a posteriori (lat.), többféle jelentése közt a leggyakoribb: ha tárgyakat okaikból ismerünk meg, ez A. megismerés (tehát a tapasztalást megelőző), ha következményeikből, akkor a posteriori (tehát tapasztalás alapján).

Apró bolygók, azok a Nap körül keringő kicsiny égitestek, melyek pályája a Mars és a Jupiter közé esik.

Aprószenek alatt azokat a kisdedekek értjük, akiket Herodes leöletett. Unnepük dec. 28.

Aprószőlő, a Jóni-szigeteken termő magtalan szőlőfajta, amelyet aszalva hoznak a kereskedésekbe.

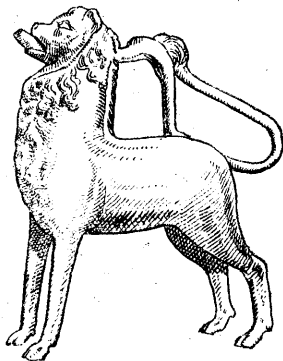
à propos (franc.) a. m. kellő időben; erről jut eszembe!

Apsis, félkör alakú boltozott fülke a római építészetben és az ókeresztény bazilikában.

Apuleius, Lucius, római író a Kr. u. 2. sz. Főműve: »Az arany számár« (magyar ford. Révay J.), az egyetlen ránkmaradt latin regény az ókorból.

Apulia, mai olasz neve Puglia, tartomány, Olaszország DK-i részén. 19.000 km², 2 mil. l. **Aqua** (lat.) a. m. viz. **A. fontis** = kutviz, **A. destillata** = lepárolt víz, **A. fortis** = salétromsav, **A. regia** = királyviz, választóviz (sósav és salétromsav keveréke), **A. vitae** = pálinka.

Aquaeductus (lat.) a. m. vízvezeték. **Aquamantle** (új-lat.), edényke, gyakran állatokban, amelyből a miszós pap kezére vizet öntenek.

Középkori aquamanile

Aquamarin (lat.), a berill nevű ásványnak viztisza, kékessé vagy zöldessé változata. Földragakó.

Aquarell (ol.) a. m. vízfestés (l. o.).

Aquatinta (ol.), a rézmaratásnak a tisztított utánzó módja.

Aquila János, festő és építőmester Dunántúlon a 14. sz. végén, a veleméri, mártónhelyi, tótlaki, turnicsai falfestmények kétszegtelen szerzője.

Aquila-Adler Adelina, l. Adler.

Aquileja, az Adriai-tengertől 2 km-nyire levő városka, 2000 l., amely a római korban élte fénykorát. 452-ben Attila elfoglalta.

Aquincum, a mai Obuda helyén volt kelta eredetű város, Alsó-Pannónia fővárosa, a II. segédlegió állomáshelye. A rómaiak itt tábornoképítettek és a mellette épült városnak 60.000 lakosa volt. Az itt talált leletek a helyszínén épült múzeumban és a M. Nemzeti Múzeumban vannak összegyűjtve. Érdekes épületmaradványai az amphitheatrumban, a vásárcsarnokban, a fürdők és a Mithra-templomban.

Aquinoi szent Tamás (1225–1274), a legnagyobb skolasztikus bölcselet és költő.

Aquitania, a régi Gallia tartománya, a Garonne és a Pireneusok között. Iberek lakták, független királyság volt, 1453 óta Franciaországhoz tartozik.

Ár, az a pénzösszeg, amelyet valamilyen áruért kérnek.

Ár, terület- v. földmérték egysége, 1 ár = 100 m², jele a. 100 ár = 1 hektár, jele ha.

Arab bölcselet, a 9–12. században virágzott, azután az ortodox izlám elnyomta a racionalizmust. Az első jelentős filoz. Alkindi († 870 k.), a 10. században Alfarabi. A legnagyobb Avicenna († 1037), aki tisztább aristotelizmust tanított s több újplatonikus tételt elejtett. Algazel († 1111) szkeptikus volt. Abu Bekr (és a zsidók) közvetítésével ismerte meg 1200 körül a ker. tudományosság Aristoteles iratait.

Arabeszk, az arabok és mókók által használt síkdíszítmény, amely látszólag kusza, valójában szabályszerű vonalbeosztású.

Arabeszk

Arabia, Ázsia DNY-i nagy félszigete. Területe 3 millió km², kb. 10 millió l. Az egész félsziget egyetlen táblaföld és egészen beleesik a sivatagok övébe. A félsziget túlnyomó része, csaknem egészen belseje, sivatag (Kövés-A.). A tengerpartokon van némi csapadék (Baldog-A.). Itt terem a kávé, pamut, gumi, cukornád, déligyümölcsök. Lakosai a sémi fajhoz tartozó arabok. Egy részük letelepült földműves, iparos, kereskedő; más részük nomád pásztor (beduin). A középkor elején A. a mohamedán vallás, az arab világhatalom és az akkori legmagasabb műveltség bölcsője lett. A középkor végén török uralom alá került, amely alól csak a világháborúban szabadult föl. A termékeny Ny-i part Hedzsasz néven önálló állammá alakult; gyámságát a Népszövetség Angliára ruházta. Hedzsaszba Medinát vasút is vezet.

Arab irodalom. Az A. legrégibb emlékei népköltési termékek. Legnevezetesebbek ezek közül az u. n. Kaszidák. Az első egységes, lezárt irodalmi mű a Korán. Innen kezdődik az A., mely 700 és 1200 közt nagy hatással volt Európára. Azóta hanyatlásba jutott, hanyatlása egész az újabb időkig tartott. Az A. jelentősebb lírikusai: Omar ben Abi Rábia (a VIII. sz. elején), Mutanabbi († 905), Abulála († 1057), Toghrai († 1119), Makáma-költők: Hamadáni († 1007) és Hariri († 1122).

Az arab széppróza legnevezetesebb termékei: Az Antar-regény, a Seif és a Benu Hilal c. ciklus (kalandorregények) és az Ezeregyéjszaka c. kerek es elbeszélőgyűjtemény, mely azonban tk. nem arab eredetű. Meglehetősen kiterjedt a tört. irodalom. Nevezetesebb történetírók: Al-Já-kubi (890 körül), Al-Tabari († 921), Maszudi († 957), Ibn Alathir, Ibn Khaldun (XIV. sz.) stb. Az arab bölcsélet (l. o.) Aristotelesen alapszik. Term. tud.: Idriszi (1154 k.), Al-Demiski († 1326), Al-Batani († 929) stb. Különösen gazdag irodalma van a geográfiának. Goldziher I.: Egyet. irodalomtört., I. k.

Arab művészet, legényesebb s legjellemzőbb alkotása a vallás szolgálatában álló meszet, imahely; eredeti alakja az oslzopcsarnokokkal övezett udvar, kuttal a közepén, amelyet a lizánci irány kupuával fedett. E centrális jellegű épület velejárója a gyakran szabadon álló minaret, torony, melyről az imádság idejét jelenti a muézinn. E világos szerkezetű, kevésbé tagolt architektúra oslzopzata más népektől kölcsönvett, jellemző elemei a boltívek változatosága, a síkszerűtűs pazar alkalmazása, amely plasztikus volta dacára szines hatást tesz; a sokszor csipkévű finomodott diszitmények, geometrikus, szagfonatos, stilizált növényi elemek, szinte szeszélyes változatokkal (arabeszk), gyakran a Koránból vett mondatok írásjegyeivel kápráztatnak. Az A. szobrászata csak ornamentális faragásban nyilatkozott. Festészete kéziratok miniatűrös díszítését szolgálta. Iparművészetében a fajánsz és a szőnyeg ma is bánatulunk tárgyá.

Arab nyelv, a semita nyelvtörzseknek egyik ága. D-i és E-i dialektusra oszlik, az E-ből fejlődött a klasszikus A. Az A. igen elterjedt, Indiáig, Jáváig, Marokkóig és D-en a Kongóiá használgják.

Arabok, semita néptörzs, Arábián kívül Mezopotámiában, Szíriában, Kelet-Indiában, Afrika EK-i és D-i részében lagnak. Egy rézük ma is nomád.

Arachne, mitológiai lidiai leány, aki Athene istennőt versenyre hívta szövetségben és az istennő pókká változtatta át.

Arad, város, a Maros mellett, az Alföld K-i szélén, 63.000 l. Sokoldalú ipar, terménykereskedelem. Híres varral. Trianon óta Romániák.

Aradi Viktór, * 1883, erdélyi író és szociológus, a Jövő Társadalmá c. folyóirat szerk.

Aradi vértanúk, az 1849. évi okt. 6. Aradon az osztrákok által kivégzett 13 honvédtiszt. Főbelőtték: Kiss Ernő, Schweidel József, Dessewffy Arisztid és Lázár Vilmos. Kötél által veszték el: Aulich Lajos, Damjanich János, Knéczich Károly, Lahner György, Nagy Sándor József, gróf Leiningen Károly, Pöltenberg Ernő, Torók Ignác és gróf Vécsey Károly.

Arad vm., 5936 km², 351.000 l. Trianon óta tulnyomó része Romániák; a megmaradt részonka A. összesen 5 község, 246 km², 22.000

l., az egyesített Csanád-Arad-Torontál vm. eléki járását alkotja.

Arq, 1. **Domnique François** (1786—1853), francia csillagász, fizikus és politikus, a párizsi egyetem tanára. — 2. **François,** * 1882, francia politikus, a Petit Parisien főszerkesztője, 1903—24. a köztársasági blokk vezére.

Aragon, Louis, * 1897, francia író, a surrealizmus egyik alapítója.

Aragónia, középkori keresztény királyság, amely 1469-ben Castíliával egyesülve megalakította Spanyolországot. Ma ez utóbbinak egyik tartományá az Ebro-völgyében, 50.000 km², körülbelül egymillió l. Főhelye: Saragossa.

Aragóni, királyos ásvány, szénvasas mész, kivált megeg forrák ol lerakódásából keletkezik. **Arak kisk.,** Moson vm., magyaróvári j., 272 l., ut. és up. Halászi.

Aral-tó, sekély, gyengén sóvízű, halban gazdag tó orosz Közép-Azsiában, 65.000 km². A Szir és Amu folyók táplálgják.

Aramát, a tengernek állandóan egy irányban folyó vize. Legfontosabb a meleg Golf-A., amely Európa Ny-i partjait fűti, ellátja esővel és megvédi a jéghegyek ellen. A Kuro-Sivo ugyancsak meleg A. Japán éghajlatát enyhíti. A labradori hideg A. Amerika K-i partjait hűti és a jéghegyeket lehozza egészen New York szélességéig.

Aram nyelv, semita nyelv, amelyen az Oszövétség egyes részei vannak írva és amelyen Jézus beszélt.

Aranjuez, spanyol város a Tajo mellett. 12.000 l. Királyi kastély múkincsekkel.

Aranka, éldősi növény, mely főleg a lóhereben és lenben okoz nagy pusztításokat. Irását törvény írja elő.

Aranka a gazdanövényen

Arany, a természetben színállapotban fordul elő. Fajsulya 19,3, o'valási pontja 10639. Oxigénnel még magasabb hőfokon sem egyesül. Savak sem oldják, sósav és salétromsav keverékében, a királyi izben azonban mint A-klorid feloldódik. Az aranyat kétféle formá-

ban találják. Eredeti képződési helyén kristályos alakban, különböző ásványokhoz kötvés. Ez a hegyi A. Másik termőhelye homok- és kavicsban, ahová a víz sodrása által került. Ez a mosott A. A világ A. termelése (1927) 600 kg, ebből Transvaalé 315 kg. Fontosak még az ausztráliai, rhodesiai, középamerikai, kaliforniai és uráli telepek. Európában legtöbb van Erdélyben, főként az aruđbánya-ve-res-pataki bányavidéken. Az A. sok fémmel jól ötvözhető. Réztötvözetének arányát karátal mérik. Pl. 14 kar. A-ban 24 részre esik 14 rész szín-A.

Arany 1. János, *1817 III. 2., Nagyszalontán, † 1882 X. 22., Budapest. A debreceni kollegiumban tanult, Kisujszáíáson tanító, rövid ideig színészkedik, majd Szalontán városi jegyző. 1840-ben megházasodik. 1847-ben Toldija elnyeri a Kisfaludy-Társaság pályadíját. A szabadságharcban mint nemzetőr vesz részt. 1850-ben a Tiza-családnál nevelő Geszten, 1851-ben a nagykőrösi kollegium tanára lesz. 1858-ban a M. Tud. Akadémia tagja. 1860-ban a Kisfaludy-Társaság igazgatója. Pestre költözik. Megindítja a Szépirodalmi Figyelőt, 1863-ban a Koszorut. 1865-ben az Akadémia főtitkára. 1879-ben megválik az Akadémiától. Visszavonultan él halááig. Az világirodalom egyik legnagyobb balladairója. Művei: 1. Az elveszett alkotmány, Pest 1845. 2. Toldi, Pest 1847. 3. Murány ostroma, Pest, 1848. 4. Katalin, Pest, 1850. 5. Nagydai cigányok, Pest, 1852. 6. Toldi esteje, Pest, 1854. 7. Kisebb költeményei, Pest, 1856. 8. Széchenyi emlékezete, Pest, 1860. 9. Buda halála, Pest, 1864. 10. Szentivánéji álom, Pest, 1867. 11. Hamlet, Pest, 1867. 12. János király, Pest, 1867. 13. Összes költeményei, Pest, 1867. 14. To di szerelme, Bp., 1879. 15. Próza i dolgozatai, Bp., 1879. 16. Aristophanes vig-játékai, Bp., 1880. 17. Összes munkái, Bp., 1884-85. 18. Zrínyi és Tasso, Bp., 1885. 19. Ercegy Sándor: A. J. életéből, A. J. 60 le-velével, Bp., 1885. 20. Hátrahagyott iratai és levelezése. (A. László bevezetésével és jegyzeteivel), Bp., 1887-89. Irodalom: Riedl Fr.: A. J. Dóczy Jenő: A. J. (1929). Földessy Gy.: A. János, az ember és a költő. — 2. László (1844-98), A. János fia. Főműv.: Délibábok hőse c. verses regénye.

Arány, akkor keletkezik, ha két mennyiséget azért hasonlítunk össze, hogy megtudjuk, hogy az egyik mennyivel (számítani A.), vagy mennyiszor (mértani A.) nagyobb a másikkal. A művészetben a részeknek egymáshoz és az egészhez való viszonya.

Aranyborjú, hálvány, melyet Áron főpap a Mózes távolléte miatt türelmetlenkedő zsidók sürgetésére emelt és amelyet a nép körül-táncolt.

Aranybulla, oklevelek megerősítésére használt, aranytokban lévő függőpecsét. Nálunk A. nevet II. Endre 1222-ii 31 pontból álló szabadságlevele visel, amely a Szt. István által a nemességnek adott jogokat megerősíti, szól a király jogairól, jövedelméről, fiáról, az egy-

háziakról, a zászlósokról, a megyei ispánról, a nem-nemesek, idegenek, a hadsereg és a bíróságok jogviszonyairól, végül pedig az utolsó pont szerint minden nemesnek joga van fegyverrel ellenállni a királynak, ha e szabadság-levelet be nem tartaná. Az A.-t Nagy Lajos újból megerősítette 1351-ben, de megszüntette a nemességnek birtoka fölötti szabad rendelkezési jogát. (Igy keletkezett az ősiség.) 1687-ben az országgyűlés megszüntette az ellenállási jogot is.

Arányér, a végbél visszereinek csomós kitágulása, ami vérzését okoz, néha gyulladáshoz megy át, kifehélyesedik.

Aranyeső, sárgavirágú, mérges diszcsereje (Cytisus).

Aranyfürdő, a fotográfiában a napfényen másolópapírok színezésére szolgál; kb. 1% aranykloridot tartalmaz.

Aranyfist, aranyból készült igen finom lap, amelyet aranyozáshoz, főként könyvkötői arany-metszéshez használnak. (L. Aranyozás.)

Aranygyapjas rend, a legrégibb és legtekintélyesebb világi lovagrend, amelyet III. Fülöp burgundi herceg alapított.

Aranyhal, a pontyfélékhez tartozó, Kína és Japán édesvízeiben otthonos halfaj.

Kínai aranyhal

Arany Lipót, * 1855, hírlapíró, a Pesti Nap 6, Nemzet, Magyar Nemzet, Az Újság munkatársa.

Arányi Dezső, (1859-1923), a bpesti Operaházának első tenoristája volt.

Aranyjárdék, aranyra szóló és aranyban kamatozó háboruroltú állami járdékadósság. Nem valorizálták.

Aranykorona, a volt monarchia törvényes pénze 1891 óta, ^{9/10} finomságú aranyból verték, 10 és 20 K-ás darabokban, 1 kg ötvözetből 2952 A.-t. A 20 koronás teljes súlya 6,775 g. A-ban való számításoknál 100 A. = 20,714 dollár.

Aranyod kisk., Zala vm., zalaszentgróti j. 538 l., u. t. és u. p. Zalaszentgrót.

Aranyos, a Maros mellékfolyója Erdélyben. Homokja aranytartalmú.

Arányosítás, l. Birtokrendezés.

Aranyosrákosi Székely Sándor, l. Székely Sándor.

Aranyossy Pál, * 1877. hírlapíró és műfordító.

Aranyozás, tárgyaknak arannyal való bevonása. A nem fémes tárgyakat alap- és alzatréteggel vonják be és erre borítják az aranyfűstöt. Így készítik a könyvkötők az arany-metszést is. Fémes tárgyak A.-a száraz uton (tűzi v. hideg A.) történik, vagy pedig nedves uton (aranykloriddal vagy galvánjelárással). A.-nak nevezik továbbá a fényképezésnél a papírképeknek hig aranykloridoldattal való színezését is.

Aranyparitás, az áraknak arányértékben való kifejezése.

Aranypart (angolul Gold Coast), angol gyarmat Ny.-Afrikában, a Guineai-öböl partján. 208.000 km², 2 millió l., ebből 2000 európai. Főtermékei és kiviteli cikkei: kakao, kaucsuk, pálma-olaj, kola, fa, mangán és arany. Fővárosa: Akkra.

Aranypróba, fémtárgyak megvizsgálása, hogy valódi aranyból vannak-e és milyen az aranytartalmuk. A tárgyat érdes porcellánhoz dörzsölik, a dörzsölés nyomára savat csepegtetnek és a keletkező folt színét vizsgálják. L. még Fémjelzés.

Aranyarsarkantyus vitéz, i. akit a magyar király koronázáskor Szt. István kardjával üt lovaggá. — 2. Pápai lovagrend (1599 óta).

Aranyaszáj szl. János (347—407), egyház-anya, konstantinápolyi pátriárka, kiváló szónok.

Aranyzavv, a Boszporus öble, Konstantinápoly kikötője.

Arapály, az a jelenség, hogy a tengerek víze naponta kétszer emelkedik és kétszer süllyed, 6—6 óras időközökben. Az emelkedést dagálynak, a süllyedést apálynak nevezik. Az A. oka a Nap és Hold, de különösen a Hold vonzása.

Ararát, hegy Örményországban (5211 m), ahol a Biblia szerint Noé bárkája kikötött.

Arasz, Örményország főfolyója, Bakunál ömlik a Kaspi-tengerbe, 700 km hosszú.

Araló Erzsi, * 1900, írónő.

Aratógép, feltalálója Bell, 1826, fő javítói Mc Cormick és Wood. A gabonaféléket lemetszi és markokba szedve lerakja, a nagyobb A. kévékbe is köti.

Araucaria, délamerikai és ausztráliai fenyő, nálunk disznóvény.

Araukának, harcias indiántörzs D-Chilében. **Arbeiter Zeitung,** az ausztriai szociáldemokrácia központi napilapja (Bécs).

Arbela (ma: Arbil), kisázsiai város, ahol Nagy Sándor legyőzte Dareioszt (Kr. e. 133).

Arbíter (lat.) a. m. bíró; választott döntő bíró. **A. elegantiarum,** aki az eleganciában döntő ítélettel bír.

Arbítrázs (franc.) vagy árkémlés, értékpapír-

nak vagy árunak különböző piacokon jegyzett árfolyamkülönbségével való spekuláció.

Árbóc, vitorlák, jelzőánpák vagy lobogók elhelyezésére szolgáló szálak, esetleg acélrud.

Archadius, keletrómai császár, uralk. 395—408.

Archaiikus formációk (gör. és lat.) a. m. régi alakulatok, Földünk legrégibb geológiai rétegei, amelyekből hiányoznak az élőlények maradványai. Kristályos és ősi vulkanikus kőzetekből áll.

Archáizmus (gör.), régi szavak kifejezések használatát a nyelvben.

Archangelszk, kikötőváros a Fehér-tenger partján, a Dvina torkolatánál, 45.000 l. Székelyhelye A. kornáviszóságának, 572.000 km², 361.000 l. A szovjet Karélia és Zürjén köztársaságot szervezte A.-ból, megmaradt területén 126.000 l. él.

Archeológia (gör.) a. m. régiségtan.

Archeopterix (gör.) a. m. ősmadár, körörszabelli galambnagyságú ősmadár, csigolyás farkkal és fogas állkapoccsal.

Archidiaconus (gör.), a kat. egyházban a püspök segédje és helyettese. L. Diaconus.

Archimandrita (gör.), görög-keleti kolostorok előljárója.

Archimedes, (Kr. e. 287—212), az ókor legkiválóbb matematikusa, fizikusa és technikus; **gömb,** henger és kup területének kiszámítása, a kör kerületének és sugarának viszonya, csigáor stb., az ő nevéhez fűződik. Közismert A.-i tétel: minden folyadékba mártott test annyit veszít súlyából, mint amennyit az általa kiszorított víz nyom.

Archipelagus (gör.) a. m. szigettenger, kül. az Egei-tenger ókori néve.

Archipenko, Alexandre, * 1887, orosz származású művész, a kubista szobrászat első és legkiemelkedőbb alakja.

Architektúra (gör.), a. m. építészet.

Architráv (gör.) a. m. kőből való keresztgerendázat, oszlopsorok fölött.

Archivum (gör.) a. m. levéltár, írásos okmányok gyűjteménye.

Archon (gör.), legfőbb hivatalnok Athénben; Kr. e. 683 óta A. volt: 1. A. eponymos (aki után az évet nevezték), 2. A. basileus (aki a régi király főpapi tevékenységét gyakorolta), 3. A. polemarchos (hadvezér), 4. a többi hat A. thesmotes (törvényhozó).

Archüdes, arcidegbénelmas, az arcideg (facialis) hűdése; az arcizmok a beteg oldalon petyhüdték. A bántalom székhelye vagy az agyvelőben, vagy az ideg lefutása mentén fekszik.

Arco, téli üdűhely Dél-Tirolban a Gardai közelében, 4500 l.

Arco, Georg, gróf, * 1869, német mérnök, a drónélküli táviró terén vannak fontos találmányai.

Arcole, olasz falu az Alpone mellett, 4000 l., ahol Napoleon 1796 nov. 15—17. legyőzte Alvinczy seregét.

Arcos, René, * 1881., francia író, egyike volt az Abbaye szocialista íróközség meg-alapítóinak.

Arcubasev, Mihail Petrovics, (1878–1927), orosz regény- és drámaíró.

Ardèche, a Rhóne jobboldali mellékfolyója Franciaországban, 130 km. hosszú.

Ardennek, alacsony fensík Belgium és Franciaország határán. Az 500–600 m magas szintbe mélyen belevágódnak a völgyek. A tetőkét erdők borítják. E-i szélén szén, DK-en vasércleletek vannak.

Ardini, Luigi, (1822–1903), olasz zeneszerző és karmester.

Arditi di guerra (ol.) a. m. a háboru bátrai, eredetileg a háboruban a rohamcsapatok neve, aztán az olasz fasiszták egyik szervezete, amely politikai akciókat hajtott végre.

Ardrágítás. A háboru alatt és után a pénz elérhetetlensége folytán rohamos árcsökkenés állt be és ez ellen irányult az **A.** elleni törvényhozás (1915–20), amelynek azonban az árakra alig volt hatása.

Areka, keletindiai pálmafaj, gyümölcse a beteldió

Aréna (lat.) a. m. homok, versenytér a római amfiteátrumban.

Areometer (gör.), a. m. sűrűségmérő, üveg-ből készült műszer, amelyet folyadékok (tej, must stb.) sűrűségének meghatározására használnak.

Areopag (Ares halma), ősrégi athéni fő-törvényszék, amelynek hatáskörébe kül. a vallás és erkölcs felügyelete tartozott.

Arequipa, a hasonnevű kormányzóság fővárosa D-Peruban, 50.000 l. Gyapot-, nemesfém- és drágakőipar.

Ares, a harc istene a görögöknél (a rómaiaknál Mars), Zeus és Hera fia, Aphrodite kedvese.

Aretino, Pietro, (1492–1556), szabadszáju, rosszindulatú és korrupt, de nagy tehetségű olasz satirikus író.

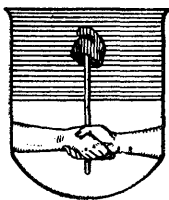
Arezzo, a hasonnevű tart. fővárosa Közép-Olaszországban, 52.000 l. Petrarca szül. helye.

Árfolyam, valamely tőzsdei árnak vagy értékpapírnak napi ára, amelyet a tőzsdei **A.** lap tüntet fel.

Argand, Aimé (1755–1803), svájci francia fizikus, a kerekégős lámpa feltalálója.

Argentán (lat.) a. m. ujjzüst, réz, nikkel és cink ezüstözés hasonló ötvénye.

Argentina, D-Amerika legjelentékenyebb állama. 3 millió km², 10 millió l. E-on

kissé belenyulik a forró földövé; ez a rész meleg és száraz. Középe mérsékelt éghajlatú és elég csapadékos; itt tömörül a népesség. D-i nyulványa hideg és száraz. **A.** Ny-i határa az Andok gerincére támaszkodik, a többi síkság. Az egész országot az Atlanti-óceán felé lejtősök, vízei is mind abba ömlenek. Ki-

kötésre alkalmas tengerpartja, nagy, hajózható folyói, kiterjedt vasutálózata megkönnyítik a termények értékesítését. Mezőgazdasági termése messze fölülmúlja a fogyasztást. Kiviteli cikkei: fagyaszott és konzervnyuszó, gyapjú, lenmag, börök, kukorica. A háboru óta ipara is fellendült. Fővárosa Buenos Aires.

Argirus királyfi, a 16. sz. végén keletkezett szépihória. Szerzője: Gyergyai Albert. Ament a népköltésbe (**A.** és Tündér Ilona).

Argon, 1,4 sűrűségű nemes gáz, a levegőnek 0,9%-ban alkotórésze.

Argonauták, görög hősök, akik Jason vezetésével az Argo-hajón a Fekete-tenger melletti Kolchisba mentek és ott Medea segítségével megszerezték az aranygyapjút.

Argonnok, Argonnei erdő, szakadékos plató Franciaországban, Verduntól Ny-ra. A világháboruban heves harcok színhelye.

Argos, város és vidék neve Peloponnesosban.

Argent (franc.) a. m. tolvajnyelv, a bűnözők nyelve. Szokás beszélni egyes foglalkozási ágak **A.**-járól, pl. újságíró-**A.**-ról.

Argumentum (lat.) a. m. érvelési alap, érv. **A.** ad hominem, l. Ad hominem.

Argus, a mitológiában szereplő százszemű óriás.

Argyrokastro, a hasonnevű albániai kerület fővárosa, 12.400 l.

Aria (ol.) a. m. dallam; lírai v. drámai szülőének-darab, rendszeren operákban, néha önállóan (hangverseny **A.**). Arietta a. m. kis aria.

Ariadne, Minos krétai király leánya, aki a Minotaurost megölő Theseus fonál segítségével kiszabadította a labirintusból. Theseus Naxos-szigetén elhagyta, mire Dionysos (Bacchus) vette feleségül. **A.** Naxos szigetén: Rich. Strauss operaja.

Ariánusok, Arius hívei, akik a 4. században a kereszténység egyik legnagyobb mozgalmát alkották. Arius (280–336) szerint a Fiu nem lehet az Atyával egyfolyenyű, mert az Isten akkor összetett lény volna. A niceai zsinat (325) ítélte el őket.

Arion, mitológiai görög költő és zenész, akit a rablók tengerbe dobtak, de egy delfin hátára vette és szárazra vitte.

Ariosto, Lodovico (1474–1533), olasz költő, főműve az Orlando Furioso c. romantikus eposz.

Ariovistus, germán (szvév) fejedelem, aki Galliába akart betörtni, de Caesar Besançon vidékén megverte és visszazűzte (Kr. e. 58).

Aristarchos, számoszi (Kr. e. 310–250), görög csillagász, aki először tanította, hogy a Föld kering a Nap körül.

Aristoteles, az igazságos (* 540 körül Kr. e.), a Maratonnál (490) győző athéni sereg egyik vezére, akit száműzték, de 3 év múlva visszahívták, mire Plataianál (479) ő vezette az athéni sereget; megalapította az athéni tengeri szövetséget és 467 körül nagy szezénységben halt meg.

Aristom (franc.) a. m. börtön.

Aristophanes (Kr. e. 450—385 körül), görög vígjátékíró, szatirikus. Darabjai közül 11 maradt fenn: 1. Az acharnabéliek; 2. A lovagok; 3. A felhők (amelyben Sokrateset gúnyolja); 4. A darazsak; 5. A béke; 6. A madarak; 7. Lysistrate; 8. A nők ünnepe; 9. A békák; 10. A nőuralom; 11. Plutos. (Magyarul Arany fordít.)

Aristoteles (384—322 Kr. e.), Nagy Sándor nevelője, görög filozófus és a peripatetikus filozófia alapítója, a legnagyobb elmék egyike. A tudás minden ágával foglalkozott és művei gazdagok eredeti és mély gondolatokban. A középkorban és az ujkor nagy részében mint legnagyobb tekintély szerepelt a tudományban.

Aristoxenes, tarantumi zenetudós és filozófus. Aristoteles tanítványa.

Arisztokrácia (gör.). a m. a jobbák uralma; mint kormányforma: amikor a hatalom kevesek, rendszerint az előkelő születésű családok kezében van. Mai értelemben A. a m. előkelő osztály; beszélnék születési, pénz-, szellemi stb. A-ról.

Arisztokrata, az arisztokrácia (l. o.) tagja.

Arifmetika (gör.), a m. számtan, mennyiség-tan.

Arifmetikai sor, mennyiségek sorozata, amelyben mindegyik ugyanannyival nagyobb vagy kisebb, mint az előttevaló.

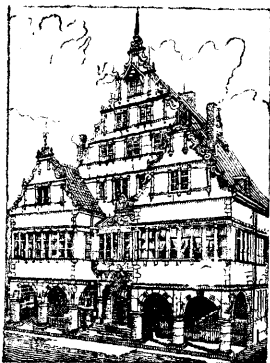
Arius, l. Ariánusok.

Arizona, az Egyesült-Államok egyik DNy-i állama, 295.000 km², 333.000 l. Főszine hegyes, legmagasabb csúcsa 3825 m. Folyói a Colorado, Rio Gila. Fővárosa: Phoenix.

Arják, az indogermán vagy más néven árja néptörzs tagjai.

Arka kisk., Abauj-Torna vjn., abaujszántói j., 282 l., ut. és up. Boldogkőváralja.

Arkád (arcus, lat.: iv), pillérekben v. oszlopokon nyugvó íves folyosó, amely az épület homlokzatát v. udvarfalát övezi.

Arkádok a paderborni városházán

Arkádia, görög tartomány Peloponneszban. Költői nyelven A. a csöndes boldogság házája.

Arkansas, 1. állam az Egyesült Államok D-i felében. 138.000 km², 1.751.000 l., 1/3-a néger. Terményei pamut, kukorica, fa, szarvasmarha, szén. Fővárosa Little Rock. — 2. A Mississipp melléklőfolyója, 2400 km hosszú, amelyből 1300 km hajózható.

Arkánium (lat.), a m. titok, titkos szer.

Arkay Aladár, * 1868, építész és festő. Főművei a bp.-i Vilma királyné uti ref. és a városmajori rk. templomok.

Arkövy József (1851—1922), fogorvos, bp.-i egyet. tanár, Magyarországon a tud. fogászat megalapítója.

Arktisz, az É-i sarkvidék. Arktikus öv: az É-i hidegvö.

Arkwright, Sir Richard (1732—1792), angol mechanikus, pamutfonógép feltalálója.

Arlberg, hátság Tiroi és Vorarlberg között. A. vasut Innsbrucktól Bludenzig, híres alagútja 10,25 km hosszú.

Arlecchino, a magyar Paprika Jancsinak megfelelő kómius olasz bohózatú alak.

Arlejtés, áruk eladása a legtöbbet ígérőnek v. megbízások kiadása a legkevesebbet kérőnek.

Arlen, Michael (igazi neve: Dikran Konyoundjian), * 1807, örmény születésű angol író; a mondain életet leíró regényei nagy sikerre találtak. Több műve (A zöld kalap, Ifjú szerelmeseik) magy. is megj.

Arles, francia váro; a Rhóne deltájában, 31.000 l., nevezetes római régiségek.

Aró kisk., Borsod vjn., ózdi j., 2081 l., vasut, telefon, posta.

Armada (spanyol) a m. fegyveres erő, hadiflotta. Nevezetes volt az 1588. II. Fülöp spanyol király által Anglia ellen küldött nagy A., amelyet részint a vihar, részint az angolok semmisítettek meg.

Armadillo, öves állat, Délamerikában élő foghíjas emlős.

Armális (ujlat.), a m. címeres nemesi levél, amelyet a birtokot nem kapó (armalista) nemeseknek állítottak ki.

Ármány (perzsa Ahrimán), a m. rossz szellemi, Vörösmarty Zalán futásában Hadur ellenlábasa.

Armaúra (lat.), felszerelés, szerelvény, gépek segédeszköze.

Armenia, l. Örményország.

Armentesítés, árvizek által veszélyeztetett területek védelme töltések segítségével. Az A.-t a folyammérnöki hivatal felügyelete alatt a védelemre szoruló földek tulajdonosaiból alakult armentesítő társulatok végzik.

Armentières, É-francia iparváros, 15.000 l.

Arminianusok vagy remonstránsok, Arminius (1560—1609) leydeni prot. professzor hívei, a predestinációt enyhébben értelmezték Kálvinnál; Hollandiában, Angliában és Amerikában.

Arminius (Kr. e. 17—Kr. u. 21), germán (cheruszk) fejedelem, aki a teutoburgi erdőben megverte a Varus által vezetett római

lelkilat (Kr. u. 9). A csata emlékére 1875. emelt Hermanns-Denkmal a teutoburgi erdőben áll.

Armour, Philip Danfort (1832–1901), amerikai milliárdos. A róla eln. chicagói husfeldold. gyárak alapítója.

Armstrong, Sir William George (1810–1900), angol mérnök. Főbb találmányai: az A.-ágyú, a gőzvilamos gép, a hidraulikus daru és az akkumulátor.

Arnaúfák, albánok vagy szkipetárok, indogermán nép Albániában és a szomszédos területeken.

Arndt, Ernst-Moritz (1769–1860), német költő, történész és politikus.

Arneht, Alfred (1819–97), osztrák történétíró, főműve Mária Teréziáról szól.

Arnhem, holland város a Rajna mellett. Geldern tartomány fővárosa, 75.000 l.

Arni, Bertina (Elisabeth) (1785–1859), német írónő, Klemens Brentano huga. Goethe iránti rajongása révén lett híres. A költő halála után adta ki »Goethes Briefwechsel mit einem Kinde« c. művét, melyet sokáig hitelesnek tartottak.

Arno, folyó Középolaszországban, 230 km. hosszu, a Liguri-tengerbe ömlik.

Arnold, Bresciai l. Bresciai Arnold.

Arnold, 1. **Gotifria** (1666–1714), ker. egyháztörténétíró. — 2. **Mattero** (1822–88), angol költő és esszéista. — 3. **Edward** (1832–1907), az előbbi öccse, angol költő, kül. az indiai költészetet ültette át.

Arnolfo di Cambio, (1240–1300), olasz építész, a firenzei Santa Croce és a székesegyház építője.

Arnót kisk., Borsod vm., miskolci j., 1115 l., u. t. és u. p. Felsőszolca.

Arnoux, Alexandre, * 1884, francia regény- és drámaíró.

Arnstadt, német város Thüringiában, sós fürdővel, 20.000 l.

Arnulf, szent, Metz püspöke 612–627, a Karolingok ősapja.

Arnulf (853–99), a Karoling-házból eredő német-róm. császár, aki Árpád vezérrel szövetségbe, halálos csapást mért 892–93-ban Szvatopluk morva birodalmára.

Arnyék, fénytelen vagy fénysegény tér, megvilágított átlátszatlan test mögött.

Arnyjáték, a mozgókép legősibb formája. Fehér vásznon vetített bábok, amelyek groteszk mozgását színeszek beszédül kísérték.

Arnykép, l. Silhouette.

Aróktó nagyk., Borsod vm., mezőcsáti j., 2158 l., telefon, posta.

Aroma (gör.) a. m. illat, fűszeres szag, fűszeres íz.

Aromailikus anyagok, növényi eredetű, erős illatu anyagok.

Arp, lians, * 1887, svájci költő és festő.

Árpa, a pázsitfélékhöz tartozó gabonanövény, a mersékelt égőv alatt mindenütt megterem. Allati és emberi táplálékul szolgál, továbbá sört főznek belőle.

Árpád és az Árpádok. A. a honfoglalás

vezére, Magyarország megalapítója, Álmos vajda fia. Utódjával alkotja az Árpád-házat, amely 1301-ig 4 fejedelmet és 23 királyt adott a nemzetnek. A fejedelmek: A. (889–907), Zsolt (907–947), Taksony (947–972), Géza (972–997); a királyok: szt. István (997–1000 fejed., 1000–1038 kir.) — a rendet megszaktikáj unokaöccse, Péter és sógora, Aba Sámuel, utának csak az A.-házból választottak örökösödéssel vegyes választási rendszer alapján; — I. Endre (1047–1060), I. Béla (1060–1063), Salamon (1063–1074), I. Géza (1074–1077), I. szt. László (1077–1095), Kálmán (1095–1116), II. István (1116–1131), II. Vak Béla (1131–1141), II. Géza (1141–61), III. István (1162–1172), II. László (1172), IV. István (1172–1173), III. Béla (1172–1196), Imre (1196–1205), III. László (1205), II. Endre (1205–1235), IV. Béla (1235–1270), V. István (1270–1272), IV. Kun László (1272–1290), III. Endre (1290–1301), akivel kihál az A.-ház férfiága. Az Árpádok hősoket és szenteket adtak Magyarországnak és fontos szerepük volt abban, hogy a magyarok beleilleszkedtek az európai ker. civilizációba.

Árpádara (gerstli), durvábbra vagy finomabbra örlöt árpaszemek.

Árpás kisk., Sopron vm., csornai j., 612 l., u. t. Egyed-Rábacsanak, u. p. Egyed.

Arpeggio (ol.) a. m. akkordoknak hárfaszerű felbontása, amikor az egyes hangok nem egyszerre, hanem egymásután hangzanak.

Arrak, keletindiai rizspálinka.

Arranzsálni (franc.) a. m. rendezni.

Arras, város E.-Franciaországban, a Scarpe-folyó mellett, 26.500 l. 1914–18-ban nagy harcok színhelye.

Arratel, portugál és braziliai sulymérték, 459 g.

Arretálni (franc.) a. m. föltartóztatni, letartóztatni.

Arrihenius, Svante (1859–1927), svéd fizikus és csillagász. Nevét elektrolitikus disszociációs elmélete tette világhírűvé, mely szerint a sók vagy savak oldataiban a vegyületek pozitív és negatív ion-ok alakjában vannak jelen.

Arrianus, Flavius, görög történétíró a Kr. u. 2. sz.-ból, megírta Anabasis címen Nagy Sándor hadjáratainak történetét és egyéb tört. és filozófiai műveket.

Arrivé (franc.) a. m. megérkezett, beérkezett, sikert aratott.

Arroba, spanyolnyelvű országokban használatos sulymérték, 11.50 kg. és ürmérték 16.13 l.

Arrogancia (lat.) a. m. önhietség, szemtelenség.

Arrogáns (lat.) a. m. önhiut, öntelt.

Ars (lat.) a. m. művészet. A. amandi a. m. a szerelem művészete (Ovidius költeménye).

Ars longa, vita brevis (lat.) a. m. a művészet hosszú, az élet rövid, vagyis igyekezz jól kihasználni az időt.

Ars poetica (lat.) a. m. költészettan, Horatiusból eredő kifejezés.

Arsiero, olasz vár a régi tiroli határon, a

világháboruban a mieink 1916 máj. 31. el-foglalták.

Arsin, orosz, török és perzsa hosszmértek, főleg szövetekre. 1 orosz A. (rőf) = 71.12 cm. 1 török A. = 68.58 cm.

Arsis (gör.) a m. emelkedés, a versláb kiemelt része; ellentéte thesis; esés.

Arsonvalláció, nagyfeszültségű Tesla-féle váltóáramok alkalmazása a gyógyításban. Feltalálója (1896.) d'Arsonval francia természet-udós.

Ars una, species mille (lat.) a. m. egyetlen a művészet, ezer a megnyilatkozási forma.

Ártánd, nagyk., Bihar vm., biharkeresztiesi j., 862 l., vasut, telefon, posta, táviró.

Artaria & Comp. Nevezetes régi bécsi hang-jegykiaadó és kereskedő cég, 1770. nyílt meg és még ma is fennáll.

Artaxerxes, perzsa királyok neve: 1. Hosszszeküzű A., uralk. 464–424 Kr. e. 2. A. Mne-mon, uralk. 405–358, Cyrus testvére, aki a görögökkel az antalkidasi békét kötötte. 3. A. Ochos, uralk. 358–338, Egyiptom meghódítója. 4. Babegan, uralk. 226–40 Kr. u., a Szasszanida dinasztia és az ujperzsa birodalom alapítója.

Ártelj, 13. sz.-ból eredő formája Oroszországban a patriarchalis szövetkezetnek, amelynek tagjai egyenlő munkateljesítmény mellett egyenlő bért kaptak.

Artemis, görög istennő, (a rómaiaknál Diana), Apollon ikertestv., a Hold, vadászat és szülés istennője.

Artemisia, két káriai királynő, 1. A. elkísérte Xerxest Görögországba és harcolt Salamisnél, 2. A. Kr. e. 350. férfjének, Mausolosnak sirméletet (Mausoleum) építtetett Halikarnassosban. — A. az ürm latin neve.

Artemision, hegyfok Euboea sziget E-i partján, ahol a görögök megverték Xerxes hajóhadát (Kr. e. 480).

Ártér, az a terület, amelyet áradáskor a medréről kilépő folyó el szokott önteni.

Arteria (gör.) a. m. verőér, véredények, amelyekben a friss, oxigénben dus vér a szív-ből a szövetekbe jut.

Arterioszklerózis (gör.) a. m. érelmeszesedés, a vererek falának megbetegedése; a rugalmas szövet helyén mész rakódik le.

Ártézi kut (az elsőt a francia Artois-grófságban fúrták 1126), olyan furás által létrejött szökőkút, amelynek vizét magasabb fekvésű vízreteg szolgáltatja. A bp.-i városligeti A. 970 m. mély.

Arthritis (gör.), ízületi gyulladás, kül. köszvényes.

Artsóka, a fészkes virágzatúak közé tartozó D-Európában termesztett növény, toboz-alaku virágzat-bimbójának levelei és vacska tápláléku szőlő.

Artikulált (lat.) a. m. tagozott, szótagolt.

Artikulus (lat.) a. m. rész, tag, (iratban) paragrafus; névelő.

Artista (franc.) a. m. művész; a varietékben és cirkuszban fellépő akrobaták, bohócok, énekesek stb.

Artois, régi francia provincia, Franciaország legészakibb részében.

Artus v. Artur, a monda szerint a britek utolsó királya, aki az angolzsákok ellen esett volna el 542-ben. A róla szóló mondák A. vagy a kerekasztal mondaköre névén ismeretesek és bő anyagot szolgáltatnak egész Európa középkori költészetének.

Áru- és értéktőzsde, az a hely, ahol kereskedők vétel és eladás céljából rendszeresen összejönnek. Az **A.-t** a tagok összességé alkotja, amely kereskedőkből, nagyiparosokból, mezőgazdák-ból és a felügyeleti hatóság közegeiből alakul. Az árutőzsdén az u. n. reális árukra vonatkozó üzeletek kötik, az értéktőzsdén az u. n. ideális árukban (értékpapír, deviza, valuta stb.) van üzelet. A tőzsdéi ügyletek lebonyolításuk módjára nézve két csoportba oszthatók: 1. Közvetlen ügyletek, amelyek a két szerződő fél közt közvetlenül bonyolítottak le; 2. leszámolóra kötött ügyletek, amelyeknek lebonyolítása a leszámolóiroda segítségével történik. A leszámolóiroda nálunk a Budapesti Gíró- és Pénztárgylet vezetése alatt áll. A teljesítés (a tényleges szállítás és átvétel) időpontját illetően szintén két csoportra oszlanak a tőzsdéi ügyletek: 1. készpénzfizetésre; 2. leszámolóra kötött ügyletekre. A budapesti A. autonóm testület és a kereskedelmi miniszter felügyelete alatt áll. A tőzsde összes ügyeinek vezetését a budapesti áru- és értéktőzsde tanácsa intézi, amely ötvenöt tagból áll, akiket a választóképes tőzsdetagok közgyűlése három évre választanak a maguk kebeléből.

Áruforgalom, bel- és külforgalomra oszlik. A statisztika inkább csak a külföldre való A. adatait gyűjti, a belforgalom nehezebben ellenőrizhető. Az **A.-t** tulajdonában a fuvarozás közvetíti helyről-helyre, a kereskedés személynél-személyre. Az A. nagyban való lebonyolítására a vásárok, aukciók, tőzsdék szolgálnak.

Árumintavásár, a vásárnak modern alakulata, ahol a vevő az árut nem mindig veszi át, hanem az áruk mintája, típusa látható. Célja ujdonságokat bemutatni a minta szerint rendelő vevőknek. Östipusa a lipcei. A budapesti A.-t 1906-ban alapította a Fővárosi Kereskedők Egyesülete, 1923 óta a bp. keresk. és iparkamara rendezi.

Arumivara v. Ituri, a Kongo mellékfolyója, 1300 km. hosszú, részben hajózható.

Árvácska, vadontermő ibolyafajok keveréke, számos változattal; nálunk is közönséges.

Árvalányhaj, a száraz, homokos mezőkön nálunk is gyakori növény.

Árvászek, a törvényhatóságnak és r. t. városnak a gyámhatóságot elsőfokul gyakorló hivatala. (1877:20. t.c. 176–197. §§.) Az A. határozatai a törvényhatósági közigazgatási bizottsághoz fellebbezhetők, ennek határozata a belügyminiszterhez.

Árva vm. 2019 km², 79.000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Arverés, nyilvános eladás, közhitelű személy

közbenjöttével, az eladás a legtöbbet ígérő részére történik. Az A.-eknek külön faja a bírói A., amelyet a végrehajtási törvények (1881: 60. t.-c., 1908: 41. t.-c. és 1912: 54. t.-c.) szabályoznak.

Árviz, szárazon fekvő nagyobb területeknek folyóvízzel való elöntése. Az A.-ek ellen a folyók szabályozásával és töltések építésével védekeznek.

Árvizsgáló Bizottság-okat a M. E. 4401/1921. sz. rendelet szerveztet meg, végleges alakjában. Az Országos Központi A. (OKAB), mint központi szerv működött. Működésük 1924 VI. 30. megszűnt.

Arz von Straussenburg, Arthur, báró, * 1857. 1917. vezérkari főnök a világháború végéig. 1918 óta Bécsben él, 1924. kiadta emlékiratait.

Arzén, fémfényű, szürke, törekeny elem. Fajsúlya 5,7. Hevítve olvadás nélkül gőzzé válik. Természetben, szinállapotban és többnyire szulfidjaiban fordul elő. Vegyületi fontos vérképző gyógyszerek, továbbá a salvarsan, atoxil stb.; fogidegkiörlésre és szőrvesztő szerekhöz is használják.

Arzenál, fegyvertár és fegyvergyár.

Asa foetida (lat.), a belső-ázsiai Ferula növény gyógyszerül használt, undorító szagú méz-gája (hisztéria).

Asanti, néger ország Ny.-Afrikában, a Guineai-öböl mellett. 1895 óta az Aranypart nevű brit gyarmathoz tartozik.

Ásatások, kutatások az emberi kultúra föld alá került emlékeinek napfényre hozása céljából. Az őskorra vonatkozó A. legszebb eredményei Dordogne és Kesslerloch faluk nevéhez fűződnek. Magyarországon a legjelentősebb A.-at Herman Ottó kezdte Miskolc környékén, ősember-maradványok után kutatva. A többi itthoni A. főként népvándorláskori leleteket eredményeztek. Pompeji kiásása 1713 óta folyik, rendszeresen azonban csak a múlt század közepétől. Nevezetes újabb eredmények: Heinrich Schliemann 1870–82 között a kisázsiai Hisszarlik dombon kiásta Trója romjait, majd utána a mikénei városokat. Az ötvenes évek elején indultak meg a kutatások Mezopotámiában az őskori Babilon, Ninive és a többi város feltárására Botta, Layard, később Smith és Hilprecht vezetése alatt. Ezen A. során kerültek napfényre ékirásos táblák, közöttük Asszurbanipál egész könyvtára, benne szumir-asszír nyelvtan és szótár. Az egyiptomi kutatások a 70-es évektől indultak meg teljes erővel, a templomok és királysírok kiásására. Utolsó és egyik legeredményesebb ilyen ásatást Lord Carnarvon és Howard Carter vezették, akik 1922 őszén megtalálták a 18-ik dinasztia utolsóelötti királyának, Tut-enk-h-amon-nak a sírját.

Asbóth I. Emil, * 1854, műegyetemi tanár volt 1883–99, azóta a Ganz-gyár vezérigazgatója. — 2. János (1845–1911), publicista és orsz. képviselő. Művei: A szabadság, Három nemzedék, A magyar konzervatív politika. — 3. Lajos (1803–1882), honvédtá-

bornok. A szabadságharc leveretése után halálra ítélték, de 1857. amnesztiát kapott. Megírta emlékiratait. — 4. Oszkár (1856–1920), a szláv nyelvtudomány tanára a pesti egyetemen; főleg a magyar nyelv szláv elemeivel s a magyar keresztény terminológia eredetével foglalkozott. — 5. Oszkár, * 1891, mérnök, aviatikus, a repülés kérdésével fogl. irodalmilag is.

Ascension, afrikai sziget az Atlanti-óceánban, az angoloké, 91 km², 250.000 l.

Asch, város Csehország ENY-i csücskében, 22.000 német l., textilpar.

Aschaffenburg, bajor város és vár a Majna mellett, 34.000 l. Marha- és borkereskedelem.

Aschersleben, porosz város Sachsen tartományban, 29.000 l. Kálíművek.

Ashton under Lyne, angol város Lancashire-ben, 44.000 l. Szénbányászat, textilpar.

Asiagi, olasz erődítmény az A.-i fensíkon.

1916 V. 30–VI. 30., 1917 XI–1918 X. 25. az osztrák-magyar hadsereg tartotta elfoglalva. Askenáz, a Bibliában egy nép neve, a középkori zsidóknál Németország neve. Innen nevezték A.-nak a német (és német ritust követő) zsidókat, a spanyol ritust követő szefárdokkal ellentétben.

Asklepios v. Aesculapius, Apollón fia, a gyógyítás istene, akit Zeus hatalma féltéséből vállammal megölt.

Asklepios

Asmódi, gonosz szellem neve a Bibliában, aki Sára 7 férjét megölte.

Aspasia, miletosi görög nő, akit szépsége és műveltsége miatt Periklész vett el feleségül.

Aspdin, Jcseph (1779—1885), angol kömivestmester, 1824. műkö — ma itt portlandcement — készítését szabadalmaztatta.

Aspern, valaha falu, ma Bécs XXI. ker.-hez tartozik, a Duna mellett, itt verte meg Károly fhg. Napoleont (1809 máj. 22.).

Asphyxia (gör.) a. m. az érverés megszűnése, ezáltal beálló tetszhalál, villáműtés, fulladás, vagy más ok miatt. Felélesztési módszerek: a test felmelegítése, mesterséges légzés, szivmasszázs stb.

Aspiráció (lat.) a. m. légzés, szívás, törekvés. Az orvostudományban: folyadék vagy szilárd testek belégzése, beszívása a tüdőbe.

Aspiskigyó, a viperafélék családjába tartozó mérges kigyó. Európa déli és nyugati részében él, hazánkban nem. A.-nak nevezik az egyiptomi pápaszcmes kigyót is.

Asquith, Herbert Henry, (1852—1928), angol liberálistáji államférfi, 1908—1916 miniszterelnök. Felesége, Margaret, érdekes emlékiratokat adott ki (1922—3).

Assai (ol.) a. m. nagyon (tempójelzésben). **Assam**, hajdani királyság, ma angol kelet-indiai tartomány a Brahmputra mentén, 137.000 km², 7,6 millió l.

Assemblée nationale (franc.) a. m. nemzetgyűlés, kül. a francia torradalom A.-ja 1789 jun. 27—jul. 9.

Assessor (lat.) a. m. ülnök, Németországban magasabb képesítései közhivatalnok neve az államvizsga letételétől a kinevezésig.

Assignata, a francia forradalom idején (1790) kibocsátott állami papírpénz. Mértékellen kibocsátás (45 milliárd frank) folytán elértéktelenedett és kivonták a forgalomból.

Assisi, kis olasz város Perugia tart.-ban, 16.300 l. A. Szt. Ferenc szülőhelye.

Assisi Szent Ferenc l. Ferenc, szentek.

Associated Press, az Egyesült-Államok napilapjainak közösen fönntartott nagy hirszoalati ügynöksége New Yorkban.

Associé (franc.) a. m. keresk. társ. tagja.

Assuan, város Felső-Egyiptomban, az ókori Syene helyén, a Nilus utolsó kataraktája mellett, 13.000 l., 2¹/₃ milliárd m²-es öntözésre szolgáló vízmedencével.

Assumilo (lat.), föltevés; mennybemenetel.

Asszasszinok, mohamedán szekta, amely 1090 körül keletkezett Perzsiában. A keresztes hadjáratok idején a hasis-élvezet hatása alatt vakmerő gyilkosságokat követtek el. (Innen a francia assassin, a. m. gyilkos). 1256. a mongolok az A.-at kiirtották.

Asszékuráini (ol.) a. m. biztosítani.

Asszentál (lat.) a. m. helyesl; besoroz (katonának).

Asszerbeidsán, l. Azerbeidsán.

Asszimiláció (lat.) a. m. beolvadás, áthonotitás; a táplálék átalakulása a testben a test anyagává. A nyelvud.-ban mássalhangzó átalakulása könnyebb kiejelhetőség szempontjából. pl.: assimilatio = assimilatio.

Asszírria, ókori ország a Tigris-folyó felső és középső része mentén. Régen Assur, később Ninive volt a fővárosa. A 19. sz. közepe óta a Kr. e. 893—666. évekre vonatkozó évkönyvek révén meglehetősen hiteles adataink vannak történelméről. A sémi eredetű nép hazája s a Kr. e. 3. évezred utolsó századaiban kezd szerepelni. Kr. e. 1850 körül már királyai voltak. Nevezetesebb uralkodói Szalmanassar (9. sz.), Szargon (8. sz.), Szennaherib és Asszurbanipal (7. sz.), akik többnyire szerencsésen harcoltak a szom-

Asszír falburkolat festett téglákkal

széd ázsiai országok ellen. A. önállóságának Nabupó'asszar babiloni király (625—604 Kr. e.) vetett véget, aki Ninivét elpusztította, A.-t legigázta s népét szétzórta. Irodalmuk elég jelentékeny: ránk maradt Asszurbanipal cserébe égetett ékirásos könyvtárának jó része és pedig történelmi, földrajzi, csillagászati, természetrajzi, jogi tartalommal, továbbá epikus (s lírai költeménytöredékekkel. Művészetében a királyok és szárnyas szörnyek színes domborművei jellegzetesek. L. még: Babilonia.

Asszisztens (lat.) a. m. segéd, tanársegéd.

Asszó (assaut, franc.) a. m. roham; egy-egy mérközést jelent a vívóversenyben.

Asszociáció (lat.) a. m. társulás; lélektanban: gondolatársulás.

Asszonánc (lat.), tökéletlen rim, amikor a verssorok végén csak a magánhangzók azonosak, pl.: nékem, régen.

Asszumció (lat.) a. m. föltevés.

Asszurbanipal, Asszírria királya Kr. e. 668—626. Meghódította Babiloniát és megfektezte a lázadó Egyiptomot, amely ekkor asszír fenhatóság alatt volt. Cserepekbe égetett ékirásos könyvtárának maradványai ma főforrásaink Asszírria történelmére. A. azonos a bibliai Szardanapallal.

Astarte (Astarte), ós sémita istennője a

szerelemnek, később az égneek és a háborúnak.

Asteroidok. I. Apró bolygók.

Asfi, felsőolaszországi város 40.000 l., híres pezsgőbora (A. spumante).

Aston, Francis William, * 1877, angol vegyész, 1922. Nobelidj.

Astor, John Jacob (1763—1848), német születésű amerikai milliomas, aki vagyonát prémkereskedéssel szerezte. Nagy könyvtárt ajándékozott New Yorknak.

Astra, erdélyi román kulturegyesület rövid neve.

Asunción, Paraguay fővárosa. a Paraguay mellett, 114.000 l. Egyetem.

a suo commodo (ol.); zenében a m. tetészeszerint.

Ásvány, kisk., Győr vm., tószigetcsilizközi j., 1534 l., u. t. Hédvérvár, u. p. Ráró.

Ásvány, egynemű szerves vagy szervetlen anyag, amely a földkéreg alkotásában részt vesz. Vannak növényi (közéni) és állati (petroleum) eredetű A.-ok is.

Ásványolaj, a Föld belsejéből napvilágra kerülő folyékony szénhidrogének (nyers petroleum, bitumen stb.). Valószínűleg állati eredetűek. Desztilláció után rendkívül értékes anyagot szolgáltatnak (világító petroleum, benzín, kenőolajok stb.). Termelés milliő tonnákban (1927): Egyesült-Államok 124, Oroszország 10, Mexikó 9,8, Venezuela 9,4, Perzsa 4,8, Románia 3,7, Holland-India 3.

Ásványolajadó, mértékét az 1920:IV. t.c. 22. §-a alapján a pénzügyminiszterium 93.777—1924. sz. rendelete állapítja meg 8 aranyfillérben kg.-ként.

Ásványtan, a természetrajznak a: ásványokkal foglalkozó ága.

Ásványvíz, olyan forrásvíz, mely a benne feloldott gázalaku v. szilárd alkatrészeknél, esetleg magasabb hőmérsékletnél v. radioaktív hatásánál fogva gyógyító hatású. Az A.-eket az oldott anyagok minősége és mennyisége alapján osztályozzák. Megkülönböztetnek lúgos, lúgosos, szulfátos, vasas és fődés, továbbá kénes, sós és szikszós vizeket.

Asylum (gör.) a m. menedékhely.

Aszalaj József (1798—1874), térképész és humorista író.

Aszáló nagyk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 1675 l., vasút, telefon, posta.

Aszár, nagyk., Komárom vm., gesztési j., 1531 l., vasút, távíró, posta.

Aszbeszt l. Azbeszt.

Aszcendensek (lat.) a m. fölmenő ági rokonok, pl. szülők, nagyszülők.

Aszepszis (gör.), sebkezelési eljárás, amely arra törekszik, hogy a sebekből a fertőző baktériumokat távol tartsa. Először a magyar Semmelweis alkalmazta.

Aszfalt (gör.), a m. földszurok, szerves eredetű anyag, amely tisztán nem fordul elő, hanem úgy kell a tartalmazó közetből olvasztással és tisztítással előállítani. 100%-nál olvad, kívülre kemény, rugalmas, igen ellenálló, vizet nem ereszt át, ezért nagyon al-

kalmas a nagyvárosokban utburkolásra. A vegyi iparban is sokféle alkalmazása van és mesterségesen is állítható elő kátrányból és ásványolajból. Főelőhelyei Trinidadban és a Holt-tenger partján vannak.

Aszfília (gör.), a szív működés és légzés megszűnése; tetszhalál.

Aszimmetria (gör.), a szimmetria ellentéte, a m. részaránytalanság.

Aszimptota (gör.), egyenes vonal, amely egy görbe felé közeledik, anélkül, hogy valaha is érintené.

Aszindeton (gör.), oly mondatok, amelyek közül a kötőszó el van hagyva.

Aszkari (arab), a m. katona, K-Afrikában a benzszült katonák neve.

Aszkéta (gör.) a m. gyakorló, az 1. 2. és 3. sz.-ban A.-nak neveztek azokat a keresztény jámbor férfiakat és nőket, akik vagyonukról és a házasságról lemondva, az önmegtagadásban gyakorolták magukat és Istennek éltek.

Aszkézis (gör.) a m. gyakorlás, edzés, a görög atléták mértékletes életmódja a versenyre való készüléssel; a ker. egyházban a m. szigorú önmegtartóztatás.

Aszlányi, I. Dezső * 1869, hírlapíró és író, jelenleg Jugoszláviában. — 2. Károly * 1907, regénye: Pénz a láthatáron.

Aszód nagyk., Pest vm., aszói j., 4354 l., vasút, távíró, telefon, posta. Híres javítóintézete. Ev. reálgimnázium.

Aszódi Zoltán, * 1871, belgyógyász. bp.-i egyet. m. tanára. Anyagcsere-vizsgálatok módszere.

Aszófő, kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 401 l., vasút, távíró, posta.

Aszokőr, erős sör, amelyet télen főznek nyári fogyasztásra.

Aszpic (franc.) a m. hus- v. hal-kocsonya.

Aszpirin (acid. acetil-salicilicum), lemezekké tapadó finom tükből álló fehér por; használatos mint láz- és fájdalomcsillapító.

Asztalos I. Gyula, * 1900, festőművész. Zsáner- és arcképek. — 2. Sándor, * 1890, erdélyi magyar író és újságíró.

Asztaltáncoltatás. Több személy ül egy háromlábú asztalka körül, ujjaiuk hegyével könnyen érintve annak tetejét. Kis idő múlva az asztal a föltett kérdésre kilendül s kopog, amit megegyezés szerint értelmeznek. É.-Amerikából származik, spiritiszták ilymódon igyekeznek érintkezni a megholtak szellemével.

Asztaltűz tűz, közös tetelyen párhuzamosan, de sarkakkal ellentétesen elhelyezett két mágnestű. Erzékeny galvanométerben haszn.

Aszter (gör.), csillag; csillagvirág.

Asztigmatizmus (gör.), akkor áll elő, ha egy optikai lencse egyenlőtlenül görbül, akkor a rászó fény sugarakat nem egy pontban egyesíti, hanem foltnak vagy vonalban. Ilyen hibája lehet a szemlencsének is. Javítható olyan szemüvegekkel, amelyekre hengerfelületet készítenek.

Asztma (gör.) a m. nehéz légzési roham,

amelyet a **tüdő** vagy szív betegsége okoz, vagy idegesség.

Asztrakán, 1. város a Kaspi-tó mellett, a Volga deltájában, 23.000 l., a hasonló nevű autonóm kalmük szovjet-köztársaság fővárosa. 2. Déloroszországi származású fekete báránypórpém.

Asztrál-test, a teozófiában az ember szellemi, éterszerű teste, mely jóval nagyobb, mint a látható test.

Asztrik, Szt. Adalbert udvari papja, akit Rómába kísért, majd Magyarországra jött térítő munkát végezni. Ő vezette II. Szilveszter pápa elé Szt. István hódoló küldöttségét. Szt. István kalocsai érsekké nevezte ki.

Asztrifik (gör.) a. m. csillagfizika, a csillagászatnak az az ága, amely az égitestek fizikai és vegyi természetével foglalkozik az onnan jövő fényugarak vizsgálata (spektrálanalízis) segítségével.

Asztrifotografia (gör.), a fényképezést alkalmazza a csillagászatban, a jelenlegi csillagmegfigy. kb. 80%-a történik A. utján.

Asztrifotometria (gör.), a csillag fényének mérésével fogl. tudomány.

Asztrológia (gör.) a. m. csillagjósolás, ami hajdan azonos volt az egész csillagászattal.

Asztronómia (gör.), a. m. csillagászat.

Aszturia, régi E-spanyol tengerpartit tartomány (mai neve Oviedo). A spanyol trónörökös címe: A. hercege.

Aszuro, sok cukrot és szeszt tartalmazó, erős-édes bor. Az aszuszólt megtapossák és 1-2-3 puttonnyal öntenek egy hordó borbá. (Innen 1-2-3 puttonyos A.)

Áta, kisk., Baranya vm., pécsi j., 354 l., u. p. Szalánta, vasut.

Ataana, tengerparti sivatag Chile és Bolivia közt.

Átány, nagyk., Heves vm., hevesi j., 2808 l., telefon, posta.

Átányi József, * 1862, koronaügyészhelyettes a bp-i főügyészségen.

Atavizmus (lat.) a. m. visszautés az ősökre, az a jelenség, mikor valamely élőlény nem a szülőihez, hanem valamelyik régebbi őséhez hasonlít.

Atekonikus (ujlat.), föl nem épített, szerkezetnélküli.

Atelié (franc.) a. m. műterem, műhely. **a tempo** vagy **al tempo** (ol.), zenében elterés után visszatérni az eredeti tempóhoz. Éppen kapóra jön!

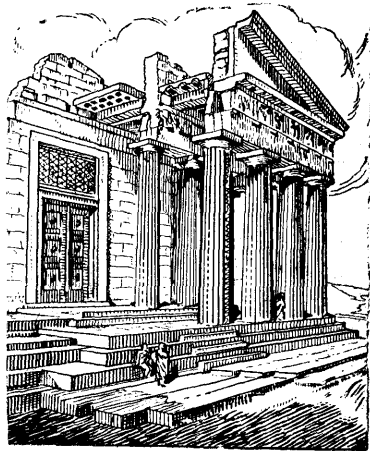
Atabasca, folyó E-Kanadában, 1200 km hosszú, az A.-tóba ömlik, amely 12.000 km².

Athanasius (296-373), alexandriai püspök, a niceai zsinat legkiválóbb alakja.

Athaulf (uralk. 410-15), nyugati gót király, Alarich utóda, Gallia egy részét elfoglalta. Meggyilkolták.

Athezizmus (gör.) a. m. istentagadás.

Athén, Görögország fővárosa, 293.000 l., a régi A. helyén épült, gazdag múzeumokkal, egyetemmel. — A régi A. Görögország és Attika fővárosa, amelyet kikötőivel (Peiraios, Phaleron) falakkal védett ut kötött össze.

A Parthenon romjai Athénben

Mintegy 10.000 háza s 150.000 l. volt. A város központja az Akropolis volt. Nyugati oldalán pompás oszlopcsarnok vezetett fel (Propylaea). A dór-stílusú Parthenonban állott Pheidias arany-elefántcsont Athene-szobra. Dionysos színháza az Akropolis oldalában (30.000 nézőre), a 6000 embert befogadó zenepalota: Odeion, az Areopagos, a Pnyx (a népgyűlések helye). Eumenes 163 m hosszú és 16 m széles kéthajós sétacsarnoka, az Olympieion (Zeus-templom), az ókor legnagyobb görög temploma, a Stoa Poikile nevű oszlopcsarnok, falfestményekkel, a Prytaneion (diplomatak szállása), Lysikrates híres karvezető emléke s a Szelek tornya nevű horologium. A falakon kívül feküdt a hatalmas, 50.000 embert befogadó Stadion. A várost vízzel vízvezetékek látták el. Legmodernebb tájékoztató az angol Gardner könyve (magyar fordításban is megj.).

Athenaeum, 1. Athene temploma; Hadrianus császár által Kr. u. 135. Rómában alapított költészeti és retorikai iskola. — 2. A. r.-t. 1868-ban keletkezett könyvkiadó- és nyomdavállalat.

Athene (Pallas), a rómaiaknál Minerva, Athén alapítója, a mesterségek, művészetek, a bölcsesség, tudomány és a harc istennője. Zeus fehérből született, teljes fegyverzetben pattanya ki belőle.

At home (ang.) a. m. otthon, vagyis fogadó óra.

Athos, a Chalkidike-félsziget K.-nyulványa, az Egei-tenger E-i partján. Az A.-hegyfokon levő, 962-1542 között alapított számos kolostorban 7000 g.-kel szerzetes él. 1913 óta Görögországé.

Atkák, a pókfélék osztályába tartozó állatokon és növényeken elősködő apró rovarok. (Haj., sajt., rüh-stb. A.).

Atkár, nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2085 l., telefon, post., vasút.

Atkarolás, a harcászatban az ellenséges arcvonal kéoidalának egyidejűleg tulszárnyalással történő megtámadása.

Atlanta, Georgia fővárosa az Egyesült Államokban, 200.000 l. Néger egyetem.

Atlantic City, város az Egyes. Áll. New Jersey államában, 51.000 l. Tengeri fürdő.

Atlanti-óceán, gazdasági szempontból a legfontosabb óceán. Amerika, Európa és Afrika közt terül el, 105 millió km² kiterjedésben, a Föld területének 1/5-ét borítja. Legnagyobb mélysége 8500, közepes mélysége kb. 3800 m. Aramlásai közt legnevezetesebb a Golf-áram. Halászata százezreknek ad kenyeret. Partjain épültek a Föld legnagyobb városai. Beltengereiben a leggazdagabb óceán.

Atlantisz, az ókori írónál szereplő kontinens, amely állítólag az Atlanti-óceánban volt.

Atlas, 1. mesebeli király, akit Zeus a titánok lázadásában való részvételéért a mennybolt tartására ítelt; 2. térképgyűjtemény; 3. a legfelső nyakcsigolya.

Atlasz, az építészetben oszlopot vagy pillért helyettesítő férfialak.

Atlasz Márton, * 1878, író, több regényt írt német és magyar nyelven.

Atlasz-hegység, Afrika ÉNy-i részén, Tunisz, Algír és Marokko tulajdoni részét borítja, legmagasabb csúcsa 4500 m.

Atléta (gör.) a m. küzdő, birkózó, erőteljes ember.

Atletika (gör.) a m. küzdés, sportgyakorlás. A modern testnevelésben csak két sportágot foglalnak az A. fogalma alá: 1. a könnyű A.-t, amelybe a futások, ugrások és dobások különböző nemei tartoznak és 2. a nehéz A.-t, amely a birkózást és súlyemelést foglalja magában.

Atmometer (gör.) a víz párolgásának mérésére szolgáló műszer.

Atmoszfera (gör.) a m. légkör. 1. A Földet körülvevő levegőburkolat. Az A. legstürőbb a Föld felszínén s fölfelé mindjebbá ritkul; magassága 200—300 km. 2. A nyomás technikai egysége: a levegő átlagos nyomása 45° földr. szél. alatt a tengerszín magasságában. Ez egyenlő egy ugyanott levő 76 cm. magas, 1 cm² keresztmetszetű 0°-u higanyoszlop súlyával. Ez a régi A. = 1.033 kg négyzetcm-kint; az új A. = 1 kg/cm².

Atok, l. Excomunicatio.

Atokhinár, a békakutaj-félékhez tartozó, Ameikából hozzánk került vízi növény.

Atoll, gyűrűalakú koráll-sziget, amelyen belül víz van; leggyakoribb az Indiai-óceánban.

Atom (gör.), az anyag legkisebb részecskéje, amely sem vegyi, sem mechanikai úton nem osztható. Különböző elemek A.-jai a vegyrokonság energiája révén egymáshoz kapcsolódnak és a vegyületek legkisebb, fizikai

módon oszthatatlan részét alkotják meg, a molekulát. Az A.-ot egyesek kis testecskének, mások anyagtalán erőközpontoknak tekintik. A radio-aktivitással kapcsolatos újabb kutatások az A.-nál is kisebb részek feltételezésére vezettek. Eszerint az A. egy miniatűr naprendszernek tekintendő, amelyben a központi pozitív elektronos töltésű atommag körül elliptikus pályán bizonyos számú negatív töltésű elektron kering a Kepler-féle törvények szerint, amelyekhez még a quantumszabály járul. A gravitációs szerepét az elektronos vonzás tölti be. Az elektronok száma egy-egy elemre jellemző és megegyezik az illető elemnek a periódusos rendszerbeli rendszámával. Pl. a hidrogén A.-jában 1, a héliumában 2 elektron kering; a H. rendszáma 1, a He-é 2, stb. Az elektronok nem akárhány, hanem csak meghatározott pályákon keringhetnek, de egyik pályáról a másikkra átugorhatnak, ami energia-felhasználással vagy leadással jár; az első esetben fényelnyelés, a másikban fénykissugárzás történik.

Atomusuly, eredetileg az a szám, mely megmutatja, hogy valamely elem egy atomja mennyiszor nehezebb, mint egy oxigén-atom. A hidrogén A.-a így 1.008, a héliumé 4, a rádiumé 226 stb.

Atonalitás, a m. hangnemmélküliség, modern zenei irány.

Atout (franc.) a m. adu, ütőkártya.

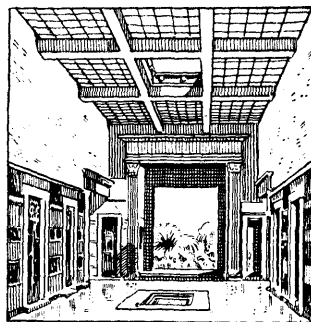
à tout prix (franc.) a m. minden áron.

Atoxil, arzénvegyület, gyógyszer, kül. az álomkór ellen.

Atörökles, l. Örökles.

Atreus, görög mondaí alak, Pelops, mykenaií király fia, az Atreidák őse, Agiszthos ölte meg.

Atrium, a római ház legrégibb része: fedett udvar, amely körül sorakoztak a szobák.

Atrium

Atrocitás (lat.) a m. kegyetlenség, kegyetlenkedés.

Atrofia (gör.) a m. hiányos táplálkozás (vagy táplálás) miatti sorvadás.

Atropin, a maszlagos nadragulyában és más növényekben található mérég. Gyógyszerül használják a pupilla kitágítására, továbbá görcsök és izzadás megszüntetésére.

Atropos (gör.), elkerülhetetlen; a 3 párka közül az, aki a fonalat elvágja.

Átszívágás, l. Diffúzió.

Atta:ca (ol.) a. m. kezdő elv (zenében).

Attak (franc.) a. m. támadás.

Attala, kisk., Somogy vm., Igali j., 1145 l., vasut, táviró, posta.

Attasé (franc.) a. m. követségekhöz beosztott segédhivatalnok.

Attavante, olasz miniator, akit Mátyás királyunk sűrűn foglalkoztatott.

Attentátum (lat.) a. m. merénylet.

Áttérés egyik vallásról a másikra az 1868: LIII. t.-c., az 1894: XXXII. t.-c. és 1895: XLIII. t.-c. értelmében történik. 18 éves kora után bárki áttérhet, ha 2 tanuval megjelent illetékes lelkésze előtt, ott e szándékát bejelenti s 14 nap elteltével, de 30 nap előtt újra bejelenti s azután új illetékes lelkészénél jelentkezik.

Atticizmus, a régi attikai görög nyelvjárás, a legisztábnak tartott görög nyelv.

Attika, 1. Közép-Görögország keleti félszigete, sziklás talajjal, kevés termőfölddel, híres márványbányákkal. Fővárosa Athén volt. Ma A. Bolótiával együtt egy kerület, 2287 km², 623.000 l. — A.-i só: szellemes finom élc. — 2. Épületeknél a párkányzat fölé emelt merőleges falrész, szobrok, föliratok elhelyezésére és a tetőzet leplezésére.

Attila, 1. hun király (uralk. 453–33), »Isten ostaruk«, Mundzuk (Bendeguz) fia, atyja halála után Bleda testvérével, ennek halála után (444) egyedül uralkodott. Birodalma a Volgától a római birodalomig terjedt. Adófizetésre kényszerítette egy a kelet. (II. Theodosius), mint a nyugat-római császárt (III. Valentinianus). Amikor az utóbbi megtagadta tőle nővére kezét, egész seregével Galliába tört, ahol Aetius állta útját, Catalaunumnál 451. A. vereséget szenvedett. 452. Itáliába tört, Rómáig hatolt és csak a pápa kérésére és adófizetés ígretére fordult vissza. 453. nászéjszakáján, amelyet Ildikóval tartott, hirtelen meghalt. Halála után birodalma feloszlott. — 2. Rövid zsinóros mente, huszárok egyenruhája.

Attika kincse. 1799. a torontálmegeyi Nagyszentmiklós-on nagymennyiségű aranyedényre, fegyverre, kúrtre bukkantak, amelyeknek figurális díszítése, ha nem is mind egyidejű, de szkíta-hun eredetre mutat. A lelet gazdagsága fejedelmi kincsré utal. Innen a fenti elnevezés. A bési áll. muzeumban őrzik.

Attitüd (franc.) a. m. tartás, testtartás, póz.

Attorney (ang.) a. m. ügyvéd; A. generalis főállamügyész.

Attrakció (lat.) a. m. vonzás; érdekes dolog.

Atributum (lat.) a. m. ismertetőjel, tulajdonság.

Atzél 1. Béla báró (1850–1900), publicista, az Orsz. Kaszinó igazgatója, a Park Klub meg-

teremtője. — 2. Elemér, min. titkár, a közegész. közig. jog m. tan., a bp.-i egyet.

Aube, a Seine jobboldali hajózható mellékfolyója, 106 km.

Auber, Daniel (1782–1871), francia zeneszerző. Operái közül ismertebbek: Fra Diavolo, Le Domino noir, Manon Lescaut, A portici-i néma.

Aubermann Miklós, * 1874, premontrei szerzetes, a Kath. Nevelés szerkesztője.

Au besoin (franc.) a. m. a szükséghez képest. **Aucassin és Nicolette**, 13. sz.-b.-li francia szerelmi történet versben és prózában, magy. ford. Tóth Arpád.

Auckland, város New Zealandban, 192.000 l. Egyetem.

Au courant (franc.) a. m. a jelen idő folyamán, A. lenni, a. m. az idővel haladva, a jelen szí vonalá: lenni.

Audaces fortuna juvat (lat.) a. m. a bátorkat segíti a szerencse.

Audiatu et altera pars (lat.) a. m. hallgassatok meg a másik fél is.

Audiencia (lat.) a. m. kihallgatás.

Audion, a rádióban a hang erősítésére szolgáló elektroncső.

Auditor (lat.), a volt osztrák-magyar hadseregben a. m. hadbíró, angolul a. m. revizor.

Auditorium (lat.), 1. előadóterem; 2. hallgatószék.

Aucr 1. **György**, * 1888, kir. ügyész, egyet. m. tanár, számos jogi mű szerzője. — 2.

István, * 1872, min. számv. főtanácsos, kat. publicista és költő. — 3. **Lipót**, * 1845, hedegüdvirtuóz és zeneszerző, New Yorkban él. — 4. **Pál**, * 1885, ügyvéd, publicista és Avar P. néven műfordító.

Auerbach, Berthold (1812–82), német író. Falusi történetek és regények.

Auerbach pincéje, híres bormérés Lipcsében. Goethe Faust-jában szerepel.

Auerféry, J. Auer von Welsbach.

Auernheimer, Raoul, * 1876, osztrák regény- és drámaíró.

Auersperg, 1. **Arten Alex.**, gr. (1806–1876), német liberális politikai és költő Anastasius Grün név alatt. Főművei: Schutt, Der letzte Ritter, Nibelungen im Frack, Der Pfaff von Kahlenberg, polit. versek. — 2. **Carlus**, herceg (1814–90), osztrák államférfi, 1868. a »polgárminiszterium« miniszterelnöke, a német liberális alkotmánypárt vezére. — 3. **Adolf**, herceg (1821–85), osztrák államférfi, a liberális nemetek vezére, 1871–9 miniszterelnök, ő vitte keresztül azt az alkotmányreformot, hogy a képviselőház tagjait nem a tartománygyűlések küldték ki, hanem közvetlenül választották.

Auer von Welsbach, Karl (1858–1929), bécsi vegyész, az Auer-féle gázzórhárisnya és az Osmium-lámpa felfeltalálója.

Auffenberg Mór baró (1852–1928), osztrák hadvezér és államférfi, 1911–12. közös hadügyminiszter, 1914. hadseregparancsnok, VII. 26–29. győzött Komarovnál, 1917 okt. fölcmentették s árulás vádjá: alatt letartóztatták. Elég-

tételt kapott és nemességet komarovi báró címmel.

Aufklarista (ném.) a. m. a felvilágosodás hive.

Auftakt (ném.), a zenében az az ütem, mely az első teljes ütemet megelőzi; át-ütem ért. bevezetés, előjáték.

Augé, Claude (1854—1924), francia író és kiadó, a Larousse-lexikonok és számos igen elterjedt népszerűsítő kiadvány szerzője vagy szerkesztője.

Aurica, Elis királya, akinek 3000 ökrös istállóját (A.-istálló) kellett egy nap alatt Heraklesnek kitisztítani.

Augier, Emile (1820—1889), népszerű francia drámaíró, a polgári józanság szatirikus élű képviselője; művei: *Le fils de Giboyer*, *Maitre Guérin* s *l'ôkép*, *Le Gendre de M. Poirier*.

Augsburg, magyarul Agosta, város, Bajorország D-i részén, a Lech-folyó mellett. 166.000 l. Sokoldalú gyáripár, renaissance-kori műkincesk. 955-ben a kalandozó magyarok súlyos veresége. Az 1530-i országgyűlésnek itt nyújtotta be Melancthon Luther vallásának tételét. Innen az ágostai evangélikus hitvallásé.

Augsburgi vállásbéke, 1555, jogegyenlőséget biztosított a protestánsoknak.

Augurok, római papi testület tagjai, akik madarak repüléséből és hangjából olvasták ki az istenek akaratát és a jövőndét. A jóslat neve: augurium, a megfigyelés neve auspicium.

Augustinus, I. Agoston szent.

Augustus, Caius Julius Caesar Octavianus (Kr. e. 63—Kr. u. 14), az első római császár, Caesar unokaöccse és fogadott fia, ennek halála után a triumvirátus tagja, az actiumi csata (Kr. e. 31) után pedig a birodalom ura lett. Fokozatosan egyesítette saját személyében az összes katonai, polgári és papi méltóságokat és így lassanként a köztársaság helyébe a császárság lépett. Átalakította a közigazgatást és többnyire diadalmasan védte meg a birodalom határait. Sokat tett az irdalom és művészet érdekében.

Augusta (Mária Luiza), kir. hercegnő, * 1875. 1893-ban nőül ment József kir. herceghez. A háboruban több jótékonyági mozgalom élén szerepelt.

Augusta Viktória (1858—1921), II. Vilmos német császár első neje (1881-től), Doornban halt meg száműzetésben.

Augustin Béla, * 1877. gyógyszerész, egyet. m. tan., a Gyógynövény Kísérl. Állomás vezetője.

Augustinusok, Agoston-rendi kanonokok, a 11. sz. 2. felében keletkeztek, iskola és tudomány körül szereztek érdemeket.

Aujeszký Aladár, * 1869, orvos, az állatorvosi főiskolán a bakteriológia r. tanára.

Aukció (lat.) a. m. árverés.

Aukszésis (gör.) a. m. nagyítás.

Auktor (lat.) a. m. szerző.

Auktoritás (lat.) a. m. tekintély.

Aula (lat.: udvar), 1. fejedelmi udvar, 2. az egyetemek és iskolák diszterme.

Aularé, François Victor Alphonse, (1840—1928), a Sorbonne tanára, a fr. forradalom történésze. Főműve: *Hist. polit. de la Révolution Française*.

Aulich Lajos (1792—1849), egyik aradi vértanu. Hivatásos katona volt, ezredesi rangban vett részt Görgey felvidéki visszavonulásában. Egy ideig hadügyminiszterhelyettes is volt.

Aulikusok, az udvari politika hívei.

Aulis (a valóságban sohasem létezett), kikötő Boiotiában, ahol a Trója ellen hajóhad gyülekezett és ahol Iphigeniát öldözték.

Aulos, a régi görögök fuvós hangszere.

Aurea mediocritas (lat.), a. m. arany közép-zerűség.

Aurelianus, Lucius Domitius, római császár (Kr. u. 270—275), erőskezű uralkodó.

Aureola (lat.) a. m. 1. arany sugárkorona szentek feje körül, 2. a Nap és Hold körüli kis udvarok.

Aurignac, falu Dél-Franciaországban, nevezetes a környéken talált ősember-sontokról, őskori kőszerszámokról stb.

Auripigment, aranyárga színű ásvány, kén és arzén vegyülete, szőrvestzőkbe, festőanyagul és arzén előállítására használják.

Auri sacra fames (lat.) a. m. átkozott vagy az arany után (Vergiliusból).

Aurora, 1. a rómaiaknál a hajnal istennője, 2. Kisfaludy Károly vezetésével megindult szépirodalmi évkönyv 1822—1837. E körül csoportosult írók (Aurora kör) Vörösmarty, Bajza, Toldy, Kölcsey stb.

Ausonia, Italia régies neve, az ausonok (középi-itáliai nép) után.

Ausonius, Decimus Magnus (310—95), galliai latin költő, idilleket írt.

Auspicium, a rómaiaknál a madarak repülésének megfigyelése jóslás céljából; mai használata szerint: előjel, kiállítás. — **Sub auspiciis regis** (lat.) a. m. királyi kitüntetéssel adott egyetemi oklevél.

Aussig (cseh: Usti), város Csehszlovákiában, az Elbe mellett, 40.000 német l. Üveg-, textil- és vegyi ipar.

Austerlitz, városka Morvaországban, ahol Napoleon 1805 dec. 2. legyőzte az orosz-osztrák hadsereget.

Austerlitz, Friedrich, * 1862, osztrák publicista, az „Arbeiter Zeitung” főszerk.

Austin, város az É.-am. Egyes. Államokban, Texas fővárosa, 35.000 l. Egyetem.

Auszulfáció (lat.) a. m. hallgatódzás, a test belsejében keletkező zörejek meghallgatása pusztá füllel, vagy hallgatócsővel.

Ausztrália, a legkisebb világrész. Területe Tasmaniával és a közeli szigetekkel együtt 8 millió km², 6 millió l. Határa a Nagy-és a Indiai-óceán és a Belső-tenger. A. partvonala igen kevésbé tagolt. É.-on a Carpentaria-öböl nyúlik beléje; ennek két oldalán van a Yrk-félsziget és az Arnhem-föld, D.-en a Nagy Ausztrália-öböl. A. É-i fele forró, D-i fele mérsékelt és általában száraz. Felszíne alacsony

táblaföld, K-i szélén emelkednek az A.-i Alpok, ezek legmagasabb csúcsa a 2234 m Kosciusko-hegy. Legnagyobb folyói DK-en vannak: a Murray és mellékfolyója, a Darling. A többiek nagyrészt el sem érik a tengert, hanem sós tavakban vesznek el. A. eredeti növény- és állatvilága igen szegény. Mai főterményei mind Európából kerültek ide. Buzatermelés, marha- és juhtenyésztés a főtevékenység. Asványos termékei a kőszén és arany. Kivitelének főcikkei a gyapjú, buza, hus, arany. A. őslakossága pusztulóban levő népfaj, a mai népesség angol származású. A.-t a hollandusok fedezték fel 1628-ban, de az angolok tarták fel és ők gyarmatosították. A. most szövetséges köztársaság a Brit birodalom keretein belül. A köztársaság egyes államai New South Wales, Victoria, Queensland, South A., West A., Tasmania. A szociális törvényhozás terén Európát is megelőzte. A háború alatt ipara is fellendült. A szövetség fővárosa az 1923 óta épülő Canberra, 2500 l. Nevezetesebb városai: Sidney, 1.1 millió l., Melbourne, 1 millió l., az ipar és kereskedelem főhelyei. Az előbbi New South Wales, az utóbbi Victoria-állam fővárosa.

Ausztrália és Océánia

	Terület km ²	Lakosság ezrekben
Ausztria , köztársaság.	83.000 km ²	6 1/2 mil.
Brit birtok	8.525.200	8.050
Francia birtok	22.449	80
Hollandi birtok	437.887	345
Japán birtok	2.514	52

Ausztria, köztársaság, 83.000 km², 6 1/2 millió l. Szövetséges állam, részei: Nieder- és Ober-Österreich, Salzburg, Steiermark, Kärnten, Tirol, Vorarlberg, Burgenland (volt magyar terület) és Wien. Csaknem egész területét az Alpok ágazzák be. Legmagasabb csúcsa a Gross Glockner, 3798 m. A hegység szűk völgyeiben kevés szántóföld, a hegyoldalak erdőségei, a magas legelők és E-Stiria vasérci képviselik az Osztrák Alpok összgazdagságát. A Duna völgyében és Burgenlandban vannak terjedelmesebb szántóföldek. A mezőgazdaság az ország fogyasztásának felét sem tudja fedezni. Főterményei a rozs, árpa, zab, burgonya; állatai közül csak a szarvasmarha felel meg nagyjából a szükségletnek. Az ipar fejlett, de szén nincs. A szomszédos országok közötti kereskedelmében sikerült Bécsnek a régi helyzetét megtartani, sőt befolyását még Lengyelországra és Romániára is kiterjeszteni. A st. germáni béke akadályozza a Németországhoz való csatlakozást.

Fővárosa Bécs (Wien), amely az ország lakosságának csaknem egyharmadát foglalja magában (1,886.000 l.). **Története:** Először 955. Nagy Károly szervezte mint keleti határgrofságot (Ostmark). II. Ottó a Babenbergekre bízta, Barbarossa Frigyes hercegséggé emelte. A Babenbergek kihaltával Rudolf császár a dúrnkruti csatában elvesztve Ottokár cseh királytól (1278. magyar segédcsapatok). Ő alapítja meg a Habsburg-ház hatalmát. III. Frigyes idején nagyrésztben magyar fennhatóság alatt (Mátyás kir.). I. Miksa családi politikája eredményeképp II. Ulászló leánya, Anna révén a magyar és cseh koronák Ferdinánd osztrák herceg kezére jutnak, ő alapítja meg a Habsburg-ház német ágát. A 30 éves háborúban a kat. párt vezetése A. kezében volt. A 17. sz.-ban a török háborúk vettkék igénybe A. erejét. 1687. Magyarország elismeri a férfiak elsőszülöttség szerinti örökösödését, a pragmatika sanctio kiterjeszti ezt a nőagra is az egész birodalomban. A 7 éves háborúban A. elveszti Sziléziát (1763. Hubertsburg), Lengyelország első felosztásánál A. Galiciát, a harmadiknál Dél-Lengyelországot kapta Krakókkal, 1774. Bukovinát Törökországtól. Mária Terézia és II. József alatt erős központosítási és germanizációs törekvések. 1815. a bécsi kongresszus visszajuttatta A.-nak a napoleoni háborúkban elvesztett tartományait, a spanyol Habsburgoktól örökölt olasz tartományokat ekkor egyesíti a lombard-velencei királyságban. II. Ferenc 1804. felveszi az osztrák császári címet, 1815–48. a szent szövetségi reakció (Metternich) középpontja a nemzeti és alkotmányos törekvésekkel szemben, 1848–49. leverti a cseh, olasz és magyar szabadságtörekvéseket és katonai abszolutizmust vezet be, de szociálpolitikai reformokat is: a jobbágy-ság felszabadításának végrehajtása, liberális közigazgatási, iskolai és egyházpolitikai intézkedések. 1859. Lombardiát át kellett engednie Szárdiniának. 1866. porosz-osztrák-olasz háború (Königgrätz) után elveszti Velencét és kilép a német szövetségből. Erre kénytelen Magyarország megkötöni a kiegyezést (1867). A-ban »polgárminisztérium« alakul Carlos Auersperg vezetésével. A belső béke csakhamar megbomlik a szláv-német ellentét kirobbanásával. A liberális német alkotmánypárt a birodalmi egység fenntartásáért küzd, a csehek a szövetséges államot erőszakolják. A cseh államjogot elismerő Hohenwart kormányt Beust és Andrássy megbuktatják. Adolf Auersperg hgy. kormánya visszavonja a szláv engedményeket és az addigi választások helyébe (a tartománygyűlések választották a bir. gyűlés tagjait) a kuriális és censzus közvetlen választás lép. A német alkotmánypárt győz. a csehek nem lépnek be a parlamentbe. Andrássy külügyminisztersége idején teljes erővel tör ki a rég fenyegető keleti kérdés (berlini kongresszus, Bosznia-Herzegovina okkupációja). Létrejön a német-osztrák-magyar ketős (1879), majd Itália csatlakozásával a hármasszövetség (1882). 1879. Taaffe né-

metellenes kormánya veszi át a vezetést. De sem ő, sem Badeni, sem Bienerth nem tudják megnyerni a mérsékelt öcseheket háttérbe szorító ifjucseheket különböző nyelvtörvényeikkel. Lengyelek, szlovének és olaszok is nemzeti jogokat követelnek. A liberális alkotmánypárt felbomlik és új német pártok alakulnak: az antiszemita, keresztény-szocialista és német néppárt, valamint a »Los von Rom« jelszóval küzdő »Alldeutsche«-párt. Beck báró bevezette az általános választójogot, mely a ker.-szoc. és a szoc.-demokraták győzelmével végződött. A csehek tovább folytatják küzdelmüket. Beck után Bienerth hivatalnok-kormányt alakít; a kormány 1908 dec. 2–15 ostrómállapotot tart fenn. A parlament feloszlatja, a szláv képviselők, 125-en, megalkotják a »szláv egyesülést«, a németek, 77-en, a liberális »német nemzeti szövetséget«. 1911. új választásokból a német nemzeti szövetség kerül ki győztesen, 1913. a németek megobstruálják a cseh pénzügyi javaslatokat, a császár felfüggeszti a cseh tartományi alkotmányt és 5 csehből és 3 németből álló kormányzó bizottságot nevez ki, amivel mindkét párt elégedetlen. A csehek a birodalmi gyűlésben obstruálnak, a birodalmi gyűlést 1914 márc. 14. elnapolja a kormány és az alkotmány 14. §-a alapján a császári szükségrendelettel való kormányzás lép életbe. A belső válsághoz járul a külpolitikai krízis. A balkáni események és a pánszlávizmus előtörése Bosznia és Hercegovina annexiójára vezettek (1908), ami csaknem általános európai háborút idézett elő. Ferenc Ferdinánd trónörökösnek és nejének megöletése Sarajevóban, 1914. jun. 28. közvetlen oka volt a világháborúnak (I. o.). I. Ferenc József halála után I. Károly császár foglalta el a trónt. A monarchia szétbomlásának megakadályozása céljából 1918 okt. 16. felhívja az osztrák képviselőket, hogy alapsítsanak nemzeti tanácsokat és teremtsék meg a szövetséges államot, de már elkészték ezzel is, mint az Amerikának 1918 okt. 16. tett önálló békeajánlatával. Az általános összeomlásokor az osztrák-német képviselők is megalkotják a nemzetgyűlést. Nov. 11. Károly császár lemond a kormányzati ügyekben való részvételéről és elfogadja a nemzetgyűlés döntését a jövő államformáról. A nemzetgyűlés proklamálja a köztársaságot. A saint-germaini béke mellőzte a német birodalomhoz való csatlakozás óhaját. A »demokratikus köztársaság« 1919 okt. 9. törvénybe iktatta a saint-germaini békét. Az új állam megalkotásánál a szoc.-demokraták játszottak vezetőszerepet (Renner, Seitz), de csakhamar visszaléptek és azóta a ker.-szocialisták kormányoznak a polgári pártokra támaszkodva (Seipel, Schober, Ramek). Irodalom: Krones: Handbuch der Geschichte Oesterreichs (magy. i. sz.). Charnatz: Oesterreichs innere Geschichte 1848–1907. Egelhaaf: Geschichts-Kalender.

Aut (ang.: out, a. m. kiinn), jelenti, hogy a sportban, pl. futballban, teniszben, hokkiban, vízpolóban stb. a labda tuljut a határvonalon.

Autarchia (gör.) a. m. független uralom;

az a gazdasági állapot, amikor egy ország szükségletét saját termeléséből tudja fedezni.

Aut-aut (lat.) a. m. vagy-vagy.

Aut Caesar, aut nihil (lat.), a. m. vagy Caesar, vagy semmi. Cesare Borgia jelszava.

Autentikus (lat.), a. m. hiteles, valódi.

Autenuil, egykori önálló község, most Párizs D'Ny-i része, lóversenyeiről híres.

Autizmus, az az éber lelkiállapot, amelyben az ember elveszti a külvilággal való kontaktusát, átengedi magát a vágyaitól vezetett álmodozásnak.

Auto ... (gör.) a. m. ön ...

Autó, l. **Automobil**.

Autobiográfia (gör.), a. m. önéletrajz.

Autobusz (automobil-omnibusz), több személy szállítására szolgáló, közhasználati, motoros jármű.

Autochton (gör.), benszületett, olyan élőlény (ember, állat, növény), mely az illető földterületnek ősi lakója, tehát nem bevándorolt.

Autodafé (portugál; spanyolul: *autodafé*; lat.: *actus fidei*), valamely inkvizíciós törvényszék által eretek ellen hozott ítélet nyilvános kihirdetése és végrehajtása. A legszigorubb ítélet máglyahalál volt. Az első **A.** 1481-ben volt Sevillában, az utolsó 1815. Mexikóban.

Autodidakta (gör.), aki iskola és tanító nélkül maga szerezte tudását.

Autoerotizmus (gör.) a. m. önszerелеm. Az egyénnek mindazon érzéki megnyilvánulásai, amelyek önmagára irányulnak.

Autogénhegesztés, fémárgyaknak egyéforrasztása acetilgáznak oxigénnel táplált lángjában.

Autogenia (gör.), a. m. önszemés.

Autográf (gör.), a. m. sajátkezi írás, eredeti kézirat.

Autográfia, a könyvnyomdászban enyvezett papirostra litográfiai tintával irt kézirat és ennek sokszorosítása kö- v. cinklemezzel.

Autogramm (gör.) a. m. sajátkezi névalírás.

Autokláv (gör.), erős falu zárt edény, mely folyadékoknak nagyobb nyomás alatti hevítésére szolgál.

Autokrácia (gör.), a. m. kényuralom.

Autokrom (gör.) i. természetes színű fotográfiai felvétel. Felfedezője a francia Lumière. 2. Színes sokszorosítási eljárás, autotipia és litográfia kombinálásával.

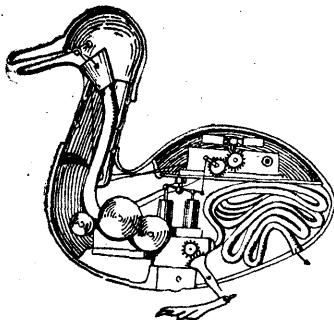
Automata (gör.), a. m. önműködő szerkezet.

Automobil, mő'orrall hajtott szárazföldi jármű. A motor lehet elektromotor vagy gázmotor, leginkább benzinnmotor.

Autonómia (gör.), a. m. önkormányzat, valamely testületnek az a joga, hogy saját ügyeit más hatóságtól függetlenül intézze. Sokat vitatott kérdés a vármegyei és községi, valamint az egyházi, nevezetesen a katolikus egyház **A.**-ja.

Autonóm vámtarifita, a vám alá eső áruknak oly jegyzéke, amelynek vámtételei egyoldalulag, tehát más állammal való megállapodás nélkül vannak meghatározva.

Autopszia (gör.), a. m. közvetlen szemlélet,

Vaucanson kacsza-automatája, 18. sz.

kül. orvostud. A. utján való vizsgálat, pl. boncoláskor a halál okának megállapítása.

Autor (lat., másként auctor), a. m. szerző, író.

Autoritas v. auctoritas (lat.) a. m. tekintély. **Autorizáció** (lat.), a. m. felhatalmazás.

Autoszuggesztió (gör.-lat.), a. m. önbefolyásolás; saját akaratum által előidézett koncentráció bizonyos képzetekre és érzelmekre.

Autotípija (gör.), fotomechanika eljárás, amely a fénykép alapszínét vonalakra és pontokra bontva, horganylemezre ányomva, savakkal domborúra maratva alkalmassá teszi a fényképet sokszorosításra.

Autszídér (ang.: outsider a. m. kívülálló), sportban az esély nélkül induló versenyző.

Auvergne, régi francia tartomány, a mai Puy-de-Dôme és Cantal département-ok helyén. Lakói a sajtóságot auvergnat tájszólást beszélnek.

Avala, 1. hegy Belgrád mögött, amely a világháborúban erős harcok színtere volt; 2. a belgrádi felhív. táv. ügynökség.

Avansz (franc.: avance), a. m. előny, előleg. **Avanszman** (franc.: avancement), a. m. előléptetés.

Avantgarde (franc.), a. m. elővéd: A.-isták a színeszetben, irodalomban és művészetben az úttörők.

Avanti (ol.: előre), olasz szocialista napilap.

Avant la lettre (franc.), a. m. a betű előtt; részmeszeteknél az első levonatok, mielőtt még a kép címét a lemezre metszenék; az ilyen levonatok különösen értékesek.

Avanzsál (franc.), a. m. előlép.

Avar Pál, I. Auer Pál.

Avarffy Elek, * 1880, orvos, vo't neimzetgy. képvis., irodalmilag főleg a növénygyógyászatot fogl.

Avarok, török-tatár nép, amely a hunokkal azonos nyelvet beszélt és erkölcsseiben és szokásaiban is hozzá hasonló volt. Az 5. sz.-ból való első írásjeleinkről, akkor indultak meg Közép-Ázsiából, a Bajkál-tó vidékéről, 558-ban már a bizánciak szövetségesei és birodalmuk csakhamar az Ennstól a Donig és a Balti-tengertől az Aldunáig terjedt, Baján kha-

gánsága alatt (560–601). Ennek halála után belső viszályok és a szomszéd népek tették tönkre az A.-at, azonban a honfoglaló magyarok valószínűleg még találta itt A.-at, akik beolvadtak a magyarságba. Az A. után maradt várak, az u. n. avargyűrűk, köralakú várak, amelyeknek emlékét Győr, Diósgyőr, Szolgagyőr neveiben keresik.

Avas, 1. hegység, az EK-i Kárpátok tagja a Felső-Tisza völgye és az Alföld EK-i szüke között. Vulkanikus eredetű, legmagasabb csúcsa a Viski kő, 917 m. — 2. Vuikáni tufa-domb Miskolc felett.

Avebury, I. Lubbock.

Ave Caesar, moriuri te salutant (lat.) a. m. üdvözlégy Caesar, a meghalni készülők köszöntenek. Ezekkel a szavakkal üdvözölték a gladiátorok a császárt (Suetonius).

Avédék Félix, törv. bíró, * 1888. Műveiben az örmenységgel foglalkozik.

Ave Maria (lat.), a. m. üdvözlégy Mária. Gábrriel arkangyal Máriához intézett üdvözlésének kezdőszavai (vangyali üdvözlés). Zeneileg sokan feldolgozták.

Avenarius, Richard (1843–1896), német filozófus, zürichi prof. Iránya rokon a pozitivizmussal. Főműve: Kritik der reinen Erfahrung.

Aventinus, a hét halom egyike, amelyeken Róma épült, a Tiberis balpartján.

Avenue (franc.), szé. es. egyenes ucca.

Avercsenko, Arkadij (1881–1925), kiváló orosz humorista.

Averescu, Alexandru, * 1859, román tábornok és politikus, 1908. hadügyminiszter, 1911. vezérkari főnök, 1916. az erdélyi román északi hadsereg főparancsnoka, 1918. miniszterelnök, aláírta a békeszerződést; 1919. a Vajda-kormányban belügyminiszter, 1920. miniszterelnök, 1921. megbukik, 1926–28 újra miniszterelnök.

Averrhoes (tulajdonképpen Ibn Rosd 1126–1198), arab orvos és bölcsész, Aristoteles filozófiájának átdolgozója.

Avers (franc.), pénz vagy érem felső lapja, az alsólap a revers.

Aversa, olasz város Nápoly mellett, 25,000 z. híres boráról; itt ölelte meg Johanna királyné férjét, Endrét, Nagy Lajos öccsét.

Averzó (lat.), a. m. idegenkedés.

Aveszta, hibásan Zendaveszta, szöveggyűjtemény, tartalmazza a mazdeisták szertartásait, imáit és törvényeit, amelyeket Zoroaszternek tulajdonítanak. Az A. nyelve az óperzsához hasonló iráni nyelv.

Aviátika (ujlat.), a. m. repülésügy; tágabb értelemben a repülés egész technikáját. tehát a léghajózást is, szűkebb értelemben a repülőgépeket foglalja magában. Előbbi értelemben két részre oszlik: 1. aerosztatika, amely a lebegés és kötött léggömböket (ballon captif), 2. aerodinamika, amely a kormányozható légi járműveket (mótoros léghajókat és repülőgépeket) öleli fel. Az A. leginkább a levegőnél nehezebb repülőgépekkel foglalkozik, amelyeknek fajtái: 1. sárkányrepülőgép v. aeroplán (l. o.); 2. helikopter (l. o.) v. csavarazárnyú; 3. ornitópter v. madársárnyú. A helikopter függőlegesen képes

fel- és leszállni és egy helyben lebegni. A modern A. a sebességi, magassági, utazási rekordon kívül körbe vonta a rendszeres személy- és postai szállítást, a harcászatot (felderítés, bombavetés), tudományos (sarki) expedíciókat. A drótnélküli telegráfát is felhasználja. Első repülés Wright testvéreké (1903, 260 m. 59 másodperc), első körrepülés u. a. (1904, 4,8 km), Farman (1909, 234 km. 4 $\frac{1}{2}$ óra), Blériot 1909 átrepülte a La Manche-csatornát, Lindbergh New York—Párizs (1927 máj. 33 $\frac{1}{2}$ óra) és a Bremen-en Hünefeld Dublin—Greenely Island, Amerika (1928 ápr. 36 $\frac{1}{2}$ óra). L. még Aéroplán, Léghajózás, Repülés.

Avicenna (Ibn Szína, 980—1037), híres arab orvos és aristotelesi bölcész.

Avignon, délfancia város, 48.000 l. A pápák székhelye volt 1309—76.

Aviso (ol.), a. m. értesítés.

Aviso-hajó, gyorsjárású kis hádihajó.

a vista (ol.), a. m. látra; váltó, amelyet be kell váltani, bármikor mutatják be.

Avitaminózisok, betegségek, amelyeknek oka a vitaminok hiánya a táplálékban: skorbut, pellagra, beri-beri.

Avogadro, Amadeo (1776—1856), olasz vegyész és fizikus. Ő állapította meg a róla elnevezett törvényt, mely szerint a gázok egyenlő térfogatában a molekulák száma egyenlő.

Avoldrúpols, régi súlymérték, font = 453,59 g. Angliában és az Egyesült Államokban ma is használják.

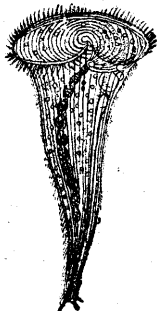
Axelrod, Paul (1850—1928), orosz szocialista, a bolszevizmus elől Berlinbe menekült és ott halt meg.

Axioma (gör.), a. m. alaptétel; olyan tétel, amelyet bebizonyítani nem kell és nem is lehet.

Axminter-szönyeg, a csomózott szönyegekhez hasonló gépszönyeg, amelyet a devonshirei Axminsterben készítenek.

Axolotl, kopolyus götte Mexiko vizeiben, már lárvá-állapotban szaporodásképes.

Azalea, az erikafélék családjába tartozó. K.-Ázsiából és E.-Amerikából származó disznóvény.

Azalékállatka, erősen nagyitva.

Azalékállatok, mikroszkópi nagyságú, vízben és nedves helyeken élő egysejtű szervezetek. **Azary-Prihoda** István * 1891., magyar festő és grafikus.

Azbeszt, az amfiból nevű ásvány rostos szövetű változata. Mivel a rostok eléggé hajlékonyak, szövetet lehet belőlük szőni s mivel az A. rendkívül rossz hővezető és a legmagasabb hőmérsékleten sem olvad, a szövetet tűzálló dolgok, cementtel keverve tetfedő pala stb. készítésére használják.

Azerbejdán, a Transzkaukáziai tanácsköztársasághoz tartozó autonóm terület a Kaspi-tó Ny-i partján. 85.000 km². 2,3 millió l. Magában foglalja az orosz petroleum-vidéket. Fővárosa Baku.

Azerítés, Lorenzo (eredeti nevén: Orbók Lőránd, 1884—1924) író, a háború előtt Párizsba ment, majd Spanyolországba került, innen kezdve spanyolul és franciául adta ki műveit.

Az Est, politikai napilap, megjelenik 1910 óta, főszerkesztője Miklós Andor, felelős szerkesztője Salusinszky Imre.

Azillen, a Mas d'Azil délfancia városka mellett található barlangról elnevezett ókőkorszakbeli kultúrok.

Azimut (arab), a. m. a horizont irve, amely a csillag magassági körétől a délpontig terjed.

Azincour, francia faluska Pas-de-Calais délt. part, ahol 1415. az angolok megverték a franciákat.

Azori-szigetek, portugál szigetsorozat az Atlanti-óceán közepébe táján, 2400 km², $\frac{1}{4}$ millió l. Éghajlata egyenletes, örökzöld vegetáció borítja a vulkánikus hegyekupok lejtőit. Főfogalkozás a földművelés. Főterméke: a narancs, kávé, buza, cukornád, ananász. Főhelye Angra. Az A.-eket 1432. Cabral fedezte fel.

Azov, orosz város az Azovi-tengernél, 27.000 l.

Azovi-tenger, a Fekete-tenger EK-i részének sekély (10 m mély) haldus öble, 37.600 km².

Azra, délarab törzs, amelyről a költők (Heine és legújabb szindarabjában Szép Ernő) meghatározó szerelmi történeteket írtak.

Aztékok, egyike a legműveltebb indián népeknek, amely ma is Mexikó lakosságának zömét alkotja. Az A. a Kr. u. 12. sz.-ban foglalták el Mexikót a toltekektől, akiket D. felé szorítottak és akiknek műveltségét örökölték. Választott királyaik voltak, akiknek hatalmát a törzsfőnökök tanácsa korlátozta. Birodalmukat Cortez 1521-ben döntötte meg.

Az Ujság, politikai napilap 1923 óta. Alapítója Gajári Odón volt, sokáig Tisza lapja. Főszerkesztői: Agai Béla és Kóbor Tamás. 1925. betiltották, azóta Ujság c. jelenik meg.

Azur (perzsa), a. m. égszínkéék; Côte d'Azur, a francia Riviera Marseillestől Nizzzáig.

Azsia, a legnagyobb és legnépesebb világ-rész. 44 millió km², kb. 900 millió l. A. az összes óceáni medencékkel határos. Vízszintes tagoltsága mindjárt Európa után következik, öblei, félszigetei, szigetei főleg a lakható K-i és D-i partokon vannak. Nagy hátránya A.-nak, hogy éppen mérsékelt éghajlatu középet foglalják el alig lakható magas hegysek és

száraz medencék. A nagy közép-A.-i fensík D-i szélén emelkedik a földkeresség legmagasabb hegysége: a Himalája, a 8840 m-es Mount Everest-csúccsal. **A.**-nak csaknem 2/3-át foglalják el a felföldek; ezek emelik közepes magasságát 950 m-re. A felföld négy oldalát négy síkság határolja. Az E-i hideg és néptelen; a másik három és a hozzájuk csatlakozó völgyek területén lakik az emberiségnek egy-egy negyede. Ezek: Kína, India és Európa. A felföld közepét száraz, lefolyástalan medencék foglalják el. A szélekről a folyók a négy világtáj felé indulnak: kb. egyenlő vízvidéke van a Jeges-tengernek, a Nagy- és az Indiai-óceánnak. Ny-on csak kevés víz jut el az Atlanti-óceán beltengereibe; a legtöbb a Balkas-, Aral-, Kaspi-tavak lefolyástalan mlyvidésében vész el. Az E-i folyók a leg hosszabbak, a D-iek a legbővebb vizűek. **A.** éghajlata a legváltozatosabb. EK-Szibéria az ismert földterület leghidegebb vidéke.

lálkozik, az állatok munkáját pedig maga végzi. **K.-A.** legjellemzőbb háziállata a seylemhernyő. Ásványok nagy mennyiségben fordulnak elő, de jórészt kihasználatlanok. A földművelés Indiában és még inkább Kínában és Japánban igen magas fokon áll; az utóbbi két országban intenzív öntöző-, kert-gazdálkodás folyik; mindegyik többet termel, mint Európa ugyanakkora területen. A kézműipar szintén fejlett, de a gyárnap még gyermekkorát éli, bár a háboru óta sokat haladt. Közlekedése is kezdetleges. India és Japán vasúthálózata el van szigetelve. Kínáé Szibérián át összefügg ugyan az európaival, de még csak néhány vonala épült ki. Kereskedelmét a benszüllött népesség maga bonyolítja le, az európai szerepe csökkenőben van. **A.** a legműveltebb népek őshazája. Innen származik az indogermán nép-család, amelynek K-i ága, az ártja, ma is itt lakik. Iránban és Indiában **A.** lakosságának 1/4-ét teszi ki. A népességnek nagyobbik fele

AZSIA

		Terület km ²	Lakosság ezrekben	Nép- sűrűség
Afganisztán	császárság (emír)	833.000	7.000	11
Amerikai birtok	—	297.904	10.400	35
Brit birtok	—	8.604.000	336.000	39
Francia birtok	—	1.008.600	22.130	22
Hollandi birtok	—	1.459.250	49.006	34
Japán	császárság	681.700	78.650	115
Kína	közlérség	11.138.900	439.000	39
Nepál	királyság (maharadása)	140.000	5.600	40
Olasz birtok	—	2.640	101	38
Orosz birtok	—	16.579.000	37.000	2 1/4
Perzsia	császárság (sah)	1.645.000	9.000	5 1/2
Portugál birtok	—	23.244	775	33
Sziám	királyság	484.128	9.100	13
Török birtok	—	704.000	12.700	18

Belső-**A.** pusztáinak hőmérséklete mutatja a legnagyobb szélsőségeket; csapadékja majdnem semmi. Japán éghajlata a legenyhébb. A monszun vidékek (D- és K-**A.**), kivált Elő- és Hátsó-India határa erősebb, mint az Egyenlítő tájéka. Arabia a Szahara folytatása, nemcsak klimatikus, de szerkezeti tekintetben is. **A.** növény- és állatvilága a legzagalagabb. Hasznos növényeink és állataink legnagyobb része innen származik. A monszun-vidékek (itt lakik **A.** népességének kb. 90%-a) fő tápláléka a rizs. A mi ismert növényeinken kívül a bambusz, a tea, a pamut, D-en a kávé, cukornád és a fűszerek a legfontosabb termékei. Háziállatokban aránylag szegényebb, mint a többi világrészek. A termékeny vidéken összefoglalt nép túlyomán növényi eledelével táp-

mongol. Hazájuk Belső- és K-**A.** DNY-on sémiek, NY-on török-tatórok, D-en dravidák, DK-en malájok laknak. **A.** művelt népeinek egy része megőrizte függetlenségét, más része most küzd érte. **A.** a nagy állami egységek hazája. Szibéria és Kína területe egyenként nagyobb, mint Európáé; az utóbbi és India a lakosság számával is megközelíti Európát. Japán lakossága számosabb, mint Oroszországon kívül bármely európai államé. Az **A.**-i kis államok terjedelme megfelel a mi közép-államainkéknak.

Azsió (ol. agio), a pénzemek és értékpapírok névteréken felüli ára.

Azsiótáza (franc.: agiotage), minden tőzsdei ügylet, amely egyes értékek árfolyamán el-érendő nyereségre irányul.

Azurszövet (franc.), a. m. áttört szövet.

B

B, pénzekben az illető ország második pénzverőhelye, zenében a félhanggal lefelé módosított »k« neve. Valamely hangjegy előtt (**b**) azt félhanggal leszállítja.

Baán Jenő, * 1869, esperes-plébános, felsőházi tag.

Báb, a rovar fejlődésénél átmeneti alak a hernyó vagy álca és a kifejlett rovar vagy lepke közt.

Babarc, nagyk., Baranya vm., mohácsi j., 1451 l., ut. Némethölgy, posta.

Babarszölös kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 288 l., up. és ut. Baksa.

Babarczi-Schwartz Ottó (1853—1913), elmeorvos, az atyja (Ferenc) által alapított elmegyógyintézet vezetője.

Babbit-fém, réz-, antimón-, ón-ötvözet, csapágyakhoz használják.

Babbitt, Sinclair Lewis amerikai író hasonlónevű regényének hőse, aki a pénzre és társadalmi érvényesülésre kiméletlenül törekvő, tudásban és erkölcsiségben alacsony színvonalú amerikai nyárspolgár fogalmává lett.

Bábel és Biblia (Babel und Bibel), Delitzsch, német tudós ily című előadása nyomán keletkezett vita, hogy az Ótestamentum eredeti mű-e, vagy hatás alatt keletkezett.

Bábéli nyelvzavar. A Biblia szerint Isten azaz hiusította meg a bábéli torony építését, hogy az addig egy nyelvet beszélő emberek nyelvéi megváltoztatta, úgyhogy többé nem értették meg egymást, mire a toronyépítést abbahagyták.

Bab-el-Mandeb (arab) a. m. könyvek kapuja, tengerszoros Délarábia és Afrika közt, a Vörös-tenger bejárata.

Bábel tornya, hatalmas lépcsős torony Babilon Ny.-i városrészében (Borsippa), ehhez fűződik a Biblia elbeszélése a bábéli nyelvzavarról.

Babenberg, frank eredetű, órgrófi, később hercegi rangra emelt német család. 974 óta Ausztria (Ostmark) urai. Utolsó sarja, Harcias Frigyes 1246. esett el, a IV. Béla elleni csatában.

Bab-érc, a barna vasérc egyik fajtája.
Babeuf, François Noël (1764—1797), francia utópista szocialista. A forradalom alatt a földbirtok új felosztását követelte és vagyonszerűséget hirdetett. A direktórium kivégeztette.

Babilon (a bibliai Bábel), Babilonia régi fővárosa, amelyet az asszirok többször elpusztítottak. Nabupolassar és Nabukadnezar (Kr.

e. 7—6. sz.) újra építették az Eufrát partján. Romjai Hillah falu mellett.

Babilonia, a mai Irak helyén volt. Termékenységét kitünő csatornahálózatának köszönhette. Népesége tulnyomólag semita, de óslakói, a szumerek, nem voltak semiták. E-B. legelső ismert uralkodója I. Szargon, aki kb. 3800 évvel élt Kr. e. Egységes állammá Hammurabi tette törvényhozása és hódításai által. 43 éves uralkodása összeesik Ábrahám idejével. A Kr. e. 2. évezred közepén B. az asszirok uralma alá kerül, csak Nabupolassar (625—604) alatt szakadt el újra, aki megalapította az Uj-B.-i birodalmat, amely virágkorát Nabukadnezar (604—561) alatt érte el. 538. Kyros meghódította és perzsa satrapaságot csinált beléle. Irásuk az ékírás, ezt a szumerektől vették át. Irodalmuk: istenhimnuszok, történelmi és jogi szövegek és szerződések.

Babiloni fogság, az elhurcolt zsidók Babilonban való tartózkodása Kr. e. 606—536, amikor egy részük Cyrus engedélyével élve visszatért Palesztinába. B.-nak nevezték a pápáknak Avignonban való kényszerű tartózkodását is, mert kb. szintén 70 évig tartott: 1309—77.

Babits Mihály * 1883, költő, a »nyugatos« irod. törekvéseknek egyik főképviselője, a stílus és nyelv művésze. Nevezetesebb művei: *Levelek Iríz szoszorujából*, *Herceg*, hátha megjön a tél is, *Recitativ*, *Nyugtalanlág völgye*, *Sziget és tenger*, *Az istenek halnak*, *az ember él* (lírai költemek); *Timár Virgil fia*, *A gólyakalifa*, *Karácsonyi Madonna*, *Kártyavár*, *Halálifiai*, *Elet és irodalom* (elbeszélő művek); irodalmi problémák, tanulmányok. Fordította *Dantet*, *Baudelaire-t*, *Shakespeare-t* (*A vihar*), *Sophoklest* (*Oedipus*) stb. 1930. a Kisfaludy-társ. tagja.

Babizmus, mohamedán eredetű vallás, melyet a Bab-nak (a mennyország kapuja) nevezett Mohamed Ali alapított Perzsiában 1840 körül. Követőit üldözték, Mohamed Alit kivégezték.

Babócsa kisk., Somogy vm., barcsi j., 2958 l., vasut, táviró, posta, telefon.

Babólna puszta, Bana nagyközség határában, Komárom vm., 1813 l., posta, telefon. Allami ménes, tehénészet és mintagazdaság.

Babona, minden oly népies téves nézet, amely sem a tudomány, sem valamely vallás felfogásával nem egyeztethető össze. A legtöbb B. régi hitek maradványa.

Babosdóbréti kisk., Zala vm., novai j., 864 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Babót kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1758 l., ut. Kapuvár, posta.

Babszínház, színpadi játékok legrégibb formája, amely ma újjáéledt.

Baccalaureus (ujlat.), egyetemi fokozat, amely országunként és egyetemenként különböző képzettséget jelent.

Baccarat (franc.), tiltott, hazárd kártyajáték.

Bacchanáliák, a Bacchus-kultuszban divott lár-más, zenés, ittas orgiák.

Bachans, a bacchanáliákban szereplő férfiak és nők neve; az uőbbiak más néven: me.ádok.

Bacchus, (a görögöknél Dionysos), Zeus és Semele fia, a bortermelés, bor, jókedv és mulatozás istene.

Bacchylides, görög lírikus Kr. e. 5. sz.-ban.

Bach, r. Alexander (1813–1893), osztrák politikus. 1849 után mint belügyminiszter a centralizált birodalomban a közigazgatást szcrvezi. 1859. lemondott s cvvel a B.-korszak véget ért. — 2. **Johann Sebastian**, (1685–1750), világhírű német zeneszerző, 1723-tól haláláig Lipszében orgonás és az egyetem zeneigazgatója. Rengeteg sok munkát írt. Leghíresebbek: Die Kunst der Fuge, H-moll mise, Magnificat, Weihnachts-Oratorium, a Mathias és Johannes-passziók s igen sok mű zongorára, orgonára és egyéb hangszerekre.

Bachelin, Henri * 1879, francia regényíró és novellista, szatirikus és keserű megfigyelő.

Bacher Vilmos (1850–1914), az orsz. rabbi-közép igazgatója volt, jeles hebreista, a Magyar Szívd Szemle szerk.

Bach-husár volt az osztrák lovasszandörök neve, miután ezeket Bach szervezte meg. Így nevezték azokat is, akik az abszolutizmus ideje alatt (1850–67) a kormánytól állást váltáltak.

Bachmann Károly (1874–1921), festő; miniatűr, csendélet.

Bachó István * 1890, festőművész.

Bachofen, Johann Jakob (1815–87), svájci jogász és történeész, uttörők az anyajogra vonatk. kutatásai.

Bacillus l. Baktériumok.

Back (ang.) a. m. hát; sportban a hátvédet jelenti.

Back Bernát (bégavári), * 1871, szegedi nagyiparos, gőzmalomtájd., felsőházi tag.

Backhaus, Wilhelm, * 1884, német zongoraművész.

Bacon, r. Francis, verulamii lord (1561–1626) filozófus és államférti, a skolasztikus filozófia ellenében az indukció és kísérlet fontosságát hangsúlyozta; a modern természettudomány uttörője. — 2. **Roger** (1214–1294), angol ferencrendi szerzetes, aki széleskörű tudása miatt a Doctor mirabilis címet kapta. Intuicója rendkívüli, megjósolta az autómóbil, gőzhajót és repülőgépet. A nagyítóüveg feltalálója.

Bács Imre. * 1898, filozófiai, esztétikai és kritikai író.

Bácsalmás, nagyk., Bács-Bodrog vm., bács-

almási j., 11.167 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Bácsa, kisk., Győr vm., tótszigetcsillközi j., 1425 l., telefon, posta.

Bács-Bodrog vm., 10.362 km², 812.000 l. Trianon óta tulajdonyó része Jugoszláviáé. A megmaradt Csonka B. területe 1709 km², 95.000 l., székhelye Baja.

Bácsbokod nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 3917 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Bácsborsód nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 2403 l., vasut, táviró, posta, telefon.

Bacsó r. Béla (1891–1920), író és szocialista újságíró. Somogyi BC-ával együtt meggyilkolták. — 2. **Jenő**, * 1877, debreceni egyr. tanára, magánjoggal fogl.

Baczur Gazsi, Gaal József Peleskei nótárius c. bohózatának alakja, a korhelykedő jurátus típusa.

Badacsony, 438 m. magas, bazalt-takaróval fődött hegy a Balaton E-i partján.

Badacsonytomaj nagyk., Zala vm., tapolcai j., 2195 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Baden, szabadállam Németország DNy-i részén. 15.000 km², 2.2 millió l. A Felső Rajna síkságán termékeny szántóföldek, a Schwarzwaldban pompás erdők vannak. Utóbbinak K-i oldalán erdő a Duna. Fa-, fény-, óra-, textil-, és vegyszeti ipara jelentékeny. Közlekedését a hajózható Rajna, Bodeni-tó és fejlett vasuti hálózat szolgálja. Fő kikötője és legnagyobb városa Mannheim, 230.000 l.

fővárosa Karlsruhe 136.000 l. Freiburg és Heidelberg egyetem városok.

Baden-Baden, város, Baden szabadállamban, 25.000 l. líres fürdőhely.

Baden bei Wien, fürdőhely Alsó-Ausztriában 21.000 l.

Badeni, Kasimir Felix, gróf (1846 1909), 1895–7. osztrák miniszterelnök.

Baden-Powell, Robert Stephenson Smith, * 1857, angol tábornok, 1908. megalapította a boy-scouts (cserkészek) szervezetét.

Badics Ferenc * 1854., ny. tank. főigazgató, irodalomtörténeti író.

Baditz Ottó * 1849., festő. Életképeivel jelentős szerepe van festészetünk elb. élő irányában.

Bádóg, ónnal v. ón és glom ötvözetével bevont vaslemez = fehérlemez. Gyakori még a cinkkel bevont vas-B. v. cink-B. és a bevonás nélkül is használatos réz-B.

Baedeker, Karl (1801–59), német könyvkereskedő és kiadó, aki utazási könyvei által lett világhírű és a ma is főnálló cég megalapítója.

Baeyer, Adolf (1835–1917), német kémikus, a mesterséges indigó feltalálója. 1905. Nobel-díj nyertese.

Baffin, William (1584–1622), angol tengerész, a róla elnevezett B.-öböl (Grönland és B.-föld között) felfedezője.

Bag nagyk., Pest vm., Aszódi j., 2613 l., vasut, ut. Aszódi, posta.

Bagamér nagyk., Bihar vm., székelyhídi j., 3325 l., táviró, telefon, posta.
Bagaria, orosz eredetű, növényi anyaggal cserzett bőr.

Bagatelle (franc.) a m. csekélység. **B.** bíráskodás nálunk a községi bíráskodás, hatáskörébe az 50 békekoronát meg nem haladó értékű perek tartoznak.

Bagázs (franc.: bagage), a m. poggyász; cső selék.

Bagdad, az angol fenhatóság alatti Irak fővárosa, a Tigris folyó mellett, 145.000 l.

Bagdadi vasút, a kisázsiai vasút folytatása, amelyet a németek akartak kiépíteni Bagdadig és Basrán át a Perzsa-öbölig. A világháború óta az angolok építik tovább.

Bagger (ang.) a m. kotrógép (l. o.).

Bagirmi, francia főhatóság alatti mohamedán néger ország a Csad-tótól délre, 183.000 km², 1 millió l.

Baglad kisk., Zala vm., alsólendvai j., 269 l., ut. Zalabaksa, up. Resznek.

Baglyasalja kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1823 l., ut. Salgótarján, posta.

Bagno (ol.), régente Franciaországban a gályarabságra ítélték fegyháza.

Bagolasánc kisk., Somogy vm., csurgói j., 1014 l., ut. Nagykanizsa, up. Somogyzentmiklós.

Bagoly, ragadozó madár, jellemzi a nagy fej, nagy szemek, rövid, éles, többnyire gör-

Bagoly

bült csőr és erős karmok. Sötétben is jól lát. A bölcsesség szimbóluma.

Bagyog kisk. Sopron vm., csornai j., 718 l., ut. Rábapordány, up. Rábaszovát.

Bahama-szigetek, 29 szigetből álló sziget-csoport Florida és Haiti között, 11.000 km², 58.000 l., angol birtok.

Bahia (Sao Salvador), a braziliai B. állam fővárosa, fontos tengeri kikötő, 280.000 l. Orvosi és mérnöki egyetem.

Bahnert József * 1860, zeneszerző. Operái: **Csempészek**; **Jégvirágok**.

Bahr, Hermann * 1863., osztrák esztétikus és színművész, a modern irány előharcosa.

Baiae, Nápoly közelében levő római fürdőhely, a császárság korában volt leglátogatottabb.

Bain, Alexander (1818–1903), angol filozófus, a tapasztalati iskola híve.

Baintner Ferenc * 1871, gazd. akad. tanár, főként mezőgazd. kémiával fogl.

Baisse (franc.) a m. süllyedés, csökkenés; tőzsdei árfolyamcsökkenés.

Baj nagyk., Komárom vm., tatai j., 991 l., ut. Tata-főváros, posta.

Báj nagyk., Szabolcs vm., dadai alsó j., 931 l., telefon, posta.

Baja, sz. kir. város, Csonka-Bács-Bodrog vm. székhelye, 19.371 l., állami fiu- és női

Baja-báttaszéki vasúti híd

felsőkeresek. isk., ciszter. reálgimn. Dunai gőzhajóállomás és a vasút itt szeli át a Dunát
Baja, 1. **Benedek**, * 1893, grafikus. — 2 **Mihály** * 1879., ref. lelkész Debrecenben Lirai költő.

Bajadér, indiai táncosnők, részben vallás jelleggel.

Baján Gyula, *1883., hírlapíró.

Bajaszentistván nagyk., Pest vm., kalocsai j., 3354 l., ut. Baja, posta.

Bajazet (Bajazid), török szultánok. I. I. B. uralk. 1389–1403, megverte Zsigmond királyt Nikápolyánál (1396), de 1402. csatát veszített Timur Lenk ellen és ennek fogságában halt meg. 2. **II. B.**, uralk. 1481–1512. Uralkodása alatt állandóan harcban állott. Szelim fia lemondásra kényszerítette.

Bajazzo (ol. pagliaccio), cirkuszi bohócok neve. Leoncavallo operájának címe.

Bajcsa kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 523 l., ut. és up. Szeptenek.

Bajcsy-Zsilinszky Endre, I. Zsilinszky.

Bajkál-tó, a földkerekség legmélyebb (1600 m.) tava, Kelet-Szibéria D-i részén; vizét az Alsó-Angara vezeti le.

Bajna nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 2114 l., táviró, posta.

Bajnok, eredetileg: vitéz, ma atléta.

Bajnokság. Van egyéni B., a legjobb egyén. kiválasztására, s van csapat B., az egyéni sportokban a legjobb átlagteljesítményre ké-

pes csapat, az u. n. társassportokban pedig (futball, vízipóló stb.) a legjobb csapat kiválasztására. A legáltalánosabb **B.** egy-egy országban az országos **B.** Nemzetközi jellegűek az Európa-**B.** és a világ-**B.** Az olimpiai **B.**-ot négy évenként rendezi a Nemzetközi Olimpiai Bizottság.

Bajocco, régi olasz rézpénz, kb. 4 $\frac{1}{2}$ fillér.
Bajonett (franc. Bayonne város neve után), tör- vagy késalakú fegyver, amelyet a puska-cső végére lehet erősíteni.

Bajor Gizi, * 1896, színésznő, 1914 óta a Nemzeti Színházban többnyire modern darabokban játszott.

Bajorország, német szabadállam, 76.000 km², 7,140.000 l. **B.** két egyenlőtlen, egymástól távol eső részből áll: a Rajnától jobbra 70 ezer km², 6 millió lakossal és a Rajnától balra 6000 km², egy millió l. (Pfalz). Termékeny szántóföldjei, szene, ipara Németország leggazdagabb tartományai közé emelkedik. Legmagasabb csúcsa a Zugspitze (2968 m). Főfolyói a Duna és a Majna.

A Duna mellékfolyói jobbról az Iller, Lech, Isar, Inn; balról az Altmühl. A Duna-Rajna csatorna kibővítésén dolgoznak. A D-i rész tiszta katolikus, az E-inak kb. fele protestáns. **B.**-ban megvan az egyensúly a mezőgazdasági és ipari termelés között, sokkal inkább, mint a birodalomban. Termékeny földjét intenzíven művelik. Terményei kb. ugyanazok, mint Magyarországiéi, de főkéntyermagva a rozs; buza-, bor-, gyümölcsstermelése a minék mögött marad; komlója nagyhirű. Szene, vasa kevés; sója bőven van; grafitja és litográf-palája (Solnhofen) kitűnő. Játéka- és rövidírás (Nürnberg), ceruzája, sörc európai híru. Vasuti hálózata sűrű. **B.**-nak három egyeteme és egy műegyeteme van. Képzőművészeti szempontból **B.** különösen gazdag. Dürer, Cranach és Holbein **B.** szülöttei; München, Nürnberg és Augsburg muzeumai igen értékes műkincseket foglalnak magukban, Nürnberg és Rothenburg uccái tele vannak a német renaissance építészeti remekeivel. Fővárosa München.

Bajót nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 1312 l., ut. és up. Nyergesújfalu.

Bajram v. bejram, a két mohamedán főünnep neve: a kis-**B.**-ot a Ramadán böjt után, az áldozati **B.**-ot pedig az előbbi után 70 nappal tartják.

Bajvívás, a középkorban nálunk is szokásos módja az istenítéletnek. Mint pörös eljárás 1486. Mátyás király megszüntette.

Baja i. József, (1804–1858.) Költő és kritikus. 1830-ban megalapítja a Kritikai Lapokat, majd átveszi az Aurora szerkesztését. 1847-ben a Nemz. Színház igazgatója, 1848. átvézi a Kossuth Hirlapja szerkesztését. Kri-

tikai működésével számos polémiába keveredett. — 2. József, * 1885, a bp. egyet.-en a horvát nyelv és irodalom tanára. Irod.-tört.-író.

Bak, építkezésnél használt állvány; him kecske.

Bak kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 1348 l., vasut, táviró, posta.

Bakács Tamás l. Bakócz.

Bakacsin, sötétszínű, rendesen fekete posztó.

Bakar, l. Buccari.

Bakator, Nápoly környékéről hozzánk származott szőlőfajta és bor.

Bakay Lajos (1880–1920), sebész, a pécsi, majd bp.-i egyet. r. tanára.

Bakelit, kemény műgyanta, vill. szigetelésre használgák.

Baker i. Josephine * 1906, amerikai mulatt táncosnő. — 2. Mary (G. Eddy neje 1821–1910), a Christian Science, keresztény tudomány nevű vallás alapítója Amerikában.

Bakfis (ném.: Backfisch) a m. serdülő leány.

Bakháza kisk., Somogy vm., barcsi j., 389 l., ut. és ef. Babócsa.

Baklanoff, Georg, * 1882, orosz bariton-énekes.

Bakó László (1872–1928), színművész, a Nemz. Színház örökös tagja.

Bakóca kisk., Baranya vm., hegyháti j., 910 l., vasut, táviró, posta, telefon.

Bakócz Tamás (1442–1521), bíbornok, esztergomi érsek. Komoly jelölt volt a pápaságra. Elhelyett csupán pápai legátus lett és mint ilyen hirdetett kereszties hadjáratot, amely aztán a Dózsa-féle lázadásra vezetett. Ezért befolyása csökkent és a közélettől visszavonultan halt meg.

Bakody i. Aurél, orvos, az elmekörtani diagnosztika m. tanára a bp.-i egyet. — 2. Lajos, * 1902, zongoraművész, zeneszerző.

Bakonszeg nagyk., Bihar vm., berettyóújfalui j., 1611 l., telefon, posta.

Bakony, hegység, alapanyaga a dolomit és mészkő. A Balaton-környéki tetőket többnyire vulkanikus bazaltakaró fűdi. Legmagasabb csúcsa a Kőröshegy 713 m. A völgyekben termékeny szántóföldek, a hegyek lábánál szőlők, feljebb zsin erdők vannak.

Bakonya kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 544 l., ut. Pellérd, up. Nagybicsérd.

Bakonybánk kisk., Veszprém vm., zirci j., 679 l., vasut, táviró, posta.

Bakonybél nagyk., Veszprém vm., zirci j., 1334 l. Bencés apátságát Szt. István alapította, ut. Zirc, posta.

Bakonycsernye kisk., Veszprém vm., zirci j., 2265 l., ut. Bodajk, posta.

Bakonyyepes kisk., Veszprém vm., deveserei j., 321 l., up. és ut. Ajka.

Bakongyirót kisk., Veszprém vm., zirci j., 549 l., up. és ut. Bakonyszentlászló.

Bakonyl i. Károly (1873–1926), író. Több ismert opertt szövege származik tőle (Bob herceg, János vitéz, Tatárjárás, Obsitos, Rákóczi). — 2. Miksa, * 1862, hírlapíró, az

Újság főmunkatársa. — 3. **Samu**, (1862—1922) debreceni ügyvéd, 1901-től képvis., a Justh-párt tagja, az általános választójog lelkes harcosa volt.

Bakonyjákó nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1751 l., ut. Pápa, posta.

Bakonykoppány kisk., Veszprém vm., pápai j., 426 l., ut. Franciavágás, up. Szűcs.

Bakonykúti kisk., Fejér vm., móri j., 307 l., ut. Inota, up. Isztimér.

Bakonyána kisk., Veszprém vm., zirci j., 1111 l., ut. Zirc, posta.

Bakonyoszip kisk., Veszprém vm., zirci j., 978 l., ut. Zirc, posta.

Bakonypeterd kisk., Veszprém vm., zirci j., 520 l., vasut, ut. Veszprémvársány, up. Románd.

Bakonypölöske kisk., Veszprém vm., devecseri j., 715 l., ut. Devecser, up. Noszlop.

Bakonytság kisk., Veszprém vm., pápai j., 405 l., ut. és up. Pápateszér.

Bakonyvárkány, nagyk., Fejér vm., móri j., 957 l., vasut, ut. Kisbér, posta.

Bakonyzentiván kisk., Veszprém vm., pápai j., 638 l., ut. és up. Pápateszér.

Bakonyzentkirály kisk., Veszprém vm., zirci j., 1073 l., ut. Veszprémvársány, up. Magyarzentkirály.

Bakonyzentlászló kisk., Veszprém vm., zirci j., 1535 l., vasut, táviró, posta.

Bakonyzombathely kisk., Veszprém vm., zirci j., 1692 l., ut. és up. Magyarzombathely.

Bakonytamási nagyk., Veszprém vm., pápai j., 982 l., vasut, ut. és up. Gic-Hathalom.

Baksa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 752 l., telefon, posta.

Baksay Sándor (1832—1915), ref. püspök, író, témája a régi kálvinista magyar falu élete. Főművei: Szederindák, Gyalogsóvény. Lefordította Homeros Ilias-át.

Baksis (perzsa), a m. ajándék, borralvó.

Bakta kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 637 l., ut. Forró-Encs, posta.

Baktay Ervin, * 1890., író, ind irodalommal és vallásbölcészettel fogl.

Baktértő, l. Napértő.

Baktériumok (gör.) a m. hasadó gombák, csak görcsövel látható egysejtű, oszlással szaporodó, klorofillt nem tartalmazó élőlények. Gombalaku: micrococcus, pálcikaalakú: bacillus, görbült pálcika: kommbacillus, spirillum stb. Kedvező körülmények között spórákat képeznek, amelyek nyugalmi állapotban sokáig életben maradnak. Egyesek levegőn, mások csak oxigén kizárása mellett tenyésznek (anaerob B.). Sokféle fajtája laboratóriumban mesterséges táptalajokon tenyészthető. Nagyon elterjedtek vízben, levegőben, az emberi testben, különösen sok van a szájban, béleiben stb. Hasznosak a ta'aj-B., amelyek a levegő nitrogénjét megkötik és a növények számára felhasználhatóvá teszik. A hüvelyes vetemények gyökerein élnek, innen ezek talajjavító hatása. A pathogen B. okozzák az u. n. fertőző betegségeket, a szervezetben elsza-

porodnak és az anyagcseréjük alatt keletkezett mérgees anyagok (toxink) idézik elő a betegségti tüneteket. A szervezet ellenmérgeket (antitoxin) termel és igyekszik megsem-

Baktériumok különböző alakjai

misíteni a B.-at. (L. Immunitás). Vegyszerekkel v. magas hőmérséklettel, áramló 100°-os vízgőzzel pusztítják a fertőző B.-okat.

Baktüttös kisk., Zala vm., novai j., 543 l., ut. és up. Tófej.

Baku, Azerbejdán tanácsközt., 450.000 l. az orosz petrolumtermelés főhelye.

Bakunin, Mihail Alexandrovics (1814—1876), orosz származású anarchista, író és agitátor.

Bál (Ur), a kanaanita népek egyik istennéke a neve.

Bál, mértékegység; 1 B. papir = 10 rizsma = 10.000 iv; 1 B. posztó 12 vég; 1 B. amerikai gyapot 197, egyiptomi gyapot 170 kg.

Balajt kisk., Borsod vm., edelényi j., 561 l., ut. és up. Edelény.

Balalajka, a kisoroszk háromszögletű testű és hossznyaku népies, pengető hangszere két-három bélhúrral.

Bálám, jós, aki a Biblia szerint meg akarta átkozni a zsidókat, de Isten parancsára megáldotta őket.

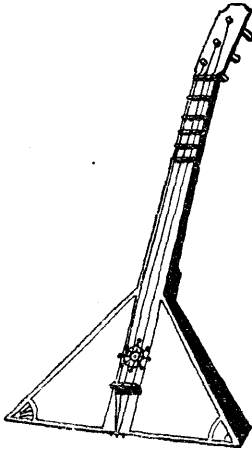
Balanz (franc) a m. mérleg, egyensúly.

Balanyi György, * 1886, történetíró, piarista, bp.-i egyet. a legújabbkori tört. m. tanára. Számos tört. tanulmány.

Balás 1. **Barna** (sipeki), * 1864, nagybirtokos, felsőházi tag. — 2. **Károly**, * 1873, mérnök, a Máv. debreceni üzletigazgatója. — 3. **Károly** (sipeki), * 1877, bp.-i egyet.-en a közgazdaságtan ny. r. tan.

Balassi Menyhárt aratatlásáról szóló komédia, drámairodalmunk legrégebbi terméke (1569). Szerzője ismeretlen.

Balassa 1. **Bálint** (1551—1594), a m. irod. ban az első jelentősebb költő. Versei: vallásos, »vitézi« és szerelmes énekek. Műveit »Szilády (1879); majd Dézsi (1922) adták ki. — 2. **Imre**, * 1886, író, hirlapíró. — 3. **János** (1814—1868), orvos, bp.-i egyet. tanár, kiváló sebész;

Balalajka

sok tudományos munkát írt. — 4. **Jenő** (1859–1926), színművész, 1896–1925. a Vigaszínház tagja. — 5. **József**, * 1864, magyar nyelvész, fonetikával és magyar nyelvjárással foglalkozott. — 6. **József**, * 1884, újságíró. — 7. **Lajos** * 1881, közigazgató, Falu Tamás néven költő, novellista és regényíró.

Balassagyarmat, r. tan. város az Ipoly mellett, Nógrád és Hont egyesített vm. székhelye, 11.242 l. All. realgimn.

Balássy Antal, * 1865, p. ú. államtitkár.

Balaton, Középeurópa legnagyobb tava, a Dunántul közepe táján fekszik. Hossz tengelyének iránya NyDNY–KÉK. Hosszúsága 77, legkisebb szélessége $1\frac{1}{2}$, legnagyobb 14, partvonala kb. 200 km., területe kb. 6.0 km². Középsé mélysége 3, legnagyobb mélysége 11 m. É-i partjai hirtelen ereszkednek alá több méteres mélységbe, míg D-i oldalán a hullámzás egy 2 km széles sekély padot vajt ki, amelyet finom homokkal borított be. Ez a homokos pad és a nyáron 20–25° C-ra fölmelegedő víz biztosítja a B.-nak, mint fürdőhelynek fölényét a hidegvíziú és alkalmasan talaja alpesi tavakkal szemben. A B.-t számos kisebb patak és a Zala folyó táplálja. Le-folyását a Sió biztosítja.

Balaton kisk., Borsod vm., 6zdi j., 1100 l., ut. és up. Borsodnádasi lemezgyár.

Balatonaliga, Balatonfőkajár nagyk.hez tartozó fürdőhely, Veszprém vm., a Balaton keleti partján, vasut, nyári posta, táviró, telefon.

Balatonalmádi nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 890 l., gőzhajóállomás, vasut, táviró, telefon, posta, fürdőhely.

Balatonarács kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 742 l., vasut, telefon, posta, táviró.

Balatonberény kisk., Somogy vm., marcali j., 1389 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Balatonboglár nagyk., Somogy vm., lengyeltóti j., 1874 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Balatonbozok kisk., Veszprém vm., enyingi j., 634 l., ut. és up. Enying.

Balatoncséhi kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 541 l., ut. Szőlősgyörök, up. Balatonboglár.

Balatoncsicsó, kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 453 l., ut. Köveskál, up. Szentantalfa.

Balatonederics kisk., Zala vm., tapolcai j., 1151 l., vasut, táviró, posta.

Balatonendréd kisk., Somogy vm., tabi j., 1883 l., ut. Zamárdi, posta.

Balatonfőkajár nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 1921 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Balatonföldvár, fürdőhely a Balaton D-i partján, Somogy vm., vasut, táviró, telefon, posta.

Balatonfüred nagyk., Zala vm., balatonfüredi j., 2609 l., hajóáll., vasut, táviró, posta; a Balaton É-i partjának leglátogatottabb fürdőhelye. Gyógyvízforrás.

Balatongyörök nagyk., Zala vm., keszthelyi j., 695 l., hajóáll., vasut, telefon, posta.

Balatonhenye kisk., Zala vm., tapolcai j., 628 l., ut. Köveskál, posta.

Balatonkenese nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 1843 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Balatonkeresztur kisk., Somogy vm., marcali j., 903 l., vasut, táviró, posta.

Balatonkiliti nagyk., Somogy vm., tabi j., 2492 l., ut. Siófok, posta.

Balatonkővesd kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 277 l., vasut, ut. Balatonarács, up. Csopak.

Balatonlelle nagyk., Somogy vm., lengyeltóti j., 1521 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Balatonmagyarórd nagyk., Zala vm., nagykanizsai j., 1294 l., ut. Kiskomárom, posta.

Balatonmária kisk., Somogy vm., marcali j., 770 l., ut. és up. Balatonkeresztur.

Balatonoszód kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 621 l., ut. és up. Balatonszemes.

Balatonszabadi kisk., Veszprém vm., enyingi j., 1742 l., vasut, ut. Jut, posta.

Balatonzárszó kisk., Somogy vm., tabi j., 1039 l., hajóállomás, vasut, táviró, posta.

Balatonzemes kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 832 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Balatonzentgyörgy kisk., Somogy vm., marcali j., 1416 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Balatonzöllös kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 377 l., ut. Balatonfüred, up. Aszófő.

Balatonudvari kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 310 l., vasut, ut. Aszófő-Tihany, posta.

Balatonujfak kisk., Somogy vm., marcali j., 931 l., vasut, ut. és up. Balatonkeresztur.

Balázs I. Árpád, * 1874, bp-i rendőrfőkapitányhelyettes, dalszerző. — 2. **Béla** (Bauer Herbert), * 1884, író, több kötet verse és prózája jelent meg, 1919. óta külföldön él és

azóta németül ír. Művei: Szélpál Margit. Misztériumok. Játékok. Haldós fiatalság. Az utolsó nap. (Színművek.) A vándor énekel. Trisztán hajóján. Férfiének. (Versek.) Tul a testen. Isten tenyeren. (Regény.) Történetek a Lódogy uccából. Hét mese. Der sichtbare Mensch. (Filmeszétika.) Phantasie-Reiseführer. 3. István, * 1881, kohómérnök, metallografus. 1923. bányamérnöki főisk. r. tanár. — 4. Sándor (1830—1887), irt regényt, vigjátékot, de főleg humorisztikus novellákat. (Beszélyek, Tükkdarabok, Vig elbeszélések, Tarka képek.)

Balázsfalva község, Alsó Fehér vm., a Kis- és Nagy-Küküllő összefolyásánál, 2200 l. Gimnázium. 1848. itt zendült fel a románság. Trianon óta Romániához Blaj néven.

Balboa, Vasco Nunez (1475—1517), spanyol katonája és tengerész, az első európai, aki a Panama-szoroson át a Csendes-óceánhoz jutott. Lefejezték.

Balcáhin (ol.), 1. az oltár fölé készített sátor ímön kételéből. 2. Hordozható mennyezet kőmeneteknél az oltárízszentség fölött. 3. A püspök széke fölötti mennyezet a templomban.

Baldover (héber) a. m. a dolgok ura, mester; tolvajnyelven az, aki lopásoknál a terepet kipuhatolja. **Baldoverolni** a. m. kikémleni.

Baldor (Baldur) a. m. ragyogó, az északi mitológiában a fény és nyár istene, Odin fia.

Balduin 1. **I. B.** (uralk. 1100—18), jeruzsálemi király, Bouillon Gottfried öccse. — 2. **II. B.** (uralk. 1118—31), jeruzsálemi király, az előbbi unoköccse. — 3. **I. B.** (1171—1206), bizánci császár, aki a 4. kereszties hadjáratban lett földrajzi grófból 1204. császár, a bolgárok legyőzték és elfogták.

Baldung, Hans (Grien) (1476—1545), német festő, fa- és rézmetsző.

Baldwin, Stanley, * 1867, angol államférfi, 1923 máj.—1924 jan. és 1924 okt.—1928. konzervatív párti miniszterelnök.

Baleárok, spanyol szigetcsoport a Földközi tenger Ny-i medencéjében. Területük a szomszédos Pityuzokkal együtt 5000 km², kb. 340 ezer l. Éghajlatuk igen enyhe. Legnagyobb szigetük Mallorca, a második Minorca.

Balf kisk., Sopron vm., soproni j., 1282 l. vasút, posta, ut. Harka-Kópháza. Kénes- és savanyvíz-források. Epileptikusok gyógyintézete.

Balfour, Arthur James, * 1848, angol konzervatív államférfi és filozófiai író, 1902—5. miniszterelnök, 1916—8. külügyminiszter.

Bali, a legnagyobb Kis-Szunda-sziget, 5600 km², 715.000 l., a hollandoké.

Balinka kisk., Fejér vm., móri j., 563 l., ut. és up. Bodajk.

Bálint I. Gábor (1844—1913), magyar nyelvész, a kolozsvári egyet. az uraltalji nyelvek tanára. — 2. György, * 1881, felsőházi tag.

— 3. Imre, * 1873, közgazdasági író. — 4. Lajos, * 1886, hírlapíró, kritikus és dramaturg. — 5. Mihály, * 1896, orvos, biokémiaival és pszichoanalízissel fogl. — 6. Rezső, (1874—1929), bp. egyet. tanár, belgyógyász. — 6. Zoltán, * 1871, építész, a pá-

rizsi vilákiállítás magyar tört. pavilonját Jám-bor Lajossal együtt tervelte.

Balkán, 1. Európa DK-i nagy félszigete. Közepét a B.-hegység foglalja el. Termékeny medencéi közül legnagyobb az Alduna lapálya, vezetéseik még a Marica felső völgye, Kelet-Trácia, Macedónia medencéi és a Rigómező. Legfontosabb közlekedés utjai: a Morava-Vardar-völgy (Belgrád—Saloniki), a Morava-Marica-völgy (Belgrád—Szófia—Konstantinápoly). Népeisége igen vegyes. Allamai: Románia, Jugoszlávia, Bulgária, Görögország, Albánia, Törökország. — 2. Hegység a B. félszigeten. Legmagasabb csúcsa a Jumruksal, 2385 m. Számos járható hágója közül leghíresebb a történelmi nevezetességű Sipka-szoros.

Balkán-háborúk. 1. 1912—13-ban a Balkán-szövetség (Szerbia, Bulgária, Görögország, Montenegró) Törökország ellen. A londoni békében 1913. Törökország elvesztette európai birtokait az Enos-Midia-vonalon túl. — 2. Szerbia, Görögország, Montenegró és Románia Bulgária ellen 1913 jun.-aug. A bukaresti békében 1913 aug. 10. Bulgária elvesztette Silistriát és Macedónia nagy részét. Törökország visszafoglalta Drinápolyt.

Balkanizálás, politikai jelszó, a középeurópai bizonytalanság és lezüllettség jellemzésére.

Balkán-kérdés. Nagy európai politikai kérdésé a 20. sz. közepén lett, amikor Törökország európai hatalma omladozni kezdett. A Krim-háborút balkánelleníték okozták: az 1877—8. orosz-török háború után a berlini béke (1878) rendezte a B.-t. De sem ez, sem a balkánháborúk, sem a világháború nem oldották meg a B.-t: az egyes balkáni államok ellentétei, a területi villongások, a macedón-kérdés, Albánia sorsa, a trák-kérdés, a törökök újabb lávétése az európai oldalon mind csak a balkáni problémák újabb föllángolását eredményezték.

Balkány nagyk., Szabolcs vm., nagykállói j., 5008 l., vasút, táviró; telefon; posta.

Balkányi Kálmán, * 1883, közgazdasági író, az Orsz. Magy. Keresk. Egyes. ügyvezető igazgatója, az OMKE heilap szerkesztője.

Balkézre kötött házasság (morganatikus házasság), főúri és uralkodói családokban a nem egyenrangú nővel kötött házasság, amikor a nő és a gyermekek nem osztoznak a férfi rangjában. Ilyen volt Ferenc Ferdinánd házassága.

Balkón (ol. és franc.) a. m. erkély.

Balku Gyula, * 1872, Bács-Bodrog vm. és Baja főispánja.

Balla I. Aladár, * 1867, ügyvéd és politikus, több ízben volt képviselő, a szegedi kormányban pedig belügyminiszter. — 2. Antal, * 1886, hírlapíró és műfordító. Tanulmányai: Hobbes, A marxizmus válsága, A liberalizmus. — 3. Böske, * 1902, erdélyi költő és író. — 4. Ignác, * 1883, regényíró és lírikus. — 5. Vilmos, * 1862, hírlapíró és közgazd. író.

Ballada, eredetileg énekelhető dramatikus-epikus költemény. Greguss szerint: »Dráma

dalban elbeszélve. A skót népköltészetből származott át az európai irodalmakba.

Ballagi 1. **Aladár** (1853—1928), történetíró. B. Mór fia, a Tud. Akad. tagja, nyug. bp.-i egyet. r. tanár (1889—1923), világtörténelemmel, magyar irodalomtörténettel és nyelvészetrel foglalkozott. Főművei: Colbert, A magyar testőrség története, A magyar nyomdászat fejlődése, Buda és Pest a világirodalomban. — 2. **Géza** (1851—1907), B. Mór fia, a politikai tudományok művelője, a sárospataki jogakadémia tanára, országgyűlési képviselő. Főműve: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. — 3. **István**, orvos, bőrgyógyász, egy. m. tanár a bp.-i egyet. — 4. **Mór** (1851—1891), magyar nyelvész és teológus. Német szótárai és nyelvtanai a maguk idejében uttörők voltak. A nyelvújítás egyik legszorgalmasabb harcosa volt.

Ballaszt (ang.), súlyos, de csekély értékű tárgyak (homok, kő stb.) üres hajók vagy léggömbök megterhelésére.

Ballenegger Róbert, * 1882, mezőgazd. kémikus, egyet. tanár. Főleg talajtanal fogl.

Ballet (franc.), zenével kísért, táncal, arccs és tagejtéssel ábrázolt színpadi cselekmény.

Balhausplatz, tér Bécsben, ahol a közös külügyminiszterium épülete volt.

Balhornizálni, Johann Balhorn (1531—99), lübecki nyomdász neve után, aki Lübeck város jogkönyvét igen rosszul adta ki, B. a. m. rosszabbítani, több hibát szedni egy nyomtatványba.

Ballin, Albert (1857—1918), a Hamburg-Amerika Linie vezérigazgatója. II. Vilmos egyik bizalmasa, nagy szerepe volt a német keresk. flotta fejlesztésében. Az összeomlás napján (XI. 9.) öngyilkos lett.

Balling, Michael (1866—1925), német karmester, rövid ideig a bp.-i Operaháznál is működött.

Ballsztika (gör.), az elhajított testek, külön a lőfegyverek lövedékeinek pályáival foglalkozik.

Balló 1. **Ede**, * 1859, festő, kül. arcképfestő. Műve: Az olajfestés mestersége (1923). — 2. **Mátyás**, * 1844, a tápszervizsgáló intézet vezetője, 1880. a M. Tud. Akad. levelezőtagja.

Ballon captif (franc.) a m. kötött léggömb, vagyis kötelekkel a helyszínen lekötve tartott, magasba eresztett, motornélküli léghajó.

Ballon d'essai (franc.), a m. kísérleti léggömb, a m. hamis hír, amelyet a közhangulat kipuhatolására terjesztenek.

Ballonpneumatik, széles gumibroncs autók nál.

Ballottage (franc.), a m. titkos szavazás külföldi színű golyók segítségével.

Balmazújváros nk., Hajdu vm., központj. j., 13.223 l., vasut, távíró, posta; telefon.

Balmont, Konstantin Dimitrievics, * 1867, az orosz dekadens költők első tehetséges mestere.

Balmung, Siegfried kardja (Nibelungok).

Bálna, többféle olyan emlősállat gyűjtőneve, melyek testük szervezetében és életmódjuk-

ban tökéletesen a vízi élethez alkalmazkodtak. A test felületéről a szőrözlet eltűnt, a végtagok uszókká alakultak át, a fogazat hiányos vagy egészen eltűnt, de lélegzőszük tudóval történik. Többnyire óriások, némelyük több száz mázsa súlyt ér el. Halcsontjukért és zsírujért erősen vadászák őket, ami miatt ritkulnak és ma már csak a sarkvidékek körül található nagyobb csoportokban.

Ba'neológia (gör.) a m. fürdőtan, a gyógyvizek vizsgálatával, hatásával és alkalmazásával foglalkozik.

Baló József, * 1885, orvos, egyet. m. tanár, kórboncoló.

Balog István (1787—1873), színész, szinigazgató, színműrő. Mátyás diák, A cinkotai nagyticse és Ludas Matyi c. boházatok szerzője.

Balogfa kisk., Vas vm., szombathelyi j., 417 l., ut. és up. Kisunyom.

Balogh 1. **Andor**, * 1886, az Orsz. Társadalombizt. Intézet vezérigazgatója, irodalmilag fogl. a munkanélküliséggel és családkezeléssel. — 2. **Artur**, * 1866, a kolozsvári egy. a politika tanára volt. — 3. **Benedek** (baráthosi), * 1870, elemi isk. igazgató és író, kivált japánnal fogl. — 4. **Elemér**, * 1873, a Hangya vezérig., közzgazd. szakíró, felsőházi tag. — 5.

Endre (1881—1925), erdélyi novellista. Kötete: Hajótörötték. — 6. **Ernő**, * 1882, erdélyi geológus és term. tud. író. — 7. **István**, * 1890, erdélyi festő és illusztrátor. — 8.

Jenő, * 1864, büntetőjogász, bp.-i egyet. tanár, a M. Tud. Akadémia főtitkára. 1913. igazságügyminiszter, szerzője a háború meg-

előző és a háborúalatti büntetőjogi törvényalkotásoknak, felsőházi tag. — 9. **Kálmán** (1835—88), orvos, bp.-i egyet. tanár, a magyar orvosi irod. uttörő munkása. — 10. **Pál**, * 1854, hírlapíró, író. Főműve: A népfajok Magyarországon. — 11. **Tihamér** (írói nevén Al-

más T., 1838—1907), orvos, író. Főleg drámákat írt.

Batoghy Ernő, * 1866, országgy. képvis., majd főispán, 1919. közéletelméleti min.

Baloldal, a parlament ellenzék szokásos politikai elnevezése, amely önnét keletkezett, hogy 1792. a francia nemzetgyűlésben jobbról balfelé helyezkedtek el a rendek.

Balozsameggyes kisk., Vas vm., sárvári j., 568 l., ut. Rum, posta.

Balsa nagyk., Szabolcs vm., dadai felső j., 1611 l., vasut, telefon, posta.

Balticain, a pillangósok családjába tartozó takarmánynövény.

Baltavár kisk., Vas vm., vasvári j., 778 l., távíró, posta.

Baltazár Dezső, * 1871, 1911 óta debreceni ref. püspök, az Orsz. Ref. Lelkésze gyűlés elnöke.

Balti államok, így nevezik a Balti- (vagy Keleti-) tenger melletti országokat, amelyek: Finnország, Észtország, Lettország és Litvánia.

Baltimore, kikötőváros az Egy. All. K-i partján, Maryland államban, 734.000 l. Hopkins-egyetem.

Balti-tenger, 1. Keleti-tenger.

Baluszter (franc.), a m. az erkély korlátjának oszlopocskája.

Báivány, minden olyan tárgy, amelyet fel-sőbb lény gyanánt tisztelnek.

Báiványos kisk., Somogy vm., tabi j., 1275 l., ut. Kőröshegy, posta.

Báiványos vár, 1. Háromszékben, ahol a szé-kelyek a tatároknak álltak ellen. 2. B., Csik vm.-ben Tusnád közelében.

Balzac, Honoré de (1799—1850), francia regényíró, a Comédie humaine összefoglaló címen a legmaradandóbb értékű regénysorozat alkotója.

Balzsam, folyékony vagy félfolyékony növényi anyagok, többnyire gyantaszterűek, amelyek illa-tos anyagokat, dezinficiáló vagy izgató hatású vegyületeket tartalmaznak s eszerint használják fel őket. A kanadai B. optikai lencsék kitűnő ragasztó szere; a peru-B. gyógyszer és illa-tosító anyag; a copaiwa B.-ot belsőleg kankó ellen és izsaszatónak rendelik; a styrax-B. a rüh gyógyszeré szb.

Bambera, francia fennhatóság alatti szudáni néger ország, 2 millió l.

Bamberger, Ludwig (1823—99), német politi-kus és közigazd. író.

Bambino (ol.), a. m. kis gyermek, a gyer-mek Jézus.

Bambusz, a pázsítfélékhez tartozó, a mi ná-dunkhoz hasonló, de 20 m magasságot is el-érő növény. Keletáziában van elterjedve.

Bán, régi magyar méltóság. 1918-ig Horvát-Szlavon- és Dalmáciaország B.-ja a horvát-szlavon országos kormány feje volt.

Bán I. Aladár, * 1871, tanár, író, kül. a finn irodalommal fogl. eredeti munkákban és

fordításokban. — 2. **Ferenc**, * 1885, hírlapíró, író és novellista. — 3. **Tibor**, * 1894, rajztanár, festőművész, műegyvt. adjunktus.

Bana nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 3288 l., posta, ut. Bőnyértelep.

Banális (franc.), a m. elcsépelte, mindennapi.

Banána, a Musa nevű pálma uborka-alakú gyümölcse, amely hozzánk Középpamerikából jön.

Bánát vagy Bánság, Torontál, Temes és Krassó-Szörény vm. területe a Maros, Tisza és Duna szögében, 28.000 km², 1 $\frac{1}{2}$ millió lakossal. A trianoni békeben felosztották Ro-mánia és Jugoszlávia közt.

Bánatpénz, az az összeg, amelyet a szerző-dést kötő felek egyike ad v. ígér, hogy en-nek ellenében a szerződéstől visszaléphetessen. Ha a visszalépési jogot gyakorolja, a B.-t el-veszti.

Bancroft, George (1800—91), amerikai tör-ténész és diplomata, megírta az Egyesült Ál-lamok történetét (megj. 1834—75, 10 k.).

Bánd kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 661 l., ut. és up. Herend.

Banda, a Molukki-szigetek egyike, 44 km², 10.000 l., a hollandoké.

Bandázs (franc.: bandage), a. m. kötés, sebkötés.

Bandelier (franc.), a. m. váltászij.

Banderilla (spanyol), zászlócskával ellátott lándzsa, amelyet bikaviadalnál használnak.

Bandérium (ujlat.), az egy zászló alatt har-coló vitézek csapata az Anjouktól 1848-ig. A bandériális rendszer értelmében minden főúr bir-tokárányában állít katonaságot, akinek csapa-ta 50 főnél nagyobb volt, az saját zászlóját használta. B. ma: lovas díszmenet.

Bandita (ol.), a. m. utonálló, rabló.

Bánia kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 423 l. ut. Sumony, up. Szentdiénes.

Bánfalva kisk., Borsod vm., saájószentpéteri j., 810 l., ut. és up. Bánhorvát.

Bánffy I. Dezső báró (1843—1911), magyar államférfi, 1895—99. miniszterelnök, a líbe-rális egyházpolitikai reformokat vitte diadalra.

Bánfalva kisk., Borsod vm., saájószentpéteri j., 810 l., ut. és up. Bánhorvát.

Bánffy I. Dezső báró (1843—1911), magyar államférfi, 1895—99. miniszterelnök, a líbe-rális egyházpolitikai reformokat vitte diadalra.

Bánfalva kisk., Borsod vm., saájószentpéteri j., 810 l., ut. és up. Bánhorvát.

Bánffy I. Dezső báró (1843—1911), magyar államférfi, 1895—99. miniszterelnök, a líbe-rális egyházpolitikai reformokat vitte diadalra.

Bánfalva kisk., Borsod vm., saájószentpéteri j., 810 l., ut. és up. Bánhorvát.

Bánffy I. Dezső báró (1843—1911), magyar államférfi, 1895—99. miniszterelnök, a líbe-rális egyházpolitikai reformokat vitte diadalra.

Bánfalva kisk., Borsod vm., saájószentpéteri j., 810 l., ut. és up. Bánhorvát.

Báni tábla, a háborúelőtti Horvát-Szlavon-Dalmáciaországok fellebbezési bírósága volt.

Banána-pálma

Banjaluca, város E-i Boszniában, a Vrbas folyó mellett, 15.000 l.

Banjo (bendzso), az amerikai négernek nemzeti hangszere, rezonáló szekrénye egyfenekű dob.

Bank (ol.), minden olyan pénzintézet, amely teljesít és elfogad befizetéseket mások számlájára, ad és vesz aranyat, ezüstöt, idegen valutát, váltókat és utalványokat, értékpapirokat, állami, társulati és magánkötvényeket, sőt reális árukat is, saját vagy feleinek számlájára. A középkori olasz városokban minden pénzembernek volt egy asztala vagy padja (banco) rendszerint a piacokon felállítva, ahol pénzt fizetett ki vagy vett fel. Magyarországon az első B.-ot Ullmann Mór alapította 1830-ban. Első magyar kereskedelmi bank cég alatt, amely működését csak 1841-ben kezdte meg.

Bank kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 638 l., vasut, távíró, posta.

Banka (bubos B. vagy büdös B.), a rigóhoz hasonlító, fehér-fekete-szürkés tollazatú madár. Nevét a fején lévő toll-bóbitáról kapta.

Banka, sziget Szumatra mellett, 12.000 km², 54.000 l. nevezetes ónbányászattal, a hollandoké.

Bank bán, II. Endre idején az ország nádora, aki egyike volt azoknak az összeesküvőknek, akik a király távollétében (1213) Gertrud királynét megölték. Csak későbbi mese, hogy az összeesküvés oka nevének, akit a hagyomány Melindának nevez, meggyalázása volt.

Bankett (franc.), a. m. diszebbé.

Bankgasse, ucca Bécs belvárosában, ahol a király személye körüli minisztérium, a Magyar Ház volt. A B.-ban ma a bécsi magyar követség van.

Banki Donát (1859—1922), a bp.-i műegyetemen a hidrogépek szerkezetatanának rendes tanára, a gőzturbinák és az aviatika előadója volt. Elsőrendű feltaláló és az irodalomban is megörökítette nevét. B. találta fel Csonka Jánossal együtt a benzingázóstót (karburátor).

Bankjegy, a jegykibocsájtó bank (máskor Magyar Nemzeti Bank) által kibocsájtott papír, amely ércpénzt helyettesít.

Bankkamatláb alatt egy ország jegybankjának váltólezárszámítási kamatlábát értjük.

Bankó (ol.), a. m. bankjegy (l. o.).

Bankokrácia, a banktőke politikai hatalmának érvényesülése.

Bankrott (ol.: banco rotto), a. m. vagyontelenség, tönkremenés.

Bankzerű fedezet, így nevezik a készpénz helyett adott, de azzal egyenlő értékű váltóedeztet.

Bánóczy I. Dezső, * 1889, színész, rendező. — **2. József** (1849—1926), filozófiai és irodalomtört. író, az izr. tanítóképző igazgatója, bp.-i egyet. c. rk. tanára. — **3. László**, * 1884, író, dramaturg, szocialista várospolitikus.

Bánokszentgyörgy, kisk., Zala vm., letenyei j., 1369 l., ut. Letenye, posta.

Bános kisk., Baranya vm., hegyhíti j., 225 l., ut. és up. Abaliget.

Banko v. Banco, Shakespeare Macbeth c. darabjában Duncan király kormányzója, aki

tudta, hogy urát Macbeth gyilkoltatta meg és ezért Macbeth saját biztonságára érdekében B.-t megölette. B. szelleme a. m. a rossz lelkiismeret megsemmisítője.

Bánrve kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 867 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Bánság, l. Bánát.

Bántamulya, l. Birkózóverseny.

Bántapolcsány kisk., Borsod vm., sajsózentpéteri j., 536 l., ut. és up. Dédes.

Bantu-néger, az afrikai néger népességnek az 5° E-ítől a 20° D-1 szélességig lakó része, akik rokon nyelvet beszélnek. Az összes B. harciasak és többnyire állattenyésztők.

Banville, Theodore de (1823—1891), francia parnassien költő, főerőssége nagy művészeti és formaérzék.

Bányabíróság, a bányaugyekben hatáskörrel felruházott kir. törvényszék és a kerületébe tartozó járásbíróságok. Trianon óta a B.-ul kijelölt törvényszékek közül csak a pestvidéki maradt meg.

Bányaia, bánya-alagutak megtámasztására szolgáló fagerendák.

Bányaféreg (anchlyostomum duodenale), 10—18 mm., fiatalon vízben él, majd a bőrön vagy gyomron át az ember vékonybelébe jut, vérzést és vesélyes vérszegénységet okoz. Petéi bélsárral kiürülnek a bányák, téglagyárak stb. vizét fertőzik.

Bányai Elemér (1875—1915), írói néven: Zuboly, újságíró, író, a harcra ént esett el.

Bányaog, a bányákra vonatkozó különleges jogszabályok összessége, amely málnk az 1854. osztrák bányatörvényen és az 1861. országbírói értekezleten alapul.

Bányalég, kőszénbányákban megjelenő gáz, mely azonos a mocsárgázzal; levegővel keverve felrobban, a Davy-féle lámpával védekeznek ellene.

Bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola. Mária Terézia alapította 1770. Selmecbányán. Európának egyik legrégibb műszaki főiskolája. Jelenleg Sopronban működik.

Bányászat, ásványok napfényrehozatala aknák és tárnák segítségével. A B. legfontosabb tárgyai: a kőszén, petróleum, a különféle fémeket tartalmazó ércek, kőso, drágakövek, arany stb. Előbb egy-két függőleges lejárót csinálnak a telepig, ahonnan a vízszintes bányaterek: a tárók vagy folyosók kiindulnak. Az ásvány lefejtése csakányózással, robbantással vagy repesztéssel történik. A lefejtett anyagot különféle emelőberendezésekkel hozzák a felszínre. A támadt üregek falait fa-, vas- vagy kőszekeretekkel megtámasztják, hogy be ne omoljanak. Magyarországon a kőso, petróleum és földgáz bányászata állami monopólium. A trianoni béke óta B.-unk erősen hátrébe szorult.

Bányásztársláda, a segélyre szoruló bányamunkások segélypénztára.

Bányavárosok, a bányák művelésére jogosított, régente kiváltságos városok. Legnevezetesebbek: Körmöc-, Selmec-, Beszterce- és Nagybánya. Trianon óta egy sincs Magyarországon. *

Bánya- és kohótermékek évi termelésének világotatistikája

Termék	világtermelés		Az 1928. évi termelésben vezetőnek
	1913	1928	
konyhasó	157 millió q	236 millió q	Egy.-Államok és Németország
higany	42.000 q	39.000 q	Olasz- és Spanyolország
nyers petroleum		1994 millió hl	Egy.-Áll., Oroszország, Mexikó
arany	6950 q	6010 q	Délafrika, Egy.-Áll., Kanada
ezüst	70.000 q	75 570 q	Mexikó, Egy.-Áll., Kanada
ólom	11.9 millió q	16 millió q	Egy.-Áll., Mexikó, Ausztrália
horgany	10.0 millió q	12.3 millió q	Egy.-Áll., Belgium, Lengyelország
vörösréz	10.0 millió q	12.2 millió q	Egy.-Áll., Chile, Kongó
aluminium	0.7 millió q	2 millió q	Egy.-Áll., Németország, Norvégia
ón	1.2 millió q	1.4 millió q	Marokkó, Anglia, Holland-India
vasérc	1500 millió q	1550 millió q	Egy.-Áll., Francia-, Svédország, Luxemburg, Németország
barna- és kőszén	13.358 millió q	14.750 millió q	Egy.-Áll., Német-, Angol-, Franciaország

Bányaviasz, kátrányos és gyantás anyagok ásványi keveréke.

Banzai (japán), a m. tizezer évig! (t. i. élen). Űdvkiáltás.

Baobab l. Majomkenyérfa.

Bapaume, francia városka Pas-de-Calais départementban, 2100 l., a világháboruban nagy ütközetek színtere.

Baptisták, főleg Angliában, E.-Amerikában és Németországban elterjedt prot. szekta, mely nevét onnan nyerte, hogy csak a felnőtteket kereszteli meg. Tanításuk mérsékelt kálvinizmus. Hazánkban 1905. lett elismert felekezetté.

Baptisterium (út.-gör.), a m. keresztelő kápolna.

Bar (ang.), a m. kocsmá.

Bar kisk., Baranya vm., mohácsi j., 735 l., ut. Dunaszekcső, posta.

Barabás kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 1445 l., telefon, posta.

Barabás 1. **Abel** (1877—1915), irodalomtörténész. — 2. **Béla** *1855, 1902 óta függetlenségi képviselő, majd képviselőházi elnök, most Aradon ügyvéd, a román szenátus tagja volt. — 3. **Lőránd**, *1884, erdélyi író, hírlapíró és drámaíró. — 4. **Miklós** (1810—1898), festő, legmaradandóbb arcképeinek sora, amelyben a magyar szellemi életnek minden fontosabb alakja szerepel. — 5. **Samu**, *1863, ref. lelkes, kolozsvári esperes, nemzetgy. képviselő.

— 6. **Zoltán**, orvos, a gyerm. gyógy. népegészségügyi vonatk. egyet. m. tan. a bp.-i egyet. **Barabásszeg kisk.**, Zala vm., novai j., 526 l. ut. Nova, posta.

Baracs nagyk., Fejér vm., adonyi j., 2869 l., ut. Dunaföldvár, posta.

Baracs Marcell, *1865, ügyvéd, jogi szakíró, a bpesti ügyvédi kamara elnökhelyettese, a f. v. törv. hat. biz. tagja, orsz. képvis.

Baracska nagyk., Fejér vm., válti j., 2122 l., vasut. telefon, posta.

Barakk, ideiglenes, könnyebb és olcsóbb fajta földszintes épület.

Baralong, angol cirkálóhajó, amely a német U 29. tengeralattjárót 1915. aug. 19. elsüllyesztette és annak uszó legénységét lelőtte.

Baránd nagyk., Bihar vm., sárréti j., 4075 l., vasut. telefon, táviró, posta.

Baranski E. László, *1877, képzőművészeti főisk. tanár, akvarell-festő.

Barány 1. **Gerő** *1878, filozófiai író, h. államtitkár. — 2. **István**, *1905, sportember, gyorsuszbajnok. — 3. **Róbert**, *1876 Bécsben, upsalai egyet. tanár, 1914. Nobel-díj, a fül működésével foglalkozik. — 4. **Sándor**, *1878, országgy. képviselő.

Baranyahidvég kisk., Baranya vm., siklósi j., 413 l., ut. Vajszló, up. Sámód.

Baranyai 1. **Béla**, *1882, orsz. főlevéltárnok, jogtörténeti író. — 2. **Jusztin**, *1882, cisz-

tercita szerzetes, a bp.-i egyet. az egyházjog tanára. — 3. **Zoltán**, * 1888., író, Genfben a Nemzetek Szövetségénél a magyar ügyek intézője. Művei: A francia nyelv és műveltség Magyarországon; A kisebbségi jogok védelme.

Baranyai megszállás, 1918 nov. 4-től 1921 aug. 18., amikor a jugoszláv csapatok kivonultak.

Baranyajenő kisk., Baranya vm., hegyháti j., 788 l., ut. Sásd, posta.

Baranyaszentgyörgy kisk., Baranya vm., hegyháti j., 447 l., ut. és up. Baranyajenő.

Baranya vm., 5100 km², 1910-ben 303.000 l. (Pécs város nélkül). DK-i része Jugoszláviáé. A megmaradt csonka B. területe 3892 km², 240.000 l. Székhelye Pécs.

Barany Lajos, * 1884., a Közp. Sajtóvállalat vezérigazgatója.

Barányimló, bőrkúttal és magas lázzal járó fertőző gyermekbetegség, legtöbbször könnyű lefolyású.

Barát Armin, * 1860., hirlapíró, író és műfordító.

Baráthosi Balogh Benedek, l. Balogh.

Baráti kisk., Hont vm., vámosmikolai j., 460 l., posta, telefon, ut. Vámosmikola.

Baratinszkij, Jevgenij Abrahamovics (1780—1844), a „világáldalom” legtehetségesebb orosz költője Lermontov mellett.

Barátság kisk., Za'la vm., zalaszentgrotói j., 91 l., ut. Kehida-Kustány, up. Kehida.

Baratteria (olasz) a m. család, kül. a tengeri szállításnál a hajó személynöve által elkövetett csásás a szállító kárára.

Barátur kisk., Baranya vm., hegyháti j., 193 l., ut. és up. Magyarhertelend.

Barbac kisk., Sopron vm., csornai j., 1082 l., ut. és up. Csorna.

Barbados, brit-nyugatindiai sziget, 430 km², 156.000 néger l., cukortermelés.

Barbár, így nevezték a görögök az összes nein görög népeket, amely kifejezést a rómaiak is átvették; ma nyers, civilizálatlan embert jelent.

Barbarossa (ol.), a m. vörösszakáll, I. Frigyes császár mellékeve.

Barberini, római hercegi család, amelynek nagyságát VIII. Orbán pápa (1623—44) alapította meg. E család építette a B.-palotát, amely Róma egyik legnagyobb palotája.

Barbey d'Aurevilly, Jules (1808—1889), francia író és kritikus.

Barbi, Alice, * 1861, olasz operanékesnő és költőnő.

Barbier, Jules (1825—1901), francia író, számos színpadi művet írt és több ismertebb operaszöveget, mint: Faust, Romeo és Julia, Sába királynője, Mignon stb.

Barbizoni iskola, francia festők csoportja, akik műterem helyett Barbizoni falu mellett a a fontainebleau erdőben dolgoztak. Tagjai: Corot, Rousseau, Dupré, Millet, Monticelli, Troyon, Daubigny és Diaz.

Barbusse, Henri, * 1874, francia pacifista és kommunista író. Ismert regényei: Pokol, Tűz. Folyóirata a Clarté.

Barcarola (ol.), a m. csónakosdal, hatnyolcados v. háromnegyedes taktusban.

Barcaság, Erdélynek az Olt és Barca folyók mentén elterülő, legtermékenyebb része.

Barcelona, Spanyolország második legnagyobb városa, első kikötője, gyár- és kereskedő városa, a gazdag Catalonia tartomány főhelye a Földközi tenger partján 753.000 l., egyetem.

Barcheit vagy barchet (arab), vastagabb, melegebb pamutszövet, fonalai lágyabb sodratuak. visszája bolyhos. A piké-B. kevésbé bolyhos.

Barcika kisk., Borsod vm., sajtószentpéteri j., 765 l., vasut, ut. és up. Sajókazinc.

Barcs nagyk., Somogy vm., barcsi j., 6141 l., hajóáll., vasut, távíró, telefon, posta.

Barcsai I. Abrahám (1742—1806), a magyar testőrséghez került és a franciás iskola szellemében írt költeményeket szerzett. — 2. **Ákos** (1619—61), erdélyi fejedelem (1658-tól), Kemény János elfogatta és megölette.

Barczay Oszkár (1847—1898), a Tud. Akadémia levéltárosa. Főműve: A heraldika kézikönyve.

Barczy I. István, * 1866. Bp. polgármestere (1906—17), főpolgármester (1917—19), igazságügyminiszter (1920). Műve: Jézus Krisztus evangéliuma. — 2. **István**, * 1882, miniszterelnökségi államtitkár.

Bárd a m. költő, a régi kelta énekesek neve.

Bárd 1. **Imre**, * 1884, ügyvéd, szocialista író, műfordító. — 2. **Miklós**, l. Kozma Ferenc. — 3. **Oszkár**, * 1893, erdélyi drámaíró. Több versköteté is van.

Barócz Arpád, * 1882, festőművész, il'usztrátor.

Bárdos kisk., Vas vm., szombathelyi j., 129 l., ut. Vép, up. Vasszécsény.

Bárdos 1. **Artur**, * 1882. A Renaissance és Belvárosi Színház volt igazgatója, az Uj Szinpad és a Belvárosi Színház megalapítója. Irodalmilag is működik. — 2. **Ferenc**, * 1880. szocialdemokrata képviselő. — 3. **Lajos**, * 1899, a Zeneművészeti Főiskolán az egyházi zene tanára; sok népdalt is írt. — 4. **Remig**, * 1868, pannonhalmi főpát, nyelvész.

Bárdudvarnok nagyk., Somogy v.n., kaposvári j., 1742 l., ut. és up. Bárdibükk.

Baré Emil (családi neve Baracs), * 1870., hegedűművész, a Nemz. Zenede tanára és az Opera első hangversenymestere.

Barège (franc.), gaze-szerű könnyű szövet.

Barét (franc.), ellenző nélküli sapka, a középkorban általános volt, ma egyes nyugati országokban papok, bírák, egyet. tanárok hivatalos viselete.

Bárhely kisk., Zala vm., alsólendvai j., 221 l., ut. és up. Lenti.

Barl, olasz kikötőváros az Adriai-tenger K-i partján, 115.000 l.

Barit (sulypát), ásvány, vegyileg bárium-sulfát, finomra őrlt porával lisztet, cukrot hamisítanak, hogy ezek sulyát növeljék.

Bariton, mélyhangzó férfi énekhang a tenor és basszus közt. Terjedelme A — fisz.

Barium, alkáli földfém. Aranyárga színű, fajsúlya 3,8, Levegőn gyorsan oxidálódik, a vizet hevesen elhontja. Színállapotban nem található, vegyületel, pl. a barit, gyakorlatik.

Barika, egyféle nemű, tehát vagy him- vagy nővirágokból álló fűrészvirágzat (fűz, mogoró, nyír, stb.)

Barika, a Libiai-sivatagtól É-ra fekvő, 600 m. magasságu jensik.

Barika (ujlat), a. m. árboctalan kis hajó.

Barikarola (olasz), a. m. csónakosdal.

Barikaszentelés, virágvasárnap a mise előtt tartéknk.

Barikla, Charles, * 1877, angol fizikus egyet. tan. Röntgen-sugarakkal végzett kutatásaival megnyerte 1917. a Nobel-díjat.

Bar Kochba (héber), a. m. sil'agok fia, aki Iadránus uralkodása alatt (132—5. Kr. u.) ládást szított, de leverték és elesett.

Barlóczy Sándor br. (1857—1925), min. tanácsos, a középiskolai ügyosztály vezetője.

Barlach, Ernst, * 1870, expresszionista, német szobrász és drámaíró.

Barlahida kisk., Zala vm., noval j., 505 l., ut. és up. Nova.

Barlám és Jozafát, indiai eredetű középkori regényes történet; a 16. sz. magyarra is lefordították.

Barlang, természetes földalatti üreg, amelyet legtöbbször a víz vájit ki. Leggyakoribb a könnyen oldódó és törekeny mészkőben. Különösen érdekesek a jég-, cseppk., és gáz-B.-ok.

Barlangi medve, a mai barna medvének ennél jóval nagyobb elődje, mely a f. üviumban a kőkori ősemberrel egyidőben élt.

Barlangi művészet, a magdalenieni korabeli ősember művésze, amelynek emlékei délfrancia- és spanyolországi barlangokban maradtak fenn. Az első Altamira mellett 1879. fedezték fel. A B. kőre és csontra karcolt rajzokon kívül főként nagyobb méretű, barlangfalra festett színes képekből áll.

Barlanglakók (urogloditák), 1. azok a mostani, még inkább kőkori ősembernek, akiknek lakású, illetve menedékhelyű barlangok szolgálnak. — 2. Mindazok az állatok, melyek tulajdonképp vagy kizárólag barlangokban élnek. Ilyen például a vak barlangi göte, pókok, százlábúak, rákok.

Barlangliget, fűrdőhely Szepesbéla város hátrában, 705 m. magasságban. Fölötte, 883 m. magasan van a Béliai cseppkőbarlang bejárata. Trianon óta Csehországkiáé.

Barla-Szabó József, * 1883, az OTI vezető főorvosa.

Bar-le-Duc, északfrancia város, 16.000 l.

Barletta, délolasz kikötőváros az Adriai-tenger mellett, 52.000 l.

Barmen, város Poroszország Rajnai tartományában, a Ruhr-vidéki széntelepek szomszédságában, 188.000 l. Textil-, vegyszeti és egyéb gyárak. Elberfelddel össze van építve.

Bar-Micvah (héber), a. m. a köteleesség fia, a 13. évet betöltött zsidó ifju vallási nagykorúságát és a hozzáfűződő formáságot a (Tör-

vény egy fejezetének fölolvása a zsinagógában) jelenti.

Barna Izó, * 1859., karmester, számos népszínmű és operét komponistája. (Jönnek a huszárok; Casanova stb.)

Bárna kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 902 l., ut. és up. Salgótarján.

Barnabás, ciprusi levita, aki Pál apostollal együtt működött, de aztán nézeteltérések miatt elváltak.

Barnakó, mangánt és oxigént tartalmazó, feketés fémcényű ásvány. Hevítve nagyobb mennyiségű oxigént bocsájt el, ezért oxigén előállítására és különböző ipari folyamatoknál oxidáló szerül alkalmazzzák.

Barnardo, Thomas John (1845—1905), angol orvos, emberbarát, kül. gyermekvédő, aki mintegy 60.000 gyermeket nevelt föl.

Barnaszén, fiatalabb kőszénfajta, széntartalma 55—75%, fűtőértéke 3—6000 kálória, nem koksoszolható. A B. legrosszabb fajtája a lignit.

Barnaul, délszibériai város az Ob mellett, termékeny vidéken, 72.000 l.

Barnavasérc, lmonit, vas-oxigén-hidrogén vegyület, fontos vas-ásvány.

Barnay Lajos (1842—1924) pesi születésű kiváló német színész.

Barnum, Phileas Taylor (1810—91), amerikai circusz tulajdonos, a legmerészebb fajtájú reklám nagymestere.

Báró (kelta), a középkorban az országos méltóságok viselőinek, ma a legalacsonyabb rangú főrangusoknak a címe.

Baroccio, Federigo (1528—1612), urbinói olasz festő.

Baróczy Sándor (1735—1809), nemesi testőr Bécsben, Bessenyei Gy. irói társaságának tagja, nyelvújító. Több műfordítást bocsátott közre.

Baroda, keletindiai város, Bombaytól É-ra, 100.000 l. Textilpar.

Barográf (gör.), olyan légsúlymérő, amely regisztráló készülékkel van felszerelve és önműködően följegyezi a barometert-állást.

Barokk (ol.), a. m. szabálytalan, furcsa.

Barokk-szilus, a késői renaissanceból fejlődött Olaszországban. Végsőig fokozott pátosz, hatalmas arányú térhatás, nyugtalan mozgalmasság, meglepően ható merész világítási kontrasztok és a festőség túlzott keresése.

Barometer (gör.), a. m. légsúlymérő. Kétféle B.-t különböztetünk meg: a higanys B.-t és az aneroidot vagy rugós B.-t. Mindkettő a levegőoszlop súlyát méri, amely felületére nehezedik. Az első higannyal töltött görbe üvegcső, amelynek beforrasztott ágában légürés tér van a higany fölött, míg a nyílt ágban a légköri levegő reánehézedik a higany felületére.

A rugós B. egy légritkított dobozt borító rugalmas lemez, amelyhez mutató van erősítve.

Baron Jónás, (1845—1911), orvos, sebész, bp. egy. m. tanár, az izr. kórház főorvosa.

Baronet, angol nemesi cím, amelynek rangja a fő- és köznemesség közt van.

Baross I. Gábor (1848—1892), magyar államférfi. 1875. szabadelvűpárti képviselő, 1883.

közelkedésügyi államtitkár, 1886. miniszter. Mi-

nisztersege alatt a vasutak államosítására és kiépítésére törekedett. 1889. tárcája körébe került az ipar és kereskedelemügy is. Az előbbi szubvenciával, az utóbbi vasuti kedvezményekkel támogatta. — 2. **Gyula**, * 1876, középiskolai igazgató, irodalomtörténész. — 3. **János**, (1875–1926), ügyvéd, képviselő, agrárpolitikus. — 4. **József**, * 1881., Nógrád és Hont egyesített vm. alispánja.

Baross-kikötő, a fiumei kikötő egyik része, 1924 jan. óta jugoszláviáé.

Baross-Szövetség, 1920. alakult kereskedelmi egyesülés, mint a keresztény kereskedők és iparosok szervezete.

Baróti Lajos, * 1856, nyug. főreálisk. tanár, történetíró. Adtolg. a Szalay-féle Magyarorsz. történetét; Petőfi-relikviákat adott ki.

Baróti Szabó Dávid (1739–1819), előbb jezsuita, majd világi pap. Az u. n. deákos iskola híve. (Uj mértékre vett külön versek, 1777, stb.)

Barranquilla, kolumbiai kikötőváros a Magdalena-folyó deltájánál, 65,000 l.

Barras, P. F. J. Nicolas, gróf (1755–1829), francia politikus. 1789. a nemzetgyűlés tagja volt és Robespierre megbuktatásában nagy része volt. Napoleon első házasságát ő közvetítette a pályafutásában is ő segítette, de Napoleon 1799. megbuktatta.

Barrel, hordó, angol ür- és súlymérték. 1 B. sör = 163.5 l., 1 B. buzaszisz = 89 kg., 1 B. beszótt hús = 200 angol font.

Barrés, Maurice (1862–1923), francia író és politikus, a modern fr. irodalom egyik legfényesebb stilisztája, 1889–92., képviselő nacionalista progr.

Barrie, Sir James Matthew, * 1860, skót dráma- és regényíró.

Barrière (franc.) a. m. sorompó, akadály.

Barrikád (franc.), a. m. torlasz; uccáknak védelmi célból való elzárása kövekkel, butorokkal, hordókkal stb. Kivált a francia forradalmakban volt nagy szerepük a B.-oknak.

Barrister (angol), a. m. a bíróság előtt tárgyaló ügyvéd.

Barrow-szoros, tengerszoros E.-Amerika sarkvidékén 1919. Parry fedezte föl.

Barsony, olyan selyem-, gyapju- vagy pamut-szövet, amelybe bolyhokat alkotó fonalak vannak beszőve.

Barsony I. Dóra, operaénekesnő, a m. kir. Operaház tagja. — 2. **István**, (1855–1928), író. Visszatérő témája a természet és a vadászélet. Művei: Erdőn-mezőn, Vadász történetek, A király-útrig, Szelek útján, Magyar földön stb. A »Budap. Közlöny« hivatalos lap szerkesztője. — 3. **János** (1860–1926) szülész, nőorvos, bp. egyet. tan. **Barsonyos kisk.**, Veszprém vm., zirci j., 1142 l., ut. Magyarszombathely, posta.

Bars vm., 2724 km², 178.000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Barsortiment (ném.-franc.), nagybani könyvkereskedés, amely a beszerzett kiadványokat a könyvkereskedőknek saját számlájára adja tovább.

Bartha I. Ernő, * 1878, fészművész. — 2.

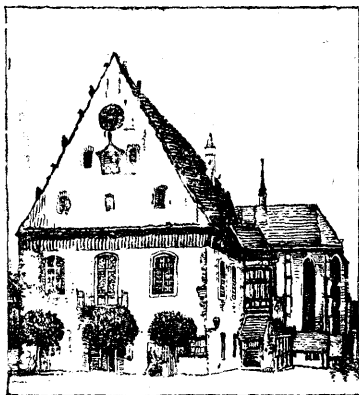
Lajos, * 1871, író. Munkái: **Parasztok**, **Tavaszi mámor**, **Szerelmem**, **Zsuzsi**, **Orvény** (színművek), **Egyszerű szívek**, **Az ige terjedése**, **Az élet arca**, **Elsüllyedt világ**, **Kezdetben vala az ige** (elbeszélések). — 3. **Sándor**, * 1897, író. Első versei a Mában jelennek meg. Művei: **Vörös zászló** (versek), **Igen** (dráma) stb.

Bartalis János, * 1893, erdélyi költő.
Bartalus István (1821–1899), zongoravirtuóz, zenetanár és zeneíró. Nyolc kötetnyi népdalt gyűjtőt és adott ki.

Bartel, Kazimir, * 1882, lengyel politikus, lemebergi műegyetemi tanár, 1919–20. vasuti miniszter; 1926, 1928–9., majd 1929. dec. 22. óta újból miniszterelnök. **B.** Pilsudski híve.

Bartels, Adolf, * 1862, német író és kritikus. Regényeiben a történelmi és a tájleíró elem keveredik.

Bártfa, város Sáros vm., 6578 l., híres muzeummal (régí városháza). **B.** gyógyfürdő, va-

Bártfa: a városháza

sas és szénasavassal, Trianon óta Csehszlovákiáé Bardyov néven.

Bartia I. **Gábor**, sebész, bp.-i egyet. m. tan. — 2. **Miklós** (1848–1905), író és újságíró, 1873 óta függetlenségi képv. A Magyarország c. napilap vezércikkírója. Művei: **Hangulatok**, **Kazár földön stb.** Szobra a bpesti Városligetben.

Barthélemy Saint-Hilaire, Jules (1805–1895), francia tudós és politikus, 1880–81. külügymin., főként a görög és indiai irodalommal fogl.

Bartholdi, Fr. August, (1834–1904) francia szobrász, legismertebb műve a newyorki kikötő óriási ércszobra, a Szabadság.

Bartholomé, Albert (1848–1928), francia szobrász, legismertebb műve a Monument aux morts, a párizsi Père Lachaise temetőben.

Barthos I. Andor * 1865, ny. államtitk., képviselő. A műegyetemen a vasuti jog magán-

tanára. Több szakkönyvet és regényt írt. — 2. **Tivadar**, * 1871, ny. h. államtitkár, író, felsőházi pótag.

Barthou, Jean Louis, * 1862, francia államfő és író, 1913. min. elnök, 1921. hadügy-, majd igazságügyminiszter s 1922–26. a jóváételtel bizottság elnöke és ismételten igazságügymin. Művei: **Mirabeau**; **Lamarine** stb.

Bartók I. Béla, * 1881, zeneszerző és zene-folklorista, a Zeneművészeti Főiskolán a zongorafőtanszak tanára. Szerzeményei: A kékszakállu herceg vára c. opera, A fából faragott királyfi c. táncjáték, A csodálatos mandarin c. némajáték, rapszódia zenekarra és zongorára, zenekari- és zongoradarabok, elégiák, burleszkek, siratóénekek, népdalátírások, 5 dal Ady Endre verseire, magyar és szlovák népdalkórusok. A zenefolklore körébe vágó munkái: A magyar népdal; Volksmusik der Rumänen von Maramures. — 2. **György**, * 1882, filozófiai író, a szegedi egyet. a filozófia ny. r. tanára, Windelband, Lask és Böhm tanítványa s főleg ez utóbbi volt rá nagy befolyással. Írt értékelmeleti és etikai tanulmányokat és egy Kantrói szülői könyvet. — 3. **Lajos** (1851–1902), költő. Művei lírai költemények (Kárpáti emlékek. Téli regék, Hattyudalok stb.), vigjátékok (A legszebb), történeti drámák (Thurán Anna, Erzsébet királyné stb.). — 4. **Tibor**, * 1901, sport-hírlapíró.

Bartóky József (1865–1928), nyug. földműv. államtitkár. Közigazgatási író és novellista (Magyar fabulák; Szivárvány; Piros rózsák stb.).

Bartolommeo, Fra (tulajdonképpen Baccio della Porta), (1472–1517) firenzei szerzetes és festő.

Bartonék, I. Emma, * 1894, történész, a M. Nemz. Muz. könyvtári tisztv. — 2. **Géza**, (1854–1930), fizikus, a bp.-i Eötvös-koll. igazgatója.

Bartos I. Gyula, * 1872, színész, a Nemzeti Színház tagja. — 2. **János**, * 1885, a ker. szoc. párt titkára s a szlovák Krestán szerk., több ízben volt és most is országgy. képvis.

Bartsch, I. Adam (1757–1821), bécsi rézmetsző, igen fontos 21 kötetes Peintre-graveur c. lexicális műve. — 2. **Rudolf Hans**, * 1873, osztrák regényíró, regényeinek színtere kül. Stájerország.

Bartucz Lajos, * 1885, antropológus, egyet. m. tanár. Sok ásatást vezetett. Számos szakműve jelent meg.

Bartzaivalvi Szabó Dávid (1782–1875), író és nyelvújító. Újításai gyakran merészek voltak, mégis sok szava maig is megmaradt.

Baruch, Jeremiás próféta tanítványa, könyve apokrif.

Barzilai, Salvatore, * 1865, trieszti olasz pol. és publ., az irredenta mozgalom vezére, 1915–19 a háborus kormány tagja.

Barzini, Luigi, * 1880, olasz hírlapíró, az orosz-japán háborúról írt tudósításai tették híressé. A világháború óta Amerikában olasz lapot szerkeszt. (Il Corriere d'America). Műve: **Pekingről Párizsig** automobilon.

Bárszing, vastag, izmosfalú cső a száj és gyomor között; a táplálék a nyelésnél a B.-on át jut a gyomorba. Embernél kb. 25 cm. hosszú.

Basa, a török pasa (I. o.) megmagyarosítása. **Basal** kisk., Somogy vm., szigetvári j., 191 l., ut. Szigetvár, vp. Somogyapáti.

Basch I. Árpád, * 1873, festő, grafikus és iparművész, angol és francia lapokba dolgozott. Legnagyobb festménye a háború alatt készült triptichonja: A Kárpátok védői. 1925. gyűjt. kiállítása volt a Nemz. Szalonban. — 2. **Gyula** (1851–1928), építész és festőművész. Pályája elején építészettel, a nyolcvanas évek-től csak festéssel foglalkozott. — 3. **Imre**, * 1863, bp.-i közkórházi főorvos, főként dermatológiával fogl. — 4. **Victor**, * 1863, Budapestben, Párizsban nevelkedett, a Sorbonne-on a művészettörténet tanára, pacifista, az emberi jogok ligájának alelnöke.

Baseball (ang.), É.-Amerika nemzeti labdarúgójátéka. **Basedow-kór**, a pajzsmirigy elválasztási zavarával folytatn keletkező betegség. Tünetei gyors érverés, izgatottság, a szemek kidüllednek stb. **Basel**, svájci város a Rajna mellett, 140.000 l. Egyeteme 1465-ből való, muzeuma, ipara és kereskedelme is nevezetes. **B.-Stadt** külön félkantont alakít. **B.-Land** félkantont, 427 km², 82.000 l.

Basi-bozuk, török szabadsapatok, amelyek csekély katonai értékűről és nagy pusztításokról váltak ismertekké.

Basilides Mária, * 1888., mezzoszoprán énekesnő, az Operaház tagja. **Basilius Magnus** (Nagy Szt. Vazul), 329–379), kappadóciai érsek, egyházatyja, a keleti szerzetesség megalapítója.

Baskircsev, Maria (1860–1884), orosz festőnő, halála után megj. naplója (magy. is) és levelei nagy feltűnést keltettek.

Baskirok, török néptörzs az Ural és Bjelaja folyók vidékén. Számuk kb. 1.800.000. akik 1922 óta a **Bask'ir szovjetköztársaságban** élnek (155.000 km², 2.741.000 l.).

Baskó kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 621 l., ut. Erdőbénye, vp. Boldogkőváralja.

Baslik (török) a m. főveg. csuklya, a háboruban híleg elleni védelmiül használták.

Basó Mátyas, 16. sz.-beli rablólovag, tetteit Tinódi énekelte meg.

Basrelief I. Relief.

Bassermann, Albert, * 1867, nevezetes német színész.

Bassin (franc.) a m. medence, rendszerint vaslemezről, téglafából, betonból v. vasbetonból.

Basszora I. Baszra. **Basszus** (ol.: basso, a m. mély), zeneművek legmélyebb szólama, amelyen az akkord épül. Férfihangban a legmélyebb, F-től f'-ig terjed.

Basta (ol.) a m. elég! **Basta György** (1550–1607), Rudolf király olasz hadvezére, akit ő küldött Erdélybe. Ezt Mihály vajdával együtt kormányozta, majd

1601. Mihályt megöletvén, egyedül. Kegyetlensége miatt több lázadás volt ellene, míg végül Bocskay Istvánnak sikerült őt 1604. ki-
szorítani.

Bastian, Adolf (1826–1905), német utazó és etnografus.

Bastiat, Frédéric (1801–50), francia közgazdasági író, a szabad kereskedelem egyik legelkeszebb harcosa.

Bastien-Lepage, Jules (1848–1884), francia festő, plein-air ujdonságával döntően hatott a modern festészet alakulására.

Bastille, Államfogház volt Párizsban, 1370–83. épült, 1789. júl. 14. a franc. forradalom kitörésekor lerombolták. Ennek évfordulója nemzeti ünnep. A B. helyén 1840. művészi oszlopot emeltek.

Bástya, a várfal kiszögellő része.

Basuto, 1. délafrikai ország angol fennhatóság alatt, 30.000 km², 500.000 l. — 2. A besuanokhoz tartozó néptörzs neve.

Baszok, ismeretlen eredetű nép a Ny-i líreusokban, Spanyol- és Franciaország határán, kb. $\frac{3}{4}$ millió. Nyelvük az egyetlen élő Ny-európai nem indogermán nyelv.

Baszra vagy Basszora, város Irakban, a Sat-el-Arab folyó mellett, 50.000 l.

Baszard (franc.), a m. korcs, törvénytelen gyermekek; a biológiában két különböző faj kereszteződéséből származó egyén, pl. a ló és szamár B.-ja az öszvér. B.-oknak nevezik az emberfajták kereszteződéseit is, pl. a fehér és néger B.-ja a mulatt, fehér és indián B.-ja a meszít.

Bata, Tomas, * 1876, cseh cipőgyáros, pénz gyárában 12.000 munkás naponta 75.000 pár cipőt állít elő.

Bata nagyk., Tolna vm., központi j., 3738 l., vasut, távíró, posta.

Bataapáti nagyk., Tolna vm., völgyeségi j., 1108 l. ut. Mórág, posta.

Bataille, Henry (1872–1922), francia költő és drámaíró, darabjaiból Bp.-en előadták: A balga szűz, A bovány stb.

Bataillon (franc.), a m. zászlóalj.

Batászek nagyk., Tolna vm., 7500 l., vasuti csomópont.

Batáta, Közép-Amerikából származó növény, gumója értékes táplálék.

Batavia, 1. a Rajna torkolatvidékének, a germán batáv törzs hazájának régi neve. — 2. Holland-India fővárosa és legnagyobb kikötője Jáva-sziget E-i partján, 254.000 l. Ipara és kereskedelme jelentős.

Báté kisk., Somogy vm., kaposvári j., 631 l., vasut, távíró, posta, telefon.

Bath, város DNY.-Angliában, papírgyár, gyógyfürdő, 69.000 l.

Bátory 1. **Boldizsár** (1532–1595), orsz. főkapitány, B. Zsigmond ellenfele, miért is ez utóbbi kivégeztette. — 2. **Endre**, (1566–1599), bíboros, erdélyi fejedelem. Uralkodásának első évében Mihály vajda legyőzte és megölette. — 3. **Erzsébet** (1560–1614), Nádasdy Ferenc főisp. felesége, akiről az a hagyomány, hogy szépsége megőrzésére megölt fia-

tal leányok vérében fürdött. Pórének iratai szerint szadista hajlamból fiatal leányokat ki-
noztatott és ebben gyönyörködött. Saját várában töltendő életöngyitani fogságra ítélték és örültek halt meg. — 4. **Gábor** (1589–1613), B. István király unokaöccse, akit 1608. választottak erdélyi fejedelemmé, azonban le-
dés életmódja miatt elűzték és végül meggyilkolták. — 5. **István** (1533–86), 1571 óta erdélyi fejedelem és 1575 óta lengyel király. Sikeresen harcolt az oroszok ellen. — 6. **István**, 1519. nádor lett, sikkasztás miatt el-
mozdi ottak 1525., de már a következő évben visszanyerte azt. 1530. halt meg. — 7. **Kristóf**, (1530–1581), 1576 óta erdélyi fejedelem volt. — 8. **Zsigmond** (1572–1613), Kristóf fia, erdélyi fejedelem 1581 óta, Rudolffal szövetségbe, Szinán nagyvezért Gyur-
gyevónál 1595. megverte. 1599. elhagyta Erdélyt, Csehországba vonult vissza és ott is halt meg.

Bath-rend, angol lovagrend, amelyet 1399 IV. Henrik alapított.

Bathseba, Uriás, majd ennek eleste után Dávid király felesége, Salamon király anyja.

Báthy László, * 1861, prépositanonok, felsőházi tag.

Báthy Gusztáv. Egy kábelierakó hajó az óceán fenekéről kocsonyás-nyálkás anyagot hozott felszínre, Huxley 1857. ebben vélte megtalálni az ősprótoplazmát, de később kimutatták, hogy a tenger vizéből kicsapódott szénasavas mész.

Batikolás, Jávából eredő kelmeszinezés, amelynél a színezetlenül hagyandó részeket viasz-
szal fedik be.

Batizt (B.-gyolcs), sűrű szövetű pamut- v. lenvászon, a közönséges vászonnál finomabb fonalakból.

Batitz Gyula, * 1878, a II. nemzetgyűlésen a bp. l. vál-ker. szocialista képviselője.

Bátky Zsigmond, * 1874, földrajzi író, a Nemz. Muz. néprajzi osztályának igazgatója. Megírta Magyarország néprajzát.

Bátmonostor nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 2377 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Bátor kisk., Heves vm., pétervásári j., 820 l., ut. Eger, posta.

Batrachomomachia (gör.), a m. Békaegér-harc, Homerosnak tulajdonított vig eposz, az Ilias paródiaja.

Batsányi János (1763–1845), költő és esz-
tétikus. A Martinovics-pörben őt is elítél-
ték. 1809. része volt Napoleon proklamációjának fordításában, ezért menekülnie kellett 1814-ig Párizsban élt, onna. az osztrák se-
reggel hazahozták s Linzben internálták. Fe-
lesége Baumberg Gabriella bécsi költőnő.

Battenberg Sándor (1857–93), 1879. bolgár fejedelemmé választották, a szerbeket 1883. Szlivnicánál legyőzte, lemondott, az az osztrák hadseregbe lépett és mint grác dandárparancsnok halt meg.

Batteria (franc.) 2. m. út; galvánclem v. akkumulátor-telep.

Batthyány 1. **Ejemér** gróf, * 1847, a Lo-

varegylet elnöke, felsőházi tag. — 2. **Ervih gróf**, * 1877, ideális anarchista író, Angliában él. — 3. **Gyula gróf**, * 1888, festőművész és grafikus. — 4. **Lajos gróf** (1806–49 okt. 6.), az első magyar miniszterelnök. A szabadságharc előtt az ellenzék vezére volt a főrendiházban, előbb Széchenyi, utóbb Kossuth buzgó híve lett. 1848. ő alakította meg az első felelős magyar miniszterelnök. Alkotmányos és dinasztiai politikát folytatott lemondásáig (1848 szept. 11.). A szabadságharc leveretése után az osztr. hadbírótság fűbe lövette. — 5. **Lajos gróf**, * 1860, felsőházi tag. — 6. **László gróf**, * 1870, orvosi oklevelet szerzett és Kőpcsényben modern be rendezésű, ingyenes kórházat alapított. — 7. **Tivadar gróf**, * 1859., 1892 óta képviselő, eleinte szabadelpvűpárti, 1905 óta a független ségi párt tagja. Az októberi forradalomban a Károlyi-kormány belügyminisztere. A proletárdiktatura alatt Bécsben részt vett az ellenforradalmi szervezkedésben, azóta a függetlenségi és 48-as párt elnöke. — 8. **Zsigmond gróf**, * 1856, felsőházi tag.

Bathyány-hódex, prot. egyházi énekgyűjtemény a XVI. sz. közepéről. A gyulafehérvári Bathyányban fedezték föl.

Bathyány-Strattmann László herceg, * 1870, felsőházi tag.

Batonya nagyk., Csanád vármegyében, a B-i járás székhelye, 13,632 l., vasút, posta, távíró, telefon.

Batfuta (ol.), 1. zenei műszó: taktusütés; 2. B. a. m. taktusban. 2. Vivásban a. m. csel. ütés.

Batu, mongol kán, Dzsingisz kán unokája, aki a muhi csatában legyőzte és utána elpusztította Magyarországot. Oktai nagykán halálának hírére tért haza, ahol 1256. halt meg.

Batum, az Adsaria autonóm terület kikötővárosa, kikötő a Fekete-tenger K-i sarkában, 45,000 l. Baku naftaforrásaival csövezeték köti össze.

Bátya nagyk., Pest vm., kalocsai j., 3659 l., ut. Kalocsa, posta.

Batyk kisk., Zala vm., zalaszántgróti j., 1007 l., ut. és up. Zalabér.

Batzen, régi délnémet és svájci ezüstpénz, 20–25 fillér.

Baucis l. Philemon.

Baudelaire, Charles (1821–1867), a modern európai líra megindítója. Egyetlen verskötete: Les Fleurs du Mal. Írt még prózai költeményeket, esztétikai tanulmányokat stb.

Bauer, 1. **Bruno** (1809–1882), radikális prot. teológus. — 2. **Gustav**, * 1870, német szocialista politikus, 1918. munkaügyi miniszter, 1919–20. kancellár, 1921–2. pénzügyminiszter és helyettes kancellár, 1925. a Barma-ügy miatt kizárták a pártból, de később rehabilitálták. — 3. **Lajos**, * 1868, gyermekorvos, bp.-i egyet. m. tanár. — 4. **Max**, * 1869, német tüzervezéres, 1920. a Kapp-puccs részese, ezért külföldre menekült, de azóta amnesztiát kapott és hazatért. — 5. **Mihály**,

* 1874, matematikus, a bp.-i műegyet. c. rk. tanára. Algebrával és számelmélettel fogl. — 6. **Otto**, * 1882, osztrák szocialista pol., az első köztársasági kormány külügyminisztere. Nevezetesebb művei az osztrák forradalomról, a nemzetiségi és az agrárkérdésről.

Bauhaus, 1926 óta Hochschule für Bau und Gestaltung, Dessauban, művészeti és építészeti főiskola a legújabb törekvés szellemében. Igazgatója 1928-ig Gropius, azóta H. Meyer. **Baumann**, Emile, * 1868, katolikus irányú francia regényíró.

Baumbach, Rudolf (1841–1905), német költő.

Baumé, Antoine (1728–1804), francia vegyész, ismert a róla elnevezett sűrűségmérőről.

Baumé-fokok, folyadékok sűrűségét jelölő fok-skála.

Baumgarten 1. **Ferenc** (1880–1927), magyar és német író, kiválóbb tanulmányai: a C. F. Meyer német íróról és Reinhardt klasszikus szindarbeladásáról szóló; hátrahagyott anyagból lett a magyar irodalmat előmozdító **B.** alapítvány (l. o.). — 2. **Káldor** (1850–1914), kiváló kriminalista. — 3. **Zárdor** (1853–1913), hitelügysz, ítéletlábi tanácselnök volt. — 4. **Nándor**, * 1875, ügyvéd, a Jogállam c. folyóirat szerkesztője, nyug. közigazgatási bíró, a keresk. és váltóüg. bp.-i egyet. rk. tanára.

Baumgarten-alapítvány, Baumgarten Ferenc (l. o.) végrendeletileg értékes pesti házából létesített alap, amelyből évente 8–10 magyar író támogatnak.

Baumgartner, Alexander (1841–1910), kat. író, jezuita. Főműve: Geschichte der Weltliteratur.

Baumhorn Lipót, * 1862, építész, főleg sok zsidó templomot épített.

Baur, Ferd. Christian (1792–1860), prot. teológus, a tübingeni iskola alapítója, amely szerint a kereszténységet Krisztus alapította, de Pál tette egyetemes vallássá, az Újtestamentum pedig a Pál és Péter irányú szent egymástól különböző propagandáikat gyűjteménye.

Bauxit, alumíniumot tartalmazó ásvány. Főlelőhelyei: Franciaország, Krajna, Kanada. A magyarországi B.-ot külföldön dolgozzák fel.

Bax, Arnold, * 1883, angol zeneszerző, zenekari műveket írt.

Bayrum, alkoholos hajmosószer.

Bayard, Pierre du Terrail (1476–1524), francia hadvezér, a »félelem és gáncs nélküli lovag«, aki az V. Károly elleni hadjáratokban tüntette ki magát.

Bayer József (1851–1919), tanár, drámatörténeti író. Főművei: A nemzeti játékszín története és A magyar drámairodalom története.

Bayle, Pierre (1647–1706), francia szkeptikus filozófus. Főműve: Dictionnaire historique et critique.

Bayonne, francia atlanti-óceáni kikötőváros, a spanyol határ mellett, 28,000 l.

Bayreuth, bajor város a Vörös Majna mellett 35,000 l., Wagner ünnepi színház.

Bayros, Franz, marquis (1866—1923), német festő és erotikus grafikus.

Báza kisk., Zala vm., letenyei j., 252 l., ut. Letenye, up. Borsfa.

Bazaine, François Achille (1811—88), francia tábornagy, kitünt a krími háborúban és Mexikóban a francia haderő parancsnoka volt. A német-francia háborúban több véres csata után Metz várába szorult, amelyet föladott. Ezért a haditörvényszék halálra ítélte, de ezt fogságra változtatták. Fogságából Spanyolországba szökött és ott halt meg.

Bazalt, vulkánikus eredetű, feketeszínű, összetett kristályos kőzet; keménysége miatt uccaburkolásra használják.

Bazár (perzsa) a. m. vásár, vásártér; nyugaton: áruház, ház amelyben sok üzlet van, árueladás jótékonycélra (jótékonyági B.). Keleten széles uccát vagy terelet jelent, ahol üzlet élet folyik. Nyugaton B. átjáró udvarral bíró ház, amelynek udvarában üzletek vannak.

Bazilika, hosszukás, négyoszpú csarnoképület, amely vásárcsarnokul és törvényszékkül szolgált az antik római városokban. Az éledő kereszténység a B.-t némi változtatással felhasználta templomul.

Baziliskusz, mesebeli mérges kigyó, amely pusztá nézésével képes gyilkolni. Erre való emlékezőssel neveztek el egyes afrikai gyíkfajokat B.-oknak.

Bazin, René, * 1853, francia író, szigorú erkölcsi fölfogású paraszt- és családi regényeket írt.

Bázis (gör.) a. m. alapzat, oszlop talapzata; háromszög alapvonalú; kémiában l. Bázisok.

Bázisok (lugok), mindazok a vegyületek, amelyek savakkal sókat képeznek.

Bazita kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 398 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Bazsi kisk., Zala vm., sümegi j., 931 l., ut. és up. Sümeg.

Beaconsfield lord, Benjamin Disraeli (1804—81), konzervatív angol államférfi és író. Zsidónak született, de fiatalon lett anglikán. Háromszor volt miniszterelnök, imperialista külpolitikát folytatott, a tömegek konzervativizmusában hitt és ezért kiterjesztette a politikákat.

Beardsley, Aubrey Vincent (1872—1898), kiváló angol grafikus.

Beárn, régi hercegség Délfranciaországban, 1600. oltadt Franciaországba.

Beata (lat.) a. m. boldog.

Beatifikáció (lat.) a. m. boldoggáavatás, a szenttéavatás megelőzője.

Beati possidentes (lat.) a. m. a boldog birtokosok.

Beatrice, egyébként ismeretlen nevű nő, akit Dante szeretett és megénekelte.

Beatrix (1457—1508), Mátyas király második felesége, I. Ferdinánd nápolyi király leánya, 1746. ment férjhez. Minthogy Mátyas halála után Ulászló nem vette el, Nápolyba tért vissza és ott halt meg.

Beatty, David Charles, * 1871, angol tengeragy, 1916. a skagerraki csatában a cirkáló hajóraj parancsnoka, 1919-ig a flotta főparancsnoka, azóta az admiráliság első lordja.

Beatus ille (lat.) a. m. boldog az (idézet Horatiusból).

Beaufort-skála, a hajózásnál a szélerősség mérésére szolgáló skála.

Beauharnais, I. Alexandre de (1760—94), francia tábornok, feleségül vette Josephine (l. o.) Tascher de la Pagerie-t, Napoleon későbbi feleségét. A forradalomban 1792. tábornok lett és a vérdapon halt meg. — 2. Eugène de B. (1781—1824), az előbbi fia, Napoleon mostoha fia, Itália királya és Napoleon egyik leghűbb embere volt. Több ütközetben kitüntette magát, egyebek közt a görői ütközetben.

Beaumarchais, Pierre Auguste (1732—1799), francia író. Főműve az arisztokráciát gunyoló két vigjátéka: a Sevillai borbély és Figaro házassága.

Beauté (franc.) a. m. szépség.

Beaverbrook, Lord (William Maxwell Aitken), * 1879, angol politikus, több angol napilap tulajdonosa, nagy része volt Asquith bukásában és Lloyd George kormányrajutásában (1916). Művei közül nagy feltűnést keltenek: Politicians and the Press és Politicians and the War (1928).

Béb kisk., Veszprém vm., pápai j., 475 l., ut. Ugod, up. Csót.

Bebalzamozás, a hulla lágyrészeinek átjárása rotadást gátló anyagokkal. Ma úgy végzik, hogy a véregekbe szublimátot adnak vagy arzén-karból-glicerinn keveréket stb. fecskendeznek be.

Bebel, August Ferdinand (1840—1913), szocialista politikus. Esztergályos volt, 1871. óta a birodalmi gyűlés tagja haláláig. Munkái: Die Frau und der Socialismus (magy. is), emlékiratai: Aus meinem Leben (magy. is), stb.

Bebesi István, * 1884, tanár, nyelvész és szépirodalmi író.

Béc kisk., Zala vm., letenyei j., 640 l., ut. és up. Letenye.

Beccaria, Cesare, marchese (1735—1794), olasz büntetőjogi író. Főműve: A bünteselekményekről és büntetésekről (magy. is).

Becefa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 254 l., ut. Szigetvár, up. Nagypeterd.

Becher, R. Johannes, * 1891, német lírikus, a radikális politika és pacifizmus költője.

Bechstein, Karl (1826—1900), világhírű berlini zongoragyáros.

Beckiképezés, közjogunk szerint a végrehajtó hatalom által tett intézkedésnek tudomásulvevő törvénybeiktatása (igy pl. külállammal v. magánosokkal kötött szerződés jóváhagyása) v. oly törvény hozatala, amely történelmi esemény v. egyéniség emlékét örökíti meg.

Beck I. Lajos (madarasi), * 1874, regényeket és birtokpolitikai tanulmányokat írt, 1905. függ. képv., 1917. igazságügyi államtitkár, 1918. a Károlyi-kormány alatt az Osztrák-Ma-

gyar Iank kormánybiztos, 1922. nemzetgy. képviselő pártonkívüli programmal. — 2. **Max Wladimir**, báró, * 1854, 1906—8. osztrák miniszterelnök. 1915. az osztr. áll. főszámvévőszék elnöke. — 3. **Ödön Fülöp**, * 1873, szobrász, érem- és plakettművész. — Korán elhunyt öccse, 4. **Fémes-B. Vilmos** (1835—1918), szintén az érem és plakett terén működött — 5. **Soma**, * 1872, orvos, pécsi egyet. tanár, bőr- és nemibetegségekkel fogl. — 6. **Vilmos** (1868—1925), operaezenes, 1892—1903. a bp.-i Operaház baritonistája. Megh. Amerikában.

Becker, 1. **Fülöp Ágost**, * 1862, nyelvész, a bp.-i egyet. a fr. filológia tanára volt, most a lipcsei egyetemen ad elő. — 2. **Johannes**, * 1891, forradalmi irányú német költő. — 3. **Karl Heinrich**, * 18, 6. orientálista, 1921—30. porosz közoktatásügyi miniszter. — 4. **Nikolaus** (1800—45), német költő, a franciaellenes Rheinlied (Sie sollen ihn nicht haben) szerzője.

Becket, Thomas (1118—1170), canterbury-i érsek, az egyház védelmében összeütközésbe került II. Henrik angol királlyal, akinek hívei B.-t meggyilkolták, 1172. szentté avatták.

Beckmann, Max, * 1882, posztimpresszionista német festő és rézkarcoló.

Beckmesser, Sixtus, nürnbergi mesterdalnok, R. Wagner Meistersinger-jében a filizterség megtestesülése.

Beccue, Henry (1837—1899), fr. naturalista drámaíró.

Beccuer, Gustavo Adolfo (1836—1870), spanyol lírikus költő.

Bequerel, Henry (1852—1908), francia fizikus, felfedezte (1896) az urán-sókon mutató sugárzást, az u. n. B.-sugarakat. 1903. Nobel-díj.

Bécs (Wien), 1918-ig az osztrák császárság, azóta az Osztrák Köztársaság fővárosa. 1,866,000 l. B. földrajzi helyzete igen kedvező. Egyeteme világhírű. Sokoldalú iparát a sziléziai szénvédek elszakítása válságba sodorta, de kereskedelme a politikai összeomlás után is megtartotta a régi helyzetét. Világhírű gót székesegyházzal (Szent István templom megsz. kimagasló tornyával), a parlament palotájával és a Hofburg nevű császári palotával. Világhírű a Kunsthistorisches és Naturhistorisches Hofmuseum, a Liechtenstein Galerie nevű képtára. Európa egy nagyvárosának sincs annyi nyilvános parkja, mint Bécsnek. A római időkben B. Vindobona volt, 1529. és 1683. a törökök ostromolták, 1814. B.-i kongresszus (l. o.). 1873. vilákiállítás.

Becselyi kisk., Zala vm., letenyei j., 1402 l., ut. Letenye, posta.

Becsey Antal, * 1871, mérnök. Várososatornázások. Közgazdasági és várospol. cikkek.

Bécsi béke, 1606. Bocskay kötötte Rudolf császárral. A B. biztosította az alkotmányos kormányzást, a protestánsok vallásszabadságát és Erdély különállását.

Bécsi képes krónika (vagy szerzőjéről Márk

Bécs: Szt. István templom

krónikája), 1358-ból való munka a magyarok történetéről Károly Róbert kirág.

Bécsi kongresszus (1814 okt. 1.—1815 jun. 15.), amikor Napoleon legyőzése után az európai hatalmak igyekeztek helyreállítani a régi rendet. A B. egyik következménye volt a szent szövetség.

Bécsi légő, mintegy 100 bécsi egyetemi polgárból alakult csapat, amely az 1848 okt.-i bécsi forradalom leverése után Bem erdélyi seregéhez volt beosztva.

Bécsi Magyar Ujság, a bécsi magyar emigránsok lapja, 1920—23.

Bécsi porcellán. A bécsi p.-gyár 1718—1861. állott fenn. Eleinte rokokó, később XVI. Lajos stílusú porcellánokat gyártott, a 18. sz. végé felé a sèvres-i gyár hatása érezhető.

Becske kisk., Nógrád vm., sziráki j., 1001 l., vasut, táviró, posta.

Becskeháza kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 211 l., ut. Tornanádaska, up. Hidvégardó.

Becsülés, valamely dolog, jog v. munka pénzbeli értékének megállapítása. Birói végrehajtási eljárásban az ingók B.-ét a végrehajtó v. a becsüs végzi, ingatlanok árverése esetében a B. helyett a kiküldött árter az adó alapján állapítja meg.

Becsuanák, délafrikai bantu-néger törzs.

Bécsúj hely (Wienerneustadt) gyárváros Alsó-Ausztriában, 37,000 l. 1671. itt fejezték le Zrínyi Pétert és társait. 1701. itt volt fogadásban II. Rákóczi Ferenc, Katonai akadémia.

Bécsületbírósg, az a társadalmi uton összeülő tanács, amely eldönti, hogy az u. n.

lovagias szabályok szerint az adott esetben párbajnak helye van-e vagy nincs.

Becsületrend, 1804. alakult francia érdemrend katonai és polgári érdemek jutalmazásául. Több mint 30.000 tagja van.

Becsületértés vétségét követi el, aki más ellen becstelentő, lealacsonyító v. megszegyenítő kifejezést használ v. pedig oly cselekményt követ el.

Becsis, a becslet hivatásszerűen v. az adott esetben nyert megbízás alapján végző egyén.

Beczassy Judit, * 1888, írónő. Az Athenaeum 1920-as regénypályázatán tünt fel Mári néni c. munkájával. Regényei: Tóth Eszter élete és halála; A medve.

Beda, melléneve Venerabilis (672–735), angol szerzetes és történétíró.

Bede Jób (1869–1919), hírlapíró és elbeszélő, fővárosi lapoknál dolgozott.

Bedeg kisk., Tolna vm., tamási j., 1150 l., ut. Tab, posta.

Bedford, angol város az Ouse mellett, 40.000 l.

Bedlam, londoni elmegyógyintézet, a 16. sz. alapították.

Bednár János, * 1886, magyar festő.

Bedő nagyk., Bihar vm., biharkeresztési j., 621 l., telefon, posta.

Bedő i. **Albert** (1839–1918), földmívelésügyi államtitkár, 30 éven vezette a magyar erdészeti ügyeit. Számos erdészeti szakmunkát írt. — 2. **Béla** (kálnoki), * 1874., Szahara-utazó, író, az Uránia Színház volt igazgatója. — 3. **Sándor** (kálnoki), * 1877., ügyvéd.

Beduinok, nomád arabok Arábiában, Szíriában és É-Afrikában.

Bedy-Schwimmer, l. Schwimmer.

Beccher-Stowe, Harriet (1812–1896), amerikai írónő, a rabszolgaság eltörlését nagy hatással sürgető Tamás bátya kunyhója c. regény szerzője.

Beef (ang.) a. m. marha, marhahús. **B-steak** a. m. sült marhaszelet.

Beer Károly Richárd, * 1892, festőművész.

Beerholm, Max, * 1872., angol regényes drámairó és rajzoló.

Beer-Hofmann, Richard, * 1866, osztrák író, novellái és drámái vannak.

Beethoven, Ludwig van (Bonn, 1770 XII. 16.–1827 III. 26. Bécs), flamand eredetű német zeneköltő. Erős zenei nevelést kapott. Fiatalon zongoravirtuóz, 13 éves korában udvari másodorgonás, 1787. Mozartnál tanul, 1792. Bécsben telepszik le, 1795. lép föl először saját zongoraszerzeményeivel, 1800. kezdődik sükeiségre vezető fülbaja. Ettől kezdve csak mint komponista működik. Művészete Mozartból és Haydnból indult ki és azoktól fejlesztette új formákba és rendkívül gazdagságúvá. 138 alkotása maradt fenn: 9 szimfónia, közel száz kamarazene és koncertmű, számos zenekari és kóruskompozíció, két mise (Missa solennis és C-dur), egy oratórium (Christus am Ölberge), többször átdolgozott operája a Fidelio s egy csomó dal, amelyek közül

legfontosabbak a »Geistliche Lieder« és az »An die Geliebte« ciklusok. »István király«-nyitányát a pesti német színház avatására írta 1812-ben, 1800. Pesten hangversenyezett.

Bég v. bej, magasabb török hivatalok címe. **Begas**, Reinhold (1831–1911), német szobrász, aki festői realizmussal telt szobrok nagy sorával szaporította a német plasztikát. A bp-i kövágóhid plasztikai díszeit is ő mintázta.

Begonia, nagylevelű, ezüstösen tarkázott szép dísznövény.

Behaghel, Otto, * 1654, kiváló német nyelvész.

Behemót, a bibliában (Hiób, 40.) viziló, ma: nagy, idomtaln.

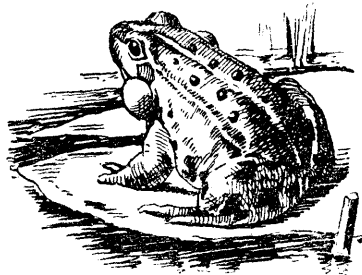
Behn, Adolf, * 1885, német művészeti író.

Behrens, Peter, * 1868, kiváló német építész és iparművész.

Behring, l. Bering.

Behring, Emil (1854–1917), német orvos, a szérumterápia felfedezője, a diftéria-szérum és tetanus-antioxin előállítója. 1901. Nobel-díj.

Behounek, Frantisek, * 1898, cseh természettudós, rádiumkutatóval fogl. és résztvevett az Amundsen-Nobile-féle északsarki expedícióban.

Vizi béka

Bej v. bég, magasabb török hivatali cím. **Bejárás**, vagy múltanrendőri **B.**, különösen vasutaknál, hidaknál szokásos a forgalombahelyezés előtt.

Bejc kisk., Vas vm., sárvári j., 612 l., ut. (s up. Nyögér.

Bejegyzett cég, oly kereskedelmi cég, amely a kir. törvényszéknél mint kereskedelmi bíróságoknál vezetett cégjegyzékbe felvételét.

Bejrut, város Francia-Szíriában, a Földközi-tenger partján, 150.000 l. Selyem- és szőnyegipar, élnék kereskedelem, forgalmas kikötő, egyetem.

Békaégerharc, kómius eposz, az Ilias paródiája.

Békák, a farkatlan kételtűek csoportjába tartoznak. Az anyaatall által lerakott kocsonyás burkolatu petéből előbb az u. n. cibibál kel ki, mely kopolyukkal lélegzik, idővel a kopolyuk visszatejődnek, kifejlődnek a tü-

dők és a négy láb. Evvel a béka teljesen szárazföldi állattá alakult át.

Békanyál, így nevezik az álló vagy lassan folyó vizekben található zöld fonalas moszatokat.

Békás kisk., Veszprém vm., pápai j., 387 l., ut. és up. Mezőlak.

Békásmegyer nk., Pest vm. pomázi j., 4309 l. Vízmevei táplálják a budai vízvezetékét. Vasut., telefon., posta.

Békateknő, a tengeri teknősbéka háti lemeze, amiből fésűket, hajtűket, szemüvegfoglatokat stb. készítenek. Celluloiddal hamisítják.

Beke 1. **Manó**, * 1862, matematikus, bp.-i egy. ny. r. tanár, 1922 óta nyugalomban. Számos önálló tudományos értekezést, matematikai tankönyveket és kézikönyveket írt. A matematikai tanítás reformmunkálatainak egyik vezetője volt. — 2. **Ödön**, * 1883, nyelvész, főleg a vogul és csereemis nyelvekkel s a finn-ugor nyelvek összehasonlító tanulmányozásával foglalkozik.

Bekebelezés, a telekönnyvi bejegyzés egyik neve, amely az ingatlanra vonatkozó dologi jog (tulajdon, jelzálog), bérlet v. elővásárlási jog befejeztét megszerzésére szolgál.

Békebíró, náltunk a községi bíraskodás gyakorlására jogosított egyén, akit a városi képviselőtestület v. községi előjáróság ajánlatára a belügyminiszter nevez ki.

Bekecs, kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 1700 l., ut. Legyesbénye, up. Szerencs.

Békéfi 1. **István** ifj., * 1901, író. — 2. **László**, * 1892, színész és író.

Békéfi 1. **Antal** (1859–1907), szegedi hírlapíró és novellista. — 2. **Remig** (1858–1924), cisztercita szerzetes, a bp.-i egyet. ny. r. tanára. Számos kulturtörténeti munkát írt.

Békéltető bizottság, a munkaszerződésekkal kapcsolatos viszályok elintézésére hivatott szerv, amelybe a munkáltatók és a munkások egyenlő számban küldenek tagokat és ezek választják az elnököket.

Békemozgalom, pacifizmus; az első békeegyesület Cobden alapította az örökbéke megvalósítására, azután Berta Suttner alapította az első békeegyesületet 1891.; ugyanakkor alakult a berni nemzetközi békeiroda; 1899. a hágai békekonferencia létesítette a nemzetk. döntőbírószágot; 1907. hivott össze II. Miklós cár eredménytelen béketanácskozást; 1919. a Nemzetek Szövetsége világháttal a béke fenntartását jelölte meg.

Békeparitás alatt a világháború előtti áruk jelenlegi megfelelője értendő.

Békepipa, az északamerikai indiánok pipája, amelyet hadiválfalokozásai befejeztével, a békekötés szimbóluma gyanánt szívnak.

Békés nagyk., B. vm., B.-i járásának székhelye, 28.044 l., ref. reálgimn., vasut., telefon., táviró., posta.

Békécsaba r. t. város Békés vm.-ben, 44.668 l. Van néhány gyára, de a nép zöme földműves; cv. reálgimn., áll. leányliceum; vasut., táviró., telefon., posta.

Békéssámon nagyk., Békés vm., orosházi j., 469 l., telefon., posta.

Békéssy Ferenc (1893–1915), író és költő, hősi halált halt, művei halála után jelentek meg.

Békésszentandrás nagyk., Békés vm., szarvasi j., 7030 l., telefon., táviró., posta.

Békés vm., 3670 km², 311.000 l. Székhelye Gyula.

Békésszerződések, a világháborút befejezték: 1. Németországgal 1919 jun. 28. Versailes, 2. Ausztriával 1919 szept. 10. St. Germain, 3. Bulgáriával 1919 nov. 27. Neuilly, 4. Magyarországgal 1920 jun. 4. Trianon, 5. Törökországgal 1920 aug. 10. Sévres.

Békőce nagyk., Heves vm., egri j., 838 l., ut. és up. Egercsehi.

Bekrics Gusztáv (1847–1906), publicista, 1884. képviselő, 1899. a Magyar Nemzet, 1905. a Bp.-i Közlöny szerkesztője. Számos politikai munkát írt, azonkívül vannak regényei, műfordításai stb.

Bél (Belius) Mátyás (1684–1749), evangélikus lelkész, tanár, történetíró és földrajzíró.

Béla magy. királyok, 1. **I. B. Szt. István** halála táján menekült ki két testvérével Lengyelországba. Péter király halálával **B. bátyja**, Endre lett a király, de vízárd ütött ki a testvérek közt, majd harc, amelyben Endre elesett. **B. csak** rövid ideig (1061–63) uralkodott. — 2. **II. Vak B.** (1134–41 uralk.), akit Almos nevű atyjával együtt vakított meg Kálmán király. — 3. **III. B.** (1173–96. uralk.) Mánuel görög császár udvarában nevelkedett. D felé kiterjesztette Magyarország határát, reformálta a közigazgatást s sényes udvart tartott. — 4. **IV. B.** (1235–70 uralk.), ifjúságában sok összetűzése volt atyjával, II. Endrével. Uralkodása alatt volt a tatárjárás (1241–1242), utána **IV. B.** sokat tett az ország talpraállítására.

Béla Henrik, * 1864, író, hírlapíró. volt orsz. képviselő, a Budapesti Hírlapba írt, 1922–23. a Prágai Magyar Hírlapot szerk.

Belac kisk., Tolna vm., völgyesi j., 536 l., ut. Bonyhád, up. Kakasd.

Belák Sándor, * 1886, a közegészségtan ny. r. tanára a debreceni egyetemen.

Béla király névtelen jegyzője, I. Anonymus.

Belányi Viktor, * 1877, festőművész.

Belapátfalva nagyk., Borsod vm., sajószentpéteri j., 1892 l. vasut., táviró., telefon., posta.

Belatin Artur, * 1869, pezsgőgyáros, a bp.-i keresk. és iparkamara és a vámpolitikai központ elnöke, felsőházi tag.

Bélavár kisk., Somogy vm., nagytádi j., 820 l., ut. és up. Vizvár.

Bel canto (ol.) a m. szép énekítés, a szabályszerű, régi olasz énekstílus. Ellentéte a Wagner-féle beszélő énekítés.

Bélcatorna, az emésztőcsatornának a gyomortól a végbélig terjedő része. A gyomorhoz csatlakozik a vékonybél (embernél 5 m), ehhez a vastagbél (1.3 m) és a végbél (20 cm). A táplálék emésztése a gyomorban kezdődik és a bélben folytatódik az ide ürülő emésztőnedvek (epe, hasnyál) segítségével. A meg-

emésztett táplálék a bélfalon át felszívódik, az emésztetlen részek mint bélsár kiürülnek.

Béldi I. Izor (1867—1926), író és zeneszerző, a Pesti Hírlap zenetikusa. — 2. Pál (1621—79), erdélyi államférfi, Teleki Mihály elől Törökországba menekült.

Belecska kisk., Tolna vm., simontornyai j., 703 l., vasut, ut. Készőhidegkut, up. Pincehely.

Beled nagyk., Sopron vm., kapuvári j., 2844 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Beleg kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 702 l., vasut, táviró, posta.

Belem, a braziliai Pará állam fővárosa, 275.000 l. Kaucsuk, kakao, paradíkökivitel.

Beledek (bolondító csalmatok, disznóbab), dudva, amelynek magja rendkívül mérges.

Bel-esprit (ranc.) a m. széplelék.

Belezná kisk., Somogy vm., csurgói j., 1525 l., ut. Zákány, up. Surd.

Beleznay Antal (1859—1915), nagyváradi egyházi karnagy és zeneszerző. Egyházi műveket és elterjedt népdalokat komponált.

Belfast, É-Irország (Ulster) fővárosa az Ir csatorna mellett, 400.000 l. Egyetemi város. Vázsónszöve világhírű. Kikötője forgalmas.

Belfort, város Elzászban, 40.000 l. Vára egyike Európá leg hatalmasabb erősségeinek. Ipara és kereskedelme is jelentékeny.

Belga művészet, l. Németalföldi művészet.

Belgium, királyság, 30.000 km², 7¹/₂ millió l., népsűrűsége 252, a legnagyobb Európá összes országai között. Felszíné általában igen laacsony. DK-i részét az Ardennek fensík-

szertü hegysége borítja, É-i részén síkság. Éghajlata mérsékelt, enyhe és nedves, óceáni. Folyói közül legfontosabbak az Escaut (Schelde) és a Meuse (Maas). Mindkettő Franciaországban ered és Hollandiában ömlik a tengerbe. Illetőleg a Rajnába. A két főfolyón kívül számos természetes és mesterséges vizi útja van. A nép nagyobbik fele a flamand, kisebbik fele a francia nyelvet beszéli. Majdnem valamennyien katolikusok. A mezőgazdaság magas fokon áll, de a süri népesség szükségletének csak csekély részét fedezi. Az élfogyasztott búza 80%-át külföldről hozzák be. A gabonaművek mellett leginkább burgonyát, cukorrépát és lent termelnek. Erdeje kevés. Széntermelése fedezi a szükségletet, de vasércekben behozatalra szorul. Iparcikkei gépek, géprészek, fegyverek, len- és gyapjuszövés, csipke-készítés. Fővárosa Bruxelles (Brüsszel). B. az ókorban római uralom alá került. A középkor elején a Frank birodalomhoz, majd Németországhoz, az ujkorban a spanyol, majd az osztrák Habsburgok uralma alá került. 1814. Hollandiához csatolták, 1830 óta önálló. 1885. megszerezte a Kongo-államot. 1914—18. német megszállás alatt volt csaknem az egész

ország. 1919. Németországtól hozzászatonák Eupen-Malmedy jelentéktenen területét.

Belgrád (Beograd), Szerbia, 1919 óta Jugoszlávia fővárosa a Száva és Duna összefolyásánál, 111.000 l. Hadászati és kereskedelmi szempontból egyaránt igen fontos helyen fekszik, de ugy ipara, mint kereskedelme csak most van emelkedőben. A középkorban hosszabb, az ujkor vége felé rövidebb ideig Magyarországhoz tartozott és az ujkor elejétől a mult század végéig csaknem állandóan török uralom alatt sanyıldott. 1915—1918 októberéig osztrák-magyar csapatok tartották megszállva.

Belházy Emil (1810—98), erdémérnök, erdészet és vadászati szakkönyveket írt.

Bélhur, a vonós és pengető hangszereken alkalmazott, különféle állatok (juhok, kecskék stb.) beleiből készített hur. Használják sebészeten varrónyagul.

Beliczay Gyula (1835—1893), zeneszerző, a Zeneakadémián zeneszerzést tanított.

Beliczy Géza, * 1863, felsőházi tag.

Belinskij, orosz ró. l. Bjelinszki.

Beltška Sándor, * 1872, a világháborúban a keleti hads. vezérkari főnöke, 1920—23. h. n. védelmi min., majd vrsói követ.

Belzár (505—565), keletromai hadvezér, győzött a perzsa s vandalok (ezeket Itáliából űzte ki), hunok és keleti gótok ellen. Összeseküvés vádjá miatt börtönbe vetették, de szabadon bocsátották; rabságáról szóló történet mese.

Belize, Brit Honduras fővárosa, 13.000 l.

Bell, Alexander Graham (1847—1922), angol fiziológus, az elektromágneses telefon első alakjának feltalálója (1875).

Bella I. János Lipót, * 1843, zeneszerző, évtizedekig vezette Nagyszében zenei életét; most Bécsben él. — 2. Lajos, * 1850, ny. főreálisk. tanár, archeológus. Főműve: Az öskor embere és kultúrája.

Belladonna, más néven nadragulya, a burgonyával rokon, igen mérges növény. Tartalmazza az atropin nevű alkaloidát.

Bella gerant alii, tu felix Austria nube (lat.) a. m. Mások viseljenek háborút, te boldog Ausztria házasodjál.

Bellamy, Edward (1850—1898), amerikai író, akit Looking backward (Visszapillantás c. magyarul is) c. utópista regénye tett ismertté.

Bellarmin, Roberto (1542—1621), olasz jezsuita, a protestantizmus ellen védte az egyházat.

Bellay, Joachim du (1522—60), kiváló francia lírikus.

Bell Currier, r. Bronte.

Bellerophon, mitológiai személy, akit Pegasos segítségével megölte a Chimaira nevű szörnyeteget.

Belletrisztika (franc.: belles lettres) a. m. szépirodalom.

Belleuve (franc.) a. m. szép kilátás.

Bellini, velencei festő-család. — Jacopo B. (1400—1471), vallásos tárgyú történeteket fes-

Belladonna

tett. Fiai: **Gentile** (1424–1507), és **Giovanni** (1430–1516).

Bellini, Vincenzo (1801–1835), olasz zeneszerző. Eleinte egyházi és hangszerez zenével foglalkozott. 1825-től csak operáirással. Legismertebbek: La Sonnambula és a Norma.

Bellinzona, a svájci Tessin kanton fővárosa, 10.000 l.

Bellmann, Carl Mikael (1741–95), a »svéd Anakreont«.

Bellona, római hadiistennő.

Bellovics Imre, * 1847, zenepedagógus, a bp.-i Zenekedvelők Egyletének volt karnagya és az egylet zeneiskolájának igazgatója.

Bellum omnium contra omnes (lat.) a m. mindenki har a mindenki ellen. (Hobbes.)

Belluno, olasz város a Piave és Ardo között, 27.000 l.

Bélyke kisk., Baranya vm., 1191 l. Trianon óta Jugoszláviáé. Határában van Frigyes főherceg uradalma és telenészete.

Below, 1. **Fritz** von (1853–1918), német hadsergeparancsnok a francia fronton. — 2.

Otto, * 1857, német tábornok. 1914. a szeb fronton, 1917. az olasz fronton, 1918. Artoisnál és az Aisne mellett. 1919 végéig a köztársasági hadseregben szolgált. — 3. **Georg**

(1858–1927), történész, német városirtóenttel fogl.

Bélpoklosság, a lepra-bacillusok által előidézett, Keletről a középkorban Európába is eljutott fertőző betegség. Ma Középeurópában kivételes, előfordul Oroszországban, Norvégia-ban, Keleten, leginkább a forró égöv alatt. Nem gyógyítható.

Belsőbőcs kisk., Borsod vm., miskolci j., 1223 l. ut. Hernádnémeti. up. Berzék.

Belső elválasztás (szekréció), azoknak a mirigyeknek (pajzsmirigy, pubertásmirigy, mellékvese stb.) működése, melyeknek váladéka, a hormonok (l. o.) a testben maradnak.

Belsősárd kisk., Zala vm., alsőlendvai j., 260 l., ut. Rédcis, up. Resznek.

Belső tilkos tanácsos, kegyelmes címmel járó kitüntetés, 1919. megszűnt.

Bélsugarak, a keresztbe vágott fánál a központtól a kéreg felé haladó sugarak.

Beltelek, községeknek házakkal beépített része, így pl. Bp.-en **B.** a vámvonalon belül fekvő városrész.

Beltenyésztés, közelrokonoknak egymásközti házassága. **B.-t** alkalmaznak sokszor az állattenyésztők, hogy fajtáik tisztaságát megtartsák, de a fajt néha föl kell tisztítani.

Beludzsisztán, Elő-Ázsiában, az iráni felföld DK.-i sarkában fekvő ország, 1876 óta angol fennhatóság alatt. Magas fensík. éghajlata meleg. 350.000 km². 800.000 l. Fővárosa Kelat.

Bellügy, az ország belső, adminisztratív igazgatása, a külügyi politikával szemben.

Belvárd kisk., Baranya vm., pécsi j., 652 l., ut. Némethőy, posta.

Belvárosi Színház, 1913-ban épült a Belvárosi Takarékpénztár Petőfi Sándor-uccai bérházában. 1929 óta Heltai Jenő és Lengyel Menyhért igazgatják.

Belvárosi Takarékpénztár Rt. 1892. alakult (IV. Apponyi-tér és Petőfi Sándor-ucca sarkán).

Belvedere (ol.) a m. szóp. k'itás, híres a Vatikán **B.-szárnya**. A bécsi **B.-palota** Ferenc Ferdinánd trónörökös lakóhelye volt, ma képtár.

Belvárlag, helyiségnek belső mérete.

Belvíz, valamely területen az ott csapadékból összegyűlt vagy a talajból felszívárgott víz.

Belvízi hajózás, valamely ország belterületén levő folyó- és állóvizeken való hajózás.

Bélyeg, az adó és illeték lerovásának egyik módja. A **B.-ek** 3-félek: 1. okira/okra felragaszt-hatók; 2. **B.-zett** úrlapok (pl. váltó, utlevél stb.); 3. zárjegyek adóköteles cikkek lezárására (játékkártya, cigarettapapír).

Bélyeggyűjtés, azaz a postabélyegeket gyűjtésnek kezdete 1840-re tehető, több városban, így Bp-esten is tözdsége van.

Belzazar (Kr. e. 555–38. uralk.), az utolsó babilóniai király, akinek bukását a Biblia szerint Dániel próféta megjósolta.

Belzebub, eredetileg jelenté az (égi) lakás urát = napistent, az evangéliumban e viág fejedelmét, a rossz elvét.

Bem József (1794–1850), lengyel származású magyar honvédtábornok. Az 1830–31. lengyel szabadságharc vezetői közé tartozott. 1848. októberben magyar szolgálatba lépett és Erdély védelmével bízták meg. E feladatot teljesítette és egész Erdélyt megőriztette az ellenségtől. Az orosz tulerőnek azonban nem tudott ellenállni és Segesvárnál, majd Temesvárnál vereséget szenvedett és Törökországba menekült. Török szolgálatba állt. Aleppóban halt meg.

Bemutató, váltó v. bemutatóra szóló érték-papír bemutatójának jogait érvényesítő cselekvénye.

Bemutató, 1. a váltóbirtokos, aki a váltót az intérvényezettnek elfogadás v. fizetés végett bemutatja; **2.** a B.-ra szóló értékpapír jogosítottja, aki a papírt az adósnak teljesítés végett bemutatja.

Ben (héber) a. m. fia; az atya neve elé teszik.

Benamy Sándor, * 1899., erdélyi hírlapíró és író. Utirajzó, drámák.

Benárd Agoston, * 1880, orvos, 1920–21. népjóléti miniszter.

Benares, város Brit-Indiában a Ganges-folyó mellett 203.000 l. A hinduk legszentebb zarándokhelye.

Benavente, Jacinto, * 1866, spanyol drámaíró, jellem- és helyzetvígjátékokat ír. 1922. Nobel-díj.

Benedek I. Benedekrend.

Bencs Kálmán, * 1884, Nyíregyháza polgármestere.

Bence Gyula, a belovr. diagnoszt. bp-i egyet. c. rk. tanára.

Benczur I. Gyula (1844–1920), festő. A festőmesterskola igazgató tanára. Nagyszabású történeti képekkel indult s mint brilliáns technikai arcképfestő végezte. Történeti, vallásos, mitológiai s főleg arcképek gazdag sorozata a magyar művészet legjelentősebb reprezentánsai közé emelte. Önarcképe a firenzei Uffiziébe került. — **2. Gyula**, * 1879, orvos, egy. m. tanár, a Gellért-fürdő főorvosa. Kül. fürdőtanál és dietetikával fogl.

Benda I. Jenő, * 1882, író és hírlapíró. A Pesti Hírlap munkatársa. Színműveket és regényeket írt. (Circe; A mosolygó álar; Uzitók stb.). — **2. Julen**, * 1867, franc. író; filozófiai műveket és regényeket írt, nálunk 1929. nagy visszhangot keltett Az írástudók árulása c. íkkek.

Bender (románul: Tiglhina), besszarábiai város, 37.000 l., XII. Károly svéd király itt tartózkodott 1709–12.

Bendetz Móric, * 1901, grafológus.

Bene (lat.) a. m. jól.

Benedek pápák. Összesen 15-en voltak. Nevezetesebbek: XIV. B. (1710–1758), tudós egyéniség, egyházi reformnál, művészettel és liturgiával foglalkozott s az indexet (l. o.) újra kiadta, XV. B. (1014–1922), békeszózatot írt s írt ki a hadviselő hata'makhoz.

Benedek, szt. (480–543), 529. megalapította a montecassinói kolostort, amely a nyugati kereszténység bölcsője lett.

Benedek t. Elek (1859–1929), író, újságíró s lapszerkesztő lett; szerkesztette »Az En Újság« c. gyermeklapot, majd a »Jó Pajtás«t. Munkái kb. 100 kötetet fessznek ki. 1921. óta Erdélyben élt és »Cimborá« c. gyermeklapot szerkesztette. — **2. János** (1863–1925), debreceni ügyvéd, nemzefgy. és volt országgyűlési képviselő. Szépirodalommal is foglalk. — **3. Lajos** (1804–81), magyar születésű osztrák hadvezér, 1848. résztvett az olasz és magyar

szabadságharc elleni hadjáratokban. 1859. diadalmasan vezette az olaszok elleni háborút, ellenben 1866. Königrätznél megsemmisítő vereséget szenvedett. — **4. László**, * 1887, a debreceni egyet. az elmeorvosnán ny. r. tanára. — **5. Marcell**, B. Elek fia, * 1885, irodalomtörténész, író, fordító. — **6. Péter**, * 1889, parasztfestő, most is földmivelő. — **7. Sándor**, * 1854, a közg. bir. másodelnöke, felsőházi tag.

Benedek-rend (bencések), szt. Benedek alapította 529. Jelenleg az egész világon 146 lérfikolostor van kb. 6000 szerzetessel. Nálunk a pannonhalmi főmonostor alá tartozik a bakonybéli, thányi, dömölki és zalavári apátság. 7 gümnaZIumot tartanak fenn. Hazánkban 996 óta van B.

Benedetti, Vincent, gróf (1817–1900), korszaki születésű francia diplomata, aki 1870. Embsen Vilmos királynak átadta a háborura vezető francia követeléseket.

Benedict Henrik (1871–1926), zsidókórházi igazg. főorvos, bp.-i egyet. rk. tanár, belgyógyász.

Benedikció (lat.) a. m. áldás.

Beneficium (lat.) a. m. kedvezés, 1. A hűbéri jogrendszerben B. a szolgáltatokért adott hűbéri birók. — **2.** Egyházi jogi értelemben B. a lelkesi állással egybekötött birtokadomány, később átvitték magának az egyházi tisztségnek megjelölésére.

Benelli, Sem, * 1874, olasz író és fascista politikus. Nagyhatalú drámája: La cena delle beffe. (Gunyvacskora).

Benes, Eduard, * 1884, cseh államférfi, cleinte tanár, 1917. Párizsban cseh propagandát kezd Masarykkal, 1918 óta máig Csehszlovákia külügyminisztere s közben 1921–23. min.-elnök.

Benevento, olasz város 50 km.-re Nápolytól, 27.000 l., érsekség. Trajanus diadaive.

Benfey, Theodor (1809–81), német orientalista, kül. a szanszkrittel fogl.

Bengália, Brit-India egyik leggazdagabb tartomány a alsó Ganges és Brahmaputra vidékén. 218.000 km², 46 millió l. Fővárosa Kalkutta.

Bengáli nyelv, új-indiai nyelv. gazdag irodalma van, a leghíresebb bengáli író Rabindranath Tagore.

Bengáli-öböl, az Indiai-óceán egyik E-i öble. Elő- és Hátsó-India közt. E-i sarkába ömlik a Ganges-Brahmaputra.

Bengáli-tűz, kémiai anyagok különböző könnyen gyuló, erős színes fénnyel égő keveréke, amelyet tüzijátékokhoz haszn.

Bengazi (régén: Berenike), az afrikai olasz Cirenaika gyarmat fővárosa, 32.000 l., tengeri kikötő.

Benguela (San Felipe de Benguela), város Angola afrikai portugál gyarmatban, az Atlantik-óceán mellett, 6000 l.

Beniczky I. Lajos (1813–68), a szabadságharcban honvédezerces; érdekes emlékirata 1924. jelentek meg. — **2. Ödön**, * 1878, politikus és publicista. 1906. néppárti képviselő, majd főispán, 1919–21. belügyminiszter. A ki-

rály-per idején hosszabb ideig vizsgálati fogságban volt. Legitimista politikus. — 3. **Péter**, (1606–64), lírikus költő. Balassa Bálint követője.

Beniczkyne Bajza Lenke (1840–1905), írónő, nagyszáma, a maga idejében közkedvelt regényt és elbeszélést írt.

Benjamin (héber név) a. m. az igaz nő fia, héber törzs, amely Jakób B. nevű legkisebb fiától származtatta magát.

Benjamin Ferenc, * 1888, költő és író, a Világsszabadság c. földmunkáslap szerk. Pozsonyban.

Benk kisk., Szabolcs vm., tiszaí j., 568 l., ut. Mándok, up. Mezőladány.

Benkhard Agoston, * 1882, festő, a Képzőműv. Főiskola tan.

Benlfiure y Gil, Joscé, * 1855, spanyol festő, népcélt jejenetek. óriási templomi képek.

Benn, Gottfried, * 1886, orvos, forradalmi irányú német költő és író.

Bennet, I. Arnold, 1867, angol író és hirlapíró. Sok regényt és nagysikerű színműveket írt. — 2. **James**, (1795–1872), skót születésű amerikai hirlapíró, a New York Herald c. lap megalapítója. Fia, — 3. **James**, (1841–1918), 8 küldte Livingstone fölkeresésére 1871. Stanleyt, továbbá jelentékeny sportdíjakat tűzött repülésre és autóra.

Ben Nevis, skót hegy, Nagybritannia legmagasabb csúcsa (1343 m.)

Benno, Szt. (1066–1107), meissenai püspök, a vendek apostola.

Beroit, Pierre, * 1886, francia költő és író, több regénye megjelent magyarul is.

Bentham, Jeremy (1748–1832), ügyvéd, filozófus. Tulajdonképeni megalapítója a rendszeres utilitarizmusnak.

Bentheim Artur, * 1877, iparraizisk. igazgató, festőművész.

Bentínck, hollandiai ősnemesi család, amely Angliába és Oldenburgba is átszármozott. Gróf Godard **B.**, * 1857, amerongeni kastélyban nyujt menedéket II. Vilmos császárnak.

Benue, a Niger folyó legnagyobb mellékfolyója.

Benvenuto Cellini I. Cellini.

Bénye kisk., Pest vm., monori j., 1215 l., ut. Gomba, posta.

Benyovszky Móric gróf (1741–86.), magyar születésű utazó és kalandor. Résztvett a lengyel szabadságharcban, fogságba esett és Kamcsatkába került, ahonnan megszökött és sok kaland után 1773. francia támogatással Madagaszkárba ment, ahol gyarmatot alapított. Hazajött, újra Madagaszkárba ment, itt a franciákkal háboruba keveredett és egy ütközetben elesett. Megírta önéletrajzát, amelyet magyarul Jókai adott ki.

Benx, Karl (1844–1929), német mérnök, 1878. gázmotort, majd 1885, az első benzín-automobilt szerkesztette.

Benzin, szintelen, könnyen mozgó, gyulkony folyadék, fajsulya kb. 0.70, szaga a petrolcumra emlékeztet. Levegővel kevert gőze hevesen robban. Petroleum szagotott lepárolásával állítják elő. Motorok hajtására és zsiroidásra használják.

lítjaq elő. Motorok hajtására és zsiroidásra használják.

Benzin-motor, szerkezetének lényege az, hogy a benzintartályból a motor változó terhelése szerint uszóval és tűsleppel szabályozott mennyiségben távozó benzín a gázostóba (karburátorba) jut, amelyben a benzín gőzzé áll szét, az égéshez szükséges levegővel keveredik, hogy a motor hengerébe jutva, robbanásával a dugattyut hajtsa. (L. Gázmotor).

Benző, a Szunda-szigeteken termő StyraX nevű fa gyantája. A gyantát és a beldie előállítható **B.**-savat gyógy- és illatszerek készítésére használják.

Benzől, szintelen, mozgékony folyadék. Gyantákat, zsirokat és a ként feloldja. Kátrányo-ajból készül. Spiritusszal keverve a motor- benzint helyettesíti.

Beograd, Belgrád (I. o.) szerb neve.

Beowulf, alliterációs angolsszáz eposz, valószínűleg a 9. sz.-ból. 10. sz.-i kéziratban maradt fenn.

Beöthy I. Akos (1838–1904), államférfi és publicista. Legképzettebb politikusaink közé tartozott. Főműve: A magyar álamiság fejlődése és küzdelmei. — 2. **László** (1826–50), író, regényeket is írt, de leginkább művt humorista író vált kedvt. ltté. — 3. **László**, * 1860, 1911–3. kereskedelemügyi miniszter, a Telsőház alelnöke.

— 4. **László**, * 1873. **B. Zsolt** és Rákosi Szi- di fia. Mint újságíró kezdte pályáját. Majd átvette a Magyar Színház vezetését, később a Nemzeti Színház igazgatója lett. 1933. felépített a Király Színházat. Ő alapította az Unio Színházizem rt.-ot. Több novellája és színdarabja jelent meg önálló kötetben. — 5. **Leó** (1839–1866), író, az orsz. statisztikai hiv. aligazgatója. Főműve: A társadalmi fejlődés kezdetei. — 6. **Zsolt** (1848–1922), a bp.-i egyetemen 1882-től az esztétika tanára, a Kisfaludy-társ. elnöke.

Irodalmi pályáját elbeszélő művekkel kezdte (Kálozdy Béla, regény). Később főleg irodalomtörténeti munkákat írt. (A m. irod. tört. ismertetése iskolák számára 1877; A szípprózai elbeszélés a m. irodalomban 1886–88; A m. irod. kistükre 1906 stb.) Szerkesztette a Magy. irod. története és a Művészetek története c. gyűjteményes kiadványokat. Legnagyobb esztétikai műve: A tragikum.

Bepárolás, folyadéknak szilárd anyagtól részben vagy egészen való elválasztása elpárolyotás által; más szóval: beszáritás, töményítés.

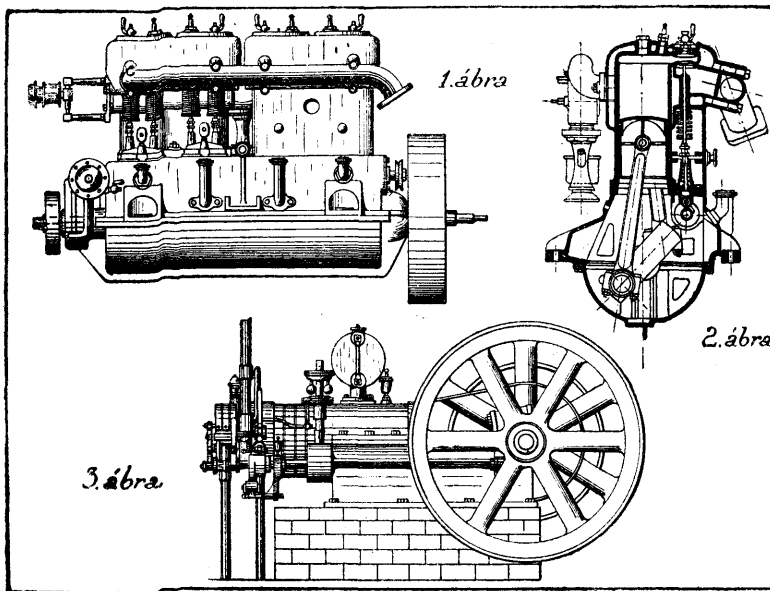
Bér kisk., Nógrád vm., sziráki j., 933 l., ut. és up. Szirák.

Bér Dezső (1875–1924), grafikus és karrikaturista. A Borsszem Jankó művészi vezetője volt.

Bérán I. Lajos, * 1882, szobrász, érem, plakett. — 2. **Gyula**, * 1885, grafikus és festő.

Béranger, Pierre Jean (1780–1857), francia lírikus. Népszerű chanssonjai élénk hatást kel- tettek az európai irodalmakban, így Petőfi révén nálunk is.

Béraud, Henry, * 1885, francia újságíró és regényíró.

Benzin-motorok

1. Automobil-motor, 2. Keresztmetszet a hengeren át 3. Stabil benzin-motor

Beraun (csehül **Beroun**), cseh város a **B.** folyó (a Moldva legnagyobb baloldali mellékfolyója) mellett, 11,000 l. textil-, fa- és cukoripar, sok műemlék.

Berbera, az afrikai Brit Szomáliföld fővárosa, 30,000 l. élénk tengeri kikötővel.

Berberek, hamita népfaj E.-Afrikában. Nevezetesebb törzsei a kabilok Algírban, a silkák Marokkóban, a tuaregek a Szaharában, az ethiopok Abessziniában.

Bercel kisk., Nógrád vm., sziráki j., 2221 l., telefon, posta.

Berceuse (franc.) a m. bölcsődal.

Berchtsgaden, fürdő- és üdülőhely a Bajor Alpokban, Bajorország DK-i sarkában 3000 l., Sóbányája nevezetes.

Berchold Lipót gróf * 1863, osztrák származásu magyar főrend. pétervári nagykövet s 1912. osztrák-magyar külügyminiszter. Megújította a hármasszövetséget és megakadályozta Szerbia előretörését az Adriai-tengerig. 1914. **B.** intézte azt az ultimátumot Szerbiához, amely a világháború kitörésének közvetlen okozója volt, 1915. lemondott a külügyminiszterségről, parancsörtszt volt a front mögött, később Károly király főudvarmestere. A háború vége óta teljes visszavonultságban él.

Bercényi Miklós gróf (1665—1725), II. Rá-

kóczi F. hadvezére és haláláig belső barátja. Végigküzdötte a kuruc-fölkelést, Rodostóba került és ott halt meg. Hamvait 1906. hazahozták.

Berczel Jenő, * 1873, Bp. alpolgármestere.

Berczely Jenő, * 1842. nyug. itélőtáblai elnök, felsőlházi tag, szépirodalommal is fogl.

Berczik Árpád (1842—1919) író, miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője. Kedvelt vigjátékiró volt, kb. 20 darabját adták.

Bérczy Károly (1821—1867), novellairó. Nevét Puskini Anyeginjának mesteri fordítása tartja fenn.

Berde Mária, * 1889, erdélyi novellista és regényíró. Kötetei: Az örök film, Tükör, Haláltánc, Vizen hold.

Berez János, születés és nőgyógyász, szegedi egy. ny. r. tanár.

Beregdaróc kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 1043 l., ut. és utp. Beregsurány.

Beregi Oszkár * 1876, színművész, 1899—1919. csekély megszakítással a Nemzeti Színházban, azóta több külföldi színházban és filmvállalatnál, időkénti bp.-i vendégszerepléssel.

Beregsurány kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 862 l., telefon, táviró, posta.

Beregászás város, Bereg vm. székhelye, 13.000 l., Trianon óta Csehszlovákiáé.

Beregászy Lajos (1817–91), zongoragyáros, több jelentős találmánya volt a zongorakészítésben.

Bereg vm., 3786 km², 237.000 l. Trianon óta B. legnagyobb része Csehszlovákiáé. A megmaradt csonka B. 459 km², 25.000 l. Szatmár, Ugocsa és Bereg vm. egy részét alkotja.

Berekbőszörmény nagyk., Bihar vm., biharkeresztési j., 2925 l., táviró, telefon, posta.

Berekompaháza kisk., Sopron vm., csepregi j., 410 l., ut. Nagygeresd, up. Pórladány.

Beremend kisk., Baranya vm., siklói j., 2387 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Berend Miklós (1870–1919), gyermekorvos, bp. egyet. m. tanár, szakorvosi munkán kívül foglalkozott a csecsemőhalandósággal és csecsemővédelemmel. A kommun alatt a jurisus ellenfordalomban elesett. — **B. Miklósné**, írónő, novellákat és regényeket írt: Jochanan Ibn ben Aluya, Lüketők talaj.

Berenice, több királynő neve a Ptolemaidák és Szeleukidák családjából. **III. B.** (Kr. e. 246–21), III. Ptolemaios egyiptomi király felesége, aki férje szerencsés hazatéréséért Aphroditének áldozta szép haját. Egy csillagkép van elnevezve B. hajának.

Berente kisk., Borsod vm., sajószentpéteri j., 651 l., ut. és up. Sajószentpéter.

Berényi I. Henrik, * 1871, hegedűművész és zeneszerző, sok táncdarabot írt, Párizsban él. — **2. Róbert,** * 1887, festőművész, a Nyolcaskoportjában tünt fel 1909. Berlinben él.

Beresford, J. D. * 1873, angol regényíró. Fantasztikus művekkel kezdte, áttért a társadalmi regényre. Főműve egy autobiografikus trilógia.

Beret kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 463 l., ut. Forró-Encs, up. Bakta.

Berettyószentmárton nagyk., Bihar vm., berettyóújfalui j., 1538 l., ut. Berettyóújfalui, posta.

Berettyóújfalui nagyk., Bihar vm., berettyóújfalui j., 9118 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Beretvá Hugó, * 1872, zeneszerző.

Berezina, orosz folyók, 1. a Dnyeper mellékfolyója, Napoleon visszavonuló hadseregének katasztrófális átkelése 1812 nov. 26–29. — 2. a Nyemen mellékfolyója, a világháborúban heves harcok színhelye.

Bergamasca, olasz néptánc.

Bergamo, felsőolaszországi város 72.000 l. **Bergen,** kikötőváros Norvégia D-i részén, az Északi tenger partján 91.000 l. Hajózása, hajóépítése és halkezelkedelme vezetés.

Berginizálás, az ásványi szénnek Bergius német tanár módszerével való cseppfolyósítása. Az eljárás legfőbb célja fűtő- és kenőolajok-nak, valamint benzinnel ásványi szénből való előállítására. A kérdés műszaki tekintetben megoldottnak tekinthető, de gazdaságossága még nagyon kérdéses.

Bergmann, Ernst (1836–1907), híres sebész, berlini egy. tan.

Bergmann-cső, villamos vezetékek megvédésére és a szem elől való elrejtésére szolgáló, itatott papírból készült cső.

Bergson, Henri * 1859, francia spiritualista irányú filozófus, a Collège de France tanára. Főművei: Matérie et Mémoire és L'Évolution créatrice. Bevezetés a metafizikába c. műve, röviden összefoglalja tanítását; magyarul is megj. 1928 Nobel-díj.

Berhida nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 1313 l., vasut, táviró, posta.

Berberi, betegség, oka kizárólagos táplálkozás hántóknak és fényszék rizzsel; a szervezetben hiányoznak a rizzszenek külső rétegében található vitaminok (l. o.).

Berill, ásvány; vegyi összetétele: kovasavas alumínium és beryllium. Színes változatai becses drágakövek; a zöldszínű B. a smaragd, a kékszerű az akvamarin. Az ásvány szilánkjait órákba csapágyakul alkalmazták.

Bering, Vitus (1680–1741), dán hajós. A B.-tenger és csatorna felfedezője. A B.-csatorna a Nagy-óceánt a Jeges-tengerrel köti össze.

Berinkey Dénes, * 1871., nemzetközi jogász, a Károlyi-kormányban igazságügyminiszter, majd 1919 jan.-tól a proletárdiktatúráig miniszterelnök. 1920 óta gyakorló ügyvéd Bp.-en.

Berkeley, kaliforniai város San Franciscó közelében, 56.000 l., állami egyetem.

Berkeley, George (1684–1753), angol filozófus és anglikán püspök.

Berkenye kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 536 l., vasut, táviró, posta.

Berkes I. Antal, * 1874, festőművész. — **2. Imre,** * 1878, író és publicista, (több regénye jelent meg. — **3. Lajos** (1827–85), igen népszerű cigányprimás.

Berkesd kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 1205 l., ut. Hírd, posta.

Berkesz kisk., Szabolcs vm., nyírbogdányi j., 842 l., ut. Demecser, posta.

Berki Gyula, * 1884, 1920 óta országgy. képvis. A kisgazdapolitika egyik harcosa.

Berkovec, orosz súlymérték = 10 pud = 163,8 kg.

Berlincingén, Gütz von (1480–1562), német lovag, akit vaskezesnek neveztek, mert előlött jobbja helyébe vaskezet csináltatott. Erőszakosságai miatt ismételen birodalmi átokkal sújtották.

Berlin, Poroszország és a Német birodalom fővárosa, a Spree-folyó mellett, a legújabbban hozzácsatolt községekkel együtt 4 millió 200.000 l. Környéke sivatár homok, ritkán lakott terület. B. távol esik a tengertől, a nagy folyóktól, a termékeny vidékektől, a kőszén- és vasérctelepektől. A porosz vasúti hálózatnak B. a középpontja és ezzel, valamint a kormányok egyéb intézkedéseivel sikerült az ipar és kereskedelem jelentékén részét is ide terelni. Új egyeteme is tulzárnyalta már a régieket; gyűjteményei igen gazdagok. Az utóbbi években a birodalom szellemi és gaz-

dasági élete egyre fokozottabban központosul B.-ben.

Berliner Tageblatt, a Mosse Rudolf-koncern berlini vezérlapja; a német demokratapárt politikáját hirdeti.

Berlingske Tidende, kopenhágai, naponta kétszer megj. konzervatív kereskedelmi lap, 1721. indult meg és 1749. Berling nyomdász lett a kiadója.

Berlini kék, sötétkék színű, poralaku festék.

Berlini kongresszus (1878. jun. 13.—jul. 13.), az orosz-török háború alatt teremtett helyzetet tisztázta. Bulgária önálló fejedelemség lett, Keletromélia török főhatóság alatt önkormányzatot kapott, a Monarchia megbízást kapott Bosznia ideiglenes megszállására, Szerbia, Románia, Montenegró függetlenségét és határait megállapították, a dunai hajózást szabályozták (Vaskapu-szabályozás), Oroszország Batumot megkapta Törökországtól és Törökország megígérte, hogy a vállálszabadság elvét teljes mértékben érvényesíti. A B.-on Bismarck elnököt, résztvevett benne Andrassy, Disraeli, Gorcsakov stb.

Berlioz, Hector (1803—1869), francia zeneszerző, a programzene előfutárja és alapvetője a modern hangszerezésnek, amelyről könyvet írt. Művei: Kantáták (Sardanapal), szimfóniák (Harold), dramatisztál szimf. művek (Romeo és Julia, Faust elkárhozása stb.), operák (Benvenuto Cellini stb.), nyitányok, egy mise, egy requiem, egy Te Deum s dalok zenekarisérettel.

Berlitz, M. D. († 1921), amerikai nyelvnevelő, akinek módszere abban áll, hogy a tanuló első órától kezdve csupán a megtanulandó nyelvet hallja tanítójától, akinek ez az anyanyelve.

Bermálás, a kat. egyház 2. szentsége, melyet a püspök kézföltétellel és szentelt olajjal való megkenéssel szolgáltat ki a megkereszteltnek, akit így a Szentlélek megerősít, hogy hitét állhatatosan megvaljíja.

Bermuda-szigetek, az E-i Atlanti-óceán Ny-i részén, az E-amerikai Unió K-i partjától kb ezer km. távolságban. Területe 50 km², 200.000 l. Angol flottaállomás.

Bérmunka, az a munka, amelyért az ipari, kereskedelmi vagy mezőgazdasági üzemben alkalmazott munkás akár a munkáját eltöltött idő (időbér), akár darabszám szerint (akkordbér) számított díjat, munkabért kap.

Bern, 1. Svájcz szövetséges köztársaság és B. kanton fővárosa, a Világposta-egyesület székhelye az Aare folyó mellett, 104.000 l. Egyetem. — 2. Svájcz legnépesebb kantonja az Alpok és a Jura között, 676.000 l.

Bernadotte, Jean-Baptiste Jules, később XIV. Károly János néven svéd király (1763—1844). Napoleon tábornoka volt, majd a svéd király adóptálta. Mint svéd király 1813. márc. Napoleon ellen harcolt. A mai svéd királyi család tőle származik.

Bernard, 1. Claude (1813—1878), a párizsi egyet. élettan tanára, alapvető felfedezései vannak az emésztés, a máj szerepe s a cu-

Bern

korbetegség ismerete körül. — 2. Tristan * 1866, francia író. Művei: humoros elbeszélések, egyfelvonásosok, énekes boházatok stb.

Bernardin de Saint-Pierre, Jacques-Henri, 1. Saint-Pierre.

Bernát, clairvauxi, Szt. (1090—1153). Az ő működésének köszönheti a cisztercián-rend gyors felvirágzását. A 2. keresztény háború az ő prédikációjára indult meg. Eitrajza: Pisztor, Szt. B. élete és művei, 1898.

Bernát I. Gáspár (Gazsi) (1810—1873), ügyvéd és író. Főként bizarr morlórú, humoros karcolatai, az u. n. freskó-képek váltak országzszerző nevezetessé. — 2. István, * 1854, közigazdasági író, nyug. egyet. tanár, a M. Nemz. Bank. a M. Gazda- és a Kálvín szövetség elnöke, felsőházi tag. Számos művet írt közigazdasági és vallásos tartalommal. — 3. Ottó, * 1877, ügyvéd, újságíró. Közigazdasági cikkeket írt.

Bernáth I. Aladár, * 1874, Zemplén vm. alispánja. — 2. Aurél, * 1896, kubiata és expresszionista festőművész. — 3. Géza, * 1845, ny. államtudkár, élethossziglani felsőházi tag.

Bernáthegyi kutya, egyike a legnagyobb kutya fajtáknak, amelyet a szentbernáthegyi szerzetesek tenyésztettek ki s életmentési szolgáltaokra tanították be. Loimosz szőrű, tarka, igen erős fajta.

Bernatksy Jenő, * 1873, botanikus, a hasasziokról, mohákról és gombákról írt könyvek.

Berndorf, község Alsóausztriában, 13.000 l. Fémárgyár.

Bernece kisk., Hont vm., vámosmikolai j., 1333 l. ut. és up. Baráti.

Bernhard Zsigmond, * 1880, filozófiai és teológiai író, jezsuita, a Magyar Kultúra c. folyóirat szerk.

Bernhardt, Sarah (1844–1923), kiváló színművésznő. Első nagy sikerei Sardoou darabjaiban voltak. 1915. jobblábát amputálták, de a színpadról nem vonult vissza. Legutolsó nagy szerepe, amellyel Amerikát is bejárta, a Sastiók Reichstadti hercege volt.

Berni egyezmény. Négy ilyen nemzetközi egyezmény van: 1. 1886. a vasúti nyomtáv és a vasúti kocsik minősége. 2. 1886. A szerzői jog védelme, amelynek most 1908 nov. 13-i módosítása érvényes. Magyarország az 1922. évi XII. t.c.-vel csatlakozott a B.-hez. 3. 1890. Nemzetközi vasúti áruszállítás szabályozása. 4. 1906. Munkásvédelem (nők éjeli munkája és a foszfortilalom).

Bernina-vasút, a svájci St. Moritzot és az olasz Tiranót összekötő vasút; legmag. pontja 2256 m.

Bernini, Giov. Lorenzo (1598–1680), olasz szobrász és építész, a római barokk-szobrászat legtipikusabb művésze, befejezte a Szt. Péter templomot.

Berni unió, l. Berni egyezmény.

Bernolák i. **Kálmán**, * 1883, leánynevelő igazgató, pedagógiai író. — 2. **Nándor**, * 1880, büntetőjogász, 1914. debreceni egyet. tanár. 1921–22. népjóléti miniszter, most Bpsten ügyvéd s a büntetőjog egy. m. tan.

Bernoulli, 1. **Jakob** (1654–1705), matematikus. A róla elnevezett B.-féle számok és a valószínűségszámítás megalapítója. — 2. **Johann** (1667–1748), előbbi öccse, matematikus. — 3.

Daniel (1700–1782), matematikus, a folyékony testek mozgásának matematikai analízisével fogl.

Bernstein, 1. **Eduard**, * 1850, német szocialista politikus és publicista. Megindítója volt a szocialista revizionista mozgalomnak, amely a marx szocializmus tétleinek és programjainak átdolgozását kívánta. Sok dolgozata megj. magy. is. — 2. **Henry**, * 1876, francia drámaíró. Legtöbb darabját magyar színpadon is adták (Baccarat, A tolvaj stb.).

Bernstorff, Johann Heinrich, gróf, * 1862, orosz pol. 1938–17. washingtoni nagykövét. Most a demokrata párt tagja.

Bersaglieri (ol.) a. m. céllövők, az o'asz hadseregben a vadászatonak neve.

Bérskálá, indexeszerinti fizetési rendszer, vagyis amikor a munkások fizetése a fogyasztási cikkek árának megfelelően változik.

Bérszerződés, a munkás (cseléd) és munkáltató között létrejött olyan szerződés, amelynek alapján az egyik fél munkát (szolgálatot), a másik fél ezért pénzt, bért (természetbeni fizetést) ad. Az ipari munka területén az egyéni és írásba nem foglalt bérszerződés helyébe a kollektív szerződés lépett, amelyet

az érdekeltségek (a munkások és a munkáltatók gazdasági egyesületei) kötnek egymással.

Bertalan-éj, 1572 aug. 23. a francia hűbennokák (protestánsok) kiirtására irányuló tömeggyilkosság, amelyet IX. Károly király anyja, Medici Katalin rendezett. A B. áldozatait 30–9000-re teszik.

Berté Henrik, * 1858, zeneszerző. Hópehely c. operáján kívül több balletet és operettet írt (Három a kislány).

Bertha Sándor (1843–1912), zeneszerző és zenetörténész, Párizsban élt, Mathias Corvin c. operáját Bp-en is adták.

Berthelot, Pierre Eug'ne (1827–1907), francia kémikus, 1886–7. közoktatásügyminiszter, 1895–96. külügyminiszter. Kutatásai robbanó-vegyületekre, termokémiára és az alkoholokra vonatkoznak.

Berthóty Károly, * 1870, ügyvéd, országgy. képviselő.

Berthou, Alphonse (1853–1914), francia antropológus, a B.-módszer megalapítója, amelynek elve az, hogy 20 éves korától kezdve minden ember csontrendszere állandó és a csontok méretei egyénenként oly különbözök, hogy ezek segítségével mindenki személyazonossága megállapítható. A B.-módszer a büntetőok nyilvántartására igen nagyfontosságú.

Bertrand, Louis, * 1866, francia essayist; és regényíró.

Berezák kisk., Zemplén vm., szerencsi j. 698 l. ut. Herudáneméti, posta.

Berezilus, Jöns Jacob (1779–1848), svéd kémikus, a tudományos ásványrendszertan megalapozója, az atomok jelölési módjának kezdeményezője.

Berezence nagyk., Somogy vm., csurgói j. 4074 l., vasút, távíró, telefon, posta.

Berezivczy i. **Albert**, * 1853, politikus és író, a M. Tud. Akadémia elnöke, felsőházi tag, 1923–5. vall. és közokt. miniszter. Ismertebb könyvei: Italia, A cinquecento festészet, Régi emlékek, Beatrix királyné, A tájképfestés a XVII. sz.-ban, A terrn. fölötti elem Shakespeare színműveiben, Az abszolutizmus kora Magyarországon. — 2. **Gergely** (1763–1822), magyar közgazdaságtani író. Műveiben (kiadta Gaál J. 1909.), jobbjoggyal kapcsolatos gondolatok nyilvánulnak meg.

Berzenyi Dániel (1776–1836), legkiválóbb lírikusaink egyike, mestere a klasszikus ódának. Legtökéletesebb versei: A magyarokhoz, Fohászokodás, A közelítő tél stb.

Besancon, francia város a Rajna-Rhône csatorna mellett, 55.700 l. Egyetem, óraipar.

Besant, Annie, * 1847, angol teozófus, 1907 óta Indiában él.

Beseler, Hans von, német vezéreztres (1850–1921), 1914. elfoglalta Antwerpen, 1915–8. Lengyelország kormányzója volt.

Besence kisk., Baranya vm., siklósi j., 263 l., ut. és up. Vajszló.

Besenyőd kisk., Szabolcs vm., nyírbaktai j., 809 l., ut. és up. Levelek.

Besenyőtelek nagyk., Heves vm., egri j., 3529 l., telefon, posta.

Besenyszög nagyk., Jász-Nagykun-Szolnok vm., központú j., 4628 l., telefon, posta.

Bessel, Friedrich Wilhelm (1784—1846), híres német csillagász és földmérő. Az addigi fokmérésekből ő állapította meg először a Föld méreteit.

Bessemer-acél, a H. Bessemer (1813—1898) mérnök eljárása (levegőt fujtat át a folyékony vason) szerint készülő acélfajta.

Bessenyei 1. **György** (1747—1811), az u. n. franciás iskola megalapítója, a korabeli fölvilágosodás eszméinek képviselője. Fiatalon a bécsi udvari estorségben szolgált, így ismerkedik meg az európai irodalmakkal. Drámái közül legnevezetesebb: Agis tragédiája. Jelentősebb vigjátéka: a Philosophus. — 2. **Zénó**, * 1880, ügyvéd, országy. képvis.

Bessenyők, a magyarok korai történetében (10—13. sz.) szereplő nép, amelynél vitás, hogy ugor vagy török eredetű volt-e. A B. szoritották a magyarokat Ny. felé, Lebédiaiban csaknem végzetes csapást mértek a magyarokra. Később, mint békés telepések költöztek hazánkba, de a 13. sz. folyamán teljeseen beolvadtak a magyarságba.

Besszarábia, Romániához tartozó tartomány a Prut, Dnyeszter és Fekete-tenger között, 44.400 km², 2.345.000 l. Lakosainak fele román, a többi orosz, bolgár, görög, német, tatár stb. Fővárosa Kisenev.

Besszarábiál kérdés. 1812. a bukaresti béke Oroszországnak juttatta Besszarábiát, de 1856. a párizsi béke három tartományt visszaadott Romániának. 1878. a berlini kongresszus Dobrudza elfelében ismét Oroszországnak juttatta az egészét, amelyet 1917. az osztrák-magyar hadsereg szállott meg. 1918. ápr. a kiseneyi forradalmi gyűlés a népek önrendelkezési joga alapján kimondotta a csatlakozást Romániához, amit 1920. a nagykövetségi konferencia is elismert. Oroszország azonban nem mondott le Besszarábiáról.

Bestia (lat.) a. m. vadállat; nyers, állatias nő.

Beszámíthatóság, azoknak a lélektani tulajdonságoknak összessége, amelyek lehetővé teszik, hogy valakit cselekedetéről felelősségre vonjanak. Kizárják a B.-ot fiziológiai okok (testi, szellemi v. erkölcsi fejlettség hiánya); lélektani okok (öntudatlanság, kényszer) és patológikus okok (elmebetegség).

Beszédes László (1874—1922), szobrász, főként a kispasztikát kultiválta.

Beszédes film, 1. Hangos film.

Beszékr, a Budapest székesfővárosi közlekedési rt. rövidített neve.

Beszékdek, 1. a Kárpátok ÉNy-i láncolata. — 2. Az Erdős-Kárpátok zemplén- és ung-megyei része.

Beszterce város, a B. patak mellett. 13.000 l. Trianon óta Romániáé Bistritia néven.

Besztercebánya város, a Garam mellett. 11.000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé Banská Bystrica néven.

Beszterce-Naszód vm. 4333 km², 128.000 l.

Besztercebánya főtere

Székhelye Beszterce város. Trianon óta Romániáé.

Beszterec kisk., Szabolcs vm., nyirboghányi j., 1021 l. ut. Demecser, up. Kék.

Betáblázás, a telekkönyvbe történt bejegyzés régebbi elnevezése.

Betű-sugarak, erős áthatóképességgel bíró és nagy (csaknem fény-) sebességgel mozgó negatív elektronok.

Betegsegélyző pénztár, 1. Munkásbiztosítás.

Betel, a B.-bors levelebe csavart arca-dió és égetett mész, amelyet D-Azsiában bagónak használnak.

Betéti társaság, az a kereskedelmi társaság, amelynél a társak közül egy vagy több tag (kültag) csak vagyonbétévével felelős, egy vagy több tagot pedig (beltag) korlátlan és egyetemleges felelősség terhel.

Bethania, palesztinai helység. Jézus korában Lázár lakóhelye, ezért ma sok betegápoló intézet neve.

Bethesda (héber) a. m. kegyelem hajléka, ókori jeruzsálemi tó, vizének csodátevő hatást tulajdonítottak. Sok ker. intézményt neveztek el B.-nak, Budapesten van egy ref. jellegű B.-kórház.

Bethlehem, 1. l. Betlehem. — 2. Pennsylvaniai város az Egy. Áll.-ban, 50.000 l., egyetem, vas- és selyempár.

Bethlen 1. **Gábor** (1580—1629), erdélyi fejedelem. Ifjú korában Báthory Zsigmond, majd Bocskay mellett szolgált, Báthory Gábor elől török területre menekült, majd 1613. török támogatással tért vissza és akkor választották

fejedelmé. A 30 éves háboruban ismételtén résztvett, a nikolsburgi békében (1621) és ezt követőleg több békében biztosította a protestánsok vallásszabadságát. — 2. **György**, * 1888, a román képviselőház tagja, a Kormány Magyar Párt elnöke. — 3. **István** gróf, * 1874, a református bethleni Bethlen családból, 1901. szabadelvű párti képvis., 1903. Apponyival a függ. pártos csapatokozott, később Andrássy híve. A kommuné idején a szegedi ellenforradalmi kormány bécsi képviselője, 1921. IV. 13. alakított kormányt és azóta miniszterelnök. — 4. **Margit** grófnő, * 1882, előbbinek neje, több kötet novellája jelent meg és A szürke ruha c. darabját 1929. adták a Vígsházában. — 5. **Miklós** gróf (1642—1717), erdélyi politikus és író. Teleki Mihály halála után ő lett a kancellár és hozta létre a Lipóti-féle diplomát. A Rákóczi-felkelés idején elfogták és élete végéig Bécsben internáltak. Önéletrajza és több történelmi műve maradt fenn. — 6. **Oszkár**, * 1878, hírlapíró, az Egyetértés szerkesztője, a Pesti Tükör megalapítója. — 7. **Pál** gróf, * 1883, ügyvéd, felsőházi tag.

Bethlen-kollégium, így nevezik a nagyenyedi ref. főiskolát, amelyet Bethlen Gábor alapított 1622. Gyulafehérvárott és amely 1662. került Nagyenyedre. Itt tanított Geleji Katona István és Apácai Cseri János.

Beihmann-Hollweg, Theobald (1856—1921), német pol. 1909—1917. birodalmi kancellár. Emlékirata: Betrachtungen zum Weltkrieg, 1919—21.

Bethlem város, Jézus születéshelye. A szülőhely tőle Konstantin 330-ban pompás bazilikát emeltetett, amely még ma is fennáll. A mai B. Jeruzsálemtől délre 8000 lakosu városka.

Beton, homoknak v. más kőszerű törmeléknek és viznek cementtel való keveréke. Nagy jelentőségre tett szert a vasbetéttel (vasrudakkal) való kombinációja: a vasbeton.

Betterment (ang.) a m. javítás, amelioráció; kül. olyan adó, amelynek alapja közművek (pl. utcakövezés, hidépítés stb.) által keletkező telekértékemelkedés.

Betűlajok. Az európai népek többsége az antika-betűket (latin betűik) használja, amelyeknek nyomtatásban leghasználatosabb fajtái és elnevezései ezek:

Gyöngy
Nonpareille
Colonel
Petit

Borgisz
Garmond
Cicero

A német v. gót betűk neve: fraktura.

Betűfém, a betűik öntéséhez való, ötvözet. Minden B.-ben van ólom és antimon, a legtöbb B.-ben még ón.

Betűöntés, ma csak gépekben történik, amelyek az olvasztott fémnek a mintát szolgáló betűmatricával elzárt öntőformáiregbe való beecskendezését, az öntött betű kitolását, a rajta-

maradt öntőcsapocská levágását stb. önműködően végzik. Igen fejlettek a kombinált betűöntő- és szedőgépek.

Betűszámtan, I. Algebra.

Beudant, François S. (1787—1850), párizsi egyetemi tanár és akadémikus, akinek Voyage minéralogique et géologique en Hongrie pendant l'année 1818. c. műve alapvető bányageológiai leírása hazánkknak.

Beust, Friedrich Ferdinand, gróf (1809—1886), államférfi, szász szolgálatból került osztrákba, 1867. miniszterelnök lett és ő köztette meg Deákkal a kiegyezést. A miniszterelnökségről lemondva, közös külügyminiszter lett. 1871. Andrássy az ő akara- ellenére vitte keresztül, hogy a Monarchia nem támogatta a franciákat és ezért B. lemondott.

Bevett vallásfelekezet, az amelyet a törvény a jogvédelem teljességében részesít. A református és evangélikus felekezetek az 1791: 26. tc., az unitárius az 1848: 20. tc., a görög nem egyesített az 1791: 27. tc., a zsidót az 1895: 42. tc., a mohamedánt pedig az 1916: 17. tc. nyilvánította B.-nek.

Beyerlein, Franz Adam, * 1871, német antimilitarista író.

Beyle, I. Stendhal.

Beza, Theodor (1519—1605), genfi reformátor, Kálvin munkatársa.

Bezedék kisk., Baranya vm., baranyavári j., 587 l., ut. és up. Magyarbóly.

Bezenye nagyk., Moson vm., rajkai j., 1443 l., vasut, ut. Rajka, posta.

Bezeréd kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 900 l., ut. és up. Szeptek.

Bezerédi I. Gyula (1858—1925), szabász. Művei: Tóth Kálmán Baján, Tinódi, Washington, a Keleti p. u. homlokzatának három alakja stb. — 2. **Imre**, II. Rákóczi Ferenc brigádéros, aki a fölkelés hanyatlásakor árulásra készült, de elfogták és 1703. lefejezték. — 3. **István**, * 1866, volt főispán, felsőházi tag. — 4. **Pál** (1840—1918), a selyemtermelés legbuzgóbb magyar előmozdítója. — 5. **Viktor** (1859—1913), államtitkár, az országos színészeti ügyek főfelügyelője.

Bezeredy Amália (1804—37), a kisedővás előharcosa, a Flóri könyve c. ismert ifjúsági írat szerzője.

Bezi kisk., Győr vm., tószigetcsillásközi j., 959 l., ut. Győrsővényháza, posta.

Bezzegh-Huszágh Miklós, * 1881, a bp-i államrendőrség főkapitánya. Előbb ügyész volt, majd különböző politikai bűnperek miniszteri biztosa.

Bhopal, angol indiai állam, 17.730 km², 950.00 l.

Bhután, előindiai állam a Himalájában, 46.000 km², 350.000 l.

Bia nagyk., Pest vm., biai j., 3333 l., telefon, posta.

Biala, 1. lengyel város, 13.000 l. — 2. A Dunajec mell.-folyója, Tarnovnál torkollik belé.

Bialystok, város ÉK-Lengyelországban, 77.000 l. Posztó- és bőripar.

Bianco-váltó, olyan váltó, amelyet az intévényezett elfogadói aláírásával lát el, anélkül, hogy azon a váltó összege, rendeltényese, vagy lejárata fel volna tüntetve.

Biarritz város, kikötő és tengeri fürdő DNy-Franciaországban, 18.000 l.

Bibe, a virágok női ivarszervének: a termőnek az a része, mely a himpor felvételére szolgál.

Bíber, a hód nevű. É-Amerikában élő állat bundája.

Bibic, galambnagyságu gázló madár.

Biblia (gör.: könyvek), a zsidó és ker. valóság szentiratainak a gyűjteménye, amely kb. Kr. e. 1500-tól Kr. u. 150. keletkezett. A zsidó szentiratok három csoportba oszthatók: 1. a Törvény (Mózes öt könyve), 2. a próféták és 3. az irások. A ker. B. felöleli a zsidó szentiratokon kívül a Jézus életére és a ker. egyház alapítására von. irásokat (evangéliumok, az Apostolok cselekedetei, Pál és a többi apostolok levelei, János jelenései). A B. kritikája a 17., illetve 18. sz. kezdődött nyelvészeti és történelmi alapon, de ennek eredményeit a kat. egyház és az ortodox protestánsok visszautasítják és a B. minden szavát inspiráltak tekintik. A magyar bibliafordítások közül a Károli (prot.) és a Káldi-féle (kat., átdolgozta: Tárkányi Béla) vannak használatban. Uj ujszövegség-fordítások: Czeglédy Sándoré 1924. és Masznyik Endréé 1925.

Biblia pauperum (lat.) a. m. (lelki) szegények biblijája; a középkorban használt szöveg nélküli, csupa képből álló biblia.

Biblia-társaságok, céljuk a bibliát terjeszteni. Legnagyobb az angol biblia-társ., melyet 1804. j. Hughes baptista prédikátor alapított.

Bibliofília (gör.) a. m. könyvszeretet.

Bibliofil-kiadás, a rendestől eltérő, díszesebb, rendszerint kis példányszámban (számított) megjelenő kiadás.

Bibliográfia, l. Könyvészet.

Bibliománia (gör.), könyvkedvelési szenvedély.

Bibliotéka (gör.), könyvtár, könyvgyűjtemény.

Bibliothèque Nationale, a franciák nemzeti könyvtára, a világ legnagyobb könyvtára, állománya közel 4.000.000 kötet.

Bibó Lajos, * 1890, író és hirlapíró. Regényei: Ladikon az óshazába, Anyám, Meg kell a szívnek hasadnia. Színműve: A juss. 1927. fővárosi Ferenc József irod. díj.

Bíbor, régebben a bíborcsigából, ma kőszénkárányból előállított szép vörösrőzű festék.

Bíbornok (kardinális), a kat. egyházban a pápa után következő rangfokozat; a pápát is csak közülük választják, számuk 70, kinevezésük a pápa szabad aktsa.

Bíborbottu, a pajzstetvekhez tartozó rovar; a cochenille nevű vörös festéket adja.

Biceps (lat.) a. m. kétféjű, Janus (l. o.) mellékeve. B. a felkar hajlító izma.

Bicêtre, Párizs melletti helység, híres tébolydával.

Bicikl, l. Kerékpár.

Bicsérdizmus, a vegetariánizmusnak Bicsérdy Béla által alapított új fajtája, amely a növényevés megkezdése előtt hosszabb koplalást ajánl.

Bicske nagyk., Fejér vm., váli j., 7150 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Bidét (franc.), üldemény altest mosására. **Bie**, Oscar, * 1864, német művészeti és zeneesztétikai író, a Neue Rundschau szerkesztője.

Biedermeier, a német nyárpolgár forradalom-előtti gunynce, amelyet az 1815–1848. német művészet megjelölésére használnak.

Biela, Wilhelm, báró (1782–1856), osztrák csillagász.

Bielefeld, német város Poroszországban, 80.000 l. Szövőipar, a westfalai lenipar központja.

Bielitz, lengyel (azelőtt osztr.) gyárváros a Biala folyó mellett, 20.000 l.

Bíenerth, Richard, gróf (1863–1918), 1908–1911. osztrák miniszterelnök.

Biennium (lat.) a. m. kétévi időköz.

Bier, August, * 1861, német sebész.

Bierbaum, Otto Julius (1865–1910), német író.

Biformis (lat.) a. m. kétalakú.

Bifurkáció (lat.) a. m. kettéágazás.

Biga (lat.) a. m. kétfogatú harci szekér v. versenykocsi.

Bigamia (lat.-gör.) a. m. kettősházasság.

Bigot (franc.) a. m. vakbuzgó.

Bihar-hegység, a Szamos és Maros között, Erdély határán.

Bihari, 1. János (1769–1827), cigányprimás és zeneszerző. — 2. Sándor (1856–1906), festő, jellegzetesebb ecsetelője a magyar népdalnak.

Bihari pontok, a balközéppárt programja (közösség megszüntetése, külön hadserég, önálló bank, vánterület, külképv.). Tisza Kálmán az 1868. III. 17. Nagyváradra összehívott értekezleten terjesztette elő. A Deák-párttal történt fuziókor (1875) az ellenékek szerint Tisza »szögere akasztotta a bihari pontokat«.

Biharkeresztés nagyk., Bihar vm., biharkeresztés j., 3662 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Biharnagybajom nagyk., Bihar vm., sárréti j., 4206 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Bihartorda nagyk., Bihar vm., sárréti j., 1618 l., telefon, posta.

Biharugra nagyk., Bihar vm., cséffai j., 217 l., telefon, posta.

Bihar vm., 10.654 km², 582.000 l., K-j. nagyobbik része Trianon óta Romániáé. A megmaradt csonka B. 2754 km², 160.867 l. Székelye Berettyóújfalú.

Bijonterie (franc.), apró ékszerek gyűjtőneve.

Bikács nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 1022 l., vasut, telefon, posta.

Bikál kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1030 l., ut. Mágócs, posta.

Bikarbondát (lat.) a. m. kétszervsavas (pl. szóda).

Bikaviadal, a spanyoloknál és a portugáloknál már a 12. sz. óta szokásos sport.

Bikonkáv (lat.), mindkét oldalán homorú (pl. lencse).

Bikonxev (lat.) mindkét oldalán domború (pl. lencse).

Bikszád kisk., Szatmár vm., 1702 l. Hozzá tartozik Bikszád fürdő. Trianon óta Romániaé Bikszád néven.

Bilánc (ol.; bilancia) a. m. mérleg az üzleti év eredményéről.

Bilateralis (lat.) a. m. kétoldalu.

Bilbao, kikötőváros Spanyolország E-i részén, a Bizcaya-öbölbe ömlő Nervion folyó mellett, 113,000 l.

Bileam, mezopotámiai jós, aki a biblia szerint a sivatagban elátkozta a zsidókat.

Bilek, Frantisek, * 1872, cseh szobrász.

Bilingvis (lat.), kétnyelvű.

Bilinski, Leo, lovag (1846–1923). 1895–7. osztrák, majd 1909–11. és 1912–5. közös pénzügyminiszter.

Bill (ang.) a. m. törvényjavaslat, *törvény*.

Billet-doux (franc.), szerelmes levél.

Billiard (franc.), asztali tekejáték.

Billió, a. m. 1,000,000,000,000. A francia és amerikai nyelvhasználat szerint **B.** = milliárd vagyis ezer millió.

Bilroth, Theodor (1829–1894), sebész, bécsi egyet. tanár, a legkiválóbb elméleti és gyakorlati orvosok egyike.

Bimana (lat.) a. m. kétkézű (ember).

Bimbódzás, az ivartalan szaporodás egyik módja. Abban áll, hogy az állat testének valamely helyén kis dudorodás jelenik meg, ez lassankint az anyához hasonlóvá fejlődik ki, a tövével leválik s önálló lényvé lesz.

Bimetalizmus (lat.), kettős (arany és ezüst) valuta-rendszer.

Binder Jenő, * 1856, író és műfordító, folklorista.

Binokuláris (lat.) látás, a két szemmel való látás, amelynél azonban az agy megfelelő egyesítő működése következtében csak egy képet látunk. A **B.** távcső elve ugyancs.

Binom (lat.-gör.), a matematikában kétfagu kifejezés, pl. a + b.

Binz, tengeri fürdő Rügen szigetén, 1000 l.

Biöfenomenológia (gör.) a. m. életjelenségek tana.

Biogenetikai alaptörvény, Haeckelnek az a törvénye, hogy minden élőny a maga egyéni fejlődése folyamán megismétli a faj fejlődés-folyamatát.

Biográfia (gör.) a. m. életrajz.

Biokémia (gör.) a. m. életvegytan, az élő lényekben végbemenő vegyi folyamatokat kutatja.

Biológia (gör.) a. m. élettudomány, tágabb értelemben jelenti az életről, életjelenségekről való ismereteink összességét; szorosabb értelemben azonban csupán az élő lényeknek egymáshoz és a környező természethez való viszonyára vonatkozó ismereteket.

Biológiai állomás, élettani kutatásokat végző intézetek, főleg a vízben élő szervezeteket tanulmányozzák. Európának számos tengerparti városában létesítettek **B.**-t, nálunk 1925.

Tihanyban a Balaton kikutatására szolgáló Magy. Biol. Int.-et.

Biometrika (gör.), az életjelenségek kutatásának az a módszere, mely mérésekkel igyekszik egyes jelenségeket (változékonyság, átöröklés stb.) tanulmányozni. Megalapítója Galton.

Bionomia (gör.) a. m. életföltételek tana.

Bioszkóp, l. Film.

Biped (lat.) a. m. kétlábú (állat).

Biplán (lat.), kétfedeles (kétsiku) aeroplán.

Birabeau, André * 1890, francia dráma- és regényíró.

Birkák könyve, az Oszövetség egyik könyve. **Biréum** (ranciál barrette), négyszögű, csúcsos papi főveg. Színe fekete, a püspöké lila, a bíborosé bíborvörös.

Birgitta v. **Brigitta**, szent (1303–73), svéd hercegnő, a róla elnevezett női szerzetesrend alapítója.

Biri kisk., *Szabolcs viii., nagykálldi j., 1103 l.*, vasut, táviró, posta.

Birján kisk., Baranya vm., pécsi j., 576 l., ut. és up. Egerág.

Birkás Géza, a francia nyelv és irod. ny. r. tanára a pécsi egyetemen.

Birkenhead, angol gyárváros és kikötő Liverpool szemben. 145,000 l. Hajóépítés.

Birkózás, az emberek legősibb harci módja. A legkultiváltabb két formája: az u. n. görög-római (klasszikus) **B.** és a szabad stílus **B.** A klasszikus **B.**-ban csak derékon felül szabad megfogni az ellenfelet, a szabadstílus **B.**-ban a láb fogása is meg van engedve, valamint a gáncs, a csavarás stb.

Birkózók.

Antik szoborcsoport.

Birkózóverseny. A **B.** régebben mindig döntésig ment, amíg az egyik mindkét vállával a földet érintette, ma mérkőzési időt állapítanak meg s ha ezalatt döntetlen a mérkőzés, pontozás szerint (akciók szépsége és veszélyessége alapján) ítélik oda a győzelmet.

Birma, Brit Hátsó-India legnagyobb tartománya, 605.000 km², 13.212.000 l. Főfolyója a hajózható Iravadi. Lakosai a kevertvéru birmanok, vallásuk buddhista. Főterményei a rizs, buza, tengeri, pamut, cukornád. Fővárosa és főkikötője Rangun.

Birmingham, 1. az angol vasipar főhelye, 919.000 l. Egyetem, tőzsde. — 2. Város az Egyesült Államok Alabama államában 178.000 l. Vas- és gépipar.

Biró, 1. az igazságszolgáltatással megbízott köztisztviselő (hivatalnok **B.**) v. polgár (esküdt **B.**). 2. Kis- és nagyközségek első tisztviselője. A községi képviselőtestület és előjáróság elnöke.

Biró I. Lajos, * 1856, zoológus 1896–1902 Új-Guineában, Ausztráliában és Délázsianban végzett gyűjtést, azóta a Nemz. Múzeumban dolgozik. — 2. **Lajos**, * 1880, publicista, regény- és drámaíró, művei külföldön is nagy sikert értek el. — 3. **Mihály**, * 1886, festőművész és szobrász, plakátjai világszerte ismertek. — 4. **Pál**, * 1884, a Rimamurányi vasmű vezérigazgatója, országyg. képv., a Gyosz és a magyar gyáripár egyik vezérégyénisége. — 5. **Vencel**, * 1885, kegyesrendi pap, történetíró. — 6. **Zsigmond**, * 1850, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár elnöke, felsőházi tag.

Birodalmi gyűlés, a német-római birodalom három rendjének (1. választófejedelmek, 2. egyházi és világi fejedelmek és 3. birodalmi városok) gyűlése. A birodalommal együtt a **B.** is megszűnt 1805.

Birodalmi városok, azok a német városok voltak, amelyek közvetlenül csak a birodalom főhatósága alatt álltak, mint pl. Frankfurt, Augsburg, Nürnberg.

Bírói függetlenség, az államhatalmak (törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom) megosztásának érvényesülése óta az alkotmányos szabadság egyik biztosítéka.

Bírói szemle, a peres eljárásban az ügy szempontjából fontos tárgyak, események, személyek közvetlen érzéki észlelésében áll.

Bírói zár, a végrehajtási eljárásban az összeírt ingóságok a végrehajtást szenvedőnek birtokában maradnak ugyan, de azokat elidegenítenie tilos, különben sikkasztás miatt büntetendő.

Bírókűldés, a peres ügyben illetékes bíróságnak más ugyanolyan hatáskörű bírósággal való helyettesítése.

Bírság, részint bírói és közigazgatási hatóság rendelkezésére végrehajtására. (pénz **B.**), részint a bírói v. közigazgatási eljárás során elkövetett rendezvarások megtorlására (rend **B.**) szolgál.

Birtokminium, a tulajdonban tartható legkisebb földterület.

Birtokrendezés, bírói eljárás, amelynek célja az urbéri viszony oly módon való föloldása, hogy a keletkező új birtokos gazdasági szempontból minél életképesebbek legyenek. A **B.** a következő eljárásokból áll: 1. Urbéri elkülönítés, a földesuri és urbéres földek különválasztása. 2. Arányosítás, megállapítása annak, hogy egy-egy birtokost az ingatlanból hányad

rész illet meg. 3. Közlegelő-felosztás. 4. Tagosítás, az egy birtokosnak juttatott sokféle résznek kevesebb, esetleg egy tagban való egyesítése.

Bis (lat.), kettő, kétszer.

Biscaya, az Atlanti-óceánnak Spanyol- és Franciaország közé benyuló öble.

Biscuit (franc.) a m. kétszersült, 1. kétszersült kenyér, 2. **B.**-porcellán, fehér, néha sárgás, mázatlan porcelán.

Bis dat, qui cito dat (lat.) a m. kétszeresen ad, aki gyorsan ad.

Biskra, város Délalgerban, 75.000 l, téli üdülőhely, meleg kenes források.

Bismarck, Otto herceg, (1815–98), német államfő, göttingeni jogász, a porosz országyg., az erfurti parlament, a frankfurti szövetségi-gyűlés tagja, 1859. pétervári követ, 1862. párizsi nagykövet, 1862. porosz min.-elnök és külügym., 1864. Schleswig-Holstein megszerzése, 1866. Ausztria leverése és kiszorítása a Német Bundból, 1867. az E-német Bund kancellárja, 1870–71. a háboru alatt vezette a politikát és birodalmi kancellár lett, 1871 márc. 22. herceg lett, 1873. Kulturkampf, 1878. berlini kongresszus, szocialistaellenes törvény, 1879. szövetség a Monarchiával, 1883. Olaszországgal, 1890 márc. 20. elbocsátása, 1898 jul. 30. ha.á.a. Felesége Johanna v. Puttkamer (1824–94). Em'ekiratai: Gedanken und Erinnerung. Fia: **Herbert** (1849–1904) külügyi államtitkár. Unokája: **Otto** * 1897. 1924. birodalmi gyűlési képv., a fajvédők egyik vezére.

Bismarck-szigetek, vulkanikus szigetecsoport Melanéziában, 1884–1919 német gyarmat, ma brit gyarmat.

Bisse kisk., Baranya vm., siklósi j. 609 l, ut. Ata, up. Gyüd.

Bisson, Alexandre (1848–1912), francia viggjátékíró. Bohózatjai: Államtitkár ur, Hálókoscsik ellenőre.

Biszexualitás (lat.) a m. kétméniség.

Biszkvit, 1. Biscuit.

Biszulfátok a kénsav savanyu sói.

Bitay Árpád, * 1896, erdélyi történet- és irodalomtörténész.

Bitoly, szerb város, I. Monasztír.

Bitterfeld, szászországi város, 17.000 l.

Bittner János, * 1867, a Bpesti Ker. és Ip. Kamara alelnöke, felsőházi tag.

Bitumen, a Föld rétegeiben keletkezett szeres eredetű kátrányszeru anyag. Szűkebb értelemben az aszfaltot és petrolenumot jelenti.

Bivak (franc.: bivouac), a m. tábor a szabad ég alatt.

Bivaly, az üregesszarvú kőröndök egyik neme.

Bivouac (fr.), 1. Bivak.

Bizalmi férfi, hatósági v. bírósági nem nyilvános eljárásban az érdekeltek képviselőtében az eljárás törvényességét ellenőrző egyén.

Bizam, pészmapatkány.

Bizánc, a mai Konstantinápoly, ill. Sztambul régi neve.

Bizánci birodalom, a római birodalom felosztásakor keletkezett 395 Theodosius halálakor és a mai Balkán-félsziget legnagyobb részét,

Kis-Ázsiát, Szíriát s Egyiptomot foglalta magában. Az 5. sz.-ban vallási harcok győngítették, a 7. sz.-ban az iszlám hódította el ázsiai és afrikai részeit, Európában pedig szláv országok (Szerbia, Bulgária) keletkeztek. A keresztesháborúk is zavarokat okoztak, a törökök egyre jobban szorongatták a B.-at, míg végre 1453. Konstantinápoly bevételével által megszünt.

Bizánci művészet, a Kr. u. 5. sz.-ban keletkezett. Építészetben jellemzi a keresztalakú alaprajz, kupolával, 4 oszlopsoros oldalsó helyiségekkel, amelyeket gallériák és ablakok két emeletre tagolnak. Belső berendezés: egyszerű formák, dus mozaik díszítés, freskók. (Hagia Sophia Konstantinápolyban, S. Vitale Ravennában.) A szobrászat csak díszítő kisplasztika, a festészetben szigorú, liturgikus szemlélet (ikónok).

Bizantinizmus, a. m. szolgai megalázkodás, tapnyalás.

Bizart (franc.) a. m. szokatlan, feltűnő, szeretlen.

Bize kisk., Somogy vm., marcali j., 375 l., ut. és up. Marcali.

Bizerta, város Tunisban, 21.000 l.

Bizet, George (1838—1875), francia zeneszerző. Legismertebb operái: A gyöngyhálsz, Tsamileh, Carmen.

Bizmut, vöröses fehér, fémfényű, kristályos anyag, más fémek ötvözésére, sőt pedig az iparban és gyógyszerül használják.

Bizomány, így tekintendő a kereskedelmi ügylet megkötése az esetben, ha ez valaki megbízásából saját nevében, de más részére történik. Aki ilyen ügyletek kötésével iparszerűleg foglalkozik, az B.-os.

Bizományi váltó, az olyan váltó, amelyet a kiállító másnak a megbízásából, más követelése vagy tartozása fejében bocsát ki egy harmadik személyre.

Bizon, amerikai bölény.

Biztosítás, célja, hogy kárpótolja az egyeket azokért az anyagi károkokért vagy veszteségekért, amelyeket véletlen, elemi csapás, baleset vagy idővelőtti elhalálozás okoz. A B. lehet kényszer- és önkéntes B. Kétféle B. van: kár-B. (tűz- és jégkár elleni, baleset-, élet-, szállítmány-, állat-, hitel-, óvadék-, ház-b.) és élet-B.

Biztosíték, az erősránny villamos berendezésekben célja megakadályozni, hogy a vezetőketlen veszélyes hőfok keletkezhessek. Vannak u. n. olvadó B.-ok, ezeknek anyaga ólom vagy ezüst és önműködő kikapcsolók; maximálautomaták.

Biztosító szelep, gőzkazánokon, csővezetékeken alkalmazott, kifelé nyíló szelep, melyben nyomás alatt álló gőz, szűrt levegő stb. van. Tulajománál a szelep kinyílik és a nyomóközeg egy részét a szabadba ereszti.

Bjelli, Andrej (eredeti nevén Borisz Nikolajevics Bugajev), * 1880, orosz író. Regényei: Az ezüst galamb, Pétervár és Kotik Letajev.

Bjelnszkij, Visszarion Grigorjevics (1811—48),

orosz kritikus, Puskin, Gogol, Goncsarov, Turgenyev irodalmi utjait egyengette.

Bielostok, l. **Bialystok**.

Björnson, Björnsterne (1832—1910), norvég regény- és drámaíró. Nobel-díj. Főművei: Arnc, Synnöve Solbakken. — Fia Björn, * 1859, színházigazgató, drámaíró.

Black (ang.) a. m. fekete.

Blackburn, angol város Lancaster grófságban, 133.000 l. Gyapotipar.

Blaga, Lucian, * 1895, erdélyi román költő és essayíró.

Blaha I. **Lujza** (1850—1926), színésznő, családnevén Reindl, leánykori színpadi nevén Köles Csikó Erzsikéje, Török bíróné, operettekben a Cornevillei hangok és Boccaccio. 1901 óta a Nemzeti Színház örökös tagja. — 2. **Sándor**, B. Lujza fia, * 1874, belügymin. h. államtitkár.

Blamázs (franc.: blamage) a. m. fölsülés.

Blanc, Louis (1811—1882), francia szocialista teoretikus. Főműve: L'organisation du travail.

Blandrata György (1515—85), János Zsigmond erdélyi fejedelem olasz születésű udvari orvosa, az első unitáriusok egyike.

Blankenberghe, tengeri fürdő és halászfalu Belgiumban Ostendétől EK-re, 6000 l.

Blankenese, Hamburg melletti üdülőhely, 12.000 l.

Blanketta (franc.) a. m. ürlap, nyomtatott szöveg, amelyben csak a hiányzó részeket kell kitölteni.

Blankit, fehérítő vegyszer.

Blankit (ol.), kitöltetlen (pl. váltó).

Blanqui, Louis Auguste (1805—1881), francia kommunista. 37 évet töltött börtönben. Hívei a blankisták, az anarchizmus felé hajlottak. Főműve: Critique sociale.

Blasco y Ibañez, Vicente, * 1867, spanyol író. Valencia forradalmi irányzatú képviselője, sokáig élt emigrációban, 1930. tért haza. Realista irányú regényíró, műveiben (Az átkozott föld, Május virága, A vérző aréna, Tragédia a tavon) ritka erővel festi a spanyol szenvedélyesség sötét borzalmait.

Blasewitz, üdülőhely Drezda mellett, 8000 l.

Blaskovics I. **László** * 1869, szemész, bp. egyet. ny. r. tanár, szakmunkái vannak. — 2. **Sándor** * 1869, Ambrus Z.-nal az Új Magyar Szemle és a Neue Europa megalapítója. Pour l'honneur c. francia nyelven írt darabját Párizsban előadták.

Blasnek Hugó, * 1876, főv. tűzoltófépáncsnok.

Blastula, l. **Fejlődés**.

Blaszfémia (gör.) a. m. istenkáromlás.

Bláhy Ottó Titusz, * 1860, elektromérnök, ny. Ganz-gyári igazgató, a Tud. Akad. tiszt. tagja, igen termékeny írtaláló.

Blattner Géza, * 1893, festőművész.

Blau Lajos, * 1861, a bp-i rabbiképző intézet igazgatója, a »Magyar Zsidó Szemle« szerkesztője.

Blaumontag (ném.: kék hétfő), ered. a bűjtők előtti hétfő, most a vasárnap meghosszabbítása munkásoknál.

Blavatsky, Helene (Jelena Petrovna Blavatskaja), (1831–1891), orosz spirítusza és teozófus.

Blazirt (franc.) a m. köznyelv, unott.

Blech, Leo, * 1871, német zeneszerző, a berlini nagyopera zeneigazgatója.

Bleibtreu, Karl (1859–1928), az u. n. „jungst-deutsche” irod. törekvés képviselője.

Bleichröder, híres berlini bankárcsalád; bank alap. 1803.

Blenorrhoea (gör.), fertőző, gennyes lób a nyálkahártyákon, különösen a húgycsőben (kankó).

Blériot, Louis, * 1872, francia katonamémők. Az első sikeres monoplán megteremtője, 1909 VII. 25-én 23 perc alatt mint első repülte át a La Manche csatornát.

Bl Euler, Paul Eugen, * 1857, kiváló zürichi elnevelőgyász.

Bleyer Jakab, * 1874, a bp-i tud. egyet. a német irodalomtörténet tanára. Főként magyar vonatkozású német irod. tanulmányokkal foglalkozott. 1919-ben a Friedrich-kormány nemzetiségi minisztere.

B-lista, azoknak a köz- és magántisztviselőknek névsora, akiket létszámcsökkentések alkalmával a szolgálatból elbocsátottak, illetve nyugdíjaztak.

Bizzard (ang.), pusztító hóvihár a Mississippi környékén.

Bloch, I. Iwan (1872–1922), orvos, a Handbuch der gesammten Sexualwissenschaft kiadója. Legismertebb műve: Das Sexualleben unserer Zeit. — 2. **József** (1862–1922), hegedűművész és pedagógus.

B'œmfontein, Oranje angol gyarmat fővárosa D. Afrikában, 30,000 l.

Blok, Alexander Alexandrovics (1880–1921), a legmodernebb orosz költészet vezető alakja.

Blókad (franc.) a m. óstromzár, lehet szárazföldi és tengeri.

Blöck (fr.: bloc, a m. tömb), különböző politikai pártok egyesülése.

Blöckház, olyan ház, amelynek falai fatörzsekből vannak.

Blöck-írás, mindenütt egyenlő vastagságu betűk.

B'öck-kondenzátor v. zárokondenzátor, a t-leföld és földalatti áramok közötti áramot átengedi, míg az egyenáramnak elzárja az útját. Ha tehát valamely elektromos készülékben (telefon, rádió) egyenáram és váltóáram kevering és a két áramot egymástól el akarjuk választani, B.-t alkalmazunk.

Blöckrendszer, a vasúti forgalom biztonságát célzó berendezés, mely szerint a vasúti vonal meghatározott közökre (blöckokra) van osztva; minden közben egyszerre csak egy vonat lehet, amit blöckjelzők állításával érnek el.

Blos, Wilhelm (1849–1927), szocialista publicista, 1918–20. württembergi miniszterelnök, ismert könyve: A francia forrad. tört.

Blöff (ang.: bluff) a m. meglepetés, szemfényvesztés.

Bluette (franc.) a m. kék szikra; sziporkázó egyfelvonásos szindarab neve.

Blum, I. Ernest (1836–1907), francia bohózatíró. — 2. **Léon**, * 1872, francia szocialista író és politikus, a fr. szocialista párt egyik vezetője. — 3. **Robert** (1807–1848), német politikus és író, a bécsi okt. forradalomban elfoglalt és kivégezték.

Blumauer, Aloys (1755–1798), jezsuita, német író. Legismertebb műve: Vergilius Aeneidnek travesztíája.

Blumenthal, Osa (1852–1917), német kritikus, drámaíró és a Lessing-színház igazgatója.

Bluntschli, Johann Kaspar (1808–1881), svájci születésű német államjogász.

Blücher, Gebhard Leberecht, Fürst von Wahlstatt (1742–1819), porosz hadvezér, a lipcei népek csatájában és a waterlooi ütközetben ő vezette a porosz hadsereget.

Boa constrictor (lat.), óriás kígyó.

Board (ang.) a m. asztal; többtagú hatósági testület, hivatal, pl. **B. of trade** a m. kereskedelmi hivatal.

Boarding house (ang.), szálloda, ahol teljes ellátást adnak, penzió.

Boba kisk., Vas vm., celdömölki j., 1076 l., vasut, táviró, posta.

Boborykin, Peter Dimitrijevic (1836–1921), orosz regény- és drámaíró.

Bobsleigh (röviden bob; ang.), ötüléses sportszánkó, amelyet kormánykerékkel irányítanak.

Boccaccio, Giovanni (1313–1375), olasz költő és humanista, az olasz próza megteremtője. Főműve a Decamerone (Tíz nap). Irt még verseket és Dante-életrajzot.

Bocche di Cattaro, mélyen benyuló öböl a dalmát partvidéken.

Bocfölde kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 814 l., vasut, ut. Bak, posta.

Boche, a németek francia gunyveve.

Böckhor I. Adám, a törv. orvostan bp-i egyet. m. tanára. — 2. **Károly** (1847–1918), a bp-i tud. egyet. az államszámvitel tanára volt.

Bochum, gyárváros a Ruhr-vidéken, 145,000 l. Nehéz vasipar.

Boconád nagyk., Heves vm., hevesi j., 2093 l., telefon, posta.

Böcsa nagyk., Pest vm., kiskőrösi j., 2827 l., ut. Soltvadkert, posta.

Böcsárlapujtő kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1922 l., posta, telefon.

Böcska kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 489 l., ut. Ujduvár, up. Magyarzszerdahely.

Böcskay István (1557–1606), erdélyi fejedelem. Bástia idején a protestánsok üldözése miatt fegyvert fogott a császár ellen és a hajdu segítségével csakhamar az egész ország hatalmába került. Erdélyi fejedelmévé, majd magyar királlyá választották 1605., amit a török is jóváhagyott. **B.** a királyságot nem fogadta el, hanem a protestánsok jogait és az alkotmányt biztosító békét (1606) kötötte meg, a király és a törökök közt pedig a zsitva-

toroki békét közvetítette. Utána hirtelen meghalt.

Bod Péter (1712–1769), erdélyi református lelkész és egyháztört. író. Magyar Athenás c. könyvében kb. ötszáz magyar író életrajzát gyűjtötte egybe.

Bóda kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 623 l., ut. Szentlőrinc, up. Nagybecskérd.

Boda Dezsdó (1863–1918), Bpest főkapitánya.

Bodajk kisk., Fejér vm., móri j., 1911 l., vasut., távíró, telefon, posta.

Bode, Wilhelm (1845–1929), német művészettörténeti író, a berlini kir. muz. igazgatója.

Bodé kisk., Veszprém vm., devceseri j., 585 l., ut. és up. Aika.

Bodé, kisebb házikó fából.

Bodega (spany.) a. m. pince, bormérés.

Bodenbach, cseh város az Elbe mellett, 12.000 német l.

Bodenstedt, Friedrich (1819–1892), német költő, szerzője a Lieder des Mirza-Schaffy (1850) c. versgyűjteménynek.

Boden-16, Svájc, Ausztria és Németország határán, 540 km², a Rajna keresztül folyik rajta.

Bodley, Sir Thomas (1544–1612), angol tudós és államférfi, kibővítette az oxfordi egyet. könyvtárát (Bodleian Library).

Bodmér kisk., Fejér vm., váli j., 302 l., ut. Vértesboglár, up. Szár.

Bodnár I. János, az orvosi vegytan ny. r. tanára a debreceni egyet. — 2. **Zsigmond** (1839–1907), irodalomtörténész és filozófus. Ő. n. hullámelmélete szerint a szellemi világ fejlődése az eszmeor ritmikus mozgásának eredménye.

Bodó 1. Alajos, * 1869, zongoraművész és zenepedagógus. — 2. **János**, * 1866, országgy. képvis., a Levante c. folyóirat szerk.

Bodola Lajos, * 1859, ny. bp.-i műgyetemi tanár, geodéziával fogl. A bp.-i műgyetemen a geodézia (földmérés) tanára. Fontos munkája: A mérési hibák elmélete és a legkisebb négyzetek módszere.

Bodon 1. **Károly**, * 1867, orvos, bp.-i egyet. tanár, szív és véregek betegségeivel fogl. — 2. **Pál**, * 1884, zeneszerző.

Bodonhely kisk., Sopron vm., csornai j., 637 l., ut. Rábapordány, up. Rábaszövét.

Bodony nagyk., Heves vm., pétervásári j., 1869 l., ut. Parad., posta.

Bodor Aladár, * 1880, tanár, költő és író, a Magyarország munkatársa.

Bodoria kisk., Zala vm., sümegi j., 316 l., ut. Túskevár, up. Káptalanfa.

Bodrog, a Latorca, Ung. Laborc, Ondava és Tapolc egyesüléséből keletkező folyó, Tokajnál ömlik a Tiszába.

Bodrog kisk., Somogy vm., kaposvári j., 710 l., ut. és up. Hetes.

Bodrogfalvas kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 612 l., vasut., ut. és up. Sárospatak.

Bodrogfalom kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 1329 l., ut. és up. Alsóberecki.

Bodrogi Zsigmond, * 1874, szocialista költő és dalszerző.

Bodrogkeresztur nagyk., Zemplén vm., tokaji j., 2173 l., vasut. távíró, telefon, posta.

Bodrogkisfalud kisk., Zemplén vm., tokaji j., 911 l., ut. és up. Bodrogkeresztur.

Bodrogolasi kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 1206 l., vasut. távíró, posta.

Bodrogcsádny kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 587 l., ut. és up. Bodrogolasi.

Bódvalenke kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 301 l., ut. és up. Hidvérgárdó.

Bódvarákó kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 332 l., ut. és up. Bódvaszilás.

Bódvaszilás kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 873 l., vasut. távíró, telefon, posta.

Bodvica kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 559 l., ut. és up. Nagyatád.

Bódy Tivadar, * 1868., felsőházi tag, a HÉV. elnökvézerigazgatója, v. szfv. alpolgármester.

Boemm Ritta, * 1868., festőművész. Legkiválóbbak nagy oltárképei és kisebb akvarelljei.

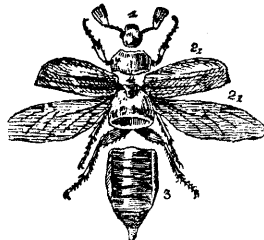
Boer (holland) a. m. paraszt; holland származású délafrikai (l. Búrok).

Boér Elek, * 1872, nyug. szegedi egyet. tan., közg. bíró. Főműve: Magyar közg. és pénzügyi jog.

Boerhaave, Hermann (1668–1738), kiváló holland orvos.

Boëthius, Anicius Manlius Severinus (475–525), római államférfi és filozófus, akit Theodorik császár összeesküvés gyanúja miatt kivégeztetett. Főműve: De consolatione philosophiae (A bölcselkedés vizsgálói).

Bogacs nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi i., 2036 l., telefon, posta.

A bogár testrészei:

1. fej, 2₁ a tor első, 2₂ második gyűrűje, 3. potroh

Bogarak, azok az izeltlábuak, amelyeknek kemény szárnyfedők vannak. Testük három részre tagozódik: fej, tor és potroh. Három pár lábuk van. Fejlődésük: pete — hernyó — báb — rovar.

Bogdan-Duica, Gheorghe, * 1865, erdélyi román irodalomtörténeti, egyet. tanár Kolozsvárott.

Bogdányi Odön, * 1863, ny. h. államtitkár, műgyetemi rk. tanár, hidraulikával fogl.

Bogdány 1. Godfred (1661—1710), kassai származású, oltárképfestő. — 2. **Jakab**, festő, (1660—1724), eperjesi születésű angol udvari festő.

Bogdása kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 776 l., vasut, ut. Sellye, posta.

Bogisich Mihály, (1839—1919), c. püspök, egyházi zeneszerző és zeneíró.

Bognár Pál Cecil, * 1883., bp-i egyet. m. tanár, filozófus és fizikus.

Bogotá, Colombia D-amerikai köztársaság fővárosa. 170.000 l. Egyetem, csillagvizsgáló.

Bogumilok (egyházi szláv) a. m. Isten barátai, ujmánicheus szekta, mely a 10. sz.-ban jelentkezik Thrákiában. Sokáig megmaradt a szekta főleg Boszniában és Bulgáriában.

Bogya János, * 1880, országgy. képviselő, publicista.

Bogyzisló nagyk., Pest vm., kalocsai j., 2884 l., ut. Tolna, posta.

Bogyoszló kisk., Sopron vm., csornai j., 1482 l., ut. Szil-Sopronnémeti, posta.

Bohacsék Ede (1891—1916), neoprimitivista festőművész.

Bohém (franc.) a. m. cigány; könnyűvéri író és művész.

Boher (héber), a. m. legidősebb fiú, zsidó ifjú, talmudista.

Bohnen, Michael, a drezdai opera basszistája és muzsizész.

Bohóc, cirkuszi komikus.

Bohózat, a vígjáték ríktöbbszínű, drasztikusabb váltoja.

Bohr, Niels, * 1885, dán fizikus, szilárd alapot adott a Rutherford-féle atomelméletnek. 1922. Nobel-díj.

Boieldieu, François Adrien (1775—1834), francia operaszerző. Operái: Bagdadi kalifa, Fehér asszony.

Boileau-Despreaux, Nicolas (1636—1711), francia költő és drámaíró. L'Art poétique-je a francia irodalom klasszikus műve.

Boiotia (Boeotia), Közép-Görögországnak a korinthusi öbölől É-ra fekvő tartománya.

Bois, Jules, * 1868, francia regény- és drámaíró, pszichológus és történész.

Bois de Boulogne, park Párizstól nyugatra.

Boiserie (franc.) a. m. fából készült falburkolat.

Boissier, Gaston (1823—1908), francia filológus és történész, magy. is megj.: Cicero és barátai, Vergil, Archaeologiai sétat.

Boito, Arrigo (1842—1918), olasz zeneszerző, Richard Wagner híve.

Boja, hajózási jelzésre és kikötésre szolgáló lehorgonyzott usztótest.

Bojárók (török: bajor) a. m. előkelők; orosz hivatali (nem születési) nemesség, hatalmát csak Nagy Péter törte meg. Romániában is voltak **B.**

Bojer, Johan, * 1872, norvég dráma- és regényíró.

Bojkott, személyek, v. árúk társadalmi kiközösítése, Bencott irországi angol kapitány neve után (1880).

Bojt nagyk., Bihar vm., biharkeresztési j., 1214 l., telefon, posta.

Bókahaza kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 629 l., vasut, ut. Zalaapáti, up. Zalacsány.

Bokányi Dezső, * 1871, szocialista, majd bolsevista politikus, nagyhatású szónok, mint cserfogyó Oroszországba került, ott él.

Bókay 1. Árpád (1856—1919), id. **B. János** fia, orvos, bp. egyet. gyógyszer-tanára, balneológus, fogl. A magy. szabadkőművesség nagynestere volt. — 2. **János** id. (1822—1884), gyermekorvos, bp. egyet. tanár, a gyermekgyógyászat uttörője Magyarországon. — 3. **János**, * 1858, id. **B. János** fia, gyermekorvos. nyug. bp.-i egy. tanár, sok tudom. művet írt. — 4. **János**, íj. * 1892, író és műfordító. Művei: Mi férfiak, Herceg Durravady és társai, Mario. — 5. **Zoltán**, * 1885, orvos, egy. tan., gyermekgyógyász.

Bokhara, közpázsiai ország, Üzbekisztán szovjetköztársasághoz tartozik. 200.000 km², 3 millió török-tatar, mohamedán l. Fővárosa **B.** 45.000 l.

Bokhara-szőnyeg, kézi csomózású kelti szőnyeg.

Bokod nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 1769 l., vasut, ut. Dad, posta.

Bokor kisk., Nógrád vm., sziráki j., 297 l., ut. és up. Buják.

Bokor 1. József (1843—1917), bp-i egyet. c. rk. tanár, filozófus és pedagógus, a Pallas Lexikon szerkesztője. — 2. **József** íj. (1862—1911), népszimveket és operettek írt: Téli; A kis a'amuszi, Kuruczfiarag. — 3. **Malvin** (Szontag Róbertné), ifjúsági és regényíró.

Bokros-Birman 1. Dezső, * 1889, szobrász és grafikus. — 2. **Ferenc**, * 1891, grafikus.

Boldog nagyk., Pest vm., aszódi j., 2878 l., telefo., posta.

Boldogasszony, Szűz Mária, **B. hava**: január.

Boldogasszonyfa kisk., Somogy vm., szigetvári j., 996 l., ut. és up. Szentlászló.

Boldoggá avatás, a szenté avatás előzménye.

Boldogkőüfalu kisk., Abauj-Torna vm., aba-ujszántói j., 806 l., ut. és up. Boldogkővár-
alja.

Boldogkővár kisk., Abauj-Torna vm., abauj-
szántói j., 1115 l., vasut, telefon, távíró, posta.

Boldva kisk., Borsod vm., edelényi j., 1559 l., vasut, távíró, posta.

Boleman Géza, * 1876, gépészmérnök, bányamérnöki főisk. tanár. Főműve: Elektrotechnika.

Bolero, 1. spanyol tánc; 2. deréig érő, gallérszerű női kabátka.

Bölcyn, Anna (1507—1536), VIII. Henrik angol király második felesége, Erzsébet királynő anyja. Férje házasságtörés címén lefejeztette.

Bolfras, Arthur (1838—1922), osztr. tábornok, 1889—1916 l. Ferenc József főhadsegéde.

Bolgar Ferenc (1852—1923), katonatiszt, később hírlapíró, 1887—1918. országgy. képvis.

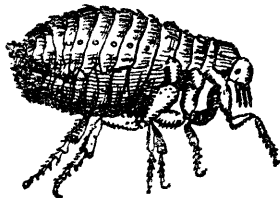
Bolgar nyelv és irodalom. A bolgár ny. a délszláv nyelvek közé tartozik, Ny-i és K-i nyelvjárásra oszlik. Történelmileg megkülönböztethető az óbolgár vagy egyházi szláv, amelyre

Cyrril és Method szláv apostolok a liturgiát fordították, a középbolgar a 13. sz.-tól kezdve és az újbolgar. Az utóbbinak népköltészete különösen értékes. Ujabb bolgar írók: Slavejkov Petko és Pen so. Karavelov, Bojtov, Javarov, Trejanov.

Bolgarok, balkáni nép, amely török eredetű hódító és szláv meghódított nép keverékéből keletkezett az 5. sz.-ban. Számuk 5 millió. Bulgárián kívül Romániában, Oroszországban, Jugoszláviában és Kisázsziában laknak. Görög-keletiek és mohamedánok, a bánsági B. pedig katolikusok.

Bolgarország, l. Bulgária.

Bolhák, a kétszárnyúak osztályába tartozó őslétközi, szárnyatlan rovarok.

Az ember bolhája, erősen nagytű

Bolhás kisk., Somogy vm., nagyutadi j., 1098 l. vasut. ut. és up. Somogyoszob.

Bolhó kisk., Somogy vm., bárcsi j., 2000 l. ut. és up. Bahócsa.

Bolingbroke, Henry St. John (1678–1751), angol stuarti államférfi és író.

Bolivar, Veneuela pénzegeése, 100 centavo = 1 pengő.

Bolivar, Simon (1783–1830), szabadsághős. Délamerikai főlészabadtója a spanyol uralom alól.

Bolivia, délamerikai köztársaság, 1 1/2 millió km², 3 millió l. A forró földöve esik, de Ny-i felének éghajlata a nagy magasság miatt (3000–6000 m.) mérsékelt. K-i fele az Amazon legragyobb mellékfolyójának, a Madeirának felső folyása vidékén elterülő forró és mocsaras síkság. A népesség: spanyol eredetű kreolok, indiánok és meszickek, főleg az Andok völgyeiben él. Termékei: kakaó, kávé, kínafa, cukornád. Fővárosa La Paz.

Bollandisták, azok a tudós jezsuiták, akik Jean Bollandus (1596–1665) kezdeményezésére után az Acta Sanctorum (Szentek élete) c. művet írják, amely ma 62 folió kötet.

Bolletta (ol.), a m. vámbárc.

Bologna, Olaszország Emilia tartományának

fővárosa az Apenninek E-i lábánál, 211,000 l., régi egyetem.

Bologna, Giovanni da (1524–1608), flandriai származású szobrász.

Bolgnai üveg (bolgnoi csepp), hirtelen hűtött üveg, amely csekély karcolásra szétpattan.

Bolméter (gör.), fizikai mérőeszköz csekély hőmérsékletkülönbségekre.

Boland Istók, népies mondák alakja; Petőfi és Arany is feldolgozták.

Bolseviki l. Bolsevizmus.

Bolsevizmus, a bolseviki (a. m. maximalisták. ellentétben a menszviki a. m. minimalistákkal szemben) politikai rendszer neve: proletárdiktatura tanácsrendszerrel, a termelési eszközök kisajátítása, általános munkakézszer, irtóhárc a burzsoázia ellen.

Bolton, angol város Manchester mellett, 181,000 l. Vas- és gyapotipar.

Boltoza, gőrbefelületű mennyezet (födém).

Boltraffio, Giovanni Antonio (1467–1546), ol. festő, Leonardo da Vinci követője.

Boltzmann, Ludwig (1844–1906), német fizikus, a gázelmélettel, az elektromosságtannal, a hődinamikával fogl.

Bolus (lat.), fehér v. szlmes, zsiros tapintatú ásvány, gyógyszerül, pillulák alapanyagául és festékül (terra di Siena) szolgál.

Bolyai Farkas (1775–1866), marosvásárhelyi ref. kollegiumi tanár és akad. lev. tag, matematikus, a világhírű Tentamen (1833) szerzője. Praktikus technikai kérdésekkel és irodalommal is foglalkozott. — 2. **János** (1802–60), B. Farkas fia, a leghíresebb magyar matematikus, az abszolút (nem euklidészi) geometria megalkozója. Világhírű fölfedezését 21 éves korában tette, munkája atyja Tentamenjéhez csatolva jelent meg Marosvásárhelyen 1833. Megj. utjabban magyarul, németül és franciául is.

Bolygó hollandi, elkárhozott hajóskapitány, aki hajóján holgony örökök. Wagner zenedramát itt róla.

Bolygók, olyan égitestek, amelyek a Nap körül keringenek. Nyolc főbolygó van, ezek a Naptól való távolságuk sorrendjében a következők: Mercur, Venus, Föld, Mars, Jupiter, Saturnus, Uranus és Neptunus. 1930 febr. amerikai csillagászok felfedezték a 9. bolygót.

Bolygó tűz, más néven idércfény, fénytütemény, oka az, hogy a mocsarakban a rothadó növényekből mocsárgáz és foszforhidrogén fejlődik, utóbbi a levegőn meggyullad s a mocsárgázzal együtt kékes lánggal elég.

Bolygó zsidó, a monda szerint Ahasverus nevű cipész, aki Jézus at Golgotára vezető útján nem engedte megpihenni háza előtt s ezért az utolsó itéletig vándorolnia kell. Sok költő feldolgozta.

Bolyok nagyk., Borsod vm., ózdi j., 2255 l. ut. és up. Ózd.

Bolzano, Bernhard (1781–1848), kat. teológus és filozófus. Főműve: Wissenschaftslehre.

Bomba, nagy robbantó erejű, gyújtó- vagy robbantószerekkel töltött üreges lövedék.

Bombardon (franc.), busszusszólamu rézfúvóhangszer.

Bombaszt (ang.) a. m. vattával kitömött, átvitt ért.: fellengős, nagyhangú üres beszéd.
Bombay, Brit India legnagyobb kikötője, B. kormányzóság székhelye. Elő-India Ny-i partja előtt kis szigeten fekszik, 1,176.000 l. egyetem. Indiának Európával való forgalmát bizonyítja le.

Bon (franc.), rövidszövegű költővezény.
Bona fides (lat.) a. m. jóhiszeműség.
Bonaparte (olaszosan: Buonaparte), korzikai család, amelyből Napoleon származott. **Carlo B.** (1746–85), Napoleon atyja, ügyvéd. Felesége, M. Letizia Ramolino (1750–1836), akinek Napoleonon kívül 4 fia és három leánya volt. Fia bukása óta visszavonultan élt Rómában.
Giuseppe B. (1768–1844), Napoleon bátyja, akit ez nápolyi, majd spanyol királlyá tett.
Lucien B. (1775–1840), előkészítette a brumaire-i államcsínyet, de házassága miatt Napoleon elfordult tőle.
Louis B. (1778–1846), akit bátyja Hollandia királyává tett, de erről lemondott. Ő volt III. Napoleon atyja, **Jerome B.** (1784–1860), westfaliai király volt, 1813. elűzték.

Bonar Law, l. Law.
Bonaventura, Szt. (Doctor Seraphicus. 1221–1274), párizsi minorita Aq. Sz. Tamás mellett a skolasztika legnagyobb teológusa.
Bonbon (franc.) a. m. cukorka, olvasztott, színes cukorból.

Bonbonnière (franc.) a. m. cukorka-szelece.
Bonc, japán v. kínai buddhista pap.
Boncoföldje kisk., Zala vm., zaalegerszegi j., 369 l., ut. Salimvár, up. Alsóbagod.
Bonctan, l. Anatomia.
Bond (ang.), 1. adóslévlé, kötvény. Angliában és az É.-amerikai Egyesült Államokban a bemutatóra szóló állami kötvény neve. 2. Vámszabadraktár (Anglia).

Bondfield, Margaret, * 1873, angol munkáspárti politikus, 1929. a munkáspárti kormányban munkaügyi miniszter, az első női miniszter.

Bondu, nyugatafrikai francia gyarmat Szene-gambiában.

Bonfini, Marco Antonio, (1434–1503) olasz humanista, 1468-tól Mátyás király udvari történésze. Kerum Hungaricarum Decades c. művében megírta Magyarország történetét a hunoktól a 15. sz. végéig.

Bon gré, mal gré (franc.) a. m. akarva, nem akarva.

Bonheur, Rosa (1822–1899), kiváló francia állatfésztő.

Bonhomme (franc.) a. m. jólelkű, kedélyes ember.

Bonifácus-ut, 11 km. széles tengerszoros Szardínia és Korzika között.

Bonifatius (Winfried) (680–755), Németország püspöke, a németek keresztény hitre térítője.

Bonifikáció (lat.) a. m. visszatérítés; kártalanítás.

Bonitas (lat.) a. m. jóság, hitelképesség.
Bonitz Ferenc, * 1868., hírlapíró, az Alkotmány, a Nemzeti Ujság és most a N. P.

Volksblatt fel. szerk. 1919–20, a Huszár és Simonyi-Semadam kormányok sajtófőnöke volt.

Bonkátó Sándor, * 1830, a bp.-i egyetemen a rutén nyelv és irod. nyug. ny. r. tanára. Művei: A szlávok, Az orosz irodalom tört.

Bonnet (franc.) a. m. ötleletes élc.
Bonn, porosz egyetemi város a Rajna balpartján, 91.000 l.

Bonnat, Léon (1833–1922), francia festő, az Ecole des Beaux-Arts igazgatója; történet-, élet-, főleg arckép; freskók.

Bonne (franc.) a. m. franciául beszélő gyermekleány.

Bonnya kisk., Somogy vm., igali j., 933 l. vasut, táviró, up. Kisbárapán.

Bonsels, Waldemar, * 1881, német költő, regényeket és tanulmányokat írt. Ismert művei: Die Biene Maya, Indienfahrt és Wartalun.

Bon sens (franc.) a. m. józan értelem.

Bon ton (franc.) a. m. jó modor.

Bonvivant (franc.) a. m. világi.

Bonyhád nk., Tolna vm., völgyeségi j., 6379 l., ev. reálgimn., vasut, telefon, táviró, posta.

Bonyhádvarasd kisk., Tolna vm., völgyeségi j., 701 l., ut. Tével, up. Kisdorog.

Bónyi Adorján, * 1892., író, a Pesti Hírlap munkatársa. Regényei: Játék, Szerenád. Kód, Jómádár.

Bonyodalom, a regény v. dráma cselekményének szövődése, összeütkezésekkel, válságokkal és katasztrófával.

Bookmaker (ang.) a. m. könyvcsináló, aki hivatászerűleg köt löversenyek fogadásokat.

Bootes, 1. Jazon fia, az eke fölталója. — 2. Csillagkép, legfényesebb csillaga az Arcturus.

Booth, William (1829–1912), az Udvar seregének (l. o.) megalapítója.

Bopp, Franz (1791–1867), német nyelvész, az összehasonlító indogermán nyelvészet megalapítója.

Bor, szőlőből készült szesz (6–15% alkohollal) ital. Hazánkban leghíresebbek a tokaji, ménesi, villányi, badacsonyi, külföldön a champagnei, bordeauxi, rajnai B.-ok. Magyarországon 1928. kb. 3.1 millió hl. bor termert.

Bor 1. **Dező**, * 1888, szfv. könyvtári tisztviselő, a Szfv. Zenekar karnagya. — 2. **Pál**, * 1889, festő, szobrász és író.

Bór, zöldesbarna színű alaktalan por. Nem fémes elem, kristályokban is előállítható.

Bóra, erős EK-i szél az Adrián.

Borah, William Edgar, * 1865, az Egyesült All. szenátusának republikánus-párti tagja. Külpolitikai kérdésekkel fogl.

Borax, a bórnak nátrium-vegyülete. Sok ázsiai és északamerikai tó vizében található. Vizes oldata lúgos, használják forrasztásoknál, mert feloldja a keletkező fémoxidokat, győgszerezül, kozmetikus célokra és a festőiparban.

Borbás Vince (1844–1905), botanikus, közölsvári egyet. tan. Főműve: A Balaton növényföldrajza.

Borbély 1. György, * 1875, felsőlházi tag. — 2. István, * 1806, a kolozsvári unitárius kollegium igazgatója; számos irodalomtörténeti dolgozata jelent meg.

Borbély-Maczkó Emil, * 1887, Borsod vm. főispánja, országgy. képvis., a MOVE elnöke.

Borchardt, Rudolf, * 1877, német költő, essayista és műfordító.

Borda, lapos, görbe csont a testüregek körül fogására. Embernél 12 pár borda van.

Bordeaux, francia kikötőváros a Garonne mellett, 267.000 l., borkereskedelem, egyetem.

Bordeaux, Henri, * 1870, francia író, kritikus és regényíró, sok regénye megj. magyarul.

Bordereau (franc.) a. m. rövid számla, jegyzék.

Bordighera, olasz tengerparti város, 5000 l. **Bordone**, Paris (1500–1571), olasz festő, Franciaországban is dolgozott.

Bordür (franc.: bordure) a. m. szegély.

Boreas, a görög mitológiában az északi szél megszemélyesítője.

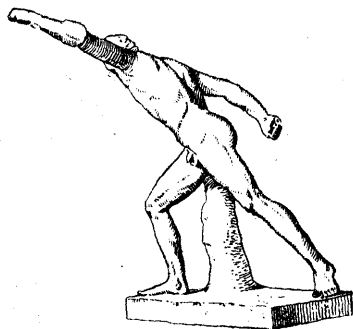
Borecet. Ha a bor levegővel érintkezik, az ecetbaktérium a bor alkoholtalmát ecetté oxidálja. A B. kellemesebb ízű, mint a közönséges szeszből készült ecet.

Borel, Emile, * 1871, fr. politikus, egyet. tanár, matematikus.

Borgata kisk., Vas vm., celldömölki j., 432 l., ut. Jánosháza, up. Káld.

Borghese, római nemes család. 1. Camillo, (1605–21), V. Pál pápa. — 2. Camillo, (1775–1832) herceg, 1803. feleségül vette Napoleont nővérét, Paulinát.

Borghese-villa, Rómában, a 17. sz.-ból; park, képtár, ókori muzeum.

Borghesei vivó

Borgia, spanyol eredetű olasz család. I. családból való: **Cesare B.** (1475–1507), VI. Sándor pápa nagytöbbségű fia, Macchiavelli adta jellemzését a Fejedelmek c. művében. Nővére **Lucrezia B.** (1480–1519), rendkívül szép és művelt nő volt, akinek erkölcsstelen híret újabb kutatások kétségessé teszik.

Borgisz, l. Betűfajok.

Borhamisítás, a bornak vegyi uton való előállítására. A B.-ról az 1893. évi XXIII. t.-c. intézkedik.

Borhy György, * 1858, földbirtokos, felsőlházi tag.

Boris, III., * 1894, bolgár cár. I. Ferdinánd fia, atyja lemondása óta (1918) uralkodó.

Borjád kisk., Baranya vm., mohácsi j., 829 l., telefon, posta.

Borkó, gyümölcsökben, főleg a szőlőben fordul elő. A borból lassanként kristályokban kiválik.

Borkum, német sziget az Ems torkolatánál, fürdőhely, 3000 l.

Bornemisza Géza, * 1884, festőművész, lírai hangulatu képeivel számos tárlaton vett részt.

Borneo, a Föld harmadik legnagyobb szigete Kelet-Indiában, 754.000 km², 21/2 millió l. Magas hegyei vannak (Kinibalu 4175 m.), éghajlata nedves és forró. Kétharmada hollandus, egyharmada angol birtok.

Borneol, kámforszerű illatos anyag.

Bornholm, dán sziget a Keleti-tengerben, 583 km², 41.000 l.

Bornirt (franc.) a. m. korlátozott eszű.

Bornu, szudáni mohamedán néger ország, most francia és angol gyarmat, 133.800 km², 5 millió l. Főv. Kuka, a Csad-tó mellett.

Borodin, Alexander Porfirievics, (1833–1887), orosz zeneszerző.

Borodino, falu a moszkvai kormányzóságban. 1812 szept. 7. a franciák és oroszok közti csata, amelyben Napoleon Kutusovot legyőzte.

Boroevics Szevtozár báró (1856–1900), tábornagy. Przemyslt az 8. hadserege mentette föl s a Kárpátokban harcolt sikeresen az oroszok ellen, 1915-től az 5. Isonzo-hadsereg, 1918. a Piave-csata főparancsnoka.

Boróka, a fenyőfélékhez tartozó cserjénövény. Bogyójából a boroviczka-pálinkát főzik.

Boromisza Tibor, * 1880. Festőművész. Eleinte naturalista, későbbi munkáiban erőteljes dekorativitást és szimbolizmusra való hajlandóságot mutat.

Borona, a földművelésnél a talaj előkészítésére (porhanyítására, felaprózására, egyengetésére és a gyom irtására), továbbá a vetőmagvak áztatására szolgáló, vontatott kereteken megerősített fogak v. forgótárcsák sorából álló eszköz.

Boronka kisk., Somogy vm., marcali j., 564 l., ut. és up. Marcali.

Boros 1. Ferenc, * 1893, tanár, lírikus és novellista, a Nyugat és Élet munkatársa. Versköte: Napkeltekor. — 2. György, * 1885, unitárius teol. tanár és egyháztörténetirő. —

3. László, * 1893, író és hírlapíró, az Esti Kurir felelős szerkesztője. — 4. László, * 1892, hírlapíró, a 8. Orai Újság munkatársa. —

5. Mihály (1815–1899), író, elbeszélő- és ismeretterjesztő munkákat írt.

Borostyán, felfutó örökzöld növény.

Borostyánkő, harmadkori fenyőfák gyantája. Sárgászínű, áttetsző vagy átlátszó. A Kelet-tenger mentén vízből halásszék. Dohányzó-eszközöket és ékköveket készítenek belőle.

Boroszló (Breslau), Porosz-Szilézia fővárosa a hajózható Oder-folyó mellett, 528.000 l. Egyetem, sokoldalú ipar, szénkereskedelem.

Borota nagyk., Bács-Bodrog vm., jánoshalmai j., 3223 l., ut. Jánoshalma, posta.

Borovszky Samu, (1860—1912), történetíró, a Tud. Ak. tagja, a Századok szerk.

Borromeo, Carlo, gróf, szent (1538—1584), milánói püspök, reformálta a szerzetesrendeket és megalakította a 7 kat. svájci kanton B.-szövetségét.

Borromini, Francesco, (1599—1657), olasz építész, a barok egyik megteremtője.

Borroughs, Edgar Rice, angol író, a Tarzan-regénysorozat tette népszerűvé.

Bors, forró égővi cserje, éredlenül leszedett bogyója szolgáltatta a csipős ízű fekete B.-ot.

Bors

Borsepró, a bor teljes kiejedése után a hordó fenekén maradt üledék.

Borsfa, kisk., Zala vm., letenyei j., 830 l., ut. Letenye, posta.

Borsó, felfutó hüvelyes növény, magja sok fehérjét tartalmaz.

Borsod kisk., Borsod vm., edelényi j., 568 l., ut. és up. Edelény.

Borsodgeszt nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 786 l., ut. és up. Sály.

Borsodivánka nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 944 l., telefon, posta.

Borsodnádásd kisk., Borsod vm., ózdi j., 2281 l., ut. Borsodnádásdi lemezgyár, posta.

Borsodszemere nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1947 l., telefon, posta.

Borsodszentmárton kisk., Borsod vm., sajtószentpéteri j., 425 l., ut. és up. Belpátfalva.

Borsodszirák kisk., Borsod vm., edelényi j., 732 l., ut. és up. Fínke.

Borsod vm., 3576 km², 250.000 l. Székhelye Miskolc.

Borsóka, borsónagyságú hólyagok, az emberben elősködő galandféreg, fiatal fejlődési formái a szarvasmarha és sertés izomrostjai között. Rosszul süített vagy főzött hússal peptide az emberbe jut s galandféreggé fejlődik.

Borsos József (1821—1883), genre- és arcképfestő.

Borsosberény kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 882 l., vasut, táviró, posta.

Borsosgyőr kisk., Veszprém vm., pápai j., 582 l., ut. és up. Pápa.

Borszik (Borsec) község, Csik vm., 2000 l. Hozzá tartozik B. fürdő (B.-i víz).

Borszky I. Frigyes, * 1880, festőművész. — 2. Károly, * 1875, orvos, bp.-i egyetemi rk. tanár, szépszettelt fog.

Borszsz, l. Alkohol.

Borszörcsik kisk., Veszprém vm., devecséri j., 84t l., ut. Devceser, up. Somlóvásárhely.

Bortnyik Sándor, * 1893, festő, neoprimitív és kubista illusztrátor.

Borussia, Poroszország latin neve.

Boruth Andor, * 1873, festő, kül. arcképfestésben kiváló.

Borvendég Ferenc, * 1876, székfőv. tanárnő, a vízvezet. és viágít. ügyoszt. vezetője.

Borvirág, a nem jól elzárt bor felszínén megjelenő élesztő-gomba.

Bory Jenő, * 1879, szobrász, a Képzőműv. Főisk. r. tanára.

Borz, szürkebundájú, fehérhasú, ragadozó emlős-állat. Földalatti üregekben lakik, nálunk ma már ritka.

Borz

Borza Jenő, orvos, urológus, bp.-i egy. m. tanár.

Borzavár kisk., Veszprém vm., zirci j., 1136 l., ut. és up. Zirc.

Bosch, Hieronymus van Aken, (1460—1516), németalföldi festő.

Bosco, I. Barolommeo (1793—1863), híres olasz búvész. — 2. Don Giovanni (1815—1888), a szilézianusok rendjének megalapítója, akik árva gyermekek nevelésével foglalkoznak s házában is működnek.

Bosnyák I. Géza, * 1863, fehérvári tag. — 2. Zoltán, * 1861, ny. h. államtisztár, író.

Bosquette (franc.), a kertépítésben erdőszerű tömör ültetés.

Bossányi Andor, orvos, a gyermekkor alkati rendellenességei, bp.-i egy. m. tanár.

Bossard, Johannes, * 1874, német szobrász, iparművész és grafikus.

Bosselt, Rudolf, * 1871, német szobrász, fiúom plakettjei vannak.

Bossi, Enri o (1861–1925), olasz zenészerző és orgonaművész.

Bossuet, Ja ques Bénigne (1627–1704), XIV. Lajos korában Franciaország legjelentősebb teológusa, szónoka és egyházpolitikusa. Küzdött a prot.-ok ellen.

Bosta kisk., Baranya vm., pécsi j., 282 l., ut. Szalánta, up. Garé.

Boston, 1. Ny.-angliai kikötőváros, 16.000 l. — 2. Az Egyesült Államok Massachusetts államának fővárosa, tengeri kikötő, Amerika egyik leggazdagabb és legműveltebb városa, 748.000 l.

Bosznyai István, * 1868, tájképfestő, a bp.-i Képzőművész. Főiskola tanára.

Bosznia és Hercegovina, a Bakán-félsziget ÉNy-i tartománya, 1463–1878 Törökországé, 1878–1918 a Monarchiáé, azóta Jugoszláviáé, 51.000 km², 1.890.000 l. E.-i része termékeny síkság, egyébként hegyes, karsztos. Folyói: a Narenta, Una, Vrbas, Bosna, Drina. Lakosai délszlávok, vallás szerint gör.-kele-tiek, r. katolikusok és mohamedánok.

Boszorkány, a néphit szerint kárteknő vá-rázslást űző nő, az ördög szövetségese. B.-porókat 1484-től a 18. sz. végéig folytattak. Nálunk Mária Terézia 1768-ban beszünttet-té a B.-porókat.

Boszporus, a Fekete- és Márvány-tengert összekötő tengerszoros. 30 km. hosszu, 2/3–3 km. széles.

Bot kisk., Fejér vm., váli j., 536 l., ut. és up. Etyek.

Bóta kisk., Borsod vm., ózdi j., 682 l., ut. és up. Sánta, posta.

Botanika (gör.), l. Növénytan.

Botanikus kert, növénykert, egyetemi inté-zet a növénytan gyakorlati tanítására.

Botbüntetés, nálunk az 1920. 26. t.-c. állította vissza, de e törvény hatálya 1921. IX. 29. lejárt.

Botfa kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 837 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Botha, Louis (1862–1919), a bur hadse-reg főpar., az angolok ellen, 1910. a dél-afrikai közt. min. elnöke, a világháboruban elfoglalta a délafrikai német gyarmatokat. Résztvevett a párizsi békekonferencián s az enyhébb békefeltételek mellett küzdött.

Bothmer, Felix, gr., * 1852, bajor tábor-nok, 1915. a galíciai déli hadsereg parans-noka.

Botokudok, délamerikai indián törzs Bra-zília őserdeiben.

Botond, a vezérek korában élt magyar hős, aki, a krónikák szerint, Konstantiná-poly ércarkuját bárdjával bevágta.

Botpaád kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 914 l., posta, ut. Kőlcse.

Botticelli, Sandro (1445–1510), olasz festő, a legnépszerűbb ma az összes firenzei fes-

tők között majdnem modern közvetlenségé miatt.

Botffik, 1. **István** báró, * 1879, országy. képvis. — 2. **József**, * 1873, országy. képvis., volt borsodi főispán.

Bottni-öböl, a Ki-i tenger legÉ-ibb része.

Bottrop, westfaliai város, híres szébná-nyákkal, 77.000 l.

Bottán János (1640–1709), Rákóczi Fe-renc egyik legvittezebb és legnépszerűbb tá-bornoka, mióta felszámolt egy útközben el-vezetette, katonái Vak B.-nak nevezték.

Bolyka kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 429 l., ut. Szigetvár, up. Nagypeterd.

Boucher, François (1703–1770), XV. Lajos korának egyik legjellegzetesebb, legnépszerűbb és leghatásosabb festője.

Bougie (franc. a m. gyertya), a gyógyá-szaiban félkemény szonda.

Bouillon (franc.) a m. husleves.

Bouillon, Gottfried (1061–1110), Alsó-Lotha-riaingia hercege, az első keresztény hadjárat folytán pedig 1099. jeruzsálemi király. Tasso tette halhatatlanná Megszabadított Jeruzsá-lem-ében.

Boulanger, Georges Ernest (1837–91), fran-cia tábornok, 1886. hadügyminiszter, 1887. hadtestparancsnok. Köztársasági elnökségre tö-rekedett, a hadsereg segítségével államcsinyt tervezett, pórt indítottak ellene, 1889. Bel-giumba menekült, in contumaciam deportá-lásra ítélték. Öngyilkosként halt meg.

Boulevard (franc.) a m. körút.

Boulogne-sur-Mer, francia fürdőhely és ki-kötő a La Manche-csatorna partján, 55.400 l.

Boulogne-sur-Seine, francia város. Párizstól Ny.-ra, 68.000 l., villák, vászonzővész.

Bourbon, francia fejedelmi család, amely Szt. Lajos 6. fiától, Clemondini Róberttől származik. Több vitéz hadvezért és számos ki-rályt adott a franciáknak. Az idősebb ág IV. Henrikkel került a trónra (1589), tőle származtak az 1830-ig uralkodó királyok, ki-halt 1833. Chambord gróffal. Az ifjabb ág, a B.-Orléans, XIII. Lajos Fülöp fiától származik, ehhez tartozott Orléans Fülöp, XV. Lajos gyámja és trónra került Lajos Fül-öppel (1830–1848). A spanyol B.-ok őse XIV. Lajos unokája, V. Fülöp, ma is uralkodó család, ugyancsak tőle származnak a nápolyi B.-ok (uralk. 1860-ig) és a párnai B.-ok (uralk. 1859-ig).

Bourdauoe, Louis (1632–1704), francia jezsuita, a »királyok szónoka és a szónokok királya«.

Bourgeois (franc.) l. Burzsoá.

Bourgeois, Leon, (1851–1925), francia poli-tikus, több ízben miniszter, 1895–6 miniszter-elnök, kétfélen elnökjelölt, a szenátus el-nöke, 1920. Nobel-díj békepolitikájáért.

Bourget, Paul, * 1852, francia író, aka-démikus, számos, magyarra is fordított regé-nyében a pszichológiai irányt művelte.

Bourgogne (franc.), Burgundia (l. o.).

Bournemouth, tengeri fürdő Anglia D-i

partján, a La Manche-csatorna mellett, 92.000 l.

Boutet, Frédéric, * 1874, francia novellista, több műve magyarul is megj.

Bouton (franc.) a m. gomb, l. Buton.

Boutroux, Emile (1845–1921), a Sorbonne-on volt a filozófia tanára. Jelentősebb műve: Science et religion dans la phil. cont. (Magyarul is.)

Box (ang.) a m. doboz; páholy; lóistálló elválasztott része egy ló számára.

Boveri, Theodor, (1862–1915), kiváló német sejtkutató.

Bowie-kés, rövid szurófegyver, vadász-kés, Tim Bowie, texasi ezredes neve után.

Bowle (ang.), borból, gyümölcsből és cukorból készített ital; így nevezik a hozzá tartozó edényt is.

Boxcall (ang.), kikészített borjubőr, kül. cipőfelsőrész készítésére szolgál.

Boxerek, a 18. sz.-ban keletkezett kínai titkos társaság eleinte a dinasztia, majd az idegenek eltávolítására. 1900. a B. lázadást indítottak, ezt az európai hatalmak együttesen verték le.

Boxolás (ang.) a m. ökölvívás, bizonyos szabályok szerint (csak homlok és gyomor közt szabad ütni) üzött sport.

Boy (ang.) a m. fiú, fiatal szolga, kifutó.

Boycott l. Bojkott.

Boy-Ed, Ida (1852–1928), német írónő, sok csekély értékű elterjedt regényt írt.

Boyesen, Hjalmar (1848–95), norvég születésű amerikai esztétikus, Faust-kommentárja magy. is megj.

Boyle, Robert (1627–1691), angol fizikus és vegyész, a kísérleti fizika és vegytan kiváló művelője. Nevét ma is őrzi a Boyle-Mariotte-féle gáztörvény, mely szerint a gázok nyomása — egyenlő hőmérséklet mellett — fordítva arányos a térfogattal.

Boylesve, René, * 1867, francia regényíró, a vidéki életnek, a finom érzelmességnek ábrázolója. Művei: Mlle Cloque (magyarul is), La leçon d'amour stb.

Boy-scout, l. Cserkészet.

Boz, l. Dickens.

Bozen (ol.: Bolzano), város D-Tirolban, 25.500 l. 1919 óta Olaszországgé. Téli klimatikus gyógyhely.

Bozók l. Alajos (1842–1919), egy. rk. tanár, főleg a római és osztrák joggal fogl. — 2. Ferenc, a statisztika és közgazd. egyet. r. tanára Debrecenben. — 3. Géza, * 1875, a pécsi egyetemen a polgári perjog ny. r. tanára.

Bozok nagyk., Vas vm., kőszegi j., 721 l., ut. Kőszeg, posta.

Bozzai kisk., Vas vm., szombathelyi j., 337 l., ut. és up. Vép.

Bő (Böe), hirtelen, erős szélroham, esővel, hóval.

Bő kisk., Sopron vm., csepregi j., 1214 l., vasut, ut. Bük, posta.

Böcklin, Arnold (1827–1901), svájci festő, a mitológia képzelt mesevilágának ábrázolója.

Főművei: Holtak szigete, Kentaurok harca, Tengeri kastély, Diana vadászata, Kentaur kovácsműhely előtt (Szépműv. Muz.).

Böde kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 507 l., ut. Zalaegerszeg, up. Alsóbagod.

Bödeháza kisk., Zala vm., alsólendvai j., 261 l., ut. és up. Rédics.

Bögöly, a kétszárnyak rendjébe tartozó rovar-csoport, állcaik az emlősök testében ülősködnék.

Bögöt kisk., Vas vm., sárvári j., 409 l., ut. Porpác, up. Pecöl.

Bögöte kisk., Vas vm., sárvári j., 726 l., telefon, posta.

Böhlau, Helene, * 1859, jónévű német regényíró nő Weimarban.

Böhm, 1. Dezső, * 1887, leányisk. igazgató, pedagógiai és zenetörténeti író. — 2. János Dániel (1794–1865), szepesolász-i származású érnész. — 3. Fia, József Edgár (1834–1890) Londonban mint »a királynő szobrásza« világhírré tett szert. — 4. Károly (1846–1911), magyar filozófiai író, 1896-tól egyetemi tanár. Főműve: Az ember és világa. — 5. Pál (1839–1905), festő, kiválóképpen a magyar népeletről vette tárgyát. — 6. Vilmos * 1880, a Berinkey-kormányban hadügyminiszter, a kommun alatt hadügyi népbiztos, majd hadseregfőparancsnok.

Böhm-Bawerk, Eugen (1851–1914), osztrák közgazd. író, több ízben pénzügyminiszter. Főműve: Kapital u. Kapitalzins. A határhaszon-elmélet megalapítója.

Böhme, Jacob (1575–1624), misztikus és teozófus.

Böhm-Ermolli, Eduard, * 1856, a háboruban az osztrák-magyar hadsereg egyik vezére, 1914. az orosz fronton a 2. hadsereg par., győzött Brodek-nél, Sambornál, Lemberg-nél és Dubnonál, 1918. Ukrajna megszállása. Bécsben él.

Böhmerwald, erdős hegység Cseh- és Bajorország között; legmagasabb csúcsa 1457 m.

Böhönye nagyk., Somogy vm., marcali j., 3091 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Böjt, zsidóknál, katolikusoknál és mohamedánoknál a gyász, bünbánat és szellemi fejelem jele. Van teljes és nem teljes (pl. hústól való tartózkodás pénteken) B.

Böke Gyula (1832–1918), fülgyógyász, egyrk. tanár.

Bököny nagyk., Szabolcs vm., nagykálói j., 261 l., ut. Téglás, posta.

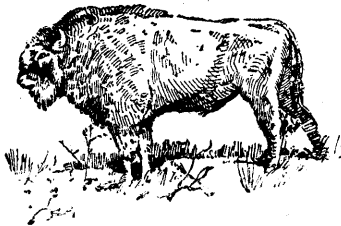
Bölcsek köve, az alkímában (l. o.) az a kö, amely a nem nemes fémeket arannyá változtatná át s minden betegséget meggyógyítana, az öregeséget megfiatalítaná és az életet meghosszabbítaná.

Bölcészlet, l. Filozófia.

Bölcse nk., Tolna vm., dunaföldvári j., 4301 l., vasut, távíró, posta.

Bölcsedé, feladatja a munkájá járó anyák csecsemőit gondozni a munkájá alatt.

Böleány, valamikor egész Európában el volt terjedve, így nálunk is még a 19. sz. elején. A bp-i állatok példányait a visegrádi vad-

Bölény.

kerbe telepítették. Az amerikai **B.** fél századdal ezelőtt is százezres csordákban kóborolt, de ma már csak védett területen tartanak néhány száz példányt.

Bölmönika, más néven Dobosgém, a gólyához hasonló gázló madár.

Bölsai György, * 1882, író és hírlapíró. Párizsban él.

Bölsche, Wilhelm, * 1861, német népszerűsítő természettudományi író. Művei: Szerellem az élok világában. A természet titkaiból. Az ősemler. Az ősvilág.

Bönyrétal nagyk., Győr vm., pusztai j., 2743 l., telefon, posta.

Bőr, az emberi és állati testet borító szerv, 2 főrétegből áll: 1. a külső felhárteggel, 2. az írha, kötőszövet. A bőr függelékeihez tartoznak a körmök, szőrök és a haj, szarvak, toll, csőr, védőpáncél (békateknő), amelyek a hámrteggel képződményei.

Bőrbetegségek, lehetnek vagy kiserőjelenségei általános megbetegedéseknek (hues, vörheny, himlő stb.) vagy csupán helyi **B.** (táplálkozási és vérkeringési zavarok stb.).

Bőrca kisk., Győr vm., tőszigetcsilizközi j., 725 l., ut. Ottevény, up. Abda.

Bőrcak Andor, * 1872, az O. F. B. másod-elnöke. A földbirtokrendezésről több munkája jelent meg.

Börőce kisk., Zala vm., novai j., 270 l., ut. Paka, up. Csömödér.

Bőrpár, a nyers állati bőroket a rothadás megállítására szerzik. Vannak növényi szerzőanyagok (vöröstimárság) és fémők (ásványi szerzők.) Szerzés után mechanikai műveléssel a bőrt simulékonnyá és egyenlő vastagságúvá teszik.

Börne, Ludwig (ered. Lőb Baruch, 1786—1837), német satirikus, író és liberális publicista.

Börönd kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 366 l., ut. Zalaegerszeg, up. Zalaszentgyörgy.

Börtön, 6 hótól 10 évig terjedhető szabadságvesztésbüntetés. **B.** a szó tágabb értelmében általában szabadságvesztésbüntetést jelent. Nálunk a Btk. a fokozatos börtönrendszerre van felépítve, amely 3, esetleg 4 fokozatból (magánzárka, közös munka, éjjeli elkülönítéssel, közevitő intézet, feltételes szabadság) áll. Alap-

gondolata, hogy az elítélt jó magaviseletével és munkaszorgalmával küzdje ki az átnemetet a büntetés fokozatos enyhülésével a szabadságra.

Börze, l. Aru- és értéktőzsdé.

Börzőnce kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 312 l., ut. Gelse, up. Zalaszentbalázs.

Börzsöny kisk., Tolna vm., völgysegi j., 439 l., ut. és up. Bonyhád.

Bőszakány kisk., Sopron vm., csornai j., 2022 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Bősendorfer, Ignaz (1796—1859), osztrák zongorakészítő.

Bőszénfa kisk., Somogy vm., kaposvári j., 858 l., vasut, ut. és up. Gálosfa.

Böttger (Böttinger), Johann Friedrich (1682—1719), a porcellán állítólagos feltalálója, a meissenai győz igazgatója.

Brabanconne a. m. brabanti, a belga nemzeti himnusz.

Brabant, a belga-holland alföld középrésze, É-i része Hollandiáé, D-i része Belgiumé. Termékeny, ipari vidék.

Brabant cspike, 17. sz.-beli verticspíke.

Brabek, Frantisek (1848—1906), cseh író. a prágai egyet. a magy. nyelv. és írod. tanára, sok magy. író fordított csehre és cseh-magyar szótírt szerk.

Brachium (lat.) a. m. karhatalom, a közhátóságok határozatainak végrehajtására és intézkedéseinek foganatosítására szolgáló fegyveres erő.

Brachy... (gör.) a. m. rövid.

Brachycephal (gör.) a. m. rövidfejű, az embertanban olyan koponyák, amelyeknek hosszúsági átmérője csak kevésbé nagyobb a szélességi átmérőjénél.

Brácsa (ol. viola da bracia) a. m. karhegedű; viola, viola alta a. m. mély hegedű), négy hurja van, (c, g, d, á), valamivel nagyobb, mint a hegedű.

Bradford, gyárvaros Angliában, a nagy iparvidék É-i szélén, 290,000 l., gyapju- és vasipar.

Bradley, James (1692—1762), angol csillagász, meghatározta a fény sebességét és felfedezte a fény aberrációját.

Braga, portugál város, 12,000 l.

Braga, Theophiló, portugál költő (1843—1924), köztárs. elnök 1910—11 és 1915—19.

Braganza-család, Portugáliában 1640—1853, Braziliában 1889-ig uralkodott. Mindkét helyiütt forradalom vetett végét uralmának.

Bragg, William Henry, * 1862, angol matematikus és fizikus, a kristályok szerkezetét tanulmányozta Röntgen-sugarakkal, fiával, William Lawrence B.-gal (* 1890) együtt. 1915. mindkettőnek Nobel-díj.

Brahe, Tycho (1546—1601), korának legkiválóbb csillagásza, új világrendszert állított föl, melynek középpontjával azonban ő is még a Földet tette meg.

Brahma (szanszkrit), eredetileg varázs-mondás, azután mint »egy«, »összehasonlíthatatlan« isten az összes többiek felett, végül ind. fény főisten.

Brahmanizmus, indiai vallás, amely szerint

az élet célja a világszellemmel való egyesülés, sőt a benne való teljes elmerülés (nirvána).

Brahmaputra (a. m. Brahma fia), Dél-Ázsia egyik legnagyobb folyója (2900 km.), a Himalájában ered és a Ganges deltájába ömlik.

Brahms, Johannes (1833–1897), német zeneszerző. Irt 4 szimfóniát és számtalan egyéb zenekari művet, kamarazenét, zongoraszonátákat és Ungarische Tänze c. magyar népdal-feldolgozásokat.

Braió, James (1795–1860), angol orvos, a hipnotizálás föltalálója.

Braília, kikötőváros Romániában az Alduna mellett, 65.000 l. Itt rakodnak át a folyami hajók a tengeri hajókra.

Braille-írás, Louis Braille (1806–1852), francia tanár által fötalált írásmód vakok számára, amelynek betűi pontalaku kidudorodásokból állnak. Hat ily pont kombinációja a **B.** ábcéje.

Brajjer Lajos, * 1865., hirtalpiró, magyar és német műfordító.

Brakteata (lat. bractea, a m. bádóg), egyik oldalukon sajtolt ónémet pénzek ezüstbádógból a 12–16. században.

Bramah, Joseph, angol mérnök (1749–1814), a hidraulikus sajtó és a **B.-zár** feltalálója.

Bramah-sajtó, víznyomósa sajtó.

Bramante, Donato d'Angelo (1444–1514), olasz építész, a római Szt. Péter templom tervezője.

Bramarbas, nevetséges nagyzóló, szájhős, Holberg egyik vigjátékának címszereplője.

Brambach, szászorsz. falu és rádiulfürdő, 2000 l.

Brana János, * 1881, szemorvos, egyet. m. tanár.

Branche (franc.) a. m. ág (üzletág), szakma.

Brandenburg, porosz tartomány Berlin környékén, a mai Poroszország magva, 39.000 km², 2.446.000 l. Sívár, homokos, aránylag gyéren lakott föld.

Brandenburg (egykor Brennabor), porosz város a Havel mellett, 59.000 l. Kerékpár- és autógyártás.

Brandenburg, Erich, német történetíró, * 1868., lipcei egyet. tanár. (Von Bismarck zum Weltkrieg).

Brandenstein Béla báró, * 1901, a bp.-i egyetem a filozófia ny. rk. tanára.

Brandes, Georg (1842–1927), dán író, a francia materializmus, Ibsen, Strindberg, Björnson és Nietzsche harcosa. Főműve: Hauptströmungen in der Lit. des 19. Jahrh.

Brandsch, Rudolf, * 1880, vezető erdélyi szász politikus, a háború előtt a magyar, most a román parlament tagja.

Brandström, Élsa, * 1888, a svéd vöröskereszt szolgálatában a szibériai hadifoglyok védője 1914–20; 1929 okt. Ulrich szász min. tanácsoshoz ment feleségül.

Brandt I. József Gyula, * 1877, kuriai bír. – 2. **Vilms**, * 1888, országgy. képviselő, ny. főispán.

Brandy (ang.) a. m. pálinka.

Brangwyn, Frank, * 1867., angol festő és grafikus.

Brankovics I. György, szerb fejedelem (uralk. 1427–50), Zsigmond királytól nagy birtokokat kapott és magyar zászlósur is volt. – 2. **György** (1830–1907), 1890-tól karlócai szerb érsek.

Branly, Edouard, * 1846, francia fizikus, 1890. feltalálta a drótnélküli táviró tört.-ben fontos **B.-féle** kohérent, a beérkező villamos hullámokat jelző készüléket.

Brans (franc.: branche) a. m. üzletág, szakma.

Brant, Sebastian (1457–1521). Bolondok hajója (Narrenschiff) c. szatirikus mű írója.

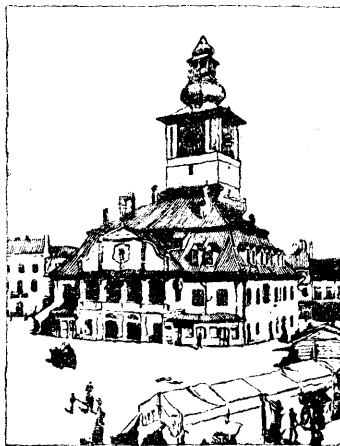
Branting, Hjalmar (1860–1925), svéd szocialista államférfi, 1921–2, 1923–5 miniszterelnök, nemzetközi politikában békebarát, 1921. Nobel békedíj.

Brantôme, igazi nevén Pierre de Bourdeilles (1534–1614), francia memoárió.

Branyiszki csata, 1849 febr. 5. Amikor Görgey Sáros felé vonult vissza, a branyiszki szoros osztrákok ált. el. Guyont küldte ellenük és az unjoncokból álló magyar sereg kiverte az ellenséget állásából.

Brassai Sámuel (1800–97), kolozsvári egyet. tanár, a Tud. Ak. tagja, a legnagyobb magyar polihisztor, kül. nyelvészetben és filozófiában tünd ki.

Brassó, Erdély első ipari és kereskedelmi városa. Ósrégi posztóipara mellett még fa- és

Brasó: a városzháza

fémárui nevezetesek. **B.-t** 1211-ben kapta meg a német lovagrend II. Endre királytól. Trianon óta Romániáé Brassov néven.

Brasó vm., 1492 km², 101.000 l. Székhelye Brassó.

Bratianu, I. Joan (1822–91), román pol., 1876–88. miniszterelnök. – Fia: 2. **Joan** (1864–

1927), román államférfi; mérnök, 1897. belügyminiszter, 1910–11. min. elnök, a bukaresti békeben a Balkán-háború után megszűrt Romániának Dobrudzsát. 1914–8. miniszterelnök, hadat üzen a központi hatalmaknak, 1916–18. külügyminiszter, ő köti meg az entente-tal a megállapodást Magyarország feldarabolására. 1922–26. és 1927. újból miniszterelnök. — 3. **Vintila**, * 1867, az előbbi öccse, mérnök, a Román Bank igazgatója, 1916 óta hadügy-, majd többször pénzügyminiszter, 1927–8. min. elnök.

Bratislava, I. Pozsony.

Braun, I. **Karl Ferdinand** (1850–1918), német fizikus, strassburgi tanár, a drótnélküli táviróra vonatkozó kutatásaiért 1909. Marconi-val megosztva Nobel-díj. — 2. **Lily**, szül. von Kretschman (1865–1916), szocialista író, Magyarul is meg. műv.: »Memoiren einer Sozialistin«. — 3. **Otto** (1897–1918), Lily Braun fia, elesett, hátrahagyott iratát »Aus nachgelassenen Schriften eines Frühvollendetem«. — 4. **Otto**, * 1872. nyomdászból 1918. földmivélségi miniszter. 1920 óta több ízben min. elnök, legutóbb 1925. IV. óta. — 5. **Róbert**, * 1879, a Fővárosi Könyvtár volt igazgatója. Henry George műveit fordította és csmáit terjesztette.

Braunschweig, I. állam Németországban. 3672 km², 480.000 l. Fejlett mezőgazdaságát kívül bányatermékai nevezetesen: barnaszén, vasérc, kősz, kálisó. Ipara sokoldalú. — ? Fővárosa, **B.**, 140.000 l. Műgyetem. Ipari és kereskedelmi göcpont.

Bravo (olasz) a. m. I. bérnyilkos, 2. helyes! **Bravur** (franc.: bravour) a. m. bátorság, ügyesség.

Brazília, D.-Amerika legnagyobb állama, 8^{1/2} millió km², 30.636.000 l.-a közül 36% fehér,

9 néger, 9 indián, 36 fevérék. **B.** tulnyomóan D-i felére esik.

B. egész felszíne DK-ről ENY-ra lejtő táblaföld. DK-en van legmagasabb pontja: az Itatava, 2712 m. Az Amazon és sok egyéb folyója hajózható. A felér lakosság legnagyobb

része portugál eredetű, ez a hivatalos nyelv. D-en nagy számmal vannak orosz és német telepek. Terményei: kávé (a világtermés nagyobbik fele), kacsucuk, kakao, dohány, ujabban a pamut; D-en a narancs és gabona-félék. Ipara a háború alatt lendült fel. Vasúthálózat DK-en jelentékeny, ENY-on semmi. Fővárosa Rio de Janeiro, nagy városai Sao Paulo, S. Salvador (Bahia), Recife (Pernambuco), Belem (Para). **B.**-t a portugál Cabral fedezte fel 1500-ban. Portugál gyarmat 1550-ben, független császárság 1822-ben, szövetséges köztársaság 1889 óta **B.**-i Egyesült Államok néven.

Brazza, dalmát sziget, 396 km², 24.000 l. Szőlők.

Brazzaville, a francia Kongo fővárosa, 4000 l.

Break (ang.), nyitott hajtókocsi két hosszanti ülőpaddal.

Breccia (ol.), szögletes darabkákból álló homokkő.

Brecker, Gus'av, * 1879, német zencszerző, a lipcsei operaház igazgatója.

Breches (ang.) a. m. lovaglónadrág.

Bregenz, Vorarlberg fővárosa, a Bodeni-tó mellett, 12.000 l.

Brehm, Alfred (1829–1884), német zoológus. Műve: Tierleben (magy. Az állatok világa, 10 kötet).

Breit József, * 1865, altábornagy, katonai író. Főműve: Magyarország 1848–49. függetlenségi harcának kaonai története.

Breite (német), a. m. szélesség, földszelvényeknél a bizonyonyos által elbirt tényleges veteli vagy eladási ár és a megbízójának elszámolt ár közötti különbség.

Breitkopf u. Härte, könyv-, mű- és zeneműkiadó cég Lipcsében. Alapította Bernh. Christoph Breitkopf (1695–1777).

Breitner, Hugo, * 1873, Bécs szociáldemokrata párti pénzügyi tanácsnoka.

Breitscheid, Rudolf, * 1874, német független szoc.-dem. politikus. 1918–19. porosz belügymin.

Breloque (franc.), láncról lefogó apró dísz tárgy.

Brem Lőrinc, * 1877, kanonok, felsőlázi tag.

Bréma (Bremer), német állam és kikötőváros a Weser mellett, a folyó torkolatától kb. 75 km. távolságban. **B.** állannak 311.000. **B.** városnak 260.000 l. van. A Norddeutscher Lloyd székhelye, hajóépítés és gyarmatárufeldolgozás.

Bremerhaven, Bréma tengeri kikötője, 22.000 l.

Brennberg, barnaszénbánya és telep Sopron város határában.

Brenner, a K-i Alpok hágója Innsbrucktól délre, 1370 m. magas. 1919. óta D-i oldala Olaszorszáé.

Brenner József, I. Csáth Géza.

Brenner-vasút, a Bozont és Innsbruckt összekötő 125 km hosszú vasút.

Brennus, galus (kelta) vezér, aki 390. az Allia-folyónál megverte a rómaiakat.

Brenta, az Adria-tengerbe ömlő kis folyó; 900. a kalandozó magyarok győzelme Berengár király fölött.

Brentano I. **Franz** (1838–1917), német filozófus. — 2. **Klemens** (1778–1842), német költő. Achim v. Arnimmal kiadta a Des Knaben Wunderhorn c. népdalgyűjteményt. — 3.

Lujo, * 1844, német közgazdaságtani író, a német u. n. katedraszozialisták egyik vezéralakja, müncheni egyetemi tanár.

Brenzkatechin (dioxybenzol), előhívó a fényképezésben.

Brescia, E.-olasz város, 95.000 l. Vasgyártás, selyemkereskedés.

Brescial Arnold, Abélard tanítványa, 1155.

megégették, mert meg akarta szüntetni a pápa világi hatalmát.

Breslau, l. Boroszló.

Brest, Franciaország legnagyobb hadikikötője Bretagne Ny-i csucsán, 74.000 l.

Breszt-Litovszk (lengy.: Brzesc-Litewski), lengyel város a Bug mellett, 56.000 l. 1918 márc. 3. B-i béke Oroszország és a közp. hatalmak közt.

Bresztovszky I. Béla, * 1872, gépészmérnök, műegy. tan., anyagvizsgálattal foglalkozik. — 2. **Ernö** (1882—1922), szocialista író és hirlapíró, a Népszava munkatársa, verseket, novellákat és regényt is írt.

Bretagne, Franciaország legNy-ibb tartománya, 35.000 km², 3¹/₃ millió kelta breton l. Mezőgazdaság (almabor, rétek), halászat, hajózás.

Bretan Miklós, * 1887, erdélyi operacékes és zeneszerző, a kolozsvári román opera rendezője.

Bret Harte, l. Harte, Bret Francis.

Bretlil (ném.), orfeum, variété színpada.

Breton nyelv, a kelta nyelvcsaládba tartozik.

Bretagne lakói beszélik.

Breuer Szilárd, * 1863, mérnök, Bpest szfv. tűzoltóparancsnoka.

Breughel, l. Brueghel.

Breve (lat.) a. m. rövid (irat), a bullával ellentétben kevésbé ünnepélyes pápai irat.

Brevet (franc.), kegyelemlevél, kinevezés, szabadalom.

Breviárium (Romanum), órára osztott imádságos könyv a r. kat. papság számára. Használatos a nagy írók életfelfogását szemelvényekben bemutató összefoglaló művekre is, pl. Goethe-breviárium.

Brevi manu (lat.) a. m. rövid uton.

Brewer (Breuer) Lőrinc, a löcsei nyomda megalapítója, 1623—64. működött.

Brewster, David, sr, angol filozófus (1781—1863), a kaleidoszkóp feltalálója.

Breyer Gyula (1894—1921), mérnök, magyar sakkmeister.

Brezina, Ottokár (ered. Vaclav Jebary), (1868—1929), aktivista irányú cseh költő.

Breznay László, * 1864, felsőházi tag.

Breznobánya város, Zélyovym vm., a Garam mellett, 4000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé Brezno néven.

Briand, Aristide, * 1862, francia politikus, előbb szocialista, majd köztárs. radikális párti, 1905. mint közokt. miniszter végrehajtja az állam és egyház szétválasztását, igazságügy-miniszter, miniszterelnök, külügyminiszter. 1925. IV. külügymin., 1926. VII.-ig min.-elnök, utána külügyminiszter, 1929. miniszterelnök.

Bricsesz l. Breeches.

Bridge, angol kártyajáték.

Bridgeport, kikötőváros az Egyesült Államok Connecticut államában, 141.000 l. Varrógép és fegyvergyártás.

Brieux, Eugène, * 1858, francia drámaíró. Művei: *A bölcső*, *A vörös talár*, *A mételey*.

Briey, francia város Metz közelében, 3000 l. Nagy vasbányák.

Brig, svájci városka a Simplon-alagút bejáratánál, 3200 l.

Brigad (franc.), taktikai egység 2—3 ezredből.

Briganti (ol.), mai értelemben rablók, régente zsoldos katonákat jelentett.

Brigg (ang.), kétárbocos vitorláshajó.

Briggs, Henry (1556—1630), angol matematikus. A logaritmusok tízes számrendszerének megalapítója.

Brighi-kór, krónikus veselőb, először Bright angol orvos írta le.

Brighton, kikötő- és fürdőváros Londontól D-re, 142.000 l.

Brikett (franc.), kockákba sajtolt szénpor vagy fém.

Brillat-Savarin, Anthelme (1755—1826), francia gasztronomus, műve: *Physiologie du gout*.

Brilláns, mindkét oldalán mértani alakra csiszolt gyémánt. Így csak a vastagabb és tisztább köveket csiszolják.

Brilliroz (franc.) a. m. ragyog, remekel.

Brimborium, jelentéktelenségek, fecsegés.

Brisindi, kikötőváros, 29.000 l., az otrantói szoros adriai kijáratánál.

Brióni-szigetek, az Adriai-tengerben, Pólától ÉNy-ra, 1919 óta Olaszországé.

Brisbane, Queensland ausztráliai állam fővárosa, 261.000 l.

Bristol, DNy-i angol kikötő, 386.000 l. Egyetem; csillagvizsgáló, börze, gyáripar, szénbányák, gyógyforrások.

Britannia, a mai Anglia és Skócia kelta eredetű latin neve.

Britannia-fém, platínához hasonló színű, rendszert 90—92% ónból és 8—10% antimontól álló ötvözet, amelyből főleg evőeszközök készülnek.

Britannicus, Claudius római császár és Messalina fia, Nero 55. megmérgezte.

Brit birodalom, l. Nagybritannia.

Brit-Columbia, Kanada legNy-ibb tartománya a Csendes-óceán partján, kb. 900.000 km², 1/2 millió l. Legnagyobb részét magas hegyek és erdők borítják. A D-i részekben a gabona is megterm. Halászata jelentékeny. Fővárosa Victoria.

Britiek, Anglia legrégebb ismert lakói, akik a kelta nyelvet beszélték. Ma a Brit birodalom lakosságát nevezik B.-nek.

Brit-Honduras, l. Honduras.

Britishugum, a kukorica keményítőjéből készült dectrum.

British Museum, a világnak talán legnagyobb és leggazdagabb gyűjteménye Londonban, 1753. alakult.

Brixen (ol.: Brissanone), város Tiroiban, 7000 l. 1919 óta Olaszországé.

Brizáns (franc.) a. m. romboló (robbanóanyagokról).

Brjusszov, Jakovlevics Valer (1873—1924), orosz szimbolista költő és író.

Brno, l. Brünn.

Broadcasting (ang.) a. m. hírszóró (rádió).

Broca, Paul (1824–1880), francia orvos és antropológus, a koponyaméregék rendszerének kidolgozója, megalátala az agyvelőben a beszéd központját (B.-féle tekervények).

Broche (franc.) a. m. nyárs; mellti.

Brockdorff-Rantzau, Ulrich, gróf (1869–1929), német dipl., 1918–19. a köztárs. kormány külügym., a versaillesi tárgyalásokon a német kormány képv. 1922. moszkvai követ. Emlékirata: Dokumente.

Brocken, a Harz-hegység legmagasabb csúcsa, 1142 m.

Brockhaus, lipcei német könyvkiadó cég, alapította Friedrich Arnold B. 1772–3.

Brocky Károly (1807–1855), magyar arcképfestő, Londonban dolgozott.

Brod (szláv) a. m. gázló, városok neve Boszniában és Csehszlovákiában.

Brod, Max, * 1884, expresszionista német költő, regény- és drámaíró.

Bródy I. Ernő, * 1875, ügyvéd, országgy. képvis., vezető bp.-i városi politikus. —

2. **István**, * 1882, több bp.-i színháznak volt igazgatója, a filmszakmában dolgozik. —

3. **Lajos**, * 1857, hírlapíró és lapkiadó, a Neues Pester Journal főszerkesztője volt. —

4. **Miklós**, * 1877, zeneszerző; a kolozsvári román opera karmestere, sakkmeister. —

5. **Miksa** (1875–1924), hírlapíró és író. —

6. **Sándor** (1863–1924), a magyar naturalizmus első megszólaltatója. Regényei: Faust orvos, Az ezüst kecske, A nap lovagja, Rembrandt, Drámái: A dada, A tanítónő. —

7. **Zsigmond** (1840–1906), hírlapíró és kiadó, a Hölgydivatlap, majd 1879 óta haláláig a Neues Pester Journal tulajdonosa és főszerkesztője. A főrendiház tagja volt. A B. Adél gyermekkórházat alapította.

Brogie, Louis Victor de, herceg, * 1892, francia fizikus, 1929. Nobel-díj.

Brokát, kiemelkedő mintázatu selyemszövet v. ágyneműkhöz való fehér, finom pamutszövet.

Brokdown (ang.) a. m. letört, tönkrement.

Bróm, halogén elem, barnásvörös, kellemetlen szagú folyadék, már 63°-nál forr. A bőrt megmarja, gőze mérgező. Vízben rosszul, alkoholban és éterben jól oldódik. Fémekkel közvetlenül egyesül. Vegyületei fontos gyógyszerek.

Bromberg (lengyelül: Bydgosz), város a B.-i csatorna mellett, 88.000 l. Gépipar, folyamhajózás.

Brómkálium, szintelen, sószív, vízben oldódó kristályok. Használják a fotografálásához és csillapító gyógyszerül idegbetegségeknel.

Bromural, csillapító- és altatószer.

Bronchiák (bronchusok, gör.), a légső ágai, amelyek a légőhlyagokkákbán (alveolus) végződnek.

Bronchitis (gör.), a tüdő légsőveinek gyulladása.

Bronte, I. Charlotte (Curren Bell, 1821–1855), angol regényíró. Főműve: Jane Eyre, a lo-woodi árva, amely világsikert aratott. — 2. **Emily** (1823–1848), Charlotte nővére, főműve: Wuthe-

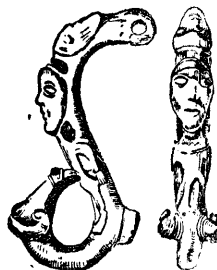
ring Heights. — 3. A harmadik nővér, Anne szintén író volt.

Brontosaurus (gör.), őshüllő, a Jura-korszakban élt É-Amerikában. 20 m hosszúra is megnőtt.

Bronz, a réz és ón ötvénye. A cink hozzákeverése önthetőbbé, az ólom tömítőbbé és kovacsolhatóbbá, a vas vagy nikkal szilárdabbá, arzén, antimon vagy kén merevebbé, szilícium nyújthatóbbá teszük. Megkülönböztetik a különböző összetételű és tulajdonságu szobor-, ágyu-, acél-, harang-, tüköri- és gép-B.-ot.

Bronzfesték, finomra őrlött fémpor.

Bronzkorszak, az emberi kultúrának az a szakja, amely a kőkorszakot a vaskorszakkal összeköti. A B. Európában a Kr. e. második évezredet tölti ki, Mezopotámiában jóval régebbi. É-Európában a Kr. e. 5. évszázadi tartott.

Diszes kapcsok a bronzkorszakból

Brooklyn, New York egyik városrésze Long Island szigetén, 2 millió l. A kontinenssel 1800 m hosszú lánchíd köti össze.

Brosúra (franc.) a. m. füzet, röpirat.

Brouillon (franc.) a. m. első vázlat, tervezet.

Brouwer, Adriaen (1605–1638), németalföldi parasztenrefestő.

Brown, Ford Madox (1821–1893), prerafa-

lista angol festő.

Brown-féle mozgás, folyadékokban és gázokban lebegő igen kicsiny szilárd részecskék sajátságos (molekuláris) mozgása, amelyet Robert Brown ang. botanikus (1773–1858) észlelt először.

Browning, I. Elisabeth (szül. Barrett, 1806–1861), Robert B. neje. Művei: Poems, Sonnets from the Portuguese, Aurora Leigh. —

2. **Robert** (1812–1889), angol költő. Számos lírai, drámai és elbeszélő munkát írt. (Paracelsus, The Ring and the Hook.)

Browning-plisztoly, önműködő, 7 töltény az agyban.

Brown-Sequard, Charles Edouard (1817–1894), francia orvos, a mirigyek belső ki-

választásával és az idegrendszer élet- és kör-tanával fogl.

Brózik 1. **Engelbert**, * 1880, hírlapíró és grafikus. — 2. **Károly** (1849–1911), tanár és népszerű földrajzi író.

Bröger, Karl, * 1834, német munkásköltő.

Bruant, Aristide (1851–1925), párizsi kabaré-költő.

Bruck a. d. Leitha, osztrák város, 6000 l. A világháború előtt osztrák-magyar határ-állomás.

Bruck, 1. **Lajos** (1846–1910), festő, a legkülönbözőbb műfajban dolgozott. — 2. **Miksa** (1863–1920), festő, táj-, genre-, városképek és interieur.

Bruckner, 1. **Anton** (1824–1896), osztrák zeneszerző. — 2. **Győző**, * 1877, történetíró, egy. m. tanár, főleg a Szepesség történetével fogl.

Brudermann Rudolf lovag, * 1851, lovasági tábormeg, a világháborúban Lemberget feladta, ezért 1914 szept. fölmentették.

Brueghel, németalföldi festőcsalád. 1. **Pieter**, idős (1525–1569), a paraszti élet nyers jelenetét ábrázolta (paraszt-B.). — 2. Ennek fia, **Pieter**, ifjabb (1561–1638), apja fantasztikus modorában festett (pokol-B.). — 3. Másik fia, **Jan** (1568–1625), modoros eleganciára törekedett (bársony- v. virág-B.).

Bruges (flamandul Brugge), régi város Belgium Ny-i részén, a tengerpart közelében, 53.000 l.

Bruitizmus (franc.) futuristák és dadaisták által kultivált zene, zörejhangot adó eszközökkel: autótűlökkel, szírnával, kövek között forgatott kocsikerékekkel, irógéppel. Ilyen zenémi: Egy világváros ébredése, amelyet Párizsban adtak elő.

Bruckenthal Sámuel báró (1721–1803), erdélyi szász államfő, erdélyi kormányzó. Sokat költött a szász iskolákra és nagy tud. és műv. gyűjteményt és könyvtárat hagyott hátra Nagyszombatban.

Brumaire, francia forradalmi naptári hónap (okt.–nov.), 1799 B. 18. (nov. 9.) volt az államcsíny, amellyel Napoleon megbuktatta a direktóriumot és első konzultál kiáltotta ki magát.

Brunelleschi, Filippo (1377–1446), szobrász és építész, a renaissance előkészítője. Főműve a firenzei székesegyház kupolájának a terve, amely holta után épült fel.

Brunetiére, Ferdinand (1849–1906), francia irodalomtörténetíró és kritikus, az École normale tanára, 1893 óta főszerkesztője a Revue des deux Mondesnak. Főműve: Evolution des genres dans l'histoire de la littérature.

Brunhilde, a Nibelung-mondában Gunter felesége, aki Siegfried halálát okozza. A skandináv mondában és Rich. Wagnernél valkűr.

Bruno, Giordano (1548–1600), olasz panteista filozófus, dominikánus, kiszolgáltatták a római inkvizíciónak, mely 1600 febr. 17. panteista tanításáért megégette. A renaissance legjelentékenyebb bölcselője.

Brunolein, terpentines viaszoldat butorok tisztítására.

Bruns, Paul (1846–1916), német sebész-tanár. Hadisebész.

Bruzsza, török város Kis-Ázsiában, a Márvány-tenger közelében, 65.000 l. Selyemszövésv. olaj- és borkereskedelem.

Bruzsilov, Alexandrovics Alexej (1853–1926), orosz hadsergeparancsnok, több offenzívát vezetett, a szovjet szolgálatban maradt, de később állásából elbocsátották.

Brutális (lat.) a. m. durva, erőszakos.

Brutto (ol.) a. m. csuf, piszkos. B-suly a. m. nyerssúly, az árusuly a burkolattal együtt. B.-bevétel: nyersbevétel vagy össz-bevétel. B.-jövedelem: összjövedelem. Rövidíté: B'to vagy Bo.

Brutus, 1. **Lucius Junius**, a római köztársaság legelső consula (Kr. e. 50), a királyok elűzője, aki összeesküvés vádja miatt saját *hát is kivégeztette*. — 2. **Marcus Junius B.** (Kr. e. 85–42.), fiózóv. s, előbb Julius Caesar barátja, majd az ellene szőtt összeesküvés egyik szervezője, 44 március 15-én Caesar halála pillanatában: És te is fiam, Brutus? Philippo melletti csata után kardjába dőlt.

Bruun, Laurids, * 1864, dán regényíró. Magyarul is megj. Van Zanten boldog évei.

Brücke, Ernst (1819–1892), kiváló fiziológus, bécsi egyet. tan.

Brügge, belga város. l. Bruges.

Brünett (franc.), barna, sötétbarna (haj).

Brünn (Brno), Morvaország fővárosa, 222.000 l.

1. Pozstóipara legnagyobb Középeurópában.

Brüssel (Bruxelles), Belgium fővárosa, 214.000 l., az elővárosokéval együtt 850.000. Sokoldalú iparának termékei közül leghíresebb a csipkéje. Kereskedelem és vasuti, vízi és légi közlekedése igen fejlett. B. igen gazdag eredei művészi épületeket és a flamand képművészet egyéb emlékeiben.

Brüsselli csipke, tullaipon készült, rendkívül finom vert csipke; legszebbek a 18. sz. ban készültek.

Brüszk (franc.) a. m. durva, érdes.

Brüx (csehül: Most), város Csehszlovákiában, a Biela mellett, 27.000 l. Barnaszén.

Bryan, William Jennings (1860–1925), amerikai demokratapárti államfő; többször volt elnökjelölt, 1913. Wilson kormányában a külügy vezetését vállalta, de 1915. lemondott.

Bryce, James (1838–1921), angol államfő és író. Oxfordi egyetemi tanár volt, ismételt volt a liberális kormány tagja. 1907–12. nagykövet az Egyesült Államokban; klasszikus műve: The American Commonwealth.

Buber, Martin, * 1878, zsidó vallástörténész és író.

Bubics Zsigmond (1821–1907), kassai római kat. püspök, szépműv. író.

Buccari (Bakar), kikötőváros Fiume mellett, 2100 l.

Bucentoro, diszhajó, amelyen a doge egy

gyűrűnek a tengerbe dobása által magát a tengerrel eljegyezte.

Buchanan, 1. Sir **George** (1854—1924), angol dipl., 1910—19. pétervári nagykövet. 1919. római nagykövet. — 2. **James** (1791—1863), az Egyesült Államok előke 1857—61, Lincoln közvetlen előde, pártolta a rabszolgásgót.

Buchara, 1. **Bokhara**.

Buchböck Gusztáv, * 1869, vegyész, bp.-i egyet. ny. r. tanár, analízissel fogl.

Buchinger Manó, * 1875, szocialdemokrata politikus, a kommunizmus után emigrált, 1929. hazajött.

Buchner, Eduard (1860—1917), német vegyész. Erjedési kémia, 1907. Nobel-díj.

Buckingham, angol hercegi család, 1889. kiált. 1. **George Villiers** (1592—1628), I. Jakab kegyence. — 2. Fia **George Villiers** (1628—1688), I. Károly hive, Cromwell a Towerbe záratta, II. Károly száműzte.

Buckle, Henry Thomas (1821—1862), angol történetíró, a természettudományi rendszer képviselője. Főműve: Anglia művelődésének története (magy. ford.).

Bucksin (ang.) a. m. bakbőr; gyengén bolyhos gyapjuszövet.

Bucus, a kat. teológia szerint az ideiglenes büntetések elengedése, amelyekre a bűnök megbocsátása után el kellene szenvedni. Van teljes **B.**, azaz a büntetések teljes elengedése.

Bucusi kisk., Vas vm., szombathelyi j. 654 l., vasut, ut. Torony, posta.

Bucusjárás, zarándoklás olyan helyekre, amelyekhez jámbor emlékek vagy csodás hatások kegyelme fűződik.

Bucsuszentlászló kisk., Zala vm., pacsai j., 515 l., vasut, távíró, posta.

Bucsufa kisk., Zala vm., letenyei j., 591 l., ut. Sajtör, up. Bánokszentgyörgy.

Bucuresti, 1. Bukarest.

Bud János, * 1880, statisztikus, müegyet. tan., 1922. a Bethlen-kormány közéletmezei, 1924. XI. pénzügyminisztere, 1929. gazdasági és keresk. miniszter.

Buda, a kelta Ak-ink, a rónai Aquinuma helyébe épült a magy. **B.** (később Óbuda). 1156. kir. lak. 1241. atarok elfoglalják, N. Lajos idején az ország első városa, 1413—21. jogát írásba foglalták. Mátyás alatt fénykorát éli, utána hanyatlak. Szülelman 1526. elfoglalja, 1541. végleg a török és a magyarországi török kormányzat székhelyévé lett. Lotharingiai Károly 1686. szept. 2. visszafoglalja. 1720-ig lakossága 300-ról 13.000-re emelkedik. 1749. megépült az új kir. palota, 1777. ebbe költözött az egyetem, II. József ide helyezte Pozsonyból az orsz. főhivatalokat. A 19. sz. elejétől Pesttel szemben elmarad, 1849. jan. 5. osztrák kézre kerül, máj. 21. Görgey visszafoglalja. Az abszolutizmus alatt az orsz. kormányzat székhelye, 1872. egyesítik Pesttel és Óbudával Budapesté, de konzervatív jellegét máig is megtartotta Pesttel szemben.

Budafa kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 326 l., vasut, ut. és up. Salomvár.

Budafok rt. város, Pest vm. központi járásában, 13.470 l. Pompás borpincké, pezsgősör-, konyak-, zománc-, edény- és gyufagyárak.

Budai-Goldberger, budapesti nagyiparos család. **Ferenc** (1750—1830), az óbudai Goldberger Sám. F. és fia kékfestőgyár alapítója. A gyár első felvirágzóztatója fia, **Sámuel** (1787—1848). A vállalat 1905. részvénytársasággá alakult át. (L. Buday-Goldberger).

Budai krónika (Chronica Hungarorum), az első magyarországi nyomtatvány, 1473. készült Hess András nyomdájában Budán.

Budajenő kisk., Pest vm., biai j., 992 l., ut. Páty, posta.

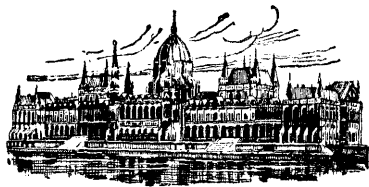
Budakalász nagyk., Pest vm. pomázi járásában, a szentendrei villamos mellett, 2439 l. Mészköbánya. Vasut, posta, telefon.

Budakeszi nagyk., Pest vm., biai j., 5362 l. Nyaraló, tüdőbetegezzanatórium.

Budanovaits Mária, operaénekesnő, a M. Kir. Operaház tagja.

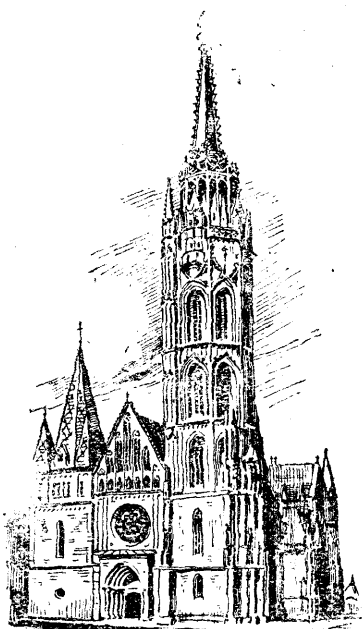
Budaörs nagyk., Pest vm., központi j., 7774 l.

Budapest, Magyarország székesfővárosa, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. székhelye, a Duna két partján és két szigetén, 961.000 l., Nagy-B. 1.262.000 l. (1929). A jobbparti rész tulajdonban dombvidék, a balparti inkább síkság. A város határának legmagasabb pontja a Jánoshegy; 529 m, legmélyebb pontja a Duna o pontja; 65 m. A jobbpart két síksága: Óbuda és Kelenföld, majdnem kútfónálló kis városok települő helye: Óbuda régi, Kelenföld új. Folyolygva a belső körut mentén húzódik, amelynek legszélesebb része a Krisztinaváros. A tetők közül csak a Várhegy platója van sűrűn benépítve; a többiekben, valamint a hegyoldalokon leginkább csak nyaralók építtek. A balpartra nyulnak a tétényi

Budapest: a parlament épülete

plató elapósodó magaslatai; Kőbánya egyes pontja ériak a Várhegy magasságát. A balpart többi része a Duna kaviesterrazza, amely szintén hasonló magasságra emelkedik; ebbe

Budapest: a Mátyás templom

vágódott bele a Duna és a Rákos-patak mai medre és ártere. A Nagykörút feltöltött holt

Duna-ág. **B.** átlagos magassága 110 m (a Duna 0 pontja fölött 14 m). **B.**-en a nagyvárosnak majdnem minden kelléke megtalálható. A város E-i részében és a szomszédos Békásmegyeren (Dunakeszi határában) hatalmas kavicsrétegek természetes uton megszűrők a beléjük szivárgó Dunavizet és a beléjük furt kutak pompás ivóvízzel látják el a fővárost. Kőbányán, Ujlakon és sok egyéb helyen téglaegetésre alkalmas agyag van. A budai hegység márgájából cementtel is lehet égetni. A hárshelyi homokkő, a közeli Sóskut és Budakalász mészkövei a monumentális építkezés céljait szolgálják. A visegrádi hegység vulkanikus kövei vizen érkeznek ide és az utcák burkolására kitűnő anyagot szolgáltatnak. A város határában sok forrás viz fakad fel, termál-források, forróvízü artézi kutak látják el számos gyógyfürdőt. **B.** törzslakossága tulnyomóan idegen, leginkább német eredetű. A mai lakosság zömét azonban a legutolsó évtizedek bevándorlása szolgálta. **B.** az újabb időben is sokat magyarosodott. **B.** 104 km²-nyi határában jelentéktelen földmívelés folyik. Ipara jelentékeny. Európa első malomvárosa, jelentékenyek még gép-, kocsi-, hajó-, elektrotechnikai, sör-, dohány-, téglá- és ujabban textilgyárjai is. **B.** Magyarország kereskedelmének központja. **B.** modern európai város, mert műemlékeinek legnagyobb részét a török elpusztította. Leggazdagabb még e tekintetben a Vár. Sok izléses épülete van, de az egységes stílus és a művészi eredetiség hiányzik. Hidja, párjukat ritkítják a földkerekségén. Obudától E-ra már a rómaiaknak volt jelentős telepük: Aquincum. A tatárjárás után a megerősített Várhegyen épült a főváros, de a kereskedelem központja a szemben levő Pest lett. A török idők alatt mindkét város sokat szenvedett. Az igazi fellendülés a kiegyezés után vette kezdetét, miután 1872. Pest, Buda és Obuda egyesítéséből keletkezett a mai **B.**

BUDAPEST STATISZTIKAI ADATAI

Épületek száma :	1900	1920	1927
Lakóház	15.103	17.625	19.506
Egyéb épületek	1.151	2.395	2.510
Összesen	16.254	20.020	22.016

Épületek magassága :

Év	földsz.	e m e l e t e s			
		1	2	3	4—5
1900	9.169	2.708	1.835	2.181	333
1920	10.367	3.245	2.131	2.821	1.367
1927	11.623	3.770	2.231	2.910	1.430

Laksűrűség 1925 :

	Lakások száma	Ezeknek népsége	Szobánkénti laksűrűség
Szoba nélkül	627	1.975	—
1 szobával	112.931	425.693	3'74
2 "	55.333	233.424	2'09
3 "	24.110	113.288	1'54
4 "	10.755	55.779	1'27
5 "	3.869	22.408	1'12
6 "	1.325	8.444	1'00
7 "	513	3.623	0'93
8 "	183	1.396	0'87
Több "	208	1.986	0'21
Összesen	209.847	868.016	2'29

Szobánként	Lakások száma
1 lakóval	30.235
2 "	72.864
3 "	44.523
4 "	27.368
5 "	16.217
6 "	9.255
7 "	4.695
8 "	2.362
9 "	1.179
10 "	618
11 "	267
12 "	207
13 "	37
14 "	15
15 "	14
16 "	8
17 "	2
18 "	3
19 "	1
20 "	3
21 "	1
Összesen	209.874

Lakosság száma: 1720-ban 12.00; 1810-ben 1900-ban 733.358; 1910-ben 880.371; 1920-ban 60.259; 1851-ben 178.062; 1880-ban 370.767; 1928.996, 1925-ben 960.995.

Kerületek népsége :

Kerület	1910	1920	1925
I.	71.501	96.609	101.553
II.	41.429	48.705	50.746
III.	49.412	51.164	55.422
Jobbpart	162.342	196.478	207.721
IV.	25.268	28.306	26.389
V.	53.800	72.149	73.095
VI.	156.284	160.361	163.925
VII.	181.863	176.321	180.961
VIII.	151.845	145.408	146.241
IX.	88.035	91.128	97.752
X.	51.034	58.845	64.911
Balpart	718.029	732.518	753.247
Együtt	880.371	928.996	960.995

Anyanyelv (1925-ben): Magyar 807.262 (93,4%), német 39.625 (4,1%), szlovák 8.322 (0,9%), román 704, rutén 95, horvát 1065, szerb 706, cseh-morva 1947, egyéb és ismeretlen 7934. Összesen 860.995.

Hittélekezetek (1925-ben): Róm. kat. 575.437, gör. kat. 9240, gör. kel. 4016, ág. ev. 45.736, ref. 109.761, unit. 2603, izr. 207.563, egyéb és ismeretlen 6639.

Műveltségi állapot (1920-ban): Az összlakosságból ir-olvas 385.141 férfi (89,3%), 434.668 nő (87,4%); csak olvas 1079 férfi (0,3%), 3595 nő (0,7%), analfabéta 45.004 férfi (10,4%), 59.334 nő (11,9%); összesen ir-olvas 819.809 (88,3%), csak olvas 4674 (0,5%), analfabéta 104.338 (11,2%).

Házasságkötések száma:

	Házasságkötések sz.	1000 lakóra	Házasságkötések sz.	1000 lakóra	
1910	8.275	9'5	1921	10.819	11'6
1914	10.144	10'6	1922	11.444	12'2
1915	7.614	7'8	1923	10.960	11'6
1916	6.357	6'6	1924	9.892	10'4
1917	6.691	6'8	1925	9.731	10'1
1918	9.041	9'3		9.866	10'2
1919	22.942	24'0	1927	10.537	10'8
1920	11.677	12'2	1928	10.894	11'1

Születések száma (1928): 17.680.

Élveszültek száma:

	Fiu	Leány	Együtt
1913	11.977	11.338	23.315
1914	11.880	11.377	23.257
1915	9.910	8.635	17.825
1916	7.774	7.199	14.973
1917	7.574	7.125	14.699
1918	7.757	7.011	14.768
1919	10.062	9.426	19.488
1920	10.951	10.117	21.068
1921	10.096	9.531	19.627
1922	9.736	9.005	18.741
1923	8.848	8.311	17.159
1924	8.299	7.985	16.284
1925	8.964	8.366	17.330
1926	8.615	8.152	16.767
1927	8.111	7.698	15.809
1928	8.818	8.319	17.137

	1000 lakóra	Összesen	Ebből törvénytelen %
1913	24'9	6.329	27'1
1914	24'2	5.975	25'7
1915	18'3	4.600	25'8
1916	15'2	3.986	26'8
1917	14'9	3.995	27'2
1918	15'2	3.959	26'8
1919	20'4	3.910	20'1
1920	22'4	3.770	17'9
1921	21'0	3.650	18'6
1922	19'9	3.526	18'8
1923	18'1	3.321	19'3
1924	17'1	3.104	19'1
1925	18'1	3.422	19'7
1926	17'4	3.338	19'9
1927	16'3	3.039	19'2
1928	17'5	3.290	19'2

Ezer lakóra született: 1874-ben 44,1, 1880-ban 36,2, 1890-ben 34,2, 1900-ban 32,6, 1910-ben 25,5, 1920-ban 22,4, 1928-ban 17,5.

A népesség természetes szaporulata (a születések többlete a halálos esetek föllött): 1901—10-ig 65.553, 1911—20-ig —14.387, 1920—25-ig —1.836.

	Halandóság. Elhaltak száma:		Együtt	Ezer lakóra
	Fi	Nő		
1913	9.513	7.928	17.441	18'6
1914	10.689	8.074	18.763	19'6
1915	12.635	8.515	21.150	21'7
1916	12.059	8.795	20.854	21'1
1917	14.075	10.296	24.371	24'6
1918	16.789	13.134	29.903	30'7
1919	10.662	10.225	20.887	21'9
1920	11.221	10.832	22.053	23'5
1921	9.885	9.096	18.981	20'3
1922	9.971	9.083	19.054	20'3
1923	9.877	8.672	18.549	19'6
1924	9.823	8.821	18.644	19'6
1925	8.243	7.506	15.749	16'4
1926	7.860	7.441	15.301	15'9
1927	8.455	8.074	16.529	17'0
1928	8.527	7.788	16.315	16'7

Ezer lakóra meghalt: 1874-ben 43,0, 1880-ban 33,5, 1890-ben 29,2, 1900-ban 20,6, 1910-ben 18,5, 1920-ban 23,5, 1928-ban 16,7.

	A népesség növekedése:		
	Összes növekedés	természetes szaporulat	bévan-dorlat
1891—1900	226.974	67.547	159.427
1901—1910	147.013	65.553	81.460
1911—1920	48.620	-14.387	63.012
1921—1925	31.999	-1.836	33.835

Budapesti helyiérdekű vasutak, régebben a bp.-i közuti vasut tulajdonában, ma a Nova rt.-éban lévő h. é. villamosvasut. Négy fővonal: 1. Budapest—Dunai araszti. Csatlakozik hozzá a Haraszti—Rákóczi gőzüzemű h. é. vasut. 2. Bp.—Gödöllő. Szármvonalak: Rákosszentmihály, Rákospalota, Csömör. 3. Bp.—Szentendre. 4. Bp.—magyártényi vonal. Szármvonal Törökbálint felé.

Budapesti Hírlap, pol. napilap, 1883. alapították Rákosi Jenő és Csukássy József. 1924-ig Rákosi Jenő szerkesztette, most fel. szerkesztője Surányi Miklós.

Budapesti Szemle, a Magyar Tud. Ak. tudományos és szépirodalmi folyóirata 1840-től, Szerk. Voinovich Géza.

Budapest Székesfőváros Elektromos Művei, Magyarország legnagyobb közélsű áramszolgáltató telepe, amelyet a főváros a kelenföldi ládromafázisu váltóáramu teleppel 1912. alapított. Megváltás után beolvasztották 1914. a Magyar Villamossági rt. telepeit (Vái uti-váltóáramu telep) és 1918. a Budapesti Altalános Villamossági rt.-ét (Berzsenyi u., egyenáram).

Budapest Székesfőváros Gázművei. A bp.-i gázzolgáltatást 1855. kezdte meg az »Altalános osztrák-magyar légszesztársula«, e től 1909. váltotta meg a székesfőváros. A gázt két gyárban (Obuda, Ferencváros) állítják elő. A B. látja el Ujpestet is.

Budapest Székesfővárosi Közlekedési rt. (Beszkár). A budapesti villamos közúti vasutak (BKVT, BVV), a földalatti vasut, az újpesti, szentlőrinci villamos vasutak és a bp.-i helyérdekű vasut (BHEV) 1918 nov. egyesült bp.-i egyesített városi vasutak (BEV) és alatt és 1923 jan. 1. megalakult a B.

Budapest Székesfőváros Vízmevel. A főváros a vízmeveket 1866. kezdte építeni. A mai vízmevek 1893 és 1901 között épültek fel Káposztásmegyeren. Kutjai-Káposztásmegyeren. továbbá a szentendrei és a rákospalotai szigeteken vannak elhelyezve. A telep szolgáltatója napi 200.000 m³. fejenként 200 liter.

Budatétény nagyk. Pest vm., központi j. 1741 l., vasut. ut. Budafok. posta.

Buday 1. **Arpád**, az érem- és régiségtan egyet. r. tanára Szegeden. — 2. **Barna**, * 1874. közigazdasági író, az OMGE titkára. — 3. **Béla**, * 1865, mérnök, ny. kereskedelmiügyi államtitkár, felsőházi tag, 1925 óta a »Magyar Mérnök és Építész Egyesületnek orsz. elnöke. — 4. **Dezso**, * 1863, mérnök, orsz. képviselő, az Ebredd Magyarok Egyesületének orsz. elnöke. — 5. **Gyula**, * 1883, ügyvéd, bp.-i egyet. a keresk. jog m. tanára. — 6. **Kálmán**, * 1863, a kőbontás ny. r. tanára, a bp.-i egyetem. — 7. **László** (1873—1925), a Közp. Statisztikai Hivatal igazgatója, a műegyetemen a közgazdaságtan ny. r. tanára. Főmunkái: Agrárpolitika; A megcsontított Magyarország.

Buday-Goldberger Ló., * 1878. nagyiparos, a magyar textilipar vezető egyénisége.

Buddha (a. m. megvilágosult), családi neve Gautama Sziddhartha (550—470 Kr. e.), a buddhizmus alapítója, nemcs szarnászú, megvetette az élvezetet és fájdalmat, mialt az ember a túlvilági lelki nyugalomhoz (nirvana) jut. Istenekről nem volt tudomás, szerzetesrendeket alapított, amelyekben nem volt kasztkülönbség. A buddhizmus Elő- és Hátsó-Indiában, Tibetben, Kínában, Japánban és

Mongolországban a többség vallása. Hivceinek száma kb. 200 millió.

Budenz József (1836—1892), német születésű magyar nyelvész, a bp.-i egyet. az uraltattji összehasonlító nyelvtud. tanára volt. Munkái: Magyar-ugor szótár és Ugor alaktan.

Büdet, l. Allami költségvetés.

Budoár (franc.: boudoir), a m. női öltöz v. fogadó-szoba.

Budweis (csehül Budejovice), város Csehországban a Moldva-folyó mellett, 45.000 l. Hardtmuth-ceruzagyár.

Buenos-Aires, Argentína fővárosa. D. Amerika legnagyobb városa és kikötője, 1.780.000 l. Nagy vágóhidak, huszafegyverkö, terménykivitel.

Buffalo, város az E-amerikai Unió New York államában, az Erie-tó partján, 507.000 l. Nagy vágóhidak, malmok, terménykereskedeleme.

Buffet (franc.) a. m. pohárszék; ma kül. étkezőhely, ahol hideg ételeket szöglálnak fel.

Buffo (ol.) a. m. kómikus, kül. operai kómikus.

Buffon, George Louis (1707—1788), francia természettudós, »His-oire naturelle générale et particulière« m. munkája utróje volt a természettudományok népszerűsítésének.

Bug, 1. a Visztula jobboldali mellékfolyója, Oroszors.- és Lengyelorsz.-ban, 645 km. — 2. Folyó DNY-Oroszországban.

Bugarszky István, * 1861, a bp.-i egyet. a kémia ny. r. tanára. Főmunkája Kémia c. tankönyve Liebermann Leóval.

Bugát Pál (1793—1865), orvos, természettudós és merész nyelvújító.

Bugyi nagyk., Pest vm., alsódbabasi j., 3591 l., telefon, posta.

Buitenorg, város Jáva szigetén. Batavía közelében, 33.000 l. Hires növényteni kert.

Buj nagyk., Szabolcs vm., dadi felső j., 3280 l., vasut, telefon, posta.

Buják kisk., Nógrád vm., sziráki j., 2220 l., telefon, posta.

Bujakör, l. Lucs.

Bujamajor kisk., Vas vm., szombathelyi j., up. és ut. Kisnyom.

Bukarest (Bucuresci), Románia fővárosa a Dimbovica-folyó mellett, 600.000 l. Modern város: élénk kereskedelemmel és fejlődő iparral. Van tudományos akadémiaja, egyeteme, állatorvosi iskolája.

Bukefalosi, Nagy Sándor híres lova.

Bukollikák (gör.) a. m. pásztor-költemények.

Bukovina, tartomány a Kárpátok EK-i lejtőin, 10.000 km², 812.000 l.; egyik fele román, másik román. Van néhány magyar (csángó) falva. Fővárosa Csernovic, 1572. Ausztriához került, 1918 óta Romániáé.

Bulé, a görög képviselőház neve.

Bulgár, királyság a Balkán-félsziget EK-i részén. Területe 103.000 km², 5.034.000 l. B. E-i része az Alduna medencéjéhez tartozik, közepén húzódnak a Balkán-hegység gyűrű láncai, majd a Felső Marica termékeny medencéje következik, végül a balkáni masszívum rögei. Ez utóbbiban van B. legmagasabb csúcsa, a Muss Alla, 2930 m. B.

tulnyomóan mezőgazda-állam. Híres termékei a dohány és rózsaoaj. Ipara és kereskedelme kezdetleges. Vasuti hálózat ritka. Fővárosa Szofia. — A régi B. 679–1014. és 1186–1393. volt virágjában. A magy. királyok V. István óta melléktartományul tekintették, 1393. Bajazid szultán meghódítja, államisága 1879-ig szünetel. A berlini kongresszus (1878) önálló fejedelemségül ismeri el B.-t. Első fejedelme Battenberg Sándor hg. volt, aki 1885. annektálta K.-Kuméliát. Ezért Szerbia megtámadta B.-t, de ez visszaverte. Sándor utóda, Koburg Ferdinánd (1887). 1908 okt. 5. királysággá proklamálja B.-t. 1911–12. vezérszerepet játszik a balkán-szövetségben (török kiűzése), de a szövetségeseivel vívott 2. háborúban súlyos veszteségeket szenvedett, ami a világháborúban a központi hatalmak oldalára vitte B.-t; ezekével együtt eldőlt B. sorsa is (neuilly-i béke, 1919 nov. 27.). Ferdinand 1918 okt. 3. leköszön fia, Boris javára. Azóta a forradalmi parasztpárt (Sztambulinszkij), újabban Cankovik a polgárságra támaszkodó párta kormányoz. 1926 jan.-tól Ljapcev a min. elnök.

Bull, John, I. John Bull.
Bulla (lat.), ered. okiratnak tokba öntött pecsétje, ma a legünnepélyesebb formájú pápai irat.
Bullarium (lat.), pápai bullák, brévék gyűjt.
Bulldog, angol kutyafajta, rövidorrú, elülső fogai kiáztatnak.
Bulletin (franc.) a. m. jelentés.
Bulwer, Edward George, Earl of B.-Lytton (1803–1873), angol államférfi és író. Leghíresebb műve: Pompeji utolsó napjai.
Bulyovszky Lilla (1833–1909), színésznő és író, a bp.-i Nemzeti, majd a drezdai udvari színházban volt, számos novellát és utazóját írt magyarul és németül.
Bumerang, az ausztráliai benszültöttek hajtófegyvere, amely elhajítás után visszatér oda, ahonnan dobták.
Bund Károly, * 1869, kir. közalapítv. fő-erdőtanácsos, erdészeti szakíró.
Bundsruh, német parasztszövetség a parasztháborúkban.
Bungalow (ang.), könnyű építményű, földszintes ház K-Indiában.
Bunsen, Robert Wilhelm (1811–1899), német vegyész és fizikus, heidelbergi egyet. tanár. Felfedezési: a villamosságot termelő B.-elem; a B.-lámpa. Kirchhoffal együtt fedezte föl a szinképelemzést.
Bunsen-elem, elektromos elem, pozitív elektródja szénhenger, mázatlan porcellánhengerekben, tömény salétromsavoldatban, negatív elektródja cinkhenger, mely nagyobb üvegedénybe állítva, higitott kénsavban van. Feszültsége 1.9–1.96 volt.

Bunsen-lámpa, gázégő, amelynél vascsövön világítógáz áramlik ki, ez alulról vezetett levegővel keveredik s így magas (1200 C⁰) hőmérséklettel ég el.

Bunyan, John (1628–1688), baptista prédikátor. Főműve: *The pilgrim's progress* (A zarándok útja) c. vallásos elbeszélés. Minden nyelvre lefordították.

Bunyevácok, Bács-Bodrog vm. déli részében lakó katolikus vallású jugoszlávok, akik a 17. sz. jöttek be a törökök elől Dalmáciából.

Bunyin, Ivan, * 1870, orosz költő és író.
Bunzlau, szász város, 17.000 l.

Buonarrotti, I. Michelangelo.
Burano, város Velence közelében, kis szigetén 5000 l. Halászat, csipkekészítés.

Burány Gergely Imre, * 1852, prépost-prelátus, felsőházi tag.

Burbank, Luther (1849–1926), amerikai nővénytértesztő (*tüskésiten kaktusz, magvattan szilva* stb.).

Burckhardt, Jacob (1818–97), történetíró, előbb zürichi, majd baseli egy. tanár. Főművei: *Die Kultur der Renaissance in Italien*, *Griechische Kulturgeschichte*.

Bureau (franc.) I. Bürö.
Burgaz, bolgár keresk. és hadikikötő 31.000 lakossal.

Burgenland, Moson. Sopron és Vas vármegyék Ny-i határsávjából a trianoni békeben Ausztriához csatolt terület osztr. neve. 4000 km², 1/3 millió l. Gazdag vidék, terményei: cukorrépa, takarmányfélék, vetemények. Gabonafőlölsége nincs. Igen sok cukorgyára van, ipara is számottevő.

Burghardt Rezső (Zsombolya-B.). * 1884, festőművész.

Burgkmalr, Hans (1473–1531), német festő és fametsző.

Burgonya, fontos emberi és állati táplálék, keményítő- és szeszgyártásra szolgál. Peruból került a 16. sz. Európába, hozzánk a 18. sz. közepén. Termelés: Oroszorsz. 54.7, Németorsz. 37.5, Lengyelorsz. 31.8, Franciaorsz. 17.1, Egyes. All. 10.9, Csehszlovákia 9.1, Nagy-Britannia 5 millió tonna, Magyarország 1.8.
Burgos, spanyol város, 32.000 l. Híres katedrális. 1812. Wellington ostromolta.

Burgszínház, bécsi színház, alapította Mária Terézia, 1918-ig csak klasszikus darabokat játszottak színpadán. A császárság megszűntetése után a B. továbbra is első színháza maradt az osztrák köztársaságnak.

Burgundia (Bourgoigne), tartomány K-Franciaországban, jórészt a Saône-folyó völgyében. B.-t a népvándorlás idején a germán burgundok foglalták el, akik csakhamar elatinosodtak. B. sokáig önálló ország volt, leghíresebb fejedelme Merész Károly 1433–77, 1678. került végleg Franciaországhoz.

Burgundi bor, nehéz vörös bor az egykori Burgundia területéről.
Burgundi répa, egyik válfaja a cukorrépának, de cukortartalma kisebb; takarmányul természetik.

Burian István gróf, (1851–1922), osztr.

magy. diplomata, kétízen közös pénzügyminiszter, 1915–16. és Czernin bukása után ismét külügyminiszter, Wilsonnak 6 tett békeajánlatot.

Buridan, Jean, francia skolasztikus, párizsi egyet. rektora, † 1350 után. Sokat emlegetett számára, amely két egyforma minőségű és mennyiségű szénacsomót éltet állva, nem tud választani és éhenpusztul, sehol írásaiban nem fordul elő. Valószínű, hogy ellenségei ezzel gúnyolták ki B.-nak a szabad akaratról szóló elméletét.

Burjének, kb. 400.000 főnyi mongol nép a Bajkál-tó D-i részén, az Autonóm Mongol-Burjének szovjet-köztársaságban (378.000 km², 484.000 l.).

Burke, Edmund (1729–179), angol író és államférfi. Az észak-amerikai gyarmatok és a saját szabadság mellett, de a francia forradalom ellen volt.

Burleszk (ol.) a. m. bohózkodás (szindarab vagy költemény).

Burmester, Willy, * 1869, német hégedivirtuóz és zeneszerző.

Burne-Jones, Sir Edward (1833–1898), angol festő, prerafaalista.

Burnett, Frances Hodgson (1849–1924), amerikai író. Legnépszerűbb regényei: *That Lass o'Lowries* és *Little Lord Fauntleroy* (A kis lord).

Burnley, város Angliában, Lancashire grófságban, 103.000 l. Pámutipar, szövészekgyártás, szénbánya.

Burnót, finomra őrölt dohánypor: tubakó-lásra használták.

Burns, I. John, * 1758, az angol munkásmozgalomnak egyik vezére, 1802. liberális-párti képviselő, 1905–14. keresk. min., 1914. a hadüzenet miatt lemondott és azóta visszavonult a politikától. — 2. **Robert** (1759–96), skót nemzeti költő, témája: szabadság, haza, természet, szerelem. Népies költészetével a romantizmus egyik előfutára az angol irodalomban. Magyarra ford. Léway.

Burnusz (arab), a beduinok csuklás, fehér gyapjuköpenyege.

Burok, az a hártya, amelyben az emlősállat embriója a méhben fejlődnek. Szülés előtt a B. megreped s a magzat világra-jövele után a placentával együtt távozik. Néha a magzat a B.-kal együtt jön világra: burokban születik.

Bürok (hollandul: boers, boeren), délafrikai holland eredetű benszülöttek, számuk (1921.) 839.000 volt.

Burrian, Karel (1870–1924), tenorista, hosszabb ideig szerződöttetett tagja a bp.-i Operának.

Bursch (ném.) a. m. fiú; egyetemi hallgató, a *Burschenschaft* (diákegyesület) tagja.

Burzsoá (franc.: bourgeois) a. m. polgár, szocialista szóhasználatban mindenki, aki nem munkaejéből él: a vagyonos osztály.

Busch, Wilhelm (1832–1908), német humorista és rajzoló. (Max und Moritz; Die

fromme Helene; Der heilige Antonius von Padua stb.).

Buschan, Georg, * 1863, német antropológus és etnografus.

Busento, olasz folyó Cosenza tart.-ban, 410. ebben temették el Alarich Ny-i kő királyt.

Bus Fekete László, * 1895, regény- és színműíró; művei: *Baba, Mihályiné két leánya*, *Buzakalász*, *Árvácska*.

Bushel, úrmérték; az angol B. = 36,35 l., az amerikai B. = 35,238 l. I angol B. = 8 gallon.

Busmanok, törpe népfaj DNY-Afrikában. Termékük 140–144 cm., bőrük sötétsárga, rancos. Számuk 5–10.000.

Busoni, Ferruccio (1866–1924), olasz zeneszerző és zongoraművész, az ujabbirányú zene egyik uttörője.

Busse, Karl, * 1872, népies és népszerű német költő, elbeszélő és kritikus.

Busszola (franc.: boussole) a. m. iránytű.

Butler, I. Samuel (1612–1680), angol burleszköltő a 17. sz.-ban. — 2. **Samuel** (1835–1902), angol regényíró és filozófus.

Buton (franc.: bouton) a. m. gyémántos fülbevaló.

Buttykay Akos, * 1871, magyar zeneszerző és zongoraművész. 1907–1923. tanított a Zeneakadémián. 1905. a Király Színház A bolygó görög c. operettjét, két évvel később A csibészkirályt mutatta be. Ujabb operettjei: *Ezüst irány*; *Olivia hercegnő*; operája: *Hámpupók*. Sikereket ért el szimfónikus költeményeivel is. Felesége Kosáry Emma operás operetténekesnő.

Buvár, a víz alá merülő s ott munkát végző ember. Legújabbban alumínumból készítenek olyan B.-öltözeteket (B.-páncél), amelyekkel 100–150 m. mélyre is lehet szállni, mert a víznyomást felfogja.

Buys-Ballot, Christoph, (1817–90), hollandi meteorológus.

Buza, a pázsítfélékhez tartozik, valószínűleg Perzsiából származik, most minden földrészen terem. 1927. évi termés: Egyesült Államok 237, Oroszország 204, Kanada 120, Brit-India 91, Franciaország 77, Argentína 65, Olaszország 53, Spanyolország 39, Németország 33, Ausztrália 30, Törökország 30, Románia 26, Magyarország 21, Nagy-Britannia 15, Jugoszlávia 15, Lengyelország 15, Bulgária 13, Egyiptom 12, Csehszlovákia 10 millió q.

Buza I. **Barna**, * 1873, politikus. 1905 óta függetlenségi képviselő, a Károlyi-kormány földreformja minisztere, a földreformjavaslat előkészítője. Jelenleg ügyvéd Bp.-en. — 2. **László**, * 1885, a szegedi egyet. a nemzetközi jog ny. r. tanára.

Buzáth János, * 1870, Budapest alpolgármestere.

Buzér (festő buzér), gyökerekből állítják elő az alizarin festéket.

Buzilásfürdő, közég és fürdőhely, Temes vm., 3000 l. Szénasavas; vasas savanyúvízfürdők. Trianon óta Romániáé.

Buzogány, régi magyar fegyver, amely keletről jött hozzánk kb. a 13. sz. táján.

Buzsák kisk., Somogy vm., lengyeltői j., 2474 l., vasut, táviró, posta.

Bücher, Karl, * 1817, német közigazdász; lipcsei egyet. tan.; főműve: Entstehung der Volkswirtschaft.

Büchler 1. József, * 1886, szocialdemokrata párttitkár, a bp.-i törvényhatósági bizottsági szoc. dem. frakció titkára. — 2. Sándor, zsidó történet z. bp.-i egyet. m. tanár.

Büchmann, Georg (1822—1884), német tanár. Műve: «Geflügelte Worter» a nevezetesebb szólásmondásokat tartalmazza.

Büchner, 1. Georg (1813—1837), német drámaíró, a mai expresszionista drámaírók ő.c. Művei: Dantons Tod, Woyzsk stb. — 2. Ludwig (1824—1899), német természettudományi író. «Kraft und Stoff» c. m. (megj. magy. is «Erő és Anyag» c.), a legszélsőbb materializmus álláspontja.

Büdösbarang, a Bodoki-hegységben (Háromszék vm., Becejében szénász. és kénhidrogéngázok, csusz és kőszénny ellen haszn.

Büdszentmihály nagyk., Szabolcs vm., dadai alsó j., 8249 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Büdzsé (ang. budget), 1. Allami költségvetés.

Büüf (franc.: buffet), a m. edény-szekrény, felszolgáló asztal, étkező-helyiség.

Bük nagyk., Sopron vm., csepregi j., 2793 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Bükk, nálunk nagy erdőségeket alkotó erdei fa. Pájt ipari célra és tüzelőfának haszn.

Bükkaranyos nagyk., Borsod vm., miskolci j., 1261 l. ut. és up. Emőd.

Bükk-hegység, 1. a Magyar Középhegység EK-i tagja, legmagasabb csúcsa a Bálványos, 957 m. 2. a Biharhegység EK-i nyulványa, legmagasabb pontja 575 m.

Bükkgyorós kisk., Borsod vm., ózli j., 380 l. ut. és up. Csirmely.

Bükköny, a hüvelyesekhez tartozó pillangós virágú növény. Takarmánnyul termelik, amelllett kitény a talaj nitrogéntartalmának emelésére.

Bükkösd kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 734 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Bükkzsák kisk., Heves vm., pétervársári j., 934 l. ut. és up. Terpes.

Bükkszenterzsébet kisk., Heves vm., pétervársári j., 1283 l., ut. Pét-rására, posta.

Bükkzsérc nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1316 l., ut. Bogács, up. Cserépfalu.

Bülbül (perzsa) a m. fülemile.

Bülow, 1. Bernhard hg., (1849—1920), német államférfi, dipl., 1897. külügyi államtitkár. 1900—1909. kancellár. A központi hatalmak körülkerítése B. alatt történt meg s a világháború kitörése után, mint római nagykövetnek sem sikerült megakadályozni Olaszország belépését a háborúba. A forradalom után Romába költözött. Főműve: Deutsche Politik. — 2. Hans von (1830—1894), német zeneszerző és zongoraművész, Wagner mű-

veinek legfőbb propagálója. — 3. Karl (1846—1921), német tábornok, ő vezette át hadseregét Belgiumon és nyomult előre a Marne-ig. 1915. vezértábornagy lett. Emlékirata: Mein Bericht zur Marneschlacht.

Bün, a kat. teológia szerint szabol Átlágása az isteni törvénynek, vagy szabál ellemmondás az isteni akaratul szemben. Az egyház megkülönböztet halálos és bosánatos B.-t.

Bünbak. A régi zsidóknál engesztelési ünnepen a főpap egy eleven bakra ruházta a nép bünreit s a pusztába hajtatta. Innen ered a B. kifejezés.

Büncelekmény, minden a tételes törvény szerint büntetendő cselekedet. Tételes jogunk a büntetés sulya szerint a B.-nek három csoportját különbözteti meg: büntetett, vétéséget és kihágást.

Bünházmazat, több olyan büncelekmény, amelyet egy büntettes követett el s amely együtt kerül elbírálás alá.

Bünpártolás, valamely büntett v. vétéség elkövetőjének nyújtott segítség. büntetése egy évig terjedhető fogház.

Büntetés, az állam által büncelekménynek következményekép alkalmazott kényszer, amely az egyén javainak csorbításában áll. Kultur-államokban az élet, szabadság, vagyon és becsülés megvonása szolgál B.-ül. Eléhez képest különbözteti meg a halál-B.-t. a szabadságvesztés-B.-eket, a vagyonit és becsület-B.-eket.

Büntetőjog, azoknak a jogszabályoknak a rendszere, amelyek a büncelekményekre és a büntetésekre vonatkoznak.

Büntett, a büncelekménynek a Btk. 20. §. szerint meghatározott legsúlyosabb faja, amelyet a törvény halál-, fegyház-, börtön- v. legalább öt évi államfogházbüntetéssel sújt.

Büretta (franc.), laboratóriumi készülék folyadékok mérésére.

Bürger, Gottfried August (1747—1794), német költő, népies költeményeket írt, küll. balladákat (Lenore).

Büro (franc.: bureau), a m. íróasztal, írószoba, hivatalszoba.

Bürokrácia (franc.) a m. irodalom, kicsinyeskedő, szűkkeblü hivatalnoklás, amely a megszabott formásokra helyezi a fősúlyt.

Bürök v. büdös B., az ernyős virágú családjába tartozó, igen közönséges növény. Minden részében megtalálható a comin nevü mérges alkaloida.

Bürös kisk., Somogy vm., szigetvári j., 327 l., ut. Németújfalú—Szentmihályfapuszta, up. Teklafalu.

Büssü kisk., Somogy vm., igáli j., 1019 l. ut. Somogyiszil, posta.

Büttner, Helene * 1861, német festőnő. Magyar alföldi pusztákon sokat dolgozott. főként állatképekkel szerepelt pesti és küllöldi kiállításokon.

Bütös kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 498 l., ut. és up. Krasznokvajda.

Byrd, Richard Evelyn, * 1888, amerikai sarkkutató.

Byron, George Noel Gordon (1788—1824), a 19. sz. legnagyobb hatású angol költője, akinek pesszimista költészete s világfájdalmas életfilozófiája a modern költészetre igen erős befolyással volt. 1815-ben megnősült s egy év múlva nagy botránnyal elvált. Ennek következtében kellett Londont elhagynia. 1819—23-ban Itáliában élt, 1823-ban Görögországba ment, résztvett a szabadságharcban s ott halt

meg. Legkiválóbb művei: a *Childe Harold c. verses regény*, *Don Juan*, befejezetlen szatirikus eposz, *The prisoner of Chillon*, Mazeppa költői elbeszélések, *Manfred*, *Kain* dráma költemények.

Bysuss, 1. az ókorban finom lenszővet. — 2. Tengeri kagylók fonalas viládréka (kagylóselyem).

C

Nem találtak keresd K alatt!

C, mint római számjegy: Centum rövidítése = 100. Zenében a C dur skála első hangja, fizikában C = Celsius; C. vagy Cal = calor (hőegység).

Cab (ang.), egyfogatú bérkocsi.

Caballero (spany.) a. m. gavallér, lovag.

Cabaret, l. Kabaré.

Cabet, Étienne (1788—1856), francia szociálista ügyvéd, 1831. képviselő. Legismertebb műve a *»Voyage en Icarie«* c. utópista regénye, 1847-ben Texasban, 1849-ben az Illinois állam helyi Nauvooban szervezte meg kommunista gyarmatát, amelyek egyike sem volt életképes.

Cabinet noir (franc. a. m. fekete iroda), olyan hivatal, amelynek célja titkos levelezésura.

Cable (ang.), l. Kábel.

Cable Code (ang.) a. m. távirati szótár. Táviratok költségeinek kiméltésére szótárt állítottak össze, amelyben minden szó előre megállapított egész mondatnak felel meg. A szókat és megjelöléseket a C. tartalmazza.

Cabot, Giovanni (1420—1526), olasz hajós. F. Amerika felfedezője.

Cabral, Pedro Alvarez, (1460—1526), portugál hajós, 1500. felfedezte Braziliát.

Cabriolet (franc.) a. m. kétkerékű kocsi.

Cache-nez (franc.) a. m. orrtakaró, így hívják a nyak, orr és száj betakarására szolgáló kendőket.

Cachiroz, l. Kasziroz.

Cachin, Marcel, * 1869, a francia kommunista párt feje, a Humanité c. napilap szerk.

Cachou (franc.), cukorka, illatosított ed. s gyökér-készítmény.

Cádiz (Cadiz), spanyol kikötőváros Andaluziában. 78.000 l. A föníciaiak alapították, később karthagoi, majd római birtok lett. Most hadi kikötő.

Cadmium, cinkszerű fém elem.

Cadorna, Luigi, gróf, (1850—1928). 1912—7. az olasz vezérkar főnöke s a háború alatt főparancsnoka 1918. jan.-ig, amikor a tolemini át-törés miatt elmozdították. Mussolini rehabilitálta és marsallá tette.

Caelius mons, a hét római halom egyike.
Caesar, Caius Julius (Kr. e. 100—44) római államférfi, hadvezér és történetíró. 60. tagja volt az első triumvirátusnak, 59. consul, 58—51. meghódította s a római birodalomhoz csatolta Galliát, Germaniát s Britannia egy részét. Hadseregével hazajövet 49. átlépte a Rubicont s Róma ellen indult. Pompeiust Pharsalosnál 48. leverte. Ekkor már diktátor, utóbb imperátor s 10 évre consul, ugyazólván egyeduralkodó. A köztársasági párt Brutus és Cassius vezetésével összecsküvést szőtt ellene s 44. márc. 15. egy gyűlésen meggyilkolták. Megirta galliai s germaniai hadjáratainak s a polgárháborúak történetét.

Caesarea, l. Kaisaria.

Caesar non supra grammaticos (lat.) a. m. a császár nem parancsol a nyelvtudósoknak. — (Zsigmond császár akarta, hogy a schisma szó, amelyet ő tévesen nőneműnek használt, nőnemű legyen.)

Caesura (lat. a. m. metszet), a verstanban sormetszet, amely a verssort a versláb közepén kettéosztja.

Café (franc.) a. m. kávéház. **C.-chantant** zenés kávéház.

Calgiari (Cagliari), l. Paolo Veronese.

Calgiari, Sardinia sziget fővárosa, 62.000 l. Egyetem, kikötő, sótermelés.

Calgiostro, Alessandro (1743—1795), eredeti nevén Giuseppe Balsamo. Bejárta Keletet s visszatérve már C. gróf néven szerepelt. Alkimista és bűvész volt. Mindenütt a legelőkelőbb társaságban forgott. Belekerült a nyaklánc-botrányba s emiatt a Bastilleba zárták. Kiszabadulása után Rómába ment, ahol életőztyiglani felgyázura itélték.

Caillaux, Joseph, * 1863, francia pénzügymin., 1911—2. min. elnök, s mint ilyen a békepolitiká híve. 1918. I. Clemenceau hazaárulás címén elfogatta, 1920. IV. a szénház három évi börtönre ítélte, melyet azonban kitöltöttek vett. 1924. nov. amnesztiát kapott, 1925. és 1926. pénzügyminiszter.

Caillavet, Georges Armand de (1867—1915), francia vígjátékíró, Robert Flers társaságában

több bohózatot írt, ezeket a Vígyszínházban adták.

Caine, Thomas Henry, Sir Hall, * 1853, angol regényíró. Man szigetén él. Legkiválóbb munkái: *The Deemster*, *The Marxman*.

Ca ira (franc.: menni fog), 1790. francia forradalmi dal.

Caisson (franc.), vízi építkezéseknél lesüllyesztett szekrény, ill. munkakamra.

Cák kisk., Vas vm., községi j., 276 l., up. Kőszegszerdahely, ut. Kőszeg.

Cakes (ang.), l. Keksz.

Cake walk (ang.), a m. kalácstánc, Floridából ered.

Cakóháza kisk., Győr vm., tőszigetcsilizközi j., 211 l., up. Markotabodóge, ut. Bósrákány.

Calabria, Itália DNy-i félszigete. 15.000 km², 11/2 millió l. Középen az Apenninek húzódnak végig, a partvidék igen termékeny.

Calals, kikötőváros E-Franciaországban, a C.-i szoros partján, 72.000 l. A london-párizsi vonalon C.-n vezet át a legrövidebb tengeri-ut.

Calamus, a régiek írónádjá; rotangpálma, szolgáltatja a spanyolnádat.

Calas, Jean (1698—1762), francia kereskedő, bírói tévedés áldozata, fia meggyilkolásának vádjá miatt keréketörték. Voltaire keresztülvitte a pör revízióját 1765.

Calcium, sárga, fényes, könnyen nyuló fém. Fajsúlya 1.6. Levegőn oxidálódik, a vizet közönséges hőmérsékleten elbontja. Legfontosabb vegyületei a műtrágyául szolgáló C.-foszfát, a C.-hidroxid (oltott mész) és a C.-klorid, amelyet szárításra és hűtőkeverékek készítésére használnak.

Calciumcarbíd, l. Karbid.

Caldera (spany. a m. üst), beomlás v. rődbanás után kibővült tűzhányó-tölcsér.

Calderon, Don Pedro C. de la Barca (1600—1681), spanyol drámaíró. Katonai és írói életét 50 éves korában a papi pályára váltja fel.

Történelmi, filozófiai és vallásos drámákat írt a 17. sz.-i spanyol életből. Leghíresebb darabjai: *Az élet álom*. Sajat becsületének orvosa. A zalameai bíró. Két szék közt a pad alatt.

Calembourg (franc.), szójáték, hasonló hangzású szavakra alapított szellemesség.

Calendae, a régi rómaiaknál a hónap első napja. Belőle származik a *calendarium* szó.

Calepinus, Ambrosius (1435—1511), olasz szerzetes, a róla elnevezett hatalmas szótár szerkesztője.

Calgary, város Alberta kanadai tartományban, 63.000 l.

Caliban, Shakespeare-alak, a kamibál-ember-évfelfedése, primitív, vérszomjas embert jelent.

Calicut, város az angol-indiai Madras tartományban, 82.000 l. Élénk kereskedelem. 1498. itt kötött ki Vasco da Gama.

California, É-Amerika DNy-i partvidéke, a Cordillerák lábánál és hegyeiben. Eghajlata igen enyhe. Valaha egész C. Mexikóhoz tartozott, D-i része a C.-i félsziget, ma is Mexikóé; területe 150.000 km², 50.000 l. Gabona-

gyümölcs- és szőlőtermelése nevezetes. C. fővárosa Sacramento.

Caligula, Gaius Caesar, római császár, (37—41), nagyzási mániában szenvedő kegyetlen zsarnok.

Calixtus, négy pápa. II. C. (1119—24), 1122. V. Henrikkel megkötötte a wormszi konkordátumot. — III. C., III. Sándor ellenpápa 1168.

Callao, Peru fő keresk. és hadi kikötője, 60.000 l. Olom-, ezüst-, bőrkivitel.

Calles, Plutarco Elias, * 1870, néptanító, majd Mexico polgármestere, miniszterelnök, 1924—28. köztársasági elnök Mexicóban.

Callot, Jacques (1592—1635), francia rézkarcoló, fantasztikus, humoros lapok rajzolója

Callus (lat.), csontképződemény, amely az eltört csontot összeforrasztja.

Calo (ol.), az áruban bekövetkezett hiány, technikai átalakítás folyamata, vagy szállítás alatt.

Caloria (lat.), vagy hőegység, az a melegmennyiség, amely 1 g. 14.5 fok C vizet 15.5 fokra melegít.

Caltagirone, olasz város Sziciliában, 43.000 l. Terracota-gyár.

Caltanissetta, olasz város Sziciliában, 60.000 l. Kénbányák.

Calumet (franc.) a m. békepipa.

Calumnlare audacter, semper aliquid haeret (lat.) a m. rágalmaz bátran, valami nyomra mindig marad.

Calvin, Johannes (Jean Cauvin 1509—1564), genfi reformátor. Az egyházi és társadalmi életet egészen teokratikus módon rendezte, új liturgiát vezetett be s felállította a konzisztóriumot, mely az egész polgári és családi életre felügyelt. Servet Mihályt elégetette szentháromságellenes nézete miatt. C. nagy szervező talenter volt, államférfi és törvényhozó, hideg, logikus fő. Eltér Luthertől az abszolút predesztinációból és az urvacsora tanában. Magyarországon az 1557-i csengeri zsinat kálvinista hitvallást fogadott el, az 1567-i debreceni zsinat a 2. helvét hitvallást.

Calwer, Richard, * 1868., német közgazdász, Jahrb. d. Weltwirtschaft szerk.

Camaldoli, olasz kolostor Nápoly mellett.

Cambló (ol.), a m. váltó.

Cambron, Jules, (1845—1924), francia államférfi, berlini követ.

Cambrail, város É-Franciaországban, 28.000 l., az Escaut (Schelde) folyó mellett. Csipke- és batizt-gyártás.

Cambridge, 1. angol egyetemi város, Londontól E-ra, 59.000 l. — 2. Város az Egyes. Államban, Boston mellett, 113.000 l., a Harvard-egyetem székhelye.

Camelot (franc.) a m. rikkancs. Les C.-s du roi, a francia royalista ifjúság szervezete.

Camembert, lágy, francia sajt.

Camera lucida (lat.), készülék tárgyak le-rajzolásának megkönnyítésére. A tárgy képté prizma vetíti a rajzpapírra.

Camera obscura (lat.) a m. sötét kamara, a fényképezési készülék főrése. Minden ol-

dalról fénymentesen elzárt szekrény, a lefényképezendő tárgy felé eső, mellőse oldalán az objektívvel (tárgylencse v. lencserendszer), hátsó oldalán homályos üveglappal, melynek helyére a kazettában tartott fényérzékeny lemezt v. filmet tesszük. A.C. a kép éles beállíthatása végett szét- ill. összelitható és az expozíció (megvilágítás) vagyis a lencsét erő fénybehatás idejének megszabása céljából zárókészülékkel van ellátva.

Camerlengo, annak a bíborosnak a hivatalos neve, aki a Szentszék anyagi ügyeit rendezi.

Cammeo, I. Gemma.

Camoes, Luiz (1524–1580), a portugál irodalom legnagyobb alakja. Főműve az *Os Lusíadas* c. eposza; magy. Greguss Gy. ford. Szonettjei, elégiái, ódái is világirodalmi értékek.

Camorra, nápolyi titkos társaság, amely csempészettel, rablással, gyilkossággal és zsarolással fogl.

Camouflage (franc.), a. m. megtévesztés (kül. háboruban.)

Campagna (ol. a. m. mezőség) **ő**l. **Roma**, a régi Latium, a tenger és az Apenninek közt elterülő sík és halmos, fálan, termékeny, de maláriás vidék. 3000 km².

Campagne (franc.) a. m. hadjárat; harc (pl. választási C.) idény.

Campanella, Tommaso (1568–1639), dominikánus filozófus. 27 évig börtönben ült. Leghíresebb műve a *Città del sole* c. utopisztikus regénye, amely teljes kommunizmust hirdet.

Campania, D.Olaszország egyik legtermékenyebb tartományja, Nápoly környékén. 16.000 km², 31¹/₂ millió l. Vulkanai kitörések és földrengések gyakran nagy pusztításokat okoznak. Területén fekszik a Vezuv. Fővárosa Capua.

Campanile (ol.) a. m. harangtorony.

Campbell-Bannermann, sir Henry (1836–1908), angol pol., 1905–8. a liberális kormány miniszterelnöke. Kormányzása idején alakult ki az angol-francia barátság, az u. n. entente-politika.

Campoformio, falu Olaszországban, Udine közelében. 3000 l. 1797. békekötés Ausztria és Franciaország között.

Campo santo (szent mező), a temető olasz neve.

Campus Maritus (lat.) a. m. Marsmező, térség Rómában a Tiberis mellett.

Canada I. Kanada.

Canaille (franc.) a. m. csőcselék.

Canal du Midi, a Földközi-tengert és a Garonne-folyót összekötő csatorna Délfranciaországban. 240 km. hosszú.

Canalotto, Antonio (1697–1768), velencei tájképfestő és rézkarcoló.

Cantberra, az ausztráliai államszövetség új fővárosa, 6.000 l.

Cancan (franc.), merész mozdulatu tánc, a 19. sz. második felében.

Candia, I. Kreta sziget olasz neve, I. Kreta. 2. Kreta sziget legnagyobb városa, a sziget E-i partján. 25.000 l.

Candidatus (lat.) a. m. pályázó, jelölt.

Canisius, Peter, szt. (1521–1597), az első német jezsuita. Kátéja 400-nál több kiadást ért. Szentéavatták 1925.

Cankov, Alexander, * 1879, bolgár politikus. 1923. puccsal megbuktatta Sztambulinszkijt, azóta ő van kormányon.

Cannae, római város Apuliában; Hannibal nagy győzelme Kr. e. 216.

Cannellözás, oszlopokon, butorlábakon egyes v. csavarornálvészt.

Cannes, klimatikus téli üdülőhely a francia Rivierán, 30.000 l. Faolaj és illatszerek.

Canoe (ang.), vad népek fatörzsből kivájt csónakja, könnyű, egyszerűes csónak.

Canon, I. Kánon.

Cañon (spanyol), szűk, meredek falu folyóvölgy. É-Amerikában a Colorado-C. 1600 m. mély.

Canossa, falu Emilia tartományban, ahol IV. Henrik német császár 1077. alávetette magát a VII. Gergely pápától reámért megálázó vezeklésnek.

Canova, Antonio (1757–1822), olasz szobrász, a női szépség és antik témák mesteri ábrázolója.

Can't (ang.) a. m. tolvajnyelv; keneteljes álszenteskedés.

Cantabile (ol.), a. m. énekelhető.

Cantata (ol.), zenei műző, a. m. magánének zene- v. énekkar kísérettel.

Canter (ang.) a. m. könnyű, rövid galopp.

Canterbury, Anglia érsek-primásának székhelye Anglia DK-i sarkában, 25.000 l.

Cantilena (ol.) a. m. dal.

Canton, város az Egyes. Áll. Ohio államában, 87.000 l. Gépgyártás.

Cantor, Georg, (1845–1918), német matematikus, hallei egyet. tanár, a halmazelmélet megalapítója.

Cantu, Cesare (1804–95), olasz történetíró, akinek 35 köt. kat. irányú világtörténelme magyarul is megjelent.

Cantus (lat.), a. m. ének, dallam.

Canzi Agost Elek (1808–1866), badeni születésű magyar festő, a magyar genre (Váci szüret) és arcképek szorgalmas művelője volt.

Capablanca, José Raoul, * 1888, kubai sakk-mester, a világbajnokságot 1921. vette el Laskertől és 1927. elvesztette Aljechin ellen.

Cápák, az óshalak rendjébe tartozó, porcos vázu ragadozó halak.

Cape (ang.) a. m. hegyfok; ujjatlan köpeny.

Capek, Karel, * 1890, cseh író, Európa-szerte ismerett lett R. U. R. c. társadalmi színművel. Nálunk a Vigszínház mutatta be.

Capella (lat. a. m. kecske), elsőrendű állócsillag az Auriga csillagképben.

Capesius, Bernhard Karl, * 1889, erdélyi szász író és költő.

Capet, Hugo, a Capeting dinasztia megalapítója, kit az utolsó francia Karoling: V. Lajos halálával a magnások királyi választottak (uralk. 987–996); a legyengült királyi hatalmat megerősítette.

Cape Town, I. Fokváros.

Capidan, Teodor, * 1879, román nyelvész.

Capitolium, Róma fellegrára; DK-i meredek oldala a tarpeji szikla.

Capitulárek, a frank királyok törvénykönyvének fejezetei.

Cap Martin, hegyfok Monaco mellett, híres üdülő.

Capodistria, olasz kikötő Isztriában, 12.000 l.

Cappella (ol.) a. m. kar. A C. a. m. ének-kar.

Caprerá, olasz sziget Szardínia közelében. Garibaldi lakóhelye volt.

Capri, kis sziget a Nápolyi-öbölben, 10,4 km², 7.500 l., üdülőhelyek, görög és római műemlékek, »kék barlang«.

Capriccio (ol.) a. m. szeszély; zenében: szeszélyes modorban.

Capriú, Georg Leo, gróf (1831–99), német államférfi; admirális, hadtestparancsnok, 1890–94. német kancellár, Bismarck utóda. Megújította a hármasszövetséget, Oroszországgal az ugynevezett viszontbiztosító szerződést felbontotta s ezzel lehetővé tette a francia-orosz szövetséget.

Caproni, Giovanni, * 1836, olasz mérnök, a róla ém. bombavető-repülőgép feltalálója.

Caputio benevolentiae (lat.) a. m. a jóindulat elnyeresére való törekvés, kül. szónoklásban.

Capua, Campania tartomány fővárosa D.-Olaszországban, 14.000 l.

Capus, Alfred (1858–1922), francia dráma-és regényíró, kiváló akadémiai conferencier. A Figaro-ban megjelent párbeszédesei cikkei nagy hatásúak voltak.

Caput (lat.) a. m. fej; fejezet.

Caput mortuum (lat.) a. m. holt fej), vörös festék, izított vasoxid.

Cár, az orosz uralkodó Caesár-ból képzett neve. Először 1125. haszn. **Cárevice** a trónörökös neve. **Cárica** a. m. cárné.

Caracalla I. Marcus Aurelius Antoninus.

Caracas, Venezuela fővárosa, 92.000 l. Egyetem.

Caraffa, Antonio († 1693), olasz szárm. osztrák csász. tábornok, a török ellen harcolt; kegyetlensége tette hírhedtét, amikor az eperjesi vértörvényszéken számos protestánt bebörtönöztetett és kivégeztetett.

Caran d'Ache, valódi nevén Emanuel Poiré (1858–1909), Oroszországban született francia grafikus és karikatúrta.

Caravaggio, Michelangelo da (Merisi) (1569–1609), olasz barokfestő, erős naturalista hatást ért el sötétfeke árnyalással, számos követője és utánozója volt.

Carbonari (ol.) a. m. szénegétek, olasz titkos társaság a 19. sz. elején, amelynek célja az olasz egység megteremtése volt. C.-köpeny, ujjatlan, kerek köpeny, vörös béléssel, a C.-mozgalom idején volt divatban.

Carbonium, a szén kémiai elnevezése.

Carburator I. Karburálás.

Carcassonne, délfraancia város, 30.000 l., a 13. sz.-ból származó hatalmas erődítmények.

Carco, Francis, * 1886, fr. író, a montmartre-i apache-élet modern ábrázolója. Művei: Jésum-la-Caille, Vérotchka (magy. is), stb. La Bohème et mon coeur (versek).

Cardano, Geronimo (1501–1576), enciklopédikus tudású természettudár, korának leghíresebb orvosa, filozófus, matematikus.

Cardiff, Anglia egyik legnagyobb szénkiviteli kikötője Wales D-i részén, 226.000 l. Egetem.

Carducci, Giosué (1835–1907), olasz költő. Lírai költeményei a klasszikus formát realiztikus és modern tartalommal töltik meg. Főművei: Hinnuszok a sátnához, A forradalom szoneffjei, Barbár ódák, stb. 1906. Nobeldíj.

Carey, Henry Charles (1793–1879), amerikai közgazdász.

Caricin, orosz város a Volga mellett, 108.000 l. Vasúti csomópont, átrakodó kikötő, vas-és malomipar. Most: Stalingrad.

Carlisle, angol város, 42.000 l., szövőipar.

Carlos, 1. Don C., (1545–68) II. Fülöp spanyol király fia, valószínűleg elmebajos, alakját a költészet idealizálta (Schiller drámája). — 2. C. Maria Isidoro (1788–1855), spanyol trónkövetelő, VIII. Ferdinánd öccse, aki 1833–36. tett sikertelen kísérletet a trón megszerzésére, hasonlóan fia (1860) és unokája (1868 és 1873–75. Karlista polgárháborúk.)

Carlyle, Thomas (1795–1881), angol író. A német irodalmat, kivált Schiller, Goethe és Jean Paul ismeretét közvetítette Angliába, majd történelmi műveket írt színes, szeszélyes stílusban, amelyek közül magyarul megj.: A francia forradalom, Hősökről, Gyémánt nyaklánc, valamint Cromwellről és Nagy Frigyesről írt művei.

Carmagnole (franc.), a francia forradalom táncra egybekötött népdala.

Carmen (lat.) a. m. költemény.

Carmen Sylva, Erzsébet, Wied hercegnő (1843–1916), Hohenzollern I. Károly román király nejeinek költői áneve. Finom költeményein kívül elbeszélések és regényeket írt.

Carnarvon lord (1866–1923), angol egyptológus, fáraósírok kutatója, aki Howard Carterrel felfedezte a 18. dinasztia utolsóelötti királyának, Tut-enkhamonnak sírját. Mérgező légy »csípésétől« halt meg.

Carnegie, Andrew (1835–1919), skót születésű amer. acélgyáros, az acéltrészt megteremtője. Oriási vagyonából többszázmillió dollárt közérdekű alapítványokra. főként könyvtárakra, tudományos intézetekre és a világhéke előmozdítására hagyott.

Carnivora (lat.) a. m. ragadozók.

Carnot, 1. Lazare (1753–1823), matematikus, a francia konvent, a jóléti bizottság tagja, szervezte a köztársasági hadseregeket (általános hadkötelezettség). A direktorium tagja és Napoleon hadügymin. volt, a restauráció száműzte. — 2. Fia, **Hippolyte** C. (1801–1888), politikus, az 1848. forrad. után közoktatásügyi miniszter, 1871. köztársasági képvis., majd szenátor. — 3. Bátyja, **Léonard Sadi** C. (1796–1832), fizikus, a mechanikai hőelmélet 2. tété-

lének felfedezője: a hó csak akkor alakítható át munkává, ha hidegebb tette megy át. — 4. **François Sadi C.** (1837—94), Hippolyte fia, közmunkáügyi és pénzügymin., 1887 óta elnök, Caserio anarchista megölője.

Carolina, I. Észak-C. és Dél-C.

Carlo, Petrarche (1837—1919), román konzervatív pol., több ízben volt min. és kétszer min. elnök. A monarchiával való szövetség híve volt s 1914. VIII. 6-án vitte keresztül a semlegességi politikát.

Carpaccio, Vittore (1450—1525), olasz festő, a velencei élet elbeszélő festője.

Carpe diem (lat.) a. m. használd fel, élvezd ki a napot.

Carpia, olasz város a Secchia folyó mellett, 33.000 l.

Carracci, olasz festőcsalád, a bolognai barokkfestészet akadémius letéteményesei. — 1. **Lodovico** (1555—1619). — 2. **Agostino** (1557—1602). — 3. **Ancibale** (1560—1609). — A két utóbbi a *rézmetszés is műveite.*

Carrara, olasz város Toscanában, 50.000 l. Felér márványa világhíri.

Carrara, Francesco (1805—1888), kiváló olasz büntetőjogász. Főműve: A büntetőjog programja (magy. is).

Carreau (franc.) a. m. négyszög; a francia kártya egyik színe (megfelel a tőknék).

Carrel, Alexis, * 1873, francia sebész. 1905 óta New Yorkban, a Rockefeller intézetben dolgozik. Legfontosabb felfedezése, hogy élő testből kivágott szövetek mesterséges tápfolyadékban életben tarthatók. 1912. Nobel-díj.

Carreño, Tereza (1853—1917), délam. zongoraművész és komponista.

Carriera, Rosalba (1675—1757), olasz pasztell- és miniatür-festőnő.

Carriéré, Eugène (1840—1906), francia festő és litográfus. Egytónusu képei szuggesztív erejűek.

Carszkoje-Szelo (cári falu), városka Szent-Pétervárról közelében, a cárok nyaralóhelye volt, mai neve Decskoje-Szelo (Gyermekfalu).

Cartagena (Uj-Karthago). 1. spanyol hadi- és kereskedelmi kikötő, 97.000 l. — 2. **C. de las Indias**, dél-amerikai columbiai kikötőváros, 51.000 l.

Carte (franc.) a. m. lap, étlap.

Carte blanche (fránc.) a. m. fehér lap; teljathalom.

Cartesius, J. Descartes.

Cartago, I. Karthago.

Cartouche (franc.) a. m. tekeres. Keret-akku, csigás, fűzéses díszítőforma, különböző stílusban.

Cartwright, Edmund (1743—1823), angol mérnök, 1786. f. találta a mechanikus szövőszéket.

Caruso, Enrico (1873—1921), kiváló olasz tenorista, leginkább Verdi- és Puccini-operák húszerepeit énekelte.

Casa (ol.) a. m. kunyhó, mezei lak, palota.

Casablanca, kikötőváros francia Marokkóban, 102.000 l.

Casagrande, Marco (1804—1880), olasz szob-

rász, az egri és esztergomi székesegyház számára dolgozott.

Casale, olasz város a Po mellett, 35.000 l.

Casals, Pablo, * 1876, spanyol gondokaművész és zeneszerző.

Casanova, Giovanni Jacopo de Seingalt (1725—1798), olasz kalandor. Egész Európát bejárta, élete végét mint Waldstein gróf könyvtárosa Duxban töltötte. Világhírűek cinikus emlékiratai (magyarul is megj.).

Cascade (franc.) a. m. mesterséges, lépcsőzetes vízesés.

Cascade-hegység, É-amerikai hegység. a Sierra Nevada folytatása.

Casement, Roger (1864—1916), ír politikus, a háboru elején Németországba szökött, 1916. titokban visszatért Írországra, elfogták, halálra ítélték és főlakasztatták.

Caserta, középolasz város, 18.000 l.

Cash (ang.) a. m. pénztár; készpénz.

Casimir-Périer, Jean Paul Pierre (1847—1907), 1893—4. francia min. elnök, 1894. a köztárs. elnöke, de egy évi elnökség után lemondott.

Cassa (ol.) a. m. szekrény, pénztár, készpénz.

Cassatio (lat.) a. m. ítélet megsemmisítése.

Cassel, város I. Kassel.

Cassel, Gustav Karl, * 1866, svéd közgazdász, matematikus. Kül. pénzelmélettel fogl.

Cassia, több forróégyövi növény neve, száritott levelei adják az enyhén hashajtó szemmeleveleket.

Cassini, francia csillagászesalád. — 1. **Giovanni Domenico** (1625—1712) fedezte föl a Jupiter, Mars és Venus tengelyforgását. — 2.

Jacques (1677—1756), az előbbi fia, elsőnek állapította meg az állócsillagok saját mozgását. — 3. **César François** (1714—1784), az előbbinek fia, először mérte föl háromszöggellessel Franciaországot. Mind a három a párizsi csillagvizsgáló igazgatója volt.

Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius (4'0—575), szenátor, államférfi és tudós, megírta kora történetét.

Cassius, Caius C. Longinus, Julius Caesar hadvezére, elfordult Caesartól, résztvett megölésében s a Philippoi melletti ütközet után (Kr. e. 42) szolgálával agyonszuratta magát.

Castagnetta (ol.), tánc közben ujjak között csattogtatott falapocskák.

Castaldo, Giovanni (1500—62), olasz tábornok I. Ferdinánd szögalatában, aki Fráter Györgyöt meggyilkoltatta.

Castelar, Emilio (1832—99), spanyol államférfi és író. A köztársaság híve volt és 1873. rövid időre elnöke lett a spanyol köztársaságnak. Több műve magyarul is megj.

Castellamare, olasz város a nápolyi öbölben, 34.000 l.

Castiglioni, Camillo, * 1879, olasz származású pénzügyes Ausztriában.

Castis omnia casta (lat.), a tisztáknak minden tisztá.

Castro, Cypriano (1858—1924), Venezuela elnöke 1901—08.

Castrum (lat.), római tábor.
Casuistica (lat.) a. m. tudományokban az egyes esetek tárgyalása.
Casus (lat.) a. m. esemény, eset.
Casus belli (lat.) a. m. a háboru esete; a nemzetközi jogban a háborura indító okot jelenti.
Casus foederis (lat.) a. m. a szövetség esete; államok közötti szövetségi szerződés értelmében oly esemény, amely az egyik szövetségest arra kötelezi, hogy a másiknak segítséget nyújtson.
Catalaunumi ütközet, Attila hadai Catalaunumnál (Chalons sur Marne) ütköztek össze 451. az Aëtius vezérlete alatt álló római hadakkal; az ütközet Attila visszavonulásával végződött.
Catania, kikötőváros Szicília K-i partján, az Etna tővében, 250.000 l. A földrendező, jogtudós és író, a fényezés és Karthago (l. Ceterum censeo) halálós ellensége. Műve: De agricultura (A földművelésről). — 2. Marcus Portius (Utica C., C. Minor, Kr. e. 95—45), Caesar ellenfele. Pompejus hive.
Cattaro, hadikikötő D-Dalmáciában, a Bocche di C. partján, 6000 l. Jugoszláviáé Kotor néven.
Catullus, Gaius Valerius (Kr. e. 87—54), latin lírikus. Szerelmi dalai az érzés közvetlenségével hatnak ma is.
Caudiumi iga. Caudium mellett a samnitok a rómaiakat Kr. e. 321. megverték s az egész sereget három lándzsából összerótt iga (= kapu) alatt hajtották át, ami az antik hadviselésben a legnagyobb megsegényítés volt.
Causa (lat.) a. m. ok; jogeset.
Causallitas (lat.) a. m. okság. az ok és okozat összefüggése.
Causerie (franc.) a. m. csevegés.
Cavalcade (franc.) a. m. lovasselvonulás.
Cavallier József, * 1891, újságíró, az Új Nemzedék c. napilap szerkesztője.
Cavatina (ol.), olasz operákban a rövid áriák neve.
Cave (lat.) a. m. vigyázz! **C. canem** a. m. vigyázz a kutyára (római kapubejáratonál szokásos figyelmeztetés).
Caveant Consules ... (lat.) vagy: Videant consules ne quid res publica detrimenti capiat (gondoskodjanak a konzulok, hogy az államot baj ne érje). Nagy veszedelem idején ezzel a formulával ruházta rá a szenátus a konzulokra a diktatóri hatalmat.

Caveat emptor (lat.) a. m. vigyázzon a vásárló.
Cavendish, Henry (1731—1810), skót vegyész és fizikus. Ő igyekezett először megmérni a föld tömegvonását és sűrűségét, ő fedezte föl az oxigént.
Cavour, Camillo Benso, gróf (1810—1861), olasz államférfi; Piemontban mint miniszter, majd min. elnök liberális politikai és gazdasági elveket valósított meg. Az olasz egység megteremtője.
Cawnpore (Cawpur), E-indiai város a Ganges mellett, 216.000 l. Bőr- és ékszeripar.
Caxton, William (1422—1491), az első angol nyomdász.
Cayenne, francia Guayana fővárosa és kikötője D-Amerika EK-i partján, 13.000 l. Fegyvertábor.
Cazotte, Jacques (1720—1792), francia író, a rémuralom áldozata. Le Diable Amoureux c. műve magyarul is meg.
Ceara, braziliai kikötőváros, 79.000 l.
Cece nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 3809 l. vasut, táviró, telefon, posta.
Cech, Svatopluk (1846—1908), korának legnépszerűbb cseh költője, humoros elbeszélései egész Európában ismertté tették. (A halhatatlanság jelöltje.)
Cecil, Robert, Lord of Chelwood, * 1864, lord Salisbury fia, a háboru alatt blokádmíniszter, a népszövetségi gondolat egyik képviselője, több ízben Anglia delegátusa a népszövetségben. Nagy nemzetközi jogi tekintély.
Cecilia, szt., mártír Rómában (kb. 229); az egyházi zene patronája.
Cedánli (lat.) a. m. követelést átruházni.
Cedille (franc.), vessző a C betű alatt, annak jeléül, hogy sz-nek kell ejteni.
Cédrusfa, Kisázsiaiában és Afrikában élő rokona a fenyőnek. Igen magasra megnő. Fája becses butorfá s a legfinomabb ceruzákhoz is ezt használják.
Cédrusolaj, illatszerekhez használt illóolaj.
Cefre, minden cukortartalmu folyadék, amely erjesztésre van szánva. Erjedés előtt édes **C.** a neve, erjedés után érett **C.**
Cég, az a név, amely alatt a kereskedő (egyén v. kereskedelmi társaság) üzletét folytatja s amelyet aláírású használ (K. T. 10. §).
Cégbitorlás, a kereskedelmi törvénybe v. magánmegállapodásba ütköző cég használata, amellyől a bitorló pénzbírsággal tiltható el.
A. C. vétség, ha a cégbitorló tisztességtelen verseny céljaira használja.
Cégnyádnád kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 904 l. posta, ut. Fehérgyarmat.
Cégjegyzék, a cég nevének aláírása az erre a cégjegyzék szerint jogosított személy v. személyek által. A **C.**-sel az aláírásra jogosult a cég részére szerez jogot v. vállalt kötelezettséget.
Cegléd, r. t. város Pest vm., 39.000 l. Gabona- és gyümölcstermesztés, gyümölcsfaiskola, gózzalom; áll. realgimn.

Cegléd nagytemploma

Ceglédbercel, nagyk., Pest vm., monori j., 3658 l., vasut, táviró, posta.

Cégvezető, aki főnökétől cégvezetési meghatalmazást nyer, a céget »per procura« jegyzeheti, a kereskedelmi üzlet folytatásával járó ügyletekre és jogcselvényekre külön meghatalmazás nélkül fel van jogosítva.

Céh, az ipari szervezet középkori formája. Minden szakma C.-ben szervezkedett, amelynek élén a C.-mester állt. A C. magában foglalta az illető szakma mestereit, segédeit és inasait. A mesterséget csak a C. tagjai űzhették. A C. megszabta a tagok számát, a termelvények árát, minőségét és a tagok anyagi és erkölcsi életével behatóan foglalkozott. A C.-rendszer nálunk 1872-ig állt fenn.

Céhbeliek, képzőművész-társaság különböző művészi irányok képviselőiből. Első kiállításukat 1914 tavaszán tartották a Nemzeti Szalónban. Husvét címmel könyvet is kiadtak. Egyik vezetőjük Körösiőr Kriesch Aladár volt.

Cekkeháza kisk., Abauj-Torna vm., abauj-szántói j., 244 l., up. és ut. Abauj-szántó.

Cekia, bordószínű répafajta, salátának eszik. **Celebes**, a négy Nagy-Szunda sziget közül a legkeletibb; 180,000 km², 3,100,000 l. Felszine hegyes-völgyes, éghajlata forró és nedves. Rizs, kávé, fűszerek. Fővárosa Makassar. 1660 óta Hollandiáé.

Celebrál (lat.) a. m. ünnepélyesen végez vmit, pl. misét C.

Celibátus (lat.) a. m. nőtlenség, küll. a róm. kat. papok nőtlensége. A pápák a 4. sz.-ban elrendelték, de csak VII. Gergely vitte keresztül (1074). A keleti egyházban a papok a felszentelés előtt megnősülhetnek.

Celldömök nagyk., Vas vm., celldömöki j., 5534 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Cellini, Benvenuto (1500—1571), olasz ötvös és szobrász, sokoldalú reneszánsz típus, ka-

landos életét önéletrajzban írta meg (magyarul is megj.).

Cello, l. Csello.
Cellofán, átlátszó, hajlékony, filmszerű lemez.

Celloidin, sűrű kollodium-oldat.

Cellon, nem üvezesélyes celluloid, összecöltele ecetsavas cellulóze és kámför.

Celluloid, szaru, teknősbéka, korall, csont, elefántcsont és hasonló anyagok pótására használt áttetsző, rugalmas műanyag, mely kollodiumgyapottól és kámförből készül. A villamosságól jól szigetelő, jól festhető, kellemes fényű, tetszetős anyag, de igen gyúlékony.

Cellulóze, a növényi sejtek falának anyaga. Szintelen és szagtalan, áttetsző fehér anyag. Gyapottól állítják elő, salétromsavval kezelve lögyapot, kollodiumgyapot (nitrocellulóze). A facellulóze (fából, szalmából) a papirgyártás fontos nyersanyaga.

Celsius, Anders (1701—1744), svéd fizikus, csillagász és utazó. Ő osztotta be a hőmérő fagypontját és forrtpontját közti távolságot 100 egyenlő részre.

Cembalo (ol.), pengető zongora. a billentyűkkel párhuzamos hurozattal.

Cement, vízi építkezésekhez és szárazföldi betonépítményekhez habarcsként használt hidraulikus, vagyis vízben is megkeményedő kötőanyag, égetett agyagtartalmu mészkőből áll (természetes márga) v. mészkő és agyag mesterséges keverékének égetett terméke. Az első román C., a második portland-C. l. Mg.: Beton, Vasbeton.

Censor, l. Cenzor.

Census, 1. a római köztársaság idejében a polgárok család állapotának és vagyonának ötévenkénti lajstromozása, később a vagyonbecslés. — 2. A régi magyar jogban adó, ujabban a választói jogosultság meghatározott adófizetéstől való feltételezettsége. — 3. Angliában és É-Amerikában a. m. népszámlálás.

Cent (lat. centum, a. m. száz). 1. Amerikában $\frac{1}{10}$ dollár = 5 aranyfillér. 2. Hollandiában $\frac{1}{10}$ hollandi forint = 2 aranyfillér.

Centenárium (lat.) a. m. századik évforduló.

Center kisk., Borsod vna., ózdi j., 209 l., vasut, táviró, posta.

Centesimo, $\frac{1}{100}$ része az olasz liranak.

Centiliter a. m. a liter $\frac{1}{100}$ része.

Centime, $\frac{1}{100}$ része a franknak.

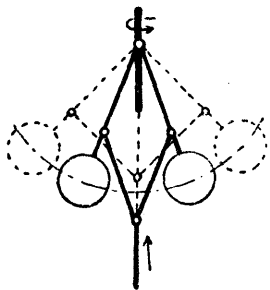
Cento (ol.) a. m. száz.

Centralizáció (lat.) a. m. központosítás, küll. az államhatalomé, amely mellett minden önkormányzat megszűnik. A C. tipikus példája Franciaország. A centralisták nálunk 1840—48. a vármegyék közigazgatását akarták egységesíteni és szorosabb parlamentáris ellenőrzés alá helyezni, a kiegyezés után pedig az állami közigazgatás hívei voltak.

Centrifuga (lat.), forgó tartány, amelyben valami anyagot centrifugálnak.

Centrifugális erő (lat.) a. m. középpontfűtő erő, amely a görbe pályán mozgó testet (pl. paritnya) a középponttól eltávolítani igyekszik. A C. igen nagy szerepet játszik az

égitestek mozgásában és számtalan alkalmazása van a gyakorlati technikában, pl. mint fordulatszabályozó (centrifugál-regulátor).

Centrifugál-regulátor

Centripetális erő (lat.) a. m. középpontkereső erő, amely a görbe pályán mozgó testet állandóan a középpont felé vonzza. Mivel minden ilyen mozgásnál a centrifugális erő is működik, a két erő ellenhatása tartja meg a testet a görbe pályán.

Centrum (lat.) a. m. középpont. **C.-párt**, amely a parlamentben a középső üléseken foglal helyet; Németországban a katolikus réppárt.

Centuria, a régi Rómában száz főből álló csapat. Elén a centurio.

Centweight (ang.), röv.: Cwt., 50-802 kg.

Cenzor (lat.: censor), 1. Rómában két köztársasági tisztviselő elnevezése, akik a po'gárc'k általános becslésével (census) s az állam pénzügyeinek intézésével foglalkoztak. — 2. A cenzurát gyakorló hivatalnok v. megbízott neve.

Cenzura, 1. a római jogban a censor felügyelete az erkölcsökre, az általa alkalmazott fenyíték. — 2. Az egyházjogban az egyházi büntetések egyik neme. — 3. A sajtójogban a sajtóközlemények előzetes vizsgálata az erre kijelölt hatósági személy (cenzor) által. — 4. A pszichoanalízisben valamely lelki rétegek az a törekvése, hogy a vele kapcsolatba lépő vagy rajta áthaladó lelki tartalmakat megítélje és kiválógassa.

Ceratodus, ausztráliai hal, melynek az a különösége, hogy nemcsak kopolyuja, hanem tüdeje is van. Szár az évszakban az iszapha furódik s víz nélkül is megél.

Cerberus (gör.: Kerberos), a görög mitológiában háromfejű, érchangon ugató, kígyó-farkú kutya, az alvilág kapujának őre.

Cercle (franc.) a. m. kör; zárkörű társaság. Uralkodóknak vendégeikkel való társalgását is jelenti. A vivásban körvágást jelent.

Cered kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j. 1441 l., posta, ut. Salgótarján.

Ceremonia (vagy: cerimonia; lat.) a. m. szertartás.

Ceres, a görögöknél Demeter (Földanya), Kronos és Rhea leánya, Zeus testvére, az anyaföld s a gabona istennője.

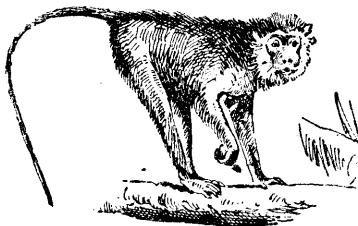
Ceres

Cernigola, délolasz város, 40.000 l. Gyapot-termelés.

Ceritfém, vas és cerium ötvözete, az öngyújtók szikrázó köve.

Cerium, ritkán előforduló szürkészínű, ólmlágyasú, könnyen nyújtható fém. Levegőn iziziva izzéyes lánggal ég. Oxidját az Auer-féle izzótesthez, ötvényeit tüzköveknek használják.

Cerkófmajmok, a keskenyorrú majmok közé tartoznak, Afrikában és Ázsiában élnek. Gyümölcselel és apró állatkákkal táplálkoznak. Ide tartoznak a t'kp.-i C.-on kívül a páviánok is.

Cerkófmajom

Cernagora (Crnagora), Montenego szláv neve

Cernavoda, román helység a Duna mellett, 4000 l. 4 km hosszú vasuti hid.

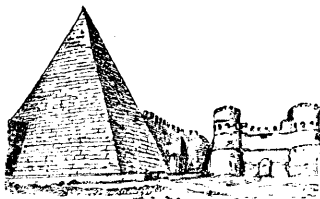
Cernirozni (franc.) a. m. várat körülzárn.

Certosa (ol.), az olasz karthausi-kolostorok neve.

Cervantes, Saavedra Miguel de (1547–1616), spanyol költő. Elégiák, románcok s pásztoregények voltak első munkái. La Manchában, Argamilla városka fogházában kezdte írni halhatatlan művét: El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha-t (magy. is megj.).

Cervas, ceriumnak, vasnak és lantanának az ötvözete. Utásra vagy dörzöslésre könnyen szikrázik, ezért öngyújtóknak, mint tüzkövet alkalmazzzák.

Cessio (lat.) a. m. engedményezés, kövelés átruházása.

Cestius síremléke

Cestius, Gajus, római prétor, néptribun, ma is áll 37 m magas gualaalaku síremléke Róma mellett.

C'est tout? (franc.) a. m. ez az egész?
Ceteris paribus (lat.) a. m. egyébként hasonló körülmények közt.

Ceterum censeo Carthaginem esse delendam (egyébként javasolom, hogy Kartagot el kell törölni a föld színéről), Cato Maior mondása, amellyel minden szenátusi beszédét végezte.

Cethal, I. Bálna.

Cetinje, Montenegró egykori fővárosa, a Lovćen lábánál. 5000 l. 1916–18. osztrák-magyar megszállás alatt.

Cette, francia keresk. és hadikikötő a Földközi-tenger partján, 36.500 l.

Cetvelő, a cethal koponyája és gerince körülü üregekben levő sziradék. Kenőcsök és gyertyák készítésére használják.

Ceuta, spanyol vár és város Marokkó É-i partján, 35.000 l. Gibráltárral szemben.

Ceylon, sziget Elő-India D-i csucsánál. 66.000 km², 41 $\frac{1}{2}$ millió l. Felszine hegyes-völgyes (2500 m-ig), éghajlata forró és nedves, de enyhébb, mint a kontinensen. Terményei: rizs, tea, kakaó, kaucsuk, fűszerek. 1815 óta az angoloké.

Cézanne, Paul (1839–1906), francia festő. Fiatalkorában Delacroix és Courbet, majd impressionisták hatása alatt azonban gyorsan elfejlődött és az impressionizmuson túlmenő festészetnek legnagyobb alakja lett és óriási hatást tett a követő nemzedékre.

Cézium (ujlat.), elem, lágy fém, a levegőn meggyullad.

Cezura (lat.) a. m. sormetszet, amely egy verssort a középén kettévág.

Cf., **cfr.** (lat.: confer rövidítése) a. m. vesd össze.

C. G. S. rendszer (a centiméter, gram, secundum rövidítése), az abszolút fizikai mértérendszer. Az ezzel kifejezett fizikai adatok megállapítása független a helytől és időtől.
Charovvskz, a Távolkeleti Orosz Szovjetkört fővárosa, az Amur mellett, 44.000 l. Prémkereskedelem.

Chablon (franc.), l. Sablon.

Chaconne (franc.) vagy ciacouna (ol.), régi olasz és spanyol tánc lassu ütemekkel.

Chaeironca, Görögország Boiotia nevű tartományának városa, Plutarchos szülőhelye. Itt verte meg II. Philippos (Fülöp) makedon király az egyesült görög hadakat Kr. e. 338.

Chagall, Marc, * 1890, orosz-zsidó festőművész, Párizsban élt, a háború óta Oroszországban van; munkái az orosz és zsidó népeletet ábrázolják realiztikus és egyuttal fantasztikus felfogásban.

Chaise (franc.), szék, kocsli.

Chaiselongue (franc.) a. m. hosszú szék, keskeny fekvődiván.

Chaldea, eredetileg D-Mezopotámia, később Babiloniával azonos. Lakói, a chaldaeusok, valószínűleg szemíták voltak.

Chalkis, Euboea-sziget egykori fővárosa. Mai neve Egripo v. Negroponte, 13.000 l.

Chalons-sur-Marne, francia város, a régi Catalaunum, 31.000 l. 1914. nov. marnai csata.

Chamberlain, 1. **Joseph** (1836–1914), angol államférfi, képviselő, 1880–85. keresk. min. 1895. gyarmattügyi min., politikája idézte elő a bur háborút. A liberális unionisták egyik vezére volt. — **Fia**, 2. **Joseph Austen**, *

1863, Anglia egyik legnagyobb pénzügyi szaktekinélye. 1895. **India első államtitkára**. **Lloyd George** kabinetjében kincstári kancellár, 1924 nov. külügymin. — 3. **Houston Stewart** (1835–1927), angol születésű német író. 1908. elvette R. Wagner leányát. Az árja-germán faj felsőbbségére alapított világnézet harcosa, sok kiadást ért híres műve: Die Grundlagen des 19-ten Jahrhundert.

Chambre (franc.) a. m. szoba. **C. séparée**, a. m. külön szoba.

Chamisso, Adalbert von (1781–1838), német költő. Lirai verseket, balladákat és románcokat írt. Leghíresebb műve a Peter Schlemihl c. elbeszélés.

Chamois (franc.), sárgásbarna szín; zergev. kecskebőr.

Champagne, egykori francia tartomány Párizstól K-re. Középső minőségű boraiól készült a világhírű francia pezsgő. Legnagyobb városa Rheims, a pezsgőgyártás főhelye Epernay. 1915. és 1918. nagy harcok.

Champignon-gomba, l. Csiperke.

Champion (franc.), régebben bajvivó, aki pénzért mást helyettesített a bajvívásnál. Ma a. m. bajnok.

Champlillon, Jean François (1790–1832), francia tudós, az egyiptológia megalapítója.

Chance (franc. és ang.) a. m. kedvező esély.

Change (franc.) a. m. csere, váltás; pénz-váltóüzlet.

Changeant (franc.), a m. változó; színjátekos szövet, amelyben a lánconál és vetülékfónál különböző színi.

Chanson (franc.; ol.: canzone), könnyű, egyszerű dal.

Chaos (gör.), a m. zűrzavar.

Chaplin, Charles * 1889, londoni születésű amerikai filmszínész, komikus szerepeiben világhírré tett szert. Hollywoodban él, rendező és dramaturg is saját vállalatában.

Character (gör.), a m. jellem.

Charcot, Jean Martin (1825–1893), francia orvos, az ideggyógyászat tanára. Híresek a hisztériáról szóló tanulmányai.

Charente, 1. francia folyó, 360 km. hosszú, a Gascogne-öbölbe ömlik. — 2. Két francia département.

Charenton, város Párizs közelében, 21.000 l., örültekházával.

Charge (franc.) a. m. 1. teher, 2. támadás, 3. rangfokozat.

Chargé d'affaires (franc.), ügyek vitelével megbízott diplomáciai tisztviselő.

Charité (franc.) a. m. irgalmasság, felebaráti szeretet.

Charivari (franc.) — a m. macskazene.

Charkov, Ukrajna szovjetkötársaság fővárosa, 409.000 l., egyetem, műegyetem, a Donec-vidék közsen- és vasbányászatának és iparának központja.

Charlatan (franc.) a. m. kuruzsló, szélhámos.

Charles, Jacques Alexandré (1746–1822), francia fizikus, a hidrogénnel töltött léggömb feltalálója. (Charlière.)

Charleston, kikötőváros az Egyes. Áll. Dél-Karolina államában, az Atlanti-óceán partján, 68.000 l.

Charlottenburg, Berlin Ny-i külvárosa, 345.000 l. Sokoldalú gyárpar, műegyetem.

Charon, a görög-római mondában az alvilág révésze, aki átviszi a holtak lelkeit a Styx folyón, egy obolosért. Ezt a pénzdarábot a halottak szájába tették temetéskor.

Charousek Rezső, magyar sakmester (1873–1900), 1897. berlini versenyen első, az 1896. bp-i versenyen második.

Charpentier, Alexandre (1856–1909), francia szobrász, mint érem-művész volt a legkiválóbb, azonkívül butorokat és edényeket tervezett.

Charta (lat.) a. m. pappyrus-lap, a középkortól: okmány (pl. Magna C.).

Chartismus, 1830–40 táján volt angol munkásmozgalom neve, célja az államhatalomnak a munkásság kezébe való kerítése volt.

Chartreuse, La Grande, a karthauziak anyaközsége, Sz. Bruno alapította 1084. Grenoble mellett. C-nek neveznek egy finom likőrt, melynek gyártási titka a karthauziaké volt.

Charybdis, Homerosnál veszedelmes örvény Skyllával szemben, a Messinai szorosnál; ma veszélytelen.

Chasepot, Antoine Alphonse (1833–1905), a

róla elnevezett francia hátultöltő fegyver szerkesztője.

Chasseur (franc.), a m. vadász.

Chassis (franc.), a. m. keret; automobilnál az alváz, motorral, kerekekkel stb.

Chateaubriand, François René, vicomte de, (1768–1848), híres francia romantikus író és államférfi. Főművei: Le Génie du Christianisme, Atala, René, Mémoires d'outre tombe.

Chateaubriant, Alphonse de, * 1877, francia regényíró. Monsieur des Lourdines regényével Goncourt-díj.

Chatham, angol hadikikötő, 43.000 l.

Chattanooga, város az Egyes. Áll. Tennessee államában, 58.000 l. Vasipar.

Chaucer, Geoffrey (1340–1400), az első nagy angol költő, főműve a Canterbury Tales, amely 24. nagyrészét versben írta novella.

Chauffeur (franc.) a. m. fűtő; az automobil vezetője.

Chaussée (franc.), a m. műút.

Chauvin, l. Sovinizmus.

Chaux de Fonds, svájci város Neufchatel kantonban, 39.000 l. Óragyártás.

Chavannes, festő, l. Puvís de C.

Cházár András (1745–1816), jogtudós, az első magyar siketnéma intézet (Vác) megalapítója.

Check (angl.) l. Csekk.

Chef (franc.), a m. főnök.

Chef d'oeuvre (franc.), a m. mestermű.

Chelléen (franc.), az őskőkor legrégibb szakasza.

Cheltenham, angol fürdőváros, Oxford közelében, 49.000 l.

Chemín des Dames (franc.), a m. főlgyek utja, az Oise és Aisne között, a világháborúban többszöri súlyos, váltakozó sikerű harcok színhelye.

Chemnitz, város Szászországban 332.000 l. Textil-ipar, szakiskolák.

Chénier, André (1762–1794), francia lírai költő, főleg idilleket és elégiákat írt. XVI. Lajos kiáltványát ő fogalmazta, ezért a forradalmi-párt kivégeztette.

Chénille (franc.), a m. fonál, köröskörül kefeszerűen kiálló szálakal.

Cheops (Chufu), egyiptomi király Kr. e. kb. 2700. Gizeh-i piramis építője.

Cheque (franc.), l. Csekk.

Cherbourg, hadi és kereskedelmi kikötő Franciaországban, a La Manche-csatorna partján, 44.000 l. Atmeneti forgalma igen nagy.

Cherbuliez, Victor (1820–1899), francia regényíró és publicista. Regényei közül a legismertebbek: Un cheval de Phidias. Le roman d'une honnête femme, Le comte Kostia, Meta Holdenis.

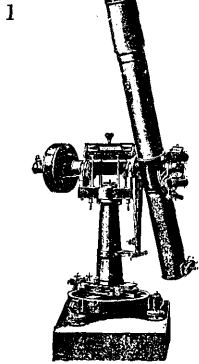
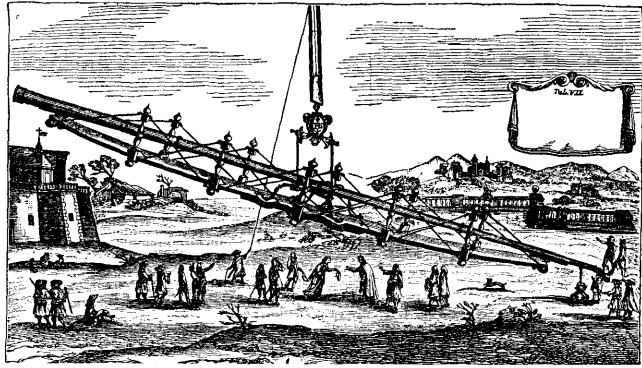
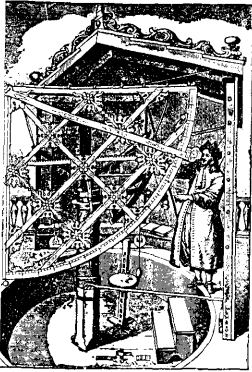
Cherchez la femme (franc.) a m. keressd az asszonyt.

Chernel István (1865–1922), ornitológus. Főműve: Magyarország madarai.

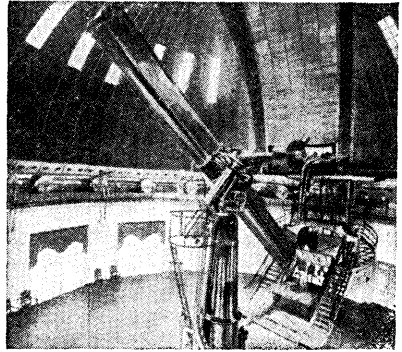
Chernelháza kisk. Sopron vm., csepregi j., 477 l., vasút, up. Bó, ut. Hegyalu.

Chérou, Gaston * 1872, pesszimiztikus írá-

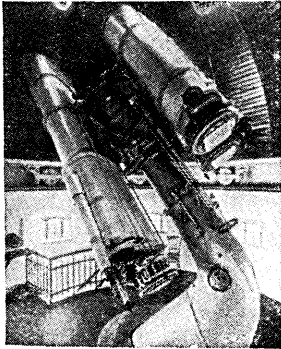
CSILLAGÁSZZAT

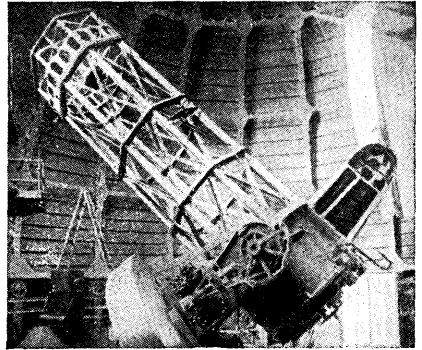
3

4

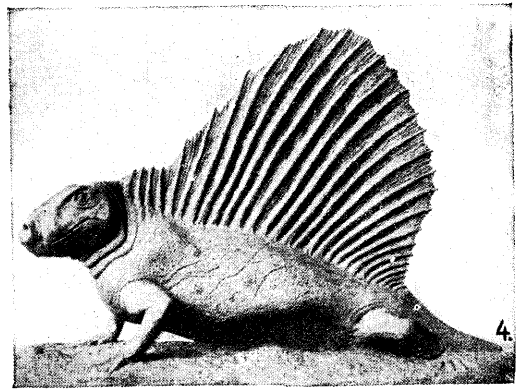
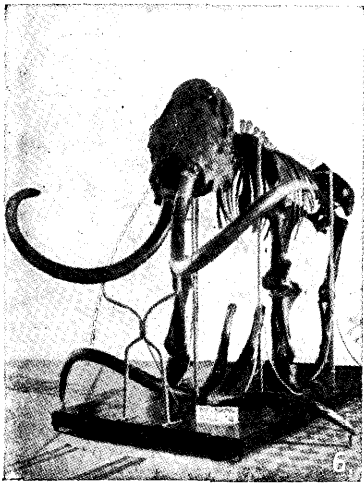
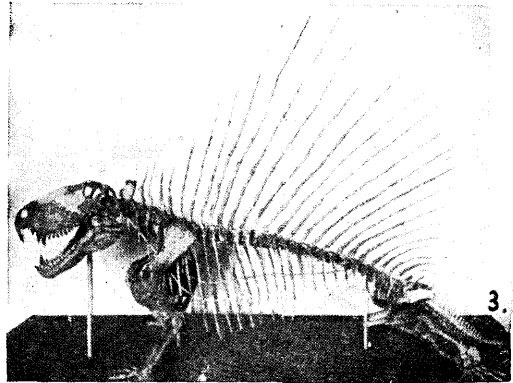
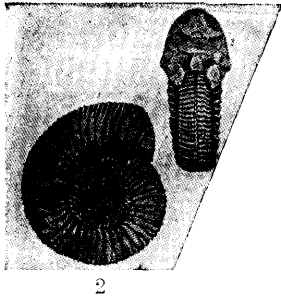
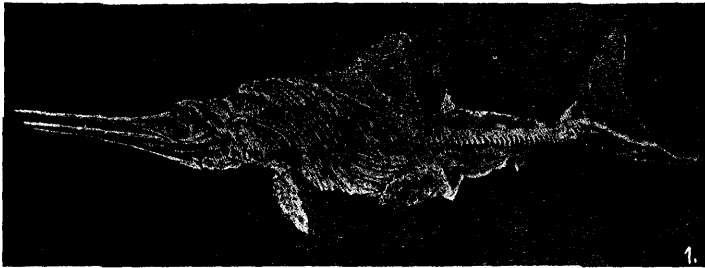
5

6

1. Hevel kvadránsa 1659. — 2. Csillagászati távcső. 1728. — 3. Zenit-teleszkop. — 4. A potsdami asztrofizikai intézet nagy refraktora. — 5. A hamburgi csillagvizsgáló fotografáló távcsöve. — 6. A Mount Wilson obszervatórium 150 cm reflektora.

ŐSLÉNYTAN I.

1. *Ichthyosaurus* a triaszából. — 2. Ammonitek a Jura-korszakból. — 3. *Pelycosaurus* csontváza (korai paleozoikum). — 4. A mammoth csontváza (Jég-korszak). — 5. *Pelycosaurus* rekonstrukció.

nyu francia regényíró. Művei: Champi-Tortu, Un monstre, Maison de Patrice Perrier.

Cherson, ukrán város a Dnyepr mellett, 74.000 l.

Cherub, angyal Isten közvetlen közelében.
Cherubini, Luigi (1760–1842), olasz zeneszerző, a párizsi Conservatoire igazgatója, Eleinte egyházi zenével foglalkozott, később operákat írt.

Cherven Flóris (1840–1928), ny. gimn. igazg., földrajzi író.

Chester, régi angol város Liverpool közelében, 41.000 l. Építészeti műemlékek.

Chesterfield, Phil. Dormer Stanhope (1694–1773), angol államférfi és író; híresek fiához írt levelei: Letters to his son.

Chesterton, Gilbert Keith * 1874, konzervatív és 1925 óta katolikus angol író és hírlapíró, szellemesen küzd minden modern törekvés ellen. Magy. is megj.: Pater Brown ártatlansága, Hagymányok és hazugságok, Igazságot (Orthodoxy).

Chevalier (franc.) a m. lovag.

Chevalier sans peur et sans reproche (franc.) a m. félelem és gáncs nélküli lovag, a középkori lovagok megtisztelő címe.

Cheviot (ang.), gyapjuszövetfajta.

Chevra Kadisa (héber), a m. szent egylet, temetkező és jótékonyági egyesület, zsidó hitközségben az elhunytak körüli szeretetgyakorlást végzi, gondoskodik a temetéstől.

Chevreau (franc.), kecskebőr; különleges bőrből készült cipő.

Chevreul, Michel Eugén, franc. vegyész (1786–1889), a margarin első előállítója.

Chianti, olasz vidék Toscanában. Bortermelés.

Chiaroscuro (ol.), a m. félmohály; franciaül clair-obscur, festői előadás módja; a kép fontos részleteire erős fénycsóvák esnek, a többire mély homály borul; a fény és árnyék harmóniája. Példái Lionardo da Vinci, Rembrandt, Carrière képei.

Chlappe, Jean, * 1878, Párizs rendőrtőnöke.

Chiasso, svájci város az olasz határon, a Gotthardvasut mentén, 5000 l.

Chic (franc.), a m. finom, divatos.

Chicago, Amerika második legnagyobb városa, Illinois államában, a Michigan-tó partján, 3,157.000 l. Terménykereskedelem, hus-, ruha-, bútór- és fémipara nagyszabású.

Chiemsee, tó Bajorország, 193 km², 174 m. mély.

Chiffon (franc.), nem keményített, lágy pamutszövet.

Chiffre (franc.) a m. szám vagy általában jel, kezdőbetű. C.-írás olyan jelekből áll, amelyeknek megfejtési kulcsát csak a beavatók ismerik. Üzleti életben a tudósítások jelekkel való megrövidítését jelenti, a diplomáciában a titkos írást.

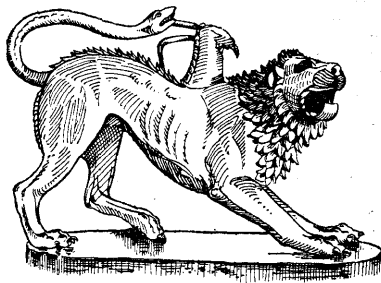
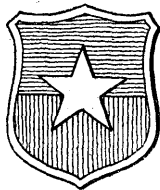
Chile, D-Amerika DNY-i részén, a Nagy-óceán K-i partján, kb. 4000 km. hosszú, 100–300 km. széles szalag alakjában húzódó

állam. Területe $\frac{3}{4}$ millió km², 4,100.000 l. K-en az Andok gerincére támaszkodik és a hegységeken való átkelés nehéz, de ma már vasútvonal vezet Buenos Airesből fő kikötőjébe, Valparaisoba. C. lakosságának kisebb fele tisztavérű spanyol, nagyobbik fele mesztic. Az indiánok száma elenyésző. Az utóbbi években mezőgazdasággal mellett ipara is föllendült. Ásványos termékei közül a salétrom a legfontosabb.

Chile-salétrom (vagy nátronsalétrom, nátriumnitrát), Peruban és Chileben többszáz méteres rétegekben található. A legfontosabb műtrágya.

Chiliasmus (gör.), ezeréves ország várása, amelyet Krisztus visszatérésekor fog megállapítani.

Chimaera, görög mondabeli tüzokádó szörnyeteg; Bellerophon ölte meg.

Chimaera

Chimborasso, l. Csimborasszó.

China, l. Kína.

Chinchilla, délamerikai kisebb rágcsáló állat, melynek bundája igen becses prém.

Chioggia, hadi kikötő a Velencei laguna D-i bejáratánál, 36.000 l.

Chios, görög sziget, az Egei-tengerben, 827 km², 60.000 l. Fővárosa Kasztro.

Chiovini Ferenc, * 1899, magyar festő, tárgyait a magyar népeletről meríti.

Chippendale, Thomas, a 18. sz. közepén élt, angol bútorgyáros, görögus, kínai és rokokó motívumokkal épített bútorai igen népszerűek lettek Angliában. 1754. könyvet adott ki bútormintáinak képeivel.

Chironantia (gör.: kheirromantia) a m. kézfóglás.

Chirurgia (gör.: kheirurgia) a m. sebészet.

Chiton (gör.) a m. alsóruha.

Chladni, Ernst (1756–1827), német fizikus, kül. hangtannal fogl. A róla elnevezett hangalakok felfedezője.

Chlamys, ógörög köpeny.

Chlodvig, frank király (465–511), a frank birodalom megalapítója. 481–511 uralk.

Chlopy, galíciai község, itt adta ki 1905 szept. 16. I. Ferenc József hadparancsát, amelyben kijelentette, hogy a hadseregnek kö-zönség és egységesnek kell maradnia. A C.-i hadparancs az akkori nemzeti küzdelmet nagy-nyorú kiélestitte, a képviselőház Khuen-Hé-derváry min. elnököt leszavazta.

Chlor, I. Klór.

Chlum, kis falu Königrázt közelében, aue-lyet 1866. júl. 3. a porosz trónörökös nagy kód segítségével (C.-i kód) megvédett az osztrákok ellen, ami eldöntötte a köni-grázi ütközetet.

Choc (franc., ang.: shock) a. m. össze-ütkezés, ütés, támadás. Az orvostudomány-ban szervek működésének zavarát mechanik-us vagy lelki behatás következtében, (trau-matikus, ideg.-C.).

Chodowiecki, Daniel Nicolaus (1726–1801), német miniaturista és grafikus, főleg illusztrá-cióval, humoros rajzaival hatott.

Cholera, I. Kólera.

Cholnoky I. Jenő * 1870, geográfus, egyet. tanár, Mandzsuriában tett felfedező utazást 1897. Itthon főleg a Balaton és az Alföld kutatásában szerzett érdemeket, az utóbbit ő irányítja. A fizikai földrajz terén számos felfedezése közül talán a legfontosabb az, amely a futóhomok mozgásának törvényeit állapítja meg. — 2. **László** (1879–1929) író és lírlapíró. Fantasztikus novella- és regényíró. Munkái: Bertalan éjszakája, Pirooska, Pillan-gók, Kisértelek. — 3. **Viktor** (1868–1912) író. Bizarrra mélységű, eredeti fantáziájú művészete elbeszéléseiben bontakozik ki. (Füstkarikák. Az Alerion madár vére, Tammuz, Beszélgeté-sék stb.).

Cholon, I. Solong.

Chopin, Frédéric: François (1809–1849), zene-szerző és zongoraművész. Varsó mellett született, apja francia, anyja lengyel volt, 1830. Párizsba költözött. Mint zeneszerző ös-eredeti művei egészen új zongorastílust te-remtettek meg. Szlav örökség benne az ŷ-zések végletek közt mozgó széles skálája. Mű-vei főképp zongoradarabok, továbbá dalok és kamaraművek.

Chorda (lat.-gör.) a. m. hur. C. dorsalis: gerinchur.

Chorea (gör.) a. m. tánc, táncdüh; Vi-tustánc.

Choriambus (gör.), versláb: hosszú, két rö-vid, hosszú.

Chorin I. **Aron** (1765–1844), aradi főrabbi. Működése főként a zsidó istentisztelet és iskoláigazgató modernizálására irányult. — 2. **Ferenc** **id.** (1842–1925), gyarkorló ügyvéd, országgyü-lési képviselő, később főrendiházi tag. A GyOSz. megalapítója és elnöke és számos ipari vállalat elnöke volt. — 3. **Ferenc Ifj.**, * 1879, az előbbi fia, a Salgótarjáni köszén-bánya vezérigazgatója, 1925. elnöke. Felsőházi tag. — 4. **Géza**, * 1872. hírlapíró és zene-

szervező. Sokáig élt Párizsban, számos dala és zeneműve jelent meg.

Chorsabad, babiloniai város, asszír romok.

Chotek Zsófia grófnő (1868–1914), 1900 óta Ferenc Ferdinánd trónörökös neje, 1909. Hohen-berg hercegnek címét kapta. Sarajevóban fér-jével együtt meggyilkolták.

Chován Kálmán * 1852, zongoraművész, zene-szerző és zenepedagógus. A pesti Zencaka-demián tanár. Könyvei: A zongorajáték mód-szertana és Zongoraiskola.

Chrestomatia (gör.), válogatott darabok írók műveiből, kül. oktatási célra.

Chria (gör.), a retorikában egy téma fel-dolgozása gyakorlásul.

Chrisma (gör.), szentelt olaj.

Christchurch, város Új-Zéland D.-i szigetén, 106.000 I. Egyetem.

Christián, dán királyok, I. Keresztély.

Christiania, I. Oslo.

Christlan Science, I. Båker.

Chrom, I. Króm.

Chromatoforák (gör.), festéktartalmu fel-hámsejtek; festéktartalmu protoplazmarészec-sék.

Chromolitográfia (gör.) a. m. színes könyo-mat, amnyl követ nyomják, ahány színű a reprodukálendő eredeti kép.

Chromoszómák (gör.), magpalcikák az állatok ivarsejtjeiben, minden fajnál határozott szá-mban (embernél 48).

Chronica (gör.) I. Krónika.

Chronique scandaleuse (franc.) a. m. bot-ránykrónika.

Chrysoberyll, zöld drágakő.

Chrysoparas, zöld chalcidon ékfkő.

Chrysostomos, Johannes, I. Aranyszájú Szt. János.

Chufu, I. Cheops.

Chur, műemlékekben gazdag régi svájci vá-ros, Graubünden kantonban, 15.000 I.

Churchill, folyó Brit-E.-Amerikában, 1800 km. hosszú, a Hudson-öbölbe ömlik.

Churchill, I. **Randolph**, lord (1849–95), konzervatív angol államférfi, sokáig indiai áll-amtitk., később kincstári kancellár. — 2. **Ria: Winston**, * 1874, liberális angol államférfi, keresked., belügyi, tengerészeti miniszter, a háborus kormányokban municions és hadügymin., 1921. gyarmatügyi, 1924. pénzügymin. Megírta háborus emlékiratait.

Chylus (gör.), tejszerű tápanyag, amelyet a bél falából külön nyirok-edények vezetnek a vérbe.

Chyzer Kornél (1836–1909), orvos, a ma-gyar közegészségügy újjászervezője. Sok ter-mészettudományi (Magyarorsz. pókfáunája) és egészségügyi művet írt.

Cián, összetett kémiai gyök. Alkotó elemei szén és nitrogén. Onnagával való vegyülete a szénitríd v. ciángáz, szintelen, keserű mandulára emlékeztető szúrós szagú igen mér-ges gáz. A C. vegyületeit legnagyobbrészt festékgyártásnál és festési eljárásoknál alk-al-mazzák.

Ciánkáli, szintelen, kristályos, fehér test, igen

erős mérég. Erős redukáló szer. A galván aranyozásnál használják.

Cibakháza nagyk., Jász-Nagykun-Szolnok vm., tiszai alsó j., 5938 l., telefon, távíró, posta.

Cicatricis Lajos, * 1862, v. főispán, felsőlázi tag.

Cicero, I. Betűfaljok.

Cicero, Marcus Tullius (Kr. e. 106–43) római ügyvéd, szónok és államférfi. 63. consul. Leleplezte s elnyomta Catilina összeesküvését, amiért a „haza atyjae” címet kapta. Pompeiushoz csatlakozik, ennek bukása után Caesarhoz, ennek megölése után Octavianushoz próbál közeledni, de proskribálják s 43. megölik. C. a latin próza utólráhatetlen mestere, ellenállhatatlan hatású szónok, az antik retorika és filozófia elméletének latin nyelven egyetlen s egyuttal páratlan rendszerzője. Híres beszédei: Verres, Catilina, Antonius el- len (ez utóbbiak a filippikák).

Cicerone (ol.) a. m. idegvezető.

Cicisbeo (ol.), régebben Olaszországban férjes nő szeretője és kiskörje.

Cíd, a. m. ur, rendezőint. C. Campeador (a. m. harcos): Ruy Diaz, a költészetben gyakran megénekelt spanyol lovag, ki a 11. sz. spanyol-arab harcában tünt ki, 1064-ben elfoglalta Valenciát.

Cie, compagne (franc.: társaság) rövidítése.

Cienfuegos, kikötőváros Kuba szigetén, 73.000 lakossal.

Cigánd nk., Zemlén vm., hadrozközi j., 3850 l., vasút, telefon, posta.

Cigány nyelv, az indogermán nyelvcsaládkhoz tartozik, még pedig a középbindiai nyelvjáráshoz. Nálunk az idősebbik József főherceg és Wislocky Henrik foglaltak legtöbbet a C.-vel.

Cigányok, Indiából eredő vándornép. Perzsián, Szírián és Kisázsian át jutott a Balkánra és innen Európába. egy másik csoport pedig Északafrikán át Spanyolországba. A C. ma az összes világrészekben található. Európában számuk kb. 1 millió lehet. Hazánkban 1477. tűnnek föl először. Ma nagy részük letelepedett, de még mindig vannak vándor-C. Rendkívül zenei hajlamaik folytán egy részük századok óta hivatásosan foglalkozik zenéléssel (muzsikus C.), egyesítve saját keleti zenei elemeket azon népek és társadalmi osztályok muzsikájával, akik közt élnek. A magyar zenének a 17. sz. vége óta szinte kizárólagos mesterei. A cigányzenében az erősen cifrázott dallamvonal koncertal s csak alarendelt szereplük van a kísérő legegyszerűbb harmóniáknak. Ehhez képest alakul ki a „banda”, élén a virtuózzal, a primással.

Cikládok, I. Kikládok.

Ciklikus (lat.) a. m. kóralaku; időszykonként visszaterő.

Ciklon, forgóvíhar, pusztító erejű szélvihar.

Ciklopsz (Kyklops), Homeros szerint vad egyszemű óriás nép; az Odysseában szereplő C. neve Polyphemos.

Ciklopszlat, a termékövekből, vagyis a kőbányából kikerült állapotban meghagyott (csu-

pán az építés helyén durván megfaragott) szabálytalan kövekből álló fal.

Ciklus, (lat.) ered. a. m. kör. C.-nak mondanak minden, időközönként ismétlődő folyamatot (pl. tanfolyam-C., egy állat fejlődési C.-a stb.). A C.-ok fontos szerepet játszanak az időszámításban: a nap-C. időtartama 28 év; ennek telteivel a hét napjai a hónap ugyanazon napjára esnek. A hold-C. tartama 19 év, lettele után a Hold fénnyváltozásai ismét ugyanazon napokra esnek.

Cikó, kisk., Tolna vm., völgyesi j., 1735 l., vasút, posta, ut. Bonyhád.

Cikolaszget kisk., Moson vm., magyaróvári j., 658 l., posta, ut. Halászi.

Cikória, pótkávé, a Cichorium intybus nevű növény pórkölt gyökere.

Cillei Ulrik, V. László nagybátyja és gyámja, a királyt erkölcselen nevelésben részesíti, hogy hatalmát fölötte és országain biztosítsa; a Hunyadiakkal állandó ellenségeskedésben van; H. János halála után orsz. főkapitány, Belgrádban H. Lászlóval és hiveivel való vitája közben megölik (1456 nov. 9.).

Cilicium (lat.) a. m. szöges vezeklőv. Egykor a kisázsiai Ciliciában szőtt szőrhuha.

Cilinder, 1. (techn.) henger, — 2. kúrtkalap.

Cimabue (Cenni di Pepo), olasz festő a 13. sz. második felében, az új olasz festészet megalapítója.

Cimbalom, trapézalaku hangszerkélnnyel bíró sokhuros hangszer, amelyet két párnázott végű verővel szólatnak meg. Nyugatról, általában Németországból kerül hozzánk (Hackbrett), itt tovább fejlődik s különösen a cigányok használják. Ma mint speciális magyar hangszer szerepel. Tökéletesítése Schunda hangszergyáros érdeme, aki pedállal látta eg. Magyar szerzők műveiben több helyt, így pl. Erkel Ferenc Bánk bánjának partitúrájában is szerepe van.

Cimberek, a Rajna torkolata táján lakó germán törzs, Kr. e. 2. sz. vége óta betört a római provinciákba s egymásután verte meg a római seregeket. Kr. e. 101-ben Verellenél Marius tönkrevette a C.-et.

Cimer, nemesi családoknak vagy bizonyos testületeknek adományozott jelvény. Részei: 1. a pajzs, 2. a sisak vagy korona, 3. a cimeraalak és 4. a sisakdisz.

Cimerán (heraldika), a cimerekre és azok viselésére vonatkozó ismeretek, a történelem egyik segédtudománya. A magyar C. kézikönyvei: Nyári A.: A heraldika vezérfonala; Nagy Iván: Magyarország családai; Siebmacher: Der ungarische Adel.

Címlet, kötvények, részvények kibocsátásánál a kölcsönnek vagy alapítóknak az a része, amely a részvényen fel van tüntetve.

Cimon I. Kimon.

Cincérek, népes bogárcsalád. Hosszu csápjuk van, ha megfogjuk, cincogó hangot adnak, innen a nevük.

Cincinnati, város az Egyesült Államok Ohio államában, az Ohio-folyó mellett, 412.000 l. Egyetem. Terménykereskedelm., bőripar.

Cincinnatus, L. Quinctius, egyszerű római polgár, Kr. e. 458-ban ekéje mellől hívta meg a senatus dictatornak. 16 napi hivataloskodása alatt legyőzte a sabinusokat s aequusokat, aztán letette méltóságát s visszament ekéje mellé.

Cinege, a Parus-nemhez tartozó éneklő madarak gyűjtőneve, igen fürge, kedves madárkák. A legjobb rovarpusztítók.

Cingtau l. Csingtau.

Cinkusok, l. Kynikusok.

Cingulum (lat.) a. m. a reverendát átkötő szalag.

Cink, a magnéziumcsoportba tartozó fémes elem. Nagyon rideg, kékesfehér, fémtényét a levegőn elveszti, mert felületén C-karbonát keletkezik. Legfontosabb ötvözete a sárgaréz. Oxidja fehér festékül és gyógyszerül haszn.

Cinkográfia, rajzoknak, képeknek és szövegeknek nyomdai uton való sokszorosítására szolgáló oly vegyi eljárás, mely szerint a rajzot stb. cinklemezre viszik át v. rárajzolják és a rajz részeit oly anyaggal (zsradékalk. stb.) vonják be, melyet a salétromsav nem támad meg, mire a lemezt salétromsavval kimarattják, úgyhogy a kép a mélyített lemezről kicmelkedve marad és így nyomtatásra alkalmas test (klisé) létesül. Fotocinkográfiaánál a képet a cinklemezre fényképeszti uton viszik át.

Cinkota nagyk., Pest vm., gödöllői j., 12.141 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Cinkvitriol, vagy fehér vitriol, a cink kénsavas sója. Fakonzerválásra, tűzálló mázak készítésére, kartonfestésnél és gyógyszerül használják.

Cinn, l. On.

Cinnóber vagy cinnóber, ásványtani néven cinnabarit. Higanycr. Beldőe olvasztják ki a színhiganyt, megőrölve ugyanilyen néven, mint vörös festék szerepel.

Cinquecento (1500-as évek), az olasz művészet és irodalom 16. századát jelenti (1500–1600).

Cion vagy Sion (héber), Jeruzsálem DK-i halma »Dávid városá-e-val és Salamon templomával; általában Jeruzsálem is.

Cionizmus, zsidó világmozgalom, jogilag biztosított otthont akar szerezni Palesztinában a zsidó népeknek. Ezért 1. Palesztinát zsidó földművesekkel, munkásokkal, iparosokkal telepíti be. 2. A szétszórta élő zsidókat szövetségbe tömöríti, melynek székhelye London, 800.000 tag. 3. Apolya a zsidó nemzeti öntudatot. Ma Palesztinában kb. 110.000 zsidó él.

Ciprus, 1. túlelvéi fa Déleürópában és Eszak-Afrikában. — 2. Sziget, l. Cyprus.

Cirák kisk., Sopron vm., kapuvári j., 891 l., posta, ut. Beled.

Circa (lat.) a. m. körülbelül.

Circe l. Kirke.

Circulus vitiosus (lat.) a. m. hibás kör, téves következtetés, mikor a bebizonyítandót a bizonyítékok közé vesszük fel.

Circumcisio (lat.) a. m. körülmetélés.

Circumderunt me gemitus mortis, dolores

Inferni circumderunt me (lat.) a. m. körülvetek engem a halál nyögései, a pokol fájdalmai vetek körül engem; a 17. zsolttár amelyet temetési szertartásban énekelnek.

Circumspectus (lat.) a. m. körültekintő.

Circumstantia (lat.) a. m. körülmények.

Cirill írás. A szláv népeknek egy része (pl. orosz, szerb) ma is a C.-t használja, melyet Cyrill szerzetes, a szlávok egyik apostola használt szentírásfordításában.

Cirkál (lat.) a. m. körüljár, kutat.

Cirkáló hajó, gyorsjárata hadihajó, földadata a földérintés.

Cirkuláció (lat.) a. m. körforgás.

Cirkuláre (lat.) a. m. körlevél.

Cirkusz, a rómaiaknál hosszukás, egyik végén lekerekített téglalapalaku épület, főképp a nagyon népszerű kocsiversenyek színhelye. Két hosszoldalán s kerék végén lépcsőzetesen köülések sorozotak. Legnevezetesebb a római Circus Maximus volt, 600 m. hosszú, 160 m. széles, 200.000 nézőt befogadó, pazarul díszített épület. Ma a C. olyan szórakozóhely, ahol lovasok, állattudomók, erőművészek, bohócok stb. mulattatják a közönséget.

Cirkvenca, község 3600 l., az Adria partján. Tengeri fürdő. Trianon óta Jugoszláviáé Crkvenica néven.

Circumulus (lat.) a. m. báránnyfelhő.

Cirrus, erezetes v. hálózatos, finom fehér felhő.

Ciszlajtánia, a. m. a Lajtán tuli (Ausztria).

Ciszta l. Cysta.

Ciszterciék (zircieek), rendjét 1098-ban alapította Róbert molesmei benedcs apát Citeaux-ban. Felvirágzottatta Sz. Bernát, aki 1112-ben lépett be. Először kézimunkával foglalkoztak, majd tanítással. Magyarországra III. Béla telepítette be őket. A zirci apátság alá 14 plébánia és 5 gimnázium tartozik. Fehér reverendát hordanak fekete skapulárral.

Ciszterna, víztartó, esővíz összegyűjtésére vizen szegény helyeken. Többnyire egy tisztító előmedencével van összekötve.

Citadella (ol.) a. m. felegvár. A gellért-hegyi C.-t az osztrák kormány emeltette az 1848. szabadságharc leverése után.

Citálni (lat.) a. m. idézni.

Citátum (lat.) a. m. idézet.

Cité (franc.) a. m. város; a város belső, üzleti része. *Ile de la C.* a neve annak a kis szigetnek, amely a régi Párizs magja.

Citera, széles, lapos hangszekrényű, huros hangszer, ujjal v. plektrummal pengetik.

Cito, **citissimó** (lat.) a. m. gyorsan, leggyorsabban.

Citoyen (franc.) a. m. polgár, polgártárs.

Citroën, André Gustave, * 1878, francia automobilgyáros. Gyárában naponta 1000 automobil készül.

Citrom, mérsékelt meleg és forró égővi fa, mely egész éven át virágzik. Közismert gyümölcs igen becses. Héjából illatos olajat sajtolnak, nedvéből kristályosították ki a citromsavat.

Citromsav, szabad állapotban és vegyületeiben fordul elő nagyon sok gyümölcsben, kül.

a citromban. Szintelen és szagtalan, átlátszó prizmaköt alkot. Iparban a kartonnyomásmánál használják. Vegyületei gyógyszerek. Magnéziumcitrátból és C-ből készül a hashajtó limonádé.

Citrus, a citrom- és narancsfa latin neve.

Citta (ol.) a. m. város.

City, a város neve Angliában és Amerikában, különlegesen London belső, üzleti része.

Ciudad (spanyol) a. m. város.

Ciúpe, Aurel, * 1900, erdélyi román festő.

Ciura, Alexandru, * 1876, erdélyi román író és kritikus.

Civil (lat.) a. m. polgári.

Civilizáció (lat.) a. m. műveltség, polgárosodás.

Civilista (lat.) a. m. a királyi család elátlására a parlament által megszavazott összeg.

Civis (lat.) a. m. polgár.

Civitavecchia, olasz kikötőváros a Tyrrheni-öbölben, 19.000 l.

Czefálás, a nemesfém feülétének vésővel történő művészi díszítése, megmunkálása.

Csár 1. Ignác Alajos (1792–1866), a nagy Napoleon gárdatiszta, 1826. hazánkba vándorolt; a magyar tornászati megalapítója. Idősebb fia, 2. Alajos (1826–1866), a szabadságharcban százados, Ferenczy után az első magyar szobrászok egyike; ifj. fia, 3. Gyula (1843–1912) altábornagy, aki a pápai hadseregben küzdött. Unokája 4. Vilmos, * 1858, hírlapíró, a FMKE titkára annak megszűnéséig. Főműve a Párbajokodex.

Csár-obscure, l. Chiaroscuro.

Csairvaux, csatározások kolostora Franciaországban, 1115. alap. szent Bernát. A nagy fr. forradalom óta fogház.

Csairvoyance (franc.), alváltás, egyes személyeknek olyan állítólagos képessége, melynél fogva átlátszatlan dobozokban lévő tárgyakat látnak, gondolatban ismeretlen helyekre utaznak és azokat pontosan leírják, a jelenlévők gondolatait kitalálják stb. L. Telepátia.

Csan l. Klán.

Claque l. Klakk.

Claret, a bordeauxi bor angol neve.

Claretie, Jules, ered. Arsène Arnaud (1840–1913), francia író, a Comédie Française igazgatója. Munkái főleg regények (Brichanteau) és színművek (Les Mirabeau stb.).

Clark, 1. Adam (1811–1866), mérnök, a Tierney William C. által tervezett bp-i Lánchíd építésének végrehajtója, a Dunaszabályozás megindítója, a budai alagút tervezője és építésvezetője. — 2. Tierney William (1783–1852) mérnök, angol hidépítő. Széchenyi István megbízásából a bp-i Lánchídot tervezte.

Clarté (franc.) a. m. világosság, Barbusse köré csoportosuló szocialista írók nemzetközi ligája. 1919. alapította Barbusse A. Francezal.

Classis (lat.) a. m. osztály.

Claudel, Paul, * 1868, francia író és diplomata. Konzul volt Európa, Amerika és Ázsia különböző városaiban, 1916. meghat. miniszter Rio de Janeiroban, 1921 óta tokiói nagykövét.

Számos verskötetet, drámát, misztériumot adott ki, a jelenlegi francia irodalom legismertebb vallásos költője.

Claude Lorrain, festő. L. Lorrain.

Claudius, 1. Appius C. Caecus, Kr. e. 307-ben consul, a Via Appia nevű híres műút építője. — 2. Tiberius C. Drusus Nero Germanicus, egyszerűen C. néven római császár (Kr. u. 41–54.), az Aqua Claudia nevű vízvezeték építtetője, történetirő és grammatikus. Harmadik neje Messalina, akit megöltetett. Őt magát negyedik felesége, Agrippina, Nero anyja, mérgezte meg.

Clausewitz, Karl von (1870–1831), porosz tábornok, kiváló katonai író. Főműve: Vom Krieg (magy. is).

Clausius, Rudolf Julius (1822–1888), német fizikus, a mechanikai hőelmélet és a gázok kinetikai elméletének megalapozója.

Clausa (lat.), a szerződésekhöz fűződő záradék.

Claviatura (lat.) a. m. billentyűzet (pl. zongorán).

Clavicembalo (ol.), háromszögletű hangszekrényvel bíró billentyűs, hurossz hangszert, melyet a billentyűk végén alkalmazott tollszár pengét. A kalapács-zongora őse.

Clavis (lat.) a. m. kulcs, billentyű.

Clearing (ang.), a fizetési forgalom lebonyolítását végzi a készpénzfizetés lehetővé tételével. Az egyes bankok bejelentik a C-housenak fizetési kötelezettségeiket a meghatározott napon vagy akár mindennap, ez pedig értesíti őket a beérkezett befizetésekről. A külfetett és bevetéltelösszegek közti különbség aztán pótlólag lefizetendő vagy felvehető. A legrégibb C-house a londoni.

Clemenceau, Georges (1841–1929), francia államférfi, eredetileg orvos, 1871–5. tagja a nemzetgyűlésnek, 1876 óta képvis., 1906–9. miniszterelnök. A háború alatt szélső ellenzéke a kormányoknak, 1917. átvesszi a kormányt, 1919. elnöke a versaillesi békekonferenciának. A versaillesi béke elsősorban az ő alkotása. 1920. a közt. elnökválasztáson kisebbségben maradt. Több regényt és szindarabot is írt, visszavonulása óta könyvet írt Demosthenesről és megírta visszaemlékezéseit a háborúra. Mint író szellemes és ötletes, mint újságíró éles és szenvedelmes, mint politikus kiméletlen, ezért neve: a tigris.

Clement Károly, * 1876, zeneszerző. Művei operák (Radda, Trilby, Bajusz), szimfóniák, színenad, Lourdesi csoda c. szimf. mű ének-és zenekarra, 3 mise stb.

Clementi, Muzio (1752–1832), olasz zeneszerző, zongorista és zenepedagógus. 1777–80-ig a londoni olasz opera karmestere, majd zeneműkiadó céget és zongoragyárt alapít. A zongorajáték klasszikus mesterei közé tartozik, művei ma is élő kincsei a zongoratanításnak (106 zong. szonáta, szonatinák, a Gradus ad Parnassum cím alatt összefoglalt 23 etűdjé stb.).

Clerc (franc., ang.: clerk), ered. lelkész (lat.: clericus), később tudós, ügyvédesség; segéd.

Clerk, Sir George, * 1874., angol diploma, 1919. X. 3. mint a legfőbb tanács képviselője érkezett Bpestre és az ő közreműködésével alakult meg 1919. XI. 22. a Huszár-kormány, amelyet az ántánt is elismert.

Clermont-Ferrand, délfranca város, 82.500 l. 1905. C.-i zsinat határozta el az első keresztesháborút.

Cleveland, város az Egyes. All. Ohio államában, az Erie-tó mellett. 1.010.000 l. Egyetem. Vas és acéllipar. Élénk kereskedelem, vízi és szárazföldi közlekedés.

Cleveland, Grover, (1837–1908), az É.-am. Egyes. All. elnöke volt 1885–88, 1893–97.

Clique (franc.), társaság, önző célu csoport.

Clotetel, Ion, * 1892, erdélyi román publicista és szociológus.

Clou (franc.) a. m. szög (amelyen minden függ); valaminek fénypontja, fővezetessége.

Clovio, Giulio (1498–1578), horvát miniatürestő, II. Lajos királyunk számára is festett. Főműve a Farnese-féle Breviarium.

Clown (ang.) a. m. bohóc; ma azok a circuszi és orfeumi akrobaták, akik testi ügyesséjük mellett humorukkal is hatnak.

Cluj, l. Kolozsvár.

Clyde, skót folyó, 115 km. hosszú, a Firth-of-Forth öbölbe ömlik. Híres vasuti hid.

Cm. a. m. centiméter, cm² a. m. négyzetcentiméter, cm³ a. m. köbcentiméter.

Cobden, Richard, (1804–1865), a szabadkereskedelem apostola. John Brighttal s több barátjával megalapította a gabonavámok elleni ligát (Anti-Corn-Law-League), 1841. képviselővé választották, 1846. sikerült a kormányt és a parlamentet a védvámok eltörlésére rebáirni. Pacifista agitációt folytatott, a választójog kiterjesztéséért is sikra szállt.

Cobden-szövetség, 1921 végén létesült az Omke segítségével, Cobden tanításának megvalósítására. (Magyar **C.**) Elnöke: Halasi Fischer Ödön.

Coboly, kisebb ragadozó emlősállat, a mi menyétünk rokona. Ázsia középső és északi részein él, de mivel erősen vadászák, kipusztulóban van. Sárgásbarna bundája igen becses prém.

Cochinchina, Francia Indokína D-i része. 56.000 km², 3¹/₂ millió l. Eghajlata forró és nedves. Felszínének jó részét a Mekong deltája foglalja el. Rizstermelése és kivitele jelentékeny, 1861 óta francia. Fővárosa Saigon.

Cock-tail (ang. a. m. kakasfark), kevert jéges likőr.

Cocotte (franc.) a. m. félvilági nő.

Cocteau, Jean, * 1892, francia író, állandóan résztvesz a legmodernebb irod. és művészi mozgalmakban. Regényei: Le grand Écart, Thomas, L'Imposteur.

Cocytus (gör.), a görög mitológiában alvilági folyó.

Coda (ol.) a. m. fark. Zenében: befejező függelék.

Code (franc.) a. m. törvénykönyv.

Code Napoléon, az I. Napoléon uralma alatt keletkezett öt francia törvénykönyv. Ma **C.** alatt Napoléon polgári törvénykönyvét értik.

Codex (lat), a rómaiak összekötött viaszírótablej; ma: régi kéziratok; törvénykönyv. L. Kódex.

Codex juris canonici (lat.) a. m. a kánoni jog kódexe, a kat. egyház legújabb, 1917-ben életbe léptetett törvénykönyve, mely 2414 kánonban egységes rendszerbe foglalja a kat. egyházi törvényeket.

Codrington, Edward, Sir, (1770–1851), angol tengernagy, Navarino mellett megsemmisítette 1827. a török flottát.

Coducatio (lat.), fiúk és leányok együttes nevelése.

Coefficiens (lat.) a. m. együtttható.

Coelibatus (lat.), I. Celibátus.

Coffein, a kávéban és teában előforduló alkaloid, melyet tisztán is előállítanak. Kis adagokban az életenergiákat élnéköti hatása van, nagyobb mennyiségben mérgező. Fontos gyógyszer.

Cogito ergo sum (lat.), gondolkozom, tehát vagyok (Descartes).

Cognac, a bor desztillációjából nyert pálinka. (Neve **C.** D.-franciaországi városról, 19.000 l.). Nálunk is nagyon gyártják. A békeszerződések a **C.** megjelölést lenntartották a francia gyártmányoknak, azóta borpárlatnak (borfia) hívják.

Cohaesio, a szilárd és cseppfolyós testeknek az a tulajdonsága, hogy a részecskéiket szétválasztani akaró erőknek ellenállanak, folyadékoknál ez az ellenállás gyenge, szilárd testeknél különböző nagyságu s töle függenek a testek igen fontos tulajdonságai: keménység, ruganyosság, nyújthatóság, szilárdság stb. A gázok molekulái között nincs **C.**

Coiffeur (franc.) a. m. fodrász, hajművész.

Coimbra, portugál város, 21.000 l. Egyetem.

Coitus (lat.) a. m. közösülés.

Col (franc.) a. m. hágó, nyereg.

Colbert, Jean Baptiste (1619–83), francia államférfi, aki a francia pénzügyekre, továbbá az ipar és kereskedelem fejlődésére nagy hatással volt. Allami pártfogással igyekezett a gazdasági életet fejleszteni és ezt nevezték el **C.**-izmusnak, merkantilizmusnak.

Colchester, délfangol kikötőváros, 43.000 l. Osztrigatenyésztés.

Cold-cream (ang. a. m. hideg tejszín), cetvelőlób, viaszból és mandulaolajból készített kézfenomító.

Coleridge, Samuel Taylor (1772–1834), neves angol lírai és elbeszélő költő.

Colette, Willy (H. de Jouvenel) felesége, fr. regényíró, a szenzuális életábrázolás poétája. Első, borsos regényeit (Claudine) Willy-vel közösen írta; azóta remek állat-históriákat (Dialogues de bêtes), music-hall-beli történeteket (La Vagabonde), s tragikusan-érzéki

szereles regényeket alkotott (Chéri, Le Ble en Herbe).

Colligny, Gaspard, (1519–1572), a hugenották vezére, a Bertalanéjén meggyilkolták.

Coll, I. Hüvelyk.

College (ang.) kollégium, egyetem.

Collège (franc.) a. m. városi gimnázium. (All. gimnázium: lycée.)

Collège de France, 1529. I. Ferenc által alapított főiskola Párizsban, amely a humanisztikus tudományokat műveli.

Collegium Hungaricum, a magy. kultuszmi. által Bécsben, Párizsban és Romában létesített intézetek, ahol továbbképzésük előmozdítása végett magyar művészek, tudósok és nyelvtanulmányokat folytató tanárjelöltek elhelyezést találtak.

Colleoni (v. Colcone), Bartolomeo (1400–1475), zsoldos csapatvezér. Vagyonát Velencére hagyta azzal a kikötéssel, hogy lovasszoborral örökítsék meg nevét; ez Andrea del Verrocchio mintája alapján ma is a S. Giov. e Paolo templom előtt áll.

Collie, skót juhászkutya.

Collier (franc.) a. m. nyakék.

Collins, Willie (1824–1889), angol regény- és drámaíró. Leghíresebb regényei: The Woman in white. The New Magdalena, Jezebel's Daughter és The dead Secret.

Colmar, elzászi város. 44.000 l. Textilipar, gépgyártás.

Cologne, Köln francia neve.

Columbia, köztársaság D.-Amerika ÉNy-i szögletében. 11/8 millió l. Éghajlata forró és nedves, Ny-i felét az Andok ágazák be; a csucok magassága meghaladja az 5000, a völgyeké is a 2000 m-t. K-i fele síkság. Lakosainak csak 10%-a fehér, a többi színes és keverék. Főterményei: fa, kacsuk, kávé, kakao, kunkorica. Főfolyója a Magdalena. Fővárosa Bo-

gota. C.-t 1499-ben fedezte fel Columbus; 1813. élszaktad Spanyolországtól; 1904. Panama elszakadt tőle.

Colombina, más néven Arlecchinetta, a commedia dell' arte állandó női szereplője, a hűtlenség és vígság megszemélyesítője.

Colombo, Ceylon fővárosa, 250.000 l.

Colombo, Christoforo, I. Kolombus.

Colón, Kolombus spanyol neve.

Colón (Aspinwall), kikötő a Panama-csatorna atlanti végén, 31.000 l. Banánkivitel.

Colonel (franc.-ang.) a. m. ezredes.

Colonna, római nemes család, a középkorban a ghibellinek híve.

Colorado, 1. folyó az Egyes. All. DNy-i részén. Olyan hosszú, mint a Duna (3000 km), de kevésbé hajózható. — 2. Az Egyes. All. egyik állama a Sziklás hegység két oldalán. 1/4 millió km², 1 millió l. Földjének

jó része csak a dry farming eljárásával művelhető. Allattenyésztés, arany, ezüst, ólom, vas. szénbányászat, petrolcumfűrösök. Hegyi vasutak. Fővárosa Denver.

Colt, Samuel (1814–1862), amerikai mérnök, feltalálta 1835. a revolvért.

Columbia, 1. District of C., Washington főváros és környéke, az Egyes. All. egyik állama. 181 km², 1/2 millió l. — 2. C. folyó az Egyes. All. ÉNy-i részén. A Sziklás hegységben ered és a Nagy-óceánba ömlik. 2250 km.-nyi hosszának csaknem a fele hajózható.

Columbus, az Egyes. All. Ohio államának fővárosa, 237.000 l. Vasipar.

Columbus, Amerika felfedezője, I. Kolombusz.

Combes, Emile (1835–1921), 1902–5. francia min. elnök, az egyház és állam szétválasztásának végrehajtója. 1885-től a háborúig a francia republikánus és antiklerikális politika vezére.

Comédie Française (Théâtre Français), párizsi színház, XIV. Lajos alapította. Első állandó házát 1689. építették. 1799. költöztek jelenlegi hajlékukba, Franciaország első drámai színháza.

Comenius, Johann Amos (tkp. Komenský, 1592–1670) pedagógus, lelkesző Csehországban, majd elúezve, Lengyelországban és Angliában élt. 1650–54. Lórántffy Zs. meghívására a sárospataki kollégiumot vezette. 1857-től Amsterdamban élt. Főműve neveléstan: Didactica magna és az Orbis pictus c. tankönyve.

Comes (lat. a. m. kíséret), rómaiaknál hivatali cím, középkorban a. m. gróf.

Commedia (ol.), eredetileg vídáman végződő költemény, később vígjáték.

Commedia dell'arte, olasz eredetű színpadi játék, művészi komédia.

Comme il faut (franc.) a. m. amint illik.

Commoner (ang.), képviselő, az alsóház tagja.

Como, E-lasországi város a C.-tó partján, 48.000 l. Selyemfonás.

Comoedia (lat.), eredetileg ének, kül. Dionysos tiszteletére, később bohózat.

Complègne, francia helység Oise départementében, 17.500 l. 1430. itt fogták el Jeanne d'Arc-ot; 1918 nov. 11. fegyverszünet a németek és az entente között.

Compound gőzgép (ang.) a. m. összetett v. kapcsoló gőzgép, oly kéthengeres gép, melynek a két gőzhenger párhuzamos egymásmellett van, egy-egy külön hajtórúddal és forgattyúval hajtja a közös főtelegyelt és melyek közül az egyikbe a nagymomású friss gőzt vezetik be, mely innen, erejének egy részét leadva, a két henger közötti gőzgyűjtőbe, ebből pedig a másik, kisnyomású hengerbe jut.

Compte (franc.) a. m. számla. C. rendu: elszámolás, beszámoló.

Comte (franc.) a. m. gróf.

Comte, Auguste (1798–1857), Saint Simon tanítványa és munkatársa, a pozitívista iskola megalapítója. Eszméit nyilvános előadásokban terjesztette (1828–30) s 1830–42. megjelentette 6 kötetben Cours de la philosophie positive-jét. 1842-től filozófiáját az emberiség vallásává, azaz pozitív politikává akarta átalakítani.

Comtesse (franc.) a. m. grófnő.
Con brlo (ol.) a. m. elejemen, hével.
Conception, város Chileben, 61.000 l.
Concha Gyöző, * 1846, államjogász, a bp-i egyetemen a politika nyug. ny. r. tanára, a felsőház tagja. A konzervatív-liberális politikai irány képviselője. Művei: Az ujkori alkotmányok. A kilencvenes évek reformezsméi. Politika stb.
Conclave (lat.), zárt helyiség, amelyben a bíborosok a pápaválasztás tartama alatt tartózkodnak.
Concordia (lat.) a. m. egyetértés.
Condé, a Bourbon-család egy mellékága; I. Louis a kálvinisták vezére a hugenotta háborúkban, elesett Jarnacnál (1569). — II. Louis a »nagy», (1621—1686), hadvezér, a »Fronde» küzdelmeiben az elégtelenség élen állt, Turenne Párizsban legyőzi, Spanyolországban él, míg XIV. Lajos a pyreneusi békében visszajadja vagyonát és állását.
Condillac, Etienne Bonnot de (1715—1780), francia filozófus, Locke empirizmusát szenzualizmusá fejlesztette tovább. Szerinte a lélek eredeti tevékenysége a külső érzéki észrevétel s ebből fejlődnek ki összes tevékenységei.
Condío (lat.) a. m. föltétel; **C. sine qua non**, elengedhetetlen föltétel.
Condominium, tulajdonközösség, akkor keletkezik, ha ugyanaz a tulajdon többeket illet. Csak oszthatlan dologra lehetséges.
Condor, délamerikai aranyéng, Chilében 42.2 pengő, Colombiában 55.2 márká.
Condorcet, Marie-Jean (1743—1794), matematikus, filozófus, a franc. nagy enciklopédia munkatársa. Tagja volt a girondistáknak, bebörtönözték, a börtönben megmérgezte magát. Főműve: L'Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain, amelyben az ember határtalan tökéletesedésének elvét fejti ki.
Condottiere (ol.), a renesszánsz korbéli olasz zsoldos csapatok kapitánya.
Confédération Générale du Travail (C. G. T.) a francia szakszervezetek szövetsége. 1895. alapították.
Confessio, 1. gyónás, 2. hitvallási iratok (p. ágostai C.), 3. a mártírok temetkezési helye.
Confetti (ol.), cukorsütemény; karneválkor dobált gipszgyöcskák vagy papirdarabkák.
Con fuoco (ol.) a. m. tüzzel.
Congenialis (lat.) a. m. rokonlelkű.
Con grazia (ol.), I. Grazioso.
Congreve, William, Sir, (1772—1828), angol mérnök, a többszínnyomás és a gyújtórakéta feltalálója.
Connaught, Arthur, angol herceg, * 1850, 1911. Kanada, majd 1920—3. Délafrikai Egyes. All. kormányzója.
Connecticut, egyike az Egyes. All. 13 eredeti államának az Atlanti-óceán partján, New Yorktól K-re. 13.000 km², 1,606.000 l. Belterjes földművelés, sokoldalú ipar. Fővárosa Hartford.
Conrad I. Gyula * 1877, magyar grafikus, aki japán hatás alatt megpróbálkozott a színes fametszettel is. — 2. **Johann** (1839—1915), né-

met közigazdász, hallei egyetemi tanár. — 3. **Joseph** (1857—1924), ukrainai (jengyel) származású angol író. Exotikus, kalandos tárgyú regényei közül több magy. is megj. — 4. **Franz**, v. **Hötendorf** (1852—1925), 1906. az osztrák-magyar vezérkar főnöke, Ferenc Ferdinánd bizalmasa. A háború alatt a monarchia hadseregének tulajdonképeni vezére. 1917. márc. fölmentették a vezérkari főnökségtől. 1917—18. a tölki csapatok parancsnoka és sikertelen hadműveletei okozták a piavei katasztrófát. Megírta emlékiratait: Aus meiner Dienstzeit. — 5. **Michael Georg**, (1826—1927), német író, a naturalista irány előharcosa Németországban. Zola modorában írt regényeket.
Consence, Hendrik (1812—1883), flamand regényíró, leginkább romantikus történeti tárgyú regényeket írt. Legismertebb műve: Flandria oroszlanja (magy. is).
Considérant, Victor (1808—1893), francia szocialista, Fourier híve.
Consilium (lat.) a. m. tanács, orvosi tanácskozás. **C. abundi**, önkéntes távozásra való tanács, tanintézetekből való kizárás enyhébb formája.
Consol (ang.), consolidated annuities rövidítése, oly állami kölcsönkötvény, mely több különböző kamatozású kölcsön összevonásából ered.
Consummé (franc.) a. m. erős húsleves.
Con sordino (ol.) a. m. hangtompítóval, tompítva.
Constable, John (1776—1837), angol tájképfestő, a hangulatfestés első mestere, aki hatott a francia barbizoni festőkre is.
Constant, I. **Benjamin** (1845—1902), francia festő, főleg spanyol, északafrikai tárgyú genreivel ért el nagy sikereket. — 2. **Benjamin de Rebeque** (1767—1830), francia liberális politikus és író. Elez elemzésű regénye: Adolphe (magy. is). Nevezetesek emlékiratai.
Constantza, román fürdőhely és tengeri kikötő, 28.000 l.
Constantine, algiri város, 73.000 l.
Constantinus, Flavius Valerius Aurelius Claudius vagy Nagy C. (274—337), római császár, aki 312-ben Róma mellett aratotit győzelme után (»E jelben győzni fogsz«), a 313-ban kelt ugnevezett milánói edictummal biztosította a kereszténység szabad vallásgyakorlatát, bár ő maga csak halálos ágyán vette fel a keresztiséget. 326. megalapította Bizánc helyén Konstantinápolyt.
Constantius, I. Chlorus (250—306), római császár, Nagy Konstantin atyja. — II. C. (317—361), a keletrómai, 350 óta az egész római birod. császára.
Constituante, assemblée C. (franc.) a. m. alkotmányozó gyűlés a francia forradalomban.
Consul, I. a királyok elűzése után a római köztársaság első tisztviselője. Minden évben két C. kormányt, havonként felváltva. Hatáskörük volt a kormányzás, a hadvezetés, a pénzügyek s az igazságszolgáltatás legfőbb vezetése. Hivataloskodásuk alatt 12 lictor járt előttük vesszénylábokkal, amelyekbe szeker-cék voltak tűzve (fascés cum securibus) bün-

tedő hatalmuk jeléül. — 2. Németszági titkos szervezet, 1920. alakult a köztársasági államforma ellen. Tagjai jórészt volt katonatisztek és diákok. 1922. feloszlatták.

Consummatum est (lat.) a m. elvégzetett! Krisztus szavai a keresztben.

Contenance (franc.) a m. (méltóság)teljes magatartás.

Continuitas (lat.) a m. folytonosság.

Conto corrente, l. Folyószámla.

Contour (franc.) a m. körvonala.

Contra (lat.) a m. ellen.

Contrabasso, vagy violon, a m. nagybőgő. A legmélyebb vonóhangszer négy hurral. **C.** egy tubaszzerű rézfúvó is.

Contractus (lat.) a m. szerződés.

Contradictio in adjecto (lat.) a m. ellentmondás a jelzőben, azaz ellentmondás egy főnév és a vele összekötött melléknév értelme között; fából vaskarika.

Contrebande (franc.) a m. dugáru.

Contremine (franc.) a m. ellenakna; tőzsdéi spekuláció áresésre, l. Kontremín.

Contumacia (lat.) a m. makacosság. Makacssági (in **C.**-m hozott) ítéletnek nevezik a polgári perben azt az ítéletet, amelyet a bíróság a fél mulasztása (meg nem jelenés) folytán hoz.

Convergens (lat.) a m. összefutó, összehajló.

Converter, áram-átalakító készülék.

Coogan, Jackie * 1914, amerikai filmszínész. Chaplin fedezte fel 4 éves korában. Tehetségének kihasználására külön filmvállalat alakult 1924., évi fizetése egymillió dollár. Filmjei: A kölyök, Twist Olivér, A kis csibész stb.

Cook, l. **Frederick**, * 1885, amer. kutató, aki saját állítása szerint 1908. elérte volna az É-i sarkot. — 2. **James** (1728–79), a tudományos földrajzi felfedező utazás uttorója. Felfedezte és térképezte Oceánia több szigetét és tengerszorosát; elérte az Antarktúst. A Hawaii-szigeteken lelte halálát, amelyeket szintén ő fedezett fel.

Coolidge, Calvin. * 1872. Republikánus-pártú amerikai politikus, 1921. alelnöke, 1923. elnöke az Egyes. Áll.-nak.

Cooper, James Fenimore (1789–1851), amerikai regényíró. Tengerészeti és indiánus regényei tették népszerűvé. Legnevezetesebbek: Vadölő, Az utolsó mohikán, Bórhárisnya stb., nálunk csak ifjúsági átdolgozásban ismertek.

Copeau, Jacques * 1879, francia kritikus, drámaíró és színész, az újteátrvésű Vieux-Colombier-színház igazgatója. Művei: Critiques d'un autre temps (drámaíratatok); La Maison Natale (színmű), stb.

Copf (ném.) a m. hajfonat, a középkor óta elterjedt női hajviselet; a 18. sz.-i férfiak is **C.**-os parókát hordtak. Atvitt értelemben: maradi, ósdi.

Coppée, François (1842–1903), francia költő drámaíró. Színműveivel (A cremonai hegedűs, A koronáért), prózai munkáival és regényeivel (La coupable) nagy sikereket ért el, de legmaradandóbb értéke költészetében van. (Poèmes

modernes, Les humbles, Récits et légies, L'arrière saison, La grève des forgerons, magy. is).

Copyright (ang.) a m. szerzői, kiadói jog.

Coquelin, l. **Benoit Constant** (1841–1909), színész. A francia színjátszás egyik legtipikusabb képviselője. Minden külsőség nélkül, csak nagyszerű beszédtechnikájával vitte sikerre szerepeit. Legjelesebb szerepe Cyrano volt. — 2. **Ernest Alex Honoré** (1848–1909), az előbbi öccse, francia színész. Molière-darabokban szerepelt.

Coquille (franc.) a m. kagyló; fémöntőforma.

Coram publico (lat.) a m. a nép előtt, nyilvánosan.

Cor (ang.), olyan gumiabroncs (autóknál), amelyben vaszörtegek vannak.

Corda (ol.) a m. hur; **una C.**: egy húr (zongorajátékban).

Corday d'Arms, Marie Charlotte (1768–93), régi nemesi családból származó leány, aki rajongásból megölte Marat-t, amiért kivégezték.

Cordoba (Cordova), l. város Spanyolországban a Guadalquivir mellett, 74.000 l. **C.** a középkor nagy részén át a **C.**-i kalifátus fővárosa volt és itt maradtak fenn a mór építészeti legcsodálatosabb remekai: Egykori mecsetje most katolikus székesegyház, a volt királyi palota (Alkazar) pedig a ménes szállásul szolgál. Lőtenyésztése ma is nevezetes. — 2. Város Argentína közepé táján, 156.000 l. Terménykereskedelm. Egyetem.

Corelli, l. **Arcangelo** (1653–1713), észak-itáliai hegedűs és komponista, Münchenben és Rómában élt. Szonátaival és koncertjeivel a hegedűirodalom klasszikusai közé tartozik. — 2. **Mary** (1864–1924), angol regényíró, változatos témájú megfigyelő. Regényei közül több magyarul is megjelent.

Corinth, Lovis, (1858–1925), német festő, a berlini secesszió vezetője; széles ecsetkezelés, mélyen markoló jellemzés, folyéны technika jellemzi.

Corinthian-díj, az 1907-ben Bp.-en járt Corinthian angol futballcsapat által alapított vándordíj.

Coriolanus, Cn. Marcius, római patricius a Kr. e. 5. sz. legelején, a plebejusok elkeseredett ellensége, aki a népharag elől Róma ellenségeihez menekült s velük együtt indult a város ellen. Anyja, felesége és gyermekei könyörgésére azonban megtört, visszavonult, mire a volscusok megölték. Liviusnak ez az elbeszélése minden ízében monda. Költői feldolgozása Shakespeare Coriolanusában.

Cork, város az Ir szabadállamban, a Lee folyó mellett, 77.000 l. Egyetem, csillagvizsgáló.

Cornaro, l. **Caterina** (1454–1510), Ciprus királyának felesége. Képe Gentile Bellinotti Szépműv. Muzeuunkban. — 2. **Frederico** (1638–1708), olasz államférfi, bécsi követ. Jelen-

lései a legértékesebb kutfők Budavár ostromáról.

Corned beef (ang.), füstölt marhahuskonzerv.

Cornelle, Pierre (1636—1684), a francia tragédia megeremelője. Drámáival vonja magára a figyelmet és Richelieu bírnok pártfogását, Médea, Horace, Cinna stb. c. tragédiái, színművei: a Cid, Nicomède és a magasrendű vigjáték első képviselője, a Menteur, legkiválóbb munkái.

Cornelia, a Gracchusok anyja, az id. Scipio lánya.

Cornelius, 1. **Peter** (1783—1867), német festő, a nazarénus irányhoz csatlakozott, a berlini akadémia igazgatója lett. Freskóciklusai (a Glyptothek, a Pinakothek, a Ludwigskirche), festőiséget nélkülöző költemények. — 2. **Peter** (1824—1874), német zeneszerző. Operái: a Bagdadi borbély és a Cid, melyeknek szövegét is maga írta.

Cornelius Nepos, I. Nepos.

Cornwall, grófság Anglia DN-yi részén, az Atlanti-óceán mellett. Réz- és ónbányák.

Corona, 1. a katonai kintüntetések egyik neve a régi rómaiaknál: babérokoszorú, a császárok idején aranyból. 2. Teljes napfogyatkozások alkalmával a Nap eltakart kongója körül látható sugaras szerkezetű fényes burkolat, melyet régebben a Nap vagy Hold légkörének tartottak. Valószínűbb, hogy szilárd részekből áll.

Coroner (ang.) a. m. halottkém.

Corot, Camille (1796—1875), francia tájképfestő, a barbizoniakhoz tartozik, költői elmerengéssel tele tájhangulatokat festett ezüstös szürke vagy aranyos barna színpályóval enyhítve a színelentéteket.

Corpus (lat.) a. m. test.

Corpus delicti (lat.) a bűncselekmény teste), a tárgyi bűnjel, azo: a tárgyak, amelyeket a bűncselekmény létrehozott, v. amelyek elkövetésére szolgáltak.

Corpus juris (lat.) a. m. a jog teste, jogszabályok összefoglaló gyűjteményének elnevezése, amely a Justinianus kelet-római császár idejében (527—565) készült s a császár három jogkönyvét egybefoglaló **C. civilis**ből ered. A római világi jog e gyűjteménye mellett a **C. canonici**, az egyházi törvényeknek a gyűjteménye birt a 16. sz.-ig a legnagyobb tekintéllyel. E gyűjtemény a Gratianus bolgnoi jogtudós idejétől egész a tridenus zsinatig (1150—1563) keletkezett egyházi jogi törvénygyűjtemények foglalatja. Hazánkban a **C. Hungarici** alatt a Szt. Istvántól 1848-ig keletkezett országos végzetvényeknek (törvényeknek) gyűjteményeit értjük.

Correggio, Antonio Allegri (1494—1534), olasz festő, parmai freskóival és a mantovai herceg számára készített kepeivel különálló hely illeti az olasz festészetben. Alakján kecses báj, színezésében izgatott melegség, nyugtalan fényhomály, mozdulataiban merész lendület a jellemző.

Correns, Karl * 1864, német biológus, átörökléstan kutatója.

Corriere della Sera, milánói napilap, amely 1875 óta az olasz liberalizmus és imperializmus vezéregánuma volt. 1925. a fasiszták erőszakosán átvették.

Corrigenda (lat.) a. m. javítandó (sajtóhibák); rövidítve: **corr.**

Corsica, sziget, I. Korzika.

Cortez, Hernando (1485—1547), Mexikó meghódítója. Fiaatalon került Cuba szigetére, ahonnan 1519. indult a szárazföldre, hódító utjára. Veracruz táján kötött ki és maroknyi csapatával két évig tartó harc után bevette a fővárost és egész Mexikót meghódította. 1530-ig Mexikó kormányzója volt.

Cortina d'Ampezzo, olasz helység Dél-tirolban, 4000 l.

Coruna, EN-yi spanyol kikötőváros, 62.000 l.

Corvin János (1473—1504), Mátyás kir-nak fia egy boroszlói polgárelőnyval való viszonyból. Törvényes utóda nem lévén, 1479. törvényesítii, lptói herceggé teszi és mindent elkövet, hogy trónutódlását biztosítsa, de II. Ulászlóval szemben elbukott.

Corvinus (Hollós), a Hunyadi-család mellékneve a címerében levő hollóról.

Costa Rica, középamerikai köztársaság, 58.000 km², félmillió l. Felszine hegyes, éghajlata forró, nedves, egészségtelen. Fővárosa S. José.

Coster, 1. **Charles** de (1827—1879), a legnagyobb belga regényírók egyike. Hatalmas történelmi regénye La legende et les aventures d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzack való-ságos bibliája a flamandoknak. — 2. **Lourens Jaansoon** (1370—1440), holland miniaor, aki állítólag már 1423. tehát Gutenberget megelőzve találta volna fel a könyvnyomtatást.

Cotel Ernő * 1879., kohómérnök, 1921. vasgyári igazgató, 1923. bányamérnöki főisk. r. tanár. Allandóan működik a vaskohászat magyar és német irodalmában.

Cotillon (franc.) a. m. füzértánc.

Cotopaxi, tűzhányó az Andesben, 6000 m.

Cotroceni, román kir. palota, 1916. hadüzenet és 1918. békekötés.

Cotrus, Aron * 1891, erdélyi román író, hirlapíró és költő.

Cotta, Bernhardt (1808—1879), német geológus Magyarországot is beutazta és érteletepeiről könyveket írt.

Cottage (ang.) a. m. kunyhó, falusi ház. A **C.**-rendszer ellentétben áll a bérkaszárnyával. Szokásos a nagyipari munkaadóknál (kivált bányaknál), hogy részletfizetés fejében **C.**-szerű családi házakat építenek munkásaik számára.

Cottbus, német város a Spree mellett, 50.000 l.

Coubertin, Pierre, báró, * 1863, francia író. a modern olimpiadok megalapítója.

Coudenhove, I. Karl, gr. (1855—1920), 1896—1910. Csehszország helytartója. Fia, 2. **Max**, gr., * 1865, 1915—18. utódja. **C.** alatt alakult meg Csehszlovákia.

Coudenhove-Kalergi, Richard, gr., * 1894, osztrák szociológus, C. gróf osztrák diplomata és egy japán nő fia, feltűnést keltett 1923. Pán-Európa név alatt megindított akciójával, melyben az európai Egyesült-Államok gondolatáért küzd.

Coué, Emile (1857—1926), francia gyógyszerész, pszichopatólogus, autoszugesztív gyógy-eljárással foglalkozott.

Couleur (franc.) a. m. szín.

Couloir (franc.) a. m. folyosó.

Coulomb, Charles Augustin (1736—1806), francia fizikus. A fizikában máig is használt csavarási mérleg megteremtője. Alapvető kutatásokat végzett a mágnesség és elektromosság körül. Róla van elnevezve az elektromosság gyakorlati mértékegysége: 1 C. az elektromosság akkora mennyisége, amennyi 1 amperre cróssz-gú áramban 1 mp. alatt áthalad.

Cooney (ang.) a. m. grófság, a mi vármegeüknek megfelelő önkormányzatú bíró terület az Egyes. All.-ban és a régi Angliában. A mai Angliában a C. neve shire.

Coup (franc.), a. m. ütés; váratlan, meglepő cselekedet.

Couperin, François (1668—1733), francia zeneszerző.

Couperus, Louis (1863—1923), holland író és költő. Regényei közül nevezetesebbek: Fenség, Mámor, Világébké, Psyche, Véget.

Coupon, I. Kupon.

Coupé (franc.) a. m. csukott kocsí, vasúti kocsí.

Couplet (franc.), rendszerint tréfás tartalmu dalsz. egy versszak.

Cour (franc.) a. m. udvar.

Courbet, Gustave (1819—1877), francia festő. A régi spanyol és holland festők hatása alatt naturalista irányban fejlődött. Táj-, genre-arc- és csendéletképei a modern festészet alakulásának állandóan erjesztő tényezői.

Courbevoie, francia város, 46.000 l. Lenipar.

Courier, Paul-Louis (1772—1825), francia tudós és publicista, Longus Daphnis és Chloé-jának fordítója s heves antiklerikális pamflet-tek szerzője.

Courtage (franc.), I. Kurtázs.

Courteline (val. neve: Georges Moinaux, 1860—1929), francia író. Több vidám novella szerző. Első színdarabját Bourbouroche című novellájából írta. Vigjátékait szatirikus hang jellemzi. Több bohózatát (A rendőrfőnök jó fiu stb.) a magyar színpadokon is játszották.

Courths-Mahler, Hedwig, * 1867, német regényíró, sekélyes írásai nagyra népszerűek.

Courtsane (franc.) ered. a. m. udvarhölgy, ma előkelő félvilági nő.

Cousin, Victor (1792—1867), a francia restauráció legnépszerűbb filozófusa, egyet. tanár, miniszter, a polgári rend szépszava, eklektikus bölcselője. Művei: Du vrai, du beau et du bien, monográfiák a 17. sz. nőalakjairól stb.

Covent Garden, gyümölcs-, zöldség- és virágpiac Londonban, a City-ben.

Coventry, angol város Warwick grófságban, 128.000 l. Selyem- és gyapjuszövő, óra-, kerékpárgyártás stb.

Covercoat (ang.), sima gyapjuszövet; felöltő e szövetből.

Cowboy (ang.), csordás neve, aki lovon őrzi a prairieket Amerikában a csordát. A C.-ok ügyes és bátor lovasok.

Celibátus, I. Celibátus.

Cölöpepítmények, részben ma is szokásos építkezési mód világszerte, vizen és szárazon egyaránt, ahol cét ellenségek, vadállatok, talajnedvesség megokolják. A kő-, bronz- és vaskorból (Kr. e. 10—8. sz.-ig) maradt ősi C. kivált az Alpok vidékén ismeretesek, idáig 284. illy telepről tudunk. Ezek lakói fa- és agyagkunyhókban laktak és halászatból, vadászatból, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak.

Crajoiva, román város, 52.000 l. Sóbányák.

Cramer, Johann Baptist, (1771—1858), német zongoratanár és zeneszerző.

Cranach, I. Lucas, id. (1472—1553), német festő, igen virágzó festőműhelyt fejlesztett ki, amely szapora természet hirt, nemesi címet, polgármesteri rangot s vagyont szerzett C.-nak, aki műhelyét később fiának: 2. ifj. Lucas C.-nak (1515—1586) adta át. Képeinek tárgya sokféle vallásos, mitológikus, sőt erotikus; nevezetesen Lutherről és reformátor kortársairól festett arcképei; gyakorolta a fametszés is.

Crane, Walter (1845—1915), angol festő, iparművész és művészeti író. Legnagyobb sikerei mint képeskönyvek illusztrálójának voltak. Mint festő a prerafaeliták irányához áll közel. Egyik könyve Vonal és forma c. magyarul is megj.

Cranmer, Thomas (1489—1536), angol reformátor, az anglikán egyház egyik alapítója, Mária királynő bebörtönözte. Maglyahalált halt.

Crawford, Francis Marion (1854—1909), amerikai regényíró, aki regényeinek tárgyát az olasz életből vette. Regényei: Saracinesca, Sant'Illario, Don Orsino, drámája: Francesca da Rimini.

Crébillon, I. Prosper Jolyot (1674—1762), nagyhatású francia tragédiáiról. Legsikerültebb tragédiája Rhadamiste et Zénobie. — 2. C. fils (Claude Prosper Jolyot, 1707—1777), sikamlós regényeket írt.

Crécy, francia helység Abbeville mellett, 1600 l. 1346. ütközet, angolok győzelme a franciák fölött.

Crédé, Karl Siegmund Franz (1819—92), német orvos, lipscie egyet. tanár, születés.

Crédit és debet (lat.) a. m. követel és tartozik.

Crédit foncier, oly állami, szövetségi vagy részvénytársasági alapon működő hitelintézet, amely főleg jelzálogüzletekkel foglalkozik.

Crédit mobilier, olyan pénzintézet, amely

állatokat alapít, meglévő vállalatok rész-
nyeit, kötvényeit, kölcsöneit plasztirozza, hi-
ségeket folyósi tőzsdei üzletekre stb. Az első
1852-ben alakult Párizsban.

Credo (lat., a. m. hiszek), hitvallás és pe-
ig elsősorban a C. szóval kezdődő »apos-
toli« hitvallás.

Credo quia absurdum (lat.) a. m. hi-
zem, mert képtelenség. (Állítólag Szt. Agos-
tontól).

Krefeld, német város, l. Krefeld.

Cremona, város É.-Olaszországban, 65.000 l.
legedű világhírűek.

Crépe (franc.) a. m. krepp; **C. de Chine**:
vepszerűen szőtt selyemszövet.

Crescendo (ol.) a. m. fokozódó erővel.

Cretin (franc.) a. m. hülye, l. Kretiniz-
mus.

Cretonne v. kretón (franc.), keresztöltésű
pamutszövet.

Creusot (Le C.), város Franciaország kö-
zepe táján, 38.000 l. Széntelemek, vasmű-
vek, Franciaország legnagyobb ágyugyára
(Schneider).

Crimen (lat.) a. m. bűn.

Crimen lesae majestatis (lat.) a. m. fel-
ségsértés.

Críspi, Francesco (1819–1901), olasz állam-
férfi, 1877–1896, több ízben min. elnök. Az
olasz liberális politika vezére s a hármás-
szövetség egyik megteremtője.

Cristea, Miron, * 1868, román pátriarka, a
régensztanás tagja, egyházi író.

Crnagora, Montenegro szerb neve.

Croce, Benedetto * 1866, olasz pap, eszté-
tikus, egyetemi tanár, 1920. közkölt. min.
Esztétikai elmélete a művészetet intuíciónak,
az esztétikát a kifejezés tudományának fogja
fel. Teljes bölceleti rendszerét a Szellem
bölceletének nevezte el.

Croisé (franc.), háromfonal selyemszövet.

Croker, B. M., angol író, sokat uta-
zott Keleten, szentimentális regényei közül sok
magyarul is megij.

Cro-Magnon, D-franciaországi barlang, erről
neveztek el egy ősemberfajtát, amelynek csont-
jait először itt találták.

Cromer, Evelyn, lord (1841–1917), egyiptológus,
angol miniszter. Egyiptom alkirálya 1883
–1907.

Cromlech, óriási kőtömbökkel, u. n. menhi-
rekkel kerített hely, valószínűleg a kőkorszak-
beli ember istenszertelvi helye. Legnevezte-
sebb Angliában Salisbury mellett az u. n.
Stonehenge.

Cromwell, I. Oliver (1599–1658), az an-
gol köztársaság (1649–1660) megalapítója és
szervezője. Mint a »hosszu parlament« in-
dependens ellenzékének és az I. Károly ellen
küzdő hadseregnek a vezére tűnt föl. A had-
sereg élén a »csonka parlament«-tel kivé-
geztette a királyt és proklamálta a kö-
ztársaságot. Angliát Európa első országai közé
és tengeri főhatalmasságáig emelte, de a bel-
politikában rendet teremteni nem tudott. —
z. **Richard** (1626–1712). **C. I. fia**, apja halála

után ő vette át a hatalmat, de 1659.
lemondott.

Cronje, Pieter Arnoldus, (1840–1911), bur-
tábornok, többször legyőzte az angolokat, 1900.
fogságba esett.

Crookes, William (1832–1919) angol vegyész
és fizikus. Legfontosabbak a ritkított gázok-
ban végbemenő elektromos kisülésekre (ka-
tód sugarak) vonatkozó vizsgálatai. 1907. Nobel-
díj. Spiritizmussal is behatóan fogl.

Crookes-cső, a ritkított gázokon át történő
elektromos kisülések tanulmányozására szolgáló
üvegcső, a felfedező után elnevezve. A C-
ben a gáz nyomása csak kb. egymilliomod
atmoszférányi.

Croquis (franc.) l. Krokki.

Cross-country (ang.) a. m. futóverseny a
szabad mezőn.

Croupier (franc.) a. m. a bankadó segédje
játékkaszinókban.

Croydon, város és villatelep Londontól D-re,
190.000 l. Gyáripar, repülőgéppálmás.

Cruikshank, George (1792–1878), angol gra-
fikus, híres karikaturista.

Crusca l. Accademia della Crusca.

Cruix (lat.) a. m. kereszt.

Csaba, a monda szerint Attila fia. Apja ha-
lála után harca került a sor közte és Ala-
dár öccse közt. **Cs.** Sicambriánál vereséget
szenvedett és 15.000 hunnal Görögországba
menekült, 3000 hun pedig Erdélybe. **Cs.** az-
után megnősült és tőle származott az Aba-
nemzetség.

Csabacsüd nagyk., Békés vm., szarvasi j.,
1182 l., vasut, táviró, posta.

Csaba Ekes Lajos, * 1806, festőművész;
grafikai jellegű, stílizált tanulmányok.

Csabay Uy Géza, * 1889, festőművész, táj-
és arcképek.

Csabdi nagyk., Fejér vm., váli j., 1295 l.,
up. és ut. Bicske.

Csabrendek nagyk., Zala vm., sümegi j.,
3112 l., telefon, táviró, posta.

Csácsborsók kisk., Zala vm., zalaegerszegi j.,
787 l., up. és ut. Zalaegerszeg.

Csáford kisk., Zala vm., zalaszentgróti j.,
1572 l., up. és ut. Zalaszentgrót.

Csaholc kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati
j., 586 l., up. és ut. Gacsály.

Csajág kisk., Veszprém vm., enyingi j.,
1033 l., vasut, posta, ut. Balatonfőkajár.

Csajka, vitorlás és evezős csónak, amely
ágyúval felszerelve védte a Dunán való át-
kelést. A csajkások főállomása Titel volt.
Az u. n. Csajkáskerület 1763–1873. állt fenn.

Csajkovszkij, Peter Iljics (1849–1893), orosz
zeneszerző, a moszkvai zeneiskola tanára. Írt
10 operát (legismertebb az Eugen Anyegin),
7 szimfóniát, amelyek közül legismertebb a
Pathétique, szimfónikus költeményeket, nyitá-
nyokat stb.

Csajthay Ferenc, * 1862, hírlapíró, 1886-tól
a Budapesti Hírlap munkatársa, 1891 óta fel-
szerk., 1925 óta főszerk.

Csák Károly, * 1896, orsz. gyűl. képviselő,
azelől újságírói tevékenységet is folytatott.

Csák Máté, a 13. századi oligarchia leg-hatalmasabb tagja, III. Endre erőszakos nádora. Vencel, Ottó és Róbert Károly királyok alatt felvidéki rengeteg birtokán »kis-király-ként felségségjogokat gyakorolt, sőt 1311. magá: a királyt is megtámadta, de a meg-erősödött kir. hatalom 1317. eredményesen vette fel a harcot, mire megbékölt és csendesen fejezte be életét (1321).

Csákány kisk., Somogy vm., marcali j., 794 l., posta, ut. Nemesvid.

Csákberényi nagyk., Fejér vm., móri j., 1707 l., posta, ut. Bodajk.

Csáki Copony, Grete, * 1893, erdélyi szász festőművész.

Csáktorna nagyk., Zala vm.-ben, a Mura-köz főhelye, 5000 l. Trianon óta Jugoszláviáé Cakovec néven.

Csákvár nagyk., Fejér vm., móri j., 4396 l., telefon, táviró, posta.

Csáky I. Albin gróf (1841—1913), képviselő, 1888—94. kultuszminiszter, majd 1900—6. a főrendiház elnöke. A liberális egyházpolitikai irány harcosa (elkeresztelési rendelet). A kötelező polg. házasság és a zsidók recepciójának híve. Fakultatívá tette a görög nyelv-oktatást a gimnáziumban. — 2. **Józsei**, * 1888, Párizsban élő magyar szobrász. A kubisták csoportjához tartozik. Első munkái az elvont, tárgyaltan plasztika kísérletei, az ujab-bakban erős dekoratív törekvések. — 3. **Károly gróf**, * 1873, Cs. Albin gróf fia, 1923—29. honvédelmi miniszter.

Csáky szalmája, a m. gazdátlan jóság. E népies szólam eredete állítólag az, hogy Csáky László országbíró († 1655) jöszivű-ségből megengedte, hogy szériújéről bárki hordhasson szalmát, mire a jobbágyok egész természet széthorták.

Csala János Géza, * 1887, hárfaművész, zeneszerző.

Család, általában a közös származású vérségi kapcsolattal összefűzött egyének csoportja; különösen: közeli vérrokon és együttélésre utalt egyének közössége. A család eredeti formája, fejlődésének útja vitás. Legtöbbször említett főformái: a monogámia (egyneűség) és poligámia (többneűség) nem merítik ki válfajait. A mai gazdasági és jogi, valamint állami életnek a Cs. az alapja.

Családfő, aki a család élén, tagjai fölött áll. A mai európai kultúrában a Cs. a férj ill. apa, ennek halála esetén az anya. Ahol többneűség van, a nő a családfő; a több-neűségben a férfi hatalmi tulsulyra jut. A két szélsőséget kiegyenlíti az egyneű-egy-férj forma, a férfi nemi tulsulyával, amely csökkentenek a legújabb nőemancipációs törekvések.

Családjog, a magánjog szabályainak az a része, amely a házastársak, szülők és gyermekek, rokonok, a gyámság és gondnokság alatt állók jogviszonyait tárgyalja. E szabályoknak közös alapja a családi kapcsolat, v. gyámság ill. gondnokság esetében az azt pótló intézmény. Jogunkban a Cs.-ot nagy-

részt a házassági törvény és a gyámi törvény szabályozza.

Csalamádé, sűrűn vetett kukorica, virágzás előtt lekaszálják takarmánynak.

Csalán, közönséges kétlaki növény. Levelen szőrszálak vannak, végükön a hangya-savat tartalmazó Cs.-szervvel, ez érintésre beletörök a bőrbé s csipő fájdalmat okoz. Szárának rostjait fonní és szőni lehet.

Csalánkiütés, erősen viszkető, néha hólyagos bőrküüés, hasonló ahhoz, amit a csalán érintése okoz. Ideges alapon, némelyeknél rák, eper v. gomba élvezete után.

Csalás, vagyonszerzésre irányuló fondorlatos bűncselekmény, amelynek önálló fogalma a modern gazdasági életben fejlődött ki. Cs.-t az követ el, aki abból a céből, hogy ma-gának v. másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit fondorlattal tévedésbe ejt v. tévedésben tart s ezáltal annak v. más-nak vagyoni kárt okoz. A Cs. vétsége 1 évig terjedő fogházal, akár a kár értéke, akár az elkövetés módja miatt büntetted minő-sülő esetben 5 évig terjedhető börtönnel, esetleg 5 évig terjedő fegyházzal s minden esetben pénzbüntetéssel is büntetendő.

Csalhatatlanság, teológiai értelemben Krisz-tus egyházának az a természetfölötti előnye, hogy minden hitbeli tévedéstől mentes. Csal-hatatlan a pápa és az egyház hit és er-kölcs dolgában. A pápa akkor, ha ex ca-thedra, azaz az egész kereszténységre köte-lezően valamit hittételnek nyilvánít. Dogma a vatikáni zsinat (1870) óta.

Csallóköz, a Duna legnagyobb szigete. Igen termékeny, vize rossz, talaja egészségtelen. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Csanádalberti nagyk., Csanád vm., nagylaki j., 1376 l., posta, ut. Pitvaros.

Csanádapáca nagyk., Csanád vm., mezőko-vács házai j., 4576 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Csanádpalota, nagyk., Csanád vm., nagy-laki j., 6117 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Csanád vm., 1714 km², 150.000 l. Szék-helye Makó. Trianon óta egy része Romá-niáé. A megmaradt csonka Cs. 1458 km² 129 ezer l.

Csanády Frigyes, * 1861, ny. tábornok, felsőházi tag. A HADROA-t szervezte meg.

Csanakfalu kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 441 l., vasut, up. és ut. Ménfő.

Csanakhegy kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 1153 l., up. és ut. Ménfő.

Csángók, a Bukovinában és Romániában le-telepedett magyarok, akiknek nyelve az el-szigeteltség folytán meglehetősen eltérést mutat a közmagyartól. 1880-tól kezdve több akció indult meg a Cs. hazatelepítése ügyében és több ezer főre megy a visszatelepítettek száma.

Csánig kisk., Vas vm., sárvári j., 514 l., vasut, up. és ut. Répcelak.

Csánki I. Benjámín, * 1868, a ker. orkölcs tan ny. r. tanára a debreceni egyetemen, vallástör-téneti író. — 2. **Dezso**, * 1857, történetíró, az

Orsz. Levéltár főigazgatója, felsőlázi tag. Művei: I. Mátyás udvara. Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában, Arpád és az Arpádok stb.

Csanky Dénes, * 1885, festőművész, a szfv.-i Zichy Jenő Múzeum igazgatója.

Csaný nagyk., Heves vm., hatvani j., 4387 l., posta, táviró, telefon.

Csanýi I. Károly, * 1873, az Iparműv. Múzeum igazgatója. — 2. **László** (1790–1849), kormánybiztos és a Szemere-minisztériumban közlekedési miniszter. Ő szervezte a pesti polgárorséget és Bem oldalán ő szervezte meg Erdély polgári kormányzatát. Görgey diktatúráját támogatta. Világos után Haynauk szolgáltatták ki, aki főlakasztatta.

Csanýtelek nagyk., Csongrád vm., csongrádi j., 4655 l., hajóáll., telefon, táviró, posta.

Csáp, az izeltábu állatoknak a fején elhelyezett páros tapogatószerve, amely maga is több-kevesebb izból áll. A Cs.-ok alakjának, szerkezetének, és az izek számának igen fontos szerepe van a rovarok meghatározásánál. Allítólag szaglószervekkül is szolgálhatnak.

Csapadék. Ha a levegő annyira lehül, hogy a benne lévő vízpárákat többé nem bírja el, akkor ezek Cs. alakjában kiválnak. A Cs. lehet harmat, köd, dér, hó, jég és eső. Nagyon fontos az évi Cs. mennyisége és eloszlása valamely terület termékenysége és művelhetősége szempontjából. Magyarország csapadékból meglehetősen szegény. A Cs. mennyiségét u. n. pluviométerrel mérik, mely megmutatja, hogy 1 cm² területre hány mm. magas vízoszlop esett. — Kémiában Cs. a m. oldatból kivált szilárd anyag.

Csapágy, a gépnek az a része, amely a géptengelyek, nevezetesen a tengelycsapok alátámasztására szolgál, továbbá megakadályozza a tengelyek oldalirányú elmozdulását. Helyeztük szerint megkülönböztetünk álló és fekvő Cs.-at. Az első függőleges, a másik vízszintes tengelyt támaszt alá.

Csapágyfém, különleges ötvözet a forgó géprészek, különösen tengelyek ágyazatainak (csapágyainak) bélésehez. Nagyobb igénybevételekhez vörös Cs.-et, amelynek főalkatrésze vörösréz, közepes és kisebb igénybevételekhez fehérfémeket használnak, amelynek főalkatrésze ón.

Csapi kisk., Zala vm., nagykiszai j., 410 l., up. Galambó, ut. Komárváros.

Csaplár Benedek (1821–1906), piarista, irodalomtörténész. Főműve: Révai Miklós élete.

Csapó Ferenc, * 1860, itélőtáblai tanácselnök.

Csapod nagyk., Sopron vm., kapuvári j., 1520 l., vasut, táviró, posta.

Csapodi István (1856–1912), szemorvos, bp.-i egyet. tanár, szakorvosi működésén kívül nyelvészettel is foglalkozott.

Csarada János (1850–1923), nemzetközi jogász, bp.-i egyet. tanár. Főmunkái: A nemzetközi jog fejlődésének vázlata. Nemzetközi jog.

Csárdás, az 1840-es években keletkezett négy-negyedés taktusú páros magyar tánc lassu és

gyors résszel. Alapfigurája két lépés balra, két lépés jobbra.

Csarnóta kisk., Baranya vm., siklósi j., 263 l., up. Gyüd, ut. Siklós.

Csaroda kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 1044 l., telefon, posta.

Császár, nagy kiterjedésű ország uralkodója. A Cs. szó Caesar nevéből származik.

Császár nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 2325 l., vasut, táviró, posta.

Császár I. Elemér, * 1874, irodalomtörténész, magyar irod. tört. ny. r. tanára. Újabb művei: A magyar regény története. A magyar kritika története. — 2. **Elemér**, a sugárzásian bp.-i egyet. m. tanára. — 3. **Imre**, * 1864, színművész. A Nemzeti Színház örökös tagja és a Sziniakadémia tanára. Husz éven át volt a Nemzeti Színház bonvivant színésze. Szép-irodalmi munkái és művészeti tanulmányai is vannak.

Császárfürdő, Budapest legnagyobb fürdője a Duna jobbpartján, a Margit-szigettel szemben. 9 kénés és 1 radioaktív keserűvíz gyógyferrása naponként 117.000 hl. meleg (26–66° C) és 158.000 hl. hűvös vizet ad. A gőz-, iszap-, kő-, kád-, török-, villamos; szénsavas- és lőlfürdők, férfi- és női uszoda egyszerre ezer embert fogadnak be.

Császármetszés, a has és méh főlmettsége a gyermek kivétele céljából, ha természetes úton, többnyire a szülőknek zúruk volta miatt, meg nem születethetik.

Császártöltés nagyk., Pest vm., kiskőrösi j., 3159 l., posta, ut. Hajós.

Császló kisk., Szatmár vm., csengeri j., 551 l., up. Jánk, ut. Gacsály.

Császa kisk., Baranya vm., hegyháti j., 551 l., up. és ut. Szászvár.

Csataldza, török város, Drinápoly közelében, 5000 l. Az 1912–13. balkáni háborúban török-bolgár ütközet.

Csátalja nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 2418 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Csatar kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 595 l., up. Bocföldre, ut. Bak.

Csáth Géza (ered. neve Brenner *József*), (1887–1918), író. Orvos, később mint művészeti kritikus működik. Munkái: A varázsló kertje, Délutáni álom, Janika, Hamvazószerda.

Csathó Kálmán, * 1881, író, a Nemzeti Színház volt rendezője. Regényei: Varju a toronyórán, Te csak pipáj! Ladányi, Földiekkel játszó égi tünemény, Most ké! a nap. Több darabját adták a Nemzeti Színházban.

Csatka kisk., Veszprém vm., zirci j., 853 l., up. Sur, ut. Magyarorszombathely.

Csatlós, fegyverhordozó, kiscső.

Csatorna, hosszú, keskeny, vízzel telt meder két nagyobb folyó vagy állóvíz között. Cs.-nak neveznek néhány tengerszoroszt is, pl. La Manche Cs. A legtöbb Cs. mesterséges alkotás. A Szelei Cs. 169, a Panama 81 km. hosszú. Magyarország legnagyobb Cs.-ja a Ferenc Cs. a Duna és Tisza közt Trianon óta Jugoszláviáé. Sok más Cs. folyó-

vilékeket köt össze egymással (Rajna-Rhône), mások vízeséseket kerülnek meg (Niagara) vagy hajózhatatlan folyókkal párhuzamosan haladnak (Loire). A hajózó Cs.-kon kívül vannak öntöző, vízlevezető, vizellátó stb. Cs.-k.

Csatornazás, földalatti csövezeték rendszerre, emberi lakóhelyek szennyvizeinek eltávolítására. A házi és ipari szennyvizek, az ürületek a csatornába jutnak, ahol az uccákról, tetőről lefolyó esővízzel vagy folyóvízzel felhigítja, a fögyűjtőcsatornán át egy folyóba vagy tóba ömlenek. Közegészségügyi szempontból a Cs. a város tisztítás legfontosabb része, pl. tifusz gyakorisága Cs. megépítése után feltűnően csökken. Az ókor nagy városai csatornáva voltak. Rómában ma is megvan a rómaiak által épített u. n. cloaca maxima.

Csasz (tör.) a. m. hirnök, követ, futár. **Csáva,** áztató folyadék közös neve, elsősorban a festő- és timárparban. Különösen hidegek vagy melegék. Hídegek pl. a vasgálic-, cinkpor-Cs., melegék a hamuszír-, csüllekv-Cs. A timárparban a Cs. a bőrben levő rothadó vagy rugalmasságot gátló anyagoknak kioldására szolgál. Mezőgazdaságban a vetőmag beáztatására szolgáló folyadék az őszőgspórák előlése.

Csavar, a gépelemek azon csoportjához tartozik, melyet kötélemeknek nevezünk. (A fizikában egyszerű gép). Ha egy pont egy tengely körül kering, de ugyanolyan arányban egyszersmind emelkedik is, akkor Cs.-vonal keletkezik; ha a pont helyett három- v. négyszöglet v. félkört képezzünk és a menetek (egy körülfordulásnak megfelelő részek) szorosan egymáshoz fekszenek, akkor a tényleges Cs. létesül, melynek tárgyak összekötésénél való megfeszítésére a Cs.-anya szolgál.

Csavargó, az a keresetre utalt, munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavarog. A Cs. a munkakerülés kihágását követi el, amely 2 hóig terjedhet elzárással, visszaesés esetében 3 hóig terjedhető fogházzal büntetendő, utóbbi büntetés helyett dologházba utalható.

Csavargózás, különösen mélyebb vizeken járó, a vízben forgó propellersavarral ellátott gőzhajó. A csavarszerűen görbített, rendszert három szárnyból álló hajtó- v. propellersavar (innen a dunai propeller neve) a hajó hátsó részén, a tőgerenda felett kinyúló tengelyre van erősítve, amelyet a gőzgép hajt.

Csavarmenet, hengeres szárra (csavarorsó) bevágott csavarvonalu kiálló rész és mélyedés, melyet a csavaranya belsejébe vágott Cs. egészít ki oly módon, hogy a csavarorsó kiálló részei a csavaranya mélyedéseibe hatolnak és viszont. A Cs.-ek lehetnek éles- és laposmenetűek, jobb- és balmenetűek, van menetmagasságuk (a csavarmenetet leíró pont körülírtasából eredő emelkedés), menetmélységük (a bevágások szélessége). Nálunk a jobbmenetű Whitworth csavarmeneteket hasz-

nálják, amelynek méretei angol hüvelyekben (inch) vannak megadva.

Csávolszky Lajos (1841—1909), hírlapíró és pol., 1872. alapítója és 1899-ig szerkesztője az Egyetértésnek, éles és harcias szellem. Merész spekulációk anyagi bukását okozták, a parlamentből kimaradt, s elfeledten halt meg. **Csávolszky** nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 2871 l., telefon, posta.

Csebény kisk., Baranya vm., hegyháti j., 380 l., up. Ibfata, ut. Almamellék.

Csécse nagyk., Nógrád vm., szíráki j., 1459 l., telefon, posta.

Csecsemő, az újszülött neve az első életév befejeztéig, mások szerint az első fogak át-töréséig.

Csecsemőhalandóság, az egy éves koron belül elhalt csecsemők száma viszonyítva az újszülöttek számához. Száz élveszültöt közül Svédországban 7,2, Angliában 11,2, Németországban 16,8, Magyarországon 14,5, Oroszországban 27. **Városokban:** Stockholm 8, Párizs 9, London 10, Róma 13, Berlin 14, Budapest és Bécs 16, Pétervár 25, Moszkva 32 hal meg az első életévben.

Csecsemővédelem I. Anya- és Cs.

Csegöld kisk., Szatmár vm., csengeri j., 962 l., posta, ut. Jánk.

Csehánya kisk., Veszprém m., veszprémi j., 353 l., up. Városlőd, ut. Városlőd—Kis-lőd.

Cseh ékkövek, Csehországban található féldrágakövek: gránát, topáz, safír stb.

Cseh-gránát, a csehországi gránitban zárványként előforduló kemény, vörösvörös színű ásvány. A nagyobbatkatszólva féldrágakövek alkalmazzák. Az apróbb szemeket kézi mérlegekhez kiegyensúlyozásra használják.

Csehi kisk., Vas vm., vasvári j., 740 l. up., Csehímdszent, ut. Baltavár.

Csehímdszent kisk., Vas vm., vasvári j., 943 l., posta, ut. Baltavár.

Cseh irodalom. A nemzeti nyelvű Cs. a 13. sz. második felében indult meg, a latin egyházi irodalom hatása alatt. Ez a korszak a 14. sz. elejéig tart és nagyrésztben a nyugati irodalmakból átvett lovagregényekből, legendákból, históriákból áll. A huszita harcok mozgalma főként a polemikus irodalomra s következképpen a nyelvjelődésre hat. Politikai, történeti énekek, vallásos versek, emlékiratok, utelirások és jogi munkák alkotják e korszak vége előtt az irodalmat, míg a 17. sz. elején, a Cs. u. n. aranykorában megszűnik a Hajek-féle Cseh krónika, az u. n. cseh testvérek Biblia-fordítása és Cancionalja, Valeslavin iratai, stb. Fútatn 1708-ig tart a hanyatlás kora. Utolsó jelentős írója Komensky (v. Comenius). Erre következik az újjábredés fejezete: Safarik szlavista, a történetíró Palacky, Jungmann, a műfordító és szótáríró, a költők közül meg Kollár és Celakovsky a legfontosabb nevek. A tulajdonképpeni nagy virágzás a 70-es évek végén indul meg. A kor irodalmi vezéralakja Jaroslav Vrchlicky (1853—1912), költő és

műfordító. Roppant tömegű munkát írt. Lírikusok és elbeszélők közül Jan Neruda (1834—1891), mint eposz- és regényíró Svatoopluk Cech (1846—1908) emelkednek ki. A legújabbak közül Jan Svatoopluk Machar, a szimbolista hajlandósága Antonius Sova, a szimbolista Ottokar Brzeozina, akinek írói köre 1895 óta a »Moderní Revue« c. folyóiratot adja ki, továbbá a regényeivel és szindarabjaival világsikert elért Karel Čapek.

Cseh-morva testvérek felekezete, a huszita mozgalom maradványa. 1467. szakadtak el a kat. egyháztól.

Cseh nyelv, a nyugati szláv nyelvcsoporthoz tartozik, melynek legközelebbi rokona a szlovák nyelv.

Csehország, 1918-ig az Osztrák császárság, azóta a Csehszlovák köztársaság tartománya, az utóbbinak magva. 52.000 km², 6.671.000 l. Németország felé 3 oldalról középhegységek határolják: a Cseh erdő, az Erchegység és a Szudéták. Az utóbbinak része az Óriás-hegység, az 1603 m. magas Schneekoppeval. Ausztria és Morvaország felé a Cseh-Morva magaslat határolja. Cs. belseje hullámos medence. Főfolyója az Elbe. Lakosainak 2/3-a cseh, 1/3-a német, általában igen műveltek. Ásványos termékekben Cs. gazdag: szén, vas, rádium. Mezőgazdasága, ipara, kereskedelme, közlekedése igen fejlett; csak az első nem tudja fedezni a sűrű lakosság szükségletét. Fővárosa Prága (Praha). **Története.** Neve (Bohemia) a kelta böjőkötől származik. Svatoopluk, I. Boleszló és II. Ottokár nagyszláv birodalomalapító törekvései eredménytelenek (9—13. sz.). A 13. sz.-ban német választófejedelemség. 1306. III. Vencellel kihalt a Przemyslidák dinasztiája. Luxemburgi Károly alatt nagyon emelkedik (prágai egyetem alapítása). A 15. sz.-ban a huszita vallásmozgalommal kapcsolatos 5 polgárháború dúlja fel az országot (Zsigmond király). A pápaság a mérsékelt utraquistáknak engedelményeket tett és 1434. együttesen legyőzték a radikális törbörtákat. László halála után a közneves Podiebráz Györgyöt választották királlyá, utána a Jagellók uralkodtak 1526-ig, míg 1527-től a Habsburgok uralkodnak Cs.-ban. 1609. a protestánsok kieszközik Rudolftól a vallásszabadságot biztosító »fehér levelet«. II. Ferdinánd alatt Cs.-ból indul ki a 30 éves háború, ennek során megválasztják (1619) pfalzi Frigyeszt »telik királlyá, de ennek, valamint az önálló cseh államjognak véget vetett a fehérrégi csata (1620) és következményei. 1918. okt. 28. proklamálják az önálló csehszlovák köztársaságot.

Csehov, Anton Pavlovics (1860—1904), orosz író, az orosz néplelek, levegő és társadalom mesteri ábrázolója. Humorisztikus elbeszéléseivel tűnt fel. Elbeszélései: A steppe, Unalmas történet, A párbaj. Drámái: Vanja bácsi, A sirály, A három nővér.

Csehszlovákia, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásából keletkezett leggazdagabb állam 141.000 km², 13,611.000 l. Alakja, tagoltsága,

határai kedvezőtlenek. Hosszúsága akkora, mint Franciaországé (1000 km.), legnagyobb szélessége, mint Svájcé (250 km.), míg K-i

nyulványa nem szélesebb, mint egy közepes magyar vármegye (50—100 km.). Határainak csak egy részét jelölik többnyire középmagas hegységek Német- és részben Lengyelország felé; a lengyel határon emelkedő Tátrában van Cs. legmagasabb csúcsa: a Gerlachfalvi csúcs, 2663 méter magas. Ny-i felének vizeit az Elbe viszi az Eszaki, a Fekete-tengerbe. Tengere nincs, de az 1919-i versaillesi szerződés Hamburg és Stettin kikötőiben külön jogokat biztosított neki. A népesség összetétele: 44% a cseh; 27 német, 15 szlovák, 6 magyar, 3 ruthén, 3 zsidó, 1 lengyel, 1 egyéb. Cs. helyzete gazdasági szempontból kedvező. Termékeny földjeit a szorgalmas és művelt lakosság belterjesen használja ki. Kenyérmagvakban ugyan behozatalra szorul, de cukoripartermelésben a nagy államok közül is csak Németország mulja felül. Burgonya, árpa, komló- és lentermelése is jelentékeny. Főgabonája a rozs. Cs. a monarchia szénkészletének és gyáripárjának 80—90%-át örökölte. Széngazdagság Európában csak Német-, Angol- és Lengyelország mulja felül. Cukor-, sör-, vészon-, posztó- és vasipara uralkodik DK-Európában, sőt cukrot nagy mennyiségben visz ki a Ny-i államokba, sőt és vészont Németországba. Ut- és vasutálózatát igen fejlett. Az Elbe és a Duna jó vízi utak, de csatorna nem köti össze. Fővárosa Prága. **Története.** Cs. 1918. okt. 28.-át tekintni alapítási napjának: ekkor hirdették ki a független köztársaság alapítását és a Habsburg-dinasztia detronizációját. 1918. nov. 14. ült össze a Cs.-i nemzetgyűlés a cseh és szlovák pártok kiküldötteiből és köztársasági elnöknek Masarykot, miniszterelnöknek Kramarozt választották meg. 1920. voltak a képviselőházi és szenátusi választások. 1920. Czerny hivatalnokkormány, 1922. Benes, 1923. Svehla kormánya vezette az ügyeket. Ennek bukása után Czerny alakított hivatalnok-minisztériumot. Az 1926. választásokon a kormánypárti koalíció néhány főnyit többséggel került vissza és Udrzal alakított polgári koalíciós kormányt. Ez megbukott és az 1929. nov.-i választás után ugyancsak Udrzal vezetésével polgári-szocialista koalíció alakult. Cs. belső politikája mindenkor a pénzügyi és a nemzetiségi problémák megoldása körül forogott. A képviselőháznak 300, a szenátusnak 150 tagja van, akiket az ált., egyenlő, községenkénti utkos vál. jog alapján választanak. Cs. külpolitikájának megalakulása óta máig mint külügymin. Benes irányítja, az ő átkötése a kis-ántant.

Csejte, község Nyitra vm.-ben, 2600 l., Trianon óta Csehszlovákiáé. Itt volt Báthory Erzsébet várkastélya, melynek romjai ma is állnak.

Csejte várának romjai

Cseka (Cserevicsajnaja Kommisszija rövidítése), a m. kivételes bizottság, amelyet a népbiztosok tanácsa az ellenforradalom leküzdésére alakított. 1922. febr. hivatalosan megszüntették, de más néven: G. P. U. (Goszudarsztvennoje Polticsesztvoje Upravlenie a. m. állami politikai hivatal) tovább működik.

Cseke kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 252 l., up. és ut. Ricse.

Csekey István, * 1889, jogtudós, a dorpati egyetemen a közigazg. jog tanára, bp.-i egyet. m. tanár. Onálló műveiben különösen a választójogi bíraskodással, a pragmatica sanctioval, a trónöröklés kérdésével fogl.

Csekk (ang. check, fr. chèque), olyan látra szóló utalvány, amelyet a számlatulajdonos valamely pénztintézetnél fennálló követelésére állít ki. A pénztintézet, ha a követelés tényleg fennáll, a csekket honorálja, vagyis a rendelkezésnek ki fizeti.

Csekő Gábor, * 1844, nagyprépost, felsőházi tag.

Csekonics Endre gróf * 1846, felsőházi tag. **Csekút kisk.**, Veszprém vm., devicséri j., 588 l., up. Padrag, ut. Ajka.

Cseledoboka kisk., Baranya vm., mohácsi j., 225 l., up. Somberek, ut. Mohács.

Cseledpénztár, l. Gazdasági munkás- és cseledpénztár.

Cseledügy. Magyarországon a házi Cs.-et az 1876. évi XIII. t.-c. szabályozza.

Cselo, az olasz violoncello rövidítése. Négyhuros vonóhangszer, C, G, d, a-ra hangolva, a vonások között a baritonhangot képviseli. Egy oktávnyal mélyebb a brácsánál. Magyar neve gordonka, cigányzenekarban kishögő.

Csemegi Károly (1826–1899), büntetőjogász, a szabadságharcban mint őrnagy vett részt, ennek leverése után ügyvéd volt, 1867-ben az igazságügyminisztériumba került, ahol csakhamar államtitkárrá lépett elő. Szerzője volt a magyar büntetőtörvénykönyveknek, valamint az 1882. évi Bp.-javaslatnak. A Kuria tanácselnöke volt 1893-ig. Mint kriminalista az egész európai irodalom ismeretével, mint közjogász a jogállam megvalósításáért folytatott küzdelmével tűnt ki.

Csempe, padló- vagy falburkolásra szolgáló fajánsz-lap.

Csempészet, a közhatalások által felállított korlátok és tilalmak kijátszásával történő és ezért üldözött áruforgalom. Különösen ott fejlődik ki, ahol az árubehozatalt magas vámokkal nehezítik vagy tilalmazzák (pl. Napoleon szárazföldi zárllata idejében), ha ezenkívül a belföldi termelés a belföldi szükségletet nem fedi.

Csempeszokács, kisk., Vas vm., szombat-helyi j., 309 l., vasut., távíró, posta.

Csemulpo, kikötőváros Koreában, 32.000 l. Tengeri útközét 1904., a japán flotta győzött az oroszok ellen.

Csendélet, a festmény egyik faja, amely élettelen tárgyakat, gyümölcsöt, üvegnemit, régiségeket, megölt vadat stb. ábrázol.

Csendes-óceán v. Nagy-óceán. A Föld legnagyobb óceánja. 180 millió km², akkora, mint a többi összes tengere együttvéve, jóval nagyobb, mint az összes szárazföldek; az egész Föld felszínének több mint 1/3-át borítja. Mélysége is a legnagyobb. Legmélyebb pontja 9790, közepes mélysége 4000 m. Árapályja kisebb, mint az Atlanti-óceáné. Forgalmja is kisebb, bár E-i részén sem veszélyeztetik a jég-hegységek, szigeteken való páratlan gazdagsága pedig megkönnyíti a hajózást. Állat- és növényvilága gazdag. A Cs. jelentősége K-Azsia művelődésével és Amerika Ny-i partjainak benépesedésével rohamosan növekszik.

Csendes társ, amikor valaki egy vállalatban vagyoni hozzájárulással vesz részt, de kifelé nem szerepel társként.

Csendőrség, a közrend és biztonság fenntartására az 1881. III. t.-c.-kel újjászervezett katonai testület, amely szervezeti és fegyelmi ügyekben a honvédelmi, szolgálatában a belügyminiszternek van alárendelve. A Cs. hatásköre a törvényhatósági városok területére nem terjed ki. Létszáma a trianoni szerződés szerint nem haladhatja meg az 1913. évi létszámot.

Csenger, nagyk., Szatmár vm., csengeri j., 3600 l., vasut., távíró, telefon, posta.

Csengeri János, * 1856, a szegedi egyetemen a klasszika-filológia nyug. ny. r. tanára, költő és fordító. Könyvei: Görög földön. Homerosi világ. A római irod. története stb. Számos műfordítása jelent meg.

Csengersima kisk., Szatmár vm., csengeri j., 521 l., posta, ut. Csenger.

Csengerijutál kisk., Szatmár vm., csengeri j., 1080 l., posta, ut. Csenger.

Csengery Antal (1822–1880), huszéves korában a Pesti Hírlap szerk., 1848. belügym. tanácsos, 1861–79. képv. A Budapesti Szemle szerk., publicista, történetirő, Deákkel és Andrássyval a kiegyezési törv. szerkesztője, korának híres szónoka.

Csengery Gusztáv (1842–1925), költő és prózaíró. A fogoly lengyel c. költ.-e a legnépszerűbb magyar versek közé tartozott.

Csengöd nagyk., Pest vm., kiskörösi j., 2313 l., vasut, táviró, posta.

Csenye kisk., Vas m., sárvári j., 1328 l. up. és ut. Sárvár.

Csenyété kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 579 l., up. és ut. Felsőgagy.

Csep kisk., Komárom vm., gesztesi j., 640 l., posta, ut. Nagyigmánd.

Csépa nagyk., Jász-Nagykun-Szolnok vm., tiszai alsó j., 3400 l., telefon, posta.

Csepai Károly, a belsőszekréciós- és anyagcserébetételek bp.-i egyet. m. tanára.

Csepel, i. a Dunának egyik legnagyobb szigete közvetlen Budapest alatt. Területe 257 km², hossza 48, szélessége 3-9 km. Talaja nagyrészt áradmányi föld, helyenkint homokbuckákkal borítva; termékeny, de sokat szenved a Duna árvizaitól. Szántóföldeken kívül erdők és nádasok vannak rajta, 10 községe közül a legnagyobb Csepel és Ráckeve. A fővárossal villamos h. é. vasut köti össze. - 2.

Cs. nagyközség a **Cs.** sziget f.-i részén, Pest vm. 14.000 l. (1920). Weisz Manfréd hatalmas gyártelepén töltényeket, konzerveket, vasdedényeket és szöveteket készítenek. Határában épült a Budapesthez tartozó hatalmas kikötő, amely hivatva lesz Budapestet a dunai hajózás középpontjává tenni.

Cseplőgép, a gabonaszemeknek a kalászból való kiverésére szolgáló gép. Feltalálói a skót Meikle és az amerikai Turner. A **Cs.** modern változatai az alapos tisztításra, a szemek különválasztására szolgáló rosta, nag-

emelő, toklászoló szerkezet, a tisztító légáramot szállító ventilátor-kerék, zsákoló stb. Az egész **Cs.** működetésére és szállítására lokomobilgőzgép vagy ujabban egyszerű alvázra szerelt kis benzinmotor szolgál.

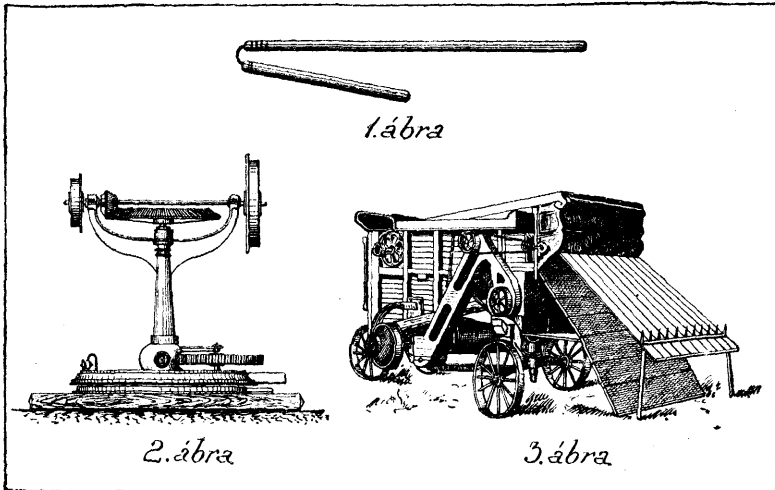
Cseppkő. A mészkőhegységekre lehulló szén-savat tartalmazó esővíz a kőzet repedéseiben tovább szivároghatva, feloldja a mészkövet. Ha most a csepp a hegyben lévő barlang tetején megjelenik, a szénsav eltávozik a vízből, emélfogva a benne oldott mészkő is kiválik és sok-sok ezer csepp lerakott anyagából lefelé lógó kupalaku cseppkő lesz (sztalaktit). Ha a cseppkő előbb a földre hullanak s ott megvége ez a lerakódás, akkor a cseppkő alulról fölfelé mered (sztalagmit). Híres cseppkőbarlangok Aggtelek és Adelsberg (Postumia) mellett.

Csepreg nagyk., Sopron vm., csepregi j., 4128 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Csepreghy Ferenc (1842-1880), színműíró, asztalos volt, 1875-ben a Népszínház utkára lett. Legkittünőbb darabjai a Sárga csikó, A piros bugyelláris. Munkáit Rákosi Jenő gyűjtötte össze 5 kötetben.

Cseppürög, a cirkuszi artisták és a színészek tréfas neve.

Cser, cserkéreg, olyan fának a héja, amelyeket a nyers bőr cserzésére használnak. Megakadályozzák az állati bőr rothadását, kelmefestésnél pedig a szálak festékvetélet fokozzák. Legfontosabb cserzőnövények: luc-

1. A legkezdetlegesebb cseplőeszköz: a cséphadaró. 2. Lóval hajtott járgány. 3. Modern, rendszerint gőzlokomobillal v. járgánnyal hajtott cseplőgép

fenyő, nyírfák, tölgyek és a tölgyeken keletkezett gubacsok.

Cser Károly, * 1880, magyar expresszionista szobrász.

Cser kisk., Sopron vm., csepregi j., 218 l., up. és ut. Répceszemere.

Cserba Elemér, * 1876., Rákospalota po'gár-mestere.

Cserdi kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 368 l., vasut, up. Hélesta, ut. Bükkösd.

Csere, a kölcsönös, egyenértékű történet szolgáltatás: szorosabb jogi értelemben **Cs.**-szerződés oly szerződés, amelyben a felek meghatározott vagyonrészeknek (dolog v. jog) egymásra való kölcsönös átruházása iránt megegyeznek.

Cserebogár, gyakori, kártékony bogár. Alcaja két évig a föld alatt él s ott a növények gyökereit pusztítja. Teljesen kifejlődve a föld felszínére jön s a leveleket rágja.

Csereborlás, a kémiai változások leggyakoribb esete, amikor két vegyület úgy hat egymásra, hogy bizonyos alkotó elemek vagy gyökök ki-cserélődnek és két új vegyület keletkezik.

Csereti Mihály (1668—1756), erdélyi történetíró, akinek 1661—1712-re terjedő műve nem részreghajlatlan ugyan, de igen elevenen írt és adatokban igen gazdag.

Cseremiszek, kb. 375.000 főnyi finn nép, a Közép-Volga mentén, 1921 óta kulturális önállósággal.

Cserénta kisk., Somogy vm., kaposvári j., 475 l., up. és ut. Szentbalázs.

Cserép József, * 1858, bp-i egyet. c. ny. rk. tanár, klasszika-filológus. Tankönyveket írt. Fogl. a magyarok őstörténetével.

Cserépfalu nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 2051 l. posta, ut. Bogács.

Cserépváralfa kisk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 824 l., up. és ut. Tard.

Cserépy Arzén, * 1881. Németországban dolgozó magyar filmrendező. Ismert filmjei: Trón és szerelem, Fredericus Rex, Heidelbergi diákélet.

Csészer Gyula, * 1871, kertész és szakíró. Művei: Szobanövények ápolása, Konyhakertészet stb.

Cserfa, a tölgyfa rokona. Levele hasogatott, alul finom szőrözettel. Termése makk, mely csak a második évben érik meg. Fája kitűnő tűzolóanyag, kérgében sok a csersav.

Csergő i. **Hugó**, * 1877., író, hirlapíró. Szindarabjai: A lovag ur, Félzserelem, Az első hajnal; regénye: A mi szívünk asszonya.

— 2. **Károly**, * 1879, Csongrád v.n. alispánja. Főműve: Közigazgatási fórumok.

Cserhalmi Jenő, * 1877, szobrász, a székesfővárosi műemlékek felügyelője.

Cserhalom, falu Szolnok-Doboka vm.-ben, ahol 1070. Szt. László a kunokat legyőzte. Erről szól Vörösmarty **Cs.** c. éposza.

Cserhát, alacsony hegyesség Nógrád és Pest vm. határvidékén, az Ipoly völgyétől Budapest érintésével Ceglédig húzódik. Fiaitalkoru üledékes kőzetekből, vulkáni lávából és tafá-

ból áll. Legmagasabb csúcsa a Vác felet emelkedő Nagyszál (652 m.).

Cserhátaláp kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 512 l., up. és ut. Magyaránador.

Cserhátsúrány kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 1047 l., posta, telefon.

Cserhátszentiván kisk., Nógrád vm., sziráki j., 591 l., posta, ut. Eceseg.

Cserkeszek, az árja csaadhoz tartozó kaukázusi népcsoport egyik nyugati népe, amely mintegy 150.000 fű: tehető eredeti hazájában, de sokkal többen vándoroltak az orosz hódítás elől Törökországba. Ma a **Cs.** két külön autonóm köztársaságba vannak szervezve Szovjetországban.

Cserkészet (Boy-scouts), W. E. Smith által Angliában alapított szervezet az ifjúság talá-
lékonyágának, megfigyelőképességének és önfegyelmzésének fejlesztésér. Nagy lendületet vett, mióta Baden-Powell (l. o.) 1903. a mozgalom szervezői közé lépett Scouting for boys c. könyvével. Ma a legtöbb államban vannak cserkész-szervezetek, rendszerint az iskolák keretében s rendszeres kiképzéssel, kirándulásokkal, táborozással, segítőszolgálatra való beosztással igyekeznek hatni az egészséges test- és jellemnevelés irányában. Tagjai lehetnek 12—18 éves fiúk, de újabban leányoknak is vannak hasonló szervezetei.

Cserkut kisk., Baranya vm., pécsi j., 382 l., up. Kővágószőlős, ut. Pellér l.

Csermák Antal (1771—1822), hegedűművész és zeneszerző. Csehországban született, de fiatalon Magyarországra került s zenekedvelő főúr udvarokban élt. Munkája: legnagyobb része csak kéziratban maradt fenn.

Cserna i. **Andor**, * 1885, hirlapíró, művészeti kritikus. — 2. **Károly**, * 1867, festőművész, illusztrátor.

Csernátóny Lajos (1823—1901), a szabadságharc alatt Kossuth titkára, mint emigráns garibaldista 1867. amnesztiával hazatért és mint publ. és képz. Tisza Kálmán híve.

Csernec kisk., Zala vm., letenyei j., 402 l., up. Felsőszemenye, ut. Letenye.

Csernyei kisk., Borsod vm., ózdi j., 1274 l., telefon, posta, távír.

Csernieszkij, Nikolaj (1828—89), orosz író. Szocialista irányú publicisztikai tevékenysége miatt 1864. Szibériába száműzték. Főműve: Mit tegyünk? c. regénye.

Csernoch János (1852—1927), kat. teológiai tanár, 1901—06. néppárti képviselő. 1908. csanádi püspök, 1911. Kalocsán érsek, 1912-től esztergomi hercegprímás, 1914. kardinális. A bp.-i egyetem disz doktorja, a Szt. István Társulat elnöke.

Csernovic, Bukovina fővárosa a Prut folyó mellett, 92.000 l., 1919-ig német egyetemen. 1919 óta Cerniauti néven Romániába.

Csernovics (Czarnojevics), Arzén, (1633—1700), épkei szerb patriárcha, az ő vezetésével menekült Magyarországra 35.000 szerb család.

Cserszegtomaj kisk., Zala vm., keszthelyi j., 2067 l., up. és ut. Keszthely.

Csertalakos kisk., Zala vm., novai j., 180 l. up. és ut. Gutorfölsé.

Csertő kisk., Somogy vm., szigetvári j., 644 l., vasut., up. Szigetvár, ut. Mozsóg-Szulimán.

Cservenka Miklós (1872–1920), vezetőtagja volt a magyarországi munkásmozgalomnak, a vasuti munkásság szervezője. 1920. az ellenforradalmi erőszakosság idején eltűnt.

Cservonec, Szovjetország aranyfedezeti pénze 1923 óta. 1 Cs. = tíz aranyrubel, kb. 20.60 pengő.

Cserzőanyagok, mindazok a vízben oldható, összehúzó hatású anyagok, amelyek enyvoldatban csapadékot adnak, a vassók oldatait pedig sötétre festik. Három csoportra oszlanak: 1. bőrön fehéres lerakódást nem okozó pyrocatechinszármazékok, 2. fehéres lerakódást okozó pyrogallol-származékok, 3. amelyekben mindkét származék szerepel és fehér lerakódást eredményez. A Cs. célja, hogy az állati bőrnek holt állapotban is biztosítsák az eleven bőr jó tulajdonságait.

Cserzy Mihály (1865–1925), borbélymester és író. Elbeszélései tárgyát főleg a szegedi népeletről veszi eleven, magyaros stílussal. Művei: Kint a pusztán, Falusi történetek, Játszik a délibáb stb. (elbeszélések). Vasárnap délután, Az öreg Szeged (regények), Ugárimáadás (népszimű). Államnév: Homok.

Cserepek kisk., Veszprém vm., zirci j., 881 l., vasut., up. Magyarzentkírály, ut. Veszprémvársány.

Csesztreg kisk., Zala vm., alsólendvai j., 1264 l., posta, ut. Za'abaksa.

Csesztve kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 774 l., up. Balassagyarmat, ut. Mohora.

Csetény nagyk., Veszprém vm., zirci j., 1171 l., posta, ut. Zirc.

Csetényi József, * 1876, a Pesti Hírlap közg. szerkesztője, több közgazd. munkát írt.

Csév nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 1791 l., vasut., táviró, posta.

Cseve, 1. az állati tolnak alsó része, amelyen oldalsugarak nincsenek. — 2. Fonalak felgombolyítására szolgáló hűvelő.

Csezmicel János, l. Janus Pannonius.

Csibor, nagy vízbogár, álcái a halivadékok pusztítják.

Csibrák kisk., Tolna vm., dombóvári j., 934 l. up. Kurd.

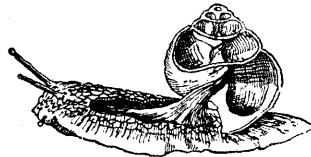
Csicserin, Georgij Vasziljevics, * 1875, orosz szovjet diplomata, a céri időkben külügymin. hivatalnok, 1907 óta emigráns, 1918. külügyi népbiztos, ő hozta létre a németekkel 1922 ápr. 16. a rapallói egyezményt. Több memoár-szerű műve jelent meg idegen nyelveken is.

Csicsoka, a napraforgóval rokon növény. Gumója jó takarmány.

Csiga, 1. terhek emelésére szolgáló kötélv. lánckorong. Ha tengelyének tartójánál fogva van felüggesztve v. megerősítve, akkor álló Cs., ha pedig a kötél v. lánc egyik ágánál fogva, akkor mozgó Cs., mert a szabad kötél huzásakor a Cs. is elmozog. A mozgó Cs., különösen álló és mozgó Cs.-k kombinációja (Cs.-sor) a teher tört részének megfelelő kjs

erővel való emelést tesz lehetővé, de az erő által meggett ut ugyanannyiszor nagyobb, mint a teheré. — 2. A belső halószerv egy része.

Csigák, a puhatestű állatok egyik osztálya. Testük fejre, törzsre, talpra és koponyre oszlik. A talp a helyváltoztatást végző lebeves izomtömeg. A koponyben számos meszet kiválasztó mirigyek vannak, melyek a szilárd héjat készítik, bár vannak héj nélküli (csuszap) csigák is. Különböző fajak szárazföldön, édesvízben és tengerben élnek. Szárazföldön táplálkoznak.

Csiga és háza (átmetszetben)

Csigalépcső, körben haladó lépcső.

Csigasor, l. Csga.

Csigolyák, gerinces állatoknál a gerincoszlop alkotó csont- vagy porcdarabok. A csigolyákból kiinduló iv fogazt körül a gerincscatornát s az ebben elhelyezett gerincvelőt. Az embernek 33 csigolyája van.

Csigolyaszú, gümőkóros gyulladás a csigolyák testében, a csigolya a test súlya alatt összelapul, a gerincoszlop meggörbül és a hátón az u. n. pup keletkezik. Az elpusztult csigolya helyén a szomszédos csigolyák összecsontosodnak, a folyamat megáll. Gyógyítása a gerinc nyugalmabelhelyezésével történik, u. n. gipszágyban, amelyben a beteg addig fekszik, míg a megtámadott csigolyatest újra meg nem csontosodik.

Csigorin, Michail (1850–1908), orosz sakk-mester.

Csik József, * 1891, újpesti róm. kat. hitoktató, országyg. képvis.

Csikl Ernő, * 1875, Nemz. Muz. állattári igazgató, a M. Rovartani Társaság elnöke. Főműve: Coloeopterorum catalogus.

Csiklóbánya, nagyk., Krassó-Szörény vm.-ben, 1997 l., réz- és vashammal. Trianon óta Oravita Montana néven Romániáé.

Csikostöttös kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1622 l., vasut., up. Kaposzekecső, ut. Mágócs.

Csikszereda, város Csik vm., 3368 l. Már 1558. város volt, régi vára a 17. sz.-ból való.

Trianon óta Mercurea Ciuc néven Romániáé.

Csikvánd nagyk., Győr vm., sokordaljai j., 1001 l., telefon, posta, táviró.

Csik vm., 5054 km², 146.000 l. Trianon óta Romániáé.

Csiky i. Gergely (1842–1891), drámaíró és műfordító. Első darabjait (Jóslat, Janus, A mágus stb.), romantikus felfogással írja, később realistává lesz. Első nagyhatású drámája a Proletárok. Nevesebbek még: Cifra

nyomorúság, A nagymama, Királyfogás (operett Konti József zenéjével). — 2. János (1873—1917), zeneszerző és történész, a régi magyar zene kutatója.

Csillag 1. Béla, *1901, műgyűjtő; váti kastélyában rendkívül gazdag zenei-történeti és pest-budai gyűjtemény. — 2. István, *1881, éremművész. — 3. Teréz (1863—1925), a Nemzeti Színház örökös tagja. Mollère, Sardou, Csiky darabjaiban voltak nagyobb sikerei. 1901 óta a Szinn. Akad. tanára volt.

Csillagászat, a természettudományok legrégebbi ága, művelésének nyomait minden régi kultúrnépnél megtaláljuk. A régi Cs. célja volt a csillagjósolás (asztrológia), a moderné az égi testek mozgásainak és összes fizikai tulajdonságainak kutatása, hogy segítségével megismerjük a világegyetem szerkezetét.

Csillagászati jegyek, a csillagászat által alkalmazott, többnyire még az ókorból ránk maradt írásjelek a legismertebb égitestek vagy csillagképek rövid megjelölésére.

Csillagászati műszerek, az égitestek megfigyelésére és kutatására szolgáló optikai eszközök. Legfontosabbak: a meridiáncső, mely pontosan az illető hely délkörére van beállítva s csak ennek síkjában forgatható; az ekvatoriál, amely kupolás csarnokban elhelyezve, az ég bármely pontjára irányítható az erre szerkesztett gépezettel; az ekvatoriált ujjban a tükrőrávcső helyettesíti; a passage-cső a pontos időmeghatározásra szolgál; a fotométerrel a csillagok fényerősségét mérik. Minden csillagvizsgálóban fontos szerepük van a távcsövekre alkalmazható fényképező készülékeknek, amelyekkel az égitestek vegyi összetételét vizsgálják. Ezekhez járul még igen sok apró műszer.

Csillaghullás, az a jelenség, mikor a világűrben kóborló kisebb-nagyobb égitesttörmelék (meteorok) a Föld légkörébe jutva, a surlódástól izzásba jönnek s azt a benyomást kelтик, mintha a Földre hullának (olykor ez meg is történik). A Cs. lehet sporádikus, amilyen minden derült éjszakán látható, vagy szabályszerűen visszatérő, amilyenek az augusztusi és novemberi Cs.-ok.

Csillagimádás: Asszíróban, Babilonban, Egyiptomban, az araboknál és más vallásokban a csillagokat égi istenségekkel azonosították, azokat, vagy isteneiket vallásos tiszteletben részesítették. Legelterjedtebb volt a napkultusz.

Csillagjósolás, 1. Asztrológia.

Csillagkeresztes hölgy rend, 1668. alapította III. Ferdinánd özvegye, Eleonora, ősnemes hölgyek részére, akik a hitélet és jótékonyagság terén kitűnnek.

Csillagvizsgáló, olyan intézet, mely az égitestek minden irányu megfigyelésére és kutatására van berendezve. A modern Cs.-kat lehetőleg tiszta levegőjű helyen és magaslatokon igyekeznek felállítani, hogy a légkör zavarai és vastagsága minél kevésbé bémíták a Cs. munkáját. Magyarországon az ógyallai Cs. műszereinek egy részét sikerült a fővárosba menteni s

ezek számára a Svábhegyen építettek megfelelő hajlékot.

Csillám, levelesen jól hasadó, tüvegtényű, átetsző vagy átlátszó ásvány. Vegyi összetétele kálium- és alumíniumszilikát. A kálium-csillám neve muszkovit; mivel átlátszó és tűzálló, kályhaablakokat és lámpahengereket készítenek belőle.

Csillámpala, sok csillámot tartalmazó ősi kristályos kőzet; valószínűleg a Föld legelső kéreg-szilárdulásánál jelent meg. Néha egész hegyeket alkot.

Csilláptalan rezgés, a tovahaladás közben energiavesztéseget nem szenvedő rezgés.

Csillár, több izzólámpából álló világító test.

Csille, főleg bányákban anyagszállításra szolgáló, billentéssel kiüríthető, keskeny száron járó, teknőalakú kisebb kocsi.

Csilléry 1. András, *1883, fogorvos, 1919. a Friedrich-kormányban népegészségügyi és népjóléti miniszter. — 2. Béla, *1879, min. tanácsos, pénzügyigazgató.

Csimboraszó, kialudt vulkán az Andokban, Ecuador állam területén, 6310 m magas.

Csimpánz, Ny-Afrika egyenlítői őserdeiben élő emberhez hasonló majom. 1,3—1,7 m magasra nő meg, nagy gömbölyű feje van, orralap, mellősi végtagjai álló helyzetben is majdnem földig érnek. Párosan vagy családokban él az őserdőben, fának fákban épít fészket. Gyümölcsökkel és gyökerekkel táplálkozik, de apró állatokat is elfogyaszt. Szellemi képességei igen jelentősek, nagyon tanulékony, főleg fiatal korában.

Csimpánz csontváza

dokban él az őserdőben, fának fákban épít fészket. Gyümölcsökkel és gyökerekkel táplálkozik, de apró állatokat is elfogyaszt. Szellemi képességei igen jelentősek, nagyon tanulékony, főleg fiatal korában.

Csing-Kiang, kikötőváros Kinában, a Jangce-kiang torkolatánál, 102.000 l. Élénk kereskedelem.

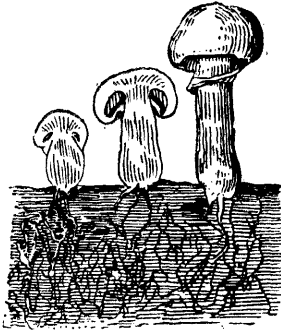
Csingtau, Kiao-csou volt német bérelt terület fővárosa E-Kinában, a Sárga-tenger partján, 44.000 l. 1914. a japánok elfoglalták.

Csing-tu-fu, Sze-csuán tartomány fővárosa Kinában, 400.000 l. Hires selyempára.

Csinozás, ipari készítmények utolsó művelete, simítás, festés stb.

Csinvat (grádli), három- v. négyfonalú sűrű lenzövet.

Csiperkegomba (champignon), a galócafélék közé tartozó, egész Európában elterjedt ka-

Csiperkegomba

laposgomba, egyike a legjobban ehető gombáknak. Pincékben trágyaágyakon tenyésztik.

Csipke. Fajtái: ha összetaró egészségét alkot, valóságos **Cs.** a neve, ha tülallapon van, akkor applikált **Cs.** Készülhet kézi- vagy gép-eljárással. A kézimunka lehet varrott **Cs.** szálak kihuzogatásával (aszurozás), horgolt **Cs.**, amelyeknél a mintás részek külön készülnek, fonatos vagy vert **Cs.** és végül himzett **Cs.**, amelyeknél az aapot vagy megártják, vagy eltávolítják. A gyári **Cs.** vagy a vetélőkkel dolgozó bobbinet-gépen, vagy a kéziverést utánzó zsinórverőgépen készül.

Csiperke kisk., Vas vm., vasvári j., 1140 l., up. Csehimindszent, ut. Baltavár.

Csipő, gerinces állatoknál a csipőnyír szélétől a combig terjedő rész. **Cs.**-izület a combcsont és medencecsont izesülése.

Csira, 1. minden élőny a fejlődés kezdetén. Eredetileg csak a fejlődésnek indult növényi magra alkalmazták ezt a szót (csirázni). — 2. Ujabbban **Cs.**-nak nevezik a baktériumokat s főleg ezek spóráit, pl. csiramentessé tenni = sterilizálni.

Csiraztatás, a növényi magvak mesterséges fejlődésnek indítása, aminek legegyszerűbb módja a nedvesen tartás vagy áztatás. A **Cs.**-t nagyban űzik pl. a sörgyártásnál, ahol árpa-szemeket csiraztatnak, hogy a csirában megjelenő diasztázeához jussanak.

Csiszár János, * 1883, szobrász; plakettek, emlékérmék.

Csita, orosz város a Távols-Kelet Szov.-közt. ban, Szibériában, 79.000 l. Környékén ércbányák.

Csitár kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 861 l., up. Húgyag, ut. Orhalom,

Csíz kisk. és fürdőhely Gömör vm.-ben, 700 l. Jód tartalmú ásványviz. Trianon óta Ciz néven Csehszlovákiáé.

Csizó, 1. a naptár régi magyar neve és az újv latin nevével: Circumcisio Christi (Kr. körülméltésc) függ össze. — 2. Almoskönyv neve régente, amely a Faendárium **Cs.** nev. töl ered.

Csizmadia 1. **András**, * 1872, kiscgazda, országy. ké. v. — 2. **Sándor** (1871—1929), szocialista költő, 1918. a Károlyi-kormányban földmiv. lésügyi államtitkár, 1919. a kommun alatt népbiztos, de lemondott és a diktatura bukása után kilépett a sz.-dem.-pártból. Művt: Küzdelem, Fogházi levelek stb. (versek), Kanaában (regény).

Csizmások, a kiscgazdakéj veselők tréfás gyűjtőneve.

Csobád kisk., Abauj-Toraa vm., szikszói j., 728 l., vasut. ut. Halmaj, posta.

Csobaj kisk., Szabolcs vm., dada; alsó j., 1057 l., posta, telefon.

Csobánc, vulkanikus bazalt-takaróval borított 376 m magas hegy a Balaton vidékén Zala vármegyében. Tetején a rátóti Gyulaffyak vára emelkedett a 15. és 16. sz. (Kisfaludy Sándor megénekelte.) Ma romokban hever.

Csobánka nagyk., Pest vm., pomázi j., 1626 l., posta, ut. Pomáz.

Csoda, a valóságban oly esemény, amelyet az isteni mindenhatóság hoz létre s amely különben az ismert természeti törvényekkel ellentétben áll.

Csodaszarvas, az a mondabeli állat, amely világitó agancsával mutatta az utat Hunor-nak és Magyar-nak, amikor Dul fejedelem leányait elrabolni mentek.

Csök István, * 1865, festő, Képzőműv. Főisk. tanára, témáit a dunántúli nép életéből, tájából és családja környezetéből veszi.

Csókákó nagyk., Fejér vm., móri j., 751 l., up. és ut. Mór.

Csokoládé, mexikói eredetű élelmiszc: és élvezeti cikk. Héjától megfosztott és megporított kakaóba lisztjét 50—60% cukorral keverik, amelyhez azután az áru minősége szerint tejet, lisztet, keményítőt és fűszereket, vaniliát és fahéjat vagy gyógyszereket kevernek.

Csokonai Vitéz Mihály (1773—1803), a magyar líra fejlődésében Ba'assi után és Petőfi előtt a legkiválóbb lirai költő. A debreceni kollegiumban nevelkedett. Fejlődése és tanulmányai sokoldalva, a népies nemzeti, klasszikus és nyugateurópai véselsét egyaránt használja. Korának legmodernebb szellemi köré tartozott. A Békasgerhárc c. komikus eposzra- vesztáit a Dorottya követte. Lirai darabjai közül legismertebbek a Lilla-dalok, A thányi ekhóhoz, Anakreoni dalok, bordalaj, A magányossághoz, A lélek halhatatlanságáról. Teljes kiadása 1923. 6 kötetben.

Csokva kisk., Borsod vm., ózdi j., 578 l. up. és ut. Sánta.

Csolnok nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 2286 l., posta, ut. Dorog.

Csoma kisk., Somogy vm., igali j., 597 l., vasut, táviró, posta.

Csoma Sándor, I. Körösi Cs.

Csomád nagyk., Pest vm., váci j., 847 l., vasút, posta, ut. Vercseyház.

Csombárd kisk., Somogy vm., kaposvári j., 468 l., up. és ut. Hetes.

Csomó, angol tengeri mérföld, 1852 m.

Csongrád r. t. város, Cs. vm., Cs.-i járásában a Tisza mellett, a Hármas Körös torkolatával szemben, 25,888 l. Tisza-híd. All. redőgím.

Csongrád vm., 1992 km², 145.000 l., a belcéllet Szeged és Hódmezővásárhely sz. kir. városokkal együtt, 3569 km² és 326.000 l. Székhelye Szentes. Trianon óta D-i sarkú Jugoszláviáé. Területe most 1885 km², 142.000 l., Szeged és Hódmezővásárhely beszámításával 3310 km², 321.000 l.

Csonkahegyhát kisk., Za'a vm., novai j., 423 l., posta, ut. Zalaegerszeg.

Csonka-Magyarország, publicisztikai és közhasználatu megkülönböztetése Magyarország területének, amelyet a trianoni béke állapotított meg, a történelmi Magyarország területétől.

Csonkamindszent kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 242 l., up. és ut. Szentlőrinc.

Csont, a gerincesek szilárd támasztó szövete, csontenyvből és szorvetlen sókból (mészsókból) áll: 30% csontenyv., 65% mészsó és 10% víz.

Csonthamu (fehér spódium), keletkezik, ha csontokat levegőn izzítják, hogy a szerves részek elégjenek és csak a szervetlenek maradjanak vissza. Főalkotórésze kalciumfoszfát. Foszforkészítésre, mázokhoz, tejüveghez, porcelánhoz és műtrágyához használják.

Csontház (lat.: ossarium), középkori temetők kápolnája, amelyben a sirásáskor előkerült csontokat halmozták föl.

Csontolaj, illanó olaj, igen kellemetlen szaga, sötétzsinó, ká rányszerű folyadék. Csontnak, porcoknak vagy bőrnek száraz lepárlásával állítják elő és gyógyszerül használják állatok bőrbetegsége ellen.

Csontos Imre, * 1860, kiscgazda, országy. képvis.

Csontos János (1846–1918), a Nemz. Muz. hivatalnok, tanár, számos bibliográfiai cikket írt, kül. a Korvinák ismertetésével fogl.

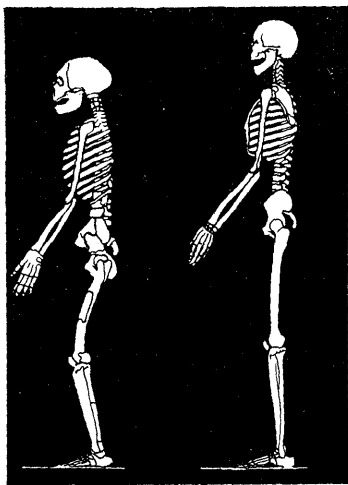
Csontszén (spódium), keletkezik, ha a zsirtalanított csontokat légüres térben elszensítik és zsemcséssé őrölik. Főként a cukorgyártásnál használják tisztító anyagul, mert szintelenít és bizonyos anyagot abszorbeál.

Csontszu, a csontból vagy csonthátyából kiinduló krónikus ló, gennyedéssel, melynek folyamán a csont szétesik, elhal. Oka fertőzés, leggyakrabban tuberkulózis vagy skrofulózis részjelensége.

Csontváry Tivadar (1853–1919), festő, valódi nevén Kosztká Mihály. Munkái Henry Rousseau neo-primitív képeire emlékeztetnek. Óriási méretű vásznai közül legismertebb: Mária kirátné, Zsidók panaszála, Zarándoklás a cédrusfához.

Csontváz, a gerinces állatoknak szénsavas és foszforsavas mészből, porcból és enyvből álló szilárd váza. A csontváz központi része

a test hosszában végighuzódó, csigolyákból álló gerincoszlop, amelyhez oldalt izületekkel csatlódnak a végtagok és ezek függesztő készülékei (vállöv, medence), a mellő részén pedig a koponya. Utóbbiban vannak még a fogak, melyek szintén a Cs.-hoz tartoznak. — A Cs. a fejlődés (ugy az egyéni, mint a törzshejtődés) folyamán előbb porcok alakjában lép föl, csak később rakódik le a megszilárdító mészréteg. A legalsóbbrendű gerinceseknél a váz egész életén át megmarad porcos állapotban (porcos halak).

A neandervölgyi ősember csontváza

Ausztráliai benszüllött csontváza

Csopak kisk., Za'a vm., balatonfüredi j., 405 l., vasút, posta, ut. Balatonarács.

Csopcy Dénes, * 1873, kuriai bíró, az igazságügymin. bünyügyi osztályának főnöke.

Csőr nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1592 l., vasút, posta, táviró, telefon.

Csorba Géza, * 1892, szobrász, Művészetét erősen klasszicizáló törekvés jellemzi.

Csorba-tó (Szentányvi Cs.), a Magas Tátra D-i oldalának legragyobb tengerszeme 1350 m magasságban. Területe 20 ha., legragyobb mélysége 29 m.

Csorna nagyk., Sopron vm., Cs.-i jának székhelye. 8303 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Csornai prépostság, a hazai premonitriek anyakolostora. Alapították 1160., 1786. megszüntették, 1799 k. leégett és 1802. a rend visszakapta.

Csoroszlya, i. az ekének az a késalaku része, amely a szántóvas előtt van az eke gerin-

delyéhez erősítve és amely a földet merőlegesen szeeli. — 2. A népies nyelvből: vén-asszony.

Csörtos Gyula, * 1883, jellemzés, a Nemzeti Színház tagja.

Csorvas nagyk., Békés vm., orosházi j., 6136 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Csót nagyk., Veszprém vm., pápai j., 3820 l., posta, ut. Ugod.

Csótány, a svábbogárral rendszeren összetevészet kellemetlen rovar, amely emberi lakásokban él.

Csöd. Az 1881. XVII. t.-c. tartalmazza a csődre vonatkozó törvényes rendelkezéseket, amelyek az esetben, ha egy adósnak több a hitelezője, elegendő vagyona pedig a hitelezők kielégítésére nincs, a kielégítés szabályait állapítják meg. A csődnytás joghatálya abban nyilvánul, hogy a csődbe került személy — a közados — a csődnytás idején, és a csőd tartama alatt birt, illetve perelt vagyon feletti rendelkezési és kezelési jogot elveszti s ezt a tömeggondnok gyakorolja. A vagyon a csődnytás idejekor levő hitelezők kielégítésére szolgál. A csődhitelezők követelései közül első sorban elégtettek ki az egy évnél nem régebb és a felmondási időre járó munkabérek és fizetések, három évnél nem régebb adók, gyógykezelési és tartási járandóságok. A csődnytási határozat alapján a közados vagyona zár alá vétetik és leltározatik, a követelések bejelentésére a bíróság határidőt tűz ki. A csőd befejeztével a bíróság által jóváhagyott terv alapján történik a hitelezők aránylagos kielégítése.

Csöde kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 234 l., up. és ut. Zalalövő.

Csődnökvüli kényszeresség, rendeleti szabályozás a 4070/1915. sz. miniszteri rendelet tartalmazza. Eszerint a fizetésektelen adós kérheti az eljárás megindítását egyességi ajánlatának előterjesztése mellett. Az adós vagyonát az eljárás tartama alatt el nem idegenítheti s ellene végrehajlás nem fogantatható. Az egyességi ajánlat elfogadásához a hitelezők összszegszerinti kétharmad részének hozzájárulása szükséges.

Csőgle kisk., Veszprém vm., devecseri j., 1342 l., posta, ut. Boba.

Csőkevény, minden olyan szerv, mely valamely okból (többnyire nemhasználás miatt) visszafejlődött. Ilyen pl. a vakondnál a szem, a struccnál a szárny, az embernél a fülmozgató izom vagy a vakbél. A Cs.-ek sokszor fontos következtetéseket engednek meg valamely élőlény törzsfjeldésére.

Csőkmő nagyk., Bihar vm., berettyóújfalusi j., 3437 l., telefon, táviró, posta.

Csőköly kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1605 l., telefon, posta.

Csőménd kisk., Somogy vm., marcali j., 412 l., up. Nikla, ut. Marcali.

Csőmőder kisk., Zala vm., novai j., 742 l., vasut, posta, ut. Pátka.

Csőmőr nagyk., Pest vm., gödöllői j., 2850 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Csőnge kisk., Vas vm., celdömölki j., 1177 l., posta, u. t. Ostffyasszonyfa.

Csőngedy Gyula, * 1886, esperes-plébános, országgy. képvis.

Csőn-hal, kínai város, I. Ning-po.

Csőposta, leveleknek és sürgönyöknek leginkább a helyi postahivatalok közötti továbbításra szánt csőhálózat; a hengeres tokba helyezett küldeményeket sűrített levegő hajtja tova.

Csőrgyey Titusz, * 1875, ornitológus, a Madártani Központ igazgatója. Sok szakmunkája jelent meg.

Csőrgökigyő, Amerika meleg vidékeinek egyik legveszedelmesebb mérges kigyója. Farka végén 15—18 üreges szaru-korong van, ezek az állat mozgásakor zörgő hangot adnak, innen a neve.

Csőrgősapka. A 14. sz. elején kezdtek viselni az u. n. csőrgősruhákat, amelyek a Cs. egyik kiegészítő része volt. Kakastarójával vagy számfűlékekkel díszítve, az udvari bolondok viselték.

Csőryenőföld kisk., Zala vm., letenyei j., 970 l., up. Felsőszemenye, ut. Letenye.

Csőrs emlősök, a legalsóbbrendű emlősök, amelyek nemcsak testük külső alakjában, hanem belső szervezeteikben is átmenetet képeznek a madarak, csuszó-mászók és emlősök között. Így az elsőkre emlékeztet az, hogy csőrük van, tojást tojnak s hogy közös végbél-

Csőrs emlős

ivar- és hügy-nyílásuk van (kloaka). Viszont testüket nem toll, hanem szőr fedi, a tojásokból kikelt kicsinyeket emlőkből szoptatják. Hazájuk kizárólag Ausztrália. Ide tartoznak: a csőrös állat, a hangyászszün.

Csőrtőnek kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 1046 l., posta, vasut, ut. Rátót.

Csőrsz árka (Ördögárka), mesterségesen készített két árok neve a Duna és Tisza közt, amelyek eredete bizonytalan.

Csősz nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1183 l., posta, ut. Nagyláng.

Csővár kisk., Pest vm., váci j., 632 l., up. és ut. Acsa.

Csucsves atilus, I. Gotika.

Csucsterhelés, eróműveknek (főleg áramfejlesztőknek) a legnagyobb megterhelése.

Csuday Jenő, * 1852, bp.-i egyet. az ujkori

magy. tört. m. tanára. Főműve: A magyarok története, 2 kötet.

Csuka, falánk ragadozó hal, amely az európai nagyobb folyókban és tavakban gyakori. Húsa jóízű. Megnéi 1 m.-nél nagyobbra is.

Csuka Ferenc, I. Kanizsay Ferenc.

Csukamájolaj, a tőkehal májából készített sárgás olaj, szabad olajsavakat, jódot és foszfort tartalmaz. Könnyen emészthető, gyógyszerül használják angolkórnál, görvélykórnál stb.

Csuklás, a rekeszizom görcsös rángásai folytán keletkező belégzési hang. Oka gyomor- és bélbetegségek vagy a rekeszizom idegeinek izgalma.

Csulalongkorn (uralk. 1873—1910), Sziám királya, európai kultúra bevezetője.

Csupor József * 1872., szífv. tanácsnok.

Csurgó nagyk., Somogy vm., csurgói j., 4717 l. vasut. táviró. telefon, posta. Ref. realgimnázium internátussal.

Csurgónagymarton kisk., Somogy vm., csurgói j., 542 l., up. és ut. Csurgó.

Csurgósarkad, kisk., Somogy vm., csurgói j., 321 l., up. Alsók, ut. Csurgó.

Csuróg, nagyközség, Bács-Bodrog vm., a Tisza mellett, 10.000 l. Trianon óta Curug néven Jugoszláviáé.

Csuszómászók, l. Hüllők.

Csutak Vilmos, * 1878., a Székely Nemz. Muz. igazgatója, történetirő.

Csuvasok, nomadizáló, török nyelvet beszélő, mohamedán vallású nép Oroszországban a közép-Volga mentén, számuk kb. 800.000; autonóm szovjetköztársaságban élnek.

Csz, l. Reuma.

Cszizma, japán sziget a koreai tengerszorosban; 1905. máj. a japán flotta győzelmé az orosz fölött.

Csürdögölő, régi, énekek kísért, székely tánc; csak férfiak járják.

Csűrű Bálint, * 1883., a kolozsvári ref. kollégium tanára, nyelvész.

Cuba, az Antillák »gyöngye«, legnagyobb és legtermékenyebb szigete, 114.000 km², 3 millió l. (leginkább néger és mulatt). Éghajlata forró és többnyire nedves. Felszine részben hegyes, legnagyobb csúcsa 2560 m. Jórésze termékeny síkság. Cukortermelése első a földkerekségen. Cukornádján kívül dohánya is világhírű. Nevezetes még kakao- és gyümölcs-termesztése. Fővárosa Habana. C.-t 1492. fedezte fel Kolumbus és 1541. spanyol gyarmat lett belőle. Az 1898.-i spanyol-amerikai háború után C. névleg független köztársaság lett az Unió protektorátusa alatt.

Cui bono (lat.) a. m. kinek jó? kinek a javára szolgál?

Cui prodest (lat.) a. m. kinek használ?

Cuique suum (lat.) a. m. kinek-kinek a magáét.

Cusus regio, eius religio (lat.) a. m. akinek az országa annak a vallása, az 1555. augsburgi béke alapelve, hogy t. i. a fejedelem vallása országa vallása is.

Cukor, a szénhidrátok csoportjába tartozó összetett szerves vegyület, alkotóelemei szén,

hidrogén és oxigén. A C. az állati szervezet fontos tápanyaga, különösen az izommunka fogyasztja. Indiában készült először kb. Kr. e. 5. században a C.-nád levéből. Gyártása cukornádból és kukorrepából történik.

Répacukortermelés

	1913—14	1927—28
	ezer q	
Németország	24.000	16.600
Oroszország	16.000	12.400
Csehszlovákia	13.000	12.100
É.-am. Egyes. Államok	4.600	10.900
Franciaország	7.500	8.500
Lengyelország	2.500	6.100
Olaszország	3.200	2.800
Belgium	2.200	3.400
Hollandia	2.300	2.100
Spanyolország	1.800	1.800
Magyarország	2.600	1.800
Világtermés	86.000	89.000

Nádcukortermelés

	ezer q	
	1916—17	1927—1928
Cuba	29.000	41.000
Brit India	26.000	32.000
Jáva	16.000	24.000
É.-am. Egyes. Áll.	20.000	8.100
Dél-Amerika	4.500	16.000
Közép-Amerika	—	8.000
Afrika	4.400	5.400
Japán	4.000	6.200
Ausztrália	4.500	5.700
Fülöp-szigetek	—	5.600
a többi	3.100	300
Világtermés	112.000	153.000

Cukorfogyasztás

	Fejenként (1924—26)	
É.-am. Egyesült Államok	45	kg
Nagybritannia	36	..
Svédia	34	..
Svédország	30	..
Belgium	30	..
Ausztria	24	..
Hollandia	23	..
Franciaország	22	..
Németország	20	..
Magyarország	9	..
Szovjet-Oroszország	5	9
Olaszország	5	5

Cukoradó, a pénzügyminisztérium 1924. évi 13.776 sz. rendelete értelmében a répacukorra és nádcukorra kilogrammonként 42 aranyfillér. A C. nyers jövedelme az ujjáépítési kölcsön biztosítékául lekötöttet.

Cukorbetegség, a diabetes egyik formája. A diabetes főtípusa a vizelet mennyiségének erős szaporodása, ha a vizelet emellett cukrot is tartalmaz: **C.** A vizelet mennyisége napi 10–12 literig emelkedhetik, a cukortartalom 10%-ig. Óka ismeretlen. Gyógyítása szénhidrátokban szegény diétával, újabbá insulinnal.

Cukornád, a mi nádukhhoz vagy kukoricánkhoz hasonló forró égvői növény. Szárának

Cukornád

medve 15–20% cukrot tartalmaz. Ebből állítják elő a nádcukrot.

Cukorrépa, a közönséges főzelék-répa egyik változata. A folytonos kiválogató tenyésztés a **C.** cukortartalmát erősen meggyarapította, már 20% cukortartalmu répát is sikerült kitenyészteni.

Cullinan, a neve egy Dél-afrikában 1905. talált, az összes eddigiek között legnagyobb gyémántnak. Nyers állapotban a súlya 3025 karát volt. Transvaal az angol királynak ajánlotta. Feldolgozása előtt több darabra hasították.

Culpa (lat.) a. m. véték. **Mea C.**: az én vétékem.

Cumberland, angol grófság, 3938 km², 273.000 l.

Cumae (Kyme), legrégebbi görög kolónia Itáliában, Campaniában.

Cum grano salis (lat.) a. m. egy csipetnyi sóval, vagyis nem szószerint.

Cum infamia (lat.) a. m. szégyannel.

Cum laude (lat.) a. m. dicsérettel.

Cumulus, l. Felhő.

Cun kisk., Baranya vm., siklósi j., 474 l., up. Kémes, ut. Vajszló.

Cunard, Samuel (1787–1865), amerikai kereskedő, 1840. megalapítja a **C.** Steamship Co.-t, a világ egyik legnagyobb hajózási vállalatát. 1904–1914. ez a hajózárság bonyolította le a magyar kivándorlást Fiume és New York között.

Cunctator, Quintus Fabius Maximus Verrucosus, római hadvezér és diktátor (Kr. e. 217.) mellékneve (az elődázó, a halogató). Fabius a szerencsétlen trasumenusi csata után halogató taktikájával egyre nyugtalanította Hannibalt, nem engedte győzelmet kihasználni s ezzel lélegzethez juttatta a rómaiakat.

Cuno, Wilhelm, * 1876, a háború alatt a német közlekedés egyik irányítója, 1917. és újból 1923. a Hamburg–Amerika Linie igazg., Ballin után elnöke. 1922–23. német kancellár.

Cup kisk., Zala vm., alsőlendvai j., 218 l., up. és ut. Zalabaksa.

Cupido, l. Eros.

Curaçao, Hollandia birtokában lévő kis sziget a Kis-Antillákban. 1044 km², 55.000 l. Foszfátja és még inkább likörje híres.

Curare, a délnyugati benszilültek nyilmérge.

Curie, François de, * 1854, fr. színművész, a tételes drámának, Brieux mellett, legnagyobb képviselője.

Curie, Pierre (1859–1906), francia fizikus, a párizsi Sorbonne tanára, feleségével, a lengyel származású Sklodowska Máriaival (* 1867.) együtt fedezte fel a rádiumot és poloniumot. Az 1903. évi kémiai Nobel-díjat együtt kapták meg. A radioaktivitás elnevezése tőlük ered. **C.** halála után a részékét a felesége kapta; ő fedezte fel a thorium radioaktivitását és meghatározta a rádium atomsúlyát; 1911. újra Nobel-díj. Róluk nevezték el a radioaktivitás egységét.

Currency (ang.) a. m. fizetési eszköz, a forgalomban levő összes fém- és papírpénz.

Currier Bell, l. Bronte.

Curriculum (lat.) a. m. versenytűzés, **C.** vitae: életeleírás.

Curtius, Quintus C. Rufus, római történetíró, Kr. u. e. sz.-ban Nagy Sándor életrajzát írta meg.

Curwood, James Oliver, * 1878, kanadai angol regényíró. Kalandos tárgyú regényei: Kazan the wolfdog. The Son of Kazan, The Grizzly stb.

Curzola, dalmát sziget az Adriai-tengerben, Jugoszláviáé, 259 km², 21.000 l.

Curzon, George Nathaniel, Earl of Kedleston, (1859–1925) angol politikus. 1889–1905 indiai alkirály. Lloyd George kormányainak tagja. 1919–1924. külügymin. Az angol konzerv. imperialista politika irányítója. a keleti kérdésről számos nagy könyvet írt.

Custoza, kis falu Veronától délre. Két csata színhelye: 1848. júl. 25. Radetzky osztrák hadvezér legyőzte Károly Albert szász király seregét és 1866. jun. 24. ugyancsak az osztrákok győztek az olaszok ellen.

Cutaway (ang.), elől erősen lekerékített, hosszú félikabát.

Cuvier, George (1769–1832), francia állatbuvár, korának legnagyobb hatású természetdudosa, az összehasonlító bonctan és őslénytan megteremtője.

Cuxhaven, Hamburg tartozéka és külső kikötője az Elba-torkolat balpartján, 15.000 l. Itt köntek ki a legnagyobb óceánjáró gőzcsók, amelyek Hamburgig nem tudnak felhaltni.

Cuyp, Aelbert (1620–1691), festő, Rembrandt után leguniverzálisabb Hollandiában; főleg táj, csendélet- és állatképeivel alkotott maradandót. Mivelte a rézkarcot is.

Cvijić, Jovan (1865–1927), szerb geológus, a Balkán és kül. Szerbia földrajzával fogl.

Cyprianus, Thascius Caecilius, szent (200–258), egyházatya, mártír.

Cyprus, a Földközi-tenger K-i medencéjének legnagyobb szigete, annak EK-i sarkában, 9000 km², 300.000 l. Terményei gabona, bor, faolaj, juh, kecske selyem, szivacs. C-t az ókorban a föníciaiak, majd a görögök gyarmatosították. 333. Egyiptom, 58. Kr. e. Róma birtokába került, aztán Bizáncé, 1184. Kr. u. független, 1489. Velence. 1570. a török, 1878. Anglia vette birtokába.

Cyrano de Bergerac, Savinin (1619–1655), francia drámaíró, szatirista és híres párbajozó. Rostand róla írta romantikus színművét.

Cyrrill és Method, testvérek, a szlávok apostolai (az előbbi 827–869, az utóbbi † 885), a szláv nyelvet vezették be a prédikációba és liturgiába.

Cyrus (Kyros), I. az idősebb C. perzsa király (Kr. e. 559–529), felszabadította hazáját a méd fenekedtség alól, meghódította Babilont s a kiázslai görög városokat. — 2. Az ifjabb C.

Cyrus sírja

Kr. e. 408-tól perzsa helytartó (satrapa) és fővezér, akivel a kunaxai ütközletben (Kr. e. 401.) Xenophon 13 ezer görögjével együtt küzdött Artaxerxes ellen és el is esett.

Cysta, állékplet a szervezetben, amely nagyrészt folyadékkal van telve. Keletkezhet miri-

gyek kivező nyílásának eldugulása (retenciós C.) vagy állékpletnek belsejének ellágyulása következtében.

Czakó I. Adolf, * 1866, a műegyetemen az alkalmazott szilárdaságtan ny. r. tanára, az Orsz. Középit. Tanács eln. — 2. **Ambró**, * 1887., teológus, külföldön él. Főbb művei: A vallás lélektana; A vallás filozófiája alapvonalai; The future of protestantism. — 3. **Elémér** * 1876, nyug. h. államtűkar, az Egyetemi nyomda főigazg., számos cikket írt ijtarművészeti, grafikai, muzeumi, szobrászati kérdésekről. — 4. **Zsigmond** (1820–1847), drámaíró, öngyilkos lett. Legjelesebb drámái: Kalmar és tengerész, Végrendelet.

Czambel, Samo (1857–1909), szlovák nyelvész, a szlovák nyelv délszláv eredetét vitatta.

Czartoryski, Adám György (1770–1861), lengyel herceg. 1830. a lengyei forradalomban a kormány elnöke lett, a forradalom leverése után Párizsba menekült s ott halt meg, mint a lengyel emigráció vezetője.

Czebe Gyula * 1887., görög filológus, egyet. n. tanár. Művei főleg a középkori görög irodalom és művelődés magyar s a magyar középkor görög vonatkozású emlékeiről.

Czech-kódex, Kinizsi Pálné magyar írnáságos könyve 1513-ból, az Akadémia könyvtárában. Czech János fedezte fel.

Czekelius Aurél, * 1844, mérnök, hidépítő. A bp.-i Margit-, Ferenc József-, Erzsébet-hid, a pozsonyi Ferenc József-hid stb. építője.

Czelder Orbán, brigadéros, II. Rákóczi Ferenc híve. Jókai a Lőcséi fehér asszony c. regényében ír C.-ről is.

Czencz János, * 1885, festőművész.

Czenstochowa, város (Orosz-) Lengyelország DNY-i részén, 78.000 l. Kolostor. Textil-, vas- és faipar.

Czernin, Ottokar, gróf * 1872. 1912. bukaresti követ. 1915. közös külügymin., ő vezette a bukaresti és breszt-litovszki béketárgyalásokat. 1918. IV. 16. a Sixtus-levelek miatt lemondott. Emlékiratai: Im Weltkrieg.

Czernowitz I. Csernovic.

Czerny, I. Jan, * 1873., cseh politikus, 1925. rövid ideig miniszterelnök. — 2. **Karl** (1791–1857), bécsi szenező és zenepedagógus, fontosak pedagógiai munkái, zeneiskolái, zenetörténeti és zeneszerzési tankönyvei. — 3. **Vinzenz** (1842–1916), orvos, sebész, egyet. tanár Heidelbergben. A modern sebészeti technika számos újítása fűződik a nevéhez.

Czetter (Tzetter) Sámuel, orosházi születésű rőzmetsző, aki Bécsben, Moszkvában, Pesten működött a 19. század első negyedében.

Czettler Jenő, * 1879., a közigazd. egyet. en az agrárpolitika és gazdaságtört. ny. r. tanára, országgy. képvis. és a képviselőház alelnöke, v. áll.-titk., szociálpolit. író.

Czetz János (1822–1904), 1848/9-i honvédtábornok, Bem vezérkari főnöke, utóbb katonai iskolai igazgató Argentínában. Műve: Bem's Feldzug in Siebenbürgen.

Czifra Géza * 1900. Ujságíró és filmrendező. Művei: Ketten vagyunk csak, Chorus

erotikus, (versek), Fehér falu, Kárhozott aszszonyok, (regények).

Czigany Dezső, * 1883. festő, Nagybányán Ferenczy tanítványa, Münchenben és Párizsban tanult, a Nyolcakkal állított ki.

Czigler Győző (1850–1905), műépítész, műegyet. tanár. Főműve a bp-i Széchenyi-gyógyfürdő.

Czillich Anna, sasadi, (1899–1923), festőművésznő, képeit csak halála után állították ki. Ugyancsak halála után adták ki Baskircevsz Máriáéra emlékeztető Napló-ját.

Czinderybogád, kisk., Baranya vm., szent-lőrinci j., 231 l., posta, ut. Baksa.

Czinka Panna, * 18. sz. elején, † 1772., leghíresebb női cigányzenész.

Cziráky I. József gróf, * 1883., felsőházi tag. — 2. **László** gróf, * 1876., felsőházi tag.

Czirbusz Géza (1833–1922), magyar geográfus, a budapesti egyetem földrajz-tanára 1911–1920. Főművei: Egyetemes Földrajz 5 k. és Magyarország a XX. évszáz. elején.

D

D, mint római számjegy = 500, zenében a c-dur skála 2. hangja, táviraton **D** = sürgős, menetrendben **D** = gyorsvonat, Angliában **d** = penny.

Dab nagyk., Pest vm., ráckevei j., 935 l., ut. és up. Dömsöd.

Dabronc kisk., Zala vm., sümegi j., 1130 l., vasut. ut. és up. Gógánfa.

Dabrony kisk., Veszprém vm., devocseri j., 735 l., ut. Vinár, up. Nagyalásony.

Da capo (ol. a. m. kezdetől), zenei műszó. A zeneművet a megjelölt részig ismételni kell.

Dachau, község Felső-Bajorországban, 7000 l., tőle délre a Dachauer Moos nevű mocsárterület.

Dachstein, a salzburgi Alpok legmagasabb csúcsa, 2996 m. Mészkö.

Dácia, a mai Románia területén fennállott dák királyságból keletkezett római provincia, amelyet Traianus császár szerzett meg (Kr. e. 101–102. és 104–107). Traianus a hadjárat céljaira kőhidat építtetett a Dunán s kitérő utakat egész **D.-ban**. **D.-t** Valerianus császár alatt (Kr. u. 272) veszítik el a rómaiak.

Dad nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 1317 l. vasut. táviró, telefon, posta.

Dadaizmus, művészeti és világnézeti mozgalom. Neve a francia dada a. m. vesszőpa-

Czöbel I. Béla * 1883., festőművész. Az impresszionizmusból elszakadó festői iránynak egyik legerősebb alakja. 1920 óta Berlinben él. — 2. **Minka** * 1859., írónő, lírikus és novellista.

Czobor Béla (1852–1904), archeológus, a bpesti egyet. rk. tanára, kül. egyházi régészettel fogl.

Czogler Alajos (1833–1893), tanár, fizikus. Művei: A fizika története életrajzokban. A csillagászat tört. jellemvonása, Fizikai egységek.

Czuczor Gergely (1800–1866), bencés pap, az 1820–30-as évek patetikus hexaméteres formájú nemzeti költészetének képviselője (Botond). A Kisfaludy Társaság egyik alapítója, Fogarasi Jánossal az akadémiai Nagy Sótár szerkesztője. 1837-től állandó üldözöttségben van része, 1849. Riadó c. verséért börtönbe kerül. Poétai munkái 1835-ben jelennek meg. Verseinek kritikai kiadása 1899.

Czvittinger David (*1876. kör., † 1743). Specimen Hungariae Literatae c. munkájával (1711) a magyar irodalomtörténetírás uttörője.

ripa szóból származik. Lényegében rokon a futurizmussal és a teoretikus anarchizmussal.

Daday Jenő (1855–1920), magyar állatbuvár, a műegyetemen az állattan tanára.

Daedalus, I. Daidalos.

Daffinger, Moritz Michael (1790–1890), bécsi porcellán- és miniatűr-árcsképfestő.

Dág kisk., Esztergom vm., esztergomi j., 880 l., ut. Dorog, up. Csolnok.

Dagály, I. Arapály.

Dagesztán, Oroszországhoz tartozó autonóm szovjet-köztársaság a Kaukázus és Kaspi-tenger között, 58.000 km², 843.000 l.

Dagobert, I., frank király, 622 óta Austraia, 628 óta az egész Frank-birodalom királya, † 638.

Dagon, filiszteus isten, halfarokban végződő szakállas férfifunak ábrázolták.

Daguerre, Louis Jacques Mandé (1789–1851), francia festő, aki a fémlenzetre való fényképezést felfalálta.

Daguerrotipia, a fényképezés első formája. A fényérzékeny lemez jódgőzöknek kitétt ezüsttört rézlemez vort, az előhívást higanygőz végezte.

Dahl, Hans (1849–1919), német genrefestő.

Dahlen, Berlin DNY-i elővárosa, botaniku kert, Kaiser Wilhelm tudományos kutató-intézet.

Dahlgren, Frederik August (1816—95), svéd költő és drámaíró.

Dahlia (georgina), a fészkesek családjába tartozó gumós növény, Mexicóból származó kerui diszvirág.

Dahn, Felix (1834—1912), breslaui egyet. tan., történeti műveket írt, azonkívül történelmi regényeket és költeményeket.

Dahomey, francia gyarmat Ny-Afrikában, Felső Guinea tengerpartján. Kb. 100.000 km², kb. 1.000.000 l. Főterményei pálmafélék, főhelye Porto Novo.

Daidalos, mondai görög heros, a művészetek feltalálója, Kréta királyának, Minosznak ő építette a labirinthost, ahová a király

Daidalos és Ikaros

D.-t is bezáratta. D. azonban szárnyakat készített magának s fiának, Ikarosnak s kirepült a labirinthusból.

Dail Elreann, az 1918. szervezett ír képviselőház neve.

Daily Chronicle, londoni liberális napilap.

Daily Herald, előbb az angol munkáspárt hetilapja, 1912 óta napilap.

Daily Mail, londoni napilap, Lord Rothermere lapja.

Daily News and Leader, londoni liberális napilap, 1846. Dickens alapította.

Daily Telegraph, londoni konzervatív napilap. Alap. 1855.

Daimel Sándor * 1866., Békés vm. alispánja.

Daimio (japán a. m. nagy név), a japán főnemesi osztály.

Daimler, Gottlieb (1834—1900), német mérnök, motorkészkesztő. 1885. készítette az első használható autóbólt.

Dairen (oroszul Dalny), kikötőváros Kínában, a Sárgea-tenger mellett, 204.000 l. Orosz birtok volt, 1905 óta Japáné.

Dajak, ősi néptörzs, Borneo belsejében, kb. 1,5 millió.

Dajkabéka, Ny-Európában él, a him a megtermékenyített petéket két hétig magánál hordja, azután vízbe rakja, hol kikelnek.

Dáka kisk, Veszprém vm., pápai j., 964 l., posta, ut. Pápa.

Dakar, kikötőváros Francia Ny-Afrikában (Szenegeál), 32.000 l.

Dakka, város Elő-Indiában, a Ganges mellett, 119.000 l.

Dákok, az Aldunától E-ra lakó géta-trák rokonságu ókori néptörzs.

Dakota, l. Dél-D. és Észak-D.

Daktiloszkópia (gör.) a. m. ujjlenyomat-rendszer, a büntetettek nyilvántartására szolgáló módszer. Nincs két ember, akinek a kézujjhegény lévő bőrredői teljesen megegyeznének. A D. a személyazonosság megállapítása végett a bőrredők rajzait típusaik szerint osztályozza.

Daktilus (gör. a. m. ujj), versláb: egy hosszú és két rövid szótag.

Dalal láma, a lamaizmus egyházi feje, aki Lhasában székel.

Dalarne, svéd hegyvidék Stockholmtól E-ra

Dalcroze, Emil Jacques * 1866., zenész, a ritmikus torna, mint modern zenepedagógiai eszköz megalapítója. 1919. tanár a párizsi zeneakadémián.

D'Alembert, Jean le Rond (1717—1783), francia enciklopedista, fizikus és matematikus. Ő szerkesztette Diderot-val a nagy Enciklopediát és írta annak mértani cikkeit.

Dallas, város az Egyes. Áll. Texas államában, 160.000 l. Ipar, élénk kereskedelem.

Dallesz (ném.-zsidó), a. m. szegénység.

Dalmácia, hosszan elnyúló tartomány az Adria K-i partján, 12.000 km², 600.000 l. Legnagyobb része Kéllen, karsztos, a termő föld kevés.

Osszesen három vasút köti össze a mögöttes országokkal. Lakosai túlnyomóan délszlávok, műveltségük olaszos, vallásuk r. k. Terményei kukorica, burgonya, olaj, bor, déli gyümölcsök, dohány. Halászata jelentékeny. Ipara és kereskedelme csekély. — D. az ókorban a római birodalomhoz tartozott. A középkorban Velence és Magyarország váltakozva birták, az ujkor nagy részében török birtok, azután névleg visszaszállt Magyarországra, de tényleg Bécsből kormányozták 1918-ig, amikor Jugoszláviáé lett Zára kivételével, amely Olaszországhoz került.

Dalmady 1. **Gyűző** (1836—1916), lírikus, műfordító. — 2. **Zoltán**, * 1880, orvos, egyet. m. tanár, főként fizikális terápiával és balneológiával fogl.

Dalmata, Giovanni (1445—1509), olasz szobrász, Mátyás király udvarában is dolgozott.

Dalmatka, a püspök és diakonus miseruhája.

Dalnoki Viktor, * 1868, orvos, baritonista.

D. Béni (1837—1914), operanékes fia, az Operaház tagja.

Dálnoki Nagy Lajos, * 1862. Arad vm. ny. alispánja, író, költő.

Dalny, város, l. Dairen.

Dal segno (ol.), zenei műszó, a. m. a jeltől (ismételni).

Dalton, John (1766—1844), angol vegyész és fizikus, az atom-elmélet megalapítója, a szívuakság felfedezője.

Damajanti, a Mahabharata c. hindu eposz egyik epizódjának hősnője.

Damak kisk., Borsod vm., edelényi j., 375 l., ut. és up. Hangács.

D'Amant, Leon, l. Dán Leó.

Damara-föld, a volt Német DNy-Afrika közbülső része.

Damaschke, Adolf, * 1865, német közgazdasági író, a német földreformerek vezetője.

Damasus, két pápa a 4. és 11. században.

Damaszkusz (törökül Dimisk-es-Sam), város Szíriában, 250.000 l. Rózsatermelés, illatszerek, selyem, fegyvergyártás. 1919 óta francia kormányzás alatt áll.

Damaszkusi acél, az olyan acéltárgy (fegyver) anyaga, amely kétféle keménységű acélfajtának összeforrasztása és kikövecsolása útján készül. A D. felszín rajzolatait a savas maratás hatására előálló világosabb és sötétebb színű foltok alkotják.

Damaszt v. damaszk, mintás selyemszövet, mely először Damaszkusból került Európába.

Dambrowszky Imre, * ? ?, a közig. és p. ü. jog ny. r. tanára a pécsi egyetemen.

Damiette, l. (arabul: Dumját), kikötőváros Alsó-Egyiptomban, 31.000 l., 1799. a franciák itt verték meg a törököket. — 2. A Nilus K-i deltája.

Damjanich János (1804—1849), 48-as honvédtábornok. Aradvár parancsnoka volt, hol okt. 6. kivégezték.

Damkö József * 1872, szobrász. (II. Szilveszter pápa siremléke Rómában és Kapisztrán János szobra Budán).

Dammara-fenyő, a Maláji-szigeteken nő, gyantájából készül a dammara-lakk.

Dannum (lat.) a. m. kár; vagyont érintő, azt kevesbítő hátrány. A biztos nyereség meghiúsulása (lucrum cessans); vagy a meglévő vagyon apadása (D. emergens).

Dámóc kisk., Zemplén vm., bodroközi j., 716 l., ut. Zemplénagárd, up. Ricsé.

Damokles, az id. Dionysios syrakusai tiranus kedvelt embere, akinek feje fölé ura a lakomákon lószórszálon kardot függesztett («Damokles kardja»), hogy észbe juttassa: mennyi veszély fenyegeti a földi javakat.

Damon és Phintias, két jóbarát. A monda szerint a Kr. e. 4. sz.-ban Phintiast felség-sértés miatt Dionysios tirannus halálraítélte. Phintias Damont hagyta maga helyett kezűsül

mikor Damont már majdnem kivégezték, az utolsó pillanatban Phintias megérkezett. Dionysios erre megkegyelmezett neki. (Schiller: Bürgschaft).

Damonya kisk., Sopron vm., csepregi j., 316 l., vasut. ut. Hegyfalu, u. p. Bő.

Dámvad (Cervus dama), a gímszarvasnál

Dámvad

kisebb szarvas. Hazája Északafrika és Délkeletázsia.

Dán Leó * 1870., szörmenagykereskedő. Leon d'Amant álnév alatt zeneszerző.

Dana, 1. **James Dwight** (1813—1895), amerikai geológus. — 2. **Richard** (1787—1870), amerikai író. (Költemények, prózák, kritikák).

Danae, Akrisios leánya. Zeus aranyeső alakjában behatolt hozzá s így lett D. Perseus anyjánév.

Danaidák, Danaos király 50 leánya. Danaos parancsára férjeiket a nászéjszakán megölték, egynek kivételével. Ezért az alvilágban örökké vizet kellett hordaniok egy feneketlen hordóba.

Dancsháza kisk., Bihar vm., sárréti j., 539 l., ut. és up. Bihartorda.

Dandár v. brigád, 2 gyalog- vagy 2 lovas-ezred, a tüzér D. 4 tüzérezredből áll.

Dandin, Molière: George D. c. vigjátékának főalakja, gógos és bárgyu paraszt, akit felesége megszal.

Dandolo, előkelő velencei család, amelyből több doge származott. Leghíresebb Enrico D. (1108—1205), a vak doge, aki 1204. elhódította Magyarországtól Zárát.

Dandy (ang.) a. m. divathős.

Danebrog, a dán nemzeti zászló, vörös alapon fehér kereszt.

Danhauser, Joseph (1805—1845), bécsi festő, biedermeier genre-képek művelője.

Dáni Balázs, * 1864, ny. gyal. lt. tábornok, felsőházi tag.

Dánia, királyság az Északi- és Keleti-tenger között. A tulajdonképeni D. 43.000 km², 3.386.000 l., a Far-Öer-szigetek 1400 km², 20.000 l. Island 105.000 km², 95.000 l. Grönland lakott területe 88.000 km², 13.000 l.

A táj az és az éghajlat nem kedveznek a mezőgazdaságnak, de a művelt lakosság sokat termel, mezőgazdasági ipar és porcellán-

gyártás virágzik. Hajózása jelentékeny. Fővárosa Koppenhága (Kjöbenhavn). **Története.** D. norman ősalkossága a 9–11. sz. vette fel a kereszténységet. Nagy a befolyása Anglia sorsára: Nagy Kanut (1016–1035) és néhány utóda angol királyok is. Margit királynő a kalmari unióban egyesíti Svéd- és Norvégországgal (1397–1523); 1448. az

Oldenburg-ház került D. trónjára. A reformációban a lutheranizmushoz csatlakozott, a 30 éves háborúban harcol a császár ellen. III. Frigyes 1665. a választó-királyságot abszolút monarchiává alakította át. Struensee és Bernstorff gróf 1784. évben végrehajtják a jobbság felszabadítását. 1815 óta tagja a német szövetségnek. Poroszország és Ausztria 1864. a német Bund nevben megszállotta és közösen kormányozta. Az 1866. osztrák háború Schleswig-Holsteint porosz kézre juttatta. 1912 óta X. Keresztély uralkodik. 1918 óta Island szuverén, perszónálumban D.-val. A versaillesi béke által E.-Schleswigre névze elrendelt népszavazás egyes részeket visszajuttatott D.-hoz (3983 km², 164.000 l).

Dániel próféta, az őszövetségi Dániel-könyv hőse, Nebukadnezár udvarában a hírhű zsidóság megtévesztése, akit Isten megoltalmaz. (D. a tüzess kemencében és az orszáparbanlagban).

Dániel I. Ernő báró (1843–1923), v. ke-resk. min. — 2. **Gábor** br. (1854–1915), 1878 óta képv., majd a képviselőház alelnöke, tőle szárm. a házszab. szigorítása.

Daniell, Frederic John (1790–1845), angol fizikus, egy galvánelem (D.-elem) feltalálója.

Dánielne Lengyel Laura. * 1877, írónő, novellista. Irt regényeket, ifjúsági műveket és szindarabokat is.

Danilo, Petrovic Njegos (1826–1860), 1851. montenegrói fejedelem. 1852-ben kivivta országa függetlenségét a törököktől.

Dán irodalom. A dányelvű irodalom a 16. sz.-ban indul meg. A 17. sz. legnevezetesebb költői: Leona Ufeld és a vallásos irányú Kingo. A 18. sz.-ban lép föl Holberg, a dán vigjáték megalapítója, majd a lírikus Johann Ewald (1743–1781). A 19. sz. elején fejlődik ki a romanticizmus, Oehlenschläger, aki az ős mondákból merít eposzainak és drámáinak anyagát, Grundtvig, a meseíró Andersen, Paludan-Müller, Kierkegaard. A realizmus írói: J. L. Heiberg, Goldschmidt stb. A 19. sz. végefélétől lép föl Brandes. Az újabb irod. képviselői: Jacobsen, akinek főleg »Niels Lyhne« c. regénye nevezetes; a lírikus és regényíró Holger Drachmann, továbbá (a regényben és a novellában) Erik Skrem, Karl Gjellerup, Laurids Bruun, H. Bang (lélektani reg.), a szociális irányú Andersen-Nexo és H. Pontoppidan, a humorista Gustav Wied. **Lírikusok:** J. Jørgensen, S. Clausen, S.

Michaélis, F. Nygaard, T. Kristensen. A modern D. nevezetesebb írói még: Aakjaer, K. Ewald, Stuckenbog, Rode, Söderberg, Rosenkrantz stb.

Dankl Viktor báró, * 1854. vezérezredes, 1914. aug. 14. győzött Kraszniknál.

Dankó I. **József Károly** (1829–95), kat. teológus és műtörténész. — 2. **Pista** (1858–1903), szegedi származású cigány dalköltő.

D'Annunzio, Gabriele (eredeti nevén Rapagnetta), 1924 óta Montenevoso hercege, * 1864. költő és politikus, az olasz irredentizmus egyik vezéralakja. 1915-ben a háborús párt szövődje. 1910-ben megszállja Fiumét. 1879 óta több lírai kötetet adott ki. Nagy számmal írt regényeket és drámákat. Elbeszélő művei: La città della morto, Il fuoco. Színművei: La città morte, Giocanda stb.

Dánok, az É-i germánok (skandinávok) legdélibb törzse. A középkorban normannok néven ÉNy-Európa rémei voltak. Ma egyike a legműveltebb népeknek, tudományban, irodalomban, népműveltségben előkelő helyet foglal el.

Dános Árpád, * 1882, közgazd. egyet. mag. tanár; több közgazdaságtani szakmunkát írt (Népszerű közgazdaságtan, Valutánk rendezése stb.).

Dánospusztá, Pest vm. pesti felső járásában. Wekerle-birtok.

Danse macabre (franc.) a m. haláltánc.

Dánszentmiklós nagyk., Pest vm., monori j., 1958 l. posta, ut. Pilis.

Dante, Alighieri (1265–1321), olasz költő, az olasz irodalmi nyelv megalakítója. Szülővárosa, Firenze közeletében előkelő szerepet játszott. Egész költészetén keresztül vonul Beatrixhez való szerelme. Főműve: »Divina Commedia« c. epikus költeménye, amelyben Vergilius és Beatrice kalauzolásával megtett pokolbeli, purgatóriumi és paradicsomi utját mondja el. (Magy. Babits ford.)

Danton, Georges Jacques (1759–1794), francia forradalmár, ügyvéd, 1792. igazságügyyn. Kezdeményezője a forradalmi törvényszékek, tagja a konventnek. A terror vérgessége miatt közeledik a girondistákhoz, mire Robespierre lefejezteti.

Danubius, a Duna latin neve.

Dány nagyk., Pest vm., gödöllői j., 3076 l., ut. Zsámbok, posta.

Danzig, 1. (Gdansk), szabad kikötőváros a D.-i öböl közelében, a Visztula torkolata fölött, 194.000 l. Halkonzerv. hajógyártás, mezőgazdasági ipar. — 2. D., szabad állam, 1919-ben alakult a versailles-i béke értelmében D. városból és a Visztula torkolat-vidékéből. Területe 1952 km², 395.000 l.

Danzinger Antal. * 1873, hegedűművész, az Operaház második hangversenymestere; a Nemzeti Zenede tanára.

Daphne, nimfa, akibe Apollo beleszeretett, de anyja babérfavá változtatta.

Daphnis, Hermes fia, pásztorki, akibe egy nimfa beleszeretett. D. hűtlen lett hozzá, mire a nimfa megvakította.

Dara (németesen griz), búzából vagy kukoricából készült durva őrlemény.

Darabont (drabant, trabant), régebben a főurak fegyveres szolgái, később megyei v. városi hajdúk. Darabont-kormány volt a Fejérváry-kormány elnevezése.

Daraboshegy kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 281 l., ut. és up. Nádasd.

Darány nagyk., Somogy vm., barcsi j., 1345 l., vasut, távíró, posta.

Darányi I. Gyula, * 1888, a szegedi egyet. a közegészségtan ny. r. tanára, bakteriológiai fogl. — 2. Ignác (1849—1927), ügyvéd, többizben földm. miniszter, a D.-törvény, a gazdasági cselédtörvény megalkotója. — 3. Kálmán * 1886, országgy. képvis., miniszterelnökségi államtitkár, az OMGE elnöke. Közigazgatási cikkeket írt.

Darázs, a hártvyásszárnyuakhoz tartozó egyik rovarcsalád. Testalkatuk a méhéhez hasonlít. Vannak him, dolgozó és nőstény egyének. Összerágott növényi anyagokból papírszerű, sejtekre osztott fészket építenek.

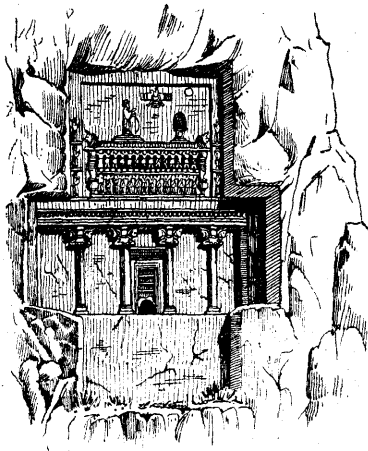
Darázs kisk., Baranya vm., mohácsi j., 959 l., ut. Magyarbóly, up. Németmárok.

Dardanellek, tengerszoros a Fekete- és Márvány-tenger között. Hosszúsága 71, szélessége $1\frac{1}{2}$ km., a törököké.

Dárday Sándor, * 1842, jogtudós, az állami számvevőszék nyug. alelnöke, orsz. képviselő volt, alapítója és főszerkesztője a Jogtudományi Közöny-nek.

Dárday-Szende Olga (1878—1923), szobrász és regényíró.

Darjilling (Darjiling), város a Himalájában, 2180 m. magasan, 17.000 l. Botanikus kert, nyaralóhely.

Dareios sirja

Dareios (Darius), perzsa királyok neve. — I. D. (Hystaspes) Kr. e. 521—485. Babilon elfoglalásával ura lett az egész birodalomnak. 493. hadjárata Görögország ellen szerencsétlen véget ért. Második hadjáratában a marathoni csatával (490) megindult görög győzelmek során ment tönkre serege. Persepolis romjai mellett ma is megvan D. sírboltja.

Dar-esz-Szalam, a volt Német-Kelet-Afrika fővárosa az indiai-óceán partján, 25.000 l.

Darkó Jenő, * 1880, a debreceni egyet. a klasszika-filológia ny. r. tanára, főleg bizánci irókkal fogl.

Darling, a Murray mellékfolyója Ausztráliában, 1900 km. hosszú.

Darmstadt, Hessen német állam fővárosa, 82.000 l. Vegyészeti és vasipar. Műegyetem.

Darnay Kálmán, * 1864, archeológus, a sümegi múzeum alapítója; számos értekezést és őskori regényt írt.

Darnley, Henry Stuart, lord, (1545—1567), Stuart Mária 2. férje. Meggyilkolták.

Darnó kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 106 l., ut. és up. Jánk.

Daróc, gyapjuból készült durva szövet. **Daru**, I. mocsarakban fészkelő madár, főkép gabonaneműekkel táplálkozik. — 2. Kikötőkben, raktárakban, gyárakban, hajókon és vasutakon használatos emelőgép. A D.-kar végén lecsüngő láncon lévő horog v. elektromágnes veszi fel a terhet.

Daruváry, I. Alajos (1826—1912), 1845. bíró, 1888—1900. a Kuria másodelnöke volt, 1897. a főrendiház alelnöke. — 2. Géza, * 1866, konzul, 1905—06. a bécsi kabinetiroda magy. osztályának főnöke, 1921—3. ideigl. igazságügy-miniszter, 1922—4. külügyminiszter.

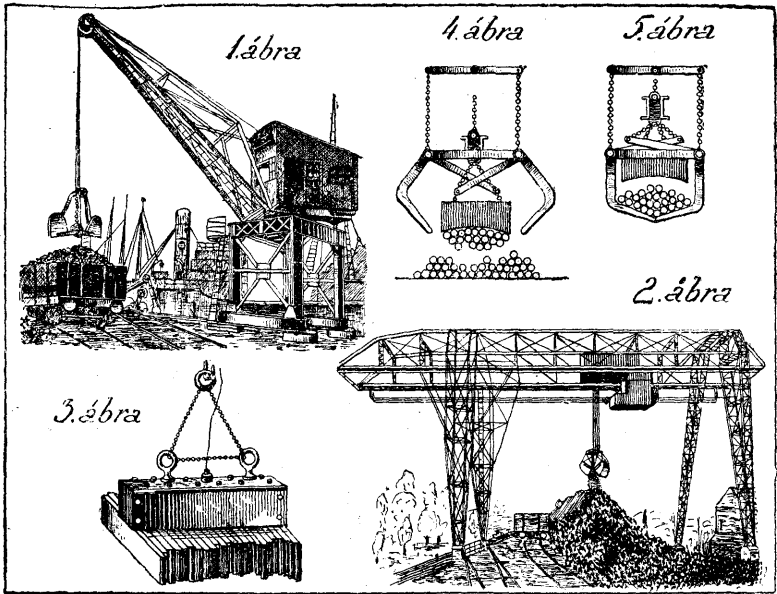
Darvas nagyk., Bihar vm., berettyóújfalusi j., 1253 l., telefon, posta.

Darvas I. Béla, * 1854, földbirtokos, felsőházi tag. — 2. Lill, * 1902, színművész, Molnár Ferenc felesége. — 3. Simon, * 1892, erdélyi író és hírlapíró.

Darvaasy István, * 1888, festőművész; témaköre a tiszaparti magyar népelet.

Darvay Fülöp (1857—1918), ügyvéd, képviselő, publicistikai, jogi és törvényelőkészítő tevékenységet fejtett ki.

Darwin, I. Charles Robert (1809—1882), angol természettudós. Orvostanhallgató, majd teológus volt, természettudománnyal fogl. Rendkívül élesszemű megfigyelő volt. 22 éves korában az angol kormány a Beagle nevű hajón elküldötte Délamerikába, mint természetrajzszakértőt. D. óriási gyűjteményt hozott magával s különösen sok éles megfigyelést. Husz éven át dolgozott a fajok keletkezésére vonatkozó elméletén. Legfontosabb, magyarul is megjelent munkái: Egy természettudós utazása a föld körül, A fajok eredete, Az ember származása és a nemek kiválasztás, Az ösztönről. — 2. Erasmus (1737—1802), Charles D. nagytatyja, orvos, tankeletményében több a származástan körébe vágó gondolatot emlit. — 3. George Howard

1. Vasuti és kikötői daru. — 2. Hidra szerelt, sineken tolható daru, egész kocsirakományt űrt ki egyszerre. — 3. Elektromágneses daru vasanyag emelésére. — 4. és 5. Kombinált daru, a vasrudakat elektromágnes emeli fel, azután vaskapsok fogják körül

(1845–1912), Charles D. fia, csillagász, főműve: A tengerjárás (magyarul is).

Darwinizmus, Charles Darwin származástani elmélete. Alapja a változékonyság (ugyanazon fajhoz tartozó egyének nem egyformák), az átöröklés (a szülői tulajdonságok átöröklődhetnek az utódokra) és a kiválasztás. Darwin szerint már csekély eltérés a szülő típusától hasznos v. káros lehet a létért való küzdelemben. Mivel minden élő lény több utódot hoz létre, mint amennyi életben maradhat, versengés indul meg közöttük a megmaradásért. E küzdelemben azok maradnak győztesek, melyek valamely előnyös tulajdonságban különböznek a többiektől. Az utódok között ismétlődik a kiválogatódási folyamat s számtalan nemzedék után az apró változások összegződésének eredményeképpen előtűnik áll egy egészen új faj. (L. még Nemi kiválasztás, Származástan és Neo-D.)

Dasztfalu kisk., Sopron vin., csepregi j., 541 l., ut. Sopronhorpács, posta.

Daszynski, Ignaz, * 1866, lengyel szociáldemokrata vezér, 1897–1918. az osztrák parlament tagja, 1918–19. lengyel min. elnök, most a képviselőház elnöke.

Datáni (lat.) a. m. kelettel ellátni.

Dato, Eduardo (1856–1921), spanyol miniszterelnök, merényletnek esett áldozatul.

Datolya, a D.-pálma termése, husában sok a cukor, ezért nagyon tápláló. Nyugat-Ázsiában és É.-Afrikában fontos tápszer.

Datum (lat.) a. m. levél, okirat stb. kelte.

Datum-határ, a 1800° Greenwichől K-re v. Ny-ra. Hajózásban K-felé itt a napot kétszer számítják, Ny-felé egy napot átugornak.

Daubigny, Charles François (1817–78), francia festő, hollandi és francia tájak hangulatát festette.

Däubler, Theodor, * 1876, német költő. Főműve a Nordlicht.

Daudet, i. Alphonse (1840–97), francia író. Főművei: társadalmi regényei. Az ifjabb Fromont és az idősebb Risler, A nábob, Királyok száműzetésben, Sapho stb.). Nevezeteseik szatírái (Tartarin de Tarascon) és novellái (Levelek egy elhagyott malomból). — 2. Léon, * 1876. Alph. D. fia, szatirikus regényíró, a royalista párt vezére, a nacionalista Action Française főszerk.

Daumier, Honoré (1808–1879), francia festő,

maró, találón jellemző karikatúráival lett emlékezetes.

Daun, Leopold, gróf (1705–66), osztrák hadvezér a hetéves háborúban.

Dauphin, 1349 óta a francia királyság ideje alatt a trónörökös neve, aki a Dauphiné tartomány hercege volt.

Dauthendey, Max (1867–1918), német költő. Irt verseket (Die ewige Hochzeit stb.); drámákat és elbeszélő-műveket (Die acht Gesichter am Biwasee, Geschichten aus den vier Winden stb.).

David 1. Eduard, * 1863, német gimn. tanár, szociáldemokrata képviselő, a reformizmus egyik képviselője, a mezőgazdasági kisüzem életképességét hirdeti. — 2. **Jacques Louis (1748–1825),** francia festő, a klaszicizáló képrás megteremtője. — 3. **Pierre Jean (d'Angers) (1788–1856),** francia szobrász, naturalista portrészobrász.

David, Izrael 2. királya (1011–972 Kr. e.). Pásztorfiu, Saul fejedvőnek, Góliát legyőzője. Saul után Judd királya. 1004. elfoglalja Jeruzsálemet. A zsofátrok könyvének legszébb dalai az ő nevét viselik.

David 1. Antal, * 1890, bp.-i egyet. m. tanár, sziv. könyvtári alig, asszirológus. Főműve: Babel és Asszir. — 2. **Ferenc (1510–1579),** kat. pap, majd 1556. kolozsvári ev. lelkész és püspök, 1560. reformátussá lesz, 1567-től az erdélyi unitárius egyház vezetője. Báthory István fejedelem 1579. D.-ot elfogatta s Déva várába záratta. — 3. **István, *** 1877. kuriai bíró. — 4. **Lajos, *** 1889, szegedi egyet. m. tanár, gyógyszerattannal fogl.

Dávidháza kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 205 l., vasut, tivóró. up. Senyeháza.

Davis, John, (* 1550 k., † 1605), angol hajós, fölfedezte 1585. a D.-ut nevű csatornát Grönland és Baffin-föld között.

Davit (ang.), daru hajókon, a csónakok felüggesztésére és leeresztésére.

Dávid nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 2987 l., vasut, telefon, posta.

Davos, klimatikus, főként téli üdülőhely Svájcban, 1500–1600 m. magasságban, 11.000 l.

Davout, Louis Nicolas, herceg (1770–1823), francia marsall, 1815. hadigymn.

Davy, Humphry (1778–1829), angol kémikus és fizikus. A róla elnevezett biztosító lámpa feltalálója, melyet szénbányákban használnak.

Dawes, Charles Gates, * 1865, amerikai politikus, a jövételti bizottság szakértő-biz. elnöke, 1925–9. az Egyes.-All. alelnöke.

Dawes-terv, az a megoldási mód, amelyet a londoni konferencia (1924. VII. 16.) a német jövételti fizetésekre elfogadott. Mint-hogy a D. folytán a német keresk. mérleg évi 2.4 milliárd márka passzivitást tüntetett föl, az entente 1929. szept. 1. a Young-tervvel cserélte föl, amely Németország kötelezettségét 1988-ig határozta meg.

Dayka Gábor (1768–1795), költő, tanár; pap, de szabadelvű felfogása miatt kilépett. Verseit Kazinczy adta ki (1813).

Dayton, város az Egyes. All. Ohio államában, 174.000 l. Gépipar. *

Deák 1. Ferenc (1803–76), a kiegyezés megalkotója, a magyar szabadelvűség egyik vezére. 1833. képviselő, a szabadelvű eszmék tolmácsolója, 1848. igazságügyminiszter, azután Zalában élt, 1854-től Pesten, az Angol Királynőben, a nemzeti ellenállás vezére. 1865. IV. 15. a Pesti Naplóban megjelent husvétii cikkében megjelölte a kiegyezés módozatait. Mély politikai és jogász elme volt, nagy szerénységgel, hatalmas jogértéssel és mindenkifőlött a nemzet egységébe vetett hittel. — 2. **János,** az őszötvés. írásmagyarázat r. tanára a pécsi egyetemen.

Deák-Ebner Lajos, * 1850, festő. Genroképek, freskók.

Deák-párt (1865–1875), az első magyar kormánypart, amelyet Deák Ferenc hívei alapítottak.

De Amicis, Edmondo (1846–1908), olasz író. Utelirások, elbeszélések és ifj. regény: Il cuore (magyar.: A szív).

Deákös iskola, az irodalmi megújodás korában a latin-görög klasszikusok hatása alatt álló csoport: Baróti-Szabó, Rajnis, Révai, Virág, Berzsenyi.

Debatter (francia) a. m. vitázó.

Debácle (franc.) a. m. összeomlás; Zola egyik regénye az 1870-es háborúról.

Debercsényi kisk., Nógrád vm. balassagyarmati j., 167 l., ut. és vp. Magyaránndor.

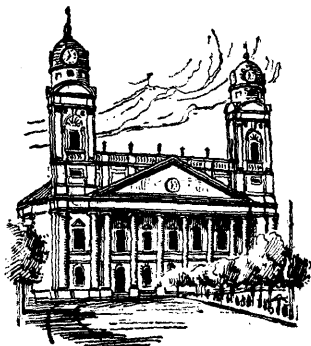
Debet (lat.) a. m. tartozik; a tartozás rovata.

Debitum (lat.) a. m. tartozás, adósság.

De bonne grace (franc.) a. m. szivesen.

Dehora (méh), egy prófétánó neve Eszaki Izraelben, aki Barukkal együtt Sisera kánaáni hadvezért legyőzte. Diadaléneke a héber költészet legregőbb alkotásai közé tartozik.

Debrecen, sz. kir. város, Magyarország EK-i részének legnagyobb városa, 103.000 l. Határa 957 km². Hozzá tartozik a Hortobágy.

Debrecen: a nagytemplom

Terménykereskedelem és feldolgozás; malmok, szalánai, kefe-, stb. gyárak. Régi ref. főiskolája egyetlené a akult át. Fiu felsőkeres. isk., áll. realisk., kegyesrendi és zsidó realgimn., ref. fitu- és leányimn.

Debreceai hitvita, 1568 febr. 2-án a kálvinisták és unitáriusok között, eredmény nélkül.

Debreceai Márton (1802–1851), kémikus, bányász és kohász. A kióvi csata c. eposz szerzője.

Debréte kisk., Borsod vm., edelényi j., 191 l., ut. Hidvégardó, up. Rakaca.

Debs, Eugene V. (1835–1926), szocialista politikus, az Fgyes. All.-ban. Lokomotívfitőként dolgozott, megszervezte a vasuti munkásokat, 1909 óta a szocialistapárt köztársasági elnökjelöltje. A háboru alatt békepropagandájáért bebörtönözték.

Debussy, Claude (1862–1918), impresszionista, francia zeneszerző. Operák, szimfónikus költemények.

Debut (franc.) a. m. első fellépés.

De adentia (lat.). l. Dekadensék.

De Candolle, Alphonse (1806–1893), francia botanikus. Mogy. is megj.: Termesztett növényeink eredete.

Decetius, dák király, Trajanus 105. Kr. n. legyőzi és elfoglalja Dáciát.

Decemvirek, 10 tagból álló, római törvényhozó testület, Kr. e. 451. amely egyuttal kormányzott is.

Decennium (lat.) a. m. évtized.

Decens (lat.) a. m. tapintatos (viselkedés).

Decentralizáció (lat.) a centralizáció, központosság ellentéte.

Déchy Mór (1851–1917), földrajzi utazó és turista. Főműve: Kaukázus.

Deci... összetételekben a. m. tized (pl. deciméter a. m. $\frac{1}{10}$ méter).

Decimálni (lat.) a. m. megtizedelni.

Decimális (lat.) a. m. tizedes.

Decoctum (lat.) a. m. forrázat.

Decrescendo (ol.), zenei műszó, a. m. fogyó erővel.

Decs nagyk., Tolna vm., központi j., 4274 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Dedeagacs, görög kikötő az Égei-tengerben, 2500 l.

Dedek Crescens Lajos, * 1862, esztergoni kanonok, egyet. könyvtárőr, történérő.

Dédes kisk., Borsod vm., sajtószentpéteri j., 1127 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Dedikáció (lat.) a. m. ajánlás.

Dedukció (lat.), azon logikai eljárás neve, midőn a különöst az általánosból vezetik le.

De facto (lat.) a. m. tényleg, ellentétben ezzel a kifejezéssel: de jure, jogilag. De facto et absque jure, önkényes és jogellenes.

Defaitismus (franc.), a háboruban annak a gondolatnak a hirdetése, hogy a háboru veszteséggel fog végződni.

Defectus (lat.) a. m. hiány, tökéletlenség.

Defenziv (lat.) a. m. védelmi.

Defenziva (lat.) a. m. védelmi állás.

Defertálni (lat.) a. m. engedni, meghajolni (valakinek akarata előtt).

Deficit, (lat. a. m. hiányzik), költségvetésbeli vagy zárszámadási hiány.

Defilé (franc.) a. m. szoros ut.

Defilírozni (franc.) a. m. elvonulni a parancsok előtt.

Definíció (lat.) a. m. fogalommeghatározás.

Definitív (lat.) a. m. végleges.

Defláció l. Infláció.

Defloráció (lat.) a. m. elvirágzás; szüzeségtől megfosztás.

Defoe, Daniel (1661–1731), angol regényíró. Főműve a Robinson Crusoe (1719).

De Forest, Lee, * 1873, amerikai mérnök és gyáros. Az elektroncsö (audion) feltalálója.

Deformáció (lat.) a. m. alakváltozás.

Deformitás (lat.) a. m. torzsalak.

Defraudáció (lat.) a. m. sikkasztás.

Defregger, Franz (1835–1921), osztrák festő, a tiroli népiélet esetlejtője.

Defter, Edgar kincstári könyvek adókról, jövedelmekről stb.

Defterakar (perzsa) a. m. könyvelő, a perza és török pénzügymin. címec.

Dég nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 3828 l., telefon, posta.

Degas, Edgar (1834–1917), francia festő. Impressionista.

Dégen Árpád, * 1866, botanikus, egyet. m. tanár, mezőgazd. kísérletiügyi főigazgató, jelentős nővénytani művei vannak.

Degeneráció (lat.) a. m. elfajulás.

Degenfeld-Schomburg József gróf (1847–1927), 1883–1901. Hajdu vm. és Debrecen főispánja, a ref. egyházi egyetemes konvent világi elnöke.

De Gerando, Antonina (1845–1914), francia szárm. írónő. Pedagógiai munkák, ifjúsági könyvek.

Dégout (franc.) a. m. undor, ellenszenv.

Dégoutte, Joseph, * 1866, francia tñok, 1919-től a rajnai megszálló csapatok főparancsnoka.

Degradáció (lat.) a. m. lefokozás, a katonaságnál alacsonyabb rangba való helyezés, a kat. egyházban a papi rendből való kivetkőztetés.

Degré 1. Alajos (1820–1896), író. Elbeszélő művek, vigjátékok. — 2. Miklós, D. Alajos fia, * 1867, 1921 óta az ítélőtábla elnöke, felsőházi tag. A Büntető Jog Tára szerkesztője.

De gustibus non est disputandum (lat.) a. m. az ízlésekről nem lehet vitatkozni.

Dehli, indiai város, l. Delhi.

Dehmel, Richard (1863–1920), német drámaíró és kritikus.

Dehonestáló (lat.) a. m. becsületbevető, becsületesértő.

Delaneira, Herakles felesége, a Nessos-inggel megölte férjét.

Del gratia (lat.) a. m. Isten kegyelméből.

Deizmus (lat.), a 16. sz.-ban mint az ateizmus ellentéte, Istenben hívő világnézetet jelent, később a személyes élő Istenben hívő teizmussal szemben a személytelen, világon ki-

vüli öserőben hívó teológusokat hívták deistáknak.

Dejeuner (franc.) a. m. villásreggeli.

Dejtár kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j. 1803 l. vasut, táviró, posta.

De jure (lat.) a. m. jogilag.

Deka (gör.) a. m. tíz.

Dekabristák (decemberi férfiak), akik az I. Miklós orosz cár ellen 1825 dec.-ben rendezett felkelésben résztvettek.

Dekád (gör.) a. m. tíz darab (tíz nap, hét, év).

Dekadencia (lat.) a. m. hanyatlás.

Dekadens (lat.) a. m. hanyatló.

Dekadensek, főleg a 19. sz.-végi francia szimbolistákra, innen általában mindazokra az írókra és művészekre használtak, akik az elkomplikálódott modern polgári psziché kifejezésére törekedtek.

Dekalog (gör.) a. m. tízparancsolat.

Dekameron (gör.: tíz nap), Boccaccio novellás gyűjteményének címe (Decamerone); 10 nap alatt elbeszél 100 történet.

Dékán (lat.: decanus), eredetileg 10 katoná vezetője; az egyházbán a káptalan második tisztviselője; az esperes, a prot. egyházbán a szuperintendens, az egyetemeken valamely fakultás élén álló professzor.

Dékány István, * 1836, a történelemtudomány magántanára a bp.-i egyetemen, a Magyar Filozófiai Társ. főtitkára.

Dekker, Eduard, I. Multatuli.

Dekláció (lat.) a. m. szavaltat.

Deklaráció (lat.) a. m. nyilatkozat, kijelentés.

Deklánáció (lat.), 1. mágneses D., a vízszintes síkban mozgó mágnesű eltérése az északi iránytól. — 2. A csillagászatban valamely égitestnek az egyenlítővel való távolsága a délkörön mérve. — 3. A főnévragozás neve.

Dekobra, Maurice (eredeti nevén Teïssier), * 1885, francia regényíró, erotikus és exotikus regényei nagy könyvsikeret, több magyarul is megj.

Dekolletált (franc.) a. m. kivágott (ruha).

Dekoráció (lat.) a. m. díszítés.

Dekorum (lat.) a. m. tisztesség, illedelem.

Dekréturn (lat.) a. m. végzés, határozat, rendelet, kinevezési okirat.

Dél., a latin deleatur (törleendő) szó rövidítése.

Dél, az a pillanat, amelyben a Nap az illető hely délvonalán halad át.

Delacroix, Eugéne (1798—1863), francia festő, a romantikus festészet művésze. Tanulmányai, bírálatai s naplója irodalmi becsek.

Délafrikai Államszövetség (Union of South Africa), angol dominium, 1909. alakult a Fokföld, Natal, Transvaal és Oranje River gyarmatokból, 1,225.000 km², 6,928.000 l. (1¹/₂ millió fehér, ebből 839.000 holland). A kormány a király által kinevezett kormányzóból és miniszterekből áll, a törvényhozás két-kamarás. **D.** igazgatja a volt Német DNy-Afrikát.

Delagoa-öböl, Portugál K-Afrikában, a Mo-

zambik-csatorna kis öble, Transvaal kikötőhelye.

Délmérik, I. Amerika.

Delaroche, Paul (1797—1836), francia festő, az akadémikus történeti festés feje.

Delavigne, Casimir (1793—1843), francia lírai költő és drámaíró.

Delaware, 1. folyó az Egyes.-Áll.-ban, amely az Alleghany-hegységet átszelve, az Atlanti-óceánba ömlik. — 2. **D.**-öböl a D.-folyó torkolata. — 3. **D.**, az Egyes.-Áll. egyik legkisebb állama a D.-öböl mellett, 6000 km², 223.000 l.

Delbrück, 1. Berthold (1842—1922), német nyelvész, javai egyet. tanár. — 2. **Hans**, (1848—1929), német történétőr, berlini egyet. tanár, különösen hadtörténettel foglalkozik.

Dél-Carolina (South-Carolina, S. C.), egyike az Egyes. Áll. 13 eredeti államának, az Atlanti-óceán partján, 80.000 km², 1²/₃ millió l. Terményei pamut, kukorica, rizs, dohány. Fővárosa Columbia, főkikötője Charleston.

Delcassé, Théophile (1852—1923), francia publicista, radik. szoc. képvis., több ízben miniszter, majd pétervári nagykövet, egyike a világháború előkészítőinek.

Delcredere (ol.), az ügyletek közvetítésével foglalkozó bizományosnak vagy ügynek kötelezetté nyilvánítása megbízójával szemben a veendő hitelképességéért és a követelés behajthatóságáért.

Dél-Dakota (South-Dakota, S.-Dak.), az Egyes.-Áll. egyik állama a Missourri felső folyásánál, 200.000 km², 2²/₃ millió l. Aranybányák. Fővárosa St.-Pierre.

Deleatur (lat.) a. m. törleendő.

Deledda, Grazia, * 1873, olasz regényíró.

Delegáció (lat.), 1867—1918-ig a monarchia két államának közös ügyeit tárgyaló bizottság. A **D.** tagjait a két állam országgyűlése évenként választotta. felváltva Bécsben és Bp.-en ülésezett.

Delegál (lat.) a. m. kirendel.

De lege ferenda (lat.) a. m. a meghozandó törvény szempontjából.

De lege lata (lat.) a. m. a meghozott törvény szempontjából.

Delejít, az észak-déli irányt mutató mágnesű.

Delfin, a cetek rendjébe tartozó emlősök. Egész testük a vízi életmódhoz alkalmazkodott, végtagjaik uszóká alakultak. Édesvízekben és tengerekben élnek.

Delft, város Hollandiában, a hága—rotterdami csatorna mellett. 40.000 l. Műgyetem. Fajansza híres.

Delhaes István (1848—1901), festőművész. Régiséggyűjteményét múzeumoknak hagyományozta.

Delhi, Brit-India fővárosa, a Dzsamma folyó mellett. 304.000 l.

Déliháib (ol.: fata morgana), az az optikai jelenség, hogy sík területen néha meglátjuk olyan távoli tárgyak tükörképeit, melyek a földfelület görbülete miatt nem volnának láthatók. Oka az, hogy az illető tárgyról jövő

fényugarak különböző sűrűségű levegőrészeknek haladnak át s így elgörbülnek.

Delibes, Léon (1836—1891), francia zeneszerző. Balletjei: Coppelia és Sylvia; operája: Lakmé.

Deliblat, nagyk. Temes megyében, 4700 l. Tőle E-ra terül el a D.-i homokpuszta. Trianon óta Deliblató néven Jugoszláviáé.

Delikat (lat.) a. m. finom, izletes.

Deliktum (lat.) a. m. bűncselekmény.

Delila (epedó), filisztes nő, aki Sámson-tól erejének titkát kicsalta s aztán elárulta.

Delikvens (lat.) a. m. büntetett.

Delirium (lat.), az agyműködés zavara következtében beálló izgatott állapot, hallucinációkkal, félrebeszéléssel. **D.** tremens: iszákosok akut elmezavara.

Déli sark, l. Antarktisz.

Delitzsch, I. Franz Julius (1813—1890), német bibliakutató, lipcsei egyetemi tanár. — 2.

Friedrich (1850—1922), német assziriológus, Berlinben egy. tanár. (Babel u. Bibel c. előadásai.)

Déli Vasut, jelenleg Duna—Száva—Adria vasut (azelűtt Cs. és kir. szab Déli vaspályatársaság). Alakult 1856.

Délkör, a Föld felületén kijelölhető ama legnagyobb kör, mely átmeny a két sarkon s merőleges az egyenlítőre. **D.**-rel mérik a földrajzi hosszúságot, vagyis, hogy valamely hely hány fokra van az elsőnek kiválasztott (greenwichi, ferri, berlini) **D.**-től. **D.**-ön mérik a földrajzi szélességet is, azaz hogy valamely pont hány fokra van északra vagy délre az egyenlítőtől.

Delmár Walter, * 1893, mérnök, kiváló magyar autózvezető, több verseny győztese.

De l'Orme, Philibert (1515—1570), francia renesszánsz-építész. Tuileriák.

Delos, az Aegei-tenger egyik kis szigete, ahol a görögök ötvenkéntény ünnepeket tartottak. Mai neve Mikra Dilos.

Delphi, a Parnassos-hegy aljában, a görögség legtekintélyesebb jóshegye, ahol Apollo adja a jóslatokat papnője, a Pythia által.

Délszlávok, a szláv népcsalád D-re szakadt ága, a Balkán félsziget ÉNy-i és középső részeit lakják. Nyelvük három irodalmilag művelt nyelvre oszlik: szlovén, szerb-horvát és bolgár. Vallás tekintetében a **D.** görög-keletiek, katolikusok és mohamedánok. 1919—1920. a bolgárok kivételével az összes **D.** Jugoszláviában egyesültek.

Delta (a **D** betű görög neve; alakja háromszög), folyótorkolati törmelékkúp, amelyet a rajta lefutó folyókák szelnek át és határolnak. Alakja rendszerint háromszög.

Demagóg (gör.) a. m. népvézer; ma megbélyegző értelemben használatos.

Demarkációs vonal, az ideiglenes határ, amelyet fegyverszüneti szerződésekben és ideiglenes határmegállapításoknál jelölnek ki a békeszerződésig.

Demars (franc.), diplomáciai lépés egy határozott követelés sürgős teljesítése érdekében.

Dembinszky Henrik (1791—1864), az 1830.

lengyel szabadságharc egyik főhőse, kit 1849 febr. a magy. kormány fővezérré nevezett ki. Törökországba, majd Párizsba ment, hol megírta emlékiratait.

Demeszer nagyk., Szabolcs vm., nyirboghányi j. 3226 l. vasut, távíró, telefon; posta.

Demeczky Mihály (1855—1920), matematikus, 1912. a bp.-i egyet. tanára.

Dementi (franc.) a. m. cáfolat. Dementálni: meghazudtolni, valótlannak nyilvánítani.

Dementia praecox, elmebaj, újabban inkább schyzophrenia néven. A külvilágtól való értelmi s főképp érzelmi elzárkózás, téveszmék, gyakran hallucinációkkal és izomerevségek, stereotip mozgások.

Demény I. Dezső, * 1871, kat. lelkész, egyházi karnagy, a Zeneközlöny szerkesztője. — 2. **Károly**, * 1859, államtitkári címmel a m. kir. posta vezérgazgatója.

De me sine me (lat.) a. m. rólam-nélkül.

Demeter, gör. istennő, l. Ceres.

Demeter, Dimitrija (1811—1872), horvát költő. Főleg drámákat írt.

Demetrius (Dimitrij) IV. (1350—89), moszkvai nagyherceg, Moszkvát fővárossá tette, a Kremlt építtette, legyőzte a tatárokat. — V. **D.**, Rettenetes Iván-fia (1583—1591). Meggyilkolták. Halálát nem hitték, több ál-**D.** lépett fel.

Demian, Tasi, * 1899, erdélyi román festő, a kolozsvári festőiskola tanára.

Demijohn (ang.), fűzveszélő befont üvegből vagy kőedényből készült bortartó edény.

Demimonde (franc.) a. m. félvilág, félvilági nő.

Demirkapu, a Vaskapu török neve.

Demissió (lat.) a. m. lemondás.

Demurgosz (gör.) a. m. mester, jelenti Platónál az istenséggel azonos világalkotót.

Demjén nagyk., Heves vm., egri j., 901 l., ut. és up. Keressend.

Demobilizáció (lat.) a. m. leszerelés.

Demográfia v. demológia (gör.), az emberi társadalom fizikai jelenségeivel foglalkozó tudomány. A statisztika egyik ága.

Demokrácia (gör.) a. m. népuralom, az az államforma, amelyben a kormányzás és törvényhozás joga a népet illeti meg. **D.** szélesebb értelemben még az is, ahol a nép az uralkodó mellett az állami ténstéjgogok gyakorlásában résztvehet.

Demokratapárt, 1. 1920. alapította meg a **D.**-ot Vázsonyi Vilmos s 1902 óta parlamenti párt, 1920 óta Nemzeti **D.** — 2. A **D.**-ot az Egyesült Államokban 1742. Jefferson alapította; előbb a centralizmus, később a rabszolgaság eltörlésének pártja volt. — 3. Németországban a polgári középpárt a **D.**, amely 1918. alakult a régi szabadelvű- és haladópártból.

Demokritos, élt 460—360 között Kr. e., görög filozófus, természettudós és matematikus, az atomelmélet megalapítója.

Demolálni (franc.) a. m. lerombolni.

Démon (a görög daímon, a. m. okos) vagy

daió a. m. sorsot osztok szóból), isteni vagy istennél alacsonyabb rendű lények neve. A D.-okban való hit a primitív vallásokban rendkívül elterjedt. Használatos továbbá az ellenállhatatlannal hódító nők megjelölésére.

Demonstráció (lat.) a. m. bizonyítás, tüntetés. Ad oculos D.: szemmel látható (kézzel fogható) bizonyítás.

Demoralizáció (lat.) a. m. erkölcsi romlás. **De mortuis nil, nisi bene** (lat.), a halottakról jót vagy semmit.

Demos (gör.) a. m. nép.

Demosthenes (Kr. e. 383—322), a legragyobb athéni szónok, ügyvéd. Életének célja a Philippos (II. Fülöp) makedóniai király tervet elleni küzdelem. D. a görög függetlenségért harcolt Filippikában. Polgártársai aranykoszorúval jutalmazták.

Demotikus írás, a régi egyiptomiaknál használt mindennapi írás, amely a hieroglif írásból keletkezett.

Dénár (lat.: denarius), régi római ezüstpénz, amely később hozzánk is eljutott az Árpád-ház idején.

Denaturálás (lat.), adó alól mentesített alkohollal vagy sóval emberi fogyasztásra alkalmatlanná tétel; az áruhoz rossz szagú és ízű anyagot kevernek.

Dencsháza nagyk., Baranya vm., szentlőrinci j., 1360 l., ut. Szigetvár, posta.

Dencz Akos, * 1876, országgy. képvis., a Postatakarékpénztár h. igazgatója.

Dendritek, növényhez hasonló ágazatos rajzolatok kőzeteken. Vas- v. mangánoxid kicsapódásából keletkeznek.

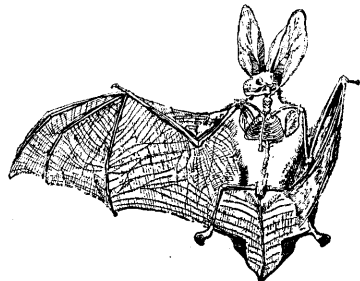
Dendrológia, a növénytanak a fákkal foglalkozó ága.

Dendrometer (gör.) a. m. fák mérésére való eszköz.

Dénes 1. István, * 1889, ügyvéd, politikus, földkérdéssel fogl. — 2. Lajos, * 1879, esztétikai író és pedagógus. 1908. bp.-i tanker. főigazg.

Dénesfa kisk., Sopron vm., kapuvári j., 768 l., vasut. táviró, posta.

Déneslak kisk., Vas vm., vasvári j., 1041 l., ut. és up. Egervár.

Nagyfüllű denevér

Denevér vagy bőregér, az emlősök egyik rendje. A mellő és hátsó végtagok között repülőhártlya van kitesztve. Mind jó repülő. Gyümölcs- vagy rovarévrők.

Dengl János, * 1882, német nyelvész, közgazd. egyt. tanár, kereskedelmi szakoktatásunk egyik vezetője.

Dengue-láz, délvidéki fertőzőbetegség, egy szunyogfaj terjeszti.

Dénikin, Anton, * 1872, orosz tábornok, 1917. a délnyugati front főparancsnoka, 1918—20. a kaukázusi ellenforradalmi hadsg. par.

Dennert, Eberhard, * 1861, német botanikus, a darwinizmus ellenfele.

De nobis sine nobis (lat.) a. m. rólunk nélkülünk.

Dentin, a. m. fogcsont.

Dentista (franc. és ang.) a. m. fogász.

Denunciáns (lat.) a. m. följelentő, besugó. **Denver**, az Egyes. All. Colorado államának fővárosa a Sziklás hegység lábánál, 256.000 l. Sokoldalu ipar.

Deo gratias (lat.) a. m. hála Istennek!

Département, Franciaországban a. m. megye. Hivatalban: osztály.

Dépeche (franc.) a. m. sürgős levél, távirat.

Dépendence (franc.) a. m. függőség, melléképület.

Dépláció (lat.) a. m. hajhullás, kopaszság.

Displacement (franc. és ang.) a. m. vizeskiszorítás; a hajó által kiszorított víz sulya.

Dépoárizátor (lat.) a. m. a villamosselemeknek a polarizálást megakadályozó anyaga.

Déponálni (lat.) a. m. leélté helyezni.

Dépopuláció (lat.) a. m. elnéptelenedés.

Déport (franc.) a. m. árfolyamlevonás; a tőzsdei forgalomban a. m. fedezetlen eladás esetén a szállásra kölcsönvett darabok után fizetett kölcsöndíj.

Déportáció (lat.: elszállítás), fegyháza írtelteknek tengerentúli büntetőgyarmatokba szállítása. Ma már büntetőgyarmata csak Franciaországnak (Uj-Kaledónia, Guayana) és Portugáliának (Angola és Principe) van.

Dépot (franc.) a. m. 1. letét, kül. bankban letétbe helyezett értéktárgyak és papírok. — 2. Raktár.

Dépozitum (lat.) a. m. letét.

Dépresszió (lat.), 1. nyomott kedélyhangulat. — 2. A meteorológiában az alacsony légnyomás helye. — 3. A szárazföldnek a tengerszintnél mélyebben fekvő része.

De profundis (lat.: a mélységből), a 130. zsoltár kezdete a bibliában, kat. temetés: ének.

Députáció (lat.) a. m. küldöttség.

Députátum (lat.), gazdasági alkalmazottak természetben adott járandósága.

De Quincey, Thomas (1785—1859), angol író. Műve: Confessions of an English opium-eater (Egy angol ópiumevő vallomása).

Dér, megfagyott harmat. Leginkább kora tavasszal és késő ősszel jelentkezik.

Derby, város Angliában, D. grótságban, 130.000 l. Selyemszövő.

Derby (ang.), lóverseny, 1780 óta tartják

Epsomban, Angliában. **D.**-nek hívják más országokban is a háromévesek versenyét.

Derby, Edward, * 1865, konzervatív angol politikus, 1906–8. és 1922–3. hadügyminiszter, 1918–22. párizsi nagykövét.

Derce, gabonaárlemény, átmenet a liszt és finomdara között.

Derecfa, a szegfűfélék nemzetsége, K-Európában honos homoki növény, gyökere a szapangyökér.

Derecske nagyk., Bihar vm., derecskei j., 9862 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Dereglye, kisebb folyami teher szállító jármű. Derekegyház nagyk., Csongrád vm., mindszenti j., 2574 l., ut. és upr. Gádoros.

Derème, Tristan (ered. Philippe Huc), * 1899, francia író, modern költő.

Derenk kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 416 l., ut. Bódvaszilás, up. Szin.

Déri i. Ferenc, * 1874. bp.-i nyug. alpolgármester. — **2. Frigyes** (1851–1924), bécsi selyemgyáros és mügyűjtő, aki 50.000 darab-ból álló és tízmillió aranykoronát érő gyűjteményét Debrecen városára hagyta. Ebből létesült a **D.** Múzeum.

Derítés, folyadékokban lebegő finom részecskék eltávolítása.

Derkovits Gyula, * 1894, festőművész, magányos alakokat fest. redukált formaadással.

Derma (gör.) a. m. bőr.

Dermatológia (gör.: bőrkórta), a bőr betegségeivel foglalkozó tan.

Dernburg, Bernhard, * 1865, német politikus, előbb bankigazgató, majd gyarmattügyi államtitkár, 1919. pénzügyminiszter.

Dernier cri (franc.: utolsó kiáltás), legutolsó divatujdonosság.

Deroulède, Paul (1846–1914), francia költő és politikus. A revanche publicistája volt.

Derut (franc.: dérouté), fennálló kötelékek megzavarlása, szétbomlás, a gazdasági viszonyok felfordulása, tönkrement.

Dervis (perzsa), szegénységben élő istenfélő ember, jelenti valamely mohamedán **D.**-rend tagját is.

Déry i. Béla, * 1870, festő, naturalista tájképek. — **2. Istvánné, Széppataki Schenbach Róza** (1793–1872), az első magyar operaprimadonna. Drámai szerepeket is játszott. Életrajzát Déryné naplója c. a „Kisfaludy Társ. adta ki.

Dés, város Erdélyben, a Nagy és Kis Szamos összefolyásánál, 11.000 l. Trianon óta Romániáé, Dej néven.

Descartes, René (1596–1650), francia filozófus, matematikus s a matem. természettudomány megalapítója. Főművei: Elmélekedések a filozófia alapjairól. A filozófia evei.

Descendens (lat.) a. m. leszármazó, utód.

Deschanel, i. Emile (1819–1904), francia politikus, irodalomtört. író. — **Fia, 2. Paul** (1856–1922), francia politikus, 1920. közt. elnök.

Dészl Géza, * 1870, ügyvéd, országgy. képviselő, a bp.-i Ügyvédi Kör elnöke.

Desiderium (lat.) a. m. kívánság. **Pium D.**, jámbor óhaj.

Desinteressement (franc.) a. m. érdektelenség.

Des Moines, az Egyes. All. Iowa államának fővárosa, a D. folyó mellett, 127.000 l. Egyetem.

Desmouins, Camille (1760–1794), francia forradalmár ügyvéd, újságíró. Irányította a Bastille ostromát. Robespierre Dantonnal együtt' kivégeztette.

Desperadók (spany.: kétségbeesettek), azok a politikusok, akik céljaik elérésére minden eszközt jónak tartanak.

Despota (gör.), a bizánci császárságban méltóság; ma zsarnok.

Després, Josquin (1450–1521), a Palestrina előtti idők legnagyobb zeneszerzője, egyházi zenét, miséket írt.

Després, Suzanne, * 1875, francia színésznő.

Dessau, Anhalt fővárosa a Mulde folyó mellett, 71.000 l. Gyapju- és gabonakereskedelem.

Dessewffy i. Arisztid (1802–1849), 1848-as honv. tábornok. Az oroszok ellen operáló felvidéki hadsereg vezére volt. Aradon főbelőt-
tók. — **2. Arisztid** (1854–1922), politikus, író. Könyvei: Velence. A spiritizmus, Béke és háboru stb. — **3. Aurél gr.** (1846–1928), **D.** Emil fia, sokáig elnöke az OMGE-nak, 1906–1920. a főrendiház elnöke. — **4. Aurél gr.** (1803–42), a harmincas évek konzervatív politikájának vezére. Világ c. lapjában írott cikkeiben Kossuth és Széchenyi ellentétét igyekezett semlegesíteni. — **Öccse, 5. Emil gr.** (1814–66), bátyja utóda a konzerv. párt vezetésében, az OMGE és a Földhitelintézet alapítója, az Akadémia elnöke. Tervezte alapján készült az októberi diploma. — **Atyjuk, 6. József gr.** (1771–1843), konzerv. pol. elítélte Széchenyi fellorgató eszméit.

Dessin (franc.) a. m. rajz. minta.

Dessoir, i. Ludwig (1810–74), kiváló német Shakespeare-színész. — **2. Max, *** 1867, berlini filozófus, okkultista programjának fogl.

Dessous (franc.) a. m. alul; női alsóruha.

Desszert (franc.) a. m. csemege.

De strigis quae non sunt, nulla quaestio fiat (lat.), a boszorkányokról, amelyek nincsenek, semmiféle kereset se indíthatassék. (Kálmán király törvénye.)

Destruktív (lat.) a. m. romboló, bomlasztó.

Dezavualni, l. Dezavualni.

Deszignálni (lat.) a. m. kijelölni.

Deszjatin, orosz területmérték, 10,925 m².

Deszk nagyk., Torontál vm., torontáli j., 2358 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Deszpota (gör.) a. m. ur, uralkodó, önkényur. A középkorban a fejedelem neve.

Desztilláció (lat.) a. m. lepárlás.

Detachement (franc.), önálló feladattal megbízott csapattest.

Détail (franc.) a. m. részlet.

Detek kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 607 l., ut. Forró-Encs, up. Bakta.

Detektív (lat.), titkos rendőr, polgári ruhába öltözött rendőrtisztviselő.

Detektor (lat.), a drótnélküli táviró és telefon felvevő állomásának az a készüléke, mely a beérkező elektromos hullámokra reagál és e hullámok áramingadozásait a tulajdonképpeni felvevőkészülék (Morse-vezérlő, telefonhallgató) működésére alkalmas állapotba hozza. Legrégibb **D.** a Branly-féle koherer.

Detarding, Henri W. A., sir, * 1865; hollandi nagyiparos, a »Royal Shell« petroleum-szindikátus vezetője.

Determináns (lat.), az algebra azon segéd-eszköze, mellyel az *i.* fokú *n* ismeretlennel bíró egyenletrendszer megoldását könnyen áttekinthető módon felírhatjuk.

Determinizmus (lat.), az akaratnak és cselekedetnek külső vagy belső okok folytán való mindenirányú kötöttségének tana.

Detik kisk., Heves vm., gyöngyösi j., 1781 l., ut. Ludas, posta.

Detmold, Lippe fővárosa a teutoburgi erdő mellett, 16.000 l.

Detonáció (lat.) a. m. robbanás, durranás.

Detonálni (lat.) a. m. a zenében a hangot a szükségesnél mélyebbre venni.

Detonáta, az Erdélyi Ércegség oszlopok bazalt sziklacsoportja, Abrudbánya mellett.

Detre László, * 1874, orvos, bakteriológiával s szűrmenterapiával fogl.

Detroit, város az Egyes. All. Michigan államában, 1,578.000 l. Élénk kereskedelem, gép- és automobilgyártás (Ford).

Detronizáció (lat.) a. m. trónfosztás.

Dettár György, * 1892, festőművész, a gödöllői telep tagja.

Detto (ol.) a. m. ugyanaz.

Dettre János, * 1886, ügyvéd, újságíró. 1920—1925. a Bácsmegyei Napló szerkesztője.

Deukalión, a hellének mondái ősapja, aki az özönvízből egy bárkában feleségével megmenekül.

Deus (lat.) a. m. isten.

Deus ex machina (lat.), a görög és római színpadon a színpadi gépezetből (súlylyesző) felbukkanó isten, aki meglepetésszerűen belenyúl a cselekménybe. Mai jelentése: váratlan fordulat.

Deussen, Paul (1845—1919), német bölcsész és indológus, egyet. tan. Kielben.

Deuteronomium (gör.) a. m. a törvények ismétlése, Mózes 5. könyve.

Deutsch *i.* Antal, * 1906, magyar zeneszerző, kamaraműveket írt, külföldön él. —

2. **Ernö**. * 1872, gyermekorvos, sok szakmunkát írt. — 3. **Julius**, * 1884, osztrák szociálpolit. író, a szociáldemokrata párt titkára. — 4. **Lajos**, * 1869, mérnök, a Szív. Elektromos Művek vezérigazgatója.

Deutsche Allgemeine Zeitung, 1918-ig Norddeutsche A. Z., 1861-től a német külügymin. felhivatalos napilapja.

Deva (szanszkrit) a. m. isten.

Déva, város a Maros mellett, Hunyad vm. székhelye, 9000 l. Konzervgyár. Trianon óta Romániáé.

Dévai (Biró) Mátyás (1500—1545), a kálvinizmus megalapítója Magyarországon. Először Luther személynéjében prédikált. 1537. Uj-szigeten magyarnyelvű nyomdát állított fel. Svájcban tért át a kálvinizmusra, ugyohy az erdői zsinat (1545), amelyen ő elnökölt, a kálvinizmust fogadta el.

De Valera, Eamon, * 1883, tanár, az ir szabadsághozmozgalomnak vezére. 1919. köztársasági elnöké választották. 1922. fegyversen szállott szembe az angol csapatokkal, de pár-hónapi harc után elfogták. 1924. amnesztiát kapott.

Devalváció (lat.) a. m. értékcsökkenés, ill. értékcsökkentés. Fizetési eszközöknél akkor alkalmazták, ha a fém- vagy papírpénznek cseréértéke kisebb lesz, mint a névértéke. Fontosabb papírpénz-D.-k az Egyes. All. szabadságharcában 1776 után kibocsátott 1 milliárd frank névértékű papírpénz, a francia forradalom idején az asszignáták elértéktelenedése. Ausztriában 1811. február 20-án kiadott patens névértékének egyötödére devalvált a papírforintot, 1816-ban újabb **D. érte**: 250 váltóforint lett egyenlő 100 ezüsterékű forinttal. Nálunk bekövetkezett **D.-k** az 1848—49-as szabadságharc idején kibocsátott u. n. Kossuth-bankók elértéktelenedése, a proletár-diktatura »fehér pénze« értékeinek egyötödére váltó lecsökkentése és a Korányi Frigyes br. első pénzügyminiszterése alatt bekövetkezett »kékpénz-felülbeigzés«.

Dévaványa nagyk., Jász-Nagykun-Szolnok vm., tiszai felső j., 13.434 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Devecser nagyk., Veszprém vm., devecseri j., 4235 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Dévény község, Pozsony vm., a Morva torkolatánál, 2063 l., Várrom. **D.** fölött állott a milleniumi emlékoszlop. Trianon óta Cseh-szlovákiáé Divin néven.

Dévény (Deutsch) Jenő, * 1879, költő, ügyvéd. Az emigrációban lett poétává. Kötetel: Bécsi erdő, Bécsi miniatűrök, Bécsi csendes muzsika.

Deviáció (lat.) a. m. eltérés az iránytól.

Deviza, külföldi piacokra szóló, törvényes pénznemben fizetendő váltó, amely éppugy, mint az értékpapír, tőzsdéi forgalom és jegyzés tárgyát képezi.

Devizaközpont, a külföldi fizetési forgalom szabályozására alakult központi szervezet. Az Allami jegyintézet vezetése alatt működött 1922 aug. 8. — 1924 június 24-ig.

Devon, a Föld ókorának a szilur és karbon közé eső korszaka, nevét Devonshire angol grófságtól nyerte. Rétegei palákból, mészkövekből és vörös homokkövekből állanak. Kövületei: korállók, tüskebőrűek, kagylók, csigák, a gerincek közül még csak a pánccelos halak jelennek meg. Növényei moszatok és harasztok.

Devonport, angol hadikikötő Plymouth mellett. 82.000 l. Arzenál.

Devot (lat. és franc.) a. m. alázatos, tisztelteltetés.

Devrient, német színészcsalád, 1. **Ludwig** (1794–1832), jellemszínész Berlinben. — 2. **Philipp Eduard** (1801–77), Karlsruheban az udv. színház igazgatója, megírta a német színészet tört. — 3. **Otto** (1838–94), berlini színház-igazgató. — 4. **Emil** (1803–72), hősszerelmes.

De Vries l. **Vries**.

Dewar, **James** (1842–1923), angol vegyész és fizikus, főtárlója a róla nevezett, cseppfolyós gázok eltartására szolgáló üvegedénynek (termosz-palack).

De Wet, **Christian Robert** (1854–1922), a bur háborúban tábornok, később 1907. Oranje államok miniszter, 1914. újból föllázadt az angolok ellen, akik 6 évi börtönrre ítélték, de később kegyelmet kapott.

Dewey, **George** (1837–1917), az Egyes. All. admirális. 1898. ő semmisítette meg a spanyol flottát.

Dextrin vagy keményítőgumi, keményítő 160–200-ra hevítésénél vagy diasztaze behatására képződik. Sörgyártásban, iparban, tápszerek készítésénél használják.

Dextroze, a m. szőlőcukor.

Dezavual (franc.) a m. meghazudtol.

Dezertál (lat. desertor, szökevény) a m. megszökők a katonaságtól.

Dezignálni (lat.) a m. kijelölni, kül. dezignált miniszterelnök, aki az államfőtől megbízást kap kormányalakításra.

Dezintekció (lat.), l. Fertőtlenítés.

Dezintegrátor, gép érc v. kő összetörésére.

Dezodorizálni (lat.) a m. szagtalanítani.

Dezoltá (franc.), pusztá, szomorú, vigasztalan.

Dezorganizáció (lat.) a m. szétrombolás.

Dezoxidáció, oxigén eltávolítása valamely anyagból.

Dezsetfőy **Aurél**, 1875. ny. államtitkár, egys. párti orsz. gyűl. képviselő.

Dézi **Lajos** * 1868., szegedi egyet. a magyar irodalomtörténet ny. r. tanára, számos irod. életrajzot írt, bibliografus.

Dézsma (lat. decima pars) a m. tized, azok az urbéri tartozások, amelyeket a jobbágy földesurának terményei tizedrészeképpen adott.

Dezsb l. **Alajos** * 1888., magyar grafikus, Párizsban és Berlinben dolgozott. — 2. **Kázmér** 1883., Nagykőrös polgármestere. Számos kötetment, cikket és értekezést írt.

D. G. T., Első Dunagőzhajózási Társaság, alakult 1829-ben Széchenyi kezdeményezésére.

Dharma (szanszkrit), a m. tan, kül. Buddha tanítása.

Dhavalagiri, a Himalája egyik csúcsa Nepal és Tibet között, 8170 m.

Diabasz, vulkáni eredetű zöldes kő, labradorit és augit keveréke.

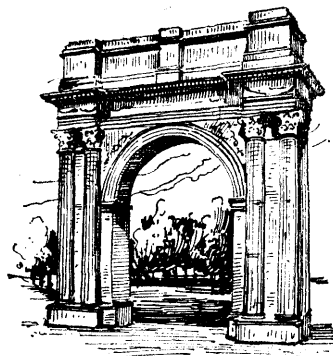
Diabetes (gör.) l. Cukorbetegség.

Diale (franc.) a m. ördög.

Diabolo (ol. diavolo a m. ördög), kettős kupból álló gyermekjáték, amelyet két pálcika közti zsinór segítségével a levegőbe dobhat és ugyanazzal elkapnak.

Diadalív, kapuszerű építmény, főként régi római városokban, megnyert csaták emlékére.

Diadem, (gör.) a hajat lekötő fejdísz. Az ókor-

Diadalív

ban **D**-mel ábrázoltak istenségeket és **D**-et viseltek a császárok.

Diadochok (gör.), a m. utódok; Nagy Sándor hadvezérei, akik halála után birodalmát felosztották és kormányozták. A **D**. fiai az epigonok.

Diaphragma (gör.), 1. rekeszizom, amely a mell- és hasüreget elválasztja. — 2. Optikai eszközökben kerék nyílású lemez a lencsék szélére eső fénysugarak visszatartására.

Diagnózis (gör.: felismerés), kül. az orvosi tudományban a betegség felismerése.

Diagonális (gör.), egyenes, amely a sokszögnek két, nem egymásmellett fekvő szögét köti össze.

Diagramma (gör.), a m. grafikus ábrázolás (kül. statisztikában).

Diakonissza, (gör.: szolgálón), a prot. egyházban a 19. századtól kezdve a szervezett ker. feltebaráti szeretettel, főként betegápolással foglalkozó női egyesületek tagjai.

Diakonus, (gör.: szolga), a legalsó a 3 szentségi felszentelési fok közül a katolicizmusban és az anglikán egyházban.

Diakova (Djalkovo), jugoszláviai város Montenegroban, 21.000 l.

Dialektika (gör.) a m. értékezésművészet. Feltalálója eleai Zeno. (5. sz. Kr. e.)

Dialektus (gör.) a m. nyelvjárás.

Dialízis (gör.) a m. folyadékok áthatolása hártvány. L. Ozmózis.

Dialogus (lat.) a m. párbeszéd.

Diámetro (gör.-lat.) a m. átmérő.

Diana (Artemis), Zeus és Leto leánya, a görög-római mitológiában a hold, a vadak és vadászat szüz istennője, a szülés védője.

Diapason, (gör.), az ókori zenében a mai oktávát jelentette. Jelenti ma a hangolást, a kamarahangot és a hangváltást.

Diapozitív, üveglemezre készült pozitív fénykép, vetítésre vagy átvilágításra.

Diana

Diarbekr, török város Örményország D-i részén, a Tigris folyó közelében, 38.000 l.

Diárium (lat.) a. m. napló.

Diarrhoea (gör.) a. m. hasmenés.

Diasz-korszak v. formáció, a paleozoikumnak egyik korszaka, amely két csoportra oszlik, u. m. alsó- (Rothliegend, vörös homokkő és konglomerát) és felső- (Bechstein, mészkő, agyagpa és kősz) diaszra. Nátunk a D. lerakódásai a Bakonyban, Mecsekben, Biharban és a Kárpátokban fordulnak elő.

Diaszpora (gör.: szétszórás), az ősvözettségben a Palesztinán kívül szétszórt zsidóság összefoglaló neve, ma az egyház székhelyén kívül élő helyeken lakó híveiket nevezik D.-nak.

Diasztáz (gör.) a keményítőt *diastaze* és malátacukorra bontó cukrosító enzim, amely a gabonaszemek csírázásakor keletkezik. Szeszgyártásban használják.

Diasztole (gör.), a szív működésben az összehúzódásra (szisztole) következő elernyedés.

Diathermia (gör.), gyógyeljárás, a mélyebben fekvő szövetek hőmérsékletének emelése nagy szaporaságú váltakozó elektromos árammal, reumatizmus, ischiasz stb. esetén.

Diathesis (gör.) a. m. elrendezés; hajlam betegségre.

Diatomaceák, egysejtű, kopvápáncélos, vízben élő algák.

Diavolo (ol.) a. m. ördög.

Diaz, 1. **Armando** (1861–1928), olasz hadvezér, aki Cadorna veresége után (1917 okt.) átvette az olasz hadsereg fővezérségét és ezt a háború végéig megtartotta. — 2. **Bartholomew**, * 1450

k., † 1500. hajótörés következtében, portugál hajós, 1487. először hajózta körül a Jöreménység fokát. — 3. **Porfirio** (1830–1915), mexikói köztársasági elnök, negyévi megszakítás-al 1876–1911., lemondott.

Diaz de la Penna, Narcisso Virgilio (1807–1876), spanyol eredetű francia festő, a barbizoni festők hatása alatt főleg a fontainebleau-i erdő regényes részleteit festi.

Diaz-féle szerződés, fegyverszüneti szerződés, amelyet 1918. XI. 3. Weber osztrák-magyar tábornok és Badoglio olasz tábornok Padovában kötöttek. A szerződés megállapítja a demarkációs vonalat Diaz tábornok harcvonalára.

Dicasterium, a görögöknél társasbíróság, a középkorban választott bíróság-féle jogtudóstitület, pl. német egyetemek jogi kara. Magyarországon a miniszteriumok felállítása előtt D.-ok a politikai stb. országos központi hatóságok, pl. udvari kancellária, helytartótanács.

Dichroismus (gör.: kétszíniség), némely kristály tulajdonsága, hogy különböző irányokban áteső fényben különböző színt mutat.

Dickens, Charles (áineve Boz, 1812–1870), az angol társad. regény megalapítója. Pickwick Club c. művével lett népszerű (1837), nevezetesebb művei: Twist Olivér, Nickleby Miklós, önéletrajza: Copperfield Dávid, A kis Dorrit, Karácsonyi ének stb.

Dictionnaire (franc.) a. m. szótár.

Didaktika (gör.) a. m. az oktatás tana.

Diderot, Denis (1713–1784), francia filozófus és regényíró, a nagy Enciklopédia megalapítója és főszerkesztője.

Dido, tyrsai királyleány, aki a monda szerint férjének megölése után elmenekült a Afrikában Karthagót alapította a Kr. e. 9. sz.-ban. Jarbas afrikai király megkérte a kezét, de D. öngyilkossá lett, hogy ne legyen barbár ember felesége.

Diehards (ang.: a rettenthetetlenek), az angol konzervatívok jobbszárnya.

Diehl, Karl, * 1864, német közgazdász, egyet. tanár Freiburg i. Br.-ban.

Dielektrikum (gör.-lat.: szigetelő, izolátor), az elektromosságot rosszul vagy egyáltalában nem vezető anyagok neve.

Diemen, Anthony van, (1593–1645), hollandi tengeriar, Tasman expedícióját ő küldte ki, a felfedezett Tasmaniát Vandiemensland-nak is nevezik.

Dienes I. László, * 1889, szociológus, a budapesti Városliget Könyvtára volt, majd Kolozsvárot hirlapíró, a Korunk c. folyóirat szerk. — 2. **Pál**, * 1882, matematikus, bp.-i egyet. m. tan. volt, most a londoni egyetemen tanár. — 3. **Valéria**, * 1870, mozdulatművészeti pedagógus; filozófiával fogl. Beigson műveit fordította.

Dienzi Oszkár (1877–1925), zongoraművész és zeneszerző.

Dieppe, francia kikötő és tengeri fürdő, 24.000 l., a La Manche csatorna partján.

Dies (lat.) a. m. nap.

Diesel-motor (Rudolf Diesel, 1853–1913. né-

met mérnök találmánya), u. n. lassu égési gáz-mo'or, melyben a nyersolaj, petroleum stb. és levegő keveréke azáltal ég el, hogy az égési levegőt erősen komprimálják, úgy, hogy a befecskendezett nyersolaj gyújtókészülék nélkül ég el.

Dies irae (lat.: a harag napja), halotti ének kezdő szavai a római misekönyvben.

Dieserweg, Friedrich Adolf Wilhelm (1790—1866), német prof. racionalista pedagógus

Diéta (lat. diaeta), 1. az országgyűlés régi neve. — 2. A táplálék helyes megválasztása. Diétetika: betegek étrendjének megállapítása.

Dietz Károly, * 1885. Budapest rendőrfőkapitánya a Károlyi-korszak és a Peidl-kormány alatt.

Dieu et mon droit (franc.) a. m. Isten és jögnm. Az angol korona jelmondata.

Diffamáló (lat.) a. m. megbélyegző (cselekedet).

Differencia (lat.) a. m. különbség.

Differenciál (lat.), autónkál az a berendezés, hogy kanyarodásoknál az elülső kerekek közül a külső gyorsabban fusson, mint a belső.

Differenciálszámítás, a magasabb analízisben két változó mennyiség közötti egyenletből ezen változók végtelen kicsiny változásainak viszonyát számítja ki. A végtelen kicsiny változás = differenciál, viszonyuk a differenciálhányados. L. még Integrálszámítás.

Difficile est satiram non scribere (lat.) a. m. nehéz szatírárt nem írni (Juvénalis).

Diffúzió (lat.). átömlés, egymással érintkező folyadékok vagy gázok összekeveredésének folyamata. Végbemehet lyukacsos válaszfalon keresztül is.

Diftéria (gör. diphthera, a. m. bőr), a D-bacillusok által előidézett torok- és légszob. Gyógyszere a Behring-féle szérum.

Digesták, a római jognak Justinianus császár rendelkezése összeállított törvénykönyve.

Digestio (lat.) a. m. emésztés.

Digitalis, piros gyűszűvirág. Leveliben és magvában van a szívre ható digitalin nevű gyógyszer.

Dii majorum gentium (lat.) a. m. a főistenek.

Dii minorum gentium, a kisebbrangú istenek.

Dijon, franciaországi gyárváros. Côte d'Or département fővárosa, 79.000 l. Egyetem, virágkertészet, borkereskedés.

Dike, Zeus és Themis leánya, az igazság istennője.

Diktáon (lat.-gör.), fonográfhoz hasonló készülék, felveszi a bemondott szöveget és ismétli a gépiró számára.

Diktálni (lat.) a. m. leírásra tollbamondani: parancsolni.

Diktátor, a római köztársaságban az a kortalan jogkörű államfő, akit hat hónapra neveztek ki veszély idején. A modern államéletben kivételes hatalmú államférfiakra alkalmazk.

Dilatáció (lat.) a. m. kitágulás.

Dilatorkus (lat.) a. m. elhalasztó, elhúzó.

Dilemma (gör.) a. m. szarvasokoskodás; kényyszerhelyzet.

Diletáns, (ol. diletare: gyönyörködni), aki valamely művészetet, tudományt stb. nem szakszerűen művel, hanem csak saját szórakozására (műkedvelő).

Diligencia (lat.) a. m. szorgalom.

Dillingey, Wilhelm (1834—1911), a bölselet tanára Berlinben. Pozitivistá.

Diluvium (lat.: áradás, vízözön), jégkorszak, a jelenkort közvetlenül megelőző geológiai kor. A D. folyamán egész Európát (Felső-Olaszországig) többször jég borította el, de közben voltak jégmentes idők is (interglaciális korszakok).

Dimenzió (lat.) a. m. méret, kiterjedés, kül. a testek három D.-ja: hosszúság, szélesség, magasság.

Diminúció (lat.) a. m. kisebbítés, rövidítés.

Diminuendo (ol.), zenei műző, a hangerősség fokozatos csökkentése.

Dimorfizmus (gör.) a. m. kétalakúság. Sexuális D., ha ugyanabban a fajban a hímek és nőstények erősen különböznek; szezon D., ha az alakok évszak szerint különböznek. (Ásványtanban l. Heteromorfizmus.)

Din, az erő elméleti egysége a fizikában: az az erő, mely 1 gr.-nyi tömeg sebességét mp.-kint 1 cm.-rel növeli.

Dinamika, (gör.), a fizikának az a része, mely a testek mozgásaival és ezek okaival foglalkozik.

Dinamikus (gör. dynamis a. m. erő), belső erő által ható.

Dinamit, robbantószer, nitroglicerin keveréke kovafölddel. Feltalálója Alfred Nobel 1866.

Dinamizmus, futurista festői módszer, amellyel a mozgást akarják visszaadni.

Dinamo, l. Elektromos gépek.

Dinamométer (gör.) a. m. erőmérő.

Dinár, szerb pénz, a háború előtt a frankkal (kb. 95 fillér) volt egyenértékű, ma kb. 0.10 pengő.

Dinári-hegység, elkarsztozott mészhegység az Adriai-tenger É-i oldalán, Krajnátlól Albániáig.

Dinasztia, (gör.) a. m. uralkodócsalád.

Dinasztikus, (gör.) az uralkodócsaládhoz ragaszkodó.

Diner (franc.) a. m. ebéd, a napi főétkezés.

Diner-Dénes I. József, * 1857, hírlapíró és műkritikus. A Károlyi-kormányban külügyi államtitkár. Külföldön él. — 2. **Rezső**, * 1889, festőművész. Ferenczy Károly tanítványa.

Ding an Sich (magánvaló), Kantnál az, amire a jelenségek vonatkoznak, az amifől jelenségek, az összes jelenségek el nem képzelhető, de szükségszerűen feltételezett végső alapja.

Dingo, ausztráliai vadkutya.

Dining room (ang.) a. m. ebédlő, étterem.

Dinnye, a tökfélekhöz tartozó gyümölcs, a görög-D. délafrikai, a sárga-D. indiai eredetű.

Dinnyeberki kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 356 l., ut. Bükkösd, up. Helesfa.

Dinornis, a történelmi időben kipusztult, 3¹/₂ m. magas óriás-madár. Maradványait Új-Zealandban találták.

Dinosaurus, a Kréta- és Jura-korszakban élt

óriási csuszó-mászó szörnyeteg. A legnagyobbak 25—30 m. hosszúságot is elértek.

Dinotherium, kihalt ormányos emlős a harmadkorból.

Diocletianus, római császár (245—313., uralk. 284—305), a katonai pályán emelkedett a császári méltóságra. Megosztotta az óriási birodalmat Maximianusszal. A hanyatló birodalmat reformokkal próbálta talpraállítani. A birodalom fővárosává Nicomédiát tette. A császárságról 305. lemondott.

Diodoros Siculus, görög történetíró Augustus császár korában. Világtörténelmet írt.

Diófa, egylaki fa, barkás virágokkal. Magjában 50% olaj van. Fája rendkívül kemény, bútorkészítésre haszn.

Diogenes, 1. (Kr. e. 412—323), görög bölcselő, az u. n. cinikus iskola megalapítója. D. a nélkülözés s az igénytelenség életét gyakorolta s hirdette. — 2. D. Laertius, görög grammatikus a Kr. u. 2. sz. első felében. Tíz könyvben megírta híres görög filozófusok életrajzát.

Diomedes, Argos királya, aki résztvett a trójai háborúban.

Dionysziák, Dionysos isten tiszteletére rendezett athéni ünnepek. Körmenetek és dráma-előadások tették fényessé az öt napig tartó ünnepet.

Dionysios, 1. **halicarnassosi**, görögül író, római történetíró, Kr. e. 30. Rómában telepedett le. Megírta Róma történetét a pun háborúig. — 2. **Syrakusai**, az idősebb D. syrakusai tirannus fia, maga is syrakusai uralkodó Kr. e. 367—343., Platon barátja.

Dionysos v. **Bakchos**, a görögöknél a föld termőerejének istene, kül. a szőlőművelésé. Unnepei a dionysziák.

Dionysos

Diophantos (Kr. u. 360 k.), görög matematikus, az algebra és aritmetika megalapítója.

Dioptria, a lencsék fénytörőképességének mértékegysége. 1. D. = egy méter gyújtótávolságu lencse fénytörőképessége, 2. D. = 1/2 m. gyújtótávolságu lencse fénytörőképessége stb.

Dioráma, áttetsző anyagra festett kép, amelyen tükrös berendezés segítségével különböző

világítási hatásokat, napsütést, holdfényt stb. ének el. Daguerre találta fel 1822.

Diorit, szemcsésen kristályos mélységbeli kőzet (földpát, csillám, amfibol).

Diosberény nagyk., Tolna vm., simontornyai J., 1117 l., ut. Gyöng, posta.

Diósd nagyk., Fejér vm., váli j., 986 l., vasut. ut. Nagytétény, posta.

Diósgyőr, nagyk., Borsod vm., miskolci j., 19.200 l. Nehéz vasipar, papirosgyár.

Diósjenő, kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 2199 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Dióskál kisk., Zala vm., pacsai j., 1572 l., ut. Pacsa, posta.

Dioskurok, együttes neve Castornak s Pollunak, az elválhatalan két lovag félistennek, Zeus és Leda gyermekeinek.

Diósvizsló nagyk., Baranya vm., siklósi j., 7319 l., vasut, táviró, posta.

Diósy Béla, * 1863, a Zeneműv. Főiskola tanára, színházi és zenei kritikus. Vigjátékokat és elbeszéléseket írt. Neje D. Händel Berta (1869—1927), az Operaház tagja, hangversenyekenésno. Enektanítással is fogalkozott.

Diószegi Sámuel (1760—1813), ref. lelkész, botanikus, a magyar növénytani nyelv megteremtője.

Diplococcus, baktérium, a párosával fellépő kokkuszkos nevé.

Diploma (militaris, lat.), a régi rómaiaknál katonai elbocsátó okmány. D. általában okmányt jelent.

Diplomácia (gör.), az államoknak egymással való békés érintkezésére vonatkozó szabályok összessége és az ezek gyakorlásának művészete, D.-i testület, egy kormánytól akkreditált összes nagykövetek és követei testülete. D.-i ügyvivő (chargé des affaires), o'y követ, aki nem az uralkodóhoz, hanem a külügyminiszterhez van akkreditálva.

Diplomata, eredetileg a diplomák (oklevelek) szerkesztője, mai értelemben az, aki az állam ügyeinek intézése céljából a külügyminiszteriumban vagy a követségeken működik.

Diplomatika (gör.), az oklevelek tana.

Diptychon (gör), 1. fából vagy elefántcsontból készült viaszos táblák, kettesével összefűzve (hármásával triptychon), amelyeknek viaszába az ókori Rómában okiratokat, leveleket, rendeleteket, szerződéseket írtak. — 2. Összecsukható oltárkép.

Directoire (franc.), 1. a francia forradalom alatti kormány, direktórium 1795 okt. 27. — 1799 nov. 9. — 2. E korban divatos ruha.

Direkt (lat.) a. m. egyes, határozott.

Direktiva (uj-lat.) a. m. utasítás.

Direktórium (lat.) a. m. igazgatóság; a franc. forradalomban ötagu végrehajtótestület.

Dirigálás, a. m. igazgatás, zenekarnál: vezénylés.

Disagio (ol.) 1. Diszázió.

Discantus (lat.), énekben a szoprán, hangszerkénel a felső fekvés.

Disconto (ol.), az az összeg, amelyet valamely követelésből az esedékesség előtt való bevételénél vannak le.

Discus (lat.) a. m. korong. I. Diszkosz, **Diseuse** (franc.) a. m. költeményeket, dalokat előadó nő.

Diszay József, * 1899, magyar operaénekes, a háboru után Amerikába költözött.

Dissenaire (franc.) a. m. beteggondozó intézet.

Disputa (lat.), vita, vitaközlés.

Disraeli, I. Beaconsfield.

Dissous-gáz, acetonban oldott acetiléngáz.

Disszerterek (ang.): másként gondolkodók, nonkonformisták, a neve Angliában mindazon prot. szektáknak, amelyek nem vallják a 39 anglikán cikkelyt és így az 1662. konformitását elvetik.

Disszertáció (lat.), tudományos értekezés (doktori vagy egyetemi magántanári).

Disszidensek (lat.: elválasztottak), az államilag el nem ismert egyházakhoz tartozók.

Disszociáció (lat.), a kémiában a vegyületek felbontása. A D. többféle lehet: hókoztá D., elektrolitós D., oldási D.

Disszonancia (lat.), az összhang (konzonancia) ellentéte, a bevezetlenség érzését keltő és így feloldásra váró akkord.

Diszázsió (ol. disagio), az ázsió ellentéte, az a különbség, amely a névérték és belső érték között mutatkozik.

Diszciplína (lat.) a. m. fegyelem; egyes tudományzajok.

Diszel kisk., Zala vm., tapolcai j., 1496 l., ut. Tapolca, posta.

Diszharmonia (lat.-gör.) a. m. nem összhangzó, egyenetlenség.

Diszkant I. Discantus.

Diszkonto I. Disconto.

Diszkosz (gör.), tányéralaku fém- v. kö-

korong, sporteszköz, amelyet az atléta minél messzebbre igyekszik dobni.

Diszkkrét (lat.) a. m. tapintatos, nem fecsegő.

Diszkusszió (lat.), megbeszélés, vita.

Diszkvalifikáció (lat.), a. m. alkalmatlanság, kizárás, lovagias elégtételadásra való képtelenség nyilvánítás.

Diszlet, olyan színpadi eszközök összessége, amelyekből a játszó színész környezetétől szolgáló képet összeállítja.

Diszlokáció (uj-lat.) a. m. helyváltoztatás, csapatok szétosztása helyőrségeinkint.

Disznó, I. Sertés.

Disznóbab, Kis-Azsiából származó, fekete foltos virágu növény, nálunk állati takarmány, Abesszinában és Indiában főzelék.

Disznódisk., Borsod vm., ózdi j., 1045 l., ut. és up. Arló.

Disznóshorvát kisk., Borsod vm., edelényi j., 3049 l., vasut. táviró, posta.

Diszparitás (lat.) a. m. egyenlőtlenség, az árak eltérése különböző piacokon.

Diszpenzáció (lat.) a. m. felmentés, a törvény alól engedett kivétel.

Diszperzió (lat.), színszóródás, a fény felbomlása színekre.

Diszponenda (lat.), a könyvkereskedői szokásjog értelmében azon áruk megjelölésére szolgál, melyeket a kiadó az elárúsítónál az elszámolási időn túl, az áruk árának kiegyenlítése nélkül, mint bizományi árut visszahagy.

Diszponens (lat.), általános kereskedelmi meghatalmazott, aki cégvezetési jogosultság nélkül a főnök egész üzletének vezetésére fel van hatalmazva.

Diszpozíció (lat.), I. intézkedés. — 2. Bevezetésre való hajlam.

Diszproporció (lat.) a. m. aránytalanság.

Disztancia (lat.) a. m. távolság.

Disztichon (gör.), antik verspár, legtöbbször egy hexameteres és egy pentameteres sorból áll.

Disztíngválni (lat.), megkülönböztetni; disztíngvált: előkelő.

Disztíngció (lat.) a. m. megkülönböztetés; katonai rangjelzés; kitüntetés.

Disztónálás (lat.) a. m. hamis hangvétel (a kelleténél magasabb v. alacsonyabb).

Disztribúció (lat.) a. m. elosztás.

Dithyrambos (gör.), Dionysos isten tiszteletére énekelte karének.

Ditto (röv.: do; ol. detto: az említett) a. m. ugyanaz.

Ditről I. Gábor, a szemézet ny. r. tanára a szegezi egyet. — 2. Mór, * 1851, színigazgató, a kolozsvári Nemzeti Színház, 1896—1920. a bpesti Vigzínház élén állt.

Diurezis (gör.) a. m. vizeletkiválasztás.

Diurnum (lat.) a. m. napidíj.

Diva (lat.) a. m. istennő; ünnepelt művésznő.

Divald Kornél, * 1872, művészettörténész. Szépirodalomban Tarczai György néven működik.

Diszkoszvető

Diván (perzsa), 1. pamlag. — 2. A szultán államügyi tanácsa. — 3. Versgyűjtemény.

Diveky 1. Adorján, Lengyelorsz. tört. m. tan. a bp.-i egyet. — 2. József, * 1887, iparművész és grafikus; dekoráció-tervező és illusztrátor.

Divergálni (lat.) a. m. eltérni.

Divergens (lat.) a. m. eltérő szétágazó.

Divertimento (ol.), vagy divertissement (franc.), mulatság, szórakozás, könnyű zenei műfaj.

Divide et impera (lat.) a. m. ossz meg (te-remsz ellentéteket) és uralkodjál.

Dividenda (lat.: az elosztandó) osztalék, az az összeg, amely a felosztandó tiszta nyereségből egy-egy részvényre esik.

Divináció (lat.), jövőbeli esemény megérzése.

Divina Commedia (ol.: isteni színjáték). Dante költeményének címe.

Dizvítő (lat.), 1. Hadosztály.

Dixi (lat.) a. m. megmondtam, elmondtam.

Dixmuiden, belga helység, az Yser folyó mellett. 4000 l., 1916—17. nehéz harcok.

Dizentéria (gör.), vérhas, a vastagbél gyulladása, amoebák vagy baktériumok okozzák.

Dizőz (franc.), a. m. előadóművész.

Dnyeper, Ny.-Oroszország és Ukrajna legnagyobb folyója. 2146 km. hosszu. A Valdai magaslaton ered és a Fekete-tengerbe ömlik.

Dnyeszter, folyó, a Kárpátok galíciai lejtőjén ered és a Fekete-tengerbe ömlik. Határt von Ukrajna és Besszarábia közt.

Dob, ütőhangszer, lényeges rész: az ütővel vert, rugalmasan kifeszített hártárfelület.

Doba kisk., Veszprém vm., devescri j., 1004 l. ut. Tüskevár, ut. Somlószőlős.

Doberdo, olasz község Monfalcone fölött. A község körüli fensíkon dult 1915—17. a tizenkétfősön csata.

Dobermann, kutya fajta, a német juhászkutya és pincsi keresztezése; jó rendőrkutya.

Dobhártya, a külső és belső fület elválasztó kerek, rugalmas hártya, a levegő hangrezgési rezgése hozzák, ezeket a D-ra támaszkodó hallócsontocskák továbbvezetik a belső fülbe, a hallóidegekhez.

Dobó István († 1572), mint egri várkapitány 1552. kétezer katonával és Eger népvéle győzelmesen állt ellen 150.000-nyi török seregnek.

Dobóbel kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 104 l. ut. Bódvaszilás, up. Perkupa.

Dobogók, a Pilis-hegység vulkanikus részének legmagasabb hegye: 700 m. Tetején mednékhez.

Doborgaz-Tejfalusziget kisk., Moson vm., magyaróvári j., 385 l. ut. Dunakiliti, up. Halászi.

Dobosi Pécsi Mária, * 1885. író nő és műfordító. Művei: »Persephone elrablása«, »Antoni Dániel« stb.

Doboz nagyk., Békés vm., gyulai j., 6877 l. telefon, táviró, posta.

Dobozy Mihály, fejérmegyei köznemes. A mohácsi vész után török portyázók elől menekült feleségével. Amikor az üldözők már

már utóérték, feleségét, annak kérésére, megölte, aztán hősiessen harcolva elesett.

Dobri kisk., Zala vm., letenyei j., 840 l. u. Pátka, up. Kerkaszentmiklós.

Dobronhegy kisk., Zala vm., novai j., 133 l. ut. Zalagereszeg, up. Nagylengyel.

Dobrovics, Petar, * 1890, expresszionista festő. Az u. n. baranyai köztárs. elnöke volt.

Dobruđa (románul: Dobrogea), az Alduna, a Fekete-tenger és a román-bolgár határ közt elterülő tartomány. 23.000 km², 700.000 l. Lakosai leginkább bolgárok és románok, de van sok tatár, örmény stb. 1916. a központi hatalmak elfoglalták és 1918. Bulgáriához csatolták, de 1919. Romániához került.

Dobsina, város Gömör vármegyében, 5000 l. A város határában jégbarlang, Trianon óta Csehszlovákiáé.

Doby Géza, * 1877, a bp.-i közgazd. egyetem ny. r. tanára, növényi biokémával és mezőgazdasági vegytannal foglalkozik.

Dobze László, II. Ulászló magyar és cseh király gunyene erélytelensége miatt, mert mindenre az volt a válasza: dobzse (cseh) a. m. jól van.

Docens (lat.) a. m. tanító; ma: egyetemi magántanár.

Doctor (lat.) a. m. tanító, a középkortól kezdve tudományos kitüntető cím, amelyet egyetemnek adnak.

Doctor utriusque juris (lat.) a. m. mindkét jogtudomány doktora.

Document humain (franc.) a. m. emberi dokumentum.

Dóczy 1. Jenő, * 1883., irodalomtörténész és esztétikus. — 2. József (1863—1913), p. ü. titkár, nótaköltő. — 3. Lajos (1845—1919), költő és publicista. Főműve a Csók c. verses vigjátéka. Leford. a Faustot. Németre ford. Az ember tragédiáját.

Dodekanezos (gör.: 12 sziget), Rhodos és 11 jelentéktelen kis sziget az Egei-tengerben, Kis-Ázsia partjai előtt. Olaszország megszállta.

Dodo (Dronte), hatyagnagyságu madár, Mauricius szigeten élt, a 17. században pusztult ki.

Dodona, a legrégebb görög jóshely Epirusban.

Doflein Franz, * 1873, német állatbuvár, boroszlói egyet. tanár.

Dog (angl.), nagy kutya fajta. (német, dán, angol D.).

Doge (ol. a lat. dux a. m. herceg szóból), Velencében a 8. sz.-tól 1797-ig és Genovában 1339—1797. az államfő neve.

Doge-palota, a velencei köztársaság váaszott kormányzóinak hivatalos épülete.

Doggerbank, homokzátony az E-i tengeren. Anglia és Dánia között. Tökehal halászat. 1916. tengeri ütközet angolok és németek között.

Dogma (gör.: parancsolat) szabály, törvény, különösen vallási igazság. Katolikus felfogás szerint Isten által kinyilatkoztatott, természetfeletti igazság. A D.-kkal foglalkozó tudomány a dogmatika.

Dogmatizmus (gör.), a dogmák tudományos vizsgálatát elutasító módszer.

Dohány, a burgonyafélékhez tartozó növény. Levelei az emberiség legerősebb izgató-

A dohány virága

szert szolgálják. Amerikai eredetű. Vegyi alkotásai közül legfontosabb a nikotin nevű mérges alkaloida.

Dohánygyedáruság, kétféle: termelési monopólium, ha a termelést csak az állam üzheti; gyártási monopólium, ha szabad termelés mellett a gyártás és eladás állami. Nálunk 1867 óta a pénzügyminisztérium alá tartozik. A termelést az állam szerződésileg magántermelőkkel végezteti. A termést beváltóhivatalt veszi át. A gyártást állami dohánygyárak végzik, az elárúsítást államilag engedélyezett árudák megszabott áron és megszabott haszonrészesedéssel.

Dohánytermelés. Magyarországon csak a közönséges dohányfélések teremnek meg. A legfinomabb dohányfajták Kubában és Szumátrában teremnek. A dohány a meleg és nyirkos éghajlatot kedveli.

Dohánytermelés (1927) millió kg.-okban

Világtermelés 1.350

E-am. Egy. Áll.	562
Oroszország	158
Japán	67
Holland-India	59
Görögország	52
Fülöp-szigetek	45
Olaszország	44
Törökország	43
Mandzsúria	32
Magyarország	26
Kuba	21
Portorico	21
Németország	20

Dohnányi Ernő, * 1877., zongoraművész és zeneszerző, a bpesti Zeneakadémia igazgatója, a Filharmóniai Társaság karnagya. Mint zon-

goraművészt, a finom, romantikus interpretálás jellemzi.

Doiran, helység és tó Jugoszláviában, a görög határon.

Dokk (ang. dock), 1. hajók javítására, festésére stb. szolgáló építmény. — 2. Rakpartokkal körülvett medence a hajók kirakodására. — 3. E rakpartokon épült raktárház.

Doktrina (lat.) a. m. tan, tudomány.

Doktrinér (franc.), aki egyoldaluan ragaszkodik elméleti alapelvekhez, kül. politikában.

Dokumentum (lat.) a. m. okmány.

Dókus Ernő, * 1852, felsőházi tag.

Dolány kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 418 l., ut. és up. Szécsény.

Dolce (ol.), zenei műszó, a. m. édesen, kellemesen, finoman. **Dolcissimo**: még edesebben.

Dolce far niente (ol.) a. m. édes semmittevés.

Dolci, Carlo (1616—1686), olasz festő; barokk szentek simatechnikájú ecsetelője.

Doleschall Alfréd, * 1864, a büntetőjog bp. egyetemi r. tanára.

Dolichocephalus (gör. hosszufejú), az embertanban az olyan koponya, amelynek hosszúsági átmérője legalább egy negyeddél hosszabb, mint a szélességi.

Dolina, beomlás folytán létrejött tölcérszerű mélyedés mészhegyekben, kül. karszthegységben.

Dolnay Gyula, (1850—1922), ifjúsági író és lapszerkesztő.

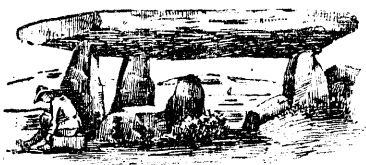
Dollár, az Egyesült Államok pénzegysége, értéke 4.93 korona volt, ma 5.70 P, 100 centre oszlik.

Dollinger I. Béla, a testgyógyászat rk. tan. a bp.-i egyet. — 2. **Gyula**, * 1849, műtőorvos, a sebészet bp.-i egyet. tanára. Főleg testgyógyászatot foglalk. 1919 óta nyugalmában.

Dollond, John, (1766—61), angol optikus, az összetett objektív-lencsék feltalálója.

Dolmány, török eredetű, az atillához hasonló, de rövidebb kabát.

Dolmen (kelta: kőasztal), a kőkorszakból maradt építmény óriási kövekből, amely valószínűleg sírkamrául szolgál.

Dolmen

Dologház, csavargók, koldusok, munkanélküliek és prostitúáltak őrzetére szolgáló leltartóztatási intézet volt, aminőt hajdan Pest városa is fenntartott. Ujabbban a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913. XXI. t.-c. elvenitette fel.

Dologi jog, a jogosultnak rendelkezést biztosít valamely dologra nézve, hogy azt bárkivel szemben érvényesítheti. Lehet a **D.** tulajdonjog, a dolog feletti legteljesebb rendelkezési hatalom és korlátolt **D.** (dolgolt terhelési jog), amely tulajdonjogban foglalt rendelkezési hatalom érvényesülését megszorító korlátolt rendelkezési hatalmat biztosít a jogosultnak, pl. szolgálat, zálog, stb.

Dolomit, közti, szénsavas mészből és szénasavas magnéziumból álló kettős só. Oriási tómegekben fordul elő (a tiroli **D.**-Alpok, a Gellérthegy és a budai hegyek túlyomó része).

Dolomitok, a K.-i Alpok egyik hegycsoportja **D.**-Tiroiban, az Étsch (Adige) és a Pieve közt. Legmagasabb csúcsa a Marmolata 3444 m., 1919 óta Olaszországé.

Dolus (lat.), gonosz szándék, a büntetőjogban valamely bűncelekmény tényelemeinek megvalósítására irányuló tudatos akaratelhatározást jelent.

D. O. M., Deo Optimo Maximo (lat. a. m. a legjobb és legnagyobb Istennek), a rómaiaknál és a renaissance-korban használatos ajánlás; oltárokon és templomokon.

Dóm (lat. domus Dei: istenháza), püspöki vagy főtemplom.

A bambergi dóm

Domaháza kisk., Borsod vm., ózdi j., 1029 l., ut. Ózd, posta, telefon.

Domanovszky Sándor, * 1877, történész, bp. egyet. a művelődéstört. ny. r. tanára. Fő-

művei a budai és pozsonyi krónikákról és Világtörténelem 2 k.

Dombegeháza kisk., Csanád vm., battonyai j., 4875 l., telefon, táviró, posta.

Dombrátos nagyk., Csanád vm., mezőkövácsházi j., 1395 l., telefon, posta.

Dombrómű, l. Relief.

Dombóvár nagyk., Tolna vm. **D.**-i járásának székhelye 8600 l., vasut, táviró, posta, telefon. Kath. reálgimn. L. még: Újdombóvár.

Dombrád nagyk., Szabolcs vm., kisvárdai j., 5288 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Domenichino, tulajdonképen Domenico Zampieri (1581–1641), olasz festő, a Carracci-iskola legtipikusabb képviselője.

Domináns (lat. a. m. uralkodó), a zenében minden hangnem ötödik fok; a ráépített akkord a **D.** akkord.

Domingo köztársaság, l. Santo **D.**

Dominikánusok, vagy dómések, Szent Domonkos által alapított rend az eretnekségeknek prédikációval való leküzdésére. Kolduló rend. Tagjai nagy szerepet játszottak az inkvizícióban, kiváló tudósok, teológusok és filozófusok kerültek ki belőlük, 1900. 4500 tagjuk volt. A magyar-osztrák tartományba 12 kolostor tartozik. Fehér reverendát viselnek.

Dominion, brit gyarmat, amelynek parlamenteje és önkormányzata van.

Dominium (lat.) a. m. birtok.

Domino, (ol. ur, kül. pap), 1. Olaszországból eredő társasjáték. 2. Papok köpenye Olaszországban. Ebből ered a **D.** nevű állarcos öltözet.

Domínus (lat.) a. m. ur; **D.** vobiscum: az Ur veletek.

Domitianus, Titus Flavius (Kr. u. 51–96), római császár (81–96), kegyetlen zsarnok, meggyilkolták.

Domodossola, olasz helység a Simplon-alagut kijáratánál,

Domonkos, Szt. (1170–1221), a Domonkos-rend megalapítója, 1203–4-ben Dél-Franciaországban járt az albigeusok megtérítésére.

Domonkos István (1862–1923), kat. felbátoros, novellista. Kötete: Atyám fiai.

Domonkos-rend, l. Dominikánusok.

Domony nagyk., Pest vm., aszódi j., 1375 l., vasut, telefon, posta.

Domoszló nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2574 l., telefon, posta.

Dompteur (franc.) a. m. állatszeliadó.

Domrémy la Pucelle, francia helység a Vogézekben, 300 l. Jeanne d'Arc születéshelye.

Don, folyó Oroszország közepén, az Azovi tengerbe ömlik. 1285 km-en hajózható.

Don (lat. dominus a. m. ur-ból), olasz és spanyol cím, régen csak a főurakat illette meg, ma általában urat jelent.

Donáció (lat.) a. m. adományozás.

Donar (Thor), a zivatart és termékenységet ősgermán istene.

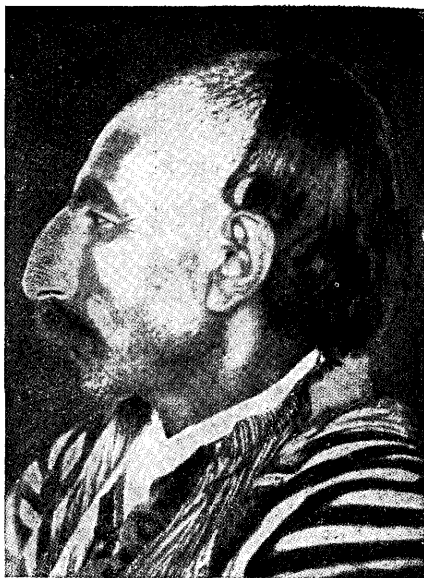
Donász Ferenc (1862–1923), író és fordító. Művei főleg ifjúsági regények.

Donatello (Donato di Niccolò di Betto Bardì, 1386–1466); olasz szobrász. Felfogása

EMBERFAJTÁK I.

1

2

3

4

1. Görög férfi. — 2. Örmény férfi. — 3. Hortobágyi számadó-juhász. — 4. Öreg indián férfi.

EMBERFAJTÁK II.

1

2

3

4

1. Délafrikai néger nő.
2. Szamojéd férfi.
3. Pápua férfi.
4. Zulu főnök.

dramái. Főbb művei: Judith, Dávid, Gattamelata szobra Padovában.

Dönáth 1. Ede, * 1865, karmester, több operettet és indulót szerzett. — 2. **Gyula** * 1849, ideg orvos, bp.-i egyet. rk. tanár, az alkoholellenes küzdelem harcosa. — 3. **Gyula** (1850—1909), szobrász, dekoratív plasztikát művelt, azután a siremlék kiváló művelője. — 4. **Lajos,** * 1863, zeneszerző, a Király Színház karmestere. Művei: dalok és operettek.

Donati, Giambattista (1826—73), olasz csillagász, a róla elnevezett üstökös felfedezője, 1858.

Doncaster, angol város York grófságban, 54.000 l. Lókereskedelem és lóversenyek.

Donec, a Don jobboldali, legnagyobb mellékfolyója. Alsó folyásánál Oroszország leggazdagabb szénmedencéje.

Donec eris felix, multos numerabis amicos (lat.) a. m. amíg szerencsés vagy, addig sok barátod lesz.

Donga, a hordók és kádak hosszoldalát alkotó lapos, kissé domború fadarabok.

Dongola, angol-egyipt. tartomány, a Nilus két partján. Fővárosa **D.**, 10.000 l.

Dongóhéj (poszméh), Európában és Észak-afrikában elterjedt, szőrös, feketebundájú, nagy méh, repülés közben zümmögő hangot ad, innen a neve.

Doni kozákok, l. Kozákok.

Donizetti, Gaetano (1797—1848), olasz operaszerző. 70 operája közül legismertebb a Iammormoori Lucia, Mari, az ezred leánya és a Borgia Lukrécia.

Donjon (franc.) a. m. őrtorony a középkori váraknál.

Don Juan, egy spanyol monda hőse (14. sz.). Hírhedt nőcsábító, aki Sevilla kormányzójának leányára is kivetni hálóját. Az apát párbajban megöli, holta után kigyujolja, de a halott szobra csodálatos módon bosszút áll s **D.** a pokorra jut. Feldolgozások: Mozart operája, stb.

Donna (ol.) a. m. urnó.

Donnay, Maurice, * 1859, francia drámaíró.

Donner, Georg Raphael (1692—1741), osztrák szobrász, az osztrák barokk plasztika legerősebb egyénisége, pozsonyi Szent Márton lovascsoport s Esterházy-kápolna, VI. Károly császár szobra.

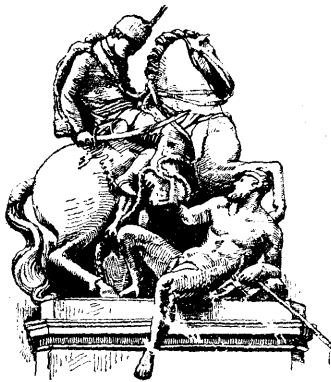
Don Quijote, Cervantes szatirikus regényének hőse. Lelkesedő, hőbortos, kalandokat hajszoló lovag, aki álmokban él s minduntalan beleütközik a valóságba.

Don't (ang.), do not a. m. ne tedd rövidítése), illemszabályok.

Doorn, falu Hollandia Utrecht tartományában, 1920 máj. óta II. Vilmos volt német császár lakóhelye.

Doping (ang.), a lovaknak beadott izgatószerék.

Doppler Ferenc (1821—1883), lengyel zeneszerző és fuvalavirtuóz, a pesti Nemz. Szính.

Donner szobra: Szt. Márton

első fuvalása. Irt magyar zenestilusú operákat.

Doppler-ely, Christian Doppler (1803—1852), német fizikus és csillagász által felállított tétel, melynek értelmében a hang magassága növekszik, ha a hangforrás felénk közeledik, viszont a hang mélyül, ha a hangforrás tőlünk távolodik. Később rájöttek, hogy ugyanez áll a fényforrásokra is, a felénk közeledő fényforrás színe az ibolya felé, a távolodó a vörös felé tolódik el. Ezen az alapon állapítják meg az állócsillagoknak a látóvonal irányában történő mozgását.

Dorain, Lucy, polgári nevén Kovács Lonci, * 1898, filmszínésznő.

Dordogne, francia folyó, a Garonne mellékfolyója, 458 km. hosszú.

Dordrecht, délholland kikötőváros, 55.000 l.

Doré, Gustave (1833—1883), francia festő, illusztrátor, szobrász.

Do, re, mi, fa, sol, la, si, a zenei alaphangsor nevei.

Dorfmeister István (1729—1797), festő, a dunántúli barokk freskó s oltárkép művelője.

Doria, Andrea (1468—1560), régi genovai család sarja, korának legkiválóbb zsoldosvezére, aki a pápa, I. Ferenc, majd V. Károly hadait vezette.

Dormánd nagyk., Heves vm., egri j., 1192 l. ut. Füzesabony, posta.

Dormitorium, (lat.) a. m. hálószoba a kolostorokban.

Dorner Béla, * 1869, gazdasági főfelügyelő, mezőgazdasági író.

Dornler-művek, repülőgépgyár Friedrichshafenben, a Bodeni-tó mellett.

Dorog nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 3909 l., vasút, távíró, posta, Szénbányák.

Dorogháza kisk., Heves vm., pétervásári j., 1240 l., ut. és up. Mátramindszent.

Doroghi Ervin, * 1881, ügyvéd, jogi szakíró. (Csöfönkivüli kényszerregység. A korlátolt felelősségű társaságról.)

Dörök, az ókori Görögország 4 törzseinek egyike.

Dorozma, l. Kiskundorozsma.

Dorpat (oroszul Jurjev, észtiül Tartu), egyetemi város Esztországnban, 54.000 l.

Dór stílus, görög építészeti stílus. Főelemei: talapzat nélküli, hornyolt törzsű, tálalaku fejezetben végződő oszlop; hármas rovátkolású és sima négyszögű mezőkkel díszített párkányzat; háromszög alakú oromzat.

Dortmund, város Poroszország Westfália tartományában, a Ruhr-vidéken, 295.000 l. Szénbányák, nehézipar.

Doryphoros (gör. a. m. lándzsavívő), Polykleitos görög szobrász műve a Kr. e. 5. sz. közepéről.

Doryphoros

Dosso Dossi (Giov. di Lutero, 1479–1542), olasz festő, a ferrarai iskola egyik mestere.

Dosszié (franc.) a. m. levélrendező tok, aktacsomó.

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics (1821–1881), orosz író. Életének legnagyobb része gyötrelmes gondok között telt el, eszendőket töltött politikai fogolyként szibériai fegyházban. Regényeiben kegyetlen és gyötrelmes képét adja a múlt század közepén élt, tragikus kétségek közt bukkadó orosz nemzedéknek. **D.** hatása a világirodalomra megmérhetetlen. Főművei: A Karamazov-fivérek, A féltkegyelmű, Az ördögök, Emlékiratok a halottak házából. Bűn és bűnhődés.

Dotáció (lat.) a. m. javadalmasítás.

Dou, Gerard (1613–1675), holland genrefestő. Kisméretű, humoros, finonkivitelű képeivel sok utáztóra ta'ált.

Douai, város Franciaország, Nord départ., 36.000 l., 1914 szept.-okt. heves harcok színhelye.

Douane (franc.) a. m. hivatal.

Double (franc.: kettős), régi francia ezüstpénz.

Double (franc.), nemes fémmel borított nem nemes fém; két darabból összetett hamis drágakő.

Doublet (franc.), dublett; ami két példányban van meg.

Doubs, a Jura-hegység főfolyója, 430 km.

Douceur (franc.) a. m. édesség, borralaló.

Douche (franc.) a. m. zuhany.

Doumergue, Gaston, * 1863, francia politikus, képviselő, miniszter, 1914. min. elnök, 1924. köztársasági elnök.

Doumic, René * 1860, a Revue des Deux Mondes szerkesztője, irodalomtörténész, kritikus.

Do ut des (lat.) a. m. adok, hogy adj.

Dover, kikötőváros a Calais-i szoros angol partján, a párizs–londoni utvonalon, 45.000 l.

Doverpor, ópium, ipecaeuana-gyökér és tejcukor keveréke, gyógyszer, hasmenés csillapítására.

Downing Street, londoni ucca a Whitehall és a St. James-park közt. Itt van a külügy-és pénzügyminisztérium.

Doyen (franc.), valamely (kül. diplomáciai) testület szolgálatban legidősebb tagja.

Doyle, Sir Arthur Conan * 1859, angol orvos, újságíró és detektív-regényíró. Spirítizmussal foglalkozik.

Dózis (lat.) a. m. adag.

Dozma kisk., Vas vm., szombathelyi j., 317 l., ut és up. Torony.

Dózsa 1. **Endre**, * 1857, volt orsz. gyűl. képviselő, publicista és regényíró. — 2. **György**, székely nemes, kit Bakócz érsek az általa 1514. fegyverre hívott jobbágyságból össze-gyűlt keresztes had vezérévé tett. A birtokos nemesség kegyetlenkedésekkel akarván a tömeget a munkához visszatéríteni, ez ellene fordult és **D.** vezetése alatt a fennálló rend megbuktatására törekedett. Hadműveleteit Báthory István és Szapolyai István leszerelte, őt magát tüzes trónon kivégezték, a lázadó jobbágyságot az addigiaknál is keményebb törvényes intézkedésekkel sújtották.

Dübereiner, Johann Wolfgang (1780–1849), német vegyész, a róla elnevezett platinagyújtó feltalálója.

Düblin, Alfred * 1878, német orvos, regényíró.

Dübling, Bécs egyik E-i külvárosa, híres tébolydával.

Döbörhegy kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 550 l., ut. Nádásd, up. Szarvaskend.

Döbrentei Gábor (1786–1851), író. Foglalkozott irod. történettel és nyelvészettel, a Régi magyar nyelvemlékek kiadója.

Döbröce kisk., Zala vm., sümegi j., 253 l., ut. és up. Sümeg.

Döbrököz nagyk., Tolna vm., dombóvári j., 4074 l., vasut. tá. iró. telefon, posta.

Döbrünte kisk., Veszprém vm., pápai j., 480 l., ut. Pápa. up. Pápa-kovácsi.

Döge kisk., Szabolcs vm., kisvárdai j., 1813 l., telefon, posta.

Döllinger, Ignaz (1799—1890), katolikus teológus, egyháztörténész, müncheni egyetemi tanár. A vatikáni zsinattal szemben állást foglalt, ezért exkommunikáltak.

Dömefföde kisk., Zala vm., novai j., 445 l., ut. és up. Páka.

Dömések, l. Dominikusok.

Dömös nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 1348 l., hajóáll. vasut. ut. Visegrád, posta.

Dörmötör 1. **Gizella**, * 1867, expresszionista festőművész. — 2. **István**, * 1882, hírlapíró, színházi és zenekritikus. — 3. **La'os**, * 1881, fuvolaművész, a Zencmüv. Főisk. tanára, az Opera első fuvolása.

Dörmötöri kisk., Vas vm., szombathelyi j., 419 l., vasut. táviró, posta.

Dömsöd nagyk., Pest vm., ráckevei j., 4614 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Döngölés, a friss beton tömörítése sulykolással.

Dönniges, Helene (1845—1911), a román nagybirtokos Racowitza neje, miatta vívott párban esett el Lassalle.

Döntvény, felsőbbiróság vitás elvi kérdést eldöntő teljes üti árhatózata a jogszolgáltatás egyöntetűségének megóvása érdekében.

Dör nagyk., Sopron vm., csornai j., 918 l., vasut. ut. Csorna, posta.

Dörpatlan nagyk., Tolna vm., völgyeségi j., 1737 l., ut. és up. Zomba.

Döröse kisk., Vas vm., körmendi j., 401 l., ut. Körmend, up. Szarvaskend.

Dörpfeld, Wilhelm, * 1853, építész és régész. Asztások Trójában, Olympiában stb.

Döry Hugó, * 1878, felsőházi tag, nagyberlő, állattenyésztő.

Dótk kisk., Zala vm., zalaszéngtróti j., 173 l., ut. és up. Pakod.

Dövény kisk., Borsod vm., edelényi j., 396 l., ut. Ragály, up. Felsőnyárad.

Dr., doktor rövidítése.

Drachma, görög pénz; az ókori **D.** sulya 4,37 gr., értéke 6 obolos = 1,01 aranykorona. A modern **D.** = 100 lepta = 1 aranyfrank; mai árfolyama 7,43 fillér.

Drachmann, Holger (1846—1903), dán költő. Irt verseket, mesejátékokat és elbeszélőműveket.

Draga, szerb királyné (1867—1903), született Lunjevica, Masin szerb ezredes özvegye, akit 1901. Sándor szerb király nőül vett. 1903. VI. 11. együtt ölték meg férjével.

Drágakövek, ásványok, melyeket keménységük, színük, fénytörésük miatt már ősidők óta nagyra becsülnék. A legbecsebbek: a gyémánt, rubin, zafir, smaragd, opál, turmalin. Kevésbé becsesek, u. n. féldrágakövek, a kvarc

különböző színű fésleges; az anetisz citrin, rózsakvarc, kameol, jáspis, achát stb. Valamennyit a csiszolás teszi értékesé. A **D.**-hez számítják még az igazgyöngyöt és a korallt is, noha ezek állati eredetűek.

Drágasági pöttlek, fizetési többlet, amelyet nagyobb drágaságok idején hivatalnokok kapnak.

Drágée (franc.), csokoládéval vagy cukorral bevont gyümölcsmag, kül. mandula.

Drágó, V. Sabin, * 1894, zeneszerző. a temesvári zenekonzervatórium igazgatója.

Dragomán (arab) a m. tolmács.

Dragonyosok, lovaskatonák, karabélyal és régebben lándzsával felszerelve.

Drágszélszállás nagyk., Pest vm., kalocsai j., 500 l., ut. Kalocsa, up. Miske.

Drainage (franc.), a talaj mesterséges vízlejtése árkok vagy alag sővek segítségével.

Drain-cső (ang.), a m. levezető-cső.

Draisina, Karl Draiss találmánya (1817), a kerékpár őse, amelyet a földre támasztott lábbal löktek előre. L. még: Dreszina.

Drake, Sir Francis (1540—96), angol tengerész és felfedező. 1577—80. körülutazta a Földet. **D.** terjesztette el az Amerikából hozott burgonyát Európában.

Drakon, az athéni jogszokások első kodifikátora, athéni archoi Kr. e. 611-ben. E törvények szigorúságáért közmondásos.

Dráma (gör. a m. cselekmény), olyan írói alkotás, mely történetet ad a cselekményt előtűnk fejleszt ki, a följelző személyek beszédében, gesztusaiban és tetteiben. Fajai: tragédia, középajtu dráma (színmű), vígjáték; bohózat, továbbá opera (operett), melodráma.

Dramaturg, (gör.), a színházhoz benyújtott darabok bírálója, a dráma elméleti kérdéseinek fejtegetője.

Dramaturgia (gör.), a színpadi művekre vonatkozó elmélet, esetleg bírálat.

Dramolet (franc.), rövidlegetű dráma.

Drapéria (franc.), díszítés redőkbe fogott szövetből.

Drasche-Lázár Alfréd, * 1875, író, volt rendkívüli követ és meghat. miniszter. Több regénye jelent meg.

Drasztikus (gör.) a m. erőszakos; erősen ható (hashajtó).

Dráva, a Duna legbővebb vízi mellékfolyója. Tiroiban ered, határt alkotott Magyar- és Horvátország közt és Észak alatt ömlik a Dunába. Sebes folyása miatt nehezen hajózható.

Drávacsehi kisk., Baranya vm., siklósi j., 329 l., ut. Harkány, up. Kovácsbida.

Drávacsepey kisk., Baranya vm., siklósi j., 376 l., vasut. ut. Harkány, up. Kémes.

Drávaiot kisk., Somogy vm., szigetvári j., 799 l., vasut. ut. Lakócsa, posta.

Drávagárdony kisk., Somogy vm., barcsi j., 325 l., ut. és up. Kastélyosdombó.

Drávaiványi kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 460 l., ut. és up. Sellye.

Drávakeresztur kisk., Somogy vm., szigetvári j., 590 l., ut. Sellye, up. Drávafok.

Dravapálfalva kisk., Somogy vm., barcsi j., 1005 l., ut. Barcs, up. Belcsapuszta.

Dravapalkonya kisk., Baranya vm., siklósi j., 475 l., vasut, ut. Harkány, up. Kovácsbida.

Dravapiski kisk., Baranya vm., siklósi j., 208 l., ut. Vajszló, up. Kémes.

Dravaszabolcs kisk., Baranya vm., siklósi j., 560 l., vasut, táviró, posta.

Dravaszentes kisk., Somogy vm., barcsi j., 517 l., ut. és up. Barcs.

Dravaszerdahely kisk., Baranya vm., siklósi j., 306 l., ut. Harkány, up. Kovácsbida.

Dravaszára kisk., Somogy vm., szigetvári j., 1102 l., vasut, táviró, up. Sellye.

Drávatomási kisk., Somogy vm., barcsi j., 518 l., vasut, ut. Darány, posta.

Dravidák, sötétbőrű nép Beludzsisztánban, Elő-India D.-i részén és Ceylonban. Számuk kb. 60 millió.

Drawing-room (ang.) a. m. fogadó-szoba, szalón.

Dreadnought (ang.: semmitől sem fél), 1906. épült angol páncélos cirkáló neve, azután az ily típusú (18—20.000 tonnás, nagysebességű és 10—12 nagykaliberű ágyuval felszerelt) hadihajók.

Drégely Gábor, * 1883, mérnök, író. Drámaírt sokat adták kiüldőre is.

Drégelypálánk kisk., Hont vm., ipolyvági j., 1773 l., vasut, posta, telefon. Határában van Drégely vára, amelyet Szondy György védett a törökök ellen.

Dreher, Anton (1810—1863), bécsi származású sörgyáros. 1862. átveszi az egyik kőbányái sörgyárat. Hasonlónevű fia (1849—1921) veti meg a magyar sörkartell alapját. Versenytárlója is volt.

Dréhr Imre, * 1889, orsz. gy. képvis., népjóléti államtitkár. Sok közgazdasági és pénzügyi cikket írt.

Dreiser, Theodor, * 1871, amerikai realista regényíró.

Dresdner Anzeiger, német napilap, 1730 óta jelenik meg.

Dress (ang.) a. m. ruha, kül. sportöltözék.

Dresszura (franc.: dressure) a. m. idomítás.

Dreszina, kis, kézzel hajtott, nyitott vasuti kocsi.

Drews, Arthur * 1865, német monista filozófus, karlsruhei tanár, aki Jézus létezését kétségbevonta.

Dreyer, Max, * 1862, német regény- és drámaíró.

Dreyfus-pőr, Alfred Dreyfus (* 1859.), zsidószármazású francia vezérkari tüzérkapitány pöre, akit 1894. ama vád alapján, hogy katonai okmányokat Németországnak eladott, életfogytiglan száműztek, 1906. a semmitiszék felmentette. visszahelyezték a hadseregbe és becsületrenddel tüntették ki.

Dreyse, Johann Nikolaus (1787—1867), német technikus. 1827. feltalálta a gyújtószegecs puskát.

Dreda (németül Dresden), Szászország fővárosa az Elba két partján, 587.000 l. Mü-

szer, éleszer, bőr, papíros, porcellán, vegyészeti ipar. Muzeuimai gazdagok, sok művészeti értékű épülete.

Driesch, Hans, * 1867, német biológus, lipcei egyet. tanár, neovitalista.

Drill (ang. és ném.) a. m. idomítás, fegyelem.

Drina, a Száva jobboldali mellékfolyója, Montenegróban ered, 267 km hosszú.

Drinápoly (törökül Edirne), város európai Törökország Ny-i határán, a Marica-folyó mellett, 120.000 l.

Drive (ang.) a. m. hajtás; tenniszben nyújtott karral hosszan ütött labda.

Drog (franc.), állati, növényi és ásványi eredetű nyersanyag, a gyógyszergyártás alapanyaga.

Drohobycz, lengyel város Galiciában, 27.000 l. Petroleumipar, sörfőzés.

Dromedár, egypupu teve.

Dronte, l. Dodo.

Drontheim, l. Trondhjem.

Drót (huzal), fémből készült, nagy hosszúsága, de kis keresztmetszetű szál, melyet vezetékekhez, kötél-D. gyanánt vontatáshoz, szeggyártásra, D.-szövetgyártásra, D.-hálókhöz, épületekhez, rugókhöz, hangszerekhez stb. használnak.

Drótféreg, népies neve a pattanó bogarak álcáinak.

Drótkötélvasut (drótkötélpálya), nagyemelkedésű pályánál (hegyi pálya) alkalmazták, mert a közönséges vasuti vontatás nehézségeibe ütköznék. Három faja: 1. a jármű (személyszállító v. bánya-teherkocsi) a közönségtől oszlopokon megerősített nyugvó teherhordó drótköteleken függve gördül és a rákötött, vég nélküli vonókötél húzza, 2. a kocsi alsó síneken gördül és vonókötél húzza (sikló), 3. kisebb pályánál a teherhordó kötél egyuttal vonókötél.

Drótnélküli táviró, oly berendezés, melynél a jelek továbbítása a térben tova terjedő elektromos hullámok segítségével történik. Már Hughes is bemutatott (1879) D.-t, de ez teljesen feledésbe merült. Marconi (1896) újból feltalálta. A leadó állomás főrészei: az elektromos áramforrás, a hullámkeltő, a megszakító, melyel a hosszabb-rövidebb Morse-féle távirójeleket leadjuk, a kondenzátorból (sűrítőből) és indukciós tekercsekből álló kapcsolás, mely egyrészt nagy energiával, tehát nagy távolságra való jeladást, másrészt a hullámhossz szabályozását, illetve az állomások összehangolását teszi lehetővé, továbbá az antenna, mely a hullámokat kisugározza, végül a földelés. A felvevőállomás főrészei: az antenna, az indukciós kapcsolás, földelés, a detektor, a Morse-féle táviró szalagos írógépe, mely a beérkezett jeleket leírja, vagy pedig a telefonhallgató, melyel a jeleket meghallgatják. A legújabb eredményeket a drótnélküli képtelegráfiban sikerült elérni (l. Képtáviratozás). A különböző D.-k kölcsönös zavarásának elkerülésére minden állomás más-más hullámhosszra szabályozandó be. Ezt és

egyéb rádiójogi kérdéseket a berlin (1906) és londoni (1912) kongresszusok rendezték.

Drótnélküli telefon, alapelve ugyanaz, mint a drótnélküli táviróé, de működésének eltérő feltételei: 1. a csillapodás nélküli hullám-keltés, mert a hanghullámok csak folytonos, vagyis nem csillapodó hullámoknál továbbíthatók. 2. A váltakozó áramu hullámok egyenárammá alakítandók át, mert a felvevőállomás hallgatotelefonja csak ilyenre reagál. 3. A telefon csak a rendes elektromos távhullámoknál jóval kisebb frekvenciánál (mp-kénti rezgésszámnál) működik. A leadóállomás tehát a drótműkölti távirótól abban különbözik, hogy csillapítatlan hullámokat keltő készülék van alkalmazva és hogy a rezgési áramkörbe a megszakító helyett mikrofon van kapcsolva, míg a felvevőállomáson oly detektorra van szükség, mely mint elektromos szelep, a váltakozó áramhullámzásoknak csak egyik irányu részét engedi át, tehát csak egyenáramot ad tovább, melyet a felvevőkészülék kisebb frekvenciával ad le a telefonhallgatóba. Kiseb D.-nél kristálydetektor van; ezeknél esetleg erősítést használják az elektróncsőveket (audion), míg nagyobb D.-nál az elek-

tróncső detektor és erősítő is. A leadóállomások rendszerint nagy teljesítményűek és több egymással kapcsolt elektróncsőből, mint rezgékeltetőből, vagy nagyfrekvenciájú áramot előállító gépi berendezésből állanak. Jóllehet D.-beszélgetés már 1907. júl. 1911. Poulsennek 500 km-re is sikerült, a D. nagyarányu elterjedése 1921. vette kezdetét.

Drótvég, belső dróthálával szilárdított és a tűz terjedését is gátló üveg.

Droysen, Joh. Gustav (1808—1884), német történetíró, az 1848. frankfurti parlament tagja.

Droz, Gustave (1832—1895), francia író, ismert műve: Monsieur, Madame et Bébé.

Dródy Győző, * 1885, gyógypedagógus, író, volt nemzetgy. képv., most Amerikában él.

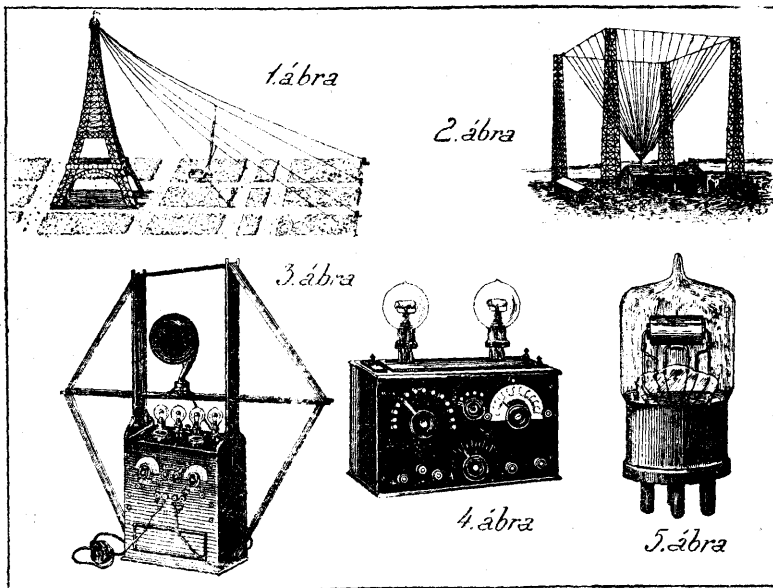
Druidák, a régi Galliában és Britanniában a kelta népek papjai.

Drummond, Eric, sir, * 1876, angol politikus, a Népszövetség főtítkára.

Drumond-fény, a fujtatólángban izított kréta fénye.

Drusus (Kr. e. 38—9), Nero Claudius, Tiberius római császár fivére, megverte a germán törzseket.

Druzok, kb. 150.000 főnyi harcias nép Szi-

Drótnélküli telefon

1. Az Eiffel-torony antennája. 2. Nagy leadóállomás Sidney mellett. 3. Négylámpás hangosanbeszélő tölcsérral és Braun-féle keretantennával felszerelt teljes felfogókészülék. 4. Kis kétlámpás felfogókészülék. 5. Elektróncső

riában, arabnyelvűek, vallásuk keresztény, zsidó és mohamedán tanok keveréke. 1922 óta külön állam a francia mandátáriuság alatt álló Sziríában.

Dry (ang.) a n. száraz.

Dryadok (gör.), a fák nimfái.

Dry farming, száraz földművelés, kivált az Egyes. All. nyugati vidéken szokásos, ahol az évi csapadék 500 mm-nél kevesebb. Abban áll, hogy a felső talaj folytonos megdolgozása által a talajvíz elpárolgását megakadályozzák.

Drygalski, Erich v.n. * 1865, német geográfus, egyet. tanár, sarkkutató.

Dsabalpur (Jubulpore), város Elő-India közepén, a Narbada folyó mellett, 100.000 l. **Dsaipur** (Jaipur, Jaypore), város Elő-India közepén táján, Kadsputana tartományban, 140.000 l.

Dsami (arab. a. m. összegyűjtő), a mohamedán tömeget neve.

Dsamna (Iumna), a Ganges jobboldali mellékfolyója, 1450 km hosszú.

Dsengisz-khán (1154–1227), mongol uralkodó, a legnagyobb ázsiai birodalom megteremtője. Meghódította Középszáziát, Kínát és Oroszországot. Halála előtt birodalmát fia közt osztotta szét.

Dsentri, I. Gentry.

Dsibbon, I. Gibbon.

Dsida Ottó, * 1874, a győri tankerület főigazgatója. Tanügyi értekezéseket írt.

Dsida, Mekka kikötője a Vörös-tenger partján, 25.000 l. 1919 óta Hedzsasz államhoz tartozik.

Dsiggetáj, ló'a'ta á lat. a középszáziai szűklaton él.

Dsihad (arab) a. m. szent háború.

Dsin, arab néphit szerint — rendszerint rossz — szellem.

Dsiu-dsicu, japán testgyakorlás a test erősítésére és módszerek, amelyeknek segítségével a gyöngébb is ártalmatlanná teheti erősebb támadóját.

Dsokdsakarta (Djokjakarta), város Jáva szigetén, 104.000 l.

Dsungária, a Tiensan és az Altai hegység közötti terület. Lakói a dsungárok, mongol néptáj. Részben Kínai-Turkesztánhoz, részben Mongóliához tartozik.

Dsungel (jungle), sűrű fákkal és magas fűvel benőtt nagy területek Indiában.

Dsunka vagy dsunka, kínai vitorláhajó.

Duala, Kamerun fővárosa és főkikötője a Guineai-öböl sarkánál, 18.000 l. 1919 óta francia.

Dualizmus (lat.), 1. a manicheusok tanítása, mely a világot két ellentétből keletkezteti, de **D.** minden olyan elmélet, mely valamely probléma megoldására két egymástól különböző elvet vezet be. Metafizikailag **D.** a világ és isten lényegileg való megkülönböztetése, ennek ellentete a monizmus. Lélektanai **D.** a test és lélek megkülönböztetése. Etikai **D.** a jó és rossz megkülönböztetése.

— 2. Két egyenrangú s egyenjogú állam

kapcsolata az uralkodó közössége alapján. Ilyen **D.** volt Ausztriáé és Magyarorszáé, s egyideig Svédorszáé és Norvégiaé is.

Dubarry, Marie Jeanne (1746–93), francia grófnő, XV. Lajos szeretője. Robespierre kivégeztette.

Dubicsány kisk., Borsod vm., sajtószentpéteri j., 411 l., vasut, ut. Putnok, ut. Vadna.

Dubiózus (lat.) a. m. kétes (követelés).

Dublin, az Ir szabadállam fővárosa az Ir-tenger partján, 403.000 l. Egyetem. Butor-, vas- és hajóipar. Tennénykereskedelem.

Dublon (v. dublon, kettős), régi spanyol aranypénz.

Dubno, lengyel város és erőd Volhíniában, 14.000 l.

Du Bois-Reymond, Emile (1818–1896), német életbúvár, polihisztor; filozófiával, teológiával, geológiával, fizikával, orvostudományal, élettannal, főleg az állati test elektromosságával foglalkozott.

Dubrovnik, Ragusa város szerb neve.

Duc (franc. ol.: duca) a. m. herceg.

Duc, építészetben: vízis ítes gerenda alátámasztása; bonctanban: idegsejthalmaz (idegduc).

Duchesse (franc.) a. m. hercegnő.

Ducsics, Jovan, * 1874, szerb költő, a modern nyugati szellem képviselője; életrajzokat és tanulmányokat is írt.

Duda, népies hangszer. Hón a'a velhető, karral nyomkodott levegőtömőből és a sípokból áll.

Dudar kisk., Veszprém vm., zirci j., 1180 l., ut. Zirc, posta.

Dudek János (1858–1916), kat. pap, egyet. teol. tanár, apologetikus művek szerzője.

Dudich Endre, * 1895, a szegedi egyetemen az állattan magántanára, az izellábu állatokkal foglalkozik.

Dudits Andor, * 1866, festő; történeti freskók.

Duēna (spany.: urñō), a. m. társalkodónő, gardedám.

Duet (franc.), két énekhangra írt zenemű.

Dugáru, illelőkfizetés nélkül becsempészett áru. — Hadi **D.** (contrebande de guerre), a nemzetközi jogban hadiszerek szállítása; egy hadviselő fél számára.

Dugattyu, a szivattyúk, gőzgépek, gázmotórok, sűrítőgépek (kompresszorok) és sajtóknak belül sima munkahengereikben ide-odajáró korong- v. hengeralaku test.

Dugong, a szivéának rendjébe tartozó tengeri emlős.

Dugonics András (1740–1818), író, piarista szerzetes, egyetemi tanár, az u. n. magyaros iskola megalapítója.

Dugovics Titusz, magyar hős, aki 1450. Belgrád ostromakor egy törököt, akit máséknál nem tudott megakadályozni abban, hogy a zászlót a várba ki ne tűzze, magával rántott a mélységbe.

Dugványozás, növényiszaporítás levágottnövényrész meggyökeresítése útján.

Duhamel, Georges, * 1884, francia orvos, novella- és drámaíró.

Duhoborcok (szellemküzdők), orosz szekta, amely a biblia tekintélyével szemben a belső szózatra hivatkozik, minden külső kultuszt elvet, panteista és szerzetesi erkölcsiségű. 1898 óta kb. 9000-en Kanadába vándoroltak ki.

Dullius, Gajus, római konzul, Kr. e. 260. Mylae mellett tengeri ütközetben megverte a karthagoiakat.

Dulsburg, város Poroszország rajnai tartományában, a Ruhr torkolatánál, 245.000 l. Szénrakodó állomás, nehézipar.

Duka kisk., Vas vm., celldömölki j., 767 l., ut. Jánosháza, posta.

Dukát, finom aranyérem, amelyet nálunk 1365 óta vertek Kőrömbányán, kőrömi arany néven, 2³/₄ karát finomságban. Nevét Dukas kelet-római császárról kapta.

Duke (ang.) a. m. herceg.

Dukla-hágó, az EK-i Kárpátokban Galiciába átvetető hágó. 1915 febr. heves harcok az oroszokkal.

Dulce et decorum est pro patria mori (lat.) a. m. édes és szép dolog meghalni a hazáért.

Dulcigno, Montenegro kikötője volt, az Adriai-tenger partján, 5000 l. Most Jugoszláviáé.

Dulcinea, Don Quijote imádoztja, a lovag által idealizált tenyeres-talpas parasztlány.

Dulong, Pierre Louis (1785–1838), francia vegyész és fizikus, egyet. tan. Párizsban.

Duluth, város az Egyes. Áll. Minnesota államában, 100.000 l. Vasbányák.

Duma, az 1906. alkotmány szerint az orosz népképviselő neve. Régebben a bojárok és a városok gyűléseit nevezték **D**-nak.

Dumas, I. **Alexandre** id. (1802–1870), francia író. Első sikereit romantikus drámáival aratta, de főleg mint elbeszélő lett népszerű. Többször fantasztikus regényt írt. — **Alexandre** ifj., id. **D.** fia (1824–1895), francia író. Főműve: A kaméliás hölgy (előbb regény, később dráma). — **Jean Baptiste** (1800–1884), francia kémikus.

Du Maurier, Georges Louis (1834–1896), angol író és rajzoló. Főműve a Trilby c. regény.

Dum-dum-golyó, lövedék, amelynek acélburka az ólommagvat nem fedi teljesen. Csontokban izomzatban súlyos, roncsolt sebeket okoz. Nevét egy Kalkutta melletti fegyvergyár telephelyétől nyerte. Az 1889-i hági konferencia használatát tiltotta.

Dumping (ang.: dobás), jelenti az áruknak külföldi piacra dobását olcsóbb áron, mint belföldön. Célja a belföldi piaci ár esésének megakadályozása, esetleg ennélfelől.

Dumur, Louis, * 1860, francia regényíró. A világháborúról írt regényeket.

Duna, Közép-Európa legnagyobb, Európa második folyója. Hossza 2800 km, vízgyűjtő területe 800.000 km². Németországban, Badenben, a Fekete erdő (Schwarzwald) K-i lejtőjén ered. Ulmtól kezdve hajózható, Regensburgtól kezdve gőzösök járnak rajta. A felső

Duna főleg nyáron dagad meg, amikor az Alpokban olvad a hó és a jég. A magyar határtól esése megcsökken és ezernyi szigetet alkot. Kárpáti mellékfolyói tavasszal hoznak bele legtöbb vizet. A Drávának jelentékeny az őszi árhulláma, a Száva és a Morava pedig ősszel és télen dagadnak meg. A Vaskapun átul már alig van esése; tavak és mocsarak kisérik. Három ágban (Kilia, Szulina és Szt. György) ömlik a Fekete-tengerbe. Galacig a tengeri hajók is felmehetnek rajta. A **D.** egyike a legjobban hajózható folyóknak. Nemzetközi folyam és politikai tényezők nem tilthatják el rajta a hajózást.

Dunaalmás nagyk., Komárom vm., tatai j., 983 l., vasut, telefon, posta.

Dunabogdány nagyk., Pest vm., pomázi j., 3028 l., hajóáll., telefon, táviró, posta.

Dunacsun kisk., Moson vm., rajkai j., 654 l., ut. és up. Rajka.

Dunaegyháza nagyk., Pest vm., dunavecsei j., 2161 l., vasut, táviró, posta.

Dunaföldvár nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 11.644 l., hajóáll., vasut, táviró; telefon; posta.

Dunaharaszti nagyk., Pest vm., központi j., 5650 l., vasut, telefon, posta.

Dunai államok, pol. értelemben Magyarország, Csehszlovákia, Ausztria, Szerbia, Románia és Bulgária. A nemzetközi jogban Bajországot és Württemberg is, miután szintén tagjai a Duna-bizottságnak.

Dunai konföderáció, egy államszövetség gondolata, amelyet az ötvenes években először Kossuth Lajos vetett föl, aki a Duna mellett levő államok köztársaságainak államszövetségére gondolt.

Dunaiszky I. Lőrinc (1784–1833), szobrász, bécsi tanulmányai után Pesten telepedett meg. — **Fia, z. László** (1822–1904) szintén szobrász, portréival szerepelt.

Dunajec, a Vistula mellékfolyója, a Magas Tátrából ered, 208 km hosszú.

Dunakeszi nagyk., Pest vm., váci j., 3913 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Dunakiliti kisk., Moson vm., rajkai j., 1346 l., telefon, posta.

Dunakömlőd nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 2062 l., vasut, táviró, posta.

Dunant, Henri (1828–1910), svájci emberbarát, a Vörös Kereszt egyik alapítója, 1901. Nobel-díj.

Dunapataj nagyk., Pest vm., dunavecsei j., 6030 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Dunapentele nagyk., Fejér vm., adonyi j., 4197 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Dunaremete kisk., Moson vm., magyaróvári j., 381 l., ut. Hédevár, up. Püspöki.

Dunaszeg kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 1089 l., ut. Győrzámoly, posta.

Dunaszekcső nagyk., Baranya vm., mohácsi j., 5633 l., hajóáll., táviró, telefon, posta.

Dunaszentbenedek nagyk., Pest vm., kalocsai j., 1456 l., táviró, telefon, posta.

Dunaszentgyörgy nagyk., Tolna vm., dunaföldvárj, 2812 l., táviró, posta.

Dunaszentmiklós kisk., Komárom vm., tatai j., 591 l., ut. Neszmély, up. Szomód.

Dunaszentpál kisk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 556 l., ut. Győrzámoly, up. Dunaszeg.

Dunavecse nagyk., Pest vm., dunavecsei j., 4815 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Duncan, Isadora (1878—1928), amerikai származású táncosnő, az ógörög tánc elveit hirdette.

Dundee, kikötőváros Skóciában, 168.000 l. Egyetem, vászonszövés, hajógyárak.

Dunfermline, skót város, 40.000 l. Szövépár.

Dunkerque (Dünkirchen), Franciaország leg-É-ibb kikötője, a calaisi szoros partján, 34.000 l.

Dunki I. János (1832—1910), zenei író. — 2. **Norbirt**, * 1862, zeneműkiadó és hangversenyigazgató.

Dunarréce, a récefélékhez tartozó tengeri madár. Tömegesen él a Sarkvidéken. A dunaludpehely értékes.

Duns, Scotus (1274—1308), skót skolasztikus filozófus, ferenczi szerzetes.

Duo (lat.: kettő), két hangszerre irt zenedarab.

Duodec (lat.) a. m. tizenkettéről. **D.** fejedelem: apró, jelentéktelen fejedelemség.

Duplex (lat.) a. m. kettős.

Duplika (franc.) a. m. vizsválasz.

Duplikátum v. duplum (lat.) a. m. másolat az eredetiről.

Dur (lat.: durus, a. m. kemény), l. Dur skála.

Duralumínium (lat.), szilárd alumíniumötvözet, melyben mangán, réz és magnézium is vannak.

Dura mater, a kemény agyburok latin neve.

Durazzo (Dracs, Druz), Albánia egyik kikötője és egy ideig fővárosa az Adria partján, 5000 l.

Durban, Natal délafrikai angol gyarmat főkikötője, 146.000 l.

Durbincs, a sügérfélékhez tartozó édesvízi hal. Husa izletes.

Durigo Ilona, * 1881, kamaraénekesnő.

Durkheim, Emile (1858—1917), francia szociológus, a munkamegosztás, az öngyilkosság, a vallás eredete problémáival fogl.

Durra, seprőcirok, nálunk szalmájából seprőt stb. készítenek, örölt magva Afrikában a legfontosabb táplálék. Kínában és Indiában is termesztik.

Durránó 1. **ezüst**, ezüstoxidnak ammóniákban való oldása után készül, már érintésre robban. — 2. **D.-gáz**, gázkeverék, amely meggyújtva, heves robbanással ég (pl. hidrogén és klór, világítógáz és levegő, hidrogén és oxigén keveréke). — 3. **D.-higany**, szerves vegyület. Utásra vagy hőhatásra hevesen robban. Gyutacskészítésre szolgál.

Dur skála, a hangok olyan egymásutánja, amelynél a 3. és 4. s a 7. és 8. hang közt félhang távolság van.

Dusán, szerb cár, (uralk. 1336—1355), Szerbia jelentőségét a Balkánon kiterjesztette a bizánci és a magyar uralom rovására.

Dushek Ferenc (1797—1873), cseh származású, kormányiszéki tisztviselő; Kossuth államtitkárja, majd a forradalmi kormány pénzügyminisztere.

Duse, Eleonora (1859—1924), világhírű olasz színésznő. Bejárta Európát és Amerikát.

Dusnok nagyk., Pest vm., kalocsai j., 3178 l., telefon, posta.

Dutka Akos, * 1881, költő, a nagyváradi Holnap-Társaságnak egyik alapítója.

Duvad, így nevezik a vadászok a kártékony, nagyobb emlős vadállatokat (medve, vaddisznó, farkas, róka, hiúz, vadmacska, borz; vidra stb.).

Duvernois, Henri, * 1875, francia novellista és regényíró.

Duzs kisk., Tolna vm., simontornyai j., 652 l., vasut, ut. és up. Hőgyész.

Dühning, Eugen (1833—1921), német pozitívista filozófus.

Dülö-föld, község határának bizonyos része, melyet utak, megyék határolnak. Dülö-ut, melyre a szántóföldek végei kimennek, ki-dülnek.

Dümmmler, Ernst Ludwig (1830—1902), német történész, egyet. tanár Halleban.

Düna, folyó Oroszországban, a Dvínec-tóból ered és Fehér-Oroszországon, a lengyel határon és Lettországon átfolyva, Rigánál ömlik a Rigai-öbölbe. 915 km hosszan felfolyhat.

Dünaburg (lett: Daugavpilsz, orosz: Dvinszk), város Lettországon a Düna mellett 45.000 l. Terménykereskedelem.

Dülnék, a vízből (tenger, tó, folyó) kifújt futóhomok-alakulatok, amelyek hosszukás, hullámszerű halmok alakjában a parttal párhuzamosan sorakoznak.

Dünkirchen, l. Dunkerque.

Dürer, Albrecht (1471—1528), nürnbergi festő; atyja magyar származású ötvös volt. Elmé-

Albrecht Dürer önarcképe

leteket irt, grafikával, sőt plasztikával is foglalkozott. Korszakalkotó befolyást gyakorolt a német művészetre.

Dürges, a fajdkakas hangja tavasszal, a pászás idején.

Dürnkrot, község Ausztriában, a Morvamezőn, 1600 l. 1278. Habsburgi Rudolf D. mellett győzte le a magyarok segítségével a cseh Ottokárt.

Düsseldorf, gyár- és kikötőváros a Rajna mellett, Poroszország rajnai tartományában, 407,00 l. Nehéz vas- és vegyészeti stb. ipar. Világhírű művészváros művészeti akadémiával.

Dvina, folyó E.-Oroszországban; Arhangelszknél ömlik a Fehér-tengerbe, 1576 km. hosszú. Hajózható.

Dvinsk, város Lettországban, l. Dünaburg.
Dvorák, Anton (1841—1904), cseh zeneszerző. Munkái: operák, szimfóniák, szimfonikus költemények.

Dyck, Anthonius van (1599—1641), flamand festő. Schiág élt Olaszországban és Angliá-

ban, s itt halt meg, mint I. Károly király udvari festője. Művésztete javát nagyszámu arc képei teszik. D. sok rézkarcot is készített.

Dymov, Oszip (családi nevén Perelmann). * 1878, orosz költő és író. New Yorkban él.

Dyn, l. Din.

Dynamika, l. Dinamika.

Dynamit, l. Dinamit.

Dynamo, l. Elektromos-gépek.

Dysenteria, l. Dizentéria.

Dyskrasia (gör.) a. m. testnedvek kóros összetétele.

Dyspepsia (gör.), emésztési zavar. Az akut D. (gyomorrontás), hányással, hasmenéssel jár, győgzere hashajtó és koplalás.

Dyspnoe (gör.) a. m. nehézlégzés.

Dzierzon, Johann (1811—1906), német méhész, a róla elnevezett kaptárt találta föl.

Dzs ... l. Ds.

D-Züge, német vasutaknál a leggyorsabb vonatok jelzése.

E

E, a c-dur skála 3. hangja; az iránytűn **E.** (Est: franc., East: angol) = Kelet.

Eagle (ang.) a. m. sas, az Egyes. All. aranypenze, 10 dollár értékű.

Earl (ang.) a. m. gróf; csakis angol gróf címe, külföldi gróf címe: count.

East (ang.) a. m. Kelet.

East Ham, angol város Essex grótságban, 143,000 l. Vegyipar.

East River, tengerszoros Long Island sziget és az amerikai kontinens, Brooklyn és New York közt.

Eau (franc.) a. m. viz. **E. de Cologne**: kölni viz. **E. de vie**: pálinka. **E. forte**: választóvíz.

Ebenbürtig (ném.) a. m. egyenlő születésű, egyenrangú.

Ebenia, a Diospyros nevű forró égövi növény faja: rendkívül tömör, kemény, a víznél nehezebb. Sötétbarna vagy fekete színű. A legfinomabb butorok és esztergályos-árúk, botnyelek, fuvós hangszerek stb. készítésére használják.

Eber 1. **Antal**, * 1872, a Magyar-Olasz bank vezérigazgatója, a Közgazdasági Társaság elnöke. — 2. **László**, * 1871, műtörténész és művészeti író. Sok cikke és önálló munkája jelent meg és szerk. a Művészeti-Lexikont. — 3. **Sándor**, * 1878, freskófestő.

Ebergény kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 599 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Ebergőc kisk., Sopron vm., soproni j., 518 l., ut. Nagylőcs, up. Rőjtök.

Eberhard kisk., Pozsony vm., a Kis-Duna mellett, 8000 l. Apponyi-birtok. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Eberlein, Gustav, * 1847, német szobrász, a Begas festői valószínű plasztika híve. Festéssel és költéssel is foglalkozik.

Ebers, Georg (1837—1898), német egyiptológus és szépirodalmi író. Történelmi regényei: Uarda, Homo sum stb. Die Geschichte meines Lebens igen érdekes önéletrajza.

Ebert, Friedrich (1871—1925), előbb nyergesmunkás, majd hírlapíró, képviselő, Bebel halála után a német szoc. párt vezére, 1918. kancellár, 1919—25. a köztársaság elnöke.

Ebihal, l. Béka.

Ebn v. ibn, (arab) a. m. fiu v. fia (neveknél).

Ebner-Eschenbach, Marie, Freifrau von (1830—1916), osztrák költőnő, családi nevén Dubsky grófnő. Számos regényt, elbeszélést, mesét és költeményt írt.

Ebonit. A kaucsuk olvasztott kénbe mártva, ezt magába vágja, rugalmassága mellett keményebbé válik; ez a vulkanizált kemény kaucsuk az **E.**, mely a villamosságot jól szigeteli. Elektromos készülékeknél szigetelésre használják.

Ebredő Magyarok Egyesülete, 1918. XI. alakult társadalmi egyesülés, az alapszabályok szerint a keresztény nemzeti közszellem felelősségére és a fajtság védelmére ügykultúrális, mint gazdasági téren. Az **E.** az antiszemita politika egyik harci szervezete.

Ebro, spanyol folyó, 757 km. hosszu, a Földközi-tengerbe ömlik.

Ecce homo (lat.: ime! az ember), e szakkal mutatja be Pálát a töviskoszorú jézust megkorbácsolása után a népnek.

Ecceña, l. Ekezná.

Ecet, keletkezik szerves anyagok erjedése által, vagy a fa száraz desztillálásával. Anyaga víz és 3–10 százalék E.-sav, az ecetszenziában 80%. A kereskedelemben előfordul szeszből készült E., fa-E., bor-E. és gyümölcs-E. Készülnek házilag vagy gyárilag. A gyári eljárást Schützenbach fedezte fel 1823.

Ecetta, É-Amerikából származó diszja. Termését régebben ecet erősítésére haszn.

Echange (franc.) a. m. csere, váltó.

Echegaray, Don José (1835–1916), spanyol matematikus és pénzügyminiszter, világhírű drámaíró. 1904. Nobel-díj. Leghíresebb drámái: A nagy Galeotto, Bernardo Montilla, Szent vagy örült, Folt, amely tisztít.

Echidna, l. görög mondabeli szörnycetg, kigyótestű nő. 2. A hangyász-sün, a csőrös emlősök csoportjába tartozó állat latin neve. Ausztráliában él.

Echinococcus, az emberben elősködő hólyagférgé a kutya beleiben élősködő galandférgenek.

Echo, a görög mondában erdei tündér, aki a gyönyörű Narkissos iránti szerelme miatt aunyira lefogy, hogy csak a hangja maradjon meg, csontjai sziklakká változnak. Megszólalni nem tud, de minden szóra felel (visszhang).

Echo de Paris, L', párizsi nacionalista és klerikális napilap.

Eck, Johannes (1486–1543), ingolstadti tanár, később Luther ellensége, a reformációkor legharcosabb kat. teológusa.

Eckartsau levél, 1918. XI. 14. jelent meg a hivatalos lapban. A levélben IV. Károly kijelenti, hogy minden résztvételtől az állami ügyek vitelében lemond s már elege elisméri azt a döntést, amellyel Magyarország jövőendő államformáját megállapítja.

Eckehart, l. Ekkhard.

Eckener, Hugo, * 1868, német mérnök, író, léghajóépítő. Zeppelin rendszerű léghajójával 1928. utasokkal Amerikába és vissza repült, 1929. pedig körülrepülte a Földet.

Eckermann, Johann Peter (1792–1854), német író, Goethe magántitkára és rajongó tisztelője, aki főművében: a Gespräche mit Goethe-ben irodalmi beszélgetéseinek s kortársokról, irodalomról való véleményének nagyszerű anyagát örökítette meg.

Eckhardt, l. Ferenc, a magy. alkotmány- és jogtört. bp.-i egyet. ny. r. tanára. — 2.

Sándor, * 1890, bp.-i egyet. a francia nyelv és irod. ny. r. tanára. Főműve: A francia forradalom eszméi Magyarországon. — 3. **Tibor**, * 1888, jogot végzett. A külügym., majd a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője volt.

Eckhart (Meister E. 1260 k.—1329), dominikánus, német misztikus.

Eclair, L', párizsi nacionalista napilap.

Écrasez l'infâme (franc.) a. m. irtsádot ki a gyalázatot! Voltaire szavai, az egyházra vonatkoztatva.

Écséd nagyk., Heves vm., hatvani j., 3863 l., távíró, telefon, posta.

Écsedi István, * 1885, debreceni egyet. a magyar föld- és néprajz m. tanára és a debri. Déry-muzeum igazgatója; a magyar pástorélet kutatójával fogl.

Écsedi lap, Magyarország legnagyobb mo-csaráinak egyike volt az Alföld ÉK-i részén, a Kraszna-folyó mentén, Szatmár vm. Trianon óta DK-i része Romániáé.

Éceg kisk., Nógrád vm., sziráki j., 1778 l., távíró, telefon, posta.

Écseny kisk., Somogy vm., igali j., 1010 l., ut. és up. Felsőmocsolád.

Écser nagyk., Pest vm., gyömrői j., 1518 l., vasut, ut. Maglód, posta.

Ecuador, a D-Amerikai Andok legkisebb állana, a Csendes-óceán partján, az Egyenlítő mentén. 451.000 km², 2.500.000 l., tulnyomóan spanyolul beszélő indián és mesztic, 5% fehér. Terményei kakao, kacsucsk, kávé, gabona, burgonya, arany, panama-kalap. Fővárosa Quito, 1532. spanyol, 1822. Columbiával együtt felszabadult. 1830 óta önálló.

Edafon, gyűjtőnév. jelenti a termőtalajban élő kisebb-nagyobb lények összességét (giliszták, rovarok, baktériumok, egysejtű állatok és növények).

Edam, cáros Hollandiában, a Zuider-tó partján, Amsterdamtól É-ra, 7000 l. Sajtja európai híré.

Edda, két ó-izlandi irodalmi emlék. 1. Ré-gibb (verses) Sámunds-E.: 9–12. sz.-i mitológiai és mondai dalok gyűjteménye (a 13. sz.-ból). 2. Ifjabb (prozái) E., poetikai tankönyv. Snorri Sturluson (1179–1241) munkája.

Édde kisk., Somogy vm., lengveltői j., 670 l., ut. es up. Osztopán.

Edelény nagyk., Borsod vm., edelényi j., 2737 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Edelsheim-Gyulai Lipót gr. (1863–1928), a Gyermekvédő Liga egyik megeremelője, festő, felsőházi tag.

Eden (héber) a. m. paradicsom, a bibliában az első emberek lakóhelye.

Eder, Hans, * 1883, erdélyi szász festő. Bibliái tárgyú kompozíciók.

Eder Gyula, * 1875, festő, a Benczur-irány legtehetségesebb művelője; kivált az emberi test rubenszi ábrázolásával tűnik ki.

Édes I. Antal, * 1873, bírtokos, országgy. képvis. — 2. **Éndre**, * 1873, szív. tanár, a városgazdasági ügyoszt. vezetője.

Édesgyökér, a hüvelyesek családjába tartozó D-európai növény. Gyökere édesízű, kifőzött nedve a medvecukor.

Edessa, régi város Mezopotámiában az Eufrát mellett; a kereszties hadjáratokban többször szerepelt.

Edu, város felőrs Egyiptomban, 14.000 l. Itt vannak a Herus-templom romjai.

Edició (lat.) a. m. kiadás (könyvről); E. princeps a. m. első kiadás; E. posthuma a. m. a szerző halála után megjelent kiadás.

Edictum (lat.) a. m. hirdetésny, rendelet.
Edinburgh, Skócia fővárosa a Firth of Forth-tól D-re, 47.000 l. Egyetem, könyvnyomtatás és kereskedés. Kikötővárosa a vele összeépült Leith.

Edison, Alva Thomas, * 1847, amerikai feltaláló. Egyike a legnagyobb és legtermékenyebb feltalálóknak. Teljesen önjerejéből szerzte tudását, híret és írási vagyonát. Legfontosabb találmányai: a szénálas izzólámpa, a fonográf, a kinezotköp (melyet akkor nálunk előképek neveztek és melynek alapján mások találtak fel a kinematográfot), a mai vezetékes telefon fontos része, a mikrofon, a nikkelés akkumulátor, a betonházak.

Edschmid, Kasimir, * 1890, expressionista regényíró (Die achatten Kugeln) és novella. Művei: Die Fürstin; Das Bücher-Dekameron.

Edve kisk., Sopron vm., kapuvári j., 437 l., ut. és up. Beled.

Edvi III., I. Aladár, * 1870, festő, a Képzőművészeti Főiskola tanára, aquarelljeivel és népművészetiükből merített motívumaival gazdag sikerei vannak. — 2. **Aladár**, (1858–1927), gépészmérnök, féntechnológus, felsőipariszkolai ig. Több műszaki könyv szerzője. — 3. **Jenő**, * 1886, festő és grafikus, lineummetzetek, rézkarok. — 4. **Károly** (1842–1919), büntetőjogász. 1867–1883. ügyész, majd megvakulván, mint ügyvéd és jogtudós író működött. — 5. **Ödön**, * 1877, festő, ismert és becsült táj- és arcképfestő.

Edward, angol királyok I. E. (1239–1307) 1272–1307 angol király. Wales meghódítása, a parlament adómegszavazási jogának elismerése, az általános honvédelmi kötelezettség behozatala az ő nevéhez fűződik. — II. E. (1284–1327) az előbbi fia. Az első angol trónörökös, kit walesi hercegeknek hívtak, 1307–1327. angol kir. Összeeskiivők megbuktatták és meggyilkolták. — III. E. (1312–1377), az előbbi fia, 1327–1377. ang. király. Ő alatta indult meg a 100 éves háború, ami egy időre Franciaország nyugati részét juttatta Anglia kezébe. Ő alatta váltik két kamarájává az angol parlament, az angol nyelv alatti szorította ki a latin és a franciát a hivatalokból és az iskolákból. — IV. E. (1442–83), az első yorki házból származó angol király. Egész uralmát a Lancaster- és York-család (piros és fehér rózsza) öldöklő harca tölti ki. — VII. E. (1841–1910), angol király, uralkodott 1901 óta. Mint walesi herceg Európaszerte, Magyarországon is ismert és népszerű divatkirály, mint uralkodó az angol-francia közeledés egyik megteremtője. Mi-

után kísérletei (ischi találok) a hármasszövetség merevségének megdöntésére nem sikerültek, 1908. Reválban megkötötte az angol-orosz egyezményt s így megteremtette az ántántot.

Edward Albert, angol trónörökös, walesi herceg, * 1894. VI. 23.

Edzés, olyan eljárás, amely szerint megfelelő vegyi összetételű izzó acéltárgyat vízben vagy más alkalmas folyadékban gyorsan lehűtünk abból a célból, hogy keménységét növeljük.

Eekhoud, Georges, * 1854, belga író, naturalista, regényíró. Ismertebb művei: Kermesses, Kees Doorick és La nouvelle Carthage.

Efeimer (gör.) a. m. egy napig tartó életű, tűnő.

Efeimeridák (gör.) a. m. időszakosan megjelenő irások; táblázatok a csillagok napi állásáról.

Efendi a. m. ur, török cím.

Efezus, ókori görög város Kis-Azsiában. Híres Artemis templomát Herostratos Kr. e. 356. felgyújtotta.

Effektív (lat.) a. m. valóságos, valóban létező.

Effektus (lat.) a. m. hatás, munkateljesítmény (pl. gépnel).

Effigies (lat.) a. m. kép. In effigie: jelképesen.

Effloreszcencia (lat.) a. m. kivirágzás, pl. sok (szükső) kivirágzása az Alföldön.

Eftimu, Victor, * 1886, román író, költő, drámaíró, 1927. a kolozsvári román Opera igazgatója.

Egal, (franc.) a. m. egyenlő, mindegy.

Egalité (franc.: egyenlőség). A nagy francia forradalomban Lajos József Fülöp orléans herceg használta e címet (Egalité Fülöp).

Egalité, liberté, fraternité, (franc.) a. m. egyenlőség, szabadság, testvériség (a nagy franc. forradalom jelszava).

Egan I. Ede (1851–1901), mezőgazda, a hegyvidéki kirendeltség vezetője volt. Sok szakmunkája jel meg a teigazdaság köréből, valamint rópiatja a rutén-kérdésről. — 2. **Ede**, * 1863, gépészmérnök, hajózási főfelügyelő volt, sok szakmunkát írt a hajóépítésről, kikötőkről, dokkokról stb. — 3. **Lajos** (1838–1924), mérnök, újságíró, számos közg. érték. írt. Onálló művei: Irország. A zsidó-kérdés Magyarországon.

Égboltozat, az a látszólagos homorú gömbfelület, mely a szenthatárt minden irányban lezárn látszik. A csillagszázat gömbfelületnek tekinti az E-ot, melyre vetítve az égitestek helye, mozgásai stb. pontosan mérhetők. Az ókorban az E-ot kristályszerű anyagból álló gömbfelületnek tekintették, melyhez a csillagok oda vannak erőstive és amely több rétegből áll (szférák) s ezeken mozgási surlódása idézi elő a „szférák zenéjét”. Az É. kék színének oka az ibolya és kék sugarak erősebb fényszóródása a levegőben,

mások szerint a levegőben lebegő szilárd részecskék.

Egei-tenger, a Földközi-tenger legtagoltabb beltengere. A Márvány-tengerrel a Bosporus köti össze. Az E. partvidéke az európai (görög) műveltség bölcsője.

Egenföld, kisk., Zala vm., keszthelyi j., 228 l., ut. és up. Sármelek.

Eger, i. a Tisza egyik jobbparti kis mellékfolyója. — 2. R. t. város az E.-folyó mellett, az Alföld ÉNy-i szélén, a Bükk-hegység lábánál. Heves vármegye székhelye, 28.575 l. All. realisk., ciszt. fiu- és Angolkisasszonyok leánygimn., kath. fiu- és női felsőkerek. isk. Bortermelés. R. k. érseki székhely, püspökséget Szt. István alapította, 1804-ben lett érsekség. 1552. Dobó István sikeresen védte a török ellen. — 3. Az Elba balparti mellékfolyója. — 4. Város Csehországban, az E. folyó mellett, 28.000 l. Cseh neve Cheb.

Egercsa kisk., Zala vm., pacsai j., 886 l., ut. Zalaapáti, posta.

Egerág kisk., Baranya vm., pécsi j., 824 l., telefon, posta.

Egeralja kisk., Veszprém vm., devecseri j., 485 l., ut. Celdömölk, up. Csögle.

Egerbakta nagyk., Heves vm., egri j., 1265 l., telefon, posta.

Egerbocs kisk., Heves vm., pétervársári j., 938 l., ut. Egercsehi, up. Bátor.

Egercsehi kisk., Heves vm., egri j., 1014 l., telefon, posta.

Egerek, a ráncsálókhoz tartozó apró emlősök, melyek az egész Földön élnek terjedve különböző fajokban. Alakjuk ismeretes; fogazatukból az előzajfogak hiányának, a metszőfogak pedig állandóan nőnek, ezeknek a koprtatása céljából rág meg az egér minden kemény dolgot. Rendkívül szaporak, a nöstény évente többször is fiadzik, egyszerre 5–6-ot. Minden ehető állati és növényi táplálékot megessznek. Nálunk élő legfontosabb fajai a házi és a mezei egér.

Egerfa, a nyírfa rokona, mocsaras helyeken él. Fája a vízben nagyon tartós, ezért vízi építkezéseknél megbecsülhetetlen. Velence és Amsterdam cölöpei E.-ből vannak.

Egerfiarnos, nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1111 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Egeria, nimfa, Numa király tanácsadója; E. grottája Rómában.

Egerlővő nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1387 l., telefon, posta.

Egerszalók nagyk., Heves vm., egri j., 1600 l., telefon, posta.

Egerszólát nagyk., Heves vm., egri j., 1410 l., telefon, posta.

Egerszög kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilási j., 289 l., ut. Szim, up. Szöllőszárd.

Egervár kisk., Vas vm., vasvári j., 546 l., vasut, táviró, posta.

Egervölgy kisk., Vas vm., vasvári j., 912 l., ut. Rum, up. Kám.

Égés, fény- és hőfejlődéssel kapcsolatos kémiai átkapcsolódások neve, elsősorban anya-

goknak oxigénnel való egyesülése. Az E. két-féle: lassu E. fénytűnemény nélkül alacsony hőmérséklettel, ilyen pl. a rothadásnál fellépő oxidálódás vagy pedig az a folyamat, amely az állati szervezetben a szövetek lassu oxidálódása közben végbe megy. A másik a gyors E., amikor anyagok tűztűnemények között egyesülnek az oxigénnel. A közhasználat csak ezt nevezi E.-nek.

Égéstermek, a lassu vagy gyors égés származéka. Szervetlen anyagok E.-ei az oxidok. Szerves anyagok égés közben a legkülönbözőbb új szerves vagy szervetlen anyagokká változnak. A tiszta állapotban vagy a szerves vegyületekben levő szénnek E.-e a széndioxid v. szénsv. A lassu égésnél is pl. az állati szervezetben az képződik. Ha az égésnél nincs elég levegő, ill. oxigén, akkor a mérges hatású szénoxid v. szénigáz keletkezik.

Égéségtan (hygiene), az egészségéről és annak fenntartásáról szól. A magán-E. a táplálékkal, ruházzal, lakással, testápolással stb. foglalkozik; a köz-E. a járványok megelőzése, vízzel való ellátás, csatornázás, élelmiszervizsgálat, gyári E. stb.; a szociális E. az emberi társadalom, mint élő szervezet egészségével foglalkozik.

Eghajlat, az időjárást meghatározó meteorológiai elemek térbeli és időbeli eloszlása. Legfontosabb elemei a hőmérséklet, a szél és a csapadék. Egyéb tényezői a tenger-távolság, a tengeráramlások, a szél és a felszín alakulása. A csapadék függ a párolgástól, a szelektől, a térszíntől és kivált a két utóbbinak viszonyától. Megkülönböztetünk forró, mérsékelt és hideg, nedves és száraz (sivatagi), tengeri és szárazföldi stb. E.-ot.

Egír, a germán mitológiában a tenger ura. **Égis** (Aegis), Zeus pajza. Képletes beszéd-ben védelem, pártfogás.

Egmont, Lamoral gróf (1522–1568), holland szabadsághős, akit II. Fülöp Flandria és Artois helytartójává tett. A protesánsokat üldöző politika és az önkényuralom megszüntetéseért személyesen közbenjár II. Fülöpnel, de sikertelenül. Goethe tragédiát írt róla.

Ego, I. Fried Margit.

Egoizmus (lat.) a m. önzés, saját érdekünk előtérbehelyezése mások kárára.

Ego sum via, veritas et vita (lat.), én vagyok az ut, az igazság és az élet.

Égregy kisk., Zala vm., keszthelyi j., 431 l., ut. és up. Hévíszentandrás.

Egres, más néven közméte vagy piszke. tövises cserje-növény, melyet ismert bogótermése miatt termesztenek, de vadon is nő. E.-nek nevezik még a szőlő másodvirágzásából fejlődő bogókat is, melyek sohasem érnek meg.

Egressy I. Akos (1832–1914), 1878-tól 1904-ig a Nemzeti Színház tagja volt. Több tanulmánya jelent meg a színeszetről, Petőfiről stb. — 2. Béni (1814 v. 1813–1851), tanítóból lett színész és zeneszerző, a Szózat és számos dal komponistája, Erkel három

operájának szövegét ő írta. — 3. **Gábor** (1808–1866), színész. A szabadságharcban részt vett s 1846. halálraítéltek. 1850. kegyelmet kapott. 1856. került a Nemz. Színházhoz. Ő emelte ki a feledebsől a Bánk bánt és az ő kezdeményezésére isoltották életre a Színművészeti Akadémiát is.

Egry 1. **Aurél**, * 1874, ügyvéd, felsőházi tag, a nemzetközi jog kiváló művelője, a hági döntőbíróóságok előtt folyó perek egyik képviselője. — 2. **József**, * 1883, festőművész. Bensőséges előadóművészi és erőteljes komponáló készség jellemzik.

Egyed kisk., Sopron vm., csornai j., 1079 l., vasút, táviró, posta.

Egyed 1. **István**, * 1866, bp.-i egyet. a közigazgatási jog ny. rk. tanára, v. ítélőtáblai bíró, szakíró. — 2. **Zoltán**, * 1894, író és hírlapíró, több darabját adták.

Egyedárúság, l. Állami egyedárúság.

Egyeduralom, az államhatalomnak, szuverenitásnak egy uralkodóban összpontosulása. Elmenté a köztársaság, amelyben a szuverenitás a nép egészét illeti.

Egyeduta kisk., Zala vm., letenyei j., 1177 l. ut. és up. Letenye.

Egyek nagyk., Hajdu vm., központi j., 5655 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Egyenáram, olyan elektromos áram, melynek iránya és erőssége állandó. l. Elektromos áram.

Egyenjogosság v. **egyenrangosság**, a m. egyazon rendhez tartozás. A rendi világban nagy fontossága volt a jogi életben, pl. bírónak a peres féllal egyenjogulnak kellett lennie.

Egyenleg, a könyvvitelben valamely számla követel- és tartozik-oldalán szereplő összegek közti különbséget jelenti. Az E. hozzáadva a számla kisebbik oldalához, kiegyenlíti a számlát.

Egyenlet, létrejön, ha két matematikai kifejezést összekapcsolunk az egyenlőség jelével. Az E. megoldása arra törekszik, hogy a betűvel jelzett ismeretlenek olyan értéket találja meg, amely mellett az E. két oldala valóban egyenlő.

Egyenlítő, a Föld forgási tengelyére merőlegesen álló legnagyobb kör. Hossza 40.000 km.

Egyenrangosság, l. Egyenjogosság.

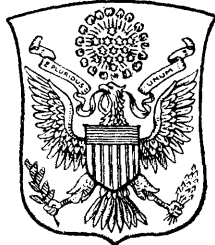
Egyensúly, a fizikai testeknek az az állapota, mikor a rájuk ható erők nem hozzák őket mozgásba. Az E. stabilis (biztos), ha helyzetéből kimozdítva, ismét eredeti helyzetébe kerül vissza; labilis (esékenny), ha kimozdítva, ebbe nem tér vissza; közömbös, ha bármely helyzetbe hozva, ebben megmarad.

Egyes bíró, a bírói ténykedés egészét. előkészítést és ítélkezést magában gyakorló egyes személy.

Egyesülési és gyűlekezési jog, állampolgári alapjog, nálunk rendeletekben van szabályozva.

Egyesült Államok, 1. Ausztráliai E., l. Ausztrália. 2. Brazíliai E. l. Brazília. 3. Délafrikai E. l. Délafrika. 4. Északamerikai E., a

földkerekség leggazdagabb országa É-Amerika D-i felében. Területe alig kisebb Európánál: 91/2 millió km², 118 millió l. Ny-i részét egész hosszúságban és nagy szélességben a Kordillerák magas hegylánc borítja: Parti hegység (Coast Range), a Cascade, Sierra Nevada, Sziklás hegység (Rocky Mountains). A csucok magassága helyenkint meghaladja a 4000 m-t. K-i nagyobb fele síkság, amelyet csak az Alleghany hegység (Appalaches) sza-

kit meg. Éghajlata a termelésre kedvezőbb, mint Európáé. A hőmérséklet-különbségek azonban igen nagyok és a változások gyakran hirtelen következnek be. Csak Kalifornia éghajlata enyhe. K-i fele és a Nagy-óceán partvidéke csapadékos. Folyói hosszúak, bővizűek, sok köztük a hajózható. Itt van a földkerekség legnagyobb folyója: a Mississippi-Missouri, amely a Mexikói öbölbe ömlik. A kanadai határon hajózható nagy tavak vannak: a Felső tó (Lake Superior), Michigan, Huron, Erie és Ontario. A két utóbbit közt van a földkerkség legnagyobb vízése: a Niagara. — Az E. lakosságának 90%-a fehér, 10%-a néger; az indiánok és a kevertvéreük száma elenyésző. Mindnyájan az angol nyelvet beszélik. de sok köztük a német, skandináv, száv és olasz jövevény; a nép-növekedést főleg a bevándorlás szolgálta. A négerék az egykori felszabadított rabszolgák utódai; belső szaporodásuk jelentékeny. — Terménygazdagságban az E. egész kontinensekkel vetekszik. Szén-, vasérc- és rézkészlete nagyobb, mint Európáé; rőzbányászata szintén; szénbányászata és kohászata nagyobb, mint bármely más államé. Petroleum-kutjai a világtermelés 2/3-át szolgáltatják. Víz erőinek összege 2/3-a az európainak, de a kihasznált vízi erő majdnem annyi, mint Európában. A buza- és zabtermelésben első helyen áll; kukoricából a világtermés 2/3-át szolgáltatja. A világ pamuttermésének 3/5-e, dohányának 40%-a az E.-ből kerül ki. A lakosság számához viszonyítva állatállományát kevés országé mulja fölül. — Az E. ipara u. keletű, de a tömegipar számos cikkében már a háború előtt első

helyre került. Nyersvastermelése megközelíti Európáét, pamut- és gyapjuszövése is felülmulja Angliáét. Mezőgazdasági ipara szintén igen fejlett. Vasutja több van, mint Európának, autombijája több, mint az összes többi államoknak együttvéve. Tengerhajózása a háboru óta második helyre került. Ma az E. 48 államból és a fővárosból áll, hozzátartozik azonkívül Alaska, a Panama csatorna sávja, Porto Rico, Hawai, a Fülöp-szigetek és számos apró sziget. Fővárosa Washington. — **Története.** Az első angol település Északamerikában 1584. Virginia gyarmat volt; 1733-ig a gyarmat-államok száma 13-ra emelkedett. A gyarmatok és az anyaállam közötti konfliktus 1773. tört ki a bostoni teahajók megrohanásával. A philadelphiai kongresszus 1774. Angliához fordult sérelmeinek orvoslásáért, de haszatlanul, mire 1775. George Washington vezérletével megkezdte a szabadságháborút. A III. philadelphiai kongresszus kimondta az elszakadást s a 13 állam függetlenségét 1776. s miután Benjamin Franklin fáradozásaira Franciaországgal szövetséget kötött, a háboru javokra dönt el és Anglia 1783. a versaillesi békben elismerte a gyarmatok függetlenségét. A Hamilton-kidolgozta alkotmánytervezetet 1787. fogadta el a konvent s ez az alkotmány ma is fennáll. Az első elnök Washington lett (1789—97). Utóái alatt az E. egyre gyarapodott. James Monroe (1817—25) állította föl a Monroe-elvet: Amerika ügyeibe európai államok nem avatkozhatnak. 1791. egyre több állam csatlakozott az Unióhoz; az északi államok növekedő lakosságával és befolyásával szemben a déli rabszolgatartó államok száma növekedett, míg 1820. az u. n. Missouri-egyezmény csak a 36° 30' szélességi foktól délre engedte meg a rabszolgatartást. A gyapottermelés túlprodukcója gazdasági válságot is okozott. James Polk (1845—49) elnöksége alatt Texas elszakadt Mexikótól s az Unióhoz csatlakozott, mire kitört a háboru Mexikóval, melynek győzelmes befejeztével az Unió megszerelte még Uj-Mexikót és Kaliforniát is. Ezzel az E. területe nagyjában kialakult. Egyre jobban kiélesedett az ellentét az északi a déli államok közt a rabszolgakérdésben. Mikor 1860. az északiak jelöltje, Abraham Lincoln lett az elnök, a déli államok sorra kiléptek az Unióból, konföderációt alakítottak és Jefferson Davist választották elnökül. Erre kitört a polgárháboru: Észak Dél ellen (1861—65), végül is Észak győzött, az Unio egysége fönmaradt és a rabszolgaságot eltörölték. Lincoln meggyilkolása után 1865. republikánus elnökök következtek. A republikánusok kíméletlenül éreztették hatalmukat a déliekkel, szavazati jogot adtak 4 millió felszabadult négernek s a korrupció óriási méreteket öltött. Ez ellen szállt sikra a demokráta párt, Mac Kinley (1897—1901) alatt a kubai fölkelés miatt háboru tört ki Spanyolországgal, melyben Kubát függetlenítették, Porto-Ricót és a Fülöp-szigeteket pedig gyarmatukká tették (1898). Ezzel az Unio nagy-

hatalom lett. Theodor Roosevelt (1901—1909) főleg a trösztök hatalma ellen küzdött s a flottát fejlesztette Japánnal szemben. Utóda, a szintén republikánus Taft (1909—13) alatt végződött be az egyesült 48 állam végleges kialakulása. 1912. a republikánuspárt kettészakadt Roosevelt és Taft frakcióira s ez hozta meg a demokrata Wilson (1913—21) győzelmét. Alatta avatkozott be az Unio a világháboruak az entente oldalán (1917 ápr. 6.) s ezzel voltaképp el is döntötte a mérkőzés sorát. Wilson amellett nagy békepropagandát fejtett ki, de híres 14 pontja nem érvényesülhetett a párizis-környéki békeszerződéseknél. A versaillesi békét a szénudus nem ratifikálta és nem lépett be a Népszövetségbe sem. Coolidge (1923—29) és Hoover (1929-től) a republikánuspárti többséggel folytatja az Euróától elzárkózó, védővámos politikát, egyuttal azonban komoly szándékok mutat a lefegyverzés nemzetközi szabályozására.

Egyetem, oly tudományos intézet, ahol a tudományok összességét (= universitas) tanítják és művelik. Az első E.-ek a 12. sz.-ban keletkeztek (Bo'ogna, Párizs, Salerno, Padova), a 13. sz.-ból való Oxford és Cambridge E.-e. Nálunk Nagy Lajos alapította a pécsi E.-et, ez azonban néhány százados működés után megszűnt. A nagyszombati E. (1635) az má bpesti Pázmány-E. alapja. Bp.-en van továbbá a József Műegyetem és a Közgazdasági E. Az 1872. alakult kolozsvári Ferenc József E. Szedre költözött, a pozsonyi (1914) Erzsébet E. pedig Pécsre. Ezeken kívül még Debrecenben van (1914) a Tisza István E.

Egyetemlegesség. Egyetemleges adósság esetén minden adóstárs felelős az egész tartozásért.

Egyéves önkéntesség, 1918-ig a tudományosan képzett (érettségizett) fiatalbereknek az a joga, hogy 3 helyett csak 1 évig teljesítsenek katonai szolgálatot.

Egyfedelű (repülőgépp), l. Aëroplán.

Egyház, a neve az istentisztelet helyiségnek is (templom), de általában vallásos közösséget jelent. A kat. hit szerint az E. Jézus Krisztus által alapított, tehát isteni üdvüldemény. Az E. feje Krisztus utóda és földi helytartója, a római pápa. Hittelei kijelentett isteni igazságok, szervezete isteni törvényeken alapszik. Protestáns felfogás szerint az E. bárhol és bámmikor található szentelt gyülekezet, keresztény hívek közössége.

Egyházállam, az a Róma városát környező terület, amelyen a római pápa (világi uralkodói jogokat gyakorolt. A francia forradalom óta állandó politikai zavarok színhelye volt, 1870. Viktor Emánuel elfoglalta és az elrendelt szavazás eredményeképen az egységes Olaszországba bekelezte, a pápa világi uralkodói jogait vatikáni palotára korlátozta. A pápa az E. elfoglalását rabláskan minősítette, Viktor Emánuel kiátkozta s a tényleges helyzetet nem ismerte el. 1929. az olasz állam kibékült a pápával s a Vatikán kijelölt területét önálló államnak ismerte el.

Egyházasdengelé kisk., Nógrád vm., sziráki j., 691 l., ut. és up. Szirák.

Egyházasfalu kisk., Sopron vm., csepregi j., 280 l., vasut, ut. Sopronhorpács, up. Dasztfalu.

Egyházasharaszti kisk., Baranya vm., siklósi j., 390 l., ut. Kistapolca, posta.

Egyházashetye kisk., Vas vm., celddömölki j., 669 l., ut. Jánosháza, posta.

Egyházashollós kisk., Vas vm., körmendi j., 461 l., ut. Körmend, posta.

Egyházaskesző kisk., Vas vm., celddömölki j., 1067 l., ut. és up. Marcaltó.

Egyházásrádóc kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 832 l., vasut, távíró, posta.

Egyházasszecsőd kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 277 l., távíró, posta.

Egyházatyák, az oskereszényi egyház azon kimagasító egyházi írói, akiket a római és a görög egyházak az igazhittiség képviselőinek tartanak. (Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Nagy Gergely, a középkorban aquinói Tamás, később Ligouri Alfonz).

Egyházber kisk., Baranya vm., hegyháti j., 261 l., vasut, ut. és up. Magyarherotelend.

Egyház és állam. A kettőnek a viszonyára nézve a modern kat. álláspont a köv.: Ugy az egyház, mint az állam Isten akaratából van, mind a kettő Istentől vezeteli le hatalmát. A kettő egymásmellé van rendelve. Az egyház tehát nem testület az államban, az államban belüli élő katolikusok nem alkotnak lezárt egyesületet, hanem az összegyház integráns részei, amelynek a feje semmiféle világi hatalomnak sincs alávetve. A hovatartozásának szerint kétes ügyekben a békés megegyezés ajánlatik. Az E. viszonyáról szóló prot. tan nincs, mert a reformátusok az egyházak isteni alapítását kétségbevetették. — A szocializmus szerint a vallás magánügy, az E. szétválasztandó, mert az egy vallási életnek, mint az államnak csak javára válik. — Az egyház és állam legteljesebben szét van választva Franciaországban (1905 óta) és Oroszországban (1919 óta), teljes a szétválasztás az Egyesült Államokban is.

Egyházi adó, az az adószérien kivetett és újabban közadókkal együtt behajtható járulék, amelyet egyes egyházak tagjai egyházuk fenntartására fizetnek.

Egyházi rend, az a szentség, amelyben a püspök részesíti a felszentelendőt, hogy üdv-és kegyelemosztó ténykedések végzésére alkalmasá tegye. Fokozatai: püspök, áldozópap, szerpap (diakonus), alszerpap, akolitus, exorcista, lector, ostiarius. Az első négy a nagyobb rend. Képtelenek a főtételre nő, meg nem kereszteltek és akik ellenállnak.

Egyházjog, az egyházakban kifejlődött és az egyházi dolgokra vonatkozó joggal foglalkozó tudomány.

Egyházpolitika, az állam és az egyház közt való viszony szabályozására irányuló politikai működés. E.-i törvények az 1894—95. évi törvények, amelyek a gyermekek vallásáról, az át-

térésről, a polgári anyakönyvvezetésről és a polgári házasságról intézkednek.

Egyiptom, a Nilus deltájában és a folyó mentén kb. ezer km. hosszúságban és 20—50 km. szélességben húzódó

oázis EK-Afrikában. A hozzá tartozó sivatagokkal együtt csaknem egy millió km²; ebből termőföld 33.000 km². Lakossága 12³/₄ millió, sűrűbb, mint Belgiumé. Eg-hajlata forró és igen száraz; a földeket a Nilus vízzel öntözik. A régi E.-iak és újabban az angolok nagy-szerű vízműveket építettek. A lakosság tul-nyomóan földművelésből él. Terményei: pamut, gabona, a deltában rizs is, hagyma, főzelék, déligyümölcs. Ipara csekély, de kereskedelmét az 1870. megnyílt Szuézi-csatorna és az újab-ban épített vasutak fellendítették. Fővárosa Kairo. **Története.** E. őstörténete, az u. n. dinasztiá előtti kor, Kr. e. 5. v. 4. ezredre esik és az emberi kultúra kezdetét foglalja magában.

Az első történelmileg ismert király Mena volt (Kr. e. 3400), aki Memfist alapította. A bi-rodalom középkora alatt (Kr. e. 1600.) hűbéri rendszer alakult ki hűbéres fejedelmekkel. Az ujkor (Kr. e. 1600—80.) elején E. világha-talomná lett. Ezután E. idegen uralom alá került, eleinte az asszirok, majd a perzsák hódították meg, azután Nagy Sándor uralma, majd a Ptolemaidák következtek, akik a görög kultúrát virágoztatták föl. Kr. e. 30. E. római provincia lett, majd 640. az arabok hódították el. Ezek uralmát 1517. a törökök váltotta föl. Napoleon alatt E. néhány évic francia gyarmat lett, majd (1882) az angolok szállották meg. 1922. az angol kormány a védnökséget megszüntette és E. szuverénitását elismerte, 1922. III. 15. Fuad király lett a szultán, Anglia azonban a szuverénitást ellenre is fenntartott bizonyos ellenőrzést.

Egyiptomi művészet, 3 évezredes műveltség-nek a maradványa, feltárása ma is a tudós kutatók állandó tárgya. Fejlődési korszakait a különböző dinasztiák szerint jelölik. Monumentális építészete főemlékei: a sziklasírok, aztán az egyszerű síremlékekből kifejlődött pi-ramisok, a fáraók temetkezési helyei; a templo-mok alacsony sötét szentéllyel. A kapuzat előtt még obeliszkek, óriási ülőszobrok, gyakran színx-sorok állottak. A templom falait, osz-lopait, mennyezetét domborműves és festett ornamentika díszítette. Nevesebb emlékei: a karnaki, a luvéri Amon-templom, az abidoszi nagy templom. A ház-és palotaépítészet, mivel vályog volt az anyaga, csak újabb ásatások révén rekonstruálható. Szobrászatának legtöbb emléke fáraók ülő szobrai, genre-szerű szobrok, mint a falu bírja (Kairó), az irnok ülő alakja (Párizs) stb.; az alakok megjelenése méltóságsteljes, monumentális jellegű. Legmo-numentálisabb a színx (Gizeh), amely mintegy a fáraó isteni hatalmának örökre szóló kife-jezése. Reliefjei hosszú cselekményeket ábrá-

zólnak, etnografikus hűséggel. Iparművészete az ötvösség, a zománc, a kispasztika, a fayence, az üveg, a butor nagy fejlettségéről tanuskodik. Erdekes a skarabeusz, bogárnak kőből vagy fayenceból gondosan ábrázolt gyakori emléke, amelyet a bebalzsamozott holttest szíve helyére tettek.

Egyiptomi szembetegség, l. Trachoma.

Egyke-rendszer, egy gyermek, kül. fiu születése után a házasság meddőségét idézik elő, hogy a birtok ne forgácsoldjék szét. Elterjedt Somogy, Tolna és Baranya megyékben.

Egylaki növények, azok, amelyeknek külön porzós és termős virágaik vannak ugyan, de ezek egy egyénen vannak elhelyezve. Ilyen pl. a kukorica.

Egységár, az a pénzösszeg, amelyért a valalkozó megszábitoit minőség és méret alapján bizonyos anyag vagy munkateljesítmény mértékegységét szállítani v. elvégezni hajlandó.

Egységes középiskola, a humanisztikus irányu gimnázium és a reális irányu reáliskola összeolvastásának gondolata.

Egységes párt, a keresztény, kisgazda, földműves és polgári párt neve. A pártot 1922. II. 3. Bethlen István gr. alapította a kisgazdapárt és az ugynevezett disszidensek fuziójából. Programja: keresztény nemzeti irányban, agrárszellemben biztosítani az ország fejlődését.

Egysínű vasut, célja a pályaelenállás és költség csökkentése; csak egy sinszálát alkalmaz. A tiszta E. eszméje az angol Brennan-tól és a német Scherl-től ered, kik a kocsi belsejében gyorsforgásu gíroszkop (pörgettyű) segítségével biztosítják az egyensúlyt.

Egyszikű növények, a virágos növények egyik osztálya, melyeknél a csirázó magból csak egyetlen száiklevelke buvik ki. Külsőleg a levelek párhuzamos erezete jellemzi őket. Ide tartoznak pl. a pázsitfűfélék.

Együttélés l. Szimbiózis.

Eh bien (franc.) a. m. ám legyen!

Ehmann-telep, Cinkota nagyközséghez tartozó állandó lakótelep a Budapest-gödöllői villamos vasút mentén.

Ehn Kálmán, * 1864, orvos, országyg. képv.

Ehrenburg, Ilja Grigorjevics, * 1891, orosz író, Moszkvai sikátor c. regénye magyarul is megjelent.

Ehrenfeld-kódex, a XV. sz. közepéről származó magyar nyelvemlék, amely szt. Ferenc történetét tárgyalja. Adolf Ehrenfeld bécsi ügyvéd fedezte fel. 1925 a magyar állam megvásárolta.

Ehrlich, Paul (1854–1915), német orvos, a frankfurti Institut für exper. Therapie igazgatója, egyet. tanár, a szérumterrapia egyik megalapítója, 1910. felfed. a lues gyógyításában biztos salvarsant japán Hata nevű munkatársával együtt. 1908. Nobel-díj.

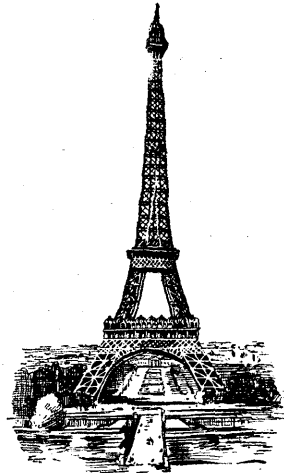
Ehtüsz, l. Kiütéses tüsz.

Eichendorff, Joseph, Freiherr von (1788–1857), a német romantikus iskola egyik jelentékeny költője. Főműve: Aus dem Leben eines Taugenichts.

Eldam l. Edam.

Eifel, hegység a rajnai tartományban a Rajna balpartján, legm. csucsá 760 m.

Eiffel-torony, Párizs világhírű disz- és kilátótornya, építője Alex. Gustave Eiffel (1832–1923) francia mérnök. Magassága 300 m., alapzata 676 m² területű. Emeletekre van osztva, ven-

Az Eiffel-torony

déglökkel, tudományos kísérleti és meteorológiai állomással, felvonógépekkel, csucsán nagy kilátó üvegkupolával. Drótmékküli távirója 1911 óta teljesít. szolgálatot.

Eiger, a Berni Alpok 3975 m magas csucsá; híres gleccser is van itt.

Einstein, Albert, * 1879, fizikus, egyet. tanár Zürichben, Prágában, majd 1914 óta Berlinben; a Kaiser Wilhelm-Institut igazgatója. 1905. tette közzé első értekezését a relativitási elméletéről, azóta több könyvet is írt erről a tárgyról. 1922. Nobel-díj.

Eisenach, város Thüringiában (Közép-Németország), 45.000 l. Élénk ipar és kereskedelem. A közelében levő Wartburg kastélyban fordította le a németre Luther az Új-Testamentumot (1521–22).

Eisenhut Ferenc (1857–1903), festő, keleti tárgyú festményeit akadémikus készséggel festette.

Eisenstein S., * 1898, orosz színházi és filmrendező. Első filmje A sztrájk, második a világhíres Knyaz Potemkin.

Eisleben, város Poroszország Szász tartományában, 24.000 l. Luther szülővárosa.

Eisler Mátyás, * 1865, kolozsvári forábbi és

EGYIPTOMI SZOBRÁSZAT

1

2

3

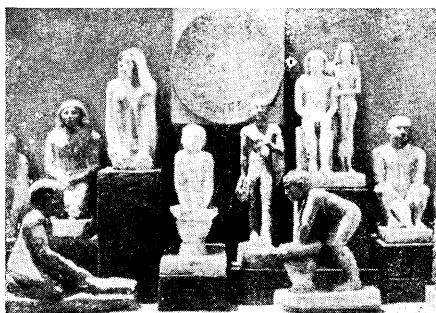

4

5

6

1. IV. Amenhotep feje. — 2. Szenmut, a közép-bírod. idejéből. — 3. Tut-enk-amon botja. 4. Sírátó asszonyok. Dombormű az új-bírod. idejéből. — 5. Tut-enk-amon szobra. — 6. Szolga-szobrok az ó-bírod. idejéből.

SZOBRÁSZAT
(Középkor és újkor)

2

1

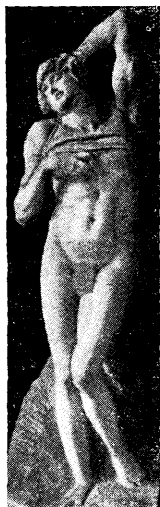
3

4

7

5

6

1. A jó pásztor (a 2. század végétől). — 2. Claus Suter szobrai. — 3. Weit Stoss: Madonna — 4. Verocchio: Colleoni lovasszobra. — 5. Michelangelo: Haldokló rab — 6. Michelangelo: Danhne.

héber nyelvész. Különösen az erdélyi zsidók történetével foglalkozott.

Eisner, Kurt (1867–1919), német szoc. hírlapíró, 1918. a bajor kormány elnöke, meggyilkolták.

Eitel Fritz, * 1863, porosz hg., II. Vilmos 2. fia, a háboruban hadoszt. parancsnok. Potsdamban él.

Éjjeli nap, az a tünemény, hogy a sarkkörökön belül az év bizonyos szakában a nap egyáltalán nem nyugszik le, hanem hónapokon át a láthatár felett van. Az északi sarkon nyáron át, a déli sarkon télen át mutatkozik ez a jelenség. Oká a Föld tengelyének hajlása az ekliptikára.

Éjjeli lepkek, vagy bagolylepkek, azok, melyek nappal elbujva élnek, csak szürkületkor vagy éjjel röpködnek és járnak táplálék után. Nálunk zo fajuk él, pl. az esti pávaszem, fenyőzender, halálféjes lepke stb.

Éjtörmény, ésés közben magától kinyílik és a lezuhanást erősen lassító készülék.

Ék, 1. háromszög-keresztmetszetű hasáb vagy ilyenben végződő rud, testek szétválasztására szolgáló éles szerszám (balta, kés, véső, feszítővas stb.).

Ékbatana (ma: Hamadan), az ókori Média hét fallal körülvett vára és dugszagad fővárosa, az ókori perzsa királyok nyaralóhelye.

Ékéma, 1. Ekzéma.

Eke, a legfontosabb talajművelő eszköz. Három főrésze: az eketést, gerendely és a taliga.

Az E. munkája abban áll, hogy a földet föllazítja és bevetésre alkalmassá teszi. Vannak egyes, kettős és többtagu s vannak elektromos-, gőz- és motortekék. Az eke őse görbe faág volt, melyet az ember maga vontatott. A bp-i Mezőgazdasági Múzeum E.-gyűjteménye páratlan az egész világon.

Ékírás, Mezopotámia, Perzsia és Armenia ősnépeinek írása, mely ékalaku jelek összetételéből állott. Ezeket a jeleket hegyes eszközzel vésték kőbe vagy agyagba. 1802-ben Grotefend német tanárnak sikerült 12 jelet megfejteni s így felismertek egy addig ismeretlen indogermán nyelvet.

Ekkehard, 5 nevezetes sanktgalleni szerzetes neve, egyik E. főhőse Scheffel E. c. regényének.

Ekklampsia (gör.) a. m. rángógörcs; az egész testre kiterjedő görcsök eszméletlenséggel; gyermekeknél gyakori; az epilepsziával rokon jelenség.

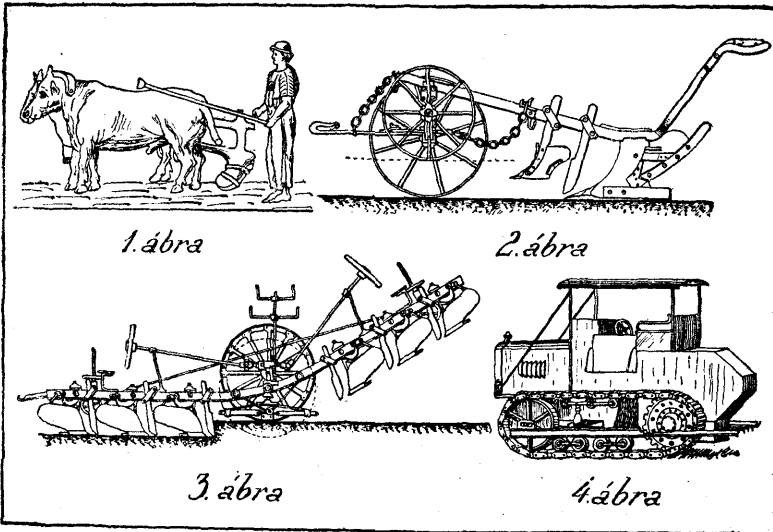
Eklat (franc.) a. m. dörrenés, skandalum.

Eklatáns (franc.) a. m. nyilvánvaló.

Eklektizmus (gör.), az a filozófiai irány, amely a különböző filozófiai rendszerekből kiválasztja azt, ami neki megfelel és ezekből világ- és életnézetet konstruál.

Eklektikusok, az eklektizmus követői.

Eklezsia (görög): meghívottak, kiválasztottak gyülekezete), 1. a zsidó nép, amelyet Isten az údvre kiválasztott, 2. ugyanezen értelemben alapján a keresztény gyülekezet, egyház. Ma

1. Etruszk eke. — 2. Modern vaseke. — 3. Háromszoros billenőke gépszántáshoz. 4. Benzinlokomobil ekevontásra, u. n. caterpillar (hernyó)

különösen a ref. egyházak hívják magukat E.-k-nak.

Eklipszis, (gör.) a. m. eltűnés, elsötétedés; csillagászati értelemben: fogyatkozás.

Ekliptika, az a sík, amelyben valamely égitest a Nap körül kering. E-n rendszeren a földpálya síkját értjük. A Föld forgási tengelye $23\frac{1}{2}$ fokkal hajlik erre a síkra s ebből adódik az évszakok váltakozása. A Föld tengelye nem mindig ugyanazon irányban hajlik a síkra, hanem 26.000 év alatt teljes kört ír le. A többi bolygók E.-i egymással is, a földi E.-val is szöveget képeznek.

Ekloga (gör.) a. m. kiválasztott költemény; pászordal. Híresek Vergilius E.-i.

Ekrázi, heves hatású robbanóanyag lövedékek megtöltésére; pikrinásv.

Ekrü (franc.: ecrú) a. m. nyers, fehérítetlen, termézetes színű.

Eksztázis (gör.) a. m. elragadtatás, a lelkesedés magas foká.

Ekszoderm, (gör.) a. m. külső bőr, külső sejt-réteg.

Ekvátor, l. Egyenlítő.

Ekvinokliális (lat.), 1. év, az az időtartam, amíg a Nap a tavaszi napéjegyenlőségponttól pályájának befutása után ugyanoda visszatér. Ennek az időtartama 365 nap, 5 óra, 48 első és 48 másodperc. Gyakorlatilag ezt vesszük polgári éveknek, kikerekítve 365, illetve szökőévben 366 nappra. — 2. E. öv, a Földnek az egyenlítőtől É.-ra és D.-re $23\frac{1}{2}$ °-nyira vagyis a két térítő közé eső öve, melyen felül a nappalok és éjjelek hossza egész évben át csaknem egyenlő. — 3. E. pontok, magyarul napéjegyenlőségi pontok, az a két pont (tavaszi és őszi pont), melyekben a Nap pályája a Föld egyenlítőjét metszi. E pontok lassankint változtatják a helyüket az égbolton (precesszió).

Ekvinokcium (lat.) a. m. napéjegyenlőség, mikor a nappal tartama megegyezik az éjszaka tartamával, márc. 21-én és szept. 23-án.

Ekzéma (gör.), hámló, nedvedző, csomókkal és hólyagokkal felépő bőrkürett. Oka helyi inger, vagy belső beéréségnek, táplálékosi zavarok.

Elagabulus (Heliogabalus), a napisten papja volt Szíriában a katonaság 218. Kr. u. trónra emelte Rómában. Kicsapongó életmódja miatt a katonák 222. megölték.

Flan (franc.) a. m. lendület, lelkesedés.

Faszticitás (gör.) a. m. rugalmasság.

Elasztikus (gör.) a. m. rugalmas.

Elba, kis olasz sziget Corsica és Itália között. 200 km², 25.000 l. Vasércbányászat, halászat. 1814 máj. 4—1815 feb. 26. Napoleon fogvartási helye.

Elbe, Közép-Európa egyik legjelentékenyebb folyója. Az Oriás hegységben Csehországban ered és Cuxhavennél ömlik az északi-tengerbe. Átfolyik Cseh- és Szászország nagyiparos vidékein, legnagyobb cukorrépa-földjein. Ezer km. hosszú medréből több mint 800 km. hajózható. Hamburgig (100 km.) a tengeri hajók is felmennek rajta.

Elberfeld, gyárváros Poroszország rajnai tar-

tományában, a Ruhr-vidék szomszédságában. 160.000 l. Textil- és vegyészeti ipar.

Elbing, kel.-poroszországi város, hasonló nevű folyó mellett, 68.000 l.

Elbírtoklás, szerzés mód, mely által a dolognak bírtokosa tulajdonosává válik azzal, hogy a bírtoklást bizonyos időn át folytatta. Főleg ingatlan tulajdonserzés tekintetében fontos. Az ingatlan tulajdonjogát telekönnyvi bejegyzés nélkül megszerzi, ki azt 32 évig megszállkattal bírhatja a maga nevében. Az államkincstárral szemben 100 év kell az E.-hoz.

Elbursz, a Kaukázus hegység legmagasabb csúrsa, 5642 m.

Elbursz, perzsa hegység a Kaspi-tótól délre. **Élc** (németesen: vice), tréfás, csattanós történet.

Eldorado (spanyol) a. m. aranyos; spanyol hódítók neveztek így azt az országot, amelyben gazdagságot, bőséget, főképpen pedig aranyat találtak vagy remélték találni.

Eleai iskola (540—460 Kr. e.), nevét Xenophanestól vette, aki az alsó-itáliai Eleában (Velia) telepedett le s ott filozófiai iskolát alapított. Hangsúlyozza, hogy a sok isten fölött egy Istennek, a dolgok sokasága fölött **egységnek** kell lennie: s a kettő, az ősanagy és isten egy.

Elefánt, az orrmányosok rendjébe tartozó állat, legnagyobb a szárazföldi emlősök között. Legjellemzőbb testrésze az 1 m.-nél hosszabbra megnuttított orrmány, mely tapintásra, szaglásra, fogásra, sőt védő és támadó fegyverül is szolgál. Hazája India és Afrika. Az indiai E. könnyen szelídíthető, igen értelmes állat.

Elefántcsont, az elefántok halma: a gyarlaknak anvéga: kemény, igen tűmő, de rugalmas fehérés-sárgás anyag. Billárdolgyokát **esztergályoznak** vagy disztárgyakat faragnak belőle.

Elefántcsontfaragás, már a legrégebb korban gyakorolt művészet, a kőkorszak ősember már szobrocskákat faragott elefánt, illetve mammut-csontból. Nagy tökélyre fejlesztették a görögök és a rómaiak. Híresek a kínai és japán, gyakran groteszk E.-ok.

Eleántázis, trópusi bőrbetegség, amely az illető testrészt (többnyire láb) roppant megdagadásával jár.

Flegáns (franc.) a. m. izléses, finom.

Elégia, disztichonos formájú, reflexív költemény. Ujjában panaszos lírai költemény.

Elek nagyk., Arad vm., eleki j., 7615 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Elek Artur. * 1876. szépirodalmi és művészeti író. Több kötetnyi novellát és Edgar Poe-rt tanulmánykötetét írt. Az Ujság belső munkatársa és műkritikusa.

Elektra, Agamemnon és Klytaimnestra leánya, aki hosszat esküszik apja gyilkosai ellen s öccsével meg is gyilkoltatja őket. Ezt a tárgyat három nagy görög drámaíró feldolgozta (Aischylos: Sírj áldozók, Sophokles: Elektra, Euripides: Elektra).

Elektrifikálás, lényege: a szénbányák és víziergiaforások közelében nagy elektromos telepeket állítunk fel és az előállított elektromos energiát elvezetjük a ma még gőzgépekkel dol-

gozó ipari üzemekbe, továbbá a külön városi telepek megszüntetésével, ezen kooperáló telepékről lájuk el az egész országot világitási árammal és a vasutak is elektromos üzemre térnek át. A rendszer előnyei: a központi telepen lévő nagy gépegségek sokkalta jobb hatásokkal dolgoznak, mint az országszerte elszórt kisebb gépek, továbbá az elért anyag- és szállítást-megtakarítás.

Elektroacél, az az acélfajta, amelyet villamos kemencében gyártanak. Magyarországon Salgótarjánban, Csepelen, Pestszentlőrincen gyártanak E.-t.

Elektrodinamika (gör.), a fizikának az az ága, amely az elektromos áramok kölcsönös hatásaival foglalkozik s ezeknek törvényeit adja elő.

Elektrodok (gör.), a villamos vegybontó készülékeknél, továbbá a Geissler- és Crookes-csőveknél az áramot be- és kivezető fémek (anód és katód).

Elektrofor (gör.), villamosság raktározására szolgáló készülék.

Elektrokémia, az a tudomány, mely az elektrotechnikának kémiai és a kémiának elektromos vonatkozásaival és az ezzel összefüggő jelenségekkel foglalkozik. (L. még Elektrolízis, Galvanoplasztika.)

Elektrokultúra, növényi tenyészet fokozása elektromos áramok, hatások segítségével. A villamosság közvetve (fény) vagy közvetlenül a növényen áthatoló áram alakjában engedik hatni. A növényre közvetlenül ható vilamos árammal 100%-os terméskozást is el tudnak érni (pl. burgonyánál). Az E. egyelőre kísérletezés tárgya, végleges alkalmazására még sehol sem került a sor.

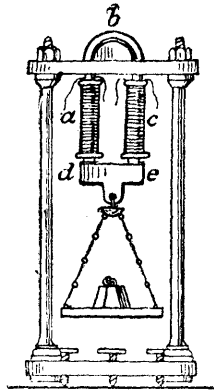
Elektrolit (gör.) a m. az áramot vezető oldat.

Elektrolízis. Ha elektromosság-vezető összetett folyadékon (sók, savak oldatai stb.) elég erős elektr. áramot vezetünk keresztül, akkor az a folyadékot a vezető sodronyokkal érintkező helyeken felbontja. Ez a tünemény az E., a széibomló vegyület neve: elektroit. Az áramot vezető fém vagy szénsarkokat elektródóknak nevezik, és pedig a pozitív az anód, a negatív a katód. Az elektródóknál kiválasztódó alkotórészeket ionoknak nevezük (anion és kation). Az E. gyakorlati alkalmazása tárgyaknak fémmel való bevonása elektromos uton. L. Galvanoplasztika.

Elektromágnes, körültekercselt lágyvas, mely csak akkor mágneses, ha a tekercsben áram kering. Amint az áramot megszakítjuk, a vas megszűnik mágnes lenni. Fontos alkalmazása van pl. a villamos csengőnél és nagy gyári üzemekben, ahol súlyos vasdarabok: E. segítségével emelnek föl és szállítanak tova. (E.-es daru).

Elektromágneses fényelmélet, ez szerint a fény is elektromágneses rezgés (Maxwell), mely csak hullámhosszban tér el más elektromos hullámoktól. Míg a Hertz hullámok (l. Elektromos hullámok) hossza 100 km.-től 20 m.-ig és a hőrezgéseké 1 mm.—0.001 mm.-ig terjed, addig a fény sugarak hullámhossza

0.001—0.0001 mm. lehet. Tízmilliomod mm.—billiomod mm.-ig az elektromágneses rezgések Röntgen-sugarak.

Elektromágnes: (b) vaspatkó, (a, c) tekercs, (d, e) horgony

Elektromágnesség, e néven foglaljuk össze mindazokat a mágneses tüneményeket, melyeket elektromos áram segítségével létesítünk.

Elektrometallurgia (gör.), fémek előállítására folyadékokból való kicsapás által.

Elektrométer (gör.) a m. vill. árammértő készülék.

Elektromobil, elektromossággal hajtott automobil.

Elektromos áram, az elektromos energiának egyik megnyilvánulási formája. Az E. elvezetés onnan ered, hogy azt régebben egy súlytalan folyadék (elektr. fluidum) áramlásaként fogták fel. Kétféle E.-ot különböztetünk meg: egyen-áramot és váltakozó áramot. Az előbbinél az áram iránya a vezetékben nem változik, a hatása lehet hő-, vegyi vagy mágneses hatás. Váltakozó áram az, melynek iránya a vezetékben igen gyors ütemekben folyton változik. Ha a váltakozás üteme nagyon gyors, akkor csak hőhatást tapasztalunk. Vegyi hatásával képes vegyületeket alkotórészeikre felbontani. Az E.-ot előállíthatjuk vegyi uton (galván-elem) vagy mechanikailag uton.

Elektromos biztosító, könnyen hozzáférhető helyen az elektr. vezetékbe beiktatott ólom v. ezüst lemezek v. drótok, melyek a vezeték fölmelegedésére megolvadnak és így az áramot megszakítják.

Elektromos csengő, lényegében árammegszakító szerkezetre szerelt ka. a. á. s. ből és egy melléte elhelyezett harangból áll. Az áramot bekapcsolva (billentyűnyomás) az árammegszakító működésbe jön és a kalapács a megszakító sok ütemében veri a harangot. A csengők áramforrása az ismert Leclanché-elem, ujabban

a világítási áramvezetékbe való kapcsolás szokások (reduktor).

Elektromos egységek. Az áram erősségének mértékegysége az Ampère (l. o.); az ellenállásé az Ohm (l. Elektromos ellenállás); a feszültségé a Volt (az az elektromos feszültség, mely 1 Ohm ellenállású áramkörben 1 Ampère erjű áramot hoz létre), az elektromos töltés mennyiségének egysége a Coulomb; a kapacitásé a Farad; ez annak a vezetéknek a kapacitása, amely 1 Coulomb töltéssel 1 Volt feszültséget kap. Ennek egymilliomod része a mikrofarad.

Elektromos ellenállás, az a nehézség, mellyel az áramnak a vezetékben meg kell birkóznia, hogy rajta áthaladhasson. Az E. annál nagyobb, minél hosszabb és vékonyabb a vezető, de függ annak anyagi minőségétől és hőfokától is. Az E. mérőegysége az Ohm: egy olyan 0° C. hőmérsékletű higanyoszlop ellenállása, melynek keresztmetszete 1 mm², hossza 106,3 cm.

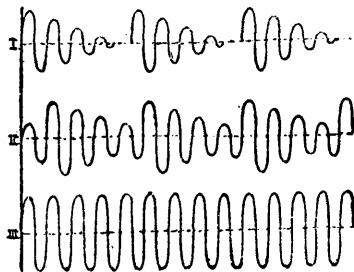
Elektromos feszültség, valamely vezeték rész végpontjain fellépő potenciálkülönbség, mely az illető vezeték részben az elektromos áramot létesíti. Az E. és az elektromotoros erő egysége a Volt.

Elektromos gépek, gyűjtőnéve az áramfejlesztő gépeknek (dinamógépek, generátorok), valamint az elektromotoroknak. Az áramfejlesztő gépek az indukció (l. o.) jelenségén alapulnak; ha ugyanis valamely vezeték és mágneses tér egymáshoz képest elmozdul, a vezeték két végpontján indukált elektromotorikus erő (l. Elektromos feszültség) keletkezik; il. elektromos áram. Egyenáramu gépeknél általában a mágnes áll és a vezeték forog, míg váltakozó áramu gépeknél többnyire a vezeték fix és a mágnes mozogtatjuk. Ily módon a forgatást eszközölő gőzgép, gázmotor, vízturbína stb. mechanikai munkáját elektromos energiává alakítjuk át. Jedlik Anyos magyar fizikus találta föl a dinamó-gépet, de a találmány a második feltaláló és gyakorlati alkalmazó, a német Werner Siemens nevéhez fűződik. Az egyenáramu áramfejlesztő is tulajdonképpen váltakozó-áramot termel, de ezt a gép tengelyén elhelyezett áramfordító (kommutátor) és az ezen csuszó áramcsedő kefék (kollektor) segítségével egyenirányú árammá alakítjuk át. Az egyenáramu gépeket nem igen lehet 1500—2000 Voltnál magasabb feszültségre építeni, tehát elektromos energiának egyenáram útján nagy távolságra való továbbítása a nagy vezeték keresztmetszete miatt nem gazdaságos (l. Transzformátorok), úgy, hogy ma már egyre inkább tért veszít a váltakozóárammal szemben. A váltakozóáramu gépekkel igen nagy (200.000 Volt) feszültséget állíthatunk elő. Ennek a magasfeszültségű áramnak nemzetgazdasági jelentősége, hogy nagy távolságra kis keresztmetszetű, olcsó vezetéknek továbbítható. Az elektromotorok fordított működést végeznek, mint az áramfejlesztők: az elektromos energiát mechanikai munkává alakítják át, de amazoktól szerkezettileg nem különböznek.

Elektromos halak, különösen angolna és rája

fajokhoz tartozó halak, melyek különleges elektromos szervük segítségével kisebb állatokat elkábitani képesek.

Elektromos hullámok, Henry 1640-ben megállapította, hogy a leydeni palack kisülése

Elektromos hullámok

- I. Csillapodó, II. kevésbé csillapodó, III. csillapodó hullámok

oszillatorikus (ide-oda lengő, rezgő); ugyanez áll a Ruhmkorff-induktor szikrázására. E kisülések E. keletkezésével járnak. Hertz gyakorlatilag mutatta ki az E. létezését és sajátosságait, melyek megegyeznek a fény sebességével (300.000 km. mp.-ként), visszaverődésével stb. Az E. vizsgálata vetette meg a drótnélküli telefon (l. o.) alapját. Marconi kezdetben a Ruhmkorff-féle induktort használta hullámkeltésre. E hullámok, a csekélyebb energia folytán, gyorsan csillapodtak, ami a rövid és hosszú jelekből álló Morse-távírójelek céljaira mérsékelt távolságnál még megfelelt. A nagy távolságra való hírközlés, különösen pedig a drótnélküli telefon megteremtése a nem csillapodó, folytonos hullámok fejlesztését tette szükségessé. Ilyen hullámokat fejleszt a Poulsen-féle ívlámpa, a Goldschmid-féle speciális, nagyfordulatszámú generátor (dinamó) és a háromelektródos rádióvákuum, elektromos cső.

Elektromos kapcsolás, soros vagy egymásután kapcsolás: az első áramforrás pozitív sarkát összekötjük a második negatív sarkával; ennek pozitív sarkát a harmadik negatívával és így tovább, szabadon marad az első negatív és az utolsó pozitív sarka, erre kapcsoljuk rá a fogyasztókat. Ez a kapcsolás használatos majdnem mindig a galvántelemek összcélításánál, áramfejlesztőgépeknél ritkán.

Elektromos kemence. A villamos ívlámpa szénpálcái között világításra szolgáló fényív, Volta-iv csap át. Ugyane jelenség tetemesen megnövelt árammal és nagy rudakkal (elektrodokkal) hevítésre és pedig igen nagy hőfok, 3000° előállítására használható. A kellő nagyságú E. olvasztásra (fémkohászat) és a vegyiparban számos oly anyag készítésére használható, melynek előállításai folyamata nagy hőfokot

igényel (az acetilénvilágításhoz használt kalcium-karbid, grafit, karbonumod, alumínium, salétromsav gyártása).

Elektromos lámpa, két fajtája az ivlámpa és az izzólámpa. Az ivlámpa két szénrud csucsa között átcsapó fényvel (Volta-féle iv) világít. Ma már csak vetítőberendezésben (mozgósínház) használják, a közcélokra szolgáló világításnál **kiszorították** a félwattos izzólámpák. Az izzólámpa léghijjas térben elhelyezett izzószálból áll, melyet a villamosáram hoz izzásba. A legelső Edison-féle izzólámpáknál az izzószál szénből készült, de ezt kiszorították a fémzálas izzólámpák. Az u. n. félwattos, vagy gáztöltésű izzólámpák szála nem vacuumban, hanem nitrogénnel vagy argonnal töltött térben világít.

Elektromos óra, 1. az a készülék, mely az elfogyasztott áram mennyiségét méri; 2. rendszeres időmutató óra, melyet elektr. áram tart mozgásban.

Elektromos rája (zsiszható rája), tengeri hal, zsákmányát elektromos szervének ütésével öli meg.

Elektromosság (elektricitás), a testek különös állapota, amelybe külső befolyások (dörzsölés, nyornás, hőmérsékváltozás stb.) révén kerülhetnek. Az összes testek vagy **E.-vezetők** (fémek, sóoldatok), vagy nem vezetők (seleym, üveg, száraz levegő stb.). Van pozitív (jele +) és negatív (jele -) **E.** A hasonló **E.-ok** taszítják, az ellentétesek vonzzák egymást. Az **E.** egyik testről a másikra átvihető.

Elektromos szikra, az a fényjelenség, mely két nagyfeszültségű elektromos vezető között ezek kiegyenlítődésekor fellép. Az **E.-nak** igen nagy szerepe van a drótnélküli távirónál és telefonnál.

Elektromos telep, 1. galvántelep, több sorosan vagy párhuzamosan kapcsolt galvánelem. 2. Villamos központ vagy centrálé. A telepen elhelyezett áramfejlesztőgépekből a fogyasztásnak megfelelően több vagy kevesebb gép állít elő elektromos áramot. Innen indul ki az áram elosztás.

Elektromos vasut. A gőzüzemű vasutaknak az **E.-akkal** szemben a következők a hátrányai: 1. a mozdonyok a vonat súlyához képest igen nagy a holt súlya; 2. a gép szénét fogyaszt az állomásokon való tartózkodáskor és a "felütések" is; 3. igen sok lokomotív és teherkocsi avval van elfoglalva, hogy szénét szállít a fűtőházakba. Mindez az **E.-aknál** elkerülhető azáltal, hogy a mozdony csak a móort és kapcsolószerveket tartalmazza (nem kell szénét és vizet magával vinni és a hajtóenergiát a mozdonyban előállítani), a lokomotívot nem kell órákhozast előkészíteni fűtőházban az indulásra; az elektromos energiát a szénbánya, vagy más energiatórrás (vizierő) közelében állítják fel, miáltal megtakaríthatók a szállítási költségek. Mindezek főleg a távolsági vasutforgalomra vonatkoznak; a közúti forgalomban az **E.** majdnem teljesen kiszorította a ló-, ill. gőzüzemet. (Csonka-Magyar-

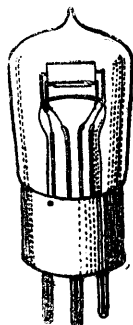
országban Bp.-en és környékén kívül 5 vidéki városban van közúti **E.**)

Elektromos világítás, 1. Elektromos lámpa. **Elektromotor** (gör.), villamoságot mechanikai munkává átalakító gép.

Elektromozó gép, elektromosságot (és nem elektromos áramot) dörzsölés vagy megosztás (influenca) útján előállító készülék. A dörzs-**E.** forgó szigetelőhengere, vagy korong, mely forgás közben foncsorozott bórrel dörzsölvé, nyugvó elektromosságot állít elő. (Elektrofor.) Az **E.-nek** ma nincs gyakorlati jelentősége.

Elektrón, 1. Elektron-elmélet.

Elektróncső (audionlámpa, rádióvámpa), a modern rádiótechnika egyik legfontosabb eszköze. Három szerepe van: 1. Elektromos rezgéseket létesít (csövésadó), 2. elektromos rezgéseket egyenirányít, telefonban hallhatóvá tesz (detektorcső), 3. a rezgéseket erősíti. Az **E.** elve: Légritkított üvegcsőben fémzálat helyezünk el; ezt a zálat elektromos uton izzítjuk (az izzólámpákhoz hasonlóan). Az izzó zálat elektronokat bocsát ki magából; ezek "elektronfelhő" formájában körülveszik a zálat és megakadályozzák a további elektron kibocsátást. Ha már most ebben a vacuumcsőben az izzózálat (katód) szemben fémlektrodát (anód) helyezünk el és annak pozitív töltést adunk, akkor a különmemű elektro-mos töltések von-

Elektróncső

zása következtében a negatív természetű elektronok az anód felé fognak áramlani (vagyis elektromos áram jön létre.) Ezt, az u. n. emissziós, v. anóráramot szabályozhatjuk egy harmadik lektrodá, a rács, segítségével. Tehát a háromelektrodos vacuumcső a tulajdonképpeni **E.** vagy audion. Az elektróncsövek fűtőszálnak anyaga wolfram, ujjában a hatások növelésére ezt fémossal (tóriumszálas **E.**) v. fémoxidall (oxidszálas **E.**) vonják be, melyek kedvezőbb elektronemisszióval bírnak. (Takarékossági lámpák: Miniwatt **E.-vek**.) Az anód és rács anyaga nikkell, vörösréz, vagy vas. Ujjában használatosak a kétrácsos (négy lektrodos) **E.-vek**, melyeknél csak 2-8 Voltra

van szükség. A fűtőfeszültség általában mindenfajta E.-nél 1.5–4 Volt.

Elektron-elmélet. Ma az elektromosság természetét az atomfizikusok E.-tel magyarázzák, melynek értelmében az elektromosság negatív töltésű parányi részecskékből; elektrónból áll. Ezen elektrónek és az éter kölcsönhatásai szolgáltatják az elektromos jelenségeket. Az elektrón tömege nyugalomban 1833-szor kisebb, mint a legkisebb atom, a hidrogén-atom tömege, sebessége a katódsugárban a fény sebességének $\frac{1}{10}$ – $\frac{1}{3}$ -a, a radioaktív anyagokból kiinduló béta-sugárban egészen a fénysebesség 94%-áig növekszik.

Elektronfém, magnézium, cink és aluminium ötvözet.

Elektroszkóp, elektromos áram jelenlétének kimutatására szolgáló készülék. Legegyszerűbb alakjában két aranyfűstlemez ér egymáshoz; elektromosság hatására a két lemez szétszaporodik.

Elektrosztatika, az a tudomány, mely a nyugvásban levő elektromosság jelenségeivel foglalkozik.

Elektrotechnika, az elektromosság tulajdonságainak gyakorlati szempontból vett vizsgálata és alkalmazásával foglalkozó műszaki tudomány. Többféle szempontból osztályozható. Az elektromos áram különböző erősségben való felhasználása szerint megkülönböztetünk gyengeáramu technikát (telegráfia, telefonia, villamos csengő) és erősáramu technikát (elektromos gépek, vagyis az áramfejlesztő gépek v. generátorok, dinamók és az elektromotorok. Elektromos vasutak, elektromos világítás). Idetartozik még a tárgyaknak villamos uton fémmel való bevonásával foglalkozó galvanosztégia és a fém tárgyakat galvanárammal előállító galvanoplasztika.

Elektroterápia, az elektromosságnak gyógyítási célokra való felhasználása. Galvánáramot az idegek izgatására használják. A faradikus áram bennüt izmok izgatására szolgál. Az elektromos áram elektrolitikus hatásával főként kis állkapteketek és szőröket pusztítanak el. L. még Diathermia.

Elem, 1. minden olyan egyszerű test, mely sem fizikai, sem vegyi uton még egyszerűbb testekre nem bontható. (Bár a legújabb kutatások e felfogást felborítják, mert pl. a radioaktív-jelenségeknél elem bomlásokat tapasztalunk: rádium-hélium.) A természetben előforduló testek tulajdonilag vegyületek. E.-ek tiszta állapotban ritkán találhatók. Összesen 92 van, ezeket a tulajdonságaik alapján megkülönböztetjük meg egymástól s csoportosítjuk; a legrégibb felosztás az, mely pozitív és negatív, ill. fém és nem fém E.-eket különböztet meg. Mendelejev orosz vegyész u. n. periódusos rendszerbe osztotta be őket, úgy, hogy az E.-ek növekedő atomsúlyaik szerint 9 függőleges és 12 vízszintes sorból álló táblázatba kerülnek. Így derült ki, hogy egyrészt az E.-ek atomsúlya, másrészt az E. jellege és vegyértéke, továbbá a fizikai tulajdonságai (fajsúly, fajhő, olvadási pont, keménység, optikai

tulajd. stb.) között határozott összefüggés van, úgyhogy az E. jellege és tulajdonságai a táblázatban elfoglalt helyéből is megállapíthatók. — 2. Galván-E., l. ott.

Elementáris (lat.) a. m. elemi (erő).

Elemzés (analízis), vegytörténet, az anyagok alkotórészeinek meghatározására irányuló eljárás. Ha az alkotórészek mennyiségét határozzák meg: mennyiségi (kvantitatív), ha csak a minőségét: minőségi (kvantitatív) E.

Élesztő, sokféle fajban ismert, egysejtű, sardjazzással szaporodó mikroszkópi gomba. Csirái mindenütt jelen vannak s ha valamilyen cukortartalmú szerves anyagba kerülnek, ott azonnal elszaporodnak s anyagcseréjükkel a cukrot felbontják (alkoholra és szénsavra). A szerves anyagátalakulásoknál igen fontos és széleskörű szerepük van: kenyérsütés, sörgyártás, musteredés stb.

Élet, ama jelenségek összessége, amelyek az élő lényeket az élettelen tárgyaktól vagy a már nem élő (holt) szervezetektől megkülönböztetik. Ezek a következők: anyagcsere, növekedés, ingerlékenység, szaporodás, átörökítés. Az E. mindig a sejthez van kapcsolva és nemzés után folytatódik, míg az egyéni élet bizonyos tartam után halállal végződik. Az élet fehérgőzű anyagokhoz van kötve, s mivel a felhéré kb. 50° C.-nál megalvad, a legtöbb szervezet erre a hőfokra felmelegítve, elpusztul. (L. még: Oszmérés, Élettartam).

Életrajz, v. biográfia, egyetlen ember életének, alkotásainak leírása.

Élettan, a természettudománynak az az ága, mely az élő (állati vagy növényi) testben végbemenő folyamatokat és elváltozásokat vizsgálja s ezeket fizikai és vegytani törvényszerűségeire visszavezetni igyekszik. Mivel a növényi test életfolyamatai lényegesen eltérnek az állati testétől, megkülönböztetünk növényélettant és állati (emberi) élettant. Az E.-nek legfontosabb segédtudománya a vegytan s a kettőnek kapcsolata a biokémia. Az E.-i kutatások eredményeit elsősorban az orvostudomány értékelti.

Élettartam. Az ember átlagos élettartama (egy emberöltő) $33\frac{1}{3}$ év. A tisztavág csak néhány óráig él. Leghosszabb, tényleg elért E. állatoknál: hangya 10–15, csuka 100, varangy 40, óriás teknősbéka 300, tyúk 20, hatyu 100, kanári 24, papagáj 100, macska 22, kutya 28, ló 40–60, szamár 100, elefánt 100–150 év. Növények E.-a: tölgyfa, hársfa 1000, tiszafa, mammutfa, sárkányfa több ezer évig is él.

Eleusis, az ókori Attika egyik legfontosabb városa az E.-i öbölben (ma: Lefina). Nevezetessége az Iktinostól Perikles idejében épített Demeter-templom, E.-t Athénnel a sirmelékkel szegett „szent ut” kötötte össze.

Elevátor (lat.), két korongon futó vég nélküli láncra vagy szalagra erősített kanalakból álló emelőkészülék különböző anyagoknak (gabonamagvaknak, folyadékoknak stb.) felfelé

Az elemek rendszámuk sorrendjében

Rendszám	A z e l e m			Rendszám	A z e l e m		
	jele	neve	atom-súlya		jele	neve	atom-súlya
1	H	Hidrogen	1'008	47	Ag	Argentum (ezüst)	107'88
2	He	Helium	4'00	48	Cd	Cadmium	112'4
3	Li	Lithium	6'94	49	In	Indium	114'8
4	Be	Beryllium	9'1	50	Sn	Stannum (ón)	118'7
5	B	Bór	11'0	51	Sb	Antimon	120'2
6	C	Carbonium (szén)	12'0	52	Te	Tellur	127'5
7	N	Nitrogen	14'01	53	J	Jod	126'92
8	O	Oxigen	16'00	54	X	Xenon	130'2
9	F	Fluor	19'00	55	Ca	Caesium	132'81
10	Ne	Neon	20'2	56	Ba	Barium	137'37
11	Na	Natrium	23'00	57	La	Lanthan	139'0
12	Mg	Magnesium	24'22	58	Ce	Cerium	140'25
13	Al	Aluminium	27'1	59	Pr	Praseodim	140'9
14	Si	Silicium	28'3	60	Nd	Neodim	144'3
15	P	Phosphor	31'04	61	—	—	—
16	S	Sulphur (kén)	32'06	62	Sm	Samalium	150'4
17	Cl	Chlor	35'46	63	Eu	Europium	152'0
18	A	Argon	39'88	64	Gd	Gadolinium	157'3
19	K	Kalium	39'10	65	Tb	Térbium	159'2
20	Ca	Calcium	40'07	66	Dy	Dysprosium	162'5
21	Sc	Scandium	45'1	67	Ho	Holmium	163'5
22	Ti	Titan	48'1	68	Er	Erbium	167'7
23	V	Vanadium	51'0	69	Tu	Thullium	168'5
24	Cr	Chrom	52'0	70	Yb	Ytterbium	173'5
25	Mn	Mangan	54'93	71	Lu	Lutétium	175'0
26	Fe	Ferrum (vas)	55'64	72	Hf	Hafnium	180'8
27	Co	Kobalt	58'97	73	Ta	Tantal	181'5
28	Ni	Nickel	58'68	74	W	Wolfram	184'0
29	Cu	Cuprum (réz)	63'57	75	Ro	Rhenium	—
30	Zu	Zincum (horgany)	95'37	76	Os	Osmium	190'9
31	Ga	Gallium	69'09	77	Ir	Iridium	193'1
32	Ge	Germanium	72'5	78	Pt	Platina	195'2
33	As	Arsen	74'96	79	Au	Aurum (arany)	197'2
34	Se	Seien	79'2	80	Hg	Hydrargirium (higany)	100'6
35	Br	Brom	79'92	81	Ti	Thalium	204'0
36	Kr	Krypton	82'92	82	Pb	Plumbum (ólom)	207'2
37	Rb	Rubidium	85'45	83	Bi	Bismut	209'0
38	Sr	Strontium	87'63	84	Po	Polonium	210
39	Y	Yttrium	88'7	85	—	—	—
40	Zr	Zirkonium	90'6	86	Em	Emanatio	222
41	Nb	Niob	93'5	87	—	—	—
42	Mo	Molybdaen	96'0	88	Ra	Radium	225'97
43	Ma	Masurium	—	89	Ac	Actinium	226
44	Ru	Ruthenium	101'7	90	Th	Thorium	232'15
45	Rh	Rhodium	102'9	91	Pa	Protactinium	230
46	Pd	Palladium	106'7	92	U	Uranium	238'2

szállítására. A felső (hajtott) koronghoz érve, a kanalak kiürülnek.

Elevátorhajó, emelődarukkal ellátott, más hajók kirakodásánál segédkező hajó.

Elève (franc.) a. m. növendék, tanuló.

Eleven erő, a mozgó testben rejlő energia vagyis ennek munkavégző képessége.

Elévülés, a törvényes határidő alatt nem támasztott keresetek elvesztése, míg maga a

jog más uton érvényesíthető. Rendes E.-i idő 32 év, mely mindig a keresetszülemléssel számít. Rövidebb az elévülés ott, ahol külön törvény kimondja (váltókövetelés, vasuti balesetből eredő kártérítés). A büntetőjogban a büntvádi eljárás megindítására vonatkozó E. a büntetés mérve szerint 6 hó—20 év. A büntetés E.-i határideje 1—25 év.

Elfajulás (degenerálódás), az a gyakori je-

lenség az élő világban, mikor az utódok akár egészben, akár csak az egyes szerveik tekintetében fejletlenebbek az elődökénél. Az E. többnyire az életmód megváltozásának a következménye. E.-sal jár pl. az elősködő életmódra való áttérés. Egyes szerveknél E.-t okoz a nemhasználás (sőtében élő állatoknál a szem, embernél a vakság, fülmozgató izmok stb.).

Elfelejtés. Az E.-nek azon az esetben kívül, amely az egyszer már tudott és végleg elfelejtett tudattartalmakat illeti, a következő eseteit ismerjük: 1. Az állandóan rendelkezésünkre álló nevek, időpontok (pl. születésnap), elhatározások hirtelen elfelejtése. A pszichanalízis (l. o.) igen sok ilyen esetben ki tudta mutatni, hogy a hirtelen beálló gátlás (l. o.) tudatlant, be nem vallott vágyak, motívumok, félmek ellenhatására lépett föl. 2. Bizonyos eseménysorozatok, az élet egy-egy rövidebb-hosszabb szakaszának az emlékezetből való kiesése: *amnészia*.

Elfogadó, a váltói nyilatkozatnak az a megtevője, aki aláírásával, mint intévénnyezett, a váltói kötelezettségek teljesítését magára vállalja.

Elfrida, angolszász mondaalak, Organak, Devonshire grófnának szép leánya, akit Edgar király nőül kéret. A lánykérébe küldött Athelwold azonban maga szeret bele s félrevezeti királyát, aki a csalást felfedezve, őt megöli s E.-t nőül veszi.

Elhajlás, l. Deklináció.

Elías, l. Illés próféta.

Elfminal (lat.) a. m. kiküszöböl, eltávolít.
Elliot, George, valódi nevén Mary Anne Evans (1819—1880), az újabb kor angol irodalmának egyik legnagyobb regényírója. Legnevezetesebb regényei: A vizá malom, Silas Marner, Romola, Bede Adam.

Elischer, i. Gyula id. (1846—1909), nőorvos, bp. egyet. rk. tanár. Apjától örökölt Goethe-gyűjteményét az Akadémiára hagyta. — 2. Gyula ifj. (1875—1929), orvos, debreceni egyet. a röntgenológia ny. r. tanára.

Elisio (lat.), egy magánhangzó kihagyása egy másik magánhangzó előtt, pl. gazdasszony e h. gazdaasszony, lelkismeret, e h. lelkiismeret.

Elismert vallásfelekezet, a történeti jogu bevett egyházakkal szemben az 1895. XLIII. t.-c. rendelkezéseinek megfelelő vallási közösség, melyet a vallás és közoktatásügyi miniszter elismer. Ilyen a baptista felekezet.

Elite (franc.) a. m. kiválasztott.

Elfixir (arab) a. m. kivonat, kvintesszencia, bölcsék köve.

Eligyzés, két különmemű személy szerződéses megállapodása arra, hogy egymással házasságra lépnek. Az E. létrejöttéhez külsőség (tanu) nem kell. Egyes országokban az E. indokolatlan felbontása kártérítési jogot ad, a mi jogunk (1894. XXI. t.-c.) nem.

Elkeresztelés. A keresztény bevett vallásfelekezetek viszonyosságáról szóló törvény (1868. évi LIII. t.-c.) kimondta, hogy a vegyes

házasságokból való gyermek neve szerint követi a szülő vallását. E törvényt egyes papok nem tartották be. Az 1894. XXX. t.-c. szerint a házasságok házasságkötés előtt megkötésnek, hogy gyermekeik melyikük vallását fogják követni.

Elkobzás (konfiskáció), a büntetett vagyonának elvonása az állam részére. E.-t rendelték el pl. felségserést, egyházasértés esetén. Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméreől szóló 1921. III. t.-c. fenntartja a vagyon-E.-t. A büntetőjogi E. tárgyai a büntetett által létrehozott tárgyak (pénzhamisítvány), az elkövetésre szolgálók (kés). Nyomatványtanyal elkövetett bűncselekménnyel helye van a nyomatvány E.-ának.

Ellenállás, minden erő, mely valamely mozgást megakadályozni igyekszik, pl. a közeg (víz, levegő) ellenállása a benne mozgó testtel szemben. Ezen alapul pl. az ejtőernyő. (L. még Elektromos E.)

Ellend kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 476 l., ut. Hosszuzhetény, up. Berkesd.

Ellenforradalom, egy nevezik a forradalom által létrehozott változások (pl. kormányforma) megsemmisítésére és a megelőző állapot visszaállítására törekvő erőszakos mozgalmat. Így E.-nak nevezik nálunk az 1919 augusztus utáni eseményeket.

Ellenigyzés. Alkotmányos monarchiában az uralkodó bármely írása (rendelete, kinevezése) csak akkor jogervényes, ha azt valamelyik miniszter ellenigyzik (aláírja) és így érte a felelősséget elvállalja.

Ellenlábások, l. Antipodok.

Ellenpápa, nem a bitorosok által választott pápa. A középkorban a német-római császárok többször elmozdították a pápát s más próbáltak helyére erőszakolni.

Ellenreformáció, a 16—17. sz.-ban a kat. egyház belső és külső tartalmának a visszaállítására irányuló hatalmas törekvés, melyben a kat. egyház megállította és visszaszorította a protestánsok előretörését. A két irány kölcsönös vallási üldözésekben és nagy irodalmi vitákban élte ki magát. Katolikus részről az E. legkiválóbb eszközei a jezsuiták voltak.

Ellentengernagy, vezérőrnagy (tábornoki) rangu haditengerezészt.

Ellipszis (gör.), 1. kihagyás, könnyen pótolható mondatrészt elhagyása. — 2. Kupszelet, másodrendű görbe, egy legnagyobb és egy legkisebb átmérővel. Két gócpontja van.

Ellis, Havelock, * 1859, angol orvos, szociológus.

Ellis Island, kis sziget New York előtt. Bevándorlókat ellenőrző hivatal.

Elman, Misa, * 1891, világhírű orosz hegedűművész, mint csodagyermek kezdte pályáját; hegedűátiratokat is írt.

Elmebajok (psychosis), az elmeműködés (érzés, gondolkodás, akarás) zavartá váló járó megbetegedések; az agy többé-kevésbé finomabb elváltozásainak pszichikus megjelenési

formái. Az E.-nak külső és belső okaik lehetnek és ezeknek megfelelően megkülönböztetünk exogén és endogén E.-at. Legtöbbnyire azonban több tényező együttes hatásaként jönnek létre. A külső okok: 1. testiak, így agy-, gerincvelő- és idegbetegségek, fertőző bajok (szifilisz, tifusz, influenza), anyagcserezavarok, mérgezések (alkohol, morrium, kokain), a szervezet egyes folyamataival járó változások (serdülés, menstruáció, terhesség, szülés, szoptatás); 2. szellemi okok, mint kedélyi rázkódtatások, kimerülés, túlfeszített szellemi munka, fogság, lelki fertőzés. Belső okok az általános és egyéni hajlam, így az örökletes terheltség, azonkívül a kor, nem, foglalkozás, éghajlat stb. Az E. általános tünetei közé tartoznak az érzés, érzelem zavarai, mint a hangulat kóros elváltozásai, a temperamentum, jellem megváltozása, az észrevevés rendellenességei, ezek közül leggyakoribbak a hallucinációk, az emlékezőképesség rendellenességei, a gondolkodás zavarai, a gyengeelműség és a téves eszmék, kényszerképzetek, az akarat zavarai, beteges ösztönök. Az E.-at kísérhetik különféle mozgási zavarok, így a görcsökön, reszketésen, bénulásos állapotokon kívül nagyfokú mozgási nyugalatlanság és izgatottság, amely utóbbiak következtében az elmebetegnek közveszélyessé válhatnak. Az E. legnagyobb része idült lefolyású, hosszú éveket tart; kisebb része gyorsan folyik le. Lefolyásukban javulások, szünetek által való megszakítások is előfordulhatnak, kimenetelük lehet gyógyulás, állandósulás, elbutulás és halál (pl. a szervei E.-nál); a halál beállhat öngyilkosság, a táplálkozás huzaombab megtagadása, kimerülés, fertőzések folytán. Az E. meglehetősen gyakoriak, egyes országokban a lakosság 1-2%-a szenved bennük.

Elmegyógyászat, a kifejlesztett elmebajok gyógyításával, másrészt azoknak megelőzésével foglalkozik. Elmebetegnek legmegelőzőbben a befogadásukra szolgáló elmeigőyintézetekben kezelhetők. Használatosak az orvosságokkal való gyógyításon (pl. antiluszes kurák, újabban lázat előidéző anyagok befecskendezése és beoltása, organoterapia) kívül a diétás, villamos- és vizgyógyítás, tartós langyos fürdők, vizes begöngyölések, heveny bajknál ágybanfeketés; néha jól beválk a betegnek kellemes, barátságosan berendezett különöszobában való elkülönítése; fontos a jól alkalmazott pszichés befolyásolás (szuggesztió, esetleg hipnózis, analízis), azonkívül a betegnek kellőképp irányított foglalkoztatása, valamint a családi ápolás. Elmebetegnek intézetben való elhelyeztetését hazánkban a közegészségügyi törvény (1876: XIV. t.-c.) és néháy miniszteri rendelet szabályozza. Jelenleg 3 állami elmegyógyintézetünk (a budapesti lipómezei és angealföldi s a nagykálói), több kórházi elmebetegosztályunk (ugy a fővárosban, mint a vidéken) és szanatóriumunk van.

Elmekörtán (psychiatria), az elmebajokkal foglalkozó tudomány, feladata az elmebajok

lényegének tudományos megismerése, hogy ennek alapján azoknak minél tökéletesebb orvoslása váljék lehetővé. Régebben csupán spekulatív, ma szigorúan természettudományos alapon mivellik.

Elmo tüze, zivatar alatt hegyes tárgyak (árbocek) csucsán látható elektromos eredeti fénypmat.

Élnapolás, 1. az országgyűlés üléseinek elhalasztása felosztatás v. berekesztés nélkül. Az E. a király alkotmányos joga; ha ő gyakorolja, utána újabb egybehívás szükséges. Ha maga a képviselőház gyakorolja az E.-t, a házelnök joga összehívni, illetve köteles, ha 30 képviselő kívánja. — 2. Perjogi értelemben elhalasztás.

Éloge, (franc.) a. m. dicséret, dicsőítés, magasztalás.

Élogium (lat.) a. m. dicsőítő felirat emlékműveken.

Elokencia (lat.) a. m. beszéd.

Élőindia, ^{1. India.}

Élőszódk, olyan állati vagy növényi lények, amelyek a táplálékukat nem maguk szerzik, hanem más lényektől készen veszik át (utóbbiak a gazda-állatok v. növények). Szervezetük ehhez az életmódhoz alakul át s ez többnyire elsatnyulással jár.

Élőterjesztés, jogorvoslat rendes perekben a bizonyítási eljárás felvételével megbízott bírósági tag és a pertáros eljárása s intézkedése által okozott sérelemk miatt.

Élőttemezés, valamely aláírásnak azok által aláírásukkal való bizonyítása, akiknek jelenlétében és tudomásával történt.

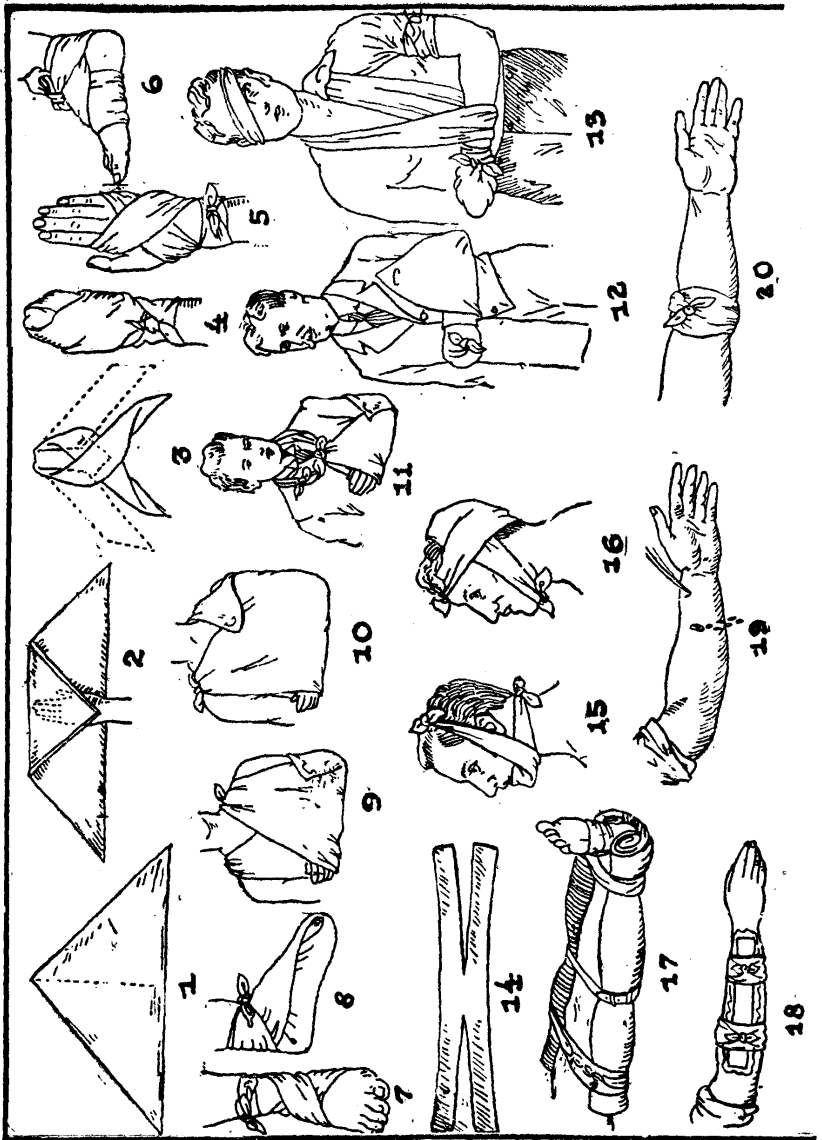
Élővételi jog, a részvénytulajdonosnak az a joga, amelynek alapján a részvénytársaság által kibocsátott új részvényekből annyit vásárolhat, amennyi a közgyűlés által megállapított kvóta szerint megilleti.

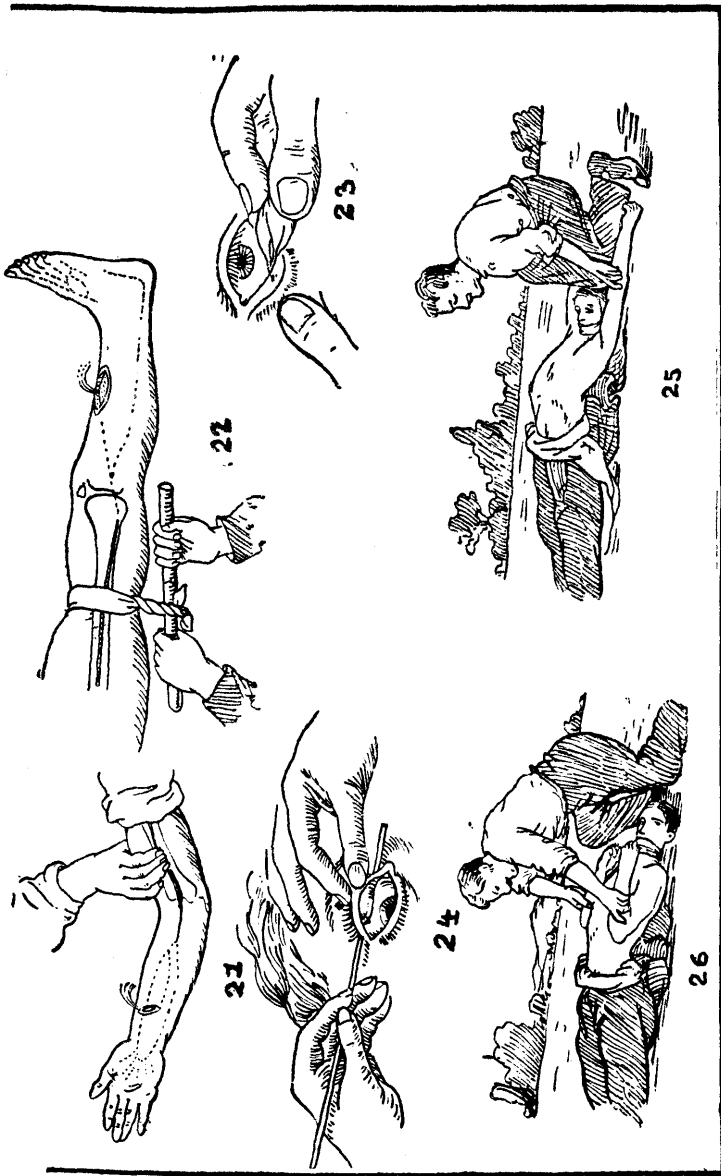
Élőzetes letartóztatás, a bűnvádi perrendtartás (1896: XXXIII. t.-c. 141. §-a) szerint elrendelőndó tettenkapás, szökés, hamisvalomásra bírási esetén, ha felősz, hogy a terhelt idézésre nem fog megjelenni, v. ha az eljárás alatt újabb bűncselekményt követ el, vagy erre gyanus.

Elsajátítás. Jogtalan E.-t követ el büntetőtörvényünk szerint, aki idegen dolgot találva, 8 nap alatt vissza nem adja az elvesztőnek v. a hatóságának. Talált kincset 8 nap alatt, ha kiutatása bejelentetett, 30 nap alatt kell a hatóságának átadni. Véletlenségéből v. tévedésből is követhető el; büntetése 6 havi fozház. A jogtalan E. hivatalból üldözendő; ha rokon, gyám, nevelő kárára történik, csak a sértett indítványára.

Elsőbbség (prioritás), a hitelezőnek más hitelezőket megelőző jogi helyzete. A végrehajtási törvényben megállapított előnyös tételek hitelezői a kielégítésben a többi hitelezőt megelőzik.

Elsőbbségi 1. kötvény, a vasuti és ipari vállalatok adóslvele. Az E. tulajdonosa a tőke és kamat erejéig hitelezője a vállalatnak és a vállalat vagyona tekintetben, vala-

1. Háromszögletű kendő.
- 2., 3., 4., 5. Fedőkötés készítése a kézre háromszögletű kendőből.
- 6., 7., 8. Kötés háromszögletű kendőből a lábára.
9. Alkar felkötése háromszögletű kendővel.
10. Alkar felkötése négyyszögletű kendővel (pl. asztalkendő).
11. Alkar felkötése két zsebkendővel.

12. Alkar felkötése a kabát szárnyával.
13. Háromszögletű kendőből kötés: a) a szemre, b) a vállra, c) a karra, d) a kézre.
14. Behajtott kendő, kötés készítésére: 15. az állra, 16. a tarkóra.
17. Alszártórésnél ideiglenes sín összehüvelyölt pokrócból.
18. Alkartörésnél ideiglenes sín deszkadarabokból.
19. Vértés a vizér és a vetőár sértülésénél.

20. Leszorítókötés erős vértésnél.
21. Verőeres vértés csillapítása az edény-törzs összenyomásával 22. a combon erős szorítással. (Legfőjebb két óra hosszat maradhat ilyen szorítókötés a végtagon!)
23. Idegen test elavolítása a szemből, az alsó szemhéjról, 24. a felső szemhéjről, ki-fordítás kötővel.
25. Mesterséges lélegeztetés, belégzés, 26. kilégzés.

mint az évenkénti tőketörlesztést és kamatot illetőleg feltétlen előjogot élvez a közönséges részvénytulajdonos előtt. — 2. E. részvény, olyankor kerül kibocsátásra, amikor a részvénytársaság a tökélemmel sikere érdekében előnyöket kénytelen biztosítani az új részvényeknek az eredeti törzsrészvényekkel szemben.

Első magyar általános biztosító társaság, 1857-ben alakult. A Magyar-Olasz Bank érdekében tartozik. Ugykörét a kormányzó testület és az igazgatóság látja el. Alapítókéje 160 millió P.

Első segély, nyújtására minden orvos, bármely időben, a törvény szerint kötelezve van. E. alatt értik azt a segítséget is, amelyet baleseteknél nem orvosok nyuitanak az orvos megérkezéséig. Városokban E.-nyújtással, betegszállítással stb. külön szervek, egyesületek foglalkoznak, Budapesten az Onkéntes Mentő Egyesület.

Elsőszülettségi jog (primogenitura), az elsőszülött fiúnak a többinél kedvezőbb örökési joga. Az E.-nak a hitbizományi javak örökleténél van jelentősége. Monarchiákban a korona örökése E.-on szokott alapulni.

Elsler, Fanny (1810—1884), táncosnő. 1822-ben tűnt föl Bécsben klasszikus szépségével s táncaival. Több ízben bejárta Európát. Pesten is föllépett.

Elszász-Lotharingia (Alsace-Lorraine), 1871. alakított tartomány Elszásznak és Lotharingiának nagyobárá németeklaktá részéből, amelyet a németek Franciaországtól visszafoglaltak. 14.000 km², majdnem 2 millió l. Európa egyik leggazdagabb vidéke. A kálisó, szén és petroléum; a Rajna hajútója és vízi erői a fő természeti kincsei. Textilipara elsőrangú. Pom-pás csatornahálózata a százéves francia uralom alatt készült. Lakosai tulajdonban németül beszélő alemannok. Fővárosa Strassburg, Lotharingia alacsony fensikja sokkal szegényebb vidék, de vasércgazdagsága és bányászata, meg vaskohászata első Európában. Lakosai frankok, akik nagyobbbrészt németül beszélnek, csak az ENY-i szélén, a vasvidéken franciául. Fővárosa Metz. — **Története.** A germán őslakosságú tartományok a 14. sz. óta viszálykodás tárgyai franciák és németek közt. A westfalai béke és XIV. Lajos reuniois kamarái Franciaországhoz csatolták, 1871. a németek visszahódították és birod. tartományként bekebelezték, de nem tudták a német állam- és kulturgondolatot meggyökere-síteni. A versaillesi békében, 1919. ismét Franciaországé lett.

Elvestad, Sven, * 1884, nagyon népszerű detektívregények norvég írója, sok könyve magyarul is megjelent.

Elvetelés, I. Abortus.

Élvezeti szerek, ételinkhez kevert vagy ön-állón fogyasztott olyan szerek, melyeknek táp-értékük alig van vagy egyáltalán nincs, de az idegrendszerre izgató vagy bódító, a gyomor működésére esetleg ingerlő hatással vannak. Ilyenek a fűszerek, szeszitalok, az u. n.

alkaloid-tartalmu anyagok (kávé, tea, dohány, ópium stb.). A velük való visszaélés káros hatása a szervezetre.

Elvont, I. Absztrakt.

Elysée, párizsi palota. 1871 óta a francia köztársasági elnökök székhelye. 1718. Molet építette.

Elysium, a görög monda mennyországa, valami messzi sziget (a boldogok szigete), ahol örök tavaszban munka nélkül, boldogan élnek azok, akik boldogan haltak meg.

Elzárás, a magyar büntetőtörvény szerint a kihágásra (l. o.) megállapított szabadságvesztésbüntetés. Legrövidebb tartama 3 óra, leghosszabb 2 hónap.

Elzevir, híres nyomdászcsalád a 16—17. sz. ban Leydenben és Amsterdamban.

Emáll (zománc), tűz- és vízálló réteg, amelyet égetett agyag-, porcellán- és fémédények és tárgyak bevonására használnak.

Emancipáció (lat.), általában kiszabadítást, kibocsátást jelent. Ilyen értelemben használta Newton E.-elméletének felállításánál, mely szerint a fény és hő nem egyéb, mint a testek által kibocsátott végtelen finom fény-, illetve hőanyag. Ujában E. a neve egy rádióaktív gáznak, amely a rádium, torium X és actinium X bomlásakor keletkezik. A rádium-E. a nemes gázok közé tartozik, atomsúlya 222, fagyáspontja —69°. A rádióaktív források győghatása elsősorban az E.-nak tulajdonítható.

Emancipáció (lat., felszabadítás), 1. a római jogban a gyermek elbocsátása az atyai hatalom alól, ami által önjogú lett. — 2. Átvitt értelemben egyes osztályoknak, felekezeteknek, fajoknak stb. felszabadítása. A zsidók E.-ja nálunk az 1867. XVII. t.-c.-kel valósult meg, E t.-c. szerint a zsidók a keresztényekkel minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosultak. A nők E.-ja az a mozgalom, melynek célja a nőknek a férfiakkal való egyenjogúsítása. (L. Feminizmus.)

Emballage (franc.) a m. burkolat áruk csomagolásánál.

Embarras (franc.), a m. zavar, megzavarodás; E. de richesse, a m. zavarbáhozó bőség.

Ember, valamennyi között a legfejlettebb élő lény. Szervezeténél fogva az állatország tagja, de ennek tagjaitól megkülönbözteti: mindenekelőtt a rendkívül fejlett agyvelő, amely sulyban (a testsulyhoz arányitva) sokszorosan felülmúlja minden más állatét. A szellemi működések tulajdonképeni székhelyét tevő szürke agykéreg sehol másutt nem ilyen nagyfelületű (sok agytekervény). Ennek megfelelő fejlettségű a védelmére szolgáló koponya is, melynek agykoponya-része sokkal nagyobb, mint az arckoponya (állatoknál megfordítva). Fontos megkülönböztető bélyegek még az egyenes járás (emberszármazásu majmokban csak alkalmi), a rendkívül finom munka végzésére alkalmas kezek és végül szellemi tekintetben a beszélőképesség, az E.-i kulturának e legfontosabb alapja, amennyiben ennek segítségével képes az E. egyéni tapasztalatait a köznek

átadni s így az idők folyamán felhalmozni. Erre a legfejlettebb állatok is képtelenek.

Ember I. Ervin, * 1902, dadaista költő és novellista. — **2. János**, * 1856, tanfelügyelő és pedagógiai író (Humanizmus az iskolai nevelésben, A magy. tanfelügyelő kötelességei stb.). — **3. Jenő**, * 1876, tanító, volt bp.-i el. isk. igazg., tanügyi író, élénk részt vesz a tanítók társad. mozgalmában. — **4. Károly**, * 1863, a bp.-i kat. tanítóképző v. igazgatója, pedagógiai író (Módszertani és neveléstanu jegyz., Népoktatásunk függő kérdései, A tanítási módszer lélektani alapja stb.). — **5. Nándor**, * 1866, zongoraművész, Madridban él.

Emberölés, más halálának jogtalanul való előidézése. Szándékos vagy gondatlanságból okozott E.-t különböztet meg jogunk. A szándék fennforgását a bíró a tényekből állapítja meg. A szándékos E. lehet 1. előre megfontolt, gyilkosság; 2. erős felindulásban elkövetett; 3. szándékos E., midőn a szándék sem előre megfontolt, sem rögtönös.

Emberszábu majom, az a négy legfejlettebb majomfaj, melyek testi és szellemi tulajdonságaikban legközelebb állanak az emberhez. Ezek: a csimpánz, gorilla, orang-után és gibbon. Az első kettő Afrikában, a másik kettő Ázsiában honos. Az emberhez hasonlóvá teszi őket: rendkívül fejlett agyvelük, az emberével csaknem azonos fogazatuk, olykor, bár nem állandó egyenes járásuk és végül a kéz gyanánt fogásra használható végtagok, ami különben az alsóbbrendű majmoknál is megvan.

Embertan, l. Antropológia.

Embléma (gör.) a m. jelvény, képpel való kifejezés, pl. olajág a béke, kulcs a lakatosmesterség E.-ja.

Embolia (gör.) a m. a vér-ér eldugulása. Okozhatja véralvadék, a vérbe került levegő, zsírszemcsé stb.

Embonpoint (franc.) a m. testesség, kövérség.

Embró (gör.), a fiatal állat a tojásban vagy anyaméhben. Embernél a 4. hónap után magzatnak nevezik.

Emden, német város az Ems-csatorna torkolatánál, kikötő, 28.000 l. Kábelék Amerikába, Angliába, Spanyolországba.

E. M. E., l. Ebredő Magyarok Egyesülete.

Emelő (régibben emeltyű), valamely ponton megtámasztott és e körül forgó rud, melyre két vagy több pontban erők hatnak. A tengely és az erők támadáspontja közti távolságot kar-nak nevezik. Minden mérleg ilyen E.

Emeltyű, l. Emelő.

Emertált (lat.) a m. kiérdemült, kiszolgált.

Emerson, Ralph Waldo (1803—82), amerikai író és költő, idealisztikus filozófus. Legismertebb műve: Representative men és essays, amelyek magyarul is megj.

Emese, az Árpád-ház mondaí ósanyja, fia Álmos.

Emésztés, az a folyamat, mely a táplálékot a szervezetbe való felszívódásra alkalmassá teszi. Kezdődik a szájban, ahol a rágás

a táplálékot felaprózza és a nyállal keveri. Ezáltal az oldható anyagok feloldódnak és megindul a szénhidrátok emésztése. A gyomorban a sósavat és pepszint tartalmazó gyomorrend főként a fehérjenemű anyagokat alkotja peptonná. A vékonybélben a hasnyál befejezi a szénhidrátok és fehérjék emésztését, a zsírokból pedig felszívódásra alkalmas emulziókat készít. A máj váladékának, az epének főként a zsír felszívódása és a bélműködés elősegítése körül van szerepe. Szerepet játszanak még az emésztésben a bél baktériumai is. A felszívódás a vékony- és főként a vastagbélben történik, a béltartalom mindjobban besűrűsödik s az emésztetlen részek mint bélsár kiürülnek.

Emlézés (gör.) a m. nyomatékos kiemelés; lendület.

Emlézema (gör.), levegő felgyülemése a szövetekben, különösen a bőr alatti kötőszövetben. Előállhat mechanikusan a légzőszervek sérülése vagy gázképző baktériumok meglepedése következtében.

Emich I. Gusztáv (1814—1869), magyar könyvkereskedő, kiadó és nyomdász, Petőfi kiadója, a szabadságharc alatt sok munkát végzett a kormánynak, amiért kiadványai nagy részét elkobozták. 1850. a Pesti Naplót alapította és sok nevezetes művet adott ki. Vállalata 1868. az Athenaeum Rt.-gá alakult át. — **2. Gusztáv** ifj. (1843—1911), az előbbi fia, az Athenaeum elnökgazdátja, természettudományi író.

Emigráció (lat.), egyéneknek vagy tömegeknek egyik állam területéről a másikra való vándorlása, ami gazdasági vagy politikai okokból történik.

Emilia, Olaszország egyik tartományja, a Po, az Apeninek és az Adriai-tenger között. 20.000 km², 2,5 millió l. Földje igen termékeny és jól van művelve. Ipára is jelentékeny. Fővárosa Bologna.

Emienciencia (lat.) a m. kitűnőség; a kardinálisok címe.

Eminens (lat.) a m. kitűnő.

Eminescu, Michail (1850—1889), a legkiválóbb román lírikus költő.

Emin pasa (Eduard Schnitzer, 1840—1892), német Afrika-utazó. 1877-től felkutatta a Nílus forrásvidékét, mire a kedive pasává és Equatoria kormányzójává nevezte ki. Arab rab-szolgaszerekesedők ölték meg.

Emír (arab) a m. fejedelem.

Emisszárius (lat.) a m. kiküldött, kém.

Emisszió (lat.) 1. értékpapírok, különösen részvények kibocsátása; 2. elektróncsöveknél az izzósálgal elektrónkibocsátása.

Emke, a m. Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület. 1855. Kolozsvárt alakult a magyar kultúra ápolására. A Trianon előtti Magyarország legnagyobb közművelődési egylete 19.000 taggal, 101 fiókkal. 214 könyvtárt alapított.

Emlékezet. Azt a reprodukált képzetet, melynek tárgya azonos vagy hasonló egy előbb átélt képzet tárgyához, emlékezeti képzetnek

nevezük. Maga az aktus: emlékezés. **Tárgya** az emlékezeti kép, amire emlékezünk. Valamely képzettartalom annál könnyebben reprodukálódik, mennél mélyebben asszociált belénk s mennél szilárdabbak az asszociációk közte és a tudatot éppen betöltő tartalom közte.

Emlök, az emlős állatok hasoldalán többnyire párosan elhelyezett kivetett nyílásai a tejmirigyeknek. A kiválasztott tej az önállóan táplálkozni még nem tudó utódok táplálására való.

Emlősök, az állatország legmagasabb fejlettségű osztálya, melyből az ember is kialakult. Jellemző bélyegeik, hogy hőmérsékletük állandó, tüdőikkel légzének, szívük négy rekeszre osztott, eleveket szólnak (kivéve a csőrös **E.-et**, melyek tojást tojnak) s czekek emlőikből tejjel táplálják. Testüket szőrzet fedi, mely esetleg pikkelykévé, tüskékké s'b. módosul. Jól elkülönült, fejlett agyveléjük van, szemlelmi képességeik legmagasabb rendűek az egész állatországban. Az egész Földön el vannak terjedve. Tulnyomóan szárazföldiek, de sok fajta (cetek) egészen a vízi életmódhoz alkalmazkodott.

Emmausz (ma Kalonije), Jeruzsálemhez közel eső falu, mely arról nevezetes, hogy Lukács evang.-ának az elbeszélése szerint a feltámadott Jézus az **E.-i** uton is megjelent két tanítványának.

Emmental, az Emme-folyó völgye Svájcban, a berni Alpok előhegyeiben. Kemény sajta európai híri.

Emmer Kornél (1845–1910), kuriai bíró, több ízben képviselő. Számos jogi dolgozatot írt a Jogtud. Közl.-be, összegyűjtött munkái meg. 1912.

Emlőcse (uj-lat.) a m. kedélymozgalom, izgalom.

Emlőd nagyk., Borsod vm., mezőcsáti j., 3166 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Emlőd Tamás, * 1888, író, a holnaposokhoz tartozott lírikus. Néhány lírai kötet, számos egyfelvonásos, kabarédalszöveg és operettlibrettó szerzője.

Empedokles, görög bölcselet (Kr. e. 483–424). Tanította az elemek létezését, kapcsolatait, alakulását, az anyag megmaradásának elvét, a lélek anyagoltát, együtt a lélek-vándorlást, az ellentétek egyensúlyán s a hasonlók vonalmának törvényén alapuló világrendet.

Empereur (franc., a lat. imperator szóból) a. m. császár.

Emphysema, I. Emfizéma.

Empiéma (gör.) a. m. gennyedés, gennyfelhalmozódás testüregekben.

Empire, francia szó, a m. császárság. I. és III. Napoleon császárságának neve.

Empire-stílus, XVI. Lajos francia király alatt kezdődő s I. Napoleon császársága alatt kifejlődött klasszicizáló törekvéci összefoglaló neve.

Empiria (lat.) a m. érzéki észrevétel, tapasztalás.

Empirizmus (gör.), filozófiai irány, amely a megismerés egyetlen forrásának a tapasztalást je'öi meg. Ehhez az ismeretelméleti irányhoz tartozik a materializmus, szubjektivizmus, pozitívizmus és szenzualizmus. Ellentét a racionalizmus.

Emporium (gör.-latin), a. m. árulakerőhely, forgalmi központ.

Éms, város, fürdő- és üdülőhely Poroszország Hessen-Nassau tartományában, a Lahn folyó mellett, 7000 l. 1870 jul. 13. békés megbeszélés a francia követ és I. Vilmos porosz király között, amelynek elferdített közlésével (emsi sürgöny) Bismarck szándékosan felbőszítette és háboruba ugratta a francia köztudományt.

Emu, I. Kazuár.

Emlülő (uj-lat.), folyadék, amelyben finoman elosztott szemcsék uszálnak. Természetes **E.** a tej.

En avant (franc.) a. m. előre!

En bloc (franc.) a. m. egyszerre, egy tömegben.

Enciklika (gör.), pápai körlevél, mely rendszeren általános érdekű egyházi kérdésekkel foglalkozik és juttatja kifejezésre az irányadó kat. álláspontot. Bevezető szavaikkal idézik őket.

Enciklopédia, áttekinthetően összefoglaló és könnyen érthető ábrázolás annak, amit a tudományokból és művészetekből tudni érdemes. Vagy a tudás egész területe vagy annak egy része van benne feldolgozva. Eszerint vannak egyetemes és részleges **E.-k**. Formája szerint: vagy rendszeres, ha belső összefüggések szerint van megírva, vagy lexikális, ha a szavak abc-rendben sorakoznak. A modern abc-s **E.** első megközelítése Bayle Dictionnaire hist. et crit. 1695/7. volt, ezután az enciklopedistáké és Ersch és Gruber-é (1818-tól). Nagy **E.-k** Angliában az Encyclopaedia Britannica (első kiad. 1763–71). Franciaországban a La Grande Encyclopédie és a Larousse-féle kisebb-nagyobb **E.-k**, Németországban a Brockhaus-féle és a Meyer-féle Konvers.-Lexikon. Magyar nyelven az első **E.** Apáczai Cseri János Magyar Encyclopaediája (1655), az első betűrendes **E.** a Közháznú ismeretek tára (1831–34). Továbbá: Ujabbkori ismeretek tára (1850–55); Ismerettár (1858–64); Egyetemes magyar **E.** (1858–76); Somogyi Ede Magyar lexikon-a (1879–85); Wekerle Kis lexikona (1886); Athenaeum kézi lexikona (1892–3); Pallas nagy lexikona (1893–1900); Franklin kézi lexikona (1911–12); Révai nagy lexikona (1911–1926); Ferenczi Mindentudó kis lexikona (1911); Világlexikon (1924); Tolnai Világlexikona (1925–30); a Napkelet Lexikona (címkiadás: Pallás Lexikona, 1929).

Enciklopedisták. Így nevezik a nagy francia enciklopédia (Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. Paris 1751–72; 28 folio kötet) szerkesztőit (Diderot és D'Alembert) és munkatársait (Rousseau, Voltaire, Holbach báró, Turgot, Grimm, Duclos, Marmontel, Jaucourt és

M A G Y A R
ENCYCLOPÆDIA.
12 67

MINDEN IGAZ ES HASZNOS
Böltféségnek szeprendbe foglalása
és Magyar nyelven világra bötárafá.

APATZAI TSERE J. ANOS
aial

SENEC. 64. EP'IST.

*Es formia a veteribus inventa esse: ka
tamen semper novum erit, usus & inven
torum ab alius scientia & dispositio.*

ULTRAJECTI.
Ex Officinâ JOANNIS à WAES
BERG. MDCCCXXXIII.

Az első magyar Enciklopédia címlapja

mások) s tágabb értelemben azokat, akik a benne levő világ- és életnézetet akceptálják. A társadalom, egyház és állam iránti támadó jellegével sietette a már ugys megérett francia forradalmat.

Encke-üstökös, naprendszerünknek legkisebb keringési idejű üstököse, melyet Pons fedezett föl 1818 nov. 26-án, de a pályaelemeit Encke (1791–1865) határozta meg. Keringési ideje 3 $\frac{1}{3}$ év. Nevezetes arról, hogy a keringési ideje minden visszatéréskor 1–2 órát rövidül.

Enclave (franc.), idegen államoktól körülvett kisebb országrés, amely saját államának többi részétől elszakadtn fekszik. Tipikus példája Anhalt és a Bajor Pfalz.

Encs kisk., Abauj-Torna vm. encsi j., 1152 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Encsencs nagyk., Szabolcs vm., nyirbátóri j., 1516 l., ut. Nyirbéltek, posta.

Endémia (gör.), bizonyos helyeken fellépő, e helyekhez kötött betegségek.

En détail (franc.) a. m. részletenkint, kiscsinben.

Endivia, a Cichorium-nemzetség termesztett faja, levelét salátának hasznáják.

Endlicher István László (1804–1849), magyar botanikus, a bécsi természetrajzi muzeum növénytani osztályának és a bécsi növénykertnek volt igazgatója. Önálló természetes növényrendszert állított föl.

Endogamia (gör.), belházasság, ugyanazon törzshöz vagy törzscsoportokhoz tartozók házassága. Ellentéte: exogamia.

Endogén (gör.) a. m. belső eredetű.

Endokarditisz (gör.) a. m. a szív belső hártályának lobja.

Endometritisz (gör.) a. m. a méh nyálkahártályának lobja.

Endotermás vegyület (gör.), az, amelynek keletkezése hőelvonással jár.

Endozmózis, l. Ozmózis.

Endre, magy. királyok: **I. E.** (1031–1061), Szár László fia. 1047–1061. magyar király. Sokat harcolt III. Henrik német császárral és testvére, Béla ellen. Utóbbival szembea veregetést szenvedett. Zircen sebesülten fogságba került és ott is halt meg. Alatta vérzik el a pogány magyarok (Vatha) utolsó lázadása. — **II. E.** (1175–1235), 1205–1235. magyar király. 1217. kereszties hadjáratra indult. Egyévi távolléte után a pénzügyeket a legnagyobb ziláltságban találta. A bajok orvoslására az 1222-i országgyűlés meghozta az aranybulát. Az ország közjóvedelmeit zsidóknak és izmaelitáknak adta bérbe. Háromszor nősült. Első felesége, Gertrud, merénylet áldozata lett. — **III. E.**, az utolsó árpádiházi király. Három trónkövetével (közttük az Anjou Martell Károlyal) kellett megküzdenie. 1200–1301. uralkodott.

Endre 1. Béla, * 1874, festőművész, újabban majolikatervező. — **2. Károly**, * 1893, költő, a Temesvári Hirlap munkatársa. — **3. Zsigmond**, * 1865, országgy. képvis.

Endrefalva, kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 1201 l., telefon, posta.

Endrey Sándor, * 1867, arcképfestő.

Endréc kisk., Somogy vm., szigetvári j., 639 l., ut. Németujfalva–Szentmihálypuszta, up. Teklafalva.

Endröd nagyk., Békés vm., gyomai j., 13.801 l., telefon, táviró, posta.

Endrődi 1. Sándor (1850–1920), költő, tanár, a Petőfi-Társ. alelnöke. Az Arany-Petőfi hagyományait követő iskola nagyetektségű vezetője. Összes költeményei 1899. jelentek meg. Irt irodalomtörténeti dolgozatokat. — **Fia 2. Béla**, * 1886, a Nemzeti Újság munkatársa, gyermekverseket írt.

Endymion, a görög monda szerint Zeus és Kalyke iii, gyönyörű ifju vadász, aki egy barlangban alszik s akibe Selene (a hold) halálisan szerelmes és minden éjjel leszáll hozzá.

Énekek éneke, szerelmi énekek gyűjteménye az ószövetségben, amelynek szerzőségét Salamon királynak tulajdonítják. A ker. egyház az É-t Krisztus és az egyház benső viszonyára vonatkoztatja.

Energetika (gör.) a. m. az energiáról szóló tan a fizikában.

Energia (gör.), a testek azon képessége, melynél fogva munkát tudnak végezni; ilyen E.-ja van minden mozgó testnek (mozgási E.), de lehet a nyugvó testnek is pl. a súlyánál fogva (helyzeti E.). Az E.-nak sokféle faja van: villamos, hő-, vegyi-, fény-E. stb. Ezen E.-fajok bármelyike átalakulhat bármilyen más E.-fajra minden mennyiségvesztés nélkül, legföljebb a munkavégző képessége csökken. A természettudományok egyik sarkalatos elve és szilárd pillére a Robert Mayer (1842) s Helmholtz által körülbelül egyidőben megtalált E.-törvény, mely így szól: a természetben minden folyamat E.-átalakulásokon alapul, az E.-k változtathatók az alakjukat, de a világegyetem összes E.-mennyisége változhatatlan nagyság. (Az E. megmaradásának elve.)

Enese kisk., Győr vm., tószigetcsilizközi j., 521 l., vasut, táviró, telefon, posta.

En face (franc.) előlről, szemközt.

En famille (franc.) a. m. családi körben, bizalmasan.

Enfant terrible (franc.: rémes gyerek), aki a kényes dolgokat kifecsegi.

Enfin (franc.) a. m. végre! E. seül: végre egyedüll!

Engadin, a Felső Inn 90 km hosszú völgye a svájci Alpokban, Graubünden kantonban. Ober- és Unter-E.

Engagement (franc.), általában kötelezettség, szorosan véve olyan határidőre szóló üzleti kötelezettség, amely még lebonyolításra vár. **En garde** (franc.) a. m. készen a támadásra.

Engedmény, levonás a kereskedelmi számlákban, amelyet az eladó engedélyez a vevőnek vagy az áru súlyából vagy értékéből (rabatt).

Engedményezés (cessio), a hitelező joga követelését szerződésileg átruházni. Az átruházó az engedményező; akire a követelést átruházzák, az engedményes.

Engel I. István, * 1900, magyar zongoraművész, két évig a kairói zeneakadémia tanára volt, most Berlinben él. — 2. János Keresztély (1770—1814), magyar történetíró, számos latin- és németnyelvű műve közül legismertebb: Geschichte d. Königreichs Ungarn. — 3. József (1815—1901), szobrász, úttörő a magy. plasztikában. Főműve az Akadémia előtt álló Szechenyi-szobor. — 4. Károly, * 1879, orvos, bp.-i egyet. a vér- és anyagcsere betegségei és a belgyógyászati diagnosztika c. rk. tanára.

Engels, Friedrich (1820—1895), a modern szocializmus egyik megalapozója, Marx barátja és munkatársa. Vagyonos gyároscsalád sarja. 1847. Marx-szal együtt dolgozza ki »A kommunista kiáltvány«-t. 1869. Londonba megy s résztvesz az I. Internacionale mozgalmában. Marx halála után a »Kapital« II. és III. kötetét ő rendezti sajtó alá.

Engliš, Karel, * 1880, cseh közgazdász, egyet. tanár, pénzügyminiszter 1920—28.

English spoken (ang.) a. m. angolul beszélnek.

En gros (franc.) a. m. nagyban.

Enharmonikus, az új, temperált skálarendszer két hangja, amely egyformán hangzik, azonban neve és származása más. Pl. cisz és desz.

Enlaka kisk., Erdélyben, 634 l. Trianon óta Romániéé. 15. sz.-ból való unit. templomában rovásírásos felirat 1668-ból.

En masse (franc.) a. m. tömegben.

En miniature (franc.) a. m. kicsinyítve, kicsinyben.

Enns, a Duna mellékfolyója Felsőausztriában, 200 km hosszú.

En passant (franc.) a. m. mellékesen.

En plain jour (franc.) a. m. fényes nappal.

En profil (franc.) a. m. oldalról.

Equité (franc.) a. m. tanúkihallgatás, szaktanácskozás.

En rapport (franc.) a. m. egyértésben, meg egyezően.

En règle (franc.) a. m. rendben, szabály szerint.

Ensemble (franc.) a. m. együttes.

Entelechia (gör.) a. m. céltudatos tevékenység (Aristoteles).

Entente, l. Antant.

Entoderma (gör.) a. m. belső bőr, belső sejtréteg.

Entomológia (gör.) a. m. rovartan.

En tout cas (franc.), a. m. mindenesetre.

Entozoák (gör.) a. m. az állati test belsejében élősködő állatok.

Entr' acte (franc.) a. m. félvánasköz.

Entrée (franc.) a. m. belépés, bejárat, belépti díj.

Entreillet (franc.), betoldott cikk. A napilapokban megjelenő rövid, hangulatkeltő cikk.

Entre nous (franc.) a. m. magunk között, bizalmasan.

Entresol (franc.) a. m. félemelet.

Entrevue (franc.) a. m. összejövetel.

Entropia (gör.), valamely rendszer belső energiájának — hőjének — az a része, amelyet nem lehet munkává átalakítani. A munkát ugyanis teljesen melegé lehet átalakítani, a melegnek azonban csak egy része alakul munkává, nagyobbnak része eközben átmeleg hidegebb testekre s így a munkavégzés szempontjából veszendőbe megy. (A mech. hőelmélet 2. alaptétele.)

Entuziazmus (gör.) a. m. lelkesedés.

Entz I. Béla, * 1877, orvos, a kórbonctan ny. r. tanára a pécsi egyetemen. — 2.

Géza id. (1842—1919), magyar állatbúvár, előbb a műegyetemen, majd az egyetemen az állattan tanára. Leginkább az egysejtű állatokkal foglalkozott. — 3. Géza ifj. * 1875, az előbbi fia, bp.-i egy. m. tanár, szintén a legalsóbbrendű állatokkal foglalkozik.

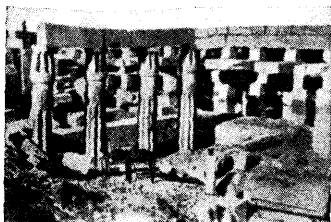
Enumeráció (lat.) a. m. felsorolás.

Enunciáció (lat.) a. m. kinyilatkoztatás, kijelentés.

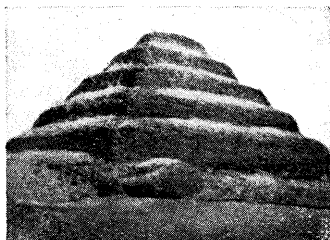
Envelope (franc.) a. m. boríték.

Enver pasa (1882—1922), 1908, a szalonkíi

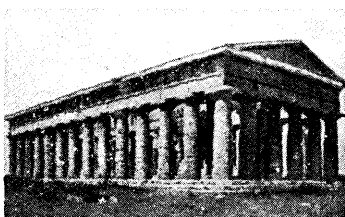
ÉPÍTÉS ZET

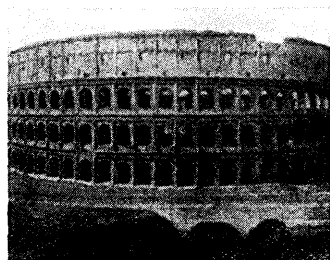
1

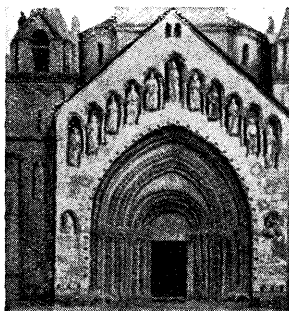
2

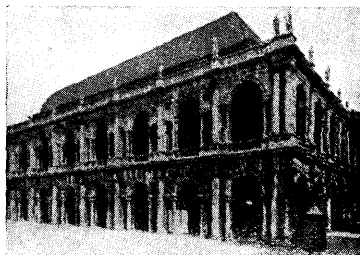
5

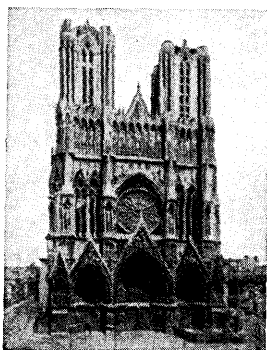
4

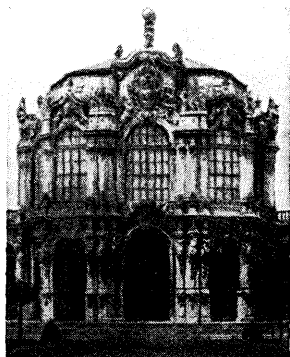
7

6

8

1. A Karnaki templom romjai Egyiptomban
2. A szakkarai lépcsős piramis
3. Poseidion temploma Paestumban
4. A Kolosszeum Rómában
5. A jáki templom kapuja
6. A vicenzai bazilika
7. A reimsi dóm
8. A Zwinger Drezdában

FESTÉSZET (Középkor és reneszánsz)

1

2

3

4

5

1. Raffaello: Madonna
2. Michelangelo: Freskó a Sirtusi kápolnából
3. Giotto: Joachim és a pásztorkok (freskó)
4. Leonardo da Vinci: Szent Anna harmadmagával
5. Tizian: Vénusz

ifjútörök forradalom feje, 1911. Mahmud Sefket basával letörte az ellenforradalmat s fogásba ejtette Abdul Hamid szultánt. Tripolisban az olaszok ellen vezette a népháborút, 1912-13. a Balkán-háboruban a török hads. vezérkari főnöke, a világháboruban hadügymin. és fővezér. Az összeomlás után Anatóliába ment. Teheránban elesett.

Envyé (franc.) a. m. küldött, követ.

Enyhítő és súlyosító körülmények, a büntetőjogban az elkövetés módozatai, amelyek szerint a bíró mérlegelése szerint a törvényszabta büntetés kisebb vagy nagyobb mérvét szabja ki. Megkülönböztetünk alanyi és tárgyi E.-et. Alanyi enyhítő körülmény pl. a kor, nyomor; tárgyi a csekély kár. Alanyi súlyosító körülmény a bizalommal visszaélés, tárgyi az elkövetés gyakorisága stb.

Enying nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 4299 l., vasúc, éviró, telefon, posta.

Enyy, az állati csontokból és bőrből ki főzhető, nitrogéntartalmu szerves anyag. Meleg vízben oldódik, kihülve megkocsonyásodik s kőkemény lesz. Előállításával gyarak foglalkoznak. Egyik legjobb ragasztószerrünk, főleg az asztalosipar számára. A durvább E.-et csontokból főzik, a finomabb, zselatinnak nevezett E.-et friss bőrből és porcokból.

Enyvvári Jenő, * 1884, filozófiai író, a bp.-i Városi Könyvtár igazgatója, kiadott egy magyar filozófiai szótárt.

Enzimek, fehérjészerű anyagok, amelyek katalizátorok gyanánt működnek szerves testek átalakulásánál (l. még Fermentek).

Eocén (gör.) a. m. a geológiai harmadkor legrégebb korszaka.

Eo ipso (lat.) a. m. éppen ennek alapján, annál inkább, magától értetődően.

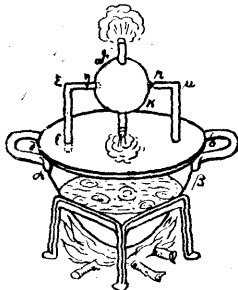
Eolhárfá, háztetökre, tornyokra alkalmazott mechanikus hangszer, amelynek hurjait a szél hozza hangzásba.

Eolhárfa

Eolipile (gör.), rég ismert készülék a kiáramló gőz erejének bemutatására. Már Heron szerkesztett olyan E.-t, amelyben a ki-

áramló gőz visszaható ereje a készüléket forrásba hozta.

Eolipile

Eolok, l. Aiolok.

Eolus (Aeolus), a római mitológiában a szelek királya, a földalatti barlangokban tartja féken a szeleket.

Eon (aion, aeon), 1. emberöltő; világkorszak. 2. Valentinus (K. u. 2. sz.) fanasztikus gnosztikus vallásrendszerében az E.-ok az érteki világ s az istenség közt álló szellentények.

Eos (gör.), a hajnal istennője (a rómaiaknál Aurora).

Eozin, pirosszínü kátrányfesték.

Eozin-máz, fémes fényű agyapipari máz.

Eozoikum (gör.), a Föld ama legrégebb kora, melyben az állatok először jelennek meg.

Eördögh Árpád, * 1874, kuriai bíró, számos büntető- és magánjogi cikket írt.

Eöttevényi Olivér l. Nagy Olivér.

Eötvös I. **József** báró (1813-1871), politikus, költő, az első m. miniszt.-ban és 1867-71. között. miniszter. Jogott végzett, bejárta Nyugat-Európát s 1840-től állandóan Pesten és az irodalomnak élt. 1867-ben a kiegyezés létrehozása körül nagy érdemei vannak. Kultuszministerségéhez számos liberális reform megteremtése iüződik. A francia romantika hatását tükrözi a Karthauzi, az első magyar filozófiai regény. További regényei egyre szociálisabb tárgyúak. (A falu jegyzője, Magyarország 1514-ben.) E.-t legtisztábban főmüve: A XIX. sz. uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra c. történet-és állambölcséleti munka jellemzi. Összes munkái 20 köt. — 2.

Károly (1842-1916), ügyvéd és író, Deák-párti politikus, majd a Kossuth Ferenc-féle függetlenségi párt vezérszellemé, képviselő, a szavadvégi Magyarország egyik legjellegzetesebb alakja. A híres tiszaezlári pörben mint védő szerepelt; élete két utolsó évizédeben bő szépirodalmi munkásságot fejt ki. (Utazás a Balaton körül stb.) — 3. **Lőránd** báró, E. József fia, (1848-1919), magy. fizikus, 1871-től az elméleti, majd a kísérleti fizika tanára a bp.-i egyetemen. 1894-95-ben közoktatásügyi

miniszter volt. A fizika különböző területein végzett igen fontos kutatásokat, melyek külföldön is nagy feltűnést kellettek s elmés szerkezetű kísérleti és mérő-műszereket konstruált. Első kutatásait a folyadékok feületi feszültsége körül végezte. Későbbi csaknem egész munkásságát a földmágnesség és főleg a nehézkedés kutatása töltötte ki. A nehézségerő változásainak mérésére megszerkesztette világhírű torziós mérleget, mely a változásokat rendkívüli érzékenységgel és pontossággal méri. — 4. **Zoltán**, * 1891. műkorcsolyázó bajnok, mintegy 60 versenydíj nyertese.

Eötvös-kollégium, a párizsi Ecole normale superieure mintájára készült tanár-képző internátus. Alapítója b. Eötvös Lóránd (1894).

Epakták, (gör.) a. m. a napok száma az 6-év utolsó ujholdjától újévig.

Epaminondas (Kr. e. 418—362), thebai hadvezér és államférfi, Spártát legyőzte Leuktránál (371), de a mantineiai csatát (362) elvesztette s ebben maga is elesett.

Epaulette (franc.) a. m. vállrojt (az egyenruhán).

Epe, a máj által termelt emésztőnedv, amely az epehólyagban gyűlik meg s a vékonybél felső részébe jut. A főszerepe a zsíremésztésben van.

Epée (franc.), a latin országokban párbajtőr; sportfegyver.

Eperfa, édes gyümölcsöt eszik vagy pálinkát főznek belőle, leveleivel pedig a selyemlepke hernyóit táplálják. Kinaból származott hozzánk a selyemlepkével együtt.

Eperjes, város, a Tarca folyó mellett, 16.000 l. G. kat. püspökség, teológiai akadémia, számos középiskola és hivatal. Trianon óta Csehországoké Presov néven.

Eperjes: a szt. Miklós templom

Eperjesi béke. II. Ferdinánd és I. Rákóczi György között 1633. kötött békeszerződés, amely a bécsi, nikolsburgi és kassai békéket megerősítette.

Eperjesi véstörvényeszek, Caraffa Antal császári tábornok által Eperjesen 1687-ben felállított politikai bíróság. Tábori Erzsók és

Szentiványi László vádjai alapján elfogott előkelő magyar protestáns férfiakat ítélte halálra és végzetett ki.

Eperjeske kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 1163 l., ut. és up. Mándok.

Epernay, francia város a Champagneban, a Marne folyó mellett, 21.900 l. A pezsgőgyártás főhelye.

Ephesos, a Kr. e. 5. sz.-tól fogva a késő római császárkorig Kis-Ázsia legnagyobb városa. Samos szigetétől EK-re. Rómjai a mai Ajasoluk község közelében. Az ókor hét csodája közé számították híres Artemis-templomát.

Ephialtes, áruló spártai, aki Thermopylaínál (Kr. e. 480) a szorost védő Leonidas spártai király seregének háta mögé vezette a perza hadat.

Epi... görög szavaknál a. m. felül, felső, rajta, tul.

Epidaurus, ókori görög város Argosban, közelében Asklepios csodatevő gyógyorrása.

Epidémia (gör.) a. m. járvány, egyidőben tömegesen fellépő betegség. Legtöbbnyire fertőző betegségek lépnek fel járványosan, de más betegségek is, ha bizonyos körülmények (időjárás) fellépésüket elősegítik, sőt vannak lelki epidémiák is.

Epidermisz, (gör.) a. m. a bőr legkülső, többnyire elszarusodott rétege.

Epifiták, (gör.) a. m. más növényeken megtelepedő, de nem élősködő növények.

Epifízis, (gör.) a. m. hosszú csontok izületi vége.

Epiglottisz (gör.) a. m. gégefedő, mely a gége bejáratát elzárja.

Epigonok, a Thebait ostromló hét vezérnek fia, akik másodsor is hadjáratra indultak Thebai ellen s a várost el is foglalták. Mai értelmében E. a nagy írók, költők, művészek, politikusok, képzőművészek utódai s követői.

Epigrafia (gör.) a. m. fölírás.

Epigrafika (gör.) a. m. fölírástan (a régiségtan ága).

Epigramma (gör.: fölírat, siremlékeken, fogadalmi tárgyon), csattanós, rövid költemény. (Főbnyire distichon.)

Epika (gör.), elbeszélő költészet (mitosz, monda, eposz, regény, novella stb.).

Epiktetos, * Kr. u. 50 körül, Rómában élő stoikus görög bölcselő; jelszava: tanulj meg tűrni és lemondani.

Epikuros, görög bölcselő (Kr. e. 341—270), Filozófiájának alapgondata: legfőbb jó az élvezet, ennek pedig legfelső foka a vágy és félelem nem-ismerése. Utódai, az epikureisták E. »élvezet«-ét az érzelmi élvezetekre magyarázták.

Epilepszia (gör.) a. m. eszór, nehézkör, nyavalyatörés; kifejlődött a'akjában időskorúként jelentkező öntudatvesztéssel járó görcsrohamokban nyilvánuló betegség. A betegek a rohamokat gyakran előre megérik, a roham alatt történetre nem emlékeznek. Az E. kapcsán elmezavar keletkezhetik. Az E

oka a veszeleztett konstitúcióban rejlik. Leghatásosabb orvossága a bróm és luminál.
Epilógus (gör.) a. m. utószó, utójáték.
Epinal, franc. város a Mosel mellett, 28.000 l.

Epirusz, görög tartomány. Lakosai görögök és albánok. Fővárosa Janina.

Episcopus (gör. episzkoposz a. m. felvigyázó), a püspök latin neve. E. Episcoporum (püspökök püspöke): a római pápa.

Episztoia (lat.) a. m. levél.

Epitaphium (gör.) a. m. síremlék, sírfelirat.

Építész, bármilyen épület célszerű megépítése. Építőművészet: szerkezetileg, alakilag, tartalmilag, technikailag és gyakorlatilag összhangzó megépítése valamely épületnek. Célja eleinte védelem az elemekkel szemben, majd a különböző építőanyag természetének lehető legelőnyösebb kiaknázása a legkülönbözőbb szerkezet-alakok művészi hatására.

Epiteton (gör.) a. m. jelző; E. ornans: díszítő jelző.

Epithalamion (gör.) a. m. nászadal.

Epithelium (gör.), a nyálkahártyák finom fedő sejtretege.

Epitome (gör.) a. m. kivonat, összefoglalás.

Építő (gör.), irodalmi alkotásban: a főcselekmény menetébe szőtt mellék-esemény.

Epocha (gör.) a. m. korszak.

Eposoia (gör.), a nagy eposz görög neve.

Eposz (gör.) a. m. hősköltemény, nagyobb koncepciójú epikus ekt. (1. Naiv eposz, mely a nép száján élő mondákból, dalokból alakult; 2. műeposz.)

Épöl kisk., Esztergom vm., esztergomi j., 719 l., ut. és up. Bajna.

Eppur si muove, (ol.: és mégis mozog, t. i. a Föld), Galilei szájába adott mondás, amelyet akkor mondott volna, midőn a Föld forgásáról szóló tanítása miatt az inkvizíció elé idézték.

Epsom, város London közelében 20.000 l. Anglia leghíresebb lóversenytere.

Epstein, Jacob, * 1880, amerikai lengyel-zsidó származású, modern törekvésű angol szobrász.

Equipage (franc.) a. m. fogat.

ÉR, vér- É., nyirok- É., vérérdény, a vér és nyirok tolvazetésére szolgáló csövek a testben. Alsórendű állatoknál hiányzanak, a vér a szövet hézagaiban kering. Magasabbrendű állatoknál a szív a vért a verőerekbe (artériák) szivattyuzza, ezek hajszálerekké szalnak szíjjel, majd ujra egyesülve, a vér a visszerekben (vénök) gyűlik össze s fut vissza a szívre. Ez a vérkeringés. A nyirokerek az emésztőszervek által termelt tápanyagot szállítják.

ÉR, a legkisebb, de kialakult medrü vizfolyás.

Era (lat.: aera) a. m. korszak, időszak.

Erasmus, Desiderius Rotterdamus (1467–1536). humanista, Agoston-rendi szerzetes. Humanista

és pedag. írásain kívül klasszikus latinra fordította az Ujszövevséget.

Erato, a lírai, kül. szerelmi költészet görög muzsája.

Eratoszthenes (Kr. e. 275–194), görög természettudós. Ő végezte az első fokmérést Syene és Alexandria között, amelyből a Föld kerületét is kiszámította s azt 250.000 stadionnak találta, ami nem túlságosan messzi jár a valóságtól.

ERC, minden olyan ásvány, mely valamilyen fémot tartalmaz. Az É-eket aszerint jelölik meg, hogy milyen fém olvasható ki belőlük, így: vasérc, rézérc, ólmérc stb.

Érckegység, 1. a Német középhegység része, Cseh- és Szászország határán 125 km. hosszúságban húzódik. Legnagyobb csúcsa a Keilberg, 1244 m. Ercbányái (főleg ezüst) kimerültek, de lakossága a közeli szántélepekre támaszkodva, hatalmas ipart teremtet úgy a szász, mint a cseh oldalon. Joachimstal (Csehország) uránérc- (rádiium-) bányászat. 2. **Magyar É.** a Közép-Kárpátokban, a Garam hajlásában. Arany és ezüst. Szintya csúcs Selmec fölött 1010 m. Trianon óta Csehszlovákiáé. 3. **Gömrő-Szepesi É.** a Közép-Kárpátok K-i részén, a Hernád és Sajó közt. Vasértelepek, hámorok, élénk vasipar. Rézbányászat. Fémipar. Trianon óta Csehszlovákiáé. 4. **Erdélyi É.** a Bihar hegység DK-i nyulványa, a Maros és Aranyos völgyei közt. Aranyércek. Trianon óta Romániáé.

Érckészlet, a jegybankok trezorjaiban őrzött arany- és ezüstmennyiség, amely a kibocsátott bankjegyek reális fedezetét adja meg.

Erckmann-Chatrlian, ezen a néven írták el. százi hazafias és falusi regényeket és drámákat Emile Erckmann (1822–1899) és Alexandre Chatrlian (1826–1890) francia írók. (L'ami Fritz, Les Rantzau, Histoire d'un conscrit de 1813, stb.)

Ercsi nagyk., Fejér vm., adonyi j., 8,64 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Érd nagyk., Fejér vm., adonyi j., 4009 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Erdel 1. **Sándor**, * 1899, író és újságíró, színműveket is írt. — 2. **Viktor**, * 1879, festő, szobrász és grafikus.

Érdekeltség, 1. A jogi életben: bírói É., ok, amelyért a bíró egy ügyben nem járhat el. 2. Tanu és szakértő É.-ét is törvény szabályozza. 3. A közzgazdasági életben É.-ről: egyes kereseti, foglalkozási ágak, iparok É.-éről szoktak beszélni.

Érdekképviselet, az egyes foglalkozási ágakon szervezettek, melyek az általuk képviselt rétegek érdekeit poliitkai, gazdasági és társadalmi téren érvényesíteni törekednek: A vezető magyar É.-ek sorából legismertebbek: a mezőgazdaság É.-e az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület), a gyárpar É.-e, a Gyosz (Gyárparások Országos Szövetsége) és a kereskedők É.-e, az Omke (Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés).

Erdély, a K-i és D-i Kárpátok meg a Bihar hegység magaslataitól körülvevett me-

dence. Határvonala a hegységek gerince. Területe kb. 50.000 km², 3 millió l. E. D-i határhegysége a 2500 m., a K-i 2000 m., a Ny-i 1800 m. fölé emelkedik. Legmagasabb csúcsa a Nagoj, 2536 m., a Fogarasi havasokban. Folyói részben az Alföld (Maros, Szamos), részben Havasföld (Olt, Zsil) felé folynak. Nem hajózhatók; vízi erejük jelentéktelen. A párkányhegységek csapadékosak és erdőségek: a belső mélyedés olyan száraz, mint az Alföld és leginkább szántóföldek borítják. A gazdálkodás kezdetleges. Ásványos kincsekben E. gazdag: szén, vas, arany, só, földgáz. A lakosság többsége román, de a magyar és szász elem műveltségi fölénye sokban megnyilvánul. Trianon óta Romániáé. Történetét l. Magyarország története.

Erdélyi i. Aladár, * 1880, birtokos, ügyvéd, hitbizományi joggal fogl., pécsi egyet. m. tan., országg. képvis. — 2. **János** (1814 — 1868), költő és író, 1848—1851-ben a károlypataki főiskolán a filozófia tanára. Népköltési gyűjteménye nagybencsű irodalmi anyagot tartalmaz. Tanulmányai Pályák és pálmák c. jelentek meg. Irodalmi, esztétikai s dramaturgiai tanulmányokat írt. — 3. **József**, * 1896, lírikus; kötetie: Világ végén, Az utolsó királyság. — 4. **Lajos**, * 1871, bp-i egyet. a magyar nyelvjárás tan és mondattan m. tan. — 5. **László**, * 1868, bencés szerzetes, történetíró, szegedi egyet. a magyar művelődéstört. ny. r. tan. — 6. **Mór**, * 1877, az Alt. Fogyasztási Szövetek igazgatója. A kommun alatt élelmiszeri népbiztos. Bécsben élt, 1928 óta újbold itthon. — 7. **Pál**, * 1864, irodalomtörténetíró, a kolozsvári egyetemi könyvtár volt igazgatója. A török-magyar kor irodalomtörténetírója. — 8. **Pál**, * 1886, a debreceni egyet. a belgyógyászati diagnosztika m. tanára; az anyag-sere patológiájával fogl. — 9. **Zoltán**, * 1872, verseket, novellákat és szinpadí műveket írt.

Erdélyi Helikon, írók és költők egyesülete, alakult 1926.

Erdélyi Irodalmi Társaság, nemzeti írányu szépirodalmi értékek védelmére és pártfogására alakult 1888.

Erdélyi Szépművés Céh, erdélyi magyar írók könyveinek kiadására alakult 1924.

Erdő, fákkal benőtt nagyobb földterület. A mérsékelt égöv egy-egy E.-jének fái többnyire egyneműek (tölgy-, bükk-, fenyőerdő, stb.), a forró égövi u. n. őserdőket sokféle fa alkotja. Valamikor az egész mérsékelt égöv szinte egyetlen erdőterület volt, de hogy a földmivelés céljaira mind nagyobb területeket nyerjenek, a civilizált vidékeken az E.-k tulajdoni részét kiirtották s ezek csak a földmivelésre alkalmatlan hegyes területeken maradtak meg. Nemcsak gazdasági fontosságuk miatt, hanem azért is, mert az E.-k igen jelentős befolyással vannak az illető vidék éghajlatára, főleg a csapadék mennyiségére, a kulturállamok ma már védelemben részesítik az E.-ket.

Erdőbénye nagyk., Zemplén vm., tokaji j., 2352 l., vasut., telefon, táviró, posta.

Erdősokonya kisk., Somogy vm., barcsi j., 2613 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Erdődy Sándor gróf, * 1865, nagybirtokos, felsőlázai tag.

Erdőgazdaság, az erdei termékek nyereségre irányuló gazdasági tevékenység; a földmivelés egyik különleges ágazata. A hosszú termelési időszak az E.-ot nehézkessé teszi, a szükséglethez nehezen alkalmasodik a termelés. A szántételek használatbavétele óta az E. főcélja ipari fa nyeresé.

Erdőhát kisk., Zala vm., letenyei j., 184 l., ut. Páka, up. Szentadorján.

Erdőhegyi Lajos, * 1887, földbirtokos, nemzetk. képvis. egységsp. progr. a nyirbátori kerületben.

Erdőhorvati kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 1255 l., ut. Tolcsva, posta.

Erdőkövesd, kisk., Heves vm., pétervársári j., 980 l., ut. és up. Pétervársára.

Erdőkürt kisk., Nógrád vm., sziráki j., 914 l., ut. Kálló, vasut., posta.

Erdős i. József, * 1856, debreceni ref. teológiai tanár, író, lefordította a Heidelbergi Kátét s ujszövetségi tanulmányokat írt. — 2. **Károly**, * 1837, ref. teológiai tanár Debrecenben, egyháztörténeti író. — 3. **René**, * 1879, írónő. Erős szenvedélyű lírai verseivel tűnt fel. Szines és erőteljes regényeket írt. (Az új sarj, Az élet királynője, Santerra bibóros, A nagy sikoly, Báró Herzfeld Clarisse.) — 4. **Lajos**, * 1879, tanár, filozófiai és természetud. dolgozatai jelentek meg. — 5. **Lajos**, * 1897, festő, tájképek.

Erdősi i. Dezso, * 1875, hírlapíró, a Friss Ujság felelős szerkesztője. Novellái: Emberei irások. — 2. **Károly**, * 1873, prelátus, a Szt. István társ. vezérigazgatója. Írt több drámát, fogl. szociális kérdésekkel, nagyszerű új műve: Napütsésem Indiában.

Erdősi Balersdorf Erna. (János Engel Róbertné) * 1880, szobrásznő és festőművész. főleg portrékkal és figurális kompozíciókkal vett részt a látálatokon.

Erdősi Sylvester János, * 1504. körül, (halála ideje ismeretlen), híres prédikátor és az Ujszövetség teljes szövegének magyarra fordítója. Debrecenben és Lőcsén lelkészkedett. Nyelvtana is híres munka. A magyar népköltés első műtatója.

Erdősítés, azelőtt famentes területeknek fával való beültetése vagy kitermelt erdők felújítása (utóbbi törvény szabályozza). Célja többféle, nálunk pl. az Alföldön azért végeztek E.-t (akác-fákkal), hogy a futóhomokot megkőssék.

Erdőssy Béla, * 1871, festő és grafikus, tájképek, linoleumszettek, rózkarcok.

Erdőtarcsa kisk., Nógrád vm., sziráki j., 862 l., ut. Kálló, posta.

Erdőtelek nagyk., Heves vm., hevesi j., 4543 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Erdőterület. Általában a Föld nedves öveiben van a legtöbb. A szeles hegytetők kevésbé

alkalmasak E.-nek. A legnagyobb őserdők az Egyenlítő mentén vannak és E.-Európában, Közép-Szibériában. Ny-Európában az erdők nagy részét már kiirtották. Magyarország E.-e 27% volt, de Trianon óta összes fenyeveseink elveszték, az E. pedig 11%.

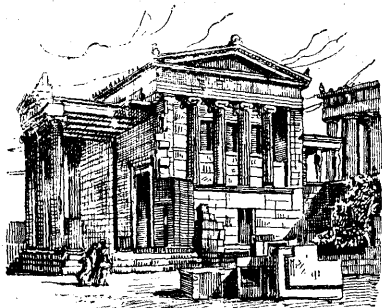
Erdőtörvény, az erdőállománynak közérdekből való megővéséről, használatáról intézkedő jogszabályok összessége.

Erdy János (1796—1871), archeológus, róla neveztek el az E.-kodex c. nyelvemléket.

Erebos, a görög mitológiában a sötétség; az éjszakával együtt a Chaos (= a végtelen világűr) gyermeke. Az E. az alvilág legbelső, leg-sötétebb része, amelyben Hades (Pluto), az alvilág istene lakik.

Erebos, 3890 m. magas vulkán a D-i sarkvidéken.

Erechtheion, az athéni Akropolison épült ión stílus templom, amelyben a Pallas Atheneiön teremtet olajfát, Kekrops sírját s a Poseidon szigonvűése nyomán fakadt forrást őrizték. Építette Philokles Kr. e. 421—407. A középkorban kecs. templom volt, a 16. sz. óta a parancsnokló basa háreme. Ezért maradt fenn aránylag jó állapotban.

Az Erechtheion rekonstruált képe

Eredendő bűn, az egyház tanítása szerint Adam bűne, mely minden emberre átháramlik.

Erekció (lat.) a m. megduzzadás, megmeregvedés.

Erekle, egyházi felfogás szerint a szentek testeinek maradványai, vagy tárgy, amit a szent boddott vagy ami maradványával érintkezésbe jutott.

Erekly I. István, * 1876. a szegedi egyet. közigazg. jog és pénzügyi jog ny. r. tanára. Főműve: A magyar helyhatóságai önkormányzat. — 2. **Károly**, * 1878. a Friedrich kormányban 1919. közlélmzési miniszter, a Bp. Takaréks. és Vásárpénztár Rt. igazg. elnöke.

Erelmeszesedés, l. Arterioszklerózis.

Erem, érme, értékmérő, alakilag kétoldalu, lehetőleg kerek lemez; anyaga szerint arany,

ezüst, réz, bronz, nikkel, esetleg ólom, nagyritkán platina, sőt vas is. Technikája szerint lehet vert, öntött, vésétt és bélelt. Egyik oldala, amelyre a tartalmi súlypont esik, előlap vagy avers, a másik oldala a hátlap, a revers. Mint a kereskedelem eszközeinek, pénz a neve. Különböző alkalmakra készült E. emlékérem. Az E.-mel foglalkozó tudomány neve: numizmatika.

Eremita (lat.) a m. remete.

Eremitage (franc.), remetelak, mint kerti diszgyakori. A pétervári céri művészeti gyűjtemény neve is E.

Eremunio, két vagy több állam szövetsége, amely azt célozza, hogy az államok területén ugyanazon fémpeznek kerüljenek forgalomba, vagy pedig, hogy a különböző fémpeznek az unióhoz tartozó államokban előre meghatározott kulcs szerint fizetési eszközü szolgáljanak. Ilyen volt pl. háboru előtt a latin E.

Ere Nouvelle, L., a francia rad. szoc. párt. Caillaux és Herriot napilapja, az emberi jogok ligájának organuma.

Eresz, a háztetőnek a falon túl nyuló része. **Eretek**, az egyház nyelven az, aki egy vagy több kat. dogmát tagad. Az egyház nem temeti el, nem járulhat a szentségekhez. Nagy Konstantin óta az E.-eket az állam is büntette s ez a szokás csak a protestantizmus térhódításával szűnt meg.

Erfurt, város Poroszország Szász tartományában, 129.000 l. Kertészet, terménykereskedés, gyárlpar.

Erfurti program, l. Szocializmus.

Ergo (lat.) a m. tehát, ennélfogva.

Ergotin, az anyarosz hatékony alkotórésze, véreredény- és izomösszehúzóást okoz. kül. a méhben.

Eri Márton, * 1865. országgy. képvis.

Ericsson, John (1803—1889), svéd feltaláló. Angliában és az Egyes. All.-ban működött. Fontos találmányai: a forróléggép, a gőzfecskendő, a javított hajócsavar és az amerikai polgárháboruban feltalált (1861) páncélos hajó, a monitor.

Erie-tó, egyike az öt nagy tónak az Unio és Kanada határán, 172 m. a tenger fölött. Területe 25.000 km², legnagyobb mélysége 100 m. A Niagara vizesesen át közköedik az Ontario-tóval.

Erika, cserjemenü növény, tüaluka levelekkel, élénkszinü virágokkal. Közép-Európában él a mocsári E., diszcszerje.

Erinnysek, furiák, a lelkiismeretfurdalásnak s a bűnhődésnek megszemélyesítői a görög-római mitológiában.

Eris (Discordia), az Ej kigyóhaju leánya, a civakodás istennője, aki Pelous és Thetis lakodalman aranyalmát dobott a lakomázó isten-nők köze, ezzel a felirással: A legszebbeknek. Ezen Hera, Pallas Athene s Aphrodite összevozték (Eris almája). Ezzel E. lett okozója a trójai háborúnak.

Eritrea, o'asz gyarmat Afrikában, a Vörös tenger Ny-i partján. 120.000 km², 400.000 l.

fghajlata forró és száraz, felszíne hegyes. Terményei banán, dohány, gyapot, gyöngy, bőr. Fővárosa Asmara.

Erjedés, az a folyamat, amelyben szerves anyagok erjesztők hatására egyszerűbb anyagokká bomlanak. Az E.-t sajátosság erjesztőgombafajok indítják meg. E. hozza létre az összes alkoholoikat, az ecetet és általában minden savanyodást és E. szerepel a kenyérsütésnél is, mert az élesztő behatására megindul E. mellékterméke, a szénsav, a létszát felfujja, lyukacsossá teszi.

Erk nagyk., Heves vm., hevesi j., 1705 l., ut. Visznek, posta.

Erkel I. Ferenc (1810—1893), magyar zeneszerző és zongoraművész. 1837. a Nemzeti Színház karmestere lett és európai nivóra emelte annak operatársulatát. Első operáját, a Báthori Máriát, 1840. mutatták be. Ezzel s az 1844. színekerült Hunyadi Lászlóval megkezdte sikereinek sorát. Köv. évben írta a Himnusz zenéjét. Legismertebb operája a Bánk bán, amelyet 1861-ben mutattak be. E. zenéje az olasz operastílus folytatása, magyar népies elemekkel összeolvastva. Ő volt a filharmoniai hangversenyek meghonosítója és két évtizeden át legfőbb szervezője. — 2. **Sándor** (1846—1900), E. Ferenc fia, egyik legnagyobb magyar karmester, zeneszerző; 1874-től kántorító, majd karnagy az Operaházban. Operái közül legjobb a Csobánc, zenekari művei között a Magyar nyitány.

Erdőkstan, I. Etika.

Erlangen, bajor város, 30,000 l. egyetem.

Ermellék, csekély kiterjedésű vidék az Alföld K-i szélén, Bihar és Szilággy határán. Bora hires.

Erney Károly, * 1874, felsőházi tag.

Ernst I. Lajos, * 1872, múzeumtulajdonos. A magyar szellem művészeti, irodalmi, történeti, politikai vonatkozású emlékeiből álló gyűjteménye 1912 óta E.-múzeum néven nyilvános. Mint mecénás, kiállítárendező, kutató, buvár, kiadó és aukciórendező is működik. — 2. **Otto** * 1862, német író, valódi nevén O. E. Schmidt. Regényei: Asmus Semperis Jugendland, Semper der Jüngling, Flaschmann als Erzieher c. színműve és Jugend von Heute c. vigjátéka nagy sikert arattak. — 3. **Paul**, * 1866, német író, a neoklasszicizmus uttorője. Írt regényeket és elbeszéléseket (Der schmale Weg zum Glück, Die seele Insel), drámákat (Demetrios, Brunhild, Ariadne auf Naxos), esztétikai műveket (Der Weg zur Form. Ein Credo).

Ernst Sándor, * 1870, országgy. képviselő főjegyző, pápai prelátus, a bp.-i papnöveldé kormányzója, nagyváradi kanonok.

Eros (Amor, Cupido), Zeus és Aphrodite szárnyas fia, aki nyilvánó istent, embert szerelme sebez. Szimbolikus értelemben előző Platonnál. E. a szép és magasztos, az érzékfeletti gyönyörűség utáni olthatatlan vágyódás (»platói szerelme«).

Erotika (gör.), a nemiségnek minden lelki megnyilvánulása. Használatos ezenkívül az E. olyan érzéki érzések megjelölésére, melyek nem

közvetlenül a nemzésben elégűnek ki, hanem annak bevezetői.

Erózó (lat.), a folyóvíz kivívó, koptató hatása.

Erő, a fizikában a mozgásállapot megváltoztatásának oka. Ha nyugvó testre hat az erő, akkor ezt mozgásba hozza, ha mozgásban lévőre hat, megváltoztatja ennek sebességét vagy irányát. Ezt fejezi ki a Newton-féle tehetetlenségi törvény: minden test megmarad nyugalmi helyzetében vagy egyenes irányú egyenletes mozgásában, ha valami erő ebből ki nem mozdítja. Az E. fizikai egysége a din, gyakorlati egysége a kilogrammsúly.

Erődi-Harrach I. Béla id., * 1846, ny. tanter. főigazgató, földrajzi és néprajzi író, műfordító. Több utazási művet írt. — 2. **Béla** ifj., * 1882, országgy. képviselő, a bp.-i egyet. közgazd. fakultásán a közgazdaságtan és szociálpolitika ny. r. t. árá, főként szociális politikával fogl. — 3. **Tihamér**, * 1885, ügyvéd, országgy. képviselő, jogi szakíró. Főként a patronázs kérdésével fogl. a tiszaföldvári ker. képviselőegyespárti progr.

Eröss Gyula (1855—1925), bp. egyet. rk. tanár, gyermekorvos, gyermekvédelemmel sokat fogl.

Erőszak, ellenállást leküzdő erő kifejtés. más akaratának cselekvésre kényszerítése testi erővel. A magánjogban az E. érvényességi akadály, a büntetőjogban beszámítást kizáró ok.

Érpaták kisk., Szabolcs vm., nagykállói j., 1112 l. ut. és up. Ujfehértó.

Errare humanum est, (lat.) a m. tévedni emberi dolog.

Errata, (lat.) a m. tévedések sajtóhibák jegyzéke.

Error (lat.) a m. tévedés. E. in persona a m. tévedés a személyben.

Érsek (archiepiscopus), eredetileg a patriarchák és exarchák címe volt; a 6. századtól kezdve a metropolitáké, ma olyan püspököké is, akik nem metropoliták. Magyarországon 3 érsekség van: az esztergomi, kaloccai és az egri.

Érsekcsanak nagyk., Pest vm., kaloccai j., 2101 l., hajóáll., posta, táviró, telefon.

Érsekújvár város, Nyitra vm., a Nyitra folyó mellett, 16,000 l. Lóvárosok, börtény, vasutvonalak. Trianon óta Csehszlovákiáé Nové Zámky néven.

Érsekvadkert nagyk., Nógrád vm., balassagyarmal j., 3216 l., telefon, táviró, posta.

Érzsényesek, igen alsórendű emlősállatok. A nőtények az igen fejletlen állapotban megszült utódokat még hosszabb ideig a hasukon lévő erszényben (zarskóban) hordják, ahol az emlők is vannak. Csak Ausztráliában és a szomszédos szigeteken, meg Amerika meleg vidékein élnek. Képviseleik: a kenguru, az érzsényes hangyász.

Érték, filozófiaiilag mindaz, ami az emberi életet jobbá, nemesebbé teszi s jobban elmélyíti. Az E.-eket feloszthatjuk anyagiakra és szellemiekre. Ez utóbbiak: a vallási, az erkölcsi, a művészi és az intellektuális érték. Közgazdaságilag az E. az a jelentőség, amelyet a javaknak szükségletkielégítés szempontjából tulajdo-

nitunk. Megkülönböztetünk szubjektív és objektív, használati és csere É.-et.

Értékpapír, az államjegy, bankjegy, váltó, kötelezvény, állampapír, kotvény, részvény, vagyis mindaz a papír, amely pénzürtéket képvisel.

Értéktőzsde. l. Aru- és értéktőzsde.

Értény nagyk., Tolna vm., tamási j., 1613 l., ut. Koppányzántó, posta.

Ertl János, * 1880, orvos, bp. egyet. m. tanár, plasztikai sebészettel foglalkozik.

Eruálni (lat.) a. m. kideríteni.

Eruptió (lat.) a. m. kitörés (kül. tűzhányó).

Eruptív kőzetek, vulkáni kitörések izzón folyós anyagából megmerejt, többnyire kristályos kőzetek: gránit, bazalt, trachit stb.

Ervágás, egy visszer megnyitása vérvétel céljából. Vértóráások esetében alkalmazzzák, rendszerint a könyökhajlatban, egyszerre 100–150 cm³ vért bocsátanak ki. Az ókor óta ismeretes.

Erzberger, Matthias (1875–1921), centrum-párti képviselő, a német összeomlás után ő vezette a fegyverszüneti tárgyalásokat. Pénzügyminiszter lett, nacionalista volt tisztek agyonlőtték.

Érzékszerv, a testnek minden olyan műszere, mely a külvilág hatásainak (ingereknek) főlvetelére szolgál. Valamennyi a test fölületén van elhelyezve. Az általuk főlvetett ingereket speciális idegek vezetik az agyba, ahol öntudatra jutnak és feldolgozódnak. Altalában öt É.-et különböztetünk meg: izlelő-, látó-, szagló-, halló- és tapintóérzék. Egyes állatoknak különleges É.-eik vannak még a viznyomás, légköri elektromosság stb. érzékelésére.

Erzerum, Török-Örményország fővárosa, 50.000 l. 1915–17. nagy harcok oroszok és törökök között.

Érzés, vagy érzelem, így nevezzük a kedv és kedvetlenség állapotát. Megkülönböztetünk érzéki É.-eket és szellemi É.-eket. Ez utóbbiakhoz tartozik a vallási, esztétikai, etikai és intellektuális É.

Érzet, valamely külvilági inger tudatossá válása. Az É.-en megkülönböztetjük minőségét és erősségét. Minőség szerint megkülönböztetünk: nyomás-, meleg-, hideg- és fájdalom-, hang-, szag-, íz- és fény-É.-eket.

Érzsébet, Magyarországi Szt., (1207–1231), II. Endre és Gertrud leánya. 1211. Wartburgba vitték s jegyesével Lajossal, Thüringiai Hermann ögróf fiával együtt nevelték. Gyerekkorától fogva sok jót tett a szegényekkel és betegekkel. Aszkéta életet élt, 1235. szentté avatták.

Erzsébet magyar királyné (1837–1898). Miksa József bajor hg. és Ludovika hgnő leánya, 1854-ben alig 17 éves korában ment férjhez, I. Ferenc József osztrák császárhoz. Költői lelkülete, jó szíve, Magyarországot iránti őszinte rokonszenvet sokat lendített a magyarság sorsán. Az 1867-iki kiegyezés létrejöttében is szerepe volt. Fiának, Rudolfnak tragikus halála (1889) kedélyét elborította. 1898. IX. 10. Genfben Luccheni nevű anarkista meggyilkolta.

Erzsébet angol királynő (1533–1603), VIII. Henrik és Bo:eyn Anna leánya. 1558–1603-ig tartó uralma az angol történet fénykora. (Shakespeare, Marlowe, Bacon). Ő alatta vált

Anglia tengeri hatalommá. E. alatt alakult a Brit Keletindiai társaság. Nevére árnyékot vet, hogy Stuart Máriaát kivégeztette.

Erzsébet, orosz cárnő (1709–1762), Nagy Péter leánya. 1742–1762-ig tartó uralma alatt az osztrákok mellett állott az osztrák örökösödési és a hetvenes háborúban. Ő alapította az első orosz egyetemet 1755. Moszkvában.

Erzsébet egyetem, a pozsonyi, jelenleg Pécssett levő egyetem neve.

Erzsébetfalva, I. Pesterzsébet.

Eschatológia (gör.), a végső dolgokról (halálról, halál után való életéről, a világ végéről) szóló tanok összefoglalása.

Eschstruth, Nataly, * 1860, német író, sok regényt írt.

Escompte (franc. ol.: sconto), az az összeg, amelyet az esedékes előtt történő beváltásnál a követelésből levonnak. Az árúletetknél a sconto alatt azt a levonást értik, amelyet az árból eszközölnek határidő előtt teljesített fizetéskor.

Escorial, híres kastély és kolostor Madridtól ÉNy-ra, 1563–86. épült, a spanyol kir. család temetkezési helye.

Esés, a testeknek a Föld középpontja felé irányuló szabad mozgása a Föld vonzása következtében; törvényeivel a fizika foglalkozik.

Eskadron, l. Eskadron.

Eskilstuna, svéd város Södermanlandban, 30.000 l., acélpár.

Eskőr, I. Epilepszia.

Eskü, nyilatkozat ünnepes megerősítése. Is-tenre hivatkozással. A peres felek É.-jén kívül van tanu- és szakértő-É. E. letételétől van függővé téve a közhivatal elfoglalása (bírói, hivatali É.).

Esküdt, 1. a régi magyar jogban vármegyei önkormányzati hivatalnok; polgártagja a városi tanácsnak. 2. Ma is így hívják a falusi községi előljárósági tagokat. 3. Az É.-bírósgáj laikus tagjai. L. Esküdtszék.

Esküdtszék. Az esküdtbírósgáj társas büntető bíróság, a közbírósgájtól abban ter el, hogy nem szakbírák egyedül, hanem polgárbírákkal, esküdtekkel egyetemben ítéleteznek. A per előkészítést szakbírák végzik, az É. csak a főtárgyalásban vesz részt. A szakbírósgáj kitanítja feladatiról az É.-et, amely a büntőség kérdésében dönt. A törvény alkalmazása (büntetés kiszabása) a szakbíró dolga. Az É.-ek működése nálunk a világháboru óta szünetel.

Eső, a légköri csapadék legközönségesebb alakja. A vízgőz felszáll olyan magasba, ahol a légrétegek sulya kisebb és ott a páratelt levegőből lehülés folytán ki:apadva cseppekké sűrűsödik és E. alakjában hull a földre. Ha utközben 0°-nál hidegebb légrétegen hatol át, akkor jég-É. keletkezik. Legtöbb E. esik a Hawaii szigeteken: 1250 cm. évenként; legkevesebbet, majdnem semmi a sivatagokon, Budapestben 60 cm. évenként.

Esömérő, olyan edény, amely pontosan megméri, hogy 1 m² területre mennyi csapadék esett.

Espanade (franc.), várakban beépítetlen terü-

let a város és a citadella között; az erődítések lebontása után keletkezett tér, sétány.

Espressione (ol.) a. m. kifejezés. Con E. zenében: kifejezéssel játszani.

Esprit (franc.) a. m. szellem, elméség, élc.

Esquire (ang.) a. m. név után tett cím, megfelel a magyar nagyságos-nak.

Essay (ang. a. m. kísérlet), eleven stílus tanulmány.

Essen, város Poroszország rajnai tartományában, a Ruhr-vidék legnagyobb városa a világhírű Krupp-gyárral, a német nehézipar főhelye, 440.000 l.

Essentia, l. Essencia.

Essex gróf (1567—1601), Erzsébet angol királynő kegyence. 1599. a királynő az ir tekelés leverésére küldte ki, azonban E. parancs ellenére az irekkel kibékült és visszatért Londonba. Ezért börtönbe került, kiszabadulva nyílt felkelést szított, amiért kivégezték.

Esslingen, württembergi gyárváros a Neckar mellett, 41.000 l.

Esszad pasa (1863—1920), albán vezér, 1914—1920. az albán kormány feje, 1920. Párizsba menekült, ahol egy albán diák meggyilkolta.

Esszencia (lat.) 1. a. m. lényeg. 2. Kivonat, kül. aromatikuss anyagok kivonata, amelyet illatszerek, orvosságok stb. készítésére haszn.

Esszénusok (héb. = jámborok), zsidó szekta aszketikus jelleggel. Jézus idejében kb. 4000-en voltak. Szerzetes rendhez hasonlítottak.

Estancia (spany.) a. m. baromfiudvar, Dél-amerikában legelő.

Estauunié, Edouard, * 1862, francia regényíró, a vidéki élet mesteri rajzolója. Főbb műv.: L'Empreinte, Les choses violent.

Esterházy I. Antal gr. (1076—1722), kuruc tábornok. Tábori könyvét Thaly K. adta ki. Hamvait 1906. hozták haza Rodostóból. — 2.

László id. gr., * 1857, felsőházi tag. — 3. **Miklós hg.** (1765—1833), diplomata, Napoleon őt szemelte ki magyar királynak. A Szépművészeti Múzeum alapja az ő képtára volt. — 4.

Móric gr. * 1881, 1917 jun. 15 — aug. 20, miniszterelnök. — 5. **Pál id. gr.**, * 1861, felsőházi tag.

Esti Kurír, politikai estilap, amelyet 1923. alapított Kassay Károly.

Estland, l. Észtország.

Est modus in rebus (lat.) a. m. mindennek van mértéke.

Észak, az a világtáj, amelynek irányába a nálunk is látható égi pólus esik. (L. Sark-csillag.)

Északamerika, l. Amerika.

Északamerikai Egyesült Államok, l. Egyesült Államok.

Észak-Carolina, egyike az Egyes. All. 13 eredeti államának az Alleghany hegység és az Atlanti-óceán közt. 136.000 km², 3 millió l.

Terményei pamut, buza, kukorica, dohány.

Észak-Dakota, az Egyes. All. egyik állama a Felső Missouri mellett. Területe 183.000 km², 2/3 millió l. Gabona, burgonya-, szénatermelés, állattenyésztés.

Északi fény, l. Sarki fény.

Északi fok (Nordkap), 300 m. magas hegy-fok Mageró norvég sziget EK-i nyulványán, amelyet sokáig Európa legE-ibb pontjának tartottak.

Északi sark, az a pont, ahol a Föld forgási tengelye a Föld felszínét metszi. Ujabb csillagászati megfigyelések szerint helye változó-soknak van alávetve, amit víz- és légtelemeknek egyik félgömből a másikra való át-helyeződésével és a földrégésekkel hoznak kapcsolatba. Az E.-ot a kb. 3000 m. mély Jeges-tenger veszi körül, a földkérség leg-nagyobb beltengere. Allandoan vastag jégpáncél borítja, az egyes táblákat a tengeráram-lások gyakran messze elviszik jéghegyek alak-jában az Atlanti-óceánba is. Vidékét már több helyen átkutatták, de magát az E.-ot csak az amerikai Peary érte el 1909 április 6. Amundsen 1926 máj. 12. kormányzóhat léghajón átrepült az E. fölött. Néhány nap pal előbb Byrd kapitány repülőgépen re-pült át az E. fölött.

Északi szélesség, l. Szélességi fok.

Északi-tenger v. Német-tenger, az Atlanti-óceán beltengere Skandinávia, a Germán síkság és Nagybritannia között. Területe 572.000 km². Mélysége sehol sem éri el a 200 m.-t. Sótartalma (3.4%) és hőmérséklete (7—8°) alig különbözik a szomszédos óceántól. Árapály a partokon a 7 m.-t is elérí.

Esze Tamás, eredetileg sókereskedő, 1703. a felvidéki elégedetlenek élén behivta Rákóczi. A dolhai csatát Károlyival szemben elvesz-tette és hajduzredét Herbeville 1705. szétverte. 1708. elesett.

Észék város, Szlavonia legnagyobb városa, a Dráva alsó folyásánál, 34.000 l. Terményke-reskedlével és feldolgozás. Trianon óta Ju-goszláviák Osijek néven.

Ész-jog, nem tételes jogon (pl. törvény), hanem az ész parancsán alapuló jogtételek összessége; tudományos elmélkedés eredménye, nem érvényes jog, hanem jogeszmény bölse-leti képe. Elnevezése Kant óta szokásos. Uj-abban kizorítja a jog lényegét kutató jog-bölcsélet.

Észkadron (franc. az olasz squadrone: négy-szög szóból), a lovaság taktikai egysége, há-boruban kb. 150 főből áll (svadron).

Észkímő, népiáj, a Jeges-tenger partvidékén. Termétek közepes, bőrük sárgás, hajuk fe-kete. Vadászatból és halászatból élnek, a földbe vagy hóba ásott kunyhóban laknak. Összes számuk kb. 30.000-re tehető.

Észkómp, l. Escompte.

Észkört (franc.) a. m. katonai kíséret.

Észlár l. Tiszaeszlár.

Észparto-fü (hálfa- v. alfafü), É-Afrikában és Spanyolországban termő fü, papirgyártás-hoz használnák.

Eszperanto, a nemzetközi nyelvnek 1887. Zamenhof által E. (a. m. a remélő) írói név alatt publikált fajtája. Betűi a nemzetközileg használt latin betűk, ezenkívül a Zamenhof által feltalált hat különleges ékezetes E.-betű. A nagy-részt nemzetközileg ismert szótöveket hasz-

nál. **Nyelvtana** egyszerű. Az E.-nak a világ majd minden államában vannak hívei, számos szépirod. és tud. folyóirat jelenik meg E. nyelven.

Eszplanád, l. Esplanade.
Esztár nagyk., Bihar vm., derecskei j., 1819 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Faztek, finn-ugor néptörzs, amely rokonaitól eltérőleg egy tömegben él, saját hazájában. számuk alig egymillió. Magas műveltségük svéd és német hatás alatt fejlődött.

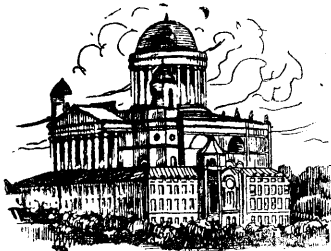
Eszter, a róla elnevezett ótestamentumi könyv szerint a zsidóság megmentője, Ahasveros perzsa király idejében. Ennek az emlékére ülik a zsidók a purim-ünnepet.

Eszteregnye kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 1161 l., ut. Szepetnek, up. Sormás.

Esztergály kisk., Zala vm., pacsai j., 725 l., ut. és up. Zalaapáti.

Esztergályos János, * 1873, szocialista országgy. képvis., volt vasmunkás, 1927-ig párttitkár.

Esztergom r. t. város, E. vm. és Magyarország hercegségének székhelye a Duna jobb partján, 18.000 l. A Duna fölött emelkedő művészi értékű székesegyháza Magyarország legnagyobb temploma. Számos egyházi intézet, bencés gimn. és közs. reáliskola.

Esztergom: a székesegyház

Esztergomi bazilika, főszékesegyház, amely 1822—1856 között épült; Paul Kühnel tervei szerint Pákh János Mihály kezdte s Hild József módosítva befejezte renaissance stílusban.

Esztergom vm., 1077 km², 90.000 l. Trianon óta dunabalszeli része Csehszlovákiáé. A megmaradt Csonka-E. 532 km², 56.000 l.

Eszterháza kisk., Sopron vm., kapuvári j., 885 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Esztétika, tudomány, mely azt állapítja meg, hogy milyen az emberi szellem viselkedése, midőn valamely tárgy tetszik vagy nem tetszik neki, mely tárgyak tetszenek vagy nem tetszenek s miért tetszenek vagy nem tetszenek ezek a tárgyak. Mivel a megítélés jelzője a szép, mondják a szép tudományának is.

Eszt irodalom, legfontosabb terméke a Kalevipoeg c. néposz, melyet Kreutzwald Frigyes állított össze a nép ajkáról gyűjtött adatokból (1856). Egyes részeit Vikár Béla

magyarrá fordította. Amióta **Esztország** önállóvá lett, a tudományos irodalom és a költészet is erősebb lendületnek indult.

Eszt nyelv, a finn nyelvnek egyik nyelvi árása, mely ma, mint önálló irodalmi nyelv áll. Eszt- és Livországban több mint egy-millió egyén beszéli az E.-et. Tartuban (Egypat) eszt nyelvi egyetem is van.

Esztország, (Eszü), független köztársaság a Balti-tenger mellett, a Finn-öbölől D-re. 47.000 km², 1,107.000 l. Felsője hullámos síkság. Sok tava és folyója van. Eghajlata zord, tengerei is befagynak. Lakosai a finnel és a magyarral rokon eszt nyelvet beszélik. Magas műveltségükön a német és svéd hatás látszik. Terményei a rozs, zab, burgonya, len, fa, ló és szarvasmarha, hal. Ipara főleg a fát (papiros), lent, bőrt és burgonyát (szeszé) dolgozza fel. Vasúta kevés. Fővárosa Tallin (Reval). E. orosz uralom alatt állott, de a világháború után függetlennek nyilvánította magát. A bolsevizmus ellen sikeresen védekezett és pár év alatt az új állam politikailag és pénzügyileg is megállapult.

Esztáda (franc.), szónoki emelvény, pódium.

Etablizni (franc.) a. m. alapítani (üzletet).

Étage (franc.) a. m. emelet.

Étagère (franc.) a. m. állvány.

Étán (gör.), gáz neve, mely a világítógázban fordul elő.

Étappe (franc.), a menetelésben levő katonai csapatok nyugóhelye. Nagyobb hadműveleteknél az a harcvezető mögötti terület, melyen a csapatok ellátását intézik.

État (franc.) a. m. i. állam; 2. állapot;

3. az állami költségvetésben előirányzat.

Éte nagyk., Komárom vm., gesztési j., 1142 l., vasút, táviró, posta.

Etelköz (Atelkuzu), 887—895 közt a magyarok hazája. Podolia DK-i, Kiev vidékének DNY-i, Moldvának a Szerettől K-re nyúló részét, Besszarabiát és Cherson vidékét foglalhatta magában. A bessenyőktől szorítatva juthatott ide a magyarság. Honfoglaló őseink innen indultak mai hazájukba.

Éter, l. borszesznek kénsvava való hevítéséből keletkező folyadék (kénéter). Igen higan folyó, színtelen, üdítőszagú, alacsony forrpontra, nagyon gyúlékony folyadék. A zsiroknak és gyantáknak kitünő oldószere. Belélegzésre elkábulást okoz, ezért altatószerül használják.

2. Az a feltételezett, végtelen finom, súlytalan anyag, mely kitölti a világitást s áthatja ennek összes testeit. A fizika egyelőre nem kerülheti el egy ilyen anyag feltételezését, ha bizonyos fizikai jelenségeknek (pl. a fénynek) légüres térben való terjedését meg akarja magyarázni. Az újabb fizikai elméletek elvetik az E.-hipotézist.

Éterikus olajok, illatos illóolajok.

Eternitpa'a, azbesztcement-keverékből álló palautánczat, mely a palánál szilárdabb és szívósabb.

Éterzene, elektromos hullámokkal keltett hangok zenéje.

Etes kisk., Nógrád vm., szécsényi j. 266 l., ut. és up. Lapujtó.

Ethos (gör.) a. m. az ember erkölcsi jellege.

Etika (gör.), tudomány az emberi cselekvésekről s tárgyalja, hogy hogyan és milyen célok szerint történjenek a cselekvés és hogyan kell azt megítélni. Részben az etikai normák keletkezésével és fejlődésével foglalkozik, de a szorosabb értelemben vett E. maguknak a normáknak a lényegével. Az E. normatív tudomány, megítélési jelzője a jó, illetve annak tagadása.

Etikett (franc.) a. m. jelző-éjla; társadalmi illemszabályok összessége.

Etil, igen sok szénvegyületben előforduló gyök. — **E.-klorid**, az etilgyök klorárral való vegyülete. Szintelen, kellemes szagú folyadék narkotizáló hatással. Mint fagyasztó helyi érzéstelenítőt is alkalmazták.

Etilén, jól világító lánggal égő szintelen gáz, a világítógáz egyik alkotórésze.

Etimológia (gör.), a szó eredetének tudománya. Avval foglalkozik, hogy megfejtse a szavak keletkezését, eredeti jelentésüket s az idegen eredetű szavak átvételének módját.

Etiológia (gör.) a. m. az okokról szóló tan, küi. az orvostudományban: kóroktan.

Etiópia, l. Nubia és Abesszina.

Etna, Európa legmagasabb működő vulkánja, Szicília szigetén, 3300 m. Tetejét az év legnagyobb részén át hó borítja. Oldalán 2942 m. magasságban obszervatórium.

Etnográfia, l. Néprajz.

Etológia, l. Néprajz.

Etolia (Aitolia), ókori görög tartomány, Akarnania, Argos, Lokris s a Patras-öböl között. Történelmi szerepe a makedon háborúk alatt (Kr. e. 4. sz.) az etoliai (makedon-ellenes) szövetség létrehozásában csúcsosodik. Kr. e. 189. a rómaiak meghódították.

Eton, angol város Londontól Ény-ra, 3405 l. Az E.-college, amelyet 1440. alapított VI. Henrik, Anglia egyik legtekintélyesebb iskolája.

Eton-frizura, az Eton-csabadból származó rövidreagótt, a fület szabadon hagyó hajviselet.

Etruria, az ókori Közép-Itáliának a Tyrrheni-tenger, az Apenninek s a Tiberis közt elterülő tartománya. Csodásan termékeny, állattenyésztése, mezőgazdasága, ipara (szővés-fonás, agyagipar, ércöntés) híres és jövedelmező volt.

Etruszk művészet, meglévő emlékei: néhány falom, épületmaradvány s rengeteg sir. Ezek az emlékeken világosan felismerhető a görög befolyás. Építészetükben hatalmas kötömbökből összerótt, u. n. klyklopszi falak szerepelnek. Etruszk mesterek építették Rómában Jupiter Capitolinus templomát s a Cloaca Maximát. Ezen, továbbá a volterrai etruszk kapuromon s főképp sirjaikban szembetűnő a bolttvis a dongaboltozat alkalmazása, amit a görögök nem használtak. Szobrászatuk agyag-és fém munkában kiváló. Istenszobrok és festett szarkofágok, terrakotta-díszek bőven maradtak ránk. Ércöntésüket az athéniek is nagyra

becsülték. Iparművészeti tárgyaik (fegyverek, ékszer, lámpák, edények, piperecikkek) s főképp domborműves és vésőtűkreik bámu-

Etruszk-szarkofág

latos tehetségről tanuskodnak. Festményeik tárgya: a mindennapi élet s főképp a halottkultusz.

Etruszkok, körülbelül Kr. e. 1000 óta az ókori Etruria lakói. Kiváló testi és szellemi tulajdonságokkal megáldott faj, amelynek sem származására, sem nyelvének hovatartozására nem tudott eddig a tudomány fényt deríteni. Hatalmas államszervezetük Kr. e. 2fo. dacolt a rómaiakkal, akik politikai, vallási, művészeti s praktikus dolgokban nagyon sokat köszönhetnek az E. befolyásának.

Etsch (ol.: Adige), folyó, D-Tirolban ered és Fossone mellett ömlik az Adriai-tengerbe.

Et si fractus ilabatur orbis (lat.) a. m. és ha összeomlik is a Föld (Horatius).

Etüö (franc.) a. m. tanulmány; a zenében a technikai gyakorlatdarab neve. Van azonban komoly hangverseny-E. is.

Etüli (franc.) a. m. tok, tartó apró tárgyak számára.

Etyek nagyk., Fejér vm., váli j., 3304 l., telefon, posta.

Eu..., mint görög szavak első szótagja, a. m. szép, egészséges, jó.

Euboea (Egripos, Evoia, Negroponte), Görögországnak Kréta után legnagyobb szigete. 3465 km², 120.000 l.

Eucharistia, l. Oltáriszentség.

Eucken, Rudolf (1846–1926), német filozófus, baseli, majd jeni prof., az 1908. irodalmi Nobel-díj nyertese. Az idealisztikus metafizika képviselője, akinek filozófiája a modern protestantizmus szellemét tükrözi vissza. Főművei: Die Lebensanschauungen der grossen Denker, Der Sinn und Wert des Lebens.

Eufemizmus (gör.) a. m. közönséges durva szó helyett szebben hangzónak a használata.

Eufon, egyik változata a grammofonnak. A hangot magában a készülékben elhelyezett farezonátoron bocsátja ki.

Eufonia (gör.) a. m. jóhangzás.

Euforia (gör.) a. m. könnyű elvelése valaminek; kellemes érzés.

Eufrates, Elő-Azsia legnagyobb folyója. 2770 km. hosszú. Az Ararat tövében, Örményországban ered, átfolyik Kurdisztánon, Szíria E-i részén és Mezopotámián, végül a Tigrissel egye-

sülve, Satt el Arab néven a Perza öbölbe ömlik. Hajózásra és öntözésre használik.

Eugénia (1826—1920). III. Napoleon neje, döntő befolyást gyakorolt a porosz-francia háború kitérésére.

Eugenika (gör.) a m. fajegészségtan, a faj legkedvezőbb biológiai fenntartási és fejlődési feltételeit kutatja; feladata az emberiség degenerálódását feltartóztatni és minél értékesebb jövő nemzedéket teremteni. Megkülönböztetünk elektív v. pozitív E.-t, amely az átlagon felüliek és egészségesek termékenységének fokozására — és eliminátorikus v. negatív E.-t, mely az átlagon aluliak, betegek, satnyák termékenységének csökkentésére törekszik. Az utóbbinak követelése: az örökletes betegségben szenvedők és csökkent értékűek, megrögzött bünsők termékeltetésére, azonkívül házassági tilalmak.

Eukaliptusz, a mirtusz-félékhez tartozó, 100 m. magasságúra is megnövő ausztráliai fa. Sok faja közül néhányat Dél-Európában is meghonosítottak.

Euklides (Eukleides), görög matematikus. Kr. e. 300 körül élt Alexandriában. A geometria elemeinek első rendszeres összefoglalója.

Eulenberg, Herbert, * 1876, német drámaíró és dramaturg.

Eulenburg, Philipp, herceg (1847—1921). II. Vilmos személyes barátja, soká bécsi nagykövet, a híres Harden-pör hőse, miután hamis esküvel vádolták meg. Költő és zeneszerző is.

Eulenspiegel, Till, a 14. sz.-ban élt német tréfacsináló, népies könyvek ismert alakja, számtalan adoma hőse.

Euler, Leonhard (1707—1783), matematikus, pétervári egyetemi tanár volt, majd Berlinben dolgozott. Alapvető művei a differenciál számításról és a bolygók mozgásáról.

Eumenidák. Az Erinysek vagy Furák a megtört és bűnbánó bűnöst nem üldözik tovább, sőt pártfogóikká lesznek. Innen a nevük: E. a. m. jóakaró istennők.

Eunuch (gör.) a m. herét; ilyen férfiakat tartottak öröknek a háremekben.

Eurasia, Ázsia és Európa együttes neve. A két kontinens oly szélesen összefügg egymással, hogy egynek is tekinthető.

Euripides, görög tragédiáíró (Kr. e. 484—406), Sokrates kortársa és barátja, a görög felvilágosodás hirdetője a tragédiában, amelynek Aischylos és Sophokles mellett legnagyobb ókori mestere. 23 tetralógiát, vagyis 92 darabot írt, amelyekből 19 maradt ránk. Nevezetesebbek: Medea, Iphigeneia Aulisban, Iphigeneia Taurisban. Hősei, ellentétben Sophoklissal idealizált hőseivel, husból és vérből való emberek; különösen nőalakjainak jellemét festi művészién. Ő alkalmazta először a prólogust.

Európa, Ázsiának Ny-i nagy félszigete, a legsűrűbben lakott kontinens. 10 millió km², 470 millió l. E.-t nemcsak népessége, gazdasági és kulturális jelentősége miatt szokás önálló kontinensnek tekinteni, hanem természeti okok alapján is. E. síkságai nem táblaföldek, ha-

nem leszakadt és azóta feltöltött medencék, pl. a Duna, Po medencéi, vagy letarolt hegységek. E. ENy-i részét és közepét hegységek borítják és D-en is hegységek szegélyezik, amelyek Ny-on az Atlaszhoz, K-en Elő-Ázsia hegyláncjaihoz csatlakoznak. Ide tartoznak a Sierra Nevada, a Pireneusok, Alpok, Apenninek, Kárpátok, Balkán, Dinaridák. Legmagasabb pontjuk az Alpokban a Mont Blanc, 4810 m. Egészen külön áll az ED-irányú Ural-hegység. E. és Ázsia határa. A határt tovább az Ural-folyó jelöli, majd a Kaspi-tó. E. többi há-ára az Atlanti-óceán és beltengereinek igen tagozott partvonala. Vízszintes tagoltságában E. első helyen áll. E. É-i széle a hideg, a többi az É-i mérsékelt földövbe esik. A belenyúló tengerek mérséklik éghajlatát, a szélein emelkedő hegyek, kivált a K-Ny-irányúak, megvédik attól, hogy a szelek végigsöpörjenek rajta. E. legnagyobb folyója, a Volga, a lefolyástalan Kaspi-tóba ömlik. Nagy folyók ömlenek még a Jeges- és Fekete-tengerbe. A forgalmas Atlanti-óceánba csak közepes, de jól hajózható, a Földközi-tengerbe a Rhóne-on kívül csak kis, alig hajózható folyók jutnak. E. lakossága 15 millió finn-ugor, 10 millió szemita és kb. 10 millió török-tatár kivételével indogermán és három népcsaládra oszlik: román, germán és szlav. 10 millió izr. és 9 millió mohamedán kivételével mind keresztény: 41% r. k., 28 protestáns, 27 g.-kel. Műveltségben E. minden más világrész felülmul. Ásványi gazdagságban E.-t csak Amerika mu'ja felül. Szén-, vasérckészlete még több évszázadra elegendő; réz- és nemesfém-bányái kimerülöbenn vannak; petroleumja kevés. Búza-, rozs-, árpa-, zab-, burgonya- és kukorépa-termelésben vezet. Kukoricában felülmulja Amerika, rizstermelése eltörpül Ázsiáé mellett. Pamutja nincs. Ipara páratlanul áll a földkerekségen, bár Amerika és utjabban K-Ázsia versenyre kelt vele. A találmányok tulnyomó része E.-ből származik, de kiváltságos helyzetét a háború erősen megtépázta. Kereskedelme és pénzüge a háború kitérésre óta nagyot hanyatlott és az utóbbiban Amerika elragadta tőle az elsőséget. Vasutakban már a háború előtt megelőzte Amerika. Automobíljá még sokkal több van Amerikának, de a többi világrészek messze mögötte maradnak E.-nak. Más világrészekhez képest E. a kis államok hazája és a háború óta legnagyobb egységei felbomlottak és még több kis állam keletkezett. A háború előtt E. a monarchiák hazája volt, azóta inkább a köztársaságoké. A jelek azonban azt mutatják, hogy a legujabb rendezés sem jutott el az államalakulásoknak ahhoz a stabilitásához, ahová Amerika már rég elérkezett.

Europe, Phoinkia alapítójának, Phoinx királynak leánya, akibe beleszeretett Zeus. Hogy megszerezze, bikává változott s E.-t Kréta szigetére szöktette.

Eurydike, Orpheus felesége.

Eustach-féle kürt, a hallószerv egy része, a dobüregt a garatüreggel összekötő cső.

Euterpe, a lírai ének muzsája a görögöknél.

EURÓPA STATISZTIKÁJA

Sorszám	Ország neve	Államforma	Terület □ km-ben		Népesség	
			1910	1920	1910	1920
1	Albánia	királyság	28.000	28.000	800.000	850.000
2	Ausztria	köztársaság	300.000	81.000	28,568.000	6,500.000
3	Belgium	királyság	29.456	30.441	7,424.000	7,466.000
4	Bulgária	királyság	114.077	103.189	4,712.000	4,861.000
5	Csehszlovákia	köztársaság	—	140.352	—	13,611.000
6	Dánia	királyság	38.985	44.416	2,757.000	3,268.000
7	Danzig	szabadváros	—	1.920	—	357.000
8	Észtország	köztársaság	—	47.550	—	1,110.000
9	Finnország	köztársaság	373.601	377.426	3,059.000	3,337.000
10	Franciaország	köztársaság	536.464	551.000	39,002.000	39,210.000
11	Görögország	köztársaság	120.063	122.256	4,699.000	4,977.000
12	Hollandia	királyság	33.078	33.078	5,858.000	6,865.000
13	Irország	szabadállam	—	68.384	—	3,160.000
14	Jugoszlávia	királyság	87.303	248.962	4,490.000	12,017.000
15	Lengyelország	köztársaság	—	386.273	—	27,161.000
16	Lettország	köztársaság	—	65.790	—	1,851.000
17	Litvánia	köztársaság	—	52.000	—	2,750.000
18	Magyarország	királyság	325.411	92.720	20,816.000	7,946.000
19	Nagybritannia	királyság	314.961	230.657	45,366.000	43,663.000
20	Németország	köztársaság	540.959	471.831	64,926.000	60,312.000
21	Norvégia	királyság	322.987	322.987	2,393.000	2,650.000
22	Olaszország	királyság	286.682	312.637	34,687.000	38,836.000
23	Oroszország	tanács- köztársaság	5,141.446	5,141.446	134,128.000	94,122.000
24	Portugália	köztársaság	91.129	91.120	5,273.000	5,790.000
25	Románia	királyság	131.351	305.300	6,966.000	16,237.000
26	Spanyolország	királyság	505.207	505.207	19,156.000	20,784.000
27	Svájc	köztársaság	41.324	41.324	3,753.000	3,880.000
28	Svédország	királyság	448.278	448.278	5,522.000	5,904.000
29	Törökország	köztársaság	28.180	28.180	1,891.000	1,400.000

Euthanasia (gör.: jó halál), az élet megszüntése halálküszdelem nélkül; a halálküszdelem enyhítése, kül. fájdalomcsillapító szerekekkel.

Evakuálás (lat.) a. m. kiürítés, légmentesítés.

Evakuálni (lat.) a. m. kiüríteni.

Evangelium (gör.) a. m. örömhírért járó ajándék, ker. szóhasználat szerint: örömhír. E-oknak hívják a Jézusra von. történeti hagyományt összegyűjtő könyveket. Négy ilyen E. van az újszövetségben.

Evázló (lat.) a. m. kitörés, szökés.

Everest, Mount, l. Mount E.

Evezés, mint sport, először Angliában jött divatba. Nálunk 1861-ben alakult az első evezős egyeslet, a Budapesti Hajós Egyeslet. Leggyakrabban egyes, kettős, négyes és nyolcas csónakot használnak.

Együttük, a fatörzsek keresztmetszetén látható egyközepű gyűrűk, amelyek a törzs évi vastagodásának következményei.

Evidens, (lat. és franc.) a. m. nyilvánvaló.

Évkönyv, bizonyos tárgykőről évenként megjelent beszámoló könyv.

Evlija Cselebi, török utazó a 17. sz.-ban. Utelirása (10 köt.) megbecsülhetetlen történelmi értékű. Járt Magyarországon is és az erre vonatk. részt két kötetben adta ki a Tud. Akadémia.

Evoe, a görög ujjongó felkiáltás (éljen).

Evolúció, l. Fejlődés.

Eva Lajos (1851–1912), újságíróból lett színiigazgató, Rákosi Jenőtől 1881-ben vette át a Népszínház vezetését. Különösen a régi népszínműveket tartotta műsoron. Az ő idejében élte a Népszínház a fénykorát.

Evviva (ol.) a. m. éljen!

Ewald, Johannes (1743–81), dán lírikus és drámaíró, Klopstock hatása alatt állt.

Ewers, Hans Heinz, * 1871, német író, fantasztikus, raffinált, borzalomkeltő és beteges erotikájú regényeket ír. (Alraune, Das Grauen, Die Besessenen stb.)

Ex (lat.) a. m. 1. egykori; pl. excsászár, a. m. volt császár; 2. ki, kül. E.-et inni, teljesen kiinni az italt a pohárból.

Ex abrupto (lat.) a. m. rögtönözve.

Exakt (lat.) a. m. pontos. E. tudományok: matematika, fizika, csillagászat stb.

Exaltált (lat.) a. m. lelkes, túlzó.

Examen (lat.) a. m. vizsga. E. rigorosum, szigorú vizsga, kül. doktorraavátás előtt (szigorlat).

Ex ase (lat.) a. m. egészen, teljes, általános.

Exaudi (lat.), a pünkösöd előtti vasárnap.

Ex capite (lat.) a. m. fejtől (büzlík a hal).

Ex cathedra (lat.) a. m. a tanszékéről.

Excavator (lat.) a. m. kotró, kivájó.

Excellálni (lat.) a. m. kitűnni.

Excenter (lat.), oly korong, melynek forgáspontja nem esik egybe a korong középpontjával; a két pont közötti távolság az excentricitás.

Excentrikus (lat.) a. m. központon kívüli; különnc.

Excepció (lat.) a. m. kivétel.

Exceptio probat regulam (lat.) a. m. kivétel bizonyítja (erősíti) a szabályt.

Excussus (lat.) a. m. kihágás.

Exchange (ang.) a. m. csere, váltó, tőzsdé.

Excommunicatio (lat.) a. m. kiközösítés az egyházi közösségből.

Excrementum (lat.) a. m. a testből kiválasztott anyagok; bélsár.

Ex dono (lat.) a. m. (valakinek) ajándékából.

Exegézis (gör.), valamely könyvnek, kül. a szentkönyvnek magyarázata.

Exegi monumentum aere perennius (lat.), ércnél maradandóbb emléket állítottam (Horatius).

Exekució (lat.) a. m. végrehajtás.

Exekutív hatalom, a végrehajtó hatalom.

Exemplum (lat.) a. m. példa, minta.

Exequatur (lat., a. m. hajtassék végre), kormányengedély ahhoz, hogy külföldi állam konzulja belföldön elismertessék és működhessen. A kormány joga a neki meg nem felelő személytől az E.-t megtagadni.

Exeter, angol város az Exe folyó mellett, 60.000 l.

Exhalálni, a. m. kilehelni.

Exhauster (lat.), szívógép, kül. az elektromos légszívó-szellőztető készülék.

Exhibicionizmus (lat.), nemi perverzció, amelynél a kielégülés a test, főleg a nemi tájak lemeztelenítésére és mutogatására áll be. Gyakran onaniával párosulva jelentkezik.

Exhumálás (lat.), eltemetett hullák kiásása kül. törvényszéki orvosi vizsgálat céljaira.

Exigencia (lat.) a. m. szükséglet, szükségesség.

Exillum (lat.) a. m. száműzetés.

Existencia (ujlat.) a. m. létezés, valóság, létfontosság.

Exkluzív (lat.) a. m. kizáró, zárkózott, zártkörű (társaság).

Exkvízit (lat.) a. m. kiválasztott, különleges.

Ex-lex (törvényen kívüli) állapotba kerül az ország, ha a parlament nem szavazza meg idejében a költségvetést és a kormány költségvetés nélkül kormányoz.

Exlibris (lat.: könyvek közül), könyvjegy, könyvcimer, amely a könyv tulajdonosát jelzi. Lehet aláírás, anagram, jelmondat, cimer, festett, rajzolt, préselt, nyomtatott vagy metszett ábrázolás. Használata már a XV. században közelelt, pl. a Corvinákban Mátyás címere. Ma nagyrészt sokszorosított apró kép a tulajdonos nevével.

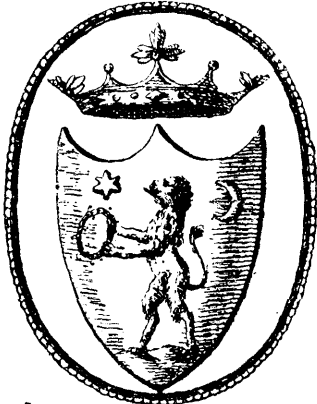
Exmatriculálni (lat.) a. m. az anyakönyvből, jegyzékből törölni.

Exner Kornél * 1867, pénzügyi jogi író, pénzügyminiszter, ny. államtitkár, bp. egy-en a pénzügyi jog c. ny. rk. tanára.

Ex nihilo nihil (lat.) a semmiből semmi.

Exodus (lat.: a. m. kivonulás), Mózes 2. könyve. A zsidók Egyiptomból való kivonulását beszéli el.

Ex Bibliotheca

*La disticta Victoris
de Kiss - Kovalocz
i in Karoeris*

Régi magyar exlibris

Ex offo (lat.) a. m. hivatalból.
Exogámia (gör.) a. m. házasság a törzsön kívül, ellentéte: endogámia.
Exorbítáns (lat.) a. m. tulzott, túlságos.
Exorcista (lat.), l. Egyházi rend.
Exorcizmus (lat.) a. m. ördögűzés.
Ex oriente lux (lat.) a. m. Keletről (jön) a világhosság.
Exoták (gör.), i. a melegről a hidegebb éghajlat alá telepített növények és állatok; 2. a tőzsdén nem jegyzett értékpapírok.
Exotermiás vegyület (gör.), az, melynek keletkezése hőfejlődéssel jár.
Exotikus (gör.) a. m. külföldi, kül. nagy távolságra, tengerentúlról való állatok, növények, ruházat stb.
Exozmózis, l. Ozmózis.
Expansió (lat.) a. m. kiterjedés.
Expanszív (lat.) a. m. feszítő, terjeszkedő.
Expatriáció (lat.) a. m. a hazából való száműzés.
Expeditió (lat.) a. m. szétküldés, kiadóhivatal, tudományos kutató utazás.
Experimentálni (lat.) a. m. kísérletezni.
Expert (lat. és franc.) a. m. szakértő.
Expláni (lat.) a. m. kiengesztelni.
Explanáció (lat.) a. m. megmagyarázás.
Explicite (lat.) a. m. kifejezetten, nyomtatékosan.
Explokativ (lat.) a. m. magyarázó.
Explozdáni (lat.) a. m. fölrobbanni.
Explozió (lat.) a. m. robbanás.

Export (lat.) a. m. kivitel.
Expozé (előterjesztés), a parlamenti nyelvben: a költségvetés benyújtását kísérő beszéd. A gazdasági életben a tervezett üzletek jövedelmezőségi kiállításait vázoló előzetes program.
Expozíció (lat.) a. m. előterjesztés, kifejtés, előkészítés.
Expozitura (lat.) a. m. kirendeltség.
Expressis verbis (lat.) a. m. szavakkal kifejezetten, ezekkel a szavakkal.
Expressz (lat.) a. m. különlegesen, nyomtatékosan; postán: külön kézbesítővel, gyorsan; vasútnál: gyorsított gyorsvonat.
Expressionizmus, i. a képzőművészetben azokat az új törekvéseket jelenti, amelyek a valóságábrázolás helyett a szabad színeket és formákat használják, belső érzetek és érzések kifejezésére, éppen úgy, mint a zene is a semmit nem ábrázoló hangokat. Elnevezése az impresszionizmussal szemben a kifejezésre (expresszió) utal. A festői és szobrászi E. nem törődik a természetűséggel és azért az érzéskifejezés érdekében eltér a valóságnak nemcsak színeitől, hanem formáitól is és eltorzítja azokat. A laikusok ezt a torzítást tekintik az E. fő jellemvonásának. A cétdátos E. 1910 körül kezdett kibontakozni. Fő művelői oroszok és németek. E. alatt tágabb értelemben minden olyan stílust értenek, amely a valóságosság elhanyagolásával erős érzéskifejezésre tör. — 2. E. a zenében teljesen szakit a hagyományokkal és nem törődik többé a zene kifejezési területén kívül eső programokkal, hanem a lelki folyamatok közvetlen kifejezésére törekszik.
Expropriáció (lat.) a. m. kisajátítás.
Ex propriis (lat.) a. m. a sajátjából.
Exsudatum (lat.) a. m. izzadány, testüregek belsejében meggyült folyadék.
Extemporizálni (lat.) a. m. rögtönözni.
Extenzió (lat.) a. m. kiterjedés.
Exterieur (franc.) a. m. külső.
Extern (franc.) a. m. külső, idegen.
Exterritoriális (lat.) a. m. valamely területre érvényes törvényeknek a'á nem vetett. E. jogokat élveznek a külföldi államok és külállamok képviselői. Területen kívülségi jogot élveznek belföldi kikötőkben levő külföldi kereskedelmi hajók.
Extinkció (lat.) a. m. kiirtás.
Extirpálni (lat.) a. m. kiirtani, eltávolítani.
Extra (lat.) a. m. külön.
Extrakció v. extrahálás (lat.) a. m. kivonás, kihúzás.
Extraktum (lat.) a. m. kivonat.
Extra muros (lat.) a. m. a falakon kívül.
Extraneus (lat.) a. m. kívülálló, idegen.
Extraordinárius (lat.) a. m. rendkívüli (tanár).
Extravagáns (lat.) a. m. külön.
Extrém (lat.) a. m. szélső, tulzott.
Extrimás (lat.) a. m. végtag.
Exuberáns (lat.) a. m. ujjongó, tulzó.
Ex ungue leonem (lat.) a. m. körmérről oroszánt (t. i. ismerletni meg).
Ex usu (lat.) a. m. szokás szerint.

Eyck, Hubert van (1366?–1426) és Jan van (1386?–1441), németalföldi festők, testvérek, akiknek közös művük a híres genti szárnyas olár, amely 12 fatábla festett, 20 képből áll. Az egyetemes festőművészet szempontjából rendkívül fontos technikailag, mert az első művészileg festett olajkép. A két testvér munkáját az oltárképen különválasztani alig lehet.

Eydkuhnen, város Poroszországban, a litván határon, 6000 l. 1914 aug. itt volt az első összejelközés az oroszokkal.

Eylau, 1. **Deutsch-E.**, város K.-Poroszországban, 11.000 l. 2. **Preussisch-E.**, város K.-Poroszországban, 3000 l. 1807 Napoleon győzelme az egyesült porosz-orosz hadakon.

Eyth, Max (1836–1906), német mérnök és író, főműve: Hinter Pflug und Schraubstock, Der Schneider von Ulm.

Ezekiél (héb.: Isten erős), zsidó próféta, 597 Kr. e. Babylonba száműzték. A száműzetésből való visszatérés után E. alapelvei szerint szervezte újra a zsidókat Ezra.

Ezeregyéjszaka, arab mesegyűjtemény, amelyet egy keretelbeszélés tart össze. Legrégibb darabjai a 9. századból erednek, végleges formáját a 15. sz.-ban nyerte. Ujabbban teljes terjedelemben megj. magy. is.

Ezoterikus (gör.), neve olyan tanításnak, mely nem a nagyközönségnek, hanem csak a tudósoknak vagy beavatottaknak van szánva. Ellenfélté az exoterikus.

Ezra (héb.: segítség), zsidó pap, Kr. e.

458, visszavezette a zsidókat a babiloni fogságból Palesztinába. E. könyve (kb. 330. Kr. e. keletkezett) E. naplója nyomán készült.

Ezsaás (a. m. Isten és üdvösség), Kr. e. 740–700 körül élt próféta, akinek írásai formái és tartalmi tekintetben az ószövetség legsebbe részeihez tartoznak.

Ezsau (héb.: a szőrös), vagy Edom (a vörös), Izsák első fia, az edomiták ősatya.

Ezüst, élénk fehér fényű, nagyon jól nyújtható nemes fém, amely a levegő oxigénjével nem egyesül és így rozsdamentes. A természetben szinállapotban és érceken fordul elő. Ötvözetek közül a legfontosabb az edény-, disztárgy- és pénzverésre szolgáló, rézzel való ötvözet. Nitrátja és más vegyületei nagyon fontosak a fényképészetben és a gyógyászatban.

Ezüstpapír, ón-lemez.

A világ ezüstermelése.

	tonna 1912	tonna 1926
Mexiko	2321	3057
Egyesült Államok	1983	1894
Közép- és Dél-Ameriko	534	1046
Kanada	984	696
Európa	350	340
Ázsia		286
Ausztrália	458	327
Afrika	31	47
Világtermé	6977	7703

F

F, zenében a C-dúr-skála 4. hangja; f = forte, ff = fortissimo (erősen, nagyon erősen); angol órákon **F**. (faster) = gyorsabban; kereskedelemben f = finom, ff = nagyon finom; hőmérőn F° = Fahrenheit-fok; f = fillér.

Fa, olyan fás szárú, élő növény, amely csak bizonyos magasságban ágazik el, tehát jól megkülönböztethető törzse van. A fa törzs feladata, hogy a koronát egyrészt rögzítenie kell a szilárdságával, másrészt a gyökerek által felvett táplálékot kell fölfelé szállítania. A különböző fajtájú fák kezdettől fogva rendkívül fontos szerepet játszottak az emberi kultúra történetében. A fűtőanyag szerepét részben átvette ugyan a szén, de mint építőanyag még mindig fontos, butort nem tudunk fa nélkül készíteni, a papírgyártáshoz (újságpapír) a fák szolgáltatókat az anyagot s egyes vegyi termékekben is (gyanták, gumi) a fákra vagyunk utalva.

Fábián I. Béla, * 1889, ügyvéd, demokráta párti országgy. képvis., nagy szerepe van a

bp.-i törvényhat. bizottságban. Nagy sikere volt »6 ló, 40 ember« c. hadi-ogoly regényének. — 2. **László**, * 1892, ügyvéd, zenekritikus; műve: Debussy és művészete.

Fábiánháza nagyk., Szatmár vm., mátészalkai j., 2186 l., ut. Nagyecséd, posta.

Fábiánsebestény kisk., Csongrád vm., csongrádi j., 1331 l., vasut. ut. és up. Szentes.

Fabian Society, 1883-ban Londonban alakult szociálpolitikai társaság, amely a szocializmus eszméit és törekvéseit a középosztály körében terjesztene iparkodik. A tagok száma kb. 2600.

Fabinyi I. **Rudolf** (1849–1920), vegyész, kolozsvári egyet. tanár, a Vegyészeti Lapok szerkesztője. — 2. **Rudolf**, az elmekortan bp.-i egyet. m. tanára, a Lipótmezei elmeógyógyint. igazg. — 3. **Teofil**, (1822–1908), 1886–9. igazságügyminiszter. — 4. **Tihámér**, ügyvéd, a polgári perjog bp.-i egyet. m. tanára.

Fabius Cunciator, I. Cunciator.

Fabó I. **András** (1810–1874), ev. lelkész, összegyűjtötte a prot. egyháztörténeti forrásokat Monumenta Evang. in Hungaria hist. c.

művében. — 2. **Bertalan** (1868–1920), zene-történeti író, művei: A magyar népdalzene és Erkel-émlékkönyv.

Fabre, 1. **Jean Henri** (1823–1915), francia természetbúvár, délfranciaországi lakóhelyén egész életét a rovarok szokásainak, életének tanulmányozásával töltötte. Kutatásainak eredményeit rendkívül tisztelesen, érdekfeszítően megírt könyvekben tette közre. Souvenires entomologiques. Magyarul is megj. A skorprió öngyilkossága. — 2. **Lucien**, * 1889, francia író, mérnök. Modern lírai költő és regényíró.

Fabriczy Kornél (1840–1910), művészettörténész. Főleg olasz művészettel fogl. Nagy alapítványt tett az Akadémiának.

Fabró Henrik (1866–1924), gyorsíró, a Gabelsberger rendszerű gyorsírás továbbfejlesztője.

Facáné (franc.) a. m. homlokzat.

Fácán, a tyukok rendjébe tartozó, ékestoplatu madár. Nyugatazsziából került hozzánk, ahol tenyésztik. Húsa igen jóízű, vadásszák. Több faja van: a valódi, az arany-, az ezüst-F.

Facemert, kátrány, cement és kénpor mázoslásra alkalmas. forró pép alakjában használt keveréke. Főleg F.-tetők készítésére használják.

Facette (franc.) a. m. tükrök, üvegek csiszolt széle.

Facies Hippocratica (lat.), a haldokló arc-kifejezése a halálközletemben. Először Hippocrates írta le.

Facit (lat.) a. m. végeredmény.

Façon (franc.) a. m. külső forma, szabás.

Fac simile (lat.): csinálj hasonlóvá), könyv vagy kézirat eredetijének pontos másolata. Ma a fényképezés segítségével készül.

Facta, Luigi, * 1861, olasz pol.; Giolitti híve; 1922. ol. miniszterelnök s a genovai konferencia elnöke. F. kormányát bukatta meg 1922. X. 28. a fascizmus.

Fac totum (lat.) a. m. aki mindent elvégez.

Fadd nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 4972 l., hajóáll., telefon, táviró, posta.

Fadinghatás (ang.), a rádióüzemben tapasztalt érdekes jelenség: a vevőkészülékbe érkező jelek (beszéd, zene) fokozatosan gyengülnek, végül már alig hallhatóak. Ekkor fokozatosan erősödni kezdenek és visszanyerik az előbbi intenzitásukat. A jelenség ma még nincs megmagyarázva, de lehetséges, hogy összefüggésben van az időjárással, napfoltokkal stb.

Fadrusz János (1858–1903), szobrász, nehéz küzdelmek után általános diadalt aratva szobrászatunk legjellemzőbb alakja, főlényes mintázó-tetehséggel, Krisztus a keresztján. Mária Terézia lovasszobra Pozsonyban, Mátyás király szobra Kolozsvárott, legfőbb műve. — Felcsége szül. **Dereky Anna**, * 1872, szobrász, festő, iparművész.

Facet, a fa száraz lepárlásával állítható elő. A nyers F. 5–9% ecetsavat, 6–7% metilalkoholt és még sokféle szerves vegyületet tartalmaz. Husárak, fa és kötélcikkek konzerválására, ecetsav és acetonszűrésre használják.

Faenza, olasz város Emilia tartományban, 43.000 l. Innen származik a fajáns gyártása és neve.

Fafuvók, a fából készült fuvóhangszerek neve. Idetartoznak az oboa, a melyőboa, vagy az angol kiürt, a nagy és a kis fuvola, a klarinét és basszklarinét, a fagott és a kontra-fagott és a tárogató. Hangjuk lágy és meleg, mentes minden fémcsegségtől.

Faggyu, emlős állatoknak, főként szarvasmarhának, kecskének, juhnak zsiradéka. Kb. $\frac{3}{4}$ rész stearint és palmitint, $\frac{1}{4}$ rész oleint tartalmaz. A stearint gyertya, az oleint margarinkészítésre használják. A finom F. étkezési célokra, a rosszabb minőségű szappan-készítésre és ipari felhasználásra szolgál.

Fagott (ol.: fagotto), hangszer, kettősnyelvű fafuvó.

Faguet, Emile (1847–1916), francia író, főműve: A francia irodalom története s az egyes századokról írt monográfiái.

Fagyapott, finomabb fagorcás.

Fagyás, 1. az a jelenség, mikor valamely cseppfolyós test szilárd halmazállapotba megy át. Ilyenkor mindig hő szabadul fel (olvadási hő). Megfagyva a test mindig sűrűbb lesz, mint volt folyékony állapotban. Kivétel a víz, melynél a jég fajsúlya kisebb, mint a cseppfolyós vízé, ezért uszik a felületén. — 2. Az állati és növényi szervezetben tartós lehűlés által beállt változások. Az egész szervezet megfagyása halálos, de pl. jégbe fagyott halak lassu felolvasztással életben tarthatók. Helyi lehűtés a bőr kivörösödését, duzzanatát, majd a testrészt elhalását okozhatja. Gyógyítása súlyos esetben az elhalt testrészt amputációja, egyébként előbb hideg (dörzsölés hóval), majd lobellenes kezelés.

Fagyáspont, az a hőmérséklet, amelynél valamely folyadék (normális nyomás mellett) szilárd halmazállapotba megy át. A F. egybeesik az olvadásponttal. Ha a folyadékban (pl. vízben) oldva van valami, ez a F.-ot alább-szállítja; így készülnek a hűtőoldatok: só-, szalmiáksóoldat jéggyáráknál.

Fagyasztó, 0° alatti hőmérsékletű helyiség.

Fagyöngy

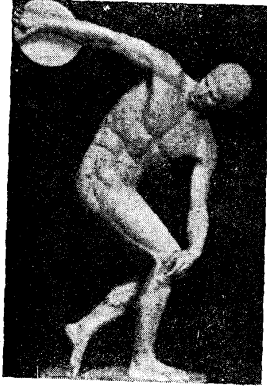
GÖRÖG MŰVÉSZET

1

2

3

- 1. Archaikus szobor Jeje
- 2. Pheidias: Athéné
- 3. Myron: Diskoszvető
- 4. A melosi Aphrodite
(Milói Vénusz)
- 5. Dombormű a pergamoni
Zeus-oltáryal
- 6. Görög vázaformák

4

5

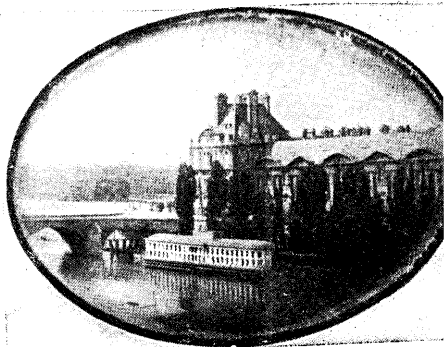

6

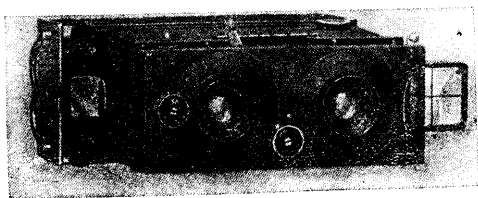
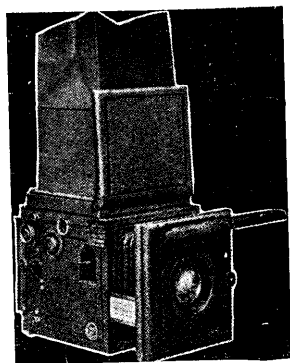
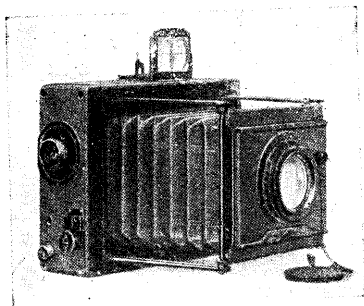
FÉNYKÉPEZÉS

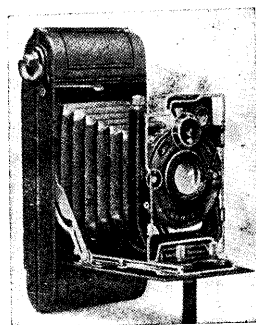
1

3

5

Niépce heliogravür képe. — 2. Daguerre felvétele: A Louvre (1839). — 3. Redőny kamara. — 4. Tükörreflexkamara. — 5. Sztereoszkópkamara váltókazettával. — 6. Fszekkamara.

Fagyasztott hus. Legjobban bevált módszer a hus konzerválására a lehűtés, mert a F. teljesen megtartja friss ízét. A husfagyasztási eljárásokat ott alkalmazzák, ahol nagy tömegben konzerválnak húst: Ausztráliában és Argentínában.

Fagyos szentek, Pongrác, Szervác és Bonifác, tov. Orbán, akikről az a hit van elterjedve, hogy május 12—14. és 25-ére eső napjaikon fagyot szoktak hozni.

Fagyőngy, erdei és gyümölcsfákon élősködő gyakori növény. Szívgyökereit a gazdanövény szárába eresztli. Börnemű levelei örökzöldek; ragadós fehér bogycióból madárlépet készítenek. Az angyolknál karácsonyi dísznövény (mistletoe).

Fahéj, a Ceylonban, Kínában stb. honos cimetfélék kérge, fűszerül használják.

Fahéj-fa virágzó ága

Fahrenheit, Daniel (1686—1736), német üvegfuvó és fizikai eszközök készítője. Ujra megszerkesztette a hőmérő beosztását is, nála a víz fagypontja = 32° F., a forrtpontja 212° F. Az angolok és amerikaiak ezt a beosztású hőmérőt használják.

Faible (franc.) a. m. gyenge, gyengeség.

Fa-impregnálás, a fa átütatása kátrányos v. egyéb anyagokkal a nedvesség hatása ellen.

Fair (ang.) a. m. tisztességes, becsületes. **F. play:** tisztességes játék; **F. wages:** tisztességes megélhetést nyújtó munkabér.

Fairbairn, Sir William (1789—1874), angol mérnök, aki először épített vasból hajókat és hidakat.

Fairbanks, Douglas, * 1884, amerikai filmszínész. 1917. saját vállalatot alapított. Felecsége Mary Pickford.

Faiseur (franc.), l. Fezőr.

Fait accompil (franc.), befejezett tény; amit többé nem lehet megmáskítani.

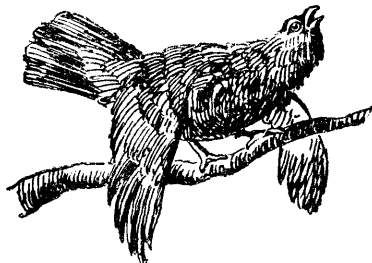
Faj (lat.: species), természetudományi értelemben bizonyos területen elterjedt egyforma és utódainak többségében ugyanabban az alakban megmaradandó növényi vagy állati egyének összessége. A fajok külső körülmények hatása alatt megváltoznak. A természetben az egyes fajok nincsenek szigoruan elkülönítve egymástól, u. n. átmeneti alakok vannak, a fajokba osztás csupán rendszertani szempontból szükséges. A fajokon belül megkülönböztetnek alfajokat, fajtákat, változatokat stb. A hasonló fajokat nemekké foglalják össze. A természetben előforduló fajokból az ember kulturfajokat tenyésztett ki.

Fáj kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 461 l., ut. és up. Szemere.

Fajánsz, l. Fayence.

Fajdalomdíj, egyes országok törvénye szerint testi sértésnél a sértett vagyoni kára megtérítésén kívül F.-at is követelhet, amelyet a bíróság állapít meg.

Fajdfélék, a tyukfélék családjába tartozó zömmöktestű, erdőkben élő madarak. Bogyciók

Fajdkakas

és magvakon kívül főként rovarokkal táplálkoznak. Fajtái: a sikekfajd, nyirfajd, hófajd stb.

Fajhő, az a hőmennyiség, amely valamely test 1 g-jának hőmérsékletét 1 C°-kal emeli. Ez minden anyagnál más. Legnagyobb a hidrogén fajhője.

Fajmeleg, l. Fajhő.

Fajsúly, az a viszonyszám, mely megmutatja, hogy valamely test hányszorosa nehezebb, mint a vele egyenlő térfogatu, 4 C° hőmérsékletű desztillált víz.

Fajsúly nagyk., Pest vm., kalocsai j., 3402 l., posta, telefon.

Fajum, oázis Egyiptomban a Nilus egyik kiágazása mellett. Medinet el F. 44.000 l.

Fajvédelem, politikai célzattal a nemzet és nép fogalmát a fajjal kívánja helyettesíteni. A fajvédelem politikáját Németországban kezdték a Rassenschützerék és mint Ausztriában és nálunk is, a F. lényegében az antisemitizmussal vált egyértelművé. Az amerikai F. (100% angol, fehér és protestáns) a négegerek, bevándorlók és katolikusok ellen irányul.

Fakír, hindu aszkéta, aki külsejét elhanyagolja s csak az önsanyargatásnak él, hogy bűn nélkül kerülhesen a másvilágra.

Faklya, szabadban használt világító eszköz. Legegerszerű formája szurokba mártott fenyőv. nyirfaágakból áll. Vannak petróleum v. benzintöltésű F.-k is. Ilyent használnak a tüzoltók.

Fakőrc, a tetraedrit nevű ásvány, réz, ezüst és higany kénevegyülete.

Fakszimile, l. Fac simile.

Faktor (lat.) a. m. tényező; nyomdai művezető.

Faktum (lat.) a. m. tény.

Faktura (lat.) a. m. árjegyzék, számla.
Fakultás (lat.), képesség, tehetség, továbbá: 1. kánonjogi értelemben valamely egyházi előjáró által egy másik egyházi tisztviselőnek adott teljhatalom olyan aktusok elvégzésére, amelyekre nem volna képesítve. — 2. F.-nak nevezik még az egyetlennek valamely tudomány-csoporttal foglalkozó részét (magyarul kar, pl. jogi kar stb.).

Fakultatív (ujlat.) a. m. nem kötelező, szabad választásra bízva.

Falanszter (gör.-franc.). Fourier utópikus szövetkezeti városotthonának neve, amelybe a kapitalisták, munkások és közigazgatási tehetőségek szabadon egyesülnek.

Falanx (gör.) a. m. zárt csatasor.

Falb, Rudolf (1838—1903), német természetvizsgáló. A múlt század végén híressé vált gyakori időközökben világnak bocsátott földregés- és időjárásjósásaival, amelyek azonban minden tudományos alapot nélkülöztek.

Falconet, Étienne Maurice (1716—1791), francia szobrász, leg híresebb műve Nagy Péter cár lovaszobra Szentpétervárott.

Falfestmény, falra festett ábrázolás. Fajai az al fresco: nyirkos; az al secco: száraz vakolatra festés. A freskónál a vakolat mélyen felszívja a festékananyagot és gyorsan szárad. Az ábrázolás előre elkészített karton alapján történik és pedig lassan, csak annyit valkolatva frissen, amennyit aznap elvégezhet a festő. Mivel száradás következtében a festék színe változik, eleve ismernie kell a festék természetét. Mind a két technika ősrégi.

Falk I. Miksa (1828—1908), író és újságíró, a Pester Lloyd szerkesztője, magyar és német nyelven egyaránt kiváló publicista. 1869 óta képv. Onálló művei: Kor- és jellemrajzok; Erzsébet királynéről és Széchenyiről. — 2. **Richard** (1878—1920), újságíró, több napilap és művészeti orgánium szerkesztője. Drámákat, operetteket, dramoletteket stb. írt. — 3. **Zsigmond** (1831—1913), a Pesti könyvnyomda rt. igazgatója volt. A hazai nyomdászat terén jelentős érdemei vannak. — 4. **Zsigmond**, * 1870, a Pesti könyvnyomda rt. elnök-vezérigazgatója, szépirodalmi író.

Falkavadászat, l. Parforce.

Falke, I. Gustav (1853—1916), német költő. (Tanz und Andacht, Zwischen zwei Nächten, Neue Fahrt, Mit dem Leben, Hohe Sommergute, Frohe Fracht.) Írt drámákat és elbeszéléseket is. — 2. **Jakob** (1825—1897), német művészettörténeti író, bécsi muzeumi igazgató. Könyvtárra menő változatos tárgyú szakkönyvet írt.

Falkenhayn, Erich (1861—1922), német tábornok, hadügyminiszter, 1916. a 9. hadtest parancsnoka Románia ellen. Megírta a háború tört. Die oberste Heeresleitung 1914—16. és Der Feldzug gegen die Rumänei u. Russen.

Falkirk, skót város a Forth- és Clyde-csatorna mellett, 34.000 l.

Falkland-szigetek, angol birtok, az Atlanti-óceán déli részén, Patagoniától K-re eső szí-

getsoport, összesen 16.000 km². 1914. tengeri útközvet német és angol hadihajók között.

Fall, Leo (1873—1925), osztrák zeneszerző, operákat és operetteket írt; legismertebbek: A dollárkirálynő, Stambul rózsája.

Fallières, Armand, * 1841, francia politikus, képviselő, szenátor, többször miniszter, min. elnök, 1906—13. közt. elnök.

Fall River, kikötőváros az Egyes. All. Sasachusetts államában, a Narragansett öböl mellett, 120.000 l. Pamutipar.

Fallus (gör.: phallos), a hintag, kül. faragott mátsái, a természet nemzőerejének jelképe.

Falstaff, henegeő, hazug, gyáva, de hősködő elhízott, de mozgékony, nők körül legyeskedő angol lovag neve. Allitólva V. Henrik alatt élt. Shakespeare szerepelteti A windsori vig nőkben és a IV. Henrikben.

Faltörő kos, fatoronyban vagy védőtető alatt vízszintesen felfüggesztett, érc koszejben végződő, 18—38 m hosszú gerenda, amelyet a rómaiak várírávánál használtak a várfalak rombadöntésére.

Falu Tamás, * 1881, novellista és regényíró (Majális), költő (Operencia, Csupke stb.).

Falubattyán nagyk., Fejér vm., székeshérvári j. 1149 l. ut. Szabadbattyán, posta.

Faludi I. Ferenc (1707—1799), író, jezsuita. a nagyszombati és bécsi egyetem tanára. Munkái a magyar széppróza megteremtésének első komoly kísérletei (Nemes ember, Nemes asszony, Bölc ember, Téli éjszakák). Sok iskoladrámája és közmondásgyűjteménye is van. — 2. **Gábor**, * 1846, szingagató. Gróf Keglevich István és Szécsi Ferenc társaságában alapította meg a bp.-i Vígyszínházat és vezette azt 1920-ig. — 3. **Jenő**, F. Gábor fia. Előbb a Vígyszínház dramaturgia, az Unio színház-üzem vezérigazgatója. — 4. **Miklós**, F. Gábor fia. 1901. a Vígyszínház dramaturg igazgatója lett. 1920 óta visszavonult a színháztól.

Faluhelyi Ferenc, * 1886, a pécsi egyetemen a nemzetközi jog ny. r. tanára, szerkeszti a pécsi egyet. Nemzetközi Jogi Intézetének kiadványait.

Falus Elek, * 1884, festő és iparművész. Nagybányán dolgozott a művésztelepen. Egyik alapítója a kecskeméti művésztelepnek. Legkiválóbbak grafikai munkái, szinpadí díszletei, illusztrációi és színes könyvboríték terei.

Falzei (ol.), az u. n. fejhag, amelynél a hangszalagok nem teljes hosszúságukban rezegnek. Falzetták voltak régen Olaszországban azok a férfienekesek, akik kitűnően képzett fejhagukkal templomokban az alt- és sopránszólamokat énekeltek.

Falzikátum (lat.) a. m. hamisítvány.

Fáma (lat.) a. m. hír.

Famentes papír, tiszta cellulózepapír, mely pl. rongyból, szalmából, de fából (faköszörületből) is készíthet, csak hogy a fapapírosnak a világosságon való megváltoztatását okozó faanyag vagy lignin a fa elemi sejteiből vegyszerekkel teljesen ki van vonva, úgy hogy a papírgyártásra tiszta cellulóze marad vissza.

Fametszet (xilográfia), a metszőművészet ama faja, amelynek alapanyaga falemez vagy fadúc. Technikája, hogy az ábrázolás rajznak vonalzata a faducson pozitív, kiemelkedő, tehát a faducról azt faragja, metszi le a művész,

Fametszetű iniciále

ami a rajzon fehéren marad, ellentétben a rézmetszettel. Európában a 13. sz.-ban már gyakorolják a F.-et.

Família (lat.), a tartós házasság' a élő szülők és gyermekek közössége, a család.

Familjárís (lat.) a. m. csa'ádias, bizalmas.

Famulus (lat.) a. m. szol'ga, segéd.

Fanatizmus (lat.), szenvedélyes indulat, amely különösen vallási és politikai téren akadályá minden megértésnek.

Fancsul kisk., Abauj-Torna vm. encsi j., 565 l., ut. Forróenes, ut. Forró.

Fandango, spanyol nemzeti tánc, amelyet gitár- és castagnetta-kísérettel járnak.

Fanfár (franc.) a. m. ünnepléyes trombitariadó.

Fanfaron (spanyol) a. m. nagyhangú kérédkő.

Fango (ol.), köszvény, reuma stb. gyógyítására használt ásványi iszap.

Fano, ol. kikötőváros az Adria-tenger mellett, 27.000 l.

Fantasza (gör.), rajongó, aki képzeletének szüleményeit valóságnak tartja.

Fantasztikus (gör.) a. m. képzelt, különös.

Fantázia (gör.) i. képzelet, álmodozás, ábránd. A gondolkodásnak az a módja, amely a tapasztalati, materiális valósághoz nem alkalmazkodik. A F. többnyire más meglévő lelki elemek új kombinációjából áll. — 2. Szabadmenetű és szerkezetű zenekari vagy zongoradarab. Így nevezik az operák vagy operettek szép részleteiből összeállított kivonatot is.

Fantazmagória (gör.) a. m. agyrem, oktalan rémlátás.

Fantin-Latour, Ignace Henri Jean (1836—1904), francia festőművész és grafikus, mint arcképfestő és illusztrátor volt kiváló.

Fantom (gör.), 1. látomás, 2. testrészek utánzata műietti gyakorlatokhoz.

Foalaj (táblaolaj), a Földközi-tenger vidékén mindenütt gyakori olajfa bogycóiból kisajított növényi olaj. Igen könnyen emészthető.

Fapapiros, a legelőcsbb minőségű papiros (pl. újságpapiros), finom 'areszelekből készül. Hátránya, hogy hosszabb idő múlva megsárgul.

Farad, l. Elektromos egységek.

Farád nagyk., Sopron vm., csornai j., 1962 l., vasut, posta, ut. Csorna.

Faraday, Michael (1791—1867), angol fizikus, a modern elektromosságtan, főleg az elektrokémia megalapítójának mondható. Ő fedezte fel a mágneses és elektromos indukció, megállapította az elektrolízis föltételeit, föfedezte a dialektikumok (szigetelők) sarkító hatását.

Faraday-Maxwell-féle elmélet, eszerint a sugárzások valamennyi taja (fény, hő- és elektromos sugárzás) az éter elektromos és mágneses feszültségváltozásaira vezethető vissza. Az elektromos és mágneses erők ugyanis az éter egy sajátos feszültségi állapotba hozák, olyképpen, hogy az az erővonalak irányában összehuzódnak, azokra merőleges irányban pedig kitágulni törekszik. Maguk az elektromos és mágneses erők nem is egyebek, mint ennek a nyomásnak, illetve feszültségnek folyamánai. Az éternek ez a feszültségi állapota a fény sebességével (300.000 km/mp) hullámszerűen terjed tova; ezek az elektromágneses hullámok. Hasonlóan játszódnak le a folyamatok a dialektikumokban (szigetelőkben), amelyeket telát az elektr. jelenségek tulajdonképpeni hordozóinak kell tekintenünk. Ezt az elméletet Faraday felfedezései és gyakorlatai nyomán Maxwell öntötte szabatos matematikai alakba. Döntő bizonyítékok szolgáltatott az elmélet mellett Hertz az elektromos hullámok föfedezésével. A F. a régebbi fény-és éter-elméletnek számos ellentmondást kiküszöbölt. Ujabbban a relativitás elmélet a F. alapján, de az éter föltételezése nélkül igyekszik a jelenségeket felfogni.

Faradt gőz, a már munkát végzett gőz; alacsonyabb nyomás mellett még újabb munkát végezhet.

Faragó 1. Géza (1877—1928), festőművész és grafikus. Legértékesebb plakátjai és dekoratív rajjai és színházi díszletei. — 2. Jenő, * 1871, újságíró és belletrista. Számos operettlibrettót (Casanova) és szindarabot írt. — 3. József (1865—1906), festő és grafikus. Rézkarcaival és karikatúráival lett közmert. — 4. Ödön (1853—1925), 1873, vámtiszt., 1821. vámigazg. Kínában. — 5. Sándor, * 1899, újságíró, költő és drámaíró. Szindarabjai: Bércasárnya, Piroksa és a farkasok.

Faragóművészet, a szobrászat egyik technikája, amely forgácsoló szerszámokkal faragva alakít szobrászati alakokat csontból v. fából.

Faráó (a nagy ház), Egyiptom uralkodói-

nak neve, akiket először istenekként tiszteltek, az 5. dinasztától kezdve mint a napisten fiait szerepeltek.

Farbaky István (1837–1912), fizikus, a bánynászi akad. tanára és igazgatója. Nevezetes tanulmányja egy akkumulátor.

Farce (franc.), 1. bohózat. 2. töltelék huszpadlékből.

Farczádi Sándor, * 1889, lírikus. Versek c. kötete 1923. jelent meg. Brassóban él.

Farina, 1. **Johann Maria** (1685–1766), a kölni viznek (Eau de Cologne) első készítője. — 2. **Salvatore** (1846–1918), olasz novella- és regényíró. Legnagyobbértékű munkája Il Signore Jo c. regénye.

Farizeus (gör.), Jézus korabeli zsidó valóságos irány, amely elkülönítette magát a tömegtől és szigorubbant megtartotta a vallási szokásokat. Jézus sütötte rájuk a képmutatás bélyegét s az ő nyomán F. ma annyit, mint: képmutató.

Farkas, a kutyafélékhez tartozó emlős állat. Testalkatában teljesen megegyezik a kutyaival, csak erősebb. Sűrű erdőben, nádasokban ta-

Farkas

nyázik. Valamikor egész Európában el volt terjedve, a múlt század közepén még Alföldünkön is gyakori volt, ma már nálunk is ritka. Nyugateurópából egészen eltűnt.

Farkas 1. **Antal**, * 1875, szocialista költő és újságíró. Tanyai tanító volt. Költeményeket, szatirikus karcolatokat, novellákat, regényeket írt. — 2. **Béla**, * 1885, Csongrád vm. főisp. — 3. **Béla**, * 1884, a szegedi egyet. az államrendszertan ny. r. tanára. — 4. **Elek**, * 1871, nagybirtokos, felsőházi tag. — 5. **Elmer**, * 1886, nyug. min. tan., országgy. képvis. — 6.

Emőd, (1867–1920), újságíró és belletrista. Számos munkában foglalkozott a Rákóczi-féle fölkelés és az 1848–49-es szabadságharc korával. — 7. **Gejza**, * 1879, jugoszláviai földbirtokos, társadalomtudományi író, főként agrárkérdésekkel fogl. — 8. **Géza**, * 1872, orvos, fiziológus, a bp. egyet. az élettan ny. r. tanára. Számos szakértekezést írt a vérsavóról, állati lélekről stb. — 9. **Géza**, országgy. képvis. — 10. **Gyula**, * 1892, irodalomtörténész és szépi. író, a bp.-i Eötvös kollégium tanára. — 11. **Gyula**, * 1877, országgy. képvis., ügyvéd. — 12. **Imre**, * 1879, ny. min. tanácsos, költő és operettszerző.

Szertimentális és romantikus verseket írt, több operettszöveget (Jeanette, Lavotta szerelem) és énekes vig. és operettet (Iglói diákok, Tul a nagy Krivánon, A nótás kapitány). — 13. **István**, * 1869, szocialista, országgy. képvis., a szoc. dem. párt főtitkára. — 14. **István**, * 1899, szovénzközi író és újságíró. Kötetei: Fehér galamb (népszimű), Tizenhétben (novellák). — 15. **István**, * 1887, festő, aktok arcképek. — 16. **József** (1883–1908), budapesti református teológiai tanár, egyháztörténészt. — 17. **László** (1846–1922), orvos, a Rókus-kórház sebészfőorvosa, kül. hadegészséggyógy. fogl. — 18. **Márta**, * 1900, hegedűművész, Hubay-tanítvány. — 19. **Ödön** (1851–1912), zeneszerző, zongoraműveken, dalokon, kamarazenén kívül operákat is írt (A bajadér, Balassa Bálint). Kiváló szakmunkája: Az énekhang. — 20. **Pál** (1878–1921), író, munkap. országgy. képvis., regényeket, novellákat, drámákat írt. Társadalomtudományi tanulmányai: A szocializmus tört. és tanításai, Oszályharok a 19. száz. ban. — 21. **Sándor**, * 1891, operaelekes, baritonista. — 22. **Tibor**, * 1883, ügyvéd, közgazdasági és munkáskérdésekkel fogl. — 23. **Zoltán**, * 1880, művészeti író, napilapokban és folyóiratokban megjelent cikkei mellett a biedermeier-művészetről írott könyve a legfontosabb.

Farkasfa kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 548 l., ut. és up. Szentgotthárd.

Farkasgyepű kisk., Veszprém vm., pápai j., 381 l., ut. Városlőd-Kislőd, up. Városlőd.

Farkasházi-Fischer Mór (1800–1880), a herendi porcellángyár alapítója.

Farkasházy Zsigmond (1874–1928), ügyvéd, publicista, volt orsz. gyűl. képvis.

Farkastorok, vezületett fejlődési hiba a kemény és lágy szápadon, amelyet egy hasadék két félre oszt. Rendszerint a felső állkapocs és ajak is hasadt (nyulajk). Operatív uton vagy beilelő lemezzel (obturator) zárják el.

Farm (ang.) bérgazdaság, földbirtok.

Farmakológia (gör.) a m. gyógyszerant.

Farman, **Henri**, * 1874, franc. aviatikus, a mai repülőgépek egyik első szerkesztője és uttörője. Különösen a biplánnal vitte előre a motoros repülőgép megvalósítását.

Farmer (ang.), a farm (l. o.) megművelője, gazda, birtokos; Amerikában az a kisbirtokos, aki maga műveli meg földjét, Angliában a m. bérő.

Farmos nagyk., Pest vm., nagyközt. j., 2819 l., vasut. ut. Tápószéle, posta.

Farnesei i. bika. A görög Apollónus és Taurisces szoborcsoportozata; tárgya Dirke bünhődése; 1546. találták, a Farnese-család gyűjteményéből (innen a neve) a nápolyi múzeumba került. 2. **Herakles**. A görög Ly-sipposz szoborműve: tárgya a furkósára támaszkodva pihenő Herakies; a Farnese-család gyűjteményében.

Farnese palota, Rómában; Alessandro Farnese bíboros megbízásából 1530. építette An-

tonio da Sangallo, majd Michelangelo s végül Giacomo della Porta.

Far niente (ol.) a. m. semmittevés.
Fárosz, a m. viágítótörony.
Farör, dán szigetecsoport Skóciától É.-ra, 1400 km², 23.000 l., 100.000 juh.
Farrère, Claude, valódi nevén Edouard Bargoche, * 1876, francia író. Mint haditengerész a gyarmatokra került. Izgalmas hatásokra felépített exotikus regényeket írt: l.'homme qui assasina, Les civilisés, stb.

Farsang, a január 6-tól (Vizkeresztől) Hamvazószerdáig terjedő időszak, a vigiságnak, mulatozásnak időszaka, azon elgondolás alapján, hogy utána ugyanis következik a nagybőjt, ami a magabizsallás ideje. A F-i mulatozás hushagyókedden éri el tetőpontját.

Farthing, angol rézpénz, értéke 1/4 penny.
Far West (Távol-Ny.), így nevezték az Egyes. All. Ny-i részét, a Csendes-óceán partvidékét és a Cordillerákat, amíg nem volt benépesítve.

Fascés, vörös szíjjal összekötött nyírfa-vevő-szomó, a főbb hivatalnokok jelvénye Rómában, amelyet litorkok vitték a tisztviselő előtt. A legfőbb büntető hatalom jeléül szekerre volt a F. középhe illesztve.

Fasciculus (lat.) a. m. köteg, iratsomó.
Fascisták (az ol.: fascio, a m. szövetség szóból), olasz nacionalista és imperialista párt, amely a világháború után alakult, főként a hadviseltek egyesületeiből. 1922. okt. Róma ellen vonultak, a Facta-kormányt lemondatták, mire a király okt. 31-én Mussolinét nevezte ki miniszterelnökké. A F. eredetileg köztársasági párt volt, de uralomra jutása után Mussolini hűségét fogadott a királynak.

Fashionable (ang.) a. m. divatos, finom.
Fasoda, az Angol-egyiptomi Szudán egyik fontos állomása a Fehér Nilus mellett. 1884. a mahdi elfoglalta az angoloktól, 1898. francia csapat szállta meg, de az angolok érelyes fellépésére visszavonult. Kárpótlásul Anglia szabadságot engedett Franciaországnak Marokkóban és Ny-Afrikában saját birtokaiból is átengedett neki jelentős helyeket.

Fasti dies (lat.), a munkanapok a római naptárban.

Fascinálni a. m. elbűvölni, megigézni.
Faszés vagy metilalkohol, a fa száraz lepárlásával állítják elő. Tiszta állapotban színtelen, kellemetlen szagú folyadék, 67°-on forr. Kátrányfesték és fémiszekítéshez használják.

Fatalis (lat.) a. m. végzetes, kellemetlen.
Fatalitás (lat.) a. m. balsors.
Fatalizmus, az a tanítás, hogy minden, ami történik, előre van megállapítva, amin emberi akaratral változtatni nem lehet.

Fata morgana (ol.) a. m. légtükröződés, délibáb.

Fátra, a Közép-Kárpátok két párhuzamos, E-D irányú hegysége: 1. Kis-F. a Vág és Nyitra közt, 1700 m. 2. Nagy-F. a Turóc, Revuca, Nyitra és Garam közt, 1800 m.

Fatty (ang. a. m. hajas), polgári nevén

Roscoe Arbuckle, * 1887, amerikai filmkomikus.

Fátum (lat.) a. m. sors, végzet.
Faublas lovag, hőse Louvet de Couvray hies regényének (Amours du chevalier de F.) amely a 18. sz. ledér erkölcsöt festi.
Faubourg (franc.) a. m. külváros.
Faulencer (ném.) a. m. lustálkodó), sorvezető.

Faun (Faunus), a római mitológiában a legelő nyájak huncut, embereket ijesztgető, jöstettségű istene. Görög hatás alatt Pan-nal azonosították és sok F.-t képzeltek el. Vidám ünnepe a Faunalia.

Fauna (ujlat.) a. m. valamely terület állatvilága.

Faure, 1. **Felix** (1841—1899), gyarmatügyi államtitkár, tengerészeti miniszter, köztársasági elnök. Alatta kötötték meg 1897. az orosz-francia szövetséget. — 2. **Gabriel**, * 1877, francia író, művészi értékű utelírásai és erősen érzéki regényei vannak.

Faust, Johann, doktor (körülbelül 1480—1540). német bölvész, kuruzsló, akit viselt dolgai halála után népmondai alakká növesztettek. A

Marlowe Faust-jának címképe

mondát nagyon sokan dolgozták fel. Leghíresebb feldolgozásai: Marlowe, Lessing, Grabbe és Lenau művei és Goethe drámája.

Faute de mieux (franc.) a. m. jobb híján.
Fauteuil (franc.) a. m. karos- v. támlászék.
Faux pas (franc.) a. m. hamis lépés; baklövés.

Favele linguis (lat.) a. m. vigyázatok a nyelvekre, vagyis hallgatások áhitatosan.
Favorit (franc.) a. m. kedvenc; a legjobb csélyvel induló versenyző.

Favorizálni, a m. előnyben részesíteni.
Favre, Jules (1809—1880), francia politikus, 1870. a háború ellen volt, külügyminiszter, aláírta a békét Németországgal.

Fawkes, Guy (1570—1606), protestánsból katolikusá vált kalandor, aki többémgával az 1605. nov. 5. összegyűlő parlamentet I. Jakab királlyal együtt levegőbe akarta röptetni

(lőporösszeesküvés). A terv kitudódott és F.-t kivégezték.

Fáy 1. **András** (1786—1864), író, nagy nemzetgazdasági és irodalmi műveltségű alakja Széchenyi korának, 1807 óta versekkel lépett fel, irodalmi jelentőségét meséi (Mecsek és aforizmák) és A Békely-ház c. regénye, az első magyar társadalmi regény szerzőté meg számára. Irt még szinpadí műveket és társadalmi rőpiratokat. Megalapította az Első Magyar Hazai Takarékpénztárat. — 2. **Dezső**, * 1888, festőművész és grafikus. Elnyerte a Színei-Társaság grafikai díját. Legkiválóbb mint grafikus és illusztrátor. — 3. **István**, * 1881. Kecskemét főispánja. — 4. **István**, * 1887, országgy. képv. — 5. **Szeréna**, * 1867, színművész, a Nemzeti Színház tagja, ahol tragikai szerepökben működik.

Fayence (fajáns), finom minőségű égetett agyagedény, amely nevét Faenza olasz várostól vette. Kétféle F.-edényt ismernek: a fehér óno: mázzal bevont durva F.-t és az átlátszó gömboraxos mázzal bevont, sárgás-fehér agyagból készült finom F.-t, az u. n. majólikát.

Fayer László (1842—1906), jogtudós, a bp.-i egyet. a büntetőjog tanára, a Magyar Jogszegylet egyik megalapítója, a Jogtudományi Szemle szerkesztője.

Fazekas 1. **Mihály** (1765—1828), költő és botanikus. Mint debreceni diák, megszökött s katonára lett, Moldvát és Franciaországot is bejárta. 1796. megvált a katonaságtól s Debrecenben gazdáikodott. Szerelmi és egyházi lírát írt, de főműve a Ludas Matyi c. költői elbeszélés, mely irodalmunkban először ad hangot a demokratikus eszméknek. Díszégi Sámuellel megírták a Magyar fűvészkönyvet. — 2. **Sándor**, * 1892, orvos, a szemészeti diagnosztika magántanára a debreceni egyetemen.

Fazekasboda kisk., Baranya vm., pécsváradí j., 477 l., ut. Nagypall, up. Püspöklak.

Fázis (gör.) a. m. jelenség, változó fejlődési fokok (a hold F.-ai), ingánál v. rezgésnél a mozgási állapot bizonyos időpontban.

Febrilis (lat.) a. m. lázas.

Febronianizmus, Justinus Febronius (Johann Nikolaus von Hontheim, 1701-1790., trieri püspök álneve) tanítása, amely szerint az egyházi kormányzat nem lehet monarchikus, hanem a közösséget illeti meg. XIII. Kelemen 1764. eltétli.

Február, az év 2. hónapja, nevét a római tisztlási ünnepektől (februáliák, lupercáliák) kapta.

Februári pápens, Ferenc József 1861. rendelete az országgyűlés összehívásáról. A F. a birodalom részévé kívánta tenni Magyarországot.

Fécamp, város Franciaországban, a La Manche partján, Havre-tól E-ra, 17.000 l., Kikötő, tengeri fürdő, halászat, líkőrgyártás (bénédictine).

Fechner, Gustav Theodor (1801—1887), filo-

zófus, a pszichofizika megalapítója és a hungok zenei hatásának kutatója. Nagyrőrtékű műve: Vorschule der Aesthetik.

Fecit (lat., rövidítve: fec.) a. m. készítette.

Fedák Sári * 1880, színésznő, 1900. tünt. föl a régi Népszínházban a Bob hercegenben. 1903. a Király színház tagja lett. 1921. Amerikában járt, de már előzőleg bejárta a külföld nagyobb városait. Emlékiratokat írt.

Fedélköz, a teng. hajók legalacsonyabban fekvő fedélzete.

Fedélzet, a hajó belsejét felülről elzáró burkolat.

Fedémes kisk., Heves vm., pétervársári j., 449 l., ut. Pétervársára, up. Bükkszenterzsébet.

Federáció (lat.) a. m. szövetség.

Fedezet, az adós által a hitelezőnek nyújtott áru- vagy értékbiztosíték. Jegybankoknál a forgalomban lévő bankjegy biztosítására őrzött ércédlomány. Bankszerű F.-nek számít értékpapiroknak, váltóknak, nemes érceknek zálogul való lekötése.

Fegyelmi eljárás, a szolgálati vétségek megtorlási szabályainak alkalmazása. Rendesen alkalmazottaknál van helye, akik elleni F.-t különböző törvények, rendeletek szabályozzák, de tételesen meg szokott állapítva lenni nagyobb vállalatok alkalmazottaira nézve is (fegyelmi szabályzatok). Katonaságnál külön F. van fenytőz tartalommal (pl. lefokozás, fedés, fogság).

Fegyenc, súlyos szabadságvesztésre ítélt büntetés.

Fegyház, a legsúlyosabb szabadságvesztési büntetés, kizárólag főtütekre. Végrehajtására nálunk a váci, soproni fegyház és a bp.-i gyűjtőfegyház szolgál. Az eltölt köteles munkát végezni, naponta egy órát tölthet sétán s büntetésének egy részét magánzárkában tölti.

Fegyverletétel (kapituláció), sereg, seregrész, hadihajó, vár megadása. A F.-t feltétlenül, v. meghatározott feltételekkel kötik.

Fegyvernek nagyk., Jász-Nagykun-Szolnok vm., tiszai közép j., 5667 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Fegyverszünet, a háborus állapot szünetelése a hadviselők megegyezése folytán. Köthető határozott v. határozatlan időre. Általános vagy csak bizonyos csapattekre.

Fegyverzet v. armatura, az egyenáramú elektromos gépek forgórésze.

Fehér 1. **Dániel**, * 1890, erdőmérnök, 1923 óta az erdőmérnöki főiskola tanára. Sok botanikai szakcikket írt. — 2. **Dezső**, * 1869, nagyváradi hírlapíró és író, két kötetben adta ki Ady Endre újságcikkeit. — 3. **Géza** (Barcsai), * 1873, költő, több verskötete jelent meg. — 4. **Géza**, * 1890, archeológus, a debreceni egyetemen a bizánci tört. m. tanára, Bulgáriában kutatja a török bogárság tört. emlékeit. — 5. **Gyula**, * 1879, színész, a Nemz. Szính. tagja. — 6. **Ipoly** (1842—1909), pannonhalmi főapát, természet-

tudós. — 7. **Pál**, * 1900, operaénekes, a berlini Städtische Oper tagja.

Fehérfém, ólom-, ón-, antimon-ötövezet, csapágybélésre használik.

Fehérgyarmat nagyk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 4393 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Fehér ház, 1. Washingtonban az Egy. All. elnökének palotája. — 2. 1919. a kommun vége felé Pekár Gyula és társai ellenforradalmi szervezkedésének neve, szemben a »vörös ház«-zal.

Fehéri Armand, * 1886, hírlapíró. Munkái: A nyugati front; A vesztegető forradalom.

Fehérisítés, természetföl fogva színes, v. mesterségesen színezett anyagoknak, többnyire textilárúknak, színtelenítése. Legegyszerűbb módja a levegő oxigénje és a nap fénye által való F. Mesterségesen különböző kémiai anyagokkal, főként klórral, kénóxiddal történik.

Fehérjék (albuminok), a tojás fehérjéhez hasonló, a növény- és állatvilág által termelt igen fontos vegyületek. Leggyakoribb alkotórészeik a szén, hidrogén, oxigén, nitrogén, kén és foszfor. Melegítől megolvadnak, savaktól kicsapódnak. A F. tartalma tápszerek (hús, tojás, tej stb.) igen fontosak az ember táplálkozásában, bár ezt a szükségletet növényi F.-kel is fedezhetjük (hüvelyesek).

Fehérjevizelés (albuminuria), fehérje-anyagok megjelenése a vizeletben, vesebaj jele.

Fehér könyv, diplomáciai okmánygyűjtemény 2 kötetben, amelyet a kormány 1921. tett közzé a királykérdésről, Károly király visszatérési kísérlete után.

Fehér szén a. m. vizieró.

Fehértemplom város. Temes vm., 12.000 l. Bortermelés, élénk kereskedelem. Trianon óta Bela Crkva néven Jugo-szláviáé.

Fehér-tenger, a Jeges-tengernek európai Oroszországba nyúló öble, Kola és Kanin félszigetek közt. Az év nagy részén át be van fagyva. Fő kikötője a Dvina torkolatánál fekvő Archangelszk.

Fehértó kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 825 l., ut. Győrsővényház, posta.

Fehérvárcsurgó nagyk., Fejér vm., móri j., 1832 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Fehérvérülés (leukémia, leukocythémia), betegség, amelynél a fehér vérszettek nagyon megsaporodnak, míg a vörösek száma csökken. Kezelése: vas- és arzénkészítmények adagolása, Röntgensugarak.

Fehrenbach, Konstantin (1852—1926), német politikus, centumpárti képvis., 1919. a nemzetgy. elnöke. 1920—21. kanclár.

Felks 1. **Alfréd** * 1880, festőművész, tagja volt a berlini secesszionnak. Münchenben és Budapesten sokszor állította ki impresszionizmusból kiinduló érdekes képeit. — 2. **Jenő** * 1878, festőművész és grafikus, német és francia élelaponban jelentek meg különös humoru karikatúrái.

Fellitzsch Berthold báró, * 1867, Békés és Bihar vm. főispánja.

Fejadó, régi megszűnt adónem, személyek után fejenként rótták le.

Fejér 1. **György** (1766—1851), nagyváradi kanonok, történész, a Codex diplomaticus Hungariae c. 43 kötetes forrásgyűjtemény kiadója. — 2. **Lipót** * 1880, matematikus, egyetemi tanár, akadémikus, a Fourier-sorokról vezetett vizsgálatait világhírűek. — 3. **Ötő** * 1860, nyug. államtitkár, országgy. képvis.

Fejérce kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 253 l., ut. és up. Csaroda.

Fejérpataky László (1857—1923), történész, egyetemi tanár, akadémikus és nemzeti muzeumi főigazgató. Főleg oklevéltannal foglalkozott.

Fejér vm., 4000 km², 222.000 l. Székhelye Székesfehérvár.

Fejérváry 1. **Géza** br. (1833-1914), tábornak, államtitkár. Az 1859. francia-osztrák háborúban kitűntette magát és a Mária Terézia-rendet kapta jutalmul, 1884—1903. honvédelmi miniszter, ő szervezte a honvédséget. 1905—1906. miniszterelnök és a király személye körüli miniszter, majd az akkor alapított magy. kir. darabontestőrök kapitánya. — 2. **Géza** * 1894, zoológus, pécsi egyetemen az állatföldrajz m. tanára.

Fejldés, a biológiában a kész szervezet kialakulásának folyamata a petéből.

Fejldéstan, a természetudományok az az ága, mely az élő lények fejlődését kutatja. Az alkalmazott szempontok szerint kapjuk a F. különböző ágait: állat-F. és növény-F. Továbbá van egyéni F. (ontogénia), mely csak az egyes egyén fejlődését vizsgálja és törz-F. (filogénia), mely a fajok keletkezését kutatja. F.-i ismeretek nyomait már az ókorban megtaláljuk; a görögök ismerték a méhek fejlődését s Aristoteles ismerte a cápa különböző alakú petéjét. A fejlődés mindig egy sejtből indul meg (petesejt) s az állat vagy egész életén át megmarad az egyesültség lokán (egysejtű állatok) vagy megtermékenyítés után a petesejt oszlásának indul s előbb barázdás felületű belüli üreges sejt-halmazt alkot (morula), majd ez betüremlik (blastula), aztán a sejtrétegek megsokasodnak, a szövetek kezdenek kialakulni s előtűnik van az embrió, melyből további fokozatos fejlődéssel kialakul a végleges állat. Haeckel ismerte föl, hogy minden állat a maga egyéni fejlődésével többé-kevésbé teljesen megismétli azt a fejlődési sorozatot, melyen a faj átmegy. A modern F. egyik legnagyszerűbb vívmánya ill. módszere a kísérleti F. A kísérlet alkalmazásának lehetőségei igen korlátozottak ugyan a F. terén, de annyi mégis elérhetünk, hogy a fejlődés mesterséges befolyásolással ezt más irányba terelve (peték és embriók operálása, összenövesztése stb.) kapjunk választ a természethez feladott kérdésekre.

Fejtés, a bányák hasznos ásványainak kitermelése.

Fék, minden oly szerkezet, mely valamely megállítandó v. kisebb sebességgel hajtandó tárgy mozgásával szemben, rendszerint surlódás v. ellennyomás révén ellenállást támaszt. A F. egészen különleges szerepet tölt be mint

vasuti F., mely a vasuti üzem biztonságának egyik legfontosabb tényezője: fajai: a kézi F., melynél minden F.-et külön ember kezel, a csoportos F., melynél egy ember egyszerre több F.-et kezel és a folytatódalagos fék, melynél az egész vonat összes F.-eit közös helyről, leginkább a mozdonyról kezeljük, ahonnan légszóvezeték indul ki és ágazik el az összes F.-rudazatokhoz. Az önműködő fékeknel (vészfék) minden F.-es kocsi segédlejtartállyal van ellátva (Westinghouse-, Knorr-F. stb.) és a fékezés baj esetén a vonat bármely pontján bekövetkezik.

Fekállák (lat.), emberi és állati ürülék.

Feked kisk. Baranya vm., pécsváradai j., 817 l., vasut, ut. Rácmerseke, posta.

Fekete I. Ignác, * 1858, közgazdasági író, ügyvéd, hírlapíró, a M. Hírlapok Nyugdíj-egyesületének alelnöke. Munkái: Szabadalmi jogok reformja. A szabadkőművesség története, Az őrlési forgalom. — 2. **Lajos**, * 1887, országgyűlési képvis. — 3. **Mihály**, * 1885, matematikus, a bp.-i egyetemen tanár. — 4. **Mihály**, * 1884., erdélyi színész és színigazgató. — 5. **Sándor**, * 1885, a bp.-i egyet. a terheség és szülés élettanának m. tanára. — 6. **Tivadar**, * 1894, erdélyi író és hírlapíró. Versek, novellák. — 7. **Zoltán**, * 1877, a soprani erdorménoki főisk. tanára, felsőházi tag.

Feketeerdő kisk., Moson vm., rajkai j., 349 l., ut, Dunakiliti, posta.

Feketeerdő I. Schwarzward.

Feketeházy János * 1842, mérnök, különösen vasszerkezetek tervezésében tünt ki. Legnevezetesebb alkotásai: a bp.-i Ferenc József-híd, az első magyar forgóhíd Fiumében, a komáromi Duna-híd, a bp.-i keleti pályaudvar tetőszerkezete.

Fekete lista, a munkálatók egyesületeinek bizalmas titalmi jegyzéke azokról a munkásokról, akiket az egyes munkálatóknak nem szabad alkalmazniok. Egyes ipari v. keresk. szakmák jegyzéke a rosszul fizetők adósokról.

Fekete löpor I. Löpor.

Fekete sereg, Mátyás király állandó katonasága. 6000 jöreszt cseh és szerb zsoldosból állott. Mátyás király halála után feloszlott és mint gyűlésvész had az alföldi lakosságot fosztogatta.

Fekete-tenger, a Földközi-tenger leg-K-ibb beltengere. A Bosporuson át közlekedik a többi tengerekkel. A F. 470.000 km², legnagyobb mélysége 2244 m. Hatalmas folyók ömlenek bele: a Duna, Dnyeszter, Dnyeper; az Azov-tengeren át a Don. Felhigitott vize a Bosporuson át nem tud kicsérlelni a Földközi tengerével s így sőtartalmá sokkal csekélyebb (1 $\frac{1}{2}$ %)-a a normálisnál (3 $\frac{1}{2}$ %).

Fékpofa, a kerékhöz szoruló vastömb, amely surlódásával fékezi.

Felcsut nagyk. Fejér vm., váli j., 1779 l., vasut, táviró, posta.

Feld Zsigmond, * 1849, színigazgató, 1890-ben vette át a Városligeti Színház igazgatását,

1909-ben Budapesti Színház néven állandó színházzá alakította.

Feldebő nagyk., Heves vm., egri j., 2289 l., vasut, telefon, posta.

Feldmann Sándor, * 1890, orvos, pszichológus; ő alapította a Magyarorsz. Független Orvosnői-ikuskor Egyesületét, amelynek elnöke.

Felbezés (appelláció), peres ügynek felsőbb fokú bíróság elől vitele, hogy ez érdemileg és alakilag felülbírálja.

Feleki Sándor, * 1865, bp.-i tisztii orvos, költő és műfordító (Heine, Lenau).

Feleky I. Géza, * 1890, író és újságíró, a Világ főszerkesztője, majd a lap betiltása után a Magyar Hírlap főmunkatársa. Főművei: Könyvek, Képek, Evek; Monográfia Munkácsi Mihályról; a művelődéstörténeti muzeumok fejlődéséről és feladatairól; a 17—18. sz. agrár-problémáiról. — 2. **Hugó**, * 1861, orvos, egy. m. tanár, a Teleia igazgatója, amely az ő kezdeményezésére létesült. Urológiával és a vese- és betegségek leküzdésével fogl. — 3. **Károly**, * 1863, 1887 óta New Yorkban élő hazánkfia. pártolója a Nemzeti Múzeumnak, pártatlan könyvtára van a Magyarországra vonatkozó angolnyelvű művekből.

Félédeles szárnyuak, hemiptera, a rovarok egyik rendje; idetartoznak a poloskák, kabócák, levéltetvek stb.

Felhívatalos, a kormány szervéül ismert lap.

Felhold, a törökök nemzeti jelvénye.

Felhő. A Föld felszínére hulló csapadék egy része ismét elpárolog a levegőbe. Ugyancsak a Föld felszínének tünymom része állandó vízfelület lévén (óceánok, tavak, folyók), a Nap melege e vizeket is folyton párologtatja. E vizpárák néha nagyobb tömegekbe összecsapzódva F.-ket képeznek. E F.-k néha csak néhány m., néha több ezer m. magasságban uszkálnak: ha a F. egészen leír a földre, akkor ködnek mondjuk. A F.-k teljesen a szelek játékának vannak alávetve (esőthozó szél). Víztartalmuk függ a mindenkorli hőmérséklettől is, mert a melegebb levegő több vizpárárt bír el, mint a hidegebb. Ezért a lehülésnek mindig az a következménye, hogy a F. víztartalma csapadék (eső, hó, jég, harnat, dér stb.) alakjában lehull. A F.-k alakjaiban bizonyos típusokat különböztetnek meg: fodros vagy bárányi (cirrus), réteges (stratus), gomoly (cumulus) és esőfelhő (nimbus).

Felhőkarcoló (angolul skyscraper), acélból és betonból készült, többnyire csak üzlethelyiségekül és irodácul szolgáló 30—60 emeletes házak, főleg Amerikában.

Felirat, az országgyűlés által a királyhoz intézett előterjesztés, főképpen a trónbeszédre adott képviselőházi válasz.

Felirati párt, az 1861. országgyűlésnek szerepelt párt, amelynek Deák Ferenc volt a vezére. Ez a párt állt szemben a határozati párttal. A királyi leiratra felirat, nem pedig határozat formájában akart válaszolni. E tervét három szótöbbséggel meg is valósította.

Félfürdő, hévízfürdő Nagyvárad mellett.

Artézi kutja 49° C vizet ad nagy bőségben. Mellette 16.

Fellah, egyptomi paraszt.

Felletár Emil (1834—1917), vegyész, az orsz. törvényszéki vegytani int. igazgatója 1914-ig. Különösen törvényszéki és gyógyszervegyészeti kérdésekkel fogl.

Felner I. Frigyes, * 1871, a bp.-i közg. egyet. a politika és pénzügytan ny. r. tanára, kül. a nemzeti vagyon és védelem kérdésével fogl. — 2. **Henrik**, * 1859, felsőlőházi tag. — 3. **Sándor**, * 1857, műépítész. művei a pénzügy- és igazságügyminisztériumok palotái és a Dunapalota.

Fellow (ang.) a. m. társ; tagja valamely kollegiumnak vagy tudós alapítványnak az angol főiskolákon. F. jelenti még tudom. társaság tagját is.

Felmaimok, a főemlősök rendjébe tartozó emlős állatok, agyvelőjük jóval fejlettebb, mint a majmoké. Négy emlőjük van. Hazájuk *Madagaszkár, de Afrikán is él néhány faj*. Gyümölcsrel táplálkoznak, nagy részük éjjeli állat.

Fehmentés, a. m. felszabadítás bizonyos kötelesség alól. Az áll. szánvételben az országgyűlés oly határozata, hogy az előterjesztett zárszámadás alapján az állami költségvetési törvényről való eltérések megokoltak, értük a kormány nem vonható felelősségre.

Felmondás, a munkaadó és az alkalmazott között fennálló szolgálati viszony megszüntető aktsza. A kereskedők és iparosok alkalmazottaira von. felmondási időket az 1910—1920 M. E. rendelet írja körül. E szerint hatheti felmondás illeti meg a kereskedősegedeket, valamint az egyéb, fontosabb teendőkkel meg nem bízott alkalmazottakat, ha munkaadójuknál két évnél rövidebb idő óta állnak alkalmazásban, viszont két éven túli alkalmazás esetén ugyancsak háromhavi felmondás illeti meg. A fontosabb teendőkkel megbízott alkalmazott felmondási ideje hat hónap, ebbe a csoportba sorozza a bírói gyakorlat az üzletvezetőt, irodafőnököt, főkönyvelőt stb. és a diplomás alkalmazottat a szolg. időre való tekintet nélkül. Vezető állásban levő alkalmazottnál a felmondási idő egy év. Súlyos, nyomatékos indokból, ahol a munkaadó vagy az alkalmazott érdekei veszélyeztetve vannak, az ipartörvényben megjelölt esetekben azonnali hatályú felmondásnak van helye. A lakás-F.-t a háború óta folyton módosuló rendelkezések szabályozzák. A tőzsdei F. annak szabályaiban szerepel.

Felnémet kisk., Heves vm., egri j., 2167 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Felnémet nyelv, a német nyelvterület déli fele, az alemann, bajor és frank nyelvjárárok tartoznak a F.-hez. Van ó-, közép- és új-F., az utóbbit a szász nyelvjárás alapján fejlesztette ki Luther bibliafordításával a ma is használt irodalmi német nyelvvé.

Felonía (ujlat.), a hübéri hűség megszegése, hűtlenség, minden büntetendő cselekedet, amit hübérr v. hübéres egymás iránt elkövethet.

Felpéc nagyk., Győr vm., sokoróaljai j., 1437 l., vasut, telefon, posta.

Felperes, a polgári perben, aki követelése megítélését kéri, keresetét indít.

Felsőfogók, azok a jogok, amelyekkel az állam (monarchia, köztársaság), legfőbb hatalma jut kifejezésre. Monarchiában az államfőt, mint az államfelség megzemélyesítőjét, illetik a F. A F.-at tételezen az alkotmány, alaptörvények írják körül. Nálunk ma a F.-nak a kormányzó általi gyakorlásáról az 1920. évi I. t. c. intézkedik.

Felsőgésértés, a magyar büntetőtörvény szerint az állam és lényeges alkatrészei (uralkodó, alkotmány, terület) megsemmisítésére irányuló erőszakos merénylet. Elköveti, aki a királyt megöli, testi épségét megsérti, uralkodásra képtelenné teszi, élenség hatalmába adja, szabadságát megfosztja v. mindezeket megkísérelti (büntetés: halál, életfogytiglani fegyház, 10—15 évi fegyház); a trónörökös rendje ellen merényletet követ el (10—15 évi államfogház); aki az ország területét erőszakkal idegen uralom alá juttatja (életfogyt. fegyház). Büntetendő a F. elkövetésére irányuló szövetség, előkészület, nyilvános felhívás. A király iránti tisztelet megsértése nem F., hanem királysértés. A F. fogalmát a kormányzóra az 1920. évi I. t. c. terjeszti ki.

Felsőábrány kisk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 775 l., ut. és up. Alsóábrány.

Felső-Ausztria, Német-Ausztria ^{önkormányzat} köztársaság egyik tartománya a Felső Duna két partján. Akkor, mint Pest vm. 12.000 km², 900.000 l. A Duna balpartját a Cseh erdő nyulványai, a nagyobbik, jobbratti részt az E-i Mész-Alpok ágazzák be. A Duna és mellékfolyóinak völgyében kevés szántóföld, a lejtőkön erdők, a tetőkön legelők vannak. Ásványos kincsei a só, vas és a gyógyforrások. Vasáru-, gép- és textilipara számottevő. Alpesi tavai, gyógyfürdői és üdülőhelyei híresek. Fővárosa Linz.

Felsőbagod kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 279 l., ut. Zalaegerszeg, up. Alsóbagod.

Felsőberecki kisk., Zemplén vm., sátoraljaújhegyi j., 372 l., ut. Sátoraljaújhegy, up. Alsóberecki.

Felsőberkitalu kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 318 l., ut. és up. Körmend.

Felsőcece kisk., Abauj-Torna vm., abauj-szántói j., 267 l., ut. és up. Vizsoly.

Felsőcsatár kisk., Vas vm., szombathegyi j., 2810 l., ut. Torony, posta.

Felsőcsikéria nagyk., Bács-Bodrog vm., bácsalmási j., 1877 l., vasut, táviró, posta.

Felsődabas nagyk., Pest vm., alsóabasi j., 1229 l., ut. Alsódabas, posta.

Felsődobosza kisk., Abauj-Torna vm., abauj-szántói j., 1335 l., telefon, posta.

Felsődörgicse kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 219 l., vasut, ut. Dörgicse-Akali, up. Alsó-dörgicse.

Felsőegerszeg kisk., Baranya vm., hegyháti j., 299 l., ut. és up. Sásd.

Felsőfügöd kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 271 l., ut. és up. Forró-Encs.

Felsőgagy kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 508 l., telefon, posta.

Felsőgalla nagyk., Komárom vm., tatai j., 13.371 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Felsőgöd nagyk., Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., váci j., 1636 l., vasut, telefon, posta.

Felsőgyőrösnő kisk., Veszprém vm., pápai j., 564 l., vasut, ut. és up. Marcaltö.

Felsőhangony kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 719 l., telefon, posta.

Felsőháza, a kétkamarás rendszerű országgyűlés egyik háza. Ná'unk az 1926: XXII. t.-c. szervezte meg.

Felsőhéreg nagyk., Tolna vm., tamási j., 2719 l., táviró, telefon, posta.

Felsőhídkéz kisk., Veszprém vm., devecseri j., 355 l., ut. Tüskevár, up. Középszikáz.

Felsőjána kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 225 l., ut. és up. Zalaötö.

Felsőjósza kisk., Hajdu vm., központi j., 2051 l., telefon, posta.

Felsőkázsmárk kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 367 l., ut. Halmaj, up. Léh.

Felsőkéked kisk., Abauj-Torna vm., göni j., 171 l., ut. és up. Abaujvár.

Felsőkelecsény kisk., Borsod vm., edelényi j., 398 l., ut. Rudabánya, up. Felsőnyárad.

Felsőmarác kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 1055 l., ut. és up. Ivánc.

Felsőmérca kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 912 l., vasut, ut. Forró-Encs, posta.

Felsőmesteri kisk., Vas vm., celdömölki j., 355 l., ut. és up. Celdömölki.

Felsőmindszent kisk., Baranya vm., begyháti j., 776 l., vasut, telefon, posta.

Felsőmocsolád kisk., Somogy vm., igali j., 1139 l., vasut, táviró, posta.

Felsőnána nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1474 l., ut. Kéty, posta.

Felsőnovaj kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 285 l., ut. Garadna, posta.

Felsőnyárad kisk., Borsod vm., edelényi j., 630 l., telefon, posta.

Felsőnyék kisk., Tolna vm., tamási j., 1389 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Felsőoszkó kisk., Vas vm., vasvári j., 930 l., vasut, táviró, posta.

Felsőőrs kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 860 l., ut. Alsóőrs, posta.

Felsőpáhok kisk., Zala vm., keszthelyi j., 652 l., ut. és up. Hévízszentandrás.

Felsőpaty kisk., Vas vm., sárvári j., 683 l., vasut, ut. Hegyfalu, posta.

Felsőpetény kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 656 l., ut. Bánk, up. Rétság.

Felsőrajk kisk., Zala vm., pacsai j., 1346 l., vasut, táviró, posta.

Felsőregmec kisk., Zemplén vm., sátoraljaújhegyi j., 288 l., ut. Pálháza, up. Mikóháza.

Felsőrönök kisk., Vas vm., szentgotthárdi j., 774 l., ut. Rátót, up. Alsóronök.

Felsőség kisk., Sopron vm., csepregi j., 594 l., ut. és up. Sajtoskál.

Felsőszáp kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 425 l., ut. Galgaguta, posta.

Felsőszeged kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 2528 l., táviró, posta.

Felsőszakony kisk., Sopron vm., csepregi j., 584 l., ut. Csepreg, posta.

Felsőzeleste kisk., Vas vm., sárvári j., 493 l., ut. és up. Alsózeleste.

Felsőzemenye kisk., Zala vm., letenyei j., 566 l., ut. Letenye, posta.

Felsőzend kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 191 l., ut. Garadna, up. Felsőmérca.

Felsőszenterzsébet kisk., Zala vm., alsólendvai j., 194 l., ut. Zalabaksa, up. Szentgyörgyvölgy.

Felsőszentiván nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 2507 l., telefon, posta.

Felsőszentmárton nagyk., Somogy vm., barcsi j., 1797 l., ut. Lakócsa, posta.

Felső-Szilézia, Poroszország DK-i tartománya a Felső-Odera mentén. 9700 km², 1,4 millió l. Gazdag cink- és egyéb értelepek kivül magában foglalja Európa második legnagyobb szénmedencéjét (a Ruhr-vidék után). Szénrétegeinek gazdagsága csaknem akkora, mint egész Angliáé. Az 1921. vitás eredménnyel végződött népszavazás alapjá: 3000 km², 1 millió lakossal, a szén- és cinktelepek meg a gyárak talyomó részével Lengyelországhoz került, a nagyobbik, kevésbé értékes rész Németország birtokában maradt.

Felsőszilvágy kisk., Vas vn., szombathelyi j., 350 l., ut. és up. Acsád.

Felsőszőlők kisk., Vas vm., szentgotthárdi j., 1476 l., ut. Szentgotthárd, posta.

Felső tábla, az 1848 előtti magyar országgyűlés felsőháza. Tagjai voltak: a katolikus és görögkeleti érsekek és megyéspüspökök, egyéb egyháznagyok, továbbá a magyar hercegek, grófok, bárók, az országzászlósok, a pozsonyi gróf, a koronaörök, az örökös és kinevezett főispánok, a fiumei kormányzó.

Felsőtárkány nagyk., Heves vm., egri j., 2122 l., telefon, posta.

Felsőtelekes kisk., Borsod vm., edelényi j., 600 l., ut. és up. Rudabánya.

Felsőtold kisk., Nógrád vm., sziráki j., 336 l., ut. Ecseg, up. Cserhátszentiván.

Felsővadász kisk., Abauj-Torna vn., szikszói j., 867 l., telefon, posta.

Felsőzsid kisk., Zala vm., keszthelyi j., 1200 l., ut. Lesence-Tomaj, posta.

Felsőszitta kisk., Somogy vm., marcali j., 705 l., ut. Nemesvid, up. Csáány.

Felsőszolca nagyk., Borsod vm., miskolci j., 2042 l., telefon, posta.

Felsőzámolás, a keresk. törvény által a különböző keresk. társaságokra vonatkozólag különbözőképpen iratik elő. A F. a keresk. cégjegyzékbe bevezetendő s ugyanott a felszámoló neve is bevezetetik. Részvénytársaság és szövetkezet F.-a esetén a társasági ügyek lebonyolításáról évenként kimutatás tenné közzé.

Felsőzámolás, hivatalos tévedés vagy hiba miatt törvényesen megengedett, hibaküigazítást célzó előterjesztés. Pl. választói név-

jegyzék hibái ellen. Helye van adóösszeírásnál, telekönnyvi jogban, kataszteri munkálatoknál, sorozási lajstromok ellen, a polgári perben az eljárás szabálytalansága ellen stb.

Felszopor kisk., Sopron vm., csepregi j., 640 l., ut. Lövd., up. Ujker.

Feltámadás, az a vallásos meggyőződés, hogy a halál után a lélek tovább él, illetve a test és a lélek a halál után újra egyesülhet és új életre ébredhet. A ker. hit szerint Jézus Krisztus már életében is támasztott fel halottakat (naini ifju, Jairus leánya, Lázár), halála után harminnapra pedig maga is feltámadt halottaiból. A feltámadás unnepe a husvét. A F. más vallásban is elterjedt hit. (Perzsa, mohamedán, hindu vallások.)

Feltárás, 1. a bányászandó ásvány-telep hozzáférhetővé tétele; 2. a vegytanban: nehezen vegyelmehető testek felbontása alkotórészeikre.

Feltévtárvék, azok, akiknél csak az egyik szülő közös.

Felügyelő-bizottság, a keresk. törvény értelmében a részvénytársaság és szövetkezet egyik szerve, amelynek hatáskörébe a részvénytársaság és a szövetkezet ügyvezetésének ellenőrzése, a mérleg és számadás megvizsgálása tartozik. A F. legalább 3 tagból áll s a társaság közgyűlése választja.

Felülbélyegzés, 1920 márciusában volt br. Korányi Frigyes első pénzügyminisztersége idején, amikor az Osztrák-magyar bank által kibocsátott és Csonka-Magyarországon forgalomban volt bankjegyeket magyar bélyegzővel látták el a trianoni békeszerződéssel kapcsolatban.

Félvér, korcs, nem tisztavérű állat v. emberfajta.

Féltámlámpa, olyan izzókörte, mely gyertyafényenkint kb. 0.5 Watt áramot fogyaszt.

Fémek, mindazok az elemek, amelyeknek csiszolva fémfényük van, nyújthatók, egymással ötvözhetőek, a meleget és az elektromosságot jól vezetik, oxidjaik pedig lúgos hatásúak. A F. kémiaiilag tehát a pozitív elemek közé tartoznak. Feloszthatók könnyű F.-re és nehéz F.-re. A nehéz F. nemesek, ha a levegő behatására nem változnak és nem nemesek, ha levegőn rozsdásodnak. Technikai szempontból nagyon fontos a F. megmunkálhatósága. Legjobban hengerelhető az arany és ezüst. Legkevésbé a vas és a nikkél. Legjobban kalapálható az ón és az ólom, legkevésbé a platina és az ezüst. Több fény egymással összeolvasszott keverékében, az ötvényekben, ezek a tulajdonságok, de különösen a keménység és a szilárdság a legkülönbözőbb változatokban lépnek fel.

Feminizmus (lat.), az a törekvés, amely megszüntetni kívánja a nő jogkörének, pályaválasztásának és közéleti tevékenységének mesterséges korlátozásait, hogy lehetővé tegye a nő kihasználatlan erejének és különleges képességeinek érvényesülését a társadalom fej-

lődése és a kultura haladása érdekében. Az utolsó évtizedekben nagy eredményeket ért el.

Fémjelzés, arany- és ezüsttárgyak finomságát megjelölése a fémjelző hivatalok által. Acélbélyegzőkkel verik a tárgyakra a különböző ábrás jeleket, amelyek a fémkeverék százalékszámát is jelzik.

Femme savante (franc.) a m. tudós nő. (Molière vigjátékának címe után: Les femmes savantes.)

Feracétin (gör.), fehér, vízben oldhatatlan por, láz és fejfájás ellen.

Fenantrén (gör.), a köszénkátrány antracénolajában előforduló anyag.

Fénelon, François de Salignac de la Mothe (1651—1715), francia író, cambrai-i érsek, egyházi szónok, XIV. Lajos unokáinak nevelője. Legnevesebb munkái a királyi gyermekek számára írott, prózai állatmesék és az Aventures de Télémaque, amelynek görög meséje mögött a francia udvar szatírja rejlik.

Feniczy Ignác, * 1873, országgy. képviselő.

Fénix, l. Fönix.

Fenol, karból, a köszénkátrányban fordul elő. Hosszu tükbén kristályosodik, kevés vízzel vöröses fojadék (karbolol) alakul. A vegyi ipar fontos alapanyaga. Mint karbolsavat, fertőtlenítésre használták.

Fenomén (gör.) a m. jelenség. Minden dolog, amit érzékünk, ránk nézve csak F., az illető dolognak agyunkban alkotott képe.

Fény, az az inger, melyről látószerveink segítségével veszünk tudomást; forrása lehet minden izzó test, bár hideg fényeket is ismerünk. A mi legfőbb fényforrásunk a Nap. Ennek fehér F.-e azonban összetett F., mert üveghasábbal színekre bontható. E színek minősége a mp.-kint végzett rezgések számától, illetve a hullámhosszagsógtól függ. A vörös fény hullámhossza 0.00078 mm., az ibolyáé 0.0004 mm. A hosszabb hullámu F.-ek inkább hő-, a rövidebb hullámu inkább vegyi hatásúak. A vörös F. ezért nincs hatással a fényképező lemezre. — A F. bármily közegen ha ad át, mindig veszít az erősségéből, aminek oka a F.-elnyelés; ennek mértéke függ a F. minőségétől és a test anyagától. Ha egy test minden F.-t elnyel, akkor feketének látjuk; ha minden F.-t visszaver, akkor fehérenek.

Fényegységek, a fény különféle sajátságait mérő egységek közül a legelterjedtebb a Hefner-egység, vagyis egy 8 mm. átmérőjű és 40 mm. magas lánggal égő amilacétátlámpa erőssége. — A fényáranlás egysége a lumen: adott felületre adott távolságból 1 mp. alatt eső fény mennyisége. — A megvilágítás egysége a lux- vagy métergyertya: 1 m² felületre 1 m. távolságból 1 mp. alatt merőlegesen eső fény mennyisége.

Fényelmeletek. Newton a fényt a fényforrásból kiáradó finom sulytalan anyagnak mondta (emanációs elmélet); ez a fellogás sokáig tartotta magát, pedig igen sok fizikai jelenséget nem lehetett vele megmagyarázni. Fresnel a fényt a világűr betöltő éter ha-

ránt-rezgéseinek tartotta. A legujabb felfogás szerint a F. elektromágneses rezgések hullámszerű tovatérése. L. Faraday—Maxwell-féle elmélet.

Fényes I. Adolf, * 1867, festőművész, a realista festés harcosa. 1892-től kezdve állít ki. Későbbi munkáiban eltávolodott a naturalizmustól és egyszerűbb, újprimitív stílus felé fejlődött. — 2. **László,** * 1871, politikus és lapíró. 1910—18 őszig Az Est munkatársa. Nyiregyháza képviselője volt. A kommun idején háromszor volt letartóztatva. A Tiszabünygyben gyilkossággal vádolva, két évig ült fogságban, de a bíróság fölmentette. 1925. fővárosi biz. tag lett. A Népszava cikkírója. 1926 szept. 6-ta Bécsben él. — 3. **Samu,** * 1862, ügyvéd író. A Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének v. elnöke, az Utótoró szabadgondolkodó lap szerkesztője. Színművei közül a legnagyobb sikere a Kuruc Feja Dávid-nak volt (1902). 1920 óta Bécsben él.

Fényeslitke kisk., Szabolcs vm., kisvárdai j., 2310 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Fényér, az az ut, melyet a mp.-kint 300.000 km. sebességgel haladó fényugár egy év alatt megtesz. Csillagászati távolságmérésekhez használt hosszegység, mert ezeket az óriási távolságokat km.-ekben kifejezni igen bajos.

Fényi Gyula, * 1845, csillagász, kalocsai jezsuita páter, 1886—1913. az ottani Haynald-obszervatórium igazgatója. Különösen a Nap fizikájának kutatásával szerzett érdemeket.

Fényképezés (fotográfia), azon alapszik, hogy bizonyos felületek a fény behatására átalakulnak és a velük bevont lapon ez átalakulás folytán világosabb és sötétebb foltok váltakoznak, aszerint, amint a fényérzékeny réteg különböző részeit gyengébb v. erősebb fénybehatás érte. A F.-t sötétkamra (camera obscura, l. o.) segítségével végezzük, melynek a tárgy felé eső oldalán üveglencse v. lencserendszer van, mely úgy állítható be, hogy az pontosan és élesen, csak a fényképezendő tárgyról visszaverődő fényugarakat gyűjti össze és a kamara hátsó falára, a fényérzékeny lapra vetíti, melyen így a tárgy képe vegyi úton lerajzolódik. A fényérzékeny réteg leginkább szelénies brómzestümlézióből áll, melyen a fénybehatásokat u. n. előhívással fejlesztjük ki; a brómzestümlézió hatására szubromidáá változik, mely az előhívó folyadék hatására ezüstté redukálódik. A brómzestümlézió, a vörös fényt kivéve, fényre igen érzékeny, ezért a lapot sötétben v. vörös világítású helyiségben áztatjuk az előhívó v. redukáló fürdőben. A réteg azon részeit, melyeket a fény érintetlenül hagyott meg, tehát a brómzestümlés részeket el kell távolítani, hogy a lemez az előhívás után a további fényhatás iránt érzéketlen maradjon. Erre szolgál a fixálás v. a kép állandósítása, vagyis a megmaradt brómzestümlés részeket nátriumtioszulfát-oldatban feloldjuk. Minthogy az előhívásnál a fényérte helyek sötét foltokká, a többiek pedig vilá-

gos részékké válnak, a kapott kép a tárgy negatívja. A negatív lemez révén másolás után úgy kapjuk a valódi, pozitív képet, hogy pl. klórezüstös fényérzékeny papírra helyezük az átlátszó negatívot és az egészet világosságnak tesszük ki, mikor is a fény csak a negatív világos részein hatol át a papírra, mely e helyeken sötétedik és megfordítva, ami már megfelel a tárgynak. Ha a negatívról fényérzékeny rétegu ívegre v. átlátszó filmre másolunk, diapozitívet kapunk, mely vetítet bemutatásra alkalmas. A F.-nek nagy szerepe van a nyomdászatban is, képek sokszorosítására (fototípa). L. Cinkográfia. A szines F. (heliokromia) még nincs teljesen megoldva.

Fénynyomás (fotolitográfia), fényképezés után köre vitt ábrázolás sokszorosítása.

Fényő I. László, * 1902, költő és újságíró; verskötetei: Építés orgonája, Elvesztett évek. — 2. **Miksa,** * 1877, a Gyáriparosok Orsz. Szöv.-nek igazgatója. Mint író főleg közgazd. kérdésekkel foglalkozik, de irt esztétikai tanulmányokat is. A nyugatosok irod. mozgalmában élénk részt vett.

Fényőfa, a fenyőfélék családjába tartozó sokféle fának a gyűjtőneve. A mi magasabb hegysegeimket s a mienkélt északibb vidékeket tulnyomóan F.-k erdősítik be, mert ezek a hűvöses-vedves helyeket szeretik, a meleg Alföldet kerülik. A F.-félék mind tülevelűek (tulnyomóan örökzöldek), porzós és termős virágik tobozokat képeznek, leveleik és fájuk gyantát tartalmaz. A fájuk puha, tüzelőértéke kicsi, de olcsóbb fauruk készítésére rendkívül alkalmas. A nálunk leggyakoribb F.-fajták: a luc-, jegenye-, erdci, vörös, havasi, boróka-fenyő.

Fényőfő kisk., Veszprém vm., pápai j., 438 l., ut. Bakonyzentásló, up. Szücsi.

Fénysebesség, a fény által az időegység alatt megtett ut: 1 mp. alatt 300.000 km. Legelőször Olaf Römer dán csillagász számította ki a F.-et 1676-ban a Jupiter holdjának elsőtétülési segítségével. A 19. sz.-ban Fizeau és Foucault mérték a F.-et gyorsan forgó fogaskerék és ugyanilyen tükör segítségével. A legujabb fizikai módszerekkel végzett meghatározások eredménye 299.865 km. mp.-kint (25 km. hibalehetőséggel).

Fényszóró, acetilén- vagy elektromos iv-lámpa parabolikus vagy szferoid tükörrel, párhuzamos sugárnyalábot vetít. Használják hadsztatban, automobilokon stb.

Fénytörés, az a jelenség, hogy a fényugár megváltoztatja az irányát, ha ritkább közegből sűrűbe, vagy megfordítva, ferdén hatol be. A F. sok fizikai jelenségnek is oka, így a délibábnak, szivárványnak, reggeli és esti szürkületnek stb.

Fényüzési adó, az 1920. XVI. t.-c. értelmében a fényüzési tárgyak átruházását terhelik, melyek beföldön a kiskereskedelem keretében ellenszolgáltatás mellett kerülnek forgalomba. A F. kulcsa általában 10%, a fény-

üzési vállalatok által kiszolgáltattott ételeknél és italoknál 25%.

Fenyvesi Emil (1859—1924), színművész. 1894. a Nemzeti Színház, 1896. a Vigszínház tagja lett. Mint jellemzősége tűnt ki.

Fenyvesmadár, más néven fenyőrigó, északi vidékeken élő énekes madár, mely ősszel koltozik hozzánk s itt tel. Husa kitünő, ezért tömegesen fogják.

Fenyvessy I. Adolf (1839—1920), a Stolzenreudneri gyorsírás magyar továbbfejlesztője. — **Fia**, 2. **Béla**, * 1873, orvos, pécsi egyet. a közegészségügy ny. r. tanára.

Ferdinánd, magy. kir. I. I. F. (1503—1564), Miksa császár unokája. 1526—1564. magyar király. Vele szemben állt Szapolyai János ellenkirály, akit az ország többsége követett. A két ellenkirály egymás jogainak kölcsönös elismerése mellett 1538. a nagyváradi békében egyezett meg. Ő alatta foglalta el a török Budát és az Alföldet. Vele kezdődik a Habsburg-ház folytonos uralma Magyarországon. 1558. német-római császár. Mint ilyen megkísérelte a katolikus és protestáns világ kibékítését. — 2. **II. F.** (1578—1637), 1618—1637. német-római császár és magyar király. Vakbuzgó katolikus uralkodó. Ő alatta indult meg a harmincéves háború és szünt meg Csehország közjogi önállósága. — 3. **III. F.** (1608—1657), 1637—1657. német-római császár és magyar király. Folytatta és az 1648. westfáliai békében befejezte a harmincéves háborút. — 4. **V. F.** (1793—1875), 1835—1848. osztrák császár és magyar király. Gyengeakaratú uralkodó, aki helyett Metternich és Kolovrat vitték az államügyeket. Ő szentesítette az 1848. évi törvényeket, 1848. XII. 2. lemondott a trónról öccse javára.

Ferdinánd, bolgár cár, * 1861, Agost szász-koburg-gothai herceg legfiatalabb gyermeke. Először közös hadseregbeí, majd honvédtiszt. 1887. a bolgár nemzetgy. fejedelemmé választotta. 1908. okt. 5. Bulgáriát független királyságnak nyilvánította s felvette a cári címet. 1912. háborút indít Törökország ellen. 1914. csatlakozik a központi hatalmakhoz és az 1918. különbözőkéig állta is a szövetséget. Az összeomlást követő forradalom elűzte trónjáról.

Ferdinánd, román király, (1855—1927), Hohenzollern-herceg volt, unokáééé az elhunyt Károly román királynak. 1893. nőül vette Mária koburg-gothai hercegnőt. Halála után Mihály fia követte a trónon.

Ferdinánd, spanyol kir. I. I. F. (1035—1067), mint Kasztília királya szerencsés hadjárataival Leont, Asturiát és Galiciát egyesítette országával. — 2. **VII. F.** (1784—1833), ismételen atyjára, IV. Károlyra támadt, 1814. a Napoleonnal kötött szerződés alapján elfoglalta a trónt, szélső reakciós irányt vezetett be, kiadta a trónöröklés rendjét megváltoztató »pragmatica sanctio«-t, ami a karlista háborúhoz vezetett.

Ferdinándy Géza (1864—1924), bp.-i egyet.

a közjog tanára. Főleg a magyar közjog történetével fogl.

Ferdzse, az a felsőruha, amelyet a mohamedán nők az uccán hordanak.

Féregnyulvány, a vakbélben ülő, kisujjnyi hosszú, vékony, vakon végződő bélrészléc. Innen indul ki a vakbélgyulladás.

Ferenc, császárok és királyok, I. I. F. (1708—1765), a Habsburg-Lotharingiai ház megalapítója, Mária Terézia férje, 1745—1765. német császár. Politikai szerepet nem játszott. — 2. **II. F.** (1768—1835), 1792—1835. magyar király mint I. F. Az első osztrák császár, II. Lipót fia, Napoleon legnagyobb ellensége, majd 1810. apósa. A napoleoni háború, a bécsi kongresszus, a devalváció és a magyar ujjászületés (1825. országgyűlés) ő alatta játszódott le.

Ferenc, francia királyok, I. I. Ferenc (1494—1547), uralk. 1515—1547. költői hajlamu, igazi renaissance-uralkodó. Híres művészeket (Leonardo da Vinci, Andrea del Sarto) hívott udvarába. Uralma alatt épült a Louvre, a fontainebleau-i és st. germaini kastély. Ő hozta be a törvényhozásba a latin nyelv helyett a franciát. V. Károly ellen — az egész életét betöltő — 4. háborút viselt. — 2. **II. F.** (1544—1560), uralk. 1559—1560. Stuart Mária férje. Alatta kezdődik a katolikus Guisek és a protestáns Bourbonok polgárháborúja.

Ferenc, szentek. I. Assisi (1182—1226), a ferencesek, klarisszák s ferences harmadrendiek alapítója. Gazdag családból származott. Kétévi remetéletét után nyilvánosan prédikált s a hozzászólókkal megalapította rendjét, mely gyors virágzásnak indult. A róla szóló irodalomból világhírűvé vált az Actus B. Francisci olasz átdolgozása: a Fioretti, melyet magyarra mesterien fordított le Kaposy József. — 2. **Paolai** (1416—1507), calabria származásu. Remetéletét után megalapította Assisi Sz. Ferenc remetéinek rendjét. — 3. **Salesi** (1567—1622), genfi püspök. Nemes és mesteri francia nyelven írt művei közül ma is közkeveltségnek örvend a Philothea, mely magyarra is le van fordítva. — 4. **Xaveri** (1506—1552), jezsuita. Mint Loyolai Ignác 2. társa, azt a megbízást kapta, hogy Indiát térítse meg. Ennek eleget tett több száz ezer ember megkérésével. Kinába való utaztában halt meg.

Ferenc-csatorna, a Dunát a Tiszával összekötő egyetlen csatorna. Bezdánnál szakad ki a Dunából és a Tisza felé lejtve, Törökbecse alatt torkollik be. Hossza 108 km. Hajózásra alkalmas.

Ferenc Ferdinánd (1863—1914), Károly Lajos főh. és Mária Annunciata hercegnő legidősebb fia. 1889 óta a mayerlingi tragédia következtében prezumpatív, atyjának halálával (1896) hivatalosan is trónörökös. 1900. jun. 1. morganatikus házasságot kötött Chotek Zsófia grófnővel, lemondva gyermekeinek trónörökösödési jogáról. Katonai kérdésekben egyre nagyobb lett F. befolyása. A politikai kérdésekben F. az egyház jogainak teljes érvényesülése mellett a monarchia szláv népele-

meire kívánt támaszkodni. 1914. júniusában sarajevói utja alkalmával jun. 28-án Gavrilo Princip és társai merényletet követtek el ellene s F. és neje revolvergolyóktól találva haltak meg Sarajevóban. E merénylet volt közvetlen oka a világháború kitörésének.

Ferenc József I. (1830 VIII. 18.—1916 XI. 21.), osztrák császár és magyar király, Ferenc Károly főherceg és Zsófia bajor hercegnő fia, nagybátyjának, V. Ferdinándnak lemondása folytán tizennyolcéves korában (1848 XII. 2.) lépett a trónra. A birodalomban ekkor mindenütt forradalom volt, ameyt végül csak orosz segítséggel tudott Magyarországon levern. Uralkodásának e ső husz esztendeje külső háboruokkal és az alkotmányos törekvések elleni harcokkal telt el. Katonai diktatúrával és polgári abszolutizmussal kezdte uralkodását, de az orosz háború, majd a porosz háború után kénytelen volt az alkotmányosságnak engedelményeket tenni. Az o'asz háboruiban elvesztette Lombardiát és Velencét, a porosz háboruban szerepét a német birodalomban s miután közben kísérletei a Gesammtmonarchie megteremtésére (1860 X. 20. októberi pátns, 1861 II. 26. februári pátns) nem sikerültek, az elszenvedett háborus Ausztriának hatása alatt alkotmányt adott Ausztriának s megkötötte a kiegyezést Magyarországgal. A magyar koronázás (1867 VI. 8.) után még az év decemberében felelős kormány alakult Ausztriában is. Kettős törekvés vezette F. politikáját: megóvni az 1867-es alkotmányban biztosított felségjogait és a Habsburg-ház birólállományát. A belső politikai kérdésekben ezért volt engedékeny mindaddig, amig katonai felségjogait nem érintették s ezért kötött szövetséget régi ellenfeivel, Németországgal és Olaszországgal. F. birodalmának terjeszkedését dél felé látta lehetségesnek, ez vezette (1878) Bosznia és Hercegovina okkupációjára, később (1908) anexionjára. F. később teljesen híve lett a hármasszövetségnek, noha érzelmi ellentétek választották el főleg Vilmos császártól. A világháború kitörése, a szerb hadüzenet, már nyilván akaratát ellenére történt. Élete gazdag volt tragikus eseményekben. Fivérét, Miksa főherceget, mint Mexikó császárat kivégezték, fia, Rudolf, öngyilkos lett, feleségét anarkista gyilkos ölte meg és örökösét meggyilkolták. Nagy munkarejeji uralkodó volt, akinek érdeklődése azonban főleg az államügyek apró részleteire terjedt ki.

Ferenc József egyetem, I. Egyetem.

Ferencrendiek. Szabályzatukat, mely Assisi Sz. Ferentől való, 1223. erősítette meg a pápa. Kolduló rend, mely a 13. és 15. században virágzott, sok szentje, nagy tudósai és kiváló misszionáriusai voltak. Számuk ma kb. 17.000. Magyarországon több kolostoruk van.

Ferencszállás kisk., Torontál vm., torontáli j., 565 l., ut. Kiszombor, vp., Klárafalva.

Ferenc Szalvátor, * 1865, magyar kir. herceg, osztr. főherceg. 1890. nől vette Mária Valéria főhercegnőt, Ferenc József leányát.

Ferencz József (1835—1928), unitárius püspök, írt unitárius kátét, egyházszertartási könyvet.

Ferenczi I. Imre, * 1884, szociálpolitikai író, székesszövővárosi szociálpolitikai szakelőadó, bpesti egyet. magántanár. 1920. a Nemzetközi munkáügyi hivatal (Genf) munkásállandólistáügyi szakreferense. Több szociálpolitikai műve van, 1929. New Yorkban jel. meg International Migrations c. nagy műve I. köteté. — 2. **Sándor**, * 1873, orvos, Freud tanításainak egyik legregőbb követője és továbbfejlesztője, Magyarországon a pszichoanalízis meghonosítója. F. alakította meg 1913. a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesületet és ennek azóta elnöke. Főművei: Lélekelemzés, A hisztéria, Versuch einer Genialtheorie. — 3. **Sári**, * 1887, író, a analitikus regényírás egyik jőnévű magyar képviselője. Legismertebb könyve a Vörös daru. — 4. **Zoltán**, (1857—1927), egyetemi tanár, irodalomtörténész, az Egyetemi majd az Akadémiai könyvtár igazgatója. Eötvös Józsefről, Petőfiről, Deák Ferencről írt becses monográfiákat, szerkesztette a Magyar Shakespeare-tárat.

Ferenczy I. Ferenc, * 1861, drámaíró. Több darabját előadta a Nemz. Színház. Legsikerültebb a Rabléc. — 2. **György**, * 1902, zongoraművész, a Nemzeti Zenede tanára. — 3. **Ida** (1846-1927.), csillagkeresztészhölgy, Erzsébet királyné főolvasónője és bizalmasa, aki az utolsó percig mellette volt. — 4. **István**, (1792—1856), szobrász, Canova és Thorwaldsen tanítványa, aki rendkívüli akaraterevével, de csak közepes művészi tehetséggel igen nagy utórró munkásságot fejtett ki a magyar plasztika érdekében, míg Budáról mindenben csálódva, Rimaszombatba vonult vissza. Elett Meller Simon írta meg. Nevezetesebb művei: Csokonai (Debrecen), Szt. István vértanu (Esztergom), Pásztorleányka (Budapest), Euridike (Rimaszombat). — 5. **Károly**, (1862—1917), festőművész. Egyike volt a naturalista festés magyar utórróinek. 1866. Hollóssyval Nagybányára költözött és az ottani iskola egyik nagyhatású vezetője lett. 1906. a Képzőművészeti Főiskola tanára. Későbbi munkái összefoglalóbbak, stilizáltabbak, mint a fiatalokiak. Mint grafikus és illusztrátor is kiváló volt. Az első művészi plakát rajzolója. — Gyermekei: 6. **Béni**, szobrász, újabb munkái a plasztika legújabb törekvéseikhez tartoznak sok primitív hatással. — 7. **Valér**, * 1885, festő, kezdetben az impresszionista-naturalista irány híve, később összefoglaló stílusra törekedett. A Művészház kiállításain tünt fel. — 8. **Noémi**, * 1890, festő és iparművész, munkái közül legnagyobb sikereket gobelin-terveivel érte el.

Fergek, az állatország egyik külön törzse, mely fejlettségben a túskebörűek és puhatestűek között áll. Testük tagolatlan v. igen sok izre tagolt. Utóbbi esetben a fontosabb szervek csaknem minden szelvényben ismétlődnek. Helyváltoztatásra bőrizomtömlőjük szolgál. Igen sok közöttük a külső (pióca) és belső élősködő (bélgiliszta, galandféreg, májmétey stb.), mely utóbbiak kész táplálékot kapván, bélszatarnájuk visszafejlődött.

Ferma in posta (ol.) a m. a postán marad, poste restante.

Fermán, a török szultán rendelete.

Fermat, Pierre (1608—1665), francia matematikus, aki főleg az egész számok elméletével foglalkozott s Pascal mellett a valószínűségi számítás megalapítója. Híressé vált róla elnevezett tétel, amelynek a bizonyítását máig sem sikerült megtalálni, bár nagy díj van rá kiítve.

Fermata (ol. a m. megállás), zenei műszo, amely egy hang kirtartását írja elő, vagy szünetet jelez egy zenei frázis végén.

Fermentáció, (lat.) a m. erjedés, erjesztés.

Fermentek (lat.), szerves anyagok, amelyek magasabbrendű szerves anyagokat felbontanak (erjedés, hasadás, rothadás stb.). A F. vagy élőlényekben fordulnak elő (pl. élesztőgombákban) vagy élő sejtek választják el (enzimek, pl. pepszin).

Fernkorn, Anton Dominik (1813—1878), Bécs legnagyobbeszerű plasztikusa, aki főleg vakmerően egyensúlyozott lovasszobraival szinte a bécsi barok plasztika végső kifejlesztőjének tekinthető: Szent György, Károly főherceg, Savoyai Jenő, Jelasics lovasszobrai.

Ferrara, olasz város Emilia tartományban, a Pótló D-re, 108.000 l. Ersekség, egyetem, művészi értékű templomok és paloták, Tészta, kótel-, szappangyárak.

Ferrer, Francisco (1859—1909), spanyol szabadgondolkodó, 1909. résztvett a barcelonai fölkelésben és kivégezték.

Ferrero, Guglielmo, * 1871, olasz történész, szociológus és filozófus. Főműve: Róma nagysága és hanyatlása, amely a római történet alakjainak drámai megelevenítését és a szociális háttér színes megfestését adja (magy. is).

Ferri, Enrico, (1856—1929), olasz büntetőjogász, szociológus és politikus, egyetemi tanár. Megalapítója a modern olasz kriminológiai iskolának.

Ferro, a Kanári-szigetek egyike, Afrikától Ny-ra, Spanyol birtok. A németek innen számították a földrajzi hosszúságokat.

Ferrol, az Atlanti-óceán melletti spanyol vár, 30.000 l.

Fertőböz kisk., Sopron vm., soproni j., 591 l., vasut, táviró, up. Nagycenk.

Fertőendréd kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1194 l., ut. és up. Petőházi cukorgyár.

Fertőhomok kisk., Sopron vm., soproni j., 613 l., ut. és up. Hegykő.

Fertőrákos nagyk., Sopron vm., soproni j., 3093 l., ut. Sopron, posta.

Fertőszentmiklós nagyk., Sopron vm., kapuvári j., 3226 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Fertőszéplak kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1321 l., vasut, ut. Eszterháza, posta.

Fertőszergény kisk., Sopron vm., kapuvári j., 578 l., ut. Petőházi cukorgyár, up. Vitynéd.

Fertőtleníítés (dezinfekció), a fertőző anyagok, kül. baktériumok megsemmisítése, áramló gőzzel, száraz meleggel, vagy vegyi anyagokkal (formalin, karbol, szublimát).

Fertő-tó, sekély, mocsaras, hajózásra alkalatlan, de halakban gazdag tó Moson és Sopron vármegyék közt. Hossza 36, szélessége 15 km., területe átlag 350 km², de ez a vízállással együtt jelentékeny változásoknak van alávetve. Csatorna köti össze a Répcsn át a Dunával. Trianon óta É-i nagyobb része Ausztriáé.

Fertőző betegségek, amelyeket a testbe behatolt és ott elszaporodó baktériumok okoznak. A fertőzés lehet közvetlen, a beteggel vagy váladékaival történt érintkezés útján (pl. lues), vagy közvetett, a beteg által fertőzött tárgyak útján, melyeken a baktériumok hosszabb-rövidebb ideig életben maradhatnak (pl. himlő, vörheny stb.). A tuberkulózis-fertőzést főként a levegő útján terjed. Egyes betegségeket élősködők terjesztenek, pl. a pestist bolhák, a maláriát szunyogok. A fertőzéstől a betegség kezdetéig eltelt időt lappangási időnek nevezik. A F. kitöréséhez a fertőzően kívül szükséges, hogy az illető fogékony legyen; vannak, akik bizonyos fertőzésre nem hajlamosak, immunisak. Némely F. kiállása immunitást ad új fertőzés ellen.

Fessler Ignác Aurél (1756—1839), székesfehérvári kapucinus, a keleti nyelvek tanára Lembergben, 1787-ben a rendből kilépett, protestánsná lett, majd szentpétervári egyet. tanár. Főbb művei: Geschichte der Ungarn, Rückblicke és Resultate.

Fest I. Aladár, * 1855, nyug. főigazgató, Fiume történetével fogl. — 2. **Sándor**, * 1883, bp.-i egyet. a régi angol irod. m. tanára, főleg a magyar-angol irod. érintkezést vizsgálja.

Festékek v. festőanyagok, tárgyak színének megváltoztatására v. színes réteggel való bevonására szolgálnak. Vannak természetes és mesterséges F. A természetesek lehetnek ásványi, növényi vagy állati eredetűek. Növényi pl. az indigó, állati a karmin. A mesterséges uton készültek között legfontosabbak az anilin-, ill. kátrányfestékek. A festészetben viszont a kötőanyag szerint megkülönböztetünk olaj-, tempera-, aquarell- és paszell-F.-et. Az agyag-, porcellán- és üvegpárbán tűzálló F.-et használnak, a kémfestésben pedig olyanokat, amelyek színüket luzogás és áztatás után is változatlanul megtartják.

Festészet (képírás), a képzőművészet egyik ága, amely színes anyagokkal hoz létre ábrázolást, képet, festményt, amelynek három alkotórésze van: a sík alap (fa, vászon, fémleap, papíros stb.), a festékanyag és a festéket kötő anyag (viz, olaj, viasz stb.). Kötőanyag szerint: viz-F. (aquarell), olaj-F., viasz-F. (enkauszitika), enyves F., kréta-F. (paszell), illóolajjal v. mézrel, vagy tojásfehérjével dolgozó tempera-F. stb. A F.-hez tartozik a mozaik, mely színes köveceket vagy színes üvegdarabokat használ; aztán a zománc-, a grisaille- s a gobelinképek is. Alap szerint van: falfestmény, üvegfestmény stb. Festés szerint: ha átlátszó, áttetsző, lazur; ha fedő, gouache.

Festetics t. **György** gróf (1755—1819), hu-

százezredes volt, Keszthelyen megalapította a Georgicon-t és a helikoni ünnepeket rendezte.

— 2. **Taszló** herceg, * 1850, felsőházi tag.

— 3. **Vilmos** gr., * 1848, felsőházi tag.

Festina lente (lat.) a. m. lassan járj, tovább

érsz!

Fészek, 1901-ben alapított klub képzőművészek, írók és színészek számára. Palotája Kertész-u. 30. sz. alatt van. Neve festők, építészek, szobrászok, egyéb komédiások* kezdőbetűiből adódik.

Fészekhagylók, azok a madarak, melyek a tojásból kikelés után azonnal maguk táplálkoznak (csirke); ellentétben fészeklakók azok, melyek még szülei ápolására és táplálékfordására szorulnak (fecske stb.).

Feszli Frigyes (1820—1884), építész, főműve a pesti Vigadó, amelyel a magyar építőstil megteremtésére törekedett.

Feszty I. Árpád (1856—1914), festő, vallásos tárgyú kompozíciókkal (Golgota, Krisztus temetése), történeti képekkel (Bánhidai csata, Zsolt eljegyzése), főleg a Magyarok bejövetele c. körképpel és számos freskóval tünt ki. — 2. **Árpádné**, I. Jókai Róza.

Feszület, a keresztrefeszített Krisztus ábrázolása.

Fetis (portugál), I. Fetisizmus.

Fetisizmus, I. alacsony vallási forma, amely érzéki tárgyak — fetisek — imádására áll. Megtaláljuk Afrika négyereinél, de Amerikában és Océániában is. — 2. Orvosi értelemben kóros megnyilvánulása a nemi őszönnek, amely az ellenkező neműnek valamely részére (haj, láb) vagy ruhadarabjára (cipősarok, zsebkendő) irányul.

Fetser Antal, * 1862, győri r. k. megyéspüspök, felsőházi tag.

Fetva (török), a mufti (főpapa) szakvéleménye vallási dolgokban.

Feudalizmus (ujlat.), I. I. Hűbériség; 2. az a politikai irány, amely a hatalmat a nagybirtokos arisztokraciának akarja juttatni.

Feuerbach, német város Stuttgart mellett, 20,000 l.

Feuerbach, I. **Anselm** (1775—1833), német büntetőjogász, egy. tanár. — 2. **Anselm** (1829—1880), német festő, bécsi akad. tanár. — 3. **Ludwig Andreas** (1804—1872), német filozófus, először hegelista, majd radikális szemenzualista és ateista. Különös hatást vallásfilozófiájá gyakorolt, melyben a vallás tényének tisztán antropológikus magyarázatát adja. Főbb művei: Wesen der Religion, Wesen des Christentums.

Feuilleton, Octave (1821—1890), francia regényíró, aki szentimentális regényeivel nagy sikert aratott. Leghíresebb regénye: Egy szegény ifju története.

Feuilleton (franc.) a. m. tárca.

Feydeau, Georges (1862—1921), francia szinpadíró. Sikamlós vigjátékait kifogyhatatlan ötletességgel konstruálta. (Koztrigás Mici.)

Feyér Gyula, * 1874, min. tan., a Magy. Mérnök- és Épít.-Egy. Közlönyének főszerkesztője.

Fez, I. Marokkó fővárosa, az ország E-i részén, a Közép-Atlasz-hegység lábánál, a Zebu vadi mellett, 71.000 l. Szőnyegek, bőrárúk. — 2. A törököknél szokásos főveg, viselete 1925 óta tilos.

Fezőr (franc.: faiseur, a. m. működő), tervező, vállalkozó.

Fezzan, Tripolisz D.-i tartománya, 43,000 l., főv. Murzuk, óázisok.

Fiad kisk., Somogy vm., igali j., 281 l., ut. és up. Kisbárapáti.

Fiahordó, Amerikában élő erszényes állat. Két fajtát ismerjük, egyiknek van erszénye (oposszum), a másiknak nincs. Utóbbi csak patkány nagyságú s fiait nem erszényben, hanem farka segítségével a hátán hordozza.

Fiaker, a francia fiare szóból, a bérkocsi neve, amelynek eredete az, hogy a párizsi F-esek standja Szt. Fiacrius temploma mellett volt.

Fiaстыok, más néven Plejádok, igen szép csillagcsoport sűrűn egymásmellett álló csillagokból, melyben szabad szemmel hét csillagot lehet megkülönböztetni. A távcső v. még inkább a fényképező-készülék több ezer csillagot mutat ki benne.

Fiaszkó (ol.: fiasco) a. m. palack; kudarc.

Fiat (lat.) a. m. legyen. F. justitia et pax mundus; igazságnak kell lennie, még ha a világ el is pusztul.

Fiatalkorúak bírósága, külön bíróság, amely a 12—18 éves bűnösök tettei fölött itél külön jogszabályok alapján. A F-nak ítéletei, illetőleg intézkedései: dorgálás, próbárbocsátás, javítónevelés és fogház v. államfogházbeutetés.

Fiath Pál, * 1850, földbirtokos, felsőházi tag.

Fiat lux, (lat.) a. m. legyen világoság.

Fiat voluntas tua, (lat.) a. m. legyen meg a te akaratod.

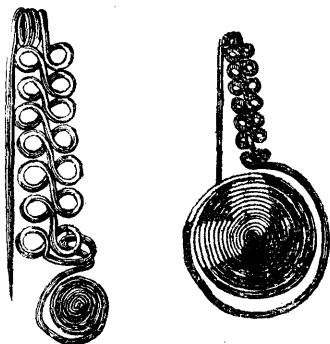
Fibrin, (lat.) a. m. rostanyag, a vérben oldott fehérjeanyag, amely a vér hűlésekor a megalvadását okozza.

Fibula (lat.), I. kapocs a ruhák összekapcsolására, hasonló a mi brosinkhoz. Használata visszanyulik a bronzkorba. — 2. Bonctanban az egyik lábszárcsont (szárkapocs).

Fichte, Johann Gottlieb (1762—1814), német filozófus, jeni, majd berlini prof. Filozófiája a Kant-féle kriticismus továbbfejlesztése. Wissenschaftslehre-je (igy nevezte ő a filozófiát) szerint megismerésünk tárgyai tisztán szubjektív teremtményei a megismerő szellemnek. Az elméleti és gyakorlati filozófiát egyetlen elvből, az Entdatból vezeti le. Az erkölcsi világrendben való hit, a tulajdonképeni alapja az elméleti filozófiának. Híres könyve a napoleoni leigázások ellen: Reden an die deutsche Nation.

Fichtner Sándor, * 1878, zeneszerző és karmester, a szegedi filharmonikusok vezetője.

Ficus (lat.), trópusi növény sok fajjal; F. carica a figefá; F. elastica, gumifa; egyes fajai szobai dísznövények.

Fibulák a bronzkorszakból

Fidei commissum, l. Hitbizomány.

Fidélia, (lat.) a m. hűséges; vidám.

Fidzsi-szigetek, kb. 250 sziget, Polinéziában, kb. 80 lakott, a Nagy-óceán DNY-i részén, Ausztráliától EK-re. Területük 20.000 km², 150 ezer l. Brit birtok. Szén-, vízelvevő- és kábelállomás Kanada és Ausztrália között.

Fielding, Henry (1707—1754), angol regényíró, az angol irodalomban a humoros realista regény megalapítója. Főművei: Joseph Andrews és Tom Jones. Irt vigjátékokat is.

Fiesole, olasz város Toscana tartományban, Firenze mellett, 17.000 l. Fra Giovanni da F. (Fra Angelico) hazája.

Figaro, a'akjút Beaumarchais teremtette meg a Sevillai borbélyban. A F. mint színpadi alak a fondorlatok reprezentálója.

Figaro, L., párizsi konzervatív irányu napilap, Henri Villemessant alapította 1854.

Figura (lat.) a m. alak, ábra.

Fikció (lat.) a m. elképzelés, fiktételezés.

Fil..., **filo...**, (gör), összetételekben a m. valaminek kedvelője.

Filantrop (gör.) a m. emberbarát.

Filarszky Nándor, * 1858, botanikus, bp. egyet. az algológia és virágos növények morfológiájának c. ny. rk. tanára, a Nemz. Muz. igazgatója, sok szakmunkát írt (Növénymorfológia, Algológia, Systemati. a).

Filatelia (gör.) a m. bélyeggyűjtés.

Filc (ném.), durvább állati szőrből (nyul, juh stb.) készített vastagabb posztó; kalapokhoz, zongorakalapácsok bélelésére stb. használják.

Filet (franc.), 1. háló-alapra dolgozott kézimunka; 2. husdarab a marha ígyékából.

Filharmonia (gör.), a harmóniának, zenének kedvelője. F.-i hangversenyek, magasnivóju, főként zenekari műveket előadó hangversenyek.

Filharmoniai Társaság, zenei egyesület zenekari hangversenyek tartására. A bp.-i F. 1853. alakult a Nemzeti Színház zenészeiből Erkel Ferenc vezetése mellett.

Filiale (a lat. filius: fiu szóból) a m. fióküzlet.

Filigrán (lat.), fonalakkból és szemekből összerakott ékszerész- vagy ötvösmunka zománcokkal és színes kövekkel kombinálva. F. üveg, amelybe színes fonalakat olvasztanak. F. átvitt értelemben finomat, törékenyet jelent.

Filimon, Aurel Vasile, * 1891, erdélyi román régész, bibliografus és irodalomtörténész.

Filippika, Demosthenesnek Fülöp (Filippos) makedon király beolvasztó politikája ellen mondott dörgeedelmes és tüzes szónoklatai. F.-knak nevezte Cicero is Antonius ellen mondott beszédeit. Azóta is F. a neve minden erősen támadó, szenvedélyes hangú szónoki beszédnek.

Filippinek (Fülöp-szigetek), szigetcsoport Ázsiától DK-re. 300.000 km², kb. 11 mill. l. (fillippinók). Terményei rizs, pálmák, kukorica, cukornád, dohány, manila-kender. Legnagyobb szigete Luzon, itt fekszik a főváros: Manila. 1521. fedezték fel, 1569. fogl. el a spanyolok, 1898. az Egyes. All.

Filippino, l. Lippi.

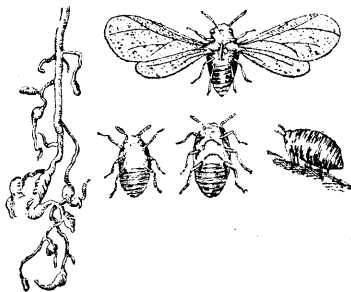
Filiszter, a filiszteus szóból a német diáknyelvben a m. nem diák; nyárspolgár.

Filiszteus, kanaáni nép, amelyeket a Kánaánba bevonuló zsidók ott találtak s amellyel állandóan hadban étek. Dávid győzte le őket. Átvitt értelemben: ellenség, pogány.

Filkeftára kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 168 l., ut. és up. Pálháza.

Fillér, régebben a korona egy századrésze, ma a pengő egy századrésze.

Filloxera, a levéltetvek családjába tartozó rovar, a szőlőnek veszedelmes pusztítója. Alig egy mm. nagyságú. Szárnyatlan nemzedékei (egy év alatt 6—8 nemzedék) a föld alatt élnek s ott a szőlő gyökereit rágják el. Majd szárnyas nemzedékek jönnek a föld színére s a fajt rohamosan terjesztik. 1863. hurcolták be Amerikából Franciaországba s két évized alatt egész Európában elterjedt. Magyarországon 1874. jelent meg. Pusztítani lehet szénkéneknek a talajba fecskenedezésével, megelőzni a homoki szőlőműveléssel (homokban a F. nem él meg) v. F.-mentes szőlőfajták tenyésztésével.

Filloxera, nagytva

Film (ang.), a fényképészetben vékony, hajlékony, átlátszó lemez, zselatinból, celluloidból vagy acetylcellulozoból, üveg helyett a fényérzékeny réteg alapja. Ugyancsak **F.** a mozgófényképszalag alapanyaga, azért a mozgóképeket is **F.**-nek nevezik.

Filmjáték, kinematografikusan megöröztített történet. Fejlődése nyomon követte a mozgófénykép-készítésket, a kinematografiának tökéletesedését. A kinematográfia előtűrja a 90-es évek elején Edison által feltalált kinetoszkóp. A mozgás megöröztítésének feladatát a Lumière testvérek által 1895-ben szerkesztett és azóta nagy mértékben tökéletesített készülékkel sikerült megoldani. A mozgás fényképen való megöröztítése azon a jelenség alapul, hogy a szem receptorjára a rásó fénybenyomást a fényinger megszűnté után még $\frac{1}{8}$ másodpercig megőrzi. Ha tehát ezen időn belül új kép éri a szemet, az az előzőt még a receptorban találja és vele minden megszakítás nélkül egybeolvad. A fotografikus mozgásmegöröztítés módszere arra irányul, hogy a mozgó tárgyról gyors egymásutánban, legalább $\frac{1}{8}$ másodpercenként felvételek készüljenek, mert ha ezek hasonló gyorsasággal egymásután vetődnek, akkor zökkenés és hézag nélkül a folyamatos mozgás illúzióját adják. A készülék lényege nagy fényerejű lencsékkel ellátott fényképező gép, amely orsóról lepergő 30 mm. széles fényérzékeny filmszalagra veszi fel a kisméretű 18×24 mm. nagyságu képeket. Hogy a kép lehető tisztá és rezgésmentes legyen, egy mp. alatt legalább 20 felvételt kell készíteni. Az így készített filmet rendes fotografiai uton kidolgozzák és a kapott negatívra lítésre kész pozitívot készítenek, amelynek széléi lyukakkal vannak ellátva a fogaskerekek számára. Természetesen a vetítésnél a pergetés éppen úgy szaggatottan, az u. n. máltai-keresztes berendezéssel történik. A kinematografiát eleinte csak tudományos és riportszerű felvételekre használták és csak később kezdtek színészek által lejtáztott rövid jelenetekből álló **F.**-ot készíteni. A dán Nordisk Filmvállalat volt az első, amely részre tagolt, hosszabb színdarab vagy regényszerű történeteket fotografált filmbre. Ekkor 1900 után egymásután alakult gyárszerű vállalatok, szervezett szintársulatokkal **F.**-ok előállítására. Nevezetesebbek voltak a Nordiskon kívül a francia Pathé, az amerikai Vitagraph, az American Bioscop és az American Cinema és néhány akkor induló olasz és német filmgyár. A **F.** rohamos fejlődésnek indult és benne megszüetett az új művészet, amely a színpadszerű beszéd kikapcsolásával tisztán a zemmel látható történésekből alkot drámai játékokat. A **F.** művészi fejlődése az elmúlt két évtized alatt párhuzamosan haladt a filmtchnika és a filmrendezés tökéletesedésével. A háborúelőtti években a vezetést az amerikaiak vették át. A filmrendezők eleinte igyekeztek lehetőleg mindent természet után, természetes miókben felvenni, később azonban, részben gazdasági okokból, áttértek a díszle-

tekre és az építkezésekre. Belátták ugyanis, hogy olcsóbb egy indiai templomot és uccaszéletet felépíteni, mint nagy művészi és technikai személyzetet Indiába utaztatni. Némelyik filmgyár óriási telepeket építtetett, tele legkülönbözőbb ház- és uccaszélettel, amelyekben a történeti és a mai etnográfiai stílusok mind képviselve vannak. Az ilyen telep lehetőleg változatos természetriszleteket is magában zár: erdő-, mező- és hegyriszletek, partakokat, tavakat stb. Az ilyen felvevőcsarnokokkal és laboratóriumokkal is felszerelt u. n. mozivárosok legnagyobbikát az amerikai Los Angelesben építették. (Hollywood). — A kész filmek terjesztése a filmkölszökök után történik, akik a filmfeliratokat az illető országok nyelvére lefordítják és elkészítetik, hogy az így teljesen elkészült filmet a mozgófényképszínházakhoz, Heltai Jenő által adott és gyorsan népszerűvé leit néven: mozikhoz eljuttassák. Magyarországon a film előbb az Országos Mozgófényképvizsgáló Bizottsághoz kerül, hogy a filmek erkölcsi és rendőri szempontból ellenőrizze. Terjesztését megülthhatja gyors kihagyásokat, kivágásokat követelhet és csak azután adja meg az engedély-okiratot, amely mindig feltünteti azt is, hogy a filmet 16 éven aluliak megnézhetik-e.

Filmscenáríum, a filmtéknál az író vagy rendező által írt szövegkönyv a filmjáték utalásiszzerű leírásával, amely után a rendező a darabot lejátsszja és felvételi. Beosztása nem színpadszerű jelenetek szerint történik, hanem képek szerint.

Filmszűszé (franc.), filmezésre alkalmas mesé, téma.

Filmtrükkök, a filmtéknak mindazok a fogásai, amelyek technikai eljárással módosítják a mozijáték cselekményét. Sokféle módszerrel készünek. Leggyakoribbak: külön felvett képek összemása, retusálás, megfordítás, lassítás és gyorsítás. Összemással mely keresztül a színész az oroszlanok között, lép keresztül a faon a yoghi vagy jelennek meg az álomban az alakok, álmodozás közben a régi emlékek. Összemással szerepelhet ugyanaz az alak két személyben ugyanazon a képen. Ide tartozik a tükörrrel kombinált felvételi is, amikor a távol állított tükörrben megkicsinyítve látszó alakot fotografálják bele a képhe. Így jelenik meg pl.: a nő alakja kicsiben a férfi előtt fekvő könyvek fedelén táncolva. A retusálási és a belerajzolást magában vagy egyéb trükkökkel alkalmazzák. Pl. a megremült alak szemöldöke felszalad homloka tetejére, megperdül és visszúál a helyére. A képek fordított sorrendű vetítésével érik el például, hogy a vízbe ugrott vagy esett ember vagy autó visszauugrik a parra, a szétört cserепek vázává összeállva felrepülnek az ab'akba, valaki egyetlen szökkenéssel ugrik fel 3-4 méteres magasságra (a lefelé ugrást veszik fel és ezt megfordítják). Lassan felvett, de normális gyorsasággal vetített jelenetekben a mozgás rendkívül gyors lesz, a köcsök, kocsik szinte cikázva repülnek. Ellenkező esetben gyors forgatással felvéve,

de normálisan veitve a mozgás igen lassu lesz, az alakok lebegve, nagyon lassan, kísérteties kömikummal jönnek-mennek.

Filológia (gör.), a népek szellemi életének tudománya az irodalmi művek alapján, tehát szoros kapcsolatban van a népek művelődés-történetével. Alapja az ókori népek szellemi életének vizsgálata: a klasszika filológia. Segéd-tudományai: a nyelvtan, a szövegkritika, a paleográfia, az epigrafika, a metrika, a régiségtan, a filozófia, az irodalomtörténet, a populika történet. A F. története az ókorban, a görög grammatikusokkal kezdődik; a mai érte emben vett F. a 18. sz. vége felé alakult ki Németországban. Helytelenül F.-nak szokták nevezni a nyelvudományt is.

Filológus (gör.) a m. nyelvész, nyelvészet-kevelő.

Filou (franc.) a m. tolvaj, gazfickó.
Filozófia (gör.), szószert a m. a bölcsesség szeretete. Kant óta a F. azt a feladatot tűzte maga elé, hogy a megismerés lehetőségét, terjedelmét és határait vizsgálja vagy azokat a fogalmakat, amelyek az egyes tudományokban, valamint az életben a dolgok és cselekvések megítélésében elvekként szerepelnek. Így pl. a kauzalitás a természettudományok, a szabadakarat az etika alapelve. Ezeket a fogalmakat azért kell külön vizsgálódás tárgyává tennünk, mert a tapasztalás szerint használatuk ellentmondásokhoz vezet akár egyes kutatásokban, akár a viágnézet egészében. Ezért kell először tulajdonképpeni érte műket, azután érvényességük határát megvizsgálni. Így válik a F. tudományáttanná. Nemcsak az egyes tudományok lehetőségét és érvényességét vizsgálja, hanem a tudományok rendszerét is fel akarja állítani, hogy az esetleges ellentmondások kiküszöböltesse, ha ugyanazt a tárgyat különböző szempontok szerint vizsgálják. Végső célja a F.-nak az, hogy általa egységes, minden átfogó világnézetet nyerjünk. Kell tehát, hogy ugy az egyes tudományokkal, mint az erkölccsel és vallással foglalkozzék. Az élet egyetemes érvényű normáit és értékeit keresi. A F. feoszlik: 1. ismeretelméletre, amelyhez a logika és a tudományok módszertana tartozik; 2. metafizikára, amelyhez a természet-F. és a szellem-F. tartozik; 3. etikára és jog-F.-ra; 4. esztétikára; 5. szociológiára; 6. vallás-F.-ra és 7. történet F.-ra. A lélektan lassanként önálló tudomány lett, de azért szoros vonatkozásban maradt a F.-val, részint tárgya (az emberi szellem) miatt, részint azért, mert az emített filozófiai diszciplínáknak megalapozásuknál szükségük van pszichológiai tájékozottságra.

Filtrálás (lat.), szűrés, folyadék elválasztása szűrő anyagoktól, folyadéktálcabócsító réteg segítségével (szűrőpapír, szövet, likacsos égetett agyag, emez, homokréteg stb.).

Fináczy Ernő, * 1860, a bp.-i egyet. a pedagógia ny. r. tanára, a Tud. Akad. tagja, felsőházi tag; neveléstudományok, de főleg történeti problémákkal fogl. Jelentős Az ókori nevelés tört. és A középkori nevelés tört.

A magyarországi közokt. tört. Mária Terézia korában.

Finale (ol.), operafelvonás befejező része, a ciklikus zenekari műformákban, pl. szimfoniában az utolsó tétel neve.

Finály I. Gábor, * 1871, realgimn. igazg., archeológus. — 2. **Henrik** (1825—1898), kolozsvári egyet. r. tanár, filológus. Főműve: A latin nyelv szótára.

Financia (a lat. finis. a m. vég, fizetési határidő szóból), testület, községek, állam pénzügyei.

Fináncváltó, a váltónak az a fajta, amely nem áruérté al alapján keletkezik. Ilyen váltókat a Magyar Nemzeti Bank nem fogad el visszeszámitolásra.

Fin de siècle (franc.: századvég), a 19. sz. végének túlfinomult irodalmát, divatját jelzete.

Finisse (franc.) a m. finomság, finom csel-fogás.

Fingal, a gaél, ó-ír közmonda alakja, a 3. sz.-ban Kaledonia királya volt. Atyja Ossian-nak, aki tettei dárabban megörökítette.

Finis coronat opus (lat.) a m. a befejezés koronázza meg a művet.

Finish (ang.), befejezés, lövészennél a futam végső stádiuma.

F. n's Polonia (lat.: vége Lengyelországnak), így kiáltott fel állítólag Koszciuszko, amikor a maciejowice csatában (1794 okt. 10.) elfogták.

Finis rei, gloria Dei (lat.) a m. vége a dolognak, dicsőség Istennek.

Finistère, a legnagyobb francia département neve Bretagneban.

Finisterrre-ick, Spanyolország legnagyobb pontja.

Finita la commedia (ol.) a m. vége a komédiának. A commedia de l'arte színészei ezzel a kiáltással jelentették be a színjátész véget s hivaták föl tapsra a közönséget.

Finke kisk., Borsod vni., edelényi j., 727 l., vasut, táviró, posta.

Finkey I. Ferenc, * 1870, szegedi egyet. büntetőperjog ny. r. tanára volt. most koronagyűszhelyettes. — 2. **József**, * 1889, a bányméznői főisk. r. tanára. Errecléksztéstant írt.

Finnek, a finn-ugor népcsaád legműveltebb népe. Számuk kb. 4 millió. Finnországban (és Kariéliában (Oroszország) laknak; a Finn-és Botni-tóól meg a Fehér-tenger között. Nyelvük finn-ugor, de testalkatuk, kivált koponyaméreteik egészen o'yanok, mint a skandinávoké; az antropológusok szerint germánabbak, mint a németek. Vallásuk evang. Műveltségük igen magas, kivált a tudományban, irodalomban és sportban vá'nak ki. Analfabéta kevesebb, mint Argiában. A magyarsággal való rokonságot erősen tartják.

Finn irodalom, legértékesebb terméke a Kalevala (a m. Kaleva országa) c. uépeposzt, melyet Lönnrot Illés jegyzett fel és állított össze; a nép ajánk éő költeményekből (runo-k). Magyarra fordította Barna Ferdinánd (1871.) s ujjában Vikár Béla (1909). Ugyancsak Lönnrot állította össze a finn népdalok és kisebb

elbeszélő költeményeknek egy kisebb gyűjteményét Kanteletar címen (magyarra fordította Bán Aladár, 1902.). A finn műköltészet csak a 19. század második felében kezd fejlődni; legnevezetesebb íróik, költőik: Ahlquist A., Krohn Gyula (írói neve Suonio), Kivi Elek, Genetz Arvid, Aho János, Cajander Pál, Jalava (Almberg) Antal. A finnek tudományos irodalmára igen magas fokon áll, különösen a finn-ugor nyelvtudomány terén. A legkiválóbb munkásságot Setälä Emil fejtette ki.

Finн művészet. A középkortól a 19. sz. közepéig a F. csupán szórányos műemlékekből áll. Az önálló F. kialakulása 1846. a Finn Művészeti Egyesület alapításával kezdődött. Az első kiváló finn művész Ekman Róbert, aki Abóban, a régi fővárosban rajziskolát is vezetett. Mellette Holmberg Werner az, aki a modern művészet felé fordul és kortársaival és követőivel, Meensterhjelm Hjalmmarral és Lindholm Berndtel a düsseldorfi német tájképfestőiskolához csatlakozik. A modern pleinair és naturalista iránynak, ezzel együtt a francia szellemnek befolyását Edelfelt Albert közvetíti. Párizsból indult ki Gallén-Kallela Akseli is. Mozgalmas, eleven művészete elszakad a natura-izmusról és összefoglalóbb, monumentálisabb stílus felé törekszik. Legjobbak grafikai munkái és freskói, amelyekben a finnek régi legendáit dolgozta fel. A finn szobrászat megindítója egy svéd művész: Sjöstrand Károly. Tanítványai Runeberg Walter, Takanen János. Építészeti közül legtehetségesebbek és legérde-
tebbek Saarinen Eliel és Tarjanen Annit, a helsing'orsi nemzeti színház építője.

Finн nyelv, a finn-ugor nyelvcsalád egyik ága, neve a saját nyelvükön suomi; kb. két és félmillió egyén beszéli; több nyelvjárása van, amelyek közül legfontosabb, mivel irodalma is van, az észti.

Finnország, Európa egyik legÉ-ibb országa. 388.000 km² (csak szárazföld), 31/3 millió l. Eghajlata zord, partjait télen át jég fedi. F. az »ezer to ország«. A tavak különböző szintben fekszenek és rövid folyók kötik össze. gyakori vizesésekkel.

Ezek energitáját újabban villamos áramalakjában értékesítik. F. D-i részén van egy kevés szántóföld; nagyobb részét erdő borítja, a többi természetlen. Az erdő F. gazdaságának alapja. Nemcsak fát, hanem rengeteg papirosépet is készítenek belőle és szállítanak külföldre. Vaskohászata és állattenyésztése (vaj, bőr) is kivételre dolgozik,

mgig gabonából és textilárúkból behozatalra szorul. Vasutja a területhez képest kevés, de telefonhálózata mintaszerű. Fővárosa Helsinki (Helsingfors). F. a középkorban és újkorban

svéd főnhatóság alatt volt. A legújabb korban orosz uralom alá került, de a svéd műveltséget sikerült megőriznie. 1917. Svinhvud proklamálta F. függetlenségét, 1918. a németek támogatásával visszaverte az orosz bolsevikok támadását, azóta minden tekintetben megszilárdult mint demokratikus köztársaság. 1921. a Népszövetség az Aaland-szigeteket F.-hoz csatolta. 1925 óta Lauri Relander a közt. elnök.

Finн-ugor nyelvek, az ural-altaji nyelvtörzs egyik családját alkotják. Tagjai: a lapp, a finn, a mordvin, a cseremisiz, a votják és zürjén, a vogul és osztják és a magyar.

Finonságtartalom, arany v. ezüst tárgyaknál a finom arany- v. ezüstmennyiség ezekben kifejezve.

Finsen, Niels Ryberg (1860—1904), dán orvos, a fény gyógyhatásával foglalkozott, fénygyógyomlója különösen a bőrfarkasnál (lupus) nagyon eredményes.

Finsteraarhorn, a Berni Alpok legmagasabb csúcsa, 4275 m.

Finta (ol.) a. m. cselvágás a vivásban; kifogás.

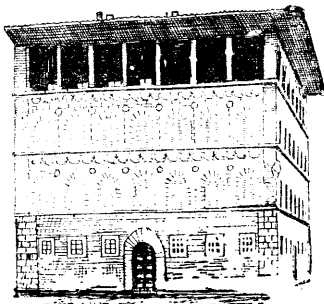
Finta 1. Gerő, * 1889, a székelyudvarhelyi ref. kollég. tanára, költő; versköltő: A fák. — 2. Sándor, * 1881, naturalista szobrász és festő. — 3. Zoltán, * 1896, erdélyi hirlap-író és lírikus.

Fiók Károly (1857—1915), ref. főgimnáziumi, majd egyetemi tanár, az ind és perzsa költészet kiváló ismerője és műfordítója (Firduszí Sáhnámé-ja).

Fiola (gör.), csöfaluk apró üvegedény gyógyszerek eltartására.

Firduszí, Abul-Kaszim (940—1020 körül), perzsa költő, a Sáhnámé (Királyok könyve) c. 60.000 párversből álló éposz írója. A régi perzsa királymondákat tartalmazza, tulajdonképpen 13bb kisebb éposz gyűjteménye.

Firenze (Flórenc), Olaszország Toscana-tartományának fővárosa az Arno-folyó mellett, 250.000 l. Iparművészet: selyem, papiros, porcellán, kő, fa, fém, ékszer. Egyetem. Igen

A Palazzo Guadagni Firenzében

gazdag muzeumok, páratlan szépségű és eredetiségű képek (Uffizi, Pitti képtárak), szobrok, épületek, műemlékek. F. nagyobb szerepet játszik az emberi műveltség, kivált a képzőművészet történetében, mint sok nagy birodalom. Itt született Dante; itt élt Petrarca és Boccaccio. Itt született Giotto, Donatello, Michelangelo, Benvenuto Cellini; itt élt és tanult Rafael, Leonardo da Vinci, Machiavelli, Amerigo Vespucci egészítik ki a renaissance nagy alakjainak sorát.

Firma (ol.) a. m. cég.

Firmamentum (lat.) a. m. égbolt; általában boltozat.

Firn, magas völgyben összegyűlt hőtömeg, amely többszöri részleges olvadás és újrafagyás folytán jéges-szemcséssé válik. Ha a F. mozgásnak indul, belőle ered a gleccser.

Firnisz (ném.), gyantaoltadt borszeszben, olajban, terpentinben stb., amely a levegő gyorsan szárad és fényes bevonatot ad.

Firth of Forth, az Északi-tengernek Skócia szárazföldjébe mélyen benyúló öble; mellette fekszik Édinburgh kikötője. Leith.

Fischer 1. **Aladár**, * 1874, orvos. bp.-i egyet. m. tanár, a sebészeti megbetegedések a gyermekkorban c. tárgy körében, a bp.-i zsidókörház sebészifőorvosa; szakmájának termékeny írója is. — 2. **Béla**, Baranya vm. alispánja. — 3. **Edwin**, * 1886, svájci zongoraművész, Bach-interpretator — 4. **Emil** (1852—1919), német vegyész, berlini egyet. tanár, különösen a cukor- és fehérjefélék szerkezetének kutatásával fogl. — 5. **Ferenc**, Baranya vm., főispánja. — 6.

Gyula, * 1861, bp.-i főbíró. — 7. **Max**, * 1881, **Alex**, * 1882, francia regényírók és kritikusok. (Le Duel de M. Lototte, La Dame très blonde stb.)

Fischer-Colbrie Agost (1863—1925), kassai püspök. Apologetikával fogl.

Fischer von Erlach, Johann Bernhard (1656—1723), osztrák építész, a bécsi barok-építészet nagymestere. Legfőbb művei: a schönbrunni császári kastély és a bécsi Szt. Károly-tempom. A budai várpalota legelső vázlatát is ő készítette.

Fisher, sir John (1841—1919), angol tengernagy. 1892—97. a tengerészeti hivatal vezetője, 1914—19. a tengeri hadműveletek irányítója.

Fiskus (lat.), az állam mint vagyonjogok alanya. A kir. F. jogi személy, a koronát, országot magánjogilag képviseli. Képviselője: a kir. kincstári jogügyi igazgatóság.

Fisztula (lat.), 1. genny levezetésére szolgáló csatorna; 2. fejjang.

Fittler Kamill (1853—1910), építész, az Iparművészeti Iskola igazgatója, a Magyar Iparművészet szerk.

Fityeház kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 926 l., ut. és up. Murakeresztúr.

Fitz Artur, * 1889, országy. képvis.

Fiume, kikötőváros az Adria Quarnero-öbljének É-i sarkánál, a Fiumara-folyócska torkolatánál, 45.000 l. Magyarország egyetlen tengeri kikötője volt, kitűnően felszerelve. Jelentős

gyáripár. F.-t 1919. a szövetséges és társult hatalmak Jugoszláviának ítélték. D'Annunzio azonban még az év végén olasz önkéntesekkel elfoglalta és külön államot alakított belőle. 1923. kötött megállapodás értelmében F. Olaszországhoz csatoltatott, de a Baross-kikötő Jugoszláviáé lett, a kikötő többi részére szóló különleges használati jogokkal együtt.

Fisulitas, a régi magyar jogban királyi privilégium, melynél fogva a fiagra szóló javakban, ha ez kihalt, nő örökölhetett.

Five o'clock tea (ang.) a. m. ötörai tea.

Fix (lat.) a. m. szilárd.

Fixa idea (lat.) a. m. rögeszme.

Fixálni (lat.) a. m. megállapítani, leszögezni. Fényképezetben az előhívott lemezt vagy másolatot fényállóvá tenni fixáló oldattal.

Fixum (lat.) a. m. megállapított összeg, fizetés.

Fizeau, Armand Hippoít (1819—1896), francia fizikus; először állapította meg a fény terjedési sebességét forgó tükörrel.

Fizély Odán, * 1886, felsőszelvényi lelkész, a magyar racionalizmus kutatója, a szlovenszkoí Evangéliikus Lap szerk.

Fizetési fokozat. A közalkalmazottak illetményeik, rangjuk és rangosztályuk szerint F.-okba vannak bocsátva. E bocsátást törvény szabja meg és csak törvénnyel módosítható. Ki mennyi időt tölt egy F.-ban, azt az u. n. szolgálai pragmatika szabja meg. Ujabbban nagyobb magánvállalatok is F.-ba szokták bocsátani alkalmazottaikat.

Fizetéseképtelenség, az adós azon állapota, amelyben aktívát (vagyonát) passzívái (adóságai) túlhaladják. A F. alapján rendelik el a kénszeregyességi eljárást v. a csödtöt.

Fizika, a természettudományak az az ága, mely az élettelen testeken tapasztalható, nem vegyi természetű változásokat vizsgálja a ezeknek okait és törvényszerűségeit igyekszik megállapítani. E változások igen sokfélék, ezért a F. külön foglalkozik velük. Így kapjuk a F. egyes ágait; alapvető része a mechanika, mely a testek mozgásainak és egyensúlyi viszonyainak törvényeit kutatja; a többi fontos ágak: a hőtán, hangtan, fénytán, elektromosságán és mágnességán. — A F. tipikusan kísérleti tudomány, mely amellett a keretében tartozó összes jelenségeket igyekszik matematikai formulákban kifejezhető törvényekbe foglalni. A föltevések és elméletek csak annyiban játszanak szerepet a F.-i kutatásokban, amennyiben ezek célokat és irányokat jelölnek ki a kísérleteknek. — Egyes elszórt F.-i ismereteket már az ókorban is találunk, de a modern rendszeres F.-nak csak Galilei vetette meg az alapját a mechanika sok fontos törvényszerűségének megállapításával. A F. tudománya Newtontól kapta a második korszakalkotó lökést. Azóta pedig a kiváló elmék számlálhatatlan serege működik a F. művelésén s ennek eredménye, hogy a F. ma a legfejlettebb tudományok egyike. — A legutóbbi évtizedekben a világegyetem legtávolabbi égitestekre

is kiterjesztették a fizikai kutatásokat (I. Asztrofizika).

FizioGNOMIA (gör.) a. m. arckifejezés; tágabb értelemben valamely egyén vagy táj stb. külső megjelenése.

Fizikokraták, azok a közigazdászok, aki szerint az ország gazdaságának egyetlen forrása a föld és ezért a földbirtoknak kellene fizetnie az összes adókat.

Fiziológia (gör.) a. m. élettan (l. o.).

Fiziológiai konyhasóoldat, 0,6—0,8%-os k. oldat, melynek ozmotikus nyomása megfelel a vér ozmotikus nyomásának, ezért alkalmazzák befeccskendezésre nagy vérvesztéseknek.

Fjord, sziklás hegyvidék völgyeibe messze befolyó mély öblök Norvégiában, amelyeket a jégkorszak gleccserei vájtak ki.

Facon (franc.) a. m. kis palack.

Flagellánsok (lat.), a 13—15. sz.-i nyilvános vezeklők, akik imával és énekléssel egybekötött vándorlásuk folyamán önmagukat ostromozták.

Flageolet (franc.), 1. fuvolafajta hangszer. — 2. F.-hang a hurokhangszereknél a csomópont gyenge megérintése közben előálló üveg-hang.

Flagrán (lat.) a. m. égő, nyilvánvaló. In flagranti, tetten (érni).

Flagrante delicto (lat.) a. m. tetten érve.

Flake, Otto, * 1882, modern német regényíró. Nevezetesebb művei: Schritt für Schritt, Die Stadt des Hirns, Pan-Dämonium.

Flandam művészet, a mai Belgium területéhez tartozó régi Flandriának művészet. A középkori flandam szobrászat főeredményei a Dinant városi kispasztikai iskola alkotásai. A nagyobbarányu munkákban Claus Sluter hatása érvényesül. Önállóbbak ezeknél azok az architektonikus képzések és faragások, amelyekben dekoratív és realiztikus stílus olvad össze. Ez a stílus később a renesszánsz korban is fennmarad erős olasz hatással. Ugyanez a gótikus továbbfolytatódás mutatkozik meg a flandriai építészetben is a renesszánsz kor alatt és tisztá renesszánsz stílus csúcsa a 16. sz. végén tud teljesen kibontakozni. Legszebb emléke ennek az anversi városháza. A 15. sz.-ban felvirágzó flandam festészet, amelynek első igazni nagy alakjai Hubert és Jan van Eyck, teljesen felszabadítja magát a környező hatások alól. A következő században azonban az olasz befolyás válik uralkodóvá. Különös keveréket kapjuk a flandam nemzeti realizmusnak és a klasszicizáló olasz idealizmusnak.

Voltak azonban olyanok is, akik teljesen meg tudták őrizni realista karakterüket. Legnagyobb ezek közül az idősebb Pieter Brueghel. A 17. sz. hozza a flandam festészet legnagyobb alakját, Pieter Paul Rubensét. Tanítványainak óriási seregéből legjobban kiemelkedik Anthony van Dyck. Melléük legkiválóbb Jacob Jordaens és a zsánerfestők serege, akik között legkiemelkedőbb újabb David Teniers, Adriaen Brouwer és a Brueghel-család fiatalabb tagjai. Rubens hatása a 17. sz.-ban alakuló flandam barokk-építészetre és szobrászatra is döntő volt. — A 18. sz. a F. teljes hanyat-

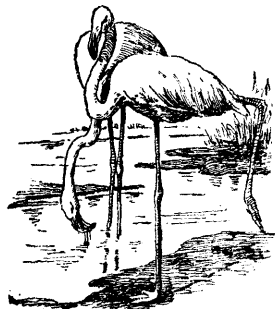
lását hozza meg. A század végén és a 19. sz. elején azután mind a két irány üres és mesterkelt akadémizmusba fulladt.

Flandam nyelv, az anémet nyelvnek egyik nyelvjárása, a hollandi nyelvvel áll legközelebbi rokonságban. A F.-et főleg Belgium nyugati részén beszélik; ma külön irodalmi nyelv s Belgiumban a törvényeket és rendeleteket francia és F.-en szerkesztik.

Flandamok, Belgium E-i és Ny-i részének germán eredetű és nyelvű lakói, akiknek nyelvéterülete Hollandia D-i és Franciaország E-i részébe (Diinkirchen) is benyulik. Irodalmuk számottevő, festészetük elsőrangú.

Fiamboyant (franc.), a késői gótikus építészetben használt lángnyelvzerű motívumról elnevezett stílus.

Flamingó, a gázlok rendjébe tartozó, hosszúnyakú és hosszúlábú madár. Csapatokban él.

Flamingó

Európában csak egy faj él, a rózsás flamingó, mely 170 cm magasságot is elér. Tollazata rózsaszínű és fehér. Déleuropában honos.

Flammarion, Camille (1842—1925), francia csillagász, juvisy-i (Párizs mellett) csillagvizsgáló igazgatója. Érdekesen megírt könyvei a legkitűnőbb népszerűsítő munkák. Spiritizmusmal is foglalkozott.

Flandria, egykor Németalföld egyik grófsága, ma Belgium E-Ny-i része, Hollandiába és Franciaországba érő nyulányokkal. Textilipar, halászat, kereskedelem, földművelés. A tartomány egy része a tenger szintjénél mélyebben fekszik.

Flanel (arg.), eredetileg laza szövésű, könnyű gyapjú szövet, ma inkább ennek pamut utánezata.

Flastrom (lat. emplastrum) a. m. ragtapasz, melyet rendszerint olajosból, zsírokból, gyantából és növényi gyógyszerekből készítenek.

Flaubert, Gustave (1821—1880), író, a romantikus realizmus mestere a francia irodalomban. A realizmust továbbfejleszté, mint Balzac. A nyelv és stílus mestere. Világhíres műve a Madame Bovary; történeti regénye: Salammbó, főművei még: L'éducation senti-

mentale, La tentation de saint Antoine, Trois Contes.

Flavius, 1. **Titus F. Vespasianus**, római császár (Kr. u. 69–79). Judea meghódítója, a Colosseum építtetője. — 2. **Titus F. Vespasianus fia** és a császári trónon utóda (Kr. u. 79–81); Jeruzsálemet elfoglalta, a templomot Jeromolta (ennek emléke a római Titus-diadalív), Rómában pompás fürdőt építtetett. — 3. **F. Josephus**, zsidó történetíró, * Kr. u. 37, élénken részt vett a zsidó politikai mozgalmakban, majd fogsága után a rómaiakhoz pártolt és szenttanuja volt Judea bukásának. Főműve: A zsidó háború története.

Flaxman, John (1755–1826), angol szobrász és rajzoló; klasszicizáló. (Nelson síremléke.)

Flegma (gör.), alkoholpárlásnál a vizes maradék. Ebből flegmatikus temperamentum, amelyből hiányzik az élénkség.

Fielscher Antal, * 1891, karmester és zeneszerző, 1917. óta az Operaház karnagya.

Fielschi Irén, közgazdasági író, budapesti dán alkonzul.

Fléissig Sándor, * 1869, bankár, Angol-Magyar Bank alelnöke. a bpesti tőzsde alelnöke.

Flensburg, kikötőváros Schleswigben, 69.000 l.

Flers, Robert de, (1872–1927), francia író. Írt regényt is, de főleg vígjátékokat. Ismeretebb művei: Miquette, Le Roi (magy. is).

Flesch I. **Ármin**, * 1878, orvos, a bp.-i egyet. a csecsemők betegségei kör- és gyógytanának m. tanára, csecsemőkórházi főorvos; több gyermekgyógyászati munka szerzője.

— 2. **Károly**, * 1873, magyar származású hegedűművész és pedagógus; a berlini zenei főiskola tanára.

Fleta, Miguel, * 1897, spanyol tenorista.

Fletcher, I. **Horace**, (1849–1919), amerikai írás.-tud. író, propagálója a filozofizmusnak, amely szerint a nagyon alapos és hosszantartó rágás; a táplálék kibaszálását javítja s erősen csökkenti a táplálékzsűkséget. Könyve magy. is megj. — 2. **John**, (1579–1615), angol drámaíró, Shakespeare után és Ben Jonson mellett a legjelentékenyebb Erzsébet-korabeli drámaíró. (The Maid's tragedy, Philaster).

Flettner, Anton, * 1885, német mérnök, a róla nevezett rotor-hajó feltalálója (1924), melyet a szél által hajtott fémhenger visz előre; a gyakorlatban nem vált be.

Fibustier, a 17. és 18. sz.-ban garzálódkodó francia és angol tengeri rabló.

Filnt-íveg, könnyen olvadó és kedvező fénytörésű üvegműveg; optikai lencsékhez használják.

Flirt (ang.) a m. kacércodás, szerelmeskedés.

Fligiszton (gör.), az az anyag, amely Stahl német vegyész szerint a testekből égés közben eltávozik. A 17. és 18. században uralkodott F.-elméletet Lavoisier döntötte meg.

Flóra, 1. a tavaszi virágzásnak a szabinoktól átvett római istennője. Ünnepein ember, állat felvirágozva jár. — 2. A botanikában valamely földrajzi terület egész növényvilágát nevezik **F.-nak**.

Flórenc, olasz város, l. Firenze.

Flóreszcencia (lat.) a m. virágzás.

Flórlán, Szt., római veterán, aki 304. mártírhaltát halt. Délémetországban, Ausztriában és Magyarországon tüvezsedelem ellen kéri a pártfogását.

Florida, 1. É-Amerika DK-i félszigete az Atlanti-óceán és a Mexikói-tól közt. Eghajlata meleg, felszíne sík, talaja termékeny. — 2. Az Egyes. Áll. egyik állama F. félszigeten és a hozzá csatlakozó partszegélyen. 152.000 km², lakossága 1 millió, ennek 40%-a néger. Terményei pamut, rizs, kukorica, déli-gyümölcsök, fa. Fővárosa Tallahassee. F.-t 1512. fedezték fel, előbb spanyol, 1763–83. angol birtok, 1820. az Unio territoriuma, 1845. állam.

Flórigium (lat.), ered. jelentése virággyűjtés, de ma veséggyűjteményekre alkalmazzák.

Flotow, Friedrich von (1812–83), német operakomponista. Számos operát és balletet írt német és francia szövegre. Legismertebbek az Alessandro Stradella és Martha.

Flotta (ol.), va'amily állam kereskedelmi és hadihajói együttevét alkotják a F.-t.

Fluctuat nec mergitur (lat.) a m. hányódik (a hullámokon), de nem merül el. (Páris város jelmondata, a város cimerében levő hajó elé írva).

Fluidum (lat.) a m. folyadék. F. fizikában a valaha föltételezett súlytalan test. pl. elektromos, mágneses F.

Fluor (lat), ha'vány zöldes-sárga gáz, egyike a klórcsoport elemeinek. A szerves anyagokat hevesen elrombolja. A természetben csak vegyületekben fordul elő: növényekben, csontokban és a fogak zománcában. Hidrogénnel való vegyületét üvegmaratásra használják.

Fluoreszcencia v. fluoesczkálás. nénelv testnek (fluorkalcium, petroleum, chinoidok stb.) az a tulajdonsága, hogy erős megvilágításban maga is önlágitó lesz. Előállhat katód-, rádium- és Röntgen-sugarak hatására is. A sugárzás megszűntével a F. is megszűnik, míg a foszforeszkálásnál a test önlágitó képessége hosszabb-rövidebb ideig azután is megmarad. A két tünemény közös neve lumineszcencia.

Fluorit (folyópát), fluorsavas kalciumból álló ásvány. Fluoreszkál, melegítve foszforeszkál. A kohászatban kovasavas ércet olvasztásánál, egyébként fluorsav előállítására használják.

Foch, Ferdinand, (1851–1929), francia tábornagy (1918 óta). A marne-i csatában a 9. hadsereg parancsnoka, 1918 ápr. óta az antánt-csapatok fővezére, Franciaországban. A fegyverszüneti tárgyalásokat vezette. 1919. a legfelsőbb haditanács elnöke.

Focsani, város Romániában a Milkova mellett, 25.000 l.

Focus (lat.) a m. gyújtópont.

Fodor I. **Ármin**, * 1862, kuriai tanárselnök. — 2. **Árpád**, * 1871, középisk. tanár. Állatvédelmi író. — 3. **Ernő**, * 1878, zenepedagógus, ismertevű zeneiskolát alapított 1903. — 4. **Ferenc**, * 1882, a közigazd. egyet. Magyarországon és a Balkán gazdaságtörténelmi m. tanára,

a Földrajzi Közlemények szerk. — 5. Gyula, * 1890, zeneirő és zenekritikus. — 6. József, * 1898, lírai költő, kötetje: Líhegő erdők. — 7. József, (1843–1901), orvos, s közegészség-tan tanára a bp.-i egyet. — 8. László, * 1866, újságíró, regényeket és szindarabokat (Dr. Szabó Juci) írt. — 9. Oszkár, * 1876, gyermekorvos, a Zsófia Orsz. Gyermekszanatórium Egyes. főigazgatója, gyermekvédelemmel fogl. — 10. Oszkár, * 1886, újságíró, közgazdasággal fogl. Foerk Ernő, * 1868, építész, felső ép. iparisk. nyug. igazg., a szegedi fogadalmi templom építőtervezője. Több műemléket restaurált és írt le.

Foerster, Friedrich Wilhelm, * 1866, német pedagógus, pacifista, egyet. tan. Főművei: Jugendlehre, Lebenskunde, Polit. Ethik.

Fogadalom, Istennek tett ígéret valamely bűn megszüntetésére, vagy jócselekedet, erény gyakorlására. Az egyházi rendben van egyszerű és ünnepélyes F. Az ünnepélyes F.-at tevő nem léphet házasságra, ha szerzetes, nem is birtokolhat.

Fogak, az állatoknak az ételek megaprítására szolgáló szervei. A szájiüregben vannak elhelyezve s kemény csontanyagból állanak. Szerkezetük különböző, az emlősöknek állanak a belső lazább foghéiból, ezt borítja a csontnál keményebb dentin s felül a koronánál a még keményebb fogzománc. A fogak száma és alakja nagyon változatos, mindig az illető állatfaj táplálkozásmódjához alkalmazkodik. Így pl. a kérődzőknél a rágófelület egészen lapos, a rovarvornél éles-hegű, az embernél gumós (vegyes táplálkozás). Fogakat a tüskébőrűektől felfelé mindenütt találunk az egyes állatosztályokban.

Fogarasi I. Béla, * 1891, filozófiai író, a proletárdiktatura alatt a főiskolai ügyek vezetője volt, most külföldön él. — 2. János, (1801–1878), a legfelsőbb ítélőszék bírójának, nyelvész és jogtudós. (A magyar nyelv szótára, Czuczorral együtt).

Fogaras vm., 1875 km², 91.000 l. Székhelye Fogaras, Trianon óta Romániáé.

Fogas, hal, voltaképpen azonos a süllővel, a nagyobbakat nevezik F.-nak; olykor 8–10 k. súlyt is elér. Előfordul nagyobb folyókban, de gyakori a Balatonban is.

Fogaskerekű vasut, nagyobb emelkedésű pályákon alkalmazott vasut. A két sín között 1, 2 v. 3 fogasrud van, amelyekbe a mozdonyon lévő fogaskerekék kapaszkodnak.

Fogazaro, Antonio (1842–1911), olasz író. Lírával kezdte, de regényei a legértékesebbek. Több kötete magy. is megj.: Daniele Cortis, Kis emberek régi viága, Leila stb.

Fogbetegségek, Leggyakoribb a fogszu (caries); a fogak közé szorult ételmarmadékok savanyu erjedésbe mennek át, a sav feloldja a fogzománcot s a fog lyukas lesz. A fogszu az idegig hatol: ideggyulladás heves fájdalommal; távolabbi szervek megbetegedésének kiinduló pontja lehet. A fogszu gyógyítása az üreg kitömésében vagy az egész fogkoroná-

nak arannyal való borításában áll; ha az ideg is meg van támadva, előbb az kezelendő. Fogel József, * 1884, történetíró, a szegedi egyet. az ókori történelem ny. r. tanára, több Korvin-kodex felfedezője.

Foggia, olasz város Apuliában, 92.000 l. Foghangok, így nevezik azokat a mássalhangzókat, melyeket úgy képezünk, hogy a nyelv hegyét valahol a fogorhoz érintjük: ezek a t, d, sz, z-féle hangok.

Fogház, büntetés, vétségre alkalmazható és 5 naptól 5 évig terjedhet.

Foglalás, 1. az a mód, amellyel uratlan dolog tulajdonra megszerezhető; birtokbavétel tulajdonszerzési célal. 2. A végrehajtást megelőző eljárás.

Foglaló, ami a szerződés megkötésének jelöl v. a teljesítés biztosítása céljából átadatik. (Pl. vevő eladónak, szerződőtől gazda cseledeknek). Cselekdörv. szerint a F. a szerződés megkötésének jele, a bérbe betudandó.

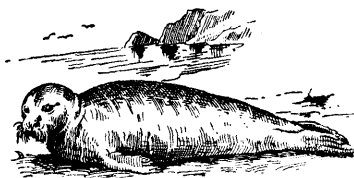
Fogoly, a tyukkal rokon és ehhez hasonló vadon élő madár. Mezőkők, bokrok között nagy csapatokban él. Jól fut és jól repül, a földön fészkel.

Fogyasztási szövetkezet, a közvetítő kereskedelem kikapcsolását célzó egyesülése a vásárlóknak szükségletit cikkeit beszerzésére. L. Szövetkezet.

Fojlőtekeres, nagy önindukciójú tekeres, amelynek belsejében rendszerint vasmag van. Az egyenáramot kis ellenállása miatt könnyen átengedi, míg a váltóárammal szemben nagy az ellenállása. A telefon és rádiótechnikában alkalmazzák a kétfajta áram elválasztására.

Fok, 1. a vízbe nyúló szárazföldi magaslat, amely meredeken ereszkedik alá; pl. Budafok, Jórénység-fok. — 2. Geometriában a szög-mérés egysége. — 3. Műszereken, pl. hőmérőn, a beosztás neve.

Fókkák, az uszálóba emlősök egyik családja. Tüdőikkel lélegzenek, de testük egyebekben teljesen a vízi életmódhoz alkalmazkodott; végtagjaik uszálóbak. Testüket finom és értékes

Fóka

bunda fedi, mely alatt vastag szalonnaréteg van kifejldve. Zsirujukért és prémjükré tömegesen vadásznak őket. Különféle fajaik leggyakoribbak a sarkvidéken.

Fokföld (Capeland), a D-afrikai Unio leg-D-ibb állama, 717.000 km², 2,8 millió l. Eg-hajlata meleg mérsékelt; tengerparton nedves,

bellebb mind szárazabb. Felszine magas táblaföld, amely E felé lejt. Terményei: gabona (főleg rozs), gyümölcs, bor; házi állatai: szarvasmarha, juh, kecske, strucc; ásványai: gyémánt, arany, réz, szén. 1814 óta brit. Fővárosa Fokváros.

Fokmérés, a Föld valamely hosszúsági vagy szélességi kördarabjának megmérése. Ha a Föld pontosan gömb volna, elég lenne egy F., mivel azonban eltér a szabályos geometriai alakoktól, sok F.-re van szükség. A nagy francia F.-ből vették le a méterrendszerrel és a belőle származó egységeket.

Fokozatos felelősség, Sajtó utján elkövetett büntető cselekményért mindig egy személy felelős: elsősorban a szerző, másodsorban a szerkesztő v. kiadó.

Foktő nagyk., Pest vm., kalocsai j., 3135 l., hajóállomás, telefon, posta.

Fokusz (lat.) a. m. gyújtópont.

Fokváros (Cape Town), Fokföld fővárosa és félikötője a Tábla-öböl mellett, a főreménységfok és Afrika leg-D-íbb csúcsa közelében, 207.000 l. Egyetem, obszervatórium, némi ipar, élelm. kereskedelem.

Folberth, Otto, * 1896, erdélyi szász költő és irodalomtörténész.

Follo (lat.), ívrét, a legnagyobb könyvforma, amely az ívnek két rétre való összehajtásából áll elő.

Folkstone, kikötőváros, tengeri fürdő és halászállomás Anglia DK-i partján, a Calais-i szoros mellett, 35.000 l.

Folkething, a dán képviselőház, amelynek 149 tagja van. A Landstinggel, vagyis a szenátussal együtt alkotja a dán parlamentet, a Rigsdagot.

Folklore (ang.), a nép szellemének — rendszerint szóbeli — megnyilatkozásaival foglalkozik, illetve ezeket gyűjti (népdalok, mondák, népmesék, népballadák, közmondások stb.).

Folkusház Lajos, * 1863, a főváros alpolgármestere, főként a közéletmezés kérdésével foglalkozott, 1928 óta a Beszék vezérigazgatója.

Follért Károly, * 1859, nyug. h. államtitkár, posta- és távúra vezérigazgató. A magyar posta egyik újjászervezője.

Follinus Auréli, (1854—1922), színész és színműri. Népsziműve: Náni.

Folttisztítás. A legfontosabb folttisztító szer a benzín (vagy a nem tízveszélyes benzínform), mert a benzín feloldja a zsírt, amely a piszoknak szövetekre való tapadását elősegíti. Az oldott zsírral együtt eltávozik a piszok is. A folt és a tisztítandó anyag minősége szerint különféle szereket kell használni. L. a táblát. Minél tovább marad a folt a szöveten, annál nehezebb eltávolítani. Kényes szöveteken előbb próbát kell tenni egy kis darabkán. Vegyszerek használata után a szövetet vízzel alaposan ki kell mosni. Papírból zsírfoltot étterrel vagy benzinnagnezia-péppel lehet kivenni.

Folyammérnöki hivatal, a magyar állam kezelésére álló folyókon a vízügyi műszaki

szolgálatot teljesítő hivatal. Tisztviselői mérnökök.

Folyamrészeg, a folyamrendészeti közbiztonsági és az igazgatási rendészeti teendőik ellátására rendelt állami intézmény.

Folyékony levegő, nagy nyomással és erős lehűtéssel folyósított levegő; már minusz 191 foknál forr; alacsony hőmérsékletek, tiszta oxigén előállítására és robbantásra használják.

Folyó, többé-kevésbé állandó mederrel bíró természetes folyóvíz. A felső folyásban rendszerint nagy az esés, az alsóban majdnem semmi. A F. vízbőssége függ a vízgyűjtő terület kiterjedésétől, talajától és csapadéktól. Az időbeli változások igen nagyok: a kisvíz csak néhány %-a az árviznek. A legbővebb víziú folyók az egyenlítő-vidékiek: Amazon, Kongó, a leghosszabbak a nagy alföldek és táblaföldek folyói: Mississippi—Missouri Nilus, Amazon, Az első (6730 km.), hosszabb, mint a földugár (6370).

Folyószáma (conto corrente). Ha két üzletfél olyan megállapodást létesít, hogy az egyik által teljesített fizetéseket a másik fél nem egy meghatározott adósság törlesztésére használja fel, hanem a kölcsönös tartozások és követelések egyenlegét egy bizonyos üzleti periódus után állapítja csak meg egymásközt, folyószámlaviszony keletkezik.

Folytvas, a kovácsolható vasaknak és acélokak (folytácél) valamennyi olyan fajtája, amely az acélfáradási processzus végén fékony állapotban hagyja el a kementét.

Fonálféreg (nematoda), hosszú fonalas testű, többnyire élősködő férgek (bélgiliszta, borsóka trichina stb.).

Fonálkereszt, optikai műszerek (távcsövek) szemlencséin alkalmazott, egymást derékszögben keresztező, két finom fonál, a tárgy helyének könnyebb megmérgetésére.

Foncsor, l. Almagám.

Fond perdu (franc.) a. m. elveszett összeg.

Fonds (ang.) a. m. tőrstöke, pénzkészlet, állampapírok.

Fonetika (gör.), a nyelvtudományban a hangtan, a hangok képzéséről szóló tudomány.

Fonetikus helyesírás, a hagyományos vagy etimológikus írásmóddal szemben arra törekszik, hogy minden hangot külön betűvel jelöljön és hogy minden betű csak egyfajta hangnak feleljen meg. F. pl. azonban, filozófia; etimológikus: azonban, philosophia.

Fonó kisk., Somogy vm., igali j., 588 l., ut. és up. Baté.

Fonográf, Edison által 1877. feltalált eszköz a hangok megrögzítésére és visszaadására. Lényege egy tengely körül forgó, keskeny csavarmentes mélyedésszerű ellátott fémhenger. A henger felületét staniolpapírral v. viasszal borítják be. A hangfelvevő készülék lényege az u. n. hangdoboz, amely a hang rezgéseit átveszi és egy tompavégű acélú segítségével a forgó henger csavarmeneteinek stanolos felületére a hangrezgéseknek megfelelő bemélyedéseket karcol. Ha a felvétel befejezése után a tü is-

mét végigszalad a csavarmenetekben, akkor a folyamlat megfordítódik és a tü zökkenéseitől csillámlemez jön hangokat adó rezgésbe. Ezt a hangot azután tölcser erősíti meg. A F. tökéletesített formája a gramofon (l. o.).

Fonté, régi súlymérték, amely 32 latra oszlott, 0,56 kg-nak felelt meg, 1856-tól kezdve pedig mint egységes vám-F. 0,5 kg. Az angol-szász országokban ma is használatos angol F. 0,4536 kg.

Fontainebleau, város Franciaország közepe táján. Párizstól DK-re, 16.000 l. Művészi értékű kastélya és parkja világhírű. Itt írta alá Napoleon lemondását 1814.

Fontana, Domenico (1543–1627), olasz építész, a Laterán, a vatikáni könyvtár, a nápolyi kir. palota stb. tervezője.

Fontane, Theodor, (1819–1898), német író. Számos regényt, uterírást, novellát írt. (Aus Engl. u. Schottl., Von dem Sturm, Irrungen, Wirrungen, Graf Petófi stb.)

Font sterling, angol pénzegység, értéke kb. 24 svájci frank. Jele £ . 1 £ = 20 shilling (sh) = 240 penny (d.).

Fony kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 486 l., vasut. ut. Hejcc-Vilmány, posta.

Fonyód kisk., Somogy vm., lenyeltetői j., 1267 l., hajóáll., vasut, távíró, telefon, posta.

Football (ang.) a m. labdarúgás.

Foraminiferák (gör.), lilikesos méshéjjal elátott mikroszkópi egysejtű állatok; az ősvilági F. megmaradt méshéjait egész hegyeket alkotnak és a mai tengerfenéki iszap is főleg F.-ből áll.

Forbáth i. **Imre**, * 1875, mérnök, műegyet. tanár, kül. városépítéssel és a kiskakéskérdéssel fogl. irodalmilag is. A háboru után első díjat nyert Belgrád szabályozási tervpályázatáért. — 2. **Sándor**, * 1890, orvos és lírai költő. Kötetei: Játekhajó, A hold árnyéka. A Magyar Orvos c. szaklap főszerkesztője.

Forbes, Archibald (1838–1900), angol haditudósító, a Daily News munkatársa.

Force (franc.) a m. erő, hatalom. F. majeure: felsőbb hatalom.

Ford, Henry, * 1863, amerikai nagyiparos, a róla elnevezett autók gyártója. Gyára, a Ford-Motor-Co. Detroitban van. Műve: History of my life.

Foreign Office, az angol külügyminisztérium.

Forel, August, * 1838, svájci elmecorvos. 1879–1897-ig a zürichi elmegyógyintézet igazgatója és az elmekór tanára. Irodalmi munkássága a nemi kérdésre, a prostitúció leküzdésére is kiterjed, az egész világ alkoholellenes mozgalmanak pedig egyik megszervezője és vezetője. Híres hangyújító, behatóan foglalkozott a rovarok, különösen a hangyák lélektanával.

For ever (ang.) a m. mindörökké v. egyszer-smindenkorra.

Forgách János gróf, * 1870, diplomata.
Forgács i. **Miklós**, * 1879. Régi harcosa a kisgazdaérdekeknek. A nemzetgyűlésben a

megyászi ker. képvis. egységességi progr. — 2. **Rózi**, * 1886, szimművész.

Forgalmi adó, l. Adó.

Forgatmány, az értékpapírok, utalványok, utijegyek, biztosítási kötvények, kötelezőjegyek és váltók hátírtattal való átruházásának inódja. Elegendő, ha a forgató egyedül nevét vagy éjét rávezeti az okíratra.

Forgató l. Giro.

Forgóáram, a háromfázisú váltakozó áram.

Forgóhid, melynél a hidnak egyik, víz feletti részlete a hajók átbocsátása céljából (folyamoknál, csatornáknál és kikötőbejáratoknál) a hidra merőleges helyzetbe forgatható és pedig kézzel v. gépi hajtás révén. Az első magy. F.-at Feketeházy János tervezte.

Forgókondenzátor, olyan kondenzátor, melynek kapacitása forgatás útján változtatható. A rádiotechnikában használatos F.-ok általában két (esetleg négy) tárcsarendszerből (álló és mozgó, sztátor és rőtor) állanak.

Forgótűke, azon tőkejavak összességé, melyek a termelésnél egy folyamlat alatt teljes egészükben a termelési költséget terhelik. Ebbe a csoportba tartoznak különösen a további feldolgozás alá kerülő nyersanyagok, a munkabérek megfizetésére szolgáló pénz stb.

Forgóvilár v. **forgószél**, függőleges tengelyű örvénylő légáramlás (tornado, ciklon, tájfún).

Forint, az olasz fiorino-ból származik, eredetileg azt a »virágos pénz«-t jelentette, amelyet először Firenze városa veretett aranyból.

Förís Ferenc, otrokocsi (1648–1718), ref., majd kat. pap és író, a magyar és héber nyelv rokonságát vitatta.

Forli, olasz város Emiliában, 58.000 l.

Formáció (lat. a m. alakulat, képződmény). Így nevezik a geológiában az egy korszakban keletkezett s így képződésükben és kövületeikben hasonló rétegeket. A F.-kat még emeletekre is szokták osztani. A harmadkort (tercier) pl. felszítják cocén, oligocén, miocén és pliocén F.-ra.

Formalin v. formaldehid, szintelen, szúrós szagú és mérgező hatású gáz, amelyet konzerválásra és helyiségek fertőtlenítésére használnak.

Formális (lat.) a m. alakí.

Formalizmus (lat.) a m. alakisághoz való ragaszkodás.

Formátum (lat.), az ivapir nagysága. Könyvnyomtatásban az oldal-nagyság: folio, kvart, oktáv- stb. F.

Formozsa (Tai-van), Japán legdélibb nagy szigete. Kínától K-re, 36.000 km². 4 millió l. F-i fele a mérsékelt, D-i fele a forró öbbe esik. Belsejében a hegyek magassága megközelíti az Alpokét, Ny-i partja sik. Terményei rizs, tea, cukornád, kámfor, arany, szén. 1895-ben foglalta el Japán Kínától. Fővárosa Taipe.

Formula (lat.) a m. képlet.

Fornarina, Raffaell állítólagos kedvesének a neve, akit meg is festett (Palazzo Barberini Roma).

Fornér, I. Furnér.

Fornet Béla, a belgyógyászat határterületei c. tárgykör bp.-i egy. m. tanára.

Forradalom, az állam alkotmányának a tétetes közjog szabályának megsértésével erőszakosan történt megváltoztatása, ha alulról a néptől történik.

Forrai Róza, * 1884. színművésznő. A Magyar Színházban komikai szerepekben működik.

Forrás, a Föld belsejéből természetesen előtörő folyadék (viz, petroleum) vagy gáz (földgáz) fölbukkanásának helye.

Forrasztás, két fémdarab szilárd egyesítése (összeragasztása) egy harmadik, u. n. forrasztófémmel segítségével; ennek anyaga többnyire azonos az egyesítendő fémekével, de könnyebben olvad. Az összeforrasztandó tárgyak felületét előbb csiszolással v. maratóssal vegytisztává kell tenni.

Forró kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 1339 l. vasut. táviró. posta.

Forró Pál, * 1884. író, legi-mertebbek erotikus regényei: Halkuló vágyak. Királyi szeretők, Kurtizán.

Forrpont, az a hőmérséklet, melynél a folyadékokban lévő párák feszítő ereje egyenlő a folyadéokra gyakorolt nyomással. Minden folyadéknak más a F.-ja. Azoñfelül a F. függ a nyomástól (kisebb nyomásnál a'acsonyabb, nagyobb nyomásnál magasabb). A bennük oldott anyagok is emelik a F.-ot.

Forster I. Elek, * 1859. földbírtokos, országg. képvis., a Magyar Gazdaszövetség al-elnöke, nagy szerepe van a szövetkezeti mozgalomban. — 2. **Gyula báró,** * 1836. több műtörténeti munkát írt és a műemlékek védelmére célzó törvényjavaslatokkal fogl.

Forte (ol.), zenei műszo: erősen. Mezzo-F.: közepesen, fortissimo: nagyon erősen. Jelölésük f, mf, ff és fff. Piu F. erősebben.

Fortli, folyó Skóciában, az E-i tenger 75 km. hosszú tengeröblébe (Firth of F.) ömlik. Ezen át vezet egy 2465 m. hosszú hid.

Fortifikáció (lat.) a. m. erődítmény.

Fortiter in re, suaviter in modo latin közmondás: erősen a dologban, szelíden a végrehajtásban.

Fortuna, a véletlen, a sors, a jó- és balszerencse római istennője. Bőségzarulát, kerékket, golyóval s kormánypálcával ábrázolják.

Fortunatus (Szerencsés) Imre, zsidó származású, áttért budai bankár, a király (II. Lajos) kegyence; 1520-tól alkincstárnok. Az amugy is zilált pénzügyek további lerontásában nagy része volt, ő tanácsolta a hamis pénz verését és így oka volt az 1525. budai zsidóüldözésnek. Titokban híthü zsidó volt haláláig. † 1526.

Fortuny, Mariano (1839—1874), spanyol festő és grafikus, képei szemképráztató színezésűek.

Forum (közér), a régi rómaiaknál a népgyűlések, törvénykezés s a piac helyének neve. A F. a városi élet gócpontja volt. Jogi használatban F. a törvénykező hatóság székhelye.

Forum Romanum, a Palatinus és Capitolium közt elterülő, szabálytalan hosszukás, négyszög alakú tere a régi Rómának. Ezt az egykor mocsaras területet kiszárították s évszázadokon át a legzebb épületekkel díszítették. A F. volt a birodalom politikai és vallásos életének gócpontja. A F.-on át vezetett a Via Sacra, amelyen a diadalmenetek átvonultak, itt állt az állami levéltár (Tabularium), Concordia, Janus, a Dioscurók, Vesta, Saturnus temploma (ebben az állami kincstár), a Vesta-szűzek háza az örök tüzzel, a Basilica Julia s Basilica Aemilia nevű törvénykezési csarnokok, Septimius Severus és Titus diadalívei, Romulus állítólagos sírja, emlékoszlopok, szobrok s szöszékek. Kr. u. 896-ban földrengés döntötte romba, homok és föld temeték be, úgyhogy sokáig legelő volt (Campo Vaccino) és követit s márványait elhordták a római építkezésekhez. Az első ásatásokat a 19. sz. elején kezdték.

Fosszilis (lat.: kisdórt) a m. ősidőkből származó; kül. megkövült növényi és állati maradványok (petrefaakta).

Foszfatok, a foszforsavak sói. Legfontosabb közöttük a nátrium-, kálium- és kalciumfoszfát. Az állati csontok is F. A kálium- és nátriumfoszfát a legfontosabb és leghasználatosabb műtrágya.

Foszfor, könnyen, már 45° C-on gyuló, színtelen v. sárgás kémiai elem. Szabad állapotban nem fordul elő, hanem csak vegyületekben. Csonthambul állítják elő. Három módosulata van, a fehér-, a fekete- és a vörös-foszfor. Ez utóbbit a svédgyufák dobozán gyújtófelületül alkalmazzák. A fehér F. nagyon mérges, heves fájdalommal, hányással, hasmenéssel jár. Kezelés: hánytatók, hashajtók, zsir, tej kerülése. Krónikus F.-mérgezés gyufagyári munkásoknál fordul elő, ezért fehér F.-os gyufák gyártását nemzetközi egyezményvel tiltották.

Foszforszékálás, egyes testeknek az a tulajdonsága, hogy a sötétben, enyhe dörzsölésre vagy anélkül is világítanak. E jelenség a foszfortól kapta nevét, mert ezen tapasztalható legelőnkben. Oka a foszfornál oxidálódás; korhadó vagy rothadó növényi és állati anyagoknál vegyi átalakulás következménye.

Fót nagyk., Pest vm., váci j., 4037 l. Szép kastélya országoshírű. Itt írta Vorosmarty a Fóti dalt.

Fóthy János, * 1898. költő és színpadi író; Üvegház (versek); Igazgyöngy (vigi.) A Pesti Hírlap zenekritikusa.

Fóti József Lajos, * 1882. író és könyvkereskedő, irodalomtörténeti tanulmányai jelentek meg és Ady E. költeményeiből egy kötetnyit fordított és adott ki franciául.

Fotocella, (gör.) a szelen nevű elemmel felszerelt parányi üveg; a szelen tulajdonsága, hogy a megvilágítás szerint változtatja elektr. ellenállását, ezért a F.-knak nagy szerepük van a modern képtávírozásban.

Fotografálás, l. Fényképezés.

Fotokémia (gör.) a. m. a fény vegyi hatásai val fogl. tudomány.

Fotolitográfia (ujgör.) könyvnyomó lemezek előállítására fényképezés útján.

Fotométer, (gör.) különböző erősségű fényforrások összehasonlítására szolgáló készülék.

Fotoszféra, (gör.) a Nap fénylő légköre.

Fototechnika, (gör.) a megvilágítás technikája.

Fototerápia, (gör.) a. m. gyógyítás fény-sugarakkal.

Fototipia (ujgör.), ábrákat nyomó cinklemezek előállítására fényképezési úton.

Foucault, Léon (1819—1868), francia csillagász és fizikus. Nevét emlékeztetésképpen az azzal az ingakísérlettel, melyet a párizsi Pantheon kupolájában 1850-ben végzett s amellyel kísérletileg bizonyította a Föld tengelyforgását. Foglalkozott a fénysebesség meghatározásával is.

Foucault-áramok. Ha mágnescirkokhoz fém-tömeget közelítünk, vagy távolítunk, a fém-tömbben áramok keletkeznek, melyeket felfedezőjükről F.-nak nevezünk (örvényáramok, tömegáramok).

Foulard (franc.), nyers selyemből készült könnyű kelme.

Fouqué, Friedrich Heinrich Karl de la Motte, báró (1777—1843), német író. Számos, ma már elavult lovagregényén, drámáin, versein túl Undine c. meséje tette nevezetessé.

Fourgon, (franc.) a. m. teherkocsi, halottaskocsi.

Fourier, 1. **François Marie Charles** (1772—1837), francia szocialista, megalapítója a róla elnevezett szocialista rendszernek, amely szerint a termelés 3 főtényezője: a tőke, tudomány és munka társulnak, az emberek pedig 1200—1300 tagu közöslakóházban (falanszterekben) élnek s végzik a számukra kijelölt munkát. — 2. **Jean Bapt. Joseph** (1768—1830), francia matematikus, a róla elnevezett sorok felfedezője.

Fowler, 1. **Sir John**, (1817—1898), angol mérnök, a londoni földalatti vasutat (1833) és a Firth of Forth hidját építette, — 2. **John**, (1826—1864), angol mérnök, az első használható gőzeke feltalálója.

Fox, 1. **Charles James** (1749—1806), angol államférfi és szónok. Életét a North- és Pitt-kormányok elleni parlamenti harc töltö ki. Különösen az amerikai háborút, a brit Keleindiiai Társaság visszaéléseit ostromozta és követelte, hogy India maga vegye kezébe a kormányt és a rabszolgaság törültesék el. — 2. **George** (1624—1690), a Barátok Társaságának vagy quaker felekezetenek megalapítója.

Foyer (franc.) tulajdonképpen tüzhely. Nagy, díszes előcsarnok vagy folyosó magánpalotákban, színházakban.

Föderáció (lat.) a. m. szövetség.

Föderalizmus (lat.), az államszövetség olyan rendszere, amelyben az egyes államok lehetőleg megtartják önállóságukat.

Főispán, a kormány képviselője és a törvényhatóság feje a vármegyei és Bp. kivételével a városi törvényhatóságoknál, a belügyminiszter előterjesztésére a király (ma a kormányzó) nevezi ki. A kormány politikájának képviselőjeként a kormányval együtt távozik. 1885-ig a főrendiháznak hivatalból tagja volt.

Főkönyv, számtartási eszköz, amelyben a gazdaság vagyonerészeit, ezekben változásait, a bevételt és kiadást, a gazdaság természetéhez alkalmazott külön számlákon rendszeresen nyilvántartják. Célja a gazdaságvitel áttekinthetése, ellenőrzése.

Föld, a naprendszerhez tartozó bolygó, harmadik a Naptól számítva s nagyságra ötödik a bolygók között. — Alakja a sarkoknál némileg lapult gömb; a lapultsága 1:299. A F. tehát speciális alakú, melyet geoidnak neveznek. — Nagysága: Pontos fökmérésekből megállapítva, sugarának átlagos hosszúsága 6370 km (az egyenlítői sugár 6377, a sarki sugár 6333 km). Felülete 510 millió km², köbtartalma 1,082.841 millió km³. A F. sűrűsége 5,5-szer nehezebb, mintha a tömege tiszta vízből volna. Mozgásai között kettő fontos: a F. 24 óra alatt megfordul a tengelye körül. E tengelyforgás következménye a F. lapultsága a sarkoknál, továbbá a nappalok és éjszakák váltakozása. Másik mozgása a F.-nek a Nap körül egy év alatt végzett keringése. A F. távolsága a Naptól (nem mindig egyforma) átlagosan 148 millió km., a földpálya hossza tehát kb. 930 millió km., így a F. mp.-kint 29 km. átlagos sebességgel futja be pályáját. A földpálya alakja ellipszis, melynek egyik gyújtópontjában van a Nap. Ezenfelül a Nappal, ill. az egész naprendszerrel együtt mp.-kint mintegy 8000 km. sebességgel, látszólag egyenes irányban tovarohan a világűrben, jelenleg a Herkules csillagzat felé. — Közgazdaságtani szempontból: a F. a termelés két alapfeltételének egyike. A másik alaptevényező: az emberi (testi és szellemi) munka. Nagyon elterjedt és alapvető tévedés, harmadik és egyenrangú alaptevényezőnek tekinteni a tőkét, amely pedig »gyümölcse a föld és munka egyesülésének«, tehát nem termelési alapfeltétel, hanem már termelési eredmény.

Földadó, l. Adó és Földértékadó.

Földalatti vasut, a városok belterületi közlekedésének részbeni tehermentesítését előzoza azzal, hogy földalatti forgalma a többit nem zavarja s maga is zavartalanul működhetik. A F. rendszerint végig a föld alatt vezet és pedig vagy közel az uccaburkolat alatt, vagy mélyen a föld a'att, a vasuti alagutakhoz hasonló csőalakú csatornában (ilyen pl. a londoni F.). A legelső F. az 1861-ben épült londoni Metropolitan, a kontinens első F.-ja a bp.-i Ferenc József F., amely 1896. nyílt meg.

Föld belső melege csak a felszínétl 30—40 m-től kezdve érvényesül s általában 30 m-enkint 1 C foknyit emelkedik (geotermikus

hőfokozat); a Föld központjában valószínűleg 2–4 millió foknyi hőmérséklet uralkodik.

Földek nagyk., Csanád vm., központi j., 5594 l., vasut., táviró., telefon., posta.

Földelés, elektromos szerkezeteknek, vezetékeknek stb. a földdel vezető kapcsolatba való hozatala. Célja lehet: 1. biztonság F., hogy a földön álló személyzet a F. által áramütések ellen meg legyen védve. — 2. Villámhárító F. a villámot a földre vezeti. — 3. Vezetékmegtakarítás a távirónál, jelzőberendezéseknél, villamosvasutaknál stb. — 4. A rádiótechnikában az antennával a F. rezgőkört alkot. A F. kivitele nagyvárosban víz-, gázvezetékekkel való összeköttetés, ahol ezt nem lehet, talajvezetékbe eresztett nagy felületű, u. n. földelőlemez.

Földértékadó, a föld megadóztatása forgalmi értéke szerint, tekintet nélkül a rajta vagy benne (emberi munka által) teremtett létesítményekre és a hely tényleges kihasználási módjára és mértékére és ettől függő tényleges jövedelmére. »Föld« alatt egyformán értenő minden természeti adottság, azaz minden »hely«, tehát: városi telek, mezőgazdasági föld, bánya, víz stb. Teljes kifejelettségében, mint »egyetlen adó« (»single tax«) a F. a »george-izmus« ideálja, de fennállhat a F. kis kulccsal és más adókkal együtt is. Teljesen tiszta formában valósult meg a F. 1917. Magyarországon mint »városi telekértékadó«, Budapesten a forgalmi érték 0,5%-ával. A fővárosi közgyűlés az adószedést azonban beszüntette.

Földes nagyk., Hajdu vm., hajduszoboszlói j., 5411 l., telefon., táviró., posta.

Földes I. Béla, * 1848, társadalomgazdasági író és államférfi, a Tud. Akadémia r. tagja, 1917–8. átmenetgazdasági miniszter. Számos önálló közzg., pénzügyi és statisztikai munkát írt. Legfontosabb Társadalmi gazdaságtan c. több kiadást megért kézikönyve és a szocializmus történetét tárgyaló műve, Közzg. értekezések (4 köt.). — 2. **Géza**, * 1857, pedagógiai író, hirlapíró, volt igazg. tanító. Sok ifjúsági elbeszélést, tanácskönyvet és tárcát írt, különösen a régi magyar iskolai életből. — 3. **Imre**, * 1818, író. Sikerei társadalmi színműveivel voltak, amelyek a Magyar Színházban kerültek színre. (A császár katonái, Hivatalnok urak, Kuruzsló). Feketeország címen regénye is jelent meg.

Földesi Arnold, * 1882, csellóművész, 1908–12-ig az Operaház zenekarában játszott és a Nemzeti Zenede gondoktanára volt, 1913-tól a berlini fülharmónikusok tagja, 1925. a berlini Hochschule f. Musik tanára.

Földessy I. Gyula, * 1874, tanár és író. Főbb munkái: Arany János, az ember és a költő, Ady Andre, Ady-tanulmányok. Sajtó alá rendezte Ady költeményeit és Dóczy Jenővel együtt szerkesztette az Ady-Muzeumot. — 2. **Gyuláné, szül. Hermann Lulla**, * 1887, zongoraművész és zongorapedagógus, nagy

sikerrel szerepelt Magyarországon és külföldön.

Földesuri jogok, a régi magyar jogban: 1. urbériek: a) füstpénz minden házhely után évi 1 frt., b) kilenced, minden termény után, c) robot, urbérek végezte munka, minden telkes gazdtól évi 52 igás v. 104 gya:ig nap. — 2. A földesuri hatóságból folyó F.: a) uriszékek való részvétel, b) büntető hatóság, c) befolyás közösi ügyekre.

Földfestekek, szines földekből örölt ásványi festékek.

Földgáz. Természetes előfordulása a föld mélyéből feltörő gázkeverék, mely főleg metánt (mocsgázt) tartalmaz és mely bármily ipari, fűtési, hevítési v. géphajtási célokra használható. A Föld minden részén (elsősorban petroleumforrások táján) található és némely helyütt régóta ismerik, de nálunk csak akkor keltett közérdeklődést, midőn a nagy Alföldön (püspökkladányi artzi-kut furásánál), később Kissármáson nagy mennyiségben fedezték fel. A kissármási F. eddig a Föld legtitább F.-a, mely óránként 38.000 köbméternyi mennyiségben tudal fel. A legnagyobb F.-források Északamerikában vannak. Nálunk az 1911. évi VI. t.-c. a F-t állami monopóliumná tette.

Földgömb, a Földnek, mint égitestnek, oktatási célokra készült másolata fából vagy papírmásból. A F. felületére gömbvetületű földtérkép van ragasztva, amely pontosan tünteti föl a szárazföldek és tengerek eloszlását, sőt ujabban nagyobb (1 m. átmérőjű) F.-ökön domborulatok jelzik a magasabb hegyeket is.

Földhitelintézet, az olyan pénzintézet, amely bankszerűleg foglalkozik földhiteltek közvetítésével. A kölcsönt záloglevelekben adják és a birtok, amelyre a hitelt folyósítják, zálogjogilag leköttetik.

Földi I. János (1755–1801), orvos, nagy és széles műveltségű tudós, esztétikus és költő. Nagy része van a híres debreceni grammatikában. — 2. **Mihály**, * 1894, író, hirlapíró, a Pesti Napló szerkesztője. Több regénye jelent meg: Az élet tolvaja, Mámorosok, Kabok, Orvosok stb.

Földi gyanták, az aszfalt, bitumen, borostyánkő, petroleum.

Földjaradék, a földnek (mezőgazd. föld, telek, bánya, erdő, víz stb.) a pusztá tulajdoni jogcíméből eredő, vagy a fennálló viszonyok közt legalább is »nyerhető« jövedelme. Két része, ill. megjelenési formája van: 1. a folyó jövedelem, vagis az az évi bér, amely az illető helyért kapható és 2. az eladásnál a vételár felett elért nyereség (értékemelkedés). A F.-ot minden közzgazdaságtani iskola »megszolgáltatlan« jövedelemnek tekinti, mert maga a természeti adottság (a hely) nem emberi munka terméke (mint amilyen a tőke), bérjövödelmé és bérértékét pedig a társadalom egészének a jelenléte, szaporodása, munkája és kulturális haladása szüli és növeli idővel mind nagyobbra, (míg a tőke értéke és

kamatja a kulturális haladással együtt csökken), a tulajdonos pedig ezért az érteért és esetleg értéknövekedésért az ezt létrehozó társadalomnak semmi elcsorgóztatást (termelő munkában v. munkatermekben) nem nyújt. Tekintve a föld (hely) nélkülözhetetlenségét és szaporíthatatlanságát, a F. tiszta monopolisztikus természeti.

Földközi-tenger, mint kőznév, a szárazföldek közé mélyen benyúló nagy beltenger, pl. az amerikai F. vagy Mexikói-öböl. — F. mint tulajdonnév: az európai F. Európa, Ázsia és Afrika közt. Területe a beltengerekkel együtt 3 millió km², legnagyobb mélysége 4400 m. Sótartalma az erős párolgás folytán nagyobb, mint az óceáné: 3³/₄–4%. A Ny-i F.-nek legfontosabb beltengere a Tyrrheni-tenger, a K-inek az Adriai-, Jóni-, Égei-, Márvány-, Fekete-, Azovi-tenger.

Földmágnesség, e néven foglaljuk össze mindazokat a jelenségeket, melyek abból adódnak, hogy a Föld óriási mágnesnek tekinthető. A mágneses sarkok (északi és déli) nem esnek egybe a Föld forgástengelyének sarkaival, csak ennek közelében vannak. Az iránytű mindig a mágneses sarkok felé mutat s ezért vonala nem esik egybe a délkörrel. A F. irányában és erejében sokszor még ugyanazon a helyen is rendkívüli szabálytalanságokat tapasztalunk, melyeknek okát az északi és déli fény által kiváltott mágneses viharokban keressük.

Földmérésztan, l. Geodézia.

Földmivélés, a talaj megmunkálása előre meghatározott növények termesztése céljából. Műszerei és az a lott körülmények szerint van szántó-vető, kert gazdálkodás, öntöző F., dry farming, stb.

Földvédelem, szélességi körök által határolt területek a Föld felületén, amelyekben belül az éghajlat körülbelül azonos: 1. forró égöv, az egyenlítőtől É-ra és D-re 23¹/₂ foknyira, a Ba- és Ráktérítők között; 2. mérsékelt égövek a térítőkől a sarkkörökig (65¹/₂); 3. hideg égövek a sarkkörökön belül. A forró és mérsékelt között még átmenet is különböztetnek meg. az u. n. langyos (szubtrópusi) égövet: az egyenlítőtől kb. 40°-ig északra, ill. délre. Magyarország az északi mérsékelt égővnek közepétájára esik.

Földpatók, kovasavas alumíniumot és más kovasavas fémeket tartalmazó ásványok; igen nagy szerepük van a szilárd földkéreg alkotásában.

Földrajz, az a tudomány, amely a Föld alakjával, méreteivel, a rajta és benne lefolyó jelenségeknek egymáshoz és a helyhez való viszonyával, okozati összefüggésével és összehasonlításával foglalkozik. Az általános F. a tüneményeket megnyilvánulásuk szerint veszi sorra, míg a leíró földrajz hely szerint csoportosítja őket. A matematikai F. a Föld alakját és méreteit, a fizikai F. a Föld szervetlen jelenségeit tárgyalja. Szeponctok szerint van még növény-, állat-, ember-, gazdasági, történeti stb. F.

Földreform, a földtulajdoni viszonyok újjáalakítását célzó társadalompolitikai mozgalom. Ilyen mozgalom kétféle van. Az egyik, a »földösszefűző« irány a földbirtokmegosztás jelenlegi aránytalanságát kívánja kisebbiteni vagy eltüntetni. A másik irány F.-mozgalom, a »georeformisták« nem a földnek magának, hanem a földjáraedéknak a megosztását kívánja megváltoztatni abban az irányban, hogy a földjáraedéknak, mint a köz egésze által teremtett és a földtulajdonos által semmi munkával vagy munkatermekkel meg nem szolgált jövedelemnek lehet nagy része (teoretikus végkétként: az egésze) vitessék át közkezdbe. A legnagyobb arányú F.-mozgalom Európában a németországi »Bodenreformbund« (vezére Adolf Damaschke).

Földrengés, a szilárd földkéreg megrázkódása, amelyet többnyire földalatti morajlás kíséri s a földfelület helyi elváltozásait hozhatja létre: hasadékok, gyűrődések képződése, iszapkitörések, földcsuszamlások stb. Eredete szerint megkülönböztetünk: 1. beomlási F.-t a víz által kivált földalatti őrök összeomlása következtében; 2. vulkánikus F.-t a tűzhányók közelében, a kitóduló gáz- és vízgőzömegek lökése következtében; 3. tektonikus F.-t, a földkéregben végbemenő eltolódások, csuszamlások v. süllyedések következtében. Ez utóbbi az oka a legpusztítóbb és legnagyobb területre kiterjedő rengéseknek. A mozgás lehet lökesszerű v. hullámzó. A rengés kiindulópontja a földkéreg belsejében az epicentrum, az ennek megfelelő pont a föld felületén a hipocentrum. Ha a rengés fészke a tengerfenék alatt fekszik, tengerrengés áll elő. Tektonikus F.-ek leggyakoribbak az amerikai kontinens nyugati szélén, Japánban, a Földközi-tenger partjain stb. Az újabb idők legnagyobb F.-ei 1755. Lissabon, 1906. S.-Francisco, 1908. Messina (kb. 100.000 halott), 1920. Kína (180.000 halott), 1923. Kolumbia és Japán.

Földtárol, l. Apogeum.

Földterhentesítés, az urbéreseknak, urbéres telkeknek felszabadítása a földesurnak járó tartozások alól. Az 1848. IX. t. c. törölte el a robotot, dézsmát, kimondta a földesurak kármentesítését, az 1848. XII. t. c. a megszüntetett urbéri javadalmakat államadósággá változtatja át. A végleges kárpótlást csak az 1853. márc. 2-i ny. lt. parancs szabályozta. Eszerint az országos kárpótlás kamatozó, sorsolás alá eső kötvényekben fizetett ki az urbéri telkek száma szerint. A F. újabb értelme a földbirtokra nehezítő adósságok terheinek könnyítése.

Földváry Elemér, * 1862, földbirtokos, felsőházi tag.

Földviasz (ozokerit), ásványként előforduló szilárd petroléum.

Földszenteselés (latinul consecratio), kétféle értelemben szerepel: 1. mikor a pap a szentmisében a kenyeret és bort meghatározott szavakkal Krisztus testévé és vérévé változ-

tajta át; 2. midőn valamely személyt vagy dolgot isteni szolgálatra avatnak föl.

Föltételes elítélés, lényege, hogy a büntető-bíróság az ítélehozzátal (angol-amerikai szokás) v. a büntetés végrehajtását (francia-belga) a büntetendő javulása reményében felfüggeszti. Jogunkban a büntetőnovella szabályozta a felfüggeszhető büntetéseket. A próbaidő 3 év, amelynek kedvező eltelése a büntetés végrehajtásának elmaradását eredményezi.

Föltételes szabadonbocsátás, kedvezményben jogunk szerint azok az elítéltek részesülhetnek, kik javulást mutatnak, ha büntetésük $\frac{3}{4}$ -ét, az életfogytiglan elítéltek 15 évet kitöltöttek. A F.-t élvezők rendőri felügyelet alatt állanak; ha visszaesnek, a F. visszavonatik, amely esetben letétendő az ítéletben megszabott teljes büntetés hátralévő ideje.

Főn, száraz, meleg alpesi szél, amely hegyoldalokon ereszkedik le.

Fönícia (Phoinikia), a Földközi-tengertől, Szíriától és Paleszínától határolt, borban, olajban, ércekben, terményekben gazdag ókori ország, amelyen a Libanon-hegy vonul végig. Sóni lakosai már a Kr. e. 2. évezredben élénk kereskedelmi tevékenységet fejtettek ki s mint merész hajós nép, a Földközi-tenger partlakói közül elsőikül jártak Britanniában, az Északi-tengeren s állítólag Amerikában is. Mesterei voltak az üveg- és fém-iparnak,

Föníciai elefántcsontfaragás

hajóépítésnek, csillagászatnak, írásnak és számolásnak; tőlük tanulták az írást a görögök. Leghíresebb városai Tyrus és Sidon; az ő alapításuk Karthago s az északafrikai pun birodalom. A Kr. e. 8. sz. óta F. elvesztete önállóságát: asszir, majd babiloni, később perzsa fenhatóság alá került.

Főnix, az egyiptomiak szent madara, amely a monda szerint 500 évig élt, akkor a fészében eldögte magát, de hamvaiból ifjan támadt fel.

Főnyed kisk., Somogy vm., marcali j., 310 l., ut. Balatonszentgyörgy, up. Vörs.

Főpapság, a kat. egyházban a pápa és a felszentelt püspökök.

Főpolgármester, a kormány képviselője és a törvényhatósági bizottság elnöke Bp.-en, akét a kormányzó által kijelölt 3 egyén közül a törvényhatósági bizottság (közgyűlés) 6 évre választ.

Főrendek, a rendi magyar államban a két első rend: az egyházi és világi főrend tagjai a régi főrendi tábla tagjai. Az alkotmányos parlamentarizmus kora óta a főrendiház tagjai voltak nálunk: 1. örökös joguak, 2. méltóságuk alapján valók és 3. életnagyságiglan kinevezettek, továbbá a Horvátország által küldött 3 követ.

Főrendiház, az 1918 előtti magy. országgyűlés felsőháza. (L. Főrendek.)

Förster Aurél, a klasszika-filológia ny. r. tanára a szegedi egyetemen.

Főtárgyalás: törvényszéki, esküdtbírószéki, táblai. Az előkészítő eljárást (nyomozás, vizsgálát, vádáláhelyezés, idézés) az úgy F.-a követi, amelyen a büntetőper súlypontja fekszik. A büntetőperben a F. az egész peranyag reprodukciója az ítélobírószék előtt. A F. sarkalatos követelményei a vádelt, szóbeliség, közvetlenség. A F.-t az elnök vezeti; vádló, vádlott és kötelező védelem esetén védő nélkül meg nem tartható. — Az ítélotáblát F. különbözik a törvényszékitől, szabályait a Bünt. perrendtartás 407—24. §-ai tartalmazzák.

Főudvarnagyi bíróság, a volt királyi ház tagjainak és más kiváltságos személyeknek ügyeiben eljáró udvari hivatal Bécsben, majd az 1909. XVI. t.-c. óta Budapesten a magyar állam területére kiterjedő jogkörrel. Felbbitvili fórumai a tábla és a Kuria. Eljárása azonos a törvényszékievel.

Főtusz (lat.), az emberi magzat a 4. hónaptól kezdve.

Fra (ol.: frate rövidítése) a. m. testvér (csak szerzetesek neve előtt haszn.).

Fra Diavolo, ördög-testvér, Michele Pezza (1771—1806), a szerzetesből lett olasz rablóvezér népszerű neve. Érdekes, kalandos életét akasztófán fejezte be.

Frágilis (lat.) a. m. törékeny.

Fragmentum (lat.) a. m. töredék.

Fragonard, Jean Honoré (1732—1806), francia festő és grafikus; finom erotikájú, szellemes rajzu, ragyogó színezésű genreképek, illusztrációk, karcok, dekoratív festmények gazdag sorozata; rokokó szellemű.

Fraise (franc.) a. m. számacsinú.

Frakció (lat.) a. m. törés, töredék; parlamenti párt.

Frakról Vilmos (1843—1924), c. püspök, több egyházi javadalom tulajdonosa, a M. Tud. Akadémia t. tagja. A magyar történelem számára Rómában Magy. Történeti Intézetet alapított. Nagyszámú tört. munkát, tanácsokat írt. Főművei: Pázmány F. és kora, Martinovics és társainak összeesküvése. A magyar királyválasztások tört.

Fraktura (lat.) a. m. i. törés; 2. kül. a német nyomtatásban most is használatos u. n. gótikus betűformák.

France, Anatole (ered. Thibault), (1844–1924), a modern francia irod. egyik legtekintélyesebb alakja, az 1921-es Nobel-díj nyertese. Széleskörű kritikai működést fejtett ki, irt költeményeket (Poèmes dorés), drámákat (Crainquille, Les noces corinthiennes) és főleg mély humorral és sajtóságot analitikus ironiával teltet elbeszélő műveket. Legismertebb regényei: Bonnard Sziveszter vétke, Thais, Vörös lilom, Nyársforgató Jakab meséi. Ludláb királyné, A fehér kövön stb.

Francé, Raoul, * 1874, magyar származású német botanikus és természettudományi író, a müncheni biológiai kísérleti és kutató intézet alapítója és vezetője. Főművei: Das Leben der Pflanze; Grundlagen zu einer objektiven Philosophie; Bios, magy. ford.: A darwinizmus mai állása; A növények élete stb.

Francesca da Rimini (kb. 1258–1288), Dante Infernojának alakja, Guido da Polenta ravennai kényur leánya, aki férje mostohafivérével szerelmi viszonyt folytatott s ezért férje, Malatesta Giannotto mindkettőjüket megölette. Dante után még számos költő megénekelte.

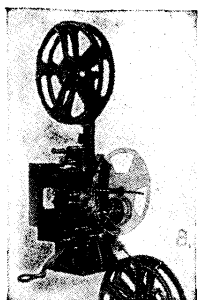
Franchet d'Espèrey, Louis, *1856, francia tábornagy. 1917-ben az antant balkáni haderejének parancsnoka volt. 1918. nov. 6-án fegyverszünetet kötött Belgrádban a Károlyi-kormányal.

Francia Irodalom. A középkori F. legnevezetesebb emléke a Roland-ének (11–12. sz., a chanson de geste virágkora). A 13. sz.-ban virágoznak a breton regények (Tristan, Lancelot, Perceval stb.), s az eredeti fr. lírát felváltja a provençe-i eredetű és nemesi, sőt udvari troubadour-költészet. A 14–15. sz. már a polgári irodalom, a szatírák (Roman de Renard), a vaskos humorú versesanekdoták (fabliaux) s az erkölcsi allegóriák (Roman de la Rose) kora. A történetírást Villehardouin, Joinville, Froissart krónikái, a drámát a mirákulumok, misztériumok s a népies farce-ok képviselik. A líra legnagyobb alakja Villon. A 16. sz. a francia renaissance kora; a nagy humanisták mellett (Rabelais Gargantúja, Montaigne Essai-i), egész sora támad a nagy költőknek: Cl. Marot (zsoltárok, episztolák), a Pliáde-nak nevezett iskolaköltői (Ronsard, Du Bellay stb.), a szatirikus D'Aubigné s Malherbe, a klasszicizmus uttörője. A 17. sz. képét Descartes racionalizmusa, a Richelieu alapította Akadémia (1634), s a Port-Royal jansenizmus (Pascal) formálják. Legmagasabb műfajai a dráma (Corneille, Racine, Molière), a hitszónoklat (Bossuet, Bourdaloue), az erkölcsrajz (La Rochefoucauld Maximái, La Bruyère Caractères-jei), a levél (Mme de Sévigné), a didaktika (Fénélon Télémaque-ja). A kor nagy kritikusá Boileau, s legnépszerűbb költője La Fontaine. A regény, elszört kísérletek után (Scarron, Mme de Lafayette), a 18. sz.-ban alakul ki, Le Sage spanyolos kalandregényeivel (Gil Blas), Marivaux elemző modorával (Marianne), Prévost

abbé Manon Lescaut-jával, Rousseau Nouvelle Héloïse-jával stb. Ez a század az Encyclopédie, a filozófusok százada; a lírát (A. Chénier), s a vigjátékok (Marivaux, Beaumarchais) tulszárnyalják a filozófiai viták, Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Diderot stb. működése. A forradalom és Napoleon kora után, angol és német hatás alatt, megindul a fr. romantika, előbb Mme de Staël-lal (Corinne) és Chateaubriand-nal (René, Atala), aztán a nagy lírikusokkal (V. Hugo, Lamartine, Vigny, Musset) és regényírókkal (Balzac, Stendhal, G. Sand, Gautier, Merimée stb.). A 19. sz. másik fele a nagy realista regényírók kora, élükön G. Flauberttel, majd utána Zolaival, Maupassant-nal, Daudet-val és a két Goncourt-testvérrel. A drámának az ifjabb Dumas és Augier, a lírának (Parnasse) Leconte de Lisle, Hérédia, Sully-Prudhomme, a tört. tudományoknak Renan és Taine a képviselői. A modern fr. líra Baudelaire Fleurs du Mal-jával kezdődik, majd Rimbaud, Mallarmé és Verlaine nyomán a szimbolizmusban éri el tetőfokát (Régnier, Verhaeren, Fr. Jammes, Moréas), s ma is roppant hatással van az egész európai líra fejlődésére (Claudel, Valéry, Apollinaire, Jacob stb.), részben meghalt, részben kimerült az önisztelésben. Annál virágzóbb a regény, amelynek, A. France, Loti, Bourget, Barrés stb. után, oly hatalmas tehetségei tüntek fel, mint M. Proust, A. Gide, V. Larbaud, aztán a humanista R. Roland, Duhamel és Barbusse, a regionalista Boylesve, Estannié, Chateaubriant, az ifjabbak közt Montherlant, Cocteau, Aragon stb. Európa irónemzedéke ma is a F-től vár irányítást; a sok új név és a sok iskola (unanimizmus, szürrealizmus stb.) egy roppant vitalitás bizonyítékai. Irod.: Lanson: Hist. de la litt. fr.; Lalou: Hist. de la litt. fr. contemporaine stb.

Francia művészet. Építésze a gallo-római, a bazilikális, a számos helyi iskolájú román stílus után a csucsives stílusban (gótika) ütközik ki legjellegzetesebben, amelynek az új-jáépített (1137–44) saint denisi apátsági templommal vetette meg az alapjait. Tehát a csucsives stíl francia eredetű, legszebb emlékei: a pártisi Notre Dame, a chartresi, reimsi, bourgesi, albi székesegyház stb. Az olasz renaissance a csucsives végso kifejlésének, a style flamboyantnak a gazdaságával egyesülve, illetőleg elkeredered lép föl, hogy aztán a kastélyokban (Fontainebleau, Chantilly), palotákban (Louvre, Luxembourg) érvényesüljön a legisztábbb. Az ókori klasszikus építészeti hagyományok sajátosan beleyökereződtek a fr. művészetbe már a renaissance-szal és a baroképítézet (style Louis XIII., XIV.) mentén támadó különleges francia stílus, a rokokoművészet (style régence, style Louis XV.) után fokozódó erővel lép föl a klasszicizáló szellem (style Louis XVI.), amely a direktórium idején style directoire s az első császárság idején

FILM II.

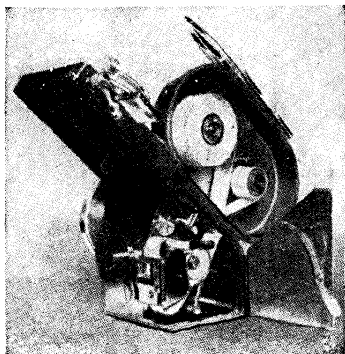
1

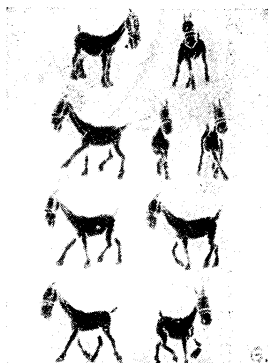
2

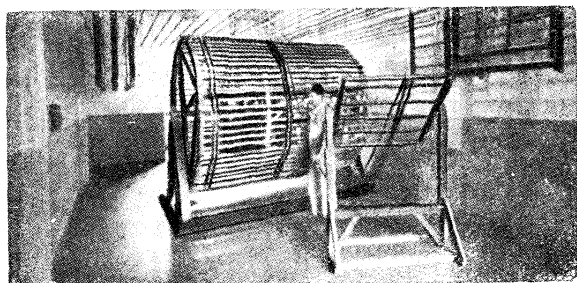
3

4

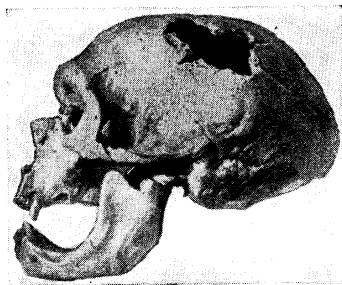
5

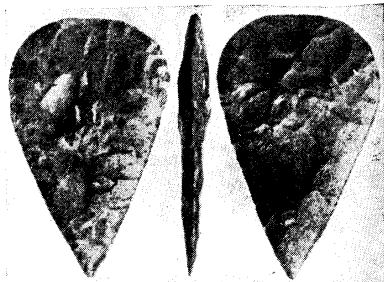
6

1. Kézi hajtású filmvetítőkészülék mechanizmusa. — 2. Edison első filmje. — 3. Átomkór-baktériumok egy csepp vérben (mikrokinematographia). — 4. DeBrie felvevő-készüléke lassított felvételekhez. — 5. Humoros rajzos film részletei. — 6. Az előhívott és rögzített filmszalag szárítása.

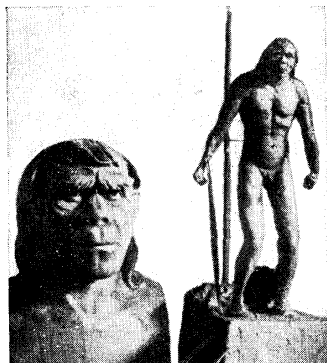
ŐSEMBER

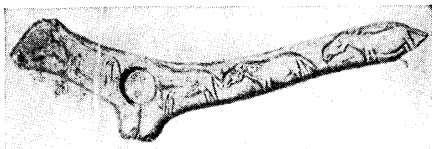
1

2

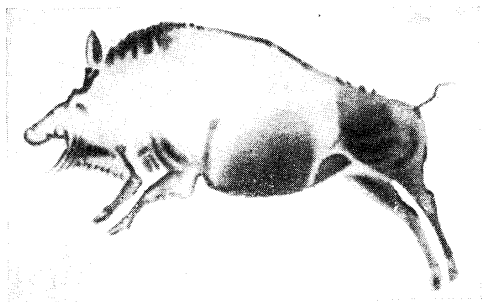

3

4

5

6

7

1. Dél-Franciaországban talált ősemberkoponya. — 2. Miskolcon talált kőszakóca. — 3. A neandervölgyi ember (Haberl rekonstrukciója.) — 4. Csontpálca állatrajzokkal. — 5. Spanyolországi sziklarajzok. — 6. Barlangi freskó a magdalenien korból. — 7. Franciaországi dolmen.

empire néven ismeretes. A 19. sz.-ban, mint Európaszerte, a történeti stílusok retrospektív irányú uralkodó s e részben a fr. építéset erősen konzervatív. — Szobrászata a csucsvés, a rokokó, a klasszicizáló stílus idején és a XIX. században a festői valószínűséggel való érintkezése idején nemzetközi jelentőségű, illetőleg hatású (Rodin), míg a legújabb időben tektónikusan stilizált plasztikával (Maillol) hat leginkább kifelé. — Festészete falfestéssel indult; Európaszerte vezet a gótika idején üvegfestéssel (grisaille) és miniatürfestéssel, majd XIV. Lajos alatt Lebrun akadémikus nagy vásznaival és a gobelinnel, azután rokokóképeivel (Watteau, Boucher), a romantikusokkal (Géricault, Delacroix), míg végre a 19. század közepén egyetemesen hatott a festéset fejlődésére a barbizóniakkal, az impresszionistákkal és a legkülönbözőbb gyökeresen festői irányúkkal és az egyetemes hatása folytonos újszerűségeivel ma sincs csökkenében.

Francia nyelv, a román nyelvek egyik ága, amelyet Franciaországban, Belgium valon felében és Svájc nyugati részén beszélnék. A mai F.-nek több nyelvjárása van; a francia irodalmi nyelv tulajdonképp az Ile-de-France nyelve; legrégebbi irott emlékei a 9. századból valók.

Franciaország, 551.000 km², 40 millió l. A magas határhegységeken, az Alpokon és Pireneusokon kívül az ország belsejében is van

egy jelentékeny közephegység: a vulkanikus Massif Central. F. É-i felét a hullámos felszínű, közepesen termékeny Párizsi medence foglalja el; főfolyói a Szajna (Seine), a Loire, DNy-on a Garonne. K-en a Rhône-Saône széles völgyében vannak nagy kiterjedésű művelhető területek, EK-en a Fajna mentén, Elzászban. A mintaszerűen szabályozott folyókat rendszeres csatorna-hálózat köti össze egymással és a tők keresztül a környező tengerekkel. F. lakossága tulajdonban francia és r. k. vagy felekezeten kívüli. Számuk száz év óta alig szaporodik, 3–4% az analfabéta. Ásványország gazdag, de kissé egyoldalú. Vasércé több van, mint bármely európai államnak, de szene kevés és távol esik a vasérctelepektől. D-en alumínium (bauxit), Lotharingiában só, Elzászban kálisó telepek vannak. Vizi erőikben F. igen gazdag; 1/3-a már ki van használva. Földművelése fejlett és sokoldalú. Buzatermését csak Oroszországnak mulja fölül Európában. D-en kevés kukoricát, E-on burgonyát, cukorrépát, lent termelnek. A Provence olajtermése minőségére első. Bortermelése a legnagyobb a földkerekségen. Gyümölcs-, konyha- és virágkertészete elsőrangú. Állattenyésztése úgy mennyiségre, mint minőségére jelentékeny. Iparát nem a tömeg, hanem az

izlés, finomság, pontos kivétel jellemzik. Selem, gyapjú, női ruha és kalap, divatcikk, illatszert, pezsgő, óra, műszer, automobil, repülőgépipara első helyen áll. Lotharingia viszta foglalkozása a nehéz vasiparnak is új lendületet adott. Külkereskedelme kisebb, mint az egyoldalúan iparos vagy földműves államoké. de idegenforgalmával együtt számottevő. Vasutáhalozata nem oly sűrű, mint a legtekintetesebb országoké, de rendszeresség tekintetében első helyen áll. D-i felének villamosítása folyamatban van. Belvízi hajózáása elsőrangú. Tengerhajózásában Anglia, az Egyes. All., Japán, Német- és Olaszország mögött áll. Fővárosa Párizs. Itt van a földkeresség legnagyobb egyeteme, első irodalmi és köznevelési központja. Gyarmatbirodalma második a földkerekségen. **Története.** F. a régi Gallia területén alakult ki. A kelta vagy iber őslakosságát Caesar légiói meghódították, de elvesztett politikai szabadságukért cserébe római kultúrát és nagy gazdasági felendülést kaptak. A 4. sz.-tól kezdve barbárok betörései pusztították az országot; közülük a frankok állandósultak Galliában és Chlodvig megalapította a Meroving-dinasztia uralmát (481), 752. felváltotta a Kis Pipin által alapított Karoling-dinasztia. De a Nagy Károly alapította hatalmas birodalom is részére bomlott a verdami szerződéssel (843) és a királyok hatalmát a kifejlt feudalizmus erősen korlátozta. 987. Capet Hugóval a Capetingek dinasztiaja került trónra. Az első Capet-ek igyekeztek rendet hozni országukba, a hűbérurakat engedelmességre szorítani és helyreállítani a kir. tekintélyt. A keresztes hadjáratokban nem vettek jelentékeny részt, fejlesztették a városokat és nővelék családi birtokaikat a Fülöp Agost és Szt. Lajos, valamint jól működő közigazgatást teremtettek. Szép Fülöp (1285–1314) megvédte a korona jogait a pápaság világi törekvéseivel szemben és elsőnek hívta össze a rendeket (états généraux). Ezt a fejlődést a Capet-, illetőleg VI. Fülöp óta (1328) a Valois-háznak megakadályozta a 14. és 15. sz.-ban az angol-francia „százéves háború” (1339–1453), mely szerencsétlenül folyt F.-ra nézve, míg Jeanne d'Arc és VII. Károly (1422–1461) tábornokai fel nem szabadították az angol megszállás alól. VII. Károly újjászervezte F.-ot és állandó hadsereget teremtett. XI. Lajos kieléhetetlen ellenfele volt a nagy hűbéreseknak és megtörté Burgundia hatalmát (Merész Károly). Utóda VIII. Károly F.-ot az olasz háborukba bonyolította, amelyek csak III. Henrik alatt végződtek be. Ezt a kort a vallásháborúk ideje követte. IV. Henrik (1589–1610) a Bourbon-ág megalapítója, a nantei ediktummal helyreállította a belbékét és a királyi tekintélyt, amelyet Richelieu XIII. Lajos alatt abszolutizmussá fejleszt. 1614–1789. a rendeket többé nem hívják össze. A 30 éves háboru eredményei és a Fronde zavarái után (Mazarin) XIV. Lajos (1643–1715) már F. abszolút

ura és Európa leghatásosabb urakodója. De uralkodásának nagy gazdasági (Colbert) és katonai (Louvois) eredményeit kérdősebbé tették az utrechti békével (1713) befejeződő szakadatlan háborús állapotok, a fényes udvartartással járó nagy költségek, melyek megzavarták az államháztartást, a nantesi ediktum visszavonása pedig (fr. protestánsok üldözése) a társadalmi egyensúlyt. XV. Lajos (1715–1774) magánélete, abszolutizmusa, külpolitikái balfogásai (7 éves háború, India, Kanada elvesztése) és az alsóbb néposztályok nyomora megérlette a politikai és társadalmi reformok szükségességét. A bölcséleti írók közutadattá emelték ezt, ezekből és XVI. Lajos (1774–1793) szerencsétlen kormányzásából származott a fr. forradalom. Ez szakított a kir. abszolutizmussal, alkotmányt adott és kimondta 1789. aug. 4. a polgári egyenlőséget. Szakadatlan belső és viharos átalakulások közepette a konvent megvédte, sőt kiterjesztette F. határait, szervezte a nemzeti oktatást. A direktórium zavarai után Napoleon, mint első konzul, majd császár (1804–1814) központi közigazgatást szervezett és törvénykönyvében (Code civil 1804) zeszesítette 1789. társadalmi reformjait. Európa fölött való urakodási vágya bukáshoz, 1813. F. megcsönkítéséhez vezette. A restauráció (XVIII. Lajos és X. Károly 1815–1830) új alkotmányt adott, melyet valóságáig az 1830. júl. forradalom után Lajos-Fülöp tett. Az 1848. febr. forradalom (2. köztársaság) meghozta az ált. választójogot. III. Napoleon (2. császárság 1852–1870) nagy gazdasági fellendülést (1860. szabálykereskedelem), de rossz külpolitikát hozott: 1870–71. elveszítette a németekkel szemben Elzász-Lotharingiát. Az új, a 3. köztársaságnak először a monarchisták ellen kellett létét védenie, majd a mérsékelt köztársasági pártnak voltak éles küzdelmei a radikálisokkal. Utóbbiak 1899. kerültek uralomra (Dreyfus-ügy) és végrehajtották az egyház és állam szétválasztását. 1913. azonban újra teret nyertek a mérsékelték, a klerikálisok és nacionalisták, elnökké Poincarét választották meg. A külpolitikában és a véderőtörvényhozásban a reváns gondolata vezette a kormányokat. 1904. az orosz-francia németellenes szövetséget kiegészítették az angollal, 1913. a 3 évi szolgálati időt vezették be. F. Ázsiában és Afrikában nagyarányú gyarmatpolitikát üzött, ami ellentétet teremtett közté és Olaszország között. A világháború kitörésekor F. mint Oroszország szövetségese 1914. aug. 3. hatalt üzent, mire Németország Belgiumát átbenyomult F.-ba. Az 1919. évi békeszerződésben F. megkapta Elzász-Lotharingiát, mandátumot kapott a német gyarmatok egy részére, továbbá nagy határpótlást és 15 esztendőre a Saar-vidéket megszállta. 1920. jan. Deschazel, 1920. Millerand, 1924. Doumergue volt a köztársaság elnöke. Poincaré, mint miniszterelnök 1920–24 között a legelősebb büntetőintézkedéseket tette Németország ellen a versaillesi békeszerződés állítólagos

megsértése miatt. Utóbbi a miniszterelnöki székhelyben 1924. Herriot, 1926. Painlevé, 1926. Briand, majd ismét Poincaré következett 1926–1928, majd újból Herriot nélkül 1928–29, Briand 1929 szept. 28–okt. 22, Tardieu 1929 nov. 2-től, megszakítva 1930 feb.-ban Chaumets sikertelen kormányalakítási kísérletétől.

Franciskánusok, I. Ferencrendiek.
Francis, César, Auguste (1822–1890), francia zeneszerző. 1872 óta a párizsi konzervatórium orgonatanára. Egyik előfutára a Wagner után alakuló modern zenének. Művei: oratóriumok, két opera, szimfónikus alkotások stb.

Frangepán, 1. **Anna Katalin**, Zrínyi Péterné, a Wesselenyi-összeesküvés nevében Velencében tárgyalt a francia követtel és XIV. Lajosnak ill. családjának felajánlotta a nagy koronát. 1670. őt is elfogták, Grácsba internálták, hol 1673. nyomorban hunyt el. — 2. **Ferenc**, kalocsai érsek, Szapolyai János, majd Ferdinánd diplomatája, † 1543. — 3. **Ferenc Kristóf**, a Wesselenyi-összeesküvés részese, kit Zrínyi Péterrel együtt fejjel és jószágvesztéssel ítélték és 1671. április hónapban kivégeztek. Ő volt a F.-család utolsó férfitagja.

Franges, Robert, * 1872, horvát szobrász, a zágrábi művésziskola vezetője.

Frank, francia pénzegység 1795 óta. Belgiumban 1832, Svájcban 1850, Itáliában (lira) 1861, Romániában (leu) 1868, Spanyolországban (peseta) 1871, Szerbiában (dinár) 1874, Bulgáriában (leva) 1880, Görögországban (drachma) 1882 óta használják. Pénzegységül. 1 F. = 100 centime, 5 centime = 1 sous. 1 kg. aranyból 3444.4 F.-ot vernek. A 20 F.-os finomsága $\frac{9}{10}$. Egy francia F. = 0.225, egy svájci F. = 1.123 pengővel.

Frank, Leonhard, * 1882, szocialista irányú regényíró, az újabb generációból. Főbb művei: Die Räuberbande, Die Ursache, Der Mensch ist gut, Der Bürger.

Frankel Leó (1844–1895), magyar születésű aranyműves, az 1871. párizsi kommun egy vezetője, majd Bp.-en a Munkás Heti Krónika szerkesztette.

Frankfurt a/M., város Poroszország Hessen-Nassau tartományában, a Majna folyó két partján 551.000 l. Sokoldalú ipar. Folyami kikötő. F. Németország legnagyobb pénzpiaca. Egyetem, művészeti intézetek. Goethe szülőhelye. F. Németország egyik legszebb városa, eredeti német renaissance stílusban épült utcákkal.

Frankfurt a O., város Poroszország Brandenburg tartományában az Odera folyó mellett, 71.000 l. Termény-feldolgozás és kereskedelem.

Frankfurter Zeitung, politikai napilap, a német demokratikus néppárt elveit s egyben a tőzsdei és merkantil érdekeket képviseli. 1856 óta jelenik meg.

Frankfurti béke, az 1870–71. német-francia háború befejezése, amelyet a versaillesi előbéke alapján kötöttek meg 1871. máj. 10. Ebben Franciaország lemond Elzász-Lotharingiáról és 5 milliárd hadisarcot fizet.

Frankirozni (ol.) a. m. bérmentesíteni (postai küldeményt).

Franklin, Benjamin (1706—1790), É-amerikai államférfi, író és természettudós. Eleinte iparosnak készült, nyomdatulajdonos és lapkiadó lett, rendkívüli munkáit megszerzte korának egész műveltségét; főként az elektromossággal foglalkozott (villámhárító feltalálása), 1753. az am. gyarmatok főpostamesterévé nevezte ki az angol kormány. 1757—62. erélyel képviselte a gyarmatokat Londonban, 1776. nagy része volt az É-amerikai szabadságharcban és a függetlenségi nyilatkozat megszerzésében, valamint az 1783. versaillesi béke megalkotásában.

Franklin-társulat, magyar irodalmi intézet és könyvnyomda rt. Budapest, 1873. alakult.

Frankl (ol.) a. m. bérmentve.

Frankok, germán néptörzs, amelynek egy része ÉK-Franciaországban és D-Belgiumban ellatinosodott; a másik É-Belgiumban a flamand népet, a harmadik a Rajna és Majna vidékén a német nép egyik legműveltebb törzsét alkotja.

Franktör (franc.: francs-tireurs), az 1870—71. német-francia háborúban szerepelt kisebb francia portyázósapatbeli főkölő.

Franyó Zoltán, * 1877, lírikus és műfordító. Adyt fordította idegen nyelvekre.

Franszbad, csehül Frantickové Lázně, város és fürdőhely Csehország Ny-i sarkában a Fichtel-hegység lábánál, 2500 l. Vasas, lithiumos, glaubersós források.

Frapié, Léon, * 1863, francia regényíró. La maternelle című, az anyaságot védelmező irányregényével vált híressé. Ismertebb regényei Les obsédés, La calamiteuse és Virginité (magyarul is megj.).

Frappáns (franc.) a. m. találó.

Frascati (az ókorban Tusculum), városka Róma közelében. Pompás kilátásáról és kerítéséről, ókori és reneszánsz műkinésiről nevezetes.

Fráter (lat.) a. m. testvér, rendtestvér (szereztesrendben a fölszentelésig); használatos rozszoaló értelemben is, ilyenkor a. m. fickó, pl. haszontalan F.

Fráter 1. Béla, * 1870, erdélyi ügyvéd, nótaköltő. — 2. **László**, Bihar vm. alispánja. — 3. **Lóránt** (1872—1930), nótaszerző és előadóművész. Hangversenyein saját szerzeményeit adta elő énekelve és hegedülve.

Fráter György (1482—1551), családi nevén Utjesenovic vagy Martinuzzi, államférfi, bitor-érsek. 1529 óta János király diplomatája, 1529. török segítséggel újra megszerzte Jánosnak a magy. királyságot. 1534. váradai püspök. 1538. létrehozta a váradai békét. 1540. János kir. özevgye és csecsemő fia gyámjává nevezte és ettől kezdve teljhatalmu kormányzója volt Erdélynek és a hozzátartozó magyarországi részeknek. 1542. megalapította az erdélyi fejedelemséget és megalapította az erdélyi »hinta-politikát», mely német és török között igyekezett a magyarság létét biztosítani. Azonban mindkét részről bizalmatlanságot keltett, mire

Castaldo tisztjei a török cinkosság gyanuja miatt alvinci kastélyában megölték.

Fraternité (franc.) a. m. testvériség.

Fraunhofer, Joseph (1787—1862), német optikus és fizikus. Ő fedezte föl a Nap színképében a róla elnevezett sötét vonalakat. Jelentékeny része van az optikai készülékek teljesítésében is.

Frazeológia (gör.) a. m. szólások összessége. Így nevezünk valamely nyelv sajátos, más nyelvektől eltérő szóhasználatát, mondatszerkesztését; beszélhetünk valamely író- vagy tudományaszak F.-járól is.

Frázis (gör.) a. m. beszédfordulat; üres kifejezés.

Free trade (ang.) a. m. szabadkereskedelem.

Fregatt, régi 3 árbocos vitorlás hadihajó, amelynek bent a hajóban és a földelzeten is volt egy-egy üteg ágyú.

Fregattmadár, a viharmadarak közé tartozó trópusi vizimadár; kitünő repülő.

Freia, a skandináv és germán mitológia népszerű női istenalkaja. Frigg istennő alakjából származott.

Freiburg in Breisgau, város Baden német szabadállam D-i részén, a Fekete-erdő Ny-i lábánál, 90.000 l. Régi egyetem (1457). Műipar, órágyártás.

Freiburg, kanton (franciál Fribourg). Svájcban az Alpok lejtőin és a pátón terül el. 1671 km², 143.000 l. Földművelés, állattenyésztés (Gruyères sajt). Fővárosa F., 22.000 l., 1890. alapított kétnyé-vü (német-francia) egyetemmel.

Freiligrath, Ferdinand, (1810—1876), német költő, eredetileg kereskedő volt, 1851. résztvett a forradalomban. Victor Hugo hatására mutató versei egész újszerű hatást keltettek.

Frekvencia (iat.) a. m. 1. forgalom, látogatottság, gyakoriság; 2. a váltakozó áram fordulatszáma i mp. alatt.

French, Sir John, (1852—1925), angol tábornagy. A szudáni harcokban tünt fel először. 1914—15. a Franciaországban küzdő idegen hadsereg főparancsnoka. F. irányította az 1916. ir főkölők elleni katonai akciót. Irország alkirálya.

Frenetikus (gör.) a. m. tomboló, őrült (siker).

Frenológia, a koponyatannak Gall által megalapított az az ága, mely a koponya külső alakulatából akar az ember és az állatok szellemi képességeire következtetni. E tannak ma már aig van híve.

Frenssen, Gustav, * 1863, német író, erős tehetségű, népies jellegű regényeket írt. (Die drei Getreuen, Jörn Uhl).

Freskó (ol.) l. Falfestmény.

Fresnel, Jean Augustin, (1788—1827), francia fizikus, aki főleg az optika terén korszakalkotó működést fejtett ki. Tőle származik az az elmélet, hogy a fény az éter keresztregzésé.

Freud, Sigmund, * 1856, orvos, bécsi egyet. tan. Az u. n. »funkcionális», tehát az organikus alapot nem mutató idegességekkel (pl. hisztéria, neuraszténia) és az ideggyógyász

számára hozzáférhető, nem organikus elmeba-jokkal foglalkozik. Megfigyelései egy egészen új utakon járó lélektani és pszichopatológiai tudományágnak, az u. n. pszichoanalízisnek a megalapítására vezették. Bécs városá dizpologárává választotta.

Freudizmus, Freud bécsi orvosnator lélektani és pszichopatológiai tanításainak, valamint az e tanításokat irányelveikül valló tudományos és gyakorlati (orvosi, pedagógiai, esztétikai) mozgalomnak a rövid megjelölése.

Frey, I. Emil, * 1889, Svájcban élő német zeneszerző és zongoraművész, a zürichi konzervatórium tanára. — 2. **Ernö**, * 1873, orvos, az agybetegségek m. tanára a bp.-i egyetemen. — 3. **Vilmos**, * 1883, országgy. képvis.

Freycinet, Charles Louis de Saules (1828—1923), francia mérnök és államférfi, négyezer volt miniszterelnök, többször kül- és hadügyminiszter. Belekeveredett a Panama-botrányba és nagy szerepe volt a Dreyfus-ügyben. Legfontosabb műve a francia hadsereg modernizálása volt.

Freytag, Gustav (1816—1895), német regényíró és történész. Főműve: »Soll und Haben« (magyarul is).

Friaul (ol. Friuli), tartomány Olaszország ÉK-i részén, a Juli Alpok lejtőin, 1814—60. osztrák, azóta olasz.

Frid Géza, * 1904, magyar zeneszerző és zongoraművész, több vonós zenedarabot szerzett, amelyek külföldön jelentek meg.

Fried, Alfred Hermann, (1864—1921), német publicista, a modern békemozgalom egyik vezetője. 1911. Nobel-békedíj. Főműve: Handbuch der Friedensbewegung.

Friedjung, Heinrich, (1851—1920), osztrák publicista és történész. Főművei: Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschl.; Österreich 1848—1860; Das Zeitalter des Imperialismus 1884—1914.

Friedmann I. Ernő, * 1884, a műegyetemen a jogi enciklopédia ny. r. tanára. — 2. **Ignác**, * 1882, lengyel zongoraművész; zeneműveket is írt. — 3. **Witold**, * 1891, lengyel zeneszerző és zongoraművész, a modern lengyel zene egyik főképvisezője.

Friedrich István (1851—1920), tanár, kat. publicista. Főműve: Széchenyi István életr. Írói neve Göröcsni Dénes.

Friedrich I. István, * 1883, mérnök, politikus, országgy. képvis., a függetlenségi párt Károlyi szárnyának tagja, Károlyi Mihály 1914. elkíséri amerikai útjára. A Károlyi-kormányban rövid ideig hadügyi államtitkár, 1919 aug. miniszterelnök, eltávolította a Peidl-kormányt. Miután a koncentrációs kormányban a min. elnökséget átadta Huszár Károlynak, hadügyminiszter, az első nemzetgyűlés összehívása óta ellenzékben van és élénk publicisztikai tevékenységet fejt ki. — 2. **Vilmos**, * 1864, orvos, egy. rk. tan., főként az ipari betegségekkel és tidőgümökorrall fogl. A bp.-i ker. munkásbizt. pénztár főorvosa.

Frigia (Phrygia), az indogermán eredetű frig nép hazája Kis-Ázsia ÉNy-i részében.

Lakosai föld- és szőlőmiveléssel foglalkoztak s egyes iparágakban nagy hirre tettek szert (szőnyegszövés, fonás). Jellemző viseletük volt a frig-i sapka, a francia forradalom óta a forradalmárok tipikus jelvénye.

Frigiditas (lat. a m. hidegség), a nemi ösztön rendellenessége, a teljes érzéketlenség enyhébb foka.

Frigyes, porosz királyok, I. **I. F.** (1637—1713), Poroszország első királya, **F. Vilmos**, a nagy brandenburgi választó fia. Mint választófejedelem, I. Lipót császár beleegyezésével 1701. Königsbergben magát porosz királlyá koronáztatta. A hallei egyetem, a berlini Zeughaus és képzőművészeti akadémia alatta létesültek. — 2. **II. v. Nagy F.** (1712—1786), I. Frigyes Vilmos porosz király fia. 1740—1786. porosz király. Az osztrák örökösödési háborúban és a hétéves háborúban páratlan hadvezérek és katonai szervezőtehetségek bizonyult. Eredmény: Szilázia legnagyobb részének megszerzése volt. **Lengyelország** első felosztásánál megszerezte Nyugat-Poroszországot. A béke években új büntetőtörvénykönyvet alkotott. Voltaire rajongó híve volt. Műveit franciául írta.

— 3. **I. F. Vilmos**, (1688—1740), I. Frigyes fia, 1713—1740. porosz király. Heves természetű, durva ember (káplár-király). Takarékos uralkodó, de hadserege, különösen a szálás legényeknek a potsdami testőrségbe való toborzására sokat költött. — 4. **III. F. Vilmos**, (1770—1840), 1797—1840. porosz király. Uralma alatt történt a porosz jobbágság felszabadítása, a védteletzettség behozatala. 1806. hadat üzent Franciaországnak és a hadjáratlalt országba nyugati felét elvesztette. O' a'atta folyt le a Napoleon elleni német szabadságharc (1814).

Frigyes főherceg, * 1856, tábornagy, felsőházi tag. 1914—17. az osztrák-magyar hadsereg főparancsnoka volt. A trianoni béke birtokai nagy részétől megfosztotta. Felsőházi tag. Fellesege Izabella főhercegnő.

Frigyesi József, * 1875, orvos, bp.-i egyet. ny. r. tanár, nőgyógyászattal fogl.

Frigyszekrény, a biblia szerint az a láda, melyet Mózes a pusztában készítettett. Benne őrizték a két kőtablettát a tizparancsolattal.

Frikció (lat.) a m. dörzsölés.

Frisz Antal, * 1897, gondokaművész, a Nemzeti Zenede tanára és a Városi Színház szóló-csellistája.

Friihof-monda, ós skandináv, izlandi monda, a vikingek legrégibb háborúja idejéről, melyet először a 13. sz. közepén írtak le. Tegnér Eszajás dolgozta föl a 19. sz.-ban eposz formájában (megj. magyarul is).

Fritz Gusztáv, a kísérl. gyógyszeratan bp.-i egy. m. tanára.

Friivol (lat.) a m. léha, sikamlós.

Friz, eredetileg a görög oszloprendszer párkányzatának egyik síkja. Ma így neveznek minden szalagszerűen vonuló figurális vagy ornamentális díszítést.

Frizek, g-rmán néptörzs az Északi-tenger partvidékén.

Frobenius, Leo, * 1873, etnológus, egy. tan.

Frankfurt a. M.-ban, többször utazott É- és Ny-Afrikában és több könyvet írt az afrikai kultúráról.

Fromentin, Eugène, (1820–1876), francia festő és író. Cabot tanítványa volt, később Delacroix hatása alatt festette keleti tárgyú képeit. Írt regényt, utirajzot és egy művészettörténelmi munkát is. (Magyar ford. A régi mesterek c.)

Frommer Rudolf, * 1863, gépészmérnök, a bp.-i fegyvergyár vezérigazgatója, a róla nevezett önműködő pisztoly és sok más fegyvertechnikai találmány alkotója.

Fronde (franc. a. m. paritya), a francia főnemesség polgárháborúja Mazarin bíbornok kormány ellen; 1648-tól 1653-ig tartott.

Frondőr (franc.) a. m. nyughatatlan, elégedetlen ember, kül. politikában.

Front (lat.: frons, a. m. homlok), homlokzat, arcvonal.

Frottirozni (franc.), a bőrt durva posztóval dörzsölni.

Fübel, Friedrich (1782–1852), német pedagógus, 1840. alapította az első gyermekkertet.

Fürlích i. **Izidor**, * 1833, a bp. egyet. az elmélet fizika ny. r. tanára, főleg a sarkított (polarizált) fény természetét vizsgálta. — 2. **János** (1873–1926), újságíró, rendőri riportert, több detektívregényt írt. — 3. **Pál**, fizikus, a szegedi egyet. ny. r. tanára.

Frugális (lat.) a. m. egyszerű, mértékletes.

Fruktóz (lat.), v. levulóz, a gyümölcs-cukrok egyik fajtája; a mézben 35% van.

Fruhvirth Mátyás, * 1889, országgyp. képv., keresztény-szocialista, kisiparos-mozgalmak vezére.

Fu-Cseu, kikötő és tartományi főváros D-Kínában, kb. 3/4 millió l. Selyem, pamut, tea-piac.

Fuga (ol.), többszólamu hangszeres v. vokális zenemű, amelyben a téma minden szólamon átvanul. A F. a 17. sz. végén alakult ki. Legkiválóbb mesterei Bach és Händel.

Fugger, nemzetség Bajorországban, őse Hans F. takács Grabenből. A családöt II. Jakab (1459–1525) virágoztatja föl. Bánya- és bank-spekulációkkal foglalkoztak. Tizedeket, bucsu-pénzeket bérbe vettek. Ok bérélték a mohácsi vérszél előtt a felsőmagyarországi ércbányákat és lettek fokozatosan Európa első bankáiraiv, akiknek főleg a Habsburgok tartoztak igen sokkal. II. Fülöp törte meg a hatalmukat a 30 éves háború elején likvidáltak.

Fumus Troes (lat.: csak voltak trójaiak, vége a trójai dicsőségnek), Panthos nevű trójai pap szavai Trója pusztulása közben Aeneas-hoz. (Vergilius: Aeneis).

Fukszin, sósavas rozaninból álló vörös színű, rendkívül nagy festő-erejű kátrányfesték, fémfényű zöldes kristályokból áll, amelyek alkoholban jól, vízben kevésbé oldódnak.

Fulda, Ludwig, * 1862, ujromantikus német drámaíró és költő.

Fulmináns (lat.) a. m. villámú, heves.

Fulókércs kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 501 l., ut. és up. Szemere.

Fulton, Robert, (1765–1815), amerikai mér-

nök. 1802. és 1803. gőzhajók építésével kezdett kísérletezni. Első sikerét azonban csak 1807. érte el hazájában Clarendon nevű kereskedő gőzhajójával, amely a New York és Albany közötti 240 km.-t 32 óra alatt tette meg.

Fumarola (ol.), vulkanikus eredetű gőzforrás: vizgőz, kénes, kénsavas, sósavas, szénsavas stb. gázok.

Funchal, Madeira sziget legnagyobb városa és kikötője. 21.000 l. Itt halt meg IV. Károly király 1921.

Fundálni (lat.) a. m. alapítani.

Fundamentum (lat.) a. m. alap.

Fundus (lat.) a. m. telek. **F. instructus**: gadasági fölszerelés.

Fungálni (lat.) a. m. szerepelni, betölteni (hivatott).

Funkció (lat.) a. m. működés, hatáskör.

Funkcionális alkalmazkodás, valamely izom v. szerv alkalmazkodása a végzett munkához. Az erősebben használt szerv (pl. izom) jobban kifejődik, a gyengébben használt elszárvul. A F. nagy szerepet játszik Lamarck fajkeletkezési elméletében.

Fuoco (ol.) a. m. tűz. **Con F.** (a zenében) a. m. tüzell.

Furfuro, buzakorpából kénsavval desztillált aromás folyadék.

Furiák, a római mitológiában a görög Erinyszeknek megfelelő bosszuszellemek. (Tisiphone, Alekto, Megaira.)

Furioso (ol. zenei műszo) a. m. vadul, hevesen.

Furnér, v. fornér, finomabb fából készített vékony lemez, egyéb fából csinált butorok borítására.

Furor (lat.) a. m. düh.

Furore (ol.) a. m. lelkes tetszés.

Furta nagyk., Bihar v.n., berettyóújfalui j., 2056 l., ut. Zsáka, posta.

Furtwängler, i. **Adolf** (1853–1907), német archeológus, müncheni egyet. tan., olympiai, aignai ásatások; rendkívül gazdag irodalmi tevékenység. — 2. **Wilhelm**, * 1886, kiváló német karmester.

Furunkulus (lat.) a. m. genyes kelevény.

Futbal, népszerű sport. A modern F. 1863. az angol F.-szövetség (FIFA) megalakulásával indul rohamos fejlődésnek. 1900. alakul meg a Magyar Labdarúgók Szövetsége. A F.-játékban 2×45 percig tartó játékidő alatt két csapat (mindegyik 11 játékosal) kiűz egymás ellen a téglalakú gyeppályán, az a csapat győz, amely a bírórel bevont, kezémenyre felpumpált gumilabdát többször tudja az ellenfél kapujába (góll) rugni.

Fütohomok, szárazon maradó folyómedrek vagy tengerek széléről kifúj homok, amelyet a szél messze elhord és dűne, bucka vagy garmada alakban lerak, majd ismét tovább visz, gyakran több száz km. távolságra. Magyarországának két nagy F.-területe: a Duna-Tisza közének egyes loltjai (Duna-homok) és a Nyírség (Tisza-homok). Akáccal, szőlővel mindet sikerült megkötni és termőfölddé változtatni.

Futómadarak, a strucc-félék, futáshoz alkalmazkodott izmos és hosszú lábakkal, repülni nem tudnak: strucc, kazuár, kiwi.

Futószalag, munkamegosztáson alapuló gyártási mód: a megdolgozandó tárgy tovahaladó szalagon v. munkapadon áll, így fokozatosan kerül egy-egy munkás elé, aki csak bizonyos műveletet végez rajta, de mindig ugyanazt. Ford alkalmazta először az autópárban.

Futurizmus, olasz művészek és írók által megindított mozgalom. Vezetője és irányítója Marinetti. Az 1900-as évek végén léptek föl és 1910 és 1911-ben több manifesztációban és zajos botrányokba fulladt előadásokon hirdették elveiket. Követelték a mult hatóerejének megszüntetését, a múzeumok és könyvtárak lerombolását, hogy az emberek csak a jelennek és a jövőnek éljenek. Innen származik nevük is. Költészetük módszere a szimultanizmus; az egyes időrendben átélt motívumok gyors egymásmellé halmozása. Képzőművészetükben is alkalmazták ezt a módszert és az időben átélt emlékképtöredékeket egymásmellé helyezik a kép síkján.

Fuvardíj, 1. szállítás ellenértéke. Rendszeren az áruszállítás tarifáisan megszabott ára. — 2. Képviselőválasztásnál a vesztegetés egy burkolt formája, amely úgy történt, hogy a választási színhelyre való szállításért a jelölt a választóknak ellenértéket adott.

Fuvola, könnyű, lágyszavú fafuvó. Hangterjedelme h—c'. Manapság kettőt különböztetnek meg, a nagy F.-et és az élescsengésű kis F.-t, a piccolát.

Fuzijama (helyesebben Fuji-no-yama), 3800 m magas vulkán Japánban, a főszigeten (Nippon).

Füzióné, (lat.) egyesülés, a politikai életben különböző pártok egybeolvadása.

Fügefá, a Földközi-tenger környékén min-

denült otthonos fa. Aszalt termése (50—60% szőlőcukor tart.) nagyon tápláló.

Függer, Friedrich Heinrich (1751—1818), német festő, a bécsi akadémia tanára.

Függetlenségi nyilatkozat, annak kinyilatkoztatása, hogy a magyar nemzet elszakadt a Habsburg-dinasztiától. F.-ot adták ki 1707. Onodon és 1849. ápr. 11. Debrecenben.

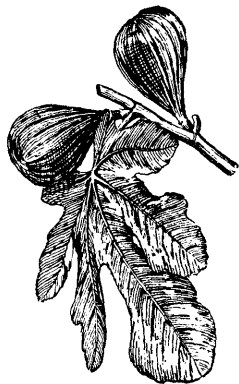
Függetlenségi párt, 1875. alakult egyrészt a balközép tagjaiból, akik nem akartak a Deák-párttal való fúzióban résztvenni, másrészt a régi szélsőbal zöméből. Ez utóbbi párt megmaradt tagjai alakították a 48-as pártot. A F. első elnöke Mocsáry Lajos volt.

Függő adósság, eredetileg az állam pénzügyi adósságai közül azok, amelyeknek fedezésére nincs az állam bevételeinek bizonyos tajtája lekötve. Ujabban az az állami adósság, amely főleg gyorsan megszűnő szükséglet, átmeneti hiány fedezésére vették. A F. jellegzetes alakja a kincstári utalvány, állampénztárra intézett, néhány óra szóló utalvány.

Függőhíd, legszebb faja a lánchíd, amelynél a hidpálya láncterü csuklós tartóra, ez pedig magas pillérekre van felfüggesztve és végem (a partokon) a földbe lenyorgonyozva. A bp.-i Erzsébet-híd a legnagyobb (290 m.) középnyílású lánchíd. A kábelhid oly F., amelynél lánckok helyett vastag drótkötelek hordják a szerkezetet.

Függvény. Ha a testeket melegítjük, kiterjednek; a test térfogata tehát a hőmérséklettől függ, annak F.-e. Epp így: a kör területe a sugár F.-e; a földfelszín valamely pontjának temperaturája a földrajzi szélességek, a hosszúságoknak, a tengerszín feletti magasságnak és az időnek (évszaknak) F.-e.

Fül, a hang-ingerek felfogására szolgáló érzékszerv, amely különösen a gerinces állatoknál fejlődött nagy tökéletességre. Részei: a külső fül, a fülkagyló és külső hallójárat, amelyet a dobhártya választ el a középső

Füge

Az emberi fül szerkezete

fültől (Eustach-féle kürt és halló csontocskák) s a belső fül a labirinttal (csiga, ivjáratok stb.). Az utóbbiak azonban nemcsak a hallás, hanem az egyensúly szervei is. (L. még Hallás.)

Füle nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1195 l., vasut, ut. Polgárdi, posta.

Fülemile (csalagány), vérébnagyságu, rozsdabarna tollazatu éneklő vándormadár. Sűrű bokrokból fészkel. Rovarpusztító, hasznos madár.

Fülep Lajos, * 1882, ref. lelkész, esztétikus és műtörténeti író.

Fülesd kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 659 l., ut. és up. Bölcse.

Fülöp (Philippos), II. (Kr. e. 382—336), 359-től Makedonia királya. Uralkodásában élete célja volt Görögország és Makedonia egyesítése, amit meg is valósított. Demosthenes nagyarányú agitációja hiábavaló volt: F. Kr. e. 338-ban Chaironeiánál megverte az egyesült görög seregeket s a korinthosi gyűlésen elfogadtatta egész Görögországgal az egységet. F. apja volt Nagy Sándornak.

Fülöp, francia királyok. I. II. F. **Ágost** (1165—1223). III. Béla magyar király sógora, 1180—1223. uralkodott. Sokat harcolt Földnélküli János angol királlyal. Angliától elfoglalta Anjout, Mainet, Poitout és Normandiát. Uralma elején keresztes háborúban vett részt. Kitiűnő törvényeket hozott, kiterjesztette a polgári szabadságot és megreformálta az igazságszolgáltatást is. 2. IV. (Szép) F. (1268—1314), 1285—1314. francia király. VIII. Bonifác pápa a papág megadóztatása miatt kiátkozta. Ő alatta tette át a papaságot (V. Kelemen) Avignonba a székhelyét. 3. VI. F., Valois Károly fia, F. 2. unokaöccse (1293—1350) az első Valois-házi francia király (1328—1350). Alatta kezdődött 1337. a százéves háború.

Fülöp, II. (1527—1598), V. Károly németrómai császár fia. 1556—1598-ig spanyol király. A protestantizmust országában minden eszközzel ki akarta irtani. Németalföldi alattvalói hosszas véres küzdelem után (Alba herceg) kivívták függetlenségüket. 1574. Lepantónál tönkreverte a török tengeri haderőt, 1580. Angliába küldi a »legyőzhetetlen armádá«-ját, ami a spanyol tengeri haderő teljes megsemmisítésével járt.

Fülöp I. **Aron**, * 1863, költő, a képviselőház könyvtárának igazgatója. — 2. **Árpád**, * 1863. tanár, író, drámai költemények és színjátékokat írt. (— 3. Zsigmond, * 1882, f.év. középisk. tanár. Tudományos és népszerűítő író. Szerkesztette és kiadta a »Darwin« népszerű természettudományi folyóiratot.

Fülöpszállás nagyk., Pest vm., kunszentmiklósi j., 6163 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Fülpös kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 379 l., ut. Győrtelek, up. Szatmároköröt.

Fülpösdaróc kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 340 l., ut. Győrtelek, up. Géberjén.

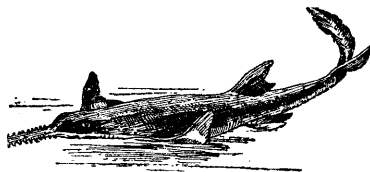
Fünen (Fyn), dán sziget, a Keleti-tengerben, 2043 km², 280.000 l., fővárosa Odense.

Fürdő, a testnek vagy egyes részeinek vízbe vagy más folyadékba vagy iszapba merítése. A gőzzel, levegővel, fény- és napsugárakkal, elektromossággal való kezelést is F.-nek nevezik. Megkülönböztetünk tisztasági

F.-t és gyógy-F.-t. Hideg F. 25° C-ig, meleg F. 35° C-ig, forró F. 45° C-ig. Hideg F. melegtől von el és izgat, meleg F. közbömbös, forró F. a bőr véredényeit kitágítja, izadást okoz.

Fürdői Richárd, * 1783., szobrász; síremlék, arckép. (Madách Imre) és számos pályázati munka.

Fürészhal, cápához hasonló testű hal, felső állcsontja hosszú, kétoldalt fogazott fűrészszéri nyulvánnyá fejlődik. 4—5 m. hosszúra

Fürészhal

is megnő, a fűrész 1—1.5 m. hosszú. Előfordul az Atlanti-óceánban és Földközi-tengerben is.

Fürged kisk., Tolna vm., tamási j., 821 l., vasut, távíró, posta.

Fürj, a tyukkal rokon, de annál sokkal kisebb madár. A vetésekben elrejtőző él, de »pittyalatt« hangjáról könnyen felismerhető. Rovarokkal él, de a gabonaszemeket is fogyasztja. Husa igen jóízú.

Fürth, bajor város a Regnitz mellett, 74.000 l., nagy ipar és kereskedelem.

Füst Milán, * 1888, »Nyugatos« törekvési író. A magyar szabadvers egyik első képviselője. (Az elmulás körsra, Változatmond nem lehet.) Analitikus irányu elbeszélőművei közül legnevezetesebb a Nevetők c. kis regény. Írt drámát (Boldogtalanok) is.

Füstemészítő szerkezet. Mivel a füsttel szálló koromrészecskék a tüzelésnél veszteséget jelentenek és a füst városokban sok alkalmatlanságot okoz, F.-ekkel igyekeznek megátolni a füstképződést. Ide tartoznak az u. n. automatikus tüzelések, amikor a tüztér ajtajának kinyitása nélkül jut a szén a tüztérbe; az égési gázok átvezetése az izzó szénen, szénporral és folyékony tüzelőanyagokkal való tüzelés stb.

Füstpénz, vagy »szabad dénár«, királyi adó, amelyet minden nem nemes szabad egyén, aki családfő s külön háztűzhelye volt, fizetni tartozott. 1848. megszűnt.

Fűszerek, állati, növényi v. ásványi eredetű anyagok, amelyek többnyire nem táplálékok, de izesítésül vagy pedig az idegrendszerre izgató hatásuk miatt használtak. A cukor és konyhasó egyuttal táplálék is. Régebben az ételeket sokkal erősebben fűszerezték (sáfrány, paprika, bors), ma jóval kevesebbet használnak. A legtöbb fűszernövény hazája India. Legfontosabb fűszerek a bors, a fahéj, a szegfűszeg, a szerecsendió, a va-

nília. a D-Amerikából származó paprika, az Indiából származó gyömbér stb.

Fűtőérték, az 1 kg. tüzelőanyagból nyerhető melegmennyiség kalóriákban mérve: hidrogén 35, világító gáz 12, petróleum 12, benzín 10.8, alkohol 7, legjobb kőszén 8, legjobb fa 3.5 ezer kalóriát ad kg.-kint.

Fűtőház, vasuti épület a használaton kívüli mozdonyok elhelyezésére, tisztítására, kisebb javítások elvégzésére.

Fűzér kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 661 l., ut. Pálháza, up. Fűzérkomlós.

Fűzérkajata kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 370 l., ut. és up. Pálháza.

Fűzérkomlós kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 288 l., ut. Pálháza, posta.

Fűzéradvány kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 614 l., ut. és up. Pálháza.

Fűzes Anna, színésznő, a Nemz. Szính. tagja.

Fűzesabony nagyk., Heves vm., egri j., 5790 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Fűzesgyarmat nagyk., Békés vm., szeghalmi j., 9830 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Fűzfa, sokféle fajtában ismeretes, nálunk igen gyakori kétfélti növény. Cserje vagy fa, virágzata barka. Nedves helyeken, áradásos területeken, vizek partjain él. Egyes fajainak hosszú, szívós és hajlékony ágait kosarak stb. fonására használják.

Fűzfapecéa, a m. tehetségtelen versíró. **Fűző,** a derék összeszerítésára használt, halcsontokkal vagy acéllemezekkel szilárdított női ruhadarab. Viselése káros az egészségre. A legújabb divat kiszorította. Testgyógyészetben is alkalmaznak támasztó és redresszáló F.-t.

Fűzővölgy kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 309 l., ut. Ujduvár, up. Hosszuvölgy.

Fyn, I. Finen.

Fyt, Jan (1611—1661), flamand festő, az állat- és csendéletfestés mestere.

G

G, zenében a c-dur-skála 5. hangja; g = gramm.

Gaal 1. **Andor,** * 1895, író, hírlapíró. Regényei: A biborruhas asszony, Leitón. ez utóbbi megnyerte az Athenaeum regény pályázatát. — 2. **Endre,** * 1878, országgy. képvis., gyógyszerész, az Országos Gyógyyszerész Egyesület elnöke. — 3. **Gábor,** * 1893, gimn. tanár, erdélyi publicista. — 4. **Gaszton,** * 1868, földbirt., orsz. képvis., az agrárkonzervatív eszmék egyik harcosa. — 5. **István,** * 1883, szobrász (plakett). — 6. (Gaal) **Jenő,** * 1846, főrendiházi tag. — 7. **József** (1811—1865), író. Legismertebb a Gvadányi nyomán írt Peleskei Nótárius c. bohózata. — 8. **Mózes,** id., * 1863, ifjúsági író, tankerületi főigazgató. — 9. **Mózes,** ifj. (1894—1929), író, ifjúsági elbeszélő.

Gaár Vilmos, * 1862, ny. kuriai bíró, főv. biz. tag, felsőházi tag.

Gabányi Árpád (1855—1915), színművész, regény- és drámaíró, a Nemzeti Színház tagja. **Gábel** Gyula, * 1858, tanár, hírlapíró; mód-szert talált föl, mellyel analfabétákat 6-8 óra alatt meg lehet tanítani írni-olvasni.

Gabelsberger, Franz Xaver (1789—1849), német min. hivatalnok, a róla elnevezett gyorsírási rendszer feltalálója.

Gabonadarázs (szalmadarázs), hártvásszárnyu, káros rovar, álcája a buzaszár belében él.

Gabonafutrínka, babszem nagyságú, fekete bogár. Kártékony lárvája a gabona tövében él.

Gabonaneműek, azok a kulturnövények, amelyeknek magjai megőrölve lisztet szolgáltatnak

(kenyér-növények). Ezek az emberiség legfontosabb tápnövényei. A mérsékelt égöv alatt termesztett **G:** a buza rozs, árpa, zab, kukorica, köles, cirok, pohánka, a forró égöv alatt még a rizs. E magvakat táplálóvá teszi keményítőtartalmuk (a szem belsejében), a sikkér- v. fehérjéjéjük (a kéregrészekben) és végül a csirában levő zsir. Valamennyien a pázsítóféltékhez tartoznak. Művelésükkel már a kőkor ember is foglalkozott.

Magyarország gabonatermése 1927.

	millió q
Buza	21
Rozs	5.7
Árpa	5.1
Zab	3.2
Tengeri	17.6

Összesen . 52.6

A legfontosabb gabonatermelő országok buzatermése 1927—28.

	millió q
Fegyessült Államok	327
Órosország	204
Kanada	125
Brit-India	91
Franciaország	77
Argentína	65

Összesen . 299

Gabonaimport 1924—25.

	millió q
Ausztria	4'2
Belgium	10'6
Csehszlovákia	5'5
Dánia	1'8
Egyiptom	2'5
Észlország	0'2
Finnország	1'2
Franciaország	12'6
Görögország	5'5
Hollandia	7'2
Japán	3'4
Lettország	0'5
Lengyelország	4'4
Nagybritannia és Írország	61'7
Németország	21'6
Nóvégia	1'5
Olaszország	4'2
Svájc	3'8
Svédország	2'9
Összesen	175'3
Többi államok	33'9

Gabonarozsda, a gabonán élősködő rozsdagomba. Különösen buzában pusztít nedves nyáron.

Gabonaüszög, a gabonán élősködő kártékony gomba. A vetőmag csávázásával védekeznek ellene.

Gábor 1. **Andor**, * 1884, író, hirlapíró. A magyar kabaréirodalom megteremtői közé tartozik. — 2. **Aron**, (1810—1849), 1848 nov. 29. magakészítette ágyuival (nyug. tüzéreltiszti volt), verte meg Heydte csapatait Hidvégnél. — 3. **Ignác**, * 1863, tanár, nyelvész, műfordító. — 4. **József** (1879—1929), tenorista, az Operaház tagja.

Gaboriau, Emile (1835—1873), francia regényíró (bűnügyi regények).

Gáborján nagyk., Bihar vm., berettyóújfalui j., 1713 l., telefon, posta.

Gáborjánháza kisk., Zala vm., alsólendvai j., 465 l., ut. és up. Rédics.

Gabriel (héber), arkangyal, Isten küldötte.

Gábrriel Ferenc, * 1889, hegedűművész, a Zeneműv. Főiskola tanára.

Gách István, * 1880, szobrász. Szamovolszkyval a Szabadságszobor-pályázat nyertese.

Gacsály kisk., Szatmár vm., csengeri j., 1029 l., vasut. táviró, posta.

Gacsina, helység Leningrad mellett, 12.000 l. Porcellángyár.

Gácsország, l. Galicia.

Gadács kisk., Somogy vm., igali j., 378 l., ut. és up. Somogyzil.

Gadány kisk., Somogy vm., marcali j., 924 l., ut. és up. Mesztegyő.

Gade, Niels Wilhelm (1817—1890), dán zeneszerző, Németországban élt, majd Kopenhágában, ahol orgonás volt.

Gades, l. Cadix.

Gadna kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 325 l., ut. és up. Felsővadász.

Gádor István, * 1891, szobrász és iparművész.

Gádosor nagyk., Békés vm., orosházai j., 4495 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Gaea (gör.: gaia a. m. föld), a föld istennője, a termékenység őstörtrása.

Gage (franc.) a. m. fizetés.

Gagyapáti kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 134 l., ut. Gyagyvendégi, up. Felsőgagy.

Gagybátor kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilas j., 701 l., ut. Gyagyvendégi, posta.

Gagyhy Dénes (1873—1923), tanár, regényíró és irodalomtörténész. Regényei: A vettélytársak, Mária nővér.

Gagyí Jenő, * 1880, történész, író és hirlapíró, a magyar-román kapcsolatokkal fogl.

Gagyvendégi kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 380 l., telefon, posta.

Gainsborough, Thomas (1727—1788), angol festő, az előkelő világ arcképfestője, a tájkép terén az impresszionizmus előfutára.

Gaj, Ljudevit (1809—1872), a horvát irod. nyelv megalapítója, az illyr mozgalom vezére.

Gajári 1. **Ödön** (1852—1919), szabadelpvűpárti politikus és publicista, több ízben képviselő. Az Újság alapítója. — Fia, 2. **István**, * 1834, zeneszerző.

Gál 1. **Franciska**, * 1904, a Vigszínház színésznője. — 2. **Gyula**, * 1865, színművész, a Nemzeti Színház jellemzésze és örökös tagja, a Színművészeti Akadémia tanára. — 3. **Jenő**, * 1872, ügyvéd, országgy. képvis., bünygyi védő.

Gala (spany.), a. m. udvari ünnepély, díszruha.

Galac (Galati), kikötőváros az Alduna mellett Romániában, 73.000 l. Kikötőjébe a tengeri hajók is feljönnek.

Galacsínhajtó, bogár, l. Ganajtúr bogarak.

Galafra Elza, * 1886, színművész, 1910 óta Dohnányi Ernő felesége.

Galagonya, a rózsával rokon tövises cserje. Vadon terem erdőkben.

Galalith (gör.), tejkazainból és formaldehidből készült anyag, szaru, elefántcsont stb. pótlására.

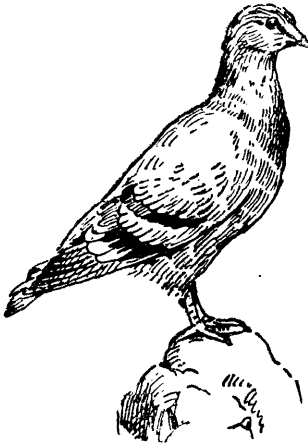
Galamb 1. **József**, * 1876, könyvkötő iparművész. — 2. **Sándor**, * 1886, realista, és színiisk. tanár és író, esztétikai tanulmányokat írt s dramaturgiával foglalkozott.

Galambegy, a macskagyökérfélékhez tartozó, salátának ültetett növény.

Galambóc (szerb. Golubac), dunai vár Szerbiában. 1478. Zsigmond eredménytelenül ostromolta (Kozgonyi Cicelle gályaparancsnok).

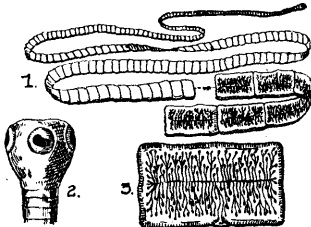
Galambok, gyors és kitartóan repülő, magevő madarak. Nálunk három faj él vadon (az örvös, a kék galamb és a gerlice). A tenyészített G. számtalan fajtája a déleuropai szirti G.-tól származik.

Galambok kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 1786 l., ut. Komár város, posta.

Sziroi galamb.

Galandféreg, az ember beleiben élősködő lapos, láncszérű izekből álló, szalagszerűen összefüggő féreg, petéi a bélsárral kijutva, a növényevő állatokba kerülnek, azok izmai között u. n. borsóskává válnak s a kellőleg meg nem főzött vagy süített hússal újra az emberbe kerülnek.

Galandféreg

1. Az egész féreg, 2. a feje, 3. egy izek nyugitva

Gáláns (franc.) a. m. udvarias (nőkkel szemben).

Galantéria, a. m. udvariasság; **G.-áruk**, diszmuáruk (legyező, kesztyű stb.).

Galapagos, szigetcsoport a Nagy-óceánban, az Egyenlítő mentén, Ecuador partjai előtt. 7640 km², 2000 l. Oriás teknősök.

Galata, Konstantinápoly egyik külvárosa az Aranyzarv és a Boszporusz szögében.

Galatea, görög tengeri nimfa, Nereus tengeri isten és Doris nimfa leánya.

Galba, Servius Sulpicius, Kr. u. 68–69. római császár. Testőrei verték agyon.

Galdos, Pérez (1845–1920), spanyol író, a madridi színház igazgatója. Történeti, majd társadalmi regényeket és drámákat írt.

Galenit (gör.), ásvány, ólom és kén vegyülete.

Galenus, Claudius (Kr. u. 131–200 körül), római orvos és író.

Galeotto (v. Galeotti), Marzio (1427–1497), olasz humanista, költő és tudós. Mátyás király udvarában élt 1468–73. és könyvet írt tetteiről és mondásairól.

Galeotto, egy ófrancia regényben a szerelmespár kerítője, a csábító, cinkos, főleg a kerítő elnevezése.

Galéria (franc.), karzat, folyosó, képtár; egyik oldalán ablakokkal ellátott alagút.

Gállfy Dénes, * 1895, országgy. képvis., nagyatádi Szabó volt titkára.

Galgaguta kisk., Nógrád vm., sziráki j., 851 l., vasut, táviró, posta.

Galgagyörk nagyk., Pest vm., aszódi j., 925 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Galgahévíz nagyk., Pest vm., aszódi j., 2338 l., vasut, ut. Tura, posta.

Galgamácsa nagyk., Pest vm., aszódi j., 1880 l., vasut, táviró, posta.

Gálic, réz-G. a réz, vas-G. a vas kén-savas sója.

Galiczia, i. volt osztrák, most lengyel tartomány a Kárpátok ÉK-i lejtőin és a podoliái földhátan. Területe 78.500 km², 8 millió l. A Kárpátok oldalában van erdők, lábuknál só és petroleum, a síkságon rozs- és burgonyaföldek a megélhetés főforrásai. Lakosai: lengyelek 4 millió, rutének 3 m., zsidók 1 m. és kevés német. — 2. Egykori királyság. Spanyolország ENY-i részében.

Galilea, Kánaán északi részén a rómaiak korában Palesztina legészakibb provinciája. Jézus innen származott.

Galilei, Galileo (1564–1642), olasz természet-tudós, a pisai és firenzei egyet. a fizika tan., a modern mechanika megteremtője. Megállapította az inga-lengés és a szabad esés törvényét. Foglalkozott az uszó testekkel, a testek fajsúlyával, hidrosztatikai mérleget szerkesztett, kutatta a testek mozgását, ő csinálta meg az első hőmérőt stb. Összeállított egy távcsövet, s ezzel fölismerte a Hold hegyeit, fölfedezte a Jupiter első holdjait, a Saturnus gyűrűjét. A kopernikusi heliocentrikus felfogás híve volt, ezért a jezsuiták perbe fogatták s 1633-ban tanainak visszavonására kényszerítették.

Galilei-kör, szabadgondolkodó és radikális irányú főiskolai egyesület (1908–1919).

Gall, Franz Josef (1758–1828), anatómus, a koponya külső alakjáról akart a szellemi képességekre következtetni (frenológia).

Galla, K-afrikai harcias nép, több független államban, kb. 3 millió.

Gallas Nándor, * 1893, modern törekvésű erdélyi szobrász.

Galle, Johann Gottfried (1812–1910), német

csillagász, 3 üstököst és a Neptunt fedezte fel (Leverrier levele alapján).

Gallé Tibor, * 1896, festőművész, lino-lelmesztő.

Gallén-Kallela, Akszeli, * 1865, finn festő grafikus és iparművész. Leghíresebbek a Kalevalához készített illusztrációi.

Gallia, a gall törzsek lakóhelye, melyet az Alpok 2 részére osztottak: **G. Cis-** és **Transalpinára**. A Kr. e. 3—1. sz.-ban a rómaiak meghódították. A Kr. u. 3. sz.-ig egészen elrómaiósodtak és keresztényekké lettek. A népvándorlás során a frank Chlodovech leverte itt Syagriust, az utolsó római és megvetette **G.** romjain Franciaország alapjait 476.

Gallia Béla, * 1870, kuriai bíró, a Hiteljogi Döntvénnyár szerkesztője.

Gallícizmus, francia szóhasználat más nyelvben.

Galli-Curci, Amelita, * 1889, világhírű olasz énekesnő, a newyorki Metropolitan operaház tagja, koloratur-szoprán.

Gallieni, Joseph (1849—1916), francia tábornok, 1914. Párizs katonai parancsnoka.

Gallifet, Gaston (1830—1909), francia tábornok: A Dreyfus-pörben mint hadügyminiszter játszott szerepet.

Gallik István, * 1865, mérnök, nyug. h. államtitkár, az Erzsébet-híd egyik tervezője.

Gallikan egyház, a kat. egyház Franciaországban. A **G.** bizonyos függetlenséget jelentett a pápai hata'omtól (gallikanizmus), amelyet Bossuet 1582. négy pontban foglalt össze: 1. a pápa csak egyházi ügyekben bír hatalommal, 2. a zsinat a pápa fölött áll, 3. a pápai hata'omat korlátozzák a kánonok, 4. pápai döntések csak az egyház hozzájárulásával válnak változtatathatatlanná. A Francia kat. egyház azóta elvetette ezeket a pontokat.

Gallimatíáz (bizonytalan eredetű szó), a. m. zavaros, érthetetlen fecsegés.

Gallina Frigyes, * 1879, tanácsnok az elnöki ügyosztály élén, a föv. tisztviselők jóléti intézményeinek megteremtője.

Gallipoli, 1. félsziget, a Balkán-félszigetnek egyik nyulványa az Egei-tenger és a Dardanellák között, európai Törökországban. 1915—16. az egyesült angol-francia hajóhad hiába ostromolta. — 2. Kikötőváros a **G.**-félsziget partján, 30.000 l.

Gallon, angol ürmérték, 4,54 l. Az Egyes. All.-ban és angol gyarmatokon használt régi **G.** borra 3,78 l., sörre 4,62 l., gabonacmüire 35,89 l.

Gallovich Károly, * 1875, költő, író, hírlapíró. Erdélyben él.

Gallusok, árja eredetű, harcias nép Galliában.

Galóca-félék, a lemez, kalapos gombáknak egyik legelterjedtebb neme. A kalapjuk husos, a szélén nincs fátöl és a tönk közepén nincs gyűrű. Mintegy 1500 fajuk ismeretes, sok közöttük az ehető, de sok a

mérges is. Ehetőek: a csiperke vagy champignon-gomba; az uri gomba; laskagomba; tojásgomba stb. Mérgesek a légyölő **G.**, a hanyátó **G.**, a párdúc **G.**, sátságomba stb.

Ga'opin (franc.), lovas parancsörtiszt; ma tőzsei alkusz, kifutó.

Galopp (franc.), 1. a ló gyors haladás-módja. — 2. Tánc.

Gálosfa kisk., Somogy vm., kaposvári j., 798 l., vasut, táviró, posta.

Galsworthy, John, * 1867, angol regény- és drámaíró, az angol közeposztály előítéleteinek hanyatlásának finom elemzője.

Galton, Francis (1822—1911), angol orvos és természettudós, Darwin unokatestvére, az eugenika megalapítója.

Galvács kisk., Borsod vm., edelényi j., 470 l., ut. és up. Szendrő.

Galvánelem, fémekből és folyadékokból álló vezetőknek olyan kapcsolata, mely elektromos áramot termel azáltal, hogy a folyadékok (savak, sóoldatok) vegyi hatással vannak a fémekre. Legismertebb a Leclanché-elem.

Galvani, Luigi (1737—1798), olasz természetbúvár, anatómus, az állati elektromosság kutatása közben fedezte fel a galvanizmust.

Galvanizmus, az elektromos áramnak és hatásainak tana. Alapja Galvaninak az a megfigyelése, hogy a vörösrézdróttal vasrészre akasztott békaomb ríngatódzik, valahányszor a vasrészhez ér. Ő ennek okát az állati elektromosságban kereste, míg Volta felismerte, hogy az ok kizárólag a két különböző fémnek a békaomb által közvetített érintkezésében rejlik. Volta a fémeket feszültségi sorba állította (cink, ólom, réz, higany, vas, ezüst, arany, platina, szén), amelynek törvényei a következők: 1. Ha a sor két tagja egymással érintkezik, az előbb álló pozitív, a hátrább álló negatív elektromosságra tesz szert; 2. két tag elektr. különbsége annál nagyobb, minél távolabb állanak a sorban egymástól. Azokat a testeket, melyek e törvényeket követik, Volta után elsőrendű vezetőknek nevezzük; a folyadékokat pedig, melyekre e törvények nem állnak, másodrendűeknek. Kizárólag fémek kombinációjával azonban nem tudunk elektr. áramot előállítani, hanem csak akkor, ha folyadékot is iktatunk közbe; ez a galvánelem.

Galvanométer, az elektromos áram erősségének mérésére szolgáló eszköz, az áram mágnesűt terít ki a helyéből s a kiterítési mértékéből következtetnek az áram erősségére.

Galvanoplasztika. Ha a galvánelemben áramot bocsátunk, az áram vegyi hatást hoz létre, az elektrólitból (fémso oldatából) fémment választ ki, mely az egyik elektróda helyén lerakódik. Ezen a'apszik a **G.**, mely fémtárgyaknak galvanfűdőben való előállításával foglalkozik. A galvanosztégia fémnek más fémmel való bevonása, pl. nikkelezés, a galvanokausztika fémlapnak rajz szerinti maratása, a galvanográfia sokszorosítás, fémrétegek rajz szerinti lerakódtatása.

Galvanoszkóp, készülék, elektromos áram jelenlétének és irányának megállapítására.

Galvanosztégia, I. Galvanoplasztika.

Gálya, középkori evezős hadihajó, amelyet feláncolt rabok hajtottak.

Gályarabság, a 14. sz. óta a Földközi-tenger vidékén meghonosodott büntetés mód. Az államok közönséges gonosztevőket és politikai foglyokat (pl. magyar protestáns papokat) ingyenes munkaerőként foglalkoztatnak, a nagyhatalmak törökországi piacokon vétel után is szereztek gályarabokat. A G.-ot a francia forradalom szüntette meg.

Gama, Vasco da (1469–1524), portugál hajós, aki Amerika fölfedezésének évében (1492) megtalálta az Európából Afrika megkerülésével K-Indiába vezető tengeri utat.

Gamalla, több zsidó törvénytudó neve, leg-híresebb Hillél unokája, Pál apostol tanítója.

Gamasz nagyk., Somogy vm., lengyeltői j., 2443 l., ut. Felsőmocsolád, posta.

Gamba (ol.) a. m. térdhegedű, cselló-nagyságu, 6–7 hurok vonóhangszer volt, a 18. sz.-ban a mai cselló kizorította.

Gambetta, Léon Michel (1838–1882), francia ügyvéd, mint képviselő III. Napoleon ellenfele, hatalmas tehetségű szónok. 1870. inditványozta a köztársaság kikiáltását, megszer-vezte a nemzeti ellenállást s diktatóri hatalommal élt. 1881. miniszterelnök volt.

Gambia, r. folyó Ny-Afrikában, Senegambian, 280 km. hossza hajózható. — 2. Angol gyarmat a G. alsó folyása mentén, 10.700 km², 211.000 l.

Gambit, megnyitás a sakkjátékban, egy figura feláldozásával.

Gambrinus, állítólag Jan Primus brabanti herceg (1294) nevének elferdítése; a sör-gyártás mondái feltalálója.

Gamin (franc.) a. m. inas, uccai suhanc.

Gamma-sugarak, radioaktív anyagok által kibocsátott sugarak, a fény sebességével haladnak.

Ganajitú bogarak, zömöktestű, nagy bogarak. Állati ürülekekből élnek, melyeket felrakatároznak a maguk és utódaik táplálá-sára. Nálunk gyakori a közönséges ganajitúró, a galacsinhajtó. Ide tart. a scarabaeus, az egyiptomiak szent bogara.

Gand, I. Gent.

Gandhi, Mohandás Karamcsand, * 1866, hindu ügyvéd Bombayban, 1893–1914. Dél-Afrikában. 1920 óta vezetője Indiában a Non-cooperation-mozgalomnak. Célja az önkormányzat megszerzése; módszere: rész nem vétel az angol kormányzatban, angol áruk bojkottja.

Gangesz (Ganga, a szent folyó), Elő-India legbővebb vízű folyója, 2507 km. hosszú. A Himálá D-i oldalán ered és a Bengáli öböl É-i sarkába ömlik.

Ganghofer, Ludwig (1855–1920), német költő. Költeményein kívül sok regényt írt.

Ganglion (idegcsomó), az idegek mentén található gombostüfejnői és nagyobb ideg-központok.

Gangróna (gör.), nekrozis, valamely test-rész helyi elhalása. Oka többnyire a vérkeringés megszűnése (nyomás, fagyás).

Gánt kisk., Fejér vm., móri j., 776 l., ut. és up. Csákvár.

Ganzmedes, szép pásztor, akibe Zeus beleszeretett és sasmadarával az Olymposra vitette és ott az istenek polhárnoka.

Ganz Abrahám (1815–1867), a G.-gyár megalapítója, gépgyári munkás volt. 1842. került Svájból Pestre.

Ganz-gyár, I. Ganz és Társa — Danubius, gép-, vagon- és hajógyár rt., a Ganz és Társa vasöntő és gépgyár rt. és a Danubius hajó és gépgyár rt. egyesüléséből 1911. keletkezett állalat. 2. A Ganz-féle villamos-sági rt. 1878. keletkezett, mint a Ganz és Tsa villamos osztálya. 1906. önálló rt. Az elektrotechnikai ipar minden ágában uttőró volt. Az ország legnagyobb ilyen mű-állalata. Sok világhíres villamos vasutvonalat és villi. telepet, generátort, transzformátort létesített.

Gapon, Georgij Appolonovics (1873–1906), orosz pap, vezére volt a pétervári munkásoknak, akik 1905 I. 22. a cárnak sérelmeiket elő akarták adni. A felvonuló néphez beelővettek, 1906. a forradalmárok agyonlőttek, mert a rendőrségnek kelmkedt.

Gara nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 3620 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Gara I. Arnold (1882–1929), festő, grafikus és iparművész. — 2. József (1864–1923), hírlapíró, több regényt írt s szerkesztette a Kis Újságot s a Mátvás Diakot.

Garab kisk., Nógrád vm., sziráki j., 245 l., ut. Pászto, up. Cserhátszentiván.

Garabonc kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 845 l., ut. Kiskomárom, posta.

Garabonciás, (G. diák), a néphit szerint varázsló, aki mindenféle ördögös, bűbajos mesterséghez ért. Neve az olasz gramanzából (nekromantia: halottidézés) származik.

Garadna kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 767 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Garády Viktor, * 1857, műfordító és ifjusági író.

Garam folyó, az Alacsony Tatra K-i végén ered és Esztergom alatt ömlik a Dunába. Trianon óta eg'sz hosszában Csehszlovákiáé.

Garami Ernő, * 1876, szociáldemokrata publicista és politikus, a Népszava szerkesztője. A Károlyi s Berinkey-kormányban kereskedelmi miniszter. 1919. Bécsbe költözik. Itt a Jövő napilap szerkesztője volt s kiadta Forrongó Magyarország címen forradalmi emlékezeit. 1929. hazajött.

Garancia (lat.) a. m. kezesség.

Garanciaátörvény, az olasz állam és a pápaság viszonyát szabályozta 1871-ben.

Garas, a középkorban vastag ezüst pénzdarab, nálunk a mult sz. közepéig 2 krajcár.

Garat, I. a száj, gége és nyelöcső között fekvő üreg, amelyen a levegő és ételital áthalad. — 2. Fordított gula- vagy kup-

alakú szekrény, amelybe malmoknál az őr-
lendő gabonát öntik.

Garay 1. **Akos**, * 1866, magyaros illusz-
trátor. — 2. **György**, * 1909, hegedűmü-
vész, Hubay-tanítvány. — 3. **János** (1812—
1833), építész költő. Balladái és hazafias
líriája mellett Az obsitos és Kont c. versei
közismertek.

Garázs (franc.: garage) a. m. kocsiszin
autóbiokok számára.

Garbai Sándor, * 1879. 1918-ig az építő-
munkások szövetségének titkára, a kommuné
alatt a tanácsközirtsaság elnöke. 1920 óta
Bécsben él.

Garbolc kisk., Szatmár vm., csengeri j.,
3,6 l., ut. és up. Gacsály.

Garborg, Arne (1851—1924) norvég író,
kritikus, költő és újságíró.

Garcia, Manuel (1805—1906). Londonban élt
spanyol énekes, énektanár, 1855. feltalálta a
gégetűkröt.

Garçon (franc.), l. Garszon.

Garçonne (franc.), Paul Margueritte G. c.
regénye után a teljesen szabad nemi életet
élő leány neve.

Gárda, 1. uralkodók gyalogos és lovas
testőrcsapatjai. A magyar testőrgárdát Mária
Terézia állította föl 1760. — 2. Válogatott egyé-
nekből alakított seregrészek. — 3. Forrad-
almi időkben átmeneti célokra a'akított csa-
potok; nemzeti gárdák.

Garda-tó, gleccser-eredetű tó az Alpok D-i
lábánál, E-Olaszországban, 366 km². Mélysége
350 m. Enyhe éghajlatu környéke téli üdü-
lőhely.

Garde de dame (franc., bár a franciák nem
használik e szót) a. m. nőiskérő.

Garderobe (franc.) a. m. ruhatár, ruha-
szekrény.

Gardina (a lat. cortina szóból) a. m. fűg-
göny.

Gárdirozni (franc.-német) a. m. kísérni.

Gárdista (franc.) a. m. testőr, nemzetőr.

Gárdonyi nagyk., Fejér vm., székesfehérvári
j., 1855 l., vasut. posta, ut. Kiviselve..

Gárdonyi 1. **Albert**, * 1874, történétíró;
oklevéltan egy. m. tanára a bp-i egyet.
1914 óta Budapest sz. főv. főlevéltárosa. —
2. **Géza** (1863—1922), regényíró, 1885-ig nép-
tanító, 1899-ig újságíró. A fővárosból Egerbe
ment, hol haláláig élt. A magyar népi élet
művészi megfigyelője, történeti regényeit is
a lélektani felépítés jellemzi. Főbb regényei:
Az én falum, Egri csillagok, A láthatatlan
ember, Isten rabjai, népszerűek humoros kar-
colatai: Göre Gábor viselt dolgaiáról. — 3.
Zoltán, * 1906, zeneszerző.

Gárdos Aladár, * 1878, szobrász (sátoralja-
ujhelyi Kossuth-szobor, miskolci Deák-szobor).

Gare (franc.) a. m. vigyázz!

Garé kisk., Baranya vm., pécsi j., 425 l.,
ut. Szalánta, posta.

Garibaldi, Giuseppe (1807—1882), Olaszor-
szág egyesítésének egyik főhőse. A Mazzini-

összeesküvésben 1834. és a római forrada-
lomban 1848. való részvétele miatt ismétél-
ten emigrált; 1854. Caprera szigetén tele-
pedett le; 1859. tábornokként harcolt önkén-
tesei élén; 1860. az olasz kormány ellenére
a marsaljai ezere-rel megbuktatta a nápolyi
királyságot; 1862. (Aspromonte) és 1867.
(Mentana) eredménytelenül kísérli meg a pá-
pai állam megbuktatását. 1865. önkéntesei
élén az osztrákok, 1870—71. a németek el-
len harcol. A francia és olasz parlamentek
tagja volt; mint politikus és szépiró irred-
denta, radikális és egyházellenes elveket hir-
detett.

Garmond, l. Betűfajok.

Garnélák, tengeri rákok, husuk jóízű.

Garni (franc.) a. m. diszitet, bebutorozott.
Innen: hétel-G.

Garnizon (franc.) a. m. helyőrség.

Garonne, hajózható folyó DNy-Franciaor-
szágban. A Pireneusokban ered és az Atlanti-
óceánba ömlik. A Dordogne torkolatán alul
Gironde a neve. Bordeaux-ig a tengeri ha-
jók is fölmennek rajta.

Garrick, David (1716—1779). angol színész
és író. Leginkább Shakespeare darabjaiban
játszott.

Garzon (franc.: garçon) a. m. fiú, le-
gényember, pincér.

Garta kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1643
l., ut. és up. Kapuvár.

Garvay Andor, * 1875, író és hírlapíró,
főként színművei ismereteseb. (A becstelen,
A pénz, Bent az erdőben).

Garzó Bertalan, * 1882, festő, tanár (réz-
karcok, akvarellek).

Gascogne, tartomány DNy-Franciaországban.

Gáspár 1. **Ferenc** (1862—1923), népszerű
földrajzi író. Mint hajóorvos körülutazta a
Földet. — 2. **Jenő**, * 1884, tanár, regény-
író, újságíró.

Gáspárdy Elemér, * 1881, ny. min. oszt.
tanácsos, országgy. képv.

Gasparrí, Pietro (1850—1930), biboros, 1914-
tól pápai államtitkár.

Gassendi, Pierre (1592—1655), francia fizikus
és filozófus, kat. pap, párizsi matem. prof.

Gassenhauer (ném.) a. m. uccai nóta, vá-
rosi népdal.

Gasser, Hans (1817—1868), osztrák szobrász,
(budai Hentzi-cmlék).

Gasteln, 1. a Magas Tauern egyik völgye. —
2. Bad G., 1046 m. magasságban hévforrások és
3. Hof-G., 869 m. magasságban a Tauern-vasut
mellett, fürdőhelyek Salzburgban.

Gastritis (gör.), a gyomor nyálkahártyájának
gyulladás.

Gastrula, az állati pete serlegalaku fejlődési
stádiuma. Két sejtretégből áll, a külső: ekto-
derma, a belső: entoderma.

Gasztói kisk., Vas vm., szentgotthárd-mura-
szombati j., 903 l., ut. és up. Rátót.

Gasztronómia (gör.: inyesség), a főzésre és
általában az asztali élvezetekre vonatkozó is-
meretek összessége.

Gát, 1. mesterséges, hosszú földtöltés, utnak

v. víz visszatartására. — 2. A bonctanban a végbél és ivarszervek közötti rész.

Gáter kisk., Pest vm., kiskunfélegyházi j., 643 l., vasut., posta, táviró.

Gátfutás, verseny, ahol a futónak (106 cm. magas) 10 gátat is át kell ugrania futás közben.

Gátolás, az a hatás, amelyet az egyik lelki tartalom, vagy motívum valamely másik tartalommal, vágygal, motívummal szemben kifejt akkor, ha az utóbbi az előbbit érvényesülésében akadályozná, vagy ha az utóbbi érvényesülése a cenzurázó „Ena” szerint bizonyos veszéllyel, kinnal járna. Gátolt ember az, akinél a motívumok és ellenmotívumok harca a tudatot elszegényíti és az akaratot legyengíti.

Gattamelata, Erasmo (1370—1443), velencei olasz zsoldosvezér. Neve **G.** (tarka macska) ravaszsga miatt. Padovában lovasszobra Donatellótól.

Gaucho, *argentinali pásztor*. többnyire *mesztic*. **Gaudeamus** (‘at.) a. m. vidgajunk! Egy diákkal kezdőszava.

Gaudium (lat.) a. m. öröm.

Gauguin, Paul (1848—1903), francia festő, grafikus és szobrász. Első munkái erős impresszionisták, későbbiek fojtószéri, dekoratív, primitív előadásnak. 1801—93. Tahiti szigetén a benszüőttek között él és dolgozik. Az újabb nemzedékre **G.** képfelfogása és neoprimitívizmusa erős hatással volt.

Gaul, 1. **August** (1869—1921), német szobrász. Begas tanítványa. Legjobb az állatábrázolásai. — 2. **Károly**, * 1854, a technológiai múzeum igazgatója. Irodalmilag főként a faparral fogl.

Gaulois, Le párizsi nacionalista napilap. 1868. a’ani’ottak.

Gauriszankar, 7140 m. magas hegycsucs a Himalája hegységben, amelyet sokáig egynek hittek a 8140 m. magas Mount Everest-tel.

Gauss, Karl Friedrich (1777—1855), német matematikus, fizikus és csillagász. Bolyai Farkas ifjúkori barátja. A körosztásnak még diákkorában felállított elmélete, valamint Disquisitiones arithmeticae c. matematikai (1801) és Theoria motus corporum coelestium c. csillagászati műve (1809) az egész világ figyelmét felkeltette. Utóbbi munkásságot végzett a geográfiaiban és a földmágnesességben is és az első használható elektromágneses táviró (1833) is az ő nevéhez fűződik.

Gau’er 1. **Jud’th** (1850—1918), Théophile **G.** leánya. író. Japán és kínai tárgyú regényeket, drámákat írt. — 2. **Théophile** (1811—1872) francia költő és kritikus. A francia romantikában új fejezetet jelent működése.

Gautsch, Paul (1851—1918), több ízben osztrák miniszterelnök.

Gáva nagyk., Szabo’cs vm., dadi felső j., 3128 l., vasut., táviró., telefon, posta.

Gavarni, ízazi neve Sulpice Chevallier (1801—66), francia grafikus: illusztrációk, karikatúrák.

Gavotte (franc.), élelnek tánc.

Gay-Lussac, Louis Jos’ph (1778—1850), francia vegyész és fizikus, megállapította a gázok térfogata, nyomása és hőmérséklete közötti összefüggés törvényét.

Gáz, gyűjtőneve a légnemű halmazállapotú testeknek, melyek határtalanul kiterjedni igyekeznek. — A **G.**-ok lehetnek egyszerű, u. n. elemi gázok (hidrogén oxigén stb.). Az elemi **G.**-ok között megkülönböztetnek u. n. nemes **G.**-okat (l. o.). Régebben megkülönböztettek még u. n. permanens gázokat, melyeket nem sikerült cseppfolyósítani; ma már ez meghaladott állapont. Megfelelő nyomással minden gáz folyósítható a kellő alacsony hőmérsékleti határon alul (kritikus hőmérséklet), melyen felül semmiféle nyomással nem folyósítható. — A mindennapi nyelvhasználatban **G.**-nak a világító **G.**-t nevezik.

Gaza, helység Palesztinában, 17.000 l. Püspöki székhely.

Gazdasági munkás- és cselédpénztár (Országos), a mezőgazdasági munkások kötelező balesetbiztosításának és önkéntes nyugdíjbiztosításának végrehajtó szerve. Az 1900. évi XVI. t.-c. rendelte el felállítását. Ezt a törvényt az 1902. évi XIV. t.-c.-kel és az 1912. évi VIII. t.-c.-kel módosították. A balesetbiztosítás kötelező a gazdasági cselédekre és munkásokra, a járuléko’ a munkáltató fizeti.

Gaze, (franc.), könnyű, ritka szövet, sebészeten közszer.

Gazella, a tülkösszarvuak családjába tartozó, őzmagvságu fűrgő állatok Afrikában.

Gazetta Transilvaniá, brassói román pol. napilap, a Nemzeti pársztpárt orgánuma.

Gazette (franc.) a. m. hírlap.

Gázgenerátor (lat.), motorgázát fejlesztő készülék.

Gázizzótest, a világítógáz által fölmelegített ásványi szövet, mely így izzó állapotban világít.

Gázló, mélyebb vizek sekélyes helye, ahol át lehet gázolni.

Gázmaszk v. gázálar, l. Gázátadás.

Gázmosás, a gázok egyes alkotórészeinek elnyeletése vízzel oly módon, hogy ezen átbocsátják.

Gázmotor, gázalaku égési anyagok (világítógáz, földgáz stb.) v. elpárolgott folyékony égési anyagok (benzin, spiritusz, nversolaj) robbanásával keletkező gázok feszítő ereje segítségével hajtott dugattyús gép, melynek munkahengerében történik a gázból és az égést tápláló levegőből álló égési keverék meggyújtása. A gőzgép kéttütemben dolgozik (gőzbocsátás, ill. kiterjedés és visszafelé a fűrészt gép kivételével), a **G.** ide-odaíró dugattyuja négy ütemben v. lökettel működik: 1. égési keverék beszívása; 2. komprimálása és a rendszerint villamos gyújtógyertya szikráival való meggyújtása; 3. az ekként robbanó v. lassabban eléggé keverék kiterjedése (expanzió v. munkalöklet); 4. az égéstermekök kipuffogatása. A szívó-**G.**-nál a gép közvetlenül az összekötő a gázfejlesztő tüzelőberendezéssel (generátorral), melyben barnaszén, tőzeg, fa stb. elégetése után fejlesztik a gázt, ahol is maga a **G.** szívja be (az első v. szívőlöklet alatt) a generátoron át a gázfejlesztéshez szükséges levegőt és

együttal a kész gázt a G. munkahengerébe. (L. m g. Automobil, Benzinmotor.)

Gazolin, a nyírs petróleum könnyen illó le-párisi terméke. Világítógáz dúsító keverésére, géphajtásra, (gazolinmotor) és főtűszításra használják.

Gazométer (gáztartó), nagyméretű, vízzel telt medencéből és alsó nyitott végével a vízbe merülő nagy hengerből v. harangból áll. A gázbevezető csövek alulról a vizen keresztül az uszó harang belsejébe torkolnak és az összegyűjtő gáz tellemi a harangot, mely a kör-akban elrendezett oszlopok között vezetődik. A tesztközpersen össze- és széttolható harang órási gázmennyiséget fogad be és megtelése után (a bevezető csövek elzárása mellett) su-lyának megfelelő nyomással szorítja a gázt a kinyitott kivezető csövekbe.

Gázóra, a világítógáz fogyasztását mérő ké-szék.

Gáztámadás. A viágháboruban mérges gázok-at bocsátottak gáztartály-palackokból az ellen-séges állások felé a kedvező szélirány felhasználásával, majd ágyúelvédekeket láttak el gáz-töltéssel. Védekezésül minden frontkatona el-volt látva gázálarccal. Később a németek a retegett sárgakeresztes gránátokat kezdték al-kalmazni, melyeknek gázanyaga az árc gumian-nyagát is szétrombolva, azon áthatolt. A béke-szerződés eltiltotta használatát.

Gázturbina, olyan hómotor, melyet nagy se-bességgel áramló gáz-égéstermék hajt.

Gazi Mariska * 1879, színművésznő, a V.g. színész tagja, Porzolt Kálmán író felesége.

Gadzansk, Danzig lengyel neve.

Gebe kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 2043 l., ut. Nyírmegyesy, posta.

Géberjén kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 541 l., ut. Győrtelek, posta.

Gecemáné, az a kert, amelyben Krisztus az Olajfák hegyén a kinszenvedését megelőző éjjelt töltötte.

Gecse nagyk., Veszprém vm., pápai j., 827 l., vasut, ut. Gyarmat, posta.

Gecsemáné l. Gecemáné.

Géczy István, * 1860, színművész, színész. (A gyimesi vadvirág, Az ördög mátkája).

Géderlak nagyk., Pest vm., kalocsai j., 1566 l., ut. Dunapataj, telefon, posta.

Geduly Henrik, * 1866, ev. lelkész, 1911 óta a tiszaí gyűházer. püspöke, az egyet. gyűlés és az egyház vezető püspökelnöke. Felsőházi tag. Több teológiai dolgozatot írt.

Geffroy, Gustave (1855—1926), franc. újságíró, művészeti kritikus és regényíró.

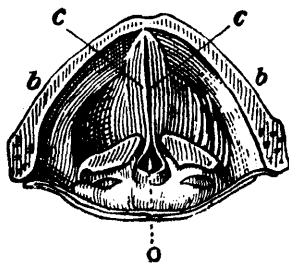
Gége, a lélegzőkészülék nyaki része, a lég-zés és hangadás szerve, ebben vannak kitesztve a hangszalagok.

Gégyén kisk., Szabolcs vm., nyírbogdányi j., 1609 l., vasut, ut. Demecser, posta.

Gegus Dániel * 1870, rendőrfőtanácsos, szak-író és novellista.

Gehenna, l. Gyeheenna.

Geibel, Emanuel von (1815—1884), német költő. (Gedichte, Juniuslieder, Spätherbstblätter).

Gége, (b) gégeporc, (c) a hangszalagok, (o) hangrés

Giger Richard, * 1870, festő és ilusztrátor, ex ibriszek, arcképek.

Gjerstenstam, Gustaf af (1858—1909), svéd re-nyeg- és novelláiro. A realizmus előhárosa a svéd irodalomban.

Geissler, Heinrich (1814—1879), német üve-g-fuvas és mechanikus. Nevét a róla nevezett ü-ve-csővekkel örökölte meg.

Geissler-csővek, ritkított gázokat tartalmazó üvegcsővek, melyekben elektroosmos kísérletekre a gáz természet és a ritkítás foká szerint vá-ozó fényűtmenények lépnek föl.

Gejzir, időszakonként feltűró meleg szökőfor-rás. A G. az utó-vulkánikus működésnek egyik jeleisége és működő vagy kialudt vulkánok vi-dékén található: Izland, Új-Zealand, Yellowstone Nemzeti Park Amerikában.

Gekko, rovaroktatápláló, meleg vidéken élő gyík. Tapadó korongjai segítségével függő-leges falakon is jár.

Gelatine (franc.), a legisztiább szintelen és izetlen enyv.

Gélée, Claude, l. Lorrain.

Gelen József, * 1885, a szegedi egyetemen az állattan ny. r. tanára; az átörökles kérdé-seivel, sejt- és szövettannal foglalkozik.

Gelej nagyk., Borsod vm., mezőcsátai j. 1375 l., telefon, posta.

Geleji Katona István (1589—1649), református püspök, teológiai író és szónok.

Gelénés kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 794 l., ut. és up. Barabás.

Gellénháza kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 730 l., ut. Bak, up. Nagylengyel.

Gelléri Mór (1859—1915), közgazdasági szak-író, újságíró, szakíapszerkesztő.

Gellért, Szt., 977—982 k. szül. lombard szár-mazásu bencés, Szent István király fiának, Imrének nevelője és diplomata, csanádi püs-pök. Az elégedetlen magyarok 1046. a Kelen-hegyről (mai Szent G-hegy) a mélységekbe lökték.

Gellért l. Lajos, * 1888, színművész. — 2.

Oszkár, * 1882, író, újságíró. Verseskönyvei: Oféia terdein, Rubens asszonya, Testvérbánat csi laga, Valami a végtelen sugarakból.

Gellérthegy, a budai hegység egyik szélső

K-i röge a Duna, a Lágymányos, a Német-völgy és a Hadnagy ucca medyéjébe között. 224 m. a tenger színe fölött. K-i lábánál hőforrások lakadnak. Tetején félig lerombolt citadella.

Gelse kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 1743 l., vasut, táviró, posta.

Gelsenkirchen, város Poroszorsz. Westfalia tartományában, a Ruhr-vidéken, 170.000 l. Szénbányászat, nehézipar.

Gelsesziget kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 377 „, ut. Ujduvar, ut. Gelse.

Gémek, hosszucsrű, hosszunyaku, kislejű madarak, hosszú lábakkal. Mocsarakban élnek s ezek haláival, békáival és rovaraival táplálkoznak.

Gemes G. Andert Péter (1876—1923), szobrász. (Szobordiszek az Osztrák-Magyar Bank budapesti palotáján és a királyi váron.)

Gemma (lat.), vésett ábrázolású drágakő. Ha a véssé domboru, cameo; ha pedig homoru, intaglio a neve.

Gemzse kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 803 l., ut. és up. Szabolcsbáka, posta.

Gene (franc.) a m. teszélyezés.

Genealógia (gör.), nemes családok eredetének és leszármazásának kutatásával foglalkozó tudomány.

Generáció (lat.) a m. nemzés, nemzedék. **G. aquivoca**: ösmnemzés.

Generalbasszus, számozott basszus, (basso continuo, b. seguente), a 16. században keletkezett akkordjelölési eljárás orgonisták vagy cembalisták számára.

Generális (lat.) a m. általános. A katonaságnál: tábornok.

Generátor (lat.) a m. áramfejlesztő gép, dinamo.

Generátor-gáz, generátorban v. gázfejlesztőkemencében szilárd tüzelőanyagokból (kőszén, barnaszén, koks, antracit, fa, faszén; tőzeg) száraz lepárlással készített gáz.

Generisch I. Antal (1842—1918), orvos, a kórbonctan tanára a kolozsvári, majd bp. egyet.

— 2. **Christian** (1759—1825), ev. lelkész, megírta Késmárk város történetét. — 3. **Gusztáv** (1865—1921), gyermekorvos, egyetemi tanár.

Genesis (gör. a m. eredet, származás), így nevezi a Vulgata Mózes 1. könyvét.

Genetikus (gör.) a m. a származásra vonatkozó.

Genezáreth, tó Palesztina É-i részén, a Jordán völgyében. Felsz. 208 m.-rel fekszik mélyebben, mint a tengeré. Mélysége 250 m.

Genf (franciál Genève), 1. Svájc egyik kantonja a DNY-i részen. 282 km², 170.000 l. Kertészet, bormerlemlés, óra- és csokoládégyártás. — 2. **G.** kanton fővárosa a Genfi-tó partján. 135.000 l. Franciányelvű egyetem. Csillagászati-kronometriai obszervatórium. A Népszövetség székhelye.

Genfi konvenció, a háboruban megsebesültek és betegek védelméről szóló, 1864-ben Genfben kötött megegyezés, mely a betegápolók és orvosok semlegességét mondja ki. Ezek jelvénye egy vörös kereszt, Genf címere.

Genfi tó (Lac Léman), a legnagyobb alpesi tó Svájc és Franciaország határan. Területe 582 km², felszínének magassága 372 m, mélysége 310 m. A Rhône keresztül folyik rajta.

Genie (franc.), született teremtő szellem.

Genitalia (lat.) a m. nemi szervek.

Genitívus (lat.), az indogermán nyelvek névragozásában a birtokos eset.

Genius (lat.) a m. szellem, védőszellem.

Genova I. Genua.

Genovéva (422—512), szent, Páris védőszönya.

Genrekep (franc.), a köznapi élet jelenségeit ábrázoló kép.

Gens (lat.), közös leszármazású személyek összessége, nemzetiség.

Generich, (390—477), vandál király. 429. Hispániából É-Afrikába kelet át és meghódította. 455. magát Rómát is kifosztotta.

Genf (Gand), Belgium K-Flandria tartományának fővárosa a Lys és Schelde (Escaut) összefolyására, 211.000 l. Egyetem. Szövőipar.

Genfihomme (franc.) a m. nemes.

Genflemán (ang.) a m. uriember. **G.**-like, uriemberhez méltó.

Genflemán-contract, az a megállapodás, amelyet 1912. Japán és az Egyesült Államok a bevándorlásra vonatkozólag kötöttek s amely irott szerződés helyett a két ország kormányainak jóhiszeműségére bízta a kérdés elintézését.

Genfry (ang.) a m. Angliában: a nemesi cím nélküli művelt és vagyonnal bíró osztály, nálunk köznemesi osztály.

Genua (Genova), Olaszország legfoglalmasabb kikötője a G.-i öböl mellett, 316.000 l. Egyetem, képzőművészeti akadémia.

Genus (lat.) a m. nem, nemzetiség.

Geny, gyulladásban levő szövetek tejfeszereü v. ládake. Tartalmazza a savóban uszkáló genysejteket.

Geocentrikus (gör.) a m. a Föld középpontjára vonatkoztatott.

Geodéta (gör.), a földműveléssel foglalkozó.

Geodézia (gör.), földmérés-tan, a Föld pontjai helyzetének meghatározásával foglalkozik, hogy ennek alapján megállapítsa a földfelület alakját, akár tisztán tudományos, akár gyakorlati célokból (térképezés, helyrajzi felvételek).

Geoffroy-Saint-Hilaire, Etienne (1772—1844), francia állatbuvár. Harcolt Lamarck tanításának elismeréséért.

Geofizika (gör.), a Föld természeti jelenségeinek fizikai tárgyalása. Főbb tárgyai: a nehézségi erő megnyilvánulásai, a földmágnesség, vulkánizmus, földrengések, árapály, meteorológia.

Geográfia (gör.), 1. Földrajz.

Geoid (gör. geosz a m. föld), a Földnek a sarkoknál lapult golyóalakja.

Geológia (gör.) a m. földtan, a természet-tudományak az az ága, mely a Föld keletkezésével, de elsősorban szilárd kérgének

kialakulásával foglalkozik. Kutatja azokat az eröket, melyek a szilárd kéreg jelenlegi arculatát létrehozták és még folytonan módosítják. Ezek az erök: a vulkanizmus, a levegőnek és víznek vegyi és fizikai hatásai.

Geometer (gör.) a. m. geodéta (l. ott.)

Geometria, az a tudomány, mely a térbeli alakok törvényszerűségeivel foglalkozik. Az elméleti **G.-t** felosztjuk tiszta vagy szintetikus és analitikus **G.-ra**; az előbbi a térbeli adatokat és a köztük lévő összefüggéseket közvetlenül szemléli elképzelés és ábrázolás útján, az utóbbi számokkal és egyenletekkel fejezi ki őket. A tiszta **G.** legősibb formája az euklideszi (a síkra vonatkozó része a planimetria, a háromdimenziós térformákat a sztereometria tárgyalja); ez a térformákat mérhetőeknek tekintő, tehát metrikus **G.**, ugyanugy, mint az abszolút **G.** (l. o.). A 19. században kifejlesztődő helyzeti **G.** ezzel szemben a nagyságviszonyoktól eltekint és csak a formák kölcsönös helyzetével fogl. (projektív **G.**).

George, I. Henry (1839—1897), amerikai közgazd. író és publicista. Nyomdász, aranyásó, újságíró és hivatalnok volt, míg 1880. Haladás és szegénység c. munkája (magy. is megj.) világhírűvé nem tette nevét. **G.** nevéhez fűződik a földértékkadó eszmével kapcsolatos mozgalom. — 2. **Stefan**, * 1868, német szimbolista költő. Lírájában domináló a formai elem, zenei hatásokra törekszik.

Georgia, I. szovjetköztársaság 1921 óta, a Kaukázus egyik tartománya, a Rion és a Felső Kura völgye, Tiflisz és Kutaisz volt orosz kormányzóság területe, 72.000 km². 2.471.000 l. Terméki gabona, selyem, juh, szarvasmarha, petroleum, mangán, réz, só. Fővárosa Tiflisz, kikötője Batum, a Földközi-tenger mellett. — 2. Egyike az Egyes. All. 13 eredeti államának, 153.000 km², 3 millió l., (közte másfél millió néger). Pamut, gabona, dohány, fa. Fővárosa Atlanta.

Georgikon, I. libri IV. (a Georgica 4 könyve), Vergilius egyik költői művének címe. — 2. Keszthelyi gazdasági tanintézet, gr. Festeics György alapította.

Georgina, I. Dahlia.

Geotermikus hőfokozat, I. Föld belső meleg.

Geotropizmus (gör.), növényi testrészek viselkedése a Föld nehézségerejével szemben; pozitív **G.-t** mutat a gyökér, mely a Föld középpontja felé igyekszik, negatív **G.-t** a szár, mely az ellenkező irányba áll.

Geüze I. Sarolta (1862-1928), női tanítónő-képződei c. főigazgató, szépirodalmi, tanügyi és társadalomtudományi író. — 2. **Zórád** (1873—1916), bp.-i egyet. m. tanár, matematikus.

Gepard, a macskafélékhez tartozó ragadozó állat. Perzsiában és Hátsó-Indiában.

Gépfegyver, puskaszerű, kiskaliberű, de szilárd állványra szerelt és hajtómű segítségével gépi uton működtetett, önműködő golyószóró, melynek tüzelőereje kb. egy szakasz gyalogos tüzelőerejének felel meg. A **G.** feltalálója az amerikai

Maxim Hiram, tökéletesítője a német Schwarzlose.

Gepidák, Magyarország területén élt germán törzs. Attila alattalóiként résztvettek a catalaunumi csatában, majd Erdély területén Gepidát alapították, ahol mint a keletromai császárok évdijszámait élték, míg az avarok alatt teljesen eltűntek.

Gépkocsi, I. Automobil.

Géraldy, Paul, * 1835, francia költő és színműíró; verskötetje: Toi et Moi. Színművei közül a Szeretnít (Aimer) és az Ezüstlakodalmat (Les Noces d'Argent) nálunk is sikerrel játszották.

Gerard, Jonas Watson (1867—1922), amerikai politikus, 1913—7, berlini nagykövet. Nagy része volt abban, hogy az Egyes. All. beléptek a világháborúba.

Gérard, François Pascal (1770—1837), francia festő (mitológia, történet, arckép).

Gérard de Nerval (1808—1885), romantikus francia költő és novellista, a Faust első fr. fordítója.

Gerbeaud Emil (1857—1919), svájci származású magyar cukrász. 1884. vette át a bp.-i Kugler-céget.

Gérce kisk., Vas vm., sárvári j., 2163 l., vasut, távíró, posta.

Gerde kisk., Baranya vm., szentlőrinci j. 323 l., ut. Magyarszentiván-Gusztávmeve, up. Szabadszentkirály.

Geréb József, * 1861, tanár, klasszikus filológus.

Gerébenezés, a len- v. kenderszálak fésülése.

Gerecse-hegység, a Dunántúli Magyar Középhegység ÉNY-i része, Esztergom és Komárom vármegyék határán. Barnaszen és vörösmárvány-bányák.

Geregye kisk., Vas vm., vasvári j., 151 l., ut. Rábamolnári, up. Nemeskolta.

Gerely, a dárdával rokon régi hajtófegyver.

Gerelyvetés, sportág, 2 m. hosszú, 800 g. nehéz vashegyű gerellyel történik.

Gerendás nagyk., Békés vm., békéscsabai j., 439 l., ut. Békéscsaba, posta.

Gerényes kisk., Baranya vm., hegyháti j., 685 l., ut. Mágócs, up. Vásárosdombó.

Gerésd kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 780 l., ut. Rácmecske, up. Püspökklak.

Gerevich Tibor, * 1882, művészettörténész, bp.-i egyet. a keresztény archeológia ny. r. tanára, a római magyar történelmi intézet vezetőigazgatója.

Gerézna, a kisebb vadállatok bőre; szörme.

Gergely pápák: I. VII. **G.** (1025—85), 1073-tól pápa. Benne csucosország a középkori pápaság története s az ő eszméi határozták meg a róm. kat. egyház későbbi fejlődését. — 2. XIII. **G.** (1502—1585), 1572-től pápa, az ellenreformáció pápaságának tipikus képviselője. Nevéhez fűződik a naptárreform.

Gergely I. Győző, * 1877, író és újságíró, a Népszava munkatársa. — 2. Imre.

* 1868, festő (olasz, tuniszi táj, magyar genre). — 3. **István**, * 1872, író és hírlapíró. — 4. **László**, * 1906, zongoraművész. — 5. **Sándor**, * 18,6, szocialista regényíró (Achrem fickó, Hidas vernek).

Gergely-féle naptár, l. Naptár.

Gergelyi kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 927 l., telefon, posta.

Gergő Imre, * 1877, orvos, sebész, bp.-i egyet. a sebészeti diagnosztika m. tanára.

Gericault, Théodore (1791—1824), francia festő; a romantikus-naturalizmus irányú megindítója.

Gerilla-harc, nagyobb egységbe nem szerveződött bandák harca, a spanyol guerillas nevű paraszt-bandák után kapta nevét.

Gerincagy, a központi idegrendszernék a nyulagi után következő, a gerincoszlopában fekvő része. Mozgató és érző idegpályák ducai alkotják.

Gerincések (Vertebrae), az állatvilág legfejlettebb törzse, nevüket a szilárd tengelyváz, a gerincoszlop után nyerték.

Gerinchur, a gerincoszlop kezdeti a'akja a legprimitívabb gerinces állatoknál (lándzsahalcska).

Gerincoszlop, a csontváz tengelye, csigolyák alkotják, amelyek többnyire csontosak, alsórendű gerinceseknél porcosak. Az embernek van 7 nyaki, 12 háti, 5 ágyék-csigolyája, ehhez csatlakozik az u. n. kereszt-és farscsikcsont, 9 összenőtt csigolyából.

Gerien nagyk., Tolia vm., dunaföldvári j. 18.6 l., ut. Fadd, posta.

Gerlach, Helmuth, * 1865, német pa'ifistapolitikus. Számos történeti dokumentumot adott ki a háború okairól.

Gerlice, a galambok rendjébe tartozó madár. A bugó **G.**-t kalitkában is tartják.

Gerlóczy 1. **Géza**, a vér-és anyagcserebeig. bp.-i egyet. m. tanára. — 2. **Károly** (1835—1890), ügyvéd, 1873-tól az egyesült főváros első alpolgármestere. — 3. **Zsigmond**, * 1863, Bp. közkórházainak közp. igazgatója, felsőházi tag, a bp.-i egyet. a hevenyfertőző betegségek c. rk. tanára.

Germania, az ókori germán törzsek lakóhelye, a mai Rajna, Duna, Vizsulta-Vág vonal s a Keleti-és Északi-tenger közt. Törzsei: burgundok, gótok, szászok, frankok, svévek, frizek, batavok, longobardok stb. **G.**-t Julius Caesar hódította meg a római birodalomnak Kr. e. 58—51.

Germania, a német centrumpárt berlini lapja.

Germanicus Caesar, Nero Claudius Drusus és Antonia fia (Kr. e. 24. — Kr. u. 19.). Konzulságot viselt, győzelmesen harcolt a germánok ellen, de Tiberius visszahívta.

Germanizálni, a. m. elnémetesíteni.

Germanizmus (lat.), németes kifejezés vagy szólásmód használata.

Germán nyelvek, az indogermán nyelvcsalád egyik csoportja. Három nyelvcsoportha oszlanak: 1. a keleti **G.**-hez tartozik többek közt

a gót nyelv, 2. az északi **G.**-hez az izlandi, a norvég, a dán és a svéd, 3. a nyugati **G.**-hez az angolzás vagy angol, a friz, a hollandi s a rémet.

Germán harcos

Germanus Yu'a, * 1884, tanár, orientalista. 1928 óta a kalkuttai egyetemen az iszlám történetét adja elő.

Germain, a francia forradalmi naptár márc. 21—ápr. 19. közé eső hava. 1795. **G.** 12-én volt a külvárosok proletáriátusának a konvent ellen intézett támadása.

Gerontes, az óregék, a régi görög városállamokban a legidősebb államtanárság tagjai.

Gerő 1. **Attila**, * 1870, író, költő, műfordító. — 2. **Erzsébet**, * 1889, operaénekesnő. — 3. **Ödön**, * 1863, mérnök, hírlapíró, elbeszélések, regény, művészet, társadalomtudományi cikkeket és tanulmányokat írt.

Gerse kisk., Vas vm., vasvári j., 626 l., ut. Vasvár, posta.

Gerstácker Friedrich, (1816—1872), német utazó és regényíró.

Gerster 1. **Árpád**, (1848—1923), orvostanár, Kassáról New Yorkba költözött, az amerikai sebészársaság elnöke. — 2. **Béla**, (1850—1923), vasut-és csatornaépítő mérnök, ő tervezte a Föld legmélyebb sziklabevágása (satornát), a korinthusi csatornát. — 3. **Etelka**, (1855—1920), operaénekesnő. — 4. **Kálmán**, (1850—1927), építész.

Gertler Endre, * 1907, legedűművész.

Gertrud, (1158—1213), merani hercegnő, II. Endre kir. felesége. Rokonairak és az idegeneknek szertelen pártolása és önkényességei miatt néhány magyar ur a pilisi erdőben megölte.

Gervai Erzsé, * 1893, opera-és hangversenyénekesnő, magánzeneszkolaja van.

Gésa, a japáni teaházak táncosnőinek és énekesnőinek a neve.

Gesamtmonarchie, összbirodalom, a kifejezést 1849. márc. Ferenc József használta az olmtüzi manifesztumban.

Gessler, Hermann, a monda szerint Schwyz és Uri kantonok csász. kormányzója, akit 1307. a svájci szabadságharc során Tell Vilmos agyonlőtt.

Gesta Romanorum (a rómaiak tettei), a római császártörténetekben a lovagságkorabeli

életet visszatükröző elbeszélés-, monda-, mese-, legenda- és anekdotagyűjtemény, mely 1300 körül Angliában keletkezett. A világirodalom középkori mondái és históriás termékeinek majdnem minden nemzet irodalmába benyúló forrása.

Geszler Ödön, * 1879, zeneszerző és zeneesztétaus.

Geszt vagy szinfa. a fatest belső, sötétebb színű, iparilag legértékesebb része.

Geszt nagyk., Bihar vm., cséffa-nagyszalontai j., 1818 l., Tisza-birtok és kastély, táviró, telefon, posta.

Gesztely nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 1816 l., ut. telefon, posta.

Gesztenyefa, a tölgyfélékhez tartozó növény. D-Európában honos. Gyümölcse, a gesztenye,

Gesztenyefa

jó táplálék. A nagyobb olasz gesztenye neve maróni.

Geszteréd kisk., Szabolcs vm., nagykállói j., 1792 l., ut. Balkány, posta.

Gesztí kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1037 l., ut. Mernye, posta.

Gesztí Andor, * 1865, kuriai bíró.

Gesztikuláini (lat.) a. m. tagjelzéseket használni.

Gélye kisk., Zala vm., pacsai j., 546 l., ut. és up. Zalaapáti.

Géyay-Wolff I. Lajos, * 1870, Sopron vm. alispánja — 2. **Nándor**, * 1874, államtitkár a kultuszminisztériumban. Főműve: A kath. lelkészi kongruaügy.

Geyer Stefl, * 1888, hegedűművész. Svájcban él, Öthmar Schoech zürichi zeneszerző felesége.

Géza, magyar fejed. (949–997), 973. békét kötött Németországgal és szabad teret engedett a kereszténység terjedésének, maga is áttért egész családjával és előkészítette a királyság megteremtését.

Géza, magy. királyok, 1. **I. G.** (1074–77).

I. Béla fia A magyarorádi csatában 1074. megveri Salamont. VII. Dukasz Mihály 1075. ajándékkal koronát küld neki, ami ma is alsó része a szent koronának. — 2. **II. G.** (1129–1161), II. Béla fia, 1141–1161. uralk. VII. Károly francia király kereszties hadai **G.** alatt vonultak át hazánkban.

Ghazel, keleti eredetű versforma, melyben a páros sorok mind az első két sorral rimelnek, a páratlan sorok rímtelenek.

Ghazi (arabul a. m. harcoló), győztes szultánok és vezérek mellékeve.

Ghetto (ol.), régebben az olasz és német városokban a zsidók számára kijelölt városrész.

Ghibellinek, a Hohenstauf-császárok párhíveinek megjelölése a Welf-párttal szemben, mely állítólag a »Hie Welf (guelf), hie Waiblingen« (egy hohent. vár, Ghibellmen) csatakiáltás elolaszosításából származott s később Itáliában a csász. pártot jelölte a pápaival (guelf) szemben.

Ghiberti, Lorenzo (1378–1455), olasz szobrász; kiváló bronzöntő.

Ghibu, Onisofor, * 1883, teológus, kolozsvári egyet. a filozófia tanára, kiil. pedagógiával fogl.

Ghillány Imre báró, (1862–1922), szabadelvű, majd munkapárti politikus, főispán, földmivélségi miniszter.

Ghirlandaio, 1. **Domenico** (D. di Tommaso Bigordi, 1449–94), olasz festő; freskósorozatok; a firenzei környezetet ábrázolója. — **Fia** 2. **Ridolfo G.** (1483–1561), Leonardo da Vinci és Raffael hatása alatt festett.

Ghyczy Kálmán, (1808–88), ügyvéd. 1861. az országgyűlés elnöke. 1865. Tisza Kálmánnal a balközép vezére, 1873. megalapította a közép-pártot, 1874. pénzügyminiszter, 1875–79. a képviselőház elnöke.

Giacosa, Giuseppe (1847–1906), olasz író, (történelmi és társadalmi drámák).

Giardinetto (ol.: kertecske) a. m. vegyes gyümölcsös tál.

Gibárti kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 442 l., ut. Forró-Encs, posta.

Gibbon, az egyik emberszabásu majom. Hátsóindában és a Szunda-szigeteken fákön él. Kb. egy m. magasra nőnek, a karjuk rendkívül hosszú.

Gibbon, Edward, (1737–1794), angol történetíró, aki a római birodalom bukásáról írt művében: a kereszténység keletkezését ismertette.

Gibraltár, hatalmas angol erősség és hadikikötő a Pirenei-félsziget D-i csucsnán, a Földközi-tenger bejáratánál. Ny-i partján fekszik G. város, 24.000 l. 1704. foglalták el az angolok Spanyolországtól. A G.-i szoros legkisebb mélysége 200 m.

Gibson, Charles Dana, * 1867, amerikai rajzoló.

Gic kisk., Veszprém vm., zirci j., 658 l., vasut. ut. és up. Gic-Hathalom.

Giccs v. kiccs, művészi szempontból silány festmény vagy szobor.

Giczy I. András, 1612. meg akarta fosztani Báthory Gábor trónjától, Földvárnál megvertek, értelmi szerzője a fejedlem megöletésének 1613., végül lefejezték. — 2. **János**. † 1589., 1576. váradí kapitány, majd a kiskoru Báthory Zsigmond mellett 1585–88. Erdély kormányzója.

Gide, André, * 1869, francia költő, regényíró és kritikus.

Gideon, az izraeliták bírája Kánaánban, megverte a midianitákat.

Giegl I. Alajos, festő. L. Györgyi A. — 2. **Kálmán**, * 1863, építész. Klotild-paloták, a királyi bérpalota, József főherceg palotája, Zeneakadémia.

Giessen, Hessen német szabadállam Oberhessen tartományának fővárosa, 33.000 l. Egyetem. Vasipar.

Giesshübl-Sauerbrunn, fürdőhely Csehszlovákiában, Karlsbad mellett.

Giesswein Sándor, (1856–1923), prelátnak, kat. teológiai és szociológiai író, képviselő, élénk részt vett szociális, feminista és pacifista mozgalmakban.

Gig v. **gigg** (ang.), egylovas, kétkerekű kocs, könnyű evezős-csónak.

Gigászok, a görög mitológiában Gaia fiai, retenthetetlen óriások, akik feláldattak Zeus ellen, ez azonban levette és szétszórta őket.

Gige kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1139 l., ut. Kiskorpad, posta.

Gigue (franc.), 1. a hegedű őse (ném.: Geige). — 2. Gyorstempóju francia tánc.

Gilbert, William, (1540–1603), angol orvos és természetbúvár, a földmágnesség-tan alapjait vetette meg.

Gilbert de Voisins, A. * 1877, francia költő és író, utazó, kitünő lovas.

Gilde (óném.) a m. egyesülés, testvériség, céh.

Gileád, hegység Palesztinában, de jelenti a Jordán keleti tartományait is. **G.** egyike azon két menedékvárosnak, hova a zsidók halálos ítélet előtt menekülhettek.

Gilet (franc.) a m. mellény.

Gilgames, babilonai mondahős. A róla szóó ékírásos táblákon részben fennmaradt eposz a babilonai költészet leghatalmasabb alkotása.

Gilisza I. Gyűrűsféregk.

Gilvánfa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 376 l., ut. Magyarszentiván-Gusztávmeve, up. Magyarbecske.

Gimes Lajos, * 1886, festő, tájképeket fest. **Ginnázium**, a régi Görögországban nyilvános park, ahol az ifjuság meztelenül (gymnos) testgyakorlatokat végzett. **A G.** volt egyuttal a szellemi élet központja is. Ma nyolcosztályú középiskola. Két faja van: a humanisztikus **G.**, latin és görög nyelvoktatással és a real-**G.**, amelyekben a hangsúly a természettudományokon és modern nyelveken van.

Gimszarvas v. nemes szarvas, I. Szarvasfélék.

Gin (ang.), különleges, Irországban készített, boróka-bogyóval illatosított pálinka.

Gindicsalád nagyk., Tolna vm., központi j., 3774 l., ut. és up. Kistengelye,

Ginekológia (gör.) a m. nőgyógyászat.

Gingerbeer (ang.) a m. gyömbérsör.

Giocanda, I. Mona Lisa.

Giolliti, Giovanni (1842–1928), olasz államférfi, a liberális párt vezére s 1892 óta hétszer volt miniszterelnök.

Giordano, I. Bruno I. Bruno Giordano. — 2. Luca, olasz festő, (1632–1705), dekoratív művész. — 3. Umberto, * 1867, olasz operaszász.

Giorgione (Giorgio Barbarelli, 1477–1510), olasz festő; Velencében dolgozott.

Giornale d'Italia, 1901. alap. római újság.

Giotto di Bondone (1266–1337), olasz festő, építész és szobrász, a trecento legnagyobb művésze; ereje a freskó.

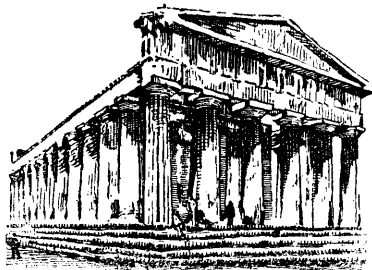
Gipsz (kalciumszulfát), kristályalakban előforduló gyakori ásvány. Többféle válfaja van: a lemezess szövethinek Mária-üveg, a hófehér, átetsző tömegének alabástrom, az egészen tiszta kristályúnak szelenit a neve. Hevítéssel elveszti kristályvizét és égetett **G.** keletkezik. Ez újra könnyen felveszi kristályvizét és néhány perc alatt, melegedés közben megkeményedik. Ezért szobrászatban, díszítőiparban és egyéb alkalmazásokban sokat használt öntő- és tömőanyag. A **G.**-et műtrágyának is használják.

Girandole (ol.) a m. többkaru gyertyatartó.

Girardi, Alexander, (1850–1918), lakatossegéből lett színész. Bécsben, mint operettkomikus lett népszerű.

Giraudoux, Jean, * 1882, francia diplomata és regényíró, akinek gazdag poézise és játékos fantáziája új hangokat hozott a francia prózába.

Girgenti, az ókori Agrigentum, Szicília DNy-i partján, 30.000 l. Kénbányászat.

Girgenti: Concordia temploma

Girincs kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 930 l., telefon, posta.

Giri (ang.) a m. leány.

Girland, I. Guirlande.

Giro (ol.: forgás), a névre v. bemutatóra szóló utalványokon és váltókon szereplő hátirat, amellyel a rendelvényes, illetve tulajdonos (giráns, forgató) összes jogait az új tulajdonosra (forgatmányos) átruházza.

Girobank, az olyan pénztintézet, amely a betétek után kamatot nem térít és meglévő követelésekből teljesíti a giroszámlatulajdonosok fizetéseit.

Girondisták, a mérsékelt köztársaságiak pártja a I. nagy francia forradalomban, szemben a szélső jakobinusokkal. A szélsők uszítására a konvent 27-ük kizárását mondta ki, akik közül 21-et a forradalmi törvényszék halálraírtelt és 1793. X. 31-én kivégeztett.

Girozkóp, l. Gyroskop.

Gish, Lilián, * 1896, amerikai filmszínésznő. **Giskra**, Jan, cseh zsoldos vezér, 1440 óta V. László szolgálatában állott Ulászlóval szemben. Huszita csapataival elfoglalta a Felvidéket. 1462. Mátyás hűségére tért.

Gissing, George, (1857–1903), angol regényíró, sokat nyomorgott, s regényein életének nagy szomorúsága hagyta bélyegét.

Gifana (spany.) a. m. cigányléány.

Gitar (ol.), régi, koros, pengés hangszer, a lantok családjából, főként dalok kíséretére szolgál.

Giulio Romano (Pippi, 1492–1546), olasz festő, Raffael tanítványa és segédje. Építészettel is foglalkozott.

Giurgievo (Giurgiu), dunai kikötőváros Romániában, a bolgár Ruszcsukkal szemben, 21.000 l. Gabonakereskedelem.

Gizeh, városka Alsó-Egyiptomban, a Nilus partján, Kairo közelében, 16.000 l. Mellette vannak az ókori Memfis romjai, a három legnagyobb piramis és színterek.

Gizella (973–1095), szt. István neje, IV. Henrik bajor herceg leánya, idegen vitézeket és polgárokat hozott az országba. Nagy kort ért el és Veszprémben hunyt el.

Gizella-telep, kis fürdőtelep a Duna mellett, Visegrád közelében.

Gjellerup, Karl, (1857–1919), dán író. (Dráma, költ., főleg reg.) 1917. Nobel-díj.

Glacé (franc.) a. m. fényezett, fénymáz, glazur. **G.-bőr**, a legfinomabb fényezett bőr (bárány, fiatal kecske), különösen csizmykére.

Glacis (franc.), az erődítések előtti ferde felület.

Gladbach, l. München-Gladbach.

Gladiator (lat.), hivatásos vívó. Rómában előbb az emberlődozatót helyettesítő halotti áldozatul, később nyilvános mulatságul. Fellépésük helye az amphitheatrum volt. Az ellenfelet meg kellett ölni, ha a közönség nyitott ujjait előrenyújtotta (pollice verso); a becsmukott kéz a kegyelem jele volt.

Gladiolus, a népszerűfélékhez tartozó hagymagumos disznóvénny.

Gladstone, l. William E. (1809–98), előbb konzerv., később lib. angol pol. 1865. a liberálisok vezére az alsóházban, azután évtizedekig az angol bel- és külpolitika irányítója, több ízben miniszterelnök. Mindvégig erős ellenfele volt Disraelinek. Ragyogó szónoki tehetség volt. — **Fia**, 2. **Herbert John**, * 1854, angol pol., több ízben miniszter. Délafrika első kormányzója. — **Unokája**, 3. **William**, * 1885, 1911. liberális képviselő lett.

Glagolita-írás (glagolica), az egyházi szlávban használt szögletes írás. (Különbözik a cirill írástól.)

Glarus, svájci kanton a Tödi Alpok lejtőin, a Linth völgyében. 635 km², 33.000 l. Allattenyésztés. Fővárosa **G**.

Glasgow, Skótország legnagyobb városa, a tengeri hajókkal is járható Clyde-folyó mellett, 1.034.000 l. Hajógyártása első a földkerekségen. Pamut-, vas- és vegyeszeti ipar. Egyetem, műgyetem.

Glasner Antal, * 1854, mérnök. A kőbányászatról írt könyve németül is megjelent.

Glatter Gyula (1886–1927), festő, Benczur tanítványa. Elsősorban arcképfestő.

Glattfelder Gyula * 1874, v. egyetemi tanár, csanádi püspök, felsőházi tag, a főiskola ifjuság kat. irányú szervezője (Szent Imre-kollegium).

Glätz Oszkár, * 1872, festőművész és grafikus, a Képzőművészeti Főiskola rektora.

Glauber-só, az először Johann Rudolf Glauber német orvos és vegyész (1604–1668) által előállított nátriumszulfát népszerű neve. Sok ásványban és ásványvízben előfordul. Az üveggyártásnál és gyógyszerül alkalmazják.

Glaukoma (gör.: zöld hályog), szembetegség, oka a szem belső feszültségének kóros emelkedése. Gyógyítása műtéttel, az iris egy részének kimetszése után történik.

Glaunov, Alexander, * 1865, orosz zeneszerző. Rimszkij-Korszakov tanítványa, a pétervári konzervatórium tanára. Irt balettet, szimfóniákat és zenekari műveket.

Glazur (franc.: glaçure), a kerámiai és edényiparban használt üveges máz, amely az edény tartósságát fokozza és egyben díszítésre is szolgál.

Gleccser, a firmenezőből lefolyó jégár. **A G.** sebessége igen csekély: 15–22 m. naponta és így sokkal lassabban szállítja tova a víz tömegeket, mint a folyó, kitölti az egész völgyet, kivételesen fölfelé is tud mozogni és egészen sajtóságon módon alakítja át a térszint. A tengerparton végződő G.-ekről (Grönland, Antarktisz) jéghegyek válnak le, a szárazföldön végződőkből (Alpok, Norvégia stb.) G.-patakok foynak alá.

Gleccserbolha, piciny, szárnyatlan fekete rovar az Alpok jégárjainál.

Gledicisa, fa a hüvelyesek családjából, szárnyas levelekkel. Nálunk díszfa az E.-am-i **G.**, az u. n. Krisztus-tóvis.

Gleichenberg, klimatikus üdülőhely tüdőbetegek számára D.-Stájerországban.

Gleichen-Russwurm, Alexander, Freiherr von, * 1865, német regényíró, de legismertebb mint kulturtörténeti tanulmányok írója.

Gleizes, Albert, * 1881, francia festőművész és író, a kubista irány képviselője.

Glicerin, l. Glycerin.

Glissando (ol.) a. m. csuszva.

Globe-színház, londoni színház, itt adta elő Shakespeare, mint társtulajdonos, műveit. 1613. legett.

Globetrotter (ang.) a. m. világljáró.

Globulinok, fehérjeszerű szerves vegyületek, a növény- és állatvilágban egyaránt előfordulnak.

Globus (lat.) a m. gömb, a Föld felületének gömbörmájú ábrázolása.

Glockner (Grossglockner), Ausztria legmagasabb csúcsa, a tiroi határon, 3798 m.

Gloire (franc.) a m. dicsőség.

Glondys, Victor, * 1882, ev. lelkész, erdélyi szász filozófiai író.

Gloria (lat.) 1. a m. dicsőség. — 2. Se-lyemből és pamutból készült szövet.

Gloriette (franc.) a m. lugas; kis díszépület, kiátó díszkertekben.

Glorifikálni (lat.) a m. dicsőíteni.

Gloriola (lat.: dicsőény), a művészetekben az isteni személyeket és szenteket kitüntető fény.

Glossza (gör.: nyelv), magyarázat, széljegyzet, régi kódexekben homályos helyek megvilágítására szolgáló nyelvi és tárgyi magyarázatok.

Glosszárium, g'osszák gyűjteménye.

Glottis (gör.), a hangrés.

Guck, Christoph Willibald (1714–1787), német operaszerző. Londonba került. Ham-
burgba, majd Bécsbe. Itt 1754. a Hofoper kar-
mestere lett. Az operastílus megreformálójá.
(Orfeusz és Euridice, Iphigenie en Aulide,
Iphigenie en Tauride.) 107 operánján kívül 7
órátt, 6 szonátát és 9 szimfóniát írt.

Gülichlik Vilma (1827–1928), f.öv. polg. isko-
lai tanárnő, címz. igazgatónő. A feminizmus
kérdéseivel, békepropagandával és nevelési kér-
désekkal fogl.

Gülichthal Samu. * 1864, ügyvéd, felsőházi
tag, székf. bizotts. tag.

Glycerin, az alkoholok közé tartozó édes-
ízű, sűrű folyadék, amelyet zsirokból, lúgok-
kal való kezeléssel állítanak elő. Gyógyszerül,
kozmetikai cikkek, nyomdafestékek készítésére,
lőkör és szőrp édesítésére, gázórák töltésére
és nitrogén-erín előállítására használják.

Glyn, Elinor, amerikai származású angol író-
nő. Irzelgős regényei az egész világon kedvel-
tek, magyarul is megjelentek.

Glyptika (gör.) a m. kőfaragás, kővésés;
szűkebb értelemben a drágaköveknek homoru
vagy doboru ábrázóásokkal való ékítése.

Glyptoteka (gör.), vésett kővből álló gyű-
jtemény. A müncheni G. antik szobrok gyű-
jteménye.

Gmunden, városka és nyaralóhely Felső-Ausz-
triában, a Traun-tó és folyó mellett, 7800 l.

Gnász, kristályos kőzet, földpátból, csillám-
ból és kvarcból áll.

Gneisenau, August, Graf Neithardt von (1760
–1831), porosz tábornok, mint Blücher vezér-
kari főnöke, eldöntötte a waterlooi ütközetet.

Gneist, Heinrich Rudolf von (1816–95), német
jogtudós, ber'ini egyetemi tanár, az angol köz-
jog- és közigazgatástörténettel foglalkozó Der
Reichsstat c. műve (1872) magy. is megj.

Gnómok (gör.), kincsörző, törpe, földi v.
hegyi szellemek.

Gnomon (gör.), függőleges bot, amelynek ár-

nyékából megállapíthatjuk az E-D irányt és a
Nap magasságát.

Gnosztikusok (gör.), az 1. és 2. század azon
filozófái eretnekei, akik a Krisztus által való
világmegváltást zsidó és hellén gondolatokkal
keverték.

Gnózis (gör.) a m. megismerés.

Gnu, a tehén Afrikában, nagy csordákban élő
vad rokona.

Goa, portugál gyarmat Dél-Indiában, 3800
km², 604 l., fővárosa Pansim (Villa nova
de G.).

Go ahead! (ang.) a m. (menj) előre!

Goal (ang.), 1. Gól.

Golbó 1. Alajos, * 1844, magyar karmester
és hegedűtanár, a Nemzeti Zenede tanára. —
2. **Henrik** (1842–1920), magyar zeneszerző és
zongoraművész, zeneakadémiai tanár.

Gobelin, szőtt fali szőnyeg; nevét a 15. szá-
zakban élt párizsi szövétfestőtől, Gilles Go'clim-
tól vette.

Gobi, sivatag, a középkorszai magas meden-
ék EK-i, legnagyobb kiterjedésű és legalacco-
nyabb tagját foglalja el kb. 1000 m magasság-
ban. 3000–6000 m. magas hegyek környezik.
Mongóország nagy részét magában foglalja.
Éghajlata hűvös. E-Kinából Urgába rendszeres
autójáratok ha'adnak át rajta.

Gobineau, Joseph Arthur, comte de (1816–
1882), francia diplomata, orientalista, fi'ozó-
fus és költő. (Essai sur l'inégalité des races
humaines. La renaissance.)

Godá Gizella. * 1900, kolaratur-soprán opera-
énekesnő, az Operaház tagja.

Goddam (ang.), káromkodás, a m. Isten
verje meg.

Godisa kisk., Baranya vm., hegyháti j., 441 l.,
vasút, ut. Felsőmindszent, posta.

God save the king (ang.) a m. Isten óvja
a királyt (az angol himnusz kezdő szavai).

Godthaab, ko'ónia Grönland Ny-i partján,
1000 l.

Goeben, August von (1816–80), porosz tá-
bornok, az 1870–71-es német-franc. háború
főparancsnoka, győzött St. Quentin mellett.

Golette, kétárbócos vitorlás hajó (shooner)
francia neve.

Goethe, Johann Wolfgang, * 1749, Frankfurt
a M.-ban. Jogi tanulmányokat végzett. 1775-től
Karl August herceg weimari udvarában élt.
1806. nőül vette Christiane Vulpiust. Mint mi-
niszter halt meg Weimaran 1832. Az élet és
művészi alkotás teljességére törekvő univerzális
egyénisége a költészet területén túl is rend-
kívül nagy hatással volt a német kultúra
fejlődésére. Első nevezetesebb művei: Götz
v. Berlichingen és Clavigo c. drámái, Die
Leiden des jungen Werther c. szentimentális
regénye, lírai versek stb. (Sturm- u. Drang-
Periode). A következő korszak középpontjá-
ban o'aszországi utja áll. Ekkortájtban keletke-
zen az Egmont, Iphigenie. Tasso c. drámái, a
Römische Elegien, a Wilhelm Meisters Lehr-
jahre stb. Schillerrel kötött barátsága idejéből
(1794) való a Hermann u. Dorothea, a balla-
dák, a Schillerrel közösen írt Xenien stb.

Későbbiek: Die Wahlyerwandschaften, Dichtung und Wahrheit, Westöstl. Divan, Wilhelm Meisters Wanderjahre. Munkásságának első periódusában kezd el a halhatatlan Faust-ot, élete végén tejezi be a 2. részét.

Goga, Octavián, * 1881, román költő, v. szépművészeti miniszter, a modern román költészet vezetőjéhez. Madách: Az ember tragédiáját, Petőfi több versét, Ady Endre legtöbb költeményét lefordította.

Gogánfa kisk., Za.a vm., sümegi j., 1047 l., vasut, táviró, posta.

Góg és Magóg, bibliai fejedelmek és nép Ezekielnél.

Gogh, Vincent van (1853–1890), hollandi festő és grafikus. Művészete gyorsan fejlődött, az impresszionizmusból színtekusabb irányba. Egyik előfutára az expresszionista törekvéseknek.

Gogol, Janovszkij Vasziljevics Nikoláj (1809–1852), ukrán származású orosz író. Nagy regénye a Ho.t lelkek, az első naturalista orosz ifányregény. A Revizor című vigjátékban pengéjére állította a cári kormányrendszert.

Gohl Odön, * 1859, numizmatikus, a Nemzeti Muzéum ny. osztályigazgatója.

Gój (héber) a. m. pogány, nem zsidó, esetleg vallástalan zsidó.

Gól (ang.: goal, a. m. kapu), a futballsportban, ha a labdát sikerül az ellenfél kapujába juttatni.

Goldis László, * 1862, román pol., aradi gör. kel. román püspöki titkár, képviselő. 1926. az Avarescu-kormány vallásügyi minisztere volt.

Goldmark, Karl (1830–1915), magyar származású zeneszerző. Budapesten és Bécsben élt. Operái: Sába királynője, Házi tücsök, Götz, Téi rege stb.

Goldoni, Carlo (1707–93), olasz vigjátékiró. Nemcsak formákban hozt újat, hanem a színpadi nyelvet is megreformálta. Vigjátékai ma is élnek az olasz színpadokon.

Goldsmith, Oliver (1728–74), angol költő és író. Elete főműve a The Vicar of Wakefield c. idillikus regény.

Goldziher I. Ignác (1850–1922), orientalista, egyetemi tanár, akadémikus, több külföldi egyetem díszdoktora, az iszlám világnirú kutatója. — 2. **Károly**, * 1881, műgyet. m. tanár, matematikus. — 3. **Miksa**, * 1883, orvos, a kórbonctan rk., tanára a bp.-i egy. 1919. állásától megfosztották, New Yorkban él. — 4. **Vilmos** (1849–1916), szemorvos, bp.-i egyet. rk. tan.

Gólem (héber, a. m. ilomtalan tömeg), a zsidó népmóda szerint az agyagból készült alak, melyet a 16. században élt Léve ben Bécelel prágai rabbi készített s amely őt szolgált.

Golf, skót labdajáték, az ökolnyi falabdát ütökkel hajtják, változatos terepen át a célnél előkészített górdörbe.

Golf-áram, I. Aramat.

Golgotha (arames, a. m. koponya), Krisz-

tus keresztrefeszítésének helye Jeruzsálem mellett.

Góliát, a gathi óriás, akit a biblia szerint Dávid legyőzött.

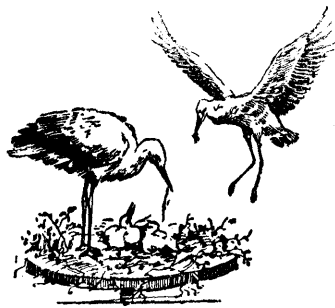
Goll 1. **Aladár**, * 1886, zenekritikus és zeneíró. — 2. **Ivan**, * 1891, orosz-zsidó származású német és francia modern törekvésű író. (A Panama csatorna, Mathusalem stb.).

Golop kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 829 l., vasut, ut. és up. Tálya.

Goltz, Kolmar báró, **G.** pasa (1843–1916), porosz tábornok, a török hadsereg reorganizátora és főparancsnoka a világháboruban.

Goluchowski, I. **Agenor** gróf (1812–75), Bach után osztrák belügymin., Galicia helytartója. — **Fia**, 2. **Agenor** gr. (1849–1921), diplomata, külügymin. Külpolitikáját az Oroszországhoz való közeledés szándéka jellemezte. A katonai kérdésekben szemben állott a magyar törekvésekkel.

Gólya, a gázlók családájához tartozó madár. Lábai, nyaka, csőre igen hosszúak. Rovarokat

Gólya

és egereket pusztít. Ősszel melegebb tájakra költözik.

Golyós csapágó. A közönséges csapágóban a tengelycsap és a csapágócsésze közti csúszó-súrlódás nagy munkaveszteségeket okozhat. Ezt a munkaveszteséget azáltal csökkentik, hogy a csúszó-súrlódás helyébe a gördülő-súrlódást hozzák be. Ez úgy történik, hogy a forgócsap és a csapágócsésze közé gördülő golyókat (G.) vagy hengereket (görgős csapágó) szerelnek be. A G. leginkább a járműveknél (kerékpár, automobil) terjedt el.

Golyva, a pajzsmirigy kóros megnagyobbodása, endemikusan lép fel egyes vidékeken. Oka a jó hiánya a táplálékban.

Gomba nagyk., Pest vm., monori j., 2846 l., telefon, posta.

Gombák, egy- v. többsejtű, lelvélzölddel nem bíró, tehát önálló táplálkozásra nem képes, rothadó anyagokból élő vagy más lényeken élősködő aloszrendű növények. A G. szervesen anyagokból szerveseket készíteni nem tudnak, ezért mindig kész szerves anyagokat vesznek föl. Ezeket vagy rothadó és korhadó növényi

és állati anyagokból veszik (szaprofiták), vagy élő állatokból és növényekből (élsőködők, paraziták). Előbbi életmódot folytatják a kalapos **G.** és a penész-félék, utóbbit az egysejtűek (betegségokozó baktériumok, üszög- és rozsdagomba, élesztő stb.). A kalapos gombának igen nagy a fehérjertartalma (a száraz anyag 25–35%-a). A **G.** közül sok az ehető.

Gombaszógi Frida, * 1892, szimúvész, 1917 óta a Vígyszínház tagja.

Gombocz I. Endre, * 1882, bp.-i egyet. m. tanár, botanikus, a Természettudományi Közlemény szerkesztője. — **2. Zoltán**, * 1877, magyar nyelvész, a bp.-i egyetemen a magyar nyelvtud. ny. r. tan., a Tud. Akadémia r. tagja. Különösen finn-ugor összehasonlító nyelvtudományával és magyar nyelv török elemeinek kimutatásával fogl.

Gombos F. Albin, * 1873, tanár, történetír. **Gombosi Ottó**, * 1902, zenetörténész és zenekritikus.

Gombosszeg kisk., Zala vm., novai j., 178 l., ut. Nova, up. Barabásszeg.

Gomoroha, bibliai város, amelyet lakosainak bünei miatt Sodomával együtt kénköves tüzes ő pusztított el.

Gompers, Samuel (1850–1924), az észak-amerikai munkásszervezetek szövetségének elnöke.

Gomperz, Theodor (1832–1912), bécsi egyet. tanár, klasszikus filológus (Griechische Denker).

Goncourt, Edmond de (1822–1896) és Jules de (1830–1870), francia írók; sokáig közösen írták műveiket, melyeket az impresszionista stílus, s a művészet szeretete jellemez. Regényeik: Renée Maupérin, Charles Demailly, Germinie Lacerteux stb. A párizsi G.-akadémia az idősebbik G. alapítása.

Goncsarov, Ivan Alexandrovics (1812–1891), orosz regényíró. Főműve: az Ob'omov, az orosz tunyaság rajza.

Gonda Béla, * 1851, mérnök, hajózási és vasúti szakértő. Résztvett a Vaskapu szabályozásában.

Gondatlanság, **I.** a magánjogban. A gondosság elmulasztásához bizonyos következményeket fűz, ha ez a magatartás kihatásában másokat is érint. **2.** A büntetőjogban a **G.** a büntetés enyhébb faja és akkor terheli a cselekvőt, ha a nem akart eredményt oly akaratból folyó tevékenységgel hozza létre, amelyről tudhatja, hogy a létrejött jogsértő eredményt előidézheti.

Gondnokság (Kuratel), olyanok vagyona, néha személye fölötti gondoskodás, akik fogatkozásaik miatt arra nem képesek, ugyanaz nagykorúak, mint a gyámság (l. o.) kiskorúak tekintetében.

Gondola, **I.** Velencében használt, sajátosság formájú csónak. — **2.** A léghajó kosara.

Gondolatolvasás, **I.** Telepátia.

Gong (v. tamtam), keleti eredetű, tányérformájú, bronzból készült ütőhangszer.

Goniometer (gör.). a m. szögmérő, kül. kristályok szögeinek meghatározására.

Gonorrhoea, **I.** Kankó.

Good bye (ang.) a m. Isten vele!

Good-Templiar rend, 1852. E-Amerikában alapított alkoholelenez egyesület, amely tagjaitól a szesz italoktól való teljes tartózkodást kíván.

Gopcsa László, * 1865, nyug. h. államtitkár, a gyorsírás történetével és az örmény kérdéssel fogl.

Gör kisk., Vas vm., sárvári j., 583 l., ut. és up. Bő.

Gorcsakov, Mihail (1798–1883), orosz államférfi, 1856–1882. orosz külügyminiszter. A szanctelánói béke az ő műve.

Gordisa kisk., Baranya vm., siklósi j., 508 l., ut. Harkány, up. Drávaszabolcs.

Gordiusz csomó, Gordiosz mondabeli phrygiai király által kötött bonyolult csomó, amelynek az a hagyomány fűződött, hogy aki feloldja, elfoglalja Ázsiát. Nagy Sándor kardjával vágta ketté a megoldhatatlan csomót.

Gordon, Charles George (1833–1885), angol tábornok, Szudán kormányzója, aki 1884. leverte a máhdi felkelést.

Gordonka, **I.** Csello.

Görök (gör.). Stheno, Euryle és Medusa, három kigyóhajú női szörnyeteg, aki rájuk tekint, kővé válik.

Medusa feje

Gorgonzola, olasz városka Milano tartományban, 6000 l. Sajtyártás.

Gorica kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 199 l., ut. és up. Bükkösd.

Gorilla, a legnagyobb emberszarmazású majom. A him 2 m magasra is megnő. Nyugat-afrika rengetegeiben él, gyümölcsökkel táplálkozik, de olykor kisebb állatokkal is.

Gorjanovic-Kramberger, Károly, * 1856, horvát geológus, zágrábi egyet. tan., a krapinai barlangban ősembermaradványok felfedezője.

Gorka Sándor, * 1878, pécsi egyet. tan., zoológus, fiziológus.

Gorkij, Maxim (Alexej Maximovics Pjeskov), * 1868, orosz író, munkás volt, mindentéle mesterséggel foglalkozott s vándorolt. 1905 után a börtönből szabadulva Amerikába, majd Capri szigetére ment. A bolsevista államalakulásban a művészeti és tudományos népbizottságban működött. (Az anyja, Gyogyjejev Foina, Ejjeli menedékhely.)

Gorlicei átörés, I. Világháború.

Gorove István (1819—1881), a reformkorszak politikusa, 1848. követ. Ő fogalmazta Kossuthal és Szemerével a függetlenségi nyilatkozatot.

Gortvay György, a társadalom-egészségtan bp.-i egy. m. tanára.

Göschén, W. Edward (1847—1924), a német Göschen könyvkereskedő család saria, angol dipomata, 1905. bécsi, 1908—14. berlini nagykövet.

Gossaert, Jan (Mabuse, 1472—1535 körül), németalföldi festő. A romanizmus uttörője olaszos modorával.

Gossensass, Jan Tiroiban, a Brenner-hágótól D-re 1067 m. magasságban. Üdülöhely. 1919 óta Olaszországé.

Gosztola kisk., Zala vm., alsólendvai j., 192 l. ut és up. Lent.

Göt betűk, a latin betűkből (antiqua) a gótika hatására alatt keletkezett betűfaj (fraktur).

Góth 1. Ferenc, * 1864. kuriai tanácselnök.

— 2. **Móric**, * 1873. festőművész és grafikus. — 3. **Sándor**, * 1869. színművész. a Vigszínház tagja.

Kertész Ella, a Vigszínház művésznője, a felesége.

Götha, város Thüringiában, 46.000 l. Csillagvizsgáló.

Göthai almanach, Justus Pesthes göthai cég kiadásában megjelenő genealógiai (nemsi, bárói, grófi, udvari) és államstatisztikai évkönyv.

Góthard Jenő (1857—1909), csillagász. Csillagbirodalmát rendezett be, a fotográfiaalkalmazatban való alkalmazását tökéletesítette.

Göthein, Georz. * 1857, német közgazdász; képviselő, a Scheidemann-kormányban pénzügymin.

Gótika (a csúcsos stílusnak eredetileg gúnynéve, a m. barbár stílus). Francia eredetű. A 12. sz.-ből; lényege az építészetben a bordás keresztboltozat, a pilléres támasztó szerkezet, az ívek csúcsos alkata, oszlopköteg; a falak szerkezeti jelentősége hátrébe szorult.

Gót nyelv, a germán nyelvcsaládnak egyik kihalt ága. Ulfilas bibliafordításából (Kr. u. 4. századból) ismerjük.

Gótok, régi germán nép. Kr. u. a 2. sz.-ban a Viszta'la mellől a Fekete-tengerhez vándoroltak, két részre szakadtak: K-i és Ny-i G. Aurelianus római császár átengedte a G.-nak Daciát A Ny-i G. ariánus keresztények voltak, püspökök Ulfilas 350. leford. a Bibliát. 402. betörték Itáliába, 410. elfogl. Rómát, majd Galliába és Spanyolországba vonultak, megalapították a Ny-i gót birodalmat. Chlodwig 507. elvette tőlük Galliát. Spanyolországban a Ny-i gót birod. 711-ig állt fenn, amikor az avarok megsemmisítették. A K-i G. a hunnokkal szövődtek. Attila halála után Pannoniában laktak, majd Itáliába vonultak, elűzték Odoakert és Ravenna székhellyel megalapították a K-i gót birodalmat, amelyet Narses 522—25. megsemmisített.

Gott erhalte, osztrák császári himnusz. Kezdsora: »Gott erhalte Franz den Kaiser«. Szövegét Leopold Haschka, zenéjét Joseph Haydn írta 1797.

Gottfried, bouilloni (1061—1100), az 1. keresztény hadjárat (1096—99) vezére, 1099. elfoglalta Jeruzsálemet. Az egyiptomi királyon kivívt aszkalon győzelem után meghalt.

Gottfried von Strassburg, középfelnémet költő, * 1210 és 1220 között, a befejezetlenül maradt Tristan eposz szerzője.

Góthard-alagút, a Svájcí Albok közöene táján, a 2014 m magas Gotthard-hágó alatt, 15 km hosszú alagút Göschenen és Airolo között. 1881. készült el.

Góthéll, Jeremias (1797—1854). svájci német próf. lelkész, a svájci realista regényírás őse.

Gouache (ol. guazzo. a m. vízfesték), sűrű állományú vízfesték, mely az alapot teljesen elfedi.

Gouillon, Jean (1515?—1565?). francia szobrász. Résztvev a Louvre homlokzatának dekoratív kiképzésében.

Gounod, Charles François (1818—1893), francia zeneszerző. Operái: Marguerita (Faust címen játsszák), Mireille, Romeo és Julia. Irt ezenkívül szimfóniákat, oratóriumokat, kantátákat, dalokat is.

Gourmand (franc. a m. falánk), nálunk helytelenül a m. inyenc.

Gourmet (franc.) a m. inyenc.

Gourmont, Rémy de (1858—1915), francia költő, regényíró, esztétikus, nyelvész és filozófus, a szimbolista irány egyik legképzettebb esztétája.

Gout (franc.) a m. izlés.

Gouvernante (franc.) a m. nevelőnő.

Gouverneur (franc.) a m. kormányzó.

Goya y Lucientes, Don Francisco de (1746—1828), spanyol festő s grafikus, a madridi művészeti akadémia igazgatója, majd a király első festője, míg a spanyol udvari és közéleti erkölcselenségek ostromozása miatt emigrált. A francia impresszionizmus előhírnöke.

Goyen, Jan van (1596—1656), hollandi tájképfestő.

Gőzon Lajos, a bakteriológia bp.-i egy. m. tanára.

Gozdu Elek, * 1855, hírlapíró, regény- és színműíró.

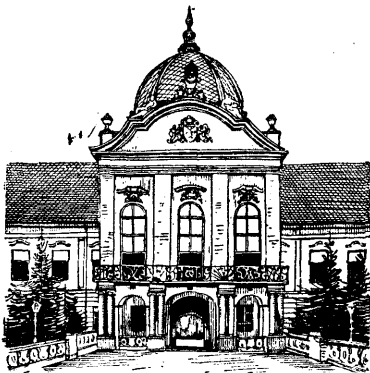
Gozzoli, Benozzo di Lese (1420—1498), olasz festő. Fra Angelico követője.

Göcsell nyelvjárás, a nyugati nyelvjárásterület külön kis nyelvjárása Zala megye nyugati részén. A sajtósátság diftongusok s a nyelvtani alakoknak egyes régies sajtóságai jellemzik.

Göczy Lajos. * 1886. orvos, a pécsi egyetemen a szülészeti műtétan m. tanára.

Gödény, I. Pelikán.

Gödöllő nagyk., Pest vm., G.-i járásának székhelye 10.148 l. (1920), kath. premontréi realgimn. Koronauradalmának kastélya királyi nyaralóhelyül szolgált, most a kormányzó használja.

Gödöllő: A kastély

Gödölye (gida), a fiatal, szopós házikecske.
Gödörháza kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 305 l., ut. és up. Magyar-szombatfa.

Gödre kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1172 l., telefon, posta.

Gödreszentmárton kisk., Baranya vm., hegyháti j., 506 l., ut. Gödre, posta.

Göhre, Paul * 1864, német szociáldemokrata, szociálpolitikus. Gyári munkás, majd lelkész, 1910—23. államtitkár.

Gölle kisk., Somogy vm., igali j., 276 l., ut. Somogyszil, posta.

Gömb, olyan felület, amelynek minden pontja egy adott ponttól egyenlő távolságban van.

Gömbháromszögtan, foglalkozik a gömbháromszögek alkatrészei közötti kapcsolatokkal. A gömbháromszög ugy keletkezik, hogy a gömbön három legnagyobb kört húzunk, ezek a gömböt 8 részre osztják, melyek mindegyike gömbháromszög.

Gömbös Gyula, * 1886, honvédtiszt, vezérkari kapitány. 1919. a Move elnöke lett s Szegeden hadügyi államtitkár volt. A szabadkirályválasztó mozg. egyik feje volt. 1929. hadügyminiszter, 1930. tábornok.

Gömör és Kishont vm., 4572 km², 185.000 l., Trianon óta legnagyobb része Csehszlovákiáé. A megmaradt rész 276 km², 16.000 l., székhelye Putnok.

Gömörszőlős kisk. Gömör- és Kishont vm., putnoki j., 302 l., ut. és up. Kelemér.

Gönc nagyk., Abauj-Torna vm., gönci j., 3291 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Göncöl szekere, más néven Nagy Medve; hét csillagból álló csillagkép, melyek közül négy alkotja a kocsit, három a rudat. A kocsit két hátsó csillagot vonallal meghosszabbítva s a két csillag közötti távolságot e vonalra mintegy 5-ször rámérve, találjuk meg a sark-

csillagot. Utóbbi egyik csillaga a kis **G.**-nek.

Göncruszka kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 1151 l., vasut, ut. Gönc, posta.

Göndör i. **Ferenc**, * 1885, a Népszava v. munkatársa s az Ember c. hetilap szerkesztője. Bécsben jelentek meg emlékezései. (Valomások c. könyve). New Yorkban él. — 2. **Imre**, * 1896, festőművész és grafikus. Bécsi, londoni és kopenhágai lapok rajzolója.

Gönvü nagyk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 2063 l., hajóáll., telefon, táviró, posta.

Görbersdorf, falu és klimatikus gyógyhely a Szudétákban, Porosz-Sziléziában. 1500 l.

Görbő kisk., Tolna vm., simontornyai j., 918 l., ut. és up. Pincehely.

Görösnői Dénes i. **Friedrich István**.

Göröcsény kisk., Baranya vm., pécsi j., 719 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Görény, a menyétlét rokon ragadozó emlős állat. A farka tövében levő tüzmirigyekből elviselhetetlen szaga vladékot fecskendez üldöző ellenségeire.

Görgeteg, folyóvizek mozgásától legömbölyített törmelékkeze.

Görgeteg kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 857 l., vasut, táviró, posta.

Görgey i. **Artur** (1818—1916), a szabadságharc hadvezére, előbb a császári hadseregben tiszt, azután kémiai tanulmányokat folytat, a szabadságharc első hónapjában a győri erred százados. Ozoránál Perczelrel együtt győz. része van a schwechat-i diadalban. Téli hadjárata (Branyiszkö) után 1849. III. 31.

Kossuth rábízta a fővezérséget. Hadseregét győzelemről-győzelemre vezeti: Hatvan, Tápó-bicske, Vác, Nagysarló, Komárom, majd Buda bevétele. Május végén Kossuth hadügyminiszterré nevezi ki. **G.** az orosz benyomulás hírére hadseregét Komárom táján akarja összpontosítani. A kormány azonban Pestet akarta védeni s ezért Kossuth **G.**-t Debrecenbe rendelte, hogy a hadügyi tárcát vigye, **G.**, aki Komáromnál fejsébet kapott, nem adta át a parancsnokságot, hanem Miskolcon át Arad felé vonult. Amikor Dembinszky Temesvárnál döntő vereséget szenvedett, **G.** VIII. 13.

Világosnál Rüdiger orosz tábornok kezébe letette a fegyvert s Klagenfurtba internálák. 1867. visszatért Pestre, majd haláláig elvonultan Visegrádon élt. — 2. **István** (1825—1912). **G.** Artur öccse. A szabadságharcot végigküzdötte, ügyvéd, 1875-től közjegyző. Egész pályáján, kivált emlékirataiban, bátyja ügyéért s szerepének helyes megítéléséért küzdött. — 3.

István, * 1886, vegyész-mérnök és államtud. doktor, keresk. min. tanácsos, országgy. képvis. — 4. **József**, * 1886, országgy. képvis.

Görgővihar (ném.: Böe), légforgatag, amely-nél a forgástengely kb. vízszintes irányu. Előreszűn felfelé, hátsó részén lefelé áramlik a levegő.

Göring, Reinhard, * 1887, expresszionista német drámaíró.

Görgő Imre, * 1882, tanár, történész, műfordító.

Görögdinnye, a tők rokona s evvel együtt származott el hozzánk Előázsiaiból.

Görög filozófia, amelyhez csatlakozott a római filozófia, három nagy periódusra osztható. Az első Thales-szel (600 körül Kr. e.) kezdődik és Sokrates-szel végződik. A filozófia kozmológia, egyetemes tudomány, melynek tárgya az egész természet. Sokrates a szofisták-tól osztónöve, új utat nyit a filozófiának. A fizikát alárendeli a logikának és etikának. A harmadik periódus az új pythagoreizmussal kezdődik és kinyulik egészen az ókori filozófia végéig. Jellemzi a görög és keleti szellem egyesülése, a teozófia és miszticizmus túltengése. Az első görög filozófiához tartoznak a régi ioniai, pythagoreusok, az éléiai, Herakleitos, Empedokles, atomisták, Anaxagoras, Sokrates működését a szofisták vezetik be negatíve (Protagoras, Gorgias, Prodikos stb.). Tanítása annyira termékeny volt, hogy különböző rendszereknek adott létet. (Aristippos, Antisthenes és megarai Eukleides). Legkiválóbb tanítványa Platon. Ok ketten és Aristoteles alkotják a görög filozófia fénykorát. Utánuk eltűnnek a mélyrelátó spekuláció s a filozófusokat inkább az ember legfőbb java, boldogsága és tökéletessége foglalkoztatja. Szeptikusok, epikureusok és stoikusok említhetők ebben a periódusban, amely a Kr. u. I. századig tart. A G. utolsó periódusában a filozófia centruma nem Athén többé, hanem Alexandria. Főleg az újplatonizmus, mely Plotinos révén a középkori elmélkedéseknek is kovászává válik. Justinianus császár 529-ben csuktatja be az utolsó pogány görög iskolát.

Görög irodalom. 1. A kezdetek kora (— Kr. e. 500-ig) Homeros két nagy eposzával: az Iliaszal s az Odysseia-val indul. Egész sor kisebb eposz mellett jelentkezik a paródia (a szatira-költészet őseleme) s ugyancsak ión dialektus-területen megszületik az első tanító-kötemény (Hesiodos: Munkák és napok). Ión eredetű a harci, szerelmi és didaktikus elegia is (Tyrtaios, Solon). Aiól talajon kivirágzik az igazi líra: Alkaios, Sappho, Anakreon mind önálló dalformak alapítói. A vallásos kardalban, a dithyrambosban mutatkozik meg legelőször a lírizmus: zene, ének és tánc együtt szereplése, a görög líra elhatározó bélyege. A prózát a logographosok (genealógiai és család-, város-történetek primitív feljegyzői) képviselik. — 2. A klasszikus kor (Kr. e. 500—300) kifejleszti a kardalból a drámát s Aischylos-szal, Sophokles-szel, Euripides-szel legedusabb virágzása emeli. Aristophanes a politikai vigjáték mestere, Pindaros és Bacchylides a karköltészet utólráhetetlen művésze. Lassankint az attikai dialektus lesz az irodalom nyelvévé. Még Herodotos új-ión dialektusban írja (5. sz.) történelmét, de már Thukydides, Xenophon, továbbá a filozófusok: Platon, Aristoteles és a szónokok: Isokrates, Demosthenes (4. sz.) a legtisztább attikai próza képviselői. Ez a próza Platon csodálatos erejű dialógusaiban csúcsoedik. —

3. A hellenisztikus, római korban (Kr. e. 300—Kr. u. 529), még két új műfajmért alkotnak meg: a regényt (ephesosi Xenophon, Heliodoros, Longos), s az idillt (Theokritos, Herondas), míg egyébként a költészetben művészkedő utánzás és tudósokból vizenyősség válik divattal. Egyre erősebb a próza térhódítása: Diodoros, halikarnassosi Dionysios, Flavius Josephus, Cassius Dion hatalmas történeti művei, Plutarchos életrajzai, Strabon, Ptolemaios, Pausanias földrajzi s utazási munkái. Marcus Aurelius császár elmélkedései, Epiktetos erkölcsstana, Lukianos szkeptikus és szatirikus iratai, novellái, Julianus császár pamfletjei a filozófia és publicisztikai irányú érdeklődés fokmérői. Külön fejezte ennek a korszaknak a keresztény G., amelynek sok neves apológétán kívül Eusebios egyháztörténetíró, Origenes s a kitünő Clemens Alexandrinus a főképviselei. — 4. Az alexandriai pogány nőfilozófia, Hypatia agyonverése (Kr. u. 415) és az athéni filozófiai iskola bezáratása (529) jelzik az ókori G. végét s az u. n. bizánci G. kezdetét; krónikák, évkönyvek, orvosi és grammatikai munkák bőven teremnek. A költészet vigasztalan képet mutat; Romanos himnusz-költő (6. sz.) az egyetlen, akiben nyomai vannak az alkotó erőnek. Előterében tudnak a népköltészeti elemek. — 5. Az új-görög irodalom (1453-tól) értékeket alig teremtett. Népköltésze mellett a romantikus lovagi eposzok, egyéb epikus költemények s drámák ára-catában jelentékenyebb képviselői: Rigas (18. sz.), Christopulos (18—19. sz.), Bikelas (19. sz.), Rangavi, Bernardakis, Sutsos (19. sz.).

Görög katolikusok, így nevezik a Rómával egyesült görögkeleti egyházak tagjait. Ide tartoznak az olasz-görögök Itáliában, Hellasban, Törökországban, az egyesült rutének, egy horvát püspökség, az egyesült románok Magyarországon és Erdélyben, az egyesült bolgárok.

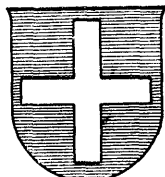
Görögkeleti egyház, a Kelet keresztény egyháza Bizánc és Oroszország területén. A római egyházzal a végleges szakadás 1054. állott be. Jelenleg a G.-hoz a konstantinápolyi patriarchátus, Cyprus, Oroszország, Szerbia, Hellas, román, bolgár exarchátus, Csernovic tartozik. Hittanításuk a 7 első egyetemes zsinat tételeit tartotta meg. Kultuszuk egyforma, csak itt-ott az anyanyelvet használják. Templomukban csak egy oltár van egy képpal mögött, orgona, hangszerek hiányoznak, sokszor harangok is. Ritkán prédikálnak, a szenteket nagyon tisztelik, a böjtdiszciplína nagyon szigorú. A papok közül csak a püspökök vannak nőtlenekre kötelezve, akiket a szerzetesekből választanak.

Görög művészet. Az ókori görög nép művészetének fejlődése három korszakból áll: archaikus, virágzó (klasszikus 480—323 Kr. e.), hellenisztikus. Építészetének összefoglaló alkotása a templom, mely az oszlopok stílusa szerint lehet: a komor dór, a játszi ion, a pompázó korinthoszi. Az anyaga eleinte vályog és fa; e jelleget később átviszik

a köre, márványra. A talpazaton emelkedik a lépcsőzet s ezen nyugszik a templom törzse, az oszlopos falis ház, az oszlopok tartják a többtagu (architráv, zophoros, metope, triglyphos) gerendázatot, amit befejez a nyeregteő két oldalán a tympanonnal. Az egy-séges szerkezeten kívül, amelynek sajátja a töretlen egyenes vonal, művészi jellegét emeli az anyag nemessége, olykor színessége s a reá alkalmazott plasztika, mely az oszlop fejezetén, a zophorosban, a metopékban, a tympanonban helyezkedett el színezve. Az építé-szet másfélú alkotásai: a kincsesházak, a (diszkapuk) propylaeumok, (oszlocsarnokok) stoák, (tornaépületek) palastrák, a versenystadionok, a színházak, a síremlékek és a házak. — Szobrászatának főtagja a metzelen emberi test; anyaga eleinte a fa, az agyag, a mészkő, később a bronz, a márvány, az elefántcsont és az arany; járuléka a színezés, de csak dekoratív céllal. Az archaikus korban a főtípusok megteremtése folyik idegen hatások alatt; Krétán át az egyiptomi, az ión szigeteken át a hetitá és a szír elenek termékenyítőit. S kezdődik a tagozódás művészek, helyi iskolák és anyag szerint; Kréta fa, aragás, Samos bronz, Chios márvány, Sikyon agyag, majd érc, Aigina, Athén, Olympia. A klasszikus kor szobrászata nagy egyé-niségű mesterek műhelyei szerint tagozódik; Myron, Pheidias attikai iskola, Polykleitos peloponnesosi iskola, Kephisodotos, Praxiteles, Skopas ifj. attikai iskola, Lysippos új-peloponnesosi iskola. A hellenisztikus korban helyi iskolák: Pergamon, Rhodos, Alexandria; és kezdődik a Rómába való szivárgás (Glykon, Praxiteles). — Festészetének kevés emléke maradván, nehezen rekonstruálható az írott for-rások alapján. De mint Polygnotos, Zeuxis, Parrhasios, Thimantes, Nikias, Apelles munkássága bizonyítja, a festészet egyenrangúnak tekintett a szobrászattal. Gyakorolták a fal-festést, a mozaikot, a temperát, az enkausz-tikát; legtöbb emleket a vázafestésben birunk.

Görögország. I. A régi G. Illyria és Ma-cedónia, az Ión- s az Aegei-tenger közt terült el, de politikailag hozzátartoztak az Aegei-tenger sziget-í s Kis-Ázsia nyugati part-vidéke is, területe a szigetek nélkül 71.826 km². Óslakói a pelazgok, jelentékeny törzsei az iónok, dórok, aiolok. A régi G. története. (i. indogermán óslakói, a pelazgok Phoinikia lakóitól (l. Fenícia) kapták műveltségük ele-meit. Az aiolok és iónok valószínűleg Kis-Ázsiából, a tenger felől, a dórok pedig északról szárazföldről vándoroltak be (Kr. e. 12. sz.) G.-ba s kiszorították az óslakókat. Törzsekre szakadozva éltek hegyekkel örl-
hástyázott tartományaikban. Ősi kormányfor-májuk a patriarális királyság, amely után Spártában Lykurgos (9. sz.), Athénben az aronok-vezette arisztokratikus köztársaságban Solon (6. sz.) adott alkotmányt. 560—527 Peisistratos volt Athén tyrannosa. utána Kleis-thenes alkotott demokratikus reformokat. Déli Itília. Szi-ilia, Kis-Ázsia partjai s a szigetek

lassankint megteltek görög gyarmatokkal. Athén a kisázsiai városok támogatása miatt háborúba keveredik a perzsákkal; e perzsa háboruk (490. Marathon, 480. Salamis, 479. Plataiai és Mykale) a görögég fényes győzelemével végződnek. Athén Perikles alatt virágkorát éli, de hamarosan felkelti Spárta irigységét, ami a peloponnesosi háborúra vezet (431—404), amelyben Athén elvesztí legemóniáját, 371-ben Thebai város keríti kezébe a vezérsze-repet, de a görög függetlenség hamarosan ál-doztatul esik. II. Fülöp egységesítő terveinek (338. Chaironeia). Nagy Sándor megerősíti a macedón hatalmat, Antigonos király leveri (221. Sellasia) a mozgóldó Spártát, míg végre 197-ben a rómaiak legyőzik V. Fülöpöt Kynoskephalainál. 146-ban G. Achaia né-ven római provinciává lesz. Innen kezdve története szorosan összefügg a római, a Kr. u. 6. sz.-tól kezdve pedig a bizánci biro-dalom történetével. A II. sz.-ban normannok pusztítják végig G.-ot, amely innen kezdve a 15. sz. közepéig mindenben osztozik a bizánci birodalom viharos sorsában. — 2.

A mai G. határait az 1923-i lausanne-i béke állapította meg. Magában foglalja a régi G.-on kívül Tesz-szaliát, Epiruszt, Macedóniát és az 1913-i határokon túl Ny-tráciát, az Aegei-tengernek csaknem valamennyi szigetét, kb. 128.000 km², 5,5 millió l. Macedónia és Trácia dohánykerté-szete kiváló, a többi tartományban kevés a termőföld. Gabonából G. behozatalra szo-rul, szene nincs, ipara gyenge. Állattenyésztése és halászata jelentékeny. Kereskedelme és hajózása fejlett. Fővárosa Athén, kikötője Pireusz. A balkáni forgalom egyik fő-helye Szaloniki Macedóniában. Története. Gö-rögország felszabadulása orosz protektorátus alatt indul meg. 1821—29. szabadságharcok (hetáirak, filhellének) a védőhatalmak: Orosz-ország, Anglia és Franciaország segítségével függetlenségének elismerésével indul meg, de tovább küzdenek Nagy-Görögországért. Első alkotmányos királya I. Ottó, kit 1862. elűztek, amikor György dán herceget választották meg. A berlini kongresszus Tesszaliát és Epiruszt egy részét juttatta Görögországnak, míg 1866. a krétai kérdés s sarkpontja a görög-török viszálynak (1897. háború), 1912. okt. 14. a balkánháború kitérősekor kimondják az annexiót és a 2. balkáni háború eredményeként meg-kapták a szigetek nagy részét, a száraz-földi területtel együtt 51 ezer km²-nyi területet. 1913. meggyilkolták György királyt. Utóda, Konstantin, aki II. Vilmos sőgora volt, a világháború kitérősekor semleges maradt, de az ántán később 1917 jun. lemondásáa kényszerítette s fia, Alexander, aki a trónon követte, hadat üzent a központi hatalmaknak.

Ezért a sévresi békében **G.** nagyobb területet kapott, Alexander 1920 okt. meghalt, amire a nép Konstantint visszalivta. Ez azonban a törökökkel való szerencsétlen kimentelű háboru után, 1922 szept. visszalépett. **G.** a lausanne-i békében 1923. Szmirnát és O-Tráfiát ismét elvesztette, 1924. **G.** népszavazással köztársaság lett, melynek elnöke Konduriotis tábornok volt. 1925. Michalokopulos miniszterelnököt katonai lázadás megbuktatta s Pangalos tábornokot, mint diktátort állította a kormány élére, 1926. pedig Kondylis tábornok ugyancsak katonai puccsal elűzte Pangalos. 1928 óta Venizelosz a közt. elnök.

Görög-tűz, bizánciak és a szaracénok által használt gyujtókeverék, amelyet várostromoknál használtak.

Görög vallás. A görög vallás kő-, fa- és állat-fetisizmus volt (Krétaiban a bika-kultusz, Dodonában a tölgy, Delphoiban egy régi kőféltis). Második foka volt a fejlődésnek a szellemekben való hit (lélek-kultusz). E két fozozat csökevényei megmaradtak a későbbi **G.**-ban is, amelyet — teljesen kifejldve — Homerosnál találunk meg. Ez a homerosi **G.** maradt uralkodó Görögországban egészen a kereszténység győzelméig. A homerosi **G.** szerint az istenek uralkodók, halhatatlanok, nem öregsznek, ambróziát esznek s nektárt isznak, örökkévalók, boldogok s munka nélküli élnek. A világ a Chaosból lett. Ebből származik: Gaia, Tartaros, Eros, Uranos, Pontos (Föld, Alvilág, Szerelmek, Ég, Tenger). Uranos és Gaia fiától származik Kronos titán s ennek és Rheának házasságából született Zeus, Poseidon, Hades és Hera. Zeus leverte apját s elfoglalta a trónját; övé az ég, Poseidoné a tenger, Hadesé az alvilág lett. A föld és az Olympos közös tulajdonuk. Az ég istenei: Zeus, Hera, Phoibos Apollon, Artemis, Pallas Athene, Ares, Aphrodite, Hephaisztos, Hermes (szolgáik: Iris, Hebe, Themis, Nike, a Muzsák); a tenger istene: Poseidon; a föld istenei: Demeter, Dionysos; az a világ istenei: Hades, Persephoneia, szolgáik az Erinnysek. A **G.** istenei szépek, jók, derűsek, közvetlenek, nem komorak, kegyetlenek és bosszualók.

Görömböly nagyk., Borsod vm., miskolci j., 1953 l. ut. és up. Hejőcsaba.

Görres, Johann Joseph (1776-1848), német kat. tudós és politikus, müncheni tanár. A németországi kat. élet megújítását tűzte ki élet-célul. (Die christliche Mystik). Ő alapította a Historisch-Politische Blättert, amely ma is megjelenik.

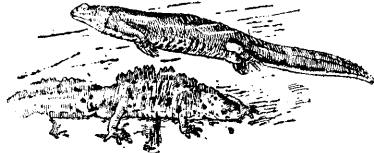
Görvélykór, l. Tuberkulózis.

Görz (ol.: Gorizia), város, téli üdülőhely az Isonzo-folyó mellett, 26.000 l. 1919 óta Olaszországé.

Görz és Gradiska, fejedelmessített grófság, osztrák korona-tartomány 1918-ig, 3000 km², 1/4 millió l., olaszok és délszlávok. Fővárosa Görz, 1919 óta Olaszországé.

Gösta kisk., Vas vm., vasvári j., 426 l., ut. és up. Egervár.

Göte-félék, a kételtűiek családjába tartozó, csaknem állandóan vízben élő állatok. Nálunk is több fajja él. A him hátán párzás idején taraj fejlődik (tarajos **G.**).

Göte

Göteborg, Svédország második városa és legforgalmasabb kikötője a Kattegat-szoros partján, 228.000 l. Vasérc-, fa-, cellulose-, papiros- és halkezeskedés. Egyetem.

Göttingen, város Közép-Németországban (Hannover), a Leine felső folyásánál, 41.000 l. Egyetemének matematikai szakja világhírű.

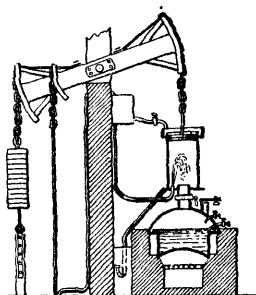
Göz, a gázalaku halmazállapotba átment folyadék neve. A cseppfolyós (és szilárd) állapotú anyagok a meleg hatására elpárolognak. Zárt térben (meghatározott hőmérséklet mellett) a **G.** csak egy bizonyos mennyiségig szaporodhatik; ha ezt elérte, akkor telítettnak mondjuk. A telítettség bizonyos idő múlva mindig bekövetkezik, ha a **G.** a folyadékával zárt térben érintkezik. Ha most vagy a térfogatot, vagy a hőmérsékletet nagyobbítjuk, akkor a **G.** telítetlen vagy túlhevített lesz. A telített **G.** nyomása (feszítő ereje) csak a hőmérséklettől függ (nem pedig a térfogattól is, mint a gázoké) és annak emelkedésével rohamosan nő. A víz-**G.** 100 C^o-nál éri el az 1 légköri nyomást, 152.2 C^o-nál 5 atm., 190.3 C^o-nál 10 atm., 213 C^o-nál a 20 atm. nyomást. Az eléggé túlhevített **G.**-ök viszont úgy viselkednek, mint a gázok; tehát a gázokat — minthogy mindegyik cseppfolyósítható — túlhevített **G.**-öknek tekinthetjük. A víz-**G.**-ben felhalmozott nagy párolgási meleg és a tulajdonos **G.** nagy feszítő ereje igen alkalmas a meleg- és az erőátvitelre.

Gözdaru, gözzel hajtott emelőgép.

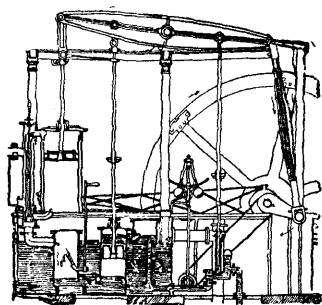
Gözeke, gözlokomobíllal együtt járó v. sodronykötéllél vontatott eke.

Gözfűtés, egyik faja a központi fűtésnek. Van kisnyomású **G.** (lakóházakhoz) és nagynyomású **G.** különösen táv-**G.**-hez (nagyobb épületecsoporthoz, pl. pavillonos kórházak, sőt egész városrészek számára) és gyári üzemekhez, ahol fáradt gözt (munkavégzésre már felhasznált gözt) is alkalmaznak.

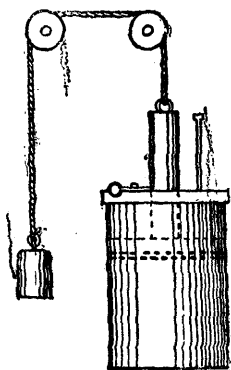
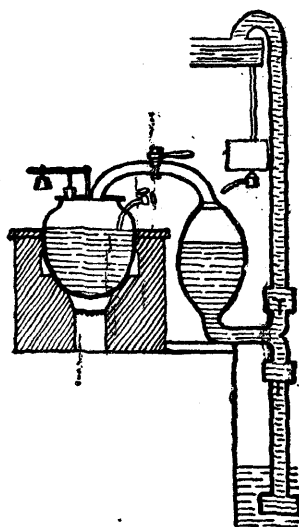
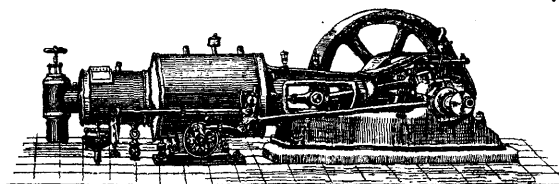
Gözgép, a gőzkazánban fejlesztett tulajdonos gőz feszítő erejét alakítja át munkává. Még ma is James Watt 1770-1782. kidolgozott dugattyús rendszerét használják. Ennek alappondolata: zárt hengerben mozgó, de jól záró dugattyu két oldalára felváltva bevezetett

Newcomen gőzgépe (1711)

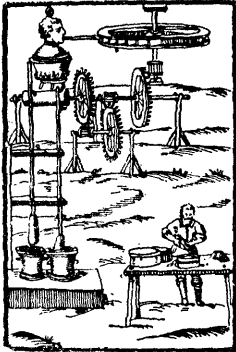

Watt gőzgépe

Papin gőzgépe
(17. sz. végén)Savery aspirációs
gőzgépe (1698)

Fekvő dugattyús gőzgép

gőz nyomása a dugattyút a henger hossztengeleje irányában ide-oda eltolja. A tömítő szeleccén kinyúló dugattyurud egyenesirányú mozgását az 1779. feltalált forgattyú alakítja át forgó mozgássá. Az elmúlt másfél évszázad alatt bámulatos leleményességgel és feltalálókészséggel tökéletesítették Watt kis ($1\frac{1}{2}$ atm.) tulnyomásos, a szén hőenergiáját rosszul ki-

Baranca gőzturbinája 1624.

használó gépét az erőtelepek, mozdonyok és óceánjárók sok ezernyi lóerőt szolgáltatató gépeivé. A tökéletesítés a szabatos működés (üzembiztoság) biztosítására, a szén energiájának lehető jó kihasználására és a különleges célokhoz való legjobb megoldás elérésére irányult. A legjobb G.-ben is a tüzelőanyagban rejlő energiának csak 10–16%-a alakul át mechanikai munkává.

Gőzhajó, gőzgéppel mozgatott lapátkerékkel v. csavarral hajtott hajó. A G. függetlenítette a hajózást a tenger és szél járásától, minek nemzetgazdasági jelentősége a gőzhajózás rohamos fejlődését eredményezte. Fultonnak a Hudson folyamot járó (1807) lapátkerékes gőzösét, alig egy évszázad, a modern, Európa-Amerikát 5–6 nap alatt megjáró uszó palotáig fejlesztette. A lapátkerékes G.-k csekély merülésükért sekély vizek hajózásában maradtak még meg, a nagy hajózásban ma már kizáróan csak csavarhajtotta gőzösket használnak. Ma már építenek 50–60.000 tonnás G.-t is. Hajtásuk ma tulnyomóan gőzturbinákkal történik.

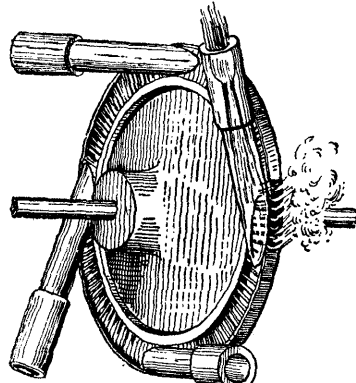
Gőzkazán, a gőzgépek hajtásához, fűtéshez és anyagoknak gőzzel való vegyi átalakításához szükséges gőz fejlesztésére szolgáló szilárd edény. A viztartó melegítő felületét nagyobbitaják oly módon, hogy a tüztéren át sok jól tömített csövet építenek és így a forró füstgázok a viztartó külső felületén kívül még e tűzcsövekben is áthatolnak; de úgy is, hogy a viztartóhoz forraló csöveket kapcsolnak, a láng az ezekben levő, felületükhöz viszonyítva

kistömegű vizet forralja. A fejlődő gőz a forró vízfelület feletti gőztérben összegyűlik. Megkülönböztetnek alacsony, engedélymentes ($1\frac{1}{2}$ atm.), közép (12 atm.-ig) és magas tulnyomásos kazánokat.

Gőzkomp, vasuti vonatoknak folyók vagy tavak, sőt tengeresorosok egyik partjáról a másikra való átszállítására szolgáló széles, ponton-alakú gőzhajók, melyek a vonat hosszának megfelelő vágánnyal vannak ellátva. A vasuti kocsikat a partról lejtős sínpályán gördítik a G.-ra.

Gőzmalom, különösen gabonamétek őrlésére szolgáló, gőzüzemű malom, mely ma már jórészt csak az u. n. műőrlésre van berendezve, melynél a ragyméretű és sok surlódási hő okozó függélyes tengelyű malomkövek helyett hengersizékek, vagyis vízszintes tengelyű, finoman barázdált vashengerpárok őrlik, de egyúttal nyírjak is a magvakat, úgyhogy a korpától teljesen elválasztható termékeket kapnak. A barázdák finomsága szerint több fokozatban különböző finomságú termékeket állítanak elő, de az u. n. sima őrlésnél a szemekből egy hengersizékben mindjárt a legfinomabb termék képződik. A hengersizéket a bp.-i Ganz-gyár terjesztette el.

Gőzturbina, a gőz feszítő erejét közvetlen forgómozgássá alakítja és így sokkal gazdaságosabban dolgozik, mint a dugattyús gőzgépek. A számos vezetéknek beáramló gőz egy forgó kerék hajlított lapátjaira ömlik és ezt igen gyors forgásra indítja. A turbinák ke-

Parson-féle gőzturbina

rekének igen nagy fordulatszámát (percenként 15.000–30.000) fogaskerék-áttétellel lecsökkentik. Nagy egységű gépek építésénél különösen szembeötlők a G. előnyeik.

Grabner László, * 1878, ügyvéd, vajdasági magyar újságíró.

Grabner Emil, * 1878, a növénytermelő intézet igazgatója, mezőgazdasági író.

Grábóc kisk. Tolna vm., völgyégségi j. 633 l., ut. és up. Bonyhád.

Grác, l. Crax.

Gracchusok, i. **Tiberius Sempronius G.** római néptribunus (Kr. e. 133.), az u. n. lex Sempronia megalkotója. agrárreformot akart csinálni és a nagybirtokosok heves ellenzésének látára erőszakos eszközökkel is inarkodott biztosítani a törvény végrehajtását, mire az optimáták őt és híveit agyonverték. törvényét eltörölték. — 2. **Caius Sempronius G.**, az előbbinek öccse, ugyancsak néptribunus (Kr. e. 128. és 123.). Felújította hátyja agrárreformját, de a senatus-szal ő sem boldogult, párthíveit legyilkolták, maga Caius rabszolgájával ölette meg magát (Kr. e. 121.).

Gracht (holland) a. m. csatorna.

Grácia (lat.) a. m. bái, kellem.

Gracióso, együgyű, ravasz, tréfás személy a spanyol vigjátékban.

Gracza György (1856–1908), hírlapíró és népies történetíró.

Grado, halászfalu és tengeri fürdő Isztriában, az Adria partján, 5000 l. 1919 óta Olaszországa.

Graduále (ujlat. a. m. lépcső-ima), kat. mise-ének; egyházi énekek gyűjteménye.

Grádus (lat.) a. m. fok, lépés.

Gradus ad Parnassum (lat.) a. m. a Parnassusra, azaz a tökéletességre vezető lépcsőfok; szótár költői gyakorlatokhoz.

Graefe, Albrecht (1828–70), német szemorvos, berlini egyet. tanár, a modern szemgyógyászat megalapítója.

Grafikai művészet, egyrészt a rajzművészet, másrészt a sokszorosító eljárások összefoglaló neve. A sokszorosító eljárásához kell nyomtatólemez (duc, klisé), festékanvagy és papíros. A lemez lehet fa, réz, linoleum, acél, kő stb. és aszerint fametszet, rézmetszet stb. A lemez ábráinak papírosra való átvitele szerint van háromféle nyomás: 1. A magasn nyomás; sajátága, hogy a lemezről a semleges (negatív) részek, vagyis amelyek fehéren maradnak a nyomaton, eltávolítottak és csak a rajz pozitív elemei magaslanak ki a lemezről. Ilyen a fametszet, a fotociklográfia, autotipia. 2. A mély-nyomás; sajátága, hogy a lemezbe a pozitív részek vonalai, foltjai, vagyis amelyek feketén vagy színesen maradnak a nyomaton, belevésnek vagy marotnak; tehát a rajz pozitív elemei a lemezbe mélyednek. Nyomásor a lemez harázdált kitöltik festékkel s a nedves papíros a lemez mélyeiből mintegy felszívja a festéket. Ilyen a rézmetszet, rézkarc, stb. 3. A síknyomás; sajátága, hogy a preparált lemezre külön e célra készült festékkel rajzolódik az ábrázolás. Nyomásor csak ezek a rajzolt sík részek tapadnak a papírosra. Ilyen a litográfia, algráfia, monotipia. A színes grafikai eljárások vezettek a háromszínynyomáshoz.

Grafikon (gör.), rajzsal való szemléltetés bizonyos arányviszonyoknak vagy tételeknek.

Gráfit, tiszta szén, épügy, mint a gyémánt, de ritkán kristályosodik. Fémcs fényű, feke-

tés, igen légy ásvány, papíron nyomot hagy. Nehezen ég, meg nem olvasztató és semmiben sem oldódik. Lelőhelyei: Szibéria, Ceylon, Kalifornia, Csehország. A G. legfontosabb alkalmazása a ceruzagyártás. A G.-ból készítenek még tűzálló olvasztótégelyeket, vas-festéket, gépkendőanyagot stb.

Gratológia (gör.), az a tudomány, amely a kézírásból a jellemre következtet. A törvény-széki G. az íráshamisítással fogl.

Gragger Róbert (1887–1926), irodalomtörténész, a berlini egyet. a magyar nyelv és irodalom tanára, megalapította és vezette a berlini magyar intézetet.

Graham-kenyér, Sylvester Graham amerikai orvos eljárása szerint nem lisztből, hanem darált gabonából, élesztő nélkül süített kenyér, amelyet nagy cellulóz tartalma miatt béltbetegnek írnak elő.

Gral, (ófranc. graal, a. m. edény), a kö-zépkor foglalgása szerint az a ádrius-edény, melyet Krisztus az utolsó vacsoránál használt s amelybe Arimathiai József a keresztben kiömlött véret foglalta.

Gramm (röv. g), a metrikus súlyrendszer egysége, 1 ccm. 4° C. hőmérsékletű víz súlya.

Grammatici certant (lat.) a. m. a nyelvészek vitatkozának.

Grammatika (gör.) a. m. nyelvtan, a nyelv anyagának, szerkezetének, fejlődése törvényeinek leírása.

Grammofon, (gör.) mechanikus készülék a hang visszaadására, a fonográf egyik faja. Feltalálója: Emil Berliner, washingtoni mechanikus 1887. Főrésze a lemez, amelyen spirális rovatkákban van a hangnyomtat, egy rugós házszervezet, mely a lemezt körforogtassa hozza, a csillámmel ellátott hangdoboz, amelyek tüje körben fut a lemez rovatkáin, hogy a csillámlemez rezgésbe hozza és esetleg tölcser a hang erősítésére.

Gran, Esztergom és a Caram folyó német neve.

Gran (grán, lat. granum, a. m. gabonaszem), régi súlymérték, Angliában 61.8 mg.

Granada, snanyol tartomány a Pirénei félsziget D-i részén, 13.000 km², 1/2 millió l. Fővárosa G., a Genil-folyó mellett 82.000 l. Nagyszerű építészeti emlékek (Alhambra).

Gránát, i. ágyulóvédék, amelyek ekrazitotóltságát erős. acélból készült burok veszi körül. Felütődéskor a lövedék csucsába szerelt automatikus gyújtószervezet robbantja fel. — 2. Üvegfenyű, kemény, kristályokban vagy szemcsékben található ásvány, sokféle színben. Néhány változata drágakő.

Gránátalma, a mirtuszfélekhez tartozó cserje. A Földközi-tenger környékén közönséges gyümölcsfa. Gyümölcse ehető, hűsítő italt is erjesztenek belőle. Gyökereinek kérge galandféreghajtó szer.

Gránátos, eredetileg kézi gránátokkal felszerelt katoná, később gyalogság, különösen magastermetű emberekől összevágatva.

Gran Chaco, erdős-füves síkság a trópusok D-Amerikában.

Gránátalma virágos ága

Grand (spany.), Spanyolországban a 13. sz. óta a kastíliai feudális főnemesség.

Grandeza (ol.) a m. ünnepélyes, méltóságjeljes viselkedés.

Grand Guignol, párizsi színház, hol kizárólag borzalmas hatású darabokat mutatnak be.

Grandiozus (ol.) a m. nagyszerű, főségség.

Grand prix (franc.) a m. nagy díj, küll. löversenyeken.

Grand Rapids, város az Egy. All. Michigan államában, 138.000 l., Gép- és papírgyártás.

Grancsár (szerb) a m. határőr, határőrvideki katona.

Gránit, földpátból, csillamból és kvarcból álló összetett, vulkanikus eredetű kristályos kőzet. Oszlopokat, sarkköveket, lépcsőket és uccaburkoló kőveket készítenek belőle.

Grant, Ulysses (1822–1885), 1869–1877. az Egy. All. elnöke. A polgárháboruban az északi államok hadseregének vezére.

Grassalkovich, horvát eredetű család; felvirágoztatója 1. **Antal** (1694–1771), tehetsége révén magas hivatalokra emelkedett, báró, majd gróf lett; a neoaquistika alatt nagy vagyont gyűjtött; fia 2. **Antal** 1784. birod. herceg, ennek fia, 3. **Antal** (1771–1841), elpazarolta a nagy vagyont, vele fiágon kihalt a család.

Grasset, Eugène (1846–1917), francia festő és iparművész (színes litográfia, illusztráció, üvegfestés, plakát és tájkép).

Grasszálni (lat.) a m. terjedni, elharapózni, heneçgni.

Gratia persona (lat.) a m. kedvelt személy.

Gratianus, nyugatrómai császár 375–83.

Gratias (lat.) a m. köszönet, hálaadó ima.

Gratifikáció (lat.) a m. jutalmazás.

Gratis (lat.) a m. ingyen.

Gratuláció (lat.) a m. üdvözlés.

Gratz Gusztáv, * 1875, hírlapíró a XX. Század szerk., majd a Gyosz. igazgatója, a nemzetk. jog egyet. magántanára, képviselő, külügyi osztályfőnök, pénzügyminiszter. A proletárdikt. bukása után bécsi követ, 1921. a Teleki-kormány külügyminisztere. IV. Károly visszatérése alkalmából külügyminiszterre nevezte ki. Több nagy iparvállalat elnöke.

Graubünden, Svájc legK-ibb kantonja a Közép-Alpokban, a Felső Rajna és Felső Inn völgyeiben. 7144 km², 122.000 l., németek, olaszok, ladinok. Allattenyésztés, üdülőhelyek (Davos). Fővárosa Chur.

Gravamen (lat.: sérelem), jogi műszó, a közhatalások által egyesek v. testületek jogain, különösen az alkotmányon ejtett sérelmet jelent. A megyék által a központi hatalom ellen folytatott küzdelem volt az u. n. gravaminális politika.

Grave (ol.), zenei műszó, komolyan, súlyosan, méltóságjeljesen.

Gravelotte, falu Lotharingiában Metz mellett, 500 l. 1870 augusztus 18. döntő német győzelem a franciákon.

Gravenhage, l. Hága.

Gravesend, angol kikötő a Temse torkolatánál, 31.000 l.

Graveur (franc.) a m. vésnök.

Graviditás (lat.) a m. terhesség.

Gravitáció, (lat.: gravitas a m. nehézség), a testek tömegének egymásra gyakorolt vonzó hatása. A vonzó erő arányos a két test tömegével és fordítva arányos a távolságuk négyzetével. A Föld tömegének a felületén lévő testek tömegére gyakorolt vonzóereje a nehézségi erő, amelyet azonban csak a Föld forgása folytán fellépő centrifugális erő által kisebbítve észlelünk, miért is a sarkok felé a G. növekszik. Einstein szerint a G. egy, a tér geometriáját befolyásoló tulajdonsága az abban elosztott tömegeknek.

Gravoza (Gruz), jugoszláv kikötőváros Dalmáciában, Ragusa mellett, 2000 l.

Gráz (Grác), Steiermark osztrák szövets. állam fővárosa a Mura-folyó mellett, 157.000 l. Egyetem és müegyetem. Vas- és textil-ipar.

Grázioso (ol., vagy con grazia), zenei műszó, a m. finoman, bájosan.

Great (ang.) a m. nagy. **G.** old man a m. nagy öreg ember.

Great Britain a m. Nagy-Britannia.

Greco, Domenico Theotocopuli (1547–1614), krétai származású spanyol festő és építész. Színei és kompozícióművei oly merészek és oly szuggesztív hatásúak, hogy a modern expresszionisták egyik ősiüknek tekintik. Majdnem egész életét Toledóban töltötte, munkáinak nagy részét is az ottani Greco-múzeum őrizi.

Grecsák Károly (1854–1924), jogtudós, német újságíró Bp.-en, bíró, 1917. igazságügy-miniszter. Több törvénygyűjtemény szerkesztője.

Greenbacks (ang.: zöldhátú), az Egyes. All.

papírpénze a polgárháború után, amely sokáig nagy árfolyamhullámnak volt alávetve.

Greenhorn (ang.: zöldszarvú), tapaszlatlan utjonek.

Greenwich, London egyik DK-i külvárosa, 100.000 l. Világhírű csillagvizsgálójától számítják a földrajzi hosszúságokat. A Ny-európai idő a. m. G.-i idő; ehhez egy órát hozzáadva, kapjuk a nálunk használatos közép-európai időt (zóna-idő).

Gregorínus ének, a kat. szertartási énekek összefoglaló neve. Neve I. Gergely pápáról, aki ezeket összegyűjtötte (590—604).

Gregorínus naptár. A julianus naptárt XIII. Gergely pápa, főleg Luigi Lilio csillagász adatai alapján 1582 febr. 24-én kiadott bullájában úgy szabályozta, hogy 1582 okt. 5—14-ig terjedő napok kimaradnak s további eltolódás elkerülése végett nemcsak azon évek közönségesek, melyek 4-gyel osztva maradékok adnak, hanem a 100-zal oszthatók is, ha 400-zal nem oszthatók. Az egyházszakadás miatt az új naptárt a görögök nem vették be, úgyhogy ott az eltolódás ma már 13 nap. Magyarország 1587 nov. 1-én, Erdély 1590 dec. 25-én vezette be.

Gregorovius, Ferdinand (1821—1891), esztétizáló irányú, rendkívüli termékenységgel német történétíró. Főműve: Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter.

Greguss I. **Agost** (1825—1882), a budapesti egyetemen az esztétika tanára. Hegel tanítványa (A szépséget alapulnivali, Rendszeres széptan). A balladáról, Shakespeare pályájáról, Arany balladáiról írt tanulmányokat. —

2. **Gyula** (1829—1869), fizikus és műfordító, lefordította a portugálok nemzeti eposzát, Camoens Luíziádját. — 3. **Imre** (1856—1910), festő; a tuzigai a kurucvilág, az 1848-i szabadságharc, a boszniai hadjárat s a magyar népelet. — 4. **János** (1837—1892), festő és rajzoló, az orsz. mintarajziskola tanára; magyar népelet és tájkép. — 5. **Pál**, a növénytan bp.-i egyet. m. tanára.

Grellswald, város Poroszország Pomeránia tartományában a Keleti-tenger partján, 36.000 l. Régi egyetem.

Greiner, Otto (1869—1916), német naturalista grafcikus.

Grémium (lat. a. m. öl, kebel), társaság, testület.

Grenadine (franc.), durvaszájú gézszövet gyapjából, gya. pjból v. selyemből.

Grenoble, megerősített város a Francia Alpokban, az Isère és a Drac összefolyásánál, 77.000 l. Egyetem. Keszttyúgyártás.

Gresham, Thomas, sir (1519—1579), angol nagykereskedő, 1565. alapította a londoni tőzsdét.

Greskovics József, * 1886, országgy. képviselő. **Gressmann**, Hugo, * 1877, berlini egyet. tanár, vallástörténész, babiloni és perzsa hatások kimutatója a zsidó vallásban.

Greina Green, skót kisközség az angol határ mellett, 1200 l., ahol legkönnyebb volt házasságot kötni. Skótot jog szerint elég levén a ház-

zasulók kölcsönös megállapodása, szokássá vált akadályok fennforgása esetén a G.-i békebíróhoz menni (aki kövacs volt), ezt nevezik G.-i házasságkötésnek. 1857 óta ezek a házasságok érvénytelenek.

Greuzé, Jean Baptiste (1725—1805), francia festő; rokokó-jelenetek főleg a női világból. **Grévy**, Jules (1807—1891), francia politikus, pályáját az 1848. forradalomban kezdte. A császárság ellenzője, 1879—1887. köztársasági elnök.

Gréy, Edward, * 1862, 1916 óta viscount of Fallodon, angol lib. képviselő, 1905—16. külügyi államtitkár. G. irányította az angol diplomáciát a háború előtt, s egyik meglepetője az ántantnak. 1919. washingtoni követ.

Grieg, Eduard (1843—1907), norvég zeneszerző, a norvég népműzika kiaknázója. Legismertebb Sigurd Jorsalfar és Ibsen Péter Gyntjéhez írt zeneikusa.

Griff, oroszlantestű, sasfejú, görög monda-beli állat.

Griffith, I. Arthur (1872—1922), ir politikus, 1905. a sinfein-párt alapítója, amiért többször börtönbe került, 1921. az ir közt. elnöke. — 2. **David Ward**, * 1880, amer. filmrendező. Pályáját mint író és újságíró kezdte.

Griger Miklós, * 1881, sóskuti plébános, ker. szoc. párti országgy. képvis.

Grillparzer, Franz (1791—1872), osztrák drámaköltő, aki sorstragediákat írt. Drámái: Ein treuer Diener seines Herrn (Bánk Bánról), Des Meeres und der Liebe Wellen, Der Traum ein Leben, Weh dem der lügt. **Grima**-di-fajta, az újabb kőkorszak negroid típusú ősember-fajtája.

Grimm, I. **Hermann** (1828—1901), Jan. G. fia, író. Főleg művészettörténeti műveket adott ki. — 2. **Jaob** (1785—1863), göttingeni, majd berlini egy. tan., a német nyelvtudományi kutatás megalapítója. Öccsével, Wilhelmmel, közösen adta ki a Deutsches Wörterbuch-ot, továbbá a Kinder- u. Hausmärchen c. mesegyűjteményt. — 3. **Rezső** (1832—1885), festő; arc-, történeti, táj-, élet-képek. — 4. **Wilhelm** (1786—1859), német nyelvész. J. G. öccse és dolgozóatása.

Grimmelshausen, Hans Jakob Cristoffel von (1610—1676). Der aberuerliche Simplicissimus c. nagy ka'andregény szerzője.

Grimsbý, angol kikötőváros a Humber torkolatánál, 87.000 l.

Gringoire (Gringore), Pierre (* 1475 körül, † 1538 vagy 1539), francia színműíró. A politikai vigjátékok meglehetősen nagy iradalomban.

Grippe (népn.) a m. influenza.

Grisar, Hartmann, * 1845, jezsuita teológus. Megírta a pápák történetét a középkorban és Luther életrajzát.

Griseldis, Boccaccio és Petrarca hősnője, egy szegény földműves leánya, aki jámborságával és erényeivel sa'uzzói Walther ögrófot nyeri férjéül.

Gritti Alajos (1480—1534), olasz származású

török udvari tanácsos, ki János király ügyét támogatta Szolimánnál, amiért 1531. Magyarország kormányzójává nevezte ki. Ferdinándal való titkos tárgyalásai kitudódván, az erdélyiek lefejezték.

Grizett (franc.), régebben használt megjelölése a szabad nemi életet élő munkásleányoknak Párizsban.

Grodno, város Litvániában a Niemen folyó mellett, a lengyel határnál, 61.000 l.

Groener, Wilhelm, * 1867, német altábornagy, a háboru alatt a közlekedés vezetője, majd a közlekedés irányítója. 1920—23. közlekedési, 1928. hadügyminiszter.

Grófi cím, (ném.: Graf), öröklődő főnemesi cím a herceg és a báró közt. A régi német-római birodalomban közigazgatási feladatainak neve, aki egy nagyobb vidéki közigazgatási egység (Grafschaft, Gau) élén állott.

Grog, angol ital, rum v. arrak, cukor és forró víz.

Grob, 1. Gyula * 1866, az állatorvosi főiskolán a vegytan tanára, a bp-i egyet. a kénia-mechanika m. tanára. — 2. István, * 1860, iparművész és regényíró.

Groom (ang.) a. m. inas, lovasz.

Gropius, Walter, * 1883, német építész, az új művészeti törekvések egyik uttorója.

Grosbols, Párizs melletti helység, hol 1715. a kamalduli szerzetesek kolostora mellett vásárt tartott házat a száműzött Rákóczi. Itt kezdte megírni önéletrajzát.

Grosschmid Benő (Zsögöd B.), * 1852, a magyar magánjog nyug. r. tanára a bp-i egyet.

Grossglockner l. Glockner.

Grossz, 12 tucat (144 db.).

Grosszista a. m. nagykereskedő.

Grosz, George, * 1893, szocialista világnézeti népművész és grafikus, a társadalmi és polit. satirikus rajznak és karikatúrának Daumier óta legnagyobb alakja.

Grosz 1. Emil, * 1865, szemorvos, bp-i egyet. tanár, Számos szakmunkán kívül kívül az orvosi továbbképzéssel és kórházkérdéssel fogl. — 2. Gyula, * 1862, a bp-i egyet. a gyermekgyógyászat m. tanára.

Grossmann Miksa (1872—1913), magyar szocialista politikus, a Munkásbetegsegélyező és Balaszbiztosító-Pénztár aligazgatója.

Grote, George (1794—1871), angol történész, író, a politikai életben a liberalizmus híve. Főműve: History of Greece.

Grotelend, Georg Friedrich (1755—1853), német filológus, az ékírás első megfejtője.

Grotteszk (olasz: grottesco) a. m. furcsa, fantasztikus.

Grotius, Hugo (1583—1645), hollandus állam- és politikus, az u. n. természetjog megalapítója. Főműve: De jure belli ac pacis.

Grotf (ol.) a. m. barlang.

Grönland, Földünk legnagyobb szigete az Atlanti-óceán és a Jeges-tenger között, 2 millió km², ebből 8800 km² lakott partvidék, a többi

gleccserrel borított 2000—3000 m. magas felföld, 14.000 l., többnyire eszkinők. Fővárosa: Godthaab.

Grunewald, állami erdő, versenypálya, villa-telep, vasuti állomás Berlin DNY-i részén.

Gruyères (németül Greierz), svájci falu Freiburg kantonban. Sajtja (gróji-sajt) közismert.

Gruz, l. Gravoza.

Gruzia, a. m. Georgia.

Gruzok v. gruzinok, a georgiai törzsek neve.

Grün, Anastasius l. Auersperg.

Grunewald, Matthias (1480?—1530?), német festő, a frank és sváb iskola tanítványa, (isenheimi szárnyasoltár Colmarban).

Grünfeld Vilmos (1855—1921), hegedűművész, a filharmonikus hangversenymestere, a Zeneakadémia tanára.

Grünwald 1. Béla, festő, l. Iványi G. — 2. Béla (1839—1891), politikus és író. Jogi, történelmi tanulmányokat végzett. Nevét híressé 2 történelmi műve tette: »A régi Magyarország« és az »Uj Magyarország«.

Gschwindt Ernő, * 1881, gyáros, a G.-szeszgyár vezérig., országgy. képvis.

Guadalajara, város Mexikóban, Jalisco állam fővárosa, 119.000 l. Egyetem.

Guadalquivir, folyó a Pirenei félsziget DNY-i részén. A Sierra Morenában ered és az Atlanti-óceánba ömlik. Völgye: Andaluzia, Spanyolország legtermékenyebb vidéke.

Guadeloupe, a Kis-Antillák legnagyobb szigete, 1509 km², 180.000 l. Cukor, kávé gyapot, dohány. Francia birtok.

Guadiana, spanyol folyó, a Cadiz-öbölben ömlik a tengerbe.

Guajakol, (gör.), a fadeszűllációnál keletkező anyag, vegyületeit tüdővész gyógyítására alkalmazzák.

Guam, a Mariana-szigetek legnagyobbika, 532 km², 13.000 l. Az Egyes. All.-é.

Guano, madaraknak egyéb állati maradványokkal együtt összetömörült ürülete. Nagy nitogéntartalma iolytán kitűnő trágya. Nagy mennyiségben fordul elő Peru és Chile óceáni szigetein.

Guardi, Francesco (1612—1793), olasz festő, (velencei tájképek).

Guarneri, a 17. és 18. században Cremonában élt olasz mesterhegedűkészítő család. Osúk Andreas G. 1650—95. között dolgozott.

Guatemala, független köztársaság Közép-Amerikában a két óceán között, 109.000 km², 2.000.000 l., kisebbségi fele félév, nagyobb fele indián. Termékei kávé, banán, cukornád, Fővárosa G., kikötői S. José és S. Tomas.

Guayana, D.-Amerika egyik tája az Atlanti-óceán partján, az Amazon és az Orinoko torkolata közt. Eghajlata forró és nedves; legnagyobb részét erdők borítják. Belsejét indiánok, a partvidéket fehérek, négerek, mulatok lakják. Termékei cukornád, kakaó, arany, — Brit G. 232.000 km², 300.000 l., fővárosa Georgetown. — Holland G. 130.000 km², 133.000 l., fővárosa Paramaribo. — Francia G. 88.000 km², 44.000 l., fővárosa Cayenne.

Guayaquil (Santiago G.), Ecuador főikkötője, 94.000 l.

Gubacs, a növények különböző részein, de különösen a leveleken a **G.**-darazsak szúrásának hatására föllépő tömör dagasztási képződmény. Fontosak a tölgyeken képződő **G.**-ok, mert ezek sok (10–70%) csersavat tartalmaznak, amit borszerzésre használnak.

Gubbio, olasz városka Umbria tartományban, Perugia közelében, 27.000 l. Majolika.

Gubicza Ferenc, * 1870, országy. képvis.

Gubó, zárt gömbölyű szövetek, melyek egyes lepkék hernyói bebábozódás előtt körülözönik magukat. A seymlepké gubója, ill. ennek fonala szőgáztatja a selymet.

Gudrun, v. Kudrun, német nép-éposz a 13. sz. elejéről.

Guelfek, l. Ghibellinek.

Guercino, Giovanni Francesco Barberini (1591–1666), olasz festő, a bolognai iskola egyik főmestere.

Guericke, Otto (1602–1686), német fizikus, Magdeburg polgármestere. 1650 körül szerkesztette az első légszivattyút. A szülővárosáról nevezett félgömbökből (1654) e szivattyú segítségével kiszivattyuzza a levegőt, a külső légnyomás nagy erővel tartja össze a két féltéket. Ő állította elő az első manométert (1661) és az első dörzsolósi-elektromos gépet is.

Guerrilla, l. Gerilla-harc.

Guerre (franc.) a m. harc, háború.

Guesde, Jules (1845–1922), megalapítója a francia marxista szociáldemokrata pártnak. A háború alatt miniszter volt.

Guide (franc.) a m. vezető, kalauz.

Guilbeaux, Henri, * 1884, francia szocialista költő.

Guilbert, Yvette, * 1869, francia chanson-énekesnő.

Guildhall (a céhek háza), a városnéző Londonban, épült 1411–31.

Guilloche (franc.) a m. szimmetrikus vonalakból összetett díszítés.

Guillotine, Joseph Guillotin (1738–1814) nevű francia orvosról elnevezett, de már jóval előbb feltalált kivégző gép. Lényege két oszlop, amelynek rovátkáiban fel és lejáró súlyos és éles kés mozog, amellyel az elítélt gyorsan, biztosan lefejezhető.

Guinea, Ny.-Afrikának derékszögben hajló partvidéke, a Palma-fok és a volt Német DNy-Afrika közt. Eghajlata forró és nedves. Nagyobbára őserdők borítják. Kakao-termése első a földkerekségen, kacsuk-, fa-, elefántcsont-, aranykivitele is számottevő. Felső **G.** részei: Elefántcsontpart (francia), Aranypart (angol), Togo (volt német), Dahomey (francia), Nigéria (angol), Kamerun (volt német), Alsó **G.** részei: Spanyol **G.**, Francia Kongo és Angola (portugál).

Guinea (guinee), angol aranypénz, amely 1662–1816. volt forgalomban. 1 **G.** = 21 shilling. Ma is számítási egység.

Guineai öböl, az Atlanti-óceán öble, Ny-Afrika

partjai közt. Részei a Benin és Biafra öböl. Szigetei Fernando Po (spanyol). S. Thomas (portugál.)

Guirlande (franc.) a m. virágfüzér.

Guiscard, Robert (1015–1085), a hódító francia normannok egyik vezére, ki elhódította Dél-Itáliát a lombard hercegtől és a görögöktől. VII. Gergely pápát hűbérurul fogadta és megemeltette az Angyalvárból IV. Henrik ostroma elől.

Guise, Henry, Lotharing és Lomville hercege (1550–1588), a francia vallásháborúban a protestánsok egyik legnagyobb ellenfele, egyik tervezője volt a szent. Bertalan éjszakájának.

Guity, Sacha, * 1885, francia színművész és színpadi író. Lucien G. (1860–1925) színművész fia. Saját szerzeményű darabjai főszerepeit maga játssza.

Guizot, François (1787–1874), francia államférfi 1815–1848, mint történetíró a történelmet az ellentétes eszmék harcára bontotta föl.

Gula (piramis), olyan mértani test, melynek alapja általában sokszög, oldalapjai pedig egy csúcsban végződő háromszögek.

Gulács kisk., Bereg vm., vásárosnemenyi j., 1360 l., táviró, posta.

Gulácsy I. Irén (Pálffy), * 1891, írónő; regényei: Förgeteg, Hamueső, Fekete völgyek, szindarabjai: Mire megvirrad, Valuta. — 2. **István**, * 1866, ny. alispán, felsőházi tag. — 3. **Lajos**, * 1882, festőművész, eleinte preraffaelista, később romantikus, groteszk képeket írt.

Gulárd-víz, lobos helyek borogatására használt tejszerű folyadék (víz, borszesz és ólomecet).

Gulbranson, Olaf, * 1873, norvég karikatürista és könyvillusztrátor.

Gulner Gyula (1842–1900), 1872. képviselő a nemzeti párt, később a katonai kérdések miatt a függ. párt tagja.

Gulyás I. József, * 1885, tanár, irodalomtörténész (A kuruc költészet hitelessége; Az Argirus mese földolgozásai). — 2. **Károly**, * 1873, ref. koll. tanár és író, a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár könyvtárosa. — 3. **Pál**, * 1881, bibliográfus és irodalomtörténész, a Nemzeti Mu-

Gummifera

zeum igazgatóére, a bp.-i egyet. a könyvtár-tan c. ny. rk. tanára.

Gummi arabicum, arab mézga, néhány afrikai akácia gyantája. Vízben oldva ragasztószersz, de ipari és gyógyszerészeti célokra is használják.

Gummi elasticum a. m. kaucsuk (l. o.).

Gumpłowicz, Ludwig (1838—1909), prágai egyet. tanár, közgazdász, szociológus.

Gunarís, Demetriós (1864—1922), görög politikus, miniszterelnök, Konstantin király híve. Miután a katonai forradalom diadalmaskodott, **G.-t** a haditörvényszék főbélövette.

Gundolf, Friedrich, (eredeti nevén Gundelfinger), * 1880, német irodalomtörténeti és esztétikai író, a heidelbergi egyetem tanára.

Gurkha, az uralkodó néptörzs Nepalban, Indiában. Ortodox hinduk; az angol gyarmati katonaságban szolgálnak.

Guszmann József, a bör- és nemi kórtan bp.-i egy. c. rk. tanára.

Gusztáv, svéd királyok 1. G. (1496—1560), a svéd monarchia megalapítója, 1520—23. forradalmi uton megbuktatta a dán uralmat Svédországban és behozta a protestantizmust. —

2. **G. Adolf** (1594—1632), a dán, az orosz és a 9 éves lengyel háború után mint Franciaország szövetségese a 30 éves háboruban egyesítette a prot. fejedelmeket, legyőzte a csász. hadakat, de a Wallensteinel vívott lützeni csatában elesett; a protestantizmus egyik főhőse. —

3. **G.** (1746—1792), a felvilágosult abszolutizmus rendszerét vezette be, a nemességgel állandó harcban állott, egy nemesi összeesküvésnek áldozatául esett. — 4. **G. Adolf** (1778—1837), Napoleon ellen Angliával szövetkezett, mire az oroszok elragadták Finnországot. A hadsereg és nemesség 1809. detronizálta. — 5. **G.**, * 1858, 1907 óta uralkodik.

Gutaháza kisk., Vas vm., vasvári j., 196 l., ut. és up. Rum.

Gutalítás, az agyvelő véredényének repedése folytán előállott vérzés az agyvelőben.

Gutenberg, Johannes (ered. Gensfleisch), * 1394 kör., † 1468, a könyvnyomtatás föltalálója. Könyvnyomdája Mainzban, előbb Joh. Fust-tal, majd Peter Schöffer-rel.

Gut Heil! (ném.), tornász-üdvözlés 1840 óta.

Guthl 1. **Imre** (1872—1917), zsurnaliszta, számos lap és szakmunka szerkesztője. — 2. **Sonia**, (1866—1929), ügyvéd, író, humorista. Törvényszéki karcolatok Gutius álnevén, írt még vigjátékokat és bohózatokat.

Gutorföde kisk., Zala vm., novai j., 1019 l., vasut, táviró, posta.

Gutta (lat.) a. m. csepp.

Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo (lat.) a. m. a csepp kivája a követ, nem erővel, hanem gyakori esésével.

Guttamási kisk., Fejér vm., móri j., 267 l., ut. Fejérvárcsurgó, up. Isztimér.

Guttapercha, a palauquium nevű hátsóindiai fák megszilárdult tejnedve, a gumihoz hasonló anyag. Leginkább tengeri kábelek szigetelésére alkalmazzák, mert a vízben megkeményedik.

Guttman Mihály, * 1872, orientalista, a rabbiszeminárium tanára.

Gutzkow, Karl Ferdinand (1811—78), német író. Drámák: (Uriel Acosta, Zopf u. Schwert), regények és novellák.

Guyau, Jean Marie (1854—1888), francia szociológus, művészeti és vallási szociológiája magyarul is megj.

Guyon Richard (1812—1856), angol származású magyar tábornok a szabadságharcban. Temesvár után török szolgálatba lépett.

Guzla, a szerbek egyhuros, vonós hangszere. **Gül-Baba**, a mouda szerint mohammedán szt., aki Budán esett el és emlékére a Rózsadombon mecsetet építettek.

Gümükör, l. Tuberkulózis.

Günther Antal (1847—1919), ügyvéd, hirlap-író, 1904. képviselő, Apponyi híve, 1906. igazságügymin., 1909-től a Kuria elnöke volt.

Gvadányi József gróf (1725—1801), a 18. század magyaros iskolájának népszerű verses

EGY,
FALUSI NÓTÁRIUSNAK
BUDAI
UTAZÁSA,
MELLEVET
ÖMÖN MÁGA ABBAN ESETT
VÍZSZONTAGSÁGAIVAL EGVGYUTT
sz el slüdt véru
MAGYAR SZÍVEK
fel ferkentésére, és múltlágára
E VERSEKBE FOGLALT.

Pozsonban és Komáromban,
WÉBER SIMON PÉTER költségével és beutóval 1799

A Peleskei Nótárius első kiadásának címlapja

elbeszélője, lovastábornok. Szatirájában, az Egy falusi nótárius budai utazásában, kritizálja a budai német világot. Ugyancsak híres munkája: Rontó Pál és gróf Benyovszky Móric kalandjai. (1793.)

Gvállor (ang.: Gwalior), előindiai angol hűbéres állam, 68.000 km², 3 millió l. Gabona, pamut, rizs. Székvárosa G., 61.000 l. Régi hindu műemlékek.

Gvárdián (ol.: ör), a fran-iskánus és kapucinus rendben a helyi előjáró neve.

Gyges, Kandaules lydiai király testőre, láthatatlanná tevő bűvös gyűrűje segítségével megölte a királyt s a királynét feleségül vette.

Gyllenberg, Gustav Frederik (1731–1808), svéd költő, filozófiai kötetényeket és szatirikus korrajzokat írt.

Gymnasium l. Gimnázium.

Gynaekológia (gör.) a m. nőorvoslástan.

Gyp (eredeti nevén Gabrielle de Riquetti-Mirabeau), * 1850, francia író. Erotikus regények.

Gyroskop (gör.), a m. pörgettyű, szabad tengely körül gyorsan forgatható test, amely helyzetét csak külső erő behatására változtatja meg. A G. evén alapszik a mágnes nélküli iránytű.

Gyagyovszky Emil, * 1881, szocialista költő, novellista és drámaíró.

Gyála (Nagyréty) nagyk., Torontál vm., torontáli j., ut. és up. Szeged. Az elszakított Gyála községnek magyar területen maradt részéből alakult.

Gyallay Domokos, * 1880, erdélyi író, tanár volt a kolozsvári unitárius kollégiumban. Munkái: Ősi rögön, Föld népe, Rég volt, igaz volt (novellák), Vaskenyéren (regény).

Gyalogfenyő l. Boróka.

Gyalóka kisk., Sopron vm., csepregi j., 351 l., ut. Csepreg, up. Felsőszakony.

Gyalóky Jenő, * 1874, tüzérezredes, hadtörténész, a Hadtört. Közl. szerk.

Gyálui Farkas, * 1866, író, egy. m. tanár a kolozsvári egyet. könyvtár nyug. igazgatója.

Gyámság alatt magyar jog szerint azok a kiskorúak vannak, akik nem állanak atyai hatalom alatt. A Gy. 4 félé: nevezett (végrendeleti), természetes (anya), törvényes (rokonság), rendelt.

Gyanó kisk., Vasvm., vasvári j., 234 l., ut. és up. Dömötöri.

Gyanta, a növények gyantajárateiban képződő, különböző vegyi összetételű, nitrogénmentes váladék. Sebesüléseknél a kőregből szívárog ki, tenyő stb. fák mesterséges sebeitől nyerik. Többnyire szilárdak, de ha sok benne az illó o'aj (balzsamok, terpentin), akkor folykonyak maradnak. A legfontosabb és legismertebb Gy.-k: a hegedű-Gy., a gumi, a selyak, a masztix, a benzóé, a terpentín, a kanada-balzsam, perui balzsam stb.

Gyapju, tágabb értelemben minden enlős állat szőrözete, gazdasági és ipari értelemben azonban csak a juhoké. A Gy. minőségét a szálak finomsága, rugalmassága és szilárdsága határozza meg. Legfinomabb és legértékesebb a merinói, a cigája-és a southdown-juh Gy.-ja. A Gy.-t kizárólag textilcélokra, férfi és női ruhakelmék szövésére használják. A legtöbb gyapjút Ausztrália szolgáltatja.

Gyapjutermelés (1926) millió kg-okban.

Ausztrália	348
Argentína	143
Egyes. All.	141
New Zealand	94
Szovjet-Oroszország	88
Délafrika	82
Uruguay	57
Nagy-Britannia	52
Spanyolország	48
Kína	34
Románia	26
Olaszország	25
Brit-India	25
Franciaország	22
Németország	18.9
Francia-Marokko	17.7
Algeria	17.5
Törökország	15.4
Magyarország	6.3

Világtermelés 1390 millió kg.

Gyapot, a Gossypium nevű meleg égövi növény magjainak finom pihe-szőrözete. Fő termőhelyei: Észak- és Délamerika, Egyiptom, Kína, Ausztrália stb. A Gy. anyaga majdnem tiszta cellulóze. A tisztított Gy. szolgáltatja a vatát. A Gy.-kelmek rongyaiból készül a legjobb ja-

Gyapot-szere és termése

pir. Salétromsav és kénsav keverékébe mártva lesz belőle a ló-Gy. A Gy. magjából ételolajat sajtolnak. — A világ évi Gy.-termése 4.5 millió tonna s ennek kb. fele az Egy. All.-ra esik.

Gyapottermelés (1927–28) millió kg-ban.

Egyes Államok	2773
Brit-India	997
Kína	340
Egyiptom	271
Szovjet-Oroszország	161
Brazília	97
Peru	54
Mexiko	34
Korea	31
Uganda	22
Törökország	21
Argentína	12.6
Világtermelés	4865 millió kg.

Gyárfás 1. **Dezső** (1882–1921), színész, a Fővárosi Orfeum komikus volt, majd a Magy. Színház tagja lett. — 2. **Iona**, * 1903, hegedűművész. — 3. **Jenő**, festő (1857–1925), a Tetemrehívás, V. László esküje c. képekkel nagy híre tett szer. — 4. **József**, * 1875, botanikus, a magyarvári növénykísérleti állomás igazgatója.

Gyáripárosok Országos Szövetsége (Magyar), röviden Gyosz., 1902. alakult gazdasági érdekvépviseleti szerv, amely közgazdasági kérdésekben sikeresen szokott állást foglalni a gyáripár érdekeiben. Igazgatója Penyő Miksa. Hiv. lapja a Magyar Gyáripár.

Gyarmat nagyk., Győr vm., sokoróaljai j., 1655 l., vasut., telefon, posta.

Gyarmathy Zsigáné, Hory Etelka (1845–1910), a kalotaszegi népművészet propagátora. novellista.

Gyarmatok, azok a területek, amelyekben az őslakosság főleg magasabb műveltségű nép telepedett le a természeti kincseknek alaposabb kihasználása végett. Leghatalmasabb a brit gyár-

megfutamodott 7 harcos, akiket itthon utódaikkal együtt szolgásra vetettek.

Gyaür (arab) a. m. nem mohamedán, isten-tagadó.

Gyehenna (a Gé-Hinnom héber szóból), a. m. pokol. A Hinnomvölgy Jeruzsálem szomszédságában az ott történt bálványimádó gyermekégetés miatt annyira utált volt az izraeliták előtt, hogy a pokol jelképeként tartották.

Gyékény, mo.sarainkban mindenütt előforduló egyszikű növény. Hosszu, keskeny leveleit lábtörők, gyékényponyvák, kosarak fűzésára és tömítésre használják.

Gyékényes nagyk., Somogy vm., csurgói j., 2489 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Gyémánt, tiszta kristályos alaku szén, keménysége minden más ásványnál jóval nagyobb. Többnyire színtelen, de van színes (sárga, zöld, ritkán kékes) **Gy. is**. A legértékesebb drágakő. Keménysége miatt csak a saját porával csiszolható. A csiszolás nagyon gyorsan forgó acélorongok felületén történik, melyre olajban elkeverve alkalmazzzák a **Gy.-port**. A két irányba csucsosra csiszolt kő neve: briliáns, az egyik oldalon laposé: rozetta. Moissan a nyolcvanas években igen magas hőmérséklet és nagy nyomás alkalmazásával mesterségesen állított elő parányi **Gy.-kristályokat**. Legfontosabb lelőhelye Dél-Afrika. Keménysége miatt sziklák fűzésára és üvegvágrásra használják.

Gyenes I. Gizella (Wallesz Jenőné), * 1890, festő és grafikus (fejek, aktok). — 2. **László** (1857–1925), színművész, a Nemzeti Színház örökös tagja volt.

Gyenesdiás kisk., Zala vm., keszthelyi j., 1310 l., vasut., telefon, posta.

Gyenge Annus, * 1890, operaénekesnő, külföldön él.

Gyengeelméjűség, az értelmi képesség kóros megfogyatkozása. Lehet 1. veleszületett, melynek alakjai debilítás, imbecillitás, idiotizmus, kretinizmus; 2. szerzett **Gy.** (dementia), mely egyes szerzett elmebajok tünete, szervi agybántalmak következménye, így előfordul a paralizis progressívában, felépíhet agyvérzés, agydaganat, érelmeszesedés kapcsán, van azonban epilepsziás, agsági, alkoholos **Gy.**

Gyepmester v. sinter, az állati hullák éltakarításával megbizott egyén.

Gyepükaján kisk., Zala vm., sümegi j., 681 l., ut. Csabrendek. up. Káptalanfa.

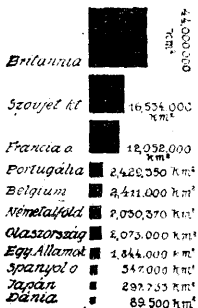
Gyergyai I. Albert 16. v. 17. századbéli költő, az Argirus királyfi c. meseköltemény írója. — 2. **Albert**, * 1892, irodalomtörténész és műfordító, francia irodalommal fogl.

Gyermekbíróság, l. Fiataloknál bírósága.

Gyermekkert, játszó és nevelő intézet még nem iskolaköteles gyermekek számára.

Gyermekláncfű, a mezők leggyakoribb sárga fészkes virágú növénye. A fiatal leveleket a franciák salátának eszik.

Gyermekmunka. A **Gy.-val** való visszaélés a 19. sz. végén a fiatalok munkáját korlátozó törvények hozatalára vezetett. Magyarországon 10 éven alul tilos gyermekeket mun-

Gyarmatok megoszlása

matbirodalom, utána következnek a francia, orosz, belga, hollandi, portugál, olasz, spanyol és az Egy. Áll. Németország 1919. összes gyarmatait elvesztette.

Giászmagyarok, a 955. augsburgi csatából

kára alkalmazni, 14 éves korig az iparban az iskolával együtt napi 10, a gyárakban 8 óra a maximális munkaidejük.

Gyermekekölés, házasságon kívül született gyermekeknek az anya által születés előtt vagy közvetlenül születés után történő szándékos megölése. Büntetése 5 évig terjedhető börtön.

Gyermekevédelem, a testi vagy lelki épségükben veszélyeztetett gyermekek védelmére szolgáló intézkedések összessége. Magyarországon a Gyermekevédő Liga (gyermekek gondozása, nyaraltatás stb.), az állami gyermekmenhelyek a Gyermekegészségügyi Társaságok (rendelőintézetek), Munkások Gyermekbarát Egyesülete stb. fogl. Gy.-mel.

Gyermély kisk., Komárom vm., tatai j., 1623 l., telefon, posta.

Gyertyánfa, a nyíra rokona, erdőkben terem, nagyobb önálló erdőt ritkán alkot. Fája legkeményebb a mi fánk között, kitűnően cszergályozható és jó tüzelőfa.

Gyertyaszentelő Boldogasszony, Szűz Mária tisztulásának ünnepe febr. 2-án. Neve onnan van, hogy az egyház a szentmise előtt gyertyákat szentel. X. Pius pápa az ünnep nyilvános jellegét megszüntette 1912.

Gyilkok, a csuszómászók egyik rendje. Törzsük hosszukás hengeres, csaknem mindig hosszú farkokkal. Testüket sima, de olykor tüskés, taréjos pikkelyek fődik. Tojásokkal szaporodnak, de vannak köztük elvenszülők is. Mind ragadozók, rovarokat, férgeket, csigákat esznek, tehát hasznosak. Kevés kivétellel mind szárazföldi állat. A sarkvidékek kivételével az egész földön előfordulnak. Nálunk gyakori gyilkfajok: a zöld gyilk, fúrge gyilk, fali gyilk, lábatlan gyilk. **Gyilkosság**, előre megfontolva elkövetett szándékos emberölés. Büntetése halál, amely tulajdonképpen enyhítő körülmények esetében életfogytig tartó fegyházra változtatandó.

Gyirmót kisk., Győr vm., sokoráljai j., 697 l., ut. és up. Ménfő.

Gyúd kisk., Baranya vm., pécsi j., 528 l., ut. Görcsöny, up. Keszű.

Gyógypedagógia, az általános neveléstudomány azon része, mely a normálistól eltérő gyermekek gyógyító nevelésével foglalkozik. A testi fogyatékoság fajai szerint van: siketnéma, vak, nyomorék gyermek; szellemileg fogyatékosak: hülye, g. engelműji, gyengetehetségű, valamint a lelki gyenge (psychopathia) alcsoportjaira oszlanak.

Gyógyszerkönyv (pharmakopoea), az orvos-tudományban használatos gyógyszerek leírását tartalmazza. A legtöbb államban hivatalosan adják ki és előírásai a gyógyszerészetben kötelezők.

Gyógytorna, pontosan előírt mozgások sorozata betegség gyógyítása céljából (izmok erősítésére, merev ízületek mozgékonyvá tételére).

Gyoma nagyk., Békés vm., gyomai j., 11.929 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Gyomlay Gyula, * 1861, a pécsi egyetemen a klasszika-filológia ny. r. tanára.

Gyomor, az emésztőcsatorna zsákzerű kitérülése a bázisig és vékonybél között. Nő-

vényevő állatoknál több részre oszlik, amelyek különböző funkciójuk van. Magevő madaraknál a gyomor falában vastag izomréteg van (zuz). A gyomorfal a pepsztint és a sósav tartalmú gyomornedvet választja el a főként a fehérje emésztését végzi.

Gyomorbetegségek. 1. Hurut, a gyomor nyálkahártyájának akut vagy krónikus gyulladása szeszies italok stb. következtében. — 2. Fekély, a gyomor falának kis darabkája fekélyesen szétesik, néha átfordik a hasüregbe. Fájdalmas, nehezen gyógyuló betegség. — 3. Tágulás, krónikus gyomorhurut vagy a gyomor túltömése következtében áll be. Diszpozíció nagy szerepet játszik. Tünetei: gyakori hányás, gyomorégés stb. — 4. Rák, a gyomor falának rákos elfajulása.

Gyomorgörcs (kardiagia), hirtelen fellépő szorító, görcsös fájdalom a gyomortájon. Lehet ideges eredetű, de okozhatja a gyomor megbetegedése, kül. gyomorfekély.

Gyomormosás, gumicső bevezetése a bázisig on át a gyomorba, ezen keresztül víz beöntése és kiürítése, minek következtében kiürül a gyomortartalom.

Gyón nagyk., Pest vm., alsódbasi j., 3170 l., vasut, telefon, posta.

Gyónás, a bünök bevallása az arra rendel pap előtt a feloldozás elnyerése végett. A Gy. meghallgatója szigorú titoktartásra van kötelezve.

Gyömi (családi nevén Achim) Géza (1884—1917), költő és hírlapíró, aki a przemysł-i orstom idején írta hazafias verseit. Országfogságban, Krasnojarszkban halt meg.

Gyopár, fészkes virágú növény, melynél a szirmleveleket finom szőrözlet borítja. A Kárpatokban és Alpokban fordul elő magas helyeken.

Győrő kisk., Sopron vm., kapuvári j., 786 l., ut. Beled, up. Círák.

Gyorsaság, a másodpercenként megtett ut mp/méter

Csiga	0.0016
Sétáló ember	0.8
Lépésben haladó ló	1.2
Siető ember	1.7
Enyhé szellő	2
Kerékpáros	5
Futó ember	7
Korcsolyázó	9
Útgető versenylő	12
Szélvész	12
Személyvonat	16
Mótorcsónak	18
Léghajó	20
Mótorkerékpár	21
Gyorsvonat	52
Orkan	40
Repülőgép	30
A hang	330
A Föld tengelyforgása	464
Tűzérségi lövedék	600
Puskagolyó	700
A fény —	300.000 kilométer.

Gyorsírás, oly írásmód, mely a közönséges abc-től eltérő betűk és jelek alkalmazásával lehetővé teszi, hogy a közönséges írás tempójánál kb. ötször gyorsabban írassunk.

Gyosz, l. Gyáripárosok Országos Szövetsége.

Gyök, r. a kémiában elemnek v. vegyületnek az a legkisebb része, amely egyik vegyületből a másikba változatlan sulyal átvihető. Vannak egyszerű és összetett, pozitív és negatív Gy.-ök. Ahány hidrogén-atomot le tud kötni, annyi vegyértékünk mondjuk a Gy.-öt. — 2. A matematikában a gyökvonás eredménye.

Gyökér, a növény tengelyének a földbe nyúló, tápláléktölvételre szolgáló része; rügyek és levelek soha sincsenek rajta; a Gy.-ek végét az u. n. Gy.-süveg borítja. Feladata még az is, hogy a növényt a talajhoz rögzítse; mely célra többnyire változatosan elágazik.

Gyömbér, a Zingiber officinalis nevű, Ázsia meleg vidékein élő növény földalatti szára. Fűszernek és orvosságnak használják.

Gyömbér

Gyömöre kisk., Győr vm., sokoráljai j., 1227 l., vasut, telefon, posta.

Gyömörey i. **György**, * 1873, Zala vm. főispánja. — 2. **István**, * 1886, országgy. képviselő.

Gyömrő, nagyk., Pest vm., gyömrői j., 5479 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Gyöngy, állati eredetű ékkő, melyet a gyöngybagolyok szolgáltatnak. Van édesvízi és tengeri gyöngybagoly, de a Gy.-termelés szempontjából csak az utóbbi jön figyelembe. Ez meleg tengerekben kis mélységben él (Vörös-tenger, Perzsa-öböl, Ceylon stb.). A Gy. a bagoly héja és köpenye között keletkezik kisebb idegen test izgatására. Szép színűt és fénytörést az okozza, hogy szénasavas mészből és szerves anyagból álló rétegek váltakoznak benne.

Gyöngyház, a bagolyok héjának többnyire szép színjátékot mutató belseje. A színjátékot a héj réteges szerkezete által okozott fénytörés hozza létre. Gombokat, kényszerleket stb. készítenek belőle.

Gyöngyök, az emlősök, küll. a szarvasmarhák gumókörja.

Gyöngyös r. t. város, a Gy. patak mellett, a Mátra lábánál, Heves vm. Gy.-i járásnak székhelye, 19,715 l. Bertermelés és kereskedés, áll. realgimnázium.

Gyöngyösapáti kisk., Vas vm., közleg-felső-óri j., 253 l., vasut, ut. és up. Nagygencs.

Gyöngyöshalász nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2028 l., vasut, telefon, posta.

Gyöngyöshalmaj kisk., Heves vm., gyöngyösi j., 808 l., ut. Abasár, up. Visonta.

Gyöngyöshernán kisk., Vas vm., szombathelyi j., 504 l., vasut, ut. és up. Szentkirály.

Gyöngyösi István (1625–1704), költő, gömörmegyei alispán, prókator. Munkái: A Márszal társalkodó Murányi Vénus, Porából megéledett Phoenix, Thököly Inre és Zrínyi Ilona házassága.

Gyöngyösmellék kisk., Somogy vm., szigetvári j., 617 l., táviró, posta.

Gyöngyösoroszl nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 1193 l., ut. és up. Gyöngyös.

Gyöngyöspata nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2840 l., telefon, posta.

Gyöngyöspüspöki nagyk., Gyöngyös r. t. városhoz csatoltatott.

Gyöngyösolyos, nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2592 l., ut. és up. Gyöngyös.

Gyöngyösszentkereszt kisk., Vas vm., szombathelyi j., 523 l., vasut, táviró, posta.

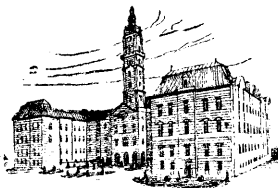
Gyöngyösszöllös kisk., Vas vm., szombathelyi j., 1630 l., ut. és up. Szombathely.

Gyöngyöstarján nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2672 l., telefon, posta.

Gyöngytyúk, a fánanfélékhez tartozó házi szárnyas. Afrikából származik.

Gyöngy nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 3077 l., vasut, táviró, telefon, posta; ref. realgimn.

Győr sz. kir. város a Duna szigetközi ága mellett, a Rába és Rábca torkolatánál, Gy. vm., r. k. püspök és kir. tábla székhelye,

Győr: a városháza

50,038 l. Középkiskolák. Vagón-, szövő-, csokoládé- és ágyu- (most papiros-) gyár. Terményfeldolgozás és kereskedelem.

Győrasszonyfa kisk., Győr vm., pusztai j., 539 l., vasut, táviró, posta.

Györe kisk., Tolna vm., völgyeségi j., 834 l., ut. Szászvár, up. Mába.

Györfly István, * 1880, a szegedi egy. az ált. növénytan ny. r. tanára.

Györfiszeg kisk., Zala vm., novai j., 257 l., ut. és up. Nova.

György, Szt. 303 k. halt vértanuhálált Palesztinában. Mint sarkányölőt csak a 12. századtól ismerik.

György, angol királyok. **I. Gy.** (1660—1727), 1714—27. a Hannover-ház megalapítója az angol tróron. — **III. Gy.** (1738—1820), 1760—1820. A 7 éves háborúban megszerezte Kanadát és Floridat. Alatta szakadt el a 13 északamerikai gyarmat. 1801. felvette a Nagybritannia és Írország királyi címet. — **V. Gy.**, * 1865, VII. Edvárd második fia, 1910 óta urak.

György **I. Endre** (1843—1927), közgazdasági író, képviselő, 1905. földművelésügyi miniszter. — **2. Ernő**, * 1888, ügyv., az Orsz. Hitelvédő Egylet igazgatója, közgazdasági és jogi író. — **3. János** (1877—1929), vallásfilozófiai és államtud. író, jogot, teológiát (Oxford) és filozófiát (Harvard-egyet.) tanult. Önéletrajza: Az élet célja felé. — **4. Lajos**, * 1890, igazgató, író, a kolozsvári Pásztor-tűz c. folyóirat szerkesztője. — **5. Lajos**, * 1890, volt tanárképző int. igazg., erdélyi szerkesztő és irodalomtörténész. — **6. Mátyás**, * 1887, vajdasági költő.

Györgyi **I. Alajos** (1821—1863), festő; arcgeurc., oltárkép. — **Fia**, **2. Dénes**, * 1886, iparműv. isk. tanár, több középületet tervezett. — **3. Kálmán**, szintén **Gy. I. fia** (1865—1930), iparműv. tanár és író, a Magyar Iparművészet szerkesztője.

Györi **I. Dezső**, * 1900, szlovenszkoí magyar költő és újságíró. (Hangulatok, Százados adósság.) — **2. Ernő**, * 1893, erdélyi költő és író, a kolozsvári Keleti Újság munkatársa. — **3. Pál**, * 1890, hangversenyénekes.

Györki Imre, * 1886, ügyv., szocialista politikus, a debreceni I. vál. ker. országgy. képvis.

Györköny nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 2.64 l., telefon, posta.

Győre Zámér kisk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 407 l., ut. és up. Győrzámoly.

Győröcske kisk., Ung vm., tisztai j., 226 l., ut. és up. Zálony.

Győrök I. (1847—1899), festő. Tengerésznek készült. Részt vett az 1870-es párizsi commune védelmében.

Győrság kisk., Győr vm., pusztai j., 1128 l., ut. Győrszentmárton, up. Pázmánfalva.

Győrsüvénház kisk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 1356 l., telefon, posta.

Győrszabadi kisk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 395 l., ut. Bácsa, up. Alsóváings.

Győrszemere nagyk., Győr vm., sokorófalai j., 1798 l., vasut., táviró, telefon; posta.

Győrszentiván nagyk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 4602 l., vasut., táviró, posta.

Győrszentmárton nagyk., Győr vm., pusztai j., 3270 l., telefon, táviró, posta.

Győrtelek kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 918 l., vasut., telefon, táviró, posta.

Győrújalu kisk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 534 l., ut. és up. Győrzámoly.

Győrvár, kisk., Vas vm., vasvári j., 999 l.; vasut., posta.

Győr vm., a Kis Alföld DK-i részén, a Duna jobbpartján és szigetein terül el. 1483 km², 120.000 l. Főterményei a gabonafélék. Allattenyésztésének kivitele főleg Bécs felé irányul. Trianon óta dunabalparti része Csehszlovákiáé. A megmaradt rész 1397 km², 91.000 l.

Győry **I. Ilona**, (1868—1926). **Gy.** Vilmos leánya, Artur Ginever neje, költő és műfordító, főleg angol nyelvből. — **2. Tibor**, * 1869, orvos, h. áll. titk., az orvostörténelem egy. rk. tanára. — **3. Vilmos** (1838—85), evangélikus lelkész, író, műfordító, az ifjúsági irodalom művelője.

Győrzámoly kisk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 1585 l., telefon, posta.

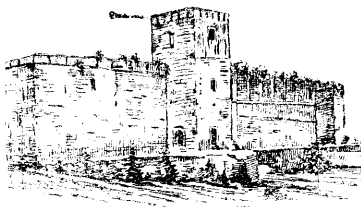
Gyula (gyujtófa), a tüzezerjesztés eszköze. A kezdetleges mechanikai hőfejlesztést (dörzsölés) és a veszélyes vegyi gyujtást (congreg-Gy.) kiküszöbölte a magyar Irinyi János (1835) foszfóros Gy.-ja. Később az igen mérges sárga foszfor helyett vörös foszfort alkalmazták (svéd gyujtó).

Gyulaadó, a pénzügyminisztérium 1924. évi 93.701. sz. rendelete értelmében faszűrés gyula után csomagoként legfeljebb 50 szal tartalommal 1 aranyfillér, más gyula á! csomagoként 2 aranyfillér.

Gyuly kisk., Somogy vm., lengyeltői j., 1115 l., ut. és up. Szöllősgyörök.

Gyujtópont (fókusz), az optikai lencsénél és a görbe tükrökénél az a pont, melyben a lencse, ill. tükrő tengelyével párhuzamos nyálkában beeső sugarak a törés, ill. visszaverődés után találkoznak. Általában Gy.-nak nevezik után fénynyaláb valamennyi sugarának metszéspontját. Az elnevezés onnan ered, hogy a domború lencsének Gy.-jába összegyűjtött napsugarakkal gyűlékonyabb tárgyakat meg lehet gyujtani.

Gyula vagy gyulas (arab források szerint dsjá), a magyarok főbírája és fővezére II. Konstantin görög császár szerint. Később nemzetségnév alakult. Városnevekben maradt fenn.

Gyula vára

Gyula pápa, II. (1443—1513, 1503-tól pápa), 1506. lerakta a Sz. Péter-templom alapjait, sokat tett a művészetek (Bramante, Raffael, Michelangelo) és művészek érdekében.

Gyula, r. t. város a Fehér-Körös mellett, Békés vm. székhelye, 24.785 l. Kath. realgimnázium. Terménykereskedelem, állattársások.

Gyulafehérvár, város Erdélyben 12.000 l. R. k. püspöki székhely. Trianon óta Románia Alba Julia néven.

Gyulafehérvári román nemzetgyűlés, 1918 dec. 1. Goldis László javaslatára az erdélyi románok a Gy.-en választották meg a 200 tagu nemzeti tanácsot és mondották ki mindama területek egyesítését Romániával, amely területen románok laktak.

Gyulaifiratói nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 1302 l., ut. Hajmáskér, posta.

Gyulaháza nagyk., Szabolcs vm., kisvárdai j., 1633 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Gyulai I. **Agost**, * 1865, irodalomtörténész, a polg. isk. tanárképző int. igazg. — 2. **László** (1843—1911), festő, grafikus. — 3. **Pál** (1825—1909), bp.-i egyet. tanár, a 19. sz.-i magyar kritika főalakja. A magyar értekező próza mestere. *Arany János hatása alatt írt dalait, éle-giát, szairát. Novelláinak főértéke a nyelv választékossága (Egy régi udvarház gazdjája). Esztétikai bírálatainak szempontjai eredetiek, ítéletei, elemzéseinek mélyek. (Vörösmarty élet-rajza, Katona József és Bánk bánja, Petőfi Sándor és lírai költészetünk.)*

Gyulai nagyk., Tolna vm., dombóvári j., 276 l., ut. Kurd, posta.

Gyulakeszi kisk., Zala vm., tapolcai j., 1076 l., ut. Tapolca, posta.

Gyulavári nagyk., Békés vm., gyulai j., 3623 l., vasút, telefon, posta.

Gyulay Ferenc gróf. (1798—1863), tábornok-nagy, 1848. az osztrák hajóhad parancsnoka, 1849. belügyminiszter, 1859. az osztrák sereg fővezére, Magenta mellett a franciák legyőzték. Edelsheim tábornokot fiául fogadta, aki föl-vette a Gy. nevet is.

Gyulladás vagy lob, kórfolyamat, amely külső inger (hő, fény, elektrotonus, vegyi inger), de legfőként fertőzés következtében jön létre. Tünetei vérbőség, duzzadás, hőemelkedés, fáj-

dalom. A Gy. szövethalással, savós vagy genyes izzadmánnyal jár. Hurutos Gy. pl. a nátha, genyes Gy. pl. a kankó, a szövethalás helyét kitéltö genygyűlem a tályog.

Gyurátz Ferenc (1841—1925), ev. püspök, író. **Gyuró** kisk., Fejér vm., váli j., 1041 l.; ut. Váli, posta.

Gyutacs, robbanó anyagok meggyújtására szolgáló, ütésre robbanó durranó-higanyt tartalmazó fémtokoska.

Gyúd kisk., Baranya vm., siklósi j., 710 l., vasút, ut. Siklós, posta.

Gyúgye kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 383 l., ut. Jánk, up. Cégenyádyád.

Gyülevész kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 563 l., ut. Kehida-Kustány, up. Zalaszentlászló.

Gyüleviz kisk., Sopron vm., csepregi j., 218 l., ut. Sopronhorpács, up. Zsira.

Gyümölcs, a növényeknek nyers állapotban is táplálékul használható termése.

Gyümölcsbor, érett gyümölcsök kajsajtolt nedvéből erjesztés után készült alkoholtartalmu ital. Legelterjedtebb az almabor.

Gyümölcsucokor, az édes gyümölcsökben levő kétféle cukor egyike. Tudományos neve: levulóz.

Gyümölcsérg kisk., Baranya vm., hegyháti j., 289 l., ut. Sásd, up. Felsőmindszent.

Gyümölcsöltő Boldogszony, Szűz Mária fogantatásának ünnepe márc. 25., X. Pius pápa óta (1911) nem nyilvános jellegű.

Gyüre kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 982 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Gyűrűfű kisk., Baranya vm., hegyháti j., 272 l., ut. Bakkösd, up. Ibafa

Gyűrűs kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 342 l., ut. És up. Szeptek.

Gyűrűsférgék, izekre osztott testű férgek, legnagyobb részt tengerekben, de egyes fajtái édesvízben és a szárazföldön is élnek. Ide tartoznak: a tengeri hernyók, a csóklakó férgék, a földigilisza, a pióca-lélek stb.

Gyűszűvirág, l. Digitalis.

H

H, a zenében a c-dur skála 7. hangja; Ausztriában == fillér (Heller); ha == hektár; hl == hektoliter; h időadatoknál == hora, óra; H, a hidrogén vegyi jele.

Haag, l. Hága.

Haakon, VII. * 1872, Norvégia királyának választották 1905. Neje VII. Edvárd angol kir. leánya: Maud.

Haar Alfréd, * 1885, szegedi egyet. az elemi mennyiségtan ny. r. tanára.

Haarlem, E.-Hollandia tartomány fővárosa

Amsterdamtól Ny-ra. az E-i tenger közelében, 81.000 l. Virágkertészlet.

Haase, Hugo (1865—1919), német függ.szoc. politikus, a forradalomkor a népbiztosok egyike. Merénylet áldozata lett.

Ház I. **Ferenc Rezső**, * 1883, erdélyi festő és néprajzi gyűjtő. — 2. **István** (1877—1920), író, humorista, nagyon sok kabaré-bólzatot írt.

Habakuk, egyik kisebb próféta, kb. 600 évvel Kr. e.

Habana, I. Havana.

Habár Mihály, * 1874, hirlapíró, az Ujság munkatársa.

Habarcz, oltott mészből és homokból készült, építésnél használt kötőanyag.

Habberton, John (1842–1921), amerikai író, hirlapíró, közkezdvelt gyermektörténetek (Helen fiacskái) és elbeszélések írója.

Habeas corpus acta, II. Károly király alatt 1679. alkotott angol alaptörvény, amely szerint illetékes bírói törvényes intézkedés nélkül senki le nem tartóztatható.

Habemus papam (lat.: van pápánk), ezzel hirdeti ki a bibornok-diakonus a Péter templom erkélyéről az ujonnan választott pápa nevét.

Habent sua fata libelli (lat.) a. m. a könyveknek is megvan a sorsuk.

Haber, Fritz * 1863, a berlini Kaiser Wilhelm Inst. igazg. vegyész, aki a levegő nitro-

nak semmi köze a fizikai rázkódáshoz vagy a légnomáshoz.

Habsburg, várkastély és falu Svájcban, Aargau kantonban, a H. család ősi fészke.

Habsburg-ház, alean eredetű uralkodócsalád, melynek törzsvára Svájcban, Aargau kantonban volt. Világtörténelmi szerepe I. Rudolf gróffal kezdődött (1218–1291), akit császárrá választottak és egész sorozatát adta ezután a császároknak. Legnagyobb hatalomra V. Károlyal emelkedett (1519–1556). Lemondásakor spanyol (II. Fülöp) és német (I. Ferdinánd) ágra oszlott. Az előbbi 1700. kihalt. Az osztrák a 17–18. sz.-ban nagyhatalommá emelkedik. VI. Károlyal kihal a férfiág. Leánya, Mária Terézia nőül ment Lotharingiai Ferenc herceghez, aki a lot. ház vaudemonti ágából származott és megállapította a Habsburg-Lotharingiai uralkodóházat. Magyarországon 1637.

Háborus veszteségek

Háboru	Hadban álló sereg	M e g h a i t		
		járvány	elesett	összesen
Krim	309.000	85.000	10.000	95.000
1866. poroszok	280.000	6.400	4.450	10.000
1870/71, németek	1.100.000	15.000	28.000	43.000
Világháboru				
Németország	13.000.000			1.800.000
Ausztria-Magyarország	9.000.000			1.000.000
Franciaország	8.000.000			1.400.000
Anglia	8.300.000			870.000
Olaszország	5.200.000			600.000
Oroszország				2.500.000
Egyéb államok				660.000
				8.830.000

gényéből állította elő az ammóniákat s ezzel lehetővé tette a salétromgyártást a levegőből. 1919. Nobel-díj.

Haberern Jonatán Pál, * 1855, a bpesti egyet. a csont- és izületi sebészet c. rk. tanára.

Habilitáció (lat.), egyetemi magántanári képesítés.

Habituális (lat.) a. m. megszokott, szokásos.

Habitue (franc.) a. m. otthonos, törzsvendég, pl. színházban.

Habitus (lat.) a. m. külső megjelenés, alak, orvostudományban az ember testének milyensége.

Háborus neurozisek, háborus idegsook, gránátégyenymás néven szerepelnek a háboru óta; azonosak a békében is előfordult baleseti v. rázkódásos idegbajjal (traumás neurozis). A H-

fériágon, 1723. női ágon is örökös jogot nyert (I. Pragmatica sanctio). A H.-L. családból származtak uralkodóink Mária Teréziától IV. Károlyig.

Hacienda (spány.) a. m. földbirtok, major, kül. D.-Amerikában.

Hács kisk., Somogy vm., lengyeltői j., 482 l., ut. és up. Lengyeltői.

Hacsak Géza, * 1875, hirlapíró, 1908–12. A Nap szerkesztője volt.

Hadak utja, a tejut, a monda szerint Csaba serege patkóinak nyomából lett.

Hadbíró (auditor), a katonai igazságügyi szolgálatot teljesítő katonatiszt rangosztályokba beosztott tisztikar tagja.

Hadbiztos, a hadsereg élelmezési és ellátási ügyeit intéző katonai hivatalnok.

Hades (rómalaknál Pluto), a görög mitológiá-

ban az alvilág fejedelme. **H.** egyuttal neve magának az alvilágnak is.

Hadházy Zsigmond, * 1876, Hajdu vm. és Debrecen főispánja.

Hadihajók, megkülönböztetnek tulajdonképeni csatahajókat, cirkálókat, különleges célú **H.**-at (torpedóhajó, tengeralattjáró, aknarakó) és segédhajókat, aknakatúrókat, segédcirkálókat stb.). L. még Dreadnought.

Hadik I. András, (1710–1790), Mária Terézia vitéz tábornagya. Kivált a 7 éves háborúban tűnt ki. 1751-ben Berlinbe tört és megsarcolta. — 2. **János gr.**, * 1863, felsőházi tag, a Kisbirtokosok Orsz. Földhitelintézetének elnöke, 1917–18. közlelmezési miniszter.

Hadi kölcsön, az az adómentes járadék-kölcsön, amelyet a magyar kormány kibocsátott és igénybevétt a háborús államháztartás deficitjének fedezésére. Az első **H.** 1914. nov. 16–23., második 1915. máj 12–jun. 7., a harmadik 1915. okt. 15., a negyedik 1916. máj., az ötödik 1916. nov., a hatodik 1917. máj., a hetedik 1917. nov., a nyolcadik 1918. jun. 12. került kibocsátásra. Mindegyik kibocsátás, a nyolcadik kivételével 6%-os, a nyolcadik 5 $\frac{1}{2}$ %-os s ezenkívül a második és hetedik kibocsátásnak van egy 5 $\frac{1}{2}$ %-os változata.

Haditörvényszék, I. Katonai bíróságnak.

Hadi, Richard * 1787, magyar származású szobrász és grafikus, főleg a bibliofil illusztráció művelője, a Drugulin-nyomda (Lipscse) igazgatója.

Hadosztály, a legkisebb, önálló működésre képes seregész. Gyal.-**H.** 18,000, lovas-**H.** 6000 emberből áll.

Hadrianus, Publius Aelius, római császár (Kr. u. 117–138). Politikai, társadalmi és művelődési egységbe akarta fogni a birodalmat, nagyszerű építkezésekkel gazdagította birodalmát (Angyalvár).

Hadró, a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Nemzeti Szövetsége rövidített neve.

Hadtest, több osztályból álló seregész, kb. 25 zászlóalj, 24 üteg, 12 lovasszázad.

Hadur, Aranyosrákosi Székely Sándor eposzában (A székelyek Erdélyben) a magyarok ősi istene. Innen vették át: Vörösmarty, Arany.

Hadúzenet. Nemzetközi szokásjog szerint a háború az ellenségeskedések megkezdésével indul meg. A hágai (2-ik) békeértekezet megállapította, hogy az ellenségeskedések csak akkor kezdődhetnek meg, ha az ellenfél erről értesülést nyert.

Hadsz, a nagy zarándoklat Mekkába. **Hadsz**-nak nevezik azt, aki ennek a kötelezettségnek eleget tett. E címet viselik keleti keresztények is, akik Jeruzsálemben elzarándokoltak.

Hadzsi Loja, (1841–1887), a boszniai okkupáció idején a fellázadt törökök egyik vezére, ötévi várfogság után Mekkában telepedett le.

Hadszy Olga (Martin L.-né), * 1880, festő, több műfajban otthonos; széles, erőteljes ecsetkezelés.

Haackel, Ernst (1834–1919), a jeni egyetemen az állattan tanára, fiatal korában az egysejtű, főleg a kovavázis sugárállatok kutatásával foglalkozott. A Challenger-expedíció radiolaria-anyagának feldolgozását rábízta az angol kormány s ő több mint 3000 új fajit irt le. Legfontosabb tanítása az általa felfedezett és kimondott biogenetikai alaptörvény. **H.** egész életműködésének súlypontja a darwini tanok elismeréséért folytatott harcokra esik. Magyarul megjelent művei: Világproblémák, Az élet csodái, A természet és az ember.

Haendel Vilmos, * 1874, a debreceni egyet. a politika ny. r. tanára.

Haftiz, Semsz eddin Mohammed (* 1230 kör., † 1389), perzsa költő, a kelet egyik legnagyobb hatású lírikusa. Magyarul Erdődi Bétlától.

Hafnium (Kopenhága latin neve: Hafnia után), 1922. felfedezett elem, rendszáma 72, atomszáma 180,8, kül. cirkonétekben fordul elő. Hevesy György és Coster dán vegyész fedezték fel.

Hága (Haag, s Gravenhage), Hollandia székvárosa az E-i tenger közelében, 409.000 l. Könyvtárak, muzeumok, műpár. Az 1899-i **H.**-i békekonferencia megalkotta a nemzetközi döntőbírótságot, amelyben az összes európai államok, Japán és az Unió képviseltették magukat és amelynek **H.** a székhelye. A döntőbírótság a Népszövetség megalakítása óta is működik.

Hagai békekonferencia 1899. V. 18–VI. 29., amelyet Miklós orosz cár kezdeményezésére hívtak egybe. A **H.** több megállapodást hozott létre a hadviselés módszere, a hadijog és a zskámányjog kérdéseiben, kiterjesztette a genfi Vörös-kereszt konvenciót a tengeri hadviselésre is, s a vitás nemzetközi ügyek elintézésére nemzetközi döntőbírótságot szervezett. A második **H.** 1907. eredménytelenül tárgyalta a döntőbíráskodás kérdéséről.

Hagen, westfalai iparváros, 99.000 l.

Hagenbeck, Karl (1844–1913), hamburgi állatkereskedő, aki foglalkozását tudományos alapon üzte. Az állatkeretnél ő vezette be azt a módszert, hogy a vadállatok nem szűk ketrecekben, hanem szabadban tartják.

Haggada (héber), a bibliai anyagnak erkölcsi és történelmi motívumok szerinti előadása, továbbá a zsidó imakönyv egy része.

Haggard, H. Rider (1856–1925), angol regényíró, Salamon király kincse és O. c. kalandos regényeivel lett népszerű.

Hagenmacher, Svájból bevándorolt nagyiparos család, melynek nevéhez a nagy budapesti **H.** Henrik-féle gőzmalom és a kőbányai és budafoki sörgyárak alapítása és felvirágztatása fűződik.

Hagia Sophia székesegyház, a bizánci építészlet legnagyobb alkotása, 537. szentelték föl, Konstantinápoly elfoglalása után Aja Szofia néven dsámi (mecsset) lett belőle.

Hagiographa (gör.) a. m. szent íráások, az ószövetség egy része a bibliában.

Hadrianus

Hagyáros kiak., Zala vm., zalaegerszegi j., 162 l., ut. Zalaegerszeg, up. Alsóbogod.

Hagyaték, elhalt személy aktív és passzív vagyonának összessége.

Hagyma, gyűjtőnéve több mint 200 növényfajnak, melyek a liliumfélék családjába tartoznak. Jellemző rájuk az ugyancsak H.-nak nevezett, egymásra boruló pikkelyekből álló földalatti szár; a pikkelyek szunnyadó rügyet vesznek körül, melyből a növény a következő évben kifejlődik. Fontosabb H.-fajták a vörös H., a magyar konyha elengedhetetlen fűszere, mely valószínűleg Középásziából ered; a fűg-H. és az enyhebb metélő H.

Hagyomány, i. általában szájról-szájra, nemzedékekre átszálló szóbeli közlés. — 2. Teológiai értelemben az olyan természetfölötti igazságok összefoglalma, melyeknek forrása nem a szentírás, hanem Krisztusnak és apostolainak szóbeli közlése. Benne a katolicizmus, a protestantizmussal ellentétben, a hitnek a bibliával egyenrangú forrását látja.

Hahnemann, Samuel Christian, (1755—1843), orvos, a homeopátia (l. o.) megalapítója.

Hahót nagy., Zala vm., pacsai j., 2363 l., ut. Gelse, posta.

Hajcs Géza * 1895, zenekritikus a Magyar-ság munkatársa.

Haid, Liane, * 1898, bécsi táncosnő.

Haidarabad, i. Brit-India legnagyobb hűbéres állama, a Dekán félföld középső táján, 214.000 km², 13 millió l. Főterményei a buza és a pamut. Kiterjedt vasutálózat. Fővárosa H. 1/2 millió l. — 2. Város Bombay kormányzóságban, az Indus alsó folyásánál, 76.000 l.

Haidar-Pasa, török kikötőváros a Márvány-tenger Ázsiai partján, 35.000 l. Az anatóliai vasut kiindulópontja.

Hafia, kikötőváros E-Palesztinában, 25.000 l. Gabona- és olajkivitel.

Halg, Douglas (1861—1928), angol tábornok, Szudánban, Délafrikában harcolt. 1915. mint French utóda átvette az angol csapatok parancsnokságát, 1919. ápr. óta az angol hadsereg főparancsnoka és bárói címet kapott.

Hainan, sziget a Kínai-tengeren, 34.000 km², 2 millió l.

Hainisch, Michael * 1858, közgazdasági író, és szociálpolitikus. 1920—28. osztrák köztársasági elnök.

Hainiss Elemér, * 1890, a szegedi egyet. a gyermekgyógyászat ny. r. tanára.

Haiti, a Nagy Antilláknak Cuba után legnagyobb szigete. 75.000 km². 2 1/2 millió l. Eg-hajlata forró és nedves.

H. Terményei: kávé, kakaó, dohány, pamut. **H.** szigetén 2 köztársaság van: K-en S. Domingo 48.000 km², 1 millió kreol és mulatt l., fővárosa S. Domingo. Ny-on H. 28.000 km², 2 millió l. (90% franciál beszélő néger), fővárosa Port au Prince.

Haj, l. Hajzat.

Hajk Károly, * 1885, hegedűművész és zeneszerző, a marosvásárhelyi zeneakadémia tanára.

Hajcsövesség (hajszálcsovesség, kapillaritás), az a jelenség, hogy igen szűk nyílású csövekben a folyadék magasabba emelkedik, mint azt a közlekedő edények törvénye előírja. A jelenség oka a molekuláris tapadás. Ahol a testek részecskéi között házagok vannak, ezek úgy működnek, mint hajszálcövek (szivacs, kocka-ukor, téglá stb.).

Hajdu 1. **Henrik**, * 1890, költő és műfordító. Fordította Ibsen számos drámáját s költeményét. — 2. **Miklós**, * 1879, író és hírlapíró, 1904—1911. A Nap felelős szerkesztője.

Hajdubagos nagyk., Bihar vm., derecskei j., 2163 l., vasut, telefon, posta.

Hajduböszörmény r. t. város Hajdu vm. H.-i járásiának székhelye. 287-6 l. Év. ref. főgimnázium.

Hajdudorog nagyk., Hajdu vm., központi j., 11.233 l., gör.-kat. magyar püspökség székhelye, vasut, telefon, táviró, posta.

Hajduhadháza r. t. vár s. Hajdu vm., hajduböszörményi j., 10.480 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Hajduk, i. a kiváltságos hajduvárosokban (Nánás, Dorog, Böszörmény, Hadház, Szoboszló és Vámospércs) lakó, Bocskai István erd. fejed. által 1605. megnevezett H. utóda. — 2. Nem kiváltságolt, végvidéken lakó, kőbor katonák.

Hajdunánás r. t. város, Hajdu vm., 17.091 l. Ref. reálgimnázium. Földművelés, szahaufonás.

Hajdusámon nagyk., Hajdu vm., központi j., 5837 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Hajduszoboszló r. t. város, Hajdu vm., 17.723 l. Gyógyfürdő.

Hajduszóvát nagyk., Hajdu vm., hajduszoboszlói j., 3787 l., telefon, posta.

Hajdu vm., 2386 km², 168.000 l. a beleékelte Debrecen várossal együtt 3343 km², 271.000 l. Székhelye Debrecen.

Hajek, Egon, * 1888, erdélyi szász író, lelkész, költő és novellista.

Hajlított butor, a fajhajtás tökéletesített módjának feltalálója az osztrák Thonet. Hajlításra legalkalmasabb a bükkfa. A fáléket v. rudakat, hogy hajlékonyabb tegyék, gőzölik. majd a vasmintára kézzel v. géppel ráhajlítják s végül a vasmintával összekötve a szálitóba viszik.

Hajmás kisk., Somogy vm., kaposvári j., 419 l., vasut, táviró, up. Gálusfa.

Hajmás kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 2272 l., vasut, telefon, posta. Tüzérségi gyakorlóter. Barakk-táborába internálták a proletárdiktatúra bukása után a politikailag gyanúsakat.

Hajnal 1. **István**, a latin paleográfia bp.-i egyet. m. tanára. — 2. **László**, * 1902, költő, kolozsvári cikriki és novellista.

Hajnalcsillag, népies neve a Venus bolygó.

nak, mely röviddel napnyugta után v. napkelte előtt ragyog az égbolton.

Hajúk 1. **Imre** (1840–1902), a bp.-i egyet. a jogtörténet tanára. — 2. **Miklós**, * 1899, szombóista irányú költő és elbeszélő.

Hajócsy József, (1750–1795), a'ispán, jogtudós, a francia forradalom kátéjának fordítója. A Martinovics-féle összekülvetésben való részvétele miatt lefejezték.

Hajó Sándor, * 1876, író és szindarabfordító. Könnyed és szatirikus darabokat írt. (Holnap, Fiúk és leányok, Délibáb ucca 7, Az ötvenéves férfi, Láz.)

Hajóhid, uszótestekre v. hajótestekre (pontonok, hengerek stb.) helyezett hidpálya.

Hajós nagyk., Pest viii., kalocsai j., 4696 l., telefon, táviró, posta.

Hajós I. Antal, * 1895, mérnök és újságíró, a Magyarság munkársa. — 2. **Gábor**, orvos, belgyógyász, bp.-i egyet. m. tanár. — 3. **Kálmán**, a belső szekréciós rendszer c. tárgykör bp.-i egyet. m. tanára. — 4. **Kálmán**, * 1869, országgy. képv. — 5. **Lajos**, * 1870, idegorvos, a bp.-i egyet. a bűnügyi lélektan és elmekörtan m. tanára.

Hajózás, személyeknek, áruknak vízi szállítása. Van: belvizi-, csatorna-, folyam-, parti-, tenger-H. 1807. indul az első gőzhajó (kerékes) a Hudsonon. 1819. szeli át az első gőzös az óceán (6 nap), 1842. indul az első világkörüli utjára. A hajózás és hajógyártóiparban Anglia, Németország és Amerika kerülnek első helyre. A világ-H. adatait az évenként kibocsátott Lloyd-Register tartalmazza.

A világ kereskedelmi hajóállománya

	brutto-tonna	
	1914	1929
1. Nagy-Britannia	20.284.000	20.166.301
2. Egyes. Áll.	1.837.000	14.377.114
3. Japán	1.642.000	3.186.652
4. Franciaország	1.918.000	3.378.663
5. Németország	5.098.000	4.092.552
6. Olaszország	1.428.000	3.284.660
7. Norvégia	1.923.000	3.224.463
8. Hollandia	1.471.000	2.939.067
9. Svédország	992 000	1.447.000
10. Spanyolország	883 000	1.161.591
11. Dánia	768.000	1.055.867
12. Görögország	820.000	1.266.685
13. Begium	341.000	529.043
14. Osztr.-m. mon	1.052.000	—

Hajszálerek (kapil árisok). A verőereknek szabadszemmel már nem látható finom csatornái a H. Ezekből szívárog át a táplálék a szövetekbe, a tudóban ilyen H. veszik fel a friss oxigént és adják le a szénsvavat.

Hajtány, kézzel hajtott, nyitott vasuti jármű a pályá bejárására.

Hajzat v. szőrözöt, az emlős állatokra jellemző bőrfüggelék, mely többnyire hosszúra nyúlt vékony szaru-szálakból áll. A hajszálak v. szőrök a szőrtüszőnek nevezett bর্মélyedésekből nőnek ki. Ebben van a hajhagyma,

ennek alsó homorulatába nyulik be a hajszemölcsnek nevezett eleven vérdus kötőszövet, amely a haját létrehozza. A hajszálak tövébe nyílnak a fagyumirigyek, melyek váladékukkal a hajszálakat zsírozják és puhítják. A H. színe a száakban lévő festékanyagtól (pigment) függ; a festék hiánya okozza az őszülést. Az embernél a hajszálak színe, alakja (gondórsége v. simasága) és keresztmetszete jellemző az egyes rasszokra. A férfiak nemcsak az arcon, hanem az egész testen általában szőrösebbek, mint a nők. Az újszülöttek testét finom pihe borítja, amely maradványa az emlős-szőrözetnek.

Hakodate, Jesso japáni sziget legnagyobb városa, hadi és kereskedelmi kikötő a sziget D-i csúcsán, 161.000 l.

Haladvány, számoknak egymásutáni sorozata. Kétféle van: számtani, melyben a két egymásután következő tag különbsége és a mértani, melyben két egymásután következő tag hányadosa állandó.

Halak, a gerinces állatok legfejlettebb osztálya. Kivétel nélkül vízben élnek, ezért testük teljesen ehhez az életmódhoz alkalmazkodott. Porcos vagy csontos vázuk van. Végtagjaik uszószerűek, kopolyukkal lélegznek. A sziv egy pitvarból és egy kamrából áll. Uszóhólyagjuk egyensúlyozó szerv. Idegrendszerük, főleg agyveljük fejletlen. Ivarosan, peték által szaporodnak. Testüket bőr v. pikkelyek fedik. Testük hőmérséklete változó, mindig környezethez alkalmazkodik (helytetterű hidegverűeknek mondják). Az élelményük fejlődés folyamán a gerincesek között a H. léptek föl legelőször és pedig a rélső-zsírur korszakban.

Halál, a szervezet életműködésének megszűnése. A H. beálhat aggkori elgyengülés, betegség vagy erőszakos külső behatás következtében. A H.-t gyakran u. n. agonia, halálküzdelem előzi meg.

Halálbüntetés, a legsúlyosabb büntetés, egyidős a társadalommal. Nálunk végrehajtása kötel által történik. Egyes államok ma is börtön, guillotinet használnak a H.-nél. Az Egy. Áll.-ban villamosáramot a H. ellen erős küzdelem folyik. Románia, Portugália, Hollandia, Norvégia, Svájc egyes kantonjai eltörölték.

Halál, kürtiszó a vacászat végén, mikor a szarvast leszarják.

Halálzási arány, a halálozások viszonya a élő népesség számához. ezer lakosra átszámítva. Így pl. 1926. a H.: Ausztrália 9.4, Ausztria 14.9, Belgium 13.4, Bulgária 19.7, Csehszlovákia 15.5, Dánia 10.9, Egyes. Áll. 11.7, Franciaország 17.5, Hollandia 9.8, Japán 19.2, Jugoszlávia 16.5, Lengyelország 17, Magyarország 16.5, Nagy-Britannia 11.9, Németország 11.7, Norvégia 9.6, Olaszország 16.9, Románia 21.2, Svédország 11.8, Svájc 11.7.

Haláltánc, a pestis idejébéli ábrázolása a halál hataimának, amely bárhol megejetheti az embert áratlanul. Holbein fametszéseirol legismertebb e műfaj, mely az irodalomban és a zenében is erős nyomot hagyott.

Haláltánc. Holbein fametszete: A kereskedő és a halál

Halánték, a külső szemzőglet és fül környéki vékonyoson্তু koponyárszlet.

Halas Fischer Odón, * 1885, nagykereskedő, a Cseh-szövetség elnöke.

Halastó kisk., vas vm., körmend-németújvári j., 368 l., ut. Nagas up. Szarvaskend.

Halasy József, * 1861, ny. főispán, felsőházi tag.

Halász I. Albert, * 1890, mérnök, gazdaságstatistikus, főműve: Az új Középeurópa gazdaságstat. térképekben. — 2. **Gitta**, * 1899, énekesnő, az Operaház taja. — 3. **Gyula**, * 1881, geográfus, népszerű földrajzi író. — 4. **Ignác** (1855–1901), kolozsvári egyet. tanár, finn-ugor nyelvész. — 5. **Imre**, (1841–1918), újságíró, id. Andrassy Gyula sajtófőnöke. Emlékiratai: Egy letűnt nemzedék, Bismarck és Andrassy. — 6. **Móric** (dabasi), * 1879, nagybirtoκος, országgy. képvis. — 7. **Sándor**, (1859–1918), közgazd. író.

Halászat, a legrégibb őstoglalkozások egyike. Az édesvízi **H.** primitív eszközökkel dolgozik, a tengeri **H.** ahol egyes halfajoknak milliószámra való fogásáról van szó, fejlettebb technikával és több halász-csoport együttműködésével dolgozik. Az érdekelt államok mindenütt törvényekkel szabályozzák a **H.** gyakorlását (**H.-i jog**).

Halászi nagyk., Moson vm., magyaróvári j., 1870 l., telefon, posta.

Halász-Padlicska István, * 1867, szobrász, eleinte naturalista: gyünlőcs-és állászbrobok; később genre és portré; most Breznóbányán él, ahol portrékat és főleg szlovák népeleti alakokat mintáz.

Halaváts Gyula (1853–1926), geológus.

Halbe, Max, * 1865, naturalista irányú német író és drámaíró.

Halberstadt, szászországi gyárváros, 48.000 l. **Halbig**, Johann (1814–1852), müncheni szobrásztanár, József nádor bp.-i szobrának megalkotója (1869).

Halcsont, a szilas cetek óriási szájában a szájpadról és felső állkapocsról az alsó felé lenyúló görbült szaruletezek. Egy nagy bálna néha 10–15 q-nyit is szolgált. A **H.** igen rugalmas és tartós anyagából ostornyeleket, női fűzők halcsontjait, gombokat, botokat stb. készítenek.

Haléane, Richard Burdon (1836–1928), 1905–12. angol hadügym., 1912–15. lordkancellár. 1919. a Labour-party tagja, 1924. a MacDonald-kormányban ismét lordkancellár. **H.** szervezte át az angol hadsereget. Mint filozófiai író is ösmert.

Haleb, I. Aleppo.

Halenyv, a viza uszóhólyagjából készített nagyon finom enyv; ragasztásra, folyadékok derítésére szolgál.

Halévy, I. Jacques (1799–1862), franc. zeneszerző, Cherubinínél tanult. 36 operát írt, amelyek között világhírű a Zsidóné. — 2. **Ludovic** (1834–1908), francia író, Offenbach operettjeinek libretto-szerzője.

Halfa, I. Eszpartófi.

Half time (ang.) a. m. félidő.

Halifax, I. város E-Ángliában, 99.000 l. Csillagvizsgáló, Textilipar. — 2. Brit-E-Amerika Új-Skócia tartományának fővárosa, 58.372 l. Egyetem. Jégmentes kikötő. Halászat.

Halikarnassos, a kisázsiai Karia fővárosa, amelynek főnevezetessége Mausolos király síremléke (innen: mauzóleum).

Halimba kisk., Veszprém vm., devecseri j., 630 l., ut. Ajka, up. Padrag.

Halina, durva, fehér posztó, Szlovákiában háziiparilag állítják elő.

Hall (ang.) a. m. előcsarnok.

Halás, az állatok azon képessége, hogy a levegőhullámok által közvetített rezgéseket (hangokat) érzékelné tudják. A **H.-t** közvetítő érzékszerv a fül, melynek szerkezetét az állatország különböző osztályainál nagyjában azonos. A fülvett érzéklet a hallóideg az agy megfelelő központjába vezetí s így a **H.** tulajdonképpen az agyban jön létre. Az egyes állatoknál a **H.** élessége nagyon eltérő. Az ember hallása eléggé fejlett s érzékelné tudja a mp.-ként 16 és 40.000 közé eső rezgéseket. A **H.** élességét, főleg zenei irányban, gyakorlással fokozni és fejleszteni lehet. A **H.-i** érzék hiányát süketiségnek mondják; a zenei finomságokat megkülönböztetni nem tudó embert botfülnék.

Halle a. d. Saale város Poroszország szász tartományában a Saale (az Elbe mellékfolyója) mellett, 194.000 l., 1694. alapított egyetemét számos magyar diák látogatja, főleg ev. teológusok. S6-és barnazéntelemek, élnék ipar, 1919. spartakista-lázadás.

Halleluja (héber, a. m. dicsérvétek az Urat),

Istent dicsőítő felkiáltás, amely a Zsoltárokból gyakran előfordul.

Haller I. István, * 1889, a ker.-szocializmus előharca. 1919. propagandaugyi., 1919—20. kultuszminiszter, országgy. képvis. — 2. **János** († 1697), író, főmúve a Hármaskönyv.

Halley, Edmund (1656—1742), angol csillagász. A Newton és Kepler törvényeinek alkalmazásával ő számította ki először husz üstökös pályáját. A róla nevezett üstökösök ismertek föl az üstökösök időszakosságát s ennek az egynek visszatérését meg is jósolta 1758-ra.

Hal-liszt, halhulladékokból és értéktelen halakból készült por, más állatok táplálására v. trágyázásra.

Halstatt, város, 2000 l. és nyári üdülőhely Felső-Ausztriában, a Salzkammergutban, a H.-i tó mellett. Sóbányák. Óskori leletek.

Halstatti kor, a történelemelőtti kultúra egyik korszaka, a Halstatt mellett talált temetőleletek után elnevezve. A fegyverek és szerszámok más vasból készültek, az edények és ékszerek még bronzból. A kelták betörésével (La-Tène-korszak) ért véget.

Halström, Per, * 1866, svéd költő és jeles novellista, természetfelfedező s finom elemző.

Hallucináció, megfelelő külső inger nélkül keletkező téves érzéki észrevételek. A H.-k minden érzékszerv körére kiterjedhetnek; így van látásbeli (vizió), hallási, szaglási, ízlési, érintési, tapintási, szerv-érzésbeli (a beteg pl. állatot érez testében, belei, csontjai, agya elhálnak), izomérzésbeli H. (a beteg hirtelen úgy érzi, hogy a levegőbe repül v. az ágy süllyed vele), a nemi körre vonatkozó H.-k (a beteg azt hiszi, hogy erőszakot követnek el rajta, teherbe esik). A H.-k az elmebajok leggyakoribb tünetei közé tartoznak.

Halmaj kisk., Abau-Torna vm., szikszói j., 716 l., vasút, táviró, posta.

Halmazállapot, a testeknek a molekulák összetartásától függő állapota. Háromféle H. van: légnemű, cseppfolyós és szilárd. A szilárd testeknek határozott alakjuk és térfogatuk van, a folyékonyak térfogata határozott, de az edény alakját veszik föl. Végül a gázoknak sem térfogatuk, sem alakjuk nem állandó, hanem minden rendelkezésükre álló teret elfoglalni igyekeznek. A H. és a hőmérséklet között szoros összefüggés van: minél magasabb egy test hőmérséklete, annál lazább a H.-a. A halmazállapot változásai: olvadás, fagyás, párolgás, lecsapódás (cseppfolyósodás), szublimálás (szilárdból gáz).

Halmi I. Artur, * 1866, festő, főleg arcképfestésben keresett; egyideig New Yorkban.

— 2. **Bódog**, * 1879, táblabíró és író. — 3. **Gyula**, * 1879, vegyész., a M. Vegyiparosok Orsz. Szövetsége ügy. titkára.

Halmos I. István, * 1884, MÁV tisztviselő, író, megírta a MÁV 50 éves történetét és szerk. A magyar vasút és közlekedés c. lapot. — 2. **János**, * 1894, énekes, az Operaház tagja.

Halo (gör.), fehér vagy színes fénygyűrű (udvar) a Hold vagy Nap körül.

Halogén (gör.), v. sóképző elemek a klór, bróm, jód és fluor, amelyek fémmel sókat, hidrogénnel savakat alkotnak.

Halogy kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 770 l., ut. és up. Nádásd.

Halottak könyve, az ó-egyiptomi irod. emlékek legnevezetesebbje. Inaformulák, melyekről lemasolta a halottakhoz temettek, hogy az alvilági vándorlás veszélyei közt eligazodjanak.

Halottak napja, a halottak emlékére szentelt ünnep nov. 2.

Halotthamvasztás, a hinduknál, görögöknél, rómaiaknál, germánoknál volt szokásban. A francia forradalom óta újra szokásba jött, a papság, kül. a kat., megtagadja a közreműködést a H.-nál. A H. krematóriumokban történik, regenerátorgázfűtés lángjában kb. 1000° C-nál, s egy holttest elégetése kb. 1—1½ óráig tart.

Halotti beszéd, a legrégebb összefüggő magy. szövegű nyelvmemlék. 1200 körül keletkezhetett. (A Nemz. Muz. Pray-kódexben van.)

Halottkém, szakszerű megállapítója a halál bekövetkezésének, okainak. H.-i vizsgálat nélkül senki el nem temethető.

Hals, Frans (1580—1666), hollandi festő, csoportképmás, egyes arckép. genre, népelet (Hille Bobbe, Cigányleány, Heringárus) a tárgyai. Széles ecsetkezelés, közvetlen jellemzés, a festői előadás biztonsága, erőteljes színezés; hatott a modern festészetre.

Haltenberg Mihály, * 1888, geográfus, bp-i egyet. a morfográfia magántanára. 1924 óta a dorpat-i (Tartu) egyetemen r. tanár.

Halurgia (gör.), a sóbányászat tudománya.

Halva (arab), törökméz, édesség számalajból és lisztből.

Hályog, 1. Fekete H. (amaurosis) teljes megvakulás bontatlanilag kimutatható ok nélkül. 2. Zöld H. (glaukoma) a szem belső nyomásának fokozódása. Gyógyítása műtéttel. 3. Szürke H. a szemlencse elhomályosodása öregkor vagy ált. megbetegedések következtében. Gyógyítása: a szemlencse eltávolítása s azután megfelelő szemüveggel való pótlása.

Halszir, a tengeri élőlények (fókáknak, rozmárokak és bálnáknak), továbbá néhely halnak kiolvasztott zsirja. Rendesen közönséges hőmérsékleten is folyékony. A tökehal zsirja, az u. n. csukamájolaj, gyógyszerül szolgál, a többi főleg bőrpuhításra használják.

Hám, Noé fia, a hamiták (l. o.) ősapja. **Hamadan**, perzsa város Ekbatana mellett, 30.000 l.

Hamal (arab) a. m. teherhordó hordár.

Hamann, Joh. Georg (1730—1788), német filozófus, zseniális, de homályos író (az »Eszak Mágus«). A Sturm u. Drang mozgalom főmegindítója.

Hamar István, * 1867, ref. teol. tanár, a Prot. Egyh. és Isk. Lap volt szerk.

Hamborn, város Poroszország rajnai tar-

tományában, a Rajna, a Ruhr és az Ems-csatorna közt, 126.000 l. Szénbányák, nehézipar.

Hamburg, a kontinens legnagyobb kikötője, száraz Hanza-város, német szabadállam az Alsó-Elbe mellett, a tengertől kb. 100 km. távolságra, 1 millió, a vele összeépült, de Poroszországhoz tartozó városokkal együtt 1^{1/2} millió l. Kikötőjébe a tengeri hajók is felhatholnak, csak a legnagyobb óceán-gőzösök állnak meg Cuxhavennél. Ipara főleg a gyarmatárukat dolgozza fel vagy a hajózás érdekeit szolgálja. Új, de népes egyetem.

Hamburger Jenő, * 1883, orvos és szocialista agitátor. A proletárdiktatúrában a földművelésügyi népbiztosság egyik vezetője volt, ennek bukása után Bécsbe, majd Moszkvába költözött.

Hamburger Nachrichten, pol. napilap, nagy szereppel a német pol. történetében, mert Bismarcknak haláláig szótseve volt.

Hameln patkányfogó, német mondai a'ak, aki amiatt, hogy Hameln városa (Poroszországban, 26.000 l.) a patkányirtásért kikötött díjat nem fizette meg, sipjával a város valamennyi gyermekét elcsalta a hegy gyomrába. Azután elvezette őket Erdélybe, ahol velük a szász városokat népesítette be.

Hamering, Robert (1830–1889), osztrák költő, regény- és drámaíró.

Hamilker Barkas, karthagoi hadvezér, Hannibal apja. Egész életét a rómaiak elleni harcban töltötte, meghódította Hispania egy részét. Kr. e. 229. elesett.

Hamilton, kikötőváros Kanadában (Ontario tartomány), 141.000 l. Vas- és gyapotipar.

Hamilton, Emma lady, l. Harte.

Hamis eskü, hamis állításnak, nyilatkozatnak esküvel megerősítése, az állami igazságszolgálatra és elleni büncselekmény. Büntetése öt évig terjedhető börtön, hivatalvesztés.

Hamiták, az etiópok, az egyiptomiak és a kanaanita nép, akik a biblia szerint Hamtól, Noé legfiatalabb fiától származnak.

Hamlet, dán herceg, mondai a'ak, állítólag Kr. u. 500 körül élt. Shakespeare tragédiájának hőse.

Hamn, westfalai város, 50.000 l., vasipar.

Hammerfest, Norvégia és az egész földkerekség legÉ-ibb városa és kikötője, 3000 l. (É-i szélesség 70° 40'). Kikötőjét a Golf-áram egész éven át jégmentesen tartja.

Hammerschlag János. * 1885, zeneszerző és orgonaművész, a Nemz. Zenede tására. Kompozíciói között főként orgona- és zongoradarabok szerepelnek.

Hammurabi babilóniai király (2200 k. Kr. e.). Abrahám kortár-a. Híresek 282 §-ból álló, köbévésve fennmaradt törvényei, amelyeket 1901. találtak meg. Ezek a legrégebb ismert írott törvények. 7 századdal idősebbek Mózes törvényeinél. Közös bennük az eskü, az istenítélet és a lex talionis (=szemet szemért, fogat fogért).

Hámor kisk., Borsod vm., miskolci j., 1005 l., ut. Diósgyőr, posta.

Hampel József (1849–1913), archeológus, a M. Nemzeti Múzeum régiségosztályának igazgatója, egyet. tanár; a honfoglaláskori, a bronzkori, a régibb középkori honi emlékek a'apos ismertetője számos munkával. Neje: **Hampel-Pulszky Polixena.** (1857–1921), Pulszky Ferenc leánya, íróné (uteliások, műtörténeti értekezések), a nőnevelés kérdéseivel foglalkozott.

Hamsun, Knut, * 1865, norvég író, Fömlve: Ehség (önleletrajzi regény), Pan, Viktoria, Lyngre szerkesztő, Új föld, Az anyaföld áldása, Utolsó fejezet. 1920. Nobel-díj.

Hamu, az olyan szilárd ásványi alkotrészek gyűjtőneve, amelyek a szerves testek elége után mint el nem égethetők, visszamaradnak. Igen fontos (kálium-, nátrium-, foszfor- stb.) sokat tartalmaz a növényi H. és ezért jó trágya; ebből készül a hamuszír. Tengeri növények H.-jában sok a jód is.

Hamuszír, vegytanilag káliumkarbonát, magyar nevét onnan nyerte, hogy régebben fahamuból való kifőzéssel állították elő. Ma inkább a gyapjamosok vizéből, a cukorrépamelassz hamujából vagy klórkáliumból készül. A vegyi iparban igen kiterjedt alkalmazása van, különösen a szappan- és üveggyártásnál.

Hamvazó szerda, nagybőjt 1. vasárnapja előtti szerda. Ezen a napon a kat. hívők fejére hamut hintenek, figyelemztetvén őket az általános emberi elmuásra.

Hanak, 1. Anton * 1875, cseh származású, Bécsben élő, modern irányú szobrász. — 2. **Árpád,** * 1889, zongoraművész.

Hanau, város Hessen-Nassauban, 38.000 l., ékszeripar, gyémántkőszűrűs.

Hanauer Árpád István, * 1869, váci kat. püspök, egyházi író, festszázi író. A lelkiismeret c. műve önállóan s megjelent.

Háncs, növényi szátráknál a kéreg és ből közötti rész.

Händel, Georg Friedrich (1685–1759), német zeneszerző. 1703. Hamburgban éri el első sikerét Almira c. operájával. l. 10-ben Hannoverben udvari karnagy, 1712-ben végleg Londonba költözik, ahol 1720–1734. vezeti az operát. Elite utolsó szakában irt oratóriumi, szonátái és orgonaversenyi életének legnagyobb értékű alkotásai. Oratóriumi között legnagyobb szabású és legismertebb az 1742. irt Messiás.

Handicap (ang.), az embersportban és kóversenyben az esélyek kiegyenlítése előnyök adásával. A verseny szerint lehet tér-, súly- vagy időelőny.

Handis off (ang.) a. m. fel a kezekkel, politikai kifejezés, letiltás valamely polit. beavatkozásról.

Handzsár, a balkáni népek és törökök kétélű tőrské.

Hang, a testek minden rezgő mozgása, ha azt fülünkkel érzékelni tudjuk, tehát, ha a mp.-enkénti rezgések száma 16 és 40.000 kö-

ött van. A H.-ot minden rugalmas közeg eljersztheti, de elsősorban a levegő, hullámok közvetítésével. Légüres térben a hang nem terjed. A tovatérjedés sebessége a közeg minőségétől függ. 0°-u száraz levegőben a H. terjedési sebessége mp.-ként 332 m., je 16°-u levegőben már 340 m.; a vízben e sebesség 1435 m., szárlár testekben még nagyobb (acélban 5000 m.). Ha a H. útjában akadályba ütközik, épügy visszaverődik, mint r fény sugarak (visszhang). A H. magassága égg a másodpercenként végzett rezgések számától. A H. színezetét az alaphanghoz ke-reredők felhangok rezgésszáma és erőssége szabja meg; minden hangzó test többé-ké-zésébe hangkeveréket ad s ezen az alapon tudjuk megítélni, hogy a hang milyen forrásból (hangszerből) ered. — Az emberi H. lehet magánhangzó (a, e, i, ö, u) v. mássalhangzó, utóbbiak keletkezésük szerint torokhangok (g, k, h), nyelvhangok (d, t, n), ajkhangok (b, v, f).

Hangacs kisk., Borsod vm., edelényi j., 1048 l., ut. Edelény, posta.

Hangár, ut. tágas, fedeles építmény, l. Aërodrom. — 2. Erődítéséknél a védőgátak mögötti építmény a védőlegénység készenlét-bentartására.

Hangay Sándor, * 1888, költő, újságíró, ny. pilóta-százados.

Hang-csou, Cse-kiang kínai tartomány fő-városa, szabad kikötő a Cientang-kiang folyó tölcsértorkolatánál. 892.000 l.

Hanggy, a zenei hang írásjele.
Hangjegymetszés, a hangjegyeknek ill. kottáknak sokszorításra való előkészítése. Sína cink- vagy rézalapokra kis kalapácsokkal vé-szik bele a patrice-okon lévő jeleket, azután kézi vésséssel viszik rá a vonás részeket. Az így kapott bemélyítésekkel megrögzített hangjegyről pozitív lapot öntenek és arról rendes nyomdai eljárással, vagy pedig lito-gráfiára való áttétellel sokszorosítják a hang-jegy-lapokat.

Hangköz (intervallum), két hang távolsági viszonya. Egy alaphangból kiindulva beszél-hetünk prim, szekund, terc, kvart, kvint, szext, szept, oktáv, nona, decima, undecima H.-ról.
Hangolás, a rádiókészülék beállítása a ki-vánt hullámhosszra; huros hangszerek be-állítása a helyes hangokra.

Hangos film, mozgóképek beszélőgéppel való kapcsolata. Edison a filmet grammofo-nnal kapcsolta össze, ma azonban a hangot is magán a filmszalagon veszik fel oly módon, hogy a hangot fényrezgés alakítják át, a vetítőkészülékben pedig a fényrezgéseket újabb hangrezgésé.

Hangsor, l. Skála.
Hangsúly, hangnyomaték valamelyik szóta-gon, ami a beszédet kellemesebb hangzá-súvá teszi; a magyarban mindig az első szótagon van a hangsúly.

Hangszer, zenei hangok keltésére alkalmas eszköz. Lényege kifejlesztett ruganyos fonál, rezgésbe hozható levegőoszlop, vagy kifej-

tett rugalmas anyagok. llyesfornó a H.-ek 3 csoportra oszlanak: huros, fuvó- és ütő-hangszerekre.

Hangszerelés, a zenekarra irt munka egyes szólamainak elosztása a zongoraszerű vázatról az egyes hangszerekre. A H. erdinc-nyét együttesen tünteti fel a vezérkönyv v. partitúra. H.-nek nevezik általában a zongorára v. orgánára komponált munka áttételét zenekarra. A modern H. megalapítói Berlioz, Liszt és Wagner. Magyarul Sikló Albert írta a legteljesebb H.-tant.

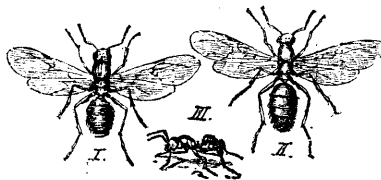
Hangszóró, a telefon-, de különösen a rá-dió-technikában használatos szerkezet, mely va-lamely hírnék, zenének stb. egy időben na-gyobb tömeggel való közlésére használatos. Az elektro-magnetikus hangszórók lényegben egyeznek a telefonkagyló szerkezetével, de az itt alkalmazott telefon a közönségesnél jóval érzékenyebb szerkezet. A H. torzítás- és zö-rejmentes kivitelét a légozóp (tölcsér) meg-felbő kiképzésével, a tölcsér anyagának he-lyes megválasztásával és a belső alkotór-szek pontos megmunkálásával érik el. Termé-szetesen a zörejek közül csak azok tüntet-hetők el, melyek a vevőkészülék, vagy a H. hibájából származnának, míg a légköri eredetű zörejek ma még nem eliminálhatók.
Hangtan (akusztika), a fizikának a: a ré-sze, mely a hangok tanulmányozásával fog-lalkozik. Kutatja a hangok keletkezését, visz-szaverődését s.b. s igyekszik a hangokkal kapcsolatos jelenségek törvényszerűségeit meg-állapítani.

Hangtorlódás, több mássalhangzó egymás-mellé kerülése, ami a kiejtést megnehezíti; a magyarban a H. ritka, nagyon gyakori a szláv nyelvekben.

Hangutánzás, a szavak keletkezésének az a módja, midőn valamely természeti hang válik valamely fogalom nevévé; pl. madárnevek: ka-kuk, pittyapalot; igék: bug, bög, zizeg, su-sog, kukorékol.

Hangvilla, acélból készült kétágu villa, mely megütve mindig ugyanazt a hangot adja. A fizikában kísérleti célokra a zenében hango-lásra használat. 1711. találta fel John Shore angol zenész.

Hangyák, a hártvászárnyuak rendjébe tar-tozó rovarcsalád. Testük élesen elkülönül fejre, torra és potrohra. Allamokban élnek s bá-mulatos szociális ösztönöket találnak náluk. Háromféle egyéneik vannak: hiunek, nőstények

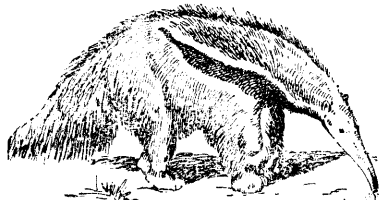

Hangya: I. him, II. möstény, III. dolgozó

és dolgozó; előbbieket szárnyasok, a dolgozókat szárnyatlanok. Petéikkel szaporodnak; az állcákat (lábatlan nyúvek) és a bábokat gondosan ápolják. Növényi és állati anyagokkal táplálkoznak, különösen szeretik az édességeket. Idegrendszerük a legfejlettebb a rovarok között s ennek megfelelően magas értelmi képességeket is mutatnak. A hideg évszót kivéve, az egész Földön el vannak terjedve. Több ezer fajuk van.

Hangyasav, szúrós szaga, szintelen, erősen maró folyadék. Legkönnyebben oxálsav hevítsével állítható elő. Bőrön hólyagot huz és sebet okoz. Előfordul a hangyákban, a csalánfélekben és az izzadságban. Főként a festőiparban használják.

Hangyász-medve, délamerikai emlősállat a foghíjasok családjából. Hata'mas ásóskörmei és fegyverszerű nyelve van. A termeszek és hangyák képezik táplálékát.

Hangyász-medve

Hangya Szövetkezet, a Magyar Gazdaszövetség alapítása (1898), Károlyi Sándor gróf kezdeményezésére, amelynek célja fogyasztási szövetkezetek létesítése, ellátása, ellenőrzése. E célból ipartelepei is vannak; újabban a szövetkezeti ügy szokásos keretén kívül fekvő teendőket is vett fel üzletkörébe. Vezérig. Balogh Elemér.

Hangzó, a szájüregben módosított (artikulált) emberi hang. Magán-**H.**, ha a kitűdulő zöngés levegő a szájüreg különböző helyein nyelvel és szájpadlással képzett csatornákon keresztül módosul; mással-**H.**, ha eléje akadályokat állítunk. A képződés helye szerint beszélünk ajak-, iny-, szájpad- és torokhangokról.

Han-jang, 1. Szóul eredeti neve (l. o.). 2. Hu-pe kínai tartomány fővárosa a Jang-cse-kiang mellett, kb. 100.000 l. Hajógyártás.

Hankiss János, a francia nyelv és irod. ny. r. tanára a debreceni egyetemen.

Hankó I. Béla, * 1880, bp.-i közgazd. egyet. m. tan. Halgazdasággal fogl. — 2.

Vilmos (1854—1923), tanker. főigazgató, magyar fürdőekkel és ásványvizekkel fogl.

Han-kou, Kína egyik legnagyobb városa és legnagyobb belvízi kikötője, az ország közepe táján, a Jang-cse-kiang mellett, 1,625.000 l. Közép-Kína nagykereskedelmi központja.

Hannibal (Kr. e. 247—183), karthágói had-

vezér, Hamilkar Barkas fia, a legnagyobb ókori hadvezérek és államférfiak egyike. Elfoglalta a hispaniai Saguntumot s szárazföld felől támadta meg Itáliát. Átkelt az Alpokon s 218. a Ticinusnál, 217. a Trasimenus-tónál, 216. pedig Cannae-nál hatalmas vereségeket mért a rómaiakra. **H.** elfoglalta Dél-Itáliát, már-már Rómát fenyegette (Hannibal ad portas), de Fabius taktikája s P. Cornelius Scipio energiája megfordította a hadiszerencét. Scipio áttette a háború színhelyét Afrikába s így Hannibalnak is el kellett hagynia Itáliát. 202. Zama-nál döntő vereséget szenvedett **H.** s ezzel vége volt Karthago hatalmának. A rómaiak elől bujdosva, végül megmérgezte magát.

Hanno, tengerész, Hamilkar fia, Kr. e. 500-ban nagy felfedező-utat tett a Földközi-tengeren és Herakles oszlopain (Gibraltár) túl Afrika nyugati partjaira. Utleírását görögre is lefordították.

Hannover, 1. porosz tartomány Németország ÉNy-i részén. 38.583 km², 3,2 millió l. 1692. választófejedelemség, 1714—1837. perszonál-unió Angliával, 1814. királyság, 1865. Poroszország bekebelezte. — 2. **H.**, város, az ugyanilyen névű tartomány fővárosa; 422.000 l., müegyetem. jelentős ipar és keresk.

Hanoi, Francia Indo-Kína és Tonking tartomány fővárosa a Szong-koj-folyó mellett, 110.000 l. Szabadkikötő, Luxusipar.

Hanotaux, Gabriel, * 1853, francia történetíró, 1892. a külügymin. osztályfőnöke, 1891—98. külügymin. Richelieu életrajzát és a jelenkori Franciaország történetét írta meg.

Hanság, sekély és változó vízállású láp a Kis Alföld Ny-i részén, a Fertő-tótól K-re, Sopron és Moson vármegyék határán. Területe kb. 400 km² volt. Ma már tulnyomó része lecsapolt termőföld.

Hansa-városok, a 13. sz.-ban keletkezett Hansa-szövetség tagjai, amelyeknek száma később 90-re emelkedett, főleg É-Németországban és a K-i tenger további partvidékén: Lübeck, Hamburg, Bréma, Köln, Magdeburg, Berlin, Danzig, Riga, stb. 1669 után csak az első három maradt tagja a szövetségnek és ezek ma is viselik a **H.** címet.

Hansom (ang.), kétkerekű kocsí, hátul magas kocsisüllyessel.

Hant kisk. Tolna vm., völgyégi j., 434 l., ut. Bonyhád, up. Apar.

Hánta kisk. Veszprém vm., zirci j., 824 l., ut. Magyarzombathely, posta.

Hántolás, külső kéreg v. burkolat eltávolítása.

Hantos Elemér, * 1881, közgazdasági író, nyug. pénzügyi államtitkár, a bp.-i egyet. a pénzügytan c. ny. rk. tanára, több műben fogl. pénzügyi kérdésekkel. 1910. országgy. képviselő, majd államtitkár, a Postatakarékpénztár elnöke, a bp.-i egyet. a pénzügytan tanára.

Hanusz István (1840—1909), földrajzi és természetrajzi író.

Hanuy Ferenc, * 1867, pápai prelátus,

pécsi kanonok, bp.-i egyházi c. ny. r., egyet. tanár.

Hánytató borkó (tartarus stibiaticus), borkó, savas antimonoxidkálium. Hánytatószer.

Hapag, a Hamburg–Amerika A.-G. hajózási társ. rövidített neve.

Haparanda, svéd város a finn határon, 1500 l.

Harakiri, a japán nyelvben a hasfelmetszési jelenti. Eredetileg a főnemesség büntetési módja volt, amelyet az elítélt önmagán hajtott végre. Most csak a japán öngyilkosság egy formája.

Haranghy Jenő, * 1894, festő és grafikus, az Iparműv. Iskola tanára.

Harangirozni (franc.) a. m. buzditani, föllármázní.

Harangjáték, eredetileg különböző hangolász kis harangokból állott, amelyek keretben voltak csoportosítva. Manapság a harangokat acéllemezre helyettesítik. Vagy kalapáccsal szóvaltatják meg, v. klaviatúrás szerkezettel.

Harasathy I. Hermin (1872–1921), színművésznő, a Vígyszínház tagja. — **2. Lajos** * 1881, író és hűlapíró. Néhány verskötete jelent meg.

Haraszti I. Emil, * 1885, zenetörténeti író és zenekritikus, a bp.-i egy. a zenetörténet m. tan., a Nemz. Zenede igazgatója. — **2. Gyula** (1858–1921), irodalomtörténész, a bp.-i egyet. a francia irod. ny. r. tanára.

Harasztifalu kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 390 l., ut. Körmend, up. Egyházas-rádóc.

Harasztok, a virágatlan növények legfejlettebb csoportja. Testük gyökérre, szárra és levelekre tagozódott. Szaporító szerveik a spórák. A mi éghajlatunk alatt jelentéktelen nagyságuk, de a forró év alatt fakká is megnövekednek. A kőszénkorszakban hatalmas fákat és erdőségeket alkottak.

Harbou, Thea, * 1888, német írónő, szenzációs regényeket és fantasztikus filmeket ír (Hindu siremlék, Nibelungok).

Harbou, hannoveri gyárvaros, 73.000 l.

Harc nagyk., Tolna vm., központi j., 951 l., ut. Sőbagárd, posta.

Harcas, Európa egyik legnagyobb (csontos) édesvízi hala. Testét csupasz bőr fedi. Igen falánk, mindent pusztító ragadozó. Husát kedvelik. Nálunk a Dunában, Tiszában gyakori.

Hardanger-fjord, 175 km. hosszan benyúló tengeröböl Norvégia DNy-i partján, Bergen-től D-re.

Harden, Maximilian (ered. Witkowski, 1861–1927), a Zukunft c. folyóirat alapítója. Mint politikus, Bismarck híve. Művei essay-k, kritikák, politikai jellemrajzok.

Hardie, James Keir (1856–1915), angol munkászervező, a munkáspárt megalapítója.

Harding, Warren G. (1865–1923), előbb Marionban lapszerkesztő, 1900. Ohio állam szenátora, 1915. szövetségi szenátor, 1920. re. publikánus programmal köztársasági elnöknek választották. Ellene volt annak, hogy az Egy. Államok belépjének a Népszövetségbe.

Hardt, Ernst, * 1876, német író, novellákat és drámákat ír. Legismertebb műve: Tantris der Narr c. drámája.

Hardy, Thomas (1840–1928), angol regényíró, gondos stílusú, pesszimista, finom lélekkelmző. Nevezetesebb munkái: Tess of the D'Urbervilles, Jude the obscure stb.

Hárem, arab szó, amely eredetileg tiltott helyet jelentett, később a nők lakosztályát.

Hárfa, a legnagyobb hurokhangszer, amelyet pengetéssel szólaltatnak meg. Az ókortól kezdve számtalan formán és tökéletesítésen ment keresztül. Ma pedálja is van.

Régi egyiptomi hárfa

Hargita, a K-i Kárpátok belső vonulatát alkotó vulkanikus hegységnek a Felső Maros és Felső Olt közé eső szakasza, Csik és Udvarhely vármegyék határán. Legmagasabb csúcsa a **H.**, 1793 m.

Hári Pál, * 1869, orvos, az élet- és körvegytan ny. r. tanára a bp.-i egyetemen.

Harka kisk., Sopron vm., soproni j., 1063 l., vasut, távíró, posta.

Harkály-félék, kuszó-madarak; két lábujjuk

Harkály

előre, kettő hátrafelé áll s erős karmokkal vannak ellátva. Csőrük erős vérszerszám, melylyel a fatörzseket kivájják, hogy a benne lévő rovarlárvákhoz jussanak.

Harkány kisk., Baranya vm., siklósi j., 746 l. vasut, telefon, táviró, posta.

Harkányi I. Béla báró. * 1869, csillagász. az a ztonómia és asztrológia m. tan. a bp.-i egyet. — 2. Ede (1879—1929), szociológiai író, ügyvéd. A polgári radikális szellemi mozgalomnak előharcosa. Főmunkái: A holnap férfiai, A holnap a szonyai, Babonák ellen. — 3. Frigyes báró (1825—1919), politikus, a magyar gazdasági élet újjáalakításában résztveszt, képviselő, 1895. báró és főrend, mindvégig szabadelvű párti. — 4. János báró. H. Fr. fia, * 1859, országgy. képvis., 1913. keresk. min. felsőlázi tag.

Harlekin, I. Arlecchino.

Harmadkor, I. Tertium.

Harmas egység, a klasszikus tragédiában a hely, idő és cselekmény egysége.

Harmas hangzat, az alaphangból, ennek tercéből és kvintjéből álló akkord.

Harmas kis tükör, Losonczy István (1709—1870), nagykőrösi tanár sok kiadást megért munkája.

Harmaskönyv (Tripartitum), Werbőczy István 1514-i műve, amelyben egyesítette az ország törvényeit, bevett jogszokásait.

Harmas-szövetség, 1882. máj. 20. öt évre kötött megállapodás Ausztria-Magyarország, Németország és Olaszország között, amelyhez 1893. külön szerződéssel Romániát is hozzákötötték, anélkül, hogy a H. tagja lett volna. A szerződés szerint a felek kölcsönösen védelmezni tartoztak egymást, ha bármelyiküket legalább két hatalom megtámadja, abban az esetben pedig, ha bármelyik fél más háborúba keverednék, a többi szövetséges semleges magatartást köteles tanúsítani. A szerződés csak 1883. került nyilvánosságra s több ízben (1887, 1891, 1896, 1902, 1912.) megújították. 1915. máj. 4. Olaszország kilépett a H.-ből s ugyanakkor a román szerződés is önmagától megszűnt.

Harmasugrás, a könnyű atlétika ritkábban gyakorolt formája. Egy szökdelés, egy lépés és egy ugrás összetételéből áll.

Harmat. Ha a föld felszíne amilyen lehül, hogy a vele érintkező levegőréteg a benne foglalt pára egy részét nem tudja többé magában tartani, akkor ez kicsapódik, ez a csapadék a harmat.

Harmat Artur, * 1885, a Palestrina-kórus igazgatója, a belv. templom karnagya, szföv. énekoktatásügyi felügyelő, tanár a Zeneakadémián. Írt dalokat, kórusokat, egyh. zenét.

Harmati Sándor, * 1892, hegedűművész, zeneszerző és karmester; Amerikában él, ahol szerzeményeivel több díjat nyert.

Harmatpont, az a hőfok, amelynél a levegőből kicsapódik a fölös páratartalom.

Harmincad, a régi királyi vám, amelyet az ország határán fizettek be és kivitt árukért.

H.-mentességet kiváltságként nyerhettek egyesek a királytól. 1850. szűnt meg.

Harmincéves hűbör (1618—1648), a katolikus és császárpárti Európa H.-ja a protestáns és császárelenes Európa ellen. Színhelye: Csehország és Németország. A katolikus párt tagjai: II., illetve II. Ferdinánd császár, a katolikus liga (élen Miksa bajor választófejedelem), egyideig a protestáns brandenburgi és szász választó; a protestáns párt tagjai: Dánia, (1630). Svédország, a protestáns németek és Richelieu bíbornok katolikus Franciaországa, Bethlen Gábor. A westfalai békével ért véget (1648). Főhadvezérek: (katolikus) Tilly és Wallenstein, (protestáns) Gusztáv Adolf.

Harmónia (gör.) a m. ősszhang lényegében egybeesik az akkord fogalmával. Az ógörög zenében a hangsort nevezték így.

Harmonika, több hangszer közös neve. Az egyik a szá-H, gyerek-hangszer, amelynél a sípok a régi pánsíp mintájára sorakoznak. A másik az üveg-H, amelyet Franklin talált fel, üveghangok vagy üvegsövények sorozatából áll. A harmadik a húzó-H, vagy akkordion, kézi fúvós hangszer, amelynél a nyelveket mechanikusan létrehozott szél hozza hangzásba.

Harmónium, billentyűsorrall felszerelt fúvós hangszer, amelyben nem sípok, hanem lengő nyelvek keltik a hangokat. Fújtatója pedálszerűen van alkalmazva. Az orgona pótlására szolgál, többnyire egyházi alkalmazásban.

Harnack, Adolf * 1851, német ev. teológus, 1911. berlini egyet. tan., racionalista szemléletű írt kitűnő műveket az őskereszténységről.

Háromfa nagyk. Somogy vm., nagyatádi j., 1810 l., ut. Babócsa posta.

Háromház kisk. Vas vm., szentgotthárdi j., 179 l., ut. és up. Szentgotthárd.

Háromhuta kisk. Zemplén vm., sárospataki j., 800 l., ut. Tolcsa, up. Erdőhorváti.

Háromkirályok, ünnep a kat. egyházban jan. 6. annak emlékére, hogy az evangélium szerint Jézus születésekor Keletről tudósok (mágusok, napkeleti bölcsék) jöttek, hogy ajándékaikkal hódolatlukat fejezzék ki.

Háromszék vm., Erdély DK-i szögében. 3556 km², 138.000 l. Trianon óta Romániáé.

Háromszinnyomás, nyomtatási eljárás. A színesen nyomtatandó tárgy színeit fényészűrők segítségével három alapszínre bontva lefényképezik; e három felvételtől nyomtatásra alkalmas három lemezt készítenek; először a sárga, azután a vörös és végül a kék színű lemezt egymásra nyomják.

Háromszögeles, igen nagy távolságok esetén, a földmérésnél, magassági méréseknél és a csillagászatban egyes pontok viszonylagos helyzetének, nagy földterületeknek, ismeretlen távolságoknak meghatározására szolgáló mérési módszer, mely azon alapszik, hogy pl. két kérdéses pont és egy tetszős szerint felvett harmadik pont alkotta háromszög összes adatai (tehát a keresett hosszú oldal is) ismeretlenné válnak, ha megmérjük valamelyik oldal hosszát és a szögeket.

Három test problémája, kutatja három égi test mozgását a Newton-féle törvények alapján. Newton óta a matematikusok állandóan foglalkoztak e feladat megoldásával, de csak részben sikerült.

Harpagon, Molière L'avare (Fősvény) c. vígjátékának hőse.

Harpók, Thamus és Elektra nimfa leányai, a görög mitológiában a viharok istennői, az emberek halálba üldözői.

Harre Ferenc, * 1874, nyug. szlov. alpolgármester, 1919. meghatalm. miniszter, szerkesztette a Városi Szemléit és több közigazgatási mű szerzője.

Harriman, Edward Henry (1848–1909), amerikai vasutaskirály.

Harry, Miriam * 1875, francia író. La conquête de Jerusalem c. regénye tette híressé.

Harsány nagyk., Borsod vm., miskolci j., 1096 l., telefon, posta.

Harsányi I. István, * 1874, ref. teol. tanár, irodalomtörténész. — 2. **Kálmán**, (1816–1928), költő és író. Elmélyült és finom költemények szerzője. Kristálynézők címen nagyszerű regényt írt. Tragediája: Ellák. — 3. **Lajos**, * 1883, kat. lap. költő. [Uj vizeken, Az élet muzsikája]. — 4. **Zolt**, * 1887, író, hírlapiíró, fordító. Igen nagy számban írt, fordított operettekét, versözvegeket. Vigjátékai: A vén gazember, A Nosztyfi esete (Mikszáth nyomán).

Hársia, számos fajban ismert mérsékelt ég-övi fa; levelei ferde szivacsok, fűrészes széllel. Faja lágy, faragásokhoz és bútorkhoz használják. Virága izasztó teát ad.

Harsona, I. Puzon.

Harta nagyk., Pest vm., dunavesei j., 5035 l., hajóáll., vasut. táviró, telefon, posta.

Harte, I. Francis Bret (1839–1902), amerikai író. Ifjú korában sokáig élt Kaliforniában, majd változatos élet után egyet. tanár és konzul lett. Kaliforniai benyomásai alapján írta meg rövid elbeszéléseit. — 2. **Enma** (lady Hamilton, 1761–1815), híres angol szépség. Szegény családból emelkedett. Sir William Hamilton nápolyi angol követ, régész (1730–1803) neje lett, majd Nelson admirális kedvese.

Hartford, Connecticut fővárosa, 138.000 l.

Hartleben, Otto Erich (1864–1905), könyvnyed német elbeszélő és lírikus.

Hartlepool, angol kikötőváros az északi-tengeren; Keleti H. 23.000, nyugati H. 72.000 l.

Hartmann, I. Eduard von (1842–1906), német filozófus. Mindent a szellemből és annak két funkciójából vezet le, az eszméből és az akaratból. Főműve: Philosophie des Unbewussten. — 2. **Ludo Moritz**, * 1865, M. H. költő fia, történetíró és pol. író, 1918–20. az osztrák köztársaság berüni követe volt s harcosa annak a törekvésnek, hogy Ausztria Németországához csatlakozzék, 1924 óta a bécsi egyetemen az ukjori tört. tanára. — 3. **Moritz** (1821–1872), német költő, aki résztvett a furcsalmi mozgalmakban. Mint Petőfi költeményeinek fordítója nevezetes.

Hartmann von Aue (* 1165 kör., † 1210

kör.), német költő. Legismertebb műve: Der arme Heinrich.

Harun al Rasid (765–809), arab abbaszida kalifa; az Ezeregyéj meséiből úgy ismeretes, mint az igazságos fejedelem mintaképe.

Haruspex, az egyik római papi rend tagja. A H.-ek az áldozati állatok beleiből jósoltak s magyarázták a csodás jelenségeket (prodigia).

Harvard-egyetem, az Egyesült Államok legrégibb (1636) egyeteme (Cambridgeben, Mass.), nevét John Harvard angol paptól (1607–38) kapta, aki végrendeletében könyvtárát és vagyonyát egy alapítandó egyetemre hagyományozta.

Harvey, William (1578–1657), angol anatómus és fiziológus, a vérkeringés felfedezője. Úttörő munkát végzett a fejlődéstanban is.

Harwich, hadi és kereskedelmi kikötő Anglia K-i partján, 14.000 l.

Háry Gyula, * 1864, festő; Pest–Buda pittoreszk részeinek jellemző eseteleje.

Harz, hegység Németország közepe táján. Legmagasabb csúcs a Brocken, 1142 m. Anyaga gránit és régi üledékes kőzetek. Ezüst, ólom, cink, réz, vasérc, kohászati. A lejtőket erdők borítják.

Hasbeszélés, az a képesség, hogy valaki, ajkai mozgatása nélkül, a saját hangját hallatva az a benyomást keltsi, mintha más személy beszélne.

Hasdubal, I. Hamilkar Barkas (I. o.) veje és utóda a fővezérségen; egy hispaniai ember magánbirtokból megölte (Kr. e. 221). — 2. **H.**, Hamibal öccse, aki Kr. e. 207. nagy sereggel sietett bátyja segítségére (ugyancsak az Alpeseken át) Itáliába, de Claudius Nero és Livius Salinator konzulok a Metaurus folyónál tönkrevették s ő maga is elesett.

Hase, Karl August (1800–1890), jenai prot. egyháztörténész és dogmatikus. Sok magyar tanítványa volt.

Haselbeck Olga, * 1890, operacéknő. Az Operaház örökös tagja. Wagner-operák alt szólamait éneki.

Hasenclever, Walter, * 1890, szo. líris világ-nézetű költő. Dr. Sohn c. darabjában a régi és az új generáció forradalmi összekötőjét viszi színpadra. Drámái: Antigone, Die Entschliessung, stb. Egyéb művei: Der Jüngling (költ.), Tod und Auferstehung (költ.).

Hasenfeld Artur, * 1870, orvos, bp.-i egyet. a vérkeringési szervek kör- és gyógytanának c. rk. tanára.

Hashártya, vékony hártya, amely a hasüreg belső felületét kibéleli és a hasi szerveket borítja. H.-gyulladás rendszerint a hasi szervek fertőzésének átterjedése a H. ra.

Hasia, indiai részgőgő szer, amelyet a kenderből készítenek. Pipában szívják el vagy rácsálják.

Hasnyálmirigy, a hasüregben elhelyezett, emésztőnedvet kiválasztó mirigy.

Hásságy kisk., Baranya vm., pécsi j., 593 l. ut. és up. Nagykozár.

Hastings, város, angol tengeri fürdő és halász-

állomás a calais-i szoros mellett, 61.000 l. 1066-ban Hódító Vilmos francia-normann serege itt verte le az angolszászokat.

Hasznos nagyk., Heves vm., hatvani j., 2513 l., ut. és up. Pászto.

Hasonlóságvétet, idegen dolognak korlátlan használatát állagának sérelme nélkül. Tárgya lehet ingó v. ingatlan; személyhez kötött, át nem ruházható.

Hatala Péter (1832—1918), teológus és orientalista, egyetemi tanár, aki kat. papi állását később elhagyta.

Határidő-üzlet, akkor jön létre, ha az üzletkötő felek úgy állapodnak meg egymással, hogy az üzlet tárgyát képező áru nem azonnal, hanem meghatározott későbbi időpontban szállítandó. Az értéktözeleli **H.** az, amelynek teljesítése a kötés napjától számított ötödik napon túl esedékes. A **H.** alkalmas formája a spekulációnak, amely rendszerint még a határidő előtt rendezzi az engagement-t és csak a differenciára tart számot.

Határvörvidék, a török kiverése után, a 18. sz. elején az esetleges újabb török betörések ellen katonailag szervezett hosszú, keskeny földszalv Magyarországnak D-i határán: volt horvát-szalv, bánági és erdélyi **H.**, csak 1882. polgárosították.

Határrendőrség, a belügyminiszter fennhatósága alatt állami intézmény a határszéli személyforgalom figyelemmel kísérésére.

Hatások, a gépészetben a valamely gép szolgálatra munka viszonya a befektetett energiához. A gépek csak átalakítják a bevezetett energiát, pl. az elektromórt a villamosenergiát forgó mozgássá, de ez átalakulás közben magában a gépben sűrűségi és hővesztések stb. lépnek fel. Ha tehát pl. valamely elektromórt **H.**-a 0.88 v. 88%, ez azt jelenti, hogy a gépbe vezetett energiának 12%-a elvész.

Hathor, a szerelem istennője az egyiptomi vallásban, akit tehénzavakkal ábrázolnak.

Hátsóindia, l. India.

Hattyu, a lufélélekhez tartozó nagy madár, jellemző a hosszú, hajlékony nyaka. A mérsékelt égöv édesvízeinek vándor madara. Nővényekkel, férgekkel és haakkal táplálkozik.

Hattyudal. A monda szerint a hattyu halála előtt énekel. Innen átvitt ért.-ben **H.** a költő utolsó műve.

Hatvan nagyk., Heves vm. **H.**-i járásának székhelye a Zagyva mellett, 14.039 l. Áll. redlisk. Cukorgyár. Vasuti csomópont.

Hatvani István (1718—1786), a debreceni kolégium tudós professzora. Kísérleti munkássága boszorkánymester hírére juttatta. Irodalmunkban Arany János, Jókai és Makai Emil dolgozta fel **H.** mondái alakját.

Hatvani I. Ferenc br., * 1881, festőművész és műgyűjtő. Nagybányán és Párizsban tanult. 1912-ben Berlinben és Párizsban, később itthon voltak kollektív kiállításai. — 2. **József** (1858—1913), a hatvani cukorgyár alapítója. 1908. báró, 1910. főrend. — 3. **Lajos** br., * 1880, író, résztvevő a »nyugatos« irod. harcokban. Szeréplét az okt. forradalomban, 1919 óta Bécs-

ben élt, 1927 végén hazatért, a bíróság fegyházra ítélte, büntetésének egy részét kitöltötte, azután szabadlábra helyezték. Kint jelent meg. Das verwundete Land c. monografiája és Adyról írt négy füzete. Egyéb művei: En és a könyvek, Feleségek felesége, Urak és emberek — 4. **Lili** báróné, * 1890, írónő. A megzavagodott és enervált európai társadalom életéből veszi modern novelláinak (Ok) és szindarbjaiának (Noé bárkája, Első szerelem) témáit. — 5. **Sándor** (1852—1913), 1873. tagja a nagyatyja által alapított Deutsch Ig. és fia cégnek, melyet ő fejlesztett ki elsőrendű vállallattá. 1881. megszervezi a küzködi nagysurányi cukorgyárat és azóta a cukoripar főtevényezője. 1903 főrend. 1908. báró.

Haubic (a cseh houfnice: kődobó szóból), a. m. tarack.

Hauk, Albert (1845—1918), lipcsei prot. egyházterfész, a Realenciklopädie f. prot. Theol. u. Kirche szerk.

Haufl, Wilhelm (1802—1827), német író; színes fantáziával írta meg munkáit.

Hauptmann, Gerhart, * 1862, a legjelentősebb hatású német drámaírók egyike. Naturalista darabjai közül legnevezetesebbek: Fuhrmeister Henschel és a socialista irányú Die Weber. Szimbolikus motívumokból építi föl a Hanneles Himmelfahrt-ot és a Pippá-t. Die versunkene Glocke stb. Jelentősebb színművei még: Einsame Menschen, Der arme Heinrich, Der weisse Heiland, Indiohdi stb. Regények: Der Narr in Christo, Emanuel Quint, Atlantis, Der Ketzler von Soana stb.

Haus, Anton (1851—1917), tengernagy, 1914. a monarchia haditengerészetének főfelügyelője, a háboruban ő irányította a flotta működését.

Haussa, a Középső Szudán egyik vidéke a Niger folyó és a Csad-tó között, most angol Nigériához tartozik; az itt lakó **H.**-négerek a hauniták és a szudáni négerek keveréke; mohamedánok, kereskedelemmel és iparral foglalkoznak.

Hausse (franc.), tözsele árfolyamemelkedés. Az a **H.**-spekuláció a tőzsdén jegyzett értékek áremelkedéséből igyekeznek hasznot húzni.

Hauszmann Alajos (1847—1926), építész, 42 éven át a Műegyetem tanára. Számos köz- és magánépület tervezője (Kuria, kir. palota. Műegyetem főépülete, Newyork palota stb.)

Hautefinance (franc.) a m. legfelsőbb pénzügyi körök, a legnagyobb bankárok.

Haute saison (franc.), a m. a fődény.

Hautevole (franc.), a m. előkelő társaság.

Haut gout (franc.), az állott valdus szaga.

Havana (Habana), Cuba fővárosa és főköltője, 581.000 l. Ny-India kereskedelmének főhelye. Cikkeli: dohány, szivar, nádcukor, kávé, rum.

Havaría (ol.) a m. hajókar, a hajónak vagy rakományának megsérülése.

Havas (Agence H.), párizsi távirati ügynökség. 1835. Charles H. alapította.

Havas I. Adolf (1854—1917), orvos, bőrgyógyász, bp.-i egyet. m. tanár, kórházi főorvos. — 2. **Adolf** (1859—1904), irodalomtör-

téncz, Petőfi kritikai kiadásának szerkesztője. — 3. **András Károly**, * 1895, író és hírlapíró, a Pester Lloyd munkatársa. 4. **Emil**, * 1884, vajdasági regényíró és novellista. — 5. **István**, * 1873, író, költő, novellista. — 6. **István**, * 1877, orgonaművész. — 7. **Károly**, * 1887, vajdasági újságíró, a Bácsmezei Napló munkatársa. — 8. **Miksa**, * 1861, tanár, közg. író, polit. és keresk. számtanul. fogl.

Havasalföld, l. Románia.

Havasi gyopár, l. Gyopár.

Havassy Rezső (1852—1927), geográfus, a Magyar Földrajzi Társaság tb. elnöke. Főművei a Magyar Földrajzi Bibliográfia és a Dalmáciára vonatkozó tanulmányok.

Havelock, hosszú, ujjatlan, galléros köpönyeg. **Sir Henry H.** (1795—1857) angol hadvezérről nyerte nevét.

Havranek József, * 1881, Fejér vm. alispánja.

Havre (Le H.), E.-Franciaország legnagyobb kikötője a Szajna torkolatánál. 158.000 l. Gyarmatára-piac.

Hawaii (Sandwich)-szigetek, a Csendes-óceán közepe táján, a Ráktérítő mentén. 17.000 km², egyharmad milió l. Eghajlatuk meleg és igen nedves. Vulkanikus hegyek magassága a 4000 m-t is meghaladja. Termékeik: rizs, kávé, cukornád, banán. Hajó- és kábel-állomás Amerika és Azsia-Ausztrália közt. Fővárosa Honolulu, 1900 óta az Egyes. Államok territoriuma.

Hawthorne, Nathaniel (1804—1864), amerikai író, liverpooli konzul. Irt elbeszéléseket és nagyerreji, sőtétáhterű regényeket.

Hayakawa Sessue, * 1889, japán filmszínész.

Haydn, Franz Joseph (1732—1809), osztrák zeneszerző, 1761—90-ig Kismartonban az Esterházy hercegek zenekarának karmestere, 1792, 1794. és 1795. Londonban élt, majd újra Bécsbe költözik s itt él haláláig. **H.** az ujkori instrumentális zene első nagymestere. Rendkívül termékeny szerző; irt 100 szimfóniát, 24 operát és számtalan világi és egyházi zene-művet. Főalkotásai két hatalmas oratóriuma: a »Teremtés« (1797) és az »Évszakok« (1801). Az ő alkotása az osztrák néphimnusz (Gott erhalte).

Haynald Lajos (1816—1891), bibornok, kalocsai érsek. Szenvedélyes botanikus volt, alapítványokat tett és jótékonyasági célokra is sokat áldozott.

Haynau, Julius, báró (1786—1853), osztr. tábornok, 1849. leverte a felkelő Bresciát és az ottani nőket megkorbácsolhatta (»bresciai hiéna«), 1849. máj. a magyarországi osztrák hadsereg főparancsnoka lett. Temesvárot döntő győzelmet aratott (1849. aug. 9.) a magyarokon. A 13 aradi vértanu és Bathány Lajos kivégzése és sok ezer magyar honvédtiszt bebörtönzése az ő nevéhez fűződik. 1850. az osztrák kormánnyal összetűzve lemondott s haragjában teljhatalma utolsó napján az összes még vizsgálati fogságban levőknek megkegyelmezett.

Haypál Benő (1869—1926), budai ref. lelkész, kiváló szónok és író.

Házadó, l. Adó.

Hazal Samu báró, * 1851, vezérezrn., 1910—17. honvédelmi min. 1917. őt állították a hadsereg utánpótlásáról gondoskodó szerv élére. Felsőházi tag.

Házal Tudóstársok, az első Pesten megjelenő magyar lap. Szerk.: Kulcsár István, 1866. jul. 2-án indult meg.

Házaló, olyan kereskedő, aki árúját házról-házra járva adja el; engedélyhez van kötve.

Házárdjáték, az a játék, melyben a nyereség v. veszteség kizárólag a véleteltől függ. Kihágási Btk.-ünk büntetéssel sújtja.

Házasság, férfi és nő jogilag elismert, élet-hossziglani teljes együttélése. Európai kultur-államokban egyedül elismert formája az egy-nejűség.

Házasságtörés, jogilag a házassági hűségnek szándékos megsértése. Büntetőtörvénykönyvünk 246. §-a szerint a H. 3 hóig terjedhető fogházzal büntetendő. Eljárásnak csak a sértett házastárs visszavonható indítványára van helye.

Házberkraják, megszünt adónem, amely régebben a házadó járuléka volt.

Házi gomba, v. könnyező fagomba, a szobapadlón élő és azt tönkretévő gomba, ha a padlóhoz nasznált fa nem száradt ki eléggé; védekezés: karbolinummal vagy vasglicin-oldattal.

Házutatás, csak bűnvizsgálat érdekében rendelkezhet el arra illetékes hatóság törvényesabta esetekben, meglatározott korlátok közt.

Hazslinszky Frigyes (1818—1896), magyar botanikus. Több értékes munkában ismertette Magyarország virágos, de főleg virágtalan növényeit s ő irta az első magyar növényhatározó könyvet.

Házszabályok, azok a rendszabályok, amelyek a parlament valamelyik házának alakulási, tárgyalási és tanácskozási rendjére vonatkoznak.

Hearn, Lafcadio (1850—1904), angol író, tokiói egyetemi tanár. Japánról irt munkái nevezetesek (Glimpses of unfamiliar Japan, Kokoro).

Hearst, William Randolphe, * 1863, amerikai lapkiadó.

Heaviside, Oliver (1860—1925), angol tudós. Elmélet szerint a Föld felett 60—70 km. magasságban jó elektromos vezető (ionizált) hidrogénréteg (H.-réteg) van. A valamely rádió-állomásból sugárszerűen kiinduló elektromos hullámokat ez visszaveri a Földre. Ezek szerint lehetetlen a Földről a világűrbe rádiójeleket küldeni.

Hebbel, Friedrich (1813—1863), német drámaíró, nagyerreji fantáziával s alkotóerővel lélektan s etikai problémákat boncol, a rendkívül s néhol bizarr témák területén. A modern dráma kezdeményezői közül egyike a legjelentősebbeknek. Drámái: Judith, Herodes és Mariamne, Agnes Bernauer, Die Nibelungen (trilógia), Der Rubin (vigjáték); irt epikus költeményt, verseket és elbeszéléseket is.

Hebe, Zeusz és Hera leánya, az örökifjúság istennője, Ganymedszel együtt az istenek olympusi pohárnoka.

Hébelt Ede, * 1879, jogtanár, ügyvéd, szocialista politikus.

Héberék, a zsidók neve a babilonai számlázás végéig.

Héber irodalom. Régibb termékei a próféták prédikációjának töredékeiből összeállított prófétai könyvek, amelyek utat szabtak Izrael életének s amelyeknek a multba való visszatevését folytán állottak elő Mózes könyvei és a többi történeti iratok mai formájukban. A H. 2. korszaka a hellenizmussal való megbarátkozásé, melynek emlékei Phi'o és Josephus művei. A zsidóság politikai összeroppanása következtében minden energiája áttérrelődik vallási tere s a Kr. u. 2. századtól kezdve egymásután születnek meg a Misna, a Jeruzsálemi meg a babiloni Tahnud. Kr. u. 500—1000. a zsidók közvetítik Nyugat számára a mor műveltséget. A 11—12. században élnek Maimonides, Rasi és Kinuchi-család. A reformáció idejére esik az utolsó klasszikus teológiai mű: a Suichan Aruch (megj. 1565.).

Héber nyelv, a sémi nyelvek egyik ága, amelyen az ótestamentum legnagyobb része írva van.

Hebridák, 400 sziget Skócia ÉNy-i partjai előtt, közte 105 lakott. 7285 km², 100.000 l. Eghajlata miatt alig használható másra, mint legeltetésre. Juhtenyésztés, halászat, madarászat.

Hebron, kánaáni város 40 km-re D-re Jeruzsálemtől. Abrahám, Izsák, Jákob lakóhelye, a pátriárkák temetkezési helye, itt kentek fel Dávidot Izrael királyává. A keresztény háborúkban Bouillon Gottfried lübeire volt. Mai neve El Halil, 20.000 mohamedán l.

Heckenast Gusztáv (1811—1878), könyvkereskedő, kiadó és nyomdász. Az ő nyomdájában nyomták 1848 márc. 15. a Talpra magyart, ő alapította meg az első magyar kölcsönkönyvtárt.

Hecuba (Hekabe), Priamos trójai király felesége. Trója eleste után H. Odysseus rabnője lett.

Hedenstjerna, Alfred (1853—1906), jeles svéd elbeszélő (Mindenféle népség, Kaleidoszkop).

Hédervár kisk., Győr vm., tósziget-csillóközi j., 1139 l., telefon, táviró, posta.

Hédervary Lehel * 1876, ujjpesti kir. közjegyző, 1905—18. függetlenségi párti képviselő.

Hedin, Sven, * 1865, svéd Ázsia-utazó. Utelírásai tartalom és kivált forma tekintetében a legjobbak közé tartoznak. Főművei: Ázsia sivatagain keresztül, Ázsia szívében, Transzhimalája, magyarra is le vannak fordítva.

Hedonizmus (gör.), az az etikai irány, mely az etikát az élvezet élvezére alapítja.

Hedrehely kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1184 l., vasut, táviró, posta.

Hedry Lőrinc, * 1887, Heves vm. főispánja.

Hedsász, Arabiának a Vörös-tenger felé eső É-i végén levő királyság. 470.000 km², 900 ezer l., főtermékei: datolya, étkei, bőrök, fűszerek. Fővárosa Mekka. A világháborúig töredék fennhatóság alatt, 1924-ig angol befolyás, azóta a vahabiták foglalták el.

Hedsász-vasut, kb. 1800 km hosszú török államvasut, Mekkát és Medinát Damaszkuszsal, ill. Konstantinápolyal köti össze.

Hedsza, menekülés, Mohamed kivándorlása Jathribba, amit Medinának neveztek, Kr. u. 622. jul. 16-án történt. Ezzel a nappal kezdődik a mohamedán időszámítás.

Hefele, 1. **Karl Joseph** (1809—93), rottenburgi püspök, kiváló tudós, a vatikáni zsinat (1870) ellenzékének egyik feje volt, de behódolt. Élete műve a Konziliengeschichte. — 2. **Menyhért** (1716—1794), építész; Bathány primás palotája Pozsonyban, a püspöki rezidencia és székesegyház Szombathelyen.

Hefner-gyertya, a fényerősség mértékegysége, vagyis az a fényerő, amelyet a Hefner által szerkesztett amilacetát-lámpa vízszintes irányban kisugároz.

Hegedős, a nemzeti mondákat és történeti csemenyeket versekbe szedő hivatásos énekes.

Hegedű, legnépszerűbb vonóhangszer. Négy hurja van, g, d, á, é hangolással. Eredetét nem tudjuk pontosan, mai alakját a 17—18. sz.-ban kapta a cremonai Amati, Guarneri és Stradivari család mestereitől.

Hegedűs 1. **Armin**, * 1869, építész, legnevezetesebb műve: a budai Gellért-fürdő (Sebestyén A. és Sterk I. építészekkel együtt). — 2. **Ferenc**, * 1856, az Operaház tagja. — 3. **Gyula**, * 1870, színművész, első reprezentánsa a modern magy. naturalista színjátszásnak. — 4. **Gyula**, * 1887, író, a Magyarság felolós szerkesztője. — 5. **István** (1848—1926), klasszika-filológiai író, egy. tan., szepárd. munkásságát is fejtett ki. — 6. **Kálmán**, * 1877, ügyv., országy. képvis. — 7. **László** (1870—1911), festő. Benczur, Hollosy tanítványa. — 8. **Lóránt**, * 1872, ny. miniszter, a bp.-i egyet. c. ny. rk. tanára, a Tébe elnöke, 1920—21. pénzügyminiszter. Irod. fogl. a kivándorlás és adózás és számos egyéb gazdasággal. kérdéssel. Elénk public. működést fejt ki a Pesti Hírlapban. — 9. **Sándor** (1847—1906), politikus, újságíró, publicista, 24 évig volt az állami költségvetés előadója, 1899—1902. kereskedelemügyi miniszter. — 10. **Sándor** ifj., * 1875, id. H. S. fia, H. Lóránt öccse, Elbeszélések és színműveket írt.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831), német filozófus, heidelbergi, majd berlini prof. Rendszere az abszolút idealizmus. A filozófia az abszolútum tudománya, az önmagát kifejtő abszolút észé. Formája a dialektikus módszer, amely vizsgálja minden fogalomnak ellentétébe való átcsapását és a kettőt magasabb egységbe foglaló szintézist. A logika a filozófia első főága, amely az abszolút szellemet magában vizsgálja, ezt más nivoltában vizsgálja a természetfilozófia. A harmadik főrészt a szellem filozófiája, az abszolút eszmét valóságában vizsgálja (jog-, történet-, vallásbölcselet, esztétika) s ez a H.-i rendszernek ma is értékes terméke.

Hegemonizmus (gör.) a. m. vezérség, fölánytulsult.

Hegesztés, két test összeforrasztása.

Hegyalja, 1. Tokaj-H., az Eperjes-Tokaji hegység D-i lába. Vulkanikus talaján világhírű

bor terem. 2. Arad-H. a Hegyes hegység DNY-i lába, szintén híres borokkal.

Hegyaljai Kiss Géza, 1893. ref. lelkész. történcész (Arva Bethlen Kata, Lorántffy Zsuzsanna, Bethlen Gábor stb.) és szépirod. író. **Hegyesd kisk.**, Zala vm., tapolcai j., 400 l. ut. Tapolca. up. Monostorapáti.

Hegyeshalmy Lajos (1862—1925), a második Friedrich-kormányban, majd a Teleki- és az első Bethlen-kormányban keresked. min.

Hegyeshalom nagyk., Moson vm., rajkai j., a budapest—győr—bécsi fővonalon, 2529 l. Trianon óta határállomás.

Hegyesi Mari (Kaffka Lászlóné, 1862—1925), színművésznő, a Nemzeti Színház tagja, Tragikói szerepkört töltött be.

Hegyalu kisk., Vas vm., sárvári j., 1060 l., vasut. táviró, posta.

Hegyalokyi Kabos (1847—1919), meteorológus.

Hegyhágyertyános kisk., Vas vm., sárvári j., 437 l. ut. és up. Nyőger.

Hegyháthodász kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 425 l. ut. és up. Nádásd.

Hegyhátsihér kisk., Vas vm., vasvári j., 793 l. ut. és up. Baltavár.

Hegyhátmáróc kisk., Baranya vm., hegyháti j., 490 l., ut. Szászvár, up. Ráckozár.

Hegyhátsál kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 342 l. ut. és up. Nádásd.

Hegyhátszentjakab kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 537 l. ut. Zalalövő, up. Viszák.

Hegyhátszentmárton kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 302 l. ut. és up. Ivánc.

Hegyhátszentpéter kisk., Vas vm., vasvári j., 421 l. ut. és up. Győrvár.

Hegyi I. Aranka (1855—1906), operetténekesnő, a Népszínház tagja volt. — 2. **Béla** (1858—1922), zeneszerző. Néhány kamaraművön kívül főként operettjeivel s népszínműveivel aratott sikert. — 3. **Emánuel**, * 1877, zongoraművész, Szendy-tanítvány, a Zeneműv. főiskola tanára.

Hegyi beszéd, Jézusnak az a terjedelmes beszéde, amely Máté ev. 5—7. fejezeteiben van feljegyezve. A kereszténység új követeléseinek, erkölcsi tartalmának a legjellegzetesebb összefoglalása.

Hegykő nagyk., Sopron vm., soproni j., 1380 l., posta, telefon.

Hegymagas kisk., Zala vm., tapolcai j., 615 l., ut. Nemestördemic, up. Tapolca.

Hegymászás, l. Turisztika.

Hegymeg kisk., Borsod vm., edelényi j., 327 l., ut. Edelény, up. Lak.

Hegymégl Kiss Pál, * 1886, nyug. h. államtűkár, ellenzéki országgy. képvis.

Hegypárt (la Montagne), a francia forradalom szélső pártja, a jakobinusok elődei, nevük a törvényhozó gyűlésteremben elfogalt felső padsori ülésekről.

Hegység, a környezet fölött szög vagy ezer m.-rel emelkedő egyenlőtlen magaslatok csoportja. Eredetük szerint a H.-ek többféleek. A föld legmagasabb H.-ei mind a földrétegek felgyűrődéséből származnak. Ilyenek az Alpok, Kárpátok stb. A röghegységek a környezet le-

szakadása folytán fennmaradt földkéreg-darabok. Ilyen a Budai hegység, Közép- és ÉNy-Európa hegységei. A gyűrődések és rögök szélén keletkezett hasadáson át kitódul a Föld belsejének izzón folyós anyaga és így keletkeznek a vulkanikus H.-ek. Ilyenek a Visegrádi, az Eperjes-Tokaji, a Hargita H. stb. A H.-eket a vizek úgy össze-vissza szabdalják, hogy csak szakértő szem tudja eredetüket megállapítani. A magas gyűrű H.-ek a közlekedés legnagyobb akadályai, a legjobb országhatárok. A rög-H.-ek a bányászat, az ipar, az európai modern műveltség gócpontjai.

Hegyszentmárton kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 223 l., ut. Vajszló, up. Cinderybogád.

Héhalom kisk., Nógrád vm., sziráki j., 1337 l., ut. Selyp, up. Palotás.

Heidelberg, város Baden német szabad állam E-i részében, a Neckar-folyó mellett, 73.000 l. 1386. alapított egyetemének kivált jogi fakultása híres. Csillagászati obszervatórium.

Heidenstam, Verner von * 1859, festő, svéd író, (magy.: Emdymon c. regénye). 1916. Nobel-díj.

Heifetz, Jasa, * 1901, lengyel-zsidó hegedűművész.

Heilmans, Hermann (1864—1924), holland író. Művei: naturalista irányú drámák (A remény, A pénz, Ghetto stb.), elbeszélések, regények (Diamanttag) és rajzok a szegény zsidóság életéből.

Heilbronn, württembergi város a Neckar mellett, 46.000 l.

Heim, I. **Georg** * 1865, bajor pol. Megalapította a bajor parasztpártot és 1924. min. elnök Bajorországban. — 2. **Pál**, (1875—1929), gyermekorvos, bp.-i egyet. tan.

Heine, I. **Heinrich**, * 1797, Düsseldorfban, 1831-től Párizsban élt haláláig, több évig tartó betegség után † 1856. A romantizmusból indult el, de később ő maga lesz a romantika legnagyobb ellensége. Főműve: a Buch der Lieder, mellyel új irányú lírát teremt. Jellegzetes ironiájának termékei az Atta Troll és a Deutsches Land című Wintermärchen c. költeményes-munkák. Nagy hatást ért el utirajzával, leveleivel, politikai írásaival stb. Írt drámákat és egyéb műveket is. — 2. **Thomas Theodor** * 1867, német festőművész, szobrász és grafikus. Mint a Simplicissimus rajzolója vált híressé. Műveit grotesksége és fantaszükimura való hajlam jellemzik. — 3. **Wolfgang** * 1861, ügyvéd, német pol. 1898. képvis., többs. szoci., 1919—20. bíróel. belügymin. Híres büntügyi védő.

Heinlein István, az ókori egyet. tört. bp.-i egyetem. ny. r. tanára.

Heinrich I. Dezső, * 1873, nagykereskedő, felsőházi tag, a Keresk. Testület elnöke. — 2. **Gusztáv**, (1845—1922), a bp.-i egyet. a német nyelv és irod. anára, az Akadémia főtitkára. Munkái: A német irod. története, Bánk bán a német költészetben, Boccaccio stb. — 3. **Ferenc**, (1866—1925), vasnagykereskedő, a Keresk. Bank alelnöke, 1918. megalapította

a Magy. Polg. Pártot. A Friedrich-kormányban, majd a Huszár-kormányban keresk. min.

Heinze, Karl Rudolf * 1865, német politikus, mint képviselő indítványozta a művészeti cenzúra megszorítását (Lex H.). A német néppárt egyik vezetője, 1922–23. bíróalmi igazságügymin.

Heják, a sólyomfélék családjába tartozó ragadozó madarak. A nálunk élő közönséges hejárdős-hegyes vidékeken tartózkodik, ellensége a baromlinak, de a nyulaknak is.

Hejce kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 886 l., vasut, táviró, posta.

Hejji Imre, * 1884, ügyvéd, országgy. képvis. **Hejjas** Iván, * 1893, országgy. képvis., vezető szerepe volt a kommunizmust követő megtorlásban.

Hejőbába kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 879 l., vasut, táviró, posta.

Hejőcsaba nagyk., Borsod vm., miskolci j., 4450 l., telefon, posta.

Hejőkeresztur kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 630 l., vasut, ut. Hejőszalonta, up. Mezőnyék.

Hejőkürt kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 443 l., ut. és up. Tiszatárján.

Hejőpapi kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 1161 l., ut. Hejőbába, posta.

Hejőszalonta kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 557 l., vasut, táviró, posta.

Hekate, a görög mitológiában Zeus és Demeter leánya, hold-istenesség.

Hekatomba, a görögöknél és rómaiaknál szék bikából álló véres ünnepi áldozat.

Hekla, 1557 m. magas tüzhányó-hegy Izland szigetén.

Hekler Antal, * 1882, bp.-i egyet. a művésztört. ny. r. tan., a görög és római művészettel foglalkozik. Főművei: Bildniskunst der Griechen und Römer, Phidias.

Hektár, területmérték, 1 H. = 100 ár = 10.000 m². 1 kat. hold = 0.5755 H.

Hektika (gör.), lesóványodás, elyngülés, lázzal és éjjeli izzadással; a tuberkulózis tünetei.

Hekto... (gör.), összetett szavakban százat jelent (hektoliter, hektowatt).

Hektográf (gör.), zselatinréteg, amelyre sokszorosítani kívánt szöveget vagy rajzot sürü anilin tintával visznek rá és erről vonják azután le a korlátolt számú másolatot.

Hektoliter, ürmérték = 100 l.

Hektor, Priamos trójai király fia, Andromache férje, mindenét feláldozza Trója megmentéséért. H. öli meg Patrokloszt, Achilles barátját, de ő maga is elesik Achilles kezétől.

Hektowatt = 100 Watt, a villamos energia munkavégző képességének mértékegysége.

Hecuba, l. Hecuba.

Helbing Ferenc, * 1870, festő és grafikus, az Iparművészeti Főiskola tanára.

Helder, hollandus város, hadikikötő, 31.000 l.

Helena, Zeus és Leda leánya, Menelaosz pártai király felesége, a világ legszebb asszonya, akit Paris trójai királyfi megszöktet

Aphrodite segítségével. Trója eleste után viszszerer férjhez.

Helesfa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 569 l., vasut, ut. Bükkösd, posta.

Heilferich, Karl (1872–1924), német politikus, tanár a berlini egyet., 1908. a Deutsche Bank igazg. A háboru alatt a német belpolitika egyik vezetője volt, 1915. pénzügy-, 1916. belügymin., majd alkancellár. Minden hékétérvéket ellenzett, 1918. H. képviselte Németországot Moszkvában. Emlékiratai: Der Weltkrieg. Die Politik der Erfüllung. 1924 máj. vasuti szerencsétlenség áldozata lett.

Helfy Ignác, (1830–1897), 48-ban honvéd volt, később Kossuth személyes híve és rajongója, Olaszországban küzdött a magyarság ügyéért. 1870. hazatért és a függ. párt egyik vezére volt.

Helgoland, két sziget az E-i tengerben. a német partok előtt, az Elbe és a Weser torkolata közelében, 2400 l. Tengeri fürdő, életani állomás, hasázt, 1890. kapta meg Németország Zanzibáért cserébe Angliától. 1919. erőit le kellett rombolni.

Helikon, 1. hegyiség Közép-Görögországban, 1750 m. magas. Ézüstbányák. A monda szerint Apollo és a Muzsák székhelye. — 2. az ó-görögök négyhuru hangszere, amelyen nem játszottak, hanem csak a hangok magasságát határozták meg. H.-nak neveznek a mai katonazenekarban egy körbehajtott rézfúvót.

Helikoni ünnep, Festetics György gróf által a Georgikon székhelyén, Keszthelyen 1817–19. tartott ünnepek.

Helikopter (gör.), csavarosármú repülőgép. Mig az aeroplan (l. o.) változatlan vízszintes tengelyen forgó légsavarral működik, addig a H. a helyszínről egyenesen felfelé való repüléshez fuggányes tengelyű légsavarokkal van ellátva. Az állóhelyből való egyenes felrepülés a levegőnél nehezebb (diramikus) repülőgépek egyik főterekvése, de maig csak próbaképpen sikerült. (L. még Aviatika.)

Heliocentrikus rendszer, az a tény — az ókori csillagászok föltervésével szemben — hogy bolygórendszerünk középpontja a Nap. Ezt Kopernikus ismerte fel a 16. sz.-ban.

Helodoros, Kr. u. 3. századi görög regényírő.

Helioabalus, l. Eleagabalus.

Heliogravür (gör.-franc.), vagy fotogravür, fotográfiaíknak vagy tónusos rajzoknak nyomdai sokszorosítása.

Heliokrómia (gör.) a m. fényképezés természetes színekben.

Heliométer (gör.), parányi szögek mérésére szolgáló csillagműszer, melynél a távcső tárgylenesége egymáshoz képest elmozdítható 2 félre van vágva.

Helipollis (Anu), ókori város Alsó-Egyiptomban, Kairótól EK-re, Rá napisten temploma.

Helios (a rómaiaknál Sol), a görög mitológiában az ősi napisten. Hyperion titán fia. Reggel kel az Okeanosból s tüzes szekerével

végig hajt az ég boltozatján, este pedig nyugaton lemerül az Okeanosba.

Heliosztát (gör.), óraművel ellátott készülék, amelynek tükrre a Nap fényét a Föld forgása ellenére is mindig ugyanarra a pontra vetíti.

Heliotrop (gör.), ékkő, a kalcedon zöld változata, vérvörös foltokkal.

Heliotropizmus (gör.), a növények érzékenysége a fény iránt; pozitív H., ha feléje fordulnak, negatív H., ha kerülik a fényt.

Hellum, szintelen és szagta'an, könnyű gáz, más elemekkel nem vegyül, Levegőben, földgázban, ásványforrásokban, a Napban és az állócsillagokban fordul elő. A rádium és a radioaktív testek H.-atomokból lövelnek ki. Mivel nem gyúlékony, léggömbök töltésére használják a gyúlékony hidrogén helyett.

Hell Miksa (1720—1792), magyar származású bécsi egyet. tan., fizikus és csillagász.

Hellas. l. Görögország.

Helle, Paryxos nővére, a tengerbe esett, mikor fivével együtt aranygyapjas koson menekült; innen a Hellespontos neve.

Hellebrant Arpád (1855—1925), akadémiai könyvtáros, számos bibliográfiai munka szerzője.

Hellebronth Antal. ny. tüzérségi tábornok, felsőházi tag.

Hellenék, Deukalion és Pyrrha fiának, Hellenek utódai. Hellen Orseis nimfa férje volt. H. a görög törzsek összesítő elnevezése.

Hellenista, az olyan tudós, aki a régi görög világgal fogl.

Hellenizmus, a görög kultúrának Nagy Sándortól Kr. u. 100-ig terjedő korszaka.

Heller 1. **Agost** (1843—1902), magyar fizikus és természettudományi író, megírta a fizika történetét. — 2. **Bernát**, * 1871, rabbi-középtézet tanár, bibliai, összehasonlító irodalomtörténeti tanulmányokkal és monda- és mesekutatással fogl. — 3. **Erik**, büntetőjogász, a szegedi egyet. r. tanára. — 4. **Farkas Henrik**, Agost fia, * 1877, a műgyet. a közgazdaságtan ny. r. tanára. Főművei: A határhaszon elmélete, Magyarország szociálpolitikája, Pénzügytan, Közgazdaság (4 kötet).

Hellespontos, a Dardanellák ókori görög neve.

Hellwald, Friedrich (1842—1892), kulturtörténeti és földrajzi író. Főműve: A Föld és népei, magyarul is megjelent.

Helmeczy Mihály (1792—1852), író, a Jenlenkér és a Társalkodó c. lapokat szerkesztette. Merész szócímáslásairól volt ismeretes.

Helmholtz, Hermann von (1821—1894), német természettudós. 1871. Berlinben a fizika tanára lett. Az erő megmaradásának elvét Robert Mayerrel egyidőben, de tőle függetlenül s alaposabb bizonyítással mondotta ki 1847. Elettani kutatásai uttoröek: kimutatta, hogy az izmok munkája tisztán kémiai átalakulásokon alapul; kutatta az idegek ingervezetésének sebességét; az emberi érzékszervek működésé-

nek és szerkezetének finomabb összefüggéseit ő látta meg először; ő fedezte föl (1850) a szemtükröt.

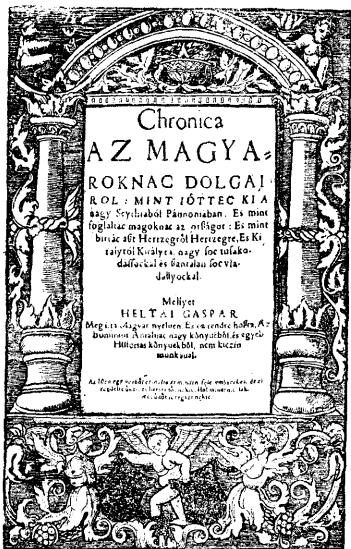
Heloise (1101—1163), Abelard kedvese; szerelmük történetét világhírű levelezésük dokumentálja.

Heloták, Spártában a rabszolgák neve.

Helsingborg, svéd város a Sund mellett, 51.000 l.

Helsinki (Helsingfors), Finnország fővárosa, a Finn-öböl mellett, 216.000 l. Egyetem, múzeum, kikötő; fa-, papiros-, bőr- és vajpiac.

Heltai 1. **Ferenc** (1861—1913), 1913. Bp. főpolgármestere. — 2. **Gáspár**, (* 1520 kör., † 1575), protestáns lelkész, író. 1550-ben Hofgreif Györggyel Kolozsvárot nyomdát állított fel. Művei: Száz fabula (aesp. mesék; ford.

Heltai Gáspár krónikájának címlapja.

némeiből). Krónika az Magyaroknak dolgairól, stb. Fordította a bibliát. — 3. **Jenő**, * 1871, költő és hírlapíró. Chansonokkal lépett föl. A magyar kabarédal megalapítója; a János vitéz verseit is ő írta. Nagy számmal írt könnyed stílusú novellákat, majd regényeket. Tartós sikert ért el vígjátékokkal, a Kis cukrászdával stb. A Szinpali szerzők egyesületének elnöke. Sokat, főleg szindarabokat fordít.

Helvéták, régi kella nép, mely a mai Svájc

területén lakott a Genfi- és Bodeni-tavak között.

Helvét hitvallás. Az 1. H. 1536. Baselen keletkezett s a legkiválóbb svájci teológusok készítették, elfogadták Svájc református egyházai. A 2. H. 1566-ból való. Bullinger, Zwingli utóda, halála közeledtére leirta a hitvallást, amit a svájci egyházak elfogadtak s utánuk a reformátusok több országban is.

Helyesírás, 1. Magyar helyesírás.

Helymeghatározás, a Föld valamely pontjának meghatározása a földr. hosszúság és szélesség segítségével; fontos a hajózásnál, ahol a sarkmagasság mérésével és kronométer-órával történik.

Helytartó (locumtenens), az államfő teljeshatalommal felruházott képviselője valamely országban vagy tartományban. Nálunk a nádor volt a király távollétében a H.

Helytartótanács, az 1848 előtti Magyarország legfőbb kormányzóke. Hatásköre a pénzügyek és szorosabb ért. vett politikai ügyeken kívül minden közigazgatási ügyre kiterjedt.

Hematin (gör.), a vér vastartalmu festőanyaga.

Hematoxilin (gör.), a kéktől vizzel kivont vörös festék.

Hemeraopia (gör.), szürkületi vakság, amelynél a betegek este nem, de nappal eléggé jól látnak.

Hemil. . (gör.) a. m. fél (összetételekben).

Hemiszféra (gör.), a. m. féteke, a Föld, az ég, bonctanban a nagygyvelő fele.

Hemofília (gör.), a. m. vérzekénység, bizonyos egyéneknek az az örökölhető sajátsága, hogy náluk a vérzés nem v. alig csillapítható. Oka a megalvadást előidéző anyag hiánya a vérben.

Hemoglobin, a gerinces állatok vérében a vesejtekhez kötött vérfesték. Az oxigént a tüdőben felveszi és a szöveteknek továbbadja.

Hemmon, Louis (1880—1913), francia regényíró, Kanadában írta híres regényét, a Marie Chaperdaine-t.

Hemorrhoida (gör.), a. m. aranyér (l. ott).

Hempel, Frida, * 1883, énekesnő, a new-yorki opera tagja.

Hencida nagyk., Bihar vm., bereettyóújfalusi j., 2289 l., telefon, posta.

Hencse kisk., Somogy vm., kaposvári j., 723 l., vasút, táviró, posta.

Hencz Károly, * 1877, volt országgy. képvis., kardpárjában megölte Keglevich István grótot. Jogi és filozófiai irodalommal is fogl.

Hende Vince, * 1892, festő és üvegfestő, dekoratív alképek, gobelin-tervek.

Henderson, Arthur, * 1883, angol pol., vasöntő és szakszerv. hivatal., a munkáspárt titk., 1903 óta az alsóház tagja. 1915—17. az Asquith-kormány közzott. min. s tagja a haditanácsnak is. 1924. az első Macdonald-kormány belügymin., a másodiknak külügyminisztere.

Henész kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 873 l., ut. és up. Nagyatád.

Henger, feület, mely úgy keletkezik, hogy egyenes vonal körpálya mentén önmagával párhuzamosan mozog. A párhuzamos lapokkal határolt hengernél a görbe lap a palást v. köpeny, a két síklap az alap.

Hengermalom v. hengerszék, 1. Gözmalom.

Hengermű, vas és egyéb fémek nyújtására alkalmas forgó hengerrendszer. Az együtt dolgozó hengerek palástjaiknak megfelelő alakra való esztergálása, »regezeése«, »skalibrálása« révén kapnak átformáló képességet. A vasat és a vörösrzvet izzó állapotban, az alumíniumot és az ólmot hideg állapotban szokás hengereit. Magyarországon legjelentékenyebb hengerművei Ozdon, Diósgyőrött és Csepelen vannak.

Henlein, Péter (1480 körül—1542), nürnbergi lakatos, a zsebóra hagyományos feltalálója.

Henyei Vilmos, * 1864, műegyetemi m. tanár, volt posta- és távirófelügyelő. Műve: A magyar posta története (1906).

Henrik angol kir. I. VII. H. (1457—1509), 1485—1509. urak. 1485. a bosworthi csatában megöli III. Richardot, feleségül veszi yorki Erzsébetet és véget vet a piros és fehér rózsza 30 éves háborújának. Ő volt az első Tudor-családból származó angol király. — 2.

VIII. H. (1491—1547), 1509—1547. uralk. Erős katolikus hite (De'ensor fidei) dacára megalapította az anglikán egyházat. Nagyműveltségű, de kegyetlen és érzéki uralkodó. Hat felesége volt.

Henrik francia kir. I. III. H. (1551—1589), 1574—1589. urak. Elhahjászó, kicsapongó fejedeleml, egy fanatikus barát meggyilkolta. — 2.

IV. H. (1553—1610), protestáns hitben nevelkedett. 1559 óta a hugenotta párt feje. 1589—1610. urak. A katolikus liga ellen vívott hosszas harcok után — katolikussá átérve — 1594-ben vonulhatott be Párizsba. 1597. a protestánsok vallászabadságának biztosítására kiadta a nantesi ediktumot. Az ipart, kereskedelmet, mezőgazdaságot fejlesztette. 1610. meggyilkolták.

Henrik német királyok. I. I. H. (919—963), a Madarász, egyesítette az őt német törzset, a magyarokat Ríadénál döntően megverte. — 2.

III. H. (1017—1056), uralk. 1039—1056 Magyarországgal háborus viszonyban állt, a chumi-i szerzetesekkel az egyház reformján munkálkodott, 4 reformpápát nevezett ki a pápai székre. — 3. **IV. H.** (1056—1106), ellenkirdő harcban állt a pápákkal, otthon ellenkirályokkal kellett trónjáért harcolnia, míg fia, — 4. **V. H.** (1106—1125) üldözése alatt meg nem halt. Utóbbi folytatta a pápák ellen az u. n. investitúra harcot (l. o.); élete folytonos küzdelem alattvalói ellen.

Henrik, porosz hg., * 1862, II. Vilmos öccse, tengerész. 1909. naggyadmirális, a háboruban a keleti-tengeri flottá par., 1918 óta Potsdamban él.

Henszlmann 1. Aladár, a röntgenologia bp.-i

egyet. m. tanára. — 2. Imre (1813—1888) archeológus, műtörténész, egyetemi tanár; székesfehérvári, kalocsai ásatások, a magyar, román és csucsives kor művészetéről alapvető műveket írt.

Hentaller Lajos (1852—1912), a függetlenségi párt publicistája volt, sokáig képv. Számos történeti munkát írt a szabadságharc korából.

Hentzi, Heinrich (1785—1849), osztrák tábornok, Buda bevételénél elesett. Szent György-téri emléke sok tüntetés színhelye volt, míg 1899. át nem helyezték a Hadapródiskola kertjébe, 1918. nov. szétrombolták.

Hephaistos (Vulcanus), eleinte a természet tüz-erőinek megszemélyesítője, később a ko-

Hephaistos

vácsok és ötvösök istene, aki az Aetnában lakik.

Hera (Juno), Kronos és Rhea leánya, Zeus testvére és felesége. Ósrégi holdistennő, később a házasság, a hitvesi szerelem, az anyaság s a szülés istennője.

Herakleitos (kb. Kr. e. 540—480), görög filozófus, akinek tanítása szerint a világ örök mozgás, változás és fejlődés (panta rhei a. m. minden folyik). Ránk maradt homályos töredékei (132) mély filozófiai rendszer emlékei.

Herakles (Hercules), görög félisten, az emberi erő küzdelmeinek s diadalának megszemélyesítője. Halhatatlanságot úgy szerzett, hogy 12 nehéz munkát végzett el Eurystheus krétai király megbízásából (l. Augias istállója). Felesége Deianeira volt, aki féltékenységből Nessosnak a hydra vérébe mártott ingét adta H.-re, amittől H. örjöngeni kezdett, elevenen elégette magát s égzengés és villámok közben az istenek közé emelkedett.

Herakles oszlopai, Herakles dicsőségét hirdető oszlopok voltak a monda szerint Gibraltárban, az Északi-tenger partján s a kis-ázsiai Bithyniában.

Heraldika, l. Cimertan.

Herat, város Afganisztánban, 20.000 l.

Farnesei Herakles

Herbárium (lat.), szárított, préselt növények gyűjteménye.

Herbart, Johann Friedrich (1776—1841), német filozófus és pedagógus, göttingeni prof. A filozófia szerinte a fogalmak feldolgozásának a tudománya, hogy a bennük rejlő el- lentmondásokat feloldhassuk. **H.** a modern pedagógia megalapítója.

Herbivórák (lat.) a m. növényevők (állatok).

Herceg, a legmagasabb rangú főnemeli cím. Kétféle **H.** van: 1. királyi **H.** az uralkodó vérrokona, az uralkodócsalád tagja, címe: fenség és 2. nem uralkodói vérből származó **H.**, címe: főmoltóság.

Hercegfalva nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 9191 l., vasut, táviró, posta.

Hercegkut kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 999 l., ut. és up. Sárospatak.

Hercegszabar kisk., Baranya vm., inohácsi j., 1092 l., ut. Mohács, postá.

Hercegszántó nagyk., Bács-Bodrog vm., hercegszántói j., 3142 l., vasut. táviró, posta, telefon.

Hercegszentmárton kisk., Baranya vm., baranyavári j., 332 l., vasut, ut. Villány, up. Némethárok.

Herculaneum, Campaniának Nápolytól D-re, a Vezuvtól Ny-ra, a tengerhez közel fekvő városa, római telep, amelyet a Vezuv Kr. u. 79-ben lavával temetett el. Ásatáskor érdekes leletek kerültek elő, kül. remek bron- zok.

Herczeg I. Béla, * 1874, országy. képv. — 2. **Ferenc**, * 1863, író, az Új Idők szerk., a magyar uri osztály ábrázolója, vezető alakja a mai magy. irodalomnak. Számos regényén és elbeszélésén (Mutamur, Gyurkovics-leányok, Simon Zsuzsa, Napnyugati mesék, Szabolcs házassága, Pogányok, Idegenek közt, Arianna, A honszerző, Lélekrablás. A királyné futárja. Szelek szárnyán. A fehér páva) kívül a fővárosi színházak állandó szerzője (A három testőr, Honthy háza, Bizánc, A Gyurkovics-leányok, Ocskay brigadéros, Balatoni regge, Dérnyé ifjasszony. A kivándorló, Eva boszorkány, A holcisi Cupidó, Arva László király. Az aranyborjú, Kék róka, Sirocco, A költő és a halál, Tilla, A hid, Szendrey Julia). A konzervatív irodalom és társadalmi életlását finomtollu képviselője; felsőházi tag. — 3. **Gábor**, * 1900, szlovenszki író és újságíró; Farkas, Hiénák (reg.). — 4. **Géza**, * 1888, hírlapíró, bécsi lapokba dolgozik. — 5. **Mikály** (1840—1926), a bp.-i egyet. a polg. perjog tanára.

Herczel Manó báró (1861—1918), sebész, egyet. tanár, a Rókus-kórház főorvosa.

Herder, Johann Gottfried (1744—1803), protestáns pap, költő és tudós. Elméleti művei jelentős hatással voltak a német kultúra fejlődésére. Művei: Volkslieder. Cid-románok, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.

Hered kisk., Nógrád vm., sziráki j., 2054 l., telefon, posta.

Heredia, José Maria de (1839—1897), francia költő, a Parnasse egyik díszje, a Trophées c. szonett-gyűjtemény szerzője.

Hereditás (lat.) a m. öröklés (l. o), örökség.

Hereditér (franc.) a m. öröklékeny, örökölt.

Hereförd, angol város a Wye mellett, 23.000 l.

Héreg nagyk., Komárom vm., tatai j., 1336 l., ut. és up. Tarján.

Herek, 1. a him ivarmirigyek, a herezacskóban a megtermékenyítéshez szükséges ondót választják el. — 2. a méhkasban a hímek, melyeknek egyetlen feladata a nőtény megtermékenyítése. Ennek megtörténte után elpusztulnak.

Herélés, l. Kasztrálás.

Herencsény kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 1107 l., ut. Magyarnádor, posta.

Herend kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 1133 l., Porcellángyár, vasut, táviró, posta.

Herendi László, * 1891, a Hitelbank cégvezetője, több idegennyelvű bank-szakmunka szerzője.

Herény kisk., Vas vm., szombathelyi j., 875 l., ut. Szombathely, posta. Magán-csillagvizsgáló és meteorológiai-állomás.

Herepey-Csákyáni Győző, * 1885, orvos, a bp.-i egyet. a nyak és mellkas sebészetének magántanára.

Herero, a bantu-négerék D-i törzse DNY-

Afrikában. Páztornép. Az 1904-i fölkelés folyamán a németek teljesen tönkrevérték.

Heresznye kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 809 l., ut. és up. Vízvár.

Herezis (gör.) a m. eretnecség; tévhit; heretikus a m. eretnek.

Herford, város Westfáliában, 36.000 l.

Hergeshelmer, Joseph, * 1880, az új amerikai regényíró-gárda kiváló tagja, néhány regénye magyarul is megj.

Hering, kb. 30 centim. hosszú, ezüztös színű, oldalt összenyomott testű hal. Az E-i Jeges-tengerben él, ahonnan ívászok milliárdnyi tömegekben vonul dél felé jól ismert utakon, amikor is a halászbárkák ezrei vadásznak rá. Az évenként kifogott heringek számát 10—12 milliárdra becsülik s még ez sem okoz észrevehető apadást.

Herkules, l. Herakles.

Herkules, közel 300 jól látható csillagból álló csillagkép az északi égbolton, melybe egy szép csillaghalmaz is beléptartozik. A színkép-elemzés valószínűvé teszi, hogy egész naprendszerünk mp.-kint 16 km. gyorsasággal a H. felé rohan tova a világűrben.

Herkulesfürdő, kisk., Krassó-Szörény vm., orsovai já. a Cserna-folyó mellett, 500 l. Gyógyfürdő, hévforrások. Trianon óta Romániáé Baile Herculane néven.

Herma, négyuszgű köppillér, mely Hermes-fejben végződik.

Hermafroditizmus (gör.) a m. himnőség, a him és női ivarszervek előfordulása egy egyénen.

Herman, 1. **László**, * 1890, hegedűművész és zeneszerző. — 2. **Lipót**, * 1884, festőművész; illusztrációk, tájképek és portrék, azután aktos kompozíciók. — 3. **Ottó** (1836—1914), természettudós és politikus. Az állattan különböző ágaival (főleg a madarakkal és pölcökkel) foglalkozott, kutatója volt a magyar ősfoglalkozásoknak és a magyar néprajznak is.

Az antropológia terén különösen a kőkori ősember magyarországi nyomait kutatta sikeresen. Nagyobb művel: Magyarország pökfaunája, A magyar halászat könyve, Az északi madárhegyek tájáról, A magyar nép arca és jelleme, a madarak hasznáról és káráról, A magyarok nagy ősfoglalkozása, A magyar pástörök nyelvkincse. — 4. **Ottóné**,

* 1859, gyermekverseket és meséket írt. — 5. **Pál**, * 1902, csellóművész, a berlini Volksmusikschule tanára. — L. még Herrmann.

Hermándad (szent), spanyol városok védelmi szövetsége 1282 óta, a 16. sz. az országuti rendőrség neve.

Hermánzség kisk., Szatmár vm., csengeri j., 419 l., ut. Jánk, up. Szamosassályi.

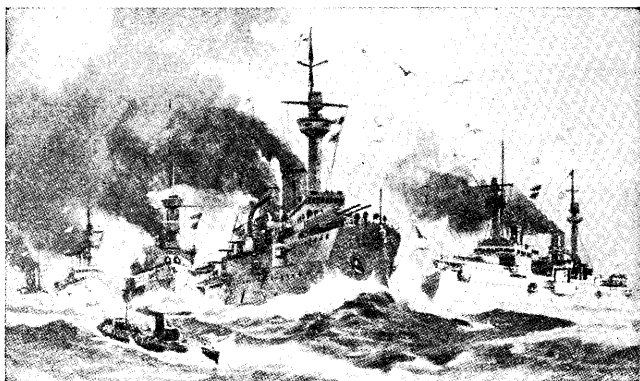
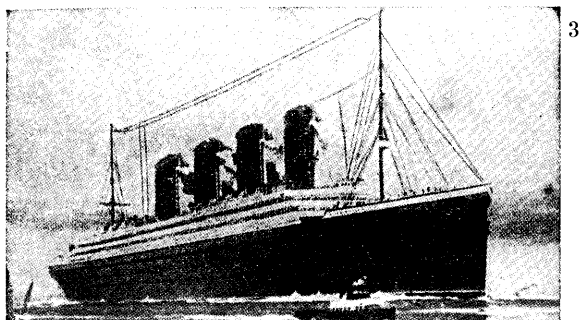
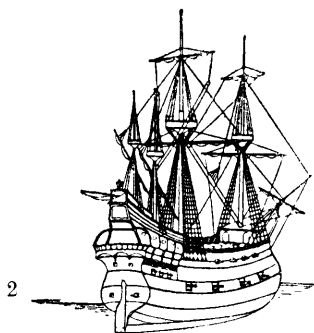
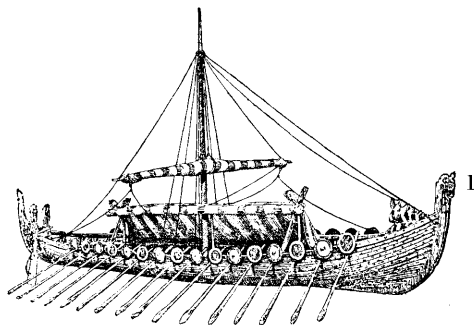
Hermant, Abel, * 1862, francia regényíró.

Stendhal termékeny örököse; mulatságszatterák, erkölcsrajzokat, korpéket írt, mintaszerű stilusban, metsző pszichológiával. (Magy.: Egy hires színész.)

Hermaphroditos, Hermes és Aphrodite semfiu, sem leánygyermek.

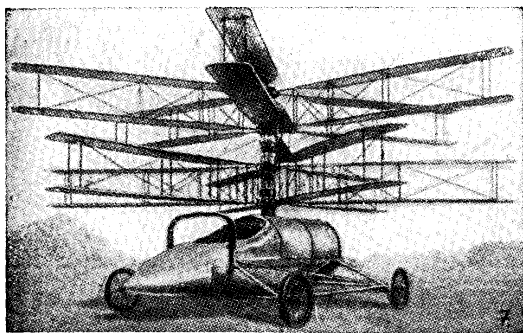
Hermelin, a menyétell rokon apró raga-

HAJÓZÁS

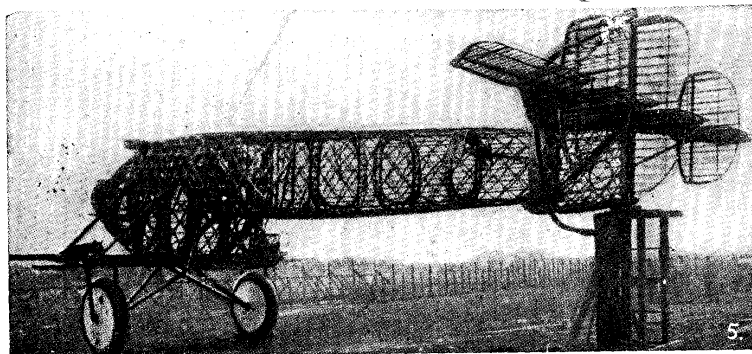

1. Normann hajó. — 2. Kereskedő-hajó a 16. sz.-ból. — 3. Modern óceánjáró. — 4. Kolumbus hajója egy óceánjáró gőzös mellett. — 5. Csatahajók.

REPÜLÉS

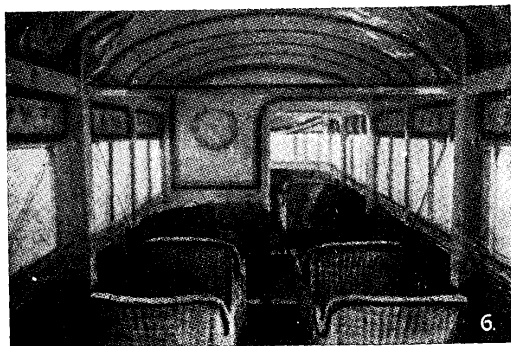

*Pescara spanyol mérnök
helicopter-repülőgépe*

Modern repülőgép törzsváza

*Modern légi expressz
utasfülkéje*

dozó emlős. Egész Középeurópában honos. Bundéláj nyáron vöröses-barna, télen hófehér s ez utóbbit igen nagyra be sülik.

Hermeneutika (gör.), a Szentírás helyes magyarázatára vonatkozó műszabályok tudománya.

Hermes (Mercurius), Zeus és Maia fia, az istenek hírnöke, ő vezeti a meghaltak lel-

Hermes

keit az avilágba, az utak, utazások s a kereskedelem védője. Szárnyas lábakkal és sisakkal s kígyópálcával ábrázolják.

Hermes Trismegistos, a görögök által az egyiptomi Thot-tal azonosított **H.**, a vallási és profán tudomány mondaszerző megalapítója.

Hermetikus (gör.) a m. légmentesen elzárt. A monda szerint Hermes Trismegistos, az alchimisták egyiptomi patrónusa készített kincsek őrzésére mágiikus pecséteket, innen a szó.

Hernád, folyó, a Királyhegyből ered, a Sajóba ömlik.

Hernádhid kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 354 l., ut. Abaujszántó, up. Gábrát.

Hernádfa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 145 l., ut. Magyarszentiván-Gusztáv-műve, up. Magyarecske.

Hernádkak kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 868 l., ut. Onga, up. Gesztly.

Hernádkércs kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 594 l., ut. és up. Felsődobsza.

Hernádnémeti nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 256 l., vasut. táviró., telefon, posta.

Hernádpetri kisk., Abauj-Torna vm., enesi j., 436 l., up. és ut. Hernádvécsé.

Hernádszentandrás kisk., Abauj-Torna vm.,

szikszói j., 547 l., ut. Felsődobsza, up. Csobád.

Hernádszurdik kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 389 l., up. és ut. Hidasnémeti.

Hernádvécsé kisk., Abauj-Torna vm., enesi j., 1186 l., vasut. telefon, posta.

Hernals, Bécs egyik külvárosa az Alserbachnál.

Herne, város Westfáliában, 63.000 l., szénbányászat.

Hernfeld Panni, * 1904, hegedűművésznő.

Hernia (a.) a m. sérv.

Hernyek kisk., Zala vm., novai j., 367 l., ut. Páka, up. Csömödér.

Hero, Aphrodite pappője Sestosban, akibe beleszeret Leander, alydosi ifju s éjjelenkint átussza a Hellespontot, hogy kedveséhez jusson. Egy éjjel a vihar kioltja **H.** utmutató lámpáját, mire Leander a tengerbe ful, **H.** pedig kétségbeesésében öngyilkos lesz. **H.** és Leander történetét bájos versekben földözta Musaios grammatikus (Kr. u. 6. sz.).

Herodes, e néven több zsidó uralkodót ismer a történelem, kik közt legkiválóbb Nagy Herodes (37. Kr. e. — 4-ig Kr. u.) Az evangéliumokban **H.** Antipas (4. Kr. u. — 39. Kr. u.) szerepel. Kr. u. 20-tól Gallia és Perea tetrarchája és így Jézus fejedelme, akinek Pilátus elküldte. Második felesége mostoha testvérének felesége volt, Herodias, aki Keresztelő János kivégzésére bírta rá.

Herodotos (484—425 Kr. e.), a legrégibb görög történetíró. Rengeteget utazott s óriási adathalmazt gyűjtött, amelynek alapján megírta a világ történetét koráig.

Heróikus (gör.) a m. hősiesség.

Heroin, a morfin módosulata, mérges kábítószert.

Heroina (gör.) a m. hősnő.

Herold (ném.) a m. kikiáltó, hírnök.

Heron, alexandriai mérnök Kr. e. 120 körül, aki számos munkát írt a hadigépekről és az automatákról. Kísérletezett a gőz feszítő erejével is (**H.** labdájá).

Heros (gör.) a m. hős.

Herostatos, ephesosi ember, aki, hogy nevet híressé tegye, felgyújtotta Artemis hircs ephesosi templomát.

Herrer Cézár (1868—1919), spanyol származásu, magyarrá lett festőművész. Nagybányán Holósnán tanult.

Herrera, 1. **Francesco** (idősebb), spanyol festő (1576—1656), sevillai iskola, erőteljes színezés, realiztikus törekvés; vallásos tárgy és genre. — 2. **Fia**, **Francesco** (ifjabb), spanyol festő, építész (1622—1685), vallásos tárgy, virág és hal ábrázolás; saragossai templom. — 3. **Juan de**, spanyol építész (1530?—1597), befejezte az Escorialt; a töldeői alcazar déli homlokzata, az aranzejui kastély, a sevillai tőzsde, a valladolídi székesegyház terveit.

Herriot, Edouard, * 1872, francia radikális-szocialistapártú politikus; egyet. tanár, lyoni polgármester, képviselő, radikális-szoc.

szenátor, közlélemezési miniszter, 1924. miniszterelnök. **H.** kezdte meg a Macdonald-kormányal a tárgyalásokat a német jóvátételi kérdésben, ő kötötte meg a londoni megállapodásokat. 1925. ápr. lemondott s a képviselőház elnöke lett. 1926 nyarán két napra ismét min.-elnök, majd 1926—28. közoktatási min. a Poincaré-kormányban.

Herrmann, I. még Herrmann.

Herrmann I. Antal (1851—1926), etnográfus, egy. tan., főként az erdélyi néplellettel és a cigányokkal foglalkozott. Német írod. tört. műveket is írt. — 2. **Miksa**, * 1868, a gépszerkezettan műegyetemi ny. r. tanára, országgy. képvis., 1916—9. keresk. miniszter.

Herrnhutiak, Husz hiveinek, a régi cseh testvéreknek maradványai.

Herschel, I. William (1738—1822), német származású angol csillagász. Maga készítette el korának legnagyobb távcsövet s ezzel felfedezte az Uranus bolygót, a Saturnusnak két holdját s ő állapította meg először, hogy egyes ködfoltok csupán csillaghalma-
zok. — **Fia**, 2. **Sir John Frederick H.** (1792—1871), ugyancsak kitűnő csillagász volt.

Hertling, Georg, Graf von (1843—1919), német kat. filozófus és politikus, müncheni prof. a világháboruban bajor min.-elnök, majd 1917—18. kancellár.

Hertwig, I. Oscar (1849—1922), anatómus, egyetemi tanár, számos biológiai és Darwin-ellenes munka szerzője. — 2. **Richard, O.** Hertwig öccse, * 1850, zoológus, müncheni egyet. tan.

Hertz, I. Heinrich (1857—1894), német fizikus, bonni egyet. tan., a drótelküli távirónak és telefonnak megalapozója, amelyben ő fedezte fel az ezek alapját képező **H.**-féle elektromos hullámokat. Igen érdekes kutatásokat végzett az elektrooptika és mechanika körében is. — 2. **Henrik** (1798—1870), dán író, főművei: társadalmi drámák. — 3. **Wilhelm** (1835—1902), német költő, epikai költ. és mesekutatásai nevezetesek.

Hertzka Tivadar (1845—1924), pesti születésű közgazd. író. Jórészt külföldön élt mint tekintélyes német újságíró. Nagy feltűnést keltett »Freiland« c. utópiája, amelynek hatása alatt (1894) egy 154 tagú Freiland-egyesület ment Afrikába, hogy **H.** szociális reformterveit keresztülvigye. Az angolok megghusították.

Hertzog, James Barry Munnik, * 1866, bur tábormok, 1911 óta a délafrikai nacionalista párt vezére, 1914—5. a fölkelés egyik vezetője. 1924. pártja a választásokon többségbe került és **H.** alakította meg a munkáspárttal a délafrikai kormányt.

Hervay I. Frigyes, * 1780, író és újságíró. Sok ötletes bohózatot és operettlibrettót ki-
vált verseket és novellákat írt. (Kavicsok.) — 2. **István**, * 1862, ny. a'ispán, Csanád vm. képviselője a felsőházban.

Hervé, Gustave, * 1871, franc. politikus és író, a háború kitörésekor elszakadt a szoc. párttól és Victoire c. lapjában a nacionalisták egyik vezérharcosa. Megírta Franciaország

tört.-ét szocialista szempontból és a világ-háború történetét.

Hervy-szigetek, v. Cook-szigetek, szigetcsoport az Ausztráliai-óceánban, összesen 725 km², 12.000 l.; Cook fedezte föl 1777-ben. Ang. birók. Fősziget Karatonga.

Hervieu, Paul (1857—1915), francia író és drámaíró.

Hcrwegh, Georg (1817—1875), német forradalmi költő.

Herz I. Lili, * 1909, zongoraművész. — 2. **Otto**, * 1894, zongoraművész, kamaramuzsikus, zongorakísérő.

Herzberg, Martin, * 1913, dán gyermekfilmszész.

Herzen, Alexander Ivanovics (1812—1870), orosz forradalmár és publicista. Párizsba, majd Londonba ment, hol kiadta Kolokol (Harang) c. lapját.

Herzfeld, Viktor (1856—1919), zeneszerző, esztétikus és zenetörténeti író.

Herzl, Theodor, * 1860, Budapestben, † 1904, író, újságíró. A cionista mozgalom egyik megindítója, fő előharcosa. Főműve: Alt-Neuland (magyarul is megj.) és memoárjai: Tagebücher.

Herzog I. Ferenc, * 1879, a bp.-i egyet. a belgyógyászat ny. r. tanára. — 2. **Rudolf**, * 1863, népszerű német regény- és drámaíró (Die Wiskottens, Das Lebenslied stb.).

Hesiados, (Kr. e. 700 körül élt), görög didaktikus költő, két műve ismeretes: Munkák és napok és Az istenek eredete (Theogonia).

Hesperidák, Hesperus király leányai: Aigle, Arethusa, Erytheia, akik az aranykór aranyalmafáját őrzik, amelynek gyümölcsét csak Heraklesnek sikerült megszereznie Atlas segítségével.

Hesperus, a Föld nyugati szélén, az Okeanos partján fekvő Hesperia királya.

Hess András, német nyomdász, az első magyarországi nyomda alapítója (Buda 1472).

Hesse, Hermann * 1877, német író és festő; művei: Peter Camenzind, Unterm Rad, Rosshalde, Diesseits stb.

Hessen, német állam, 7693 km², 11/3 millió l. Két össze nem függő darabból áll: Oberhessen Poroszországba ékelve és Rheinllessen meg Starkenburg tartományok. A két utóbbit csak a Rajna választja el egymástól. Földművelés, bortermelés, kertészet, állattenyésztés, erdőgazdaság. Barnaszén, tőzeg, vasérc, só. Vas kohászat, fa-, fémm-, gép- és vegyszeti ipar. Fővárosa Darmstadt.

Hesseni légy, a gubacslegyekhez tartozó apró légy, a buzának és rozsnak pusztítója.

Hessen-Nassau, porosz tartomány Közép-Németországban, 15.700 km², 2,4 millió l. Földművelés, bortermelés, erdőgazdaság, állattenyésztés. Barnaszén, vas, cinke. Ipara csekély. Kereskedelme, hajózása jelentékeny. Fővárosa Kassel.

Hestia (Vesta), istennő, Kronos és Rhea leánya, a házi tüzhely istennője, jelképe a

szent tűz, amelyet Rómában a Vesta-szüzek őriztek.

Hét kisk., Gömör vm., putnoki j., 352 l., ut. és up. Putnok.

Hetaira (gör.) a. m. barátó, a görög műveltebb, finomabb, szelényesebb kutizánó neve. A H.-k közül sokat nagyon megbecsültek, sőt szobrokkal is megisztelek. A leghevesebbek voltak: Aspasia, Thais, Lais, Phyrne.

Hét, A. l. A. Hét.

Hete kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 444 l., ut. és up. Tarpa.

Hetényi-Heidelberg Albert, * 1875, zeneszerző. Népszerű és kiváló művelője a kabaré-zenének. Ady verseiből sokat németre fordított és megzenésített.

Hetero- (gör.) a. m. eltérő, (különböző összetételekben).

Heterodoxia (gör.), az ortodoxia (igazhitűség) ellentéte.

Heterodyn-kapcsolás (gör.), a rádióan abban áll, hogy az antenna által felfogott rezgésekhez a készülékben termelt hasonló számú rezgéseket kapcsolunk.

Heterogén (gör.) a. m. másfajájú, kevert. Ellenlét: homogén.

Heteromorfizmus (gör.) a. m. többalakúság, pl. ugyanazon vegyület több kristályformában található.

Hetes kisk., Somogy vm., kaposvári j., 997 l., táviró, posta.

Hétéves háború, 1756—1763-ig tartó háború II. Frigyes porosz király és az ellene szövetséget kötött Ausztria, Oroszország, Franciaország, Lengyelország és Svédország között. A hubertusburgi békével (1763 II. 15.) ért véget. Eredménye: Szilézia II. Frigyes kezén maradt.

Hetiták (Hittiták), hatalmas nép Kisáziában, amely Kr. e. 2000 körül a szemitákat leigázta, 1500 körül az egyiptomiakkal harcolt, 1200 körül a H. birodalma megsemmisült. 1906. Bhogazkói romja között megtalálták a H. királynak levéltárát, több ezer agyagtáblán.

Hét magyar, törzsfőnökök, akik a fejedelmé választott Almassal vérszerződést kötöttek, hogy ők és utódjaik tagjai lesznek a fejedelem tanácsának. Névsoruk a különböző krónikák szerint változó.

Hetman (orosz), a doni és ukrainjai koczok főnöke. II. Katalin óta a cár viselte a H. címet.

Hétszemélyes tábla, az 1536. XVI. t.-c.-en alapul; 1723. ujjászervezték és ettől fogva ügyforgalma szerint szaporították tagjai számát. Az 1863. LIV. t.-c. a mai kir. Kuria tette helyébe.

Hétorony (törökül Jedikule), Konstantinápoly szomszédságában épült, állambörtönül szolgált.

Hettyey Aranka, * 1881, színésznő, a Nemz. Szính. örökös tagja.

Hetvehely kisk., Baranya vm., hegyháti j., 703 l., vasut, ut. Abaliget, posta.

Het Volk, a hollandiai szociáldemokratapárt napilapja.

Hetyefő kisk., Zala vm., sümegi j., 211 l., ut. és up. Gógánfa.

Heureka, megtaláltam, megvan! Allitolag Archimedes mondta, amikor hirtelen rájött hidrosztatikai alaplatelére (Archimedes törvénye).

Heurisztika (gör.) a. m. a feltalálás művésze.

Heurisztikus tanítás, az oktatásnak az a módja, amely arra törekszik, hogy a tanulók maguk jöjjenek rá az új v. helyes fogalmakra.

Heveder, ács munkában: vízszintes támasztó gerenda.

Heves nagyk., Heves vm., hevesi j., 9904 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Hevesaranyos kisk., Heves vm., pétervásári j., 877 l., ut. Egerbaktá, up. Bátor.

Hevesi I. József, * 1857, író, a Magyar Szalon, Magyar Géniusz alapítója, irt verseket, regényeket, elbeszéléseket és szindarabokat. — 2. **Lajos**, (1843—1910), író, főleg németül irt; ismert műve: Jelky András kalandjai. — 3. **Sándor**, * 1873, a Nemzeti Színház igazgatója. Számos szindarabot és dramaturgiai munkát irt. — 4. **Simon**, * 1868, bp.-i főrabbi, főműve: Ethika a talmudban.

Hevesugra kisk., Heves vm., gyöngyösi j., 575 l., ut. Ludas, up. Detk.

Hevesvezekény kisk., Heves vm., hevesi j., 846 l., ut. és up. Tarnaszentmiklós.

Heves vm. 3761 km², 297.000 l. Székhelye Eger.

Hevesy I. György, * 1885, vegyész, Kopenhágában ad elő, felfedezte a Hainium nevű elemet. — 2. **Iván**, * 1893, művészeti író és filmesztéta. Több műve jelent meg, a legújabb egy összefogl. művészettörténet I. köt.

Hévíz fürdő, iszapos melegfürdő Keszthely mellett. Csak nyáron: posta, táviró, telefon, télen: up. és ut. Hévízszentandrás.

Hévízgyörk nagyk., Pest vm., aszódi j., 2169 l., vasut, ut. Aszód, posta.

Hévízszentandrás kisk., Zala vm., keszthelyi j., 398 l., telefon, posta.

Hewlet, Maurice Henry (1861—1923), angol regényíró.

Hexaéder (gör.) a. m. hatoldalú; kocka.

Hexagonális (gör.) a. m. hatsarku.

Hexamer (gör.), hatbábú daktilus verssor, a 3. láb első szótagja után sormetszettel.

Hexateuch (gör.), a teol. tudományban Mózes öt és Józua egy könyvének neve.

Heyduk, Adolf (1835—1923), cseh költő. Kötetei: Cymbal a husle, Slovensku, Od Tater a Dunaje.

Heyer Artur, * 1872, festő és grafikus; állatképek.

Heyking, Elisabeth (1861—1925), német író, ismert műve: Briefe die ihn nicht erreichten.

Heyse, Paul (1830—1914), német író, főereje: novellái.

Hézer Aurél, * 1877, geográfus, pécsi egyet. az emberföldrajz m. tanára.

Hi alatt nem talált szavakat l. Hy alatt.
Hiador (Jámbor Pál. 1821—1897), kat. pap. a negyvenes évek dagályos költője.

Hiatus (lat.), a szó végén s a következő szó elején álló magánhangzók összetorlódása. Az antik költészet erősen kerülté.

Hiibernia, Írország neve a rómaiaknál.

Hybrid, l. Hybrid.

Hic jacet (lat.) a m. itt nyugszik.

Hic Rhodus, **hic salta** (lat.) a m. itt Rhodus, itt ugorj, vagyis: most mutasd meg, mit tudsz.

Hidak, oly építmények, melyek valamely vízi közlekedési vonal vagy más ut egyik oldaláról a másik oldalára vezetnek át. A hidak pillérekből és más támaszokból (hidfőkből, jármokból) álló alépítményből és a tulajdonképeni átvezető pályát alkotó felszerkezetből áll, mely a pálya terhelését az alépítményre viszi át. Viadukt az oly hidak, melyek főleg szárazföldi (mely völgy fölötti) áthidalásra szolgálnak.

Hidalgo, spanyol köznemes.

Hidas, a komp magyar neve.

Hidas kisk., Baranya vm., pécsi j., 2438 l., vasut, táviró, posta.

Hidashollós kisk., Vas vm., körmend—német-ujvári j., 657 l., ut. Rábamolnári, up. Egyházashollós.

Hidasnémeti kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., határállomás Csehsovákia felé a miskolc-kassai vonalon, 722 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Hidégsg kisk., Sopron vm., soproni j., 532 l., vasut, ut. és up. Nagycenk.

Hidég tü (pointe sèche), amidón a rész v. acélembebe az ábrázolást finom acéttüvel karcolja a művész.

Hidégvérűek, helyesebben változó hőmérsékletűek, azok a (gerinces) állatok, melyeknek testhőmérséklete teljesen a környezet hőmérsékletéhez alkalmazkodik. Ilyenek a hüllők (kigyók, krokodilok), kétlétűek (békák) és a halak.

Hidégvizgyógyomód, a hideg víz alkalmazása betegségek esetén, fürdők, leöntések, tussok, nedves pakkolások stb. alakjában. Célja az anyagcsere élénkítése, edzés, a hőmérséklet leszállítása. Már az ókorban ismerték.

Hidő, élkárbén elrendezett megerősítés a folyókön való stratégiai fontos átkelési pontoknak.

Hidmérleg, emeityüs mérleg nagy terhek mérésére.

Hidor kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 340 l., ut. Németbóly, up. Szederkény.

Hidpillér, a hidat alátámasztó közbetcső építmény.

Hidra, egyike a legegyszerűbb szervezett többsejtű lényeknek. Teste két sejtregű tömlő, melyen a szájnílás körül tapogatók vannak. Petékkel v. bimbózással szaporodik.

Hidrális, hidrogén hozzáadása vegyületekhez, pl. így keményítik a lágyszárokat.

Hidrans (gör.-lat.), nagybuborékos vízvezeték csap tüzelés vagy uccai öntözés céljára.

Hidrátok (gör.), olyan vegyületek, amelyekben a hidrogén és oxigén aránya ugyanolyan, mint a vízben.

Hidraulika (gör.), gyakorlati vízműtan, az a műszaki aptudomány, mely az elméleti ideális folyadékok törvényeinek vizsgálatából kiindulva, a valóságos folyadék vizsgálataival foglalkozik s ehhez képest figyelembe veszi a folyadékokra az azokat körülvevő falakon való surlódását is. A **H.** a hidrogépek (vizigépek) szerkezetarának segédtudománya.

Hidraulikus (gör.), víznyomással dolgozó (pl. gép).

Hidraulikus habarcs, a vízben megszilárduló habarcs, pl. cement.

Hidrodinamika (gör.), a cseppfolyós testek mozgásával, a vízzel foglalkozó tudomány.

Hidroforbia (gör.) a m. víziszony, vesztettség.

Hidrogén (gör.), a víz egyik alkotó eleme, szintelen és szagtalan, valantennyi elem között a legkönnyebb. Elektromos árrammal állítható elő a vízből. Légphók töltésére használják. A világító gáznak is majdnem felét teszi.

Hidrogénszuperoxid (gör.), hidrogén és oxigén olyan vegyülete, amely fölös oxigénjét könnyen elbocsátja s így erősen oxidáló hatású.

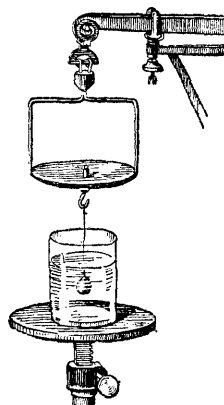
Hidrográfia (gör.), a földrajznak az a része, amely a felszíni vizekkel foglalkozik.

Hidrolízis (gör.), a víz változtató hatása a benne oldott anyagokra.

Hidrologia (gör.) a m. a víz fizikája.

Hidrometria (gör.) a m. vízmérés, vagyis mozgó vizek mennyiségének megállapítása.

Hidroplan, a m. vízi repülőgép, mely vízfelületről felszállani és vízre leereszkedni képes és ezen célból uszótalpakkal van ellátva. Nagy előnye, hogy a nekiszaladásból v. a leszállásból

Hidrosztatikus mérleg

nem kell külön repülőpálya. Ha még futókerékkel is el van látva, akkor szárazföldi és vízi közlekedésre egyaránt alkalmas (egyetemes aéroplán).

Hidrosztatika (gör.), a fizikának a része, mely a nyugáomban levő folyadékok egyensúlyi viszonyaival foglalkozik.

Hidrosztatikus mérleg, egyenlő karu mérleg, melynek egyik karjáról lefogó testet folyadékba mártgatjuk, hogy így meghatározhassuk a tárgyátat s közvetve a fajsúlyát.

Hidrosztatikus nyomás, az a nyomás, melyet valamely nyugvó folyadék gyakorol az edény falaira. Pascal állapította meg, hogy a H. a folyadék egész tömegében egyenlő.

Hidrosztatikus sajtó (v. hidraulikus), oly gép, melynek segítségével tárgyakat vagy anyagokat sokszorozott víznyomással működőteteti sajtóguggatnyu révén préselünk.

Hidvérgárdó kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 880 l., telefon, posta.

Hiénafélék, a kutyához hasonló ragadozó emlősök. Mellső lábaik hosszabbak, mint a

Csikos hiéna

hátsók. Dögökkel vagy más állatok által ott hagyott csontokkal táplálkoznak. Éjjel vadásznak. Afrikában és Dél-Ázsiában honosak.

Hienczek, ba'or eredetű Ny-magyarországi németek Vas vármegyében és Sopron D-i részén.

Hierarchia (gör.) a m. szent uralom, a kat. egyházi hatalom belső tagozása alárendeltség tekintetében. De éppúgy beszélünk katonai, hivatalnok H.-ról.

Hieroglifek (gör.), az egyiptomi írásrendszer, élőények és mindenfajta tárgyak képeiből áll. Champollion († 1832) fejtette meg a rosette-i kő segítségével.

Hieromantia (gör.) a m. jóslás áldozati állatokból.

Hieron, syrakusai-i tyrannos, a Syrakusai-beli egyeduraldom fénykorának uralkodója (Kr. e. 5. sz.).

Hieronymi Károly (1836–1911), 1892–95. belügymin., az egyházpolit. reformok egyik megteremtője, 1910–11. keresk. miniszter.

Hieronymus, 1. Sophronius Eusebius H., szt., * 330 körül Dalmáciában, † 420., szerzetes, lefordította az ószövetséget latinra (Vulgata). — 2. Prágai H., † 1516., huszita,

Wiclif iratát hozta Prágába. Máglyahalált ha't Konstanzbán.

Higany (kén-eső), az egyedüli fém, amely közönséges hőmérsékletnél folyékony és csak —39° C.-nál fagy szilárd halmazállapotúvá. A természetben szénátlapban is előfordul, a legnagyobb tömegben azonban cinóber nevű vegyületben. Ebből választják ki. Fémekkel fonsorokat képez. Kémiai és fizikai szerkeletképzésére, az arany- és ezüstkohászatnál, tükörforgáztatásnál és hőmérőkészítésnél használják. Gyógyszeril használt vegyületei közül legfontosabb a szublimát v. higanyklorid, mint kenőstöt v. újabban mint befecskendezhető oldatot főként a lues gyógyítására használják.

Higanylámpa, higanygőzzel működő villamos ivilámpa, használják ibolya- és ibolyántúli sugarakban valő gazdasága miatt bőrbetegségeknel, tuberkulózisnál stb. (Kvar.lámpa, mesterséges napfény.)

High Church (ang.: magas egyház), az angol államegyháznak a kat. egyházzal rokonszenvező pártja.

Higiéné (ang.) a m. előkelő világ.

Higiéné, l. Egészségtan.

Higrométer, l. Hygrometer.

Hikisch Rezső. * 1876, építész, tervezte a bp.-i Astoria-szállodát.

Hikszoszok, valószínűleg semita nép, amely Kr. e. 2000 körül Alsóegyiptomot meghódította és ott mintegy 300 évig uralkodott.

Hilarius, szent (Kr. u. 320–366), himnusz-költő.

Hilbert, David. * 1862, matematikus, göttingei egyet. tanár. Főműve: Grundlagen der Geometrie, mely Bolyaival is részletesen foglalkozik. Az Akadémia 1910. évi Bolyai díját ő nyerte el.

Hild József (1780–1867), építész: számos pesti palota (Lloyd, Diana-fürdő), az egri székesegyház, a pesti lipótvárosi templom s az csztergomi bazilika a legszebb művei.

Hildebrand, 1. Adolf (1847–1921), német szobrász, művei anyagszerűség, józan egyszerűség tekintetében példaadók; művészi felfogását Das Problem der Form c. művében írta meg. — 2. **Johann Lukas** (1668–1745), osztrák építész; barok; főműve a bécsi Belvedere-palota.

Hildesheim, város Hannoverben, f.-Németországban. 53.000 l. Terménykereskedelem, ipar. O., közép- és renesszánszkori emlékek.

Hilferding, Rudolf. * 1877, német szocialista politikus, a függ. szoc.-hoz csatl., de aztán ő vezette az egyesítést a régi párttal. 1923. is 1928–30. birod. pénzügyminiszter. Könyve: Finanzkapital.

Hilgenfeld, Adolf (1823–1907), jeni teol. tanár, az ujszövetségi kritikai irány vezérharcosa. Megírta az eretnekiségek történetét.

Hilgermann Laura. * 1869, operafékesnő. 1890-tól a bp.-i, 1918-ig a bécsi Opera tagja, 1920-tól a bp.-i Zeneművészeti Főiskolán éneket tanít.

Hille, Peter (1854–1904), német költő, regény- és drámaíró.

Hillebrand Jenő, * 1884, archeológus, bp.-i egyet. a kőkori embertan m. tan., nemz. muzeumi dr. Főműve: Az őskor embere és kultúrája (Bella Lajossal).

Hiléh, város Irakban, 20.000 l.

Hillel, zsidó rabbi Jézus idejében († 10. Kr. u.).

Hilquit, Morris, * 1869, rigai zsidó születésű amerikai szocialista, megírta a szoc. tört.-ét az Egyes. All.-ban.

Hilscher Rezső, * 1890, az alkalmazott szociálpolitika m. tanára a közzgazd. egyetemen.

Hilversum, holland város Hol'andia E-i részén, 46.000 l. Textil- és tapétaipar.

Himalája, a Föld legmagasabb hegysége Elő-India és Tibet határán. 2400 km hosszú, 200–350 km széles, legmagasabb csúcsa 8840 m (Mount Everest).

Himba, vízszintes tengely körül mozgó nagy emeltű (gőzgépeknél).

Himen, l. Hymen.

Himesháza kisk., Baranya vm., pécsvárad i., 1630 l., ut. Mohács, posta.

Himlő, hólyagos **H.**, fertőző betegség, magy. lázsal, a bőrön elgenyedő hólyagok, amelyek gyakran heg hátrahagyásával gyógyulnak. Ha a hólyagokba vér ömlik, fekete **H.** Régebben pusztító betegség volt, ma civilizált országokban a himlőoltás bevezetése óta, ritka.

Himlőoltás, Edward Jenner angol orvos találmánya (1796). Borjúra oltott emberi himlő hólyagában lévő nyirok emberre oltva enyhé megbetegedést okoz, kiállása 8–10 évre mentesít ad himlőfertőzés ellen.

Himnológia (gör.), a himnuszköltéssel foglalkozó tudományág.

Himnusz (gör.), dicsőítő ének, vallásos óda, szélesebb ért. nemzeti fohász.

Himod kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1666 l., ut. Kapuvár, posta.

Hinc illae lacrimae (lat.) a m. innen vannak azok a könnyek (Terentius).

Hindenburg, Paul von Benckendorff u. **H.**

* 1847, német vezértábornagy. A háború kitérőesek a keletporoszországi kudarcok után a 8. hadsg. par.-val bizták meg. A tannenbergi győzelem (aug. 28–30) és a mazuiri csata után (szept. 8–11) főlzabadtotta Keletporoszországot az orosz betörés alól szept. 14. átvette a parancsnokságot az egész keleti fronton. 1916. nevezték ki a német hadsg. vezérkari főnökévé s itt is, mint a keleti fronton, Ludendorff állott az oldalán. **H.** volt a német hadsereg legnépszerűbb tábornoka. 1925. Ebert halála után birodalmi elnöknek választották. Emlékiratát: Aus meinem Leben.

Hindhede, Mikkel, * 1862, dán orvos, táplálkozási kísérletekre berendezett laboratórium vezetője. Főműve táplálkozási rendszeréről írt könyve.

Hindosztán, a Gangesz és mellékfolyóinak alföldje a Himalája és Dekán közt. Eghajlata forró és igen nedves, földje rendkívül termékeny, lakossága sűrűbb, mint Európáé.

Hindu, árja nép. Elő-India lakosságának

zömét alkotja. Számuk kb. 200 millió. Brahman vallásuk. A 18. sz. angol uralom alá kerültek, de nem szüntek meg függetlenségükért küzdeni.

Hindukus, magas hegység a Himalájától Ny-ra, India és Afganisztán határán. Legmagasabb csúcsa a Tíracs mír 7750 m.

Hiób (héber, a m. az üldözött), egy ótestamentumi tanköltemény neve; keletkezési kora ismeretlen. — **H.**-posta, a m. gyászír.

Hiper... (v. hyper, gör.), összetettelkező a m. tul, fölött.

Hiperbola (gör.), olyan görbe, amelynek minden pontja azáltal van meghatározva, hogy két adott ponttól (a fókuszoktól) való távolsági különbsége állandó.

Hipermia (gör.), a véredények normálisnál nagyobb teltsége vérrrel.

Hipersztézia (gör.) a m. kórosan fokozott érzékenység.

Hipertrofia (gör.) a m. túltáplálás, valamely szerv megnagyobbodása.

Hipnózis (gör., a m. igézés), mesterségesen felidézett á'onszerű öntudatlansággal járó lelkiallapot.

Hipochondria (gör.), a figyelmen kívül hagyás az egyén egészségi állapotára való terelese azzal a hajlammal, hogy saját magán minden objektív alap és elvöltozás nélkül különböző betegségeket vél felismerni.

Hipokrita (gör.) a m. álszentekedő.

Hipotéka (gör.), jelzálog, ingatlanra folyósított kölcsön.

Hipotézis (gör.) a m. föltevés. Egy elv előleges felállítására valószínű következtetések alapján. A **H.** igazolás általi elmélett lehet.

Hipparchos (Kr. e. 160–125 körül), alexandriai görög csillagász. Meghatározta a Nap és Hold távolságát a Földtől, ő vezette be a földrajzi hosszúság és szélesség fogalmát is a helymeghatározásoknál.

Hippodrom (gör.), az elisi Olympában épült hatalmas cirkusz lófuttatás és kocsisversenyek céljaira. Mai értelmében **H.** fedett lovarda.

Hippokrates (Kr. e. 460–377), az orvostudomány görög megalapítója. Kos szigetén majdnem négy évtizedig volt a híres orvosi iskola vezetője.

Hippológia (gör.) a m. lóismeret.

Hippotherium (gör.), a lónak egyik 3 ujju őse a felsőharmadkorban.

Hippursav, a növényevő emlősök vizeletében található szerves vegyület.

Hír Sári (Molnár Imréné), * 1899, zongoraművész, a Nemz. Zenede tanárja.

Hiram, Tyrus királya, Dávid és Salamon kortársa és barátja, aki híres volt nagyszerű építkezéseiről. Jeruzsálembe is ő szállította a cédrusfát s küldött építészeket és művészeket.

Hird kisk., Baranya vm., pécsi j., 575 l., vasut. ut. Somogyvasas, posta.

Hirics kisk., Baranya vm., siklósi j., 563 l., ut. és up. Vajszló.

Hírlap, rendszeres időközökben (többnyire naponta, esetleg többször is) megjelenő nyomtatvány, napi események közlésére. Az első

H-ok a 15. sz.-ban jelentek meg; az első magyar nyelvű H. a Magyar Hirmondó, 1780., Pozsony.

Hirohito, * 1901, japán császár, 1926 óta uralkodik.

Hirosige (1797–1858), japán festő, a zsinca fametszés mestere. Hokusai tanítványa.

Hirosima, japán kikötőváros Nippon-sziget D-i partján, 196.000 I. Iparművészet.

Hirsch, 1. **Moritz** báró (1831–1896), a keleti vasutak építéséből szerzett vagyonát orosz és román kiülözött zsidók segélyezésére fordította. — 2. **Nelly** (Radó S.-né 1869–1915), festő. Illusztráló, arcképező.

Hirschfeld, 1. **Georg**, * 1873, német naturalista író, több regény és szindarab szerzője. — 2. **Magnus**, * 1868, berlini orvos, különösen szexuális problémákkal foglalkozik.

Hirschler József, * 1874, gyulafehérvári kanonok, pápai prelátus, egyházi író.

Hiskias (Kr. e. 728–697), Juda királya.

Hispánia (lat.), a Pireneus-i félsziget neve a rómaiaknál.

Hispániola, Haiti sziget neve Kolumbus felfedezése után.

Historia (gör. és lat.), a m. történelem, történet.

Histórias ének, történeti tárgyú elbeszélő verseink neve a 16. és 17. századból.

Historizmus (at.), a történelmi szempontok túlzó érvényesülése a dolgok értékelésénél.

Hiszkegy, I. Credo.

Hiszterézis (gör.), a vas mágnessé válásakor fellépő belső sűrűlőds.

Hisztéria (gör.), u. n. ideges betegség. Tiposus tünetei: az érzelmek, indulatok labilitása, fokozott szuggesztibilitás, eszméletlenség és ködös állapotok emlékekieséssel, érzéstartalok a bőrön, túlérzékenység, fájdalmak szervi megbetegedés nélkül; bűnülások, görcsök stb.

A H. minden szervnek a működését befolyásolni tudja. Kezelése pszichoterápia: 1. nevelő eljárások, 2. szuggesztív eljárások (ide tartoznak az összes gyógyszeres, villamos, vizkúrás kezelése), 3. hipnózisban adott szuggesztiók, és 4. a pszichoanalitikus kezelés.

Hiszteron proteron, I. Hysteron proteron.

Hisztológia (gör.) a m. szövettan.

Hisztrió (at.), színész a régi Rómában.

Hít, az ember Istenhez való viszonya. Kat. egyházi felfogás szerint: az egyház kijelentésen alapuló tanításainak, dogmáinak összessége, melyet a hívő az egyház tekintélyében bízva hinni tartozik. A H. lényeges tartalma a biblia-ban foglalt kijelentéshez való ragaszkodás a prot. egyházak szerint is. A H. világnézeti kérdések kutatása során elért meggyőződésünk összessége, melynek életünkkel, érzésünkkel és cselekedeteinkkel tökéletes összhangban kell lennie.

Hítbér, a feleségnek a házasság elhúsaláért és hűsége jutalmáért a magyar jog szerint férjétől járó ajándék. Irott H.: szerződéssel kötött, törvényes H., melyet a törvény rendez. Mai polgári törvénykönyvünk a törvényes H.-t mellőzi, a szerződést fenntartja.

Hítbizomány, lényege: egy vagyonnak az a

rendeltetése, hogy egyéni örökösödés útján osztatlanul egy családban maradjon. Célja az udvarhű arisztokrácia jutalmazása, állandósítása. Nálunk 1867. honosodott meg. A világháború kitérésok Magyarországon 92 H. volt, 2,314.200 kat. holdon. A legtöbb H.-t Ferenc József engedélyezte.

Hiteles helyek, a káptalanok és konventek, amelyek jogi cselekményekről hiteles bizonylatokat adtak, iratokat megőriztek. Mintegy a közjegyzőségek elődei.

Hitelintézet, a tőke forgalombahozatalával foglalkozik azáltal, hogy meghatározott feltételek mellett hiteleket folyósít. H.-ek a bankok, hitelszövetkezetek és a takarékpénztárak.

Hitelvél, a személyazonosság bizonyítására szolgáló hatósági okmány és a követeknek adott megbízólévlé. — A koronázási H. (diploma inaugurale) III. Endre óta a koronázás alkalmával kiadott, a nemzet szabadságait és jogait biztosító oklevél, ami 1687 óta az örökös királynő kitételez.

Hittler, Adolf, * 1889, német fajvédő politikus, az 1923. müncheni puccs szervezője.

Hittudomány (lat.: teológia). A vallásos élet általános megnyilvánulási formáinak, a világ valamennyi vallásának a megismerésével, összehasonlításával és jelenségeik rendszerezésével foglalkozik az általános és összehasonlító vallástörténet, a vallás lelki előfeltételével és az egyéni vallásosság problémáival a valláslélektan. Minden vallásnak megvan a saját H.-a, amelynek feladata saját vallási tételeinek az igazolása, bizonyítása, megvédelmzése és terjesztése. A ker. hittudomány a szentírás-magyarázatról nőtt ki. A bibliai fogalmak rendszerezésével a bibliológia, az egyház történetével az egyháztörténet, a vallás hittételeivel a dogmatika, a világnézettel az etika, a szertartásokkal a liturgika, az egyházszónoklattannal a homiletika, a különböző (ker.) egyházak tanainak az összehasonlításával a szimboika foglalkozik, az ellentétes tanok megcáfolására a polemika, az egyházi hit megvédelmzésére az apologetika tanít.

Hítvalás, az egyházak hittételeinek összefoglalása. A kat. egyház szerint az ő hitvallását a Szentlelek sugallja, a csalhatatlan egyház és a pápa garantálják igazságát. Legújabb H. a Codex iuris canonici elején levő, minden egyháztól eskü formájában megkövetelt antimodernista H. A prot.-ok a kat.-okkal közösen megmaradtak a három egyetemes hitvallás, az apostoli, a niceai és athanasiusi H. mellett, ezenkívül az ev.-ok jogilag az ágostai H., az Apológia és a schmalkaldi cikke, a ref.-ok a belga, skót, helvét stb. H.-ok és a heidelbergi káté alapján állanak.

Hiuzok, a macskafélékhez tartozó vérengző ragadozók. Testük hosszurányult, farkuk igen rövid. Ausztrália kivételével mindegyik földrészen megtalálhatók. A legnagyobb és legérősebb a közönséges hiuz (Lynx lynx), mely nagyritkán nálunk is előfordul. Prémé becses.

Húz

Hivatal József, * 1882, kat. hitoktató, hirlap-író.

Hivatalos hatalommal való visszaélés, törvényünk szerint büntett: a) fegyveres erő jogos ok nélküli alkalmazása; b) ártatlanok tudva büntvizsgálata alá helyezése bíró által; c) törvénytelen eszköz alkalmazása vallomási, kicsikarására; d) büntető eljárás körül hivatalos kötelesség elmulasztása, hogy valaki büntetése alól elvonassék. A H. vétségét követi el, aki vkit tetteleg bántalmaz hivatala gyakorlásában, mint közhivatalnok megtagadja hivatalos kötelessége teljesítését.

Hivatalvesztés, büntetőtörvényünk szerint a szabadságvesztés, mint főbüntetés mellett alkalmazni szokott mellékbüntetés. A H.-re ítél cveszti hivatalát, nyugdíját, ügyvédi, közjegyzői, nyilv. tanítói állását, gyámságot, gondnokságot, örökre nem szálló címét, rendjeleit. Mindezt a bíróság által megszabott időtartamra (1—10 év).

Hlinka András, * 1864, kat. pap, szlovák politikus, a szlovák néppárt elnöke, a szlovák autonómisztikus törekvések vezetője.

H. M., His (Her) Majesty (ang.) a. m. őfelsége rövidítése. **H. M. S.** (Ship) a. m. őfelsége hajója.

Hó, légköri csapadék, ugyanegy keletkezik, mint az eső, csak megfagyott állapotban, határozott kristályos pelyhekben hull le.

Hoangho v. Sárga folyó, É-Kina legnagyobb folyója, 4200 km hosszú. A Küen Lün-hegységben ered és a Pecsili öbölbe ömlik.

Hobart, Tasmania fővárosa és kikötője, 56.000 l.

Hobbema, Meindert (1638—1709), holland festő, Ruysdael tanítványa; keresztene egyszerűség, a napfény varázsa, természetűség.

Hobbes, Thomas (1588—1679), angol filozófus, Bacon követője. Állambolesete szerint a természetes állapotban a kíméletlen önzés uralkodott; mindenki háboruja mindenki ellen.

Hoboken, város az Egyes. All. New Jersey államában a Hudson-folyó mellett, szemben New York-kal, 68.000 l. Műegyetem, kikötő.

Hobol kisk., Somogy vm., szigetvári j., 833 l., ut. és up. Szigetvár.

Hochl (ném.) a. m. éljen!

Hock János, * 1859, r. kat. pap, kőbányai, majd józsefvárosi plébános, függetlenségi képvis.

Az októberi forradalomban a Nemzeti Tanács elnöke. Jelenleg külföldön él.

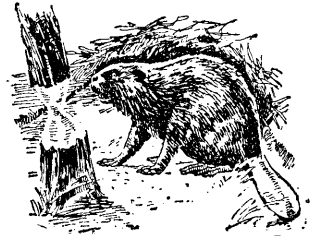
Hockey, Angliából származó játék, gyepeken labdával, a jégpályán pedig labdával vagy koronggal játsszák. A törekvés arra irányul, hogy a H.-ütővel a labdát vagy a korongot az ellenfél kapujába juttassák.

Hodács Agost, * 1879, kat. pap, egyházi író és műfordító.

Hodász kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 747 l., vasut, táviró, posta.

Hodgetika (gör.) a. m. utmutató, bevezetés valamely tudomány tanulmányozásához.

Hódfélék, a legnagyobb rágcsáló-állatok. Vizek mentén élnek, lábaik uszohártyások, farkuk pikkelyes. Szibéria déli részén és Kanadában élnek. Buudájuk igen becses prém.

Hód

Hód-e mihi, cras tibi (lat.) a. m. ma nekem, holnap neked.

Hodinka Antal, * 1864, történetíró, a pécsi egyet. az egyet. tört. ny. r. tanára. Főként a magyar tört. szlav vonatkozásaiával fogl.

Hódmezővásárhely sz. kir. város, Csongrád vármegyébe érkeve. 761 km², 60.854 l. Ref. gimn. Lakóinak túlnyomó része földműves.

Hodolay Sándor, miskolci polgármester.

Hodossypány kisk., Borsod vm., ózdi j., 1957 l., telefon, posta.

Hódossy Gedeon, * 1868, orvos, országgy. képvis.

Hoduia István, * 1897, zeneszerző és zongoratanúész; dalokat és hegedű-zongora-zonátát ír.

Hodzsa (török) a. m. mester, tanító.

Hodzsa i. Mihály (1811—1870), ev. lelkész, 1848. Hurbánnal együtt szervezte a szlovák felkelést. — 2. **Mián**, * 1878, szlovák politikus és pozsonyi egyet. tan., 1905. magyar képvis. volt, az összeomlás után Bp.-en a csehszlovák likvidációs bizottság elnöke, 1919. unifikációs min., majd az első két Svehla kormányban földművelésügyi min., a harmadikban közoktatásügyi és unifikációs min. (1926—29).

Hock va i. **Holland**, hollandiai kikötőváros, az Anglia felé irányuló forgalom egyik gőcpontja.

Hőeke, készülék a hó eltávolítására utakról és vasuti pályárol.

Hoensbroech, Paul, gróf (1852—1923), volt német jezsuita, aki a jezsuitákat támadta műveiben.

Hoernes, Moritz (1852—1917), a bécsi egyetemen az őstörténet tanára volt.

Hoetger, Bernhard * 1874, német szobrász. Leghíresebb munkája az elberfeldi Gerech-tigkeitsbrunnen monumentális csoportozata.

Hoetzsch, Otto * 1879, a berlini egyetemen a keleturjúi tört. tanára, publicista, német náción. képviselő.

Hof, bajor gyárváros a Saale mellett, 41.000 l.

Höfehérke, valószínűleg ke' a eredetű mese hősnője.

Hofer, Andreas (1767—1810), tiroli szabadsághős, Napoleón fölélovette.

Hoff, Jakobus Hendrikus van't (1852—1911), kémikus, egyet. tanár Amsterdamban, 186 óta Berlinben. A stereokémia megalapítója. 1901. Nobel-díj.

Hoffer László, * 1891, országgy. képvis.

Hoffmann, 1. **Edit**, * 1888, művészettörté-
rész, a Szépm. Muz. grafikai oszt. vezetője.
— 2. **Ernst Theodor Amadeus**, (17, 6—1822),
német romantikus író és komponista. (Elixiere
des Teufels, Nachtstücke, Lebensansichten des
Katers Murr, Prinzessin Bambilba st'.).

— 3. **Franz**, (1814—82), német ifjúsági író, szám s
moralizáló elb. magyarul is megj. — 4. **Max**,
(1869—1927), porosz vezérőrnagy, 1918. a breszt-
litovszki békétárgyalásokon H. képviselte Né-
metországot.

Hoffmann v. Fallersleben, August Heinrich
(1798—1874), költő, a »Deutschland, Deutsch-
land über alles« c. költemény írója.

Hoffmannthal, Hugo von (1874—1929), uj-
romantikus osztrák író. Művei versek, drámák
(Der Tor u. der Tod, Der Tod des Tizian,
Elektra, a Jedermann középkori misztérium
átdolgozása).

Hogarth, William (1697—1764), angol festő,
a ko'abeli londoni élet moralizáló, satirizáló
ábrázolója ugy festményeiben, mint rézmet-
szeteiben.

Hohenstaufen (Stauf), sváb eredetű uralkodó-
család, melyből 1138—1254. német-római
császárok kerültek ki.

Hohenzollern, előbb német várgrófok, 1415.
brandenburgi választófejedelmek, 1701. porosz
királyok, 1871—1918. német császárok.

Höhér, a bíróság által kimondott halálbü-
ntetés végrehajtója.

Hoitsy Pál (1850—1929), csillagász, publi-
cista és a Vasárnapi Ujság szerk.

Hokusai Katsusika (1760—1849), a régi ja-
pán festészet és grafika utolsó nagy alakja.
Legkiválóbbak színes fametszetei és 100 lapból
álló sorozata a Fuzsijama hegyről.

Holbach, Paul Heinrich Dietrich, báró (1723
—1789), francia bölcész, szabadgondolkodó,
materialista. Főműve: Système de la nature 1770.

Holbein, 1. **Hars** (idősebb 1460?—1524?), né-
met festő; németalföldi s o'asz har'as alatt
vallásos tárgyat és arcképeket festett. — 2.

Hans (ifjabb 1497—1543), német festő; arc-
kép, dekoratív freskó, valóság kép, fametszet.

Holberg, Ludwig (1694—1754), dán író, a
vigjáték megteremtője a dán ir.-ban. Nevét
világhírűvé a Niels Klim (Klimius Miklós
földalatti utazása) tette.

Hold, Földünk egyetlen bolygója. Átmérője
1740 km., tömege 1/81 része a Föld tömegé-
nek, sűrűsége pedig csak 3,3 (a Földé 5,5).
Középtávolsága tőlünk 385.000 km. A Föld
közeli keringésének időtartama az. amit hó-
naprak nevezünk. Saját tengelyforgása van.
de ennek tartama véletlenül egybeesik keringésé-
nek tartamával s így mindig ugyanazon olda-
lát fordítja felénk. — A **H.** teljesen kihűlt csi-
t. — A **H.** felületén víz nincs, a rend-
kívül alacsony hőmérséklet miatt nem is le-
het; de nincs levegő-burkolata s.m. — A **H.**
vonzásával előidéz az árapály tömeményét.

Hold, területmérték, 1 kat. **H.** = 1600 □ -öl
= 0,57 hektár, 1 magyar ff. = 1200 □ -öl
= 0,43 hektár.

Holdfogyatkozás, a holdkorong eltűnése, ha
a Föld éppen a Hold és a Nap köz' jüt,
ezekkel egyenes vonalban, ami háromévesként
átlag ötször következik be.

Holdkórösség, egy nyelvész köznyelven az alva-
járást. Különösen sztereotípiáknál és epilepsziá-
toknál szokott előfordulni.

Holduvar, a Hold körül néha megjelenő
fehéres v. színes gyűrű. A kisebb **H.**-ok oka,
hogy a fénysugarak a légkörben megtörnek; a
nagyobbaké, hogy a fénysugarak a levegő felső
rétegeiben lebegő jégtűkben tükröződnek.

Holics (Holic) nagyk., Nyitra vm., 5522 l.,
kir. kastély, 17, 6—1825. híres majolika- és
kőedénygyár. Trianon ó a Csehszlovákiáé.

Hollitscher, Arthur * 1869, Bp.-en, német
író. NevezeteseK Kanadáról, Palesztináról és
Oroszszágról szóló utazásai és önéletrajja.

Hollád kisk., Somogy vm., mar. ált. j., 757
l., ut. Balatonszentgyörgy, up. Vörs.

Holl'n Ernő, (1824—1900), altábornagy, 1848.
Pétervárad hadmérnöki főnöke volt, megal-
apította a Magy. Mérnökök és Építéscs. Egy.-ét.

Hölländer, Felix * 1867, német naturalista
regényíró, a berlini Reinhardt-színházak ve-
zőtője.

Hollandia, 1. Németalföld.

Holland nyelv, az alnémet nyelveknek egyk
ága; legközelebbi rokona a flamand nyelv
Belgiumban.

Hollar, Vaclav (1607—1677), cseh grafikus,
munkásságának a a londoni tartózkodásira csik;
egyaránt kiváló a rézkarcban és a rézmet-
szetben.

Hollenkinner Ferenc, * 1882, az összehas.
növényészettan bp.-i egy. m. tanára.

Holló, a varjuval rokon, de annál nagyobb,
ma már nálunk ritka madár.

Holló 1. **Barnabás**, (1865—1917), szobrász,
tárgyabau történeti, felfogásában festői, tech-
nikában kiváló művész. Nevesebb reliefsjei:
Széchenyi megalapítja az Akadémiát, Wesselé-
nyi csónakon ment' árviz idején, Erzsébet ki-

rályné Deák ravatalánál. — 2. **Béla**, kiskunfélegyházi polgármester. — 3. **Ferenc**, * 1877, szlovenszói író és újságíró. — 4. **Lajos**, (1859—1918), függetlenségi pol. képviselő, 1893. megalapította a Magyarországot, amelynek főszerkesztője volt. — 5. **László**, * 1887, festő; mélytónusu kompozíciók.

Hollóháza kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 611 l., ut. Pálháza, posta.

Hollókő kisk., Nóráti vm., szécsényi j., 521 l., ut. és up. Nagylóc.

Hollósy I. Kornél, * 1890, zeneszerző. — 2. **Kornélia** (1827—1890), énekesnő, a bp.-i Nemzeti Színház tagja. — 3. **Simon**, (1857—1919), festőművész. Münchenben festőiskolát nyitott, amelyben az új magyar impresszionista festőnemzedék legnagyobb része nevelkedett. Iskoláját Nagybanján folytatta. Leghíresebb a Tengerihántás c. képe.

Honapok, az 1908. a. akult nagyváradai Honap-Társaság írói: Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula, Dutka Akos, Balázs Béla, Emőd Tamás, Miklós Jutka. Két antológiát adtak ki.

Holovés (gör.), a Föld jelenkora.

Holofernes, aszír hadvezér, aki Bethuliát elfoglalta, de Judit megölte.

Holstein, régebben önk. hercegség, majd dán, 1865 óta porosz tartomány E-Németországban, a Jütland félsziget D.-j részén, 8453 km², $\frac{3}{4}$ millió l.

Holt kéz, küll, az egyház, de ált. minden jogi személy, amely ingatlanait el nem idegenítheti.

Holt pont, dugattyus gépeknél a dugattyu utjának két végpontja, amelyekre a lendítőkerék segíti át a tengelyt. Átvitt értelemben is használják.

Holtánvilánítás, bírói eljárás annak megállapítására, hogy eltűnt személy, kinek halála nem bizonyítható, bizonyos időponton túl nem élt.

Holt-tenger, lefolyástalan sósó Palesztinában. Sótartalma több mint 20%, szerves élet nincs benne. Területe 1283 km², másfélszer akkora, mint a Balaton. Felszíne 394 m.-rel alacsonyabb, mint a tengeré. Mélysége 400 m. Legnagyobb folyója a Jordán.

Holtvíz, folyóvizeknél a kiágazásokban megkezdett víz.

Holub József, * 1885, történész, pécsi egyet. a magy. tört. ny. r. tanára.

Ho'z, Arno (1863—1929), német naturalista író, regényeket, drámákat, verseket és esztétikai műveket írt.

Holzwarth, Hars * 1877, német méraő, a gázturbina feltalálója.

Hóman Bálint, * 1885, történetről, a M. Nemz. Múzeum főigazgatója, a bp.-i egyet. az 1926-ig terjedő magy. tört. ny. r. tanára.

Homár (franc.), a hosszufarkúak családjába tartozó igen nagy rák, ehető.

Hombár, raktárhelviség.

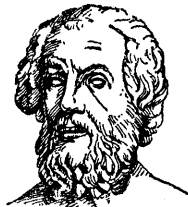
Homburg, városka, fürdő és üdülőhely Poroszország Hessen-Nassau tartományában, 16.000 l.

Home (ang.) a. m. otthon.

Home, Elias (1819—1861), a varrógép feltalálója, amerikai.

Homeopatia (gör.), S. Hahnemann német orvos tana. Szerinte a betegségeket azok a gyógyszerek gyógyítják, amelyek az egészséges szervezetben hasonló tüneteket hoznak létre, mint az illető betegség.

Homerosz, a két legrégebbi görög irodalmi mű, az Iliás és Odyszeia szerzője, aki a ha-

Homerosz

gyománny szerint csak vándor énekes volt. Születéshelyét hét város követelte magának.

Home rule (ang.) a. m. önkormányzat, az angol politikában az ir. nemzeti párt által követelt önkormányzat Irország számára.

Homespun (ang.) a. m. házi szőtes vászon vagy durva gyapjuszövet.

Homiletika (gör.), egyházi ékesszólás, az igehirdetés szabályaival és elméletével fogl. teológiai tudományág.

Homília (gör.); formákhoz nem kötött beszélgetés valási kérdésekről.

Homlokzat, minden építmény elülső oldala.

Homme d'affaires (franc.), a. m. üzletember.

Homme de lettres (franc.), a. m. irodalmi ember.

Homme d'esprit (franc.), a. m. ötletes, eszes ember.

Homo (lat.), a. m. ember.

Homo... (gör.), összetételekben a. m. egyenlő.

Homofon (gör.), az olyan zenei melódia, amelynek egy hang viszi a melódiát, a többi csak ezt kíséri.

Homofónia, l. Polifónia

Homogén (gör.), a. m. egynemű.

Homo hímlii lupus (lat.), a. m. az ember embernek farkasa.

Homoiósiós, l. Ariánusok.

Homok, Cserzy Mihály álneve.

Homok, laza üledékes közet. Anyaga a legkülönbözőbb ásványok elaprózódásából ered. A H.-nak a technika különböző ágaiban van igen fontos szerepe (üvegyártás, üvegciszolás, építés, stb.).

Homokbödöge nagyk.. Veszprém vm., pápai j., 1204 l., ut. és up. Ugod.

Homoki szőlő. Csak néhány évtizede jöttek rá, hogy a szőlő a futóhomokban is

nagyon jól megél s ebben nem bántja a filloxera; azóta Alföldünk nagy homokterületeit beültették szőlővel.

Homokkomárom kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 380 l., ut. Nagykanizsa, up. Hosszúvölgy.

Homokkő, keményre összetapadt homokszemekből álló kőzet.

Homokméggy nagyk., Pest vm., kalocsai j., 2858 l., ut. Öregcsertő, posta.

Homokóra, két beforrasztott üveggömbből áll, amelyek egymással közlekednek. A felső gömbben finom homok van, amely határozott idő alatt pereg át az alsóba. Utána a készülék megfordítható.

Homokszentgyörgy kisk., Somogy vm., barcsi j., 1535 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Homoktalaj, az olyan, amely legalább 70% mennyiségben tartalmaz homokot.

Homoktégla, homok és oltott mész keverékéből sajtóval készül. Olcsóbb a rendes tégálnál és egész évben gyártható.

Homokterenyé kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1512 l., vasut, táviró, posta.

Homológ (gör.), i. a vegytanban: homológ sorok azok a szerves vegyületek, amelyek egymáshoz hasonló szerkezetűek. — 2. H. a biológiában azonos bonctani eredetet jelent, pl. a halak uszóhólyagja és az emlősök tüdejé homológ szervek, bár eltérő célokra szolgálnak. Ezzel szemben analógok az ugyanazon célokra szolgáló, de fejlődésükben más eredetű szervek, pl. a halak kopolytái és az emlősök vagy madarak tüdői.

Homonim (gör.), egyformán hangzó, de más jelentésű szavak, pl. fél (fele az egésznek és fél valamitől).

Homonna nagyk., Zemplén vm., a Laborc-folyó mellett, 4500 l., 1915. harcok az oroszokkal, Trianon óta Csehszlovákiáé Humenné néven.

Homonnay Tivadar, * 1888, országgy. képviselő.

Homo novus (lat.), a. m. új ember.

Homo primigenius (lat.: őseredetű ember), a diluviális korszak kezdetén élt emberfajta. Jellemző vonása: hátraapított homlok, erősen fejlett szemöldökív, az állcsucs hiánya, hatalmasan fejlett fogak, stb. L. Osember.

Homo regius (lat.), a. m. királyi ember (a király megbízottja).

Homo sapiens (lat.), a. m. az értelemmel bíró ember.

Homo sum, nihii humanum a me alienum puto (lat.), a. m. ember vagyok, semmi emberi hibától nem vélem magam mentesnek.

Homoszeuális (gör.-lat.), a nemi ösztönnek a saját nembeljére íránt való rendellenes megnyilvánulása.

Homosius (gör.) a. m. egylényű (t. i. az Atya és a fiú), ellentéte: **homoiusios** a. m. hasonló lényű (az ariánusok cretnck tanítása).

Homrogd kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 808 l., telefon, posta.

Homunculus (lat.), a. m. emberke. Para-

celsus szerint vegyi úton lehetett készíteni s aki ilyen H-t birt, az a legelrejtettebb dolgok titkába hatolhatott be.

Hónap, az az időtartam, amely alatt a Hold egyszer megkerüli a Földet.

Honduras, i. független köztársaság Közép-Amerikában, 154.000 km², 760.000 l. Felsője hegvyölgyes, éghajlata forró és nedves. Terményei kacsuk, kávé, forróvívi gyümölcsök, butorfa (mahagoni). Fővárosa Tegucigalpa. — 2. Brit-H., az előbitől É-ra, a Karib-tenger partján, sík terület, egyébként ugyanazon termények. 22.000 km², 43.000 l. Fővárosa és kikötője Belize.

Honegger, Artur, * 1892, svájci származású francia zeneszerző.

Honett (franc.), tisztességes, udvarias.

Honkong, sziget a D-Kínai tengerben, a Szi-Kiang torkolatával szemben. 1000 km², 86.000 l. Fővárosa Viktoria, a legforgalmasabb kikötők egyike. 1824 óta angol birtok.

Honneser (franc.) a. m. tiszteletnyilvánítást, figyelemességek vendégekkel szemben.

Honni soit qui mal y pense (franc.), az angol térszlagrendnek jelmondata: szégyen arra, aki rosszat gondol erről.

Honolulu, Hawai szigetek fővárosa, 83.000 l.

Honoráciorok (lat. a. m. tiszteletbék), a legnagyobb tiszteletben álló lakosok.

Honorálni (lat.) a. m. megbecsülni, megjutalmazni.

Honorárium (lat.) a. m. tiszteletdíj.

Honoris causa (lat.) a. m. tisztelet okából (pl. doktorrá avatni).

Honosítás v. honfűsítés, az a mód, amelylyel a nem született magyarok a magyar állampolgárságot megszerezhetik. Mai szabályozója az 1879. L. t. c.

Honourable (ang.) a. m. tiszteletreméltó; angol képviselők címzése.

Hont kisk., Hont vm., balassagyarmati j., 941 l., vasut, telefon, posta.

Hontér János (1498–1549), erdélyi szász reformátor és író. Ő alapította az első erdélyi nyomdát és az erdélyi szász tudós iskolát. Mint jogász is hatással volt az utókor jogi fejlődésére.

Honthy Hanna, * 1892, operett-szubrett, a Városi Színház primadonnája.

Honti i. **Nándor**, * 1878, festőművész és grafikus. Az Egyes. All.-ban él. — 2. **Rezső**, * 1879, irodalomtörténész és nyelvész. Olasz, spanyol és francia nyelvtanokat és szótárt írt.

Hont vm., 2513 km², 117.000 l. Trianon óta E-i és Ny-i része Csehszlovákiáé. A megmaradt csonka H. 529 km², 27.000 l., székhelye Nagymaros.

Honvédelmi bizottmány, az 1848–49-i magyar szabadságharcban a detronizációig a legfőbb magyar kormányhatóság. 1848 szept. 21–1849. máj. 2-ig állott fenn. Elnöke Kosuth Lajos volt.

Honvédség (48-as), a'apja a magy. kormány 1848. máj. 17. kiadott rendelete és az alsóház jul. 11. határozata a Kosuth által indítványozott 200.000 főnyi hadsereg kiállítását.

sára. A kiegyezés után 1859. alakult meg a magyar **H.**, mint a közös hadsereg kiegészítő része.

Hoor Károly (1858–1927), szemész. bp.-i egyet. ny. r. tanára, felsőházi tag.

Hoon-fok, Amerika legD-ibb pontja.

Hoor-Tempis Móric, * 1867, műgyetemi c. ny. rk. tanár.

Hoover, Herbert Clark, * 1874, amerikai politikus, bányamezőnk Kinábaia és Ausztráliában, 1917–20. Belgium, az Egyes. All., Németország és Ausztria élelmezési akcióit vezette. 1921–28. a Harding-kormányban keresk. min., 1929 márc. 1. az Egyes. All. elnöke.

Hopp Ferenc (1833–1919), műgyűjtő. Calderoninál volt látzerész-segéd, majd megvásárolta volt főnökének üdületét. Sokat utazott, utközben sok műtárgyat gyűjtött, ezekből muzzeumot alapított.

Hopp Ferenc Keletásiai Muzzeum, Hopp Ferenc gazdag hagyatékából álló muzeum (Andrássy-ut 103). Főként a keletásiai művészet emlékeit képviseli.

Hora (lat.) a m. óra.

Hóra, Nicolaus (1730–85), az 1784. erdélyi román jobbágyláadás vezére, a'it a felkelés leverése után keréketörték.

Hora fugit (lat.) a m. repül az óra.

Hórák, Zeus és Thetis leányai, az évszakok megszemélyesítői, a termékenység görög-római istennői.

Horánszky Lajos, * 1871, irodalomtörténész és műgyűjtő; irodalmi műve: Barsányi János és kora.

Horatius, Quintus H. Flaccus (Kr. c. 65–8), a legnépszerűbb latin lírai költő. Pártfogója, Maeceras, révén Augustus baráti körébe került s költészetét a császár eszméinek szorgálatába állította. A magyar irodalomra nagy hatással volt (Virág, Berzsenyi).

Horay Gusztáv, a természet m. tanára a bp.-i egyetemen.

Hordalék, a mozgó vizek által szállított szilárd anyagok (iszap, kavics stb.).

Hóreb, a bibliában a mózesi istenkinyilatkoztatás hegye.

Horgany, I. Cink.

Horgászat, a halmak horoggal való fogása; Nyugateuropában, kül. Angliában igen népszerű sport.

Horger Antal, * 1872. nyelvész (és folklorista, szegedi egyet. a magyar nyelvészet ny. r. tanára.

Horgony, 1. a hajózásban a hajók, bóják és a tengeri anának rögzítésére szolgáló eszköz. — 2. Hidaknál egyes hidrészeknek a hidróben való megkötésére szolgál. — 3. A mágnes sarkának szomszédságában alkalmazott mozgatható emelvényeszerű rész, amely a mágnes vonzó hatása a'it kilengvén, a szükséges mozgásátívelt v. kapcsolást végzi.

Horizont (gör.) a m. látókör, a látható földfelület és égboltozat elválasztó vonala.

Horionális a m. a horionális párhuzamos, víz-zintes.

Hormonok (gör.), a belső szekrélyt végző mirigyek termékei, amelyek feladata bizonyos élelműködéseket fenntartani; így pl. a mellkvese hormona (a'renalin) a vérnyomást szabályozza.

Horn i. Ede (1825–1875), közigazdasági író, politikus. Résztvett a 48-i forradalomban, mint emigráns Párizsban nagy irodalmi munkásságot fejtett ki. 1875. kereskedelemügyi államtitkár. Kiemelkedő pénzügyi és pénzügytörténeti művei. — 2. **EmI**, * 1858, H. i. fia, bankár, Párizsban dl. Jókai, Mikszáth, Rákosi francia fordítója.

Horneffer, i. August, * 1875, német filozófus, kiadta Nietzsche hagyatékát. — Bátyja, z. **Ernst**, * 1871, német filozófus, egyet. tan. Giessenben. Nietzsche felfedezője, valóságosító és egyházkritikus.

Hornig Károly báró (1840–1917), vespéremi püspök, bírónok.

Hornyánszky i. Aladár, * 1873, az ószövettség tanára a pozsonyi teológián. — 2. **Gyula**, * 186, a bp.-i egyet. a klasszika-filológia ny. r. tanára. Főművei: A görög felvilágosodás története, Hippokratész. — 3. **Viktor** (1828–1832), nyomdaiutalajdosos és egyházi író, 1863. a'apította a hírs H.-nyomdát.

Horogkereszt (fa-kenkereszt), mír a bronzkorban előfordult szimbólum, Németországban és Ausztriában a fajvédelmi, antiszemita-mozgalom jelvénye.

Horologium (lat.) a m. óra.

Horoszkóp (gör.) a m. óranézó, az egyén jellemére, jövőjére stb. vonatkozó jóslat azon az a'apon, hogy születése pillanatában milyen volt a csillagok, bolygók állása.

Horovitz i. Jenő, * 1877, a szociáldemokrata párt tükára volt, a Népsza a munkatárs, külföldön él. — 2. **Lipót** (1839–1917), festő; arckép, genre (Tisza Kálmán, Jeruzsálem pusztulásának emléknappja).

Horpács kisk., Nógrád vm., nógrádi j. 355 l., ut. Nagyrozsa, posta.

Horribile dictu (lat.) a m. még elmondani is rettenetes.

Horribilis (lat.) a m. rettenetes.

Horror (lat.) a m. iszonyat, borzadás.

Horror vacui (lat.: irtózás az üres tértől), régen erre, mint a természet egyik alapulajdoságára vezették vissza a víz fölemelkedését a szívóktubán, míg Torricelli a 17. sz.-ban ki nem mutatta, hogy a víz fölemelkedésének oka a levegő nyomása.

Hors concours (franc.) a m. versenycíki kívül.

Hors d'oeuvre (franc.) a m. mellékes dolgot; előétel.

Horsens, dán kikötőváros a Keleti-tenger partján, 28.000 l.

Hort nagyk., Heves vm., hatvani j., 4565 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Horthy i. Béa, * 1860, festőművész; táj- és arcképek. — 2. **István**, * 1858, tábornok, felsőházi tag. — 3. **Miklós** (nagybányai), Magyarország kormányzója, * 186, a fiumei haditengerészeti akadémiaát végezte, Konstantinápolyban

állomásozott majd Ferenc József király sárnysegéde lett. A viágháboru kitoréskor, mint sorhajókaptány, a Novara cirkálójával Ravenna és Medua kikötőjét bombázza. 1917 május 14-én az Orontó szorosban a Novara, Saída, Helgoland cirkálókai áttört az ellenséges hajóhadon, a harcban H. megsebesült, ekkor kapta a *Mánia* Terézia-rendet, majd altengernagy és 1918-ban a flotta parancsnoka lett. Mint ilyen adta át Károly király parancsára 1918. október 31-én a flottát a horvát nemzeti tanács kiküldötteinek. Ezután Szegedre ment, ahol gróf Károlyi Gyula kormányában hadügyminiszter, majd az ott megalkult nemzeti hadsereg fővezére lett. A proletárdiktatura bukása után a Dunántulra vonult a hadsereggel s a román kivonulás után, 1919 nov. 16. a hadsereg élén bevonult Budapestre. A nemzetgyűlés 1920 márc. 1. az ország kormányzójává választotta. 1930 márc. 1. nagy ünnepséggel ülte meg az ország kormányzósága tizedik évfordulóját.

Horti Pál (1865–1907), festő és iparművész.

Hortikultura (at.) a m. kertműveés.

Hortobágy, a Tisza egykori áterületéhez tartozó síkság Dobrecen határában, a várostól Ny-ra, a H. patak mellett. Területe kb. 250 km². Sívár talaja a művelésre alkalmatlan és ezért legelőnek használják. Ma

A hortobágyi hid

már vasut szeli át, hatalmas modern halastavat is ástak benne, de azért délibábjá, tipikus természeti viszonyai és az ősi pásztorélet fennmaradt szokásai érdekes látványosságá teszik.

Horus, egyiptomi isten, Osiris és Isis fia, fény- és napisten, akit karvalyfejjel ábrázoltak.

Horvai János, * 1873, szobrász, festő naturalista irány; számos Kossuth-, a pécsi Zsolnay-szobor s.b.

Horvát (l. Horvát alatt is) 1. **Árpád**, (1820–1894), a diplomaika tanára a bp-i egyetemen. Petőfi özevegét, Szendrey Julát vette feleségül. — 2. **Boldizsár**, (1822–1898), 1867–1871. igazságügyminiszter. Főreorm'a: a közigazgatás szétválasztása az igazságszolgáltatástól, a bírói működés rendezése. — 3.

Henrik, * 1877, író, műfordító. Baudelaire-t és a modern magyarokat fordította németre (Molnár Ferencet, Móricz Zsigmondot, Adyt, Babitsot stb.), a tologiát is adott ki. Brassóban él. — 4. **István**, (1784–1846), történétör, a Széchenyi-könyvtár rendezője, ábrándos nyel-

vész, aki a szavak véletlen külső hasonlóságából kiindulva, a magyar a legősibb népnck igyekezett feltüntetni.

Horvát (l. Horvát alatt is!) 1. **Ádám**, (pálóczi, 1760–1819), népies eposzköltő. (Humnias, Rudolfiás). A népköltészet hatása alatt dalokat írt. — 2. **Akos**, * 1888, költő. Kötetei: *Tuzimádás*. A nap felé stb. — 3. **Árpád**, * 1900, író, a Nemzeti Színház rendezője. — 4. **Barna**, * 1836, a szegedi egyet. a jogbölesezet c. ny. rk. tanára. — 5. **Cyрил** (József), (1804–84), piarista filozófiai író és egyet. tanár. — 6. **Cyрил**, * 1865, bp.-i egy. a régi magy. irod. tört. c. ny. rk. tan., kiálti a régi magy. irodalom őszszefoglaló történetét 1711-ig. — 7. **Géza**, * 1847, magy. állatbuvár, a Magy. Nemz. Muz. igazgatója, a Tud. Akad. tagja. A rovarok kitűnő kutatója. A 80-as években ő vezette a fillozera elleni vélekezt. — 8. **Géza**, * 1879, szobrász és éremművész. — 9. **Gyu'a** (1843–1897), publicista, szabadalvüparti képviselő, képviselőházi alelnök volt. Alapította 1891. a Magyar Hirlapot. — 10. **János**, * 1878, a bp.-i egyet. a magy. irod. tört. ny. rk. tanára. *Adyrtól és Petőfiről* írt könyveket. — 11. **Jenő** (Római, 1852–1915), altábornagy, haludományi író. — 12. **Jenő**, * 1881, a bp.-i egyet. a legújabbkori történelem c. ny. rk. tanára. Főműve: *Diplomáciai tört.* — 13. **Jenő**, * 1881, a Nemzeti Színház tagja, jellemész és rendező. — 14. **Kálmán**, Vas vm. aispánja. — 15. **Lajos**, * 1875, Veszprem vm. alispánja. — 16. **Mihály** (1809–1878), liberális szellemű, kitűnő történétör. Csanádi püspök, a függetlenségi nyilatkozat után vallás- és közokt. min. 18 évi emigráció után hazakerülve, a trónörökös történettanára lett. 8 köt. Magyarország történetéből kívül főművei: *25 év Magyarország történetéből és Magyarország függetl. harának tört.* — 17. **Mihály**, * 1859, orvos, országgy. képvis. — 18. **Mihály**, * 1861, a bp.-i egyet. az ortopédia c. ny. rk. tanára. — 19. **Sándor**, * 1876 Balassagyarmat polgármestere.

Horvát **terület** kisk., Baranya vm., hegyláti j., 250 l. ut. Almamellék, ut. Iba'a.

Horvát irodalom, a dalmáciai városokban (főleg Ragusában) olasz hatás alatt fejlődik (51–18. sz.), főpérfodusa Gundulic névéhez fűződik; a tulajdonképeni Horvátországban a 16–19. sz.-ban főként népies vallásos iratokkal termel. Az új H. megindulása a horvát-szerb nemzetiségi mozgalom jelentkezésével kapcsolatos (19. sz.). Főképviselet: az illir mozgalom vezére: *Ljudevit Gaj* (1809–1870); *J. Buzaric*, *Senoa*, *Ivo Vojnovic* (dráma); *Gyalski* (regény) stb.

Horvátjár'a u kisk., Moson vm., rajkai j., 793 l. ut. és ut. Orosvár.

Horvátkime kisk., Moson vm., magyaróvári j., 993 l. vasut, táviró, posta.

Horvátkut kisk., Somogy vm., marali j., 832 l. ut. Marca', ut. Somogysámsón.

Horvátlöv kisk., Vas vm., szombathelyi j., 397 l. ut. Torony, ut. Pornóapát.

Horvát-nadálja kisk., Vas vm., kömend-németújvári j., 951 l., vasut, ut. Körmend, posta.

Horvát nyelv, a szerb nyelvnek egyik nyelvjárása, csakhogy latin betűkkel írják, míg a szerb nyelvet cirill betűkkel.

Horvát-Szlavonország, Magyarország társországa volt, ma Jugoszlávia egy része. A Dráva-Száva között és a Quarnero mellékén terül el, 42.534 km². 2¹/₂ millió lakosból kb. 2/3 rész r. k. horvát, 1/4 g.-kel szerb, akik egy nyelvet beszélnek, de nem tekintik magukat egy nemzetnek. A magyarok és németek száma csekély. — Főtermékei a buza, kukorica, szilva. Szene kevés, ipara kezdetleges. Kereskedelme csekély. Fővárosa Zágráb (Zagreb). — **Története**: A horvátok mai lakóhelyükön 630 k. telepedtek; a 9. sz.-ban megszárdul helyzetük, hercegeik, majd királyok 840—1091. Timinben székelnek. Zvoimir 1076. VII. Gergelytől kir. koronát kap, neje I. Béla Ilona leánya, ki az uralkodóház kihaltával bátyjának, László királynak ajánlotta fel a kir. koronát. László átmenetileg, de Kálmán királyunk végleg birtokába vette H.-ot 1102., a m. királyok számára, ezentul kir. hercegek kormányozták. 15—16. sz.-ban Velence és a török osztották rajta. A felszabadulás után nagyrészt osztrák katonai uralom alá került. A 19. sz. nemzetiségi mozgalmai folyamánaként nemzeti önállóságra törekednek és 1848. a magyarok ellen harcolnak (Jellasics), de céljukat nem érték el. Az 1868. létrejött magyar-horvát kiegyezés autonómiát biztosított nekik, azonban a szerb befolyás mindinkább megsorodván, fokozta a magyar- és monarchia-ellenes szellemet és belevette H.-ot a szerb hegemonia a'att álló Jugoszláviába.

Horvátzsidány kisk., Sopron vm., csepregi j., 1109 l., ut. és up. Csepreg.

Hoslás, I. zsidó próféta a Kr. e. 8. sz.-ban. 2. Izrael utolsó királya, akit Kr. e. 722. száműztek.

Hospitálni (lat.) a m. vendég gyanánt résztvenni.

Hossz, I. Hausse.

Hosszuhetény kisk., Baranya vm., pécsi j., 2573 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Hosszuláz kisk., Zemplén vm., sátoraljaui helyi j., 339 l., ut. és up. Sátoraljaui hely.

Hosszapályi nagyk., Bihar vm., székelyhídi j., 4084 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Hosszpereszteg kisk., Vas vm., sárvári j., 1976 l., vasut, táviró, posta.

Hosszuság. Földrajzi H. valamely hely dél-körének távolsága a kezdő délkörtől, fokokban kifejezve. A H.-ot K. felé számítják 360°-ig, vagy K. és Ny. felé kétszer 180°-ig. A kezdő délkör önkényesen választható. Legelterjedtebb a greenwich-i, katonai térképeink Ferro-t használják.

Hosszuvíz kisk., Somogy vm., marcali j., 282 l., posta, ut. Ujudvar.

Hosszuvölgy kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 430 l., ut. Ujudvar, posta.

Hospodár (szláv) a m. ur, uralkodó; egy-

kori fejedelmi cím Romániában és Moldovában.

Hosztilitás (lat.) a m. ellenségeskedés.

Hosztót kisk., Zala vm., sünegei j., 391 l., ut. és up. Tüskevár.

Hôtel (franc.) a m. díszes épület, előkelőségek lakóháza; nagy szálloda.

Hôtel de ville (franc.) a m. városháza.

Hôtel garni (franc.) a m. szálloda, amelyben csak lakás kapható, étkezés nem.

Hottentották, testileg és szellemileg igen kevéssé fejlett néptaj D-Afrikában. Termetük alacsony, bőruk világosbarna és kivált a nők testalkata minden más néptől különbözik (zsirafarúság és nagyon hosszú emlők). Számuk 30.000-re tehető. Főleg nomád pásztorkodással foglalkoznak.

Hottó kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 386 l., ut. Zalaegerszeg, up. Alsóbagod.

Houdon, Jean Antoine (1741—1828), francia szobrász; elfogulatlan természetesség, lélektani jellemzés, mellszobrok, portrék; az ültő Voltaire közismert.

House, Edward * 1858, amerikai politikus, sosen viselt hivatalt, a demokratapárt egyik vezére, s mint ilyen 1914—9. Wilson személyes megbízottja Európában és ezredesi címmel a legfőbb haditanácsban egyike volt a béketárgyalások irányítóinak.

House of Commons, az angol képviselőház neve.

House of Lords, az angol felsőház neve.

Houssaye, I. Arsène (1815—1866), francia író, 1849. a Comédie Française igazgatója, 1856. a szépművészetek főfelügyelője. — **Tia** 2.

Henri (1848—1911), történetíró és kritikus.

Houston, város az Egyes. All. Texas államában. 138.000 l. gyapot- és gabonakereskedelm.

Hóvirág, hagymás, egyszikű növény, a tavasz egyik legkorábban virágzó növénye.

Hoyos Miksa gr. * 1874, somogy megyei nagybirtokos, az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke, az OMGE egyik vezető tagja.

Hozomány, azok a vagyontárgyak, amelyeket a nő v. a célból más házassági terhek fedezésére a férj részére leköti.

Hozsanna (héber), Isten segítségét kérő felkiáltás a 118. zsoltárból.

Hő, a testek bizonyos állapota, melyről tapintóérzékünkkel veszünk tudomást s »hideg«, »meleg« stb. jelzőkkel nevezünk meg. Mai felfogásunk szerint a H. a mozgási energiának egyik faja. Ez a felfogás különösen a gázokra vonatkoztatva bizonyult termékenynek (kinetikai gázelmélet). A H. emelkedése általában kiterjeszti, csökkenése összehúzza a testeket. Ezen az alapon mérjük a testek hőmérsékletét (l. Hőmérő). A H. változása megváltoztatja a testek halmazállapotát is: a szilárd test a hőmérsék megfelelő emelkedésével folyékonnyá, majd gáza akává, esetleg szilárdból egyszerre gázalakúvá lesz. A halmazállapot megváltozásához minden testnél más-más hőváltozás szükséges. A H. vezetés, áramlás vagy sugárzás útján terjed. A H.-mennyiség egységére vonatk. l. Caloria.

Höelektromos áram. Ha két különböző fémeket úgy forrasztunk össze, hogy ezek zárt kört képezzenek a forrasztás helyét melegítjük, a körben elektromos áram keletkezik. Ha a forrasztás helyét hűtjük, akkor ellenkező irányú áram keletkezik. Az ilyen készülék a hőelektromos elem, amelyekből többet összekapcsolva, hőelektromos oszlopot kapunk.

Hőelem, olyan áramforrás, amely az elektr. energiát hőenergia átalakításával termeli, pl. két különböző összeforrasztott fém melegítésénél.

Hőelmélet, l. Termodinamika, Mechanikai hőelmélet és Kinetikai gázelmélet.

Höfer, Franz, lovag (1861—1918), osztr.-magy. tábornok, a vezérkari főnök helyettese, mint ilyen 1914. a fővezérségnél H. szerkesztette a harctéri jelentéseket.

Höföding, Harald * 1843. dán filozófus és pszichológus. Szerinte a tudat alapvető jellege egységre való törekvés, szintetikus aktívítás.

Höguta, l. Napszurás.

Högyes Endre (1847—1886), orvos, az ált. kórtan tanára a bp.-i egyet., megalapította a bp.-i Pasteur-intézetet.

Högyész nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 3734 l., vasut., táviró., telefon., posta.

Hőhatás, a vill. áramnak az a hatása, hogy a vezetékét fölmelegíti; ezen a'apulnak a vill. vasalók stb.

Hölderlin, Friedrich (1770—1843), német költő. Klasszikus formájú lírájában a helle-

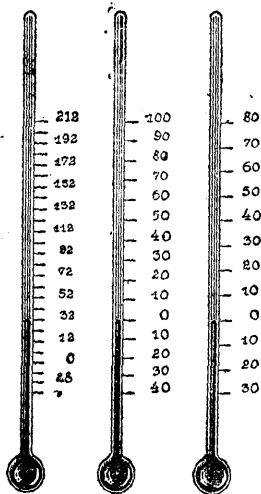
nisztikus életfelfogás képviselője. Nevezetes regénye: Hyperion.

Hömérő, olyan készülék, amellyel valamely test hőmérsékletét mérhetjük meg. Legelterjedtebb a higanyos hömérő, amelynek alap-pontjai a víz fagypontja és forrnpontja. E két pont közötti távolságot Réaumur 80, Celsius 100, Fahrenheit 180 fokra osztotta be. Anglia és Amerika kivételével (Fahrenheit) a legtöbb helyen a Celsius-féle 100-as beosztást alkalmazzák, a fagypont alatti hőmérsékleteket — (minus)-szal jelölik. (Fahrenheitnél a víz fagypontja + 32°).

Hörsög, apró, egyetlen testű rágszáló, pofacsökkökkel. A gabonaföldeken üregekben él-

Hörsög

Fahrenheit-, Celsius-, Réaumur-hömérő fokbeosztása

nek és öt nagymennyiségű gabonát gyűjtenek össze téli táplálécul. Bundáját prémnek használják.

Hörk József (1848—1910), pozsonyi ev. teológiai tanár, egyháztörténetíró.

Hörnycék kisk., Baranya vm., hegyháti j., 595 l., ut. és up. Sásd.

Höskötemény, l. Epcsz.

Hötan, a fizikának az a része, mely a hőnek mindenféle jelenségeivel s a testeken okozott változásaival foglalkozik.

Hövely kisk., Sopron vm., kapuvári j., 615 l., ut. Kapuvár, posta.

HP. (ang. horse power), a lóerő röv. jele.

Hradsin, művészileg is értékes fellegrvág Prágában, kir. palotával.

Hsü-Li-Csang, 1918—1922 a kínai köztárs. elnöke.

Huba, a honfoglaló törzsfőnökök egyike, aki Anonymus szerint Zoárdtal és Kadocsával elhódította a szlávoktól a Felvidéket. A Szemere-nemzettség állítólagos őse.

Hubay Jenő, * 1858, hegedűművész és zeneszerző, felsőházi tag, a Tud. Akadémia tagja. 1886. a Zeneakadémia tanára. 1913. vezeti a mesteriskolát. 1919. igazgatója, 1925. főigazgatója a főiskolának. Művei nagyszámu he-

gedükompozíciók, dalok, a Háborus-, a Danté- és a Petőfi-szimfónia és operák (Alicior, A cremonai hegedűs, 1925. adták százaszszor, A falu rossza, Moharórsa, Lavotta szerelmé, Karantina An a Szerelmi éj, Szamárször). Mint zenepedagógus is világhírű.

Huber, I. Alfonz (1834—1898), osztrák történész, a Magyar Tud. Akad. tagja, főként Ausztria és Magyarország történetével foglalkozott. Főműve: Geschichte Oesterreichs magyarul is megjelent. — 2. **József**, (1777—1832), szobrász; Pesten és Budán dolgozott (Hermes, Schmidt Karolina sírelméke, a Wurmház plasztikai díszé. — 3. **Károly**, (1828—85), hegedűművész és zeneszerző. Művei operák (Székely lány, Vig cimborák, A király csókja, Udvari bál), dalok, kórusok, hegedűdarabok és hegedűskola.

Huberman, Bronislaw, * 1884, lengyel hegedűművész.

Hubert János, * 1870, vajdasági író és újságíró, több humoros kötetet jelent meg.

Hubertus, szt., * 725 k., † mint lüticsi püspök s mátr a 10. században a vadászok patronusaként tisztelték.

Huch, Ricarda * 1864, német újromantikus regényíró s költő. Jelen a romantikáról írt 3 kötetes műve.

Huculok, a rutének (ki-oroszok) egyik ága Galicián és Bukovinában.

Huddersfield, angol város, 108.000 l., gyapjuipar.

Hudovernig Károly (1873—1928), elme- és ideg orvos, bp.-i egyet. m. tanár.

Hudson, 500 km, hajózható folyó É-Amerikában. Az Adirondacks-hegységben ered és New Yorknál ömlik a tengerbe. Mesterséges csatornák kötik össze a nagy tavakkal és a Mississippivel. Az Unio gabonatermő vidékeinek ez a legkedvezőbb útja az Atlanti-óceán felé.

Hudson, Henry (1550—1611), angol tengerész, a H. folyó, szoros és öböl felfedezője.

Hudson-öböl, a Jeges-tengernék É-Amerikába nyílnak benyuló öbölje.

Hue, Anam fővárosa franc. Indokínában, a Kínai-tenger partján, 65.000 l.

Huelva, spanyol kikötőváros az Odriel és Rio Tinto torkolatánál, 34.000 l.

Huet, Paul (1803—1860), francia festő; előfutára a barbizoniaknak.

Hufeland, Christoph Wilhelm (162—1836), német orvos, berlini egyet. tan. Művei: Makrobiotik, Aphorismen, önéletrajz.

Hugenották (Eidgenossen nevén szóból ered), a francia kálvinsták neve.

Hughes, I. Charles Evans, * 1862, amerikai pol. 1916. mint republ. elnökjelölt megbukott Wilsonnal szemben. 1921—25. Harding kormányában a külügyet vezette. Harding H.-t bízta meg a külügyi hivatal vezetésével. — 2. **David Edward**, (1831—1900), 1854. a betűnyomó távirórépét, 1878. a mi. rofon-t. a telefon hangerősítő készülékét és ezzel kapcsolatban az u. n. indukciós mérleget találta fel. Figyelemreméltó eredményeket ért el a

dróttalan táviró körül is. — 3. **William Morris**, * 1864, Angliából vándorolt ki Ausztráliába, évekig mint napzámoló dolgozott, 1894. képv., 1915—1923. miniszterelnök.

Hugo I. **Károly** (ered. Bernstein H. K., 1808—1877), drámaíró. Több nyelven dolgozott (magy., ném., franc.). Darabjai közül legismertebb a Bankár és báró c. tragédia. — 2. **Victor Marie** (1801—1885), a francia romantizmus vezére. Mint politikus a demokrácia harcosa. 1831. kénytelen Franciaországot elhagyni, csak a császárság bukása után tér vissza. Munkái: Odes et ballades, Orientales, Chants du crépuscule, Les rayons et les ombres, Contemplations (lírai műv.), La légende des siècles. Drámák: Cromwell, Hernani, Le roi s'amuse, Lucr. Borgia, Ruy Blas stb. Regy.: Notre-Dame de Paris, Les misérables, L'homme qui rit stb.

Hugo, a vesék váladéka, a testnek mindazokat a fennlési termékeit tartalmazza, amelyek vízben oldhatók. Vegyi összetétele fontos utmutatást ad a test működéséről. Napi mennyisége felnőtt embernél 1—1,5 liter.

Hugyág kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 1109 l. vasut, ut. Orha'om, posta.

Hugycső, a vizelet kivételét csüveg a hugyhólyagból. (Férfinál az ivarmirigyek váladéka is a H.-n távozik.)

Hugyhólyag, a vesék által kiválasztott vizelet összegyűjtésére szolgáló hólyag a kis medencében.

Hugsav, a vizelet alkotórésze, amely v. szabadon v. nátriumhoz és ammóniumhoz köve fordul elő. Ha kristályai az izmokban lerakódnak, köszvény keletkezik.

Huligán (ang. cred. looligan, valószínűleg személynévből) a m. Erutális, é'vet múlt ember.

Hull (Kingston upon H.), város és tengeri kikötő Anglia K-i partján, a Humber folyó tölcser-torkolata fölött, gazdag vasérctelepek közvetlen szomszédságában, 297.000 l. Vas-, gép-, hajóipar, halászat.

Hullám, rugalmas közegben részecskéről-részecskére továbbterjedő rezgés. Pl. ha a kifeszített lúr egyik pontját megrezdítjük, H. keletkezik. Fontos, hogy nem maguk a részecskék terjednek tovább, hanem csupán a mozgásállapot, mely a részecskék kapcsolata folytán a szomszédos részecskékkel közlódik. A H. haladó, ha minden részecske annál későbbben kezdi meg mozgását, minél távolabb van a H.-forrástól; álló, ha minden részecske ugyanegy időben megy át a nyugalmi helyzetben. A H. lehet kereszt- vagy hossz-H.; előbbinél a rezgés iránya a továbbterjedés irányára merőleges (pl. a hurnál, vagy a fénynél), utóbbinál azal egybeesik (pl. a levegő sűrűsödésének és ritkulásának váltakozásánál: hanghullám). A víz-H. szerkezete igen bonyolult; kereszt- és hossz-H.-ök kombinációja. H.-hosszúság = az távolság, ameddig a H. egy rezgés ideje alatt elterjed. A hang a levegő H.-mozgása. Elektromágneses H.-mozgások a Röntgen-sugarak, láthatatlan és látható fényugarak, hőrezgések, elektromoshullámok (rádió-hullámok). A külön-

bőző ekletronágneses H-ok egymástól a rezgés-számában, illetve a H-hosszban különböznek.

Hulláméreg, felhérjk rothadásánál keletkező, a növényi alkaidákhoz hasonló mérges anyagok.
Hullámerevség, beáll a halál után pár órával az izmok piázmájának megalvadása következtében.

Hullócsifag, l. Csillaghullás.

Humaniora (lat.) a. m. a klasszikus ókorra vonatkozó tanulmányok.

Humanista (lat.), a humanizmus terjesztője.

Humanitás (lat.) a. m. emberiség.

Humanité, L', párizsi pol. napilap, 1904. Jan. 18-án alapította, 1922 óta a kommunisták lapja.

Humanizmus (lat.), szellemi mozgalom, amely a 14. sz. tól Itáliából indult ki és az antik műveltségnek iskolában, életben és irodalomban való megújulását tűzte ki célul. Cél: az egész embernek és minden képességének humanikus kiképzése. Nagy érdeme volt az írásreform és könyvnyomtatás felkarolása, a görög és később a héber nyelvnek a tudományos vizsgálódás területére való bevonása. A magyar H. Mátyás udvarában talált közlépontra (Vitéz János stb.) s a kultura legszebb emlékeit a Korvinák.

Humánus (lat.), emberséges.

Humboldt, 1. **Alexander von** (1769—1859), német természettudós és utazó. 1798—1804. nagy utazást tett Délamerikában. 1829. Szibériában végzett kutatásokat. Rendkívül sokoldalú és alapos tudós volt, ő vette meg az éghajlatban, növényföldrajz és az oceanográfia alapjait, de foglalkozt csillagászat-al, fizikával, tudománytörténettel is. Irodalmi munkássága igen gazdag s előadásmódját páratlan elegancia és finomság jellemzi. Népszerű: Kosmos (magy. is). — 2. **Karl Wilhelm von** (1767—1835), az előbbi bátyja, porosz államférfi, diplomata, nyelvtudós, esztétikus. Öccsével együtt a berl. egy. megalapítója (1809).

Humbug (ang.) a. m. szédelés, csálás.

Hume, David (1711—1776), angol filozófus és történetíró. Minden tudást a tapasztalásból vezeti le. A dolgok, jelenségek gyakran visszatérő összefüggéseiből szerkesztjük meg az ok és okozat viszonyát. Sem az anyag, sem a lélek létezése nem bizonyítható. Főművei: Az emberi természetéről, Angolország története.

Humor (lat.) a. m. nedvesség, a komikumnak jóindulattal, részvétellel kevert formája.

Humoreszk, kisebb humoros elbeszélés.

Humorista, humoros írod. művek szerzője.

Humperdinck, Engelbert (1854—1921), német zeneszerző. Írt balladakórusokat és mesecopérákat: közülük Jancsi és Juliska a legnépszerűbb.

Humusz (lat.) a. m. televény, olyan talaj, amelyben sok a korhadó, ill. rothadó növényi és állati anyag. Ujabb vizsgálatok derítették ki, hogy a H. keletkezésében nagy szerepe van a benne élő egysejtű állat- és növényvilágnak. L. Edafón.

Hunan, kínai tartomány a Jangcekiang folyótól D.-re.

Hunfalvy 1. **János** (1820—1888), geográfus, a magyar tudományos földrajz megerentője. — 2.

Pál (1810—1891), az összehasonlító magyar nyelvtudomány egyik megalapítója, finn-ugor nyelvész. Később inkább néprajzzal foglalkozott; nevezetes munkája: Magyarország etnográfiaja.

Hungara (lat.), a Magyarországból kikerült prostitált nő neve külföldön.

Hungaria, Magyarország latin neve.

Hungaricum (lat.) a. m. magyar vonatkozású nyomtatvány, kézirat stb.

Hunok, Mongóliában él, nomád lovasnép; a kínaiak nagy háborúkban visszaszorították őket, ami egyik okává lett a népvándorlásnak. Hatalmuk tetőpontján Attila uralkodása alatt voltak, birodalmuk központja a Duna—Tisza között volt (4. sz. Kr. u.). Attila halála és birodalmának bomlása után a 7. sz.-ig más nemzettekbe olvadtak.

Hunt, William Holman (1827—1910), angol festő, prerafaelita. Megírta a prerafaelita mozgalom történetét és önéletrajzát.

Hunyadi-csaád, erómanosodott délszláv kenézek ivadéka, kiknek Serb nevű őse kapta a magyar nemességet Hunyadváralva (14. sz. vége). Fia, Vojk, udvari lovag Zsigmond királynál, ennek fia H. János kormányzó, atyja H. Lászlónak és Mátyás királynak. Ezek törvényes utód nélkül halván el, a családi vagyon Mátyás törvénytelen fiára, Korvin János hercegre szállt, kinek gyermekeiben a H.-i-eknek magva szakadt (1505).

Hunyadi János, (1387?—1456), Magyarország kormányzója 1446—1453 között. A törökökkel való harcai s diadalai kora legnagyobb hőczerévé avatják, akinek vezéreszméje volt a

Hunyadi János

török hatalomnak Európából való kiszorítása a keresztény hatalmak segítségével. Magyar zsoldos sereg főborzúsával új honvédelmi rendszert hozott létre.

Hunyad vm., 6932 km², 340 000 I. Székelye Déva, Triarón óta Romániába Hunedoara néven.

Hunyady 1. Feren: gróf, * 1805, országgy. képvis. — 2. **József** gróf, * 1873, felsőházi tag.

Hunyor, a boglárka-félékhez tartozó növény. Gyökere nagyon mérges, a nép állatgyógyításra használja.

Hur, a hurossz hangszerek alkatrésze, béből vagy fémdróból készül.

Hurban, 1. **Jozef M'oslav** (1817—1888), szlovák evang. lelkész, 1848. a szlovák mozgalmak vezére. Több regényt és elbeszélést is írt. — 2. **Vojansky Svetozar** (1847—1916), az előbbi fia, a szlovákok egyik legjobb regényírója.

Huri, a mohamedán hit szerint a paradicsom gyönyörű leányai.

Hurokvágány, a vágány nagy körív: a vég-álomáson.

Huron-tó, egyike az öt É.-amerikai nagy tónak az Unio és Kanada határán. 62.000 km².

Hurrikán, Nyugatindianában föllépő örvénylő orkán.

Hurtay Lajos, * 1876, éremművész, a bp.-i pézsvérő int. művésze.

Hurut, l. Katarus.

Hús, tulajdonképp fehérjéből áll s az emberi gyomor ezt az állati fehérjét sokkal jobban tudja feldolgozni, mint a növényit. A H. tartalmaz még vizet, zsírt és hamut. Néhány hús-fajta vegyi összetétele %-okban:

	Víz	Fehérje	Zsír	Hamu
Marha (kővér)	56.2	18'—	25'—	0.8
Marha (sovány)	75.5	20.5	2.8	1.2
Borjú	71'—	20'—	8'—	1'—
Tyuk (sovány)	76.2	19.7	1.4	1.4
Liba (kővér)	38'—	16'—	45.6	0.4
Ponty	73.5	16.7	8.7	1.2

Húskivonat, bepárolt húsleves, amelyben tápanyag (zsír, fehérje stb.) nincs. Amerikában és Ausztráliában állítják elő.

Húsliszt, hushulladékokból készült poralaku disznócséleg v. trágya.

Huss Richárd, * 1835, a debreceni egyet. a német nyelv és irod. ny. r. tanára, az erdélyi szász dialektusokkal fogl.

Husserli, Edmund * 1859, német filozófus, egyet. tan. Freiburg i/B.-ban, a fenomenológia megalapítója.

Húsvét (paszkha), a ker. egyház legrégibb örömmüncepe, az Ur föltámadásának emlékmüncepe, márc. 22. és ápr. 25. között a tavaszi napjegy egyenlet holdtöltére következő vasárnapon.

Husz (helyesen: Hus a. m. lud), Johannes (1369—1415), cseh reformátor, prágai tanár, Wlilif iratainak hatása alatt bezzúntati a buszt és a pápaság ellen fordul. 1410. H.-t Zbínko érsek kiátkozta, 1414. Konstanzba idézik, börtönbe vetik és megégetik. H.-nak egyházi reformokra való törekvése erős cseh érzéssel párosul. Ujabbán a cseh nemzeti egyház tüzte zászlajára H. nevét.

Huszadik Század, társadalomtud. szemle, megj. 1900—19. A Társad. Tud. Társ. hivatalos lapja. Szerk. Jászi Oszkár.

Huszár, magyar nemzeti könnyű lovasság, amely világszerte elterjedt.

Huszár 1. Adolf (1843—1885), szobrász, a pesti Petőfi-, Eötvös-, Deák-, a marosvásárhelyi Bem-szobor, az aradi Vértanuemlék (Zala fejezte be) inkább a korabeli monumentális törekvésekkel mutatják; tehetsége s plasztikai ereje a Huzd rá cigány, a Venus és Amor c. márvány-csoportban és portréiban bontakozik ki. — 2. **Aladár,** * 1868, kuriai bíró, felsőházi tag. — 3. **Aladár,** * 1885, Esztergom és Komárom vm. főispánja. — 4. **Dezso,** * 1864, országgy. képvis.

— 5. **Hona br.,** * 1865, festő és iparművész; arcképek, lakásberendezés. — 6. **Károly,** * 1882, néptanító, újságíró, 1919. a sárvári kerület néppárti képviselője, a Hadik-kormányban közokt. min., 1918. nov. Sir George Clerk fölhívására H. alakította meg a koncentrációs kormányt. H. alatt történtek meg a nemzetgy. választások, s miután Horthly Miklós kormányzó is megválasztották, a H.-kormány lemondott. A 2. nemzeti. alelnöke. Jelenleg a Társadalombizt. Int. elnöke, felsőházi tag. — 7. **Károly,** * 1885, színművész, a Nagy Endre-féle kabaré-nak komikusa volt, majd külföldre (Amerika, Berlin) ment, ahol Puffy néven filmboházatokban lép föl. — 8. **Mihály,** * 1874, plébános, országgyűlési képvis. — 9. **Vilmos,** * 1872, műgyegy. a román nyelvek és irod. c. ny. rk. tanára, a Revue de Hongrie szerk., számos munkát adott ki magyar, spanyol és francia nyelven.

Husziták. Husz kivégzése kiinduló pontja a vallási és nemzeti jellegű háborúknak. A legnépszerűbb követelés az Urvasora két szín alatti kivégzése (utraqvisták) volt, az u. n. borádókkal (kelyhesekkel) szemben, majd a kat. egyház több intézményét támadták. V. Márton pápa kereszties hadjáratot hirdetett ellenük. A H. vezérek (Ziska, Giskra stb.) alatt számos kolostort és templomot elpusztítottak és hadjárataikat a szomszéd országokra is kiterjesztették, főerejük a »szekérvár» volt. Hunyadi Mátyás is harcot ellenük. Véglegesen csak 1485. csendesedtek le.

Huszká 1. Jónó, * 1875, min. tanácsos, zeneszerző. Eleinte mint hegedűvirtuóz szerepelt, később operéjeivel, amelyek közül legnépszerűbbek a Bob herceg és Aranyvirág. — 2. **József,** * 1854, iparművész, a magyar ornamentika uttörője több művel.

Huszt nagyk. Máramaros vm., a Tisza mellett, 10.000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé Huszt néven.

Husztói kisk., Baranya vm., hegyháti j., 222 l., ut. és up. Abaliget.

Hutás József, * 1869, kuriai bíró.

Hutten, Ulrich von (1488—1523), német humanista, a reformáció előharcosa. Pórése volt az Epistolae obscurorum virorum c. híres gúnyirat szerkesztésében.

Huttkay Lívót, * 1878, történész.

Hutyra Ferenc, * 1860, bp.-i egyet. c. ny. rk. tanár, az Állatorvosi főiskola rektora, felsőházi tag. Több európai nyelvre lefordított állatgyógyászati kézikönyvet írt Marekkel együtt.

Huxley, Thomas Henry (1825--1895), angol állatbuvár. Lelkes híve és értékes támogatója volt Darwin tanainak.

Huygens, Christian (1629--1695), holland fizikus, aki a magakészítette távcsővel fedezte fel a Saturnus legnagyobb holdját és számította ki pályáját. Tőle ered a fény hullámlélmélete s ő magyarázta meg a kettős fénytörést. Főtalálta az ingaórárt és a rugós óra szabályozója is tőle ered.

Huysmans, Jorris Charles (1848--1907), francia regényíró. A naturalizmusból indul ki, később misztikus.

Huzella Tivadar, * 1886, a debreceni egyet. az anatómia ny. r. tanára.

Hübérrendszer, a középkori állami és társadalmi rend alapja. A fejedelmek v. főurak vállalataikhoz harcosokat gyűjtöttek maguk köré, akik földbirtokot kaptak zsold fejében (vazallusok) és akik ezért hűséggel tartoztak a hűbéruraknak (senior). Ez a földbirtok kezdetben csupán személyes haszonélvezeti joggal volt felruházva, a q. sz.-tól kezdve azonban már örökölhetővé vált, áthatotta az egész társadalmi rendet, mert az örökbirokkal bíró földesurak is tartottak vazallusokat, ami végül is kérdésessé tette a kir. hatalmat.

Hübner, Alexander, gróf (1811--1892), osztrák diplomata és földrajzi utelőr.

Hüllök v. csuszómászók, a gerinces állatok egyik osztálya. Testüket pikkelyek, pajzsok v. bőrcsontok fedik. Tüdőkkel lélegeznek, testük hőmérséklete változó, tojásokkal szaporodnak. Ide tartoznak a gyíkok, kígyók, teknősök és krokodilok. A hideg égővet kivéve mindenütt megtalálhatók.

Hüllő i. **Dezso**, * 1870, építész, az ujkori építéstan műegy. ny. r. tanára. — **Hümér**, * 1868, a bp.-i egyet. a sebgyógyítás c. ny. rk. tanára.

Hütienség, az állam közbiztonsága elleni büntető: 1. szövetségés egy külhatalom kormányával, hogy az állam ellen ellenséges cselekményre bírassék (büntetés 10--15 évi, ha hadizenet származik belőle, életfogyt. fegyház) 2. Ellenséges katonai szolgálataba állás (5--15 évi államfogház) 3. Háboruban ellenség elősegítése, erre való szövetség, felhívás (5--10 évi fegyház).

Hüttli Tivadar, * 1882, a debreceni egyet. a sebészet ny. r. tanára.

Hüvelyesek, a kétszikű növények, termésük levélből alakult hüvely, amelyen belül vannak a magvak. Virágaik pillangósak. A gyökereiken élő baktériumok segítségével a levegő szabad nitrogénjét meg tudják kötni s így hüvelyesek termelésével a talaj nitrogénvegyületeit gyarapítani lehet. — A legfontosabb **H.**: a lencse, borsó, bab, lóhere, búkköny stb.

Hüvelyk (coll), régi hosszmetérték, 1 láb = 12 **H.**, 1 **H.** = 2.63 cm.

Hüvös i. **Iván**, * 1877, zeneszerző. Irt balettekét és operetteket. — **József** (1848--1914), a Bp. Vill. Városi Vasut Rt. elnöke. — **3. Kornél** (1875--1905), író; aibeszélések,

szindarabok (A gyermek, Barta Tamás). — **4. László**, * 1883, szobrász.

Hy alatt nem talált szavakat l. **Hi** alatt. **Hyadok**, 1. a nedvesség és termékenység nimfái; az istenek háálból az égre helyezték őket csillagoknak. 2. Csillagcsoport a Bika csillagképben.

Hybrid (gör.), különböző fajok kereszteződéséből származó korcsok a növény- és állattanban.

Hyde-park, 1 1/2 km²-nyi közkert London Ny-i részében.

Hyderabad, l. Haiderabad.

Hydra (gör.) a. m. vízikigyó. Lernai **H.**: többfejú szörnyeteg. Herakles megölte.

Hygieia, az egészség görög istennője. Asklepios leánya, csészével kezében ábrázolják, amelyből kigyó iszik.

Hygrometer (gör.), készülék a levegő nedvességek megmérésére. Haj-**H.**, kifeszített hajszál, amely a levegő nedvessége szerint változtatja hosszát és mutatót mozgat.

Hyle, a görög filozófia által föltételezett ősananyag.

Hylozoizmus, az a fölfogás, hogy az életelen anyagnak is van lelke.

Hymen (Hymenaios), a házasságkövető görög istene. Fáklyával és koszorúval ábrázolják. — **H.** a bonctanban: szüzhártya.

Hymnos (gör.), l. Himnusz.

Hypatia, Theon, alexandriai matematikus leánya. Az eklektikus uplatói iskola híve, különösen csillagászatban és matematikában tűnt ki. Egy keresztény tömeg megkövezte.

Hyper... (gör.) összetételekben a. m. felül, túl. (L. még Hiper... alatt is.)

Hyperaciditás (gör.-lat.), a gyomornedvben a sósav mennyiségének a normális fölé emelkedése.

Hyperboreusok, mondabeli nép, amely régi görög írók szerint az északi szél járásán túl, messze É-on (innen a név) enyhe éghajlat alatt él, nem ismeri a háborút, betegségeket.

Hyperhrosis (gör.) a. m. kórosan fokozott izzadás.

Hyperion, titán, Helios napisten apja.

Hypnos, a görög mitológiában az álm istene.

Hypnotica (gör.) a. m. altatószerek.

Hypo... (gör.) összetételekben a. m. alul, alatt. (L. Hipo... a'att is.)

Hypophysis, babszennagnyású mirigy (turhamirigy) a koponya alapján; váladéka a vérnyomást fokozza; megbetegedése óriásnövekedést idéz elő.

Hypothemia (gör.) a. m. a test hőmérsékletének a normális alá csökkenése.

Hypsometer (gör.) a. m. a víz forráspontjának csökkenésére alapított magasságmérő eszköz.

Hyrtl, Joseph (1811--1894), magyarországi születésű anatómus, egyet. tanár, Bécsben.

Hysteron proteron (gör.: a későbbi van elől), a mondat részei természetes sorrendjének felcserélése a hatás fokozására (esetleg tréfa) kedvéért.

I

I mint római szám = 1.

Ibafa kisk., Baranya vm., hegyháti j., 651 l., ut. Alnámeliék, posta.

Ibañez, Vicente Blas-o (1867–1928), naturalista spanyol regényíró. Magyarul is megj.: Május virága, Nőgyűlölök, Verző aréna.

Iberia, Európa DNY-i nagy félszigete, 1. Pirénei félsziget.

Ibidem (lat.) a. m. ugyanott.

Ibisz-félék, a gázló madarak egyik meleg-égövi családja. Főképviseelőjük az egyiptomi ibisz, amelyet ott régen szent madárnak tartottak.

Ibu (arab) a. m. fiu.

Iborfia kisk., Zala vm., novai j., 145 l., ut. és up. Nova.

Ibrány nagyk., Szabolcs vm., dadai felső j., 4844 l., vasut., telefon, posta.

Ibsen, i. **Henrik** (1828–1906), norvég drámaíró. A modern dráma fejlődésére legnagyobb hatással szociális és pszichológiai problémák fogá közö társadalmi darabjai voltak. Realista irányúak: A kisértek, Nóra, A társadalom támaszai, A négygyűlölő, A vadkacsa, Romers'o'm, A tenger asszonya, Hedda Gabler stb. Színbolista alátámasztásuk: Solness építőmester, A kis Eyolf, Ha mi halottak fölébredünk stb. Verses drámái: a filozófiai irányu Peer Gynt és Brand. Nevezetesk még: Catilina, Császár és Galileai, A trónkövetelő stb. Irt költeményeket is. — 2. **Sigurd** (1859–1930), **I.** fia, norvég diplomata és konzerv. polit., 1903–05. miniszterelnök.

Ibykos, Kr. e. 530 körül, görög lírikus.

Icee, régi ürmérték = 0.848 l., 1. **I.** = 2 meszely.

Ichneumon, ragadozó emlősállat, egyik legismertebb faja az egyiptomi v. Faraó-patkány É-Afrikában. A régi egyiptomiak szent állata.

Ichthyol, kátrányféséség, amelyet egy Tirolban lelhető bitumenes kőzet száraz desztillálásával állítanak elő. Főbajoknál, fagyás és égésnél, méhüregi foyásoknál gyógyszer.

Ichthyológia (gör.), az állattanak a halakal foglalk. ága.

Ichthyosaurus, a jura-korszakban tömegesen élt vízi ragadozó hüllő.

Ida, 1. 1770 m magas hegy Kis-Ázsia É-i részén, Trója mellett. — 2. 2450 m magas hegy Kréta sziget közepén. A monda szerint itt nevelkedett Zeus.

Idaho, az Egyes. All. egyik NY-i állama, a Snake és Columbia folyók közt. 217.000 km², 546.000 l. Nagy juhtenyésztés, ómbányászat, széntlepek. Fővárosa Boise City.

Idea (lat.) a. m. eszme, gondolat.

Ideál (gör.) a. m. eszmény.

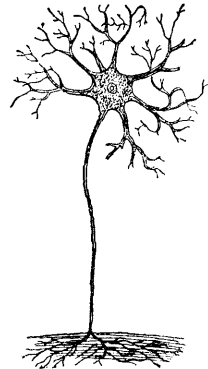
Idealizmus (gör.), olyan felfogás, amely a gondolatnak és szellemnek különös értéket tulajdonít az érzékek és az anyag fölött. Metafizikai **I.**-o-1 azt a világnézetet értjük, amely a világ és a dolgok lényege és elveként szellemet állít oda. Viszont az ismeretelméleti **I.** szerint a megismerés tárgyaként nincs a dolognak egy tudaton kívüli világa. A metafizikai **I.**-nak két fő történeti jelentkezése van: a platonizmus és a német **I.**, amelyet legbehatóbban Kant alpoz meg.

Idegba'ok, l. Neuroziszok.

Idegduc, idegsejtek halmaza. **I.** igen sok van a központi, környéki s főleg a zsigeri idegrendszeren.

Idegen légis (legion étrangère), idegnekéből álló francia gyarmati csapat. 1830. alakították.

Idegrenztiszr, az a szervrendszerünk, amely az összes többi szövetek és szervek működését kormányozza. Főközpontja az agyvelő s főleg ennek szürke kéregállománya, amely az összes tudatos folyamatok székhelye; melléközpont a gerinccel. Mind a kettő csontos védőüregekben van elhelyezv. A központi idegrendszer székhelye a lelki életnek, érzelmi, értelmi, akaratbeli működésnek, az emberi ön-

Idegsejt

tudatnak. Az idegrendszer szabályozza a leg-
bátrányabb kis mirigynek vagy izomnak a
működését is; s lozza a központi tudására
ezeknek a rendelkezéseit fájdalomérzés alak-
jában. Az idegrendszer keszledeges formáit már
az állatország, nagyon alsórendű tigrisnál is
megtaláljuk; nyomait ugyanabban a növényvilág-
nál is megtalálni vélük.

Idem (lat.) a. m. ugyanaz.

Idem per idem (lat.) a. m. ugyanazt ugyan-
azzal; olyan meghatározás, mely a fogalmat
magával a fogalommal magyarázza, pl. a ház
az ház.

Identifikálni (lat.) a. m. azonosítani.

Identitás (uj-lat.) a. m. azonososság, teljes
megegyezés.

Ideológia (gör.) a. m. eszmetan. A marxiz-
mus az ideológiai (szellemi) kapcsolódásokat
(vallás, tudomány, művészet) a gazdasági tényezők
hátsáának tekinti. A szó közkeletű használata
szerint **I. bizonyos kör elméleti gondolatössze-
sége, pl. kapitalista v. szocialista I.**

Ideológus (gör.) a. m. a gyakorlati lehető-
ségekkel nem törődő ember.

Idézés, a hatóságoknak v. bíróságoknak a
törvényes követelmények terhe alatti felszólítás,
hogy előtte bizonyos személyek megjelenjenek.

Idézet, mások mondásainak ismétlése a ma-
gunk mondanivalójának tárogatására.

Idill (gör.: a. m. képcske), a természet
őlel lejárászódo genre-szerű jelenetek költői
feldolgozásának neve.

Idióma (gör.) a. m. különös, sajátos nyelv
vagy beszédmód, nyelvjárás.

Idiosinkrázia (gör.), a szervezetnek bizo-
nyos behatásokkal szemben való túlfokozott
érzékenysége; midőn pl. egyesek élelmiszerektől
(rák) csalánkiütést kapnak.

Időta (gör.) a. m. gyöngecseljű.

Időtízismus (gör.), vesztülteett butaság.

Ido, az eszperanto reformálásából eredő
nemzetközi nyelv.

Idol (gör.) a. m. kép. báványkép.

Időjárás, a légkör állapota valamely földi
helyen, adott időben. Felöleli a légnomads,
hőmérséklet, továbbá a nedvesség, felhőzet,
széltek, csapadék.

Időjósítás, az időjárás elemek előre jelzése.
Az **I.** az időjárás elemek alapos megfigyelé-
sén, térbeli és időbeli összehasonlításán alap-
szik.

Időmérés, e célra már a legrégebb idők
óta az égitestek látszólagos mozgásait, mint
a legszabályosabban ismétlődő természeti folya-
matokat használják föl. A Napnak két egy-
másutáni delelés közötti lefojt idót nevezik
napnak, a Holdnak két egyelő fázisa kö-
zötti hónapnak és végül évnek azt a idót,
mely eltelik addig, míg a Föld napkörüli
pályáján ugyanazon pontra ér vissza. A nap-
nál kisebb időegységek mérésére szolgál az
óra.

Időmértekes verse's, rövid és hosszú szó-
tagok szabályszerű váltakozásán alapuló verse-
lés. Görög-latin eredetű.

Időszámítás, **I.** Időmérés és Napjár.

Idrány kisk., Abauj-Torna vm., encsi j.,
405 l., ut. Garadna, up. Felsőnova.

Idria, városka Krajna N.-i szőlőn. Higan-
ybánya. 1919 óta Olaszországé.

Idus (lat.), a római napjárban márc., máj-
jul. és okt. 15. a többi hónap) 13. napja.

Ifigénia, **I.** Iphigenia.

Ijtűrörökök, török politikusok pártja, amely
az alkotmányosságért küzdött. 1918. katonai
forradalom által az **I.** uralomra is jutottak.
A viágháború után a párt beolvadt a natio-
nalista pártba.

Igal kisk., Somogy vm., igali j., 2154 l.,
távíró, posta.

Igar nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 1880
l., ut. Szilasbálás, posta.

Igaz Béla, * 1865, pápai prelátns, felsőházi
tag.

Igazoló eljárás, **1.** perjogban a törvényes
határidők v. a bírói határnapok elmulasztásá-
nak orvóására megengedett eljárás. — **2.** Az
országgyűlési képviselőválasztások alkalmá-
va a megválasztott képviselők megbízóleveleinek alaki
szabályszerűségét felülvizsgáló eljárás, amely
a képviselőház házszabályai szerint folyik. —
3. A bolsevizmus összeomlása után a kor-
mány rendeltetére a köztisztviselőkre és számos
egyesület tagjaira vonatkozólag **I.** indult meg
annak megállapítása végett, hogy a köztiszt-
viselő a prolektárikúra idején annak hatá-
lonbanmaradását támogatta-e?

Igényper. Ha a végrehajtás során idegen
személy tulajdonát foglalják le, ez **I.-t** indít
azért, hogy a lefoglalt ingóság a foglalás
alól felmentessék.

Iglau (Iglawa), morvaországi város, 28.000 l.

Igló, város Szepes vármegyében, a Hernád
mellett, 10.000 l. Részbánya, szövőipar. Isko-
lák. Közép- és renesszánsz-kori műemlék.
Trianon óta Csehszlovákiáé Spisská Nová Ves
néven.

Ignatjev, Nikolaj Popovics (1832—1898), kon-
stantinápolyi orosz nagykövet, ő költötte 1878.
a sanstefanoi békét, később belügymin.

Ignorabimus (lat.) a. m. so'asem fogjuk
tudni. Du Bois-Reymond német természet-
tudós mondása, az anyag és erő titkaival
kapcsolatban.

Ignoránia (lat.) a. m. figyelembe nem venni.

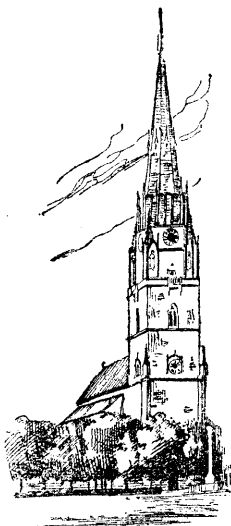
Ignorancia (lat.) a. m. tudatlanság.

Ignoráns (lat.) a. m. tudatlan.

Ignoti nulla cupido (lat.) a. m. a nőről nem
tud ez ember, az utáni nem vágyódik.

Ignotus facti, notis est derisus (lat.) a. m.
a tudatlanokat megalja, de a hozzátörök
előtt csak neveltség tárgya.

Ignotus **I.** Hugó (ered. neve: Veigelsberg),
* 186, író, publicista, kritikus. Mint a Nyugat
szerk. (1907—30), vezetője és irányítója volt
az új irod. törekvéseknek. Jelenleg Bécsben
él mint újságról. Művei: A Slemil keszevei,
Versek, Vallomások, Olvasás közben, Feljegye-
zések, Kisérletek, Színházi dolgok, Egy év

Igló: a róm. kat. templom

történelem. — 2. Pál, * 1901, író és újságíró, az Esti Kurir munkatársa.

Igricek (szláv), régi magyar énekmondók.

Igrici nagyk., Borsod vm., mezőcsáti j., 1172 l., ut. és up. Mezőcsát.

Iguanodon, a Jura-korszakban élt kenguru-alakú óriási ragadozó hüllő.

Iharkut kisk., Veszprém vm., pápai j., 139 l., ut. Városlód—Kislőd, up. Bakonyjákó.

Iharos kisk., Somogy vm., csurgói j., 1034 l., ut. és up. Iharosberény.

Iharosberény nagyk., Somogy vm., csurgói j., 1822 l., táviró, posta.

Ihász Dániel (1813—1882), Kossuth hadsege, honvédezered. A szabadságharc leverése után Kossuth mellett élt haláláig.

Ihlet, az írónak v. költőnek az a transzszzerű állapota, amikor elfoják az érzések, megrohanják a gondolatok, amelyek azonnal irodalmi formákba kívánkoznak.

I. H. S., Iesus Hominum Salvator (lat.) rövidítése a. m. Jézus, az emberek megváltója.

Ikaros, I. Daidalos.

Ikvár kisk., Vas vm., sárvári j., 2307 l., táviró, posta.

Iklad nagyk., Pest vm., aszói j., 1074 l., vasut. ut. és up. Aszód.

Iklánberény kisk., Sopron vm., csepregi j., 108 l., ut. és up. Sajtoskál.

Ikon (gör.) a. m. kép.

Ikonográfia (gör.) a. m. antik képek és szobrok leírása.

Ikonoklaszták (gör.) a. m. képrombolók, a 8. sz.-ban elterjedt irányzat Bizáncban, reakció a túlzott képtisztelet ellen.

Ikonosztáz (gör.), a gör.-keleti templomokban a szentképekkel borított fal az oltár előtt.

Ikozaéder (gör.) a. m. husz egyenoldalú háromszögű lap által határolt kristály-alak.

Ikra, a hal petéje.

Ikrék, 1. az anyaméhben egyszerre fejlődő két magzat. — 2. Az állatkör egyik csillagképe, 150 szabad szemmel is látható csillagból áll, köztük a Castor és Pollux.

Illas, Homerosnak tulajdonított nagy eposz, tárgya Ilion (Trója) bevételéről folytatott harcok.

Illy kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 248 l., ut. Orhalom, up. Hugyag.

Ilion vagy Trója, a trójai síkság (Kis-Ázsia ÉNy-i félszigete) legrégebb városa, a trójai háború színhelye.

Ilk kisk., Szatmár vm., mátyászkai j., 944 l., up. és ut. Vásárosnamény.

Illanó olajok (éterikus olajok), legnagyobb részüket a virágok szolgáltatják. Növényi eredetű I.: a citrom-, rózs-, levendula-, szegfűolaj stb.; állati eredetűek: a mósus, ambrastb. A parfümériában, a likőr- és szappangyártásban használják őket. A legtöbbet mesterségesen is elő tudják állítani (kátránytermékekből).

Ilava nagyközség, Trencsén vármegye I.-i járásának székhelye a Vág mellett, 2400 l. Fegyház. 1919 óta Csehszlovákiáé.

Illegális (lat.) a. m. törvénytelen.

Illegitim (lat.) a. m. törvénytelen.

Illekony, az a vegyi anyag, amely már alacsony hőmérsékleten elpárolog (pl. benzín).

Illés, próféta Ahab király idejében a Kr. e. 9. sz. A későbbi zsidóság a Messiás előfutáraként várta vissza.

Illés József, * 1871, 1917 óta a bp.-i egyet. a magy. alkotmány és jogtörténelem ny. r. tanára, országgy. képvis.

Illeték, azoktól az egyénektől beszédet szolgáltatás, akiknek javára v. érdekében az állam v. más közjogi testület szolgáltatásokat teljesít (ellenőrzésként). Rendesen bélyegben szedik be, de ez csak külső forma.

Illinois, 1. a Mississippinél egyik baloldali hajózható mellékfolyója. — 2. Az Egyes. Áll. egyik leggazdagabb állama az I. folyó mentén, a Michigan és a Mississippinél között, 147.000 km², 7½ millió l. Dus kukorica- és buzatermelés, szarvasmarha-tenyésztés, szénletelek. Vas-, gép- és husipar. Fővárosa Springfield, legnagyobb városa Chicago.

Illiteratus (lat.) a. m. tudatlan, tanulatlan.

Illocska kisk., Baranya vm., baranyavári j., 446 l., ut. Magyarbóly, up. Lapáncsa.

Illogikus (lat.) a. m. következtelen, logikátlan.

Illojális (franc.) a. m. nem törvényes, nem méltányos.

Illó o'ajok, l. Illanó o'ajok.

Illumináció (lat.) a. m. kivilágítás.

Illuminátusok, misztikát és felvilágosodást hirdető vallási és politikai irányzat hívei a 18. sz.-ban.

Illusztráció (lát.) a. m. felvilágosítás, kül. könyvben, ábrák segítségével; kép. ábra.

Illuzsírís (lat.) a. m. kiváló, előkelő.

Illuzó (lat.) a. m. képzeletszülte ábránd.

Illyefalvi J. Lajos, * 1881, a szfv. statisztikai hivatal igazgatója.

Illyefalvi Vitéz Géza, * 1871, a debreceni egyet. a közgazdaságtan és pénzügytan ny. r. tanára.

Illyés Géza, * 1870, a bp.-i egyet. az uro'ógia ny. r. tanára. Irodalmi dolgozatai a vese sebészi megbetegedéseivel fogl.

Illyria, ókori ország a mai Dalmácia és a megöttek területek helyén. Az indogermán illyrek lakták. Augustus császár meghódította és a római birodalomba bekebelezte. Napoleon lyezte. 1815. visszakerült a Habsburgok birtokába.

Ilona († 1146), magyar királyné. II. (Vak) Béla felesége. Az 1131. aradi országgyűlésen igazgató beszédet tartott férje megvakítói ellen, amelynek hatása alatt hívei nyomban felkoncoltak 68 főurat.

Ilovai Selymes Péter, 16. sz.-i históriás énekmondó, a Toldi-monda első felolgozója.

Ilovay Lajos, * 1851, az általános kémia műegyet. ny. r. tanára. felsőházi tag, nyug. államtitkár, a Tud. Akad. igazg. tagja, a Természettud. Társ. elnöke, a magy. vegyészeti tud. vezetők egyéniség.

I. L. P. = Independent Labour Party, az angol munkáspárt független szocialista csoportja.

Imaginárius (lat.) a. m. elképzelhető.

Imago, (lat.) a. m. kép; az állatban a teljesen kifejezett rovar.

Imám (arab) a. m. előjáró; a mohamedán előimádkozó.

Imbecillís (lat.) a. m. szellemileg gyenge.

I. M. I. T., az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat nevének rövidítése; fennáll 1895 óta.

Imitáció (lat.) a. m. utánzás, utánzat.

Imitatio Christi (lat., a. m. Krisztus követése), Kempis Tamásnak tulajdonított vallásos elmélkedések, 5000 kiadású ismeretes.

Immanens (lat.) a. m. bennelevő, benne maradó. Ellentéte: transzcendens.

Immateriális (lat.) a. m. anyagtalan.

Immatikulááni (lat.) a. m. a: anyakönyvbe (matrikula) bevezetni.

Immerzió (lat.) a. m. merítés; i. a csillagászatban egy fogatkozás kezdete, mikor pl. a Hold kezdi eltakarni a Napot; 2. l.-s az olyan mikroszkópi lencse, melynél a nagyítandó tárgy és a lencse között folyadék van a zavaró fénytörés elűntetésére.

Immigráció (lat.) a. m. bevándorlás.

Imminens (lat.) a. m. fenyegető (veszedelem).

Immobilis (lat.) a. m. meg nem mozdítható, ingatlan, mozdulatlan.

Immorális (lat.) a. m. erkölcstelen.

Immortális (lat.) a. m. halhatatlan.

Immunitás (lat.), i. az orvostudományban a szervezet csökkenett fogékonysága fertőzéssel v. mérgekkel szemben. Lehet veleszületett vagy szerzett, védőoltások után. — 2. A politikában l. Mentelmi jog.

Imola kisk., Gömör vm., putnoki j., 372 l., ut. és up. Ragály.

Imparcitás, (lat.) a. m. részrehajlatlan, pártatlan.

Impasszabilis (lat.) a. m. járhatatlan.

Impavidum ferient ruinae, (lat.) a m. romok omlanak rá, de ezek sem félemlítik meg (t. i. az igaz embert). (Horatius.)

Impedimentum (lat.) a. m. akadály. I. publicae honestatis: a köztisztesség akadály.

Imperatius (lat.) a. m. parancsoló. Kategórikus l.: föltétlen parancs.

Imperátor (lat.) a. m. a parancsoló, uralkodó.

Imperfektum (lat.) a. m. bevezetlen, befejezetlen. Mint igeidő: főmúlt.

Imperializmus (lat.), eredetileg a katonai erőre omlasztó császári hatalmi politikát jelentette, a 19. sz. közepe óta a m. hódításra irányuló politika.

Imperium (lat.) a. m. uralom, főhatalom, birodalom.

Impertinens (lat.) a. m. illetlen, szemtelen.

Impetuoso (ol. zenei műszó) a. m. hevesen, szenvedélyesen.

Impietás, (lat.) a. m. kegyelet hiánya.

Implicite (lat.) a. m. belcérteve.

Immonálni (lat.) a. m. hatást gyakorolni (valakire).

Imponderabilák (lat.) a. m. mag nem mérhető dolgok.

Import (ujlt.) a. m. behozatal, behozott (áru).

Impresszibilis (lat.) a. m. l. lehetetlen.

Impotentia (lat.) a. m. tehetetlenség.

Impotens (lat.) a. m. tehetetlen.

Impozáns (lat.) a. m. hatást keltő, tekintélyes.

Impregnálni (lat.) a. m. átitatni.

Impresszárió (ol.) a. m. vállalkozó, kül. hangversenyeknél.

Impresszió (lat.) a. m. benyomás, hatás.

Impresszionista, aki pillanatnyi behatások alatt cselekszik.

Impresszionizmus, francia festőcsoport neve, akik 1865. léptek fel Manet vezetésével alatt. Közéjük tartozott még Claude Monet, Camille Pissarro, Alfred Sisley, Auguste Renoir és később Paul Cézanne. Nevüket a Chariwari c. virslantól kapták Manet-nek egy Impression c. kiállítói képe után.

Impresszionizmus, festői módszer, amely a tárgyak természetüi visszaadását nem aprólékos részletességgel akarja elérni, hanem a tárgyról kapott pillanatnyi benyomásnak, az impresszióknak gyors és eleven reprodukálásával. Módszere formában és vonásban a vázlatosság, színészenben a fol'okra bontás, amelyek mind azt szolgálják, hogy a tárgy képeiből egy igen gyorsan érzékelhető kivonatot kanyjon a szemlélő szeme. Az l. fogalmát a többi művészetre és az irodalomra is kiterjesztették.

Impresszum (lat.), a nyomda jelzése a nyomtatványokon.

Impri-matar (at.) a m. nyomassék ki; ezzel a kifejezéssel adja meg a szerző vagy a cenzor a nyomdának a nyomásra vonatkozó utasítását.

Improduktív (at.) a m. terméketlen, meddő.

Impromptu, (franc.), mint zenei forma rövid, szabad felépítésű, majdnem improvizált, egytételen zenemű, többnyire dalonmában és szórójára írva.

Improvizálni (lat.) a m. régtőlözni.

Impulzus (lat.) a m. ösztön, hajtóerő.

Imputálni (lat.) a m. tulajdonosi valamit valakinek, ráogni.

Imre magyar király (1174—1204), III. Béla fia, 1195—1204. magyar király.

Imre, Szt. (1007—1031), herceg, Szent István és Gizella fi. Önmegtartóztató életet folytatott. István hozzáintézett intelmei a Corpus Juris-ba is bekerültek. Az egyház 1083. szentté avatta. Az 1930. szentévet az egyház az ő emlékének szentítette.

Imre I. József id., * 1851, a szegedi egyet. a szemészet nyug. tanára, felsőházi tag. — 2. **Józs. f. ifj.**, * 1884, a pécsi egyet. a szemészet ny. r. tanára. — 3. **Lajos**, * 1888, kolozsvári teológiai tanár, pedagógiai író. — 4. **Sándor** id. (1820—1900), a kolozsvári egyetem tanára. Nyelvészettel és irodalomtörténettel fogl. — 5. **Sándor** ifj., * 1877, a szegedi egyet. a pedagógia ny. r. tanára. volt közők. államtár. Főbb munkái: Gróf Széchenyi I. nézetei a nevelésről, A nevelés sorsa és a szocializmus, Nemzetnevelés.

In absentia (at.) a m. távollétben.

In abstracto (lat.) a m. elvonatkoztatva, önmagán.

In aeternum (at.) a m. mindörökké.

Inakceptábilis (at.) a m. elfogadhatatlan.

Inaktív (at.) a m. tétlen.

Ináncs kisk., Abauj-Torna vm., szakszói j., 873 l. ut. Felsődobosza, up. Csobád.

Inartikulált (lat.) a m. tagolatlan.

Inaugurálni (at.) a m. fölavatni, beiktatni.

In brevis, (at.) a m. röviden.

Ince pápák, nevezetesebbek: III. **I.** (1198—1216). Nagy tudós, a pápai mindenkétség cizmájának elég sikerrel szerzett érvényét. — IV. **I.** (1243—54). II. Frigyes császár cretnektség, hamis eskü és a hübriség megtagadása miatt letette. II. Frigyes halála után anak fiait üldözte. — XI. **I.** (1676—1689), mélyen vallásos, szelíd természet, aki az egyház becsületét és jogait méltósággal védelmezte meg.

Incestus (at.) a m. vértetésés.

Inch (ang.) a m. hüvelyk: 2,54 cm.

Incidens (at.) a m. véletlen eset.

Incidit in Scyllam, qui vult evitari Charibidem (lat.) a m. becsik a Scyllába, aki ki akarja kerülni a Charibidysz.

Incl. (lat.: inclusive rövidítése) a m. beletértve.

Incomparabilis (lat.) a m. össze nem hasonlítható.

Incomplet (at.) a m. nem teljes.

In concreto (lat.) a m. egy bizonyos, határozott esetben.

In continuo (at.) a m. folytatólagosan.

In contumaciam el'télni, a m. távollésvót el'télni.

In corpore (at.) a m. testületileg.

Incroyable (franc.) a m. hihetetlen; a franc. forradalom s a direktórium idején a republikánusok neve, akik neveléségen föltűnő öltözékben (széleskarujú ka'a) jelentek meg és uccal verekedéseket provokáltak az ellenpárttal.

Incunabula (helytelenül: incunabulum, lat.) a m. ösnyomtatvány, olyan könyv, amelyet 1501 előtt nyomtak.

Ince Sándor, * 1890, hírlapíró, a Színházi Élet szerkesztője.

Indántrén-festékek, az antracén oxidációs termékei, növényi textílianyagok színtartó festékekül szolgálnak.

Indecens (at.) a m. illetlen.

Indemnitás, I. Allami költségvetés.

Independensek (at.), Angliában és É-Amerikában így nevezik a teljes függetlenséget követelő keresztény egyházakat.

In deposito (lat.) a m. letétben, megőrzésül.

Indeterminizmus (at.), jelenti az akarat szabadságát, a determinizmusal ellentétben.

Index, teljes néven **I. librorum prohibitorum** (at.), a szentszék által eltiltolt könyvek jegyzéke.

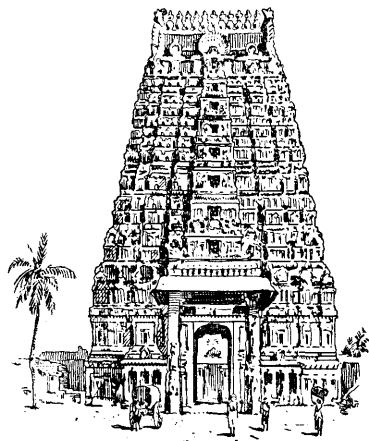
Indexszám, statisztikailag megállapított szám az árhullámzás mértékének jelzésére.

India, I. K-I két nagy félsziget: Elő- és Hátsó-I. és számos sziget; a K-I-i szigetvilág. Az E-i szélesség 35° és a D-i szélesség 10° közt fekszik. Éghajlata a magas hegyek kivételével forró és a Ny-i rész kivételével igen nedves. Elő-I.-t É-on a Himalája határolja, amely Hátó-I.-ban és a szigetekon folytatódik. Elő-I.-nak két terjedelmes alföldje is van, amelyek összeférnek: Hindosztán a Ganges és Póndzsab az Indus mellékén. Tőlük D-re terül el a Dekán félföld. Hátó-I. alföldjei kevésbé terjedelmesek. A hegyek magassága a szigetekon is meghaladja a 4000 m.-t. A mlyedések igen termékenyek. Főtermény mindenütt a rizs, amelyet Póndzsabban a brzza; Elő-I. nagy részében a köles, juta, tea; a Dekánon a pamut; a szigetekon banesuk és fűszerek, helyenkint a cukornád. Elő-I. 4 millió km², 300 millió l.; Hátsó- és Sziget-I. egyenkint 2—2 millió km², 50—50 millió l. Elő-I. lakosságának zöme hindu; Északon mohamedán mongolok, D-cn dravidák laknak. Hátsó-I.-ban mongolok és malájok laknak, az I-i szigetvilág tnyomóan maláj; Elő-I. csekély kivételül brit birtok; Hátsó-I. Ny-i része brit, közepe Szián, K-i része francia; a szigetek legnagyobb és legértékesebb része a holland.

doké; kevés brit és portugál birtok. — 2. l. Nyugat-India.

Indiai császárság, Elő- és Hátsó-Indiának brit uralom alatt levő része, 4,800,000 km², 333 millió l. Ebből 2,910,000 km², 258 millió l. közvetlen angol kormányzás alatt, 1,895,000 km²-en 75 millió l. angol fenhatóság alatt él. Bár a brit igazgatás alatt a közgazdaság nagyszerű lendületet vett, Németországnál nagyobb vasúthálózat, pompás kikötők épültek, hata-mas gyáriraj fejlődik, az éhínség és járványok pusztítása csökkent, a bensülött lakosság mégsem szünt meg az önállóságért küzdeni. Természeti viszonyok, l. India. Fővárosa Delhi.

Indiai művészet. Építészetének jellemző alkotása a sziklabarlang-templom, pagoda, amely kup- és piramisalakú toronnyal és; a sziklabarlang-templomok előtípusaiból fejlődött ki a sziklából egy darabban kifaragott monolith templom. Szobrászatának zöme emlékoszlopok

Templom kapuja Indiában

oroszlánjaiból, elefántjaiból, templomkerítések reliefjeiből s Buddha-szobrok sokaságából áll. Festészete legrégibb nyomait a falfestészetben találjuk; fejlett volt miniatűr-festészete s híres iparművészete (ötövesség, himzés, selyem-és szőnyegszövés).

Indiai-óceán, a földkerekség harmadik nagy óceánja Afrika, Ázsia, Ausztrália és a: Antarktisz között. 75 millió km².

Indiana, az Egyes. All. egyik É-középső állama, a Michigan-tóval D-re. 94,000 km², 3¹ millió l. Jelentékeny mezőgazdaság, állattenyésztés; szén, földgáz, petroleum, vasérc, fejlett vasipar. Fővárosa Indianapolis.

Indianapolis, az Egyes. All. Indiana álla-

mának fővárosa 314,000 l. Husipar, gép- és konyhaedény-gyártás. Egyetem.

Indiánok, Amerika őslakói. Termetük kb. akkora, mint az európaiaké, de teati erejük és ellenállóképességük csekélyebb. Bőrük vörösbarna, hajuk merev és fekete. Ny-Amerikában kihaltak, Mexikóban és az Andok ál-lamaiban magas műveltségükre támaszkodva, ma is fennmaradtak magukat részben a spanyolokkal keverten (meszticek). Számuk 9 millióra tehető.

Indián-terület, az Egyes. All. volt territórium, amelyet a kormány a bensülöttek részére szabad tartózkodási helyül kijelölt. Miután a fehérek itt is elszaporodtak, állami rangra emelkedett Oklahoma néven.

Indiferens (lat.) a. m. közömbös, semleges.

Indigena (lat.) a. m. bensülött.

Indigestio (lat.) a. m. emésztési zavar.

Indigo, a forró égöv a'att természetett 1,5 m. magas fél-sarje. A levelekből állítják elő a természetes I-t. a textilipar egyik legfontosabb festőanyagát. 1880-ban Adolf Baeyer müncheni tanár megtalálta az I. mesterséges előállításának módját s azóta a természetes I. erősen háttérbe szorult mert ez a mesterséges I. jobb és tisztább a természetesnél.

Indigo-papír, olyan papír, amelynek egyik oldalát fagygyuban elkevert indigóval v. más festékekkel vonják be. Ha ezt két papírlap közé tesszük, az írást v. gépirást több példányban állíthatjuk elő.

Indikáció (lat.) a. m. javallat, javalt gyógy-mód.

Indikátor (lat.), 1. kémiai elemzéseknél használt anyagok, amelyek színük megváltozásával jelzik a kémiai változás befeljozódését. Ilyenek a lakmusz, a kurkuma v. a fenolftalein. — 2. A gépészetben valamely motor, pl. gőzgép által kifejtett munka mértékét mutató készülék.

Indirekt (at.) a. m. közvetett.

Indiszkrécio (lat.), kivánság, fecsegés, tapintatlanság.

Indiszponált (lat.) a. m. rossz hangulatu, gyöngéledő.

Individualis (lat.) a. m. egyéni.

Individualizmus (lat.) a. m. az egyéniség kultusza.

Indogermán nyelvek, a következő csoportokra oszlanak: az indo-iráni, a balti-szláv, az albán, a görög, az itáliai, a kelta és a germán nyelvek csoportjára.

Indogermánok, a kaukázusi vagy fehér faj és az egész emberiség legműveltebb népcsaládjá, a Föld lakosságának kb. fele. Hazájuk D- és Elő-Ázsia, Európa és Amerika mérsékelt éghajlatu tájai. Legnépesebb csoportjaik a hinduk, 240 millió, szlávok 160, germánok és angolszászok 270, románok 170 millió. Számuk megközelíti a 900 milliót.

Indo-iráni nyelvek, az indogermán nyelvcsaládnak egyik főcsoportja. Az iráni csoporthoz tartoznak: az ó-perzsa, egy kelet-iráni nyelv-járás, továbbá a középiráni, az uj-perzsa, az osszét stb. nyelvek. Az ó-ind vagy szansz-

krit a klasszikus ind irodalom nyelve. Az ó-ind nyelvek folytatásai az új-ind nyelvek, amelyeket Elő-Indiában ma mintegy 100 millió ember beszél; ide tartoznak a hindu, a hindosztáni, a bengáli stb. nyelvek s a cigány nyelv is.

Indo-Kína, Hátsó-Ind a K-i része, francia gyarmat 1881—82 óta, a D-Kinai-tenger partján. 803.000 km², 20 millió l. Felszínét közephegységek és kisebb-nagyobb alföldek borítják. Éghajlata forró és nedves. Lakosai mongolok. Termékei rizs, cukornád, tea, dohány, selyem, kaucsuk, cink. Fővárosa Hanoi.

Indolens (lat.) a m. érzéketlen, fájdalmatlan, nem tördő.

Indsallah (arab) a m. ahogyan Isten akarja.

Indukció, 1. a logikában az egyes esetekről az általánosra való következtetés, a természet-tudományi kutatásnak alapvető módszere. — 2. Mágneses I., előáll, ha egy lágyvashoz mágnesrud egyik sarkát közelítjük: a lágyvas indukált mágnességet kap, amely a mágnes eltolvitása után rögtön megszűnik. — 3. Elektromos I. az a tunemény, hogy galvánáram a szomszédos vezető drótban a saját irányával megegyező v. ellenkező irányu áramot idézhet elő.

Induktor, olyan készülék, mellyel indukált elektromos áramot létesíthetünk. Leghasználtabb a Ruhmkorff-féle, melynél egy belső vasmagu és kevés menetű tekercs tolható egy külső sokmenetű tekercsbe. A belső tekercsben keringő áram gyors zárása és nyitása a második tekercsben nagyfeszültségű váltakozó áramot gerjeszt, mely a második tekercs két vége között szikrák alakjában sül ki. Az I.-nak óriási gyakorlati fontossága van, így a Röntgen-készüléknek, a drótnélküli táviró:ál és telefonál stb.

Indulgencia (lat.) a m. türelem, elnézés.

In duplo (lat.) a m. két példányban.

Indus, folyó, Elő-India leghosszabb folyója (3200 km.), a Himalája E-i lejtőjén ered, a hegységet áttörve, a Pöndzsabon át az Arab-tengerbe ömlik.

Industria (at.) a m. 1. szorgalom, 2. ipar.

Indy, Vincent d', * 1851, francia zeneszerző, az impressionista zenének egyik kiváló művelője. Szimfonikus költemények és zenekari fantáziák.

In effigie (lat.) a m. képben, jelképesen.

Inesztétikus (at.) a m. izléstelen.

Inexakt (lat.) a m. nem pontos.

In extenso (lat.) a m. teljes terjedelmében.

In extremis (lat.) a m. végső esetben (v. pillanatban).

Infallibilis (lat.) a m. csalhatatlan.

Infallibilitás (lat.) a m. csalhatatlanság.

Infámia (at.) a m. becstelenség.

Infans, spanyol és portugál királyi herceg és hercegnő a trónörökös kivételével.

Infantilizmus (lat.: infans, gyermek), megállás a fejlődés gyermeki állapotában.

In favorem (at.) a m. kedvéért, javára (valakinek).

Infekció (lat.) a m. fertőzés. L. Fertőző betegségek.

Inferioris (lat.) a m. alacsonyabbrendű.

Infernális (lat.) a m. pokoli.

Infertilis (lat.) a m. terméketlen.

Inflicálni (lat.) a m. fertőzni.

Infiltráció (lat.) a m. begyűrődés, akkor áll elő, ha valamely idegen anyag a nyirok-utakba vagy a szövetközi hézagokba kerül (pl. rákos I.).

Infinitas (lat.) a m. végtelenség.

Infinitzimális (lat. a m. végtelen) számítás, a differenciál- és integrálszámítás összefoglaló neve, mert mindkét számítás végtelenül kis mennyiségekkel fogl.

Infinitivus (at.) a m. főnévi igené.

Infinitum (lat.) a m. végtelen, határtalan.

Inflició (at.), a bankjegyforgalom »felfuvódása«, felszaporodása, amely úgy áll elő, hogy az állam fedezetlen bankjegyeket bocsát ki. Ellentéte a defláció.

In fragranti (lat. flagrans: égő) a m. tetten (érni).

Inflamáció (lat.) a m. gyulladás.

Inflexio (lat.) a m. elhajlás, hajlás.

In floribus (lat.) a m. virágjában.

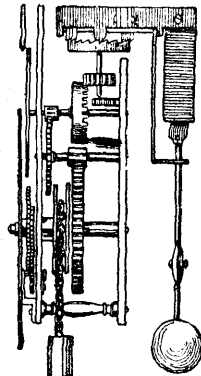
Influenza (ol.), fertőző betegség, különféle formája van, aszerint, hogy a betegség főként a légutakat s tüdőt, a gyomorbeirendszert vagy az idegrendszert támadja meg.

Információ (at.) a m. tájékoztatás, fölvilágosítás.

Infuzorium, l. Azalék-állatok.

Inga, fergathatóan felfüggesztett mercv test. Ha helyzetéből kimozdítjuk, a nehézségerő az eredeti helyzetbe vinné vissza, de a tehetetlenség az ellenkező irányban még tovább is kilendíti az ingát olyan magasságig, mint amilyenből kiindult. Ez a mozgás az I.-lengés. Legfontosabb alkalmazása az időmérés (l. Ingaóra).

Ingaóra, időmérő készülék, melynek járását

Az első ingaóra 1656.

ingalengés szabályozza. Az **ingát** suly vagy acélrugó tartja lengésben, de hogy gyorsan le ne fusson, ezt fogaskerékbe kapaszkodó horog-gát akadályozza meg. Az így létrehozott szabályos forgó mozgást fogaskerék-áttetelek közlik a mutatókkal. Az **I.** alapelveit már Galilei megadta (1639), de csak Huygens (1656) szerkesztette meg.

Ingenium (lat.) a. m. szellem, tehetség.

Ingerencia (at.) a. m. befolyás.

Ingolstadt, város Felső-Bajorországban, a Duna mellett, 27.000 l. Lőpor-, lövedék- és ágyugyár.

Ingram, Rex * 1896, amerikai filmrendező, első nagy sikerét Az Apocalypsis négy lovasa c. filmjével érte el.

Ingrediens (lat.) a. m. alkotórész.

Ingres, Jean Auguste Dominique (1780–1867), francia festő, pontos rajz, kiegyenlített szerkesztés, erős formákrék, lágy színezés, olykor hideg. Nevesebb művei: Oedipus és a szifinx, Furdő nő, A forrás, Homerosz apotheoziisa.

Inhaláció (lat.) a. m. belélegzés, kül. gyógy-szerek belélegzése a légső betegségeinél.

Inherens (lat.) a. m. hozzátartozó.

In hoc signo vinces (lat.) a. m. e. jellen győzni fogsz. Nagy Konstantin előtt jelent volna meg az égbe írva a kereszt képe mellett, amikor 312. Maxentius ellen nyomult.

Iniciále

Iniciále (lat.) a. m. kezdőbetű.

Iniciálni (lat.) a. m. kezdeményezni.

Iniciativa (lat.) a. m. kezdeményezés.

In integrum restitúto (lat.) a. m. az elöbbi állapotba való visszahelyezés.

Injekció (lat.) a. m. befecskendezés, kül. orvosság fecskendezése a Pravaz-féle fecskendővel.

Injektor (lat.), gőzsugárfecskendő gőzkazánok vízzel táplálására.

Injuria (at.) a. m. jogtalanság, sérelem.

Inkák, Ecuador, Peru és Bolivia területén levő birodalom uralkodóinak és előkelő családjaiknak neve a spanyol hódítás előtt.

Inkarnáció (lat.) a. m. az ige (Logos) test-tévéálása.

Inkasszáni (ol.) a. m. pénzkövetelést behajtani.

Inkasszo (ol.), a készpénzben történő fizetés felvétele.

Inke kisk., Somogy vm., csurgói j., 2009 l. ut. Iharosberény, posta.

Inkey József báró, * 1871, felsőházi tag.

Inkeyantalla kisk., Somogy vm., csurgói j., 914 l. ut. Iharosberény, up. Inke.

Inklináció (mágneses lehajlás), a mágneses délvonalban szabadon mozgó mágnesű eltérése a vízszintes iránytól.

Inklinálni (lat.) a. m. hajlamosnak lenni valamire.

Inklüzive (lat.), rövidítve: inkl., a. m. beleértve.

Inkognito (lat.) a. m. álnév alatt, ismeretlenül.

Inkoherencia (at.) a. m. összefüggéstelenség.

Inkommóditási (lat.) a. m. kényelmetlenséget okozni.

Inkomparabilis (lat.) a. m. össze nem hasonlítható.

Inkompatibilis (lat.) a. m. összeférhetetlen, valamivel össze nem egyeztethető.

Inkompetencia (ujlat.) a. m. illetéktelenség.

Inkongruencia (at.) a. m. megegyezés hiánya.

Inkonekvencia (at.) a. m. következetlen.

Inkorporáció (lat.) a. m. bekebelezés.

Inkorrekt, a. m. nem kifogástalan, nem tisztességes.

Inkriminálni (ujlat.) a. m. kifogásolni, vádolni.

Inkrusztáció (lat.), valamilyen kéreggel való bevonódás.

Inkubáció (lat.: lappangási idő), a fertőző betegségeknél az az időszak, amely eltelik a fertőző csirák szervezetünkbe jutása és a betegség jelentkezése között.

Inkubusz és **Szukkubusz**, a középkori néphitben szellemek, amelyek férfakkal (**Sz.**) és nőkkel (**I.**) nemileg érintkeztek.

Inkunábula, l. Incunabula.

Inkvizíció (lat. a. m. vizsgálat), az eretnesség bírói üldözése az egyház által erre a célra felállított hittörvényszék útján. Eljárását IX. Gergely pápa szabályozta 1232. Az **I.** csak a 19. sz.-ban szűnt meg.

In medias res (lat.) a. m. a dolog közepébe; bevezetés nélkül (térni rá a tárgyra).

In memoriam (lat.) a. m. emlékeztél.

Inn, bővízü alpesi folyó, a Bernina tövében, Svájcban ered és Passaunál ömlik a Dunába. Felső völgye az Engadin.

In natura (lat.) a. r. természetben, pl. fizetés pénz helyett terményekben stb.

Innerváció (lat.) a. m. beidegződés.

Innocent Ferenc, * 1859, festő; akadémikus irány, *sima* színezés.

In nomine Dei (lat.) a. m. Isten nevében.

Innsbruck, Tirol fővárosa az Inn folyó mellett, 56.000 l. Egyetem. Nemez-gyártás, üveg-festészet.

Iroportunus (lat.) a. m. nem időszéri, nem alkalmas.

In optima forma (lat.) a. m. a legjobb alakban.

Inota nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1190 l., vasut., táviró, telefon, posta.

In parenthesesi (lat.) a. m. zárjelben; mellékesen.

In partibus infidelium (lat.) a. m. a hitetlenek tartományában.

In petto (ol.) a. kebelben) a. m. készletben, szándékban.

In pieno (lat.) a. m. a teljes testület előtt.

In praesentia (lat.) a. m. jelenlétben.

In praxi (lat.) a. m. a gyakorlatban.

In puncto (lat.) a. m. vonatkozólag (valamire).

In rerum natura (lat.) a. m. a dolgok természetében.

I. N. R. I. a. m. Jesus Nazareus Rex Judaeorum (lat., názáreti Jézus a zsidók királya).

Inscenáni (lat.) a. m. előidézni (pl. botrányt), előkészíteni (pl. szindarab előadását).

Insectivora (lat.) a. m. rovarevők.

In situ (lat.) a. m. az eredeti helyzetben.

In spe (lat.) a. m. reménybeli, jövődöbéli.

In specie (lat.) a. m. különösen.

Inspekció (lat.) a. m. felügyelet.

Inspiciálm (lat.) a. m. felügyelni, előnézni.

Inspiráció (lat.) a. m. belelegzés), illet. sugalmazás.

Inspirálni (lat.) a. m. sugalmazni.

In spirituális (lat.) a. m. lelki dolgokban.

Instaláció (lat.) a. m. hivatalba vagy egyházi javadalomba való beiktatás.

Instancia (lat.) a. m. kérelem; bíróságnál fok (első I.: elsőfoku bíróság).

Insterburg, K-porosországi város, 39.000 l.

Instinktive (lat.) a. m. ösztönszerűleg.

Instrukció (lat.) a. m. betanítás, utasítás.

Instrumentális (lat.), a csupán hangszeres zene, cnek nélkül.

Instrumentálni (lat.) a. m. hangszerezni.

Instrumentum (lat.) a. m. eszköz; hangszer.

Institutiones (lat.) a. m. intézmények, jogintézmények. A klasszikus római jogászok korában használatos rövid jogi tankönyv, a leg-híresebb Gaiusé. Később I. a római jog alap-civit és történetét tárgyzó előadások.

Insulin, a hasnyálmirigy termelő s a cukor-baj gyógyszere.

In suspensio (lat.) a. m. függőben, elinté-zetlen.

Insenzibilis (lat.) a. m. érzéketlen.

Inszeparábilis (lat.) a. m. elválatatlan.

Inszináció (lat.) a. m. besugárzás, gyanusítás.

Inszoláció (lat.) a. m. besugárzás.

Inszolvencia (lat.) a. m. fizetőkép telenség.

Inszubordnáció (lat.) a. m. fegyelmegtlenység.

Inszurrekció (lat.) a. m. nemesi felkelés.

Intabuláció (lat.) a. m. bekebelezés, betá-blázás.

Intaglio, l. Cemma.

Intakt (lat.) a. m. érintetlen, sértetlen.

Intarzia (ol.), berakás, beeresztett minta-

részekkel, (fa, fém, gyöngyház stb.) díszítet falfület.

Integrálsámítás, a differenciálsámítás megfordította a magasabb analízisben, egy adott egyenletből két vagy több változó mennyiség differenciáljai közt e mennyiségek közti viszony v. egyenlet felállítására.

Integritás (lat.) a. m. épség, teljesség, küll. Triunon óta nálunk így nevezik Magyarországnál hálomelölő területének helyreállítására irányuló törekvést.

Intellektus (lat.) a. m. értelem.

Intelligencia (lat.), belátás, értelem, értelmesség.

Intelligencia-vizsgálat, legerjedtebb módja a Binet-féle, amely az intelligencia fokát az életkorra vonatkoztatva állapítja meg, 3-15 évi terjedelemben. Szempontjai szerint felölőli az iskolai és az életben szerzett tudást, a gyakorlati találékonyságot és a sajátképeni kombinációképeséget.

Intenció (lat.) a. m. szándék.

Intendáns, katonaságnál főhadis toz, színháznál főigazgató.

Intenzitás (lat.) a. m. feszültség, erő, alapotosság.

Intenzív (lat.) a. m. beható, erős.

Inter arma silent musica (lat.) a. m. fegyverek közt hallgatnak a muzsák.

Interdictum (lat.), kat. egyházi fegyelmi büntetés, mely vidékeket vagy személyeket érhet s elölőti őket istentiszteletől és szentségektől. A középkorban gyakori.

Interferencia (lat.), találkozó hullámok egymásra gyakorolt kölcsönös hatása. Ha egyenlő fázisok (hullámhegy hullámhegygel) találkoznak, akkor a hullámok egymást erősítik, ellenkező esetben egymást gyengítik.

Interglaciális (lat.) a. m. két jégkorszak közötti.

Intérieur (fran.) a. m. belső; belső berendezés, butorzat.

Interim (lat.) a. m. ideiglenesen; küll, vallási ügyeknek I. v. interimisztikus rendezése.

Interkaláris (lat.) a. m. közbeiktatott, közbeeső. I. év a. m. szökőév. I. jövédlem az egyházi javak jövédleme megürésdéstől betöltésig.

Interlaker, falu, nyári üdölőhely Svájcban, a Jungfrau lábánál, 3500 l.

Interludium (lat.) a. m. közjáték, l. Intermezzo.

Intermezzo (ol.), közjátékot, közzenét jelentett szindarabok vagy operák felvonásokozinek kitöltésére. Ma felvonások v. jelenetek közötti zeneszám.

Intermütáló (lat.) a. m. időnkint megszünöl.

Interna (lat.) a. m. belső.

Internacionále l. Internationale.

Internacionális (uj-lat.) a. m. nemzetközi.

Internálás (lat.) a. m. belebbezés, az ország belsejében levő helyre való utasítása politikailag megbízhatóan személyeknek. I. körházbán érzet alá vételöl ön- vagy kövvezélyes elmozdításoknak.

International Board, a futballjáték nemzetközi legfőbb sportfóruma. Angliában székel.

Internationale (uj-lat.), a munkásmozgalom nemzetközi szervezete. Az első I.-t 1864 szept. 28. alkották meg a londoni St. Martins Hallban megtartott gyűlésen. Alapszabályait és programterületét első kiáltványát Karl Marx dolgozta ki. A második I. 1889. Párizsban keletkezett, a világháború alatt fölbomlott s a háború után a nemzetközi munkásmozgalom három csoportra oszlott: a londoni (szociáldemokrata) II., a moszkvai (kommunista) III. I.-ra, végül a bécsi nemzetközi munkaközösségre. Az utóbbi a hamburgi kongresszuson (1923) egyesült a II. I.-val. — **I.** a nemzetközi szocialisták indulójának a neve.

Intenzitás (lat.), nevelőintézet benlakó növendékek számára.

Internista (lat.), belgyógyászattal foglalkozó orvos.

Interparlamentáris Unió, 1888. alakult a különböző országok parlamentjeinek tagjaiból. A döntőbíróvási eszméért és a népek nemzetközi megértéséért küzd. Ezenként konferenciát tart és állandó irodát tart fenn (1920 óta Genfben).

Interpelláció (lat.). Minden országgyűlési (nemzetgyűlési) tagnak joga van a miniszterektől nyílt ülésben, bármely közérdekű kérdésben felvilágosítást kéri (interpellálni), amire a miniszter meghatározott időn belül — nálunk 30 nap — választ adni köteles.

Interpoláció (lat.), az az eljárás, amellyel valamely matematikai sor két tagja közé új tagokat illesztünk be. — **I.** szövegekben a m. betelődés.

Interpretáció (lat.) a m. magyarázat, tolmácsolás.

Interpunkció (lat.), írásjelek mondatrészek összekötésére vagy elválasztására.

Interregnum (lat.) a m. trónüresedés, uralom nélküli állapot.

Interurbán (lat.), városközi (pl. telefon).

Intervalum (lat.) a m. köz; zenében a távolság két hang között, hangköz.

Intervenció (lat.) a m. közbelépés, közvetítés.

Interview (ang.) a m. beszélgetés; szerceptívó személyek nyilatkozata újságban valamely időszériú kérdésről.

Intim (lat.) a m. benső, bizalmas.

Intoleráns (lat.) a m. türelmetlen.

Intonálás (lat.), több jelentésű zenei műszó. Éneknl vagy hangszeres játéknál hangindítást jelent. Hangszerkészítésnél a végső pontos beállítás. Egyházi orgonadaraboknál az előjáték. A gregoriánus énekekben a pap bevezető éneke.

Intráda (spany.) a m. belépés, bejárat, zenében előjáték.

Intransigeant, L', párizsi boulevard-lap, 1880. alapította H. Rochefort.

Intranszigenz (lat.) a m. hajthatatlan, kibékíthetetlen.

Intrika (franc. intrigue) a m. cselszövé.

Introdukcio (lat.) a m. bevezetés.

Intritus (lat.) a m. belépés, bevezetés, bejárat.

Intruzió (lat.) a m. bepillantás, saját belső életünk megfigyelése.

Intubáció, O. Dwyer amerikai orvos által először alkalmazott eljárás, amely különleges csőnek a gégebe való helyezéséből áll difteria esetében, amikor a beteg a megfulladás veszélyébe kerül. Célja a gégemetszés, tracheotomia elkerülése.

Intuicio (lat.) a m. szemlélet; az értelemi működés közbejötté nélküli megismerés.

Inulin, növényi szénhidrátfajta.

Inundáció (at.) a m. áradás, elárasztás.

In usum Delphini, l. Ad usum Delphini.

Invalidus (lat.) a m. rokkant.

Invariábilis (lat.) a m. változhatlan.

Invázió (lat.) a m. ellenséges benyomulás; bevándorlás.

Invektiva (lat.) a m. sértés.

Invenció (lat.) a m. találménység.

Inventár (lat.) a m. leltár.

Inverness, f.-sköt város, 22.000 l., kikötő, nagy turistaforgalom.

Invertukor, akkor keletkezik, ha nádukorra erjesztő anyagok hatnak. L. Gyümölcsukor.

Inverzió (lat.) a m. megfordítás (főleg szörendnél).

Investálni (lat.) a m. beruházni, befektetni.

Investigálni (lat.) a m. nyomozni.

Investitúra (lat.) a m. felruházás; a hűbértokba vagy egyházi méltóságba való ünnepélyes beiktatás a középkorban. I.-harc, a pápa és császár közt 1076–1122. folyó harc a püspöki I. kérdése miatt.

In vino veritas (lat.) a m. borban az igazság.

Invitálni (lat.) a m. meghívni.

Invita Minerva (lat.) a m. Minerva akarata ellen, azaz hivatottság nélkül.

Invokáció (lat.) a m. fohászkodás.

Involválni (lat.) a m. magában foglalni.

Inzulin, l. Insulin.

Inzultálni (lat.) a m. megtámadni, megsérteni.

Io, Inachos argosi király leánya, Hera papnője. Zeus beleszeretett, ezért Hera téhenné változtatta.

Ionium, radioaktív anyag, az uránium bomlásából keletkezik. Az I. bomlásból lesz a rádium. Boltswood fedezte fel 1907-ben.

Iónok. Ha oldatokon elektromos áram halad keresztül, akkor az oldat alkotórészei az áramsarkokon, az u. n. elektródokon kiválnak. Ezek az alkotórészek Faraday szerint az I. és pedig a pozitív sarkon, az anódon kiválnak az anionok és a negatív sarkon, a katódon kiválnak a kationok. Arrhenius szerint oldatokban a vegyület **molekulái** I.-ra bomlanak és az elektromos áram áthatolását az oldatokon csakis az I. teszik lehetővé.

Iónok, a monda szerint Ión utódai, akik Attikába, továbbá a szigetekre s Kis-Ázsiá partvidékeire telepedtek le. A Kr. e. 6. sz.-ban perzsa uralom alá kerültek, de nem sokára átpártoltak a görögökhöz.

Ión-szigetek, hegyes, erdőtlen szigetes csoport az Ión-tengerben, Görögország partjai előtt, 2600 km², 224.000 l. Termékeik olaj, bor,

gyümölcs, selyem, só, kén. Leghíresebb közűlök Korfu, legnagyobb Kefalónia.

Ión-tenger, beltenger Görögország, D-Itália, és Szicília között.

Ióta, a görög i betű neve; egy jottát se többet, a. m. semmit se többet.

Iowa, az Egyes. All. egyik E-középső állama a Mississippi és Missouri között. 145.000 km², 2.204.000 l. Földművelés, állattenyésztés, szőlőtelepek, kohászat, husipar. Fővárosa Des Moines.

Ipacsa kisk., Baranya vm., siklósi j., 358 l. ut. és up. Harkány.

Iparfelügyelő, iparügyekre vonatkozó törvények és rendeletek végrehajtását ellenőrző állami közeg.

Iparhatóság, ipartörvényünk értelmében 1. fokon: községben szolgabíró, rendezeti tanácsú városban a városi tanács, törvényhatósági jogú városban a rendőrkapitány, Budapesten a kerületi előjáróság. 2. fokon: alispán, tanács, 3. fokon: a kereskedelmiügyi min.

Iparművészet, az építéset, szobrászat és festészet kivételével az összes diszítőművészetek, amelyeknél az anyag célszerű (inári) használati volta s az anyag nemes (művészi) formájú kiképzése természetesen összhangban van. Anyaga szerint az I. különböző és pedig: szövő-, agyag-, üveg-, fa-, bronz-, ezüst-; csont-; fémművéség.

Iparművészeti 1. Iskola (Orsz. magy. kir.). Trefort Agost szervezte elméleti és gyakorlati oktatásra sok szakosztállyal. 1896 óta Üllői uton levő palotájában van az Iparműv. Múzeummal együtt. — 2. **Múzeum**, 1868. létesült, 1878 óta állami intézet, 1896. költözött saját palotájába, amely Lechner O. tervei szerint épült. — 3. **Társulat** (Orsz. magy.). Trefort Agost alapította 1885. Az egyesület hazai és külföldi kiállításokat rendezett, évkönyveket és a Magyar Iparművészet c. folyóiratot adja ki.

Iparoktatás, iparosok, munkások, tanoncok képzésére szolgáló intézmények közös neve, ennek egész rendszere. Nálunk főleg állami és a legújabb időben fejlődött ki. Vannak: tanonciskolák, iparossegéd-továbbképző-tanfolyamok, kézművesiskolák és mestertanfolyamok, szorosan vett ipari szakiskolák (fém-, fa- stb. ipariak). Vannak külön női ipariskolák is.

Iparszabadság, mindenkinek joga, hogy bármínő ipart önállóan üzhessen. Nálunk a kézműiparok nagy része u. n. képesítéshez van kötve; aki ezeket gyakorolni kívánja, tanonkodnia, segédkednie kell. (1884:XVII. t.-c. és ennek 1924. évi novellája.)

Ipartanács, 1. törvényhatósági I., az 1884: XVII. t.-c. szerint minden törvényhatóság köteles alakítani ipartügyi kérdések véleményezésére. — 2. Országos I. 1890. szerveztette, 1908. külön törvényvel újjáalakított véleményező testülete a kormánynak. A háború óta működése szünetel.

Ipartársulat, iparosok közös érdekeinek előmozdítására alakult szabad érdekképviselet.

Bélpésre senki sem köteles. Iparhatósági felügyelet alatt állnak.

Ipartestületek, az 1884:XVII. t.-c. szerint városokban és legalább 100 iparossal bíró községekben alakítandók. Tagjai a képesítéshez kötött ipart üzők. Célja az iparosí egyetértés ápolása, érdekeik előmozdítása, tanonc- és segédügyi rendszeres intézése. Az I. ügyét reformálja némileg az 1922. évi XII. t.-c.

Ipartörvény, az ipar gyakorlására vonatkozó, tanonc- és részben a munkásügyet, ipari társulást szabályozó jogszabályok foglalatja. Az első magyar I. az 1840:XVII. t.-c. volt. Ma részben az 1884:XVII. t.-c. és az 1922: XII. t.-c. vannak érvényben.

Ipecacuanha, brazilai cserjenövény. Kisebb adagban jó nyálkaoldó (köptető) szer, nagy mennyiségben hányató.

Iphigenia, Agamemnon és Klytáimnestra lánya, akit apja Aulis kikötőjében engesztelésül feláldoz Artemisnek, hogy a Trója ellen induló görög hajóhad végre kedvező szelet kapjon. Artemis azonban az oltárról Taurisba menti I.-t, aki ott papnője lesz, míg végre testvére, Orestes, s ennek barátja, Pylades segítségével megszökik.

Ipoly, a Dunának az ENY-i Felföldről jövő mellékfolyója. Trianon óta felső folyása Csehszlovákiáé, a középső és alsó Magyarország határvonala.

Ipoly Sándor (1858—1902), festő; Dante álma, Erkel Ferenc génusza.

Ipolydamás kisk., Hont vm., vámosmikolai j., 678 l. ut. és up. Szob.

Ipolyi Arno'd (1823—1886), püspök, történész. Főleg művészet- és műveltség-történeti kérdésekkel foglalkozott. Magyar Mythologia c. 1854. megjelent műve sok vitát provokált.

Ipolyság nagyk., Hont vm., székhelye az Ipoly mellett, 4200 l. Trianon óta Csehszlovákiáé Sahy néven.

Ipolyszög kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 418 l. ut. Dejtár, up. Balassagyarmat.

Ipolytárnóc kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 868 l., vasut, táviró, posta.

Ipolytölgyes kisk., Hont vm., vámosmikolai j., 576 l. ut. és up. Vámosmikola.

Ipolyvece kisk., Hont vm., balassagyarmati j., 891 l. ut. és up. Drégelypalánk.

Ipolvitz Károly, * 1870, kuriai bíró.

Ipsé (lat.) a. m. maga (gunyos értelemben: alak).

Ipissima verba (lat.) a. m. a legsajátabb szavai.

Ipsó facto (lat.), a. m. már maga a tény által.

Ipswich, angol város az Orwell mellett, 83.000 l.

Iquique, kikötőváros É-Chilében, a Nagy-óceán partján, 40.000 l. Salétromkivittel. Gyakori földrengések.

Íráde (török) a. m. akarat, parancs. Szultáni rendelet v. kinevezés.

Irák, brit mandátum alatt álló arab királyság Mezopotámiában, 371.000 km², 2,849.000

l., termékeny síkság. Termékek: buza, rizs, dohány, datolya, pamut, gyapju, bőr, solem. Igen értékes petroleumkutak.

Iramszarvas (rénszarvas, taránszarvas), a sarkvidékek legfontosabb háziállata.

Irán, 2000—7000 m. magas hegységektől körülvevett 1000—1500 m. magas medence. Elő-Azsiában. Magában foglalja Perzsiát, Afganisztánt és Beludzsisztánt. A hegységek völgyei termékenyek, belseje száraz, helyenkint sivatagos.

Iráni nyelvek, 1. Indo-iráni nyelvek.

Irányf Dániel (1822—1892), politikus és szónok. A szabadságharcban mint kormánybiztos nagy szerepet játszott. Az abszolutizmus a tált külföldön élt. 1863-tól haláláig képviselő volt.

Irányregény, olyan regény, amely a társadalom állapotát egyoldalúan festi valamilyen politikai vagy szociális célból.

Iránytű (mágnesű, delejtű), függőleges tengely körül mozgó mágneses acélű, amely mindig a mágneses dékőir iránytában helyezkedik el. Mivel a mágneses sarkok nem esnek egybe a Föld forgási sarkaival, ezért az I. csak megközelítőleg mutatja az É-D-i irányt.

Írás, a gondolat kifejezése látható jelekkel. Legrégibb alakja a képirás, ilyen az egyiptomi (hieroglif I.) s a kirai I. is eredetileg ilyen volt. A mai művelt nyelvek I.-a a foniciái I.-ból származott. A foniciái I.-ból lett más uton a görög I., s ez alakult át a rómaiaknál a latin ábécévé. A görög írásból lett a cirill írás, melyet egyes szláv nyelvek ma is használnak. Külön írásmódok a perzsa ékírás, a germán runák, a régi ékírás, a japán szótágrás stb.

Írásbeliség, a peres eljárás azon alapelve, hogy a felek a per anyagát periratban adják elő és a bíróság csak azt veheti ítélelhoztalára nézve alapul, amit a felek írásban adtak. Az I.-et mindinkább a szóbeliség váltja föl.

Írástudók, a zsidóknál olyan férfiak, akik anélkül, hogy papok v. lévíták lettek volna, a törvény tanulmányozásával foglalkoztak.

Iravadi, Tibetben eredő hátsóindiai folyó, 1700 km. hosszú.

Irgalmas rend, 4 rend neve. Leghíresebb az Istenes Sz. János által (1540), Augustinus-szabállyzattal alapított. A tagok a hármas fogadalmon kívül egy 4.-et is tesznek, t. i. a betegápolás vállalását; fejük a római generális. Hazánkban is vannak több helyen (Bp., Vác, Eger).

Iridium, tiszta fehér fém, nehezebben olvad a platinánál (2225°). Platinával való ötvözetéből tudományos eszközöket és aranytoll-hegyeket készítenek.

Irinyi János (1811—1895), kémikus, 1836. a foszforos gyufa feltalálója.

Iris, 1. a gör. mitológiában az istenek hírnöke, a szívárvány megszemélyesítője. — 2. Bonctani értelemben a szem szívárványhártyája. — 3. Az optikában I.-nek nevezik

azokat a fénybeeresztő kerék nyílásokat, melyeknél a nyílás nagysága szabályozható. — 4. A növénytanban a nösz.rom latin neve.

Írízálás, színjártás a szívárvány különböző színeiben.

Irk Albert, * 1884, a pécsi egyet. a büntetőjog ny. r. tan. Művei: A nemzetközi jog (1918), Az új nemzetközi jog (1923).

Irkuck, Szibéria egyik kormányzósága a Bajkál-tóttól Ny-ra. 894.000 km², 700.000 I. Nagyobbára erdős hegyvidék. Buza, vaj, fa, grafit. Fővárosa I., az Angara és Irkut összefolyásánál, 88.000 I., Egyetem, élénk kereskedelem.

Irland, I. Írország.

Irodalom, az írásban megjelent szellemi termékek összessége.

Irodalomtörténet, valamely nép (nemzeti I.), vagy az egész emberiség (világ-I.) irodalmi alkotásainak történeti áttekintése.

Írógép, a kézírás helyettesítésére szolgáló gép, amely billentyűk egymásutáni lenyomása révén egyenként nyomja a betűket festékszalag közvetítésével. Előnye a sokkal gyorsabb munka s a gyakran rossz kézírás helyett a kitünő olvashatóság.

Irokoz, ma már földművelő indián törzs a Szent Lőrinc folyó mellékén, Kanada és az Egyes. All. határán. Számuk kb. 16.000.

Irónia (gör.) a m. rejtett guny, látszólagos komolysággal az ellentétét állítani annak, amit gondolunk.

Írország, Európa harmadik nagy szigete az Atlanti-óceánban, Nagy-Britanniától Ny-ra. A környező apró szigetekkel együtt 82.000 km², 4 $\frac{1}{2}$ millió I. Eghajlata enyhe, a fagy ismeretlen, de igen nedves.

I. nagyrészt alföld. Folyói jelentéktelenek; belsejében sok a víz mocsár. Több mint a fele rét és legelő, $\frac{1}{4}$ -e termeléken, $\frac{1}{8}$ -e szántóföld, 2% erdő. Termékei: burgonya, len, hus, tej, hal; kevés szén; lenvásna világhírű. I. lakosai legnagyobbbrészt r. k. kelta iredk, az angol foglalás óta EK-en protestáns skótok és angolok telepedtek meg. Evszázados élet-halálharc után sikerült I.-nak a brit birodalom keretében olyan önállóságot kivívni, mint a dominionoké. Fővárosa Dublin, L. még: Ir szabádlalam.

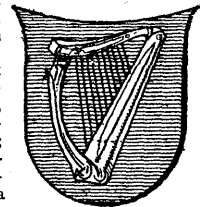
Irota kisk., Borsod vm., edelényi j., 372 I., ut. Szendrő, up. Lak.

Íróttól, régebben madár-, kül. ludtollból farragták, 1838 óta acéllemezekből préselik.

Irracionális (lat.) a m. észellenes, az értelemmel össze nem egyeztethető.

Irracionális szám, olyan szám, amelynek értékét nem tudjuk teljes pontossággal kifejezni, hanem csak megközelítőleg, végtelen tizedes tört alakjában.

Irradiáció (lat.), az az optikai jelenség, hogy világos tárgyak sötét alapon nagyob-

baknak, sötét tárgyak világos alapon kisebbeknek látszanak.

Irrealis (lat.) a. m. valószínűtlen, alaptalan.

Irredenta (ol.) a. m. vissza nem szerzett. Italia I., a megvártatlan Olaszország, pol. szövetség, 1876. alakult Olaszországban az összes országok egyesítésére. Ma I. a békeszerződések által különválasztott népek egyesülési törekvését jelenti.

Irreguláris (uj.-lat.) a. m. szabálytalan.

Irreleváns (uj.-lat.) a. m. jelentéktelen, lényegtelen.

Irreparábilis (at.) a. m. nem javítható, helyrehozhatatlan.

Irrigáció (lat.) a. m. öntözés.

Irrigátor (lat.), sebek, testüregek mosására, beöntések adására szolgáló készülék.

Irritálni (lat.) a. m. ingerelni.

Irsa nagyk., Pest vm., monori j., 7184 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ir szabadállam, 1. É.-Írország, Ulster, 13.434 km², 1.250.000 l. 1920 óta Belfast székhellyel dominium, amelynek felsőháza és alsóháza van, de az angol parlamentbe 13 képviselőt küld. — 2. D.-Írország 69.303 km², 3.140.000 l., 1922 óta Dublin székhellyel szabadállam, ugyanolyan jogga, az angol birodalomban, mint például Kanaia. Önálló parlamentje, közt. elnöke, saját hadserege, postája és rendőrsége van.

Irving, 1. **Edward** (1792—1834), matem., majd teológus; megajátja a Holy Catholic Apostolic Church-öt, prédikált Krisztus hamaros újjájöveteléről. 1878. megalakult az új irvingianizmus, amelynek Németországban is vannak hívei. — 2. **Washington** (1783—1859), amerikai író. Legismertebb munkája a Sketch book, amelyben egymástól elütő jellemzések, elbeszélések, köztük a híres Rip van Winkle, vannak.

Isaák Gyula, * 1858, felsőházi tag.

Isabey, 1. **Eugène** (1804—1886), francia festő, tengeri táj, genre; mozgalmal, képábrázoló színház. — 2. **Jean Baptiste** (1767—1855), francia udvari festő; miniatűr-árckép (Napoleon, Sándor cár), porcellánkép (Napoleon és vezérkara), litografia (Voyage en Italie).

Isac Emil, * 1889, erdélyi román költő, író, művészeti felügyelő.

Isar folyó, Tirolnal ered, átfolyik D-Bajorországon, Münchenre és a Dunába ömlik.

Isaszeg nagyk., Pest vm., gödöllői j., 4500 l., vasut, telefon, posta. 1849 ápr. 8. a magyar honvédség győzelme az osztrákok fölött.

Ischia, vulkanikus sziget a Nápolyi-öbölben, 50 km², 27.000 l. Hévíforrások. Gyakori földrengések. Fővárosa I. kikötő, tengeri fürdő.

Ischias, az ülőideg (ischialicus) fájdalom-sága. Okozhatja az idegek lobosága, rheumatizmus.

Ischl (Bad I.). fürdőhely Felső-Ausztriában, a Saizkammergutban, 10.000 l. Sósfürdők. I. Ferenc József kedvelt nyári üdülőhelye.

Iserlohn, gyárváros Westfalában, 31.000 l., vas-, a él- és tüipar.

Isis, egyiptomi istennő, Osiris testvére és felesége, minden élőlény szülőanyja. Szent ál-

Isis papnője

lata a tehén; fején a napkoronggal s tehén-szarvakkal ábrázolták.

Iskolaszék, az a hatóság, mely által a község vagy felekezet biztosítja a befolyását az általa fenntartott iskolára.

Isle de France, 1. egykori francia hercegség, fővárosa volt Párizs. — 2. Mauritius sziget francia neve.

Ismael, Abraham és Hagar fia, az arabok állítólagos ősapja.

Ismailla, kikötőváros a Duna-delta legé-ebb ágának (Kilia) balpartján Bessarábiában, 11.000 l. Terménykereskedelm. 1919 óta Romániáé.

Iszonó folyó, a Juli Alpokban ered és Görz mellett elfolyva, a Triestyi öbölbe ömlik. 1915—17. súlyos harcok az olaszokkal.

Isoz Kálmár, * 1878, zenetörténész, a Nemz. Muz. főkönyvt. Számos tanulmánya közt neves: Latin zenei paleografia és a Pray-kódex, Buda és Pest zenei művelődése 1685—1873.

Ispánk kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 244 l., ut. és up. Őrszentpéter.

Israels, Jozef (1824—1911), holland festő, a hollandi nép. főleg a tengerparti halászcélet egyéni technikájú és látású ecsetelője.

Issekutz Béla, * 1886, orvos, a gyógyszer-tan ny. r. tanára a szegedi egyet.

Isten, vallási felfogás szerint a lét legvégső oka, a világ alkotója, aki kinyilatkoztatás útján ismerteti fel magát és közli akarát. Van több-I.-hit (póitheizmus), egy-I.-hit (monotheizmus), két egyással örök küzdelmet vivő hatalomban való hit (dualizmus). Istennek a világhoz való viszonya szempontjából: theizmus (I. és a világ egymással kölcsönhatásban vannak), deizmus (I. felette áll a világnak és nem nyul bele a dolgokba), pantheizmus (I. és a világ egy egésze).

Istenbéke (lat.: treuga Dei), a középkorban a magánharc tilalma szerda estétől hétfő reggelig.

Istenek alkonya (Götterdämmerung), a germán mitológiában a világ pusztulása, utána a világ ujjíteremtése következik. — Wagner Nibelung-operájának negyedik része.

Istenítélet, a bizonyítási eljárás régi neve, amidőn a bíró bonyolultabb ügyekben a bizonyításban nem bolydogolt. Volt kétoldalú (pl. bajvivás) és egyoldalú I. (próbák, pl. tűzpróba, tetemrehívás stb.).

Istenmezeje kisk., Heves vm., pétérvásári j., 1338 l., ut. Pétervására, up. Váraszó.

Isthmos, Közép-Görögországot a Peloponneszsal összekötő 40 km. hosszú, legkeskenyebb pontján 5 km. széles földszoros, amelyen át a magyar Türr István és Gerster Béla kezdeményezésével s munkájával készült csatorna (1881—1893) vezet át.

Istóczy Győző (1842—1915), országgyp. képvis., a 80-as évek magyar antiszemita-mozgalmának vezére.

Istók János, * 1873, szobrász; emlékszóbor, plakett: Gróf Széchenyi Ferenc, Bartha Miklós.

Istrait, Panait, * 1884, romániai származású francia író, aki rendkívül kalandos csavargó élet után kezdett írni és Kyra Kiralina c. regényével lett egyszerre népszerű. Egyéb művei: Adrian Zografii története és Vers l'pure flamme.

István, I., magyar király (Szent, 977—1038), már kereszténynek született, 995. nőtt vette Gizella bajor hercegnőt, 997. fejedelem, 1001. kir. koronát kapott a pápától. Magyarországot a nyugateurópai állami és társadalmi rendbe illesztette. Megszervezte a keresztény egyházat, a kir. udvartartást, a vármegyéket, amelyek alapját alkották a kir. hadseregnek (várjobbágyok) és helyhez kötötte a nomád lakosságot. Birodalomát megvédte belső és külső ellenségei ellen. Trónját nővére fiára, Urseolo Péterre hagyta. Székesfehérvárot tette meg el és 1083. szentté avatták. — **II. I.** uraik. 1116—1131, Kálmán király fia. — **III. I.** uraik. 1162—1173, II. Géza király fia. — **IV. I.**, **III. I.** ellenkirály, 1163—1165, bár megkoronázták, az ország nem ismerte el királynak. — **V. I.**, uraik. 1270—1272, Ottokár cseh király ellen viselt háborút.

Istvándi Nagyk., Somogy vm., barcsi j., 1012 l., ut. Darány, posta.

Istvánffi Gyula, * 1860, a botanika ny. r. tanára a műegyetemen, a Tud. Akad. r. tagja, az állami szőlészeti kísérleti állomás igazgatója, melyet az ő tervei nyomán szerveztek meg. Főműve: A magyar ehető és mérges gombák könyve.

Istvánffy Miklós (1535—1615), nádorhelyettes és történetíró. Nagy magy. történelmek vezéralvei: hűség a Habsburg-ház és a kat. egyház iránt.

Izapolás, porszerű anyagok különféle nagyságu szemcséinek elkülönítése oly módon, hogy az egészet vízben fölkeverjük, mire a nagyobb szemcsék hamarabb ülepednek le, a finomabbak később.

Izapolkánok, olyan iszappal kitöltött medencék, melyeknek sűrű anyagát a mélységben keletkező gázok időközönként felnyomják.

Izszakzentgyörgy nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1462 l., ut. és up. Moha.

Izslám (arab) a. m. megigazulás, a Mohamed által alapított vallás neve. Lényege Isten előtt való meghódolás és a sorban való megnyugvás (fatalizmus). Kiindulópontja az, hogy egy Isten van s hogy Mohamed az igazi próféta. Az I.-nak, amelye körülmételek után vétetik fel a hívő, öt alapállásra van: 1. az Allahban és Mohamed küldetésében való hit, 2. naponta ötször való imádkozás, 3. adakozás, 4. a Ramadban havi böjt és 5. legalább egyszer az életben elzarándoklás Mekkába a Kaabához. Tiltja a sertésusevést, az uszortát, jövendőmondást, szeszitalokat. Megengedi a többnejűséget (4 törvényes feleség). Parancsolja a szent háborút, az I. fegyverrel való terjesztését. A Koránon kívül nagy szerepe van benne a hagyománynak (szunna), amelynek révén megint sok pogány elemet szitt fel magába s szektákra is szakadt. Törökországban az I. ma erősen áthasonulófélben van. (Többnejűség, hárem eltörlése, modern műveltség és tudomány terjedése).

Izslám művészete, I. Arab művészet.

Izspahán, Perzsia harmadik nagy városa a Szende Rud folyó mellett, 1500 m. magasságban, 80.000 l.

Izstímér kisk., Fejér vm., móri j., 1159 l., ut. Fehérvárcsurgó, posta.

Iztria, az E-i Adria legnagyobb félszigete, 5000 km², 400.000 l. Ny-on olaszok, K-en délszlávok. Kopár, karsztos vidék. Termékei o'aj, bor, déjgümlöcsök. Juh-és selyemtenyésztés, halászat. Barnaszén, tengervis. Selyemszövés, halkonzervgyártás. Fővárosa Parenzo, 1919 óta Olaszországi, a szigetek nagy része Jugoszláviáé.

Itakolumit, ásvány, hajlékony homokkő, a gyémánt anyaköze.

Itália, a. m. Olaszország, Italus mondabeli király nevéből.

Italmérés, nálunk egyedűruság, azaz bor, must, sör, égetett szesz kímérése, eladása kizárólag állami rendelkezés tárgya. A kímérési eladási engedélyt a pénzügyi hatóság adja.

Ítélet, a bírói eljárásban a jogvitát eldöntő határozat.

Ítéletábra, rendszerint másodfokon, bizonyos ügyekben harmadfokon eljáró társasbíróság. (Budapest, Győr, Debrecen, Pécs, Szeged.)

Item (lat.) a. m. továbbá, ugyanugy.

Itte, missa est (lat.) a. m. menjetek, a misének vége van. E szavakkal bocsátja el a pap hivatit mise végeztével.

Íthaka, sziget Görögország Ny-i partja mentén; 9800 l., ez volt Odysseus országa.

Itinerárium (lat.) a. m. uti kalauz.

Ito, Hirobumi, herceg (1841—1909), japán államférfi, a modern Japán politikai és gazdasági megteremtője. Japán Bismarckjának nevezik.

Ius gentium (lat.) a. m. nemzetközi jog.

Iv, valamely görbe vonalnak két pontja közötti része. Az építészetben az I.⁴ általános alakja a félkör vagy annak egy része. A csucsv nem iv, hanem 2 egymásnak dőlt íszélet.

Ivád kisk., Heves vm., pétervársári j., 426 l., ut. Pétervársára, posta.

Ivady Béla, * 1873, országgy. képvis.

Iván, orosz fejedelmek. **III. I.** (1440—1505), a moszkvai nagyfejedelemség hatalmát nagyon kiterjesztette, 1480. megszabadította a tatár igeleget, nevével Palaeolog Zsófiával sok görög jött az országba. — **IV. I.** (1530—1584), tovább gyarapította a birodalmat, kegyetlenkedései miatt »Kettenetes-nek nevezik.

Iván kisk., Sopron vm., csepregi j., 1905 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ivánbattyán kisk., Baranya vm., siklósi j., 438 l., ut. és up. Villány.

Ivánc kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 873 l., táviró, telefon, posta.

Iváncsa nagyk., Fejér vm., adonyi j., 1865 l., vasut, telefon, posta.

Ivándárda kisk., Baranya vm., baranyavári j., 609 l., vasut, ut. Magyarbóly, up. Bezdek.

Ivánegerszeg kisk., Vas vm., sárvári j., 499 l., vasut, ut. és up. Hegyfalú.

Iványi Jenő (1863—1922), színművész, a Nemzeti Színháznál működött mint jellemszínész. Több dramaturgiai dolgozatot és Shakespeare-tanulmányt írt.

Ivangorod (lengyelül Demblin), erődítés a Visztula mellett, 1915 aug. német és osztrák-magyar csapatok elfoglalták.

Ivanov, Vjacseszlav, * 1865, a misztikus és vallásos orosz líra képviselője. A forradalom alatt írta verseit.

Ivanovo-Vosznesszenszk, az orosz I. kormányzóság fővárosa Moszkvától ÉK-re, 71.000 l. Gyapotipar.

Iványi I. Béla történetirő, * 1878, a szegedi egyet. a magy. alkotmány- és jogtört. ny. r. tanára. — 2. **János**, * 1894, a bp. egyet. a szentírásud. ny. rk. tanára.

Iványi-Grünwald Béla, * 1867, festő, résztvett a nagybányai művésztelep alakításában. Kezdeti impresszionizmusát összefoglaló stílus váltotta fel, amelynek monumentális eredményeit főként freskóiban valósította meg

Ivar (lat.: sexus) a. m. nemi jelleg.

Ivari kiválasztás, l. Nemi kiválasztás.

Ivászervek, a. m. nemi szervek.

Ivás, a halaknak nagy rajokba tömörülése és vándorlása védett helyekre, ahol a nőstények a petéiket, a hímek az ondójukat a vízbe ürítik.

Ivernia v. Hibernia, (lat.) a. m. Írország régi római neve.

Ivillámpa, két összeérő szénrud villamos áramkörbe iktatva az áramot vezeti, de ha csucsai-nál kissé széthúzzuk, izzásba jutnak és közöttük Volta-iv (erős fényív) csap át, vagyis a villamos energia hő- és fényenergiává alakul át. A szénecsukok távolságát elektromágneses szerkezet szabályozza. A nagy fényerejű fém-szálas izzólámpák kiszorították az I.-kat.

Ivogné Mária, * 1891, magyar koloratur-énekesnő, a berlini városi opera tagja.

Ixion, király, a mitológia szerint Herán erőszakot akart tenni, ezért büntetésül az alvilágban tüzes kerékhez kötve forog.

Izabella, (1519—1559), magyar királyné, Jagello Zsigmond lengyel király leánya, Szapolyai János király neje. 1556—59. Erdélyt kormányozta fela nevében.

Izabella, kir. hercegnő, * 1856, Croy-Dülmen Rudolf hg. leánya, 1878 óta Frigyes kir. herceg felesége.

Izabellaszin, fakó szín, Izabella spanyol hercegnő ingeről elnevezve, amelyet egy fogadalom következtében három évig nem vettek le.

Izabellaszőlő, Amerikából eredő, sötétkék, vastaghéjú, sajtsámasg izü szőlőfajta.

Izeltábu állatok, az állatvilágnak a legszámosságú törzse. A test és a végtagok izreke vannak osztva (innen a **nyelv**), a testet mindentűt kitín-páncél fedi. Fő véredényeik a hátoldalon, idegdúcánclatuk a hasoldalon van elhelyezve (gerinceseknél megfordítva). Aszerint, hogy vízben vagy szárazon élnek, kopolykukkal vagy légző-csővekkel (tracheákkal) lélegzenek. Véredényeik nyitlan végződnek a testüregekben. Petéikkel szaporodnak s igen sok közülük átalakulással fejlődik (pete, álca, báb, rovar). Négy főosztályra oszlanak: százlábúak, rákok, pókok és rovarok.

Izérzés, a nyelv, ill. száj Izló szervei által közvetített érzés. Csak oldott anyagok ízét érezzük, az alap-I.-ek: édes, keserű, savanyu, sós.

Izgatás, a magyar büntetőtv. szerint: 1. felhívás büntétt v. vétség elkövetésére. 2. Felhívás engedelmességre törvény, hatósági rendelkezés, intézkedés ellen. 3. Osztilmány, nemzetiségnek, hitfelekezethek gyűlöletre I.-a a másik ellen. 4. Megtámadása a) a király személye sérthetőségének; b) a trónöröklés törvénye rendjének; c) az alkotmányos államformának; d) a törvény kötelező erejének. — Főleg sajtó útján követhető el.

Izis, egyiptomi istennő, l. Isis.

Izlám l. Iszlám.

Izland, Európa második nagy szigete az É-i Atlanti-óceánban, az É-i sarkkörtől D-re, 103.000 km², 95.000 l. Belseje nagyrészt hóval és jéggel borított vulkánikus plató (600—900

m. magas). Legmagasabb csúcsai 2000 m. Működő vulkánok, gejzirek. Csak a szélei laktak. Allattenyésztés, halászat. Fővárosa Reykjavík 1918 óta csak perszónális-unio fizi Dániához.

Izlandi pát, viztízta miatt Izland szigetéről, kettős fénytörése miatti optikai készülékekben használják.

Izlés, szerve a nyelven elágazódó 9-ik agyidegpár. L. Izézés.

Izmael (a. m. Isten meghallgatása), Abrahamnak és Hágárnak a pusztába küldött gyermeke, a nomádok őse.

Izmaeliták, mohamedán vallású kazár v. bolgár népfaj, amely a 10–13. századokban hazánkban a kereskedelmet kezében tartotta.

Izmail pasa (1830–1895), egyiptomi alkirály, 1873, fölvetve a kedve címet s országot függetlenítette Törökországtól, 1879. a szultán elmozdította.

Izmény kisk., Tolna vm., völgyeségi j., 952 l. ut. Szászvár, posta.

Izo... (gör.) összetételekben a m. egyenlő, azonos.

Izobárok (gör.), az egyenlő légnyomású helyeket összekötő vonalak az időjárás térképén.

Izokromatikus, (gör.) a m. azonos színű.
Izolátni (ol. isola, a m. sziget), elkülöníteni, elválasztani, elszigetelni, pl. fertőző beteget I., elektromos vezetékét rossz vezetékkel burkolni stb.

Izolátor, tágabb értelemben minden olyan anyag, mely a vilámságot szigeteli, helyesebben rosszul vezeti és így a viláms vezetékben továbbáramló viláms energiának elvezetését meggátolja. Éles határ az I.-ok és a vezetők között nem vonható: bizonyos feltevések között az I. is vezetővé válik (a vegyileg tisztá viz I. máskülönben vezet) és megfordítva. Szigetelő anyagok: a légnemiek közül a száraz gáz és száraz gőz, a folyadékok közül pl. az olaj, a szilárd anyagok közül az üveg, gyanta, gumi, ebonit, selyem, csillám. Szűkebb értelemben I.-ok a szabad vezetőket tartó, vaskarokra szerelt, rendszerint porcellánból való harangalaku testek, amilyenek a telefon- és telegráfoszlopokon láthatók.

Izom, a mozgás szerve. A mozgás úgy jön létre, hogy az izmok idegbehatásra megrövidülnek v. megnyúlnak s a tapadási felületeket (rendesen csontokat) egymáshoz közelítik v. egymástól eltávolítják. Az izom finom rostokból áll, melyek simák vagy harántcsikoltak. Izmok adják testünknek a rendes tartást; vé-

dik a száj- s a hasüreget. Izomzat teszi testünk 32–36 százalékát.

Izoméria, a vegytanban az a jelenség, hogy ugyanazon százalékos összetételű vegyületek szerkezetben és így vegyi és fizikai tulajdonságukban is különbözhetnek egymástól.

Izomorfi (gör.) a m. azonos alakú, pl. különféle ásványok azonos alakú kristályai.

Izotermák (gör.) a m. egyenlő hőmérsékletű helyeket összekötő vonalak az időjárás térképeken.

Izotopok (gör.), azok az elemek, amelyek a periodusos rendszerben közös helyen vannak, minthogy vegyi tulajdonságaik megegyezők és atomsúlyaik csak kevéssé térnek el egymástól.

Izrael (héber, a m. Istenért harcol), Jákob neve, utódai I. gyermekei, izraeliták.

Izraeliták, I. Zsidók.

Izsák, Abraham és Sára fia, a zsidók ősatya, Jákob és Eszau atyja.

Izsák nagyk., Pest vm., kunszentmiklósi j., 7214 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Izsáka kisk., Vas vm., cellödömölki j., 667 l. ut. Cellödömök, up. Alsóság.

Izso Miklós (1831–1875), szobrász, a magyar népéletből vett genre-szobrok első mivelője. Számos portré, sok népi alak, mint a Busuló juhász, a Fonóházi jelenet, a Táncoló betyár, a Muzsikáló cigányok stb.

Izsof Alajos, * 1870, volt kat. pap, ifjúsági író. Alapítója és szerkesztője volt a Zászlónk c. ifj. lapnak.

Izület, a csontok egymással való természetes összeköttetése. Az I. lehet merev (koponyacsontok), hajlékony (könyök) és forgó (felkarváll, combcsont). A mozgó I.-eknél a csontvégeket porceréteg és izületi nedv teszi síkamlóssá.

Izvesztija, az orosz szovjet hiv. lapja.

Izvolzskij, Alexander Petrovi-s (1856–1919), orosz dipl., 1906–10. külügymin., megkötötte az orosz-angol szerződést és közeledett Japánhoz. Bosznia annexója alkalmából erőlyesen lépett föl a monarchia ellen s 1910–17. mint párizsi nagykövet «a bekerítési politika» egyik alkotója.

Izoadás, verejtéknirgycinek működése, amelyek bőrünkön jóformán mindenütt fellelhetők.

Izoharisnya, a gázizzólámpák világitóteste. Feltalálója Auer v. Welsbach s működése azon alapszik, hogy egyes földfémek, különösen a torium és cerium oxidjai nagy hőfoku hevítőlámban erős, fehér fényvel izzanak, de el nem égnek.

Izólámpa I. Elektromos lámpa.

J

J. a táviratokon a. m. nappal (jour), a fizikában **J.** = joule (elektromos mértékegység; vegytanban a jóde jele.

Jablonski József, * 1863, állatbuvár, az állami rovarani állomás nyug. igazgatója.

Jaccuse (franc.) a. m. Vádolo! volt a címe Zola nyílt levelének, amely 1898. jan. 13. a L'Aurore c. lapban jelent meg. A **J.** a Dreyfus-pörben ítélkező hadbírák ellen irányult.

Jacobi, I. Moritz Hermann von (1801—1874), német fizikus és elektrotechnikus, a galvanoplasztika feltalálója. — 2. **Viktor** (1883—1921), zeneszerző. Legnagyobb sikereit operettekkel érte el: Jánoska, Leányvásár.

Jacobsen, Jens Peter (1847—1885), dán novellista, Darwin műveinek fordítója, a realista irány képviselője.

Jacquard, Joseph Marie (1752—1834), lyoni selyemszövő, 1808. feltalált egy mechanikus szövőszékot, kül. miniat szövetek számára.

Jacquerie, az 1358. francia parasztlázadás.

Jadlowker, Hermann, * 1877, német kamaranékes.

Jafet, a biblia szerint Noé 3. fia és az európaiak ősapja.

Jajfa, Palesztina legnagyobb kikötője. 48.000 l.

Jagello-dinasztia, 1382—1572-ig uralkodott Lengyelországban. Alapítója **I. J.** litván nagyherceg véve, 1386. a pogányságról a keresztény hitre tért. A **J.** három tagja: **I. Ulászló** (1440—1444), **II. Ulászló** (1490—1516) és ennek fia **II. Lajos** (1516—1526) magyar király is volt.

Jágónak kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1117 l., ut. Dombóvár, up. Vásárosdombó.

Jagow, I. Gottlieb von * 1863, 1913—1916. német külügyi államtitkár. Könyve: Ursachen u. Ausbruch des Weltkriegs. — 2. **Traugott** von * 1865, 1909—16. berlini rendőrfőnök, »az erős kéz«. A Kapp-puccs belügyminisztere, amiért őt évi várfogságra ítélték.

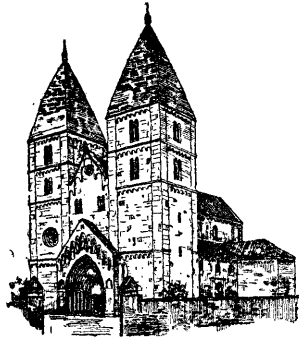
Jaguár, D-Amerikában honos, párduchoz hasonló ragadozó állat.

Jahn, Friedrich Ludwig (1778—1852), német tanár, a modern tornászat megalapítója.

Jahve. **I. Jehova**.

Jak, a mi szarvasmarhánkhöz hasonló, hosszuszőrű háziállat Tibetben.

Ják nyak., Vas vm., szombathelyi j., 2340 l., posta, telefon. 13. sz.-i román-gót stíliu temploma Magyarország egyik legbecesebb műemléke. kapujának másolata Budapesten a Városligetben.

A jáki templom.

Jakab, I. az igazságos, Jézus testvére, a jeruzsálemi gyülekezet feje, 62-ben megkövezték. — 2. Zebedeus fia, János testvére. Herodes Agrippa 44. lefejeztette.

Jakab angol királyok. **I. J.** (1566—1625), Stuart Mária fia, 1603—1625. uralk. Megvalósítja Nagybritannia néven az angol-skót perszonál uniót. A nem anglikánusokat üldözte. Ezért támadt ellene a sikertelen lóporösszeesküvés (1603). — **II. J.** (1633—1701), **I. Károly** fia 1685—1688. uralk. Katolizált, üldözte a protestánsokat. Fia születése után a parlament Orániai Vilmost hívta be, aki **III. Vilmos** néven elfoglalta a trónt.

Jakab I. Dezső, * 1864, építész, Komor Marcellel társulva dolgozik, számos magán- és középület szerzője. (Marosvásárhelyi kulturpalota, szabadkai városháza stb.) — 2. **Ei-k** (1820—1897), történetirő. Résztvett Bem erdélyi hadjárataiban. Erdély történetirója. Főműve: Kolozsvár története. — 3. **László**, * 1875, orvos, a Liget- és Park-szsanatórium igazgatója, kül. az anyagcsere-betegségekkel fogl. irodalmilag is. — 4. **Mihály**, * 1876, kuriai bíró. — 5. **Ödön**, 1854, a népies nemzeti irányú elbeszélő- és lírai költészet művelője.

Jakabháza kisk., Vas vm., szentgotthárdi j., 261 l., ut. Szentgotthárd, up. Talapátka.

Jakabházy Zsigmond, * 1867, a bp.-i egyet.

a gyógyszerismeret ny. r. tanára, a Gyógyzerisim. Int. igazgatója.

Jakabszállás nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházai j., 2031 l., ut. Kiskunfélegyháza, up. Orgovány.

Jákfalva kisk., Borsod vm., edelényi j., 306 l. ut. és up. Felsőnyárad.

Jákó kisk., Somogy vm., kaposvári j., 872 l. vasut, táviró, telefon, posta.

Jákó Béla, * 1895, operaeñekes, az Operaház tagja.

Jakoba, Ny-afrikai város, Angol-Nigériában 50.000 l.

Jakobinusok, a nagy francia forradalomban a szélsőradikális forradalmárok neve. A Szt. Jakabról elnevezett dominikánus kolostorban tartották üléseiket. Innen a nevük. Vezérük Robespierre volt. A konvent 1794 II. bezáratta és 1795-ben — két véres felkelés után — feloszlatta a J. klubját.

Jakeby Antal, * 1888, énekes és énektanár. Jancsics műve: Modern énektanítás.

Jákóhalma nagyk., Szónok vm., jázsági j., 4480 l., telefon, posta.

Jaksics, I. Gyura (1832—1878), szerb költő, Petőfi hatása alatt írta első verseit. — 2. **Milet**, * 1869, szerb költő. Összegyűjtött versei 1899-ben jelentek meg (Pesme.)

Jakubovich Emil, * 1873, a Nemzeti Múzeum főkönyvtárnoka, a régi magyar nyelvemlékekkel, krónikákkal, oklevelekkel és paleogeográfiával foglalkozik. Több magyar nyelvemléket fedezett fel.

Jakuck, autonóm tanács-köztársaság K-Szibériában, 4 millió km², 268.000 l. Földművelés, állattenyésztés, prémvádaszat. Fővárosa J. a Lena mellett, 7000 l. Szibéria leghidegebb városa, téli középhőmérséklete — 37,5 C. fok.

Jakutok, a török-tatár népcsalád leg-E-ibb ága, Szibériában, a Lena folyó mellékén. Nomád pásztorok. Számuk egynegyed millió.

Jaloux, Edmond, * 1878, francia kritikus és regényíró, a mai fr. regényíró-generációnak egyik legfinomabb, legműveltebb tagja.

Jalovitzky I. Lajos, * 1881, gépészmérnök, felsőiparisk. tanár; könyvei: Gázmotorok, Víztorbinák, Repülőgéptan stb. — 2. **Sándor**, * 1857, ny. államtitkár, felsőházi tag.

Jamaika, a Nagy Antillák harmadik szigete. 11.000 km², 900.000 l. Rum. kakaó, gyümölcsök. Fővárosa Kingston. Brit birtok.

Jámor I. Ági, * 1901, zongoraművész. — 2. **György**, * 1881, tanár pedagógiai író. — 3. **Lajos**, * 1869, építész, nagy tudás és monumentalitás jellemzik. — 4. **Pál**, írói nevén Híador (1821—1897), a Honderűbe írt dagályos verseket.

Jamboree, a cserkészeknek 3—4 héti szabadban való táborozása.

Jambus, egy hangsúlytalan rövid és egy hangsúlyos hosszú szótagból álló rövid szó.

James, William (1842—1910), amerikai bölcész, a pragmatista filozófia megalapítója. Főművei: Psychology, Pragmatism.

Jammes, Francis, * 1868, francia neoimpresszionista költő. Regénye: Le roman du livré. Versei: Le deuil des primevères.

Jancsi-bankó, a vállalkozók adta utalvány — pénzfizetés helyett, — amellyel az alkalmazottakat bevásárlásaiknál bizonyos üzletekhez (gyári kantinekhoz) kötik. A J.-rendszer nálunk az 1898. II. t. c. értelmében tilos.

Jancsó I. Benedek, * 1854, szegedi egy. tan. publicista és irodalomtörténész, 1907-től a szabadtudás ügyeit intézte a kultuszminisztériumban. Főleg a nemzetiségi kérdéssel foglalkozott. — 2. **Miklós**, * 1868, orvos, szegedi egyet. a belgyógyászat ny. r. tanára.

Jancu, Avram (1824—1872), az 1848—49. román felkelés vezére. (»A havasok királya«.) Élete végén megőrült.

Jánd kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 945 l. ut. és up. Gergelyi.

Janet, Paul (1823—1899), strassburgi majd párisi egyet. tanár, a materializmus ellen küzd. Főműkai: A politikai tudományok története az erkölcsstanhoz való viszonyukban. Az etika elemei. A XIX. sz. problémái stb.

Jangcekiang, K-Azsia legnagyobb folyója, 5000 km. hosszú. Tibetben ered és a K-Kinai tengerbe ömlik. 2000 km. hosszúságban hajózható.

Janicásrok (jenicseri) a. m. új sereg. keresztény gyermekekből vett török gyalogos katonaság. 1826. megszűnt.

Janicsek József, * 1893, mérnök, műegy. m. tanár a földéptünetek mechanikája c. tárgyából.

Janina, város Epiruszban, 19.000 l.

Jánk kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 1126 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Janka Károly, * 1872, ref. lelkész, országy. képvis.

Jankó I. Ágoston, * 1856, Tolna vm. főispánja. — 2. **János** (1833—96), festő; magyar népeleti jelenetek (Lakodalmi dráma, Lóvásár), humoros rajzok és karikatúrák a Bolond Istók, a Borszem Jankó s a Kikirikí lapokban. — 3. **János, J.** fia (1868—1902), magyar etnográfus, a Magyar Földrajzi Társaság titkára. Posthumus műve a Balaton-melékli lakosság néprajza.

Jankovich I. Béla, * 1865, felsőházi tag. 1913—17. kultuszminiszter volt. — 2. **László**, * 1887, a szegedi egyet. a törv. orvostan ny. r. tanára.

Jankovich-Bésán Endre gróf, * 1884, országy. képvis.

Jankovits Gyula, * 1865, szobrász; genre (Libatolvaj), történeti (Szt. Gellért Bpsten), portré (Szarvas Gábor, Salamon Ferenc) stb.

Janky Kocsárd, * 1868, lov. tábornok, a honvédség v. főparancsnoka, felsőházi tag.

Jannings, Emil, * 1886, chigagoi születésű német filmszínész, a naturalisztikus filmfotószás kiváló képviselője.

János apostol, Jakab testvére, Jézus bizalmasai közé tartozott és Jézus halála után vezető szerepe volt a jeruzsálemi gyülekezetben. A hagyomány szerint ő írta a 4. evangéliumot és a jelenések könyvét s Patmos szigetén 100 éves korában halt meg száműzetésben.

János, Nepomuki, Szent, a csehek nemzeti szentje s a kat. egyház benne tiszteli a gyónási titok első áldozatát.

János (Szapolyai, 1487—1540), az utolsó nemzeti király. 1526—1540. magyar király, 1514. leverti a Dózsa-féle parasztlázadást. A mohácsi csata sorsát késedelmeskedésével J. döntötte el. Mint király harcol Ferdinánd király és párta ellen. E harcok eredménye: Buda és az Alföld török kézre jutott. 1538. a nagyváradi béke véget vet a háborúnak. Eredménye: a két fél kölcsönösen elismerte egymás királyságát.

János, Földnélküli, (1167—1216), 1199—1216. angol király. Bouvinesnál 1214. a franciák megverték, amire az angol főnemesség a Magna charta c. alkotmánylevel kiadását csikarta ki tőle (1215).

Jánoshalma nagyk., Bács-Bodrog vm., János-halmaj j., 13.404 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Jánosháza nagyk., Vas vm., celdömölki j., 4255 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Jánosháda nagyk., Szolnok vm., jászági felső j., 4220 l., vasut, táviró, telefon, posta.

János i. **Béla**, (1857—1921), esztétikus; főművei: Az esztetika története (3 köt.). A görögök esztetikája. Az esztetika hatás tényezőiről. — 2. **Gusztáv** (1841—1911), veszprémi kanonok, költő és műfordító.

Jánossy i. **Gábor**, * 1870, országgy. képvis. — 2. **Zoltán**, * 1863, ref. lelkész, a Károlyi és Berinkey kormány belügyi államtitkára.

János vitéz, Petőfi népies eposzának, műköltészetünkben az első valódi magyar népmesének hőse.

János Zsigmond (1540—1571), János király fia, Magyarország királya s Erdély fejedelme.

Janovits Jenő, * 1872, a kolozsvári Nemzeti Színház, illetve Magyar Színház igazgatója, az erdélyi magyar színészszövetség elnöke.

Jansen, Cornelius (1585—1638), löweni tanár, yperni püspök. Halála után megj. Augustus c. műve indította meg a jansenizmust, amelynek egyik vezére Pascal volt, székhelye pedig a Port Royal zárda. A jansenizmus erős harcot folytatott a jesuiták ellen.

Janszky Béla, * 1884, építész, a magyaros stílus híve; kecskeméti városi kaszinó, szolnoki hitelbank stb.

Jantyk Máttyás, (1864—1903), festő; illusztrációi, genre-éi, történeli freskói (Aranybulla, Moriamur) komoly művészi tehetség megnyilatkozásai.

Január, az év első hónapja, nevét Janus római istenről nyerte.

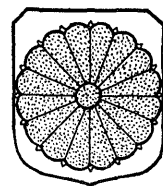
Janus, a világosságának ósrómai istene, aki reggel kinyitja és este bezárja az ég kapuit. Két arccal ábrázolták és temploma béke idején zárva, háboru idején nyitva volt.

Janus Pannonius, (ered. néven Csezmiczei János, 1434—1472), pécsi püspök, külföldön is ismert latin költő.

Jansenizmus, I. Jansen.

Japán (Nippon), császárság, K-Azsia szigetein terül el. Az anyaország 382.000 km², 60 millió l., a gyarmatok 300.000 km², 22 mil-

ió l., összesen 630.000 km², 84,5 millió l. Az anyaország 4 főszigete: Hondu (Nippon), Jesso (Hokkaido), Sikoku

és Kiu Siu. Ide tartoznak még a Kurili, Riu-Kiu, Bonin szigetek és Sziam apró sziget. Gyarmatai: a Kiná- bé 1895. elfoglalt Formozát, az 1905—10. szerzett Korea, az Orszországtól 1905. és 1918. elfoglalt Szakhalin és Kvantung félsziget (Port Arthur). Eghajlatának elemei az enyhesség és a bő

csapadék. Felszínét nagyjából részét hegyek borítják. Legmagasabb csúcsa a Fuzsijama, 3778 m. Sok a vulkán, gyakoriak a pusztító földrengések. A völgyek termékenyek, kertserüen vannak művelve. Főterményei: rizs, hüvelyes vetemények, tea, pamut, kámfor, dohány, lakkfa, bambuszsnád. Háziállata kevés, legfontosabb a selyemhernyó. Ezüstje, reze, szene bőven van, de vasból behozatára szorul. A Kinától tanult iparágakban: selyem, papiros, porcellán, felülmulja Európát, a többiekben mindinkább megközelíti. Iparikéi a háboru óta kiszorították az európaiakat csak Ázsiai és D-amerikai piacról. Vasutálózata akkora, mint Lengyelországé (15.000 km.). Tengerhajózálat csak Anglia és az Unió mulja felül. Analfabéta alig van az országban. — Fővárosa Tokio. — **Története**, hitelesen a Kr. e. 7. sz.-ra megy vissza. Uralkodója a mikádó, aki mellett a Kr. u. 9. századtól kezdve a hűbéri nemesség vezére, a sogun, társuralkodó gyanánt működött. A Tokugavák sogunátusa óta (1596) a kormányzat elenségesen nézte és elnyomta az 1549 óta (Xav. sz. Ferenc) folyamatban levő terítő munkát. 1854. Perry amerikai admirális hajóhada élén megnyitotta J-t az amerikai kereskedelemnek, amihez aztán a többi állam is csatlakozott. J. átvette a fehér faj teljes kulturáját, megbuktatta a sogunátust és a feudalizmust (1868—1871). 1889. alkotmányt kapott. Keletázsiai uralkodó állását a Kinával 1894—95. Koreáért és az oroszokkal 1904—05. viselt háboru biztosította. Németország ellen résztvett a világháboruban. 1923. szept. 1. óriási földrengés pusztított Japánban.

Japán irodalom. Legrégibb emlékei a mitológiai tartalmu Kodzsi és a történelmi tárgyú Nihongi (Kr. u. 8. sz.). A legelső költeményes gyűjtemény a Manjósu (Tizezer levél, írói: Hitomaro, Akahito, Jakamocsi stb.). A prózairodalom első fázisának legnevezetesebb terméke a Heikemonogatari, mely a Heikendaszta történetét adja elő. A modern regény uttörője Ibara Szaiakau (17. sz.), legnevezetesebb képviselői: Kikutei Bakin 1767—1848, továbbá Tanehiko és Tamegana. A dráma fő-korszaka a 17—18. sz. A modern irodalom a 19. sz. végén az európai irodalmak hatása alatt fejlődik.

Japán művészet, története 2000 éves. A japán építészet majdnem kizárólag faépítészés.

Szobrászata tetőpontját a 12. és 13. sz.-ban éri el. Témája kizárólag istenszobor és álarc a templomi táncok számára. Világias tárgyu munkákat csak a 17. sz.-tól kezdve készítették nagyobb tömegben. A japán szobrászat technikája eleinte cserép, később fémöntés, kő- és fadarabok vagy vízszállal borított fa, aranyozott lakkozással. Festészeti technikája vizu. tus-festés helyemre v. papírosra. Freskó v. olajkép a legnagyobb ritkaság. Első fellendülése a 10. sz.-ban. Ekkor kezdenek kialakulni a különböző modorú festőiskolák, amelyek a tisztán vallásos festészet után tájképeket és zsánerképeket kultiváltak. A 14–16. sz.-ban terjedt el a tusfestés, erősen stilizált formákkal. A 16. sz. végén mind dekoratívabbá fejlődik ez az új stílus. A következő 3 században a tusfestés rendkívül elfinomult. A legnagyobb színes fametszők Utamaro és Hokusai. Az újabb generációból Hiroshige emelkedik ki, művészete már eluralja az európai befolyást, amely a 19. sz. második felében erősen fokozódott. A japán iparművészetnek legszebb eredményei: a laktárgyak, a keramikák, az ötvösség, a szövés és a hímzés.

Japán nyelv, az ural-altáji nyelvcsalád legkeletibb ága. Nyelvtani szerkezete sok tekintetben hasonlít ezekhez a nyelvekhez, de szókincsé eltérő. Kb. 50 millió ember beszéli.

Japán-tenger, a Csendes-óceánban Japán, Szibéria és Korea közötti tenger.

Jacques-Dalcroze, I. Dalcroze.

Járadék, bizonyos vagyon után élvezett jövedelem. Eredete szerint lehet föld-, tőke- és vállalkozói J.

Járadékbirok, mezőgazdasági fekvőség, amelynek tulajdonjogi megszerzése évi járadék szolgáltatása ellenében történik.

Járadékkölcsön, az a kölcsönfajta, melynél az adós csak a kölcsönösszeg után járó kamatokat fizeti a hitelezőnek a tőke törlesztés nélkül. Az állam szokott ilyen kölcsönöket igénybe venni.

Járás, a vármegye területének egy része, amelyet a főszolgabíró igazgat. A J.-nak önkormányzata nincs.

Járási bíróság, elsőfolyamodású egyes bíróság kisebb értékű v. gyors elintéztét kívánó ügyekben.

Járay-Jancsich István, * 1863, a bpesti g. kat. templom karnagya, a Műv. Főisk. zongoratanára. Művei: zongora- és hegedű-verseny, zongoradarabok s g. kat. egyházi énekek.

Járdánháza kisk., Borsod vm., ózdi j., 1069 l., ut. és up. Arló.

Jardinière (franc.) a m. virágos v. gyümölcsös kosár.

Járgány, 1. mezőgazdasági gépek, öntöző kuttak stb. hajtására szolgáló szerkezet. — 2. A tengerészeten a horgony láncának v. a kikötésre való köteleknek visszahúzására szolgáló, forgatható dob.

Jargon, I. Zsargon.

Jarkand, K-Turkesztán legnagyobb városa a J. folyó mellett, kb. 100.000 l.

Jármí kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 730 l., ut. Mátészalka, posta.

Jarno, 1. **Josef** * 1886, pesti szarmazású német színész és színműr. — 2. **József**, * 1901, író és újságíró, a Kassai Napló munkatársa.

Járom, szarvasmarhák fából készült igavonó szerszáma.

Járomcsont, az orrtól jobbra-balra a fülek felé haladó két csont, legkiállóbb részük a pofacsont.

Járosy Dezső, * 1882, kanonok, zeneesztétikus és zenetörténeti író.

Járőr (franc. patrouille), kis katonai csapat, amelynek célja hirszerzés vagy biztosítás.

Járvány, fertőző betegségek tömeges fellépése.

Jaschik Almos, * 1885, festő, grafikus és művészpedagógiai író. Főként dekoratív munkákat és illusztrációkat ismerik.

Jásd kisk., Veszprém vm., zirci j., 1165 l., ut. Zirc, up. Tés.

Jasi, I. Jassy.

Jason, Aison fia, az Argonauták (I. o.) vállalatának vezetője.

Jaspar, Henry, * 1867, belga politikus, a katolikus párt tagja, 1919. közigazd. min., 1920. külügym., 1923–24. és 1926-tól min. elm.

Jáspis, a kvarcnak tömött, átlátszatlan, különböző színű válfaja, félesége. Pecsétgyűrűbe stb. ékkönek alkalmazkodik.

Jassy (Jasi), Moldva főhelye, 77.000 l. Egyetem.

Jasz-nyelv, a bp.-i alsóbb néposztályok nyelve; idegen szavak használata, a köznyelvi szavak alakjának és jelentésének elferdítése és a nyelv tisztaságát sértő szólamódok használata jellemzi.

Jász Dezső, * 1890, író; novellák, kritikai tanulmányok a Nyugaton.

Jászai I. Mari, (1850–1926), színművésznő, 1872 óta a Nemzeti Színház tagja és évek óta örökös tagja volt. Tragikai szerepkörön működött; híresebb szerepei Elektra, Lady Macbeth, Gertrud stb. 1927. jelentek meg emlékiratai. — 2. **Samu,** (1850–1926), betűszedő, a Magyarorsz. Szakszervezeti Tanács titkára volt annak megalapítása (1903) óta. 1922 óta nemz.- és országgy. képviselő. Főműve: A magyar szakszervezetek története.

Jászfelsőszentgyörgy nagyk., Szolnok vm., jászsági j., 4885 l., telefon, posta.

Jászapáti nagyk., Szolnok vm., jászsági alsó j., 12.303 l., kath. reálgimnázium, vasut, táviró, telefon, posta.

Jászárokszállás nagyk., Szolnok vm., jászsági felső j., 13.619 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Jászay-Horváth Elemér, * 1888, lírikus: Gyöngyök és könnyek; Színek, szavak; Árva János (verses mese).

Jászberényi rtv., Szolnok vm., 31.371 l. All. reálgimn. Itt őrzik Lehel kúrtjét.

Jászdósa nagyk., Szolnok vm., jászsági felső j., 4300 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Jászfelsőszentgyörgy nagyk., Szolnok vm., jászsági j., 2715 l., telefon, posta.

Jászfényszaru nagyk., Szolnok vm., jázsági felső j., 7297 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Jászi I. Oszkár, * 1875, szociológus, csaknem egész fennállásán át szerk. a Huszadik Századot és vezette a Társadalomtudományi Társaságot és a Társadalomtudományok Szabad Isko.áját. Az októberi forradalom kormányában a nemzeti kisebbségek minisztere. 1919 május elején elhagyta az országot. 1925 óta az Egyes. All.-ban Oberlinben (Ohio) az egyetemen a politika ny. r. tanára. Főbb munkái: A történelmi materializmus állambölcslelete, Művészet és erkölcs, A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés, Magyar kálvária — magyar feltámadás, The Dissolution of the Habsburg Monarchy. — 2. **Viktor** (1868—1915), jogtudós, debreceni egyet. tanár, kül. közjoggal és közigazg. joggal fogl.

Jászkarajenő nagyk., Pest vm., abonyi j., 6843 l., telefon, táviró, posta.

Jászkisér nagyk., Szolnok vm., jázsági alsó j., 6731 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Jászládány nagyk., Szolnok vm., jázsági alsó j., 9416 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Jász-Nagykun-Szolnok vm., 5251 km², 387.600 i. Székelye Szolnok.

Jászó nagyk., Abauj-Torna vármegyében, 1360 l. Premontrei prépostság. Trianon óta Csehszlovákiáé Jasov néven.

Jászok, török eredetű faj, a Zagyva két oldalán települt le. A kunokkal együtt privilegizált helyzetük volt.

Jászsentandrás nagyk., Szolnok vm., jázsági alsó j., 5142 l., vasut, telefon, posta.

Jászsentlászló nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházi j., 2908 l., vasut, táviró, posta.

Jásztelek nagyk., Szolnok vm., jázsági felső j., 2817 l., telefon, posta.

Jatagán, a keleti népek hosszú harci köése.

Játékok, külső céltől független tevékenység, gyermekeknél és fiatal állatoknál természetes ösi ösztön kielégítése. Nagy pedagógiai fontosságuk van és ezért a modern pedagógia igyekszik megfelelő célszerű és testedző J.-kal az ifju nemzedék életrevalóságát fokozni. A szabadtéri játékok legkedveltebb formái: futkározó, ugráló és labdázó játékok.

Jaurès, Jean (1859—1914), francia szocialista vezér. Filozófiai munkáiban idealista, az új hadseregrol irt könyvében a milícia rendszerének híve. Megalapítója és főszerkesztője volt a L'Humanitének. Megírta a nagy francia forradalom történetét. Pacifista magatartása miatt a világháboru kitörésekor meggyilkolták.

Jáva, a négy Nagy-Szunda-szigetek egyike, 131.000 km², 35 millió l. Eghajlata forró és nedves. Vulkanikus hegyeinek magassága a 3000 m-t is meghaladja. A völgyek igen termékenyek. Lakosai a maláj faj legműveltebb elemei, földjüket okszerűen művelik. Terményei rizs, cukornád, tea, kávé, kaucsuk; dohány, tükfa, cink. Ipara is számottevő: fonás, festés, vasipar, hajóépítés. Fővárosa Batavia. 1815 óta Hollandiáé.

Javak, a közgazdaságban mindazok a dolgok, amelyek létesüléséhez emberi munka járult és amelyek emberi szükséglet kielégítésére alkalmasak. A közvetlen szükséglet kielégítésére alkalmas **J.** a szoros értelemben vett **J.**, a közvetet kielégítésre szolgálók a tőke.

Javilítottézet, nevelőház züllesnek kitett, v. züllofélben levő gyermekeknek (18 éves korig). **J.**-be olyanok vétének fel, akik büncelekményt követtek el, továbbá nem bünökök is, ha felvételek szülejük, gyámjuk kéri.

Javor Pál (1880—1923), festő, a szolnoki művésztelepen és kü földön dolgozott.

Jávorka Sándor, * 1883, Nemz. Múzeum igazgatója, botanikus. Főműve: A magyar flóra 4 kötetben.

Jávorszavak, a legnagyobb a szarvasfajok között. Európa és Kanada E-i részeiben él.

Jázmin, disznóvény, a meleg égöv alatt nagyon sok faja él, nálunk csak egy; virágai-ból olaj készül.

Jazz-band, neve azoknak az amerikai néger zenekaroknak, amelyek ma az egész világon elterjedtek. Fuvó- és ütőhangszerekből állanak és a lármas, kakaofónikus hanghatásokat keresik. Jellegzetes hangszerük a banjo és szaxofon.

Jeanne d'Arc
Fremiet szoborműve Párizsban

Jeanne d'Arc (la Pucelle, az orléáni szűz, 1412—1431). Jámbor parasztszüilök gyermeke, akinek már 17 éves korában égi szöveget adta tudtára, hogy hivatása Franciaországot az angol uralomtól megszabadítani. Férfiruhában lőta út. VII. Károlyt Reimsbe vitte, ahol királlyá koronázták. Egy kirohanás alkalmával a burgundok elfogták és az angoloknak kiszolgáltatták. 1431. elégették, 1456. a bíróság ítéletét megsemmisítették és az egyház szentté avatta.

Jean Paul, I. Richter, Johann.

Jedlik Anyos (1800—1895), béncs, fizikus. 1839—77. a bp.-i egyet. a fizika tanára volt. Leginkább az elektromosság tanulmányozásával eredetileg foglalkozott és az ennek alapján szerkesztett dinamoelektromos gép, a 19. sz. egyik legnagyobb jelentőségű találmánya. Mivel azonban kutatásainak eredményét szerényeségből nem közölte idején a nyilvánossággal, a korszakalkotó találmány a német Werner Siemens nevéhez fűződik.

Jefferson, Thomas (1743—1926), az Északamerikai Egyesült Államok egyik legkiválóbb elnöke (1801—1809). Ő szövegesezte meg az Egyesült Áll. függetlenségi nyilatkozatot és szervezte meg a demokráciát Amerikában.

Jég, a szilárd halmazállapotú víz. Nagy szerepe van a geológiában, mert a sziklák repedéseibe beszivárgott s ott megfagyva kitáguló víz roppant erővel repeszt szét a sziklákat. Hűtőkeverékek segítségével J. mesterségesen is előállítható.

Jégbarlang, o'yan barlang, amelyben a jég egész nyáron át megmarad. A J. szája magasabban fekszik, mint a belseje. Télen a hideg levegő behatol a barlangba, leszáll a fenékre, nyáron pedig sulyánál fogva nem tud felemelkedni és ott marad. Leghíresebb a Dobsina melletti J.

Jeges Ernő, * 1898, grafikus, festő; dekoratív tervekkel, könyvdíszekkel teljes ismertté nevé.

Jegesmedve, fehér bundájú, hatalmas (2,5 m hosszú) medve, a legészakibb sarkvidék lakója. Prémje becses.

Jégeső, olyan csanadék, amely kisebb-nagyobb jégdarabok alakjában hull le a földre, akkor keletkezik, amikor párában dus meleg levegő gyorsan nagy magasságba száll fel.

Jeges-tenger, Európa, Ázsia és É-Amerika közt fekszik. Egész éven át vastag jégpáncél borítja, amelyről nagy darabok leszakadva, a hideg áramokkal az Atlanti-óceánba kerülnek és u. n. jéghegyek alakjában veszélyeztetik a hajózat.

Jéggép, azon alapelv, hogy könnyen illó folyadékok (pl. ammóniakotlat) a párolgásukhoz szükséges hőt a környezetből vonják el. Ha ez a környezet viztartály, akkor a benne lévő víz jéggé fagy. Az elpárolgó illóoldatot sűrűnk és újból felhasználják.

Jéghegyek, Grönland gleccsereiről letörve usznak tóva D. felé. E J. néha 1—2 km hosszúságúak és szélességük 100 m-nyi magasan kidőlnek a vízből, noha $\frac{2}{3}$ részük alámerül.

Mivel a hajózásra igen veszedelmes, újabb és célra fölszerelt külön hajók figyelnek.

Jéghocsey, I. Hocsey.
Jéghokcsak, a diluviumnak, vagyis a mostanít megelöz korszaknak az a része, amikor Európának és Amerikának északi része egészen el volt jegesdede. A geológusok szerint 3 v. 4 J. is követte egymást, melyek között jégmenetek v. közbönső (interglaciális) korszakokat különböztettek meg.

Jégvitorlás, nagyfelületű vitorlával ellátott szánokon üzik Magyarországon a Balatonon.

Jegybancok, azok a bankok, amelyek törvényes fizetési eszközül szolgáló bankjegyeket bocsátanak ki. A magyar jegybank a Magyar Nemzeti Bank.

Jegyzék, dipl. érintkezésben az a köz'és, amelyet egyik kormány a másik kormánynak tesz. Kőjegyzék, amelyet valamely állam az összes kormányokhoz intéz, amelyekkel diplomáciai összeköttetésben van, míg az együttes J. az olyan J., amelyet több kormány intéz valamely országhoz.

Jehlicsa Ferenc, * 1870. kat. pap, v'ot bp.-i egyet. tanár, csehellenes szlovák politikus, emigrációban él.

Jehova, eredeti kiejtés szerint Jahve v. Jahu, Isten neve az Ószövetségben.

Jehu, Izráel királya Kr. e. 800 körül.

Jehuda ha-Levi, ben Sámuel (1080—1140), zsidó költő és vallásb'írselő.

Jekaterinburg (Szverdlovszk), város, az orosz Uralvidék fővárosa az Isszt mellett. 134.000 l. Bányászot.

Jekaterinodar (Krasznodar), az orosz-cserkeszvidék fővárosa, 144.000 l.

Jekaterinoszlav, orosz város a Dnyeper mellett, 226.000 l. Malmok, gép- és dohánnyágyarak; gabona- és gyapjúkereskedés.

Jéke kisk., Szabolcs vm., kiskvárdai j., 536 l., ut. és up. Kiskvárd.

Jékeli Sándor, * 1860, nagybirtokos, felsől'ári tag.

Jekelfalussy Zoltán, * 1862, Fiume v. kormányzója, felsől'ári tag.

Jekellus, Erich, * 1889, a Barcasági Szász Múzeum főtitkára, geológus.

Jékely Lajos, I. Aprily.

Jékely I. Dániel, * 1866, kuriai bíró, jogi szakíró; könyve: Házassági vagyonjog. — 2. Sándor, * 1860, felsől'ári tag.

Jéklép (szimbo'm), eszmével vagy fogalommal összeköttetésben levő kén. Így pl. a kereszt a keresztény val'ás J.-e.

Jelky András (1730—1783), magyar utazó. Indiában, Kínában, Ceylonban kalandok közt töltötte életét. Hevesi Lajos tettené nevét »J. ba'í fia ka'andiai ötfédfél vi'ágrészen át« c. regényével népszerűvé.

Jellacsics József gróf (1801—1859), osztrák tábornok s horvát bán. 1848. a magyar kormány ellen Horvátországban ellenakciót indított. Átlétele D'rávát és megkezdte a nyílt harcot Magyarországon. Pákozdnál döntő vereséget szenved. Bécsbe menekül. Schwechatnál a magyarok ellen harcol. Elfoglalja Gyórt, Ma-

gyaróvárt, Móránál megveri Perczelt. Később tábornagya, a déli osztrák sereg vezére lesz, megkapja a Mária Terézia-rendet. Azóta visszavonultan élt Zágrábban.

Jellemrajz, az az irodalmi műfaj, melynek tárgya valamely jelentékeny ember lelki és erkölcsi tulajdonságainak leírása.

Jellicoe, John Rushwort, * 1859, 1918 óta angol tengernagy, Visconté of Scapa, 1914. az admirális első lordja s vezette az angol flottát a skagerraki csatában, 1917. a tengerészeti vezérkar főnöke, 1919. az egész angol flotta tengernagya, 1920—24. Új-Zealand fő-kormányzója; kiadta emlékiratait.

Jelzalog, a telekönyvileg nyilvántartott zálog-jog tárgya A J. nem megy át a hitelező tulajdonába, hanem az adós rendelkezése alatt marad. J.-ul szolgálhat ingatlan, ingatlanokra bejegyzett jog, pl. bérlet, haszonélvezet stb. Ha olyan hitelügylet jön létre, amelynél a hitelezőnek zálogjogát az adós valamely telekönyvezett vagyonalkatrészére bejegyzik, J.-kölcsönről beszélünk.

Jemen, Arabia DNY-i partvidéke, a Vörös-tenger mentén. 200.000 km², lakosainak száma kb. 5—6 millió. Felszine hegyes-völgyes, éghajlata forró, talaja termékeny. A középkorban Boldog-Arábiának nevezték. Kávé, dohány, balzsam. Fővárosa Szana. Híres város még Mekka. J. 629 óta mohamedán, 1517—1918. török, azóta független.

Jennitz Sándor, * 1891, zeneszerző és zenekritikus.

Jen, japán pénznem, l. Yen.

Jena, egyetemi város Közép-Németországban, Turingiában, a Saale mellett, 53.000 l. Optikai ipara világhírű (Zeiss-gyár). 1806. Napoleon döntő győzelme a poroszokon.

Jendrassik I. Ernő (1858—1921), orvos, bp.-i egyet. tanár, belgyógyász, főként ideggyógyászattal fogl. számos tud. munkában is. — 2. **Jenő** (1860—1919), festő, akadémikus; édeskes elbeszélő. — 3. **Lóránd**, * 1806, orvos, a pécsi egyet. a kémiai vizsg. módszerek m. tanára.

Jeney Endre, a kór- és gyógytan ny. r. tanára a szegedi egyetemen.

Jeniszei, Azsia leghosszabb folyója (6000 km), a Szaján-hegységben ered és Szibérián átfolyva, a Jeges-tengerbe ömlik.

Jenner, Edward (1749—1823), angol orvos, a himlőoltás felfedezője (1766).

Jenő, savoyai herceg (1653—1736), osztrák hadvezér és államférfi, 1697. megverte a törököket Zentánál, a spanyol örökösödési háborúban 1704. a franciákat és bajorokat Höchstädt-nél, 1706. a turini győzelemmel kiszorította a franciákat Osztorszorból, 1716. győzött a törökökön Péterváradnál, 1717. elfoglalta Belgrádot, azután Bécsben élt.

Jenő kisk., Fejér vm., székesfehérvári j., 953 l., ut. és up. Nádaslady.

Jensen, I. Johannes V., * 1873, dán regényíró, novellista és költő. — 2. **Peter**, * 1861, asszirológus, a kereszténységet és a

Jézus-mithoszt a babiloni Gilgames eposzból származtatja.

Jeremiáda (Jeremiás próféta siralmi után), siránkozó költemény, panaszkodás.

Jeremiás próféta, Kr. e. a 7—6. sz.-ban élt jórészét a jeruzsálemi kir. udvarban. Van egy próféta könyve és siralmi.

Jeréz de la Frontera, l. Xeres de la Frontera.

Jeriko, régi kanaáni királyváros, 11/2 órányira a Jordántól; megerősített város volt, melyet az izraeliták elfoglaltak és megsemmisítettek. Később ujra felvirult.

Jeritza, Marie, * 1888, kiváló szopránénekesnő, 1921 óta a newyorki Metropolitan-Operahouse tagja. Kiadta emlékiratait.

Jersey János (1800—1855), az ősmagyarokat kutatta K-Európában, utazásáról nagy könyvet írt.

Jerome, Klapka Jerome (1859—1927), ang. író. Humoros elbeszéléseket és drámákat írt. (Idle thoughts of an idle fellow, Three men in a boat, magy. is, stb.).

Jersey City, város New Jersey államban, New York mellett, 298.000 l.

Jersey-sziget, a La Manche-csatornában, 116 km², 53.000 l. Fővárosa St. Hélier. Angliáé.

Jerusalem, I. Else, eredeti nevén Kotányi, magyar származású német írónő. Der heilige Skarabűs című regénye magy. is megj. — 2. **Karl Wilhelm** (1747—72), szerelmi bánatában föbelőtte magát, ez inspirálta Goethet a Leiden des jungen Werthers megírására.

Jeruzsálem, Palesztina fővárosa, 80.000 l. 1200. Kr. e. a zsidók elfoglalták, 70. Kr. u. Titus lerombolta, 130. Hadrianus helyreállította, 637. arab, a 11. sz.-ban szeldsuk, a 11—

A Szent Sir temploma Jeruzsálemben

13. sz.-ban a keresztés hadak többször elfoglalták, majd elvesztették, 1517. török, 1917 dec. 8. a szövetségesek elfoglalták, 1919 óta angol védnökség alatt. J. a zsidóság és kereszténység szent városa.

Jeruzsálemi királyság. 1. Bouillon Gottfried 1099. alapította az első keresztés hadjárattal. 1517. szünt meg. — 2. Jeruzsálemi király cím a magyar királyok nagy címéhez tartozik II. Endre óta.

Jeszce Polska nie zgineła, a. m. nincs még veszve Lengyelország. Lengyel nemzeti dal kezdő sora.

Jeszczsky 1. **Danó** (1824–1906), költő. — 2. **János** (1566–1621), magyar származású kiváló orvos, nagy irodalmi tevékenységet folytatott, a cseh politikában való szerepe miatt a császár kivégeztette. — 3. **Sándor**, báró, * 1857, felsőlázi tag.

Jeszeyin, Alexandrovics Szergej, * 1895, a mai orosz lira legtehetségesebb költője.

Jeszo, Japán E-i nagy szigete, 94.000 km² 11²/₉ millió l.

Jesuusse dorée (franc) a. m. aranyifjúság.

Jézus Krisztus, a kereszténység alapítója, Nagy Herodes uralkodása alatt született. Születésével kezdődik idősámításunk. Galiléában élt, felnőtt férfitörökben lépett fel és hirdette a mennyi atya végtelen jószágáról és bünbocsátó kegyelméről és az Isten országa eljöveteleéről szóló örömhírt (evangélium). Tanai veszedelmes újításnak tüntették fel s magára vonta a hatalmasok haragját; a papság elfogatta, Pontius Pilatus pedig keresztalárra ítette és kivégeztette.

Jézusjás, I. Eszajás.

Jezsuiták, Jézus társasága, rövidítve S. J. (Societas Jesu), Loyola Sz. Ignác alapította 1534. Céljük volt a saját és felebarátjaik lelki üdvösségén dolgozni. Sikereik rendkívüliek voltak, amit kitűnő organizációjuknak köszönhetek. Számos tagjuk a tudomány minden területén nagyot alkotott, iskolák mindig mintaszerűek voltak. Missziós tevékenységük igen nagy. XIV. Kelemen pápa a J. társaságát 1773. az egész világon elfőrlölte s csak 1814. állították újra vissza. Hazánkban 1561. telepedtek meg.

Jezuista-stílus, a 17–18. sz. barok stílus.

Jhering, Rudolf (1818–1892), német jogtudós, egyet. tanár. A történelmi iskolához tartozott. Főmunkája: Geist des römischen Rechts, nagy hatása volt a jogtudományra.

Jiddis nyelv, a zsidók által a 14. sz.-ban átvett középfelnémet osztrák-bajor dialektus, amely főleg héber és szláv szavakkal keveredett. A J. a K-i zsidók anyanyelve, amely héber betűkkel írva gazdag irodalomra fejlődött.

Jingo, angol káromkodás, valószínűleg Jézus nevének elferdítéséből, a nacionalisták gúnyneve. J.-izmus a m. sovinizmus.

Jiu-jitsu, I. Dsiu-dsiu.

Joachim József (1831–1907), köpcsényi származású hegedűművész, a berlini Hochschule igazgatója. Szerzeményei között legjobbak hegedűversenyei.

Joachimsthal, város Csehországban, az Érc-hegységben, Karlsbadtól É-ra, 8000 l. Urán-érc, rádiumgyógyintézet.

Joannovics Pál, * 1859, festő, a montenegrói és albán népeleket festi.

Jovanovich Pál, * 1860, ny. államtitkár, felsőlázi tag.

Jób, főszereplője az Oszóvetség róla elnevezett könyvének. Isten próbára tette s szen-

vedésekkel látogatta meg, de mivel hű maradt hozzá, előbbi boldogságát és vagyonát visszazárta, sőt megkettőzte.

Jób Dániel, * 1880, író, hírlapíró, dramaturg, a Vigaszínház igazgatója.

Jobaháza kisk., Sopron vm., csornai j., 796 l., ut. Csorna, up. Rábatamási.

Jobbágyi Miklós, * 1882, szobrász. A műegyetemi József nádor-szobor az ő alkotása.

Jobbágyi kisk., Nógrád vm., sziráki j., 1731 l., vasut., telefon., posta.

Jobbágyaság, a földesuri hatalom alatt álló mezőgazdasági lakosság jogállapota. A jobbágy család- és vagyonjogilag önálló jogi személyiség, de ők viselték az áll. és egyházi közhatalmokat (kilenclet, tized) és a földesurnak a telekhasználat haszonbéréül szolgáltatásokkal tartoztak. 1514–56. leszámitásával szabad költözési jogok volt. II. József 1785. sikertelen felszabadítási kísérlete után 1848. törvényesen megszüntették a J.-ot.

Jobber (ang.) a. m. tőzsedei spekuláns.

Jockey-Club, a löversenyjog propagáló társaság, amely egyben a löversenyjog legfőbb fóruma. Nálunk a Magyar Lovar-Egylet felel meg a J.-nak.

Jód, átható, klórgázra emlékeztető szagú, szürkésfekete kristályos anyag. Csak vegyületekben fordul elő, legnagyobb mennyiségben a tengervízben és a tengeri növényekben. Azoknak hamujából állítják elő. Vegyületeit gyógyszeril használják.

Jödl, Friedrich (1840–1914), pozitivistá filozófus, prágai majd bécsi egyetemi tanár.

Jöldizás, az alpesi orszákok (Tiro, Svájc stb.) lakóinak különleges énektechnikája.

Jodoform, citromsárga, lemezeskristályú anyag; olajban jól, vízben nem oldódik. Sebekben, fekélyekben fertőtlenítő hatása.

Joffe, Adolf (1883–1927), az orosz szovjet követe Berlinben, majd Bécsben.

Joffre, Joseph Jacques Césaire, * 1852, 1916 óta Franciaország tábornagya, 1911–14. vezérkari főnök s a háború kitörésétől a franc. hadsereg főpar. J. vezette a marnai csatát s állította meg a német támadásokat, 1916. föltüntették, 1918. a leg.öb. haditanács tagjává nevezték ki.

Jogakadémia, jogi főiskola, amely a doktori cím adására nem jogosult. Trianon előtt 10 J.-nk volt, ma 4 van.

Jogbölcészlet, a jog lényegét, más társadalmi jelenségekkel való összefüggéseit, keletkezését, fejlődése törvényszerűségeit kutató tudomány.

Joggyenlőség, az az elv, hogy törvény előtt minden polgár származás-, vallás- stb. különbség nélkül egyenlő.

Joghurt, a bolgárok által készített erjesztett tej.

Jogi személyek, egyes ember érdekkörét meghaladó egyesülések, amelyek vagyon urai lehetnek, magukat képviselhetik, jogokat szerzhetnek, kötelességeket vállalhatnak. J. pl. az állam, egyházak, egyesületek, alapítványok; közintézetek.

Johan Béla, * 1889, a kórszövevény bp.-i

egy. c. rk. tanára, az Orsz. Közegészs. Int. igazgatója.

Johanna (1326—1382), nápolyi királyné. Első férjét, Endrét, Nagy Lajos testvéröccsét, megölette. Nagy Lajos haddal ment ellene. Durazsói Károly legyőzte, elfogta és megfojtatta.

Johannesburg, Transvaal aranybányászatainak főhelye, 288.000 l.

Johannita-lovagok, a rhodusi v. maltaei beteg-ápolással foglalkozó lovagrend tagjai. A rendet 1048. alapították.

John Bull, a. m. Bika János, az angolok tréfás neve.

Johnson, 1. **Andrew** (1808—1875), az Egyes. All. elnöke (1865—1869). — 2. **Samuel** (1709—1784), angol író és kritikus, kiadta Shakespeare műveit. Legismertebb műve: *The lives of the most eminent English poets*; irt szépirodalmi munkákat is.

Jókai 1. **Mór** (1825—1904), a legkiválóbb magyar regényíró. Első regénye 1846. jelent meg (Hétköznapok). 1847. az Életképek szerkesztője. Jelentős szerepet visz az 1848-iki márciusi mozgalomban. 1848. feleségül veszi Laboraljai Rózát. 1848. Debrecenben kiadja az Esti Lapokat. A forradalom után egy ideig nem térhet vissza. Később nevezetes hírlapírói működést fejt ki. 1858. indítja meg *Üstökös* c. élelajpát. Részt vesz az 1861. és 65. országgyűlésben, előbb a balkezőp, 1875-től a szabadelvű párt tagja. A *Magy. Sajtó*, *Hon*, *Nemzet* szerkesztője. 1897. a főrendiház tagja. 1899. másodszor nősül (felesége Nagy Bella). A francia romantikából kiindulva, regényeiben és novelláiban új elbeszélő stílust teremt. Legjellemzőbb társadalmi regényei: *Kárpáthy Zoltán*, *Egy magyar nábob*, *Az új földesur*, *A köszívű ember fiai*, *A tengerszemű helygy*, *Politikai divatok*, *Egy az Isten*, *Szerelmek bolondjai*, *Aranyember*, *Fekete gyémántok*, *Eppur si muove* stb. *Fantáziái* ak legtagabb teret juttat tört. háttérü műveiben (Erdélyi aranykora, Török világ Magyarországon, A löcsei fehér asszony, Szeretve mind a verpad) és fantasztikus regényeiben (A jövő század reg., Egész az északi pólus stb.). Nevezetesk népies elbeszélő munkái (Sárga rózsá, Népvilág). Nagy számmal irt drámákat s egyéb műveket. — 2. **Róza**, * 1863, festő, Peszty Árpád neje; illusztráció, arckép, virágok. *Memoire*-szerű íratok szerzője.

Jókay-Ihász Miklós, * 1892, földbirtokos, országgy. képvis.

Jokohama, japán kikötőváros a Jedo-öbölben, 406.000 l.

Jom Kippur (hosszu nap), zsidó ünnep, a bűnbánat napja szigorú böjtvel.

Jónás próféta, Kr. e. 770 körül élt, a róla szóló, mesemotívumokkal (tengeri vihar, J. a hal gyomrában) átszőtt könyv Kr. e. 300 körül keletkezett.

Jónás Odón, * 1850, a bp.-i műgyet. a géprajz és az általános géptan nyug. tanára.

Jonathan, Saul fia, elesett Kr. e. 1033. a filiszteusok ellen.

Jonescu, Take (1858—1922), román pol. ügyvéd s kitünő szónok, közokt. min., a demokrata-konzerv. párt feje. Egyike volt 1916. a háboruspárt vezéreinek, 1920. mint külügy-miniszter egyik alapítója volt a kisantantnak, 1921 végén átvette a kormányt, de Bratianu 1922 tavaszán megbuktatta.

Jongleur, eredetileg francia zenész és énekes, a trubadurok által alkotott dalok előadója. Ma a testi ügyesség büvése.

Jordaens, Jakob (1593—1678), flamand festő; nyers va. ószerűség. elragadóan meleg színezés, arc-, genre-, történeti, allegorikus és vallásos képeiben.

Jordán folyó, Palesztina főfolyója, az Antilibanon-hegységben ered és a Tiberiás tavon átfolyva, a Holt-tengerbe ömlik.

Jordán Károly, * 1871, a műgyet. a valószínűségi és biztosítási számítás m. tanára.

Jóreménység-foka, Afrika legdélibb foka. **Jorga** Miklós, * 1871, román történetíró, egyet. tan. és nacionalista politikus, K-Európa tört. egyik legjobb ismerője, sok műve jelent meg németül és franciául is.

Joruba, néger ország Lagos brit gyarmatban (Felső-Guinea), 48.810 km², kb. 3 millió l.

Jós. A görögök s rómaiak jelekől magyarázták az istenek akaratát. A jelek hivatott magyarázóik voltak a jósök. Ilyen volt a Pythia Delphoiban. Rómában az augurok és haruspek.

Joselstadt, városka Csehországban a Felső Elbe mellett, 5800 l. Várában sok magyar szabadsághős volt elzárva.

Josephine, I. Jozefin.

Josephinismus, a felvilágosodott állami abszolutizmus rendszere, mely II. Józseftről vette nevét.

Josephus, Flavius, I. Flavius.

Joshihito (1879—1926), japán császár, 1912-től uralk.

Jósika 1. **Miklós** báró (1796—1865), a magyar történeti regény megalapítója. 1856. jelent meg *Abafi* c. műve, ezt követték: *Zólyomi*, *A csehok Magyarországon*, *Az utolsó Báthory* stb. 1849. uán külföldön élt mint hírlapíró. Erdekesek emlékiratai. — 2. **Sámuel** báró (1805—1863), az erdélyi konzervatív párt vezére, erdélyi udvari főkancellár. — 3. **Sámuel** báró, ifj. (1848—1923), politikus, az erdélyi kat. status elnöke, a főrendiház elnöke.

Josivara, Tokio nyilvános házakkól álló városrésze.

Josua, I. Józsuá.

Josvárfő kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 653 l., ut. Szin, posta.

Joule, James Prescott (1818—1889), angol fizikus. A mechanikai hőelmélet kísérleti megalapozója, kísérletekkel bizonyította, hogy a hőegység létrehozására mindig ugyanannyi, bármilyen természetű mechanikai munka kell.

Jour (franc.) a. m. nap. **J. fixe**: meghatározott fogadónap.

Journal (franc.) a. m. napi, napilap, könyvelésben napló.

Journal, Le, 1892. alapított párizsi boulevard-lap.

Journal des Débats, mérsékelt közírtársaság; párizsi lap.

Jovanovic, Jovan (1833—1914), írói neve: Zmaj. Eredeti munkássága mellett (hazafias és szerelmi) líra, humoros és gyermekversek) mint a magyar irodalom szerbre fordítója nevezetes.

Jóvatétel, a háború okozta károknak megterítésére, amelyre a volt központi hatalmakat az antant-lakított békeszerződések kötelezik.

Jovialis (lat. Jupiteri) a. m. vidám, jókedvű.

Joyce, James, * 1882, ír származású angol költő és regényíró. Nagy föltűnést keltett regénye: Ulysses.

Józan Miklós, * 1869, unitárius püspökhelyettes, felsőházi tag.

Jozefin (1763—1814), 1796 óta I. Napoleon első felesége. Leánynevén Tascher de la Pagerie. Első férje Alexandre Beauharnais vicomte francia tábornok volt. Napoleon 1809. elvált tőle.

Józsa I. Jenő, * 1886, orvos, belgyógyász és ideggyógyorvos. — 2. **Károly,** * 1872, festő és grafikus; fa- és linoleummetszetek.

Jézsel, I. János és Rachel fia, testvérei rab-szolgálat eladták s így Egyiptomba Putifár házába került, ennek felelő: el akarta csábítani s mert az nem sikerült, börtönbe juttatta. Sikeres álomfejtése révén a fáraópalota őre lett. — 2. Jézus nevelőatyja.

József királyok. I. J. (1678—1711), I. Lipót fia. 1705—1711. német-római császár és magyar király. Alatta fejeződött be II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. — 2. II. J. (1741—1790), Mária Terézia fia. 1765—1790. német-római császár. 1780—1790. magyar király, a fölvilágosodott abszolútizmus híve. Reformjai: a közgazdaság nyelvélv a németet tette, az országot 10 kerületre osztotta, elrendelte a népesség összeírását, megszüntette a földesur feyelemi büntetőjogát jobbággyai felett, kiadta a túrémi parancsot, e törülte a szerzetesrendekeket. 1790. a túrémi és jobbággyágra vonatkozó rendeleteken kívül összes reformrendeleteit visszavonta.

József I. nádor (1776—1847), II. Lipót fia. 1796. nádorrá választották. Neki köszönhető az 1825. országgyűlés összehívása, Kossuth amnesztíziája (1840), az ipartanoda (ma műegyetem) felállítás, a Ludovici eum, az alcsmi mintagazdaság. Sokat tett Pest szépietésére (Városliget, Margitsziget). — 2. **József Károly** Lajos főherceg (1833—1905), J. nádor fia, 1869 óta haláláig a magyar honvédség főparancsnoka. Sokat foglalkozott a cigánykérdés megoldásával. Cigány nyelvi-ant is adott ki. — 3. **József Agost** főhg., * 1872, J. Károly Lajos tőkeletes magyarnevelési fia. A világháboruban tábornagy lett. A doberdói harcokban, mint a VI. hads. par. vett részt. Felsőházi tag. — 4. **J. Ferenc** flg., * 1895, az előbbi fia, felsőházi tag.

József-műegyetem, az 1866. alapított József-ipartanodából fejlődött ki 1857. műegyetemmé.

Eredetileg Budán, azután 1882-től hosszú ideig a Múzeum körúton volt, jelenlegi lágymányosi telepét 1909. foglalta el.

Józua, Mózes rendelőre az izraeliták vezetője, a pusztán keresztül az ígért földjére. J. könyve a nyugati Jordán-tartomány meghódításáról s szétosztásáról szól.

Jönköping, város Svédországban, a Vattern-tól D-re, 29.000 I. Gyujtógyártás, vasipar.

Jövedék, a magyar pénzügyi nyelvhasználatban tk. a m. egyeduráság. — J.-i kihágás a. m. az adótörvények és szabályok megszegése.

Jövedelemadó, I. Adó.

Juan d'Austria (1547—1578), spanyol hadvezér, V. Károly császár természetes fia. 1571. Lepantónál legyőzi a török tengeri haderőt.

Juan-Fernandez, szigetcsoport a Csendes-óceánban Chile mellett; 1704—1709. **Álítólag** itt élt egyedül egy Selkirik nevű matröz (Robinson Crusoe).

Juansikaj (1850—1916), kínai államférfi. Pecsili kormányzója. 1911. min. elnök, a mandzsu-dinasztia lemondása után 1912. közt. elnök, aki igyekezett a forradalmat a reakció szolgálatába állítani, de 1916. le kellett mondania.

Juarez, Benito (1806—1872), telivér indián születésű mexikói államférfi. 1858—1872. köztársasági elnök. Lefoglalta az egyházi vagyont, két évre felfüggesztette a külf. adósságok fizetését. Innen eredt a franciákkal való háború, ami Miksa főherceg császárság kiküldetésével polgárháborúvá élesedett ki (1863—1867) és J. győzelmevel, Miksa császár kivégzésével végződött.

Juba Adolf (1864—1928), orvos, egy. m. tan., főleg iskolaegészséggyógygy foglalkozott.

Juba-föld, Kénia, angol koronagyarmatnak a Juba-folyó jobbpartja mentén elerülő része, kb. 100.000 km², amelyet az angolok 1924. Olaszországnak engedtek át.

Jubileum, örömu-nep, valamely esemény 25-, 50-, 100 éves fordulója.

Juda (helyesen: Jehuda, héberül a. m. Istennek hála), János és Lea fia, a zsidók egyik törzsenek ősapja.

Juda há-Lévi (1085—1141), spanyol zsidó költő és teológus.

Judás, I. Jézus rokona, kitől a J. levele származik az Ujszövegekben. — 2. **Iskariót,** Jézus árulója, aki a lópapoktól 30 sékelt kapott árulásáért. — 3. **J. Tádé,** apostol, az ifjabb Jakab testvére. — 4. **J. Makkabeus,** a zsidók IV. Antiochus Epiphanes elleni szabadságharcának (166—160 Kr. e.) hőse.

Judea, először a zsidók fogság utáni lakóhelye, majd a hasmonaeusok, azután Nagy Herodes birodalma. továbbá a római prokuratorok által kormányzott sziriai tartományrésze.

Judenicus, * 1862, orosz tábornok, a viágháboruban a kaukázusi front vezérkari főnöke, 1919. átvette az é-zaknyugati ellenforradalmi csapatok parancsnokságát, amelyekkel Pétervár közeliéig előnyomult, ahol a szovjetsapatok megverték.

Judicium (lat.) a. m. ítélet, ítéloképesség.

Judit, hősnő (Kr. e. 7. sz.), a zsidóknak Holofernes asszír fővezérrel folytatott háborúján ezt a bethuliai táborban csellel megölte.

Juge (franc.) a. m. bíró; **J. de la paix**: békebíró.

Jugoszlávia (Délszlávország), a Balkán félsziget ÉNy-i részén, 248.000 km², 12 millió l. Magva Szerbia (48.000 km², 4 1/2 m. l.), amely 1919. Dalmáciával, Montenegróval, Bosznia-Hercegovinával, Krajnával, D-Stájerországgal, Horvát-Szlavonországgal, Baranya, a Bácska és a Bánság egy részével gyarapodott. Felszine nagyrészt hegyes, sok a karsztos, sivatár, máshol csak legelőnek alkalmas terület. Legjobb termőföldjei a Magyarországtól elszakított részekben vannak. Vizei főképpen a Duna, kisebb részben az Adriai- és az Égei-tenger felé

folynak. Lakosai túlnyomóan délszlávok. A gazdálkodás az egykori osztr. és magy. területeken európai, de DK felé színvonala mindinkább süllyed. **J. gazdag ország**: buza, kukorica, donga-fa, szilva, D-en finom dohány kivitelre is bőven jut. Ipara, kereskedelme, közlekedése kezdetleges. Fővárosa Belgrád.

— **Története**: **J.** államformája királyság, 1921. az uralkodást Sándor király vette át. A belpolitikában a centralizmus és federalizmus kérdése osztotta meg leginkább a pártokat, úgyhogy a Pasic-kormány 1924. jun. lemondott és a radikális párt helyett a Ljuba Davidovics vezetése alatt álló demokráciapárt vette át a kormányzást. A kormányt a Radics István vezetése alatt állt horvát parasztpárt is támogatta, amely addig passzívitás-ban volt. Davidovics lemondása után ismét Pasic lett miniszterelnök. 1925. elején új választást írt ki, amelyen győzött ugyan, de a horvát parasztpárttal nem tudott sem ő, sem a reá következő (1926) Uzunovics kormány kormányozni. 1927. a radikális Vukicevics tartott választásokat, amelyen a kormánykoalíció kétharmad többséggel győzött. De a szerb-norvát ellentét véres botrányban tört ki. **Racics** Punica kormánypárti képviselő a horvát képviselők közül többieket, köztük Radics Istvánt nyílt parlamenti ülésen halálosan megsebesítette pisztolyával. Erre a horvátok elhagyták a parlamentet, a kormány lemondott, de Korosec, az új miniszterelnök sem tudta visszatérésre bírni a horvátokat. Erre Sándor király 1929. jan. 6. föloszlatta a szkupstinát és fölfüggesztette az alkotmányt, a kormányzást pedig Zsvikovics tábornokot bízta meg. A lakosság a diktatúrát nyugodtan fogadta,

amely most (1930 márc.) is háborítatlanul uralkodik. (L. még: Szerbia, Horvátország.)

Jugurtina († Kr. e. 104.), Numidia királya, aki a romlott Rómát lépten-nyomon megcsufolta. Végre a rómaiak hosszas háborúban (111—106), amelyet Sallustius írt meg, megverték.

Juli, a páros ujjú kerdőzökzhöz tartozó házifalát, mely az egész Földön el van terjedve. Amerikába és Ausztráliába európaiak telepítették be. A magyar nép a himet kos-nak, a nöstényt anyajuh-nak, a herélt himet ürü-nek, a fiatal juhot bárány-nak nevezi. Sokféle fajtája van, melyeket elsősorban mindig a gyapjúért, de részben a húsért vagy tejért tenyésztettek.

Juhállomány egyes országokban 1928. millió

Ausztrália	100
Oroszország	123
Egyesült Államok	47
Argentína	36
Brit-India	35
Déi-Afrika	42
Új-Zealand	29
Anglia	24
Spanyolország	21
Uruguay	22
Románia	12
Olaszország	12
Peru	12
Magyarország	2.6

Juhász 1. **Andor**, *1864, a Kuria elnöke, felsőházi tag. — 2. **Andor**, *1887, író, kísérleti pszichológus. Művei: A világir. élet-története, Nagy gondolkodók, Bev. a pszichológiába. — 3. **Árpád**, * 1863, festő; magyar népélet, illusztrációk, falképek. — 4. **Francisc**, * 1887, vajdasági író, régészeti és néprajzi tanulmányok. — 5. **Gyula**, * 1876, szobrász, főleg plakett. — 6. **Gyula**, *1883, tanár, költő, a Holnap egyik tagja. Színműveket is írt (Atalanta, Szép csöndesen). Köteti: Késő szüret, Nefejejs, Az én vérem, Holmi, Háfa. — 7. **Vilmos**, *1899, történetész és irodalomtörténetész; Dosztojevskij tanulm., Az őskultusz szelleme.

Juhász-Nagy Sándor, *1883, a Károlyi-kormányban kultuszminiszteri államtitkár, a Berinkey-kormányban igazságügyminiszter volt. Jelenleg Debrecenben a ref. egyház főjegyzője.

Julia (Kr. e. 39. — Kr. u. 14.). Augustus császár leánya, híres volt szépsége, műveltsége és erkölcselensége miatt. Tiberius császár parancsára éhhalállal végezték ki.

Juli-Alpok, a D-i Mész-Alpok nyulványa. **Julian**, 12. sz.-i domonkos-rendi szerzetes, aki az őshazában maradt magyarok felkérésére K-re utazott és az Uráiban levő Baszkiriáig jutott. A tatárok Európa elleni készülődéséről előre értesítette a magyarokat.

Julianus Apostata (331—363), római császár (361—363), tanult, nagytehetségű író. A pogány vallást vissza akarta állítani.

Julienne (franc.), a. m. vékony szeletekre metélt szárított zöldség.

Julius, római patricius család, belőle való **J. Caesar** is, akinek nevét a **J.** hónap viseli.

Julius Caesar, I. Caesar.

Juliusi forradalom (1830. júl. 27--29), a párizsi polgárság felkelése X. Károly kormánya ellen a sajtószabadság és a választójog miatt. Eredménye X. Károly letétele és Lajos Fülöp erdélyi herceg királlyá választása lett. A **J.** vértelen volt.

Junper (ang.), a. m. zárt, gombdélküli, többnyire kötött kabát.

Jungle (ang.), dsungel, mocsaras őserdő Indiában.

Jungfrau, a Berni Alpok egyik csúcsa Svájc kezepe táján, 4167 m.

Junior (lat.), a. m. ifjabb.

Junius-levelek, 1769--72 jelentek meg a londoni Public Advertiser-ben, élesen támadták a kormányt és a királyt is. Ujabb kutatások szerint a név alatt Sir Philipp Francis (1740--1818) írta őket. A **J.** a publicisztika remekművei, amelyeket azóta többen utánoztak.

Junker (ném.), a. m. vidéki nemes, a porosz agráriusok gunyveve.

Junktim (lat.) a. m. kapcsolatosan; kapcsolat; **J.** lehet pl. két javaslat között, amelyek csak együtt fogadhatók el.

Juno, a rómaiaknál a világosság és az ég, boltozat női főistene, Jupiter felesége, akit később a görög Herával azonosítottak. Ő a női nem s a család oltalmazója s a házasság védője.

Junta (spanyol), egyesülés; politikai szervezet.

Juon, Paul, *1872, svájci származású német zeneszerző.

Jupiter (Zeus), Saturnus és Ops (a görögöknél Kronos és Rhea) fia, aki apját letaszította trónjáról s az ég királya, később a főisten, a természet s az erkölcsi világrend kormányzója.

Jupiter, a Naptól számított sorrendben 6. bolygó, tömege nagyobb, mint a naprendszer összes bolygóié együttvéve, 10 óra alatt fordul meg a tengelye körül. Keringési ideje 11 év, 315 nap. Valószínű, hogy még nem teljesen kihűlt bolygó. Légköre van, szinképe vizsgálra is enged következtetni. Nyolc holdja van.

Jura-hegység, hegyvonulat a Genfi-tótól a Majnág. Részei: a Svájci-, a Sváb- és a Frank-Jura.

Jura-korszak, a Föld középkorának a triász és kréta közé eső korszaka. Nevét a Jura-hegységtől kapta, ahol legszebben van kifejlődve. Növényzete tülevélű fák, harasztokból és zsurlókból állott. Legjellemzőbb állatai a hüllők, melyek e korban érték el legnagyobb fejlettségüket.

Jurányi Lajos (1837--97), kiváló botanikus bp.-i egyet. tanár.

Juraschek, Franz von (1840--1910), aradi születésű osztrák statisztikus, bécsi egyet. tan. Die Staaten Europas, statistische Darstellung.

Jurátus (lat.) a. m. esküdt, nálunk régebben joggyakornok, ügyvédjelölt.

Juriga Nándor, *1871, kat. pap, szlovák politikus. 1906--1918. országy. képv. 1918 óta Csehszlovákiában a szlovák autonómiáért és a kat. egyház iskolai jogaiért küzd.

Jurisdicció (lat.) a. m. igazságszolgáltatás.

Jurisprudencia (lat.) a. m. jogtudomány.

Juris utrusicus doctor (lat.: mindkét jog tudora), aki megszerzi mind az államtudományi, mind a jogtudományi doktorátust.

Jurisch Miklós, †1544, Kőszeg kapitánya, 1532. Kőszeg hősiei védelmével feltartóztatta Szulejmán Bécs felé törő roppant hadseregét.

Juror (lat.) a. m. esküdt.

Jurta, Szibéria és Kína nomád népeinek sátorserü, prémmel fedett lakása.

Jury, 1. esküdtzsek Angliában. 2. Az a bíróság, amely kiállítások alkalmával a tárgyak elfogadása és a díjak tekintetében határoz. 3. A sportban versenybírótság.

Jus (lat.) a. m. jog. **J.** suffragii, választójog.

Juskevic, Safamonovic Szemjon, *1868, orosz író, az orosz-zsidó gnetto és a zsidó proletariátus költője.

Juste milieu (franc), politikai jelszó, jelenti a helyes (az arany) középutat a különböző párttörékvések közt.

Justh I. Gyula (1850--1917), a magyar politikai közélet egyik legmarkánsabb alakja. 1884 óta Makó város képviselője haláláig. 1891. a függetlenségi párt alelnöke. A koalíció kormányrajutásával ő lett a Ház elnöke, 1909. lemondott. Az 1910. választásokon a radikális választói jog volt programjának egyik sarkalatos pontja. — 2. **Zsigmond** (1863--1904), novella- és regényíró. Sokáig élt Párizsban, erős hatása alatt állott a francia naturalizmusnak. Művei: Gányó Julcsa, A pénz legendája, Fuimus.

Justinianus (Kr. u. 482--565), I. **J.** néven 527 óta keletrómai császár, aki győzelmesen harcolt a perzsák, keleti gótok s vandálok ellen és újra tekintélyt szerzett a birodalomnak. **J.** állította össze Trebonianus nevű jogtudósával a római jog rendszerét, a Corpus Juris-t.

Justitia (lat.) a. m. igazság.

Justitia regnorum fundamentum (lat.) a. m. az igazság az országok alapköve. I. Ferenc osztrák császár jelszava.

Justizmord (ném.) a. m. ártatlanon végrehajtott halálbüntetés, tágabb értelemben ártatlant ért büntetés.

Juzskó Béla *1877, festő; népiélet, állatkép.

Juzsifikáció (lat.) a. m. igazolás. Régebben **J.** a. m. kivégzés.

Jut kisk., Somogy vm., tabi j., 560 l., vasut, táviró, posta.

Juta kisk., Somogy vm., kaposvári j., 838 l., ut. és up. Hetes.

Juta, az indiai Corchorus nevű növény szárának rostjai. Csak zsák- és kötélárak előállítására alkalmas. Pamuttal keverve butorszöveteket is készítenek **J.**-ből.

Jutas, Veszprémhez tartozó puszta, ahol négy évfolyamu katonai altisztképző intézet van.

Juvenalis, Decimus Junius (Kr. u. 60–140), római szatíraíró, a császári Róma sötétangulatu osztorozója.

Juventus (Juventus), a rómaiaknál a férfi-korba lépő ifjak védőistene.

Jux (német, a latin iocus-ból) a. m. tréfa.

Juxta (lat.: mellett), a kitepethető lapokból álló (csekk stb.) könyvecskeinek ki nem tép-

hető része, amely a kitepethető rész főbb adatait tartalmazza.

Jün-nan-fu, város Kína DNY-i részén, 150 ezer l. Selyem-, bőr- és fémpár.

Jütland, É-i félsziget az É-i és K-i-tenger közt, 40.000 km². Egész felszíne alföld, de kevésbé termékeny. D-i része Németországé, a többi Dániéé.

Jylland, Jütland dán neve.

J'y suis j'y reste (franc.) a. m. itt vagyok, itt maradok.

K

K. K (= korona; K. v. kir. = királyi; kg. = kilogramm.

Kaán Károly, *1867, erdőmérnök. Tud. Akad. lev. tagja.

Kaas 1. **Albert** báró, *1885, a közjog és összehas. államjog ny. r. tanára a közgazd. egyetemen. — 2. **Ivor** báró (1842–1910), publicista, képviselő.

Kaba nagyk., Hajdu vm., hajduszoboszlói j., 6797 l. Dohány-, állattenyésztés.

Kába (arab: kocka), kockaszerű középipület a mekkai szent moséban, az iszlám szentsége. Keleti sarkán egy fekete kő (valószínűleg meteor) van befalazva.

Kabala, l. Kabbala.

Kabarok (franc.: a. m. korcsma), eredetileg olyan korcsma, ahol rögtönzött színpadon a mulató vendégek léptek föl. Utóbb Münchenben erre a mintára keletkezett a »Brettli« s nálunk is egész sereg **K**.

Kabarok (kóbor, nomád), kazár néptörödek, Lebediában csatlakoztak a magyarokhoz.

Kabbala (héber) a. m. hagyomány, különféle forrásokból eredő misztikus zsidó vallásbölcselet.

Kabdebő Gyula (1874–1926), szék.-főv. műszaki főtanácsos, műgyet. m. tanár.

Kábel, 1. az elektrotechnikában több szálból összefont, földbe v. víz alá helyezendő, jól szigetelt, ólomburakkal körülvett vezeték. — 2. Drótkötélpályánál, tengeri hajók kikötésénél használt vastag drótkötél, — 3. Tengerészeti hosszmértek, a tengeri mérőföld egytized része, 185 m.

Kábelhid, l. Függetlenhid.

Kabeljau, a tőkehal neve.

Kabilok, sémi arabok és hámi berberek keveredéséből származott népfaj (kb. egy mil.) ÉNy-Afrikában. Mohamedán földmivelők és állattenyésztők.

Kabin (franc.) a. m. hajófülke, kajút.

Kabinet (franc.), eredetileg kis szoba, átvitt értelemben az a szoba, amelyben a kormány tagjai az államfőnek jelentést tesznek, még

később magának a kormánynak, minisztériumnak a neve is.

Kabóca, egyenlőszárnyú rovar; az énekes **K**. az oldalán elhelyezett hangadó készülékkel bír.

Kabók Lajos *1884, szocialista politikus. A Vas- és Fémmunkás szöv. alelnöke, országgy. képvis.

Kabos 1. **Edé** (1864–1923), író, szerkesztő. Fantasztikus regények és elbeszélések. — 2. **Ilonka** (Zsigmondyné, **K. I.** leánya), * 1892, zongoraművész.

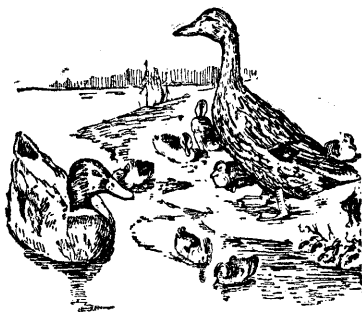
Kabul, Afganisztán fővárosa, a **K**. folyó mellett, 70.000 l. Bőr- és szövőipar.

Kacagány, kabáthoz hasonló, panyólkára vetelten hordott ősmagyar ruhadarab.

Kacorlak kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 471 l., ut. Geise, up. Zalaszentbalázs.

Kács kisk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 721 l., ut. és up. Tibolddarác.

Kacsafélék, szélescsőrű vizimadarak, uszólábakkal, a him rendszerint diszesebb tollazatu, mint a nőstény. A mocsarakban élő vándor

Vadkacsa

MODERN FESTÉSZET

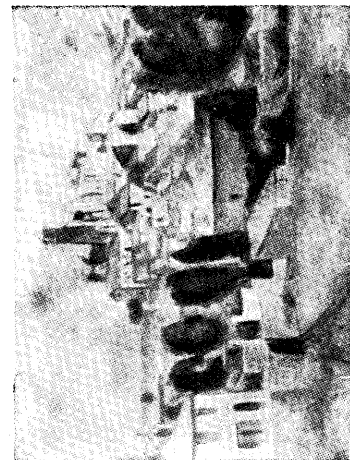
1

2

3

4

1. *Eduard Manet: A Folies Bergères buffetje.* — 2. *Gustave Courbet: Kátörök.* — 3. *Vincent van Gogh: Ciprusok földfényben.* — 4. *Paul Cézanne: Városrés.*

KARIKATÚRA

*André Gill karikatúrája Wagner
muzsikájára*

*Karikatúra a dualizmusra. Deák és
Schermerling 1868.*

Jossot: Francia csendőrőrmester

Major Henrik: Karikatúra

vadkacsa a házi kacsa őse. Tolláért, husáért, tojásáért tenyésztik.

Kacskovics Lajos, *1861, ny. alispán, felső-házi tag.

Kacsó Sándor, *1901, novellairó.

Kacsóh Pongrácz (1873–1923), zeneszerző. (János vitéz és Rákóczi c. operettek.)

Kacsóta kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 432 l., ut. és up. Szentlőrinc.

Kaczér Illés *1887, író és hirlapíró. Regényei: Khafrit, Zsuzsánna és a vének. Drámái: Gólem ember akar lenni, Megjött a Messiás.

Kacziány 1. **Aladár**, *1887, festő; szimbolikus kompozíciók. — 2. **Géza**, *1856, író, min. tan., ref. lelkész. — 3. **Ödön**, *1852, festő; víziószerű művek, sajátosan egyéni színezéssel.

Kada Elek (1852–1913), író, 1897–1913. Kecskemét polgármestere. Alföldi néprajzokat, regényt s népszínművet írt.

Kádár 1. **Béla**, *1877, festő, expresszionista. — 2. **Endre** *1887, író. Novellák, regények, szindarabok. — 3. **Imre** *1894, erdélyi újságíró és író; Bujdosó ének (költ.), Nászrepülés (reg.). — 4. **Jolán** (Pukánszky Béláné) *1892, nemz. muz. könyvtáros. A budai és pesti német színiélet történetét írta meg. — 5. **Lehel** *1888, író és hirlapíró. Fajvédő publicista.

Kadarka, kék szőlőfajta. Skutariból került hozzánk.

Kadarkut kisk., Somogy vm., kaposvári j., 2237 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Kádárta kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 624 l., vasut, up. Gyulafirátót, ut. Veszprém.

Kadaver (lat.) a. m. hulla.

Kadelburg, Gustav (1851–1923), bp.-i szárm. német vig. átkiró és színesz.

Kádencia (ol.), befejező zenei formula, az utolsó szó, amelyben a játékos virtuóztatását csillogtathatta.

Káder (franc.), a. m. törzs, keret, kevés hivatalos katonából alakított keret, amelybe háboru esetén a bevonultak illeszkednek.

Kadét-párt, orosz pol. párt a cári uralom alatt, mely nevét a K és D betűk összetételéből kapta (konstitucionális-demokrata).

Kadett (franc.: a. m. ifjabb), a katonaiskola növendéke.

Kádi (arab) a. m. bíró.

Kadics Ottokár, * 1876, bp.-i egyet. a karsztgeológia és gerincek őslénytana c. ny. r. tanára; barlangkutató.

Kadmium (lat.), elem, ezüstfém fém.

Kadocsa Gyula, * 1886, entomológus, a Róvartani Állomás tisztviselője.

Kadosa 1. **Marcel** *1874, ügyvéd, író és hirlapíró, kül. a közg. szakirodalom terén működik. — 2. **Pál** *1903, zeneszerző, hegedűre és zongorára írt zeneműveket.

Kaffa, hűbéres állam D-Abessziniában, a kávé őshazája.

Kaffer (arab: káfir, a. m. hitetlen), néger törzs DK-Afrikában.

Kaffka Margit (1880–1918), a nyugatos irodalmi gárda tagja. Munkái: Versek, (Levelek a zárdából, Tallózó évek), regények (Szi-nek és évek, Állomások, Hangyaboly).

Kaftán (török), a mohamedánok és lengyel-zsidók hosszú köpenyszerű ruhája.

Káger József *1864, pápai prelátus, orsz. gyűl. képv.

Kagosima, japán város Kiu-siu szigeten, 125.000 l.

Kagylok, többnyire tengeri, puhatestű állatok. Fejük nincs. Testüket jobb- és baloldali félből összetett kemény, szénasavas mészből álló héj fedi, melyeket belülről izmok tartanak össze. Kopolyukkal lélegznek. Szaporodásuk ivaros, petéző.

Kahána Mózes *1898, költő és novellairó (írói neve Tériót Pál).

Kahn, Gustav *1859, francia költő, esztétikus és újságíró.

Kahr, Gustav *1862, német államférfi, felső Bajorország kormányelnöke, Escherich-hel együtt szervezte a bajor Schutzwehr-t, 1921. bajor miniszterelnök, 1924. a közg. bíróság elnöke.

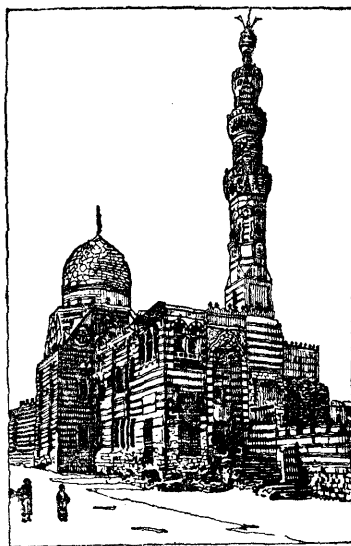
Kal (franc.), hajók ki- és berakodóhelye a kikötőben.

Kalbinger Fülöp *1878, tanár, nyelvész. (Alkotó nyelvudomány.)

Kalmán, krokodilhoz hasonló hiálló D-Amerikában.

Kainz, Josef (1858–1910), német színész, a realista színjátszás jelentős alakja.

Kairo, Egyiptom fővárosa a Nilus deltája felett, 1.060.000 l. Mohamedán egyetem, gazdag múzeumok, nagyszerű ó-egyipt. és arab műemlékek. Klímatisuk gyógyhely. Élénk kereskedelem.

Kairo: az Omar-mecset

Kairuán, város Tuniszbán, 19.000 l., az arabok szent helye.

Kaisarie (az ókorban Caesarea), török város Angora vilájetben, 54.000 l.

Kaiser, Georg *1878, expresszionista német drámaíró. (Reggeltől éjfélig. Tűz az Operaházban, Asszonyáldozat, Kolportázs.)

Kajak, grönlandi evezős csónak, bálnabordák-ból, fókabőrrel bevonva.

Kajanus, Robert *1856, finn zeneszerző, egyet. tanár.

Kajár nagyk., Győr vm., sokoróaljai j., 1585 l., ut. Gyömöre, posta.

Kajászószentpéter nagyk., Fejér vm., váli j., 1194 l., telefon, posta.

Kajd kisk., Vas vm., szombathelyi j., 520 l., vasut, ut. Táplánfa, up. Vasszécsény.

Kajdacs nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 2028 l., vasut, táviró, posta.

Kajlinger Mihály (1860–1924), a székessővárosi vízművek vezérigazgatója. Számos vidéki város vízművét tervezte.

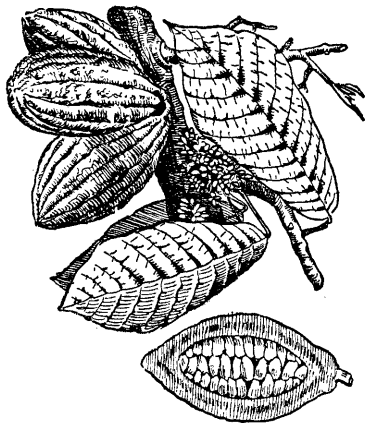
Kajmakám, a. m. török helytartó.

Kajüt (holland), a. m. hajófülke.

Káka, sásféle mocsári növény, szára hengeres, levéltelen, sima (K.-n csomót keresni). Kosár stb. fonásra használják.

Kakadu, a papagályok családjába tartozó indiai madárfaj.

Kakaó, forró égövi fa. Uborkaformájú és nagysága természetesen vannak a mandulaa'aku keményítő-, kakaóvaj-, fehérje- és theobrominalka'oiól tartalmu magvak. Ezekből kisajtolják

Kakaófa ága és átmetszett termése

a K.-vaját, aztán a magot megpörkölilik, porrá őrlik s így készül a kereskedéskbeli K. K.-ból készül a csokoládé is.

Kakaó-termelés 1927.

	millió kg.
Világtermelés	513
Aranypart	237
Braília	69
Nigéria	44
San Domingo	27
Trinidad	21
Ecuador	21
Sao Thomé	15

Kakas, a tyukfélék himje.

Kakasd kisk., Tolna vm., völgyeségi j., 1176 l., ut. Bonyhád, posta.

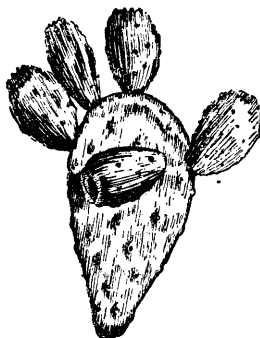
Kakemono (japán), két vízszintes rudra feszített, összecsavarható papír- v. selyemfestmény.

Kaki l. Khaki.

Kákics kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 779 l., vasut, ut. Sellye, posta.

Kakofónia (gör.), a. m. rosszhangzás.

Kaktuszfélék, többnyire levél nélküli virágos növények, husos törzsük és ágaik zöldek, sző-

Kaktusz

rősek, tüskések, feltűnő virágjaik vannak. Hazájuk Amerika, forró száraz helyeken másutt is meghonosodtak.

Kakucs nagyk., Pest vm., alsódbasi j., 2887 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kakukfélék, a varjakkal rokon kuszómadarak. Nálunk a közönséges kakuk él, fészket nem épít és tojásait más madarak fészkebe lopja be. Rovarokkal táplálkozik.

Kakukfű (Thymus), ajakos növény, háziorvos-ság. Az indiai K.-ból állítják elő a timolt.

Kal., ka'oria rövidítése, l. Caloria.

Kál nagyk., Heves vm., egri j., 4120 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kalábr'a, Olaszország DNY-i félszigete, a régi Bruttium.

Kalabria, Olaszország DNY-i félszigete, a mannok.

Kaláka, erdélyi népszokás, amikor az atya-fiság v. az egész falu kivonul valaki számára

Kakuk

ingyen munkát végezni. Vendégséggel és táncal végződik.

Kalamajka, élénk lengyel tánc, Kolomea városról elnevezve.

Kalamitás (lat.) a m. baj, csapás.

Kalander, kikészítő gép szövet v. papír fenyestítésére (fűtött) hengerekkel.

Kalapácsolás, sportág, 71 $\frac{1}{4}$ kg súlyú fémgolyó, 122 cm hosszú drótkötélre kötve, amelyet megforgatva elhajítanak. Főleg az amerikaiak kultiválják.

Kalauz (török), a m. vezető, utmutató.

Kalazancsi szent József (1565–1648), aragoniai származású pap, 1607, a kegyesrendiek megalapítója. 1767. avatták szentté.

Kalazón nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 881 l., ut. és up. Hógyász.

Kalcedon, többféle színű ásvány, a kvarc változata, féldrágakő, félésegei: onyx, karnool, heliotrop stb.

Kalchas, görög pap és látnok, a trójai háboruban.

Kalcium, l. Calcium.

Kalcium-karbid l. Karbid.

Káld nagyk., Vas vm., sárvári j., 1614 l., vasut, táviró, posta.

Káldea (Khaldea, Chaldea), Mezopotámia D-i része, a tulajdonképeni Babilonia.

Káldy l. György (1572–1634), jezsuita, kiváló hitszónok, lefordította a Szentírást. — 2. **Gyula** (1838–1901), zeneszerző és író, az Operaház igazgatója. Kuruc dalok átirója.

Kaledonia, Tacitusnál É-Skócia neve. Lakói kelták.

Kaléidoszkóp (gör.), optikai készülék, melyben három tükrök van egymással 60°-os szög alatt elhelyezve. Ha a tükrök előtt apró tárgyakat helyezünk el, szimmetrikus, hatszöges képeket kapunk. Brewster találta fel 1817.

Kalendárium (lat.) a m. naptár.

Kalevala, a finn nép nemzeti éposa. Lönnrot állította össze eredeti népköltési darabokból (1835).

Kaliber (arab), csövek, főleg fegyvercsövek belső átmérője.

Kalibrálás, cső belső átmérőjének pontos megállapítása.

Kalidász, indiai epikus, lírikus és dráma-

író (általólag a Kr. u. 6. sz.-ban). Főműve a Szakuntala c. dráma.

Kalifa (arab) a m. helyettes, utód; Mohamed, Allah küldöttjének utóda, a mohamedán vallás feje.

Kaliko, sima, lenvászonserűen szőtt gyapotszövet, kül. könyvkötésre.

Kalifornia, l. California.

Kálium, könnyű fém, ezüstfehér fényű elem. A levegőn gyorsan oxidálódik, a vízzel heves hő- és hidrogénfejlődés közben K.-hidroxiddá (marólug) egyesül.

Káliumsók, a termőföldben, kőzetekben, folyó- és tengervízben és növényekben nagy mennyiségben fordulnak elő. Leggyakoribbak a kovasavas kálium (a legtöbb ásványban), klórkálium, kén-savas és szén-savas kálium és a káliumnitrát (salétrom). A nyers K.-ból állítják elő a tisztá, fémek káliumot és többi vegyületét. Ezek között legfontosabbak az ipari klórkálium, a káliumklorát (gyógyszer), káliumkarbonát (hamuszir), kálium-hidroxid (marólug), a festékül szolgáló káliumkromát stb. A nyers K.-at nagy tömegekben bányásszák, elsősorban K.-stiftban. A nyers K. igen fontos műtrágya.

Kalivoda Kara, * 1883, festőművész.

Kalksburg, falu Alsó-Ausztriában. Jezsuita nevelőintézet.

Kalkuláció (lat.) a m. számítás.

Kalkulus (lat.: kövecske), a rómaiaknál játkékö, ma: számítás, iskolában: osztályzat.

Kalkutta, Bengália fővárosa a Gangesz deltájában, 1,327.000 l. Tengeri kikötő. A földkerekség legnagyobb rizsziaca. Főiskolák. 1686 óta angol.

Kállay l. Béni (1839–1903), országgy. képvis. közös pénzügyminiszter, Bosznia és Hercegovina legelső adminisztrátora. Több tört. műve Szerbiáról. — 2. **Kálmán**, * 1890, a debreceni egyet. az őszösvetségi írásmagyarázat ny. r. tanára. — 3. **Miklós**, * 1885, hírlapíró, esztétikus és műfordító. — 4. **Miklós**, * 1887, keresk. államtitkár. — 5. **Tamás**, * 1878, fűgg. képviselő, Justh híve, 1910–18. munkapárti, a 2. nemzetgyűlésen egységspárti képviselő, jelenleg régiségkereskedő. — 6. **Tibor**, * 1881, országgy. képvis., volt pénzügyminiszter, 1922. megalkotta az egyenes adó reformját, létrehozta a Devizaközpontot.

Kalliope, az epikus költészet muzsája.

Kallikrates, ókori görög építész, a Kr. e. 5. sz.-ban, az athéni Parthenon építője.

Kallimachos. (Kr. e. 310–240), alexandriai görög költő.

Kalló v. káló (ol.) a m. veszteség, az árunak szállításból vagy technikai okokból beálló csökkenése.

Kálló kisk., Nógrád vm., sziráki j., 2342 l., telefon, posta.

Kallós l. Ede, * 1866, szobrász: siremlék, emlékszobrok. Telcs és Márkussal a bpesti Vörösmarty-szobor. — 2. **Ede**, * 1882, tanár, klasszikus-filológus. Főműve: Görög-római valástört. és mitológia.

Kallósd kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 484 l., ut. Kehida-Kustány, up. Kehida.

Kállosemjén nagyk., Szabolcs vm., nagy-kállói j., 2891 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kálmán (1070–1116), I. Géza fia. 1095–1116. magyar király. (Könyves Kálmán). 1105-ben elfogalta Dalmáciát. Eltörülte a boszorkányperereket és a bűntetőperekben a kinzást. Letörte az utolsó horvát király (Péter) felkelését s szabályozta Horvátország viszonyát hazánkhoz. Sokat harcolt lázadó öccse, Almos ellen, akit fiával, Bélával együtt megvakította: ott. Alatta vonult át Bouillon Gottfried kereszties hada hazánkban.

Kálmán 1. **György**, * 1883, zongorapedagógus és zenetanár. — 2. **Imre**, * 1882, zeneszerző és kritikus. Operettjei: Tatárjárás, Csárdás-királynő, Marica grófnő, Cskágói hercegnő. Cirkuszhercegnő. — 3. **István**, * 1867, turai kisbirt. és gözmalomtulajd., országgyűl. képvis. — 4. **Jenő**, * 1875, ügyvéd, országgyűl. képvis. — 5. **Péter**, * 1877, festőművész: Pieta, Temp-lomban.

Kálmánca kisk., Somogy vm., barcsi j., 1438 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kálmány Lajos, (1852–1919), r. kat. lelkész, etnografus, az Alföld népköltészetének gyűjtője.

Kálmár, tizkaru tengeri polip. Husát eszik. **Kálmár**, svéd kikötőváros a Balti-tenger mellett; K.-i unio (1397), perzonálunio a három skandináv állam közt.

Kálmár 1. **Antal** (1857–1920), Habsburg-ellenes publicista. — 2. **Elza**, * 1876, szobrász: Horthy Miklós mellszobra, Elestet hős.

Kalmükök, Ny-mongol nomád állattenyésztők (kb. 700.000), Közép-Ázsiában és a Volga torkolata körül. Az orosz szovjetkörtársaság keretében önkormányzatot kaptak.

Kálnoki Izidor, * 1863, író és hír'apíró, az Ujság munkatársa. Novelláit, cikkeit, karcolatait Vulpes álvenen írja.

Kálnoky Gusztáv gróf (1832–98), kopenhágai majd londoni nagykövet. 1881–1895. külügyminiszter.

Kálóca kisk., Zala vm., alsólendvai j., 457 l., ut. Zalabaksa, up. Kozmadombja.

Kalocsa, r. t. város, Pest vm. K.-i járásának székhelye, 12.000 l. R. k. érsekségét Szent István alapította. Jezsuita főgimn., csillagászati és geofizikai obszervatorium.

Kalocsay Kálmán, * 1891, a bp.-i egyet. a járványos betegségek m. tanára.

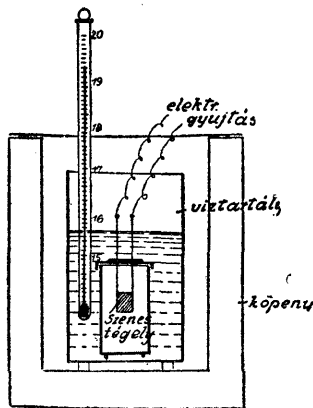
Kaloda, régi büntetés, kettős fadieszka, amelynek nyilvános a bűnös nyakát v. lábait bezárták és így közszemlére állították.

Kalomel (gör.), gyógyszer, higany és klór vegyülete.

Kalória, l. Caloria.

Kalorimeter (lat.-gör.), melegmennyiség-mérő, melegítő álló edény, a belsejében elégetett vizsgáló anyag elégetésénél fejlődő meleget átveszi a vizfürdő, ennek hőmérsékemelkedése a hőmérőn leolvasható. Ebből számítják ki az elégetésnél keletkezett melegmennyiséget. (L. Caloria.)

Kalotaszeg, a Sebes Körös felső völgyének vidéke Kozos vármegye Ny.-i részében. Ma-

Kalorimeter

gyar népének himézsei (K.-i varrottas) országos hírek. Trianon óta Romániát.

Kálóz nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 4411 l., táviró, telefon, posta.

Kalpog, török-tatár eredetű bárányszűrű; huzársákó.

Kaltenecker Viktor, * 1879, ügyvéd.

Kalugyer (gör. a m. jó öreg), a görög egyházban a szerzetes neve.

Kálvária (lat. a m. koponya), az a hely, ahol Krisztust keresztre feszítették.

Kálvinisták, Calvin követői, az ev. reformátusok (különösen Svájc, Skócia, Németalföld és Magyarország).

Kalypso, nercida, Odysseust hét évig tartotta vissza Ogygia szigetén.

Kám kisk., Vas vm., vasvári j., 810 l., ut. Rum, posta.

Kama, a Volga legnagyobb jobboldali mellékfolyója, 1800 km.

Kamaldoli szerzetesek, a Szt. Benedek-rend egyik ága. Szigoru remeteéletet élnek.

Kamarahang, a mp.-enkit 870 egyszerű vagy 435 dupla rezgészámu á, mely szerint a hangolás történik. Megállapította a francia akadémia (1858).

Kamararajtek, oly szinpadí művek előadása, amelyek természetüknél fogva kisebb szinpadot, intímebb, finomabb előadásmódot igényelnek.

Kamarás, udvari cím nemes származásuk számára, jelvényük: aranykulcs. Pápai K.-ok, világi és papi rendűek a pápa közvetlen szolgálataira.

Kamaril'a (spanyol: szobácska), a bécsi udvar körüli titkon ármányoskodó társaság neve.

Kamat, a tőke hozadéka, amely a tőketuladónos minden munkabéli hozzájárása nélkül áll elő. Az igénybevett tőke használati díja, melynek magasságát a gazdasági viszonyok, sok

helyütt a törvény is szabályozza. Ha a tőke kölcsönzése hosszabb időre szól és az esedékes kamatokat félevenként vagy évenként a tőkéhez csatolják (tőkésítik), úgy, hogy a következő kamatozási időszakban már a tőkésített kamat is kamatot hajt, kamatos **K**-ról beszélünk. **K**-láb a tőke 100 egysége után fizetendő egy évi kamat. Azt a **K**-ot, amelyet a tőkének nem kelő időben történt visszaszolgáltatása miatt kell fizetni, késedelmi **K**-nak nevezik. Koszt-**K**. l. Kosztpénz.

Kambium, szövetréteg magasabb rendű növények törzsében, gyökerében stb., kifelé hánccsá, betelé faszövete alakul.

Kambodzsa, Francia-Indokína egyik tartománya a Mekong alsó folyásánál, a Sziami öböl partján. 175.000 km², 21/2 millió l. Rizs, selyem, halászat. Fővárosa Pnom Penh.

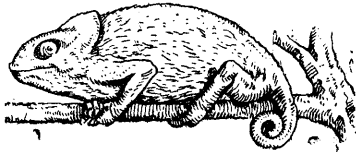
Kambrium, a Föld legősibb korából származó rétegcsoportok. Ezekben találják a legrégibb élőlények maradványait.

Kambuzsa (Kambuzsija), Kyros fia, Kr. e. 529–522-ig perzsa király. Meghódította Egyiptomot és Aithiopiát. Megőrült és öngyilkossá lett.

Kamcsatka, félsziget ÉK-Azsiában a Bering- és az Ochoki-tenger között. Hegeinek magassága az Alpokéit is meghaladja (4900 m.). Sok vulkán. **K**. orszázsíai kormányozás 11/3 millió km². Prémvadászat, halászat. Fővárosa és kikötője Petropavlovsk.

Kamca (ol. cammeo), l. Gemma.

Kaméleon, több fajú forró égövi (afrikai) gyík. Fákön élnek, lomhán mozognak. Rovarkkal táplálkoznak, melyeket hirtelen ki-

Kaméleon

dobott ragadós hosszú nyelvükkel kapnak el. A bőrükben levő festékszettek segítségével a színtük élénken tudják változtatni.

Kamélia, K-ázsiai fa, a teacerje rokona, nálunk szobanövény, vörös v. fehér virágokkal. **Kamenyev**, Lev Boriszovics, * 1883, bolsevista orosz politikus, 1926, római követ.

Kamerlingh-Onnes, Heike, (1853–1926), holland fizikus, gázok cseppfolyósításával fogl. 1913. Nobel-díj.

Kamerun, volt német gyarmat Ny-Afrikában 790.000 km², 3 millió l. Partjai laposak, belsejéig hegyek borítják 4000 m. magasságig. Termékei kaucsuk, kopra, pálmaolaj, kakaó, pamut, fa, 1919. Ny-i keskeny sávja angol, a többi francia uralom alá került.

Kámfor, a Kínában és Japánban, de főleg Formosa szigetén honos **K**-fa gyantája. Orvos-

szérül és celluloid gyártásánál haszn. Mesterségesen is elő tudják állítani.

Kamín (lat.), a. m. tűzhely, kémény; alpinizmusban: meredek sziklahasadék.

Kammermayer Károly (1829–197). 1873-tól az egyesített főváros polgármestere.

Kammgarn (ném.), fonál, hosszuzáru, fésült gyapjuból, sima gyapjuszövetekhez. **Kámon** kisk., Vas vm., szombathelyi j., 1505 l., ut. és up. Szombathely.

Kamorra, l. Camorra.

Kámory Sámuel (1830–1903), ev. teológus, nyelvész. Lefordította a bib. i.át.

Kamp (lat. campus), bekerített rét; tisztás.

Kampis János (1861–1922), író, helyettes államtitkár, színműveket írt.

Kámzsa (csuha), a szerzetesek csuklyás kötése.

Kán kisk., Baranya vm., hegyháti j., 351 l., ut. Bakóca, up. Hetvehely.

Kánaán, (héber kanaán a. m. alföld), Izrael népének igéretföldje, Palesztina déli részének régi neve, utóbb a nyugati Jordán tartomány. Oslakói hamiták.

Kanada, angol dominium É-Amerika É-i felében. Területe 9 háromnegyed millió km², 9.400.000 l. K-en sík. Ny-on a Kordillerák magas hegysege emelkedik. É-i része igen hideg. D-i része is zord, de termékeny. Buzatermelés, erdőgazdaság, prémvadászat. Szén-, vasérc-, vízi erőkből gazdag. Vasutihálózata 61.000 km. Hatalmas folyói és tavai csak nyáron hajózhatók. Lakosainak egyharmada francia, a többi angol, angolul beszélő ír és skót. Fővárosa Ottawa.

Kanadabalsam, É-amerikai fenyőkből kifolyó balsam, górcsövi készítményeknél haszn.

Kanális a. m. csatorna.

Kanapé (franc.), a görög konopeion a. m. hálószobából, párnázott, padalaku ülőbutor.

Kanári-madár, a Kanári-szigetéről származó a pinty-félékhez tartozó, szobai énekes madár, sárga, eredetileg zöldessárga színű.

Kanári-szigetek, vulkáni spanyol szigetcsoport Afrika ÉNy-i partjai előtt, 7273 km², 488.000 l. Enyhe éghajlat, klimatikus üdülőhely. Magas hegyek (3700 m.). Banán, bor, hagyma. Fővárosa Las Palmas.

Kanaszter (spanyol), finomabb pipadohány.

Kanavász (franc.), durva kendervászon; lyukacsos szövet himzés alapananyagul.

Kanazava, japán város Nippon szigetén, 147.000 l. Bronz- és porcellánipar.

Kancellár (lat.), 1. birodalmi **K**. a neve a német miniszterelnöknek. — 2. **K**. volt az osztrák császárság, a német-római birodalom, valamint Oroszország egyedül csak az uralkodónak felelős, legfőbb hivatalnokai. — 3. Ausztriában a világháború után ételbélelt új alkotmány szerint van szövetségi **K**.

Kancellária (lat.), a régi magyar közjogban a legfőbb kormányhatóság, amelynek élén mint főkancellár sokáig a hercegprímás állott. A király a **K**. segítségével gyakorolta Magyarország felsejgőjait a pénz- és hadügyek kivé-

telével. Székhelye Bécs volt. Erdélynek külön K.-ja volt.

Kancalság (bandzsaság), azon állapot, mikor nézésnél nem mindkét szem irányul a nézendő tárgyra. Rövidlátás, túllátás, esetleg más látási hiba, továbbá szemizom- s szemideg-bénulás lehet a K. oka.

Kancsóka, ázsiai növény, levelei fedeles kancsóvá alakulnak, a belejutott rovarokat megemésztí.

Kandahar, város Afganisztán DK-i részén, 31.000 l.

Kandeláber (lat.), karos gyertya- v. lámpatartó; több gyertyát, lámpát tartó állvány.

Kandia, Kréta sziget neve.

Kandinszkij, Vaszilij, * 1866, orosz festő és grafikus. A modern expresszionizmus vezéralakja.

Kandidátus (lat.) a. m. jelölt.

Kandirozni (lat.) a. m. cukorral bevonni.

Kandó I. Kálmán, * 1869, elektromérnök, Ganz-gyári vezérigazgató, felsőházi tag. Legfontosabb munkái a nagyvutak villamosítására vonatkozó tervei. — 2. László, * 1886, festő. Főként portretista.

Kandy, város Ceylon szigetén, 30.000 l. Hircs Buddha-templom.

Kánikula (lat.), a legmelegebb napok, jul. 22-től aug. 24-ig, amikor a Nap a Kutya (lat. canis) csillagképben van.

Kanizsai Ferenc, (eredeti nevén Csuka F.), (1881–1914), író és hirlapíró.

Kankó (gonorrhoea, tripper), fertőző nemibetegség, a húgycső (nőknél a hüvely és méhszáj is) akut gyulladása. Előidézője a Neisser-féle gonococcus. Viszketéssel kezdődik a húgycsőben, azután gyengesé, fájdalom a vizelésnél. Elhanyagolt esetben krónikus K.-vá válik, amelyhez a mellékhere és prosztata gyulladása is társulhat. A krónikus K. szövődésményei lehetnek térdzületi gyulladás, húgycsőszűkület, nőknél krónikus kifolyás stb. A gonococcus a szembe jutva, súlyos, gyakran megvakulásra vezető gyulladást okoz, kül. csemszűkület.

Kannibal (ered. egy K-indiai nép neve), emberevő. Innen K.-izmus: emberevés, tágabb értelemben kegyetlenség.

Kánó kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 330 l. ut. Rudabánya, up. Ragály.

Kanók, lámpák, gyertyák pamut-bele; gyújtószmór.

Kánon, (gör.), ált. mérték, minta, szabály. Egyházi nyelven jelenti a ker. hit és élet vezérfonalát, de főleg a zsinati határozatokat. A mise K.-ja annak változatlan főrésze. A bibliai K. azon bibliai könyvek gyűjteménye, melyek az evangéliumi tanítás szerint sugalmazottak.

Kánonjog, az egyház által alkotott jogszabályok összessége. 1917 óta a jelenleg érvényes K.-ot a Codex juris canonici tartalmazza.

Kanopusz, egyiptomi váza emberfej alakú fedéllel, a mumia belső részeinek tartálya a sírban.

Kanossa, I. Canossa.

Kansas, az Egyes. All. egyik állama a K. folyó két partján. 213.000 km², 1,769.000 l. Kukorica, buza, szarvasmarha, szén, s6; petróleum; ma'om- és husipar. Fővárosa Topeka.

Kansas-City, város az Egyes. All. Missouri államában, a Kansas folyó torkolatánál 324.000 l. Terménykereskedelem, husipar.

KANSZ, Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége, 1919 szeptemberében alakult meg az állami és városi tisztviselők erkölcsi és anyagi érdekeinek védelmére.

Kant, Immanuel (1724–1804), königsbergi egyet. tanár, az ujkori bölcsészet megalapítója. K. magát az emberi ész, a megismerés útját és módját tette vizsgálatok tárgyává. K. az ész vizsgálja, hogy kikutatás, mire képes, mik a határai a jelenségek mögött rejtőzködő, megismerhetetlen »magánvilág«-nak (Ding an sich) és mikor jár helyes uton (kriticismus). Kiindulópontja az »én« világa, amelynek vannak veleszületett (a priori) formái (kategóriái), ezekben a külvilági benyomásokat elraktározza (pl. tér, idő, okság). A világ is az »én« tudat alkotása. Az »én« világa és rajtunk kívül eső világ között a »gyakorlati ész« ver lidat. Az autonóm »gyakorlati ész« erkölcs-eszméje: a kategorikus imperatívus, az az elmentmondást nem tűrő erkölcsi törvény, hogy mindenkinek mindig úgy kell cselekednie, hogy cselekvésmódja általános törvénykép is megállhasson. Legfontosabb művei: Kritik der reinen Vernunft, Kritik der prakt. Vernunft.

Kántálás (lat.), a rég. diákok énekel kapcsolatos alamszagnagyütése.

Kantár, fékezősízj zablával a nyerges v. kocsibafogott lovon.

Kantáta (lat. cantata, a. m. énekeljettek!), eredetileg a hangszeres zenemű ellentete: énekel zenedarab. 1600 óta töbttétele szülő ének.

Kantilena (ol.) a. m. énekszerű dallam.

Kantín (franc.), csapszék, laktanyában, gyárban.

Kant-Laplace-elmélet, a naprendszer keletkezéséről; a Kanté 1755., a Laplace-é 1796., majd javítva 1808. való. Gondolatmenete a következő: A mai naprendszer helyét az ősidőkben egy izzón-forró, tengely körül forgó ködtömeg foglalta el. A forgási sebesség a lehülés és összehúzódás következtében mind nagyobb lett, a golyó mind lapultabb, míg végül a centrifugális erő az egyenlítő táján külön gyűrűt választott le a tömegből. E gyűrű azután maga is golyóalakúvá ömörült, róla is váltak le kisebb-nagyobb tömegek; e folyamat többször is megismétlődött s így keletkeztek a bolygók és holdjaik. A Nap nem egyéb, mint az eredeti ködtömegek a központba összesűrűsödött maradványa.

Kanton (franc.) a. m. kerület.

Kanton, D-Kína legnagyobb kikötője, Kwantung tartomány főv. a Szikiang torkolatánál, 900.000 l. Selyem-, festő- és faipar.

Kantorjánosi kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 266 l., posta, ut. Hodász.

Kántorné Engelhardt Anna (1791—1854), zsinésznő. Német anyanyelvű volt és csak felőtt korában tanult meg magyarul. Mint tragikus színésznőnek Gertrudis, Lady Macbeth, Borgia Lucretia voltak nevezetesebb szerepei.

Kanu, l. *Canoe*.

Kanul (lat. canulla a. m. csövecske), gyógyászatban cső nyelvezetére, gyógyszereknek a testbe juttatására; gégegömbös után a gégebe illesztett lélegző-cső.

Kanut, Nagy (995—1035), 1016—35-ig Anglia és Dánia királya. 1028. meghódította Norvégiát.

Kány kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 258 l., ut. Krasznokvajda, up. Jánok.

Kánya, a silyomifélék családjába tartozó ragadozó madár.

Kánya nagyk., Tolna vm., tamási j., 1064 l., ut. Tab, posta.

Kanyaró, a gyermekkor rendszerint enyhe hevény fertőző betegsége. Köhögéssel, tüszőgöccsel, könnyezéssel s bőséges élénkpiros foltos kiütéssel jár.

Kányvár kisk., Zala vm., novai j., 383 l., ut. és up. Páka.

Kanyon, (spany. cañon), folyóvtól kivágott meredek falú keskeny völgy. A leghatalmasabb a földkerekségen az É-amerikai Unio DNY-i részén levő Colorado K.-ja, amely 1800 m. mély és 350 km. hosszú.

Kanzelparagraf, Németországban a Btk. 130. §-a 2 évig terjedhető fogházzal sújtja azon papokat, akik hivatásuk gyakorlása közben, nyilvánosan, állami ügyeket, a nyilvános békét veszélyeztető módon tesznek fejtegetés tárgyává.

Kaolin (kínai), v. kaolinit, földpátok mállása révén keletkező, főanyagában alumíniumhidroszilikáttal álló laza földes anyag, nedvesen jól gyúrható. A legtisztább fajta fehérszínű, ez a porcellánföld, a tulajdonképeni **K.** a sárga, barna v. vörös színű, tisztátalan **K.** az agyag. Porcellánkészítésen kívül borderítésre is használják.

Kap (franc.) a. m. fok, előhegy.

Kapacitás (lat.: felvevőképesség), az elektromos vezető töltésének és potenciáljának hányadosa (ha a közelében levő vezetők potenciálja 0). Az elektromos **K.** mértekegysége a farad. — Atvint értelemben: szellemi képesség; elismert szakember.

Kapcsoló, valamely elektromos áramkör zárására és nyitására (be- és kikapcsolására) szolgáló szerkezet.

Kapcsolt részek, a 17. sz. óta Horvát-Szlavonország neve.

Kapernaum, város Galileában, a Genezáret-tó mellett, ma Tell Hum.

Kapetingek, l. *Capet*.

Kap-gyarmat, Fokföld, I. Dél-Afrikai Unio. **Kap-Béla**, * 1879, győri lelkész, a dunántúli ág. cv. egyházkerület püspöke, felsőházi tag.

Kapillaritás (lat.), l. *Hajcsövesség*.

Kapisztrán János (1386—1456), calabriai születésű ferenczrendi szerzetes. Magyarországon kereszteteket toborzott, Hunyadi János oldalán

Belgrád ostromában részt vett. 1724. szentelt avatták.

Kapitalizmus (lat.), tőkeuralom, olyan gazdasági rendszer, amelyben a termelőeszközök (gép, bányá, föld, tőke stb.) magántulajdonban vannak. A szocialisták a termelőeszközök köztulajdonba vételétől, a **K.** hatalmának megdöntésétől a termelés (vele az árucioltság) trvszeriségét, a munkáskizsákmányolás megszüntetését, a társadalmi egyenlőség és gazdasági boldogulás állapotát várják.

Kapitány (lat. caput a. m. fő szöböl), katonai rang.

Kapituláció (lat.), i. fegyverletétel, a hadsereg v. ostrom alá vett hely megadása. — 2. **K.**-knak neveztek a hatalmuknak Törökországgal kötött szerződéseit, amely szerint a'altvalóik fölött nem a török hanem saját konzuli törvénytsekeik itélkeznek. 1914. megszüntek.

Káplán (lat. capellanus) a. m. segédlelkész.

Kapnikbánya, nagyk., Szatmár vm., 350 l. Arany-, ezüstbánya. Trianon óta Romániáé Capnic néven.

Kapokfa, Amerikában honos hatalmas fa, toktermésében gyapot van, az u. n. **K.**-gyapot, v. *gag*. apot. *Matracok*, *párnák* töltésére haszn.

Kapocs kisk., Zala vm., tapolcai j., 939 l., ut. Tapolca, posta.

Kápolna (lat. capella), kis templom vagy nagy templom külkeje külön oltárral.

Kápolna nagyk., Héves vm., egri j., 1837 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kápolnásnyék nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 2315 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kapoly kisk., Somogy vm., tabi j., 1043 l., vasut, táviró, posta.

Kapor, cnyösvirágu fűszernövény. Perzsiából származik.

Kaposfüred kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1235 l., vasut, táviró, posta.

Kapogyarmat kisk., Somogy vm., kaposvári j., 225 l., vasut, táviró, up. Gálosfa.

Kaposhomok kisk., Somogy vm., kaposvári j., 540 l., ut. Báté, up. Taszár.

Kaposi József (1863—1922), író. Dante-kutató. Főműve *Dante Magyarországon*.

Kaposkeresztur kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1032 l., ut. és up. Baté.

Kapostmérő kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1407 l., vasut, táviró, posta.

Kapospula kisk., Somogy vm., igali j., 693 l., ut. Attala, up. Csoma.

Kapossy János, * 1894, orsz. allevéltárnok, a bp.-i egyet. a barokkművészet tört. m. tanára, műtört. író.

Kaposszekcső kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1623 l., vasut, ut. Dombóvár, posta.

Kaposszentbenedek kisk., Somogy vm., kaposvári j., 562 l., ut. és up. Bárdibükk.

Kaposszentjakab kisk., Somogy vm., kaposvári j., 486 l., ut. és up. Kaposvár.

Kaposszerdahely kisk., Somogy vm., kaposvári j., 494 l., ut. Kaposvár, up. Szenna.

Kaposujlak kisk., Somogy vm., kaposvári j., 538 l., ut. Kaposvár, up. Kaposmérő.

Kaposvár r. t. város, Somogy vm., a Kapos folyó mellett, 29.610 l. All. realgimnázium, leányliceum, fiú felsőkeresk. isk. Terménykereskedelem és feldolgozás.

Káposztásmegyér, Ujpesthez tartozó nyaralótelep a Duna mellett, Pest vizművei. Lóversenyek.

Kapp, Wolfgang (1858—1922), Keletporoszors. mezőgazd. igazgatója. 1920. márc. Lüttwitz tábornokkal nacionalista puccsot kísérelt meg. A kudarc után Svédországba menekült.

Kappa (lat.), a kat. főpapság díszköpenye. **Kappadócía**, ókori perzsa tartomány Kis-Ázsiában. Kr. u. 17. Tiberius római provinciává tette.

Kappan, a herélt kakas neve. **Kápri**, a Földközi-tenger környékén természetű növény bimbója. Ecetben savanyítva fűszer.

Kaprisz (franc.: caprice) a. m. szeszély. **Kap-rubin**, D-afrikai gránát, ékkő.

Káptalan (lat. capitulum), a kanonokok testülete.

Káptalanfa kisk., Zala vm., sümegi j., 1117 l., ut. Devescer, posta.

Káptalanfői kisk., Zala vm., tapolcai j., 870 l., ut. Badacsonytomaj, up. Nemesgulács.

Káptalanvis kisk., Sopron vm., csepregi j., 311 l., vasut, ut. Csepreg, posta.

Kaptár, a szétszedhető, modern méhlikás.

Kapucinusok, a ferencrendiek egyik ága önálló generállissal. 1525. Matteo Bassi szervezte meg, aki Szent Ferencet külső viselkedésben is utánozni akarta (hegyes kapucium, szakáll).

Kapuvár nagyk., Sopron vm., kapuvári j., 8662 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kapverdi szigetek, l. Zöldfoki szigetek.

Kara (török) a. m. fekete, nevekben gyakori szó.

Kara Mihály, * 1886, erdélyi szobrász.

Kára kisk., Somogy vm., igali j., 302 l., ut. Nágocs, up. Törökkoppány.

Karabély (franc.), rövidesövű lovassági löfegyver.

Karácodfa kisk., Baranya vm., hegyháti j., 112 l., ut. Abaliget, up. Hetvehely.

Karácson Imre (1863—1911), kat. lelkész, történész, a magy. tört. török kútifői ismerette műveiben.

Karácsond nagyk., Heves vm., gyöngösi j., 3563 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Karácsony, Krisztus születésének ünnepe dec. 25-én. Az ünnepet megelőző este a K. este, amelyen K.-fát állítanak (hazánkban csak a 19. sz. második harmadától fogva) és ajándékokat osztogatnak. Ejjel *éjtéli* misét mondanak.

Karácsony I. Benő, * 1888, erdélyi író és színműíró; Válás után, Tavasz! ballada, Pjotr-ruska. — 2. **Sándor**, * 1891, tanár és író, a cserkészmozgalom egyik vezetője.

Karácsonya kisk., Zala vm., novai j., 386 l., ut. és up. Nova.

Karácsonyi I. István, * 1882, zeneszerző, a Városi Színház karnagya. — 2. **János**, (1858—1929), történelíró, ragyprépost, c. püspök.

Karád nagyk., Somogy vm., tabi j., 3663 l., vasut, táviró, posta.

Karádi Pál (16. sz.), unitárius püspök. Kiadta és talán írta a Comedia Balassi Menyhárt áruhatásáról c. párbeszédes gmnviratát.

Karadics, Vuk Stefanovics (1787—1864), író, kiadta a szerb népköltészet gyűjteményét, megalapította a mai fonetikus szerb helyesírást és a mai szerb irodalmi nyelvet.

Karaliáth Jenő, * 1883, belgyi, később miniszterelnökségi államtitkár volt, ügyvéd, országgy. képvis. és az Orsz. Testnevelési Tanács elnöke.

Karagyorgyevic, szerb uralkodócsalád, amelynek őse **Kara György** (1762—1817) szabadsághős volt. A törökök ellen küzdött. Ifjabb fia, **Sándor** 1842—58. Szerbia fejedelme. Ennek fia **Péter** 1903. Bronovics **Sándor** király meggyilkolása után trónra lépett és azóta uralkodik ismét a K.-család.

Karai-i-tenger, Délamerika és az Antillák közti beltenger.

Karaiok, indiai nép Délamerika ENy-i részében.

Karalít (héber a. m. írott tan hívei), zsidó szekta, amely a biblián kívül semmi más hittörést nem fogad el.

Karakán a. m. jökevű, pajkos, izgága.

Káratatona, karó-katorna v. kormorán, az evezőlábuk rendjébe tartozó, nálunk is előforduló nagy vándormadár.

Karakó kisk., Vas vm., celldömölki j., 557 l., ut. és up. Jánosháza.

Karakorum, hegység a Transzhimalája és Hindukus közt, legmagasabb csúcsa 8610 m.

Karaközörcsök kisk., Veszprém vm., devescseri j., 711 l., vasut, ut. és up. Tuskevár.

Karakter (gör.) a. m. jellem.

Karakul, középázsiai juhajtaja, finom préme az asztrahán.

Karám, kerítés az alföldi pusztai legelőkön az állatok védelmére.

Karambol (franc.), összejáratkozás, a biliárdjátékban a golyók találkozására; biliárdjáték 3 golyóval.

Karamel (spanyol), égetett cukor, italok festésére is használják.

Kara Musztafa, török nagyvezér, 1683 júliusában negyedmillió sereggel Bécszet ostromolta sikertelenül.

Karancsalja kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1410 l., ut. és up. Lapujtő.

Karancsapátfalva kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 453 l., ut. és up. Lapujtő.

Karancsberény kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 651 l., ut. és up. Lapujtő.

Karancseszki nagyk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1534 l., ut. és up. Lapujtő.

Karancsag kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 1225 l., ut. Szécsény, posta.

Karásbes, erdélyi város, g. kel. püspök székhelye, a Temes folyó mellett, 8000 l. Trianon óta Romániát.

Karász, pontyféle, csontos édesvízi hal. Husa jóízű. Közérokona az aranyhal.

Karász kisk., Baranya vm., hegyháti j., 495 l., vasút, táviró, posta.

Karát (arab-gör.: a szentjánoskenyér magva), nemes fémek finomságának jelző mértéke. Pl. 16 karátos arany, amelyben 24 részből 16 szin- arany. Drágaköveknél súlyegysége jelent, amely országok szerint változik. Hollandiában 205,6 mg.

Karátföld kisk., Vas vm., vasvári j., 823 l., ut. Vasvár, up. Gerse.

Karaván (perzsa), Elő- és Közép-Ázsiában, valamint Afrikában kölcsönös védelem céljából együtt utazó kereskedőcsoportok. **K.**-szeráj a m. vendégfogadó.

Karbid, fémeknek szénrel való vegyülete. Íggett mészből és szénből készül a kalciumkarbid, amelyet vízzel leöntve, acetilén-gáz előállítására használnak.

Karbo-lineum, kátrányból előállított fakonzerváló folyadék.

Karbolsav, monoxibenzol, kristályos test v. sűrű barna folyadék. Kátrányból állítják elő. Erős mérэг. 2%-os oldatát (karbolviz) régebben fertőtlenítésre használták.

Karbonátok, szénsavú sók. Vannak közönséges lúgos **K.** és savanyu hatású hidro-**K.** Savakkal pezsege széndioxidot fejlesztenek. Term. nagy tömegekben fordulnak elő, leggyakrabban a kalciumkarbonát mint kréta, márvány vagy mészkő.

Karbon-korszak, 1. Kőszénkorszak.

Karborundum, szilícium és szén ötvénye, amelyet elektromos kemencében összeleaszott kokszból, sóból és homokból készítenek. Keménysége 9½ és azért üvegágrásra és csiszolásra használják.

Karbunkulus (lat. carbunculus: széndarabka), 1. általában valamilyen vörös színű drágakövet jelent: rubint, granátot stb. A mondákban mesés kincs. — 2. Az orvostanban több furunkulus összeleadásából keletkezett gyenyес kötőszöveti gyulladás.

Karburálás, 1. levegőnek könnyen illó, nagyobb fajsúlyú szénhidrogénekkel (petroleum, benzol stb. való telítése világítás céljára. — 2. Szűkebb értelemben a jól égő, de szintelen voltak folytán világításra önmagukban alkalmatlan gázoknak (pld. vízgáznak) az említt szénhidrogénekkel való telítése. — 3. A gázmotoroknál a levegőnek a benzol stb. gőzeivel való keverése robbanásra alkalmas gáz előállítás céljából. A **K.** elvégzésére a karburátor (párolgató v. gázosító) szolgál.

Karc, grafikai eljárás, 1. Metszet.

Karcag r. t. város, Szolnok vm., 23.000 l. Ref. reá gimnázium.

Karch Kristóf, * 1877, közgazd. egyet. a magángazdaságtan ny. r. tanára, keresk. üzemtannal fogl.

Karcinoma (gör.) v. rák, hámsejtekből kiinduló rosszindulatú daganat. Gyógyítása műtéttel, röntgensugarakkal, rádiummal.

Karcolat, rövid tréfás rajz valami aktuális eseményről.

Karcsa kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 2007 l., ut. és up. Pácín.

Karcsay 1. Gyula, * 1869, plein-ai bíró. — 2. Lajos, * 1860, festőművész, kúria-író képek.

Karczag 1. László, * 1886, orvos, a bp-i egyet. a belső betegs. terápiájának m. tanára, sejt- és rákkutató. — 2. Vilmos, (1859–1923), író és színgazgató. 1901. Bécsben telepedett le. Felesége Kopácsy Juliska énekesnő.

Kardán, az olasz Cardano (l. o.) találmánya, csuklós hajtószerszék; autonál is használják.

Kardínális (at. cardo a. m. ajtósarok), 1. biboros püspök (bibornok), a kat. egyházban a pápa után legmagasabb rangú pap. — 2. E-amerikai, skarlátvörös énekes madár. — 3. Mint jelző: sarkalatos.

Kardos I. Albert, * 1861, magy. irodalom-történeti író, középisk. igazgató Debrecenben. — 2. Gyula, (1857–1908), arckép- és miniatűr-festő.

Kardvívás. A kard régente harci fegyver, ma sporteszköz. Már a legregibb korban is a testgyakorlás kedvelt formája volt a **K.** Ujabbán az olaszok fejlesztették magas tökélyre a **K.** művészetét, amit azután a magyarok átvettek.

Karfiol, virágfélé, a káposzta egyik fajtájának eltorzult virágzata.

Kargo (spa.nyol), rakomány, kül. hajórakomány és annak jegyzéke.

Kariátidok, 1. Karyatidok.

Karikatura (ol.) a. m. torzkép.

Karinthy Frigyes, * 1838, író. A mindennapi életből vett humorisztikus megfigyeléseivel, analitikus-szatirikus rajzaival nagy népszerűségre tett szert. Ismertebb kötetei: Görbe tükör, Tanár ur kérem, Capillária, és főleg Igy írtek ti c. irodalmi karikatúraegyüttemben. Írt drámát is: Holnap reggel.

Karinfla, osztrák tartomány a K-i Alpok D-i részén, a Felső-Dráva völgyében, 9560 km², 370.000 l. Állattenyésztés, erdőgazdaság, csekély földművelés, ólom- és cinkbányák; fa- és bőripar, kohászat. Fürdő- és üdülőhelyek a Wörth-i stb. tó környékén. Fővárosa Klagenfurt. 1919 óta DK-i szöglöte (kb. 750 km²) Jugoszláviáé.

Karitativ (lat. caritas), a. m. jótékonyági.

Karkov, orosz város, l. Charkov.

Karl I. János, * 1801, piarista, polgáriisk. tanítóképzőint. tanár, földrajzi író. — 2.

Lajos, * 1875, a szegedi egyet. a francia nyelv és irod. nyug. ny. r. tanára, francia-magyar irodalmi vonatkozásokkal foglalk.

Karlisták, Don Carlos spanyol trónkövetelő hívei, akik 1834–39. és 1872–76. fölkeléseket támasztottak jelöltjük érdekében. Nálunk karlistáknak hívták azokat a politikusokat, akik IV. Károly király visszatérési kísérleteit támogatták.

Karlovci (Karlóca), város Szlavóniában a Duna mellett, 6000 l. Bortermelés (ürmös).

Karlovsky Bertalan * 1858, festő; illusztráció, kosztümkép, életkép; legkiválóbbak arcképei.

Karlsbad (Karlov Vary), város Csehország-

ban, az Eger (Ohrje) folyó mellett, 20.000 l. Hévízfürsók, világhírű gyógyfürdő (gyomorfáj ellen), évente kb. 65.000 fürdővendég. Uveg- és porcellángyártás.

Karlsbadi só, a karlsbadi forrásvízből nyert hashajó és béltisztító hatású só.

Karlsruhe, Baden német szabadállam fővárosa, 146.000 l. Műegyetem. Gép- és vasárúgyárak.

Karma (szanszkrit a. m. tett, cselekedet), indiai vallási dogma, amely szerint az ember halál utáni sorsa (újászületése) a cselekedeteinek összességétől függ.

Karmacs kisk., Zala vm., keszthelyi j., 1162 l., ut. Hévízcentrandrás, posta.

Kármán I. Aladár, * 1879, kereskedelmi és iparkamarai titkár, a Világ, majd a Magyar Hírlap munkatársa. — 2. **Elemér** (1875–1927), **K. Mór** fia, törvényszéki bíró, kriminológus. — 3. **József** (1769–1795), prózaíró. Goethe Werther-ének hatása alatt írja meg főművét, a Fanni hagyományai c. novellát.

— 4. **Mór** (1843–1915), pedagógiai író, a gyakorlati-főgimnázium pedagógiai vezetője, a magyar középiskolai oktatásügy egyik újjászervezője. — 5. **Tódor,** **K. Mór** fia * 1881, matematikus, az aacheni műegyetemen az aerodinamika tanára.

Karmazsin (arab-franc.), sötétvörös szín. **Karmeliták,** kat. szerzetesrend, Kalabriai Berthold kereszties vezetés alatt 1155 körül Karmel hegyén, Palesztinában.

Kármán (arab-franc.), vörösszínű könnyű por, piros festék. Mexikói kaktuszokon élő bibortetűk megszártított testéből áll (cochenille).

Karnak, falu Felső-Egyiptomban, Luxor mellett, a Nilus partján, 13.000 l., az Amon-főtemplom rojmaival.

Karneol (ol.), a kalcedon húsverős színű, sokszor csíkos, áttetsző változata: féldrágakő.

Karneval (ol.), a m. farsang (l. o.).

Káro (franc. carreau, a m. négyyszög), a francia kártya egyik színe.

Karok és rendek (lat.: status et ordinés), a négy rend (egyházi és világi főurak, köznemesek és a sz. kir. városok), amely nálunk 1848 előtt a politikai jogok kizárólagos birtokosa volt.

Károli Gáspár (1529–91), gönci református esperes, a ma is használt prot. magy. bibliafordítás szerzője.

Karolinák, szigetcsoport a Nagy-óceánban (Mikronézia), Uj-Guineától E-ra. 1919-ig német, azóta japáni birtok.

Karoling-család, frank uralkodó család, a Meroving-házból való frank királyok udvarnagyi tisztségét viselték, majd a Meroving-dinasztiát megbuktatva, Kis Pippin 751. frank király lett. Ennek fia Nagy Károly, kinek fiaiban a K. lotharingiai, francia és német ágra oszlak és a ro. sz.-ban kihal.

Károly (Martell, 600–741), a frankok majordomusa, Heristali Pippin fia, 732. Tours közelében megverte az arabokat.

Károly, angol királyok. I. K. (1600–49), I. Jakab fia, 1625–1649, angol király. II évig

parlament nélkül uralkodott. Emiatt Cromwell kivégeztette. — II. K. (1630–1685), az előbbi fia, ismételten megkísérelte apja trónjának visszaszerzését. 1660–1685. angol király. Vallási és egyéni szabadságvédő törvényeket: a Test Act (1673) s a Habeas Corpus (1679) adott ki.

Károly, francia királyok, V. K. (1337–1380), 1360–1380. francia király. Alatta volt a párizsi polgárlázadás és a jacquerienek nevezett parasztlázadás. Ő építette a Basíliut. — VII. K. (1403–1461). Uralma alatt Jeanne d'Arc fellépése és Orléans ostroma óta az angolok kiszorulnak Franciaországból. — IX. K. (1550–1574), II. Henrik és Medici Katalin fia. 1560–1574. francia király. A Guisek és Bourbonok, a katolikus és protestáns (hugonotta) Franciaország harcából állott uralma a vassy-i vérfürdőtől a Szent Bertalan éjszakáig (1572. aug. 24).

Károly, magyar királyok. I. K. (1283–1342, Róbert K.), 1310–1342. magyar király, a nápolyi Anjou-k közül. Leverte az ellene felkelt kiskirályokat (Csák Máté stb.) és helyreállította a királyi hatalom tekintélyét. — III. K. (mint német-római császár VI. 1685–1740), 1711–1740. német-római császár és magyar király. Egyetlen fia 1716. meghalván, kiadta a leányán örökösödését biztosító pragmatica sanctio (nálunk elfogadta az 1723. I.–II. t. c.). Felállította az állandó hadsereget, a helytartótanácsot, a kancelláriát, a királyi táblát. Két török háborút viselt, az egyiket szerencsésen (1718. Passarovic), a másikat sikertelenül (1739. Belgrad). — IV. K. (1887–1922), Ottó főherceg fia. 1911. nől vette Zita bourbon-pármal hercegnőt. 1916. december 30. koronázták magyar királlyá. A világháború leg-súlyosabb idejében került a trónra, békét akart kötni, külön békétől sem zárkózott el. Az októberi forradalom napján Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké. Az összeomlás után, november 9-én, mint osztrák császár lemondott az uralkodói hatalomról, november 13. pedig a nála megjelent magyar főurak előtt kijelentette, hogy előre elismeri azt a döntést, amely Magyarország jövőendő államformáját megalkotja. Miután ugy Ausztria, mint Magyarország kikiáltotta a köztársaságot, családjával Svájcba költözött. 1921. kétszer tett kísérletet, hogy Magyarországon visszaszeresse uralkodói hatalmát. Először a kormány föl-hívására önként távozott, másodsor 1921. okt. fegyveres csapatokkal vonult Budapest felé. A kormány csapatai Budaörsnél leverték, elfogták; az entente Madeira szigetére vitette, a nemzetgyűlés pedig 1921 nov. 5. detronizálta. 1922 ápr. 1. meghalt Funchalban.

Károly, német-római császárok. I. Nagy K. (742–814), 768-tól frank király, 793. legyőzte a longobardokat, 772–804, a szász törzseket szervezte, megalapította a német nemzetet, 791–97. legyőzte az avarokat, 778–801. az arabok ellen harcolt; 800. a pápa római császárrá koronázta. — 2. **V. K.** (1500–1558), német-római császár. 1521–1544. négy hábo-

Nagy Károly

ruban küzdött I. Ferenc francia királlyal az európai főhatalomért. 1521. birod. átok alá helyezte Luthert. 1556. lemondva, kolostorba vonult.

Károly, I. román király (1839–1914), a Hohenzollern-Sigmaringen-házból. 1866. román fejedelemmé választották. 1877. kiondta Románia függetlenségét Törökországtól, 1881. királlyá proklamálta magát. A harmas-szövetség híve volt. Felesége, Wied Erzsébet hercegnő, Carmen Sylva néven író nő.

Károly, svéd királyok. X. K. (1622–1660), 1654–1660. svéd király. Háromnapos csatában levette a lengyeleket 1658. — **XII. K.** (1682–1718), 1697–1718. svéd király. Orosz hadjárataiban számos győzelem után Poltavánál vereséget szenved. Lengyelország ellen is harcolt.

Károly, lotharingiai herceg (1643–1690), hadvezér, 1683. Szobieszki János lengyel királlyal együtt megverte a Bécsset ostromló török sereget. 1686. a Budát ostromló sereg egyik fővezére.

Károly, osztrák főherceg, hadvezér (1771–1847), II. Lipót fia. A franciák elleni háborúban számos győzelmet aratott 1809. máj. 21–22. Aspernnél legyőzi Napoleont. Wagram után visszavonult a magánéletbe.

Károlyfalva kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 472 l., ut. és up. Sárospatak.

Kárpál 1. **Arpád**, * 1853, történetirő, a volt bécsi cs. és kir. titkos állami levéltár ny. igazgatója, a bécsi Magyar Kulturintézetek kurátora. — 2. **Gábor** gr. (1841–1895), politikus, képviselő, Kossuth híve. — 3. **Gyula** gr. * 1871, koronaőr, felsőházi tag. — 4. **Imre** gr. * 1873, az Angol-Magy. Bank elnöke. — 5. **István** gr. (1845–1907), 1866. tagja volt Klapka légiójának, majd képviselő. — 6. **József** gr. * 1884, országgy. képvis. s a legutómista politikusok egyik vezére. — 7. **Lajos** * 1877, festő. Képeit gyönyörű érzés és idealizmus jellemzi. — 8. **László** * 1859, felsőházi

tag. — 9. **Mihály** gr. * 1875, a volt magyar népköztársaság elnöke. Függetlenségi képviselő, a Justh-szárny vezére. 1914 nyarán Amerikába utazott propaganda céljából. Visszatérve 1914. aug. francia fogságba került, majd szabadon bocsátották és hazatért. A háború alatt bevonult, a parlamentben a német orientációval szemben a Franciaországhoz való közeledést és a mielőbbi békét sürgette. 1918. okt. 31. Károly király kinevezte miniszterelnöknek. A köztársaság kikiáltása után köztársasági elnök lett. 1919. márc. a Vyx-jegyzék következtében lemondott, a kormányt a bolsevistáknak adta át; visszavonult, majd külföldre menekült. Megírta memoárjait: Egy egész világ ellen címen. — 10. **Sándor** gr. (1688–1743), szatmári főispán, majd Rákóczi főgenerálisa. A romhányi vereség után megkötö a szatmári békét (1711). 1712. gróf lett. — 11. **Sándor** gr. (1831–1906). Résztvett a szabadságharcban, emigrált, majd képviselő lett Apponyi pártjában. Megalapította a Gazdaszövetséget és a Hangyát.

Karos kisk., Zemplén vm., sátoraljai helyi j., 671 l., ut. és up. Alsóberecki.

Karosszéria (franc.), automobilnál a felsőrész az ülésekkel, amelyet a géprészeket tartalmazó alvárra (chassis) szerelnek.

Karotta (gör.-franc.) a m. sárgarépa.

Kárpáti Aurél * 1884, író, kritikus és hirlapíró, a Pesti Napló munkatársa. Költeményeket, irod. tanulmányokat és regényeket írt.

Kárpátok, hegység, a Földközi gyűrődés európai részének legfőbb tagja, félköralakban húzódik az Alpoktól a Balkán 1400 km hosszúságban. Legjellemzőbb kőzete a kárpáti homokkő, mely a hegység külső vonulatát alkotja. Azután következnek mészkő, majd kristályos, legbelül egy vulkánikus vonulat. A kristályos iv a legmagasabb; ehhez tartozik a Magas Tátra (Gerlachfalvi v. Ferenc József-csucs 2663 m). Völgyei nem nagyon mélyek; gabona- és burgonyatermeszre közepesen alkalmasak. A lejtőket dúm erdők borítják. Ásványos kincsei: só, petrolcum, földgáz, szén, vasérc, réz, ezüst, arany, ásványvíz, stb.

Kárpit, I. Gobelin.

Karr, Alphonse (1808–1890), francia író és humorista. Leghíresebb könyve: Voyage autour de mon jardin.

Karré (franc.) a m. négyuszög.

Karrier (franc.) a m. pálya, pályafutás; a ló leggyorsabb vágatása.

Karszt, 1. kőznév: mészkő- v. dolomttal álló kopár hegység. Jellemző vonásai: földalatti vízensziszter, barlangok, dolinák, poljék. — 2. Tulajdonnév: az Alpok DK-i nyulványa az Adria ÉK-i partján.

Kartács (ol.), ágyulövedék, rövid távolságra, golyókkal töltött bádógdoboz.

Kartal nagyk., Pest vm., aszódai j., 2622 l., ut. Aszód, posta.

Kartell (franc.), eredetileg a kihívás a lovagi tornajátékokon, ma válalkozók megállapodása, mely a kölcsönös verseny megszorítását, megszüntetését célozza a termelés és eladás kö-

zős alapon való szabályozásával. Vannak ármegállapító, területi, termelési, üzemi K.-ek.

Karthago, a mai Tunis helyén tyrosi kővárosokról a Kr. e. 9. sz.-ban alapított föníciai gyarmatváros. K. hatalmas vár volt, hadi és kereskedelmi kikötőkkel. Lakosai vakmerő hajósok, elhajóztak Britanniáig, Afrika Ny-i partjainig, gyarmatosították Szicíliát, Szardíniát, Hispániát, Ny-Afrikát (Csad-tó, Dahomey). K. már Kr. e. 509. kereskedelmi szerződést kötött Rómával, de csakhamar háboruba keveredett vele (pun háborúk), amelyek során K. teljesen megsemmisült.

Karthauziak (Chartreuse nevű Grenoble melletti franc. falu neve után, ahol az első rendház épült). Rendjüket Szt. Bruno alapította 1084. Életük szigorú, hetenkint csak egyszer beszélnek egymással, egyszer étkeznek közösen s éjjel 11-től 3 óráig imádkoznak.

Kartográfia (gör.) a. m. a térkép tervezése.

Kartogramm (gör.) a. m. statisztikai adatokat tartalmazó térkép.

Kártolás, a szálaz anyagok lazítása és egyengetése a textiliparban.

Karton (franc.), a falfestményhez készített tanulmány; erősebb papírfajta, kül. könyvtáblákhoz.

Kartoteka (gör.), feljegyzések, címek, stb. gyűjteménye mozgatható lapokon.

Kartus (franc.), selyemzacskó v. fémhüvely az ágyu portoltésének befogadására.

Kartvélla, Georgia neve az orosz szovjet-köztársaságban.

Karyatid

Karusszel (franc.), eredetileg lovasjáték, ma körben forgó falovak, gyermekmulatságul.

Karvaly, a sólyomfélékhez tartozó kis rugadozó madár.

Karvaly i. Mór (1860—1899), festő; illusztráció, genre, főleg a katonaelétekből. — 2. **Viktor** * 1887, zenetanár, szfv.-i zenei szakfelügyelő.

Karyatidok, kínai lányok, szobraik az athéni Erechtheiont oszlopok gyanánt ékesítették.

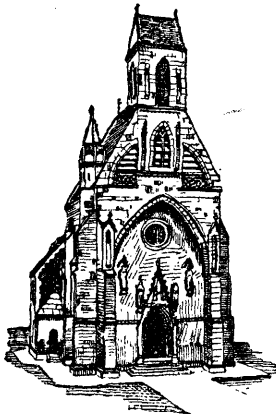
Kásád kisk., Baranya vm., siklósi j., 647 l., ut. Rácbóly, up. Beremend.

Kasgar, kínai város K-Turkesztánban, a K. folyó mellett, 70.000 l.

Kasirozni (franc.), kéregpapírost festett papírossal v. vászonnal bevonni. A színházi díszletek is kasirozottak.

Kasmir, indiai angol hűbéres állam a Himalája Ny-i részén, 220.000 km². Gabona- és gyümölcstermelés, állattenyésztés. Fővárosa Dzsamu. — K.-nak nevezik a K.-kecske finom gyapjából készített szövetet.

Kaspi-tó, a Föld legnagyobb tava, Európa és Ázsia határán. Területe 440.000 km², mélysége 1100 m, felszíne 26 m-rel fekszik a tengerszint alatt. Halban gazdag, hajóforgalma jelentékeny.

Kassa: a Szt. Mihály kápolna

Kassa, város a Hernád folyó mellett, 53.000 l. R. k. püspök, fő-, közép- és szakiskolák. Középkori és renesszánsz-műemlékek. Elénk ipar és kereskedelem. Trianon óta Csehszlovákiáé Kosice néven.

Kassai, a Kongó baloldali mellékfolyója, 1940 km.

Kassai Vidor (1840—1928), színművész. 1880. került a régi Népszínházhoz, ahol mint komikus évekig volt Blaha Lujza partnere.

Kassák Lajos, * 1887, író és esztétikus. Ujhangu verseivel megindította a magyar futu-

rista, expresszionista, kubista irányt. Művei: Misl'ó királysága, Marika énekei, Angyalföld (reg.), Egy ember élete (3 k., önéletr.), Mágylák énekeinek (éposz), Világanyám, Új versek, Tisztség könyve (versek).

Kassandra, Priamos trójai király jóstehetségű leánya.

Kassel (Cassel), Poroszország Hessen-Nassau tartományának fővárosa a Fulda folyó mellett, 171.000 l. Művészeti akadémia. Gégyártás.

Kassalik 1. Ferenc (1800—84), építész. A régi városházat, a gellérthegyi citadellát építette. — 2. Jenő (1835—1910), K. 1. fia, nagy vagyonából alapítványt tett.

Kassza (ol.), pénztár: keresk. forgalomban a. m. készpénz.

Kassziopéa, a görög mondában Andromeda anyja; csillagkép a Tejutban.

Kastélyosdombó kisk., Somogy vm., barcsi j., 559 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Kastner Jenő * 1892, pécsi egyet. az olasz nyelv és irod. ny. r. tanára.

Kaszaháza kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 472 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Kaszino (ol.) a. m. házacska; továbbá zárt-körü társaság és azok találkozóhelye.

Kasziterit (gör.), ónók, ónoxid, az ón egyetlen érce.

Kaszkiád (ol.) a. m. lépcsőzetes vizesés.

Kasztalla, Delphoi város közelében ókori szent forrás, ihletet adó víz.

Kasztanyetta, l. Castagnetta.

Kasztilla, fensík Spanyolország közepe táján. A K-i hegység két, majdnem egyenlő részre osztja: O- és Uj-K.

Kasztók (portugál), szigoruan elkülönített társadalmi osztályok, melyeknek tagjai csakis egymás közt házasodhatnak és ugyanazt a foglalkozást folytatják. Indiában négy főkaszt van: brámánok v. papok, ksatriák v. harcosok, vajsziák v. földmivesek és szudrák v. kézmivesek; míg a kasztokon kívül és alul állnak a jognélküli páriák v. csandélek. A K.-rendszernt ma Gandhi és tanítványai próbálják enyhíteni.

Kasztrálás (lat.: kihérelés), a nemzőképességtől való megfosztás a herék v. petefészkek műtéti eltávolítása után.

Kasztrálók, szopránénekesek, akik a kasztrálás következtében gyermekhangjukat megtartották. A K. virágzása kora a 17. és 18. század első fele volt, főleg Itáliában.

Kasztriota György, v. Szkanderbég (1403—1468), albán szabadsághős. 1464 óta keresztés hadával kétszer megverte II. Mohamedet.

Katádfa kisk., Baranya vm., szentőrinenci j., 386 l., ut. Szigetvár, up. Szentdienes.

Katafa kisk., Vas vm., körmend-németujvári j., 527 l., ut. és up. Nádasd.

Katalfak (ol.) a. m. ravatal.

Kataklimza (gör.: áradás), 1. geológiában az egész Föld felszínére kiterjedő általános nagy katasztrófa. — 2. Orvostud. a. m. beöntés.

Katakomba (gör.), őskeresztény temetőzőhely földalatti helyiségekben, főleg Rómában.

Katechu, kivonat az Acacia katechu fából,

Katakomba

növényi cserzőszer és festék, a textiliparban használják.

Katedra (gör.) a. m. szószék, tanári emelvény.

Katedra-szocialisták, 1871 óta használatos gúnyneve egy gazdaság- és szociálpolitikai iránynak, amelynek fő szövívői egyetemi tanárok voltak.

Katalán, a. m. kataloniai.

Katalán nyelv, provanszál nyelvjárás Spanyolország keleti részén.

Katalaunum, l. Catalaunumi ütközet.

Katalin, sienai szent (1347—1380), domokosrendű apáca volt, 1461. avaták szenté.

Katalin (Medici, 1519—1599), Lorenzo Medici urbinói herceg leánya, II. Henrik francia király felesége. Fia, IX. Károly alatt ő a tényleges uralkodó, a Bertalan-éj rendezését neki tulajdonítják.

Katalin, orosz cárnő. I. K. (1679—1727), I. Péter cár felesége. 1725. orosz cárnő. Ő alapította az orosz tudományos akadémiát. —

II. K. (1729—1796), anhalt-zerbsti hercegnő, III. Péter cár felesége. Férjének megöletése óta, 1762—1796. orosz cárnő. A francia enciklopedisták híve. Török háborúiban megszerezte Krimit.

Katalogus (gör.), a. m. jegyzék, kül. könyvjegyzék.

Katalonia, az Ebro-torkolat vidéke, Spanyolország leggazdagabb tartománya. 32.000 km², 2 millió l. Textil- és gépipar. kertészet. Fővárosa Barcelona.

Katalysis (gör.), vegyi folyamat gyorsítása

változatlanul maradó test (katalyzator) jelenléte által.

Kataplazma (gör.) a. m. pépes borogatás.
Katapultá (gör.), ijhoz hasonló hajítógép a görög és római hadászatban.

Katarakta (gör.) a. m. vizesés; orvostud.: hályog.

Katarrus (gör.), hurut, nyálkahártyalob.

Kataszter (lat.: capistratumból) a. m. fejadó-jegyzék. jegyzék adó alá eső tárgyakról, azoknak állagában beállott változásokról készülő nyilvántartás, kül. földadó-**K.**

Kataszteri hold, 1600 négyszögöl, 0,5755 hektár.

Katasztrófa (gör.), a. m. fordulat, váratlan nagy szerencsétlenség.

Katé, l. Katekizmus.

Katégoria (gör.) a. m. fogalomkör.

Kategorikus (gör.) a. m. föltétlen, határozott.
K. imperativus, Kant erkölcsi parancsa így hangzik: Tégy úgy, hogy teted egyéni szabálya általános törvényhozás alapja lehessen.

Katekizmus (gör.), rövidítve káté, rövid tan-könyv kérdés és felelet formájában.

Katéter (gör.), fém- v. kaucsukcső, test-üregekbe (hólyag) való bevezetésre.

Kat'exochen (gör.) a. m. különösen, első-sorban.

Katgut (ang.), sebészeti varrófonál juhéből.

Katharsis (gör.) a. m. megtisztulás.

Kation (gör.), elektr. bontáskor a katódnál kiváló ión.

Kato Taka-akira br. (1860—1923), japán pol., londoni nagykövet, külügyminiszter, az angol-japán szöv. egyik megteremtője.

Kató Kálmán * 1876, festőművész, impreszjonista.

Katód, l. Elektrod.

Katód-sugarak, a Crookes-csőben keletkező sugarak, amelyek a katód felületéről merőlegesen indulnak ki s egyenes irányban terjednek tova; a csőnek szemben levő falát és más testeket is fluoreszkálásra indítják. Fényérzékeny lemezre hatással vannak. Mágneses és elektromos térben irányukból kitérnek. A **K.** negatív elektromos töltések, melyek nagy sebességgel mozognak.

Katolikus autonómia, annak a testületnek az önálló jogköre, amely hivatala volna egyházi javak és alapítványok kezelésére és az iskolák igazgatására. A **K.** máig sincs megvalósulva.

Katolikus egyház, a római pápa fenhatósága és a papi rend vezetése alatt levő azon hívők összessége, akik az egyház által vallott dogmákat hiszik és az egyház egyéb szabályainak is alávetik magukat. A **K.** a latin országokban kizárólagos jelleggel bírt, az északi országokban a protestantizmus visszaszorította.

Katolikus Népszövetség, a magyar katolikus népmozgalmak legnagyobb szervezete, 1908. alakult kulturális egyesület.

Katóly kisk., Baranya vm., pécsváradí j., 752 l., ut. Pécsvárad, up. Püspökszenterzsébet.

Katona i. **Béla** * 1872, közigazdasági író, Magyarország közgazdasága c. 1918-ig évenként nagy összefoglaló munkája jelent meg. — 2. **Ist-**

ván (1732—1811), történetíró jezsuita. Főműve: *Historia critica regum Hungariae* (42 kötet). — 3. **József** (1792—1830), a magyar nemzeti tragédia megalkotója, Bánk bán c. tragédiájával, melyet 1815. irt és 1820. jelent meg. Kecs-kemét város ügyésze, akit életében alig vettek észre. — 4. **Lajos** (1862—1910), filológus, bp.-i egy. tan., néprajz és középkori irodalommal fogl. — 5. **Nándor** * 1864, festő; kivált tátrai tájképeiben a legjellegzetesebb.

Katonai bíráskodás, a tényleges szolgálatban álló katonák büntető és fegyelmi ügyeiben gyakorolt bíráskodás. A **K.** eljárás szabályait az 1912. XXXIII. t.-c. foglalta magában. Legújabbán az 1930. III. t.-c. (Katonai büntetőtörvénykönyv) és 1930. IV. t.-c. (Katonai büntető perrendtartás) szabályozták a **K.-t.**

Kátrány, szerves anyagok, pl. fa, kőszén, petróleum stb. desztillálásánál nyert sűrű, bűzös folyadék. A fa-**K.** legfontosabb anyagai a fenolok, zsírsavak, szurok, facett, guajakol stb. A kőszén-**K.** megbecsülhetetlen értékű vegyületet tartalmaz, a mai vegyészeti iparnak a legfontosabb alapanyaga. Nyers vegyületei a benzol, toluol, karból, naftalin, antracén, krezot stb. s ezek további feldolgozásával állítják elő a számtalan textiltípusokat, gyógyszer stb.

Kátrányfestékek, a kőszénkátrányban található különböző vegyületekből előállított organikus festőanyagok.

Kátránylemez, kőszénkátránnyal átított papiranyagból készült tetőfedőlemez.

Kattegat, széles, sekély tengerszoros az E-i és K-i-tenger, Dánia és Svédország között.
Katowitz (Katowice), lengyel város a volt Felső-Sziléziában, 105.000 l. Gyárpar.

Katymár nagyk., Bács-Bodrog vm., bácsalmási j., 4168 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Kaució (lat. a. m. óvadék), 1. pénzletét a hitelező valamely követelésének biztosítására. — 2. Házassági **K.**, amelyet katonatisztek házassodásakor követelnek meg.

Kaucsuk (gumi), különféle növényeknek, de főleg a gumifának megszáritott tejnedve. A **K.** ipari feldolgozása leginkább a vulkanizálásban áll. A **K.-ot** nagy rugalmassága, vízhatlansága, savakkal és lúgokkal szemben való ellenállása stb. igen sokféle ipari feldolgozásra teszi alkalmassá. 1910. sikerült **K.-ot** mesterségesen is előállítani.

Kaucsuk-termelés 1926

	millió kg.
Világtermelés	648
Malakka	299
Holland-India	211
Ceylon	26
Brazília	60

Kaudiumi iga, l. Caudiumi iga.

Kaufmann, Angelika (1741—1807), német festőnő, művei (tört., alleg.) a rokokó s a klasszizmus jegyében támadtak.

Kaufmann i. **Dávid** (1852—1899), orientalista, értékes zsidó könyvtárát az Akadémia hagyta. — 2. **Isidor** (1853—1921), festő; zsidó nép-

életből veit ábrázolások. — 3. **Oszkár**, * 1873, magyar szárm. építész, Németország egyik első színházépítője.

Kaukázia, 1918-ig orosz tartomány a Kaukázus két oldalán, 470.000 km², 13 millió l. Ma 9 szovjet-köztársaságra oszlik.

Kaukázus, magas hegység Ázsiában, a Fekete-tenger és a Kaspi-tó közt. 1300 km. hosszú, 100–225 km. széles. Legmagasabb csúcsa az Elbrusz, 5640 m. Lábánál gazdag petroleumforrások. Sokféle néptörzs lakja.

Kaubach, 1. **Friedrich** (1822–1903), német festő; történeti és arckép. — 2. **Friedrich August** von, (1850–1920), német festő; genre, táj-, arckép. — 3. **Hermann** von (1846–1909), német festő; történeti életképek, humoros gyermekképek. — 4. **Wilhelm** von (1804–1874), német festő; freskó-képek, illusztrációk.

Kaunas l. Kovno.

Kaunitz-Rietberg, Wenzel Anton, hg. (1711–1794). *osztrák diploma és államtervező, 1753-tól haláláig államkancellár.*

Kauri-kagyló, az Indiai- és Csendes-óceánban élő, 1–2 cm. nagyságu, sárgás-fehér színű kagyló (csigahéjak). Afrikai és csendes-óceáni népeknél ékszerűl és pénzüil szolgálnak.

Kauser József (1848–1919), építész, a középkori és reneszánsz stílusokat egyaránt művelte.

Kausztikus (gör.) a. m. égető, maró.

Kautsky, Karl, * 1854, német szocialista, a marxista elmélet vezére. Marx gazdasági tanairól írt könyve magy. is megj.

Kautz Gyula (1829–1909), közigazdász, egyet. tanár, képviselő, az Osztrák-Magyar Bank fő-kormányzója, az Akadémia másodelnöke.

Kava, (lat.) a. m. üreg, melyedés.

Káva kisk., Pest vm., monori j, 728 l. ut. Gomba, posta.

Kávás kisk., Zala vm., za'laegerszegi j., 452 l., ut. Zalaegerszeg, up. Zalazentgyörgy.

Kavatina (ol.), rövidebb lírai énekrész az operákban.

Kávéfa, forró égövi örökzöld cserje. Eredeti hazája Abesszinia, ma Brazília termelje a legtöbbet. Boggyószerű csonthéjas termésén belül két mag van (a kisebb termésekben csak egy gömbölyű mag, ez a gyöngykávé). A különböző fajtákat származási helyük szerint különböztetik meg. Kávé az egész világon elterjedt élvezeti szer. A pörkölésnél a kávéban illatos anyagok képződnek. A kávéban levő koffeinnak az idegrendszerre izgató hatása van.

Kávetermelés 1925–26

	millió kg.
Világtermelés	1360
Brazília	847
Columbia	120
Holland-India	70
Venezuela	55
Salvador	40
Guatemala	38
Haiti	30
Mexiko	30
Nicaragua	16
Costa Rica	15
Porto Rico	12
Brit-India	11
Abesszinia	10
Arabia	10

Kaverna (ol.) a. m. barlang, kül. sziklás talajba vajt üreg vízgűjtésre v. fedezékül.

Kaviár (ol.), a tok, kecsge és viza besózott ikrája.

Kazacsay Tibor, * 1892, zeneszerző.

Kazamata (ol.), bombamentes helyiség erődítésekben.

Kazan, a tatár szovjetköztársaság fővárosa a Volga mellett, 158.000 l. Egyetem, csillagvizsgáló, botanikus kert.

Kazán, folyadékok forralására szolgáló vas- v. acéledény, kül. gőztermelésre géphajtáshoz, tov. melegviz- és gőzfűtés céljára.

Kazánkö, a gőzkazánban hevített vízből kivált s a kazán falára rakódott sók. (Leginkább kalciumszulfát és kalciumkarbonát.)

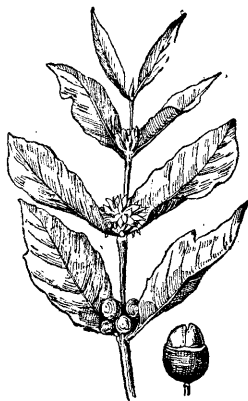
Kazán-szoros, az Alduna szűk és mély szorosa az Orsovai hegység és a Mioccs planina közt.

Kazár kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1397 l., ut. Kisterenye, posta.

Kazárok, török-tatár nép. Az 5. században Attila hun birodalmához tartoztak, majd önálló országuk volt a Dnyeper és a Kaspi-tó között. Egy részük fölvetta a zsidó vallást. Allítólag a honfoglaló magyarokkal is jöttek be K.

Kazein, (gör.) a. m. sajtanyag, az emlős állatok tejének fehérjeje; ipari célokra is használják.

Kazinczy 1. **Ferenc** (1759–1831), a 18. sz. végi és 19. sz. eleji irodalmi reformtörökvések legnevezetesebb alakja. A Martinovics-féle

Kávéfa ága és termése

összeesküvésben való részessége miatt 1794. börtönbe jut, 1801. szabadul; széphalmi bírókáról íranyítja a nyelvújítási harcot. Művei közül legnevezetesebb: Pályám emlékezete c. önéletrajza. — 2. **Gábor** (1818–64), politikus és író. K. Ferenc unokaöccse.

Kázmér, lengyel hercegek. III. Nagy K., lengyel király 1333–70, visszaverte a mongolokat, meghódította Sziéziát. — IV. K., uralk. 1447–92, meghódította Ny-Poroszországot.

Kázmér Ernő, * 1892, szlovenszkói esztétikus és novellista, műfordító.

Kaszok kisk., Somogy vm., igali j., 565 l., ut. Somogyiszil, up. Büssü.

Kazuár, strucchoz hasonló ausztráliai madár, az 1.7 m. magas emu Ausztráliában, a sisakos K. Új-Guineában él.

Kazuisztika, l. Casuistica.

Keats, John (1795–1821), angol költő: lírai és elbeszélő-költeményeket írt.

Kecel nagyk., Pest vm., kiskőrösi j., 9178 l., vasut, táviró, posta.

Kecsege v. sörög, a tokfélékhez tartozó porcos hal. Hazája a D-orosz folyók, a Kaszitó és a Fekete-tenger; a Dunában és Tiszában is él.

Kecsőd kisk., Komárom vm., tatai j., 996 l., vasut, telefon, posta.

Kecskefélék, a párosujjú patásokhoz tartozó üresszaru állatok. Több fajuk van, melyek Európa, Ázsia és Afrika hegyes vidékein élnek. Fontosabbak: a kőszáli K., a bezoar-K., kasmir-K. és leginkább a házi K., amelyet nálunk is tenyésztnek husáért és tejéért.

Kecskeköröm, a Congeria nevű harmadkori kagyló megkövesedett héjának népies neve. A Balaton víze Tihany környékén nagy mennyiségben mossa ki a partra.

Kecskemét, tvh. város Pest vm. Területe 940 km², 75.000 l. Gyümölcs és bortermelés. Gyümölcs-konzervgyár. Jogakadémia, kegyesrendi és ref. reálgimn., kath. leányliceum, áll. reál és fiú felsőkerek. isk. Művésztelep.

Kecskeméthy 1. **Aurél** (1827–1877), hírlapíró, publicista. Kákay Aranyos álnév alatt írt rópiratban maró szatírával rajzolta meg a közelet alakjait. — 2. **Gyula**, * 1873, kuriai bíró.

Kecskeméti 1. **Ármin**, * 1874, makói rabbi, zsidó irodalomtörténész. — 2. **Vilmos**, * 1874, hírlapíró, író és műfordító.

Kedez, mirigy v. csecsemőmirigy (thymus), belső elválasztású mirigy, amely a 3. életév után lassan elsorvad. A növést serkentő mirigyek közé tartozik.

Keéri Szántó Imre, * 1884, zongoraművész, a Zeneműv. Főiskola tanára.

Kefelevonat, a nyomdászban korrekтура céljára a festékezzet szedésről kefével v. kézi-sajtóval készített levonat.

Kefir, tatár eredetű, tejből készített kevés alkoholtartalmu ital.

Kégl Sándor (1862–1920), orientalista, bp.-i egyet. tanár, a perza irodalom történetével foglalkozott.

Keglevich Gyula gr., * 1855, ny. főispán, országgy. képv.

Kegyelmezés, az államfőnek az a joga, hogy valamely büncselekmény miatt megindítandó v. megindult eljárást megszüntethet (pertörlés) v. valamely jogerős büntetést elengedhet, illetőleg enyhíthet. Az egyidejűleg gyakorlott tömeges kegyelmezés amnesztia (l. o.).

Kegyesrendiek, (piaristák), oktatással foglalkozó szerzet, 1607. Kalazanczi József alapította. 221 szerzetsházuk van kb. 2100 taggal. Nálunk 75 rendházban 10 gimnáziumot tartanak fenn.

Kegyuraság, valamely plébániára vonatkozó jogok és kötelességek összessége. A kegyur joga, hogy az általa ajánlott papot a püspök a plébániára kinevezni köteles, viszont kötelessége a templom föntartása stb.

Keheesség, a népnyelven súlyos köhögéssel járó betegség az embernél is, de főleg az állatoknál.

Kehida kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 807 l., vasut, táviró, posta. Deák Ferenc szülőhelye.

Kehrling Béla, * 1891, világhírű teniszjátékos, több magyar és külföldi bajnokság.

Kéjgáz, nitrogénoxidul, belélegezve kellemes kábulató, narkozist okoz; rövid műtétknél, kül. foghúzásnál használják.

Kék kisk., Szabolcs vm., nyirbögányi j., 1526 l., vasut, posta, ut. Demecser.

Kékcse kisk., Szabolcs vm., kiskvárdai j., 1319 l., ut. és up. Kiskvárd.

Kékesd kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 553 l., ut. Nagypall, up. Püspökszenterzsebet.

Kékgalic, a kénsvas réz kristályos alakja, amelyet gyógyszerül, szőlőpermetezésre, fatárgyak konzerválására, galvanoplasztikai másolatok készítésére használnak.

Kékharisnya (angol.: blue stocking), tudákos nők neve.

Kék kereszt, az iszákosság elleni küzdelemre 1877-ben Genfben alapított egyesület.

Kék könyvek, diplomáciai iratok tartalmazó kiadványok. Ezeket fedelük színe szerint szokták elnevezni.

Kékkút, kisk., Zala vm., tapolcai j., 319 l., ut. és up. Kővágóórs.

Kék róka, a sarkvidéken élő kékszürke szőrű róka faj.

Kéksav v. cianhidrogén, keserűmandula szagú, szintelen folyadék. Egyike a legerősebb mérgeknek.

Kéksz (ang.: cakes) a. m. sütemény, kül. kétszersült teasütemény.

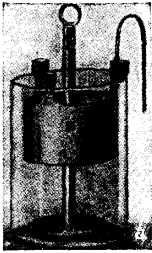
Kékszakáll, francia eredetű nocsábitó meze-hős, aki hat feleséget elemészt, mert tilalma ellenére titkos kamrájába behatolnak. Végül a hetediket bátyjai megmentik és K.-t megölik.

Kék szalag (angol: térdszalagrend), a legmagasabb díj versenyeken.

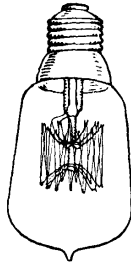
Kekule von Stradonitz, Friedrich August (1829–1896), német vegyész, bonni egyet. tan., a benzolgyűrűelmélet megalapítója.

Kék vér, a régi nemesi eredet megnevezésére használt kifejezés.

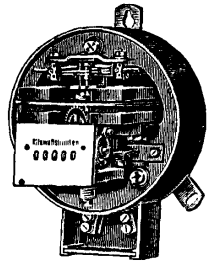
ELEKTROMOSSÁG

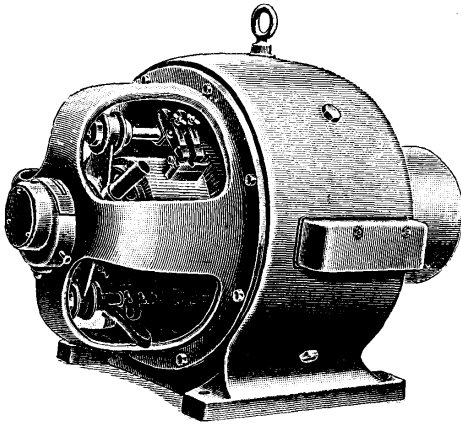
1

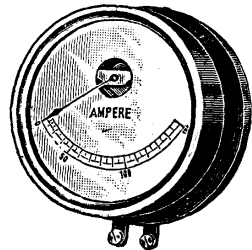
2

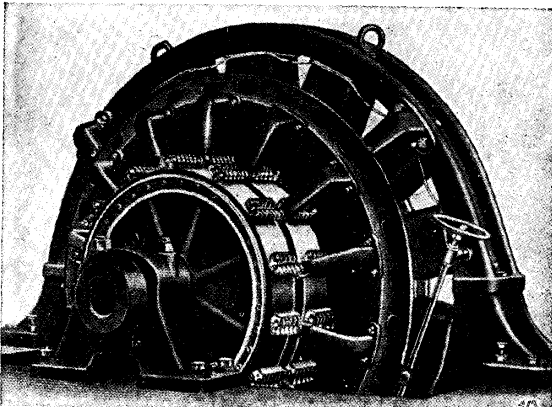
3

4

5

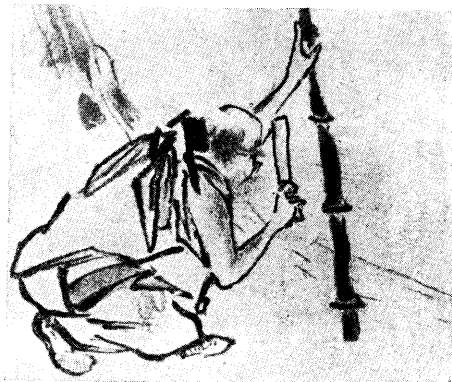
6

1. Galván-elem. — 2. Izzólámpa. — 3. Elektromosság fogyasztását mérő Gra. — 4. Egyenáram-motor. — 5. Ampère-mérő. — 6. Egyenáramú generátor,

KÍNAI ÉS JAPÁN MŰVÉSZET

1

2

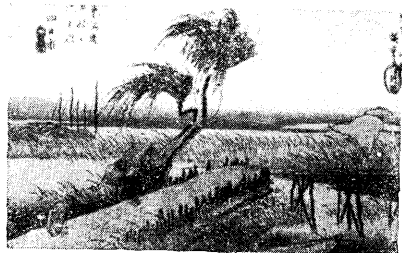

3

1. Kínai agyagszobor az 1. sz.-ból. — 2. Bambuszvágás, Kínai rajz. Ling-Ktoi, 12. sz. — 3. Japán fametszet. Utamaro, 18. sz. — 4. Japán plasztika. Unkei, 13. sz. — 5. Japán fametszet. Hirosige, 19. sz. — 6. Japán faszobor, 14. sz.

4

5

6

Kéky Lajos, * 1879, a bp.-i egyet. a 19. sz. magy. irod. tört. m. tanára, a Szépművészeti Akad. tanára.

Kelebia nagyk., Bács-Bodrog vm., bácsalmási j., 1610 l., vasút, posta, táviró.

Kelecsényi Endre, * 1856, felsőházi tag.

Keléd kisk., Vas vm., celldömölki j., 354 l., ut. és up. Jánosháza.

Kelemen pápák. V. K. 1305—1314-ig pápa. 1309-ben Avignonba tette át székhelyét. (Ezzel kezdődik a pápák u. n. babyloni fogsága.) — **VII. K.** (pápa volt 1523—1534), családi neve Giulio Medici. VIII. Henrikkel szemben követett politikája okozta Anglia elszakadását a római egyháztól. — **XIV. K.** (pápa volt 1769—1774), tudós és a tudományokat pártoló ember. 1773. eltörtölte a jezsuiták rendjét.

Kelemen, Alexandriai, * Kr. u. a 2. sz. közepe táján Athénben pogány szülöktől. † 215 körül, egyházi író.

Kelemen 1. Béla, 1865, nyelv. főreáliskolai igazgató. irodalomtörténeti, nyelvészeti és szótáríró. — **2. György**, * 1890, orvos, pécsi egyet. a fül-, orr- és gégegyógy. m. tanára. — **3. Lajos**, * 1877, tanár, az Erdélyi Magyar Múzeum-Egyesület és a kolozsvári román egyet. közvegy. levéltárosa. Művelődéstörténeti cikkeket írt.

Kelemér kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 689 l., telefon, posta.

Kelen 1. Béla, * 1870, orvos, a bp.-i egyet. a röntgenológia m. tanára. — **2. Ferenc**, * 1871, középiskolai tanár, filozófiai- és irodalomtörténeti, műfordító. — **3. Imre**, * 1896, rajzoló, politikai karikatúrákkal tette nevét ismertté.

Kelenföld, síkság, a Duna egykori árterülete, a Gellérthegy. Sashegy, Tétényi plató és a Duna közt. Máv. és Déli Vasut-állomás. Keszervíz-források.

Kéler 1. Béla (1820—1882), magyar hegedűművész, karmester és zeneszerző. — **2. Zoltán**, * 1861, ügyvéd, felsőházi tag.

Kélet (lat.: oriens), az a világtáj, ahol a Nap márc. 21-én és szept. 23-án fölkel. **K.** a m. Kíná és Japán.

Keleti 1. Artur, * 1899, költő. A kánzsás festő strófái (versek). Angyali üdvözlet (litaníák). — **2. Gusztáv** (1834—1902), festő, a rajztanárképző-intézet szervezője, majd igazgatója. — **3. Károly** (1833—1892), statisztikus. 1848. honvédtüzér, majd 10 évig pénzügyőr, 1871—92. az orsz. stat. hivatal vezetője. — **4. Lili**, * 1901, zongoraművész.

Keleti kérdés, a Balkán-félsziget és tágabb értelemben a volt török birodalom egyes részeinek helyzetére vonatkozó problémák összessége.

Keleti-tenger (Balti-tenger), beltenger Németország, Svédország, Finnország és a Balti Államok között, 400.000 km², sószegegy vízi.

Keletrómai birodalom, l. Bizánci birodalom. Kelet-Rumélia, Bulgária D-i része, 33.000 km², 1 egyegyed millió l. Gabonatermelés, kertészet (rózsa, dohány). Fővárosa Filippopol (Plovdiv), kikötője Burgasz.

Kelety Dénes, * 1867, Keleti Károly fia, a MAV. nyug. elnök-igazgatója.

Kelviz kisk., Somogy vm., marcali j., 431 l., up. és ut. Mestegnyő.

Kelkaposzta, a fejes kaposzta bodroslevelű változata.

Kelle Artur, * 1882, erdőmérnök, az Erdőmérn. Főisk. r. tanára.

Keller 1. Gottfried (1819—1890), svájci író és költő. Megírta önéletrajzi adatokkal teljes magy. regényét. Der grüne Heinrich. — **2. Helen**, * 1880, amerikai írónő, másfél éves kora óta süketnéma és vak. Megírta önéletrajzát. — **3. Imre**, * 1876, szlovenszkói tanár, történet- és filozófiai író.

Kellermann, Bernhard, * 1879, német regényíró. Az alagut, Schellenberg testvérek magy. is megj.

Kellog, Frank, * 1856, amerikai államférfi. 1925—29. külügymin.

Kellog-paktum, háboruelleni egyezmény, amelyet Kellog amerikai külügyminiszter kezdeményezésére Párizsban 1928 aug. 27-én Briand francia külügyminiszter előkötlete alatti nemzetközi konferencián 15 állam írt alá. **A K.** a háborút bűncselekménynek nyilvánítja, anélkül, hogy körvonalozná az alkalmazandó szankciókat.

Kelták, Ny-Európa legrégebb indogermán lakói, akik a legtöbb országban a később érkezett népekkel keveredtek. Nyelvüket részben megőrizték Bretagneban, Walesben, Ir- és Skótszágban.

Kelta nyelvek, az indogermán nyelvtörzs családja. Miel dialektusai az ir, gael, breton nyelvt.

Kelvin, Lord, l. Thomson.

Kemál bej (1840—88), a legkiválóbb török nemzeti regény- és drámaíró.

Kemál pasa (Musztafa), * 1881, a török köztársaság elnöke. Nagy szerepet játszott az ifjú-török mozgalomban. A világháborúban a kaukázusi hadsereg parancsnoka volt. A sévresi békeszerződés után Angorában megszervezte a nemzeti ellenállás kormányát, amelynek élére került. 1922 őszén Kis-Ázsiában megsemmisítő vereséget mért a görögökre és kikényszerítette a sévresi szerződés módosítását. 1923. okt. a török köztársaság elnöke lett.

Kemechej Jenő (1862—1905), hirlapíró. Több novelláskötetet, regényt és drámát írt.

Kemecse nagyk., Szabolcs vm., nyírbogdányi j., 3709 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Kemence kisk., Hont vm., vámosmikolaj j., 1518 l., telefon, posta.

Kemendollár kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 893 l., vasút, táviró, posta.

Keményd Jenő (1860—1925), festőművész és dizslettervező. 1895. a bp.-i Operaház és Nemzeti Színház szcenikai felügyelője.

Kemenesalja, halomvidék a Kis-Alföld és a Dunántúli dombvidék határán, a Rába és a Marcal közt.

Kemeneshőgyész kisk., Vas vm., celdömölki j., 1319 l., ut. Mezőlak, posta.

Kemeneskápolna kisk., Vas vm., celdömölki j., 299 l., ut. Celdömölk, up. Kisköcsk.

Kemenesmagasi kisk., Vas vm., celdömölki j., 1861 l., ut. Vönöck, posta.

Kemenesmihályfa kisk., Vas vm., celdömölki j., 996 l., ut. és up. Celdömölk.

Kemenespálfa kisk., Vas vm., celdömölki j., 669 l., vasut, ut. és up. Jánosháza.

Kemenessőmjén kisk., Vas vm., celdömölki j., 812 l., ut. Vönöck, up. Celdömölk.

Kemeneszentmárton kisk., Vas vm., celdömölki j., 318 l., ut. és up. Vönöck.

Kemeneszentpéter kisk., Vas vm., celdömölki j., 988 l., ut. Szany, up. Vág.

Kemény I. Dezso, *1881, közgazdász, a bp.-i keresk. és iparkamara titkára. — 2. **Ferenc**, *1860, ny. realisk. igazg. Számos pedagógiai munkát írt. — 3. **Ferenc**, *1886, Több politikai röpiratot írt. — 4. **Gábor**, *1883, középisk. tanár, pedagógiai irod. és szociológiai tanulmányokat írt. — 5. **György**, *1890, közgazdaság-tanára a bp.-i külkereskedelmi iskolának, a Pester Lloyd munkatársa.

— 6. **György**, *1877, m. n. muzeumi igazg.-őr, **György**, *1877, m. n. muzeumi igazgatóőr, közgazdaságtannal és néprajzzal foglalkozik. — 7. **János**, (1697—1662), 1660. Barsai Akossal szemben, akit megöletett, fejedelem lett. 1662. a töröktől pártolt Apafi Mihály ellentejedelem K.-t a nagyszöllősi csatában leverte és megölte. Nevezetes önéletírása. — 8. **Nándor**, *1885, festőművész; genre-képek. — 9. **Rezső**, *1871, hegedűművész, a bp.-i Zenekadémián tanítja a hegedűjáték módszertanát. — 10. **Simon**, 1440-ben a szentimrei csatában megmentette Hunyadi János életét, magára öltötte Hunyadi ruháját és a törökök őt ölték meg. — 11. **Simon**, *1882, költő és hírlapíró. A Nyugat gárdájának impresszionista költője. — 12. **Zsigmond báró** (1814—1875), regényíró és publicista. A 60-as években mint nagyteknintélyű politikus és országgyűlési képviselő a Pesti Naplót magas színvonalra emeli s a kiegyezés szolgálatába állítja. Regényei (Gyulai Pál, Rajongók, Zord idők, Férj és nő, A szív örvényei, Szerelmem és hituság) nagyértékű művek.

Kemenygerszeg kisk., Vas vm., sárvári j., 180 l., ut. és up. Hegyfalu.

Keményfa kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 223 l., ut. és up. Salomvár.

Keményffy Jenő (1875—1920), festő, rajz-tanár. (Genre, városképek).

Keménygadány kisk., Baranya vm., pécsi j., 149 l., vasut, ut. Görcsöny, up. Pellérd.

Keményitő, szerves vegyület, a zöld növények termelik. A K. mindig szilárd szemek-

Keményitőszemcsék (nagyítva)

ben képződik, mely azonban oldott állapotban elvándorol a növény azon részeibe (magvakba, gumókba, szárbá), ahol felraktározódik s itt ismét szilárd szemecskékben v. más vegyület (pl. cukor) alakjában válik ki. Legtöbb K. van a gabonafélék magvaiban, ezek közül is a rizsben. A gabonából örölt liszt tulajdonilag K.-ből áll. Vegyileg a K. szénhidrát. A K. vízben nem oldódik, forró vízben főlázzad (K.-csiriz). Egyik legfontosabb emberi és állati táplálék. A burgonya ill. az árpa K.-je a szesz- és sörgyártás alapanyaga. A textiliparban festékek sűrítésére, a papíriparban enyvezésre, ragasztószerial használják.

Keményiség, 1. ásványoknak a karcollással szemben kifejtett ellenállása; az ásványtan 10 keménységi fokot különböztet meg, melynek képviselői: 1. zsrkő, 2. kőső, 3. mészpát, 4. fluorit, 5. apatit, 6. földpát, 7. kvarc, 8. topáz, 9. korund, 10. gyémánt. — 2. A víz keménysége függ a benne oldott ásványi anyagok (főleg mész) mennyiségétől.

Kémes kisk., Baranya vm., siklósi j., 432 l., vasut, ut. Vajszló, posta.

Kemesmál kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 144 l., ut. Nagycsákány, up. Horvátudalja.

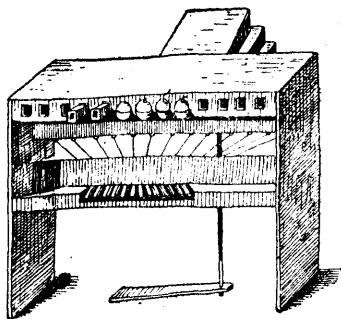
Kémia (chemia), az a tudomány, amely az anyagok belső tulajdonságaival és változásai-val foglalkozik. Eredete és elnevezése az ókori Egyiptomba nyulik vissza, ahol mint titkos tudományt, azokönkívül mint kozmetikai és főmókhászati mesterséget művelték. A 4. sz.-tól kezdve a K. történetének második szakasza következik, amelyben a tudományos kutatás összevegyül aranycsináló és bölcsek követ kutató kísérletekkel (az u. n. alkimia korszaka, kb. a 16. századtól tartott). Ezt követte a főként gyógyszerekkel foglalkozó iatro-K. ideje 1660-ig. 1770-től Lavoisier felépésével kapcsolatban számítható a modern K. fejlődésének megindulása. Legújabb fázisait az elektrokémiai kutatások és a rádióaktivitással felmerülő, az anyag szerkezetére vonatkozó elméletek jelzik.

Kemigrafia (gör.), a gyűjtőneve a nyomólemezek készítésére vonatkozó eljárásoknak.

Kemmerick, Max (1876—1900), német művelődéstörténész, kül. a társadalmi hazugságokkal, kulturkurjózumokkal fogl.

Kempelen I. Béla, *1874, genealógiai s heraldikai író. — 2. **Farkas** (1734—1804), technikus, a budai várpalota építési vezetője és a schönbrunni szökőkút berendezője. 1769. egy sakkozógépet szerkesztett, amellyel egész Európát beutazta. Író- és beszélőgépet is szerkesztett.

Kempf (Kemenes) József (1854—1922), ta-

Kempelen Farkas beszélgépe

nár. filológus és műfordító. (Odysseia és az Ilias.)

Kempis Tamás (kb. 1379—1471), aszketikus író, ágostonrendi szerzetes, leghíresebb a Krisztus követéséről szóló könyve.

Kemse kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 298 l., ut. Drávasztára—Zaláta, up. Zaláta.

Kén, kémiai elem, sárga törekeny test. Színállapotban is előfordul Délolaszországban. Puskapor- és gyufagyártásra és bőrbajok ellen használják.

Kéntermelés 1926-ban

	millió q
Egyes. Államok	19.2
Olaszország	2.7
Japán	0.5
Spanyolország	0.17
Chile	0.1

Kence (firnisz), a lenolaj oxidációja útján nyert, gyorsan száradó, fénylő fedőréteget adó folyadék.

Kenczler Hugó (1877—1922), művészeti író.
Kende Zsigmond br. * 1853, nagybirtokos, felsőházi tag.

Kender, Ázsiából hozzánk származott rostnövény. 1.5 m. magas durva kóró. A szárában levő rostokat már ósidők óta használják durva textil-árak (z-ákvászon, zsinig stb.) előállítására. A K. egyik keleti fajtájából nyerik a bődtörszerű használt hasist.

Kendertermelés 1927-ben

	millió kg
Világtermelés	935
Oroszország	510
Filippínák	200
Olaszország	83
Lengyelország	31
Korea	22
Jugoszlávia	26
Románia	17.6
Japán	9.3
Magyarország	9.3

Kenderes nagyk., Szolnok vm., tiszai felső j., 5821 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kéndioxid, a kén elégetésekor keletkező fojtó gáz.

Kenedi Géza, * 1853, ügyvéd, író és hírlapíró, Quintus álnéven is írt. 1910—18. képviselő. Jogtudományi és szépirodalmi működést is fejtett ki.

Kenéz Béla, * 1874, a bp.-i egyet. a statisztika ny. r. tanára, országgy. képvis.

Kenéz (szláv: knéz, knyász) a. m. herceg; így nevezték a szláv és román telepese csapatok vezetőit, akik félnemes számba mentek és akik közül sokan kaptak később teljes nemességet.

Kenéz kisk., Vas vm., vasvári j., 493 l., ut. Vaszecsény, up. Pecöl.

Kenéz kisk., Szabolcs vm., dadai j., 1559 l., vasut, telefon, posta.

Kenéz Gyula, * 1860, debreceni egyet. a szüléset és nőgyógyászat ny. r. tanára.

Kenguru, ugró erszényes állat. Hosszu farka van, erősen fejlett hátsó lábai, míg mellső lábai gyöngék, a földet nem érik. Az óriási

Kenguru

K. ülve 2 m. magas. Ausztráliában és Új-Guineában élnek, növényevők, bundájuk becses prém.

Kengyelfutók, azok a szolgák, akik különleges jelmezből uruk hintója előtt futottak.

Kénhidrogén, záptojászagú, színtelen gáz, szerves rothadásoknál is keletkezik.

Kenia, 4200 m. magas gleccseres tűzhányó Brit-K-Afrikában.

Kenkavand, l. Pirit.

Kennan, George (1845—1924), amerikai utazó. DK-Oroszországban és Szibériában tanulmányutakat tett s könyvet írt a deportáltak helyzetéről.

Kenotafium (gör.), halotti emlék, amely nem a síron áll.

Kenozoos (gör.), a Föld tágabb ért. vett ujjokra (harinadkor és negyedkor).

Kénsav v. vitriol, szintelen sűrű folyadék,

rendkívül erős vízelvonó tulajdonsággal. Maró hatású, a szerves anyagokat szétroncsolja, bőrn égési sebeket okoz.

Kent, angol grófság az É-i tenger mellett, 4 km², 1,100,000 l. Fővárosa Maidstone.

Kentaur, a görög mitológia létező, emberderekű és emberfejű szörnye.

Kentner Lajos, * 1905, zongoraművész.

Kentucky, az Egyes. Áll. egyik D-i állama, a K-folyó mentén, 105,000 km², 2¹/₂ millió l. Gabona, dohány, fa, szén; malom- és szeszipar. Fővárosa Frankfort.

Kenyeres Balázs, * 1863, a bp.-i egyet. a törvényszéki orvostan ny. r. tanára, a Törv. Orv. Int. igazgatója.

Kenyérfa (Artocarpus), gyümölcse a Csendes-tenger szigetein a benszülfőtek főtápláléka.

Kenyeri kisk., Vas vm., celdömölki j., 901 k., vasut, táviró, posta.

Kenyérmező, kis sikság Erdélyben, a Maros balpartján. 1479. Kinizsi győzelme a törökökön.

Kényszerárlóyam. Ha az állam az általa kibocsátott államjegyeket vagy a jegybank által kibocsátott bankjegyeket pénzjelleggel ruhazza fel, anélkül, hogy a közpénztárak vagy a jegybank pénztára ércpénzre köteles volna beváltani, ezeknek a jegyeknek a névértéke K. lesz, amelyet a hitelező az adóssal szemben kénytelen elfogadni.

Kényszeregység, l. Csődönkívüli kényszeregység.

Kényszerképzetek, az öntudatba betolakodó és ott megtapadó gondolatok, melyektől a beteg szabadulni nem tud, bár helytelen voltak belátja.

Kényszerkölcsön, általában a kölcsön azon formája, amelyet az állam, mint adós, a maga hatalmi erejénél fogva kényszeríti a hitelező polgárokra. Széleskörűen jelenti azt az állami kölcsönölést, amelyet a magyar pénzügyi kormány 1924. évi 32.000 sz. rendeletével vetett ki az adófizetőkre.

Kényszerzubbony, erős vászonkabát, összevarrt ujjakkal, hátul gombolható. Erőszakoskodó elmehetgekre adták. Ma csillapító orvosságok helyettesítik.

Képarchitektúra, egyike a legmodernebb képzőművészeti irányoknak; semmit nem ábrázoló éles határvonalakkal körülzárt geometrikus formákból, nyomtatott betűalakokból vannak megalkotva fekete-fehér vagy sokszínű kompozíció. Rokon a szuprematizmussal.

Kephalonia, a legnagyobb ion sziget, 763 km², 70.000 l. Fővárosa Argostoli.

Képirás, 1. képfestés. — 2. Kezdetleges írásforma, amikor a gondolatot a tárgy ábrázolásával fejezték ki.

Képlékeny, a. m. alakítható, gyúrható (lat. plasztikus).

Kepler, Johannes (1571–1630), német csillagász. Grácban tanár, majd Prágában Tycho de Brahe segédutársa és utódaképpen II. Rudolf udvari csillagász. Felfedezte és Astro-

nomia nova (1609) és Harmonices mundi (1621) c. főműveiben leírta a bolygómozgásoknak maig is érvényes törvényeit.

Képtáviratozás, vonalas rajzok és fényképek továbbítása táviró és rádió útján. Az adó készülékben továbbítandó képet képelemekre bontják, amelyek mindegyikének bizonyos áramerősség felel meg. A vevő készülékben az áramimpulzusok érzékeny papíron vegyi hatást váltanak ki, vagy megfelelő fényhatással alakítanak s így újból létrejön az eredeti kép egy fényérzékeny rétegen. Egy négyzetdeciméter nagyságu kép továbbítása a készülék szerint néhány másodperctől néhány percig terjedő időt vesz igénybe.

Képviselő, az országgyűlési képviselő, akit a választásra jogosult állampolgárok az országgyűlés tartására választanak. A K. a törvényhozás aktív tagja, emellett a kormány ellenőrzésében, sőt vád alá helyezésében is részt vehet. Személyét a mentelmi jog védi a zaklatástól. Bizonyos állások összeférhetlenek a képviselőséggel. A képviselőket közigazgatási teendőik teljesítéséért nálunk díjazás illeti meg.

Képviselőház, az országgyűlés népképviselői kamarája, amelynek tagjait a választásra jogosult állampolgárok választják. A K. hatáskörébe tartozik a törvényhozás, a költségvetés megállapítása, a zárszavak megvizsgálása, a miniszterek ellenőrzése és vád alá helyezése. Az 1906. választott magyar K. 245 tagból áll.

Képzőművészeti Társulat (Országos Magyar), 1859. alapította a Pesti Műegylet és Képcsarnok Egyület kivált művész-szoport. 1866 óta a városi geti Műcsarnokban.

Keramika, l. Agyagipar.

Keramit-tégla (kongó-tégla), könnyen olvadó agyagból készült, majdnem olvadáspontig hevített, likacsok nélküli tégla. Szilárd és ellenálló, utburkolásra is alkalmas.

Keratin (gör.) a. m. szaru-anyag, a bőr, toll, pata, haj stb. alapanyaga.

Kerca kisk., Vas vm., szentgothárd-muraszombati j., 409 l. ut. Senyhéza, up. Magyar-szombatfa.

Kercseliget kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1391 l. ut. Attala-Csoma, posta.

Kerecsend nagyk., Heves vm., egri j., 1951 l., telefon, posta.

Kerecseny kisk., Za'la vm., pacsai j., 820 l., ut. Gelse, up. Orosztony.

Kerekegyháza nagyk., Pest vm., kunszentmiklósi j., 4679 l., vasut, táviró, posta.

Kerekes 1. Aladár, * 1878, hírlapíró. — 2. György, * 1871, gazdaságtörténész. — 3. István, * 1878, kuriai bíró.

Kerekgyártó Árpád (1818–1902), történetíró, a bp.-i egyet. a magyar művelődéstörténet tanára volt.

Kereki kisk., Somogy vm., tabi j., 503 l., ut. Köröshegy, posta.

Kerekjártó, 1. Béla, * 1806, a szegedi egyet. az analízis és geometria ny. r. ta-

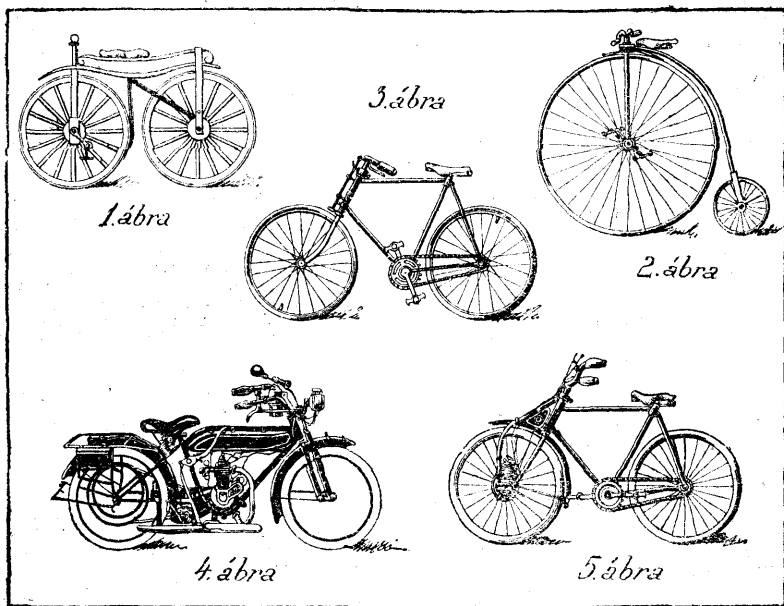
nára. — 2. **Gyula**, * 1898, hegőművész, Angliában él.

Kerékpár (bicikli, velocipéd), lábbal vagy motórral hajtott kétkerekű közlekedési eszköz. Előfutárja a szintén kétkerekű draisina, amelyet a nyeregben ülő lábaival lökött tova. Az első (magas) **K.** a 19. sz. közepén készült, 1867. feltalálták a drótküllöket, 1884. Angliában az alacsony kerékpárt, 1891. a légabroncsot (pneumatik). A triciklit (három kerekkel) főként csomagszállításra használják. 1900 óta erősebb vázu **K.-t** és tricik-

1902, zeneszerző és kritikus. — 3. **Károly**, * 1897, a bp.-i egyet. a görög-római vallástört. m. tanára.

Kerepes nagyk., Pest vm., gödöllői j., 2123 l., vasut, telefon, posta.

Kereskedelmi és Iparkamara, feladata a kereskedelem és ipar érdekeit képviselni, a keresk. és ipari keresetben érdekelték panaszait, kívánságait tolmácsolni. Magyarországon császári rendelkezés hozta létre 1850. Az 1868: VI. t.-c. alkotmányosan meghonosította és szabályozta.

1. Az első kerékpár (draisina), lábbal lökték előre. — 2. Magas kerékpár. — 3. Modern kerékpár. — 4. Motorkerékpár. — 5. Segédmo'tor kerékpár első kerekére szerelve

lit benzinnal is felszerelnek (motorkerékpár). A **K.** sporteszközü is népszerű. Rendeznek pályá-, országúti- és hegyi-, valamint motorvezetéses kerékpárversenyeket.

Kerékteleki kisk., Veszprém vm., zirci j., 1224 l., ut. Magyarszombathely, posta.

Kerenszki, Alexander, * 1881, orosz republikánus politikus. Az 1917-i forradalomban hadügyminiszter, majd a végrehajtó bizottság elnöke és generalissimusa. Offenzívát kísérelt meg a központi hatalmak ellen, de kudarcot vallott. Nov. 7. elmenekült, azóta külföldön él.

Kerényi 1. Frigyes (1822—1852), költő, Petőfi és Tompa barátja. — 2. **György**, *

Kereskedelmi iskolák, vannak: 1. alsófokú **K.** a tanonciskolák. 2. a középfokú u. n. felső **K.**, ahová négyévi polgári vagy középisk. tanulás után lehet belépni és négy évfolyamuk és 3. felsőfokú, a Közgazd. Egyet. keresk. szakosztálya.

Kereskedelmi jog, a keresk. (és ipari) jogszabályok összessége, nálunk főforrása az 1875. XXXVII. t.-c.

Kereskedelmi mérleg, egy ország behozatala és kivitele értékének egybevetése. Ha a behozatal nagyobb, a **K.** passzív. A **K.** csak áru-mérleg, a külföldhöz való gazdasági viszony ismeretéhez szükséges a tartozások és követelések szembeállítás, az u. n. fizetési mérleg is.

Kereszt, a keresztrefeszítés halálbüntetésének eszköze. Különös jelentőséget Krisztus keresztalála által nyert.

Keresztcsonit, a gerincoszlopnak legalsó része, összecsontosodott öt keresztcsigolya. A csontos medence hátsó falzatának része.

Keresztély, IX., dán király (1818–1906), 1863-tól uralk. Schleswiget bekebelezte a dán monarchiába, ez idézte föl 1864. a schleswig-holsteini háborút. Unokája, X. K., * 1870., 1912 óta uralkodik.

Keresztény kisk., Sopron vm., csepregi j., 544 l., ut. Sopronhórcs, up. Dasztfalu.

Keresztény nemzeti egyesülés pártja, Friedrich István miniszterelnöksége alatt alakult és ő volt a párt első vezére. Maga Friedrich István kevéssel az első nemzetgyűlés összeülése után kilépett a pártból, amely a kisgazdapárttal együtt kormányzópártja volt az első nemzetgy.-nek.

Keresztény nemzeti egység pártja, 1922. alakult, a Bethlen István gr. kormányát támogató politikai párt.

Kereszténység, az a nagy világvallás, amely Jézus Krisztus működése nyomán tanítványainak, különösen Pál apostolnak, a tanítása alapján szervezkedett, két század alatt meghódította a római birodalmat és az európai kulturnépek vallása lett. A zsidó vallás talajából nőtt ki, bibliájába bekebelezte a zsidó szentiratokat is. A zsidó vallástól az a meggyőződése választja el, hogy Jézus Krisztusban, az Isten által küldött Messiásban, Isten együlött fiában új kijelentés birtokosává lett s hogy Jézus Krisztus megváltó halálával és feltámadásával hívei számára az üdvösség útját nyitotta meg. A K. alapvető tana a szentháromságtan. A K.-nek számos formája, egyháza, felekezete van. A régi u. n. ortodox egyházak közé tartoznak a román, a görög kat. és a gör. keleti egyházak; protestáns jellegűek az evangélikus (lutheri), a református (kálvin- és zwingliánus jellegűek), az unitáriusok, baptisták, metodisták és a belőlük elágazó felekezetek.

Keresztény-szocialista néppárt, a Molnár János apát és Zichy Nándor gróf vezetése alatt álló néppártból és a keresztény-szocialista párt egy részéből alakult. A régi néppárt katolikus tradícióját a szociális haladás szellemével igyekezett összeegyeztetni.

Keresztény-szocialista párt, Giesswein Sándor elnökelete alatt alakult meg 1907-ben. A marxizmus elvetésével, a valláskerülői elveknek a gazdasági élet területein való érvényesítésével akarja a tőke és munka közt tátonóg szakadékot áthidalni. Giesswein halálával a K. főlöszlött.

Keresztény-szocializmus, az osztályharcos, marxista szocializmus politikai ellensúlyozására teremtett irány, amely a marxizmussal szemben a krisztianizmus erkölcsi tanításainak a gazdasági és társadalmi harcokba minél intenzívebben való bevitelét célozza. Elitéli az osztályharcot. Az újabb K.-nak XIII. Leó pápa »Rerum novarum« kezdetű enciklikája

adja meg az elvi utmutatást. A keresztény-szocialis párt nagyobb politikai hatalomra Ausztriában jutott, ahol 1920 óta az osztrák köztársaság kormányzását vezeti. Magyarországon I. Keresztény-szocialista párt.

Keresztes-Fischer Ferenc, * 1881, Baranya és Somogy vármegyéek főispánja.

Keresztes háború, a középkorban vallási okokból indított háboru a kereszt hit ellenségei (szaracénok, törökök, albigensek, husziták stb.) ellen. Főleg így nevezik azonban a Szentföld felszabadítása érdekében indított háborukat. Az I. K. (1096–1099), főleg francia vállalkozás volt. Vezetői a norman Bohemund és Bouillon Gottfried. 1099 júl. 15. elfoglalták Jeruzsálemet. A 2. K.-ra (1147–49) Edessa elfoglalása (1144) adott okot. VII. Lajos francia király és III. Konrád német császár vezették, de sikertelen maradt. A 3. K.-t (1189–92) Saladin szultán előretérése okozta s azt I. (Barbarossa) Frigyes vezette. Jaffát foglalták el. A gyermek-K. (1212) beteges gondolattal volt. Az 5. K.-t 1217. II. Endre magyar király vezette, de sikertelen maradt. A 6. K. (1228–1229) II. Frigyes nevéhez fűződik, aki Jeruzsálem királyává koronáztatta magát. IX. szt. Lajos vállalkozása (7. K. 1249–1254) csak epizód maradt. A 8.-at is ő vállalta (1267) s ez halálával (1270) végződött. A Szentföld felszabadítása nem sikerült, az egyiptomi szultánok egymással foglalták el a keresztény városokat és 1291. Akkon, a keresztények utolsó erőssége, is elesett.

Keresztespók, a legnagyobb hazai pókfaj. Hátán keresztalakban elhelyezett világos foltok vannak. Mérges.

Keresztespüspöki nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1297 l., ut. és up. Mezőkeresztes.

Keresztéte kisk., Abau-Torna vm., encsi j., 142 l., ut. és up. Krasznokvajda.

Keresztjáró napok, a kat. egyházban az áldozócsütörtök előtti 3 nap, mikor is a hívők körmenetben vonulnak más templomba vagy keresztet.

Keresztség, a kat. egyházban az első szentés, amelyben minden bűntől megtisztulunk. Kiszolgáltathatja minden ember, ha a formulát betartja.

Keresztury Sándor, * 1897, erdélyi író, a Nagyváradai Napló munkatársa.

Kereszty I. István, * 1860, zenei író, a Nemz. Muz. ny. igazg. öre. — 2. Jenő, * 1887, karnagy, orgonaművész és énektanár. **Kerészay** Zoltán, * 1868, pécsi egyet. a nagy. alkotmány- és jogtört. ny. r. tanára.

Keretfirész, a fatörzsből egyszerre több deszkát vágó fűrészelő gép.

Kerettyé kisk., Zala vm., letenyei j., 142 l., ut. Letenye, up. Szentadorján.

Kergeség, a juhok agyvelőbetegsége, amindőn az állatok féltőlten körbe futkosnak. Okozója egy galandféreg álcája.

Kerguelen, lakatlan délisarkvidéki sziget, 3414 km².

Kéri Pál, * 1882, újságíró, forradalmi szerepléséből kifolyólag a Tisza-gyilkosságai perben (1922), mint felbújtót halálra ítélték. Az orosz-magyar fogolycseré során szabadult.

Kerkabarábas kisk., Zala vm., alsólendvai j., 652 l., ut. és up. Zalabaksa.

Kerkaiklód kisk., Zala vm., novai j., 348 l., vasut. ut. Páka, up. Csmömdér.

Kerkakutas kisk., Zala vm., alsólendvai j., 653 l., ut. Zalabaksa, up. Cesztrég.

Kerkaneémtalu kisk., Zala vm., alsólendvai j., 303 l., ut. Pankasz, up. Cesztrég.

Kerkapéntekfalu kisk., Zala vm., alsólendvai j., 212 l., ut. Pankasz, up. Cesztrég.

Kerkápoly Károly (1824—1891), politikus és író, a Deák-párt tagja, egy. tanár. 1870—73. pénzügyminiszter.

Kerkaskápolna kisk., Vas vm., szentgottvárdi j., 336 l., ut. és up. Senyháza.

Kerkaszentkirály kisk., Zala vm., letenyei j., 759 l., ut. Lenti, up. Kerkaszentmiklós.

Kerkaszemihályfa kisk., Zala vm., alsólendvai j., 437 l., ut. és up. Lenti.

Kerekaszentmiklós kisk., Zala vm., letenyei j., 625 l., ut. Páka, posta.

Kerkateskánd kisk., Zala vm., letenyei j., 171 l., ut. Lenti, up. Szécsisziget.

Kerkatörfalu kisk., Zala vm., letenyei j., 271 l., ut. Lenti, up. Szécsisziget.

Kerkaufalu kisk., Zala vm., alsólendvai j., 188 l., ut. Zalabaksa, up. Cesztrég.

Kern Aurél (1871—1928), zeneszerző és zenei író, a Nemzeti Zenede igazgatója, 1915—17. az Opera igazgatója.

Kerner I. István (1867—1929), operaházi karmester, majd főzeneigazgató. 1900—1918. a Filharmoniai Társulat karmestere. — 2. **Justinus** (1786—1862), német regényíró.

Kernstoczi Károly, * 1873, festőművész, az új művészeti eszmék harcosa. 1917-es kiállítása a vonalas és mozgáskompozícióktól az elsősorban festői és realiztikus értékekhez való fordulásáról számol be. 1919 után évekig külföldön dolgozott.

Kerntler, I. Jenő, * 1878, zongoraművész és zeneszerző, a Zeneműv. Főisk. tanára. — 2. **Kálmán**, * 1872, h. államtitkár a pénzügy-minisztériumban.

Kerosin (orosz), tiszta petroleum.

Kérdőzök, a párosujjú patás állatok egyik alrendje, ahová tartoznak a szarvasméhák, szarvasok, juhok, antilópek, tevék, zsiráfok stb. Nevüket sajátágos táplálkozású módjuk-tól nyerték, az ételt kétszer rájárik meg.

Kerpely, I. Jenő, * 1885, gordonkaművész. 1913—20. a Zeneakadémián a gordonkatanaszak tanára volt. — 2. **Kálmán**, * 1864, a közgazdasági egyet. a növénytermesztés tan. r. tanára.

Kerr, Alfred, * 1867, német drámai kritikus és esztétikus. Művei: Die Welt im Drama, Die Welt im Licht, In Yankee-Land.

Kérsémién kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 476 l., ut. Fehérgyarmat, up. Náb-rád.

Kerta kisk., Veszprém vm., devceveri j., 936 l., vasut. ut. Túskevár, posta.

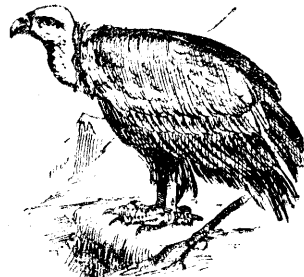
Kertbeny (Benkert), I. **Imre Mária** (1825—1855), festő; genre és tájkép. — 2. **Károly** (1824—1882), magyar-német író, bibliografus és műfordító.

Kertész, I. Dező, * 1893, filmrendező, alkotása: Egy asszony tragédiája (Schermann grafológussal). — 2. **Ella**, * 1881, színművész; 1903. került a Vigszínházhoz. Góth Sándor felesége. — 3. **Kálmán** (1867—1924), állatbúvár, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgató öre. — 4. **Manó**, * 1881, tanár, magyar nyelvész. Főműve: Szokásmondások. — 5. **Mihály**, * 1886, filmrendező, Amerikában dolgozik. — 6. **Róbert**, * 1876, építész, író, vallás-és közokt. áll.-titk.

Kertváros, egyszalados, kertés házakból álló telep.

Kéry Gyula (1869—1919), nótaszerző és újságíró, a Petőfi-ház titkára.

Keselyűtételek, a ragadozó madarak egyik családja. A legnagyobb fajta repülő madarak,

Keselyű

erős csőrrel, lábaikon hatalmas karmokkal. Többnyire dögtelekkel táplálkoznak.

Keserűs v. epszomít, a viztartalma magnéziumszulfát neve; mint kivirágzás fordul elő vagy pedig a konyhasórtégek között. Ásványvizekben is gyakran előfordul. Hashajtószertül használják.

Keserűvíz, ásványvíz, melyben sok keserűs (kénsavas magnézium) von feloldva. A K. elterjedt hashajtószert.

Késmárk, város Szepes vm., 6000 l. 15. századbeli templona. Vászonszövé. Thököly Imre mauzóleuma. Trianon óta Csehszlovákiáé Kezmarok néven.

Kessler Loch, barlang Thayingen mellett (Schaffhausen). Leletek a Magdalénien-korból.

Keszeg kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 681 l., ut. Penc, posta.

Keszler József (1836—1927), tanár, kritikus. Irodalmi és művészeti tanulmányok.

Kesznyéten nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 1421 l., ut. és up. Girincs.

Keszőhidegkut nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 781 l., vasut, táviró, posta.

Keszthely nagyk., Zala vm., keszthelyi j., a Balaton partján, 1219 l. Gazdasági akadémia, premontrai realgimn., fürdőhely.

Keszler Lőrinc, * 1892, zeneszerző, a Nemzeti Zenede tanára.

Kesztlőc kisk., Esztergom vm., esztergomi j., 2185 l., ut. Leányvár—Csev, posta.

Keszű kisk., Baranya vm., pécsi j., 561 l., vasut, ut. Pellérd, posta.

Kéthodony kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 635 l., ut. Romhány, posta.

Kétegyháza nagyk., Békés vm., gyulai j., 4689 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kétöltők, l. Amfibia.

Kétféjű sas, heraldikai címerkép. Már az ókori Egyiptomban is előfordul. Ausztria és a cári Oroszország címere volt.

Kéthely kisk., Somogy vm., marcali j., 3743 l., vasut, táviró, posta.

Kéthly Anna, * 1889, szocialista képviselő, a szocialista nőmunkások mozgalmanak vezetője.

Kétkamarás-rendszer, a parlamentarizmusnak az a formája, amely két különböző törvényhozó testületet rendszeresít az alkotmány keretében. Így a magyar alkotmány 1926. képviselőházat és felsőházat állapít meg. Ellentéte az egykamarás-rendszer.

Kéty, I. Károly báró (1839—1927), a bp-i egyet. a belgyógyászat tanára. Az Orvostudományok alapítója. — 2. László báró, * 1873, a bp-i egyet. a belgyógyászat ny. r. tanára.

Kétszersült (ném.: Zwieback), erősen kiszült, száraz, sokáig eltartható, korpamentes buza-lisztből készült kenyér.

Ketteler, I. Wilhelm Emmanuel Johann v. 1811—1877), mainzi püspök. Sokat tett a liberális szellem visszaszorításáért. A centrum szociálpolitikájának bázisát K. programja alkotta. — 2. Klemens (1853—1900), német nagykövet Pekingben, ahol a boxerlázdákör meggyilkolták.

Kéttornyulak kisk., Veszprém vm., pápai j., 595 l., ut. Pápa, posta.

Kétfős valuta, l. Bimetallizmus.

Kéty nagyk., Tolna vm., 1049 l., posta. Kéve, képzőművészeti társaság, 1907. alakult. Vezetője Szabalya Frischauf János.

Kevelaer, Düsseldorf melletti bucsujáróhely Szűz Mária-képhez. (Heine verse.)

Kevermes nagyk., Csanád vm., battonyai j., 4499 l., telefon, posta.

Kew, helység London mellett; botanikus kert.

Key, Ellen (1849—1926), svéd író. Főleg a nőkérdéssel és gyermekneveléssel fogl.

Keynes, John Maynard, * 1883, angol államférfi, 1919. szakértő a párizsi békekongresszuson, élesen bírálta a versaillesi békeszerződést.

Keyserling, I. Eduard, gróf (1855—1918), balti származású német regényíró. — 2. Hermann, gróf, * 1880, filozófus, a keleti és nyugati műveltség összeegyeztetője.

Kézai Simon mester, 13. századbéli krónikás. 1282—83. irt krónikájában megírja a hunok és magyarok történetét 1280-ig. IV. László udv. papja volt.

Kézdi-Kovács I. László, * 1864, festő; tájkép. Színházi, művészeti kritika. — 2. Elemér, * 1898, arcképfestő.

Kézdivásárhely (Targa Sacuesc), erdélyi város, 6000 l.

Kezeség, az a jogügylet, mellyel a kezes a hitelezővel szemben felelősséget vállal az adós tartozásáért.

Kézigránát, a mult századbéli gránátok által is használt s a világháboruban újra elterjedt kézilövedék, amely elhajítva, a célhoz érve robban.

Kézirat gyanánt, megjelölés olyan nyomtatványokon, amelyeket a szerzőik csak kis körnek szántak vagy még nem tartanak befejezeteknek.

Kézizálog, l. Zálog.

Kézmaszky Tivadar (1842—1902), orvos, bp-i egyet. tanár, szülész.

Kg., a kilogramm rövidítése.

Khaki (perza, a. m. földszíni), szürkés v. zölDES pamutszövet katonai ruhákra.

Khaldea, l. Chaldea.

Khalifa, l. Kalifa.

Khám, Noé legifjabb fia, tőle származtak az afrikai népek (hamiták).

Khanpur, l. Cawnpore.

Kharon, l. Charon.

Khartum (Chartum), város angol-egyiptomi Szudánban, a Kék és Fehér Nilus összefolyásánál, 32.000 l.

Khedive (eredetileg khidiv, perza szó, a. m. hatalmas ur), az egyiptomi alkirály címe. Egyiptom függetlenségének helyreállítása óta a király neve is K.

Kherndl Antal (1842—1919), műgyet. tanár, az Erzsébet- és Ferenc József-híd tervezésében nagy része volt.

Khiva, orosz szövetséges szovjetköztársaság az Amudarja torkolatánál, 61.734 km², 1 millió üzbég l.

Khorsabad, asszír város. Ninive közelében; II. Szargon palotája, épült Kr. e. 710.

Khuen-Hédervary I. Károly gr. (1849—1918). Husz évig volt horvát bán, három ízben miniszterelnök. — 2. Károly gr. * 1888, felsőházi tag. — 3. Sándor gr. * 1881, rk. követ és meghat. min., a külügymin. helyettese.

Khichta, határváros Szibéria és Mongolia között, 5000 l.

Kiau-csu, 552 km²-nyi terület E-Kínában, Santung-félszigeten, a Sárga-tenger partján, 200.000 l. 1898. a német kormány 99 évre bérbe vette. 1914. Japán elfoglalta, 1922. Kínának visszaadta. Fővárosa és kikötője Csing-tau.

Kibédi Sándor, * 1897, erdélyi költő. (Igy akarom, Diadalmas élet.)

Kidd, Benjamin (1858—1916), angol szociológus, főműve: Szociális fejlődés (magy. is).

Kiderlen-Wächter, Alfred v. (1852—1912), német dipl., 1910—12. külügyi államtitk. Emlékira-

tai jelentősek a világháború előzményei szempontjából.

Kidron, patak Jeruzsálem mellett.

Kiegyezés, 1. a volt monarchia két állama, illetve hazánk és I. Ferenc József osztrák császár közti ellentétek kiegyenlítése 1867. Megerteremtő Deák Ferenc volt. A K-i Alaptörvény: 1867:XLII. t.-c., ami 1918. okt. 31-ig volt hatályban. — 2. A volt monarchia két állama között időszakonként (rendszerint 10 évre) kötött gazdasági szerződés. — 3. 1918. okt. 31-ig Magyarország és Horvátország közti közjogi viszony rendezése. Alaptörvénye az 1868:XXX. t.-c.

Kiel, hadi és kereskedelmi kikötő a Vilmos-császár-csatorna K-i torkolatánál, Poroszország Schleswig tartományában, 214.000 l. Egyetem, tengerészeti int. és múzeum.

Kielland, Alexander Lange (1839—1906), realista norvég író. Művei novellák, drámák és regények.

Kienzi, Wilhelm * 1857, német zeneszerző. Operája a Bibliás ember.

Kierkegaard, Sören Aabye (1813—1855), dán filozófus és vallástudományi író. Szerinte isteni alapítás egyház nincs; csak igaz keresztények (aszketák) alapíthatnák. Hatása északon nemcsak teológusokra, hanem írókra és költőkre is nagy volt.

Kiev, Ukrajna fővárosa a Dnyeper mellett, 491.000 l. Egyetem, múzeum, kereskedelmi.

Kigyók, a hüllők egyik rendje. Testük erősen megnyúlt, hengeres, végtagjaik nincsenek. Elő állatokkal táplálkoznak. A mérgek K. ^{nével} a mérgefogaik segítségével bevezetett, méri-

Kigyó csontváza

gycikben termelt mérreggel megölők az áldozatot. Legnagyobb számmal a forró égív alatt élnek. A mérgesek közül nálunk csak a vipera él.

Kihágás, a legenylibb büncselekmény, büntetése elzárás és pénzbüntetés.

Kihirdetés, 1. a hatóságok határozatainak nyilvános közzététele. — 2. A házasságkötést rendszerint K. előzi meg a házasság lakhelyén, az anyakönyvvezető hirdetési tábláján (közégekben a K. két egymásutáni vasárnap előszóval). A házasságot csak a K. utolsó napjától számított 3 nap eltelté után lehet megkötni. A K. alól felmentés adható.

Kikladok, 211 szigetből álló csoport, az Égei-tengerben. 2700 km², 140.000 l.

Kikötő, hajóknak partmenti befogadására szánt hely (öböl, folyam, folyamtorkolat), amely el van látva: 1. a hajóknak a szél, hullámok és (folyamtorknál) a jégjárás elleni védelmére természetes magaslátokkal v. mesterséges védő-

művekkel (hullámtörő gátakkal); 2. a forgalom lebonyolítására szolgáló építményekkel (tárházak, mólók stb.) és eszközökkel (daruk); 3. a hajók építésére, vizsgálására és javítására szánt építményekkel (hajógyárak, hajócsusztatók és dokkok).

Kiközösítés, l. Excommunication.

Kilauea, tűzhányó Hawai szigetén, 1230 m., Halemaunau lávatóval.

Kilian Zoltán * 1888, író és hírlapíró; regényei: A kócsag visszatér, A fügepadár.

Kilimán kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 435 l. ut. és up. Gelse.

Kilimandzsaro, kialudt vulkán, Afrika legmagasabb csúcsa volt Német- és Brit-K-Afrika határán, 6010 m.

Kilo (gör.: chiliói a m. ezer), a méterrendszerű mértékegységekben használatos, az egység ezerszeresét jelenti.

Kilogramm (kg), ezer gramm, egy liter 4° C deszillált víz sulya.

Kilométer (km), ezer méter, 0.135 földrajzi mérföld. Egy km² = 100 hektár.

Kilowatt a m. ezer watt (l. o.). Lőerőkben kifejezve 1 K. = 1.36 lőerő, vagyis egy lőerő = 736 watt.

Kimberley, város D-Afrikában, a Fokföldön, 40.000 l. Gyémántbányák.

Kiméra, l. Chimera.

Kimnach László (1857—1906), festő, rajztanár; illusztráció, genre, vallásos kép, freskó.

Kimón, Miltiades fia, athéni hadvezér, aki a perzák ellen sikerrel harcolt. Egyik perza hadjárataiban halt meg (Kr. e. 449).

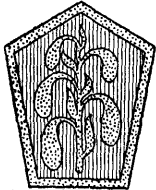
Kimono, a japán nők és férfiak hosszú kabátzerű ruhája.

Kin (gör.), a gyorsulás egysége, az a gyorsulás, amelynél a test sebessége mp-enként 1 cm/sec-mal változik.

Kína, a földkerekség legrégibb, jelenleg legnépesebb összefüggő állama. Ma köztársaság. Valamivel nagyobb, de kevésbé népes, mint Európa: 11 millió km², kb. 441 millió l. Euro-pával és D-i szomszédjaival: Indiával K-en fekvő kikötőin át érintkezik. A szibériai vasut kiépülése (1905) közelebb hozta Európához. A birodalom, magva az anyaország 4 millió km², 412 millió l. Megbízható népszámlálás nincs és a számok csak becslésen alapulnak. A tartományok összes terület nagyobb, mint az anyaország, de népeségük (30 millió) és jelentőségük csekély. A K-i partvidéken terjedelmes alföld húzódik, amely a folyóvölgyek mentén messze bőbővösödik a hegyvidékre. Ny felé a térszín egyre magasodik, de ritkán éri el a 3000 m-t. DK-en a dombok egészen a tengerpart közelébe érnek. K. folyói Belső Ázsia magaslatairól erednek és a Nagy óceán beltengereibe ömlenek. E-Kína legnagyobb folyója a Hoangho, igen rakoncátlan, de D-en a még nagyobb Jang-tse-kiang és a kisebb Szikiang mellékfolyóikkal együtt kitűnő hajóútv. K. éghajlatát csak a monszun teszi némely egységessé: E-on mérsékelt; közepen meleg, D-en forró az éghajlat. Csapadék mindenütt bőven van, de még öntözéssel is pótolják. Főtermé-

nyek E-on a buza, árpa, köles, pamut, len, kender, juta, indigó, dohány; D-en és közepén a rizs a tulnyomó, jelentékeny a tea. Nevezetes növénye még a bambusz. Hust a K-i keveset fogyaszt, állati erőt alig alkalmaz. Legfontosabb háziállata a selyemhernyó; mellette a disznó, a tyúk, kutya; E-on a teve, D-en az elefánt. Szén- és vasércgazdagsága nagyobb, mint Európáé. Ipára egyes eredeti ágakban (selyem, papiros, porcellán) felülmúlja az európaiat, de a gépipar csak most van keletkezésében. Kereskedelme fejlett. Belvizi hajózása magas

fokon áll, vasutálózatja most van épülőben. Közutjai keskenyek, nagyoobrrszét talajgyökzlekedésre épültek. Fővárosa Peking. Nagy kikötők Sang-hai és Kanton. K. mongol népének eredeti, ősrégi magas műveltsége van. A természetudományokban és a technikában ugyan messze elmaradt az európai mögött, de vallásékölme megközelíti. Szellemi arisz-

tokrácián alapuló társadalmi berendezkedése, irodalma és művészete is eredeti és magas színvonalu. K. legujabb korszaka a külső és belső zavarok láncolata. 1911. K. déli tartományai önálló köztársasággá alakultak Szun-jat-szen elnöksége alatt. Juansikai műszertelnöknek sikerült ugyan a forradalmárokkal megegyezni s a déli tartományokat az északiakkal egységre fogni, azonban a Mandzsú-dinasztia 1912. elején kénytelen volt lemondani s Juansikai lett az egységes kínai köztársaság elnöke, miután a déliek újabb forradalmát leverték, 1915. a monarchiát visszaállították s Juansikait császárrá választották. 1916. azonban erről a méltóságról lemondott, majd rövidesen meghalt. A világ-háború során, 1917. K. hadat üzent a központi hatalmaknak s 1921. között békét. 1924. nyara óta K. önállóan polgárháború dul az országban.

Kinaezüst, az "elbakra nevű ötvözet, vastagon beüzemeltve.

Kínai fal, Kína elsőlsége E-i szomszédai ellen építették a 3. sz. Kr. e. Kb. 2450 km hosszú, 16,5 m magas, 5-8 m vastag, őrtornyokkal és kapukkal. Ma már romokban.

Kínai irodalom, megalapítója a reformátor Kong-fu-cse. A költszetet a Kr. e. 4. sz.-ban bontakozik ki (Kiu Jüang műveiben). A líra fő-korszaka azonban csak a Kr. utáni késői századokban következik be (Li-Tai-Pe, Tu-fu stb.). A 13. sz.-ban indul meg a dráma (Hoei-lan-ki: Kréttör), népszerű lesz a regény: főleg Lo-Kuan-Csung »Szau-Kuoeci-ja. Ujabb írók (p. 19. sz.-ból): Li-Huang-Csang, Hung-Szin-Csuan stb. A tudományos irodalom kompilatorikus irányu. Nevezetes enciklopédisták: See-na-Kuang és a neo-konfucianus Csu-Hi (11. sz.). Modernek: Cseng-Loh, Liang-Csi-Tao.

Kínai művészet, a Kr. e.-i évezredekben erősen primitív jellegű. Főemlékei a vallásos kultuszt szolgáló, szimbolikus ábrázolásokkal borított bronzedények és a hiero-

glifikus képek. A Kr. e. második századtól kezdve 400 évig erős nyugatázsiai, asszír és perzsa, sőt késő római hatás mutatkozik. A Kr. u. 3-6. században indul meg újra az önálló K. fejlődése. Ekkor él Ku-kai-csü és ekkor születik meg a tusfestés és a tájképfestés. Még nagyobb virágzás következik be a 7-10. században, az u. n. Vang-korszakban. Legkiválóbb művészei Vang-vei és Vu-tao-ce. Ezt követi a nagy finomságú Sung-korszak, a 10. sz. végétől a 13. sz. közepéig. Főalakja Li-lung-mien, aki Vu-tao-ce stílusát fejlesztette tovább, Ma-jüan és Hsia-kuci a két kiváló tájképfestő és Mu-csi, a legnagyobb kínai tus-festő. A K. a következő sz.-ban a mongol uralom alatt realiztikusabb lesz. Legnagyobb művésze Jen-hui. A Ming-korszak következik a 14. sz. közepétől a 17. sz. közepéig. Nagy mesterei: Tang-jün és Ling-liang. Ekkor alakul ki a Ven-sen-hua nevű festői irány, amely különös keverék az impresszionizmusnak és az akadémizmusnak. A Ming-korszak azonban már a K. hanyatlását hozza meg, mely fokozódik a következő korban 1644-1912, a Mandzsú-dinasztia alatt. A kínai festészet fejlődésével párhuzamosan a grafikai művészetek is kifejlődnek és velük már a 14. sz. elejétől kezdve a fametszés is. A kerámia a Sung-és Ming-korszakban virágzott, ez utóbbi alatt találták fel a porcellángyártást. Az ötvösség és a bronzöntés az ókorban volt a legmagasabb nivóju, a selyemszövés és a dekoratív színt a mai korig megtartotta eleven fejlődésességét. Az építészet csak a magánházak és a jellegzetes pavilonok építésében tudott önállóságot felmutatni, mert a nagyszűli templomépítkezések mindig indiai, buddhista hatással állottak. Ugyanez áll a szobrászatra is, amelynek alkotásai között csak nagyon kevés eredeti és komoly művészi értékűt találunk. Feltűnő kivétel azonban a kispasztika, amelynek alkotásai elérik a kínai festészet legmagasabb színvonalát is.

Kínai nyelv, az indokínai nyelvtörzs egyik csoportja, mely számos, egymástól nagyon eltérő nyelvjárást foglal magában. A K.-nek jellemző vonása, hogy egytagu szavakból áll, melyek ragozás nélkül sorakoznak egymásmellé. A K. írása szóírás.

Kínakéreg, hazája Délamerika, természetik Indiában. Leginkább étvagyjavitónak, erősítőnek haszn.; 2-10% kinint tartalmaz.

Kinematika (más néven foronomia, gör.), a fizikának az a része, mely a testek mozgásait írja le és ezek törvényszerűségeit igyekszik megállapítani.

Kinematikai gázelmélet (v. dinamikai gázelm.) szerint a gázmolekulák minden irányban egyenes vonalban szabadon mozognak, sebességük a hőmérséklet négyzetével arányos.

Kinematográf (gör.) v. mozgófénykép, a lyoni Lumière-testvérek által 1895. feltalált készülék a mozgó testek lefotografálására és mozgó visszaadására. L. Filmjáték.

Kingsley, Charles (1819—1875), angol író. Művei keresztényszocialista és történeti regék, nyek és drámák.

Kings Norton, angol gyárváros Birmingham közelében, 94.000 l.

Kinin, a kinakéreg alkaloidja és hatóanyaga. A K. igen nagy higtásban elpusztítja az egysejtű lényeket. Elénkíti az izomműködést. Lázcsökkentő. A malária gyógyszer.

Kinizai Pál († 1494.), Mátyás király és II. Ulászló idejében élt roppant erejű, mondákkal körülvevő vitéz.

Kinrim, erőszakosságával kórikus hatású rim.

Kinvallatás, a terheltnék, esetleg tanúnak, kínzó eszközökkel történő vallomásra bírása. Virágzásának ideje a középkor vége. Európában a 18. században szűnt meg.

Kioszk (török) a. m. kertii pavillon.

Kioto, Japán egykori fővárosa Nippon DNY-i részén, 630.000 l. Egyetem. Sokoldalú ipar.

Kipling, Rudyard * 1865, angol költő és elbeszélő. A litathistóriák (Jungle-Book), indiai életből vett elbeszélések. Híres katonai és imperialista lírája is. 1907. Nobel-díj.

Királd kisk., Borsod vm., ózdi j., 947 l., vasut, táviró, posta.

Király (szláv: král), a legfőbb fejedelem, uralkodó.

Király I. Ernő, * 1884, operett-bonvivant. Amerikai magyar színpadokor is vendégszerepelt. — 2. **György** (1887—1922), tanár, irodalomtörténetirő és műfordító. — 3. **János**, * 1883, jogtörténész, a bp.-i egyet. a jog- és alkotmánytörténet nyug. ny. r. tanára. — 4. **Pál** (1841—1902), pedagógiai tanár és író.

Királyföld, D-Erdély széles telegeinek közös neve. 1876. beolvadt a szomszédos vármegyékbe.

Királyhágó, 582 m. magas hegyhát Nagybaród és Feketeerdő közt, Erdély Ny-i határán.

Királyhegyes nagyk., Csanád vm., központi j., 989 l., telefon, posta.

Királyi Pál (1821—92), publicista, politikus. Szerk. a Pesti Naplót és országgy. képv. volt.

Királypucss, I. IV. Károly király.

Királyszentistván kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 338 l., vasut, ut. Papkeszi, up. Vörösberény.

Király-Színház, operetszínház, 1903. okt. 6. nyílt meg Beöthy László igazgatása alatt.

Királyviz (lat. aqua regia), egy rész salétromsav és három rész sósav keveréke; az aranyat, a fémek királyát is feloldja.

Kircher, Athanasius (1601—1680), jezsuita, német természettudós. Ő találta fel a gyújtótűkröt és a laterna magicát.

Kirchhoff, Robert (1824—1887), német fizikus. Nevéhez fűződik (Bunsennel együtt) a színképelemzés.

Kirgizek, török-tatár nomád állattenyésztő néptörzs Ny-i (Orosz-) Turkesztánban. Területük külön tanácsköztársaság az orosz állam-

szövetség keretében. 2.200.000 km², 4.800.000 l. Fővárosa Orenburg.

Kirke, a görög hajómesékben tengeri tündér, aki magához édesgeti a hajókat s aztán disznókka változtatja őket. Odysseus is megfordult K.-nél Aiaia szigetén.

Kirk-killessz, török város Drinápoly közelében, 16.000 l., 1912. bolgárok győzelme a törökökön.

Kiromancia (gör.) a. m. tenyerjósolás.

Kirurgus (gör.) a. m. sebész.

Kirva kisk., Esztergom vm., esztergomi j., 750 l., ut. és up. Timnye.

Kis Adolf, * 1867, szociálpolitikai író, a bp.-i Kerületi Munkásbizt. Pénztár igazgatója volt.

Kisajátítás (expropriáció). Az egyéni tulajdont képező ingatlan tulajdonosától el lehet venni akaratát ellenére is, ha közérdeget, honvédelmet v. más fontos közérdeket szolgáló mű létesítése feltétlenül megköveteli. A tulajdonos a K.-ért teljes kártalanítást kap.

Kis-ántant, Csehszlovákiának, Jugoszláviának és Romániának szövetséges csoportja.

Kisapáti kisk., Zala vm., tapolcai j., 717 l., vasut, ut. Nemesgördecim, up. Nemesgulács.

Kisapostag nagyk., Fejér vm., adonyi j., 702 l., ut. Dumaföldvár, up. Baracs.

Kisar kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 951 l., ut. Fehérgyarmat, up. Nagyar.

Kisasszond kisk., Somogy vm., kaposvári j., 399 l., ut. és up. Kiskorpad.

Kisasszonyfa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 393 l., ut. Baksa, up. Magyarmecke.

Kisasszonyfalva kisk., Vas vm., szombathelyi j., 345 l., ut. Acsád, up. Söpte.

Kis-Azsia (Anatolia), a Török Birodalom főrcsze, Azsia legNy-ibb félszigete, a Fekete-, Egei- és Földközi-tenger közt. 1/2 millió km², 8—9 millió l. Belseje fennsík. 3—4000 m. magas párkányhegységek veszik körül. Eg-hajlata földközi-tengeri. Terményei: gabona, olaj, bor, mák, pamut. Lakói törökök, kurdok, turkmenek, örmények.

Kisbábót kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 364 l., ut. Tét, up. Rábászentmihály.

Kisbágyon kisk., Nógrád vm., sziráki j., 500 l., ut. és up. Szirák.

Kisbajcs kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 337 l., ut. Bácsa, posta.

Kisbajom kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 832 l., ut. és up. Kutas.

Kisbán Miklós I. Bánffy Miklós.

Kisbárapáti kisk., Somogy vm., igali j., 1138 l., vasut, táviró, posta.

Kisbarátfalu kisk., Győr vm., pusztai j., 436 l., ut. Kismegyer, up. Nagybarátfalu.

Kisbaráthegy kisk., Győr vm., pusztai j., 1290 l., ut. Ménfő, up. Nagybarátfalu.

Kisbárkány kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 184 l., ut. Tar, up. Sámsonháza.

Kisbattyán kisk., Baranya vm., hegyháti j., 211 l., ut. Mecsekjánosí, up. Komló.

Kisbér nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 4073 l., vasut, táviró, telefon, posta. Allami mentelőp.

Kisberény kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 333 l., ut. és up. Lengyeltóti.

Kisberki kisk., Somogy vm., kaposvári j., 329 l., ut. és up. Mosdós.

Kisberzsény kisk., Veszprém vm., devecseri j., 386 l., ut. és up. Tüskevár.

Kisbeszterce kisk., Baranya vm., hegyháti j., 233 l., ut. és up. Bakóca.

Kisbicsérd kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 481 l., vasut, ut. Pellérd, up. Nagybicsérd.

Kisbodak kisk., Moson vm., magyaróvári j., 502 l., ut. Halászi, up. Püski.

Kisbodolya kisk., Baranya vm., hegyháti j., 143 l., ut. és up. Magyarhertelend.

Kisbózsva kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 125 l., ut. és up. Pálháza.

Kisbőgő, l. Cselló.

Kisbuccsa kisk., Zala vm., pacsai j., 487 l., ut. és up. Bucsuszentlászló.

Kisbudmér kisk., Baranya vm., pécsi j., 364 l., ut. Borjád, up. Villány.

Kiscsány kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 485 l., vasut, ut. Sellye, up. Oszró.

Kiscséc kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 250 l., ut. és up. Girincs.

Kiscehi kisk., Zala vm., letenyei j., 470 l., ut. Letenye, up. Szentadorján.

Kiscsömöte kisk., Vas vm., közseg-felső-őri j., 109 l., ut. Lukásháza-Nemescsó, up. Nagygencs.

Kiscsős kisk., Veszprém vm., devecseri j., 622 l., ut. Boba, up. Középiszkáz.

Kisdér kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 224 l., ut. Görcsöny, up. Baksa.

Kisdobza kisk., Somogy vm., szigetvári j., 352 l., vasut, ut. Gyöngyösmellék, posta.

Kisdorog kisk., Tolna vm., völgysegi j., 1149 l., ut. Tevel, posta.

Kisdörgicse kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 156 l., vasut, ut. és up. Alsódörgicse.

Kisecset kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 359 l., ut. Becske, up. Kéthodony.

Kisérlet, a természettudományi kutatás legfontosabb módja, amelynél magunk idézzük elő a természeti folyamatokat, általunk megszabott feltételek között, hogy mibenlétüket, okozati összefüggéseiket, törvényszerűségeiket megállapítsuk.

Kisfalud nagyk., Sopron vm., kapuvári j., 1603 l., ut. és up. Mihályi.

Kisfaludi Stróbl Zsigmond, * 1884, szobrász, a Képzőműv. Főisk. tanára; finom kispasztika, portré, siremlék.

Kisfaludy I. Árpád Béla, (1847—1903), kat. teológus, bpesti egyet. tanár. — 2. **Károly (1788—1830),** a magyar vigjáték megalapítója, a romantikus költészet előkészítője. Egy ideig külföldön él mint festő, később hazajön és megindítja az Aurorát (1822). Vigjátékaiban korának társadalmát viszi színpadra. Irt történelmi drámákat, tragédiákat, novellákat, népdalokat, balladákat stb. — 3. **Sándor, (1772—1844),** K. Károly bátyja, katonatiszt, francia hadifogoly, 1799. otthagya a hadsereget s gazdálkodik. Főmítve Himty szerelmei c. gyűjteményes lírai munkája.

Kisfaludy-Társaság, a magy. irodalom fejlődésének előmozdítására alakult irod. intézet. Az Aurora-kör tagjai (Vörösmarty, Bajza és Toldy) alapították 1836. K. Károly emlékére.

Kisflúzes kisk., Heves vm., pétervásári j., 299 l., ut. és up. Pétervására.

Kisganna kisk., Veszprém vm., pápai j., 202 l., ut. Pápa, up. Pápakövési.

Kisgazda- és földm.veszpárt, nagyatádi Szabó István kisgazdapártjából alakult és az első nemzetgy.-en fontos szerepet játszott párt. 1922 febr.-ban beolvadt az egységspártba.

Kisgazdapárt, a nagyatádi Szabó István által 1908. függetlenségi és negyvennyolcas kisgazdapárt névvel megalapított politikai tömörülés.

Kisgeresd kisk., Sopron vm., csepregi j., 227 l., ut. és up. Nagygeresd.

Kisgerge kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 336 l., ut. és up. Litke.

Kisgőgánya kisk., Sopron vm., csepregi j., 184 l., ut. Sopronhorpács, up. Dasztifalu.

Kisgörbő kisk., Zala vm., sümegi j., 353 l., ut. Zalazentgrót, posta.

Kisgyalán kisk., Somogy vm., igali j., 453 l., ut. és up. Mosdós.

Kisgyőr nagyk., Borsod vm., miskolci j., 1638 l., ut. és up. Harsány.

Kisgyula kisk., Baranya vm., pécsi j., 238 l., ut. Némethölgy, up. Olasz.

Kishajmás kisk., Baranya vm., hegyháti j., 402 l., ut. és up. Felsőmindszent.

Kisharsány kisk., Baranya vm., siklósi j., 524 l., ut. és up. Siklós.

Kishartyán kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 578 l., ut. és up. Zagypapfalva.

Kisherend kisk., Baranya vm., pécsi j., 366 l., ut. és up. Egerág.

Kishertelend kisk., Baranya vm., hegyháti j., 112 l., ut. és up. Magyarszék.

Kishidegkut kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 285 l., ut. és up. Tótvázysony.

Kisihonti Barna, * 1890, zeneíró, zenetanár; zeneelméleti műveket irt.

Kishódos kisk., Szatmár vm., csengeri j., 327 l., ut. és up. Gacsály.

Kishuta kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 273 l., ut. és up. Pálháza.

Kisigmánd nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 839 l., ut. és up. Nagyigmánd.

Kisinev (Chisineu), Besszarábia fővárosa. 133.000 l.

Kisjakabfalva kisk., Baranya vm., siklósi j., 452 l., ut. és up. Villány.

Kiskálló kisk., Szabolcs vm., nagykállói j., 672 l., ut. és up. Nagykálló.

Kiskamond kisk., Veszprém vm., devecseri j., 430 l., ut. Boba, posta.

Kis-Kárpátok, az ÉNy-i Kárpátok legD-ibb része. Keskeny, alacsony hegylánc a Duna és Miava völgyei közt. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Kiskassa kisk., Baranya vm., pécsi j., 826 l., ut. és up. Rácpetret.

Kiskeresztur kisk., Somogy vm., kaposvári j., 253 l., ut. és up. Gödre.

Kiskínizs kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 52 l., ut. Halmaj, up. Csobád.

Kiskomárom nagyk., Zala vm., nagykanizsai j., 917 l., táviró, telefon, posta.

Kiskorpad kisk., Somogy vm., kaposvári j., 668 l., vasut, táviró, posta.

Kiskoru, jogrendszerünk értelmében aki 24. életévét még be nem töltötte. Nők férjhezmenetelükkel nagykoruak (l. o.) lesznek.

Kiskovácsi kisk., Veszprém vm., Berhida községgel egyesült Berhida néven.

Kiskovácsi, Pest vm., Pomáz községhez tartozó telep.

Kiskozár kisk., Baranya vm., pécsi j., 1119 l., ut. Üszög, posta.

Kisköcök kisk., Vas vm., celdömölki j., 385 l., ut. Celdömölk, posta.

Kiskölkéd kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 167 l., ut. és up. Egyházásrádóc.

Kiskőre nagyk., Heves vm., hevesi j., 3353 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kiskőrös nagyk., Pest vm., kiskőrösi j., 12219 l., vasut, táviró, telefon, posta. Petőfi Sándor szülőhelye.

Kiskundorozsma nagyk., Csongrád vm., kiskundorozsmai j., 18.476 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kiskunfélegyháza rtv., Pest vm., 36.785 l., vasuti csomópont. R. k. reál gimnázium.

Kiskunhalas rtv., Pest vm., 26.071 l. Ref. reál gimnázium.

Kiskunlacinája nagyk., Pest vm., ráckevei j., 4962 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kiskunmajsza nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházi j., 16.954 l., vasut, táviró, posta.

Kiskunság, az egykori Jász-kun terület leg-D-ibb része, a Duna és Tisza közt, a kiskunok lakóhelye. 1876 óta Pest vm.-be bekebelezve.

Kiskutas kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 299 l., ut. Zalaegerszeg, up. Egervár.

Kis-Küküllő vm., erdélyi vm. a Kis- és Nagy-Küküllő folyók mentén. 1616 km². Székhelye Dicsőszentmárton. Trianon óta Romániáé.

Kislakos kisk., Zala vm., letenyei j., 270 l., ut. Páka, up. Szécsisziget.

Kisláng nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 3008 l., ut. Nagyláng, posta.

Kislédec kisk., Sopron vm., soproni j., 250 l., ut. és up. Sopronharpács.

Kislengyel kisk., Zala vm., novai j., 252 l., ut. Nova, up. Barabácsszeg.

Kisléta nagyk., Szabolcs vm., nyirbátori j., 1739 l., ut. Máriapécs, posta.

Kislippó kisk., Baranya vm., baranyvári j., 401 l., ut. és up. Magyarbóly.

Kislónya kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 595 l., ut. és up. Nagylónya.

Kislőd kisk., Veszprém vm., devecseri j., 1551 l., vasut, posta, ut. Városlőd-Kislőd.

Kismákta kisk., Vas vm., vasvári j., 261 l., ut. és up. Vasvár.

Kismányok kisk., Tolna vm., völgysegi j., 622 l., ut. Bonyhád, up. Nagymányok.

Kismarja nagyk., Bihar vm., derecskei j., 2554 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kismaros kisk., Nógrád vm., sobi j., 619 l., vasut, ut. Nógrádverőce, posta.

Kismarton, r. t. város, Sopron vármegye K-i járásának székhelye, 3000 l. Trianon óta Ausztriáé Eisenstadt néven. **Kismartonvára**laj, vele összepülve; nagyszerű francia stílusú Esterházy-kastély.

Kismórichida kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 465 l., ut. Tét, up. Nagymórichida.

Kisnamény kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 860 l., ut. és up. Jánk.

Kisnána nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 1355 l., ut. Domoszló, posta.

Kisnarda kisk., Vas vm., szombathelyi j., 445 l., ut. és up. Torony.

Kisnémedi kisk., Pest vm., váci j., 925 l., ut. és up. Váchartán.

Kisnyárad kisk., Baranya vm., mohácsi j., 660 l., ut. Mohács, up. Babarc.

Kisorozsi nagyk., Pest vm., pomázi j., 1021 l., ut. Dunabogdány, posta.

Kisorozsok, l. Ukránok.

Kispalád kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 808 l., ut. Kölcse, up. Botpalád.

Kispáll kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 320 l., ut. Zalaegerszeg, up. Egervár.

Kispéc kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 695 l., ut. Gyömöre, up. Kajár.

Kisperkátá és Nagyperkátá egyesültek **Perkátá** név alatt.

Kispeter rtv., Pest vm., 51.064 l., Budapesttel csaknem összepült. All. reál gimn.

Kispeterd kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 275 l., ut. Szigetvár, up. Nagypeterd.

Kispirit kisk., Veszprém vm., devecseri j., 310 l., ut. Boba, up. Nagypirit.

Kisplasztika, a szobrászatnak apró dolgozat termelő ága.

Kispőse kisk., Vas vm., közseg-felsőöri j., 142 l., ut. Lukácsháza, up. Nagygenccs.

Kisrada kisk., Zala vm., pacsai j., 345 l., ut. Kiskomárom, up. Garabonc.

Kisrákos kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 459 l., ut. Pankasz, up. Viszák.

Kisrécsa kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 372 l., ut. Zalaszentjakab, up. Nagyrécsa.

Kisrosvágy kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 550 l., telefon, posta.

Kiss I. Alberti, * 1874, jogtudós, a római jog ny. r. tanára a szegedi egyet. — 2. **Arnold**, * 1869, budai főrabbi, költő és fordító. — 3. **Aron**, (1815–1908), debreceni ref. püspök, a magyar ref. zsinatok történetéről írt több munkát. — 4. **Aron**, (1845–1908), az előbbi fia, pedagógus. — 5. **Árpád**, vegyész, a szegedi egyet. ny. r. tan. — 6. **Bálint**, (1802–1868), festő; arckép, genre. — 7. **Ernő**, (1800–49), az 1848–49. szabadságharc tábornoka. Egyike a 13 aradi vértanúnak. — 8. **Ernő**, * 1871, ügyvéd, a felsőház tagja. — 9. **Ferenc**, * 1862, a debreceni egyet. ref. hittud. karán ny. r. tanár. — 10. **Ferenc**, * 1893, jellemző, a Nemz. Szính. tagja. — 11. **Ferenc**, a leíró- és tájbonctan ny. r.

tanára a szegedi egyetemen. — 12. **György** (1859–1919), szobrász, pásztorfiuból lett művezé. — 13. **István**, * 1881, történetíró, debreceni egyet. tanár. — 14. **István**, * 1883, orv. szöggy. képviselő. — 15. **János**, * 1857, kat. egyházi író, bp.-i egyet. nyug. r. tanár. — 16. **Jenő**, az ujszövetségi írásmagyarázat ny. r. tanára a pécsi egyetemen. — 17. **József** (1748–1813), mérnök, öcsével, Gáborral (megh. 1800) vezették a Ferenc-csatornát megépítő ötven tagu Királyi Szabadalmazott Magyar Hajózási Társaságot. — 18. **József** (1843–1921), költő. A 90-es években indította meg A Hét c. hetilapot. A magyar zsidóság életét is megszólaltatta verseiben s a népies meg modern formákat egyaránt művelte. — 19. **Menyhért**, * 1880, író, költő, ujságíró. — 20. **Rezső**, * 1889, festő és grafikus; arcképek. **Jelenek Dél-amerikában él.** — 21. **Sarolta** (Komáromi-Kacz Endréné), * 1883, festő; virág és interieur akvarellek.

Kissármás kisk., Erdélyben, 900 l. Földgázforrások. Trianon óta Romániáé Sarmasel néven.

Kissároslak kisk., Vas vm., körmend-német-ujvári j., 412 l., ut. és up. Egyházasszándó.

Kissikátor kisk., Borsod vm., ózdi j., 412 l., ut. és up. Domaháza.

Kisíngén, város és fürdőhely É-Bajországbán, 6000 l. Vasas-sós források.

Kisítke kisk., Vas vm., sárvári j., 721 l., vasut. ut. Sitke, up. Nagysitke.

Kissomlyó kisk., Vas vm., celldömölki j., 621 l., ut. és up. Jánosháza.

Kiszállás nagyk., Bács-Bodrog vm., jánosalmái j., 2029 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kiszékeley nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1438 l., ut. Nagyszékeley, posta.

Kiszekeres kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 631 l., ut. Jánek, up. Nagyszekeres.

Kiszentrőt kisk., Zala vm., zalaszentrőt; j., 1362 l., ut. és up. Zalaszentrőt.

Kiszentmárton kisk., Baranya vm., siklósi j., 268 l., ut. Vajsló, up. Sámód.

Kiszízeg kisk., Zala vm., novai j., 490 l., ut. Páka, up. Csömödér.

Kiszöllős kisk., Veszprém vm., dvecseri j., 477 l., ut. Túskevár, up. Somlószöllős.

Kistálya kisk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1393 l., vasut, telefon, posta.

Kistamási kisk., Somogy vm., szigetvári j., 214 l., ut. Gyöngyösmellék, up. Görögfal.

Kistápé kisk., Tolna vm., dunaföldvári j., 321 l., ut. Nagydorog, up. Vajta.

Kistapolca kisk., Baranya vm., siklósi j., 172 l., vasut, táviró, posta.

Kistarcsa nagyk., Pest vm., gödöllői j., 2771 l., vasut, táviró, posta, telefon.

Kistata kisk., Sopron vm., csornai j., 270 l., ut. Szil–Sopronnémeti, up. Szil.

Kistelek nagyk., Csongrád vm., kiskundorozsmai j., 9468 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kisteleki Ede, * 1861, költő és hírlapíró.

Kistemeckers, Heurí, 1873, belga származásu francia író. Regényeket, drámákat és hírlapi cikkeket írt.

Kisterenye nagyk., Nógrád vm., salgótarján j., 3209 l., vasut, táviró, posta.

Kistna, folyó Elő-Indiában, 1088 km., Bengáli-öbölbe ömlik.

Kistokaj kisk., Borsod vm., miskolci j., 725 l., ut. és up. Hejőcsaba.

Kistolmács kisk., Zala vm., letenyei j., 392 l., ut. Letenye, up. Borsfa.

Kistormás nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 944 l., ut. és up. Kölesd.

Kistótfalu kisk., Baranya vm., siklósi j., 381 l., ut. Ata, up. Vokány.

Kisujbánya kisk., Baranya vm., pécsi j., 306 l., ut. és up. Hosszúhetény.

Kisujzállás rtv., Szolnok vm., 13,788 l., Ref. realgimnázium.

Kisunyom kisk., Vas vm., szombathelyi j., 582 l., vasut, táviró, posta.

Kisvárdá nagyk., Szabolcs vm., kisvárdai j., 11,435 l., áll. realgimn., vasut, táviró, telefon, posta.

Kisvarjas kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 125 l., ut. Magyarszentiván, up. Szabad-szentkirály.

Kisvarsány kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 920 l., up. és ut. Gyüre.

Kisvárhely kisk., Zala vm., sümegi j., 271 l., ut. Gógánfa, up. Mihályfa.

Kisvaszar kisk., Baranya vm., hegyháti j., 634 l., ut. Mágócs, posta.

Kisvejké kisk., Tolna vm., völgyégi j., 712 l., ut. Lengyel, posta.

Kiszmet (arab) a. m. sors; fátum, végzet.

Kiszombor nagyk., Torontál vm., torontáli j., 4318 l., vasut, táviró, posta, telefon.

Kitaibel Pál (1757–1817), geográfus, vegyész, botanikus, geofizikus és technológus. Több száz hazai növényt írt le.

Kitasato, Sibasaburo, * 1856, japán bakteriológus, felfedezte a tetanus bacillussát.

Kitchener, Horatio Herbert, Viscount (1850–1916), angol tábornagy, az egyiptomi hads. vezére, 1898. elfoglalta Khartumot. 1900. főparancsnok a bur háborúban. 1902–1909. indiai főparancsnok, 1914. hadügyminiszter. 1916. jun. 5. egy angol hadihajóval elsüllyedt.

Kithara, a görögök huros hangszere (gítár, citera).

Kitt (ném.), két test egyesítésére szolgáló ragasztó anyag.

Kiu-siu, Japán DNY-i főszigete, 40.000 km². 8 millió l. Rizs, tea, cukornád, dohány; vasipari telepek.

Kiutahia (v. Kutahia), szandzsákság és ennek ugyanily nevű fővárosa Kis-Azsiában. Kb. 30.000 l. 1850–51-ig ide internálta a török Kossuth Lajost.

Külféses tifusz, heveny fertőző betegség, a tetvek terjesztik, s a nyomor, éhezés, tisztátalanság a melegágya. Éhifuszznak is mondják.

Kivárad kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 493 l., ut. és up. Nagyatád.

Kiválasztás (lat. excretio), a bomlástermékek

távoltatása a szervezetből. Az élettudományban a szelektció, l. Darwinizmus.

Kivándorlás, önkéntes elköltözés állandó tartózkodásra egyik államból a másikba.

Kivándorlás Európából 1926:

Nagybritannia és Írország	196.642
Olaszország	119.055
Németország	64.665
Spanyolország	55.544
Langyelország	49.457
Portugália	41.363
Jugoszlávia	15.005
Csehszlovákia	12.063
Svédország	10.202
Norvégia	6.975
Litvánia	6.584
Dánia	5.804
Finnország	5.429
Svájc	4.947
Ausztria	3.895
Magyarország (1928)	5.620
Hollandia	3.366

Kivételes hatalom, mértéke különböző lehet. Ha a hatalom majdnem korlátlan, diktatúráról beszélhetünk. A K. kisebb mértéke az, ha a kormány kivételes törvényekkel nyer felhatalmazást a normális jogállapottól eltérő intézkedések foganatosítására.

Kivi, hosszú, hegyescsőrű madárfaj, csenevész szárnyakkal és farkkal, szőrhöz hasonló tollazattal. Új-Zealandban él.

Kivi

Kizil Irmak, Kisázsia főfolyója, 915 m.

Kizlar aga (török) a m. a leányok agája; a szultáni hárem (eunuch) főnöke.

Kjeldahl, Johan (1849–1900), dán kémikus, nitrogénmeghatározó módszere világhírű.

Kjellén, Rudolf (1864–1922), svéd gazdaságtudós, egyetemi tanár Úpsalában.

Kjőbenhavn, l. Kopenhága.

Kjőkkenmőddinger (dán) a m. konyhahulladékokból álló szemétdomb, az újabb kőkorszakból származó hulladéktelepek csoportokat, kőszerszámokat, cseréptörödékeket tartalmaznak; először Dániában találtak K.-t, de azóta világszerte kerültek elő.

Klaatsch, Hermann (1863–1916), őstörténéző és antropológus, egyet. tanár Boroszlóban.

Klabund, Alfred Henschke (1891–1928), német költő írói álneve. Neoromantikus lírikus, elbeszélő és drámaíró.

Kladivko Vilmos * 1875, hegedűművész és zenepedagógus, a Nenz Zenede tanára.

Kladno, bányaváros Prágától ÉNy-ra, 19.000 l. Vasérc, szén, vasművek.

Klagenfurt, Karinthia osztrák tartomány fővárosa a Wörthi-tó közelében, 27.000 l.

Klakk (franc.: claque), 1. rugón járó, laposra összenyomható, cilinderalakú selyemkalap; bálba, színházba hordták. — 2. Színházaknál így hívják azt a testületet, amely fizetésért tapsol.

Klán, skót törzsszervezet. 1745. megszűnt.

Klapka György (1820–1892), 1848–49-i honvédtábornok. Tarcálnál, Keresztúrnál és Tokajnál legyőzi Schlicket. A kápolnai és az isaszegi csata hőse. Rövid ideig hadügyminiszter. Világos után kapitulál. Az emigrációban tevékeny része volt.

Klárafalva, kisk., Torontál vm., torontáli j., 584 l., ut. Deszk, posta.

Klarinét (franc.), fatúvóhangszer. 1700. körül Denner találta fel. Hangolása különböző: a mai zenekarok a C, B v. A K.-ot használják s ennek egy oktávval mélyebb válfaját, a basszklarinétot.

Klarisszák rendje, Assisi Szt. Ferenc 2. rendje, melyet assisi Szt. Klárával együtt alapított 1212.

Klasszicizmus, az antik szellem és az antik formák megvalósítására törekvő költői, ill. művészi irány.

Klasszikáinál (lat.) a m. osztályozni.

Klasszikus (lat.: classicus), általában az antik kultúra jelzője. K.-ok szűkebb értelemben a görög és római költészet főképviselei, tágabb értelemben: vmely irod., művészet stb.

Klauzál Gábor (1804–1866), a reformkorszak politikusa, az 1840. országgyűlésen az ellenzék vezére. A Bathány-kabinetben ipari és földmívelési miniszter.

Klauzula (lat.) a m. záradék, a szerződést megerősítő, korlátozó v. bővítő tartalommal.

Klauzura (lat.) a m. zárka, kül. kolostorokban.

Klavijatura (lat.) a m. billentyűsor (zongoránál, orgonánál).

Klavícimbal (klavicembalo), klavijatúrás, háromszög alakú cimbalom, a zongora egyik őse a 18. sz. végén.

Klavikord (lat.), négyzetletű hangszekrényvel bíró billentyűs huros hangszer. A hangot a billentyűk végére alkalmazott fémpeccentök hozzák létre. (15. század.)

Kleibelsberg Kunó gr. * 1875, 1914. közzét. Államtört., 1916. munkap. képviselő és Tisza pol. államtükára a miniszterelnökségen, azután a rokkantügyi hiv. feje. 1921. a Bethlen-korm. belügym., 1922. óta közzét. minisztere.

Kleber, Jean Baptiste (1753–1800), francia tábornok, az egyiptomi háborúban győzött Heliopolisnál.

Klee, Paul, * 1879, német festő, expresszionista, főként grafikája jellegzetes.

Kleiber, Erik, * 1890, karmester, a berlini Staatsoper főzeneigazgatója.

Klein, 1. Antai, * 1871, kuriai bíró. —

2. **Antal** * 1885, nyug. főispán, országgy. képviselő. — 3. **Felix** (1849–1925), matematikus, göttingeni egyet. tanár. — 4. **Gyula** (1844–1915), botanikus, a bp.-i műegyetemen a növénytan tanára. — 5. **Gyula** * 1862, a Hitelbank alelnöke. — 6. **Miksa** (1847–1908), szobrász, gönci születésű, Berlinben élt.

Kleist, Heinrich von (1777–1811), német drámaíró. Romanikus drámái közül legnevezetesebbek: *Der zerbrochene Krug*, *Kätchen von Heilbronn*, *Hermannsschlacht*.

Kleisthenes, athéni államférfi. Kr. e. 510. az alkotmányt demokratikus alapokon tovább fejlesztette. Szövetséget kötött a perzsákkal Sparta ellen, mire száműzték (Kr. e. 505).

Klemm Antal * 1883, a bp.-i egyet. a magy. történeti mondatm. tanára.

Kleon, athéni államférfi, Kr. e. 429. kezébe kerítette a hatalmat, 422. elesett Amphipolis mellett.

Kleopatrá (Kr. e. 69–30), Egyiptom utolsó királynője a Ptolemaiosz-házból. 52. öccsének felesége és uralkodótársa, 47. Caesar egyed-uralkodóvá tette, később Antonius kedvese, akinek actiumi veresége után kigyóharapással öngyilkosságot követelt el.

Kleopatrá tüje, e nevet viseli III. Thutmes két obeliszkje, melyek egyike Londonba, másika New Yorkba került Alexandriából.

Klepszidra (gör.) a m. vizóra, ókori időmérő, viz v. homok kifolyása jelezte az időtartamot. L. Homokóra.

Kleptománia (gör.), kóros lopkodási hajlam. Különböző elmebajoknál, mint ezek tünete fordul elő.

Klerikálizmus (gör.), az egyház érdekeit támogató, annak uralmát elősegítő politikai irányzat.

Klerus (gör.), a papi rend neve, szemben a laikusokkal, a világiakkal. A K.-ba csak férfit lehet felvenni. A kilépés azokra nézve, akik a magasabb rendeket felvették, az egyházjog szerint lehetetlen.

Kliens (lat.), a régi Rómában patricius család által védelembe fogadott idegen; ma az ügyvéd védence. **Klientela**, egy ügyvéd összes védencei, egy kereskedő vevőkre.

Klikk (franc. cliqué) a m. szük társadalmi kör, legtöbbször érdekör értelmben.

Klíma (gör.), a m. éghajlat.

Klimakterium (gör.), a nő életének kb. 45–50 éves korban bekövetkező ama fordulója, amikor a petefészkek működése megszűnven, fogamzásra képtelenné válik.

Klimatológia (gör.) a m. éghajlattan.

Klímax (gör.) a m. fokozás; ugyanannak a fogalomnak egyre erősebb értelmű szóval való ismétlése.

Klimkovics I. Béla (1833–1885), festő, kassai rajztanár; genreképek. — 2. **Ferenc** (1826–1890), festő; oltár- és arckép.

Klímt, Gustav (1862–1918), osztrák festő, a bécsi Szecesszion vezére; dekoratív képek, szinpadai függönyök, tájképek, mitológiai, allegorikus, szimbolikus festmények.

Klinger, Max (1857–1920), sokoldalú német

művész, plasztikájában színes anyag, festményeiben irodalmi tartalom, grafikájában szertelen képeket uralkodó.

Klingsor, mondai költő és varázsló Magyarországból, bíró a wartburgi dalnokversenyen, varázsló Wagner Parsifaljában.

Klinika (gör.), a m. gyakorlati orvosi oktatás a betegágynál, továbbá e célra szolgáló intézetek.

Klilo, a történelem muzsája.

Klisé (franc. cliché), nyomtatás céljára készült öntés szedésről, fametszetről stb. készült papírmatrixa segítségével (stereotípia). Galvanoplasztikus uton készült K. neve galvano v. clekto K., továbbá a képekről fotomechanikai uton nyomtatás céljaira készült fémlemez (autotípia, fototípia).

Klitóris (gör.) a m. csikló, a nő nemi szerv része.

Kloaka (lat.) a m. szennyvizelvezető csatorna.

Klofác, Václav, * 1868, cseh politikus és publicista, a nemzeti szocialistapárt alapítója és vezére. Rövid ideig nemzetvédelmi miniszter volt.

Klondike, aranyban gazdag tartomány Brit-E. Amerika ÉNy-i részén, a K.-folyó mentén. Fővárosa Dawson City.

Klopstock, Friedrich Gottlieb (1724–1803), német költő. Erős befolyást gyakorolt költői nyelvű ódáival és az antik verselés kezdeményezésével. Főműve: A Messiás.

Klór (chlor, gör.), mérgező hatása, fojtó, zöldessárga gáz. Erősen oxidáló és dezinficiáló anyag. Vizes oldata a K.-viz. Halványításra is használják.

Klórmez v. fehérítő mész, úgy készül, hogy oltott mészből klórgázt vezetnek. Levegőn elbomlik és klórgázokat fejleszt. Fehéritésre és fertőtlenítésre szolgál.

Klorofill (gör.: levélzöld), az összes növényi részekben, de főleg a levelekben szénecské alakjában található anyag, a szénas asszimilációnál szerepel. Csak világosságot keletkeztik.

Kloroform, színtelen, édeskésszagú, csipőízű folyadék. Sebészi műtételnél altatásra használják.

Klosterneuburg, osztrák város Bécs mellett, 14.000 l. Hires az augusztinusok kolostora és könyvtára.

Klotildfalva kisk., Pest vm. pomázi j., 424 l. Vasut, posta, ut. Pilszcsaba.

Klotir, a parlamenti szórásszabadságnak házszabályok révén való korlátozása.

Klu, l. Clou.

Klub (ang.), társas egyesülés és annak helyisége.

Klug I. Lipót, * 1854, matematikus, nyug. egyet. tan. — 2. **Péter** * 1876, a gyógypedagógiai intézetek orsz. szakfelügyelője.

Klupathy Jenő * 1861, fizikus, bp.-i nyug. egyet. tanár. Főleg az elektromosságtannal foglalkozott.

Klytamnestra, Agamemnon neje és gyilkosa, fia, Orestes megölte.

Klyzma (gör.) a m. csőre, beöntés,

Kmet (szerb. a. m.: paraszt), Bosznia-Herzegovinában a jobbágy neve.

Kmetty János * 1859, festőművész és grafikus. Művészetére jellemző a plasztikus formák, a tiszta kompozíció, a monumentális hatás keresése.

Kmetty I. György (1810–1863), 1848–49. honvédtábornok. A csornai ütközetben és Budavár ostrománál tünt ki. Világos után török tábornok lett (Izmail pasa). — 2. **Károly** (1863–1928), közjogász és publicista, bp.-i egyet. tan.

Kmoskó Mihály * 1876, a bp.-i egyet. a sémi nyelvészettan ny. r. tanára.

Knackfuss, Hermann (1848–1915), német festő, művészettörténeti író; hazafias történeti tárgy, allegória.

Knapp, Georg Friedrich (1842–1926), német közgazdász, egyet. tanár. Főműve: Staatliche Theorie des Geldes.

Knauz Nándor (1831–1898), esztergomi kanonok, történetíró, oklevéltudó. Főműve: Kortan.

Knipp, Sebastian (1821–1897), wörishofeni pébános, vizgyógyász.

Kner I. Imre * 1893, könyvnyomdász és könyvkiadó. — 2. **Izidor** * 1860, könyvnyomdász, író. 1882. Gyomán kis nyomdát nyitott, amelyet az ország legnövösebb vidéki nyomdájává fejlesztett.

Knežich Károly (1808–1849), 1848–49-i honvédezredes, egyike a 13 aradi vértanúnak.

Knickerbocker, a new yorkiak tréfás neve, (W. Irving írói álneve után.) Angliában K. a. m. bő térdnadrág.

Knidos, a kisázsiai Karia egyik félszigetén fekvő ókori lakoniai gyarmat, Aphrodite tisztelőinek főhelye, akinek itt álló híres szobrát Praxiteles készítette.

Knigge, Adolf Franz, Freiherr v. (1752–1791), német publicista, regény- és drámaíró. Illetmánya: Der Umgang mit Menschen.

Knight (ang.) a. m. lovag; a legalsóbb fokú nemesi cím.

Knoblauch, Edward * 1874, angol drámaíró. Magyarországon is sikere volt A faun-nak.

Knockabout (ang.: akit leütnek), a bohócok egyik faja.

Knock-out (ang.), döntő ütés a boxversenyen, amely után a legyőzött, amíg a bíró tízet számol, nem tud talpra állni.

Knopp Imre, * 1867, festő; fia K. József (1825–1899), arcképfestőnek; pleinairista, főleg hollandi táj- és genre-képeiben.

Knöte, Heinrich * 1870, német operanékes, a müncheni opera tagja.

Knox, John (1505–1572), Skócia reformátora Kálvin teokratikus tanainak alapján.

Knoszoz (Knossos), ósrégi város Kréta szigetén, a Kr. e. 3. és 2. évezredben virágzott birodalom fővárosa. Óriási palotájának romjairól keletkezett a labirintus-monda.

Knut I. Kanut.

Knyáz (szláv) a. m. herceg. (L. még Kenéz.)

Koadjutor (lat.) a. m. segéd, a püspök mellé rendelt prelátus.

Koagulálás (lat.) a. m. megalvasás.

Koalició (lat.), egyesülés, szövetség. A nemzeti életben államok szövetezése, az államban pedig politikai pártok szövetezése. K.-s kormány, amelyet több párt támogatása tart fenn.

Kobalt (ném.), fémes elem. Tiszta állapotban fehérszínű, nyújtható fém. Oxidjait a porcellán- és üvegfestésben kék szín előállítására használják.

Kobe, a legnagyobb japán kikötőváros, Hondo-sziget déli partján, 644.000 l.

Kobek Kornél * 1874, 1910. függetlenségi képvis., 1918. a Károlyi-kormány hadügyi államtitkára.

Kober Leó, * 1876, festőművész és grafikus, az Egyes. Áll.-ban él.

Kobienz, Porosorszárg rajnai tartományának fővárosa a Mosel torkolatánál, 58.000 l. Fléknk ipar és kereskedelem.

Kobold (ném.), a. m. tréfás, házi v. hegyi szellem.

Köbor I. Noémi * 1898, írónő, (Koppány vezér, regény; Goethe, Jeruzsálem pusztulása, színművek). — 2. **Tamás** * 1867, író, hírlapíró, az Újság szerkesztője. Főleg realista irányu regényeket írt.

Koboz, régi magyar pengető hangszer.

Koboz, Kozma Andor írói álneve.

Koburg, német uralkodócsalád, amelyből az angol, bolgár, belga és a volt portugál uralkodóházak származnak. Ose János Ernő herceg (T. 1729).

Köburg Lujza (1838–1924), II. Lipót be'ga kir. leánya, Koburg Fülöp herceg neje, akitől 1906. elvált.

Koch I. Antal (1843–1927), geológus, a bp.-i egyet. a földtan és őslénytann tanára. — 2. **Robert** (1843–1910), német orvos, a modern bakteriológia megalapítója, a kolera, tuberkulózis és álomkóráság kórokozójának felismerője. 1905. Nobel-díj. — 3. **Sándor**, * 1896, geológus, nemz. muzeumi őr, a bp.-i egyet. az ásványok fiziológiája m. tanára.

Kocher, Emil Theodor (1841–1917), berlini sebész, a pajzsmirigy betegségeivel fogl. 1909. Nobel-díj.

Kochmeister Frigyes báró (1816–1907), drogua- és terménynagykereskedő. Megalapítója a Pesti Lloyd társulatnak.

Kock, Paul de (1794–1871), francia író. Művei pajkos vigjátékok, regények.

Kocs nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 2850 l., posta, telefon. Innen terjedt el a 16. sz. elején és vette nevét a kocsi.

Kócsag, a gémekekhez tartozó gázló madár. A nemes K. gólya nagysága, tiszta felhért tollazata, a fattyu K. jóval kisebb. Disztollaiért vadásszák.

Kocsán Károly, * 1884, hírlapíró, országgy. képvis.

Kocsér nagyk., Pest vm., abonyi j., 4009 l., telefon, posta.

Kocsola nagyk., Tolna vm., dombóvári j., 2287 l., vasut, táviró, posta.

Kecsord nagyk., Szatnár vm., mátészalkai j., 2251 l., vasut, távíró, telefon; posta.

Kodák, az angol-amerikai Eastman fényképezési gyár készítményeinek neve.

Kodály Zoltán, * 1882, modern zeneszerző, 1907 óta a Zeneművészeti Főiskolán a zeneszerzést tanára. Munkáiban felhasználja a régi magyar népzene értékeit. Több népdalgyűjteményt adott ki. Hány János c. operát írt.

Ködecs, (lat.) 1. a könyvnyomtatás föltalálása előtt, kézzel írott könyv. — 2. Alt. törvénygyűjtemény, kül. olyan törvény, amely a jognak egy egész területét (pl. büntető- vagy keresk. jog) rendszeresen és kimerítően tárgyalja.

Kodifikáció (lat.) a m. törvénykönyvszerkesztés. Az ókori K.-k közt legnevezetesebb a Justinianus császár által elrendelt K., mely a római magánjog gyűjteménye. Legrégibb magyar K. Werbőczy Hármaskönyve.

Kodolányi János, * 1890, költő, novellista, regényíró; sötét, naturalista parasztregeányek, a társadalmi kérdés hangoztatásával.

Koedukáció, (lat.) a két nem közös nevelése és közös oktatása.

Koefficiens (lat.) a m. együtttható.

Koerber, Ernst von (1850—1919), osztrák államférfi, több ízben miniszter s min. elnök, 1915—16. közös pénzügymin.

Koessler János (1853—1926), német származású, Magyarországon sokat működött zeneszerző és zenetanár. A bp.-i Zeneakadémia tanára.

Koffein, l. Coffein.

Kogutowicz l. Károly, * 1886, kartográfus és geográfus, szegedi egyet. ny. r. tanár. — 2. **Manó** (1851—1908), kartográfus, a modern magyar térképészet megalapítója.

Koháry István (1649—1731), hadvezér, politikus és költő. A Thököly- és Rákóczi-szabadságharcban a császáriak pártján harcolt.

Kohásztan, a vasnak és egyéb fémeknek előállítási módjait tárgyaló módszertan.

Kohaut Rensó (1858—1908), zoológus, középisk. igazg.

Kohen (héber a m. pap), az Arontól származó papi nemzetség sarja.

Koherer l. Detektor.

Kohézio, l. Cohaesio.

Kohinoor (hindu, a m. a világosság hegye), argol korona-gyémánt.

Kohn Sámuel (1841—1920), bp.-i főrabbi, történész, megírta a zsidók magyarországi történetét.

Kohner Adolf báró, * 1865, nagybirtokos, nagyiparos a K. és fiai cég főnöke. A Magyarország. Izraeliták Országos Irodájának elnöke. Elnöke az Orsz. Képzőművészeti Társulatnak.

Kohó, a nyersvas gyártására szolgáló 20—25 m. magasságu aknás kemence (az u. n. nagyolvasztó), tágabb értelemben pedig vasat és egyéb fémeket előállító gyártelep.

Kohut l. **Adolf** (1848—1917), Németországban élő publicista és irod. tört. író, megírta Bismarck, Lassalle, Weber, Meyerbeer élet-

rajzát. — 2. **Adorján**, * 1886, földbirtokos, országgy. képvis.

Koltusz l. Coitus.

Kója (holland) a m. fülke, hajóágy.

Kóka nagyk., Pest vm., nagykatái j., 4383 l., telefon, posta.

Kokad nagyk., Bihar vm., székelyhídi j., 920 l., ut. és up. Nagyléta.

Kókai Rezső, * 1906, zeneszerző, a Zeneműv. Főisk. tanára.

Kokain, egy délamerikai cserje leveleiből nyert alkaloida. Az érző idegvégződéseket bénítja. Helyi érzéstelenítés céljaira használják.

Kokan (Chokand), orosz város, Üzbekisztán tanácsköztársaságban, 121.000 l.

Kokárda (franc.) a m. nemzeti színű, gomb- vagy rozettaalakú jelvény.

Kokett (franc.) a m. kacér.

Kokinkina l. Cochinchina.

Kokkus, gömbalaku baktérium.

Kokoschka, Oscar, * 1880, osztrák expresszionista arcképfestő. Verseket és drámákat is írt.

Kokott l. Cocotte.

Koksz (ang. cokes), gázgyártásnál a kőszénből a szarag desztilláció után visszamaradt izzó szénttömeg, amelyet hirtelen lehűtéssel (vizzel)

Kókuszpálma

óvna meg a teljes elégtétől. A K. csaknem tiszta szén, igen nagy a fűtőértéke.

Kókuszpálma, a forró égöv gazdaságilag egyik legfontosabb, 25—30 m. magas fája. Hazája a trópusi Amerika s innen terjedt el az egész forró égövön. A gyermekfegyverszerű diótermés (kókuszdió) a benszülöttök egyik legfontosabb tápláléka, főleg a belsejét kitöltő kókusztej és a mogyoróüzü szilárd réteg. A dió belseje megszártva kopra néven kerül forgalomba. A keményebb fehér rétegből sajtolják az ételzsírut vagy szappanfőzéshez használják kókuszszirt. A dióhéj kökemény, esztélyozható, gombokat készítenek belőle. Az idősebb K. fája butorkészítésre alkalmas. A héj külső serte-szöreiből lábtörő-szönyeg készül.

Kola, csaknem lakatlan orosz félsziget az É-i Jéges-tengerben.

Kóladió, a Cola nevű afrikai fa diónagyságu gyümölcse. A hatása élenktől, mint a kávéé.

Kolb, Annette, * 1875, német író, regényeiben főleg a nőkérdéssel foglalkozik.

Kolbe, Georg, * 1877, német szobrász, festő; grafikus.

Kolbenheyer, Ervin Guido, * 1878, Budapest; német regényíró.

Kolchs, a Fekete-tenger DK-i partjának ókori neve.

Kolcsak, Alexander Vasziljevics (1870—1920), orosz tengernagy, a háború előtt sarkkutató, 1914. a Balti flotta parancsnoka. A szovjetforradalom után a szibériai antibolszeviki csapatok főparancsnoka. 1919 nyarán a szovjetcsapatok elfoglalták és 1920 febr. 7. kivégezték.

Kolcsányi Endre, * 1856, ig.-főmérnök, felsőházi tag.

Kolera, (gör.), járványos heveny-fertőző betegség. Okozója a Koch-féle kommbacillus. Labikragócsók, hányás, hasmenés, a beteg összeesés, a végtagok hűvössé válása a tünetek, miközben néha órák alatt bekövetkezik a halál. A K. Indiában endemikus, hajók hozzák Európába. Főként a fertőzött ivóvíz terjeszti.

Koleszterin, (gör.) szerves vegyület, az epe alkotó része.

Kollbrük, a legkisebb fajtájú madarak. A forróégöv alatt, főleg Délamerikában élnek. Tollazatuk színpompás, csőrük hosszú, ezzel szedik ki a virágokból az apró rovarokat. Igen jól repülnek.

Kólka (gör.) a m. hasfájás, hasgörcs.

Kolin, város Csehországban, az Elbe mellett, 16,000 l. 1757. osztrák győzelem a poroszokon.

Kollaborálni (lat.) a m. együtt dolgozni.

Kollacionálni (lat.) a m. egyeztetni, összehozni.

Kollányi Ferenc, * 1863, történetíró, pápai prelátus, jáki apát, nagyváradi kanonok, a Tud. Akadémia v. tagja, nemz. muz. volt igazgató.

Kollár I. Ádám (1718—1783), jezsuita, majd a bécsi csász. könyvtár igazgatója, írt a magyar kegyuri s közjogról. — 2. János, (1793

—1852), szlovák költő, lelkész. A Slávy dcra c. 1832. megj. lírikus eposza a pánszlávizmus megeremítője.

Kollarits Jenő, * 1870, orvos, a bp.-i egyet. az idegkörtan r. tanára.

Kollaterális (lat.) a m. oldalági.

Kollegium (lat.), egy hivatalba tartozó egyének, továbbá egyetemi tanterem és az ott tartott előadás; jelent főiskolát is.

Kollektív (lat.) a m. gyűjtemény.

Kollektivizmus, a magántulajdonban levő termelőeszközök köztulajdonbavételére törekvő irányzat. Fogalma nagyjában egybeesik a szocializmuséval.

Kollektív szerződés, egy szakma összes munkaadóinak együttes szerződése a szakmabeli összes munkásokkal, a munkaviszony általános feltételeinek (munkakör, munkaidő stb.) szabályozására.

Kollizió (lat.) a m. összeütközés.

Kollódium (gör.), a K.-gyapot éteres és alkoholos oldata. Sebek elzárására, fényképszetben, műelemkészítésnél használják.

Kollóid-oidat v. enyves oldat. Nehezen vagy egyáltalán nem kristályosítható anyagok oldata. Félig áteresztő hártán nem szívárognak át.

Kollokvium (lat.) a m. beszélgetés; egyetemi hallgatók felérvégi vizsgálója.

Kolonics Lipót gróf (1631—1707), püspök, 1691. kalocsai érsek és bíbornok, 1695. esztergomi érsek, I. Lipót teljhatalmu államminisztere. A nagy. közizgatást az osztrákkal egyenlővé akarta tétetni, a nemességre adott vetetett. A protestánsokat üldözte.

Kollwitz, Käthe * 1867, német grafikus, a szociális nyomor ábrázolója.

Kol-nidre (aramcs.) a m. minden fogadalom, zsidó engesztelőnap i. imádság kezdőszavai.

Kolo (a. m. kör), szerb nemzeti tánc.

Kolofon (gör.), a m. csucs. befejezés. Régi nyomtatványokban a nyomdász neve és a kiadás ideje a kötet végén.

Kolofonium (az ókori Kolophon város után), gyanta, kül. hegedűgyanta.

Kolokol (Harang), orosz forradalmi újság, amelyet Alexander Herzen adott ki Londonban 1857—1863. a cárizmus politikája ellen.

Kolomea, lengyel város K-Galicziában a Pruth mellett, 32,000 l.

Kolomp, a juhok, tehének stb. nyakára erősített jelző-harang.

Kolónia (lat.) l. Gyarmatok.

Kolonád (franc.) a m. oszlopors.

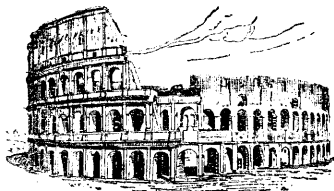
Kolontár kisk., Veszprém vm., devecseri j., 822 l., ut. és up. Devecser.

Kolorado, l. Colorado.

Koloratura (ol.), az énekmelódia színezése s ifrázása.

Kolorit (lat.) a m. színezés.

Kolosszeum, a Titus császártól Kr. u. 80. befejezett római amphitheatrum: 188 m. hosszú, 156 m. széles és 48 m. magas ellipszis alakú épület az állatviadok és gladiatori küzdelmek céljaira. Nézőterén 50.000 embernek volt helye.

A Kolosszeum

Kolosszus (gör.), ami szokatlanul nagy, pl. szobor.

Kolossváry Mihály. * 1867, váci kanonok, felsőházi tag.

Kolostor (lat. claustrum, magyarosan klastrom), a. m. zárda.

Kolossváry Bálint, * 1875, a bp.-i egyet. a magánjog ny. r. tanára.

Kolozsvár, Erdély legnagyobb városa, a Kis-Szamos mellett, 84.000 l. Ref. és unitárius püspök. Trianon óta Romániáé Cluj néven. Magyar egyeteme Szegedre költözött.

Kolozsvár: Mihály-templom

Kolozsvári I. Márton és György, 14. sz.-i kolozsvári szobrászok (a prágai Hradsinban levő Szt. György-lovaszszobor 1373). → 2.

Tamás (Thomas de Coloswar), festő a 19. sz. első felében (garamszentbenedeki szárnyasoltár Esztergom).

Kolozs vm., 5419 km², 230.000 l. Székhelye Kolozsvár (Cluj), Trianon óta Romániáé.

Kolportázs (franc.) a. m. terjesztés, kül. hirdapnál.

Kolportör (franc.) a. m. hálaló-terjesztő.

Koltai Virgil (1857–1907), irodalomtörténész.

Koltó kisk. Szatmár vm., 1000 l. Petőfi itt, gr. Teleki Sándor kastélyában, töltötte mézesheiteit s írta néhány költeményét. Trianon óta Romániáé Coltau néven.

Kolumbácsi légy, a moszkítókkal rokon 2–3 milliméter hosszú légy. Veszedeles vérszívó (csak a nőstény) s főleg a szarvasmarhát támadja meg.

Kolumbarium (lat.) a. m. galambvár; krematóriumban a hamvudrek fulkője és maga a csarnok is.

Kolumbia, l. Colombia.

Kolumbus (Colon v. Christoforo Colombo), Kristóf (1446 v. 1456–1506), Amerika felfedezője. 1492 aug. 3-án indult utnak Palosból s okt. 12-én érte el az általa San Salvadornak elnevezett Guanahani-szigetet. A következő évben újból utnak indult, ezúttal Cadizból, 17 hajóval. Ekkor fedezte föl a Kis-Antillákat, Jamaikát (1494); 1498. harmadszor és 1502. negyedszer indult el az új földre. — K. halála napjáig meg volt győződve arról, hogy Keletáziába jutott el.

Kolumna (lat.) a. m. oszlop; nyomtatott oldal vagy hasáb.

Koma (gör.), hajfonat; az üstökös csóvája; orvostud.: mély öntudatlanság.

Komádi nagyk., Bihar vm., biharkeresztesi j., 8750 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Komárom, város a Duna mellett, a Nyitra torkolatánál, 18.000 l. Termény- és fakereskedelem. Vára az 1848–49. szabadságharcban nevezetes szerepet játszott. Trianon óta Csehszlovákiáé Komarno néven.

Komárom, (Ujváros), rtv., Komárom vm., 5989 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon; posta.

Komárom: városháza a Klapka-szoborral.

Komáromi János, * 1890, író és hirdapíró. Modern tárgyú és történelmi témájú elbeszélőműveket írt.

Komáromi Kacz Endre, * 1880, festő; táj-, genre-, arckép; csillagászáttal is foglalkozik. Neje: Kiss Sarolta, * 1883, akvarellista.

Komárom vm., 2802 km², 180.000 l. Székhelye Komárom. Trianon óta E-i része Csehszlovákiáé, déli, megmaradt része 1446 km², 111.000 l., egyesítve van Esztergom vm. megmaradt részével.

Komáromy I. András, * 1861, az Orsz. Levéltár nyug. igazgatója, történész. — 2. Pál, * 1892, operanékes, az Operaház tagja.

Komárváros nagyk., Zala vm., nagykanizsai j., 1823 l., vasut, táviró, posta.

Kombattáns (franc.) a. m. harcoló katona.

Kombináció (lat.) a. m. részletek összefüzése és abból levont következtetés.

Komédia (gör.: vídám ének), a. m. vígjáték.
Komenszky, I. Comenius.
Kométa (gör.) a. m. üstökös.
Komfort (ang.-franc.) a. m. kényelem.
Komikum (gör.), ami nevetésre ingerel.
Komikus, a. m. neveléses.
Komintern, összevont neve a III. (kommunista) internacionálé végrehajtó bizottsága teljes tanácsának.
Komittási, a macedóniai felkelők török neve.
Komité (franc.) a. m. bizottság.
Komját (családi névén Korach) Aladár, * 1893, szocialista költő.
Komjáthy Jenő, (1858–1895), költő. Filozófiai irányú versek.
Komjátí kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 546 l., vasut. ut. és up. Bódvaszilás.
Komló, a kenderrel rokon kétlaki növény. Karókra vagy sodronyokra futtatva termesztik. A termés apró toboz, ez szolgáltatja a sörgyártáshoz a komlólisztet. Ettől kapja a sör a szímet, izét és tartósságát.
Komló kisk., Baranya vm., heghyáti j., 1981 l., vasut. táviró, telefon, posta.
Komlódóttalu kisk., Szatmár vm., csengeri j., 617 l., ut. és up. Csenger.
Komlós I. Aladár, * 1892, költő, író és kritikus. — 2. **Pál**, * 1907, a Városi Színház karmestere.
Komlósd kisk., Somogy vm., barcsi j., 526 l., ut. és up. Babócsa.
Komlóska kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 708 l., ut. Tolcsva, up. Erdőhorvátí.
Komlóssy I. Ede, * 1862, festő; arc-, élet-, tájkép. — 2. **Ferenc**, (1817–1892), festő; virágkép, tájkép. — 3. **Ida**, * 1850, festő, virágképek.
Komma (gör.) a. m. metszés, mondatrés; írásjel a mellékmondat elválasztására. — **K. bacillus**, kevéssé görbült pálcika-alaku baktérium.
Kommandáns (ol.) a. m. parancsnok.
Kommandó (ol.) a. m. parancsnokság, parancsszó.
Kommentár (lat.), eredetileg a. m. jegyzőkönyv, ma: valamely szöveg magyarázata.
Kommuenzurabilis (lat.) a. m. összemérhető.
Kommisszió (lat.) a. m. megbízás valamely feladat elvégzésére, továbbá maga az elintézendő ügy és az elintézésel megbízott egyének.
Kommittens (lat.) a. m. megbízó, akinek részére a bizományos az ügyletet köli.
Kommodore (spanyol), hajórajt vezénylő kapitány; ennek hajója.
Kommunális (lat.) a. m. községi, a községre vonatkozó.
Kommunista kiáltvány, 1847. nov. készült, mint az akkori kommunista-párt programja, amelynek megírásával Marx és Engels voltak megbízva. A K. magában foglalja a marxizmus elveit.
Kommunizmus (lat.), olyan vagyunközösséget jelent, amely az egyének gazdasági és szociális egyenlőségén nyugszik s amelyben az egyén gazdasági önállósága teljesen fölolvad

a közösségben. K.-nak nevezik az ilyen vagyunközösségre törekvő mozgalmakat s az azok eszméit tudományos rendszerbe foglaló elméleteket is.

Kommutátor (lat.), az áram irányát változtató szerkezet dinamógépeken.

Kommün (francia: Commune de Paris, Párizs községe), a párizsi községtanács forradalmi kormányja, amely az 1870–1871. német-francia háború elvesztése után alakult Párizsban. Márc. 18.–máj. 29. tartott, amikor a kormány csapatai bevonultak Párizsba. A K. vezetői közé tart. Frankel Leó magy. szoc. ís.

Kommüniké (franc.) a. m. az újságokkal hivatalosan közölt hír.

Kommenos, bizánci uralkodócsalád 1057–1185.
Komócsy József, (1836–1894), költő, író és hirlapíró.

Komor I. András, * 1898, költő és művészettörténész. — 2. **Gyula**, * 1867, újságíró, a Vigaszínház titkára. — 3. **Marcel**, * 1863, építész, műszaki író. — 4. **Vilmos**, * 1895, karmester, a Filharm. Társ. titkára.

Komoró kisk., Szabolcs vm., kisvárdai j., 846 l., vasut, telefon, posta.

Kompakt (lat.) a. m. tömör.

Komparáció (lat.) a. m. összehasonlítás.

Kompasz (ol.) a. m. iránytű.

Kompendium (lat.) a. m. rövid, összefoglaló tankönyv.

Kompenzáció (lat.) a. m. beszámítás, kártalanítás.

Kompetens (lat.) a. m. illetékes.

Kompiláció (lat.) a. m. gyűjtemény. Ma: összeszedett, összeállított irodalmi mű.

Komplementér színek, kiegészítő színek, azok a színárkok, amelyek együttesen a fehér szín érzetét kelтик (pl. vörös és zöld).

Komplet (franc.) a. m. teljes.

Komplexum, helyesen komplexus (lat.) a. m. összesség.

Komplikáció (lat.) a. m. bonyodalom. Orvostudományban a betegség folyamán fellépő új kórfolyamat.

Komplott (franc.) a. m. összeesküvés.

Kompolt nagyk., Heves vm., egri j., 1627 l., ut. Kál, posta.

Kompolthy Jób, * 1879, volt kínai postagazgató, utazási író.

Komponens (lat.) a. m. az egésznek egy része.

Komposzt (lat.: compositum), bomló szerves anyagok, trágyázásra.

Kompozíció (lat.) a. m. összeállítás; metallurgiában fémötvözet; zenében művészi alkotás.

Kompressz (lat.) a. m. összehajtott; többszörösen összehajtott, seb fedésére szolgáló kendő.

Kompresszió (lat.) a. m. sajtolás, sűrítés.

Kompresszor (lat.) a. m. sűrítő, sajtoló.

Kompromisszum (lat.) a. m. megegyezés.

Kompromittálni (lat.) a. m. megegyezést kötni; gyanuba keverni.

Konak (török) a. m. (fejedelmi) udvar, kül. a királyi palota Belgrádban.

Koncedálni (lat.) a. m. megengedni.

Koncentráció (lat.) a. m. tomorülés.

Konceptió (lat.) a. m. fogalmazás; megértés; fogamzás. Nagy K.-ju: nagyszabásu.

Conceptus (lat.) a. m. fogalmazvány.

Koncern (ang.) a. m. keresk. társaság.

Koncort (lat.) a. m. egyetértés; nagyobb zenedarab; hangverseny.

Koncesszió (lat.) a. m. engedély.

Koncilíás (lat.) a. m. engedékeny.

Koncipiálni (lat.) a. m. fogalmazni.

Koncz János, * 1894, hegyművész, a Zene-művészeti Főisk. tanára volt.

Kondenzálás (lat.) a. m. sűrítés.

Kondenzátor (új-lat. sűrítő), gőzgépeknél a fáradt gőzt lehűtéssel vízzé sűríti. Elektromos K. két egymástól szigetelőréteggel (dielektrikum) elválasztott vezetőküvet, melyek az elektromos töltéseket összegyűjtik (sűrítők).

Kondició (lat.) a. m. feltétel, állapot; alkalmaztatás.

Konditor (lat.) a. m. cukrász.

Kondó kisk., Borsod vm., sajoszentpéteri j., 475 l. ut. és up. Sajószentpéter.

Kondoleálni (ujlat.) a. m. részvétet nyilvánítani.

Kondominium (lat.) a. m. közös birtok.

Kondor, a keselyűfélékhez tartozó, főként dögökkel táplálkozó madár.

Kondorfa kisk., Vas vm., szentgotthárdi j., 1391 l. ut. és up. Örszentpéter.

Kondoros nagyk., Békés vm., szarvasi j., 6097 l. vasut. táviró, telefon, posta.

Kondottiere l. Condottiere.

Kondurango, D-amerikai növény; K.-bor: gyomorerosító.

Konek 1. **Ida**, * 1851, festő; csendélet, arckép. — 2. **Frigyes**, * 1867, a bp.-i egyet. a szerves vegytan ny. rk. tanára.

Konfekció (lat.) a. m. ruhák készítése raktárira.

Konferálni (lat.) a. m. tanácskozni, bevezető előadást tartani.

Konferencia (lat.) a. m. tanácskozás.

Konferanszió (franc.: conférencier), kabarékban előadó.

Konfidens (lat.) a. m. bizalmaskodó, híboruban, abszolútizmus alatt: kém.

Konfiguráció (lat.) a. m. alakzat.

Konfirmáció (lat.) a. m. megerősítés (a hitben). A kat.-oknál a bérmealás szentsége, a prot.-oknál a keresztség fogalom ünneplés megújítása.

Konfiskálni (lat.) a. m. elkobozni.

Konfitúr (franc.) a. m. cukorbaftott gyümölcs.

Konflagráció (lat.) a. m. tüzvész, átvitt ért.: nagy veszedelem.

Konfliktus (lat.) a. m. összeütközés.

Konform (lat.) a. m. egybehangzó.

Konformisták, azok az angol protestánsok, akik az Erzsébet királynő által irányított hivatalos reformáció 1563. készült 39 tételes előadást. (L. még Nonkonformisták).

Konföderáció (lat.) a. m. szövetséges állam.

Konfrontálni (lat.) a. m. szembeesíteni,

Konfuzió (lat.) a. m. zavar.

Kongesztló (lat.) a. m. vértóulás.

Kong-fu-cse (Kr. e. 551—478), a kínai vallás reformátora. Laoce kortársa. A kínai vallást erkölcsi tartalommal töltötte meg. Tanait Kr. e. 195 óta ismerte el az állam.

Konglomerátum (lat.), különböző tárgyakból álló tömeg, kül. kavicsokból összetapadt közt.

Kongó 1. afrikai belga gyarmat, 2¹/₂ millió km², 15 millió néger l. Kaucsk, pálmaj, réz, arany, elefántcsont. Főikötője Boma. — 2. Francia K. a K. folyó jobbpartján, 310.000 km², 900.000 l. Főhelye Brazzaville. — 3. K. Afrika legbővebb vízi folyója Közép-Afrikában, az Atlanti-óceánba ömlik.

Kongregáció (lat.), kat. rendszerű egyesülés, tagjai csak egyszerű fogadalmat tesznek.

Kongresszus (lat.) a. m. összejövetel közös megbeszélésre.

Kongrua, az a minimális járandóság, ami az egyházi javadalmas illő módon való megélhetéséhez szükséges. A legtöbb állam (Magyarország is) az egyházaknak államséglét nyújt erre a célra.

Konia, török város Kis-Ázsia belsejében a Bagdad-vasut mellett, 71.000 l.

Konjugálás (lat.) a. m. igeragozás.

Konjunktúra (lat.), bizonyos eseményeknek össztalálkozása, vagy viszonyoknak összekapcsolódása. A gazdasági életben a forgalmi, gazdasági és társadalmi viszonyok olyan alakulása, amely a termelés módosítása nélkül idetz elő a meglévő gazdasági értékekben változást.

Konkáv (lat.), homoru, vajt szóró lencse, ha mindkét oldala homoru: bikonkáv, ha az egyik sík: plankonkáv.

Konklávé (lat.), az az elzárt helyiség, melyben a pápaválasztásra összegyűlt bíborosok laknak.

Konkluzió (lat.) a. m. a következtetés eredménye.

Konkoly-Thege 1. **Kálnán**, * 1880, ny. huszárezredes, országgy. képvis. — 2. **Miklós** (1842—1916), csillagász. Ogyallai birtokán 1871-ben csillagvizsgálat állított föl, melyet 1900-ban a magyar államnak ajándékozott. K. az üstökösök és meteorok szinképeit vizsgálta.

Konkordancia (lat.: megegyezés) a. m. egyeztető szótár; a bibliai szavak előfordulási helyének jegyzéke.

Konkordátum (lat.: megegyezés), a pápa és egyes államok között a kat. egyház érdekeit érintő ügyekre vonatkozólag kötött szerződések.

Konkordia (lat.) a. m. egyetértés.

Konkrét (lat.) a. m. összevont, valóságos, az absztrakt (elvont) ellentéte, az adott egyéni, az egyes dolog. K., az ami tényleg és időleg v. legalább időleg meg van határozva. In concreto: a valóságban, való, adott esetben, a gyakorlatban.

Konkubinátus (lat.) a. m. vadházasság. együttes házasságkötés nélkül.

Konkurrencia (lat.) a. m. verseny.

Konkurzus (lat.) a. m. összefutás, pályázat, csőd.

Konkvisztádorok, spanyol hódítók neve a 16. században.

Konoplat, Ferenc Ferdinánd volt trónörökös kastélya Csehországban.

Konrád, II. (990—1039), 1024—1039 német-római császár. Sikertelenül harcolt Szent István ellen. — **III. K.** (1093—1152), az első Hohenstauf-császár. 1138—1152. német-római császár. 1147. Magyarországon át vezette a II. keresztes háborúba induló sereget.

Konskripció (lat.) a. m. összeírás, sorozás.

Konspiráció (lat.) a. m. összeesküvés.

Konstáblér (lat.), ered. puskaműves, ma rendőr.

Konstans (lat.) a. m. állandó.

Konstantin I., görög király (1868—1923), 1880. nőül vette Zsófia porosz hercegnőt, II. Vilmos hűgát. 1913. trónra került, a világháborúban semleges volt, 1917. lemondott. 1920. nagy többséggel újból királynak választották, visszatért Athénbe, de 1922. újból le kellett mondania fia, II. György javára.

Konstantinápoly, kikötőváros, a Márványtenger mellett a keskeny Aranyzarv-öböl és a Bosporus két partján Törökországban, 1,200.000 l. Hadászatiilag és kereskedelmileg egyaránt fontos. Kr. u. 330. Nagy Konstantin alapította, 1453-ig a K-római birod., 1919-ig Törökorsz. fővárosa.

Konstantinos I. VII. K. Porphyrogenetos, VI. Bölc Léó bizánci császár fia és utóda, 945—959. uralkodott önállóan. De adminisztrando imperio k. munkájában a magyar őstörténet sok becse adatát jegyezte fel. — **2. XI. K.**, az utolsó bizánci császár, aki 1453. máj. 29. mikor II. Mohamed szultán elfoglalta Konstantinápolyt, elesett.

Konstanz, német város Badenben, a Bodeni-tó D-i partján, 31.000 l. Fa-, vas- és vegyipar.

Konstanzi egyetemes zsinat (1414—1418), elvetette Wiclít és Husz János tanait, mire Husz 1415 július 6-án megégették. Az egymással vetélkedő három pápa helyére megválasztotta V. Mártont.

Konstelláció (lat.), a csillagok kölcsönös helyzete, ahogyan ezt a Földről látjuk. Az állócsillagok K-ja változatlanak tekinthető, ezért csillagképekben rsoportosítják őket. A bolygók K-ja folyton változik.

Konstitúció (lat.) a. m. alkotmány; testalkat.

Konstrukció (lat.) a. m. összeállítás. — A geometriában általános megszerkesztés.

Konstruktívizmus, új művészeti felfogás, amelynek hívei tagadják a régi értelemben veit ábrázoló-művészet szükségességét és festői vagy plasztikai munkáikat fémből, fából és egyéb technikai anyagokból készítik és bennük elképzelt konstrukciókat valósítanak meg.

Konzern, I. Konzern.

Konzignáció (lat.) a. m. jegyzék.

Konzignánci (lat.) a. m. összegyűjteni (csapatokat).

Konsonancia (lat.), összehangzás, zenében a diszsonanciával szemben a meghnyugató befolyás érzését keltő, tehát az u. n. feloldásra nem szoruló akkor v. hangintervallum.

Kont I. Ignác (1856—1912), irodalomtörténeti író, 1909-től a párizsi egyet. a magy. ny. és irodalom tanára. — **2. István** (Hédervári), Zsigmond király ellen felázott vitéz, akit Zsigmond 32 társával Budára csalt, elfogott és 1393. kivégeztetett.

Kontagium (lat.) a. m. fertőző anyag.

Kontaktus (lat.) a. m. érintkezés.

Kontempláció (lat.) a. m. szemlélődés, megfontolás.

Konti József (1852—1905), lengyel származású magyar zeneszerző, 1893. a Népszínház, 1903-tól a Király-színház karmestere. Operettjei: Suhanc, Talmi hercegnő, Fecskéék.

Kontinens (lat.), nagyterjedésű szárazföld, földrés. Területi sorrendben a K-ek: Ázsia, Amerika, Afrika, Antarktisz, Európa, Ausztrália; É- és D-Amerikát külön-külön K-nek is szokás tekinteni.

Kontinentális zárlat, Napoleon 1806. rendelete, amelyben Anglia és Európa között minden kereskedést tiltott.

Kontingens (lat.) a. m. előre megállapított szám v. létszám; bevételnek, forgalomnak, adónak, termelésnek előre való meghatározása.

Kontó (ol.) a. m. számla.

Kontó Aladár, * 1877, ref. lelkész, országy. képvis.

Kontrabasszó v. violon, gordon v. nagybőgő, a legnagyobb és legmélyebb vonóhangszer.

Kontradikció (lat.) a. m. ellentmondás.

Kontradiktórius eljárás, olyan bírói eljárás, amelyet a felek kölcsönös meghallgatása mellett folytatnak le.

Kontrakarizozni (lat.) a. m. elgáncsolni.

Kontraktus (lat.) a. m. szerződés.

Kontrapunkt v. ellenpont, a zenében a többszólamu szerkesztést jelent az egyszólamu harmonizált tétellel szemben.

Kontraszt (lat.) a. m. ellentét.

Kontreim (franc.; ellenakna) a. m. spekuláció, tőzsdéi manőver az árfolyamok leütésére.

Kontribúció (lat.) a. m. közös hozzájárulás, hadisarc.

Kontroll (franc.) a. m. ellenőrzés.

Kontur (franc.) a. m. körvonal.

Kontumácia (lat.), I. Contumacia.

Kontuzió (lat.) a. m. zúzódás.

Konvenció (lat.) a. m. megállapodás, megegyezés; közmegállapodásból eredő szokás, államok egymásközi megegyezése jogi, politikai, gazdasági kérdésekben.

Konvenál (lat.) a. m. egyezik, megfelel.

Konvent, I. szerzetesrendekben a szavazatra jogosult rendtagok gyűlése. — **2.** A prot-oknál egyházi közgyűlések.

Konvergens (lat.) a. m. egymáshoz közeledő (pl. vonalak).

Konvertál (lat.), adósságokat átváltoztat, l. Konverzió.

Konverter (lat.), váltóáramot egyenáramra átalakító készülék.

Konvertita (lat.) a. m. más vallásról áttért.

Konverzáció (lat.) a. m. társágs.

Konverzió, közgazdasági értelemben mindaz a változtatás, amely az államnak hitelezőivel kötött szerződéseire vonatkozik. **K.**, ha az állam valamely amortizációs adósságát járadék-adósságra változtatja, ha a kamatlatbat leszállítja, vagy pedig a törlesztés módját enyhíti.

Konvex a. m. domboru (optikai lencse, tükör). Ha a lencse mindkét oldala domboru, akkor bikonvex, ha az egyik sík: plankonvex, ha egyik homoru: konkáv-konvex.

Konviktus (lat.), intézet benlakó tanulók számára.

Konvulzió (lat.) a. m. görcs.

Köny nagyk., Győr vm., tősziget-csilizközi J., 2661 l., vasut, telefon, posta.

Konyak, l. Cognac.

Konyár nagyk., Bihar vm., derecskei j., 2901 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Konyhasó v. kősó, nátriumból és klórból álló ásvány. Tiszta kristályos alakban óriási telepekben fordul elő s roppant mennyiségben van oldva a tengervízben. Nemcsak mint fűszer fontos, hanem a vegyi iparnak is egyik legfontosabb alapanyaga.

Könyi kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 491 l., vasut, ut. Somogyoszob, posta.

Könyi Manó (1843—1917), író, 1865. az országgyűlési gyorsiroda főnöke. Kiadta Deák F. beszédeit.

Konzerv (franc.), megfelelő eljárással a romlástól megóvott élelmiszer. Az eljárás lehet hűtés, melegítés, szárítás, füstölés, sózás, savanyítás, vegyszerek hozzákeverése.

Konzervatív (lat.), a régihez ragaszkodó.

Konzervatórium (ujlat.), celeinte árvaházat jelentett, ahol tehetőséges gyermekekét zenei képzésben részesítették. Később általában zeneiskola neve.

Konzillium (lat.) a. m. tanács, orvosi tanácskozás.

Konzisztórium (lat.), 1. a biboros testület gyűlése, 2. a kat. püspököknél működő törvényszék, 3. a német prot. egyházak élén álló hatóságok neve.

Konzól (franc.), l. gyámkó; — 2. (ang.), különféle típusu államadósságok egyesítéséből (konszolidálásból, innen a név) eredő értékpapír.

Konzorcium (lat.) a. m. társaság; közgazdasági értelemben alkalmi egyesülés.

Konzul, l. az ókori Róma legfőbb hatósága (l. Consul). — 2. Napoleon címe (1799—1804), — 3. Az állam gazdasági érdekeinek képviselőre más országban áll. felhatalmazással működő egyén. Támogatja saját honosait az idegen államban.

Konzull bíraskodás, l. Kapituláció.

Konzultáció (lat.) a. m. tanácskérés, kül. orvostól.

Konzum (lat.) a. m. fogyasztás.

Kooperáció (lat.) a. m. együttműködés.

Koordináták (ujlat.) a. m. összerendezők; tulajdonképpen azok a módszerek, amelyeknek segítségével valamely pont helyzetét a síkban vagy térben meghatározzuk. A síkot két, a teret három koordináta határozza meg. A sík-K. nevei: abszcissza és ordináta.

Koós 1. **Aurél**, a gyermekesbészett bp.-i egyet. m. tanára. — 2. **Emil**, * 1878, kuriai bíró. — 3. **Zoltán**, * 1883, a Magy. Földhitelezet vezérig., felsőházi tag.

Kopácsy Juliska, * 1870, énekesnő a Néj-színházban, majd a bécsi Karl-Theaterben.

Kopaiva-balzsam, több D-amerikai fa balzsama. Gyógyyszer.

Kopaszág, a haj kihullása a fertőző betegségek (tifusz, influenza, vérbaj), vérszegénység és közvetlenül a hajás fejbőr megbetegedése folytán.

Kopek, orosz pénz. a rubel századrésze.

Kopenhága (dánul Kjöbenhavn), Dánia fővárosa és kikötője Seeland és Amager szigeteken, a Sund szoros mellett, 729.000 l. Régi egyetem, múzeum, Thorwaldsen-múzeum. Porcellánja világhírű.

Kopernikus, Nicolaus (1473—1543). frauenburgi kanonok, longyel származású német csillagász. Nevéhez fűződik a geocentrikus rendszer megdöntése. Ő mondotta ki először egész határozottsággal, hogy az égi testek napi mozgása a Föld körül csak látszólagos s a jelenség valódi oka a Föld tengelyforgása; továbbá, hogy bolygórendszerünknek középpontja a Nap (l. Heliocentrikus rendszer). Könyvét 1616. indexre helyezték, melyről csak 1757. törölték.

Kópáháza kisk., Sopron vm., soproni j., 1805 l., vasut, telefon, posta.

Kópia (lat.) a. m. másolat.

Kopirozni (franc.) a. m. utánozni, másolni.

Kopits Jenő, * 1869, orvos, a bp.-i egyet. a gyermekgyógyászat c. rk. tanára.

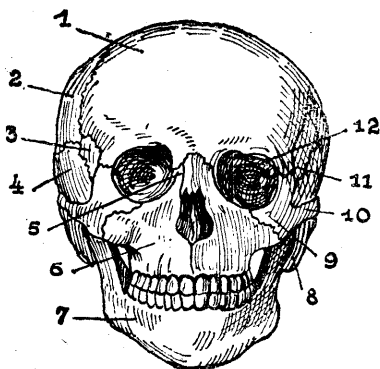
Kopocsapói kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 929 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kopolyu, vízi lélegző szerv a halaknál és más alsóbbrendű állatoknál.

Koponya, az agyvelő befogadására és védelmére szolgáló csontos tok a gerinces állatoknál. A **K.** két részre osztható, u. m. arc-K.-ra és agy-K.-ra. Az állatoknál tulajdonképpen fejlettség az előbbi, az embernél az agy része mulja erősen felül az arc részt.

A **K.** igen fontos embertani szempontból. A **K.** hosszúságának és szélességének egymáshoz való viszonya (**K.**-index) alapján **K.**-típusokat állapítottak meg (dolichokefál, mezokefál, brachikefál). A **K.**-k tanulmányozásával foglalkozik a kraniológia.

Koppány (v. Kupa), a pogány magyarok vezére, aki Szt. István ellen a kereszténység behozatala miatt fellázadt. István leverte s **K.** testét négyfelé vágatta.

Az ember koponyája

1. homlokcsont, 2. falcsont, 3. ikcsont, 4. halántékcson, 5. orrcsont, 6. felső állcsont, 7. állkapocs, 8. nyakszirtcsont, 9. könnyűcsont, 10. pófacson, 11. fülnyílás, 12. szemüreg.

Koppány Tivadar, * 1900, zoológus, a szemek és ivarmirigyek átültetésére vonatkozólag végzett kísérleteket. A chicagói egyetem adjunktusa.

Koppánymegyer kisk., Somogy vm., tabi j., 741 l., vasut, táviró, up. Nagybátony.

Koppányszántó nagyk., Tolna vm., tamási j., 1633 l., vasut, telefon, posta.

Kopra, a kókuszdió szárított bele.

Koptok, Egyiptom benszültt hamita lakosságának neve, nyelvük a régi egyiptomi nyelv leszármazottja.

Korallok, más néven virágállatok, a bálnélküli állatok egyik osztálya. Egyenként v. hatalmas telepeken, melegebb tengerekben élnek. A kőkorallok pár mm. nagyságu egyéneik mindig közös törzseket képeznek, melyeknek gerincét a valamennyi egyén által kiválasztott mészváz alkotja. Ezek a K. néha óriási telepeket alkotnak. A Földközi-tengerben élő nemes korall sötétvörös mészvázából ékköveket csiszolnak.

Korallszigetek, a melegebb tengerekben szilárd mészvázat alkotó korallok által épített zátványok.

Korán, (alkorán, arab a. m. könyvolvasmány), a mohamedánok arabnyelvű szent könyve. Tartalma a Mohamed által közölt isteni kinyilatkoztatás. 114 szurára (fejezetre) oszlik. Abu Bekr gyűjtötte össze.

Korányi I. Anna br. (Soós Eleménné). * 1870, festő, virág-, táj- és arcképek. — 2. **Frigyes** báró (1828—1913), belgyógyász, 1866—1913-ig a bp.-i egyet. a belgyógyászat tan. Főművei: A belgyógyászat kézikönyve. — 3. **Frigyes** báró ifj., * 1860, id. K. Frigyes fia, politikus és író, kéztiben pénzügyminiszter,

Magyarország párizsi követe. Irt novellákat, regényeket. — 4. **Sándor** báró, id. K. Frigyes fia, * 1866, belgyógyász, a bp.-i egyet. ny. r. tanára, felsőházi tag. Főművei: A vese megbetegedései, Belorvostani előadások, Physikalische Chemie u. Medizin, Az ideggyógyászat alapvonalai.

Koraszülés, a még ki nem viselt, nem éreit méhmagzat megszületése.

Korb I. **Erzsébet** (1809—1926), festő. — 2. **Flóris** Nándor, * 1860, építész; a debreceni egyetem s bpesti klinikák építője.

Körbonctan, a szervek helyzetének és szerkezetének kóros elváltozásaival foglalkozik.

Körce, I. Basztard.

Körccsmáros Nándor, * 1883, író és újságíró. Művei: regények, novellák. **Körccsolyázás**, téli sport, régenge fa- és csont-, ma acélból készült sima, keskeny fém-talpakon úszik.

Korda Sándor, * 1891, filmrendező, Bécsben és Berlinben működik.

Kordillerák, I. Andes.

Kordon (franc.: zsinór) a. m. katonai örvonal.

Kordovánbőr, Cordova spanyol város neve után elnevezett, finoman kidolgozott kecskebőr.

Korea (japán neve Cso-Szen), Azsia egyik K-i félszigete a Japáni- és Sárga-tenger közt. 220.000 km², kb. 20 millió l. Eghajlata meleg, mérsékelt, csapadékos. Rizs, buza, hüvelyes vetemények, szarvasmarha, halászat, arany. Fővárosa Szöul. 1910 óta japán gyarmat, azelőtt önálló császárság volt.

Koreográfia (gör.) a. m. táncok leírása, táncudománya.

Korfánty, Albert, * 1873, lengyel politikus. A forradalom után megszervezte a poseni fölkelést, 1922—23. miniszterhely. 1925 végéig a felsősziléziai állami vállalatok kormánybiztosa.

Korfu, az Ion-szigetek egyike. 588 km², 94.000 l. Eghajlata igen enyhe. Felszine hegyvölgyes. Gabona, D-i gyümölcsök, bor, olaj; állattenyésztés. Klimatikus üdülőhely. Achilleion nevű kastélya Erzsébet magyar királyné, majd II. Vilmos német császár birtoka volt.

Korhadás, növényi anyagoknak baktériumok által okozott elbomlása.

Korifeus (görög: koryphaios, a. m. karvezető), az, aki az élén áll, aki a feje, vezetője, intézője, szervezője valaminek.

Korinthos, Közép-Görögország Korinthia nevű tartományának fővárosa, az Isthmos tövében, két tenger között, várral (Akrokorinthos, ma romokban). Királyság volt, amelyet a Kr. e. 6. sz.-ban köztársasági államforma váltott fel. Kr. e. 146-ban Mummilus római hadvezér elpusztította, száz év múlva Julius Caesar újra felépíttette. A mai K., Nea-K., 5000 l. 1927 földrendés alapította.

Korinthosi-öböl, a Ion-tengernek Morea és Közép-Görögország közé mélyen benyuló öble. Főikötője Korinthos.

Korinthosi földszoros, keskeny, rövid földszoros a Korinthos és Salamisi öböl közt. Moracé köti össze Közép-Görögországgal. 1881—93. csatornát vágtak át rajta Gerster Béla tervei szerint.

Kortinica, földes-vasas és klimatikus gyógyfürdő az Alacsony Táttra E-i oldalán. Trianon óta Csehslóvákiáé.

Korkyra (Kerkýria), Korfu (I. o.) ógörög neve.

Korlát kisk., Abauj-Torna vm., abauj-szántói j., 636 l. vasut, ut. Vizsoly, posta.

Korlátolt felelősségű társaságok, amelyeknek tagjai csak elváltat, különböző nagyságu üzletrészek erejéig felelősek. Közbenző forma a részvénytársaság és a közkereseti társaság közt. A német keresk. jogban: Gesellschaft mit beschränkter Haftung (G. m. b. H.).

Kormánybiztos, az a megbízott, aki közvetlenül a miniszternek van alárendelve és akit a kormány rendkívüli körülmények között v. különleges feladatok végzésére küldik ki.

Kormányfőtanácsos, 1920 óta kitüntetési cím, amelyet a kormányzó adományoz. A K.-t a »népeltóságos« cím illeti.

Kormányzó, a magy. közjogban ideiglenes államfő. Az 1920. évi I. t.-c. hatálybalépte óta a magyar állam feje. A magy. tört. négy K.-t ismert: Hunyadi János, Szilágyi Mihály, Gritti és Kossuth Lajos. K. volt 1918 előtt a magy. kormány képviselője Fiumében és a fiunei kormányfőiség feje.

Korn, Arthur, * 1870, német fizikus, 1906. találta föl a fényképek távirati továbbítására alkalmas eljárását.

Kornai Rezső, * 1888, operaténkes, az Operaház tagja.

Korner (ang. a. m. sarok), a futballpálya sarka és büntetőrugás a sarokról.

Kornett (franc. cornet), a m. szelepes trombita.

Kornfeld 1. Zsigmond báró (1852—1909), közgazda, a M. Ált. Hitelbank elnöke. Fiai közül: — 2. Pál báró, * 1884, ugyancsak a M. Ált. Hitelbank igazgatója. — 3. Möríc báró, * 1882, a Ganz villam. gyárnak volt igazgatója, felsőházi tag.

Korngold, Erich Wolfgang, * 1897, német zeneszerző. Operái: Violanta és A halott város.

Kornilov, Leo Georgievics (1870—1918), orosz tñok, felfedező utazó Középázsiaiban, a szovjeturalom után Pétervár ellen vonult, Karokovnál elesett.

Kornis Gyula, * 1885, kegyesrendi tanár, kultuszmin. államtitkár, filozófiai és pedagógiai író, bp.-i egyet. tanár. Irt lélektant, történetfilozófiát, bevezetést a tudom. gondolkodásba.

Koroda Pál, * 1858, író. Irt lírai és epikus költeményeket, színműveket, regényeket.

Koroknyai Ottó (1856—1898), festő; generek, főleg Munkácsy hatása alatt.

Korolenko, Galaktionovics Vladimir (1853—1921), orosz író. Évekig szibériai száműzött.

Legismertebb munkái: Makár álma, Vak zenész és Zug az erdő.

Korona, 1. aranyból v. ezüstből készült koszorualaku fejdísz. A legrégebb időtől fogva használják a királyi, császári vagy főnemesi méltóságok kifejezésére. A magyar K. két részből áll. A felsőrészt II. Szilveszter pápa adományozta Szt. Istvánnak. Az alsó K.-t Dukasz Mihály bizánci császár küldötte I. Gézának. — 2. Pénzrendszerünk egysége. 1000 gr szinaranyból 3280 K. értékű aranypénzt vertek.

Koronajavak, ingatlanok, melyeknek jövedelmei a király és udvartartás szükségleteit fedezték.

Koronaőrök, a szent korona felügyeletére rendelt két magyar főúr.

Koronázás, ünnepélyes közjogi és egyházi aktus, amelynek révén az uralkodói hatalom valamely személyre száll. Nálunk a K. a szent koronával az országgyűlés két házának együttes ülésén a budavári koronázó főtemplomban történik.

Koronázási 1. domb, az a halom, amelyet a magyar király koronázása alkalmára a vármegyék földjéből emelnek. — 2. **K. eskü**, a király a koronázásakor a szabad ég alatt esküt tett az alkotmány megtartására. — 3. **K. jelvények**: a (magy.) szent korona, a koronázási palást (régii misemondruha), a királyi jogar, az országalma, az apostoli kereszt, valamint egy kisebb kereszt, amelyre a király az esküt teszi.

Koronóc kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 1616 l., telefon, posta.

Körös kisk., Baranya vm., siklósi j., 605 l., ut. Vajszló, up. Sámód.

Korpd kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 201 l., ut. Bükköd, up. Ibafa.

Korparv kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 683 l., ut. Nagykanizsa, up. Palin.

Korporáció (lat.) a m. testület.

Korps (franc.) a m. test, kül. hadtest.

Korpuless (lat.) a m. testes, kövér.

Korrekt (lat.) a m. hibátlan, helyes.

Korrektor (lat.), a nyomdákban a sajtóhibák javítója.

Korrektúra (lat.) a m. javítás, kül. a nyomdai szedéslevonat javítása.

Korreláció (ujlat.) a m. kölcsönös viszony.

Korreptááni (lat.) a m. ismételve tanítani, vagyis a már egyszer tanultat újra átvenni.

Korrespondencia (uj-lat.) a m. levelezés.

Korridor (spanyol) a m. folyosó.

Korrigálni (lat.) a m. kijavítani.

Korruptió (lat.) a m. romlottság.

Kortina (ol.) a m. függöny.

Korund (híndu), alumínium-oxid, a gyémánt után a legkeményebb ásvány. Sok színváltozatban fordul elő: a vöröset rubinnak, a kéket zafírnak nevezik. A szepék csiszolva értékes drágakövek, a szilánkokat órákba csapágyakul haszn. A porrártót K. szolgáltatja a smirglit.

Korus (gör.), 1. a görög ünnepi és istentiszteleti táncokat előadó kar. A görög K-

ből fejlődött a dráma. — 2. Mai értelmében énekhangok együttese. Férfi, női, gyermek- és vegyes K-okat különböztetnek meg.

Korvett (franc.), közepes nagy vitorlás hadihajó.

Korvin János, I. Corvin.

Korvína, Mátyás király világhírű könyvtára, amely kb. 1000–1500 kötetből állhatott. Mátyás halála után a könyvek nagy részét elpusztultak, ma kb. 150 ismeretes, Európa legkülönbözőbb könyvtáraiban.

Korzika (La Corse), francia sziget, a Földközi-tengerben, 8722 km², 282.000 l. Éghajlata enyhe. Partjai laposak, belseje hegyes. Gabona, bor, olaj, D-i gyümölcsök; réz, ólom, antimon, só. Fővárosa és kikötője Ajaccio (Napoleon szülőhelye).

Korzé (ol.) a. m. pálya, sétány, felvonulás.

Kos, a juhféle állatok himje.

Kós Károly, * 1883, építész, grafikus és író. (Föv. Állatkert és a sepsiszentgyörgyi kulturmúzeum.) Erdélyben él és imperium-váltósa óta a politikaiban is résztvesz.

Kósa, I. György, * 1899, zeneszerző, művei dalok, zongoraművek. — 2. Miklós, * 1888, hírlapíró s közgazdasági publicista.

Kosáry Emma, * 1889, 1912–15. az Opera-ház kóloratúrekesnője, 1915 óta operett-énekesnő.

Kosáryné Réz Lola, * 1892, írónő, regényeket és elbeszéléseket ír. (Álom, Ulriké inas).

Kosciuszko, Tadeusz (1746–1817), lengyel szabadsághős. 1777–1786-ig mint Washington hadsegége végigharcolja az amerikai szabadságharcot. Az 1791–94. lengyel szabadságharcban mint tábornok a dubienkai és raluwici győzelmeket vívta meg, majd diktátor lett. Maciejowicénél vereséget szenvedett és fogságba esett, ahonnan 1796. I. Pál szabadon bocsátotta.

Kosd nagyk., Nógrád vm., szobi j., 2016 l., ut. Vác, posta.

Kosenil, mexikói pajzstetű, mely a biborfestéket szolgáltatja.

Kóser (héber: iszta), így nevezik a zsidók rituális szabályainak megfelelő módon elkészített ételeket.

Kőse I. Kassa.

Kőspallag kisk., Hont vm., szobi j., 779 l., ut. és up. Márianosztra.

Kossak, Adalbert, * 1857, lengyel festő; katonai és csataképek.

Kossalka János, * 1872, a műegy. a hidépítéstan ny. r. tanára, a Mérn. Kamara elnöke, országy. képv.

Kossinna, Gustav, * 1858, német őstörténész, berlini egyet. tanár.

Kossovo polje, I. Rigómező.

Kossuth, I. Ferenc (1841–1914), megosztotta a származását atyjával, Kossuth Lajossal. Atyja halála után 1894. hazajött, képviselő, 1906.

a Wekerle-kabinetben keresk. min. lett. 1909. lemondott. K. élénk publicisztikai tevékenységet fejtett ki. — 2. Lajos (1802–94), Magyarország kormányzója, az új Magyarország megalapítója. Az elveknek megvalósítására irány-

zott rendíthetetlen akarat nyilvánult meg benne már pályája kezdetén. A reakció börtönre vetette. Publicisztikai munkálkodásával, hatásos szónoklataival belevitte a maga törekvéseit a nemzet lelkébe. 1848. megeremtette a felelős parlamenti rendszert; az 1848. törvényekkel (közös teherviselés, jobbágszág felszabadítása, sajtószabadság stb.) megvetette az új Magyarország alapjait. A 48–49. szabadságharc alatt diadalmas győzelmek kivívására, a legnagyobb áldozatkészségre tudta felkésíteni nemzetét. Az osztrák császári hatalom csak az orosz armádia segítségével volt képes leverní Kossuth nemzetét. Az emigrációban nagy tevékenységet fejtett ki. Nemcsak Európában, de Amerikában is megnyerte szónoki hatalmával a nemzetek közvéleményét a magyar ügy számára. Élete utolsó éveiben írta nagy munkáját, Irataim az emigrációból. Holtestét hazahozták Turinból. — 3. Lajos Tivadar, K. Lajos fia (1844–1918), mérnök, az olasz vasutak igazgatója volt. Hotté:ét 1923. hazahozták.

Kossuth-bankó, az 1848. Kossuth Lajos pénzügyminiszter aláírásával megjelent bankjegy.

Kostics, Laza (1841–1910), szerb költő. Lírai verseket, tragédiákat írt.

Kosutány I. Ignác * 1851, szegedi egyet. nyug. tan., egyházjogász. — 2. Tamás (1848–1915), gazdasági kémikus, az orsz. kémiai intézet igazgatója.

Koszkol Jenő * 1868, festő; csendélet-, műrieur- és zenertárgy akvarell- és pasztelképek.

Kőszö I. István * 1864, felsőházi tag, szegedi ügyvéd, 1917–18. függ. képv., mindkét nemzetgyűlés tagja, 1921–26. belügyi államtitkár. — 2. János, * 1892, bp.-i egyet. m. tanár, német filológus és esztétikus.

Kosztka József * 1864, festőművész.

Kosztka Tivadar, festő, I. Csontváry.

Kosztolányi Dezso * 1885, író és hírlapíró, a Nyugat és a Pesti Hírlap munkatársa. Mint lírikus, »A szegény kis gyermek panaszai«-val lett népszerű. Számos lírai kötetet, regényt, műfordítást adott ki.

Kosztolányi Kann Gyula * 1868, festő és építőművész. Kiváló tájképfestő.

Kosztpénz, az a hitelösszeg, amelyet a kihelyező kasszanaptól kasszanapig bocsát az adós rendelkezésére.

Kosztügyelet, rendszerint rövid időre, meghatározott fizetési napra, meghatározott katalál mellett kötött hitelügylet.

Kosztüm (franc.), ruházat, viselet.

Kóta, I. Hangjegy.

Kótaj nagyk., Szabolcs vm., nyirbögányi j., 3314 l., vasut. telefon, posta.

Kotéria (franc. coterie) a. m. zárt társaság, csoport, klikk.

Kothurnus (gör.), magascipó, a tragédiában szereplő színészek viselték. Célja az volt, hogy a színésznek méltóságteljes megjelenést adjon. Átvitt értelemben a K. a fenséges stílus, a tragédia; sokszor gyúosan.

Kotillon (franc.) a. m. füzértánc.

Kotirozás (franc.), az értékpapiroknak tözsdei jegyzése.

Kotormány kisk., Vas vm., szentgotthárd—muraszombati j., 167 l., vasut, táviró, up. Senyeháza.

Kotrógép (bagger), csatornák ásására, medrek, kikötők mélyítésére v. tisztítására és a kivált v. felszedett talajrészek eltávolítására szolgál. Uszó járműben elrendezett, vég nélküli lánca erősített vedrek sorából áll, melyeknek éles széle a talajrészt felszedi és a magasba érve, az anyagot kibocsátja. Szárazföldi munkákra a száraz K. v. exkavátor szolgál.

Kotzsis Iván *1889, építész; a műegyet. a tervezés ny. tanára.

Kottanner Ilona, Albert király özvegyének, Erzsébetnek udvarhölgye, akivel a szent koronát 1440. ellopatta. K.-nak erről szóló érdekes emlékirata maradt fenn.

Kotzebue, August Friedrich Ferd. von (1761—1819), német drámaíró. Szentimentális és helyzetkomikumra épített darabokat írt. Orosz diplomáciái szolgálataba lépett, a német Burschenschaftok egyik rajongója meggyilkolta.

Koudela Géza *1894, zeneszerző, az egyet. templom karnagya.

Ková, a kvarc magyar neve.

Kovách Aladár (1866—1922), orvos, sebész. A budapesti Önkéntes Mentőegyesület igazgató-főnöve.

Kovachich 1. Márton György (1743—1821), jogtudós, a bp.-i egyet. könyvtár őre. A jogtörténelemre vonatkozó forrásgyűjteményeket tett köze. — 2. József Márton (1798—1878), jogtörténész, az Orsz. Levéltár igazg.

Kovács, l. még Kovács és Kovách.

Kovács 1. Alajos *1877, h. államtűkár, a m. kir. központi statisztikai hivatal igazgatója. — 2. Dénes *1864, publicista, író és lapszerkesztő, volt képviselő. — 3. Gábor (1883—1920), közgazdász, debreceni jogakad. tanár. — 4. Dezső *1883, pedagógiai és irod. tört. író. — 5. Dezső *1900, operanékes, a Városi Színház tagja. — 6. Erzsébet, iparművész és grafikus, az áll. Néoiiparisk. tanára. — 7. Ferenc, a szülés. műtéttan bp.-i egy. m. tanára. — 8. Gyula, *1856, a közgazdaságtan bp.-i egy. m. tanára, közgazd. író. — 9. E. Gyula (1839—1899), színművész és költő. 1881-től haláláig Kolozsvárt működött, kivált Shakespearre-szerepekben. — 10. József, a mellüri szervek betegségei kór- és gyógytanának bp.-i egy. c. rk. tanára. — 11. József (1831—1897), sebésztanár a bp.-i egyetemen. — 12. Lajos, *1876, író. 1903. óta Amerikában, clevelandi katolikus plébános. — 13. Mihály (1819—1892), festő; vallásos tárgyú oltajképek. — 14. Pál (1855—1915), kecskeméti jogakadémiái tanár. Főműve: A magyar közigazgatási jog. — 15. Sándor (1886—1917), zeneirő és zenepedagógus. — 16. Sándor, az ev. egyházjog és magy. prot. egyházirt. ny. r. tanára a pécsi egyetemen. — 17. Zoltán, *1863, hírlapíró, a Révai Nagy Lexikon központj szerkesztője. Számos lírai költeménye és elbeszélő műve jelent meg.

Kováchida kisk., Baranya vm., siklósi j., 323 l., vasut, ut. Harkány, posta.

Kovácsi kisk., Tolna vm., völgyősi j., 183 l. ut. és up. Tevel.

Kovacsics Dezső, *1885, Békés vm. v. főispánja.

Kovácszenája kisk., Baranya vm., hegyháti j., 224 l., ut. és up. Abaliget.

Kovácsvágás kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 740 l., ut. és up. Pálháza.

Kovaföld v. kovaliszt; tengeri üledék, mikroszkópi kovamoszatok (diatomeák) házaiból álló homokszerű anyag.

Kovalevszka, Szonja (1850—1891), Corvinkukorvicski tüzértábornok leánya, Waldemar Kovalevszki orosz paleontológus (1843—1883) felesége, kiváló matematikus.

Kovasav, a szilíciumdioxidnak vízzel való vegyülete. A K. sóit szilikátoknak nevezik, a földkéreg hulyonómó részét ezek alkotják (kvarc, földpátok stb.).

Kovászna, község, Háromszék vm., 5500 l., Gyógyfürdők. Híres forrásban lévő szénavas konyhasós fürdője a Pokolsár. Trianon óta Romániáé Covasna néven.

Kováts 1. Andor *1884, a kecskeméti jogakad. igazgatója, 1923. óta a debreceni egyet. a büntetőjog tanára. — 2. Ferenc, *1873, a szegedi egyet. a közgazdaságtan és pénzügytan ny. r. tanára; gazdaságtörténettel fogl. — 3. Gyula, *1849, az egyházjog nyug. tanára a bp.-i egyet. — 4. Ilona *1903, operanékesnő, a Városi Színház tagja. — 5. J. István *1880, v. min.-eln.-i áll. titk., ref. teológiai tan. és író; művei: A Nirvana, A buddhizmus és a kereszténység, Kálvin és Servet.

Kováts-Nagy Sándor *1883, ügyvéd, a kisgazdapárt egyik szervezője, 1920—22. bihari főispán.

Kovno (Kaunas), Litvánia fővárosa, 92.000 l. Egyetem.

Kozákok, a kisorosz népnek K-i ága DK-Oroszországban. 1653. kerültek orosz uralom alá. Híres lovasok. Foglalkozásuk leginkább földművelés. Lakóhelyük szerint vannak doni, volgai, asztraháni, kisorosz és zaporogi K. **Kozárd kisk.**, Nógrád vm., sziráki j., 480 l., ut. és up. Eceseg.

Kozáry Gyula (1864—1925), kat. teológus, számos művet írt filozófiai kérdésekről.

Kozma 1. Andor *1861, író, az Aranyt folytató generáció hazafias és szatirikus költője. Verses krónikáit Koboz néven írta. — 2. Erzsébet *1879, szobrász, arcképek, érmek. — 3. Ferenc (Bárd Miklós) *1857, költő. Lírai verseket és elbeszélő-költeményeket írt. — 4. Jenő *1879, ügyvéd, főv. biz. tag, országygy. képvis. — 5. Lajos *1884, építész és grafikus. Számos könyvet illusztrált. Főműve: Mőbel und Raumkunst. — 6. Miklós *1884, huszárörnagyt. min. tan., 1922 óta a M. T. I. vezetője.

Kozmadombja kisk., Zala vm., alsólendvai j., 275 l., ut. Zalabaksa, posta.

Kozmafi kisk., Vas vm., vasvári j., 229 l., ut. Győrvar., up. Felsőszék.

Kozmás olajok, a szeszes erjedésnél kelet-

kező vegyületek; megtisztítva gyümölcs-esszenciákat készítenek belőlük.

Kozmetika (gör.), a m. szépségápolás.
Kozmogonia (gör.), a világegyetem keletkezésének és fejlődésének tana.

Kozmográfia (gör.), a világegyetem leírása.

Kozmológia (gör.), a világegyetemből (kozmosz), ennek szerkezetéről, mozgásairól stb. való tudásunk összessége.

Kozmopolita (gör.), a m. világpolgár.

Kozmosz (gör.), a m. rend, disz. Mai értelemben világegyetem, világrend.

Kőbánya, Budapest X. kerületéhez tartozik. Tégláégetők, sörgyárak, borpincék. Lechner-stílusú templom. Két pályaudvar.

Kőbényi kisk., Baranya vm., hegyháti j., 513 l., vasut, táviró, up. Szalotak.

Kőd, a Föld felszínére leszállott felhő. A városi ködök a levegő tisztálanságaitól (kórom, füst stb.) szűrők v. barnák.

Kődfoltok, gyengefenyű, többnyire csak távcsével látható, felhőszerű foszlányok az égbolton.

Kődránás, a kőd hirtelen felszakadása, osztása.

Kődény, mázos, fehérre égetett agyagáru vasmentes agyagból, kovasávból és földpáttal. Attetsző ólommalzall vonják be.

Kőhalmi Béla, * 1884, újságíró, bibliográfus, könyvtáros. Művei: Mit olvassunk? Könyvek könyve.

Kőhány kisk., Baranya vm., pécsi j., 683 l., ut. Pellérd, up. Keszü.

Kőkorszak, az emberi kultúra történetének első szakasza. A K. szerszám- és fegyveranyaga a fán és a csonton kívül a kő, innen e kor elnevezése. Két részre oszlik: a csiszolatlan v. őskőkorszakra (paleolith) és a csiszolt eszközöket készítő csiszolt v. újkőkorszakra (neolith). Az őskőkorszak ismét két részre tagozódik: a régebbi őskőkorszakra, amelyben Európát a Neander-völgyben talált koponyától neandervölgyi embernek elnevezett faj laktá. Az újabb őskőkorszak fázisai: aurignacien, solutréen, magdalenien és azilien, az uralkodó emberfaj a cromagnoni ember. A paleolith kor ideje egybeesik a geológiai jégkorszak idejével. A követő újkőkor időtartama nagyon rövid, kultúrája átvezet a réz-és bronzkorszak kultúrájába.

Kőkörscin, a boglárkafélék családjából; lila, sárga, fehér virágokkal. Több fajtája gyógy-növény.

Kökut kisk., Somogy vm., kaposvári j., 388 l., up. Henese, ut. Kadarkut.

Kölber Dezső, * 1870, festő, iparrajziskolai tanár, mozaikkartonok.

Kőcse kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 1135 l., telefon, táviró, posta.

Kőlcsey Ferenc (1790—1838), költő, politikus, kritikus, Kazinczy irányának egyik fő-képviselője. Szatmárnegye követe és kitünő szónok volt, a Himnusz költője.

Köldök, behuzódott heg a hasfal közepén, a K.-zsinór helye.

Köldökzsinór, véredényeket tartalmazó kö-

teg, amely a magzatot a méhlepénnyel az anyaméhben összeköti. Születés után lekötik és átvágják.

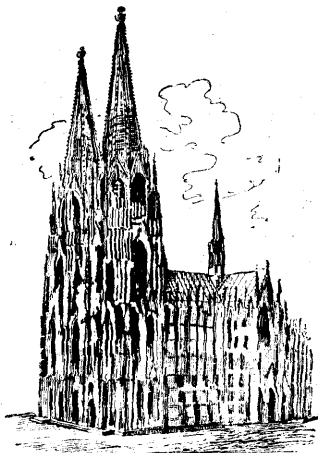
Köles, a gabonafélékhez tartozó egyszikű növény. Apró sárga magjai szolgálták a K.-kását.

Kölesd nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1982 l., vasut, táviró, posta.

Kölked kisk., Baranya vm., mohácsi j., 907 l., ut. és up. Mohács.

Köllő Miklós (1861—1900), szobrász; Reviczky Gyula sirméleke, segesvári Petőfi-szobor, marosvásárhelyi Kossuth-szobor.

Köln (Cöln), német város a Rajna mellett. 700.000 l. Sokoldalú ipar és kereskedelem (K.-i

A kölni dóm

viz). Gótikus dómja világhírű; számos művészi értékű középkor- és renaissance-kori épület. Egeytem.

Kölnische Volkszeitung, a német centrum-párt lapja.

Kölnische Zeitung, mérsékeltlen lib. német újság.

Kömény, ernyős virágzatú növény, illóolaj tartalmú magja fűszer.

Kömlő nagyk., Heves vm., hevesi j., 3182 l., telefon, posta.

Kömlőd nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 867 l., ut. Dad, posta.

Kömörö kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 791 l., ut. Turistvándi, posta.

König, 1. Dénes, * 1884, matematikus, műegy. a nomográfia és halmazelmélet m. tanára. — 2. György, * 1882, irodalomtörténész; Musset-monográfia. — 3. Gyula (1849—1913), matematikus, műgyet. tanár (Bevezetés a felsőbb

algebra, Analízis, Bevezetés a matematika rendszerébe). — 4. **Péter**, * 1870, zeneszerző, a szegedi Városi Zeneisk. igazgatója.

Königrätz (Kralove Hradec), cseh város a Felső-Elbe mellett, 13.000 l. Közéleben Sadova, Chlum, 1866. július 2. döntő porosz győzelem az osztrákokon.

Königsberg, K-Poroszország fővárosa, Németország egyik legnagyobb balti kikötője, 280.000 l. Közép- és renaissance-kori műemlékek. Régi egyetem. Kant hazája. Elelmi, gép- és hajóipar.

Königsbergi töredék, a 14. sz. első harmadából való régi magyar nyelvemlék. Tartalma Szűz Máriáról szóló elmélkedés.

Könnny, 98% vizet $1\frac{1}{2}\%$ konyhasót, $1\frac{1}{2}\%$ fehérjét tartalmazó folyadék. A könnymirigy s a kötőhártya termeli. A szem felületének nedvesen tartására szolgál.

Könyomás (litográfia), szines v. egyzsinű rajzoknak sokszorosítása kőlapról való lenyomással. Porózus mészpala-lapokra olajos krétával v. tintával rajzolják át az eredeti kép negatívját, a kő többi részzeit bevezik. Nyomás közben csak az olajjal itatott részek veszik föl a festéket, a vizesek nem. Nyomás után a kőlap habkövel csiszolva újabb nyomásra válik alkalmassá. Szines K.-nál minden színt külön lapról nyomnak. Főként plakát-nyomásra használják. Felfedezője Senefelder.

Könyomatás, eredetileg litográfiai uton sokszorosított jelentés a nap eseményeiről a hirlapok számára; ma már nyomdai uton állítják elő. Ilyen nálunk a Magyar Távirati Iroda, Országos Tudósító, Magyar Híradó.

Könyves Tóth 1. **Kálmán** (1837—1924), ref. lelkész, író. Számos prédikációgyűjteményt, imádságot és szépirodalmi, ifjúsági munkát adott ki. — 2. **Kálmán**, ifj., * 1900, író; versek, novellák, tanulmányok.

Könyvészet (bibliográfia), irodalmi műveknek bizonyos szempontok (pl. nyelvek, országok, korok, tárgyak stb.) szerint való jegyzékbe foglalása v. leírása.

Könyvfogadás, fogadórendszer a lósporbán, amelyet a könyvesek (bukméker, ang.: bookmaker) bonyolítanak le.

Könyvkeresedelem, iparszerű foglalkozás az irod. művek előállítására (nyomdai sokszorosítás), terjesztése, eladása céljából. Agai: a kiadás, a forgalmazó szortiment-, részlet-, kolportázs-, bizományi és antikvár üzlet.

Könyvnyomatás, a 15. sz. elején előhírnöke a fametszet. Több fametszetet be is kötöttek, ezek a blokkönyvek, a könyvkötők a táblákra való nyomások elkészítésére már mozgatható fabetüket használták. A mozgatható öntött betűket Gutenberg János (1394—1468) találta fel 1450 táján Mainzban. 1453—5. készült a 42 soros biblia. Az 1500-ig nyomott u. n. inkunabulák száma 30.000-re rug. Magyarországon az első nyomdát Hess András állította fel Budán (1472). 1536—41. működött a sárvári nyomda. Erdélyben Honterus János (1550—1601) és Heltai Gáspárnak a kolozsvári egyet. tulajdonába átment nyomdái

az elsők. A K. szedésből és nyomásból áll. Az ölbetűket szedővasba szedik, onnan a sorokat hajóra teszik, ahol hasábkok lesznek belőlük, a hasábkokat megfelelő nagyságra törleklik s az egész ivre terjedő anyagot gépbe helyezik. Az eredeti kézirajtokat kiszorította az amerikai v. **tégelynyomó** és a gyorsított. A fejlődés csúcát jelenti a szedőgép és a rotációs-sajtó.

Könyvskorpó, 4 mm-es ártalmatlan pókfélé; könyvtárakban.

Könyvtár. A modern K.-ak közül jelentéke-nyek a Bibliothèque Nationale Párizsban (21 $\frac{1}{2}$ millió nyomtatott könyv és 100.000 kézirat), a British Museum K.-a Londonban és a berlini egyet. K., valamint az Egyesült Államok nagy K.-ai. A magyar könyvtárak közül a legnagyobb a Magy. Nemzeti Múzeumé, a legmodernebb szervezeti a Fővárosi Könyvtár, továbbá az akadémiai, a közp. statisztikai hivatali, az egyetemi és a műegyetemi (legmodernebb berend.); a szakkönyvtárak közt az orvosegyet. a Természettudományi Társulat, a Szépművészeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum, a Zeneakadémia s a fők. és áll. pedagógiai szakkönyvtára.

Könyvtermelés 1928.

	kötet
Németország (német nyelvterület)	24.794
Nagybritannia	14.399
Franciaország	11.548
Egyesült Államok	10.354
Olaszország	7.318
Hollandia	6.264
Magyarország	3.507
Dánia	2.893
Bulgária	2.775
Svédország	2.723
Spanyolország	2.310

Könyvvitel, minden a gazdálkodó vagyónára és annak változásaira vonatkozó rendszeres feljegyzés. Két K.-i rendszer van, az egyszerű és a kettős, vagy rendszeres K.

Köölaj, l. Ásványolaj.

Köpyölözés, helyi vérelvonás, vérvétel; úgy történik, hogy a bőrt felületcson felszelelik s e helyre a szívóhatású köpölyt (felmelegített üvegburát) helyezik.

Köpi, 1. a. m. köpülő (l. o.); 2. kaptár, ahol a méhek laknak; 3. a gépnok az a része, amelyben a dugattyu mozog; 4. a zuzógépeknek az a része, ahol a zuzás történik.

Köpiülő, vajkészítő gép.

Körisbogár, kb. 2 cm hosszú selyemfényű zöld bogár. Testében van a kantaridin nevű mérges zsírsav, melynek a nemi ösztönt fokozza, de a vesekére igen káros hatása van. A K.-port hólyaghuzó szerül használfják.

Körisfa, az olajfélék családjába tartozó szárnyaslevelű fa. Fája kül. korsigartyó és esztergályos munkákra haszn.

Körkép, l. Panoráma.

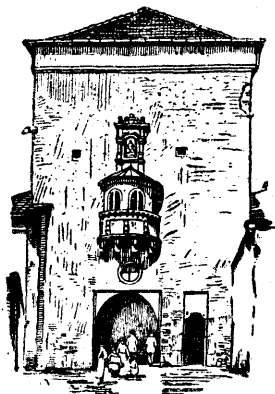
Körmagyar, kb. száz év előtti népszerű uri társastánc; a francia négyesből alakult ki.
Körmend nagyk., Vas vm., körmend-németújvári j., 8084 l., vasut, táviró, telefon, posta. Terménykereskedelem.

Körmend Mátvás, * 1875, iparos, a felsőház tagja.

Körmendi-Frím 1. Ervin, * 1885, festő. 1920 óta Nürnbergben él. — 2. Jenő, * 1886, szobrász. Plakettek és melliszobrok.

Körmendy-Ékes Lajos, * 1876, Veszprém vm. alispánja. Tagja volt a csehszlovák parlamentnek, de 1926. illetőségétől megfosztották és kiutasították.

Körmöcbánya, város, Bars vm., 4500 l.

Körmöcbánya: a városkapu

Aranybányászat. Trianon óta Csehszlovákiára Kremnica néven.

Körner, Karl Theodor (1791—1813), német költő, hazafias és háborús dalokat írt.

Környe nagyk., Komárom vm., tatai j., 2430 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Környel 1. Béla (1875—1925), tenorista, az Operaház tagja volt. — 2. Paula, * 1900, színésznő és író, a Nemz. Színház tagja, főszerepei Ofélia, Julia.

Köröm kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 817 l., ut. és up. Girincs.

Köröm, az ujjak végét védő szarulemez. Belső felülete a körömágyban nyugszik, növekedése a K. gyökere felől történik.

Körös, a Bihar-hegységben eredő Fehér- és Fekete-K. egyesüléséből származik a Kettős-K., a Sebes-K. beömlésétől a Hármas-K., amely Csongrád alatt torkollik a Tiszába.

Körösfői-Kriesch Aladár (1863—1920), festő; illusztrációk, kartonok üvegfestményekhez és gobelinekhez.

Körtshegy kisk., Somogy vm., tabi j., 1566 l., telefon, posta.

Körösi 1. Albin, * 1860, piarista pap, költő, műfordító spanyolból és irodalomtörténész. — 2. Henrik, * 1859, tanfelügyelő, pedagógiával fogl. (Az elemi népoktatás enciklopédiája). — 3. Sándor (1857—1929), tanár, író. Sokat foglalkozott a magyar nyelv és művelődés olasz elemével és magyar olasz—magyar szótárt adott ki.

Körösi Csoma Sándor (1784—1482), ázsiai utazó, Tibet első európai felkutatója. Tibeti nyelvtant és tibeti-angol szótárt írt.

Körösladány nagyk., Békés vm., szeghalmi j., 7996 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Körösnagyharsány nagyk., Bihar vm., cséffanagyszalontai j., 1406 l., vasut, telefon, posta.

Körösszakál nagyk., Bihar vm., biharkeresztési j., 1075 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Körösszegapáti nagyk., Bihar vm., biharkeresztési j., 1954 l., ut. Körösszakál, posta.

Köröstarcsa nagyk., Békés vm., békési j., 5846 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Körösy 1. József (1844—1906), újságíró, statisztikus, a fővárosi statisztikai hivatalnak alapításától fogva (1870) főnöke. — 2. Kornél,

* 1879, orvos, fiziológus, a bp.-i egyet. a táplálkozás élettanának c. rk. tanára.

Körözes, a bűnvádi eljárásban hatósági intézkedés a megszükött v. ismeretlen helyen tartózkodó terhelt kézrekerítésére.

Körtvélyessy György, * 1870, kuriai bíró.

Körületelés, a férfi nemzetség előbérének lemetéséből álló szertartás, amely a zsidóknál és mohamedánoknál, továbbá több primitív népnél divik.

Köszeg r. t. város, Vas vm., az Irottók lábánál, 8529 l. Bencés redgimn., áll. redisk., ág. ev. leánygimn. Leánynevelő intézetek. Jurisics Miklós 1532. K. várával tartóztatta fel a Bécs felé igyekvő török sereget.

Köszegdorozló kisk., Vas vm., köszeg-felsőőri j., 414 l., ut. Lukácsháza, up. Köszegszerdahely.

Köszeghy 1. Mihály, * 1874, kat. egyházi író és fordító, ifjúsági műveket írt. — 2. Teréz, * 1903, operanékesnő, a Városi Színház tagja.

Köszegi László, * 1876, esztétikus, megbízott előadó a bp.-i egyet. tanárképzőn. Művei: A műélvezés művészete, Dante és Arany stb.

Köszegpaty kisk., Vas vm., köszeg-felsőőri j., 487 l., ut. Lukácsháza, up. Nemescső.

Köszegszerdahely kisk., Vas vm., köszeg-felsőőri j., 426 l., ut. Köszeg, posta.

Köszén, az ősvilágban a föld és víz alá temetett növényekből keletkező ásványi anyag. Minél régiebb eredetű valamely K.-réteg, annál tisztább szenet ad. A tőzeg v. turfa a mocsarakban lerakódott, szenesedésnek indult laza növénytömeg, melyen a növényi szerkezet még jól felismerhető; a lignit már kemény, de a fás szövet még jól látható; a barnaszén jóval tömöttebb, a növényi szerkezet alig látható rajta, színe barna v. fekete, de sohasem fényes, tiszta széntartalma 45—70%; a feketeszén fényes fekete, egészen tömött, a növényi

szerkezet többé nem ismerhető föl, széntartalma 75–85%; az antracit a legtisztább kőszén (85–95%), szurokfekete, fényes, kagylóstörésű, ez a legjobb tüzelő anyag. A magyar széntelepek túlnyomóan barnaszéntet szolgáltatnak, csak a pécsi és ajkai bányák adnak feketeszéntet.

Kő- és barnaszénttermelés 1928. millió tonnákban

Világtermelés	1.444
Egyesült Államok	508.5
Németország	317
Nagybritannia	241.6
Franciaország	52.4
Lengyelország	40.6
Csehszlovákia	35.9
Oroszország	34.1
Japán	33.7
Belgium	27.5
India	21.9
Kanada	15.9
Saar-vidék	13.1
Délafrika	12.6
Hollandia	10.9
Ausztrália	9.6
Magyarország	7.3
Spanyolország	6.6

Köszénkorszak (Karbon), a Föld ókorának a Devon- és Perm-rétegsoport közé eső korszaka. Elnevezését rendkívül sok és gazdag kőszén lerakódásától kapta. A K. rétegeit erős fejlettségben megtaláljuk Angliában, Német- és Csehszlovákiában, az Egyesült Államokban és Kínában, kisebb mértékben Magyarországon is.

Kőszénvénnyel, anyagcserebetegség, amelynél a vérbeli húgysav korosan felszaporodik, a vesékben át a vizelettel kellőképp ki nem ürül, hanem az izületek és az inak körül, de másutt is fájdalmas rohamok kíséretében lerakódik.

Kötér, szerződésben kikötött bírság a szerződés nem teljesítésének esetére.

Kötécs nagyk., Somogy vm., tabi j., 1748 l., vasut, ut. Szárszó, posta.

Kötégán nagyk., Bihar vm., cséffa-nagyszalontai j., 2825 l., vasut, táviró, telefon, posta.

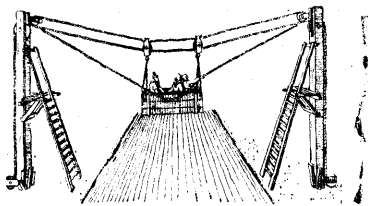
Kötelek nagyk., Szolnok vm., központi j., 2993 l., telefon, posta.

Kötelelem (obligatio), oly jogviszony, amelynek fogva valaki (a hitelező), a másik féltől (az adóstól), valaminek teljesítését (adását, tevését v. nem tevését) követelheti.

Köteles példány. Minden nyomdatulajdonos, illetve a kiadó minden nyomdatermékéből egy példányt a Nemzeti Múzeumnak és egy példányt a M. Tud. Akadémiának, illetve tudományos tartalmu nyomdatermékekéből egy példányt a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának ingyen beszolgáltatni köteles. E kötelezettség elmulasztása kártágás.

Kötélpálya, szállítóeszköz, amelynél a kocsi tartók között kifeszített drótkötélen mozgó

kerékeken függ. A kocsikat mozgókötél vonatja. Főként teherszállításra (bányák), de személyszállításra is használják.

Kötélpálya, Verancsics tervezete a 16. sz.-ban.

Kötlevél, a vételi ügylet feltételeit magában foglaló okirat.

Kötőhártya, a szemhéjakat kibélelő finom kötőszövet.

Kövágóörs kisk., Zala vm., tapolcai j., 2121 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Kövágószőlős kisk., Baranya vm., pécsi j., 674 l., ut. Pellérd, posta.

Kövágótűtős kisk., Baranya vm., pécsi j., 459 l., ut. Pellérd, ut. Kövágószőlős.

Köváry László (1820–1907), történétíró. Erdély és Székelyföld történetével fogl.

Kövegy nagyk., Csanád vm., nagylaki j., 934 l., ut. Csanádpalota, posta.

Kövér I. Gyula, * 1883, festőművész és grafikus. — 2. Ilma, * 1862, irónő. Regényei: Damáz Margit, Két világ közt stb. — 3. Lajos (1825–63), novellista és drámaíró.

Kövesdy Géza, * 1887, festő és grafikus.

Kövesi Antal, * 1876, gépészmérnök, a bányamérn. főisk. r. tanára.

Köveskál kisk., Zala vm., tapolcai j., 1005 l., vasut, táviró, posta.

Köveskut kisk., Vas vm., szombathelyi j., 701 l., ut. és up. Acsád. (Salta és K. egyesültek e néven.)

Köveskúti Jenő, * 1865, zenetanár, zene-szerző, több zenepedagógiai munkát írt.

Kövesligethy Radó, * 1862, csillagász és földrengekutató, a bp.-i egyet. a kozmográfia és geofizika ny. r. tanára. Munkásságának sulypontja a modern földrengekutatásra esik.

Kö vess Hermann báró (1854–1924), osztr.-magy. tábornagy, 1915. elfoglalta Szerbiát, 1916. az olasz, 1915–18. az orosz és román fronton vezényelt.

Kövessi Ferenc, * 1875, gazdasz, botanikus, tanár az erdőmérn. főiskolán.

Kövessy Albert (1860–1924), színművész és drámaíró.

Követek, az államok külföldi képviselői. Megkülönböztetnek nagy-K.-et, meghatalmazott minisztereket, rendes és rendkívüli K.-et, miniszterezidenseket és keleten a konzulokat, akik egyes helyeken a K. teendőit végzik. A K.-et immunitás illeti meg: sérthetetlenek, exterritorialitást (területenkívüliséget) élveznek.

Kövületek, a Föld régebbi korszakaiban élt állat- és növényvilág maradványai, melyek az egyes rétegekből megkövesedett állapotban ma élcnk kerülnek. A K.-kel az őslénytan, paleontológia foglalkozik.

Kövy Sándor (1763—1829), híres sárospataki jogtanár volt.

Kőzaapítványi javak, azok a közölcokra szolgáló ingó- és ingatlan-javak, amelyeket a közalapítványi ügyigazgatóság kezel. Legnagyobb részük a II. József szekularizációja folytán lefoglalt szerzetesrendi vagyonokból áll s jövedelmük vallási és egyetemi célokra szolgál.

Közbirtoikosság, a tulajdonközösségnek az a faja, mikor egy községnek bizonyos lakosai egy v. több külső ingatlant közösen, osztatlanul, bizonyos arány szerint birtolnak. Nálunk a K. leginkább mint közlegelő. ha'sznati és faizási jogtulajdonos fordul elő.

Közfel-látás, l. Miopia.

Középamerika, az amerikai kontinens egy része a Darien-öböl és a Tehuantepec-i szoros között, 770.000 km², 7 millió l. Al'mai: Panama, Costarica, Nicaragua, Honduras, San-Salvador, Brit-Honduras, Guatemala és Mexico déli része.

Középeurópai idő, a 15⁰-tól (Greenw.) K-re megállapított egységes idő, érvényes nálunk is. Egy órával előbb, mint a Ny-európai, egy órával később, mint a K-európai (pl. Románia) idő.

Középskola, az elemi iskola és az egyetem (főiskola) közötti tanintézet. 4—8 osztályos. Nálunk 3 fa' a van: gimnázium, reál-gimnázium és reáliszkola, leányoknál pedig: leány-gimnázium, leányliceum és leánykollégium. Az utóbbi nem képesít főiskolára.

Középszikász kisk., Veszprém vm., deveseri j. 635 l., ut. Tüskevár, posta.

Középkor, a népvándorlás kezdetétől (Kr. u. 375) Amerika felfedezéséig (1492), vagy más határjelzés szerint a nyugatirómai birodalom bukásától (476) Luther fellépéséig (1517) terjed.

Közet, minden olyan anyag, mely nagyobb mértékben vesz részt a Föld kérgének alkotásában. A K.-eket felosztják egyesütre (kvarc, mészkő, kősó stb.) és összetettekre, melyek többféle ásványi alkotrészből állanak (gránit, bazalt, trachit stb.). Eredetüket illetőleg megkülönböztetünk: üledékes K.-eket, melyek vízekből rakódtak le v. váltak ki (mész, gipsz, kősó stb.), eruptív (vulkanikus) K.-eket, melyek a Föld mélyéből törtek elő (láva, bazalt, gránit stb.); növényi eredetűeket (kőszén); állati eredetűeket (korallmész, kovatöl, kréta stb.). A K.-ekkel a közeitan (petrográfia) foglalkozik.

Közgazdaságtan, a népek, társadalmak és az egyén gazdasági életének jelenségeivel, azok megfigyelésével, ábrázolásával, szabnyaik megállapításával foglalkozó tudomány. A K. a fizikortáttakkal, a merkantilistákkal és Smith Adámmal (1776) kezdődik (l. Manchesterizmus). Ezekkel áll szemben a történeti iskola. Fontos fejlődési etapjai a K.-nak: A katedra-

szocializmus (Schmoller 1875). Az etikai iskola a régi elméletek ama tana ellen foglalt állást, hogy a gazdaságban egyedül az egoizmus működne. A matematikai iskola a gazd. törvények megállapítására a matematikai módszert tartja alkalmasnak. A természetudományi iskola a analógiát lát a természeti és közgazd. törvények közt.

Közgyám, községi közeg, hivatása a gyámok és gondnokok felett való felügyelet. Jogkörét az 1877. évi XX. t.-c. szabályozza.

Közhely, általánosan ismert, elcsépeit dolog. **Közigazgatás,** az állam végrehajtóhatalmának működése. Szervei: az államfő, a miniszterek és aljuk rendelt hatóságok, törvényhatóságok, községek. Főfeladata: egyes ügyek elintézése, tehát az államéletben felmerülő konkrétnak megoldása. Ezenfelül általános szabályok (rendeletek) alkotásával is foglalkozik a törvény által engedett kereteken. Szokásos főfelosztása: belügyi, külügyi, hadügyi, pénzügyi, közoktatásügyi, igazságügyi K. Más felosztás: állami, törvényhatósági, községi K.

Közigazgatási bíróság, felsőbíróság a közigazgatási hatóságok által okozott sérelmeknek bírói eljárás útján való felülbírlására. Ha'áskörökbe tartozik a kormányának a törvényhatóságok autonómiáját sértő intézkedései ellen emelt panasz elbírlása is.

Közigazgatási bizottság, a törvényhatóság szerve, felerészben állami és törvényhatósági tisztviselőkből, felerészben választott tagokból, a főispán elnökléte alatt. **Jogköre** kiterjed a közigazgatás csaknem minden ágára.

Közjegyző, jogi hatályu tényeknek közhittel való tanúsítására rendelt igazságügyi közeg. Működésének alaptörvénye az 1874. XXXV. t.-c.

Közjog, az állami életnek rendjét megállapító jogszabályoknak összessége.

Közkereseti társaság, olyan keresk. társ., amelyben két vagy több személy közös cég alatt korlátlan és egyetemes felelősség mellett folytat üzletet.

Közlekedőedények, egymással csövel összekötött edények. A K. mindegyik edényében, alakjától függetlenül, a víz egyenlő magasságban áll.

Közlegelő, több birtokos vagy községy tulajdonát képező és közösen legeltetésre használt terület; feltörését törvény korlátozza.

Közmunktanács, hivatása a fővárosi közlekedési utak nyitása, hidépítési tervek felülbírlása, fővárosfejlesztési beruházások, kiskajátítási költségek megállapítása, fív. építési szabályrendelet kidolgozása. Az 1870. évi X. t.-c. léptette életbe.

Közös minisztériumok. A volt Monarchia két államának közös ügyeit az 1867. XII. t.-c. értelmében a közös miniszterek intézték. Három közös miniszter volt: külügy-, hadügy- és pénzügyminiszter.

Közös ügyek, 1867—1918 okt. 31-ig Magyarország és Ausztria között a külügy-, hadügy és az ezekre vonatkozó pénzügy közös volt. **Jogilag** nem volt közös ügy, tény-

leg azonban a közös pénzügyminisztr. alá tartozott Bosznia és Hercegovina igazgatása.

Központi fűtés, a fűtésnek az a módja, melynél közös fűtőberendezésben fejlesztik a hőt és vezetékekben elosztva vezetik az egyes helyiségekbe. Három módja: a lég-, melegvíz- és gőzfűtés. A légfűtésnél a tüzelőanyag füstgázai révén fűtőtestet hevítnek fel, melynek falain a bevezetett friss levegő felfelemelegszik és a csatornákon át az egyes helyiségekbe tördül. A melegvíz-fűtésnél a meleg víz fel- és levezető csővezetékeken át áramlik a kazánból és a kazánba vissza és az egyes helyiségekben u. n. fűtőtestek útján adja le a meleget. Gőzfűtésnél a vezetékekben víz helyett alacsony nyomású gőz kering.

Központi Sajtóvállalat Rt., 1918. alakult, célja a versenyképes keresztény nemzeti sajtó megteremtése. Megszervezte P. Bangha S. J., elnöke Zichy János gr., kiadja a Nemzeti Újságot és Uj Nemzedéket és megszerezte a Pallas-nyomda részvény többségét.

Közraktárak (dókkok), árúk beraktározásával iparszerűleg foglalkozó vállalatok. Az 1875: XXXVII. t.-c. szabályozza a K. ügyét. A K. a letett árukról rákjegyet (warrant) adnak, erre kölcsönt nyújtanak.

Község, meghatározott (K.-i) területen együttlakó polgárok testülete. A K.-ek ügyét az 1886:XXII. t.-c. rendezi. Azok a K.-ek, amelyek teendőiket önállóan végzik (jegyzőtartás), nagy-K.-ek, amelyek ezeket más községekkel együtt látják el, kis-K.-ek.

Községi adó, a községek és törvényhatóságok által saját szükségletüknek fedezésére szedett adó. K.-nak rendszerint az állami adó után a községek által szedett, százalékos arányban pótlékolt adót nevezik.

Közszerepmény, az a többlet, mellyel a házastársak vagyona a házasság tartamát alatt szaporodott. A házastársakat fele-felelő részben illeti.

Köztársaság (lat.: *respublica*), általában véve állam; szorosabb értelemben az egyeduralom (monarchia) ellentéte, amely a szuverenitás és népuralom elvén áll. A K. élén határozott időre választott elnök áll, akit a szuverén állampökök egyenlő jogok illetnek meg.

Közteherviselés, mindaz a szolgáltatás, amivel az állampolgár a köznek tartozik. A K.-t az 1848:VII. t.-c. állapította meg.

Köztelek, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület budapesti háza (Üllői-ut 25). K. a neve az egyesület hivatalos lapjának is.

Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete, 1893. alakult. Ujabbán kiegészült termelő és értékesítő szövetkezettel is. Van saját mészárosüzeme, hántólómalma, vegyészeti gyára, gőzfűtője stb.

Közutak, a forgalom lebonyolítására valamely község, hatóság, az állam vagy magános által fenntartott és gondozott utak. Törvény szerint vannak 1. állami, 2. törvényhatósági, 3. vasuti állomáshoz vezetett utak, 4. községi közlekedő, 5. községi (közútló), 6. magánosok által fenntartott K.

Közdvád, a ügyészség által képviselt vád. A kir. ügyészségnek kötelessége a tudomásra jutott, hivatalból üldözendő büncselekmények tárgyában a vádat képviselni.

Kraepelin, Emil (1856—1926), német elmeorvos Neustrelitzben, egyet. tanár, a müncheni Deutsche Forschungsanstalt für Psychiatrie vezetője.

Krafft-Ebing, Richard, báró (1840—1902), német elmeorvos, egyet. tan. Nevezetes a nemi élet rendellenességeit tárgyaló Psychopathia sexualis c. műve.

Kragujevac, város E-Szerbiában, 18.000 l. Fegyver- és áruváros.

Krajcár (ném.: *Kreutzer*), váltópénz, a forint századrésze volt.

Krajna, volt osztrák tartomány az Alpok DK-i nyulványain, a Száva felső völgyében. 10.000 km², 1/2 millió l. Lakosai szlovének és németek. Fővárosa Laibach (Ljubljana), 1919 óta DNY-i csücske Olaszországnak, a többi Jugoszláviának.

Krák, meselbeli tengeri szörny, óriási polip.

Krakatoa, vulkáni sziget Hátsó-Indiában, a Szunda-szorosban. Az 1883-i katasztrófái kitörésénél a sziget egy része elsüllyedt; kb. 75—80.000 ember pusztult el a távoli partokat is előntő tengerár következtében.

Kraker Kálmán, * 1880, Vác polgármestere.

Krakó (lengyelül *Kraków*), város Ny-Galiciában, a Visztula mellett, 184.000 l. Régi egyetem (1364), tudományos akadémiák. Gép-, fa-, vegyi és élelmi ipar, élénk kereskedelem. 1846—1918. osztrák, azóta lengyel.

Krakoviák, lengyel nemzeti tánc.

Kramár, Karel, * 1860, cseh pol., osztr. képv. 1916. hazaárulás miatt halálra, majd 15 évi börtönrre ítélték, 1917. jul. szabadon bocsátották, 1918—9. Csehszlovákia min.-elnöke. Ma a cseh nagytöke és nacionalizmus feje, a Masaryk-rezsim ellensége.

Krammer Teréz, * 1863, operaénekesnő, 1902—1911. az Operaház drámai szopránja.

Kramolln Ernő, * 1875, kuriai bíró, a szolgálati jogviszony irodalmával fogl.

Krapina-Teplíc, község Jugoszláviában (Horvátország), 1300 l. Fürdőhely. Közéleben barlang-odülviaiás embermaradványokkal.

Krapotkin, Peter Alexejevics, herceg (1842—1921), anarchista társadalomtudós. 1874. ösz-szeeskiüvésben való részvétele miatt bebörtönöztek. Megszökött s attól kezdve külföldön folytatott forradalmi propagandát. 1919. visszavért Oroszországnak. Magyarul megj. munkái: Kölcsonös segítség, mint természetörvény. A francia forradalom, Egy orosz forradalmár emlékiratai.

Krassó-Szörény vm., 9750 km², 450.000 l. Trianon óta Romániának.

Krasszin, Leonid Boriszovics (1870—1926), orosz pol. Szibériában, 1908 óta emigráns, 1918. a szovjet-kormány szolgálatában, előbb a kereskedelem, 1919. a közlekedés népbiztos, végül a szovjet londoni követe.

Kraszewski, Józef Ignacy (1812—1887), ten-gyel író. Történelmi regények.

Krasznahorka vára, Andrásy-vár a Gömör-szepezi Erchegységben. (Serédy Zsófia üveg-koporsójával és az Andrásy Franciska-mau-zoleummal). Trianon óta Csehszlovákiáé.

Krasznodar, Jekaterinodar orosz város (144.000 l.) új neve.

Krasznajarsk, szibériai város a Jenisszei mellett, 75.000 l. A világháború alatt nagy hadifogolytelep.

Krasznokvajda kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 604 l., telefon, posta.

Krasznov, Peter Nikolajevics, * 1866, orosz író, előbb tábornok, a doni kozákok let-manja volt. Regényeiben a bolsevista forradalom fázisait írta meg.

Kráter (gör.). 1. keverő-korsó, kétfülvű ha-sas edény. — 2. A tüzihányóhegyek nyílása.

Krauss 1. **Alfred**, * 1862, osztrák tábor-nok, 1915—7. az Olaszország ellen küzdő ce-patok vezérkari főnöke, majd hadtestparancs-nok. Emlékiratai: Die Ursachen unserer Niederlage. — 2. **Karl**, * 1874, bécsi író. 1899. indította meg lapját, a Fackel. Éles szati-rikus.

Krausz 1. **Sámuel**, * 1865, zsidó teológus, a bécsi rabbiképz. tan. Megírta: Das Leben Jesu nach jüd. Quellen. — 2. **Simon**, * 1870, bankár, 1924. az Angol-Magyar Bank alel-nöke, 1927. önnálló céget alapít, 1929. ez a cég tönkremegy.

Kray István báró, * 1887, ny. min. oszt. tanácsos, országgy. képvis.

Kreáni (lat.) a. m. alkotni.

Kreatura (lat.) a. m. teremtmény, többnyire gunyosan.

Krecsányi Ignác (1844—1923), színész és színingazgató. 1883—1914. a budai színikört bé-relte.

Krefeld, város Poroszország rajnai tarto-mányában, 130.000 l. Selyem-, bársony-, sző-nyegipar.

Kreisler, Fritz * 1857, osztrák hegedűművész; irodalmi téren is működött.

Krematórium (lat.) a. m. halottelvasztó-épület, amely a halotthasvástömegemléket, la-boratóriumot, szertartási termeket stb. tar-talmazza.

Kreml (orosz) a. m. citadella (fellegvár), a városnak kiemelkedő magasabb, árokkal és ásnokkal körülvett része. Leghíresebb a moszk-vai K.

Kremmer Dezső (1879—1906), a bp.-i vá-rosi könyvtár igazgatója. Több tanulmányt írt Bpest művészetéről.

Krenner József Sándor (1839—1920), magyar mineralógus, a bp.-i egyet. az ásványtan ta-nára s a Nemz. Muz. ásványtárának ig. volt.

Kreolok, Amerikában született, benszülőttek-ke nem keveredett spanyolok.

Kreozot, bükkfakátrányból előállított fűsös-zsagu folyadék, amiből a guajacolt, a kreozolt nyerk. Dezinficiálásra, faimpregnálásra haszn.

Krepp, hullámos felületű szövet.

Krepuska Géza, * 1861, a bp.-i egyet. a főlorvostan ny. r. tanára.

Kreuz Géza, * 1882, hegedűművész; Torontoban konzervatóriumi tanár.

Kresztomalia (gör.), különböző írók művei-ből összeállított olvasókönyv.

Kréta, tengeri állatkák mész-héjaiból tö-mörült közet. A K.-kori tengerekből egyes helyeken (Anglia, Rügen-sziget, Kréta-sziget stb.) óriási tömegekben rakódott le. Iró-K. úgy készül, hogy a K.-kőzetet porrá őrlik és iszapolják és a tiszta K.-anyagot ragasztó-szerrel tömörítik.

Kréta (Candia), görög sziget, a Földközi-tenger K-i medencéjének szigete. 8600 km², 340.000 l. Partjai laposak, belseje hegyes. Eghajlata enyhe. Gabora, olaj, bor, D-i gyü-mölcsök, vasérc. Fővárosa Canea.

Krétaformáció, a Föld középkorának legfia-talabb rétegcsoportja. Nevét az ekkor lera-kódott igen sok krétától nyerte, de közelet között gyakori a mészkő, márga, agyag stb. E korban jelennek meg az első lombos fák; az állatok közül uralkodó alakok a csontos halak és az óriási hullók.

Kretinizmus (franc.), a pajzsmirigy megbete-gedésével kapcsolatos testi és szellemi fej-lésbeli visszamaradottság. A betegeg rend-szerint törpék, a szellemi élet legalacsonyabb fokán állnak. Mint tájbetegség (endémia) goly-vával együtt fordul elő hegyi lakóknál.

Kretón, l. Cretonne.

Kreuger, Ivar, * 1880, svéd nagyiparos, a gyufa viágrust vezetője. Mérnök, építési vá-lalkozó volt, 1917. megalapította a svéd gyufagyártó részvénytársaságot, majd 1919. egy nemzetközi szervezetet, amely a óta sok or-szágbán szerezte meg a gyufamonopoliumot. Vagyó: át 200 millió márkára becsülik.

Kreutzer Lipót, * 1867, közgazdasági író, a kolozsvári keresk. akad. tanára és a Ma-gántisztviselők Orsz. Szövetségének elnöke volt.

Kreutzer-szonáta, Beethoven hegedűszonátája (op. 47. a moll), amelyet 1805. Rudolf Kreut-zer hegedűvirtuóznak ajánlott.

Kreuzzeitung, tulajdonképen Neue Preus-sische Zeitung, amelynek hom'ok'án vaskereszt van. Előbb a német konzervatívok, ujabban a német nacionalisták lapja.

Kriemhild, a burgundok királyának nővére, Siegfried felesége. (Nibelung-ének).

Kriesch Laura (Nagy Sándorné), * 1879, festő és iparművész, ifjúsági illusztrátor.

Krim, félsziget a Fekete- és Azovi-tenger közt. 25.000 km², 1/2 millió l. Gabona, bor, gyümölcs, dohány, gyapju, só. 1783 óta orosz. 1918 óta külön tanácsköztársaság az orosz államszövetség keretében, 38.000 km², 750.000 l. Fővárosa Akmeccset (Simferopol).

Krimicsau, munkáskizárás, Cimitschau né-metország falu neve után, ahol a textilgyá-rások szövetsége 1903. kizárta a szövömün-kásokat.

Krimi háború (1853—1856), Törökország és a vele szövetségben levő Argia, Franciaország és Szardinia háboruja Oroszország ellen. A

háboru a párizsi békével ért véget 1856 márc. 30-án.

Kriminológia (lat.-gör.), a bűncselekményeknek, mint a társadalmi élet jelenségeinek okai-val foglalkozó tudomány.

Krinolin (franc.), abróncsra feszített kosár-alaku szoknya. Főként 1750—1860 közt volt divatban.

Krippel Móric, * 1876, erdőmérnök, az erdőmérn. főisk. r. tanára.

Kripta (gör.), több koporsót befogadó (családi) sírbolt.

Kristályok (jegecek), szabályos mértani síklapok által határolt alakok, amilyenekben a legtöbb ásvány és egyéb vegyület megjelenik. A K. tengelyviszonyaik alapján 6 rendszerbe foglalhatók össze, melyekkel a kristálytan foglalkozik.

Kristálypalota, fényes mulatóhely Sydenhamban, Londontól délre.

Kristályüveg, finom edények és optikai lencsék készítésére használt ólomtartalmu üveg.

Krisztof, szent, Kánaánból származó pogány volt, megtért, Decius császár alatt lefejezték. A legenda szerint a gyermek Jézust átvitte egy folyón.

Krisztof György, * 1878, 1922 óta Kolozsvárott a magyar irodalomtörténet egyet. tanára.

Krisztoffy József (1857—1928), politikus, a Fejérváry-kormány belügymin. 1906—1911. élenk szerepet játszott a választójogi küzdelemben. Emlékiratai: Magyarország kálváriája.

Krisztalizáció (gör.) a m. jegecesedés.

Krisztián, dán király, I. Keresztély.

Krisztián Imre, * 1881, kisgazda, országgy. képvis.

Krisztinánia, I. Oslo.

Krisztics Sándor, * 1890, a politika és jogbölcsélet ny. r. tanára a pécsi egyet., a Magy. Szociográfiai Intézet igazgatója.

Krisztina, svéd királynő (1626—1689), Gusztáv Adolf leánya, 1632—1654. svéd királynő. 1654. lemondva a trónról, katolikussá lett.

Krisztus, I. Jézus.

Kritérium (gör.) a m. ismertető jel.

Kritias, athéni államférfi Kr. e. 4. sz.-ban. Arisztokratikus államformát hozott be Athénben.

Kritika (gör.), bírálat; bíráló képesség. **Kritikus** a m. bíráló.

Kritikus hőmérséklet, az a hőmérséklet, amelyen felül az illető gáz semmiféle nyomással sem cseppfolyósítható.

Kriván Ferenc, * 1889, szobrász.

Krivátsy Miklós, * 1898, szobrász, Párizsban él.

Krivátsy-Szücs György, * 1892, festő, főleg aktákat fest.

Kriza János (1811—1875), unitárius püspök, költő, a Vadrózsák c. székely népköltési gyűjtemény gyűjtője.

Krizantémum, a fészkesek rendjébe tartozó fehér-sárga virágú növény. Tenyésztett díszes alakja Japán nemzeti virága.

Krizis (gör.) a m. válság; betegség hirtelen fordulata.

Krobatin, Alexander, báró * 1849, a tüzérség szakértője az osztr.-magyar hadseregben. 1912—1917. közös hadügyminiszter, a világ-háboruban hadsereg-parancsnok.

Krokett, angol játék, amelyben faka'apáccsal fagolyókat hajtának kis drótkapukon át.

Kroki (franc. croquis), a festészetben könnyed vázlat, a hírlapírásban a rövid, szellemesen elmondott ötlet. Magyar neve karcolat.

Krokodilusfélék, a hullők osztályának egyik rendje. A gyíkhoz hasonló alakú, nagy, lomha állatok. Testüket erős bőr fedi, mely a há-

Niusi krokodilus

tukon csontos pajzsokat képez. Tojásokkal szaporodnak, melyeket a Nap melege költ ki. A tropikus édesviziekben élnek.

Króm (chrom), nehezen olvadó, szürke kristályos fém. Vegyületi kitényő festékek szolgálnak. K.-acél, igen kemény a.-él, kül. szerzőknél és lövegek készítésére haszn.

Kromatikus (gör.), félhangokban fel- vagy lefelé mozgó skála.

Kromlech, I. Cromlech.

Kromolitográfia (gör.), többszínű könyomások előállítására szolgáló eljárás.

Kromotipográf a (gör.), többszínű nyomtatványok készítésére rendes könyvsajtóval.

Krónoxid, zöld színű, tűzálló, nem mérges festék.

Krompaszky Miksa, * 1881, tanker. főigazg., a magyar ifjúsági sport ujjászervezője.

Krompecher Odón (1870—1926), a kórbonctan ny. r. tanára a bp.-i egyet.

Krón Jenő, * 1882, festő és grafikus.

Krondorff, falu Csehszlovákiában, 3000 l. Alkalikus források.

Krónika (gör.), a történetírás kezdetleges alakja, amely időrendben adja elő az eseményeket.

Krónikus, (gör.), idült, hosszan elhúzódó.

Kronológia (gör.), az időszámítással, az idő beosztásával fogl. tudomány.

Kronométer (gör.) a m. időmérő, különösen pontosan működő óra. A hajókon a K. elengedhetetlen műszer a helymeghatározáshoz.

Kronos, titán, Uranos és Gaia fia. Gyermekeit Zeus kivételével elnyelte.

Kronoszóp (gör.), eszköz rövid időtartamok méréseire.

Kronstadt, orosz város és hadi kikötő a Finn-öbölben, Leningrad előtt, 24.000 l. 1917. matrózlázadás.

Kropotkin, I. Kropotkin.

Kroton, délitaliai görög várállam, itt élt Kr. e. a 6. sz.-ban Pythagoras.

Krózus (Kroisos), hatalmas, mérhetetlenül gazdag lydiai uralkodó, akinek birodalmát Kyros perzsa király döntötte meg (Kr. e. 546). A nonda szerint, mikor Kyros máglyára vitette,

Krózus a máglyán (ókori kép után)

Solon szavait idézte, hogy senki sem boldog halála előtt, mire Kyros megkegyelmezett K.-nak.

Krudy Gyula, * 1878, író. Romantikus levegőjű, lírai hangulatú novellák és regények. (A podolini kisérlet. Szindbád, A vörös postakösi, A tegnapi kedőlovagjai stb.)

Krupp, Alfred (1812–1887), német nagyiparos, 1848. vette át az atyja által alapított esseni acéltöntödét, amelyet óriási üzemmé fejlesztett. Különösen hadfelszerelési és ágyugyára vált világhírűvé.

Krüger 1. Aladár, * 1878, ügyvéd, országgy. képvis. — 2. **Stephanus Johannes Paulus** (1852–1904), búr államférfi, a délafrikai köztársaság utolsó elnöke. 1899. fölvetve a harcot az angol uralommal, de a háború szerencsétlen fordulata után 1900. Európába költözött.

Krúzselyi Erzsébet, * 1885, szlavenszkói süket és alig látó költőnő; verskötetei: Csendország dalai, Hangtalan lírán.

Krylov, Ivan Andrejevics (1768–1844), orosz író, aki Lafontaine hatása miatt 200 verses állatmesét írt.

Kryptogámok (gör.), növények, amelyek nem maggal, hanem spórákkal szaporodnak.

Ktesibios, görög matematikus és fizikus, Kr. e. 150 körül, automaták és szivattyú feltalálója.

Kuba, l. Cuba.

Kubelík, Jan * 1880, cseh hegedűművész.

Kubikos, földmunkával foglalkozó munkás, aki a bérét a kiemelt föld köbmétere (kubikméter) után kapja.

Kubinyi 1. Pál (1870–1928), orvos, a bp.-i egyet. a nőgyógyászat ny. r. tanára. — 2.

Sándor, * 1875, festő; főként grafikával, különösen linóleummetszéssel foglalkozik.

Kubizmus, festői és szobrászi törekvés, amelynek célja a valóság természetű ábrázolása helyett megmutatni a tárgyak szerkezetét és térbeli felépülését. Vezérek a festészetben Pablo Picasso, a szobrászatban Alexander Archipenko.

Kublaj kán (1259–94), mongol kán, 1264. elfoglalta Kínát és megalapította a Juán dinasztiát (uralk. 1368-ig). Az ő udvarát látogatta meg Marco Polo.

Kubusz (lat.) a. m. kőb.

Kucséber, vándor déligyümölcsáros, nevük a krajnai Gottschee-vidéktől származik.

Kufi írás, Mohamed előtti arab írás, amelyet tetszetős alakja miatt dekoratív célokra használt az arab művészet.

Kufstein, városka, vasuti csomópont az Inu mellett, E-Tiroiban, 7000 l. Várában sok magyar szabadsághős synylődött.

Kukán Géza, * 1890, festő, illusztrátor.

Ku-klux-klan, politikai titkos szövetség az Egyes. All.-ban. Fantasztikus öltözékekben tartják éjjeli összejöveteleiket. A négerrek, bévándoroltak és katolikusok ellen küzdenek terrorisztikus eszközökkel.

Kukorica (tengeri, török buza), Amerikából származó egylaki pászfitű; meleg és mérsekkelt égőv alatt terem. Termése emberi és állati táplálék, zöldsé (csalamádé) takarmány, rosta papíryanag. Evi termése (1927): Egyes. All. 708, Argentína 82, Brazília 42, Oroszország 38, Románia 37, Olaszország 23, India 21, Mexiko 21, Holland India 21, Egyiptom 20, Jugoszlávia 19,5, Magyarország 17,6 millió tonna.

Kuláns (franc.) a. m. előzékeny.

Kulcsár István (1760–1828), író, hírlapíró, 1806-ban megindította Pesten a Hazai és Külföldi Tudósítások-at, az első nagyobb magyar nyelvű hírlapot.

Kulcsregény, az olyan regény, melyben az író több-kevesbé leplezve, élő és ismert alakokról ír.

Kuldő kisk. Fejér vm., váli j., 165 l. ut. Vái, ut. Gyuró.

Kulebra (Culebra), a Panama-szoros vizvá választója, a Panama-csatorna átvágja.

Kuli, kínai és indiai napszámos, teherhordó

Kulinyi Ernő, * 1893, író és hírlapíró. Művei versek, tárcák, regényfordítások.

Kulissz (franc. coulisse), a tőzsdetagoknak az a csoportja, amely saját számlájára, ügynőkök közvetítése nélkül, köti üzleteit, azol az értékpapírok, amelyeket a K.-ban kötnel.

Kulissza (franc.) a. m. színfal, kül. az ódaldekoráció. K. titok, ami a K.-k mögött történik, amit csak a befentesek tudnak.

Kullancs, az atkafélékhez tartozik, 2–3 mm nagyságu. A háziállatokon élőködik.

Kulmbach, bajor város a Majna mellett, 12.000 l. Sörgyártás.

Kulmináció (lat.) a. m. a csillag delelés.

Kulminálni (lat.) a. m. a csúcspontot elérni.

Kulpa, a Száva jobboldali mellékfolyója

Károlyvároson alul hajózható.

Kultivátor (lat.), ekeszerű mezőgazdasági gép a talaj lazítására, keverésére, az ugar feltörésére.

Kultúra (lat.) a. m. művelés; növények és állatok tenyésztése. Átvitt ért.: művelődés.

Kulturharc, 1. a porosz állam és a kat. egyház között (1870–80) tartó háborúság. Bismarck és XIII. Leo engedelménye következtében elismült. — 2. A francia K. 1901. azon indult meg, hogy a Waldeck-Rousseau-kormány (1901) a vallásos egyesületek működését állami jóváhagyástól tette függővé, Combes (1904) teljesen kiszorította őket az iskolából.

Külturmérnöki hivatal, a mezőgazdaságnak rendszeres tájajavítási munkálatok (le. sapolás, öntözés, alagsóvezetés) révén való fejlesztésére hivatott és vízjogi hatáskörrel felruházott műszaki hivatal.

Kultusz (lat.) a. m. tisztelet, főként istentisztelet.

Kumamoto, japán város Kiu-siu szigetén 147.000 l.

Kumis, erjesztett kancatej, délorosz nomádok nemzeti itala; az ősmagyarok is itták.

Kumuláció (lat.) a. m. halmozás.

Kun 1. **Andor**, * 1882, hírlapíró, ügyvéd. Az Amerikai Magyar Népszava szerkesztője. — 2. **Béa** (szentpéteri), * 1874, egyházjogász, a debreceni egyet. az egyházjog ny. r. tanára, felsőbb íróg. — 3. **Béla**, * 1885, újságíró a kolozsvári ker. munkásbiztosító igazgatója, orosz hadifogságba jutott 1918 nov. hazakerült s itthon is kommunista-agitációt kezdett 1919 márc. 21., amikor kikiáltották a proletárdiktatúrát, külföldi népbiztos lett. A proletárdiktatúra bukása után Bécsbe, majd Oroszországba menekült. — 4. **Béla**, * 1878, függetlenségi képv. 1910–18, 1918. kormánybiztos-főispán, most országgy. képv. — 5. **József**, * 1875, a debreceni egyet. a közjog ny. r. tanára. — 6.

László, * 1869, cimbalomművész, karmester és zeneszerző, New Yorkban él. — 7. **Sámuel** (1849–1923), nyomdász, pozitívista filozófus.

Kunagota nagyk., Csanád vm., mezőkövácsházi j., 6229 l., telefon, távíró, posta.

Kuna P. András, * 1866., kisgazda, országgy. képv.

Kunbaja nagyk., Bács-Bodrog vm., bácsalmási j., 2558 l., vasut, telefon, posta.

Kuncsorba nagyk., Szolnok vm., tiszai közép j., 1287 l., ut. Fegyvernek, posta.

Kuncz 1. **Aladár**, * 1886, »nyugatos« író, irodalomtörténész, a kolozsvári Ellenék szerk. — 2. **Ödön**, * 1884, a bp.-i egyet. a keresk. és váltófog ny. r. tanára.

Kunffy Lajos, * 1869, festő; a somogyi népéletet ábrázoló képek.

Kunfl Zsigmond (1879–1929), gimn. tanár, újságíró, 1907. a Népszava s a Szocializmus szerkesztője, 1918. közoktatásügyi miniszter, 1919. oktatásügyi népbizt., a kommun bukása óta Bécsben élt, mint az Arbeiter-Zeitung munkatársa.

Kunhalmok, az Alföldön előforduló ősi sírhalmok neve.

Kunhegyes nagyk., Szolnok vm., tiszai felső j., 10.975 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Kunmadai nagyk., Szolnok vm., tiszai felső j., 7642 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Kunok, uraltájai nép, 900 táján tünnek föl Déloroszországban. IV. Béa idején a tatárok Magyarországra szorították őket. Itt nomád életet élnek, m'g az 1279. kiváltságlevél el nem rendelí letlepedésüket. Kiváltságos helyzetüket 1848-ig őrizték meg.

Kunos Ignác, * 1860, török nyelvész és író, a leti keresk. akadémia nyug. igazgatója, a török nyelv és irod. c. ny. bp.-i egyet. rk. tanára. A török népköltészet számos termékét gyűjtötte össze és adta ki.

Kunszentmárton nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 11.191 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Kunszentmiklós nagyk., Pest vm., kunszentmiklósi j., 8272 l., ref. reálgimn., vasut, távíró, telefon, posta.

Kunsziget kisk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 1071 l., up. és ut. Öttevény.

Kuntelep kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 730 l., up. és ut. Görgeteg.

Kuntner Róbert, * 1882, keresk. szakíró, kamarai hites revizor, műgyet. meghívott szakelőadó.

Kunwald Cézár, * 1870, festő. Csenedélet, portré, tájképek.

Kup kisk., Veszprém vm., pápai j., 897 l., ut. Pápa, up. Pápakovácsi.

Kup, mértani test, egy sík (alap) és egy görbe felület (palást) határolja.

Kupa kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 446 l., posta, ut. Homrogd.

Kupcsay Felicián, * 1876, kultuszminiszteri tanácsos, regényíró.

Kupeckzy János (1667–1740), festő; olasz mesterek és Rembrandt hatása alatt arcképek. Híres önarcképe Szépm. Muz.-unkban.

Kupola, (ol.) az építészetben alkalmazott gömb-tetőzet.

Kupon, (franc.) a. m. szelvény, a részvénynek az a része, amely a részvény tulajdonosát az osztalék felvételére jogosítja.

Kuprin, Alexander * 1870, orosz cári tisz, később regényíró. Ismertebb művei: A párbaj, Szulamit és a Bánya.

Kupszelet, görbe vonal, akkor keletkezik, ha körkupfelületet síkkal metszünk. Ha a sík az alappal párhuzamos: kör, ha az alápra ferde: ellipszis, ha oldalával párhuzamos: parabola ha a tengellyel párhuzamos: hyperbola keletkezik.

Kuráre, a délamerikai indiánok nyilmérge.

Kurátor (lat.) a. m. felügyelő, gondnok, gyám.

Kurd nagyk., Tolna vm., dombóvári j., 1779 l., vasut, távíró, posta.

Kurdok, mohamedán vallású árja népcérsz Kurdisztánban, részben Törökországhoz, részben Perzsiához tartoznak. Számuk kb. 2 millió.

Kuria 1. (római) a pásaság egyházkormányzati hatóságainak a neve. All a kongregációkból. — 2. A legfelsőbb magyar bíróság. A jogegység érdekében hozott határozatai a tör-

vények alkalmazásának egyöntetűségét biztositják.

Kurilok, japáni vulkanikus szigetsorozat az Ochocki-tenger és Nagy-óceán határán, 15,000 km², 3000 l.

Kurír (franc.) a m. futár.

Kurlyán kisk., Borsod vm., edelényi j., 538 l., ut. és up. Felsőnyárad.

Kurkuma, a hasonló nevű növény sárga festőanyaga, amely lúgtól megbarnul. Vegytani kémelőzser.

Kurland, volt orosz kormányzóság a Kelet-tenger mellékén, 27,000 km², 800.000 l. 1919 óta Lettországé.

Kuropatkin, Nikolajevics Alexej (1848—1921), orosz generális, az orosz-japán háborúban az orosz hadsereg főparancsnoka.

Kurszk, orosz város, 98,000 l. Kereskedelem.

Kürtárs (fr. courtage), a m. ügynöki jutalék.

Kurüzán, l. Courtsiane.

Kuruc, a Thököly- és Rákóczi-szabadságharc magyar katonája, aki a császáriak (labancok) ellen harcolt.

Kurucz hőltészet, a Wesselényi-féle összeesküvéssel kapcsolatos üldözések, valamint a Thököly- és II. Rákóczi Ferenc-féle fölkelések körül szövődő lírai és epikus népköltészet.

Kurucz János, * 1883, zongoraművész és zeneszerző, 1919 óta az Egyes. All.-ban él.

Kurz Zelmá, * 1876, kamaranékeső, a bécsi opera koloraturzoprán énekesnöje.

Kurzív a. m. folyóírás, dült betű.

Kurzus (lat.) a m. futás, irány; tanfolyam; politikai irányzat; a tőzsdén a pénznemek részvények árfolyama.

Kusmanek, Hermann von (1860—1924), vezérezredes, a világháborúban Przemysl védője.

Kustánszeg kisk., Zala vm., novai j., 809 l. ut. Salomvár, posta.

Kustány kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 545 l., vasut, ut. Kehida, up. Zalasantlászló.

Kusza (Szepesi) Jenő, * 1885, festő, tájkép. Kut, mesterséges vizakna, többnyire vízemelő készülékkel (szivattyú stb.). L. még Artézi K.

Kutahia l. Kutahia.

Kutas kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1544 l., vasut, telefon, posta.

Kutasó kisk., Nógrád vm., sziráki j., 267 l., ut. Buják, up. Cserhátszentiván.

Kut-el-Amara, vár Mezopotámiában; 1916 ápr. 29. az angolok megadták magukat a törököknek.

Kutfej kisk., Zala vm., letenyei j., 421 l., ut. Páka, up. Kerkaszentmiklós.

Kuthy Lajos (1813—1864), novella-, regény- és színműíró.

Kutter, Hermann, * 1863, zürichi ev. lelkész, a vallásos szocialista mozgalom híve.

Kutya, két csillagkép neve: Nagykutya és Kiskutya; előbbiben van a legfényesebb állócsillag, a Szíriusz.

Kutyafélék, a ragadozók családjába tartozó emlős állatok, utjajkban járnak, karmuk vissza nem húzható (házi K., farkas, sakál, róka stb.). A házi K. valószínűleg többféle vad kutyafajból származik, az ember egyik leg-

korábbi háziállata már a cölöpépítmények korából. Számtalan változatban tenyésztik különböző célokra, pl. házörzés, nyájörzés, (magyar komondor, puli), vadászat (agár, vizsla, borzbe); telervontatás (eszkimókutya) stb.

Kuun Géza gróf (1837—1905), orientalista, a török és sémi nyelvekkel foglalkozott.

Kuvik, kisebb testű, tollful nélküli bagoly.

Kuyper, Abraham (1837—1920), hol'andi politikai, kalvinista lelkész, 1874. képv. 1925—8. min. elnök.

Kuzmík Pál (1864—1925), orvos, a bp.-i egyetemen a sebészet tanára.

Kuzsinszky Bálint, * 1864, a bp.-i egyet. az érem- és régiségtan ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja, az aqincmúzei múzeum igazgatója.

Küskháza nagyk., Torontál vm., torontáli j., 1814 l., telefon, posta.

Kühár Floris, * 1893, bencés, a pannonthalmi főisk. tanára, bp.-i egyet. in. tan., filozófiával fogl.

Kühlmann, Richard von * 1873, német diplomata, 1917—1918. külügyi államtitk., megköztötte a bresztlitovszki és bukaresti békekét.

Kühne Lóránd, * 1886, felsőházi tag.

Küküllő, folyó Erdélyben. Kis és Nagy K., a Hargita hegységben ered és Tövis alatt önlök a Marosba.

Külsődöcs kisk., Borsod vm., miskolci j., 720 l., ut. Hernádcsémeti, up. Berzék.

Külsőárd kisk., Zala vm., alsólendvai j., 182 l., ut. és up. Rédcis.

Külsővat nagyk., Veszprém vm., pápai j., 973 l., vasut, ut. Viszák, posta.

Kümmerle József Béla, * 1876, a Nemz. Muz.-ban osztályigazgató, botanikus, harasztokkal fogl.

Küngös kisk., Veszprém vm., enyingi j., 349 l., vasut, ut. Berhida, up. Csajág.

Kürasz (franc. cuirasse) a m. mellvért.

Kürschák József, * 1861, matematikus, műegyet. ny. r. tan., a Tud. Akad. r. tagja. Főműve: Analízis és analitikus geometria.

Kürti, lágy, telihangú rézfúvóhangszer. Válfajai a vadász-K. és a ventill- vagy szárny-K.

Kürthy György, * 1882, szinész, iparművész és író, a Nemzeti Színház tagja, az Iparműv. Isk. a szcenikaif-tervezés tanára. O honosi-totta meg nálunk a bat'kot. 1930. a szegedi színház igazgatója.

Kürti József, * 1881, színművész, a Nemzeti Színház jellemszínész.

Kürty Klára, * 1870, operetténekeső. A Nép-színház primadonnája. 1914. visszavonult a színpadtól.

Küstendzse (Constanza), a Dobruđa fővárosa, Románia főikötője a Fekete-tengeren, 28,000 l.

Kvadrerkő, hasáb alakúra kiformált terméskő.

Kvadrilábó (lat.) a m. képesítés.

Kvalitás (lat.) a m. minőség.

Kvantitás (lat.) a m. mennyiség.

Kvantum-elmélet, l. Quantum-elmélet.

Kvarc, egyik legelterjedtebb ásvány, végryi

összetételére vízmentes kovasav. Keménysége 7, az üveget karcolja. Csaknem minden színben előfordul. A vitziszta K. a hegyi kristály, ezt optikai célokra használják; a színes kristályok közül a szebbekből féldrágaköveket csinálnak. Az ősemernek egyik legfontosabb szerszámanyaga volt.

Kvarclámpa (kvarchiganylámpa), higanygőzzel világító elektromos lámpa. A higanylámpák fénye bőségesen tartalmaz ultraviolalet sugarakat; minthogy ezeket a közönséges üveg elnyeli, kvarcot alkalmaznak üveg helyett. A K.-t főleg börgyógyászati célokra és a napfény pótlására használják.

Kvassay 1. **Gyula**, * 1875, kuriai bíró, büntetőjogász. — 2. **Jenő** (1850—1919), mérnök, min. tanácsos, majd helyettes államtitkár, alapvető munkóedést fejtett ki folyóink szabályozásában, a mezőgazdasági rendszeres talajjavítás és a kulturmérnöki hivatal megszervezése (1879) körül.

Kvasz, sörhöz hasonló orosz ital, malátából, lisztből v. kenyérből készül.

Kvintesszencia (lat.: quinta essentia, a. m. ötödik valóság), az ötödik, legfinomabb elem,

az éter; valaminek legfinomabb része, leglényesebb, belső mivolta, az alkímizás titokzatosa anyaga, amellyel gyógyítani és aranyat csinálni lehetett volna.

Kvóta. Az 1867. kiegyezéssel együttesen megkötötte Magyarország Ausztriával a pénzügyi egyezményt is. Ausztria 70%-kal, Magyarország 30%-kal (**K.**) járult hozzá a közös kiadásokhoz. 1908 jan. 1.—1917 dec. 31. ez arány 63:3, illetve 36:4 volt.

Kybele, a Föld termékenységének frigiai istennője. Tisztelet: Görögországba és Rómába is áterjedt.

Kyklopsok, Homerosnál egyszemű ótiások.

Kynikusok (gör.: kutyások), filozófiai iskola, amely Antisthenesnek, Sokrates tanítványának azon a tanításán alapult, hogy az élet célja a gyönyörösek megvetésén alapuló munka. Tulzása viszik Diogenes és társai. Ma: cinikus a mindent könnyen vevő, minden gunyolódó, semmitől meg nem hatódó ember.

Kyrenaika, ósz gyarmat E-Afrikában, 60.000 km², 225.000 l. fővárosa Bengazi.

Kyrie eleison (gör.) a. m. Úram, irgalmazz! **Kyros** I. Cyrus.

L

L, mint római számjegy = 50; l. = liter; £ = font sterling; L = lira.

L. a. (recepteken) lege artis (a mesterség törvénye szerint) rövidítése.

Laaland, dán sziget a Keleti tengerben, 1170 km², 70.000 l.

Láb, régi hosszérték = 12 hüvelyk. A párizsi **L.** = 0,324, a bécsi **L.** = 0,316, az angolszász országokban használt angol láb = 0,305 m.

Labanc, így hívták a Thököly- és Rákóczi-szabadságharcban a császárpártiakat.

Labatlan nagy., Esztergom vm., esztergomi j., 1473 l., vasut, táviró, posta.

Labdarugás, l. Football.

Labalis (lat.) a. m. az ajakra vonatkozó.

Labiche, Eugène (1815—1888), francia vígjátékiró.

Labirintus (gör.), e néven két nagykiterjedésű és bonyolult épületet ismert az ókor. 1. Az egyiptomi **L.**, a Moeris-tótól K-re. — 2. A krétai **L.**, Knossos közelében, amely a mondai szörnyeteg Minotaurus lakóhelyeül szolgált.

Lábad, kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1935 l., vasut, táviró, posta.

Laborálni (lat.) a. m. valamiben szenvedni, dolgozni.

Laboratórium (uj-lat.) a. m. dolgozó helyiség, kül. kémiai, fizikai, technikai **L.**

Laborfalvi Róza (1817—1886), színművésznő,

családi nevén **L. Benke Judit**. 1848. ment nőül Jókai Mórhoz.

Labor omnia vincit, (lat.) a. m. a munka mindent legyőz.

Laboulaye, Edouard René Lefebvre de (1811—1883), francia író, publicista.

Labour Party, angol munkáspárt, 1900. a. kult meg munkásképviseleti bizottság néven. 1900. 2 tagja volt az alsóházban, 1905. 29, 1923. 192, 1924. 152, 1929. 189, 1926. febr. a **L.** nagy szűkösséggel kizárta tagjai közül a kommunistákat. 1924. a **L.** kormánya került. Titkára, majd ügyvezető elnöke J. R. MacDonald volt. Az 1929-i választások eredményeként újabb kormánya került MacDonalddal miniszterelnökségével.

Labrador, Brit E-Amerika K-i nagy félszigete az Atlanti-óceán és a Hudson-öböl közt. 1.300.000 km², 18.000 l. Eghajlata hideg, termelése jelentéktelen. Halászat. A normannok már a nép-vándorlás korában fölfedezték.

La Bruyère, Jean de (1645—1696), XIV. Lajos udvarában tett megfigyeléseit tartalmazó *Les caractères de Theophraste* c. korrajzáról híres.

Láca kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 1367 l., ut. és up. Ricsé.

Lachesis, a három párka egyike.

Lac Léman, a Genfi-tó francia neve.

Laclos, Choderlos de (1741—1803), sikamlós francia regényíró.

Lacretelle, Jacques de, * 1888, francia regényíró, Silbermann című regénye nagy. is megjelent.

Lacrimae Christi (lat.: Krisztus könnyei), a Vezuvon termelt finom csemegebor.

Lacroma, kis dalmát sziget Raguzával szemben.

Laczkó Géza, * 1884, újságíró, a Nyugat köréhez tartozó író. Regényei: Noémi fia, Német maszlag, török áfium.

Laczkovics János (1750–1794), huszárkapitány, a Martinovics-összeesküvés részese. Több szabadelvű röpirat szerzője. 1794. máj. 20. a Vérmezőn lefejezték.

Ladánybene, nagyk., Pest vm., alsódbabasi j., 2058 l., ut. La:osmizse, posta.

Ládbesenő, kisk., Borsod vm., edelényi j., 423 l., ut. és up. Szendrőlád.

Ládháza kisk., Borsod vm., miskolci j., 611 l., vasut., up. Mezőnyék.

Ladik Gusztáv, * 1860, ügyvéd, 1895. az Országos Törvénytar szerkesztője, adminisztratív belügyi államtitkár.

Ladinok vagy raetorománok, román nyelven beszélő nép az Alpok DK-i oldalán, Svájcnak Glarubünden kantonjában (Engadin), Tirolban, Friaulban. Számuk 69.000.

Ladoga-tó, Európa legnagyobb tava Orosz- és Finnország határán, 18.000 km².

Ladomány kisk., Tolna vm., völgységi j., 156 l., ut. Bonyhád, up. Kakasd.

Lady (ang.) a. m. hölgy; név előtt használva előkelő angol nők címe.

Laërtes, Odysseus apja.

Lafayette, Marie Joseph, marquis de (1757–1834), francia szabadsághős. Az amerikai függetlenségi harcban mint tábornok harcolt. Az 1789-i nemzetgyűlés tagja. 1789 (a Bastille bevételekor) a nemzetőrség főparancsnoka. A király letétele ellen tiltakozott, ezért menekülni kellett. Az 1830-i júliusi forradalomban a nemzetőrség főparancsnoka.

Lafetta, (ol.), az ágyuk talpazatszerkezete.

Lafon aine, Jean de (1621–95), francia költő. Főművei nagy közvetlenséggel megírt meséi (Fables) és pajkos verses ebeszélései (Contes).

Laforgue, Jules (1860–1887), francia szimbolista költő.

Lagarde, Paul Anton (1827–1891), orientalista, göttingeni egyet. tanár, a vallástörténeti irány úttörője.

Lagerlöf, Selma, * 1858, svéd író. Művei: Gösta Berling. Az Antikrisztus csodái, Jeruzsálem. Krisztus-legendák stb., gazdag romantikus képzeletről tanuskodnak. 1909. Nobel-díj.

Lago Maggiore, 63 km. hosszú, keskeny tó az Alpok D-i lábánál. É-Olaszországban, a svájci határon. Remek környéke van (Borromei-szigetek, Locarno stb.).

Lagos, 1. portugál erőd és kikötő, 8000 l. — 2. Angol Nigéria egyik tartománya, 74.000 km², 2 millió l.

Lagrange, Joseph Louis (1736–1813), francia matematikus és fizikus, a variáció-számítás, az analitikai függvény elmélete és a róla elnevezett interpoláció-módszer felfedezője.

Lagunák (ol.), a tengerből természetes gáttal elrekesztett felsős vízi tavak.

Lágyék, a törzs alsó felének oldalsó része, a legalsó bordákötő (a csípőzületig).

Lahmann, Heinrich (1860–1905), német belgyógyász; műveiben gyógyszerek helyett a helyes étrend fontosságát hirdette. (Drezda mellett szanatórium a van.)

Lahner György (1795–1849), a szabadságharcban honvédtábornok, 1849. okt. 6. Aradon kötélrel kivégezték.

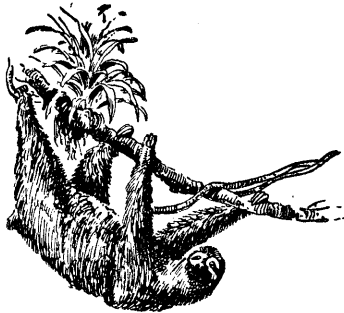
Lahore, város Brit-India ÉNy-i részében, Pendzsab tartomány és L. kormányzóság fővárosa, 282.000 l. Egyetem. Sok mongol műemlék.

Laibach, Krajna egykori osztrák tartomány fővárosa a Felső Száva mellett, 53.000 l. 1919 óta Jugoszlávié Ljubljana néven.

Laikus (gör.) a. m. a népből való; 1. világi ember, ellentétben a papival; 2. nem szakember.

Laissez faire, laissez passer (franc.) a. m. hagyják a dolgokat a maguk útján. Az állami gazdasági beavatkozást ellenző fiziokrata iskola jelszava.

Lajhárak, a foghijasok családjába tartozó, lassu mozgású, fákon élő, növényevő emlős

Lajhár

állatok, hosszú, sarlóalaku karmokkal. Déliamerikában élnek.

Lajos, magyar királyok. **I. v. Nagy L.** (1326–1382), Róbert Károly fia, 1342–1382. magyar, 1370–1382. lengyel király. Uralma alatt érte el hazánk legnagyobb területi kiterjedését. 1370. Lengyelország és hazánk közt személyen-ümiöt létesített és így Magyarországot 3 tenger határolta. Behozta a földesuri kilencdedet és az ősiséget szabályozta (1351). Veleccével három háborút viselt. Eredményük: Veleccével lemondott Dalmáciáról és 100.000 forint fizetésére kötelezte magát. Nápoly ellen öccse, Endre megöletése miatt kéztízben vezetett háborút, Nápolyt ideiglenesen el is foglalta. — **II. L.** (1506–1526), II. Ulászló fia, 1516–1526. magyar és 1509–1526. cseh király.

Gyenge, tehetetlen uralkodó volt. Uralmát a fő- és közemesi párt harca (Báthory—Verbőczy-párt) tölti ki, ami a török előnyomulását és a tragikus végű mohácsi vészt (1526. aug. 29.) eredményezte s halálát okozta. Benne kihalhat a Jagellók magyar ága.

Lajos II. (1847—1886), II. Miksa fia, 1864—1886. bajor király. Zárközött természetű, művészetekért, különösen a zenéért rajongó uralkodó, Richard Wagner pártfogója. Pazarfényű kastélyában elvonultan élt. Elete végén megőrült s a starnbergi tóba ölte magát.

Lajos, francia királyok. **IX.** (v. szent) **L.** (1215—1270). 1226—1270. uralkodott. Kétizben indiott keresztet hadjáratot. Kétizben Egyiptomba (Damiette elfoglalása), itt elfogták, de kiváltatta magát. Másodizben élte végén 1270. Tunisz ostrománál meghalt. 1297. szentté avatták. — **XI. L.** (1423—1483), 1461. került trónra. Ravaszágával s kegyetlenségével megtörte a hűbéruak hatalmát s az abszolút központi hatalom alapjait lerakta. — **XIII. L.** (1601—1643), uralkodott 1610—1643. Uralmát Richelieu kormányta tette nevezetessé. A 30 éves háborúban a protestánsok mellett harcolt. — **XIV. L.** (1638—1715), a »Napkirály«. Felépítette Versaillest, Trianont, Marlyt gyönyörű parkjaival. A francia irodalom alatta élte fénykorát. Udvara a fény és pompa központja. Alatta lett a francia nyelv a társasélet és a diplomácia nyelve, a francia etikett és életmód Európa mintaképe. Elfoglalta a Franche Comté, Flandria egy részét és több rajnai német várost. Elete vége felé a ryswicki békében (1697) III. Vilmos angol király elismerésére és hódításai visszaadására kényszerült. — **XV. L.** (1710—1774), **XIV. L.** dédunokája 1715—1774. francia király. Résztvett az osztrák örökösödési háborúban, Poroszország és a hetéves háborúban Ausztria oldalán. Kegyencai uralkodtak rajta és helyette. — **XVI. L.** (1754—1792.) Uralkodott 1774—1792. Szabad-élv. Minisztereivel (Turgot, Necker) sokat akart a pénzügyi helyzeten javítani, de nem sikerült. Alatta tört ki a francia forradalom, amelyben jóindulatú, de gyenge uralkodónak bizonyult. 1791. jun. 21. meg akart szökni, de ez nem sikerült (Varennes). 1792. aug. 10. a nép megostromolta és bevette a Tuillériákat. **L.-t** letették, családjával a Temple-ba zárárták és 1793. jan. 21. kivégezték. — **XVIII. L.** (1755—1824), az előbbi testvére. 1791. emigrált. 1795. **XVII. L.** halála után, felvette a királyi címet. 1815—1824. francia király lett s a restauráció szellemében korlátlan hatalommal uralkodott.

Lajos Fülöp, francia király (1773—1850), Egalité Fülöp fia, uralk. 1830—48. A júliusi forradalom emelte a trónra. Eleinte liberális volt, később Guizot kormánya alatt a reakció híveként helyeselte a sajtószabadság és a gyülekezési jog korlátozását. Az 1848. forradalom megfosztotta a tróntól. Angliába menekült, ott is halt meg.

Lajoskomárom nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 2569 l., ut. Mezőkomárom, posta.

Lajosm'zse nagyk., Pest vm., alsódabasi j., 10.686 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Lajstromos szavazás, oly képviselőválasztási rendszer, ahol a szavazó nem egy jelöltre szavaz, hanem a jelöltek egész lajstromára. Megválasztottnak azt tekintik, aki az első helyen nyeri el a szavazatok kellő mennyiségét. A **L.** célja, hogy a kisebbségek is képviselthez juthassanak.

Lajta folyó, a magyar Duna első jobbparti mellékfolyója. Trianon előtt határfolyó Ausztria és Magyarország közt.

Lajta Béla (1875—1920), építész, a magyar stílus kereső uttorője; siremlekek, paloták, a bp.-i Vas-uccai felsőkerekedelmi iskola palotája, a Wechseldann-féle vakintézet.

Lajta-bánság, az osztrákok által igényelt magyar terület neve, l. Nyugatmagyarország.

Lajtha László, * 1892, zeneszerző és folklorista. Zongoradarabokat és kamarazenét írt, népdalokat gyűjtött.

Lak kisk., Borsod vm., edelényi j., 785 l., ut. Edelény, posta.

Lakatos J. Artur, * 1880, festő és iparművész; tájképek, szőnyegek, gobelinek, lakásberendezések. — **2. Gyula**, * 1885, ügyvéd, országgy. képvis., népszövetségi tárgyalásokon gyakran szerepel. — **3. László**, * 1882, író, a Pesti Napló munkatársa, számos novellát, regényt és színdarabot írt.

Lakedaimon, l. Spárta.

Lakedvák, angol szigetcsoport az Indiai-óceánban, 1927 km², 14.000 l.

Lakehurst, az Egyes. All. legnagyobb lég-hajócsarnoka New Jersey államban.

Lakk, eredetileg a lakk-tetük beszáradt nedvét jelentette, ma különféle gyantaoldatokat neveznek így, melyekkel fa-, bőr-stb. árukon létesítenek fényes bevonásokat. Az oldószer szerint megkülönböztetnek terpentin-**L.-ot**, spiritusz-**L.-ot** stb.

Lakk munkák, lakkal bevont tárgyak, amelyek váza nagyrészt lesimitott, különböző alapanyaggal bevont fa. Az előkészített alapra kerülnek a lakkrétegek, amelyeket fokozatosan hűlő, páras levegőben szárítanak, hogy repedést ne szenvedjenek. Minél több (3—18 közt változik) lakkréteg borítja a tárgyat, annál értékebb az. Kiválóan a japánok, kínaiak, indiaiak és a perzsák mivelik.

Lakmusz, különféle zuzmókból erjesztés útján készített kékszínű festőanyag. Savaktól megvörösödik, lúgtólól ismét megkékül, ezért a vegyszerek a savak és lúgok felismerésére használják.

Lakócsa kisk., Somogy vm., barcsi j., 1136 l., táviró, posta.

Lakonia (Lakonike), a Peloponnesos vezérállama, Görögország legdélibb részén, 4790 km², az ókorban kb. 200.000 l., fővárosa Lakedaimon (Sparta).

Lakonikus, a rövid, éles csattanós válasz vagy mondas. (Lakonia lakói, főképp a spartaiak híresek voltak szűkszavú és velős mondasairól.)

Lakos Alfréd, * 1870, festő, illusztrátor, később karikaturista.

Lakrik, az édesgyökér kivonata; köhögés ellen nyálkaoldónak használják.

Laktometer (gör.), a tej zsírtartalmának megállapítására szolgáló készülék.

Laktóze (gör.) a m. tejcukor.

Laky Dezső, * 1887, a műgyeget az alkalmazott gazdaságtan és statisztika ny. r. tanára.

Lalo, Edouard (1823–1892), francia zene-szerző és hegedűművész; hegedűkompozíciók. Le roi d'Ys c. opera, Namouna c. balett, Néron c. néjáték.

Lama, buddhista pap v. szerzetes, főleg Tibetben és Mongóliában.

Lámáfélek, szarvas nagyságu, pup nélküli tevék D-Amerikában. Házialatok, gyapjuk értékes. Különböző nevük: alkalpa, vikunya, guanako és lama.

Lamaizmus, a buddhista vallásnak Tibetben található formája, mely ott Kr. u. a 8. században vert gyökeret. A 15. században a Lhaszban székelő Dalai Lama lett a valóság feje, akit megtestesült istennek tartottak.

La Manche-csatorna, sekély, széles tengerszoros Anglia D-i és Franciaország ÉNy-i partja között, az Északi-tengert köti össze az Atlanti-óceánnal. Forgalma igen jelentékeny.

Lamarck, Jean Baptiste de (1744–1829), francia természettudós. Előbb növény-, majd állattannal foglalkozott. Főműve a Philosophie zoologique, amellyel a modern származástan alapját vetette meg. (1809.)

Lamarckizmus, Lamarcknak a fajok keletkezésére vonatkozó elmélete, amely szerint a fajok átalakulását a környezethez való alkalmazkodás okozza; bizonyos szervek a használat vagy nem használat által átalakulnak, az átalakult szerveket az utódok öröklik és tovább alakítják át.

Lamartine, Alphonse de (1790–1863), franc. költő, 1848., a febr. forradalom után külügyminiszter. Mint költő, romantikus irányu, vallásos és filozófiai szemléletű lírai műveket (Mediations poétiques, Harmonies poétiques et religieuses) és verses elbeszéléseket írt (Jocelyn stb.) Sokáig népszerű volt A girondisták története c. nyolckötetes munkája.

Lama-zsövet, laza, kártolt gyapjuszövet női felöltőkre.

Lamb, Charles (1775–1834), angol író és költő; legismertebb műve a nővérellel együtt kiadott Shakespeare-meséi.

Lamberg, Franz (1791–1848), osztrák tábornok. 1848. szept. 5. a bécsi kormány Magyarországra katonai parancsnokává nevezte ki. Szept. 28. Budáról Pestre akart átjönni, a hidnál a felhúhódított nép kocsijából kihuzta és meggyilkolta.

Lambrecht Kálmán, * 1889, a pécsi egyet. az őseleti földrajz m. tanára, paleontológus, író. (Herman Ottó élete és kora, Az őslények világa, Az ősemlék.)

Lambrequin (franc.) a m. az ablak felső fáját eltakaró függöny.

Lamella (lat.) a m. lemez.

Lamennais, Hugues Felicité Robert de (1782–1854), francia bölcsész és politikus. (Paroles d'un croyant.)

Lamentáció (lat.) a m. jajgatás. L.-k, Jeremiás siralmal, amelyekből a kat. egyházban 3 részletet énekelnek, nagyszerdán, nagyszüdtörtökön és nagypénteken.

Lamettire, Julien Offray (1709–1751), francia filozófus; L'homme machine c. műve (Az ember: gép) a materializmus alapvető munkája.

Lammasch, Heinrich (1853–1920), osztrák politikus, jogtudós, bécsi egyet. tan., a hági nemzetközi döntőbírótság tagja, pacifista, 1918 okt.–nov. miniszterelnök. Művei: Der Völkerbund, Europas efte Stunde stb.

Lamotte Károly, * 1888, szfv. pénzügyi tanácsnok.

Lampel 1. Béla, * 1898, vajdasági író és hirlapíró. — 2. **Róbert** (1821–1874), német származású magyar kiadó és könyvkereskedő.

Lampérth Géza, * 1873, költő és író; költészetében uralkodó elem a hazafiasság.

Lampion (franc.) a m. színes papírlámpa. **Lamprecht**, Karl (1856–1915), német történíró, lipcsei egyet. tan. Nagy fontosságúak módszertani szempontból is gazdaságtörténeti munkái.

Lancashire v. Lancaster, grófság Anglia Ny-i részében; 4316 km², 5 millió l. Az angol textilipar központja.

Lancaster (1399–1461), angol uralkodó család. Osapja János, III. Edvárd fia. Tagjai közül IV. Henrik (1399–1413), V. Henrik (1413–1422) és VI. Henrik (1422–1461) angol királyok voltak nevezetesek. A L. és a yorki család egymás elleni harca (a piros és fehér róza háborúja) tölti ki Anglia történetének 15. századát.

Lancetta (franc.), kétélű, hegyes sebészeti kés, kőlt. oltáshoz.

Lánchid, l. függőhidak azon fajtája, melynél a hidpálya láncszerű csuklós tagokból álló vastartókra van felfüggesztve. — 2. Az egyik bp.-i Dunahid közlekedti elnevezése. A bp.-i L., melyet gr. Széchenyi István kezdeményezett s az angol Adam Clark épített (1839–49), különösen hidpilléreknek és hidfőnek meglepő művészi kivitele folytán vált híressé.

Lánckereskedés, a kereskedelembe béléckelődő fölösleges közvetítők szerepe. A háborúval járó áruhiány vetette föl; a normális állapotok egészséges versenye megszüntette.

Lánczi Jenő, * 1875, szociológus, ügyvéd.

Lánczy 1. Gyula (1850–1911), történíró, L. Leó bátyja, bp.-i egyet. tanár, a közép-kortörténetével fogl. — 2. **Illa** (1861–1908), színésznő. A Nemzeti Színházban és a Víg-színházban hősnői és társalgási szerepekben működött. — 3. **Leó** (1852–1921), 1881-től a Pesti Magyar. Keresked. Bank elnöke,

1893-tól a budapesti keresk. és iparkamara elnöke, főrendiházi tag.

Landauer, négyülékes hintó.

Landler Jenő (1875–1928), ügyvéd, belügyi népbiztos, majd a vörös hadsereg parancsnoka volt a külöldre menekült, annak bukása után külöldre menekült.

Lándor Tivadar, * 1873, hirlapíró, a Magyar Nemzet és a Budapesti Hírlap szerkesztője volt. Zenei és képzőművészeti kritikákat írt.

Landknecht (ném.), 15. és 16. sz.-i német zsoldos katona.

Landtzing, a dán felsőház.

Lánczahal, 3–5 cm. hosszú, a legfejletlenebb állat, teste elül-hátul hegyes, szivaralakú. Koponyája és agyvejele még nincs. A gerincoszlop a sincs még kialakulva, ennek helyét a háthur foglalja el. Tengerekben él.

Lanfranconi, Grazioso Enea (1850–1895), olasz mérnök, a dévényi kőbányák tulajdonosa, műgyűjtő, aki nagyszámu térkép- és metszetgyűjteményt Budapest sziv.-nak adományozta.

Láng I. Boldizsár báró, * 1877, nyug. altábornagy, országgy. képvis. — 2. **János**, * 1880, államvasuti tisztv., országgy. képvis. — 3. **Lajos** báró (1849–1918), egyet. tanár, keresk. miniszter. Művei: A közgazdaság elmélete, Magyarország statisztikája, Vámpolitika, A státiszt. története. — 4. **Margit**, * 1865, tanárnő, archeológus. — 5. **Nándor**, * 1871, archeológus, a debreceni egyet. a klaszszika-filológia ny. r. tanára. Főműve: A görög művészet története.

Lange, Friedrich Albert (1825–1875), német bölcsész. Főművei: Geschichte des Materialismus, Die Arbeiterfrage.

Langeland, dán sziget a Keleti-tengerben, 275 km², 20.000 l.

Lágh Aranka (báró Fejérváry Gézánc), * 1898, v. muzeumi ör. Allattani és öslényntani dolgozatai jelentek meg.

Lángszőrő, vizszőrő tomlókhöz hasonló hadigép, amely 20–200 liter folyékony gyújtóanyagot tartalmaz. Automatikus szerkezet a kilővelt folyadékot meggyújtja és az így keletkező lángsugár nagy pusztítást végez. A békeszerződés 119. cikke előállítását és használatát tiltja.

Langue d'oc, délfancia nyelvjárás, l. Provençe-i nyelv és Provençe-i irodalom.

Languedoc, DNY-i francia tartomány.

Languszták (franc.), olykor félméter nagyságu ollótlan rákok; Földközi-tenger, Atlanti-óceán.

Lanolin (lat.), a gypju mosásánál nyert és megtisztított zsiradék, kenőcsökhöz használgák.

Lansdowne, Henry Charles (1845–1927), angol államférfi, 1888–93. indiai alkirály, 1895. hadügymin., 1900–5. külügymin., 1917. az egyezményes béke mellett lépett fel.

Lansing, Robert (1864–1928), amerikai demokrata államférfi. 1915–20. Wilson mellett

külügymin. Híve volt a Nemzetek Szövetségé eszméjének.

Lanson, Gustave, * 1857, francia irodalomtörténész, több monográfia és kritika kiadás szerzője; legismertebb műve francia irodalomtörténete.

Lanszirozni (franc.) a. m. dobni, vetni; küll. a világba bevezetni, mellette propagandát csinálni.

Lant, 1. huros hangszér, amelyet már az egyiptomiak ismertek. Európában a 14. századtól kezdve terjedt el. Hurjainak száma 6 és 14 között váltakozik. — 2. Az E-i égbolt egyik csillagképe, legfényesebb csillaga a Vega.

Lantay Lajos, * 1861, szobrász, temetői és egyházművészeti munkák.

Lantos, a hivatászerü vándorló-énekesek neve.

Lányócók kisk., Baranya vm., mohács' j., 2338 l., ut. Mohács, posta.

Lányi 1. **Antal**, * 1886, az első magyar repülő, 1911. aug. 21. Blériot-gépen Badacsony és Fonyód között átrepült a Balatont. — 2. **Bertalan** (1851–1921), magánjogász és politikus. 1905–1906-ban a Fejérváry-kormány igazságügyminisztere. Emlékiratokat írt. — 3. **Dezso**, * 1879, szobrász; genre, portré, szimbolikus és állat-szobrok. — 4. **Ernő** (1861–1923), zeneszerző, Szabadkán működött mint karmester és zeneiskolai igazgató. — 5. **Menyhért**, * 1893, szlovenszkói író és színműv. — 6. **Sarolta** (Czobel Ernőné), * 1891, írónő, több lírai kötete jelent meg. 1923. Oroszországba ment. — 7. **Viktor**, * 1885, zeneszerző, író és műfordító. (Petőfi és Csokonai dalciklus, opera- és dalszövegek, Wagner-fordítások.) — 8. **Zsigmond**, * 1878, hirlapíró, a Friss Újság főszerkesztője, a Budapesti Tudósító c. könyvatos tulajdonosa, a Külföldi Sajtószindikátus elnöke.

Lao-cse (Kr. e. 600 k.), kínai bölcs, aki a tao-ot (az Ut-at, a világegyetemet szülő és fenntartó, irányító és fellegyhatatlan erőt) s a felebarátir szeretet és jószág, az embernek önmagában való elmélyvedését tette világnézete elvévé.

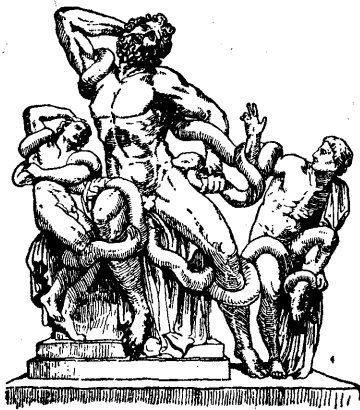
Laokoon, Apollon trójai főpapja, aki elenezte a faló bevitelét Trójába. Azonban áldozás közben két hatalmas kigyó tünt fel, amelyek L.-ra rohantak és két fiával együtt megfojtották. L. halálusáját ábrázolja a L-csoport néven ismeretes ókori szobormű, Ageandros, Polydoros és Athenodoros műve a Kr. e. 3. sz.-ból (ma a vatikáni Belvedereben).

Láp, a mocsártól abban különbözik, hogy a L.-ban több a föld, mint a víz.

Lápafo kisk., Tolna vm., dombóvári j., 434 l., ut. Szakcs, up. Nak.

Lapánca kisk., Baranya vm., baranyavári j., 438 l., ut. Magyarbóly, posta.

La Paz, Bolivia legnagyobb városa 3700 m. magasságban, 120.000 l. Egyetem, márványból épült dóm.

Laokoon-csoport

Lapidáris írás (lat.), csupa nagybetűből álló írás; átvitt ért. rövid, velős írás.

Lapilli (ol.), tűzhányók álta. kivetett salakdarabok.

Lapis (lat.) a. m. kő; **L. infernalis** a. m. pokolkő, a salétromsavas ezüst kristályát jelenti, amelyet sebek égetésére haszn.

Laplace, Pierre, marquis de (1749—1827), francia csillagász és matematikus. Főművei a Mécanique céleste s ennek népszerű kiadvonata Exposition du système du monde (176), melyben a naprendszer keletkezésére vonatkozó híres elméletét (l. Kant-Laplace elmélet) fejti ki.

La Plata, l. D-Amerika második legnagyobb folyója, a Parana és Paraguay egyesüléséből ered és az Atlanti-óceánba ömlik. — 2. Város a L. folyó torkolata fölött, Argentínában, Buenos Ayres alatt, 151.000 l. Egyetem.

Lappálla (ném.-lat.) a. m. csekély, jelentéktelen dolog.

L'appetit vient en mangeant (franc.) a. m. evés közben jön meg az étvágy.

Lappok, a finn-ugor népcsalád legÉ-ibb ága Norvégia, Svéd- és Finnország E-i részén; számuk 34.000.

Lapszus (lat.) a. m. botlás, hiba. **L. linguae**: nyelvbotlás. **L. calami**: a tollhiba; **L. memoriae**: emlékezteti botlás.

Lapujtó kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1493 l., telefon, posta.

Larbaud, Valéry, * 1831, francia költő, regényíró és esztétikus. Lírájában és regényeiben az exotikus kozmopolitizmus témáit és színeit keresi.

Lares (lat.) a. m. a róma'ak házi szellemei. **Largo** (ol.), zenei műfajkezelés, a. m. lassan, szélesen. **Larghetto**, kissé lassabban.

Lárlári (németből) a. m. üres fecsegés. **Larisza**, thesszaliái görög város, állam, termékeny vidéken.

Larisztán, délperzsa tartomány és annak fővárosa.

La Rochefoucauld, François, duc de (1612—1680), francia író., az emberi egoizmus keserűen jut kifejezésre híres maximáiban.

Larousse, Pierre (1817—1875), francia könyvkiadó, lexikográfus, a Grand dictionnaire universel és a Petit **L.** megteremtője.

Larsen, Jens Anker, * 1875, dán író. Regényei: A bölcsék köve (misztikus), Mária és Márta stb.

Larsson, Karl (1853—1919), svéd festő és grafikus; néprajzi és családi zsánerképek, könyvvalakban is megj.

L'art pour l'art (franc.) a. m. művészet a művészetért; az önmagáért való, öncélú művészet jelszava.

Lárva (lat.), l. álarc. — 2. Alsórendű állatok első fejlődési alakja, amelyben a szülőhöz egyáltalán nem hasonlítanak.

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate! (ol.) a. m. hagyjatok fel minden reménnyel, akik beléptek. A pokol kapujának felirata, Dante Inferno-jában.

Lasker, Emanuel, * 1863, német filozófus (okkultizmussal is fogl.), író s 25 éven át a sakk világbajnoka.

Lasker-Schüler, Else, * 1876, német expresszionista költőnő.

Laskod kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 816 l., ut. és up. Petneháza.

Las Palmas, Gran-Canaria sziget fővárosa, 67.000 l. Fürdő, halászat.

Lassalle, Ferdinand (1825—1864), a német szocialista munkásmozgalom megalapítója. Főművei: Herakleitos filozófiájáról. A szerzett jogok rendszere. Bastiat-Schulze von Delitzsch, vagy: Tőke és munka, 1862. kezdett a politikai mozgalmakban élénkebben résztvenni s gyűjtő szónoklatai és Az alkotmányról és a Munkásprogram c. röpiratai nagy feltűnést keltenek. 1864 nyarán párbajban elesett.

Lasso, Orlando di (Orlando Lassus, 1520—1594), németalföldi születésű olasz zeneszerző, a 16. sz. zenéjének, Palestrina mellett legnagyobb alakja. Zenedarabjainak száma 2000-on felül van.

Laswicz, Kurt (1848—1910), német író, fantasztikus csillagásztal regényeket írt. (Magyarul: Két bolygón.)

Lasso, az amerikai cow-boyok hurokban végződő kötele az elszabadult vagy a vadon élő lovak megfogására.

Last not least (ang.) a. m. hátulsó, nem utolsó, vagyis a sorrend nem akar értéket jelenteni.

Lasz Samu, * 1859, geografus, földrajzi író és tudománynépszerűsítő, középisk. c.

igazgató.

Laszvic (lat.) a. m. sikamlós, szemérmetlen. **Laszgallner** Oszkár, * 1879, festő, rajztanár, műgyemeli meghívott előadó.

László, magyar királyok, I. v. Szent L. (1040–1095), I. Béla fia, 1077–1095. magyar király. 1091. elfoglalja Horvátországot, viszsza-eríti a betörő kunokat, megszilárdítja a kereszténységet. 1192. szentté avatták. — II. L. (1131–1163), II. Béla fia, 1163. magyar király. — III. L. (1199–1205), Imre fia, 1204–1205. magy. kir. — IV. v. Kun L. (1263–1290), V. István fia, 1272–1290. magyar király. Mint Habsburgi Rudolf szövetségese, Ottokár cseh királyt 1278. a Morva-mezőn

Szt. László hermája

(Dürnkrot) leverte. A kunoknak pártfogója volt s mégis a kunok ötének meg. — V. L. (Posthumus L. 1440–1457), Albert magyar király utószülőtt fia. 1444–1457. magyar és cseh király. Nevében 1452-ig Hunyadi János volt az ország kormányzója. Hunyadi János halála (1456) után a király esküje ellenére ki-vegeztette Hunyadi Lászlót. E cselekedet örösi felzudulást idézett elő, ami elől Prágába menekült. Itt is halt meg, állítólag mérgeztől.

László 1. **Fülöp Elek**, * 1869, festő, arcképzéssel lett világhírű. Behizelgő modoru arcképeivel a legmagasabb körök, uralkodó udvarok művésze lett, jelenleg Angliában él. XIII. Leó pápa, Hohenlohe hg. stb. arcképe a Szépműv. Múzeumban, önarcképe az Uffiziában. — 2. **Zoltán**, * 1881, orientalista író és újságíró.

Laztonya kisk., Zala vm., letenyei j., 331 l., ut. Páka, up. Szentadorján.

Lat (1/32 font), régi súlymérték = 0.0175 kgr.

Látás, a látószervnek az a képessége, hogy a fényugarat észrevéve, az így keletkezett érzést a külvilággal viszonyban levő kép-zetét alakítsa át. L. még szem.

Lateau, Louise (1850–1883), belga leány, akinek testén 18 éves kora óta vérzések tá-

madtak a Krisztus öt sebének megfelelő helyeken.

La Tène, cölöpepítményszerű szigetvár a vaskorszakból a svájci Neufchâtel-tavon. Az itteni leletek után nevezték el a La Tène-korszakot (kb. Kr. e. 500–Kr. u. 100).

Latens (lat.) a. m. rejtett, lapangó.

Laterális (lat.) a. m. oldalsó.

Lateran, pápai palota Rómában a Monte Celio-n, amely eredetileg a római Lateranicsaládé volt; a 16. sz.-ban D. Fontana új-ból felépítette.

Laterna magica (lat.) a. m. búvó lámpa. Athanasius Kircher fedezte föl 1616. Egy-szerű sötétkamra, amely a tárgyak képeit nagyítva vetíti falra v. ernyőre. Modernebb kiadása az oktatási célra szolgáló vetítő ké-szülék.

Latifundium (lat.), egyházi, világi, termé-szeti v. jogi személy tulajdonában lévő nagy-birtok. Magyarországi birtokmegosztása Tri-anon után az 1000 holdnál nagyobb birto-kokra nézve a következő:

A birtoktest területe

A birtok jellege	száma	kat.	hold
1. Szabadforgalmu	1065	3,028.773	
2. Kincstári	11	175.177	
3. Községi	92	503.335	
4. Alapítványi	24	214.219	
5. Iskolai	12	44.006	
6. Egyházi	93	856.424	
7. Hitbizományi	86	1,246.773	
8. Közirtokossági	78	161.946	
9. Részvénytársasági	46	124.443	
2–9. Korlátolt forgalmu	442	3,326.325	
1–9. Összesen	1507	6,355.098	

Az 1000 holdnál nagyobb földbirtoktestek az össz földbirtoknak 17.67%-át teszik ki.

Latin császárság, e néven a keresztetek s a velenceiek alapítottak hűbéri módon meg-szervezett birodalmat a bizánci birodalom meg-hódítása után 1204-ben. Balduin flandriai gróf lett az első császár, s alig egyéves uralma után a L. apró hűbérirtokokra szakadozott, míg végre 57 évi fennállása után 1261. Pa-laiologos Mihály elfoglalta Konstantinápolyt, megdöntötte a L.-ot és VIII. Mihály né-ven maga lépett a visszaállított bizánci bi-rodalom trónjára.

Latin éremunio, az a nemzetközi szerző-dés, amelyet Franciaország, Olaszország, Bel-gium és Svájc kötöttek 1865. dec. 23. a frankrendszer bevezetésére, amelyhez 1868. Gö-rögország is csatlakozott, a világháboru óta nincs semmiéle gyakorlati jelentősége.

Latin filozófia, a görög filozófia spekulatív irányával szemben egészen gyakorlati jel-legű. Csak az érdeklőket, ami az egyén viselkedésére és a népek kormányzására vonatkozik. Lucretius De rerum natura c. köl-teményével az elsők közé tartozik, akik gö-rög gondolatokat ültettek át, és Epikuros

tanítását adta új, lelkes formában. Legtöbbet fáradozott a görög eszmék ismertetésében Cicero. Eklektikus, s a filozófiában is első-sorban szónok. Legtöbb figyelmet érdemel Seneca, aki a stoizmus szemléletben írt leveleket. Epiktetost és Marcus Aurelius császár említhetjük még meg a római stoikusok között.

Latin irodalom. 3 nagy korszakra oszlik: 1. a nemzeti (Kr. e. 3. sz.-ig), 2. a hellenisztikus (Kr. u. 198-ig), 3. a keresztény L. kora (Kr. u. 475-ig). A nemzeti L.-nak kevés és töredékes emléke néhány szakrális vers, történelmi feljegyzés, jogi formula s népies játékok maradványai. A hellenisztikus L. korában az írók legmagasabb művészi célja megszólaltatni latin nyelven az összes görög műfajokat, mint örökmintákat; az előadás, a forma mindig görög marad. E korban megindul a műfordítás: Livius Andronicus lefordítja az Odysseát, Ennius és Naevius az eposzt, Plautus és Terentius a vígjátékok szövegeit meg latin nyelven. Luciliussal megindul az ugyancsak görög elemekből megalkotott satíra. Ez a mintegy 400 évre terjedő korszak a L. java teremtést hozta meg. Az eposzban Lucretius, Vergílius és Lucanus, a lírában Catullus, Horatius, Tibullus, Propertius és Ovidius alkotnak maradandót. Az epigramma Martialisan éri el a görögökhöz méltó tökéletességét, a regény egyetlen latin emléke Apuleius Arany-szamarára, a satírában Horatius és Juvenalis alkotásai tanuskodnak a latin szemmel alkotókészségéről. A prózában a történetírás és a szónoklat emelkedik nagy tökéletességre. Caesar, Sallustius, Livius és Tacitus nagyszabású művei mellett Suetonius császár életrajzai érdekesek. A próza kiteljesedését Ciceroiban éri el. Fellendül a tudományos irodalom is, Marcus Terentius Varro polihisztor, Celsus az orvostudományt, Plinius a természettudományt Columella a közgazdasági irodalmat képviseli, amelynek egyik értékes emléke még Catonak a földművelésről írt kis műve. Cicero mellett Seneca a filozófiai irodalomnak gondolkodásban és érzésben a modern időkhez is közel álló képviselője. A keresztény L. korában vezető gondolat a ker. eszme, jellemző a hellenisztikus formák elhanyagolása és az új gondolat számára új formák alkotása (apologia, tractatus, himnusz). E korszak legkiemelkedőbb alkotásai Tertullianus, Minucius, Felix, Arnobius és Lactantius apologiái, Cyprianus, Hilarius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus és Nagy Leo tractatusai, erkölcsi, dogmatikai, szentírásmagyarázó iratai és levelei. Az egyháztörténet művelői Sulpicius Severus, Gennadius és Orosius, a fellendülő ker. költészet legkiválóbb képviselői Commodianus, Damasus, Prudentius, Paulinus, Claudianus, Appollinaris Sidonius, Sedulius, Dracontius. Ugyancsak egészen új műfajok a martír-akták és a peregrinatók (zarándoklatok leírásai). A középkori L. kívül esik a L. szerves fejlődésének körén és éppen csak a nyelv köti a latinsághoz.

Latinizmus, a latin nyelvből átvett szóhasználat v. kifejezés.

Latin nyelv, az indogermán nyelvcsalád itáliai csoportjának egyik ága, az ókori Róma nyelve. Mint élő nyelv kihalt, de mint klaszszikus irodalmi nyelv tovább él. A L. nyelv-járásaiból fejlődtek a mai román nyelvek.

Latinovics Endre, * 1888, ny. min. tan., felsőházi tag.

Latium, középtálati tartomány, területe 10.000 km².

Láttelel, orvosi vizsgálatnál talált állapot leírása.

Látomás (atinul vízió), nemlétező dolgok látni vélsége.

Látószög, az a szög, melyet valamely tárgy két észlelő pontjáról a szembe érkező sugarak bezárnak. A L. nagysága és így a látás élessége függ a tárgy nagyságától és a szemtől való távolságától. A nagyítóvevek és távcsövek szerepe az, hogy a L.-et megnagyobbítsák.

Látóur, Theodor, gr. (1780—1848), osztrák tábornok. 1848. mint hadügyminiszter Jellacsicot pénzrel és fegyverekkel segítette a magyar kormány ellen. 1848. okt. 6-án a bécsi nép lámpavasra buzta.

Látvány kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 1493 l., ut. Balatonlelle, posta.

Látrina (lat.) a m. árnyékszek.

Látkő i. Andor, * 1876, magyar, azután német író. Legnagyobb feltűnést keltett műve: Menschen im Kriege. — 2. Hugó, * 1876, tanár, angol nyelvész és írod. történész.

Láub István, * 1885, a Zeneműv. Főisk. zongoratanára.

Laube, Heinrich (1806—1884), német író, 1848. a nemzetgyűlés tagja, 1849—67. a Hofburgtheater igazgatója Bécsben. Regényeket, drámákat, memoárokat írt.

Laudanum (lat.), csillapítószer, ópium.

Laudator temporis acti (lat.) a m. az elmúlt kor dicsőítője (Horatius).

Laudon, Gideon, báró, I. Loudon.

Laue, Max, * 1879, fizikus, berlini egyet. tanár. Az ő számításai nyomán fedezték fel Friedrich és Knipping 1912. kristályokkal végzett kísérletekkel a röntgensugarak elhajlását és interferenciáját. 1914. Nobel-díj.

Laufenauer Károly (1848—1901), elmeorvos, a bp.-i egyet. tanára.

Lauka Gusztáv (1818—1902), író. Humoros reg., novellák, szatirikus románcok.

Laura, Petrarca szerelme, akit canzonéiban dicsőít. A költő szerint Avignonban élt († 1348). Létezését sokan kétségbe vonták.

Laureatus (lat.) a m. babérokoszorús.

Laurens, Jean Paul (1838—1921), francia festő, történelmi tragédiák erőteljes színésze.

Laurisín Lajos, * 1897, operaénekes, az Operaház tagja.

Lausanne. Svájc Vaud kantonjának fővárosa a Genfi tó fölött, 68.000 l. Francia egyetem. A svájci fővárnyszekék székhelye.

Lausitz (Lusatia), tartomány Közép-Németországban, az Elba és Odera között.

Láva (ol.), a működő vulkánoknál a kráter-

ből izzónfolyó állapotban kiömlő olvadt kőzet, amely kihűlése iverges tömeggé mered.

La Valetta, Malta fővárosa és legnagyobb kikötője, 50.000 l. Egyetem.

Lavater, Johann Kaspar (1741—1801), svájci lelkész és író. Igen nagy népszerűsége tett szert fiziognómiai munkájára, amelyben azt bizonyítja, hogy az arc vonásaiból és a koponya alakjából lehet következtetni a jellemre.

Lavedan, Henri, * 1859, francia színműőr.

Laveleye, Emile de (1822—1892), belga közgazdász, egyetemi tanár. Főmunkája, a tulajdonról szóló, magy. is megj. és világszerzte nagy hatással volt.

Lavina (ném.), a hegyek oldalairól legördülő nagy hótömeg.

Lavinia, Latinus leánya, Aeneas felesége.

Lavisse, Ernest (1842—1922), francia történész, megírta Franciaország tört.-ét és Rambaud-val együtt egy nagy világtörténetet.

Lavoisier, Antoine (1743—1794), francia vegyész és fizikus. A modern kémia megalapítója lett azzal, hogy megteremtette a mennyiségi kutatást. Ezzel fedezte föl az oxigént (Priestleyvel egyidejűleg, 1774) s döntötte meg a phlogiston-elméletet. A forradalomban mint áruló lefejezték.

Lavotta i. **János** (1764—1820), hegedűművész és zeneszerző. Szerzeményeinek száma megközelíti a 100-at. Legjobbak fantáziái, népdalátírásai és Csokonai-dalai. — 2. **Rezső**, * 1876, zeneíró és zeneszerző, a Nemzeti Színház karnagya, a Nemzeti Múzeum zeneművészeti előadója. Irt három operát, egy balettet, Általános zenetörténet-et és Zeneesztétikát.

Law, i. **Bonar Andrew** (1858—1923), angol pol. 1900. az alsóház tagja. 1911. a konzervatív párt vezére. 1916. Asquith koalíciós kormányában gyarmatügyi miniszter és a haditanács tagja, majd a Lloyd George-kormány kincstári minisztere lett. Lloyd George bukása után 1922. átvette a konzervatív párttal a kormányzást. — 2. **John**, (1671—1729), skót fezőr. Nagyszabású alapítású és szédelgő hitelművelői révén nagy hírnévre tett szert Franciaországban. 1717. a hírhedt Mississippitársaságot alapította, amelynek bukása Franciaország minden társadalmi rétegét sulyosan érintette.

Lawn-tennis, labdajáték, amelyet síma gyp-pályán labdával és ütővel (racket) játszanak ember-ember, vagy pár-pár ellen.

Lawrence, i. **David Herbert**, (1887—1930), angol költő és regényíró. Főműve a Rainbow, melyet a cenzura betiltott erősen érzéki részeit. — 2. **Sir Thomas** (1769—1830), angol festő; arcképei előkelő, tetszetős voltak mellett festői finomságokkal vannak telítve.

Laxans (lat.) a m. enyhe hashajtó.

Laxenburg, falu, Bécsből D-re a Schwechat patak mellett. Császári kastélya 1919. óta rokkant-otthon.

Láz, az az állapot, amikor az emberi test hőmérséklete a normális 36,5—37° C. fölé emelkedik.

Lazac, tengerben élő csontos hal, ívás idején

nagy tömegekben vonul fel a folyókba. Husa értékes.

Lázadás, a magy. jog szerint: olyan csoportosulás, amelynek célja az országgyűlést, annak valamely házát vagy bizottságát, a kormányt erőszakkal v. veszélyes fenyegetéssel hivatásának szabad gyakorlásában akadályozni, a polgárok valamelyik osztályát, nemzetiségét v. hitfelekezetét fegyveresen megtámadni. L. továbbá az is, ha valaki a kormány engedélye nélkül csapatot gyűjt, azt felfegyverzi.

Lázár, i. Jézusnak a gazdagról és szegényről szóló példázatában a szegény neve, — 2. Jézus Bethániában lakó ismerőse és barátja, akit Jézus János ev. 11. r. 1. szerint nővérei kérésére feltámasztott.

Lázár i. **Béla**, * 1869, művészeti író, az Ernst-múzeum igazgatója. — 2. **Ferenc**, * 1883, közjegyző, felsőház tag. — 3. **Ilona**, * 1876, szobrász. — 4. **István**, * 1881, számos költemény és elbeszélőmunka írója. — 5. **Jenő**, * 1885, hírlapíró. 1920—1923. a Bécsei Magyar Ujság főszerk. — 6. **Miklós**, * 1887, író és újságíró, országgy. képvis., a Reggel szerk. — 7. **Ödön**, * 1873, a Király-színház igazgatója, 1925. művészi vezetője és bérlelője. — 8. **Vilmos** (1815—1849), 1848—49-i honvédezerede. 1849 okt. 6. Aradon kivégezték.

Lazaristák, a paulai szt. Vince által 1624-ben alapított, népmisszióra hivatott rend tagjai, nevüket párizsi kollégiumuktól vették. L.-nak hívják a San Lazzaro szigetén lakó mechtaristákat (l. o.) is.

Lázi (kisk.), Veszprém vm., zirci já., 1135 l., vasut, ut. Veszprémvársány, posta.

Lazur (perzsa, a. m. kék), áttetsző festék, amely alól az alapfestéket kiütözik, de módosulva.

Lazzaroni, (ol.) Nápoly legelső néprétegének gyűneve.

L. c. = loco citato (lat.) a. m. idézett helyen.

League, angol hosszsmérték = 3 angol mérföld = 4827,98 m; a tengeri L. = 3 teng. mérföld = 5564,89 m.

Leander, i. Hero.

Leányfalu, nyaralótelep Pest vm. pomázi járásában. Pócsmegyer nagyközség határában, a Duna mellett. Strandfürdő. Gőzhajóállomás.

Leányvár nagyk., Esztergom vm., esztergomi já., 900 l., vasut, ut. Leányvár-Csév, posta.

Lear, mondai alak, Britannia királya, Shakespeare tragédiájának hőse.

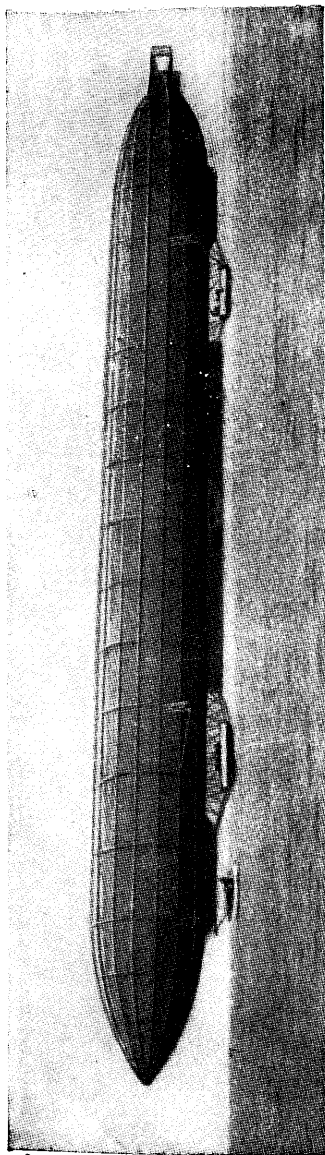
Lebedia, a Fekete-tengertől északra eső terület a Dnyeper balpartján, ahol az ősmagyarok a 9. sz. közepén laktak.

Lebemann (ném.) a. m. az élet örömeit finoman élvező ember.

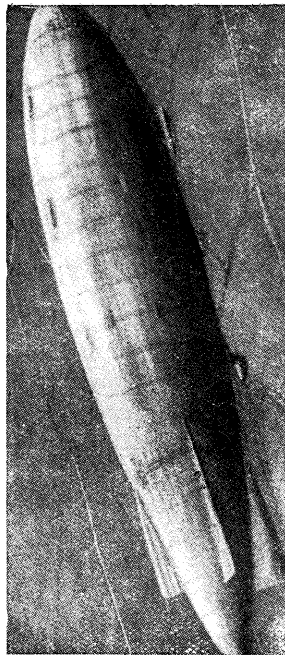
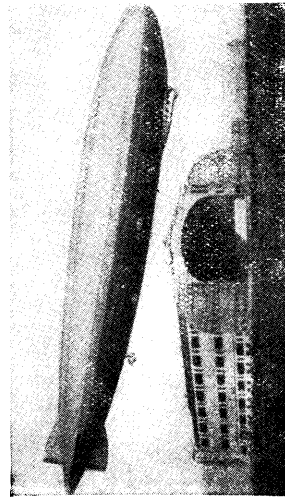
Lebény nagyk., Moson vm., magyaróvári já., 3242 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Leblanc, i. **Nicolas** (1742—1806) francia vegyész, a szódagyártás megalapítója. — 2. **Maurice**, * 1864, francia regényíró, detektívregényeket ír. Az Arséne Lupin sorozat szerzője.

LÉGHAJÓZÁS

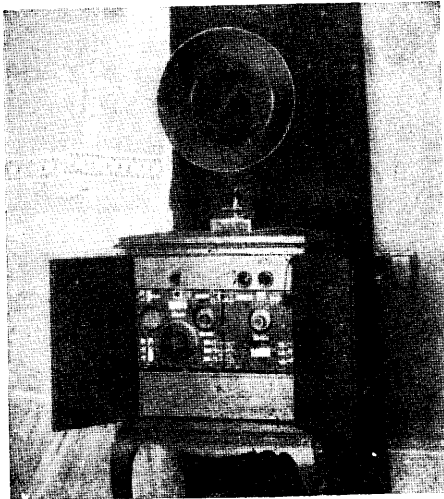
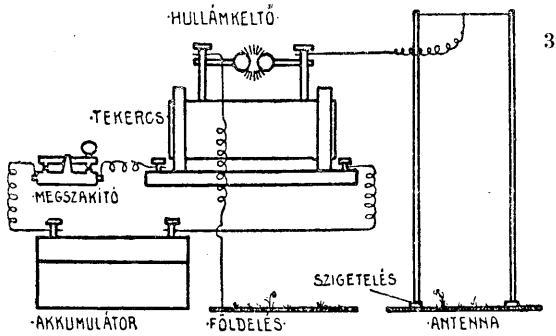
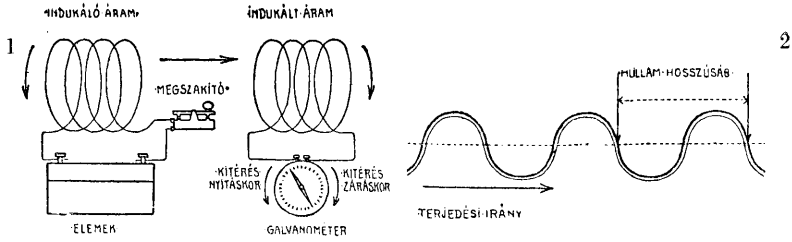
1

2

1. Zeppelin első kormányozható léghajója a bodent 10 felett. — 2. Óriás Zeppelin, amely Konstanzból Amerikába repült. — 3. Az olasz Norge fedélzetén tette meg Amundsen északi sarki repülését a Spitzbergákról Alaskába.

RÁDIÓ

1. Farady indukációs kísérlete. — 2. Az elektromos hullámok terjedése, hullámhossz. — 3. Marconi első leadóállomása. — 4. Nyoletlámpás vevőkészülék. — 5. Hangszóró.

Le Bon, Gustave, * 1841, fr. orvos és zoológus. Főműve: A tömegek lélektana.

Lebrun, Charles (1619—1690), francia festő; a szobrászati s festészet akadémia megalapítója s igazgatója. XIV. Lajos udvari festője.

Lech, a Duna egyik jobbparti mellékfolyója Bajorországban.

Lechner I. Gyula (1841—1914), festő és műfordító németre, az iparrajziskola tanára. — 2. **Jenő**, * 1878, építész, a kassai Rákóczi-múzeum alkotója. — 3. **Károly** (1850—1921), elmeorvos, az angyalföldi elmegyógyintézet igazgatója. — 4. **Ödön** (1845—1914), építész, a magyar építészeti stílus utató megindítója (szegedi, kecskeméti városához, kőbányai templom, bp-i Iparművészeti és Földtani Múzeum, Posta-takarékpénztár palotája), aki a magyar dizító-stílus népi eredményeit s megnevesített anyagát monumentális alkotásokon próbálta ki, alkalmazva a Zsolnay-féle színes majolikát és a piro-gránitot.

Lectin, a tojássárgájában nagy mennyiségben található foszfortartalmu vegyület, fontos gyógyszeranyag.

Lecky, William (1838—1903), racionalista angol történész. Főműve: History of the rise and influence of Rationalism in Europe (magy. is megj.).

Leclanché-féle elem, a leginkább elterjedt galvánelem (l. o.). Házcsevegőknél, házitelefonoknál használják. Egyik pólusa szén, a másik horgany, szalmiáksóoldatban.

Leconte de Lisle, Charles Marie (1818—1894), francia költő, a parnaszisták vezére.

Lecoureur, Adrienne (1692—1730), kiváló francia színésznő, állítólag egy vetélytársnője mérgezte meg.

Lector, (lat.) l. Lektor.

Leda, Tyndareos spártai király felesége, aki iránt Zeus szerelmre gyulladt; hattyu alakjában látogatott le hozzá s e viszony következtében egy-egy tojásból Helena s Kastor és Pollux kelt ki.

Ledru-Rollin Alexandre Auguste (1808—1874), francia radikális politikus, az általános választójog parlamenti előharcosa. A februári forradalom után belügyminiszter volt.

Lee, Sir Sidney (1859—1926), irodalomtörténeti író, Shakespearé-kutató, a Dictionary of National Biography kiadója.

Leeds, város Közép-Angliában, York grófságban, az Aire-folyó mellett, 472.000 l. A gyapjuipar főhelye. Egyetem.

Leeuwarden, holland város az Ee mellett, 46.000 l.

Leeuwenhoek, Antony van (1632—1723), holland kereskedő, a mikroszkopikus kutatás megalapítója.

Leffler Béla, * 1878, író, debreceni egy. m. tanár, Stockholmban él, sokat ír svéd nyelven a magyar irodalomról és kultúráról.

Lefokozás, l. Degradáció.

Legális (lat.) a. m. törvényes, törvényszerű.

Legalizált (lat.) a. m. hitelesíteni.

Legato (ol.), zenei műz.: kötve.

Legatus v. nuncius (lat.) a. m. követ, kü.

papái követ. — **L-oknak** hívják a protestáns iskolák számára adományokat gyűjtő tanulókat, akik v. csak gyűjtenek, v. ha teológusok, prédikálnak is. Szünőidőben levő szokás.

Légső, 12—13 cm. hosszú, porcgyűrűkkel me-revített cső, amely a gégefőt a tüdővel összeköti.

Legé aris, (lat.) a. m. a művészet (mesterség) törvénye szerint.

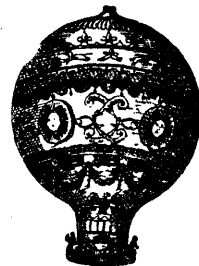
Legénd kisk, Nógrád vm., nógrádi j., 832 l., ut. és up. Nógrádkövesd.

Legenda (lat., a. m. olvasandó), 1. pénzek, pecsétek felirata. — 2. Az egyházban olvasásra kijelölt részek a szentek és mártírok életéből. — 3. Szentek életének az elbeszélése. — 4. A **L. aurea** ilyen **L.-k** gyűjteménye, amelyet Jacobus Voragine (1230—1290) állított össze.

Legeza Pál, * 1879, a Közmunkatanácsnál min. tanácsos, az I. nemzetgy. ker. párti képvis.

Leggiero (ol.), zenei műszó, a. m. könnyedén, gyöngyözben.

Léghajózás, ígább értelemben mindenféle légi járművel való közlekedés technikája, melyek lehetnek a levegőnél könnyebbek (gázzal töltött léggömb, szűkebb értelemben vett **L.**) v. nehezebbek. A léggömb lehet egyszerű nemkormányozható gömb, vagy kormányozható szivaralaku rendszer. A legrégibb (Montgolfier-féle) léggömböt melegített levegővel töltötték meg; ma világítógázt vagy hidrogént, legújában pedig héliumot használnak. A kormányozható léghajók két főfaja a merev és nem merev rendszerű; előbbinél a léghajó kívánt alakjának megfelelő rácsos, rezekes alumíniumvázra (Zeppein-léghajó) v. farudakból álló vázra (Rettig és Schütte—Lanz-rendszer) van a léghajó burkolata ráfeszítve, míg a váz nélküli, nem merev rendszerűnél a járműtest

Montgolfier testvérek léggömbje 1783.

alakjának biztosítását a léghajótest belsejében levő ballonnal v. légszákkal érik el, mely a gázt nyomás alatt tartja; ennek fő képviselője a Parseval-féle léghajó. Ujabbban vannak félmerev-rendszerű léghajók. A világháboruban legjobban bevált léghajók a Zeppein-féle és a Schütte—Lanz-féle merev rendszerű

léghajók. A L.-nak a repülés technikájában való helyzetét és a repülőgéppel való összehasonlítását I. Aviátika alatt.

Légió, a rómaiak hadiégysége. Kr. e. 400-tól egy L. 300 lovasból és 4200 gyalogosból állott. Marius óta rendszeren 6000 ember egy L. — Caesar óta az állam hadereje 40—50 L. volt. Augustus halálakor 25. A L. jelvénye az ezüsti sas.

Légion d'étrangers (franc.) a. m. idegenlégió (l. o.).

Légion d'honneur, (franc.) a. m. becsületrend; Napóleon alapította 1802.

Legislatio, (lat.) a. m. törvényhozás; legislativ a. m. törvényhozási.

Legitim (lat.) a. m. törvényes.

Legitimáció (ujlat.) a. m. igazolvány, igazolás.

Legitimisták, az 1830. előzőtt X. Károly francia király híveit nevezték így, akik sem Lajos Filöp királyságát, sem III. Napóleon császárságát, sem a harmadik köztársaságot nem ismerték el törvényesnek. Általában így nevezik azokat, akik a forradalmi mozgalmak után az alkotmányos élet helyreállítását a merev jogfolytonosságtól várják. A magyarországi L. a Habsburg-dinasztia restaurációjáért küzdenek.

Léggör, l. Atmoszféra.

Légnomás, a levegő sulyából adódó hatás. A L. nagysága egyenlő a 1 cm² alapu s a léggör legkülső rétegéig emelkedő levegőoszlop sulyával, vagyis 1033 g-mal. Ez az adat mindig a tenger színére vonatkozik s ezt nevezzük léggör nyomásnak (a gyakorlatban 1 kg. per cm²). E nyomás folytonosan változik, mert az egy hely fölött tornyosuló légoszlop **magassága** is változik. A L.-t a barometrerrel (l. o.) mérik.

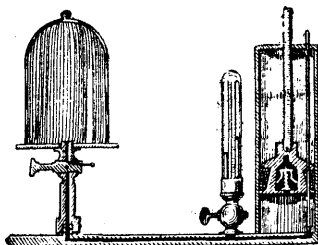
Légouvé, Ernest (1807—1903), fr. író, Scribe-bel több szindarabot írt.

Légrády I. Imre, * 1868, ügyvéd, 1902—1910. a Pesti Hírlap felelős szerkesztője. — 2.

Károly (1834—1903), publicista és országgy. képvis.; 1878. megindította a Pesti Hírlapot, amelynek egy ideig főszerkesztője volt. — 3.

Ottó, * 1878, a Pesti Hírlap társtulajdonosa. A Magyar Ujságkiadók Szöv. elnöke s 1919 óta a Pesti Hírlap főszerkesztője.

Légsulymérő, l. Barometer.

Légszivattyú

Légszivattyú, olyan készülék, mellyel zárt térben a levegőt ritkítani v. sűríteni lehet. Közönségesen csak légritkító készüléket nevezünk L.-nak. Légrégebb formája a dugattyuval és szeleppel dolgozó köpös L., amelynek ritkítőképesége azonban igen korlátozott. Sokkal jobbak a higanys L.-k., melyekkel milliommód atmoszfériumnyi légritkításokat is el lehet érni.

Legumén (lat.), a hüvelyes magvak fehérjéje.

Legyek, a kétszárnyúak rendjébe tartozó rovarok. Teljes átalakulással fejlődnek. A petékből

Légy

rendesen lábatlan álcák, u. n. nyüvek kelnek ki. Sok ezer fajban az egész Földön el vannak terjedve.

Legyeshénye kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 1570 l., telefon, posta.

Légy résent! A cserkészek jelszava.

Léh kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 277 l., ut. Halmaj, posta.

Léhár, I. Antal báró, * 1876, ezredes, a háború alatt a Mária Terézia-rendet kapta. IV. Károly második magyarországi látogatásakor Sopronban 1921. tábornokká és hadügyminiszterré nevezte ki. IV. Károly eltávolításakor Cseh-szlovákiába menekült. — 2. **Ferenc**, * 1870, zeneszerző. Operettjei az egész világon előadásra kerültek. Legismertebbek: A vig özvegy, Cigányszerem, Luxemburg grófia és a Végre egyedül.

Lehel, a vezérek korának egyik nevezetes alakja, ki a külföldi kalandozásokban játszik szerepet. 955. az augsburgi ütközetben Henrik császár fogságába esik, aki Regensburgban felakasztatja.

Lehel I. Ferenc, * 1885, festő és művészeti író. Ujjab művei: Csontvári Tivadar, Gulácsi Lajos és Cézanne, Notre art dément. — 2. **István**, * 1885, reá. isk. tanár, kiadta Jászai Mari emlékiratait.

Lehel kürtje, az 1000 év tájáról való elefántcsont kürt Jászberény városában, amelyet csak 1788. hozott Lehelrel összefüggésbe Molnár Ferenc jász-kun kapitány.

Lehmkuhl, Augustinus (1834—1918), jezsuita morálfelügyelő.

Lehotay Árpád, * 1856, színész, a Nemz. Színház tagja.

Lehr Albert (1844—1924). Magyar nyelvész. Arany Toldijához és Toldi Estéjéhez írt nyelvi kommentárt.

Leu, a leu (l. o.) többszava.

Leibniz, Gottfried Wilhelm (1646—1716), né-

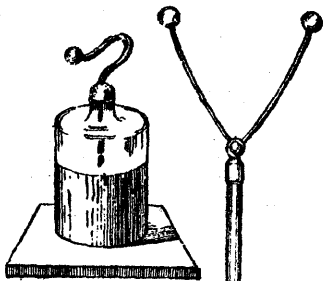
met filozófus, a berlini tud. akadémia alapítója. Szerinte a világ a lehető legjobb világ, monasokból áll, amelyek előre megállapított összhang szerint, célszerűen, de oksági kapcsolat nélkül működnek. L. politikával is foglalkozott, de kül. matematikával és Newtonnal egyidőben fedezte föl az infinitézimális számítását.

Leicester, középanyolai város, 242.000 l., szövőfonóipar, divatcikkek gyártása.

Leiden (Lejda), város D-Hollandiában, a Rajna egyik ága mellett, 70.000 l. 1575. alapított egyetemét számos magyar ifju látogatta. Rembrandt szülővárosa.

Leidenfrost Gyula, * 1885, zoológus, pedagógiai tanár. Főműve: Bevezetés az élet-tudományba.

Leideni palack, az elektromosság gyűjtésére szolgáló hengeres üvegedény, amelynek külső és belső felülete önmegvezel van bevonva.

Leideni palack és kisütő

Leiningen-Westerburg Károly gr. (1819–1849), hesseni származású 1848–49-i honvédtábornok. A váci csatában ő fedezte a visszavonulást. 1849. okt. 6. Aradon kivégezték. Leveleit és naplóját leford. és kiadta Marczali H.

Lelpzig, l. Lipsee.

Leipzig *Neueste Nachrichten*, 1860 óta megjelenő német napilap, soká Bismarck orgánuma, most néppárti.

Leipzig *Volkszeitung*, 1893 óta megjelenő baloldali szociáldemokrata napilap.

Leiterjakab, fordításban előforduló sulyos tévedés; eredete az, hogy egy újságíró »Jakobs Leiter-t« (Jakob létrája), Leiter Jakabnak fordította.

Lekció (lat.) a. m. olvasás, előadás, feladat.

Lektor (lat.) a. m. felolvasó, egyetemi nyelvtanító, könyvkiadóiállalatok könyvbíráója.

Lélekelemzés, l. Pszichoanalízis.

Lélektan, az a tudomány, mely a lelki jelenségeket leírja, vizsgálat tárgyává teszi, formáikat és törvényszerűségeiket megállapítja.

Lélekvándorlás, népies hit, amely szerint az ember lelke a halál után más lényekben (emberben v. állatban) újászületik.

Lelencház, árva v. elhagyott, kitett gyermek felnevelésére szolgáló nyilvános intézet.

Lemaître, Jules (1853–1914), francia író, impresszionista kritikus.

Lemberg (lengyelül Lwow), Galícia fővárosa és legnagyobb városa, Lengyelország harmadik nagy városa, 220.000 l. Egyetem. Szövőipar.

Lemming, Európa és Azsia északi vidékein élő, patkány nagyságú rágcső. Nevezetes tömeges vándorlásairól.

Lenmos, görög sziget az Egei-tengerben. 25.000 l. Fővárosa Kastro.

Lemonnier, Camille (1845–1913), belga naturalista regényíró.

Len, a mérsékelt égöv leghasznosabb textilnövénye, mely sok fajban ismeretes. A nálunk is természetesen házi L. egyéves fű, kb. 1 méter magasra nő, kék virága van, termése tok; a mag sok olajat tartalmaz (lenmagolaj). A L. zölden levágott szárát 10–15 napig áztatják, azután lassan megszárazítják s a korhadt részeket töréssel (túllással) eltávolítva, nyerik a szövésre alkalmas rostokat. A szövés után a kész szövetet a napon v. mesterségesen fehérítik. A tiszta vászon L.-rostokból készül.

Lentermelés 1927.

	millió kg.
Világtermelés	590
Oroszország	510
Lengyelország	68
Litvánia	39
Belgium	30
Franciaország	22
Lettország	18
Csehszlovákia	13
Németország	10.6
Esztország	10.6
Jugoszlávia	7.5
Hollandia	5.5
Japán	5.5
Írország	5
Ausztria	2.4
Olaszország	2.1
Rómánia	2.1
Magyarország	1.4

Lena, nagy folyó Szibériában; a Bajkál hegységben ered és hatalmas deltát alkotva, a Jeges-tengerbe ömlik; 4600 km.

Lénárd 1. **Fülöp**, * 1862, pozsonyi származású német fizikus. 1907 óta a heidelbergi egyet. a fizika tanára s az ottani radiológiai intézet igazgatója. A katód sugarakra vonatkozó igen fontos vizsgálatairól 1905. Nobel-díj. — 2. **Jenő** (1878–1924), filozófus. Műve: Dhamm (Bevezetés a Buddha tanába, 2 köt.). — 3. **Róbert**, * 1879, grafikus. Nagyvárosi motívumokat ábrázoló karcok.

Lénárdtaróc kisk., Borsod vm., ózdi j., 454 l., ut. és up. Csermely.

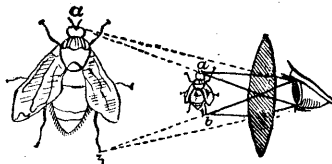
Lénárt Zoltán, * 1870, orvos, a bp.-i egyet. az orr-, torok- és gégegyógyászat ny. r. tanára.

Lenau, Nikolaus (ered. Niembsch von Strehlenau, 1802—1850), csatádi (Torontál vm.-i) születésű, Pesten és Sátoraljujhelyen nevelkedett német költő. Nyugtalan élet (Amerika, szerelme a bécsi Sophie Löwenthal-ba) után 1844. megőrül s 6 év múlva Oberdöblingben meghal. Melankólikus lírája ismertette tette az Alföldet a világirodalomban Petőfi előtt. Nagyobb költeményei: Faust, Savonarola, Die Albigen, Don Juan.

Lenbach, Franz von (1836—1904), német festő; hírnevét arcképeivel szerezte, melyekben a pszichológiai elem az uralkodó.

Lenclos, Ninon de (1616—1706), szellemességéről és szépségéről híres francia kurtizán; megírta memoárjait.

Lencse, szabályos görbe felülettel bíró, homorú vagy domború korong, fontos alkatrésze az optikai készülékeknek (távcső, mikroszkóp, szemüveg stb.). Alkalmas üvegfajtákból v. kvarckristályból készül. A domború konvexnek, a homorút konkávnak neve-

Nagyítólençe működése

zik. A L. lehet csak az egyik vagy mindkét oldalán homorú, illetve domború. A domborúak a fénysugarakat összegyűjtik, a homorúak szétszórják. A L.-ket csiszolóval állítják elő s igen fontos a felületük tökéletes gömbösége. Mivel egyes lencsékkel nem lehet tökéletesen szabályos fénytöréseket elérni s mivel az egyes lencsék a fényt nemcsak megtörik, hanem színeire is bontják, azért a modern optikai eszközökhöz e hibák kiküszöbölésére több L.-ből álló L.-rendszereket alkalmaznak.

Lencsefélék, a hüvelyesekhez tartozó fontos gazdasági növények. Nálunk a főzelék-lencsét termesztik. Magja nagyon tápláló, mert igen sok fehérjét, keményítőt s foszforókat tartalmaz.

Lencz Géza, * 1870, debreceni egyet. a dogmatika és vallásbölcsezet ny. r. tanára. **Lendl Adolf, *** 1862, állatbúvár. Tudományos gyűjtő-expedíciókat vezetett 1888. Norvégiába Herman Ottóval. 1906. Kisázsziába, 1907. Délamerikába. A fővárosi új állatkert megrementője s 1911—20. igazgatója volt. 1901—1904. országy. képv.

Lendvadedes kisk., Zala vm., alsólendvai j., 182 l. ut. és up. Rédics.

Lendvai I. Ervin, * 1882, zeneszerző, a berlini konzervatórium tanára. »Elga« c. operáján kívül irt zenekari és kamarazeneműve-

ket, vokális zenét és zongoradarabokat. — 2. **István, *** 1888, író, költő és antiszemita publicista.

Lendvajakabfa kisk., Zala vm., alsólendvai j., 326 l. ut. Rédics, up. Resznek.

Lendvaujfalu kisk., Zala vm., letenyei j., 509 l. ut. Alsólendva, up. Kerkasszentmiklós.

Lendvay I. Márton (1807—1858), színművész. A Nemzeti Színházban játszott, főbb szerepei: Romeo, Hamlet, Don Caesar és Bánk bán. — 2. **Márton** ifj. (1830—75), 1855-től a Nemz. Színház tagja.

Lengyel kisk., Tolna vm., völgyesi j., 967 l., telefon, táviró, posta.

Lengyel I. Béla (1844—1913), vegyész, a bp.-i egyet. tanára, ő tette először alapos vegyi vizsgálat tárgyává a magyar buza-fajtákat. — 2. **Ernő, *** 1885, publicista, a Pesti Napló vezércikkirója. — 3. **Géza, *** 1881, író és hírlapíró, a Magyar Vámpolitikai Központ igazgatója, a Gy. O. Sz. titkára. — 4. **Laura, I. Dánielné, *** — 5. **László, *** 1883, hírlapíró, a Pester Lloyd munkatársa. — 6. **Menyhért, *** 1880, író. Főműve a Tajfun c. dráma, amellyel a külföldön is maradandó sikert aratott. Ezenkívül: A hálás utókor, A cárnó (Bíró Lajossal), Antónia, Seybold, Földnélküli János (Karinthyval) stb., A boldog város (regény). — 7. **Miklós, *** 1878, gimn. ig., irodalomtörténész. — 8. **Zoltán, *** 1873, politikus, ügyvéd. 1901-től a régi parlamentben exponált ellenzék képviselő volt. A koalíció bukása után a kormányt támogatta.

Lengyelek, a Ny-i szlávok leghatalmasabb ága. Számuk kb. 20 millió. Egy tömegben élnek a mai Lengyelország területén. Vallásuk r. k.

Lengyel irodalom, vallásos termékekkel indul meg (13. sz.). A reformáció hatása alatt lépnek fel az első nevezetesebb írók. Kochanowski, N. Rey, Klonowicz, Szymonowicz képviselik a 16. sz.-ban meginduló friss periódust, melyet aztán egy évszázados lanyhulás követ. A 18. sz.-ban francia befolyás alatt új emelkedés mutatkozik; Krasicki, Trembecki, Karpinski, Wengierski, majd Felinski, Kopczyński a kor jelentős alakjai. A L. legmagasabb pontját a romantizmusban éri el. Krasicki, Slowacki, de főleg Adam Mickiewicz műveiben (1798—1855). Újabb költők: a forradalmár Pol, Vjejszki. Továbbá Ansyk, Maria Konopnicka. A regény terén J. Kraszewski nevezetes. A regény folytatóni Eliza Orzeszkowa és a világszerte ismert H. Sienkiewicz. Modern írók: Kasprovicz, Tetmaer, Przybyszewski, Wyspianski, Lange, Reymont. A legújabb költészet képviselői: J. Tuwim, A. Slonimski, K. Wierzyński.

Lengyel nyelv, a Ny-i szláv nyelveknek egyik ága, legközelebbi rokonságban van a cseh és a szlovák nyelvvel.

Lengyelország, köztársaság, Közép-Kelet-Európa legjelentékenyebb állama, 388.000 km², 30 millió l. Természetes határai csak D-en vannak Csehszlovákia felé: a Kárpátok ge-

rince és E-on lapos tengerpartja. Többi határai mesterségesek. Felszine a Kárpátok és a Lysa Gora kivételével sík. Főfolyója a hajózható Vistula, de a torkolat Danzig kezében van. Bár Danzigban L.-nak külön jogai vannak, a tengerrel való összeköttetése hiányos. Éghajlata hűvös, nedves, szélsőséges. A sírii lakosság földjét szorgalmasan műveli. Főgabonája a rozs. Buzája s árpája kevés, zabtermelése jelentékeny. Burgonyában csak Németország mulja felül. Cukorrépa is jelentékeny. Állatállománya szegényes. Szénben és cinkben csak Németország előzi meg a kontinensen. Vasérc kevés. Ipara fejlett és sokoldalú. Legjelentékenyebb a textilipar, főhelye Lodz. Közlekedése igen hátramarad. Vasútja kevés és nagy része hátramarad. Szemlelő épült. Utjai rosszak. Kerékesedelmében nehezen tud megküzdeni a kezdő állami élet pénzügyi nehézségeivel. Fővárosa Varsó.

Története. 860. kezdődik a Piaszt-dinasztia uralomrajutásával. A 9. sz. végén keresztényekké lesznek, 1000 körül III. Ottó császár a királyi címet adja Nagy Boleszló-nak. Belső zavarái és a tatárjárás ellenére mindinkább nő, az utolsó Piaszt veje, N. Lajos egyesíti Magyarországgal. Leánya, Hedvig, Jagello litván fejedelemmel megalapítja a Jagello-dinasztiát, mely alatt (1386–1572) fénykorát éli L. Területe gyarapszik, gyakori perszonálunióban Cseh- és Magyarországgal. De a választókirályság felállítása, a nemesség túlhatalma, a parasztság és polgárság súlyos elnyomása és a felekezeti harcok katolikusok és protestánsok közt romlásba viszik L.-ot. Báthory István (1575–1586) és Szobieszki János (1674–1696) fényes uralma leszámításával a Wasa-k, a szász választók alatt a hanyatlás szakadafan, a kelettengeri (1656–1660) és az északi (1700–1721) háborúban elveszítik a hódítványokat. II. Katalin orosz cárnő megszállta a szétzilolt országot és Poniatowski Szaniszlót proklamálta királlyá; a francia és török segítséggel alakult bar-i konföderációja a hazafiaknak nem akadályozhatta meg a birod. első részleges felosztását Orosz-, Poroszország és Ausztria között (1772); az 1791. szabadelvű alkotmány sem a másodikikat Porosz- és Oroszország között (1793) és végül Kosciusko szabadságharca az utolsó és végleges felosztáshoz vezetett Orosz-, Poroszország és Ausztria között. Napoleon felállította a varsói nagyharcosságot, melyet a bécsi kongresszus (1815) 2 részre osztott: a poseni nagyharcosságra Poroszország és a lengyel királyságra Oroszország alatt. A királyság alkotmányt kapott, melyet az 1830–31. szabadságharc (Chlopicki, Dembinszki) után elveszített. A független Krakkó 1836. Ausztria kebelezte be. 1863. felkelésük is sikertelen, de a feudáliszmus megszüntetése után leg-

alább gazdasági és kulturális fellendülés állt be. A versaillesi béke 1919. jun. 28. felállítja az önálló L.-ot. Első köztárs. elnök: Pilsudski, utána 1922 dec. 9. Narutowiczot választják meg, őt azonban egy hét múlva meggyilkolták, mire Wojciechowski lett a köztársaság elnöke. 1926. Pilsudski marsal fegyveresen buktatta meg a kormányt, a közt. elnökséget azonban, noha azóta a tényleges hatalom az ő kezében van, Moszicznek engedte át 1926 jun. 1. az azóta változó kormányok sorsa Pilsudski akaratától függ.

Lengyelítők nagyk., Somogy vm., lengyel-tóti i., 2782 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Lenhossék 1. **József** (1818–1888), anatómus, bp.-i egyet. tan. — 2. **Mihály** (1773–1840), orvos, 1808. a pesti, majd 1810-től a bécsi egyetemen volt az élettan és bonctan tanára. — 3. **Mihály**, * 1863, orvos, előbb a tübingeni egyetemen, 1899 óta a bp.-i egyet. a bonctan ny. r. tanára, felsőlázi tag, a Tud. Akadémia r. tagja. Főleg az idegrendszert és az érzékszervek finomabb bonctanával foglalkozott, újabb az antropológia problémáit körül kutat.

Lenin, Vladimir Iljics Uljanov (1870–1924), az orosz szovjetköztársaság első elnöke. A Volga melletti Szimbirszkben született, apja gimnáziumi igazgató volt. Bátyját forradalmi mozgalmakban részvétele miatt főlakasztották s ez egész életére szóló gyűlölettel töltötte el a cárizmus ellen. A marxista szociáldemokráciához való csatlakozását Szibériába száműzték, ahonnan 1900. szabadult. Külföldön az orosz emigráció élére került s Genfben Iskra címen forradalmi lapot adott ki. Több röpiratot, filozófiai s társadalomtudományi könyvet írt. 1903. formulázta meg a proletariátus forradalmi diktatúrájának gondolatát, ami az orosz munkásmozgalmat többségi (bolszevikok) és kisebbségi (mensevikok) csoportra bontotta. A háború alatt, az orosz forradalom kitérőse után „leplombált vagyonokba” utazott hazra s félelves agitációval és fegyveres harcral megvalósította programját.

Leningrad (Petrograd, Szentpétervár), Oroszország második nagy városa, 1703–1917 fővárosa, a Finn-öböl K-i sarkánál, a Néva deltáján. Egyetem, műegyetem, tudományos akadémia, gazdag könyvtárak, muzeumok, pazar paloták. 1917. 2 millió l. volt, ma 1,071,000 l., neve 1914 óta Petrograd, 1922 óta L.

Lenkel Henrik, * 1863, író. Művei: költemények, drámák.

Lenkey I. **Gusztáv**, * 1872, hírlapíró. 1914 óta a Pesti Hírlap felelős szerkesztője. — 2. **János** (1810–1850), 1848–1849. honvédtábornok. A szabadságharc elején Galiciából századával átszökött hazánkba és 1849. tábornok lett. Világos után megőrült az aradi börtönben.

Lenti kisk., Zala vm., novai j., 1768 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Lentikapolna kisk., Zala vm., alsólendvai j., 961 l., ut. Lenti, posta.

Lentiszombathely kisk., Zala vm., alsőlendvai j., 627 l., ut. és up. Lentii.

Lento (ol.), zenci műszó, a. m. lassan.

Leó, bizánci császárok. I. v. Nagy Leó, uralk. 457—474., utolsóul viselte a nyugati császár címét is. Megverte a hunokat és gótokat, de nem birt a vandálokkal. — **VI. v. Bólics Leó,** uralk. 886—912, harcolt a bolgárok, az oroszok és a győzelmesen előrehaladó arabok ellen, akik 911. szétverték hajóhadát. Pártolta a tudományokat, maga is írta volt.

Leó, pápák. I. Nagy L., mint pápa uralk. 440—461., a pápai hatalom igazi megalapozója. Fölfalítja a pápa elsőségének a követelését, kiviszi, hogy III. Valentinianus császár a pápát a püspökök birájává teszi s rendeleteit törvényeknek mondja ki. 452. Aquileja előtt Attilát rábírja, hogy seregével visszavonuljon. — **III. L. (795—816),** ellene szőtt összeesküvés miatt Nagy Károly oltalmát kereste. 800. ő teszi Nagy Károly fejére a császári koronát. — **X. L. (1513—1521, Giovanni de Medici).** A Szt. Péter templom befejezésére pénzt gyűjtött bucsu után, ami Luther felléptének közvetlen oka volt. Ő volt Rafael mecenása. — **XIII. L. (Gioachino Pecci, 1810—1903),** 1878. pápa. Olaszországgal szemben engesztelhetetlen, a kulturharcban azonban békességet kereső pápa. A keresztény-socializmus gondolatát több enciklikájával kimélyítette.

Leoben, város Stájerországban, a Mura mellett, 12.000 l. Az osztrák alpesi vasúdek főhelye. Bányászati akadémia. Vasművek.

Leonardo da Vinci (1452—1519), olasz művész. Milanóban egész akadémiát fejlesztett ki, megtermékenyítve a festészetet a chiaroscuroval (Madonna a sziklabarlangban, Szt. Anna harmadmagával), a lelki élet sejtelmes kifejezésével (Mona Lisa), a kedélymegnyilatkozás jellemzésével (Utolsó vacsora, Anghiari csata) és a színezés hangulatoságával; a plasztikában a lovasszobor (Francesco Sforza, Trivulzio) nyugalmi s ágaskodó (Bpest, Szépm. Muz.-ban) sztatikájának a megoldásával foglalkozott; az építészetben a monumentális arányok és a kupola foglalkoztatta számos gyakorlati, vár-, csatorna-, hidtervezetet készítve. Művészeti munkásságát a festészetről és az arányról írott elméletén kívül nagyszámu jegyzetes rajz övezi, amelyekben mérnöki, természetrajzi, anatómiai, optikai, fizikai, csillagászati, közlekedési, mechanikai, matematikai, hadi, repülési stb. problémák soroznak.

Leoncavallo, Ruggerio (1858—1919), olasz zeneszerző, az u. n. verista irány egyik harcosa. Operái közül világhírű a Pagliacci (Bajazzók), Zaza, Bohémek.

Leonidák, minden 33. évben megjelenő hullócsillagraj.

Leonidas, spártai király, Kr. e. 480. 300 pártait harossal védelmezte a themopyleai zorost a perzsák ellen, de Ephialtes áruslása következtében elesett.

Leopárd, a macska-félékhez tartozó nagy

ragadozó Afrikában és Ázsiában. Sárgás és fehér, fekete foltokkal.

Leopárdi, I. Alessandro (1475—1520), olasz szobrász és építész; Verrocchióknak Colleoni lovasszobrát bronzba öntötte; a padovai Santa Giustina-templomot tervezte. — **2. Giacomo gróf (1798—1837),** olasz költő. Pesszimizmusa nagyrészt élete szenvedéseiben gyökerezik. Költészete mély és hatalmas, külső formáiban is.

Leopold Lajos, * 1879, szociológus és közgazda. Nev. műve A presztizs (németül és angolul is).

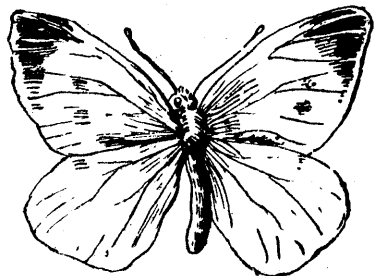
Lép, nyirokmirigyszerv, vértképző szerv, a hasüreg baloldalán foglal helyet.

Lepanto, görög város a L.-i szoros E-i partján, a Patraszi és Korinthuszi öböl közt. 1571. Don Juan d'Austria itt verte tönkre a török hajóhadat.

Lepárlás v. desztillálás, folyadékoknak hevítés által elpárologtatása és a gőzöknek ismét folyadékká sűrítése lehűlés után. Célja a folyadékok megtisztítása v. más anyagoktól való elválasztása. Van száraz L. is, amelynél szilárd anyagokat párologtatnak el.

Lépfene, a háziállatok (szarvasmarha, juh) fertőző betegsége, emberre beteg állatról ragad. Okozója a L.-(anthrax:) bacillus. Beteg állat vére, husa, takarmánya is fertőzhet.

Lepkék, az izeltlábúak egyik rendje. Két pár, rendszeren tarka színű szárnyuk van,

Lepke

amelyeket pikkelyek fednek. Szárjrészeik szivók. Teljes átalakulással fejlődnek (pete, hernyó, báb, lepke).

Le Play, Frédéric (1806—82), francia szociálpolitikus, az első, aki a munkások életmódjáról rendszeres és részletes adatgyűjtésményt állított össze.

Leporello, összefüggő, kemény lapokra nyomott képsorozat, amely könyvalkba rakható össze. (A név Mozart Don Juan-jában szereplő L. nevű szolgától ered, aki ilyen alakú könyvből olvasta fel gazdája kedveseinek nevet.)

Lepra, I. Béplokosság.

Lepsény nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 2070 l., vasut., távíró, telefon, posta.

Lequettio, spanyol város a Biscayai öböl-nél, 4000 l. Itt lakik IV. Károly halála óta Zita királyné családjával.

Lermontov, Michail Jurjevics (1814–41), pesz-sziszta romantikus orosz költő. A legnagyobb hatást Korunk hőse c. regényével érte el.

Le roi est mort, vive le roi (franc.) a. m. meghalt a király, éljen a király.

Leroux, Gaston, * 1868, francia író, detektív- és fantasztikus regényeket ír.

Le Sage, Alain René (1658–1747), francia író. Művei közül legnevezetesebb két szatirikus regénye: *Le diable boiteux* és *Gil Blas* (kalandregény, spanyol utánezat).

Lesbos vagy Mytilene, görög sziget az Egei-tenger kisázsiai oldalán, 125.000 l. Fővárosa és kötője Mytilene.

Lesbói szerelem, homoszexualitás női szemlélek között.

Lesceistvánd kisk., Zala vm., tapolcai j., 1247 l., vasut., ut. és up. Lesecetomaj.

Lesecenémetujfalu kisk., Zala vm., tapolcai j., 862 l., ut. és up. Lesecetomaj.

Lesecetomaj kisk., Zala vm., tapolcai j., 1223 l., vasut., távíró, telefon, posta.

Les extrêmes se touchent (franc.) a. m. a végtelék találkoznak.

Lesseps, Ferdinand vicomte de (1805–94), francia diplomata és mérnök. A Suez-csatornát 1859–68. építette meg. 1879. kezdte meg a Panama-csatorna ásását, amellyel kapcsolatban őt és a francia közelet számos vezetőtagját csalással és megvesztegetéssel vádolták, sőt őt évre el is ítélték. Büntetését később feloldották. (L. még Panama.)

Lessing, Gotthold Ephraim (1729–1781), az újabb német irodalom jelentős alakja. Legnevezetesebb költői művei drámái (Miss Sara Sampson, Minna v. Barnhelm, Emilia Galotti, Nathan der Weise). Elméleti munkáiban megalkotta az esztétikai kutatás reformját (Briefe, Laokoon, Hamburgische Dramaturgie). Bátor harcot folytatott a felvilágosodás érdekében.

Letstán Sándor, * 1897, író és hírlapíró, az Újság munkatársa.

Le style c'est l'homme (franc.) a. m. a stílus teszi az embert. (Buffon.)

Lesueur, Daniel (1860–1921), eredeti nevén Mme Henri Lapauze, sz. Jeanne Loiseau, francia költőnő, regényírónő és kritikus; feminista.

Leszámitolás, valamely követelés lejárata előtt való fölyósítása, a fölyósítás és lejárati közti időre megállapított kamat (discont) levonásával.

Leszerelés, a hadseregrek háború utáni békeállományra való leszállítása, továbbá a fegyverkezés csökkenése.

Letzky Gyula, * 1864, földbirtokos, felsőházi tag.

Letznai Anna (családi nevén Moscovitz Amália); * 1885, költő, író és iparművész. Versei a Nyugatban jelentek meg.

Letális (lat.) a. m. halálos. Dosis L.: halálos adag.

Letargia (gör.: télienség), álomszerű álla-

pot agrárárkódásnál stb., továbbá szellemi tu-nyaság, érzéketlenség.

Letartóztatás, valakinek hatósági őrizetbe vétele. Akit bűncselekmény nyomatékosa gyanúja terhel, azt a rendőrség előzetes L.-ba helyez-hei bizonyos feltételek (szökés gyanúja stb.) mellett, de kötelese a letartóztatottat 48 óra alatt bíró elé állítani. Az előzetes L. leg-feljebb 30 napig tarthat.

L'état c'est moi! (Az állam én vagyok.) XIV. Lajosnak tulajdonított mondás.

Leténye kisk., Zala vm., letényei j., 2292 l., vasut., telefon, távíró, posta.

Létért való küzdelem, a darwini származástan egyik vezérgondolata. Minden élőlény sokkal több utódnak ad életet, mint amennyit az illető faj rendelkezésére álló táplálék-mennyiség eltarthat. A kifejlődött utódok mind-egyike meg akar élni s így nemutadott küz-delem indul meg közöttük a létet jelentő táplálékért. E küzdelemből a legürgébbek, leg-erősebbek v. valamely véletlenül fellépett v. módosult tulajdonságuknál fogva a legalkalma-sabbnak bizonyulók kerülnek ki győztesen, tehát a L. a fajok átalakulásának egyik leg-főbb mozgató rugója (l. még Darwinizmus).

Lethe, az alvilág folyója, amelyből a holtak lelkei feledést isznak.

Letkés kisk., Hont vm., vámosmikolai j., 967 l., ut. és up. Szob.

Létfélmű, az a legkisebb jövedelem, amely az egyén v. család fenntartására feltétlenül kell. Főleg az adóztatásnál fontos, mert a L. adómentes.

Lettek, indogermán néptörzs a Rigai-öböl partvidékén, Lettországbán, 1,5 millió. Több-ségük ev. vallású.

Lettország (Latvija), köztársaság; 1918. el-szakadt a bolseviki Oroszországtól és polgári kormány alatt függetlenítette magát. 66.000 km², 1,9 millió l. Tengerpartja hosszu, de télen befagy. Eghajlata hűvös és nedves. Felszine sík.

Főfolyója a Dűna. Lakoi-sai sokkal műveltebbek mint az oroszok. 80% lett. 8 orosz, 4 zsidó, 3 német; 58% ev., 24 r. k., 10 g. kel. Főgabonái a rozs és zab. Árpája alig te-rem. Fontosabb terméke a len és a fa, ami az ország kivitelének 62+31=93%-át szolgálta. Behozatának főcikkei textil, gép, cukor, szén, buza. Kivitele főleg Anglia felé irányul, a behozatá-n Németország vezet. Fővárosa Riga.

Leu (többszben: lei), a frank neve Romá-niában. 1 leu = 100 bani; mai értéke 3-4 fillér.

Leukémia, l. Fehérvérűség.

Leukoplazta, gumival ragadósá tett cinkoxid tapasz, kisebb sérülések fedésére.

Leva, bolgár pénzegység, 1 L. = 100 sto-tinka; mai értéke 4,14 fillér.

Léva, város, Bars vm., a Garam mellett;

régi várral, 10.000 l. Trianon óta Cseh-szlovákiáé Levice néven.

Levante (ol.: Kelet) a. m. a Földközi-tenger K-i medencéje, főleg annak ázsiai partvidéke. Európai letelepülteje a levanteiek, hirdeten ügyes kereskedők.

Lévay József (1825—1918), költő, tanár, majd borsodi alispán, Arany J. barátja és követője. Hazafias és érzéssel teljes verseket írt. Fordította Shakespeare, Molière-t, Burns-t.

Levegő, a Földet 100—200 km magasságban körülvevő gázkeverék. Legfontosabb alkotórészei a nitrogén ($\frac{4}{5}$) és az oxigén ($\frac{1}{5}$). Allandó alkotórészei még a vízpára, széndioxid (0,03%), kén-gázok, kozmikus por és párnányi mennyiségben az u. n. nemes gázok; helium, argon, xenon, krypton, neon. — 1400 C-nál és legalább 40 atmoszféra nyomásnál a L. ceppfolyósítható, amikor is kékes folyadék lesz belőle. A L. sűrűsége a vízhez képest $\frac{1}{170}$ vagyis 1 l. L. sulya 1,293 g.

Lével, a növény lélegzésre szolgáló szerve, mely azonban sok esetben más feladatok végzésére módosul.

Lével nagyk., Moson vm., magyaróvári j., 1601 l., vasut, telefon, posta.

Lévelek kisk., Szaboles vm., nyirbaktai j., 1558 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Levelezőlap, nyílt lap, egyik oldalának fele címzésre, másik fele és a másik oldal a közlésre szolgál. Stephan javasolta 1865., először az osztrák-magyar monarchia vezette be 1869.

Léveli béka, apró zöld béka, lábujjain tapadókorongokkal; testszíne teljesen alkalmazkodik a zöld levelekhez.

Léveltár, hivatalos vagy magánokmányoknak, leveleknek, okiratoknak megőrzésére szolgáló hely és szervezet. Főbbek Magyarországon: Orsz. Léveltár, a Nemz. Muz. és a székesfőv. léveltára.

Léveltők megsejtése, bűncselekmény, elkövetői az a postaalkalmazott, aki postára adott levelet, csomagot v. táviratot jogellenesen felbont, visszatart v. megsemmisít, táviratot meghamisít v. tartalmát mással közli, továbbá az a magánszemély, aki másnak szóló levelet, pecsételt iratot v. táviratot jogosulatlanul felbont v. habár le nem pecsételt levél v. távirat birtokába helyezi magát avégett, hogy tartalmát meg tudja. Ujabbban analógiáját alkalmazták a telefonra és drótnélküli távira-tokra is.

Léveltöld, l. Klorofill.

Levente, az 1921:LI. l. t.-c. kimondja, hogy minden 21. életévét be nem töltött ifjura névze kötelező a L.-mozgalomban való részvétél. E L.-mozgalom célja erős, egészséges, munkabíró és edzett ifjúságot nevelni. A városok és községek előjáróit kötelezi a L.-törvény, hogy a gyakorlatok lehetővé tételére megfelelő sportterekről és felszerelésről gondoskodjanak, ugyszintén nagy vállalatok, amelyek sok L.-köteles korban levő ifjút foglalkoztatnak, szintén kötelesek önálló L.-csoportokat alakítani és fenntartani. A L.-oktatást és fegyvermezést külön tanfolyamokon kiképzett L.-okta-

tók végzik és működésük a testnevelési ágazaton kívül a szellemi továbbképzésre is kiterjed.

Leverrier, Urbain Jean Joseph (1811—77), francia csillagász, előre kiszámította a Neptunus bolygó pályáját, amelyet Galle 1846. Berlinben, az általa elméletileg kiszámított helyen fel is fedezett.

Leviathan, bibliai szörnyeteg. Jób könyvében krokodilusféle államak van leírva.

Lévíták, Lévinek, Jákob egyik fiának leszármazottai, eredetileg zsidó papok, később a templomszolgák teendőit végezték.

Levulóz (gör.), u. az, mint fruktóz (l. o.).

Lévy Lajos, * 1875, orvos, a belső szervek és idegrendszer betegségeinek körével fogl.

Lewes, George Henry (1817—78), angol filozófus, a pozitívizmus képviselője. (A filozófia tört. Thalestől Comte-ig; Goethe életrajza magy. is megj.)

Lewinski, Joseph (1835—1907), a bécsi Burgszínház jelmeztinésze.

Lewis, Sinclair, * 1885, amerikai regényíró, művei közül a Main Street az amerikai kisváros regénye, a Babbitben a középnagyságu város életét írta meg.

Lex (lat.), a. m. törvény.

Lexikon, l. Enciklopédia.

Leyden, Lucas von (1494—1533), németalföldi festő és grafikus; genre-, vallásoskép.

Lézengő Ritter (Ritter német. a. m. lovag), Katona Bánk bán-jában Bieberach jellemzése a szereplők névsorában, mai értelemben bizonytalanul exisztenciájú ember.

Lhasza, Tibet fővárosa és a dalai láma nevet viselő főpápnak székhelye, 20.000 l.

Lhévinne, Joseph, * 1874, lengyel zongoravirtuóz és pedagógus.

Liaison (franc.) a. m. összeköttetés, szerelmi viszony.

Liánok (spanyol), tropusi kuszónövények, amelyek szövedékei az őserdőket járhatatlannokká teszik.

Liasz, más néven fekete Jura, a Jura-korszak legrégebbi alakulata. Rétegei palákból és homokkövekből állanak. E korszakból valók ichtyosaurusok és pliosaurusok.

Libanon, 1. magas hegység (3200 m) Szíriában, a Földközi-tenger K-i partján. — 2. Szíria egyik tartomány, amelynek a franciák némi önkormányzatot adtak és Grand Libanon néven államnak nyilvánították. 11.000 km², 600.000 lakosából 330.000 keresztény, 270.000 mohamedán. Fővárosa Beirut.

Libau, oroszul Libava, lettül Leepaja, Lettország főikötője, a Balti-tenger partján, 61.000 l.

Libella (lat.) a. m. vízmérték, zárt üvegcső vagy szelence, amely alkohollal vagy éterrel annyira van megtöltve, hogy a folyadék felett csak kis üres rész van, az u. n. butorék. E butorék helyzetének megfigyelésével síkok és tengelyek vízintésbe vagy függőlegesbe állíthatók.

Liber Endre, * 1878, szlov. tanácsnok, a szocialpolitikai ügyoszt. vezetője.

Liberális (lat.), szabadelvű, az a politikai irány, amely az állampolgárok jogegyenlőségéért és a politikai jogok (személyes szabadság, sajtó-, gyülekezési, egyesülési szabadság) biztosításáért küzd. Egyházpolitikai tekintetben a L.-ok a felekezeti türelmet és a teljes lelkismereti szabadságot, gazdaságpolitikában pedig azt kívánják, hogy az állam a gazdasági életbe ne avatkozzék be (szabad verseny).

Liberia, néger köztársaság, amelyet 1822. amerikaiak alapítottak és amely 1847. függetlenítette magát. 95.000 km², 2 millió l. Kávé, kacsuk, pálma, pamut, elefántcsont. Kereskedelme főleg Anglia és Amerika felé irányul. Fővárosa Monrovia.

Liberé, Egalité, Fraternité (franc.) a m. szabadság, egyenlőség, testvériség. A nagy francia forradalom jelszava.

Libertinus (lat.) a m. felszabadított rab-szolgá.

Liberum veto (lat.) a m. szabad tiltakozás, a lengyel országgyűlés szabálya 1652 óta, hogy egyetlen tiltakozás is elbukthatott bármily javaslatot.

Libia, a Szahara K-i része, ENy-i rész: olasz, a DNy-i francia, a K-i angol. Területe kb. akkora, mint fél Európa. Lakossága igen gyér.

Libickozma kisk., Somogy vm., marcali j., 993 l., ut. Somogyfájsz, up. Pusztakovácsi.

Libido (lat.) a m. nemi vágy.

Libretto (ol.) a m. könyvecske, az operák és operettek szövegkönyveinek neve. Librettista ezeknek írója.

Licentia (lat.) a m. engedély; poetica L. a költőnek korlátlan művészi szabadsága. Licentiatius: az egyetemen régen általános, ma már csak a teológiai karokon meglévő tud. fokozat.

Liceum (Lykeion), Apollon Lykeios szent ligete a régi Athénben, ahol Aristoteles tanított. Modern értelemben L. néhely gimnázium, különösen leánygimnázium neve, főképpen külföldön. — **Szabad L.** a felnőttek minden irányú tudományos oktatására alakult társad. szerv., amely vizsga és felelőskényszer nélkül, előadások tartásával terjeszti a műveltséget.

Lichnowski, Karl Max, hg. (1860—1928), 1912-től 1914-ig Németország londoni nagykövete. Könyvet írt londoni működéséről, amelyben Németországot tette felelőssé a világháború kitöréséért.

Lichtenberg, I. Emil, * 1874, karmester, az Operánál korrepetitor, majd karmester. Alapítója és vezetője a Bp.-i Ének- és Zenekegyesületnek. — 2. **Kornél**, * 1849, a Bp.-i egyet. a fülgyógyászati m. tanára.

Lichtenstein László, * 1875, földbirtokos, ny. főispán, felsőházi tag.

Licitálni (lat.) a m. árverezni.

Lickóradamos kisk., Zala vm., novai j., 422 l., ut. Zalaegerszeg, up. Nagylengyel.

Licskó Andor, * 1891, szemész, bp.-i egy. m. tanár.

Lictor (lat.), a régi római tisztviselők előtt a hatalmat jelképező vesszényalubbokkal (fasces) járó törvényszolgák neve.

Lidércfény, l. Bolygóttüz.

Lidércnyomás, babonás néphit, hogy kinzó és utálatos szellemek telepednek az alvó mellére, azt megbénítják, ijeszítik.

Lido (ol.) a m. homokos part; tengeri fürdő Velence mellett.

Lie, 1. **Jones** (1883—1908), norvég író, novellák, szociális regények. — 2. **Sophus** (1842—1899), norvég matematikus.

Liebertmann, 1. **Leó** (1852—1926), orvos, az orsz. vegyészeti intézet igazgatója, a Bp.-i egyet. a közegészségtan ny. r. tanára. — 2. **Leó**, ifj., * 1883, orvos, szemész; a Bp.-i egyet. c. rk. tan. — 3. **Max**, * 1847, a német naturalista festészet legkiválóbb alakja. — 4. **Pál**, * 1885, orvos, erlangenai és Bp.-i egyet. m. tanár, fiziológus.

Liebig, Justus, báró (1803—73), a mezőgazd. vegytan megalapítója. Elsőnek foglalkozott a mesterséges trágyázás jelentőségével.

Liebknecht, 1. **Karl** (1871—1919), német szocialista politikus, Wilhelm L. fia, képviselő. A háború alatt Spartacus álneven háborúellenes röpiratokot írt. 1916. bebörtönözték. 1918. a kommunista spartacisták élére állott. A berlini uccai harcok során elfogták s elszállításában közben agyonlőtték. — 2. **Wilhelm** (1826—1900), német szociáldemokrata vezér és publicista. Német egyetemen filozófiát és filológiát tanult. Az 1848-i forradalmi mozgalmakban résztvett és börtönbe került. Feketét töltött emigrációban, hazatérve bírod. gyűl. képvis., a berlini Vorwärts főszerk. volt.

Liechtenstein, független nagyhercegség a Felső-Rajna jobbpartján, Svájc és Ausztria közt, 160 km² l. Fővárosa Vaduz.

Liège, l. Lüttich.

Legnítz, porosz-sziléziai gyárváros, 73.000 l.

Lieue, francia mérföld = 4452 m.

Liezen-Mayer Sándor (1839—1898), festő és grafikus; szül. Győrött; a düsseldorfi képzőműv. akadémia tanára.

Lift (ang.) a m. felvonó.

Liga (lat.) a m. szövetség.

Liget kisk., Baranya vm., hegyháti j., 590 l., ut. és up. Magyarsték.

Ligeti 1. **Antal** (1823—1890), festő; arckép, idealizált táj- és városkép, főleg keleti utazásaiból. — 2. **Ernő**, * 1891, lírikus és prózaíró. A kolozsvári Keleti Újság munkatársa. — 3. **Juliska**, * 1877, színművész, a Nemzeti Színház örökös tagja, naiva és szubrett. — 4. **Miklós**, * 1871, szobrász; genre, portré, siremlék, bibliai és mitológiai csoport, emlékszobor.

Ligne, Charles-Joseph, herceg (1735—1814), belga szárm. francia hadvezér a Habsburgok szolgálatában, típusa a 18. sz. előkelő viveur-jének. Szellemes leveleket és emlékiratokat írt.

Lignin (lat.), a növényi sejtek falait előfásító anyag.

Lignit, olyan fiatal barnaszén, melynél a fás szerkezet még felismerhető.

Liguori, Alfonso Maria de (1696—1787), kat. morálteológus. A redemptorista szerzet alapítója.

Liguria, Felső-Itália öslakosságának, a liguoroknak a Genovai-öböl környékén elterülő tartományja.

Li-Hung-Csang (1821—1901), kínai államférfi és diplomata, az európai hatalmakkal folytatott béketárgyalásoknál szerepelt.

Liipola, Yrjö, * 1881, finn származású, később magyar állampolgárságot szerzett szobrász; emlékszobrok, plakettek.

Lika-Krbava vm., 6211 km², 205.000 l. Székhelye Gospics.

Likör (franc.), 30—55 fokos szeszből és gyümölcsnedvből vagy más növényi kivonatból álló édes ital.

Lilencron, Detlev, báró (1844—1909), német költő, dráma- és regényíró. A korabeli fáradt lírát megfrissítette erőteljes, katonás és földüzü költeményeivel.

Lilienthal, Otto (1848—96), svéd születésű német mérnök, a vitorlázó repülés megteremtője; egy kísérletnél zuhanat és meghalt.

Liliput, Swift: Gulliver utazásai c. művében a törpék országa.

Lille, É-francia város, a francia vászonszővés főhelye, 202.000 l. Egyetem.

Lima, Peru fővárosa, 220.000 l. Egyetem.

Limanova, városka Galiciában, Krakkótól DK-re a Kárpátok É-i lábánál. 1914 dec. osztrák-magyar győzelem az oroszokon.

Liman von Sanders, Otto (1855—1929), porosz tábornok, 1913-tól újjaszervezte a török hadsereget. A világháborúban L. védelmezte a Dardanellákat.

Limburg, belga város, 5000 l., híres sajt.

Limerick, ír kikötőváros az Atlanti-óceán partján, 38.000 l.

Limes (at.) a m. határ. I. A felsőbb matematikus legfontosabb alapfogalma. Valamely végtelen sorozat L.-e az a szám, amely felé a sorozat tagjai végtelenül közelednek. Pl. a 0,3, 0,33, 0,333... végtelen sorozat L.-e $\frac{1}{3}$. — 2. Ortomyokka' és kis várakkal megerősített római határsánc.

Limitáció (lat.) a m. elhatárolás, korlátozás.

Limoges, város Közép-Franciaországban, a Vienne-folyó mellett, 90.000 l. Porcellánja híres.

Limonádé (franc.), citromból, cukorból és vízből készült ital.

Limonit (gör.), a barnavasérc ásványtani neve.

Limousin (L. franc. grófság után) a m. zárt kocsis vagy autómobil.

Limpopo, folyó KD-Afrikában, 1600 km hosszú.

Lincoln, I. az angol L. grófság fővárosa a Humber és Wash folyók között, 67.000 l. Híres katedrális. — 2. Az Egyes. Áll.

Nebraska államának fővárosa. 55.000 l. Egyetem, mezőgazd. kísérl. állomás.

Lincoln, Abraham (1809—1865), ügyvéd, majd a kongresszus tagja, többször felszólalt a rabszolgaság eltörléséért. 1860—65. az Egyes. Államok elnöke. Elnöksége nagy eseménye a polgárháború, Észak harca Dél ellen. A háború folyamán L. proklamálta az Unió területén élő összes rabszolgák szabadságát. A polgárháború a déli államok leverésével végződött, de L.-t 1865. egy Booth nevű színész agyonlőtte.

Lincselés, I. Lynch.

Lind, Jenny (1820—87), svéd koloraturénekesnő.

Lindau, Paul (1839—1919), német drámaíró, elbeszélő, kritikus és színingazgató.

Lindbergh, Charles, * 1902, amerikai repülővezet; 1927 máj. 20—21. a Spirit of St. Louis nevű gépén 331 $\frac{1}{2}$ óra alatt leszállás nélkül, egyedül tette meg az utat (5800 km) New Yorkból Párizsba.

Linde, Karl von, * 1842, német mérnök; műegy. tan. Münchenben, legfontosabb felfedezése a róla elnevezett készülék (1895), amellyel nagyban lehetett folyékony levegőt előállítani.

Linder Béla, * 1876, vezérkari alezredes, 1918. Károlyi kormányában hadügyminiszter, szállóigévé vált kijelentése egyik pacifista beszédjében: »Nem akarok katonát látni«. A proletárdikt. bukása után Jugoszláviában élt, a megszállott Pécs polgármestere volt.

Lindewiese, poroszülzliai falu, híres szanatóriummal vérbaj ellen.

Linek Lajos, * 1859, festő és grafikus. Női portrék és karikatúrák, 1900. óta Amerikában.

Lingauer Albi, * 1878, hírlapíró és publicista, országgy. képvis.

Lingua (lat.) a m. nyelv.

Linguisztika (lat.) a m. nyelvész.

Linné, Karl (1707—78), svéd természettudós; a növény- és állatvilágot ő foglalta először teljes és áttekinthető rendszerbe. Növényrendszere a porzók és termők számán és fejlettségén stb. alapult. Ugyancsak tőle ered a növények és állatok maig használatos kettős elnevezése (egy nemi és egy faji név).

Linoleum, hajlékony lemez; úgy készül, hogy parafaport a lenmagolaj oxidálásával nyert gyantaszzerű anyaggal kevernek össze s ezt lemezekké hengerlik. Walton angol gyáros találta fel 1860.

Linoleummetszet, faduc helyett linoleumba vágott sokszorosító lemez.

Linotype (ang.), olyan szedőgép, amely egész sort szed ki és önt egyszerre.

Linz, Felső-Ausztria fővárosa a Duna mellett, 102.000 l.

Linzí béke (1645 dec. 16.), III. Ferdinánd és I. Rákóczi György között jött létre. A L. a protestánsoknak teljes vallásszabadságot biztosított.

Lionardo, da Vinci, I. Leonardo da Vinci. **Lipari-szigetek**, vulkanikus szigetcsoport Szicíliától É-ra. Bortermelés.

Lipárt kisk., Vas vm., szombathelyi j., 553 Wl., ut. és up. Vasszécsény.

Lipce (Léipzig), Szászország legnagyobb városa, az Elster-folyó mellett, 679.000 l. Könyv- és prémkereskedelem, vásárok, egyetem.

Lipcey Adám (1864—1910), ujságíró és költő, a Borszem Jankó szerk.

Lipk., falu, meleg jódos fürdőhely Pozsega vm.-ben 4000 l.

Lipót kisk., Moson vm., magyaróvári j., 882 l., ut. és up. Hédervár.

Lipót, magyar királyok, I. L. (1640—1705), III. Ferdinánd fia, 1657—1705. német-római császár és magyar király. XIV. Lajos ellen 3 háborút vezetett. Mint magyar király, az ő uralma alatt jött létre a vasvári béke, alatta indult meg és fejeződött be a török elleni szabadsáti hadjárat (1683—1699). Magyarellenes, központosító és antiprotesztáns uralma ellen ő alatta indult meg a nemzeti visszahatás a Wesseliényi-összeesküvésben, a Thököly- és a II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharcban. Alatta mondott le hazánk a szabadságharcok jogáról (1687) és alatta szűnt meg Erdély függetlensége. — **II. L.** (1747—1792), Mária Terézia fia. 1790—1792. német-római császár és magyar király. 10 évi interregnum (II. József) után visszaállította a magyar közjogi jogfolytonosságot, megkoronázta magát magyar királlyá és az országyűlést (1790—91) egybehívatta.

Lipót, II. belga király (1835—1909), 1865—1909. uralk. Megvásárolta (1885) Kongót.

Lipótmező. Megykatlan Budapest I. kerületén, az Ördögárok mentén. Erdők, mezők, villák. Allami elmeorvosintézet.

Lippa, városka a Maros mellett, Temes vm., 6500 l. Trianon óta Romániai Lippa néven.

Lippal Gyula * 1883, író és hírlapíró; novellák, operettírbetűk.

Lippi, I. Fra Filippo (1406?—1469), olasz festő, firenzei karmelita; vallásos, függő és freskóképek áhatatos tartalommal, realiztikus kivitelben. — **2. Filippino** (1458—1504), olasz festő; Leonardo da Vinci hatása alatt készit függő és freskóképeket, melyekben finomság, gyöngédség uralkodik.

Lippich Elek (1862—1924), a közközt. minban a képzőműv. osztály vezetője, költő.

Lippmann, Gabriel (1845—1921), francia fizikus, A szines fényképezésnek róla nevezett módszerét találta föl 1908. Nobel-díj.

Lippo kisk., Baranya vm., baranyavári j., 900 l., ut. Magyarbóly, posta.

Liptagerge kisk., Nógrád vm., szécsényi 676 l., ut. és up. Litke.

Liptai Imre (1876—1927), hírlapíró és író, 1912—19. a Pesti Napló szerk.

Lipták I. Pál (1874—1926), mérnök, keresk. államtitkár, megalapította a Lipták és társa építési és vasipari rt.-ot. — **2. Pál** * 1887, orvos, a bp.-i egyet. a gyógyszerismereti vizsgálatok m. tanára.

Lipthay I. Béla, * 1858, földbirtokos, felső-

házi tag. — **2. Sándor** (1847—1905), a vasutépítéstan műgyeget tanára.

Liptód kisk., Baranya vm., mohácsi j., 956 l., ut. Németbóly, up. Versend.

Liptó vm., 2426 km², 87.000 l. Székelye Liptószentmiklós. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Liquid (lat.) a m. folyékony.

Liquidáció (lat.) a m. felszámolás.

Liquidálni (lat.) a m. folyósítani; kölcsönös követeléseket elszámolni; felszámolni.

Liquor (lat.) a m. folyadék.

Lra, 1. lant, ögörög huros hangszer. Dal-kíséretre használták, innen ma is L. az érzelmi költészet neve. — **2.** A katonazenekarok egyik hangszerre, amely líraalakú keretben elhelyezett, kalapáccsal ütött acéllemezekből áll és a régi ivergharngjátékok helyettesíti. — **3.** Felsővezeték villamosvasut alkatrésze. — **4.** A frank neve Oszászországban = 100 centesimo; mai értéke 30 fillér.

Lrai költsézet, az epikával és a drámával szemben a lelkiállapotok közvetlen kifejezője. (Dal, óda stb.)

Lispe kisk., Za'a vm., letenyei j., 252 l., ut. Páka, up. Szentadorján.

Lissa (szerb. Vis), kis dalmát sziget az Adria-tengerben. 1866 jul. 20. az osztrák hajóhad Tegethoff vezetésén a'att megverte az o'asz flottát L. mellett.

List, Friedrich (1789—1846), német közgazdász, tübingeni egyet. tan., az angol klasszikus iskola ellenében a nemzeti gazdaság eszméjének és a vámvédelemnek híve, a vasutgazdálkodás előharcosa. Nagy hatással volt egyes magyar gazdaságpolitikusokra, akiknek meghívására 1844. meg is látogatta hazánkat.

Lister, John (1827—1912), angol orvos, sebész, egyet. tan. Edinburgban, 1867. felfedezte az antiszeptikus sebkézelést.

Lisszabon (Lisboa), Portugália fővárosa; Ta'o torkolatánál, félmillió l.

Lisznyai Danó Kálmán (1823—1863), költő. Petőfi hatása alatt írta kicifrázott verseit.

Liszó kisk., Somogy vm., csurgói j., 882 l., ut. Ihárosberény, up. Somcszentmiklós.

Liszt, a nagyon finomra megőrzött gabonamag. Eredete szerint lehet buza-L., kukorica-L.

Liszt I. Ferenc (1811—1886), magyar zeneszerző s zorgoraművész. Bécsben Czerny s Salieri tanítványa, 1823. Párizsba ment. 1839—1847. európai többszörös köruton. Majd Weimarban él 1868-ig, mint udvari karmester. Innen Rómába ment, ahol 1865. fölvetta a kisebb egyházi zenekart, Gyakran látogatott Budapestre.

1875-től a Zeneakadémia elnöke. L. a modern zongorajáték technikájának megalapítója új zenei formák alkotója, a programzene első s legnagyobb mestere. 1250 műve maradt fenn; ezek között 179 opera (Don Sanche), misék, oratóriumok, kantáták, zongoraversenyek, 19 művet is írt a magyar zenéről, Chopinról és Wagner zenedrámáinak érdekében. Leánya Wagner felesége. — **2. Franz von** (1851—1919), német büntetőjogász, a berlini egyet. tanára. A

kriminológia eredményeinek teljesebb értékesítését követeli a büntetőjogi reformjában.

Lisztharmat, az Erysiphe nevű elősközdő gomba különböző fajai által előidézett növénybetegség.

Lisztli (Listius) László (1628—1661), költő. Főműve a Mohácsi veszedelm c. eposz. Rablás és gyilkosság vádjai alapján kivégezték.

Litánia (gör.), a m. könyörgő ima.

Liter, a méterrendszerben az ürmérték egysége, 1 dm³.

Litér kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 541 l., ut. Szentkirályszabadja, up. Vörösbereány gyártelep.

Literatura (lat.) a. m. irodalom, az írásos emlékek összessége.

Lithium, 1820. óta ismert fehérszínű, nagyon könnyű fém. A vizet elbontja, a levegőn gyorsan oxidálódik.

Litka kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 214 l., ut. és up. Szemeré.

Litke kisk., Nógrád vm., szécsényi járás, 959 l., vasut. posta, távíró.

Litográfia (ujgör.), l. Kőnyomás.

Litorális (lat.) a. m. tengerparti.

Litke Aurél, * 1872, pog. isk. tanárképző főisk. tanár, geográfus; főműve: Pest-Buda történeti földrajza a török hódoltság korában.

Litré, Emile (1801—1881), francia nyelvész és filozófus, a pozitívista Comte követője. Legfontosabb munkái a francia nyelv nagy szótára és a francia nyelv története.

Liturgia (gör.) a. m. isten szolgálatja, a kereszténységben az istentisztelet egyháziilag előírt rendje.

Liturgika (gör.) a. m. szertartásan.

Litvánia (Lietuva), köztársaság, 1918. elszakt a bolsevik Oroszországtól és függetlenítette magát, 56.000 km², 2.286.000 l. Tengerpartja rövid, egyetlen kikötője Memel. Felszíne sík. Eghajlata kevésbé hűvös, mint a többi balti tartományoké. Lakosai túlnyomóan r. k. litvánok 83%; 7,6% zsidó. Mezőgazdasága kivitelre is termel. Főgabonája a rozs, jelentékeny a zab és az árpa. Buzdija kevés, burgonyája sok. Lentermelése és erdőgazdasága jelentékeny. Allatállománya gazdag. Bányászata igen szegény, ipara csekély. Kiviteli cikkei fa, len, tojás, bőrök; behoz. iparcikkeket. Külkereskedelmén Németország dominál, a kivitelben Angliának is van jelentős szerepe. Főv. Kaunas (Kovno).

Litvánok, indogermán néptörzs; számuk a mai Litvániában, Lengyel- és Németországban kb. 3½ millió. A Balti-tengertől K-re, a Memel (Njemen) folyó vidékén. Nyelvük a balti nyelvek közé tartozik, rokon a lettal.

Liverpool, Nagybritannia második kikötője, az É-Amerika felé irányuló hajózás főállomása az Ir tenger partján, a Mersey folyó torkolatánál, 863.000 l. Gyarmatárú-keresk. és feldolg. Európa legnagyobb pamutpiaca.

Livingstone, David (1813—1873), angol (skót) misszionárius és felfedező. Fokvárosból kiindulva, bejárta D-Afrikát, feltárta a Zambézi és mellékfolyóinak vidékét és elhatolt a közép-

afrikai nagy tavakig (Nyassza-tó), Hatálmás küzdelmet folytatott a rabszolga-kereskedéssel.

Livius, Titus, római történetíró (Kr. e. 59—Kr. u. 17), megírta a rómaiak történetét a maga koráig.

Livorno, város Közép-Olaszország Ny-i partján, a Liguri-tenger mellett. Toscana főköltője, 129.000 l.

Livre (fr., latin libra), 1. francia ezüst érme, kb. egy háború előtti francia frank értékkel -- 2. francia súlymérték = 489,566 g.

Livre (franc.) a. m. könyv.

Livrée (franc.) a. m. a szolga egyenruhája, líberia.

Lizoform (gör.), szappanos formaldehid-oldat, te. ötlenítő szer.

Llanos, óriási füves síkságok D-Amerikában. **Lloyd**, Edward, 17. sz.-beli londoni üzletember, kinek kávéháza az üzleti élet központja volt. 1696. L.-s News c. hajózási lapot alapított. Neve után több hasonló nevű társulatot alapítottak gazdasági célok előmozdítására, hazánkban is, (Pesti L. Társ.), amelynek tulajdona az 1853 óta megjelenő Pester L.

Lloyd George, David * 1863, ang. pol., az ügyvédi pályán nagy sikereket aratott ékes-szólásával. Mint képviselő, különösen szociálpolitikai téren fejtett ki széleskörű tevékenységet. Asquith kormányában kereskedelmi miniszter volt, majd 1908. pénzügyminiszter. A világháborúban előbb municiósi, majd hadügyminiszter, 1916. miniszterelnök. A háború után gyakran szerepelt a különféle konferenciákon (Genova) és gazdasági újjáépítés szükségességét hangoztatta. 1922. lemondott. 1890 óta az alsóház tagja, 1905—08. keresk. miniszter, 1908—15. pénzügymin., 1915. lőszergyüj. min., 1916. Kitchener halála után hadügymin., 1916. dec.—1922. okt. min. elnök. A háború alatt, valamint utána a nemzetközi konferenciákon fontos szerepe volt, bár Clemenceauval szemben alulmaradt. A külpolitikában két súlyos kudarc érte: az orosz intervenció és a török-görög háború. Bukása óta többször élesen bíratta a Párizs körüli békekötéseket. Az irrekkel ő kötötte meg a békét. A munkáspárti kormányokkal szemben jóindulatot mutatott.

Litwow, Georgij Jevgenyevics (1861—1925), orosz politikus, a kadet-párt egyik vezére a dumában, résztvevett a cár detronizálásában, 1917. rövid ideig polgári líberális miniszterelnök, a bolseviszták elől külföldre menekült.

Ló, a páratlan ujjú patások közé tartozik, a vadló a Góbi-sivatagban él, elvadult lovak Délamerikában. A világ állományja 85 millió, ebből: Oroszország 24,5, Egyes. All. 15, Argentína 9,5, Brazília 5,3, Németország 3,9, Kanada 3,6, Lengyelország 3,3, Franciaország 2,8, Ausztrália 2,3, India 2,2, Románia 1,8, Nagy-Britannia 1,76, Japán 1,6, Jugoszlávia 1,1, Olaszország 1, Magyarország 0,885.

Loanda, Angola (Portugál-Ny-Afrika) fővárosa és kikötője az Atlanti-óceán partján, kb. 20.000 l.

Lob, l. Gyulladás.

Lobacsevszkij, Nikoláj Ivánovics (1793—1856), orosz matematikus, egy nem-euklideszi geometria megalapítója. L. Abszolút geometria.

Lobkowitz, Venzoslaus, herceg * (1609—1077), I. Lipót császár minisztere. Ampring-n magyar kormányzóvá való kinevezése és a Wesselyni-féle összeesküvés véres elfojtása az ő műve.

Lobmayer I. Géza * 1880, orvos, bp.-i egyet. a sebészeti műtéttan m. tanára, az Apponyi-poliklinika főorvosa. — 2. **Jenő** * 1874, szfv. tanácsnok, a közgazdasági ügyosztály vezetője.

Locarno, klimatikus gyógyhely Svájcban, Tessin kantonban, a Lago Maggiore mellett. 10.000 l.

Locarnói egyezmények, 1925. okt. 5. és okt. 16. között a svájci Locarnóban Németország, Franciaország, Anglia, Belgium és Olaszország képviselői konferenciát tartottak. Eredmény: a Ny-i német határ bezárítása a jelen helyzet alapján, K. felé pedig minden vitás kérdés békésen intézendő el.

Loch (skót) a. m. tó; fjord.

Locke, John (1632—1704), angol bölcsész, a modern empirizmus és a materializmus megalapítója. Nem hisz a velünk született eszmékben, hisz a természetfölötti kinyilatkoztatásban, de ennek nem szabad az értelemmel ellenkeznie.

Lock-out (ang.) a. m. kizárás, amikor a munkaadó összes munkásait elbocsátja, hogy ezáltal kényszerítse rájuk a maga munkafeltételeit.

Loco (lat.) a. m. helyben.

Lócs kisk., Sopron vm., csepregi j., 516 l., ut. Bük, posta.

Locus communis (lat.) a. m. közhely, elcséptelt kifejezés.

Lóczy I. **Lajos** (1849—1920), geológus és geográfus, egyet. tanár, a Földtani Intézet igazgatója, a Földrajzi Társaság elnöke, a magyar természettudományos földrajz alapvetője. Főművei: A kínai birodalom és A Balaton. Nagy érdemei vannak Magyarországnak ásványi kincseinek (földgáz stb.) feltárásában is. — 2. **Lajos**, * 1891, az előbbi fia, geológus, a közgazd. egyet. a közgazd. geológia ny. r. tanára.

Loden (ném.), durva gyapjuból v. tehén-szőrből készült szövet.

Lodz, Lengyelország második városa, K-Európa legnagyobb gyárvárosa, a textilipar főhelye, 452.000 l.

Loeb, Jacques (1859—1924), német származású amerikai biológus. Kimutatta, hogy alsórendű állatok (pl. a tengeri tücsök) petéit nemcsak a him ondóival, hanem vegyi uton, pl. töményebb tengervízzel is fejlődésnek lehet indítani.

Lóerő, a gépek teljesítképességének gyakorlati mérőegysége. 1 L.-s az a gép, amely 75 kg terhet 1 m magasra v. 1 kg terhet 75 m magasra képes emelni 1 mp alatt. Leggyakoribb rövidítése HP (az angol Horse-Power-ből).

Loewe, Johann Carl (1796—1869), zeneszerző

és énekes. A ballada zenei formájának megteremtője.

Lófark, a legmagasabb török katonai rangjelvénye.

Lofótok, kopár szigetszoport Norvégia partjai előtt, az E-i sarkkörtől E-ra, 35.000 l. Halászat, csukamájolaj készítés.

Lófé, tekintélyesebb szévely ember, aki a háborúban saját lován volt köteles szolgálni.

Log (ang.), a hajó sebességét mérő eszköz

Logaritmus, hatványkitevő. Valamely A szám a alapu logaritmus alatt azt a számot értjük, melyre az a-t fölemelve, A-t kapjuk. Pl.: 100-nak 10 alapu L.-a = 2, mert 10² = 100. A L.-keresés tehát a hatványozásnak (egyik) fordított művelete, amelynél az alapból és a hatványból következtetünk a kitevőre. A L.-módszer nagyon egyszerűsíti a számtani műveleteket.

Loge (franc.), 1. színházi páholy, 2. kapus-fülke, 3. szabadkőművesek gyülekezőhelye.

Loggia (ol.), oszlopokon v. pillérekben nyugvó nyílt (sarnok) v. nyílt folyosó.

Logika (gör.), a helyes gondolkodás törvényeinek a tudománya.

Logos (gör.) a. m. szó, ige, a profétáknak kinyilatkoztatott isteni ige és bölcsesség. A L. testé lett Jézus Krisztusban.

Lohengrin, a Hattyulovag, Parcival fia, egy kb. 1300. táján irt középfélméret eposz hőse, amelyből Wagner a regé L.-jét komponálta.

Löhre, a növényesekhez tartozó növény. Levele hármasszotatu, piros v. fehér virágokkal.

Lohwag-Szabaly Ernesztin * 1878, bécsi születésű festőművész, Szabaly-Frischauf Ferenc felesége. Festményein kívül szép sikert aratott illusztrációival is.

Loire, Franciaország leghosszabb (1015 km) folyója. A Cevennekben ered és Nantes alatt ömlik az Atlanti-óceánba.

Lojális (franc.) a. m. törvénytiszteelő, méltányos.

Lokális (lat.) a. m. helyi.

Lokalizáció (lat.) a. m. helyiség.

Lokalizálni (lat.) a. m. bizonyos helyhez kötni; bizonyos helyhez kötöttséget megállapítani.

Lokálpatriotizmus (lat.), hazafi látókörű, csak a helyi érdekeket látó szűkelfasság.

Lokl v. **Loge**, a germán tüzisten.

Lokomobi, szállítható gőzgép.

Lokomotív, l. Mozdony.

Lökut kisk., Veszprém vm., zirci j., 1805 l., ut. és up. Zirc.

Lombardia, a Pó síkságának középső szakasza, Olaszország leggazdagabb és legnépesebb tartománya. 24.000 km², 5 millió l. Az olasz rizstermelés, selyemhernyótenyésztés és selyemszövés főhelye. Hatalmas gyáriparának az Alpok vízzerelői szolgáltatják a hajtóerőt. Fővárosa Milano.

Lombard street, ucca London City negyedében, a legelközelebb banküzletek helyé, valamikor lombardiai pénzváltók laktak. Az angol pénzpiac megjelölésére is használják.

Lombard-üzlet, az a hitelület, amelynél

kézírálogra (értékpapír, ékszer, áru) nyujtanak kölcsönt.

Lombroso, Cesare (1836—1909), olasz antropológus, az elmekörtán egyet. tanára. Szerinte a büntetés már ilyenek születik, külön típus.

Lomnici csuca, a Kárpátok második legmagasabb csúsa a Magas Tátrában, 2634 m.

Londesz Elek * 1868, hírlapíró, novellista, műfordító, a Pesti Napló munkatársa. Több ifjúsági művet írt.

London, Anglia és a Brit-birodalom fővárosa, a földkerekség legnagyobb városa és kikötője, a hajózható Temze torkolata fölött. 4 és fél millió l. »Nagy L.-é 7 és fél millió. A brit kereskedelem kétötödét esik L.-ra. Nevezetességei: a City, az üzleti élet székhelye, dokkok és kikötők a Temzén, temzei alatt, Tower, parlamentépület, asztalneri apátság (híres emberek szobraival), zenészenes, Guildhall, Briti Múzeum (a világ legnagyobb gyűjteménye), Szt. Pál székesegyház, National Art Gallery (képtár), növény- és állatkert, egyetem, csillagvizsgáló, Crystal Palace, 1600 templom, 60 színház.

London, Jack (1876—1916), amerikai író. Fantasztikus elgondolások, szociális gyökertű kalandregényeket, állathistóriákat írt. Legtöbb műve magyar is.

Longchamp, lóversenytér Párizs mellett.

Longfellow, Henry Wadsworth (1807—1882), amerikai lírai és epikai költő. (Hiawatha, Evangélie.)

Long Island, New York államhoz tartozó sziget, rajta fekszik Brooklyn, New York egyik külvárosa; vesztővár.

Longobárdok, germán néptörzs. Kr. u. a 6. sz.-ban elfoglalták E-Olaszországot, amelynek egy részét ma is róluk nevezik Lombardiának. Országuknak **Nagy Károly** vetett véget 774.

Lonovics József (1793—1867), csanádi püspök, majd kalocsai érsek. 1848. fogságot szenvedett.

Lónyay I. Elemér herceg, *1863, diplomata. 1900. feleségül vette Rudolf trónörökös özvegyét, Stefánia főhercegnőt. — 2. **Menyhért** gr. (1822—1884), 1867. pénzügyminiszter. 1870. közös pénzügyminiszter. 1871—72. miniszterelnök. Főleg a keleti vasutak ügye miatt lett népszerűtlen.

Looping the loop (ang.) a. m. hurokrepülés v. ígrás; bukfénc.

Loos, Anita * 1898, amerikai író (»Szókek előnyben«).

Lopás, bűncselekmény, amelyet az követ el, aki irtó dolgot másnak a birtokából annak beleegyezése nélkül eltulajdonít. Tekintettel a lopott dolog értékére, a L. büntett v. vétség. Minősített L. értékre való tekintet nélkül büntett (pl. betöréses, szorgalmi stb. L.).

Lope de Vega, Carpio Felix (1562—1635), a spanyol dráma 17. sz.-beli nagy periódusának jelentős alakja. Kb. másfélszer darabot írt.

Lorántffy Zsuzsánna (1600—1660), I. Fákóczi György erdélyi fejedelem felesége. Ref. ifjak továbbképzésére nagy ösztöndíjakat létesített.

Lórántháza kisk., Szabolcs vm., nyírbaktai j., 581 l., vasut. ut. és up. Nyírbakta.

Lord (ang.: ur), angol főnemes és főrendiházi tag címe.

Lordmayor, London, Dublin, York, Liverpool, Manchester és Belfast polgármestere. A londonit (venkint, nov. 9-én választják).

Lorelei, visszhangjáról híres meredek szikla a Rajnában. A monda szerint innen csajja veszedelemben énekelt a hajósokat a L. nevű tündér.

Loreto, olasz város Ancona tartományban. Itt látható a Casa santa, amelyben a legenda szerint Szűz Mária lakott.

Lórév, nagyk., Pest vm., ráckevei j., 630 l. ut. és up. Ráckeve.

Lorgnette (franc.), összecukukható, nyelcsa szemüveg. Lorgnon, nyelcsa szemüveg egy szemre.

Loria, Achille * 1857, olasz közgazdász és szociológus, egyet. tanár.

Lorrain, Claude (tul.: Gellée, 1600—1681), francia festő, élete javát Rómában töltötte; tájképeit Róma vidékének és a tengerpartnak a benyomásaiból állította össze; idős regényesség, költői hangulat, derült felfogás.

Lorsy Ernő * 1884, újságíró, a Fester Lloyd irodalmi és művészeti kritikusa volt. 1919. óta Bécsben.

Lortzing, Gustav Albert (1801—1851), német operakomponista és karmester. Fegyverkovács Cár és ács, Undine operák.

Los Angeles, Kalifornia legnagyobb városa 1,5 millió l. Fgyetem. Gyümölcsstermelés, petróleumforrások.

Losonc város, Nógrád vm., 13,000 l. Posztó és zománccenyégyár. Trianon óta Csehszlovákiáé Lučenec révén.

Losonczy I. Anna, Losonczy István leánya, Urgnád Kristóf felesége, akihez Balassa Bálint szerelmi verseit írta. — 2. **István** (†1552), Temesvári kapitánya, aki Temesvár a török túl erő ellen védelmezve, hősi halált halt.

Los von Rom (ném.) a. m. el Rómától. A 19. sz.-ban Ausztriában a római egyházatla való eszakadás híveinek jelszava.

Lót, Abraham unokatestvére, aki Sodómá pusztulásakor sóbálványá változott.

Lötét, az egyenesterművek rendjébe tartozó 5 cm hosszú, kárteknő rvar.

Lothárd kisk., Baranya vm., pécsi j., 532 l. ut. és up. Egerág.

Lotharingia, tartomány (franc. Lorraine), német-francia határon. 1919 óta egész L. a franciáké. Vasérctelepei Európa készleteinek kb. kétötödét fog adják magukban.

Lotharingiai dinasztia, uralkodó család. Utolsó tagja Ferenc (1708—1765), Mária Terézia férje és 1745. német-római császár, a Habsburg-Lotharingiai dinasztia megalapítója.

Lotf, Pierre (ered. nevén: Julien Viaud, 1850—1923), tengerészírt, a franc. akad. tagja. Távols országokban átszóló színes regényeket és novellákat írt. Pécheur d'Islande, Madame Chrysanthème stb.

Lotto, Lorenzo (1480?—1556), olasz festő; velencei iskola; vallásos, arckép; lelkijellemzés.

Lótusz, az ókorban különböző növényeket

neveztek el így; a szentnek tartott egyiptomi L. a bőség szimbóluma volt, magját és gyökerét ették. Gyakori diszímény-motívum volt.

Lotz Károly (1833–1924), festő; Rahl tanítványa. Nagyszámu o'ajképeia kívül, amelyekben a női test bájának a költészete uralkodik, fal-festményei legjellemzőbben mutatják sokoldalúságát: Tündér Ilona (Fővárosi Vigadó), allegóriák és történet (Nemz. Múzeum), Olympus (Operaház), Magyarország apoteózis (Országház), mozaik-képek (lipótvárosi Szt. István templom).

Lotze, Rudolf Hermann (1817–1881), német bölcész, a teológikus idealizmus megalapítója. Főműve: Mikrokosmos.

Loubet, Emile (1838–1929), 1899–1906. a francia köztárs. elnöke volt. Miniszterelnöksége alatt leplezték le a Panama-botrányt.

Loucheur, Louis * 1872, franc. pol., eredetileg mérnök, 1917. municíósminiszter, azóta több ízben miniszter, a baloldali republikánusok csoportjának vezére.

Loudon, Gideon, báró (1717–1790), osztrák tábornagy. A hétéves háborúban tűnt ki. Az 1789. török hadjárat fővezére volt.

Louis d'or, francia aranyérem XIII. Lajos idejéből, kb. 10 livre értékben. XV. és XVI. Lajos alatt 24 livres darabok is.

Louisiana, az Egyes. All. egyik állama a Mexikói öböl mellett. 126.000 km², 2 millió l., köztük háromnegyed millió néger. Kukornád, rizs, kukorica, dohány, gabona. Cukorgyártás, pamutszövé. Fővárosa New Orleans, 1700. körül a franciák gyarmatosították, 1803. óta az Unióé, 1812. óta állam.

Louisville, város az Egyes. All. Kentucky államában, az Ohio folyó mellett, 235.000 l.

Lourdes, bucsujáráhely a francia Pyreneusokban. Bernadette Sourbirsounek 1858. látomása volt. Mária jelent meg neki. Azóta L. faluból város lett, 8740 l. és évente 200.000 bucsujáró keresi fel.

Lourenço Marques, Mozambik portugál gyarmat fővárosa és kikötője a Delagoa-öböl mellett. 10.000 l.

Louvain, l. Löwen.

Louvre, hajtani királyi palota Párizsban, amely a százados építkezés által nyerte mai alakját. Ma a világ egyik leggazdagabb műgyűjteményét foglalja magában.

Louys, Pierre (1870–1925), francia író; erotikus regényeket és költeményeket írt.

Lovagok, i. a középkorban előkelő nemes származású katonák, akik 7 éves korukban valamely előkelő nemes (herceg, gróf) udvarába kerültek, mint nemes apródok, 14 éves korukban fegyverhordók lettek, 21 éves korukban pedig L.-gá ütötték őket. Ettől fogva joguk volt saját címerüket és jelmondatukat használni. Semmilyen adót sem fizettek, alattvalóikra azonban adót vehettek ki. — 2. Angliában (Knight) nem örökölhető nemesi rang.

Lovagregények, a lovagkor gondolat- és érzelmvilágából kinőtt elbeszélő-művek, későbbi elbírásúknak Cervantes szatírjája vetett véget (Don Quijote).

Lovagrendek, középkori egyesületek, amelyek a szerzetesrendek mintájára valóságos célból alakultak (a pogányok elleni harcra). Csak nemesek lehettek tagjai. Legnevezetesebbek a német L., a templáriusok, a johanniták, a szuverén máltai L.

Lovas kisk., Zala vm., ba'atonfüredi j., 301 l., ut. és up. Alsóórs.

Lovasberényi nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 3308 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Lovaspó6, az indiai garnizonokban keletkezett játék. Négy-négy iovasból álló csapatok küzdenek egymás ellen és a fehérre festett kemény labdát faka'apácsokkal üzik az ellenfél kapuja felé.

Lovassy László (1815–92), a 30-as években a jurátusok vezére, 1836. elfogták és tíz évi várfogságra ítélték, 1840. Deák közbenjárására szabadon bocsátották, de időközben elméje örökre elborult.

Lovászd kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 183 l., ut. és up. Pinkamindszent.

Lovászhetény kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 407 l., ut. Nagypall, up. Rácmecske.

Lovászl kisk., Zala vm., letenyei j., 584 l., ut. Lenti, up. Kerkaszentmiklós.

Lovászpataon nagyk., Veszprém vm., pápai j., 2273 l., ut. Gyömöre, posta.

Lovászy, i. Károly * 1887, újságíró és író; verseket, regényeket és szindarabokat írt. — 2. Márton (1854–1927), publicista, politikus. A Magyarország szerkesztője volt. 1901–1918. k'p'vise.ő. A függetlenségi párt Justh-csoportjába tartozott, később Károlyi Mihály híve. Az okt. forradalom után a Károlyi-kormány kultuszminisztere lett. A kommun bukása után rövid ideig külügyminiszter, majd Bécsbe ment s ott Garamival együtt a »Jövő című lapot szerkesztette. 1926. visszatért Magyarországra. — 3. Márton ifj. * 1894, író és hírlapíró, novellista.

Lovcsen, montenegrói hegy, Cetinje mellett, 1324 m magas. A montenegróiak a háborúban megerősítették, az osztrák-magyar hadsereg 1916. elfog'ata.

Lóverseny, részben szerencsejáték, részben tenyész'at'atok kiválasztására szolgál. Vannak sik, gát-, akadály- és ügető-L.-ek.

Lovik Károly (1874–1915), író. Ismertebb regényei: Doktor Pogány, A leányvári boszorkány, Vándormadár stb.

Lovrana, klimatikus üdülőhely az Adriá partján, Abbazától D-re, Isztriában. 1919. óta Olaszországé.

Lovrich József * 1863, a bp.-i egyet. a pszü-lészeti műtétan c. rk. tanára, a bábaképzés intézet igazgatója.

Lowell, James Russel (1819–91), amerikai költő és író.

Loyalis, l. Lofális.

Loyola, Ignacio de (tul.: Inigo Lopez de Recalde, 1491–1556) a jezsuitarend alapítója. 1541. óta a rend generálisa. 1622. szenté avatták.

Ignacio de Loyola

Löbe, Paul, * 1875, német szociáldemokrata politikus. 1920. óta a német nemzetgyűlés elnöke.

Löcse, város Szepes vm., 7500 l. Művészi értékű közép- és reneszánsz-kori emlékek. Trianon óta Csehszlovákiáé Levoča néven.

Lőcse: a városháza

Lőcsei kalendárium, a lőcsei Brewer-féle nyomdában 1626-tól fogva jelent meg.

Lőcsei I. Miklós, festő; a 15. sz. második felében a Szepességben; oltárképek; műve a poprádi Madonna, a lőcsei Szt. Erzsébet oltár. — 2. **Pál**, szobrász a 16. sz. elején; szárnyas oltárok; műve a lőcsei Szt. Jakab templom világhírű főoltára.

Lőgyapot, úgy készítik, hogy pamutot sálétromsav és kénsav keverékben áztatnak, vízzel és alkoholos étterrel kimossák, megszáritva (s felaprózva) összesajtoltják. 1846. Kölnben találták fel.

Lőkhárító, autókánál a rugók munkáját szabályozó berendezés.

Lönnrot, Elias (1802–1884), helsingforsi egytanár. Népköltészeti elemekből 1835. összeállította a Kalevala c. finn nevez. eposzt.

Löns, Hermann (1866–1914), német költő; a világháborúban esett el.

Lőpor v. puskapor, kínai találmányu keverék. Európában a mörök használták először a 14. sz. elején. Faszén, kén és salétrom keverékéből áll.

Lőrentey Imre (1867–1917), bp.-i egyet. tan., paleontológus.

Lőrinci kisk., Nógrád vm., sziráki j., 4654 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Lőrinczy György * 1860, ny. tanfelügyelő, belletrista. Számos regényt, ifjúsági könyvet stb. írt.

Lősz (sárgaföld), meszes agyagból álló kőzet, melyet a diuviumban a szél rakott le.

Lötschberg-vasút, a Berni-Alpokban Spicztől Brig-ig, a Simplon alagutig vezető 75 km vasút.

Lővedék, a lőfegyverből kilőtt tárgy.

Lövő kisk., Sopron vm., csepregi j., 1511 l. vasút, táviró, po. tá.

Lövőpetri kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 599 l., ut. és ut. Pap.

Lőw I. Immanuel * 1854, szegedi főrabbi, felsőházi tag, orientalista. — 2. **Vilmos** (1847–1922), pápai születésű new yorki magyar ügyvéd. Magyar költőket fordított angolra.

Lőwe, Ferdinand (1865–1925), a bécsi Hofoper karnagya.

Lőwen (Louvain), város Belgiumban, Brüsszeltől K-re, 42.000 l. Régi híres egyetem (1914. a németek fölgujtották), művészi értékű városháza.

Ltd., angol és amerikai cégek nevei után, a. m. limited = korlátozott felelősségű társaság.

Lubbock, Sir John, Lord Avebury (1834–1913), angol természettudós, darwinista.

Lublin, lengyel város a Bistrica-folyó mellett, 94.000 l.

Luca széke, a babona szerint Luca napjától (dec. 13) karácsonyig készül, a karácsonyi éjjeli misén ráül meg'átja a falu boszorkányait; közmondássá lett: lassan készül, mint a L. **Lucca**, város Közép-Olaszországban, Toscana tartományban. 80.000 l. Meleg gyógyfürdő.

Lucfalva kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 823 l., ut. Pálfalva, ut. Nógrádmegyér.

Lucidus (lat.) a. m. világos.

Lucifer (lat.) a. m. viláosságához, angyal, aki fellázadt Isten ellen s száműzetett a mennyországából. Madách: Ember tragédiájában az ördög megszemélyesítője.

Lucknow (Lakno), város Brit-Indiában, Hindosztánban. 240.000 l.

Lucretia, a római hagyomány szerint L. Tarquinius Collatinus felesége, női becsületét esett sérelme miatt öngyilkos lett.

Lucretius, Titus L. Carus, római költő (Kr. e. 95–55), a De rerum natura c. bölcselő költeményben fanatikus hittel és elragadtattott lendülettel dolgozza fel költői formában Epikuros filozófiáját.

Lucrum cessans (lat.) a. m. elmaradó haszon.

Lucullus, Lucius Licinius, római hadvezér, * Kr. e. 114 k. 69. megverte Mithridatét és mérhetetlen kincseket zsákmányolt. Híres volt tékozló és fejedelmi életmódjáról (Lucullus lakomák), finom izléséről, művészetszeretetről. † Kr. e. 57.

Lucus a non lucendo (lat. lucus: berek), a. m. a berek neve azért lucus, mert nem világít (lucet); a tudománytalan szömagyarázat gunyolása.

Ludad kisk., Vas vm., közseg-felsőöri j., 326 l., vasut, ut. és up. Nagygyencs.

Ludány kisk., Nógrád vm., szécényi j., 1063 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ludas nagyk., Heves vm., göngyösi j., 1075 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ludas Matyi, Fazekas Mihály humoros költeményének hőse, aki a földesuror »háromszor veri vissza» a ráért botbüntetését.

Ludendorff, Erich, * 1865, német gyalogsági tábornok, a viágháboruban vezérkari főnök és főszállásmester. A békekötés óta tevékeny nacionalista politikus. 1924 óta a Reichstag tagja.

Ludfélek, igen sok fajban ismeretes uszó madárcsalád, az egész Földön el van terjedve.

Ludolf van Ceulen (1540—1610), holland matematikus, a róla elnevezett L.-féle szám (= 3.14) főtáplója, amelynek segítségével a kör kerületét és területét kiszámíthatjuk.

Ludovika-akadémia, tisztképző katonai iskola. 1808 óta. Nevét Mária Ludovikáról, I. Ferenc király harmadik feleségéről nyerte.

Ludvigh I. Gyula, (1841—1919), 1883—1910. a Máv. élénkigazgatója. — 2. **Rezső**, * 1879. kuriai bíró.

Ludwigshafen, a Bajor Pfa'z legnagyobb városa, rajnai kikötő, Mannheimal szemben, 102.000 l.

Lueger, Karl (1844—1910), 1897-től haláláig Bécs főpolgármestere. Az osztrák keresztény-szocialistapárt vezető egyszínűje. 1926. Bécsben szobrot emeltek emlékére.

Lues (spíhiis, bujakór), krónikus fertőző betegség (csaknem kizárólag nem érintkezéssel), amelyet a spirochaeta palida okoz. 3 szakaszt különböztetnek meg: 1. a fertőződés helyének s a környéki nyirokmirigyeknek fájdalomtan beszűrdése 2—4 heti lappargási idő után; a 2. szakra 6—8 hét múlva a köztakarón fellépő kiütések, a 3. szakra a bőrben, csontokon, belső szervekben mogyoró-, dió-, tyuktojásnyi elszajtosodó sarjzövetképződések fellépése mutat. E szakban jeleztenek azok az idült kötőszöveti gyulladáások, melyek edény-szívba'ok, szájbetegségek, tabes, paralysis stb. képeiben nyilvánulhatnak. Gyógyszere egyebek közt: hiánykésztimények és a savarsan.

Luffa, egy amerikai uborkafaj gyümölcsének kiszáritott edénynyá'ab-szövedéke, fürdőszivacsnak, ledörzsölésre haszn.

Lug, kémiai néven bázis, rendszeren egy fémnek hidrogénnel és oxigénnel való vegyülete. A L.-ok a vörös lakmuszt megékkítik; savakkal sókat alkotnak. Közönséges lugok a hamuszir, szóda stb.

Lugano, városka, klimatikus üdülő- és fürdőhely az olasz Svájcban. Tessin kantonban, a L.-i-tó mellett, 14.000 l.

Lugano-tó, kis tó az Alpok lábánál, Svájc-és Olaszország határán.

Lugdunum, Lyon latin neve; L. Batavorum, Leiden latin neve.

Lugos város, Krassó-Szörény vm., Temes folyó mellett, 20.000 l. Trianon óta Romániák Lugoj. néven.

Lugosi Demeter, * 1888, szinészeti író; szerkesztette a Magyar Szinészeti Lexikont.

Lugubre, (o asz) zenei műszo, a m. bánatosan.

Luka kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 1321 l., ut. és up. Alsóberecki.

Lukachich Géza báró, * 1865, altábornagy, a Nyukosz elnöke, a viágháboruban a doberdói harcokban tünt ki, 1918. Bp. városparancsnoka volt.

Lukács, evangélista, Pál apostol környezetéhez tartozott, orvos v. festő volt.

Lukács I. Gusztáv Jenő, * 1877, újságíró, a Nemzeti Ujság közgazdasági munkatársa. — 2. **György**, * 1865, főispán, a Fejérváry-kormányozat min., országgy. képvis. — 3. **György**, * 1885, esztétikai író. A modern dráma fejlődésének története c. munkáját a Kisfaludy Társ. jutt. azta. A proletárdiktatura alatt közoktatásügyi népbiztos. Bécsben él. Uj műve: Theorie des Romans. — 4. **László**, * 1850, államférfi, felsőházi tag. 1892—1902, majd 1910. pénzügyminiszter s 1912. miniszterelnök. A Désey Zoltán vádjai miatt megindított perben, bár egyéni tisztessége megállapított volt, elégtételt nem nyert, 1913 lemondott. — 5. **Pál**, * 1894, szinész, a Vígshízház tagja volt. 1927 óta filmzinész Hollywoodban.

Lukácsháza kisk., Vas vm., közseg-felsőöri j., 225 l., vasut táviró, up. Nagygyencs.

Lukácsy Lajos, * 1876, szobrász. Stroblnál és Fadrusznál tanult, a Műcsarnokban tünt fel. Ismert művei a keszthelyi Goldmark- és a soproni Petőfi-emlék.

Lukcsics József, * 1875, veszprémi kanonok, bp.-i egyet. az egyháztörténelem ny. r. tanára.

Lukianos (Kr. u. 125—180) görög szofista. Szellems és irónikus-szatirikus dialógusai maradtak fenn.

Lukinich Imre, * 1880, a bp.-i egyet. a keleteurópai tört. ny. r. tanára, a Nemz. Múzeum Széchenyi könyvtárának volt igazgatója. Főbb munkái: Erdély területi változásai 1541—1711, A szatmári béke története.

Lukratív (lat.) a m. nyereséges, hasznosító.

Lumen (lat.) a m. fény, szellem.

Lumière, Auguste és Louis, francia vegyészek és fizikusok (August, * 1862, Louis, * 1864, testvérek). Fényképezési lemezek, filmek stb. gyártásával foglalkoztak s e cikkeket jelentősen tökéletesítették. Ok a modern kinematográfia (1895) és az autokromlemezek főtáplói.

Luna, 1. a Holdistennő neve; a rómaiaknál; 2. a Hold; 3. az ezüst neve az alkémistáknál.
Lunacsarszkij, Vasziljevics Anatol, * 1866, orosz író és drámaíró, a szovjet-köztársaság közoktatásügyi népbiztosa.

Lunatikus (lat.) a m. holdkóros.

Lunch (ang.) a m. villásreggeli.

Lunéville, város Francia-Lotharingában, a

Meurthe folyó mellett, a német határ közelében, 24.000 l. Vasipar, automobilgyártás. 1801. béke a német-római császárság és a francia köztársaság között.

Lupe (franc.) a. m. kézi nagytű.

Lupercalia (lat.), római ünnep Faunus tiszteletére, kicsapongásokkal volt egybekötve (feb. 15.)

Lupus (lat.) a. m. farkas. Orvostudományban: bőrtarkas, a bőr helyi tuberkulotikus megbetegedése. Gyógyítása fénysugarakkal.

Lupus in fabula (lat.) a. m. farkas a mesében; magyarul: farkast emlegetnek, a kert alatt kullog, mikor valakiről beszélnek s ez éppen akkor toppan be.

Lusitania, 1. a mai Portugália területét elfoglaló római provincia. — 2. a Cunard Line hajója, amelyet 1915 máj. 7-én egy német tengeralattjáró elsüllyesztett, 1198 utasa pusztult el. A L. elsüllyedése volt egyik oka annak, hogy az Unió az ántánthoz csatlakozott.

Lussin, adriai sziget, 1918-ig Isztriához (Ausztria) tartozott, azóta Olaszországé. K-i partján fekszenek L.-Piccolo és L.-Grande tengeri fürdők.

Lustkandl, Wenzel (1841—1906), bécsi egyet. tanár, az osztrák centralizációs törekvések jogtörténeti védője. Ezek megdöntésére Deák Ferenc vitába szállt vele.

Lustrum (lat.), az egész római nép tisztulása imák és áldozatok segítségével, ötvenként, a Campus Martiuson tartott census után, innen jelent L. ötvenes időközt is.

Lusus naturae (lat.) a. m. a természet játéka.

Luther, Martin (1483—1546), német reformátor, bányász fia. Jogra készült, de egy lelki megrázkódtatás kolostorba vitte. 1517-ben fellép a bünbocsánattal való úzérkedés ellen. 95 tétele felsorakoztatja Tetzelt, dr. Eck-et vele szemben. Egyházi eljárás indul ellene. 1520. a pápa kiátkozza. A wormsi birodalmi gyűlésen (1521) mindent kockára téve, áll meg tanai mellett. Birodalmi átok alá vetik. Pártfogója, Frigyes szász választófejedelem, Wartburg várába rejt, ahol hozzáfog új német nyelvet teremteni bibliafordításához. Wittenbergből reformálja az egyházat, énekeket ír, prédikációkat tesz közzé, szertartásokat rendez, egyházakat látogat, mindennekelt pedig vitatkozik ellenfeleivel. A parasztlázadás viharai közben megházasodik (1525), ettől kezdve megszilárdítja egyházának alapjait. Művei egész könyvtárrá ragnak.

Lutherani comburantur (lat.) a. m. a lutheránusok égettesenek meg. (Az 1525-i rákosi országgyűlés határozata).

Lux (lat.) a. m. fény; a megvilágítás egy-ége.

Lux 1. Elek, * 1883, szobrász, a bp.-i iparműv. isk. tanára. — 2. Kálmán, * 1880, építész és művészettört. író, a műgyegy, a magyar középkori építészetének m. tanára. Több ásatást vezetett és építészeti rekonstrukciókat végzett.

— 3. Terka, * 1875, a Pesti Hirlap tárcáírója. Elbeszélő művei: Marcsa gondolatai, Lenci naplója, Amire születünk. Kelet és Nyugat stb.

Luxatio (lat.) a. m. ficamodás.

Luxembourg-palota, Párizsban, S. Debrosse építette (1615—20) reneszánsz-stílusban. Most a szenátus üléséi benne, muzeumban pedig élő művészek a kottásai vannak.

Luxemburg, nagyhercegség Belgium, Francia-és Németország között 2586 km², egynegyed millió l. Fővárosa L., 52.000 l. Vasércekben igen gazdag. Pénzgyűsége a frank, 1918-g a német vámtérülethez tartozott, 1922-ben Belgiummal lépett gazdasági unióra ötven évre.

Luxemburg, Rosa (1870—1919), orosz-zsidó származású szocialista író.

A háboru alatt a békéért agitált, a háboru után Liebknechttel a spartacistákat vezette. A berlini utcai harcok során elfogták s beszéltatása közben agyonlőtték.

Luxor, romváros Felső-Egyiptomban, a Nilus partján, az ókori Thébe romjai mellett.

Luxus (lat.) a. m. pompa, fényűzés.

Luxusadó, l. Fényűzési adó.

Luzern, 1. svájci kanton a Vierwaldstätti tó partján. 1500 km², 185.000 l. Földm., állattenyészt., erdőgazdaság. — 2. L. kanton fővárosa, a Vierwaldstätti tó ENY-i csücskénél 46.000 l. Turisztikai központ. Glacser-muzeum.

Luzon, a Filippinek legnagyobb szigete 109.000 km², föv. Manila.

Luzsk kisk., Baranya vm., siklósi j., 310 l., ut. és up. Vajszló.

Luzzatti, Luigi (1841—1927), olasz politikus, 1891—1906. négyszer volt pénzügymin. 1910—1911. min. elnök, 1902 újból pénzügymin. Elméleti közgazd. író is volt.

Lübeck, szabad Hanza-város, a Német birodalom egyik állama, kikötőváros a Keleti-tenger partján, 128.000 l.

Lüders, Alexander (1790—1874), orosz tábornok. Erdélyben Bem ellen harcolt, akit 1849 jul. 30. Segesvárnál, aug. 6. Nagyszébenél döntően megvert, 1861. Orosz-Lengyelország véreskezüi helytartója.

Lüszer, (franc.) 1. selyemfénnyű, könnyű pamutszövet. — 2. Máz gyanta és fémvegyületekből, edények festésére.

Lüttendorff, Ferdinand Freiherr von, (1785—1858) híres német festő és karcoló, több magyar fúrat is megfestett a pozsonyi diétákon.

Lüttich (Liège), város és vár Belgiumban, a német határ közelében, a Maas (Meuse) folyó mellett, 169.000 l. Egyetem, csillagászati és geofizikai obszervatórium. Fegyvergyártás. 1914. az első vár, amelyet a németek elfoglaltak.

Lwow, Lemberg lengyel neve.

Lyautey, Louis, * 1854, Franciaország marsallja, 1916–7. a Briand-kormány hadügy-minisztere, majd 1921. pacifikálta a ríf-kabilokat.

Lyddit, angol gyártmányu robbanóanyag, olvasztott pikrinsav.

Lyell, Charles Sir (1797–1875), angol geológus, a modern geológia megalapítója. Azt bizonyította le, hogy a földkéreg jelenlegi arculata nem katasztrófáknak, hanem az ismert geológiai erők (vulkánizmus, víz, szél stb.) lassú és folytonos átalakító munkájának az eredménye.

Lyka Károly, * 1869, művészi író, a Képzőművészeti Főiskola igazgatója, felsőházi tag.

(Kis könyv a művészetről. A képirás újabb irányai. A táblalabírói ág művészete.)

Lykurgos, Sparta mondai törvényhozója Kr. e. 820 táján.

Lynch, vitás eredetű megjelölése a tömeg önbíráskodóának Amerikában.

Lyon, francia város a Rhône és Saône összefolyásánál, 571.000 l. Egyetem, obszervatóriumok, gyűjtemények. Selyemszövése első a földkerekségen. A Crédit Lyonnais egyike a kontinens legnagyobb pénzügyintézetének.

Lysippos, görög szobrász, Kr. e. 4. sz. második felében, a sykioni iskola feje; ércplasztika; istenek, hősök, portrék, állatszobrok, Apoxyomenos, farnesi Herakles stb.

M

M. M mint római szám = 1000; M = márka; m. = masulinum (lat. himnemű); m = méter, M mint franc. rövidítés = Monsieur; mm = milliméter; m² = négyzetméter; m³ = köbméter; mf = mérőöld.

Maas (Meuse), folyó Franciaországban, Hollandiában, a Rajna-delta egyik ágával egyesülve ömlik az Északi-tengerbe.

Maastricht, holland gyárváros a Maas mellett, 58.000 l.

Mabuse, festő, I. Gossaert.

Mac, (röv. Mc) skót nevek előtt a m. fia.

Mac Adam, John London (1757–1836), skót mérnök, aki 1785. körül kezdte a róla makadám-nak nevezett, zúzott és hengrelt kövekből álló utakat építeni.

Macao, portugál gyarmat D-Kínában, a Szi-kiang torkolatánál, kb. 158.000 l. Forgalmas kikötő.

Macaulay, Thomas B. (1800–1859), angol történetíró. 1839–1841 hadügyminiszter. Főműve: History of England (magyarul is megj.). Sok irodalmi és politikai tanulmányt is írt.

Macbeth, skót király (1040–1057). I. Duncan királyt meggyilkolva jutott a trónra. Történetét Shakespeare dolgozta fel.

Macchiaveli, Niccolò (1469–1527), politikus, belletrista és történetíró, 1499–1512 a firenzei köztársaság titkára és kancellárja. Polit. főműve: II. Principe, amelyben a hatalom megszerzésének, megtartásának és elvesztésének módjait írja le (a cél elérésére minden eszközt jónak lát, innen a macchiavellizmus). Vezéreszméje Itália egyesítése volt.

Macdonald, James Ramsay, * 1866, angol politikus, 1906 óta tagja az angol alsóházának; a háborúval szemben éles ellenzéki álláspontot foglalt el és ekkor vissza is kellett vonulnia a politikai élettől. Az 1923. választáson a munkáspárt 193 mandátumot kapott: a király ekkor

M-ot bízta meg a kormányalakítással. 1924. a választásokon a konzervatívok kerültek többségre, mire **M**. lemondott. Az 1929. választásokon ismét a munkáspárt győzött és **M**. újabb miniszterelnök lett.

Macedonia, a Balkán félsziget egyik legtermékenyebb medencéje az Olympos, Pindos és Rhodope hegységek meg az Égei-tenger közt. Legnagyobb része Görögországhoz tartozik, kisebb darabjai Szerbiához és Bulgáriához. Területe kb. 30.000 km², 1 milliónyi lakossága: macedon-szláv, görög, török, örmény, zsidó, kucováh. Leghíresebb terméke a dohány. Fővárosa és kikötője Szaloniki.

Macerálni, (lat.) a m. valami szilárd anyagot megpuhítani, feloldani.

Macesz, kovásztalan kenyér, amelyet a zsidók peszah (husvét) hetében esznek.

Mach, Ernst (1838–1916), osztrák fizikus és bölcsele, a bécsi (gyet. tan. az Einstein-féle elmélet előfutárjának tekinthető.

Machináció (lat.), cselszövény, ravaszkodás.

Mackay, John Henry, * 1864, skót származású anarchista költő. Az individualizmus anarchizmus képviselője. Berlinben él.

Mackensen, August von, * 1849, német hadvezér, a Szerbiában, később Romániában operáló német csapatok parancsnoka. A Károlyi-féle forradalom idején átvonuló csapatait lefegyverezték, őt pedig internálták. Később ugyanez a sors érte Szalonikiben. 1919. tért vissza Németországba.

Mackenzie, Sir Alexander (1775–1820), skót fölfedező. — A róla elnevezett folyó Kanadában, a Nagy Rabszolgától ered és a Jeges-tengerbe ömlik. Hossza 4000 km.

Mac Kinley, William (1843–1901), 1897–1901. az Egyes. All. elnöke. A vámvédelem híve volt; alatta folyt le a spanyol-amerikai háború. 1901-ben meggyilkolták.

Macleod, John James, * 1876, amerikai fiziológus, egyet. tan. Torontóban. Insulin-kutatásai-ért 1923. Nobel-díj.

Mac Mahon (1808–1893), francia hadvezér és államférfi. Az 1859. olasz-osztrák háborúban legyőzi az osztrákokat. 1870. a sedáni csata francia vezére, ahol német fogságba kerül. Thiers bukása után 1873–1879. francia köztársasági elnök; a monarchia visszaállítására törekedett.

Maconka kisk., Heves vm., hatvani j., 741 l., ut. és up. Kistereny.

Macpherson, James (1736–1795), angol író. Kiadta Ossian (l. o.) költeményeit.

Macro... l. Makro...

Macskafelek, a ragadozó emlősök egyik családja. Karmaikat az utolsó ujperccel együtt tokba tudják visszahúzni. Szemfényük erős, hegyes fegyverek. Valamennyi (a házi macska kivételével) vérszomjas ragadozó. A legismertebb **M.**: az oroszlan, tigris, párduc, leopárd, puma, hiúz, vadmacska.

Mád, nagyk., Tokaj-Hegyalján, Zemplén vm., szerenci j., 3622 l., vasut, táviró, telefon, posta. Bortermelés.

Madách i. **Aladár** (1848–1908), **M.** Imre fia, lírai költeményeket írt; spiritizmusmal fogl. — 2. **Imre** (1823–1864). Fiatalon lírai költeményeket írt, később színpadi műveket. Fémunkája az egész emberiség történetét felölelő filozófikus dráma: Az ember tragédiája.

Madagaszkar, az Indiai-óceán legnagyobb szigete, 627.000 km², 3,6 millió l., túlnyomóan malájok. Terményei a rizs, maniok, vanília, kávé, kakaó, fa, rostos növények. Szarvasmarhája nevezetes. Fővárosa Tananarivo. 1895 óta a franciáké.

Madai Gyula, * 1881, tanár, költő, országgy. képvis., az Orsz. Középiskolai Tanáregyesület elnöke.

Madame (franc., röv. Mme) a. m. asszonyom (megszólítás).

Madarak, a gerinces állatok egyik osztálya. Testüket tollak fedik, mellőss végtagjaik repülésre alkalmas szárnyakká alakultak át, hátsó végtagjaik földön járó, kuszó- v. uszítólabák. Testük hőmérséklete állandó (az emlősöknél magasabb). Meszes héju tojásokkal szaporodnak. A legtöbb faj gégefejében jól fejlett hangszálak vannak. Az egész Földön élnek terjedve.

Madarak és fák napja, a hasznos fák és madarak védelmét előmozdítani kívánó, májusban tartott iskolai ünnepély.

Madaras nagyk., Bács-Bodrog vm., bácsalmási j., 4249 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Madarassy László, * 1880, etnografus, muzeumi igazgatóőr. Az Ethnographia, a Népcéltárszerk.

Madarassy-Beck i. **Gyula** báró, * 1873, a M. Jelzáloghitelbank vezérig. — 2. **Miksa** báró (1838–1924), bankigazgató, a Leszámitoló és Pénzváltóbank elnöke.

Madarász i. **Elemér**, országgy. képvis. — 2. **Gyula**, * 1858, madárbuvár. A Neimz. Muz. nyug. igazgatóőre, főleg a madárvonulással

fogl. — 3. **István**, * 1862, felsőházi tag. — 4. **József** (1814–1915), politikus. Az 1848. országgyűlésen a radikális ellenzék szószólója. A szabadságharc után Kufsteinben fogoly, majd újra képviselő, aki 1867. több társával tiltakozott a koronázás ellen. Megírta emlékiratát. — 5. **László** (1811–1909), az 1848–9. szabadságharc rendőrmisztere és a honvédelmi bizottságnyom. tagja. A debreceni országgyűlés megszűléséig balszárnyának vezére volt. A Zichy Odón drágaköveinek elikkasztásával vádlotva lemondott. — 6. **Viktor** (1830–1917), festő; tört. képek: (Hunyadi László siratása, Zrinyi Ilona bírái előtt, Zách Felicián, Zrinyi és Frangepán).

Madarász Henrik, l. Henrik, német-római császár.

Máday i. **Andor**, * 1877, társadalomtud. író, a genfi egyetemen magántanár, a Népszövetség munkáügyi bizottságának főkönyvtárnoka. Művei: Le droit des femmes au travail. A törvényes munkávédelem nemzetközi szabályozása. A magyar nő jogai. Législation sociale comparée. — 2. **István**, * 1879, pszichológus és gyógy-pedagógus, kül. állatpszichológiával és pedagógiával fogl. Főbb művei: Psychologie des Pferdes u. der Dressur, Gibt es denkende Tiere? — 3. **Izidor** (1839–1925), gazdasági író. Az Orsz. Allatvédő Egyesület elnöke volt.

Madéfalva nagyk., Csik vm., a Felső Olt mellett, 1900 l. 1764. Bucov csász. generális itt csalta törbe és meszárta le a székelyeket. Trianon óta Romániáké Siciu-ni néven.

Made in Germany (ang.) a. m. Németországban készült; az angol védjegy-törvény ért. szokásos jelzés német cikkeknek.

Madeira, i. sziget az Atlanti-óceánban É-Afrikától Ny-ra, 815 km², 180.000 l. Borai híresek. Fővárosa Funchal. Itt halt meg IV. Károly magyar király. — 2. Az Amazon legnagyobb mellékfolyója.

Madelung, Aage, * 1872, dán író és haditudósító.

Mademoiselle (franc.), a. m. kisasszony.

Mader, Raoul, * 1856, zeneszerző, karmester; a bp.-i Operaház karnagya és ismételt igazgatója. Sok operettet, operát és balettet (Piros cipők) írt.

Madison, Wiscounsain áll. fővárosa, 38.000 l., egyetem.

Madison, James (1751–1836), az Egyes. Áll. elnöke (1809–1817).

Madocsa nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 2325 l., telefon, ut. Bólsce, posta.

Madonna (ol.; urnóm), Szt. Mária-nak a kat. egyház kultuszában használatos neve.

Madras, Brit India harmadik nagy városa, kikötő a Bengáli öböl partján, 1/3 millió l. M. kormányzóság területe 369.000 km², 41 millió l.

Madrid, Spanyolország fővárosa, 808.000 l. Egyetem, gazdag szepművészeti gyűjtemények.

Madrigal (franc.), francia vers 2–3 rimes, 6–14 soros versszakokkal. Mint zene, több-szólamu vokáltétel imitációs stílusban.

Madzsar i. **Alíce** (M. Józsefné Jászi Alíce), * 1882, modularatnűvészeti pedagógus. Műve: A női testkultúra új utjai. — 2. **Gusztáv**,

* 1864, író, tanár, nyug. tankerületi főigazgató. — 3. **Imre**, * 1878, történész, bp.-i egyet. az Arpádok korának m. tanára, az Isk. Közokt. Tanács titkára. — 4. **József**, * 1876, orvos, bp.-i egyet. m. tanár, szociálhigiénikus, a Fővárosi Könyvtár v. igazgatója, az Orsz. Anya- és Csecsemővédő-Szövetség megszervezője és gazdája, a Károlyi-kormány népjóléti államtitkára. Főbb művei: A meddő Budapest. Az ember származása és a fejlődéstan vázlat. A **egészség** enciklopédiája.

Maecenas, Gaius Cilius (Kr. e. 69–8), római államférfi. Augustus és Horatius barátja, az irodalom s a művészetek lelkes és bőkezű pártfogója. **M.** a. m. bőkezű műpártoló.

Maestoso (ol.), zenei műszó, a. m. méltóságosan.

Maestro (ol.) a. m. mester.

Maeterlinck, Maurice, * 1862, belga költő és drámaíró; legjellemzőbb művei misztikus irányú szimbolista drámái.

Maffia, szicíliai titkos bűnszövetség.

Magalhães, Fernando de (1480 körül — 1521), portugál hajós, a M.-szoros felfedezője (a délamerikai kontinens és a Tüzföld közt). Az első földköziútra indult (1519), de utközben a Fülöp-szigeteken elesett.

Magánforgalom, a hivatalos tözsedéidön kívül amelyek az egyének egymásközi jogi kaptek.

Magánjog, olyan jogszabályok összessége, amelyek az egyének egymásközi jogi kapcsolatait szabályozzák. Főelosztása: személyjog, családjog, vagyonjog.

Magánvád, a magánügyén által képviselt vád.

Magasok kisk., Vas vm., szentgotthárdi j., 113 l., ut. Sal. up. Felsőszőlők.

Magasfrekvenciájú gép, az olyan dinamó, amely váltakozó áramot termel egészen 7000 frekvenciáig mp-enként.

Magaslati napfény. Nagyobb magasságokban a napfényben több az ibolyántúli sugár, tehát gyógyhatása is erősebb; ugyanezt mesterségszen is előidézhjük higany-(kvarc-)lámpával.

Magasságmérés. 1. Trigonometriai M.-nél távolságok és szögek méréséből számítanak. — 2. Barometrikus M. légsúlymérővel történik azon az alapon, hogy a magasság növekedésével arányosan a légnomás csökken.

Magas Tátra, a Kárpátok legmagasabb része a Vág, Poprád és Dunajec völgyei között. Legmagasabb csúcsa a Gerlachf. vi (Ferenc József) 2663, a Lomnici 2634. Festői tájak. Számos üdülőhelye és menedékháza van. E-i oldalán egy része Lengyelorszáé, a többi Trianon óta Csehszlovákiáé.

Magasugrás, az atlétikai sport egyik versenyege. A világrekord 201.4 cm. (Beeson, E.-Amerika); magyar rekord 193 cm. (Gáspár Jenő).

Magasvasut az, amely részben v. egészen nem közvetlenül a földön, hanem viadukton fut.

Magazin (franc.) a. m. raktárhelyiség; az argol szépirodalmi folyóiratokat is nevezik így.

Magdaléni-kor a kőkorszaknak a jégkorszak utáni részébe tartozik, az iramvadászok kora; az eszközök főanyaga az iramszarvas csontja.

Magdeburg, Poroszország Szász tartományának fővárosa az Elbe mellett, 292.000 l. Európa legnagyobb cukorpiaca, folyami kikötő.

Magdolna, I. Mária Magdolna.
Magenta, városka E.-O. aszországban, 8000 l. 1859. francia győzelem az osztrákokon, minek folytán utóbbiak kénytelenek voltak Lombardiáról lemondani.

Magia (gör.) a. m. varázslat.

Magister (lat.) a. m. mestr.; 1. középkori egyetemeken a doktori foknak megfelelő cím. — 2. Kolostorokban a laikus testvérek előjárója. — 3. **M. sacri palatii**, pápai udvari méltóság, a főcenzor.

Magisztrátus (lat.) a. m. hatóság.

Magaj, helység Boszniában a Boszna folyó mellett, 2000 l. 1878 aug. 3. a felkelők egy magyar huszárszázadot felkelőoltak.

Maglóca kisk., Sopron vm., csornai j., 348 l., ut. Bősárkány, up. Csaári-major.

Maglód nagyk., Pest vm., gyömöri j., 3808 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Magma, a Föld belsejét kitöltő, illetve a földkéreg alatti izzón-folyós anyag.

Magналиum (ujjat.), magnézium és alumínium szivós ötvözet.

Magna char'a (M. libertatum), János angol király által 1215. kijadott szabadságlevél, egyebek közt biztosítja a p. gárok személyes szabadságát.

Magnuminitás (lat.) a. m. nagyelkűség.

Magnás (lat.), valaha az ország legnagyobb méltóságainak viselője, pl. a nádor, országbíró, stb., ma M. általában főúr (herceg, gróf, báró).

Mágnés, l. Mágnesség.

Mágnés-elektromos gépek, oly szerkezetek, melyek állandó mágnés erőterében mozgó tekercsek segítségével indukált elektromos áramot állítanak elő. Ma már csak telefonoknál használják feszítgetésre. Teljesen kiszorították a dinamó-elektromos gépek.

Mágnesség, a mágnésvaskönek az a tulajdonsága, hogy a közelében lévő vastárgyakat magához vonzza. A mágnésvaskö természetes mágnés, de e tulajdonsága könnyen átvihető acédábrára is, ha ezen mágnésvaskövet többször végiguhunk (mágnesezés). Mágnés érzékenységét mutatják a vason kívül még ennek rokonai, a nikkal, kobalt és részben a

Kínai mágnésrózsa

krom is. Ha két mágnes egymáshoz közelítünk, akkor ezek egymény sarkai taszítják, különemű sarkai vonzzák egymást.

Mágnesű. Ha mágneses vaspálcát úgy függesztünk föl, hogy függőleges tengely körül foroghasson, akkor egyik vége mindig észak, a másik mindig dél (ill. a megfelelő mágneses földi sarok) felé mutat. Ez a **M.**, más néven kompassz v. irányű. A kínaiak már az ókorban ismerték.

Mágnesvasérc (mágnesvasok, magnetit), ásvány, vegyi összetételben vas és oxigén, 72% vasat tartalmaz. Nevét onnan kapta, hogy hideg állapotban mágneses.

Magnézia, szénavas magnézium, gyógyszer gyomorsav ellen.

Magnézium, fémeselem, amely a természetben csak vegyületekben fordul elő, ezüstfehér, jól kalapálható fém. Vegyületei között legfontosabb a **M.-szulfid,** a keserűsöd és a hegyeségeket alkotó dolomit.

Magnéziumfény. A magnézium szalag- v. drót-alakban könnyen meggyújtható és rendkívül erősen világító lánggal ég, amelynek fényét sötét helyek fényképezésénél használják.

Magnificus (lat.) a. m. nagyságos, a rektor címe az egyetemen.

Magnólia, ázsiai és É-amerikai eredetű díszfa, szép virágokkal; héja lázcsillapító.

Magnus-hatás, Gustav Magnus, német vegyész és fizikus (1802—1870) által 1852. felfedezett jelenség. Gojólóvdék a cső elhagyása után a várt pályától eltérő röppályát fut be, ha a csőben a fűadás irányára merőleges tengely körüli rotációt vesz fel. Ez esetben a gojólónak azon az oldalán, ahol a forgás iránya egyezik a légellenállás irányával, légritkulás, az ellenkező oldalán légsűrűsödés jön létre. Ennek következtében a gojóló eltér a légritkulás irányára felé. Ezen a jelenségen alapul a rotorhajó.

Mágocs nagyk., Baranya vm., hegyháti j., 3615 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Mágócsy-Dietz Sándor, * 1885, botanikus, bp.-i egyet. nyug. ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja.

Magosliget kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 301 l., ut. és up. Tiszabes.

Mágusok, a mődek papirendje, Máté (v. 2. r. szerint **M.-ok** „napkeleti bölcsék” voltak a Jezusnak ajándékokat hozó három királyok.

Magvizsgálat, a magvak minőségének és csirázóképességének megállapítása. Hiteles **M.** a bp.-i vetőmagvizsgáló-állomáson díjtalanul.

Magy kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 636 l., vasut, ut. és up. Levelek.

Magyar i. Elek, * 1875, újságíró, a Magyarországi c. napilap szerkesztője. Művei: Pesti históriák. — 2. **Elemér,** * 1881, író és műgyűjtő, 1902—1919. pesti lapok munkatársa, ezóta Bécsben műtörténelmi kutatásokat folytat. — 3. **István,** * 1864, kuriai bíró, tanácselnök. Munkái: A magy. büntetőjog, A nyomozás, A kerítésről. — 4. **László,** (1817—1861), magyar fölfedező utazó, 1848. haláláig Közép-Afrikában végzett kutatásokat. Különösen néprajzi megfigyelései becsesek.

Magyaralmás nagyk., Fejér vm., móri j., 1184 l., ut. Fehérvárcsurgó, up. Moha.

Magyar Általános Hítelbank rt. Bpest Alakult 1867-ben 15 millió frt alaptőkével. A fővárosban 8, vidéken 10 fiókja működik. Főként a nehéz- és bányaiparban, cukor- és textiliparban van erős érdekeltége.

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ), 1918. alakult, kulturális, nemzetvédelmi, háziipari, jótékonyági és külügyi propaganda-tevékenységet folytat. Alapító elnöke: Tormay Cecil.

Magyaratód kisk., Somogy vm., igali j., 1033 l., ut. Répáspuszta, posta.

Magyarbányhegyes nagyk., Csanád vm., mezőkövácsházi j., 3908 l., vasut, táviró, posta; telefon.

Magyarbarnag kisk., Veszprém vm., vespérmi j., 200 l., ut. és up. Nagyvázsöny.

Magyarbóly kisk., Baranya vm., baranyavári j., 1317 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Magyarcsanád nagyk., Csanád vm., központi j., 2973 l., vasut, telefon, posta.

Magyardombegyház kisk., Csanád vm., battonyai j., 680 l., ut. és up. Dombegyház.

Magyaregry kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1213 l., ut. Kárszökőbény, posta.

Magyaregres kisk., Somogy vm., kaposvári j., 771 l., vasut, ut. Hetes, posta.

Magyar építészet, a kereszténység felvételével templom a főtárgya; a bazilika négy saroktornya (Székesfehérvár, Esztergom, Pécs) s a kereszthajó hiánya, a román stílus négy rózsalevel alaku tempoma (Haraszt), a csucsies tornyos homlokzata (Kassa, Szt. Mihály kápolna), ha kényszerűség eredménye is, helyi magyar sajátosságok. A Velencéből Lengyelországon át hozott motívumokból kerekedett a felsőmagyarországi renesszáns stílusú harangtoronyok (Késmárk), templomtoronyok (Szinye), kastélyok (Éthlenfalva, Frics), lakóházak (Lőcse, Eperjes) kononapárkányzatában. A barok szélesen elterjedt (Eszterháza, Kismarton, Pest-Buda), virágzik a rokokó (Máriássy kastély Márkusfalva) s kialakul a vidéki kurialis udvarház, amelynek oszlopos tornáca a renesszánszban gyökerezik. A 19. sz. elején főleg Pollack Mihály és Hild József révén Pest-Buda egységes képet kap a klasszicizmus jegyében és vezető szerepet az építészeiben a történeti stílusok felelesztésén (Ybl M., Steindl I., Schulek Fr., Hauszmann A.) át a magyar építő stílus uttóró csoportjág, amelynek vezére Lechner Odón volt.

Magyar festészet. Egyházi falfestésünk első emlekeiben már megjelennek az általános típusok mellett a helyi (Szt. Márton Martánycon), nemzeti szentek (Szt. László Turnicsén, Szt. Erzsébet Kassán) mondái. A 14—15. sz.-ban már helyi festőegység lép föl Aquila János, Kolozsvári Tamás, Rozsnyai János, Lőcsei Mikó's szemlélyben (szárnyas olárook), sőt Itáliába is elszármazik, mint Pannoniai Mihály. Mátyás alatt olasz mesterek festészetét hódít, míg a török megszállás idején helyi vágású arcképfestészet virágzik való-

színléggé vándor festők révén és megindul a gyűjtés (Nádasdy országbíró képtára). A török kiűzése s a kuruc mozgalmak ingatag idején kiüldölni érvényesülnek legjobb festőink (Bogdányi I., Mányoki A., Kupeczky J.). A 18. sz. kiválóan egyházi festészetét osztrák festők olykor magyar tartalommal látják el. Markó tájai, Madarász történetei, Munkácsy életképei, Paál tájhangulatai, Lotz női költészete, Székely freskosorozatai, Zichy illusztrációi, Beniczur pompázó portréi, Szinyei-Merse színdarmai a 19. sz.-i M. klasszikus kifejezői. Manapság minden európai áramlatnak megvannak a csoportjai nálunk is.

Magyar Folyam- és Tengerhajózási RT. Budapest, a Hitelbank és Leszámitolóbank közös alapítása, 1895., amely az 1894. XXXVI. t.-c. alapján átvette a Máv. hajóparkját.

Magyarföld kisk., Zala vm., alsólendvai j., 149 l., up. Senyeház, ut. Dávidháza-Kotormány.

Magyar Földrajzi Társaság, 1872. Hunfalvy János kezdeményezésére alakult, kiadja a Földrajzi Közlemények c. havi folyóiratot és a M. könyvtárát.

Magyargéc kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 645 l., ut. Szécsény, up. Nógrádmegy.

Magyargencs kisk., Vas vm., celdömölki j., 1458 l., ut. Mezőlakposta.

Magyar helyesírás, alapja a kiejtés és ezt csak részben korlátozza a szófejtés és a hagyomány. A M.-t. régebben a M. Tud. Akadémia állapította meg.

Magyarhertelend kisk., Baranya vm., hegyháti j., 593 l., vasut. táviró, posta.

Magyar Hírlap, pol. napilap, 1891. alap. Horváth Gyula, 1902 óta Márkus Miksa szerkesztette 1926., azóta a betiltott Világ utódaként Rooz Rezső fel. szerkesztésében jelenik meg.

Magyar Hirmondó, az első magyar hírlap, 1780 jan. 1. indult meg s hetenként kétszer jelent meg Pozsonyban, szerkesztője: Rát Mátyás.

Magyar Hísekegy. Pap-Váry Elemérrné Sziklay Szeréna verse. A megzenésítésére kitűzött pályázatot 1921. Szabados Béla nyerte meg.

Magyarhomorog nagyk., Bihar vm., biharkezeszti j., 1628 l., ut. és up. Kőrösszék.

Magyar irodalom, a gyanítható ősmondákon és a kódexek kolostor-irodalmán tu próbálkozások a könyvnyomatás segítségével a reformáció harása alatt indulnak el. A bibliafordításokkal kezdődő vallásos irodalom mellett azonban már a 16. sz. második felében megjelenik »virágénekeivel« az első költő, Balassa Bálint, Balassa és a következő évszázad végén fellépő kuruc népköltészet adják a régibb irodalom lírai magját. A 16. sz.-ban tűnnek föl a széphistóriák (Gyergyai Argirusa), a históriás énekek (Ilosvai Toldija), melyeket Zrínyi Miklós eposza követ (Szigeti veszedelem). Ez és Gyöngyösi verses elbeszélései már egy későbbi korszakba esnek, amelyet az ellenreformátor Pázmány, a zsolnártfordító Szeneci Molnár és a cartesianus Apáczai Cseri

működése jellemez. Az ellanyhuló 18. sz. a 70-es években új korszakhoz jut el. A felvilágosodás eszméi elindítják a M. reformperiódusát Bessenyei Györggyel, aki a »francíások« élén főleg Voltaire ideteleptetője. Különböző költői iskolák harcai (magyarosok, deákosok) vezetnek a »németes« Kazinczy Ferencig, aki a reformszándékok legnagyobb hatású irodalmi egyénisége, diadalrajtatója a nyelvújítási harcnak. Vele párhuzamosan lép föl Csokonai Vitéz Mihály, aki a korabeli klasszikus idealok mellett hus-vev ember, anakreoni népköltő. Ugyanennek a kornak költői: Kisfaludy Sándor (Himfy), Berzsenyi Dániel, aki a deákos törekvések letéteményese és Kőlcsey Ferenc. Ekkor lép föl Katona József a Bánk bánnal, első nemzeti tragédiánkkal s még előbb Kisfaludy Károly, aki vigátékaival realiztikus irányba tereli a M.-at. A romantizmus legjellemzőbb költője Vörösmarty. A romantika regényírója Jósika, de romantikus kéőbb az elemző Kemény Zsigmond is. Irányregényeivel lép föl Eötvös József, a társadalmi haladásért harcol, a felsőbb osztályok visszaélései ellen. Kibontakoznak a »népies« törekvések Petőfiben, aki szerelmi lírikus és egyben vehemens forradalmártípus. A népies nemzeti irány továbbfejlődését látjuk Aranyban, legművészebb epikusunkban, a Toldi és tragikus balladák költőjében; Tompában, Jókaiában és Szigligeti népsziműveiben. — A szabadságharc után Arany János marad domináló, mellette Jókai a kor kifejezője: társadalmi regényeivel vagy fantasztikus hőiseivel és humorával; továbbá Madách filozófikus művével: Az ember tragédiájával. Majd föllép Mikszáth, aki Gárdonyival s a drámaíró Csikyvel a realizmus képviselője. Ők, valamint Va:da János, Reviczky, Komjáthy individualizmusa, továbbá Kiss József vezetnek az új korszakig, amely szorosan a nyugati áramlatokhoz kapcsolódik. A naturalista reg. és dráma modern problémákkal telik meg (Bródy Sándor, Móricz Zsigmond), a »nyugatos« csoport réd hódít az analitikus prózának, meghonosítja a francia dekadens lírát (Ady, Babits). Különböző karakterek (Balázs Béla, Kaffka Margit, Lesznai Anna stb.) jelentkeznek a századeleji sokarcu psziché típusú képviselőiként (más oldalról Karinthy, Molnár Ferenc, Szomory Dezső, ismét más részről Szabó Dezső stb.), a konzervatív irány részéről Gárdonyi és Herczeg Ferenc). Az új törekvések Ady Endrénél csuesosodnak, aki groteszk színekben, bizarr víziókban veti ki magából az étellel, halállal, szerelemmel, betegséggel, Istennel folytatott vitáit. Ady egy individualista korszak beteljesítője és lezárója. Adyn tul föltűnik egy gyökeresen új világgézés és rendszerezésmagát a kollektív életfőlgés (Kassák). A trianoni béke következtében elszakadt kulturterületeken az irodalom önálló irányban próbálkozik. Így Erdélyben, Csehszlovákiában és a délvidéken különböző hírlapok és folyóiratok köré csoportosul.

A MAGYAR IRODALOM KRONOLÓGIÁJA

13. század

- Anonymus** (III. Béla jegyzője) latin nyelvű krónikája.
 1228 **A Haotti beszéd**, az első összefüggő magyar szöveg.
Kézai Simon (IV. László papja) latin nyelvű krónikája.

14. század

- A Königsbergi töredék**, (első m. vers).
Márk (Nagy Lajos korabeli) latin nyelvű krónikája.
 1367 Nagy Lajos megalapítja a pécsi egyetemet.
 1389 Zsigmond király megalapítja az óbudai egyetemet.

15. század

- 1425 **Ehrenfeld-kodex**, az első írott magyar könyv.
 1426–1436 **Ujaki Bálint és Pécsi Tamás**, két huszita ferencrendi szerzetes lefordítja a bibliát magyarra.
 1471 **Janus Pannonius** (Csezmiczei János) †
 1472 **Vitéz János** †
 1472 **Karai László** nyomdája, az első magyar nyomda.
 1473 **A Budai krónika**: az első Magyarországon nyomtatott könyv.
 1476 Ismeretlen szerző megírja a **Szabács Vialát**.
 1483 **Temesvári Pelbárt**: Sermones. Megj. Nürnbergben.
 1488 **Johannes de Thwroc**: Chronica Hungarorum.
 1496 **Temesvári Pelbárt**: Stellarium. Megj. Strassburgban.

16. század

- 1510 **Ráskai Lea** apáca a Margit-legendát másolja.
 1517 **Verbőczy István**: Tripartitum, megjelenik Bécsben (első magyar fordítása 1565, Weres Balázstól).
 1520–26 között íródott **Apáti Ferenc** Feddő éneke.
 1526 **Csáthy Demeter**: Ének Pannónia megvételéről.
 1530 Szent Katalin legendáját arabák másolják. (Verses elbeszélés, 4073 sor.)
 1533 Krakkóban megjelenik az első nyomtatott magyar könyv: **Komjáthi Benedek** ta.i.ó. Szent Pál levelei.
 1538 Az első nyomtatott magyar verses munka: **Farkas András**: A zsidó és magyar nemzetéről. (Krakkó).
 1538 Az első magyar szótár (6 nyelvű). **Pesti Gábertól**.

- 1539 Az első magyar nyelvűtan **Sylvester Jánostól**.
 1541 Az Ujtestamentum első teljes magyar fordítása: **Sylvester Jánostól**.
 1543 **Bonfinius**: Rerum Ungararum decades tres.
 1554 **Tinódi Sebestyén** († 1556) **Chronica**-ja megjelenik.
 1559 Az első magyar világhkrónika **Székey Istvántól**.
 1569 **Farádi Pál**: Komédia Balassi Menyhért áruktatásáról.
 1570 **Pázmány Péter** születése.
 1571 **Szilágyi és Hamósi**.
 1572 **Baassa Bálint**: Beteg lelkeknek való füves kertecské.
 1573 Az első regény: **Ponciaus históriája**.
 1574 **Ilosvai Péter** megírja Toldi Miklós históriáját.
 1575 Az első magyar krónika magyar nyelven, **Heltai Gáspártól**.
 1590 A Szentírás első teljes magyar fordítása: **Károli Gáspár** (göm. protestáns pap): Szent Biblia.
 1594 **Balassa Bálint** †. (* 1551.)

17. század

- 1604 **Pázmány Péter** fordítása: **Kempis Tamás**: Krisztus követése.
 1604 **Szenci Molnár Albert** latin-magyar szótára.
 1606 Az első nyomtatott magyar imakönyv: **Pázmány**: Imádságokönyv.
 1607 **Szenci Molnár Albert** (* 1574): Szent Dávid királyrak százötven zsoltári.
 1608 **Szenci Molnár Albert** ja.itva kiadja Károli bibliáját.
 1613 **Pázmány Péter**: Isteni igazságra vezérítő kalauz.
 1620 **Zrinyi Miklós gróf** születése (†1664.)
 1622 **Istváni Miklós**: Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXV.
 1624 **Szenci Molnár Albert** kiadja Calvin Institutióit.
 1625 **Gyöngyösi István** születése (†1704.)
 1625 **Apáczai Cseri János** születése (†1659.)
 1626 **Káldi György** jezsuita 1607. elkészült teljes biblia-ordításának megjelenése (Pázmány és Bethler Gábor költsége.)
 1635 **Pázmány** megalapítja a **nagyszombati** egyetemet.
 1636 **Pázmány Péter**: Predikációk.
 1637 † **Pázmány Péter**.
 1640 **Péchy Simon** † (zsoltáros).
 1651 **Zrinyi Miklós**: Adriaí tengernek Syrenáia.
 1655 **Apáczai**: Magyar Encyclopaedia (egy kötetes lexikon).
 1664 **Gyöngyösi**: Márssal társa kódó Murányi Venus.
 1670 **Mikes Kelemen** születése (†1761.)
 1693 **Gyöngyösi**: Porairbul megelémedett Phoenix.

1695 Gróf Haller János: Hármás Istória.
1698 I. Lipót engedélylevele latin és magyar szindarabok előadására, Fejvinczi Györgynek.

18. század

- 1704 Faludi Ferenc születése (†1779.)
1705 Az első, latinnyelvű hirlap Magyarországon, Mercurius Veridicus.
1711 Czvittinger Dávid: Specimen Hungariae Literatae.
1725 gróf Gvadányi József születése (†1801.)
1740 Dugonics András születése (†1818.)
1747 Bessenyei György születése (†1811.)
1747 Bél Mátyás † (született 1614.)
1750 Révai Miklós születése (†1807.)
1754 Virág Benedek születése, (Pálos szerzetes †1830.)
1759 Kazinczy Ferenc születése.
1764 † báró Amadé László.
1766 Bod Péter: Magyar Athénás (írói lexikon.)
1770 Pray György fölfedezi a Hajotti beszédek Sajnóvics: Demonstratio című művének megjelenése (magyar-lapp nyelv rokon-sága.)
1772 Bessenyei György: Agis tragédiája.
1772 Kisfaludy Sándor születése (†1844.)
1773 Faludi Ferenc: Szent Ember (fordítás.)
1773 Csokonai Vitéz Mihály születése (†1805.)
1776 Berzsenyi Dániel születése (†1836.)
1777 Bessenyei György: A filozófus (vigjáték).
1777 Baróti Szabó Dávid (1739–1819), Vergilius fordítója; Új mértékre vett különböző versek.
1780 Az első magyar nyelvű hirlap Magyarországon: Magyar Hirmondó.
1781 Rajnis József (1741–1811): Magyar Helikonra vezérlő Kauz.
1784 † Anyos Pál (szül. 1756.)
1784 II. József rendelete: a latin megszűnik hivatalos nyelv lenni.
1786 Kazinczy Ferenc tanfelügyelő (1791-ig).
1787 A nyelvújítás kezdete: Barczafai Szabó Dávid német regényfordítása: Szivvart klastromi története.
1787 Az első magyar szépirodalmi folyóirat megjelenik Bécsben: Magyar Musa.
1788 Az első magyar szépirodalmi folyóirat Magyarországon, megjelenik Kassán: Magyar Muzéum.
1788 Az első magyar nyelvű hirlap Budapesten: Magyar Merkurius.
1788 Dugonics András: Etelka, az első eredeti magyar regény.
1788 Kisfaludy Károly születése (†1830.)
1789 Az első magyar tudományos folyóirat: Péczeli, Mindenes gyűjtemény. Komárom.
1789 Kazinczy Ferenc: Bácsmegegy levelei.
1790 Kelemen László első magyar szintársulata magyar előadást mutat be a budai német színházban (október 25-én.)
1790 Gróf Gvadányi József: Egy falusi nótárius budai utazása.
1790 Kölcsey Ferenc: születése (†1838.)
1791 Gróf Széchenyi István születése (†1860.)

1792 Katona József születése (†1830.)
1794 Mikes Kelemen: Törökországi Levelek megjelenik (1717–1758 írta Mikes.)
1794 Kármán József (1769–1795), megindítja az Uránia-t, benne a Fanni hagyományai.
1795 Debre. eni Magyar Grammatika.
1795 Báró Jósika Miklós születése (†1865.)
1796 † Dayka Gábor (szül. 1768.)
1799 Virág Benedek: Poetikai munkái.

19. század

- 1800 Vörösmarty Mihály születése (dec. 1.)
1801 Kazinczy Ferenc: Tövisék és virágok.
1801 Kisfaludy Sándor: Himfy szerelmei, Kérszög szerelme.
1802 Kossuth Lajos születése.
1802 A Magyar Nemzeti Múzeum alapítása.
1803 Az első magyar bibliográfia: Sándor István: Magyar Könyvesház.
1803 Deák Ferenc születése.
1803 Révai Miklós: Antiquitates literaturae hungari. ae.
1803 Révai Miklós: Elabatoratio Grammatica.
1804 Csokonai: Dorottya.
1805 † Csokonai Vitéz Mihály.
1805 Verseghy Ferenc: Tiszta magyarság.
1807 Kisfaludy Sándor: Regéc a magyar elő- időkbel.
1807 † Révai Miklós.
1811 † Katona István.
1813 Berzsenyi versei.
1813 Eötvös József báró születése.
1814 Kemény Zsigmond báró születése.
1814–16 Kazinczy Ferenc munkái, 9 kötet.
1815 Fazekas Mihály: Ludas Matyi.
1817 Arany János születése (márc. 2.)
1817 Kölcsey bírálatá Csokonairól, Kis János- ról és Berzsenyiről.
1817 Tompa Mihály születése.
1817 † Dugonics András.
1819 † Baróti Szabó Dávid.
1821 Az első magyar állandó színház megnyi- lik Kolozsvárott (márc. 11.)
1821 Katona József: Bánk bán.
1822 Kisfaludy Károly: Aurora.
1822 † Verseghy Ferenc.
1823 Petőfi Sándor születése (jan. 1.)
1823 Székely Sándor: A székelyek Erdélyben.
1823 Kölcsey Ferenc: Hymnus. Dallama Erkel Ferentől. Első bemutatása 1844 jul. 8. a Nemz. Színházban.
1823 Madách Imre születése.
1825 Jókai Mór születése.
1825 Vörösmarty: Zalán futása.
1825 Gróf Széchenyi István megalapítja a M. T. Akadémiát (nov. 3.)
1826 Gyulai Pál születése.
1828 Kisfaludy Károly: Csaldósok.
1830 † Virág Benedek.
1830 † Katona József.
1830 † Kisfaludy Károly.
1830 Széchenyi: Hitel.
1831 † Kazinczy Ferenc.
1831 Széchenyi: Világ.
1831 Vörösmarty: Csongor és Tünde.

- 1831—34 Az első magyar lexikon: Közhasznú ismeretek tára (12 kötet.)
- 1833 Fölfedezik a **Katalin-legendát.**
- 1833 **Széchenyi:** Stádium.
- 1833 **Vörösmarty:** Szép Ilonka.
- 1834 **Vörösmarty:** Várnász.
- 1836 † **Berzsenyi Dániel.**
- 1836 **Báró Jósika Miklós:** Abafi.
- 1836 A **Kisfaludy-Társaság** megalapítása.
- 1837 **Kölcey:** Parainezis.
- 1837 A **pesti magyar színház megnyitása** (aug. 22); 1840 ó. a: **Nemzeti Színház.**
- 1837 **Vörösmarty:** Szózat.
- 1838 † **Kölcey Ferenc.**
- 1841 **Kossuth** szerkeszti a **Pesti Hírlapot.**
- 1842 **Eötvös:** Karthausi.
- 1842 † **Kőrösi Csorba Sándor.**
- 1842 **Petőfi** első föllépése az Athenacumban: A borozó (május 22.)
- 1843 **Szigligeti Ede:** A szokott katona.
- 1843 A magyar nyelv az állam hivatalos nyelve.
- 1844 † **Kisfaludy Sándor.**
- 1845 † **Bacsányi János.**
- 1845 **Petőfi:** János vitéz.
- 1845 **Eötvös:** A falu jegyzője.
- 1846 **Tompa Mihály:** Népregék és mondák.
- 1847 **Petőfi:** Összes költemények.
- 1847 **Arany János:** Toldi.
- 1847 **Petőfi** Aranynál Nagyszalontán (június 1.—10-ig.)
- 1847 **Eötvös:** Magyarország 1514-ben.
- 1847 **Vörösmarty, Petőfi és Arany** megállapodnak **Shakespeare** lefordítására.
- 1848 **Petőfi** Nemzeti dal (márc. 15. a folszabadított sajtó első terméke.)
- 1849 † **Petőfi Sándor** (július 31.)
- 1851 **Toldy Ferenc:** A magyar nemzeti irodalom története, 6- és középkor.
- 1853 † **Garay János.**
- 1854 **Arany:** Toldi estjeje.
- 1854 **Toldy Ferenc:** A magyar költészet története.
- 1855 † **Vörösmarty Mihály** (nov. 19.)
- 1858 † **Bajza József.**
- 1858 **Csengery Antal** megindítja a Budapesti Szemlét.
- 1859 **Kemény:** Rajongók.
- 1860 Magyar költő első szobra: **Kisfaludy Sándoré** Ba'atonfüreden.
- 1860—63 **Arany** szerkeszti a **Szépirodalmi Figyelő** hetilapot.
- 1860 † **Széchenyi István g.óf.**
- 1862 **Kemény:** Zord idők.
- 1862 **Madách:** Az ember tragédiája.
- 1863 **Jókai:** Az új földesúr.
- 1863—65 **Arany** szerkeszti a **Koszoru** hetilapot.
- 1864 A **Kisfaludy-Társaság** megindítja **Shakespeare** minden munkáinak kiadását magyar fordításban (befejezi 1867.)
- 1864 **Arany:** Buda halála.
- 1864 **Eötvös:** Gondolatok.
- 1864 † **Madách Imre.**
- 1864 † **Fáy András.**
- 1866 † **Czuczor Gergely.**
- 1866 **Gyulai Pál:** Vörösmarty életrajza.
- 1867 A Magyar Tört. Társulat megalakulása.
- 1867 **Arany János** összes költeményei (6 kötet.)
- 1863 † **Erdélyi János.**
- 1863 † **Vas Gereben.**
- 1863 † **Tompa Mihály,**
- 1871 † **Eötvös József.**
- 1872 **Szarvas Gábor** megindítja a **Magyar Nyelvtört.**
- 1872 A Magyar Földrajzi Társaság megalakulása.
- 1875 † **Kemény Zsigmond báró.**
- 1876 A **Petőfi Társaság** megalakulása.
- 1876 Fölfedezik Ba'assa Bálint verseit.
- 1876 † **Deák Ferenc.**
- 1876 † **Tóth Ede.**
- 1878 † **Szigligeti Ede.**
- 1878 † **Horváth Mihály.**
- 1879 **Arany:** Telli szerelme.
- 1879 **Arany:** Prózai dolgozatai.
- 1881 † **Tóth Kálmán.**
- 1881 **Rákosi János** (szül. 1842.) megalapítja a Budapesti Hírlapot.
- 1882 † **Greguss Agost.**
- 1882 † **Arany János** (okt. 22.)
- 1884 **Bródy Sándor** (1863—1924) novelláskötete: a Nyomor.
- 1899 A Magyar Néprajzi Társaság megalakulása.
- 1889 † **Reviczky Gyula.**
- 1890 **Kiss József** (1843—1921) megindítja a Hét c. hetilapot.
- 1891 † **Csiky Gergely.**
- 1891 † **Hunfalvy Pál.**
- 1892 † **Budenz József.**
- 1892 † **Salamon Ferenc.**
- 1893 **Jókai:** Sárka rózsája.
- 1894 † **Kossuth Lajos.**
- 1895 † **Komjáthy Jenő.**
- 1895 **Herczeg Ferenc** (szül. 1863.) megindítja az Új Idők-et.
- 1896 A magyar irodalom története; szerkeszti: **Beöthy Zsolt** (szül. 1848., † 1922.)
- 1897 † **Vajda János.**
- 1898 † **Abonyi Lajos.**
- 1899 † **Péterfy Jenő.**
- 1899 **Ady Endre** (1877—1919.) első kötete: Versek.

20. század

- 1903 A Magyar Nyelvtudományi Társaság megalakulása.
- 1904 † **Jókai Mór.**
- 1905 † **Szász Károly.**
- 1908 **Ignotus és Osvát Ernő** szerkesztésében megindul a **Nyugat.**
- 1908 **Móricz Zsigmond** Hét krajcár c. novellája megjelenik.
- 1910 † **Mikszáth Kálmán.**
- 1917 † **Gyóni Géza.**
- 1918 A halotyak élen, Ady utolsó verskötetete.
- 1918 † **Lévay József.**
- 1919 **Az elsodort falu,** Szabó Dezső regénye.
- 1921 † **Riedl Frigyes.**
- 1922 † **Gárdonyi Géza.**
- 1929 † **Rákosi Jenő.**
- 1930 **Katona J.** centenáriumának ünneplése.

Magyarkanizsa, város, Bács-Bodrog vm., a Tisza mellett, 17,000 l. Trianon óta Jugoszláviáé Stara Kanizsa néven.

Magyarkér kisk., Tolna vm., tamási j., 283 l., ut. Tab, up. Bedeg.

Magyarkeresztes kisk., Vas vm., szombat-helyi j., 315 l., ut. Torony, up. Németkeresztes.

Magyarkeresztur kisk., Sopron vm., csornai j., 1093 l., vasut, távíró, posta.

Magyarkezesi nagyk., Tolna vm., tamási j., 2063 l., ut. Felsőíreg, posta.

Magyarkimle kisk., Moson vm., magyaróvári j., 767 l., ut. Horvátkimle, posta.

Magyar Könyvszemle, a M. Nemz. Muz. Széchenyi kvtárának hiv. folyóirata. 1876. indult meg Fraknói Vilmos szerkesztésében, jelenleg Gulyás Pál szerk.

Magyar Közgazdasági Társaság, 1894. alakult, folyóirata a Közg. Szemle; elnöke Eber Antal.

Magyar kupa, vándordíj, amelyért kicsési rendszer szerint az ország minden amatőr és professzionista futball-csapata küzdhet.

Magyarlad kisk., Somogy vm., szigetvári j., 282 l., ut. és up. Némelad.

Magyarlak kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 608 l., ut. és up. Szentgotthárd.

Magyarlukafa kisk., Somogy vm., szigetvári j., 405 l., ut. és up. Somogyhárság.

Magyar-Mannheimer Gusztáv, * 1859, festő, főleg olasz tájképeivel voltak nagy sikerei; mennyetképeket (a New York-és Budókávéházakban), számos illusztrációt, arcképet, miniatúrokat készített.

Magyarmecske kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 526 l., vasut, ut. Magyarszentiván-Gusztáv-műve, posta.

Magyar művészet, I. Magyar építész, Magyar festész, Magyar ötvösség, Magyar szobrászat.

Magyarnádalya kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 214 l., ut. és up. Körmend.

Magyarnándor kisk., Nógrád vm., ballasagyarmati j., 875 l., vasut, távíró, posta.

Magyar Nemzeti Bank, alakult 1924 jun. 24., mint a M. kir. áll. jegyintézet jogutódja. Alapítókéje 30 millió aranykorona. Vezetését Popovics Sándor elnökléte alatt működő főtanács intézi.

Magyar Nemzeti Szövetség, 1919. alakult Perényi Zsigmond báró elnökléte alatt; különösen az elvesztett területek magyarságának ügyével foglalkozik.

Magyar nyelv, az ural-altáji nyelvcsoport finn-ugor családjának egyik ága, összesen kb. 10 millió ember beszéli. A M. szerkezetében a finn-ugor nyelvek sajátosságait tünteti fel (ragok és névutók járulnak a főnévhez, alanyi és tárgyaz ragozás, hangrendi illeszkedés), de szókincsében különböző idegen nyelvek hatását látjuk. A legegyszerűbb műveltséggel össze-függő szavak (család, testrészek, bizonyos állatok és növények) finn-ugor eredetűek. A fejlődő műveltség szavai nagyrészt idegen,

török, szláv, német, olasz, latin eredetűek. A M. legrégebbi emlékei egyes szavak a 11. és 12. sz. latin okleveleiben; legrégebb összefüggő emlék a Halotti Beszéd a 13. sz. elejéről. A M. ezidő óta nem ment át nagy változáson. A mai magyar irodalmi nyelv a 17. sz. folyamán kezdett kialakulni s a mai alakját a 19. sz. folyamán a nyelvújítás után nyerte.

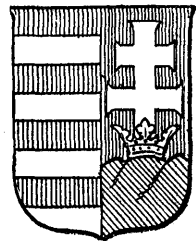
Magyar nyelvjárások. Nyolc nagyobb nyelv-járáscsoportot különböztetünk meg, melyeket egymástól főleg a szavak hangalakja s a szókincs némely sajátossága különböztet meg, de nincs közöttük olyan nagy különbség, mely a kölcsönös megértést megnehezítené. A nyolc nyelvjárás-terület a következő: 1. nyugati (Dunántul nyugati fele), 2. dunántuli, 3. alföldi (özö), 4. duna-tiszaí, 5. északkeleti (ező és iző), 6. északnyugati (palóc és palócos), 7. királyhágóntuli (az erdélyi magyarság nyelve) és 8. a székelly nyelvterület.

Magyar Nyelvőr, 1877. alap. Szarvas Gábor, majd Simonyi Zsigmond szerk. haláláig (1919), jelenlegi szerk. Ballassa József.

Magyarak eredete, a mai napig tisztázatlan. Két ellentétes vélemény alakult ki: a Hunfalvy—Budeniz-féle, mely a finn-ugor összehasonlító nyelvészetre támaszkodva állítja, hogy a magyarak ebből a népcsaládból származnak, amelyek tagjaitól elválva önállóan fejlődtek tovább és vettek fel idegen elemeket, közöttük törököket is; míg a Vámbéry-iskola ugyancsak a nyelvkincs és szerkezet, valamint a történelemben mutatkozó faji jellemvonás alapján török eredetűnek mondja, amely már ősi időkben finn-ugor elemeket is veit fel.

Magyarország földrajza, Trianon előtt a Magyar birodalom, Horvát-Szlavonországgal 325.411 km², 20,886.000 l. A trianon-i békeben a társországok teljesen elveszték és az anyaországból is csak 93.000

km² maradt meg 8 millió lakossal; a Magyar birodalomnak 29, ill. 38, az anyaországnak 33, ill. 44%-a. Magyarország Európa egyik legalacsonyabban fekvő állama. Legmagasabb csúcsa a Mátra 1010 m. Hegységei a Bakony, Vértes, Pilis, Börzsöny, Cserhát, Mátra, Bükk egy vonalban húzódnak a Duna-könyök két oldalán DNY—EK irányban. Külön áll a Mecsek. Az ország többi része alföld. Határai igen kedvezőtlenek; elényező csekély részben dombok, aránylag kis falvakon, sőt néhol városokon (Sátoraljaújhegy) vezet át a határvonal. Főfolyója most is a Duna. A Tiszának csak középső szakasza maradt meg, a Szamos, a Körösök és a Maros alsó szakaszával. A Dráva-torkolatnak mindkét partja Jugoszláviáé. A Balaton egészen, a Fertőnek

D-i fele a mienk maradt. A népességnek csaknem 90%-a magyar, a németek száma 6, a szlovákoké 2%; a többi az 1908-ot sem éri el. Vallásra 61% r. k., 21 ref., 6 ev., 6 izr., 2 g. kat. A népességnek 15%-a analfabéta. A halálózás nagy mértékben csökkent. A termelés a hegyvidékek elszakításával egyoldalubbá vált. Magyarországnak van Európában aránylag a legtöbb szántóföldje (60%), viszont rétje, legelője, kivált erdeje kevés, a szőlők legnagyobb része, a dohányföld mind

megmaradt. Az állatállomány nagyjából arányosan oszlik meg. A szénkészlet $\frac{2}{3}$ -a az utódállamoknak jutott. Vasérckészletünknek csak 15%-át tarthattuk meg. Só-, arany-, ezüstbányáink mind elvesztek. Vízi erőink 90%-át elvesztett. Vasut és vízi ut tekintetében jobban, kocsitokban rosszabbul állunk, mint az elszakított országárszék. A mezőgazdaság termelése már 1923. megközelítette a békebeli. Az ipar fejlődésnek indul. A kereskedelem még snyilki a szabad mozgás hiányát.

MAGYARORSZÁG STATISZTIKÁJA

Magyarország összes lakossága az 1928. év végén: 8,603.922.

Magyarország vármegyéinek népessége az 1928. év végén:

Abauj-Torna vm.	95.759
Arad vm.	24.525
Baranya vm.	252.868
Bács-Bodrog vm.	103.287
Békés vm.	333.090
Bereg vm.	28.896
Bihar vm.	177.909
Borsod vm.	278.478
Csanád vm.	140.866
Csongrád vm.	155.478
Esztergom vm.	61.748
Féjér vm.	246.243
Gömör és Kishont vm.	17.417
Győr vm.	102.448
Hajdu	186.713
Heves vm.	323.409
Hont vm.	29.133
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	421.358
Komárom	122.966
Moson vm.	57.771
Nógrád vm.	194.420
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	1.258.543
Pozsony vm.	1.783
Somogy vm.	389.038

Sopron vm.	153.586
Szabolcs vm.	388.877
Szatmár vm.	125.635
Toina vm.	278.561
Torontál vm.	16.781
Ung vm.	1.545
Vas vm.	293.854
Veszprém vm.	252.806
Zala vm.	375.839
Zemplén vm.	152.819

Legnépesebb városok 1922 végén:

Budapest	928.728
Szeged	125.839
Debrecen	108.816
Kecskemét	79.418
Hódmezővásárhely	62.445
Miskolc	58.878
Győr	51.512
Pécs	47.192
Székesfehérvár	39.717
Sopron	36.693

Népmozgalom 1927—1928:

	1927	1928
Házasságkötés	77.026	79.634
Születés	224.778	231.315
Halálózás	150.675	146.496

A népesség vallása 1910. és 1928. évben:

	1910*		1928	
	számokban	%-ban	számokban	%-ban
Római katolikus	4.778.421	62.8	5.541.043	64.4
Görög katolikus	165.238	2.2	201.964	2.4
Református	1.632.238	21.4	1.786.340	20.8
Ág. hitv. evang.	485.036	6.4	529.029	6.1
Görög keleti	61.468	0.8	53.257	0.6
Unitárius	5.009	0.1	6.297	0.1
Izraelita	471.355	6.2	476.738	5.5
Baptista	—	—	6.015	0.1
Igyéb és ismeretlen	8.081	0.1	3.234	0.0

* A mai területre átszámítva.

Foglalkozási statisztika, keresők és eltartottak együtt:

	1910*		1920	
	számokban	%-ban	számokban	%-ban
Östermelés	4.256.172	5.6	4.449.104	55.8
Bányászat	86 980	1,1	117.344	1.5
Ipar	1.530.158	20.1	1.522.309	19.1
Kereskedelem és hitel	350.294	4.6	407.020	5.1
Közlekedés	307.466	4.1	356.126	4.4
Közszolgálat és szabadfoglalkozások	303.445	4.0	372.166	4.7
Napszámosok	178.015	2.4	97.469	1.2

Nemzetiségi statisztika. — A népesség anyanyelve 1910 és 1928 évben:

	1910*		1928	
	számokban	%-ban	számokban	%-ban
Magyar	6.723.196	88.4	7.725.254	89.8
Német	554.237	7.3	585.912	6.8
Szlovák	165.237	2.1	148.787	1.7
Román	28.502	0.4	25.372	0.3
Ruthén	1.133	0.0	1.533	0.0
Horvát	41.974	0.6	38.674	0.5
Szerb	26.163	0.3	16.866	0.2
Egyéb és ismeretlen	66.529	0.9	61.524	0.7

* A mai területre átszámítva.

Magyarország állatállománya 1911 és 1928 évben:

	mai területen		rég területen 1911
	1911	1928	
Szarvasmarha	2,149.756	1,811.647	6,184.264
Ló	896.498	917.974	2,001.431
Sertés	3,322.407	7,661.539	6,416.424
Juh	2,406.041	1,566.451	7,697.719
Kecske	20.647	29.836	331.383
Számár	7.994	4.690	20.103
Őszvér	424	1.539	1.850

A hét főtermény termésözama:

	Learott terület hektárban		Hektáronként áll.		Összes term. mm.	
	1927	1928	term. mm.-ban		1927	1928
			1927	1928		
Buza	1.627.379	1.677.065	12.9	16.1	20.938.081	27.001.211
Rozs	640.660	650.778	8.9	12.7	5.680.983	8.277.641
Árpa	405.594	412.836	12.7	16.2	5.156.633	6.677.988
Zab	260.241	263.878	12.6	15.1	3.267.815	3.995.898
Szemestengeri	1.062.212	1.061.555	16.3	11.9	17.361.111	12.596.996
Burgonya	259.626	264.961	77.2	55.5	20.048.772	14.705.052
Cukorrépa	64.526	66.908	225.6	214.9	14.552.214	14.377.906

Magyarország külkereskedelmi forgalmának megoszlása országok szerint az 1928 évben:

Származási illetve rendeletési országok	Behozatal 1000 pengőben	%	Kivitel 1000 pengőben	%
Ausztria	193.747	16,3	278.391	34
Csehszlovákia	270.245	22,7	145.220	17,7
Románia	92.733	7,8	43.910	5,4
Jugoszlávia	58.359	4,9	53.591	6,6
Németország	231.311	19,5	95.435	11,7
Svájc	48.583	4,1	29.467	3,6
Olaszország	47.514	4	28.957	3,6
Franciaország	30.529	2,6	7.120	0,9
Belgium	8.230	0,7	7.164	0,9
Hollandia	20.675	1,7	4.352	0,5
Nagybritannia	34.687	2,9	23.812	2,9
Svédország	2.625	0,2	1.718	0,2
Lengyelország	49.388	4,2	25.775	3,2
Bulgária	8.538	0,7	6.772	0,8
Görögország	3.725	0,3	6.090	0,7
Törökország	7.937	0,7	8.428	1
Egyes. All.	40.756	3,4	5.064	0,6
Egyéb	39.344	3,3	47.445	5,7
Összesen	1,188.976	100	818.711	100

Magyarország története. A belsőázsiai őstelepéről a 8. sz.-ban új törzsek szakadtak ki, egy ilyen csoporttal lépte át az európai határt a magyar nép is a Volga alsó folyásánál. Innen a Fekete-tenger északi partvidékére sodródott (Lebedia), ahol a 9. sz. derekán mintegy emberöltőt töltött. A magyarság egyik része visszamegy Ázsia felé, a másik mint a görög császár szövetségese harcol a Balkánon a bolgár, később Szvatopluk morva nagyfejedelemsége ellen és a 9. sz. végén megszállja a Duna központi medencéjét Árpád vezetése alatt. A kalandozó hadjáratok a magyar hadi taktika fölényét dokumentálták. A Lechmezei csata valóságos nemzeti katasztrófa volt, de Géza végez ezekkel a rabló vállalkozásokkal s 973. felajánlja a békés szomszédit viszonyt Nagy Ottó római birodalmának. Ezt a békét nyomban követte a keresztény misszió, német, olasz és szláv papjaival és szerzeteseivel. A térítés nagyszabású politikai programmá azonban István alatt lett (997–1038), aki a magyarságot betörte a nyugati civilizáció valási és politikai keretei közé, keresztény monarchiáját a pápaság protektorátusa alá helyezte (koronázás: 1001). A Szt. István halálát követő négy évtized (Péter: 1038–41, Aba Sámuel: 1041–44, Péter másodikor: 1044–46, I. Endre: 1046–60, I. Béla: 1060–63, Salamon: 1063–74, I. Géza: 1074–77) zavarait egyrészt az örökös kérdésének rendezetlenségéből, másrészt annak a felismeréséből eredtek, hogy a kereszténység a német birodalomtól való függés veszedelmével jár. Szent László irányításában végül a magyarság keresztényé lett. I. László (1077–95) és Könyves Kálmán (1095–1116) alatt a belső megerősödés folyamatát nem tartóztatta fel a kereszties hadak átvonulása sem az ország területén, sőt Horvátországot

és Dalmáciát is meghódították. A 12. sz.-ban olyan királyok következtek (II. István: 1116–31, II. [Valk] Béla: 1131–41, II. Géza: 1141–62, III. István 1162–72, II. László és IV. István ellenkirályságával), akik védekeztek a görög imperializmussal szemben. A görög befolyásnak III. Béla (1172–96) vet véget, fiainak (Imre: 1196–1204, II. Endre: 1205–35 s közben 1/2 évig III. László, Imre fia) trónviszálya következtében az oligarchia elhatalmasodott. A szentistváni rendszer válságát az ifjabb király (IV. Béla) alatt szervezkedő osztályok a királyi hatalom restaurálásával akarják orvosolni (aranybulla: 1222). A mohi pusztai vereség (1241) megakasztotta a fejlődést. IV. Béla (1235–1270) a nagy katasztrófa után a hűbérrendszer elfogadja, várakat épít, a városokat országrendi álláshoz juttatja. Az utolsó Árpádok (V. István 1270–72, IV. László 1272–90, III. Endre 1290–1301) utolsó világtörténelmi ténye a cseh hatalom megdöntése s a Habsburg-monarchia létrejöttének kezdete. A nemzet az Árpádok noágának leszármazottjai között válogat a trónkövetelőkben (Vencel 1301–05, I. Ottó 1305–08, Károly Róbert 1308–42), míg a pápa támogatása Károly Róbertet juttatja sikerhez, aki lassankint megtöri az oligarchákat, a bandedialis honvédelemmel intézményesíti a földbirtokhoz kötött katonai rendszert. Reformjait fia, Nagy Lajos (1342–82) fejezi be az ősi-ség törvénybeiktatásával. A magyar Anjouk előretörése a Balkánon kiterjesztette a magyar korona uralmát s Velencével való három hadjárat a javunkra döntötte el az Adria hegemóniáját. A nagy királyt követő asszonyuralom (Mária 1382–87) újból lejtőre vitte a magyar hatalmat és a zürzavarnak és hanyatlásnak Zsigmond trónralépte (1387–1437) sem tudott véget vetni, sőt a német biro-

dalommal való személyes unio se segít a török ellen. Habsburgi Albert (1437–39) megválasztásánál a német, Jagello I. Ulászlónál (1440–44) a legyél erő támogatásában keresi a magyarság az ellensúlyt a török ellen. Hunyadi János, mint kormányzó (1446–52) nem tud már urrá lenni a politikai anarchián (V. László, 1444–85), de távoltartja a törököktől a határtól. E világtörténelmi alak szofisztikának meghálálása emeli a trónra kisebbik fiát, I. Mátyást (1458–90), aki meghódítja Csehországot tartományait, kiuzi Frigyeszt örökös tartományiból és állandó véderőt teremt (tekete sereg). Korát halála után nincs többé nagyszabású magyar politika. II. Ulászló (1490–1516) az 1491. pozsonyi szerződésével a Habsburgoknak eladja a magyar koronát. A királykérdés körül kibontakozik a két párt: a nemzeti, amely az 1505. rákosi országgyűlésen deklarálja a nemzeti királyságot s az udvari, amely a Habsburg-ház szövetségében látja a végső megmentést a török ellen. A két párt csak a Dózsa-féle pórlázadás elfojtásában tud megegyezni. Viszályuk következtében bekövetkezett a mohácsi csata (1526 aug. 29). A király eleste után a nemzeti párt Szapolyai Jánost (1526–40), az udvari párt I. Ferdinándot (1526–64) választja királlyá. A megújult polgárháborukat a török Buda bevételére, az ország közepének megszállására használja fel, a nyugati vármegyeekben Ferdinánd az ur, Erdélyben pedig a Szapolyai-ház. Ebből a káoszból először az önálló fejedelemségek alakult Erdély tér magához (Báthory István), amely török szuverenitás alatt néha nagy európai politikát is csinál (Bethlen Gábor). A török hódoltság a II. M. élete a jogbizonytalanság volt, a Habsburgok alatt (Miksa 1564–76, Rudolf 1576–1608, II. Mátyás 1608–19, II. Ferdinánd 1619–37, III. Ferdinánd 1637–57, I. Lipót 1657–1705) valási és politikai üldözés, néha az alkotmány elmozdítása és felfüggesztése az osztályrésze, ami ellen az erdélyi fejedelmek (Bocskai István 1605–06, Bethlen Gábor 1613–29, I. Rákóczi György 1630–48 és Thököly Imre 1690–91) vezetése alatt védekezett. A török hatalom szemelátomás hanyatlás s mikor a török még egy kísérletet tesz Bécs meghódítására (1683), az egész európai keresztény társadalom segíti a Habsburgok vállalkozását s a Bánság kivételével az egész ország felszabadul. De a nemzet nagy árat fizet érte: oda a királyválasztás és az ellenállás joga (1687). Ez az általános elnyomódás lobbantja ki II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát (1703–11), amellyel a nemzet megtörte a császárság beolvasztó akaratát. Az uralkodóház politikájában is más irányzat kezdődik (I. József 1705–11, III. Károly 1711–40, Mária Terézia 1740–80), 1716. felszabadul az utolsó magyar rög is a török uralom alól, a magyarság a nyugalom évtizedeiben benépesíti a volt hódoltsági területet. A dinasztia európai állásának Magyarország az alapja (Pragmatica Sanctio 1723); az uralkodók nagy-

szabású kulturális és szociálpolitikai reformokat léptetnek életbe. II. József (1780–90) németesítő és centralisztikus politikája újból felriasztja az alél nemzeti gondolatot, visszautasítja korszerű utjait s az 1790–91. országgyűlésen egyszerre bontakozik ki a nemzeti gondolatnak a haladás elvével való kapcsolata. Ezt a fejlődést megszakítja a francia forradalom: az egész nemzet támogatja uralkodóit (II. Lipót 1790–92, I. Ferenc 1792–1835) a jakobinizmus és a napoleoni hódítás ellen, kivéve azt a néhány intellektuelt, aki bele volt keveredve a Martinovics-mozgalmába. A szentszövetségi reakció a magyar kormányzatban is érvényesül, a vármegyei ellenállásokat királyi biztosokkal török le, az ujonc- és pénzáldozat miatt mégis csak össze kell hívni az országgyűlést (1825). A nagy alkotó reformkorszak országgyűlései kulturális és politikai jogaiba iktatják a magyar nyelvet, míg Széchenyi a társadalmi önsegély utjára buzdítja a nemzetet. Wesselényi és Kossuth Lajos az Ausztriától való pol. és gazd. függetlenség elvét hangsúlyozzák. A szentszövetségi uralom megbuktatására a párizsi februári forradalom adja meg a döntő lökést. Az V. Ferdinánd (1835–48) nevében kormányzó Metternichet a bécsi forradalom (márc. 13) bukattja meg; a király Batthyány Lajos grófot nevezi ki a felelős és parlamentáris magyar minisztérium elnökévé. Az 1848. törvények kimondják az ösiség eltörlését, a jobbágytság megszüntetését, a törvény előtti egyenlőséget, a felekezetek egyenjogúságát, az önálló magyar hadsereget, az uniót Erdellyel stb. De nem nyugszik az ellenforradalom sem: Jellasics fegyverbe szólitja a horvátokat, Rajaccs a szerbeket, Hurbán a szlovákok egy részét, de megmozdulnak a románok és a szászok is az unió ellen. Kossuth alatt a Honv. Bizottmány lép Batthyány helyére. A fiatal hadsereg Görgey alatt visszaveti az osztrák főereget a nyugati határokra, Bem felszabadítja Erdélyt s Perczel Móric megtisztítja a délvidéket. Schwarzenberg Félix herceg lemondattja V. Ferdinándot és császárrá proklamáltatja Ferenc Józsefet (1848 dec. 2.), bekebelezi Magyarországot az egységes Ausztriába, Kossuth pedig detronizáltatja a debreceni parlamenttel a Habsburg-házat (1849 ápr. 14.). A döntést az orosz beavatkozás hozta meg, Görgey Világosnál leteszi a fegyvert (aug. 13.). A haditörvényeszéki rémuralommal egyidejűleg életbe lép a Bach-rendszer (1849–59), amely ellen Deák Ferenc irányítása mellett a nemzet passzív rezisztenciával védekezik. Az olasz háború (Solferino, 1859), összeomlasztja az egységes Ausztriát. Ferenc József kiadja az októberi diplomát (l. o.), kormányra hívja az ó-konzervatívokat s Erdély nélkül összehívja a magyar országgyűlést (1861), amely visszautasítja a félalkotmányos állapotot. Ferenc József újabb provizóriummal kísérletezik (Schmerling-éra 1862–65). A külpolitikai válság (Königgrätz 1866) folytán Ferenc József ellsmeri

az 1867. XII. t.-c.-ben módosított 48-as törvényeket, Andrássy Gyula grófot nevezi ki magyar miniszterelnökké s megkoronáztatja magát Budán 1867. jun. 8. Andrássy mint külügyminiszter (1871–79) európai felhatalmazást szerez Bosznia megszállására és Bismarckkal megkötötte a közép európai szövetséget. Utóddai a magyar miniszterelnökségben nem tudják elhárítani a fenyegető pénzügyi válságot, a dualizmust krízis, Magyarországot államtönik fenyegeti, mire a Deák-párt egyesül Tisza Kálmán balközépjével. Tisza Kálmán (1875–90) s az új szabadelvű párt konszolidálja a kiegyezést, biztosítja az állampénzügyi egyensúlyt, nagy vita után a véderő kiegészítését (1889); utóda, Szapáry Gyula gróf a közigazgatás államosítását (1892), Wekerle Sándor (1892–95) a polgári házasságot s az egyházpolitikai reformokat, Bánffy Dezso báró (1895–99) alatt azonban kitor az első obstrukció, válaszul az 1896-os erőszakos választásokra. A katonai kérdés buktatja meg Széll Kálmánt (1899–1903), Khuen-Héderváry (1903) és Tisza István gróf (1903–1905) kormányait. Tisza az obstrukciót erőszakos házassábcsinnyel akarja letérni (1904 nov. 18), de az 1905. jan. választásokon nemcsak ő bukott meg, hanem kisebbségben maradt a szabadelvű párt is. A szövetség ellenzék katonai engedményeket és önálló vámtérületet sürgetett s nemzeti küzdelemre szólította az országot (1905–06) a Tiszát felváltó Fejérváry-kormány ellen. A darabont rendszer letörte a vármeigyék ellenállását s a szocialisták s a nemzetiségek koalíciójával tartotta sakokban a nemzeti küzdelmet. A király és a szövetség ellenzék közt létesült paktum (1906 ápr.) elodázta a katonai követeléseket s arra kötelezte az új többséget, hogy megalkossa az általános választói jogot. A koalíciós uralom (1906–09) sem a katonai kérdést nem oldotta meg, sem a választójogot. Erre a király ismét a régi szabadelvűekhez fordult, Khuent bízta meg kabinetalakítással, aki a 67-es pártot a korupció és az erőszak módszerével többségre juttatta. Khuen elbukott az u. n. rezolúcióban, Lukács László 1912–13. a Décsy-Lukács-pör botrányában, miután 1913 jul. 4. Tisza mint házelnök a többség egyszerű felállításával megszavaztatta a véderőjavaslatokat s az ellenzéki képviselőket kivezetette. A munkapárti többség már Tisza alatt (1913–17) a szoc. és az ellenzék tiltakozása ellenére megszavazott egy választójogi törvényjavaslatot is. Ebben a helyzetben találta a nemzetet a balkáni háború (1912–13), majd Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása után a világháború. Amikor Tisza elárkóztott a választójogi kiterjesztésétől, az új király, IV. Károly (1916 dec.-tól) elbocsátotta Tiszát (1917 máj.). Az Esterházy-kormányban nincs parlamenti többsége, az őt felváltó Wekerle-kormány (1917 aug.—18 okt.) a választójogot elaljudja a munkapárttal. Ez a belpolitikai feszültség a forradalmi válság fokáig emelkedik a német front nyugati áttörése és a

bolgár kapituláció következtében (okt. 1). A függetlenségi párt Károlyi-irrációja nyíltan ántánt-barátnak valja magát s szövetezik a szocialistákkal. 1918 okt. 25. megalakul a Nemzeti Tanács és okt. 31. forradalmi utó. átvesszi a hatalmat. A népkormány nov. 1. fölmentést kér és kap esküje a.ö.ö. proklamálja Magyarországot függetlenségét, kikiáltja a népközársaságot (nov. 16.), új fegyverszünetet köt (nov. 8.) az ántánt balkáni hadseregével, néptörvényben intézkedik a földosztásról, de a kommunista nyomás egyre radikálisabb irányba szorítja. Az ország nagy területeinek ellenséges megszállása miatt elvesztí népszertiségét, a kommunisták a szociáldemokraták vezetőivel 1919 márc. 21. kikiáltják a proletariátus diktaturáját. Az igazi ur Kun Béla, Lenin bizalmasa s alatta néhány száz fantasztá és kalandor garázdálkodik országszerte. A lépten-nyomon jelentkező ellenforradalom ellen (monitor-puccs 1919 jun. 24.) működött a vörös terror. A szovjetiktaturát a rossz közéletmezés, a fehér pénz és a román támadás buktatta meg (jul. 31.); a Peidl-kormányt aug. 6. Friedrich István puccsa távolítja el helyéről, amely nem tudja megőkezemi a Dunántulon s az Alföldön az u. n. felolótlan elemek kihágásait. József főherceg kormányzóságát az ántánt megakadályozta, mire Friedrich helyébe Huszár Károly elnökölte alatt koalíciós kormány alakul (nov. 21.). A románok elhagyják Budapestet, Horthy Miklós, a nemzeti hadsereg fővezére bevonul a fővárosba. Az 1920 febr. 10-ére összehívott nemzetgyűlés, amelyen a keresztény és agrárpártok nagy többséggel vonulnak fel, bizonytalan időtartamra megválasztja az ország kormányzójává Horthy Miklóst (márc. 1.). A köv. kormányok (Simonyi-Semadam Sándor 1920 márc.—jun., Teleki Pál gróf 1920 jun.—1921. ápr., Bethlen István gróf) küzdenek a jogrendért és a konszolidációért, igyekeznek megszüntetni az u. n. egyéni akciókat, aláírják és ratifikáltatják az ország felosztását tartalmazó trianoni békét (1920 jun. 4. és nov. 13.) elfogadtatják a földbirtok igazságos megosztásáról szóló javaslatot (1920 nov.), a numerus claususot. A kormányok helyzetét még labilissabbá tette a királykérdés felvetődése. IV. Károly király 1921 ápr. 17. a hatalom átvétele céljából megjelent Budapesten a kormányzóval, de ez megtagadta a király kívánságának teljesítését. A kormány az 1920. I. t.-c.-re hivatkozva s az ántánt fegyveretésére Budapestnél visszaveri a király csapatait. A királyi pár fogságba esik s a kormány feltétel nélkül kiszolgáltatja az ántántnak, amely Madeira szigetéről deportáltatja, a nemzetgyűlés pedig nov. 1-én az egész Habsburg-házat detronizálja. Bethlen márc. megalakítja az új egyeséges pártot, kormányrendelettel új, megszükitett választójogot léptet életbe, a városokon kívül nyílt szavazással s a junisi választáson nagy többséget szerez. A 2. nemzetgyűlés jelenik meg először a szocialistapárt; a király halálával (ápr. 1.) a legitimisták örö-

kös királyá proklamálják Ottó trónörökösét. Bethlen népszövetségi kölcsönrel megindítja az u. n. szanálást (1923 jun.—1926 máj.). 1926. nov. a nemzetgyűlés el fogadja a felsőházról szóló javaslatot, mire megtörténik a képviselőház és felsőház megválasztása, ami

a kormány hatalmának teljes megszilárdulását jelenti: 208 kormánypárti képviselővel 37 ellenzéki áll szemben. 1930 márc. i. a törvényhozás és az egész ország együtt ünnepelte Horthy Miklós kormányzóságának tizedik évfordulóját.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

Időrendi táblázat

I. Vándorlások és a vezérek kora

- Arpád kb. 892—907.
Zsolt 907—947.
Taksony 947—972.
Géza 972—997.
Kb. 887. Átköltözés Lebediából Etelközbe.
892. Svatopluk leveretése Arnulf ném. királlyal.
893. v. 894. Bolgár hadjárat.
895. Bolgárok és besenyők betörése Etelközbe.
Kb. 896. Homfoglalás. Pusztaszeri gyűlés.
926. Sanctgalleni kaland.
933. Merseburgi vereség.
955. Augsburgi vereség.
Kb. 960—970. Balkáni kalandozások.
Kb. 974. Géza és családjának megkeresztelése.
997. István fejedelemsége.

II. Árpád-házi királyok kora

- Szt. István 997—1038.
Péter 1038—1041.
Aba Sámuel 1041—44.
Péter (másodszer) 1044—46.
I. Endre 1046—1060.
I. Béla 1060—63.
Salamon 1063—74.
I. Géza 1074—77.
Szt. László 1077—95.
Kálmán 1096—1116.
II. István 1116—31.
II. (Vak) Béla 1131—41.
II. Géza 1141—62.
III. István 1162—72.
II. László és IV. István ellenkirályok 1162.
III. Béla 1172—96.
Imre 1196—1204.
III. László 1204—05.
II. Endre 1205—35.
IV. Béla 1235—70.
V. István 1270—72.
IV. (Kun) László 1272—90.
III. Endre 1290—1301.
1001. aug. 15. Szt. István megkoronáztatása.
1003. Gyula leveretése.
1031. Imre herceg halála.
1044. Ménfői csata.
1046. Vatha látvadása.
1051. III. Henrik német császár hadjáratának kudarca.
1070. Cserhalmi ütközet.
1091. Szt. László meghódítja Horvátországot.

1105. Kálmán meghódítja Dalmáciát.
1132. Aradi gyűlés.
1160 körül. A szászok letelepedése Erdélyben.
1213. Gertrud királyné megöletése.
1217. II. Endre szentföldi hadjárata.
1222. Aranybulla.
1241—42. Tatárjárás.
1246. Bécsújhelyi ütközet. Battenbergi Frigyes eleste.
1260. Morvamezei vereség; II. Ottokártól.
1278. IV. László Habsburgi Rudolfal leveri II. Ottokárt Dürnkruntnál.
1301. jan. 14. III. Endrével kihal az Arpád-ház.

III. Vegyes-házbeli királyok kora

- Vencel 1301—5.
Ottó 1305—8.
Károly Róbert 1308—42.
I. (Nagy) Lajos 1342—82.
Mária 1382—87.
Durazzo (Kis) Károly 1386—87.
Zsigmond 1387—1437.
Albert 1437—39.
I. Ulászló 1440—44.
V. László 1444—58.
I. Mátyás 1458—90.
II. Ulászló 1490—90.
II. Lajos 1516—26.
1312. Rozgonyi csata. Csák Máté és az Amadék leveretése.
1325 körül. A bandériális hadsereg bevezetése.
1335. Visegrádi fejedelmi kongresszus.
1345. Endre herceg megöletése Aversában.
1347. Nagy Lajos első nápolyi hadjárata.
1350. Második nápolyi hadjárat.
1370. Nagy Lajost lengyel királlyá választják.
1378—81. Háború Velencével. Dalmácia birtokának biztosítása.
1386. Durazzo (Kis) Károly behivatása és (1387.) meggyilkolása.
1387. Erzsébet, Nagy Lajos özvegyének meggyilkolása. Zsigmond királlyá választása.
1380. Rigómezei ütközet.
1396. Nikápolyi vereség.
1428. Galambóc ostroma.
1439. Szendrői vereség.
1442. Hunyadi János erdélyi hadjárata.
1443. U. n. hosszú hadjárat a török ellen.
1444. Szegedi béke. Várnai vereség.
1446—52. Hunyadi János kormányzósága.
1448. Rigómezei vereség.

1456. Nándorfehérvár ostroma. Hunyadi halála.
1463. Jajca ostroma.
1468–78. Cseh háborúk. Olmützi béke.
1477–87. Háboruszkodás III. Friggyessel.
1479. Kenyérmezei ütközet.
1485. Bécs meghódolása.
1491. II. Ulászló szerződése Miksa császárral.
1514. Werbőczy Hármaskönyve. Dózsa-féle pór-lázadás.
1521. Nándorfehérvár eleste.
1526 aug. 29. Mohácsi vész.

IV. Habsburg-házbéli királyok kora

- Szapolyai János 1526–40.
I. Ferdinánd 1526–64.
Miksa 1564–76.
Rudolf 1576–1608.
II. Mátyás 1608–19.
II. Ferdinánd 1619–37.
III. Ferdinánd 1637–57.
I. Lipót 1657–1705.
I. József 1705–11.
III. Károly 1711–40.
Mária Terézia 1740–80.
II. József 1780–90.
II. Lipót 1790–92.
Ferenc 1792–1835.
V. Ferdinánd 1835–48.
I. Ferenc József 1848–1916.
IV. Károly 1916–18.
1529. II. Szulejmán hadjárata Bécs ellen.
1532. Kőszeg ostroma.
1538. Nagyvárad béke János és Ferdinánd közt.
1541. Budát megszállja a török.
1542. Tordai országgyűlés.
1543. Siklós, Székesfehérvár, Tata, Pápa, Esztergom eleste.
1551. Fráter György meggyilkoltatása.
1552. Temesvár. Drégely eleste. Eger ostroma.
1556. Erdély önálló fejedelemség, János Zsigmond (1556–71.).
1556. Szigetvár ostroma.
1568. Drinápolyi béke Miksa és a török közt
1571–76. Báthory István, erdélyi fejedelem.
1576–81. Báthory Kristóf, erdélyi vajda.
1593–1606. A hosszú török háború.
1606. Mezőkeresztesi ütközet.
1604. Bocskay István fölkeése.
1605. Bocskay, erdélyi fejedelem.
1606. Bécsi béke Bocskay és Rudolf közt.
Zsitvatoroki béke a törökkel. Bocskay halála.
1613–29. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem.
1619–22. Bethlen első támadása. Nikolsburgi béke.
1626. Bethlen harmadik támadása. Pozsonyi béke.
1644–45. I. Rákóczi György támadása. Linzi béke.
1648–57. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem.
1657. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata.
1662–90. Apafi Mihály erdélyi fejedelem.
1663. Új török hadjárata. Ersekújvár eleste.
1664. Szentgotthárdi győzelem. Vasvári béke.
Zrinyi Miklós, a költő, halála.

1665. Wesselenyi-összeesküvés.
1671. Frangepán, Zrinyi Péter, Nádasdy kivégzetése.
1678. Thököly Imre fölkelése.
1681. Soproni országgyűlés.
1682. Thököly Magyarország fejedelme.
1683. A török veresége Bécs alatt.
1686. Buda visszafoglalása.
1691. Erdély függetlenségének vége.
1697. Zentai győzelem.
1699. Karlócai béke Lipót és a török közt.
1703. II. Rákóczi Ferenc szabadságharca.
1707. Onodi országgyűlés.
1711. Szatmári béke.
1716. Pétervárdi győzelem a törökön. Temesvár, Belgrád visszavétele.
1718. Pozsareváci béke a törökkel.
1723. Pragmatica sanctio.
1739. Belgrádi béke a törökkel.
1741–48. Osztrák örökösödési háború. Aacheni béke.
1756–63. Hétéves háború. Huberburgi béke.
1764. Urbéri szabályzat.
1776. Fiume Magyarországhoz csatolása.
1784. Hora és Kloska lázadása.
1790–91. Magyarország szabadságának és függetlenségének törvénybe iktatása (X. t. c.).
1795. Martinovics és társai összeesküvése.
1805. Pozsonyi béke Ferenc császár és Napoleón közt.
1809. Az utolsó nemesi fölkelés.
1811. Devalváció.
1825. Az országgyűlés összehívása. Széchenyi István fölépése.
1837. Kossuth Lajos elfogatása.
1839. Örökvétség, magyar hivatalos nyelv törvénybeiktatása.
1847. Az új országgyűlés megnyitása.
1848 márc. 15. Tüntetés Pesten. A 12 pont.
1848 ápr. 11. A márciusi törvények szentesítése.
1848–49. Szabadságharc.
1850–50. Bach-korszak.
1860. Októberi diploma.
1861. Februári pátens.
1865. Deák Husvétii cikke. Az országgyűlés összehívása.
1867. Kiegyezés. Koronázás.
1871. Andrássy Gyula külügyminiszter.
1875. Tisza Kálmán megalakítja a szabadelvű pártot.
1876. Deák Ferenc halála.
1878. Bosznia okkupációja.
1879. Osztrák-magyar-német szövetség.
1889. Véderőtörvény. Rudolf trónörökös halála.
1892–94. Wekerle-kormány. Egyházpolitikai reformok.
1894. Kossuth Lajos halála.
1896. Millennium.
1903–05. Tisza István gróf első kormánya.
1904 nov. 18. Erőszakos hárszabályreform.
1905 jan. Téli választások. A szabadelvű párt bukása.
1905–06. Fejérváry-kormány. Nemzeti ellenállás.
1906 ápr.–1909. Koalíciós kormány (Wekerle). Nemzeti munkapárt megalakulása. Klusner-Héderváry-kormány.

1913—17. Tisza István kormánya.
 1914 jun. 28. Ferenc Ferdinánd és neje meggyilkoltatása.
 1914 júl. 23. Ultimátum Szerbiának.
 1914 aug.—1918 okt. Világháború.
 1915 máj. 23. Olasz hadüzenet.
 1916 aug. 27. Román hadüzenet.
 1916 nov. 21. Ferenc József halála.
 1916 dec. 30. Károly királyá koronáztatása.
 1917 aug.—1918 okt. Wekerle-kormány.
 1918 márc. 3. Breszt-litovszki béke Oroszországgal.
 1918 márc. 5. Bukaresti béke Romániával.
 1918 szept. 5. Bolgár fegyverszünet.
 1918 okt. 25. Nemzeti Tanács megalakulása.
 1918 okt. 31. Károlyi Mihály kormánya.
 1918 nov. 8. Belgrádi fegyverszünet (Franchet d'Esperay).
 1918 nov. 16. Népköztársaság kijárltása. Károlyi Mihály köztársasági elnök.
 1919 márc. 21.—júl. 31. Proletárikatatura.

1919 nov. 21. Huszár Károly koalíciós kormánya.
 1920 febr. 10. Az első nemzetgyűlés.
 1920 márc. 1. Horthy Miklós kormányzóvá választása.
 1920 jun. 4. Trianoni béke. (Törvénybe iktatva 1920 nov. 13.).
 1921 ápr. 13. Bethlen István miniszterelnök.
 1921 ápr. 17. Károly király első visszatérési kísérlete.
 1921 okt. Károly király második visszatérése Sopronba. Budaörsi ütközet.
 1921 nov. 1. A Habsburg-ház detronizációja.
 1922 ápr. 1. Károly király halála.
 1922 jun. 19. összeül a 2. nemzetgyűlés.
 1923 okt. Népszövetségi kölcsön. Szanálás.
 1926 máj. Szanálás befejezése.
 1926 nov. A nemzetgyűlés megszavazza a felsőlázi javaslatot.
 1926 dec. Az új képviselőház megválasztása.
 1930 márc. Horthy Miklós kormányzóságának tízéves jubileuma.

Magyarország közgazdasága. Mezőgazdaság.

Az ország történetének művelési ágak szerint való megoszlása:

	1910-ben	%	1920-ban
Szántó	45.5		60.2
Kert	1.4		1.1
Rét	9.3		7.2
Szőlő	1.1		2.3
Legelő	11.7		10.9
Erdő	25.8		11.8
Nádas	0.1		0.3
Nem termő	5.1		6.2

Ha a népsűrűséget a szántó, kert, rét, szőlőterület négyzetkiométerére kiszámítjuk, úgy a régi Magyarországon 113.1, az új Magyarországon 117.2 a viszonyszám. Ha most már az ország legfontosabb mezőgazdasági terményeinek megoszlási arányát vizsgáljuk az összes szántók terményeihez viszonyítva, úgy a következő eredményre jutunk:

Magyarország 1911—15	A mai Magyarország területén 1911—15
Buza	25.6
Rozs	8.4
	0/0
	27.4
	12.3

Arpa	8.6	9.5
Zab	8.3	6.2
Kukorica	19.1	15.5
Burgonya	4.8	4.4

Az ország 1911—15. években learatott területéből a mai Magyarország birtokában maradt:

	%
Buza	45.8
Rozs	63.1
Arpa	47.4
Dohány	82.7
Cukorrépa	41.9
Kender	23.0
Lóhere	37.2
Zab	32.2
Kukorica	35.0
Burgonya	39.2
Takarmányrépa	66.0
Bükköny	58.8
Lucerna	56.6

A termésátlagok összehasonlításául szolgál az alábbi táblázat.

Termésátlag hektáronként:

	buza	rozs	árpa	zab	tengeri	burgonya
Dánia	32.6	16.8	31	26.2	—	187.8
Anglia	22.9	17.8	21.7	20.6	—	181.4
Németország	22.3	18.4	—	—	—	144.9
Franciaország	14.6	11.3	15.6	14.1	9	76.5
Ausztria	16.9	13.3	18	15.4	18.7	131.5
Magyarország	16.1	12.7	16.2	15.1	11.9	55.5
Oroszország	7.7	7.5	7.7	9.3	7.6	70.6
Csehszlovákia	18.6	17.7	19.5	17	15.5	118.1
Románia	9.8	9.9	8.6	8.8	6.2	93.3
Jugoszlávia	14.8	9.5	10.3	9.9	9.0	38.5

Erdőgazdaság. A mai Magyarország a háború előtti terület erdősegeinek csak 14.5%-át bírja. A mai magyar erdőállomány 1,911,386 kat. hold kiterjedésű, tehát az ország területének 11.2%-át foglalja el. Ennek következtében a fa jelentéssel exportcikknébb legfontosabb behozatali cikkünké vált. — **Állattenyésztés** 1920.: szarvasmarha 1,819,354, ló 892,131, sertés 2,582,255, juh 1,573,180, kecske 23,793, szamár 4,485, öszvér 1,386. Élőállatkivitelünk kereskedelmi mérlegünk egyik legfontosabb aktívuma. — **Bányászat.** Szénbányászatunk és szűkségletünk viszonya a mai területen kedvezőbbben alakult, mint a régien. A háború előtt a fejenkénti termelés 6.89 q volt, ami lett még kb. 1.8 q behozatal volt 'szükséges. Ezzel szemben már 1922-ben 8 q széntermelés esett az új terület lakosaira fejenként. 1928. Magyarország. szénter. 65.1 mill. q barnaszén, 7.8 mill. q kőszén volt, ami az 1913-as termelésnek (102 mill. q) kb. 75%-a. Vasérctermelésünk szenvedte csaknem a legjelentősebb veszteséget. Mai termelésünk (2.8 mill. q) az 1917-es bányászat egyhatodrésze. Ezzel szemben egykori vas- és fémiparunk 50%-a, gépiparunk 80%-a a mai területen van. Só-, petróleum-, nemesfém-, réz-, cink- és antimonbányáinkat elvesztettük. A Dunántúlon bauxit-termelés folyik. — **Ipar.** 1927. 3631 ipartelep dolgozott 230.000 munkással; a gyáripari termelés értéke 2748 millió pengő volt. — **Közlekedés.** Vasutoviraink hossza 8677 km., 3724 km. fő- és 4953 km. mellékvonal; ezeken összesen 111 millió személy utazott. Gépkocsiallományunk 1929 jan. 1.

személyautó	10.246
bérrautó	1.234
autobusz	505
teherautó	3.609
egyéb autó	608
motorkerékpár	8.048
	<hr/> 24.250

Légiközlekedéssel 1927-ben 2613 utat tettek meg, 4133 személyt szállítottak, a posta- és csomagszállítás pedig 322.6 tonna volt. A posta 1928-ban 395,972.000 közönséges, 15 millió 851.000 ajánlott levelet, 783,600 értéklevelet és értékdobozt, 13,046.000 csomagot, 8,955.900 postautólevényt, 3,993.400 táviratot kézbesített. Távbeszélőn 4,554.100 távolsági beszélgetést folytattak. Budapesten a helyi beszélgetések száma 81,621.800 volt. 2637 postahivatala és postahelye van. A rádió-engedélyesek száma 1928. végén 163,553 volt. — **Külkereskedelem.** 1928. behozatal 1189 millió pengő, kivitel 819 millió pengő.

Magyarország. pol. napilap, 1893. a'ap. s 1918-ig a függ. párt orgánuma volt. Most az Est-lapok egyike, szerk. Magyar Elek.

Magyarországi Újságírók Egyesülete, 1919. a Budapesti Újságírók Egyesülete és a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége egybeolvasásából alakult. Székhelye: Bp. Rákóczi ut. 10.

Magyaróvár, r. t. város, Moson vm. székhelye a Duna szigetközi ága mellett, a Lajta torkolata fölött, 7098 l. Gép- és vegyészeti gyárak. Mezőgazdasági akadémiá, kegyesrendi reálgimn.

Magyar ötvösség, legrégibb önálló művészetenk. Főleg az egyházat szolgálja, oly műveket adván a filigránnal és a sodronyos zománcsal már a csucsives stíl idején (Szt. László herméja, Suky kelyhe, Felkai urnutató), hogy ötvöseink külföldön is érvényesülnek, mint Kolozsvári Márton és György Prágában, a gyulai Miklós Kölnben, és ajtói Dürer Nürnbergben. Mátyás a'att olasz mesterek is dolgoznak itt (Corvin-kálvária). A 16. sz.-ban lett közelebbi az »erdélyi« technika ékköves művészete (tanu reá a Nádasdy-kincstár). A nagyon virágzó (Hann Sebestyén, Szilassy János) M.-nek a hanyatlása a 18. sz.-ban kezdődik, míg a 19. sz.-ban (Szentpétery József, Libay Sámuel) a nyugati, kivált angol befolyás alá került.

Magyarpolány nagykt., Veszprém v.m., devicserei j., 1729 l., ut. Ajka, posta.

Magyarság, napilap, alapította 1921. és azóta is szerkeszti Milotay István. Legitimista.

Magyarsarlós kisk., Baranya vm., pécsi j., 908 l., ut. és up. Nagykozár.

Magyar stílus, nemzeti formanyelvre való törekvés az építő- és iparművészetben. A mozgalom tulajdonképpeni megindítója Lechner Odón volt a múlt százal végén. Hatalmas tehetsége kevés támogatásra talált, nagy-szerű, egyéni művészetét inkább külsőségekben követték. Erős lökést adott a mozgalomnak a népművészet behatóbb és kiterjedtebb tanulmányozása. Főleg erdélyi nyomokon indult el Thoroczkai-Wigand Ede, míg Kozma Lajos, Jányszky Béla stb. a törekvés alapjait kiterjesztette az egész ország népies formakincsére. Lechner Odón nyomdokain később igen érdekes egyéni alkotásokat hozott létre Lajta Béla, Pogány Móríc és Vágó József. A M.-törekvések a monumentális építészetben nem bizonyultak eredményeseknek, míg a kisebb építmények sorában s főleg az iparművészet terén nagyszámu igen értékes alkotásra találunk.

Magyarszék kisk., Baranya vm., hegyháti j., 706 l., vasut, táviró, posta.

Magyarszentiván kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 638 l., vasut, táviró, posta.

Magyarszentkirály kisk., Veszprém vm., Bakonyzentkirály kisk.-gel egyesült **Bakonyzentkirály** néven.

Magyarszentmiklós kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 441 l., ut. Ujudvar, up. **Magyarszerdahely.**

Magyarszerdahely kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 985 l., ut. Ujudvar, posta.

Magyar színeszet, első kísérletei a vallásos tárgy színepadi játékok. A reformáció megteremtí a fejlettebb politikus-tárgy játékokat, amelyek helyét később az iskoladramák foglalják el. Hivatásos színtársulatok csak 160 után szervezteknek. Az első szervezett társu-

lat Felvinczi György társulata, mindössze hat évig működött, utána a főurak veszik át a színházakat vezetőket és így születik meg 1790. Kelemen első állandó társulata Bp.-en és Wesselényi Miklós kolozsvári színháza. A 19. sz. első éveiben egymásután létesül Székesfehérvárott, Kassán, Miskolcon állandó színház, 1837. pedig Széchenyi kezdeményezésére megnyílik a bp.-i Nemzeti Színház is. 1875. alakul a Népszínház, 1884. pedig fölépül az Opera is. A 19. sz. végén már minden nagyobb vidéki városnak állandó színháza van.

Magyar Színház, 1897. nyílt meg Leszkai András vezetése alatt mint operettszínház, 1907. Beöthy László prózai színházzá szervezte át.

Magyar szobrászat, középkori emlékeink dekoratívok, néhol akad magyart vonás. A 14. sz.-ban ércplasztika fejlődött ki Kolozsvári Márton és György ötvösök műhelyében: lovaszobrok (Szt. László Nagyvárad, Szt. György Prága). A csucsíves, szárnyas oltárok fatárgyai nagyszabású műhelyek alkotásai, mint Lőcsei Pál: ezekbe jelentősen beleszólt a Mátyás által pártfogolt olasz plasztika Verrocchio, Giov. Dalmata, Andrea Ferrucci műveivel. A barok főleg osztrák szobrászok műveivel foglalt teret. A klasszicizmus idején honi erőlködés (Dunaiszky L., Huber I.) kezdenek érvényesülni, majd Ferenczy István antikizáló erőfeszítései után Izsó Miklós mintáz regényes magyar néptípusokat, kinek örökét Huszár Adolf folytatja hazafias emlékszoobraiban. S ez emlékszoobrászat lesz az érvényesítés próbaköve Stróblnak, Zalának s a rendkívüli tehetségű Fadrusznak, akik aztán a jeles tehetségek egész csapatával plasztikánkat európai színvonalra emelték.

Magyarszombafja kisk., Va3 vm., szentgottárd-muraszombati j., 413 l., telefon, posta.

Magyarszombathely kisk., Veszprém vm., zirci j., 1326 l., vasut, táviró, posta, telefon.

Magyar tánc. A legrégibb fajtának, az ősi pogány vallási táncoknak csupán emléke maradt fent. A 15.—16. sz.-ban alakult ki a hajdu-tánc a máig megmaradt bokázóval. Az uri tánc a palotás, menetes bevonulóval. Figurái a hajdu-tánc megfinomodott lépéseiből fejlődtek. Erdélyi uri körében német mintára a mondókás táncok, a nép körében a kutya-kopogós és csürdügölő járta. A 18. sz. háborúiban születik meg a toborzó (verbunkos) lassu résszel s a szilaj frissel. Járták hazánkban a kültöldi táncokat is. A 19. század legdivatosabb táncja a kormagyar, a koszorú- és füzertánc, az ötvenes években pedig a csárdás.

Magyartelek kisk., Baranya vm., szenlőrinci j., 339 l., ut. Magyarzentiván-Gusztáv-műve, up. Magyarmecke.

Magyartés kisk., Csongrád vm., csongtádi j., 444 l., ut. és up. Szentes.

Magyarujfalu kisk., Somogy vm., szigetvári j., 259 l., ut. és up. Gyöngyösmellék.

Magyarürög kisk., Baranya vm., pécsi j., 454 l., ut. Pellérd, up. Rácváros.

Magyar viselet, népies és uri. Mindkettőnek elemeit az ősi viseletben már felfaljuk, ilyenek: a gatyá, a rövidszaru csizma, az elől nyitott bőrködmén, mente és kötös, továbbá a süveg v. főveg. Ősi magyar szavak: vászon, orsó, takács, gyolcs, kender; a bőruhanemek, a kakagány, suba, guba, bekes, ködmen, továbbá a posztóköpenyeg, zeke, szokmány, csuha, a galléros szür, a gombolható díszes kabát, későbbi nevével dolmány, most atilla, amelyből aztán kifejlődtek az összes európai kabátnevek; a mente elterjedt nyugaton is Mantel, mantil néven. Végül a főveg, csákó, süveg; forgós tollbok-rétás kalpag, a csizma, saru és cipő; a női viseletben a főkötő, kendő, pártá, imeg szintén ősi elnevezések. A 10. sz.-tól idegen viselet-hatások szivárognak be. Az udvari viselet teljesen nyugati jellegű; a nép és később még az idegenek is ragaszkodnak az ősi viselethez. A 15. és 16. sz.-ban a török hatás alatt újra az ősi magyar viselet vezet. A női viseletből a hajdonok gyönyögyös pártája, a haj szalagokkal való befonása, az asszony főkötője, a kötény ősi magyarosak. Népviseleteink közül legszebb és leg több őseredetiséggel bíró: a mezőkövesdi, sárközi, baranyai és kalotaszegi.

Magyar Géza, (1864—1928), a polg. per-jog tanára a bp.-i egyet.

Magyar Kossa Gyula, * 1865, orvos, bp.-i egyetemen a mérgegtan c. rk. tan., az állatorvosi főisk. a gyógyszer-tanára. Nagy irodalmi működést fejt ki.

Magyar zene. Irott emléküink a 16. sz.-ig alig van, a M. ősi multjára azonban érdekes új fényt vetnek a népzenei kutatások. Ezek szerint a magyarság őshazájából sajtós mollyellegű pentaton hangrendszert hozott magával, amelyet népdalaink máig megőriztek. A ker. egyh. zene hatását mutatják a népzében gyakran föllelhető egyh. hangnemek. A dalok egy részét sajtóságos rubato jellemzi. Ősi énekmondóink a regősök, igricek, hegedősök. Hangszerük a hegedű és a koboz v. lant. A 17. sz. kuruc-labanc harcrai virágzó népzénet ihlettek, legszebb emlékei a Rákóczi-nóták. A 18. sz. végén egyre jobban terjed a tiszta hangszere zene s mindinkább előtérbe lépnek a cigányok. Ekkor kezdi pályafutását a cigány Bihari János, Lavotta János, Csermák Antal és Rózsavölgyi Márk, akik főként tánczenéket, verbunkost, palotást, csárdást, kormagyart szerettek. A magyaros dalmű legelső terméke Ruzitskának 1833. Kolozsvárott bemutatott Béla futása. Az igazi föllendülés Erkel Ferenczel kezdődik, aki egyben a magyar zenei élet megteremtője. Nem megy egészen mélyig a magyar jelleg Liszt Ferencnél; Mihalovits Ödönnek, a szimfonikus zene egyik magyar uttorőjének és Hubay Jenőnek a munkái is csak modorban magyarok. A M.-t a XX. sz. elején fellépő Ko-

dály Zoltánnak és Bartók Bélának sikerül a régi magyar zenének és a népzeneinek lekéből rekonstruálva megteremteni.

Magzat, a méhen belül fejlődő ember neve a fogantatás utáni negyedik hónaptól kezdve a születésig.

Magzatelhajtás, az elvetélés (abortus) mesterséges megindítása. A M.-t a törvény csak szigorú orvosi javallat esetén engedi meg, egyébként büntetendő cselekmény.

Mahábhárata, ó-indiai hősköltemény a 4.—7. sz.-ból.

Mahagoni-fa, többféle fa, az igazi a Swientia mahagoni, Nyugatindianában és Középamerikában honos. Sötétzsinű, kemény és nehéz, nagyon becses butorfa.

Maharadzsa (szanszkrit), a. m. nagy király, a hindu fejedelmek ma is haszn. címe.

Mahdi, a mohamedán szekták által várt Messiás. M.-nak nevezte magát Szudánban Abdullah, akinek felkelését Kitchener 1898. verte le.

Mahler I. Ede, * 1857, a bp.-i egyet. a keleti népek ókori tört. nyug. r. tanára, kivált kronológiával fogl. — **2. Gustav** (1860—1911), német zeneszerző és karmester. Legértékesebb szerzeményei tiz szimfóniája és dalai.

Mahmud, török szultánok. **I. M.** (1730—54), az osztrák-orosz szövetség ellen szerencsén viselt háborút (1736—39). — **II. M.** (1808—1839), elvesztette a Balkán, Görögország nagy részét és 1829. az oroszok csaknem bevonultak Konstantinápolyba. Mehemed Alij egyiptomi pasával szemben elvesztette Szi-riát is.

Máhomfa kisk., **Zala** vm., alsólendvai j., 374 l., ut. és up. Lenti.

Mail (ang.) a. m. posta.

Mailáth I. Gusztáv Károly gróf. * 1864, erdélyi katolikus püspök, M. 4. fia. — **2. Géza** gróf, * 1860, felsőházi tag. — **3. György** (1786—1861), 1839. országbíró, 1848. a felsőház elnöke. — **4. György** (1818—1883), kir. főtárnokmester. Udvari kancellár, országbíró, a Kuria és főrendiház elnöke. Rablógvilkoság áldozata lett. — **5. János** gróf (1786—1855), történetíró. Anyagi gondok miatt leányával együtt öngyilkos lett. — **6. József** gróf, * 1858, szociálpolitikus, társadalomtudós.

Maillot Nándor báró, * 1884, földbirtokos, országgy. képvis.

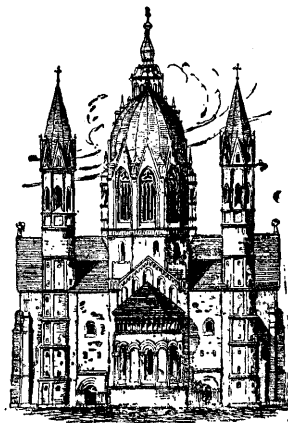
Maimonides, Mózes (Rabbi Mose ben Maimon 1135—1204) zsidó vallásbölcész.

Main, l. Majna.

Maine, az E-amerikai Unio legE-ibb állama. 86.000 km², ³/₄ millió l. Földmivelése szegényes. Erdészete, kőbányászata, halászata, kő-, papir- és pamutipara jelentékeny. Fővárosa Augusta.

Maintenon, Françoise d'Aubigné marquise (1635—1719), XIV. Lajos kedvese és 1665 óta itkos felesége.

Mainz, város Hessen német államban, a Rajna balpartján, a Majna torkolatával szem-

Mainzi dóm

ben, 109.000 l. Pompás székesegyház. Elénk ipar és kereskedelem. Gutenberg szülővárosa.

Maire, a francia község előjárója, bíró és közigazg. hivatalnok.

Maison (franc.) a. m. ház.

Maistre, Xavier de (1763—1852), francia író. Legismertebb elbeszélő-műve: a humorisztikus Voyage autour de ma chambre.

Maitre (franc.) a. m. ur, mester. M. de plaisir: mulatságrendező.

Maitresse (franc.) a. m. urnó, kitartott szerető.

Máj, a hasüreghen elhelyezett nagy mirigy, amely az epét készíti; a test vegyi összetételének legfőbb szabályozója.

Maja, a római mitológiában Hermes anyja, a hindubai Buddha anyja.

Majláth, l. Mailáth.

Majmételty, élősködő szívóféreg a juhok és szarvasmarhák (kivételesen az ember) májában; súlyos betegséget okoz.

Majmkok, az állatvilág legfejlettebb csoportja. A felsőbbrendű M. fogazata 32 fogból áll. Koponyaalkatuk hasonló az emberéhez, az agykoponyáján azonban csonttarajok vannak az erős rágóizmok tapadására s arc-szögük jóval kisebb az emberénél. Ugy a mellső, mint a hátsó végtagjaik fogóvégtagok (kezek), de mellső végtagjaik hosszabbak a hátsóknál. A fülkagyló, a gégecél stb. szerkezete csaknem azonos az emberével. A meleg és forró égővi erdők lakói, többnyire társaságban élnek s rendszeren fészket építenek. Európában ma már egyedül Gibraltárrban találhatók. Felosztják őket keskenyorrúakra, ahová az emberszabású M. is tartoznak (gorilla, csimpánz, gibbon, oráng) és szélesorrúakra, melyeknek főháza Amerika.

Majna (Main), a Raina legnagyobb jobboldali mellékfolyója. A Fichtel-hegységben ered és Mainz-cal szemben ömlik a Rajnába. Alsó és középső folyója hajózható.

Majolika, a fayencáruknak olasz eredetű neve, amely alatt minden díszes és színes cseréparút értenek. Különleges fajtáját állította elő Zsolnay Vilmos pécsi keramikus.

Majomkenyérfa (baobab), Afrika trópusi steppein élő fa, törzse 9 m. vastagságot is elér. Dinnyszerű, keményhéjú termésének bele és magvai a benszülöttek tápláléka.

Majomkenyérfa

Major (lat.) a. m. nagyobb, idősebb.

Major 1. Ervin, * 1901, zenetörténész; művei: Fusz János és kora, Beethoven im Ofen im Jahre 1800. — 2. **J. Gyula** (1858—1925), zeneszerző. Irt operákat, zongora- és zenekari műveket; legértékesebb a Balaton c. szimfonikus költeménye. — 3. **Henrik**, * 1866, grafikus és karikaturista, a londoni Graphic munkatársa. — 4. **Jenő**, * 1871, festő és grafikus.

Majorátus, hitbizományi utódlás a magassabb kor alapján. 1. Szeniorátus, ha ágra való tekintet nélkül a család legöregebb tagja az utódló; 2. tulajdonképpeni M., amikor a legközelebbi izen álló az utód; 3. primogenitura (elsőszülöttség): az idős ágbeli elsőszülött utódlása.

Major domus, a frank királyságokban: a kir. palota főnökei, akiknek hatalma a Meroving királyok hanyatlásával emelkedett. A Karoling heristali Pippin 687. az egész frank királyság M.-a; utóda, kis Pippin (N. Károly atyja) megbuktatva a Merovingokat, 751 frank királlyá lett.

Majorca, I. Mallorca.

Majoresco (ol.), a majorátus ura.

Majoritás (lat.) a. m. többség.

Majorizálni (lat.) a. m. szavazattöbbséggel legyőzni.

Majoros Károly, * 1867, üvegfestő.

Majos nagyk., Tolna v.n., völgyesi j., 1197 l., ut. és up. Bonyhád.

Majosháza nagyk., Pest vm., ráckevei j., 780 l., ut. Dunakisvarsány, up. Aporka.

Majovszky Pál, * 1871, gyűjtő és műbárárt, a Magyar Művészet szerkesztője.

Ma's kisk., Baranya vm., mohácsi j., 1916 l., ut. Nagynyárád, posta.

Majsamiklósvár nagyk., Tolna vm., tanási j., 3761 l., vasut, ut. Keszőhidegkut, up. Kecssegepuszta.

Majthényi Flóra (1837—1915), író, Tóth Kálmán elvált felesége.

Majtis kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 473 l., vasut, táviró, up. Jánk.

Május, az év 5. hónapja, Maja római istennő után elnevezve.

Május elseje, 1889 óta nemzetközi munkásünnep.

Mák, a pipaccsal rokon növény. Virága négyzirmu, élénkzsinii. Termése gömbölkü toktermés, melyen belül több száz apró mag van. E magvakat részben fűszerül alkalmazták téisztálchoz, részben olajat sajtolnak belőlük. A még éretlen toktermésből nyerik az ópiumot (l. o.).

Makacsság (jog), a szabályosa megidézett peres fél távolmaradása a kitűzött tárgyalásról. A távolmaradó alperes ellen hozott makacssági ítélet helyébe új polgári perrendtartásunkban a mulasztási ítélet lépett.

Makád nagyk., Pest vm., ráckevei j., 1497 l., ut. Ráckeve, posta.

Makadám, I. Mac Adam.

Makai 1. Emil (1871—1901), költő, műfordító és zsurnálszta, A Hét segédzerk. — 2. **Endre**, * 1884, orvos, sebész, az All. Gyermekmenhely sebészőorvosa.

Makáma, rimes próza. Arab költői műfaj. **Makart**, Hans (1840—1884), osztrák festő, nagy termékenység, hatásvadászó tartalom és színezés, dekoratív felfogás.

Makay 1. Béla, * 1863, illusztrátor és író. Főleg természetleírások és novellák. — 2.

Margit, * 1892, szimfonész, Miskolcra kerülő a Végzsinházhoz. Francia vigjátékok naiva-szerpeit játssza.

Makkabeusok v. hasmonaeusok, zsidó uralkodó család. Ősök Mattathias († 165. Kr. e.), aki öt fiával sikeresen fellázad a szír zsarnokság ellen. Kr. e. 37-ben a családba beházasodott Herodes ragadta magához a hatalmat.

Makkai Sándor, * 1850, erdélyi ref. püspök és író, novellákat, regényeket írt. Nagy sikere volt az Ördögseker (reg.) és Magyar fa sorsa (Agyról) c. köteteknek.

Makkaróni (ol.), buzalisztból készített száraz csötészte.

Makkoshetye kisk., Sopron vm., csepregi j., 72 l., ut. Sajtoskál, up. Újkér.

Makkoskolyha kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 582 l., ut. és up. Sárospatak.

Maklár nagyk., Heves vm., egri j., 2555 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Makler (ném.) a. m. ügynök.

Makó, r. t. város a Maros mellett, Csánán. Malom székelye, 37.141 l. All. realgimn., fiú felsőkerek. isk. Hagynája a külföldön is keresett.

Makoviczky Dusan (1886–1921), orvos Zsolnán. Szlovák nyelvre ford. Tolsztojt, 1894. kiment Tolsztojhoz, 1904. orvosa és titkára lett s maradt Tolsztoj haláláig. Jegyzeteit Tolsztojról kiadta 2 köt. 1921. visszajött Rózsahelyre. Öngyilkos lett.

Makro ... (gör.), szóösszetételekben a m. nagy.

Makrobiotika (gör.) a m. az élet meghosszabbításának tudománya.

Makrocefalia (gör.) a m. nagyfejűség; oka lehet patológikus vizgyülem az agyban (vizfejűség).

Makrokozmosz (gör.) a m. a nagy világ, a világegyetem, ellentétben a mikrokozmoszsal: a kis világ, az ember.

Makula (lat.) a m. folt, seplő.

Makulatura (lat.) a m. a nyomtatásnál hasznavehetetlenné vált, vagy kiselejtezett nyomtatott papír.

Malabar, Elő-India DNy-i partja.

Malachit, rostoszerkezetű, fénylő, zöldszínű, réztartalmú ásvány. Rézolvastá ra és diszkónék használatjék.

Mala fides (lat.) a m. rosszhiszeműség.

Malaga, tartomány Spanyolországban, a Földközi-tenger partján, 7000 km², 1/2 millió l. Bora és szárított szőlője híres. Fővárosa és kikötője **M.**, 159.000 l.

Maláj szigetcsoport, az Ázsia és Ausztrália közötti szigetcsoportok: Szunda-, Fülöp- és Molukki-szigetek, 2 millió km².

Malajók, barnabőrű, göndör, feketeheajú; közéleti nép a Malakka-félszigeten, Oceániában, Madagaskáron. Számuk kb. 50 millió.

Malakka, 1. Hátsó India D-i hosszú, keskeny félszigete, 3 millió l. ÉK-i része **Sziámé**, a többi az angoloké. — 2. Kikötőváros a **M.-félsziget** Ny-i partján, 21.000 l.

Mal a propos (franc.) a m. rosszkor, alkalmatlan időben.

Malária (hídegfélé, vértóráz), fertőző betegség, amelyet a vörös vérsejtekben előskedő véglény (malária-plasmodium) okoz s amely az Anopheles nevű szamog nyálával jut az emberbe. A M. legfőbb tünete a magas lázzal kísért rázóhídegek, lépduzzadás stb. Gyógyszere a kinin.

Malasits Géza, * 1874, az Ált. Fogy. Szövetkezet cégvezetője, szoc.-dem. országgy. képvis. **Malaszt** (szláv: miloszt), isteni kegyelem, amelyet Isten természetes vagy természetfeletti ajándékképpen nyújt az embereknek.

Maláta, a mesterségesen csíráztatott árpa. Az árpacsírában a diasztiáz nevű erjesztőanyag (enzim) lép föl, mely a keményítőt malátacukorra és dextrinre bontja. A **M.-nak** a sör- és szeszgyártásnál van igen fontos szerepe.

Malatinszky Ferenc, * 1863, földbirtokos, felsőházi tag.

Mále kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 933 l., ut. és up. Bánréve.

Malecky Vilmos (1845–1924), operanékes. 1872–1888-ig a budapesti Operaház bariton énekes-e volt. Felesége **M.-né Ellinger Jozeta** (1855–1920), operanékesnő, a Zeneművészeti Főiskola énektanárnője volt. Leányuk **M. B.anka**, * 1879, az Operaház tagja, a Zeneműv. Főiskolán éneket tanít.

Malediávak, kis szigetcsoport az Indiai-óceánban, Elő-Indiától D-re, az Egyenlőtől É-ra. 300 km², 70.000 l.

Malevolens (lat.) a m. rosszakaratu.

Malherbe, François de (1555–1628), a francia költői nyelv megreformálásával előkészítette a tilaját a klasszicizmusnak.

Malheur (franc.) a m. szerencsétlenség, baj, kellemetlenség.

Malice (franc.) a m. rosszindulat, álnokság.

Malcózus (franc.) a m. rosszindulat.

Malines (Mecheln), belga város a Dyle folyó mellett, 60.000 l., híres csipkeverés 1830-ig.

Malisszörök, r. k. vallásu albán néptörzs.

Mallarmé, Stéphane (1842–1898), a francia szimbolista költészett. a »poésis pure» képviselője. Egyetlen verskötete: Poésies. Prozaia: Divagations.

Malorca, a Balearok legnagyobb szigete. 3500 km², 1/4 millió l. Fővárosa Palma.

Mal'mó, svéd kikötőváros a Sund-szoros mellett, Kopenhágával szemben, 116.000 l.

Málnai Béla, * 1878, építész. Épületei: győri iparkamara, a Cseh iparbank palotája Bp.-en. **Málnás**, kőszög. Háromszék vm., az Olt mellett, 850 l. Fürdőhely, Gyógyvíze országos hírv. Trianon óta Romániaé. **Málnas** néven.

Málnási Odön, * 1898, tanítóképzőt. tanár, katonai és történetír. (Csonka-Magyarország katonai földr. helyzete, Turenne élete stb.).

Malom, tágabb értelemben minden őrlőgép, szűkebb értelemben a gabonamüek feldolgozására való berendezés. A M. műveletei: a szentisztiás, őrlés, korpás és lisztes rész elkülönítése szitálással és a fajtázás, vagyis a termék különböző fajvisu szem-színek osztályozása, pl. légárammal. Az őrlés sokáig két vízszintes kő (malomkövek) között történt, a modern mal'mok azonban kizárólag hengerekkel dolgoznak.

Málom kisk., Baranya vm., pécsi j., 515 l., ut. Pécs, up. Keszi.

Malonyay Dezső (1886–1916), író, szépirodalom, művészet (Mednyánszky, Munkácsy, A magy. nép művészete).

Malot, Hector (1830–1907), francia regényíró. Ifjúsági átdolgozásai közkedveltek.

Malpighi, Marcello (1628–1694), olasz természettudós. Ő a mikroszkópi szövettan meg-alapítója, a béka tüdején fölfedezte a hajszálereket, először írta le a vörös vérsajt. ket. A bőr egy rétege ró'a van elnevezve.

Mal'a, sziget a Földközi-tenger közepén, Szicília és Afrika közt. A szomszédos Gozo és Comino szigetekkel együtt 316 km², 227.600 l. A

nép arab nyelvjárást beszél, hivatalos nyelv az angol. 1800. óta az angoloké, akik azóta hatalmas flottabázissá fejlesztették. Fővárosa La Valetta.

Maltai kereszt, Johannita-lovagok viselik.

Maltai lovagok, l. Johanniták.

Malter (ném.) a. m. habarcs, o'tott mészből és homokból készült anyag, téglák összekötésére.

Malthus, Thomas Robert (1766–1834), angol gazdaságfilozófus. Legfontosabb a népesség törvényéről írt munkája (magy. ford.), amelynek kiinduló pontja, hogy a népesség nagyobb mérvben szaporodik, mint a fenntartására szükséges élelem. (M.-ianizmus.)

Maltóze (gör.) a. m. malátacukor

Malváziai bor, a Kanári- és Madeira-szigeteken termő ily nevű szőlőfajból készül, igen erős likőr-bor.

Malverzáció (lat.) a. m. sikkasztás.

Malvy, Louis Jean, * 1875, franc. pol., Caillaux barátja, képvis., keresk. és postaminiszter, belügyminiszter, 1918. az ellenséggel való egyetértés és katonai forradalom szitálásának vádjá a'att a szenátus ötövi szűnőre ítélté, 1919. kegyelmet kapott. 1924. vezette a Spanyolországgal való tárgyalásokat, 1926. a Briand-kormány belügyminisztere.

Mályi kisk., Borsod vm., miskolci j., 832 l., ut. és up. Mezőnyék.

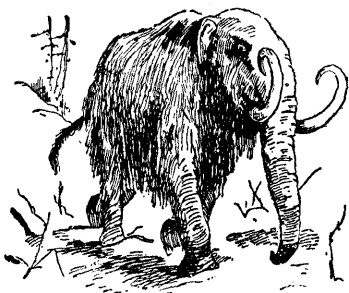
Mályinka kisk., Borsod vm., sajszentspéterei j., 728 l., ut. és up. Dédes.

Mályusz Elemér, * 1898, bp.-i egyet. a magy. társadalomtört. m. tan., orsz. levéltárnok.

Mályvafélék, ide tartozik a papsajt, továbbá a sokféle változatban termesztett mályváróza.

Mamelukok (arab, a. m. rabszolgák), fől-szabadtított rabszolgákból alakított egyiptomi testőrezredek katonái; nálunk a kormánypárti képviselők gunyveve.

Mammon (aram) a. m. gazdagság.

Mammut

Mammut, a jégkorszakban élt óriás elefántléle.

Man, angol sziget az Ir-tengerben, 588 km², 55.000 l. Fővárosa Castletown.

Manager (ang.) a. m. igazgató, vállalkozó.

Manchester, város Közép-Angliában, a pamutipar legnagyobb központja, 755.000 l.

Manchester Guardian, angol liberális napilap.

Manchesterizmus, liberális közgazdasági irányzat, ellenzi a vámot és az állami beavatkozást.

Manco (ol.) a. m. hiány.

Mánd kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 265 l., ut. Jánk, ut. Nagyszekeres.

Mandalay, Pelső Birma fővárosa az Iravadi folyó mellé, 150.000 l.

Mandarin (szanszkrit-portugál), 1. kínai köztisztviselő, 2. narancsfaj.

Mandatum (lat.) a. m. megbízás. 1. A római jogban a megbízási szerződés neve. — 2. A választójogban az orsz. képvis. megbízólevele.

Mandello 1. Gyula (1868–1910), közgazdász, műegyet. tanár. Társzerk. volt a Közgazd. Lexikonnak és a Közgazd. Szemlének. — 2. Károly (1829–1906), közgazdasági író, a Pester Lloyd közgazdasági rovavezetője.

Mándok nagyk., Szabolcs vm., tiszai j., 3368 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Mandolin (franc.), négy pár hurral ellátott hurossz hangszer.

Mandragora (boszorkánygyökér), a burgonyával rokon növény; bizarr alakú, emberformájú gyökerét boszorkányrontásra haszn.

Mandulafa, K-ről származó fa, vékonyhúsu csontterésében édes v. keserű mag.

Mándy Sámuel, * 1860, földbirtokos, országg. képvis., majd felsőházi tag.

Mandzsu nyelv, az uralattáji nyelvcsalád alatti csoportjának egyik ága. Kb. egymillió ember beszéli Azsia ÉK-i részén.

Mandzsúria, a Pacsil-öböl és Szibéria közt, 940.000 km², 19.290.000 l. Eghajlata mérsékelt. Felszíne változatos. Lakosai mongol-fajú mandzsuk. Terményei köles- és babfélék, kukorica, árpa, buza stb. Sok a sertése, lova, szamara, öszvére. Hasznos ásványokban gazdag. Gyárpara fejlődőben van. Vasutak kötik össze a tengerrel, Kinával és Szibérián át Európával. Fővárosa Mukden. Kína, Oroszország és Japán vetélkednek birtokáért.

Manége (franc.) a. m. lovarda, cirkuszi porond.

Manet, Edouard (1832–1883), francia festő, a modern impresszionizmusnak monét mellett uttőője.

Mánfa kisk., Baranya vm., hegyháti j., 633 l., ut. Komló, posta.

Mangán (gör.), elem, vasszínű fém, főrce a barnakő.

Manhattan Island, kis sziget a Hudson torkolatánál. Az egész szigetet New York háza borítja.

Mánia (gör.), elmebetegség, amely mániákus exaltáció vagy dühöngés formájában lép fel. Gyakran gyógyítható.

Manicheusok, gnosztikus szekta (alapítójuk Mani) a 3. sz.-ban.

Manifesztum (lat.) a. m. kormány- v. pártnyilatkozat.

Manila, a Filippini-szigetek fővárosa és kikötője Luzon-sziget Ny-i partján, 285.000 l. Egyetem. Dohány-, cukor-, kenderipar.

Manila-kender, többféle (kül. a Musa) növény háncsrója.

Manipuláció (ujlat.) a. m. kezelés, üzleti fogás.

Manir (franc.) a. m. modor.

Manirizmus (franc.) a. m. modorosság.

Manitoba, Kanada egyik középső tartománya, 652.000 km², 610.000 l. Nagy gabonatermelés. Fővárosa Winnipeg.

Maniu Gyula, * 1873, ügyvéd, román politikus, 1910. képv., 1918. a román nemzeti párt elnöke, aki a gyulafehérvári román nemzetgyűlésen kimondotta Erdély egyesülését a román királysággal. **M.** lett akkor a kormányzótanács elnöke. A rákövetkező Bratianu-kormányok ellen éles harcot folytatott, míg 1928 nov. kezébe kerítette a kormányt.

Mankó, l. Manco.

Mann, I. Heinrich, * 1871, német író. Fantasztikus lendületű, szatirikus aláfestésű regényeket (Die drei Götinnen, Schlaraffenland, Zwischen den Rassen) és szatirikus életrajzokat írt. — 2. **Thomas**, * 1875, **M.** 1. öccse, német író. A poézis dekadenciát mestersen rajzolja meg Buddenbrooks c. regényében. A Zaubenberg a mai Európa aktuális problémáira világít rá. Írt tanulmányokat is és egy drámát (Fiorenza). 1929. Nobeldíj.

Manna, növények belsejéből kiszivárgó édes váladék; enyhe hashajtó.

Mannequin (franc.) a. m. próbababa; próbáló nő divatüzletekben.

Mannesmann-cső, hengerelt acélcső; a megmunkálás folytán az anyag szálai csavarszerűen helyezkednek el és így nagy a cső ellenállása belső nyomással szemben.

Mannheim, Baden német szabadállam legnagyobb városa a Rajna jobb partján, a Neckar torkolatánál, 247.000 l. Vegyeszeti ipar. Elénk kereskedelem és hajóforgalom.

Mannheimer Gyula, * 1866, zeneszerző; írt szimfóniát, szerenádokat és dalokat.

Manninger Vilmos, * 1876, orvos, a bp.-i egyet. a sebészeti propedeutika c. rk. tanára, Új Szt. János-kórházi főorvos.

Mannit (gör.), édesízü alkohol, cukorbajosoknál alkalmazzák édesítőnek.

Mannlicher, Ferdinand (1848–1904), német mérnök, a M.-puska feltalálója.

Mano destra (ol.) zenei műszó, a. m. jobbkézzel; **M. sinistra**, balkézzelel.

Manometer (gör.), zárt térben lévő gőzök v. gázok nyomását mérő készülék.

Manöver (franc.) a. m. 1. kezelés. — 2. Műfogás. — 3. Nagyobb csapatok hadgyakorlata.

Mansard, François (1598–1666), francia építész, aki a róla elnevezett M.-tetőket közkedveltette, de nem ő találta fel.

Mansfeld I. Géza, * 1882, a pécsi egyet. a gyógyszer-tan ny. r. tanára, a narkózis, a belsőszekreciók mirigyek és a szív-működés problémáival fogl. — 2. **Otília**, a bp.-i egyet. a női betegségek m. tanára.

MANSZ., l. Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége.

Mantegazza, Paolo (1831–1910), olasz fiziológus, egyet. tanár. Ismert művei: A szerelem élettana, A szerelem egészség-tana stb. (magy. is).

Mantegna, Andrea (1431–1506), olasz festő; meglepően életteljes realizmus, plasztikus megjelenítés, merész perspektíva, erőteljes színzés a sajátja.

Manilla (spany.) a. m. a spanyol nők fátyola; könnyű női köpeny.

Mantova (Mantua), város és vár É-Olaszországban, a Mincio-folyó mellett, 44.000 l.

Manu, a hindu mítoszban az emberiség ősapja.

Manual (lat.), az orgona billentyűsorának neve.

Manuale (lat.) a. m. kézikönyv.

Manuális (lat.) a. m. kézi.

Manuel, volt portugál király, * 1889, 1908. követte köztársaságát álta' meggyilkolt apját. A republikánusok a hadseregre támaszkodva 1910 okt. 4. megbuktatták.

Manufaktúra (ujlat.), régebben a kézművesek műhelye, ma gyár; **M.-áru**: textiláru.

Manu propria (lat.) a. m. sajátkezeleg.

Manuscriptum (lat.) a. m. kézirat.

Mány nagyk., Fejér vm., váli j., 2563 l., ut. Bicske, posta.

Mányai József, * 1875, festő, 1909 óta sokat szerepel pesti és külföldi kiállításokon.

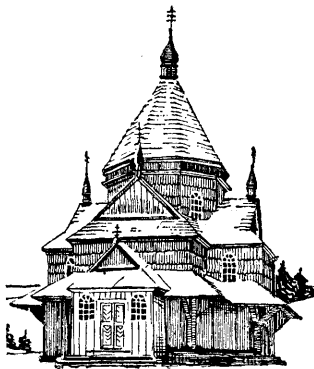
Mányoki Adám (1673–1757), arcképfestő. Élete utolsó részét külföldön töltötte. Ismertebb művei: II. Rákóczi F., Lubonirka hercegnő.

Mansárd, padlás-lakóhelyiség, l. Mansard.

Manzoni, Alessandro (1785–1873), olasz költő, a romantizmus fő képviselője. Legismertebb A jegyesek c. tört. regénye.

Maorik, Új-Zealand őslakói; a polinéziai fajhoz tartoznak. Számuk kb. 50.000.

Mappa (lat.), eredetileg egy darab vászon; újabban térkép (vászonra huzva).

Máramarosi gör. kel. templom

Marabu, a gólyafélékhez tartozó, afrikai és indiai madár. Farktollai értékes díszitollak.

Maracaibo, venezuelai kikötő, 75.000 l. **Marái** Sándor, * 1900, író, költő és újságíró; Panszéknyv. (novellák), A mézszáros (reg.); az Újság munkatársa.

Máramarossziget, város Máramaros vm., a Felső-Tisza mellett, 20.000 l. Trianon óta Romániáé Sighet néven.

Máramaros vm., 9716 km², 360.000 l. Trianon óta E-i része Csehszlovákiáé, a D-i Romániáé.

Maran, René, * 1887, néger francia író; 1921. Goncourt-díjat nyert Batouala c. regényével.

Maraschino (ol.), dalmát cseresznyéből készített likőr.

Marastoni, 1. **Jakab** (1804–1860), festő; Vencéből vándorolt Pestre, főleg arcképeket festett és rajzolt. — Fia, 2. **József** (1834–1893), festő; o'aj., aquarellfestésű és litografikus arcképek.

Marat, Jean Paul (1744–1793), a nagy francia forradalom leghíresebb vezérferfia. Az »Ami du peuple« szerkesztője. Charlotte Corday leszarta.

Maratás, fém- v. üvegtárgyak felszínének megmunkálása savakkal. A felszint viaszréteggel vonják be, ebbe karcolják a mintát és a sav a karcolt helyeken kioldja az alapanyagot.

Marathon, község A'tika keleti partján. Miltiades vezénylete alatt itt verte meg 10.000 görög a 110.000 főnyi perzsa hadat (Kr. e. 490.).

Marathoni futás, a marathoni csata után Ladas vitte hírül a győzelmet Athén lakosainak, futva téve meg 40.2 km utat. Ma az olimpiai versenyek egyik száma a **M.** Világrekord (Johanson) 2 óra 31 p. 12 mp.

Maráza kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 706 l., ut. Németbóly, up. Püspökhal.

Marazmus (gör.), az erőállapot fokozatos leromlása betegségek kapcsán és életlenülag az aggkorkban.

Marburg, 1. város Poroszország Hessen-Nassau tartományában, a Lahn-folyó mellett, 23.000 l. Régi egyetem (1527). — 2. Város D-Stíriában, a Dráva mellett, 31.000 l. Vasúti csomópont. 1919 óta Jugoszláviáé Maribor néven.

Marc, Franz (1882–1916), német festő. Festményeiben (Kék lovak, Sárga tehén, Farkasok, Tigris) a szimboliztikának és az expresszionizmusnak egyesítője.

Marcalgergely kisk., Veszprém vm., pápai j., 484 l., ut. és up. Vinár.

Marcali nagyk., Somogy vm., marcali j., 4628 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Marcaltó nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1354 l., vasut, táviró, posta.

Marchand, Thomas (1863–1910), francia afrikakutató (1896–8. Fasoda) és tábornok; a világháboruban esett el.

Marchegg, alsóausztriai határállomás volt Magyarország felé.

Marcipán (lat.: Marci panis, a. m. Márkus kenyere), örölt mandulából és cukorból készült sütemény.

Március, az év 3. hónapja, Mars római hadisten után elnevezve.

Márciusi forradalom, a párizsi 1848 febr. 24. forradalomból indult. Vezetői Petőfi, Jókai, Irinyi voltak, akik márc. 15-én a Talpra magyar kinyomatásával ténylegesen megszüntették a cenzúrát, megszerkesztették a demokratikus követelményeket tartalmazó 12 pontot, melyet Nyáry Pál vezetésével átadtak a helytartó-nácsnak.

Marconi, Guglielmo, * 1874, olasz mérnök; aki az első gyakorlatilag használható drót-nélküli távirót állította össze. Jelenleg a londoni Marconi's Wireless Telegraph Company műszaki vezetője.

Marconnay Tibor, * 1896, lírikus.

Marco Polo, l. Polo.

Marcus Antonius, l. Antonius.

Marcus Aurelius, l. Antoninus.

Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla, 188–217), római császár 211–217. Fivérét és annak hiveit legyilkoltatta. Rómában nagy épületeket emelt (thermák). A parthusok ellen indított hadjárata kezdetén meggyilkolták.

Marcus Aurelius
Antoninus (Caracalla)

Marczall Henrik, * 1856, történétíró, bp.-i egyet. nyug. ny. r. tanár. Főbb művei: Magyarország története. II. József korában, A magyar történet kutatóinak kézikönyve, Mária Terézia, Az 1790–91. országgyűlés története.

Marczell Mihály, * 1883, rk. pap, bp.-i egyet. m. tanár, a Szt. Imre Kollégium igazgatója, pedagógiai író.

Marcevicz Lajos, * 1871, hírlapíró, a Népszava munkatársa.

Marczibányi István (1752–1810), csa-ádi alispán, 50–50 ezer fontos alapítványt tett a Ludovicumra és pályatértelek kitűzésére.

Marées, Hans von (1837–1887), német festő, aki egyszerűséget és nagyvonalúságot igyekezett

összeolvasztani modern festői értékekkel. Főműve a nápolyi zoológiai intézetet díszítő freskók.

Marek József, * 1868, állatorv. főiskolai tanár, belgyógyász. Hutyrával együtt írták nagy kézikönyvüket.

Marengo, falu É-Olaszországban (Piemont), 2500 l. 1800. Napoleon győzelme az osztrákokon.

Mare nostro (ol.) a. m. a mi tengerünk, az Adriai-tengerre vonatk.

Márfa, kisk., Baranya vm., siklósi j.; 238 l.; vasut, ut. és up. Harkány.

Márffy I. **Ede**, * 1883, debreceni egyet. ny. r. tan., közgazg. és pénzügyi joggal fogl. — 2. **Ödön**, * 1878, festő és grafikus. Egyike a MIENK-ből kivált Nyol. aknák. A KÜT egyik a'apítója.

Márfy-Mantuano Rezső, * 1869, diplomata, a bp.-i egyet. a magy. közjog c. ny. rk. tanára. Nemzetközi joggal is fogl.

Márta, közet, mészkő és agyag keveréke.

Margalits Ede, * 1849, bp.-i egyet. nyug. ny. r. tanár, filológus. Ismertebb munkája: Magyar közmondások.

Margarin, mesterséges vaj, amelyet állati v. növényi zsirokból készítenek.

Margate, angol kikötő a Themse torkolatánál, 23.000 l.

Marge (franc.) a. m. a szélé vminek, mozgási tér; (tőzsdén) a napi legmagasabb és legalacsonyabb árfolyam közti különbség érték-papiroknál.

Marghiloman, A' Alexandru (1854—1925), román politikus. A világháborúban a német orientáció híve. 1918. miniszterelnök.

Marginalia (ujlat.) a. m. szelvényzetek.

Margit, Boldog (1242—1271), IV. Béla kir. leánya, mint a domonkos apák neveltje 1254. a Nyulak (ma M.-) szigetére költözött, ahol letette a fogadalmat.

Margitay Tihamér (1859—1922), festő, számos életkép, főleg a szalonéletből (Ellenállhatatlan, Első beteg stb.).

Margitsziget, Budapest határában, 122 kat. hold. Középkori romok, ártézi fürdő, szállodák.

Margó (lat.) a. m. szegély, határ; papírlap be nem nyomtatott vagy irott szélé.

Margó Ede, * 1872, szobrász; Agónia, Kosuth-sz. Aradon és Debrecenben, Dankó Pista-sz. Szegeden.

Marguerite, I. **Paul** (1860—1918), francia regényíró, 1907-ig öccsének, Victorinak munkatársa (Le désastre stb.). — 2. **Victor**, * 1870, francia regényíró. Szenzációt keltett La garçonne c. könyvével, melyben a független, szabad életet élő modern nő típusát rajzolja.

Mária, Szűz, Jézus Krisztus anyja. A kat. egyház 1854. mondta ki Mária szeplőtlen fogantatásának dogmáját.

Mária, ang. királynő (1516—58), VIII. Henrik és Aragoniai Katalin leánya, 1553—58. uralk. Uralmát protestánsok üldözése jellemezte.

Mária (1370—95), Nagy Lajos leánya. 1382-

től magyar királynő. Helyette anyja, Erzsébet uralkodott, aki ellen a főnemesség egy része Kis Károly nápolyi királyt hívta meg a trónra. 1386. Kis Károlyt megöleték, amire a fellázadt Horváthyak fogágába kerül, innen Luxemburgi Zsigmond kiszabadítja, akivel társ-királyként uralkodik haláláig.

Mária Antonia (1755—93), Mária Terézia leánya, 1770 óta XVI. Lajos felesége, 1774 óta francia királyné. A forradalomban elfogták és okt. 16. lefejezték.

Máriabesnyő, Gödöllőhöz tartozó üdülőtelep. Kapucinus kolostor. Bucsujáróhely.

Mariage (franc.) a. m. i. házasság; 2. kártyajáték (máriás).

Máriakálnok kisk., Moson vm., magyaróvári j., 899 l., ut. Moson, posta.

Máriakémdény nagyk., Baranya vm., pécsváradi j., 1204 l., ut. Némethbóly, posta.

Mária-kongregációk, kat. társulatok Mária tiszteletére. Az elsőt a jezsuiták alapították 1563.

Mária Lujza (1791—1847), I. Ferenc császár-király leánya. 1809. Napoleon felesége lett, akinek bukása után 1816. Neipperggel, saját udvarnagyaival, morganatikuss házaságra lépett. Utódaik a Montenuovo hercegek.

Mária Magdolna, Jézus társaságához tartozó hívő asszony. A bűnbánó asszony típusa.

Marianne, női név, a francia köztársaság tréfas neve.

Marianok, polinéziai szigetecsoport, 1140 km², 3000 l., azelőtt német, 1919 óta Japáné.

Márianosztra kisk., Hont vm., szobi j., 1760 l., telefon, posta. Női fegyvertelep.

Máriapócs nagyk., Szabolcs vm., nyirbátori j., 2009 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Máriaremete, templom Hidegkut község határában.

Mária Terézia (1717—80), III. Károly leánya, 1740—80. magyar király. A Pragmatica Sanctio alapján lépett trónra. Fél Európával harcol az osztrák örökösödési háborúban (1740—48) és fél Európa szövetségében II. Frigyes ellen a hetéves háborúban. E harcok eredménye: Szilézia legnagyobb részének elvesztése lett. A magyar iskolaugy szervezése, az urbér szabályozása, a kiváltással eltörlése, a magyar nemesi testőrség felállítása M. nevéhez fűződik.

Mária Terézia-rend (alap. 1757), a Monarchia legfőbb katonai érdemrendje volt, csak katonatisztek kaphatták az ellenség előtt véghezvitt hadtetteikért.

Mária-ünnepek, a kat. egyházban Mária tiszteletére rendelt napok: febr. 2. Gyertyaszentelő Boldogasszony (Mária tisztulása), márc. 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony (Jézus fogantatása), aug. 15. Nagyboldogasszony (Mária halála és mennybemenetele), szept. 8. Kisasszonynapja (Mária születése), dec. 8. Mária szeplőtlen fogantatása.

Máriauveg, átátszó csillám-v. gipszlemez.

Mariay Ödön, * 1883, író, novellista.

Mariazell, község, bucsujáróhely É-Stájer-

országban, 1600 l. 1157-ből való Mária-kép. 1363. Nagy Lajos magy. kir. temploma.

Marica, balkáni folyó, Bulgáriában ered és az Égei-tengerbe ömlik.

Marienbad (Mariánské Lázně), város Ny-Csehországban, 6000 l. Világhírű fürdőhely. Glaubersós és vasas források.

Marinetti, Filippo Tommaso, * 1878, olasz költő, a futurista mozgalom megindítója és vezére.

Marinizált (franc.) a. m. ecetben konzervált (hus v. hal).

Marinovich Jenő, * 1868, nyug. államrendőrségi főkapitány.

Marionette (franc.) zsinórokon mozgatott alak a bábjátékokban.

Mariotte, Edme (1620—1684), francia fizikus, felfedezte a szemben a vakfoltot és a Boyle-M.-féle gáztörvényt. L. Boyle.

Mariska Vilmos (1844—1912) bp.-i egyet. a pénzügytan ny. r. tanára.

Marius, Gaius (Kr. e. 156—86), római hadvezér, hétézben volt consul. Legyőzte Jugurthát, a teutonokat és cimbreket, de Sullával szemben alul maradt.

Mariyvaux, Pierre Carlet de Chamblain (1688—1763), regény- és drámaíró. Írásait erős érzékiség jellemzi.

Márk, a második evangélium szerzője, Péter tanítványa, elkísézte Pált első útjára és Alexandriában kivégezték. Velence védőszentje, jelképe az oroszlán.

Márk Lajos, * 1867, festő; genre, interieur; akt, karikatura, illusztráció. 1910—1921. Amerikában élt.

Márka, német pénzegység, 100 Pfennig, mai értéke 1,365 pengő.

Márkán (franc.) a. m. jellegzetes, feltűnő.

Markaz nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 1752 l., telefon, posta.

Márkháza kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 316 l., ut. Tar, up. Sámsonháza.

Márki, francia főnemesi cím, l. Marquis.

Márki r. Hugó, * 1878, közigazda és statisztikus, jogakad. tanár. — 2. **Sándor** (1853—1925), történész, szegedi egyet. tanár. Főként a magyar történet forradalmi korszakaival foglalkozott (Dósa György, II. Rákóczi Ferenc).

Markó kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 745 l., vasut, ut. és up. Herend.

Markó Károly (1793—1860), festő; élete felét Olaszországban töltötte, ahol a bécsi akadémián szerzett sima festési technikájával főleg a Campagna ábrázolását mivelt.

Markóc kisk., Somogy vm., szigetvári j., 203 l., ut. Sellye, up. Drávafook.

Markomannok, germán törzs; Kr. e. 10. jöttek Csehországba és Kr. u. 4. sz.-ban letűntek.

Markotabődöge kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 1207 l., ut. Bősárkány, posta.

Markotányos (ném.), férfi vagy női érusítókatonai táborokban.

Markovics Iván (1838—1893), gyorsíró. A Gabelsberger-rendszert magyarosította.

Markovits Rodion, * 1890, szatmári ügyvéd,

író és hírlapíró. 1915. orosz hadifogságba esett és hosszú éveket töltött Szibériában. Elményeit a Szibériai Garnizon c. regényében dolgozta föl, amely óriási könyvsiker volt és a legtöbb kultúrnyelven megjelent. Ujabb regénye az Aranyonot.

Markör (franc.) a. m. felügyelő, jelző, számláló, küll. játékban.

Mark Twain (1835—1910), eredeti nevén S. L. Clemens, népszerű amerikai humorista. Számos regényt írt (Tom Sawyer, Huckleberry Finn, Koldus és királyfi stb.).

Markup Béla, * 1873, szobrász; a vezekényi csata, az erperjes vértanuk emléke stb.

Márkus I. **Dezso** (1862—1912), jogtudós, kuriai bíró. Szerk. a Corpus Juris Hungarici, a Hatályos magy. törvények gyűjteménye, a Magyar Jogi Lexikon c. műveket. — 2. **Dezso**, * 1869, zongoraművész és karmester, 1903-tól bp.-i Operánál, 1911—14. a Népepera igazgatója, most pedig főzeneigazgatója. — 3. **Emília**, * 1862, színművész. A Nemzeti Színház tb. és örökös tagja. Klasszikus és főleg társadalmi színművekben voltak sikerei. 1882. Pulszky Károly, 1906. Párdány Oszkár felesége lett. Nevesebb szerepei: Julia, Nóra, Boszorkány, Kaméliás hölgy, Névtelen asszony. — 4. **Géza** (1872—1912), építész, Lechner Ödön hatása alatt; kecskeméti városi kaszinó, kolozsvári nyári színház, a bpesti Népepera (Komorral és Jakabbal társulva). — 5. **József** (1852—1915), 1896—1906 Bp. főpolgárm. — 6. **László**, * 1881, író és színházi rendező, 1923. az Operaház főrendezője, 1924. igazgatója. Drámát is írt Attila címmel. — 7. **Lily**, * 1888, zongoraművész, zeneszerző. — 8. **Miksa**, * 1868, hírlapíró és publ., a Magyar Hírlap főszerk. 1923-ig, 1926 óta a Pesti Hírlap munkatársa.

Az Ujságíró Egyesület elnöke.

Marlborough, herceg (John Churchill, 1650—1722), angol tábornok és diplomata, a spanyol örökösödési háborúban fényes eredménnyel harcolt a franciák ellen.

Marlitt, Eugénie (családi neve John, 1825—1887), német írónő. Eleinte színésznő, majd udvarhölgy, ki nagy sikert aratott romantikus regényeivel. Legtöbb magy. is megj.

Marlowe, Christopher (1564—1593), Shakespeare előzője az angol drámaírodalomban. Legnevezetesebb műve Faust-dramája.

Marmelád (spany.) a. m. gyümölcsiz.

Marmolata, a déltiroli Dolomitok legmagasabb csúcsa, 3300 m.

Marne, a Szajna jobboldali mellékfolyója, 494 km. 1914. szept. 6—12. a M. partján szenvedett döntő vereséget a német hadsereg.

Maróc kisk., Zala vm., letenyei j., 338 l., ut. Csömödér, up. Szentadorján.

Marócsa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 367 l., ut. és up. Sellye.

Maróczy Géza, * 1870, magyar sakmester. Első díjat hód nemzetközi mesterversenyben nyert. 1910 óta külföldön él.

Maródi (franc.) a. m. kimerült, beteg.

Marodórók (franc.), hadseregek nyomában járó fosztogatók.

Márok kisk., Bereg vm., városnaményi j., 553 l., ut. és up. Beregsurány.

Márókföld kisk., Zala vm., alsólendvai j., 250 l., ut. Zalabaksa, up. Szentgyörgyvölgy.

Marokkó, szultánság ÉNy-Afrika-an. Felszínét majdnem egészen az Atlasz hegység borítja. A völgyek és a tengerpart igen termékenyek. Főhajlata száraz, meleg-mérsékelt. Lakosai bereberek és arabok; kisebb számban zsidók és európaiak. — 1. Francia M. 415.000 km² 4:2 millió l., az ország tulyom^o részét foglalja magában. Mezőgazdasága jelentékeny: buza, árpa, köles, len, kender, olaj, füge, mandula, pálma, paratógy, cédrus stb. Nagy juh-tenyésztés. Fővárosa Fez. — 2. Spanyol M., a Földközi-tenger partján, kb. 30.000 km², 1 millió l. — 3. Tanger és vidéke 400 km², 70.000 l. Francia, angol, spanyol, marokkói fennhatóság alatt. Csak kereskedelme nevezetes.

Marokpapi kisk., Bereg vm., városnaményi j., 451 l., ut. és up. Beregsurány.

Maroni, a nemes olasz gesztenye neve.

Marouin, (franc.) — 1. szattánybőr (l. o.). — 2. Recés felületű, sima vagy mintás női szövet, selyemből, gyapjuból vagy pamutból.

Maros, a Tisza legnagyobb mellékfolyója. A Hargita-hegységben ered és Szegednél ömlik a Tiszába.

Marosi Arnold, * 1873, cisztercita tanár, biológiai író; Bevezetés a biológiába, Atörökés és nemzetvédelem.

Maros-Torda vm., 4200 km², 200.000 l.

Marosujvár (Uioara) község, Alsó-Fehér vm., 5000 l., Sóbánya.

Marosvásárhely (Targu Mures) város. Maros-Torda vm., a székelység fővárosa, a Maros mellett, 25.000 l.

Marót 1. **Károly**, * 1885, szegedi egyet. a görög folklore és vallástört. c. rk. tanára. — 2. **Sándor**, * 1884, erdélyi író és hírlapíró, a Nagyvárad napilap felelős szerk. Művei: Örök tűz, Egérfogó (szinművek), Nincs halál (regény).

Maróti Géza, * 1875, szobrász (Ráth György sírja), építész (a velencei kiállítás magyar pavilonja), a mexikói operaház belső architektúrája), díszítőművész.

Marotte, (franc.), eredetileg a bolondok csörgősapkája; különködés, szeszély.

Marquis, angol és francia főnemesi cím. Rangban a herceg és a gróf között áll.

Marranók (spanyol), zsidók, akik megkeresztelkedtek, de hitben zsidók maradtak.

Marryat, Frederick (1792—1848), angol regényíró, kalandos- és tengerész-regényeket írt.

Mars, a görögöknél Ares, Zeus és Hera fia, a háboru istene.

Mars, a Naptól számított negyedik bolygó; átmérő 6770 km., a Naptól 228 millió km-re van, tengelye körül 24 $\frac{1}{2}$ óra alatt fordul meg, két holdja van; rejtélyes csatornák.

Marsala, olasz város Szicília ÉNy-i partján, 73.000 l. 1860. Garibaldi partraszállása ezer önkéntessel.

Marsali (maréchal, franc.), Franciaországban

az összes haderő parancsnoka, egybeüött tőbornagy.

Marschalkó 1. **János** (1819—1877), szobrász, dekoratív plasztika (a Lánchíd oroszlánjai). — 2. **Rózi** (Székelyhíd Ferencné), * 1888, operanékesnő, az Operaház tagja. — 3. **Tamás** (1862—1915), orvos, a börgyógyászat tanára volt a kolozsvári egyet.

Marschall Ferenc, * 1884, országgy. képvis., az Orsz. Mezőgazd. Kamara igazgatója, a Mezőgazd. Közlöny szerkesztője.

Marseillaise, a nagy francia forradalom indulója; szövegét és zenéjét 1792. Rouget de Lis'e hadmérnök írta.

Marseille, Franciaország második városa és első kikötője a Földközi-tenger É-i partján, 652.000 l. Olaj- és szappanipar.

Marshall-szigetek, szigetecsopót a Csendes-óceánban, 220 km², 15.000 l. A vilgháborúig a németeké, most Japáné.

Marsyas, pásztortisten, Apolló fuvola-versenyben legyőzte és megnyuza.

Martell Károly (689—741), frank majordomus a Karoling-családból, 732. Toursnál legyőzte az arabokat.

Martens, Kurt * 1870, német regényíró, novellista és drámaíró.

Martialis, Marcus Valerius, (Kr. u. 40—104), római epigramma-költő.

Martin 1. **Aurél**, * 1882, pápai preátus, a bp.-i egyet. az egyháztört. ny. r. tanára. — c. **Pierre** (1824—1915), francia fegyvergyáros, W. Siemensszel egyidejűleg 1864. feltalálta a róla elnevezett acélgyártási elástást.

Martin-a-zél, a Martin-kemencében előállított folytaéel. A Martin-kemence a modern acélgyártási tömegtermelés legelterjedtebb eszköze. A M.-t általában 0.1—1.0% széntartalommal, illetőleg 30—100 kg.-os huzosziládsággal gyártják.

Martinique, francia Ny-indiai sziget a Kis Antillákban, 1000 km², 1/4 millió l. Cukornád, rum, kávé, kakaó, kola. Fővárosa Fort de France. 1902. a Mont Pelée vulkán kitörése nagy pusztítást okozott.

Martinovits Ignác (1755—1795), ferencrendi szerzetes, 1783. lembergi egyet. tanár, udvari vegyész, szászvárosi apát. Összekötetésbe lép a párizsi jakobinusokkal, katekizmusokban hirdeti elveiket és titkos fűtasságot szervez megvalósítására. Társaival együtt elfogják és halálra ítélik, 1795. máj. 18. fejezték le a Vérmezőn.

Martinuzzi, I. Fráter György.

Mártír (gör.) a. m. vértanu.

Marton 1. **Géza**, * 1878, zeneszerző és karmester. Műdaloknál kívül operetteket szerzett. — 2. **Géza**, * 1880, a debreceni egyet. a római jog ny. r. tanára. — 3. **Lajos**, * 1870, a bp.-i ref. teológiai akad. igazgatója, teológus és tört. író.

Márton 1. **Ferenc**, * 1884, festőművész. Kiváló grafikus és illusztrátor. — 2. **Lajos**, * 1876, archeológus, muzeumi őr. (A magyar-honi fibulák osztályozása, Ilampel József élet-rajza stb.) — 3. **Miksa**, * 1871, ügyvéd, szín-

házi ügyönksége közvetíti magyar szerzők darabjait külföldre.
Martonfa kisk., Baranya vm., pécsi j., 345 l., ut. és up. Hird.

Mártonffy I. **Marcell**, * 1875, a debreceni egyet. a kereskedelmi jog nyug. tanára. — 2, **Márton** (1848—1917), szakpedagógus és író, orsz. iparoktatási főigazgató.

Mártonvásár nagyk., Fejér vm., váli j., 2808 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Martonyi kisk., Borsod vm., edelényi j., 672 l., ut. és up. Szalonna.

Martos Ferenc, * 1875, író. Főleg operett-librettóiról ismert (Bob herceg, Jánoska stb.).

Martyr (gör.: tanu) a m. vértanu.

Martyrológium (gör.), a keresztény egyház vértanui ünnepeinek jegyzéke a vértanuk életének leírásával.

Márvány, a mészkőnek szemcsés szövetű, jól fényesíthető változata.

Márványtenger (Marmara), a Földközi-tenger egyik kis beltengere. A Fekete-tengerről a Boszporus, az Égeivel a Dardanellák kötik össze. Valamennyi Törökországé.

Marx I. **János** (1850—1924), vasutetechnikus, 1909—14. a MAV. igazgatósági elnöke. — 2, **Karl** (1818—83), a tudományos szocializmus megalapítója. 1842. a kölni Rhein. Zeit. szerk. lett. A lap betiltása után Párizsba, majd Brüsszelbe ment. 1848. Engels-szel megírta a kommunista kiáltványt. Majd Londonba ment, ahol közgazdasági tanulmányokkal foglalkozott. Itt írta főművét, Das Kapital-t. Londonban tevékeny részt vett az Internationale megalapításában. — 3, **Wihelm**, * 1893, német politikus, 1923—24. és 1926—28. kancellár.

Marxizmus, a Karl Marx történeti és gazdasági tanításainak alapján álló történeti filozófia és gazdaságpolitikai irány. A M. szerint a munkaerő kizsákmányolása folytan értéktobblet (Mehrwert) áll elő és ez biztosítja a tőke uralmát a munka fölött; a tőke az értéktobblet növelésével egyre kevesebb kézbe kerül, ami a tőkeuralom összeomlására vezet majd. A M. történeti filozófiája a történeti materializmus, amely szerint a történetet a gazdasági viszonyok befolyásolják, »a világ története osztályharcok története«.

Maryland, egyike az Egyes. All. 13 eredeti államának a Chesapeake öböl partján, 32.000 km², 1.6 millió l. Vegyeszeti-, vas-, hajó-, ruha-ipar. Fővárosa Annapolis.

Masaccio, Tommaso di Ser Giovanni Guidi (1401—1428), o'asz festő, főműve a korszakos jelentőségű freskók a firenzei Brancacci-kápolnában.

Masaryk, Thomas, * 1850, a csehszlóvak köztársaság elnöke. Filozófiai író és szociálpolitikus, 1891 óta tagja az osztrák képviselőháznak. 1914. Svájcba emigrált, 1918. Párizsban megalapította a csehszlóvak nemzeti tanácsot és agitációjával legtobblet tett a csehszlóvak köztársaság megalapításá és elismerése érdekében. 1918 óta a köztársaság elnöke. Ujabb művei: Az új Európa, Világforradalom.

Mascagni, Pietro, * 1863, olasz operaszerző. Operái közül legkiemelkedőbb a **Panasz**becsület.
Mascarade, (franc.) a m. álarcos bál.
Masculinum, (lat.) a m. hímnem.
Masreveh Szilárd, * 1879, diplomata. 1921 óta bécsi magyar követ.

Maskara, (ol. a m. álarc), álöltözékes alak.
Maskarenák, szigetcsoport az Indiai-óceánban Madagaskártól K-re. 4000 km², 1/2 millió l. Mauritius és Rodrigue angol, Réunion francia, Cukornád, kávé, kacsuk, vanília.

Másolás, tokajhegyjai erős, édes csemegebor; az aszabor törökölyre gyengébb mustot öntenek, az ebből lett bor a M.

Masochizmus, nemi inger felidézése kínzások elszenvéde által. Elnevezése Sacher-Masoch után (l. o.).

Másodvirágzás, egyes növények másodszori kivirágzása nagyon me'eg és sokáig tartó ösütő eseten; sokféle átvitt értelemben is.

Másolat, valamely eredeti okiratról, képről stb. készült második példány.

Massachusetts, az Egyes. All. állama, 21.000 km², 4.2 millió l. Pamut-gyapju-, cipő-, vilamosság-, gép-ipar. Fővárosa Boston.

Massai, harcias K-afrikai néptörzs.

Massány Ernő, 1878, főmetecorológus és aviatikai író.

Masséna, André, (1758—1817), Esslingen hercege, ki közlegényi sorból emelkedett I. Napoleon alatt Franciaország marsalljává.

Massenet, Jules (1842—1912), francia zeneszerző. Számos népszerű operája közül legismertebbek: Thais, Manon.

Massys, Quinten (1466—1530), németalföldi festő, az o'asz művészet hatása alatt.

Massza (lat.) a m. tömeg, csomó.

Masszaua, Eritrea kikötője a Vörös-tenger partján, 12.000 l.

Masszász (franc.), a test dörzsölése, gyúrása stb., kézzel vagy külön eszközökkel.

Masszív (lat.) a m. nehéz, szilárd, tömör. Geológiában masszívum a m. hegytömeg.

Masször (franc.) a m. a masszást végző férfi. (Nő: masszőz.)

Master (ang.) a m. mester; gyermekek neve előtt a m. urfi.

Masters, Edgar Lee, legutóbb megjelent The Spoon River Anthology c. kötete óta Amerika egyik legünnepeletbb költője.

MASz, a Magyar Atlétikai Szövetség kezdetűi, fennhatósága alá tartozik az ország minden olyan egyesülete, amely atlétikával foglalkozik.

Maszék (arab) a m. álarc, Mexikóban, Egyiptomban mint halotti M., primitív népeknél, mint tánc- és istentiszteleti M. volt használatban. M.-ban játszottak a régi görög színészek.

Maszkat vagy Oman, független arab állam Arabia DK-i részén, az Arab-tenger és a Perzsa öböl partján. Kb. 200.000 km², 1/2 millió l. Datolya, gyöngyök, kagylók, hal. Fővárosa és kikötője M., 25.000 l.

Maszlagos nadragulya, mérges növény. Belőle nyervek egy rendkívül fontos orvosszer, az

atropin nevű alkaloidát, de hyosciamint is tartalmaz.

Masznyik Endre, (1857—1927), ev. teol., akad. igazgató, egyháztörténész.

Masztix, egy Kiosz-szigeti fának lakkokhoz, aranyozásra és rágásra is használt gyantája.

Masztodon, a mai elefánttal rokon kihalt emlős állat.

Maszturbáció (lat.) a. m. önfertőzés.

Matador (spanyol), aki a bikaviadalon a bikákat leszúrja.

Match (ang.) a. m. fogadási, verseny.

Máté apostol, az első evangélium szerzője, előbbi neve Lévi, Alfeus fia. Vámszedő volt és a hagyomány szerint Etiópiában vértanulátt halt.

Mátéfy Viktor, * 1881, esztergomi prépost-plébános, országy. képvis.

Mátéjko, Jan (1838—1893), lengyel festő; történelmi képek ragyogó színezéssel, főleg Lengyelország történetéből.

Matematika (gör.) a. m. mennyiségta.

Mater (lat.) a. m. anya. **M.** dolgorosa: fájdalmas anya, Szűz Mária.

Matéria (lat.) a. m. anyag.

Materializáció, spirítiszt. tünemény, abban áll, hogy a szellemvilág álitólag anyagot tud produkálni és hogy a szellemek is testet öltenek.

Materializmus, az a világfelfogás, amely a világ alapjának az anyagot tartja s a szellemet minden megnyilvánulásával együtt belőle származtatja. Főképviselei: Leukippos, Demokritos, Lamettrie, Büchner.

Mátészalka nagyk., Szatmár vm., mátészalkai j., 6519 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Mátételke nagyk., Bács-Bodrog vm., bácsalmási j., 763 l., vasut, ut. Bácsalmás, posta.

Mathers, Helen (Mrs. Henry Reeves) * 1853, népszerű angol író, nálunk legismertebb jön a rozson á c. regénye.

Matin, Le 1884 óta megj. párizsi napilap, szenzációra hajlamos riportázzsal.

Matinée (franc.) a. m. délelőtti szini. stb. előadás; reggeli ruha.

Matísse, Henri * 1869, francia festőművész, a posztimpreszionizmus egyik legnagyobb alakja, a kubizmus előkészítője, amelynek neve is tőle ered.

Matlekovics Sándor, (1842—1925), keresk.-ügyi államtitkár, közgazdasági író. Nagyjelentőségű a monarchia vámpolitikájáról és a magy. államháztartás tört.-ről írt munkája. A liberális gazdaságpolitika egyik vezéralakja volt.

Matolcs kisk., Szatmár vm., fegyérgyarmati j., 1311 l., vasut, táviró, up. Tunyeg.

Matolcsy Miklós, * 1869, orvos és gyógyszerész, bp.-i egyet. a gyógyszerészettan c. rk. tanára.

Mátra, az Alföld ENY-i szélén emelkedő vulkanikus kőzetű középhegység. Magaslatait lomb-erdők borítják, D-i lábánál híres bor terem. A **M.** csucs 1010 m.

Mátraballa kisk., Heves vm., pétervársári j., 1208 l., vasut, táviró, posta.

Mátradereske nagyk., Heves vm., pétervársári j., 1775 l., vasut, ut. és up. Becsk.

Mátrai I. **Lajos György**, (1850—1906), szobrász; lész **M.** siremléke. (Bp.), Kisfaludy K. szobra (Győr). — 2. **Rudolf**, * 1870, felsőlászi tag.

Mátramindszent kisk., Heves vm., pétervársári j., 839 l., vasut, táviró, posta.

Mátraronák kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 2775 l., vasut, táviró, posta.

Mátrászele kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1489 l., ut. Kisterenye, up. Kazár.

Mátrászöllös nagyk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1378 l., vasut, ut. Pásztó, posta.

Mátraverbély kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1250 l., vasut, ut. Nagybatony, posta.

Mátray (Rothkrepf) Gábor (1797—1875), zenetudós és szerző. A Nemz. Zenede igazgatója és a Nemz. Múzeum könyvtárának őr.

Matricahátus (gör.), anyajog, egyes népek családügyi intézménye, amelynek értelmében a gyermekek nevet, birtokot anyjuk után örökölnek és a rokonság az anya után számít.

Matrica (lat.), kidomborodó metszetről, kislérről, betűszedésről készített mélyedéses negatív. A szedőgépeknél rézlemezek, oldalán a betű negatívjával.

Matrikula (lat.) a. m. anyakönyv.

Matróna (lat.) a. m. tisztelőreméltó öregasszony.

Matí (perzsául a. m. halott), a sakkjátéknál a király nem tud többé lépni.

Matí (ném.) a. m. bányagut.

Matta Árpád, * 1859, földbirtokos, országy. képvis.

Matteotti, Giacomo (1883—1924), olasz politikus, ügyvéd, a többségi szocialista párt tagja. Mint a fascizmus ellenségét meggyilkolták.

Mattis Teutsch János, * 1884, festőművész, szobrász és grafikus. Az expresszionista festői irány fő képviselője. Allandóan Brassóban él.

Matty kisk., Baranya vm., siklósi j., 575 l., ut. és up. Siklós.

Mattyasovszky Miklós, * 1875, a bp.-i egyet. a mezőgazd. politika m. tanára, az O. F. B. tanácselnöke.

Mattyasovszky-Zsolnay László, * 1885, festő, figurális-, csendélet-, virágképek, a pécsi Zsolnay-porcéllangy művészi vezetője.

Matura (lat.) a. m. érettségi vizsga.

Matuzsálem, a Biblia szerint a legnagyobb kort — 69 évet — megélt ember.

Mátyás, magyar királyok. **I. M.** (1440—1490), Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet fia, uralk. 1458—1490. Megteremtette az első állandó hadsereget (fekete sereg). Legkiválóbb haditette Bécs elfoglalása (1845) volt. Sokat harcolt a husziták (Giskra 1465), a törökök (Galambóc 1458), Bosznia (1463, Jajca) és Csehország (Olmütz, 1460), továbbá a fel-lázadt főnemcek (Ujlaki, Garai, Maróti stb.) ellen. Nagy pártfogója volt a renaissance művészetének és tudományának (Korvinai, I. o.). Két felesége volt (Katalin, Beatrix). — **II. M.** (1557—1619). I. Miksa császár- király fia. 1608—1619. német-római császár, magyar és cseh

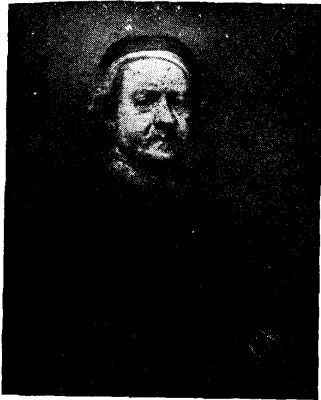
ÚJKORI FESTÉSZET

1

2

3

4

5

6

1. Hans Memling: Imádkozó. — 2. Dürer: Miksa császár. — 3. Rembrandt: Önarckép. —
4. Rubens: Első feleségének arcképe. — 5. David: Sabinok harca. — 6. Goya: Maja.

MAGYAR FESTÉSZET

1

2

3

4

5

1. Kucsekzy János: A művész és családja
2. Benczur Gyula: Vajk keresztelése.
3. Szinyei-Merse Pál: Majális.
4. Munkácsy Mihály: Kristus.
5. László Fülöp: Arckép.

király. Elődjét, Rudolfot, 25.000 főnyi hadsereggel kényszerítette a lemondásra. A magyar rendek csak garanciák ellenében koronázták meg magyar királlyá.

Mátyás Flórián, (1818–1904), nyelvész és történétíró. Magyar középkori források adott ki.

Mátyásháza kisk., Zemplén vm., sátoraljaui-helyi j., 109 l., ut. Pálháza, up. Mikóháza.

Mátyás-templom, a budavári Nagyboldogasszony templomnak téves elnevezése; Mátyás király e templomnak déli tornyát építtette (1470), a M. jóval régibb.

Matyók, Mátra-vidéki palócok.

Mátyus kisk., Bereg vm., tiszai j., 598 l., ut. és up. Tiszkereszény.

Mátyus völgye (Csák Mátéról elnevezve), a Vág alsó völgye, Nyitra és Pozsony vm.-k határán. Trianon óta Csehslóvákiát.

Maugham, William Somerset * 1874, angol dráma- és regényíró. Rain (Eső) c. drámáját nálunk is előadták.

Maubertsch, Anton Franz (1724–1796), osztrák festő: rendkívüli termékenység, nagy fal- és mennyezetképek, oltárképek.

Maupassant, Guy de (1850–1893), francia író. Elethi jellemzésre törekvő pompás stílus novelláival és regényeivel a naturalista irány főképviseelője lett. Költeményeket, színműveket, valamint hangulatos utirajzokat írt. Mint örült halt meg. Valamennyi műve magy. is.

Maura, Antonio (1852–1925), spanyol politikus, a konzervatív párt feje. 1903–22. öt ízben miniszterelnök. A háború alatt a semlegesség híve volt.

Mauréantia, a mai Marokkó régi neve.

Mauriac, François, * 1885, francia regényíró, műveit mély pszichológia jellemzi. Magyarul: A mérgekeverő; Sorsok.

Mauritius (Isle de France), angol sziget az Indiai-óceánban 200 km², 370.000 l. Fővárosa Port Louis. L. Maskarenák.

Mauritz Béla, * 1881, a bp.-i egyet. az ásvány- és közeletan ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja. Művei a Mátra- és Mecsek-hegység eruptív kőzeteivel fogl.

Maurois, André (Émile Herzog), francia író, nagy feltűnést keltezt Shelley és Byron életét tárgy. regénye, valamint Disraeliről szóló életrajza.

Maurras, Charles * 1868, francia politikus, publicista, költő és esztéta. A Royalista mozgalom egyik vezére, az Action Française szerkesztője.

Mausolos, kariai király (Kr. e. 375–352), halála után nővére, Artemisia, aki egyuttal felesége is volt, a híres mauzoleumot emeltette hamvai fölé Halikarnassosban.

Mauthner, Fritz (1849–1923), regényíró, nyelvész és egy filozófiai szótár szerzője.

Mauzoleum, l. Mausolos.

M. A. V. (Magyar államvasutak). A magyar vasutak 85%-a a M.-é vagy kezelésében áll.

Maxim, Hiram (1810–1916), amerikai mérnök, a gépfegyver főtáplálója (1883).

Maxima (lat.), a cselekvést irányító alapelv.

Maximális (lat.), a legmagasabb (vásárlási és eladási) ár hivatalos megállapítása.

Maximális (lat.) a m. legnagyobb.

Maximum (lat.) a m. a legnagyobb.

Maxwell, James Clerk (1831–1879), angol fizikus. Ő foglalta mag. formába Faraday fel-fogását az elektromosság és mágnesség természetéről és megalkotta a Faraday-M.-féle elméletet.

May, 1. **Eva** (1902–1924), osztrák filmszínésznő, Mia May leánya. Öngyilkos lett. — 2. **Joe**, polgári nevén Jacob Mandl, német-osztrák filmrendező. Munkái: Cezarina. A hindu sirlemék. — 3. **Karl**, (1842–1912), német író. Különböző országokban és világrészekben játszó kalandos regényei (uteliársai) közül legismertebb a Winnetou c. indiánhistoria.

Maya-kultúra, l. Amerikai őskultúra.

Mayer I. **Ede**, (1857–1908), szobrász, Huszár Adolf tanítványa; a budai Ybl-szobor, a pesti Szt. István bazilika bronzreliefjei. — 2. **János**, * 1871, hevesmegyei kisbirtokos, kisközgazda képv., 1919, a Károlyi-kormány alatt földműv. államtitkár, a Friedrich-kormányban a kisközgazd. érdekek minisztere, a Huszár-kormányban ismét földműv. államtitk., azután közélet., majd 1924. földműv. min. — 3. **Károly**, * 1879, földműv. áll. titkár. — 4. **Julius Robert** von (1814–1878), heilbronnai orvos. Ő állította fel elsőnek az energia megmaradásának tételét, egész mai fizikáknak legfőbb alapötleténét.

Mayerling, falu Alsó-Ausztriában, a Schwechat patak mellett. Itt halt meg 1889. Rudolf trónörökös.

Mayfair, a Hyde parktól K-re eső előkelő negyed Londonban.

Mayflower, az a hajó, amely az üldözött puritánokat (Pilgrim Fathers, a m. zarándokok atyák) Amerikába vitte (1620).

Mayne Reid kapitány, (1818–1883), angol regényíró. Kalandos, exotikus miliónban játszó regényeket írt.

Mayonaise (franc.), kocsonyás mártás tojás-sárgájából, eretből és olajból.

Máz, az agyag- és porcellánárukat bevonó üvegréteg; célja a likacsok eltömése.

Máza kisk., Tolna vm., völgyesi j., 1032 l., vasut, távíró, posta.

Mazarin, Jules (1602–1661), bibornok, XIV. Lajos első minisztere.

Mazdaizmus, iráni vallás, a jó (Ormuzd) és a rossz (Ahrimán) harcának elvén alapul. Reformátora Zarathustra (l. o.).

Mazdaizmus, Zarathustra tana a tökéletes gondolkodásról a mai időkhez alkalmazott formában, táplálkozási, lélegzési előírásokkal is.

Mazeppa, Stefanovics Iván (1640–1709), lengyel nemes, aki a kozákokhoz menekült, ezek hetmanját megbuktatva, helyébe lépett. Egy önálló kozák birodalom érdekében szövetkezett XII. Károlyal; ennek bukása után megmérgezte magát.

Mazuri tavak, számos apró, sekély tó K-Porosország D-i felében, a mazuroidól (protestáns slávok) lakott terület. 1914. Hinden-

burg német tábornok nagy győzelme az oroszokon.

Mazzini, Giuseppe (1805—1872), olasz ügyvéd, forradalmár, az olasz egység küzdelmeinek egyik vezetője. 1842 óta Londonban élt. 1849. Garibaldival együtt megalapította a római köztestet. Róma eleste után külföldre ment és csak 1870. tért vissza Itáliába.

Mährisch-Ostrau (Moravska-Ostrava), város Morvaországban az Ode folyó mellett. Nagy szénbányák.

M. d. s. = misce, da, signa. (lat.) a. m. keverd össze, add át, jelöld (a használati utasítás orvosi recepteken).

Meander (Menderesz), folyó Kis-Ázsiában, az Egei-tengerbe ömlik. Kanyargós folyásáról nevezték el a tört egyenes vonalakkól álló szalagdísz M.-nek.

Mecénás, I. Maecenas,

Mechanika, a fizikának az az alapvető része, mely a testek mozgási és egyensúlyi viszonyaival foglalkozik. Felozlik kinematikára, amely csak leírja, de nem kutatja a mozgások okait; dinamikára, amely a mozgások okait is kutatja; és sztatikára, amely a testek egyensúlyi viszonyait kutatja.

Mechanikai hőelmélet, a hő és a munka összefüggésének tana, tehát tulajdonképpen egyik speciális része a termodinamikának.

Mechanizmus (gör.) a. m. gépezet.

Mecheln (franc. Malines), belga város a Dyle folyó mellett, 60.000 l. Püspöki székhely. Vasúti műhely, textilipar.

Mechtaristák, örmény katolikus szerzetesrend, 1717 óta a velencei San Lazzaro szigetén; Mechitar (1676—1749) nevű laikus örmény alapította a rendet.

Mechwart András, (1834—1907), gépészmérnök, nevét megörökítette a hengerszék (l. Gőzmalom) feltalálásával. A bp.-i Ganz-gyárat M. fejlesztette világhírű gyárrá.

Mecklenburg, két szabadállam, azelőtt nagyhercegség É-Németországban, buckás, tavas, mocsaras vidéken. Fejlett állattenyésztés, csekély ipar. I. M.-Schwerin a K-i tenger partján, 13.000 km², 674.000 l. Fővárosa Schwerin. 2. M.-Strelitz két darabban, az előbitől K-re és Ny-ra, 2930 km², 110.000 l. Fővárosa Neu-Strelitz.

Mécs László (val. nevén Martoncsik József), * 1895, nagykaposi premontrai plébánián lelkész, lírikus. Művei: Hajnali harangszó, Rab-szolgák énekelnek, Vigasztaló.

Mecsek, szigetegység a Dunántúl D-i részében, Pécsről É-ra. Legmagasabb csúcsa a Zengő, 632 m. D-i lábánál jelentékeny széntelepek.

Mecsekjányosi kisk., Baranya vm., hegyháti j., 570 l., vasút, távíró, up. Komló.

Mecsekpölöske kisk., Baranya vm., hegyháti j., 390 l., vasút, ut. és up. Magyarszék.

Mecsekrákos kisk., Baranya vm., hegyháti j., 227 l., ut. és up. Abaliget.

Mecsekszabolcs nagyk., Baranya vm., pécsi j., 4370 l., vasút, távíró, posta.

Mecsekszakál kisk., Baranya vm., hegyháti j., 117 l., ut. és up. Abaliget.

Mecsekszentkut kisk., Baranya vm., pécsi j., 165 l., ut. Pellérd, up. Rácváros.

Mecser kisk., Moson vm., magyaróvári j., 1141 l., ut. Hédervár, posta.

Mecset, mohamedán templom, rendszerint kupolával és karcu toronnyal.

Mecsnikov, Ilija Iljics (1845—1916), orosz orvos, odesszai tanár, majd Párizsba költözött s élete végéig itt működött. Igen sokat foglalkozott az öregedés élettani jelenségeivel s ezeket a vastagbélben baktériumok által okozott erjedési folyamatokkal hozta kapcsolatba. 1908. Nobel-díj.

Meczner Béla, * 1850, felsőházi tag.

Medaille (franc.) a. m. emlékérem.

Medaillon (franc.) a. m. nagy emlékérem, nyakba akasztható lapos képtok.

Medárdus (465—545), noyoni, majd tornayai püspök. Szent. M. napjáról (június 8) a nép azt tartja, hogy hat hétre befolyásolja az időjárást.

Meddő, szaporodásra képtelen.

Medea, Aietes kolchisi király leánya, aki beleszeretett az aranygyapjúért jött argonauták vezérébe, Jasonba és varázstudományával segítette a nehéz megpróbáltatásokon.

Medek Anna, * 1885, drámai énekesnő, 1908 óta az Operaház örökös tagja, olasz- és Wagner-oprák drámai szoprán szerepköre.

Medellin, város Kolumbiában, 74.000 l. Fgyvtem.

Medgyaszay I. István, * 1877, építész; a gellérthegi Pantheon terve; veszprémi színház és muzeum, soproni színház, templomok, kastélyok. Magy. népművészettel foglalk. — 2. **Vilma**, * 1887, színművésznő.

Medgyes város, Nagyiküllő vm., 9000 l. Trianon óta Romániáé Medias néven.

Medgyesbodzás nagyk., Arad vm., eleki j., 2264 l., ut. Medgyesegyháza, posta.

Medgyesegyháza nagyk., Arad vm., eleki j., 5504 l., vasút, távíró, telefon, posta.

Medgyesi nyilatkozati, 1919. dec. 27. a szászok Medgyesen tartott tanácskozásukon kimondták a Romániához való csatlakozást.

Medgyesy Ferenc, * 1881, szobrász. Plasztikájára jellemző a keleti hatások erős felvétele.

Mediáció (franc.) a. m. közvetítés.

Medializált családok, a volt uralkodóházak Németországban, amelyeknek területét más országba kebelbizték be és amelyek egyenrangúak az uralkodó családokkal.

Medici család, jelentős szerepet játszott a 15.—18. sz.-ban Firenze történetében. Giovanni († 1429) Cosimo fiától, aki megalapította a M.-ek korlátlan uralmát, származott Lorenz »il Magnifico« (1448—1492), a művészetek és tudományok nagy pártolója. X. Leo és VII. Kelemen pápák, Katalin francia királynő, az ág kihalt 1537. Lorenzo fiától I. Cosimo és még 6 toscanai nagyherceg származott. Mária francia királynéval az ág 1743. halt ki.

Medicina (lat.) a. m. orvosság.

Medikus (lat.) a. m. orvos; orvostanhallgató. **Medina** nagyk., Tolna vm., központi j., 16 6 l., ut. Kölesd, posta.

Medina, arab város Hedzsasz államban, kb. 10.000 l. Vasuti állomás. A mohamedánok egyik szent városa.

Medina!, altatószer neve.

Medio (ol.) a. m. közép, a hónap közepe.

Meditáció ('at.) a. m. elmélkedés.

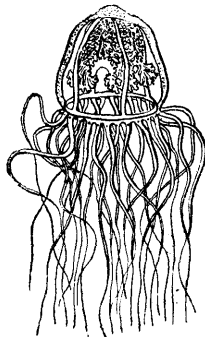
Mediterrán ('at.) a. m. földközi-tengeri.

Medium (lat.), 1. a fizikában az a közeg, amelyben a folyamat lejtátszódik. — 2. A spirítizmusban az az egyén, aki a szellemekkel való érintkezést közvetíti.

Mednyánszky László br. (1852—1919), festő; ködös-hangulatos táj, városképek, számos arc-, karakter-kép és harctéri emlékek; önálló stílusú és felfogású művész (Alkony, Oszi világ, Szürkület stb.).

Médoc, bordeaux-i borvidék.

Meduzafő, l. Gorgók.

Meduza

Meduzák, egyik bélnélküli állatsoportnak ivaros szaporodású alakjai (a nem ivarosban szaporodó nemzedéket polipoknak nevezik). Kecsés korong- v. ernyőformájuk, a száj körül egyszerű v. elágazó tapogatókkal. Mérges csalánszerveik vannak. Testük igen finom szövettű, sokszor áttetsző.

Medveczky Frigyes, (1856—1914), filozófiai író; bp.-i egyet. tanár.

Medvefélék, ragadozók; Európában honos a barna- és a jegesmedve.

Meeting (ang.) a. m. nyilvános népgyűlés.

Mefisztó (Mephistopheles), a népmondában és Goethe Faustjában az ördög.

Mega... (gör.), összetételben a. m. nagy,

Megafon (hangerősítő készülék), a hallócsőnek nagyméretű fajtája; a hang összegyűjtése révén gyenge hangokat is hallhatóvá tesz. Feltalálója Edison.

Megalomania (gör.) a. m. nagyzási hóbort

Megéra (gör. Megaira), az Erinnysek egyike, innen **M.**: mérges asszony.

Megtermékenyítés, állatoknál a **M.** a hím ondószálcájának a női petesejtbe való behatolása által jön létre. Utána a petesejt és ondószálcája magja egyesül és megindul a magzati fejlődés. Növényeknél a hímpor a beporzás útján jut el a bibére és indítja meg a fejlődést.

Barna medve

Megváltás, a ker. hit szerint Jézus Krisztusnak az a ténye, hogy emberré lett s a keresztán való önteláldozása által az embert megszabadította a bűntételtől.

Megvesztegetés, bűncselekmény, elköveti az a közhivatalnok, aki hivatalos cselekményéért ajándékot elfogad, valamint az a magánszemély, aki közhivatalnoknak avégett, hogy kötelességét megszegje, ajándékot v. jutalmat ad vagy ígér.

Megyaszó nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 2968 l., ut. Monok, posta.

Megyefa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 593 l., ut. és up. Bükkösd.

Megyevid kisk., Vas vm., sárvári j., 448 l.; ut. Ikervár, up. Pecöl.

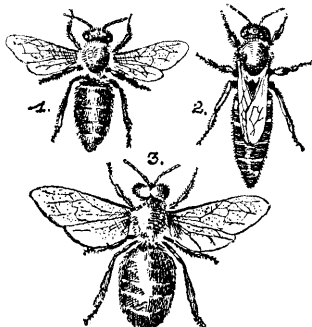
Megyer kisk., Zala vm., sümei j., 163 l. ut. Nemeskeresztur, up. Ukk.

Megyeri Károly, családi néven: Stand (1794—1842). Gazdatisztból lett színészé 1817. 1837. került a Nemzeti Színházba.

Megyeri I. Ella (Györfly Aladárné), írónő. Lirai versek és színes utelírások. — 2. Géza, ny. kuriai bíró, felsőházi tag.

Méh, l. hártýásszárnyu rovar. Két pár szárnya van. Államokat alkot háromféle egyénnel: királynő (minden államban csak egy van), herék (a hímek) és dolgozók (elkorcsosult nőtények). Egy méhállam 20—20.000 egyénből

áll. A szaporítás a királynő feladata, mely a megtermékenyítőt ondót az ondótartóban rak-tározza el s innen a petéket tetszés szerint megtermékenyíti vagy nem, aszerint fejlődnek a petékből herék vagy dolgozók. A M. vi-rággal és virágmézzel táplálkozik, mind-keittől a mézgyomorban mézzel dolgozza föl s nagyobb részét tőli tartalékul a viaszsejtekbe üríti, amit aztán az ember a maga javára fordít. — 2. L. Anyaméh.

Méhék

1. dolgozó, 2. nőstény, 3. here.

Mehádia, község Krassó-Szörény vm., 2500 l. Római és Arpád-kori vár-romok.

Méhely 1. Kálmán (1881—1923), közigazda, mérnök, 1910—18. a Vasútnépek és Gépgyárak Orsz. Egyesületének igazg., a Károlyi-kormány alatt keresk. államtitkár, 1919. nemzetgy. képviselő, 1920. a közigazd. egyetem tanára. — 2. Lajos, * 1862, zoológus, a bp.-i egyet. az állattan és összehasonlító bonc- és szövet-tan ny. r. tanára. Különösen a hullókkal, két-éltűekkel és apró emlősökkel foglalkozott.

Mehemed Ali (1769—1849), albán kereskedőből lett egyiptomi alkirály, 1811. kiirtotta a mamelukokat, 1824—27. támogatta a szultánt a görögök ellen. Európai koalíció kényszerítette hódoltságot kiadására, de megszerezte az örökösödést Egyiptomban, melyet modernül szervezett.

Méhes 1. Gyula, * 1881, zoológus, a bp.-i egyet. a krusztáccák élettanának m. tanára. — 2. Zoltán, * 1870, a műegyet. az ut- és vasutépítéstan ny. r. tanára, a Magy. Mérnök és Építész Egyesület igazgatója.

Méhkerék nagyk., Bihar vm., cséffa-nagyszalontai j., kirendeltség, 1924 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Méhlepény, l. Placenta.

Mehmed, VI., török szultán (1861—1926), 1918. jutott a trónra. 1922 nov. az angorai nemzetgyűlés detronizálta.

Méhtelek kisk., Szatmár vm., csengeri j., 592 l., up. Zajta, ut. Gacsály.

Meldinger, Heinrich (1831—1905), német fizikus, a róla elnevezett örökégő-kályha feltalálója.

Meier-Graefc, Julius, * 1867, német művésztörténeti író, főként az impresszionisták- és a modern művészettel foglalkozik.

Meilhac, Henry (1831—1897), francia író, színpadi műveket, operaszövegeket írt, nagyobbbrészét Halévy társaságában (Szép Helena, Froufrou stb.).

Melissen, város Szászországban az Elbe mellett 42.000 l. Porcellánja világhírű.

Meissl Agost, * 1867, magyar festő; naturalista; katonai és állatképek.

Melssonier, Jean Louis Ernest (1815—1891), francia festő; genre-, csatakép.

Mekényes nagyk., Baranya vm., hegyháti j., 1191 l., ut. Lengyel, posta.

Mekka, város Hedzsasz arab államban, a mohamedán világ első város, kb. 70.000 l. Vasuti állomás. Zarándokhely.

Mékong, India leg hosszabb folyója, 4500 km. Belső-Ázsia felföldjén ered és a D-kínai tengerbe ömlik.

Melancholia (gör.), buskmorság, elmebaj, főjellemzője a nyomott kedélyhangulat.

Melancliton, Philipp (1497—1563), Luther segítőtársa a reformációban. Készítette az »ágostai hitvallást«, rendezte Németország iskola-ügyét.

Melanézia, Oceánia DNY-i része; fontosabb tagjai: Uj-Guinea, Bismarck- és Salamon-szigetek, Uj-Hebridák, Uj-Kaledonia, Fidzsi-szigetek.

Mélange (franc.) a m. keverék.

Melasse (franc.), a cukorgyártásnál a cukorle nem kristályosodó része. Alati takarmánnyal és szeszizésre szolgál, a nádcukor M.-ből rum készül.

Melbourne, Viktória, ausztráliai állam fővárosa, az elővárosokkal együtt 944.000 l. Egyetem. Gép- és textilipar.

Melcer László, * 1861, nagybirtokos, országgy. képvis.

Melha Armand, * 1884, orvos, újságíró és novellairó; Tibor (könyvdramma).

Melich János, * 1872, a bp.-i egyet. a szláv filológia ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja, főleg a szláv nyelvek hatását kutatta a magyarra.

Melichár Kálmán, * 1856, nyug. honv. államtitkár, a bp.-i egyet. az egyházjog c. rk. tanára.

Mellilla, kikötőváros Spanyol-Marokkóban, a Földközi-tenger partján, 9000 l.

Melloráció (lat.) a m. javítás (különösen termőföld javítása).

Mellius (Juhász) Péter (1515 körül—1572), debreceni ref. püspök, szenvedélyes hitvitázó-író; ő írta az első magy. növénytant.

Melk, városka Alsó-Ausztriában a Duna mellett, 3000 l. 1089-ből való apátság. Allami főiskola.

Melkart, a nap, hajózás és gyarmatosítás főnőfia istene.

Mellekvesék, sárgásbarna mirigyes szervek a vesék felső végén.

Meller Simon, * 1875, művészettörténész. a Szépműv. Múzeum nyug. igazgatója, külföldön él. Főművei: Ferenczy Istvánról, Leonardo da Vinci bronz lovasszobráról.

Mellerné Miskolczy Eugénia, * 1872, a Feministák Egyesületének munkájában tevékeny részt vesz.

Mellhártya, savós hártya, amely a tüdőket és a mellkas belső felületét borítja.

Mellhártyagyulladás (lat.: pleuritis), többnyire savós vagy gennyes izzadmánnyal járó akut vagy krónikus lób.

Mellkas, a törzs egy része a nyak és has között. A hastól a rekeszizom választja el. A M.-ban van a tüdő, szív, légcső, bázisring, thymusmirigy.

Melvdév, védő földhányás a háboruban.

Melnik, cseh város az Elbe mellett, 6000 l., híres bor.

Melódia (gör.) a. m. dallam; a hangok egymástudásága, a hangok egyidejűségével, a harmóniával szemben. Melódiкусnak nevezik a hajlékony dallamvonalat.

Melodráma (gör.), minden drámai jelenet, amelynél a szavulást hangszere zene kíséri.

Melosi Venus, l. Milói Venus.

Melpomene, a tragédia muzsája.

Meltzl, Hugó (1846—1908), irodalomtörténeti író, kolozsvári egyet. tanár.

Mélykut nagyk., Bács-Bodrog vm., jánosalmi j., 7683 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Membrán (gör.), vékony lemez, hártya (telefonban, hangszóróban).

Memel, i. vagy Niemen, folyó, Oroszországban ered és Litvánian, K.-Poroszországon átfolyva, a Kurisches Haffba ömlik. — 2. Város a Kurisches Haff bejáratánál. 1923 óta Litvániai Klaipeda néven. A városnak 36.000, a kerületnek 144.500 l. van.

Memento (lat.) a. m. emlékezzél! M. mori: gondolj a halálra.

Memfisz, az ókori Egyiptom régi fővárosa, Kairó közelében.

Memling, Hans (1430 körül—1494), németalföldi festő, finom kidolgozás, líra:ság és ábrát.

Memnon, mondabeli etiópai fejedelem, a Théba melletti szoborkolosszusok felállítója.

Memoire (franc.) a. m. emlékirat.

Memorandum (lat.) a. m. emlékeztető; emlékirat, javaslat.

Memoria (lat.) a. m. emlékezet, emlékezőtehetség.

Menádok, a Dionysos körmenetében szereplő őrgöngy részeg nők.

Menam, Szíám főfolyója, 700 km.

Menandros (Kr. e. 342—290), athéni vígjátékíró, a polgári társadalom realiztikus ábrázolója.

Menázs (franc.: ménage), a. m. ellátás, háztartás.

Menaszéria (franc.) a. m. állatkert, állatsereglet.

Menschely kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 634 l., ut. Nagyvácsyon, posta.

Mencsikov, Danilovics Alexej (1672—1729), Katalin cárnó kedvese. Péter cár szánúzte és óriási vagyont elkozboza.

Mende nagyk., Pest vm., gyömrői j., 2078 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Mendel, Gregor Johann (1822—84), kat. szerzetes, brünni természettudós, 1853—68. korszakos jelentőségű kutatásokat végzett az átörökítés körében. A róla nevezett átöröklési szabály szerint 2 keresztződő növény- v. állatfajta tulajdonságai határozott matematikai szabályszerűséggel jelennek meg az utódokon. M. kutatásainak fontosságát csak halála után ismerték fel.

Mendelejev, Dimitrij (1834—1907), orosz kémikus, pétervári egyet. tan. A kémiai elemek periódusos rendszerét állította fel, amivel több ismeretlen elemet sikerült felfedeznie.

Mendelényi László, * 1877, kuriai bíró, jogi író.

Mendelssohn, Moses (1729—86), zsidó bölcsezt, Lessing Bölcs Nathan-jának modellje. A felvilágosodás híve, racionalista.

Mendelssohn-Bartholdy, Felix (1809—47), német zeneszerző, vezetője az általa 1843. alapított lipcei konzervatóriumnak. Zenét írt a Szentivánéji álomhoz. Antigonéhez, Athalához stb.; koncertnyitányok, oratóriumok, hegedűkoncert, dalok, szimfóniák, kamarazene, operák stb.

Mendés, Catulle (1841—1909), francia költő, parnaszista. Verseket, erotikus regényeket és drámákat írt.

Mendikáns (lat.) a. m. kolduló.

Mendik Oszkár, * 1871, festő, tengeri tájképek.

Menelaos, spártai király, Szép Helena férje.

Menelik (1844—1913), Abesszinia császára. 1896. Aduánál megverte az olaszokat.

Menenius Agrippa, mondabeli római patricius, aki a Mons Sacerre vonuló plebejusokat a gyomorról és tagokról szóló mesével bírta visszatérésre.

Mene tekel uferszín, a Biblia szerint e szavakból álló lángfelírás, amelyet Dániel fejtett meg, jelentette Belzsászár bukását.

Ménfő kisk., Győr vm., tősziget-csilizkői j., 1118 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Menger, i. **Anton** (1841—1906), bécsi egyet. tanár, jogtudós. Két műve: Uj erkölcsstan, A jövő állama vagy. is megj. — **Fivére**: 2. **Karl**, osztr. közigazda (1840—1921), az u. n. osztrák iskola alapítója.

Mengs, Anton Rafael (1728—79), német festő; akadémikus elveivel a klasszicizmus előkészítője.

Menhir (kelta nyelven: hosszú kő), a történelmi időkben származó faragatlan, óriási méretű síremlék v. áldozókő.

Meningitis (gör.) a. m. agyhártyagyulladás.

Menorca, a Balearok második szigete, 760 km², 40.000 l. Földművelés, halászat, bányászat. Óskori leletek. Fővárosa Mahon.

Mensa academica (lat.) a. m. diákasztal, ahol szegény diákok ingyen vagy olcsón étkezhetnek.

Menseviki (oros) a. m. kisebbségiek, az orosz szocialistapárt jobbszárnya.

Mens sana in corpore sano (lat.) a. m. ép testben ép lélek.

Menstruáció (lat.) a. m. havivérzés, egészséges ivarérett nőknél csak a terhesség szakítja meg és 45–50 éves korban szűnik meg.

Menta, ajakos növény; közönségesek a borsos **M.** és a fodor-**M.** A levelekből teát főznek és illatos olajat sajtoltak.

Mentális (lat.) a. m. szellemi.

Mentalitás (lat.) a. m. gondolkodásmód, felgóság.

Mentaolaj, a menta nevű növényből készített olaj. Többféléit ismerünk: a fodor-**M.**-jal szappanokat, a borsos **M.**-jal fogport és cukorkákat illatosítanak.

Mentelmi jog, a törvényhozótestület tagjainak biztosított előjoga, hogy i. ellenük az országgyűlés stb. előzetes hozzájárulása nélkül büntető eljárás nem indítható, tettenérés esetén kivéve le nem tartóztathatók, hatósági kényszerselekmények ellenük nem alkalmazhatók; 2. azért, amit az országgyűlés tagja, mint ilyen a Házban mond v. tesz, csak az országgyűlés vonhatja felelősségre (immunitás). Célja a törvényhozó véleménynyilvánítási szabadságának megóvása.

Mentol, a borsosmenta olajában levő könnyen illanó, kellemes szagú kristályos anyag. Cukorkák, szájvizek készítésére haszn.

Mentone, fürdőváros és üdülőhely a francia Rivierán, Nizza közelében, 19.000 l.

Mentor, a görög mondában Telemachos nevelője. Innen **M.**: nevelő, oktató.

Mentőegyesület, feladata az első segélynyújtás balesetszerű sérüléseknél. A Bp.-i Önként. s. M. 1887. alakult.

Menü (franc.) a. m. ételsor, étlap.

Menüett, lassu ütemű régi francia tánc.

Menyhárh Gáspár, * 1868, szegedi egyet. a magánjog ny. r. tanára, felsőházi tag.

Menzel, Adolf v. (1815–1905), német festő; Nagy Frigyes korából vett képeivel lett híressé; késő vénségéig termékeny volt (A vasgyár, Piazza d'Erbe Veronában).

Mephistopheles, l. Mefisztó.

Meran, város Dél-tiroiban, 10.000 l. Klimatikus üdülőhely.

Méray-Florvath Károly, * 1860, mérnök (az elektromos szedőgép feltalálója), szociológus, regény- és drámairó.

Mercator (Gerhard Kremer, 1512–1594), hollandi kartográfus, több térképvetület (az egyiket róla nevezték el) és egy rézmetszeti atlasz szerzője.

Merci (franc.) a. m. köszönöm, köszönet.

Meredith, George (1828–1909), lírikus, novellista; az angol lélektani regény egyik legnevezetesebb művelője.

Merenye kisk., Somogy vm., szigetvári j., 556 l., ut. Szigetvár, up. Görögfal.

Merezskovszkij, Dimitrij Szergejevics, * 1865, az újabb orosz irodalomban a történeti regény képviselője. Legnevezetesebb munkáit (magy. is) Leonardo da Vinciről, Julianus

Apostatáról írta. Szép és értékes: Örök utátsáink c. tanulmány-gyűjt.

Mérföld, hosszérték; 1 magyar **M.** = 8354 m, 1 osztrák **M.** = 7586 m, 1 német vagy földrajzi **M.** = 7420 m, 1 angol **M.** = 1609 m, 1 tengeri **M.** = 1855 m.

Mérges kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 273 l., ut. Encse, up. Rábászentmihály.

Meridián (lat.) a. m. délkör.

Merimée, Prosper (1803–1870), francia író; főleg romantikus és realiztikus irányú novellák.

Merino (spany.), 1. finomgyapjas juhajtás.

– 2. Fénylő gyapju v. gyapotszövet.

Merített papír, amelynek íveit a papíroszövet tartalmazó edényből a szitászövetes kerettel egyenként emelik (merítik) ki.

Meritőrús (lat.) a. m. érdemleges.

Meritum (lat.) a. m. érdem; valaminek érdemleges része.

Mérik kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 2704 l., ut. Vállaj.

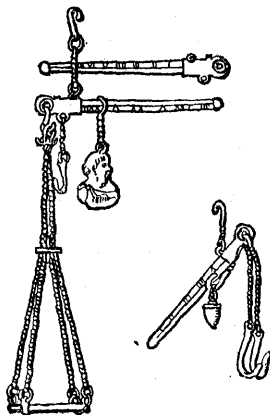
Merkantil (franc.) a. m. kereskedelmi.

Merkantillista (franc.), a kereskedői érdekek híve.

Merkantilizmus, Colbert által kezdeményezett közgazdasági rendszer, célja a nemesiémkészlet és a kivétel fokozása.

Merkur, l. Hermes.

Merkur, a naprendszer legkisebb bolygója, legközelebb (átlag 57.5 millió km) esik a Naphoz.

Római mérlegek

Mérleg, testek súlyának megállapítására szolgáló készülék. Egyenlőkaru **M.** az asztali, vegyi stb. **M.**, egyenlőtlenkaru **M.** futósúlyal (már a rómaiaknál), automatikus **M.**, amely a súlyt feljegyzi stb.

Merlin, Artus király egyik lovagja, varázsló.

Mernye kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1492 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Merovingek, a száli frank törzs uralkodói. Hatalmuk megalapítója, Chlodvig (481–511) felvette a keresztiséget, egyesítette a frankokat és átvette Gallianban a római örökséget. Kis Pippin 751. megbuktatta a M.-et.

Mérő, régi gabonamérő ürmérték; 1. pozsonyi M. = 62.498 l., 1 pesti M. = 93.478 l.

Mérő I. **István**, * 1873, festőművész és rajztanár. Arcképek és zsánerképek. — 2. **Jolán**, * 1886, zongoraművésznő.

Merry del Val, Raffaele (1865–1930), X. Pius pápa biboros államtitkára 1913–14.

Merseburg, német gyárváros a Saale mellett, 26.000 l., a magyarok veresége M. mellett 933.

Mesevát kisk., Vas vm., cellödömölki j., 676 l., ut. Cellödömök, up. Külsóvát.

Mérték- és súlyrendszer, a tárgyak méreteinek, súlyának stb. meghatározására szolgáló egységek rendszere; régebben nagyon önkényes volt. Így hosszúságok mérésére a láb szolgált, de ez is az egyes helyeken több cm-rel különbözött. Ma már a legtöbb országban a méterrendszer az alap. Az ürmértékek is ebből adódnak, 1 liter a m. 1 köbdéciméter. Ugyanebből ered a súlymérték, 1 liter 4 C⁰ hőmérsékletű desztillált víz súlyát nevezzük 1 kg-nak s a testek súlyát ennek törtszeivel (dekagr, decigr, gr, cgr; mgr) vagy sokszorosával (mázsa, tonna) mérjük.

Merv, város orosz Turkesztánban, 22.000 l.

Mesalliance (franc.) a m. rangon alóli házasság.

Mese, költött elbeszélés, amely a valóság korlátait nem veszi figyelembe. Ósi formája a népmese.

Meskó Zoltán, * 1883, országgy. képvis., a Károlyi-kormány alatt bajai főisp., a Friedrich-kormányban államtitkár, 1920. kiskgazda-képvis. és a párt alelnöke, 1922. az egyetemes párt alelnöke, később ellenzékbe ment, 1926. újra kormányos.

Mesmerizmus, megalapítójáról (Franz Mesmer, 1733–1815) nevezett tanítás, amely szerint az élő állati szervezetet is delejesség hatja át s e delejesség kóros mennyisége okozza a betegséget.

Messalina, Valeria, Claudius császár harmadik felesége, erkölctelen és kicsapongó asszony; a császár kivégeztette (Kr. u. 48).

Messe, l. Arumintavásár.

Messene, a spártaiak által elfoglalt peloponnésosi városállam.

Messenger boy (ang.) a m. küldöncfiu.

Messerschmidt, Franz Xaver (1732–1783), osztrák szobrász; portrék, jellemfejek.

Messias (zsidóul a m. felkent), a zsidók által vár mennyország királya.

Messina, olasz város Szicília EK-i partján, 204.000 l. Régi egyetem (1549). 1908. földrendés teljesen rombadöntötte, de most ismét Szicília második nagy kikötője.

Mester Jenő, * 1882, szobrász. József főhh mellszobra. Merengő nő és plakettek.

Mesterdalnokok (Meistersinger), céhszerűleg tömörülő német költők és énekesek a 14–16. sz.-ban.

Mestergerenda, a gerendás mennyezet főgerendája.

Mesterháza kisk., Sopron vm., csepregi j., 320 l., vasut, ut. Hegyfalu, up. Pórládony.

Mesterszállás nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 1679 l., telefon, posta.

Mestrovics, Ivan, * 1883, horvát szobrász, aki pásztorfiukorában kezdett faragni; világhírűvé az 1910. római nemzetközi kiállításon lett.

Mész, a mézskő kiegészése után nyert vegyület, amely kalciumoxidból áll. Ez az égetett M. Vizzel keverve kalcium-hydroxidot, oltott M.-et ad, amely malterkészítésre szolgál.

Mészáros I. **Gyula**, * 1883, orientalista; Törökországban él. Művei: A csuvas ósvallás emlekei, Török költők stb. — 2. **Ignác** (1721–1800), író, az annakidején népszerű Kartigám c. regény szerzője. — 3. **Imre** (1866–1913), zenész, az Operaháznak két ízben igazgatója volt. — 4. **István**, * 1883, felsőházi tag. — 5. **Lázár** (1796–1858), 1848–49. hadügyminiszter.

Meszely, az icre fele = 0.424 l.

Meszés kisk., Borsod vm., edelényi j., 385 l., ut és up. Szendrő.

Mészkö, óriási tömegekben előforduló nem kristályos ásvány (kristályosodva mézspát a neve). Vegyi összetételére nézve kalcium-karbonát. Szakban szénsavfejlődés közben oldódik. Fontos építőanyag. Egétessel nyerik belőle az égetett meszet.

Meszlen kisk., Vas vm., szombathelyi j., 693 l., ut. Acsád, posta.

Meszlény Richárd, * 1877, irodalomtörténész, előbb genfi, majd prágai egyet. tanár. Főműve Spitteler svájci költőről szóló monogr. (németül).

Meszlyényi I. **Arúr**, * 1875, jogtudós, nyug. táblai bíró, ügyvéd, szegedi egyet. a magy. magánjog m. tanára. — 2. **Róbert**, * 1883, zeneszerző, a Zeneműv. Főisk. zenetörténet-tanára. Zenekari művek, dalok, opera és balett.

Mészöly I. **Gedeon**, * 1880, szegedi egyet. az uraltaljái nyelvészett ny. r. tan. — 2. **Géza** (1844–1887), festő; balatonai táj és népelet.

Mézspát, a mézskőnek (l. o.) egyik kristályos alakja. Atlátszó kristályai (zizandi pát) kéttős fénytörést mutatnak.

Mézskők v. kalciumsók, a természetben sok változatban fordulnak elő. Fontos gyógyszeri és ipari alkalmazásuk van. Az állati és növényi szervezet nélkülözhetetlen alkotórészei.

Mesztegnő kisk., Somogy vm., marcali j., 1730 l., vasut, táviró, posta.

Mésztic, fehér és indián szülöktől származó keverék faj.

Mesztufa, édesvízi mézskőlerakódás, gyakran likacsos.

MÉRTEKEK ÉS SÚLYOK

Az áttekintés a régebbi, még használatban levő mértékeket és súlyokat tartalmazza, m jelöli, ahol méter-rendszer van érvényben

Ország	Hosszmérték		Tertletmérték		Ürmérték		Súlymérték		
	m.	ár	m	ár	m	ár	m	g.	
1. Európa	m	0'316	m	57'54	m		m	560'06	
Ausztria	1 Fuss (láb) = 12 Zoll 1 Klafter (öl) 1 Elle (róf)	1'896 0'777	1 Joch (kat. hold) = 1600 □-öl				1 Pfund (font) Régi mássa = 100 Pfund		
Belgium	m	0'695	m		m	100	m	489'5	
	1 Aune 10 Palmes				1 Barib 1 Litron		1 Livre 1 Esterlin	1	
Bulgária	m		m		m		m	1278	
Cseh- szlovákia	m		m		m		m		
Dánia	m	0'628 0'314	m	55'062	m	139'121	m	500	
	1 Alen = 2 Fod 1 Fod = 12 Tommer		1 Tönde		1 Korn-Tönde = 8 Skäpper		1 Pund = 100 Kvintin 1 Kvintin = 10 Ört	5	
Danzig									
m i n i N é m e t o r s z á g									
Észország									
R é g i o r o s z m é r t é k e k . M é t e r r e n d s z e r e l ő k é s z z ű l e t b e n									
Finnország	m	1781	m	49'37	m	157	m	425	
	1 Syli		= 1 Tunn = 2 Spannland		m	1 Ohm = 4 Anker	m	1 Skalpund	
Francia- ország	m	1855	m		m		m		
	1 Lieue marine						1 Quintal métrique = 100 kg.		
Ciörgörország	m	1000	m	10	m		m	1500	
	1 Stadion = 100 Piki		1 Stremma				1 Mina = 1500 Drachma (100 M na = 1 Talentum)		
Hollandia	m	1000	m	100	m	1000	m	1000	
	1 Myl = 1000 Elle		1 Bunder		1 Störe 1 Mud 1 Kan (Kop)	100	1 Ponds 1 Wigije	1	
Jugoszlávia	m		m		m		m		
Lengyel- ország	m		m		m		m		

Ország	Hosszmérték		Területmérték		Ürmérték		Súlymérték	
	m.	ár	m	ár	m	ár	m	g.
Mint Észország								
Leitország Litvánia								
Magyar-ország	m 1 öl = 6 láb Mérőföld	1896 8853 6	m Magyar hold = 1200 □-öl Két. hold = 1600 □-öl	43 16 57 54	m Mérő lece Akó	62 53 0 85 54 30	m Font	560 06
Nagy-britannia	m 1 Yard = 3 Feet 1 Foot = 12 Inches 1 Brit. Mile 1 Sea Mile	0 914 0 3048 1609 3 1850	m 1 Square Yard = 9 Square Feet 1 Acre = Square Roods	0 00636 40 467	m 1 Gallon = 4 Quarts 1 Quart = 4 Pints 1 Barrel 1 Quart = 8 Bushels 1 Bushel	4 544 163 56 36 35	m 1 Avoir-dupois Pound = 16 Ounces 1 Troy-pound 1 Ton = 1016 kg.	453 59 373 24
Németország	m 1 geogr. Meile	7420	m Preuss. Morgen Bayr. Tagwerk	25 533 34 073	m 1 Scheffel = 16 Mass	54 90	m 1 Zentner = 100 Pfund 1 Pfund	500
Norvégia	m 1 Róf = 2 láb 1 Mill	0 6275 11 300	m 1 Tunnland'	39 379	m 1 Fott	0 965	m 1 Font	004
Olaszország	m		m Pipa		m Pipa	400	m 1 Quintale = 100 kg.	
Oroszország	m 1 Arsin = 16 Versok 1 Verszl	9 711 1 067	m 1 Deszjath	109 25	m 1 Csetvert 8 Csetvertik 1 Vedro = 10 Krukska	209 9 12 3	m 1 Funt = 96 Szolotnik 1 Pud = 40 Funt	409 512
Portugália	m 1 Palmo de craviero 1 Estadio	0 22 248 21	m 1 Geira	58 56	m 1 Almude	16 74	m 1 Quintal = 128 Arratel = 58 75 kg	
Románia	m		m 1 Pogone	49 896	m 1 Oka	1 274	m 1 Oka	1275 25
Spanyol-ország	m 1 Pie 1 Legua maritima 1 Legua nova	0 278 5555 6687	m 1 Fanegada	64 396	m 1 Fanega 1 Cuartillo	55 5 0 5043	m 1 Libra	460 039
Svájc	m		m 1 Juchart	36	m 1 Malter 10 Vierliel 1 Ohm	150	m	

MÉRTEKEK IS SÚLYOK

Az áttekintés a régebbi, még használatban levő mértékeket és súlyokat tartalmazza, m. jelőli, ahol mérlerendszer van érvényben

Ország	Hosszmérték	Térfülmérték		Ürmérték		Súlymérték	
		m.	ár	l.	g.		
Svédország	m	m		m		m	
Törökország	m 1 Pik Halibi	0'686		m		m 1 Oka entar = 44 Oka = 56'32 kg.	1282
2. Amerika	1 Vara = 3 Pies	0'86	Legua cuadrada	250.000	1 Fanega = 3 Almedes	1 Libre = 2 Marcos	450
Brazília	m 1 Pe 1 Legua	0'330 6687	m		m 1 Alqueire 1 Pipa = 180 Medidas	m 1 Arratel 128 Arratel = 1 Quintal	450
É-amerikai Egyes.-All.	1 Yard = 3 Feet (1 Foot = 12 Inches 1 Mile	0'914 1'609	1 Acre 1 Township	40'468 9324'7	1 Bushel = 8 Gallons (1 Gallon = 4 Quarts à 2 Pints à 4 Gills)	1 Pound avoirdupois = 16 Ounces 1 Hundredweight (mássa)	453'593 45,359
M i n i N a g y b r i t a n n i a							
Kanada	m						
Mexikó	m 1 Vara 1 Legua	1'1 1'14	m 1 Hacienda = 20 Cuadere	8778	m 1 Arroba 1 Fanega	m 1 Libra (25 L = 1 Arroba, 100 L = 1 Quintal)	460'062
Peru	1 Vara	0'848	1 Topo	35'913	1 Fanega	1 Arroba	1150
3. Ázsia	1 Hat (Cubit)	0'457	Biggah	13'378	Gabona, folyadék súly szerint	Bazar Seer Factory Seer (40 Seer = 1 Maund)	933'105 846'700
India (holland)	1 Voet 1 Paal	0'3139 1507	1 Yonke = 4 Beuves	284	1 Kan	1 Pikul = 100 Kätti	61'500

Ország	Hosszmérték	Területmérték		Ürmérték		Súlymérték	
		m.	ár	l.	g.		
Japán	1 Saku Ken 1 Ri = 36 Cso	0'380 3986	1 Szeh = 30 Tszjubo	1 Koku 1 Soo	181'482 1815	Meh. v. Monneh 1 Kvan	3-78 3757
Kína	1 Jin = 10 Csi 1 Li	3'73 644(575)	1 Meu (100 Meu = 1 King)	1 Csi = 10 Csing Gabona és folyadék rendesen súly szerint	103	1 Pikul (Tan) = 100 Kaffi 1 Tael	60.480 37
Perzsia	1 Arsin 1 Ferszang = 6000 Zer	1'040 6720	1 Dzenib	Súly szerint		Man v. Mán 1 Miskal	2938 4'59
M i n t N a g y b r i t a n n i a							
4. Afrika Délafrikai Unio							
Egyiptom	1 Pik = Beledi 1 Melecke v. Maragha	0'575 3750	1 Feddan	1 Ardeb = 6 Vebeh	179	^m Oka (36 = 1 Kantar) Rottel (100 = 1 Kantar)	1235 444'730

5. Ausztrália és Pólinézia

A z i l l e t ő a n y a o r s z á g o k m é r t é k e i é s s ű l y a i

Hosszmérték		Ürmérték	
Kilométer	1 km = 1000 m	Hektoliter	hl = 100 l
Méter	1 m = 10 dm	Dekaliter	dal = 10 l
Deciméter	1 dm = 10 cm	Liter	l = 10 dl
Centiméter	1 cm = 10 mm	Deciliter	dl = 10 cl
Milliméter	1 mm = 1000 μ	Centiliter	cl = 10 ml
Mikron	1 μ = 1000 μ	Milliliter	ml = 10 λ
Millimikron		Mikroliter	
Területmérték		Súlymérték	
Négyzetkilométer	1 km ² = 100 ha	Tonna	t = 1000 kg
Hektár	1 ha = 100 a	Métermáza	q = 100 kg
Ar	1 a = 100 m ²	Kilogramm	kg = 1000 g
Négyzetméter	1 m ² = 100 dm ²	Gramm	g = 10 dg
Négyzetdeciméter	1 dm ² = 100 cm ²	Decigramm	dg = 10 cg
Négyzetcentiméter	1 cm ² = 100 mm ²	Centigramm	cg = 10 mg
Négyzetmilliméter		Milligramm	mg = 10 γ
		Mikrogramm	

Meta... (gör.), összetételekben a. m. tul. után.

Metafizika (gör.), az a tudomány, amely a lét ulóis alapjait kutatja, azokat az alapfogalmakat, amelyeket más tudomány előfeltételez, mint: lét, tér, idő, ok stb.

Metafora (gör.: átvitel) a. m. képletes kifejezés.

Metallizmus, az a pénzelméleti felfogás, hogy a pénz szerepét csakis a nemestém töltheti be.

Metallografia (gör.), vasnak és fémeknek fizikai vizsgálata.

Metallurgia (gör.) a. m. kohászattal (l. o.) a fémeknek érceiből való kivonását tárgyaló módszer.

Metamorfózis (gör.) a. m. átváltozás, átalakulás.

Metángáz, durranó v. bányagáz, szerves anyagok levegőtől elzárt rothadásakor képződik. Mocsarakban, petroleumforrásokban, kőszénbányák ürgeiben, világiógázban és a földgázban fordul elő.

Metastasio, Pietro (ered. Trapassi, 1698–1782), bécsi udvari olasz költő, melodramatik, operaszövegíró stb. írt.

Métélyek, a szívóférgek közé tartozó lapostestű elősködő férgek. Fejlődésük gazdacseré utján történik. A májmétely lárvája csigákban elősködik, a legelő juh gyomrába, onnan májába jut. Nagy károkat okoz a juhnyájban.

Metempsichózis, l. Lélekvándorlás.

Meteor (gör.), minden a világűrben a Földre kerülő kisebb-nagyobb égitest-törmelekek. A Földre csak akkor hullanak le, ha túlzóel jönnek hozzá, v. ha a sebességük nem elég nagy a Föld vonzóerejének legyőzésére. A Földre hullott M.-ok anyaga kő v. vas, a vason kívül rendszeren nikkelt, kobaltot, krómot, szilíciumot, oxigént, szénat (gyémántot v. grafitot) stb. is találunk bennük.

Meteorológia (gör.), a légkör fizikája. A M. megfigyeli a légkör állapotát: légnomás, hőmérséklet, nedvesség, elektromosság, csapadék; kémiai összetételét; mozgásait a Föld és tenger felszínén. Az így kapott adatok alapján készül az időjelzés.

Méter, a hosszúság mérésének a legtöbb civilizált országban elfogadott alapegysége, a földédkör 40 milliomod része. A M. felosztlik 10 deciméterre, 100 centiméterre és 1000 milliméterre. A M.-rendszer 1791. fogadta el a francia nemzetgyűlés.

Méterkilogramm, az a munkamenység, mely 1 kg súlynak 1 m magasságra való emeléséhez szükséges. 75 M./mp. = egy lóerő.

Method, l. Cyrill és Method.

Methodisták, angol és amerikai protestánsok. A M. nem a tanokra, hanem a keresztény életre helyezik a súlyt, hivatást megteremtő kívánnak, istentiszteletük prot. jellegű.

Méter (franc.) a. m. mesterség, szakma.

Metil, egyvegyértékű szénhidrogénnyók amelynek vegyületei közül a metilkohol és a festék készítésére szolgáló metilklorid a legfontosabb.

Metilkohol, l. Faszesz.

Metódus (gör.) a. m. módszer.

Metonímia (gör.), stilisztikai kép, amikor egy dolog neve helyett egy vele kapcsolatos dolog nevét használjuk; pl. kacit ragad (kardot helyett) vagy két poharat (1. bort) ivott.

Metope, a görög építészetbeli dór rendszerű frizének gerendaközei.

Metrika (gör.), az időmértékes verseléssel foglalkozó verstan.

Metronom (ütemmérő), rugóra járó megfordított inga a zenei tempó pontos meghatározására. Mälzel patentje (1816).

Metropolis (gör.: anyaváros) a. m. főváros, nagy város.

Metropolisita (gör.), érsek, több püspök előjárója.

Metrum (lat.), mérték; versmérték.

Metsu, Gabriel (1630?–1667), hollandi festő; a polgári életből vett finomtónusu genreképek.

Metszet, áltaiban a fa, réz, acél- és kőlemeze állandósított ábrázolásnak a papirosra való lenyomata, amely nyomás szerint hárromféle. 1. Magasnyomású, amelynél a lemez magas rajza nyomódik a papirosra; a fá-M. (l. o.). 2. Mélynyomású, amelynél a lemeznek mély rajza nyomódik a papirosra; a réz-M., az acél-M. (l. o.). 3. Síknyomású, amelynél a lemeznek vegyileg előkészített sík rajza nyomódik a papirosra; a kőrajz, litográfia (l. o.).

Metternich, Clemens, herceg (1773–1859). 1800–1848. Ausztria külügyminisztere és 1821–1848. cancellár. A bécsi kongresszus (amelynek előnye volt), a szentszövetség az ő műve volt. Az 1848. márc. 31. forradalom M. bukását vonta maga után.

Mettör (franc.) a. m. tördelő, aki a szedést hasábközből oldalakba tördeli.

Metz, a volt Német-Lotharingia fővárosa, a Mosel mellett, 62.000 l. Gótkus székesegyház. Mújpar, kertészet.

Meunier, Constantin (1831–1905), belga festő és szobrász; eleinte vallásos tárgyú képek, majd bányászképek. Visszatröt fötargya: a munkás hősi küzdelme a kenyérrért.

Mexikó (Mexico, M.-i Egyes. All.), szövetséges köztársaság É-Amerika D-i nyulványán. 1,969.000 km², 14,280.000 l. Tengerpartja nedves, egészségtelen, gyéren lakott. A népesség mag: s ferisokon tömörül, amelynek éghajlata enyhe. Az 5000 m. fölé emelkedő egyes vulkánok tetejét örök hó borítja. — Főterményei: a kukorica, buza, árpa, rizs, dohány, kakao, cukorrád, gyümölcs. — Marhaállománya jelentékeny. Dus erdők. Asványai közül a petróleum a legfontosabb. Ezüstbányászata első a földkerekségen. Ipara csakély. Kereskedelme az

leum a legfontosabb. Ezüstbányászata első a földkerekségen. Ipara csakély. Kereskedelme az

Unio felé irányul. Lakosságának 44%-a kevert, 37 indián, 19 fehér. Államnyelv a spanyol. A belső villongások gyakoriak. — Fővárosa Mexikó, 615.000 l. — Története. Az aztekok ősi birodalmát 1510. Cortez meghódítja Spanyolország számára, 1540 óta 270 évig alkirályok kormányozzák. 1823. M. felzabados a spanyol uralom alól és azóta szövetséges köztársaság. Texas 1836. elszakad, csatlakozik az Egyes. Áll.-hoz, ami 1846. háborúra vezet, ebben M. elveszti Uj-M.-t és Uj-Kaliforniát. 1883. angol, francia és spanyol közbelépésre proklamálják a császárságot I. Miksa (I. o.) alatt, akit azonban felkelők 1867. elfognak és agyonlőnek. Azóta ismét köztársaság. A világháborúban M. semleges maradt.

Mexikói öböl, az Atlanti-óceán öble E-Amerika és Ny-India közt. Belőle indul ki a Golf-áram.

Meyer, 1. Conrad Ferdinand (1825—1898), svájci német költő. Lírai és epikus verseket, történeti és lélektani irányú, kitűnő elbeszélőműveket írt. Főbb munkái: *Jürg Jenatsch*; *Der Heilige*; *Versuchung des Pescara*; *Angela Borgia* stb. — 2. **Eduard**, * 1855, ny. berlini egyet. tan., ókori keleti népek és görögök tört.-vel fogl. — 3. **Lothar** (1830—1895), német kémikus, egyet. tan., felállította az elemeknek egy periódusos rendszerét.

Meyerbeer, Giacomo (1791—1864), német zeneszerző és operakomponista. Operái: *Ördög Róbert*, *Hugenották*, *Afrikai nő*.

Meyer-Förster, Wilhelm, * 1862, német regény- és drámaíró. Heidelbergi diákélet c. darabját Budapesten is adták.

Meyrink, Gustav, * 1868, bécsi születésű író; misztikus regényeket írt (*Golem*, *Das grüne Gesicht* stb.).

Méz, a méhek által a virágok édes nedvéből és porából készített édes folyadék. Főalkatrésze a szőlőcukor, a zamatot illó olajok adják meg.

Mezel 1. Ernő, * 1851, hírlapíró és író, a Pesti Hírlap munkatársa; többször függetlenségi képv. — 2. **Mór**, az előbbinek a bátyja (1836—1926), a zsidók emancipációjának előharcosa, sokáig a Lipótváros szabadelvűpartú képviselője.

Mezel futás, távfutás szabad vidéken, erdőn, mezőn át. Távjai 3—17 km. között változik.

Mézharma, cukortartalmu, ragadós folyadék növények levelein, levéltetvek váladéka.

Mezo... (gör.), összetételekben a m. közép, **Mezopotámia,** az Eufrát és Tigris középső és alsó folyása mentén elterülő síkság. Eg-hajlata meleg és száraz. Az ó- és középkori népek öntözéssel nagyszerű kultúrát teremtettek itt, amely a török uralom alatt lehangyolott. 1919. Anglia kapott rá mandátumot. (L. Irak.)

Mező 1. Béla, * 1883, orvos és sportember, a bp.-i egyet. a húgyszervek betegs. m. tan., 100 yardos futó és távolgóló bajnok, **galamblövő.** — 2. **Ferenc**, * 1885, tanár,

klasszikus-filológus és sportíró. Az amsterdami olimpiai versenyeken irodalmi bajnokságot nyert Az olimpiai játékok c. munkájával.

Mezőberényi nagyk., Békés vm., békési j., 13.477 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Mezőcsát nagyk., Borsod vm., mezőcsáti j., 5827 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Mezőcsokonya kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1298 l., ut. Hetes, posta.

Meződ kisk., Baranya vm., hegyláti j., 526 l., ut. és up. Sásd.

Mezőfi Vilmos, * 1870, hírlapíró és politikus. Egy darabig a szociáldemokratapártban volt, onnan kilépett és mint agrárszocialista volt 1905—10. orsz. képvis.

Mezőgazdasági hitel. A mezőgazdasági termelés hosszú időt vesz igénybe, ezért a M. is hosszulejáratu (pl. váltóknál hathónapos). A M. kielégítésére alakultak a M.-szövetkezetek.

Mezőgazdasági Kamarák, a mezőgazdaság fejlesztésére, irányítására a mezőgazda-lakosság érdekében előmozdítására szolgáló hivatalos érdekképviseleti testületek. Az 1920. XVIII. t.-c. létesítette nálunk.

Mezőgazdasági Múzeum, 1866. létesült és 1907. újjáépült állami intézet a magyar mezőgazdaság fejlődésének bemutatására.

Mezőgyán nagyk., Bihar vm., cséffanagyszalontai j., 2238 l., telefon, távíró, posta.

Mezőhegyes nagyk., Csanád vm., battonyai j., 7482 l., vasut, távíró, telefon, posta. Állami ménes, Cukorgyár.

Mezőkeresztes nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 4656 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Mezőkomárom nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 1527 l., vasut, távíró, posta.

Mezőkovácsháza nagyk., Csanád vm., mezőkovácsházi j., 4721 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Mezőkövesd nagyk., Borsod vm., M.-i járásnak székhelye, 18.548 l., vasut, távíró, telefon, posta. Kath. reálgimn. Himzési országos híriek.

Mezőladány kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 1034 l., ut. Tornyospálca, posta.

Mezőlak nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1454 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Mezőnagyimihály nagyk., Borsod vm., mezőcsáti j., 2054 l., telefon, posta.

Mezőnyárad nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1185 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Mezőnyék kisk., Borsod vm., miskolci j., 1024 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Mezőőrs nagyk., Győr vm., pusztai j., 1742 l., telefon, posta.

Mezőpéterd kisk., Bihar vm., biharkeresztesi j., 819 l., vasut, távíró, posta.

Mezőrendörség, a termények, felszerelések biztonságára alkalmazott egység. Szolgálati szabályzatát az 1849. XII. t.-c. melléklete tartalmazza.

Mezősas nagyk., Bihar vm., biharkeresztesi j., 1518 l., telefon, posta.

Mezőség, a Felső Maros és Szamos közt elterülő száraz halom-vidék.

Mezőssy Béla, * 1870, politikus, 1896—1918. függ., majd alkotmánypárti képviselő, a koalíció alatt földmiv. államtitkár, az Esterházy-korm. földm. min.

Mezőszentgyörgy nagyk., **Veszprém vm.**, enyingi j., 1305 l., ut. Lepény, posta.

Mezőtárkány nagyk., **Héves vm.**, egri j., 2833 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Mezőtúr rtv., **Szolnok vm.**, 26.911 l., vasut., táviró, telefon, posta. Ref. gimn., áll. leányliccum.

Mezőzombor nagyk., **Zemplén vm.**, szerencsi j., 1981 l., vasut., ut. Szerencs, posta.

Mezzanin (ol.) a. m. félémelet.

Mezzo... (ol.), összetételekben a. m. fél. **Mezzofanti**, Giuseppe (1771—1848), bibornok, olasz nyelvűtűd; állítólag 58 nyelven beszélt.

Mezoforté (ol.), a zenében a. m. félerősen.

Mezozoprán (ol.), a szoprán és alt között lévő női vagy gyermekhang.

Mezotíntó (ol.), hántoló v. vakarómódonu metszet.

M. F. T. R. (kiejtve: Mefer), a Magyar Folyam- és Tengerhajózási R. T. rövidített elnevezése.

mg, a milligram rövidítése.

Miami, város Florida félsziget D-i partján, 30.000 l. Téli üdülőhely.

Miatyánk (lat. Pater noster), e szavakkal kezdődik az az imádság, amelyre Jézus Krisztus tanította tanítványait.

Miazma (gör.), a járványos betegségek magyarázására feltételezett gáznemű anyag, aminek belégzése okozná a fertőző bajokat.

Michaelis, 1. **Karin**, * 1872, dán író. **Híres regénye:** A veszedelmes életkor. — 2.

Sophus, * 1865, dán író, verseket és regényeket írt egyéni, festői stílusban és a Forradalmi nász c. színművet. — 3. **Samu**, * 1875, az áll. pénzverde megteremtője és igazgatója.

Michel, Louise (1833—1905), francia anarchista agitátor, többször fogságban és deportációban.

Michelangelo, Buonarroti (1475—1564), az olasz renaissance legnagyobb szobrásza, egyben festő és építész. Főművei: Dávid, Mózes, Rabszolgák, Medici síremlék (szobrok); a Sixtus-kápolna freskói (Utolsó ítélet), Szent család, Fürdő katonák, (képek); a Szt. Péter templom kupolája. Folyton forrongó művész-lélek, aki sokszor megnemérettel küzdve, a költészetben keresett megnyugvást.

Michélet, Jules (1797—1874), francia történetíró (Histoire de France és Histoire de la Révolution).

Michelson, Albert Abraham, * 1852, a chikagói egyetem híres fizikusa, részben az ő kísérletei szolgálták Einstein relativitás elméletének alapját. 1907. Nobel-díj.

Michigan, az Egyes. Áll. egyik É-i középső állama. 150.162 km², 4.600.000 l. Nagy gabonatermelés, gazdag állatállomány; vas, réz, só, szén, ezüst, agyag stb. Nagyipar. Autógyártása első az Unióban. Fővárosa Lansing.

Michigan-tó, egyike az öt É-amerikai nagy tónak, 59.000 km², D-i partján fekszik Chicago.

Miczkiewicz, Adam (1798—1855), romantikus irányú lengyel nemzeti költő. Balladák, románcok, szonettek, eposzok.

Midas, mondabeli frigiai király, akinek kezében minden arannyá változik, még az étel is, Apollon számárfületeket növeszt neki.

MIÉNK, a Magyar Impressionisták és Naturalisták Köre rövid neve. Színyei-Merse Pál alap. 1908., 1910. feloszlott.

Mignet, François (1796—1884), francia történetíró. Klasszikussá vált munkája: Histoire de la Révolution française.

Migráció (lat.), a m. vándorlás.

Migray József, * 1882, szociálista író. Itt költeményeket, filozófiai és pedagógiai értekezéseket, szocialista elméleti és agitációs iratokat. Ujabbban a szoc.-dem.-pártból kilépett.

Migrén (iranc.), főfájás, főleg a koponya féloldalán; az agybeli verőerek görcsös összehúzódásának tulajdonítják.

Mihalich Győző, * 1877, a hidépítéstan ny. r. tanára a bp.-i műegyetemen. Főműve: »Vasbetonszerkezetek«.

Miháld kisk., Somogy vm., csurgói j., 1402 l., ut. Zalazsentjakab, posta.

Mihályfi I. Ernő, * 1863, a pécsi egyet. a pénzügytan ny. r. tanára. — 2. **Vilmos**, * 1870. ny. államtitkár, országgy. képvis.

Miháli Tivadar, * 1855, ügyvéd. 1905—18. román nemz. képvis. 1906. a párt elnöke.

Jelenleg Kolozsvár polgármestere.

Mihalik I. Dániel, (1865—1910), festő; a szolnoki művésztelep egyik megalapítója; tájképek. — 2. **József**, (1865—1925), műtörténész, író és archeológus, különösen az ötvösművészet történetével fogl.

Mihalik János, (1818—1892), mérnök, a Ferenc-csatorna bezdáni torkolatánál Európa első betonszilipét építette.

Miháلكovics Géza, (1844—1899), orvos, anatómus, a bp.-i egyet. tanára.

Mihákovics Odón, (1842—1929), zeneszerző, 1887—1919. a Zeneakadémia igazgatója. Művei négy szimfónia, balladák, nyitányok, zongverseny, operák.

Mihalovits János, * 1877, a bányamérn. főiskola r. tanára, felsőlőzi tag.

Mihály Dénes, * 1894, mérnök. A távolbalás problémáira vonatkozó kísérletei nagyjelentőségűek.

Mihály I. Vitéz (Mihaiu Viteazul), vajda, havasalföldi (1593—1601) és moldvai (1600) fejedelem. 1595. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemmel szövetségben megverte a törököket, 1598. elismerte Rudolf m. kir. fenntarthatóságát, legyőzte Báthory Endrét. 1600. Erdély kormányzója. Bástya török cimboraság gyanúja alatt megölette. — 2. **Obrenovics M.** kétízben (1839—42. és 1860—68.) szerb fejed. Első ízben a súlyos adók miatt elűzték, másodízben meggyilkolták. Utóda unokaöccse, **Milán**.

Mihályfa kisk., Zala vm., sümegi j., 731 l., ut. Sümeg, posta.

Mihályfi I. Akos, * 1863, c. prépost, ciszt. áldozópap, a bp.-i egyet. a lelképásterködés-tan ny. r. tanára, a Katholikus Szemle szerkesztője. — 2. **Béla**, * 1891, színész, a Nemzeti Színház tagja. — 3. **Károly**, * 1856, színművész, 1880 óta a Nemzeti Színház örökös tagja.

Mihálygerge kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 633 l., ut. és up. Litke.

Mihályháza nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1308 l., ut. Mezőlak, posta.

Mihályi nagyk., Sopron vm., kapuvári j., 1412 l., telefont, posta.

Mijnheer (holland) a. m. uram.

Mika Sándor, (1854—1912), bp.-i egyet. c. rk. tanár, történetről. Főleg a középkorral és Erdély történetével foglalkozott.

Mikádó, a japán császár címe. Japánban inkább a Tenno v. Tensi cím használatos.

Mike kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1293 l., ut. Csokoly, posta.

Mikecz István, Szabolcs és Ung vm. alispánja.

Mikefa kisk., Zala vm., novai j., 555 l., ut. és up. Nova.

Mikepércs nagyk., Hajdu vm., központi j., 2316 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Mikes I. János gróf, * 1876, szombat helyi püspök, felsőházi tag. — 2. **Kelemen**, 1690—1762), II. Rákóczi Ferenc kamarása, a fejedelemséggel együtt emigrált, Rodostóban hal meg. Irodalmilag nagybecsű Törökországi levelei-ben leírja a maga és emigrált barátai sorsát. — 3. **Lajos**, * 1872, író, hírlapíró és műfordító; az Est lapoknál dolgozik.

Mikelsen, Einar * 1883, kiváló dán sarkutazó. 1909—12. fölkutatta a Mylius-Erichson expedíció nyomait Grönlandban.

Miklas, Wilhelm * 1872, osztrák filológus és politikus, 1907. képv., 1928 dec. óta köztárs. elnök.

Miklós, orosz cárok, I. M. (1796—1855), I. Pál cár fia, 1825—1855, orosz cár, az 1830—31-i lengyel felkelést leverte és segített leverni az 1848—49. magy. szabadságharcot. Megindította a krjmi háborút. — II. M. (1868—1917), III. Sándor cár fia, 1894—1917, orosz cár. Uralma alatt folyt le az orosz-japán háború (1905—6) és a világháború, amely az 1917. márc. 12. forradalom és M. megölésére vezetett. Az ő kezdeményezésére ült össze 1899. máj. 18. a hágai békekonferencia.

Miklós I. Andor, * 1880, Az Est főszerkesztője. 1901. hírlapíró, (Magyar Szó, Pesti Napló), 1910. megalapította Az Est-et. — 2. **Elemér**, * 1882, lírikus és irodalomtört. író. — 3. **Ferenc**, (1869—1920), irod. történeti író, a Révai Nagy Lexikon szerk. — 4. **Jenő**, * 1873, író és hírlapíró, a Magyarság munkatársa. Novellák, versek, szindarabok. — 5. **Ödön**, (1857—1923), mérnök, többiben szabadelvű p. képv., 1900. a párizsi kiállítást kormánybízt.

Miklósi kisk., Somogy vm., igali j., 755 l., ut. Nagocs, posta.

Miklósy I. Iona (G.), * 1876, író; főművei: Johanka, A színész és leánya. — 2. **István**, * 1857, hajduudorogi gör. kat. püspök, felsőházi tag.

Mikó Imre gr., (1805—1876), politikus. 1861. az erdélyi főkörmányszék elnöke, 1867. az Andrássy-kabinet közleked. minisztere. Az Erdélyi Múzeum (1859) az ő alapítása.

Mikófalva nagyk., Heves vm., egri j., 1040 l., ut. és up. Bőlapátfalva.

Mikóháza kisk., Zemplén vm., sátorlajauj helyi j., 666 l., posta, telefon.

Mikola Sándor, * 1871, tanár, fizikus. Műve: A fizikai alapgialmak kialakulása.

Mikószántal kisk., Vas vm., vasvári j., 1027 l., ut. és up. Baltavár.

Mikro... (gör.), összetételekben a. m. kicsiny; mértekegységeknél ezek milliommódrése.

Mikroba (gör.), a legkisebb növényi és állati élelőlények neve. kül. baktérium.

Mikrofon (gör.), a telefonberendezésnek az a része, mely a hangrezgéseket grafitzsemcsék ellenállásváltozásai révén villamos rezgésekké alakítja át és megfordítva. A mikrofont Hughes találta fel.

Mikrofotográfia (gör.) a. m. parányi tárgyak fényképezése a mikroszkópra alkalmazott készülékekkel.

Mikrocefália (gör.) a. m. törpefejűség.

Mikrokozmosz, I. Makrokozmosz.

Mikrométer-csavar, finom szerkezet, amelynek elfordításával valamely műszernek egyik részét csak igen kevésbé mozdítjuk el eredeti helyéből.

Mikromilliméter (gör.) a. m. $\frac{1}{1000}$ mm.

Mikron, a milliméter ezredrésze. — Millimikron, egy ezredmikron, a mm. egy milliommódrése.

Mikronézia, az ausztráliai szigettenger ÉNy-i szigetének összefoglaló neve. Ide tartoznak a Mariannák, Karolinák, Marshall- és Gilbert-szigetek.

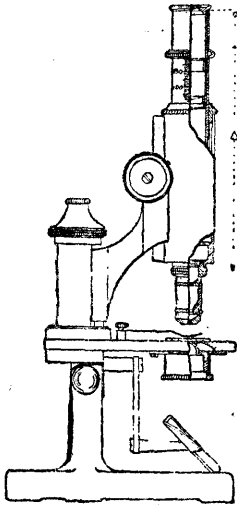
Mikroszkóp (göröcső), olyan optikai készülék, melynek segítségével a szabad szemmel nem látható tárgyakat láthatóvá tudjuk nagyítani. A modern M. legfontosabb alkotórészei a több lencséből összetett tárgylenca, a szemlencse és a fényt a M. csövbe vezető tükrök. A legteljesebb M.-ok mintegy 2000-szeres nagyítást engednek meg.

Miksa I. (1459—1519), III. Frigyes császár fia, 1493—1519, német-római császár. Nagy barátja volt a tudományoknak. Házasságok útján a Habsburg-dinasztia hatalmát óriásívá növelte.

Miksa magyar király (1527—1576), I. Ferdinánd fia, 1564—1576, német-római császár és magyar király. Szulejmán szultán M. alatt foglalta el Palotát, Gyulát és Szigetvárt.

Miksa Ferdinánd József, mexikói császár (1832—1867), I. Ferenc József öccse, kit a mexikói rendek 1863. császárrá választottak. A francia sereg kénytelen lévén elhagyni Mexi-

kót, M. a korábbi köztársasági elnök, Jaures kezébe esett, aki Queretaronban kivégeztette.

Mikroszkóp

Mikszáth I. Kálmán, (1849–1910), író, liberális képviselő. Legnagyobb sikereit azokkal a humorisztikus regényekkel és novellákkal aratta, melyekben a felvidéki dzsentri-világot mutatta be, vagy a felvidéki paraszt-típusokat (Tót atyafiak, A jó palócok, A tekintetes vármegye, Szent Péter esernyője, A gavalérok, Prakovszky, A Noszthy-fiu esete). Sok humoros rajzot írt a magyarországi politikai viszonyokról, összegyűjtve: A t. Ház, Club és folyosó, Országgyűlési karcolatok, továbbá Egy választás Magyarországon. Urak és parasztok, Új Zrinyász, Aklí Miklós, Különös házasság, néhány történelmi háttérű regény és ifjúsági könyv. — 2. **Kálmán ifj.** * 1885. földbírtokos, politikai író és hírlapíró, Miskolc főispánja.

Milán, Obrenovics (1854–1901), az első szerb király (1882–1889). Osztrákpárti külpolitikát folytatott. 1885. hadat üzent Bulgáriának, Szlivnicánál vereséget szenvedett. 1889. Sándor fia javára lemondott.

Milán, Lombardia fővárosa, a legnépesebb és gazdaságilag legfontosabb olasz város, 836.000 l.; selyemipar, sok műemlék, híres dóm.

Milej kisk., Zala vm., novai j., 394 l., ut. Zalaegerszeg, up. Nagylengyel.

Miletics, Szvetozár (1826–1901), szerb pol., 1848–49. a magyarok ellen harcolt, a kiegyezés után képv. és nemzetiségi föderalista el-

veket vallott. A Zasztávában írt cikkei miatt 1876. ötévi fogházra ítélték.

Miletos, kisázsiai régi ión kikötőváros a Meander folyó torkolatánál.

Milhaud, Darius, * 1892, francia zeneszerző, a legújabb irányzat egyik vezére; főbb művei: L'Homme et son désir, Protée (Claude szövegére), kamarazene, szonáták stb.

Milhofer Sándor, * 1869, gazdálkodó, kecskeméti jogakad. tanár, több mezőgazdasági mű szerzője.

Milicia (lat.) a. m. néphadsereg.

Milligram, a. m. 1/1000 gr.

Militarizmus (ujlat.), a katonai szellem uralma.

Miljő (franc.: milieu) a. m. környezet.

Miljukov, Pavel Nikolajevics, * 1859, orosz pol., eredetileg a történelem tanára, 1905. dumaképv. és a kadétpárt alapítója, a pánszláv-mozgalmak egyik feje. 1917. a forradalom után külügymin. s a háború folytatásának híve. Párizsban él.

Milkó 1. **Isidor**, * 1855, vajdasági író, a Pestü Napló, Fővárosi Lapok volt munkatársa.

— 2. **Vilmos**, * 1878, a bp.-i egyet. a sebészeti sérülések m. tanára, kórházi főorvos.

Mil, John Stuart (1806–1873), angol közgazdasági és filozófiai író. Közgazd.-ban a Smith-féle iskola híve, logikája az induktív módszeren alapul, erkölcsstana pedig a hasznosság elvéből indul ki. Főbb művei magy. is megj.

Millais, Sir John Everett (1829–1896), angol prerafaalista festő.

Milleker Rezső, * 1887, debreceni egyet. a földrajz ny. r. tanára.

Millennium (ujlat.), a honfoglalás ezredéves évfordulója 1896, amelynek emléket törvénybe iktatták és orsz. kiállítással ünnepelték meg.

Millerand, Alexandre * 1859, mint szociáldemokrata politikus kezdte pályafutását. Több ízben miniszter, 1919. Elzász-Lotharingia főbiztosa, majd min. elnök s 1920–24. köztársasági elnök, 1925. szenátor.

Millet, Jean François (1814–1875), a 19. sz.-i francia festészet egyik vezető egyénisége, 1849. a barbizoni festők csoportjához tartozott és attól kezdve parasztiárgyú képeket festett.

Mil . . . összetételekben az egység 1/1000 része.

Milliárd a. m. ezer millió.

Millikan, Robert Andree, * 1868, amerikai fizikus, 1923. Nobel-díj.

Millocker, Karl (1842–1899), osztr. zeneszerző. Ismert operettjei: Der Arme Jonathan, Der Bettelstudent és Der Probekuss.

Milo (Melos), görög sziget a Kykládok csoportjában. 150 km², 5000 l. Itt találták meg 1823. a legszebb Venus-szobrot. (L. Miloi Venus.)

Miloi (helyesen Melosi) Venus, Melos szigetén találták 1820., azóta a párizsi Louvrebán.

Milos, Obrenovics (1784–1860), szerb fejedelm, disznóhajcsár fia. 1815. proklamálta

Szerbia függetlenségét. Zsarnoksága miatt 1839. lemondatták, de 1858. visszaszerezte trónját.

Milota kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 948 l., ut. és up. Tiszabecs.

Milota István, * 1833, publicista. 1913. megindítja az Új Nemzedék c. hetilapot. 1920 óta a **Magyarország** felelős szerkesztője. Összegejtött publ. cikkei: Tiz esztendő, A függetlenség árnyékában.

Milreisz, pénzügyész Portugáliában és Braziliában. 1000 reis = 5,86 P.

Milthades, athéni hadvezér, megverte az óriási perzsa sereget Marathonná, † 489. Kr. e.

Milton, John (1608—1674), angol költő, a puritán szellem képviselője. Nagy szerepe volt a Cromwell-féle forradalomban. Főműve: Az elveszett paradicsom c. eposz.

Milwaukee, az Egyes. All. Wisconsin államának legnagyobb városa a Michigan-tó Ny-i partján, 457.000 l. Egyetem. Mezőgazdasági ipar.

Mimika (gör.), érzelmeknek és gondolatoknak arcjáékkal és gesztusokkal való kifejezése.

Mimikari (ang.), környezethez való hasonlítás védelem céljából az állatvilágban.

Mimóza

1. a levelek rendes állásban,
2. érintés után

Mimóza (magyarul érzőke), a hüvelyesekhez tartozó, többszáz fajú trópusi növény gyűjtőneve. A *M. pudica* nevezetes tulajdonsága, hogy ha megérintik, szárnyas leveleit gyorsan összehúzza. A nálunk *M.*-nak nevezett sárgavirágú dísznövény *acacia* (l. o.).

Mina, ógörög pénzegység, a talentum (talent) hatvanadrésze, sulya 436,6 gr.

Minarét (arab), a mecset mellett épített karcsu torony.

Mincio, a Po baloldali mellékfolyója, Tiroloban ered és a Gerda-tavon folyik át.

Mindanao, a Filippínák egyik szigete, 96.000 km², 500.000 l.

Mindszent nagyk., Csongrád vm., mindszeri j., a Tisza mellett, 10.009 l., hajóállomás, vasut, táviró, telefon, posta.

Mindszentek napja: nov. 1., a vértanukra és a szentekre emékeztető ünnep.

Mindszentkál kisk., Zala vm., tapolcai j., 976 l., ut. Köveskál, up. Kővágóórs.

Mindszenty Gedcon (1829—1877), kat. lelkész, egyházi költő.

Mineralogia (ujlat.) a m. ásványtan.

Mínerva, a Pallas Athénének megfelelő római istennő, az iparosok, művészek, költők és orvosok védője.

Mingrélla, kaukázusi tartomány a Fekete tenger partján, az ókori Kolchis. 1804—1918. orosz. azután Georgiához tartozott; most szovjetköztársaság Abkházia néven. Fővárosa Szukum Kále.

Miniatűr, (franc.), eredetileg festett írás, iniciále, ékítmény vagy képeske; a 17. sz.-tól minden apró méretű képnak a neve.

Minich Károly, * 1869, bp.-i egyet. az orvosok halálának törvényszéki orvostanának c. rk. tanára.

Minimális (ujlat.) a m. legkisebb.

Minimum (lat.) a m. a legkisebb, legalacsonyabb, legkevesebb.

Miniszter (lat.) a m. szolga; legmagasabb rangú államhivatalnok, aki a maga ügykörében (tárca) az államkormányzat élén áll. Az államfő nevezi ki a miniszterelnök előterjesztésére és ellenjegyzésével.

Miniszterelnök, a minisztertanács elnöke, a kormány politikájának irányítója.

Miniszteri felelősség, a legfontosabb alkotmánybiztosíték. Kétféle, u. m. 1. politikai: a miniszter lemondani köteles, ha a képviselőház többségének a bizalmát elveszti. 2. jogi: a miniszter törvénysértésért a képviselőház által vád alá helyezhető. Ily esetben külön közjogi bíróság ítél felette.

Minisztráns (lat.), a papnak az oltárnál segédkező fia.

Minium (lat.), ólomoxid tartalmú ásvány, amely főként vörös vasesték előállítására szolgál.

Miniwattschö, olyan elektróncső, amelynek iztitása nagyon csekély.

Minneapolis, az Egyes. All. Minnesota államának legnagyobb városa a Mississippi mellett, 380.000 l. Egyet. Malomipar.

Mínesánger, a 12. és 13. sz. német lovagkötői és énekesei.

Minnesota, az Egyes. All. egyik E-i középső állama. 220.000 km² 2 és háromnegyed millió l., földművelés és állatteny. Mezőgazd., ruházati és fémipar. Főv. St. Paul.

Minor (lat.) a m. kisebb, ifjabb.

Minorenn (lat.) a m. kiskoru.

Minoriták (franciskánusok), kolduló szerzet, melyet Assisi szt. Ferenc alapított 1210.

Minoritás (lat.) a m. kisebbség.

Minos, mondabeli krétai király, a knossosi labirintus építetője.

Minotaurus, Pasiphae királyné és egy bika félig ember, félig bika szörnyfia, akit Minos király a labirintusba zárattott, ifjakkal és szűzekkel táplálta, míg végre Theseus megölte.

Minotaurus. Okori vázákép

Minóslés, 1. a büntetőjogban valamely bűncselekmény tényálladéknak eltérő felállítása súlyosabb v. enyhébb büntetés alkalmazása céljából. — 2. A közhivatalra alkalmazásnál az előfeltételek összessége.

Minszk, Fehér-Oroszország fővárosa, 124.000 l. Gép- és bőripar.

Minuciózus (lat.) a. m. aprólékoskodó.

Minusz (lat.) a. m. kisebb, kevesebb, a kivonás és a negatív jele szóban.

Minuta, (lat.) a. m. perc.

Miocén, (gör.) a Föld harmadkorának utolsó-előtti korszaka.

Miopia (gör.) a. m. közellátás, rövidlátás. A szem fénytörési hibája; a szentengely meghosszabbodása által jön létre, homoru szemüveg segítségével korrígalható.

Mir (orosz) a. m. világ, továbbá -község, a község szervezetre jogosult tagjainak összessége és a község közös földje.

Mirabeau, Honoré Riquetti, comte de (1749—1791), francia államférfi. Az alkotmányozó nemzetgyűlés legnagyobb szónoka, a forradalom vezére, később a királyi zsoldjában.

Miraculum (lat.) a. m. csoda.

Miramare, kastély Triest mellett, az Adria partján.

Mirbach 1. Antal báró, * 1886, földbirtokos, felsőházi tag. — 2. Wilhelm gr. (1871—1918), német diplomata, 1917 a német misszió vezetője Szentpétervárott, 1918. moszkvai követ, ahol forradalmárok agyonlőtték.

Mirbeau, Octave (1850—1917), francia regény- és drámaíró, a társadalmi szatíra művelője.

Mirigyek, az állati test azon szervei, melyek az élet s a faj fenntartásához szükséges nedveket termelik. Némely **M.** e nedveiket kiválasztó csatornán át juttatják a rendeltetési helyre (máj az epét a bébe, nyálmirigyek a nyálát a szájba). Más **M.** terméke a nyirokvagy a nedvkeringésbe jut. Ezek a belső elválasztású **M.**, ilyen pl. a tobozmirigy, az agy-

függelék, a mellékvese. Ez utóbbiak jelentőségének felismerése az utolsó 1—2 évtized kutatásainak érdeme.

Mirtusz, a meleg vidékeken honos örökzöld fás növény. A fiatalág és szüszesség szimbóluma.

Mirza Shaffy, tifliszi perzsa tudós, Bodenstedt, aki tanítványa volt, **M.** név alatt adta ki saját verseit.

Misángyi Vilmos, * 1880, gépészmérnök, a mechanikai technológia műgyeget. ny. r. tanára. **Miscellanea** (lat.) a. m. vegyes tartalmú iratok gyűjteménye.

Miscere utle dulci, (lat.) a. m. a hasznos a kellemessel vegyíteni.

Mise, 1. a kat. egyház főistentiszteleti cselekménye; részei: 1. a felajánlás, 2. átváltás és **Urtelemutatás** és 3. **áldozás**. **Vannak** a **M.**-nek előkészítő és befejező részei. Az utóbbiban fordulnak elő áldás előtt a pap e szavai: Ite, missa est (menjetek, elbocsátás van), amiből a **M.** neve keletkezett. — 2. Az ünnepélyes zenés-misének zenei része, amelynek komponálásával a nagy zeneszerzők is foglalkoztak.

Misefa kisk., Zala vm., pacsai j., 373 l.

Misera plebs contrituens (lat.: nyomorult adófizető nép). Allitóltag Werbőczytól ered.

Miserere (lat.), bélsárhányás, keletkezik, ha a bél bármely okból elzáródott, nagyfokban szűkült, avagy hűdött.

Miserere mei Domine (lat.) a. m. könyörülj rajtam Uram, az 50. (51.) zsoltár kezdőszavai.

Misericordianus (lat.), irgalmasrendi szerzetes.

Miske nagyk., Pest vm., kalocsai j., 2732 l., ut. Hajós, posta.

Miskolc sz. kir. város, Borsod vm. székhelye, a Sajó- és Hernád-völgy összeszögellésében, a

Miskolc: az avasi torony

Bükk legység lábánál 57.384 l. Jogi és teológiai akadémia, kath. gimn., ref. reálgimn. és leánygimn., áll. reálisk., férfi és női felsőkeresk. Isk. Terménykereskedelem.

Miskolc 1. **Gyula**, * 1892, külügymin. titkár, a Bécsi Magy. Tört. Int. h. igazg., a bp-i egyet. a 18—19. sz.-i történelem m. tanára. — 2. **István**, * 1881, piarista, a szegedi egyet. az egyet. történelem m. tanára.

Misleny kisk., Baranya vm. pécsi j., 379 l., ut. Öszög, up. Kiskozár.

Misna (héber) a. m. tan.; a zsidó vallás törvényeinek és szokásainak hébernyelvű gyűjteménye Kr. u. 189. A **M.** magyarázataiból lett a talmud (l. o.).

Misogyn (gör.) a. m. nőgyűlölő.

Miss (ang.) a. m. kisasszony.

Missale (lat.) a. m. misekönyv.

Mississippi, folyó É-Amerikában, 6730 km, a Föld leghosszabb folyója, St. Paultól 3000 km. hosszúságban hajózható. — 2. Az Egyes. Áll. egyik D-i középső állama, 121.000 km², és háromnegyed millió l. ebből 1 millió néger. Pannut, kukorica, rizs, buza; gazdag állatállomány. Fővárosa Jackson.

Missolonghi, kikötőváros Közép-Görögországban, a Patrasi öbölben, 8000 l. Itt halt meg Byron 1824.

Missouri, 1. a Mississippin legnagyobb mellékfolyója. — 2. Az Egyes. Áll. egyik É-i középső állama, 180.000 km², 3 és fél millió l. Gabona, komló, dohány, gyümölcs. Gazdag állatállomány. Szén és vasérc. Cink- és ólom-bányászat. Mezőgazdasági és erdő-ipar. Fővárosa Jefferson City.

Misszió (lat.) a. m. küldetés.

Misszionáriusok (lat.) a. m. hittérítők, a ker. vallás terjesztői a pogány népek között.

Mister (ang., röv. Mr.) a. m. ur.

Mistral, az Alpokról lejelvő száraz, hideg szél D.-Franciaországban.

Mistral, Frédéric (1830—1914), új-provanszi költő. Főműve a provanszi népeteket rajzoló Mirócio c. idillikus eposz. (Mcg. magy. is.) 1904. Nobel-díj.

Mistress (ang., röv. Mrs.) a. m. urnő.

Miszla nyak., Tolna vm., simontornyai j., 1392 l., ut. Pincehely, posta.

Misztériumok, 1. tkizatos görög vallási szertartások. — 2. Középkori vallásos szindarabok.

Miszticizmus, (gör.), hajlam a rejtélyességre, ennek keresése, irodalomban és művészetben.

Misztifikáció (lat.) a. m. félrevezetés.

Mitesser, (ném.) a. m. a bőr faggyumirigyeknek eltömődése.

Mithras, az óperzsa vallásban a Nap, a fényesség főistene.

Mithridates Eupator, VI. (Kr. e. 132—63) pontusi király, a rómaiak elkésereedett ellensége.

Mikor Pompeius legyőzte, öngyilkossá lett.

Mitológia (gör.) a népek vallásos mondáival (mitoszai) foglalkozó tudomány.

Mitra (gör.), süveg. Kisázsiaiban uralkodók jelvénye, ma püspöksüveg.

Mitrailleuse (franc.) a. m. gépfegyver.

Mitrovia, 1. város a Rigómezőn, az Ibar mellett, 25.000 l. — 2. Város, Szerém vm., a Száva mellett, 13.000 l.

Mitrovics Gyula, * 1871, debreceni egyet. a pedagógia ny. r. tanára; esztétikával is fogl.

Mittweida, város Szászországban, 19.000 l. Technikai főiskola.

Mixtum (lat.) a. m. kevert. **M.** compositum a. m. zagyalék.

Mixtura (lat.) a. m. keverék.

Mizantróp (gör.) a. m. embergyűlölő.

Mizerábilis (lat.), a. m. nyomorúságos.

Mlle, a mademoiselle (franc. a. m. kisasszony) rövidítése.

Mme, a madame (franc. a. m. asszonyom) rövidítése.

Mnemotechnika (gör.) a. m. az emlékezőtehetség fejlesztésének művészete.

Moabiták, a Holttengertől DK-re lakó néptörzs.

Mob (ang.), csöcselék.

Mobil (lat.) a. m. mozgékony, mozgatható.

Mobile, város az Egyes. Áll. Alabama államában, kikötőváros a mexikói öbölben, 61.000 l. (50% szines). Fa- és gyapotkereskedelem.

Mobilitás (lat.) a. m. mozgékonyság.

Mobilizáció (lat.) a. m. mozgósítás.

Moçambique, portugál keletafrikai kikötőváros, 7000 l.

Mócok, a Bihar-hegység K-i lejtőin lakó románok. Juhászok, földművelők, fataragók.

Mocsa nyak., Komárom vm., gesztési j., 3259 l., telefon, posta.

Mocsáry 1. **Lajos**, (1826—1916), 1861-től képvis., a függ. pol. egyik vezéralakja, hivat. Kossuth emigrációra is nemz. politikájának a balkáni konföderációnak. Könyvei: Nemzetiség, A régi magyar nemes. — 2. **Sándor** (1841—1915), a Nemz. Múzeum igazgató-őre. A hátrézásiarany rovaroknak európai hírű kutatója. Nevéről kb. 35 rovar neveztek el.

Modaltás (lat.) a. m. módzat.

Modell (franc.), 1. a művész mintája; többnyire emberek. — 2. A nőiszabó másolásra szánt ruhamintája.

Modena, 1. egykori hercegség É-Olaszországban. Fővárosa: — 2. **M.**, 91.000 l. Régi (1678) egyetem.

Moderáció (lat.) a. m. mérséklés.

Moderato (ol.), zenei műző; mérsékelt. Al- le / **M.**: mérsékelt gyorsasággal.

Modern (franc.) a. m. korszerű, mai, divatos.

Modernizálni (franc.) a. m. újja, divatosá alakítani.

Modernizmus v. reformkatolicizmus, az mozgalom, amely a kat. egyház tanait összhangba akarja hozni a korszellemmel. X. Pius Pascendi enciklikájában kárhoztatta.

Modifikáció (lat.) a. m. módosítás.

Módy Béla, * 1866, kuriai bíró, jogtudós.

Modor (Modra), város Pozsony vm., 5000 lakossal. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Modrus-Fiume vm. (Modrus-Rijeka), 4879 km², 232.000 l. Székhelye Ogulin. Jugo-szlávié.

Moduláció (lat.), egyik zenei hangnemből a másikba való átmenet.

Modus (lat.) a. m. mód. M. procedendi: eljárási mód; M. vivendi: életmód, kivezető út.

Moesia, Kr. u. 6 óta római provincia a Haemus (Balkán)-hegység s az Ister (Al-Duna) között. Főfolyója a Drinus (Drina).

Moesz Gusztáv, * 1873, nemz. muzeumi o. igazgató, botanikus; gombafélékkel fogl.

Mofetta (ol.), olyan vulkáni forrás, amelyből állandán szénsavágások ömlenek ki.

Mogul, Ind'ia tatár uralkodóinak (1526—1803) Európában haszn. címe. (Nagy-M.)

Mogyoród, nagyk., Pest vm., gödöllői j., 2107 l., vasut, ut. Fót, posta.

Mogyorósbánya, kisk., Esztergom vm., esztergomi j., 584 l., ut. Tokod, up. Tát.

Mogyoróská, kisk., Abauj-Torna vm., abauj-szántói j., 305 l., ut. Vilmány, up. Fony.

Moha, nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j. 553 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Mohács, nagyk., Baranya vm., mohácsi j. székhelye, a Duna mellett, 15,685 l. 1526 aug. 29. sorsdöntő csata-vesztés.

Mohácsi Jenő, * 1886, író és hirlapíró. Versköltői: Crescens, Janus leike. Színművei: Hamu, Góliát.

Mohácsi csata (1526 aug. 29.), II. Lajos vívta meg I. Szulejmán török szultánnal. A magyar hadsereg Tomori Pál kalocsai érsek és Szapolyai György vezérese a 122,400 emberből és 80 ágyúból állott. Az itt szenvedett megsemmisítő magyar vereség nemzeti katasztrófa volt. Vesztéséigünk 24,000 ember, köz.

Mohamed (570—632), az iszlám (l. o.) alapítója. 40 éves korában kezdte családját megnyerni tanainak. 622. kivándorolt Medinába. (Hedzsra l. o.) 630. elfoglalja Mekát, bezsűnteti a pogány szertartásokat. Medinában halt meg. Gondolatai a Koránban (l. o.) maradtak fenn.

Mohamed, török szultánok. II. M. »Gházi« (1451—81). 1453. elfoglalta Konstantinápolyt, nagy vereséget szenvedett Hunyadi Jánostól 1456. Be'grádnál. 12 országot csatolt birodalmához. — IV. M. (1648—87) alatt indult meg a birodalom rohamos hanyatlása: Bécs felmentése 1683., Buda visszafoglalása 1686., me'yek hatása alatt lettek a trónról. — V. M. (1909—1918), Abdul Hamid leteleute után jutott a trónra. Az 1912—13. balkáni háboruban európai Törökországból 140,000 km²-t veszített. A világháboruban a központi hatalmakhoz csatlakozott és 1915. a Dardanellákban aratót győzelme után a »Gházi« melléknevet kapta.

Mohamedánok, I. Iszlám.

Mohikánok, kihalt indián törzs. A Hudson-folyó mentén éltek.

Mohilev, orosz város a Dnjeper mellett, 46,000 l.

Mohol község. Bács-Bodrog vm., 10,000 l. Trianon óta jogszárvaié Mol néven.

Moholy Nagy László, * 1895, festő. Erdekesek nikkell, valamint egyéb fém- és üveg-

plasztikái. Gropiussal együtt szerk. a Bauhaus-bücher c. sorozatot.

Mohora kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 941 l., vasut, táviró; telefon; posta.

Moirák, a végzet megszemélyesítői a gör. mitológiában; hármán vannak: Klotho, Lachesis, Atropos.

Moiré (franc.), selyemszövet v. papír, fénylő, hullámos rajzu mintával.

Molret Odón, * 1883, szobrász; a Kévével állított ki; nagyméretű szobrok, plakettek.

Molris, egyiptomi 6 Fajum közelében, lecsapolását több fáraó kísérlete meg.

Moltsan, Henry (1852—1907), francia vegyész. Feltalálta az elektromos kemencét, melyben 3000 fok meletet lehet előállítani a ebben először állított elő szénből parányi mesterséges gyémántkristályokat. 1906. Nobelidj.

Molssai, Alexander, * 1880, német színművész, a berlini Deutsches Theater tagja. Szerepei: Faust, Hamlet.

Mokasszin, az É-amerikai indiánok saruja.

Mokcsay Zoltán, * 1872, regényíró, Hódmezővásárhely főispánja.

Mokka, város Arábia Jemen tartományában, kb. 5000 l. Egykori híres kávékeresek-ét Aden ragadta magához.

Moldován I. Béla, * 1885, festő, iparrajziskolai tanár; arc- és tájképek, illusztrációk. —

2. **Gergely**, * 1845, a kolozsvári egyet. a román nyelv tanára 1919-ig. A Kisfaludy Társ. tagja. Számos könyvet írt a románságról és több romántárgyú népszínművet.

Moldva, román tartomány a K-i Kárpátok és a Pruth-folyó köz. 38,000 km², 2 millió l. köztük sok csángó. Mezőgazdasága mellett petroleumja nevezetes. 1859. Havasalfölddel Románia néven egyesült. Fővárosa Jasi.

Molecz Béla, * 1874, középisk. igazgató, nyelvész. A magyar szórend történeti fejlődése.

Moleku'a (lat.), az anyag legkisebb részecskéje, amely fizikai eljárással már tovább nem bontható. Alkotórészei az atomok. amelyek bizonyos súly- és vonzási törvények szerint egyesülnek M.-kká.

Moleschotti, Jakob (1822—93), holland orvos és természettudós. A kísérleti élettan egyik megalapítója.

Moleszláni (lat.) a. m. alkalmatlankodni.

Mollette (franc.) a. m. telidomó, kövérkés.

Molibdén (gör.), elem. ezüstfehér rideg fém. Ötvözetét izóllánggyártásnál használják.

Mollière (ered. Jean Baptiste Poquelin, 1622—73), francia író, az újabb vígjáték megalapítója. Párizsban jogi tanulmányok után színi pályára lépett, egyideig vidéken működött, 1658-tól Párizsban játszott színtársulattal. Legismertebb darabjai: Femmes savantes, Tartuffe, L'Avare, Le Ma'ade imaginaire, George Dandin, Le Misanthrope.

Moll, vagy lány skála, a hangok olyan sora, amelyeknél a félhangok a 2. és 3. s. az 5. és 6. hang között helyezkednek el.

Molnár 1. Ákos, * 1893, »nyugatos« novellista (Gyerekeknek lenni). — 2. Albert (szén-

cz, 1574–1834), protestáns író. Tőle származik a máig használatos zsolnárfordítás. Ezenkívül fordította Calvint, újra kiadta a Károli-féle bibliát, készítet egy tudományos latin szótárt stb. — 3. **Antal**, * 1890, zeneszerző és zenekritikus. A Zeneművészeti Főiskolán a zeneelmélet tanára. Kamarazenét és dalokat szerzett. Önálló kötetei: A zenetörténet szociológiája, Wagner-breviárium. A zeneművészet könyve. — 4. **Béla**, * 1884, orvos, bp-i egyet. az emésztőszervezet betegségei tanára. — 5. **Dani** (1854–1914), fazekas, naturalista szobrász, kiszínezett állatszobrocskákat készített. — 6. **Farkas**, * 1897, építész és festő, a gazdaságos építés propagálója. — 7. **Ferenc**, * 1878, hírlapíró, regény- és színműíró, a színműírás egyik legjobb élő mestere. Művei: Andor, Egy gazdátlan csónak, Ehes város, Hétagú sip, Józsi és egyéb kis komédiák, A pálucci fiuk, Rabok (novellák és regények). A doktor ur, Egi és földi szerelem, Egy, kettő, három; A farkas; A hattyu, Játék a kastélyban, Liliom, Olympa, Az ördög, Riviera, A testőr, Uri divat, Uveg-cipő, A vörös malom (szindarabok). — 8. **Géza**, * 1872, zenetörténetíró, a Pester Lloyd zenekritikusa. Műv.: A Magyar zene elmélete, Egyetemes zenetört. 2. köt. — 9. **Imre**, * 1888, a Nemz. Zenede könyvtárnoka és énektanára, hangversenyekes, a régi magyar dalirodalom kutatója és terjesztője. Zenei referens a Magyarországnál. — 10. **János**, (1850–1919), pápai prélat, kanonok, a kat. néppárt egyik vezető egyénisége, az Alkotmány c. napilap kiadótulajdonosa, 1896-tól képviselő. — 11. **János**, * 1857, felsőházi tag. — 12. **János**, (Pentele, 1873–1924), festő; csendélet, művek Krisztus történetéből (Keresztlevétel. Harminc ezüstpénz). — 13. **Jenő**, * 1880, hírlapíró, író, a Borsszen Jankó szerk. Számos verset, regényt, humoreszket stb. írt. — 14. **József** (1821–99), festő; arc-, történeti, tájképek. — 15. **Kálmán**, * 1881, a pécsi egyet. a magy. közjog ny. r. tanára. — 16. **László**, * 1883 (Z. M.), jellemzés, a Belvárosi Színház tagja. — 17. **C. Pál**, * 1894, festőművész és grafikus. — 18. **Viktor** (1859–1918), közoktatásügyi államtitkár. 1899. alapította az Uránia-Színházat, meghonosította a Munkásgimnázium intézményét.

Molnári kisk., Zala vm., letenyei j., 860 l., ut. Murakeresztur. posta.

Molnaszecsőd kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 780 l., ut. és up. Körmend.

Molo (ol.), a tengerbe nyuló kő-v. cölöp-gát a kikötő védelmére a hullámvész v. eliszapolódás ellen.

Molo, Walter von, * 1880, német író; regényeket, drámákat és verseket írt.

Moloch, kanaanita ammoniták istensége. ember-, főleg gyermekáldozatokkal tisztelték.

Molter Károly, * 1890, író, Marosvásárhelyt ref. kollégiumi tanár; novellák, Ország-oroszág (vigjáték). kritikák.

Moltke, 1. **Hellmuth Karl**, gróf, id. (1800–1891), porosz vezértábornagy. 1863–88. a po-

rosz vezérkar főnöke; porosz-dán (1864), osztrák-porosz (1866: Königrätz) és német-francia háború (1870–71) győzelmei neki köszönhetőek. — 2. **Hellmuth Johannes** von (1848–1916), az előbbi unokaöccse, porosz tábornok. A világháborúban vezérkari főnök. 1914 okt. 25. súlyosan megbetegedve, visszavonult a magánéletbe.

Molto (ol.) a. m. nagyon.

Molukki-szigetek, szigetscsoport a Nagy-óceán DNy-i részén, 5600 km², 600.000 l. Fűszerek híresek. Hollandi birtok.

Molvány kisk., Somogy vm., szigetvári j., 433 l., ut. Szigetvár, up. Görögalspuszta.

Moly Tamás, * 1875, író, elbeszéléseket és regényeket írt (Vörösbegy, detektívreg.-ciklus).

Molypillék, apró lepék, melyeknek álcai állati eredetű anyagokban (gyapju, selyem, toll stb.) élnek és nagyon kártevők. Védekezés: gyakori szellőztetés, naftalin, kátrányos anyagok.

Momentum (lat.) a. m. pillanat.

Mommsen, Theodor (1817–1903), német jog-és történetudós; az ókori történet tanára a berlini egyetemen. Főként a római történet felderítésében ért el a ő koráig páratlan eredményeket. Főműve: Rómis-he Geschichte.

Monaco, törpe fejedelemség a Földközi-tenger partján, D-Franciaországba ékelve, 21 km², 23.000 l. Léttalapia a monte carlo-i játékbank. Océanográfiai muzeuma is nevezetes.

Monaj kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 427 l., ut. és up. Homrogd.

Mona Lisa, Leonardo da Vinci portréja (1506), a Louvre-ban van.

Monarchia (gör.) a. m. egyeduralom, az az államforma, amelyben a központi államhatárol egyetlen személyt illet meg annak élete végéig. Ha az államfőt fontosabb ténykedésiben a népképviselőt korlátozza, az államforma alkotmányos, ha hatalma korlátlan, abszolút M.

Monasztérium (gör.-lat.) a. m. kolostor.

Monasztír (Bitolj), város Macedóniában, 28.000 l. Szónyezőváros. 1913 óta Szerbiáé.

Monazit, braziliai homok, a ritka földfémek (cerium, thorium stb.) foszfátjaiból áll, a gázizzóharisnyák gyártásához használják.

Monda, az olyan mese, amelyet a nép történeti valóságnak véli.

Mondain (franc.) a. m. nagyvilági.

Monda, a beszélnék az a szakasza, amelyvel valamit kijelentünk, kívánunk v. kérdezzünk.

Mon dieu! (franc.) a. m. istenem!

Mondolat, a nyelvújítás elleni gunyirat (1813).

MONE, Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete röv. neve.

Monet, Claude (1840–1926), a francia impresszionista tájképfestészet legnagyobb alakja. Kezdetben Manet és Turner hatása, később a pleinair iránynak legkiválóbb uttörője lett. Csaknem kizárólag tájképfestő.

Moneta (lat.) a. m. pénz, érem.

Monge, Gaspard (1746–1818), francia mate-

matikus, az ábrázoló geometria tudományos rendszerebefoglalója.

Mongol faj, a kaukázusi után az emberiség legműveltebb és legszámosabb népfaja. Hazájuk Közép- és K-Ázsia, egyes törzseik Európába is átszármaztak. Számuk kb. 500 millió, az emberiségnek majdnem $\frac{1}{3}$ -a. Sárga bőr, kiálló fofacsontok, ferdemetszésű szemek, rövid lábak.

Mongolország, Kína, K-i Turkesztán, Szibéria és Mandzsúria közt, 2,788.000 km², $2\frac{1}{2}$ millió l. Bejárta jórészt sivatagos (Gobi) medence. Párkányhegységei a 3000 m fölé emelkednek; völgyeik termékenyek. Fővárosa Urga, ahová vasút épül Kiachta felől Szibériából, rendszeres automobil- és tervezett repülőgépjáratok vezetnek E-Kinából. Politikai hovatartozása Kína, Oroszország és a függetlenség közt ingadozik.

Monier, Joseph (1823–1906), francia kertész. 1867. szabadalmazott, vasbetétes cementből készült virágödreivel a vasbetonépítést alapvetője.

Monitor (lat.), eredetileg laposfedelzetű hadihajó neve, ma a folyami hadihajók elnevezése.

Monizmus (gör.), az a filozófia irány, amely a világot egységes egésznek, a szellemet és az anyagot egynek tekinti.

Mono... (gör.), összetételekben a. m. egy, egyetlen.

Monofizitizmus (gör.), az a fölfogás, hogy Jézusnak csak egy (t. i. isteni) természete volt.

Monofóbia (gör.) a. m. félelem az egyedüllettől.

Monogámia (gör.) a. m. egyneűség.

Monogenia (gör.) a. m. ivartalan szaporodás.

Monogenezis (gör.), az az elmélet, hogy az emberiség egyetlen ősemberpártól származik.

Monográfia (gör.) a. m. egyetlen tárgyról szóló könyv.

Monogram (gör.) a. m. a név összefűzött kezdőbetűiből álló rajz.

Monok nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 2977 l., táviró, posta. Kossuth Lajos szülőhelye.

Monokli (franc.) a. m. csupán az egyik szemem viselt szemüveg.

Monolit (gör.), egyetlen darabból faragott nagyobb szobormű vagy oszlop.

Monolog (gör.), magánbeszéd (a drámában). Az újabb drámaírók kiküszöbölték.

Monománia (gör.), elmebaj, egy dologra irányuló rögeszme.

Monometallizmus (lat.-gör.), olyan pénzrendszer, mely csak egyféle nemes fémre van alapítva.

Monoplán, l. Aéroplán.

Monopólium, l. Állami egyeduralom.

Monor nagyk., Pest vm., monori j., 12.347 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Mónosbél kisk., Borsod vm., sajaszentpéteri j., 314 l., vasút, táviró, up. Belpátfalva.

Mónosokor kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 286 l., ut. és up. Okorág–Kárázpuszta.

Monostor (gör.), olyan épület, melyben apá-

cák v. szerzetesek élnek; egyértelmű a kolostorral.

Monostorapáti kisk., Zala vm., tapolcai j., 1432 l., ut. Tapolca, posta.

Monostori Károly (1852–1917), állatorv. főiskolai tanár, állattenyésztéssel fogl.

Monostorpályi nagyk., Bihar vm., székelyhídi j., 2126 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Monoszló kisk., Zala vm., tapolcai j., 1285 l., ut. és up. Köveskál.

Monoteizmus (gör.) a. m. egy istenben való hit.

Monoton (gör.) a. m. egyhangu, egyforma.

Monotype (ang.), olyan szedőgép neve, amely a betűket egyenkint önti és rakja egymásmellé.

Monroe, James (1758–1831), az Egyes. Áll. elnöke (1817–1825). 1823. dec. 2. nyilatkozata (M.-elv) szerint, európai államok nem avatkozhatnak amerikai államok ügyébe és nem szerezhetnek Amerika földjén birtokokat. Elnöksége alatt vásárolta meg az Unio Floridát Spanyolországtól.

Monsieur (franc.) a. m. uram, ur.

Monsignore (ol.: uram), a kat. prelátusok címe.

Monstre (franc.) a. m. nagyméretű, óriási.

Monstrum (lat.) a. m. szörnyeteg.

Monszun, szabályos időszaki szél, télen a szárazföld, nyáron a tenger felől jelentkezik a Nagy- és az Indiai-óceán partvidékén.

Montaigne, Michel (1533–1591), szkeptikus francia bölcsész és pedagógus. 1580. kiadott Essais c. gyűjteményével e műfaj megalapítója.

Montalemberti, Charles (1810–1870), francia államférfi; szabadelvű katolikus.

Montana, az Egyes. Áll. egyik Ny-i állama, 380.000 km², $\frac{1}{2}$ millió l. Gabona, juh, marha; réz, ezüst, arany, cinke. Fővárosa Helena.

Montaniasz, l. Bányaiasz.

Montázs (franc.) a. m. gépek felszerelése.

Montblanc, Európa legmagasabb hegye, 4810 m. Francia- és Olaszország határán.

Mont-Cenis, 2000 m. magas hágó a Ny-i Alpokban az olasz-francia határon. Alatta vezet az Alpokat átszelő legrégebb vasút útja (1870).

Monte Carlo, klimatikus gyógyhely Monaco fejedelemségben, 4000 l. Játékbarlang.

Monte Cassino, Szent Benedekről 529-ben alapított apátság D.-Olaszországban, Nápolytól 80 km. ENy-ra.

Montecuccoli, Raimund, gróf (1659–1680), osztrák hadvezér, német birodalmi herceg, X. Károly és II. Rákóczi György ellen harcolt. Az 1653–1664. hadjáratban ő verte meg a törököt Szentgotthárdnál. Neki tulajdonítják »A háborúhoz 3 dolog kell: pénz, pénz és pénz» szállóigévé vált mondatát.

Montenegro (Crna Gora), kis ország a Balkán-félsziget Ny-i részén, az Adria K-i partján. 14.000 km², $\frac{1}{2}$ millió l. Kopár karszt-

vidék. Népe állattenyésztésből él. Fővárosa Cetinje, 1919 óta Jugoszláviáé.

Montépin, Xavier (1825—1902), francia regény- és drámaíró. Erdekfejtő tárca-regényei egész Európát bejárták.

Monte Rosa, a Pennini alpok leghatalmasabb hegytömege Svájc és Olaszország határán. Csucsá, a Pic Dufour, 4638 m.

Montespan, Françoise Athénais, marquise (1611—1707), XIV. Lajos fr. király kedvese.

Montesquieu, Charles (1689—1755), francia filozófus. Főművében (A törvények lelkeről) a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom különválasztásának elvét tette az alkotmányos államjog alapjává.

Montesquieu-Ferensac, Robert, comte de (1855—1921), francia költő, Mallarmé barátja és a szimbolista korszak egyik kimagasló költője.

Montessori, Maria, * 1869, olasz orvosnő, a róla elnevezett nevelési módszer feltalálója; a gyermekek öntevékenységgel igyekeznek önállóságra nevelni.

Monteur (franc.) a m. gépszerelelő.

Montevideo, Uruguay fővárosa és kikötője a La Plata torkolata fölött, 422.000 l. Egyetem. Nagy terménykereskedelem.

Montez, Lola (1820—1861), skót születésű spanyol táncosnő, I. Lajos bajor király kedvese.

Montezuma (1480—1520), Mexikó utolsó benszült uralmódója, mielőtt a spanyolok Mexikót meghódították.

Montgolfier, Joseph Michel és Jacques Etienne (1740—1810 és 1745—1799), a léggömb feltalálói. Meleg levegővel töltött, vázszonnal bevont első papírléggömbjüket 1783 jun. 5. bocsátották föl.

Montherlant, Henry F., * 1896, francia költő és regényíró, a harc, a sport, a férfi-erő harsány magasztalója.

Montijo, Eugénie (Marie de Guzman, 1826—1923), III. Napoléon franc. császár felesége. Nagy része volt az 1870. német háború felidézésében. Sedan után Angliába menekült.

Montmartre, egykor külön község, most Párizs városának része, mészkőből álló halom. Tetején a Sacré Coeur székesegyház. Művésznegyed. Sok mulatóhely.

Montpellier, város D-Franciaországban, 82.000 l. Régi egyetem (1289). Borkeresk.

Montreal, Kanada legnagyobb városa a Szt. Lőrinc folyó hasonló nevű szigetén, 908.000 l. Egyetem, sokoldalú ipar.

Montreux, svájci klimatikus üdülőhely, lépcsőzetesen a Genfi tó fölött 2000 m. magasságig. Vaud (Waadt) kantonban, 19.000 l.

Monumentum (lat.) a m. emlék.

Monyorórd kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 576 l., ut. Némethölgy, up. Szederkényi.

Monyorórd kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 106 l., ut. Baksa, up. Vajszlg.

Moor Gyula, * 1888, a bp.-i egyet. a jogfilozófia ny. r. tanára.

Moore, I. George, * 1833, ír származású angol író. Ir verset, kritikát, darabot, re-

gényt. — 2. **Thomas** (1779—1852), ír költő. Legnevezetesebbek: Irish melodies c. alatt írt dalai és Lalla Rookh c. epikus költeménye.

Moore-fény (vacuumfény), a Geissler-csővek fényjelenségeinek alkalmazása a világitási technika számára. A Moore-féle csöveknek nincs szükség magasváltkozási áramokra, hanem a világitási háőzatban uralkodó 50 periódusnál (100 váltakozás) is jól működnek. A M. mint villamos reklám (Bp.-en is) nagyon elterjedt. A Moore-csővek színe a bennük levő gáztól függ. Hidrogénnel töltött cső rózsaszínű, nitrogénnel töltött sárgásfehér, széndioxiddal kékesfehér, neonnal vörös fényt ad.

Mopsz, tömzsi, izmos kutya fajta, megrövidült arccsontokkal.

Moquette (franc.), burorbevonásra szolgáló gyapjubarsony.

Mór nagyk., Fejér vm., móri j., 10.522 l., vasút, távíró, telefon, posta. Bortermelés.

Móra Ferenc, * 1879, író, költő, hírlapíró és archeológus, a szegedi Somogyi-könyvtár és a városi muzeum igazgatója, a Magyar Hírlap főmunkatársa. Lírai költeményekel tündt fel és »Az aranyszörő bárány« verses elbeszéléssel. Regényei: A festő halála, Enek a buzamezőkről. Több nagyfontosságú írástát végzett Szeged vidékén.

Mórágy nagyk., Tolna vm., völgyégi j., 2086 l., vasút, távíró, posta.

Morál (lat.) a m. szokások, erkölcs, erkölcstan.

Moral insanity (ang.), erkölcsi elnevezavar, beszámíthatatlanság, ép értelem mellett.

Morand, Paul, * 1888, francia író, a háboru utáni Európa züllött viszonyait ábrázolja (A gáláns Európa, 50%-os szerelem).

Moratórium (lat.) a m. haladék; a fizetésképtelen adósnak a törvény által engedélyezett fizetési halasztás.

Moravcsík I. **Ernő** Emil (1858—1924), elmeorvos, a bp.-i egyet. az elmeerkortan tanára. —

2. **Géza** (1855—1929), a Zenem. Főiskola igazgatója. — 3. **Gyula**, * 1892, bp.-i egyet. m. tanár, bizantológus.

Morbidezza (ol.) a m. puhaság (festészetben a huzsinre vonatk.); lágyaság.

Morbidityás (lat. a m. betegeskedés), betegségek statisztikája.

Morbus (lat.) a m. betegség.

Mordvinok, finn-ugor néptörzs a Középvölgy vidékén; száruk 800.000.

Morea, l. Peloponnesos.

Moréas, Jean (ered. Papadiamantopulos, 1856—1910), athéni születésű francia költő, Les Syrtis, Les Cantilènes stb. címen adja ki szimbolista verseit. Főműve a Stances.

Morelli, I. **Giovanni** (1816—1891), olasz művészeti író; nevezetesek a képtírák olasz festményeiről írott képkritikai tanulmányai. —

2. **Gusztáv** (1848—1909), fametsző, iparművészeti iskolai tanár. — 3. **Gusztáv**, * 1879, orvos, a bp.-i egyet. a szájbetegségek m. tanára, a Fogorvosi Szemle főszerkesztője.

Morena (ol.), a gleccserek által hordott sziklatörmelék.

Morena, Erna, * 1890, német filmszínésznő. (A maharadza gyöngye, Hindu siremlék, Fride-ricus Rex.)

More patrio (lat.) a. m. a hazai (v. ősi) szokás szerint.

Moretto da Brescia (Alessandro Bonvicino, 1498?–1554), olasz festő; vallásos képek és portrék.

Morfín, u. az, mint morfium (l. o.).

Morfínizmus, a morfium állandó használatával való visszaélés.

Morfium, az ópium főalkatrésze, fehér, kristályos por. Értékes gyógyszer, a fájdalomérzést csökkenti.

Morfológia (gör.) a. m. az alak, fölépítés, szerkezettan.

Morgan, 1. **John Pierpont** (1837–1913), amerikai milliárdos, az acél- és a hajózási tröszt megteremtője. A legbecsebb művészeti magángyűjtemény tulajdonosa volt — 2. **John Pierpont** ifj., * 1867, banktrösztöt, majd a világháborúban municiótrösztöt létesített, atyja magángyűjteményét nyilvánossá tette.

Morganatikuss házasság, l. Balkézre kötött házasság.

Morgenstern, Christian (1871–1914), német lírai költő, rövid verseiben a groteszk humor és fantaszitikum egyesül.

Morgue (franc.) a. m. tetemház.

Moriamur pro rege nostro Maria Theresia (lat.) a. m. haljunk meg királyunkért M. T.-ért! E kiáltással ajánlották fel a magyar rendek védelmüket a királynőnek az 1741-i pozsonyi országgyűlésen.

Móricz i. Pál, * 1870, író, hírlapíró, a Magyarország munkatársa. Művei: A magyar föld urai, Szabad hajduk, Prágai ghettoképek stb. — 2. **Szigmond**, * 1879, író. A Nyugatban lépett fel. Művei általában az alföldi magyar típusok lelkivilágát mutatják be naturalizmussal. Első kötete a Hét krajcár c. novellagyűjtemény. Azóta számos elbeszélést és regényt írt (Sáranay, Harmatos róza, Galamb papné, Az isten háta mögött, Fáklya, Tündérekert, Agytakaró stb.). Népszerű, mint drámaíró is (Sári bíró, Uri muri, Légy jó mindhalálig, Vadkan).

Morituri te salutant (lat.) a. m. a halálba menők üdvözölnek (téged), a gladiátorok tisztelése játék előtt.

Morley, John (1838–1923), angol író és politikus, több ízben miniszter. Klasszikus életrajzot írt Cobdenről és Gladstone-ról.

Mormonok, a Joseph Smith (1805–1844) által alakított amerikai keresztény szekta tagjai. A M. Utah államban élnek, számuk 500.000. Smith többnépszerűséget tanított, 1896 óta azonban ezt a tant törölték.

Mormota, rágcsáló állat, magas hegyek közt, földalatti üregekben él. Kb. 50 cm hosszú, téli álmot alszik.

Morningdress (ang.) a. m. reggeli, uccai öltözet.

Morning Post, angol napilap, konzerv. védővamos és imperialista.

Mórok, ókori értelemben ENy-i Afrika berber

lakói. Később a Spanyolországba átszármozott arabok is belefoglalták ebbe a gyűjtőnévbe.

Morotva, a folyó kanyarulatából természetesen vagy mesterségesen keletkezett állóvíz.

Morózus (lat.) a. m. durcás, mogorva.

Mormota

Morpheus, a görög mitológiában az álom-isten.

Morphy, Paul (1837–1884), kiváló amerikai sakkmeister.

Morris, William (1834–1896), angol költő, iparművész, grafikus és szocialista. A prerafaelista eszmék előharcosa az iparművészetben.

Morse (lat.) a. m. halál.

Morse-készülék, a Samuel Morse (1791–1872), amerikai elektrotechnikus által fölfedezett távírószerszék, amely pontokat v. vonalakat ír le s ezek kombinációjából áll a Morse-abcé.

Mortadella (ol.), Bologna vidéki szalámi-féle.

Mortalitás (lat.) a. m. halandóság.

Mortifikáció (lat.) a. m. (halálra)gyórtás, kínzás, bosszantás.

Morus, Sir Thomas (1478–1535), angol kancellár, kivégezték, mert VIII. Henrik egyházi főhatóságát nem akarta elismerni. Főműve: Utopia (l. o.).

Morvamező (Marchfeld), Alsóausztriában, a Morva alsó folyásának jobbpartján elterülő vidék, ahol 1278 aug. 26. IV. (Kun) László és Habsburgi Rudolf legyőzték Ottokár cseh királyt.

Morvaország, volt osztrák órgrófság, 1919 óta a Csehszlovák köztársaság része. 22.000 km², 2²/₃ millió l., ²/₃ részben cseh, ¹/₃ részben német, a Kárpátok és a Cseh-Masszi-

vum közt. Földje nagybárá termékeny halomvidék. Főterményei a rozs, árpa, burgonya és cukorrépa. Gazdag szénbányák. Posztója és cukra egész DK-Európában keresett cikk. Fővárosa Brünn (Brno).

Morvay 1. Győző, * 1863, c. főigazgató, irodalomtörténész. — 2. Zoltán, * 1875, marosvásárhelyi regény- és színműró. — 3. Zsigmond, * 1884, ügyvéd, országgy. képvis.

Mosdós kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1080 l., telefon, táviró, posta.

Mosdóssy Imre, * 1862, nyug. tanfelügyelő, ifjúsági író.

Moser Ernő, * 1886, földbirtokos, országgy. képviselő.

Moson nagyk., Moson vm., magyaróvári j., 6336 l., vasut, táviró, telefon, posta. Gazdasági gépgyár.

Mosondarnó kisk., Moson vm., magyaróvári j., 894 l., ut. Hédervár, posta.

Mosonszentjános nagyk., Moson vm., magyaróvári j., 5516 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Mosonszentmiklós kisk., Moson vm., magyaróvári j., 2297 l., vasut, táviró, posta.

Mosonszentpéter nagyk., Moson vm., magyaróvári j., 2203 l., ut. Mosonszentjános, posta.

Mosonszolnok nagyk., Moson vm., magyaróvári j., 2738 l., vasut, táviró, posta.

Moson vm., 1989 km², 94.000 l. Trianon óta Ny-i része Ausztriáé. A megmaradt csonka M. 902 km², 53.000 l. Székhelye Magyaróvár.

Mosonyi I. János, * 1808, orvos, a bp-i egyet. a szekréciók élettanának m. tanára. — 2. Mihály (1814–70), a mult századbeli magyar zeneszerzés és operairás egyik kiváló alakja. Operái: Kaiser Maximilian, Szép Ilonka és Almos.

Mosse, berlini újság-, könyvkiadó és hirdetés vállalat, Rudolf M. alapította 1867. Kiadja a Berliner Tageblatt és Berl. Morgenzeitung c. lapokat és címterakat.

Móssus-állat, az ózhöz hasonló, de szarvatan kérődző emlős. Mirigyváladékából illatszer készülnek.

Moszkító, több apró, szunyoghoz hasonló légyfaj gyűjtőneve. A meleg égőknek meleg mocsaras vidékeim sok betegségnak terjesztője is.

Moszkva, Oroszország fővárosa a M.-folyó mellett, 2 millió l., az ország közepén, szén- és vasércletelek szomszédságában. Évszázadok óta az orosz ipar, kereskedelem és szellemi élet középpontja. Egyeteme a legrégebb Oroszországban. A Kreml és számos épülete az orosz műv. legkiválóbb alkotásai.

Mosztár, Hercegovina fővárosa a Narenta-folyó mellett, 18.000 l. Dohány és börtipár.

Moszul, Felső-Mezopotámia legnagyobb városa a Tigris-folyó mellett, 60.000 l. Közéleben Niniveh romjai. Környékén petróleumforrások. Szövőipar (musszulin).

Motivum (lat.) a m. indítóok; zenében a legkisebb szervez zenei gondolat.

Motocikl. (gör.-lat.), benzinnel hajtott motoros kerékpár.

Mótor (lat.), minden olyan készülék, mely valamilyen energiafajtát mozgási energiává alakít át. A főlhasznált energiafajta szerint megkülönböztetünk vízi-M.-okat, szél-M.-okat (hajtóerő a mozgó levegő energiája), hő-M.-okat (ezek a legelterjedtebbek, ide tartoznak a gőz- és gázgépek) s végül elektro-M.-okat, melyeket elektromos energia hajt. A modern technikában óriási szerepet játszanak a M.-ok, a közlekedési technika legújabb vívmányai (automobil, repülőgép) egyenesen a M.-technika haladásától függnek. Mig a gőzgépnél egy lóerőre sokszor többszáz kg., addig a modern M.-oknál 1 lóerőre csak 1.5–2 kg. gépsúly esik.

Mótorcsónak, többnyire Diesel-mótor által hajtott csónak.

Mótorkerékpár, 1. Motocikli.

Móternéküllí repülés, tulajdonképpen a repülés fejlődésének első korszaka, mely azonban a motoros repülés megoldása után is megtartotta fontosságát. Legegyszerűbb fajtája a siklórepülés, vagyis a nehézségi erő felhasználásával való ferde leszállás, mig a tulajdonképpeni M. v. vitorlázó repülés az emelkedő légáramlatok felhasználásával történik és hosszabb tartamu repülést is lehetővé tesz.

Motta, Giuseppe, * 1871, három ízben volt a svájci szövetségi tanács elnöke; a Nemzetek Szöv. első ülést ő nyitotta meg.

Motti, Felix (1856–1911), német karmester. Írt operákat, kamarazenet és dalokat.

Motto (ol.) a m. jelmondat.

Motu proprio (lat.) a m. saját kezdeményezésre (t. i. nem megkeresésre) kiadott pápai irat.

Moulinet (franc.), vívásban a levegőben leírt 8-as alaku kettős kör.

Mount Everest, a Föld legmagasabb hegyormja a Himalája hegyláncban, Nepal és Tibet határán. Magassága 8832 m.

Mousseline (franc., Mosszul város neve után), finom fonálból készült szövet.

MOVE (Magyar Országos Véderő-Egyesület), nemzeti irányú, az egész országra kiterjedő társadalmi és sportegyesület.

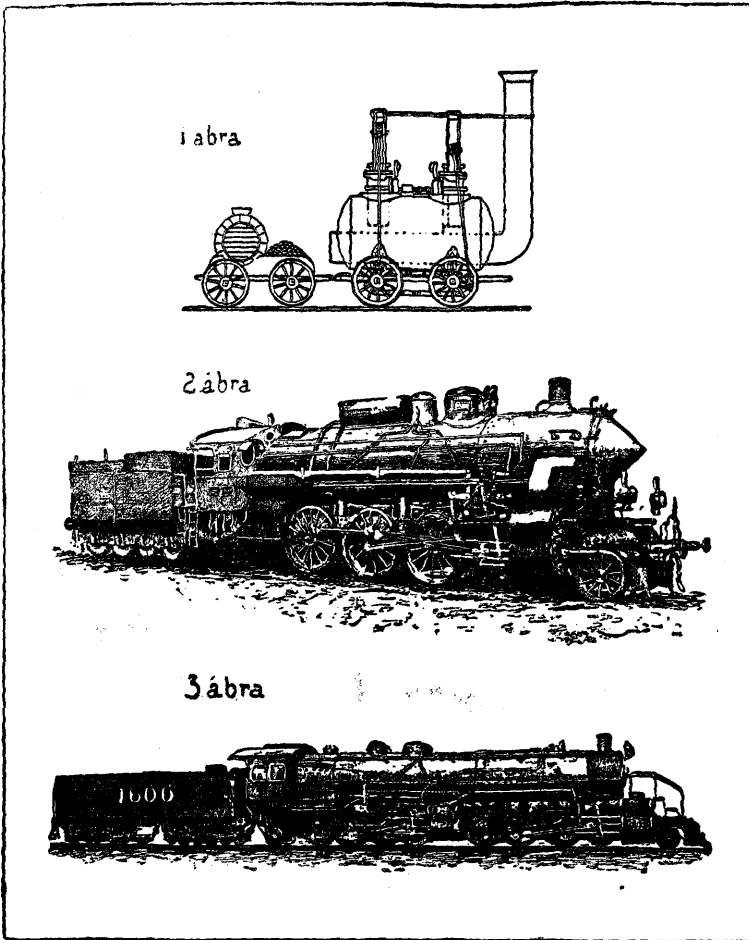
Mozáik (ol.), a festészet egyik technikai ága; anyaga színes kövecsek v. üvegkockák, amelyek megfelelően előkészített alapba ágyaztatnak.

Mozambik, 1. portugál gyarmat K-Afrikában, ³/₄ millió km² 3 millió l. Kaucsuk, viasz, elefántcsont, arany. Fővárosa Lourenço Marques. — 2. Kikötőváros M.-ban, 7000 l. — 3. Csatorna, széles tengerszoros M. és Madagaszkar közt.

Mozart, Wolfgang Amadeus (1756–91), osztrák zeneszerző. Hatesztendőskorában tünt fel játékaival és első szerzeményeivel. Tizenkétéves korában írta első operáját, 1769. Salzburgban hangversenymester, következő években Milánóban, ahol több operát mutatott be 1779. Salzburgban udvari orgonás. 1781-től Bécsben él. Művei: Idomeo, Figaro, Don Giovanni, Così fan tutte, Várzshedgü, Szék.

vetés a szereléből, Titus (operák), továbbá szimfóniák, rekvizitek, misék stb.

ges nagy vonóerőre, tehát a sínekhez való kellő tapadóerőre való tekintettel (nehogy csusz-

Mozdonyok

1. Az első gőzmozdony, az „Iron horse”, Stephenson építette 1815–1822. — 2. MÁV négyhengerű túlhevítő mozdonnyal kettős ikéigépezettel. — 3. Amerikai Mallet-mozdony

Mozdony v. lokomotív, vasúti vonatok vontatására való gépjármű. Ugy gőz-, mint villamos hajtás esetén nagy vasutaknál a szüksé-

ség) a M. mindig különálló, jelentékeny súlyú, a többi kocsinál sokkal súlyosabb egy- ség, mely a hajtógépet és a szerelvényeket

tartalmazza. A villamos M. előnye a gőz-M.-nyal szemben, hogy egyszerű a vezetése és igen liszta az üzeme, de a gőz-M. ma még annyira általános, hogy a nagyvasutak világmóditása csak igen lassan haladhat előre.

Mozes (Kr. e. a 15. sz.-ban), a zsidó nép vezére, aki népét kivette egyiptomi szolgátságából és a Sinai-hegyn megalkotta a zsidó vallás törvényeit (Tizparancso'at), de az ígért földjére nem juthatott el.

Mozgó bérszála, olyan befizetési mód, amelynél összefüggés van a bér magassága és a vállalat nyeresége, a termelvény ára vagy a megélhetés drágasága közt.

Mozlim v. **moz'lem** (török) a. m. az Iz'lam követője.

Mozsárágyu, a tűzérési lövegek azon típusa, melynek a kilőt lövedék magas röppályát ír le s nagy beesési szög alatt éri a célt.

Mozsgó kisk., Somogy vm., szigetvári j., 1426 l., vasut, táviró, posta.

Möbius, Paul Julius (1853—1907), német ideg- és elmeorvos; nevezetesen nagy embe-rekről írt patográfiát (Rousseau, Nietzsche, Schopenhauer, Goethe).

Möcsény kisk., Tolna vm., völgyégi j., 443 l., vasut, ut. Mórágy, posta.

Mödling, osztrák város Béctől D-re, 19.000 l. Üdülőhely. Cipőgyár.

Möller István * 1860, építész, a műegyet. a közép-kori építészet ny. r. tanára.

Mörke, Eduard (1804—75), lírikus és elbeszélő, a »sváb« költői iskola jelentős alakja.

Mörs nagyk., Tolna vm., központi j., 2122 l., vasut, táviró, posta.

M. P., rövidítés: 1. Member of Parliament (ang. a. m. a parlament tagja); — 2. (kis kezdőbetűvel) manu propria (lat. a. m. sajátkezűleg).

Mucius Scaevola, állítólagos római harcos, akit elfogtak, amikor Kr. e. 507. Porsena etruszk királyt meg akarta ölni és aki állhatatossága jeléül jobbkezt a tűz fölé tartotta és egy jaiszó nélkül elégette.

Mucsia kisk., Tolna vm., völgyégi j., 790 l., ut. Lengyel, up. Kisvejke.

Mucsi nagyk., Tolna vm., dombvári j., 2151 l., ut. Tevel, posta.

Mucsony nagyk., Borsod vm., edelényi j., 2147 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Mucuhito (uralk.: 1852—1912), japán császár, uralkodása új korszak, a Meiji (fővilágosodottság) korát jelenti Japánban, a soganátus bukását és az európai kultúra térhódítását.

Mudania, ázsiai török város a Márvány-tenger partján, 6000 l. Itt írták alá 1922. okt. 10. Törökország és a nagyhatalmak között az egyezményt, amelyet a lausanne-i béke véglegesített.

Mufion, Szardíniában és Korzikában élő vad juh.

Mufti (arab.), mohamedán pap és bíró.

Muhl puszta, a Sajó mellett, Borsod vm.-ben, 1241. sorsdöntő csatavesztés a tatárokkal szemben.

Muhits Sándor, * 1882, festő, grafikus és iparművész (ötvös).

Mukden (kínai neve: Seng-jang), Mandzsúria fővárosa, 250.000 l. Fejlődő ipar és keresk. Vasuti csomópont.

Muliat (spanyol, a. m. ösvér), fehér és néger szülőtől származó keverék faj.

Mulier taceat in ecclesia (at.) a. m. az asszony hallgasson a gyülekezetben (1. Kor. 14. 34.).

Muliatulfi (E. Douwes Dekker, 1820—87), hollandi író; műveiben a holland gyarmati ben-szülöttek érdekeinek védője.

Multiplán (at.), többsíku repülőgép.

Multiplex (at.) a. m. sokszoros.

Multum, non multa (lat.) a. m. sokat, nem sokfélét (kell tanulni). (Ifj. Plinius lev. VII. 9.)

Mumia (arab, a. m. szurok), természetes módon vagy mesterségesen épségben maradt holttest. A régi egyiptomiak a holttestet bebalzsamozták, finom gyolctekercsbe göngyölték és testalaku faládjába tették.

Mumor kisk., Zala vm., novai j., 308 l., ut. és up. Lenti.

Mumps (ang.) a. m. járványos fültömírgy-gyulladás.

Munch, Edvard, * 1865, norvég impresszionista festő, monumentális és szimbolikus irány-zattal.

Mundus vult decipi, ergo decipiatur (lat.) a. m. a világ azt akarja, hogy rászedjék, tehát szedjük rá.

Municló (lat.) a. m. löszer.

Municipium (at.) a. m. törvényhatóság; a rómaiaknál polgárijoggal bíró meghódított városok. Nálunk a megyét és a törvényhatóság joggal felruházott városokat nevezik M.-nak.

Munificencia (lat.) a. m. bőkezűség.

Munka, közgazdasági értelemben, minden a termelésre irányuló emberi tevékenység. Fizikai értelemben valamely testnek v. tömegnek ellenállásokkal szemben végzett helyzetváltozása. Valamely gép v. élőlény által az időegység alatt végzett munka nagyságát effektusnak (M.-siker, M.-bírást, teljesítmény) nevezik. Ennek mérőegysége a watt és a lóerő.

Munkács, város az Alföld EK-i szélén, a Latorca mellett, 17.000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé Mukačevo néven.

Munkácsi Bernát, * 1860, magyar nyelvész, a pesti izr. hitközség tanfelügyelője, a magyar nép és nyelv eredetével, finn-ugor összehasonlító vogul és votják nyelvészettel fogl.

Munkácsy Mihály (1814—1900), festő; Bécsen át Münchenben tanulva, Düsseldorfban megtermékenyülve, Párizsban világhírré jutva, eredeti tehetsége egyéni festészetét teremtett; legtermékenyebb tárgya az élet-, történelmi, jellemkép. A nemzeti vonás csak témáiban ütözködik ki. Jellemzőbb művei: Zivatar a pusztán, Kukoricahántás, Siralomház, Tépécsinálók, Zalogház, Múterember, Milton, Apotheosis (bécsi muz. mennyezetfreskója), Krisztus Pilátus előtt, Mozart, Liszt Ferenc és Haydnak Lajos arcképe.

Munkaközösség, így nevezték el 1920—21. azt az agitációt, mely a bérdifferentiáció rendezése céljából a munkaadó egyesületek és munkás szervezetek kiküldöttjeit állandó testületbe öhajította tömöríteni.

Munkapárt (Nemzeti M.), 1910 elején alakult a szabadelvűpárt helyébe öliberálisokból (Tisza I.) és konzervatívokból (Zichy János). Az 1910 jun. választásokon jutottak kormányra és a hatalmat a háború végéig megtartották.

Munkásegyletek, l. Szakszervezetek.

Munkáskérdés, e néven foglaljuk össze azokat a problémákat, amelyek a mai társadalmi berendezkedésben a munkások számára megoldandók. Ilyenek pl.: a munkaidő és bér szabályozása, bérharc, munkanélküliség, gyermek- és női munka, társadalmi biztosítás, iparfelügyelet stb. A M. nemzetközi és állandó szabályozásának folyamatos utját biztosítja a Svájcban székelő Nemzetközi Munkaügyi Hivatal.

Mura, folyó, a Tauernben ered és Légradnál ömlik a Drávába. Határfolyó Magyar- és Horvátország (Trianon óta Jugoszlávia) közt.

Murad, török szultánok. **I. M.** (1319—89), 1360-tól kezdve elfoglalta a bizánci birodalom európai városait, 1376. elismertette fenhatóságot Szerbiával, melyet 1389. teljesen megsemmisített (Kosovo). — **II. M.** (uralk.: 1422—51), a magyar- lengyel hadakat Várnánál megverte, 1448. a Rigómezőn megállította Hunyadi újabb hadjáratát, csak az albán Skanderbeggel nem bírt. — **V. M.** (uralk.: 1876 máj.—aug.) alatt támadta meg Szerbia és Montenegró Törökországot. Elmebaja miatt de-tonizálták.

Murai Károly (családi névén Kovács László), * 1857, író és hírlapíró. (Virágfakadás, Huszárszerelmek, Pezsgő, vigjátékok stb.)

Murakeresztur kisk., Zala vm., nagykiszajsi j., 1893 l., vasút, táviró, posta.

Muraköz, a Mura és Dráva folyók közt elterülő termékeny félsziget. Főhelye Csáktornya. Trianon óta Jugoszláviáé.

Murano, városka a veneciai lagúnában, 5000 l. Uveggyártás.

Murányi Gyula (1881—1920), szobrász; dekoratív plasztika és főleg plakett.

Murányi Vénusz, Gyöngyösi István Széchy Máriáról szóló költeményének címe.

Muraratka kisk., Zala vm., letenyei j., 718 l., ut. Letenye, up. Felsőszemenye.

Murat, Joachim (1767—1815), Napoleon tábornoka, 1808. nápolyi király. Napoleon bukása után trónja megtartásáért küzdve fog-ságba esett és agyonlőtték.

Murcia, tartomány Spanyolországban, a Földközi-tenger partján, 11.000 km², 632.000 l. Fővárosa: M., 153.000 l. Selyempipar.

Murga nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 674 l., ut. Hőgyész, up. Kéty.

Murger, Henri (1822—61), francia lírikus és regényíró. Népszerű műve a párizsi író- és művészvilágot festő Bohémélet.

Murillo, Bartolomé Estéban (1617—82), a

spanyol egyházi festészet legnagyobb és legtermékenyebb művésze, aki festett genre- és arcképeket is.

Murman-vasút (több mint ezer km), Leninradot köti össze Alexandrovszk jegestengerrel, de jégmentes kikötőjével. A háború folyamán épült.

Murray, Ausztrália legnagyobb folyója, a kontinens DK-i részén. Az Ausztráliai Alpokban ered és az Indiai-óceánba ömlik. 2500 km.

Muskátil (Pelargonium), kereklevelű, fehér, rózsaszínű v. vörös virágú kedvelt dísznövény.

Musset, Alfred de (1810—57), francia költő; írt novellákat, romantikus színpadi műveket, megírta önéletrajzát is egy regényben (Confession d'un enfant du siècle). Legnevezetesebb mint lírikus (Les nuits stb.). Eruptív líráját főleg George Sanddal való szerelmi viszonya inspirálta.

Mussolini, Benito, * 1883, olasz államférfi. Néptantónak készült, azonban szocialista agitátor lett és mint szélsőbaloldali szocialista kénytelen volt külföldre menekülni. Visszatérte után az Avanti-nál dolgozott 1914-ig, amikor a háborúba való avatkozás programjával megalapította a Popolo d'Italia c. lapot, eleinte szocialista színezettel. A háború kitörésekor kőzatonaként vonult be és súlyosan megsebesült. 1919 márc. kezdte meg hadviseltekkel a bolsevista terror ellen szervezett fascista-gárda alakítását. 1921. negyven fascistaival a parlamentbe került s 1922 okt. Róma ellen vonul és kikenyszeríti a Facta-kormány lemondását. A király őt nevezte ki miniszterelnöknek, a parlament pedig diktátóri hatalommal ruházta föl. Bel- és külpolitikai sikerei jutalmul a király herceggé (duce) nevezte ki.

Must, gyümölcsféléknek, különösen a szőlőnek kajsajolt leve. Átlag 10—24% cukrot s 0.4—1.2% savat tartalmaz.

Mustár, a keresztes-virágúak családjába tartozó sárgavirágú növény, magvában Molaj. A fehér M. liszté őrlött magvából készült ecettel, mustal, kukorral stb. az étel-ekhez használják M., a fekete M. magvának lisztjéből készült a bõrízgatouli használják M-pép és M-papír.

Muszlin, l. Mousseline.

Muszorgszkij, Modest (1839—81), nemzeti irányu, modern stílusú orosz zeneszerző; legkiválóbb operája Godunov Boris.

Musztafa Kemál, l. Kemál pasa.

Musztí István, * 1875, kiscgazda, országgy. képvis.

Mutabilis (lat.) a. m. változókéony, változó.

Mutáció (lat.) a. m. változás.

Mutációs elmélet, l. Vries.

Mutatis mutandis (lat.) a. m. a változtatandók megváltoztatásával.

Muther, Richard (1860—1909), német művészeti író, a boroszlói egyet. tanára; legnevezetesebb művei: Geschichte der Malerei im 19. Jahrhundert, Geschichte der Malerei.

Mutschenbacher I. Emil, * 1879; közigazd. író, az Omge igazgatója, főként a mezőgazd.

rdekképv. fogl. — 2. **Tivadár**, * 1881, orvos,

bp.-i egyet. a sebészeti műtétan m. tanára.

Mutualis (lat.) a. m. kölcsönös.

Muzeum (gör., a. m. a muzsáknak szentelt hely), közérdekl. szellemi v. anyagi értékek tudományosan rendezett gyűjteménye a nagyközönség tudásának és gyönyörködésének a szolgálatában. Az egyetemes tudás összességét szolgáló M.-ok mellett (ilyen a M. Nemz. M.) vannak szak-M.-ok, mint nálunk a Szépműv. M., Iparműv. M., Mezőgazdasági M. stb.

Muza Gyula, * 1862, gyógyszerész, felsőházi tag.

Muzsák, a görög mitológiában a tudományok és művészetek istennői. Kilenc muza volt: Erato (szerelmi dal), Euterpe (lírai költészet), Kalliope (hósköltészet), Klio (történelírás), Melpomene (tragédia), Polyhymnia (himnusz), Terpsichore (tánc), Thalia (vigjáték), Urania (csillagászat).

Muzsaly kisk. Sopron vm., soproni j., 209 l., ut. Felszöntmiklós, uv. Rőjtök.

Muzsik, az orosz paraszt neve.

Műegyetem, l. József-műegyetem.

Műemlékek Országos Bizottsága (Bp., VI., Aréna ut 41.), az 1881:XXXIX. t.-c. értelmében a kultuszminisztérium tanácsadó testülete. Tb. elnöke Forster Gyula báró, elnökhelyettes Kertész K. Róbert.

Műezsln (arab), a mohamedánoknál a minaretről imára hívja fel a hívőket.

Müge (ném. Waldmeister), a buzérfélék családjába tartozik, szárítva bor szagosságára haszn.

Mühlbeck Károly, * 1869, festő és grafikus; humoros illusztrációk.

Műjégpálya, hűtőkeverékek alkalmazásával mesterségesen fagyasztott jégpálya. Nálunk a bp.-i városlegítési tervon van.

Műkorcsolyázás, a korcsolyázóspornak azon ága, amelyben a versenyzők nem a gyorsaságra törekzenek, hanem különféle figurákat irnak le korcsolyáikkal a jégen.

Mülhausen (Mulhouse), Felső Elzász (Haut-Rhin) főhelye, 99.300 l. Európai híru pamutfőváros.

Mülheim, 1. M. am Rhein, Köln egyik városrésze. — 2. M. an der Ruhr, ipari város Poroszországban, 127.000 l. Vas-, textil- és bőripar, szénbányák.

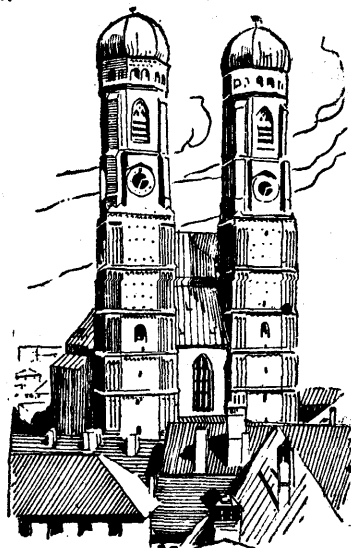
Müller, 1. Kálmán br. (1849—1926), orvos, belgyógyász, egy. tan., 1887—1910. a székesfőv. dunabalszparti kórházak igazgatója, a tuberkulózis elleni küzdelem kormánybiztosa. — 2. **Max** (1823—1900), indogermán nyelvész, az oxfordi egyetem tanára, kladta a szanszkrit irodalom legfontosabb termékeit s megírta a szanszkrit irodalom történetét.

Müller-Guttenbrunn, Adam (1852—1923), bányászati svábszarmazású német író, kritikus és színgazdát; Bécsben élt és a magyarországi német nacionalizmus érdekében folytatott propagandát regényeiben is.

Müller-Lyer, Franz (1857—1916), német szo-

ciológus és pszichológus. Főműve: Die Entwicklungsstufen der Menschheit, 6 kötet.

München, Bajorország fővárosa az Isar mellett, 681.000 l., Egyetem, műegyetem, képzőművészeti és egyéb főiskolák. Sörfőzés és műipar.

München: a Frauenkirche

Münchener Neueste Nachrichten, 1848 óta megjelenő lib. napilap, újabban a német néppárt orgánuma.

München-Gladbach, porosz város, a rajnai tartományban, 115.000 l. Textil- és gépipar.

Münchhausen, 1. **Börries**, Freiherr von, * 1874, német költő. Leginkább balladákat ír. Kötetei: Balladen, Ritterliches Liederbuch és Juda. — 2. **Karl Friedrich Hieronymus**, Freiherr v. (1720—97), a hazugság fantasztikumaira épített háborús és vadászkalandjairól híres elbeszélő.

Münster, Poroszország westfaliai tartományának fővárosa, 106.000 l., a Dortmund-Ems csatorna mellett. Élénk ipar és kereskedelem. Egyetem.

Münsterberg, Hugo (1863—1916), német filozófus és pszichológus, 1892 óta a Harvard-egyetem tanára (Cambridge, Mass.).

Münzer, Thomas (1490—1525), zwickauai ev. lelkész, az anabaptisták egyik vezére. Kommunizmust prédikált, lázította a parasztságot; azok leverésekor fogságba került s lefejezték.

Mürzzuschlag, üdülőhely Steiermarkban, a Mürz-folyó mellett, 9000 l.

Müselvem, vegyi uton készített selyempótlék.

Lőgyapotot éter és alkohol elegyében oldanak, az így kapott kollódiúmot finom szálakká sajtoltják, amelyek a valódi selyemnél kissé törékenyebbek, de igen szép fényűek s jól festhetők. A világ M. termelése (1927) 133 millió kg, ebből az Egyes.-All. 34, Olaszorsz. 23, Anglia 17.6, és Németorsz. 16 millió kg-ot gyárt.

Műtrágyák, nagyrészt mesterségesen előállított úgynevezett egyoldalú trágyák, mert a talajnak csak termőképességét növelik, de fizikai

tulajdonságaira nincsenek hatással. Nitrogén-, foszfor- és káliutrágyákat különböztetünk meg.

Műugrás, vízisport, amelyet 1–3 m magas elugróhelyről (trambuín) uznak. Az 5–10 m magasról történő M.-t toronyugrásnak nevezik.

Művaj, I. Margarin.

Művelődéstörténet, a társadalmi és szellemi fejlődés története, a tisztán politikai törtérellyel szemben. Kiterjeszkedik az egész szociális életre, életmódra erkölcsre, szokásra, jogra, vallásra stb.

A MŰVÉSZETTÖRTÉNET KRONOLÓGIÁJA

I. Áttekintés

1. **Építészet.** A babilóniai építőművészet a Kr. e. IV. és III. évezredben városok és templomok építésével bontakozott ki. Az egyiptomiak az első dinasztiák korában (2200-ig Kr. e.) a piramisok, a középső korszakban (1600-ig) köoszlopok és obeliszkek, az újabb korban (950-ig Kr. e.) templomok építésével tündek fel. Az uiperzsa kor (Kr. e. III. sz.) palotáiban jelenik meg a bolthajtás. A görög építészet alkalmazza az oszloprendeket, a római az ívet. A kereszténység uralomra jutásával a régi bazilikák (csarnokok) adják meg az új templom-építészet jellegét. A 12–15. sz.-ban a vár-építés lendül művészi magaslattal a kialakul a városok világi jellegű építőművészete. A Kelet monumentális műépítésze (India, Kína, Japán) a vallási kultusznak szolgálatában áll: az Iszlám építkezései spanyol földön keleti formákat visznek be a nyugati stílusokba. — A középkori magyar építészet részint olasz, részint — a szépségi és erélyi szász városokban — német hatás alatt fejlődik ki.

2. **Szobrászat.** A faragás és ércöntés már az ókorban ismert művészetek. Kiváló az egyiptomiak arcképszobrászata s a görögök máig is páratlan szobrászművészete (a Kr.

e. V. sz.-ban Pheidias, Myron, Polykleitos; a IV. sz.-ban Skopas, Praxiteles, Lysippos). A középkori szobrászat a XIII. sz.-ig az építészet szolgálatában állt és a XV. sz.-ban különül el attól a klasszikus antik példák nyomán.

3. **Festészet.** Szintén Egyiptomban és Görögországban bontakozik ki és ér el magas művészi fokot (a. és vázaképek, márványra-festés). A dekoratív freskófestészet a Kr. e. I. sz.-ban virágzik (Pompeji). A középkor a falfestmények mellett a fára való festés is művelti s mint külön festészeti ág: a kézzel írott könyvek miniatűr-festészete fejlődik ki. Az arcképfestészet a renaissance, a tájkép-és genreké a XVI. sz. óta foglalt el nagyobb teret. A grafika (fametszet, rézmetszet) kezdete Európában a XV. sz.-ra vezethető vissza. — A középkori magyar szobrászat emlékei domborművek és díszítő ékítmények, valamint síremlékek és fafaragványok; festészetünk multjából kivált templomi falképek maradtak nagyobb számmal, melyek e művészeti ág általános elterjedtségét bizonyítják s a külföldi hatás mellett már különleges magyaros motívumokat is mutatnak. Miniatűr-festészetünknek is szép emlékei vannak.

II. Legkiválóbb művészek a 13. századtól kezdve

Kb. 1210–78. Niccolò Pisano.
Kb. 1232–1300. Arnolfo di Cambio.
Kb. 1240–1302. Giovanni Cimabue.
Kb. 1240–1314. Giovanni Pisano.
Kb. 1265–1337. Giotto.
Kb. 1270–1348. Andrea Pisano.
1290 körül William Torell.
Kb. 1320–85. Altichiero.
1329–68. Andrea Orcagna.
Kb. 1340–1400. Kolozsvári Márton és György.
Kb. 1366–1426. Hubert van Eyck.
Kb. 1370–1430. Andrej Rublev.
1378–1455. Lorenzo Ghiberti.
1379–1446. Filippo Brunelleschi.
1380–1466. Vittore Pisano.
1383–1440. Masolino.

1384–1411. Claus Sluter.
Kb. 1390–1441. Jan van Eyck.
Kb. 1386–1466. Donatello.
1387–1455. Beato Angelico.
1396–1472. Michelozzo.
1399–1482. Luca della Robbia.
1400–1464. Rogier van der Weyden.
14101–28. Masaccio.
1406–69. Filippo Lippi.
1415–08. Jean Fouquet.
Kb. 1420–82. Hugo van der Goes.
1423. A legrégebbi évszámozott fametszet.
Kb. 1427–1516. Giovanni Bellini.
1431–1506. Andrea Mantegna.
1434–1519. Michael Wohlgemuth.
1435–88. Andrea Verrocchio.

- 1435—1525. Andrea della Robbia.
Kb. 1440—94. Hans Memling.
Kb. 1444—1514. Bramante.
1445—1509. Giovanni Dalmata (Traui János)
Kb. 1445—1533. Veit Stoss.
1446. A legrégibb évszázozott rézmetszet.
1446—1524. Pietro Perugino.
Kb. 1447—1520. Sandro Botticelli.
1449—94. Domenico Ghirlandaio.
Kb. 1450—1523. Luca Signorelli.
1452—1519. Leonardo da Vinci.
Kb. 1455—1529. Peter Vischer.
1460—1529. Andrea Sansovino.
Kb. 1466—1530. Quentin Massys.
Kb. 1470—1529. Matthias Grünewald.
1471—1528. Albrecht Dürer.
1472—1517. Fra Bartolommeo.
1472—1553. Lucas Cranach.
1473—1531. Hans Burgkmair.
Kb. 1475—1545. Hans Baldung.
1475—1564. Michelangelo Buonarroti.
1477—1576. Tizian.
Kb. 1478—1510. Giorgione.
1483—1520. Raffael Santi.
1486—1561. Alonso Berruguete.
1486—1570. Jacopo Sansovino.
Kb. 1494—1534. Antonio da Correggio.
1497—1543. Hans Holbein (ifj.)
1500—1571. Benvenuto Cellini.
1508—80. Andrea Palladio.
1511—77. Giorgio Vasari.
Kb. 1512—70. Philibert de l'Orme.
Kb. 1515—65. Jean Goujon.
1518—94. Tintoretto.
1524—1608. Giovanni da Bologna (Jean Boulogne).
Kb. 1525—6). Pieter Brueghel (Paraszt-Brueghel).
1528—88. Paolo Veronese
Kb. 1547—1614. El Greco (Domenico Theotokopuli).
1558—1602. Agostino Carracci.
1560—1609. Annibale Carracci.
Kb. 1563—1609. Caravaggio.
1560—1630. Adriaen de Vries.
1564—1637. Pieter Brueghel (ifj.)
1573—1646. Elias Holi.
1573—1651. Inigo Jones.
1575—1642. Guido Reni.
1574—1640. P. P. Rubens.
Kb. 1580—1656. Frans Hals.
1588—1652. Juseppe de Ribera.
1592—1635. Jacques Callot.
1594—1665. Nicolas Poussin.
1598—1680. Lorenzo Bernini.
1599—1641. Anthonis van Dyck.
1599—1660. Diego Velasquez.
1600—1682. Claude Lorrain.
1606—69. Rembrandt.
1610—85. Adriaen van Ostade.
1610—90. David Teniers (ifj.)
1615—73. Salvatore Rosa.
1617—81. Gerard Terborch.
1617—82. Bartolomé Estéban Murillo.
1619—90. Charles Lebrun.
1622—94. Pierre Puget.
Kb. 1628—82. Jakob van Ruysdael.
1632—75. Jan Vermeer.
1632—1723. Christopher Wren.
1638—1709. Meindert Hobbema.
1646—1708. Jozefy Manzart.
1667—1740. Kuzeczy János.
1673—1757. Mányoki Adám.
1681—1747. Alessandro Magnasco.
1684—1721. Antoine Watteau.
1687—1753. Balthasar Neumann.
1692—1741. Georg Rafael Donner.
1696—1710. Giovanni Battista Tiepolo.
1697—1764. William Hogarth.
1703—70. François Boucher.
1716—91. Etienne Maurice Falconet.
1723—92. Joshua Reynolds.
1725—1805. Jean Baptiste Greuze.
1726—1801. Daniel Chodowiecki.
1727—1788. Thomas Gainsborough.
1732—1806. Jean Honoré Fragonard.
1734—1802. George Romney.
1741—1828. Antoine Houdon.
1746—1828. Francisco Goya.
1748—1825. Louis David.
1754—98. Asmus Carstens.
1754—1806. Utamaro.
1755—1826. John Flaxman.
1756—1823. Henri Raeburn.
1757—1822. Antonio Canova.
1760—1849. Hokusai.
1763—1810. Antoine Denis Chaudet.
1769—1830. Thomas Lawrence.
1770—1837. François Gérard.
1770—1844. Bertel Thorwaldsen.
1775—1851. William Turner.
1776—1836. John Constable.
1777—1810. Philipp Otto Runge.
1780—1867. Jean Ingres.
1783—1867. Peter Cornelius.
1789—1863. Horace Vernet.
1789—1869. Friedrich Overbeck.
1791—1824. Théodore Géricault.
1791—1860. Markó Károly.
1792—1856. Ferenczy István.
1793—1866. Ferd. Georg. Waldmüller.
1797—1856. Paul Delaroche.
1798—1863. Eugène Delacroix.
1798—1868. Bonaventura Genelli.
1804—71. Moritz v. Schwind.
1804—74. Wilhelm Kaulbach.
1807—55. Brocky Károly.
1810—64. Alexandre Calame.
1810—98. Barabás Miklós.
1814—74. Jean François Millet.
1814—91. Ybl Miklós.
1815—1905. Adolf Menzel.
1817—1904. George Frederick Watts.
1819—77. Gustave Courbet.
1819—1900. John Ruskin.
1824—98. Puvis de Chavannes.
1824—1911. Joseph Israels.
1826—86. Karl v. Piloty.
1827—1901. Arnold Böcklin.
1827—1906. Zichy Mihály.

- 1828—82. Dante Gabriel Rossetti.
 1829—80. Anselm Feurbach.
 1829—98. Benjamin Vautier.
 1830—1903. Camille Pissarro.
 1831—75. Izsó Miklós.
 1831—1911. Reinhold Begas.
 1832—83. Edouard Manet.
 1833—1904. Lotz Károly.
 1834—1903. James Whistler.
 1837—1917. Edgar Degas.
 1835—91. Franz Detregger.
 1835—1910. Székely Bertalan.
 1836—1904. Franz v. Lenbach.
 1837—87. Hans v. Marées.
 1839—98. Liezen-Mayer Sándor.
 1839—1902. Steindl Imre.
 1839—1906. Paul Cézanne.
 1839—1924. Hans Thoma.
 1840—84. Hans Makart.
 1840—1917. Auguste Rodin.
 1840—1926. Claude Monet.
 1841—1919. Auguste Renoir.
 1842—1904. Vaszilij Verescsagin.
 1844—1900. Munkácsy Mihály.
 1844—1920. Benczur Gyula.
 1844—1920. Ilja Rjepin.
 1845—1904. Lechner Odön.
 1845—1920. Szinyei Merse Pál.
 1846—79. Paál László.
 1847—1921. Adolf Hildebrand.
 1847—1926. Hauszmann Alajos.
- 1848—1903. Paul Gauguin.
 1848—1911. Fritz v. Uhde.
 1849—1914. Hubert v. Herkomer.
 1852—1919. Mednyánszky László.
 1853—90. Vincent van Gogh.
 1853—1917. Ferdinand Hodler.
 1856—1926. Stróbl Alajos.
 1857—1920. Max Klinger.
 1858—99. Giovanni Segantini.
 1858—1903. Fadrusz János.
 1858. szül. Zala György.
 1858—1925. Lovis Corinth.
 1860—1920. Anders Zorn.
 1861—1927. Rippl-Rónai József.
 1862—1917. Ferenczy Károly.
 1863. szül. Edvard Münch.
 1863—1928. Franz Stuck.
 1865. szül. Csók István.
 1866. szül. Vaszilij Kandinszkij.
 1867. szül. Márk Lajos.
 1867. szül. Emil Nolde.
 1867. szül. Vaszary János.
 1869. szül. László Fulöp.
 1872. szül. Telcs Ede.
 1873. szül. Kernstock Károly.
 1880. szül. Pór Bertalan.
 1882. szül. Gulácsy Lajos.
 1881. szül. Pablo Picasso.
 1882—1916. Franz Marc.
 1883. szül. Czígány Dezso.
 1887. szül. Alexander Archipenko.

Művészet, szellemi élmények érzékített kifejezése. Egyes formái: festészet, szobrászat, építészet, iparművészet, zene, színjátás, tánc és filmjáték. Összes formái már a történelemelőtti időkben kifejlődtek, kivéve a színjátékot és a filmjátékot.

My house is my castle (ang.) a. m. az én házam az én váram.

Mykenai, a görögországi Argolis ősi fővárosa, az ős kréta-mykenai-i kultúra egyik fészke. Az ásatások Schliemannal indultak meg (1874).

Mykológia (gör.) a. m. gombáisme.

My lady (ang.: asszonyom), a lady megszólítása.

Myllita, a termékenység babiloni istennője.

My lord (ang.: uram), a lord megszólítása.

Myopia, l. Miopia.

Myrmidonok, thessaliai nép, Achilles alattvalói.

Myron, görög szobrász a Kr. e. 5. sz. közepén; főműve a Diszkoszvető.

Myrrha (gör.), füstölözernek és a kozmetikában használt illatos gyanta.

Myszkovszky Viktor (1838—1909), műtörténetíró; felvidéki pusztuló műemlékekkel fogl.

Mytilene, görög város, Lesbos-sziget fővárosa, 18.000 l.

Myxödéma (gör.), nyálkadaganat, kül. az arc bőrének duzzadása, izomsorvadással és a szellemi képességek romlásával. Oka a pajzsmirigy elpusztulása. Gyógyítása pajzsmirigy-kivonattal.

N

N. = numerus; **N. N.** = ismeretlen név helyett; **n.** = nettó.

Nábob (arab), ered. tartományi kormányzó; Indiában meggazdagodott ember; ált. dús-gazdag ember.

Nábrád kisk., Szatmár vm., tehérgyarmati j. 934 l., ut. Fehérgyarmat, posta.

Nabukodonzor, l. Nebukadnezar.

Náció (lat.) a. m. nemzet.

Nacionále (lat.) a. m. személyi adatok, származás.

Nacionalisták (franc.) a. m. a nacionalizmus (l. o.) hívei.

Nacionalizálás (franc.) a. m. magánvállalatoknak közvagyonbavétele.

Nacionalizmus (franc.), a saját haza és nép érdekeinek kizárólagos figyelembevételé.

Nádai Pál, * 1881, tanár, író és esztétikus, kül. iparművészettel fogl.

Nadály, a. m. pióca (l. o.).
Nadányi I. Emil, * 1881, a 8 Orai Ujság szerkesztője. — 2. **Zoltán**, * 1894, lírai költő.

Nadap nagyk., Fejér vm., székeshérvári j., 632 l., ut. Velence, posta.

Nadas Sándor, * 1883, író, a Pesti Futár szerk. Kötetei: Éjjeli muzsika, Krisztina sorsa, A bolondok örökké élnek, Uri és női vádlottak stb.

Nadasd kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 1715 l., vasut, távíró, posta.

Nadasdy I. Ferenc gróf (1625–1671), országbíró, műgyűjtő. Résztvett a Wesselenyi-féle összeesküvésben s ezért Lipót császár kivégeztette. — 2. **Tamás** (1493–1562), a N. család alapítója, nádor, ingadozó politikus, Ferdinánd csász., később János kir., majd ismét Ferdinánd híve.

Nadasladány kisk., Fejér vm., székeshérvári j., 1585 l., vasut, távíró, posta.

Nadáy I. Béla, * 1877, Ferenc fia, színész, a Nemz. Színház örökös tagja, komikus. — 2. **Ferenc** (1840–1909), színész, a Nemz. Színház tagja; főleg bonvivant.

Nádcukor, I. Cukor.

Nadir (arab) a. m. a Zenit ellenpontja az égbolt láthatatlan felén.

Nádlér Róbert, * 1858, festő, műgyememi ny. r. tanár, az Iparművészeti Iskola v. igazgatója; finom táj-, genre- és vallásos képek; számos iparművészeti tárgy.

Nádméz, a cukor régi magyar neve.

Nádor v. nádorispán (comes palatinus v. palatinus regis), Szt. Istvántól 1848-ig Magyarország első központi főtisztviselője.

Nádor Mihály, * 1882, zeneszerző. Kamarazenén és dalokon kívül irt egy operát (Donna Anna) és operettekét.

Nádossy I. Elek, * 1867, földbirtokos, országg. képvis. — 2. **Imre**, * 1872, v. országg. rendőrőkeparány 1925. résztvett a Windischgrätz-féle frankhamisításban és négy-évi börtönrre ítélték.

Nadragulya, l. Belladonna.

Nádúvur nagyk., Hajdu vm., hajdusoboszlói j., 9465 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Nádújtalu kisk., Heves vm., pétervársári j., 735 l., ut. és up. Mátraballa.

Nafta (gör.), petróleum-éter, a nyers petróból 80–150 fok között desztillálható. Zsiroknak és olajoknak jó oldószer. A nyers petróleumot is nevezik N.-nak.

Naftalin (gör.), a szénkátrányból desztillálással készült fehér kristályos anyag; szúrós szaga miatt molyözöl szer. A vegyészeti ipar fontos alapanyaga.

Nagajka, az orosz kozákok szijból font löostora.

Nagaszaki, japáni kikötőváros Kiu-Sziu-szigetén, 189.000 l. Nagy forg., hajógyártás.

Nágocs kisk., Somogy vm., tabi j., 1191 l., távíró, posta.

Nagoja, japán város Nippon szigetén, 769.000 l. Egyetem, kerámia, textilipar.

Nagpur, város Előindióban, 145.000 l.

Nagy I. Andor, * 1884, író és újságíró.

— 2. **Béla**, * 1883, szociológus és szépirod. Az ismeretterjesztő és kívándorlási szakirodalom művelője. — 3. **Dániel**, * 1888, erdélyi »nyugatos« író; legújabb regénye: Cirkusz. — 4. **Dénes** (kislégli), * 1884, szociológiai író. (Bevezetés a szociológiába.)

— 5. **Dezso** (1841–1916), műgyet. tanár, gépészmérnök. — 6. **Emil**, * 1871, ügyvéd, országg. képvis., 1923–4. igazságügym. — 7. **Emma**, tanárnő, lírikus (Megkötözve, a karc). — 8. **Endre**, * 1877, író, a magyar kabaré megteremtője. Kötetei: Lukits Milos kalandjai, Hajnali beszélgetések Lukits Milossal, Mademoiselle Martha stb. — 9. **Ernő** (1853–1922), közjogász. — 10. **Ferenc** (1852–1928), felsőházi tag, keresk. jogász, a bp.-i egyet. tanára. — 11. **Géza** (1855–1915), történész és etnográfus. Főműve: A magyar viseletek története. — 12. **Géza**, * 1876, zongoraművész, Zeneműv. Főisk. tanára. — 13. **György** (1879–1923), ügyvéd, író és köztársaságpárti politikus. — 14. **Ignác** (1810–54), a Hölgyfutárnak és más ír. lapoknak szerkesztője. Írt humoros és szatirikus rajzokat, regényeket, vígjátékokat. — 15. **István**, * 1873, festő és grafikus: táj-, alakos képek. — 16. **Iván** (1824–1898), történetíró és genealógus, képviselőházi naplószerkesztő. Főműve: Magyarország családai. — 17. **János** (ozorai), * 1879, tolnamegyei kizsazda, felsőházi tag. — 18. **József**, * 1885, filozófus, pécsi egyet. ny. r. tanár. Művei: Pascal gondolatai, A filozófia története, A mai filozófia főirányai, A filozófia kis tükre. — 19. **Kálmán** (1872–1902), szobrász; magyar népéleti alakok terrakottáiban. — 20. **Károly**, * 1870, építész, a műgyet. a középítéstan ny. r. tanára. — 21. **Lajos**, * 1897, régész, a Fővárosi Múzeum tisztviselője; aquincumi leletekkel foglalkozik.

— 22. **Lajos**, * 1883, szociális világnézeti naturalista irányú elbeszélő. — 23. **László**, * 1857, pedagógus, v. tanítóképzői igazg. Geológiai, de főleg gyermektanulmányi dolgozatai vannak. A Gyermektanulmányi Társ. vezetője s a Gyermekek című lap szerkesztője. — 24. **László**, * 1894, író és hírlapíró. 1915. megalapította az Erdélyi Szemlélt (1921 óta Pásztorúti) Kolozsvárott. Vers- és regénykötetei jelentek meg. — 25. **Miklós** (1840–1907), több évtizeden át szerkesztője volt a Vasárnapi Ujságnak stb., Jókaiival együtt szerk. az Osztrák-magyar monarchia írásban és képenben c. m.-t. — 26. **Miklós**, * 1878, képviselőházi könyvtárigazgató, politikai és tört. tanulmányok. — 27. **Oliver** (Eöttevényi), * 1871, jogtud., egy. m. tan., főként közjoggal és nemzetközi joggal fogl. számos idegen nyelven is megj. művében. — 28. **Pál** (felső-

bükkii. 1777—1857), szónok és politikus. — 29. **Pál**, * 1874, gépészmérnök, földbirtokos, felsőházi tag. — 30. **Sámuel** (1783—1845), rézmetsző, a kolozsvári ref. kollégium rajztanára; számos ar-kép- és könyvillusztráció. — 31. **Sándor** (1814—1918), gyorsírárendszeralkotó. — 32. **Sándor**, * 1869, festő, a gödöllői művésztelep vezetője; sokoldalú ujjító; illusztráció, gobelin-, karton-, sajátos stílusú üvegfestmény és falkép. — 33. **Sándor**, * 1877, a volt szászvárosi ref. koll. igazg., irodalomtörténész. — 34. **Vilmos**, * 1874, festő; genre, arckép és illusztráció. — 35. **Vince**, * 1886, ügyvéd, országgyűlési képviselő, a Berinkegy-kormány belligyminisztere. — 36. **Virgil** (1859—1921), építész, műegyvet. tan.; losonci városa, mezőturi ref. templom, Ferenc József és Erzsébet-híd építészeti alakítása. 37. **Zoltán**, * 1884, nyugatos költő, ügyvéd. Verseskönyvei: Csend. Elégiák. — 38. **Zsigmond**, * 1872, festő; genre-, bibliai képek.

Nagyacsád kisk., Veszprém vm., pápai j., 777 l., ut. Mezőlak, up. Pápa.

Nagyalásny kisk., Veszprém vm., devescri j., 921 l., ut. Vinár, posta.

Nagyar kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 875 l., ut. Fehérgyarmat, posta.

Nagyárpád kisk., Baranya vm., pécsi j., 694 l., ut. Pécs, up. Kiskozár.

Nagyasszonyfalva kisk., Vas vm., szombat-helyi j., 732 l., ut. Acsád, up. Söpte. Ma Nagyasszonyfalva és Kisasszonyfalva egyesültek Asszonyfalva néven.

Nagyatád nagyk., Somogy vm., nagyatádi j., 3017 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Nagyatádi, I. Szabó István.

Nagybányony kisk., Somogy vm., tabi j., 807 l., vasut., táviró, posta.

Nagybacs kisk., Győr vm., tősziget-csilliközi j., 707 l., ut. Bácsa, up. Kisbajcs.

Nagybalom nagyk., Somogy vm., kaposvári j., 1070 l., vasut. táviró, posta, telefon.

Nagybakónak kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 1351 l., ut. Ujduvár, posta.

Nagy Balogh János (1874—1919), festő. Szobafestő volt, munkások életét festi.

Nagybánhegyes nagyk., Csanád vm., mezőkövársházi j., 5245 l., telefon, posta.

Nagybánya, város, Szatmár vm., 13.000 l. Arany- és ezüsbányászat. Trianon óta Romániaé Baia mare néven.

Nagybányai művésztelep, állami és városi támogatással 1806. létesített telep, műtermekkel és művésziskolával. Alapítói: Hollós Simon, Iványi-Grünwald Béla, Réti István, Thorma János és Ferenczy Károly. A N. nagy szerepet játszott a modern magyar művészet kialakulásában.

Nagybaracska nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 3807 l., vasut., telefon, posta.

Nagybarátfalva kisk., Győr vm., pusztai j., 727 l., ut. Nyulfalu, posta.

Nagybaráthegy kisk., Győr vm., pusztai j., 1165 l., ut. Nyulfalu, up. Nagybarátfalva.

Nagybarca kisk., Borsod vm., saószentpéteri j., 630 l., ut. Bánhorvát, up. Vadna.

Nagybárkány kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 563 l., ut. Tar, up. Sámsonháza.

Nagybátóny kisk., Heves vm., hatvani j., 2147 l., vasut., telefon, posta.

Nagybecskerek, Torontál vm. székhelye a Béga mellett, 30.000 l. Gabonakereskedelem. Trianon óta Jugoszláviáé Veliki Beckerek néven.

Nagyberény kisk., Somogy vm., tabi j., 1724 l., vasut., táviró, posta.

Nagyberki kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1067 l., vasut. ut. és up. Mosdós.

Nagybicsérd kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 571 l., ut. Pelérd, posta.

Nagyboldogasszony ünnepe, Mária mennybemenetele (assumptio), aug. 15.

Nagybóza kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 263 l., ut. és up. Pálháza.

Nagybögö, a legmélyebb vonós hangszer. Hangolása: E, A, D, G.

Nagyböjt, husvét előtt hamvazó szerdától kezdődő 40 napos időszak Jézus kinszenvedésének emlékére.

Nagybörzsöny kisk., Hont vm., vámosmikolai j., 1873 l., telefon, posta.

Nagybritannia. Európa legnagyobb szigete, az összes környező szigeteket együtt, de Irország nélkül, 244.000 km². Politikailag két részre oszlik: Anglia és Skócia (l. o.), ezek alkotják az Egyesült Királyságot, 45 millió l. N. csak magva egy hatalmas birodalomnak, amely az összes szárazföldek és a Föld lakosságának is egy negyedét foglalja magában. A birodalom részei az anyaországon kívül négy csoportra oszthatók: 1. a dominiumok; ezek alig függnek a központi kormánytól; Ir szabaddal, Kanada, New Foundland, Ausztrália, New Zealand, Délafrika. 2. Felelős kormányral nem bíró, de némi önkormányzatot élvező gyarmatok. 3. A londoni kormánynak közvetlenül alárendelt gyarmatok. 4. A man-

datárius területek (volt német gyarmatok és török birtokok). A 2. csoportba tartozik India is, amely a birodalom lakosságának 71%-át foglalja magában és állandóan követeli jogainak kiterjesztését. A dominiumok mindegyikében a fehér lakosság a túlnyomó. 1907 óta évenként összeülnek miniszterelnökeik Londonban angol kollégáik elnökele alatt és 1907 óta joguk van beleszólni az egész birodalmat érintő ügyekbe. 1923 óta saját ügyeikben külfölddel is tárgyalhatnak. A Nemzetek Szövetségének mindegyik dominium eredeti tagja. Világrészek szerint a brit birodalom így oszlik meg:

	Terület km ²	Lakosság ezrekben
Nagybritannia	230.637	43.063
Európai birokok	850.6	4.783
Ázsia	5,612.000	332.772
Afrika	10,165.800	50.119
Amerika	11,687.800	11.142
Ausztrália és Oceánia	8,611.600	7.795
Összesen	36.393.943	449.674

A brit birodalom a földkerekség leghatalmasabb gazdasági egysége. Hatalmával és gazdaságával csak a másik angol-szász állam: az Egyes. All. versenyezhet. **Történetét**, l. Anglia tört. (L. még: Anglia, Írország, Skócia).

- Nagybudmér** kisk., Baranya vm., pécsi j., 508 l., ut. és up. Borjád.
- Nagyecnk** kisk., Sopron vm., soproni j., 2004 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagyakány** kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 1574 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagycsány** kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 255 l., vasut, ut. Vajszló, up. Oszró.
- Nagycsécs** kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 755 l., ut. és up. Sajószöged.
- Nagycepeley** kisk., Somogy vm., tabi j., 953 l., ut. és up. Balatonszársó.
- Nagycsömöte** kisk., Vas vm., közseg-felsőöri j., 501 l., ut. Lukácsháza, up. Nagyecns.
- Nagydem** kisk., Veszprém vm., pápai j., 680 l., ut. Gic-Hathalom, up. Lovászpatona.
- Nagydobos** kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 2020 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagydobza** kisk., Somogy vm., szigetvári j., 658 l., ut. Gyöngyösmellék, posta.
- Nagydorog** nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 3774 l., vasut, táviró, posta.
- Nagyecsed** nagyk., Szatmár vm., mátészalkai j., 5203 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagyécsfalu** kisk., Győr vm., pusztai j., 463 l., vasut, ut. Győrszentmárton, posta.
- Nagyécshegy** kisk., Győr vm., pusztai j., 1,65 l., ut. Győrszentmárton, up. Nagyécsfalu.
- Nagyenyed**, város, Alsó Felér vm., a Maros mellett, 9000 l. Ref. Bethlen-kollégium, gazdag könyvtár. Trianon óta Romániáé, Aiud néven.
- Nagyestergár** kisk., Veszprém vm., zirci j., 1050 l., ut. és up. Zirc.
- Nagyfalusi** Jenő, * 1901, tanár és költő. Verskötetei: Az isten derengése, A jegenyék szava. Szerk. a Symposion c. folyóiratot.
- Nagyfüged** nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2632 l., telefon, posta.
- Nagyanna** kisk., Veszprém vm., pápai j., 688 l., ut. Pápa, up. Pápakovácsi.
- Nagyéc** kisk., Szatmár vm., csengeri j., 629 l., ut. Csenger, posta.
- Nagyecns** kisk., Vas vm., közseg-felsőöri j., 1342 l., vasut, táviró, posta.
- Nagyeresd** kisk., Sopron vm., cseregi j., 494 l., telefon, posta.
- Nagygomba** kisk., Somogy vm., mar ali j., 1520 l., ut. és up. Marcali.

- Nagyörbő** kisk., Zala vm., sümegi j., 1292 l., ut. Zalaszentszázó, up. Kisgörbő.
- Nagygyimót** nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1228 l., vasut, táviró, posta.
- Nagyhajmás** kisk., Baranya vm., hegyhíti j., 1162 l., ut. Mágocs, up. Bikal.
- Nagyhalász** nagyk., Szabolcs vm., nyirbogdányi j., 5071 l., vasut, telefon, posta.
- Nagyharsány** nagyk., Baranya vm., siklósi j., 1484 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagyhidegkut** kisk., Veszprém vm., vespérémi j., 346 l., ut. és up. Tótvázsony.
- Nagyhódos** kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 435 l., ut. Gacsály, up. Tiszaberek.
- Nagyhorvát** kisk., Zala vm., pacsaí j., 175 l., ut. Zalaapát, up. Dióskál.
- Nagyhuta** kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 200 l., ut. és up. Pálháza.
- Nagyida**, község, Abauj-Torna vm., 2000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé Velká Ida néven.
- Nagyigmánd** nagyk., Komárom vm., gesztési j., 2362 l., vasut, táviró, telefon, posta. Keserűviz.
- Nagyító**, Kicsiny tárgyak képeinek nagyobbítására szolgáló optikai készülék. Miután a tárgyat sokszor csak a távolsága teszi ki színyé, ilyen értelemben a távcső is N.
- Nagyiván** nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 2278 l., telefon, posta.
- Nagykálló** nagyk., Szabolcs vm., nagykálói j., 8283 l., áll. reá gimn., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagykamarás** nagyk., Arad vm., eleki j., 3908 l., ut. Almás-Kamarás, posta.
- Nagykamond** kisk., Veszprém vm., devcserei j., 625 l., ut. Boba, up. Kiskamond.
- Nagykanizsa** r. t. város, Zala vm. keresk. főhelye, vasuti csomópont, 30,307 l. Kegyesrendi leánygimn., izr. fiú felsőkeresk. isk.
- Nagykapornak** kisk., Zala vm., pacsaí j., 1545 l., telefon, posta.
- NagyKároly**, német-római császár, I. Károly.
- Nagykároly**, város Szatmár vm., 16,000 l. Trianon óta Romániáé Careii Mare néven.
- Nagykátá** nagyk., Pest vm., nagykátai j., 9908 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagykeréki** nagyk., Bihar vm., biharkeresztési j., 1928 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagykikinda**, város, Torontál vm., 26,000 l. Trianon óta Jugoszláviáé Velika Kikinda néve.
- Nagykinizs** kisk., Abauj-Torna vm., abauj-szántói j., 502 l., ut. Halmaj, posta.
- Nagyköny** nagyk., Tolna vm., tamási j., 2316 l., vasut, táviró, posta.
- Nagykopáncs** kisk., Csanád vm., nagylaki j., 433 l., ut. és up. Nagymajláth.
- Nagykorpád** kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1563 l., ut. Lábod, posta.
- Nagykoru**, helyesebben teljéskoru az, aki 24. életévét betöltötte. Nők a házasságkötéssel N.-ak lesznek, ha ezt az életkort még nem is érték el.
- Nagykovácsi** nagyk., Pest vm., pomázi j., 2240 l., telefon, posta.
- Nagykozár** kisk., Baranya vm., pécsi j., 1010 l., telefon, posta.

- Nagyköcök** kisk., Vas vm., celdmőlki j., 279 l., ut. Celdmőlk, up. Kisköcsk.
- Nagykökényes** kisk., Nógrád vm., sziráki j., 865 l., ut. Heréd, posta.
- Nagykölked** kisk., Vas vm., körmend-német-ujvári j., 407 l., ut. és up. Egyházasrádóc.
- Nagykörös**, r. t. város, Pest vm., 28.701 l., Ref. gimn. Gyümölcs- és főzeléktermelés és keresk.
- Nagykőrü** nagyk., Szolnok vm., jázsági alsó j., 3332 l., telefon, posta.
- Nagykutas** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 618 l., ut. Zalaszentiván, up. Egervár.
- Nagykükküllő** vm., Erdélyben, 3337 km², 150.000 l. Székhelye Segesvár (Sighisoara).
- Nagy Lajos**, magyar király, I. Lajos.
- Nagylak** nagyk., az elszakított N. közs.-nek magyar területen maradt részéből alakult, Csanád vm., nagylaki j., 503 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagyfak** község, Csanád vm., a Maros mellett, 14.000 l. Trianon óta egy része Romániáé Nadlac néven.
- Nagyláng** nagyk., Fehér vm., székesfehérvári j., 825 l., táviró, posta.
- Nagylengyel** kisk., Zala vm., novai j., 684 l., ut. Zalaegerszeg, posta.
- Nagyléta** nagyk., Bihar vm., székelyhídi j., 6343 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagyloc** kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 1840 l., telefon, posta.
- Nagylok** nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 2101 l., ut. és up. Szilfámajor.
- Nagylónya** kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 1327 l., telefon, táviró, posta.
- Nagylőzs** kisk., Sopron vm., soproni j., 1395 l., telefon, táviró, posta.
- Nagymagócs** kisk., Csongrád vm., csongrádi j., 3692 l., vasut, telefon, táviró, posta.
- Nagy Magyarország**, Oroszországban, a Kő-zép-Volga vidéken fekvő terület, ahol IV. Béla király idején magyar népet találtak magyar szerzetes utazók, akik közül Julián be is számolt a látótakról. A tatárjárás elsöpörte N.-ot. Némelyek szerint N. a baskirok földjével azonos az Ural-hegység D-i lejtőin.
- Nagymajláth** nagyk., Csanád vm., nagylaki j., 1036 l., vasut, táviró, posta, telefon.
- Nagy mákfa** kisk., Vas vm., vasvári j., 284 l., ut. és up. Vasvár.
- Nagy mányok** kisk., Tolna vm., völgysegi j., 1476 l., vasut, ut. Szászvár, posta.
- Nagy maros** nagyk., Hont vm., szobi j., 5033 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagy Medve**, csillag, I. Göncöl szekere.
- Nagy Medve-tó** (Great Bear Lake), Kanadában, 36.000 km².
- Nagy méster**, 1. a szabadkőműves nagypáholyok főnöke. — 2. Lovagrendek főnöke.
- Nagy mizdó** kisk., Vas vm., körmend-német-ujvári j., 412 l., ut. Nádásd, up. Szarvaskend.
- Nagy mórchida** kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 1066 l., ut. Tét, posta.
- Nagy nárdá** kisk., Vas vm., szombathelyi j., 479 l., ut. és up. Torony.
- Nagynyárád** kisk., Baranya vm., mohácsi j., 2126 l., vasut, telefon, posta.
- Nagyolvasztó**, I. Kohó.
- Nagyoroszi** nagyk., Nógrád vm., nógrádi j., 2252 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Nagy páholy**, így nevezik az egy közösségre tartozó szabadkőműves páholyok központi kormányzó szervét. A N. élén áll a nagymester.
- Nagy páli** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 391 l., ut. Zalaszentiván, up. Egervár.
- Nagy pall** kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 595 l., vasut, táviró, up. Pécsvárád.
- Nagy pécsely** kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 325 l., ut. Aszófő-Tihany, up. Aszófő.
- Nagy pöntek**, Jézus Krisztus halálának ünnepe, amit a kat.-ok a harangok elhallgatásával ünnepelnek.
- Nagy perkáta**, I. Perkáta.
- Nagy peterd** kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 508 l., vasut, ut. Szentlőrinc, posta.
- Nagy pirít** kisk., Veszprém vm., devceséri j., 797 l., ut. Boba, posta.
- Nagy pőse** kisk., Vas vm., község-felsőöri j., 174 l., vasut, ut. Lukácsháza, up. Nagygenccs.
- Nagy rabé** nagyk., Bihar vm., sárréti j., 3208 l., telefon, posta.
- Nagy rada** kisk., Zala vm., pacsai j., 903 l., ut. Kiskomárom, posta.
- Nagy rákos** kisk., Vas vm., körmend-német-ujvári j., 567 l., vasut, ut. Oriszentpéter, posta.
- Nagy récse** kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 1458 l., vasut, táviró, posta.
- Nagy réde** nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2594 l., telefon, posta.
- Nagy rév** nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 1568 l., hajóáll., telefon, posta.
- Nagy rozvány** kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 1122 l., ut. és up. Kisrozvány.
- Nagy Sándor**, makedon király, I. Sándor.
- Nagy Sándor** József (1804—49), 1848—49. honvédtábornok. A szolnoki és váci csatában tűnt ki. Az ő hadteste (az I.) volt az első Budavár elfoglalásában. 1849. okt. 6. Aradon kivégezték.
- Nagy sárp** nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 1355 l., ut. Bajna, posta.
- Nagy sármás** község, Kolozs vm., 2000 l. Földgazfiorások. Trianon óta Romániáé Sarmasul Mare néven.
- Nagy simonyi** kisk., Vas vm., celdmőlki j., 1840 l., vasut, ut. Ostífyasszonyfa, posta.
- Nagy sitke** kisk., Vas vm., sárvári j., 1428 l., vasut, ut. Sitke, posta.
- Nagy Sóstó** (Great Salt Lake), az Egyes. Áll. Utah államában, 4700 km², 19% só-tartalom.
- Nagy szakácsi** kisk., Somogy vm., marcali j., 1869 l., ut. Nemesvid, posta.
- Nagy szalonta** nagyk., az elszakított N. közs.-nek magy. területen maradt részéből alakult, Bihar vm., cséffa-nagyszalontai j., 420 l., ut. Méhkerék, posta.
- Nagyszalonta** község, Bihar vm., 16.000 l. Arany János szülőhelye. Trianon óta Romániáé Salonta Mare néven.

Nagyszében (Sibiu), Erdélynek nagyságra harmadik, iparban első, kereskedelemben második városa, a szászok főhelye, az Olta ömlő Cibin-patak mellett, 33.000 l. Posztó- és bór-

Nagyszében: az evang. templom

ipar, szalámgyártás. Számos iskola. Gazdag múzeum. Trianon óta Romániáé.

Nagyszékely nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1940 l., táviró, posta.

Nagyzekeres kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 475 l., vasut, ut. Jánk, posta.

Nagyzénás nagyk., Békés vm., orosházi j., 5279 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Nagyszentmiklós, község, Torontál vm., 10.000 l. Trianon óta Romániáé Samnicolaul Mare néven.

Nagyszentmiklósi aranyelet, l. Atila kincse.

Nagyszokoly nagyk., Tolna vm., tanási j., 2026 l., ut. Felsőíreg, posta.

Nagyszombat, város, Pozsony vm., 15.000 l. Itt alapította Pázmány Péter 1635. a mai bp.-i egyetemet. Trianon óta Csehszlovákiáé Trnava néven.

Nagyszöllös község, Ugocsa vm. székhelye, 8000 l. Trianon óta Romániáé Sevlus néven.

Nagytyálya nagyk., Heves vm., egri j., 1014 l., vasut, ut. és up. Maklár.

Nagytarcsa nagyk., Pest vm., gödöllői j., 1020 l., ut. és up. Kistarcsa.

Nagytétény nagyk., Pest vm. központi járásában, a Duna mellett, 5100 l. Magyarország legnagyobb sertéshizlaló telepe. A fővárossal vill. vasut köti össze, hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Nagytevel nagyk., Veszprém vm., pápai j., 952 l., ut. Ugod, up. Tapolcafő.

Nagytilaj kisk., Vas vm., vasvári j., 744 l., ut. és up. Baltavár.

Nagyótfalu kisk., Baranya vm., siklósi j., 486 l., ut. és up. Siklós.

Nagunyom kisk., Vas vm., szombathelyi j., 376 l., ut. és up. Kisunyom.

Nagyvárad, város, Bihar vm. székhelye, a Sebes Körös mellett. 64.000 l. R. k. és g. kat. püspökség, számos iskola. Terménykeres-

kedelem és feldolgozás. Trianon óta Romániáé Oradea Mare néven.

Nagyvárad béke, l. Ferdinánd és Szapolyai János között 1538. kötött béke, a két ellenkirály elismerte egymás királyságát, oly feltétellel, hogy János halála után az egész ország Ferdinándra száll.

Nagyvarsány kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 1160 l., ut. és up. Gyüre.

Nagyváty kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 451 l., ut. és up. Szentlőrinc.

Nagyvázsöny kisk., Veszprém vm., vespzéremi j., 451 l., telefon, táviró, posta.

Nagyvejelke kisk., Tolna vm., völgysegi j., 590 l., ut. Tevel, up. Apar.

Nagyveleg nagyk., Fejér vm., móri j., 948 l., ut. Mór, posta.

Nagyvisnyó kisk., Borsod vm., sajaszentpéteri j., 1190 l., vasut, táviró, posta.

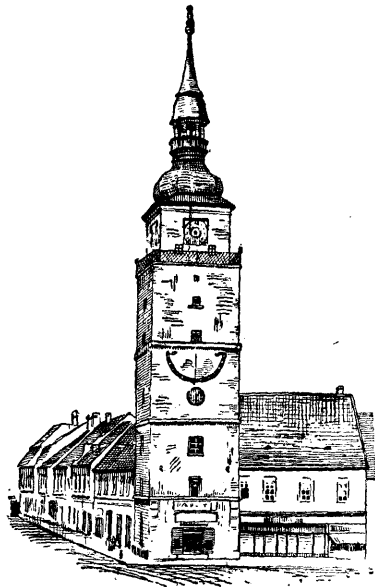
Nagyzási hőbort (megalománia), fokozott önbecsülésben és ezzel kapcsolatos téveszmékben nyilvánuló elmebaj.

Naiv (franc.) a. m. természetes, nem mesterkélt, küll. romlatlan, ártatlan.

Naiva (franc.), fiatal, pajzán leányszerepeket játszó színész nő.

Najádok, vízi tündérek.

Nak, kisk., Tolna vm., dombóvári j., 1176 l., ut. Somogyzil, posta.

Nagyszombat

Namur (flamandul Namen), belga tartomány, 360 km², 353.000 l. Fővárosa N., a Maas (Meuse) és Sambre összefolyásánál, 32.000 l. Széchenyvárszat, acéllipár.

Nana Sahib (1825–58), az első nagy hindu fölkelés vezére.

Nánassy Andor, * 1878, a Szabolcsm. Takarékp. vezérig., országgy. képvis.

Nancy, Lotharingia egykori fővárosa, Európa legnagyobb vasérclepelének DK-i szélén, 115.000 l. Egyetem, erdészeti főiskola. Himző-, szövő-, fajáns-, újabban hatalmas vasipar.

Nandu, délamerikai strucc.

Nan-King, Kiang-Szu kínai tartomány fővárosa, kb. 306.000 l. Vizi és szárazföldi kereskedelem, fejlődő gyárpar.

Nansen, I. Fridtjof, * 1861, norvég sarkutazó és államférfi. 1893–96. a Jéges-tenger áramlásait kutatta Fram nevű hajóján és megközelítette az É-i sarkot. 1906–8. követ Londonban. Vezetni az orosz éhínség enyhítésére indított akciót. 1922. Nobel-díj. — 2. Peter (1861–1912), modern dán regényíró.

Nantes, francia kikötőváros a Loire torkolata fölött, 185.000 l. Hajó- és halkonzervgyártás.

Nap, I. bolygórendszerünk központi égiteste, mely hatalmas tömegének vonzásával a rendszer többi tagjainak mozgását irányítja s valamennyit fényvel és meleggel látja el. A Földtől való középeltávolagsága 149,5 millió km. Átmérője 1,391.000 km. A N. tömege a Földének 333 ezerszerese s egész bolygórendszerének 700-szorosa. Sűrűsége a vízhez viszonyítva 1,4 (a Földé 5,5). Sűrű légköre van, melynek elhanyagolható hatása miatt a N. fényéből és melegéből mi a Földön sokkal kevesebbet kapunk, mint kapnánk e légkör nélkül. A N. hőmérséklete 6000 fok körül van. A N. fényes felületén igen gyakran óriási sötét foltok láthatók, melyek gyakran hónapokig megmaradnak. Az eddig észlelt legnagyobb N.-folt átmérője 240.000 km volt (a Föld átmérője csak 12,700 km). A N.-foltok mibenlétére és keletkezésükre oka még ismeretlen. E N.-foltok segítségével alapították meg, hogy a N. kb. 25 földi nap alatt fordul meg a tengelye körül. A N. felületéről néha óriási, több száz ezer km magas lángok, u. n. protuberanciák lövellnek ki. A N. hő és fény alakjában mérhetetlen tömegű energiát sugároz ki a világűrbe, melynek csak igen parányi része jut el a Földre és a többi bolygókra. A Földre sugározott energia azonban az egyetlen és végső forrása minden földi energiának, az összes földi fizikai erőnek és szerves életműködésnek. A N. vegyi összetételéről pontosan tájékozott bennünk a színképelemzés. A Fraunhofer-féle vonalak segítségével eddig mintegy negyven földi elemet sikerült a N.-ban kimutatni. A N. csak látszólagosan álló csillag, ugyancsak a színképelemzés segítségével kimutatható, hogy összes bolygóival együtt mp-enként mintegy 20 km sebességgel rohan a Herkules-csillagkép felé.

— 2. N. az az időtartam, mely alatt a Nap földkörüli látszólagos utját egyik deleléstől a másikig megteszi. Ezt osztják fel 24 órára. Ennél rövidebb a csillagnap (23 ó. 56 p. és 4 mp.), vagyis az az idő, mely alatt a Föld valamely állócsillaghoz képest egyszer megfordul a tengelye körül. A N. foltoszik napjaira és éjjelre, melyeknek hosszúsága az évszakok szerint változik.

Napkegyen, I. Ekvinokcium.

Naplogyutkozás, az a jelenség, mikor a Hold korongja eltakarja a Nap korngját. Teljes a N. akkor, ha a Hold korongja teljesen eltakarja a Nap korngját; gyűrűs akkor, ha a N. idején a Hold földtávolban van és így a Nap korngijából egy gyűrűalakú sáv szabadon marad és részleges akkor, ha a Hold a napkorongnak csak egy részét takarja el.

Napfürdő, az a gyógyítói eljárás, midőn a testet a napsugarak hatásának tesszük ki. A napfénynek főleg ibolyántúli sugarai értékesek.

Napier, John (1550–1617), angol matematikus, az u. n. természetes logaritmusok feltalálója és az első logaritmustáblák kiadója. Ő vezette be a tizedestörtök mai írásmódját.

Napkelet, irodalmi folyóirat, megj. 1923 óta Tormay Cécile szerk. Nemzeti és konzervatív irányú.

Napkor nagyk., Szabolcs vm., nagyállói j., 3027 l., vasut, távíró, posta.

Napkör, 28 évből álló időköz, amelynek letevével a hét napjai ismét a hónapnak ugyanazon napjaira esnek.

Napközlet és naptávo, I. Perihélium és Aphélium.

Napoleon I. (1796 aug. 15—1821 máj. 5). Ajaccio-ban (Korzika) született, Carlo Bonaparte és Lactitia Ramolino második fiaként. A brienne-i katonaiskolát végezte, 1793, mint tüzérszázados tünnete ki magát Toulonnánál, 1794. az ő sz. harctéren mint tüzérségi tábornok szerepelt. Amikor 1795. okt. 5. a konvent elleni lézongó tömeget szétágyazta, az itáliai hadsereg parancsnoka lett és a campoformiói békében kiterjesztette a francia határokat. 1798–99. egyiptomi hadjárat. A viszsztatáro N. államcsinyi által 1799 nov. 9. első konzul, majd győzelmei után (1802) élethossziglani konzul lett. Belpolitikai alkotásai ekkor: Code-N., pénzügyi reformok, Banque de France, egyetem. A pápával konkordátumot kötött. 1804 máj. 18. lett császárrá. Ezt követték győztes hadjáratjai Európa ellen, amelyeket Auszterlitz, Jena, Eylau, Friedland, Eckmühl és Wagram nevei jeleznek. Az 1812. orosz hadjárat volt N. első kudarca. 1813. Lipszénél az első koalíció legyőzte és bevonult Párizsba, mire a szenátus által méltóságától megfosztott N. 1814. Elba szigetére vonult vissza. 1815. márc. megszökött és bevonult Párizsba. A szövetséget Európa Waterloónál megverte és a távoli Szt. Ilona szigetre száműzték, ahol 1821. meghalt. Első felesége Josephine Tascher de la Pagerie, Beauharnais tábornok özvegye volt, akitől 1809. elvált és 1810. Mária Lujzát, I. Ferenc leányát vette

el. akitől egyetlen törvényes gyermek: II. N. született. — II. N. (1811-1832), római király, a »Sasfők« (Aiglon). Atyja bukása után az osztrák udvarba vitték, hol mint »reichshartti herceg« tündöszben elhunyt. — III. N. (1808-1873), francia császár. Bonaparte Lajos hollandi király fia, 1836. és 1840. eredménytelen kísérletet tett La'os Fülöp megbuktatására, mire életfogytiglani börtönrre ítélték, de sikerült Angliába szöknie. 1848. dec. 10. népszavazással a köztársaság elnökvé választották. Az új alkotmány kibirdetése után 1852. nov. császárrá választotta magát. Gyarmati háborukat folytatott Algeriában és Kínában, a krími háboruban Oroszország ellen harcol (Párizsi béke 1856), támogatja az olasz egységtörökvéseket (1859. háború Ausztria ellen), de a pápai államot is; szerencsétlenül végződött a mexikói expedíció (I. Miksa császár). Az Ausztria ellen győztes Poroszországtól nem kaphatván területi kompenzációkat, háborúba bonyolódik vele és Sedannál a hadsereggel együtt fogságba esik 1870. szept. 1.—2., mire Párizsban 4-én kikiáltották a köztársaságot. Angliában halt meg 1871. jan. 9.

Napoléon d'or, az I. és III. Napoléon korában vert arany 20 frankos nevé.

Napoléon Louis (1856—1870). III. Napoléon fia a zulu-kafferek elleni expedícióban esett el.

Nápoly, Olaszország legnagyobb városa és második kikötője. Campagna mai fővárosa a N.-i tőből mellett, a Vezuv Iábnál. 966.000 l. Igen régi egyetem (1224), műgyeitem, képzőművészeti főiskola. Régészeti muzeum aquarium. Környékének természeti szépsége közmondásos, régészeti leletei igen bőségek.

Nápolyi kirávság, két részből állott. u. m. Szicília és Délolaszország. Norman lovagok alapították. A normanok kihalása után a N. a Hohenstaufok kezébe jutott. 1501—1700. spanyol tartomány volt. az utrechti békében III. Károly kaptá meg. 1738. óta a napóleoni háborúknak Bourbon uralom alatt. 1805—1814. Napoléoné és fivére Iósef, majd sógora Murat a király. 1815—1861. ismét a Bourbonoké. 1861. Garibaldi felszabadította és az egységes Olaszországhoz csatolta a N.-ot.

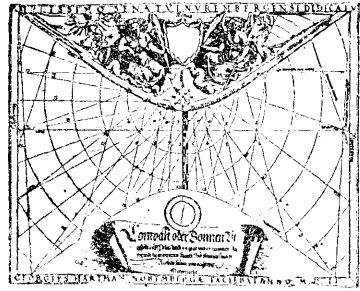
Nápolyi László (1375—1414). II. (Kis) Károly magyar király fia. 1387—1414. nápolyi király. Előgedetlen főurak 1402. behívték a magyar trónra Zsigmond ellen. Meg is koronázták. Zsigmond azonban leverte N. híveit.

Nápora, olyan készülék, amely a valódságos, helyi időt mutatja meg. Legegyezserűbb alakjában a világtengellyel párhuzamosan felállított pálca, amelynek árnyékvetéséből határozzuk meg a helyi időt.

Nappali vakság (nyctalopia), az a jelenség, amikor valaki nappal rosszakból lát, mint félhomályban. Oka az ideghártya gyors kimerülése a világozság hatására.

Naprendszer, a Nap és mindazok az égitestek együttvéve, melyeknek mozgásait a Nap szabályozza. Ide tartoznak a 8 nagy bolygó a holdjaikkal, a közel 1000 apró bolygó és a 30—40 visszatérő üstökös, meg a periódikus

hullócsillagajok. A világegyetemen nem a mi N.-ünk az egyedüli: lehet, hogy valamennyi állócsillag egy-egy N. középpontja, néhányról (változó fényűek) ez egészen bizonyos.

Régi napóra

Napszurás, nagy melegben megerősítő mencelelések, vagy munka közben s nagy nedvesség (izzadás) és szomjazás kapcsán hirtelen beálló betegség. Tünetei szédülés, eszméletvesztés, rángogöröcsök, esetleg szív- és lélegzési bémulás, azaz légúta.

Naptár (kalendárium), az év napjainak rendszerbe foglalása. Kétféle N. van alkalmazásban: a Julius Caesar által Kr. e. 46-ban megállapított u. n. Julián-N., amely jelenleg 13 nappal van hátrább, mint a XIII. Gergely pápa által 1582. bevezetett N. A Julián-N. ugyanis az évet pontosan 365¹/₄ nappal számolja és ezért minden 4. évben egy teljes napot közbeiktat (szökőév), holott az év valójában csúf kb. 11 perccel rövidebb. Ez a különbség 400 évenként három napot tesz ki, ezért a Gergely-N. a százas évek közül csak azokat veszi szökőéveknek, amelyeknek két első számjegyve 4-gyel osztható.

Naptérítők, a Ráktérítő és Baktérítő, vagyis az a két szélességi kör az egyenlítővel 23¹/₂ foknyira északra, ill. délre, melyek előírése után a Nap ismét az egyenlítő felé fordul.

Náradia kisk., Za'a van. novai j., 516 l., ut. és up. Guatorföldre.

Narai nagyk., Vas van., szombathelyi j., 973 l., ut. Szombathelyi, posta.

Narancs, valószínűleg Kinából erdő trópusi gyümölcs, főtermékedése január második fele, Héjából illatosításra használt narancsolajat sajtolnak.

Narcissus (Narkissos), a görög mitológiában mesés szépségű ifjú, aki önmagába való szerelmébe belehalt és narcisszá változott.

Narcisz, a hóvirágfélékhez tartozó növény, ráluk a fehér N.-t természetük.

Narcizmus, önszerelem, elnevezése a mitológiai Narcissus után. Perverzión, amelynek lényege, hogy valaki a saját teste szemlé-

Narancsfa ága

lésében (tükröből) talál erótikus gyönyörűséget.

Narenta (szerbül Neretva), folyó, Hercegovina hegyvidékéről ered és Metković fölért az Adriába ömlik.

Nargillé, török pipa, amelynél a füst vizen megy keresztül.

Narkotikum (gör.) a. m. altató-, bódítósz.

Narkózis (gör.) a. m. bódítás, altatás; műtétknél követett eljárás (kloroform, éter stb. belelegzetése), amellyel az egyéni öntudat egyidőre megszűnik és így a fájdalomérzés kikapcsolódik.

Narodna Odrbrana (szerb, a. m. nemzeti védelem), az 1900-as évek elején alakult szerb irredentista egyesület, amelyet Ferenc Ferdinánd és neje meggyilkolásának tervezésével vádoltak.

Národní Listy, prágai cseh napilap, a nemz. demokrata párt orgánuma.

Národní Politika, prágai cseh napilap, nemz. demok. párti.

Narses, I. Justinianus római császár hadvezére, 522—525. meghódította a K-i gót birodalmat. (L. Gótok.)

Narutowicz, Gabriel (1865—1922), lengyel politikus, 1908. a zürichi műegyetemen a vízpipítés tanára. 1922. hazatért Lengyelországba, ahol közmunkámin., majd külügymin. volt. 1922. dec. 9. közt. elnöknek választották, de dec. 16. politikai gyilkosság áldozata lett.

Narval, tengeri emlős, a him olykor 2 m hosszú agyarral.

Násfa, nyakláncan függő zománcos ékszer régi magyar neve.

Nashville, az Evges. All. Tennessee államának főv., 118.000 l. Egyetem. Mezőgazd. ipar.

Násice község Verőce v.n., 5000 l. Középkori emlékek romokban. Faipar.

Nasi-vasí (szerb.: mienk, tietek), házard kártyajáték neve.

Nasmyth, James (1808—1890), angol mérnök és felfaló, egyik találmánya a gőzkaipács.

Naszolya (laszonya), K-ről származó, a rózsafélékhez tartozó bokor, körtealaku gyümölcsért termesztik.

Nassau, 1866-ig hercegség, azóta Hessen-N.

porosz tartomány wiesbadeni kerülete. 5617 km², 1,3 millió l.

Naszád, kisebb fajta vizijármű, pl. torpedó-N.

Naszály nagyk., Komárom vm., tatai j., 1537 l., ut. Füzitőpuszta. posta.

Naszreddin (1831—1896), 1848—1896-ig perzsa sah. Uralma a reformok kora volt; többben volt Európában (Bp.-en is). Merényiet áldozata lett.

Naszreddin hodza, a török Eulenspiegel, a legnépszerűbb török adomák és tréfák az ő nevéhez fűződnek. Magy. Kunos I. adta ki. N. tréfái címmel.

Nászruha, az a jelenség az állatvilágban, hogy a hímek a párosodás idejére díszesebb külsőt kapnak (élénkebb bőrszint, tarkább tollazatot stb.). A párosodás megtörténte után a N. eltűnik.

Natal, a Brit D-afrikai Unió egyik állama az Indiai-óceán partján. 91.000 km², 11/2 millió l., köztük csak 137.000 fehé. Eghajlata meleg, mérsékelt. Gabona, cukornád, gyapju, szén, vas, arany. Fővárosa Pietermaritzburg.

Natalia, * 1859, szerb királyné, Késő orosz ezredes leánya. 1875. férjhez ment Milánhoz, akitől 1888. elvált. Franciaországba költözött, a katolikus hitre tért át. Most Biarritzban él.

Natalis (lat.) a. m. a születésre vonatkozó; veleszületett.

Natorp, Paul (1854—1912), német filozófus. A neokanti marburgi iskola főképviselője.

Nátrium, ezüstfém, viaszlagyságu, a víznél is könnyebb fém. A levegőn gyorsan oxidálódik, a vizet hevesen elbontja. Csak vegyületekben fordul elő. Kloridja a konyhasó.

Natura (lat.) a. m. természet.

Naturalia vagy **N.-k** (lat.) a. m. természetben való ivak (élelmiszerek stb.).

Naturalia non sunt turpia (lat.) a. m. ami természetes, az nem csunya.

Naturalista, a naturalizmus híve, követője.

Naturalizálás (lat.) a. m. honosítás.

Naturalizmus, a művészetben az a törekvés, amely a természet külső formáinak hű és teljes visszaadását tűzi ki célul.

Naturam expellas furca, tamen usque recurret (lat.) a. m. a természet visszatér, ha visszavált üzd is ki. (Horatius).

Natura non facit saltum (lat.) a. m. a természetben nincs ugrás.

Naturbursch (ném.), faragatlan, szelcs, jóindulatu fiatal embert ábrázoló színészi szerepkör.

Nauheim, német városka Hessen-n., a Taunus hegyység lábánál. 8000 l. Sós, vasas és szénavas fürdő, gyógyintézet szivbajoktnak.

Naumachia (gör.) a. m. hajó-csata, a római cirksuz egyik látványossága.

Naumann, Friedrich (1860—1919), német pol., evang. lelkész, birod. gyűlési képv., a Mitteleurópa gondolatának agitátora.

Nauplia, hadi és kereskedelmi kikötő D-Görögországban, 7000 l. Szivacságyászat.

Nausikaa, Alkinos király gyönyörű leánya, akibe Odysseus beleszeret, de el kell tölte vlnia, mert a kötelesség haza szőlítja.

Nautika, (gör.) a m. hajózástan.
Navarino, kikötőváros D-Cörögországnak, 6500 l. Az egyesült angol-francia-orosz hajóhad itt verte tonkára a török flottát 1827. okt. 20.
Navarra, egykori királyság a K-i Pírénéusok két oldalán. D-i része Spanyolországé, az E-i Franciaországé.

Náway Lajos (1870—1919), politikus, 1905. orsz. képviselő, 1905—10. a Ház alelnöke, 1911—12. elnöke. A proletárdiktatura alatt megölték.

Navratil 1. **Ákos**, * 1875, a bp.-i egyet. a közgazdaságtan és pénzügytan ny. r. tanára. Főbb munkái: Smith Adam rendszere. A gazdasági élet elemi jelenségei. — 2. **Dezso**, * 1878, orr-, torok-, gégeorvos, bp.-i egyet. m. tanár. — 3. **Imre** (1833—1919), orvos, a bp.-i egyet. a sebészet tanára.

Naxos, a Kikládok csoportjának legnagyobb szigete az Égei-tengerben. 450 km², 12.000 l. Déligyümölcsök, smirgibányászat. Főhelye N. **Nazáris** (lat.) a m. az orra vonatkozó; N.-hang: orrhang.

Nazarénus festők, a 19. sz. elején Rómában működő német művészek (mint Fr. Overbeck, W. Schadow, Peter Cornelius stb.) csoportja, amely a 15. sz.-i olasz festők hatása alatt a művészet áhitatos keresztény szellemét célozta.

Nazarénusok, 1. Krisztus első követői. — 2. Szekta Magyarországon, amely a svájci Fröhlich-féle mozgalomból ered. Ujrakeresztelkednek, ragaszkodnak a bibliához, nem káromkodnak, nem esküsznek, fegyvert nem fognak, papokat nem tartanak.

Nazaret, galileai falu, Jézus lakó s talán származási helye is. Ma En-Nasira a neve, lakosainak száma 15.000.

N. B., nota bene rövidítése (lat.) a m. jegezd meg jól.

Neandervölgyi ember, egy a kőkorszak elején élt igen kezdetleges, még erősen állatias embertípusnak a Neandervölgyben 1856. talált maradványai. Ujabbban u. ilyen típusú csontokat találtak több helyen, pl. Délfranciaországban. L. Osember.

Nébo, hegy a moabiták földjén, ahol Mózes meghalt.

Nebraska, az Egyes. All. egyik E-i középső állama. 200.000 km², 1,5 millió l. Gabonatermelése, baromfitenyésztése első az Unióban. Ló, sertés, szarvasmarha. Hus- és papiros-ipar. Fővárosa Lincoln.

Nebukadnezar, a babiloni világbíródalom legnagyobb uralkodója (Kr. e. 605—562). 597. meghódította Judeát, lakóit pedig fogságba hurcolta (babiloni fogság). 587. Jeruzsálemet lerombolta és felgyújtotta. Birodalma fényét és jólétét nagyszerű vízművekkel, csatornákkal s építkezésekkel emelte.

Nebulo (lat.) a m. szeleburdi, kölyök. (Iskolásfű tréfas elnevezése.)

Nécessaire (franc.), amire szükség van, kül. doboz toalett- és varró-eszközökkel.

Neckar, hajózható folyó Németországban, 397

km. A Sváb Jurából ered és Mannheimnál ömlik a Rajnába.

Necker, Jacques (1732—1804), genfi bankár, XVI. Lajos pénzügyminisztere, nem tudta a pénzügyet rendbehozni, ezért javasolta a rendek összehívását. Leánya Mme Staël.

Nedbal, Oscar, * 1874, cseh karmester és zeneszerző, ismert darabjai: Meseország (ballet) és Lengyelvér (operette).

Nedzsd, Arabia belső fensíkja, a vahabita birodalom magva.

Neer, 1. Aert van der (1603—1677), hollandi festő, tájképek világitási effektusokkal. Fia: 2. **Eglon Hendrik** van der (1635—1703), hollandi festő, genre-, vallásos-, tájkép.

Neera (Radius-Zuccari), Anna (1846—1918), olasz naturalista. Több regénye (Kerüld az aszszonyt. Egy élet árán stb.), magy. is megj.

Negáció (lat.) a m. tagadás.

Negatív (lat.) a m. l. tagadó. — 2. **Fényképezésnél** a lemezen keletkezett kép.

Negatív elemek (nem fémek), vegyöntés-kor a pozitív sarkon válnak ki, hidrogén- és oxigén-vegyületeik sav-jellegűek.

Négerek, sötétbőrű népfaj. Hazája Közép- és Délafrika, de mint rabszolgák Amerikába is elszármaztak. Számuk kb. 100 millióra tehető. Bőrük fekete vagy sötétbarna, hajuk gyapjas, homlokuk alacsony, álluk előreálló, természetük közepes. Testileg jól fejlettek, de szellemileg a fehér és sárga faj alatt állnak.

Negligálni (lat.) a m. elhanyagolni.

Neglizsé (franc.: negligé), házi ruha, pongyola.

Negoi, az Erdélyi Havasok legmagasabb csúcsa, 2544 m.

Negri, 1. **Ada**, * 1870, olasz költőnő. Művei: Fatalità, Tempeste, Maternità. — 2. **Polá**, * 1897, lengyelországi cigányszármazású filmszínésznő.

Negrítők, a Maláj szigeteken lakó, a négerhez hasonló, már csak csekély számú őslakosság.

Negroid, négerszerű, a sötétbőrű népek neve.

Negusz, Abesszinia királyának címe.

Negyedik rend, a 18. sz. három randjével (papság, nemesség, polgárság) szemben a proletariátus.

Negyedkor, a Föld legújabb kora; földszlik diluviumra (l. o.) és aluviumra (l. o.).

Négyes nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 769 l., ut. és up. Borsodivánka.

Négyesy László, * 1861, a bp.-i egyet. az esztétika ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja, irodalomtörténettel és kül. a magyar verselés-sel fogl.

Nehéz fémek, azok, amelyeknek fajsúlyá 5-nél nagyobb.

Nehézzipar, a vasipar és ált. a bányaipar és rokonszakmák.

Nehézkr., nehéznayvalya, az epilepszia (l. ott.) egyik magyar neve.

Nehézszé, az az erő, amelyet az égitestek (szűkebb értelemben a Föld) a rajtuk levő testekre gyakorolnak s mely mint ezeknek sulya nyilvánul meg. A N. a Föld külön-

bőző pontjain nem egyenlő, hanem égitestünk lapultsága folytán a sarkokon a legnagyobb, az egyenlítőn a legkisebb. Ugyanakkora tömegnek a sulya az egyenlítőn a legkisebb, a sarkok felé csekély mértékben nagyobbodik; az inga az egyenlítőn lassabban leng stb. A N. változását legpontosabban Eotvos Lóránd torzics mágja méri.

Neipperg, Adam, gr. (1775–1839), osztrák altábornagy a Napóleon elleni háborúkban. Napóleon halála után morgánafikus házasságra lépett Mária Lujzával.

Nekám Lajos, * 1868, orvos, a bp.-i egyet. a bör- és nemikórtai ny. r. tanára. A bőrgyógyászat tört. vel. is fogl.

Nekézseny kisk., Borsod vm., ózdi j., 844 l., vasut, up. és ut. Sata.

Nekraszov, Nikola Alejejevics (1821–1877), a baltvasi évek legkiválóbb orosz lírikusa.

Nekrológ (gör.), elparentáló, bucsuzató életrajz.

Nekronantia (gör.), halottak lelkének megidézése jóslás céljából.

Nekropolis (gör.) a. m. halottak városa, temető.

Nekrózis, (gör.) a. m. elhalás; (orvostud.) szövetek elhalása úszkosodás, fagyás stv. folytán.

Nektár, a görög mitológiában az istenek itala.

Nektárium (gör.-lat.), a virágoknak mézet kiválóító szerve.

Nelson, Horatio (1758–1805), angol tengernagy. Napóleon megügyelésere kiküldve 1797. Abukirnál megsemmisít a francia hajóhadat, 1805. a tralagari csatában a francia-spanyol hajóhadat teljesen megsemmisítette és biztosította Angliai tengeri hegemoniáját. E csatában halálos sebet kapott.

Némái József, * 1862, orr- és gégeorvos, bp.-i egyet. m. tanár. Főleg a hangszerv bonctanával és működésével fogl.

Némajáték, az a színjáték, amikor a színész a cselekményt csak tagjejtéssel és arcjátékkal fejezi ki. A néma film is N. és ez a ballet is.

Némaság, a beszédképtelenség állapota. Oka lehet a beszédszervek bénultsága, fejlődési hibája, vagy sükettség, esetleg elmebaj.

Nemea, Korinthos és Mykenai közt húzódó híres völgy (itt fojtotta meg Herakles a N.-i oroszlánt), amelyben a N.-i játékokat tartották.

Neményi 1. **Ambrus** (1852–1904), országgy. képviselő, publicista, irodalomtörténész. — 2. **Imre**, * 1859, ny. vall. és közokt. államtitkár, pedagógiai író.

Nemere, a Székelyföldön fújó fonszerű hideg, igen erős, száraz szél.

Nemes 1. **Albert** gróf, * 1866, felsőházi tag. — 2. **Antal**, * 1856, címzetes püspök, pápai prelátus, a budai koronázó templom plébánosa és történetírója. — 3. **József**, * 1889, festő; naturalista táj- és életképek. — 4. **Marcell**, * 1866, műgyűjtő. Magángyűjteményében főképen Greco volt kiadóan képviselve. 1918 óta Münchenben él, számos ajándékkal gyarapította a Szépműv. Muz. anyagát. — 5. **Mihály**, *

1866, illusztrátor, a régi magyar viseleték kutató rajzolója. A nemz. hadsereg tisztje és a rendőrség diszruháját ő tervezte. — 6. **N.-né Müller Márta**, * 1884, pedagógiai író, a Csabai iskola tulajdonosa és igazgatója. Több pedagógiai művet írt, Szerk. A jövő utjain c. ped. leíróiratot.

Nemesapáti kisk., Za'a vm., zalaegerszegi j., 1988 l., vasut, ut. Zalaszentván, posta.

Nemesbikk kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 1116 l., vasut, telefon, posta.

Nemesboldogasszonyfa kisk., Zala vm., keszthelyi j., 159 l., ut. Hévízszentandrás, up. Alsópátok.

Nemesborzova kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 112 l., ut. Jánk, up. Nagyszékercs.

Nemesböd kisk., Vas vm., szombathelyi j., 772 l., ut. és up. Vát.

Nemesbükk kisk., Za'a vm., keszthelyi j., 938 l., ut. és up. Hévízszentandrás.

Nemescső kisk., Vas vm., közszeg-felsőőri j., 462 l., vasut, táviró, posta.

Nemesdéd kisk., Somogy vm., marcali j., 1561 l., ut. Nemesvid, posta.

Nemes fémek, légköri hatásokra a színüket és lényüket nem változtatják meg (arany, ezüst, platina stb.).

Nemes gázok, a helium, neon, argon, kripton és xenon. Valamennyi a levegőben fordul elő igen kicsiny mennyiségben. Nevüket onnan kapták, hogy eddig semmütle vegyületüket nem sikerült előállítani.

Nemesgulács kisk., Za'a vm., tapolcai j., 1006 l., vasut, ut. Nemesördemic, posta.

Nemeshány kisk., Zala vm., sümegi j., 695 l., ut. Devecser, up. Káptalanfa.

Nemeshetés kisk., Za'a vm., pacsai j., 1048 l., ut. és up. Bucsuszentlászló.

Nemeshollós kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 382 l., ut. és up. Egyházasszárdóc.

Nemeske kisk., Somogy vm., szigetvári j., 501 l., vasut, ut. Gyöngyösmellék, up. Görögálpusztá.

Nemeskér kisk., Sopron vm., soproni j., 629 l., vasut, ut. és up. Lövő.

Nemeskeresztúr kisk., Vas vm., celdömői j., 867 l., vasut, táviró, up. Jánosláza.

Nemeskistalud kisk., Somogy vm., marcali j., 292 l., ut. és up. Böhönye.

Nemeskocs kisk., Vas vm., celdömői j., 556 l., ut. és up. Boba.

Nemeskotha kisk., Vas vm., vasvári j., 704 l., ut. Csempezkopács, posta.

Nemesládony kisk., Sopron vm., csepregi j., 560 l., ut. és up. Sajtoskál.

Nemesleányfalu kisk., Veszprém vm., vespzémi j., 309 l., ut. és up. Nagyvázsöny.

Nemesmedves kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 404 l., ut. és up. Rátót.

Nemesnádudvár nagyk., Pest vm., kalocsai j., 2465 l., posta, telefon.

Nemesnép kisk., Za'a vm., alsólendvai j., 553 l., ut. Zalabaksa, up. Szentgyörgyvölgy.

Nemespátró kisk., Somogy vm., csurgói j., 772 l., ut. Iharosberény, up. Surd.

Nemespécsely kisk., Za'a v.n., balatonfüredi j., 451 l., ut. Aszófő-Tihany, posta.

Nemésrád kisk., Zala v.n., pacsei j., 1149 l., ut. és up. Nagykapornak.

Nemessándorháza kisk., Za'a v.n., pacsei j., 90 l., ut. és up. Bucsuszentlászló.

Nemesség, a hűbéri rendszerben az uralkoló kormányozó osztálynak összefoglaló elnevezése. Lehetett születési, hivatali vagy adományos nemesség. A birtokos és hivatali arisztokráciából fejlődött ki az örökös főnemesség. (bárák, grófok). Terhelte a személyes hönvédelem, hivatalviselés és az országról és megyegyűlésről való megjelenés kötelessége.

Nemesszalók nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1219 l., ut. Vinár, posta.

Nemesszentandrás kisk., Za'a v.n., pacsei j., 631 l., ut. és up. Bucsuszentlászló.

Nemesszer kisk., Za'a v.n., pacsei j., 254 l., ut. Zalacsány, up. Szentpéterur.

Nemestördenic kisk., Za'a v.n., tapolcai j., 1420 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Nemesvámos kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 1480 l., ut. Veszprém, posta.

Nemesvid kisk., Somogy vm., marcali j., 1707 l., telefon, posta.

Nemesvís kisk., Sopron vm., csepregi j., 477 l., vasut. ut. Csepreg, up. Káptalanvis.

Nemesvíta kisk., Zala v.n., tapolcai j., 1010 l., ut. és up. Balatonederics.

Nemetalföld (Hollandia), alkotmányos királyság. Európa legalacsonyabbra fekvő állama. az Északi-tenger partján. 34.000 km², 7,6 millió l. Területének kb. 1/3-a a tenger szintje alatt fekszik és gátak védik az előlész elől. Főhajtata mérsékelt, tengeri. Allattenyésztése elsősorban Kertészettel csak a francia mérközhet. Szén-

telepeit a háború óta kezdik jobban kihasználni. Ipara kevésbé fejlődött. Kereskedelme a kontinens legnagyobb államaiával vetekszik. A festészetben és egyes tudományokban N. igen előkelő helyet foglal el. Székvárosai Hága. N-rek értékes birtokai vannak főleg K-Indiában. Gyarmatainak területe 2 millió km², 50 millió l. — **Története.** A rómaiak idején a batávok lakták, akik a később odaköltözött frizsekkel együtt frank uralom alá kerültek. Nagy Károly bevezette a kereszténységet, utódai alatt

több önálló államra oszlott. 1433. burgundiai Filipp egyesítette őket és kormányzásukat helytarókra bízta. Burgundi Mária révén a Habsburg-házhoz és V. Károly révén a spanyol ágához került. II. Filipp idegeneket nevezett ki kormányzóknak és üldözte a terjedő protestantizmust. Nemesség és nép ellenállta spanyol nyomásnak és Oranai Vilmos vezetésével 1567. kiűrt a N.-i szabadságharc, amely hosszas küzdelem után csak a westfalai békével ért véget (1648). A niorok Spanyolország elismerte a N.-i egyesült államok függetlenségét. A háború alatt is rendkívül fejlődött tengeri kereskedelme (Kelet- és Nyugatindiai társaság, gyarmatok) ipara és kultúrája. A 18. sz.-ban hanyatlást idézett elő az európai hóbortokban való részvétele. 1794-95. a franciák elfoglalták és elnevezték batáviai köztársaságnak. 1801. királygá lett Bonaparte Lajos javára. 1810. Napóleon egyesítette Franciaországgal. 1814. Belgiumi egyesítve visszanyerte függetlenségét mint N.-i királyság. Oranai Vilmos a.é. 1830. Belgium forradalmi uton elvált tőle. A nagypolitikában ezután már nem vesz részt. 1890 óta Vilma királynő uralkodik. A protestáns-konzervatív és katolikus párt váltó-kormányzásban a liberálisokkal vezeti az ország kormányát demokratikus és erőteljes szociálpolitikai jelleggel.

Nemetalföldi irodalom, a 17. sz.-ban indul meg. nagyobrbeszt fordításokkal. Jelentősebb eredeti terméke a »Van den Vos Reinder« c. népies álátépos (a Reinecke Fuchs öse), később tulnovomó lesz a tanítóköltészet. A 17. sz.-ban a N. virágkorát éri el, mely a század végéig tart. Ennek a kornak írói: a szerelmi lírában és szépprózában P. Corneliszoon Hoff (1581-1647), a lírában még Kovst. Huygens (1596-1686); a drámában Joost van der Vondel (1587-1679. egyuttal lírikus) és az egyházat támadó Samuel Coster (1579-1612); a vigjáték-író Brodero (1585-1618); a népies Jacob Cats stb. A 18. sz. végén új emelkedés mutatkozik. Ekkor lép föl a regényíró Elisabeth Wolff, továbbá Bellamy, Alphen, Feith, Bildlerijk, Helmers, Tol'ens, Potgieter stb. A romantikus irány képviselői: Beets de Bosboom-Toussaint (tört. regény), Altman, Wallis, de főleg van Lennep. Ujabb elbeszélők: Couperus, de Maister Metscher, Borel, Multatuli (Dekker). A modern dráma terén a naturalista Heyermans nevezetes. Ujabb lírikusok: Perk, Lavidoth-Swarth, Kloos, Gorter, Verwey, Roland-Holst stb. A tudományos irod. legjelentősebb nevei: Kempis, Erasmus, Huygens, Grotius, Spinoza, Boerhaave, Flaman d'irodalom. Az 1830 körül fellépő flamand mozgalom alapította meg. Ujabb írók: de Mont, Buyse stb.

Nemetalföldi, hollandi s belga művészet. Építészetben a csucsives francia hatás alatt fejlődik számos remekművi templommal. Az olasz renaissance a 16. sz. má-odik felében vesz zeneti irányt. Majd a klasszicizmus lép föl l. van Cammen és követői műveivel, míg a 19. sz.-ban P. J. Cuijners a nemzeti tradíciókhoz tér vissza. — Szobrászata, melyben sir-

emlékek, szárnyasoltárok vezettek kiváló mesterekkel, csak a 19. sz.-ban (Ch. van der Stappen, J. Dillens) népszerűsítette C. Meunier korszakalkotó műveivel lett világhírességűvé. — Festészete francia eredményesül indul, majd az Eycl-testvérek realizmus művészeté megtelepítő virágzást fakaszt számos követővel. II. Memling összefoglaló festészete után a tradíciókhoz ragaszkodók (L. Leiden, P. Aertsen) mellett milderbenben érvényesül az olasz hatás a romantikában és a rendkívül virágzó figurális szónegyzővésben is (P. Pannemaker). A 17. sz.-ban alakult ki világhírességű realizmus polgári festészete, amely a naturalista törekvéseknek is bölcsője volt. Új műfajok keletkeztek: a csoport-arcok, a paraszgenre, az állatkép, a csendélet, a tájkép stb. oly művészekkel (Rubens és köre, Rembrandt és követői, Brouwer, Brueghel, Ostade, Hals; Teniers, Ruissdael, Cuyp, Potter, Wouwerman), kiknek jelentősége örökéletű. J. L. David hatása alatt klasszicizáló, később hazafias tárgyú. A régi hagyományokat és modern törekvéseket egyesíti J. Israels több rokonlelkű művével (W. Mesdag, J. de Haas, V. Veth). Az újabbak elfranciásodtak. Így Vincent van Gogh, a neompressionisták induló Rysselberghe, míg a legújabb eredményeket a De Stijl c. lap köré csoportosult konstruktivisták művei jelzik.

Németbánya kisk., Veszprém vm., pápai j., 521 l., ut. Városlőd-Kislőd, up. Bakonyjárók.

Németbarnag kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 261 l., ut. és up. Nagyvázsöny.

Németbóly nagyk., Baranya vm., mohácsi j., 3022 l., vasut. táviró; telefon; posta.

Németegres kisk., Somogy vm., tabi j., 510 l., ut. Tab, up. Zics.

Németek, számuok 90 millió, ebből 80 millió él összefüggő területen, de csak 6 millió Németországban. Nyelvük germán, számos tájszóval oszlik. Műveltségük magas és általános.

Németfalu kisk., Zala vm., novai j., 261 l., ut. Zalaegerszeg, up. Csonkahegyháti.

Némethi I. Antal, * 1903, író, a szegedi színház rendezője, dramaturgiával fogl. — 2. **Gyula**, * 1890, bp.-i egyet. a török filológia ny. r. tanára, a Körösi-Csoma Archivum szerk. — 3. **János**, I. Szentirmay Elemér. — 4. **Károly**, * 1867, Győr, Moson és Pozsony vm. és Győr város főispánja. — 5. **Ödön**, * 1872, elmeorvos, a bp.-i egyet. a törvénysz. elmeorv. és lélektan c. rk. tanára, az igazságügyi országos megfigyelő- és elmegógyító-intézet vezetője.

Némethy I. Béla, * 1874, szfv. tanácsnok, a közegészségügyi oszt. vezetője. — 2. **Géza**, * 1868, a bp.-i egyet. a latin filológia ny. r. tan., a Tud. Akad. r. tagja, több latin irodalomtörténeti monográfia, latin nyelven írt kommentár szerzője. — 3. **Károly**, * 1362, jogtudós, felsőlázi tag, 1910–18. belügyminiszteri államtitkár. — 4. **Ödön**, * 1873, Győr, Moson és Pozsony vmegyék alispánja.

Németi kisk., Baranya vm., pécsi j., 385 l., ut. és up. Szalánta.

Német irodalom, története a pogány kor költészetével kezdődik, melynek egyetlen emléke a Hildebrand-dal, a 8. sz.-ból. A 9. században a 11. sz. végéig számitjuk; ebből a korból több keresztény tárgyú nyelvművek maradtak fenn. A középfelnémet kor (a 15. sz. végéig) első századaira esik a német költészet nagy virágzása (lovagi és népies költészet). Az udvari epika legnagyobb költője Hartmann v. Aue, Wolfram v. Eschenbach és Gottfried von Strassburg; a lovagi líra legnagyobb mestere Walther von der Vogelweide. Ebben a korban alakult ki a két néposz: a Nibelung-ének és a Kudrun mai alakja a régi hősmondák alapján. A 14–15. sz.-ban a költészet hanyatlott. A reformáció és a reneszánsz keltett új életet; a lírában a mesterdal virágzott (Hans Sachs), továbbá az epikai és tanító költészet, valamint a prózai elbeszélés (népkönyvek). Luther bibliafordításával megalkotta az új felnémet irodalmi nyelvet. A 17. és a 18. sz. eleje ismét hanyatlás: megindul a regényirodalom s a lírai költészet (Opitz). — A N. igazi virágzása a 18. sz. közepén indul meg Klopstock, Wieland és Lessing fellépésével. Herder a népköltészet tanulmányozásával egészítette ki ezt a fejlődést. Az ugynevezett Sturm- und Drang-korszak Goethe és Schiller első művein is meglátszik. — A N. virágzása korának két nagy alakja Goethe és Schiller, az ő működésük egészen új szellemet hozott be az irodalomba. Ők hozták létre a N. klasszikus korszakát. Goethe sokoldalúságával remekműveket alkotott a líra, a dráma és a regény terén. Schiller a líra és dráma terén alkotott legnagyobbat. — A 19. sz. elején a középkor szellemét és költészetét igyekezett utánozni a romantikus iskola, amelynek legjelentékenyebb költői: Tieck, A. W. és Fr. Schlegel, E. Th. A. Hoffmann, Kleist, Uhland és Chamisso. A 30-as években ismét új fordulatot hozott be a N.-ba az ifjú Németország-ról (Das junge Deutschland) nevezett költők működése. A való élethez tértek vissza. Főműfajuk a regény és a dráma. Legkiválóbb képviselői: Heine, a nagy lírikus, Börne, szatirikus és finom prózaíró, drámaírók: Gutzkow és Laube; lírikusok: Herwegh, Lenau, Geibel, Freiligrath. — A 48-as forradalom után a szocializmus és materializmus eszmeköre hatott a regény- és drámairodalomra. Legkiválóbb regényírók: Spielhagen, Scheffel, R. Hamerling, Th. Storm, a svájci Gottfried Keller és C. F. Meyer. Továbbá: Heibel (drámaíró), E. v. Wildenbruch, Paul Heyse, az osztrák Rosegger. — A nyolcvanas években a francia naturalisták (Zola) és Ibsen hatására egészségesebb realizmus hatotta át a N.-at s ehhez járult még Nietzsche filozófiai gondolatainak nagy hatása. Ez irány legkiválóbb képviselői: Bleibtrou, A. Hof, Schlaf, D. v. Lilienron, Busse, Falke, Spitteler; regényírók: Tovote, O. J. Bierbaum, Klara

Viebig, Ompfeda, Hartleben, Sudermann, G. Frenssen, Th. Mann, H. Hesse; drámaírók: G. Hauptmann, Sudermann, Halbe, Schmitzler, Dreyer, Schönherr, Wedekind és Eulenberg. A szimbolizmus kifejezői Dehmel, Stefan George, H. v. Hofmannsthal, R. M. Rilke, Peter Altenberg. A legutolsó évek expresszionizmusának képviselői: Däubler, St. Zweig; regényírók: H. Mann, G. Meyrink, J. Wassermann; drámaírók: Hasenclever, G. Kaiser, Sternheim, Unruh.

Németker nagyk., Tolna vm., dunaföldvár j., 2007 l., telefon, posta.

Németkeresztes kisk., Vas vm., szombathelyi j., 396 l., ut. Torony, posta.

Németlad kisk., Somogy vm., szigetvári j., 1048 l., vasut., táviró, posta.

Német lovagrend, egyházi lovagrend; 1190. alapította Frigyes szász herceg a Szentföldön. Ez a rend térítette meg a poroszokat és ott államot alkotott. 1252. a rend kettéoszlott, protestáns és kat. ágra, az utóbbi élén osztrák főherceg áll. A N. a 12. sz.-ban a Barcaságban telepedett le, de függetlenségére való törekvése miatt II. Endre 1275. kiűzte őket.

Németmárok kisk., Baranya vm., Vaynava-vári j., 655 l., ut. Villány, posta.

Német művészet. A népvándorlási művészet emlékeivel kezdődik a N. története. Első nagybajjelentőségű emlékei a Nagy Károly korából származó aacheni épületek és miniatűr festmények. A 10. és 11. sz.-ban fejlődik ki a román művészeti stílus Nyugat-németországban. Ennek a stílusnak első nagy eredménye a hildesheimi székesegyház, a későbbiek közül a wormsi, bambergi és lüneburgi. A román stílus Németországban a 13. század közepéig virágzott, közben azonban a francia gótikának egyre több elemét olvasztotta magába. Az átmeneti stílusból alakult ki a német gótikus stílus. Kiváló emlékei a trieri, marburgi, kölni székesegyházak és a bécsi Stephans-Dom. A világi építészet erősebb nemzeti jellegű mutatót, mint a templomépítés. Később önálló stílusok és iskolák keletkeznek, kivált a rajnai tartományokban, majd később Nürnbergben. A régi német festézet csúcspontja a reneszánsz korában éri el Dürer, Holbein, Cranach műveiben. A 17. sz.-ban, a barokkban, a N. idegen hatások alatt fejlődik. Igazán kiemelkedő művészi nagyságot azonban sem ez a kor, sem a 19. sz. nem szült. Legkiválóbb modern festők Menzel, Liebermann, Böcklin. A szobrászok közül Begas, Hildebrand és Klingner a legnevesebbek. — A 20. sz.-ban a legmodernebb irányok hívei hódították meg a N.-et.

Német nyelv, a germán nyelvcsalád egyik ága; megkülönböztetünk alnémet (niederdeutsch vagy plattdeutsch) és felnémet (hochdeutsch) nyelvjárásokat. Az új fel-N. a mai német irod. nyelv alapja.

Németország, szövetséges köztársaság, Közép-Európa legjelentékenyebb állama, 468.718 km²,

62.4 millió l. N.-ot D.-en keskeny sávban az Alpok előhegyei (Zugspitze 2960 m) szegik be. Az ország közepét a Német középhegység rögei borítják. Ez a N. leggazdagabb, legalkottabb és legműveltebb része. Az E-i síkság nagy része sívár homok; EK.-en mocsaras tövidék. Vizekben N. igen gazdag. Folyói három tenger felé irányulnak: a Rajna, Weser és Elbe az É-i; az Oder, Visztula és Memel a K-i; a Duna a Fekete-tengerbe ömlik. Lakossága, igen csekély kivétellel, tiszta német; $\frac{2}{3}$ protestáns, $\frac{1}{3}$ r. k., alig 1% izl.

sak Oroszország mulja felül. Asványos kin-csekben N. ma is Európa leggazdagabb állama, bár Sziléziában szénkészleteinek $\frac{1}{3}$, Lotaringiában vasércének $\frac{3}{4}$ részét elvesztette. Vasércében a megcsonkítás óta az első helyről a negyedikre szorult. Kálisó, réz-, cink- és ezüstbányáit az első Európában. Hatalmasan fejlett ipara szilárd alapot talált az ország terményében. Textilipara mögötte marad a Ny-i államokénak, de vasiparát még a háboru után is megtartotta elsőségét Európában. Vegyészeti ipara mennyiség, minőség és tudományos színvonal tekintetében is első a földkerekségen. Kereskedelme és közlekedése igen fejlett. Szellemi élete is magas színvonalon áll. A tudomány (vegyészet) és a művészet (zene) egyes ágaiban a vezetést egészen magához ragadta. Közoktatása elsőrangú. Egyetemének száma 23. A köztársasági N. egy-ségebb a volt császári N.-nál. A külügye-ken kívül a hadügy, a vámnok, adók, vasutak is a birodalmi kormány hatáskörébe tartoznak. A régi 26 államból önkéntes összeolvadás folytán csak 18 maradt meg. A megcsonkítások folytán Poroszország túlsúlya csökkent. A birodalom fővárosa Berlin. — **Története.** A Germánia területén élő törzseket először Nagy Károly egyesítette egy birodalomba. Haza után a frank birodalom feloszlik és a verduni szerződésben (843) megszületik Németország. I. (Nagy) Ottó véglegesen megszerzi a német uralkodók számára a római császári koronát és így megalapítja a »szent német-római birodalmat«. A sváb vagy hohensztaufeni uralkodók (1138–1254) közül III. Konrád, Barbarossa Frigyes és VI. Henrik a'att a birodalom hatalmas legmagasabbra emelkedik, azonban az utolsó Hohenstaufok a'att N.-ban a királyi hatalommal szemben a fejedelmi és

városi hatalom erősödött meg. Habsburgi Rudolf némileg helyreállította a csász. korona tekintélyét, a luxemburgi és bajor uralkodók alatt a nagy hűberek és a választó fejedelmek hatalma mindinkább emelkedett. II. Albert óta 1438—1806 a Habsburgok ilték a császári trónon. V. Károly N. hatalmát elsőrangúvá tette, de nem tudta megalkaldlyozni a reformációt, amely mindinkább megerősödött, ugyhogy a 30 éves háboru (1618—38) befejeztével, a westfaliai békében teljes elismerést nyert. VI. Károly halálával 1740. kitört az osztrák örökösödési háboru, amelynek révén Mária Terézia férje, Lotharingiai Ferenc került a trónra. 1806. II. Ferenc lemondásával megszűnt a német császárság és a német államok nagy része Napoleon védelme alatt a Rajnai Szövetségben egyesült. 1815. ennek helyébe a Német Szövetség alakult meg. Ausztria kivételével az összes államokat egyesítette egy gazdasági egységben. Az 1848. forradalom hatása alatt összeült az első német parlament, mely demokratikus alkotmányt dolgozott ki és a császári koronát felajánlotta a porosz királynak, ki azt nem fogadta el. A forradalom bukása után Ausztria egyre élesebben került szembe a Bismarck vezetésével álló Poroszországgal. A Dániától 1864. elvett schleswig-holsteini hercegségekben gyakorlandó főhatalom kérdése az 1865. porosz-osztrák háboruhoz, Poroszország győzelme és az 1866. aug. 23. prágai békében Ausztriának a szövetségből való kilépéséhez vezetett. Az 1870—71. német-francia háboru meghozta a német egységet, a déli államok az E-német szövetséghez álltak és győzelmeik betetőzéséül 1870 dec. 9. n. m. t. birodalomát alakultak. Az első birod. gyűlés súlyos problémába ütközött az u. n. kulturharc miatt, minthogy ez a szociáldemokrácia előtörésére vezetett. Bismarck közeledett a Szentszékhez. A birod. felépítése a Bismarck vezetésével haladó német polgárságon nyugodott. A politikában azonban Bismarck a kormány számára tartotta fenn a vezetést. Öszzeütközésbe kerülve a császárral, Bismarck 1890 márc. 20. lemondott. Az új kormányzat (II. Vilmos, 1888—1918) kiépítette a munkásbiztosítást és munkásvédelmet. A gazd. felendüléssel párhuzamosan a lakosság száma 1871—1910. 41-ről 65 millióra emelkedett, hasonlóképp a hadsereg, a flotta pedig II. Vilmosnak egyéni műve volt. A sok költség az államadóságot lényegesen emelte. Németország növekvő népessége, ipara, hadserege és flottája, a császár agresszív külpolitikája a Bismarck—Andrássy által létesített hármasszövetség ellenében a francia-orosz szövetség, majd a francia-angol entente-cordiale kialakulására vezetett és így a fegyveres béke által az európai háborút idézte fel. 1918 nov. 9. a front összeomlása után Badeni Miksa kancellár proklamálta II. Vilmos és a trónörökös lemondását. Erre következtek a baloldali szocialisták Spartacus-fölkelései (1918 dec.—1919 márc.), a szocialista Ebert közt. elnöksége (1919 febr.

11), a versaillesi béke aláírása (1919 jun. 28) és véaszul a jobboldali Kapp-féle puccskisérlet (1920 márc. 13). Az 1924. választásokon a németnemzetiek erősödtek. 1924. jul.—aug. londoni konferencia a Dawes-tervet (l. o.) elfogadta. 1925 ápr. 26. Hindenburgot választották közt. elnöké. 1925 dec. 1. a loar-nói egyezményt elfogadták. 1926 okt. Németország belép a Nemzetek Szövetségébe. Az 1928 máj. választások a szocialisták jelen-tékenyen megerősödtek, amire a centrummal és a demokratákkal koalícióban a szocialista H. Müller alakított kormányt. 1927 aug. 4. N. katonai ellenőrzése megszűnt. A nagy munkanélküliség terheinek viselése miatt. a koalíció felbomlott, a Müller-kormány lemondott és helyét 1930 márc. ban a tisztái polgári pártokból alakult Brüning. (centrumpárt) kormány foglalta el.

Németpalkonya kisk., Baranya vm., siklósi j., 521 l., vasut, ut. Rápetre, ut. Villány.

Németzscsőd kisk., Vas vm., körmend-német-újvári j., 347 l., ut. és up. Körmend.

Németzsk kisk., Baranya vm., hegylati j., 365 l., ut. és up. Magyarszék.

Németújfalú kisk., Somogy vm., szigetvári j., 750 l., vasut, távíró, posta.

Németzsidány kisk., Sopron vm., csepregi j., 206 l., ut. és up. Csepreg.

Nemez (németül Filz), gyapjuból vagy szőrből készült sűrűen összefüggő anyag; belső kalap, takaró stb. készül.

Nemezis (gör.), a bosszuló igazság istennője a görög mitológiában.

Nemi, falu és tó Róma közelében, ahol Caligula két elsüllyedt díszhajóját a tó lecsapolásával felszínre hozták 1928—9.

Nemi kiválasztás, Darwin tanainak egyik alapvető része, amely szerint a magasabbrendű állatoknál a nőstények bizonyos esztétikai és egyéb szempontokból választják ki párosodásra a hímeket v. pedig a hímek valóságos gladiátori harcokat folytatnak a nőstényekért. Minthogy csak bizonyos hímek juthatnak párosodáshoz, ezeknek a győzelmet biztosító tulajdonságai tenyésztődnek ki mindjobban a nemzedékek során át.

Nemirovics-Dancsenko, Vladimir Ivanovics, * 1858. orosz író, dramaturg, ő alapította 1898. Sztaniszlavszkival a moszkvai Művészszínházat.

Nemo (lat.) a. m. senki.
Nemo ante mortem beatus (lat.) a. m. senki sem boldog halála előtt.

Nemo propheta in patria sua (lat.) a. m. senki sem próféta a saját hazájában (Máté, 13., 57.).

Nemti kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1184 l., vasut, ut. Kisterenye, posta.

Nemzetek szövetsége, gondolatát a világ-háboru folyamán Wilson, az Egyesült Államok elnöke vetette fel s az 1919-i versaillesi békeszerződés első 26 cikkelyében valóstították meg most fennálló formájában ezt az államközi szervezetet. Ez az u. n. egység-kormány a nemzetek szövetségének (Société

des Nations, League of Nations) célját a nemzetek együttműködésének előmozdításában és a nemzetközi béke és biztonság megvalósításában jelöli meg. Ezeknek elérésére vezető utak: kötelezettségvállalás a háború elkerülésére; nyílt, igazságos és becsülettel nemzetközi jog szabályainak zsinórférfkál való elismerése s az egymás között való érintkezésben az igazság uralma és a szerződéses kötelezettségek lelkiismeretes tiszteltbentartása. A Nemzetek szövetségének feladatai közé tartozik emellett a ügyverkezőkés korlátozása, az egyes államok területi épségének és politikai függetlenségének védelmezése, továbbá a háború veszélyének elhárítása. A N.-nek székhelye Gent, az állandó nemzetközi bíróság székhelye Hága. A N. tagjai egyttal tagjai a nemzetközi munkahivatalnak is, amely huszonnégy tagu igazgatótanács vezetésé alatt szintén Gentben működik. A N.-nek jelenleg (1936) 54 tagja van s évi költségvetése 1929—30-ra 28,650,000 svájci frank. — A N. tagjai: Abesszinia, Albánia, Argentína, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Bolívia, Bulgária, Chile, Colombia, Csehszlovákia, Dánia; Dél-Áfrika, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Guatemala, Haiti, Hollandia, Honduras, India, Írország, Japán; Jugoszlávia, Kanada, Kína, Kuba, Lengyelország, Lettország, Liberia, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Nagybritannia, Németország, New Zealand, Nicaragua, Norvégia, Olaszország, Panama, Paraguay, Peru, Perzsiá, Portugália, Románia, San Domingo, San Salvador, Spanyolország, Svájc, Svédország, Sziám, Uruguay, Venezuela. Nem tagok: Afganisztán, Brazília, Costa Rica, Ecuador, Egyesült Államok, Egyiptom, Hedzsászs és Nezsud, Mexikó, Oroszország.

Nemzetgazdaságtan, I. Közgazdaságtan.

Nemzetgyűlés, a nagy mozgalmak vagy átalakulások után létrejött ideiglenes parlament. Célja elsősorban az új alkotmányos és végleges rend megalkotása. Az 1920—26. magyar N. szintén ideiglenes és átmeneti parlament volt, amely 1926 nov. 14. feloszlott és helyét a kétkamarás országgyűlésnek engedte át.

Nemzeti demokratapárt (Egyesült balpárt), polgári liberális párt, élnöke Kassay Károly, az 1926. választáson 9 mandátumot nyert.

Nemzeti Kaszinó, Széchenyi István gróf kezdeményezésére 1827 jun. 10. alakult társaskör, amelynek tagjai tulajdonilag magnások.

Nemzeti munkapárt, I. Munkapárt.

Nemzeti Múzeum, alapját 1802. Széchenyi Ferenc gróf vetette meg gyűjteményeinek ajánlodekzásával; később mások gyűjteményeivel szaporodva, 1846. helyezkedett el mai palotájába, amely Pollák Mihály alkotása. Leggazdagabb könyvtára (kb. 750,000 köt., 10 Corvina), pártját ritkító érem- és régiség-tára, egyedülálló népvándorláskori emlékeinek sokasága, mintaszerű rovar- és madárgyűjteménye, gazdag kőműves és fűvésztí tára, néprajzi tára külön épületben. (L. Néprajzi Múzeum.) Főigazgatója Hóman Bálint.

Nemzeti parkok, nagy védett területek az Egyes. All.-ban természeti ritkaságok megővésére, pl. Yellowstone-park, Niagara-vízesés stb.

Nemzeti párt, 1878. alakult abból a célból, hogy a 67-es közjogi alapot nemzeti irányban továbbfejlessze, 1899. csatlakozott a szabadelvű párhoz, 1903. kilépett és 1904. a függetlenségi pártba olvadt. Vezetője mindvégig Apponyi Albert gróf volt.

Nemzetiségi kérdés, azoknak a kérdéseknek összessége, amelyek a többnyelvű országokban a különböző nemzetek nyelvi, vallási, kulturális, politikai törekvéseire és jogaira vonatkoznak. A N. a nemzeti öntudat felébredésével kezdődik és nálunk a 48-iki szabadságharc elején tört elő teljes erővel. A párizsi békekonferencia a N.-ben a viágháború egyik főokát látta s ezért tett intézkedéseket a nemzetikétsébségek védelmére, amelyeket a hatalmak alá is irtak. A N. azonban ezzel nem szünt meg.

Nemzeti Szalon, 1894. Bp.-en alakult egyesület. Célja az újabb modern művészet fejlesztése, a művészek buzdítása és segítése díjakkal és kiállítások rendezésével. Elnöki állása Andrásy Gyula gr. halála óta betöltetlen, igazgatója Déry Béla.

Nemzeti Színház, 1837. alakult mint Pesti Magyar Színház és Pest vm. igazgatta. 1841. vette át a pozsonyi országgyűlés és azóta hívják N.-nak. Az összeomlásig N. volt a kolozsvári színház is.

Nemzeti Újság, pol. napilap, megjelenik 1909 óta, mint az Alkotmány folytatója. Főszerk.: Tóth László. A Központi Sajtótanál. kiadása.

Nemzeti ünnepek, nálunk a kormányzó születés- és nevenapja, márc. 15., aug. 20., okt. 6. — Franciaországban a Bastille bevételé, jul. 14. Olaszországban Róma bevételé, szept. 20. Svájcban a rutli-ieskű, aug. 1. Oroszországban Lenin halála, jan. 21. az Egyes. All.-ban a függetlenségi nyilatkozat, jul. 4.

Nemzeti Zenede, Bpest legrégibb zeneiskolája. A Pest-budai Hangszegyesület 1839. alapít egy énekiskolát s ezzel 1851. fuzionál mint Pest-budai Hangszegyesületi Zenede. 1867. veszi fel a N. címet. 1918. államt ellenőrzés alá kerül. 1926. újból visszaadták az Egyesületnek.

Nemzetközi jog, az államoknak egymás közötti viszonyát megállapító jogszabályok összessége. A viágháború előtt a szorosabb értelemben vett N. szabályainak megtartásán a nemzetközi hatalom örködött, amelyet a nagy hatalmak szervezetlen akarata képviselt. A nemzetek szövetsége s hatalomnok szervezetet biztosított. A N. irott forrásai között a legjelentősebbek: az 1815. bécsi, az 1856. párizsi, az 1878. berlini kongresszus határozatai, az 1864. genfi konvenció, az 1899. és 1907. hágai egyezmények és az 1919—21. évi békeszerződések.

Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (Bureau International du Travail), a Nemzetek Szövetségével együtt alakult és vele szervesen össze-

függő intézmény, Genfben székel. Célja adatok gyűjtésével és azok rendelkezésre bocsátásával az egyes nemzetek munkaügyi törvényhozását előmozdítani és a faji és klimatikus különbségek figyelembevételével egységesíteni. E célt szolgálják főként nagyszámu kiadványai. 1930. évi költségvetése 8,456.828 aranyfrankot tesz ki.

Nemzetközi nyelv, mesterséges nyelv, amelynek célja a nemzetközi érintkezés megkönnyítése.

Nemzetközi Olimpiai Bizottság (Comité International Olympique), az olimpiai sportügyek legfőbb fóruma, 1894. alakult. Tagjai az egyes nemzetek képviselői, székhelye Lausanne (Svájc).

Nemzetország, forradalmi jellegű néphadsereg a rend fenntartására. Nálunk is volt N. az 1848: XXII. t. c. alapján.

Neo (gör.), összetételekben a. m. uj.

Neodarwinizmus, a darwinizmusnak az az iránya, mely a darwini tanokból kikapcsolja az egyéni élet folyamán szerzett tulajdonságok átörökölhetőségét és így a kiválogatódást tartja a fajkeletkezés egyedüli tényezőjének. A N. megalapító Weismann (l. o.) és követői.

Neogén (gör.) a. m. újonstsletett; így nevezik a Föld harmadkorának utolsó korszakát.

Neogótika, a 19. sz. uj gótikájának neve, amely főleg alaprajzban tér el a régítől (pl. a bp-i parlament).

Neogrady Antal, *1861, festő, a Mintarajziskola tanára; akvarell, illusztrációk.

Neoimpresszionizmus, 1866. tömörült francia és belga festők irányzata; lényege a képbenyomásnak apró színtoltokra való bontása. A pontozó, pettyező módszer után pointillistáknak is nevezik őket.

Neoklasszicizmus, a képzőművészetben a művészet régi hagyományaihoz való visszatérés. Általában törekvés tisztaságra, egyszerűsége és stílzálásra a régi művészet hagyományai szerint.

Neolith-korszak, a kőkorszak legutolsó, harmadik korszaka, amelyben az ősember már csiszolt kőszerszámokat készített.

Neologizmus (gör.), így nevezik új alakok, szavak keletkezését a nyelvben. A magyarban különösen sok N. keletkezett a nyelvújítás korában.

Neon (gör.), a levegőben és ásványvizekben kis mennyiségben található nemes gáz; elem; más elemekkel nem vegyül.

Neonvilágítás, újabban különösen reklámcélokra nagyon elterjedt világítási módszer, amelynél zárt üvegcsövekben ríktitot neongáz izzik.

Neophyta (gör.), ujonnan megkeresztelt; ált. valamely mozgalomhoz, párthoz egy másiktól ujonnan átvért.

Neoplatonikusok, Platon bölcselétének felújító a Kr. u. 2. sz.-tól kezdve. Legtöbbet istennel foglalkoznak s isten és az anyag között levő urret a Logos fogalmával hidalják át.

Neorenesszánsz (gör.-franc.), a renesszánsz-

nak a 19. sz.-ban módosított építészeti változata.

Neoromantika, a modern impresszionizmus-sal kapcsolatos költői irány. Jellemzői: romantikus téma, romantikus stílzálás, fokozott dekorációs tendencia. Képviselői a francia Rostand, az osztrák Hofmannsthal stb.

Neovitalizmus, az a biológiai felfogás, mely a régi »életerő» helyébe (l. Vitalizmus) v. mellé más misztikus erőket tesz, mint pl. »a célszerűen működő sejtek».

Nepal, névleg független állam a Himalája D-i lejtőjén, brit befolyás alatt, 140.000 km², kb. 5 millió l. Allattenyésztés, bórkeresk. Főv. Katmandu.

Népbiztos, szovjetrendszerben körülbelül a miniszternek megfelelő működési kör.

Népetimológia, egy-egy szónak a nép nyelv-érzéke szerint való átalakítása, mint pl. hagyományos betegség helyett hagyományos betegség, v. kirurgus h. kirovos stb.

Népfelkelés, 1918 előtt a rendes haderő kiegészítő része. N.-hez tartozott minden 19–42 éves alkalmas férfi, aki nem volt rendes katoná. Törvény szerint az ország határain túl csak törvényhozási engedéllyel lett volna használható.

Népgyűlés, kulturális, gazdasági, de leginkább politikai ügyekben kisebb-nagyobb tömegek tárgyalása bizonyos vélemény nyilvánítására, követelés hangoztatására, esetleg csak tüntetés céljára. A N. joga alkotmánybiztosítéknak számít. Nálunk gyakorlatát rendeletek szabályozzák és N.-t csak az illetékes rendőrhatalóság engedély alapján lehet tartani.

Népjóltéi és munkaügyi miniszterium, szervezetét az 1920:l. t.-c. írja elő. Hatáskörébe tartozik: a társadalmi biztosítás, társadalmi egészségügy, betegellátás, gyermekvédelem, hadigondozás, közjótkönység, lakásügy és me-nékkültügy.

Népköltészet, oly költői termékek, amelyek ismeretlen népi szerzőtől származnak s a nép körében szájról-szájra alakulnak. (Népmesék, népmondák, népdalok stb.)

Népköztársaság, így nevezik nálunk az 1918 nov. 16-án proklamált államformát.

Népilektant, a Steintal és Lazarus által 1860. alapított tudomány, amely az emberiség szellemi fejlődését a nyelv, művészet, vallás és erkölcs alkotásain keresztül vizsgálja. A N. legkiválóbb munkása Wundt: Völkpsychologie 1916–22. 10 kötet.

Népművészet, a nép ízlésének ösztönszerű megnyilatkozása, használati, gyakorlati tárgyainak (viseltet, lakás, butor, szerszám stb.) művészi kiképzésében, díszítésében.

Nepomuki Szt. János (1340–93), Csehország védszentséjtje (napja május 16), a Moldvába fojtották.

Népepera, a bp.-i Tisza Kálmán-téren épült színház (ma Városi Színház), amely 1911. nyílt meg.

Nepos, Cornelius (Kr. e. 94–24.) római történetirő, életrajzi erkölcsi céltzatuknál fogva századok óta iskolai olvasmányként szerepelnek.

Nepotizmus (lat. nepos a. m. unoka), arra érdemetlen atyaiságnak beültetése állásokba a közérdek hátrányára.

Néppárt, az egyházpolitikai küzdelmek idején 1894. alakult Lichy Nándor gróf elnöklétével. A párt a 97-es közjogi alapon állott s a kat. egyház érdekeit védte. Részt vett 1906. a koalíciós kormányban. Az 1910. választáson nagy vereséget szenvedett. A N. volt a magja 1919. a keresztény nemzeti egyesülés pártjának.

Néprajz (etnográfia, etnológia), a népeknek alsóbbrendű, primív műveltségű rétegeit tanulmányozza. A N. leírja a népek tárgyi hagyományait: lakóhelyét, hajlékát, építkezési módjait, ruházódását, kenyérkereseti módjait és eszközeit (az u. n. tárgyi N.), valamint hitét a természetről, családiéleti szokásait, babonáit, népköltését, zenéjét (ez az u. n. folklore), az összehasonlítással megálapítja a népek származását és egymásra gyakorolt műveltségbeli hatását. A N. egészen új tudomány (1829 óta). Nálunk Hunfalvy Pál munkája és a N.-i társulat megalakulása (1889) óta nyert lendületet.

Néprajzi Múzeum, Magyarország népei műveltség-történetének szemléltető bemutatásával és tudományos feldolgozásával foglalkozik. Keletkezése Herman Ottó és Jankó János nevéhez fűződik. 20.000 köt. szakkvtár, 60.000 drb. fénykép. Helyisége 1925-től a tisztviselőtelep gimnáziuma. Igazgatója Bátky Zsigmond.

Népsűrűség, az egy km²-re jutó átlagos népesség. A régi Magyarország N.-e (1910) 64,2 volt, a trianoni Magyar.-é (1920) 85,9.

Népszava, a magyarorsz. szociáldemokrata párt napilapja. 1877. indult meg. 1905. óta napilap.

Népszavazás (plebiscitum), a nép akaratának egyetlen kérdésre való megkérdezése szavazás útján. A modern N. Svájcban keletkezett, elterjedt az Egyes. All. több államában, Ausztráliában, New Zealandban és a háború után több új európai államban is. A N.-nak két formája van: 1. a referendum, amikor a parlament által elfogadott törvényt N. alá lehet vagy kell bocsátani és 2. az iniciatíva, amikor bizonyos számú aláírással bárki terjeszthet N. elé törvényjavaslatot. A háború után vitás területek hovatartozását több esetben (Nyugat-magyarország, Szilézia stb.) N. útján döntötték el.

Népszínház, Bpest második állandó színháza, 1875. okt. nyílt meg. Első igazgatója Rákosi Jenő volt, majd Evva Lajos, Porzolt Kálmán, végül pedig Vidor Pál. 1908 óta a Nemzeti Színház bérlő.

Népszínmű, a népletből merített dráma, gyakran dalbetétekkel. A N. megalapítója Szigeti Ede.

Népszövetség, 1. Nemzetek szövetsége.

Néptribun (tribunus plebis), a Kr. e. 494.-i nagy szátrák után a nép védelmére választott tisztviselőik neve. Személyük szent és sérthetetlen volt.

Neptuni kőzetek, mindazok a kőzetek, melyek vízből rakóltak le.

Neptunus, 1. bolygórendszerünk 1930-ig legkülsőnek tartott tagja (1. Bojgyók). A N. a Naptól 4500 millió km-nyire van, keringési ideje 164 év, átmérője 55.000 km. Szabad szemmel sohasem látható. Egyetlen holdját ismerjük, amely a bolygórendszer minden más tagjával ellentétben K-ről Ny-felé kering. — 2. N. (a görögöknel Poseidon), a tenger, a földalatti erők és földrendések istene, a források és löversenyek védője.

Népvándorláskori sir

Népvándorlás, a világtörténelemnek az a több évszázadra kiterjedő korszaka, amely alatt középzásiai néphullámok borították el Európát. A nagy N. a hunok megjelenésétől (376—453) számítódik, akik a germán törzseket D és Ny felé szorították. További hullámai az avarok (6—7. sz.) és a magyarok (9 sz.) megjelenése, sőt icszámitják a tatárok és a törökök betörését is.

Ne quid n. m. s. (lat.) a. m. semmit se tölzini. **Ne repetatur** (lat.) a. m. nem kell megismélteti (orvosi mérge-recepteken).

Nereus, átalakulásokra képes gör. mitológiai tengeristen, az 50 Nereida apja.

Nernst, Walter, * 1864. német fizikus, berlini egyet. tanár, a N.-féle izzólámpa feltalálója. E lámpában a fényforrás elektromos áramokkal izzított rudacska, amely fénoxidok és kaolin keveréke. 1921. Nobel-dij.

Nero

Nero, Claudius Caesar Germanicus (Kr. u. 37—68), római császár (54—68). Sorra megelőtte mostohatestvérét, anyját és feleségét, majd nevelőjét, Senecát. Róma szörnyű leégése

után a keresztényeket vádolta a gyujtóatással és elrendelte az első keresztényülözést. Végül is katonai torradaom okozta bukását; hogy ne kerüljön elcsépségei kezébe, öngyilkos lett.

Neruda, Jan (1834–91), cseh lírikus és vjg-játekíró.

Nerva, Marcus Cocceius, római császár, Kv. u. 96–98. igazságos, bölcs uralkodó, Traianust adoptálta.

Nervi, olaszorsz. téli üdülőhely, a genovai öbölben, 5000 l.

Nervus (lat.) a. m. ideg; N. rerum gerendarum, a. m. az elvégzendő dolgok hajtóereje (penz).

Nessus, kentaur; akit Herakles megölt és aki halála előtt feleségének, Deianeirának meghagyta, hogy az ő vérével átitatot ruhát (N-inge) adjon föl leendő férjére, Heraklesre, hogy ennek hűségét biztosítsa. Ez a ruha megmérgezte Heraklest.

Nestor, pylosi király, a Tróját ostromló fejedelmek közül a legöregebb és legbölcsebb.

Nestorius, konstantinápolyi püspök, akit a 431. tartott efezusi zsinat eretneknek nyilvánított, mert Krisztusban két külön természetet tételezett föl. Még ma is van kb. 200.000 nestorianus Perzsia és Törökország határain.

Nestroy, Johann Nepomuk (1801–1862), bécsi színes és bohózatíró (Lumpacius vagabundus). Szindarabjai, amelyek majdnem kivétel nélkül aktualitásokon épülnek föl, magyarra is lefordították.

Ne sutor ultra crepidam (lat.) a. m. varga, maradj a kaptafádnál. (Plinius idézi így Apelles festő szavait, amelyeket a képét bíráló vargához intézett.)

Neszesszer l. Necessaire.

Neszemly, nagyk., Komárom vm., tatai j. a Duna jobbpartján, 1295 l., vasut, távíró posta. Bortermelés.

Netto (ol.) a. m. tiszta, kül. súlyra v. árra vonatkozik.

Neubauer Ferenc, * 1882, ügyvéd, országgy. képvis. A földreformnovella előkészítője és előadója volt. 1925–26. igazságügyi államtitkár.

Neuber l. **Ede**, * 1882, orvos, debreceni egyet. a bőr- és nemikórtan ny. r. tanára. —

2. Ernő, * 1886, a pécsi egyet. a sebészet ny.

Neuchâtel, 1. nyugatsvájci kanton, 125.000 francia l. — 2. Város a N.-i tó mellett, 23.000 r. tanára.

1. Egyetem, óra- és ékszeripar.

Neue Freie Presse, liberális bécsi pol. napilap, 1864. alap., főszerk. Ernst Benedikt.

Neuenburg, Neuchâtel (l. o.) német neve.

Neue Sachlichkeit (német.) a. m. új objektívizmus (tárgyiagosság); új művészeti irány, a kubizmus elhennatásaként a formák tárgylagos, nagyvonalú, plasztikus értékelésében nyilvánul meg.

Neue Züricher Zeitung, 1780. alap. liberális napilap. Kitiúnó külföldi tudósítások és gazdasági értesülések.

Neugebauer l. **László** (1850–1919), a Petőfi-Társ. és Kistaludj-Társ. tagja. Arany,

Petőfi stb. műveinek német fordítója. — 2. **Vilmos**, * 1878, 1911 óta a Gyermekevédő Liga igazgatója. Nevéhez fűződik a **Ligának** magyaranyu fejlődése.

Neugeboren Emil, * 1780, volt országgy. képviselő, a Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt szerk. volt 1900–18., most pedig a Kronstädter Zeitung-é.

Neuhold Ferenc, * 1873, kuriai bíró, a Ke resk. Kamara mellett működő vál. bíróság elnöke.

Neuilly-i béke, Bulgáriával 1919 nov. 27-én kötött békeszerződés. Fontosabb pontjai: Bulgária Dél-Dobrudzsát Romániának, Tráciát Jugoszláviának és Görögországnak engedti át; ezenkívül 2.3500 aranyfrank milliárd jóvátételt fizet, hadseregét pedig leszállítja 30.000 emberre.

Neuma (gör.) 1. a. m. jel, intés, t. i. a kar vezetője számára. — 2. A mai hangjegyzírás őse.

Neumann Károly, * 1865; a bp.-i közzgazd. egyetemen a közlekedési politika c. r. tanára, nyug. min. tan.

Neuragia (gör.) a. m. idegzsába; főleg érzőidegekben (arcbn, csípőben) okozhatja ideggyulladás, általános betegség (alkohol, cukorba j stb.), csontdaganat stb. Az okot kell megszüntetni.

Neuraszténia (gör.) a. m. idegesség, az idegrendszer fokozott ingerlékenysége kimerültség vagy terhelttség következtében.

Neuritis (gör.) a. m. ideggyulladás, esetleg az ideghártya gyulladása.

Neurologia (gör.) a. m. ideggyógyászat.

Neuropathia (gör.) a. m. ideggyengesség.

Neurózisok (gör.), a szervezet testi és lelki működésének az idegrendszerben gyökerező zavarai, kimutatható szervi megőtegedés nélkül. Amelyeknél a megzavart beidegzés lelki eredete kimutatható, azok az u. n. pszichoneurózisok.

Neutrális (lat.) a. m. semleges.

Neutralitás (lat.) a. m. semlegesség.

Név, az egyén megkülönböztetése másoktól. A régi görögöknel még csak keresztnev volt, amelyhez hozzálítotték az apa nevet; a rómaiaknál volt keresztnev, nemzetségnév és családnév; Középeurópában csak a 12. sz.-tól kezdve használtak vezetéknévet is.

Néva, folyó, a Ladoga-tó vizét vezeti le és Leningradnál ömlik a Finn-öbölbe.

Nevada, az Egyes. Áll. egyik Ny-i állama. 287.000 km², 77 000 l. Arany- és ezüstbányák. Juh és szarvasmarha. Erdőgazdaság. Fővárosa Carson City.

Ne varietur (lat.) a. m. ne változtassék meg.

Névbitorlás, kihágás, az követi el, aki más családi és utónevet használ, mint amely a születési anyakönyvbe be van jegyezve.

Névérték, az a pénzösszeg, amely az értékpapírokon mint kölcsönvett vagy fizetendő összeg van feltüntetve.

Nevező, a törtnek az a része, mely megmutatja, hogy az egység hány egyenlő részre oszlik.

Nèvre szölv értékpapir, olyan részvény, kötvény vagy sorsjegy, amelynek a szövegében az illető papir első tulajdonosa meg van nevezve.

New (ang.) a. m. uj.

Newark, New Jersey állan legnagyobb városa, New Yorktól 10 km-re, 415.000 l. Fénipar.

Newcastle-on-Tyne, angol kikötőváros, az É-i tenger partján, 286.000 l. Egyetem. Szénkivittel. Vasipar, hajógyártás.

Newcomb, Simon (1835—1909), amerikai csillagász, egyet. tanár. Kézikönyve magyarul is megjelent. Népszerű csillagászat c.

Newcomen, Thomas (1663—1729), angol mechanikus, gőzgépet szerkesztett.

New England a. m. Uj Anglia, az Egyes. All. ÉK-i hat állama: Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island, Connecticut. N.-et angol puritánok alapították.

New Foundland, amerikai sziget, angol gyarmat, a Szt. Lőrinc-folyó torkolatával szemben. 112.000 km², 1 1/4 millió l. Halászat, vasbányászat. Fővárosa St. Johns.

Newgate, London legrégebb börtöne. Itt végzik ki a haláraitételeket.

New Hampshire, az Egyes. All. egyik állama. 24.000 km², 45.000 l. Erdőgazdaság, textilipar. Fővárosa Concord.

New Haven, kikötőváros az Egyes. All. Connecticut államában. 163.000 l. Yale egyet.

New Jersey, az Egyes. All. egyik állama az Atlanti-óceán partján, 21.000 km², 3 millió l. Gabona- és gyümölcs-termelés; élelmi és vegyészeti ipar. Fővárosa Trenton.

Newman, John, (1801—1890), angol biboros, előbb anglikán pap; kiváló szónok és író.

New Mexico, az Egyes. All. egyik Ny-i állama, 318.000 km², 396.000 l. Gabona, gyümölcs, főzélék, pamut. Juh- és szarvasmarhatenyésztés. Erdőgazdaság Réz, cink, arany, ezüst. Főv. Santa Fé.

New Orleans, a Mexikói öböl legnagyobb kikötője a Mississippi torkolatánál, 429.000 l. Egyetem. Pamut, gabona-, rizs-, cukorkivitel.

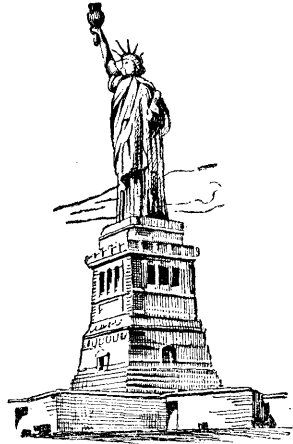
Newport, angol kikötőváros Walesben, 96.000 l.

New South Wales, az Ausztráliai Egyesült Államok legnépesebbike. 800.000 km², 2 millió l. Buzatermelése, arany- és szénbányászata első Ausztráliában, juhtenyésztése első a földkerekségen. Szarvasmarhája, reze, ónja, ezüstje is jelentékeny. Fővárosa Sydney.

Newton, Isaac (1643—1727), modern fizikai világszemléletünk megalapozója. Kutatásainak legfontosabb eredménye az általános gravitáció (nehézkedés) törvényének megállapítása: a testek a tömeggel egyenes, a távolság négyzetével fordított arányban vonzzák egymást. Sokat foglalkozott a mechanika alapelveivel és a fényjelenségek magyarázatával. Mint matematikus is kiváló volt.

New York, 1. az Egyes. All. legnépesebb (É-atlanti) állama. 127.000 km², 11,5 millió l. Belterjes földművelés és állattenyésztés. Arany, petroleum, földgáz, kő, agyag, cement, gipsz,

só. Kocsi, vasuti felszerelés, faár, mezőgazdasági és szövőipar. Fővárosa Albany. — 2. A földkerekség legnagyobb forgalmu kikötője. 6 millió l. A Hudson-folyó torkolatánál, amely csatornák utján északkelet N.-ot a Föld legnagyobb gabonatermelő vidékével. Kereskedelme és forgalma Londonét is felülmúlja. Egyetem.

New York: a Szabadságszobor

New York Herald, az Egyes. All. egyik legerősebb napilapja, 1835. James Gordon Bennett alapította. Párizsban különkiadásban jelenik meg. Ujabbban egyesült a N. Y. Tribune-nal és N.-Tribune néven jelenik meg.

New York Times, 1851. alapított nagy napilap, színvonalát illetőleg talán első helyen áll Amerikában.

New York Tribune, nagy napilap, Horace Greeley alapította 1841. Ujabbban egyesült a N. Y. Heralddal és azóta neve N. Y. Herald-Tribune.

New Zealand, két nagy és több apró sziget Ausztráliától ÉK-re. 270.000 km², 1 1/2 millió l., túlnyomóan európai; 47.000 aránylag művelt őslakó (maori). Erdők, szántóföldek és legelők. Juh- és szarvasmarhatenyésztése igen fejlett és ujjában még a földművelést (buza, N.-i len) is háttérbe szorítja. Arany, ezüst, szén. Hűtő, konzerv, vaj, sajtgyárak, gyapju-mosók. Fővárosa Wellington. 1769. brit, 1907 óta dominium.

Nexö-Martin, Andersen. * 1869, dán szocialista újságíró és novellista, munkásmilóben nőtt fel.

Nexus (lat.) a. m. kereslet, összeköttetés. **Ney** Dávid (1842—1905), operaénekes. Előbb

zsidókántor. Az Operaház megnyitása után csakhamar az első basszistája lett.

Ney, Michel, herceg (1769—1814), Napoleon egyik legjobb tábornoka. Az Elbáról visszatérő Napoleon mellé állt, ezért agyonlőtték.

Néza kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 962 l., telefon, posta.

Ni... alatt nem talált szavak **Ny...** alatt keresendők.

Niagara, rövid, bővizű folyó az Egyes. All. és Kanada határán; az Erie-tó vizét eresztile a 104 m.-rel mélyebben fekvő Ontarióba. Középe táján van az 50 m. magas N. vízcsés. Hatalmas energiáját villamos áram alakításán több száz km. távolságra elvezetik.

Nibbanan (Nirvána), I. Buddhizmus.

Nibelungok (Nebellungen, a köd fiai), a német hősmondában Niflung király utódai: törpe nép, amely óriási kincsek van birtokában. A kincset Siegfried kiragadja tőlük és ezzel rá és harcosaira száll a N. név, majd Siegfried halála után a burgundokra. A N. mondája a Nibelung-ének c. német naiv eposzban talált feldolgozásra (Kr. u. 12. sz.), amelyet a 18. sz.-ban fedeztek fel. A N. mondájának legnagyobb hatású feldolgozása Richard Wagner zenei tetralógiája.

Nicaea, i. (Nikaia, ma Iznik), ókori város a kisázsiai Bithyniában (Anatolia), amelyben a keresztény világ két egyetemes zsinatot tartott; az egyiket 325. Nagy Constantinus alatt, mikor a tisztá hit tételeit az u. n. nicaea hitvallásban leszögezték, a másikat 787. az ikonoklaszták (képrombolók) ellen. — 2. N., massíliai gyarmatváros Liguriában (ma Nizza, franc. Nice).

Nicaragua, köztársaság Középamerikában, 118.000 km², 700.000 l. köztük 440.000 indián. Sok vulkár. A N.-t és lefolyása a S. Juan folyó felhasználásával csatornát terveztek itt a két óceán között, de a végleges terv a Panama mellett döntött. Terményei banán, kávé, cukornád, kakaó, arany. Fővárosa Managera.

Nice, I. Nizza.

Nicka, I. Nicaea.

Nick kisk., Vas vm., sárvári j., 867 l., vasut, táviró, posta.

Nicolai I. Ilés, szobrász a 17. sz.-ban Nagyszébenben, siremlécek. — 2. **Otto** (1810—49), német zeneszerző. Operái között legkiválóbb a Windsori vig nők.

Nicot, Jean (1530—1600), francia diplomata. Ő honosította meg Európában a dohányt.

Niebuhr, Berthold Georg (1776—1831), német történétirő. A legendák és a hagyományok kíméletlen kritikájával új alapokra fektette a történetírás módszereit. Főműve: Römische Geschichte.

Niعة (franc.) a m. unokahág.

Niederösterreich, I. Alsóausztria.

Niel, Adolphe (1802—69), francia tábornagy, fontos szerepe volt a krími háborúban (1855) és a solferinói ütközetben (1859); 1867-től

haláláig hadügymin. Nevét (Maréchal Niel) egy sárgárfaszaga viseli.

Niello (ol.), fekete, zománcszerű, bemélyített díszítés ezüst vagy rézfélelten. A N. anyaga fém- és kénkeverék, a legszebb darabok az olasz renaissance alkotásai.

Nielsen, Asta, * 1883, dán muzsikusnő. Németországban férjével, Urban Gad rendezővel gyárat alapított.

Niemen, folyó a Rokitno mocsarak vidékén, Fehér-Oroszországban ered s K.-Poroszország határán Memel névvel ömlik a K-i tengerbe.

Niepce, Nicéphore (1765—1833), francia lovasztisz, aki 1814. elsőnek jött arra a gondolatra, hogy fényérzékeny lemezt helyezzen a camera obscura mögé. 1829-től Daguerre panorámafestővel szövetkezve, fáradozott a fényképezés tökéletesítésén.

Nietzsche, Friedrich (1844—1900), nagyhatású német filozófus és költő. 1869. baseli egyet. tanár. 1879 óta nyugdíjban betegeskedik és filozófál. 1880. megőrül s 11 évig tengődik még. Mint filozófus Schopenhauerből s Wagnerből indul ki s a felsőbbrendű ember (Uebermensch) biológiai filozófiáját hirdeti. Mint stílisművész, muzsikuss és költő is kivált. Művei közül, amelyeket betegsége miatt a legtöbbször elszórt forrásokban írt meg, a legismertebb: Also sprach Zarathustra.

Niger, Ny-Afrika legnagyobb folyója, 4160 km. Öntözésre és hajózásra használják.

Nigeria, angol gyarmat Ny-Afrikában, a Niger alsó folyása és legnagyobb mellékfolyójának, a Benué-nek két partján, 870.000 km², 19 millió l. Pálma-termékek, kakaó, ón. Főv. és kikötője Lagos.

Nihil (lat.) a m. semmi.

Nihilizmus (lat.), a mult század közepén kialakult orosz szellemi áramlat, amely a haladás kulcsát a mult szellemi örökségének teljes tagadásában kereste. A N. elnevezés Turgenyevtől származik.

Nikápoly (Nikopol), bolgár városka (5000 l.), a Duna mellett, az Öt torkolatával szemben. 1396 szept. 28. Bajazid szultán győzelme Zsigmond királlyan.

Nike (a rómaiaknál Victoria), a győzelem görög istennője.

Nikisch, Artur (1855—1922), magyarországi származású karmester, 1893—94. a bp.-i Opera igazgatója. Kamarazenét, szimfóniát és dalokat komponált.

Nikita, becéző név Nikola (Miklós) helyett. I. Miklós (1841—1921), montenegrói király, 1860. foglalta el a trónt. 1912. a balkáni szövetségben harcolt Törökország, majd Bulgária ellen. A világháborúban a központi hatalmak ellen fordult. 1918. országát Jugoszláviához csatolták.

Nikkel, a vassal rokon szürke fém; csak vegyületben fordul elő. Kemény, jól nyújtható, a mágnes vonzza, levegőn nem változik. Edények, pénzék készítésére, vastár-

gyak bevonására és N-acél készítéséhez haszn.

Nikla kisk., Somogy vm., marcali j., 1371 l., ut. Marcali, posta. Itt élt Berzsenyi.

Nikobarok, angol szigetecsoport az Indiai-óceánban, 1872 km², 6000 l.

Nikolajev, hadi és kereskedelmi kikötő a Bug torkolata fölött Ukrajnában, 105.000 l. Gabonakivitel.

Niko'ajevics, Nikolaj (1856—1929), orosz nagyherceg. 1914—16. az orosz hadsereg főparancsnoka. A bolsevista forradalom elől külföldre menekült.

Nikolsburg, városka Morvaországban, 6000 l., 1621. béke Bethlen Gábor és II. Ferdinánd között. 1866. előzetes porosz-osztrák béke.

Nikotin, a dohánylevélben található csipős izü alkaloida. A dohánylevélben (fajta szerint) 1/2—8% van. Nagyobb adagai N.-mérgezést okoznak.

Nil, l. Rozsnyay Kálmáné.

Nil admirali (lat. Horatius: Epist. I. 6. 1), semmin sem csodálkozni.

Nilus, Afrika leghosszabb folyója (6500 km.). A Fehér N. Közép-Afrika nagy tavaiból, a Kék N. Abessziniában ered. A kettő Kar-

Nilus. Ókori szobormű

tunnál egyesül és K-Szudánon, Nubián, Egyiptomon átfolyva, Kairo alatt hatalmas deltával ömlik a Földközi-tengerbe. Aradásait nagyszerű vízművekkel használják ki. Sellői és zuhatagai miatt csak szakaszonként hajózható.

Nimbus (lat.) a m. felhőfátyol; a szenteket körülvevő dicsfény.

Nimes, délfraancia város a Rhône-torkolat síkságán, 84.000 l. Borkeresk., selyem- és szőnyegszövés.

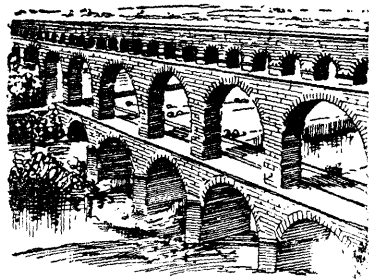
Nimfák, a görög mitológiában források, hegyek, fák, vizek s tengerek tündérei.

Nimfománia (gör.), a nemi ösztön kóros túltengése.

Nimród, a Biblia szerint Kán unokája, nagy vadász. A magyar krónikák szerint a magyarok 3se. Hunor és Magor atyja.

Nimwegen (holl. Nymwegen), város Hollandiában a Rajna torkolatánál, 76.000 l. 1678—79. békekötések XIV. Lajos és I. Lipót közt.

Nincsics, Momcsilo, * 1874, szerb államfőri. A pénzügytan és a nemzetgazdaságtan tanára a belgrádi egyetemen. 1911. a Pasic-kormányban pénzügy-, majd kereskedelmi mi-

Nimes: a régi római vízvezeték

niszter. 1921. külügyminiszter. A szerb radikális párt egyik vezető tagja.

Ningpo, kínai kikötőváros a K-kínai-tenger partján, 1/3 millió lakos.

Ninive (Ninnua), az asszír királyok fővárosa a Tigris balpartján. A mintegy 200.000 lakossal bíró várost Kyaxares és Nabopolassar pusztították el és égették fel (Kr. e. 605.).

Ninos, Semiramis férje, a monda szerint az asszír birodalom alapítója.

Niobe, Amphion király neje, hét fiával és hét leányával büszkélkedve, különbnck mondtotta magát Leto istennőnél. Apollo és Artemis e lekicsinylést úgy bosszulták meg, hogy N. gyermekeit, egyet kivéve, nyilakkal lelővöldözték. Ezt ábrázolja a firenzei Uffizi-gyűjteményben lévő N. szoborcsoport.

Niobe

Nippe (franc.), apró csecsebecse a lakás díszítésére.

Nippont, vagy Hondo, Japán főszigete, 224.000 km², 45 millió l. A japániak N.-nak nevezik egész országukat is.

Nirvána, I. Buddhizmus.

Nis, szerb város a K-i Morava és a Nisava összefolyásánál, 25.000 l. Szőnyegszövőés, műipar.

Nisard, Désiré (1806—1888). klassz. irányu francia irodalomtörténeti író. Főműve: Histoire de la littérature française (magy. is).

Nitrátok (gör.), a salétromsav sói.

Nitrifikáció (gör.-lat.), salétromos vegyületek képződése a talajban, amelynél baktériumok kötik meg a levegő nitrogénjét.

Nitrocellulózé, I. Lőgyapot.

Nitrogén (gör.), szintelen, szagtalan gázalaku elem, a levegőnek négyötöd alkatrésze. Rutherford fedezte fel 1772. Fontos alkatrésze a szerves világ anyagának, főleg a fehérjéknek. — 1450-ra lehülve 32 atm. nyomásnál folyékonyá lesz. Az égest nem táplálja, nem is ég. élőlények megfulladnak benne.

Nitroglicerín (gör.), szintelen, szagtalan, sűrű, mérges folyadék. Glicerínből kénsavval és salétromsavval állítják elő. Útésre rendkívül hevesen robban. L. Dinamit.

Nitsch Mátyás, * 1884. a nyugatmagyarországi németiség írója; jödeige a Pester Lloyd munkatársa volt.

Nitti, Francesco, * 1868. olasz állanferfiu, 1911—18. pénzügyminiszter, 1919—20. miniszterelnök, mint a lib. párt vezére. A fascisták uralomrajutásával emigrálásra kényszerítették. Zürichben él. Nagy propagandát fejt ki a békeszerződésék és a fasizmus ellen és a mai európai helyzettel több könyvében foglalkozik.

Nivelláni (franc.) a m. magasságkülönbségeket megállapítani, továbbá ezeket megszüntetni is.

Nivelle, Robert Georges (1856—1924), francia tábornok, 1916 dec. Joffre-tól átveszi a fővezérséget. 1917 ápr. átáda Pétain-nak; 1917—18. Afrikában katonai főparancsnok.

Nivó (franc. niveau) a. m. színvonal.

Nizam, a legnagyobb brit indiai benszülött ura'om alatti állam, 215.000 km², 12¹/₂ millió l. Kőszén-, arany-, ezüst-, textil- és papír- ipar. Fővárosa Hyderabad.

Nizámi (1140—1202), nevezetes perzsa költő, ő alapította meg a romantikus eposzt a perzsa irodalomban.

Nizsnij-Novgorod, orosz város a Volga mellett, 185.000 l. Világhírű vásárainak főcikke a bőr, prém és tea.

Nizza (Nice), kikötőváros, klimatikus téli üdülőhely az Alpok D-i lábánál, 156.000 l. Illatszergyártás, olaj- és borkereskedelem.

Niegoš, montenegrói uralkodó család. Öse Danilo Sztjepcsev volt, akit 1697. Montenegro fejedelmévé választottak.

Niegoš, Petar (1813—51), montenegrói uralkodó (1813.) és szerb költő. Főműve a Gorski Vienac (Hegyi koszoru), drámai költemény, amelyet a szerb irodalom legkiválóbb alkotásának tartanak.

N. N., rövidítés e helyett: nomen nescio (lat. a. m. a nevet nem ismerem), ismeretlen név jelzése.

Noailles, Mathieu, grófné, sz. Bibesco-Bra-covan Anna Erzsébet, * 1876. francia-román író. Finom érzésű s tökéletes formájú versek.

Nobel, Alfred (1833—1896), svéd vegyész, nevét a dinamit feltalálásával (1867) örökítette meg. Találmányával szerzett óriási vagyont alapítványként a svéd akadémiára hagyta azzal a rendelkezéssel, hogy kamatait 5 részre osztva, minden évben egyenkint kb. 180.000 svéd koronára rugó díjjal jutalmazzzák azokat a tudósokat, akik a fizika, a vegyan, az orvostudomány, további a szcirodalom és végül a békepropaganda terén a legnagyobb érdeme- ket mutatják fel.

A Nobel-dij jutalmazottai 1901—1907

Év	Fizika	Kémia	Orvos- tudomány	Irodalom	Békédij
1901	W. K. Röntgen N.	J. H. van't Hoff N.	E. von Behring N.	R. F. A. Sully- Proudhomme Fr.	H. Dunant S. Fr. Passy Fr.
1902	H. A. Lorenz H. P. Zeeman H.	E. Fischer N.	R. Ross A.	Th. Mommsen N.	E. Ducommun S. A. Gobat S.
1903	H. Becquerel Fr. Curie-házaspár Fr.	S. Arrhenius Sv.	N. R. Finsen D.	B. Björnson Nor.	W. R. Cremer A.
1904	• Lord Rayleigh A.	Sir W. Ramsay A.	J. P. Pavlov Or.	F. Mistral (Maillane) Fr. J. Echegaray Sp.	Institut de droit international
1905	Lénárd Fülöp N.	A. von Baeyer N.	R Koch N.	H. Sienkiewicz L.	Berta v. Suttner Osztr.
1906	J. J. Thomson A.	H. Moissan Fr.	C. Golgi (Pavia) Ol. J. Ramon v Cayal (Madrid) Sp.	G. Carducci Ol.	Th. Roosevelt Am.
1907	A. A. Michelson Am. 1853	E. Buchner N.	Ch. L. A. Laveran Fr.	R. Kipling A.	Th. Moneta Ol. R. Renault Fr.

A Nobel-dij jutalmazottai 1908–1929

Év	Fizika	Kémia	Orvos-tudomány	Irodalom	Békedij
1908	G. Lippmann Fr.	E. Rutherford A.	J. Mecsnikov Or. P. F. hrlich N.	R. Eucken N.	K. P. Arnoldson Sv. F. Bayer (Kopenhága) D.
1909	G. Marconi Ol. F. Braun N.	W. Ostwald N.	Th. Kocher S.	S. Lagerlöf Sv.	A. Beernaert B. P. d'Estournelles de Constant Fr.
1910	J. D. van der Waals H.	O. Wallach N.	A. Kossel N.	P. Heyse N.	A. berni nemzet- közi békeiroda
1911	W. Wien Osztr.	M. Curie Fr.	A. Gullstrad Sv.	M. Maeterlinck B.	J. M. C. Asser H. A. Fried Osztr.
1912	G. Dalén Sv.	V. Grignard Pr. P. Sabatier Fr.	A. Carrel Am.	G. Hauptmann (Agnetenorfi)	Elihu Root (Am.)
1913	H. Kamerlingh Onnes H.	A. Werner S.	Ch. Richet Fr.	Rabindranath Tagore Hi.	H. La Fontaine B.
1914	M. von Laue N.	K. W. Richards A.	Bárány Róbert Osztr.	—	—
1915	W. H. Bragg A.	R. Willstätter N.	—	R. Rolland Fr.	—
1916	—	—	—	W. v. Heidenstar Sv.	—
1917	Ch. G. Barkla A.	—	—	K. Gjeller p H. H. Pontoppidan (Kopenhága) D.	A. Vörös Kereszt Nemzetközi Bizottsága
1918	M. Plank N.	F. Haber N.	—	—	—
1919	J. Stark N.	—	J. Bordet B.	K. Spitteler (Luzern) S.	W. Wilson Am.
1920	Ch. E. Guillaume S.	W. Nernst N.	A. Krogh D.	K. Hamsun (Norvégia) Nor.	L. Bourgeois Fr.
1921	A. Finslein N.	F. Soddy (Oxford) A.	—	Anatole France (Páris) Fr.	H. Branting (Stockholm) Sv. Chr. L. Lange (Krisztília) Nor.
1922	N. Bohr (Kopenhága) D.	J. W. Aston (Cambridge) A.	A. Hill A. O. Meyerhof N.	J. Benavente (Madrid) Sp.	F. Nansen (Krisztília) Nor.
1923	A. Millikan (Pasadena) Am.	F. Pregl (Grác) Osztr.	F. G. Banting és J. R. Macleod Ka.	W. B. Yeats (Dublin) I.	—
1924	—	—	W. Einthoven (Leiden) H.	V. Reymont (Varsó) L.	—
1925	Jos. Franck N. G. Herz N.	R. Zsigmondy N.	—	G. B. Shaw A.	C. G. Dawes Am. A. Chamberlain A.
1926	J. B. Perrin Fr.	T. Svedberg Sv.	G. Fibriger D.	G. Deledda Ol., nő	A. Briand Fr. G. Stresemann N.
1927	A. Crompton A. C. T. R. Wilson A.	H. Wieland N.	J. Wagner Jauregg Osztr.	H. Bergson Fr.	L. Quidde N. F. Buisson Fr.
1928	O. W. Richardson A.	A. Windaus N.	Ch. Nicolle Fr.	S. Undset Nor. nő	—
1929	Duc de Broglie Fr.	A. Herden A. H. von Euler- Chelpin Sv.	F. G. Hopkins A. E. Eijlemann H.	Th. Mann N.	—

Nobile, Umberto, orosz tábormeg és léghajós; 1928: végzetes sarki repülést végzett, amely Amundsen és Malmgreen sarki utazók életébe került és amelyből N.-t és társait egy orosz expedíció mentette meg.

Nobile (ol.), így nevezték a velencei köztársaságban a kormányzó főnemeseiket.

Nobilitas (lat.) a. m. nemesség.

Nobilis oblige (franc.) a. m. a nemesség kötelez.

Nocturne, l. Notturmo.

Nodier, Charles (1783—1844), a francia romantika előharcosa; utazójokat s novellákat írt (Trilby, Jean Sbogar stb.).

Noé, a biblia szerint az emberiség ősapja, aki megszabadult az özönvittől. Sem, Kám és Jafet nevű fiaival az új emberiség alapját vetette meg.

Nogáll Janka (1860—1924), író, Szabó Endre író felesége, novellák, cikkek, ifjúsági művek szerzője.

Nógrádkövesd kisk., Nógrád vm., sziráki j., 474 l., vasut, táviró, posta.

Nógrádmarcfal kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 909 l., ut. és up. Szügy.

Nógrádmegyér kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 1479 l., ut. Szécsény, posta.

Nógrádsipek kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 655 l., ut. és up. Szécsény.

Nógrádszakál kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 1050 l., vasut, táviró, posta.

Nógrádverőce kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 2463 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Nógrád vm. 4128 km², 262.000 l. Szék-heley Balassagyarmat. Trianon óta E-i fele Csehszlovákiáé. A megmaradt csonka N. 2383 km², 177.000 l.

Nógrády László, * 1871, számos belletrisztikai, irodalomtörténeti és gyermektanulmányi munkát írt.

Noktambul (lat.) a. m. alvajáró.

Nolens-volens (lat.) a. m. akarva-nemakarva.

Noli me tangere (lat.) a. m. ne nyulj hozzám. (Ján. ev.-ban a foltámadt Jézus szavai Mária Magdolnához.)

Noli turbare circulos meos (lat.) a. m. ne zavarj meg a köreimet (általólag Archimedes utolsó szavai egy római katonához).

Nomád (gör.), állandó lakóhely nélküli való, állattenyésztéssel foglalkozó, vándorló népesség.

Nomen est omen (lat.) a. m. a név már előjel.

Nomenklatura (lat.) a. m. a tudás egy területére vonatkozó elnevezések jegyzéke.

Nominális (lat.) a. m. névleges.

Nominalizmus (lat.), az a középkori filozófiai irány, amely szerint az általános fogalmak nem léteznek a gondolkodáson kívül, hanem csak nevek, szavak. Ellenfeleik, a realisták, csak az általános fogalmaknak tulajdonítottak létet, nem pedig az egyes dolgoknak.

Nomina sunt odiosa (lat.) a. m. a nevek (emlétek) gyűlöletesek.

Nomos (gör.) a. m. i. törvény. — 2. Egyiptomban közigazgatási beosztás, kerület, élén a nomarchos állt (a mai Görögország is

nomarchiákra van osztva). — 3. A dórok Apollo-himnusza.

Nonchalance (franc.) a. m. hanyagság, nem-törődőség.

Nonius, Pedro (1492—1577), portugál matematikus által 1542. felfeltárt és leirt leolvasó szerkezet kis távolságoknak pontos meghatározására.

Nonkonformisták, azok az angol protestánsok, akik az 1662. egységaktát nem fogadták el. II. Károly óta kizárták minden hivatalból és súlyosan büntették őket. Magvát képezik a reformáció puritán és unitárius irányú továbbfejlődésének.

Non olet (lat.) a. m. nem büzlök.

Non omnis moriar (lat.) a. m. nem halok meg egészen (Horatius).

Nonpareil, l. Betűfajok.

Non plus ultra (lat.) a. m. nincs tovább, fölülmulhatatlan.

Non possumus (lat.) a. m. nem tehetjük. A pápák tiltakozási formulája a világi hatalommal szemben.

Non putarem (lat.) a. m. nem gondolnám.

Nonsaians, l. Nonchalance.

Non scholae sed vitae discimus (lat.) a. m. nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.

Nonsens (lat.) a. m. nemlétező, képtelenség.

Nonum prematur in annum (lat.) a. m. kilenc évig tartsuk magunknál (t. i. irodalmi munkáinkat; Horatius tanácsa).

Non-valeur (franc.) a. m. nem-érték, értéktelenség.

Nopca I. Elek báró (1848—1918), több ízben képviselő, 1895—97. az Operaház és Nemzeti Színház intendánsa. — 2. **Ferenc** báró, * 1879, paleontológus és geológus, a Földtani Intézet igazgatója; Albánia kitűnő ismerője.

Nóráp kisk., Veszprém vm., pápai j., 513 l., ut. Pápa, up. Pápakovácsi.

Nordau, Max (1849—1923), pesti születésű, Párizsban élt német író. Számos novellát, regényt és tudományos művet írt, melyekkel feltűnést keltett. Legismertebbek: Die konventionellen Lügen der Kulturmenscheit, Paradoxe. A cionizmus egyik előharcosa volt.

Norddeutsche Allgemeine Zeitung, a német külügy. hiv. lapja 1918-ig, azóta Deutsche A. Z. címmel jelenik meg.

Nordenskjöld, I. **Adolf Erik**, br. (1832—1901), svéd utazó, Vega nevű hajóján eljutott Azsia E-i partja mentén a Csendes-óceánba (ez az EK-i átjáró). — 2. **Unoka-öccse**, **Otto** (1869—1928), a nagy svéd dél-sarki expedíció vezetője s leírója (1901—3).

Norderney, K-i friz-sziget az E-i-tengerben. 15 km², 4300 l. Német tengeri fürdő.

Norge, Norvégia norvég neve.

Norma (lat.) a. m. i. mérték, szabály, — 2. a könyv rövidített címe az iverken.

Norma, magános, öreg bukka volt a budai Svábhegy egy mezején, gyönyörű ki-

átással a Zugliget s Buda felé. Az utóbbi években elpusztult.

Normalis (lat.) a. m. szabályos, rendes.

Normalizálás, egységes méretek bevezetése a gyártásban.

Normanapok, kat. országokban azok a fő ünnepek, amelyekben sem mulatságokat, sem törvényszéki tárgyalásokat nem szabad tartani.

Normandia, egykori tartomány Ny.-Franciaországban, kb. 25.000 km², 2 millió l. Alattanyésztes. halászat, hajózás. ipar. Világhírű tengeri fürdők (Deauville, Trouville). Fővárosa Rouen. Kikötője Le Havre.

Normannok, Skandináviából kivándorolt germán törzsek, amelyek hajóikon Grönlandig és Labradorig eljutottak. Angliát sokszor háborúztatták, 886. Párizst ostromolták, 912. megkapták Normandiát és innen az elfranciósított N. Hódító Vilmos alatt elfoglalták Angliát. Egy másik csoportjuk Sziciliát foglalta el, egy harmadik Oroszországot szerezte meg.

Norman-szigetek, a La Manche-csatornában, az angolok birtokában, 104 km², 90.000 l. A legnagyobbak Jersey, Guernsey, Alderney. Halászat, hajózás, tengeri fürdők.

Norrák, a sors istennő a skandináv mitológiában.

Norris, Frank (1870–1902), amerikai regényíró. N. regény-trilógiájából, a Buza eposzból, két rész készült el: The Octopus és The Pit, ez utóbbi Örvény c. magyarul is megj.

Northampton, város London és Birmingham közt, 94.000 l. Cipőgyártás.

North Carolina, l. Észak-Carolina.

Northcliffe (eredetileg Harmsworth), Charles William, Viscount (1865–1922), angol lapkiadó. Nagy politikai hatalomra tett szert több angol, amerikai és egyéb lap megvásárlása által. Mindvégig a háborus, nacionalista irányt támogatta. Halála óta a N.-konzertt fivőre: Harold Sidney Harmsworth, * 1863, vezeti.

North Dakota, l. Észak-Dakota.

Norvégia, királyság, Európa legE-ibb állama a Skandináv-félsziget Ny-i felében, 388.000 km², 2²/₃ millió l. Partvonala pártatlanul fejlett. Csaknem egész területét a Skandináv Alpok borítják. Gleccserei a legnagyobbak Európában. Éghajlata a tengerparton enyhe és nedves, a hegyekben pedig hideg. Folyói röviddek és zuhantagokban buknak alá a tengerbe. Vízierő jelentékenyek. 75% a természetlen, 22% erdő, 3% művelt föld. A nép fő kereseti forrásai az erdészet, vasércbányászat, aalászat és hajózás. Hajóparkja leginkább degen árukat fuvaroz. Műveltsége magas és

általános. Az ev. vallás csaknem kizárólagos. Fővárosa Oslo. **Története**: l. Svédország és Norvégia története.

Norvég irodalom. A 9–13. sz.-ból számos dokumentum maradt. Az első jelentősebb írók a 16. sz.-ban tűnnek föl. Az utóbbi irodalom a 19. sz. elején indul meg. A költészet minden ágában és tudományos területen is nagyhatású H. Wergeland működése (1808–45). Egészen új csapat jelent Björnson (1832–1910) és Ibsen (1828–1906), velük a N. irányító hatással fut be az európai irodalmakba. Mellettük kiválik az elbeszélő Lie, Kielland, Knut Hamsun (vgz utóbbi a drámában is). Ujabb lírikusok: Vogt, Krag, Obstfelder stb. A tudományos irodalomban: Abel, Bugge, Nansen stb.

Norvég nyelv. Norvégiaiában sohasem volt egységes nyelv. Ny-on izlandi, E-on svéd nyelvet beszéltek a művelt osztályok és az irodalom nyelve a 15. sz. óta a dán. Ujabbban indult meg a landsmaal mozgalom, a külön N. megteremtésére.

Norwich, Norfolk grófság fővárosa DK-Angliában, 124.000 l. Gép- és textilipar.

Nosce te ipsum (lat.) a. m. ismerd meg tenmagadat.

Noseda Károly, * 1863, zeneszerző, 1912-től a Nemz. Zenede énekstanára, utóbb c. igazgatója. Művei: férfikarok, dalok, egyházi művek.

Noske, Gustav, * 1868, német szociáldemokrata politikus. 1906 óta a Reichstag tagja. A Spartacus-mozgalom alatt ő lett a Berlínt védő csapatok parancsnoka és nagy energiával nyomta el a mozgalmat. A Scheidemann-és Bauer-kormányban hadügyminiszter, a Kapp-féle puccs elnyomása után Hannoverban tartományi elnök.

Nostradamus (1503–65), franc. orvos és asztrológus, aki verses jóslatokat írt.

Noszkó Imre, * 1869, kuriai bíró.

Noszky Jenő, * 1880, természetbúvár, nemz. muzeumi őr. Föld-és őslénytani dolgozatokat írt.

Noszlop kisk.. Veszprém vm., devcséri j., 1790 l. ut. Devcsér, posta.

Nosztalgia (gör.) a. m. honvágy.

Nosztifikáció (lat.) a. m. külföldi egyetemen szerzett oklevél érvényesítése belföldön.

Noszvaj nagyk., Borsod vm., mezőkövési j., 1613 l. ut. és up. Bógas.

Nota bene (lat.) a. m. jól jegyezd meg, jegyzet.

Notabilitás (lat.) a. m. előkelőség.

Nótaper, a régi jogi nyelvben a. m. hitlenségi per (lat. nota infidelitatis).

Nótárius (lat.) a. m. jegyző.

Nóthangel, Hermann (1841–1905), a bécsi egyet. a belgyógyászat tanára volt.

Notifikáció (lat.) a. m. értesítés.

Notárius (lat.) a. m. ismert, hírhedt.

Notre Dame (franc.) a. m. Miasszonyunk.

Notter Antal, * 1871, a bp.-i egyet. az egyházig ny. r. tanára, filozófiai író.

Nottingham, N. grófság fővárosa Közép-

Angliában, 270.000 l. Egyetem. Gépipar. Csipkegyártás.

Notturno (ol.) v. nocturne (franc.) a m. éjjeli zene. Field és Chopin óta különösen álmódoszó jellegű zongorakompozíciókat értenek alatta.

Nova kisk., Zala vm., novai j., 1552 l. telefon, távíró, posta.

Novaj nagyk., Borsod vm., mezőkövcsdi j., 1342 l. ut. Kistálya, up. Mezőkövesd.

Novaja Zemlja, két sziget az orosz Jeges-tengerben, Európa és Szibéria közt, 91.000 km². Főka-, rozsmár- és bálnavadászkok látogatják.

Novák László, * 1873, grafikai szakíró, nyomdász.

Novais, Friedrich von Hardenberg áneve (1772—1801), német romantikus költő, regényíró (Heinrich v. Ofterdingen, Hymnen an die Nacht stb.).

Novara, város É-Olaszországban (Piemont), 64.000 l. 1849. Radetzky osztrák hadvezér győzelme Károly Albert szárd király seregén.

Nova Scotia (Acadia), Kanada legK-ibb tartománya, 55.000 km², félmillió l. Halászat, erdőgazd., szén-, vas- és aranybányászat, vasipar, hajóépítés. Főv. Halifax.

Novella (ol.: ujdonság), 1. rövidebb elbeszélés. — 2. A jogban a törvényalkotásokat kiegészítő v. módosító törvény.

Novelli, Ermete (1851—1919), olasz színész. Előbb a római nemzeti színház tagja, majd staggione-társulatot szervezett, amellyel bejárta Európát. Megfordult Bp.-en is. A realista színjátszás képviselője.

November, a 9. hónap, a latin novem = kilenc szó után.

Novi, l. felsőolaszországi város, 20.000 l. 1799. ütközet. — 2. Horvát tengeri kikötő és fürdőhely Fiumétől DK-re, 3500 l.

Novibazar, jugoszláv városka, 12.000 nagyrészt mohamedán l. A N.-i szandzsák Bosznia, Szerbia és Montenegro közt fekszik.

Noviciatus (lat.), a szerzetesrendbe lépők próbabeje, legalább egy évig tart.

Novoje Vremja, 1868. alakult szentpétervári napilap. Erős híve volt a háborunak. 1920 óta Belgrádban jelenik meg.

Novo-Szibirszk (azelőtt Novo-Nikolajevszk), Szibéria fővárosa, az Ob mellett, 120.000 l.

Novum (lat.) a. m. új.

Nőkérdés, l. Feminizmus.

Nőfűcs kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 1038 l. telefon, posta.

Növény, olyan élőlény, amelyet az állattól főként az különböztet meg, hogy a föld szerzetlen anyagait képes szervezettek átalakítani (a napfény segítségével), hogy táplálékfelvevő szervei külsők és hogy egyéni fejlődése haláláig tart.

Növényföldrajz, a növényeknek a Földön való elterjedtségével fogl. Négy övet különböztet meg: 1. trópicust, a trétírok közt, 2. szubtrópicust, az örökzöld fákkal és steppékkel, 3. a lombhullató fák övét és 4. szubarktikus, a lombhullató fák övét.

Növényi zsírok (olajok), a növények magvaiban, bogyóiban stb. felhalmozódó anyagok; vegyi összetételük lényegében azonos az állati zsírokéval. A N.-at felosztják nemszáradókra (ricinus-, tábla-, mustár-, gyapotmag-stb. olaj) és száradókra (len-, dió-, napraforgóolaj stb.).

Növénytan (botanika), az a tudomány, amely a növények szervezetével és életével fogl. Az általános N.-ba tartozik: az anatómia (a növények belső szervezete), a morfológia (külső alakjuk és fősztásuk), fiziológia és biológia (életjelenségek). A különleges N.-ba tartozik: a rendszertan, növényföldrajz (l. o.) és növénypaleontológia. Céliját illetőleg van mezőgazdasági, kertészeti, erdőszeti, ipari és orvosi N.

Nub'ia, tartomány a Közép-Nilus két partján, kb. 2 millió l. Datolya, gummi, szennalevél. Főhelye Kartum. 1836 óta angol. N., Abesszina és a Szómáli-föld régebbi neve Etiópia.

Nuditás (lat.) a m. meztelenség.

Nulla (o), vagy zérus, a m. semmi. A matematikában helyepótló számjegy. Indiában találták fel, Európába a 13. sz.-ban jutott el az arabok révén.

Nulla dies sine linea (lat.) a m. egy nap se muljk el a vonás (vagyis munka) nélkül. (Plinius szerint Apelles festő mondása.)

Nullifikáció (lat.) a m. megsemmisítés, érvénytelenítés.

Numa Pompilius, a monda szerint Róma második királya (Kr. e. 715—672), az istentisztelet s papi rendek megalapítója.

Numerikus (lat.) a m. számszerű.

Numerus (lat.) a m. szám.

Numerus clausus (a. m. zárt szám), számbeli korlátozása valamilyen foglalkozásnak, de kül. az 1920: XX. t.-c. megjelölése, amelynek értelmében a kultuszminiszter a főiskolákra fölvehető hallgatók számát korlátozhatja. E számon belül »az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg érje el az illető népfaj v. nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak $\frac{9}{10}$ -részét.«

Numidia, a karthágói birodalommal határos ókori É-afrikai ország, a mai Algír.

Numizmatika (lat.) a m. éremtan; az érem és a vele rokon plakett történetével és művészetével foglalkozik.

Nunmu'itok, harmadkorbeli őslények, amelyek meszes héja egész hegyeket és közeteket képez; a közetekből kivált egyes N.-at nevezi a nép Szt. László pénzének.

Nuncius (lat.) a m. követ, kül. akit a japa küld.

Nunc venio ad fortissimum virum (lat.) a m. most térek rá a legderekebb férfura. (Cornelius Nepos.)

Nurhag, vártoronyzerű építmények Szardínia szigetén, a rómaiak előtti időkbel. Valószínűleg siremlékek.

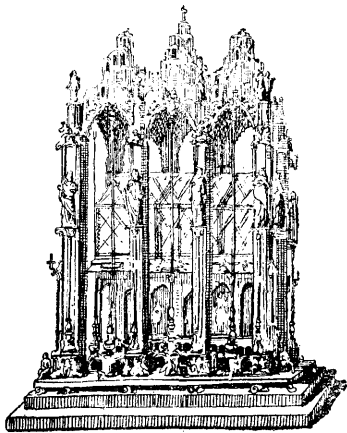
Nuszbek (Székely) Sándor, * 1877, költő (Hőfőherék, Zách Klára, szimű).

Nutáció (lat.), 1. a Föld forgási tengelyének helyváltoztatása a napköri pályája síkjához képest, aminek oka a Hold vonzó hatása. — 2. N. növényeknél a növekvő csúcs görbevonala mozgása (pl. körülcsavaródás).

Nutria (spanyol), a mocsári hód prémje.

Nüansz (franc.; nuance), a m. árnyalat.

Nürnberg, Bajorország Mittelranken kerületének főhelye, 392.000 l. N. egyike a földkerekség legszebb városainak. Művészeti értékű gótikus és renesszánsz házai uccszám sorakoznak a régi városrészben. Gyűjteményei is gazdagok (Germanisches Museum). Iparának termékei közül világhírűek a ceruza (Faber), játék- és rövidáruk (norimbergi áruk).

Nürnberg: szt. Sebaldus síremléke

Ny... alatt nem talált szavak **Ni** alatt keresendők.

Nyak, a fejet a törzssel összekötő testrész; az összes emlősöknél 7 nyakcsigolya.

Nyál, a nyálmirigyek által termelt, naponta $1/2$ —1 liternyi váladék, amely sokat és szerves anyagokat tartalmaz. Legfontosabb alkotórésze a ptyalin, a keményítő emésztésére szolgáló erjesztő.

Nyalka kisk., Győr vm., pusztai j., 805 l., ut. Győrszentmárton, up. Pázmándfalu.

Nyár, csillagászatilag a jun. 22-i leghosszabb naptól a szept. 21-i napéjegyenlőségig terjedő évszak (az északi féltéken). A déli féltéken dec. 22-től márc. 21-ig
nak egy órával való előreigazítása.

Nyárad nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1485 l., ut. Mezőlak, posta.

Nyáregyháza nagyk., Pest vm., monori j., 3730 l., vasut. telefon. posta.

Nyári időszámítás, a nappali világítás jobb kihasználása céljából szokásos nyáron az órának egy órával való előreigazítása.

Nyárspolgár (a német Spiessbürger fordítása), a szuklótótköri ember gunyos megjelölése.

Nyáry 1. **Albert** báró (1828—86), tört.-író és heraldikus. Főműve: A heraldika alapvonalai. — 2. **Andor**, * 1890, regény- és színműíró; Boltiszolga (reg.), Gunyhó előtt (színmű). — 3. **Jenő** báró (1836—1914), archeológus; barlangjainkat (különösen az aggtelektit) felkutatta. — 4. **Pál** (1806—71), politikus, Pest megye alispánja, 1848, a honvédelmi bizottmányban a belügyminiszter teendőit látta el. A debreceni országgyűlésen a békepárt vezére volt. Az 1860—1. országgyűlésen a határozati, az 1865. a Tiszapárt (balközép) tagja. Ongyilkos lett.

Nyassza-tó, K-Afrikában, 26.500 km², víze a Zambezibe folyik.

Nyelv, a szájüregben elhelyezett, rendkívül mozgékony izomtömeg. Feladatai: tapinás és ízlelés, a táplálék forgatása és letolása (nyelésnél), a tagolt beszéd. Háromféle ízlelő szemölcsök vannak rajta: fonalalakuak, gombaszzerűek és körülárlók.

Nyelvcsap (uvula), a szájpad hatulsó részén leülő husos rudacska; feladata annak megakadályozása, hogy nyelésnél étel jusson az orrüregbe.

Nyelvek. Földünk területén 900—1000-re szokták becsülni a ma élő Ny. számát. A Ny.-et formai sajátosságai szerint három csoportba osztják: 1. az izoláló, egytagu szókból állók (pl. a kínai), 2. agglutináló, a szavakhoz elő- és utótagokat tevő (pl. a magyar), és 3. a reflektáló Ny., ahol a szavak maguk változnak meg ragozásokor.

Nyelvjárás (dialektus), ugyanazon nyelvnek különböző alakját, amint egy-egy vidéken beszélik, nevezzük Ny.-nak vagy tájszólásnak.

Nyelvsíp, olyan sip, melynél a hang a fúvás alkalmával szabadon lebegő nyelvcső segítségével jön létre.

Nyelvtudomány, v. nyelvészet, a nyelvek fejlődésével, szerkezetével foglalkozó tudomány. Az összehasonlító Ny. a rokonyelvek összehasonlító vizsgálatával foglalkozik, megalapítói Schlegel és Bopp; öket időrendben megelőzte a magyar Sajnovics. A történeti Ny. egy nyelv fejlődését vizsgálja története folyamán, megalapítója Jacob Grimm, nálunk Kévai Miklós. A pszichológiai Ny. a lelki élet vizsgálata alapján magyarázza a nyelv tényeit, megalapítója H. Steinthal, továbbfejlesztette V. Wundt. A magyar Ny. legkiválóbb művelői voltak: Hunfalvy Pál, Budenz József, Szarvas Căbor, Simonyi Zsigmond, Volf György.

Nyelvujtás, nyelvi és irodalmi mozgalom a 18. sz. végén, a 19. sz. elején, amelynek célja volt a magyar nyelvet új szavak alkotásával gazdagítani. A Ny. körül igen heves irodalmi harc keletkezett. Az erzsékos módon készült szavak nagy része elpusztult, egy része megmaradt és mai szókincsünknek nélkülözhetetlen része (pl. iroda, ujonc, szónok, rovar, zongora stb.). A Ny. túlzásai ellen erős

harcot indított Szarvas Gábor a Magyar Nyelv-örben s valóságos új Ny.-i harc keletkezett. Ma már ez a küzdelem is elmúlt.

Nyereségrészesedés, a munkások részesedése a vállalat tiszta nyereségéből. A Ny. célja, hogy a munkást minél szorosabb érdekkapcsolatok fűzzék a vállalathoz.

Nyerges ló, a kocsai baloldálára befogott ló. **Nyergesujfalu nagyk.**, Esztergom vm., esztergomi j., 2536 l., hajóáll., vasút, táviró, telefon; posta.

Nyersvas, az érceiből kiolvasztott, a kohóból kikerült, még tisztátalan vas. Vastartalma csak 92–93%. Ebből készítik különféle eljárásokkal az ipari célokra alkalmas vasfajtákat.

Nyésta kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 227 l., ut. Felsővadász, up. Abaujszolnok.

Nyíri Imre, * 1900, szocialista író és lapíró, kritikus; versek, novellák.

Nyílassy Sándor, * 1873, festő; magyar népcélet bizonyos eklektikus színezéssel.

Nyim kisk., Somogy vm., tabi j., 530 l., ut. és up. Ságvár.

Nyirábrány nagyk., Szabolcs vm., ligetaljai j., 4328 l., vasút, táviró, telefon; posta.

Nyírcsád nagyk., Szabolcs vm., ligetaljai j., 3298 l., telefon, táviró, posta.

Nyírad kisk., Zala vm., sümegi j., 1708 l., ut. Devescer, posta.

Nyiradony nagyk., Szabolcs vm., ligetaljai j., 4383 l., vasút, táviró, telefon; posta.

Nyirbakta kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 1548 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Nyirbátor nagyk., Szabolcs vm., nyirbátori j., 9075 l., áll. realgimn., vasút, táviró, telefon; posta.

Nyirbéktelek nagyk., Szabolcs vm., ligetaljai j., 2584 l., telefon, posta.

Nyirbogát nagyk., Szabolcs vm., nyirbátori j., 3151 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Nyirbogdány nagyk., Szabolcs vm., nyirbogdányi j., 2115 l., vasút, táviró, telefon; posta.

Nyircsaholy nagyk., Szatmár vm., mátészalkai j., 2127 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Nyircsászfal kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 781 l., vasút, ut. Nyirbátor, posta.

Nyirderzs kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 748 l., ut. Hodász, up. Kántorjánosi.

Nyiregyháza, r. t. város Szabolcs vm.-ben, 43.340 l., tulnyomóan földművesek, megmagyarosodott szlovák telepések (tírpákok). Vasúti csomópont. Kath. gimn., ev. realgimn., fuu felsőkeres. isk.

Nyiregyházi Ervin, * 1905, zongoraművész és zeneszerző.

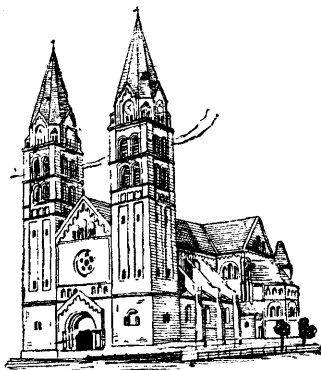
Nyirő István, * 1893, a debreceni egyet. könyvtár igazgatója, népműveléssel és könyvtárüggyel fogl.

Nyirgelse nagyk., Szabolcs vm., ligetaljai j., 183 l., vasút, ut. Nyirmihálydi, posta.

Nyirgyulaj nagyk., Szabolcs vm., nyirbátori j., 2264 l., ut. Nyirbátor, posta, vasút.

Nyíri kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 518 l., ut. Pálháza, up. Füzérkomlós.

Nyíri Sándor, * 1854, altábornagy. Részt-

Nyiregyháza: az új kat. templom

vett a boszniai hadjáratban. 1903–05. honvédelmi miniszter.

Nyirbrony kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 1008 l., ut. és up. Ramocsaháza.

Nyírjákó kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 991 l., vasút, ut. Vaja, up. Rohod.

Nyírkarász nagyk., Szabolcs vm., kiskvárdai j., 2309 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Nyírkercs kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 658 l., ut. és up. Nyirbakta.

Nyírlövő kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 670 l., ut. és up. Pap.

Nyírlugos nagyk., Szabolcs vm., ligetaljai j., 2933 l., telefon, posta.

Nyirmada nagyk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 3175 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Nyirmártonfalva nagyk., Szabolcs vm., ligetaljai j., 2117 l., telefon, posta.

Nyirmegyes kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 1916 l., vasút, táviró, posta.

Nyirmihálydi nagyk., Szabolcs vm., ligetaljai j., 1614 l., vasút, táviró, telefon; posta.

Nyírok, a vérhez hasonló, de ennél higabb, az egész testben keringő folyadék, amely a test sejtjeit táplálja és a bomlási termékeket részben fölveszi.

Nyírő József, * 1889, erdélyi író és újságíró; Jézusfaragó ember (novellák).

Nyirparasznya kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 840 l., ut. és up. Nagydobos.

Nyirpazony nagyk., Szabolcs vm., nyirbogdányi j., 2086 l., telefon, posta.

Nyirpilis kisk., Szabolcs vm., nyirbátori j., 1850 l., ut. Nyirbátor, up. Pirisce.

Nyírszöllős nagyk., Szabolcs vm., nyirbogdányi j., 1202 l., ut. és up. Kotaj.

Nyirtass nagyk., Szabolcs vm., kiskvárdai j., 2510 l., telefon, táviró, posta, vasút.

Nyirtét kisk., Szabolcs vm., nyirbogdányi j., 924 l., ut. és up. Apagy.

Nyirtura kisk., Szabolcs vm., nyirbogdányi j., 1216 l., telefon, posta, vasút.

Nyirvasvári kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 1513 l., ut. Nyirbátor, posta.

Nyíztör György, * 1869. béres, napszámos, majd a földmunkások szocialista szervezkedésének vezetője, a kommunizmus alatt népbiztos, utána elfogták és mint cserelofolyó Oroszországba távozott.

Nyitra, 1. folyó, a Kis-Fátrában ered és Komáromnál ömlik a Vág-Dunába. — 2. Ny. vm., 5519 km², 450.000 l. — 3. Ny. város, a Ny. folyó mellett, 16.000 l. Terménykereskedelem. Trianon óta Csehszlovákiáé Nitra néven.

Nymphenburg, München külvárosa, várkastély, porcellángyár.

Nyolcadrét, l. Oktáv 1.

Nyolcak, a MIENK-ből (l. o.) kilépett posztimpresszionista alakulat. Tagjai: Kernstock K., Czöbel B., Márfy O., Tilhanyi L., Pór B., Berény R., Czigány D. és Vedres M.

8 Orai Újság, este megj. egységspárti napilap, szerk. Nadányi Emu.

Nyomár kisk., Borsod vm., edelényi j., 500 l., ut. Boldva, up. Hangács.

Nyomja kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 619 l., ut. Némethölly, up. Szederkény.

Nyomtáv, a vasuti sinek belső élei közti mérőleges távolság; normális (egységes) Ny. 1435 mm. Az egységes Ny.-ot használják Oroszország, Irország és a Pireneusi félsziget kivételével majdnem mindenütt. Kisvasutak Ny.-ja jóval kisebb.

Nyöger kisk., Vas vm., sárvári j., 829 l., telefon, posta.

Nyugat, irodalmi folyóirat, 1906. indult meg Ignótus, Fenyő Miksa és Osvát Ernő szerkesztésében. Most főszerk. Babits M. és Móricz Zs.

Nyugat-India, a közép-amerikai szigetvilág neve. Három csoportra oszlik: a Nagy- és Kis-Antillák meg a Bahama-szigetek. Eghajlata meleg és nedves. Talaja igen termékeny. Cukornád, dohány, kakaó, kávé, mahagoni és festőfák. Cukortermelése első a földkerekségen. Lakóinak kétharmada néger, a többi fehér.

Nyugat-Magyarország, a st.-germaini szerződés értelmében Ausztriának itét Ny.-i vármegyék. A velencei egyezmény értelmében 1921 dec. 17. Sopronban és környékén népszavazást

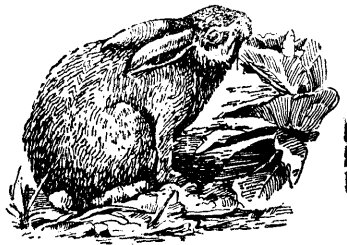
rendeltek el, amely a Magyarországhoz való tartozás mellett döntött. Az elszakított Ny. 4026 km² 292.000 l.

Nyugatrómai birodalom. Nagy Theodosius halála (395) után a római birodalom megosztott két fia közt: Arcadius keleten, Honorius nyugaton uralkodott. Ez a Ny. magában foglalta Itáliát, Britanniát, Galliát, Hispaniát, Afrikát, Dalmáciát, Noricumot, Raetiát és Panonniát. A Ny. 476. szünt meg, utolsó császára Augustulus volt.

Nyugatszenterzsébet kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 415 l., ut. Szentlőrinc, up. Nagypeterd.

Nyudij, bizonyos előre megszabott időt közszolgálatban töltők biztosított ellátása arra az esetre, ha a) az előírt szolgálati időt betöltötték, b) munkaképtelenné váltak, c) (vál. tisztviselőknél), ha meg nem választatnak. Halál esetén a közalkalmazott özvegye is Ny.-t élvez.

Nyul, a rácsalókhöz tartozó állat, hosszú felső metszőfogakkal, erős hátsó lábakkal, rövid farkkal, hosszú fülekkel. Nálunk közönséges a mezei Ny., barnásszörű, 5–6 kg.

Mezei nyul

Nyulajk, a felső ajak veleszületett hasadottsága.

Nyulifalu kisk., Győr vm., pusztai j., 1937 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Nyulhegy kisk., Győr vm., pusztai j., 1914 l., ut. és up. Nyulifalu.

Nyű v. kukac, rovarok (főleg legyek) lábatlan álcája.

O

O, O' ir neveken a. m. fiu pl. O' Brian a. m. Brian fia.

Oakland, város Kaliforniában, San Franciscóval szemben. 216.000 l.

Ózslók (gör.), a sivatagban felakadó források körül fekvő termékeny területek.

Ob, Ny-Szibéria főfolyója. Az Altáj-hegy-

ségből ered és a Jeges-tengerbe ömlik. 3640 km.

Óbánya kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 376 l., ut. és up. Püspökánad.

Obductio (lat.) a. m. (törvényszéki) boncolás.

Obecse, község, Bács-Bodrog vm., a Tisza

mellett 20.000 l. Trianon óta Jugoszláviát Stari Becej néven.

Obelisz (gör.), felfelé keskenyedő, egy darab kőből faragott kőpillér. Egyiptom az őshazája.

Obeliszk

Oberammergau, falu D-Bajorországban. Fafaragás. Világhírű passiójátékok.

Oberhammer Antal (1871–1930), Pécs város ny. helyettes-polgármestere, országgy. képvis.

Oberhausen, gyárváros a Rajna-tartományban, 105.000 l.

Obernyik Károly (1815–1855), novellista és drámaíró.

Oberon, tündérkirály, Titánia férje. Egy 12. sz.-beli francia költeményből vette át Shakespeare (Szentiványi álmok).

Oberschall I. Adolf (1839–1908), magánjogász, a kir. Kuria elnöke. Munkája: Eszrevételek a polg. perrendtartás tervezetéhez. — 2. **Pál**, * 1871, előbbinek fia, büntetőjogász.

Obilit, (lat.) a m. meghalt (sirkövek).

Objektív (lat.) a m. 1. tárgyilagoss., 2. összetett optikai műszereknél (mikroszkóp, távcső) a tárgyhoz közelebb eső lencse.

Objektum (lat.) a m. tárgy.

Obligáció (lat.) a m. kötelezettség.

Obliqat (lat.) a m. kötelező.

Obliqo (olasz), kötelezettség, a k. kereskedelmi forgalomban. **O.** nélkül a m. jótállás nélkül. Nyílt-**O.** nyílt tartozás, váltó-**O.**: váltó tartozás.

Obliqovizmus, Goncsárov Obliqov c. rg. nyomán keletkezett szó: az orosz akaratatlanság, cselekvésre való képtelenség.

Obliqo (lat.) a m. hosszukás.

Obon (ol., a franc. haut bois-ból), kettős nádnyelvű, nazális hangú fafüvé, hangterjedelme: b—a.

Obornak kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 159 l., ut. és up. Sormás.

Obrenovics, szerb uralkodócsalád, amelyet Milos alapított, aki 1817–39. uralk., követte

fia Milán 1839. majd Mihály, kit 1842. elkergetett a Karagyorgyevics párt. 1858. visszatért az **O.-ok** és Milos 1858–60. Mihály 1868-ig uralkodott, utódja unokaöccse Milán 1882. felvette a királyi címet és 1889. lemondott fia I. Sándor javára, kit 1903. nevével együtt a Karagyorgyevics párt megölt és vele kihalt az **O.-ok** törvényes ága.

Obskurus (lat.) a m. homályos; kétes híri.

Obstipáció (lat.) a m. székrekedés.

Obstrukció (lat.), a parlamenti tárgyalásoknak az u. n. agyonbeszélés által való megakasztása.

Obscún (lat.) a m. trágár.

Obsljos, régi időkben az a katona, aki idejét leszoftálta és elbocsátó levelet (Abschied) kapott.

Obszerváció, (lat.) a m. megfigyelés.

Obszervánsok (lat.) a franciskánusok, augusztinusok és karmeliták rendjének az **az ága**, amely a régi, szigorúbb szerzetesi előírásokat betartja.

Obszervatórium (ujlat.), olyan tudományos intézet, amely valamely természeti jelenség speciális megfigyelésére van berendezve (csillagászati, meteorológiai, tengerkutató, földmágnességi, földrengési **O.**)

Obszidián (at.), üvegnekmi tömeggé olvadt trachit. Rendesen fekete, igen kemény, a kőkori ősember legfontosabb szerszámánya.

O-Buda, Budapest III. kerülete a Duna és a Hármasfátörhégy közt, 36 km², 50.000 l. Nagyterjedésű szántóföldek, szőlők, erdők, mezők. Kisvárosias utcák. Hajógyár (Duna-szigeten), gáz-, téglagyár.

Obudavár kisk., Zala vm., baatonfüredi j., 114 l., ut. Nagyvázsöny, up. Szentantalfa.

Obuús (obolos), ógörög ezüstpénz, a drachma hatodrésze, kb. 19 fillér.

Obwalden I. Unterwalden.

Occam, Wilhelm (1280–1349), franciskánus teológus. A modern ismeretelméletek előfutára.

Occidens, (lat.) a m. nyugat.

Océán (gör. Okeanos) a m. világtenger.

Océánia, a Nagy-óceán szigetvilága. Három csoportra szokás osztani: Melanézia, Mikronézia és Polinézia. Az elsőhöz hozzászámítják Ausztráliát is. 11 millió km², 65 millió l., akik közül 47 millió hollandi, 9 amerikai, 7¹/₂ angol alatlavál, Éghajlata meleg v. forró.

Oceanográfia (gör.) a m. tengertan, a tengerekkel foglalkozó tudomány. Kutatásának tárgyai: a tengervíz fizikai és kémiai tulajdonságai; a tenger élete.

Ochocki-tenger, a Nagy-óceán egyik beltengere Szibéria, Kamcsatka, a Kurili szigetek és Szakhalin közt.

Ochрана, az orosz titkos politikai rendőrség népies elnevezése.

Ochrida, tó és város (12.000 l.) Jugoszláviában, Macedóniában.

Oclum (lat. otium) a m. nyugalom.

O'Connell, Daniel (1775–1847), ir agitátor, ügyvéd. 1830-tól az angol alsóház tagja.

Ócsa nagyv., Pest vm., alsódbabai j., 5069 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Ocsárd kisk., Baranya vm., pécsi j., 525 l. vasut. távíró. posta.

Ocskay László (1680—1710), kuruc tábornok. A Rákóczi-szabadságharc legvitézebb hadvezére. 1708. a trencsényi csata után a császáriakhoz csatlakozott, 1710. a kurucok elfogták és Érsekújvárot kivégezték.

Octavianus, Augustus császár (l. o.) korábbi neve.

Octopus, más néven polip. tengeri puhatestű állat. A szájnílás körül nyolc kigyószzerű karja van, rajtuk tapadó-korongokkal, ezekkel ragadja meg zsákmányát.

Od, az okkultisták által föltételezett természeti erő.

Óda (gör.), komoly tárgyú, emelkedett hangú, lírai költemény.

Ódaliszk (török) a. m. háremhölgy komornája.

Odd Fellows (különös legények), Angolországban és Amerikában, utjabban Európában is elterjedt s a szabadkőművesség mintájára alakult szervezet. Sok jótékony intézményt tart fenn.

Ódds (ang.), az a hányad, amelyet lövészen fogadáskor a tét után fizetnek.

Odeon, 1. a régi görögöknél zenei előadások céljaira szánt, színházhoz hasonló fedett épület. A legnevezetesebb ókori O. az athéni, amelyben 8000 néző fért el. — 2. Párizsi állami színház (1797. alap.).

Ódera, folyó, a Szudéták D-i lábánál ered és Stettin alatt ömlik a K-i tengerbe. 870 km. hosszú. Kosveltől lefelé hajózható.

Oderint dum metuant (lat.) a. m. gyűlöletnek bár, csak féljenek tőlem (Caligula mondása).

Odessza, Oroszország (Ukrajna) legnagyobb forgalmu kikötője a Fekete-tenger mellett, 421.000 l. Egvetem. Cukor- és bõripar, gabona-kereskedelem.

Odeur (franc.) a. m. illat, szag.

Odin, a germán mitológiában a háboru. szél és halál istene. Németül Wotan.

Odium (lat.) a. m. gyűlöletes, kellemetlen.

Odí profanum vulgus et arceo (lat.) a. m. gyűlölem a közönséges tömeget és kerülöm. (Horatius).

Ódium (lat.) a. m. gyűlölet; kellemetlenség.

Ódoaker, germán vezér, aki 476. az utolsó római császárt, a 14 éves Romulus Augustulust megösztröta a trónról és így véget vetett a nyugat-római birodalomnak.

Odontológia (gör.) a. m. fogászat.

Ódor (lat.) a. m. szag.

Odry 1. **Arnád**, * 1878. színművész. a Nemz. Színház örökös tagja és a Rádió főrendezője. — 2. **Lehel** (1837—1920), operabíró. 1876-1807 az Operaház tagja.

Odysseus (Ulixes). Penelope férje. Ithaka királya. Trója elfoglalása után 10 évig bolyong a tengeren és csak változatos kalandok után ér haza Ithakába, ahol bosszút áll felesége kérdés s újra elfoglalja trónját. O. alakja költői feldolgozásban él Homeros Odyszeiájában.

Oedipus l. Oidipus.

Oehlenschläger, Adam (1779—1850), a dán nemzeti romantizmus megalapítója, lírikus, epikus, regényíró és színműró.

Oersted, Hans Christian (1777—1851), dán fizikus, kopenhágyai egyetemi tanár, az elektromágnetizmus fölfedezője.

Oeuvre (franc.) a. m. mű, életmű; chef d'O. a. m. főmű.

Ófalu kisk., Baranya vm., pécsvárad j., 886 l. ut. Püspöknádas. up. Hidas.

O. F. B. I. Országos Földbirtokrendező Biróság.

Ófehértó nagyk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 2246 l. vasut, távíró, telefon, posta.

Offenbach, Jacques (1819—1880), francia operettszerző. Legismertebbek: Orfeusz a pokolban, Szép Heléna. A kékszakállu herceg, továbbá Hoffmann meséi c. opera.

Offenziv (lat.), a. m. támadó.

Offenziva (lat.) a. m. támadás.

Offert (lat.) a. m. ajánlat.

Offertórium (lat.) a. m. följánlás, a mise első része.

Officina (lat.) a. m. mûhely; a gyógyszer-tárnak az a része, ahol a közönséget kiszolgálják.

Officinális (lat., növények nevei mellett) orvosi.

Officium (lat.) a. m. hivatal, kötelesség.

Offsetnyomás, guminyomás rotációs géppel. A nyomás hengerre feszített gumira és eről papírra történik. Van egy- és kétoldalas, egy- és többszínű O.

Offside (ang.). futball-játéknál gyakori szabálytalanság, amely akkor áll elő, ha olyan játékoshoz továbbítják a labdát, akit az ellenfél kapujától, a kapuson kívül legalább egy védőjátékos nem választ el.

Ofthalmia (gör.) a. m. szemgyulladás.

Óhid nagyk., Za'a vm., szemegi j., 1021 l. ut. Túrje. up. Mihályfa.

Ohio, 1. a Mississipp-i hegység jobb mellékfolyója; az Alleghany hegységből ered és Cairaól torkollik. 2020 km. — 2. Az Fgyes. Áll. egyik állama az O.-folyó és az Erie-tó közt. 106 000 km², 6³/₄ millió l. Gabona-, cukorrépa-, burgonya- és dohánytermelés. Gazdag állattalomány. Dus szén, petroleum, földgáz.

Sokoldalú ipar. Fővárosa Columbus.

Óhitű a. m. görög-keleti.

Ohm, Georg Simon (1787—1854), német fizikus, az elektromosság áramlásnak (O. törvénye) vö't kiváló kutatója. Nevét az elektromos ellenállásnak róla nevezték egységével örökítették meg.

Ohnet, Georges (ered. nevén Henot. 1848—1918), francia író. Tömegregényeket írt, melyek nálunk is nagyon elterjedtek (A vasgyáros, stb.).

Óhuta kisk., Borsod vm., miskolci j., 610 l. ut. és up. Diósgyőr.

Oidipus, Theba mondai királya, aki egy jósa't következtében atyját föl nem ismerve megöli és anyját feleségül veszi, amikor pedig ezt megtudja, megvakítja magát és világgá megy.

Oidipus-komplexum; a pszichoanalitikusok szerint a 3–5 éves fiúgyermek az anyjába, a lánygyermek az apjába szerelmes, ami lelki konfliktusokat okoz. Ezt nevezik **O.-nak**.

Olás, a növénynevelésnek az a módja, hogy a vad alanyhoz egy nemes ágat forrasztanak.

Olító, a borju **O.-gyomrából** vett vegyi erjesztő anyag, amely a tejet, ill. a benne levő kazeint gyorsan megalvasztja (kicsapja). Turó- és sajtkészítésre használják.

Olítógyomor, a kerdőző emlősök gyomrának negyedik része, melyben a kerdődés befejezése után a tulajdonképeni emésztés végbemegy.

Oltovi-szoros, a K-i Kárpátok egyik átjárója a Csiki- és Berecki-havasok közt, 846 m. magas.

Oltvány, a beoltott vad csemete v. anyanövény.

Oka (török), keleti súlymérték, régebben 1,281 kg. ujabban 1 kg.

Oka, a Volga legnagyobb jobbparti mellékfolyója, 850 km. Nizsnij-Novgorodnál torkollik.

Okány nagy., Bihar vm., céffá-nagyvalon-tai l. 4340 l. vasut. táviró, telefon, posta.

Okapi, zsiráfhoz hasonló kerdődő állat, Kongo-állam erdőiben él; 1909. fedezték föl.

Okarina, égetett agyagból készült tojásdad fűvóhángszer 9 lyukkal.

Okatótkusok, azok, akik 1870. kiváltak a kat. egyházból, mert a csallhatatlansági dogmát nem akarták elismerni.

Okeanosz (gör.), az ókoriak nagy világfolyvama, mely az egész világot, a tengert is körülölelte.

Okéske nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházi j. 3081 l. telefon, posta.

Okeresztény művészet, a kereszténység művészeite a középkori művészet megindulásáig. Fajlékei: a katakombák, a szarkofágok, a bazilikák-templomok.

Okirathamisítás, elköveti az, aki hamis közv. magánokiratot készít v. köz- v. magánokiratot meghamisít.

Okkázló (lat.) a m. alkalom.

Okkacionalizmus, Descartes és Malebranche tanítása, amely szerint az emberi cselekedetek csak az Isten alkalmi beavatkozásával magyarázhatók meg.

Okker (gör.), vashidroxidtól sárga v. barna agyag. festék.

Okkult (lat.) a m. rejtett.

Okkultáció (lat.), elcsőtétel, amikor egyik csillag elfedi a másikat.

Okkultizmus (lat.), 1. parapszichológia, a lelki életnek idáig még tisztázatlan jelenségeivel (távolbalátás, gondolatolvasás stb.); 2. a parafizika pedig hasonló fizikai jelenségekkel (lebegő tárgyak, materializáció stb.) fogl.

Okkupáció (lat.) a m. foglalás, nálunk kül. Bosznia-Hercegovina **O.-ával** kapcsolatban használatos, amelyet a berlini kongresszus határozatából 1878. hajtott végre a Monarchia.

Oklatomba, az Egyes. All. egyik D-i közép-állama, 181.000 km², 2 millió l. Földművelés,

állattenyésztés, petroleum, földgáz, szén. Főv. **O. City.** 100.000 l.

Oklevéltan (diplomatika), a történelmi forrással szolgált okmányok keletkezésének körülményeit, módját és fejlődését vizsgálja, valamint az okmányok forrásértékét és jelentőségét.

Oknyomozó történetírás, az, amely nem elégszik meg az események elmondásával, hanem okozati összefüggéseket is kutatja.

Okolicsányi Imre, * 1884, Heves vm. alispánia.

Okolicsányi-Kuthy Dezső, * 1869, orvos, bp.-i egyet. m. tanár, kórházi főorvos, tüdőbetegs. fogl.

Okorág kisk., Baranya vm., szentlőrinci j. 326 l., vasut, táviró, posta.

Okorvölgy kisk., Baranya vm., hegyháti j. 191 l. ut. Abaliget, up. Hetvehely.

Oktaéder (gör.), nyolc egyenlőoldalú háromszög által határolt test.

Oktaéd (lat.) a m. nyolcad, 1. nvolcadrétre hajtott papíralak, jelzése: 8₁; **O.-**alakú könyv, ily (16 oldalas) ivenessből álló könyv. — 2. Az a hangköz, amely az egyik hangtól a következő hangig terjed, ha a két hang rezgésszáma egy aránylik, mint 2:1.

Okto... (gör.-lat.), összetételekben a m. nyolc.

Oktoberi diploma, I. Ferenc József osztrák császár adta ki 1865. okt. 20. Az **O.** az Osztrák birodalomra oktroált alkotmány, mely Magyarországot a birodalom egy részének tekintette. Az 1861. országgyűlés az **O.-t** visszautasította s az 1848. jogfolytonossághoz ragaszkodott.

Oktoberi forradalom, I. néven szokták nevezni az 1918-i összeomlást és annak kísérő jelenségeit. Miután a forradalom vezetői a közhatalmat fegyveres erővel megszerzték, 1918. okt. 31. egy ad hoc testület, a Nemzeti Tanács hozott törvényeket és rendeleteket s a kormány ennek tartozott felelősséggel. Az októberi forradalom programja elsősorban a radikális földreform, az általános titkos választójog, erőteljes szociálpolitika stb. voltak.

Oktoberista, konzervatív orosz politikai párt, mely az 1905. okt.-ben kiadott cári manifesztumban körvonalazott alkotmány alapján állott.

Oktozon (gör.) a m. nyolc-szög.

Oktrojálni (franc.) a m. ráerőszakolni. Oktrojált alkotmány az, melyet az államfő egyoldalú elhatározásával állapít meg a népképviselőt hozzájárulása nélkül.

Oku, Jaszukata, gr. * 1816. január hadvezér, kitünt a kimaiki (1894–9) és az oroszok (1904–5) elleni háborúban.

Okulár (lat.), a távszönek v. mikroszkópnak a szem felé eső lencséje.

Okuláre (lat.) a m. szemüveg.

Ol., oleum (olaj) rövidítése.

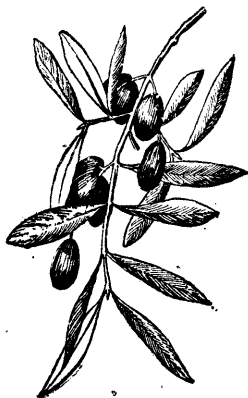
Olád kisk., Vas vm., szombathelyi j., 898 l., vasut, táviró, posta.

Oláh I. Dániel (1871–1924), a Máv-gépgyárban kazánépítő, 1919. a Friedrich-kormányban munkáügyi min. — 2. **Gábor,** * 1881, reálisk. tanár, író. Számos lírat kö-

tetet, esztétikai tanulmányt és elbeszélő-művet adott ki. — 3. **Gusztáv**, * 1857, elmeorvos, 1910–25. a bp.-lipótmzei elmeegógyintézet igazgatója. — 4. **Miklós** (1493–1563), történetíró, esztergomi érsek.

Olaj, víznél könnyebb, sűrű folyadék, mely kormozó lánanggal ég. Lehet állati, növényi és ásványi eredetű. Az olajokat világítóanyagul, ételek készítésére, szappan- és kenőcsgyártásra használják, azonkívül más gyárparban is. Az illanó **O.**-ok legfontosabb felhasználása az illatszerek készítése. Az ásványi **O.**-ok főleg kenőanyagok.

Olajfa, ezüstös levelű terebélyes fa. Európában a Földközi-tenger környékén tenyészik, bogyójából sajtolják a fa- v. tábla-olajat.

Olajfa gyümölcsös ága

Olajfesték, eredetileg szilárd festék, amely könnyen száradó növényi olajjal, rendszerint lenolajjal van keverve. A festőművészet egyik főanyaga, könnyű kezelése és változatos színárnyalati lehetősége miatt.

Olajgáz, petroleumból, szurokból stb. előállított világítógáz.

Olajnövények: repe, len, mák, kender, olajfa, kókusz, szeszám stb.

Olajnyomás, olyan képsokszorosítási eljárás, hogy képről anyai kő- vagy cinklemez készül, amennyi szint tartalmaz a kép szeszét egymásra nyomják.

Olajpogácsa, olajtartalmu magvak kisajtolásánál visszamaradó termék: állati takarmánynak v. trágyának használják.

Olajsav, l. Olein.

Olasz kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 600 l., ut. Németbóly, posta.

Olaszfalu kisk., Veszprém vm., zirci j., 1412 l., vasut, ut. Zirc, posta.

Olasz irodalom, az i. időszak (12–14. sz.) a provánszi ó-francia irodalom utánzásával

kezdődik, de a 13. sz. elején már bizonyos önállóság mutatkozik. Az **O.** első nagy alakja Dante, akinek Divina Commedia-jával az **O.** egyszerre a fejlődés legmagasabb fokára jutott. Mellette a 14. sz. legnagyobb olasz lírikusa Petrarca. A triumvirátus harmadik tagja Boccaccio, az elbeszélőpróza legelső mestere (Decamerone). — 2. időszak: A 15. sz.-ban az olasznyelvű irodalom csak a század vége felé lendül föl, különösen Lorenzo Medicivel (1448–92), ki Firenzeit újra az olasz műveltség centrumává tette. Itt tűnik föl Poliziano, Pulci, majd Bojardo; a nápolyi irodalmi életben Sannazaro. — 3. időszak: A 16. sz., a »cinquecento« volt az **O.** aranykora. A kor két legnagyobb neve Ariosto, az Orlando Furioso és Tasso, a Gerusalemme liberata c., modern keresztény eposzával. Mellettük Machiavelli, az »Il Principe« c. politikai s egyéb munkák szerzője; a lírikusok közül kiválik Michelangelo Buonarroti, a vígjátékban és szatírban Aretino, a pásztorjátékban Guarini, a novellában Bandello. A tört. írásban F. Guicciardini, az erkölcseleírásban Castiglione. — 4. időszak: A 17. sz.-ban erős hanyatlás mutatkozik. Ebből a korból csupán Tassoni komikus eposza (La secchia rapita) maradandó. A tudományos próza terén Gallilei, Giordano Bruno stb. — 5. időszak: A 18. sz. 2. felében a szatírikus G. Parini, a klasszikus drámairól Metastasio, Goldoni, az »otasz Mollère«, a velencei Gozzi és Alfieri, aki tragédiáiban a szabadságserzetet hirdetője. — 6. időszak: (a 19. sz. 1870-ig): Elsőnek Monti, az óda-, eposz-, tragédiaköltő és Foscolo lép föl, aki lírai művek és egy Werther-regény szerzője. Majd megjelenik Manzoni nagyszerű tört. regényével (I promessi sposi); a pesszimizista Leopardi és a szatírikus Giusti. Drámairók: Niccolini, Giacometti, Gherardi del Testa. — A következő időszak legnagyobb hatású egyénisége a lírikus Carducci. A dicsőségben D'Annunzio leit az utódja. A lírában hírnövre tettek még szert: Rapisardi, Pascoli, Graf, Ada Negri stb. Az elbeszélő-irod.-ban rendkívül népszerű E. de Amicis (Il Cuore stb.), Salvatore Farina, G. Verga, A. Fogazzaro; a nőírók közül M. Serao és Grazia Deledda. Nagy hírnévre tett szert Pirandello (drámáival is); az újabbak közül kívának: Panzini, Simoni, Brocchi, Puccini, Borgese, Gotta, Chiesa, Zucchi, Bontempelli, Papini stb. A drámában a 70-es és 80-as években Ferrari és Cossa vezetett, az újabbak közül népszerűek Giacosa, Rovetta, Bracco, Benelli, Niccodemi, Verona, San Secondo stb. — A legújabb generáció költői: Govoni, Buzzi, Palazzeschi, Folgore, Soffici, Altomare, valamint Marinetti, aki a futurista futurista törekvések elindítója. — A legújabb olasz tud. irodalom nevei: Lombroso, Croce, Ferrero, Ferri stb.

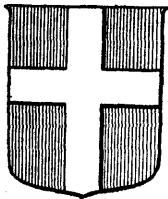
Olaszka kisk., Vas vm., vasvári j., 1051 l., ut. Gyórvár, posta.

Olaszliszka nagyk., Zemplén vm., tokaji j., 2744 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Olasz művészet, a renesszánsz és a barok idején az egész művelt világra hatott. Építészete a román stílusban a templomoknál helyi jellegű; a csucsives nehezen terjedt, nagyterjedelmű templomokat (tornyos), városházakat teremtve. A renesszánsz családi palotákon meg erősödve, általánossá lett az építészet minden ágában az építő zseniek hosszú láncolatával (Bramante, Michelangelo); a barok (I. o.) hasonló lángelméjű építészek (Bernini, Borromini, Juvara) műveivel szintén világlejtelenségűvé fejlődött, míg a 19. sz.-i építészet itt is történelmi stílusok felé fordult. — Szobrászata Donatello-n át Michelangelo-ig megalkotja a renesszánsz plasztika világhódító lényegét, elhíntve a barokot is, mely soká (Bernini) hódít, míg ellenhatásként fellép a klasszicizmus (Canova) és utána európai áramlatokba sodródik az olasz plasztika is. — Festészete Giottoval lesz sajátosan olasz, míg a firenzei, padovai, umbriai, velencei stb. iskolák révén azóta sem tapasztalt nagyméretű festészet fejlődött ki, mely előbb a renesszánsz, majd a barok típus adta a világnak Raffaello, Leonardo, Michelangelo, Tiziano, Tiepolo stb. ecsetjén, akiknek hatása ma is eleven. Modern festészek (Bianchi, Segantini, Tito) nagy egyéniségei után Marinetti költövel a futurista mozgalom megindította volt.

Olasz nyelv, a latin nyelv utódainak, a román nyelveknek egyik ága, melynek több nyelvjárása van. Az irodalmi O. alapja a toscanai nyelvjárás.

Olaszország, alkotmányos királyság D-Európában az Alpok és a Földközi-tenger közt. 310.000 km², 39 millió I. É-i része a Po síksága, igen termékeny, vízben bővelkedik. A félsziget közepén hosszabban az Apenninek vonulnak végig kisebb-nagyobb termékeny síkságokkal. A szigetek közül Szicília is igen termékeny, Szárdínia sívár: Elbának vasa nevezetes.

Eghajlata a félsziget partjain és a szigetekeken szubtrópusi. Legnevezetesebb vulkánjai az Etna, 3280 m. és a Vezuv 1200 m. Az É-i síkság főtöltyója a Po, a félsziget a Tevere (Tiberis). — Földművelése igen fejlett. Főterményei a buza, rizs, olaj, gesztenye, bor, D-i gyümölcsök. Bor-és faajl-termelése második a földkerégségben. Selyemtenyésztésben csak Japán és Kína mulja felül. A termelés nem fedezi a sűrű lakosság szükségletét és így behozatatra szorul. Halászata nagy mértékben pótolja a mezőgazdasági termelés hiányait. Szene alig van, vasa kevés. Kén- és márványbányái nevezetesek. Vizi ereje bőven van és a kihalás is egyike a legalaposabbaknak. Selyem-, egyéb szövő-, butor-, finom fém-, üveg-,

mű- és élelmi ipar, Kereskedelme és tengerhajózása fejlett, vasuthálózata ritka, utjai jók. — Műveltsége igen magas, de nem általános. Polgári osztálya igen művelt; nemzeti és társadalmi egységével csak Franciaországé vetekedhet; de a nép közt igen sok az analfabéta. — Fővárosa Róma. — **Története.** A római birodalom bukása (476) után Odoaker uralmát megdöntötte Theodorich keleti gót király (493—526). Belizár és Narses 535—555. megdöntötték a gót uralmat. A betörő longobardok hatalmával szemben a pápák a frank királyokra támaszkodtak. Nagy Károly a pápa hívására több hadjáratban legyőzte őket és felvette a longobard kir. címet és 800. római császárrá koronáztatta magát. II. Lajos halála után 875. O. szám apró államra oszlott fel. I. Ottó (I. o.) óta a német császárok uralkodtak O. nagy részében és a pápai trón betöltésére is döntő befolyást gyakoroltak, amelynek megszüntetésére indította meg VII. Gergely (1073—1085) az u. n. investitúra háborút, amelyben a pápák főként a normanokra támaszkodtak. A folytonos polgárháborúk közepette kialakultak a városi köztársaságok, amelyek legyőztékük után császári kormány alá kerültek. II. Frigyes Sziciliát a felvilágosult abszolútizmus elveivel kormányozta, felviágosultsága azonban a pápákat ellenségeivé tette és állandó polgárháború dult O.-ban, amely Sziciliát az Anjou-ház kezébe juttatta, mint pápai helybért. — Az O.-i városok közül Velence tengerhajózása és kereskedelme folytan lett hatalmasa és Földközi-és Adriai-tengeren; kezdetben demokratikus államformája arisztokratikus alakult át a doge elnöklété alatt, az államhatalmat a nagytanács gyakorolta. A 15. sz. elejétől hatalmát a szárazföldre is kezdte kiterjeszteni. Végzetessé vált részve az ozmán hatalom terjedése, mely megfosztotta keleti birtokaitól, valamint a keletindiai tengeri ut felfedezése, amely kereskedelmét veszélyeztette; a 17. sz.-ban is még jelentékeny hatalma volt. Milanóban 1395 óta a Visconti hercegek uralkodtak és kiterjesztették hatalmukat Lombardia nagy részére; kihalásuk után a Sforzák uralkodtak. XII. Lajos és I. Ferenc ismétletlen elfoglalták Milanot, amely utóbbinak V. Károlyval 1521—26. és 1527. vívott O.-i háborúi után Francesco Sforzához került vissza és a Habsburgok hatalma is megszilárdult O.-ban. E-O. nyugati része, a Piemont, a savoyai grófk. utóbb hercegek birtokában volt. Firenzében a pénzarisztokrácia és az iparos céhek versengésének Medici Cosimo vetett véget (1464), aki családjának különösen az olasz művészetben és irodalomban fontos uralmát alapította meg. Rómában a pápák avignoni távolléte alatt anarchia uralkodott, 1347—54. Cola Rienzi demokratikus köztársasága állt fönn. Nápolyban 1265 óta az Anjouk, majd aragon és francia királyok váltakozva uralkodtak, majd Sziciliával egyesítve, két sz.-ig spanyol uralom volt. 1735. VI. Károly csász.

Parmáért és Piacenzáért cserébe átengedte a spanyol Bourbonoknak Nápolyt és Sziciliát. A francia forradalom és Napoleón idején több hadjárat színhelye volt, francia befolyás alatt újból megalakultak a köztársaságok. Az 1805. pozsonyi béke szerint az olasz királysághoz került Ausztriától Velence, Istria és Dalmácia, 1806. Bonaparte József, 1808. Murat lett nápolyi király, 1814. O. is Napoleón ellen fordult. A bécsi kongresszus után élénk reakció indult meg a carbonarik terjesztette liberális eszmék ellen, amelyek forradalmakhoz vezettek. 1848. Milano fellázadt Ausztria ellen és Piemont uralkodója háborút üzent neki, de a novarai veszített csata után (1849. márc.) lemondott II. Viktor Emanuel javára. A forradalmi Rómát a franciák szállák meg 1849. Mindezek ellenére Cavour, a kiváló államférfiu vezetése mellett az egyesített nemzeti O. hívei nagy eredményeket értek el. Piemont 1859. III. Napoleón segítségével megverte Ausztriát; a villafranciai béke és az olasz nép akarata egyesítette vele Lombardiát, Toscanát és Emiliát (1859–60), a nápolyi államokat Garibaldi csatolta Viktor Emanuel államához, aki 1861. felvette az olasz király címét. 1866. Poroszországgal szövetségbe Ausztria ellen és a porosz győzelme folytán megkapta Venecét, a franciák pedig kivonultak Rómából, amelynek Garibaldi által való elfoglalását mégis megakadályozták. 1870. szept. 20-án végre bevonulhattak az olaszok Rómába, mint O. fővárosába. A francia-porosz háboruban II. Napoleonnal szemben hátátlanul semlegesnek jelentette ki magát. 1878–1900. Umberto alatt gazdaságilag és kulturálisan emelkedni kezdett, de terjedt a köztársasági, szocialista és anarchista párt, valamint az irredentizmus. A gazdasági, pénzügyi és így a szociális helyzet folyton rosszabbodott, gyakoriak voltak a véres zavargások és a király 1900. anarchista merényletnek esett áldozatul. Fia, III. Viktor Emanuel (1900) alatt gazdasági helyzete javult; 1912. a választójogot és a parlamentet demokratizálták, minnek folytán a klerikálisok és szocialisták kerültek be nagy számmal. 1911. szept. fejeződött ki az olasz-török háború, amely a lausanne-i békében Tripolisznak Olaszország részére való átadásával végződött 1912. okt. 18. A világháboruban eleinte semleges, de 1915. máj. 4. a hármasszövetségből kivált és máj. 23-án hadat üzent az osztrák-magyar monarchiának, majd a központi hatalmaknak. A st. germain-i békében megkapta Délitört és a partvidéket, de Fiumét nem, amelyet D'Annunzio szabadsapatai szállítottak meg s csak 1923. csatolták a Jugoszláviával kötött megállapodás alapján, a Baross-kötő kivételével, O.-hoz. Belpolitikában a kommunista és fascista (I. o.) mozgalom összeütöközése után 1922. okt. Facta miniszteriumát megalkotta Mussolini, aki azóta miniszterelnök s magának tartva meg a belügyi tárcát, majd később a hadügyek vezetését is,

Olaszország diktátora. 1925. új választási törvényt hoztak, amelyben a parlament Mussolini hatalma alá került.

Olcva kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 947 l., ut. és up. Vitka.

Olcsvaapáti kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 328 l., ut. Vitka, up. Olcva.

Old kisk., Baranya vm., siklósi j., 445 l., ut. Rácböly, up. Egyházasbárháza.

Oldalág, azok a rokonok (pl. unokatestvérek), akik egy közös harmadik személytől származnak.

Oldat, minden olyan egynemű folyadék, amelyben valami szilárd, cseppfolyós v. légnemű test van egyenletesen eloszolva. Az O. telített, ha az oldott anyagból (azon a hőmérsékleten) nem képes többet felvenni.

Oldenburg, német szabadállam, az Eszaki-tenger mellett, 6124 km², 1/2 millió l. Fővárosa O. 33.000 l.

Oldham, angol gyárváros a Medlock mellett, 147.000 l.

Oleánder (franc.), piros és fehér virágú örökzöld fa, kedvelt dísznövény, a Földközti-tenger mellékéről származik.

Olein, magy. olajsav, a zsírok és olajok glicerinhoz kötött alkotrésze; minél több egy zsírban az O., annál higabb természetű.

Olgay I. Ferenc, * 1872, tájképfestő, a szolnoki művésztelep egyik megalapítója. — 2. **Viktor**, * 1870, tájképfestő és grafikus, a Képzőművészeti Főiskola tanára.

Oligarchia (gör.), m. keveseknek uralma, amelyben az államhatalmat néhány egyén kezébe.

Oligocén (gör.), a Föld harmadkorának második korszaka.

Olimpiai játékok. Az ókori Olympia városában tartották négyévenként jun. végén vagy jul. elején az O.-at. Az O. színhelye a 192 m. hosszú stadion volt. A győztes díja mindössze egy, a szent olajfáról származó ág volt. Kr. e. 776. év óta a versenye győzteseiről nevezték el az olimpiást, amely a régi görögök időszámításának alapja volt. Az O. felújítása a francia Pierre de Coubertin báró nevéhez fűződik (1896). Azóta négyévenként (1916 kivételével) más és más városokban, az egész világ érdeklődése mellett zajlanak le a modern O.

Olimpiai staféta, 200 m.+200 m.+400 m.+800 m., vagy ugyanabban 100 m.+200 m.+400 m.+800 m. távon futják.

Olimpiász, I. Olimpiai játékok.

Olimposz (ma Elimbosz), görög hegy Thessalia és Makedónia közt. (2973 m.) Ezt az örök hóval borított csúcsot tartották a régi görögök az istenek lakóhelyének.

Olivaolaj, táblaolaj, az olajfajta bogyóiból előállított olaj.

Olla podrida (spanyol), különféle húsból és fozelékiből álló keverék, ált. keverék.

Olmod kisk., Sopron vm., csepregi j., 309 l., ut. Kőszeg, up. Csepreg.

Olmütz (Olomouc), cseh város a Morva-

folyó mellett, 57.000 l. Érsekség, teológiai főiskola. Szövőipar.

Ólom, fényes fehérszínű, sulyos és puha fém, a levegőn gyorsan oxidálódik. Legfontosabb az ónnal való ötvözete. Vízvezetési csöveket, akkumulátorokat, a kénsvagyártási ólomkamráit, puskagolyókat és sörétet gyártanak belőle. L. Bettián.

Ólombiztosíték, Edison által 1878. feltalált elmés és egyszerű berendezés villamos rövidzárlatok veszélyének elhárítására. Az elektr. vezetékbe egy kis ólomdrót (Ó.) van beiktatva, amely a vezeték fölmelegedésére kiolvad és így az áramot kikapcsolja.

Ólomcukor, az ecetsavas ólom népszerű neve. Ize édes, hatása mérges. Vízben jól oldódik. A kelmetestésnél és gyógyszerül használják.

Ólomfehér, bázisos ólonkarbonáttól álló fehér festék; mérges.

Ólomkamrák, 1. ólomlemezekkel burkolt kamrák a kénsvagyártásnál, mert más fémeket a kén-sav megtámadna. — 2. a velencei köztársaságban ólomfedéllel takart és ezért nagyon meleg börtön.

Ólomház, a cserépedények bevonására használt máz, hogy ezek likacsossága megszűnjön. Főalkatrésze az ólomoxid.

Ólommérgezés, ipari mérgezés az ólommal foglalkozó munkások körében (ólomhányászok, betűszedők, fazekasok stb.). Főtünetei: általános legyöngülés, szegénység, a fogakon szürke ólomszegély, a vese zsugorodása, gyomor-bélzavarok, izom-izületi fájdalmak, megvakulás stb.

Ólomoxid, 1. Minium.

Ólomvíz, az ólomcukor (l. o.) oldata.

Ólosz Lajos, * 1891, Kisjenőn ügyvéd. Lirai költete: Gladiátorarc. Verseik.

Ólt, folyó Erdélyben, a K-i Kárpátokban ered, átszeli a D-i Kárpátokat és a bolgár Nikáppollyal szemben ömlik a Dunába.

Óltár (lat.), a legkülönbözőbb vallásokban az áldozatok bemutatására szolgáló emelvény. A keresztény egyházban az O. helyét elsőbbséggel az urvasorai asztal foglalja el, ezt az ereklyesztiszelet meghonosodása ilején a szentek ereklyéit tartalmazó kopersóval kombinálják. Az ev.-ok megtartották az óltárformát templomaikban, a ref.-ok visszatértek az asztalhoz. Az óltáron mutatják be a kat.-ok a miseáldozatot, az ev.-ok azon áldják meg az urvasorát.

Óltárc kisk., Zala vm., letenyei j., 996 l., ut. Szeptenek, up. Bánokszentgyörgy.

Óltári szentség, az ostyá és a bor, amely kat. hit szerint Jézus Krisztus testvé és vérvé lényegül át azzal, hogy a pap megszenteli. Luther Krisztus valóságos jelenlétét még hangsúlyozza. Zwingli és a unitáriusok már csak szimbolummá teszik az O.-et v. urvasorát.

Óltás, valamilyen védőanyag (de különösen teténhímlőnyiroknak) bevitelle a testbe, hogy a szervezet az illető betegséget meg ne kapja. L. Hímlőoltás. Ma már van védekező óltás merevgerős (tetanusz), kiütéses tífusz stb. ellen.

Óltay Károly, * 1881, a műegyet. a geodézia ny. r. tanára; főműve: Geodézia (4 köt.).

Óltó, v. ojtó, a kérődzők 4. gyomra (oltógyomor) által termelt anyag, mely a tej energikus megalvasztja; sajtéksztésre használják.

15. sz.-beli főoltár Eperjesen, a Szt. Miklóstemplomban

Ólvadás, a zilárd testek olyan halmazállapot-változása, mikor a hőmérséklet emelkedése következtében folyékony állapotba mennek át. Az a hőfok, ameddig a testnek emelkednie kell, hogy folyékony legyen: az olvadáspont. E hőfok minden testnél más.

Ólvásó, a kat.-oknál a 15. század óta használt fűzér, kétféle nagyságu gömböcskékkel. Minden kis gömböcskére egy Udvozleget, minden nagyra egy Miatyánkot mondanak.

Ómaha, az Egyes. Áll. Nebraska államnak legnagyobb városa, 192.000 l. Két egyetlen. Vasművek, husipar.

Ómajádok, mohamedán kalifa-dinasztia. 756—1031. Spanyolországban uralkodtak Cordova székhellyel.

Ómalomsok kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 244 l., ut. és up. Marcaltó.

Óman v. Maszkat, független szultánság Arabia DK-i szögletében, 200.000 km², kb. 1.2 millió arab l. Datolya, gyümölcsök, gyöngy, hal, kagyló. Fővárosa Maszkat.

Ómány kisk., Borsod vm., ózdi j., 637 l., ut. és up. Sánta.

Ómar (592—643), arab kalifa, aki Jeruzsálemet arab városá tette s az arab birodalmat megszervezte.

Omar, Chajjám (1040—1123), perza természettudós, matematikus és költő. Epigrammikus versgyűjteménye Fitzgerald angol fordítása nyomán elterjedt egész Európában. (Magy. újabb Szabó Lőrinc.)

Ombrográf (gör.), csapadékmérő műszer, órá-művel ellátva.

Omdurman, angol-egyiptomi Szudán egykori fővárosa a Nílus balpartján, Kartummal szemben, 80.000 l. 1898. Kitchener nagy győzelme a mahdi fölött.

Omega, a görög o betű, a görög ábécé utolsó betűje, ezért véget is jelent.

Omen (lát.) a. m. jel. A rómaiaknál minden olyan jel, amelyből jóslni lehetett.

OMGE, Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület. Széchenyi István kezdeményezésére 1830. alakult. A nagy- és középbirtokosok egyesülete és érdekképviseleti szerve. Hivatalos lapja a Köztetel. Elnöke Somssich László gr., ügyvezető igazgató Mutschenbacher Emil.

Omnifórum (lát.) a. m. baljóslatu.

OMKE, Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés, 1904. alakult Sándor Pál kezdeményezésére (ma is elnöke) a kereskedelem érdekeinek védelmére. Kiadja az **O.** című hetilapot. Ügyvezető igazg. Balkányi Kálmán.

Omladina (szerb) a. m. ifjúság, titkos társaság, amelynek az volt a célja, hogy a szerbek politikai függetlenségét és nemzeti egységét kivívja. Az **O.-t** szerb tanulók alakították 1848. Pozsonyban és a nyilvánosság előtt mint irodalmi társaság működött. A szerb politikára is nagy befolyást gyakorolt.

Omllette (franc.) a. m. rántotta.

Omnia mea mecum porto (lat.) a. m. mindenemet magammal hordom.

Omnia vincit amor (lat.) a. m. a szerelem mindent legyőz (Vergilius).

Omnibusz (lat.) a. m. mindenkinek; társas kocsis.

Omnipotencia (lat.) a. m. mindenhatóság.

Omnivora (lat.) a. m. mindenevő (állatok).

Ompfeda, Georg von, * 1863, német regényíró és novellista.

Omszk, város Turkesztán és Szibéria határán, 161.000 l. Terménykeresk.

Őn, ezüstfém színű jól nyújtható, fényűző, levegőn is jól megtartó fém. Az ónkőből állítják elő. Rézzel való ötvözete a bronz. Papírvékonyra nyújtva staniol (u. n. ezüstpapír).

Ónánia, a nemi ösztönnek önmagán való kielégítése különféle fogásokkal. Előfordul mindkét nemnél, főleg a serdülő korban.

Őncken, Wilhelm (1838—1905), német történetíró. Főműve: Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen (1878—94, 45 k.), amelyet részben maga írt, részben szerk.

Őnd kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 677 l. ut. és up. Szerencs.

Őn dít (franc.) a. m. mondják; szóbeszéd, pletyka.

Őndő, l. Sperma.

Őndőd kisk., Vas vm., szombathelyi j., 815 l., ut. és up. Torony.

Őnduláni (franc.) a. m. hajlat hullámosság tenni; onduláció, a. m. hajbodorítás.

Őnega-tó, Finn- és Oroszország határán, 9750 km², 200 m mély. Az Őnega folyó Őnega városnál az Őnega-öbölbe ömlik.

Őne step (ang.) a. m. egy lépés, amerikai tánc.

Őnga nagyk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 1792 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Őnix, a kvarcnak (l. o.) váltakozó rétegekből álló válfaja; csiszolva gyűrűköveket készítenek belőle.

Őnod nagyk., Borsod vm., miskolci j., 2261 l., telefon, posta.

Őnodi Adolf (1857—1919), orvos, az orr-, gégegyógyászat tanára volt a bp.-i egyet.

Őnodi gyüles (1707 máj. 31—jun. 22), II. Rákóczi Ferenc híveinek országgyűlése, amelyen Rákóczi javaslatára a Habsburgokat detro-nizálják.

Őnomatopoeia (gör.) a. m. hangutánzás.

Őn revient toujours à ses premières amours (franc.) a. m. az ember mindig visszatér első szerelméhez.

Őntario, 1. a legkisebb az öt nagy tó között Kanada és az Egyes. All. határán, 20.000 km². — 2. Kanada legnagyobb tartomány. 1 millió km², 3,2 millió l. Földművelés, állattenyésztés, erdőgazdaság, bányászat. Fővárosa Toronto.

Őntogenezis (gör.), az egyén fejlődése a petesejt megtermékenyítésétől a teljes kialakulásáig. A fejlődéstannak ezzel foglalkozó része az ontogénia.

Őntológia (gör.), a létezőről, a legáltalánosabb létmeghatározásokról szóló filozófiai elmélet.

Őnyx (gör.), sötétbarna színű chalcedon; féldrágakő.

Őp, opus (lat.) rövidítése, a. m. munka, mű. Zeneművek c. alatt jelzi, hogy az illető mű hányadik a szerző alkotásai közül.

Őpak (lat.) a. m. át nem látszó.

Őpál, 3—20% vizet tartalmazó kovasav. Sohasem kristályosodik és mindig kagylós törésű. Legszébb fajtája a nemes Ő., tűz-Ő., pompás színjátékot mutat. Főtermőhelye Vörös-vágás, ezenkívül csak Amerikában és Ausztráliában található.

Őpalizálás, olyan színjátás, mint amelyet a nemes ópálon látni.

Őpályi nagyk., Szatnár vm., mátszalkai j., 2099 l., vasut. táviró, posta.

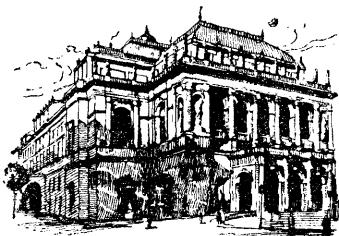
Őpava, Troppau (l. o.) cseh neve.

Őpció (lat.) a. m. tetszés szerinti választás. 1. A trianoni békeszerződésben az elvesztett területeken élő polgároknak az a joga, hogy egy éven belül az új állam polgárai legyenek, vagy megtartsák régi állampolgárságukat. — 2. Szerzeit így valamely üzlet későbbi megkötésére v. elejtésére.

Őpecska, község, Arad vm., 10.000 l. Trianon óta Romániák Pecica Romana néven.

Őpera (lat.), művek, irodalmi művek, küll. zenei dráma. Már a régi görögök is ismerték, de aztán feledésbe merült s csak a 17.

sz.-ban éledt föl újból, amikor Európa nagy városaiiban külön Ó.-házak alakultak. Első művelői az olaszok, majd a németek. A 19. században ismét az olaszok (Rossini, Verdi stb.) és németek (Wagner) vezettek. Az Ó. kiváló francia művelői: Gounod, Massenet, Bizet stb. Magyarok: Erkel Ferenc, Goldmark, Hubay, Dohnányi, Bartók, Kodály.

A budapesti Operaház

Operáció (lat.), műtét.

Operaház, dalművek előadására készült színház. A budapesti Ó. Ybl Miklós tervei alapján épült (1875—1884) klasszikus reneszánszstílusban. 1884. szept. 27. nyitották meg.

Operatív (lat.) a. m. sebészi (eljárás, beavatkozás stb.).

Operencia, a magyar néphit szerint a világ végén levő tenger. Lehet, hogy Ob der Enns-ból (Felső Ausztria) származik.

Operett (franc.), kisopera, tánc- és énekbetétes bohózat.

Opheia, a Hamlet szép szende nőalakja, aki végül megőrül.

Opiológ (gör.) a. m. ópiumevő.

Opitz, Martin (1597—1639), német költő, a német nemzeti verselés megreformálója.

Ópium, a nem teljesen érett mákfejek beszárítá tejnedve; átlag 10% morfiumtartalmu. Az Ó. hatása nagyjában a morfiuméhoz hasonlatos. Keleten, főként Kínában elterjedt, nagy tömegeket súlyosan mérgező élvezeti cikk.

Ópium-háború (1838—42), angol-kínai háború. Oka: hogy a kínai kormány 1836. megiltotta az ópium behozatalát. A béke Hong-Kongot az angoloknak juttatta és az ópiumkeresk. folytatását megengedte.

Oporto (Porto), portugál kikötőváros a Duero-torkolati jobb partján, 204.000 l. Egyetem. Pamutipar. Olaj- és borkereskedelem.

Oposszum, husevő erszényes állat Amerikában, prémie nagyon értékes.

Oppel Magda, * 1884, festő; akvarell virágképek.

Oppenheimer, Franz, * 1864, eredetileg orvos, majd elméleti közgazdász, frankfurti egyet. tanár. Főműve: Theorie der reinen u. polit. Ökonómie.

Opponálni (lat.), ellenállni.

Opportunizmus (lat.), a kedvezőbb (opportunus) felé hajlás, megalkuvás.

Oppozíció (lat.), ellenállás, ellenzék.

Optál, l. **Opció**.

Optika (gör.) a. m. fénytán; feloszlít geometriai és fizikai Ó.-ra; az előbbi csupán a fény egyes vonalú terjedésével és a két közeg határára érkező fény irányváltozásával fogl. (visszaverődés, törés), az utóbbi a fény hullámtermészetével is (színszóródás, elnyelés, kettős törés stb.). Az Ó.-i vizsgálatok rendkívül fontosak az Ó.-i műszernek tökéletesítése szempontjából.

Optikai csatlósók, a valóságnak meg nem felelő lási benyomások. Az ok a szem tökéletlen felfogó képessége. Igy pl. a gyors egymást követő képek egymásba olvadnak és a folytonos mozgás látszatát keltik, ezen alapszik a mozgó-énykép.

Optikai műszerek, elemi a tükrök, lencsék és prizmak. Ezekből állítják elő a szemüveget, nagyítót, mikroszkópokat, távcsöveket, szinkelelemzőt stb. Ó. az emberi és állati szemek is.

Optima fide (lat.) a. m. a legjobb hiszemben.

Optima forma (lat.) a. m. a legjobb alakban.

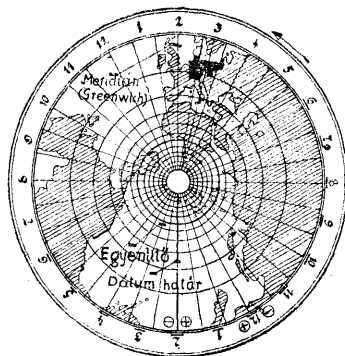
Optimaták (optimates), a rómaiaknál a nemesség s a vagyonos polgárság pártja.

Optimizmus (lat.), az a hajlandóság, amely az embert és a világot jó oldaláról nézi és bizalommal várja a dolgok jó kimenetelét.

Opulens (lat.) a. m. hatalmas, dus.

Opus, l. **Op**.

Óra (a gör. hora szóból), 1. időmérték, a nap huszonegyed része, 60 perc. — 2. Időmérőeszköz, legrégibb a napóra, vízóra, homokóra, a zsebóra kb. 1500 óta ismeretes. Az ingát először Huygens alkalmazta 1657.

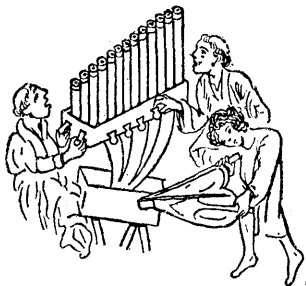

Synchroszkop, mutatja, hogy a Föld különböző pontjain hány óra van, ugyanabban az időben

Oráció (lat.) a. m. szónoklat.
Orakulum (lat.) a. m. jósdá, jóslat.
Oran, Algir Ny-i kerülete, 65.000 km², 1 millió benszüllött és 1/3 millió fehér l. Fővárosa és kikötője O., 150.000 l. Bor- és alfalukivitel. 1831 óta francia.
Orange, francia város a Provenceban, 10.000 l. Római amfiteátrum, Augustus diadalive, román székesegyház. Selyempár.
Orangután, 1,5 m magas emberszarmazásu majom, Szumatra és Borneo mocsaras erdeiben él, gyümölcsökkel táplálkozik. Fákön él, a földön félig egyenesen jár, hosszú mellő karok kézfejeire támaszkodva.
Oranje, 1. állam, a Brit-D-afrikai Unio tagja a Vaal és O. folyók közt, 130.000 km², 650.000 l., ennek 1/3-a fehér. Eghajlata meleg-mérsékelt. Gyenge földművelés, nagyszerű juh-tenyésztés. Gyémánt- és szénbányászat. Fővárosa Bloemfontein. — 2. Folyó D-Afrikában, az Atlanti-óceánba ömlik, 2000 km.
Orá pro nobis (lat.) a. m. könyörögi éretünk.
Oratorium (lat.), eredetileg imaház, bibliai v. legendai tárgyú, epikus zenemű, zene-és énekkarra és részben szólóhangokra. Legjelesebb képviselői Händel és Haydn.
Oravicabánya, nagyközség, Krassó-Szörény vm., 4000 l. Szén-, vas-, rézbánya, cementgyár, petroleuminomító, Trianon óta Romániáé Oravita néven.
Orbán pápák, II. O. langresi püspök, 223—30-gy pápa, a szőlők védszentje. — V. O., 1362—70-gy pápa, a nepotizmus ellenké, 1367. Avignonból Rómába tette át székhelyét, de 1370. megint visszatért Avignonba. — VIII. O., 1623—44. pápa, a prot.-ok esküdt ellensége. O kényszerítette Galileit (l. o.) tana visszavonására.
Orbán I. Antal, * 1887, szobrász és iparművész, az Iparműv. Isk. tanára. — 2. **Balázs báró** (1830—90), etnográfiai író és képviselő. Művei: Utazás keleten. A székelyföld leírása. — 3. **Kálmán**, * 1880, Sátoraljaihely város polgármestere.
Orbán, a bőr- és nyálkahártyák heveny fertőző betegsége, melyet baktériumok okoznak. Rázó hideggel, magas lázzal s a megbetegedés helyén éles szülü, lobos pir képeben lép fel. Igen veszedelmes az arcon, a fejen, ahonnan a koponyáir fertőződésére (agyhártyagyulladás stb.) vezethet.
Orbánysia kisk., Zala vm., pacsai j., 147 l., ut. és up. Nagykapornak.
Orbis v. O. terrarum (lat.) a. m. a Föld kerekége.
Orbis pictus (festett világ). Comenius (l. o.) által szerkesztett, 1658. megj. képes iskolakönyv, az elemi szemléltető oktatás ősforrása.
Orbók 1. **Atília**, * 1868, hírlapíró, műfordító és színműr. — 2. **Lóránd**, l. Azertis, Lorenzo.
Orgagna (Andrea di Cione † 1376?), olasz művész, Firenzében élt; sokoldalú; építész, szobrász, festő.

Orcl kisk., Somogy vm., kaposvári j., 435 l., ut. Tponár, up. Taszár.
Orchestra, az ókori görög színháznak a nézőtér s a színpad közé eső, majdnem teljes köralaku része; közepén állott Dionysos teljes oltára. Az O.-ban adta elő a kar a vallásos táncot az isten tiszteletére.
Orcus (lat.), az alvilág a rómaiaknál; a görögöknél Hades.
Orczy 1. **Emma** báróné, * 1865, magyar származású angol írónő. Népszerű regényeket írt. — 2. **Lőrinc** báró (1718—89), előbb katoná, majd abaujmegyei főispán, költő, a franciás iskola tagja.
Orda kisk., Somogy vm., lengyeltői j., 542 l., ut. Szőlősgyörök, up. Balatonboglár.
Ordalia (lat.), l. Istenítélet.
Ordas nagyk., Pest vm., dunavesei j., 812 l., hajóáll., ut. Dunapataj. posta.
Ordináció (lat.) a. m. orvosi rendelés.
Ordináré (franc.) a. m. közönséges, orosz.
Ordinarius (lat.) a. m. rendes tanár az egyetemen.
Ordó (lat.) a. m. rend, rendfel.
Ordonanc (franc.) a. m. küldönc.
Ordre (franc.) a. m. parancs.
Ordre de bataille (franc.) a. m. csatarend.
Oregon, az Egyes. Áll. egyik Ny-i állama a Nagy-óceán partján, 250.000 km², 900.000 l. Erdőgazdaság, földművelés, juh- és marhatenyésztés. Arany- és rézbányászat. Fővárosa Salem, legnagyobb kikötője Portland.
Orel, orosz város a Felső-Oka mellett, 78.000 l. Gabona- és kenderkereskedelm.
Orestes, Agamemnon és Klytämnestra fia, aki apja meggyilkolásáért halálos bosszút áll anyjár s ennek szeretőjén és büntetésén, Aigisthoson.
Orfalu kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 281 l., ut. Szentgotthárd, up. Apátistvánfalva.
Orfeum (gör.) a. m. zeneegylet, mulatóhely.
Orfi kisk., Baranya vm., hegyhát j., 227 l., ut. és up. Abaliget.
Organizálni (lat.) a. m. megszervezni.
Organizmus (gör.-lat.) a. m. szervezet.
Organoterapia, állati szervek (mirigyek) kivonásával való gyógyítás, pl. a kretinizmus gyógyítása a pajzsmirigy váladékával, a cukorbetegé inzulinnal.
Organogen (lat.-gör.) a. m. szerves eredetű.
Organin, nagyon ritka szövetű keményített pamutszövet.
Organum (gör.-lat.) a. m. szerv.
Orgazdaság, vagyon ellen irányuló bűncselekmény, amelyet az követ el, aki oly dolgot szerez meg, amelyről tudja, hogy lopás, rablás, sikkasztás v. zsarolás következtében jutott birtokosa kezébe.
Orgazmus (gör.) a. m. valamely szervnek a legmagasabb fokig való telítettsége vérrel; a kéjéret csúspontja.
Orgiák (gör.), az ókori görög és római Dionysos-misztériumok buja és vad szertartásai s ünnepei, amelyeken nők is résztvettek.
Orgona, a legnagyobb és legtökéletesebb

fuvóhangszer. A mai pneumatikus **O.-t** a Kr. u. 4. sz.-ban kezdik használni. Három része van: a fújtatószervezet, a siprendszer és az u. n. főmechanizmus. A fújtatómechanizmust régebben emberi, utjabban motorikus erő hozza mozgásba. A belőle kiszorított levegő hozza működésbe a sipokat. A főmechanizmus részei: a játszó asztal, amelyen a billentyűsorok (manuálók) és a lábnyomásra megszólaló pedálok helyezkednek el. A főmechanizmust kiegészíti még az óraszerkezettel ellátott, lábbal forgatható, u. n. crescendo-henger, amely egyenletesen fokozódó hangerősítést hoz létre.

Középkori orgona

Orgonapont, a legmélyebb szolam hosszan kitartott hangja az akkord alaphangján v. kvintjén, miközben a harmoniák a többi szólamokban tovább fejlődnek.

Orgovány, Kecskemét és Izsák között elterülő nagy homokpuszta, nagyk. Pest vm., kunszentmiklósi j., 3276 l, ut. Izsák, posta, vasút.

Orgyilkosság, a lesből v. csellel elkövetett gyilkosság, amely az elkövetés alatomosságánál fogva különösen súlyos erkölcsi megítélés alá esik.

Órláshegység, a Szudéták legmagasabb része a cseh-szilíciai határon, 37 km hosszú. Legmagasabb csúsa a Schneekoppe, 1605 m. Sok klimatikus gyógyhely, üveg-, papír-, fa- és textilipar.

Órlásigyó, több nagy kigyót neveznek így, melyek egészen eltérő nemekhez tartoznak. Méregfogók nincs, de hatalmas erejűek. Allatkeretekben leggyakoribbak a python, tigrisigyó, mely 8 m hosszúra is megnő és a boa (6 m).

Oriens (lat.) a m. kelet.

Oriéntáció (lat.) a m. tájékozódás.

Orientalista (lat.), keleti, főleg nyelvtudom. fogl. tudós.

Origenes (185–254), alexandriai teológus, bibliamagyarázó.

Originális (lat.) a m. eredeti.

Orinoco, D-amerikai folyó. A guayanai fensíkon ered és az Atlanti-óceánba ömlik, 2500 km., hosszának nagyobbik fele hajózható.

Orion, egyik legszebb csillagkép, mintegy 100 szabad szemmel látható csillagból. A magyar nép Kaszásnak nevezi. Két szép elsőrendű csillaga a vörös Betelgeuze és a fehér Rigel. E csillagképben van az égbolt legnagyobb ködfoltja (**O.-köd**).

Orkán, indián (karib) eredetű szó a leg-erősebb viharok megnevezésére.

Orkeszter, l. Zenekar.

Orkney-szigetek, 67 brit sziget, közte 28 lakott, Skóciától É-ra; összesen 973 km², 26.000 l. Halászat, osztrigatenyésztés.

Orlai Petrics Soma (1822–80). festő; Petőfi barátja; arc-, oltár-, történeti kép (Petőfi Debrecenben, Zách Felicián).

Orlando, Vittorio Emanuele, * 1863, olasz politikus, 1903–5. közzét. min., 1917–19. min. elnök, 1926 óta visszavonult a közzététlől.

Orlando furioso, az őrjöngő Roland Ariosto eposzában.

Orléans, város Közép-Franciaországban, 71.000 l. 13–18. sz.-ban épült székesegyház. Kertészet, gyapjuszővés, terménykereskedelm.

Orléans, hercegi család, Franciaország egyik uralkodóháza, nevét **O.** hercegségtől nyerte. A francia történelem négy **O.**-hercegi családot ismer; a legnevezetesebb az, amelynek alapítója Fülöp, XIV. Lajos testvére volt, utó-dai közül II. Fülöp XV. Lajos kiskorúsága alatt kormányozta Franciaországot. Lajos Fülöp »Philippe Égalité« nagy szerepet játszott a forradalom alatt és végül maga is a vérpadra került. Ennek fia volt I. Lajos Fülöp francia király, akinek unokája, Fülöp **O.**-i bg sokáig Franciaország »királyi házának« feje és az orléánista párt élnöke volt.

Orléanski szűz, l. Jeanne d'Arc.

Ormandiálkisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 273 l, ut. Zalaegerszeg, up. Nagylengyel.

Ormányság, Baranya vm. DNY-i része, 23 községből áll, kb. 13.000 l.

Ormós Zsigmond (1813–94), műtörténeti író; köyet, alispán, főispán, főrend; a délmagyarországi muzeum-egylet elnöke; gyűjteménye a temesvári muzeumba szállított.

Ormuzd, a régi perzsa mitológia főistene, az élet és világgosság kutfje. Ellenfele Ahriman, a gonoszság és sötétség szelleme.

Ornamentális (lat.) a m. díszítő.

Ornamentika (lat.) a m. díszítőművészet és iparművészet.

Ornatus (lat.) a m. díszruha, a lelkészek hivatalos ruhája.

Ornitológia (gör.) a m. madártan.

Orografia (gör.) a m. hegyrajz.

Orontes (Nahr el-Áz), Szíria főfolyója, az Anti-Libanonban ered és a Földközi-tengerbe ömlik.

Oros nagyk., Szabolcs vm., nyírbogdányi j., 4908 l, vasút, táviró, telefon, posta.

Oros háza, nagyközség, Békés vm. **O.**-i járásának székhelye, 24.079 l, vasuti csomópont, táviró, telefon, posta.

Oroszi kisk., Veszprém vm., devecseri j., 525 l, ut. Devecser, up. Somlószőlős.

Orosz irodalom. Nagy Pétertől kezdődik.

Addig csak a nép száján éltek az ősi harcos énekek, a bilinek. Nagy Péter százával fordította le az európai könyveket és megantotta alattalóit az írásra is. Az első igazi orosz könyvet Radicssev írta, aki nagy Katalin alatt élt, könyvének a neve »Utazás Pétervártól Moszkváig«, tartalma az orosz paraszt nép szörnyű szenvedései. A könyv íróját száműzték és halálba kergették. A 19. sz. első negyedében jelentek meg Krylov meséi és Gribodjedov kedves vigjátékai s az új orosz nyelv megteremtője, Puskin következtet utánu. Puskin és a romantikus Lermontov az orosz poézis első hőroszái, nyomukban jöttek az orosz prózások. Első Gogol, az orosz paraszt humorának és tündérmeséinek mestere, a Halott lelkekben pedig keserves életének megrajzolója, utána a nagy triász: Tolstoj, Turgenyev és Dosztojevszkij. E három nagy művész regényeiben a 19. sz. európai emberének miuden vívdáa, keserve és tépelődése fellelhető. Utánu a tehetséges epigonok korszaka következett: Andrejev, Arzubasev, Gorkij, Mereskovszkij, Kuprin. A mult század vége óta az orosz lira is virágkorát élte s Balmont, Brjusszov, Kuzmin tolla alatt csodálatosan szép költemények keletkeztek. Blok volt e nemzedék letragikusabb tehetsége, aki a »Tizenkettő«-ben a bolsevik forradalom megrázó képét örököltette meg. A ma élők közül Jeszenyin, a lirikus és Pilnyák, a novellista a legeredeőbb tehetségek.

Orosz-japán háboru, közvetlen oka az volt, hogy az oroszok megszállták Mandzsuriát. A tárgyalások 1904 febr. 5. japán hadüzenetével végződtek. Az Oyama vezérlete alatt álló japán hadseregek egymásután arattak győzelmet Kuropatkin orosz fővezéren: a körülzárt Port Arthur 1905 jan. 1. megadta magát, Mukdennél pedig 15 napos csatában megverték az oroszokat, valamint Togo megsemmisítette a Rozsdesztvenszkij- (balti) flottát Cszuzimánál máj. 25., mire Roosevelt, az Egyes. Államok elnökének közvetítésével létrejött a portsmouthi béke, amely szerint Japán megartja uralkodó helyzetét Koreában, Port Arthur és Dalnyt megkapja. Mandzsuria visszajut Kina fenhatósága alá, vasutját Oroszország és Japán közösen kezelik. Japán ezzel lett világhatalomná.

Oroszlán, a legnagyobb a macskaféle ragadozók között, 2 m. hosszúra is megnő. Már csak Afrikában él.

Oroszán nagyk., Komárom vm., tatali j., 1527 l., ut. Kécskéd, posta, vasut.

Oroszlán Zoltán, * 1891, a Szépműv. Muz. őre. Archeológus és műtörténész.

Oroszló kisk., Baranya vm., hegyháti j., 437 l., ut. és up. Sásd.

Orosz művészet, erős bizánci hatások alatt indult fejlődésnek a kereszténység fejlődésével párhuzamosan. Első legnagyobb eredményei az építészetben mutatkoznak, azonkívül a sajtáságos stílusú szentképekben, az iko-

nokban. Később az építészet a bizánci stílusnak és az orosz nemzeti faépítésnek a formáiból olvadt össze nagy, jellegzetes u. n. sátorkupolákkal. A világi művészet a 18. sz. elején indult fejlődésnek, ekkor alapít Erzsébet cárnő művészeti akadémiát. A 19. sz. naturalistái között legkiválóbbak Ropin és Verescsagin, a szobrászok közül Antokolszkij és Trubeczkjo. A legújabb képzőművészeti törekvések megindításában és továbbfejlesztésében igen nagy szerep jutott az új orosz művészeknek. Legnagyobbak közülük Kandinszkij, az expresszionista festés kezdeményezője. Archipenko, a kubista szobrászat legkiemelkedőbb képviselője és Tatlin, a konstruktivisták vezére.

Orosz nyelv, az indogermán nyelvtörzs szláv csoportjának egyik ága. Három nyelvjárása van: a nagyorosz (ez az orosz irodalmi nyelv, 70 millió), a fehérorosz (7 millió), és a kis-orosz vagy rutén (35 millió). Ma ez utóbbi is külön irodalmi nyelvvé lett.

Oroszország, régi kiterjedésében 22,5 millió km², 180,000.000 l. A háboruban leváltak területéről a balti államok, Finn-, Lett- és Esztországok, Litvánia, Besszarábia és Lengyelország, úgy hogy mai területe 20,416.000 km², lakosainak száma 138 millió. **O.** szövetséges állam, hat részből áll: Orosz Szocialista Föderatív Tanácsköztársaság 4,837.000 km², 78

millió l. Európában, 14,314.000 km², 16,8 millió l. Ázsiában; Ukrajna 260.000 km², 27,6 millió l.; Fehér-O. 111.000 km², 4,15 millió l.; Transzkaukázla 190.000 km², 5,94 millió l.; Üzbekisztán 551.000 km². Türkmenisztán 414 km², együtt 5,5 millió l. A lakosság ²/₃-a orosz. Az európai területe majdnem teljesen sík. A sarkövig ritkán lakott tundravidék, középső szakasza erdővidék és termékeny fekete föld, déli fele füves térség (steppe), helyenként homokszivatag. Szipéria területe erdős, helyenként szántók és legelők. Nemzetiségi lakosság megoszlása: 62% nagy- és kisorosz, a többi a nemsláv nemzetiségek között oszlik meg. A lakosság 86%-a falun, 14 százaléka

városban lakik. A két fővárosnak, Leningradnak és Moszkvának 1.500.000, illetve 2 mill. a lakossága. A szövetséges államok belügyi, pénzügyei, népjóléti és népművelődési ügyei az autonómia hatáskörébe tartoznak. — A szovjetek közgazdasági politikája most újból a régi, merev kommunista elmélet alapján áll.

Története. A történeti O.-ot a 9. sz.-ban alapították norman harcosok Rurik vezérlete alatt. Az első orosz nagyherceg székhelye Kiev volt. 1000 körül a kievi nagyherceg, Vladimir, felvette az ortodox vallást. A hűbéres államok és Rurik utódainak fegyveres harcai töltik ki az orosz állam középkori történetét. A 13. sz. elején a tatárok meghódították O.-ot és a 15. sz. végéig az orosz nép ázsiai iga alatt élt és egészen ázsiai néppé lett. A tatár igit a moszkvai nagyhercegek rázák le, úgy hogy mikor 1613. a Romanov-család foglalta el a moszkvai cárok trónját, minden oroszok-lakta föld a moszkvai állam fennhatósága alá tartozott. A 16. sz. óta Szibéria O. gyarmata lett. Nagy Péter fordította az orosz népet Európa felé, ő hódította meg a keleti Baltikumot. Katalin a Balti tenger nyugati partjait, Lengyelország keleti felét, a 19. sz.-ban pedig Kaukázust, Besszarabiát és Belső-Ázsiát hódították meg az oroszok. Napoleon legyőzése után O. vezetőszerepet játszott a konzervatív európai politikában. A parasztság elnyomása gyakori belső kirobakodásokra vezetett. A szerencsétlen japán háború után az 1905-7. i. forradalmat előjötték, de a világháború végén kitört forradalom elsöpörte a monarchiát és O. egész hűbéri és polgári rendjét. 1917 nov. óta Lenin vezetésével a kommuniszapárt kezében van a hatalom, dacára a véres polgárháborúknak, amelyek 1919—1920. között tomboltak. Kolcsak, Denikin és Vrangel tábornokok nem tudták a hatalmat a kommunisták kezéből kicsavarni, mert az orosz paraszttömegek a nagybirtok restaurációjától tartottak. A polgárháborúk után az éhínség és szörnyű járványok tüdőelték meg O. lakosságát. Leninek 1924 jan. 21. bekövetkezett halála után Rykovot választották meg a népbiztosok elnökévé. Az új O. gazdaságpolitikája ingadozó; a merev kommunizmustól egy darabig eltért, de jelenleg ismét a doktrinesség győzött és még a parasztgazdaságokra nézve is meg akarják szüntetni a magántulajdont, helyükbe állami farmokba kényszerítik a parasztokat.

Orosztony kisk., Zala vm., pacσαι j, 1353 l, ut. Gelse. posta, vasut.

Orosz-türk háború. A bolgár kegyetlenségek miatt tárgyalások folyamán Szerbia és Montenegro háborút üzent Törökországnak. Amikor a porta ismételen visszautasította a nagyhatalmaknak reformköveteléseit, Oroszország 1877. ápr. 24. háborút üzent Törökországnak. Máj. 13-án csatlakozott Románia is. Az eleinte győzelmes előrejutó oroszokat megállította Ozman pasa, Plevna védelmével jul. 20.—dec. 10. Ennek eleste után újból előreháadtak az Ázsiában is győztes oroszok és Miklós nagy-

herceg Konstantinápoly kapujáig vonult. Továbbhaladásában az angol flotta megjelenése akadályozta meg. Törökországgal márc. 3. megkötötte a sanstefanoi előzetes békét, amely megteremtette volna Nagybulgáriát és a többi államok függetlenségét is. Az európai diplomácia e túlzott követeléseket az 1878. berlini kongresszuson lényegesen leszállította.

Oroszvár kisk., Moson vm., rajkai j, 2021 l, vasut, távíró, telefont, posta.

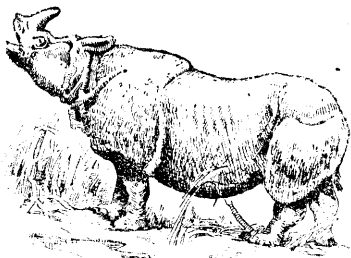
Orphanides János, * 1876, gépészmérnök, sokáig Németországban működött, most a Ganz-Danubius alelnöke.

Orpheus, mondabeli görög (trák) lantos, aki dalával az élettelen természetet is mozgatta.

Orrmány, egyes állatok (elefánt) hosszúra megnyúlt orra, nagyon mozgékony tapintó, szagló, fogó, szívó szerv, védő és támadó fegyver.

Orrsővény, az orr üregét két részre választó porcos-csontos lemez.

Orrszarvú, i. Rhinoceros, a páratlanujjakhoz tartozó, hatalmas testű, vastagbőrű emlős, orrán hatalmas, szaruanyagból lévő szarvval. Több fajta India és Afrika mocsaraiban él. — 2. Forró égvői madarak, csőrükön kinövésekkel. — 3. Legnagyobb bogaraink egyike, melynél csak a himnek van nagy orrszarva.

Orrszarvú

Orsolya-szüzek, szent Orsolya tiszteletére Bressziában 1537. alapított szigotú apácarend, amely oktatással fogl.

Orsós Ferenc, * 1879, orvos, a debreceni egyet. a kórbontan ny. r. tanára.

Orsova, község, Krassó-Szörény vm., az Alduna mellett, 6000 l. Petroleum-finomító.

Országbíró, rangban a rádor után következő országászlós, 1885-ig a kir. Kuria elnöke volt.

Országbírói értekezlet, Apponyi György országbíró elnökele alatt 1861. tartott jogi tanácskozmány. Munkáitait az országgyűlés és a király ellogadta s mint ideiglenes törvénykezési szabályokat bíróságaink alkalmazták. A

törvényes öröklésre vonatkozó szabályai ma is hatályosak.

Országgyűlés, alkotmányunk értelmében az állam független szerve, amely a királlyal az állami főhatalom gyakorlásában osztozik. Amióta az államfői hatalmat a kormányzó tölti be, az O. egyedül gyakorolja a törvényhozást. Az O. 1608. óta két táblára oszlik, 1918—1926 csak egy ház volt, 1926 dec. óta ismét két-kamarás rendszer van.

Ország Pál (írói nevén Hviezdoslav 1849—1921), a legnagyobb szlovák költő, lírikus, epikus és drámaíró. Sokat fordított, egyebek közt Petőfit és Madách: Az ember tragédiáját.

Országház, az országgyűlés tanácskozásainak színhelye, amely Steindl Imre tervei szerint épült szecessives modorban. Első ülését az országgyűlés benne 1896. június 8-án tartotta.

Országos Földbirtokrendező Biróság (O. F. B.), a kir. Kuriálai egyenrangú bíróság, az 1920: XXXVI. t.-c. alapján működik és hajtja végre a földbirtokreformot.

Ortalanza kisk., Zala vm., novai j., 387 l., ut. és up. Páka.

Ortú János (1852—1892), János Szalvátor főherceg polgári neve, amelyet 1889. vett fel, amikor az uralkodócsaláddal összetűzve lemondott rangjáról. Tengerészkapitány lett s egy chiliei útjában nyoma vesztett.

Orto... (gör.) összetételekben a. m. egyenes.

Orthodox (igazhívő), vallási elnevezés, melylyel bizonyos egyházak a régi igaz tanhoz való ragaszkodásukat hangsúlyozzák a más tanítókkal szemben. Atvitt értelemben a tudományban, politikában is beszélnek O.-okról, mint a régi elvekhez ragaszkodókról.

Ortografia, l. Helyesírás.

Ortopédia (gör.) a. m. testferdülések helyreigazítása. testgyakorlat, masszázs, bandázs v. villanyozás segítségével.

Ortvay I. Rudolf, * 1885, a bp.-i egyet. az elméleti fizika ny. r. tanára. — 2. **Tivadar** (1843—1916.), történetír. Főműve: Pozsony története.

Orvieto, városka Közép-Olaszországban (Umbria) 19.000 l. Székesegyháza híres.

Orvostudomány, a betegségek gyógyításának és megelőzésének tudománya. Megkülönböztendő tehát egyrészt a patológia (kórtan) és terápia (gyógyászat), másrészt higiéné (egészségügy). Az O. kezdetre a vallással esik egybe. A betegség istenverése, a gyógyítás az istenek megkövetése. Az ókori görög O. virágzása tetőpontját Hippokrates fellépésében s az alexandriai orvosi iskolában éri el. Az ő tanításait veszik át a rómaiak, kiknek O.-történetében Asklepiades, Celsus és Galenus a legnagyobb nevek. Galenus a betegséget bonctani s élettani megfontolások alapján igyekszik magyarázni. A görög és római O.-t az arabok mentették át és fejlesztették tovább. Kórházakat, gyógyszerházakat, orvosi főiskolákat alapítottak. A reformáció szellemi forradalmával kezdődik az O. új lendülete is. Vesalius, Fallopius, Eustachio megalapítják a bonctant. Paracelsus az életjelenségeket kémiai folyamatokkal

magyarázza. Harvey felfedezi a vérkeringést, Sydenham az orvosok gondolkodását a megfigyelésre irányítja. Haller megalapítja az élettant. Morgagni (1761) a kórbonctan, Bichat (1800) a kóreltettan úttörői. Ezidőben fedezi fel Auerbrugger a kopogtatás módszerét a betegvizsgálás számára. Cl. Bernard, Joh. Müller az élettan, Rokitskany a kórtan, kórbonctan, Skoda, Hebra, Graefe, Dupuytren a gyakorlati O. előrevivői. 1796. fedezi fel Jenner a himlőölést, 1850. lát először a kutató szem górcső alatt kórokozó baktériumot s Pasteur, Koch, Roux, Behring stb. a fertőző betegségek egész kör- és gyógytanát s a közegészségtant építik fel. 1840. lesz ismert az aether, 1847. a kloroform-narkózis: 1856. derül fel Semmelweis a gyermekágyi láz kóroka s az ellene való védekezés, 1868. Lister a sebek antiszeptikus kezelésének módszerét. S alig néhány évtized utáni már közkinccsé is válik a modern sebészet, de nem maradt mögötte elméleti fejlődésben az O. többi ága sem.

O sancta simplicitas! (lat.) a. m. ó szent egyszerűség! (Husz János fölkiáltása, mikor látta, hogy egy parasztasszony milyen buzgón hordja a fát az ő máglyájához).

Osók Lajos, * 1865, festő; miniatűrfestés előfántosra és zomántra.

Osli kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1301 l., ut. Kapuvár, posta, vasut.

Oslo (1925 óta hívják így, azelőtt Krisztíania), Norvégia fővárosa, a Skagerrak szorosra nyíló fjord belső szögleténél, 258.000 l. Egyetem. Fa- és papíripar. Norvégia külkereskedelmének is főhelye.

Osnabrück, város Poroszország Westfalia tartományában, 89.000 l. Sokoldalú ipar.

Ossendowski, Ferdinand * 1876, lengyel geológus, vrsói professor. Kalandos ázsiai útját Allatok, emberek és istenek c. írta le.

Osservatore Romano, a pápai udvar 1861. alapított hivatalos lapja. Hivatalos jellege 1909. megszűnt.

Osszian, mondai alak, 3. sz.-beli kelta bárd, Macpherson tőle származtatta a nagyhasú O.-i költeményeket, melyeket 1765. adott ki.

Osszifikáció (lat.) a. m. csontképződés, csontosodás.

Ostade, Adriaen van (1610—1685), hollandi festő; paraszt, genre.

Ostende, belga város az E-i tenger partján, 45.000 l. Világhírű tengeri fürdő. Osztigatényezés.

Ostfryasszonyfa kisk., Vas vm., celldömölki j., 1907 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ostia, a régi Róma kikötővárosa a Tiberis torkolatánál. Ma már a Tiberis eliszaposodása következtében 6 km.-re van a torkolatától.

Ostárius, (lat.) l. Egyházi rend.

Ostrohgyes, a rud jobboldalához befogott ló.

Ostoros nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1780 l., ut. és up. Kistálya.

Ostrolenka, lengyel város a Narev folyó

mellett, 15.000 l. 1831. máj. 26. oroszok győzelme a lengyeleken.

Ostromállapot, a kormányzat átruházása katonai hatóságokra. Nálunk az O.-nak törvényes alapja nincs.

Ostwald, Wilhelm * 1853, német vegyész és filozófus, a fizikai kémiának egyik megalapozója. Önálló filozófiai rendszert alkotott, amelynek vezéreszméje az energia-fogalom. A német monista-mozgalom vezére. 1909. Nobel-díj.

Ostya (lat. hostia a. m. áldozati állat), buzalisztból és vízből készült kerek, kovásztalan sütemény.

Ostyepeka (szlovák), füstölt juhsajt.

Osvád István, * 1867, a Kuria másodelnöke.

Osvát I. Ernő (1878—1929), író. Mint a Nyugat egyik megalapítója és szerkesztője, exponense a századbeli új irod. törekvéseknek. — 2. **Kálmán**, * 1880, orvos, erdélyi publicista. Művei: Levelek fiamhoz. Románia felfedezése, Erdélyi Lexikon.

Oswald János (1858—1920), zenepedagógus, 1913-tól a zeneelmélet tanára a Zenekademián, 1916—19. a tanárképző vezetője. Műve: Nemzeti zeneművészet.

Oszaka, Japán második városa a fősziget 11-i partján, 2,1 millió l. Orvosi egyetem. Sokoldalu ipar. Újkeleti kikötője hatalmasan fellendült.

Osztlák (lat.) a. m. rezgés, hullámozás.

Oszentiván nagyk., Torontál vm., torontáli j., 1379 l., vasut, telefon, ut. és up. Ujszentiván.

Oszkok, itáliai nép, amellyel a rómaiak a köztársaság első idejében sokat háboruskodtak.

Ozsiop, hengeralaku támasztó építészeti elem: van lábzata, törzse, feje. Vannak különböző oszloprendek és pedig a dór, az ión, a korinthosi. A hasábalaku O.-nak pillér a neve.

Oszrő kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 520 l., vasut, ut. Sellye, posta.

Osztalék v. dividenda, az a nyereségösszeg, amelyet a részvénytársaság juttat részvényeseinek az üzletév végén.

Osztályharc. »Minden eddigi társadalmi története O.-ok története», mondja a Kommunista kiáltvány. A marxizmus az O.-ot gazdasági, de egyben politikai harcnak is tekinti.

Osztantáció (lat.) a. m. tüntetés, fitogtatás.

Osztyákok, finnugor néptörzs Ny.-Szibériában, az Ob-folyó vidékén. Számuk kb. 25.000. Műveltségük a'acsony. Halászkok és vadászok. Nyelvük rokona a magyarnak.

Oztopán kisk., Somogy vm., lengyeltői j., 1291 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ozstracizmus (gör.: ostrakiszmos), a száműzésnek az a formája Athénben, hogy az illető nevét népgyűlésen szavazócsérré írták.

Ozstrák általános polgári törvénykönyv, az ausztriai örökös tartományok részére 1811. jun. 11. kihirdetett magánjogi kodex. Az O.-nek a telekkönyvi részei az 1861. országbirói értekezlet szabályai alapján Magyarországon is érvényben állanak. Az O. az összeom-

lásig érvényben volt Erdélyben, a Határörvidéken és Fiumában.

Ozstrák-Magyar Bank, az I. Ferenc 1816. jun. 17-i patensével a'apított, szabadalmazott Ozstrák Nemzeti Banknak utóda, a'akult 1878. Székhelye Bécs, főintézei: Bécs és Bp. Üzletágai bankjegykibocsátás és beváltás, leszámítás, lombardüzlet, giro, deviza- és nemesténkereskedés. Ercefezetek kettőtöd részre volt minimálva; háromnyolcad rész bankszerű fedezet mellett. A monarchia széthullásakor bezárította működését, likvidálásáról a st.-germaini és trianoni békeszerződés intézkedett.

Ozstrák-magyar monarchia, Európa leghatalmasabb államainak egyike volt 1867—1918. 676.616 km², 521 $\frac{1}{2}$ millió l. Két külön állam szövetsége volt: az abszolút Ozstrák császárság és az ősi alkotmányu Magyar királyság; Bosznia-Hercegovina hovatartozása az összeomlásig nem volt tisztázva. A közös intézmények: külügy, hadügy, e kettőre szükséges pénzügy, az udvar és a külföldi követségek székhelye Bécs volt. Intézésükre a bécsi és a bp.-i parlament egy-egy bizottságot (delegáció) küldött ki, amelyek felváltva a két fővárosban tartották üléseiket, de sohasem együtt. A vesztés háborút nem bírta ki. 1918—20-ban darabokra bomlott. **Történetét** l. Ausztria és Magyarország.

Ozstrák örökösödési háború (1740—1748), nyolc évig tartó háboruszkodás volt Mária Terézia és a Habsburg-örökségre igényt tartó Károly Albert bajor választófejedelem és szövetségesei között. Az aacheni békevel végződött, amely szerint Szilézia kivételével, amely 11. Frigyesnek jutott, Mária Terézia megtartotta az egész Habsburg-birtokállományt.

Ozstrák-porosz háború, 1866, Schleswig-Holstein birtoklásának ürügyével Bismarck indította Ausztria ellen, hogy ezt kizárhassa a német szövetségből. Miután a Moltke által vezetett porosz seregek Königrátnél döntően megverték Benedek ozstrák csapatait, az O.-nak a prágai béke vetett végét.

Ozstriga, 10—40 m. mélységben élő tengeri kagyló, amelyet mesterségesen is tenyésztnek. Többnyire nyersen élvezik.

Otaru, japán kikötőváros Jesszó szigetén, 134.000 l.

O tempora, o mores! (lat.) a. m. milyen idők, milyen erkölcsök! (Cicero).

Ottitüs (gör.) a. m. fülgyulladás.

OTT, az Országos Testnevelési Tanács kezdőbetűi. A magyarországi testnevelés és testedző sportok legfelsőbb foruma, melynek tagjait a különböző sportszövetségek és illetékes hatóságok vezérfelülből a kultuszminiszter nevezi ki. Elnöke Karáthi Jenő.

Othtor, Irák és Hírapírok Köre, 1891. alapították. Tagjai újságírók, írók, művészek; célja az újságírók és írók testületi érdekeit előmozdítani. Elnöke Márkus Miksa.

Ottó magyar király (uralk. 1305—1307), Henrik bajor herceg fia, IV. Béla unokája. Erdélybe ment, hogy László vajda leányát és

támogatását megnyerje, az azonban fogságra vetette, szabadulása után elhagyta az országot.

Ottó, * 1912 nov. 20, IV. Károly király legidősebb fia, anyjával együtt Lequeitóban, Spanyolországban él.

Ottó, német-római császárok. **I.** (Nagy) **O.** (936–973.), 955. a Lechmezőn megverte a magyarokat, 963. Rómában megkoronázták. — **II.** **O.** (973–83.), legyőzte a dánokat, a frankokat és görögöket, de aztán az arabok őt verték meg. — **III.** **O.** (983–1002.). — **IV.** (Welf) **O.** (1198–1212), ellenkirály Stauf Fülöppel szemben, 1208. egyedül maradt, 1209. megkoronázták Rómában, 1210. száműzik.

Ottokár, **II.**, cseh király (1253–1278. uralk.), Habsburgi Rudolfot nem ismerte el, német királynak, amire Rudolf IV. László királynak segítségével a morvamezei csatában (1278) megverte. **O.** e csatában el is esett.

Ottomán, a m. ozmán, török; továbbá általában nyugszék (díván).

Otvér, az ekzemának (l. ott) egyik gyermeknek népszerű alakja, a bőrhöz tapadó pörk.

Ouida (ered. Luisa de la Ramée, 1840–1908), angol író, Olaszországban élt. Számos regénye jelent meg (A két facipő).

Out (ang.) a m. kinn, l. Aut.

Outsider (ang.) a m. kívülálló.

Ouverture (franc.) a m. nyitány, előjáték operákhoz, oratóriumokhoz.

Ováció (lat.) a m. zajos ünneplés.

Ovális (lat.) a m. tojásdad.

Ovári Ferenc, * 1858, ügyvéd, földbirtokos. Több ízben képviselő; felsőházi tag.

Ovarium (lat.) a m. petefészek.

Ováry Lipót (1833–1919), történetíró, orsz. főlevéltárnok, résztvevett az 1848. magyar és 1860. olasz szabadságharcban. Főként az olasz-magyar kapcsolatokkal fogl. és kiadta Bethlen Gábor diplomáciai okmánytárát.

Ovatólás, jogtörténeti eljárás lejárt, de be nem váltott váltónál.

Ovidius Naso, Publius, római költő (Kr. e. 43–Kr. u. 17.). Augustus császár Tomiba (ma Constanza) száműzte (Kr. u. 8.), ahol ma szobra áll. Művei: Metamorphoses, Fasti, Tristia, Ars amatoria.

Övilág, az a három világrész (Európa, Ázsia, Afrika), amelyek már a történelmi idő kezdetén is ismertek, ellentétben Amerikával és Ausztráliával, amelyeket később fedeztek föl s ezért Újvilágnak nevezték el.

Owen, Robert (1771–1858), angol szocialista, utópista. 1823. Amerikába ment. Indiana államban kommunisztikus berendezésű államot alapított. Küzdött a gyermekmunka ellen, előharcosa volt a munkásvédelemnek és a szövetkezeteknek.

Oxálsav, sóska-sav, szintelen, kristályos szerves vegyület, a növényvilágban nagyon elterjedt; káliumsóját rozsdá, tinta- és vörösborfoltok eltávolítására használják.

Oxenstierna, Axel (1583–1654), svéd államférfi, a kiskorú Gusztáv Adolfi gyámja. Nagy része volt a westfaliai békeben, amelyből Svédország nagyhatalomként került ki.

Oxford, város D-Angliában, 57.000 i. Egyeteme az első Angliában és egyike a legrégebbeknek Európában.

Oxidáció (gör.-lat.), az elemek egyesülése oxigénnel. A vegyület gyakran hőfejlődés és tüztünemények kísérik. Ez a gyors **O.**, ellentétben fénytünemények nélkül a lassu **O.** Ilyen lassu **O.** megy végbe az állati szervezetben, a szervezetartalmú növényi és állati anyagok rothadásakor és sok fém rozsdásodásánál.

Oxigén (gör.), szintelen és szagtalan **gáz**, amely normális vagy magasabb hőfokon más elemekkel hőfejlődés között egyesül. Nélküle égés nem folyhat le, az állati és növényi élethez nélkülözhetetlen. A természetben nagy mennyiségben fordul elő. szabad állapotban a levegő 1/5 részét teszi. Vegyületei közül a legfontosabb a víz: 1 atom **O.** és 2 atom hidrogén vegyülete.

Oyama, Ivaó, herceg (1843–1916), japán politikus és hadvezér, hadügyminiszter. Az 1894–95-i kínai háborúban ő foglalta el Port-Arthurt. Az 1904–5-i háborúban az összes japán haderők fővezére.

Oz, az angol ounce (uncia) rövidítése.

Ozd nagykövetség, Borsod vm., **O.-i** járásának székhelye, 6022 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ozdfalu kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 481 l., ut. Baksa, up. Cinderybögöd.

Ozirisz (Us-iri), egyiptomi főisten, a Nap körforgásának, az életnek, a fénynek, az egészségnek és termékenységnek istene.

Ozmán (1259–1326), az első török szultán, aki 1300 táján elfoglalta a szeldzsuk törökök birodalmát. Róla hívják népet ozmánoknak.

Ozmánbük kisk., Zala vm., zalakeresztvári j., 342 l., ut. Nádasd, up. Szőce-Rimánymajor.

Ozmium, a platina-csoportba tartozó fém; fajsúlya legnagyobb az összes elemek között. Platínával együtt fordul elő.

Ozmium-lámpa, Auer találta fel, az első fémszálas izzólámpa volt. Később a tantál- és wolframlámpák szorították ki.

Ozmózis (gör.) a m. két egyenlőten sűrűségű oldat kicserélődése áthatolható (permeabilis) hártyán át (dialízis). Endozmózis a befelé, exozmózis a kifelé való áramlás. Az **O.-nak** rendkívüli fontossága van a növényi és állati sejtek anyagcseréjében, mert ez az anyagcsere a sejttalajok mint áteresztő hártyákon át történik.

Ozokerit (gör.), l. Földviasz.

Ozon, gázemű test, tulajdonképpen süritett oxigén. **O.** keletkezik, ha az oxigént vagy levegőt elektronos kislésnek tesszük ki, továbbá ultraviolettsugarak, radioaktív sugárzás hatására.

Ozora nagyk., Tolna vm., tamási j., 4627 l., táviró, posta.

Öcs kisk., Veszprém vm., deveseri j., 604 l., ut. Nagyvázasny, posta.

Öcsény nagyk., Tolna vm., központi j., 3460 l., vasut, táviró, posta.

Öcsöd nagyk., Békés vm., szarvasi j., 7634 l., telefon, táviró, posta.

Ödema (gör.) a. m. szövetek v. szervek kóros telítődése folyadékkal (magyarul: vize-nyő, vízkór).

Öklendezés, a hányást megelőző kellemetlen érzés és mozgások a gyomorban.

Ökológia, oikológia (gör.), a biológiának az az ága, amely az élőlényeknek a környezetükhöz való viszonyával foglalkozik.

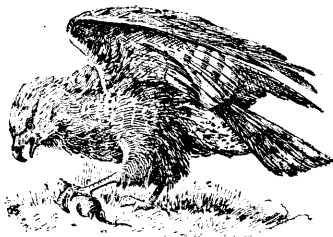
Ökonómia (gör.) a. m. gazdaság, gazdaságosság.

Öklöviny, I. Boxolás.

Öland, Keleti-tengeri svéd sziget, 1340 km², 30.000 l.

Ölbé kisk., Vas vm., sárvári j., 1203 l., ut. Alsőszeleste, posta.

Ölyv, a sólyomfélék családjába tartozó ragadozó madár. Nálunk is gyakori az egerész-**ö.**, tyuknagyságu, egérpusztító folytái hasznos madár.

Egerész-ölyv

Ömlesztés, a. m. fémek megolvasztása.
Öngyújtó, a gyufát helyettesítő oly készülék, amely szikrázásával valamely gyúlékony anyagot lángralobbant v. izzásba hoz. Az **ö.**-k tüzkövel, vagyis vas-cerium-ötözettel működnek, amely rovátkolt felülettel dörzsölve szikrákat kelt. Legelterjedtebbek a benzintartóba merülő kanóccal működő zseb- és házi **ö.**-k.

Öngyulladás, olyan széntartalmu testeknél fordul elő, amelyek a levegőn hőfejlésztés kíséretében oxidálódnak és fölmelegednek.

Önkormányzat, I. Autonómia.

Öntöttvas, mintába öntött s abban megmerevedett nyersvas.

Öntudat, annak tudata, hogy összes lelki élményeink anyala az én.

Ör kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 1240 l., ut. Vaja, posta.

Örbajánháza kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 243 l., ut. és up. Senyeháza.

Ördög (héberül sátán), a biblíában szereplő gonosz szellem, amely örökös küzdelemben áll az Istennel.

Ördög biblijája, a kártya népies elnevezése.
Ördöghegy kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 569 l., ut. és up. Zalaszentiván.

Ördög Róbert, Normandia hercege (1027—35. uralk.), Jeruzsálembe zárándokolt, visszatérteben halt meg.

Öregcserető nagyk., Pest vm., kalocsai j., 1575 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Öreglak kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 1584 l., vasut, táviró, posta.

Öregujj, a hüvelykujj népies neve.

Örfiv Imre, * 1884, ügyvéd, országgy. képvis.

Örhalom kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 1099 l., vasut, táviró, up. Hugyag.

Örimagyarósd kisk., Vas vm., körmend-nemetújvári j., 491 l., ut. Zalahátság-Rimánymajor, up. Vízak.

Öriszentpéter kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 1280 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Örkény nagyk., Pest vm., alsódabasi j., 5665 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Örkényi István, * 1866, festő, a régi Buda ódon házáit festi.

Örmény egyház, Világosító Szt. Gergely a'apította 302. 491 óta az **ö.** a monofizitizmust (l. o.) fogadta el és csak kevesen (köz-**ö.** a hazai örmények) ismerték el a pápai főnhatóságot és a kat. dogmákat. Az **ö.** feje a katolikosz, aki Esmiadzinben székel.

Örmények, az indogermán népcsalád egyik ága. Számuk kb. 3¹/₂ millió. Hazájuk Örményország (Armenia), de nagy számban elterjedtek Kis-Ázsiában, a Balkán-félszigeten és Erdélyben. Otthon földművesek és állattenyésztők, az elszórtai élő **ö.** leginkább kereskedők.

Örmény nyelv, az indogermán nyelvtörzs egyik ága, melynek két fő nyelvjárása van: a Ny-i, ezt beszélik a török- és a magyarországi örmények, és a K-i, ezt beszélik az oroszországi és perzsa örmények.

Örményország (Armenia), magasfekvésű ország. Elő-Ázsiában, a Kaukázustól D-re. Hegyei az 5000 m-t is meghaladják (Ararat). A völgyek éghajlata enyhe, a hegycégek zord. Terményei gabona, olaj, bor, déli gyümölcsök. Területe 40.000 km²-re tshető, 1 millió l. 1918 óta önálló, 1921 óta tanácsköztársaság. Fővárosa Eriván.

Örökbefogadás, szerződésen alapuló jogviszony, amely a szülő és gyermek viszonyát utánzó következményekkel jár. Maj jogunk szerint minden önjögu férfi v. nő **ö.**-i képességgel bír.

Örök lámpa, az oltárizentség tiszteltetére állandóan égő lámpa (örök világosság).

Örökös, az élő világban általában tapasztalható az a jelenség, hogy az utódoknál megjelennek a szülők tulajdonságai. A tulajdonságok csak öröklődhetnek, de nem öröklődnek okvetlenül; néha egy v. több nemzedéken át lappangva maradnak s csak azután jelennek meg újból. Egyelőre vitás, hogy az u. n. szerzett tulajdonságok, vagyis azok, amelyeket az egyik vagy másik szülő a maga egyéni életében szerzett, örö-

költhető-e. Az ivaros szaporodásnál a szaporodási sejtek: a pete- és ondósejt vizik át a tulajdonságokat az utódra.

Örökösödési jog, azoknak a jogszabályoknak összessége, amelyek elhunyt személyek vagyoni jogainak az élőkre való átszállását határozzák meg.

Örökös, a hagyatékban az a része, amely akár törvényes, akár végrendeleti örökösödés alapján valamely örököst megillet.

Örökviltság, a jobbágság idejében fennállott jogintézmény, amely lehetővé tette, hogy az urbéresnek a földesurral kötött szerződés útján szolgálataikat bizonyos pénzüsszeg fizetésével örökre megválthassák.

Örökzöld, az olyan növény, amely leveleit télen se hullatja le; az ilyen levelek többnyire bőrneműek és merveik (fenyő).

Orszentmiklós nagyk., Pest vm., váci j., 1070 l., vasút, ut. Veresgyőház, posta.

Ortulos kisk., Somogy vm., csurgói j., 1056 l., ut. és up. Zákány, vasút.

Örv, erős szíjből készült, kiálló szögekkel ellátott nyakravaló kutyák nyakára.

Örvény, a folyó víz keringő mozgása, nagy lefelé húzó erővel.

Örvény nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 655 l., ut. és up. Tiszafüred.

Örvényes kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 230 l., vasút, ut. Aszófő-Tihany, up. Balatonudvari.

Osagárd kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 554 l., ut. és up. Nőtincs.

Osálatok, 1. a Föld letűnt korszakaiban élt állatok; 2. a mai egysejtű állatok, mint a többszjetű ősei.

Ósél, ész-t sziget a Keleti-tengerben, 2600 km², 42.000 l.

Ösemer. Az ösemerban (paleoantropológia) vizsgálja, mikor léptek fel az első emberi lények Földünkön, milyen volt a csontvázuk, egész megjelenésük, hogyan és hol éltek. A geológiai harmadkorból (tercier) egyetlen biztos ösemercsontvázat sem ismerünk még. A negyedkor (diluvium) sokat vitatott jávai majomemberéről (Pithecanthropus erectus) ma már tudjuk, hogy nem tekinthető a mai ember ősenek. Az egész geológiai mult egyik legrégebb embermaradványai a heidelbergi állkapocs. A középső diluviumból kerültek napvilágra a neandervölgyi ember és rokonainak maradványai. A neandervölgyi emberhez hasonló lények voltak a krapinai (Horvátország), a gibraltrai, délfraanciaországi Ő-ek is. Az Ő, az idők folyamán nemcsak alakilag, de szellemileg is egyre tökéletesedett. Erre vallanak a kőszerszámok. E szerszámok alapján oszlik az őstörténet két nagy szakaszra: a paleolit- és neolit-korra. A paleolit-kor embere a maga kőszerszámait csak durván, pattintással munkálta meg. A csiszolt kőkor vagy újkőkor kulturája már a prehistoria körébe tartozik. — A középső diluvium embere azonban már nem elégedett meg eszközeinek pusztá megformálásával: díszítésre és utánzatokra, majd művészi alko-

tásokra is gondolt. L. Barlangi művészet. — A magyarországi ősemer nyomait elsőül Herman Ottó ismerté fel; Kormos, Kadics és Hillebrand sok hazai barlangból mutatták ki maradványait.

Öser, Adam Friedrich (1717—1799), német festő és szobrász, Goethe tanára, pozsonyi származású.

Ósi nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 1723 l., ut. Várpalota, posta.

Ósiség, a honfoglalás idejére visszanyúló jogintézmény, amelynek lényege, hogy az ősi földbirtok nem az egyén tulajdona, hanem az egész családé. Ez korlátozta a birtok adás-vételét és elzalogosítást is. E korlátozást az 1852. Ő.-i pátenus szüntette meg.

Óskor. Háromféle Ő.-t különböztethetünk meg: 1. csillagászati, 2. geológiai és 3. ember Ő.-t. — 1.-re vonatkozólag I. Kant-Laplace-elmélet. — 2. A K.-L.-elmélet szerint keletkezett Föld eleinte izzón-folyó gömb volt, mely csak évmilliók után hűlt le annyira, hogy a kérge megszilárdulhatott, majd felületére a légkörből lecsapódhatott az első víz, az ósocéánok. Valószínűleg ezeknek meleg és a maíok eltérő vegyi összetételű vízében keletkeztek az első tökéletlen élő lények, melyekből megint csak évmilliók alatt fejlődött ki előbb a növény-, majd az állatvilág. — 3. L. Oslánytan.

Ósközet, az olyan, mely a Föld kérgének első megszilárdulásánál keletkezett.

Óskü nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 1473 l., vasút, ut. Hajmáskértábor, posta.

Óslánytan (paleontológia), az ősvilág élőlényeit kutató tudomány. Segéd tudománya a geológiának, amely a különböző földrétegek korát a beléjük zárt állati és növényi kövületek (fossilizáltak) alapján határozza meg. Az állatok megkövesült maradványait a paleozoológia, a növényekét a paleobotanika kutatja. Eddigi eredményei a szerves világ fokozatos fejlődését bizonyítják.

Ósnemzés v. őstermődés (archigonia, generatio aequivoca), az a tanítás, hogy a legelső lények közvetlenül élettelen anyagokból keletkeztek. Hogy Földünk őskorában, más föltételek között, ilyen folyamat végbement, az lehetséges, de ma nem bizonyítható.

Ósnyomtatvány, I. Incunabula.

Ósök tisztelete, elhunytakraak istenekként való imádása; primitív népeknél, továbbá Kínában, Japánban.

Összeférhetetlenség (incompatibilitas), az alkotmányjog szabálya, hogy ugyanaz az egyén az állami szervezetben rendszerint egynél több állást nem tölthet be. Ezért az országgyűlés tagjai állami hivatalt nem viselhetnek, az állammal köz- v. magánjogi viszonyba nem léphetnek. A városi törvényhatósági jog is szabályozza az Ő.-et.

Összhang, I. Harmónia.

Összhangzattan, a zeneszerzéstán kezdő része, amely az akkordfűzés törvényeivel fogl.

Östermeles, minden olyan foglalkozás, amely a természet kincseinek közvetlen kihasználásán

alapul: halászat, vadászat, földművelés, állattenyésztés (ősfoglalkozások).

Óstör József, * 1875, ügyvéd, országgy. képvis.

Óstörténet, az a kor, amelyből sem szöveganyag, sem írott emlék nincs. Kő-, bronz- és vaskorszakra oszlik.

Ősz, az őszi napéjegyenlőségtől (szept. 22) a téli napfordulathoz (dec. 21) tartó évszak az északi féltekén (a déli féltekén akkor van ősz, amikor nálunk tavasz van).

Őszirózsás forradalom, így szokták emlegetni az 1918. októberi forradalmat, mert az uccán tüntető tömegek fehér őszirózsát tűztek fel.

Ősztön, az állatoknak az a képessége, hogy a cél és következmények ismerete nélkül célszerű cselekedeteket végeznek. Minden ilyen tevékenység két alap-**ő**-re: az ön- és a fajfenntartási **ő**-re vezethető vissza. Ilyenek: a sokszor művészi fészeképítés és az őszi vándorlás a madaraknál, a mézgyűjtés, sejték építése, a rajzás stb. a méheknel.

Ótevényi kisk., Győr vm., tősziget-csilizközi j., 1707 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Óttömös kisk., Csongrád vm., kiskundorozsmai j., 862 l., ut. Pusztamérges, posta.

Ótvás kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 701 l., vasut, táviró, posta.

Ótvös Lajos, * 1882, rk. plébános, országgy. képvis.

Ótvösség, az arany és ezüst földolgozásával foglalkozó iparág.

Ótvözés, különféle fémek elegyítése olvadt állapotban.

Ótvözet, több fém összeolvasztásából keletkezett elegy-fém, pl. a bronz, réz és ón **ő**-e.

Ózbégek l. Űzbégek.

Ózönviz, valószínűleg babiloni eredetű, de majdnem minden népnél megtalálható monda arról, hogy az ősvilágban **ő**. árasztotta el a Földet.

P

P. (pater) = atya, szerzetes; p. (zenében) = piano, pp. = pianissimo; p. (pagina) = oldal; P = pengő; PS = post scriptum (utóirat).

Paál I. Árpád, * 1889, a bp.-i egyet. az ált. növénytan ny. r. tanára. — **2. Árpád**, * 1850, erdélyi író és publicista, 1925 óta a Kolozsvári Újság szerk. — **3. László** (1846–79), festő; bensőséges hangulatu tájképek újfajta festői felfogással.

Paar, Eduard, gróf (1837–1919), vezérvez. 1877 óta Ferenc József császár főhadsegéde.

Pacal, a kérődzők harmadik, u. n. száraztű gyomra.

Paccini-féle testecskék, érző idegek végződései a bőrben.

Pacemaker (ang. a. m. lépéscináló), aki versenyben elől megy és irányítja a gyorsaságot; innen ált.: vezető, irányító.

Pach Henrik, * 1872, orvos, ipar- és társadalmi egészségügyvel fogl.

Páciens (lat.) a. m. tűrő, szenvedő; beteg.

Paclicl-vasutak, az Atlanti-óceánt a Nagy-vagy Csendes- (Pacific-) óceánnal összekötő vasutak.

Pacifikáció (lat.) a. m. megbékéltetés, megnyugtatózás.

Pacifizmus, l. Békemozgalom.

Pácín kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 1819 l., telefon, posta.

Pácók, l. a kelmefestő- és bőrriparban oly vegyi anyagok, melyek a festőanyagokat a

megfestendő anyagban vegyileg rögzítik, a kelmét színtartóvá teszik. — **2.** A mezőgazdaságban a vetőmagvakon az ősökgombát elpusztító anyagok. — **3.** A háztartásban a húst porhanyító fűszeres anyagok.

Pacsa kisk., Zala vm., pacsai j., 1659 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Pacsatüftös kisk., Zala vm., pacsai j., 555 l., ut. és up. Pacsa.

Pácsony kisk., Vas vm., vasváci j., 715 l., ut. Győrvár, up. Felsőszék.

Pacsull, egy jávai növény leveleiből lepárolt átható szagú illatos olaj.

Paczka Ferenc (1856–1925), festő; genre, bibliai vallásos arckép. — **Neje Wagner Kornélia**, * 1864, festő és grafikus.

Padár kisk., Zala vm., pacsai j., 407 l., ut. és up. Nagykapornak.

Padrag kisk., Veszprém vm., devecseri j., 738 l., posta, ut. Ajka.

Paderborn, város Poroszország Westfalia tartományában, 33.000 l.

Paderewski, Ignacy, * 1865, lengyel zongoravirtuóz, 1919–21. a lengyel köztársaság miniszterelnöke.

Paddington, London egyik városrésze a Hyde parktól É.-ra.

Padisah (perzsa), a török szultán címe.

Padova (Padua), olasz város Velencétől Ny-ra, 125.000 l. Igen régi egyetem (1222).

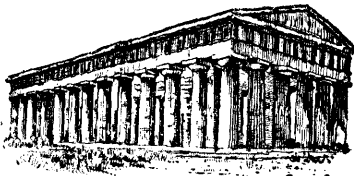
Padrone (ol.) a. m. ur, pártfogó, gazda.

Padua l. Padova.

Padua Kálmán. * 1885, festő; tájképek, interiórok.

Paesello, Giovanni (1741—1816), nápolyi operaszerző (Barbiere di Sevilla, La Molinara, Nina).

Paestum (Poseidonia, Paiston), a délitáliei Lucania tartomány görögalapítású városa. Nagy-szerű rom- emlékek.

Paestum: Poseidon temploma

Páírányok, virágtalan, spórakkal szaporodó növények, szárnyalt levelekkel; a Föld őskorában óriási fákká nőttek meg.

Pag, a pagina (lat. oldal) rövidítése.

Paganini, Niccolò (1782—1840), olasz hegedűvirtuóz és zeneszerző. 1828-tól kezdve bejárta Európát. Leghíresebb munkái: Boszorkánytánc. A velencei karnevál, Perpetuum mobile, 60 variáció egy genovai népdal fölött.

Paganizmus (lat.) a. m. pogányság.

Pagina (lat.) a. m. könyv-oldal.

Pagilaccio (ol.) l. Bajazzo.

Pagoda (hindu: szent ház), indiai és kínai templom; továbbá emberalak mozgatható fejű és kezekkel.

Pagony, erdőnek az erdész- vagy vadász-lekhoz tartozó része.

Panang, ang. gyarmat Malakkán, 36.000 km², 146.000 l. öntermelés.

Páhi nagyk., Pest vm., kiskörösi j., 2485 l., ut. Kiskörös, telefon, posta.

Páholy, 1, 2—6 üléses elkülönített nézőhely színházakban. — 2. Szabadkötve egyesület.

Paikert Alajos, * 1865, közgazdasági író, külpolitikus, a Mezőgazdasági Múzeum igazgatója.

Pailleron, Edouard, (1834—1899), francia színműíró (Ahol unatkoznak).

Pain expeller (ang.), fájdalomszüntető orvosi preparátum.

Painlevé, Paul, * 1863, francia politikus és tudós. A Sorbonne-on a matematika tanára, 1910. radikális szocialista képviselő, több ízben miniszter, 1917. és 1925—6. miniszterelnök.

Pair, politikai előjogokkal felruházott francia főnemesi cím. 1848. megszüntették.

Paesiello l. Paesiello.

Paksley, város Skótszágban, 87.000 l.

Pajor, általában a bogarak lábas álcája, de főleg a cserebogár álcája.

Pajta, v. csűr, fából készült egyszerű gazdasági épület.

Pajtás Ödön (Szancsecsányi Ö.), * 1874, festő; humoros, szatirikus rajzok. Kaszárnyaképek.

Pajzs Elemér, * 1894, író és hirlapíró. Régenyei: Az agglegény Pinterics, Cirkusz.

Pajzsmirigy, a gége két oldalán elhelyezett belső elválasztású mirigy. Megnagyobbodása (golyva) és hiánya sokféle betegség oka (kreinizmus, myxoedema).

Pajzszeg kisk., Zala vm., novai j., 526 l., ut. Nova, up. Barabácsszeg.

Páka kisk., Zala vm., novai j., 1018 l., vasut, táviró, posta.

Páka, a bádógosok által a forrasztáshoz használt vörösréz-tömb.

Pakfong (kínai), nikkell és cink ötvözet, sok rézzel.

Pákh Albert (1823—1867), novellairó, a Vasárnapi Ujság megalapítója.

Pakod kisk., Zala vm., zalaszántgőri j., 1321 l., vasut, telefon, posta.

Pakots József, * 1877, író és hirlapíró, demokrata-párti országgy. képvis.

Pákoz nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 2737 l., vasut, táviró, posta.

Pákozdy Sándor, * 1868, Hajdu vm. alispánja.

Paks nagyk., Tolna vm., dunaföldvári j., 12036 l., hajó áll., vasut, táviró, telefon; posta.

Paktum (lat.), a. m. egyezés, szerződés.

Pál apostol, a kereszténység legnagyobb misszionáriusa. Írástudónak készülve, a kereszténység üldözésével akart érdemeket szerezni. A damaskusi Krisztus-látomás megtértette, végigjárta Kisáziát és Görögországot s mindenütt gyülekezeteket alapított.

Pál orosz cár (1754—1801), III. Péter cár és II. Katalin cárnő fia (1796—1801. uralkodott). A napoleoni háborúkban Franciaország ellen harcolt és a kis államokat szövetségbe vonta Anglia ellen. Összesen 15 alkalommal áldozata lett.

Pál pápa, III. (Alessandro Farnese, 1468—1549), VIII. Henrik angol király kiátkozása miatt elveszti az angol egyházat, 1540-ben megerősíti a jezsuita rendet, 1542-ben beveti Itáliába az inkvizíciót.

Pál Gyula, * 1881, magyar matematikus. **Pa**, minden réteges kőzet. Az egyes fajtákat az ásványi összetétel szerint különböztetik meg, csillám-**P**., agyag-**P**., stb.

Palacky, Frantisek (1798—1876), cseh történész. Főműve: Geschichte von Böhmen.

Palaeologosok, a bizánci birodalom utolsó uralkodó házának tagjai (1261—1453).

Pa'ágyi I. Lajos, * 1863, tájár és költő. Számos lírai kötetet, epigramma-gyűjteményt és drámai művet adott ki. Lefordította a Faustot.

— 2. **Lajos**, * 1876, színész, a Nemz. Színház tagja. — 3. **Menyhért** (1859—1924), filozófus, esztétikus és matematikus. Főként ismeretelméleti és logikai kérdések foglalkoztatták.

Palam et publice (lat.) a. m. nyilvánosan.

Palánk, a. m. deszkakerítés.

Palankin, K-indiai hordszék.

Palánta, melegágyban kikeltet fiatal növény,

melyet aztán kiülletnek a szabadba (pl. dohány-P.)

Palasovszky Odön, * 1899, költő és színműv. Műveit: Reorganizáció, Punalua, Karmazsin.

Pa. a. l. n. k. i. s. k., Tolna vm., völgyészi j., 111 l., ut. Mórógy, up. Mocsény.

Palatinus, (a lat. comes palatii szóból), eredetileg: udvari ember, majd a nádor latin neve.

Palatinus, Róma hét hálmának egyike, melyen a császári paloták épültek.

Pa. au. szigetek, japán szigetsoport a Nagy-óceán Ny-i részén (Mikronézia), 450 km², 15,000 l. 1919-ig német.

Pa. a. z. z. o. (ol.), a. m. palota.

Pa. i. e. k. i. s. k., Baranya vm., hegyháti j., 209 l., ut. és up. Sásd.

Paleoantropológia (gör.), az embertannak a kőkori ősemberrel foglalkozó ága. (L. Osember).

Pa. e. g. r. a. f. i. a. (gör.), a régi írók tana, amely az írás fejlődésével foglalkozik.

Pa. e. o. n. t. o. l. o. g. i. a. (gör.), a. m. őslénytant (l. o.).

Pa. e. o. t. h. e. r. i. u. m., a tapirhoz hasonló többpatás ősvilági állat, a ló egyik őse.

Paleozófi kor (gör.), a Föld ókora, melyben az élő világ kezdetleges formái megjelentek.

Palermo, Szicília fővárosa és főikéjtője a Tírréti-tenger partján, 445.000 l. Régi egyetem. Bor-, olaj-, déligyümölcs- és kén-kivétel.

Palestina, Giovanni Pierluigi (1526–1594), a 16. sz. legnagyobb egyházi zeneszerzője, 1551-től kezdve különféle római templomok zenei vezetője volt.

Palesztina, a Földközi-tenger keleti partja és a Jordán közti terület, 24.000 km², 887.000 l., köztük 591.000 mohamedán, 84.000 zsidó és 73.000 keresztény. Vizei: Holttenger, Tiberias és Merom tavak. Jordán folyó. Kidron és a prőbb patakok. Jeruzsálem 783 m. magasságban a tenger színe fölött, ellenben Jericho és a Jordán 382 m., a Holttenger 400 m. mélyen fekszik a tengerszín alatt. Hagymányos terméknével megromlott, de újabb intenzív gazdálkodás kezdődött. Az ország egyharmada kultivált. Terményei: buza, árpa, durva, datolya, banán, füge, narancs; hires bortermelőse, újabban dohánytermesztést vezetnek be. Vasúti hálózata a világjáboru alatt épült ki. A Holttenger mellett petroleum és aszfalt, bromsók és foszfátok; a Földközi-tenger mellett sófőző telepek alakultak. — **Története**, P. az európai népek vallásainak bölcsője. Legrégibb lakói a kanaániták, majd a filiszteusok és krétaiak telepedtek meg. Kr. e. 1500-tól egyiptomi hűbértartomány volt, 1200 körül Izrael törzsei foglalták el. Kr. e. P. két részre szakadt, Izrael és Júda országaira, amelyeket az asszirook és babiloniak megsemmisítettek. 536. perzsa uralom alatt újra felvirágzott. 167-ben a zsidó szabadságharcok a Makkabeusok alatt felszabadították. 63. Róma uralma alá került. Kr. u. 70. a zsidó nép fellázadt Róma ellen. Titus Jeruzsálemet hosszú ostrom után bevette. 636. arabok foglalták el. A keresztény hadak 1099. megalapították a jeruzsálemi

királyságot. 1187. ismét mohamedán hatalom alá került. 1917. az angolok elfoglalták és 1923. a népszövetség Angliára ruházta P. mandátarius hatalmát. Anglia Palesztinát zsidó nemzeti otthon (national home) alapítására készíti elő, ami az arabok részéről nagy ellenzést talált és véres összeütközésekre vezetett arabok és zsidók közt.

Paletot (franc.), a. m. felöltő.

Paletta (ol.), tojásadalaku falapocskák, amelyen a festő festéket kever, kivágással a balkéz hüvelykujjának.

Pália nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1569 l., táviró, posta.

Pálffy I. Albert (1820–1897), regényíró és novellista. A szabadságharc alatt a Március Tizenötödike című lap szerkesztője volt. — 2. **Dániel**, * 1871, felsőházi tag. — 3. **Fidél** gróf (1788–1864), magyar kancellár, akinek nevéhez fűződik Kossuth Lajos és Wesselényi Miklós elfogása, az országgyűlési ifjak társaságának feloszlása. — 4. **János** gróf (1664–1751), császári tábornok a Rákóczi elleni hadseregben. Horvát bán, majd Felsőmagyarország vezénylő tábornoka. Övele kötötte meg Károlyi Sándor a szatmári békét. 1741. nádor és 1742. a magyarországi hadsereg fővezére lett. — 5. **János** gróf (1820–1910), dugszdag magyar magnás, aki a párizsi, bécsi palotáiban, valamint a bajmóci, királyi és vörösvári kastélyaiban felhalmozott óriási értékű műkincseit a Nemzeti és Szépművészeti Múzeumoknak hagyományozta. — 6. **Miklós** (1552–1600), tábornok, a Pálffy-család grófi ágának megalapítója, 1598. visszafoglalta a törököktől Győr várát. — 7. **Móric** gróf (1812–1897), a szabadságharcban mint Haynau szarnysegéde harcolt. Az 1860–61. országgyűlés feloszlása után Magyarországot kormányozta lelt.

Pálffy né G. **Gu. l. a. c. s. y** Irén, * 1891, író és hírlapíró, a Nagyvárad c. lap munkatársa. Regényei: Fekete vőlegények, Fürgeteg, Hamusó; szindarabjai: Kincs, Valuta, Székelyvár stb.

Pállis nagyk., Zala vm., novai j., 337 l., ut. Zalaegerszeg, up. Csonkahegyházt.

Pálha, egyes növényeknél a levél tövében lévő kis levelek.

Pálháza kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 526 l., táviró, posta.

Pali, a déli buddhistáknak a szanszkrittal rokon szent nyelve, az 5. sz.-ig élő nyelv volt.

Páli nagyk., Sopron vm., kapuvári j., 1208 l., vasut, posta, ut. Beled.

Pálcsi tó, kis alföldi tó Szabadka határában. Sziklós. Fürdőhely. Trianon tóa Jugoszláviáé.

Palimpsestos (gör.), olyan pergament, amelyről az írást levakták, hogy másodszor lehessen használni. Az eredeti írást vegyszerekkel gyakran újra olvashatóvá lehet tenni.

Pa. i. n. g. e. n. e. z. i. s. (gör.), a. m. újászületés.

Pálinka, 25–50% alkoholt tartalmazó szeszestál. A gyümölcs-P.-kat erjesztett gyümölcsnedvek desztillálása után állítják elő. P. a rum is, melyet cukornád-szürpökből és a

konyak, melyet borból készítenek. A gabona-**P.**-t lisztes anyagok megerjesztése után kapják.

Pallinodia (gör.) a m. visszafeneklés, vagyis visszavonása annak, amit egy költő előbbi művében mondott.

Pallissy, Bernard (1510?–1589), francia iparművész; eleinte fazekas, majd ablakfestő.

Paliszád (franc.) a m. cölöpös, oszlopös.

Paliszander, violás feketesziñű fa Közép- és Délamerikából, finom butorfa.

Pallitsch, Johann Georg, (1273–1783), német földműves, csillagász, több üstökös felfedezője.

Palladio, Andrea (1518–1580), olasz építész, elméletileg is foglalkozott az építészettel.

Palladium (lat.), elem, a platínával rokon, nehezen olvadó fém.

Palladium, Pallas Athene istennőnek Trójában örzött szobra, amelynek birtokától függött a város épsege. **P.** mai értelemben védőeszköz, védőpajzs.

Pallas, Athene mellékeve.

Pallas irodalmi és nyomdai rt., a Központi Sajtóvállalat rt. érdekeltsége, alakult 1884.

Pallavicini János őrnagy, * 1848, volt konstantinápolyi nagykövét, felsőházi tag.

Pallér (a német Folier-ból), a m. építkezési munkavezető.

Palliatív (lat.) a m. védő, enyhítő.

Pállik Béla (1845–1908) festő; arc-, oltár-, sport-, állatképek (főleg birkák).

Pall-Mall, London egyik előkelő uccája, amely csupa klub-épületből áll.

Palló Imre, 1891, operaeñekes, a M. Kir. Operaház tagja.

Pallós, szélespengéjű egyenes kard.

Pallóság, a középkorban a földesurat, a vármegyéket és városokat megillető jog, hogy alárendeljeiket halálra ítélhették és a halálbüntetést végre is hajhatták.

Pállya I. Celesztin, * 1861, festő, vásári jelenetek. — 2. **Öccse Carolus**, * 1875, színtén festő.

Palma, 1. az egyik Kanári-sziget 715 km², 42.000 l. — 2. A Balcaérok fővárosa, kikötő, 80.000 l.

Palma, 1. **Jacopo, il Vecchio** (idősebb) (1480–1528), olasz festő; a veneziai reneszánszfestészet legkiválóbb alakja; ragyogó meleg színezés. — 2. **Jacopo, il Giovane** (ifjabb), 1544–1688) festő; vallásos képek.

Pálmák, az egyszikűekhez tartozó, többnyire halalmas trópusi fák, melyeknél az el nem ágazó törzs végén van a levélkorona. A **P.** törzsei kitűnő épület- és butorfákat szolgáltatnak. Némelyiknek (datolya, kókusz stb.) gyümölcse fontos néptáplálék s világereskedelmi cikk. A **P.** nálunk csak szőlőkban v. meglegházakban tenyészthetők.

Pamarum (lat.) a m. virágvasárnap.

Palmas, Las, Gran Canaria sziget fővárosa, 61.000 l.

Pálmay Ilka, * 1860, operett-szubrett. 1912. kiadta Emlékiratait.

Palmerston, Henry John Temple, viscount

(1784–1865), angol államférfi, több ízben külügyminiszter és miniszterelnök. A magyar szabadságharc ügyét rokonszenvenvel kísérte. Kosuth Lajos magyarországi felkelésének tervét melegen pártolta.

Palmetta (franc.) a m. pálmalevél-diszitény.

Palmítinsav, az összes olajok és zsirok glicerinhez kötött alkotrésze.

Pálmönostora nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházi j., 3373 l. vasut, posta ut. Szentkut. (Pétermonostora kisk.-gel egyesült)

Pálmya (Tadmor), szíriai város Damaszkusz és az Eufrates közt. Nagyszerű romjai ma is állanak.

Páloc nyelvjárások, az északnyugati nyelvetérületen, főleg Heves, Borsod, Gömör és Nógrád megyékben beszélt nyelvjárások.

Pálocok, a Bükk, Mátra és Karancs hegységek környékén lakó magyarság; valószínűleg a besenyőknek utódai, akik teljesen megmagyarosodtak.

Páloczi Anral, (1840–1927), építész, a városrendezés egyik legkiválóbb művelője. ő készítette Arad, Brassó, Pozsony, Pancsova, Újvidék és Nyíregyháza szabályozási tervét és a bp.-i Szabadságtér is az ő tervei szerint épült.

Páulcz Horváth I. Adám, l. Horváth. — 2. **István**, * 1857, földbirtokos, felsőházi tag.

Pálos rend, magyar szerzetesrend, 1263-ban Özséd esztergomi kanonok alapította. 11. József 1786-ban eltörölte a rendet. Lengyelországban megmaradtak.

Pálosvörösmári kisk., Heves vm., gyöngyösi j., 408 l., ut. és up. Abasár.

Pa'obozsok kisk., Baranya vm., pécsvárad j., 18-6 l. vasut, táviró, posta.

Pa'otaforrádalom, olyan forrádalom, amely csak az udvari körökre szorítkozik s célja az államfőnek a trónról való megfosztása.

Pa'otai I. Arpád, operaeñekes, az Operaház tagja. — 2. **Boris**, * 1904, szlovenszki költő; Tavaszí áradás (versek).

Pa'otás kisk., Nógrád vm., sziráki j., 1458 l., posta, ut. Apc.

Pa'oznak kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 324 l., ut. Alsórs, up. Csopak.

Palpitáció (lat.) a m. szivobogás.

Pályi I. Ede, * 1865, hírlapíró. Szerkesztette a Magyar Szót, majd a Budapesti Naplót. A háboru alatt a közep európai vámszövetséget propagálta. Munkái: Bölcsészett, Das mitteleuropäische Weltreich-Bündnis. — 2.

Flóra, * 1895, festő; könyvillusztrációk, díszletek. — 3. **Pál**, * 1878, Nógrád és Hont vm. főispánja. — 4. **Sándor** (1859–1920), középiskolai igazg., több társadalmi októató-egyesületnek (Szabad Liceum, Erzsébet-Népakadémia) vezetője.

Pamfllet (franc.) a m. röpirat. kül. gyálzkódó röpirat.

Pamir, 4000 m. magas felföld Belső-Ázsiában. Legmagasabb csúcsa a Musztag-ata, 7860 m.

Pámleány kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 413 l., ut. és up, Krasznokvajda.

Pampasz (spanyol), füves pusztaság D-Amerika mérsékelt övi síkságán, Argentínában. Külterjes állattenyésztés és némi földművelés.

Pamuk kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 527 l., vasut., ut. és up. Somogyvár.

Pamut, l. Gyapot.

Pan... (gör.), összetételekben a. m. minden..., összes...

Pan, ősi arkádiai pásztoristen, erdők és hegyek kecskelábu, szőrös, jókedvű lakója, aki

Pan

vidáman furulyáz létágu sípján s pajkosig-ból ijeszgeti az embereket (páni félelem, pánik).

Pan (lengyel. cseh), a. m. herceg; ur.

Panacea (gör.) a. m. gyógyszer minden baj ellen.

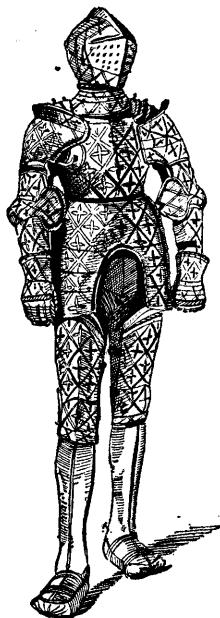
Panama, Közép-Amerika legD-ibb állama, 74.000 km², 446.000 l., köztük csak 46.000 fehér. A P.-csatorna két oldalán 8—8 km. széles öv az E-Amerikai Egyesült Államok igazgatása alatt áll. Terményei banán, kacsuk, kakaó, cukornád. Fővárosa P. a Nagy-óceán partján, 69.000 l.; az Atlanti-oldal kikötője Colon.

Panama, család, amelyet a hivatalos hatálommal való visszaélés útján követnek el. Az elnevezés a francia P.-csatorna perből származik.

Panama-csatorna, az Atlanti- és Csendes-óceán között, Amerika legkeskenyebb részén, a Panama-szoroson át vágott csatorna, 75 km. hosszú, átvágja a Culebra-hegységet. 1916. nyitották meg. Forgalma 1926. 26 millió netto regisztrotonna.

Panamerikánizmus, északamerikai politikai és gazdasági mozgalom, melynek célja az összes amerikai köztársaságokat az Unió befolyása alá juttatni.

Páncél, hadi öltözet, amely rendszerint az egész testet fedte és vas- v. rézlemezéből készült. — P.-nak hívják a várakon és

II. Lajos király páncélja

hajókon alkalmazott acél- vagy vasfedőlemezeket.

Pancsatantra (a. m. öt könyv), hindu mesegyűjtemény a Kr. u. 3. sz.-ból.

Pancsova, város a Temes torkolata fölött, Torontál vm., 21.000 l. Trianon óta Págoszlávidé Pančevo néven.

Pánd nagyk., Pest vm., nagykáti j., 2100 l. ut. Tápibicske, posta.

Pandaemonium (gör.-lat.), a démonoknak (természetfölötti lényeknek) összessége.

Pandan (franc.: pendant) a. m. valaminek a párdarabja; hasonló eset.

Pandekták (gör.), Justinianus császár parancsára összeírt római magánjog és annak magyarázata.

Pándémia (gör.), nagy területekre kiterjedő járvány, ellentétben az endémiával (l. o.).

Pandora, Hephaistos által készített szép szűz egy szelencével ellátva, amelyben minden földi baj és szenvedés benne van.

Pandsab (öt folyó, az Indus nagy kanyarulatában), 257.000 km², 20 millió l. India fő buzatermő vidéke. Fővárosa Lahore.

Pandurok, i. bácsmezei szerb származású katonák, akik különösen Trenck Ferenc ve-

zérlete alatt tüntek ki. — 2. 1882 előtt vármegyei fegyveres rendőrök.

Panegyrikus, a görög nemzeti ünnepeken valamely isten, város vagy nép magasztalására tartott dicsőítő beszéd.

Panem et circenses (lat.) a. m. kenyeret és cirkuszi játékot. Juvenalis szerint csak ez kellett kortársainak.

Panéurópai mozgalom, az a törekvés, hogy európai országok egyetlen vám- és politikai közösségbe tömörüljenek. Főharcosa Coudenhove-Kalergi gróf.

Pangalos, Theodor, * 1878, görög politikus. 1925. miniszterelnök, 1926. diktátor, de Kondylisz tábornok még az évben megbuktatta.

Pangermanizmus, l. Aldeutsch.

Panhellenizmus, az összes görögök egy államban való egyesítésének eszméje. Az ókor óta létező törekvés.

Páni félelem, pánik, l. Pán.

Panirozní (franc.) a. m. morzsával bevonni (a húst sütés előtt).

Panislamizmus, az iszlam szétszórt népeit és felekezeteit szorosabb egységbe tömörítő törekvés.

Pankasz kisk., Vas vm., körmend—német-újvári j., 582 l., vasut, táviró, posta.

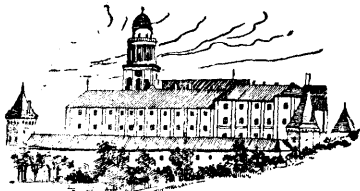
Pankhurst, Emmeline (1859—1928), az angol nőmozgalom egyik vezére. a női választójog harcosa.

Pankov, Berlin egyik városrésze, 58.000 l.

Pankreász (gör.) a. m. hasnyálmirigy.

Pann, Abel, *1866, lengyel származású. Jeruzsálemben élő modern festőművész.

Pannonhalma, bencés kolostor, Győr vm. A hagyomány szerint Géza fejedelem alapította.

A pannonhalmi apátság

Itt van Magyarország legrégibb főiskolája. Van külön tanárképzője és 50.000 kötetből álló könyvtára. Bencés gimn.

Pannonia, a mai Dunántulból, Ausztria K-i részéből s a Száva jobbparti vidékéből álló római tartomány, amelyet véglegesen Tiberius csatolt a birodalomhoz (Kr. u. 9.). Lakói az illir eredetű pannonok és a számos törzsből álló kelták.

Pannoniai Mihály, festő, a 15. sz. első felében Ferrarában; Termékenység c. képe Szépműv. Muz.-munkban.

Panoptikum (gör.), olyan hely, ahol »minden« látható, főleg viaszból készült tárgyak gyűjteménye.

Panoráma (gör.), körkép, valamely tájnak vagy eseménynek bizonyos magasságból való áttekintése. Ilyen Feszty Árpádnak a Magyarok bejövetele c. képe.

Pánárp, v. syrinx, az ógörögök pástorsípja, amely egymásmellé ragasztott nádsípok sorozatából állt.

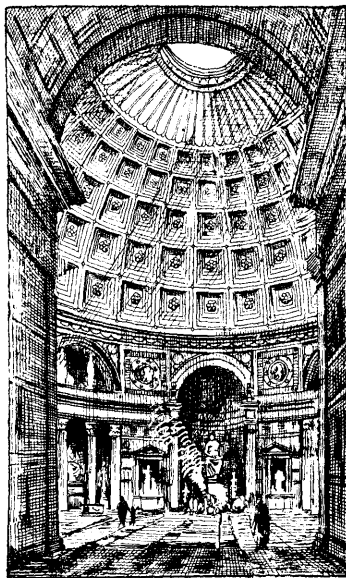
Pánzlávizmus, az összes szláv nemzetek egyesítésére való törekvés. A 19. sz.-ban a P. egyre inkább Oroszország világalraelmi törekvésével azonosult.

Pantaíone (ol.), 1. az olasz színpad állandó komikus alakja. — 2. Hosszu, bő nadrág.

Panta rhei (gör.) a. m. minden folyik (változik).

Panteizmus, az a tan, mely Istent és a mindenséget (világot) azonosítja.

Pantheon, kör alakú templom Rómában; épült Kr. u. 115—125 között; kupolája 43 méter átmérőjű félgömb. Raffael és az olasz kirá-

A Pantheon Rómában

lyok sírjai vannak benne. — P. Párizsban, 1764-től Soufflot építette. 1885. a híres francia elmék kultuszának szentelték.

Pantográf (gör.), oly műszer, melynek segítségével tőrsképeket, rajzokat stb. nagyobbított vagy kisebbített léptékben lehet lemásolni.

Pantomim (gör.) a. m. zenével kísért, csak mimikával kifejezett cselekmény.

Pányok kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 434 l., ut. és up. Abaujvár.

Panyoa nagyk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 1401 l., ut. Fehérgyarmat, posta.

Pányva, az a kötél, amellyel lovat valamihez odakötnek.

Pap kisk., Szabolcs vm., kiskvárdai j., 1167 l., telefon, posta.

Pap (Papp), 1. **Aurél**, * 1879, festő, realisztikus táj- és életképek. — 2. **Dániel** (1868—1900), író és hirlapíró. Humoros ábrák. — 3. **Dávid** (1868—1919), jogi és közgazdasági író, újságíró, ügyvéd. — 4. **Dezso**, * 1871, jogi és szociálpolitikai író, kereskedelemügyi államtitkár, műegyet. m. tanár. — 5. **Elek**, * 1858, felsőházi tag. — 6. **Emil**, * 1884, festő; élet-, arckép. — 7. **Ferenc**, * 1871, irod. tört. író, megírta Kemény Zsigmond életét. — 8. **Géza**, * 1868, szociálpolitikai író, a népjóléti min. ban h. államtitkár. Részvétet az összes munkáskbirt. törvények, rendeletek megalkotásában. — 9. **Géza**, * 1883, festőművész; állat- és tájfestő; orosz fogságbeli szines grafikák. — 10. **Géza** báró, * 1864, felsőházi tag. — 11. **Gyula**, * 1857, építész; ungvári zsinagóga, zilahi ref. templom. — 12. **Henrik** (1864—1910), festő. Az Iparműv. Iskola tanára; életkép, történeti kép; rézkarok. — 13. **Jenő**, * 1891, hirlapíró, versköltő: Szegény ábóru. — 14. **József**, * 1896, író, Kolozsvárt él. Könyvei: Első könyv (novellák). Kiáltás a barátrét (versek). — 15. **József**, * 1861, jogtudós, a bp.-i Ügyvédi Kamara elnöke, egyet. rk. tan., felsőházi tag. — 16. **Károly**, * 1873, geológus, a kassármási földgázforrások fölfedezője. — 17. **Károly**, * 1872, debreceni egyet. a magy. irod. tört. ny. r. tanára. — 18. **Károly**, * 1900, nov. l'airó. — 19. **Károly**, budapesti egyet. a földtan m. tanára. — 20. **Sándor**, * 1868, festő, azarműv. Iskola tanára. — 21. **Viktor**, * 1881, zenei író és kritikus. Önálló művei: négy kötetnyi zenei arckép, Bach, Beethoven és Haydn életrajzok. — 22. **Zoltán** (1862—1919), képviselő, hirlapíró és költő. Népdalainhoz zenét is komponált.

Pápa (gör.: pappasz. a m. atya), a róm. kath. egyház feje. A **P.** a kat. dogma szerint Péter apostol utóda, aki hitre és erkölcsre vonatkozó hivatalos nyilatkozataiban csalhatatlan. A jelenlegi XI. Pius a 262-ik a **P.**-k sorában.

Pápa, r. t. város, Veszprém vm. **P.**-i járásának székhelye, 19.255 l. Régi, híres ref. kollégium és gimn., bencés realgimn.

Pápaderecske kisk., Veszprém vm., pápai j., 454 l., ut. Mezőlak, up. Dáka.

Papagályok, forró égövi kuszómadarak. Rendkívül vastag és erős, többnyire görbe csőrük van. Tojászatuk ríktóan tarka. Hangjuk rikácsoló, emberi hangok utánzására meg lehet őket tanítani. Növényi magvakkal táplálkoznak.

Pápai Páriz Ferenc (1649—1716), a nagyenyedi kollégium tanára. 1708. adta ki »Dictionarium magyar és deák nyelven« szótárát.

Pápai prelátnokok, a szentszéknél alkalmazott, rangban a bibornokok után következő papok.

Pápakovácsi kisk., Veszprém vm., pápai j., 1897 l., ut. Pápa, posta.

Pápanyóger kisk., Veszprém vm., pápai j., 278 l., ut. Vaszar, up. Csót.

Pápasalamon nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1168 l., ut. Pápa, up. Dáka.

Pápaszemes kigyó (Naja, kobra), mérges kigyó Indiában, Egyiptomban.

Pápatészer nagyk., Veszprém vm., pápai j., 831 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Papaverin, az ópium egyik alkotórésze, gyógyszer.

Pápay 1. **József**, * 1873, a debreceni egyet. a finn-ugor nyelvészet ny. r. tanára. — 2. **Sámuel** (1770—1827), Töle származik az első magyar nyelvű rendszeres irodalomtörténet (A magyar literatura esmérete, 1808).

Papin, Denis (1647—1712), francia fizikus, nevét különösen a róla elnevezett fazék (1681) tette ismeretessé, mely feddelle elzárt gőztartó-edényből áll, hehezen főzhető anyagok felhevítésére.

Papini, Giovanni, * 1881, o'asz író, filológus. Krisztus élete c. m. magy. is megjel.

Papinianus, Aemilius, római jogtudós, a Pandekták összeállítója. Cara'alla császár megölette Kr. u. 212.

Papír, rongyokból v. általában cellulózertalmu anyagokból (l. Fapapír, Famentes papír) készült vékony lap. Az emberi kultúra közvetítésének és haladásának egyik legfontosabb anyaga. A kínaiak már az ókorban ismerték. Európába az arabok hozták a Kr. u. 12. században. Miután számtalan célra használják, számtalan fajtája is van. Legtöbb **P.**-t fogyaszt a napi sajtó, melyhez való **P.** fából, újabban kukoricaszárból és más anyagokból is készül.

Papírmásé (franc.: papier maché. a m. zuzott papír), különféle használati cikkek, játékok és minták készítésére szolgáló műanyag, mely rendszerint enyvből, kaolinból és a papírgyártás foszlatott ócska papirból, rongyból v. faanyagból áll.

Papíros-alkotmány, a gyakorlatban nem érvényesülő, csak megirt alkotmány.

Papirusz, melegéövű növény, amelynek hatalmas leveleiből az ókorban az íráshoz használt lemezeket állították elő.

Pápista, a m. a pápa követője, katolikus.

Papkeszi kisk., Veszprém vm., vespzprémi j., 903 l., vasut, táviró, posta.

Pápóc kisk., Vas vm., celldömölki j., 1870 l., ut. Kenyeri, posta.

Papos kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 644 l., ut. Mátészalka, up. Járnai.

Papp-Váry Elemérné, Sziklay Szeréna (1881—1944), írónő, a Magyar Hísegyre szerzője.

Páprád kisk., Baranya vm., siklósi j., 370 l., ut. és up. Vaiszó.

Paprika, több faiban ismert fűszernövény. Termése husos boggyótermés, érett állapotban piros. A meg szárított és megőrölt termés szolgálatja a **P.**-fűszert. Nálunk a 16. sz. óta termesztik, legnagyobb mértékben Szegeden. Amerikából származik.

Pápuák, Océániában, Uj-Guineától a Fidzsi-szigetekig lakó sötétbőrű népfaj. Számuk kb. 1 millió. Műveltségük igen aacsony.

Paquein, orvosi műszer, platinából készített, benzingőzzel izzásban tartott égető eszköz. **P.** nevű francia orvos szerkesztette.

Pará, Belem do Gran, braziliai város a **P.** folyó mellett, 236.000 l.

Pará, török és jugoszláv váltópénz, a török piaster 40-ed, a jugoszláv dinár 100-ad része.

Parabola (gör.), hasonlatként beállított elbeszélés, mely valamilyen tanulságban konkludál. L. még Kupszelet.

Paracelsus, Philippus Theophrastus Bombastus (tul. Th. von Hohenheim, 1493–1541), kaandós életű német orvos és természetűdős, 1527. a bairói egyet. tanár. Hirdeti, hogy a kémia főfeladata az orvosságot előállítása (iatrochemia).

Parád nagyk., Heves vm., pétervásári j., a Mátra E-i lábánál, 2350 l., vasut, távíró, telefon, posta. Fürdőhely, kénés ivóvíz. Üveggyár.

Parádé (lat.: parere, a m. készíteni), látványos, csoportos bemutatás.

Paradicsom, a burgonyával rokon kerti növény. Hatalmas, piros bogycójának nedvét befőzéssel konzerválják a levelek és mártások készítésére használják. Amerikából származik.

Paradicsommadarak, Uj-Guineában, a Molukki-szigeteken, E-Ausztráliában élő madár-

Paradicsommadár

faj, melynek himjei pompás disztollakkal ékesek, a nőstények egyszerű tollazatuk, szürkék v. barnák.

Paradigma (gör.) a m. minta, példa.

Paradió v. amerikai dió, D-Amerikában honos fa termésé, olajtartalommal.

Paradox (gör.), látszólagos ellentmondást tartalmazó.

Parafá, a paratólgy vastag kerge, a vizet nem eresztí át és igen rugalmas, ezért dugaszok, cipótalpbetétek stb. készítésére használják. A hulladékból lineoliumot készítenek. A legtöbbet Spanyolország termeli.

Parafáni (gör.) a m. megegyezést kéjel-lei ellátni.

Parafin (lat.), fehér, áttetsző, kristályos tömeg, amely szilárd szénhidrogének keverékéből áll. Petroleumból v. a barnaszén kátrányából készítik. Gyertyakészítésre, vízhatanításra, bőrpuhításra, gyanta-, töltény-, és ilatszerekészítésnél, kozmetikumokban használják.

Parafázis (gör.) a m. körüllírás; valaminek megsmétése más formában.

Paragrafus (gör.) a m. kis fejezet egy műben, számozott **P.**-jeggyel (§).

Paraguay, 1. D-amerikai folyó, a Mato Grosso hegyységben ered és a Paranába ömlik. 2600 km hosszú. — 2. D-amerikai köztárs. a **P.** folyó mellékén, 445.000 km², 1 millió l. Tengerpartja nincs. Felszine nagyobbra sík.

Főnyajta meleg, száraz, egészséges. Marhatenyésztése igen fejlett. Főtermékei gabona, rizs, börök, fa, a **P.**-tea, dohány, cukornád, narancs. Fővárosa Asuncion. **1811**: független állam, 1865–70. **Lopez P.** diktátora háboruba keveredett Argentínával, Uruguayjal és Braziliával, ami **P.** teljes leverésével (**Lopez** is elesett) és romlásával végződött. Ezt a katasztrófát lassan heverte ki **P.** A viágháboruban semleges maradt.

Paragumi, a braziliai nyers gumi.

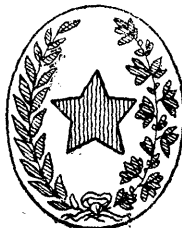
Paranesis (gör.), intés, buzdító beszéd (pl. Köhsey Paranezise).

Paralipomena (gör.) a m. elhagyott dolgok, utólagos pótlások valamely irodalmi műhöz.

Paralízis (gör.) a m. bénulás, az idegrendszer sokféle megbetegedésének tünete, köznyelven a bénulásos elnevezart, agylágyulást (paralysis progressiva v. dementia paralytica) értik a ata. Ez fokozatosan előrehaladó szellemi hanyatlással és bénulásos tünetekkel járó betegség. a lues következménye. Gyógykezelése savarsannal és malária beoltásával.

Parallaxis (gör.) a m. az a szög, melyet valamely test két végpontjához egy harmadik pontból húzott szög bezár. Az égi testek nagyságát és távolságát a Földről mért **P.**-uk alapján határozzuk meg.

Parallelizmus (gör.) a m. párhuzamosság.

Parallelogramm (gör.) a. m. négyszög 2-2 párhuzamos oldalal.

Parana, D-amerikai folyó, a Santa Manti-queira-hegységben ered és La Plata néven ömlik az Atlanti-óceánba, 4000 km hosszú. Rosario-ig a tengeri hajók is feljutnak.

Paranoia (gör.), tébolyodottság, lassu lefo-lyásu elmebaj, téveszmékkel és hallucinációk-kal.

Parapet (franc.), ablakmellvéd, könyöklő.

Paraplé (franc.: parapluie) a. m. esernyő.

Parapszichológia v. metapszichológia, a gon-dolatolvasás, gondolatátvitel, távolbalítás jelen-ségeivel fogl.

Parassin József, * 1879, szfv. igazg. főorvos, a tu-berkulózis elleni küzdelem egyik vezetője.

Parasznya kisk., Borsod vm., sajtószentpéteri j., 806 l., ut. és up. Sajószentpéter.

Paraszt-egyetemek, olyan magasabb iskolák Dániában és Svédországban, amelyeken az önként jelentkező felnőtt lakosságot gyakorlati tudományos ismeretekre tanítják.

Parasztszociálizmus, főleg földműves munká-sok érdekeivel foglalkozó szocializmus.

Paratífusz (gör.), a. m. a tífusznak egy köny-vebb letolyásu fajtája.

Paratólgy, J. Parafá.

Paraván (franc.) a. m. spanyolfal.

Parazita, l. Élősdiek.

Parbaj, két személynek becsületbeli kérdés miatti fegyveres küzdelme. A büntetőtörvény-könyv bünteti.

Párhér, kat. egyházi adó, mely házas v. özvegy személyekre kivett pénz- v. termé-szetbeli szolgáltatás és a pap javadalmát képezi.

Parcella (franc.) a. m. nagyobb földdarab fölösszott részcsekkéje.

Parciális (lat.) a. m. részleges.

Par distance (franc.) a. m. távolból.

Pardo-Bazan, Emilia, grófnő (1852-1921), naturalista spanyol regényíró, később tanár. Magy. megj. A fekete szíren.

Pardon (franc.) a. m. bocsánat.

Pardubitz (Pardubice), cseh város az Elba mellett, 25.000 l., vasipar.

Parentálni (lat.) a. m. halottat elbucszat-tani.

Parentézis (gör.) a. m. zárjel, közbeszurt megjegyzés.

Parerga (gör.) a. m. mellettes munkák, valamely tudományos munka anyaggyűjtése v. írása közben keletkező mellékmunkák neve.

Pareto, Vilfredo (1868-1923), olasz köz-gazda, a matematikai irány híve.

Par excellence (franc.) a. m. kiváltképen.

Parfait (franc. a. m. tökéletes), tejszínes, gyümölcskrém.

Parforce (franc.) a. m. erőszakos; vadászat, amelynél a vadat (rókát) lovakok és kutyák csapata üldözi (falkavadászat).

Parfüm (franc.) a. m. illatszert.

Par hasard (franc.) a. m. véletlenül.

Pari (olasz) a. m. egyenlő.

Párl nagyk., Tolna vm., tamási j., 1435 l., vasút, ut. Nagyköny, posta.

Páriák, Elő-India D-i részének őslakói. Ők alkotják a legelsőbb kasztot: a munkásokét. Atviit értelemben: elnyomott, kiszákmányolt, lenézett osztályok és egyének.

Pari passu (lat.) a. m. egyenlő lépéssel, egyenlő módon.

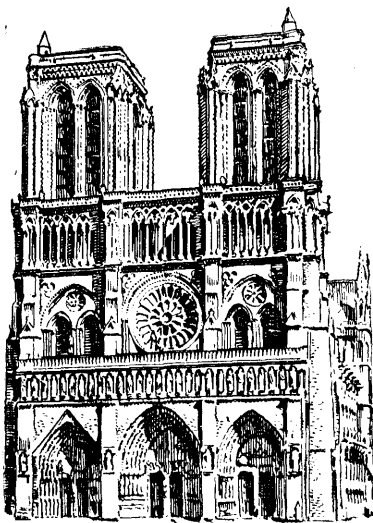
Parirozni (franc.) a. m. engedelmeskedni; vivásban: kivédeni.

Paris, trójai királyfi, Priamos és Hekabe fia, Hera, Pa'las Athene és Aphrodite szépségversenyének bírója. Eris vitás aranyalmá-ját Aphroditének ítéli, megszköttei Helenát. Emiatt tör ki a trójai háború. Orvul megöli Achilleust, ő maga Philoktetes kezétől esik el.

Paris, Gaston (1839-1903), francia nyelv-és irodalomtörténész.

Paris vaut bien une messe (franc.) a. m. Párizs nagyon megér egy misét. (IV. Henrik mondta, amikor Párizs csak úgy akarta megnyitni kapuit, ha hugenottából katolikus lesz.)

Párizs, Franciaország fővárosa, a Szajna két partján, 3 millió, a vele összeépült községekkel együtt 4 1/2 millió l. Az ország és a kontinens legnagyobb szén- és vas-érctelepeivel belvízi utak kötik össze. Leginkább női divatáikkal és műiparával

Párizs: a Notre Dame templom

tűnik ki. Kereskedelme és pénzpiaca első a kontinensen. Tudományos és művészeti inté-zetei számosak, eredetiek és igen gazdagok. A 11. sz.-tól napjainkig minden európai építészeti irány elsőrangban van képviselve. Egye-

teme a legrégebb és leglátogatottabb a földkereségen. Irodalomban, szin- és képzőművészetben irányító szerepe van. Zenei életében vezetőhelyet foglal el. Az idegenek évente milliószámra keresik fel. Világkiállítások: 1855, 1867, 1878, 1889, 1900.

Paritás (lat.) a m. egyenlőség, egyenérték. **Paritya**, régi harci eszköz, két végén zsinnesre kötött bőrdarab; a P-t megforgatják s így hajították ki belőle a kődarabot.

Páriz-Pápai, l. Pápai-Páriz.

Park (franc. és ang.), 1. nagyobb területen a kerümvéset szabályai szerint rendezett fák, bokrok és rétek. — 2. Osszetartozó járművek, kocsik, hajók stb. tömege.

Park, Mungo (1771—1806), kiváló Afrikakutató; a Niger mellett halt meg.

Párkák (Moiirák), a görög és római mitológiában az emberekre és népekre öröktől fogva kiszabott sors szimbólumai: Klotho, Lachesis és Atropos.

Párkány község, Esztergom vm., 3000 l. Vasút elágazás. Trianon óta Csehszlovákiák **Parkán** néven.

Parkett (franc.) a m. keményfadarabokból összerakott szobapadló.

Parlag, megműveletlen szántóföld.

Parlaghi Vilma (1864—1924), festő; Lwow herceg neje; arcképek.

Parlament (ang. parliament), országgyűlés, törvényhozótestület.

Parlamentarizmus, az a kormányzási mód, amelynek értelmében a törvényhozás népképviseleti testület (parlament) kezében van, a kormány (miniszterium) a többség bizalmából kormányoz, e bizalom elvesztése esetén pedig lemond.

Parlament (franc.), háboruban közvetítő az ellenséges felek között.

Parlando (ol.), zenei műszo, a m. beszélye. Az éneklés és a prózai beszéd között lévő előadási módot jelzi.

Parna, egykori hercegség, 1735—1805. Habsburg-birtok, 1860 óta olasz tartomány, 3260 km², 376.000 l. Fővárosa **P.**, 72.000 l. Régi egyetem (1505). Közép- és reneszánszkorú templomok, gazdag múzeumok. Selyemszövény, sajtkezés (parmezán).

Parmenides (* Kr. e. 510.), görög filozófus. Herakleitos tanításával szemben a létezők valóságát s a létező és a gondolkodás azonosságát hirdette.

Parmezán (ol.), ered. Parmából való félig zsiros, szárított sajt; reszelve fogyasztják.

Parnasszus (Parnassos). Görögország Doris és Phokis tartományain át húzódó hegy, 2460 m magas csúcsa a mitológia szerint Apollon és a Muzsák lakóhelye.

Parnasszusi iskola, francia költőcsoport, mesterei Théophile Gautier, Baudelaire, Leconte de Lisle és Théodor de Banville. Jelszavuk a »l'art pour l'art«, a hasznosság, erkölcsi s egyéb melléktételeket nem ismerő tiszta művészet volt.

Parnell, Charles Stewart (1846—91), ír politikus, akit honfitársaira gyakorolt befolyásáért,

az irek felszabadításáért folytatott küzdelméért az »irek koronázatlan királyá«-nak neveztek. Gladstone-nal egyesült az ír önkormányzat (home rule) keresztültvitelére, azonban eredménytelenül.

Parochia (gör.), 1. a templom körül lakó hivekből álló egyház. — 2. A jelkészség.

Parodia (gör.), valamely komoly műnek nevesítés formában való utánzása.

Paróka (franc.) a m. álhaj, vendéghaj. **Parola** (ol. a m. szó), kézbeccsapás, felcsapás.

Párolás, a m. gőzben való főzés.

Párolgás, az a fizikai folyamat, melynek során valamely folyadék v. szilárd test légnemű halmazállapotba megy át. A **P.** a környezettel mindig megegyezve, ezért lehűléssel jár. A hőmérséklet emelkedése a **P.**-t gyorsítja; megszűnik a **P.**, ha a folyadék felett zárt tér gőzzel telítve van.

Par ordre (franc.) a m. rendeletre.

Paros, görög sziget az Egei-tengerben, 156 km², 10.000 l., Fehér márványa híres.

Párosszítók, a patás emlősök egyik csoportja, a földet érintő 2—2 patás ujjal a lábakon; feloszlának kérődzőkre (pl. szarvas, teve) és nem kérődzőkre (pl. sertés); többnyire növényevők.

Parotitis (lat.), a fültövi nyálmirigy gyulladása (mumpsz).

Paroxizmus (gör.), a betegség tüneteinek rohamszerű felkoczkodása.

Par renommé (franc.) a m. hírből.

Parry-szigetek, szigetecsoport Amerika sarkvidékén.

Parseval, August, * 1861, charlottenburgi műeg. tanár, a róla nev. nem creven kormányozható léghajó feltalálója.

Parsifal (Parzival), német mondai hős. Leghíresebb feldolgozása a német irodalomban Wolfram von Eschenbachtól ered. A 12. sz. ban a franciáknál mondja egybeolvad a szent Grál legendájával. Modern feldolgozása Wagner operájában.

Parsons, Sir Charles Hegemon, * 1854, angol technikus, a nevével viselő gőzturbina feltalálója (1884).

Pars pro toto (lat.) a m. rész az egész helyett, szónoki fordulat, pl. sokfejú: sok emberből álló (tömeg).

Parszik, az ősi Zoroaster-valláshoz ragaszkodó parszák.

Párta, 1. a fejét körülvevő szálag v. koszoru. Hajadonok viselték. — 2. Virágos növényeknél a többnyire szines és illatos szirmok.

Parterre (franc.) a m. földszint.

Parthenogenesis (gör.: szüzenzés), peték kifejődése termékenyítés nélkül, küll. alacsonyrendű állatoknál fordul elő (l. Méh).

Parthenon, Athene Parthenos (a szüz) temploma az athéni Akropolison. Később keresztény templom lett. Ma csak K-i és Ny-i része áll. Domborművei a British Museum-ban. A **P.** kéroszlopos dór stilusu templom. Hossza 70, szélessége 31 m.

A Parthenon-friz lovasai

SHS-királyság miniszterelnöke lett. 1924 aug. lemondott, de nov. újból őt bízták meg kormányalakítással. 1926. lemondott. A centralizmus és a szerb hegemonia fentartását követelte.

Passuili, valakinek meghurcolását célzó gúnyirat. Nevét egy Pasquino nevű, 16. sz.-i római cipésztlő kapta.

Passage-műszer, távcső, amellyel a csillagok áthaladásának idejét figyelik meg az égbolt valamely helyén időmeghatározás céljából.

Passau, város Alsó-Bajorországban, az osztrák határon, 24.000 l. A nagy gőzhajók P.-ig mennek fel a Dunán.

Passepartout (franc.), 1. bemenet joga mindenhová. — 2. Ezt biztosító jegy. — 3. Papírból való képkeret.

Passy, Frédéric (1822—1912), francia politikus, békebarát, akadémikus, szenátor, a Nobel-díj nyertese. Főműve: La guerre et la paix.

Paszábilis (lat.) a. m. meglehetősen, türethető.

Paszarovic (Požarevac), szerb város, 14.000 l. 1718. békekötés III. Károly és III. Ahmed szultán között.

Paszát-szelek, a sarkoktól az Egyenlítő felé fújó állandó száraz szelek.

Paszászs (franc.: passage) a. m. átjáró.

Paszsió (at.) a. m. szenvedés, szenvedély. P.-nak nevezik azokat az istentiszteleteket, amelyekben Jézus szenvedésének történetét recitálják el (13. sz.). A 16. sz.-ban keletkeznek a karénakre írt motetta-P.-k s e kettő összevadásából a P. újabb, oratóriumszerű alakja.

Paszsió-játékok, a Krisztus-tragédia szinpadai megelevenítése. Híresek a bajor Oberammergautban tartott P.

Paszvíj (lat.) a. m. szenvedőleges. P. rezisztencia: csak türebben megnyilvánuló ellenállás.

Paszvíva (lat.) a. m. adósság.

Paszvítás, (lat.) a. m. téltenség.

Paszvus (at., eredetileg lépés), 1. hely valamely irodalmi műben. — 2. Szabad járást biztosító irat, utlevél, marhajárlat.

Pasteiner 1. Gyula (1846—1924), művésztörténész; a bp.-i egyet. tanára. Főműve: A művészetek tört. — 2. Iván, * 1887, az Orsz. Könyvtörv. és Bibliográfiai központ és az Egyetemi Könyvtár igazgatója.

Pástétom (ném.), finomra morzsolts húsból készített, tésztazerű fűszeres étel.

Pasteur, Louis (1822—1895), francia fiziológus, a P.-intézet igazgatója, a bakteriológia és az erjedés kémiajának alapvető kutatója, a veszteségellenes oltás felfedezője.

Pasteur-intézet, veszett állatok által megfertőzött emberek kezelésére szolgáló int. Nálunk Bp.-en IX. Rákosszentmihályi u. 7/9.

Pastor, Ludwig von (1854—1929), a római osztrák történelmi intézet igazgatója, vatikáni osztr. követ. Főműve: Geschichte der Páste.

Pastorale (lat.), általában szimfóniáknak, zeneműveknek idillikus hangulatu részletei.

Parthenope, Nápoly régi görög neve. P.-i köztársaság, 1799. Napoleon létesítette.

Parti (franc.) a. m. egy egésznek lezárt része; egy-egy játék; házasság.

Participáció (lat.) a. m. részesedés.

Partikularizmus (lat.), olyan irányzat, amely a részek v. csoportok érdekeit igyekszik előmozdítani a többség vagy a közösség rovására.

Partitura (ol.), vagy vezérkönyv, a zenekar vagy énekkar összes szólamainak áttekinthető táblázata, amelyből a karmester a játékot vezényli.

Partner (ang.) a. m. részes, társ. **Pártos** Gyula (1845—1916), építész: Lechner Odónnal társulva, építette a szegedi városházát, a bp.-i Iparműv. Múzeumot.

Partout (franc.) a. m. mindenütt; helytelenül: mindenesetre.

Parturium montes et nascitur ridiculus mus (lat.) a. m. vajudnak a hegyek és nevetséges egérke születik (Horatius).

Parvenu (franc.) a. m. jött-ment, szerencsefi.

Parvus, igazi néven Alexander Hephand (1867—1924), orosz szocialista író.

Pasa, a legfőbb polgári és tábomoki rangú katonai hivatalnok Törökországban.

Pasasér, pasas (franc.: passager) a. m. utas, ismeretlen személy.

Pascal, Blaise (1623—62), francia matematikus, fizikus és filozófus. Csodagyermek volt, már 16 éves korában nagyszerű matematikai munkát írt a kupszeletekről. Számológépeket talált föl (1642—45), a matematika számos alaptételét ő fejtette ki először, a barométert ő alkalmazta elsőnek (1648) a magasságok mérésére. Később filozófiai és vallási elmélkedésekbe mélyedett s megírta híres leveleit a jesszuikak ellen.

Pas de Calais, a La Manche-csatorna legszűkebb része, Dover és Calais között, 42 km.

Pasics, Nikola (1846—1926), szerb államférfi, mérnöknek készült. 1891. első ízben miniszterelnök. A balkánháború kitörésekor már ötödöszer állt a kormány élére. 1913. újból miniszterelnök. A kormány élén maradt egészen 1918 dec.-ig, amikor az ujjonnan megalakult

Paszab nagyk., Szabolcs vm., dadai felső j., 1245 l., vasut., ut. és up. Tiszabercel.

Paszlansz (franc.) a. m. kártyakirakás.
Pászká-ünnep, a régi korban a zsidóság tavaszi ünnepe volt, később az egyiptomi szolgásgéblől való szabadulási ünnepe, a kovászialan kenyer egy héteg tartó ünnepével.

Paszlévics, Ivan Fedorovics (1782–1836), orosz tábornagy, a Magyarország elleni orosz hadsereg fővezére.

Paszománt (franc.), arany-, ezüst- v. más fonalból készített díszítő zsinór.

Paszta (lat.) a. m. gyurt tészta, gyurható tömeg.

Pasztel', szines krétával festett kép; a 17. sz. óta ismeretes.

Pasztila (lat.) v. tabletta, korongokba sajtolt gyógyszer.

Pásztó nagyk., Heves vm., hatvani j., 5952 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Pásztor 1. Árpád, 1877, író és újságíró. Írt utcirásokat, verseket, regényeket, színműveket és irod. tanulmányokat. Regényei: New York, Kelemenék. Verskötetei: Színek, Oszi szánás stb. — 2. János, * 1881, szobrász; genre. — 3. József, * 1873, novellista. Ope-rettje: Tilos a csók. — 4. Mihály, * 1876, író és hírlapíró. Közzg. és várospolitikai kérdésekkel foglalkozik. — 5. Miksa, 1870, a Pénzüntzeti Közp. vezérigazgatója.

Pásztori kisk., Sopron vm., csornai j., 461 l., ut. és up. Szilsárkány.

Pásztorlevél, a püspök körlevele hivatászt.

Pásztorizálás, Pasteur (L. o.) módszere szerint italok (főleg tej) sterilizálása 60° C-ra való ismételt melegítés által.

Pat kisk., Somogy vm., csurgói j., 598 l., ut. Za'aszentjakab, up. Miháld.

Pata kisk., Somogy vm., szigetvári j., 366 l., ut. Szigetvár, up. Somogyapáti.

Pa'a, a ló, számár és más állatok lábának utolsó ujja, melyet hatalmas szarutömeg véd; lényegében azonos a körömmel.

Patacs kisk., Baranya vm., pécsi j., 802 l., vasut., ut. Fellérd, up. Rácváros.

Patacsy Dénes, * 1887, kispazda, ny. hadügym. államtitkár, országgy. képv. Köteményköteje jelent meg.

Patagonia, D-Amerika D-i csücske. Sívár, hideg, műveletlen terület. Legnagyobb része legelő. Ny-on magas hegység borítja (Andok), K-i partvidéke sík. Ny-i partvidéke Chilé, a többi Argentinié.

Patai 1. József, * 1882, tanár, író, a Mult és Jövő szerk. Verskötetei: Babilon vizein, Sulamit, látod a lángot? — 2. Sándor, * 1863, ügyvéd, író. Munkái: Magyar szocializmus, Az élet tudománya.

Patak kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 1484 l., ut. Dejtár, posta.

Pataki József, * 1875, színész, a Nemz. Színház tagja, színésztört. író.

Pataky 1. Arnold, * 1882, teológus, a bp.-i egyet. az újszövetségi szentírás ny. r. tanára. — 2. László (1857–1912), festő; magyar népdét, kuruc katonai élet,

Patalom kisk., Somogy vm., igáli j., 313 l., ut. Répáspuszta, up. Magyaratád.

Patay Tibor, * 1880, földbírtokos, Pest vm. főispánja 1917–8, országgy. képv.

Paica kisk., Somogy vm., kaposvári j., 195 l., ut. Kaposvár, up. Szenna.

Patek Ferenc, * 1888, a bp.-i egyet. a későbbi középkor-történet m. tanára.

Patens, (lat.) 1. szabadalmi okmány. (L. Szabadalom). — 2. Alkotmányjogiilag törvény-pótló rendelet (nyílt parancs), kül. az abszolutizmus korában.

Pater, (lat.) 1. apa; 2. szerzetes pap.

Pater, Walter Horatio (1837–1894), angol író. Nevezetesek essay-i. Magyarul: A renaissance.

Páter Béla, * 1860, a kolozsvári gazdasági akad. volt igazg., egy. m. tan. A gyógy-növényeket és természetüket propagálta.

Páter amília, (lat.) a. m. családapa.

Pater noster (lat.) a. m. Miatyánk.

Paternostermű, lapátolható anyagoknak felfelé szállítására szolgáló emelőgép; folytonosan járó lift.

Pater peccavi (lat.) a. m. atyám, vétkeztem. (Luk. 15, 21.)

Pateron, város az Egyes. All. New Jersey államában 136.000 l. Selyemszövés, gépgyártás.

Patetikus (gör.) a. m. szenvedélyes.

Pathos (gör.) a. m. szenvedés, szenvedély, emelkedett kifejezés.

Patina, (lat.) réz- és bronztárgyak felületén képződő kékes-zöldszínű réteg (rezoxid), amely nedves levegő v. föld hosszú ideig tartó hatására keletkezik. Mesterségesen is előállíták.

Patka nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 2376 l., vasut., táviró, posta, telefon.

Patkány, az egérfélékhez tartozó rágcsáló állat. A nálunk régebben elterjedt házi P.-t a vándor-P. csaknem teljesen kiszorította.

Patkó Károly, * 1895, festő és gra.ikus.

Patogen (gör.) a. m. betegségkókozó; P. baktériumok a. m. betegségkókozó bakt.

Patols (franc.) a. m. népnyelv, az alsóbb néposztály nyelvjárása.

Patológia (gör.) a. m. kórtan, a betegségekről szóló tudomány.

Patofa kisk., Somogy vm., szigetvári j., 714 l., ut. és up. Némethad.

Pátosz l. Pathos.

Patrasz, magyar kikötőváros az Ión-tenger partján. Moreában. 53.000 l.

Pátria, (lat.) a. m. haza.

Patriarchák (gör.), 1. Izrael űsatyái (Abrahám, Izák, Jákob). — 2. A zsidó színhadion előjárói. — 3. Az 5. sz.-tól a konstantinápolyi, alexandriai, római stb. püspök. — 4. Ma a velencei és lisszaboni érsek és az őrmény, kopt stb. egyházak fejei.

Patriusok (lat.), a régi Rómában a három ősi törzsejéből kikerült szentátorok (patres) született nemesek, az egyedüli teljesjogú polgárok. Csak ők viselhették a papi és polgári hivatalokat.

Patrick, szt., * 389 körül, † 455 és 461 között. Írország kat. hitre térítője és védszentje.

Patrlóta (gör.) a. m. lazafi.

Patrisztika vagy patológia (gör.) a. m. az egyháztörténetnek az egyházatyákkal fogl. ága.

Pátroha nagyk., Szaboles vm., kisvárdai j., 2735 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Patroklos, Homeros Iliasában Achilleus barátja.

Patron (franc.) a. m. 1. tőltény, 2. szobafestésnél a kivágott minta.

Patrona (lat.) a. m. urnó, védőnő. **P. Hungaria**, Magyarország védasszonya.

Patronázs (franc.), jötekményi intézmények neve, amelyek védelemre szoruló emberekre (elhagyott gyermekek, volt fegyencsek stb.) gyámoliáásával fogl.

Patronus (lat.) a. m. 1. valamely hely védszentje. — 2. Az egyház kegyura, kinek jogai közé tartozik a lelkész megerősítése. — 3. Altaiban: pártfogó.

Patrubány Lukács (1861—1926), nyelvész, a bp.-i egyet. az örmény nyelv és irod. m. tanára.

Patrul (franc. patrouille) a. m. katonai őrszolg.

Patt, a sakkjátékban a királynak olyan helyzete, amelyben helyét nem hagyhatja el, mert különben mattot kap.

Pattil, Adelina (1843—1919), olasz operanékesnő, a belcanto egyik legragyogóbb képviselője a 19. sz.-ban. Olasz operák koloraturszerepeit énekelte.

Patvare kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 638 l., ut. és up. Balassagyarmat.

Patvarista, régen te joggyakornok, ügyvédjelölt.

Páty nagyk., Pest vm., biai j., 2538 l., telefon, posta.

Pátyod kisk., Szatmár vm., csengeri j., 688 l., vasut, ut. Csenger, posta.

Pátzay Pál, * 1896, szobrász. Régebbi munkái expresszionisztikus törekvést mutatnak, az újabbak klasszicizálóak.

Pauer Imre, * 1845, a bp.-i egyet. a filozófia nyug. ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja. Művei: *Lélektan*, *Logika*, *Metafizika*, *Az etikai determinizmus elmélete* stb.

Paul, Bruno, * 1874, német iparművész, a berlini iparműv. muz. és iskola igazgatója.

Paulay I. Ede, (1836—1894), színművész. 1878-tól a Nemzeti Színház igazgatója. — 2.

Erzsi, * 1888, színművésznő. **P. Ede** leánya. 1904-től a Nemzeti Színház tagja. 1923. külföldre költözött; Cerutti olasz nagykövet felesége.

Paul-Boncour, Joseph, * 1873, francia politikus, ügyvéd, újságíró, munkaügyi min., 1924 óta szoc. dem. képviselő.

Pauler I. Ákos, * 1876, filozófiai író, bp.-i egyet. tanár. Fontosabb művei: *Az etikai megismerés természete*, *Logika*, *Grundlagen d. Philosophie*. — 2. **Gyula**, (1841—1903), törtenetirő, ügyvéd, majd orsz. főlevéltárnok. Főműve: *A magy. nemzet tört. az Árpádok ko-*

rában. — 3. **Tivadar** (1816—1886), 1848—71. a budapesti egyetemen az észjog tanára, 1871—72. vall. és közokt. miniszter, 1872—75. és 1878—86. igazságügyminiszter volt.

Paulini Béla, * 1881, újság- és ifjúsági író.

Paulsen, Friedrich (1846—1908), német filozófus és pedagógus. Főműve: *Az etika rendszere*. Bevezetés a filozófiába.

Paunz Márk, * 1866, a bp.-i egyet. az orv., torok és gégebetegségek c. rk. tanára.

Paupera Ferenc, * 1876, a Földhitelbank elnökgazgatója, országgy. képvis.

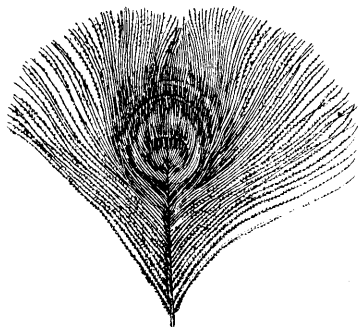
Pauperizmus (lat.) a. m. szegénység; tömegnyomor.

Pausale (német-lat.) a. m. átalányösszeg.

Pausanias, spártai király, Plataiamál ő volt hadvezére a perzsákat legyőző görög seregnek (Kr. e. 479).

Pauza (lat.) a. m. szünet.

Páva, a tyukok családjába tartozó madár. A hímek tollazata nagyon díszes. Rosszul repülnek, Közép- és D-Azsiában élnek, nálunk mint díszmadarat tenyésztik.

Pávaton

Pávay Vajna Ferenc, * 1886, geológus, főbányatanácsos, a pénzügymin.-ban a mélyfúrások irányítója.

Pavia, város F.-Olaszországban, a Ticino torkolata fölött, 50.000 l. Régi egyetem (1300). Értékes műemlékek.

Páviának, kutyához hasonló feju afrikai és ázsiai majmok, erős fogazattal.

Pavillon (franc.) a. m. kerti ház; csarnok.

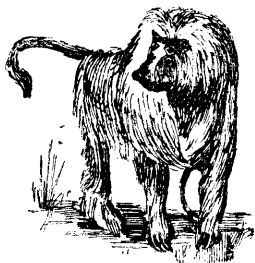
Pavlova Anna, * 1888, orosz táncosnő, a klasszikus tánc egyik legnagyobb alakja.

Pax vobiscum (lat.) a. m. béke veletek.

Payer, Julius (1842—1915), osztrák sarkutazó. Az 1872—73-i osztrák-magyar expedíció élén ő fedezte fel a Ferenc József-földet.

Payr I. Hugó, * 1888, hírlapíró, főkép politikai és katonai szakirodalommal foglalkozik. — 2. **Hugóné Elefánt** Olga, * 1886, művészeti író. — 3. **Sándor**, * 1861, ev. lelkész, pécsi egy. r. tan., ev. egyháztörténész.

Pazár Zoltán, * 1865, kuriai bíró.
Pázdány kisk., Baranya vm., szentlőrinci
 , 85 l., ut. Pellérd, up. Nagybecsérd.

Pávian

Pázmánd nagyk., Fejér vm., váli j., 2097 l.,
 ut. Kápolnásnyék, posta.

Pázmándfalu kisk., Győr vm., pusztai j.,
 1009 l., ut. Gyórszentmárton, posta.

Pázmándhegy kisk., Győr vm., pusztai j.,
 662 l., ut. Gyórszentmárton, up. Pázmándfalu.

Pázmány Dénes, * 1848, politikus és publicista, függetlenségi képv. volt. A Mai Nap munkatársa. Munkája: Hongrie devant l'Europe.

Pázmáneum, magyar papnevelő intézet Bécsben, Pázmány Péter alapította 1623.

Pázmány I. Péter (1570—1637), esztergomi érsek, a magy. ellenreformáció lelke. A prot. terjedésének megállítására nevelőintézeteket alapított (Pázmáneum). ő vette át meg (1635) a nagyszombati egyetem alapjait, amely Budapestre került s 1921 óta P. nevét viseli. Főműve a Hodegus, Isteni igazságra vezérlő kalauz (1613). — 2. **Zoltán**, * 1866, pécsi egy. r. tan., római jogász.

p. c. (pour condoler, franc.) a. m. részvét kifejezésül.

p. Chr. (post Christum natum) a. m. Krisztus születése után.

Péage (franc.: utvám, hidvám), az a díj, amelyet valamely vasutvonal használatáért egy más vasut-vállalat fizet.

Peary, Robert (1856—1920), amerikai sarkutazó. Több sikeres expedíció után 1909-ben ő érte el elsőnek az É.-i sarkot.

Peccavi (lat.) a. m. vétkeztem.

Pécel nagyk., Pest vm., gödöllői j., 6083 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Pecér, régen a főurak kutyáinak ápolója, ma gyepester.

Pech (ném. a. m. szurok), tréfásan: balserzene.

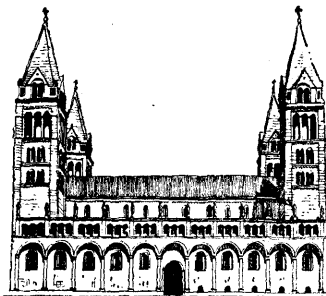
Pechstein, Max, * 1881, modern német festő, grafikus és fametsző.

Péchy I. Erzsébet, * 1890, énekesnő. Rövid ideig a bpesti Operaház tagja, majd operettszínházhoz szerződött. — 2. **László**, * 1897, Szatmár, Ugocsa és Bereg vm.-k főispánja. — 3. **Simon** (1565 kör.—1650 kör.), unitárius

iskolamester, Erdély kancellárja, a zsidóv (szombatos) irány híve és vezetője. — 4. **Tamás** (1829—1897), politikus. A szabadságharc alatt honvéd, 1875-től a szabadelvű párt tagja, közmunka- és közlekedésügyi miniszter. Több mint egy évtizeden át a képviselőház elnöke.

Pecöl kisk., Vas vm., sárvári j., 1177 l., ut. Ikervár, posta.

Pécs, a Dunántúl legnagyobb városa, Baranya vm. székhelye a Mecsek D-i lábánál, 47.556 l. II. századból való, restaurált románstíliú székesegyház. R. k. püspökség. 1367—1526. és 1922 óta egyetem. Kath. főgymn. ciszt. reálgimn., tanárképző int., gyakorló reálisk., városi fiu- és női felsőkeres. isk. Majolika-gyártmányai művészi szempontból is értékesek (Zsolnay-gyár). Pezsgője és kesztyűje országos híré. Közéleben szénbányák.

Pécs: a Székesegyház

Pécsaranyos, kisk., Baranya vm., pécsi j., 500 l., ut. Göröcsöny, up. Pellérd.

Pécsbagota kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 175 l., ut. Baksa, up. Szabadszentkirály.

Pécsbuda kisk., Baranya vm. hegylenti j., 386 l., ut. Komló, up. Magyarszék.

Pécsdeveser kisk., Baranya vm., pécsi j., 291 l., ut. és up. Rácpetre.

Pécsfőr, Angol-, Olasz- és Franciaországban az igazságügyminiszter címe.

Pécsétán (sphaeristika), a régi oklevelek pecsétjeinek ismerete. A magy. P. megalapítója Pray György (l. o.).

Pécsétviasz (spanyolviasz), szlak, cinóber és terpentín összeolvasztásából készült anyag, amely melegítésre könnyen olvad; levelek lezárására haszn.

Pécsi I. Albert, * 1882, geofizikus és geográfus. Főművei: A földfelület erőtétési vonalai, A jégkorszakról, Les richesses naturelles du bassin du Danube moyen. — 2. **Blanka**, * 1894, szimfonikusnő, Reinhardt társulatának tagja. — 3. **Mária** (Dobosiné), * 1885, regényíró. Munkái: Királyok, pásztorok (mesék), Persephone elrablása, Magyarok szimfóniája. **Pecsora**, É-oroszlasi folyó. Az Ural kö-

zépén ered és deltával ömlik a Jeges-tengerbe, 1500 km.

Pecsovics, a guny névvel emlegették a 67-es kiegyezés előtt azokat a politikusokat, akik az Ausztriával való megegyezést hirdették. Az elnevezés egy Pecsovics nevű aulikuspárti fő-kortes nevére. 67 után a szabadelvűpárt híveit nevezték P.-oknak.

Pécsudvar kisk., Baranya vm., pécsi j. 661 l. vasut, ut. Úszög, up. Kisközár.

Pécsvár kisk., Baranya vm., pécsvárad i. j., 2640 l. vasut, táviró, telefon, posta.

Pecz 1. **Samu** (1854–1922), építész, műegyet. tanár, a központi vásár-csarnok, az új országos levélár, az új Műegyet. könyvtára építője. — 2. **Vilmos** (1854–1923), a bp.-i egyet. a gör. filológia tanára, szerk. az *Okori Lexikon*.

Pedagógia (gör.) a m. neveléstudomány.

Pedagógium (at.) a m. magasabb tanintézet; nálunk P. a polgári iskolai tanítóképző.

Pedagógus (lat.) a m. oktatással foglalkozó nevelő.

Pedal (franc.), az orgonának lábbal megszólaltatható billentyűzete, azonkívül a zongorának, cimbalomnak, hárfának és údsőbnak lábbal kezelhető szerkezete, amely a hurok, ill. a hártya továbbregzését megakadályozza.

Pédans (franc. a m. tanító, nevelő, udvarmester), a formákhoz és szabályokhoz szigoruan ragaszkodó ember.

Pedellus (gör.) a m. iskolaszolga.

Pederasztia (gör.), a homoszexualitás gyermekekkel.

Pediatria (gör.) a m. gyermekgyógyászat.

Pedigré (ang.) a m. családja, kül. lovaké, vagy kutyaké.

Pedlow, James, * 1885, amerikai kapitány, a háboru után az amerikai Vörös Kereszt megbízottja Magyarországon.

Pedofiia u. az, mint pederasztia (l. o.).

Pedro (Dom P.), braziliai császárok. I. P. (uralk. 1822–31) lemondott fia, II. P. (1825–1891) javára (uralk. 1831–89), a köztárs. párt megerősödésével lemondott.

Peel, Sir Robert (1788–1850), angol politikus, képviselő, ir államtitkár, majd miniszter, két ízben miniszterelnök, a szabadkereskedelem híve.

Peer, az angol lordokházának tagja. Főnémes. 5 rangfokozata van: herceg (duke), marquis, gróf (earl), algróf (viscount) és báró (baron).

Pegasus (gör.: forrásló), a görög mondában szárnyas ló, a halhatatlan Zeus villámainak szállítója; a költészetben az ihlet szimbóluma.

Péguy, Charles (1873–1914), francia író.

Pehely, a madarak testét közvetlenül a bőr felett fedő legfinomabb tollak, főleg a vizi madaraknál van kifejlődve.

Peldi Gyula, * 1873, szocialista politikus és szakszervezeti vezető, 1919. munkügyi és népjóléti miniszter a Berinkey-kormányban. A diktatura bukásakor az u. n. szakszervezeti kormány miniszterelnöke, de az ellenforradalom

lemondására kényszeríti. Elnöke az *Alt. Fogy. Szöv.-nek*, országgy. képvis.

Pejpusz-tó, Eszt- és Oroszország határán, 3500 km².

Peisner Ignác (1855–1924), író, a *N. Pester Journal* munkatársa, s. szerkesztője. Munkái: *A nyelv életéből*, *Képek a régi Pest-Budáról*.

Pej, a sárgásbarna ló-szín, többféle árnyalattal.

Pejasevich Tivadar gróf, * 1855, horvát politikus, főispán, országgyűlési képviselő, horvát bán, 1913. horvát miniszter.

Pekár 1. **Dezso**, * 1873, fizikus, a geofizikai int. igazgatója. — 2. **Gyula**, * 1867, író és politikus, 1901-től kezdve képviselő. Számos regényt, novellás kötetet és drámát írt. A *Petőfi-Társ.* elnöke. — 3. **Károly** (1869–1911), bp.-i egyet. m. tan., filozófiai író, esztétikus. Költeményeket is írt, *Pekry K.* néven. — 4. **Mihály**, * 1871, orvos, fiziológus, a pécsi egyet. az élettan ny. r. tanára, felsőházi tag.

Pekari, a sertésfélékhez tartozó emlős Amerika melegövi táján.

Peking, Kína fővárosa, 1¹/₃ millió l. Mandzsu (egykori császári), taif és kínai városrészekre oszlik. Egyetem, obszervatórium, könyvtárak, gazdag gyűjtemények. Az eredeti kínai művészet számos remeke.

Pekunier (lat.) a m. pénzre vonatkozó.

Péadan, Josephin-Aimé (1859–1918), francia író; szertelenül csapongó pompázó regényíró; 19 kötetben (*La décadence latine*).

Peigikus (gör.) a m. tengeri.

Pe'argonium (lat.) a m. muskátli.

Pe'asgok, Görögország óslakói. Kulturájuk emlékei ciklopszépitésű városalak.

Pele, a mókusokhoz hasonló apró rágcsáló európai emlős.

Péle-méle (franc.) a m. össze-visza.

Peierin (franc.) a m. ujjatlan köpönyeg.

Pe'ikán, magyarur gödény, vizi madár. Nagy csőrénél alsó részén hata-más bőrcsökö van. Halakkal táplálkozik. Melegebb vidékeken él.

Pelikán

Pellagra, főként É-Olaszországban és Spanyolországban elterjedt kiütéses bőrbetegség, valószínűleg vitaminok hiánya okozza.

Pellegrini Albert, * 1868, író (Diplomata álléven), a közös külügymin., majd a magyar külügymin. sajtófelőadója volt.

Pellengér (német: Pranger), oszlop, amelyhez a középkorban a bűnösöket kötötték.

Pellérd kisk., Baranya vm., pécsi j., 1211 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Pellico, Silvio (1788—1854), olasz költő. Evtizedes politikai fogságát megírta *Le miei prigion* c. m.-ben, ezenkívül írt lírai, drámai műveket.

Peloponnesos (a középkor óta Morea). Görögország D-i félszigete, amelyet csak a 6 km. széles Korinthoszi földszoros kapcsol a kontinenshez; amióta ezt átvágják, P. sziget. 22.000 km², 1 millió l. Allattenyészés, némi földművelés, hajózás.

Peloponnesosi háború (Kr. e. 431—404). Küzdelem Görögországban Athén és Spárta között a hegemoniáért. Spárta döntő győzelmet arat (405). Athén falait lerombolják, alkotmányát megsemmisítik, a peloponnesosi szövetségbe kényszerítik. A P. történetírója Thukydides.

Pelota (franc.), a sárvkötőnek az a labdaszerű része, amely ráfekszik a sárvre.

Pély nagyk., Heves vm., hevesi j., 2894 l., posta, telefon.

Pemberton, Max, * 1863, népszerű angol regényíró. Magyarul: A kronstadti kém, s.b.

Pemphigus (gör.), hólyagos borbaj.

Penang, szigetcsoport Hátso-Indiában, 1479 km², 316.000 l. Székvárosa Georgetown. Fűszertermelés.

Penc nagyk., Nógrád vm., hevesi j., 1173 l., telefon, posta.

Pence, az angol penny (pénz) többes száma.

Pen club (Poets, Essayists, Novelists kezdetű), az íróknak 1923. Angliában alakult nemzetközi egyesülete. 1926. megalakult a magyar P. is.

Pendant, l. Pandan.

Pendulációs elmélet (Simroth 1907), a Föld múltjában tapasztalt éghajlati ingadozásokot a földtengely lassú elmozdulásaival (penduláció) igyekezik megmagyarázni.

Penelope, Odysseus felesége, aki férjének huszéves távolléte alatt is hű marad hozzá, s áltatta nagy számú kerőit mindaddig, míg Odysseus hazaér s bosszút áll rajtuk.

Penész, finom gombafonalak tömege, mely rothadó, szerves anyagokon telepszik meg.

Penészleik nagyk., Szabolcs vm., nyírbátori j., 1593 l., ut. Nyírbátok, posta.

Penetráns (lat.) a m. átható (szagról).

Pengő, az új magyar pénzegység, 100 fillérre oszlik. 1927. jan. 1. lépett életbe.

Peninsula (lat.) a m. félsziget.

Penis (lat.) a m. himnvesző.

Penitencia (lat.), bűnbocsánat, szentség a kat. egyházban. Külső jele a gyónás.

Penn, William (1644—1718), a quaker-szövetség apostola. Pennsylvania állam és Philadelphia város alapítója.

Pennsylvania, az É-amerikai Unió állama.

117.000 km², 9,8 millió l. Gabona-, burgonya- és pamuttermelés. Szén-, petroleum- és vasércbányászat. Jelentékeny ipar. Fővárosa Harrisburg.

Penny, angol pénz, a shilling 12-ed része, kb. 11,5 fillér.

Penta... (gör.), összetételekben a m öt, ötös.

Pentagramma (gör.), ötszög, oldalaira rajzolt egyenlőszárú háromszögekkel. Bűvös jel.

Pentameter, a distichonban a hexameterle következő ötlábu, ill. kétszer két és fele daktylusi sor, képezen caesurával.

Pentateuch (gör.) a m. öt könyv, Mózes öt könyve a bibliában.

Pentatlon (ötös viadal), atlétikai versenyszor, amelyben a legiobb átageredményt elérő atléta győz. A k'a szikus P. versenyszámai: futás, távo ugrás, diszkoszdobás, gerelyhajítás és birkozás. A modern P.: távolugrás, gerelyvetés, 200 m sikfutás, diszkoszdobás és 1500 m sikfutás.

Pétek Pál, * 1885, földbirtokos, országgy. képviselő.

Pentelei Molnár János, l. Molnár.

Penumbra (lat.) a m. félárnyék, a napfoltok világosabb belső széle.

Penyige kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 725 l., vasut, ut. Fehérgyarmat, posta.

PéNZ, a gazdasági javak értékmérője, fizetési és csereszóköz. Rendesen nemestémontvények alakjában fordul elő, amelyeknek alakja, sulya és finomsága törvényileg van szabályozva. Ilyen nemestémontpénzek először a sémi népek használtak. Az ujabkori nagy forgalom kialakulásával a fémpénzek helyét mindinkább a papírpéNZ fog'ta el.

I. Károly aranyforintja

PéNZes Mihály, * 1886, ügyvéd, földbirtokos. Hajdunánás polgármestere.

Pénzüntéleti Központ, alakult 1916, a pénzügyi kormány, a fővárosi nagybankok és a vidéki pénzüntézetek részeseidéséből. Ugykörei: postapénzek kezelése, visszleszámitolás, napi-pénz, állami hitelügyletek lebonyolítása, bankok ellenőrzése stb. Elnöke Korányi Frigyes báró.

Penzió (lat.) a m. nyugdíj.

Penzum (lat.) a m. isko'ál feladat.

Pénzügy (financia), az államháztartásra, hitel-szervezetre, pénzünterre vonatkozó intézkedések, szabályok összessége; szűkebb értelemben az állam pénzügye, az állam vagyoni életének rendezése, igazgatása.

Pénzügyörseg, az állami pénzügyi igazgatás

katonailag szervezett rendőri közege. Felügyel a pénzügyi törvények megtartására.

PéNZVERÉS, könyvekemeltűs verőgépben történik, amelyben két, a pénz felírásának és rajzának megfelelő vésetű acélfej sajtója, nagy nyomással, a kis korongokat.

Pepszín (gör.), a gyomor nyálkahártyájában lévő P.-mirigyek által készített emésztőanyag. A sávsav közreműködésével átalakítja peptonokká.

Peptonok (gör.), a fehérjék emésztés közben keletkező hasadástermékei.

Per, 1. **Polgári P.** olyan bírói eljárás, amelynek célja valamely magánjogi vita eldöntése. A P.-ben hozott jogerős ítélet a felekre kötelező erejű, 3 főszemély szerepelt benne: a bíró, a felperes és az alperes. — 2. **Büntető P.** olyan bírói eljárás, amelynek célja a büntetőtörvény megsértésének megbüntetése. Főszereplői: bíró, sértett, vádlott.

Pér nagyk., Győr vm., pusztai j., 2799 l., telefon, posta.

Pera, Konstantinápoly egyik külvárosa.

Per aspera ad astra (lat.) a. m. göröngyös utakon a csillagokig (küzdelmeken át a győzelemig).

Perbál nagyk., Pest vm., biai j., 1909 l., ut. Timnye, posta.

Per capita (lat.) a. m. fejenként.

Per cassa (lat.) a. m. készpénz ellenében.

Percent (lat.) a. m. százalék.

Percipiálni (lat.) a. m. megérteni, felfogni.

Percy, Thomas (1729–1811), angol író, püspök, összegyűjtötte a régi angol (skót) költséztet maradványait.

Perczel 1. **Dezső** (1848–1913), politikus, Baranya megye alispánja, képviselő. 1895–99. a Bánffy-kabinet belügyminisztere, 1899. a képviselőház elnöke; 1903 nov. 18. éjjeli ülésen a házszabályok megsértésével elfogadottnak jelentette ki a Dániel-féle házszabálymódosítást. Egyik megalapítója volt a munkapártnak. — 2. **Miklós** (1812–1904). A szabadságharcban Móric bátyjával megszervezte a Zrínyi szabadsapatot. A szabadságharc után Amerikába került. Résztvett az északi oldalon az amerikai polgárháborúban. — 3. **Mór** (1811–99), 1848–49-i honvédtábornok. Előtte tette le Oroszánál Roth és Philippovich tábornokok horvát hadserege a fegyvert. 1849. jul. 20. Turánál Tolstoj orosz tábornok megverte. A szabadságharc után egy ideig emigrációban élt.

Perdita (lat.) a. m. elvesztett nő.

Peré kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 771 l., ut. Abaujszántó, up. Gibárt.

Peréat (lat.) a. m. veszen!

Perec, J. L. (1863–1917), orosz-jiddis író. Novelláit és drámáit lefordították az összes európai nyelvekre.

Perence kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 246 l., ut. és up. Krasznokvajda.

Pereg nagyk., Pest vm., ráckevei j., 2622 l., ut. Kiskunlacháza, posta.

Peregrinus (lat.) a. m. külföldi bujdosó, idegen.

Pereked kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 356 l., ut. Hosszúhetény, up. Berkesd.

Père Lachaise, 1804. létesített párizsi temető.

Perem, valaminek a kiemelkedő széle, kerete.

Peremarton nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 973 l., ut. és up. Berhida.

Peremtorius (lat.) a. m. pusztító, végérvényeskedő.

Perennis (lat.) a. m. maradó.

Perenye kisk., Vas vm., köszeg-felsőöri j., 912 l., ut. és up. Nagygencs.

Perényi 1. **József**, * 1871, tanár, irodalomtörténész; Szemere Miklós életrajza, Dugonics András színművei. — 2. **Zsigmond** báró, * 1870, képviselő, főispán, 1913-tól a Tiszta-kormány bukásáig belügyi államtitkár. A Magyar Nemzeti Szövetség megszervezője és elnöke.

Peresznye kisk., Sopron vm., csepregi j., 816 l., ut. Csepreg, posta.

Pereszteg kisk., Sopron vm., soproni j., 1196 l., ut. Nagyecsk, posta.

Per exemplum (lat.) a. m. példaul.

Perfekt (lat.) a. m. tökéletes.

Perfid (lat.) a. m. hűtlen, álnok.

Perforálás (lat.) a. m. átúrás, lyukasztatás.

Pergament, szörlemlentet, nem cserzett állatbőr (kutyá, szamár-, juh- stb. bőr). Régebben a fontosabb okmányokat P.-re írták: könyvek bekötésére is használták. Ujabbán P.-nek nevezik a papírból készített hasonló anyagot.

Pergamon, ókori város Mysiában (Kisázsia), a P.-i birodalom fővárosa, melynek bőkezű uralkodói P.-t az óvilág egyik legpompásabb városává tették. Szőnyegeiről, himzéseiről s a pergament feltalálásáról is híres. Berlinben van egy P.-muzeum.

Pergola (ol.), nyitott oszlopos kerti pavillon, vagy oszloponon nyugvó, növényekkel befuttatott lugas.

Pergolese, Giovanbattista (1710–36), olasz operaszerző, a vigopera-stilus megteremtője (La Serva Padrona).

Perhorreszkálni (lat.) a. m. borzadni, borzadva visszautasítani.

Pert (gör.), összetételekben a. m. körül, nagyon közel.

Peri (perzsa) a. m. tündér.

Periculum in mora (lat.) a. m. veszedelem van a késlekedésben.

Periféria (gör.) a. m. kerület; a központtól távozó helyek.

Perifrázis (gör.) a. m. körülírás.

Perigeum (gör.) a. m. földközelség, a Hold pályájának az a pontja, ahol a Földhöz legközelebb van.

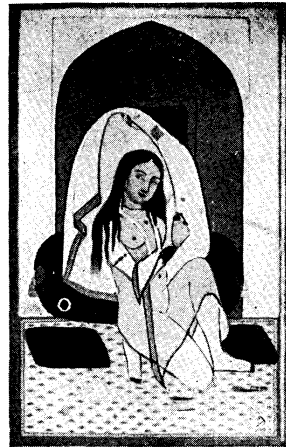
Perihélium (gör.) a. m. napközelség, bolygó v. üstökös pályájának az a pontja, ahol a Naphoz legközelebb van.

Perikles (Kr. e. 493–429), athéni államférfi és szónok. Athén hegemoniájának megalapítója. A peloponnésoszi háború első szakaszában ő

PERZSIA ÉS INDIA MŰVÉSZETE

Fekete fogoly és lilium (17. sz.)

Fürdő után (18. sz.)

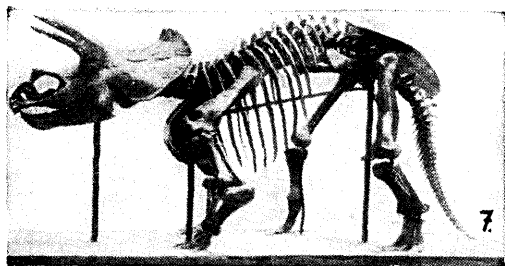

Perzsa selyembrokát-szövés (17. sz.)

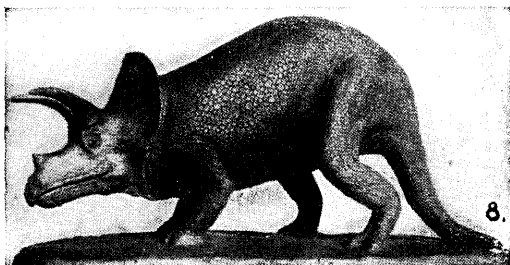

Csomózott indiai szőnyeg

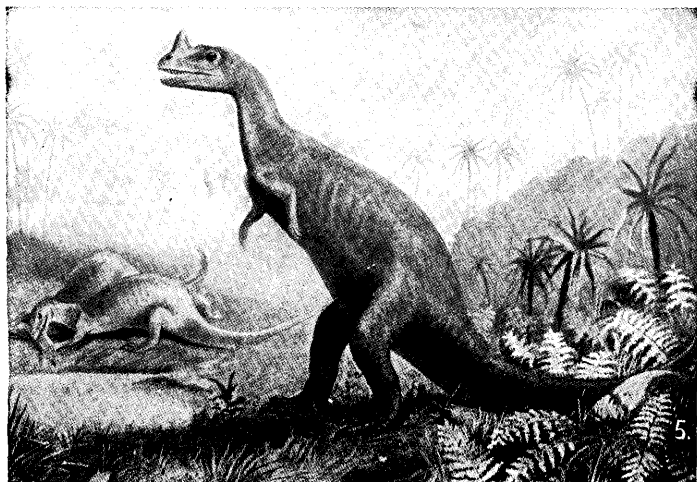
ŐSLÉNYTAN II.

1 *Triceratops* csontváz
(mezozoikum)

A *Triceratops*
(rekonstrukció)

Ceratosaurus (Jura-korszak)

irányította Athén politikáját. A pestis áldozata lett.

Perim, Adenhez tartozó sziget a Vörös-tenger bejáratánál, zoo l., jó kikötő.

Perint kisk., Vas vm., szombathelyi j., 786 l., ut. és up. Szombathely.

Periodicitás (gör.) a. m. időszakosság; periodikus, a. m. szabályosan ismétlődő.

Periódus (gör.: periosos, a. m. körút), 1. valamely égitest keringésének ideje. — 2. A mennyiségben bizonyos számcsoporthoz, amely valamely szakaszos tizedestörben végtelenül ismétlődik. — 3. A történelemben a. m. korszak. — 4. A retorikában a. m. körmondat. — 5. Az orvostudományban valamely betegség egy-egy szakasza, küll. a nők havi tisztulása. — 6. A verstanban több verssorból ákalkuló nagyobb egység. — 7. Az elektrotechnikában a váltakozóárammal az az időköz, melynek eltelté után az áram erősségének változása ugyanolyan értelemben ismétlődik. — 8. A zenében a lezárt rétel neve.

Periódusos rendszer, a kémiai elemeknek olyan táblázatos csoportosítása vízszintes és függőleges sorokban az atomszám (ill. helyesebben rendszámuk) szerint, hogy az egy csoportban lévő elemek vegyi tulajdonságaikban egymással rokonok. A P.-t először Dimitrij Mendelejev és Lothar Meyer állították fel (1869); mai formájában Fajans ákotta meg. A P. elnevezésnek az az értelme, hogy az elemek vegyi és fizikai tulajdonságai az atomszámuknak periodikusan visszatérő függvényei. L. Elem és Atom.

Peripatetikuskok, Aristoteles tanítványai és követői. Aristoteles Kr. e. 335. Lykeios szigetében kezdte meg filozófiai előadásait. Erről a sétahelyről (peripatos) vette nevét filozófiai iskolája.

Peripetia (gör.) a. m. sorsfordulat (drámában).

Peristyl (gör.: peristylon), a jobbmódu régi görögök és rómaiak lakóházának oszlopos udvara, szobrokkal és szökőkutakkal díszített kertté alakítva.

Periszkop (gör.), olyan optikai készülék, amelyet tengerautjáró hajók alámérelés után a víz felszine fölél kidughatnak s vele a vízszin fölötti dolgokat megláthatják.

Perisztaltika (gör.), a gyomornak és a beleknek az ételt forgató, továbbító mozgása.

Perkál (perzsa), vékonyszálú, sűrű pamut-szövet.

Perkáta nagyk., Fejér vm., adonyi j., 4986 l., táviró, telefon, posta. Nagyperkáta és Kisperkáta egyesültek e néven.

Perkupa kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 918 l., vasut, ut. és up. Szin.

Perkusszió (lat.) a. m. kopogtatás, amelynél az ujjal megkopogtatott testrészek által adott hang segíti az orvost a diagnózisban.

Perkuzió (lat.) a. m. nyomozás, házkutatás.

Perlaky György, * 1835, mérnök és országgy. képvis.

Perlmutter Izszak, * 1866, festő; dolgozott

Párizsban és Hollandiában. Magyaros életképek.

Perlott-Csaba Vilmos, * 1880, festő. Henri Matisse tanítványa. A formák fölépítését analízáló irány képviselője.

Perm, orosz kormányzóság a Közép-Uralban, 332.000 km², 4 millió l. Földművelés, erdőgazdaság, állattenyésztés. Arany-, ezüst-, platina-, vas- és szénbányászat. Fővárosa P., a Kama mellett, 85.000 l.

Perm, más néven diasz, a Föld ókorának legfiatalabb korszaka.

Permanens (lat.) a. m. állandó.

Permeabilis (lat.) a. m. átható/ható, átjárható (állati v. növényi hártya), l. Ozmózis.

Permeabilitás (lat.), átöcsésző képesség.

Per mille (lat.) a. m. ezrenként.

Permise kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 176 l., ut. Szentgotthárd, up. Apátistvánfalva.

Permutábil (lat.) a. m. változtatni.

Pernambuco (Recife), Brazília egyik állama, 128.000 km², 2 millió l. Cukornád, pamut, dohány. Fővárosa és kikötője P. az Atlanti-óceán partján, 240.000 l.

Péro lázadása, Szededinác Péro szerb kapitány által vezetett katonai és parasztlázadás 1735.

Peronospora, a szőlőn élőködő gombafaj. Szivókáit a levelekbe bocsátja be s a sejték nedvét kiszívja, amitől a levél elpusztul. A 70-es években hurcolták be Amerikából. Védekezni lehet rézgálicoldattal.

Perorálni (lat.) a. m. szakadatlanul szólnokni.

Perorvoslat, bírói eljárás, amelynek célja a sérelmezett bírói határozatnak felsőbb bíróság által való megváltoztatása.

Perosi, Lorenzo, * 1872, olasz egyházi zeneszerző.

Perocsény kisk., Hont vm., vámosmikolai j., 1175 l., ut. és up. Vámosmikola.

Per pedes apostolorum (lat.) a. m. az apostolok lábain, gyalogosan.

Perpetuum mobile (lat.) a. m. örökké mozgó (gép), a feltalálók egy naiv csoportjának rogeszméje, oly gép, amely egyszer megindítva, külső energia bevezetése nélkül állandóan járna, ami az energia megmaradásának elvével ellentétben áll, tehát képtelenség.

Perplex (lat.) a. m. meglepett, megdöbbsent.

Per procura (ol.) a. m. meghatalmazásból. L. Cévezető.

Perrault, Charles (1628—1703), francia író. Maradandó becsü mesegyűjteménye: Libaanyám meséi.

Perron (franc.) a. m. alacsony terrasz, vasut beszállóhelye.

Per saldo (ol.) a. m. egyenlegül, kiegyenlítésül.

Persepolis, a Kr. e. 6. sz. óta Perzsia fővárosa, l. Dariois, Xerxes s a többi perzsa királyok palotáival. Hatalmas romjai ma is állanak.

Perseus, a görög mitológiában Danae fia. Megölte Medusát és megmentette Andromedát.

Persian Adám, * 1887, kat. pap volt, ki-
lépett, hírlapíró, a Károlyi-korm. a-att az
egyházi ügyek kormánybiztosa.

Persius, Flaccus Aulus (Kr. u. 34–62), ró-
mai költő. Hat szatirájában erkölcsi kér-
déseket feszeget.

Persona grata (lat.) a. m. kedvelt személy.

Perspektíva (uj-lat.) a. m. táv.át. L. Táv-
látlan.

Perspiráció (lat.) a. m. kipárolgás; izzadás.

Persziakó (lat.) a. m. üdözs.

Persziálíni (fran.) a. m. burkoltan ki-
ganyolni.

Persziátsens (at.) a. m. kitartó, megmaradó.

Perszóna (lat.) a. m. személy.

Perszónalák, személyi adatok, körülmények.

Perszonálunio (at.), két vagy több állampol-
gár az uralkodó személye által fentartott kap-
csolata.

Perszonifikáció (lat.) a. m. elvont fogal-
mak v. élettelen tárgyak megszemélyesítése.

Perszadeálíni (at.) a. m. rábeszélni.

Per tangentem (lat.) a. m. érintve a dol-
got, mellesleg megjegyezve.

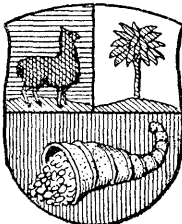
Perik Ottó (1852–1913), bakteriológus és
kórboncnok, a bp-i egyet. tanára.

Per tot discrimina rerum (lat.) a. m. anny
haj után (Vergilius: Aeneis).

Pertraktál (at.) a. m. megbeszél, tárgyal.

Perturbáció (lat.) a. m. háborgatás, égítetek
egymásra gyakorolt gravitációs hatása zavarja
egymás pályáját.

Pertussis (lat.) a. m. szanárköhögés.

Peru, köztársaság D.

Amerikában, a Nagy-
óceán partján, 1,13 millió km², 5,5 millió l.,
nagy részt művelt in-
dian. A földművelés kí-
sége a tengerparton vi-
rágzik; főterményei a
cukornád és a pamut.

A magaslatokon juhte-
nyésztés. Bányászata
gazdag. Petróleum,
szén, ezüst, arany, réz.

Fővárosa Lima.

Perubalsam, dé-amerikai fa barnavörös
gyantája, sebek kezelésére és rüh ellen hasz-
nálják.

Perugia, város Közép-Olaszországban, 81.000
l. Régi egyetem (1276). Textilipar. Kénes
források.

Perugino, Pietro (Vannucci, 1446–1523), olasz
festő; az umbriai is'oa feje, Rafael ta-
nitója.

Perujítás, olyan eljárás, amelyet felperes
vagy alperes a peres eljárás ujrateremté-
le, az ítélet hatálytalansítása (és az ügy újból
való tárgyalása végett indít.

Perverzió (lat.), a nemi ösztön megnyilvánulá-
sának a normálisól való eltérése. Egyes
alakjaira nézve I. Homoszekszualitás, Exhibi-
cionizmus, Fetisizmus, Pederasztia, Szadizmus,
Mazochizmus.

Perza irodalom. E.s' nagy alakja Firduszí
(10. sz.), nemskóra fölép Nizámi (1141–
1202), a romantikus epika képviselője. Az
epigramma-költészetben kiválik Omár Khai-
jam († 1123), a didaktikus költészetben Szádi
(† 1291), a misztikus költészet legnagyobb
alakja Dzseláid-ed-Din Rumi († 1230). Jelentős
Háfíz († 1399) és Dsámi († 1492) működése.

A próza novellás és mesegyűjteményeket ter-
mel. Igen gazdag a történeti irodalom.

Perza művészet. Építésze legrégebb em-
lékeit a lépcsőzetes síremlékek (Cyrus), az
uralkodók terraszcs, laposfedelű, sokoszlopu
pa'otái (Persepolis) őrzik; jellemzőjük a két
bikafejes v. sarvas-oroszlánfejes oszlop.

Fénykora a Sza szanidák uralmára esik, ami-
kor az asszír hatás bővül hellenisztikus, sőt
római elemekkel. Szobrászata asszír hatás
alatt fejlődött és kedveli az állat- és ember-
alakos domborművet, főleg mázas téglából
összealkotta, mint a II. Artaxerxes palotáján
vonuló ijászok sora. Festészete keletázsiai,
majd kínai hatás alatt; a 16. sz.-ban Behzade,
Dzsami, Bokhari festők fellendítik az arc-
a táj- s a virágképeket. Mindig kiváló
volt ötvösége és máig legnevesebb szőnye-
művésze.

Perza nyelv, az indogermán nyelvtörzs iráni
csoportjához tartozik; három korszakra osz-
lik; az ó-perza, a közép-iráni vagy pehlivi
s a mai új-perza nyelv.

Perza-öböl, az Indiai-óceán öble Perza
és Arábia közt. Beléje ömlik a Sat el Arab
(Euphrates és Tigris). Gyöngyházasat.

Perzia, császárság az Iráni felföld Ny-i
felében, 1²/₃ millió km², 10 millió l. Magas
(5000 m) hegységeinek völgyei (s a tenger-
partok termékenyek; a belső medence szá-
raz sivatag. Terményei a
buza, árpa, rizs, gyümöl-
csök, selyem. Nagy juh-
nyájak tenyésztnek, amelyek
finom gyapjából készűl a
világhírű perza szőnyeg.
Szén-, vas-, réz- és ólom-
telepek gazdagok. Dus pet-
roleumforrásait angolok ak-
názzák ki. A lakosság tú-
lnyomó része síri mohamedán perza. Ősi művel-
tése évszázadok óta nem fejlődött. Fővárosa
Teherán. — **Története.** Az árfajfa (iráni)
perzsák a Kr. e. 6. sz.-ban felszabadulva a
méd ura'om a'ól, hatalmas nemzetiségi birod-
almat ak'ottak. Dariois (s Xerxes 499–
449. tartó háborus bonyodalomba keveredtek
a görög államokkal a kisázsiai perza uralom
alatt állott görög városok miatt, melyeket
elvesztettek. Nagy Sándor (336–323) után a
Seleucidák, majd a parthus Arsacidák (256)
uralma alá kerül és 64. egy része római
provincia lesz. A Kr. u. 226. a Sassanidák
által ujáteremtett ujperza nemzeti birodal-
mat sikerűlt a hanyatló római birodalommal
szemben megvédelmezni; 625–1258. az arab
kalifátus uralma alatt állt. 1449–1736. a Saf-

favida dinasztia főként a törökök támadásai ellen védelmezte és átmeneti zavarok után Aga Mohammed sah Ny-Íránban megalapította a ma is uralkodó turk sáta Kadzsardinasztia uralmát. 1828. azonban már kénytelen volt átengedni a birod. egy részét az oroszoknak, míg a Perzsia-öböl felől az angol befolyás kezdett érvényesülni és e két hatalom közti felmorzsolódást P. nemzeti törekvései. A 20. sz. óta az ifjú-perzsa mozgalom törekszik Irán megújítására és 1906. alkotmányt erőszakolt ki Musaffar-Ed-Dintől, melyet utóda, Mohammed Ali Mirza orosz befolyásra nem ismert el, mire letették (1909) és helyébe fiát, Achmed Mirzát ültették. Az 1907. angol-orosz egyezmény érdekszférákra osztotta P.-t, az 1919. szerződés angol protektorátus alá helyezte. 1921. szerződést kötött Oroszországgal, amely lemondott jogairól E.-P.-ban. 1925 óta Riza Sah Pahlavi uralk.

Pesaro, Urbino olas; tartomány székvárosa, 30.000 l. Sok műemlék.

Pesavar, határváros, Afganisztán felé Brit-K-Indiában, 104.000 l.

Peseta, spanyol pénzegység (kb. 93 fillér), 100 centimosból áll.

Peske Géza, * 1859, festő; genre-képek, kivált a gyermekéletről.

Peso, a spanyol-amerikai államok pénzege. 1 P. Argentínában kb. 5.60 P, Mexikóban 2.80 P, Chilében 0.70 P.

Pesszárium (lat.), gyűrű az anyaméhnek normális helyzetben való tartására.

Pesszimizmus, az az álláspont, hogy a lét, a világ rossz és annak nemlétezése kívánatos volna. Pesszimista általában, aki fekete színben lát mindent. A P. filozófiájának főképviseelői Schopenhauer és Ed. Hartmann.

Pest (szláv szó, a m. kemence, mészégető, kőszikla; ered. a Gellérthegy neve), Budapest székes-őváros Duna-balparti része, IV—X. kerülete, bár Kőbánya nem minden tekintetben számítható hozzá. Területe (90 km²) is uccainak száma (760) ugyan kisebb, mint a jobbparté, de lakosainak száma csaknem négyszer akkora. A kültelek azonban itt is sokszorosán nagyobb, mint a beépített terület. Erdeje nincs, csak ligetei vannak, de jelentékeny a konyhakertészet, főleg a Rákos völgyében. Az ipar és az üzleti élet székhelye régóta P., utjában a hivatali és szellemi élet súlypontja is ide terelődött.

Pestalozzi, Heinrich (1746—1827), svájci pedagógus, a modern pedagógia egyik megalapítója.

Pester Lloyd, németnyelvű bp.-i napilap, 1854. a Pesti Lloyd Társulat alapította. Vészi József szerk.

Pesterzsébet, r. t. város, Pest vm., a főváros ütszomszédságában, a soroksári Dunaág mellett, 40.545 l. Áll. realgimn.

Pesthidegkuti nagyk., Pest vm., központi j. 3263 l., telefon, táviró, posta.

Pesthy Pál, * 1873, földbirtokos, volt törvénytudományi elnök, igazságügyminiszter 1924—29.

Pesti Gábor, a 16. sz. első felében élt és lefordította az Új Testamentum-ot.

Pesti Hazai Első Takarékpénztáregyesület, 1839. alakult, Bp.-en 12 fiókja, a vidéken kiterjedt affilációs hálózata működik. Fontcsabér érdekeltségű: Hazai Bank, Földhitelbank és nagyüzemi vidéki takarékek és pénzüintézet.

Pesti Hirap, i. politikai lap, 1841—49; 1841—44. Kosáth Lajos szerkesztette. — 2. Napilap, 1878. indult meg, németi liberális irányú, főszerk. Légrády Ottó, felelős szerk. Lenkey Gusztáv.

Pestitencia (at.) a m. dögvész, pusztító járvány.

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, alakult 1841. Bp.-en 19. vidéken 12 fiókja működik. Hatalmas érdekeltséggel a malom- és textiliparban és közlekedési vállalatokban.

Pesti Napló, liberális politikai napilap, 1850. Császár Ferenc alapította. 1920. a lap részvénységét Az Est r.-t. vásárolta meg. Mester Sándor szerk.

Pestis (lat., dögvész, fekete halál), járványos fertőző betegség, Indiából terjedt el Kína és Európa felé, a középkorban óriási pusztítást okozott.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., 12.101 km², 1.152.000 l.

Pestszentlőrinc nagyk., Pest vm., központi j., 11.777 l., telefon, táviró, posta.

Pestújhegy nagyk., Pest vm., központi j., 7856 l. Kat. fiu-felcsökeresk. isk.; telefon, táviró, posta.

Peszach (heb.), a zsidók husvétja.

Peszéradás nagyk., Pest vm., kunszentmiklósi j., 1256 l., telefon, posta.

Pétain, Henri-Philippe, * 1856, francia tábornagy, 1917. a francia hadsereg főparancsnoka, 1922. a hadsereg főfelügyelője.

Pétárda (franc.) a m. robbanó mocsár (régi hadiszer).

Pete, a szülők utján történő szaporodásnál a nőstény ivarmirigyében keletkezett szaporodási sejt, melyből megtermékenyítésel v. anélkül (l. Parthenogenesis) fejlődik ki az utód. Ha a P. az anyatesten fejlődik ki, akkor parányi (embernél 1/5 mm). Az anyatesten kívüli fejlődő P.-k sokkal nagyobbak (madártójs), mert az utód testének felépítéséhez szükséges anyagok (szik v. szék) is fel vannak benne halmozva. A P.-ből néha mindjárt az anyához hasonló állat fejlődik ki (átalakulás nélküli fejlődés), néha egészen más alakú lény, melyből később lesz a végleges alak (átalakulásal való fejlődés, pl. rovaroknál).

Pete Lajos (1863—1924), nótaszerző. Vármegyei tisztviselő volt Somogyban.

Petefészék (lat.: ovarium), a nőstény emlősállatoknak az a szerve a hasüregben, amely a petéket termeli.

Petelei István (1852—1910), erdélyi újságíró és író; novellákat és regényeket adott ki.

Petényi Salamon (1799—1855), a magyar tudományos madártan és művelője. Előbb

ref. jelkés volt, majd a Nemz. Muzceum konzervátora.

Péter apostol, eredeti nevén Simon, Jézus bizalmasai közé tartozott. A róm. kat. egyház szerint Jézus őt tette meg egyháza fejének, a pápák az ő jogán uralkodnak az egyházban. Rómában halt mártírhalált.

Péter magyar király (1000–1046), 1038–1046-ig uralk. 1041. elűzték és Aba Sámuel választották helyébe. III. Henrik német császár segítségével 1044. visszakapta trónját, de alatta'ói 1046. leleték, elfogták és megvakították.

Péter, orosz cárok. **I. P.** (Nagy, 1672–1725), 1682-től uralk. néncze gyásága alatt, 1689-től egyedül. Hadsereget és flottát szervezett, 1696. elfoglalta Azovot, 1697–8. beutazta Ny-Európat, 1703. alapította Szentpétervárt, 1709. levette az ellene egyideig szerencsésen harcoló XII. Károly svéd királyt, 1721. megszerezte a Balti tartományokat és fűvette a cári címet. **Unokája II. P.** (uralk. 1727–30) alatt a kalandor Mencsikov uralkodott. Másik unokája **III. P.** (1762), N. Péter reformjainak és N. Frigyesnek híve, akivel békét és szövetséget kötött, számos szabadelvű rendeletet adott ki, azonban neje (II. Katalin) megbuktatta és néhány nappal később megfojtatták.

Péter szerb király (1844–1921), Karagyovics Sándor szerb fejedelem legidősebb fia. 1903. Obrenovics Sándor király meggyilkolása után a szkupstina őt választotta meg királynak. 1914. júl. a kormányhatározat Sándor trónörökösnek engedte át. 1919. lemondott.

Péter kisk., Baranya vm., pécsi j., 552 l., ut. és up. Rácpetre.

Péterfi **I. Andor**, * 1881, szocialista lírikus, több kötet verse jelent meg (Szivem, Enckölzáródomok stb.). — **2. Sándor**, * 1868, író és hírlapíró, postaigazgató, a Posta c. lap szerkesztője.

Péterfi Tibor, * 1883, biológus, a mikro-manipulátor feltalálója, jelenleg a dahlemi Kaiser Wilhelm-Institut tagja; szövettannal és kísérleti biológiával fogl.

Péterfillérek, a pápának szánt önkényes adományok.

Péterly Jenő (1850–99), egyet. magántanár, esztétikus. Ibsenről, Danteről, Taineről, Eöt-vösről, *Keményről írt ragyogó essayket.*

Péterhida kisk., Somogy vm., barcsi j., 600 l., ut. és up. Babócsa.

Péteri nagyk., Pest vm., a gp.-mőri j., 1597 l., vasut, telefon, posta.

Péteri Ignác, * 1878, a bp.-i egyet. a cse-csemőkör betegségek m. tanára.

Petermann, August (1822–1878), kartográfus és geográfus, a »Petermann's Mitteilungen földrajzi folyóirat alapítója.

Pétermonostora kisk., Pálmonostora kisk.-gel egyesítve (l. o.).

Peters, Karl (1856–1918), Afrika-kutató, a Német Keletafrikai Társaság megalapítója.

Péter templom, Rómában szt. Péter apostol sirja fölé emelt bazilika helyén épült (1566–

1626) Bramante tervei alapján Giul. da Sangallo, Raffaello, Ant. da Sangallo, Michelangelo, Giac. della Porta, C. Maderna és J. Bernini vezetése alatt. Alapterülete 15,165 m², magassága a kereszt csúcsáig 132,5 m.

Pétervárad, község Verőce vm., Ujvidékkel szemben, 6000 l. Trianon óta Jugoszláviáé Petrovaradin néven.

Pétervására kisk., Heves vm., pétervásári j., 2107 l., telefon, táviró, posta.

Petevezeték, az a csatorna, melyen át az éret pete a petefészekből a méhbe jut.

Petheő Attila, * 1891, színműv., a Nemz. Színház tagja.

Pethes **I. Imre** (1864–1924), jellemzőszínműv., a Nemzeti Színház tagja és a Színművészeti Akadémia tanára. — **2. Sándor**, * 1899, színműv., a Nemz. Színház tagja.

Pethő Sándor, * 1885, történetíró, publicista, a Magyarországi munkatárs. Művei: Politikai arcképek, A szabadságharc eszméi és tanulmányai, Világostól Trianonig, Gr. Apponyi Albert.

Petición (lat.) a m. kérelem, állampolgároknak az alkotmányos joga, hogy kivánságaikkal a kormány vagy a törvényhozó testület elé járulhatnak. **P.**-nak nevezik még azt az eljárást, amikor a megválasztott képviselő mandátuma ellen valamilyen jogcímen panaszt emelnek. A **P.**-perekben jelenleg a Kuria az illetékes fórum.

Petit (franc. a m. kicsiny), betűfajta (l. o.). **Petition of rights** (ang.) a m. jog iránti kérvény, amelyet I. Károly 1628. elfogadott. A **P.** biztosítja az angol polgárok személyes szabadságát és hogy csak a parlament vehet ki adót. A **P.** az angol alkotmányosság egyik alapja.

Petitio principii (lat.) a m. az ok kikerülése, az okoskodásnak az a hibás módja, amikor hallgatóság bizonyítottan vesszük azt, ami bizonyítandó.

Petljura, Simon (1877–1926), ukrán tábornok, harcolt a bolsevikok ellen, majd Párizsba emigrált, ahol merénylet áldozata lett.

Petneháza kisk., Szabolcs és Ung egyes. vm., nyírbaktai j., 1365 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Petőfi **I. István** (1825–1880), **P.** Sándor öccse. Előbb mészáros, majd gazdatiszt. Résztvett a szabadságharcban. Költemények is írt. — **2. Sándor** * Kiskőrös 1823. jan. 1., † a Segesvár melletti fehéregyházai ütközetben 1849. jul. 31., a 19. sz. legnagyobb magyar lírikusa. Iskoláit otthagyva katonának, színművészként, stb. megy. Pestre kerül. Vörösmarty segítségével megjelennék versei. Hamarosan rendkívüli népszerűsége tesz szert. 1847. fele-ségül veszi Szendrey Julió. A márciusi ifjúság egyik vezére. 1849. Bem seregével részt vesz a segesvári csatában, ahol nyomavész. — Uj utat tör, költészeté egy szabadságra és függetlenségre törekvő aktív lélek öszinte, nyers kifejezője. Hazafiac verseinek mozgatója a haladás és demokrácia eszméje. Kemény szatírákkal és véres politikai versekkel harcol

nemcsak az idegen elnyomás, zsarnoki uralom, hanem a konzervatív magyarság típusai ellen is a dolgozó nép érdekében. Társadalmi ideálja a demokratikus köztársaság, amely a világszabadság gondolatáig tágul. — 3. **Zoltán** (1848—1870), **P. Sándor** és Szendrey Julia fia, Vidéki színész volt.

Petőfi-ház és ereklyemuseum, 1909. alapította a Petőfi-Társaság. Petőfi kéziratai, könyvei. Petőfi-kiadások, ereklyék, Jókai szoba.

Petőfiné Szendrey Julia (1828—1868), 1847. ment nőül Petőfi Sándorhoz. A költő halála után Horvát Árpád egyetemi tanár felesége lett (1850). Irt verseket és elbeszéléseket. Nemrég előkerült hagyatékát 1930. kiadta Mikes Lajos.

Petőfi-Társaság, Petőfi emlékére s a nemzeti irodalom fejlődésének előmozdítására alakult irod. társaság. (1876.) Első elnöke Jókai Mór, majd Herczeg Ferenc, jelenleg Pekár Gyula.

Petőfiháza kisk., Sopron vm., kapuvári j., 719 l. ut. és up. Petőfiházi cukorgyár.

Petőfönye kisk., Zala vm., zalagerszegi j., 428 l. ut. és up. Zalazsentivár.

Petőmihályfa kisk., Vas vm., vasvári j., 552 l. ut. és up. Győrvar.

Petrarca, Francesco (1304—1374), olasz költő és humanista. Életét Franciaországban és Olaszország különböző fejedelmi udvaraiban töltötte. Laurázio irt szerelmes verseivel (Canzoniere) a petrarkizmus megteremtője. Nagy tudományos munkásságot fejtett ki.

Petráss Sári, * 1888, operetténekesnő. A Király Színház primadonnája volt, évekig külföldön, főleg Angliában vendég szerepelt.

Petrifactum (lat.) a m. kövület.

Petri I. Elek (1852—1921), ref. püspök Bp.-en, tanulmányokat irt s résztvevett a brt bibliatársulat által kiadott bibliafordítás készítésében. — 2. **Mór**, * 1863, tanfelügyelő. Szoneteket, tört. és irodalomtört. tanulmányokat irt. — 3. **Pál**, * 1881, országgy. képvis., a kultuszmin. politikai államtitkára.

Petri, Ólaus (1493—1552), Svédország reformátora.

Petricb András (1765—1842), festő, katonai mérnök, 1809-ben vezérkari főnök a Napoleon elleni hadjáratban.

Petricheich Horváth I. Emil báró, * 1881, író és politikus, 1921—6. népjóléti államtitkár. Több politikai munkát, két kötet verset és egy drámát (Mikes) irt. — 2. **Lázár** (1807—51), író, megindította és szerk. a Honderű c. szép-irodalmi folyóiratot 1843—48.

Petrikfiakció (gör.-lat.) a m. megkövülés.

Petrik Géza (1845—1925), magyar bibliografus. Művei: Magyarország bibliográfiája 1712—1860, Magyar könyvszét 1860—75 és 1886—1910.

Petrikeresztur kisk., Zala vm., novai j., 465 l. ut. Nova, up. Nagylengyel.

Petri-Pick Lajos, I. Pick.

Petrivente kisk., Zala vm., letenyi j., 622 l. ut. Szepetnek, up. Tótszentmárton.

Petrograd, I. Leningrad.

Petrográfia (gör.) a m. kőzettan.

Petroleum (lat.) a m. kőolaj, I. Asvány-olaj.

Petroleum-motor, olyan motor, amelyet levegővel kevert petroleumgáz robbanása hajt.

Petronius Arbiter, Nero császár bizalmasa, az udvari szórakozások s a finom izlés mestere. Satyricon c. társadalmi erkölcsrajzából maradtak ránk töredékek, köztük a híres Trimalchio lakomája, a római parvenü mesteri rajza.

Petropavlovszk, kamacskai orosz város, 37 ezer l.

Petrovácz Gyula, * 1877, mérnök, föv. biz. tag, országgy. képvis.

Petrovics I. Demeter (1799—1862), szobrász, Kisfaludy Sándor emléke a Nemz. Múzeum kertjében. — 2. **Elek**, * 1873, a Szépm. Muz. főigazgatója. Könyvei: Ferenczy Károly, Ujakraól és régiekről. — 3. **György**, * 1878, Makó nyug. polgármestere, országgy. képvis. Munkája: Az okt. forradalom és az idegen megszállás Makón. — 4. **Velykö**, * 1884, szerb költő és novellairó.

Petrovácsény, község Hunyad vm., a Magyar Zsil völgyében, 12.000 l. Jelentékeny szénbányászat. Trianon óta Romániáé Petroseni néven.

Petróczi Kata Szidónia (1658—1708), gr. Pekry Lőrinc felesége, vallásos könyvek fordítója és verselő.

Petschauer Attila, * 1904, vívóbajnok.

Pettend kisk., Somogy vm., szigetvári j., 301 l. ut. és up. Gyöngyösmellék.

Pettenkofen, August von (1882—1889), osztrák festő, aki a szabadságharc számos jelenetét és az Alföld népéletét megörökítette.

Petz I. Gedeon, * 1863, a bp.-i egyet. a német nyelv és irod. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja, felsőházi tag. — 2. **Lajos**, * 1854, orvos, felsőházi tag.

Petzval József (1807—1891), magyar származású matematikus és fizikus; a pesti, aztán a bécsi egyetemen volt tanár. Megszerkesztette az első modern fotografiai objektivet.

Peyer Károly, * 1881, szociáldem. országgy. képvis. A Peidl kormányban belügyminiszter, a Clerk-tárgyalások alapján létesült koncentrációs kormányban népjóléti min. lett. A Szakszervezeti Tanács főtájkára.

Pezsgőborok, cukor hozzáadásával borból erjesztett, erősen szénsavtartalmu borok. A 17. sz. végén Franciaországban kezdték gyártani. **Pezsgőpor**, szódabikarbóna és borkósav, amelyeket ha együtt földolnának, erős szénsavfejlődés indul meg.

Pfalz, I. Ober-P, bajor tartomány a Duna mellett. 9657 km², 600.000 l. — 2. Unter-P. Rhein-P, vagy egyszerűen P. Bajorországnak az Rajna balpartján fekvő, az anyaországgal össze nem függő része. 5928 km², I millió l.

Pfeiffer József, * 1873, magyar származású szobrász; Párizsban működik.

Pfeiffer I. Ignác, * 1867, vegyész, ny. műegyet. tan. Sokat fogl. a hazai tüzelőanyagok célszerű kihasználásával, világtógáz-előállítással és a földgáz kérdéssel. — 2. **Péter**, a szegedi egyet. a gyak. fizika és elektrotechnika ny.

r. tanára. — 3. **Zsigmond**, * 1889, orvos, pszichoanalitikus. Műve: Hipnózis és szugesztió.

Pfitzner, Hans, * 1863, német zeneszerző és dirigens. Irt operákat, kamarazenét, vokális műveket.

Pffanzer-Baltin, Karl, báró (1855—1925). vezérezr., 1916-ban a bukovinai front, 1918. az albán front főparancsnoka.

Pflugk-Hartung, Julius v. (1848—1919), német történész. Főként középkori tárgyakat dolgozott fel és okmánytárakat adott ki.

Pforzheim, város Baden német szabadállamban, Karlsruhe-tól K-re, 80.000 l. Ékszer-ipar.

Ph a'tt nem ta'at szavak **F** alatt keresendők.

Phaedrus, római meseköltő, Augustus császár felszabadított rabszolgája, a Kr. u. 1. sz.-ban adta ki Ezópusi mesék c. gyűjteményét.

Phaeton (gör.) a m. ragyogó, 1. a görög Napisten, aki kocsiával oly közel jött a Földhöz, hogy azt lángborította, mire Zeus villámmal lesújtotta. — 2. Könnyű kocsí.

Pharmakológia (gör.) a m. gyógyszer-tan.

Pharmakopea (gör.) a m. gyógyszerkönyv, hivatalos előírás gyógyszerek készítésére.

Pharos, kis sziget Alexandria előtt, ahol Kr. e. 285-ben Ptolemaios az első világító tornyot építtette, felhár márványból 135 m. magasra.

Pharsalos, thesszaliai város, ahol Kr. e. 48. Caesar legyőzte Pompeiust.

Pheidias, (Kr. e. V. sz.) a görög szobrászat legnagyobb mestere; athéni működése Perikles idejébe esik, száműzetvén, Elisben telepedett meg, elkészítve az olympiai Zeus, Aphrodite Urania s Anadyomene szobrát.

Philadelphia, az Egyes. All. harmadik nagy városa a Delaware torkolata fölött, 2 millió l. Egyetem, könyvtárak, tudományos intézetek. Sokoldalu ipar.

Phiaë, a Nilus szigete Felső-Egyiptomban. Irisz-templom romjai.

Philemon és Baucis, szeretetben, hűségben és jóságban együtt megőregedett mondabeli phrygiai háza-pár.

Philippi (Philippoi), Fülöp makedon király alapított városa Makedoniában.

Philippovich, Joseph, báró (1819—1889), osztrák tábornok, aki a szabadságharcban a magyarok ellen harcolt. 1878. a boszniai okkupációs hadsereg főparancsnoka volt.

Philo Judaeus (Kr. e. 20. — Kr. u. 54.), alexandriai származású zsidó görög tudós. A zsidó hit s a görög filozófia összeegyeztetésén dolgozott.

Phlogiston (gör.), a 18. sz.-ban föltételezett anyag, amely égéskor elhagyja a testeket. A P.-elméletet Lavoisier cáfolta meg.

Phobia, (gör.) a m. iszony, bizonyos tárgyakhoz vagy helyhez kötött, logikusan meg nem magyarázható szorongás. Pl. agoraphobia: tériszony, claustrophobia: zárt helyiségek iránti szorongás, továbbá infekcióktól, állatoktól való szorongó félelem.

Photogravür (franc.) I. Heliogravür.

Phönícia I. Fönícia.

Phryne, híres szépségű görög hetéra Kr. e. a 4. sz.-ban, aki Praxitelesnek a knidosi Aphrodite-szobrához szolgált modellül.

Pi, 71 Ludolf-féle szám = 3.141.59.

Piacenza, város É.-Olaszországban, a Po mellett, 62.000 l. Gép- és textilipar.

Pia fraus (lat.) a m. jámbor család.

Pianino (ol.) a piano, ill. pianoforte kicsinyítése, olyan zongora, amelynek hurjai függőlegesen futnak.

Piano (ol.), zenei műszó: halkan. Mezzo-P. középlehalk, p. anissimo: nagyon halkan.

Piaristák, I. Kegyesrendiek.

Piaszter (ol.): vékony ezüst lemez, piastra), török és egyiptomi pénzegység, kb. 28 fillér.

Piasztok, lengyel uralkodócsalád, 1025—1370. uralk.

Piave, folyó É.-Olaszországban, a Karai Alpokban ered és az Adriába ömlik, 1918. jun. 15—23 az osztr.-magy. haderő súlyos veresége az olaszokkal szemben.

Piazza, (ol.) 1. a m. piac, tér; 2. város Szicília, 35.000 l.

Picardia, egykori tartomány É.-Franciaországban. Főhelye: Amiens, Termékeny síkság, buza-, len- és cukorrépa-terméssel.

Picasso, Pablo, * 1881, spanyol származású francia festő, a kubista festőcsoport vezetőja. Képeinek főtemája: emberi alakok és hurok hangszerek.

Piccadilly, London egyik legtorgalmasabb utcája.

Piccolomini, Ottavio, hg. (1599—1656), osztrák hadvezér, aki résztvevett a fehérhegyi — és mint Walenstein alvezére a lützeni-csatában. Wallenstein ellensége volt.

Pichon, Stephen, * 1853, francia politikus, újságíró, Clemenceau híve, diplomata, 1906—09, 1913. és 1917—20. külügyminiszter.

Pick 1. **Ernö**, * 1873, operaténkes, 1918 óta a mi'anoi Szonogno-zeneműkiadó igazgatója. — 2. **Lajos** (Petri-P.), *1884, szobrász, 1904 óta Brüsszelben dolgozik. — 3. **Lupu**, * 1889, német filmrendező, az első felirat nélküli filmnek (Scherben) írója és rendezője. — 4. **Rudolf** (1865—1915), osztrák festő és gra'ikus.

Pick-pocket (ang.) a m. zsebtetsző.

Pico, Giovanni, (1462—1495), Mirandaola grófja, Concordia hercege, kiváló humanista, aki kora egész tudását egységes világnézetű hordta össze.

Pictet, Ravul, (1846—1929), a genfi egyet. a fizika tanára, az oxigén, hidrogén és nitrogén első ceppfolyósítója.

Pidgin English, a Csendes-óceán partjain lakó benszülöttek (kinaiak, japánok, malájok) által elrontott angol nyelv, amely a fehérrel való érintkezés nyelve.

Pièce(franc.) a m. darab. **P. de résistance**, va'aminek a csattanója.

Piedestal (franc.) a m. talpazat.

Piemont, egykor hercegség, később Savoyával és Szárdniával együtt a Szárd királyság, 1860 óta Olaszország egyik tartománya a Felső-Po síkságán, 29.000 km², 3/2 millió l. Főhelye Torino.

Pierrot (Péterke), a korai francia szindarabok állandó alakja, a commedia dell' arte együgyű szolgálakjából keletkezett. Női alakja a Pierrette.

Pietà (ol.) a m. jámborság, számalom. A képzőművészetben Krisztus h.ttestének Mária ölében való ábrázolása.

Pietás (lat.) a m. kegyelet.

Pietisták, a 17. sz. végén Németországban keletkezett szekták, akik az Istenhez való viszonyukat személyes élménynek fogták föl.

Pigale, Jean Baptiste (1714–1785), francia szobrász.

Pigler Andor, * 1899, a Szépműv. Múzeum őre, műtörténelmi író, bp.-i egyet. m. tanár.

Pigment (at.) a m. festékanyag, főleg az állan bőrben lerakódott.

Pigméus (pýgmaioi), görög mondabeli törpék. Ujabbán kiderült, hogy Közép-Afrikában élnek törpe népek, termüket átlag 130–140 cm.

Pihe, u. az mint pehely (l. o.).

Pihészőr, az emlősökénél a durvább felső szőr alatti finom szőr.

Pika, (franc.) a középkorban használt 4–5 m. hosszú lándzsá.

Pikáns (franc.) a m. csipős, érzéket ingerlő.

Pikareszk-regény (spanyol pizaro a m. kőpé, gazdikk), hőse az alsó osztályból származó kőpé, aki mindenféle kalandokon megy keresztül. A P. Spanyolországból terjedt el (Le Sage; Gil B'as; Grimmshausen: Simplicissimus).

Pikét (franc.), kártyajáték 32 kártyával két játékos közt.

Pikirt (franc.-ném.) a m. csipős.

Pikkely, megkeményedett bőrképletek az állatoknál, amelyek zsindelyszerűen fedik egymást; lehetnek csontból, szaruból, kitinből.

Pikkelyes szárnyuak, a lepkék állattani csoportjának neve, mert szárnyaikat finom pikkelyek födik.

Pikkoló (ol.) a m. kicsiny; pincériu; kis csésze feketekávé.

Pikler I. Blanka, * 1893, a Fővárosi Könyvtárban volt főtisztv., bibliográfus, szerk. a Magyar Könyvkereskedők Évkönyvét 1914–24. — 2. **Gyula**, * 1864, bp.-i egyet. tanár 1885–1919. Főbb művei: Ricardo jelentősége. A jog keletkezéséről, A büntetőjog bölcselete, A lélektan alapelvei, Sinnesphysiologische Untersuchungen, Schriften zur Anpassungstheorie des Empfindungsvorganges. — 3. **J. Gyula**, * 1864, orvos, a föv. statiszt. hiv. aligazgatója, 1919–1924. a telekérték nyilvántartó hivatal igazg. Nevezetesk lakás-, hallozási stat. művei. Megteremtője a telekértékadóknak Bp.-en és más városokban is. A georgeizmussal, a telekértékadóval és pénzelmélettel fogl.

Piknik, (franc.) olyan lakoma a szabadban, amelyhez a résztvevők maguk hozzák az enni-ivalt.

Piknometer, (gör.) apró testek fajsúlyának mérésére szolgáló kis ivergédny.

Pikrinsav, sárga lemezkből álló erős sav, amelyet salétromsavból állítanak elő. Festékül,

különösen gyapot, selyem és bőrfestésre, sőt robbantószerekül haszn.

Pikszis (gör.) a m. szelence, doboz.

Piktor (at.) a m. festő.

Piktúra (lat.) a m. festmény.

Pilál (török) a m. rizsből, vajból és birka-husból készült étel.

Pilaster (olasz) a m. pillér (l. o.).

Piatas, a Svájci Alpok egyik előhegye a Vierwaldstätter tó partján, 2133 m. magas. Fogaskerekű-vasut.

Pilatus, Pontius, Judaea római helytartója, aki Krisztus felett bíraskodott (Kr. u. 33).

Pilch I. **Dezso**, * 1888, festő, a Képzőművészeti Főiskola főtitkára. — 2. **Jenő**, * 1872, ny. ezredes, katonai író, a hadtört. levéltár könyvtárának igazgatója.

Piliny kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 793 l., ut. Ludány, up. Endrelalva.

Pilis nagyk., Pest vm., monori j., 6185 l. vasut, távíró, telefon, posta.

Pilisborosjenő kisk., Pest vm., pomázi j., 1490 l., ut. Üröm, posta.

Piliscsaba nagyk., Pest vm., pomázi j., 2765 l., vasut, távíró, telefon, posta. Katonai tábor.

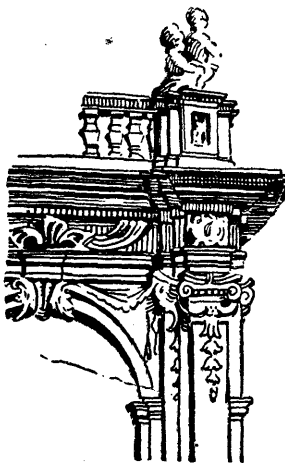
Pilis-hegység, a Dunántúli Magyar Középhegység EK-i tagja. Legmagasabb hegye a Dobogókő (700 m.). Nagy területeit erdő borítja. Szénbányának jelentőségét Budapest közelsége adja meg.

Pilismarót nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 1928 l., telefon, posta.

Piliszentő kisk., Pest vm., pomázi j., 1688 l., telefon, posta.

Pilisszentiván nagyk., Pest vm., pomázi j., 2173 l., ut. és up. Pilisvörösvár.

Pilisszentkereszt kisk., Pest vm., pomázi j., 1174 l., telefon, posta.

Pillér: a drezdai Zwingerről.

Pilisszentlászlo nagyk., Pest vm., pomázi j., 747 l., ut. Szentendre, posta.

Pilisszentlélek kisk., Esztergom vm., esztergomi j., 365 l., ut. Dorog, up. Kesztölc.

Pilivörösvár nagyk., Pest vm., pomázi j., 6069 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Pilijnak, Boris, * 1894, orosz elbeszélő. Művei: A meztelen év, Pétervári elbeszélések és Regénytárgyak.

Pilla, szemhéj, a szengolyót eltakaró két bőrredő.

Pilier, négy- vagy sokszögű, oszlopszerű támasztó építészeti elem. Tagozása hasonló az oszlophoz (l. o.). A falhoz állítot egy fél, egy negyed vagy egy nyolcad P.-nek pilaszter a neve.

Pilokarpin, (gör.) növényi eredetű, erősen izzasztó hatású alkaloida, gyógyszer.

Pilóta (ol.) a. m. i. révkalauz, — 2. léghajóvezető, — 3. cölöp a'apozásnál.

Piloty, Karl von (1826–1886), német festő, a müncheni művészeti akadémia igazgatója, drámai hatású, realiztikus históriai képek.

Pilsen (Plzen), cseh város, 88.000 l. Világ-üri terméke a sör és a Skoda-művek ágyui.

Pilsudski József, * 1867, lengyel államérfi, 1893. a lengyel munkáspárt egyik vezére, 1914. harcolt a központi hatalmak oldalán. 1918. nov. harcolt hadügyminiszter, 1920–1922. a lengyel köztársaság elnöke, majd a lengyel vezérkar főnöke lett. 1926–28. miniszterelnök, majd hadügyminiszter.

Pinakotlika (gör.), a görögöknél az isteneknek felajánlott képek helyisége, ma nyilvános képtárnak a neve.

Pincehely nagyk., Tolna vm., tamási j., 2786 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Pince-nez (franc.) a. m. orrsziptető.

Pincetta (franc.) a. m. finom csipesz.

Pinceváltó, váltó nem létező v. fizetéképtelen személyre.

Pincio, Monte, Róma hét halma közül a leg-É-ibb. Rajta van a Villa Borghese.

Pindaros (Kr. e. 522–445), a görögség legnagyobb lírikusa, a kardalköltészet minden fajtát művelte, de legkiválóbb volt a nemzeti játékok győztesire írt dicsőítő költeményben.

Pinero, Arthur Wing, * 1855, angol drámaíró és színművész. Darabjai realiztikus irányuak.

Ping-pong, szobasport (asztali tenisz), amelyet alacsony hálószkával ellátott asztalokon könnyű ütővel és celluloid labdával játszanak a teniszjátékhoz hasonló módon.

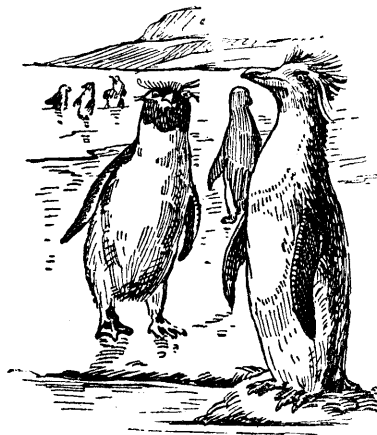
Pingvinek, a sarkvidék körül élő, 1 m. magasságot is elérő madarak. Szárnyaik uszókka alakultak át, repülni nem tudnak. Egyenes testtartással járnak.

Pinkamindszent kisk., Vas vm., körmend-nemetújvári j., 706 l., vasut, táviró, posta.

Pinye kisk., Sopron vm., soproni j., 618 l., vasut, táviró, posta.

Pinyéd kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 422 l., ut. és up. Győr.

Pint, 1. angol folyadékmérték, 0.568 liter. — 2. Nálunk használatos régi ürmérték, 1.415 l.

Pingvinek

Pintér 1. Jenő, * 1881, irodalomtörténész, a bp.-i tankerület főigazgatója. Művei: A magy. irod. tört. kézikönyve és A magy. irod. tört. — 2. László, * 1884, plébános, országgyűl. képvis.

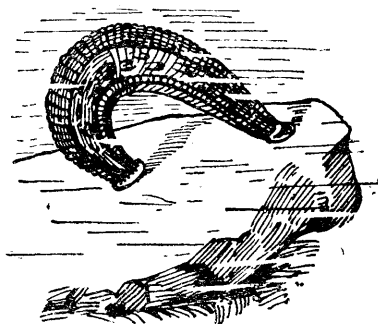
Pinteris Károly, * 1869, tanár, írásszakértő, a tudományos írásvizsgálat meghonosítója.

Pinturichio (Bernardino di Betto Biagio, 1455?–1513), oalosz festő; umbriai isk'ó.

Pinxit (lat. rövidítve: pinx) a. m. festette.

Pingzau, a Fe'ő Sz'ach vízvidéke Salzburg osztrák tartományban. Lova és vörös-tarka szarvasmarhája híres.

Piocafélék, lapostestű, gyűrűs féreg; éles állóvizekben élnek. Halak és em'ősök testéből vért szívnak. Orvosi célokra haszn. az u. n. orvosi pióca.

Pióca

Piombo, Sebastiano del (di Francesco Luciano, 1485?–1547), olasz festő; legfontosabbak arcképei. (Férfiarckép Szépművészeti Múzeumunkban.)

Pipetta (franc.), magy. lopó, folyadék emelésére szolgáló, közepén tágabb üvegcső.

Pippin, a Karoling-dinasztia megalapítójának neve, akik egyesítették az austrasiak, neustriai és burgundi majordomusi méltóságot és ezt az általuk alapított frank hercegi családban örökösé tették (687–714). Kis P. Zachariás pápa hozzájárulásával a frank királyi székbe emeltette magát (751–768). Megalapította az egyházi államot. Több hadjáratban kiterjesztette kir. határait és azt fiai, Karlmann és (Nagy) Károly közt fölosztotta.

Piraeus, Görögország kikötője az Egeinál partján, Athéntól 7 km-re, 136.000 l.

Piramis (gula), az egyiptomi fáraók által építtetett óriás méretű síremlék. A legmagasabb Khufu 145 m. Belsejében volt a sírkamra.

Pirandello, Luigi, * 1867, modern olasz író. 55 éves koráig regényeket írt, akkor áttért a színpadra. (Hat szereplő keres egy szerzőt, A beszédesség gyönyöre.)

Pirenei félsziget, Európa DNY-i nagy félszigete. 600.000 km². Magában foglalja Spanyolországot és Portugáliát.

Pireneusok, magas hegység Spanyol- és Franciaország határán, a Bizcaya-öböl és a Földközi-tenger közt. Legmagasabb csúcsa 3404 m. Két vasut vezet át rajta. Pomnás tengerszemek, hévforrások, fürdők, üdülőhelyek.

Pirice kisk., Szabolcs vm., nyírbátori j., 1727 l., ut. Nyírbátor, posta.

Pirit (gör.), aranyos-barnásszínű ásvány, vas és kén vegyülete. Igen szép kristályokat alkot. Kővegyületek előállítására használják.

Pirna, város Szászországban, az Elba mell., 31.000 l.

Pirofor (gör.), a m. szikrázó, tüzet adó.

Piróg, a D-amerikai és polinéziai ősnakók fatörzsből készült csónakja.

Pirománia (gör.) a m. gyujtogatási kényezkedés.

Pirométer (gör.), magas hőfokok mérésére szolgáló készülék.

Piros és fehér rózsá harca (1455–1485), a Lancaster- és a York-család harca az angol királyi trónért. Nevét onnan kapta, hogy a Lancaster-család hívei piros és a York-család emberei fehér rózsát tűztek sisakjukra. VII. Henrik vetett véget a harcnak.

Piroska (1088–1133), Szt. László leánya és II. János görög császár felesége.

Pirot, szerb város, 11.000 l. Szőnyegszövc.

Pirszen l. Koks.

Piruet (franc.) a m. gyors körfordulás fellében.

Pisa, város Olaszországban az Arno torkolata fölött, 77.000 l. Régi egyetem (1338). 12. sz.-beli ferde tornya híres.

Pisano, I. **Niccolò** (1220?–1278?), olasz szobrász, a pisai iskola megalapítója; szobrezek (Pisa, Siena), márványtűt (Perugia). —

2. **Giovanni** (1245?–1320?), szobrász; építette a pisai Campo Santo-t.

Piski (Colonia Pis-hi), község Hunyad vm., a Maros mellett, 3000 l. 1849 február 9. Bem győzelme. Trianon óta Románié.

Piskó kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 411 l., ut. és up. Vajszló.

Pislogóhártya, a madaraknak a szem elé húzható hártýája.

Pissarro, Camille (1830–1903), francia festő, impresszionista. Corot, majd Monet hatása erősen megátszik művészetén.

Pissoir (franc.) a m. vizelde.

Pistoja, város Közép-Olaszországban, 76.000 l., Finom ipar. Közép- és renesszánszori emlékek.

Piszke nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 1438 l., hajóáll., vasut, táviró telefont, posta.

Pitaval, Francois Gayot de (1673–1743), huszkötetes munkában gyűjtötte össze a világ legérdekesebb bűncsejtét.

Pithecanthropus erectus, egyesenesen járó majomember; Jáva szigetén 1892. talált csontmaradványok, amelyekből a mai ember és majom között álló lényre következtetnek.

Pitt, I. **William** id. (1708–1778), angol államférfi, 1754–1761. külügyi államtitkár, 1766–1768. miniszterelnök. A hétvenes háborúban II. Frigyes támogatta és megszerezte Angliának Kanadát. — 2. **William** új. (1759–1806), az előbbi fia. 1783–1801. és 1804–1806. miniszterelnök. Ő egyesítette Írországot Angliával és szervezte az európai koalíciókat Napoleon ellen.

Pittakos, a hét görög bölcse egyike a Kr. e. 7–6. sz.-ban. Az ismerd meg tenmagadate mondas állítólagos szerzője.

Pitti-palota, Firenzében Brunelleschi alkotása; korai renesszánsz épület a 15. sz. közepéről.

Pittoreszk (franc.) a m. festői.

Pittsburg, város az Egyes. Áll. Pennsylvania államában, 600.000 l. Egyetem, csillagvizsgáló. Itt vannak a földkerekség legnagyobb vasművei. Uvegipar.

Pitvar, előszoba, elősarnok magyaros neve.

Pitvaros nagyk., Csárd vm., nagylaki j., 3001 l., vasut, táviró, telefont, posta.

Pium desiderium (lat.) a m. jámbor (nem teljesülő) óhaj.

Pius pápák. — **II. P.** (1405–1461), 1458 óta pápa, költő, főcélja a törökök kiűzése Európából. — **VI. P.** (1717–1799), 1775 óta pápa, óvatos, ügyes taktikus a felvilágosodás uralkodóival (Nagy Frigyes, II. József) szemben.

Napoleon fogáiba hurcoltatta. — **VII. P.** (1740–1823), 1800 óta pápa, megbékkült, majd szakított Napoleonnal, aki őt elfogatta. — **IX. P.** (1792–1878), 1846 óta pápa, a szabadságharcban elvesztette az Egyházi Államot és ezért a Vatikán fogya sorsára kárhoztatva magát. Alatta történt a szepeltelen foganatás és a pápai csalhatatlanság dogmájának megállapítása. — **X. P.** (1835–1914), 1903 óta pápa, reformok, konfliktusok (a vegyes házasságok ügye, a bíróságok illetékessége a pa-

pokra nézve); Franciaországban a'nta választják el az egyházat az államtól. — **XI. P.**, * 1857, lengyelországi nuncius 1918., Milanóban érsek és bíboros 1920., pápa 1922 febr. 6. óta. Történetkutató és bibliográfus.

Pixavon, folyékony, kátránytartalmu szappan, amelyet fejmosásra használnak.

Pizang, a banán termő palma neve.

Pizarro, Francisco (1478—1541), spanyol katoná, Peru felfedezője és meghódítója.

Pizzicato (ol.), a vonós hangszereknél a hüvelyk- v. mutatóujjal pengetett, hárfászerű hangok neve.

Piacenta (a.) a. m. méhlepény, emlősnél a méhmag; a táplálására szolgáló vérdús szövet, melyet a köldökzsinór köt össze a magzattal. Embérnél 15—20 cm. átmérőjű korong, amely röviddel a magat megszületés után mint utószülés, távozik el a méhből.

Pactum regium (lat.), közjogunk szerint a királynak az a joga, hogy a pápának minden rendlete csak a király engedelmével hirdethető ki és hajtható végre.

Plafón (franc. p'afond), mennyezet.

Plagiátor (irodalmi tolvaj), az, aki más írói vagy művészi művet saját gyanánt adja ki.

Plagium (at.) a. m. irodalmi lopás.

Plakát (a. a. placare a. m. kiabálni szóból), hatósági, politikai v. magánjogi nyilvános hirdetés, falragas. Lehet szöveges v. képes. **Placatu** (ital.) a. m. domborművi lemez; testvére az éremnek; míg az érem kerék, kislelvetű s kördalu, addig a P. s ökszerű, nagyobb s többnyire egyszálú.

Planck, Max, * 1856, fizikus, berlini egyet. tan. Főkép a termodinamika és a sugarzás terén vizsgálódik. Megalkotta (1900.) a quantum-elméletet (l. o.).

Planéta (gör.) a. m. bolygó (l. o.).

Planetárium (a.), az égitestek mozgásának bemutatására szolgáló készülék.

Planetoidok, a Mars és Jupiter között keringő apró bolygók (kb. ezer).

Planiméter (a.) a. m. területmérő műszer.

Planirozni (franc.) a. m. kiigyegetni.

Plánkonkáv (lat.), olyan optikai lencse, amely egyik oldalán sík, másikon homorú; plánkonvex = u. az, de domború.

Plankton (gör.), a vízben lebegő apró állatok és növények összessége. A saját mozgással bíró szervezetek összességét nektonnak, a fenéken élő v. ott mászkálókat bentosznak nevezik. A különösen az édesvízben a halgazdaság szempontjából fontos, mert a halivadéknak a P. a legelső tápláléka.

Plaque, Robert (1840—1903), francia zenész. Operettjei: A corneillei harangok és Rip van Winkle.

Plantage (franc.) a. m. ültetvény.

Plantagenet, francia (Anjou) származású angol uralkodócsalád 1154—1399.

Planté, Gustave (1834—1886), francia fizikus és kémikus az elektromos akkumulátorok felfedezője (1860).

Plantin, Christophe (1514—1589), kiváló antwerpeni nyomdász.

Plánom (lat.) a. m. terv.

Plasztrózni (franc.) a. m. elhelyezni.

Plasztika (gör.), szobrászat.

Plasztikus műtétek, az építés, hiányzó testrészek pótlása v. torzulások eltávolítása céljából végzett operációk.

Plasztikus stílus, a. m. tömör, kifejező stílus. **Plasztilin** (franc.), mintázásra szolgáló, nem száradó anyag.

Plastrón (franc.) a. m. páncél; vívásnál mellvédő párna; ingmell.

Platánfa, magyarul boglárfa, a mérsékelt övök egyik legszebb fája, karcos levelekkel. Nálunk igen gyakori.

Platen, August (1796—1835), német költő; művei ódák és egyéb lírai alkotások; drámák.

Platform (ang.) a. m. terras, lapos tetőzet, pódium; átvitt értelemben politikai program.

Platina (spanyol), sűrűs-féher, szívós, nagyon nehezen olvadó nemes fém. Kolumbiában és az Ural-hegységben találják. Főként kémiai eszközök készítésére használják.

Plató (franc. p'ateau) a. m. fensík.

Platon (Plato, Kr. e. 427—347), görög filozófus, Sokrates tanítványa. Bejárta Egyiptomot, Itáliát. Szicíliában kísérletet tett egy ideális államrend megvalósítására. Filozófia műveinek formája a dialógus, amelyekben Sokrates a főszereplő. 42 dialógusa maradt ránk.

Platonikus (Platon tanai szerinti) szerelem, minden érzékiségtől ment, eszményi szerelem.

Plattdeutsch v. alnémet nyelv; Németország északi részén beszélt nyelvjárások, külön irodalma is van; legszertebb írója Fritz Reuter.

Platthy György, * 1864, ügyvéd, Bp. törvényhat. bizotts. tag a. 1913 óta országgy. képvis.

Platz Bonifác (1848—1919), egyházi és természettudományi író.

Plauen, város Szászországban, 111.000 l. Textil-ipar.

Plautus, Titus Maccius (Kr. e. 254—184), latin vígjátékiró. Görög minták után dolgozott. Husz komédiája ismeretes.

Plauzibilis (at.) a. m. nyilvánvalóan igaz.

Play (ang.) a. m. játék.

Plazma, l. Protoplazma.

Plebiscitum (a.), l. Népszavazás.

Plebs, a régi Rómának bevándorlókból alakult szabad, de jogtalan lakossága, tagjai a plebejusok. Politikai egyenjogúságukat csak kétszáz évig tartó küzdelem árán (Kr. e. 494—286) sikerült kivívniuk.

Pléd (ang. plaid), durva gyapjuból készült takaró.

Plén-air (franc.), a szabad ég alatti festés neve, amely az angol Constable és Turner művészetében kezdődött. Lényege, hogy erősen megfigyeli a világítást, a légköri viszonyokat.

Plén pouvoir (franc.) a. m. tejjátalom. **Pléjádok** (gör.), magyarul Fiasyuk, csillaghalmoz a Bika csillagképben; a halmazból 7 csill. szabad szemmel is látható.

Plénáris (lat.) a. m. teljesszámú (ülés).

Plénipotencia (lat. a. m. teljjátalom), teljes meghatalmazás—valamely ügytel elintézésére.

Plénium (lat.) a. m. teljes (testület vagy ülés).

Plenus venter non studet libenter (lat.) a. m. teli hassal nem jól esik a tanulás.

Pleonazmus (gör.) a. m. szófólség.

Plesch János, * 1878, magyar orvos, a berlini egyet. a belgyógyászat tanára, a berlini Charité igazgató-főorvosa.

Plesiosaurus (gör.), jura- és kréta-korszaki nagy tengeri gyík, apró fejfel és hosszú nyakkal.

Plevna, város Bulgáriában, 29.000 l. 1877. török várát csak hosszas ostrom után fogl. el az oroszok.

Plihal Viktor, * 1861, földbirtokos, felsőházi tag.

Plinius, 1. **Gaius P. Secundus Maior** (Kr. u. 23—79), római hadtudományi, retorikai, természettudományi és történetir, akinek csupán természettudomány maradt ránk. **P.** a Vezvü kiterjeszkor lette halálát. — 2 **Gaius P. Caecilius Secundus Minor** (Kr. u. 62—114), az előbbinek unokaöccse és fogadott fia. a könyvből feumaradt levelei kora társadalmi, irodalmi, politikai, művészeti és tudományos életére vonatk. értékes források.

Pliocén (gör.), a Föld harmadkorának legfiatalabb korszaka.

Plissé (franc.) a. m. redőzet.

Ploesti, román város, 60.000 l. Petróleum-finomítás, gyapjúkeresk.

Plomba (franc.) a. m. ólompercst, fogtömés.

Plósz Sándor (1846—1925), jogtudós és politikus, bp.-i egyet. tanár, 1899—1905. igazságügyminiszter. A magyar polgári perrendtartás megalkotója.

Plumpudding (angl.), l. Pudding.

Plurális (lat.) a. m. többes.

Plurális választói jog v. többes szavazati jog, oly választói rendszer, ahol a választók egy részének két vagy három szavazata van.

Plusz (lat.) a. m. több, összeadás (jele +), többlet.

Plutarchos (Plutarchus, 50—120), görög történetir és filozófus, aki életét Rómában, magas állami hivatalokban töltötte. 83 kisebb iratán kívül ránk maradt 46 párhuzamos életrajza, amelyekben egy-egy híres görög és római hadvezér, államférfi, szónok vagy uralkodó életrajzát állítja párhuzamba.

Pluto (Hades), a görög mitológiában az alvilág istene.

Plutói kőzetek, mélységi kőzetek, amelyek a Föld belsejében a folyékony magma megmerevedéséből keletkeztek (granit, diorit stb.).

Plutokrácia (gör.) a. m. a pénzarisztokrácia, a nagyvagyonu emberek uralma.

Plümó (franc. plumeau), a. m. lábdunyha.

Plüs (franc. peluche), bársonyfajta szövet, hosszú szállal.

Plymouth, hadi és kereskedelmi kikötő DNY-Árghiában, 187.000 l.

P. m. (lat.), 1. pro memoria: emlékeztetőül; 2. pro mille: ezrenként; 3. post meridiem: délután.

Pneuma (gör.) a. m. lehellet, lélek.

Pneumatik (gör.), légbroncs, járművek ke-reikeire alkalmazott, levegővel telt gumitömöl, rázkódás csökkentésére. A gumitömölt szilár-dabb külső burkolat fedi. Feltalálója 1846. Thomson angol gyáros, akitől függetlenül Dunlop ir fogorvos 1890. mégegyszer fel-találta.

Pneumonia (gör.) a. m. tüdőgyulladás.

Pneumothorax (gör.), levegő meggyülemle-se a mellüregben. Mesterségesen is létrehozák a tuberkulózis gyógyítására.

Po, Olaszország legnagyobb folyója. A Monte Viso oldalában ered és az Adriába ömlik. 675 km.

Pöcsa kisk., Baranya vm., mohácsi j., 426 l., ut. és up. Borjád.

Pöcsaj nagyk., Bihar vm., derekskei j., 2309 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Pöcsmegyer nagyk., Pest vm., pomázi j., 1325 l., hajóáll., telefon, táviró, posta.

Pöcspetri nagyk., Szabolcs vm., nyírbátori j., 1851 l., ut. Máriapöcs, posta.

Podagra (gör.) a. m. lábköszvény.

Podesta (ol.) a. m. polgármester.

Podgorica, Montenegró legnagyobb városa, 10.000 l.

Podhradszky György, * 1889, kulturgeo-grafus, cseh és szlovák irodalmi és kultur-politikai problémákkal is fogl.

Pödium (lat.) a. m. emelvény.

Podjebrád, György (1420—1471), 1458-tól cseh király. Huszita érzelmei miatt II. Pál pápa kiközösítette, Leánya, Katalin, Mátyás király első felesége volt.

Podkarpatka Rus (Ruszkakrajna), a trianoni béke értelmében Magyarországtól Csehszlová-kiához csatolt terület: Ung, Bereg, Ugocsa és Maramaros vármegyék legnagyobb része. 12.640 km², 600.000 l. Sovány földmívelés, állattenyésztés, erdőgazdaság, sóbányák.

Podmaniczky 1. **Endre** báró, * 1858, föld-birtokos, országgy. képvis. Tevékeny részt vesz mezőgazdasági mozgalmakban. — 2. **Frigyes** báró (1824—1907), politikus, a szabadelvűpárt elnöke, résztvevő a szabadságharcban, 1875—85. az Operaház és a Nemzeti Színház in-tendánsa, 1861-től szabadelvűpárti képvis. — 3. **Pál** báró, * 1885, a vallástört., vallásbölcs. és ker. neveléstud. ny. r. tanára a pécsi egyetemen.

Podolia, 1. 200—400 m. magas fensík a Szár-mata-síkság DNY-i határán. — 2. **P.** volt orosz tartomány, 4200 km², 4 millió l. Gabona, do-lány, cukorrépa; ló, szarvasmarha. NY-i szelé Lengyelországé, a többi Ukrajnáé.

Poe, Edgar Allan (1809—1849), amerikai költő. Fantasztikus bizarr novellákat írt és misztikus, zenei fölépítésű verseket. Legis-mertebb költeménye A holló.

Poéma (gör.) a. m. költemény.

Poén (franc. pointe), él, csattanó.

Poéta (lat.) a. m. költő, **P.** laureatus a. m. koszorus költő.

Poeta non fit, sed nascitur (lat.) a. m. a költő nem lesz, hanem születik.

Poetica licentia (lat.) a. m. költői szabad-
ság (a szabályoktól való eltérésre.)

Poéika (lat.) a. m. költészettan.

Poézis (gör.) a. m. költészet.

Poga kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 521
l., ut. és up. Onod.

Pogány kisk., Baranya vm., pécsi j., 917 l.,
ut. és up. Szalánta.

Pogány 1. **Béla**, * 1882, újságíró. Belletrisz-
tpikai munkái is jel. meg. — 2. **Béla**, * 1887, a
bírói műegyetemen a fizika ny. r. tanára.
Művei: A fény, Az elektromágneses tér.
— 3. **Frigyés**, * 1874, h. államtitkár, a kul-
tusztiszminisztériumban a répművelés-politikai ügy-
osztály élén, 1926. ország. képviselő. Fő mun-
kája: A magy. szent korona országai népok-
tatásügyének fejlődése, A magyar népoktatás
története. — 4. **József**, * 1886, hír- és író,
a Népszava munkatársa volt. A Károlyi-forra-
dalomban a katonatanácsok kormánybiztosa, a
kommunista forradalomnak hadügyi népbiztos.
A diktatúra leveretése után külföldre men-
te. — 5. **Kálmán**, * 1882, művészeti író,
az Ars Una c. művészeti folyóirat szerkesz-
tője. — 6. **László**, * 1901, erdélyi novella- és
színműíró, a Temesvári Hírlap főszerkesztője.
— 7. **Móric**, * 1880, építész; nagyképzetű
újítások (fedelmi sírbolt, krematórium), ar-
tisztilkus stílustervező (Adria biztosító palotája,
Bathhány-örökmécs), monumentális arányok
(Nemzeti Színház terve) a jellemzői. — 8.
Paua, * 1884, a Nótisztviselők Orsz. Egyes.
alelnöke volt s a Feministák Egyes. titkára.
1919. óta New Yorkban él. — 9. **Sándor**,
gépészmérnök, a Dura-Száva-Adria vasut h.
vezérgazgatója; kiváló mozdonytervező. —
10. **Vilmos** (Willy), * 1882, festő; könyv-
illusztrációival kivált Angliában világhírré tett
szert. New Yorkban él.

Pogányok (iat. paganus, a. m. falusi szóból),
a kereszténység első idejében a (főként falusi)
nemkeresztények szemben a (városi)
keresztényekkel. Ma ált. a nemkeresztények.

Pogányszentpéter kisk., Somogy vm., csur-
gói j., 750 l., ut. és up. Iharosberény.

Pogony kisk., Nógrád vm., salgótarján j.,
721 l., ut. Salgótarján, posta.

Pogrom (orosz. a. m. pusztítás), a zsidók
ellen irányuló, hirtelen tömegtámadás.

Pohánka, Közép-Azsiából származó gabona-
és takarmánynövény. Sovány talajon is ter-
meszthető. Termése lisztes, dara v. kása ké-
szül belőle.

Poliu (franc. a. m. szörös), erős vagy bá-
tor ember; a világháboruban résztvevő ka-
tona.

Poincaré, 1. **Henri** (1854—1912), francia ma-
tematikos és fizikus. 1905. a Magy. I. Akad.
neki ítélte a Bolyai-díjat. Tudomány és fölte-
vés és A tudomány értéke c. munkái magy.
is megjelentek. — 2. **Raymond**, * 1869, fran-
cia államférfi. Ügyvéd, 1887. képviselő, 1893.
közoktatásügyi miniszter, 1912. miniszterelnök,
1913—20. köztársasági elnök, 1922—24. mi-
niszterelnök, 1929. újra miniszterelnök.

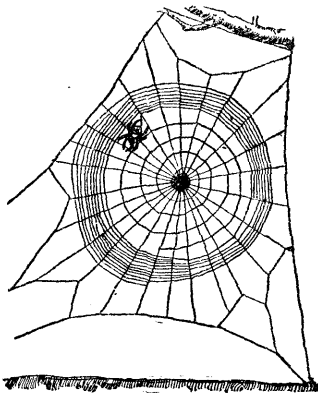
Point d'honneur (franc.) a. m. becsületbeli
dolog.

Pointülizmus (franc.), az a festői irányzat,
amely fehér alapon élénk, keveretlen festék-
petyekkel fejezi ki szín- és fénylátásait.

Póka kisk., Zala vm., zalaegerszegi j.,
365 l., ut. és up. Szepetk.

Poker (ang.), hazárdjáték, whistkártyával.

Pókfélék, az izeltlábú állatok egyik nagy
osztálya, több ezer fajjal. Csápjaik nincse-
nek, a fej és tor egybe vannak olvadva, két
pár erős állkapcsuk van és mindig 4 pár
lábuk. A szorosabb értelemben vett pókok-
nak szövömrigycik is vannak. Különböző fa-

Pók és hálójá

jaik az egész Földön el vannak terjedve,
főleg a trópusokon. Ide tartoznak a tuadon-
képpen pókok, skorpiók és atkák.

Poklosi kisk., Somogy vm., szigetvári j.,
358 l., ut. Szigetvár, up. Somogyapáti.

Pokol, a vallások tanítása szerint az a
hely, ahol az elkárhozott lelkek szenvednek.
A zsidóknál neve: gyeheema.

Pokolgép, robbanó anyaggal töltött test,
sokszor óraművel, bűnös célokra.

Pokolkő, l. Lapis.

Pokoly József, * 1866, történetíró, a deb-
receni egyet. az egyháztörténet tanára. Főbb
művei: Az erdélyi ref. egyház története.
A vármegyei intézmény története.

Pola, kikötőváros Isztria D-i partján,
54.000 l. Már a rómaiak hadikikötőnek hasz-
nálták, 1797—1919. osztrák hadikikötő, azóta
olasz.

Póla kisk., Zala vm., letenyei j., 1133
l., ut. Letenye, up. Bacsahely.

Polány kisk., Somogy vm., igali j., 851 l.,
ut. Felsőmocsolád, posta.

Polányi Mihály, * 1889, fizikus-vegyszerész,
a berlin-dahlemer Kaiser Wilhelm-Institut tagja
Poláris (lat.) a. m. sarki.

Polarizáció (lat.) a. m. sarkítás, a fény-sugárnak olyan sajtáságos megváltozása, melynek a rezgések csak bizonyos meghatározott síkban történnek. Ezt elérhetjük pl. úgy, hogy a fény sugarat 57° szög alatt üveglapra vetítjük, a visszaverődő fény sugarat polarizált lesz.

Poldini Ede, * 1869, Svájcban élő magyar zeneszerző. Zongoradarabokon kívül írt 3 gyermekoperát (Hámupipóke, Hőféherke, Vasorru bába), balletet: Eszaki fény, két operát: Csavargó és királyleány és Farsangi lakodalom.

Polémia (gör. polemosz; harc), a. m. vita.
Polenta (ol.) a. m. kukoricamálé, puliszka.
Polenz, Wilhelm, * 1861, német naturalista regényíró.

Polgár nagyk., Szabolcs és Ung egyes vm., daái alsó j., 11.414 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Polgárdi nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 4017 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Polgári házasság, olyan házasság, amelyet nem egyházi személyek, hanem az állam által e célra kirendelt polgári tisztviselő előtt kötnek. Nálunk a kötelező P.-ot az 1894.31. t.-c. hozta be 1895 okt. 1-ével kezdődő hatállyal.

Polgári törvénykönyv, az összes magánjogi szabályokat magában foglaló törvénykönyv. Nálunk a P. javaslata elkészült ugyan, de törvényé még nem vált. Külföldön az 1804. évi Code Napoleon és a német birod. P. nevezetesebbek.

Poll... (gör.), összetételekben a. m. sok.
Pollandria (gör.), többférjűség, az állatvilágban több him együttélése egy nősténnyel.

Pollice (franc.) a. m. biztosítási kötvény.
Polifonia (gör.) a. m. többszólamúság; zenei tétel, amelynél az egyes szövegek ritmikus és melodikus önállóságukat megtartva fonódnak egymásba.

Poligamia (gör.) a. m. többtagu házasság, szemben a kétaguval (monogámia). 1. Csopartos házasság. 2. Többnejűség (poliginia). 3. Többférjűség (poliandria).

Poliglott (gör.) a. m. többnyelvű.
Polignac, Jules, gróf, utóbb herceg (1780—1847), francia államférfiu, X. Károly alatt 1829—30. miniszterelnök. Az ő előterjesztésére adattak ki azok az alkotmányellenes rendeletek, amelyek a júliusi forradalmat előidézték.

Poligonális (gör.) a. m. sokszögletű.
Polihisztor (gör.) a. m. sokoldalú tudós.
Poliklinika (gör. polisz, a. m. város), városi klinika, ingyenes orvosi rendelőintézet.
Polikrom (gör.), sokszínű, szemben az egy-színűvel, a monokrommal.

Polimorfizmus (gör.) a. m. sokalakúság.
Polinécia, a Nagy-óceán szigetvilágának D-i része. Nevezetesebb szigetsorportjai: Havai-, Tonga-, Szamoa-szigetek. Vulkanikus és korallszigetek, trópusi tengeri éghajlat, termékeny földek.

Polipok, lábasfejű, puhatestű vízi állatok. Legismertebbek a nyokkaru P.

Polirozni (lat.) a. m. fényezni.
Polit Mihály (1833—1920), szerb nemzeti-ségű magyar politikus. 1873-tól képviselő.
Polittechnika (gör.) a. m. műegyetem.

Politeizmus (gör.) a. m. több istenben való hit, pl. a görögök vallása.

Politika (gör.), az állam céljairól és ezek megvalósításának legjobb eszközeiről szóló tudomány.

Politikai büntettek, az állam és közegei ellen irányuló büntettek: felség sértés, hűtlenség, lázadás, a törvény és hatóságok elleni izgatás, hatóságok és a törvényhozó testület tagjai elleni erőszak, választási visszaélések.

Politikai jogok, azok a jogok, amelyek által az egyén az állami hatalomban részesül. Ilyenek: az aktív és passzív választójog és az esküdtszéki tagság.

Politische Korrespondenz, az osztrák hivatalos könyvnyomatos.

Politura (lat.) a. m. fényes felület.
Polje (szerb) a. m. mező; széles, zárt üst-szerű völgy a Karszt-hegységekben.

Poll Hugó, * 1867, festő; genre (A vizsga, Sátor előtt, Urnapkor).

Pollack Mihály (1773—1855), bécsi születésű klasszicista építész, 1800. telepedett le Pesten, amelynek újjáépítésében igen nagy része volt. Nevezetesebb művei: a Deák-téri ev. templom, Ludovika Akadémia, Nemzeti Múzeum, Wurm-ház stb.

Pollák I. Antal, * 1865, feltaláló, a Pollák-Virág-féle gyorslegráf egyik szerzője. — 2. **Illés**, * 1852, jogtudós, védőügyvéd és újságíró. Büntetőjogi tanulmányain kívül számos filozófiai és szociológiai munkát írt.

Pollatschek Elemér, * 1875, bp.-i egyet. m. tan., kórh. főorv., gégespecialista.

Polner Odón, * 1865, a szegedi egyet. a magyar közjog ny. r. tanára.

Polo, indiai eredetű labdajáték, amelyet lovon, biciklín vagy vízben játszanak.

Polo, Marco (1254—1323), középkori földrajzi utazó. Hazája Velence. Atutazott Ázsián, Mongólián keresztül Kínába és Szumatrán át jött haza.

Polonium, radioaktív elem, a rádium bomlási terméke. Atomsúlya 210.

Polónyi I. Dezso (Géza fia), * 1875, ügyvéd és függetlenségi politikus. — 2. **Elemér**, * 1871, zongoraművész, a Nemzeti Zenede tanára. — 3. **Géza** (1848—1920), ügyvéd és politikus. 1881. óta majdnem állandóan képviselő és a függetlenségi párt tagja. A koalíciós kormány igazságügyi minisztere. 1918. a közmunka arács elnöke.

Poloskák, a félfedelesszárnyuakhoz tartozó rovarok. Szuró és szívó szájrészeik vannak. Minden fajnak jellemző szagot terjesztő büzmirigyei vannak. Az ágyi poloska szárnyai visszafeléjödtek s az emberen elősöklik, a többiek növényi nedvekkel táplálkoznak (pl. a gyümölcsposzloska).

Poltava, orosz (ukrajnai) kormányzósg a

Dnyeper mellékén, 50.000 km², 4 millió l. Főhelye **P.**, 92.000 l.

Poltron (franc.) a. m. gyáva.

Pólus (lat.) a. m. sark.

Pólya i. **György**, * 1887, matematikus, zürichi egyet. tan. — 2. **Iván**, * 1889, festő, Főműve: A szolnoki vártemplom oltárképe.

— 3. **Jakab** (1844—1897), ügyvéd, egyet. m. tan., közgazdasági író. Agrárpolitikával fogl. — 4. **Jenő**, * 1876, a bp.-i egyet. a sebészeti anatómia c. rk. tanára, kórh. főorvos. — 5. **Tibor**, * 1886, festő és grafikus.

Polybios (Kr. e. 205—123), történetíró, aki görög létre is lelkes hivatott a római világbirodalom gondolatának. Megírta 40 könyvben Róma történetét Kr. e. 220—146.

Polyhymnia, a görög mitológiában a himnikus költészet muzsája.

Polykleitos, i. (idősebb), síkveni görög szobrász a Kr. e. 5. sz.-ban; kánoni jelentőségű alkotászobrok (Doryphoros, Diadumenos). — 2. **P.** (ifj.), görög művész a Kr. e. 4. sz. első felében; híres szobra volt fegyveres Aphroditéja.

Polykrates, Samos-sziget tirannusa (Kr. e. 537—523). Páratlan szerencséje legendákat font köré (Schiller: Der Ring des P.).

Polyphemus, az Odysseus által orvul megvakított óriás.

Pomádé (franc.) a. m. zsiros anyag, illat- vagy gyógyszerrel keverve.

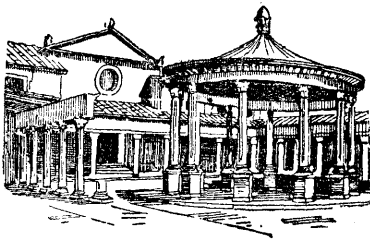
Pomáz nagyk., Pest vm., pomázi j., 4920 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Pommeránia, német tartomány az Alsó-Odera két partján. 30.000 km², 2 millió l. Nehéz gazdasági híresek.

Pomológus (lat.) a. m. gyümölcszakértő.

Pompadour, Jeanette Antoinette Poisson, marquise de (1721—1764), XV. Lajos francia király kedvese; a francia államügyekre döntő befolyást gyakorolt.

Pompeji, ókori város a Vezuv tövében. Kr. e. 80 óta római kolónia, kereskedő- és iparváros, kedvelt ókori nyaralóhely, mintegy

Pompeji: a Ma-ellum

30.000 lakossal. A Vezuv Kr. u. 63. erősen megrongálta. 79. pedig eltemette. Asatások által nagyobb része napfényre került a hamuréteg alól.

Pompejus, Gnaeus, Magnus (Kr. e. 106—48), római hadv., sikerral harcolt Itáliában s Afrikában, majd Hispaniában és consulá választotta magát (70). Mivel az optimata senatus félt túlságos népszerűségétől, Caesarral és Crassus-szal megkötötte az u. n. triumvirátust. Crassus báráta után Caesar galliai s germaniai sikerei felkellették P. féltékenységét s most megint az optimatákhoz csatlakozott. Görögországban Caesartól vereséget szenvedve, Egyiptomba menekült, ahol orgyilkosok megölték.

Pompéry Elemér, 1856, mérnök, a szabaldalmi bíróság ny. elnöke.

Pompes funéres (franc.) a. m. temetési pompa.

Poncelet, Jean Victor (1788—1867), francia mérnök, a projektív geometria megalapítója, kiváló mechanikus.

Poncolás, ötvösműveknél és metszeteknél sokasos eljárás, hegyes szerszámmal pontok vagy vonalaké vérese által készíteni rajzot.

Ponderabilis (lat.) a. m. mérhető.

Pondichéry, kis terület, a franciák elő-indiai gyarmata, a DK-i parton. 513 km², 273.000 l., ebből 47.000 P. városban.

Pongrácz i. **Károly**, * 1872, festő, a szolnoki művésztelep egyik alapítója. — 2. **László** (1824—1890), 1848—9. honvédezerede. Buda ostrománál és a csornai csatában tűnt ki.

— 3. **Sándor**, * 1888, zoológus. A Nemzeti Múzeum állattani osztályának tisztviselője. — 4. **Szigfríd**, * 1872, szobrász; Margó Edével tár-sulva készítette az aradi és a debreceni Kosuth-szobrot.

Póni (ang.), kislejtője 10.

Poniatowski, József Antal herceg (1762—1813), lengyel hadvezér. 1809. Ausztria, 1812. Oroszország ellen küzd. A lipcsei csatában Napoleon oldalán való visszavonulása közben az Elsterbe fulladt.

Ponson du Terrail, Pierre Alexis de (1829—1871), francia elbeszélő. Fantasztikus bűnügyi regények szerzője.

Pontifex Maximus, az ókori római pápi testület feje. Ma a pápa P.-nak nevezi magát.

Pontini mocsarak. Róma partvidékének kb. ezer km² területű része, a Via Appia két oldalán. Az ókorban termékeny vidék volt, de elmocsarasodott.

Pontius Pilatus, i. Pilatus.

Ponton (franc.) a. m. hajóhid, csónak, amely ily célra szolgál.

Pontus Euxinus, a Fekete-tenger ókori görög neve.

Pontoppidan, Hendrik, * 1857, dán író. Szociális problémákkal fogl. regényekben és elbeszéléseiben. 1917. Nobel-díj.

Pontyifélek, édesvízi csontos halak. D-Amerika és Ausztrália kivételével mindenütt el vannak terjedve. Kb. 1500 fajuk ismeretes. Több fajjától jőzük húsuk miatt tenyésztik.

Ponyváirodalom, vásári ponyvát árusított legalsóbbrendű irodalom.

Póór Ferenc, * 1871, a szegedi egyet. a bór- és bujakórban ny. r. tanára.

Pópa, a görög (kel. és kat.) lelkészek népies elnevezése.

Pope, Alexander (1688—1744), angol költő. Tankölteményeket, szatirikus műveket írt.

Popirí Albert. * 1864, irodalomtörténész, író és műfordító, kül. finn nyelvbelvő.

Popokapepli, 5500 m. magas vulkán Mexikó belsejében.

Popovics 1. **Sándor**, * 1862, közgazdász, a Magyar Nemzeti Bank elnöke. 1909. az Osztr.-Magy. Bank kormányzója. 1918. pénzügyminiszter. — 2. **Vazul István** (1844—1918), író, képviselő, a bp.-i Thökölyanum igazgatója.

Popper Dávid (1846—1913), prágai születésű csellóművész, a pesti Zeneakadémia tanár. Kiváló csellószerzeményeket írt.

Porád, 1. a Magas Tátra D-i lejtőjén eredő folyó, a Durajecbe ömlik. — 2. Üdülőhely a P. folyó mellett Szepes vm. 2300 l. A tátrai vasutak főállomása. -

Populáció (lat.) a m. népesség, népesedés.

Populáris (lat.) a m. népszerű.

Pőr 1. **Antal** (1834—1914), esztergomi prel. kanonok, egyház-, világ-, magy. történelmet és életrajzi munkákat írt. — 2. **Bertalan**, * 1878, festő, a Nyolcak csoportjának egyik tagja. Műemléktáji stílusra törekszik. 1919 óta Németországban él. — 3. **Ödön**, * 1883, hírlapíró és író. Olaszországban él.

Porc, rugalmas állati szövet. Egyes halfajok egész váza csupán porcból áll, csontvaszú állatoknál a csontok izületi végét vonja be, s a fül és az orr vázát alkotja.

Porcellán, a legfinomabb, fehér, áttetsző agyagáru, földpárból, kvarcból és P.-földből (kaolínból) készül. kétszeres égetéssel. A kinaiak rég ismerték. Európában 1709. állította elő Böttger.

Porció (lat.) a m. rész. adag.

Porcsalma nagyk., Szatmár vm., csegeri j., 2204 l. vasut, távíró, telefon, posta.

Pordenone (Giov. Ant. de Corti-elli v. de Sacchi, 1483—1539) olasz festő; Giorgione s Tiziano hatása alatt fejlődött.

Póré, laposlevélű, természetett hagymafaj.

Porfir (gör.), vörösbarna, erupciós kőzet.

Porkoláb, régebben várpa ancnök, ma börtönér.

Pörládony, kisk., Sopron vm., csepregi j., 419 l., vasut, ut. Sajtskál, posta.

Pörnóapáti kisk., Vas vm., szombathelyi j., 700 l., ut. Jáki, posta.

Pornográfia (gör.), szennyirodalom, olyan nyomdatermék, amely a szemérmert sérti.

Porosz-francia háború (1870—71). Poroszország és a délnémet államok háborúja Franciaország ellen. Oka: a Hohenzollern-család egyik tagjának a spanyol trónra való kijelölése, ami ellen III. Napoleon tiltakozott. A háború a németek győelmével, a versaillesi béleigelen (1871 febr. 26.) és a frankfurti békével ért véget. Belpolitikai eredmény: francia részről a császárság bukása és a köztársaság kikiáltása, német részről a császárság kikiáltása, az egységes Németország megalakulása lett. Fran-

ciaország lemondott Elzászról és Lotharingiáról, 5000 millió frank hadisarcot fizetett.

Poroszkálás, a lónak olyan járása, hogy egyoldalón levő első és hátsó lábával egyszerre lép.

Poroszló nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 5116 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Poroszló (lat. pristaldus), a régi magyar jogban a rendőr szerepét betöltő közeg.

Poroszország, a Német Birodalom vezérálama, annak csaknem kétharmad része: 295.000 km². 39 millió l. A versaillesi szerződés két összefüggéstelen részre

szakította: az eredeti P.-ot Lengyelországnak egy nyulványa elvászta a törzstől. P. a birodalom tengerpartjáraik tulajomó részét bírta. D-i 1/4-e a Német Középhegységre esik, a többi alföld. Főfolyói: a Rajna, Weser, Elbe, Odera. Vízutai. Mezőgazdasága igen fejlett. Főtermékei a rozs, burgonya, kukorépa. Allatállománya jelentékeny. Szene több van, mint bármely európai államnak. Vas, cink, ólom, réz és sóbányái jelentékenyek. Káltsótelepei a leggazdagabbak Európában. Ipara nagy és sokoldalú. Vegyészeti és vasipara első Európában; gép-, textil-, hajó- és papirosipara is számottevő. Út- és még inkább vasuthálózata elsőrangú, hajózható folyói is vannak, de csatornarendszere hiányos, tengeri hajózást pedig főleg Hamburg és Hollandia kikötői bonyolítják le. Fővárosa Berlin. A birodalom területvesztései tulajomóan P. rovására történtek.

Porózus (gör.) a m. lika-sos.

Porpák kisk., Vas vm., sárvári j., 263 l., vasut, távíró, posta.

Porrog kisk., Somogy vm., csurgói j., 670 l., ut. Csurgó, posta.

Porrogzentrály kisk., Somogy vm., csurgói j., 756 l., vasut, ut. Csurgó, up. Porrog.

Porrogzentpál kisk., Somogy vm., csurgói j., 233 l., ut. Gyékényes, up. Porrog.

Pórszalók és Nemesszalók kisk., egyesültek Nemesszalók néven (l. o.).

Poroszigépek, gyakran a szerszámgepek mellől a hulladékok (forgácsok stb.) elszállítására és lakások (szőnyegek, függönyök) portalánítására szolgáló gépek.

Pórszombat kisk., Za'a vm., a'sólendvai j., 655 l., ut. Za'abaksa, posta.

Porta (at.) a m. kapu. Fényes P., a török nagyvezéri és miniszterelnöki épület.

Portál (lat.) a m. kapuzat, díszes kirakat.

Portálni (lat.) a m. hordozni, támogatni.

Port Arthur (Ryujokun), japán hadikikötő a Sárge-tenger partján, 23.000 l. A mandzsuriai vasut végállomása. 1808. oroszországi bérbé vette Kínától. 1905. Japán elfoglalta.

Port-au-Prince, Haiti köztársaság fővárosa és kikötője. 125.000 l.

Portfeuille (franc.) a. m. 1. levéltárca; 2. művészeti tár a. ügykór.

Porten, Henny, * 1890. német filmszínész.

Portentum (lat.) a. m. csoda.

Portepé (franc.), eredetileg kardszij, ma kardbojt.

Porter, barna angol sör.

Porticus (lat.) a. m. bejáratot övező, külső oszlopcsarnok.

Portland, 1. angol kikötőváros a La Manche-csatorna mellett, 13.000 l. — 2. Amerikai kikötőváros Oregon államban 261.000 l. — 3. Város az Egyes. All. Main államában, 69.000 l.

Portlandement, l. Cement.

Port Louis, Mauritius sziget fővárosa, 53 ezer l.

Porto, portugál város, l. Oporto.

Portó (ol.) a. m. (posta) viteldij.

Porto Alegre, Rio Grande do Sul braziliai állam fővárosa az Atlanti-óceán mellett, 180.000 l., köztük sok német. Kávé- és vanília-kivittel.

Porto-bor, a Ducro völgyéből származó erős spanyol bor.

Portoré (Kraljevica), község, Modrus-Fiume vm., a Buccari-öböl partján, 1100 l. Elhanyagolt kikötő. Zrinyi-vár.

Porto-Riche, Georges, * 1849. francia drámaíró. Hatásos színművei: L'infidèle, Le vilcill homme.

Porto Rico, a Nagy Antillák legkisebb szigete, 8900 km², 1 és fél millió l. (egynegyed rész mulatt, 4% néger.) Kávé, cukornád, dohány, pamut, délygyümölcsök. Fővárosa San Juan 70.000 l. 1898 óta az Egyes. All.-é.

Portré (franc.) a. m. arckép.

Portsmouth, Anglia legerősebb hadi kikötője a Portsee szigetén. 232.000 l.

Port Szaid, kikötőváros Egyiptomban, a Szuezi csatorna E-i bejáratánál, 103.000 l.

Portugália, 1910 óta köztársaság, a Pirénei-félsziget Ny-i szélén, az Atlanti-óceán partján. 92.000 km², 6 millió l. A tengerpart és a széles folyóvölgyek laposak; a K-i rész hegyes. Eghajlata meleg. Földje termékeny, de kevésbé művelik. 17% erdő, 43% műveletlen.

Főerméke: a buza, kukorica, rizs; bora és o'aja hires, füge, narancs, burgonya s'b. Allatai a juh és kecske. Szene alig van; nevezetes pirit (vas-), és wolfram-, ón- és ólom-bányászata. Halászata a halkonzervgyártása (szardínia) nevezetes.

Ipara csekély. Egész gazdasági életén Anglia uralkodik. Hajózása jelentékeny. A lakosság 68% analfabéta. Gyarmatbirodalmának mostani romjai is számottevők, területük 2 millió km², 8³/₄ millió l. — **Története**. P. római terület volt, majd az araboké lett, akiket a 11. sz.-ban elűztek. P. eleinte kasztíliai fenhatóság alatt állt, de függetlenítette magát és I. Alfonz lett első királya 1143. A régi főváros Coimbra,

az új Lisszabon. A 15. sz.-ban kezdődik a gyarmatosítás. Emanuel (1495—1521 uralk.) alatt van P. virágkora; Brazília és indiai gyarmatok megszerzése, 1580—1649. spanyol fenhatóság a'att, 1640—56. Braganza IV. János uralk., hosszas harcok Spanyolországgal, amely 1668. a lisszaboni békeben előismeri P. függetlenségét, 1826. portugál alkotmány. 1880—1908. I. Károly uralk. alatt köztársasági mozgalom, a királyt megölik, 1910 okt. 4. kiküldik a köztársaságot. A világháborúban P. az entente oldalán, azóta több forradalom.

Portugál-India, Portugáliának. Elő-Indiában fekvő gyarmata a Malabar-parton, 4245 km², 579.000 l. Kókuszdió, fűszerek.

Portugál irodalom, a 12., 13. sz.-ban provanszi, a 14., 15. sz.-ban spanyol befolyás alatt fejlődik, kiválnak Falcão, Sa de Miranda, Riberio, Gil Vicente; A 16. sz.-ban fellép a klasszicizmus, nem sokára megjelenik Camoes Os Lusíadas c. époszával. Azután egész a 16. sz. végéig ismét spanyol hatás érvényesül. A 19. sz. elején megindul a romantizmus (Almeida Garret), a század végén pedig a naturalizmus (Eça de Queiroz) és szimbolizmus (Eugenio de Castro). Az újabb költészet képviselői: Ennes, Camara, Danta, Lopes de Mendonca, Mesquita, Arnoldo Ganca s'tb.

Portugál nyelv, a román nyelveknek egyik ága; legközelebbi rokona a spanyol.

Pórus (gör.) a. m. likacs.

Porva kisk., Veszprém vm., zirci j., 755 l., ut. és up. Zirc.

Porzó, a virág him ivarszerve.

Porzoltó Kálmán, * 1860. publicista és író. Több éven át a Népszínház igazgatója, 1907 óta a Pesti Hírlap munkatársa. Írói neve: Zsolt.

Pósa Lajos (1850—1914). író, újságíró és költő. 1889-től Az En Újságom szerkesztője, hazafias- és gyermekverseivel, meséivel a gyermekvilág népszerű a'kja lett.

Poschl Jenő (1859—1923), filozófus: irt az idő elméletéről és a képzeletről, mint mozdulatról. Főműve: Le'ki jelenségeink és természetük.

Posidon (Neptunus), a tenger és a vizek görög istene, a földrengés-k előidézője. Jelvénye a háromágú szigony.

Posen (Poznan), Lengyelország Ny-i tartomány, 26.600 km², 2 millió l. Termékeny és jól művelt s'kság. Rozs-, burgonya-, cukorrépatermelés; állattenyésztés; szesz- és kukoripar. Fővárosa P. a Warthe mellett, 185.000 l. Uj egyetem.

Pósta kisk., Vas vm., sárvári j., 402 l., vas-ut. és up. Hegyfalu.

Posilipo, vulkanikus hegyhat és hegyfok a Nápolyi-öböl mellett.

Posszibilis (at.) a. m. lehető.

Post (lat.) a. m. után, mögött.

Posta, Magyarországon és Ausztriában szabaddalmazott magánvállalkozása 1526. a Tax's és 1558. a Paar-családnak. 1772. III. Károly állami kezelésbe veszi, 1867. átveszi a magyar kormány. 1887. egyesítik a távirddal.

Ipára csekély. Egész gazdasági életén Anglia uralkodik. Hajózása jelentékeny. A lakosság 68% analfabéta. Gyarmatbirodalmának mostani romjai is számottevők, területük 2 millió km², 8³/₄ millió l. — **Története**. P. római terület volt, majd az araboké lett, akiket a 11. sz.-ban elűztek. P. eleinte kasztíliai fenhatóság alatt állt, de függetlenítette magát és I. Alfonz lett első királya 1143. A régi főváros Coimbra,

Poseidon.

Pósta r. **Béla** (1862—1919), régész, résztvett gr. Zichy Jenő ázsiai expedíciójában. 1899. kolozsvári egyet. tanár. — **2. Sándor**, * 1888, v. tanársegéd, az 1924. évi párizsi Olimpiáson a kardvívás világbajnoka.

Postai értékegy, az állam által a szállítás ellenértékéért járó díjakért kiadott frankó-jegyek (levélbélyegek, levelezőlapok, postautalványok stb.). A **P.** kezdeményezője az angol R. Hill (1840). Az első magyar levélbélyeg 1871-ből való.

Postai megbízás, pénzbehajtás posta útján. **Postatakarékpénztár** (m. kir.), alakult az 1885. IX. t. c. a'apján kisebb (50 kr.—100 frt.) betétösszegek kamatoztatására. Központja Budapest; fiókjaiaként az egyes postahivatalok működnek. A takaréközletlen kívül csekk- és értékpapírüzlettel is fogl. 1924. október elsejétől kezdve átvette az állami készpénzbevétel és kiadások kezelését. Ujabbán átvette a zálogházi üzletet is.

Postautalvány, pénzküldésre szolgáló postai őrlep.

Post Christum natum (lat.) a. m. Krisztus születése után.

Postdatálmi (lat.) a. m. későbbre keltezni.

Post equitem sedet atra cura (lat.) a. m. a lovas mögött ott ül a sötét gond.

Poste restante (franc.) a. m. postán maradó (küldemény).

Post festa (lat.) a. m. ünnepek után, elkövetve.

Post hoc, ergo propter hoc (lat.) a. m. ez után, tehát em'att; hibás következtetési forma, amely az egymásután okozati viszonyt nem tekint.

Posthumus (lat.) a. m. az apa halála utáni (gyermek) v. a szerző halála után nyilvánosságra hozott (mű).

Postillon (franc.) a. m. postakocsis; **P.** d'amour, szerelmi követ.

Posttamentum (lat.) a. m. alapzat.

Posztulátum (lat.) a. m. köve'elmény. **Potapenko**, Nikolájevics Ignátij, * 1836, orosz regényíró, sok regényt és novellát írt, különösen a kispolgári és a papi élet köréből.

Potemkin, Gregor, herceg (1739—91), orosz államférfi és hadvezér, II. Katalin kegyence. Amikor II. Katalin 1787. az új hódításokat megérintette, **P.** állítólag messziről színházi diszletekből készített falvakat és városokat mutatott volna be (**P.**-falvak) a cárnőnek.

Potencia (lat.) a. m. teljesítőképesség, nag'om.

Potenciál, az az energiakészlet, amellyel egy elektromos v. gravitációs térbe került pont rendelkezik.

Potentfát (lat.) a. m. hatalmaság.

Potifár, Mózes I. könyve fele szerint egyiptomi hivatalnok, akinek felesége Józsefet el akarta csábítani, majd börtönbe juttatta.

Potiorek, Oscar, * 1852, osztr.-magy. tábornagy. Bosznia tartományi főnöke volt. 1914. a déli harcra menő osztrák-magyar hadsereg főparancsnoka, kudarc miatt 1914. dec. nyugdíjazták.

Potony kisk., Somogy vm., barcsi j., 743 l., ut. Kastélyoslómbó, up. Lakócsa.

Potovszky András, * 1880, kuriai bíró.

Potpourri (franc.) a. m. hulladékokkal teli fazék; (kül. zenei) egyveleg.

Potsdam, város Berlin mellett, 61.000 l. Királyi mauzóleum, parkok, kastélyok. Geodéziai intézet.

Potter, Paulus (1625—54), hollandi festő; jellemzően festett állatok.

Potnyon kisk., Sopron vm., csornai j., 342 l., ut. Szil-Sopronnémeti, up. Bogoszló.

Poulsen, Va'demar, * 1869, dán fizikus; 1903. sikerült meg'adania a csillapítatlan elektromos hullámok előállítását. Ez volt az első lépés a drótnélküli telefon felé. Másik nevezetes találmánya a telegrafon (1900). Ez mágnesezett a'eldrót, amely beszél, zene felvételére és visszaadására képes (telefonzenetnek meg'őrzésére a telefonk'sülékben).

Pour le mérite (franc.) a. m. az érdemért, N. Frigyes által 1740. a'apított érdemrend.

Pourparler (franc.) a. m. csevegés, megbeszélés.

Pourtalès, Friedrich, gróf (1858—1928), német politikus, 1908—14. pétervári követ. Megírta em'kíratait a világháborúból.

Poussin, Nicó'as (1593—1665), francia festő; a klasszikus festés mestere, aki nagyszámú művében az antik művészet emlékeire támaszkodva, megteremtette sajátos antikizáló stílusát.

Pouvoir (franc.) a. m. hatalom, erőszak.

Pöz (franc.) a. m. (mesterkél't) testtartás, s'ínészkedés.

Pozíció (lat.) a. m. állás.

Pozítív (lat.) a. m. határozott, biztos, igenlő. Ellentét: negatív.

Pozítívizmus, a bölcsészet és tudomány azon ága, amely a ténylegekből, "adottból" indul ki és csak ennek pontos leírásában látja a tudomány hivatását. Elvet minden érzékfeletti, metafizikai elemet. A pozitív bölcsészet tk.

a természettudomány módszerét akarja kiterjeszteni minden kutatásra. Mint rendszert A. Comte alapította meg.

Pozitura (lat.) a. m. helyzet, testtartás.

Pozór (franc.) a. m. szinészkedő, nagyképű.

Pozsarevac, I. Passzarovic.

Pozsega (**Požega**), város, P. vm. szék-helye, 6000 l.

Pozsega vm., Szlavóniában, 4929 km², 265.000 l.

Pozsgár Rezső, * 1884, ügyvéd, országgy. képvis.

Pozsony (Bratislava), város a Duna balpartján, 93.000 l. A török hódoltság kezdetétől 1848-ig koronázó város és az országgyűlés székhelye volt. Történelmi emlékekben gazdag. Ipar: dinamit-, kábel-, konzervgyártás, petroliumfűtő. Trianon óta Csehszlovákiáé. Magyar egyeteme Pécsre költözött.

Pozsony: a koronázási templom

Pozsony vm., 4295 km², 300.000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé, Magyarországnak 47 km² maradt, 1359 l.

Pózva kisk., Za'a vm., zalaegerszegi j., 288 l., vasut, up. és ut. Zalaegerszeg.

Pozzuoli, o'asz kikötőváros a Nápolyi-öbölben, 25.000 l. Értékes római műemlékek.

Pölöske kisk., Za'a vm., pacsai j., 1394 l.; ut. Bucsuzentlászló, posta.

Pölöskefő kisk., Za'a vm., nagykanizsai j., 867 l., ut. és up. Ge'se.

Pöltenberg Ernő (1813—49), 1848—49-i honvédtábornok. 1849 okt. 6. Aradon kötél által kivégezték.

Pönále (lat.) a. m. birság.

Pöppelmann, Mathias Daniel (1662—1736), német építész. Legnevezetesebb művei a drezdai Zwingler és Japánpalota.

Pörföldje kisk., Za'a vm., novai j., 419 l., ut. és up. Páka.

Pörge Cergely (1858—1930), festő; jelenetek a vásári életből és illusztrációk.

Pörgettyű, I. Gyroskop.

Pöröly, a. m. nagy ka'apács.

Pörschach, fürdőhely Karinthiában, a Wörthl-tó mellett, 2000 l.

Pöschl Imre, * 1871, gépészmérnök, a műegyet. az elektrotechnika r. tanára. Indukciós motorok.

Pöstyén, közs., a Vág mellett, 7000 l. Kénes- és iszapfürdője híres. Trianon óta Csel-szlovákiáé Piestany néven.

Pötréte kisk., Za'a vm., pacsai j., 837 l., ut. és up. Fe'sztrak.

pp. (ol.) a. m. pianissimo, nagyon ha'kon.

Prack László, * 1887, gazdasági író, a Mezőgazd. Üzemi Intézet h. igazgatója.

Prado (spanvol: liget), nemzeti muzeum és képtár Madridban, az El P.-parkban.

Pracox (lat.) a. m. korai, időelőtti.

Praputium (lat.) a. m. fityna, a himveszőn a makkot borító bőr.

Prælium affectionis (lat.) a. m. előszereteti érték.

Prætor, a régi római igazságszolgáltatásban Kr. e. 367 óta a polgári és büntetőbíró.

Prætorianusok, a régi rómaiaknál a hádzvezér testőrségének katonái.

Prága (Praha), a Csehszlovák köztársaság fővárosa a Vltava (Moldau) két partján, 677.000 l. Számos történelmi emléke művészig is becses (Hradsm). Német és cseh egyetem, német és cseh műegyetem. Cukorpiac.

Prágai Magyar Hírlap. Prágában 1922. óta megjelenő szövenszöki magyar napilap. Szerk. Dzuranyi László és Forgách Géza.

Pragmatica Sanctio, az a császári rendelet, illetőleg törvény, mely III. (VI.) Károly után a Habsburg-ház nőágnak is biztosítja a trónörökösödést mind az osztrák örökös tartományokban, mind Szent István koronájának országaiban. A P. elnevezés a szokáson a'p-szik, a törvényben nem fordul elő. Valóságos végrehajtása a külállamokkal szemben is csak az 1740—48. osztrák örökösödési háború után volt biztosítható.

Pragmatika (gör.) a. m. rend, szolgálati szabályzat.

Pragmatizmus (gör.), W. James (I. o.) filozófiai rendszere. A P. szerint minden megismerés csak a gyakorlati eredményen mérhető.

Praha, I. Prága.

Praktikus (gör.) a. m. gyakorlati, célszerű.

Praliné (franc.) a. m. cukorka, csokoládéval leöntött pörkölt mandula.

Pravaz-féle fecskendő, Ch. G. Pravaz (1791—1853) lyoni sebész által feltalált eszköz gyógyszereknek a bőr alá való fecskendezésére.

Pravoszláv (orsz.) a. m. görögkeleti.

Pravotínzky Lajos, * 1880, festő és grafikus.

Praxis (gör.) a. m. gyakorlat, orvosi gyakorlat.

Praxiteles, athéni szobrász a Kr. e. 4. sz.-ban; híresebb művei: a knidosi Aphrodite, Dionysost tartó Hermes, gyilkoló Apollo.

Pray György (1723—1801), történetíró, je-

zsúta, egyetemi könyvtárőr. Latinnyelvű nagyszámú munkájában a magyar történelmet (és kat. egyháztörténelmet) dolgozta fel.

Pray-codex, a Nemzeti Múzeum latin kódexe (13. sz.), melyben fennmaradt az első magyar nyelvemlék, a Halotti Beszéd.

Praznovszky Iván, * 1883, diplomata, volt követ és meghatalmazott miniszter, 1923-ig párizsi követ.

Precedens (at.) a. m. zsinórmértékül szolgáló előzetes eset.

Precessió (uj-lat.) a. m. előnyomulás; csillagászatban az álló csillagoknak kelet felé haladó előmozdulása.

Preciz (franc.) a. m. pontos; rövid (és világos).

Prezdesztináció (lat.) teológiai tan, amely szerint Isten az embereket előre kiválasztja, ill. üdvösségre v. kárhozatra rendeli.

Predikátum (lat.) a. m. előnév.

Predisponált (at.) a. m. hajlamos.

Preominálio (at.) a. m. uralkodni, kicmelkedni.

Prefektus, Franciaországban prefet, Romániában prefect, a kormány által kinevezett megyefőnök.

Pregnáns (at.) a. m. terhes, nyomós.

Prehisztória (lat.) a. m. őstörténet.

Preininger Tamás, * 1893, orvos a debreceni egyet. a bőr- és bujaktóma m. tanára.

Preisch Kornél, * 1869, bp-i egyet. m. tanár, kórh. főorvos, gyermekgyógyász.

Preisz Hugó, * 1860, orvos, bp-i egyet. a bakteriológia ny. r. tanára.

Prejudicium (at.) a. m. előítélet.

Prélátus (at.), az a pap, aki, noha nem püspök, aája rendelé területen püspöki jogokat gyakorol. Ilyen P. nálunk a pannonhámi bencés apát.

Prelekcio (at.) a. m. felolvasás, előadás.

Prélimináris (at.) a. m. előzetes.

Prém József (1850—1912), költő, irodalom-és művészettörténész.

Premier (franc.) a. m. első; s: indarab első előadása; miniszterelnök.

Premier-plán, így nevezik a filmfelvételeknél a géphez legközelebb eső első sítot, amelyben erős nagytásban mutatják be a kép részét: a szereplő arcát, testének egy részét.

Premissa (lat.) a. m. előzmény, a logikában előzetes állítás, amelyből következtetünk.

Prémium (at.) a. m. jutalom, díj.

Premium-ügylet v. díjügylet, a tőzsdé-ügyleteknek az a fajtája, amelynél az egyik üzletfél bizonyos díjfizetés ellenében jogot szerez arra, hogy valamilyen tőzsdéértéket előre kikötött árfolyamon a másik féltől a kiszabott időpontban megvehessen v. eladás esetén neki szállíthasson. P. az árfolyamgingadozásokból előálló nagyobb veszteség ellen biztosítja a szerződő felek egyikét.

Premontrei kanonokrend és tanítórend. 1121. alapította Norbert Franciaországban. Ausztriában, Magyar- és Lengyelországban vannak kolostoraik. II. József eltörölte, I. Ferenc

visszaállította a P.-et. Számos gimnáziumot tarti fenn.

Prenumerálio (at.) a. m. előfizetni.

Preokkupált (at.) a. m. elfoglalt.

Preparálio (at.) a. m. előkészíteni.

Preparandia (lat.) a. m. tanítóképezde.

Preparátum (at.) a. m. (bonctani, szövetetani stb.) készítmény.

Prepóst, 1. a káptalanok előjárója, a rangban első kanonok. — 2. Szerzetes:rendekben egyes rendházak v. az egész rend előjárója.

Prepotens (lat.) a. m. hatalmaskodó.

Preraffaeliták, modern angol festőkől 1846—47. alakult csoport Pre-Raphaelita Brotherhood (P. R. B.) névvel. Nevezetesebb tagjai: Rossetti, Millais, Holman Hunt, Felix Brown. Esztétikusok és propagálójuk John Ruskin. Céljuk visszaállítani a művészetben a Raffael előtti idők egyszerűségét, tisztaságát és áhítatát.

Preri (franc.: prairie, mezőség), fátlan füves pusztajáró a Egyes. All.-ban, a Missouri vidékén. Területe kb. 1 millió km².

Prerogativa (lat.) a. m. előjogok.

Presbop'a (gör.) a. m. tólvallás.

Presbiter (gör.) a. m. öregebb, prot. s: általánosnál az egyháztanács viági tagja.

Presbiterianusok, angol, skót és amerikai prot.-ok gyűjtőneve, akik demokratikus alapon presbiterek és zsinatok által kormányoztatták magukat.

Presszó (lat.) a. m. nyomás.

Presto (ol.), zenei műszo: gyorsan, elevenen.

Prestissimo: igen gyorsan.

Presly Elemér, * 1877, ügyvéd, 1920 óta

† Pest vm. főispánja.

Presztizs (franc.), fény, varázslat, kül. ezen a: apuló tekintély.

Pretdens (lat.) a. m. követelő, trónkövetelő.

Pretereálio (at.) a. m. megelőzni, elébe kerülni.

Pretoria, Transvaal és a D-afrikai Unió fővárosa, 74.000 l. Egyetem. A gyémántbányászat központja.

Preventiv (lat.) a. m. megelőző.

Prévost, Marcel, * 1862, francia író. A társ. regény művelője, különösen a modern női lelket tükröző finom szatírával, erotikus izzel (A felszűzek, A titkos kert, A párizsi nök, Don Juan estéje stb.).

Prévost d'Exilis, Ant. François (1697—1763), fr. író. Szerzetes, majd Conti herceg titkára. Százszámra menő írásai közül maradóan szerelmi regénye: Hist. du Chevalier des Grieux et de Manon Lescaut (magy. is).

Preysz Kornél, * 1859, orvos, közege. főfelügyelő volt, főként balneológiával fogl.

Prezencia (lat.) a. m. jelenlé.

Prezentálio (at.) a. m. bemutatni.

Prezervatívum (lat.) a. m. óvszer.

Prézes (at.) a. m. elnök.

Prezidium (at.) a. m. e:ökség.

Prezumpció (lat.) a. m. vélelem.

Prezumpció (at.), sejtethető, feltételezett, valószínűleg bekövetkező.

Priamos, trójai király, az Ilias egyik je-

lenetének hőse, amikor személyesen megy el Achilleshez kiváltani elesett fia, Hektor holttestét.

Priapos, Dionüosz és Aphrodite fia, a kertek, szőlők, a termékenység istene.

Prielle Kornélia (1820–1906), kiváló magyar színművésznő. 1844-től a Nemzeti Színház tagja.

Priessnitz, Vinzenz (1799–1851), földbirtokos Gräfenbergben, a vizgyógyítás és a gräfenbergi hidegvizgyógyint. megalapítója.

Priestley, Joseph (1733–1804), angol természettudós, felfedezte az oxigént, a növények lélegzését sib.

Prima (lat.), a. m. első, e'sőrendű.

Primadonna (ol.) a. m. első énekesnő.

Primás (lat.), 1. a nemzeti egyházak élén álló érsekek címe. — 2. Az esztergomi P. a magyarországi kat. egyház feje, ő koronázza a nádorral együtt a királyt. — 3. Cigányzenekarok vezetője.

Prima vista (ol., valamely zenedarabot a kottából) első látásra (lejártszani).

Primer (franc.) a. m. elsőlegcs.

Primicia (lat.) a. m. felszentelt pap első miséje.

Primitív (at.) a. m. eredeti, kezdetleges.

Primitív népek művészete, három nagy körzetre osztják: Océánia, Afrika, Amerika. Altalános jellemvonása, hogy vagy tisztán a valóság szolgálatában áll, vagy legalább is igen erős kapcsolatot mutat valamilyen vallási kultusszal. Legáltalában színelvonat állanak valási szempontból az ausztráliai népek és a művészetük is a legalacsonyabb színvonalat mutatja. Barlangok falára karcolt gyerekrajz-szerű ábrázolásaik vannak. Szobrászati alkotást igen keveset ismerünk tőlük. Annál fejlettebb vallási és művészi életet találnak Polinéziában és Új-Zealandban a maoriknál (s a pápuáknál). Őskultússzal kapcsolatos bálványaik igen érdekes és nagyon groteszk dekoratív modorban vannak feldolgozva. Altalában véve dekoratív érzékük igen erős, ami építészeti rendszerükben is igen erősen érvényesül. Az afrikai népművészet legfejlettebb eredményeit északi (s észak-nyugati) Afrikában találjuk. Az óceániai és afrikai művészet erős kapcsolatok mutat a totemizmussal, azonban az alkotások legfejlettebb része az őskultusszal áll szoros összefüggésben. A totemisztikus művészet legszámbát példáit az amerikai indián-törzseknek találjuk meg, mert a totemizmus is ezeknél maradt meg legtisztább formában. Az indián művészet állatábrázolásai művészi szempontból egészen elsőrangúak. Az eszkimó művészetében kevés vallásos elemet találunk. Művészetüknek legjelentékenyebb része köre és sontra karcolt rajzok, rendkívül leegyszerűsített modorban; foka- és bálnavadászatok, rénszarvas-fogatok és hasonló témák. A primitív népek művészetéhez tartoznak az ember- v. állatképi álarok, amelyeket táncokhoz használnak.

Primo de Rivera (1871–1930), 1917–21. szenátor, a tisztii junták vezetője, majd tá-

bornok Barcelonában. 1923 szept. a katonai forradalom élére áll, elkergeti a parlamentáris kormányt és katonai kormányt állít helyére. A marokkói háború befejezésekor 1925. Ajdir hercege címet kapta a királytól. 1925 dec. tábornokokból álló direktóriumát miniszteri kabinéttal szervezte át. 1930 jan. kénytelen volt lemondani és pár hét múlva meghalt.

Prímodenitúra (lat.), 1. Elsőszülöttségi jog, **Prímör** (franc.) a. m. ujdonság, kül. korai gyümölcs v. főzelék.

Prímum vivere, deinde philosophari (lat.) a. m. előbb megélni, aztán filozofálni.

Prímus inter pares (lat.) a. m. első az egyenlők között.

Prince Edward, Kanadához tartozó sziget a Szent Lőrinc-öbölben, 5650 km², 90.000 l. Fővárosa Charlottetown.

Príncipe, Gavriol, (1895–1918), lőtte Jé 1914 jun. 28. Sarajevóban Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét. A sarajevói törvényszék 1914. 20 évi várfogságra ítélte. Theresienstadtba vitték és ott tüdővészben meghalt.

Principális (at.) a. m. főnök.

Principiális (at.) a. m. elvi.

Principium (at.) a. m. elv.

Prinz Gyula, * 1882, geográfus, a pócsi egyet. a földrajz ny. r. tanára. 1906–9. három felfedező utazást végzett Belső-Ázsiában.

Prior (at.) a. m. perjel, kolostorokban első az apát után.

Priorátni (at.) a. m. előző ügyiratokkal ellátni.

Prioritás (at.) a. m. elsőbbség; l. még Elsőbbségi kötvény.

Pripet, a Dnyeper legnagyobb jobbparti mellékfolyója Lengyel- és Oroszországban.

Priskos Rhetor (Kr. u. 470 táján), görög történetíró; 8 könyvben megírta a bizánci birodalom 5. sz.-beli történetét, főképpen az Attilával vívott harcokat. II. Theodosius 448. követségbe küldte Attilához s P.-rak erről az utjáról a császárhoz intézett jelentése forrásműértékű a hun történelem szempontjából.

Privát (at.) a. m. magán.

Privátodocens (at.) a. m. magántanár.

Privilegium (at.) a. m. kiváltság, előjog, egyes személyeknek v. társadalmi rétegeknek az állampolgárok többségénél kedvezőbb jogi helyzete. 1848. előtti jogrendszerünkben a nemesek több P.-ot élveztek, amennyiben adót nem fizettek, nem katonáskodtak személyesen, politikai jogokkal csak ők bírtak.

Privorszky A'ajos, * 1873, matematikus, bp.-i egyet. m. tan. Műve: Az abszolút geometria elemei.

Prix fixe (franc.) a. m. szabott ár.

Prix (gör.) a. m. hasáb; optikailag az a háromoldalú hasáb, amelyel a fényt színeire bontják.

Prizrend, dőlzerbiai város, 16.000 l. Kéz- műves ipar.

Probabilizmus (lat.), az az erkölcsi fel-fogás, amely kipróbált tekintélyek által ajánlott utakon jár.

Próbakő v. lidiai kő, fekete kovapala, amelyhez az aranyötvényeket dörzsölik, hogy finomságukat színösszehasonlítással megállapítsák.

Próbatum est (lat.) a. m. be van bizonyítva.

Probléma (gör.) a. m. megoldatlan kérdés.

Probstner Artur, * 1866, orvos, a debreceni egyet. a nőgyógyászati diagnosztika m. tanára.

Probus, Marcus Aurelius, római császár, 276—282, akit a légiók emeltek trónra s ugyan-csak a katonák ölték meg. Ő telepítette be a szőlőt Pannoniába.

Procedura (lat.) a. m. eljárás, műtét.

Processus (lat.) a. m. egyházi körmenet.

Processus (lat.) a. m. folyamat.

Procul negotiis (lat.) a. m. távol az ügyektől (Horatius).

Proder Lajos, * 1896, festő; naturalista irányú tájképek.

Pro domo (lat.) a. m. saját maga ügyében.

Produktálni (lat.) a. m. előhozni, termelni.

Produktív (lat.) a. m. termékeny, hasznot hajtó.

Produktum (lat.) a. m. termék, áru.

Pro ecclesia (lat.) a. m. az egyházért.

Pro és kontra (lat.) a. m. mellette (s ellene) (érvek).

Profán (lat.) a. m. nem szent, tehát: világi, közönséges.

Professió (lat.) a. m. vallomás; fogadalom; hivatal.

Professzionizmus, a sportüzés azon faja, amikor a sportot nem csupán testedzési célzatul passzióból, hanem anyagi előnyökért üzik. Főleg a futballban megszokott dolog.

Professzionátus (lat.) a. m. hivatásszerű.

Professionista, l. Professionizmus.

Proféták, a zsidó nép vallási vezetői, akik isteni sugallat folytán a zsidóság élő lelkiismeretének a szerepét töltötték be.

Profil (franc.), a fejnek oldalról nézett arca; az építészetben az épület szelvénye.

Profilaxis (gör.) a. m. betegségek megelőzése.

Profit (lat.) a. m. haszon.

Pro forma (lat.) a. m. forma kedvéért.

Pro foro interno (lat.) a. m. belső használatra.

Profóz (lat.-német) a. m. bőrtönfelügyelő.

Pro futuro (lat.) a. m. a jövőre.

Progenitura (lat.) a. m. utódok, sarjadék.

Prognát (gör.), az embertanban koponya, előreálló arccsontokkal.

Prognosztikon (gör.) a. m. jóslat.

Program (gör.) a. m. műsor.

Programzene, az az irány, amely a zene-művek megalkotása közben nemcsak a belső zenei gondolatokat veszi figyelembe, hanem a zenével, mint eszközzel egy megadott költői témát, történetet, érzésfolyamatot akar megérinteltetni. Első kezdeményezőjének Berlioz tartják. A P. egyik legnagyobb alakja Liszt Ferenc.

Prognózis (gör.) a. m. jóslás.

Progresszív (lat.) a. m. haladó.

Progresszív adó, az adózásnak az a módja, hogy a kisebb jövedelmek és vagyonok ala-

csnyabb adókulccsal adóznak, mint a nagyobb jövedelmek és vagyonok. A P. gyakorlatilag úgy érvényesül, hogy az adókulcs a jövedelem és vagyon emelkedésének arányában fokozódik.

Progresszív paralízis (lat.-gör.) a. m. a testi és szellemi erők fokozódó megbénulása.

Prohászka Ottokár (1858—1927), 1905 óta székeshérvári püspök, kiváló egyházi szónok. Modernista nézetei miatt megrendszabályozták, mire ő alávettette magát az egyház tekintélyének. Művei: Isten és a világ, Diadalmos világnézet, Modern katolicizmus, Föld és Ég, Az intellektualizmus kinövéséi.

Prohibíció (lat.) a. m. tilalom, szesztilalom, l. Antialkoholizmus.

Projekció (lat.) a. m. vetítés.

Projektor (lat.) a. m. vetítő.

Projekciálni (lat.) a. m. vetíteni.

Proklamáció (lat.) a. m. kiáltvány.

Prokonzulok, a régi rómaiaknál a konzulok helyettesei, különösen a provinciákban.

Prokrustes, a görög mitológiában kegyetlen óriás, aki Eleissziben az országútban megfogta az arra járókat és ágyába kényszerítette őket úgy, hogy tagjaikat kinyújtotta vagy megcsontkította, aszerint, hogy kicsinyek vagy nagyok voltak-e hozzá. (P.-ágy.)

Prokura (lat.) a. m. cégvezetésre való meghatalmazás.

Prolegomena (gör.) a. m. előzetes tudnivalók, bevezetés.

Proletáridiktatura, a proletáriátusnak a kommunisták által tervezett föltétlen uralma, mint átmeneti intézkedés a kapitalista rendből az osztálymentes népiuralomra.

Proletárok, a római államban az adófizetés és katonai szolgálát alól szegénységük miatt fölmentettek, akik csak ivadékkukkal (proles) járultak az állam föntartásához. Ma P. a vagyontalanok, akik csakis munkájukból élnek és ily érte'emben a munkássztyált képviselik.

Prolog (gör.), az antik drámában bevezető beszéd. Ma általában: újkép előadásokat megnyitó szavalet vagy jánék.

Prolongálni (lat.) a. m. meghosszabbítani.

Pro memoria (lat.) a. m. emlékeztetőül.

Prometheus, titán, aki a tüzet adta az emberiségnek. Zeus ezért büntetésül az alvilágban sziklához láncoltatta s egy sással tépette a máját.

Promille (lat.) a. m. ezrelék.

Prominens (lat.) a. m. kiváló.

Promiszkuitás (lat.) a. m. összekeveredés, küll. a nemek közt.

Promóció (lat.) a. m. előléptetés, doktorrá-avatás.

Prompt (lat.) a. m. pontos.

Prónay I. Gábor báró (1812—1875), politikus, publicista, a szabadságharc alatt főrendiházi tag, az önkényuralom alatt a prot. egyházak ellenállásának egyik főszerzője. — 2. György báró, * 1887, földbirt., földműv. államtitkár, országgy. képvis. — 3. Sándor báró (1760—1839), ev. egyházi föfelügyelő, a főrendiház tagja, tudósok és írók mecénása.

Prónayfalva nagyk., Pest vm., kis'örösi j., 3241 l., ut. és up. Sol'tvadkert.

Pronoszírozott (franc.-német) a. m. kifejezett, hangsúlyozott.

Pronunciálni (lat.) a. m. kihirdetni.

Pronunciamento (spanyol) a. m. lázító kiáltvány a kormány ellen.

Propagálni (lat.) a. m. terjeszteni.

Propaganda (lat.) a. m. terjesztés.

Pro patria (lat.) a. m. a hazáért.

Propedeutika (gör.) a. m. előkészítés, a tudományba bevezető előzetes oktatás.

Propeller (lat. propellere: tovahajtani), csavar vízi és légi járművek hajtására. P.-nek nevezik a Dunán közlekedő csavarral hajtott gőzhajókat is.

Properius, Sextus (Kr. e. 50—15), római elégia-költő.

Propónálni (lat.) a. m. előterjeszteni, javolni.

Proporció (lat.) a. m. arány.

Propozíció (lat.) a. m. javaslat.

Propper Sándor, * 1877, szocialista politikus s szakszervezeti vezető, országggy. képviselő.

Propria manu (lat.) a. m. sajátkezűleg.

Pro primo (lat.) a. m. először.

Propylaëák (Propylaia), az athéni Akropolis Ny-i oldalának oszlopcsarnokos, lépcsőzetes, művészi kapuzata, amelyet Perikles építtetett Mnesikles építésszel (Kr. e. 437—432).

Pro rata (lat.) a. m. valamire eső részes: P. temporis, az erre az időre eső kamat.

Prorektor (lat.), az egyetemen a rektor helyettese, az előző évi rektor.

Proskripció (lat.) a. m. száműzés v. meggyilkolás céljából való ézszeítés.

Prospektus (lat.) a. m. tervezet.

Prosperálni (lat.) a. m. virágozni, boldogulni.

Prostata (lat.) a. m. dűlmirigy, a hügcső tövéncél alul elhelyezett 3—4 cm. átmérőjű mirigy, amely az ondót hígító folyadékot termeli.

Prostituálni (at.) a. m. anyagi előnyért eladni magát.

Prostituó (lat.), a nemi kéje'gés kereset-szerű üz'se.

Proscenium, a modern színháznál a színpad és a zenekar közötti rés'se.

Proszit (at.) a. m. váljék eg'zségére.

Protagonista (gör.) a. m. előharcos.

Protogoras (Kr. e. 480—410), görög vándor filozófus, a szofisztika megalapítója. Híres tétele: Minden do'ognak mértéke az ember.

Protein (gör.) a. m. fehérje, szénből, hidrogénből, oxigénből, nitrogénből és kénből álló vegyület, tápszereink fő alkotórésze. Állati v. növényi eredetű.

Protekcio (lat.) a. m. védelem, pártolás.

Prorektor (lat.) a. m. védő, pártfogó.

Protestálni (at.) a. m. tiltakozni.

Protestáns egyházak, a reformátorok tanai alapján országokként külön szerveződtek, közös hitvallási irataikban azonban hitübelleg egy alapon álló egyházak, amelyek lutheránus és kálvinista csoportra oszlanak. A papok csak hivatalnokok s a híveknek az egyház kor-

mányzatába legalább annyi beleszólásuk van, mint a papoknak.

Proteus, a görög mitológiában jcs'elhetőségű tengeri isten, aki ezerféleképpen is változtatja alakját.

Protézis (gör.) a. m. hiányzó végtagok mesterséges pótlása (pl. műláb).

Protezse (franc.) a. m. pártfogolt.

Protisták (gör.), az egyszeljtű állatok és növények.

Protokollum (gör.) a. m. jegyzőkönyv.

Protoplazma (gör.), fehérjészerű élő anyag, minden élő sejtnek legfontosabb alkotórésze, melyhez maga az »élet« kötv'e van. Az élő P. vegyi összetételt nem lehet meghatározni, csak annyit tudunk, hogy igen bonyolult fehérjék-ből áll s hogy élő állapotban szakadatlan vegyi á'akulások színhelye s a különböző élő lényeknél v. ugyanazon lény különböző sejtjeiben is végtelen sokféle módosulással fordul elő.

Prototipus (gör.) a. m. ősalak, ősminta.

Protozókák (gör.), a legegyszerűbb állatok, melyeknek teste csupán egyetlen sejtből áll. Többnyire mikroszkópi nagyságúak, néha hójuk van. Helyváltoztató szerveik csillangószerű v. ostorok.

Protuberanciák (lat.), óriási, sorszor több százezer km magasú langkitörések a Nap felületén, melyek napfogyatkozások alkalmával figyelhetők meg.

Proudhon, Pierre Joseph (1809—1865), francia anarchista író; egyik művében a tulajdonat mint lopást ítélte el.

Proust, Marcel (1872—1922), francia regényíró. Nevét híres s hatásos anazíró regényciklusa, az A la recherche du temps perdu tette, amelyben a mai arisztokrácia életét festi.

Provence (a latin Provincia), a Rhône torkolat-vidéke és a vele határos vidék a Földközi-tenger E-i partján. 21.500 km², 11/2 millió l. Számos ó- és középkori emlék, eredeti műveltség. Nagyszerű virág- és konyhakertészet, o'aj-, bor- és narancstermelés, selyem.

Provence-i irodalom, Franciaország délvidekének (a langue d'oc nyelvjárársnak) irodalma. A régi P. nyoma a 10. sz.-ra nyulnak vissza valóságos művekkel. A 12. és 13. sz.-ból IX. Vilmos poitiersi gróf (1127) chansonsjai s a troubadourok udvari költszetei nevezet'sek. Az epikus költsz'et északfrancia utánzat. A 15. sz. óta a P.-nek csak regionális és dialektus jelentősége van. A 19. sz. 2. felétől azonban nevezetes költőmozg'ommal találkozzunk, amelynek vezérei Mistral és Romanille, a régi nyelvjárást művelik.

Provence-i nyelv, a román nyelveknek egyik külön ága Délfranciaországban; egyik nyelvjárárs a katalán nyelv Spanyolország északkeleti részén. Küön irodalmi nyelv a 11. sz. óta s ma is gazdag irodalma van. (L. Provençei irodalom).

Proveniencia (lat.) a. m. származás

Proviánt (franc.) a. m. élelmiszer.

Provideálni (at.) a. m. előrelátni, előre-gondolkodni.

Providence, Rhode Island E-amerikai állam fővárosa, 238.000 l., tengeri kikötő, élelmiszer-, vas- és textilipar.

Providencia (lat.) a. m. előrelátás, gondviselés.

Provincia (lat.) a. m. vidék, tartomány.

Provinciáizmus (lat.) a. m. vidékiesség.

Provizió (at.) a. m. jutalék.

Provizor (at.) a. m. intéző, felügyelő, gyógyszer-táji segéd.

Provizórium (lat.) a. m. átmeneti állapot.

Provokáció (lat.) a. m. kihívás.

Próza (lat.) a. m. kötetlen beszéd (a vers ellentét); a mindennapi költőietlen élet.

Prozelita (gör.) a. m. közeledő, jövevény), aki egyik vallásból (vagy pártból) egy másikba tér.

Prozódia (gör.) a. m. verstan, a verselés szabályai.

Pröhle i. **Károly**, * 1875, ev. teológiai tanár, a soprani hittud. kar (A jelenkori vallásbölcsészeti főkérdései). — 2. **Vi mos**, * 1871, a bp.-i egyet. a keleti nyelvek és irodalmak ny. r. tanára.

Prud'hot, Pierre (1758–1823), francia festő, a David-féle klasszicizmussal szemben festői fényhatás, lágy mintázás (Psyche elragadása, Josephine császárné).

Pruth, határfolyó Moldva és Besszarábia közt, Galac alatt ömlik az Aldunába.

Pruzsinszky Pál, * 1862, piarista paptanár volt, majd ref. teol. tanár, egyháztörtén. sz.

Prüd (franc.) a. m. szemérmeskedő.

Prüg kisk., Szabolcs vm., dadái alsó j., 1650 l., telefon, posta.

Prytaneum (Prytaneion), Athénben az Akropoliszt EK-re emelkedő épület, az idegen követek s érdemes athéni polgárok étkezőhelyisége.

Przenysl, város a San-folyó mellett. 48.000 l. Itt volt az osztrák-magyar monarchia leg-csöbbe vára, 1915 márc. 21. az oroszok elfoglalták, majd a mieink visszafoglalták. 1919 óta Lengyelorszáé.

Przevalszkij, Nikoláj (1839–88), orosz tábornok és földrajzi utazó. Nagy érdemei vannak Belső-Ázsia feltérésében.

P. S. (ném. Pferdestärke) a lóerő röv. jele.

P. S. (lat. post scriptum) a. m. utóirat.

Psyche, 1. a görög mítikus költészetben Eros (Amor) szerelmese, akivel sok viszonytapság után egybekel. — 2. Lélek, lelki világ.

Pszalmus (gör.) a. m. zsoltár.

Pseudo... (gör.), szóösszetételekben: a. m. ál.

Pszedonim (gör.) a. m. álnév.

Pszichiatria (gör.), 1. Elmekörtán.

Pszichikus, (at.) a. m. lelki.

Pszichoaanalitikai lélektan, a. m. a lelket elemző lélektan, amelynek lényege az, hogy az egyén lelkivilágának elemzésével igyekszik felszínre hozni a régebbi (sokszor még a gyermekkorból eredő) a tudat alá szorított rejtett lelki konfliktusokat, gátlásokat. A P,

megalapítója Freud bécsi tanár, továbbfejlesztőt Jung, Adler, Stekel, Ferenczi stb.

Pszichoanalízis, a pszichoaanalitikai lélektan orvostechnikai alkalmazása ideg-és lelki betegségek gyógyítására és jellemhibák megváltoztatására.

Pszichofizika, a kísérleti lélektannak az az ága, amely a testi (materális) és lelki folyamatok között fennálló függőségi viszonyt kutatja. A P.-i paralizmus azt tanítja, hogy minden lelki jelenségnek egy vele párhuzamos élettani (testi, vegyi, fizikai) jelenség felel meg. A P. alapítója G. Th. Fechner volt.

Pszichológ a (gör.), 1. Lélektan.

Pszichoneurózisok (gör.), mindazok az ideg-betegségek, amelyeknek tünetei lelki motívumokból (Freud szerint elfojtott, többnyire nemi természetű vágyakból) erednek.

Pszichopatológ a (gör.) a. m. lelki betegségek tana.

Pszichotechnika (gör.), alkalmazott kísérleti lélektan, szűkebb értelemben gazdasági pszichológia, a munkára való alkalmasság vizsgálata, képességvizsgálat.

Pszichózis, (gör.) a. m. lelki megzavarodás.

P. T. a. m. pleno titulo (lat.), teljes címvel.

Ptah, egyiptomi isten, a világ megteremtője, Ra ösaakja.

Pterodaktylus, a Jura- és Kréta-korszakban élt állat, átmenet a hulló és madár között.

Ptialin, erjesztőanyag a szájnyalban, amely a keményítőt cukorra alakítja át.

Ptolemaios, Claudius, egyiptomi csillagász és geográfus, Kr. u. 2. évszázadban.

Ptolemaiosok, a Lagidák egyiptomi kir. családjá. A dinasztát Lagos fia, Ptolemaios Soter (Megváltó) alapította. Nagy Sándor halála után Egyiptom kormányzója, majd N. Sándor utódaival vívott eredményes háborúk után 366. Egyiptom királya lett. Alexandriában magasra fejlesztette a hellenisztikus műveltséget, egyébként fáraóként viselkedett. A P. fénye azután fokozatosan halványodott, Kr. e. 80-ban római uralom alá kerültek s Kleopatrával a diasztia kihalt.

Ptomainok (gör. ptoma a. m. hulla), szerves anyagok rothadásakor keletkező hullanérgek.

Pubertas (lat.), a nemi érettség korhatára mindkét nemnél. Fajai és éghajlati viszonyoktól függ, hogy mikor áll be. Nálunk kb. a 14. életévvél kezdődik, a déli népeknél korábban.

Publicista (lat.) a. m. politikai író.

Publicitás (lat.) a. m. nyilvánosság.

Publikum (lat.) a. m. közönség.

Puccini, Giacomo (1858–1924), olasz zeneszerző, operáival nagy sikereket aratott: Bohémélet, Tosca, Pillangó kisasszony.

Puccs (svájci német) a. m. váratlan zendülés.

Puchner, Anton, báró (1779–1852), osztrák tábornok. A szabadságharc alatt Erdély elleni osztrák hadsereg vezére, aki — a vizaknai és nagyszabeni győzelmei után — Piskinél Bemtől döntő vereséget szenvedett.

Pud, orosz súlymérték, 16,38 kg.

Pudding, angol étel, lisztből, édesen vagy

hussal és főzeléssel, főzve vagy gőzölve, formában.

Puder (franc. poudre; por), a. m. rizspor. **Puebla**, Mexikó egyik állama, 32.000 km², 1 millió l. Fővárosa 2462 m. magasságban P 96.000 l.

Puerilis (lat.) a. m. gyermekes.

Puerto (spany.) a. m. kikötő.

Puffer állam (ném. Pufferstaat, ang. buffer state), két állam közé oly célből ékelt kis állam, hogy az összeütközést akadályozza.

Puhatestűek, az állatország egyik törzse. Ide tartoznak a csigák, kagylók és a lábasfejűek (pl. a tintahal). A legtöbbnek meszes héja van.

Pukánszky Béa, * 1895, bp.-i egyet. a német irodalom m. tanára; kül. a magyarországi német irod.-mal fogl.

Puky Endre, * 1871, nyug. főisp.; á. országgy. képvis., a képviselőház alelnöke.

Pula kisk., Zala vm., tapolcai j., 470 l. ut: Nagyvászony, up. Kapolcs.

Pulárd (franc. poularde) a. m. hizlalt fiatal tyúk.

Pulcinella, a commedia dell' arte vidám női szereplője; elől-hátul pupot viselt. Férfialakja a Pulcinello.

Pulman, George Mortimer (1831—1897), amerikai föltaláló, 1863. épitette az első róla elnevezett vasuti-kocsit.

Pulszky I. Ágost (1826—1901), P. Ferenc fia, politikus és publicista, egyet. tan. A német jogfilozófát, amely nálunk uralkodó volt, H. Spencer szociológiájával összhangba hozta. Főműve: A jog- és állambölcsélet alaptanai. — 2. **Ferenc** (1814—1897), író és archeológus a márciusi forradalom a politikai terére vezérelte, a kereskedelmi ügyek vezetője s Magyarország diplomáciai képviselője lett Angliában, ahol meg is telepedett. Kossuthot elkísérte angliai és amerikai utjain. Az emigráció ügyének bukása után, amnesztiát nyervén, nagy szerepet játszott a politikai, tudományos és művészeti életben. 1869—94. a Nemzeti Múzeum igazg. Főművei: Eletelem és korom, Magyarország archeológiája. A rézkor Magyarországon. — 3. **Garibaldi** (1861—1926), Ferenc fia, mint mérnök a korinthusi tengeri csatorna építésénél működött. A Mánván és legutóbb a Kassa-oderbergi vasutnál viselt vezető állást. — 4. **Károly** (1853—1899), műtörténész, az Orsz. Képtár igazgatója. Vásárlásai Szépműv. Múzeumunk rendkívüli gyarapodását jelentik; írásai sok tekintetben alapvető tanulmányok. — 5. **Polyxena**, I. Hampel Józsefné.

Pulverizálni (lat.) a. m. porrá zúzni.

Pulyka, házi szárnyas. Amerikából származik, ahol ma is található vadon.

Pulzus (lat.) a. m. érverés, a vérnek az erekbe való ritmikus beáramlása, ami egybeesik a szívveréssel. A P. verése percenként férfiaknál 60—80, nőknél 80, gyermekknél 90, csecsemőknél 100-on fölül. Izgalmó és testi munka növeli a P. számát.

Puma, v. kuguár, a macskafélékhez tartozó

1—2 m. nagyságú ragadozó f. és D-Amerikában.

Punch (ang.), a Punchinello rövidítése, az olasz Pulcinello-ból: 1. az angol búbszínházban a Paprika Jancsi; 2. angol éleláp, amely 1841. indult meg.

Punch (hindosztáni, a. m. öt), öt anyag; rum, tea, citrom, víz és cukor keverékéből készült ital.

Punctum saliens (lat.) a. m. ugrópont; a döntő mozzanat.

Pun háborúk, l. Karthago.

Punkció (lat.) a. m. szúrás.

Punktum (lat.) a. m. pont.

Pup, a gerincoszlop elgörbülése hátrányban, oka egy vagy több csigolya megbetegedése.

Pupilla (lat.) a. m. szembogár, a szivárványhártján levő fekete nyílás, amely sötétben tágul, világosságban szűkül. A fényugarak a P.-n át jutnak a szem belsejébe.

Pupilláris papirosok, azok az értékpapírok, amelyekbe az árszavak, illetve gyám befektetheti a gondnokság és gyámság alatt állók pénzét.

Pupillaritás (lat.) a. m. kiskorúság.

Purcell, Henry (1658—1695), angol zeneszerző. Ő írja az első angol nemzeti operát (King Arthur).

Purell Győző, * 1875, székfőv. tanácsnok, a közköz. ügyosztály vezetője.

Pure et simple (franc.) a. m. tisztán és egyszerűen.

Purgatórium (lat.), l. Tisztítóüz.

Purgly Emil, * 1880, felsőházi tag, Csa.ád, Arad, Torontál vm. főispája, az Omge alelnöke.

Purifikálni (lat.) a. m. megtisztítani.

Purim, Adar 14. és 15. (kb. március) tartott zsidó ünnep, annak emlékére, hogy a zsidóságot Eszter Xerxes király idejében megszabadította Hámán gonosz terveitől.

Puritánok (ang.), tiszta hitre törekvők, azok az angol és skót prot.-ok, akik az államegyházzal szemben minden emberi hozzátételtől megtisztított kálvini szemléli egyház hívei voltak (nonkonformisták és disszenterck). Főfészük Skócia és Amerika.

Purizmus (lat.), a nyelv tisztaságára, az idegen szavak és szólások elkerülésére törekvő mozgalom.

Purjesz I. Béla, * 1884, belgyógyász, szegedi egyet. c. ny. rk. tan. — 2. **Lajos** (1881—1925), hírlapíró, a Világ című lap felelős szerkesztője. — 3. **Zsigmond** (1826—1918), kolozsvári orvosátár. Onálló művei: A különös kör- és gyógytan kézikönyve. A belgyógyászat tankönyve sb. — 4. **Zsigmond** (1845—1901), egyet. m. tanár. Az Orvosi Hetilap megalapítója.

Purpur (lat.) a. m. bibor.

Puskás Tivadar (1845—1893), elektrotechnikus, Edison munkatársa. Nevét a telefonhírmondó feltalálása tette ismertté. Ő építette a párizsi és a bp.-i telefonhálózatokat.

Puskin, Szergejevics Alexander (1799—1847), az oroszok és az egész szláv világ egyik

legnagyobb költője és az orosz nyelv megteremtője. Leghíresebb műve Anyegin Eugén, Párbajban esett el.

Pusszirozni (franc.-ném.) a m. nyomtatékosan előmozdítani valamiké vagy valakinek az érvényesülését.

Pusztaberkli kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 294 l., ut. Érsekvadkert, up. Borsosberény.

Pusztasalád kisk., Sopron vm., csepregi j., 696 l., vasut, ut. Csapod, posta.

Pusztacsó kisk., Vas vm., köszeg-felsőőri j., 300 l., ut. Lukácsháza, up. Nemescsó.

Pusztadobos kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 1162 l., ut. és up. Nyirma.

Pusztaderics kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 503 l., ut. és up. Tófej.

Pusztægres kisk., Fejér vm., sárbogárdi j., 1537 l., ut. Cece, up. Sáregres.

Pusztafalu kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 495 l., ut. Pálháza, up. Füzérkamlós.

Pusztai Sándor, * 1885, operaeñekes, az Operaláz tagja.

Pusztaföldvár nagyk., Békés vm., orosházi j., 3005 l., telefon, táviró, posta.

Pusztahencse kisk., Tolna vm., dunaföldvári j., 872 l., ut. és up. Nagydorog.

Pusztakislalu kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 178 l., ut. és up. Ráczmecske.

Pusztakovácsi kisk., Somogy vm., marcali j., 1527 l., ut. Somogyfajsz, posta.

Pusztamagyaród kisk., Zala vm., letenyei j., 1254 l., ut. Söjtör, posta.

Pusztamérges kisk., Csongrád vm., kiskundorozsmai j., 1840 l., telefon, posta.

Pusztamiske kisk., Veszprém vm., devecseri j., 657 l., ut. és up. Devecser.

Pusztamonostor nagyk., Szolnok vm., jászsági felső j., 1664 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Pusztarádóc kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 440 l., ut. és up. Egyházsrádóc.

Pusztaradvány kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 267 l., ut. és up. Hernádvécsé.

Pusztasomorja nagyk., Moson vm., magyaróvári j., 1079 l., ut. Mosonszentjános, posta.

Pusztaszabolcs nagyk., Fejér vm., adonyi j., 1988 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Pusztaszemes kisk., Somogy vm., tabi j., 488 l., ut. Kapolý, up. Kerekli.

Pusztaszentlászló kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 598 l., ut. és up. Söjtör.

Pusztaszér, major, Kistelektől (Csongrád vm.) é.-ra. Anonymus szerint itt volt az első magyar országyűlés. Millénniumi emlék.

Pusztavacs nagyk., Pest vm., alsódácsi j., 1956 l., telefon, táviró, posta.

Pusztavám nagyk., Fejér vm., móri j., 2442 l., ut. Mór, posta.

Pusztazámor kisk., Fejér vm., váli j., 622 l., ut. és up. Söskut.

Pusztula (lat.) a m. gennyel telt hólyag a bőrön.

Putilár l. Potilár.

Putnik, Radomir (1842—1917), à szerb vezérkar főnöke. P. vezette a hadműveleteket a balkáni háborúkban (1912—13), s ő verte

vissza 1914. az osztrák-magyar hads. offenzíváját.

Putnok nagyk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 4218 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Putnok i. László, * 1838, mérnök, a műegyet az anorganikus vegytan ny. r. tanára.

— 2. **Móric**, * 1865, földbírtokos, országgy. képvis.

Puis de Chavannes, Pierre (1824—1898), francia festő; a modern monumentalis fal-festés alapítója. (Allegóriák az amiens-i múzeumban, négy kép Genoveva életéből a párizsi Pantheonban stb.)

Puzon v. Posaun (ném.), rézfúvóhangszer, magy. harsona. A trombita rokona.

Pünkösd (gör. pentekoste a. m. ötvenedik), a zsidó pászka után hét hetét tartott aratási ünnepnek megfelelő, húsvét utáni 50. napra tartott ker. ünnep.

Pünkösdi királyság, rövidéletű hatalom.

Pünkösdi róza, a bazsaróza (P.a.onia) más neve.

Pünkösti Andor, * 1892, író és hirlapíró. Regénye: Bus Péter csodálatos kardja.

Püski kisk., Moson vm., magyaróvári j., 615 l., ut. Halászi, posta.

Püspök (a gör. episkoposból), több egyházból álló terület főpapja az egyházi rend szentiségének legfelsőbb fokozata. akit a pápa nevez ki és szentel fel. A püspök megyéjében az egyházi hatalom birtokosa, megyéjét kormányozza, abban bíraskodik, bérmat és papokat szentel.

Püspökbogárd kisk., Baranya vm., pécsi j., 612 l., ut. és up. Nagykozár. (1920), vasut, telefon, posta.

Püspökhatlan nagyk., Pest vm., váci j., 1369 vasut, telefon, posta.

Püspökhalvány nagyk., Hajdu vm., hajdu-szoboszlói j., 13.246 l., vasutelágazás, táviró, telefon, posta. Gyenge földgázforrás.

Püspöklak kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 974 l., ut. Ráczmecske, posta.

Püspöktele nagyk., Csanád vm., központi j., 2451 l., telefon, posta.

Püspökmárok kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 573 l., ut. Némethölý, up. Himesháza.

Püspöknádas kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 2524 l., táviró, posta.

Püspökzenterzsébet kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 625 l., ut. Pécsvárad, posta.

Püspökszentlászló kisk., Baranya vm., pécsi j., 111 l., ut. és up. Hosszúhetény.

Püspökszilágy nagyk., Pest vm., váci j., 1132 l., ut. Galgagyörk, posta.

Py... a'att nem talált szavak Pi... alatt keresendők.

Pyémia (gör.) a m. genyvértűség, lázas fertőzöttség, akkor keletkezik, ha nybak-tériumok jutnak a véráramba (vérméregzés).

Pygmalion, mondabeli király, egy elefántcsontszoborba volt szerelmes, amelyet Aphrodite megelevenített.

Pyjama (hindosztáni), hálóruga; könnyű napli ruha.

Pylonok, toronyszerű épületek az ókori egyiptomi templomok kapuja mellett.

Pyramidon, antipyrin-vegyület, gyógyszer láz, fejfájás, neuralgiák esetében.

Pyramis, l. Gula.

Pyramos és Thisbe, babiloni szerelmespár, akik egy oroszán megjelenésére szétfutnak és mítsém tudva egymás sorsáról, öngyilkosokká lesznek. (Shakespeare: Szentivánéji álom).

Pyridin, szerves vegyület, a csontolaj főalkotórésze. Használják a szesz denaturálására.

Pyrker János László (1772—1847), egri érsek, kiváló mecenás, németnyelvű költő.

Pyrophor-ötvények, azok a fémkeverékek, amelyek kemény tárgyhoz ütődve szikráznak. Ilyen a cerium, lanthán és vas ötvénye, a cervas, amelyet öngyújtószerkezetek tüzkövéül használnak.

Pyrotechnika (gör.) a tüzelés, izzás jelenségeivel, robbanószerek, tűzijátékok készítésével fogl.

Pyrrhus (Pyrrhos), epirusi király (Kr. e. 318—272). 318. Taras (Tarento) segítségül hívta a rómaiak ellen, akiket 280. és 279. sok áldozattal (P.-i győzelem) megvert, de 275. a rómaiak verék meg őt.

Pythagoras (Kr. é. 580—500 között), görög bölcselő és matematikus. P. és hívei a pythagoreusok (Alkmaion, Philolaos, Klinias, Archytas) tanításának lényege: mindennek alapelve és főoka a tizám; a világrendben s az emberi természetben ugyanaz a mat. törvényszerűség uralkodik.

Pythia, a főpapnő és jósnő neve Delphoi ókori görög város Apolló-templomában.

Q

Q, q = métermársa.

Qu alatt nem taált szavakat lásd **Kv** alatt

Quadrangulum (at.) a m. négyzög.

Quadrans (lat.) a m. a kör negyedrészé; csillagászati szögmérő műszer.

Quadrat (lat.), 1. szabályos négyzet; 2. matematikában egy mennyiség 2. hatványa.

Quadriga (lat.), négylovas harci-, versenyy. v. díszkocsis a régi görögöknél és rómaiaknál.

Quadriga

Quadrille (franc.), 4 pár által járt francia tánc.

Quaestor, a régi Rómában bünygi nyomozó és bíró, később az állami pénztár fenőke, végül állampénztári tisztviselő.

Qual (franc.) a m. rakpart.

Qual d'Orsay, Párizsban a Szajna balpartján egy rakpart neve, ahol a külügyminisztérium van, amelynek megjelölésére is haszn.

Quaker (ang.) a m. reszkető (gunynév) protestáns felekezet, alapítója George Fox (1624—1690). Önmagukat Barátok Társaságának (Society of Friends) nevezik; niarsenek papjaik és szertartásai, nem ismerik el az esküt és szentségeket, nem fognak fegyvert.

Quand même (franc.) a m. még akkor is; azért is.

Quandoque bonus dormitat Homerus (lat.) a m. még a jó Homeros is elszundit néha (Horatius).

Quantité négligeable (franc.) a m. elhanyagolható mennyiség.

Quantum-elmélet szerint (megalkotója Planck, 1900) az energia is, mint az anyag, atomszikus szerkezetű s kibocsátása ugrásszerűen, elemi energia-mennyiségekben történik, amelyeket quantumoknak nevezünk.

Quantum satis (lat.) a m. elegendő mennyiség (bővőben).

Quarantaine (franc.) a m. vesztegzár; szó szerint negyven (nap), t. i. eredetileg ennyi ideig tartott.

Quarnero, az Adria EK-i öble. Legnagyobb szigetei: Vegia és Cherso. Kikötői: Fiume, Buccari, Portoré, Zengg, Üdülőhelyei: Abbazia, Cirkvenica.

Quart (lat.), 1. könyva'ak. Négyrét hajtott ivekből álló könyv. Kőnyvészetilek jele: 4°.

2. Angol ürmérték, 1/4 gallon = 1.36 liter.

Quarta, a német középiskolák 3. osztálya.

Quartier (negyed), városrész. **Q.** Latin: párizsi diáknegyed.

Quasi (lat.) a m. mintegy. **Q.** re bene gesta a. m. mint aki jól végezte a dolgát.

Quattrocento, az olasz művelődéstörténet 15. századát (1401—1500) jelenti.

Al'attenyésztés, halászat, erdőgazdaság, fejlett textilipar. Fővárosa **Q.**, a Szent Lőrinc folyó mellett, 95.000 l. 1608. franciák alapították. 1759 óta angol.

Queen (ang.) a. m. királynő. **Q. Anne-stílus**, a 18. sz. eleji ang. építészeti stílus (vaskos egyszerűség).

Queensland, egyike az Ausztráliai Egyesült Államoknak, $1\frac{3}{4}$ millió km², 855.000 l. Kukorica, buza, jul és szarvasmarha; arany, réz, cink, szén. Fővárosa és kikötője Brisbane.

Queretaro, Mexiko egyik állama, az ország közepe táján. Fővárosa **Q.** 33.000 l. 1867. itt végezték ki Miksa császárt.

Quesnay, François (1694—1774), orvos, a közgazdaságtanban a fiziokrata iskola (l. o.) megalapítója.

Qucu (franc.) a. m. 1. fark; 2. bíliárd-dák; 3. hosszú sor (sorbaállítás).

Qui bene cingunt bene docet (lat.) a. m. aki jól különböztet meg, az jól tanít.

Quid pro quo (at.) a. m. valamit valami más helyett; a dolgok szeszecserélése.

Quicquid non movere (lat.), a politikai életben hangoztatott mondás: ne bántsd azt, ami nyugton van.

Quietismus (at.), kat. vallásos irány. Alapítója Molino spanyol pap, aki a lélek passzív várakozásában s a befelé imádkozásban látta az igaz kegyességet.

Qui habet tempus, habet vitam (lat.) a. m. akinek ideje van, annak élete is van.

Quin'a (lat.), a német középiskolák 2. osztálya.

Quintett (ol.), ötszólamu zenemű.

Qui pro quo (lat.) a. m. egyik a másik helyett (száméyresre tévedésből).

Quirinal (Mons Quirina's), egyike a római hét dombnak. Itt székelt ma az olasz király s a külügyminisztérium.

Qui s'excuse, s'accuse (franc.) a. m. aki magát menti, magát vádolja.

Quisiana (ol.) a. m. itt meggyógyul az ember. 1. Olasz királyi kastély Nápoly mellett. 2. Automátás étkezéshelyiség.

Qui tacet, consentire videtur (lat.) a. m. aki hallgat, az látszólag beleegyezik.

Quito, Ecuador fővárosa 3850 m. magassággal. 80.000 l. Egyetem.

Quittner Zsigmond (1857—1918), műépítész; művei: Gresham-palota, Keresk. Bank palotája.

Qui vivra verra (franc.) a. m. aki megéri, majd meglátja.

Quod Deus avertat (lat.) a. m. amitől Isten óvjon.

Quod erat demonstrandum (lat., rövidítve **Q. E. D.**) a. m. ezt kellett bebizonyítanunk!, valamely bizonyítás végén szokásos formula.

Quodlibet (at.) a. m. tetszsszerint; egyveleg.

Quod licet Jovi, non licet bovi (lat.) a. m. ami szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek.

Quod scripsi, scripsi (lat.) a. m. amit írtam, megírtam, ez volt János ev. 19. 22. szerint Pilátus válasza a zsidó főpapoknak, akik kifogásolták Jézus keresztje fe'iratában, hogy a zsidók királynak van feltüntetve.

Quo jure? (at.) a. m. mi jogon?

Quos ego! (at.) a. m. majd adok én nektek! Neptunus ezekkel a szavakkal förmed rá Vergilius Aeneis'ben az Aeneast pusztulásal fenyegető szelekre.

Quota (lat.) a. m. hányad, részlet (l. még Kvóta).

Quot capita, tot sensus (lat.) a. m. ahány fej, annyi vélemény.

Quotiens (lat.) a. m. hányadsz.

Quousque tandem...? (lat.) a. m. hárt még meddig...? Cicero Ca'lina elleni első beszédének kezdőszavai.

Quo vadis? (lat. a. m. hová mégy?), a keresztény legenda szerint ezt kérdezte az üldözés elől menekülő Péter Jézus Krisztustól, mikor vele Róma a'att találkozott. S mikor Krisztus azt felelte, hogy megy Rómába, hogy újra megfeszítsék, Péter is megszégyenülten visszafordult. A gondolatot Sienkievicz dolgozta fel egy regényében.

R

R. (hómérő) = Réaumur; **R.** zseborák szabályozóján = retarder, lassítani; **r** = radius; **R. v. Rec.** leveleken = recommandée, ajánlott; **R. O.** táviratnál: rendre ouvert (franc.) = nyitva kézbesítendő; **R. P.** (u. ott): répost; **rayée** = válasz fizetve.

Ra, egyiptomi napisten.

Raab Ervin, * 1874, festő és grafikus; tájképek.

Rab Gusztáv, * 1900, író, hírlapíró, az Est-lapok munkatársa. (Mocsárláz, reg.)

Rába, folyó Stájerországban, Győrnél ömlik a Dunába. Energiáját villamosárammá értékesítik.

Rábabogyszló kisk., Vas vm., sárvári j., 725 l., ut. Sárvár, up. Felsőpáty.

Rábacsanak nagyk., Sopron vm., (soprai j., 1347 l., vasut, táviró, posta.

Rábacsécsény kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 785 l., ut. Kóny, up. Rábaszentmihály.

Rábadoroszló kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 322 l., ut. és up. Nagycsákány.

Rábafüzes kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 1222 l., ut. Szentgotthárd, posta.

Rábagyarmat kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 1107 l., ut. Ivánc, up. Rátót.

Rábahídvég nagyk., Vas vm., vasvári j., 1535 l., ut. Rábamónári, posta.

Rábakecűfő kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1312 l., ut. Beled, posta.

Rábakécskéd kisk., Vas vm., celldömölki j., 705 l., ut. és up. Kenyeri.

Rábakethe'y ki.k., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 736 l., ut. Szentgotthárd, posta.

Rábakisfalud kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 213 l., ut. és up. Szentgotthárd.

Rábakovácsi kisk., Vas vm., sárvári j., 915 l., ut. Ikervár, posta.

Rábakövesd kisk., Vas vm., sárvári j., 266 l., ut. Hegyfalu, up. Felsőpaty.

Rábaköz, a Kis-Alföldnek a Rába és Rábca közt elterülő része Győr és Sopron vm. határán.

Rábamónári kisk., Vas vm., vasvári j., 599 l., vasut, távíró, posta.

Rábapatoná nagyk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 2314 l., ut. Koronóc, vasut, posta.

Rábadordány nagyk., Sopron vm., csornai j., 1586 l., vasut, távíró, posta.

Rábabüspöki kisk., Vas vm., vasvári j., 483 l., ut. és up. Rábamónári.

Rábasebes kisk., Sopron vm., csornai j., 379 l., ut. Szany, up. Vág.

Rábasömjén kisk., Vas vm., sárvári j., 687 l., vasut, ut. (s up. Sárvár).

Rábaszentandrás kisk., Sopron vm., csornai j., 768 l., vasut, ut. és up. Szany.

Rábaszentmihály kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 662 l., ut. Kóny, posta.

Rábaszentmiklós kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 234 l., ut. Tét, up. Nagymórichida.

Rábaszenttamás kisk., Vas vm., vasvári j., 210 l., ut. és up. Rábamónári.

Rábaszovátfő ki.sk., Sopron vm., csornai j., 1228 l., ut. Rábadordány, posta.

Rabat, kikötőváros Marokkó Ny-i partján, 47.000 l.

Rábatamási kisk., Sopron vm., csornai j., 1508 l., ut. Csorna, vasut, posta.

Rábatótfalu kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 764 l., ut. Szentgotthárd, posta.

Rábatötös kisk., Vas vm., vasvári j., 399 l., ut. Csempezköpcs, up. Rum.

Rabatt (ol.) a. m. árengedmény.

Rabbi (héber, a. m. uram), rabbinus, a zsidó lelkész közkeletű neve.

Rábcakapi kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 424 l., ut. Bósárcány, up. Markotabödöge.

Rabelais, François (1495—1553), pap és orvos; francia író. Főműve Gargantua s folyt. Pantagruel c. regénye, amelyben társadalmának maró szatirját adja.

Rabiatius (lat.) a. m. indulatos, hevesvérű.

Rabinovszky Máriausz * 1895, műkritikus, a Neues Politisches Volksblatt szerkesztője és művészeti kritikusa.

Rabitz-fal, dróthálóból áll, gipszvakolattal bevonva.

Rablás, büntett, az követi el, aki idegen ingó dolgot annak tulajdonosától v. birtalójától erőszakkal v. fenyegetéssel vesz el.

Rablógyilkosság, olyan rablás, amelyet a tettes gyilkossággal v. szándékos emberöléssel együttesen követ el.

Rabonbán, az ós-zékek főpapja, a csiki zékek krónika nem igazolt adatai szerint.

Rabszolgapart, Togo (1919-ig német, azóta angol és francia), Dahomey (francia) és Nigeria (angol) partvidék Afrikában.

Rabszolgaság, általánosan elterjedt volt primitív népeknél; a rómaiaknál a rabszolgaháborúra való kegyetlen bánásmód rabszolgaháborúra vezetett. A R.-ot enyhítette a jobbágyveszt. Anglia gyarmatosítása folytán a negérek R.-ba hurcolása újabb erőt adott a R.-nak. 1833. Anglia, 1863. az Egyes. All., 1868. Kuba és 1888. Brazília eltörölte a R.-ot.

Rabulsztika (lat.), jogi csűrész-csavarás.

Ráby Máttyás (1752—?), magy. udv. kancell. hivatalnok. Mint denuncianst, Pest vm. 1784. becsukatta; kiszabadulva, II. Józsefnél kereste vélt igazát, majd Strassburgból valóda be a hazai rendszert (Jus izmord u. Regierungsgreuel in Ung. u. Oesterr. 1797). Jókai Rab Ráby regénye az egészét átköltötte.

Rácalmás nagyk., Fejér vm., adonyi j., 4170 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Rácgörcsöny kisk., Baranya vm., mohácsi j., 716 l., ut. Mohács, up. Somberek.

Rachel-Felix, Elise (1820—1858), francia színművésznő. Játékával új irányt szabott a francia színjátszásnak.

Rachilde, A. Valette-nek, a Mercure de France szerkesztőjének felesége, * 1862, francia regényíró, az erotikus aberrációk ábrázolója.

Rachtisz (lat.) a. m. angolkör.

Racine, Jean Baptiste (1639—1699), francia tragédia-költő, a 17. sz.-beli francia klasszicizmus egyik főképviselője.

Ráció (lat.) a. m. ész, ok, értelem, adag.

Racionalizálás (lat.) a. m. észszerűsítés az ipari termelésben, hogy ez minél egyszerűbb és gazdaságosabb legyen.

Racionalizmus (lat.), i. a filozófiában: minden olyan álláspont, amely az ismeret forrását az észben keresi, ellentétben az empirizmussal (l. o.). A R. az empirizmussal a görög filozófia óta harcba állt. Kant kisérlete meg a két irány összeegyeztetését azzal, hogy szerinte az értelem adja a tudás formáját, az érzékek az anyagát. — 2. A teológia terén jelenti a R. a vallásnak a tisztá észre és erkölcsiségre való alapítását. Képviselői az ateisták.

Ráckeresztur nagyk., Fejér vm., adonyi j., 2207 l., telefon, posta.

Racket (ang.) a. m. labdaütő a teniszben.

Ráckeve nagyk., Pest vm., ráckevei j., 6544 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Rackozár kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1243 l., ut. Mágocs, posta.

Rácmecke kisk., Baranya vm., pécsvárad i. j., 1052 l., vasut. táviró, posta.

Rácpetre kisk., Baranya vm., pécsi j., 1278 l., telefon, posta.

Ráctöltés kisk., Baranya vm., molnácsi j., 1196 l., ut. Némethölly, posta.

Rácváros kisk., Baranya vm., pécsi j., 332 l., ut. Pellérd, posta.

Rácz r. **Gyula**, * 1874, statisztikus, közgazdasági író, kül. a mezőgazdasági kérdéssel, a választójoggal és a várospolitikával fogl. — 2. **Lajos**, * 1864, főisk. tanár, filozófus, főleg Rousseauval fogl. — 3. **Lajos**, * 1862, kuriai bíró, tanácselnök. — 4. **Pál**, * 1888, szlovenszkói író (s hírlapíró).

Rád nagyk., Nógrád vm., nógrádi j., 1125 l., ut. Penc, posta.

Radákovics József, író, I. Vas Gereben.

Ráday Gedeon gróf (1713—1792), költő, ő egyesíti először verselésében a rimet és időmértéket (nyugateurópai vagy Ráday-vers). Kiváló műgyűjtő volt. Könyvtára a bp.-i ref. teológiai. — 2. **Gedeon** gróf, * 1872, földbírt., 1910. Pest vm. és Kecskemét főispánja. 1921. a Bethlen-kormány belügyminisztere volt. Országgy. képvis.

Radcliffe, angol város Lancashireben, 25.000 l., gyapatipar.

Radegund, falu és gyógyfürdő Grác közelében. Hídegvizgyógyint.

Radek, Karl, * 1885, orosz kommunista. 1917. Stockholmból vezette a kom. propagandát Németországban, 1918—9. Berlinben orosz lap-tudósító, innen kiutasították. 1927. Trotzkival együtt kizárták a kommunista pártból, 1929. visszafogadták.

Radetzky, Joseph Wenzel, gróf (1766—1858), osztrák tábornagy. Az 1848—49. osztrák-olasz hadjáratban Santa Lucia-, Custozza-, Mortárai- és Novárránál döntő győzelmet aratott. Ezután a lombard-velencei királyság kormányzója 1856-ig.

Rádfalva kisk., Baranya vm., siklósi j., 529 l., ut. Harkány, up. Kémes.

Radiáció (lat.) a m. sugárzás.

Radiális (lat.) a m. sugaras.

Radiátor (lat.) a m. kisugárzó, központi fűtésnél fűtőtst.

Radics, Sjtepan (1866—1928), horvát politikus, haláláig vezetője az általa alapított horvát parasztpártnak és a horvát szeparatista törekvéseknek. 1924. és 1926—7. miniszter volt. Parlamenti ülésen merénylet folytán megsebesült (s csakhamar meghalt).

Radikáliszmus (lat.) a m. gyökeresség. Annak a politikai iránynak elnevezése, amely a társadalmi és gazdasági berendezések visszaradatt fejlődését gyökeres reformokkal kívánja előmozdítani. A R-t nálunk az 1914. alakult és 1919. megszűnt Országos Radikális Párt képviselte.

Radioaktivitás (lat.), egyes kémiai elemeknek (uránium, rádium, ionium, actinium, thorium stb.) az a tulajdonsága, hogy atomjaik suga-

rakat bocsátva ki, szétbomlanak és ilyképpen új elemet hoznak létre. A kibocsátott sugarak háromfélék lehetnek: a pozitív helium-ionokból álló alfa-, a (negatív) elektronokból álló béta- és a Röntgen-sugárral rokontermészetű gamma-sugarak. Mágneses térben az alfa- és béta-sugarak ellenkező irányban elhajlanak. A radioaktív sugárzás a levegőt elektr. vezetővé teszi; a fénylemezű lemezt megfektetűi és az élő szervezetre erős hatást gyakorol, amit ma már az orvostudomány is hasznosítani igyekszik. Az atombomlás közben nagymennyiségű hő szabadul fel. — Radioaktív anyagok a talajban, a tengerben és a levegőben egyaránt előfordulnak. Mindig rendkívül finom eloszlásban; így pl. 1 tonna szurokérc kb. 200 milligramm rádiumot tartalmaz. — A radioaktivitás felfedezésekorunk fizikai tudományának egyik legjelentősebb eredménye volt, mely óriási lépést jelentett az anyagi világ titkainak megismerés felé. Az első idevonatkozó kísérletet Becquerel (l. o.) végezte 1896., magát a rádiumot a Curie-házaspár (l. o.) fedezte fel.

Radiotelegrafia (gör.), drótnélküli telefon.

Radioterapia (gör.-lat.), különféle sugárzások felhasználása gyógyításra. Így pl. fénysugarak, Röntgen-sugarak, a rádium sugárzása, mcsterseges fénytörások (quarclámpa) stb.

Radics Jenő (1856—1917), az Iparműv. Muz. igazgatója, műgye. tanár; számos iparművészeti kiállítási cikk és könyv (Magyar műkincsek).

Rádium, hőt és kémiai hatású sugarakat kibocsátó nehéz fém. Madame Curie fedezte fel 1910. Előfordul szurokércben és ásványiüzekben.

Radius (lat.) a m. 1. az alkar egyik (sontja). — 2. A geometriában sugár (az átmérő fele).

Radnai I. Béla, * 1873, szobrász; Radusz segédje, genre- (Himnusz), dekoratív- (kir. várapálya, piarista-rendház), emlékszobor (Le-nau Csataon, Petőfi Pozsonyban, Damjanich Szolnokon stb.). — 2. **Miklós**, * 1892, zeneszerző, a Zeneművészeti Főiskolán a zeneelmélet tanára, 1925. a bp.-i Operaház igazgatója. Dalokat, zongoradarabokat, kamarazenét és zenekari műveket írt. Operája: A három sziv.

Radó I. Antal, * 1862, irod. tört. író, költő és műfordító; megírta az olasz irodalom történetét, kiadott egy Dante-életrajtot stb. Számos költeményes kötetet jelent meg. — 2. **Antal**, ifj., * 1890, író és hírlapíró. 1922 óta Bécsben és Angliában él és a középkor iparművészetével fogl. — 3. **Imre**, * 1885, vajdasági novella- és regényíró; regényei: Az akarat szárnyán, Riport. — 4. **Lajos**, * 1880, földbírtokos, felsőházi tag. — 5. **Sámuel** (1857—1919), író és újságíró, a Magyar Távirati Iroda vezetője.

Rádócujfalu kisk., Vas vm., körmend-nemetújvári j., 242 l., ut. és up. Egyházsrádóc.

Radom, lengyel város, 62.000 l., börtényártás.

Rados Gusztáv, * 1862, matematikus, a bp.-i műgye. nvug. ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja. Főleg a magasabb algebra és számelmélet terén végzett értékes kutatásokat. j., 541 l., ut. és up. Sajószentpéter.

Radoszlavov, Vaszil, * 1858, bolgár politikus. 1913–18. miniszterelnök, a világháború után Németországba menekült és ott él.

Radsputana, Elő-India egyik országa brit fennhatóság alatt, 33.400 km², 10 millió l. Száraz vidék. Buza és pamut; szarvasmarha.

Radu, Demeter (1862–1920), gör. kath. püspök előbb Lugoson, majd Nagyváradon; a román szenátus ellen elkövetett bombamerénylet áldozata.

Radvánszky 1. **Albert** báró, * 1880, az ev. egyház egyetemi felügyelője, felsőházi tag. — 2. **Béla** báró (1849–1906), történetíró, koronaőr. Főműve: Magyar családélet és háztartás a 16. és 17. sz.-ban.

Raffael (Raffaello di Giovanni Santi, 1483–1520), az olasz renaissance leghíresebb festője, legkiválóbb művei a vatikáni falfestmények és a sixtusi kápolna szőnyegkartonjai. Egy Madonna-képe a Szépm. Muz.-ban.

Raffay Sándor, * 1866, pozsonyi ev. teol. tanárból lett bp.-i lelkész és bányakerületi püspök. Főbb művei: A logosz, Jézus példázatai. Fordította az ujszöv. apokrifusokat.

Raffia, egy madagaszkári pálmafaj hánusa; kötözésre szolgál.

Raifinált (franc.) a. m. finomított; furfangos.

Raifinement (franc.) a. m. ravaszság, finomság.

Rágadozók, az emlősök egyik jelentős csoportja. Jellemző a fogazatuk: 6–6 metszőfog. 2–2 hatalmas szemfog és változó számú taréjos, éles zápfog. Többnyire erős testűek és fürgék. Lábujjaikon hegyes és erős karmok vannak. Halló- és szaglászervük igen éles. Többnyire élő állatokkal táplálkoznak. Ide tart a macska, kutya, hiéna, menyét- és medvéfélék.

Rágadozó madarak, erős, kampós csőrökkel és hatalmas karmokkal ellátott nagy madarak. Élő állatokra vadásznak. Nappalok a sás- és súlyomfélék, éjjeliek a baglyok.

Rágalmazás. Aki más előtt olyan dolgot állít v. híresztel va'kiről, amely valódsága esetén az illető ellen a büntető v. fegyelmi eljárás megindítását vonná maga után v. őt a közmegvetésnek tenné ki. **R.-t** követ el és hat hónapig terjedő fogházzal és pénzbüntetéssel, ha pedig sajtó útján követi el, egy évig terjedő fogházzal és pénzbüntetéssel büntetendő.

Ragály kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 634 l., telefon, táviró, posta.

Ragályi-Balassa Ferenc, báró, * 1864, föld-birtokos, felsőházi tag.

Ragályos betegségek, 1. Fertőző betegségek.

Rágcsálók, kisebb emlősök, melyeknek metszőfogai folytonosan nőnek (nyul, egér stb.).

Raglian (R. angol tábornok (1788–1855) neve után), bő férfifelöltő.

Ragout (franc.), husdarabokból fűszereslével készült étel.

Ragusa (Dubrovnik), kikötőváros Dalmáciában, az Adria partján, 15.000 l. R. k. püspökség. Hajóiskola. Selyem- és bőrpar. Vasut-

állomás. **R.** 639. épült és többé-kevésbé független, gyakran Velencével versenyző köztársaság volt, virágzó közvetítő kereskedelemmel, 1808-ig.

Ragya, kiál'tott himlő után megmaradó apró sebhelyek, melyedések a bőrön.

Raiffeisen, Friedrich Wilhelm (1818–88), német közzgazda. A 40-es, 50-es években segélyegyleteket a'kított. Ezekből fejlődtek ki az u. n. **R.-szövetkezetek**. Főműve: Darlehenska u.vereine magy. is megjelent.

Ra'mund, Ferdinand (1790–1836), bécsi drámaíró és népszerű komikus színész.

Ráiner Károly, * 1875, építész (Hazai Bank, Harisbazar Bp.sten).

Ráinernő Istvánffy Gabriella, * 1877; festő; átfalépek.

Ráinprecht Antal, * 1882, ügyvéd. Veszprém vm. volt főispánja, a Páneurópai Unió magyarországi csoportjának elnöke.

Raison (franc.) a. m. észszerűség, célszerűség (pl. állam-**R.**).

Raisz Béla, * 1873, kuriai bíró.

Raith Tivadar, * 1893, író, a Magyar Írás c. folyóirat szerk. Több próza- és verskötete jel. meg.

Raj, egy méhkas népcésze, 5–50.000 méh. **R.-zás**, a méhek egy részének kirepülése a kasból, hogy új államot alkossanak.

Rajja, a. m. maharadzsza (l. o.).

Rajacsics József (1785–1861), szerb patriarcha, 1848. a szerb nemzeti mozgalom élére állott és ő avatta be Jellacsicsot báni hivatalába.

Rajec, község, Tren'son vm., a Zsolna folyó mellett, 2700 l. Fürdőhely. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Rajka nagyk., Moson vm., rajkai j., 2781 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Rajna, Európa legforgalmasabb nemzetközi folyója, a Svájc Alpokban ered, átfolyik a Bodeni-tavon. Bazel'től lefelé hajózható. Vízvidékéhez tartoznak Elzász, a Saar-vidék, Lotharingia (Európa legmagyobb vasútterüpei), a Ruhr-vidék (Európa legmagyobb széntelüpei) és Hollandia, ahol több ágra szakadva ömlik az Északi-tengerbe, 1300 km.

Rajna Ferenc, * 1861, ujsáíró, kritikus. Itt vigáírókat, o. perettszöveget.

Rajnai Gábor, * 1885, színművész, a Nemz. Színház tagja volt, most a Vígshízházé.

Rajnis József (1741–1812), győri jezsuita, a deák-iskola tagja.

Rajz Miklós, 1863, festő; Lotz tanítványa.

Rák, 1. folyami **R.**, mely mintegy 20 cm-re nő meg. Husa kedvelt csmege. Tiszta vízű s köves folyókban és patakokban él. — 2. Az álat'úv negyedik csillagképe. A központonján átmenő szélességi kört Ráktérítőnek nevezik, ebben éri el a Nap legmagyobb magyóságát. — 3. Betegség, l. Karcinoma.

Rakaca kisk., Borsod vm., edelényi j., 750 l., ut. Krasznokvajda, posta.

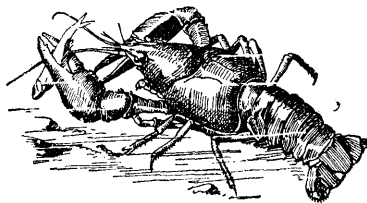
Rakacszend kisk., Borsod vm., edelényi j., 628 l., ut. Krasznokvajda, up. Rakaca.

Rakamaz nagyk., Szabolcs vm., dadai felső j., 4321 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Rakéta (ol.), papír- v. bádögcső, amely gyulekény anyaggal van megtöltve. Tűzijátékokra, veszélyben forgó hajónál éjjel feladásra haszn.

Rakett (ang.), labdautó a tennisjátékokban.

Rákócziak, a II. sz.-ban szereplő Bogát-Radván nemzetségből származnak. A nevet elsőnek Ba'ázs használja 1328–1337. A 16. sz.-ban 2 ágra oszlik: az egyik, amelyik a rákóczi előnevet használja, megmaradt köz-

Folyami rák

nemesnek (s kihal 1754.; a másik, a fejedelmi ág Zsigmondtól származik, aki 1517. az előnevet adó Felsővadászt szerzi meg. Ebből az ágból Zsigmond (s Ferenc 1588., Lajos 1607. báróságot, Pál országbíró grófságot nyert: **Zsigmond** báró (1544–1608), a nagy Rákóczi-vagyon alapítója, 1607. megválasztották erdélyi fejedelemmé. **Fiát, I. Györgyöt** (1591–1648) Bethlen Istvánnal szemben választották meg 1630. fejedelemmé; hatalmát Gusztáv adolfal és a Habsburg-ház ellenségeivel szövetségben a magy. pol. és vallás szabadság biztosítására igyekezett felhasználni; 1644–45. hadjárata III. Ferdinánd ellen a linzi békével végződött. Ennek fia, **II. György** (1621–60) már 1642 ó a választott fejedelem volt; a lengyel trón megszerzéséért szerencsétlen háborút viselt 1657., amiért a szultán is letette; a budai basával vívott gyalu csatában (1660 máj. 22.) halálosan megsebesült. **Fia, I. Ferenc** (1645–76) választott erdélyi fejedelem, résztvett a Frangepán-összeesküvésben. **Fiát, II. Ferencet** (1675–1735) anyja Zrinyi Ilona nevelte, ki neje lett Thököly Imrénének, ennek bukása után 1685–88. védte Munkács várát a csisz. hadak ellen. A kapituláció után elszakították anyjától; Neuhausban, majd Prágában igyekeztek osztr. főúrrá gyurm; 1694. nőül vette hessen-rhein-felsi Amáliát (s magyar birtokaira vonult vissza, csakhamar belekerült a felkelő mozgalmakba, melyekből eleinte mindenáron ki akarta magát vonni (L. Rákóczi F. szabadságharca). A szatmári béke után Lengyelországba, Angliába, majd Franciaországba távozott, a külpolitikai helyzetből remélve a nemzet sorsa jobbrafordulását; a francia udvar körében tartózkodott 1713–15., mikor bizva a török háborúban, Törökországba ment, azonban csá-

latkozott, Franciaországba sem térhetett vissza, úgy hogy kis emigráns kolóniájával Jenikőben, Rodostóban töltötte egyszerű és valóságos életét 1735-ig. Emlékiratai először franciául jelentek meg 1739., több magyar fordítása is van. Vallomásait és önéletrajzát az Akadémia 1876. adta ki a kézirat után. Fiait, Györgyöt (1701–56) és Józsefet (1700–38) a bécsi udvar tudatosan rosszul nevelte, értéktelen kalandor életük befejeztével a R. férfígyon kihalalt. Utolsó tagja Jozefa, József leánya, mint apáca halt meg Párizsban 1780.

Rákócziálva nagyk., Szolnok vm., központi j., 4325 l., telefon, posta.

Rákóczi Ferenc szabadságharca. A török uralom alól való felszabadítás után a Kollonics-féle rendszer a történeti Magyarország teljesen meg akarta semmisíteni. A nép is fölázadt a súlyos terhek ellen és így általános anarchia keletkezett országszerte. Esze Tamás (s Kis Albert vezérül felkérték a 12 éves kora óta külföldön tartózkodó II. Rákóczi Ferencet, aki érintkezésbe lépett XIV. Lajosal. Rákóczi levele árulás folytán a bécsi udvar kezébe kerülvén, elfogták, börtönbe vetették, ahonnan csak neje segítségével menekülhetett Lengyelországba. A kurucok szövetsége hívására 1703. hazajött, ennek hírére a nemesség és a vármegyék egymásután csatlakoztak hozzá, a főurak közül elsőnek Bercsényi Miklós, majd Károlyi Sándor. A hadműveletek változó szerencsével folytak a kuruc és (sászári) hadak között. Azonban az 1708. trencsényi vereség és a háborus nyomorúság a kurucokat békére hangolták, melyet Rákóczi távozása után Károlyi Sándor Szatmáron is kötött Pálffy Jánossal, az udvar megbízottjával (1711).

Rákóczi-Induló, a Bihari nyomán megismert kurucokori muzsika anyagából alakított induló, amelyet Schol Miklós katonai karmester 1809. adott ki. Fáy István gróf újabb átdolgozása nyomán ismeri meg Erkel s adja ki zongorára »Emlékiül Liszt Ferencs». Az ő révén kerül Berliozhoz is, aki nagy zenekarra fordolgozza és »Damnation de Faust» c. művébe ickítja.

Rakodczay Pál (1856–1921), színész, több színhzeti és irodalomtört. művet írt. Főműve: Egresy Gábor és kora.

Rákös, 1. pataki, a Budapest határának É.-i részén, a Vízafogó-gátnál ömlik a Dunába. — 2. MÁV pályaudvar Kőbányától K-re. — 3. R. rendező MÁV. pályaudvar a Nyugattól É-ra.

Rákösca nagyk., Pest vm., gödöllői j., 5919 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Ráköshegy nagyk., Pest vm., központi j., 1606 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Rákosi 1. **Jenő** (1842–1929), író, újságíró s publicista. Mészarabájával, az Aescopusszal, tört. tragédiáival és vígjátékaival (V. László, Endre s Johanna), a múlt század végén felépő újromantikus törekvések kezdeményezője. Írt népszínműveket, operettet, regényt, esztétikai műveket. Fordította Shakespeare, A'schylost

stb. Ujsággjával: a Budapesti Hirlappal (alap. 1881.) a konzervatív felfogás egyik legerősebb szócsové volt. A politikában a nemzeti és liberális szellemet képviselte. 1925 óta a Pesti Hírlap főmunkatársa volt. A magyar publicisztikára Kossuth óta senki nála nagyobb hatással nem volt. — 2. **Nándor** (1832–84), festő; arc-, oltár-, táj-, történeti kép. — 3. **Szidi**, * 1852, **R.** Jenő testvére, színművész, a Nemz. Színház tsb. és örökös tagja. A R.-féle magán zsiniszkola tulajdonosa. — 4. **Viktor** (1800–1923), író, a Kakas Márton szerkesztője, zsurnaliszta és képviselő. Legnépszerűbb, mint humorista (Sipulusz tárcái, Gyalu, Zuboly és társai, Humoreszek stb.). Irt hazafias irányú elbeszélőműveket is (Korhadz fakesztrtek, Elnémult harangok) és sok ifjúsági könyvet.

Rákosszesztur nagyk., Pest vm., gödöllői j. 6029 1., vasut, táviró, telefon, posta.

Rákosliget nagyk., Pest vm., gödöllői j., 2756 1., vasut, táviró, telefon, posta.

Rákospalota, rt. város, Pest vm. 36.008 1., redőgm., villamosvasut, vasut, táviró, telefon; posta.

Rákosszentmihály nagyk., Pest vm., központi j., 9938 1., villamosvasut, vasut, táviró, telefon, posta.

Rakovszky 1. **Endre**, * 1861, ny. főispán, felsőházi tag. — 2. **István** (1842–1910), az általmi számvevőszék elnöke és hosszú időn keresztül a magyarorsz. szabaddóművesek nagymestere volt. — 3. **István**, * 1858, politikus. Mint katona kezdte pályáját. Résztvett a Néppárt megszervezésében. 1901 óta képviselő néppárti programmal. A koalíció alatt a képviselőház alelnöke, az esz. nemzetgyűlésnek elnöke volt. 1921 nyarán lemondott. Legitimista. — 4. **Iván**, * 1885, **R.** Isván számvevősz. elnök fia, 1910. munkapárti képviselő. A háboru után résztvett a felvidéki magyar pártok megszervezésében. 1921. Budapestre jött és 1922–26. a Bethlen-kabinet belügyminisztere volt. A szfv. közmunkatanács elnöke és országy. képv.

Ráksi kisk., Somogy vm., igali j. 755 1., ut. és up. Igal.

Rakassányi Dezső, * 1879, festő; dekoratív képek középpületek számára.

Rakusy, egy jármű megengedett terhelése.

Raleigh, Sir Walter (1552–1618), Erzsébet angol királynő kedvelte, költő, államférfi és tengerész. 1. Jakab király bezaraita, majd kivégeztette. Börtönében megírta a világ történetét.

Ramadán, a 9. hónap, amelyen át a mohamedánok szüreti böjtot tartanak a Korán kinyilatkoztatásának emlékére.

Ramajána, a legnagyobb ind. műeposz. Szerzője vsz. Valmiki (Kr. u. 4–5. sz.).

Rambouillet-palota, a 17. sz. legelőkelőbb szalonja; a kor izlésére és a nyelv fejlődésére egyaránt nagy hatással volt.

Rameau, Jean Philippe (1683–1764), francia zeneszerző és orgonaművész, a zeneelmélet

reformátora. Lullyvel a fr. opera alapítója. 30 operát írt.

Ramel, Rudolf, * 1881, osztrák államférfi, 1919. igazságügyi államtitkár, 1921. belügyminiszter, 1924–26. belügymin. és miniszterelnök.

Ramotsa kisk., Zala vm., alsőlendvai j., 150 1., ut. Dávidháza-Kotormány, up. Csesztreg.

Ramocsalaháza kisk., Szabolcs vm., nyirbaktiai j., 1282 1., telefon, posta.

Ramon y Cajal, * 1852, spanyol orvos, madridi egy. tanár, kiváló ideggyógyász; 1906. Nobeldij.

Rámpa (franc.), 1. kocsifeljáró; 2. lámpa-sor a színpad előtt.

Rampolla, del Tindaro Mariano (1843–1913), bíboros, pápai államtitkár, XIII. Leó alatt, franciabarát politikus. A pápaválasztásnál 1903. Ausztria vétója miatt kibukott.

Ramsay, Sir William (1852–1916), angol vegyész. Ő fedezte föl a levegőben a nemes gázokat, az argont, héliumot, kriptonot, neonot; xenont. Ő mutatta ki 1903, hogy a rádium-emanáció héliummá alakul át. 1904. Nobeldij.

Rameses II. (Kr. e. 1348–1281), egyiptomi fáraó. Mumiáját 1881. felfedezték, a kairói múzeumban van.

Ramsgate, angol kikötőváros az Északi-tenger partján, 36.000 1.

Ramus, Petrus (Pierre la Ramée, 1515–72), francia filozófus. Egyike a legcsóknak, kik Aristoteles tekintélye ellen küzdöttek.

Ramuz, C. F., * 1875, svájci francia regényíró, a népélet s a természet realista és misztikus magasztalója.

Ranch (spany.), az Egyes. Áll. nyugati részében állattenyésztő farm.

Rancune (franc.) a. m. elfojtott harag.

Rangabé, Alexandros Rizos (1810–92), ujjögör költő és politikus.

Rangoon, Alsó-Birma, brit tartomány fővárosa, az Iravadi deltája mellett, 342.000 1. A rizskivitel főhelye.

Ránk, község, Abauj-Torna vm., 300 1. Közéleben R.-füred, 160 1. Időszakos meleg szökőforrás (gejzir). Trianon óta Csehszlovákiáé Rankovce néven.

Ranke, Leopold von (1795–1886), német történetíró, berlini egy. tan., a forráskritika mestere, kora legnagyobb német történésze, nagy tud. iskola feje.

Ranolder János (1806–78), veszprémi püspök. Számos egyházi és pedagógiai munkát írt. A bp.-i leánynevelő R. intézet megalapítója.

Ranschburg i. **Rá.**, * 1870, orvos, a bp.-i egyet. az orvosi pszichológia c. rk. tanára, a pszichofizikai laboratórium megeremtője. — 2.

Viktor, * 1862, könyvkiadó. 1891–1919. az Athenaeum, azóta a Pantheon kiadóvállalat igazgatója.

Ranzsiroz (franc.) a. m. sorbaállít, rendez. **Ráoivasás**, varázsszavak elmondásával kapcsolatos bonabón eljárás.

Rapács Raymund, * 1885, botanikus. Művei: Magyarország növényföldrajza, Az Alföld növényföldrajzi jellege, A növények társadalma.

Rapallo, téli üdülőhely az olasz Rivierán,

Genova közelében. Olasz-jugoszláv (1920) és orosz-német (1922) egyezmény.

Rapid (lat.) a m. rohamos.

Rapir (franc.) a m. vivótör.

Rápolt kisk., Szatmár vm., (csengeri j., 347 l., ut. és up. Szatmárökröritő.

Raposka k'sk., Zala vm., tapolcai j., 359 l., vasut. ut. és up. Tapolca.

Rapport (franc.) a m. jelentés; katonaságnál kihallgatás.

Rapszódia (gör.), eredetileg: hési énekek neve. Ma csapongó, exaltált menetű lírai költeményt v. zenedarabot jelent v. szabad fantáziát népdalok felett (Liszt).

Raptus (lat.) a m. rablás, elragadtatás.

Rara avis (lat.) a m. ritka madár (gyúnyos ért.).

Rarítás (lat.) a m. ritkaság.

Ráró kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 1094 l., ut. Hédvérár, posta.

Ráskál 1. **Dezső**, * 1866, orvos, a bp.-i egyet. az orvoslás m. tanára, *kövikórházi főorvos*. — 2. **Ferenc**, * 1883, író, a Pesti Hírlap munkatársa, több regény, szindarab és ifjúsági mű szerzője. — 3. **Lea**, domonkosrendi apáca; tőle származik a IV. Béla leányának, Boldog Margitnak életét feldolgozó Margit-legenda 1510. kiadott magyar fordítása.

Rasmussen, Knud, * 1879, dán sarkutazó és északimó-ctnografus.

Rásó István, * 1875, Hajdu vm. ny. főispánja, felsőházi tag.

Rásony kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 225 l., ut. Hámai, up. Léh.

Ráspoly, durva reszelő.

Rasputin, Grigorij (1872—1916), orosz kalandor, egy misztikus szekta tagja. 1910 óta óriási befolyása volt a cári udvarban, különösen a cárnén. Csodátévő és jövendőmondó hírében állott. Meggyilkolták.

Rassay Károly, * 1886, ügyvéd, liberális országgy. képvis. A Huszár-féle kabinetben igazságügyi államtitkár. 1923. megalapította az Esti Kurir c. napilapot.

Rassz (franc.: race), magy. fajta, állat- és növényfajoknak többnyire helyi jellegű változatai, amelyeket még nem lehet külön fajoknak mondani.

Rastaouère (franc.), a gyanusan költelező külföldiek neve Párizsban.

Raszkolnikok (heretikusok, szakadérok), az orosz szektáskodók gyűjtőneve. A régi statisztika (1900) szerint kb. 5 millió volt a számuk.

Raszter (német), autotipánál hálózat- (s pontrendszer).

Ráta (lat.) a m. részlet.

Ráth 1. **György** (1828—1905), az Iparműv. Múzeum főigazgatója, a kir. ítélőtábla tanácselnöke, műgyűjtő, a R. Gy. Múzeum alapítója. — 2. **Mór** (1829—1903), könyvkereskedő (s több magyar klasszikus író kiadója). — 3.

Zslemond, * 1859, a Kuria nyug. másodelnöke, felsőházi tag.

Rathenau, Walter (1867—1922), író és politikus, eredetileg vegyész, több fontos elektro-

kémiai felfedezést tett. Apja, Emil R. (1838—1916), alapította 1887. az AEG-t, 1880. az AEG igazg., majd apja halálával vezérigazgatója. Esztétikai, társadalomtudományi, közgazdaságtani tanulmányai és könyvei nagy feltűnést kellettek, 1921. újjáépítési miniszter, 1922. külügyminiszter. 1922. nacionalista merényletnek esik áldozatul.

Rathenow, porosz város Brandenburgban, 28.000 l., nagy optikai ipar.

Ratibor, porosz-sziléziai város, 41.000 l.

Ratifikáció (franc.), nemzetközi szerződésnek utólagos jóváhagyása a szerződő államok törvényhozása által.

Ratio educationis (lat. a m. a nevelés elve), a rövidített címe annak a Mária Terézia által 1777. kiadott rendeletnek, amelyben első ízben rendezték államilag Magyarország közoktatásügyét.

Rátka kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 1063 l., vasut. ut. és up. Tállya.

Rátka Márton, * 1881, színművész, operett-komikus, a Király- és Magyar-Színházban játszik.

Rátót kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 314 l., vasut. posta, távíró. Széll Kálmán marhatenyészete.

Ratzel, Friedrich (1844—1904), német antropogeográfus, lipcsei egyet. tan. Munkái: *Anthropogeographie*. Völkerműd.

Rauch, I. **Christian Daniel** (1777—1857), német szobrász; klasszicizáló a realizmus felé hajlik (Lujza sirméltke Charlottenburgban, Nagy Frigyes lovasszobra Berlinben). — 2.

Lewin, báró (1819—90), horv. politikus, a magyar-horvát unionista párt megalapítója, 1860—72. horvát bán. — 3. **Pál**, báró,

* 1865, horvát politikus, 1908—10. horvát bán.

Raupach, Ernst (1784—1852) német író, a Molnár és gyermeke c. dráma szerzője

Rauscher Lajos (1845—1914), stuttzarti származásu magy. építész, festő, műegyet. rajz tanár, sokoldalú működésének legbecsesebb része: rézkarcai.

Ravasz László, * 1882, bp.-i ref. lelkész és dunamelléki püspök, Tud. Akad. r. tagja, felsőházi tag. Mint esztétikus kezdte pályáját (Schopenhauer esztétikája, Böhm Károly esztétikája).

Ravaszd nagyk., Győr vm., pusztai j., 1657 l., vasut. ut. Táriánusza, posta.

Ravel, Maurice, * 1875, modern francia zeneszerző. Operákat, kamarazenét, zenekari műveket, zongora- és énekdarabokat írt.

Ravenna, E-olasz város, 75.000 l. Csatorna az Adriához. Selyem- és üvegipari tengeri kikötő. Történelmi emlékek. Dante sírja.

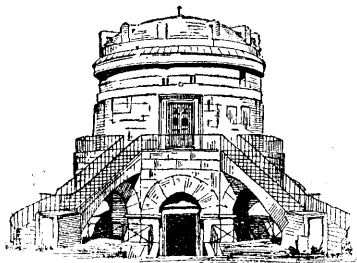
Rawlinson, Sir Henry Creswicke (1810—1805), angol archeológus. Ékiratokat gyűjtött Babilon és Ninive romjai között és ezeket sikerült megfejtenie.

Ray 1. **Rezső La'os** (1845—1809), építész (a kultuszminisztérium palotája, Lukács-fürdő, Royal-, Vadászkiirt-szálló). — 2. **Fia**, **Rezső Vilmos**, * 1876, építész (Törley pezsgőgyár kastélya, postapalota Kolozsvárott).

Rayleigh, John William Strutt (1842—1919), angol fizikus és vegyész. Ramsay-vel együtt (l. o.) felfedezte az argont és héliumot. 1904. Nobel-díj.

Rayon (franc.) a m. környék. kerület.

Razzia (arab) a m. I. portyázás zsákmányszerzés céljából; 2. rajtaütészerű rendőri vizsgálat.

Ravenna: Nagy Theodorich síremléke

Re... összetételekben a m. vissza, hátra, újból.

Reade, Charles (1814—1884), angol regényíró. Oltár és tüzhely c. regénye magyarul is megjelent.

Reading, 1. város, D-Angliában a Temze mellett, 93.000 l. Egyetem. — 2. Város az Egyes. Áll. Pennsylvania államában, 108.000 l. Kohók.

Reading lord (Rufus Danie Isaac), * 1863, zsidó származású angol politikus, főállamiügyész, lord-főbíró. 1921—26. India alkirálya.

Reagálni (lat.) a m. visszahatni; fogékonyknak lenni.

Reagens, (lat.) olyan vegyi anyag, amely vegyi vizsgálatoknál bizonyos anyag kimutatására szolgál, pl. lakmusz a savak és lúgok kimutatására.

Reakció (lat.) a m. ellenhatás. 1. Lélektanban a külső inger által kiváltott lelki működés. — 2. Fizikában és kémiában minden behatással szemben fellépő, vissza- (v. ellen-) hatás. — 3. Politikailag visszatérési törekvés elavult nézetekhez.

Reaktíválni (lat.) a m. újra működésbe hozni, állásába visszahelyezni.

Realitás (lat.), ami tényleg létezik, a gondolkodástól független valóság. R. tkp: minden, ami hat és hatás által jön létre, tehát ugy a fizikai dolgok, mint a lelki folyamatok.

Realizálni (lat.) a m. megvalósítani, pénzszé tenni.

Realizmus, 1. A középkorban realistáknak azokat nevezték, akik az általános fogalmaknak önálló létet tulajdonítottak. — 2. Az ismeretelméleti R. az az álláspont, mely szerint a külső világ a megismerő alanytól teljesen független. Ez a naiv R., míg a kritikai R. elválasztani igyekszik az alanyt, ideálisat az En-től, füg-

getlenül a létező dolgoktól. — 3. Az esztétikai R. az élet valóságához ragaszkodó művészet. — Az életben realista, aki a tényleges viszonyokkal számol.

Realitáló (lat.), a perszonáluniótól (l. o.) eltérőleg, amikor több állomány között intézmények is kapcsolnak össze.

Réaumur, René Antoine (1683—1757), francia fizikus, aki állat- és növénytanban is foglalkozott. Borszeszhőmérőt készített és a fagyás forrponit közti távolságot 800-ra osztotta.

Rebarbara (lat.) a sóskával rokon növény vastag tökével és szárral, nyeles levelekkel. Tökéjét már az ókor óta hashajtóul használják.

Rebellió (lat.) a m. lázadás; rebellis a m. lázadó.

Re bene gesta (lat.) a m. mint aki dolgát jól végezte.

Rebus síc stantibus (lat.) a m. így állván a dolgok.

Rébus (lat.) a m. rejtvény.

Récamier, madame (Adélaide Bernard, 1777—1849), szép, rendkívül szellemes nő; szalonja irodalmi s politikai találkozóhely volt.

Recanati, városka Közép-Olaszországban Anconától D-re, 15.000 l. Leopardi szülőhelye.

Recéns (lat.) a m. új, jelenkori.

Recezió (lat.) a m. bírálata.

Receptió (lat.) a m. átvétel, befogadás. Így beszélünk valamely vallás R.-járól. (L. Bevetett vallások).

Recepisz (lat.) a m. vevény, elismervény.

Recept (lat.) a m. orvosi rendelvény.

Réchaud (franc.) a m. melegítő, kül. gáztüzhely.

Recherche (franc.) a m. keresés, kutatás.

Recidíva (franc.) a m. visszaesés (betegségnél).

Recife, l. Pernambuco.

Reciprocitás (lat.) a m. kölcsönösség.

Recitálni (lat.) a m. szavalni.

Recitativ (ol.), operákban a m. énekbeszéd.

Reclam, Anton Philipp (1807—1896), német könyvkiadó, a Reclams Universal Bibliothek c. vállalat (ma 7000 szám) megindítója.

Reclus, Elisée (1830—1905), francia geográfus, brüsszeli egyet. tanár, igen termékeny író. Főműve: Nouvelle Géographie Universelle (19 kötet).

Reconnaissance (franc.) a m. hála; R. látogatás a m. köszönő látogatás.

Recrudescunt inclytae gentis Hungarac vulnera (lat.) a m. Föltámadnak a jeles magyar nemzet sebei. II. Rákóczi Ferenc 1703. kiáltványának kezdő szavai.

Recsk nagyk., Heves vm., pétervási j., 2635 l., telefon, posta.

Recte (lat.) a m. helyesen.

Réczey Imre (1848—1913), bp.-i egyet. tanár, sebész.

Redakció (lat.) a m. szerkesztőség.

Réde nagyk., Veszprém vm., zirci j., 1625 l., ut. Bakonybánk, posta.

Redemptio (lat.) a m. megváltás.

Rédey Tivadar, * 1885, költő és kritikus, a N. Muz. könyvtárosa. Művei: Péterfy Jenő,

Prizma (versek). A Magyar Könyvszemle szerk.

Rédics kisk., Zala vm., alsólendvai j., 1463 l., vasut, táviró, posta.

Redingót (franc.), térden alul érő kabát.

Redivivus (lat.) a. m. újraélő.

Red River (vörös folyó), 1. Mississippin egyik jobbparti mellékfolyója; 2000 km. hosszu. — 2. R. of the North, a Winnipeg-tóba ömlő folyó, 1200 km.

Redukálni (lat.) a. m. visszavezetni, leszállítani.

Redut (franc.) a. m. 1. zárt sánc, 2. álarcos bál, 3. báterem.

Reell (franc.) a. m. valóságos, megbízható.

Reeszkómpál (franc.) a. m. visszleszámitol. A bankok a náluk leszámitolt váltókat rendszerint tovább adják egymásközt vagy a Jegybanknak leszámitolásra.

Refakcia (franc.), a kereskedelemben szokásos súlyengedmény, a szállítás megtörtétekor megállapított súlyhiányért. A közlekedésügyben díjkezdvevény, amelyet a közlekedési vállalatok a megállapított díjtételekből engedélyeznek nagyobb szállítások esetén.

Refektórium (lat.), rendházakban az ebédlő.

Referálni (lat.), előadni, beszámolni.

Referátum (lat.) a. m. beszámolás.

Referencia (franc.) a. m. értesítés, felvilágosítás egy új üzletfélnek vagy alkalmazottnak anyagi állapotáról és erkölcsi megbízhatóságáról.

Referendum (lat.), 1. Népszavazás.

Referens (lat.) előadó.

Reflektálni (lat.), visszatükrözni, vonatkozni, hivatkozni; igényt tartani.

Reflektor (lat.), minden olyan fizikai műszer, mely fényugarakat ver vissza. A csillagászati R. olyan távcső, mely lencséből és tükrökből áll, ellentétben a refraktorral, mely csak lencséből van összetéve.

Reflex (lat.), akaratlan és nemtudatos, de célszerű mozgás, pl. amikor a forró tárgyhoz ért ujjunkat hirtelen elkapjuk.

Reflexió (lat.) a. m. szemlélődés; a fizikában: visszaverődés.

Reform (ujlat.) a. m. újítás, javítás.

Reformáció (lat.), oly mozgalmak neve, amelyek célja a kat. egyházat az őskereszténység állapotába visszavinni. A waldensiek, Wiclif, Husz, Savonarola és mások törekedtek az egyház reformálásra, de nagyobb és maradandóbb eredményt csak Luthernek, Zwinglinek és Calvinak sikerült elérnie. Náluk tovább mentek az unitáriusok, Servet, a 17—18. sz. ban a deisták, a quakerék és a methodisták.

Reformáció-ünnep, október 31., annak emlékére, hogy Luther a 95 tételt 1517. é. napon szegezte ki a wittenbergi vártemplom kapujára.

Reformálni (lat.) a. m. átalakítani.

Reformátuskövácsháza nagyk., Csanád vm., mezőkövácsházi j., 1448 l., vasut, telefon, posta.

Reformátusok vagy kálvinisták (l. o.)

Reformizmus (lat.) a. m. revizionizmus.

Refractio (lat.) a. m. fénytörés.

Refrain (franc.), a versben szabályosan megismétlődő egy vagy több sor.

Refraktómeter, folyadékok minőségének, összetételének (pl. a sör alkoholtartalmának stb.) meghatározására szolgáló műszer, mely fénytörési jelenségeken alapul.

Refraktor, l. Távcső.

Refrigerátor (lat.) a. m. hűtő, fagyasztó készülék.

Refugium (lat.), menedékhely.

Refü (franc., refus), visszautasítás.

Regale (lat.), a haszonbérbe adott, eredetileg királyi jövedelmek neve, pl. só-, vám-, italmérés stb. R.

Regard (francia) a. m. tekintet, tisztelet.

Regát (román) a. m. királyság; a háború előtti Románia.

Regatta (ol.) a. m. evezős verseny.

Regéc kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 327 l., vasut, ut. Vilmány, up. Fony.

Regenerálni (lat.) a. m. újjáteremteni, újjászervezni.

Regenerátor (lat.), olyan tüzelőszerkezet, amely több kemencék füstgázait égeti el. Nagy előnye a regeneratív tüzelésnek, hogy igen silány barnaszenek gázaival is előnyösen dolgozik. A R.-os gázüzlelést leginkább a vasiparban, az üvegyártásnál és a kerámiai iparban alkalmazzák.

Regens (lat.), az uralkodó helyettese annak kiskorúsága v. elmebetegsége esetén.

Regensburg, város Bajorországban, a Duna mellett, 77.000 l. Műemlékek. Élénk gyáripar és terménykereskedelm. Dunai hajózás.

Regény, nagyobb méretű prózai elbeszélőmunka. Antik eredetű. A modern irodalomban vezető szerephez jutott.

Regénye kisk., Baranya vm., pécsi j., 312 l., ut. és up. Görcsöny.

Reger, Max (1873—1916), német zeneszerző, az újabb német zenei törekvések vezető alakja. Sok orgonaművet, nagy kórust és zenekari darabokat írt.

Regesták (lat.), okmányjegyzékek, amelyek időrendben vannak összeszedve.

Reggio, 1. R. nell'Emilia, olasz város, 90.000 l. — 2. R. di Calabria, olasz város, 120.000 l.

Regie (franc.), kiadás, kezelési költség.

Régime (franc.) a. m. kormányzat, kormány. Añien R. a. m. régi kormányzati rendszer (Franciaországban a forradalom előtti).

Regiment (lat.) a. m. ezred (katonai alakulat).

Régió (lat.) a. m. táj.

Regiomontanus (Müller), Joannes (1466—1476), német csillagász. Mátyás király meghívására 1469—71. Budán tartózkodott. Ő használta fel először pontos időmérésre az égitestek látszólagos mozgását. Ő készítete elő a Gergely-féle naptárjavítást.

Regisegtán, az élet és a kultúra első fejlődési fokozataival foglalkozó tudomány. Az ősi életformákkal foglalkozó része az őslénytan vagy paleontológia, a kultúra régi emlékeivel foglalkozó rész pedig az archeológia. Az ókori kultúrák közül legerősebben foglalkoz-

atja a R-t Elő-Ázsia, Egyiptom, Görögország és a római birodalom. Az érdeklődési terület szerint meg szokták különböztetni az asszirológiát, babilonológiát, egyptológiát stb.

Regisseur (franc.), színházi rendező.

Registred (ang.) a m. bejegyzett, kül. a szabadalmi jegyzékbe bejegyzett; ajánlott (levél).

Regisztr (lat.) a m. r. lajstrom, ábécés tartalommutató, — 2. könyvelési a mutatókönyvek, — 3. az orgona (l. o.) része.

Regisztr-tonna, (ang.) a hajó ürtartalmának mértékegysége = 2,83 m³.

Regisztrálni (lat.) a m. följegyezni.

Reglement (franc.) a m. szabályzat.

Regnault, Henri Victor (1810—1878), francia vegyész és fizikus. A gázok és folyadékok kutatása körül szerzett érdemeket.

Régner, Henri de, * 1861, francia lírikus és regényíró. Főbb művei: *Jeux rustiques et divins*, *La cité des eaux*, stb.

Regnikoláris bizottság, 1918 előtt az országgyűlés mindkét háza által választott bizottság, fontos közjogi ügyek elintézésére.

Regnum Marianum (lat.), Mária országa. 1. A régi irodalomban Magyarország neve. — 2. Kat. ifjúsági egyesület Bp.-en.

Regöly nagyk., Tolna vm., tamási j. 2301 l., vasut, telefon, posta.

Regösök, vándorénekesek az Árpádok idejében.

Regressálni (lat) a m. kártalanítani magát.

Regresszív (lat.) a m. visszamenő.

Regula (lat.) a m. szabály.

Regulator (lat.) a m. szabályozó, főleg gépek egyenetlen járásának kiküszöbölésére szolg. készülék.

Reguly Antal (1818—1858), nyelvtudós, a finn-ugor nyelvek tanulmányozásával fogl. s tanulmányutakat tett Oroszországban a vogulok, osztjákok és votjákok földjén. A magáé hozott gazdag nyelvi anyagot halála utáni dolgozták fel és adták ki.

Rehabilitálni (lat.) a m. becsületét visszaadni.

Reichard Piroska * 1884, tanárnő, költő, műfordító. Az életlen kívül, *Oszi üdvözet* c. verskötetek.

Reichenbach Béla, * 1887, a mezőgazd. üzemtan ny. r. tanára a bp.-i közgazd. egyetemén.

Reichenberg (Liberec), város É-Csehországban, 35.000 l. Gyapju- és pamutszövőés.

Reichenhall, sófürdő és klimatikus gyógyhely, Salzburg közelében. 7000 l.

Reichspost, osztrák napilap, a keresztény-szocialisták hivatalos lapja.

Reichsrath, volt a neve (1867—1918) az osztrák birodalmi gyűlésnek.

Reichstadt, városka, É-Csehországban. 2000 l. Papirosipar, nyaralóhely.

Reichstädti herceg, I. Napoleon II.

Reichstadt, a német birodalmi parlament neve, székhelye Berlin.

Reid, Mayne, (1818—1883), népszerű angol

ifjúsági író, több kalandos regénye magyarul is megjelent.

Reims, francia város, a Champagne főhelye, 101.000 l. Gyapjuszövőés. pezsgőgyártás. A 13. sz.-ből való gör-francia-stílus székesegyháza 1914—18, nagyrészt elpusztult. Az újépülő R. mintája a modern városrendezésnek.

Reinach, Salomon. * 1858, francia filológus és archeológus. Számos régiségtani művet írt. Magy. is megj. A művészet kistükre.

Reiner I. Frigyes, * 1888, magyar születésű karmester. 1914—21. a *drezdai* opera főzeneigazgatója. 1922-től a cincinnati-i szimfónikus zenekar karnagya. — 2. **János**, * 1865, jogtudós, bp.-i egyet az egyházjog ny. r. tanára.

Reinhard Károly (1872—1909), festő; genre-, arckép.

Reinhardt, Max. * 1873, német színész és rendező. A színpadi technika megreformálásával új játékstílust teremtett.

Reinitz Béla, 1878, ügyvéd és zeneszerző. Művei: egyfelv. operettek, dalok *Ady*, *Babits*, és *Vajda János* verseire. Külföldön él.

Reinkarnáció (lat.) a m. újból hussá (testté) válás.

Reis, pénzegység Portugáliában és Braziliában, ezerszerese használatos. L. Milreis.

Reis, Johann Philipp (1834—1874), német tanító, 1860. felfalalta a telefont, de nem az ő találmánya érvényesült.

Reischl Richard, * 1876, földbirtokos, országgyűlési képvis.

Reisinger Ferenc, * 1880, famunkás, szocialista országgy. képvis.

Reisner József, * 1859, érem- és plakettművész, a körmőcbányai pénzverő szolgálatában.

Reizner János (1847—1904), történetíró, szegedi főjegyző, könyvtárigazgató. Főművei: *A régi Szeged*, *Szeged város tört.*

Réjane, Gabrielle Charlotte (1857—1920), realista stílusú francia színművésznő. 1906. megnyitotta saját színházát.

Rejtő Sándor (1853—1928), gépészmérnök, a műgyeget. a mechanikai technológia ny. r. tanára.

Rekái Nándor, * 1870, zeneszerző, az Operaház karmestere. Zenekari műveken, kamarazenén és dalokon kívül írt két operát is: *A nagyidai cigányok* és *György barát*.

Rekapitulálni (lat.) a m. összefoglalva ismételni.

Rekedtség, rendszeren a hangszalagok v. szomszédos részek megduzzadása hűlés következtében. Kezelés: a hangszalag kiméltése, a nyak melegen tartása, gargarizálás.

Rekeszizom, l. Diaphragma.

Reklám (franc.) a m. üzleti célt szolgáló hirdetés, amely a közfigyelmet feltűnő eszközökkel hívja fel valamely dologra.

Reklamáció (at.) a m. visszakövetelés, föl-szólamlás.

Rekognozkálni (lat.) a m. fölsimerni, kikutatni.

Rekomendálni (franc.) a m. ajánlani.

Rekompenzálni (lat.) a m. kárpótolni.

Rekonneszansz (franc.) a m. hála, köszönet, küll. R.-látogatást.

Rekonstruálni (lat.) a m. helyreállítani.

Rekonvaleszcens (lat.) a m. lábadozó.

Rekord (ang.), valamilyen küll. egy sportágban elért legjobb teljesítmény.

Rekreáció (lat.) a m. pihenés, szünét, üdülés.

Rekrimináció (lat.) a m. el'envád, fölpanaszolás.

Rekrut'ódni (franc.) a m. kiegészülni.

Rekte ('at.) a m. helyesen.

Rektifiká'ni (lat.) a m. helyreigazítani.

Rektor ('at.) a m. igazgató. Így nevezik 1. a tanítót; 2. az egyetlen kormányzóját; 3. egyes szervezetek el'járóját.

Rekurvá'ni (lat.) a m. föllebbezni.

Rekurválás, egyes javak igénybevétele a tulajdonos vagy birtokos megkérdezése nélkül, mint pl. a háboru alatt élelmiszereké, lakásoké stb.

Rekvizitum (lat.) a m. kellék.

Reláció (lat.) a m. viszonylat.

Relais (franc.), az elektrotechnikában oly készülék neve, amely elektromos áramkörök elektromágnes segítségével be- és kikapcsol. Alkalmazzák az automatikus telefonközpontokban, telegráftechnikában és rádiótechnikában.

Relata refero (lat.) a m. a hallottakat jelentem (nem felelek az igazságot).

Relativitás (lat.) a m. viszonylagosság, a fizikának egyik alapelve, mely szerint a fizikai jelenség lefolyásának törvényszerűsége független attól a rendszertől, melyben a jelenség végbemegy. Ez az elvont principium érthetőbbé válik, ha megszokott, konkrét esetekre gondolunk. A Földünk a Nap körül jár egy év alatt. Pályájának kisebb részeit akár egyeneseknek is tekinthetjük és sebességét rövid idő alatt állandónak, tehát mozgását egyenletesnek. De voltaképpen a sebessége nem állandó. Télen éppen ellenkező irányú, mint nyáron, az év folyamán folyton változik. A Földünkön végbemcéló jelenségekben nyoma sincs annak, hogy azok másképpen folynának le télen, mint nyáron. A kő épp úgy esik a földre, az inga épp úgy leng, az ütközések épp úgy folynak le stb., szóval minden mechanikai jelenség független azon rendszer sebességétől, melyben a jelenséget észleljük. Más szóval azt is mondhatjuk, hogy magán a Földön végzett mechanikai kísérletekkel nem lehet eldönteni, hogy a Földünk mozog-e, vagy nem. Általában: valamely rendszerben végzett mechanikai kísérletekkel nem dönthető el, hogy a rendszer maga egyenletes mozgásban van-e, mert a mechanikai jelenség lefolyásának mikéntjére nincsen befolyással a rendszer egyenesvonalu egyenletes mozgása. Ez már régóta ismeretes tény. Ez a mechanika relativitása. Közélfekvő gondolat volt, hogy a mechanikai R.-t az optikában is alkalmazzák. Az optikai (általában az elektromágneses) jelenségekre nézve az volt a fel fogás, hogy azok egy abszolút mozdulatlan rendszerben, az éterben mennek végbe. Ebből következtették, hogy

optikai vagy más elektromágneses jelenség megfigyelésével mégis lehet határozni a Föld mozgási sebességét, vagyis hogy a rendszer mozgását ki lehet deríteni magában a rendszerben végzett optikai, vagy más elektromágneses mérésekkel. Hogy megértsük, miről van szó, képzeljük, hogy egy madár repül a hajónak feleit. Ha a madár sebességét a hajón mérjük, akkor más lesz a sebesség, ha a hajó irányába repül, mint ha ellenkező irányú a repülése. Ugy vélték, hogy a fény sebességével is így van, vagyis, hogy pl. a föld haladásának irányában menő fénysugárnak más a sebessége (a Földön mérve), mint az ellenkező irányban Michelson és Morley chicagai fizikusok bánulatos pontos kísérleteikkel, később mások hasonló analóg kísérletekkel kimutatták, hogy ez nincs így, vagyis be lett bizonyítva, hogy optikai kísérlettel sem lehet magában a rendszerben a rendszer mozgását kideríteni. Einstein ennek alapján ki-mondta a relativitás elvét, vagyis hogy semmiféle, a rendszer belsejében végzett fizikai kísérlettel sem lehet eldönteni a rendszer saját mozgását, ha az egyenes, egyenletes. De elhizte a fizikai alapfogalmaknak, a távolságnak és időnek, vagyis mondjuk a tér és idő fogalmának gyökeres revíziójára van szükség. Mert gondoljuk csak, hogy valami csudatlan módon a hajón mérő fizikus a hajó feleit repülő madár sebességét mindig ugyanakkorának találja, amekkora a hajó sebessége. Mint-hogy a sebesség az ut és az idő hányadosa, tehát nyilván az utat is, az időt is másként mérte volna, a mint a hajó sebessége más meg más. És ezt tette Einstein: megállapította, hogy az ut és az idő mérése függ a rendszer mozgásától, melyben a sebességet mérjük, vagyis az ut is, az idő is relatív, egyik rendszerben más, mint a másikban. Az idő relativitása nagy forradalmat létesített a természettudományokban és a filozófiában is. Messzemenő következtetési vannak, a régi fizikát át kell alakítani. Eredményei közül csak azt említjük meg, hogy az Einstein-féle új fizikában a maximális sebesség a fényterjedés sebessége, emel nyagobb sebesség nincsen, a tömeg is függ a rendszer sebességétől, az energia is más stb., sőt még az ok és az okozat fogalma is megváltozott. A régi fizika és ezzel a mechanikai relativitás is az ujnak határesete, az eltérés a régi és új fizika között lényegtelen, a közönséges sebességeknél is csak a rendszer igen sebes mozgásánál mutatkozik a különbség. A relativitás elve tehát egyszerűen az, hogy minden fizikai jelenség (nemcsak a mechanikai) törvényszerűsége a rendszerhez képest (relative a rendszerhez) egy és ugyanaz, ha a rendszer egyenesvonalu egyenletes mozgásban van. Ez az u. n. speciális relativitás. Közélfekvő volt, hogy ez a gondolat általánosítások, vagyis kiterjesztések arra az esetre is, midőn a rendszer, amelyben a jelenség végbemegy, nem éppen egyenesvonalu egyenletes mozgásban van, hanem tetszőszerint a helyzete és mozgása. Ez vezette Einsteint

az u. n. általános relativitás megalkotására, melynek legényesebb része a gravitáció új elmélete. A gravitációs mozgás ugyanis az új elmélet szerint nem a nehézségi erő hatása alatt megy végbe, mint a newtoni felfogás szerint, hanem a tér-és időnek valami sajátos alakulata miatt a test tehetetlensége folytán, épp úgy, mint ahogy pl. a vízben levő örvénylés magával ragadja az örvénybe kerülő testeket. A tér és idő, vagy mondjuk a tér-időből alakult világnak ezen elmélet szerint olyan szerkezete van, amely a gravitációs és az elektromágneses jelenségeket létesíti, épp úgy mint pl. egy geometriai felületnek, mondjuk a gömbnek a görbülete, a sajátos szerkezete megszabja, hogy rajta minő módon történjék a távolságok mérése, a testek mozgása stb. Az általános relativitás a speciálisat is magában foglalja. Az általános relativitással több olyan jelenséget lehet megmagyarázni amelyet a newtoni fizika nem tudott felderíteni; ilyen pl. a Merkúr perihéliumának a mozgása, a fényugárnak a gravitáció hatása alatti elgörbülése stb. Főérdeme azonban az, hogy a jelenségek nagy birodalmát egyetlen matematikai egységbe foglalja össze, úgy mint ahogy pl. a geometria egyetlen formulába, a vonalelem egyetlen formulájába foglalja össze a tér, vagy az illető felület összes tulajdonságait. Ebből a szempontból az általános relativitás a fizikát majdnem teljesen a matematikába, a geometriát egy magasabb geometriába olvasztotta bele.

Relegáció (lat.) a. m. számkivetés, kizárás (egyetemről).

Releváns (ujlat.) a. m. jelentős, nyomós.

Relief (franc.), dombormű, amelyen a szobrászati ábrázolás sík alaplóból emelkedik ki.

Religió (lat.) a. m. vallás.

Relikvia (lat.) a. m. maradványok, ereklyék.
Relle Pál, * 1885, hírlapíró, a Magyar Hírlap szinkritikusa és esztétikus, több egyfelvonásos került színpadra.

Rém nagyk., Bács-Bodrog vm., jánosalmi j., 1539 l., telefon, posta.

Remanens (lat.) a. m. visszamaradó.

Rembrandt, Harmensz van Rijn (1606—1669), hollandi festő, aki a hollandi barokk-festészet legösszefoglalóbb tehetsége lett világitási színproblémáival (Ejjeli órjárak) és pszichológiai jellemzéseivel (Tulp anatómiai előadása), megtermékenyítvén az egyetemes festészet fejlődését oly képekkel és rézkarokkal, amelyek egy önállóan látó lélek vizíószerűen ható megnyilatkozásai.

Remedium (lat.) a. m. orvosság, segítő módszer.

Reményi I. Ede (1830—1898), zeneszerző és világiátró hegedűművész; hegedűműveket szerzett, főként ábrándokat és táncdarabokat. — **József**, * 1887, szobrász; plakett és érem (Kaloiaszeg, Nemzeti Szalon aranyérme). — **József**, * 1892, író, Amerikában él. Regényei: Jó hinni, Emberek, ne sirjatok.

Reményik Sándor, * 1890, író. Kolozsvárott él. Verseket és esztétikai tanulmányokat írt.

Köetei: **Fagyöngyök**, **Vadvizek zugása**, **Atlantisz harangoz**, **Két fény között**.

Remeték, akik a kereszténység első századaiban vallásos szemlélődés céljából erdőbe vagy pusztákba vonultak vissza.

Remete-rák, lágy potrohu tengeri rák, amely éppen ezért potrolhat mindig üres csigahéjba dugja. Ha a csigaház már szűk, nagyobbal cseréli föl.

Remi (franc., remis) a. m. visszaállított; eldöntetlen, különösen a sakkban.

Reminiscencia (lat.) a. m. visszaemlékezés.

Remisz (franc. remise) a. m. kocsiszín.

Remittenda (lat.) a. m. visszaküldendő; az árusító által nem adott könyvek és újságok.

Remonstránsi (lat.) a. m. óvást tenni.

Remorkör (franc.) a. m. vontató hajó.

Rempehollos kisk., Vas vm., körmend—nemetújvári j., 344 l., ut. és up. Egyházszárlóc.

Remuneráció (lat.) a. m. jutalom.

Rémulalom (franc. terreur), a francia forradalomnak az a kora, amikor az idegen betöréstől való félelem miatt a Közlőlet Bizottsága tömeges kivégzésekkel félemlítette meg a forradalom ellenségeinek tevékenységét (1793 máj. 31—1794 jul. 27.)

Renaissance l. Renesszánsz.

Renan, Ernest (1823—1892), francia teológus, orientalista és történész. 1863. kiadja Jézus életét. Ezt követik Az apostolok, Szent Pál, megírja a zsidó nép történetét.

Renard, Jules (1864—1910), francia író (Poil de carotte, Histoires naturelles stb.)

Rencontre (franc.) a. m. véletlen találkozás, összeütközés.

Renek közs., l. Ajkarendek és Csabrendek.

Rendelkezési alap, bizalmas természetű kiadások fedezésére a kormányok v. egyes minisztereknek rendelkezésére bocsátott összeg.

Rendes kisk., Zala vm., palócjai j., 261 l. vasut, ut. Kővágóórs, posta.

Rendészet, az a közigazgatási tevékenység, amelynek célja a közrend fenntartása és biztosítása.

Rendez vous (franc.) a. m. találka, légyott.

Rendőség, l. Allamrendőség.

Rendtörvény, az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. III. t. c. sz. szokások elnevezése. E törvény célja a társadalmi felforgató törekvések elhárítása szigorú büntetésekkel.

Renegát (lat.), az, aki hitét megtagadja.

Renesszánsz (franc. renaissance, olasz. rinascimento), újjászületés, az európai műveltségnek a középkorra következő korszaka, melyben az ember az egyéni gondolkodás teljes felszabadulására törekedett a művelődés minden ágában. E megújodást az antik műveltség emlékeinek a tanulmányozása csak előmozdította, de valóban a középkori merész reakciója érlelte meg elsősorban Olaszországban, ahonnan a R. kiindult.

Renzi, Guido (1575—1642), bolognai festő, sokszor érzélgős, olykor modoros (Aurora, Mária mennybenetele stb.)

Renitens (lat.) a. m. makacs, ellenszegülő.

Renner, Karl, * 1870, osztrák szociáldemokrata politikus. Tagja volt a régi Reichsratnak, az összeomlás után 1918—20. az osztrák köztársaság első kancellárja lett. Munkái: Grundlagen und Entwicklungsziele der Oest.-Ung. Monarchie (1906), Selbstbestimmungsrecht der Nationen (1918).

Rennes, francia város, egykor Bretagne fővárosa 82.000 l. Egyetem. Vászonszövés.

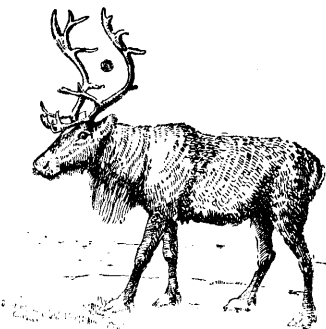
Renoir, Firmin Auguste (1841—1920), francia festő, az impresszionisták csoportjának egyik főalakja. Portrét, aktot és zsánerképet festett.

Renommée (franc.) a. m. jó hírnév.

Renosz (franc.) a. m. hamis színáradás, kártyában.

Renoválni (lat.) a. m. feljuttítani.

Rénszarvas (iramszarvas, taránszarvas), a Sarkvidék szarvasfajtája és leghasznosabb háziállata.

Rénszarvas

Rente (fran.:) a. m. járadék; rentábilis; jövedelmező; rentier: tőkepénzes.

Renunciáció (lat.) a. m. lemondás.

Rényi I. Aladár, * 1885, ügyvéd, zene-szerző. Dalokat, kamarazenét és több operettet szerzett. — **2. Dezső,** * 1861, a szfőv. közlek. rt. vezérigazgatója, előbb közlekedésügyi tanácsnok, majd 1921—22. alpolgármester.

Reorganizálni (lat.) a. m. újjászervezni.

Reosztát, az elektromos áram erősségét szabályozó készülék.

Reparáció (lat.) a. m. javítás. L. Jóváttétel.

Reparálni (lat.) a. m. kijavítani.

Repartírozni (lat.) a. m. arányosan szétosztani.

Répáshuta kisk., Borsod vm., miskolci j., 467 l., ut. Dósgyőr, up. Ujhuta.

Repasszírozni (franc.) a. m. újból átvízgálni.

Repatriálni (lat.) a. m. honosságot visszaadni.

Reppe, sárgavirágú gazdasági növény, magjából olajat sajtolnak. Gyökere a karórépa.

Répcsesáford kisk., Sopron vm., csepregi j., 147 l., ut. és up. Répcseszeme.

Répcjánosfa kisk., Sopron vm., csepregi j., 273 l., ut. és up. Répcseszeme.

Répeclak kisk., Vas vm., sárvári j., 1231 l., vasut, távíró, posta.

Répcseszeme kisk., Sopron vm., csepregi j., 791 l., vasut, távíró, posta.

Répcsenyvirgőy, kisk., Vas vm., sárvári j., 437 l., ut. és up. Hegyfalu.

Repetoár (franc.) a. m. műsor.

Reperitorium (lat.) a. m. címjegyzék.

Repetálni (lat.) a. m. ismételni.

Repin (Rjépin), Ilja Jefimovics (1844—1919), orosz festő; szent, mese-, genre-, történelmi, arckép.

Replika (lat.) a. m. viszonylász.

Reponálni (lat.) a. m. visszahelyezni.

Report (ang. és franc.), az értékpapír üzletben a prolongáláskor fizetett díj, amelyet a vevő fizet, hogy még ne kelljen átvennie.

Represszió (lat.) a. m. megtorlás.

Reprezentálni (lat.) a. m. ábrázolni, képviselni.

Repríz (franc. reprise) a. m. (szindarab) újrafelvétele.

Reprodukál (lat.) a. m. újra előállít, sokszorosít. A szerves életben: elvesztett szervek vagy részek természetes pótlását jelzi. A technikában: írás, nyomtatvány, kép mechanikai vagy vegyi úton való sokszorosítása.

Reptiliák (lat.) a. m. hüllők.

Republikánus (lat.) a. m. köztársasági.

Reputáció (lat.) a. m. visszautasítás (pl. az örökségé); felbontás (pl. a házasságé); az állam vonatkozása adóssága megfizetésére.

Reputáció (lat.) a. m. jóhír, tekintély.

Repülő, tágabb értelemben minden oly járművel (léggömbbel, léghajóval, repülőgéppel) való helyváltoztatás, amely a levegőben lebegni és haladni képes, szűkebb értelemben a levegőnél nehezebb (tehát gázzal meg nem töltött) u. n. dinamikus repülőgéppel való közlekedés, amelynek megoldását könnyű repülőgépmotorok szerkesztése tette lehetővé, de a levegőnél nehezebb járművekkel bizonyos esetekben motornélküli repülés is (l. o.) sikerrel végezhető. A R. fontos feltétele a stabilitás (egyensúlyozás hossz-, haránt- és oldalirányban), amelyre különböző segédfelületek és esetleg önműködő stabilizátorok szolgálnak. L. még Aviatika, Aérodróm, Hidroplán, Léghajózás.

Repülőgép, l. Aéroplán, Léghajó.

Repülőhal, többféle is van, legnevezetesebb az exocoetus nevű, ennek igen hosszú és széles melluszói repülésre is alkalmasak, úgy hogy pár méter magasságban 100—300 m-t is tud repülni.

Repülőhid v. repülőkomp, a kompoknak ama fajtája, amely keskenyebb folyók medrének közepén lehorgonyzott lánchoz van kötve és amelyet a folyó árama mozgat ide-oda a két part között.

Requiem (lat.) a. m. gyászmise, amely nevét a bevezető énekortól (Requiem aeternam

dona eis, Domine, a. m. »Adj nekik, Uram, örök nyugodalmat!» kanta.

Requiescat in pace (lat.) a. m. nyugodjék békében, sírköveken gyakori.

Rerrich Béla, * 1881, építész és kertművész. 1918–1923-ig a kir. kertészeti tanintézet igazgatója. Művei: A kert művészete, A kertés ház.

Reservatio mentalis (lat.) a. m. titkos (gondolatbeli) fentartás, kibúvás, pl. eskünél.

Resicabánya, község, Krassó-Szörény vm., 17 ezer l. Vasművek. Trianon óta Romániáé Resitca néven.

Res iudicata (lat.) a. m. a bíróság által eldöntött ügy.

Res nullius (lat.) a. m. gazdátlan jószág.

Respektálni (lat.) a. m. tiszteletben tartani.

Respektíve (lat.) a. m. illetve.

Respektus (lat.) a. m. tekintély, tisztelet.

Respighi, Vittorino, * 1879, olasz zeneszerző; a modern olasz zene egyik legkiválóbb képviselője. Irt 3 operát, zenekari műveket, kamarazene-t, zongora- és orgonaműveket.

Respiráció, (lat.) a. m. lélegzés.

Respiro (ol.) a. m. haladék, kiméleti idő (váltónál vasárnap).

Responsibilis, (lat.) a. m. felelős.

Respublica (lat.) a. m. köztársaság.

Ressel, Josef Ludwig Franz (1793–1857), osztrák technikus, a hajócsavar főtáplálója.

Restancia (lat.) a. m. hátralék.

Restauráció (lat.) a. m. helyreállítás; képeké és más műtárgyaké; a politikában: az előző állapot helyreállítása, pl. az eltűnt alkotmányé vagy az elűzött dinasztiéé. Nálunk: a tisztújítás megyékben és városokban. A közbeszédben, bécsi közvelettel a. m. vendéglő, étterem.

Restif de la Bretonne (1737–1806), francia író, akinek nagyszámu munkájából (Le paysan perversi stb.) néhány korfőst részét becses.

Restitució (lat.) a. m. visszaállítás, visszahelyezés. **R. in integrum** a. m. előbbi állapotba visszahelyezés.

Restrikcio (lat.) a. m. megszorítás.

Reszenzus (lat.) a. m. visszatérés

Resznek kisk., Zala vm., alsólendvai j., 846 l., ut. és up. Rédcis.

Reszorbeálni (lat.) a. m. felszívni.

Reszorpcio (lat.) a. m. felszívódás.

Reszurekcio (lat.) a. m. föltámadás.

Részvény, a R.-társasági a)ptoké meghatározott részéről kiállított okirat. Névértéke az összeg, amely rajta fel van tüntetve, árfolyamértéke az összeg, amelyért a tőzsdéi forgalomban eladható.

Részvénytársaság, az a vállalati forma, amely bizonyos számu részvényből álló alaptőkével alakul és amelynél a tulajdonosok csak részvénytekőjük erejéig felelősek (korlátozt felelőség).

Retablirozni (franc.) a. m. helyreállítani.

Retenció (lat.) a. m. visszatartás.

Réth Alfréd, * 1888, festő, művészete crós rokonságban van a kubistákéval.

Réthey Prikkel Marián (1871–1925), filológus

és etnografus. Művei: A magyar táncnyelv. A magyarság táncai.

Réthly Antal, 1879, főmetszőorológus, egyet. m. tanár. Főképp fődrengestani és éghajlattani szakdolgozatokat ír.

Réthy I. László (1851–1914), egyet. m. tanár. a Nemzeti Múzeum érem- és régiség-osztályának igazgató ére, ismert humoros költő (Löwy Arpád álnév alatt). Tudományos művei: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Anonymus az erdélyi oláhokról. Egyet. Magyar Eremitár. — 2. **Mór** (1846–1925), műgy. tanár, főleg analitikai, matematikai, mechanikai és elméleti fizikai kérdésekkel foglalkozott.

Réti István, * 1872, festő, 1896. Hollósyval és Thornával megalapítja a nagybányai festőkolóniát. 1913 óta a Képzőművészeti Főiskola tanára. Nevezetes művei: Bohémek karácsonya, Jókai, Herczeg arcképe stb.

Retikül (franc.) a. m. kis táska, vagy zacskó, amelyben a nők apró tárgyakat hordoznak magukkal. Tévesen mondják (a franciák is) ridikül-nek.

Retina (at.) a. m. re)chártya, a szemfenéket borító ideghártya, amelyben a pálcika- és csap-alaku idegvégződések vannak.

Retirálni (lat.) a. m. hátrálni.

Rétközberencs nagyk., Szabolcs vm., kiskvárdai j., 1046 l., ut. és up. Pátróha.

Retorika a. m. szónoklattan.

Rétorok, a régi görögöknél és rómaiaknál az ügyvédok, politikai szónokok és a szónoklat tanításával foglalkozó tanárok.

Rétorománok, vitás eredetű, kb. 60.000 főnyi nép, amely ma a román nyelvcsaláéhoz tartozó nyelven beszél; Graubündenben, Friaulban és Tirolban laknak. Nyelvüket romansch-nak és ladin-nak is nevezik.

Retorta (lat), nehezen olvadó üvegből készült, golyóalaku, meghajlított hosszunyaku edény, melyet vegyszerek többnyire desztillálásra, levárolásra használnak. **R.-nak** nevezik a gázgyáráknak fémből készült v. téglából épített kemencéit is.

Retorta-szén, gázgyárakban a retorták falain lerakódó nagyon tiszta, kemény szén; a villamos iparban alkalmazák.

Retorzio (lat.) a. m. megtorlás. **R.-s vámu**, a m. megtorlásul alkalmazott vámu.

Retouche (franc.) a. m. fényképátfestés, javítás.

Retour (franc.) a. m. visszatérés, **R.-jegy**, menetértéti jegy.

Retrét (franc.) a. m. visszavonulás; takarodó.

Retro... (lat.), összetételekben a. m. hátra, vissza.

Retrográd (lat.) a. m. hátravonuló, a progresszív (haladó) ellentéte. Politikailag a reakciós rokonszáva. A csillagászatban **R. mozgás** a bolygók látszólagos hátrálása.

Retrospektív (lat.) a. m. visszapillantó.

Rétság kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 1085 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Retz, Jean François Paul (1614–79), francia bitoros, a Fronde vezére Mazarin ellen. Mint st. denis-i apát, megírta emlékiratait.

Reuchlin, Johann (1455–1522), humanista, nyelvész és jogtudós, az első, aki Németországban héber nyelvtudománnyal foglalkozik.

Reuma (gör.) a. m. csuz, különféle fájdalmas betegségek neve. Leggyakoribb az ízületi R., hüléstől vagy fertőzéstől, lázzal vagy láz nélkül.

Reunió (lat.) a. m. újraegyesülés.

Réunion, sziget az Indiai-óceánban, a Maszkarakének csoportjában, 2400 km², 187.000 l. Cukor, rum, vanília, kávé, fa. Főv. St. Denis. 1642 óta francia.

Reuss, 1. két kis egykori hercegség (idősebb és ifjabb ág) Közép-Németországban, amelyek 1918. beolvadtak Thüringiába. — 2. Svájci folyó; az Aare mellékfolyója.

Reuszálíni (franc.) a. m. boldogolni.

Reuter, 1. **Fritz** (1810–74), humorisztikus platdeutsch író. — 2. **Kamilló**, * 1874, a pécsi egyet. az elmekór- és gyógytan ny. r. tanára.

Reuter-ügynökség, londoni hírszolgáltató ügynökség, a német származású Paul Julius Reuter (1821–99) alapította 1849.

Rév, védett kikötőhely; folyókon a hajók kikötési helye.

Rév József, * 1893, szlovenszkói magyar lírikus; Készülődöm, Dalol a csend.

Révai I. Károly (1856–1923), költő és író. Művei: Delelő, Román költők, Selmeci bursadok, Alkonyat. — 2. **Miklós** (1749–1807), nyelvudós, piarista, diákos költő, újságíró, a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. Korszakos nyelvtudományi műve: *Elaborator grammatica hungarica*. — 3. **Ödön**, * 1862, könyvkiadó, a *Könyves Kálmán* műkiadó rt. elnökgazgatója, a **R. Testvérek** irod. int. rt. egyik igazgatója. — 4. **Sámuel** (1833–1908), könyvkereskedő és szociológus. Ő alapította meg a **R. Testvérek** bp.-i könyvkiadócéget. Főműve: *A társadalmi jólét feltételei*.

Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., a Hitelbank és a Belvárosi Takarékt. érdekeltségéhez tart., alakult 1895. Könyvkiadás, könyvkereskedés és nyomdaiar.

Reval (Tallinn), Észtország fővárosa és kikötője a Finn-öböl déli partján, 128.000 l.

Revans (franc.) a. m. viszonzás, megtorlás.

Révaranyos kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 963 l., ut. és up. Kopócsapáti.

Révay I. József, * 1881, író, klasszikus filológus. Főművei: *Commodianus élete, Okeresztény szimbólumok, Nero fátylái, Petronius és kora* stb. — 2. **Mór János** (1860–1926), könyvkiadó, 1880. belépett az apja, Révai Sámuel alapította Révai Testvérek könyvker. cégébe s megalapította a könyvkiadói osztályt. Részt vett Jókai jubiláris kiadása megszervezésében, 1895-től a Révai Testvérek Irod. Int. Rt. igazgatója. Két cikluson orsz. képviselő volt, 1910-től megszervezte és vezette a monumentális **R. Nagy Lexikont**. Irodalmilag sokat működött, nagybörzsézt külpolitikai munkái vannak, melyek némelyt és franciáit is megjelen-

tek. Kulturtörténeti nevezetességük emlékirati: *Írók, könyvek, kiadók* (1920).

Reveláció (lat.) a. m. leleplezés; kinyilatkoztatás.

Revenue (franc.) a. m. jövedelem.

Reverdy, Pierre, * 1889, francia szürrealista költő.

Reverencia (lat.) a. m. tisztelet, tiszteletadás.

Reverenda (lat.) a. m. papi öntény.

Revers, l. *Avers*.

Reverzális (lat.) a. m. térítvény; nálunk kü. a vegyes házasságból származó gyermekek vallására vonatkozó kotelezo megállapodás.

Révész I. Béla, * 1876, író és hirlapíró. Szocialista fölfogású, tömör prózájával egyik első képviselője az újabb irod. törekvéseknek. Számos elbeszélőművet (Vonagló falvak, Miniaturrök stb.) és Ady Endréről könyveket írt.

— 2. **Géza**, * 1878, filozófus és pszichológus, az amsterdami pszichológiai-pedagógiai int. igazgatója, magyar, német és angol nyelven több műve jelent meg, kü. a zenei hallással fogl. — 3. **Imre**, * 1859, festő, a Képzőműv. Főiskola tanára (Csárdai jelenet, Petőfi a táborban). — 4. **István**, * 1862, pápai prelátus, cinzetes prépost, kecskeméti plébános, felsőházi tag. — 5. **Kálmán**, * 1860, miskolci ref. püspök, felsőházi tag. Számos műve jelent meg a magyar ref. egyház- és művelődéstörténet köréből. Alapította a Dunántúli Protestáns Lapot. — 6. **Margit** (Hrabovszki Józsefne), * 1885, a Gyógypedagógiai Gyermekezetanatórium igazg.-főorvosa.

— 7. **Mihály**, * 1884, újságíró, a Szocializmus szerk. és a Népszava munkatársa. Novellisztikus munkáin kívül több könyvet írt a művelődés- és történeletről.

Révialu kisk., Somogy vm., szigetvári j., 208 l., ut. Sellye, up. Drávakök.

Révly Géza, * 1868, zeneszerző. Magyar nótákat, melodramákat és férfikórusokat szerzett. Veszprémben él.

Reviczky Gyula (1855–99), költő. Előbb nevelő, később hirlapíró. Líráját pesszimizmus jellemzi (Ifjúsgom, Magány). Regényt is írt (Apai örökség).

Revidézáni (lat.) a. m. felülvizsgálati.

Revier (ném.) a. m. kerület.

Review (ang.) a. m. szemle, folyóirat.

Revizió (lat.) a. m. felülvizsgálat (l. *Revizor*); a nyomtatvány utolsó korrigálása nyomás előtt.

Revizionizmus, német szocialista teoretikus irányzat, amely a marxizmus gazdasági és történelmi tételeit megváltoztatandóknak tartja. Ez irányzattal szemben áll az u. n. ortodox marxisták táborá.

Reviziók liga, Magyar, 1927. júl. 27. alakult, célja a trianoni béke megváltoztatása, élnöke Herczeg Ferenc.

Revizor (lat.) a. m. ellenőr, nálunk a Pénzt. Közp. hiv. ügyvitel- és számadásvizsgálója a központ által szánált bankoknál. — R. a címe Gogoly (l. o.) híres orosz szatirikus hivatalnok-vigjátékának.

Révleányvár kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 839 l., ut. és up. Zemplénagárd.
Revoir (franc.) a. m. viszontlátás. Au R. viszontlátásra.

Revokálni (lat.) a. m. visszavonni.
Revolle (franc.) a. m. fölháborodás, lázongás.

Revolúció (lat.) a. m. forradalom (l. o.).
Revolver (ang.) a. m. forgópisztoly, amelyvel 6–8 lövés tehető egyszeri töltés után.

Revü (franc.) a. m. szemle.
Rex Sándor, * 1881, kémikus. Dr. R. kémiiai gyár rt. igazgatója. Nagyobb munkája: Kísérleti kémia.

Rexa Dezso, * 1872, Pest vm. főlevéltárosa, író és irodalomtörténész.
Reykjavik, Izland fővárosa és kikötője, 18.000 l. Halászat.

Reymoni, Wladyslaw (1868–1925), lengyel író, realiztikus és történelmi regényeket írt (A paraszti). 1924. Nobelidj.

Reynolds, Sir Joshua (1723–92), angol festő, a londoni műv. akad. elnöke, Ill. György udv. festője, arcképei jellemzősükkkel, dekoratív előkelőségükkel a legjobb porüfűestők közé emelik.

Réz, vörösszínű, puha, könnyen nyújtható fém. Vegyületekben nagy mennyiségben fordul elő. Puhasága miatt tisztán kevés alkalmazása van. Kötő elektromos vezetőképesége miatt villanydrótok készítésére használják. Ötvözetei: cinkkel a sárgaréz, ónnal a bronz és nikkellel az alpakka. Vegyületei közül legfontosabbak a rézsulfát v. rézgalic, kékszínű kristályos anyag, amelyet a kelmefestésnél a pácolásnál, glavanoplasztikában és szőleplekben használnak. Világtermelés (1926) 1221 kg, ebből 1 egyes. All. 859, Chile 190, Kongo állam 81, Japán 66, Németország 46, Peru, 41, Mexikó 39, Kanada 30, Spanyolország 24, Nagybritannia 16, Oroszország 12, Jugoszlávia 10, Ausztrália 9, Franciaország 5, Ausztria 4 millió.

Réz 1. **Géza**, * 1865, bányamérnök, 1907. a bányamérn. főisk. r. tanára, »Bányaműveléstani« irt. — 2. **Gyula**, * 1884, költő, versei a Napkeletben, Pásztorútiúben és napilapokban. — 3. **Lola** (Kosáryné), * 1892, írónő, regényeket, ifjúsági műveket írt. — 4. **Mihály** (1879–1921), publicista, a kolozsvári egyet. a közjog tanára, majd a Népszövetség magyar titkára Genfben. Tiszta István politikájának védelmezője. Művei: A kiegyezésről, Magyar fajpolitika.

Rezerválni (lat.) a. m. félretenni, tartalékolni.

Rezervoár (franc.) a. m. gyűjtőmedence.
Rézfyók, rézből készült hangszerek: kürtök, trombiták, puzónok és tubák.

Rézgalic, l. Kékgalic.

Rezgés, egy test mozgása, egyensúlyi helyzete körül valamely erő hatása alatt, amely a testet állandóan ebbe a helyzetbe igyekszik visszavinni. Ilyen erő pl. a nehézkedés (ínga), v. a rugalmasság.

Rezi nagyk., Zala vm., keszthelyi j., 1519 l., ut. Keszthely, posta.

Rezidencia (lat.) a. m. székhely.
Rezignált (franc.) a. m. lemondó, csüggedt.
Rezisztencia (lat.) a. m. ellenállás.
Rézkarca, a metszetek az a faja, amelynél az ábrázolás karcólótűvel v. a lemezbe, v. a lemezt fedő gyantás alapa karcólják és barázdákon át maratják a rézlemezbe. L. Metszet.

Rézkor, a történelemelőtti időknek az újkőkor és a bronzkor közé eső szakasza. Az első kor, amelyben az ember fémeket használ.

Rézmetset, a rézlemezek segítségével előállított grafikai ábrázolások neve. L. Metszet.
Rezolut (lat.) a. m. határozott, elszánt.

Rezonancia (lat.) a. m. együtthangzás. Ha egymásmellett elhelyezett egyenlő magasságú hangforrások egyikét megszólaltatjuk, akkor megszólal a másik is. Ugyanez áll az elektromos rezgésekre is. Az elektromos R. igen nagy szerepet játszik a dróttalan távirásban és távbeszélésben.

Rezsí, l. Regie.

Rezsím, l. Regime.

Rezultáns (lat.) a. m. eredő.

Rezulimé (franc.) a. m. összegezés.

Rézű, a víz- és vasutépítésben a lejtők neve.

Rhédey (kiszrédei), nemesi és grófi család. 1. **Ferenc**, 1657–59. erdélyi fejedelem, 1659. gróf lett. — 2. **Claudina**, Sándor württembergi herceg morgantikus neje, fia: — 3. **Ferenc** (1837–1900), 1863. a Teck (angol) hercegi címét kapta; leánya: **Mary**, * 1807, a jelenlegi angol király (V. György) felesége.

Rhode Island, az Egyes. All. legkisebb állama, az Atlanti-óceán partján, 3240 km², 716.000 l. Fővárosa Providence.

Rhodes, Cecil (1853–1902), angol gyarmatpolitikus. 1890. fokföldi miniszterelnök, 1895. támogatta Jameson betörését Transzváliba. Ennek meghiusulása után lemondott.

Rhodesia, angol gyarmat D-Afrikában, a Zambézi két partján, 1 millió km², 2 millió l. Arany, aszbeszt, króm, réz, szén, kukorica, pamut, dohány, kacsuk. Több ezer km ut és vasut. Fővárosa Salisbury.

Rhodos, sziget, az Egei-tengerben, Kis-Ázsia partja előtt, 1400 km², 42.000 l. Bor, déli-gyümölcs, szivacs. 1912 óta olasz.

Rhône, folyó, a svájci Alpokban ered, átfolyik a Genfi-tavon és deltája! ömlik a tengerbe.

Rhorer László, * 1874, orvos, pécsi egyet. ny. r. tanár. Művei: Orvosi fizikális kémia, Az elektromosság tanának haladása.

Rialto, 16. sz.-i lud Velencében, a Canal Grandén át.

Rianások, óriási repedések a befagyott Balatonon.

Ribera, Jusepe de lo Spagnoletto, 1588–1652), spanyol festő; festészetére jellemző a meglepő fényhatások alkalmazása (Szt. András vértanusága, Szt. Agnes stb.).

Ribot, I. Alexandre (1842–1923), francia

politikus, ügyvéd, 1890–92. külügyminiszter, 1892–95. miniszterelnök és pénzügyminiszter, 1917. miniszterelnök. — 2. **Théodule** (1839–91), francia lélekbuvár, a Collège de France-on a kísérleti lélektan tanára. Legismertebb munkája a *Leiki átörökítés* (magy. is).

Ricardo, David (1773–1823), angol közgazda. Adam Smith legkiválóbb követője, pénz- és földrajzelmélete ma sem avult el.

Ricci, Corrado, * 1858, olasz műtörténész, az olasz művészeti ügyek központi főigazgatója. Főbb művei: *Correggio*, *Michelangelo*.

Rice, Alice Hegan, * 1870, amerikai író, magyarul: A bagdadi völgyén, A káposztás-telep.

Richárd, angol királyok. **I. R.** (Oroszlán-szívű, 1189–99), 1189–92. kereszties hadjáratot vezetett a Szentföldre. Kalandos visszaterése alkalmával fogságba került és csak nagy váltságdíj ellenében bocsátották szabadon. — **II. R.** (1377–99). Rokona és ellenfele, Lancaster Henrik megbuktatta és börtönbe vetette. — **III. R.** (1483–85), bátyjának két gyermekét megrojtattva, maga ült a trónra, de nem tudta trónját Tudor Henrivel szemben megvédeni. A bosworthi csatában vele az utolsó York hunyt el (piros és fehér rózsza harca, l. Shakespeare tragédiája: **III. R.**).

Richardson, Samuel (1689–1761), angol író; a Pamela, Clarissa Harlowe, Charles Grandison c. erkölcsregények szerzője.

Richelieu, **I. Armand Jean**, Duplessis hg. (1585–1642), francia államférfi, biboros, több ízben miniszter és min.-elnök, az abszolút kir. hatalom s a fr. külhégemonia megalapítója, a főnemesség és hugenották megtörője. A Habsburg-ellenes szövetség lelke a 30 éves háborúban. 1635. megalapította az Institut de France-ot; megépítette a Palais Royal-t. — 2. **Louis François Armand** (1696–1788). Hírhedt szerelmei és intrikái miatt XIV. Lajos többször a Bastille-ba záratta. Bécsi követ, majd tábornagy, XV. Lajos bizalmasa. Érdekes memoárjai vannak.

Richemont, Jean (1849–1926), francia költő. Fontosabb versekötetei: *Chanson des gueux*, *Les blasphemés*. Írt regényt (*La glu*) és drámákat is.

Richet, Charles, * 1850, párizsi egyet. tanár, pszichológus. 1913. Nobelidj.

Richmond, **I.** város London mellett, 33.000 l. Park, üdülőhely. — 2. Az Egyes. Áll. Virginia államának fővárosa, 172.000 l.

Richter, **I. Adrian Ludwig** (1803–84), német festő a drezdai akadémián, a tájfestés tanára; tájképeinél népszerűbbek naív illusztrációi. — 2. **Aladár** (1868–1927), magyar botanikus, a kolozsvári egyet. tanára. — 3. **Aurél**, * 1870, festő; illusztrátor. — 4. **Gustav** (1823–84), német festő; keleti tárgyú és arcképek. — 5. **János** (Hans, 1843–1916), győri születésű világhírű karmester. 1866–67. Richard Wagner mellett Luzernben. 1868–69. a müncheni opera karigazgatója, 1871–75.

a bp.-i Nemzeti Színház karmestere és operagazgatója, 1875–1900. a bécsi Hofoper karmestere és 1908-ig filharm. dirigens, 1880–90. a Ges. d. Musikfreunde hangversenyeit vezeti, 1900 óta Angliában él, 1912. visszavonult és Bayreuthba költözött. — 6. **Johann Paul Friedrich**, írói nevén Jean Paul (1763–1815), német szatirikus, rapszódikus, humorisztikus elbesz. író. Művei — annak idején nagyon népszerűek —: *Die unantbare Loge*, *Hesperus*, *Quintus Fixlein* stb.

Ricinus, más néven csodafa, az etbejtélékhez tartozó növény. Magvaiban igen sok a hashajtó hatású olaj és a mérges ricin nevű vegyület, amely azonban préseléskor nem megy át az olajba.

Ricse kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 2026 l., vasút, telefon, posta.

Rictus, Jean, * 1867, francia szocialista költő, a szenvedők nyomorának szószólója. Főműve: *Les Soliloques du pauvre*.

Ridendo dicere verum (lat.) a. m. nevetve mondani meg az igazat.

Ridküll, **I.** Retikül.

Ridinger, Joh. Elias (1698–1767), német festő és rézmetsző; vadállatok, vadászati jelenetek.

Riedl Frigyes (1856–1921), esztétikus és irodalomtörténész. Nagytudású, szellemes író. Taine, a franciák és Gyulai felfogásának összegegyezője. Művei: *Arany János*, *A magyar irodalom főirányai*, *Péterfy Jenő*, *Gyulai Pál*, *A kuruc balladák* (Thaly Kálmán misztifikációjáról), *Magyarok Rómában*, *Lotz Károly* falfestményei. Megírta a magyar irodalom történetét az angolok és németek számára. Halála után jelent meg *Petőfi-monográfiája*.

Rieger, Frantisek, báró (1818–1913), osztrák-cseh politikus, 1848–79. a cseh nemzeti politika egyik vezére volt az osztrák parlamentben; 1879. felhagyva az ellenállással, az osztrák kormányt támogató »6-csehek« vezére lett; 1891. a radikális »uj-csehek« kibuktaták.

Riegl, Alois (1858–1905), osztrák művészet-történész, a bécsi egyetem tanára; alapvető műveket írt a késő római iparművészetről, a barok keletkezéséről stb.

Riemann, Hugo (1849–1919), német zeneesztétikus, a lipcei egyet. a zenetört. tan.

Rien ne va plus (franc.) a. m. többé nem megy semmi, szerencsésjátéknál (pl. rulettnél) annak jelzése, hogy több tétet nem foghatnak el.

Rienzi, Cola di (1310–54), római tribun, diktátori hatalommal felruházva, új alkotmányt adott Rómának. Tirannizmusa miatt a nép elfordult tőle és felkelésben megölték.

Riesz **I. Frigyes**, * 1880, szegedi egyet. a felsőbb mennyiségtan ny. r. tanára. — 2.

Marcel, * 1886, magyar matematikus, stockholmi egyet. m. tanár, több jelentős művet írt magyarul és idegen nyelveken.

Rif v. **Riff**, az E-i marokkói tengerparton húzódó hegylány; lakói a berber rifkabilok, akik a franciák és spanyolok ellen éveken át védték függetlenségüket.

Riga, Lettország fővárosa és főkikötője a Duna torkolata fölött, 340.000 l. Gyáripár. A lenkivittel főhelye.

Rigács kisk., Zala vm., sümegi j., 549 l., vasút, ut. Nemeskresztur, up. Ukk.

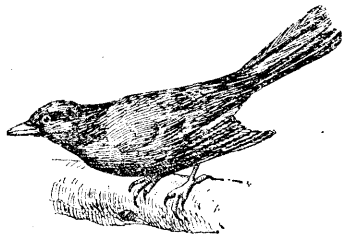
Rigaud, Hyacinthe (1659—1743), a francia barokk legjobb arcképfestője (XIV. Lajos, V. Fülöp, Bossuet).

Rigele Alajos, * 1879, szobrász (A tékozló fiu, Pázmány Péter). Pozsonyban működik.

Rigi, 1800 m magas hegy a svájci Alpokban, a Vierwaldstätti- és Zugi-tó közt. Nagyszerű kilátás, síklóvasút, menedékház a tétőn.

Rigler Gusztáv, * 1868, orvos, a bp.-i egyet. a közegészségtan ny. r. tanára; A közegészségtan és járványtan tankönyve.

Rigófélek, a posztáfélek családjába tartozó éneklőmadarak. Bokros helyen fészkelnek. Egész Európában honos a fekete-R. és a fenyő-R.

Feketerigó

Rigolirozni (franc.) a m. talajt megforgatni. **Rigómező** (Kosovo polje), termékeny medence D-Szerbiában. Főhelye Mitrovica. 1389. a törökök döntő győzelme a szerbekben, 1448. Hunyadi János seregén.

Rigorózum (lat.) a m. szigorlat.

Rigorózus (lat.) a m. szigorú.

Rigveda, az ind irodalom legrégebb (legalább Kr. e. 2000.) emléke, 1028, többnyire vallási tárgyú himnuszot tartalmaz.

Rigycák kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 692 l., ut. Szepetnek, up. Sornás.

Rihner Béla, * 1870, a bp.-i egyet. a nagy- és ivarszervek c. rk. tanára.

Rikord (ang.), l. Rekord.

Riksa, kétkerekű japán kocsis, amelyet ember huz.

Rilke, Rainer Marie (1875—1926), prágai születésű német költő. Egyideig Párizsban Rodin titkára volt. Impressionista-szimbolista elemekből főlépülő verseiben és elbeszélő műveiben egyaránt formát tökéletességre és zenei hatásokra törekszik.

Rim, a versorok összecsengése (fajai: páros rim, keresztrím stb.).

Rimamurányi-sárváriani vasmű Rt., Bp.-en, alakult 1881. a Kereskedelmi Bank érdekeltisége. Vasérc- és barnaszénbányák, mész- és

magnezittelépek, vasöntődék, kohók, vas- és acélművek stb.

Rimaszombat, város, Gömör vm., a Rina mellett, 7000 l. Konzervgyár. Trianon óta Csehszlovákiák Rimavská Sobota néven.

Rimay János (1564—1631), magyar költő és diplomata.

Rimbaud, Jean Arthur (1854—91), francia szimbolista költő. A modern francia líra egyik megteremtője: Illumination, Une saison en Enfer.

Rimesse (ol.) a m. küldvény: pénz v. váltó, kül. váltó.

Rimini, kikötőváros és tengeri fürdő Közép-Olaszországban, az Adria partján, 53.000 l. O- és középkori műemlékek.

Rimini, Francesca da (1258—88), Ravenna princepejének leánya. Tragikus szerelme férje mostohaöccse, Paolo iránt, miudkettőjük megöletése a férj által, sok költemény és dráma tárgya.

Rimóc, kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 1498 l., ut. és up. Szécsény.

Rimszki-Korszakov, Nikolaj (1844—1908), orosz zeneszerző, az új orosz zeneszerzés főalakja. Irt több operát (Sadkó, Hópehely), szimfóniákat, szimf. költeményeket.

Rinforzato (ol.), zenében: egyre erősebben. **Rinfusa**, alla R. (ol.) a m. ömlesztve. Egyes cikkeket (gabona, rizs) zsákolatlanul szállítanak és raktároznak.

Ring (ang.), 1. alkalmi egyesülés valamely korlátolt mennyiségben rendelkezésre álló áru összevásárlására, hogy az árakat diktálhassák. — 2. A boxoló sportban az a kötéllal körülkerített hely, ahol a boxolók küzdelme lefolyik. — 3. A lósportban elzárt terület, ahol a könyvfogadásokat (bookmaker) lebonyolítják.

Rinyabenyővíz kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 759 l., ut. és up. Lábod.

Rinyahosszúfalu kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 380 l., ut. és up. Lábod.

Rinyakovácsi kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 350 l., ut. Kadarkut, up. Gige.

Rinyaszentkirály kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1305 l., ut. Görgeteg, posta.

Rinyaujlak kisk., Somogy vm., barcsi j., 578 l., ut. és up. Erdőcsokonya.

Rinyaujnép kisk., Somogy vm., barcsi j., 309 l., ut. és up. Babocsa.

Rio de Janeiro, Brazília fővárosa és e. sz. kikötője az Atlanti-óceán partján, 1¼ millió l. Egyetem, tudományos és művészeti intézetek. Kávé- és kaucsukpiac.

Rio Grande del Norte, hajózható folyó az Egyes. Áll. és Mexikó határán, 2800 km hosszú.

Rio Negro, 1. az Amazon egyik balparti mellékfolyója. — 2. Hajózható folyó Argentínában, az Atlanti-óceánba ömlik.

R. I. P., requisitac in pace (l. o.), rövidítés sarköveken.

Ripka Ferenc, * 1871, bp. főpolgármestere, felsőházi tag, 1910—24. a Szföv. Gázművek

vezér-gazdátója, 1924. Bp. kormánybiztosa, 1925. főpolgármester.

Riporter (ang.) a. m. hirlaptudósító.

Riposzt (ol.) a. m. gyors viaszavágás.

Rippi-Rónai József (1861–1927), festő és grafikus, Puvís de Chavannes döntő hatása teljesen egyéni látású impresszionizmust fejlesztett ki benne, amelyet a közönség csak lassan ért meg. Kiválóan termékeny működése, finom litografiák, rézkarcok mellett kivált passzelleképekre terjed. Önarcképe a firenzei Uffizi képtárában.

Ripsz, bordás szövet butorok bevonására.

Rip van Winkle, novellahős (W. Irving 1820. megj. Sketch-Bookjából), aki husz évet átalszik és erről nem tudja, nem érti meg az új világot. Szindarabban is feldolgozták.

Risum teneatis, amici? (lat.) a. m. megtudjátok állani nevetés nélkül, barátaim? (Horatius).

Riszkáns (franc.) a. m. kockázatos.

Ritardando (ol.), zenei műszo: lassítva.

Ríte (lat.) a. m. szokás szerint.

Rítkaháza kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 224 l., ut. Szentgotthárd, up. Felsőszőlők.

Rítmika (gör.) a. m. a ritmusok tana.

Ritmus (lat.), szabályos, ütemes mozgás, pl. a természetben a vízcsepögés, a művészetben egyenletes, tagolt ütemek (hangoknak, szótagoknak, mozdulatoknak) művészi összeszerkesztése. Beszélnek nemzeti (pl. magyar) R.-ről.

Rítóók T. Emma, * 1868, a Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosa. Irodalomtört. és esztétikai tanulmányokon kívül több regényt írt. — 2. **Zsigmond**, * 1870, orvos, a bp.-i egyet. a szív-és véréredényrendszer m. tanára.

Ritornell (ol.) a. m. visszatérés; 1. az énekkompozícióknak hangszerzenéből álló elő-, utójátékai és betétei. — 2. Olasz háromsoros versszakokból álló népdal, az első sor a harmadikkal rímel.

Ritter, Karl (1779–1859), német geográfus, berlini egyet. tanár, az összehasonlító földrajz egyik megalapítója.

Rituale (lat.) a. m. szertartás-könyv.

Rituali (at.), a vallási szokásoknak megfelelő.

Ritualiis gyilkosság az a vád, hogy bizonyos felekezetek hívei más vallású gyermekek vért veszik és e vért vallási célra fordítják. Ily vád merült föl a rómaiak és kínaiak közt a keresztények, a keresztények közt pedig a zsidók ellen. Nevezetes R.-i per volt nálunk 1883, a tiszaezlári.

Ritus (lat.) a. m. szokás, vallásos szertartás.

Riva (ol.) a. m. part.

Riva, dél-tiroli, most olasz városka, 8000 l., téli üdülőhely a Garda-tó partján.

Rivális (lat.) a. m. vetélytárs.

Riviera, a Genovai öböl partvidéke; Nizza környéke francia, a többi olasz. Számos téli üdülőhely.

Rivoli, olasz falu, Verona közelében, az Adige mellett. 7000 l., 1797. Mase: a győzelme az osztrákokon,

Rixdorf, 1912 óta Neuköln, Gross-Berlin egyik külvárosa, 1/4 millió l.

Rízalit (ol.), az épület síkjából kiálló épületrészt.

Ríziko (ol.) a. m. kockázat.

Rízling (ném.), aprószemű szőlőfaj és a belőle készülő szagos bor.

Rízottó, olasz étel, rizs valamilyen lében (húsle, paradicsom), esetleg hal- vagy húsdarabokkal, reszelt parmezán sajttal meglintve.

Rizs, a meleg égöv legfontosabb gazdasági növénye, több százmillió ember főételanyaga.

Rizs

A mocsaras helyeket szereti. Világtermés (1927) 1160 millió q, ebből Brit-India 401, Kína 300, Japán 112, Holland-India 58, Indokína 57, Sziam 53, Korea 31, Fülöp szig. 21, Madagaszkár 10, Francia Guinea 9, Egyes. All. 8, Olaszország 7, Brazília 7, Franciaország 6, Oroszország 4, Spanyolország 3, Egyiptom 3, Ceylon 2.

Rizma, papírmennyiség egysége, 1 uj-R. = 1000 iv.

Roastbeef (ang.) a. m. sült marhahús.

Robbanó anyagok, külső hatásra (ütés, gyújtás) hirtelen egész tömegükben gázokká alakulnak át s e gázok rendkívüli feszítő ereje szolgáltatja a robbantó hatást. A legrégebbi a puskapor, de a modern vegyészeti technika az ennél jóval használhatóbb R.-nak légióját állította elő.

Robbia, Luca della (1400–82), olasz szobrász; márványreliefek (Cantorla), ónmázás égetett, agyagreliefek (Madonnák, pályás csecsemők),

Robert, Guiscard (1015–85), a hódító francia-normanok egyik vezére, ki elhódította Dél-Itáliát a lombard hercegtől és a görögöktől, VII. Gergely pápát megmentette az Angyalvárban IV. Henrik ostroma elől.

Róbert, nápolyi király (Anjou, 1309–43). Károly Róbert magy. kir. nagybátyja, a pápák védelmezője VII. Henrik csász. ellen, Petrárcát és Boccacciót udvarába fogadta.

Róbert, normandiai herceg, I. Ördög R. Róbert Károly, magy. király, I. Károly.

Roberts, Frederick, Lord (1832–1915), a bur háborúban (1899–1902) főparancsnok.

Robespierre, Maximilien de (1759–94), francia forradalmár, 1789. az alkotmányozó gyűlés tagja, 1793. a jóléti bizottság elnöke, tényleges diktátor, jul. 27. (Thermidor 9) vád alá helyezték és 1794 jul. 28. a vérpadon fejezte be életét.

Robin Hood, 13. sz.-beli népszerű angol rablózó nevű.

Robinson Crusoe, D. Defoe regényhőse, eredetije állítólag egy Alexander Selkirk nevű skót matróz, aki hosszú ideig őt magányosan Juan Fernandez-szigetén.

Robinsonád, a Robinson tört.-hez hasonló kalandos regény.

Roboráns (lat.) a m. erősítő (gyógyszer).

Robot (szláv) a m. munka; az a munka, amelyet a jobbágy földesúrnak végezni tartozott.

Roboz Imre, * 1892, szinigazgató, 1921 óta a Vignszínház adminisztratív ügyeit vezeti.

Robusztus (lat.) a m. erőteljes.

Rochdale, város Közép-Angliában, 93.000 l. Szénbányászat, szövő- és fémpár. Az angol szövetekezeti mozgalom egyik kiinduló pontja.

Rochefort, hadi és kereskedelmi kikötő, DNY-Franciaországban, 29.000 l. Tengerészeti főiskola.

Rochefort, Viktor Henry, gróf (1830–1913), francia újságíró, politikus. 1871. a kommuné szervezője, 1873. ezért Uj-Kaledoniába deportálták. Hazatérve, boulangeista, majd a revanche híve és nacionalista agitátor lett.

Rochelle, La, kikötőváros, DNY-Franciaországban, az Atlanti-óceán partján, 39.800 l. Halkonzerv-gyártás.

Rochester, város az Egyes. All. New York államában, 296.000 l. Egyetem. Pamutfonás, fémpár.

Rockefeller, John Davison (1839–1916), E-amerikai multimilliomos, petroléumkirály, a Standard Oil Company tröszt alapítója. Közoktatási célokra sokszázmillióss alapítványokat tett. Így keletkezett a newyorki R.-intézet is 1901. nagyszabású orvosi laboratóriumokkal, kísérleti kórházzal. Memoárokat írt.

Rocky Mountains, I. Szikláshegység.

Rod, Edouard (1857–1910), svájci francia regényíró.

Roda-Roda, Alexander, * 1872, szlavóniai származású német író, a Simplicissimus és Jugend munkatársa.

Rodbertus, Karl (1805–75), német közgaz-

dasági író, a tudományos szocializmus képviselője.

Rodenbach, Georges (1855–98), belga impresszionista költő.

Rodin, Auguste (1840–1917), francia szobrász, a modern impresszionista plasztika legnagyobb hatású művésze (Az ösember, Victor Hugo, Ker. szt. János, A Gondolat, A calaisi polgárok, Balzac stb.).

Rodinál, fotografiai előhívó szer.

Rodium (lat.), a platínával rokon fém.

Rödlil (ném.), egy- v. többszemélyes könnyű sportszánkó, lejtőkön való lesiklásra.

Rodomoto, Ariosto Örgyögő Rólandjában egy dicsekvő hős neve. Innen rodomontad; hazug dicsekvés.

Rodostó, kis kikötőváros, európai Törökországban, a Márvány-tenger partján, 20.000 l. II. Rákóczi Ferenc végnapjainak és Mikes Kelemen leveleinek színhelye.

Rogate, a husvét utáni 5. vasárnap.

Rogerus mester, † 1266. Olaszszármazású városi kanonok, utóbb soproni főesperes és 1249. spalatói érsek. Az 1241–42-iki tatárjárás szemtanuja, aki ezt Carmen miserabile (Siralmas ének) c. krónikájában írta le.

Rohan, bretagnei hercegi család. — I.

Henri (1579–1638), a hugenottak feje, el-esett a rheinfeldeni csatában. Több kötet memoárja van. — 2. **Louis René** (1735–1803), bibornok, a Mária Antónia-féle nyakláncpör egyik hőse.

Röheim Géza, * 1891, etnológus. Freudista alapú magyarázza a néphitét és népszokásokat. 1928 óta több évre szóló ausztráliai kutatóútton van. Számos műve közül több németül és angolul jelent meg.

Rohics, gyógyfürdő (gyomor bajok ellen) D-Stiriában, 1919 óta Jugoszláviáé.

Rohod kisk., Szabolcs vm., nyirbaktai j., 1195 l., ut. Vaja, posta.

Rohoska József, * 1871, a sárospataki ref. akad. teol. tanára, számos teol. munkát írt az új vallási törekvésekről.

Rohrbäck Ferenc, a bp.-i egyet. a csecsemő- és gyermekkor betegségei dietikájának és terápiájának m. tanára.

Rohringer Sándor, * 1868, mérnök, a víz-építéstan műgy. ny. r. tanára.

Róka, a kutyafélékhez tartozó emlősállat, az E-i félgömb hidegebb részein él, becses prémállat.

Róka

Rokfno-mocsarak, a Poljessze nevű mocsaras vidék egy része a mai lengyel-orosz határon.

Rokka, házi eszköz kézi fonáshoz.

Rokkantúgy. 1927 végén 66.135 hadirokkant, 55.842 hadiozveggy és 184.064 hadiárva volt nyilvántartva. A hadiozveggyek legénységeik után havi 5, altisztek után 10, tisztek után 15 pengőt kapnak; a teljes árvaék legénységeik után havi 3,25, tisztek után 5,75 pengőt kapnak. A R-gyel kapcsolatban létesített Állami Művégtaggyár idáig 22.000 rokkantnak kb. 100.000 művégtagot készített.

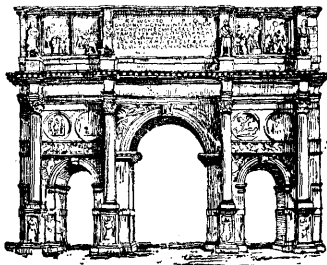
Rokoko (a kagylót jelentő rocaille szóból), a XIV. Lajos francia király korabeli díszítő stílus neve, amelynek jellemző eleme a kagylóforma változatos alkalmazása.

Rókus (Roche, 1245–1327), francia szent, aki betegápolással fogl.

Roland de la Platière, i. Jean Marie (1734–93), girondista belügymin., a rémuralom elől megszökik, de meghallván, hogy feleségét halálra ítélték, öngyilkos lesz. — **2. Jeanne Manon** (1754–93), az előbbi felesége, párizsi szalézia a forradalom vezetőembereinek találkozóhelye, 1793. a hegypart elfogatta, lefejeztette. Fogságában írta érdekes memoárjait.

Rolland, Romain, * 1866, francia író. A világháboruban pacifista elveket hirdetve Svájcban élt, s ma is a nemzetközi megértés harcosa; több antinacionalista és pacifista irányú regényt írt, amelyek közül a legnagyobb és legismertebb Jean Christophe (magy. is megj.). 1916. Nobeljé.

Róma, i. (6kori) a római világbirodalom fővárosa, a Tiberis partján épült a Kr. e. 8. sz.-ban, eredetileg a Palatinus-halmon, aztán összesen hét halomra terjeszkedett. R.-t főleg a császárok építkezései tették az óvilág legragyogóbb városává. Középleületei kül. a Forumon és környékén álltak: diadalívek, bazilikák, templomok, fürdők, császári paloták (Nero aranyháza), a Colosseum, a Circus Maximus, a vásárcsarnok, Hadrianus mauzóleuma. Pompás kertek és terek díszítették

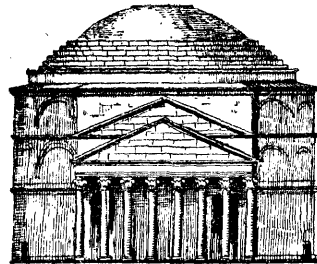

Róma: Constantinus diadalíve

a várost. A barbár hódítással (Kr. u. 5. sz.) kezdődik a régi R. műemlékeinek pusztulása. — **2. R.** (ujkori), az olasz királyság fővárosa és harmadik nagyvárosa, a

pápa székhelye, a Tiberis (Tevere) két partján, 877.000 l. Régi (1303) egyetem, tudományos intézetek. Ókori és reneszánsz műemlékekben páratlanul gazdag. A Szent Péter-templomot és a Vatikánt Michelangelo, Raffael, Perugino stb. legszebb művei díszítik. A Lateran, a Quirinal és számos magánépülete is kiváló művészi értéket képvisel. Óriási idegenforgalom. Ipara és kereskedelme csekély.

Római birodalom. Rómát latin pázsorok alapították a Tiberis balpartján (Kr. e. 8. sz.). Önállóságáért keserves harcokat kellett vívnia; századokon át élt a szomszédos etruszok és szabinok igája alatt. Romulus s vele a hét király csak mondái szimbólum. A mondai királyság korát a köztársaság követi (Kr. e. 515-től), élén két consul; az eleinte arisztokratikus köztársaság első két

Róma: a Pantheon

sz.-át a plebejusoknak a patriciusokkal folytatott küzdelme tölti be. Csak ekkor kezd R. a terjeszkedésre gondolni. Belsőleg meg erősödve kiterjeszti hatalmát egész Itáliára. Szembeszáll Karthagóval és félszázadnál tovább tartó háborúk során (Kr. e. 264–202.) legyőzi. A 2. sz. folyamán s innen kezdve állandóan háborusodik Keleten, a harmadik pun háboruban eltörli Karthagót a Föld színéről (Kr. e. 146.), és ugyanekkor római tartományná teszi Görögországot és irdalmában, művészetében és vallásában ezennel teljesen görög hatások alá kerül. Belső viszályok, agrárforradalmak (Gracchusok), rab-szolgáladások és polgárháborúk zavarják az állam békes fejlődését, Marius és Sulla küzdelme után Caesar és Pompeius mérkőzik a hataloméért. A győztes Caesar lesz, akinek rövid egyeduralma alatt Róma az akkor ismert világ urává lesz. Végre Octavianus nyíltan is színt vall a monarchia mellett; actiumi győzelme után (Kr. e. 31.) császárrá, Augustusszá lesz, s fokozatosan kezében egyesít minden állami hatalmat. Augustus halála után. (Kr. u. 14.) Tiberius, majd Caligula, Claudius, Nero uralkodása a kegyetlenkedések, zsarnokoskodások hosszú sorozata. A Flaviusok Palesztinát, Traianus Erdélyt s a Balkán jó részét csatolják a birodalomhoz.

A birodalom kiterjedésével együtt járt a tartományokban folytonosan fellángoló nyugtalankodások és önállósági törekvések miatti örökös háboruszkodás. A császárok annál kevésbé tudják megállítani a széthullás meginduló folyamatát, mert ekkor már az egyre jobban terjedő kereszténység is a bomlasztó erők sorába lép. Üldözésekkel próbálják utját állni diadalmas előnyomulásának. A kétségbeesett helyzetben minden tényleges hatalom a katonaság kezében összpontosul; a légiónk egymásután gyilkolják le a császárokat. Diocletianus (284–305) erélyes kézzel próbál rendet teremteni, három részre osztja a **R.-at**, megfegyvelmei a hadsereget, árszabályozó rendelkezletet ad ki, de nem tudja megállítani a bomlást. Közben a kereszténység megérett a hódításra: Nagy Constantinuszal (300–337.) államvallásá lesz. Egyttal azonban Constantinápoly megalapításával a **R.** súlypontja Keletre tolódik, maga Róma is elvesztü jelentőségét, s a Nyugat-**R.** fővárosa Ravenna lesz. Innen kezdve a Ny-**R.** a gótok, hunok, vandálok szakadatlan támadásai ellen folytat élet-halálharcot, míg végre 476. elbukik.

Római filozófia, l. Latin filozófia.

Római jog, a régi római birodalomban érvényes magánjogi szabályok összessége. Legrégibb emléke a XII táblás törvény. Definícionáknak pontossága, jogelveinek következetessége és logikus volta miatt a középkor művelt államai is elfogadták.

Római művészet. Építészete a gyakorlati célszerűséget szolgálja s főleg a világi építkezést gazdagítja az etruszk és hellenisztikus elemeket továbbfejlesztve. Jellemzőbb elemei, oszlopokat, pilléreket áthidaló ív (vizvezeték, hid, diszkapu), korinthoszi s ión oszlopfőegyesítésből komponizta oszlopfő, különböző oszloprendek használata ugyanazon egy épületen (Colosseum), nagyszívtávoltságú boltozás (Maxentius-bazilika), főkupola (Caracalla-fürdő), teljes kupola (Pantheon). — Etruszk eredetű szobrászata teljesen görög befolyás alá került, részint görög emlékek gyűjtése révén, részint görög mesterek letelepedésével; virágzása Augustus és Trajanus alatt. Alkotásai közül különlegesen római modoru: a lélektanilag jellemzett portrék rendkívül gazdag sora (togás polgár, páncélos Augustus, lovas Marcus Aurelius, üő Agrippina, Livia, Caracalla mellszobrai); történeti realiztikus relief (Titus, Severus, Constantinus ivein); külföldi néptípusok (Fogyol barbár nő, Dák fogyol); szarkofágreliéfek. — Festszobrászati jellemző alkotásai: a görög hatás alatt kifejleődött dekoratív falfestés (nápolyi múzeumban pompéji emlékek) és ké (mitológia, genre, táj; mint az Aldobrandini nász, Odyssea-képek); a mozaikkép.

Romains, Jules, * 1885, francia költő és regényíró. 1908. adja ki La vie unanime c. könyvét, s ezzel az unanimita iskolát alapítja, amelynek célja a szocialista társadalomban a lelki kollektivitás megteremtése.

Római sáncok, l. Limes.

Római szent birodalom, megalapítója Nagy Ottó német kir. volt, aki támogatván a pápaságot, ellenszolgáltatásul 962. Kórnában császár koronáztatta magát. Ezt a szobást az utána következő német királyok is követték, II. Ferencig, aki 1804. felvette az osztrák császári címet, 1806. pedig lemondott a német császári méltóságról és ezzel megszűnt a régóta árnykéleket élő **R.**

Római vallás, az ősi időkben természetimádás volt. Később a görög kultúra átvételével mindenestül átvették a görög vallást (l. o.) is, csak az istenek neveit változtatták meg.

Roma locuta, causa finita (lat.) v. a. m. Róma beszélt, az ügy végéig el van intézve (Szt. Agoston).

Románc, a balladával rokon, epikus költemény, de simább menetű és derültebb tárgyú. A zenében francia eredetű, érzelmes szeremidal.

Román cement, l. Cement.

Románid kisk., Veszprém vm., zirci j., 541 l., vasut, ut. Veszprémvársány, posta.

Romanelli, Guido, * 1876, olasz czredes. 1919. mint az o'asz katonai misszió vezetője megakadályozta a kommunizmus több tervezett vérgesztését, amiért 1922 nov. budapesti látogatása alk.mával diszkarddal ajándékoztaék meg.

Románia, DK-Európa legnagyobb állama, 295.000 km², 17,5 millió l. Az ország közepét a K-i és D-i Kárpátok láncai, a Duna és a Fekete-tenger között a Dobruzsza alacsony rögei borítják. Természeti kincsekben **R.** igen gazdag. Petroleumtermelése első Európában, Erdély szene és vása elegendő a szükséglet fedezésére. A Kárpátok erdőségeiből kivételre is bőven jut. Az alföldek és medencék talaja termékeny. Ország-összeomlása és Magyarország felدارabolása óta **R.** Európa első gabonakiviteli országa. Allatállománya a régi királyságban

szerrel, általános, nőkre is kiterjedő választójoggal. — **Története**. Kr. sz. táján Erdélyt a dákok lakták. Földjükből római gyarmat lett Kr. u. 106. A gyarmatosító rómaiakból és a dákokból alakult ki a román nép. A Kr. utáni 3. századtól kezdve Dácián keresztül a vandálok, gótok, hunok és szlávok vonultak át, miéirt is Dácia elszegényedett, az

előkelők elmenekültek, a nép a hegyek közé menekült. A népvándorlásnak szűv hulláma mely nyomot hagyott maga után a román nép faji és nyelvi kialakulásában. A 13. század második felében Basarab Vodu egyesíti az összes havasalföldi vajdaságokat, Bogdán pedig a moldvai fejedelemséget alapítja meg. Moldva és Havasalföld kb. 7 századon át különválva éltek, majd mindketten török uralom alá kerültek. A nemzeti fejedelmek közül Nagy István (1457–1504) Moldvában és Vitcz Mihály (1593–1601) a legnevezetesebbek. A nemzeti fejedelmek helyébe a 18. sz. óta a porta konstantinápolyi görögöket nevezték ki. A nemzeti és kulturális újjáéledés az erdélyi görög katolikus liturgia tér románokból indult ki. A 19. sz. elején felkelés ütött ki a görögök ellen, úgy hogy a törökök kénytelenek voltak románokat tenni mindkét román fejedelemség élére. A török-orosz háború következményeképp Moldva és a Havasalföld (1829) orosz uralom alá kerültek, ami a parasztság rovására a bojárok (nagybirtokosok) befolyását módolett megnövelte. Ez az állapot 1848-ig tartott. A 48-i forradalom Moldvában és a Havasalföldön az oroszok, Erdélyben pedig a magyarok ellen irányult. Mindhárom helyen a forradalom kudarcot vallott. Csak a krími háborút követő párizsi béke szabadította meg a román fejedelemségeket az orosz befolyás alól. Az 1858-i párizsi konferencia utáni évben Alexandru Cuzaú választották fejedelemmé mindkét országban. Cuza 1866. lemondott és helyét Hohenzollern Károly foglalta el. Az 1877-i újabb orosz-török háború évében H. Károly az oroszok oldalán harcolt és Plevna mellett döntő csapást mért a törökökre. Az 1878-i berlini kongresszus elismerte a román fejedelemségek függetlenségét: és 1871. H. Károlyt I. Károly néven királlyá koronázták, aki 1914 szept. 27-ig uralkodott. Utóda I. Ferdinánd lett (1914–27), aki a világháború folyamán az ántant oldalán harcolt. Károly trónörökös még 1925. mondott le trónigényéről, így 1927 óta fia, Mihály a király, aki 1921. született és akit régens tanács helyettesít. A világháború következtében az összes románlakta területek egy királyságban egyesültek. Az egyesülés óta több kormány váltotta fel egymást: a Vajda, Averescu és a Joan Bratianu lib. korm., amely 1926 márc. lemondott s utána ismét Averescu alakított kormányt. 1927 jun. Joan Bratianu került kormányra. 1927 jul. 20. meghalt Ferdinánd király, unokája, a hatéves Mihály lépett a trónra, aki helyett egy háromtagú régens-tanács kormányoz. 1927 nov. meghalt Joan Bratianu, utána öccse, Vintilla Bratianu lett a min.-elnök 1928 nov.-ig, azóta J. Maniu, a parasztpárt vezére a kormányelnök.

Róman irodalom, egyházi művek fordításával kezdődött a 16. sz.-ban. A modern R. a nemzeti szellem újjáéledésével kezdődik, Erdélyben, Balásfalván, a gör. kat. papság körében. A francia irodalom hatását a roman-

tikus iskola mutatja (Negruzzi, 1808–68), a népköltészetet V. Alexandri (1819–90) fedezte fel és juttatta szíelőhő saját verseiben is, a prózában pedig D. Bolinteanu tűnt ki. Az első nagy, európai tehetségű lírikus Mihail Eminescu (1850–89). Titu Maiorescu (1840–1917) a Junimea nevű kritikai iskola feje. Ebben az időben bukkant fel Joan Creanga (1837–89), a legnagyobb román meseíró, továbbá I. L. Caragiale (1853–1912), a legnagyobb prózaíró és drámaíró és I. Slavici, a talusi történetek írója. Ez iskola idealizmusával szemben lép fel C. Dobrogeanu-Gherea materializmusa, akinek kortársa a poeta A. Vlahuta (1858–1919) és kortársánál nagyobb lírai költője, az erdélyi származású George Cosbuc (1866–1918). B. Delavrancea (1858–1918) drámaíró és novellista. Új korszakot nyit a román irodalomban Nicolae Jorga történész, továbbá Mihail Sadoveanu, C. Sandu Aldea és I. Ciocaran prózaírók, végül Erdély nagy költői: St. O. Josif és Octavian Goga. Dimitrie Anghel modern költő, míg Petru Cerna az optimizmusnak költőfilozófusa. Ennek az iránynak legtehetségesebb kritikus volt az erdélyi Ilarie Chendi. A háború után a román irodalom egy paraszt és tradicionális irányt örökölt, melynek képviselői az erdélyi romantikus író: Liviu Rebreanu, Joan Agarbiceanu és Alexandru Ciura prózaírók, továbbá C. Petrescu, N. Cramic és Ecaterina Pitii. Ezzel az irányval párhuzamosan egy nemzetközi irodalmi irány kezd kibontakozni, amelynek főbb írói Emil Isac, Lucian Blaga, Vasile Al. George és A. Cotrus.

Róman nyelv. A latin népiyelvből származott u. n. R.-eknek egyik ága, amely erős szláv hatás alatt fejlődött Dáciában és a Balkán-félszigeten.

Róman nyelvek, a latin népiyelvből fejlődött újabb nyelvek közös neve: francia, provanszi, spanyol, portugál, olasz, rétoromán és román.

Romanov-ház, orosz nemesi és uralkodócsalád, amely 1300 körül Litvániából v. Porsországból vándorolt be és a 15. sz.-ban vette fel a R. nevet. A R. 1918-ig uralkodott Oroszországon.

Róman stílus, az ókeresztény modorra következő művészeti áramlat, amely Francia-, Olasz-, Németországban körülbelül egyidőben jelentkezik főleg templomépítésben. Jellemzője: tömör, zárttömegű fa'ak, a félköríves nyílások, disztóvevek és a torony erős érvényesülése. Legnevesebb emléke nálunk a játi templom.

Romantikus iskola a művészetekben általában szemben áll a klasszikussal, jellemzői: a képzelt merészebb szárnyalása, a multhoz, misztikushoz, meséhez, rendkívülihez (ruthoz és borzalmashoz is) vonzódás, a szubjektívizmus tulhajtása a formák merész szabadsága. — Az irodalomban a németektől a 18. sz. végén indult ki. (Schlegelék, Tieck, Novalis), a franciáknál a 19. sz. elején Victor Hugo, az angoloknál ugyanakkor Walter Scott indítja

meg. A nemzeti vonások hangsúlyozása, a népies költészet, a mult dicsőségének felkarolása, s a nyelv fejlesztése terén nálunk is korszakos a R. (a Kisfaludyakkal, Vörösmartyval, s részben Jókával). A zenében (Weber, Schubert, Chopin, Mendelssohn, Schumann stb.) s a festészetben is van R.

Rombauer János (1782—1848), festő; bibliai, mitológiai s főleg arckép.

Romek Arpád, * 1883, festő; csendéleteket fest.

Rómer Ferenc Flóris (1815—1889), régész. Pap, majd a szabadságharcban kapitány. Az abszolutizmus alatt öt évig jوسفstadti fogoly, 1868. az egyetemen az archeológia tanára, majd a Nemz. Múzeum régiséggyűjtőjének őre, 1877. nagyváradi apát-kanonok.

Romhány nagyk., Nógrád vm., nógrádi j., 2003 l., vasut., táviró., posta.

Romonya kisk., Baranya vm., pécsi j., 422 l., ut. és up. Nagykozár.

Romsauer Lajos, * 1879, a bp. műgyet. az ábrázoló geometria ny. r. tanára.

Romulus, Mars isten és Rhea Silvia fia, akit öccsével, Remusszal együtt nagybátyja a Tiberisbe akar fojtatni. Az ikrek azonban megmenekültek. R. megalapítja Rómát, megö. i. öccsét s így lesz Róma első királyává. A történeti kritika szerint R. teljesen mondati alak.

Róna i. József, * 1861, szobrász; mitológiai (Megszorult faun), bibliai (József és Putifárné), sirenklék (Erkel Sándor, Klapka György), emlékszóbor (Erzsébet Gödöllőn, Kossuth Miskolcon, Szegeden, Rozsnyón), plakett (Képzőműv. Társulat jubil.). — 2. **Zsigmond**, * 1869, az orsz. meteorológiai intézet igazg. Főműve: Az éghajlat, 2 k.

Rónádfa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 189 l., vasut., ut. Magyarzentván-Gusztáv-műve, up. Magyarmecske.

Rónai Zoltán, * 1860, ügyvéd, a Társ.-tud. Társ. s a Szabad Iskola titkára. A Károlyi-kormány alatt népjóléti államtitkár. A kommun alatt az igazságügyi, majd a belügyi népbiztoság vezetője. Bécsben él.

Rónaszék, község, Máramaros vm., 1500 l.; Sóbánya. Trianon óta Romániák Costini néven.

Rónay Jácint (1814—1889), nagyrépost, 1873. püspök. Természettudományi és filozófiai író. Rudolf trónörökös magyar. történelemtanára.

Rondeau (franc.). 1. kör, körönd. — 2. O-francia eredetű, szigoruan kötött versforma. — 3. A zenében olyan szerkezet, amelyben egy főtétel többször visszatér, mindig más mellékletelekkel szembeállítva.

Rondella (franc.) a. m. kőrbástya a régi váraknál.

Ronsard, Pierre de (1524—1585), francia költő, a »Pléiade« isk. vezére (Franciade).

Rontó Pál, Gvadányi egyik versének hőse.

Roosevelt, Theodore (1858—1919), amerikai köztárs. elnök. 1900. közt. alelnök; Mac Kinley meggyilkolása után 1901. közt. elnök, 1904. újra választották, ellenben 1908. amikor a republikánus-párt nem jelölte, új pártot (pro-

gresszív-párt) alapított, de a választáson megbukott. 1906. Nobeldíj.

Rózé Rezső, * 1879, a Magyar Hirlap felélős szerkesztője. Több egytelvonásos szindarabot írt.

Rops, Félicien (1833—1898), belga festő és grafikus; képei közül híresek: Szt. Antal kísértése, Az abszintívó nő. Rézkarcai főleg a párizsi kokott-élet szellemes vázlatai.

Rosa, Salvatore (1615—1673), olasz festő; vadregényes táj-, történeti, vallásos képek (abruzzói tájak, Tékozló fiu, Krisztus az írástudók közt).

Rosario di Santa Fé, város Argentínában a Parana folyó mellett, 350.000 l. Tengeri kikötő. Gabona-kivitel.

Roscher, Wilhelm (1817—1894), német közgazda, az u. n. történeti iskola képviselője; főbb művei magy. is megj.

Rosebery, Archibald Philipp Primrose, Earl of (1847—1929), angol politikus, történetíró. Gladstone második (1886) és harmadik (1892—94) kormányában külügyi államtitkár és 1894—95. a liberális kormány elnöke volt.

Rosegger, Peter (1843—1918), stájer író, parasztúj, szabóinas, majd szerkesztő. A kisebb népies elbeszélésben vált ki, természetesen benső s humoros hangjával.

Rosenfeld, Morris (1862—1922), amerikai orosz-zsidó költő, a proletár-sors, az emberi nyomor és szenvedés írója.

Rosenthal, Moritz, * 1863, lembergi születésű zongoraművész, Liszt Ferenc tanítványa, a bécsi konzervatórium tanára, egyik legnagyobb élő zongoravirtuóz.

Rosette, egyptomi kikötőváros a Nilus-delta torkolata fölött, 17.000 l. Itt találták a hieroglif-írás megfejtését lehetővé tevő háromnyelvű fölíratot 1791.

Roshasonó (héber a. m. év feje), a zsidó újév, Tisri hó 1. és 2. napján.

Roska Márton, * 1880, régész és etnografus, a kolozsvári egyet. m. tan., a román egyetem régészeti intézetének asszisztense. Művei: Bevezetés az őskorba, Az ősrégészet kézikönyve.

Roskovics Ignác (1854—1915), festő; vallásos (Szentelek eljövetele), történeti (Erdélyi Ünő), magyar népelet (Acél, kova, tapló; Pici piros alma), illusztráció-képek.

Rosny, J. Henri (ered. Boëx), francia író, * 1856, testvérével, Justin R.-val (* 1859) közösen számos naturalista regényt írt (Ames perdues, Bilétral, Serment, Les pures et les impures).

Rosselle, Anne l. Gyenge Annus.

Rossetti, Dante Gabriel (1828—1882), olasz szárm. angol festő, preraffaelita, a női szépség finom értelmes költője; képek Dante műveiből, Angyalú üdvözlöt, Beata Beatrix (öngyilkos felesége emlékére), Venus Verticordia stb. nevesebb művei.

Rossini, Gioachino (1792—1868), olasz zeneszerző, 37 operája közül legismertebbek: Se-villai borbély és Tell Vilmos. Írt még kantátákat és egyházi zenét.

Rostand, Edmond (1868—1918), francia drámaíró, az ujromantikus történelmi dráma kép-

viselője. Verskötettel lépett föl, majd több verses szímmel. Legismertebbek: *Cyrano de Bergerac*, amelynek hőse a 17. sz. illyevü költője s a L'aiglon (1900; magy. Sasfók), a reichstadti herceg tragédiája, nagyszerű dikióval.

Rostock, kikötőváros Mecklenburg-Schwerin német szabadállamban, 78.000 l. Régi (1418) egyetem.

Rostov, orosz város a Don m., 308.000 l.

Rotáció (lat.) a m. tengelykörüli forgás.

Rotációs gép v. körforgó gép, minden olyan gép, amelynek alkatrészei a tengely körül folytonosan forognak. Szűkebb ért. **R.** az a nyomógép, amelynél a szedéscről henger alakú formákat öntenek s ezek a körforgó formák nyomják a végtelen tekercsről jövő papírt, még pedig egyszerre mindkét oldalon. Főleg újságnyomásra használják s a modern **R.** 1 óra alatt 10–30.000 teljes újságot nyom ki, sőt hajtogat össze.

Rottenburg ob der Tauber, bajor városka, eredetiségre Németország egyik legelső városa, 7.000 l. A művészeti értékű gót és német reneszánszházak uccaszáma sorakoznak benne.

Róth i. Ferenc, * 1861, kuriai tanácselnök.

— 2. **Gyula**, * 1873, erdőmérnök, az Erdészeti kísérletek c. folyóirat szerk. — 3.

Hans Otto, * 1890, erdélyi szász politikus, a romániai erdélyi német párt elnöke és a Nagyszébeni Altalános Takarékpénztár elnöke.

— 4. **Miksa**, * 1865, iparművész; szőnes üvegképek, üvegmozaikok (az Országházban, a Szt. István templomban). — 5. **Viktor**, * 1875, szászsebesi evang. lelkész; több önálló műben fogl. az erdélyi szász művészet tört.-vel.

Rothadás, minden olyan folyamat, melynél szerves vegyületek egyszerűbb vegyületekre bomlanak. E folyamat okozói mindig baktériumok, de csak bizonyos életfeltételek mellett (megfelelő nedvesség, hőmérséklet, levegő jelenléte stb.) Ha magas hőmérséklettel, kiszáritással, levegőtől való elzárással stb. e feltételeket kizárjuk, akkor a **R-t** megadályozhatjuk. Ezen alapszik az élelmiszerek konzerválása.

Rothenstein Mór, * 1864, nyomdász, a Volkesstimme szerkesztője, országgy. képvis.

Rothermere, Lord, Harold Sidney Harmsworth * 1868, több hatalmas angol lap, így a Daily Mail kiadója, 1917. légügyi miniszter. 1927. állást foglalt a trianoni béke revíziója mellett és álláspontját azóta többször nyomatékosan ismételte.

Rothmann Armin, * 1860, orvos, a fogászat egyet. m. tanára.

Rothschild, nemzetközi bankház, melyet Mayer Anselm **R.** (1743–1812) alapított Frankfurtban és őt fia tett naggyá. A bécsi **R.**-házat 1826. a londonit (eredetileg manchesteri) 1813. a nápolyit 1820. a párizsit 1812. alapították. Az egyik ág 1822. osztrák báróságra emelkedett, az angol ág is főnemesi rangu. A M. Alt. Hitelbank **R.** alapítója.

Rotorhajó, Anton Flettner német mérnök, * 1885 találománya 1924. a szélnyomást hajók hajtására használja ki oly módon, hogy a

fedélzeten magas fémhengereket állít fel, amelyeket elektromotor forgat. A Magnus-hatás (l. o.) következtében a rotor hatásoka jobb, mint a vitorláké.

Rott Nándor, * 1869, veszprémi püspök, felsőházi tag. Műve: A csoda és természet-tudomány (1907).

Rotteck, Karl W. R. (1775–1840), német történész, Allg. Weltgeschichte c. liberális fölfogású művét a maga korában nagyon olvasták.

Rottenbiller Lipót (1806–1870). Pest város alpolgármestere 1843–48. majd két évig főpolgármestere. Az abszolutizmus elmozdítója. 1865–70. ismét főpolgármester.

Rotterdam, Hollandia legforgalmasabb kikötője, a Rajna torkolata fölött, 563.000 l.

Rottmann, i. Karl (1798–1850), német festő; a müncheni Hofgarten 28 freskója, a müncheni képtárban 23 enkausztiuk tájkép, több olajkép. — 2. **Mozart**, festő, Lotznál és Benzurnál tanult. Genréképei és templomi festményei tették ismertté nevét.

Rotunda (lat.) a m. henger alakú épület.

Roty, Louis Oscar (1846–1911), francia kislelkes; a modern francia érem- és plakettművészet megalapítója.

Roubaix, város É-Franciaországban, Lille mellett, 117.000 l. Szövőipar.

Rouen, Franciaország egyik legforgalmasabb kikötője, a Szajna torkolata fölött, 125.000 l. Gót székesegyház, Gyapjú- és pamutszövő.

Rouge et noir (franc.) a m. vörös és fekete, szerencsejáték.

Rouget de Pisle, Joseph (1760–1836), francia mérnök, kapitány, költő és zeneszerző. Leghíresebb alkotása: a Marseillaise (1791).

Roulette (franc.), forgó koronggal és golyóval folytatott szerencsejáték.

Round (ang.) a m. menet a boxmérkőzésnél. Egy **R.** 3–5 percig tart.

Rousseau, i. **Henri** (1845–1910), fináncból lett francia festő. Az új-primitív művészetnek legnagyobb alakja. Legismertebbek őserdőképei és Oise-partrészeket ábrázoló tájképei. — 2. **Jean-Jacques** (1712–78), francia filozófus és író. Genben született, a Nouvelle Héloïse, Contrat social. Émile, Confessions stb. szerzője. A francia forradalom és a romantizmus egyaránt sokat merítettek belőle. — 3. **Théodore** (1812–1867), francia festő, a barzonni festők irányának uttorője tájképeivel. (A couranceri síkság, Videllei emlék stb.).

Roux, Wilhelm, (1850–1924), hallei egyet. tanár, a fejlődési mechanika és kísérleti fejlődés tanterv megalapítója.

Rovancsolás, üzleti könyvek átvizsgálása és egyeztetése a pénztár-állománnyal.

Rovarevők, az emlősállatok egyik csoportja, jellemző fogazattal (süüdiszónó, vakond, cickány stb.)

Rovarok, az izeltlábuaknak s egyszerűs mind az egész állatországban fajokban leggazdagabb osztálya. Testüket kitín-páncél fedi, három pár lábuk van, testük feje, torra és potrohra tagozódik, szemek összetett szemek, lélegző

csövekkel (tracheákkal) lélegzenek, mert többnyire szárazföldön élnek. Petéikkel szaporodnak, melyekből ritkán buvik ki mindjárt a végleges alakú rovar; a petéből rendszeren álca lesz, ebből báb s a lábból a rovar (átalakulással való fejlődés). Az egész Földön mindenütt előfordulnak, egyes faok óriási tömegekben is.

Rovás, egyenes vonalak bemetszése paplácba, számolásra és írásra használták. A primitív pástorteletben ma is használatos a rovásjezés. A székelyeknek valószínűleg volt rovásírásuk, de egészen hiteles emlék nem maradt reánk.

Rovetta, Girolamo (1850–1910), olasz író. Legismertebb műve: A becsutelenek c. dráma. Irt regényeket is (Mater Dolorosa stb.)

Rovigno, iztriai kikötőváros az Adriai-tenger m., 10.000 l.

Rovigo, város Felső-Olaszországban, 38.000 l.

Royal (franc.) a. m. királyi; royalista a. m. királypárti; royalizmus a. m. királypártiság.

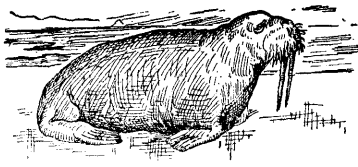
Royal Society, röv. R. S., a három angol tud. akad. neve (London, Edinburgh, Dublin).

Rozeola (lat.), vörös foltokban jelentkező bőrkiütés.

Rozetta (franc.) a. m. kis rózsza; gótikus épít. diszitmény.

Rozgonyi I. István, országbíró, főispán, 1428. Galambócnál a török ellen harcoló sereg fővezére, nejevel, Szentgyörgyi Ceciliával a bájba került királyt élte vesélyeztetésével mentette meg. — 2. **Simon** (1385–1444), veszméri, majd egri püspök, később kancellár. A várnai csatában elült.

Rozmár, tengeri emlős, hatalmas termétt, gömbölyű feju, sűrű szőrel borított állat, két felső szemfoga rendkívül meghosszabbodott. A sarkvidéken él.

Rozmár

Rozs, a mérsékelt égöv gazdasági növénye. Világtermelés 1927. 470 millió tonna, ebből Oroszország 246, Németország 68, Lengyelország 57, Egyes. Áll. 15, Csehszlovákia 12, Franciaország 9, Spanyolország 7, Magyarország 5.7.

Rózsa I. Dezső, * 1885, író és tanár. Angol irodalomtörténettel, főleg Shakespeare-rel fogl. — 2. **Miklós**, * 1873, szépirod. és művészeti író, az 1909. alakult Művészház igazg. Főműve: A magyar impresszionista művészet. — 3. **Sándor Lajos** (1877–1922), operanékes A bp.-i Opera baritonistája, 1920. Amerikába ment, ahol a newyorki Metropolitan Opera szerződött. — 4. **Sándor** (1813–1878), al-

földi rablóvezér. A szabadságharcban amnesztiát kapott és szabadságszolgálati alkott, azután ismét rablásokból élt. 1856. elfogták és életfogytiglani fegyházra ítélték. 1867-ben kgyelmet kapott, de újabb gonoszságok miatt ismét fegyházba került. Ott is halt meg.

Rózsa-fa kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 596 l., ut. Szigetvár, up. Nagypeterd.
Rózsafty Dezső, * 1877, festő és művészeti író, a Szépműv. Múzeum öre.

Rózsaftyér, l. Olvasó.

Rózsahegyi Kálmán, * 1873, színművész, a Nemzeti Színház örökös tagja, ahol paraszti és komikus szerepeket játszik.

Rózsaolaj, rózsalevelekből desztillációval nyert ill. a:os aaj; 1 kg R. e.állításhoz 3000 kg. levél kell.

Rózsaály kisk., Szatmár vm., csengeri j., 685 l., ut. és up. Gacsály.

Rózsaásszeg kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 356 l., ut. Zalaegerszeg, up. Nagyl. gyel.

Rózsa-szentmárton nagyk., Heves vm., hatvani j., 1678 l., ut. és up. Apc.

Rózsa-völgyi Márk (1798–1848), zeneszerző. Magyar ábrándok, tánok, nóták és műdalok. Az első csárdászerző.

Rozsda, a fémek felületén levegő és nedveség behatására keletkező fémoxid vagy fém-hidroxid neve. A rozsdásodás megakadályozására a fémtárgyak felületét befestik, belakkozzák v. mesterségesen oxidálják. Nemes R. l. Patina.

Rozsnyay Kálmán, * 1872, író és műfordító, több irodalomtört. vonatkozású műi és cikk szerzője. Felesége **Rozsnyayné Dapsy Gizella** (író néven: Nili), * 1883, írónő, számos elbeszélő műve és költeménye jelent meg.

Rozsnyó r.-t. város, Gömör vm., a Felső-Sajó mellett, 7000 l. Püspökség. Trianon óta Csehszlovákiáé Roznava néven.

Rozványi Vilmos, * 1892, író és hirlapíró. Verseivel, esszéivel, novelláival különböző napilapok és folyóiratok munkatársa. Könyvei Virrasztás (versek), Tilalmonon c. regény.

Rőf, régi hosszérték szövetáruhoz; a nálunk is használt bécsi R. o. 7792 m.

Rögöszme, helyesen **téves** eszme, alatt kórosan keletkezett tévedést értünk. Az egész agyműködés beteges megváltozásából ered. különféle embeajok gyakori tünete. R.-k közé tartoznak az önvádás, bünnőség, elszegényedés R.-i, a hipochondriás, üldözöttségi, mérgeztetési, befolyásolási, hütlenségi R.-k az utóbbiak különösen alkoholistáknál fordulnak elő.

Röghegység, az olyan hegység, amely a földkéreg törésvonalai mentén a környezet leszakadása folytán keletkezett. A R.-ek ritkán érik el a 2000 m. magasságot. Az európai műveltség általában a R.-ek vidékén emelkedett a legmagasabbra. A Budai hegység is R.

Rögtönítelő bíróság, a háború esetére szóló kivételes törv. (1912: LXIII. t. c. 12. §. 4. p.) alapján életbeletpetett bíróság, a közrend és közbiztonságot súlyosan fenyegető bűncselekmények (hütlenség, lázadás, gyilkosság

stb.) megtorlására. A R. a büntetést, amely rendszerint halál, csak egyhangulag szabhatja ki. Egyhangúság hiányában az ügyet rendes bíróság elé kell utasítani.

Rögziteni a. m. állandóvá tenni, pl. egy megfésztett szöveget a festéket, fényképező lemezen a képet.

Röjtök kisk., Sopron vm., soproni j., 676 l., ut. Fertőszentmiklós, posta.

Rökk Szilárd (1799–1888), emberbarát. Szerény életi ügyvéd volt, aki 750.000 forint vagyonát közművelődési és jótékonycélra hagyta.

Rönk, szállításra előkészített fatörzs.

Röntgen, Wilhelm Konrad (1845–1923), német fizikus, a ró'a elnevezett sugarak felfedezője (1896). A müncheni egyetemen a fizika tanára. 1901. Nobel-díj.

Röntgen-sugarak, más néven X-sugarak, erősen légritkító csövekben keletkeznek azon a helyen, ahol a katód sugarak a cső üvegfalát érik. A R. szemmel nem láthatók, de a fényképező lemezre erősen hatnak s még vastagabb fémrétegeken is áthatolnak. E két utóbbi tulajdonság teszi a R.-at megbecsülhetetlenné az orvostudomány számára, amelynyben a test belsejében lévő rendellenességeket a test felnyitása nélkül is meglát-hatjuk.

Röpirat, l. Pamflet.

Röpitő erő, l. Centrifugális erő.

Rösler Endre, * 1904, operaénekes, az Operaház tagja.

Röt a. m. vöröses-szöke.

Rötvad, így nevezik vadásznyelven a szarvas- és őz-féléket, mert színük nyáron vöröses.

Rövidáru, apró keresk. cikkek neve, amelyek fém-ből, fából, porcellánból stb. készülnek.

Rövidlátás l. Miópia.

Rövidzárat, két ellentétes áramu villanyvezeték érintkezése.

Rözse, favevszökből, gallyakból álló köteg. **Rp.**, az orvosi rendelvény, recept rövidítése.

R. P., táviratokon a m. reponse payée == válasz fizetve.

R. S. F. S. R. (Ruszkaja Szocialiszticzskaja Federacionaja Szovjetszkaja Reszpublika) a. m. orosz szocialista szövetségi köztársaság.

Rubató (olasz) a. m. rabolt: zenei tempójelzés: szabadon, csapongva, tetszés szerint.

Rubel, orosz pénzegység; 1 R. = 100 kopék, mai értéke kb. 2.95 pengő.

Rubens, Pieter Paul (1577–1640), flamand festő: a flamand barok-festészet legdusabb művésze. virtuóz technikai készséggel festette képei szinte hihetetlen sorát. Élete művészi s diplomáciai sikere mellett dus anyagi jólétben telt el; holtával nagytehetségű tanítványok (Van Dyk, Jordaens, Snyders, Van Thulden) révén szerteihatódott művészete.

Ruber József, * 1890, itélőtáblai bírő, a bp.-i egyet. a jogbölcsélet tanára. Főműve: Erkölcsi jog.

Rubicón (ma Rugone), Umbria római tar-

tomány és Gallia Cisalpina határfolyója, amelyet gygyveres csapattal áldolni csak a szentűs engedélyvel volt szabad. Caesar merész elhatározással (»a kocka el van vetve») átkelt rajta s Róma ellen vonult.

Rubidium (lat.), elem, a káliumhoz hasonló lágý, fehér fém.

Rubin, a korund nevű ásvány vörös színű fajtája. Ceylonban és Indiában találják. Az apróbb szilánkokat zsebdörákbe csapágyakul alkalmazzzák. Ujabban mesterségesen is gyártják.

Rubin László, * 1888, ügyvéd, író. Sok publicisztikai cikke és több szépirodalmi kötete (Orbán Pál lázadása, A tizenkét Judás stb.) jelent meg.

Rubinek I. Gyula (1865–1922), politikus, az OMGE igazgatója. 1919–1920. földművelésügyi, rövid ideig kereskedelemügyi miniszter is. Szerkesztette a Köztelek-et, nagy szakirodalmi és publicisztikai munkódot fejtett ki. —

2. **István**, * 1866, ügyvéd, országgy. képvis.

Rubinstein, I. Anton (1829–1894), orosz zeneszerző és zongoraművész. 1848–10-t Szentpéterváron élt. Ott konzervatóriumot alapított, amelynek sokáig igazgatója is volt. Szimfóniám és kisebb zeneművein kívül írt operákat (Lalla Rookh és Nero) és oratóriumokat. — 2. **Erna**, * 1903, hegedűművész, Hubay Jenő tanítványa.

Rubint Dező, * 1871, altábornagy, a hadilevélár igazgatója, főműve: Az összeomlás könyve.

Rubinüveg, arannyal festett vörös üveg.

Rubinyi Mózes, * 1881, ta ár és irodalomtörténész. Kiadta Mikszáth K. hátrahagyott munkáit. Művei: Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve, Vajda János, Herczeg Ferenc.

Rubovics Márk, * 1868, festő, Székely és Lotz tanítványa. Legismertebbek naturalista zsánerjelenetei.

Rubrika (lat.) a. m. rovat.

Rudabánya kisk., Borsod vm., edelényi j., 2157 l., telefon, táviró, posta.

Rudabányácska kisk., Zemplén vm., sátoraljaiúj helyi j., 659 l., ut. és up. Sátoraljaiúj hely.

Rudas Miksa, * 1865, közgazdasági író, v. bolíviai konzul Budapesten. a Balkán- és dél-amerikai államokba irányuló magyar kivit. kereskedelem propagálója.

Rudasfürdő, 1565-ből eredő, 45° C. hőfürdő a Gellérthegy alján.

Rudimentum (lat.) a. m. csökevény.

Rudny Gyula, * 1878, festő, Székely Bertalan és Ifjollý Simon tanítványa. Munkái a régi spanyol festők hatását mutatják. Kiválóak rézkarcai.

Rudnyánszky Gyula (1853–1915), költő, hirlapíró. Feleségével Amerikába ment, később megvakultat visszatért. Számos ifjúsági művet, verses elbeszéléseket, regényt, lírai költeményt írt.

Rudolf, mint magy. király I., mint német-római császár II., (1552–1612). 1576. lépett trónra. Míg ő a prágai Hradsinba bezárkózva

csillagászati és alkímista problémákkal foglalkozott, a protestáns sérelemek a Bocskay-felkelésre szolgáltattak okot, így tehát a főszercegek Mátyást választották a Habsburg-ház fejévé. Erre létrejött Bocskayval a bécsi, a törökökkel a zsitvatoroki béke, amelynek biztosítására Mátyás a rendelkező szövetkező, ellen. — II. R. (I. R. magy. kir.)

Rudolf, német császár, I. (1273—1291), a Habsburg-ház hatalmának megalapítója, aki svájci grófból emelkedett a német-római császári trónra. Ottokár cseh királlyal szemben sikerült megvédenie szerzeményeit és eredményesen harcolt a kiterjedt rablólovagság ellen. — II. R. I. R. magy. kir.

Rudolf trónörökös (1858—1889), I. Ferenc József fia. 1881. nől vette II. Lipót belga kir. leányát, Stefániát és 1889. Mayerlingben öngyilkos lett.

Rudugrás, gyakorló 4 m. hosszú bambuszrud segítségével ugranak át a mérce felett. Világrekord 4 m. 22 cm. (Hoff, Norvégia), magyar rekord Karlovits 3 m. 82 cm.

Rué (franc.: roué) a. m. kiélt világfi.

Ruffy Pál, * 1854, nyug. államtitkár, az állami gyermekmenhelyek orsz. felügyelője.

Rugalmasság, az a fizikai erő, amellyel a testek külső erők által okozott alak- v. térfogatváltozásnak ellenszegülni igyekeznek.

Rugásd kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 201 l., ut. Magyarzentiván—Gusztáv műve, up. Szabadszentkirály.

Rugby, 1. város Közép-Angliában, 25.000 l., híres college-zsel. — 2. Labdajáték, amely hasonlít a footballhoz, de ennél kézzel is szabad érinteni a labdát. Amerikában játszászik.

Rugendas, Georg Philipp (1666—1742), német festő; csata-, lovas-, katona-képek (a kuruc világból is); rézmetszetek.

Ruggyanta, I. Kauszus.

Ruhmkorff, Heinrich Daniel (1803—1877), német származású francia mechanikus. 1855. szerkesztette a szikra-induktort. E készülék alapvető szerepet játszik a Röntgen-sugarak előállításánál, a szikratűvirónál és távbeszélőnél.

Ruhr-terület, Németországban, a Ruhr és Lippe közti kb. 4500 km² terület. Európa egyik legfontosabb szénterülete. 1923 jan.—1925 jul. francia megszállás alatt.

Ruijsdael, 1. Jacob van (1629—1682), hollandi festő, a hollandi tájképfestés betetőzője légkörű tünemények benyomásaival át-szóit tájával. — 2. Salomon van (1600?—1670), hollandi festő; folyópartok, országutak, falvak benépesítve.

Rule Britannia (folyt.: rule the waves), angol nemzeti dal kezdete (*Uralkodjál Britannia, uralkodjál a hullámokon*).

Rulett (franc.), szerencsejáték golyóval, forgatható korongon, számozott rekeszekkel.

Rum kisk., Vas vm., vasvári j., 1360 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Rum, a cukornád melasszából előállított szeszes ital. Nálunk hígított alkohollal és cukorból készültik.

Rumburg (Rumburk), városka Csehország E-i határán, 12.000 l. Vászonszöves.

Rumelia, egykori kormányzóság európai Törökországban.

Rumford, Benjamin, gróf (családi nevén Thompson 1753—1814), amerikai születésű matematikus, államférfi és fizikus. A hótan terén végzett fontos kutatásokat.

Run (ang.) a. m. futás, roham, közgazdasági értelemben pánikszzerű megrohanása egy banknak, amelynek hitele hirtelen megingott.

Runa-írás, a germán népek régi írása. A betűjegyek a föníciai görög és római írásból fejlődtek, csakhogy alakjuk szeszletes. Legrégibb emlékei a Kr. u.-i 3. sz.-ból valók.

Rupert Rezső, * 1880, ügyvéd, 1924 óta elnöke a Kossuth-pártnak.

Rupia, keletindiai pénzegység, értéke kb. 1.80 pengő. 1. R. = 16 anna = 129 pice.

Rupprecht Olivér, * 1858, földbirtokos, felsőházi tag.

Ruprecht, volt bajor trónörökös, * 1869, 1906. tábornagy, 1917. a nyugati hadsereg-csoport főparancsnoka, 1918. visszavonult.

Rurális (lat.) a. m. falusi, vidéki.

Rurik, † 879, varég (norman) vezér volt, az orosz monarchia megalapítója, aki 862. elfoglalta Novgorodot. Utódai 700 évig uralkodtak Oroszországban. A R.-család 1598. halt ki.

Ruskin, John (1819—1900), angol esztétikus és szociológus, a preraffaelita irány előharcosa. Művei: Velence kövei, Szecessió és lilomok stb.

Russell, H. Bertrand, * 1872, angol filozófus, matematikus és fizikus, a relativizmus egyik művelője, pacifista és szocialista.

Ruszcuk, dunai kikötőváros Bulgáriában, 46.000 l. Bőr- és textilipar.

Ruszka-Krajna, I. Podkarpatska Rus.

Rusznayok, I. Rutének.

Ruszofil (gör.) a. m. oroszbarát.

Ruszt, városka, Sopron vm., a Fertő Ny-i partján, 1500 l. Bortermelés. Trianon óta Ausztriát Ruszt néven.

Rusztika, termékéből készült építmény, elől faragatlanul hagyott kővekkel.

Rusztikus (lat.), a. m. parasztos, egyszerű, durva.

Ruta (franc.) a. m. utirány.

Rutének (rusznayokok), a kis-oroszok Ny-i törzse. Máramaros, Bereg, Ung és Sáros vm., meg K-Galicában. Földműveléssel, állattenyésztéssel és erdőgazdasággal foglalkoznak. Számuk kb. 4 millió.

Ruténium (lat.), a platínával rokon fémek elem.

Ruth, a Biblia egy idillikus könyvének címe, amely a moabita nőről, R.-ról, Dávid király özányjáról szól.

Rutherford, Ernest, * 1871, angol fizikus és vegyész. Ő bontotta fel először a nitrogén atomjait radioaktív sugarak segítségével. 1908. Nobel-díj,

Rutich Jenő, * 1889, orvos, a pécsi egyet. a belorvosi diagnosztika m. tanára.

Rutin (franc.: routine) a. m. jártasság, tapasztaltság; sokszor gancsólok értelemben a. m. az invenciót és eredeti tehetséget pótoló ügyesség.

Ruttkay I. György, * 1890, író és hirlap-író. Az Est bécsi szerkesztője. Darabjai közzül a Vigszínházban kerültek színre: A nagyvilági nő, Keringő. — **Miksa** (1863—1913), író, kritikus, fordító. Drámákat (Sötétség, Vénusz) és librettókat írt.

Ruwenzori, hegység a középpatrikai medence K-i szélén, 5100 m. magas.

Rückert, Friedrich (1788—1868), német

költő és orientalista, lírai és didaktikus költeményeket írt.

Rüdiger, Feodor Vasziljevics, gróf (1784—1856), orosz tábornok, a magy. hadsereg 1849 aug. 13. előtte tette le a fegyvert Világosnál.

Rügen, Németország legnagyobb szigete a Keleti-tengerben, 968 km², 50.000 l., tengeri fürdőekkel.

Rüh, erős viszketéssel és kiütéssel járó fertőző bőrbetegség, okozója a 0.2—0.5 mm.-es rühbakt.

Rybář István, * 1886, a bp.-i egyet. a gyakorlati fizika ny. r. tanára.

S

Saale, az Elbe leghosszabb baloldali mellékfolyója. Mellette fekszik Jena és Halle.

Saalfeld, i. thüringiai város, 18.000 l. — 2. K.-poroszországi város, 26.000 l.

Saar, a Vogézekben eredő folyó; a Moselbe ömlik. Partjain nagy szentelépek.

Saarbrücken, a Saar-terület fővárosa a Saar folyó mellett, 125.000 l. Kohók, nehézipar.

Saar-vidék, Németországtól a versailles-i szerződés értelmében elszakított és a Népszövetség fenhatósága alá helyezett terület. 1928 km², 3/4 millió német l. A szénbányák tulajdonjogát Franciaország kapta kárpótlásul a saját bányáért. A S. jelentőségét szeméremdecéje adja meg. Bányászata mellett kohászata és vasipara is jelentékeny. Legnagyobb városa Saarbrücken. 1934-re népszavazást rendel a szerződés a S. hovatartozása ügyében.

Saaz, cseh város az Eger m., 17.000 l., komló; sör- és cukorgyárak.

Sába, a szabeusok fővárosa volt Délarábiában. Nevét S. királynője örökítette meg.

Sabac, városka É-Szerbiában, 12.000 l. 1914-ben súlyos harcok.

Sabaria v. Savaria, római kolónia a mai Szombathely területén.

Sabatier, Paul, * 1854, francia vegyész, egyet. tan. Toulouse-ban. Kül. szerves kémiával fogl. 1912. Nobel-díj.

Sabbat (héber) a. m. nyugalom, a hét 7. (pihenő) napja a zsidóknál.

Sábesz, a héber sabbat (szombat) szó fordítása.

Sablon (franc.: chablon), papír-, bádogstb. lap, amelybe minta van kivágva átvétel céljából (festő-S.). Átvitt értelemben a. m. közhely.

Sabotage (franc.), l. Szabotázs.

Sachalin, l. Szachalin.

Sacher-Masoch, Leopold (1836—1895), osztrák író, naturalista elbeszélőművek szerzője. Gyakran csap át szexuális területekre. A szexuálpiszichológia róla vette a masochizmus megjelölését.

Sachs, Hans (1494—1576), német mesterdalnok, foglalkozására varga.

Sacramento, i. folyó É-Amerikában; a San-Francisco-i öbölbe ömlik. 800 km. hosszú. — 2. Kalifornia fővárosa, 65.000 l.

Sacré Coeur, apácarend, amelyet Magdalene Barat alapított 1800. Párizsban; leányneveléssel foglalkozik. Bp.-en is van rendházak és leányiskolájuk.

Sacrificium (lat.) a. m. áldozat.

Sacrilegium (lat.) a. m. szentségtörés.

Sacrosanctum (lat.) a. m. szentek szentje, vagyis szent és sérthetetlen.

Sadagora, Romániához tartozó község Bukovinában, 4600 l. Hírét az itt székelő rabbin-dinasztiának köszöni.

Sádchen (ujhéber) a. m. házasságközvetítő.

Sade, Donatien Alphonse, marquis de (1740—1814), francia író. Regényeiben a szexuális perverz egy fajtájával fogl. («Szadizmus.»)

Sadowa, cseh község a Bistrica mellett, 250 l. L. Königgrätz.

Saeculum (lat.) a. m. évszázad.

Safarik, Pavel Josef (1795—1861), magyarországi származású szláv nyelvész és irodalomtörténítő. Megírta a szláv népek irodalomtörténetét.

Safe deposit (ang.) a. m. biztos letét, a bank pénzszekrénye, ahol az ügyfelek értékeiket és okirataikat külön rekeszekben őrzik.

Safranek János, * 1876, a bp.-i egyet. az orr-, garat- és gégegyegek kór- és gyógytanának c. rk. tanára.

Sáfrány, a *Crocus sativus* nevű növény szárított virágja. Fűszer és sárga festék.

Saga, prózai elbeszélés a skandináv irodalomban.

Sagacitás (lat.) a. m. okosság.

Ságe-femme (franc.) a. m. bába.

Ságh József (1852–1922), zenekritikus, a Zenelep és a Magy. Zenészet Lexikon szerk.

Sághy Gyula (1844–1916), jogtudós, magán- és osztrák joggal fogl. Bp.-i egyet. tanár, képviselő volt.

Ságod kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 856 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Ságodi Ottmár, * 1881, zenei író és zene-szerző, zongoradarabok, népdalfeldolgozások és szakkékek.

Ságujfalu kisk., Nőgrád vm., szécsényi j., 785 l., ut. Szécsény, up. Karancsság.

Saguna András (1809–1873), román politikus, 1847 óta erdélyi román püspök. Ő vitte keresztül 1864. a görög-keleti román egyháznak a szerb egyháztól való elválasztását.

Ságvár kisk., Somogy vm., tabi j., 1599 l., telefon, posta.

Sah (perzsa) a. m. király. Padisah: főсах. **Saigun**, Francia Indo-Kína és Kókinina fővárosa, 109.000 l. Rizs-piac. Tengerészeti arzenál.

Saint (franc.), nevek előtt a. m. szent.

Saint-Cloud, Párizs egyik Ny-i elővárosa, 13.000 l. a Szajna mellett. »Sèvres-i« porcellángyár. A Nemzetközi Mértékügyi Intézet székhelye.

Saint-Cyr l'École, francia városka Versailles mellett, 4000 l. 1802. Napoleon-alapította katonatiszti iskola.

Saint-Denis, 1. Párizs egyik É-i elővárosa, 80.000 l. 626. alapított apátság. Gyárváros. 2. Réunion sziget fővárosa, 22.000 l.

Sainte-Beuve, Charles Auguste (1804–1869), francia kritikus és költő. Kezdetben lírai költeményeket írt, föllépett a regény terén (Volupté) stb. Nagy népszerűségét irod.-tört. és kritikai munkáival szerzeszte.

Sainte-Croix (Santa Cruz), Antilla-sziget, 218 km², 15.000 l., az Egyes. Áll.-é.

Saint-Etienne, város Közép-Franciaországban, 194.000 l. Szántélepek, bányásziskola. Selyem, bársony, fegyver, gép, szerszám és gépkocsigyártás.

Saint-Germain en Laye, francia városka Párizstól Ny-ra, 22.000 l. Reneszánsz-kastélya egykor királyi székhely volt.

Saint-germain-i béke, Ausztria megbízottai által 1919. szept. 10. aláírt békeszerződés, 83.591 négyszögkilométernyi területet és 6.488.336 főnyi népességet hagyott meg a régi Ausztriából. Az osztrák köztársaságnak íent a nyugatmagyarországi területet, a hadsereget 30.000 emberben állapítja meg; megtűtja a Német birodalomhoz való csatlakozást s kimondja a jóvátétel kötelezettségét.

Saint Helens, angol gyárváros Lancaster grófságban, 109.000 l.

Saint-Just, Antoine (1767–1794), a nagy francia forradalom egyik vezértérfia. Robespierre-rel és Couthonnal együtt tagja volt az 1794. egyeduralkodó triumvirátusnak. Robespierre-rel egy napon végezték ki.

Saint Lawrence, az É-amerikai nagy tavak vizét az Atlanti-óceánba levezető folyó. Hossza 1000 km. Tölcsér-torkolata a S.-ből.

Saint Louis, 1. város az Egyes. Áll. Missourii államában, 773.000 l. Két egyetem, nagy vasúti és belvízi forgalom. — 2. Szenegál francia gyarmat fővárosa, 20.000 l.

Saint-Nazaire, franc. kikötőváros a Loire mell., 39.000 l.

Saint-Ouen, franc. város Párizstól É-ra, 52.000 l.

Saint Paul, az Egyes. Áll. Minnesota államának fővárosa a Mississipp mellet, 235.000 l. Gyárváros.

Saint-Pierre, 1. francia sziget New Foundlandtól D-re, kábel-állomás. — 2. Martinique sziget legnagyobb városa, 40.000 l. 1902. a Mont Pelée vulkán kitörése elpusztította.

Saint-Pierre, Bernardin de (1737–1814), francia író. Rajongó természet tanulmányokat írt s ezek 4. kötetében van világhírű szerelmi idillje: Paul et Virginie.

Saint-Privat, lotharingiai falu, 600 l. Közéleben 1870. aug. 18. véres ütközet. (A németek Graveotte faluról nevezték el.)

Saint-Quentin, város É-Franciaországban, 50.000 l. Textil- és cukoripar.

Saint-Saëns, Charles Camille (1835–1921), francia zeneszerző. 1858–70. templomi orgona. Operái: Samson et Delila, Fienri VIII., balette: Javotte, zenekari művei: Gavotte és 3 szimfóniája ismert.

Saint-Simon, 1. Claude Henri, gróf (1760–1825), író, a francia szocializmus őse. Kalandos életet élt, a dusszagságtól a vak kolléusságig. Számos társadalomkritikai művet írt. A munkáskérdést elsősül teszi a társadalom központi problémájává, továbbá a társadalom valási reformját hirdeti. (L. Saint-Simonizmus.) — 2. Louis de Rouvroy, herceg (1675–1755), tábormok, udvari ember s kiváló író. 21 kötetes Mémoires-ja a »francia Tacitus« nevével szerezte meg neki.

Saint-Simonizmus. C. H. Saint-Simon és követői szocialisztikus iskolája (kb. 1825–32). A S. szerint új társadalmi (indusztriális) rend kell, amelyben a tőkésék, legisták (intellekt. foglalkozások) és katonák alá legyenek rendelve (tárgérelmű) munkásságnak.

Saint Vincent, angol Antilla-sziget, 381 km², 42.000 l.

Saison (franc., season. ang.) a. m. évszak, idény.

Saját váltó, a kibocsátó fizetési ígőrete váltóalakban.

Sajnovics János (1733–85), jezsuita csillagász és nyelvész. 1770. könyvet írt a lapp és magyar nyelv rokonságáról és így uttorje a finn-ugor összehasonlító nyelvészetnek.

Sajó, folyó az Alacsony Tátra K-i szélén, a Hernáddal egyesülve a Tiszába ömlik. Trianon óta felső szakasza Csehszlovákiáé.

Sajó i. Aladár, * 1869, újságíró. A Budapesti Hírlap munkatársa. Munkái: Katonák-nál, Regruták, A Vörösmafya-zsobor stb. —
2. **Sándor**, * 1868, c. tanker. főigazgató. költő. Köteteci: Fialat szível, Gordonka, Magyar versek, Muzsikaszó.

Sajóbáony kisk., Borsod vm., miskolci j., 814 l., ut. és up. Sajócség.

Sajóbesenyő kisk., Borsod vm., miskolci j., 533 l., ut. és up. Szirmabesenyő.

Sajócség kisk., Borsod vm., miskolci j., 649 l., vasut, táviró, posta.

Sajógalgóc kisk., Borsod vm., sajjószentpéteri j., 451 l., ut. Sajókaza, up. Vadna.

Sajóhdvég kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 881 l., ut. Girincs, up. Berzék.

Sajóványa kisk., Borsod vm., sajjószentpéteri j., 408 l., ut. és up. Sajókaza.

Sajókápolna kisk., Borsod vm., sajjószentpéteri j., 479 l., ut. és up. Sajószentpéter.

Sajókaza nagyk., Borsod vm., edelényi j., 2810 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sajókazinc kisk., Borsod vm., sajjószentpéteri j., 2069 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Sajókeresztúr nagyk., Borsod vm., miskolci j., 764 l., vasut, ut. és up. Sajócség.

Sajólad kisk., Borsod vm., miskolci j., 1344 l., ut. és up. Alsószolca.

Sajólászlófalva kisk., Borsod vm., sajjószentpéteri j., 377 l., ut. és up. Sajószentpéter.

Sajómerce kisk., Borsod vm., ózdi j., 539 l., ut. és up. Putnok.

Sajónémeti kisk., Borsod vm., ózdi j., 666 l., vasut, ut. és up. Center.

Sajóörös kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 727 l., ut. és up. Sajószöged.

Sajópálfa kisk., Borsod vm., miskolci j., 625 l., ut. és up. Sajóvámos.

Sajópetri kisk., Borsod vm., miskolci j., 1143 l., ut. és up. Onod.

Sajópüspöki kisk., Gömör és K'shont vm., putnoki j., 647 l., ut. és up. Bántréve.

Sajósenye kisk., Borsod vm., miskolci j., 242 l., vasut, ut. és up. Sajóvámos.

Sajószentpéter nagyk., Borsod vm., sajjószentpéteri j., 5140 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sajószöged kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 972 l., telefon, táviró, posta.

Sajóvámos kisk., Borsod vm., miskolci j., 1885 l., telefon, posta.

Sajóvárkony nagyk., Borsod vm., ózdi j., 3621 l., vasut, telefon, posta.

Sajóvelezd kisk., Borsod vm., ózdi j., 1003 l., ut. Putnok, posta.

Sajt, megoltott tejből készült, hosszabb ideig eltartható, igen tápláló tejtermék. Lehet lágy v. kemény, zsirtartalma szerint kővér v. sovány. Alkatrészei: kazein (fehérje), zsír, víz és ásványi anyagok (só). Minden állat tejből készíthető, de főleg tehén- és juhtejből csinálják.

Sajtóiroda, a minisztériumoknak az az osztálya, ahonnan a közvéleményt a sajtó útján tájékoztatják. Nálunk a miniszterelnökség és a külügyminisztérium S.-ja a legfontosabbak. S.-ja van a bp.-i rendőrségnek is.

Sajtófogó, a sajtóra vonatkozó jogszabályok összessége, melynek alapelve az 1848. XVIII. t. c.-ben a sajtószabadság. Ujabbban az 1914. XIV. t. c. szabályozta.

Sajított szén, l. Brikett.

Sajtoskál kisk., Sopron vm., csepregi j., 568 l., telefon, táviró, posta.

Sajtószabadság, a gondolatok nyomtatás utján való terjesztésének joga; az alkotmánybiztosítékok egyike. Nálunk a S.-ot az 1848. évi XVIII. t. c. mondja ki.

Sajtótörvény. Sajtórendőri vétséget követ el: 1. nyomdai alkalmazott, aki mást sztrájkra csábít v. a munkában megakadályoz; 2. a nyomdatulajdonos, ha a nyomdatermék bejelentését elmulasztja; 3. aki tiltott nyomtatványt terjeszt és 4. a kiadó, aki szabályszerű engedély nélkül lapot ad ki, v. felcölös szerkesztőként olyant nevez meg, aki a lapot tényleg nem szerkeszti. Sajtórendőri kihágást követ el: 1. a nyomdatulajdonos, aki nem nyomtatja rá a nyomtatványra az előírt adatokat (kiadó, nyomdász neve, nyomda helye stb.) és aki a köteles példányt nem küldi be; 2. a kiadó, aki az időszaki lapnál beálló változásokat nem jelenti be, v. kellő biztosíték nélkül a lapot kiadja; 3. a szerkesztő, aki a helyreigazító nyilatkozatot nem adja ki v. ezzel késlekedik, v. ehhez megjegyzést fűz, aki kuruzsló szereket hirdet stb.

Sakál, kutyaféle ragadozó. Afrikában, Ázsiában és DK-Európában él.

Sakkautomata (sakkozógép). Az első és leg-híresebb S.-t Kempelen Farkas készítette 1769. A törököt ábrázoló bábu valamennyi ellenfelét megverte. Bár a gépezet belsejét játék előtt a közönségnek megmutatták, mégis biztosra vehető, hogy a játékot az asztalban elhelyezett, kistermetű sakkmeister, Murray v. Lewis vezette.

Sakkfeladvány, valamely sakkgondoltnak meghatározott szerkezetben való kifejezése. Leggyakoribb alakja a rendes mattfeladvány, amelyben az egyik fél (világos) a védekező másik félnek meghatározott lépésszámban matot ad.

Sakkjáték, csatát utánzó játék. 64 koc-kára osztott táblán, 16—16 főnyi fehér és fekete figurával. A hinduk találták föl Kr. e. 500 körül. Innen vették át a perz-sák, majd az arabok hozták Európába, ahol a mai formájában kb. a 15. sz. óta játsszák.

Sakuntala, l. Kálidásza.

Sal (lat.), a. m. só.

Salaino, Andrea (1480?—1524?), Leonardo da Vinci kedvenc festőtanítványa, akit Leonardo csak Salai néven említ. Állítólag Andrea Salai, magyar zsoldos fia.

Salak, az a kohászati melléktermény, amely az olvasztott ércek tisztátalanságaiból és az olvadást elősegítő pótnanyagokból keletkezik. A Thomas-acél **S.**-ját foszfortartalmanál fogva műtrágyaként, a vaskohó **S.**-ját pedig cement és téglá gyártására szokták feldolgozni.

Salamanca, város Spanyolországban, **S.** tartomány fővárosa, 36.000 l. Igen régi (1230) egyetem. — **S.** tartomány, 12.000 km², 1/3 millió l.

Salamis, kis görög sziget Athéntől Ny-ra, 486. Kr. e. a görög hajóhad győzelme a perzsákon.

Salamon magyar király (1052–87), I. Endre fia. Belgrád elfoglalása a görögöktől **S.** uralma alatt történt. Az 1074. kitört polgárháborúban a mogyoródi csatában elvesztette trónját.

Salomon, a zsidók 3. királya, uralk. Kr. e. 1025–986-ig. O építette a jeruzsálemi templomot, fejlesztette az ipart és kereskedelmet. **S.** közmondásos bölcsesége révén több ószövegségi könyv szerzőjeként szerepel a hagyományban.

Salamon I. **Ferenc** (1825–92), történetíró, 1870-től bp.-i egyet. tanár. Főművei: Budapest története, Magyarország a török hódítás korában, Az első Zrinyiek stb. Rendkívüli jellemző képesség, magyaros stílus jellemzi munkáit. — 2. **Henrik**, * 1865, fogorvos, bp.-i egyet. c. rk. tanár. Főbb munkái: Atlas der stomatologischen Brückenarbeiten, Fogpótlástan stb.

Salomonia kisk., Sopron vm., csepregi j., 325 l., ut. Sopronhorpács, up. Zsira.

Salomon-szigetek, Csendes-óceáni angol szigetcsoport, vulkánikus és korallszigetkből, összesen 44.000 km², 200.000 l.

Salandra, Antonio, * 1853, olasz államférfi, egyet. tanár, képviselő, több ízben miniszter, 1914–16. min. elnök.

Salerno, város D.-Olaszországban, 63.000 l. Egykor híres orvosi egyetem. **S.** tartomány (1/2 millió l.) fővárosa. Középkori műemlékek. Pamutszövé.

Salétrom, a kálium v. nátrium fémeknek **S.**-savas vegyülete. A káli-**S.** nálunk több helyen (Debrecen, Nagykálló) a földből virágzik ki. Fehéres, vízben jól oldódó só, kitűnő oxidáló szer. Puskapor gyártására használják. — A nátron- v. chilei-**S.** óriási tömegekben fordul elő Peru partjain s chilei kikötőkből kerül piacra. Fontos műtrágya s a vegyi iparnak is egyik legfontosabb alapanyaga. Mesterségesen is állítják elő a levegő nitrogénjének felhasználásával.

Salétromsav, szintelen, maró folyadék. erős oxidáló szer. Sóból állítják elő. A fémeket nitrátokká alakítja át. Fontos szerepe van a modern robbantó zerek (lőgyapot stb.) előállításánál. Az aranyművesek választóvíze hígított **S.**

Salfa és Köveskut kisközségek egyesültek Köveskut néven (l. o.).

Salford, angol gyárváros Lancaster grófságban, 247.000 l.

Salföld kisk., Zala vm., tapolcai j., 708 l., ut. és up. Kővágóórs.

Salgó I. **Ernő**, * 1873, orvos, szinkritikus és műfordító. — 2. **Jakab** (1849–1918), bp.-i egyet. m. tanár, elmegyógyász.

Salgótarján rt. város, Nógrád vm., 15.213 l. Reálgimn. Széchenyiaszat. Vasművek.

Salgótarjani Köszénbánya Rt., Budapest. Bányatelepei: Salgótarján és vidéke, Baglyasalja, Zagyvaróna, Inaszó, Pálfalva, Etes, Vizslás, Mátranóvák, Somlyó. A vállalat eredetileg 3 millió frt. alaptőkével indult 1868. A Kereskedelmi Bank érdekeltsége.

Salsbury, I. **Robert Cecil**, marquis of (1830–1903), angol ügyvéd, konzervatív képviselő, Disraeli halála után a konzervatív párt vezére. Híromizben miniszterelnök. — 2. **Fia, James Cecil**, * 1861, konzervatív képviselő, 1905. igazságügymin., kereskedelmi miniszter és 1924. Baldwin kormányában peccstör.

Saljamin, Fedor Ivanovics, * 1873, világhíru orosz énekes, kiváló színesz.

Salfang, a m. felesleges cifrázás, akár tárgyi, akár művészi értelemben (pl. **S.**-os beszéd).

Sallárium (lat.: salarium), eredetileg sójárulék, sóban kapott fizetés, később általában fizetés.

Salle (franc.) a m. terem; **S.** à manger: ebédlő, étterem.

Sallustius, Caius **S. Crispus** (Kr. e. 86–36), római történetíró és politikus. Numidia kormányzójaként rengeteg vagyont harcosolt össze, azután visszavonult és megírta a Jugurtha elleni háborúról s Catilina forradalmáról szóló monográfiáit.

Salmon, André, * 1881, francia író. Művei versek, regények, színdarabok, kritikák.

Salome, Herodiás leánya, aki anyja rábeszélésére Keresztelő János lefejeztetését kérte Heródestól.

Salomvár kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 1135 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Salpêtrière, Párizs legnagyobb kórháza (területén egykor salétromgyár volt, innen a **S.** név).

Salten, Felix, * 1869, bp.-i születésű bécsi novellista, regény- és drámaíró. (Künstler-fragen, Die Wege des Herrn stb.) Essay-kötetei: Das österreichische Antlitz és Gestalten und Erscheinungen stb.

Saltimbanque (franc.) a m. bohóc.

Salt Lake City, az Egyes. All. Utah államának fővárosa, a mormonok főhelye a Nagy Sóstó partján, 118.000 l. Egyetem. Gabona, gyapju- és fémpiac.

Saltomortale (ol.) a m. halálugrás.

Salus (lat.) a m. üdv, jólét.

Salus, Hugo (1866–1929), német lírikus és elbeszélő. Művei: Ehefrübling, Reigen.

Salusinszky Imre, * 1883, Az Estnek alapítása óta segédszerk. 1921 óta felelős szerk.

Salus populí (v. reipublica) **suprema lex** (lat.) a m. a nép (v. állam) jóléte a legfőbb törvény.

Salvador, Közép-Amerika legkisebb köztársasága a Nagyöceán partján, 34.000 km², 1,7 millió l. tulnyomóan színesek. Vulkanikus talaja igen termékeny. Kukorica, kávé, rizs, bab, cukornád, dohány, kakao, »Peru«-balzsam, indigo, kauscuk; nemes fémek. Fővárosa San S.

Salvarsan, Paul Ehrlich és a japán Hata által 1910. felfedezett arzénvegyület, a szifilisz legjobb gyógyszere. Javitása a Neo-S.

Salvation Army, l. Údv hadserege.

Salvator (lat.) a. m. megmentő, megváltó.

Salvator, Rosa, olasz festő, l. Rosa.

Salve (lat.) a. m. légy üdvözlölve. Katonaszó: sorúzó.

Salvus conductus (lat.) a. m. szabad otalom, szabadságot biztosító irat, amelynek birtokában az illetőt nem lehet tartóztatni.

Saly 1. Dezső, * 1892, újságíró, a Nemzeti Ujság szerkesztője. — 2. Endre, * 1872, szocialista politikus és szakszervezeti vezető. — 3. László, * 1881, egyházi író, egyházjogász, a Közp. papnevelő int. felügyelője.

Sály nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 283 l., telefon, posta.

Salzach, bővizű hegyi folyó; a Salzburgi Alpokban ered és az Innbe ömlik.

Salzburg, Ausztria egyik alpesi tartománya, 7153 km², 230.000 l. Felszine hegyes; erdőgazdasága és állattenyésztése jelentékeny. Só-, vasérc- és márványbányászat. Faárú, cellulóze és cementipar. Számos nyaralóhely. — Fővárosa S. a Salzch mellett, 38.000 l. Közép- és ujkori műemlékek. Mozart szülőhelye.

Salzkammergut, osztrák alpesi vidék Felső-Ausztria, Salzburg és Stíria határán, kb. 1500 km². Itt vannak Ausztria leghíresebb üdülőhelyei: Hallstadt, Gmunden, Ischl, Traun. Samán, szibériai népek büvös hatalmu, csodátévő papja.

Samánizmus, az a vallási fok, amelyben a sámánok extázis v. más varázslási módszerrel igyekeznek a szellemekre és istenekre hatni.

Samarang, kikötőváros Jáva szig. északi partján, 158.000 l.

Samaría, palesztinai város, Izrael fővárosa. Romjai Szabasztije község mellett.

Samarjaj Lajos, * 1870, mérnök, államtitkár, a MAV elnöke.

Samassa József (1828–1912), egri bitorosérek; írt a vegyes házasságról, az egyházfegyverről.

Sámbár Mátyás (1617–85), jezsuita, élestone hitvitázó.

Sámik József, * 1876, gazdálkodó, felsőházi tag.

Samoa, l. Szamoa.

Sámod kisk., Baranya vm., siklósi j., 290 l., vasút, távíró, posta.

Samos, görög sziget a Sporádok csoportjában,

468 km², 65.000 l. Bor-, rózsá-, olaj-, dohánymelés; juh- és kecsketenyésztés. Fővárosa Vathy.

Samothrake, görög sziget az Égei-tenger EK-i részén, 177 km², 5000 l. Főv. Kastor.

Samott (ném.-ol.), égetet, tüzálló, kovasavban dus anyag. Friss agyaggal keverve S-téglákat, S-tégelyeket égetnek belőle.

Sámsón, Izrael egyik bírája, akinek óriási erejéről egész mondakör alakult ki. Erejét Delila nevé felesége által vesztette el, aki haját, melyben ereje volt, levágta.

Sámsónháza kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 689 l., ut. Tar, posta.

Sámuel, héber próféta és Izrael utolsó bírája, kb. Kr. e. 1000. Ó kente föl Dávid királyt Saul utódává.

Samuel, Herbert, sir, * 1870, angol politikus és volt miniszter. 1919–25. Palesztina főbiztosa.

Sámuel Kornél (1883–1914), szobrász; hósi halálát halt az uszoki szorosban (A bánat, Eva, Fortuna stb.).

Sau (spany.) a. m. szent.

Sau Antonio, város az Egyes. All. Texas államában, 178.000 l. Téli üdülőhely.

Sancho Panza, Cervantes satirikus regényében Don Quijote csatlósa.

Sancta simplicitas (lat.) a. m. szent együgyűség.

Sanctuarium (lat.) a. m. szentély.

Sanctus (lat.) a. m. szent.

Sand kisk., Somogy vm., csurgói j., 902 l., ut. Iharosberény, up. Miháld.

Sand, George (ered. Aurore Dupin férj. Dudevant, 1804–76), francia író, Musset barátnője; regényeiben szabad és természetes életfelfogás propagálója. Regényein kívül (Indiana, Valentine, Lélia) számos esszét is memoárt írt.

Sandburg, Carl, * 1884, chicagói újságíró, az újabb amerikai költészet egyik főképviselője. Merész szabadverseket írt (Chicago Poems, Smoke and Steel).

Sandeau, Jules (1811–83), francia író, George Sand barátja és munkatársa. Regényei: Mademoiselle de la Seiglière, Madeline.

Sándor, Jugoszlávia királya, * 1888, Karagyorgyevics Péter ifjabbik fia. A balkáni háboruban és a világháboruban a szerb hadsereg főparancsnoka, 1918. Jugoszlávia régense, Péter király halála óta (1921) király.

Sándor makedon király (Nagy Sándor, szül. Kr. e. 356, uralk. 336–323), II. Fülöp makedon király fia, Aristoteles tanítványa, a legnagyobb ókori hadvezérek egyike. Legyőzte Dareiosz perzsa királyt, elfoglalta Palesztinát és Egyiptomot, ahol Alexandriát alapította, elfoglalta Babilont, Susát, Persepolit, behatolt Indiába s meghódította a Pendsabot. Hazatérése közben, amire hadserege kényszerítette, meghalt Babilonban. Hatalmas birodalma utóda alatt részekre bomlott.

Sándor orosz cárok: I. S. (1777–1825), I. Pál fia, 1801–25. orosz cár. Livlandban, Estlandban és Kurlandban eltörlötte a többagy-

ságot. Polgári törvénykönyvet dolgoztatott ki. Csatornákat ásott. Alaszkában gyarmatot alapított. Egyetemeket és népiskolákat állított fel. Az 1812-i orosz hadjáratban megsemmisít Napoleon seregét. A bécsi kongresszuson a szent szövetség tagja lett. — **II. S.** (1818–81), I. Miklós fia, 1855–81. cár. Az orosz jobbagység felszabadítása (1861), a hadsereg reformálása, a közigazgatás és bíróságok egymástól való elválasztása, a testi büntetések eltörlése, Turkesztán (1864), Klúvia, Bokhara, Khokand meghódítása **S.** uralma alatt történt. Uralmát a krími háború, az osztrák-török háború és a san-stefanoi béke népszerűtlenné tették. 1881 márc. 13. bombamerénnyel áldozata lett. — **III. S.** (1845–94), az előbbi fia, 1881–94. cár. Klerikális és reakciós uralkodó volt. A balti tartományok német lakosságának, a katolikus lengyeleknek üldözése, Finnország erőszakos oroszosítása, a vámláború Németország ellen.

Sándor pápák: **III. S.** (1159–81). Rómát kétszer kellett elhagynia, de diadalmasan visszatért. **II. Henrik** királyt Becket canterbury-i érsek megöletése miatt 1170. nyilvános vezeklére kényszerítette. — **VI. S.**, Rodrigo Borgia (1492–1503), kinek uralkodása erkölcselenségek láncolata. Méreg által pusztult el. — **VII. S.** (1655–67), a jansenizmus ellensége, a Szt. Péter tér oszlopcarnokát építtette.

Sándor I. Antal, * 1881, festő; realista életelepek. — **2. Árpád**, * 1896, zenei író, zongoraművész, szerkesztette a Symphonia c. folyóiratot. — **2. Erzsi**, * 1885, operanékesnő, koloratur-szerepkör, a bp.-i Operaház örökös tagja. — **4. Imre**, * 1892, szlovenszkóji regény- és színműíró; főművei: Az autón (reg.), Szedjetek szét csillagok (színmű). — **5. János** (1802–1922), politikus, 1883. főszerkesztő, 1889. alispán, 1891. főispán, 1903. belügyminiszeri államtitk., 1913–17. belügymin. — **6. József**, * 1853, író, erdélyi kulturpolitikus. Legfőbb alkotása volt az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE), melynek alelnöke volt. 10 évig orsz. képviselő, 1922-től a bukaresti országgyűlésen a sepsiszentgyörgyi kerület képv. — **7. (Gy. Sándor) József**, * 1887, festőművész és grafikus. — **8. László**, * 1871, Budapest volt rendőrőfkapitánya. Jelenleg ügyvéd. Munkája: A nyomozás alapelvei. — **9. Móric** gróf (1805–78), híres urlovás, aki bravurjaival egész Európát bámulatba ejtette, Metternich kancellár veje volt. — **10. Pál**, * 1860, nagykereskedő és politikus. A Közúti Vasúttársaság volt elnöke, fővárosi törvényhatósági bizottsági tag, demokratapárti országgy. képv. A merkantilista érdekek védelmében fejt ki tevékenységet. Az OMKE elnöke. — **11. Renée**, zongoraművész. Sikeres koncertezett a külföldön is (Berlínben stb.). **Sándorfalva** nagyk., Csongrád vm., kiskundoromszámú j., 563 l., távíró, telefon, posta. **Sándorfi** Kamill, * 1880, igazságügymin. beosztott táblabíró, a bp.-i egyet. a fuvarozási és szállítmányozási jog m. tanára.

Sandwich (ang.) a. m. vajas, busos, stb. kenyérszeletek. — **S.** emberek, akik mellükön és hátukon plakátal járkálnak az utcákon.

Sandwich-szigetek, l. Hawaii-szigetek.

Sándy Gyula, * 1868, építész, a műgyeget a középítéstan ny. r. tanára. Sok középületet, templomot és síremléket tervezett. Művei: Epitési encyclopédia, Épületszerkezeti mintalapok.

San Fernando, spanyol hadikikötő a cadizi öbölben, 27.000 l., csillagvizsgáló.

San Francisco, 1. folyó Braziliában, az Atlanti-óceánba ömlik. — 2. Város Kaliforniában, az Egyes. Áll. legjelentékenyebb csendes-óceáni kikötője, a S.-i öböl partján, 1 millió l. Nagy és sokoldalú ipar. Kereskedelme Japán, Kína, India, Ausztrália és az Andok államai felé irányul. 1906. földrengés pusztította el, de újra felépült.

Sanghai, K-Azsia legnagyobb kikötővárosa, a Jang-cse-kiang torkolata közelében, 11½ millió l. Modern gyárváros. A selyem és a tea főpiaca.

San Gimignano, városka Közép-Olaszországban (Toscana), 11.000 l. Középkori vártoronyok, középkori és reneszánsz templomok, paloták és egyéb műemlékek. Értékes képtár és könyvtár.

Sanitas (lat.) a. m. egészségség.

San José, 1. Costarica fővárosa, 51.000 l. — 2. Kaliforniai város, 40.000 l. Közéleben a hires Lick-csillagvizsgáló.

San Juan, 1. argentinai tartomány, 87.000 km², 147.000 l. — 2. Folyó Costaricában és Nicaraguában, a Karaibi-tengerbe ömlik. — 3. Porto Rico-sziget fővárosa és kikötője, 49.000 l.

Sankt Bernhard, alpesi hágó Svájcban, a Rhóne és Dora Baltea völgyei között, 2472 m. Kolostor, szálloda.

Sankt Gallen, Svájc egyik EK-i kantonja, 2000 km², 300.000 l., mind német. Földművelés, állattenyésztés; himzések, selyem- és pamutszövécs, gépipar. Fővárosa **S.**, 65.000 l.

Sankt Moritz, falu és klimatikus üdülőhely K-Svájcban, a Felső Engadinban, 2700 l., 1770 m magas. Téli sportok.

Sankt Pölten, város Alsó-Ausztriában, 32.000 l. Gép- és papirosgyártás.

San Marino, törpe köztársaság, Közép-Olaszországba ékelve, 61 km², 13.000 l. Földje termékeny. Borai híresek. Fővárosa **S.**, 2000 l.; egyetem, könyvtár, muzeum.

San Remo, város és téli üdülőhely az olasz Rivierán, 23.000 l.

San Salvador, 1. Salvador közép-amerikai köztársaság fővárosa, 87.000 l. — 2. Guahanai, a Bahama-csoport egyik szigete, ahol Kolumbusz 1492. először ért szárazföldre.

Sansculotte (franc.: nadrágtalan), a nagy francia forradalom proletárjai, akik pantalon viseltek az akkor divatban volt rövid nadrág (culotte) helyett.

San-Sebastian, város É-Spanyolországban, a Biscaya-öböl partján, 74.000 l. Hadi-és keresk. kikötő. Tengeri fürdő.

Sans façon (franc.) a. m. teketória nélkül.

Sans g. ne (franc.) a. m. fesztelenül.

Sansvino, 1. **Andrea** (Contucci, 1460—1529), olasz szobrász; a firenzei San Spirito szentegyház polónájának, a loretoi szentháznak díszítése; számos siremlék. — 2. **Jacopo** (I. Tatti, 1486—1570), olasz szobrász és építész.

Sans phrase (franc.) a. m. frázis, kerülgetés nélkül.

Sanssouci, Potsdam melletti kastély és park, amelyet Nagy Frigyes építtetett.

San-Stefano, városka, téli üdülőhely, Konsztantinopólytól DNY-ra. 1878. török-orosz béke, amelyet a berlini kongresszus megváltoztatott.

Sánsz, 1. Chance.

Santa Cruz, 1. bolíviai város, 18.000 l. — 2. Teneriffa-szig. fővárosa, kikötő, 52.000 l.

— 3. Palma (Kanári) sziget fővárosa, 7000 l. **Santander**, város, hadi- és kereskedelmi kikötő E-Spanyolországban a Biscaya-öböl partján, 82.000 l.

Santiago de Chile, Chile fővárosa az ország közepe táján, 574.000 l. Egyetem.

Santiago de Cuba, Cuba egykori fővárosa, kikötő a sziget DK-i partján, 75.000 l.

Santo Domingo, köztársaság Haiti-sziget K-i felében, 50.000 km², 897.000 l. jórészt mulattok, akik spanyolul beszélnek. Kakaó, dohány, cukornád, kávé, pamut. Kereskedelme az Unió felé irányul. Fővárosa **S.**, 30.000 l., legnagyobb városa Santiago de Los Cabaleros, 72.000 l.

Santos, kikötőváros Brazília Sao Paulo államában, 103.000 l. A földkerekség első kávéplaca.

Sántos kisk., Somogy vm., kaposvári j., 479 l., vasut, ut. és up. Szentbalázs.

Santos-Dumont, Alberto, * 1873, braziliai származású repülőtechnikusi, aki Párizsban ált. A kormányozható léghajó kérdését exploziós motorral próbálta megoldani, később áttért a repülőgépek szerkesztésére s ő repült először motorral Európában. (1906. jul. 4.)

Sao (port.) a. m. szent.

Saône, a Rhône legnagyobb jobbparti mellékfolyója. Lyon-nál torkollik. Völgye termékeny.

Sao Paulo, a Brazíliai Egyesült Államok egyike. 290.000 km², 5 millió l., köztük sok német. A földkerekség kávétermésének fele S.-ból kerül ki. Fővárosa **S.** 700.000 l. kikötője Santos.

Sáp nagyk., Bihar vm., sárréti j., 1293 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Saphir, Moritz Gottlieb (1795—1858), lovasberényi születésű német-osztr. újságíró s humorista.

Sapientí sat (lat.) a. m. a bölcsnek (ennyi is) elég.

Sápkór, főleg serdülő lányok betegsége, sá-

padtságban nyilvánul, oka a vérszettek hemoglobinjának csökkenése.

Sappho, görög költőnő (Kr. e. 7—6. sz.), akinek Lesbos szigetén egész nőköltő-köre volt, akiknek együttélését már az antik hagyomány **S.** perverz hajlamaival magyarázta (lesbosi szerelem).

Sára kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 146 l., ut. és up. Bodrogolozsi.

Sarabande, régi spanyol tánc és tánczene.

Saragossa, város EK-Spanyolországban. 154 ezer l. Egyetem, arab és keresztény középkori műemlékek. **S.** tartomány (17.000 km² 1/2 millió l.) fővárosa.

Sarajevo, 1. Szarajevo.

Sáránd nagyk., Bihar vm., dererskei j., 1750 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sarasate, Pablo de (1844—1908), spanyol hegedűművész, világhírű virtuóz.

Sarbó Artur, * 1867, bp.-i egyet. c. rk. tanár, ideggyógyász.

Sárbogárdi nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 6518 l., közs. realgimn., vasut, táviró; telefon, posta.

Sarcey, Franquise (1828—1899), francia kritikus, a színi kritika legnagyobb tekintélye.

Sar Dagh v. Sar Planina, 2500 m.-ig emelkedő hegytömb D-Szerbiában.

Sardanapal, 1. Asszurbanipal.

Sardou, Victorien (1831—1908), francia dramáiról. Számos társadalmi drámát, vigyátéket, történelmi színművet írt, melyek közül nálunk is közkedveltek voltak: Vájtunk el, Az idegenek, Samu bácsi, Szökőmündő asszonyosság (Madame Sans-Gène); Fedora, Tcsa.

Sáregres kisk., Fejér vm., sárbogárdi j., 1015 l., vasut, ut. Cece, posta.

Sárfimződ kisk., Vas vm., vasvári j., 274 l., ut. Vasnadasd, up. Gerse.

Sárgadinnye l. Dinnye.

Sárgaföld, a jégkorszaki szelek által poralakban lerakott agyagos talaj (lösz).

Sárgaréz, vörösréz és horgany ötvénye. Az ötvözes aránya 20—40% horgany-tartalom. Mivel a **S.** igen szilárd, jól megmunkálható, a levegőn alig oxidálódik, mindenféle házi eszközöket, bútorszalásokat, gombokat, drótokat, géprészeket stb. készítenek belőle.

Sárgaság (lat.: icterus), betegségi tünet, mikor a testbőr és a szemfehérje megbárgul. Bél- és májbajoknak fordul elő, amikor az epe a vérbe szivódik.

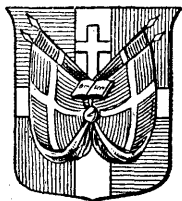
Sargassum, nagy tengeri moszat, mérhetetlen tömegekben uszkal a Kanári- és Ny.-indiai szigetek között.

Sárgavérűsgő, (ferrociánkálium), sárga, nem mérges kristályos anyag festékek előállítására és más ipari célokra használják.

Sárga vezedelem, az ázsiai mongolfajú népek (japánok, kínaiak) hatalmas terjeszkedése, amely a fehérhajú népek fölényét veszélyezteti.

Sargent, John Singer (1856—1924), amerikai festő; főleg portréival és spanyol táncosképeivel lett híres.

Sárhida, kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 577 l., ut. Bak, up. Bocfőle.

Sári nagyk., Pest vm., alsódabasi j., 3001 l., ut. Alsódabas, posta.

Sárisáp nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 2886 l., vasut, táviró, posta.

Sarkad nagyk., Bihar vm., cséffa-nagy-szalontai j., 10.751 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sarkadkeresztur nagyk., Bihar vm., cséffanagyszalontai j., 2361 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sárkány Gyula, * 1891, Cegléd város polgármestere.

Sarkcsillag, a Kismedve csillagkép legfényesebb II. rendű csillaga. Ha a Göncöl-szekér két hátulso csillagát összekötő egyenes vonalat fölfelé meghosszabbítjuk s erre a két előbbi csillag közti távolságot mintegy ötször rámérjük, könnyen megtaláljuk a **S.-ot**. Nevét onnan kapta, hogy igen közel esik az égi északi pólushoz.

Sárkeresztes nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1061 l., ut. és up. Moha:

Sárkeresztur nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 2874 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sárkeszi kisk., Fejér vm., székesfehérvári j., 572 l., ut. Fejér-Zichyfalva, up. Nádas-ladány.

Sarki éjszaka, az az idő, mely alatt a Nap állandóan a láthatár alatt marad. A sarkokon ez félévig tart, a sarkköröknél 24 óráig.

Sarki fény, az északi és déli sarkok vidékein éjjel elég gyakori, látszólag a légkör legmagasabb rétegeiben mutatkozó pompás fénytünemény. A mágnesűre való hatásból arra következtetnek, hogy az **S.-ek** elektromos kisülésekből erednek és pedig negatív elektromosságot tartalmaznak.

Sarkítás, l. Polarizáció.

Sarkmagasság, valamely földr. helynek az egyenlítőtől v. sarktól való távolsága.

Sarkoma (gör.), kötőszöveti eredetű rosszindulatu daganat.

Sárköz György, * 1899, költő, Verskötetiei: Angyalok harca, Váltott lélekkel.

Sárközy Pál, * 1884, bencés főisk. tanár, a bp.-i egyet. az infinitézimális geometria m. tanára.

Sarktávolság, egy csillagnak a sarktól való távolsága a délkörön mérve.

Sarkvidék, a Föld sarkainak környéke. Az É-i **S.** (Arktisz) tenger, a D-i **S.** (Antarktis) szárazföld. Mindkettőt egész éven át hó és jég borítja és róluk nagy jéghegyek szakadnak le s usznak a melegebb tengerek felé. A Jeges-tenger legnagyobb mélysége megközelíti az 5000 m.-t. A D-i **S.** kb. 3000 m. magas fennsík, amelyből 4000 m.-nél magasabb vulkánok emelkednek ki. Eghajlata jóval hidegebb, mint az É-i **S.-é**.

Sarlach, a. m. vörheny (l. o.).

Sármellék kisk., Zala vm., keszthelyi j., 1698 l., vasut, táviró, posta.

Sarment, Jean, francia drámaíró és színész. Arnyhalász c. drámáját nálunk is játszották.

Sárok kisk., Baranya vm., baranyavári j., 371 l., ut. Magyarbóly, up. Bezdek.

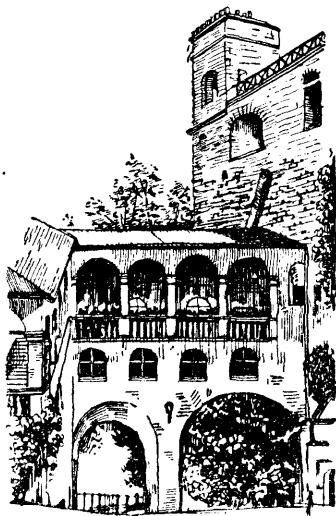
Sarolta (954 k. — 997), Géza fejedelem felesége, szent István édesanyja.

Sarolta Mária (1840—1927), mexikói császárné, I. Lipót belga király leánya. 1857. Miksa főherceg, a későbbi mexikói császár neje.

Sáron, termékeny kis síkság Palesztinában Halifáól É-ra. Rózsatermelés.

Sárosd nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 2356 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sárospatak nagyk., Zemplén vm., sárospataki j., a Bodrog két partján, 10.408 l., vasut, táviró, telefon, posta. Régi református főiskola, gimn. és könyvtár. Borpinceszet. Rákóczi vára ma a Windischgrätz hercegi családjadona.

Sárospatak: a Rákóczi-vár

Sárossy Gyula La'os (1816—1861), költő. A szabadságharcban Arany trombita c. ciklusával lelkesített. Az abszolutizmus halálra ítélte, majd élethossziglan való várfogságra, melyből 3 évet Königrátzben töltött.

Sáros vm., 3652 km², 175.000 l. Székhelye Eperjes. Trianon óta Csehszlovákié.

Sárpilla nagyk., Tolna vm., központi j., 926 l., vasut, táviró, posta.

Sarrail, Maurice (1856—1929), franc. tábornok, 1915. az antánt keleti hadseregének főparancsnoka, 1917. a központi hatalmak balkáni győzelmei miatt felmentették. 1924—25. Sziria főparancsnoka.

Sárrét, l. az Alföld K-i részén, a Berettyó

és a Körösök mentén elterülő mocsaras mélélyedés. Csaknem teljesen is van csapolva. — 2. **Lecsapolt mocsár Fejér vármegyében Székesfehérvártól Dny-ra.** Vízét a Sárvíz vezeti le.

Sárrétudvari nagyk., Bihar vm., sárréti j., 4193 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Sárród kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1478 l., ut. és up. Eszterháza.

Sárszentgöta nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 1203 l., vasut, táviró, posta.

Sárszentlőrinc nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1954 l., táviró, telefon, posta.

Sárszentmihály kisk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1791 l., ut. Fejér-Zichyfalva, posta.

Sárszentmiklós nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 2979 l., vasut, telefon, táviró, posta.

Sarto, Andrea del (A. d'Agnolo di Franceso, 1486—1531), olasz festő, a firenzei falfestészet legnagyobb képviselője.

Sarud nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 3191 l., telefon, posta.

Sárvár nagyk., Vas vm., sárvári j., székhelye, 9951 l., vasut, táviró, telefon; posta. Cukorgyár.

Sárvíz, a Duna egyik jobbparti mellékfolyója. A Bakony hegységben ered. Szekszárd alatt torkollik. Közép és alsó folyása csatornázza van, de nem hajózható.

Sas, nagytermetű ragadozómadár, igen jó repülő, magasban keringve vadászik emlősökből, madarakból v. halakból való zsákmányára. Fajai: szirti-, parlagi-, halászó-, törpe-S., stb.

Sas

Sas 1. **Ede** (186—1928), hirlapíró és író, a Pesti Hirlap munkatársa. Irt költeményeket, regényeket és ifjúsági műveket. — 2. **László**,

* 1889, újságíró. Regényei Isten lábánál, Vivianna, Kolozsvárott jelentek meg.

Sás, főként nyirkos réteken és lápokon növő egy- v. kétlaki növény.

Sásd kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1356 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sáshalom nagyk., Pest vm., központi j., 6197 l., fiu felsőkeresk. isk., vasut, telefon, posta.

Sáshegy, 250 m. magas hegytömb Budapest határában, Kelenföld, Farkasrét és Németvölgy közt, lejtőin szőlők és gyümölcsöskertek vannak.

Sáska, az egyesenes szárnyúak közé tartozó rovar erős hátsó ugrólábakkal. A vándor-S. Délkelet-Európában, Afrikában, Ázsiában óriási rajokban lép föl és nagy pusztítást okoz a termésben.

Sáska kisk., Zala vm., tapolcai j., 559 l., ut. és up. Tapolca.

Saskatchewan, 1. folyó Kanadában, a Winipeg téva torkollik, 2300 km. hosszú. — 2. Kanadai tartomány, 692.000 km², 761.000 l. Gabonatermelés. Óriási erdőségek.

Sass Béla (1865—1928), debreceni egyet. tanár, ref. teológus.

Sassari, város Szardínia ENY-i részén, 50.000 l. Ólom- és cinkbányák. Oskori sírok (nurahag).

Sassy Attila, * 1880, festő és grafikus. Impresszionista.

Sasvári Géza, * 1883, mérnök, a műegyet. a szivattyú- és turbinatelepek m. tanára.

Sáta kisk., Borsod vm., ózdi j., 1154 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Sátán (héber a. m. ellenség), a gonosz jelkek fejedelme.

Satelles (lat.) a. m. csatoló; mellékbolygó.

Sátoraljaihely rt. város. Zemplén vm., 21.162 l. Piarista reálgimn., közs. fiu felsőkeresk. isk. Borpiac. Trianon óta egyik vasuti állomása Csehszlovákiát.

Sátoros ünnep (héberül: hag haszukkót), a zsidók őszi ünnepe, amit Tisri hó 15-étől lombsátorban ülnék.

Satrapa (ksatrapávan, az ország ura), Darios óta (Kr. e. 515) az egyes perzsa tartományok teljhatalmu kormányzóinak neve.

Satsuma, porcellán fajánszajtja, nevét a japán S. tartományból vette, ahol a 16. sz. végétől készítették.

Satt-el-arab, a Tigris és Eufrát összefolyásából származó és a Perzsa-öbölbe ömlő folyó.

Saturnalia, Saturnus tiszteletére Rómában minden év dec. 17—24. tartott ünnepségek, amelyeken fékevesztett dorbézolás közben a rabszolgák is gazdáik asztalához ülhettek, az aranykorbeli boldog egyenlőség emlékére.

Saturnus, 1. a vetemények római istene, aki az aranykort valóstította meg. — 2. Naprendszerünknek hatodik s a Jupit'er után legnagyobb bolygója. 1430 millió km.-nyire van a Naptól s ezt 291/2 év alatt kerüli meg. Átmérője 119.000 km. (a Földé 12.750), 10 óra alatt fordul meg a tengelye körül. 8 holdja és ezeken belül egy óriási gyűrűje van valóstízüleg apróbb szilárd testekből.

Satyr I. Szatírok.
Sauer, Emil, * 1862, német zongoraműv. Nagyszerű technika és szenvedély jellemzik.
Sauerwald Géza, * 1897, zeneszerző és író, a Nemzeti Zenede tanára, az Új Nemzedék zenekritikusa.

Sauerwein, Jules, * 1880, francia hírlapíró, a *Main* szerkesztője.

Saul, I. Izráel első királya (kb. Kr. e. 1030—10 uralk.), sokat harcolt a filiszteusokkal. Dávid a filiszteusokkal szövetségbe, akarta a trónról letaszítani. A gilboai ütközetet veszve látva, S. a kardjába dől. — 2. S. volt Pál apostol neve megterése előtt.

Saurusok (lat.) a. m. gyíkok, kül. az óriási ósvilági hullók.

Sauve qui peut (franc.) a. m. meneküljön, aki tud,

Savak, balold elemeknek csupán hidrogénnel v. más nemfémes elemeknek hidroxidgyökkel (HO) képzett vegyületei. A kék lakmuszt megvörösítik. A szénét is tartalmazó S. szerves S. (pl. a citromsav).

Savannah, I. folyó az Egyes. All.-ban, az Atlanti-óceánba ömlik. — 2. Város a S. folyó mellett, 83.000 l.

Savanyúvizek, a szénsavtartalmu ásványvizek.

Savery, Thomas (1650?—1715), angol mérnök és feltaláló. Legfontosabb találmánya 1698. szabadalmazott gőzgépe (lényegében; kezdetleges pulsométer-szivattyú).

Savigny, Friedrich (1779—1861), kiváló német jogász, a jogtörténeti iskola feje, egyet. tan. 1842—44. porosz igazságügymin.

Savoir faire (franc.) a. m. cselekvő képesség, ügyesség.

Savoir vivre (franc.) a. m. élnitudás.

Savóy kisk., Somogy vm., marcali j., 1063 l. vasut, ut. Balatonszentgyörgy, up. Somogy-sámon.

Savoly Ferenc, * 1870, II. oszt. főmeteorológus, a közgazd. egyet. az agro-meteorológia m. tanára.

Savonarola, Fra Girolamo (1452—1498), dominikánus. 1489. lép fel Firenzében a papok és a nép erkölcsi romlottsága ellen, demokratikus, vallásos államot akart teremteni. A néphangulat megfordulása máglyára juttatta.

Savoja I. Szavoja.

Savoyai Jenő herceg I. Jenő.

Saxophon I. Szaxofon.

Say, Jean Baptiste (1767—1832), francia közgazda, A. Smith követője és továbbfejlesztője.

Sayous, Edouard (1842—98), francia történetíró, egyet. tanár. Megírta Magyarország történetét (magy. is megír.) és a magyar irodalom történetét.

Sc. latin rövidítés, I. scilicet a. m. tudnillik, — 2. sculpsit a. m. metszette; metszettek aláírása előtt áll.

Scala, I. Veronában 1260—1387. uralk. olasz fejedelmi család. — 2. Világhírű operaház Milánóban.

Scala sancta (ol.) a. m. szent lépcső. A

római Lateranban van, állítólag Pilatus házának lépcsője, amelyen Krisztus járt.

Savonarola

Scampo v. norvéggrák, jóízű husu rákfajta a Quarneróban. Eredeti hazája Norvégia partjai, a jégkorszakban vándorolt az Adriai tengerbe.

Scapa Flow, öböl az Orkney csoport főszigetének D-i oldalán. 1914—18. az angol hajóhad főállomása, 1919. jun. 21. az itt internált német flottát legényesége elsüllyesztette.

Scarabeus I. Skarabeusz.

Scarborough, kikötőváros és tengeri fürdő E-Angliában az Északi-tenger partján, 38.000 l.

Scarlatti, I. Alessandro (1659—1725), olasz zeneszerző, nápolyi zeneisk. igazg. 115 operája közül legismertebbek: La Rosaura és a Griselda. — 2. Domenico (1685—1757), az előbbi fia, zeneszerző, zongoraművész. 400 zongorakompozíciója maradt fenn.

Scarron, Paul (1610—1660), francia író. Búrleszk és parodisztikus versei, színműveinél maradandóbb színészregénye: Le roman comique.

Scenárium, I. Szenárium.

Schack, I. Adolf Friedrich, Graf von (1815—1894), a müncheni Sch. Gallerie megalapítója. — 2. Béla, * 1859, közgazd. író, nyug. főigazgató, a magy. keresk. oktatásügy megyeszervezője. Szerk. A magyar kereskedő könyvét.

Schadow, Johann Gottfried (1764—1850) német szobrász, a berlini műv. iskola igazgatója. Emlékszobrok klasszikus stílusban.

Schafarzik Ferenc, (1854—1927), geológus, műegyet. tanár, résztvett a Déchy-féle kaukázusi expedícióban, itthon a petróleum- és földgáz-kérdésekkel fogl.

Schaffer Károly, * 1864, orvos, a bp.-i egy. az agyszövettan ny. r. tanára, az elmekórtani klinika igazgatója.

Schaffhausen, Svájce leg-É-ibb kantonja. 298 km², 53.000 l. Földművelés, alumínium-ipar. Fővárosa Sch. 22.000 l., őrgyártás, Sch. alatt, Neuhausen-nél van a Rajna legnagyobb vizeseése. Hidro-elektromos művek.

Schaffler József, * 1893, orvos, a bp.-i egyet. az emésztőrendszer megbetegedéseinek kör- és gyógytana m. tanára.

Schandi I. József, * 1885, közigazd. egy. az állattenyésztés ny. r. tanára, a Gyapjuminősítő Int. igazg. — 2. **Károly**, * 1882, nyug. földművelésügyi államtitkár, a Gazdaszövetség volt igazgatója, országgyűl. képvis. 1927-től az O. Közp. Hitelesítőketekzet alelnök-vezérigazgatója.

Schannen Ernő (1853—1916), építész; nevezetesebb művei: a Rémi-szálló, a Grünwaldszanatórium, a Tiller-bérbház.

Scharwenka, Franz Xaver (1850—1919), német zeneszerző és zongoraművész. 1881. Berlinben megalapította a róla elnevezett konzervatóriumot.

Schauff János (1757—1829), cseh származású művészeti író, Pozsonyban írt a magyar oszlopokról, nemzeti ízlésről, építészetéről.

Schaukal, Richard, * 1874, osztrák lírikus, kritikus és elbeszélő. Műveit a l'art pour l'art erős hitvallása jellemzi.

Schaurck Rafael, * 1882, a pécsi egyet. a magyar és osztr. magánjog ny. r. tanára.

Schauschek Arpad, * 1863, művészeti író, a műgyet. a rajz c. ny. rk. tanára.

Schay Géza, a fizikai kémia bp.-i egy. m. tanára.

Schächter Miksa (1859—1917), orvos, sebész, egyet. m. tanár, a Gyógyászat szerk.

Scheer, Reinhold (1863—1928), német tengerész, a hajóhad parancsnoka a skagerraki ütközetben.

Scheffel, Victor (1826—86), német költő. A Trompeter von Säckingen c. elb. költeményével tűnt föl. Egyéb művei: Gaudeamus, Frau Aventure (költ.) Ekkehard (tört. reg.)

Scheibel Hugó, * 1873, festő, a naturalizmusból indult, ma a konstruktívizmus híve.

Scheldemann, Philipp (1865—1929), német politikus, szedő, 1903 óta a német szocdem. parlamenti párt elnöke, 1918. tárcanélküli miniszter. 1918-9. miniszterelnök.

Schelde (franc. Escaut), E-Franciaországban eredő folyó, Hollandiában ömlik az E-1 tengerbe. Hajóforgalma igen nagy. Mellette felszék Anvers (Antwerpen), torkolatánál Vlissingen.

Schelling, Friedrich Wilhelm Josef (1775—1854), német filozófus, akiben a spekulatív képesség művészi képezzellett és természetérzékkel párosult.

Schema (gör., helyes kijelése szkéma), a m. alak, mintául szolgáló forma.

Schenk Jakab, * 1876, ornitológus a Madártani Központban. A madárvonulás tanulmányozásával fogl.

Scheria (gör. ejsd; szkéria), görög mitológiai sziget, a felekok örök gondtalanságban élő népének lakóhelye.

Scherr, Johannes (1817—1886), radikális württembergi politikus 1849. Svájcba menekült; zürichi egyet. tanár. Művei: Allgem. Geschichte der Literatur (magy. is), Deutsche Kultur- u. Sittengeschichte.

Scherzo (ol.), gyorsmenetű zenei kompozíció.

Scheveningen, holland furdó az északi-tenger partján. 21.000 l.

Schiaparelli, Giovanni (1835—1910), ol. csillagász. Ő fedezte föl a hullócsillagok és üstökösök közti összefüggést. Mars-megfigyelések.

Schiavone, Andrea (családi nevén Meldolla, 1522?—1563), olasz festő; velencei iskola; bibliai, mitológiai, arc- és tájképek.

Schickedanz Albert (1846—1915), építész, a Mintarajziskola tanára (a Batthyány-síremlék; Herzog Filippel társulva a Múcsarnok, a Szépműv. Múzeum, a városligeti millenáris emlékek architektúrája).

Schickele, René, * 1883, szociális világnézeti német költő. Lírai művei: Sommernächte, Pan, Mon Repos stb. Elbeszélő művei: Der Fremde, Benkal. Drámák: Der Volksbeauftragte, Die neue Kerle stb.

Schlele, Friedrich Michael (1867—1913), német ev. egyházi író, szerk. a Religion in Gesch. u. Gegenwart c. lexikont.

Schiffer I. Adolf, * 1873, a Zeneműv. Főiskola gordonka-tanára. — 2. **Miksa**, * 1867, mérnök, sok nagyszabású vasutépítkezést végzett.

Schilberszky Károly, * 1863, magyar botanikus, a közigazd. egyet. a növénykörtán ny. r. tanára. Ő fedezte fel a burgonyarák kórokozóját.

Schill Imre, orvos, a bp.-i egyet. a mellkasi szervek megbetegedéseinek m. tanára.

Schiller, Friedrich (1759—1805), a 18. sz. német irodalmának Goethe mellett legnagyobb hatású alakja. 1781. kerül színpadra első darabja: Die Räuber, mellyel nagy sikert arat. Ezt követik: Die Verschwörung des Fiesco zu Genua, Kabale u. Liebe és a Don Carlos. A 80-as évek végén írja Geschichte des Abfalls der Niederlande, Gesch. des 30 jährigen Krieges c. történelmi munkáit. 89. a jeni egyet. a tört. professzora lesz. 90. megházasodik. A köv. évben kezd foglalkozni Kanttal. 94. szorosabb barátságba lép Goethevel, közös munkájuk eredménye a Xenien. Kiadja a Horen és Musenalmanach c. folyóiratokat. 1799. Weimarba költözik. Ebben az időben írja reflexív költeményeinek jórészt és nagy drámáit. a történelmi Wallenstein-trilógiát (1800), a Maria Stuart-ot, a Jungfrau v. Orleans-t, az antik tárgyú Braut v. Messina-t, végül (1804) Wilhelm Tell-t és a töredékben maradt Demetrius-t.

Schilling, 1925 óta osztrák pénzegység = 100 Groschen = 81,55 fillér.

Schilling, I. Johann (1828—1910), német szobrász, a drezdai akad. tanára. Nevezesebb művei: Schiller (Bécs), Luther és Melancthon (Lipsc). — 2. **Zoltán**, * 1876, a Szabadalmi Bíróság elnöke.

Schillings, Max, * 1863, német. zeneszerző. A berlini állami opera intendánsa. Művei a Hexenlied c. melodráma, a Mona Lisa c. opera.

Schimanek Enil, * 1872, a műgyet. a kalórikus gépek ny. r. tanára. A róla nevezett motor és karburátor feltalálója, a bányhidai

villamoscentrálé építésvezető bizottságának elnöke.

Schinkel, Karl Friedrich (1781–1841), német építész; klasszicizáló és a középkori stílusok fejlesztője; berlini udvari színház, építészeti akadémia stb.

Schisma (gör., helyes kiejtés szkizma), egyházi szakadás, még pedig külső (liturgiai, egyházpolitikai) okokból. Így szakadtak el 1378–1417. az avignoni pápák az egyháztól.

Sch'af, Johannes, * 1862, német naturalista, drámaíró és elbeszélő.

Schlauch Lőrinc (1824–1902), nagyváradi bíboros-püspök, egyházi szónok és bőkezű mecénás volt.

Schlege, 1. August Wilhelm (1767–1845), német költő s kritikus, tanár Jenában, majd Bonnban; fordította Shakespeare-t, Calderon-t. — 2. **Friedrich** (1772–1829), német esztétikus és irodalomtörténész; a romantikus iskola feje.

Schleiden, Max Jacob (1804–81), német botanikus, a növénytan és embertan egyet. tanára. Alapvető műve: Grundzüge der wissenschaftl. Botanik.

Schleiermacher, Friedrich (1768–1834), német teológus és filozófus.

Schlesinger Lajos, * 1861, magyar matematikus, a giesseni egyet. a matematika tanára. Főleg a differenciál-egyenletekkel. Bolyai és Gauss műveivel, utjabban a relativitás-elmélettel fogl.

Schleswig, Sch.-Holstein porosz tartomány fővárosa, 21.000 l.

Schleswig-Holstein, porosz tartomány a Jütland félsziget D-i részén. 19.000 km², 1¹/₂ millió l. A mezőgazdaságon kívül halászata, osztriga-tenyésztése és hajúzása jelentékeny. Fővárosa: Schleswig; egyeteme és főiskolája Kiel. 1919 óta E-Schleswig Dániáé: 3900 km², 175.000 l., a többi Németországgé maradt.

Schlieffen, Alfred (1833–1913), porosz tábornagy, 1891–1905 a német nagy vezérkar főnöke. O készítette el azt a tervet, amelyet a világháború kiörésekor a német hadsereg megvalósítani igyekezett.

Schlemann, Heinrich (1822–1890), régész, kiástá Trója (l. o.), majd utána Mykené és egyéb görög őstörténeti helyek romjait.

Schlik, Franz (1789–1862), osztrák tábornok. A szabadságharc alatt Kassánál legyőzte Mészáros. Windschgrätzcel egyesült és Kápolnánál győzelmet aratott.

Schlosser, Friedrich (1776–1861), német történész; főműve: Weltgeschichte für das deutsche Volk, szabadelvű világtelofogású és igen népszerű volt.

Schlüter, Andreas (1664–1714), német építész és szobrász. Nevesebb művei: a berlini kir. palota, a Zeughaus szobrászati díszé, III. Frigyes lovasszobra.

Schmahl Henrik (1846–1913), német származású magyar építész, Ybl tanítványa. Művei: Bp.-en a Hagenmacher- és Gschwindt-palota, az Uránia-színház, a Belvárosi Takarékpénzt. székháza.

Schma'kaldeni szövetség, a prot. fejedelmek szövetsége. V. Károly elen 1531. A schma'kaldeni háboruban 1546. V. Károly győzött a prot. szász Móric segítségével.

Schmerling, Anton, lovag, (1805–93), osztrák államférfi, kancellár 1863–65., az okéber diploma tervezője, a nagyméretű párt megalapítója. 1867 óta az alkotmánypárt vezetője az osztrák urak-házában.

Schmidt 1. Ferenc, orvos, a bp.-i egyet. a szivbetegségek m. tanára. — 2. **Friedrich**, (1825–1894), német építész, a bécsi akadémia tanára; főleg mint műemlék-restaurátor vált híressé nálunk is a pécsi székesegyház helyreállítáásával. — 3. **Henrik**, * 1877, a szegedi egyet. a német nyelv és irod. ny. r. tanára: — 4. **József**, * 1863, a bp.-i egyet. az indogermán összehasonlító nyelvtudomány ny. r. tanára. Főbb munkái: Buddha. Az ind. filozófia. Az 6.-ind epika. -Ázsia világgossága, Szanszkrit irodalomtörténet. A nyelv és nyelvek. — 5. **Miklós**, * 1874, hazai német író és költő. Művei: Wallungen und Wandlungen, Irdisches Mysterium, Himmliches Mysterium stb.

Schmidthauer Lajos, * 1882, orgonaművész és zeneszerző.

Schmitt Jenő (1851–1916), filozófiai író, törvényszéki irodatiszt volt. 1887. a berlini Filozófiai Társaság pályázatán Hegelről szóló műve jutalmat nyert. Politikai pereit miatt (ideális anarchista volt) 1908. Bp.-ről Berlinbe távozott. Főművei: Die Gnosis, Christus, Kritik der Philosophie.

Schmo'ler, Gustav (1838–1917), német közgazdász berlini egyet. tanár. Nagy, főleg gazdaságtörténeti irodalmi munkásságot fejtett ki.

Schneider, Joseph Eugène (1805–75), lotharingiai származású francia gyáros, 1836. a világ-hírű Schneider-Creuzot művek megalapítója.

Schneller István, * 1847, pedagógus, szegedi egyet. ny. r. tanár.

Schnitzler, Arthur, * 1862, bécsi író. Novellákat (Die Frau des Weisen, Leutnant Gustl, Dämmerseelen), regényeket (Der Weg ins Freie, Fräulein Else) és színpadi műveket írt (Anatol, Liebelel, Der grüne Kakadu, Reigen).

Schnorr von Carolsfeld, Julius (1794–1872), német festő és illusztrátor, a drezdai képiár igazgatója. Főművei: freskók és a Nibelung-illusztrációk.

Schober 1. Béla, * 1867, 1924 óta a Nemzeti Bank vezérigazgatója, felsőházi tag. — 2. **Hans**, * 1874, osztrák politikus, 1921–22. és 1929 szept. óta osztrák miniszterelnök.

Schoditsch Lajos, * 1872, építész, a felső építőiparisok igazgatója. Nevesebb alkotásai: a kőbányai ref. templom, a pesti Népszálló (Eberling Bélával) stb.

Schoen Arnold, * 1887, művészeti író. Tanulmányozta a magyar népköltést, foglalkozik az olasz művészettel, Pest-Buda művészetével.

Scholem Alechem (héber üdvözölő szó: béke veletek), írói álneve Rabinowicz orosz jidis humoristának.

Schollonok (gör.), görög és latin írók kézirati műveihöz írt magyarázó szeljegyzetek. **Scholtz** 1. **Gusztáv** (1842—1925), ev. püspök, a Luther-társaság elnöke. — 2. **Kornél**, * 1871, orvos, népjóléti államtitkár, a bp.-i egyet. a szemészeti dígnosztika c. ny. rk. tanára. Főműve: Gyakorlati szemészet.

Schongauer, Martin (1445?—1491), német festő és rézmetsző, (Madonna a rózsalugásban, Jézus születése, rézmetszetek). Erősen hatott Dürer művészetére.

Schooner (ang.), kisebb kétárbocos vitorlás hajó.

Schopenhauer, Arthur (1788—1860) német filozófus, danzigi kereskedő-családból származott, anyja Johanna Sch. (1770—1838), írónő. Sch. beutazta Francia- és Angolországot. 1811. Berlinben telepedett le. 1811. u. o. egyet. magántanár, de előadásait hamar abbahagyta és Frankfurtba költözött, ahol haláláig lakott. Főműve: Die Welt als Wille u. Vorstellung (1814) nem keltett figyelmet. Filozófiája Kant kritikai idealizmusából indul ki, a dolgok lényegének az életakarást tekint. Az életakarát megtagadása biztosítja a viágtól és a szenvedéstől való megszabadulást.

Schönbauer Henrik, * 1894, szobrász. Münchenben tanult. Munkáiban az izomerőt és mozgásokat szereti ábrázolni.

Schönbeln, Christian Friedrich (1799—1868), német kémikus, az ózon, a lógyapot és kollódium felfedezője.

Schönberg, Arnold, * 1874, német zeneszerző. Egyik utörője a szabadformájú, modern zenének. Mint festő is jelentékeny.

Schönberger Armand, * 1885, festő és grafikus.

Schönbrunn, császári kastély Bécs XIII. kerületében, Hietzingben, hatalmas parkkal. Építését Mária Terézia fejezte be 1750.

Schöndruck (ném.) a. m. szépnyomás, az iv első oldalán való nyomás; a tulsó oldalán levő nyomás neve: Widerdruck.

Schönerer, Georg (1842—1921), osztrák politikus, az alldeutschok vezére, a Los von Rom jelszó hirdetője.

Schönherr 1. **Gyula** (1862—1908), történész, bp.-i egyet. m. tanár. Főműve: Corvin János. — 2. **Karl**, * 1869, író, bécsi orvos, novellista és drámaíró. Tömör parasztdarabjai: A Föld, Gyermektragédia nálunk is színe kerültek.

Schöpflin Aladár, * 1872, író, a Franklin Társ. irod. titkára, a Vasárnapi Ujság éveken át volt szerk., a Nyugat munkatársa, irod. kritikus. Művei: Magyar írók. A legújabb magyar irodalomról. Reg.: A pirosruhás nő (ebből szind. is), Mossóczy Pál szép nyara (ebből színmű: Vége a szép nyárnak), Hatvani professzor fölátadása.

Schratt, Katharina (1855—1928), osztrák színművész, a Burg-Theater tagja. Híressé Ferenc József királyhoz való barátsága tette.

Schrecker, Franz, * 1878, német zeneszerző, a modern zene egyik utörője, 1921 óta a berlini zeneművészeti főiskola igazgatója. Operái:

Das Spielwerk der Prinzessin, Die Gezeichnete, Der Schatzgräber.

Schreiber Dániel, * 1894, bp.-i rendőrkapitány. Művei: A német rendőrség, Daktiloszkópia stb.

Schreiner, Olive (1859—1920), délafrikai angol regényíró. Magy. is megj.: Helket Péter közkatoná.

Schrenck-Notzing, Albert, Baron, (1862—1929), német pszichiáter Münchenben, fogl. a hipnotizmussal, spirítizmussal és az okkult jelenségekkel.

Schröder, Friedrich Ludwig (1744—1816), német színiigazgató és kiváló Shakespeare-ábrázoló.

Schröder-Devrient, Wilhelmine (1804—60), kiváló német drámai énekesnő.

Schubert, Franz Peter (1797—1828), osztrák zeneszerző, a modern dal megreformáló. Legismertebb 600 dala (Die schöne Müllerin, Die Winterreise stb. ciklusok), operái (Die Zauberharfe, Alfonso und Estrella, Die Verschworenen), 6 meséje, Lazarus c. oratóriuma, zongoraszonátái és számos kamarazenéje.

Schubin, Ossip (Aloysia Kärchner), * 1854, német írónő. Könnyű, szórakoztató regények.

Schuckert, Johann Siegmund (1846—1895), német mechanikus, a Siemens-féle dinamógép, az elektromos ivilámpa és akkumulátor stb. tökéletesítője. (Siemens-Schuckert Werke.)

Schulz Ferenc (1838—1890), építész, műegyet. tanár, (a vajdahunyadi vár restaurálása).

Schulek 1. **Frigyes** (1841—1919), építész, műegyet. tanár: nagyszabású műemlékrestaurátor (budavári koronázótemplom, csütörtökhegyi kápolna, vajdahunyadi vár, lőcsei városháza); terve szerint épült a szegedi ref. templom, a budavári Halászbástya, a jánoshegyi kilátótorony. — 2. **Vilmos** (1843—1905), bp.-i egyet. r. tan., szemész.

Schulverein, Allgemeiner Deutscher (újabb neve: Verein für das Deutschtum im Ausland), 1881. alakult német egyesület, amely a Németországon kívüli németiség megmaradását német iskolák útján igyekszik előmozdítani.

Schulze-Delitzsch, Hermann (1808—1883), német gazdaságpolitikus, a német szövetkezeti mozgalom előharcosa. A szociálliberalizmus híve, a szabad kereskedelmet és szabad ipart hirdette.

Schumann, Robert (1810—1856), német zeneszerző, a romantikus iskola egyik legnagyobb alakja. 1843. a lipcei konzervat. tanára lett. 1850—53. düsseldorfi zeneigazgató. Legkiválóbb alkotásai dalai, zongoradarabjai és kamarazenéi. Zenekari művei közül a Manfred és Faustnyitány és Das Paradies und die Peri c. műve a legismertebb.

Schumpeter, Josef, * 1883, kiváló osztrák közgazdász, 1919. osztrák pénzügymin., 1921 óta tókői egyet. tanár.

Schuschny Henrik (1860—1929), iskolaorvos, számos egészségügyi mű szerzője.

Schütte, Johann * 1873, német mérnök,

merov rendszerű kormányozható léghajók építője.

Schlütz 1. Antal, * 1880, p. arista, a bp-i egyet. a dogmatika ny. r. tanára. Művei: Vallásstan, Dogmatika, Summum theologiae. — 2. János, * 1885, orvos, belgyógyász, bp-i egyet. m. tanár.

Schwarz Gyula, * (1839—1900), államtud. író, az ókori történet bp-i egyet. tanára. Főképpen a görögök történetével fogl.

Schwandner, Johann Georg (1716—91), osztrák történész; fontos magyar forrásmunkáit adott ki: *Scriptores rerum Hungaricarum* (3 k. 1746—48).

Schwanr, Theodor (1810—82), német természettudár, a sejtelmélet megalapítója.

Schwanthaler, Ludwig von (1802—1848), német szobrász, a müncheni akadémia tanára, (a müncheni Bavaria, a sa'zburgi Mozart szobor stb.)

Schwartner Márton, (1759—1823), magyar statisztikus és történész, pesti egyet. tan.

Schwartz Elemér, * 1890, cisztercia, gimn. tanár, a bp-i egyet. a német nyelvjárásban és néprajz m. tanára.

Schwartz Ottó báró (1853—1913), elmeorvos, az atya (Ferenc) által alapított S. elme-egyházintézet vezetője, főleg az elmebetegek törvényes jogvédelmével fogl.

Schwarz, Berthold, freiburgi franciskánus szerzetes volt, 1330 körül állítólag feltalálta a puskaport, amelyet azonban Kinában sokkal régebben ismertek.

Schwarz I. még: Schwarz és Schwartz.

Schwarzenberg, Felix, herceg (1800—1852), osztrák államférfi. Az októberi forradalom leverése után 1848. miniszterelnök lett. Az osztrák 1849-i alkotmány, az orosz intervenció Magyarország ellen. Haynau diktatóri hatalommal való felruházása, a 13 aradi vértanú kivégzése, a német szövetség helyreállítása, a Poroszországot megalázó olmtüzi szerződés Sch.-nek műve.

Schwarzwald, alacsony hegység Badenben, itt ered a Duna.

Schwechat, község Bécs mellett, 9000 l. 1848 okt. 30. magyar csapatok veresége.

Schweidel József (1796—1849), 1848—49-i honvédtábornok. Résztvett a pákozdi és a schwechati csatában. 1849 okt. 6. Aradon golyó által kivégezték.

Schweinfurti zöld, arzéntartalmú zöld fe.ték. mérges.

Schweiz I. Svájc.

Schwimmer Rózsa (Bédi), * 1877, tisztviselő-nő, 1904. megalakította a Feministák Egyesületét. A háboru alatt külföldön békepropagandát folytatott. Amerikában él.

Schwind, Moritz von (1804—1871), osztrák festő, a müncheni akadémia tanára; romantikus tárgyú képek a német középkorból.

Schwitters, Kurt, modern német író és festő. Legismertebb könyve: Anna-Blume. Egyéb művei: Franz Müllers Drathfrühling, Die Kathedrale.

Schwyz, egyike a 3 eredeti svájci kanton-

nak a Vierwaldstätti tótól K-re. 908 km². 62.000 l. Allatevényesítés, teigazdaság.

Sclitcet (lat.: scire licet) a. m. tudni illik, ugyanis.

Scintillatio (lat.) a. m. az állócsilagok pislogása.

Scipades Elemér, * 1875, orvos, a pécsi egyet. a nőgyógyászat ny. r. tanára.

Scipio, 1. Publius Cornelius S. Africanus Maior (Kr. e. 235—183), római hadvezér; a 2. pun háborúban az afrikai Zama mellett döntő csapást mért Hannibalra (202). — 2. Publius Cornelius S. Aemilianus Africanus Minor (Kr. e. 185—129), római konzul (147) és hadvezér; a 3. pun háborúban feldulta Karthagót (146). Tiberius Gracchus mozgalmai során, mint a föld-törvények ellenzőjét, meggyilkolták.

Schtovszky 1. Béla, * 1878, 1910. országg. 1922. nemzetgy. képviselő, 1922 aug. a nemzetgyűlés elnöke, 1926 okt. belügyminiszter. — 2. Tibor, * 1875, kereskedelmi miniszter, tisztv. a békéttárgyalásokon a külügyminisztérium kiküldöttje, majd keresk. államtitkár. 1924. nov. külügyminiszter. 1926. a Magy. Ált. Hitelbank vezérigazgatója, felsőlházi tag.

Sclerosis (gör.) a. m. keményedés, elmeszesedés. (L. Arterioszklerózis.)

Scontro (ol.) a. m. ellenőrzés, egybevetés, ellenőrző könyv.

Scott, 1. Robert (1868—1912), angol sarkutazó. 1902—4 a Discovery-expedició élén felfedezte a VII. Edvárd király fensíkot a D-i szél. 56° a'alt. 1912. (Amundsen után egy hónappal) elérte a D-i sarkot, de visszatérében odaveszett. — 2. Walter, Sir (1771—1832), skót költő és regényíró, 1802. lépett föl skót népies balladák gyűjteményével, majd saját balladáival. Történelmi regényei közül kivalónk Waverley, Ivanhoe, Kenilworth, Quentin Durward.

Scotus Eringena (Joh. Scotus), angol valószínűleg a 9. sz.-ban, Az ész és tekintély összeegyeztetésén dolgozott; először vitte be a filozófiába a miszticizmust.

Scotus Viator, angol publicista. Robert William Seton-Watson írói álneve, * 1879, tíz éven át foglalkozott az osztrák-magyar monarchia nemzetiségi problémáival. Most a londoni egyetem tanára. Főbb művei: The future of Austria-Hungary, Racial problems in Hungary, Corruption and reform in Hungary, Absolutism in Croatia, The Southern Slave question. **Scranton**, város az Egyes. Áll. Pennsylvania államában, 138.000 l. Vas-és acélpárr, kőszénbányák.

Scr.be, Augustin Eugène (1791—1861), francia vigjátéktíró. Különböző társszerzőkkel 300-nál több színművet és vigjátékokat, több mint félszáz operaszívet írt.

Scrip., (ang.) a. m. irat, nyugta.

Scrutinium (lat.) a. m. a szavazás eredményének megállapítása.

Scul (ang.), egypárevőző versenycsónak.

Sculpsit (lat.), szobrokon a. m. metszette.

Sculptura (lat.) a. m. szobrászat, szobormű.

Scylla, görög mondabeli szörnyeteg, tengerszorosban lakik, barlangban (szemben vele

a Charybdis l. o.) s a hajókról leszedi és elpusztítja a hajósokat.

Sé kisk., Vas vm., szombathelyi j., 390 l., ut. és up. Torony.

Sealsfield, Charles (ered. nevén Karl Postl, 1793—1864), német író, sokáig Éit Amerikában, ka'andos regényeket írt.

Sealskin (ang.) a. m. fókaprém.

Séance (franc.) a. m. ülés, kül. spirítusza ülés, amelyen egy médium a szellemekkel való érintkezést közvetíti.

Season (ang.) a. m. évszak, időny.

Seattle, az Egyes. All. legnagyobb kikötője a Nagy-óceán partján, 316.000 l. Egyetem, Hajóépítés, Terménypiac.

Sebenico (Sibenik), dalmát kikötő a Kerka torkolatánál, 30.000 l. Bor-és olajtermelés. 1919 óta Jugoszláviáé.

Sebesi I. Ernő, * 1803, orvos, író. Művei: A csönök karján, Öklös fohász (verskötetek). — 2. Samu (1860—1930), erdélyi színész és újságíró. Művei: A toll, Szegény emberek c. novelláskötetek, Bűnhődés, Mákviág, szindarabok.

Sebess Dénes, * 186), a Magy. Földhiv. igazgatója, felsőházi tag; birtokjogi szakmunkák.

Sebestyén, szt., * 288, a pretoriánus testőrség századosa, vértanu, a lövészek patronusa. Fához köve, nyilakkal átlőtt testtel ábrázolják.

Sebestyén I. Ede, * 1875, hírlapíró, román nemzetiségi kérd. fogl. — 2. Géza, * 1878, színész és színgazgató. 1924. átvette a Városi Színház bérletét. — 3. Gyula, * 1864, történeti és irod. tört. író, a Kisfaludy-Társ. Népkölt. Gyűjt.-nek szerkesztője (A magyar honfoglalás mondái, A regösök, A magy. rovásírás hiteles emlékei stb.). — 4. Gyula, * 1887, orvos, a sebészeti műtétan egyet. m. tanára. — 5.

Jenő, * 1884, bp.-i ref. teológiai tanár és író. — 6. Károly, * 1872, középisk., majd orsz. színművészeti akad. tanár. A klasszika filológia, filozófia, irodalomtörténet, nyelvészet és dramaturgia terén dolgozott. Költeményeket írt és jeles műfordító.

Sebláz, sebfertőzés következményeként fellépő láz. Ha a fertőzés a véráramba is bejut: vérmérgezés.

Sebők I. Sári, * 1886, operaénekesnő, a bp.-i Operaház örökös tagja. — 2. Zsigmond (1861—1919), újságíró, novellista s itusági író, a Jó Pajtás szerk. (Mackó ur elbeszélései és Dörmögő Dömötör kalandjai).

Sec., a secundum (lat. a. m. másodperc) rövidítése.

Seco'io, Il, milanoi napilap 1866 óta.

Secrétaire (franc.), kis fiókos butordarab, vízszintesre behajtható íróasztallappal.

Sedan, város E-Franciaországban, 20.000 l. Gyapjuszövés. 1870 szept. 1. döntő német győzelem a franciákon.

Sedes (lat.) a. m. ülőhely, lakóhely. **S.** apostolika: pápai szentszék.

Seekt, Károly von, * 1866, német vezéreredes. A világháboruban 1916. az erdélyi front vezérkari főnöke.

Seeland, a legnagyobb dán sziget, 7026 km², 10.000 l. Földművelés, állattenyésztés.

Selket (Mahmud S.) pasa (1854—1913), török hadvezér az utjörökök pártján.

Segantini, Giovanni (1858—1899), olasz festő, aki hegyi disznópásztorból vezető művészé fejlődött és főleg az Alpok lakóinak életét csesztelte pontilista módszerben.

Segesvár (Sighisoara), város Nagyküüllő vm., 12.000 l. Közép- és renesszánszkori műemlékek. Szövőipar. 1849 aug. 31. itt tört el Petőfi Sándor.

Segner-kerék, a kifolyó víz visszalökése által forgatott kerék. Feltalálója a pozsonyi származású Joli. Andreas Segner (1704—77), debreceni orvos, majd a fizika tanára Göttingenben és Halléban.

Ségur, Sophie Rostopchine Eugène de, grófnő (1799—1874), kedvelt ifjúsági művek szerzője (Egy császi naplójából, A rossz Zsófi).

Seherézádé, az Ezeregyéjszaka arab-perzsa regényjátékjának keretének központi nőalakja és mesemondója.

Seigneur (franc.) a. m. a szüvrén hercegk címje.

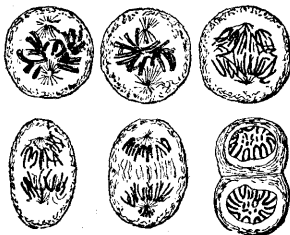
Seine, I. Szajna.

Seipel, Ignaz, * 1876, prelátus, osztrák államférfi, 1909. tanár a salzburgi egyetemen. 1918. népjóléti miniszter, 1921 óta a keresztény-szocialista párt vezére. 1922—24. és 1926—29. miniszterelnök.

Seismograph (gör.), I. Szeizmográf. **Sejk** (arab) a. m. öreg, a beudinok törzsfőnöke. **S.** ül.-szám, mohamedán főpap.

Sejnm, a lengyel képviselőház neve.

Sejt, az élő lények testének legalemlyebb önálló alkotórésze. All protoplazmából. **S.** magból és **S.**-falból. A **S.** alakja és nagysága igen változatos, a munkamegosztás elvének

Sejtosztás

megfelelően mindig a célhoz alkalmazkodik. A **S.**-ek többnyire csak mikroszkóppal láthatók, de vannak igen nagyok is, pl. a madártojás egyetlen **S.** Szaporodásuk osztás által történik.

Sejtelmélet, az a tanítás, hogy minden élő lény teste egy v. több sejtből áll (egysejtiük, többszejtiük). E tételt Scheiden mon-

dotta ki először a növényekre (1838) s egy évvel később Schwann az állatokra.

Sekel, ó-babilonai pénz- és sulyegység, a zsidóknál ezüstpénz.

Sekrestye (a középkori-latin sacristia szóból), helyiség a templomokban a folszerelések megőrzésére.

Sekt (spany.: vino secco, aszúbor) a m. pezsgő.

Selen, l. Szelén.

Selene, a Hold istennője a régi görögöknel (lat.: Luna).

Self-made-man (ang.) a m. az az ember, aki önérejből küzdötte fel magát.

Sellak (ném.), az indiai gumilakk kiolvastatásával állítják elő. Haszn. kence, pecsétviasz, gramofonlemezek stb.

Selye kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 203 l. vasut, táviró, telefon, posta.

Selmecbánya (Banská Štiavnica), város Hont vm., 15.000 l. Ezüst-, arany-, réz- és óombányái kimerültek. Trianon óta Csehszlovákiáé. Bányászati és erdészeti akadémiája Sopronba költözt.

Selters (Nieder-S.), falu és fürdőhely Poroszország Hessen-Nassau tartományában, 1400 l. Asványvíze nálunk is elterjedt.

Selyeb kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 777 l., ut. és up. Homorogd.

Selyem, a selyemlepke hernyójának mirigyváladéka. A S. festése kátrányfestékekkel történik. A világ nyerselyem-termelése 1927. 50 millió kg. ebből Japán 32, Kína 10, Olaszország 4.1, Korea 1.3, Előázsia 1.3, India 0.5, Franciaország 0.36 millió kg-ot termel.

Selyemlepke, a szövőlepkék családjába tartozó lepké faj. Fehéres-sárga színű, zömök testű, repülni nem tud. Kínából került hozzánk Kr. u. 6. sz.-ban. A nőstény pár száz petét rak, ezekből kelnek ki a selyemhernyók. Ezek csakis eperfafelevéllel táplálkoznak. A növekedés befejezte után a S. selyemszálakból álló tojásdad gubóval fonja körül magát s ezen belül bábba alakul. A bábból lesz a lepke, mely a gubót átfúrja s kibukik.

Sem, a biblíában Noé legidősebb fia, utódai a semiták (l. o.).

Semita (gör., helyesen szkéma), l. Schema.

Semayer Vilibald (1868–1928), nemz. muzeumi o. igazgató, etnografus.

Semiták, a biblia szerint Sem utóda. A nyelvi rokonság alapján a babilonlakat, asszirokat, punokat és hébereket, az aramokat, kaldeusokat, az arabokat és az etiopokat számítják a S. közé. Ezeknek nemcsak a nyelvi közös, hanem külsőleg is hasonlítanak: ivelt szemöldök, hajlott orr és duzzadt ajak. Ez a S. típus. Ósházájuk É-Afrika v. az Eufrat völgye volt.

Semita nyelvek csoportjába tartoznak a kihalt babiloni v. assziri nyelv, az ékiratok nyelve, az arameus nyelv, továbbá a föníciai, héber (a bibliai nyelv), arab és etiop nyelvek.

Semjén kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 712 l., ut. és up. Ricse.

Semjénháza kisk., Zala vm., letenyei j., 772 l., ut. Murakeresztur, up. Molnári.

Semlegesség, tartózkodás a háboruban való részvételtől más államok összeütökzése esetén. Svájc S.-ét nemzetközi szerződéses garantiák. A S. szabályait a 2. hágai békekonferencia 1913. alkotta meg.

Semmelweis Ignác (1818–65), orvos, a pesti egyet. a szülészet tanára, korszakalkotó felfedezése, hogy a gyermekágyi lázat fertőzés okozza. Kortársai nem ismerték fel jelentőségét.

Semmering, a K-i Alpok egyik legnevezetesebb hágója, 980 m magas. Alagútján át vezet a bécs-rieszti vasut. Klimatikus üdülőhely.

Semper, Gottfried (1803–79), német építész, a görög és főleg római császárkori építészet alapos tudósa.

Semper aliquid haeret (lat.) a m. valami mindig megragad (Bacon mondása: audacter calumniare, S., a m. rágalmazz merészen, valami mindig megragad).

Semper idem (lat.) a m. mindig ugyanaz.

Semsey 1. Andor (1833–1923), nagybirtokos, főleg ásványtannal és földtannal foglalkozott. A természettudományok bőkezű mecénása volt. — 2. László gróf, * 1869, földbirtokos, felsőházi tag.

Senatus, 1. a régi Rómában kormányzótanács (öregek tanácsa). Caesar alatt 900 tagja volt. Rendkívül nagy hatalma a császárság idején pusztító formássággá süllyedt. — 2. A római S.-ra való visszaemlékezéssel több mai államban (Egyes. Államok, Franciaország stb.) a törvényhozás felsőházának neve. — 3. Az egyetemek kormányzótanácsa, a legfőbb egyetemi igazgatási és fegyelmi hatóság. Tagjai a rektor és a dékánok.

Senatus Populusque Romanus (S. P. Q. R., ebben a rövidítésben a római birodalom címere), a római senatus és nép, vagyis a birodalom két fő hatalmi tényezője. A római birodalom hivatalos neve.

Seneca, 1. Annaeus (Kr. e. 54–Kr. u. 39), római rétor (szónoklattanár). Ránk maradt 10 könyvből álló s a római retorika ismeretére rendkívül fontos stílusgyakorlat-gyűjteménye. — 2. Lucius Annaeus (Kr. e. 4–Kr. u. 65), római filozófus és rétor, senator, majd Nero nevelője. A Piso-összeesküvésben való gyanúsága miatt Nero öngyilkosságra ítélte. Főbb művei: filozófiai és természettudományi értekezések; 124 erkölcsi tartalmu levél; egy szatíra Claudius császár tökéltévkéltetéséről, 8 tragédia.

Senefelder, Aloys (1771–1834), a könyvnyomás (litográfia) feltalálója.

Senilitás (lat.) a m. öreges; senilitas: agykori gyöngeség.

Senior (lat.) a m. idősebb; család v. testület legidősebb tagja.

Sennyey Pál br. (1822–88), magy. államférfi. Az 1847–48. országgyűlésen konzervatívpartí programmal vett részt. 1865–7. tárnokmester. A fuzió (1875) után megalapít

totta a jobboldali konzervatív ellenzékét (S. párt).

Se non è vero, è ben trovato (ol.) a. m. ha nem is igaz, jól kitaláltak.

Señor (spany.) a. m. uram.
Sénye kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 224 l., ut. és up. Zalaszentlászló.

Senyeháza kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 484 l., telefon, posta.

Sényő kisk., Szabolcs vm., nyirbögányi j., 906 l., ut. és up. Nyírhuza.

Sepia, a tintahal tud. neve. Testében van az u. n. ossa S. (szépiacsont), amelyet csiszolásra használnak.

Sepró, a bor erjedése után leülepedő, élesztőgombából, borközből stb. álló anyag. Ebből párolják le a S.-pálinkát.

Sepszentgyörgy (St.-George), erdélyi város az Olt mellett, 9000 l.

Septemvir (lat.), a Hétszemélyes Tábla bírja 1848 előtt.

Septuaginta (iat.), az ószövetség legrégebb fordítása, amelyet 72 tudós 72 nap a. at. készített Pharos szigetén.

Sequesterum (lat.), valamely birtok zár alá vétele.

Serall (perzsa) a. m. palota; szultáni palota.

Serajevo, I. Szarajevo.

Serao, Mattile, * 1856, olasz író. Művei regények és novellák. Legtöbb magy. is megj.

Serapis v. Sarapis, ó-egyiptomi istenség.

Serbet (arab) a. m. ital, gyümölcsle.

Serédi Jusztinán, * 1884, Magyarország hercegprímása, bibornok, esztergomi érsek, kiváló egyházijsz.

Seregélyes nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., vasut, táviró, telefon, posta.

Seregélyháza kisk., Vas vm., község—felsőöri j., 140 l., ut. és up. Nagyvács.

Sereghy Elemér, * 1880, zeneesztétikus és zenetörténeti író.

Sérénade (franc.) a. m. éjjeli zene.

Serenissimus, tulajdonképp fenség, a német fejedelmek címe, de a 19. sz. végén a polit. izü élelapok révén a fejedelmek gunyveve.

Serényi I. Béla gróf (1866—1919), politikus, a főrendiházban a liberális egyházpolitikát képviselte. 1866 óta a képviselőház tagja, keresk. államtitkár, 1910—13 és 1918. fölmívelésügyi miniszter. — 2. **Gusztáv**, * 1880, író és hirlapíró. Fantasztikus regények szerzője.

Seress I. Imre, * 1860, hegyművész és író. **Homeros-paródiák** és egyéb **humoreszkek** és A nagy háború legendái. — 2. **László**, * 1875, író és hirlapíró; számos közgazd. és történelmi művet írt.

Serestély Béa, * 1888, erdélyi író. Művei: A parasztrógné (népszimű), Vasutas élet, Zeniten.

Sérfenyősziget kisk., Győr, Moson és Pozsony egyes. vm., magyaróvári j., 481 l., ut. és up. Halászi.

Serge (franc.), gyapjuból készült bélészövet.

Sergeant (franc.) a. m. altiszt, őrmester.

Serif (arab) a. m. nemes, Mohamed le-szarmazottjainak címe.

Serly Lajos (1855—1912), zeneszerző és operettíró. Operettjei: Csókon szerzett völgyény, Tót leány, Ingenyelök stb.

Serpa Pinto, Alexander Alberto de la Roche (1846—1900), portugál Afrikakutató.

Sérsekszőllős kisk., Somogy vm., tabi j., 366 l., ut. és up. Tab.

Sértés, párosujjuak családjába tartozó háziállat, a vaddisznótól származik. A him szemfoga agyarái alakult. Mindenevő, testét merev sörte fedi. Husáért, zsirjáért tenyésztik, sörtejét kefeiparban haszn. Számos fajtája van. Ugyszólván az egész világon tenyésztik.

Sérv, valamely szerv kilépése a testüregből, leggyakoribb egy bélkacs kidudorodása a hasfal bőre alá. S.-kötő a S. visszaszorítására szolgáló izümelék.

Servet, Michael (tul. Miguel Serveto, 1511—53), spanyol orvos, aki az egyházi szentháromság-dogmát bibliai tanulmányai alapján elvetette. Genfben átutazóban elfogták és megfűtették. Kivégzése helyén emlék áll.

SERVICE (franc.) a. m. kiszolgálás, asztali edénykészlet.

Sesostris, II. Ramses egyipt. király görög neve.

Sesztina Jenő, * 1869, vaskereskedő, felsőházi tag, a debreceni vasker. és iparkamara elnöke.

Setälä, Emil Nestor, * 1864, finn nyelvtudós, egyet. tanár és volt külügymin.; munkássága a finn-ugor nyelvtudomány egész körére kiterjed.

Seth, egyiptomi isten, Oziris ellenfele, a gonoszság és sötétség megtestesülése.

Séthy Antal, * 1873, igazságügyi államtitkár, a KANSZ országos elnöke, az Igazságügyi Közlöny szerkesztője.

Seton Watson, I. Scotus Viator.

Settlement (ang.) a. m. telep, település.

Seurat, George (1860—91), francia festő, a neompresszionisták csoportjának egyik vezére.

Sevcenko, Grigorjevics Tarasz (1814—61), az ukránok első lírikusa. Dalokat s a jobbagység érdekében politikai költeményeket írt.

Sévigne, Marie de Rabutin-Chantal marquise (1626—96), a francia levéllírás mestere, leányához 25 éven át intézett leveleit.

Sevilla, város D-Spanyolországban, Andaluza főhelye, 215.000 l. Pompás arab és keresztény középkori műemlékek. Római vízvezeték. Régi egyetem (1254). Gyáripar. Forgalmas kikötő.

Sèvres, Párizs egyik DNY-i elővárosa, 10.000 l. Világhírű porcellángyárt 1876. St. Cloudba helyezték át.

Sévresi béke, a Törökország által 1920 aug. 10. aláírt békeszerződés. A S. értelmében Törökország elveszt Tráciát, az Egei-tenger szigeteit, Arméniát, Szíriát, Mezopotámiát, Palesztinát és arabiai birtokait. A török hadsereget 50.000 főre szállították le. A török nacionalisták az angorai nemzetgyűlésen elvetették a S. határozatait és több

mint két évig tartó harcuk eredménye a lausannei konferencia (l. o.) lett, amely módot adott a S.-t.

Sextans, csillagászati műszer égitestek magasságának meghatározására, főleg hajókon a hajó helyének megállapításánál.

Sexualis (lat.) a. m. nemi.

Sforza, Carlo, gróf, * 1872, olasz diplomata; 1920–21. külügyminiszter, 1922 jun.-nov. párizsi nyugókövet.

Sforzando (ol.), zenei műszó, a. m. nyomattal, erősebben.

Sfumato, olasz festészeti műszó; Leonardótól származik és jelenti a fénynék a forma és vonal élességét felolvasztó erejét.

Sgraffito, olasz faldíszítő eljárás, amelynek a sötét vakolattal burkolt falat világosra vakolják, aztán a világos vakolatból kimetszik a redárizolt ábrázolást, amelynek az előtűnő sötét vakolat adja meg a színet.

Shackleton, sir Ernest Henry (1874–1922), angol sarkutazó. Expedíciót vezetett a D-i sarkvidékre és a sarkot is megközelítette. Meghalt negyedik utjának elején, még mielőtt partra szállt volna.

Shakespeare (Shakspeare), William, az újabbkori dráma legegységesebb hatású költője, * 1564, Stratford-on-Avonban. Londoni színpéz volt. Korán fölépített drámaival, szonettjeivel és egyéb műveivel. Mint a Globe- és Blackfriars-színház tulajdonosa, meglehetősen gyűjtött. Eleve végén visszavonulni szülővárosába, † 1616. Drámai közül munkásságának első periódusába sorozzák (1588-tól) a tragédiák közül a Romeo és Juliát és Titus Andronicust, a VI. Henrik, II. Richard és III. Richard c. tört. darabokat; a vígjátékokból A két veronai ifjút, a Fölsült szerelmeket, a Tévedések játékat és a Szentivánéji álmat. A második szakaszból valók: A velencei kalmár, A makrancos hölgy, A windsori ivg nők, Sok hűhő semmiért, Ahogy tetszik, IV. Henrik, V. Henrik és János királyi. Virágkorára (1601-től): a Hamlet, Julius Caesar, Lear király, Othello, Athéni Timon, Antonius és Cleopatra, Coriolanus, Macbeth c. tragédiák, a Szeget szeggel, Vége jó: minden jó, Troilus és Cressida c. vígjátékok. Az utolsó periódusba tartoznak: a Téli rege, a Cymbeline, a VIII. Henrik, a Vihar.

Shampooing (ang.) a. m. a fejbőr és haj mosása.

Shaw, George Bernard, * 1856, angol kritikus és drámaíró. Komédiáiban és egyéb műveiben éles szatírával perszifálja a mai társadalmat (Candida, Caesar és Cleopatra, Warrenn mestersége, Az orvos dilemmája. Az ördög cimborája, Ember és felsőbbrendű ember, Vissza Matuzsálemhez és Johanna). Nevezetesek kritikai művei, szocialista dolgozatai. Alapító tagja a Fabian Society-nek. 1925. Nobelj.

Sheffield, gyárváros Közép-Angliában, 1/2 millió I. Kémpengéi első a földkerekségen. Acéllemezek, műszerek, szőnyegek. Egyetem technikai szakosztállyal.

Shelley, Percy Bysshe (1792–1822), angol költő, Byron barátja. Szabadgondolkodása miatt kiutasították az egyetemről, Svájcban, Itáliában élt, ahol a speziai öbölben a tengerre fult. Művei: Queen Mab, Alastor (költ.), Prometheus unbound, The Cenci (drámák) stb.

Sheridan, Richard Brinsley (1751–1816), angol író és politikus. Nagyszerű szónok, jeles korfesző, szatirikus vígjátékos (The school for scandal; The rivals).

Sheriff, eredetileg a. m. a grófság öre, bíróját. Most a grófsági S. tiszteletbeli tisztviselő. Az Egyes. Áll.-ban, a countyban a végrehajtóhatalom legfőbb tisztviselője, akit a legtöbb államban választanak.

Sherry, a Jerez de la Frontera környékén termő spanyol bor (xeresi bor) angol neve.

Shetland-szigetek, 117 sziklás sziget Skóciától É-ra; összesen 1428 km², 30.000 l. Halászat, juh- és ponyny-tenyésztés. Fővárosuk Lerwick.

Shilling, angol pénzegység, 1 angol font huszadrésze. Értéke kb. 1.40 pengő.

Shirting (ang.), bélések használt ritkás pamutszövet.

Shock (ang.) a. m. ütés; az orvostudományban hirtelen erőszakos behatásra (robbanás, baleset stb.) beálló szivgyengeség.

Shocking (ang.) a. m. megütőkézt, megbotráncóztató keltő; illetlen.

Shrapnel, l. Snrapnel.

Shrewsbury, város Ny-Angliában, 30.000 l. Vas-, bőr-, üvegipar.

S. H. S., a Szerb-Horvát-Szlóven királyság rövid elnevezése, l. Jugoszlávia.

Shvoy Lajos, * 1879, székesfehérvári püspök-felsőháji tag.

Shylock, Shakespeare Velencei kalmárjában szereplő zsidó uszorás.

SI (norvég) a. m. hótalp, l. Ski.

Sibboleth (héber: ka'asz), jelszó, amelynek kiejtéséről ismerték fel a gileádaiak az efráimítákat.

Sibelius, Jean, * 1865, finn zeneszerző, a helsingforsi zeneiskola igazgatója, a nemzeti jellegű finn zene egyik főalakja.

Sibyllák, a római mondában forrásoknál s barlangokban jósló isteni nők. A régi római S. könyveikből nagy csapások idején tanácsot kértek. A ma megélő, görögnyelvű, u. n. S. jóslatai a Kr. u. 2–5. sz.-ban keletkezett keresztény, pogány és zsidó jóvendőlések.

Sicambria, Aquinum középkori neve.

Siccardusburg, August (1813–68), osztrák építész, a bécsi akadémia tanára; társával E. van der Nüll-lel korszakalkotó műveket teremtett (Arzenal, Operaház Bécsben).

Siccativ (lat.: siccus, a. m. száraz), szárító o'aj, az olajfestészetben haszn.

Sic itur ad astra (lat.) a. m. így jut el az ember a csillagokig (Vergilius).

Sic tran-it gloria mundi (lat.) a. m. így tűnik le a világ dicsősége.

Siculicidium, székegy ördöklés, latin kronosztikon, betűit, mint római számokat összeadva ki-

jön 1764, amikor Mádéfalvánál a katonai öszszelírás ellen tiltakozó székelyeket Carato alvezredes felkoncoltatta.

Sic volo, sic jubeo (lat.) a. m. így akarom, így parancsolom.

Sidló Ferenc, * 1882, szobrász, a Képzőműv. Főisk. tanára (Nemzeti Áldozatkészség lovaszobra, a Szabadság téren a »Nyugatek. stb.).

Sidó Zoltán, * 1880, ny. szöfv. tanácsjegyző, a Vámpolitikai Központ titkára. Művei: A vámpügytan rendszere, Az angol városi szervezet stb.

Si duo faciunt idem, non est idem (lat.) a. m. ha ketten teszik ugyanazt, az nem ugyanaz.

Siegbahn, K. M. G., * 1886, svéd fizikus, a Röntgen-sugarak fizikájával fogl. 1924. Nobel-díj.

Siegescür József, * 1873, gör. kat. prelátus, a bp-i egyet. a román nyelv nyug. ny. r. tanára.

Siegfried, a német nemzeti hősmonda főalakja, niederlandi Sigmund király és Sieglinde fia. Eredetileg az északi mitológia alakja, de az alsórajnai frankoknál összeolvadt a burgundi gót és hun hősmondákkal s a Nibelung-ének tragikus vésthozó hőse lett.

Siemens, Ernst Werner (1816–92), német mérnök, a modern elektrotechnikának legkiválóbb fejlesztője. Hálske német mechanikussal együtt a távirót tükéletesítette és 1847. megalapította a világűrű Siemens–Halske elektrotechnikai céget, amelyből a nagy Siemens–Schuckert Művek Rt. indult ki. **S.** nevéhez fűződik a dinamoelektromos élv. felfedezése és a dinamógép feltalálása (1866), ámbár Jedlicky Anyos korábban jött rá. **S.** fektette le az első tengeralatti kábeltelepítést és tervezte 1879. az első villamos vasutat.

Siemering, Rudolf (1835–1905), német szobrász; a lipcsei győzelmi emléék az ő alkotása.

Sienna, város Közép-Olaszországban (Toscana), 50.000 l. Régi egyetem (alap. 1300.). Értékes műemlékek.

Sienkiewicz, Henryk (1846–1916), lengyel elbeszélő. Eleinte realizstikus, ironikus falusi rajzokkal tűnt föl, majd a 17. sz. harcaiból vett nagyméretű történeti regényekkel. Világszerzte híres azonban Quo Vadis? (1895) c. ókeresztény regényével lett. Nemzete birtokot adományozott neki. 1905. Nobel-díj.

Sierra Leone, brit gyarmat Felső-Guineában (Ny-Afrika), 80.000 km², 1.500.000 l. Pálmatermékek, kola. Fővárosa és kikötője Freetown.

Sierra Morena, nagykiterjedésű hegyrendszer D-Spanyolországban, a Guadiana és a Quaalquivir völgyei közt.

Sierra Nevada, i. magas hegység D-Spanyolországban. Főcsuca a Mulhacén (3480 m). — 2. A Cordillerák egyik hegyláncja az Egyes. All. Kalifornia államában. Legmagasabb csucsa a Mount Whitney, 4540 m.

Sieyész, Emanuel (1748–1836), abbé, francia államférfiu. Egyike a nagy forradalom elő-

futárainak, aki a harmadik rend, a polgárság részére egyenlő politikai jogokat követelt.

Si fecisti, nega (lat.) a. m. ha megtetted, tagadd le.

Signmond Elek, * 1873, a bp-i egyet. a mezőgazdasági kémiai technológia ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja. Főművei: Mezőgazdasági kémia, A hazai szikések ismeretése és javítása módjai.

Signac, Paul, * 1863, francia festő, a pointillisták vezéralakja.

Signore (ol.) a. m. ur; signora: urnő; signorina: kisasszony.

Signorelli, Luca (1441?–1523), olasz festő; firenzei iskola mestere (Utolsó itélet Ierótóban, Dante illusztrációk).

Signum (lat.) a. m. jel; **S. laudis**: katonai érdmérem.

Signay I. Antal gróf, * 1879, politikus. A Friedrich-kormány alatt dunántúli kormánybiztos, IV. Károly második puccskisérletekor 1921 okt., mint résztvevő letartóztaták, 1926 óta országgyűll. képvis. — 2. **Jakab**, I. Zsigray.

Signuranta (de stat. roman) a. m. államrendőrség Romániában.

Silták, mohamedán szekta Perzsiában, akik Abu Talib fiában, Ali-ban látják Mohamed igazi utódját, 1512 óta Perzsiában államvallás.

Silk I. József, * 1855, kamarazeneész, zeneakadémiai énektanár. Irt énekiskolát. — 2.

Sándor, * 1839, piarista tanár, lírai költő, irodalomtörténész. Művei: költemények, novellák, szinművek.

Sikabonyi Antal, * 1886, kritikus, a Nemz. Muz. tisztviselője. Művei: Komjáthy Jenő, Könyvtári kérdésekről, Petőfi és Arany barátsága. Szerkesztette a Bibliofil Szemlét és a Könyvbarátok Lapját.

Sikátor kisk., Veszprém vm., zirci j., 770 l., ut. és up. Veszprémvársány.

Sikér, a galumbagvak fehérjeje, mely a hég alatti sejtrétegekben van elraktározva. A barna liszben több a **S.**, tehát az 4nlóbb. A tiszta **S.** szolgáltatja a cipészek csizét.

Sikkasztás, bűncselekmény, az követi el, aki rábizott idegen dolgot jogtalanul elululajdonít.

Sikkim, angol hűbérés állam a Himalájában, 7300 km², 80.000 l.

Siklófélek, több, mint 1000 fajban az egész Földön elterjedt gyíkok. A nálunk élő fajok ártatlanok, a trópusok alatt élők között vannak mérgefogások is, a szemüveges, a tengeri gyíkö stb.

Siklórepülés, mótornélküli repülés, leállított mótortal.

Siklós nagyk., Baranya vm., siklósi j. 5523 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Siklós Albert, * 1878, zeneszerző, zeneesztétikus és pedagógus, a Zeneműv. Főiskola tanára. Zenekari és hangszeres munkákat írt. Elméleti munkái: Hangszereléstán, Összhangzat-tan, Ellenponttan, Zeneesztétika.

Siklósodony kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 237 l., ut. és up. Baksa.

Siklósnagyfalu kisk., Baranya vm., siklósi j., 437 l., vasut, ut. Kistapolca, up. Siklós.

Siklóssy i. **László**, * 1881, parlamenti gyorsíró, művelődés- és művészettörténeti író. Főbb művei: A modern magyar érem- és plakettművészet, Az exlibris Magyarország és külföldön A magyar keramika tört., A Gyűjtő c. folyóirat szerk. — 2. **Pál**, * 1899, színházi rendező a Nemzeti Színháznál.

Silentium (lat.) a. m. csend.
Silhouette (franc.), árnyékképe valamely élőlénynek v. élettelen tárgynak, amelynek körvonalait belül sima feke szín tölti ki. Nevét Etienne de S. francia pénzügyminiszterről kapta (1757).

Silicium, i. Szilícium.
Sillabizálás (gör.), a m. szótagolva olvasás.
Sillbor (ném.), sárgáspiros bor, amely rozsa- v. narancsszínbe játszik.

Siloah, gyógyvizű tó a régi Jeruzsálem mellett.

Siloahfelltart. Jeruzsálemben a Zion-hegy alatt a Hiskia (Kr. e. 727–690) király által készített alagutban. 1880. fedezték fel. A felírat a két végponton kezdett munka bevégzéséről, a középben való találkozásról szól.

Silos (spany.), gabona v. hasonló áruk raktározására szolgáló épület.

Silvestre, Armand (1838–1901), francia lírikus és elbeszélő. Csupó történelmi novellái igen népszerűek voltak.

S'il vous plait (franc.) a. m. ha úgy tetszik; *csócsók.*

Sima kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 199 l., ut. Erdőbénye, up. Abaujkér.

Simaháza kisk., Sopron vm., csepregi j., 52 l., ut. és up. Sajtoskál.

Simán Erzsébet, * 1900, költő és novellairó; köteve: Hatvan mese és vers.

Simay Imre, * 1874, festő és szobrász, az Iparműv. Főiskola tanára. Legismertebbek kutyatanulmányai és majomszobrai.

Simmel, Georg (1858–1918), német filozófus és szociológus; művei: Probleme der Geschichtsphilosophie, Philosophie des Geldes, Soziologie stb.

Simmenthal, a Simme-folyó völgye a Berni Alpokban (Svájc). Szarvasmarhatenyésztés.

Simon, i. Péter apostol előbbi neve. — 2. **Kyrene** S. vitte a kimerült Jézus helyett a keresztet a vesztőhelyig. — 3. **S. mágus**, pénzen akarta megvásárolni az apostoltól a Szentlélek adásának hatalmát. Ezért nevezték róla a simoniát (l. o.).

Simon i. **András**, * 1889, ügyvéd, országgy. képv. — 2. **Béla**, a bp.-i egyet. a fogászati diagnosztika és műtétian m. tanára. — 3. **Elemér**, * 1875, Sopron vm. és Sopron város főispánja. — 4. **György János**, * 1893, festőművész. Olaszországban és Svájcban voltak első kiállításai. Magyarországon 1923. állított ki. — 5. **János**, * 1880, kiszгада, országgy. képv. — 6. **Menyhért**, * 1897, szlovenszói költő és hirlapíró. Verskötetei: Szivet, csak szivet! Eletünk lényege.

Simonfa kisk., Somogy vm., kaposvári j., 621 l., ut. Kaposvár, posta.

Simonai, egyházi javakkal való kereskedés. A név Simon mágusról ragadt e bünön.

Simonkai Lajos (1851–1910), bp.-i egy. m. tanár, botanikus. Műve: Erdély edényes flórája.

Simonmajor nagyk., Tolna vm., központi j., 1364 l., ut. Szedres, up. Tolna.

Simonozeki, japáni kikötőváros Hondo-szigeten, 72.000 l.

Simontornya nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 3215 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Simonsits Elemér, * 1869, nyug. főispán, felsőházi tag.

Simonyi i. **Jenő**, * 1860, geográfus, kereskedelmi akadémiai tanár, számos népszerű földrajzi mű szerzője. — 2. **József báró** (1771–1832), huszárezredes, legendás vitézségéért Mária Terézia rendet kapott. Elete végén ismeretlen okból tozságra vetették. — 3. **Mária**, * 1888, színművész; 1926 óta Móríz Zsigmond felesége. — 4. **Zsigmond** (1853–1919), bp.-i egyet. r. tanár, magyar nyelvész. Munkássága irányítólag hatott a magyar nyelvudományban. Szarvas Gáborral együtt szerkesztette a Nyelvtörténeti Szótárt. Legfőbb munkái: A magyar határozók, A magyar kőtűszók, A tüzetes magyar nyelvtan alakitana, *Magyar nyelv. Sokat foglalkozott a helyes magyarság kérdéseivel. 1895-től szerk. a Magyar Nyelvőr.

Simonyi-Semadam Sándor, * 1864, ügyvéd, politikus. 1901–18. néppárti képviselő, az i. nemzetgy. alelnöke, Huszár lemondása után 1920 márc. 16.–jul. 19. miniszterelnök.

Simor János (1813–91), esztergomi érsek, bibornok, kiváló egyházi szónok és műbarát. Ő koronázta meg I. Ferenc Józsefet. A kat. autonómiamozg. megindítója.

Simplicissimus, i. Grimmelhäusen német író 17. sz.-i szatirikus kalandorregényének hőse. — 2. 1896. Münchenben alapított élelap, politikai szatíráról híres.

Simpon, 2009 m. magas hágó a Wallis-i (Valais) Alpokban, Svájc és Olaszország határán. 69 km hosszú pompás kocsit vezet át rajta és 1898–1905. épült 20 km hosszú vasuti alagut (a Föld leghosszabb alagútja) alatta.

Sina Simon báró (1810–76), dugszadg görög eredetű emberbarát. Sokat áldozott a Nemzeti Múzeum, Nemzeti Színház, a vakok intézete, a gyermekkórház, bölcsődek stb. céljaira. A M. Tud. Akadémia palotája neki köszönheti felépítését.

Sinai v. Horeb, a bibliában annak a hegynek neve, amelyen Mózes a 10 parancsot kapta Istenőt.

Sinaia, falu és üdülőhely Romániában, 2600 l. 2500 m magas Bucsecs lábánál, 860 m magasságban. Királyi nyaraló.

Sinclair, Upton, * 1878, északamerikai író. Regényeiben az amerikai tőke és munka küzdelmének képét adja és propagálja a szocialista életfelfogást (A dzsungel, Szén őfelsége, Jimmie Higgins, Petroleum, Boston).

Sinding, i. **Kristian**, * 1856, norvég zene-

szerző. 1921-től a new yorki Rochester egyetemén a zeneszerzés tanára. Két szimfóniáján kívül zenekari művei és Heimfahrt c. dalciklusa a legnépszerűbb. — 2. **Stefan** (1846–1922), norvég szobrász (Walkür, Barbár anya).

Sine ira et studio (lat.) a. m. harag és elfogultság nélkül (Tacitus).

Sine qua non (lat.) a. m. ami nélkül nem; elengedhetetlen feltétel.

Singapore, Straits Settlements brit gyarmat fővárosa, D-Ázsia legforgalmasabb kikötője, Malakkától D-re, S.-szigeten (555 km², 434.000 l., 6200 fehér), 260.000 l. (négyötöde kínai). Kaucsuk, ón, rizs, pamut, korpa; cukor- és fűszerpiac.

Singer 1. **Artur**, * 1870, hirlapíró, a Berliner Tageblatt magyarországi tudósítója; történelmi tanulmányokat írt. — 2. **Sándor**, * 1853, könyvkiadó, íj. és id. Wolfner Józseffel társulva alapította a Singer- és Wolfner irodalmi intézetet. — 3. **Szigmond**, (1850–1913), szerkesztő, főrendiházi tag. Évekig a Neue Freie Presse bp.-i politikai levelezője, 1906-tól a Pester Lloyd főszerkesztője.

Singer és Wolfner irodalmi int. rt., bp.-i könyvkiadó cég, alapította 1885. Singer Sándor, íj. és id. Wolfner József. Főképp ifjúsági és szépirodalmi kiadványok. Megindította az Egyetemes Regénytárt, az En Újságom gyermeklapot, az Új Idők szépirodalmi képes hetilapot és a Magyar Lányok leánylapot, a Művészet-et, a Milliók Könyve és Koronás Regények vállalatot.

Single-tax (ang.) a. m. egyetlen adó, l. Földértékdadó.

Sinn fein (kelta, a. m. mi magunk), az ír függetlenségi mozgalom jelszava.

Sinológus (lat.) a. m. a Kinára vonatkozó ismeretekben tudós.

Sinope, török kikötőváros Kis-Ázsiában, a Fekete-tenger partján, 10.000 l.

Sintér, l. Gyepmester.

Sinto, sintoizmus, a japánok ősi vallása, természetimádás. Egyes természeti erők megzemélyesítve képezik kultusz tárgyát. Kiváló tisztelében részesülnek az (elhalt) uralkodók és egyéb kiváló férfiak.

Sió, a Balaton vizét levezető csatorna. Zsilipekkel szabályozott vize a Kaposon és a Sárvizen át a Dunába jut.

Sióagárd nagyk., Tolna vm., központi j., 1925 l., telefon, posta.

Siófók nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 3150 l., hajóállomás, vasut., táviró, telefon, posta. A Balaton leglátogatottabb fürdőhelye.

Siómaros kisk., Veszprém vm., enyingi j., 589 l., ut. jut, up. Balatonszabadi.

Sion (helyesebben: Cion), Jeruzsálem várhegyének egyik csúcsa, amelyen Dávid vára állott, később egész Jeruzsálemre átment a S. név. Ma a ref.-ök egyházukat nevezik S.-nak.

Sipka-szoros, a Balkán-hegység átjárója, 1333 m magas. 1877. az orosz sereg nehéz harcok árán kieroszakolta rajta az átkelést.

Sipoly (lat.: fistula, a. m. cső), orvosi

műkifejezés, jelenti a betegségek következtében előálló járatokat, csatornákat a testben. Leggyakoribb az a S., amely a test belsejében fellépett gyuladós folyamat váladékát vezeti a test felszínére.

Sipos Domokos (1892–1927), publicista, a dicsőszentmártoni Erzsébet-könyvnyomda rt. igazgatója. Művei: Istencm, hol vagy? Novellák, Zokog a porszem, szindarab.

Sipócs Jenő, * 1878, Bp. polgármestere. 1906 óta a székesfővárosnál szolgált az ügyészségnél, 1920. a kormány Bp. kormánybiztosává és helyettes főpolgármesterévé nevezte ki. 1920. és újból 1926. a törvényhatósági bizottság polgármesterré választotta.

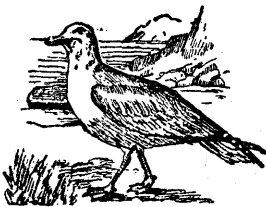
Sipulusz, Rákosi Viktor írói neve.

Sir (ang.), megszólítás, a. m. ur.

Sirach v. Jesus ben Sirach, ószövetségi apokrif könyv neve. Szerzője Jesus S. fia v. unokája.

Siracuza, olasz város Szicília tartományban, Ortygia-szigeten, 65.000 l. Ókori romok. Kr. e. 734. alapították, 212. a rómaiak meghódították és lerombolták.

Sirályfélék, az uszmadarak családja, kiválóan repülnek, usznak és buknak. Az Eszaki-

Sirály

tenger partján tömegesen élnek, de több fajuk nálunk telcl.

Sirász, város DNY-Perzsiában, 30.000 l. Kertészet, bor- és mandulatermelés. Szádi és Háfiz költők szülőhelye. Közéleben vannak az ókori Persepolis romjai.

Sire (franc.) a. m. Felsőg.

Sirius, égboltunk legfényesebb állócsillaga a Nagy Kutya csillagképben. Fénye négyszer erősebb, mint a többi elsőrendű csillagoké. Távolága 16 fényév. Kettős csillag.

Sirmlum, római város a Száva mellett, a mai Mitrovica helyén.

Sirok nagyk., Heves vm., pétervári j., 2017 l., vasut., telefon, posta.

Sirokko (ol.: scirocco), főleg D-i szél a Földközi-tenger E-i partján. Télen esőt hoz, nyáron száraz és gyakran a Szahara porát zudítja Európa D-i partjaira.

Sirván-szönyeg, a Kaukázusban készülő csomózott, medaillonos rajzu tarka szönyeg.

Sismond, Jean Charles (1773–1842), francia történetíró és közigazdász.

Sisypkos, l. Sziszifusz.

Si tacuisses, philosophus mansisses (lat.) a. m. ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna.

Sit tibi terra levis (lat.) a. m. Ígyen neked könnyű a föld (sírköveken).

Sit venia verbo (lat.) a. m. bocsánat a szóért.

Siva, a hindu szentháromság egyik tagja. **Si vis pacem, para bellum** (lat.) a. m. ha békét akarsz, készülj háborúra.

Sixtus, pápák. IV. S. (1471—1484), építtette: a S.-kápolnát, a nagy vízvezetékét. — **V. S.** (1585—90), erélyes kézzel irtotta ki a pápai állam banditáit, nagy építkezéseket vitt véghez (Szt. Péter-templom kupolája, a lateráni palota).

Sixtus-kápolna, a római Vatikánban, melyet IV. Sixtus pápa építtetett (1473—81). Michelangelo oltár- és mennyezetfestményeiről híres. A pápai ünnepi istentiszteletek s a pápa-választás színhelye.

Sixtus-levelek, IV. Károly királynak Sixtus parmai herceghez, Zita királyné testvéréhez 1917 márc. 5. intézett levelei. A levelek Poincaréhoz száltak, s azokat a feltételeket tartalmazták, amelyek mellett IV. Károly hajlandó lett volna a szövetséges hatalmakkal a békét megkötöni. A király letagadja a levelek valódiságát, amikor Clemenceau azokat nyilvánosságra hozta. Czernin külügyminiszternek a S. miatt kellett lemondania.

S. J., személynecvek után a jezsuita szerzetes való tartozás jelzi. (Societas Jesu rövidítése).

Skadenc (ol.: scadenza) a. m. lejárat.

Skagerrak, beltenger Dánia és Norvégia közt. 1916 jun. 1. eldöntetlen csata a német és angol hajóhad között.

Skála (ol.) v. hangsor, a zenében egymást követő hangok sora. Legegyszerűbb a kromatikus S., amelyben a hangok féltávolságban követik egymást. A többi S.-ban egész és féltávolságok vegyesen fordulnak elő. Megkülönböztetnek dur v. kemény és moll v. lágy S.-t.

Skald, óskandináv költő és énekes.

Skalnitzky Antal (1836—78), építész, műegy. tan. Koch Henrikkel társulva alkotott (Hungária-szálló, egyetemi könyvtár, az 1914. lebontott Nemzeti Színház, Thonet-udvar, Károlyi Alajos gr. palotája, az Oktogon tér négy sarokháza Pesten stb.).

Skalp (ang.) a. m. fejbőr, amelyet győzelmi jelül az indiánok lenyuztak.

Skamandros, az ókori trójai síkság egyik folyója, a régi Trója természetes védelmezője. Mai neve: Mendere Szjuu.

Skandálmi (lat.) a. m. verset a ritmus szerint taktusban előadni.

Skandalum (gör.) a. m. botrány.

Skander bég, I. Kasztrióta György.

Skandinávia, Európa É-i nagy félszigete, 770.000 km². 8 millió I. Ny-i része közepmagas hegység örök hómezőkkel, gleccs-reakkel, fjordos partokkal, K-i része tavakkal és morénákkal tarkított síkság. Magában foglalja Svédországot és Norvégiát. Néprajzilag hozzászámítják Dániát is.

Skarabeusz, ganajturó bogár; a régi egyiptomiaknál szent állat, amulettül, majd ékszerűl használták.

Skarlát (franc.) a. m. biborvörös.

Skarlátina (franc.) a. m. vörheny.

Skariba tenni (ol.) a. m. félreállítani.

Skeleton (ang.), alacsony, könnyű sport-szánkó, amelyen a sportoló hason fekszik.

Sketch (ang.) a. m. vázlat. Színpadi értelembe a rövid, hatáskereső dráma.

Ski (norvég. a. m. hótalp), a lábakra szija-zott keskeny, kb. 2 m hosszú fatalp, közlekedési és téli sporteszköz.

Skiff, egyvezős versenycsónak.

Skioptikon (gör.) a. m. képvetítő készülék.

Skipetárok (albán), talán a. m. sasok fiai; az Albániában, Görög- és Olaszországban lakó albánok neve.

Skoda-művek, alakult 1859. 1869. Emil Skoda (1830—1900) szerezte meg és fejlesztette nagygyá. Gyártmányai: ágyuk, lőszer, hadi- és közlekedési járművek. Központi gyártelepe Pilsenben.

Skóffium, arany v. ezüst himzőfonal.

Skolasztika (lat.), a középkori iskolai filozófia. Keresztény bölcsészetnek is nevezik. A keresztény hitügyszágot akarja megerősíteni, tehát elsősorban metafizika. Hajtóerői az ész, ok és tekintély. Nem annyira a tapasztalatból indul ki, mint inkább a szó- és fogalom-elemzésben, szószálhosszogatásokban keresi feladatát. Egyik legfontosabb kérdése az áltálm. fogalmak kérdése.

Skolozis (gör.), a gerincoszlopnak frontális síkban való elferdülése.

Skontó (ol.) a. m. engedmény leszámítolásmál.

Skontro (ol.), könyvviteli ellenőrzés bizonyos javak állományában történt változások kimutatására.

Skopas, görög szobrász a Kr. e. 4. sz.-ban; a szenvedélyek ábrázolója (Orjngő bacchánso, A kalydoniai vadkanvadászat).

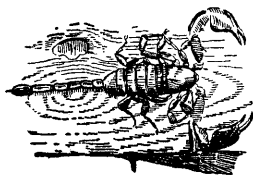
Skopje (Uzsküb), város Jugoszláviában, a Vardar-folyó mellett, 42.000 I. G. e. kel. püspökség, jogi és teol. fakultás.

Skorbut (holland), magyarul: súly, táplálkozási betegség, oka vitamink hiánya a táplálékban. Tünetei vérzések, a nyálkahártyák, kül. foghús gyulladása stb. Gyógyszere friss táplálék (gyümölcs). Régebben gyakori volt hosszú utat járó vitorlás hajók személyzete közt.

Skorpió (gör.), a nyolcadik állatövi csillagkép, kb. 40 csillaggal, amelyek között elsőrendű a vörös Antares.

Skorpió-félék (gör.), a pókokkal rokon izeltlábú állatok, potrohuk tagolt s többnyire hosszú és szintén tagolt utópotrohuk van. Ennek végén van a méregmirigyvel kapcsolatos fulánk. A forró égöv lakói, de kisebb fajták Dél- és Középeurópában is előfordulnak.

Skótok, a kelta népcsalád leg-É-ibb ága, amely ősi nyelvét csaknem teljesen elfelejtette. Irodalmi nyelve az angol. A S. Angliának és Amerikának sok vezető egyénisé-

Skorpió

get adtak. Burns, Scott, Mill, Maxwell, Watt, Mac Kinley, Carnegie stb. **S.** voltak. Mac Donald is skót.

Skótorszag, Nagybritannia E-i része, 78.777 km², 5 millió l. Eghajlata hűvös és nedves. Partvonala igen tagozott. Felszínét középmagas hegységek borítják. Legnagyobb folyói a Clyde és a Tay, legnevezetesebb belvíze a Kaledoniai csatorna. A népesség túlnyomó része a D-i síkságon és a partvidéken tömörül. Itt némi zab- és burgonyatermelés folyik, szarvasmarhatenyésztéssel. A belső hegyvidék 1/5-e szántó-föld, az erdő még sokkal kevesebb. Halászata jelentékeny. Szénben és vasban a D-i rész igen gazdag; itt fejlődött ki az ipar is: a vas-, acél-, gép- és hajógyártás, pamut-, juta- és vászonszövés. Hajózáása jelentékeny. A műveltség igen magas és általános. Egyetem Glasgow, Edinburgh és Aberdeen. Fővárosa Edinburgh, kikötője Leith. **S.** Angliával együtt alkotja Nagybritanniát, követcit a londoni parlamentbe küldi.

Szkrjabin, Nikolajevics Alexander (1872–1915), orosz zeneszerző, az impresszionista technika mestere. Nagy zenekari műveken kívül zongoraműveket hagyott hátra.

Skrofulózis, l. Scrophulosis.

Skrupulus (lat.) a m. lelkiismereti kétség.

Skrutinium, l. Scrutinium.

Skuteczky Dóme (1850–1921), festő; velencei és magyartárgyú genréképek.

Skyscraper (ang.) a m. felhőkarcoló.

Slaby, Adolf (1849–1913), német elektrotechnikus, 1883-tól a charlottenburgi műegyetem tanára, különösen a drótnélküli táviró fejlesztésében vannak érdemei. Asszisztensével, Arco gróffal (l. o.) a neviket viselő rendszer feltalálója és tökéletesítője.

Slachic (lengyel), a m. slachiához tartozik.

Slachta (lengyel) a m. nemes.

Släger (ném.) a m. ütő, nagy dolog.

Slatin, Rudolf (**S.** pasa), * 1857, egyiptomi tábornok. Több ízben harcolt az egyiptomi hadsereg ellen. 1900–14-ig a szudáni hadsereg főfelügyelője volt. Munkája: Tüzzel és vassal Szudánban.

Slemiñh (héber) a m. szerencsétlen, peches. Chamisso elbeszélésének hőse.

Slevogt, Max, * 1868, német impresszionista festő és grafikus.

Slezák, Leo, * 1875, tenorista, a bécsi Operaház tagja, megírta visszaemlékezéseit: Meine sämtlichen Werke.

Szilgovica (szerb) a m. szilvapálinka.

Slöjd (svéd) a m. kézimunka.

Sluter, Claus (Claes Sluyter, † 1495?), németalföldi szobrász; nagyszabású mester (a dijon-i templom kapuzásztikája, Hardi herceg szarkofágja s a Mózes-kut hat próféta alakjával).

Smaragd (lat.), a berill nevű ásványnak zöldszínű változata. A szép darabok becses drágakövek. A legszebbeket Ceylon szolgáltatja.

Smetana, Friedrich (1824–84), cseh zeneszerző, 1866–74. a prágai nemzeti színház karnagya volt (Az eladott menyasszony, Dalibor operák és a Ma viast [Hazám] c. szimfonikus költeményciklusa).

Smichov, Prága egyik külvárosa, 60.000 l.

Smigelschi Oktáv (1866–1911), festő; legfőbb műve a balázsfalvi gör. kat. templom ujbizánci stílusú freskóképei.

Smiles, Samuel (1812–1904), angol orvos és író. Kivált technikus-életrajzi (Stephensonék, Watt stb.) és az ifjúságnak példát adó élet- és jellemrajzi nevezetesei: On-ségély, Jellem, Takarékság.

Smirgel (ol.-ném.), a gyémánt után legkevesebb ásványnak, a korundnak pora; fémek csiszolására alkalmas. Ha enyvelv vászonra v. papírra kenik, kapják a **S.**-vázsnat v. papirt. Naxos-szigeten találják.

Smith, I. Adam (1723–90), angol közgazdász, a modern közgazdaságtudomány atya. Főműve: Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság természetéről és okairól. Ebben a munkát teszi az érték forrásának és mértékének. **S.** befolyása a tudományra mind a mai napig megmaradt. — 2. **Jeremiah**, * 1871, a Magyarországra küldött népszövetségi főbiztos, ügyvéd, bíró, amerikai nagybancok jogi szakértője. — 3. **Joseph** (1805–44), a mormon vallás alapítója.

Smoking (ang., a m. dohányzó), mélyen kivágott rövid férfikabát.

Smokk (Schmuck), jellemetlen újságíró, G. Freytag Journalisten c. darabjában. Innen **S.** gunyos elnevezése a hozzáértésüket oktanul fitogtatóknak.

Smollet, Tobias George (1721–71), angol hajóorvos, regényíró. Az angol tengerész- és humoros kalandregény apja.

Smuts, Jan Christian, * 1870, bur államférfi, ügyvéd, az angol-bur háborúban tábornok, 1916. a bur csapatok vezére az afrikai német gyarmatok ellen vívott harcban, Botha halála után a dél-afrikai államszövetség miniszterelnöke 1921–24.

Snøb (ang.) a m. előkelők majmolója, nyegle, műveletlen, felfuvalkodott filiszter.

Snorrer (jidis) a m. kéregető.

Snowden, Philip, * 1864, angol államférfi. Tanító, majd tisztviselő volt, a Labour Party külpolitikai és pénzügyi szakértője. Mac Donald kormányának pénzügyminisztere.

Só, l. Konyhasó.

Sóbányászat l. Sótermelés.

Sobor kisk., Sopron vm., soproni j., 796 l., ut. Szany, up. Egyed.

Societas Jesu (lat. Jézus társasága), a jezsuita rend.

Société Anonyme (franc. a. m. névtelen társaság), részvénytársaság.

Société des Nations (franc.) a. m. Nemzetek Szövetsége.

Socinus, Faustus (1539–1604), olasz teológus, az unitárius egyház alapítója. 1578. került Erdélybe.

Socius (lat.) a. m. társ, szövetséges.

Socrates I. Sokrates.

Sodoma, város, melyet lakóinak istentelensége miatt Mózes I. könyve szerint (10. fej.) a Holt tenger elborított.

Sodoma, Antonio (Giovanni Bazzi 1477–1549) olasz festő, a sienai iskola mestere.

Sodrony I. Drót.

Sodronykötelpálya I. Drótkötélvasut.

Sófar (héber), kosszarvból készült kürt, hosszunapkor az istentiszteletnél végző hivatal.

Sogne-fjord, a leghosszabb (180 km) és legmélyebb (1200 m.) fjord Norvégiában.

Sogun (szej-i-taj-sogun a. m. a barbárokat legyőző nagy tábornok), 1191–1863. a japán feudális időkben a világi majordomusok s a mikádó (császár) első hűbéresének címe.

Sóhivatal, az állami egyedúrásságot képező só kiszolgáltatását, elosztását végző hivatal. A közpapi beszédben gúnyos értelmet kapott: S.-ba küldeni; menjen a S.-ba a. m. a bürokratikus eljárás utvesztőjébe fullasztani.

Soi-disant (franc.) a. m. ugynevezett.

Soirée (franc.) a. m. estély.

Soissons, francia város az Aisne mellett, 18.000 l.

Sójüvedék, a só termelésére és forgalombahozatalára von. monopoliom.

Sók, savak és lúgok egymásra hatásából keletkező semleges kémhatású vegyületek. A S. a természetben igen nagy szerepet játszanak. A S. többnyire kristályosak s egyesek vizet is tartalmaznak, mint pl. a gipsz. Ha a sóban hidrogén is van, akkor savanyu sónak mondjuk.

Sokk (ang.) a. m. heves rázkódás, I. Shock. **Sokorópátka** kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 1187 l., ut. Gic-Hathalom, posta.

Sokorópátka Szabó, I. Szabó István.

Sokrates (Kr. e. 469–399), a legnagyobb görög gondolkodók egyike. Apja szobrász volt és eleinte ő is apja mesterségét folytatta, de később kizárólag filozófiára adta magát és erkölcstanitónak lépett föl. Rut alakja ellenére személyiségének varázsa ellenállhatatlan volt. Azonban nyílt színvallása miatt sok ellensége is támadt, ezek közül hárman vádat emeltek ellene az esküdszéknél, amely S.-t halálra is ítélte. Jelentősége a filozófia terén, hogy az erkölcs tan felé fordította a vizsgáldást.

Sokratesi módszer, a tanításnak kérdező-felelő módja.

Soldo, olasz 5 centesimi értékű rézpénz.

Sóldos Béla, * 1881, Borsod, Gömör és Kis-Hont vm. főispánja.

Solenhofen, bajorországi község, 1300 l. Itt

Sokrates

bányásszák a könyvotatáshoz haszn. követ. Híres öslényanti lelőhely.

Solenoid, dugóhúzó a'akban csavart huzal. Ha elektromos áramot vezetnek át rajta, úgy viselkedik, mint a mágnes.

Solfara, többnyire működő vulkánok közelében található gáz-kráter, melyből kénés és más gázok távoznak el. Sok van a Vezuv közelében.

Solfeggio (ol.), énekgyakorlat a hallás fejlesztésére.

Solferino, falu E-Olaszországban a Gardátólól D-re, 1600 l. 1859. francia-szárd győzelem az osztrákokon.

Solt-itor (ang.) a. m. ügyvivő, ügyvéd.

Solloquium (lat.) a. m. magábanbeszélés, monológ.

Sollgen, város Poroszország Rajnai tartományában, 52.000 l. Vas-és acélöntés, fegyverek, bádógárúk. Kései európai híreik.

Solon (Kr. e. 610–559), a 7 görög bölcs egyike, athéni törvényhozó, akinek alkotmányra rendezte Athén társadalmának zilált gazdasági helyzetét, az összes adósságoknak elengedését. Megalkotta az esküdszéket, rendezte a mértekeket és sulyokat. Mint költő és filozófus (az arany középut) is nagy hatással volt népére.

Solong, város Kokinkínában, 44.000 l. Modern gyárpar. Rizshánó's, Agyagipar.

Solothurn (Soleure), 1841 óta svájci kanton az Aare völgyében. 792 km², 101.000 l. Földművelés; óra-, gép- és papíros-gyártás, gyapjuzsívás. Főhelye S. az Aare mellett, 13.000 l.

Solt nagyk., Pest vm., dunavecsei j., 7447 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Soltzentimre nagyk., Pest vm., kiskőrösi j., 1351 l., ut. Fülöpszállás, posta.

Soltvadkert nagyk., Pest vm., kiskőrösi j., 8180 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Solutio (lat.) a. m. oldat.

Solutreen, a régebbi kőkorszak egyik szaka. Nevét a Lyon melletti lelőhelyről kapta.

Solvay, Ernest (1838—1922), belga nagyiparos, alapítója a róla nevezett brüsszeli tudományos intézetnek, amely fiziológiai, szociológiai, politikai, társadalomtud. s kereskedelmi tudományal fogl.

Sóly kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 423 l., vasut, ut. Hajmáskértábor, up. Hajmáskér.

Sólymár nagyk., Pest vm., pomázi j., 2972 l., vasut, távíró, telefon, posta. Szénbányászat.

Sólymók, nálunk is előforduló ragadozó madarak. Régebben Európában divatban volt, de a Keleten ma is gyakorolják a betanított sólymokkal való vadászatot.

Sólymosy Sándor, * 1864, irodalomtörténész és etnográfus, a szegedi egyet. az etnográfia ny. r. tanára.

Sólyom Andor, * 1865, a győri kir. ítélőtábla elnöke. Művei: Fegyelmi jog az igazságügyi szakban s a Moravcsik Ernővel együtt rt.: Az orvos működési köre az igazságügyi szolgálatban.

Som kisk., Somogy vm., tóbi j., 774 l., vasut, távíró, posta.

Sombart, Werner, * 1863, német közigazdász, berlini egyet. tanár. Főbb művei: Sozialismus u. soziale Bewegung. Die Juden u. das Wirtschaftsleben. Der moderne Kapitalismus. Grundlagen u. Kritik d. Sozialismus.

Somberek kisk., Baranya vm., mohácsi j., 1892 l., ut. Palotabozsok, posta.

Sombrero (spany.), széles karimájú könnyű kalap.

Somerszet, grótság Anglia DNY-i részében, 4200 km., fél millió l.

Somlai Artur, * 1884, színművész, a Nemzeti Színház, majd a Belvárosi Színház tagja. Több évet töltött Németországban, mint filmszínész.

Somló I. Bódog (1873—1920), jogi és társ. tud. író, a kolozsvári egyet. tanára. Főművei: A nemzetközi jog bölcelete, Szociológia, Jogbölcselet stb. — 2. **József**, * 1892, operaténkes, az Operaláz tagja. — 3. **Sándor** (1859—1916), színész és színműr. 1902—1908-ig a Nemzeti Színház, később a Színművészeti Akadémia igazgatója. — 4. **Sári**, * 1856, szobrász.

Somlójenő kisk., Veszprém vm., devecseri j., 734 l., ut. Túskevár, up. Somlóvásárhely.

Somlószőlős kisk., Veszprém vm., devecseri j., 1354 l., ut. Túskevár, posta.

Somlóvásárhely kisk., Veszprém vm., devecseri j., 1773 l., vasut, ut. Túskevár, posta.

Somlóvecse kisk., Veszprém vm., devecseri j., 490 l., ut. Túskevár, up. Nagyalsony.

Somlyó I. Ernő, * 1891, író és lapszerkesztő. Münchenben él. — 2. **Zoltán**, * 1882, hirlapíró és költő. Művei: Az átkozott költő, Nyitott könyv, Őszi regény, A férfi versei stb.

Sommás (lat.) a. m. rövid, egyszerűsített.

Sommás eljárás, a járásbírósnál alkalmazásban volt szóbeli peres eljárás.

Somme, kis folyó E-Franciaországban. Az Ardennek DNY-i lábánál ered és Abbeville alatt ömlik a La Manche csatornába.

Somodor kisk., Somogy vm., igali j., 982 l., vasut, távíró, posta.

Somogy kisk., Baranya vm., pécsi j., 1758 l., vasut, távíró, posta.

Somogyasza kisk., Somogy vm., igali j., 1210 l., ut. Igal, posta.

Somogyapáti kisk., Somogy vm., szigetvári j., 490 l., ut. Szigetvár, posta.

Somogyaracs kisk., Somogy vm., barcsi j., 426 l., ut. és up. Babócsa.

Somogyaszaó kisk., Somogy vm., kaposvári j., 892 l., vasut, távíró, up. Meryne.

Somogybükkösd kisk., Somogy vm., csurgói j., 481 l., ut. Zákány, up. Porrog.

Somogyicső kisk., Somogy vm., csurgói j., 762 l., ut. és up. Ihárosberény.

Somogydőröske kisk., Somogy vm., igali j., 772 l., ut. Somogyzil, posta.

Somogyajsz kisk., Somogy vm., marcali j., 947 l., távíró, posta.

Somogyehéregyház kisk., Somogy vm., marcali j., 431 l., ut. Nemesvid, up. Somogy-sámon.

Somogyhárság kisk., Somogy vm., szigetvári j., 1182 l., ut. Szentlászló, posta.

Somogyhatvan kisk., Somogy vm., szigetvári j., 644 l., ut. Némelad, up. Somogyapáti.

Somogyi I. Béla (1868—1920), tanár és hirlapíró. 1905 óta a Népszava belső munkatársa, a Károlyi-forradalomban közoktatásügyi államtitkár. A bolsevizmus idején visszavonult, az ellenforradalom első idejében szerk. a Népszavát. 1920 február 17. éjszaka munkatársával, Bacsó Bélával együtt meggyilkolták. — 2. **Ede** (1852—1921), hirlapíró, nyelvész; 1889-től a Budapesti Hirlap belmunkatársa. Szerk. 1878. a 16. köt. Magy. Lexikon, az ötnyelvű szótár. Foglalkozott a sumir kérdéssel is. — 3. **Erzsi**, * 1904, színművész, a Nemzeti Színház tagja. — 4. **István**, az elmebetegségek kór- és gyógytanának bp.-i egyet. m. tanára.

— 5. **József**, az ismeretelmélet és logika bp.-i egyet. m. tanára. — 6. **Manó** (1866—1928), közigazdász, nyug. pénzügyminiszeri tanácsos, egyetemi m. tanár. — 7. **Szilveszter**, * 1872, Szeged polgármestere.

Somogyiád kisk., Somogy vm., lengyeltői j., 1174 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Somogyásmon kisk., Somogy vm., marcali j., 1044 l., ut. Balatonszentgyörgy, posta.

Somogyásrd kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1950 l., ut. Kiskörpád, posta.

Somogyásonyi kisk., Somogy vm., marcali j., 426 l., ut. és up. Nemesvid.

Somogyasztiniklós kisk., Somogy vm., csurgói j., 1910 l., ut. Nagykanizsa, posta.

Somogyzell kisk., Somogy vm., igali j., 2353 l., távíró, posta.

Somogyzob kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1781 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Somogytárnóca kisk., Somogy vm., barcsi j., 1251 l., vasut, távíró, posta.

Somogytur kisk., Somogy vm., lengyeltői j., 1386 l., ut. Balatonlelle, posta.

Somogyudvarhely nagyk., Somogy vm., csurgói j., 2056 l., ut. és up. Berzence.

Somogyvamos kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 1420 l., ut. és up. Somogyvár.

Somogyvár kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 2496 l., vasut., táviró, posta.

Somogyvisonta kisk., Somogy vm., barcsi j., 797 l., ut. Erdősokonya, posta.

Somogyviszló kisk., Somogy vm., szigetvári j., 438 l., ut. Mozsgó-Szulimán, up. Somogyapáti.

Somogy vm., 6676 km², 358.000 l. Székhelye Kaposvár.

Somoskő kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 552 l., ut. és up. Somoskőujfalu.

Somoskőujfalu kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1749 l., vasut., telefon, táviró, posta.

Somssich I. László gróf, * 1874, földbirto-
kos, felsőházi tag. 1918 óta az OMGE elnöke.

— 2. **Miklós** gróf, * 1876, felsőházi tag. —
3. **Pál** (1811—88), politikus, a 40-es években a fontolva haladók vezérszónoka Kossuth ellen. 1861. és 1865. a képviselőház alelnöke, 1869—72. elnöke, majd Tisza Kálmán ellen küzdött, mint Apponyi híve.

Sonkád kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 677 l., ut. Kőlcse, posta.

Sonnino, Sidney (1847—1922), olasz politikus. 1893. pénzügyminiszter, 1906. és 1910. miniszterelnök, 1914—19. külügyminiszter.

Soós I. **Aladár**, orvos, a bp-i egyet. a belső betegs. diétás kezelése és technikája c. tárgykör m. tanára. — 2. **Károly**, * 1869, ny. gyalgos. tábornok, 1920. honvéd. miniszter, felsőházi tag. — 3. **Lajos**, * 1879, nemzeti muzeumi osztályigazgató, zoológus. Műve: Rendszeres állattan. — 4. **Zoltán**, * 1878, kuriai bíró.

Sophokles

Sophokles (Kr. e. 496—406), görög tragédiaró. Politikai hivatalokat viselt, majd egészen a költészetre adta magát s egymásután aratta diadalait. Több mint 100 drámát írt, 20 első díjat nyert, de ránk csak 7 tragédiája s 1 szatírdramája maradt. Tragédiái: Aias, Elektra, Oidipos király, Antigone, Trachisi nők, Philoktetes, Oidipos Kolonosban. **S.** megszorította a kar szerepét és számos szcenikai újítást kezdeményezett. Tragédiáinak főerőssége a mesteri jellemzés.

Soponya nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1491 l., ut. Nagyláng, posta.

Sopron, sz. kir. város, **S.** vm. székhelye, 35.248 l. Határában van a brennbergi szőlőbánya. Cukor-, szesz-, vegyészeti és gép-

Sopron: a városorony

gyárak. Bencés gimn., áll. reálisk. és leányliceum, ev. liceum és reálgimn., fiu- és női felsőkerek. isk.; ujabban a pozsonyi egyetem ev. teológiai fakultásának és a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémiának székhelye.

Sopronbánfalva nagyk., Sopron vm., soproni j., 2995 l., ut. Sopron, posta.

Sopronhorpács kisk., Sopron vm., soproni j., 628 l., táviró, posta.

Sopronkövese nagyk., Sopron vm., soproni j., 1460 l., vasut., ut. Nagylózs, posta.

Sopronnémeti kisk., Sopron vm., csornai j., 660 l., vasut., táviró, posta.

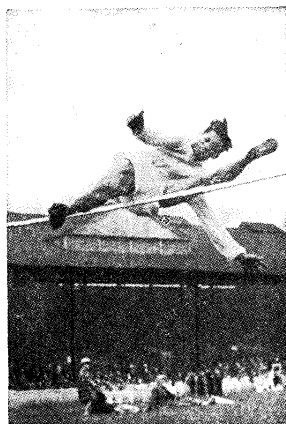
Sopronszécsény kisk., Sopron vm., soproni j., 302 l., ut. és up. Nagycenk.

Sopron vm., 3127 km²-en 250.000 l. Tria-

SPORT

Százméteres futóverseny végküzdelme.

Magasugrás,

Futball,

MODERN SZOBRÁSZAT

1

2

3

4

5

1. Meunier: Munkásfej. — 2. Maillol: Pihenő nő. — 3. Mestrovic: Férfifej.
4. Max Klinger: Lászt. — 5. Ernst Barlach: Orosz parasztlasszony.

non óta Ny-i fele Ausztriáé. A megmaradt rész 1783 km², 140.000 l.

Sorbonne, eredetileg Párizsban a 13. sz.-ban keletkezett teológiai főiskola. Nagyszerű épületeit (1635—53) Richelieu építtette. Ma a párizsi egyetem teológiai, történelmi, filológiai és természettudom. karának székhelye, a Quatier Latin központjában.

Sorel, I. (Soreau) Agnes (1409—50), VII. Károly francia király kedvese. — 2. Albert (1842—1906), francia egyet. tanár, a történelem és nemzetközi jog tudósa. Leghíresebb műve: L'Europe et la révolution française.

Sorkikápolna kisk., Vas vm., vasvári j., 210 l., ut. és up. Dömötöri.

Sorkikisfalud kisk., Vas vm., vasvári j., 248 l., ut. és up. Dömötöri.

Sorkipolány kisk., Vas vm., vasvári j., 264 l., up. Kisunyom; ut. Dömötöri.

Sorkitőfalva kisk., Vas vm., vasvári j., 378 l., ut. és up. Dömötöri.

Sormás kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 995 l., ut. Szepetnek, posta.

Soroksár nagyk., Pest vm., központi j., 16.253 l. Villamosvasut köti össze a fővárossal, amelynek kenyérellátásában nagy szerepe van. Vasut, telefon, táviró, posta.

Sorokujfalva kisk., Vas vm., szombathelyi j., 702 l., ut. és up. Kisunyom.

Sorrento, olasz városka a Nápolyi-öböl partján, 10.000 l. Tengeri fürdőjéért és természeti szépségeiért számos idegen keresi fel.

Sorsjáték, a szerencsejátéknak az a fajtája, amelynél az esélyeket tisztára a véletlen dönti el. Kendőzésének jogát nálunk az állam gyakorolja.

Sorsjegy, olyan értékpapir, amely feljogosítja tulajdonosát, hogy a megállapított nyeremény-sorsolásokban résztvegyen, ilyen az osztály-S.

Scertragédia, az olyan trag., amelyben a hős bukását a körülményeknek töle nem függő alakulása idézi elő.

Szortiment (franc. assortiment) a m. válogatott gyűjtemény. L. még: Szortiment.

S. O. S. (az ang. save our souls rövidítése) a m. mentsétek meg lelkeinket; veszélyben levő hajók vészjelzése a szikratávirón.

Sósav, klór és hidrogén vegyülete, színtelen, szúrós szagú gáz, melyet a víz molhón nyel el. A gyakorlatban mindig ezt a vizes oldatát használják. Konyhasóból állítják elő. A vegyi iparban rendkívül kiterjedt alkalmazása van. **Sósorszesz**, sós vízzel hígított, illóolajokkal szagosított sorszesz. Gyakran használt házi-zser (reuma stb.).

Sóshartyán kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 865 l., ut. Zagyvápálfa, posta.

Sóska, más néven oxálsav, a sóskában és más növényekben található sóska-savas káliumból állítják elő. Kristályos, színtelen, igen savanyú szerves sav. Káliumsóját (szarvas-szarvos) foltoknak szövetekből való eltávolítására használják.

Sóskut kisk., Fejér vm., váli j., 2630 l., telefon, posta. Mészakőbányája számos fővárosi

középlethez szállította az anyagot (Gellért-hegyi citadella, Opera, Országház).

Sostenuto (ol.), zenei műszó, a m. visszartartva.

Sóstófalva kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 317 l., ut. Gesztély, up. Ujcsalános.

Sósvérteke kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 393 l., vasut, ut. és up. Sellye.

Sótermelés. A konyhasób kétféle alakban, vizben oldva v. szilárd ásványi formában fordul elő. A tengerek sótartalma átlagban 3‰, a sós tavaké 10—28‰. Mindkettőből a sót úgy nyerik, hogy a partokon nagy lapos területeket elárasztanak a sós oldattal s ha a Nap a vizet elpárologtatta, a sót összegszedik. A tengerből ily módon nyert só fűszerül nem igen alkalmas, mert keserű ízű, de a sós tavakból nyert só kifogástalan. A szűkséglet legnagyobb részét a sóbányák fedezik, melyekben sokszor mérhetetlen tömegekben van felhalmozva a kristályos szilárd só (Torda, Marosújvár, Vielicza [Galicia], Stassfurt stb.). Ilyen helyeken a rendes bányászati módon nagy tömbökben fejtik ki a sót, mely közvetlenül felhasználható. A trianoni Magyarországnak egyetlen sótelepe sincs, teljesen behozatalra van utalva.

Sótermelés millió q-ban 1925.

Egyes.-Áll.	67
Németország	24
Kína	20
Nagybritania	19.5
Oroszország	18.5
Franciaország	18.2
Brit-India	13.2
Olaszország	9.2
Japán	9.1
Spanyolország	8.6
Lengyelország	3.4
Románia	3.3
Kanada	2.6
Egyiptom	2.1
Csehszlovákia	1.3
Holland-India	1.3
Tunisz	1.2
Ausztria	0.8
Világtermelés	236

Sótóny kisk., Vas vm., sárvári j., 1065 l., ut. és up. Nyóger.

Sótfise (franc.) a m. bárgyúság.

Sou, 5 centimes értékű francia rézpénz.

Soupault, Philippe, *1897, francia lírikus és regényíró, a surrealista csoport tagja.

Souper (franc.) a m. vacsora.

Southern (franc.) a m. alagsor, pincelakás.

Southampton, kikötőváros D-Ángliában, a La Manche-csatorna partján, 167.000 l. Hajó-, kábel- és gépgyártás; dokkok.

South Carolina, I. Dél-Carolina.

South Dakota, I. Dél-Dakota.

Southend on Sea, angol város a Temze torkolata közelében, 106.000 l. Tengeri fürdő.

South Shields, angol város a Tyne torkolatában, 117.000 l. Uvcg- és kémiai ipar.

Souverign (franc.) a. m. emlék.

Souverign, egy font sterling értékű angol aranypénz.

Sovinizmus, tulzó uszító hazafiasság. Chauvin nevéből ered, aki a Cogniard testvérek vigjátékában, mint mód fölötti hencsög regnuta szerepel.

Soxhlet, Franz (1848—1926), német vegyész, az agrikuturkémia tanára Münchenben. A cseccmotej sterilizálására szolg. készülék **S.** találmánya.

Sőtör kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 2182 l., telefon, táviró, posta.

Sömör, a test különböző helyein körülalaku hólyagocskák alakjában fellépő bőrbetegség.

Söpök Sándor, * 1866, gépészmérnök, a műegyet. az elektrotechnika ny. r. tanára, országg. képv.

Söpte kisk., Vas vm., szombathelyi j., 911 l., ut. Szombathely, posta.

Sör, árpaléből és komlóból készült, félig megerjedt s a további erjedésben megakasztott alkoholtartalmu folyadék. Ugy készül, hogy árpát megáztatva, enyhé meleg helyen csiráz-tatnak. Ez a csirázott árpa a malátá. A malátát 70—75° u vízbe teszik, létrejön a malátalé. Ezt komlóval forralják s kihűlés után élesztővel erjesztik. A sok szénsavat tartalmazó kész sört erősfalu hordókba v. palackokba fejtik. A különféle sörök alkoholtartalma 2—7% között váltakozik.

Sürödó, a pénzügyminisztérium 14.621/924. sz. rendelete értelmében a sörlé minden hektoliterje és a 100 foku cukormérő minden foka után 80 fillért tesz ki.

Söréd kisk., Fejér vm., móri j., 386 l., ut. és up. Bodajk.

Sövényháza nagyk., Csongrád vm., kiskun-dorozsmai j., 6469 l., telefon, táviró, posta.

Spa (németesen Spaa), városka és fürdőhely Belgiumban, a német határ közelében. 1918. német főhadiszállás székhelye.

Spácium (lat.) a. m. tér, házag.

Spadassin (ol.-franc.) a. m. izága párbajkereső; néha fölbérelt párbajozó.

Spádé (ol.) a. m. egyenes kard.

Spaghetti (ol.), vékony, zsinegerszerű száraz tészta.

Spañi (perzsa), Törökországban a lovasság, Algériában a benzülött lovasezredek neve.

Spañato (Split), dalmát kikötőváros, 25.000 l., az Adria partján. Bor-, olaj- és főzeléktermelés, halászat, hajózás. Római és középkori emlékek.

Spañr (franc.-ol.), sor, sorfal; kerítés gyümölcsfa, szőlő felkötésére.

Spandau, Nagy-Berlin egyik Ny-i külvárosa, 112.000 l. Agyuöntő, fegyver-, lőpor-, munició-, vegyeszeti és vagónyár.

Spann, Othmar * 1878, osztrák szociológus és közgazdász, az u. n. univerzalisztikus közgazd. irány képviselője, amely a klasszikus angol iskola és a szocializmus ellen etikai szempontok hangoztatásával küzd.

Spányi Béla (1852—1914), festő; tájképek (Nyírák, Fogyó hóid, Magyar cyprusok).

Spányik Kornél, * 1858, történész, egyházi, arckép-, genre- és interieurfestő (Murány bevétele, Norbert megtérése stb.).

Spányol csizma, a lábat összeszorító kintő-észkező.

Spányolfa', fémből, fából v. textilanyagból készült elmozdítható védő- v. válaszfal.

Spányol irodalom, nyelvélő a kasztíliai nyelvjárás emelkedett már a 12. sz.-ban, amikor a **S.** a Poema del Cid hősköteménnyel s a népies hősrómáncokkal kezdődik. E mellett vallásos és allegorikus tanító költészet fejlődik. A 16. sz.-ban a politikai nagyhatalommal kifejlődik a **S.** fénykora is: Olaszos csiszolt líra (szonett, canzone, elegia, pástorversek művelői; Boscan, Garciaso de la Vega, Lopez de Mendoza) mellett a régi népies irányt is folytatják. A drámában Navarro, Gil Vicente, Rueda utóbb munkái után Cervantes, de különösen a termékeny Lope de Vega magaslának ki. Az elbeszélő prózában a lovagregény (Amadis és társai) és a pástorregény uralkodott a 16. sz.-ban. Ez utóbbi főképviseelője Jorge de Montemayor (A szerelmes Diana). Népszerűek a csirkéfogó v. kalandregények (pikareszk), különösen Mateo Aleman Guzman-ja. A próza elsórangú mestere azonban Cervantes (l. o.) a lovagregényeket tökéletesítő, de sokkal mélyebben szántó Don Quijote-jával. A prózaírók közül még Szt. Theresa (levelek stb.) és Mariana történetirő magaslának ki. A 17. sz. közepén a vallásos és hazafias dráma kijegecesedik Calderon (l. o.) műveiben. Társai közül nálunk Moreto ismeretes (Közönyt közönnnyel, vigj.). Ezután az irodalom cikornyássá, affektálttá válik (Góngora). A 17. sz. pikareszk regénynek képviselője V. Espinel (El escudero Marcer de Obregon 1618), amelyre Lesage (l. c) Gil Blas-ja erősen támaszkodott. A 18. sz. a francia hatás kora. A 19. sz. 4. tizedében tért hódít a hazafias, történelmi s vallásos romantika (Rivas herceg, Mart. de la Rosa, Zárate, Breton de los Herreros, Hartzensbusch, Garcia Gutiérrez, Zorilla, a szónok és államférfi Castelar). A lírikusok közül nálunk legismertebb a Heine-féle G. A. Bequer, a nőirő, Fernan Caballero (Cecil de Arum) a regényt, Ayala a jellemvígjátékok utijta meg.

A realizmussal és analízissel vegyült romantikus dráma írói Tamayo y Baus, Echegaray és Jacinto Benavente, a kintő vigjátékíró. Az elbeszélők közül Alarcón (Escandalo), Benito Perez Galdós, Arm. Palacio Valdes (Hermana de S. Sulpicio), Emilia Pardo Bazán, Juan Valera (Morsamor) inkább a realistákhoz, a valenciai Vicente Blasco Ibáñez (Narancsfák között, Vértó Aréna) a naturalistákhoz számítható. A legújabb generációból kiemelkednek Ramon Valle-Indán, Ramon Gomez de la Serna, Pio Baroja, José Ortega y Gasset. A kritikusok közül napjainkban Unamuno vált híressé, aki bölcsekedő regényeket is írt.

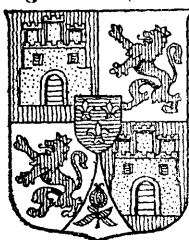
Spányol légy, a. m. kőrishogár.

Spanyol művészet. A középkori **S.** emlékei v. az arab művészetéhez tartoznak, v. pedig csupán átitései az északi keresztény művészeteknek. Legfejlettebb és legonállóbb még aránylag a szobrászat, amely a 15. sz.-tól kezdve virágzásnak indult. A stílus azonban még a 15. sz. végén is a gótika és csak a 16. sz.-ban tud a reneszánsz stílus utat törni. Ez gyorsan átfejlődött a barokba. Ennek a kései reneszánsz szobrászatnak a legnagyobb alakjai Montanes és tanítványa, Cano voltak. Az építészetben a 16. sz.-ban fejlődött ki gótikus stílus. A spanyol építészet azonban igazán önálló stílusformát teremteni nem tudott. A festészetben a 10. sz.-tól a 15. sz.-ig váltakozva uralkodtak a francia, olasz, alsórajnai és a németalföldi befolyások. A 15. és a későbbi századok kezdték kifejleszteni a nemzeti jellemvonásokat a spanyol festészetben. Igazi, nagy neveket és nagy eredményeket azonban csak a 17. sz. hozott. Az első ezek közül *Greco*, akinek művészetében fantasztikus erővel olvad egybe a középkori spanyol miszticizmus az olasz reneszánsz teljes formakincsével. Az utána következők: Zurbaran, Ribera, Cano, majd a legnagyobb spanyol festő, Velasquez a modern naturalizmus uttörőivé váltak. Kivétel volt közöttük Murillo, akinek vallásos festészte a jezsuita-klaszszicizmushoz tartozik. A 19. sz. elején tűnt fel harmadik legnagyobb festőjük, Goya, aki a modern festészet legnagyobb tehetségtű előfutára. Az újabb törekvéseket két népszerű művészük kultiválja: legnagyobb eredményel. Az egyik Ignazio Zuloaga, a másik Hermin l' Anglada. A legmodernebb törekvéseket Pablo Picasso művészete jelenti, amely azonban a francia kubizmushoz tartozik.

Spanyolnád, a rótang-pálmák kikészített ruinyos szára, kérgéből fonják a nádszék ülőpaját.

Spanyol nyelv, a latin népnnyelvből fejlődött román nyelveknek egyik ága; legközelebbi rokonai a portugál és a provanszál nyelvek.

Spanyolország, királyság DNY-Európában, 505.000 km², 22 millió l. Az ország közepe kb. 700 m magas fensík, középen a Sierra de Guadarrama osztja két részre: O- és Ujkasztíliai fensíkra. ÉK-en és DNY-on az Ebro és a Guadalquivir völgye terjedelmes síksággá szélesül. Az ország két szélén emelkedik: a Piréneusok és a Sierra Nevada. Eghajlata általában szubtrópusi. Az atlanti partvidék csapadékos: a többi száraz. Nagyobb folyói az Ebro, Duero, Tajo, Guadiana és Guadalquivir. A lakosság csaknem kivétel nélkül spanyol és katolikus, 45%-a analfabéta. Gazdaságilag **S.** nagyon hátra maradt. A világ-

háboruban semleges maradt, a hadseregszállító szerepét játszotta és helyzete jelentékenyen javult. Földjeit helyenkint kertszerűen művelik, egyébként külterjes a gazdálkodás. Terményei: buza, rozs, árpa, kukorica, burgonya. Bortermelése világhírű: Sherry, Malaga. Falajtermelésével csak Olaszország versenyez. Szármotóvó meg rizs, főzelék, kender, déli-gyümölcs és alfatermelése is. Erdeje kevés. Állatállománya szegényes, csak juha van sok. Szene kevés, vas-, réz-, cink-, ólom-, higány-, só-, kén-, arany- és ezüstbányászata kivételre is dolgozik. A vízi erők kihasználásán és az iparon is nagyot lendített a háború. Virágzóbb ágai a fém-, villamos-, halkonzerv- és textíliap. Ut- és vasutálózata fejletlen, hajózása szármotóvó. Egykor hatalmas gyarmatbirodalmának csak romjai maradtak meg: 1/3 millió km², 1 millió l. Fővárosa Madrid.

Története óslakóinak, az ibereknek és keltáknak a föníciaiak spanyolorzági kolóniáival folytatott harcaival kezdődik, majd római uralom alá kerül. Ez a Kr. u. 5. századig tartott, amikor germán törzsek szállították meg. 700 körül Witria kir. fiait behívták az arabokat (mórokat), akik elfoglalták Hispániát. A kultúra és jólét magas fokot állt az ő idejében, de a 11. sz.-ban hanyatlásnak indult uralmuk, úgy, hogy az északi keresztény királyságok: León, Kasztília, Aragonia, Navarra erősen terjeszkedhettek, 1479. aragoniai V. Ferdinánd és kasztíliai Izabella házasságával az összes országok **S.-gá** egyesültek. 1492. Kolumbusz felfedezése mérhetően hatalomhoz és gazdagáshoz juttatta Spanyolországot, miután Cortez elfoglalta Mexikót, Pizarro és Almagro Perut, úgyhogy V. Károly elmondhatta, hogy birodalmában sohasem megy le a Nap. Azonban a szakadatlan külső háborúk II. Fülöp (1556–98) embertelen uralma és a kivándorlás **S.** bomlásához vezettek. II. Károly halálával kitört a spanyol örökösöd. háború, amely az utrechti békében 1713. a Bourbonok kezére juttatta a trónt. III. Károly (1759–88) kiűzte a jezsuitákat, de a reakció párt fellépkerekedett. Napoleon József bátyját tette meg királlyá; a spanyol nép a francia uralom ellen 1808–13. szabadságharcot folytatott, mely a franciák kiverésével a liberális 1812. alkotmányt hozta meg. A visszatért VII. Ferdinánd uralkodása alatt szakadt el **S.** közép- és délelmerikai gyarmatbirodalma. VII. Ferdinánd trónörökösül leányát, Izabellát jelöli, ami évtizedes polgárháborút jelentett. 1868. Izabellát elűzik. Újabb zavarok és egy évi köztársasági uralom után 1875. XII. Alfonz lesz a király. Merényletek, háborúk gyöngtük **S.-ot**, 1898. az Egyes. Áll. elfoglalták Kubát és a Fülöp-szig-eket. A világháború alatt **S.** semleges maradt, de a katalán mozgalom, az afrikai háború és a tisztikar hatalomvágya nem hagyják megerősödni az országot. 1923. Primo de Rivera gadtá magához a hatalmat és diktatúrát rendezett be, amely azonban 1929. megbukott,

anélkül, hogy egyelőre rendes alkotmányos kormány alakult volna meg.

Spanyol örökösödési háború (1701—14), abból keletkezett, hogy II. Károly spanyol királynak utóda nem lévén, örökösül XIV. Lajos unokáját, Anjou Fülöpöt jelölte ki, noha erre I. Lipót császár második fia, Károly fhg tartott igényt. Így tört ki a **S.** egyrészt XIV. Lajos, másrészt I. Lipót és szövetségesei, Anglia, Hollandia, Savoya és Portugália közt. A háború váltakozó szerencsével folyt, míg végre 1713. létrejött az utrechti béke, amely a spanyol trónt V. Fülöpnek juttatta; ehhez rövid ellenállás után Károly császár is hozzájárult (Rastatt).

Spanyolviasz, l. Pecsétviasz.

Spárğa, a liliumfélékhez tartozó konyhakerti növény. **Ha** a földből feltörő szárát leboriiva, sőtétben tartják, a sejték nedvdusak és húsosak maradnak s mint csmegegét fogyasztják.

Sparta (Lakedaimon), az ókor legjobban szervezett város-állama Görögországban, arisztokratikus köztársaság. A föld nem volt magántulajdon, mindenki mindenben alárendelte magát a közösségnek. Közös volt az étkezés, közös a polgárok főfoglalkozása: a katonai gyakorlatok s az állam gondoskodott a nevelésről, amely rendkívül szigorú volt. Nem használtak nemes fémből vert pénzt, nem kereskedtek, ipart nem űztek, földjükre nem jártak. Ez a ha'almás, katonailag pompásan szervezett közösség minden görög törzs közt a legnagyobb s a legáltalánosabb erő volt. A perzsa háborúkban **S.** volt a görögösg vezére, de lassankint, főleg a tengeren, fölébe került Athén. Az ellentétek végre is háborúra vezettek. Ebben az u. n. peloponnésosi háborúban **S.** maradt fölül, Athén leverte, övé lett a hegemonia (404), amelyet azonban a leuktrai csata (371) után kénytelen volt Thebainak átengedni. Onállóságát megrendítette a sellasiai csatavesztés (221), amely után makedon uralom alá került, állami életének pedig végérvényesen a római hódítás vetett véget (Kr. e. 146), amikor egész Görögországgal együtt római tartományá vá vált.

Spartacus, trákiai származású római rabszög, aki Kr. e. 73. 70 gladiátorral megszökött a capuai gladiátor-kaszárnyából és gladiátorokból és 100.000 főnyi rabszolgából álló csapattal harcolt Róma ellen (Kr. e. 73—71), de végül Crassus leverte. A mai német kommunisták róla nevezik magukat Spartakusoknak.

Speaker (ang.: beszélő), az angol alsóház elnöke.

Speciális (lat.) a. m. különleges.

Specialista (lat.), szakember, kül. szakorvos.

Speciilitás (lat.) a. m. különlegesség.

Speciálifter (lat.) a. m. különösen.

Speciálizálni (lat.), i. bizonyos tárgyra korlátozni: 2. a részleteket felsorolni.

Species (lat.) a. m. alak, faj. A gyógyszerészetben a gyógynövények összevagdalt alkatrészei.

Specifikum (lat.), különleges gyógyszer.

Specifikus (lat.) a. m. különleges, fajlagos, a fajra vonatkozó.

Specimen (lat.) a. m. próba, mintapéldány, mutavány.

Speditör (franc.), áruszállítással foglalkozó üzletember.

Speech (ang.) a. m. szavak; beszéd, különösen a parlamentben.

Spékélni (ném. Speck-ből) a. m. húst szalonnadarabokkal megtűzdelni; ált. megtűzdelni.

Spektákum (lat.), régi magyar címzés, a. m. tekintetes.

Spektákulum (lat.) a. m. látványosság, csüdület.

Spektrálanalízis, l. Szinképelemzés.

Spektrum, l. Szinkép.

Spekuláció (lat.) a. m. fontolgatás, tervezgetés, üzkeredés.

Spekulatív (lat.) a. m. gondolkodó, elméleti.

Spelunka (lat.-ném.) a. m. lebuji.

Spencer, Herbert (1820—1903), angol filozófus, a fejlődés elvét tette az egész világ-fogalom egyetemes törvényévé. Rendszerét 10 kötetben írta meg, amelyeknek részei az alapvető elveken kívül a biológia, pszichológia, szociológia és etika. Megírta önéletrajzát. C. F. Howard: **S.** synthetikus filozófiájának kivonata, magy. is megj.

Spengler, Oswald, * 1880, német filozófus és történész. Hires munkája: Der Untergang des Abendlandes, amelyben pesszimiztikus színekkel festi Európa jövőjét és megjósolja a nyugati kultúra bukását, nagy feltűnést keltett és sok vitára adott alkahtat.

Spenser, Edmund (1552—99), angol költő. Művei: hősi költeménye, a Fairy Queen, az Epithalamion, pásztorkölteménye: a Shepherd's Calendar stb.

Sperma (gör., a. m. ondó), a him ivarmirigyek váladéka. A **S.**-folyadékban uszálnak az az ondószálcák, amelyek a petesejtbe behatolva, azt megterméknítik.

Sperma ceti (lat.) a. m. cetvelő, kenőcsökhöz használt viaszszerű anyag.

Speyer, a Bajor Pfalz fővárosa a Rajna balpartján, 26.000 l. Dómjában császárszék. Történelmi múzeum. Gyáripár. Kikötő.

Speyer, Wilhelm, német író (Kampf der Tertia), megfilmesítették és magy. is megj.

Spezia, Olaszország legnagyobb hadikikötője a Genova-i öbölben, 88.000 l. Tengeri fürdő. Gyáripár.

Spießberg, kirándulóhely Brünn mel'lett. Vára osztrák börtön volt.

Spießhagen, Friedrich (1829—1911), német író, számos liberális kor- és irányregényvel. Művei: Problematische Naturen, Hammer und Ambos stb.

Spinél, ásvány, magnézium- és alumínium-oxid. Több változata drágakő (rubin-**S.**, almandin-**S.**, ceylon-**S.**).

Spinét, asztaformájú kis zongora, J. Spinetus 18. sz.-i velencei hangszerkészítőről elnevezve, a mai zongora őse.

Spinoza, Baruch (1632—77), hollandi filozófus, portugál zsidó családból származott és alapos oktatást nyert a tanulmány és kabbalában. Majd természetudománnyal és filozófiával foglalkozott. Úvegköszörüléssel kereste kenyerét. S. ismeretelméleti tekintetben racionalista, mert mindent megismerhetőnek vélt az ész segítségével.

Spion (franc.) a. m. kém.

Spirális (lat.) a. m. csigavonal.

Spirillum (lat.) a. m. csavaralaku baktérium.

Spirítizmus (lat.), a szellemekről, különösen a holtak szelleméről és az azokkal való közlekedésről szóló tan. E szerint a szellemek a mediumok (közvetítők) segítségével materializálódhatnak és írás, kopogás, asztaltáncoltatás stb. által hírt adhatnak magukról.

Spiritualizmus (lat.), az a nézet, hogy lélekünk az anyagtól különböző külön szellemi való. Tágabb értelemben azt jelenti, hogy a testi, anyagi csak megjelenési formája a *szellemeknek*.

Spiritus rector (lat.) a. m. vezető szellem.

Spiritus, l. Alkohol.

Spitteler, Karl (Felix Tandem, 1845—1924), váci költő, elbeszélő és essayista.

Spitzbergak, szigetsorozat a Jeges-tengerben z E-i szélesség 76° és 80° közt, 70.000 km². Ézer Jakosa közül 850 norvég. 1919 óta Norvégiáé.

Spitzweg, Karl (1808—85), német festő; humoros kispolgári genre-és tájképek; az impresszionizmus előfutára.

Spleen (ang.) a. m. bogarás rosszkedv, hipochondria és melankólia, v. látgyűlölet.

Splendid (lat.) a. m. ragyogó, bőkezű. **S. solation** (ang.), fényes elszigeteltség. Angliára nondták.

Spodium, l. Csontszén.

Spohr, Ludwig (1784—1859), német zeneszerző, hegedűművész. Kül. hegedűversenyeket, de operákat és oratóriumokat is írt.

Spondeus (lat.), az időmértékes verselésben két hosszú szótagból álló versláb.

Spongia l. Szivacsok.

Spontán (lat.) a. m. önszántából való.

Sponte sua (lat.) a. m. önként, jószántából.

Spóra (gör. a. m. mag), a virágatlan növények (gombák, mohok, harasztok stb.) szaporodási szerve. Egyetlen, többnyire igen apró sejtből áll, amelyet rendszeren a szél hord el. Alsórendű állatok is szaporodnak S.-val. Egyes baktériumok S.-i rendkívül ellenállóak, a lépfene bacillusának S.-i egy órára át a 120 C°-u hevítést is kibírják.

Sporadikus (gör.) a. m. szórványos.

Sporádok, szigetsorozat az Egei-tengerben, összesen 580 km². Márvány, déligyümölcs, bor. Nagyrésztük görög birtok, néhányat Olaszország foglalt el.

Sport (ang.), különféle játékos, testedző gyakorlatok gyűjtőneve. Az egyes S.-ágak ismeretétét l. a külön címszavak alatt. A rekordokat l. a táblázaton (köv. oldal).

Sporzon l. Pál (1831—1917), gazd. akad. ta-

nár, főleg ta'almivéléssel fogl. — 2. Pál ifj. (1867—1917), gazd. akad. tanár, mezőgazd. gépészelet fogl.

Spray (ang.), permetező készülék.

Spre, a Havel mellékfolyója, Szászországban ered, Berlinek átfolyik, 365 km.

Sprint (ang.), a rövidtávu, 100, 200, 300, 400 m-es futások.

Spurgeon, Charles Haddon (1834—1892), angol baptista prédikátor. Rendkívül népszerű szónok.

Sputum (lat.) a. m. köpet:

Square (ang.) a. m. négyszög, négyszög-a'aku felület; városi, rendszerint parkirozott tér.

Srapnel (felalálójia, az angol Srapnel után elnevezve), oly ágyulvédék, amely már a levegőben, a cél fölött robban szét.

Stréter István, * 1867, tábornok. 1914. zászlóalparancsnok, 1916. dandárparancsnok, a Mária Terézia-renddel tüntették ki. 1920. a Telekikormányhozvédelmi minisztere volt.

Srinagar, Kasmir fővárosa, 142.000 l.

Srobar, Vavro, * 1867, orvos, szlovák politikus és író, a Hlas társzerk. 1898—1905. Ő volt az első szlovenszkói miniszter 1918—20; 1921—2. közoktatásügyi min., azután pozsonyi egyet. tanárrá nevezték ki.

Stabat mater dolorosa (lat.) a. m. állott a fájdalmas anya. Jacoponi da Todi († 1306) Szűz-Máriáról írt énekének kezdő sor.

Stabil (lat.) a. m. állandó, szilárd

Stabilizáció (lat.) a. m. állandósítás; kül. a pénzértékre.

Stabilizátor (at.), egyensúlyozó készülék főleg repülőgépeknél.

Staccato (ol.), zenei műszó, a. m. szaggatottan.

Stáció (lat.) a. m. állomás.

Stacioner (lat.) a. m. állandó, maradandó.

Stadium (Stalión), 1. ókori görög hossz-mérték (600 görög láb), 177,6 m. (attikai S.). Az olympiai S. 192 m., a láb-S. 198 m., az u. n. lépés-S. 148 m. — 2. Futóversenypálya, 600 görög láb hosszú, aminő majdnem minden görög városban volt. — 3. A modern olympiaszok számára épült, tribünökkel ellátott versenypálya. — 4. Va'amilyen eseménynek, intézménynek egy bizonyos állapota.

Stahl-Hols'el', Anne, báróné (1765—1817), francia író. Necker miniszter leánya. 1786. S. svéd követ felesége lett; királypárti létere 1792. szöknie kellett Párizsból. Életét ezental svájci birtokán töltötte. Drámák után Delphine c. regényével tűnt föl, majd 1810. Bécsben megírta De l'Allemagne c. művét, amelyben a korabeli német erkölcsöt, irodalmat, filozófiát ismerteti.

Staféta (francia: es ta fete), régente hirtívő futár, v. lovasküldönc, ma a sportban több atétából álló csapat, amelynek minden egyes tagja a versenytáv egy bizonyos részét futja le, ott átadja a csapat következő tagjának a staféta váltását jelző rövid botot, aki azután azzal tovább fut.

ATLETIKAI VILÁGREKORDOK

a) Síkfutás yardos távokon

100 yard	96 mp.	D. J. Kelly (USA) H. P. Drew (USA) Ch. W. Paddock (USA) Ch. Coaffe (Canada) Ch. Bowmann (USA) R. A. Locke (USA)	1906 Spokane 1914 Claremont 1921 Berkeley 1922 Calgary 1927 Lincoln 1926 Lincoln
220 „	20'6 „	Paavo Nurmi (Finnország) E. Wide (Svédország)	1923 Stockholm 1926 Charlottenburg
1 mérföld	4 p. 10'4 „	Paavo Nurmi (Finnország)	1923 Stockholm
2 „	9 „ 01'4 „	E. Wide (Svédország)	1924 Kuopio
3 „	14 „ 11'2 „	Paavo Nurmi (Finnország)	1923 Stockholm
4 „	19 „ 15'6 „	Paavo Nurmi (Finnország)	1924 Kuopio
5 „	24 „ 06'2 „	Paavo Nurmi (Finnország)	1924 Kuopio

b) Síkfutás méteres távokon

100 méter	10'4 mp.	Ch. W. Paddock (USA)	1921 Redlands
200 „	20'6 „	R. A. Locke (USA)	1926 Lincoln
300 „	33'2 „	Ch. W. Paddock (USA)	1921 Redlands
400 „	47'4 „	J. E. Meredith (USA)	1916 Cambridge
500 „	1 p. 03'6 „	Otto Peltzer (Németország)	1926 Budapest
800 „	1 „ 50'6 „	Sera Martin (Franciaország)	1928 Párizs
1000 „	2 „ 25'8 „	Otto Peltzer (Németország)	1927 Párizs
1500 „	3 „ 51 „	Otto Peltzer (Németország)	1926 Charlottenburg
2000 „	5 „ 23'4 „	E. Borg (Finnország)	1927 Viborg
3000 „	8 „ 20'4 „	Paavo Nurmi (Finnország)	1927 Stockholm
5000 „	14 „ 28'2 „	Paavo Nurmi (Finnország)	1924 Helsinki
10000 „	30 „ 06'2 „	Paavo Nurmi (Finnország)	1924 Kuopio
15000 „	47 „ 18'6 „	J. Bouin (Franciaország)	1913 Stockholm
20000 „	1 ó. 06 „ 29 „	V. Sipilä (Finnország)	1925 Stockholm
25000 „	1 „ 25 „ 20 „	Hannes Kolehmainen (Finnország)	1922 Hammerfors
30000 „	1 „ 46 „ 11'6 „	A. Steenros (Finnország)	1924 Viborg
1 órás	19021 méter, 90 cm.	J. Bouin (Franciaország)	1913 Stockholm
2 „	33056 méter	H. Green (Anglia)	1913 London

c) Staféták yardos távon

4 × 110 yard	41 mp.	Newark AC (Bowmann, Curie, Pappas, Cummings) USA	1927 Lincoln
4 × 220 „	1 p. 25'8 „	University of So. California (Lewis, Smith, House, Borah) USA	1927 Los Angeles
4 × 440 „	3 „ 18 „	University of Pennsylvania (Kaufmann, Lockwood, Lippincot, Meredith) USA	1915 Philadelphia
4 × 800 „	7 „ 41'4 „	Boston AA (Martin, Sansone, Welch, Hahn) USA	1922 Philadelphia
4 × 1 mérföld	17 „ 21'4 „	Illinois AC (Krogh, Buker, Watson, Ray) USA	1923 Chicago

d) Staféták méteres távokon

4 × 100 méter	41 mp.	Olimpic team (Clarc, Hussey, Murchisson, Leconey) USA Newark AC (Bowmann, Curie, Pappas, Cummings) USA	1924 Párizs 1927 Lincoln
4 × 200 „	1 p. 25'8 „	Sportgemeinde Eintracht Frankfurt (Geerding, Wichmann, Metzger, Salz) Németország	1928 Halle
4 × 400 „	3 „ 14'2 „	Univ. of So. California (Lewis, Smith, House, Borah) USA Olimpic team (Baird, Alderman, Spencer, Barbuti) USA	1927 Los Angeles 1928 Amsterdam

USZÓ VILAGREKORDOK

USZÓ VILAGREKORDOK

4 × 800 méter	7 .. 41'4 ..	Boston AA (Martin, Sansone, Welch, Hahn, USA)	1926 Philadelphia
4 × 1500 "	16 .. 11'4 ..	Turan Urheiluliitto Abo (Liwendahl, Katz, Kolvunalho, Nurmi, Finnország)	1926 Viborg
		e) Gátfutás	
120 yard	14 4 mp.	E. J. Thomson (Kanada)	1920 Philadelphia
220 "	23 "	Ch. Brookins (USA)	1924 Ames
440 "	52'6 "	J. A. Gibson (USA)	1927 Lincoln
110 méter	14 6 "	G. S. Weightmann Smith (Dél-afrika)	1928 Amsterdam
200 "	23 "	Ch. Brookins (USA)	1924 Ames
400 "	52 "	F. M. Taylor (USA)	1924 Philadelphia
		f) Gyaloglás	
3000 méter	12 p. 53'4 mp.	G. Rasmussen (Dánia)	1918 Kopenhága
5000 "	21 .. 59 8 ..	G. Rasmussen (Dánia)	1918 Kopenhága
10000 "	45 .. 26'4 ..	G. Rasmussen (Dánia)	1918 Kopenhága
15000 "	1 ó. 10 .. 23 ..	G. Rasmussen (Dánia)	1918 Kopenhága
20000 "	1 .. 37 .. 42 2 ..	D. Pavesi (Olaszország)	1927 Milano
25000 "	2 .. 05 .. 12'2 ..	A. Schwab (Svájc)	1927 Berlin
		g) Ugrás és dobás	
Magasugrás	203 cm.	H. M. Osborn (USA)	1924 Urbana
Távolugrás	789 "	De Hart Hubbard (USA)	1925 Chicago
Hármasugrás	1525 "	O. W. Winter (Ausztrália)	1924 Párizs
Rudugrás	426 "	S. W. Carr (USA)	1927 Philadelphia
Súlydobás	1587 "	J. Kuck (USA)	1928 Amsterdam
Súlydobás kétkezessel	2800 "	Ralph Rose (USA)	1912 Oakland
Diszkoszvetés	4820 "	L. C. Houser (USA)	1926 Polo Alto
Gerelyvetés	6988 "	E. Penttilä (Finnország)	1927 Viborg
Kalapácsvetés	5777 "	P. Ryan (USA)	1911 Montreal
Deaton	8053'200 pont	P. Yrjölä (Finnország)	1928 Amsterdam

USZÓ-VILAGREKORDOK

Szabadstílus		Uszodához	
100 yard	Jonny Weissmüller (USA)	51 mp.	25 yard
100 méter	"	57 4 "	25 "
150 yard	"	1 p. 25 4 "	30 és 25 yard
200 méter	"	2 p. 08 "	25 yard
220 yard	"	2 .. 09 "	25 "
300 yard	"	3 .. 07 8 "	25 "
300 méter	Arne Borg (Svédorsz.)	3 .. 33 5 "	25 "
400 méter	"	4 .. 50'3 "	25 és 33 1/2 m.
440 yard	Jonny Weissmüller (USA)	4 .. 52 "	110 y. és 55 y.
500 yard	Arne Borg (Svédorsz.)	5 .. 31'4 "	25 y. és 55 y.
500 méter	"	6 .. 08 4 "	25 yard
880 yard	Jonny Weissmüller (USA)	10 .. 22'2 "	110 y. és 55 y.
1000 yard	Arne Borg (Svédorsz.)	12 .. 16 8 "	50 m. és 55 y.
1000 m ter	"	13 .. 02 "	50 m. és 55 y.
1500 méter	"	19 .. 07'2 "	50 m. és 55 y.
1600 méter	"	21 .. 06'8 "	55 y. és 50 m.
		Mellúszás	
100 méter	W. Spence (USA)	1 .. 14 "	25 y. és 25 m.
200 yard	"	2 .. 31'8 "	25 yard
200 méter	Erich Rademacher (Németország)	2 .. 48 "	
400 méter	"	5 .. 50'2 "	25 m. és 50 m. 25 méter
		Hátúszás	
100 méter	G. Kojac (USA)	1 .. 08'2 "	50 m. és 25 m.
150 yard	G. Fissler (USA)	1 .. 42 "	25 yard
200 méter	Toshijo Iryje (Japán)	2 .. 37'8 "	50 m. és 25 m.
400 méter	"	5 .. 42 "	25 méter

Staffázs (franc. staffage), a festészetben: emberi, állati alakok, a tájkép vagy architektúra kép élnékitésére beállítva.

Stagione (ol.) a. m. évszak; színházi szezon, az olasz vándorló operafarsulatok neve.

Stagnálni (uj-lat.) a. m. megakadni, megállni.

Stahelium (ném. a. m. acélsisak), volt német frontharcosok egyesülete.

Stajerkanina, község, Krassó-Szörény vm., 12.000 l. Szénbányászat, Vasművek. Trianon óta Romániáé Staierdorf-Anina néven.

Stájerország, Ausztria egyik tartománya a K-i Alpokban. 22.500 km² területéből és 1 és fél millió l.-ből 16.000 km², 1 millió l. maradt meg 1919 után Ausztria birtokában. Felsőzine nagyrészt hegyes, de sehol sem éri el a 3000 m.-t. Legtermékenyebb része az u. n. Grácimédenca. Földművés, marhatenyésztés, vasércbányászat, vas-, acél- és gépipar. A vízi elektromos erőtelepek kiépítése folyamatban van. Számos fürdő- és üdülőhelye olcsóságával válik ki. Fővárosa Grác (Graz).

Staktit, (gör.) felülről lefelé növekvő cseppköszölp. Az alulról felfelé növekvő: **stalagmit**.

Stalin l. Sztalin.

Stallum ('at.) a. m. állás, javadalom.

Stambul, a. m. Konstantinápoly.

Standard (ang.) a. m. színvonal, normál-mérték, törvényesen megállapított nemességmérték, **S. arany**: 22 karátos. — **S. of life**: élet-színvonal. — **S. work**: alapvető munka.

Stanley, Henry Morton (John Rowland, 1841—1904), angol Afrika-utazó. Felfedezte a Kongo-medencét és lerakta a mai Belga Kongo alapjait. 1871. megtaálta az elvesztett hitt Livingstone-t és segítséget vitt 1883. a szorongott Emin pasáknak. Eredményeit How I found Livingstone és Through the dark Continent c. könyveiben foglalta össze.

Stannio (uj-lat.), vékonyra vert ón- v. ón-ötvözet-lemez, az u. n. ezüst-papír.

Stante pede (lat.) a. m. állóhelyében, rögtön.

Stanza (ol.) ered. a. m. szoba, lakás; innen a Rafael által festett vatikáni szobák; 8 soru versszak.

Starhemberg, Ernst Rüdiger, gróf (1638—1701), osztrák tábornok. 1633. ő védelmezte Bécsset Kara Musztafa ellen. Résztvett 1686. Buda ostrománál is.

Starnbergi tó (Wurm-tó), Münchentől DNy-ra 584 m.-rel a tenger szintje fölött. Területe 57 km².

Start (ang.), versenyeknél az indulás pillana-a, amelyre szóval, pisztolylövéssel, vagy zászlóval adnak jelt.

Starszinszky László, * 1887, Szentendre polgármestere.

Stassfurt, szászországi város, 15.000 l. Híresek óriási kősótelepei.

Statarium ('at.), rögtönítélő eljárás. l. Rögtönítélő bíróság.

Stalka (gör.), l. Mechanika.

Stalszta (uj-lat.) a. m. mellékszereplő, néma szereplő.

Statisztika, minden összehámláláson alapuló

észlelés és leírás. Az állami **S.-t** az 1874:XXV. t.-c. honosítja meg. Főszerve a központi **S.-i** Hivatal.

Statív (lat.) a. m. állvány.

Statuááni (lat.) a. m. felállítani. Példát **S.:** példát mutatni.

Status (lat.) a. m. állapot, létszám, állam.

S. quo ante: az előbbi állapot.

Statutum ('at.) a. m. alapszabály.

Stauring, Thorwald, * 1873, dán szociáldemokrata politikus; dohánygyári munkás volt. 1916—20. miniszter, 1924—26. és 1929 óta miniszterelnök.

Stavanger, kikötőváros Norvégia Ny-i partján, 44.000 l. Haász-állomás.

Steamer (ang.) a. m. gőzhajó.

Stearin (gör.), a zsirokban előforduló zsírsavak (stearinsav és palmitinsav) keveréke. Paraffinnal keverve gyertyagyártásra használják.

Stecchetti, Lorenzo (ered. Olindo Guerrini, 1845—1916), olasz veris a költő, drámaíró és kritikus. (Postuma, Polemica, Nova polemica).

Steed, Henry Wickham, * 1871, a gol publicista, 1913. könyvében megjósolja az osztrák-magyar monarchia felbomlását. A Times, majd a Review of Reviews szerk.

Steen, Jan (1626—1679), hollandi festő; humoros jellemzés, erkölcsi célszátal.

Steeple-chase (ang. ered. verseny torony irányban) a. m. akadályverseny.

Stefánia, II. Lipót belga király leánya, * 1864. 1881. férjhez megy Rudolf trónörökös-höz, 1900. Lónyay Elemér grófhöz.

Stefániai Imre, * 1885, zongoraművész, a Zeneműv. Főiskola tanára.

Stefánia Szövetség (Orsz.), az anyák és csecsemők védelmére. 1915. alakult azzal a céllal, hogy az egész ország területén az anya- és csecsemővédelmet megszervezze. A központ anyavédő-, csecsemővédő és szociális szakosztályra oszlik, gondoskodik az anya- és csecsemővédelem hivaásos munkásainak kiképzéséről.

Stefani ügynökség, l. Agenzia Stefani.

Steier Lajos, * 1885, publicista és történetíró. Főbb művei: A tót kérdés, a tót nemzeti-ségi kérdés tört. és okmánytára (3 k.), Beniczky L. visszaemlékezései, Gergei és Kossuth, Haynau és Paskievics, Az 1849. trónfosztás, Ungarns Vergewaltigung.

Stein I. Sir Aurél, * 1862, magyar származású, angol szolgálatban álló Ázsiakutató, archeológus és kartografus. K-Turkesztában ósgrégi műveltség nagyszerű nyomait fedezte fel több utazás folyamán. Megállapította, hogy az egykor virágzó Tárim-médenca fokozatosan kiszáradt és elnéptelenedt. Homokba temetett városok és Romvárosok Ázsia sivatagaiban c. művei magyarul is megjelentek. — 2. **Charlotte**, báróné (1742—1827), Schardt báró, szász-weimari nagyherceg udvarnagynak leánya, Josias S. főispálmester felesége, Goethe benső barátja 1775—88. Visszonyuk szép emlékei G. levelei hozzá. több

kötetben. — 3. **Heinrich Friedrich Karl** (1757—1831), porosz államférfi, miniszter, a porosz állam újjászervezője. Eltörölte a jobbágyiságot, behozta a védkötéletességet. — 4. **Hermann** (1854—1927), porosz tábornok, 1916—18. hadügyminiszter. — 5. **János**, * 1874, festő és grafikus. — 6. **Lajos**, * 1859, magy. szárm. filozófus, egyet. tanár Berlinben. A Kant-féle kritizmust Spencer evolúcionizmusával igyekezte egyesíteni. Művei: A szociális kérdés a filozófia fényében. A szociális optimizmus stb.

Steinach, Eugen, * 1632, a bécsi biológiai intézet igazgatója, az utolsó évtizedekben világhírré tett szert fölfedezésével, hogy a másodlagos nemi jellemvonások kifejlődése a pubertás-mirigy által kiválasztott hormontól függ. Szerinte előregedett himékkel az ondóvezeték átvágásával, nőstényeknél friss petefészkek beültetésével sikerült a pubertás-mirigyeket élénk tevékenységre bírni s így testi és szellemi megfiatalodást elérni.

Steinhal Imre (1839—1902), építész, műegyetemi tanár; a történeti stílusok alapos ismeretével monumentális középületeket (bp.-i váci uccai városháza, múzeum-köri műegyetem renesszánsz, erzsébetvárosi plébániatemplom, Országház csucsíves) emelve, régi műemlékeinket lerajzolva, számosat közülök (vajdahunyadi vár, kassai székesegyház) restaurálva. Főműve az Országház (1885—1899).

Steinacker Ferenc, * 1876, a közgazdasági egyet. a mezőgazd. közigazgatás ny. r. tanára.

Steiner I. **Árpád**, * 1894, bp.-i felsőkeresk. isk. tanár volt, most a newyorki Hunter College tan., nyelvész. — 2. **Lajos**, * 1871, az Orsz. Meteorológiai és Földmágnéségi Intézet igazgatója, a bp.-i egyet. a földmágnéség m. tanára. Főműve: A Föld mágnéses jelenségei. — 3. **Pál**, * 1874, kolozsvári egy. rk. tanár, sebész. — 4. **Rudolf**, * 1861, német filozófus, a teozófia új irányának, az antropozófiának megteremtője.

Steinthal, **Heymann** (1823—1899), német filozófus és nyelvtesdős, tanár volt a berlini egyet. A nyelvpszichológiai kutatás megalapítója.

Stele, sírkő, rendszerint szabadon álló négyszögű pillérszlop; a görögöknél egy darab márványból faragva, felirattal vagy reliefel ékes.

Stellek Dénes, * 1893, festő, a gödöllői művésztelep tagja.

Stendhal (Marie Henri Beyle, 1783—1842), francia író. Résztvett Napoleon hadjárataiban, majd Milanóban s Párizsban élt. 1830-tól Civita-Vecchiában konzul. A legkiválóbb fr. elbeszélők egyike, aki az elemző s realista regényben, pontos korrajzban, tárgyiálások stílusával megelőzte korát s ezért (jósálatához híven) csak a legújabb időkben jutott elismeréshez. Leghíresebb regényei: a Rouge et noir (1830) s a Chartreuse de Parme (1839), tele szenvedélyes mozgalmassággal.

Stentor, görög harcos, akiről Homeros azt írja, hogy olyan erős volt a hangja, mint 50 más emberé együttvéve (S.-i hang).

Stephanium-nyomda és könyvkiadó rt., a Szt. István társulat egyesített üzemi rt., alakult 1904. Üzletágak: könyvkiadás és kereskedelem, nyomdaipar.

Stephanides Károly, * 1871, zeneszerző és karmester. Irt operát (A bakter), operettekét (Kisleány, Jóká ördöge) és egy dalos játékot Mátyás király szerelme címmel.

Stephenson, I. **George** (1781—1848), angol technikus, a mozdony- és vasútépítés uttörője. 1814. építette az első gyakorlatilag alkalmas gőzmozdonyt, 1821. veszté át a stockton—darlington-i vonal építését. Ezt az 1825. megnyitott vasutat tekintik a világ első gőzüzemi vasútnak. Másik nagy vasúta, a liverpool—manchesteri 1830. készült el. (Erre a vasútra készítette S. 1823. alapított newcastlei gyárában híres lokomotívját, a Ro.ket-et.) — 2. **Fia, Robert** (1803—1859), vasutakat és nagy vashidakat épített Angliában és Kanadában.

Steppe (orosz sztyep) a m. fátlan, füves pusztaság.

Stereoszkóp (gör.), Sir David Brewster (1781—1863), angol fizikus által 1843. feltalált, lényegében két, deikkel egymásnak fordított nagyító prizmából álló optikai készülék, amely lehetővé teszi, hogy egy tárgyról különböző pontokból felvett két képet úgy egyesítsünk, hogy azok a egy és pedig a térben kitérjedő képek szemléljük. Ilyen fotografiai felvételekre kiülön S.-fotografiai kamrák szolgálnak.

Stereotíp (gör.) a m. szilárd alakú, változatlan, tömörített.

Stereotípia (gör.), eljárás, amellyel szedérsől stb. nyomtatás céljaira öntvény készítenek oly módon, hogy az eredetiről préseléssel készült papírlenyomatot betűmmel kiöntik.

Steril (lat.) a m. terméketlen, csiramentes.

Sterilizálni (lat.) a m. csiramentessé tenni, fertőteleníteni.

Sterio Károly (1821—62), magyar festő és illusztrátor; népjelenetek, díszművek illusztr.

Sterling, I. Font sterling.

Sterne, Lawrence (1713—1763), a angol humorista, prot. lelkész. Főműve: The life and opinions of Tristram Shandy. Szellemes uti vázlat: Sentimental journey through France and Italy (»Erzékeiny utazás«).

Sternheim, Karl, * 1878, utjőrekvésű német költő és drámaíró.

Stettin, Poroszország legnagyobb kikötővárosa az Oder torkolata fölött 254.000 I. Hajógyárás, vasművek. Kikötőjében Csehszlovákiának külön szabad területe van.

Stettka Gyula (1855—1925), festő, a mesteriskola tanára; **Benecur-irány**; genre, vallásos, történeti, arckép. (Kiváncsiak, Szt. László, I. Ferenc József.)

Stevenson, Robert Louis (1850—1894), angol író. Nevezetese kalandos elbeszélő művei: The treasure Island (Kincses sziget; ifjúsági átdolg. is), The strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde.

Steward (ang.) a m. intéző, hajópinécér.

Steyr, város Felső-Ausztriában az Enns és S. összefolyásánál, 24.000 l. Vasművek, fegyvergyárás.

Silbor vajda (1347–1414), Zsigmond korában élő magyar főúr. Nagy része volt 1401. Zsigmond kiszabadításában. Nápolyi László trónkövetelőt 1403. legyőzte. Székelyhe a trenceanmegyei Beckó vára volt.

Stichwort (ném.) a m. vezérszó.

Stifter, Adalbert (1805–68), osztrák regény- és novellairó. klasszikus modorban, kiváló természetleírásokkal.

Stigma (gör.) a m. bélyeg. 1. A görögöknel és rómaiaknál a bűnösökre, tolvaj és szökevény raboszolgákra szurt vagy süttöt bélyeg. — 2. Az orvosudományban kóros elváltozás jele. Pl. hisztériásokon szenvedélyes önszuggesztio által támadt vérzés.

Stilél (ol.) a m. hegyes tőr.

Stilizatika (gör.-lat.), szorosabb értelemben az irodalmi (költői) stílus elemei fogl. tan.

Stilizálás (lat.) a m. természeti formák erős leegyszerűsítése.

Stílus (lat.), 1. íróvessző, amellyel a rómaiak a viasztabletkra írtak. — 2. Az irodalomban: írásmód, forma, amelyet egyrészt az írásmű célja és tartalma, másrészt az író egyénisége határoz meg. (Buffon: »A S. maga az ember«). A S. kelleit a stilisztika szokta összefoglalni és rendszerezni. Ilyen kellek: a világosság, nyelvtisztaság, szabotosság: a fantázia írásművei-él: a költői eszmék és érzelmek. hangu aok érzékeltetése. — 3. A művészetben az illető művészeti ág kifejezőmódja, amely bizonyos korszakokat áthat (pl. gót, renesszánsz, barokk S. stb.), de sajátos kifejezőmódja az egyes nagy alkotóknak is. — 4. Időszámítás, vagy kalendárium. Két fő S. van: az ó. v. juliani (oros) és az új (gregorianus), a kettő közt 12 nap van.

Stimulálni (lat.) a m. izgatni, ingerelni.

Stimuláns (lat. stimulus: a hegyes hajcsárbot), a m. izgatószer.

Stinnes, Hugo (1870–1924), német nagyiparos, a német nehézipar képviselője, óriási vállalatömeget egyesített. Németországon kívül is sok érdekeltsége volt.

Stipendium (lat.) a m. zsold: ösztöndíj.

Stipulálni (lat.) a m. szerződésileg kikötni.

Stirner, Max (Kasper Schmidt, 1806–1856), német tanár és filozófus. Világhírre tett szert Der Einzige und sein Eigentum c. művével (1845), amely merész tagadásaival és támadásaival az anarchizmus elméleti kifejlődésére volt hatással.

Stoa l. Stoicizmus.

Stocker Antal, * 1861, kuriai bíró.

Stockholm, Svédország fővárosa a Mälár-tó és a Keleti-tenger közt, több szigeten, 465.000 l. Egyetem, főiskolák, tudományos és művészeti intézetek. Vas-, fa-, bőr- és szövőipar, hajóépítés. Hadi és kereskedelmi kikötő.

Stockport, angol város Manchester közelében 123.000 l. Gyapot- és vasipar.

Stoicizmus, görög filozófiai iskola (a név a

stoa poikilé: tarka csarnoktól ered, amelyben az iskolát megalapították a Kr. e. 4. sz.-ban). Tana szerint a filozófia nem öncél, hanem inkább alapja a bölcs és erényes életnek. A cselekvés célja az erény, ez pedig ismét az ész- és természetzerű magatartásban rejlik. A S. kiváló jellemeket formált és egyengette az utat a kereszténység számára.

Sto'ánovits Péter Lázár, * 1877, hegedűművész és zeneszerző, Hubay J. tanítványa. Operái: A tigris, Floribella, Bécsben él.

Stoke on Trent, angol város Staffordshire countyban, a Trent mellett, az angol porcellán- és agyagipar (Wedgwood-porcellán) központja, 240.000 l.

Stóla, 1. bokáig érő női ruha a rómaiaknál. — 2. A kat. papnál vállról lecsúsgó himzett szalag, melynek két végére 3–3 kereszt van hímelve. — 3. A S. felvételéért ill. a vele végzett funkcióért járó, u. n. palástili.

Stolze, Wilhelm (1798–1867), a porosz országgügyi gyorsiroda főnöke. A róla elnevezett gyorsírási rendszer feltalálója, amelyet magyar nyelvre Fenyvesy Adolf dolgozott át.

Stonehenge (a régi szász nyelvben: függő kövek), egyike a leghíresebb megalitikus emlékeknek az ujkőkorszak idejéből, a dél-angliai Salisbury mellett. Egy külső oszlopsorból és beül kisebb kökörkökből áll. A S.-t ősi kultuszhelynek tartják.

Stop (ang.) a m. l. állj! — 2. Pont (írásjel, kül. táviratban).

Stopper-óra (ang.), olyan óra, amelynek másodpermutató a bármely pillanatra gombnyomással megindítható és megállítható.

Store (ang.) a m. i. készlet, raktár. — 2. Himzett vagy csipkefüggöny.

Storm, Theodor (1817–1888), német lírikus és elbeszélő.

Stornirozni (ol.) a m. ügyletet megsemmisíteni.

Storno (ol.: ristorante) a m. a könyvelésben tévesen bevezetett tételt ellentétellel kiegyenliteni.

Storthing, a norvég képviselőház neve.

Stoss, Veit (1438 k. — 1533), német szobrász, fa'aragó, rézmetsző, festő. Nürnbergben és Krakóban dolgozott. Számos oltárt, csoportot, szobrot faragott, legismertebb műve a nürnbergi Szt. Lőrinc-templomban függő fa'aragás, az »Angyalai üdvözet.«

Stósz, Abauj-Torna vm., 1000 l. Késgyártás. Hidegvizgyógyintézet. Trianon óta Csehszlovákiaé Stos néven.

Stowe, Beecher (1811–96), amerikai angol író, világhírű Tamás bátya kunyhója c. regénye, mely a rabslögefelszabadítás mellett harcolt.

Strabon, görög geográfus és utazó (Kr. e. 60–Kr. u. 20), 17 könyvből álló földrajzában (Geographica) részben tapasztalati, részben források alapján leírja az egész akkor ismert világot.

Strachino, híres olasz lány sajt.

Strache Gusztáv, * 1872, főügyész, a bp-i ügyészség elnöke.

Strada (ol.) a. m. ut.
Stradivari, Antonio (1644–1737), híres hegedűkészítő Cremonában.

Strait Settlements, brit korona-gyarmat Hátsó-Indiában. Malacca félsziget D-i részén, 4222 km², 1 millió l., Onbányászata első a földkerekségen. Főhelye: Singapore.

Stralsund, kikötőváros Poroszországban, a Keleti-tenger partján, 39.000 l. Halkonzervgyártás, hajóépítés.

Stramm, August (1874–1914), a német expresszionizmus legjelentősebb költője.

Stráner Vilmos, * 1865, a pécsi egyet. soproni hittud. karának ny. r. tanára; teológiai író.

Strapa (ol.: strapazzo) a. m. megerőltetés.
Strass, borsav tartalmu, erősen fénytörő ólomüveg drágakőutántatokhoz. Feltalálója, J. Strasser u.án elnevezte.

Strassburg (Strasbourg), Elzász fővárosa a Rajna-Marne csatorna mellett, 174.000 l. Egyetem. Székesegyháza (1277–1439) a gótika remeke. Gyáráros Terménykereskedeleme. Eredetileg német város, 1681–1871. és 1919 óta francia.

Stratégia (gör.) a. m. a hadvezetés tudománya.

Stratford-upon-Avon, városka Közép-Angliában, 10.000 l. Shakespeare szülőhelye.

Stratus, 1. Felhő.

Strauss, I. David Friedrich (1808–1874), német teológiai író. Das Leben Jesu c. műve nagy feltűnést keltett és S. elvezette tübingeni referenci állását. Racionalista felfogása még erősebben érvényesül Der neue und der alte Glaube c. művében. — 2. **Hermann**, * 1865, a műgyeget, a kémiai fizika ny. r. tanára. — 3. **Johann** (1804–1849), bécsi táncszervező. — 4. **Johann**, ifj. (1825–1899), tánc- és zeneszerző, az udvari bálók főzeneigazgatója (a népszerű Donau-Walzer komponistája). Nevesebb operettjei: A denévér, Cigánybáró. — 5. **Oscar**, * 1870, osztr. zeneszerző. Operettjei: Varázskeringő, Niobe, Csokoládékatonna. — 6. **Richard**, * 1864, a német zeneszerzésnek Wagner óta legnagyobb alakja. 1898-tól a berlini operaház karnagya, 1908-tól főzeneigazgatója, 1919–1924-ig a bécsi operaház igazgatója. Operáiban a wagneri zenedrámastílus továbbfejlesztője. Salome, Elektra, A rózsavirág, Ariadne Naxos szigetén, Az árnyék nélküli asszony c. zenedrámák. Szimfónikus költeményei Liszt művei után a programzene legérdekesebb eredményei: Halál és megdicsőülés, Till Eulenspiegel, Zarathustra és a nagy-szabású Alpesi szimfónia. Dalokat is írt.

Strausz I. Adolf, * 1853, földrajzi és néprajzi író, a Keleti Keresk. Akad. volt tanára. A balkáni népek jelése ösmérője. Művei: Bosnyák föld és népe, Bosznia és Hercegovina, Bolgár néphit, Bolgár nyelvtan, A római gheoto tört. stb. — 2. **István**, * 1865, az állami számvéviszék volt elnöke, 1920. nyugalomba vonult. Országgyűl. képviselő.

Stravinszky, Igor, * 1882, orosz zeneszerző, a modern zene legmerészebb utjója. Szimfóni-

kus és vokális műveken kívül irt operát (Marin, Le rossignol) és balletteket.

Strazza (ol.) vagy napló, az üzleti könyv, amelybe az üzleti eseményeket naponként bevezetik.

Strém István, * 1891, író és hírlapíró. Elméleti és gyakorlati spiritiszta. Művei: A jégvirágos ablak, Spirítizmus stb.

Stresemann, Gustav (1878–1929), német politikus, képviselő, a német néppárt tagja, 1923. kancellár, azóta külügymin. 1926. Nobel-díj.

Strikte (lat.) a. m. pontosan, szigoruan.
Striktura (lat.) szűkület; az orvostud. valamely csőalakú szerv helyi szűkülete.

Strindberg, August (1849–1912), svéd író; a svéd naturalizmus megalapítója. Saját életét is kegyetlen kritikával dolgozta föl. Elbeszélő művei: A vörös szoba, A család fia (nélet-rész), Tört. miniatűrök stb. Drámák: Halál-árv, Damaskus, Mámor stb. Tört. darabok: Gustav Wasa; XIV. Erik; Gusztáv Adolf stb.

Strobentz Frigyes (1856–1929), festő; plein-air, naturalista (Dachau parasztlányok, Nyári nap, Fiatal pár).

Ströbl I. Alajos (1856–1926), szobrász, a mester-isk. igazg.-tanára. Ude realizmusu, hű formanyelvű portré-plasztikája (Anyánk, Liszt, Erkel stb.), eredeti felfogású sirmelkéi (Szilágyi, Deák-szarkofág, Kossuth-mauzóleum) mellett monumentális szobrászatunk (Arany J., Szt. István, Semmelweis, Jókai M.) legjavát alkotta.

— 2. **Karl Hans**, * 1877, német író, kísérletesen fantasztikus regényeket írt; magyarul: Kísérletek az ingoványban, Rossz apaca.

Strófa (gör.) a. m. versszak.

Strossmayer, Josip Juraj, (1815–1905), diakovári kat. püspök, a zágrábi Délszláv Tud. Akadémiát alapította, nagy összegeket juttatott a zágrábi egyetemnek és egyéb kulturális intézményeknek.

Strössner Odón, * 1869, a bp.-i egyet. a hevenyfertőző betegségek bakteriológiai és szerológiai diagnosztikájának m. tanára, a sz. főv. bakteriológiai int. h. igazgatója.

Struccmadarak, a forró égöv hatalmas testű madarai. Szárnyaik és repülő izmaik elcsenevészettek, repülni nem tudnak, de kitűnő futók. Szárny- és farktollaik női kalapok díszül szolgálhatnak. Ma már struccfarmokon mesterségesen is tenyésztik.

Struensee, Johann Friedrich, gróf (1737–1772), dán miniszter, VII. Keresztély udvari orvosa, Matilda királyné kedvese, hatalommal való visszaélés és házasságtörés címén kivégezték.

Struggle for life (ang.) a. m. küzdelem a lért.

Struktura (lat.) a. m. szerkezet, elrendezés.
Strychnin, a strychnos nux vomica (farkasmaszlag) nevű fa magvaiban található igen mérges alkaloida. Nagyon parányi adagjai gyógyszerül szolgálnak.

Stryj, lengyelors. város K.-Galicában, 27.000 l., a világháboruban súlyos harcok színhelye.
Strzygowski, Josef, * 1862, művészettörté-

nész, bécsi egyet. tanár, kül. a keleti művészetnek a nyugatira való hatásával fogl.

Stuart, skót és angol uralkodócsalád. Alapítója II. Róbert skót király. A S.-ok Skóciában 1371—1650., Angliában 1603—1688. uralkodtak. A S.-ok utolsó férfitagja S. Henrik biboros volt, aki 1807. halt meg.

Stuart Mária (1542—1587). skót királynő. 1568. II. Ferenc francia király felesége. Férjének halála után 1563. visszatért Skóciába, ahol másodszor is férjhez ment Darnley Henrikhez, akit állítólag Bothwell gróffal meggyilkoltatott. Ezután férje gyilkosának felesége lett, miért is a skót nemesség felkelt ellene és megfosztotta trónjától. A skótok ellen Angliába menekült, ahol azonban Erzsébet királynő börtönbe záratta és 18 évi fogság után az angol bírósággal halálra ítélte. Fotheringay várában lefejezték.

Stubnyafüredő (Stubnianske Teplice), kisközség 288 l. Kőrömbánya város tulajdonában levő hőfürdővel.

Stucco l. Stukkó.

Stuck, Franz (1863—1927), német festő, szobrász, grafikus, a müncheni akad. tanára. Képei A bűn, A háboru, Bacchánok, szobrai a Táncozó, az Amazon stb.

Studio (ol.) i. a m. dolgozószoba, atellé. — 2. Angol művészeti folyóirat; 1893. alap. Ch. Holme.

Studium (lat.) a m. tanulmány.

Stuhlmann Patrik, * 1871, premontrai szerzetes, tankerületi főigazgató, egyházi író.

Stukkatura (ol.), a mezezetet borító vakolat.

Stukkó (ol.), műmárvány, gipsz, enyvesvíz és festék összekeveréséből készül.

Stupid (lat.) a m. buta, stupiditás a m. butaság.

Stupor (at.) a m. tompaság.

Stuprum (at.) a m. fajtalanság.

Stur, Ludovit (1815—6), szlovák politikus és író; 1848—9. fegyveresen harcolt a magyarok ellen. A szlovák irodalmi nyelv mellett küzdött a cseh ellen.

Sturm Albert (1851—1909), újságíró, tanár, 1895-től a Budapesti Tudósító könyvmatos szerk., 1887—1901. az Országgyűll. Almanach szerk. Németre ford. Arany és Tóth Ede műveiből.

Sturm und Drang (S.-korszak), a német irodalomban a 18. sz. utolsó harmadának kialakulatlantörökvései; általában a bizonytalanság és határozatlanság korszaka fiatal embereknel.

Sturza, Dimitrie (1833—1914), román politikus és történész; négy ízben volt kormányelnök, Románia tört.-re vonatk. nagy forrásgyűjteményt adott ki.

Stuttgart, Württemberg fővárosa a Neckar folyó közelében, 369.000 l. Tudományos és művészeti intézetek. Könyvtárak. Automobil-, vegyészeti és szövőgyárak.

Stüler, Friedrich August (1800—1865), német építész; nevesebb művei: berlini Jakob-, Mátyás-, Márkus-, Bertalan-templomok, stockholmi nemzeti muzeum, bp.-i Magyar Tud. Akadémia palotája.

Stürgkh, Karl, gróf (1859—1916), konzervatív osztrák politikus, 1909—11. közt. min., 1911—16. min. elnök, ellenezte az ált. választójogot és a háboruban parlament nélkül kormányzott, 1916. okt. 21. Friedrich Adler szoc.-dem.-párti titkár agyonlőtte.

Styka, Jan, (1858—1925), lengyel festő; magyar vonatkozású művei: Bem, Petőfi a nagy-szebeni ütközetben.

Styx, a görög mondában az Alvilágot körülövező egyik óriási folyó. Az istenek a S.-re esküsznek s ez halálosan kötelező.

Suarès, André (Yves Scantrel álneve), francia író, kritikus és moralista. Főművei: Le Poète tragique (Shakespeareól), Trois hommes, Voyage du condottiere (olasz utirajz), Cressida stb.

Sua sponte (lat.) a m. önként, jószántából.

Suaviter in modo, fortiter in re (lat.) a m. enyhén a kivételben, erősen a dologban magában.

Sub... (lat.) összetételekben a m. alatt.

Sub auspiciis regis (at.) a m. a király védnöksége alatt; így avatták egyetemeken doktorrá azokat, akik összes vizsgáikat kitüntetéssel tették le. Fennállott már 1848 előtt; 1895. felelevenítették. 1920. óta sub auspiciis gubernatoris történnek ezek az ünnepies avatások.

Sub iudice (lis est, lat.) a m. bíró előtt (van az ügy), eldöntetlen.

Sublimat l. Szublimát.

Sub poena (lat.) a m. büntetés terhe alatt.

Sub rosa (lat.; róza alatt) a m. titokban.

Subsidium (lat.) a m. segítség.

Sub sigillo (lat.) a m. pe.sét alatt, titokban; **S. confessionis** a m. gyógyás pecsétje a't.

Sub specie (lat.) a m. látszat szerint; **S. aeternitatis** a m. az örökkévalóság szempontjából (Spinoza).

Substantia (lat.) a m. állag, álmóány, valaminek a lényege, veleje.

Sudermann, Hermann (1857—1928), német író, 1888. nagy sikert ért el naturalista Ehre c. színművével. Innen kezdve népszerű lett a dráma terén (Sodoms Ende, Heimat, Stein unter Steinen, Das Blumenboot stb.) és az elbeszélő-irodalomban is (Frau Sorge, Der Katzensteg, Das hohe Lied stb.).

Sudra, a szolgák legalsó kasztja Indiában.

Sue, Eugène (1804—1857), francia regényíró. Élénk meseszövési, szociális célzatu stb. műveivel nagy népszerűsége tett szert (Magyarul: Párizs rejtelmei, A bolygó zsidó stb.).

Suess, Eduard (1831—1914), osztrák geológus, 1857—1901. a bécsi egyetemén a geológia tanára. A földkéreg kialakulására, a jégkorszakokra stb. vonatkozólag fejtett ki elméleteket.

Suetonius (Gaius S. Tranquillus, Kr. u. 70—140), római történétör. Egészében ránk maradt a Császárok életrajza c. műve.

Sufficit (lat.) a m. elég.

Suffley, Milan, 1879, horvát történész és poétikus, kül. Albániával fogl.

Suffragette, a nők szavazati jogáért agresziven küzdő nők angol neve.

Suffragium (lat.) a rómaiaknál a m. szavazat.

Sugár Károly, * 1883, jellemszínész, a Nemz. Színház tagja; grotesz szerepek.

Sugárnyomás, a sugárzó energiák által gyakorolt nyomás. Ezzel magyarázzák az istőkők keletkezését.

Sugártörés, az az optikai jelenség, hogy a fény sugar, ha sűrűbb közegből ritkábbba (v. megfordítva) hatol be, nem egyenes irányban halad tovább, hanem megtörik.

Sugárzás, valamely energiá hüllámszerű tova-terjedése. Szűkebb értelemben sugárzó energiáknak azokat nevezzük, melyek a vákuumban (ill. az éterben) is terjednek; ezek hullámhosszáguk sorrendjében a következők: hő-, ultravörös S., elektromágneses S., fény-S., kémiai- v. ultraibolya S. és a Röntgen-S.

Suite (franc.) a m. sor, kíséret. Zenében (szvit) több táncból álló zenemű.

Sujet (franc.) a m. tárgy, főleg az irodalmi alkotás tárgya.

Sukoró nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 932 l., ut. Ve'ence, posta.

Sulamith (sulemi v. sunemi leány), az Enckek Enekeiben a menyasszony neve.

Sulchan Aruch (terített asztal), R. Josef b. Ephraim Karo (1488—1575) 1565-ben megjelent műve, mely rendszeres összefoglalását nyújtja a zsidó rituális szokásoknak és jogi szabályoknak. Az orthodox zsidóság ma is szigoruan ragaszkodik szabályaihoz.

Sulla, Lucius Cornelius (Kr. e. 138—78), római diktátor és hadvezér. Harcolt Mariusszal Jugurtha ellen, azután 88. Marius ellen vonult, Rómát elfoglalta; 87—83. Mithridates ellen. 82. bevonult Rómába. Arisztokratikus alkotmányreformjával megnyirbálta a polgárság jogát, aztán visszavonult a magánéletbe. (Kr. e. 79.)

Sullivan, Arthur (1842—1900), angol zeneszerző. Óratoriumokon és kántáteken kívül Shakespeare műveivel írt kísérőzenét, azonkívül operetteket (Mikádó).

Sully, Maximilien de Béthune, herceg (1559—1640), IV. Henrik király barátja és minisztere; jó rendben tartotta az állami pénzügyet.

Sully-Prudhomme, René François Armand (1839—1907), francia költő, mély filozófiai gondolatokkal. Versköteteli: Stances et poèmes, Les épreuves, Le prime, Le bonheur, 1901. Nobel-díj. Írt esztétikai, vallásbölcseleti és pszichológiai műveket is.

Su-u-szigetek, K-indiai sziget-soport Borneo mell. 3860 km², 44.000 l., malájok, mohamedánok, 1898 óta az Egyes. All.é.

Suly, az az erő, amellyel a Föld a testeket a maga központja felé húzza, v. másként az a nyomás, melyet az esésében megakadályozott test az akadályozó felületre gyakorol. A gyakorlati élet a testek tömegét nevezi S.-nak

(l. Tömeg.). A S. gyakorlati mértékegysége a kilogramm.

Súlybóbas, atlétikai sportág, 7.25 kg. súlyú vasgömb hajtása 213 cm. Átmérőjü körből. **Súlyemelés,** régente kedvelt formája a nehéz atlétikának, amely a különböző, gyakran 100 kilónál is nehezebb vassúlyok megemeléséből és kitolásából vagy kilökéséből áll.

Súlyom, alföldi vízinövény tuskés terméssel, amelynek lisztes belét eszik.

Súlypont, a testeknek az a pontja, melyben alátámasztva nem esnek le. Egy test egyensúlyánál biztosabb, minél mélyebben fekszik a S.-ja. Szabályos alaku testek S.-ja egybeesik a mértani középponttal. Felfüggesztett testek S.-ja mindig függőlegesen a felfüggesztés alatt van.

Sumirék, l. Szumirók.

Summa cum laude (lat.) a m. a legnagyobb dicsére tel.

Summa summarum (lat.) a m. összegek összege, vagyis: mindent egybevéve.

Summum bonum (lat.) a m. a legfőbb jó.

Summum jus, summa injuria (lat.) a m. legnagyobb (ulzott) jog, legnagyobb igazságtalanság (Cicero).

Sumonyi kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 619 l., vasut, távíró, posta.

Sund (Oresund), tengersizor a Kattegat és a Keleti-tenger közt. 110 km. hosszú, 4—28 km. széles; hajútója 12—38 m. mély. Mellette fekszik Kopenhága.

Surderland, ang. kikötőváros az Északi-tenger partján. 165.000 l.

Sunt certi denique fines (lat.) a m. mindennek van há ára. (Horatius.).

Sun-Yat-Sen l. Sunjatszzen.

Suomi, Finnország (l. o.) finn neve.

Suo tempore (at.) a m. a maga idején.

Superintendens (lat.) a m. felügyelő, a prot. egyházak püspökei.

Superior (lat.) a m. felső.

Supka Géza * 1883, archeológus, újságíró. 1904—22. muzeumi igazgató-őr. Főbb munkái: Motivumvándorlás a korábbi középkorban, A nagy dráma. A Lantos Magazin szerkesztője.

Suppé, Franz (1820—1895), osztrák zeneszerző. Legnépszerűbbek operettjei (Boccaccio, Fatimitza).

Supplementum (at.) a m. kiegészítés, függék.

Suppositorium (lat.), kakaovajból stb. készült gyógyszeres kupok, pálcák stb. testüregekbe (végbél, hüvely) való helyezésre.

Sur nagyk., Veszprém vm., Zrívi j., 1799 l., ut. Magyarszombathely, posta.

Surabaja, l. Szurabaja.

Surakarta, l. Szuralara.

Surányi l. Lajos, a bp.-i egyet. a fertőző betegségek diagnosztikai módszereinek m. tanára. — 2. Miklós, * 1882, regényíró és Nemzeti Újság belső munkatársa. Történeti és társadalmi regényeket (A szent hegy, A trianoni páva stb.), novellákat írt.

Surd kisk., Somogy vm., csurgói j., 1069 l., ut. Zákány, posta.

Surinam, l. Guayana.

Surlódás, a mozgás egyik akadályja akkor, ha két érintkező felület egyenetlenségei egymásra kapaszkodnak. A **S.** nagysága függ a két felület nyomásától, továbbá minőségétől. A **S.**-t kenéssel, olajozással csökkentik, legújabbban pedig golyókat alkalmaznak a csapágyakban és tengelyekben, ami a **S.**-i felületet néhány pontra csökkentik.

Surplus (franc. és ang.) a m. fölösleg.
Surrogatum (lat.) a m. pótlék, pótananyag.
Sursum corda! (lat.) a m. föl a szívvel!
Surtaxe (franc.), a különbözeti vámok egy faj. A **S.** de pavillon, lobogó-vám célja a hazai kereskedelmi tengerészet fejlesztése, amit az idegen államok hajóin behozott árukra kivetett **S.**-szal céloznak elérni. A belföldi kereskedelem érdekeit szolgálják az u. n. raktár-vámok: **S.** d'entrepôt.

Susa kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 249 l., ut. és up. Ozd.

Susak, jugoszláv kikötőváros, amelyet Fiumától a Fiumara folyó választ el, 13.000 l.

Suspensorium (lat.) a m. felfüggesztő, tartó; főleg az a kötszer, amely a herék lelógását akadályozza meg.

Sussex, grófság Anglia D.-i részében, 3700 km², 730.000 l.

Suták József, * 1865, piarista, bp.-i egyet. a matematika ny. r. tanára.

Suttner, Berta, báróné (1843–1914), béke-apoló, 1891 óta élete főcélja a békemozgalom volt. Waffen nieder! c. regénye (1889) minden világnyelven megjelent. 1905. Nobel-díj.

Sum cuique (lat.) a m. mindenkinek a magáét.

Süketnémaság, beszédképtelenség, veleszületett, vagy korai gyermekkorban szerzett sükettség következménye. Egyes családokban örökölődik. A süketnémaságot intézetekben (Vác) megtanítják hangos beszédre és az ujjakkal közvetített jelbeszédre.

Sükettség, képtelenség a hangok felfogására. Lehet veleszületett, ekkor némasággal társul, vagy szerzett, többnyire gyermekkori betegségek (pl. vörheny) következtében.

Sükkösd nagyk., Pest vm., kalocsai j., 4107 l., telefon, táviró, posta.

Sükkösd Ferenc, * 1895, erdélyi költő.

Süle Antal, * 1884, hírlapíró, a Pesti Hírlap h. szerkesztője. Külpolitikai cikkeken kívül filozófiai és történeti dolgozatokat írt. Nagyobb tanulmányai: A nemzetközi jog filozófiai problémái. A modern sajtó tudományos problémái.

Sümegek nagyk., Zala vm., sümegi j., 5341 l., áll. reálisk., vasut., táviró, telefon, posta.

Sümegecséhi kisk., Zala vm., sümegi j., 802 l., ut. és up. Sümeg.

Sümegeprága kisk., Zala vm., sümegi j., 672 l., ut. és up. Sümeg.

Süüdszónó, tuskés, rovarevő állat. Európában is gyakori, kb. 30 cm hosszúságot ér el.

Sűrűség, az anyag térfogategységében tartalmazott tömeg mennyisége, vagyis a térfogat és

tömeg viszonya. Ez az abszolút **S.** A relatív **S.**-et megkapjuk akkor, ha a test tömegét a hasonló térfogatú 4° hőmérsékletű desztillált víz tömegéhez hasonlítjuk. Ha pedig nem a tömeget, hanem a súlyt viszonyítjuk a térfogathoz, akkor a testek fajsúlyát kapjuk. A gyakorlati élet mindig a fajsúlyal dolgozik.

Sűrűségmérő, l. Areometer.

Süttö nagyk., Esztergom vm., esztergomi j., 1791 l., vasut., táviró, telefon, posta.

Süttöör kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1560 l., ut. Eszterháza, posta.

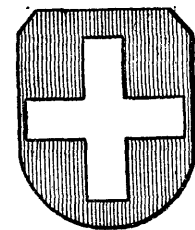
Sváb Gyula, * 1878, építész, h. államtitkár, a műegyet. a rajz és tervezés ny. r. tanára. A svábhgyei csillagvizsgáló int. építője.

Svábhegy, kb. 400 m magas, lapostetejű hegy Budapest mellett. A Széchenyi-kiútó 427 m magas. Fogaskerekű vill. vasut vezet fel rá. Számos villa, jó karban tartott utak. Téli sport. Csillagvizsgáló obszervatórium.

Svábok (ném.: Schwaben), a hozzánk kül. a 18. sz.-ban jött német telepesek neve, akik a valóságban ép oly kevéssé **S.**, mint az erdélyi szászok sem szászok.

Svadron (ol.-ném.), 150–160 főnyi lovas-század.

Svájc, szövetséges köztársaság Közép-Európában, 41.000 km², 4 millió l. DK-i felét az Alpok, Ny-i vidékét a Jura borítja. Az Alpok csúcsai a 4000 m fölé emelkednek; nagy részüket örök hó borítja. Folyói a Rajna, Rhöne, Aare, Inn nem hajózhatók, de hatalmas vízierő képviselnek. Gletschervája tavai öbbs száz m mélyek, hajózhatók: Bodeni, Genfi, Neufchâtel, Vierwaldstätti, Zürichi, Luganói-tó, Lago Maggiore. Lakosságának 2/3 német, 1/5 francia, 1/10 olasz és latin. Műveltségük magas és általános. Termőföldje kevés; nemcsak gabonában, de még fában is behozatalra szorul. Allattenyésztése magas fokon áll (sajtok). Hasznos ásványokban szegény. Ipara mégis fejlett; főleg olyan ágakban, ahol a kidolgozás finomsága a fontos: óra, selyem, himzések, műszerek, csokoládé. A vízi vilamos erőtelepek a vasutakat is ellátják energiával. Vasuthálózata sűrűbb, mint a nagy európai államoké. Fővárosa Bern; legnagyobb városa Zürich; a Népszövetség székhelye Genf (Genève). A háboruban **S.** semleges maradt. — **Története**.

A svájci szövetség (Eidgenossenschaft) kialakulása 1292-re vezethető vissza, amikor a 3 őskanton, Schwyz, Uri és Unterwalden szövetségre léptek, hogy függetlenségüket megvédelmezzék a Habsburg-erőkkel szemben. Küzdelmükben luxemburgi VII. Henrik császár támogatta őket, aki elismerte szabadságukat, ennek korai halála után a bajor

Lajos és habsburgi (Szép) Fülöp közötti trónküzdelemben előbbi mellé álltak és Fülöp öccsét, Lipót herceget Morgartennél döntően megverték 1315. Ezután egymásután csatlakoztak Luzern, Glarus, Zug és Bern. A következő században a Habsburgok minden sváji birtokukat elvesztették és 1513-ig növekedett a csatlakozó kantonok száma. Onnantól államnak azonban csak a westfalai békében (1648) ismerték el a hatalmak: az egyes kantonok egymással szemben megtartották szuverenitásukat, közös ügyekben kormányaik küldöttei közös gyűléseiken (Tagsatzung) intézték el. A reformáció két táborra osztotta őket, a katolikusokra és protestánsokra. Alfomszervezetnek gyengesége és szociális ellentét megkínosították a franciákat, hogy 1798 Bern elfoglalása után a névvel köztársaságok alakítsák át a direktoriális szervezet szerint. Napoleon 1803. visszaillesztette a kantonok önállóságát. 1848. Az harc tört ki a katolikus kantonok és a radikálisok (protest.) között, amelyben utóbbiak maradtak fenn és felhasználták az alkalmat egy szorosabb Alfomszervezet létrehozására, amely szerint a Bernben szóló új szövetségi szerződést kiegészítették a kantonális kormányzatok tanácsai és a szabadon választott nemzeti tanács. Az 1874. alkotmányrevízió tovább erősítette a központi hatalmat. S. ezóta gyorsan fejlődő földrész (főleganormálom), a külpolitikában pedig a századok óta követett szigorú semlegességet tartotta szem előtt.

Svéd irodalom. A legelső írók a runafeliratok (10-14. sz.), névadók a reformáció által kibékítendőnek és egyéb vallásos produkciók majd iskolai drámák. A 18. sz.-ban fejlődött a tudom. irodalom IV. Gusztáv idejére esik a svéd akadémia alapítása (1702). A fr. klasszicizmus követői: Nordenflicht, Dalin, Gyllenborg, Creutz, Rousseauista: Thorild, Fosberg (német romantikusok); Atterhogen, Dalgren, Nenn, romantikusok: Geijer, Afzelius, Tegnérs. A 19. sz. 1. fel. még: Nierander, Almqvist, a lírikus Rydberg és a színművel. Runberg, Franzen. Realisták: Bremer, Elvén, Carlén (a regényben). A naturalizmus megteremtője Strindberg (1849-1912, a drámában és az elh. irodalomban). Egyéb naturalisták: Zeffér, Ahlgren, Geijerstam. Tavasziernia. A szimbolizmus és uromantika felé fordultak: Lagerlöf, Hallström, Heidenstam. Utóbbi írók: Karlfelt, Forsell. A lírában még: Fröding, Blomberg, Lagerquist, Larsson.

Svéd nyelv, az északi germán nyelvek egyikéje, számos nyelvjárása van, legközelebbi rokonai a dán és a norvég.

Svédország (Sverige), királyság É-Európában a Skandináv-félszig. K-i felében 448 000 km², 6 millió l. Eghajlata zord, Ny-i része örök hómezőkkel van borítva és nagy gleccserek nyulnak le róla. A többi sík és halomvidék. Nagy tavai a Vener, Wetter, Malaz.

Folyói a hajózás szempontjából jelentéktelenek, de a parakkal együtt hatalmas és villamosáram után értékcsökkenté képviselnek. Az ország területének alig egyvizedrészét mivel fűt. Buzája nincs, de a rozs, árpa, zab, cukorrépa és burgonyatermes, valamint az állattenyésztés fedezi a szükségletet. S-nak csaknem felét erdőség borítja; ez az ipar és a kivitel egyik főforrása. A másik a hatalmas vasérckészlet, amelyet hidroelektrikus uton nagy üzemekben dolgoznak fel. A vas-, fa- és papírosipar kivételre dolgozik, a többi a belső fogyasztást látja el. A svéd aréll és gyújtó minőségével viláki ki. Vasutálózat a népesség számához aránytalanul legnagyobb Európában. Hajózási és halászat jelentékeny. A műveltség és a közoktatás igen magas fokon áll és sokoldalú. A háborúban S. semleges maradt. Fővárosa Stockholm.

Svédország és Norvégia története. S. alapítói Ingvild vette meg 700 körül, amikor egyesítette a kis királyságokat. A kereszténység a 11-13. sz.-ban hódította meg teljesen és egyidejűleg kifejlődik a nemesi nagybirtok. 1297. Margit királynő egyesítette Dániával Svéd. és Norvégországot. A svédek azonban állandó lázongásban éltek a dánok ellen. Wasa Gusztáv elűzte a dánokat és 1523. a királyi székbe ültették. S. erre következő fénykorában felszabadult a Hanza-városok gazdasági hatalma alól, a reformáció teljesen háttérbe szorította a katolicizmust és II. Gusztáv Adolf a 30 éves háborúba való beavatkozásával meg-alapította a svéd nagyhatalmat, uralkodott a nagy német folyók torkolatán és így a Keleti-tenger nagy részén. Magán a skandináv félszigeten elhódították az addig dán uralom alatt álló déli tartományokat, valamint a nyugatiát Norvégiától. E nagy eredmények XI. Károly alatt abszolútizmushoz, a külpolitikában pedig fantasztikus célokhoz vezettek: XII. Károly legendás hadjárata Oroszországon keresztül az 1720-21. békében Estland és a német kelettengeri partok elvesztéséhez s belpolitikailag a királyi hatalom letérséhez és a nemesség vezetése alatt álló országgyűlés uralmához vezettek (1717-22); az országkosságnak áldozatul esett III. Gusztáv egyidőre visszaállította még a kir. hatalmat. A 19. sz.-ban tovább folytatódott hanyatlása, 1809. elvesztette Finnországot; 1814. az 1812 óta uralk. Bernadotte dinasztia alatt egyesült Norvégiával, ami állandó viszályok közepette 1905-ig tartott, amikor békésen megszűntették az uniót. II. Oszkár (1872-1907) halála után legidősebb fia, V. Gusztáv következett a trónon. A világháborúban S. semleges maradt. 1919. az Åland-szigeteket S.-hoz csatolták.

— Norvégia első évszázadaiban volt csak önálló állam, 1397-től 4 századon át dán uralom alatt állott, amelynek azonban nem sikerült N. szabad paraszt népét leigáznia. 1814. jan. 14. elválasztották Dániától és Svédországhoz csatolták. Svédország arisztokratikus alkotmányával élesen elvált a demokratikus Norvégiától, kulturáját azonban szakadatlan munkában emelte. Norvégia az elválás után Károly dán herceget választotta meg királynak, aki VII. Haakon néven uralkodik. A világháboruban Norvégia is semleges maradt.

Svéd torna, a legjobban kidolgozott torna-rendszer, amely a test minden egyes izom-csoportozatát egyenletesen foglalkoztatja. Ma már mind általánosabb elterjedésnek örvend.

Svcha, Anton, * 1873, cseh politikus, a cseh nemzetgyűlés elnöke, belügyminiszter, 1922 óta miniszterelnök.

Sverdrup, Otto, * 1854, norvég tengerész és sarkkutató, 1893–96. vezette Nansen »Fram«
újví hajóját, 1898–1902. pedig önálló expedíciót vezetett az északamerikai szigetek főkutatására. 1903. jel. meg Nyt-Land (Újföld) c. műve.

Svinhufvud, Per Evin, * 1861, finn bíró, a finn köztársaság első elnöke.

S. v. p., a francia s'il vous plait (ha úgy tetszik) rövidítése.

Swansea, angol kikötő D-Walesben, 163.600 l. Szén-, vas-, rézpiac.

Sweater (ang.) a m. gyapjuból kötött kabát.
Sweating (ang.) a m. izmáadás, az a munkamód, amikor közvetítők nagyobb vállalatoktól vesznek át munkákat és ezeket csekély bérrel adák ki otthon dolgozó munkásoknak.

Swedenborg, Emanuel Svedberg von (1688–1772), svéd tudós és misztikus, aki eredetileg természettudományokkal foglalkozott, megvetette a kristálytan és a tudományos fémkohászat alapjait, azután bölcsészeti és anatómiai tanulmányokra adta magát s felfedezte az agy szürke állományában a magasabb lelki tehetségek székhelyét. 1745. egy vízió profétává tette s attól kezdve bibliai tanulmányokat végzett, a »mennyei Jeruzsálem új egyházát«
alapította s az okkultizmus egyik megalapítója lett.

Swift, Jonathan (1667–1745), angol író. Véres szatírákkal, pamfletekkel fejezte ki tiltakozását a korabeli társadalom ellen. Legna-

gyobb hatást ért el fantasztikus meseszövési Gulliver-jével (Travels of G.).

Swinburne, Charles Algernon (1837–1909), angol költő. Drámai: *Atalanta in Calydon*, *Boithwell*, *Mary Stuart*. Eposza: *Tristram of Lyonesse*. Lírai művei: *Poems and Ballads*, *Songs before sunrise*. 1908. Nobel-díj.

Swinmünde, német tengeri fürdő Usedom szigetén, a Keleti-tenger partján, 18.000 l. Halászat, halfüstölés.

Sybaris, déliáliai (Kr. e. 8. sz.), duszgádag kereskedőváros. Lakosai (szibariták) elpuhult életmódjukról voltak hírhedtek.

Sybel, Heinrich (1817–95), liberális német történétíró. Főműve: *Die Begründung des Deutschen Reichs durch Wilhelm I.*

Sydney, Ausztrália legnagyobb városa és második kikötője, Új D-Wales fővárosa. Nagy-óceán partján, 1.070.000 l. Egyetem. Arany- és gyapjúpiac. Gyáripára nagyot nőtt a háború alatt.

Syene, 6-egyiptomi város, a mai Asszuán.

Syllabus (gör.) a m. jegyzék. **S. errorum** (lat.) a m. tévedések jegyzéke; a katolikus egyházban az oly modernkori nézetek jegyzéke, amelyek az egyház tanával meg nem egyeznek. **Sylt**, német sziget az Eszaki-tengerben, 102 km², 5000 friz és dán l. Rajta van Westerland tengeri fürdő.

Sylvester pápák. **I. S.** (314–335), a Donatio Constantini mondája szerint ő keresztelte meg Nagy Konstantin császárt. — **II. S.**, Gerbert szerzetes, III. Ottó császár nevelője (999–1003). Előbb a nemzeti egyházak híve, mint pápa komoly ellensége a korruptciónak s centralizál. Szt. Istvánnak koronát küld.

Symonds, John Addington (1840–93), angol író. Főműve: *A renaissance Olaszországban*.

Symposion, a régi görögöknél borivás a lakoma után, gyakran szellemes beszélgetéssel fűszerezve (Platon S.-ja).

Synedrium (gör., héber: szanhedrin), tanácsülés, a zsidó valás legfőbb hatósága Jeruzsálemben.

Synodus (gör.), egyházi gyűlékezet, zsinat.

Syntaxis (gör.) a m. mondattan.

Syrakusai, l. Siracusa.

Syracuse, város az Egyes. All. New York államában, 172.000 l. Vas és acélpipar, sóbányák. Egyetem, csillagvizsgáló.

Syrtis (Kis- és Nagy-S.), két öböl E-Afrika partján.

Systema, l. Szisztéma.

Sz

Szabadalmi ügyvivő, olyan személy, aki jogsultságot nyert arra, hogy a szabadalmi hivatal és bíróság előtt feleket képviseljen. Külön szakvizsga és eskü.

Szabadalom, az állam részéről találmányokra engedélyezett kizárólagos jog arra, hogy a Sz.

tulajdonosa a találmányt iparszerűen készíttesse, forgalomba hozhassa, ill. használhassa. A Sz. tartama a legtöbb államban 15 év.

Szabadalombitorlás, valamely szabadalmazott találmánynak jogtalan készítése v. használata ill. forgalombahozatala. A Sz. kihágás, mely pénz-

SZÍNHÁZ

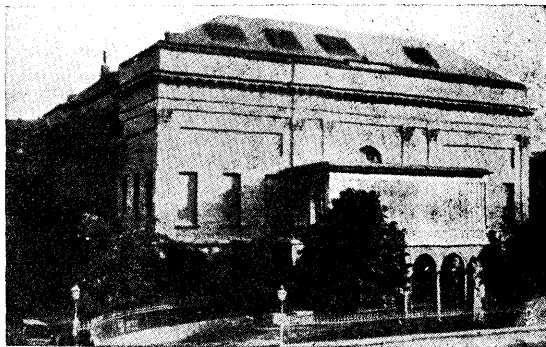
1

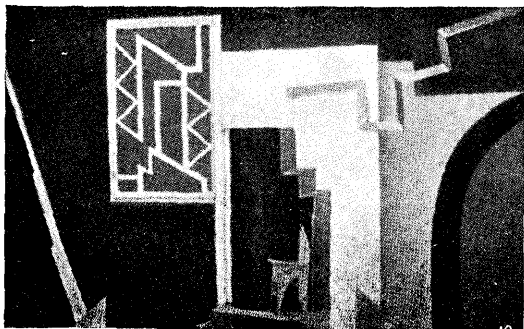
2

3

4

5

1. Szentiván-éji álom előadása
Shakespeare korában
2. Romeo és Julia erkélyjelenete.
Neorealistikus színpad
3. Az orosz ballet figurinjei
4. A régi pesti Nemzeti Színház
5. Carl Gutzkow: Uriel Acosta
I. felv. modern díszlete

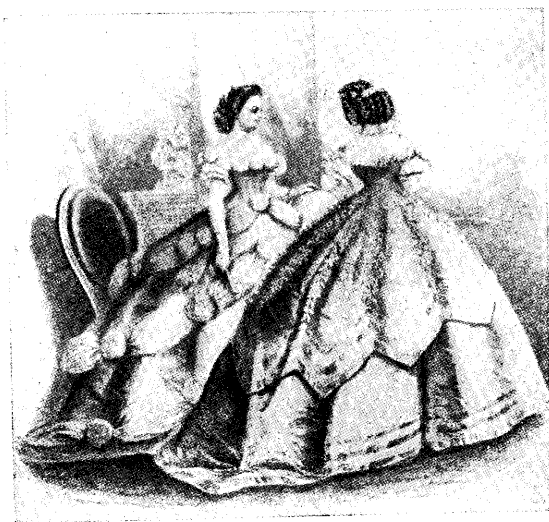
KOSZTŰM

1

2

3

1. A *directoire* divatja (1795—97). — 2. A *sonkauj* divatja (1895). — 3. Magyar dámák krinotinban (1880).

büntetéssel, visszaesés esetén elzárással is büntethető.

Szabadbattyán nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 2035 l., vasut, távíró, posta. **Szabadelvü párt**, a Tisza Kálmán-féle bal-közép- és Deákpart egyesüléséből keletkezett 1875. és 1906. Tisza István indítványára feloszlott. A munkapárt (1910) a Sz. szellemi és politikai utódja volt.

Szabadelvűség (liberalizmus), a szabad haladásnak hódoló irányzat politikában, gazdaságban és egyéb tereken. Fokozata a radikalizmus. Ellentéte a konzervativizmus, a meglévőkhoz való ragaszkodás.

Szabad esés, l. Esés.

Szabadgondolkodás, az előítéletektől és dogmáktól mentes gondolkodást jelent. Angliából indult ki, a 18. sz. deistáitól. Nálunk a »Aufklaristák« a 18. sz. végén a franciáoktól, a Marinovics köréből származtatták eszméiket. A 19. sz. közepétől a pozitivizmus és továbbitt darwinizmus nyomán oly mozgalom alapjává vált, amely az előítéletektől mentes világnézet kialakulását gátló eszmei akadályok ellen irányul. E mozgalom nemzetközi szervezetének keretében alakult meg 1900 körül a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete.

Szabadhidvég nagyk., Somogy vm., tabi j., 2131 l., vasut, távíró, posta.

Szabadí kisk., Somogy vm. igáli j., 530 l., ut. Attala-Csoma, up. Csoma.

Szabadka, a Duna és Tisza közének egyik legnagyobb városa, 102.000 l., földmívelő város. Ipara jelentéktelen. Terménykereskedelme és vasuti forgalma számottevő. Trianon óta Jugoszláviáé Subotica néven.

Szabad kereskedelem, az az irányzat, amely a nemzetek közti kereskedelemnek minden korlátozástól, főleg vámok okozta akadályoktól való mentességét követeli.

Szabad kézből való eladás, ingatlanok hatósági személy közbejötté nélkül történő eladása.

Szabad kikötő az olyan, ahol az áruk vámmentesen be- és kivihetők.

Szabad királyi városok azok, amelyek haddan az uralkodóktól külön jogokat, szabadságokat kaptak valamely országos érdemükért. E jogokat csak a közület mint olyan gyakorolhatta. Ma már a Sz. csak cím.

Szabadkirályválasztók, akik az 1921. trónfosztó törvény alapján állnak, s ennek szigorú végrehajtását követelik.

Szabadjakabszállás, l. Jakabszállás.

Szabdkömvészet, eredete a középkori kömvészek és kőfaragók cheivével függ össze, ezekben felvettek a mesterséghez nem tartozó egyéneket is (felvett vagy szabdkömvészek), akik a művészet és a filozófia iránt érdeklődtek. Ezek gyűkezetüket páholyoknak nevezték. A mai Sz. 1717. Angliából terjedt el az egész világon. Különösen a kat. országokban a 18. sz. folyamán nagy üldözésnek voltak kitéve a szabdkömvészek. Ausztria területén 1791. feloszlatták a páholyokat. Ma-

gyarországon 1868. éled fel ujra a Sz. A proletárdiktatura alatt eltiltották a páholyok működését s lefoglalták vagyonukat. Mielőtt a páholyok ujra megkezdheték volna működésüket, 1920 máj. 14. a MOVE számára önhatalmulag elfoglalták a Nagypáholy házát; néhány nappal később a belügyminiszter rendelettel feloszlatta a nagypáholyt és az összes páholyokat. A magyar Sz. sok jótékony intézményt létesített: Mentőegyesület, Országos Gyermekekvő-Egyesület, Hajléktalanok menhelye, Szabad Lyceum, Szünidei Gyermektelep, Ingyentjei-Egyesület, Ingyenkenyér-Egyesület stb.

Szabad oktatás, minősítést nem nyújtó, nem kötelező tanítást.

Szabados i. Béla, * 1867, zeneszerző, a Zeneműv. főiskola tanára. Vokális műveket és kamarazenét is irt. A Magyar Hiszekegy zenéneké pályanyertes szerzője. Operái: A nagy néni alszik, A bolond, Fanny. Operettjei: Négy király, Rika, Szép Ilonka stb. — 2. **Károly** (1860—91), zeneszerző. Dalokon és vegyes kórusokon kívül irt egy balettet is Viora címmel. — 3. **Sándor**, * 1874, szocialista író és hírlapíró. A proletárdiktatúrában közoktatásügyi népbiztoshelyettes és a Szelemi Termékek Országos Tanácsának elnöke. 1920 végén életfogytiglani fegyházra ítélték, de az oroszországi csereakció során Moszkvába szállították.

Szabadság, idegen befolyásoktól való függetlenség. Lehet fizikai, erkölcsi, jogi, személyes stb.

Szabadság, Egyenlőség, Testvériség (franc.: Liberté, Egalité, Fraternité), a nagy francia forradalom jelszava volt.

Szabadságharc, e néven azt a nemzeti küzdelmet értjük, melyet Magyarország 1848—49. az 1848. békésen kivívott átalakulása védelmében viselt. Az ujonnan alakult kormány a kezdet nehézségeivel küzdött ugyanakkor, amikor az 1847—48. törvények végrehajtásához az eszközök teljesen hiányoztak. Kevés és megbizhatatlan katonaság lévén az országban, először a nemzetőrséget szervezték a Kossuth által teremtett pénz segítségével. Apr. végén a horvátok elszakadtak, a szerbek is önállóan szervezkedtek, Erdélyben is nagy izgatás folyt, amely a románokat és szászokat is a magyarok ellen fordította és mindenütt anarchisztikus állapotokat teremtett. Ilyen körülmények között állt össze 1848 máj. 20. az első országgyűlés. Kossuth jun. 11. kimondta a nagy szót, hogy a haza vreszélyben van és az országgyűlés megszavazta az ország védelmére szükséges 200.000 katonát és 42 millió frt hitelt. Ausztriai és olaszországi helyzete javulván, az udvar nyíltan az 1848. állapotvények megbuktatására törekedett és Jellacsik horvát bánt utasította a Magyarországra való betörésre. A minisztérium lemondott, helyette szept. 16. 9 tagu honvédelmi bizotmányt alakult Kossuth elnökletével. Személyes agitációjára egész hadseregek álltak talpra, amikor az udvar kinevezte az új főtiszviselőket

és Lamberget katonai főparancsnokká. Ezt a tömeg a pesti Lánchidon meggyilkolta, mire Jellacsicsot nevezték ki kir. biztosá, akit azonban a magyar hadak Pákozdnál szept. 28. megverték és a horvát sereg egy részét elfogták. Bécsben erre a hírre újra kitört a forradalom, mire Windischgrätz ostrom alá fogta, a felmentő magyar sereget pedig Schwechatnál megverte. Kossuth ekkor a 30 éves Görgey Arturt nevezte ki a magyar főszereg vezérévé. 1848 dec. 2. óta I. Ferenc József volt már az uralkodó, aki Windischgrätzet küldte az országba az ellenállás leverésére. A délvidéken a császári haderőkre támaszkodva tovább fejlődött a szerb felkelés. Erdélyben Puchner állott a román-szász mozgalom élére. Az osztrák hadak koncentrikus támadást intéztek Magyarországra ellen, amely elől Görgey visszavonult a felvidékre, de egyben proklamálta, hogy a magy. alkotmányt meg akarja védeni. Kossuth és Görgey között ekkor már rossz volt a viszony és ezért Kossuth a lengyel Dembinszkyt hívta be fővezérnek. Ez megbénította a Kassa elfoglalásával szerencsésen megindult hadműveleteket és Windischgrätz febr. 26–27. megverte Dembinszkyt Kápolnánál. A magy. hadsereg a Tisza mögé vonult, a császár pedig kiadta a márciusi alkotmányt, amely Magyarországot is a birodalomba olvasztotta. A magyar hadsereg újabb erőkkel gyarapodott, Vécsey és Damjanich Szolnoknál megverték az ellenséget, Dembinszky a tisztikai kívánságára lemondott és Vetter átmeneti fővezérsége után végre Görgey lett a fővezér, aki megindította a nagyszerű tavaszi hadjáratot: Hatvan, Tápióbicske, Isaszeg, Vác és Nagysarló mellett győzött (ápr. 2–9). Komáromot felmentette és az ellenséget a nyugati határra szorította. Erdélyt Bem 1848 dec. 25–1849 márc. 9. között megtisztította az ellenségtől, ugyanúgy a Temesközt, míg Perczel Mór és Batthyány Kázmér a szerb felkelést fojtatták el és végül máj. 21. a vitézül védett Buda is magyar kézre került. Ápr. 14. Kossuth a debreceni parlamentben elfogadatta a függetlenségi nyilatkozatot, amely a Habsburg-házat detronizálta, őt pedig kormányzóvá tette. Görgey a maga részéről továbbra is V. Ferdinándot tekintette törvényes királynak. Az olasz háború befejezése és az orosz beavatkozás azonban csakhamar véget vetett a Szának, amelyet a külföld teljesen magára hagyott. Paskievics alatt 200.000 orosz vonult az országba, amelyhez Haynau vezetése alatt 70.000 osztrák csatlakozott. A magyar hadsereget az Alföldre szorították, Erdélyt elfoglalták, a kormány Aradra vonult, ahol Kossuth aug. 11. átadta a hatalmat Görgeynek, aki kivezető utat nem látva, aug. 13. Viágonnál Rüdiger orosz tábornok előtt letette a fegyvert. Klapka okt. 2-ig tartotta még magát Komáromban. Kossuth török földre menekült, Görgey az orosz cár közbenjárására kegyelmet kapott, de Haynau Batthyány La-

jost és 13 tábornokot (az aradi vértanúk) kivégeztetett.

Szabadságvesztés, a személyes szabadság korlátozásával járó büntetés; idetartoznak: a kitiltás, kitűztetés, internálás, rendőri felügyelet. **Sz.** szorosabb értelemben elzárásban áll (fogház, börtön, feyház).

Szabadszállás nagyk., Pest vm., kunszentmiklósi j., 8033 l., vasút, táviró; telefon, posta.

Szabadságkirály nagyk., Baranya vm., szentlőrinci j., 825 l., ut. Szentlőrinc, posta.

Szabás kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 909 l., ut. Kutas, posta.

Szabátosság, a stílusnak az a kelleke, hogy félreérthetetlen legyen; különösen fontos tudományos munkáknál.

Szabinok, Közép-Itália őslakosságának egyik törzse, amelynek egy része már a mondai Romulus alatt összeolvadt a rómaiakkal; másik részét a rómaiak meghódították (Kr. e. 290).

Szablya, a külső szélén élesített görbe kard; már a népvándorlás korában ismerték.

Szablya-Frischauf Ferenc, * 1876, festő, grafikus és iparművész. Az Iparművészeti Iskola tanára, az általa alapított Kéve elnöke.

Szabó 1. **Dezso**, * 1879, író. Kezdetben vidéki tanár volt, fiatalon több mérész, szociális irányú tanulmányt írt a Nyugatba és a Huszadik Századba. 1919. jelent meg nagy regénye: Az elsodort falu, ezt követték: Csodálatos élet, Segítség, több novellás kötet és pamflet. Publicisztikai működése 1919 után eleinte fajvédő és antiszemita volt, de csakhamar ellentétbe jutott a főállás rendszerrel, míg végre most elhagyni készül hazáját, hogy román íróvá legyen. — 2. **Dezso**, * 1882, a debreceni egyet. a közép- és ujkori történelem ny. r. tanára. Művei: Küzdelmeink a nemzeti királyságért, Mária Terézia és a paraszok stb. — 3. **Endre** (1849–1924), a régibb nemzedék szociális életfelfogású költője és regényírója. **Szamos** orosz regényt fordított magyarra. — 4. **Ervös** (1877–1918), könyvtárigazgató, szocialista író, a Fővárosi Könyvtár igazgatója. Szerkesztette a Marx és Engels Válogatott Művei c. gyűjteményes válogatást. Művei: A szocializmus, Szindikalizmus és szociáldemokrácia, A tőke és a munka harca, Imperializmus és tartós béke. Társadalmi és pártkarok az 1848–49-es magyar forradalomban (posthumus kiadás, Bécs, 1921). — 5. **Géza**, * 1877, ny. főispán, országgy. képvis. — 6. **Gusztáv**, * 1879, a műegyet. a mezőgazd. géptan ny. r. tanára, a Gépkészleti Int. vezetője. — 7. **Imre**, * 1877, szoc.-dem. képvis., az asztalosmesterséget tanulta. A Peidl-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter volt. — 8. **Imre**, * 1882, kolozsvári újságíró és író. Udeírásokat, több regényt (Szent Elz, A házmasterlány), ebeszéléseket, humorreszeket írt. — 9. **Ince**, * 1880, a bp.-i egyet. a sebész vizsg. módszerek m. tanára. — 10. **István** (nagyatádi, 1863–1924), a magyar kigazdamozgalom megalapítója, 1908. országgyűlési képviselő, az általa kidolgozott

függetlenségi és 48-as kisgazdapárt programja alapján. 1918 okt. földmivvelésügyi miniszter lett a Hadik-kormányban, majd a Károlyi- és a Berinkey-kabinetben. 1919 márc. elején állásáról leköszönt. 1919 aug. 7. a Friedrich-kormányban a földmivvelésügyi tárca t. kapt. de erről rövidesen leköszönt. A Huszár-féle koncentrációs kormányban közéletm. miniszter, a Telesi-kormányban földmivvelésügyi miniszter s az marad 1924 okt.-ig, amikor az Esküdt-féle botrány miatt lemondott. 1924. nov. 1. szülőföldjén, Erdősokonyán hirtelen meghalt. — 11. **István** (sokorópátkai), * 1878, országgy. képvis., kisgazda, volt községi bíró. Friedrich István harmadik kormányában, a Huszár-, Simonyi-Semadmai- és a Telesi-kormányokban tárca nélküli kisgazdaminiszter. — 12. **Iván**, * 1874, ügyvéd, országgy. képvis. — 13. **József**, * 1929, szegedi egyet. ny. tanár, ideggyógyász. — 14. **József** (1822–94), bp.-i egyet. tanár, mineralógus. — 15. **József**, * 1874, orvos, a bp.-i egyet. a száj- és fogbetegség ny. r. tanára. Műve: Gyakorlati fogászat. — 16. **Károly** (1824–90), történetíró és bibliográfus, egyet. tanár. Fogl. a magyarok ós- és árpádkori történetével és a szekelyek különleges történetével. Fontos műve a »Régi magyar könyvtár«, amelyben az 1711-ig megjelent magyar irodalom címjegyzékét adja. — 17. **László**, * 1877, hírlapíró s író, a Pesti Napló munkatársa. 1923. az amer. Columbia-egyetemen tartott magy. irodalmi előadásokat. Műv.: Jókai élete és művei, A modern újságírás, Magyar festőművészet, A bolsevizmus Magyarországon. — 18. **László** (bártfai), * 1880, nemzeti muzeumi osztályigazgató, történész. Főbb munkái: Forgách Ferenc püspök, a gr. Széchenyi és gr. Forgách-családok története. — 19. **Lőrinc**, * 1900, hírlapíró és költő (Föld, Erdő, Isten). Fordította Baudelaire-t, Shakespeare szonettjeit stb. — 20. **Mária**, * 1888, erdélyi író. Regényei: Felfelé (angolul is), Apassionata. — 21. **Sándor**, * 1887, ügyvéd, Csongrád vm. volt főispánja, országgy. képvis. — 22. **Vendel**, * 1882, a bp.-i egyet. az alapvető hittan ny. r. tanára. — 23. **Zoltán**, * 1877, országgy. képviselő. — 24. **Zoltán**, * 1882, a közgazdasági egyet. a mezőgazdasági növénytan ny. r. tanára. Főművei: A növények szervezete, A növények életmódja stb.

Szabókréta, a zsirko nevű ásványból készítik, amely olyan puha, hogy a szöveten nyomot hagy, de nem porlik, mint a rendes kréta.

Szabóky 1. **Adolf** (1821–80), kat. lelkész, a kat. legényegyletek megalapítója. — 2. **Alajos**, * 1873, pénzügymin. államtitkár, a M. N. Bank kormánybiztos. 1920–24. a Közp. Statisztikai Hiv. igazgatója. Fő tanulmánya javaslata volt Magyar Birodalom államadósságának mikénti megosztására nézve. — 3. **János**, * 1870, orvos, a bp.-i egyet. a gümőkór m. tanára. — 4. **Jenő**, * 1881, mérnök, országgy. képvis.

Szabolcs kisk., Szabolcs vm., dadai j., 581 l., ut. Rakamaz, up. Balsa.

Szabolcsbáka kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 1260 l., telefon, posta.

Szabolcsi 1. **Bence**, * 1899, zenei író, műve: A régi magy. zenetörténet problémái. — 2. **Lajos**, * 1890, író, az Egyenlőség szerk. Számos cikket, tanulmányt, két verskötetet írt. 1915 óta csak a zsidó irodalommal foglalkozik. — 3. **Miksa** (1857–1915), író és hírlapíró, az Egyenlőség c. zsidó lap szerk. 1884–1915.

Szabolcska Mihály, * 1862, temesvári ref. főesperes, a Tud. Akad. r. tagja, író. Verseinek tárgya a hazafiság, a család, a vallásosság. Ismert költeményei: A Grand Caféban. A salzburgi csapszékben stb.

Szabolcsveresmart kisk., Szabolcs vm., kiskördái j., 1373 l., ut. és up. Döge.

Szabolcs vm., 4917 km², 318.000 l. Székhelye Nyíregyháza. A trianoni béke E-i csücskét Romániához csatolta.

Szabó-Patay József, * 1837, zoológus, a Nemzeti Múzeum őre. 1925 óta a Term. Tud. Közlöny c. folyóirat szerk.

Szabotázs (franc.: sabotage), a munkásoknak a munkáltatók ellen folyt. gazd. harcában: a munkafolyamat szándékos lassítása, a munkaeszköz rongálása.

Szabovljevits Dusán, * 1787, Bács-Bodrog vm. alispánja.

Szacharin, mesterséges édesítő szer; a cukornál 500-szor édesebb. A szervezetben vegyileg nem változik; teljesen ártalmatlan. Cukorbetegnek az ételék édesítésére használják. Forgalma a cukoripatermelők érdekében korlátozva van.

Szada nagyk., Pest vm., gödöllői j., 1540 l., vasut, táviró, posta.

Száda, a bányakna külső nyílása.

Szaduceusok, a kereszténység előtti zsidóság utolsó idejében keletkezett arisztokratikus (farizeusellenes) párt, tagadta a lélek halhatatlanságát és a földetáradást.

Szádeczky-Kardos 1. **Gyula**, * 1860, kolozsvári egyet. r. tan., geológus. — 2. **Lajos**, * 1859, történetíró, szegedi egyet. a magy. tört. ny. r. tanára. Főművei: Kornjátói Békes Gáspár, Báthory István lengyel királyválasztása, Erdély és Mihály vajda története stb.

Szadizmus, szexuális abnormalitás, amely kegyetlenegben talál kielégülést. L. Sade.

Szafir, drágakő, kék korund, Ceylonban találják.

Szágulás, az a képesség, hogy a testek által kibocsátott légnekü anyagokat érzékelnünk tudjuk. Székhelye az orr nyálkahártyája, amelyben a szaglóideg finom végződésai vannak. Embernél, kevésbé, de egyes állatoknál a Sz. rendkívül fejlett (kutyá, szarvas stb.). **Szágó**, a Sz.-pálma szárából készült, csaknem tiszta keményítőtől álló liszt. Táplálásiértéke igen nagy.

Szágy kisk., Baranya vm., hegyháti j., 422 l., ut. és up. Bakóca.

Szahara, a Föld legnagyobb sivataga E-

Afrikában. Területe 7 millió km²-re tehető. A napalok forrók, az éjszakák hidegek. Átlagos magassága 600 m, de egyes csúcsai 2500 m-ig emelkednek. Szikla, kavics, homok és agyagsivatagok váltakoznak rajta, melyeket néhol sósavak és óázisok szakítanak meg. Lakosai berberék, tuaregek, tibbuk, négerék, arabok. Ny-i része francia, a középső olasz, a K-i angol birtok. Algirtól a Niger-folyóig rendes automobilforgalom van a Sz.-n át.

Szágópálma

Szahib (arab), Perzsiában és Indiában a fehér ember szokásos címe, a. m. ur.

Szahlander Lajos, *1877, c. felsőkeresk. isk. főigazgató, a közgazd. egyet. az áruismeret m. tanára.

Szaisz (Sais), ókori egyiptomi város, Neith istennő templomával. A Sz.-i képről szóló legenda, hogy aki annak fátylát föllebbent, elfelejt mosolyogni, későbbi görög kitalálás.

Szaj- és körömfájás, a keréző háziállatok, továbbá disznók és lovak hevenyfertőző betegsége, de emberre is fertőző. Kiütések a szájbán és a paták körül.

Szajak kisk., Baranya vm., mohácsi j., 836 l., ut. Némethóly, up. Versend.

Szajla kisk., Heves vm., pétervásári j., 838 l., ut. és up. Terpes.

Szajna (Seine), Franciaország leghajózhatóbb folyója. A Langres-platón ered és a La Manche-ba ömlik. 800 km hosszú. Forgalmal igen nagy. Csatornák kötik össze más folyókkal. Torkolatánál fekszik Le Havre, legforgalmasabb kikötője Párizs.

Szajol nagyk., Szolnok vm., központi j., 2003 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Szák kisk., Komárom vm., gesztesi j., 798 l., vasut. táviró, posta.

Szakács Andor, *1877, újságíró és publicista, 1919. a Friedrich-kormány sajtófőnöke, 1924 óta a Mai Nap c. napilap szerk. Több regényt és tanulmányt írt.

Szakácsi kisk., Borsod vm., edelényi j., 370 l., ut. Szendrő, up. Lak.

Szakadát nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1040 l., ut. és up. Gyönk.

Szakáld kisk., Borsod vm., mezőcsáti j., 494 l., ut. és up. Hejőszalonta.

Szakály nagyk., Tolna vm., tamási j., 1847 l., vasut. táviró, posta.

Szakáts Gyula, p. ü. igazgató Veszprémben.

Szakcs nagyk., Tolna vm., dombóvári j., 2960 l., táviró, posta.

Szakhaln (japánul: Karafuto), a japán szigetektől E-ra, 76.000 km², 112.000 l. E-i része orosz, D-i része japán birtok.

Szakmár nagyk., Pest vm., kalocsai j., 3222 l., ut. Kalocsa, vasut, posta.

Szaknyér kisk., Vas vm., körmen-d-német-ujvári j., 217 l., ut. Pankasz, up. Viszák.

Szakolczay Lajos, *1868, kuriai bíró.

Szakoly nagyk., Szabolcs vm., nagykállói j., 2124 l., ut. Balkány, posta.

Szakonyfalu kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 579 l., ut. Szentgotthárd, up. Alsószőlök.

Szakramentum (lat.) a. m. szentség (l. o.).

Szakszervezetek, valamely szakmabeli munkások egyesülete gazdasági célból, a munkaviszonyok javítására. Nálunk 1900 óta az országos egyesületek, munkásszövetségek formája alakult ki, amelyekben a rokonszakkák tömörülnek. A Sz.-i mozgalom lépcsőzetes kiépítési: a műhelyekben a bizalmiférfi (nő), a kerületekben és községekben a helyicsoport, a városokban a szakosztály, a központban

(rendszerint a fővárosban) a szövetség vezető-sége az adminisztráció szervei. Magyarországon Sz.-i törvény nincs, a joggyakorlat meglehetősen bizonytalan. E gyakorlat szerint a Sz. sztrájk szervezésében nem vehet részt és nem politizálhat. A Sz.-ekben tömörült munkások ezért u. n. szabadszervezetet alkotnak gazdasági harcaik vezetésére u. n. ellenállási pénztárral és szaklappal. A Sz.-ek összekötő szerve az országos választmány vagy intézőbizottság (Magyarországon a Szakszervezeti Tanács). A Sz.-ek nemzetközi mozgalmát a most Amsterdamban székelő nemzetközi szakszervezeti titkárság irányítja. A bolsevista Sz.-eknek külön központjuk van Moszkvában.

Szala kisk., Abauj-Torna vm., encsi j., 423 l., ut. Garadna, up. Felsőméra.

Szaladin (1137–93), egyiptomi és szíriai szultán.

Szalafő kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 745 l., ut. és up. Oriszentpéter.

Szalai Emil, *1874, ügyvéd, szerzői jogász.

Szalamandra, a farkos kétélűtüekhez tartozó

gyikalaku állat. Középeurópa nedves talajú erdeiben elterjedt a foltos Sz., fekete bőréen narancssárga foltokkal. Japánban él az egy m-nél hosszabb óriás Sz.

Szalámi (ol.: zalume), csakis disznóhúsból készült, erősen fűszerezett és füstölt kolbászru. Soká eltartható. Ered. hazája Délitől, Lombardia és Verona. Hazánk Sz.-ipára jelentős.

Szalamandra

Szalánta kisk., Baranya vm., pécsi j., 671 l., telefon, posta.

Szalapa kisk., Zala vm., sümegi j., 344 l., ut. és up. Túrje.

Szalárdi János (1601–66), történetirő, I. Rákóczi György titkára. Főműve: Szalmas magyar krónika.

Szalatnak kisk., Baranya vm., hegyháti j., 865 l., vasut, ut. Kárász-Köblény, posta.

Szalay 1. **Fruzina** (1864–1926), költőnő (Egy marék virág). — 2. **Imre** báró (1846–1919), archeológus, 1894. a Nemz. Muz. igazgatója. — 3. **József**, * 1870, szegedvidéki ker. főkapitány, a Dugonics Társaság elnöke, ki való bibliofil és műgyűjtő. — 4. **Károly**, * 1859, tanár, író; több versköteje jelent meg. — 5. **László** (1813–64), történetirő és publicista. 1844. átvette a Pesti Hírlap szerkesztését, Csengeryvel és Eötvös Józseffel együtt vezére volt a centralista pártnak. Főműve: Magyarország története.

Szaldirozni (ol.-ném.) a. m. kiegyenliteni, fizetést elismerni.

Szaldo (ol.: egyenleg), a folyószámla tartozik és követel oldalai közötti különbözet.

Szalem (arab.) a. m. béke, jólét. **Sz.** alejum (béke veletek), arab köszönési forma.

Szalezlánosok, 1. férfi szerket, melyet Don Giovanni Bosco alapított 1846. Gyermekneveléssel foglalkoznak. — 2. Női rend, betegeket ápol. Salesi szt. Ferenc és Françoise Chantal alapították 1618.

Szalícilsav, szerves sav; előállítható a karbonsavból v. benzoosavból. Szintelen kristályos test, vízben nehezen oldódik. A tiszta Sz. továbbá egyes vegyületei igen fontos gyógy- és konzerváló szerek, pl. az annyira elterjedt aszpirin: ecetsavas Sz.

Szálka kisk., Tolna vm., völgyégi j., 1082 l., ut. Mórág, up. Mőcsény.

Szalkszentmárton nagyk., Pest vm., duna-vecsei j., 3877 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szálitmányozás, oly ügylet, amelynél a szálitmányozó (spediteur) áruk továbbküldését, szállítását, s az összes kapcsolatos teendőket elvállalja.

Szálóloje, talpraesett, rövid és tömör mondas, amelynek eredete többnyire bizonytalan.

Szalmaraszar, őt asszír király neve. Közülik IV. Sz. (uralk. Kr. e. 727–23) elpusztította Izrael országot.

Szalmatercs kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 501 l., ut. Salgótarján, up. Karancsság.

Szalmiák (lat.), sósavas ammónia, sószűz, vízben jól oldódó anyag, főként hűtőkeverékek készítésére és forrasztásnál haszn.

Szalóniki, kikötőváros az Egei-tenger partján, 175.000 l. Ó- és középkori műemlékek. 1913 óta Görögorszáé, de Jugoszláviának szabad területe van a kikötőben.

Szalonna kisk., Borsod vm., edelényi j., 919 l., vasut, táviró, posta.

Szaltykov, Jevgráfovics Mihail (1826–89), orosz szatirikus regényíró.

Szamará, orosz város a Volga legkeletibb kanyarulatánál, 150.000 l. Uj (szovjet) egyetem. Gabona-, fa- és prémkeresk.

Szamaría, Izrael fővárosa Judától való elválása után.

Szamaritanus (szamarjai ember), Jézus ismert példázata tette a könyörületesség szimbolumává. **Sz.**-munka: betegeken való segítés, jótékony-ság.

Szamarkand, 1. orosz-turkesztáni tartomány Közép-Ázsiában, 88.000 km², 11/4 millió l. Gabona- és pamuttermelés. — 2. Város a Szerafsan-folyó mellett, 84.000 l. Üszbekisztán fővárosa.

Szamárköhögés (pertussis), járványos gyermekbetegség. Heves, görcsös köhögéssel, 4–6 hétig tart. Okozója egy 1906. felfedezett bacillus.

Számfejtés, az a művelet, amelyet pénzárral fizetés előtt eszközölnék a nyugtán azzal, hogy a félnek jogcímet igazoló okmányait összemérik az illető kifizetést engedélyező előjegyzett rendelettel.

Számjegy, az az írásjel, amellyel valamely mennyiséget jelölünk meg. A mai számjegyek az indusoktól erednek s ugyancsak az ő találmányuk volt a zérus alkalmazása. Az ind számjegyeket az arabok hozták be a 13. sz. ban Európába, ezért nevezik nálunk arab számjegyeknek. A zérus (o) alkalmazása tette lehetővé, hogy minden mennyiséget a számjegyek egyszerű egymásmellé helyezésével fejezhessünk ki.

Szannitok, Közép-Itália egyik szabin néptörzse. A rómaiak négy hadjárat során leverték és beolvasztották őket (Kr. e. 343–272).

Szamoá, polinéziai szigetecsoport, 2771 km² 46.000 l. Tropikán éghajlat, termékeny talaj, működő vulkánok. Kisebb része az Egyes. Áll.-é, a nagyobbik a németeké volt, most az angoloké.

Szamojédek, ural-altaji nép ÉNy-Szibériában. Számuk kb. 20.000. Rénszarvastenyésztés, halászat, vadászat.

Számológép, a számtani műveleteket, leginkább a négy alapműveletet mechanikai szerkezetek segítségével önműködően és pontosan elvégző gép, mely rendszerint fogaskerekek rendszeréből áll.

Szamorodni bor, Tokaj vidékén készülő kisebb cukortartalmú, de erős pécenyebőr.

Szamos, a Felső-Tisza legnagyobb balparti mellékfolyója. A Kis Sz. két ágból ered, a Bihar-hegység K-i oldalán a Meleg Sz., a Gyalui havasok E-i oldalán a Hideg Sz. A kettő Gyalu fölött egyesül és Dés fölött ömlik a Nagy Sz.-ba. Trianon óta csak torkolati szakasza Magyarországon, a többi Romániáé.

Szamosangyalos kisk., Szatmár vm., csengeri j., 508 l., ut. és up. Csenger.

Szamosbecs kisk., Szatmár vm., csengeri j., 407 l., ut. és up. Csenger.

Szamosi Elza (1885—1924), operacénekesnő. **Szamosi Soós Vilmos**, * 1885, szobrász és éremművész; plakettek.

Szamoskér kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 866 l., ut. Győrtelek, posta.

Szamosályi kisk., Szatmár vm., csengeri j., 870 l., ut. Jánk, posta.

Szamoszeg kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 2649 l., ut. Nagydobos, posta.

Szamosatárfalva kisk., Szatmár vm., csengeri j., 276 l., ut. és up. Csenger.

Szamosujlak kisk., Szatmár vm., felhégycsarnai j., 402 l., ut. Jánk, up. Szamosályi.

Szamosujvár város, Szolnok-Doboka vm., 7000 l. Gör. kat. püspökség. Trianon óta Romániáé Gherla néven.

Szamosvár, oroszoknál használt rézüst, amelyben a teához való vizet forralják.

Szamosvolcsky Odön (1878—1914), szobrász; naturalista felfogású rendkívüli tehetség; nevesebb művei: a pályanyertes fív. Szabadság-szobor (Cácz-csal), a sírát díszítő Fájdalom női akt (Kerepesi-temető).

Számtan (számvetés), a számolás művészetét v. tudományát. Gyakorlati fontosságánál fogva kezdetei már a kultúra hajnalán megvannak. A legrégibb kultúrneppek (kinaiak, szumirok stb.) voltak Kr. e. több ezer évvel kitünő számolók voltak, mert hiszen pontos naptáraik voltak, amihéz alapos Sz.-i ismeretekre volt szükség. A Sz. fejlődésének későbbi sarkantyúi a kereskedelem fejlődése, majd a csillagászat és egyéb tudományok szükségletei. A Sz. lehet tisztán elméleti v. alkalmazott (pl. politikai Sz.).

Számtani sor, l. Haladvány.

Szamuely Tibor, (1890—1919), újságíró és kommunista népbiztos. A magy. forradalmi törvényszékek legfőbb megbizottja. Az ellenforradalmi megmozdulásokat terrorcsapataival verbefojtotta. A diktatura bukása után menekült, főtartóztatták, öngyilkosságot követelt el. **Számum**, forró, száraz szelvíhar a Szaharában.

Szamuraal, a régi harcossztyáljájában.

Száműzés, az a büntetés, amely szerint az állam eltűnti polgárait attól, hogy hazájuk

területére léphessenek. A római és a görög birodalomban politikai bűnösökre alkalmazták. Büntető törvénykönyvünk nem ismeri.

Számvevőszék, l. Allami számvevőszék.

Szana Tamás (1844—1908), műtörténeti író, esztétikus. (Izsó, Markó, Jánkó, Száz év a magy. művészet történetéből).

Szanálás (at.) a m. meggyógyítás, rendbehozás.

Szanatórium (lat.), üdülőhely, gyógyintézet *jobb módú betegek részére*.

Szanda kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 982 l., ut. Becske, posta.

Szandál (gör.), szijakkai a lábhoz erősített bőr alp.

Szandollin (ol.), egyszemélyes csónak, evezőjének mindkét végén lapát van.

Szancsák, török közigazgatási kerület. Gyakran tulajdonnévül használták a novibazári Sz. jelölésére.

Szandtner Pál, * 1884, a bp.-i egyet. a politika ny. r. tá-ára.

Szangvinikus (lat.) a m. vérmes, heves ember.

Szanherib (Kr. e. 705—680), asszír király, leigázta Babilont, elpusztította Judeát s 200.000 zsidót rabgátva hurcolt. Nagyszerű építkezéseinek (Nive, Kujundsik) romjai megvannak.

Szánk nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházi j., 3828 l., ut. Jászszentászló, posta.

Szankló (lat.) a m. törvény ünnepélyes szentesítése. Pragmatica Sanctio (l. o.).

Szanszkrit nyelv és irodalom. Az óind vagy szanszkrit nyelv az indogermán nyelvtörzs egyik ága, a legrégibb ind irodalmi termékek nyelve. A szanszkrit irodalom történetében két főkorszakot különböztetünk meg: 1. A védikus korszak kb. Kr. e. 500-ig tart; irodalmi emlékei a Védák, a brahmanizmus vallási iratainak, vallásos költészetének hatilmas gyűjteménye. 2. A szanszkrit irodalom korszaka (Kr. e. 500—Kr. u. 1000-ig) A népies irodalom termékei a nagy époszok, a Mahábhárata (200.000 sor) és a Rámájana (48.000 sor), továbbá a puránáknak nevezett vallásos elbeszélések, mítoszok, legendák stb. A műéposz terén a legkiválóbb költő Kálidásza (Kr. u. 5. sz.). A mese- és regényirodalom igen gazdag gyűjteményekben maradt reánk, a legrégibb és legelterjedtebb a Pancsatantra, valószínűleg Kr. u. 300 körül keletkezett. A regények jellemző vonásai a mesterkedtség, a változatos ka'andok sorozata, a hosszú t.r.f.elem. Igen gazdag a lírai költészet is s ez erősen erotikus tartalma. Fontos és érdekes az ind drámairodalom. A legnagyobb drámairó szintén Kálidásza.

Szántó 1. **Andor**, * 1881, a Révai Testvérek irodalmi intézet r.-t. ügyvezető-igazgatója, egyik megalapítója a Magy. Könyvkiadó és Könyvkeres. Orsz. Egyesületének, a Corvina egyes. szaklap fel. szerk. Műve: Fiume államjogi helyzete. — 2. **Ferenc**, * 1877, író és hírlapíró; regényt, dalokat, elbeszéléseket írt. Regényei: Az élet tövisai, Myrtus, A tenger rabja. — 3. **György**, * 1893, Aradon élő vak

regényíró. Regényei: **Bábel-tornya**, **Mata Hari**, **A földgömb stb.** — 4. **Róbert**, * 1891, ev. lelkes, író. Verskötetei: **Déli végeken**, **Dalok a mélységből stb.** — 5. **Tivadar**, * 1887, zeneszerző és zongoraművész. Szimfónikus zenekari műveket, heggedű és zongoradarabokat írt és operát **Taifun** c.

Szany nagyk., Sopron vm., csornai j., 3242 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szápár kisk., Veszprém vm., zirci j., 531 l., ut. Bodajk, up. Bakonycsernye.

Szápáry i. György gróf., * 1865, nagybirtokos, felsőházi tag. — 2. **Gyula gróf** (1832—1905), 1890—92. miniszterelnök, az egyház-pol. törvényjavaslat miatt mondott le. — 3.

Lajos gróf., * 1886, nagybirtokos, országgy. képvis. — 4. **László gróf.**, * 1864, 1903. rövid ideig Fiume kormányzója volt, 1922—24. londoni követ.

Szapoiyai István (1430—99), államférfi, Mátyás hadvezére, 1492. nádor s a köznemesi párt vezére és az ország leggazdagabb főnemese.

Szapora kisk., Baranya vm., siklósi j., 463 l., ut. Vajszló, up. Kémes.

Szaporodás, utódok létrehozása élőlényeknél. Lehet ivartalan v. ivaros. Előbbinél csak egy szülő-egyen kell a **Sz.**-hoz, ennek testéből válnak le az utódok (oszlás, sarjadzás stb. az alsóbbrendű növényeknél és állatoknál). A magasabbrendű élő lényeknél a **Sz.**-hoz két egyen kell (him és nőstény) s ezek **Sz.**-i sejtjeinek egyesüléséből jön létre az utód. (L. még Megtermékenyítés).

Szappan, zsírsavaknak fémekkel alkotott sója. A **Sz.**-t mosásra csak a 17. sz.-ban kezdték használni, addig a **szóda** és hamuszir szolgált erre. A **Sz.** a ruhában v. a testen lévő zsirt feloldja s ezzel együtt eltávolítja a zsírtól lerakódott piszok is. — A **Sz.**-t állati v. növényi zsírokból lugokkal való főzéssel állítják elő. A mosó- és mosdó-**Sz.**-ok mind nátrium-**Sz.**-ok; a kálmusos kenő-**Sz.**-t csak szobafestők és bizonyos iparágak használják. A finom mosdó-**Sz.**-ok készítéséhez növényi olajokat használnak.

Szaprofiták, (gör.) rothadó szerves anyagokkal táplálkozó növények, főleg gombák.

Szár nagyk., Fejér vm., váli j., 1797 l., vasut, táviró, posta.

Szaracénok (arab, a. m. keletiek), a középkorban így nevezték a keresztények a mohamedánokat.

Szarajevo, Bosznia fővárosa, a mohamedán szlávság főhelye. 60.000 l. K-Európa egyik legszebb és legfestőibb városa. Modern gyár-**ipar**. Szőnyegszövés. Keleties kereskedelem. 1914 jun. 28. Ferenc Ferdinánd trónörökös és neje itt politikai gyilkosság áldozata lett.

Szárász kisk., Baranya vm., hegyháti j., 303 l., ut. és up. Lengyel.

Szaratov, orosz város az Alsó-Volga jobb partján, 215.000 l. Uj (1919) egyetem. Gyár-**ipar**. Terménykereskedelem.

Szárzaberecs kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 175 l., ut. Halmaj, up. Léh.

Szárász nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 822 l., vasut, ut. Gyöngk, posta.

Szárász desztilláció, részben v. egészen gázzakká átalakítható töltőanyag testek hevítése levegő kizárásával; ezen alapul a gázgyártás is. (L. Világító gáz).

Szárzalelem, olyan galvánem, melynél az elektródok között nem folyadék, hanem csak folyadékkal itatott töltőanyag (massza) van. A töltőanyag rendszerint gipsz, keményítő és szalmiáksó keveréke.

Szárzakkék kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 367 l., ut. Forró-Encs, up. Bakta.

Szardínia, 1. olasz sziget (Sardegna), a Földközi-tenger Ny-i medencéjében. 24.000 km², 900.000 l. Belseje hegyes. A talaj elmcorsárosított, keveset terem és maláriás. A népesség kétharmada analfabéta. Gabona, bor, olaj, déligyümölcs; juhtenyésztés; halászat, sópórlás. Ipara csekély. Vasúthálózata néhány vonalra szorítkozik. Fővárosa és kikötője Cagliari a D-i parton, 95.000 l. 1861 óta Olaszország. — 2. **Sz.**, ajóka, a heringgel rokon, de ennél kisebb halfaj, az Eszaki, Keleti és Atlanti-tengerben él. Ivás idején óriási rajokban vonul s ilyenkor milliószámra fogják. Légmentesen zárt ön-dobozokban aljajl konzerválják.

Szardónikus (gör.) a. m. bántón gyunys.

Szár föld kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1446 l., vasut, ut. Kapuvár, posta.

Szarka, a varjúfélék családja tartozó, Európában, É-Afrikában és Ázsia Ny-i részén honos madár. Tollazata fényes fekete, vállán fehér folt. Fáknon fészkel, tápláléka főként növényi.

Szarka

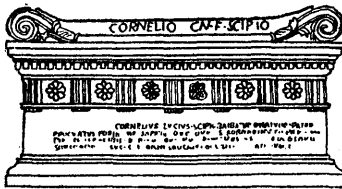
Szarkazmus (gör.) a. m. maró gyuny.

Szarkofág (gör. sarkophagos a. m. testemésző), kökorporsó, már az egyiptomiaknál divott s a görögöknél meg rómaiaknál nyert művészi alakot.

Szarmaták, a Fekete-tenger É-i partján, a Don-tól K-re lakó ókori néptörzs.

Szármaazstan, azt kutatja, hogyan jöttek létre a Földön ma élő v. valaha élt állat- és növényfajok (az emberrel együtt). A tudomány mai állásponjtja az, hogy a Földet eleinte a legegyszerűbb növényi lények népesítették be, ezekből származtak a legegyszerűbb állati szer-

vezetek s aztán lassu, fokozatos fejlődéssel alakultak ki a mai magasabb szervezetű élő lények, végül az ember. A Sz. első rendszeres

Római szarkofág

felépítését csak Lamarck adta 1809. Az ő alap-gondolata az, hogy az élő lényeket a folytonos alkalmazkodás, a szervek fokozott használása v. nem használása alakítja és fejleszti. Azonban elmélete nem tudott érvényesülni Cuvierrel szemben, aki szerint a Föld felszínén többször mentek végbe az egész élő világot megsemmisítő kataklizmák. Minden ilyen katakliзма után újra teremődött az élő világ tökéletesebb alakban. Ezt a felfogást Lyell döntötte meg, kimutatva, hogy a Föld felszíne geológiai erők fokozatos munkájának terméke. Ebből következik, hogy akkor az élő világ is csak ilyen fokozatos fejlődés terméke lehet. E hatalmas fejlődés menetének legalaposabb képét Charles Darwin adta: A fajok eredete c. 1859. megjelent munkájában. Az ember szintén az állatországokból fejlődött ki s az állatoktól csupán szellemi képességei meg az ebből folyó sajátosságok (beszéd stb.) különböztetik meg. Az állatvilághoz való tartozandóság bizonyítékai: a magasabbrendű emlősökkel csaknem teljesen azonos bonctani szerkezet, azonos életműködések, vegyi anyagok azonos hatásai a szervezetre stb. — Az ember közvetlen állati őseiről keveset tudunk. Minden valószínűség szerint azonban valamely, a mai emberszabásu majmokhoz hasonló őslényről kellett származnia, mert szervezete ezekével egyezik meg legjobban. L. még: Osember.

Szarnovszky Ferenc (1863–1903), szobrász; érmeek (Szt. László, Iparműv. Muz. avanyérme) szobrok (Garay János Szekszárdon).

Szarnyasoltár, főképét vagy főszobrát két ajtószárnyal lehet becsukni, vagy kinyitni. A Sz.-ok a csuvisves korszakban keletkeztek. **Szaru**, gerinces állatok elhalt és elszarusodott felbőrsejtjeinek tömege; ebből áll a köröm, szőr, pa'a, szarv, tollazat st'.

Szaruhártya, a szemgolyónak külső kemény védőrétege.

Szarukó, sárgás, vörösés v. barnás nagyon tömör kvarc; disztárgyakhoz használják.

Szarvas nyagyk., Békés vm., Sz.-i j. szék-helye, 25.224 l. Ev. gimn. Földművelő szlovák telepes lakossága megmagyarosodott.

Szarvas Gábor (1832–95), a Magyar Nyelvőr

megalapítója és szerkesztője. A nyelvújítás erőszkos szóképzései ellen indított harca nagy hatással volt a magyar nyelv fejlődésére. Simonyi Zsigmonddal együtt szerk. a Nyelv-történeti Szótárt.

Szarvasbogár, a mi éghajlatunk alatt előforduló legnagyobb (8 cm.) bogár. Jellemző a két befelé görbülő, agancsalaku rágója. A tölgyesekben él s nagy károkat okoz.

Szarvaslélek, a kérődző párosujjúak egyik családja. Csaknem valamennyi fajnak jellemző szarva van. Többnyire csapatokban élnek, Ausztrália és Afrika kivételével az egész Földön elterjedtek. Fűvelkel, lombbal táplálkoznak. Husuk nagyon izletes, tenyéztik is őket. A rénszarvas az eszkimók legfontosabb hízálála; egyéb nemek: a dämvad, jávorszarvas, nemesszarvas; stb.

Szarvas

Szarvasgede kisk., Nógrád vm., sziráki j., 717 l. ut. és up. Jobbágyi.

Szarvasgomba, többféle gombát neveznek így, de voltaképpen a Tuber cibarium nevű értendő rajta, amelynek gumóalakú teste a föld alatt marad. Kütünő csemege, Franciaországban erre betanított disznókkal turatják ki a földből.

Szarvaskend kisk., Vas vm., körmend—német-újvári j., 639 l. ut. Körmend, posta.

Szarvaskó kisk., Heves vm., egri j., 351 l. vasut, táviró, posta.

Szarvasmarha, az üresszarvu kérődzők közé tartozó hízálát. Növényevő és kérődző, fogaza a laposfeületű. Gyomra négy részre osztott kérődző-gyomor. A mérsékelt égövnek egyik leghasznosabb hízálátja. Tejfel és hussal tulajdonilag a Sz. látja el az emberiséget, emellett a legjobb igás erő s trágyája nagyon fontos. A Sz.-t a történelmi idők elején már mindenütt megtaláljuk. A magyar nép a hímeket bikának, a nőstényt tehénnek, a fiatal borjúnak, a herélt hímeket ökörnek, a herélt bika-

borjut tinódnak, a nőstényborjut üszőborjunak hívja.

Szarvasmarhaállomány millióiban:

India	184,5
Oroszország	65,8
Argentína	37
Brazília	34
Németország	18
Franciaország	15
Ausztrália	11,5
Délafrika	10,5
Karada	8,8
Lengyelország	8,6
Sziam	8,5
Uruguay	8,4
Nagybritannia	8
Madagaszkár	7,7
Törökország	7,7
Olaszország	7
Columbia	6,5
Mexiko	5,6
Csehszlovákia	4,7
Cuba	4,6
Ronánia	4,6
Irország	4,2
Spanyolország	3,7
Jugoszlávia	3,7
New Zealand	3,5
Fülöp-szigetek	3
Dánia	3
Paraguay	3
Venezuela	2,3
Bolivia	2,3
Ausztria	2,2
Svédország	2,1
Hollandia	2,1
Magyarország	1,812

Szarvasokoskodás. 1. Diëmma.

Szarvasy Imre, * 1872, a műgyet, az e'ekrókémia ny. r. tanára, felsőházi tag, a Tud. Akad. r. taga.

Szasszanicák, ujjperza dinasztia, amely Kr. u. 224–643-ig intézte Perszia sorát. Uralmuk-lak az arabok vetettek véget.

Szsz 1. **Béla** (1840–1898), fordította Long-felow-t, Thackerayt, John Stuart Mill-t és Kantot. Költeményeket is írt. — 2. **Béla** ifj. * 1863, közigazg. bíró, költő és műfordító. — 3. **Gyú'a** (1850–1904), szobrász; portré, dekoratív, történelmi genre-szobrok (Aratóleány, Zrinyi en-lék Csák-örnyán). — 4. **Károly** (1829–1905), református püspök, költő, ok' pányertes drá-má'a, Trenseni Csák, Almos, Sa'an-on c. eposza van. Prózái munkái közül A világ'roda-lom nagy eposzai szorgalmas összefoglalás. Legjelentékenyebb, mint üttörő műfordító. — 5. **Károly** legifj., * 1865, 1917–19, a képviselő-ház elnöke, 3 színművét a Nemz. Színház adta. Versei 1908. jelentek meg. Legújabb művei: Várshízi emlékek és Emlékezés a Vár-rós uralomra. — 6. **Ottó**, * 1884, a bp.-i egyet. a matematika végletlen processzusainak m. ta. á. frankfurti egyet. r. tanár. — 7. **Zoltán**, * 1878, hírlapíró. Társadalmi irányu tárcák, cik-

kek és könyvek. A szexuális morál boncolója. — 8. **Zsombor**, * 1871, jogi író, a skandináv országokkal fogl. és angol nyelven írt a ki-sebbségi magyarság helyzetéről.

Szszanov, Szergej Dimitrievics (1861–1927), orosz politikus, 1910–16. külügyminiszter, 1917. londoni nagyköv. 1918. a Denikin-féle ellen-forradalmi kormányt képviselte Párizsban. Egyik vezető személyisége volt az orosz háborus pártnak.

Szszifa kisk., Abauj-Torna vm., bódva-szi'asi j., 615 l., ut. és up. Krasznokvajda.

Szszok (Erdélyi Sz.). Ez a nagy és intenzív kulturájú nép II. Géza hívására jött be Erdélybe a Középs-Rajna és a Mozel mellékéről. II. Endre biztosította a szászoknak a polgári és egyházi autonómiát. A 16. sz. a Sz. az evang. hitre tértek és 1552. önálló országos egyházat akkottak. 1486 óta politikai egységbe lépnek. 1421–1631. sok küzdelmet folytattak háborus és politikai viszontagságokkal. A 18. sz.-ban anyagilag kezdték összeszedni magukat, politikai jogokat azonban nagyon megnyir-bálták. 1848. az Unio ellen harcoltak. 1850. eltörtölték az alkotmányukat. 1863–64. résztvet-tek a ragyszabeni országgyűlésen és a Reichs-raiban. Az 1863:XLIII. t. megteremtette az Uniót, fenntartva a szászöld közigazgatási és egyházi autonómiáját, 1876. azonban vár-megyékre bontják szét. 1919. jan. 21. megyesi gyűlésükön csatlakoztak Román államhoz.

Szszország, német szabadállam, 14.993 km², 5 millió l. Déli része az Erchegségre já-maszkodik, a többi lakonvidék vagy stáds. Főfolyója az Elbe. A lakosság sűrűbb, mint Belgiumban, csaknem teljesen német, protes-táns és igen művelt. Egyetem Lipszében, műgyetem Drezdátan, számos egyéb főisko'a, tudományos és művészeti intézet. Földművelése magas fokon áll, de élelmiszerekben behoza-talra szorult. Szénkészlete nem nagy, de köny-nyen hozzáférhető. Ipari igen fejlett. Szővő-ipara első Németországban; porcellániparának (Meissen) kevés versenytára van Európában. Nevezetes még könyvnyomtatása (Lipsze), óra-(Glashütte), műszer- (Drezda), gép- és ve-gyészeti ipara. Kereskedelme és közlekedése iparához méltó. Fővárosa s művészeti köz-pont a Drezda.

Szszrégen (Reghin Sasese), város, Maros-Torda vm., a Maros mellett, 7000 l.

Szszsebes (Sebezul Sasese), város, Szeben vm., 9000 l.

Szszvár kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1861 l., vasut, táviró, pos'a.

Szszváros (Oraztie), város Hunyad vm.

Szszy Béla, * 1865, igazságügyi ál. titkár, a Magy. Jogászegy. elnöke.

Szszy-Schwarz Gusztáv (1838–1920), magán-jogász, egyet. tanár. (Magánjogi esetek. Az ob-s rukió jogtana stb.)

Szathmáry I. István, * 1877, lírai költő. Kötetei: A csend dalol, Mi nem lehetünk. — 2. (P.) **Károly** (1834–1891), író, főleg történelmi regényeket írt.

Szatín, (franc.) ered. selyemből, ma pamutból készült selyemfényű szövet.

Szatína kisk., Baranya vm., hegyháti j., 182 l., vasut, ut. és up. Felsőmindszent.

Szatínrozás, a papir simítása acél- és paprihengerek között.

Szatíra (lat.), a rómaiaknál keletkezett vers-faj, a forráságok éles és élces gunyolása.

Szatíriász (gör.) a. m. kórosan fokozott nemi vágy férfiaknál.

Szatírok, Dionysos (Bacchus) isten kíséretéhez tartozó erdei és hegyi istenségek, akiket a rómaiak a faunokkal azonosítottak.

Satir. Praxiteles szobra

Szafizszió (lat.) a. m. elégtel.

Szatmárseke nagyk., Szatmár vm., fehér-gyarmati j., 1770 l., posta, telefon.

Szatmári Mór, * 1856, újságíró. Evtizedekig az Egyetértés vezércikkírója, a Budapesti felülés szerk., a Magyarországi főmunkatársa volt. 10 évig orsz. képviselő. Legújabb műve: Husz év parlamenti viharai.

Szatmári béke, a Rákóczi-felkelést befejező akta, amelyet gróf Pálffy János a király, gr. Károlyi Sándor a kurucok részéről kötöttek 1711 ápr. 29. A Sz. biztosítja az alkotmányt, a vallás-szabadságot, az annestíát a fölkelőknek. Történetét Lukinich Imre írta meg.

Szatmár-Németi, város a Szamos mellett, Szatmár vm., 35.000 l. Rk. püspökség. Középkorúak. Terményekesek. Trianon óta Romániáé Satu Mare néven.

Szatmárőrök kisk., Szatmár vm., csengeri j., 1835 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szatmár vm., 6300 km², 400.000 l. Trianon óta tulajdony része Romániáé. A megmaradt csonka Sz. 1687 km², 108.000 l.

Szatók kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 552 l., ut. és up. Tereske.

Szatás kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 221 l. ut. Pankasz, up. Nagyrákos.

Szattyánbőr, finoman kidolgozott, festett kecskébőr.

Szatúrání (lat.) a. m. telíteni.

Szava kisk., Baranya vm., siklósi j., 466 l., vasut, posta, ut. Harkány.

Száva, folyó, a Juli Alpokban, az új olasz-jugoszláv határon ered és Belgrádnál ömlik a Dunába. Legtöbb mellékfolyóját a Balkánról kapja.

Szavannák (spanyol), füves területek erdőkkel és ligetekkel váltakozva.

Szavay i. Gyula, * 1861, író, a bp.-i keresk. és iparkamara és a Petőfi-társaság főtájkára. Nemzeti irányu lírája s drámái több kötetben jelentek meg. — 2. **Zoltán**, * 1885, Sz. Gyula fia, író (A hetedik szoba, Eleven új-ság stb.).

Szavója, alpesi tartomány, 11.000 km², 1/2 millió l. A közép- és ujkorban önálló hercegség, majd az egységes Olaszország magva, 1860. Franciaországhoz került.

Szaxofon, 1840. A. Sax által konstruált rézfúvó klarinétszájjal. A jazz-band fő fúvóhangszere.

Százéves háboru, Franciaország és Anglia közt (1339—1430). Oka: az angol királyok igénye a francia trónra. Eredménye: Anglia összes francia birtokait Calais kivételével elvesztette.

Százhalombatta nagyk., Fejér vm., adonyi j., 1523 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Századunk, társadalomtudományi havilap, 1926 óta jelenik meg, szerk. Vámbéry R. és Varró I.

Szécna (gör.: szkéne) a. m. szinpad, jelenet, drámái cselekmény.

Szcenárium, színelőadás külső segédeszközeinek jegyzéke; színdarab v. film jelenetézése.

Szcenéria, a színpadnak díszletekkel, viágitással stb. alakított képe; tájkép.

Szeanzs, l. Séance.

Szebasztopol, orosz hadi- és kereskedelmi kikötő a Fekete-tenger partján, 63.000 l. A krimi háboruban a szövetségesek 1855. bevették.

Szeben vm., 3600 km², 117.000 l. Szék-helye Nagyszeben.

Szebény kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 1236 l., vasut, ut. Palotabozsok, posta.

Szeberényi Lajos Zsigmond, * 1859, ev. lelkes, megírta Luther életét, foglalkozik a nazarénusokkal, az alföldi parasztság állapotával, a dán mezőgazdasággal.

Szecessió (lat.) a. m. elszakadás, kiválás, 1. az amerikai történelemben a D-i államok elválása az Uniótól 1861. — 2. Művészcsoport, amely tudatosan szembehelyezkedik a régi iránylyal.

Széchényi I. Adalárd gróf, * 1862, nagybirtokos, felsőházi tag. — 2. **Andor Pál gróf**, * 1864, nagybirtokos, felsőházi tag. — 3. **Béla gróf** (1837—1918), **Sz. István** fia, koronaőr, bejárta Kína és Közép-Ázsia ismeretlen vidékeit. Utikönyve magyar, német és angol nyelven jelent meg. — 4. **Bertalan gróf**, * 1866, nagybirtokos, felsőházi tag. — 5. **Domokos gróf**, * 1871, nagybirtokos, felsőházi tag. — 6. **Emil gróf**, * 1865, nagybirtokos, felsőházi tag. — 7. **Ferenc gróf** (1754—1820), a Nemzeti Múzeum megalapítója, I. Ferenc alatt főkamarmester, h. országbíró, míg 1812 táján a magánéletbe vonul. 1802. közel 12.000 nyomtatványból, 15.000 könyvből, ezernél több kéziratból, utóbb ismét 6000 rézmetszetből s közel 10.000 könyvből álló gyűjteményeit a nemzetnek adományozta, s katalógusait és indexeit is kinyomatta. Erdemét az 1807: XXIV. t.c.-be íktatták. — 8. **István gróf** (1791—1860), **Sz. Ferenc** fia, a »le legnagyobb magyar« (Kossuth elnevezése szerint). Lovasját a napoleoni háborúkban. 1815. francia- és angolországi uton tanulmányozza a politikát és gazdasági viszonyokat, 1818. írja értekezését a Lovakról, majd beutazza Görög-, Törökországot, Kisziáziát, Olaszországot, 1822. barátjával, Wesselényi Miklóssal ujra Francia- és Angolországot. Az 1825. országgyűlésen lép előtérbe, mint konstruktív reitorpolitikus. Egy évi jövedelmét a Magy. Tud. Akadémia megapítására adományozza, megyei a hazai lötenyésztés, a Nemzeti Casino alapját. 1828. megírja korszakos közgazd. irányu munkáját, a Hitel-t, majd 1831. a Világ-ot. 3. főművét, a Stádium-ot a cenzura miatt csak Lipcsében nyomathatta ki (1833). Megalapítja a gőzhajózást, Duna-szabályozást (Vas-kapu). A két főváros egyesítésére és a nemesi adómentesség kikézdésére kiharcolja a Lánchidat. Agitál a Magyar Játékszin, Pest szépitése, a selyemtenyésztés, szőlásszabadág, köztelviselés stb. mellett. 1842-től szembeszáll Kossuthal, 1845. a helytartótanácsi közlek. biz. elnöke; kidolgoztatja s megkezdeti a Tiszaszabályozást: megindítja a ba'atonai gőzhajózást. 1847. hevesen támadja Kossuthot (Polit. programteredék), hogy forradalomba, veszélybe hajtja a nemzetet, de hiába, sőt kénytelen vele az 1. felelős minisztériumban mint közlek. miniszter együtt lenni s látni hegemoniáját. 1848. szept. súlyosan idegbeteg lesz s öngyilkosságot kísérel; Döblingbe viszik, tele önvádregeszmekkel. Utóbb jobban lesz és (Onismeret, 1857., Blick auf d. anonym. Rückblick, 1858.), agitál nemzete érdekében a császári udvarnál és külföldön. Utolsó kísérlete: Disharmonie u. Blindheit (1860) c. m. Rendőri üldözések miatt végképp kétségbeesve, 1860 ápr. 2. öngyilkos. — 4. **Miklós gróf** (1863—1924), volt nagyváradi püspök. — 5. **Viktor gróf**, * 1871, földbirtokos, Fehér vm., főispánja.

Széchényi Mária (1610—79), a »Murányi Venuse«. Előbb Bethlen István, majd Kun István, végül Wesselényi Ferenc neje. Ez utóbbi,

mint királyi hadvezér, 1644. Murány várát és Sz. szivét egyforma sikerrel ostromolta. E renyves történetet írta meg Gyöngyösi, Petőfi, Tompa, Arany, Szigeti József, Dóczi stb.

Széczen I. Antal gróf (1819—96), konzervatív politikus, volt miniszter, főudvarnagy. Egy követ tanulmányt adott ki. — 2. **Miklós gróf**, diplomata (1857—1926), 1902—11. az osztrák-magyar monarchia vatikáni, 1911-től párizsi nagykövete.

Szécseńke kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 452 l., ut. Becske, up. Kétdobony.

Szécseńy nagyk., Nógrád vm., szécseńy j., 4215 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szécseńyfeľfalu kisk., Nógrád vm., szécseńy j., 593 l., ut. és up. Endrefalu.

Szécseńyhalászi kisk., Nógrád vm., szécseńy j., 1219 l., ut. és up. Ludány.

Széczi I. Antal (1857—1904), szobrász; számos portré és dekoratív szobor (Baross Gábor-szobor). — 2. **Ferenc**, * 1861, novellista és drámaíró, 1895—1900. a Vigszínház igazg. **Szécziálgót kisk.**, Zala vm., letenyei j., 570 l., ut. Páka, posta.

Szecska, kézzel v. géppel fölpróított szalás takarmány (széna, szalma, csalamádé stb.); rendszeren szemes takarmány közé keverik.

Szeder I. Ferenc, * 1881, szocialista politikus, a Földmunkások Szövetségének elnöke. — 2. **Ferenc János**, * 1887, földbirtokos, országgy. képvis.

Széder-est, a zsidó husvét első estéje, amelyen családi körben költik el a husvét vacsorát.

Szederkény kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 856 l., ut. Németboly, posta.

Szederkényi I. Anna, * 1883, írónő. Regényei: Amig egy asszony eljut odáig, A nagy nő, Marika stb.. drámája: A kőfalon tul. — 2. **Nándor** (1838—1916), politikus, függetlenségi képvis., az Újron-párt egyik vezére.

Szedimentum (lat.) a m. vízből lerakodott üledék; üledékes közet.

Szedőgép, a betűszedő önműködően és pedig mindjárt a betűöntéssel kapcsolatban elvezető gép. A betűk kiválasztása irógéprendszerű billentyűzetten, a gépirásához hasonlóan kézzel, minden egyéb mechanikusan történik. Kétféle típusa: a linotype (soronként szedő-és öntőgép); és a monotype, amely egyes betűket önt és rak össze.

Szedres nagyk., Tolna vm., központi j., 1023 l., posta, telefon.

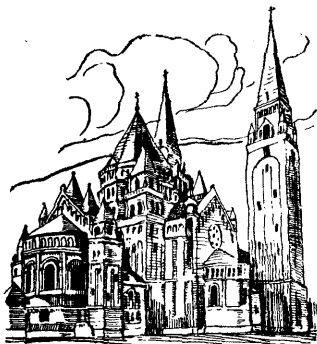
Széf, l. Safe deposit.

Szefard zsidók, Spanyolországból származó zsidók.

Szeged, Magyarország második nagyvárosa a Tisza mellett, a Maros torkolatával szemben, 764 km², 119.109 l. Egyetem, kegyes-gimn., áll. reál-gimn., reálik. és léány-mn., fiu- és női felsőkeresek. Isk.; szakiskolák, kvttárak, kulturház. Nagy határának leghíresebb terméke a paprika. Malomipar, szá'almi-, szesz-, szappan-és gyujtógártás. Az Álföld D-i részének gazd. és szellemi fővárosa.

Szegedi István, * 1886, költő és novellairó;

A boldogság felé (versek), A falra festett ördög (novellák).

Szeged: a Fogadalmi templom

Szegedi kormány, 1919 május 10-én alakult meg Szegeden, mint ellenforradalmi kormány Károlyi Gyula gróf elnöke alatt. A kormány célja a proletárdiktatura fegyveres leverése volt s ebből a célból hadserget is szervezett. 1919 júl. 12. lemondott, s P. Abrahám Dezső elnökelete alatt alakult a második Sz., amely aug. 12. feloszlott.

Szegényház, a »zárta« szegénygondozás egyik intézménye. Eleinte egyházi, ma közhatalósági kezelésben.

Szegényjog, így hívjuk azt a kedvezményt, hogy a vagyontalanok ingyen pereskedhetnek.

Szeghalom nagyk., Békés vm., szeghalmi j., 9460 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szeghő Sándor, * 1874, zeneszerző. Irt egy ünnepi nyitányt, egy szimfonikus költeményt, kamarazeneműveket és egy operát Báthory Erzsébet c.

Szegi kisk., Zemplén vm., tokaji j., 477 l., vasut, táviró, posta.

Szegleng kisk., Zemplén vm., tokaji j., 407 l., ut. és up. Szegi.

Szegő Gábor, * 1893, matematikus, a berlini egyet. volt rk., 1926-tól a köingsbergi egyet. r. tanára.

Szegvár, nagyk., Csongrád vm., Mindszenti j., 7872 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szeizmográf, l. Szeizmométer.

Szeizmológia (gör.) a m. földrengés tan, a természetudományoknak és különösen a geofizikának egy új ága. Célja a lökéshullámoknak a Föld belsején át való terjedésének tanulmányozása és ennek alapján Földünk belső felépítésének megismerése, a rengési fészkek mélységének és okának meghatározása, védekezés a rengés okozta károk ellen, egyrészt az építkezésre szánt vidék és talaj vizsgálata és rengésálló épületek szerkesztése,

másrészt — amennyiben lehetséges — e tüneteknek előre való jelzése által.

Szeizmométer (gör.), a földrengéssel járó talajmozgás önműködő feljegyzésére szolgáló műszer. A följegyzés hullámvonal alakjában történik (szeizmogram), amelyből a földrengés irányára, idejére, erősségére stb. vonatkozó minden adat leolvasható v. kiszámítható.

Székács Antal, * 1862, nagykereskedő, felsőlázi tag.

Szekatura (ol.) a m. kinzás, gyötres.

Székely kisk., Szabolcs vm., nyirboghányi j., 962 l., ut. Demecser, posta.

Székelyi i. Andor, * 1877, festő és grafikus; táj-, történeti, arckép (Nyári délután, Tisza István). — 2. **Arnold**, * 1877, zongoraművész, a Zeneműv. Főiskola tanára. — 3.

Árpád (1861—1914), festő és grafikus; dekoratív feladatok, táj- és állatképek, rézkarok. — 4. **Artur**, * 1887, közgazdasági író és hírlapíró, a budapesti Iparkamara titkára, a Magy. Külkeresk. Szövets. igazgatója. — 5.

Bertalan (1835—1910), festő. 1871. a mintarajztanoda festészeti bontcztanára, 1903-tól igazgatója, majd a mesteriskola igazgatója is. Egyetemes tudású, modern eredményekkel termékenyülő ántudatos lélek, aki történeti (II. Lajos megalálása, Dobozó, Egri nők), arc- (Ónarckép, Szalay L.), oltár- (Jézus a tengeren), genre- (Zivatár, Apáca), akt- (Forrás, Fürdő nő, Lédá), freskó (Opera, Deák-mauzoleum, budavári főtemplom), tájképeiben, mennyezet-vázlataiban (Lándor-gyűjt.), impresszionista képeiben (Nő élete, Tánosnő, Notturmo), elméleti kéziratáiban (Lándor-gyűjt.) a leghatalmasabb magyar művészelmének mutatkozik. — 6. **Ferenc** (1842—1921), jogtudós és politikus, 1910—12. igazságügyminiszter. — 7. **Ferenc**, * 1858, a Belvárosi Takarékpénztár e.nöke. — 8. **György**, * 1866, polg. isk. tanárképző főisk. tanár, író. Filoz. művei: Művészet és erkölcs, Morálpéd. problémák stb. — 9. **Imre** (1823—87), zeneszerző és zongoraművész. Zongoraversenyeket, kamara- és zenekari műveket írt. — 10. **István**, reformátor a 16. sz. derekán. Főműve: Krónika ez világnak jeles dolgairól (1559). — 11. **István** (1861—1927), kat. teológus, bp.-i egyet. r. tanár, a Szt. István-akadémia elnöke. Főleg újszövetségi exegézissel fogl. — 12. **Mihály**, * 1901, az Operai. tagja. — 13. **Mázs** (1550—1663), 1703. erdélyi fejedelen lett és még abban az évben Radul vajda ellen harcolva elesett. — 14. **Sándor** (aranyosrákosi, 1797—1854), unitárius pap és költő. A székeleyk Erdélyben c.

1823. megjelent eposza, Vörösmarty Zalán futására nagy befolyással volt.

Székelyek, a Székelyföldön lakó ága a magyarságnak, amely elkülönítve megtartotta népies sajátosságait. Származása és a magyarsághoz való viszonya ma is csak valószínűségeken nyugszik. A monda szerint maradékaik a hunoknak. Emografiai, nyelvészeti és jog-történeti összehasonlítások arra engednek következtetni, hogy a székeleyek a turk kázarkortól elszakadt és a magyarokkal együtt letle-

pedett kabartörzs, amely a határórt jelentő székelvény néven megmaradt külön nemzetségségnek.

Székelvölgy, Erdély DK-i sarka, Csik, Háromszék és Udvarhely vm.-k egész területe, Maros-Torda nagyobbik fele, Brassó egy harmada. Földjét legnagyobb részt a K-i Kárpátok borítják. Legtermékenyebb részei a Maros és az Olt völgye.

Székelvölgyi Ferenc, * 1885, operaénekes; 1909 óta az Operaház lírai tenorja és örökös tagja.

Székelvudvarhely (Oodorheiu), város a Nagyküküllő mellett, Udvarhely vm., 10.000 l.

Szekeres Ferenc, * 1896, orgonaművész. Számos zeneművet írt. Elméleti művei: Illusztratív zeneelmélet és Játékzenei oktatás.

Székesfehérvár, sz. kir. város, Fejér vm. székhelye, 39.109 l. Ciszt. gimn., áll. reálisk., közs. leánygimn., fiú felsőkeres. isk. Lakosságának jórésze földműves. Ipara és kereskedelme csekély. Rk. püspökség. Az e'ső Árpád-királyok idején az ország fővárosa volt.

Szekfi Gyula, * 1883, a bp.-i egyet. az újabb magy. tört. ny. r. tanára. Számított Rákóczi c. könyve nagy tudományos és politikai vita középpontjába állította. Fontosabb művei: A magy. állam életrajza, Három nemzedék. A magyar államnyelv kérdése. Bethlen Gábor és a Hóman Bálinttal együtt folyamatban levő Magyar történelem stb. A Magyar Szemle szerk.

Szekli I. János, * 1879, kohómérnök, a bányamérn. főisk. r. tanára. — **Tibor**, * 1879, szegedi egyet. az át. kémia ny. r. tanára.

Székrció (lat.) a m. kiválasztás.

Székrekedés (obstipáció), az ürüléknek a rendszerint hosszabb ideig való visszatartása a vastagbélben. Okai lehetnek: kellő mozgás hiánya (ülő életmód), rossz ivóvíz, egyes orvosságok (ópium), mechanikai akadályok (bél-szűkület) stb. Akut esetekben hashajtó segít. Krónikusnál kezelésre van szükség.

Széksértés, annak cselekménye, aki törv. hat. v. közs. közgyűlésen a tanácskozás méltóságát v. a gyűlés egyes tagjait sértő kifejezéssel él. Ellene a t. főügyész indít nyomban Sz.-i keresetet és indítványoz büntetést.

Szekszárd, r. t. város, Tolna vm. székhelye, 14.025 l. All. reálgimn., fiú felsőkeres. isk. Bortermelés, selyembűbeállítás.

Szeka (lat.) a m. ut; fiziológiái irány, isko'a, nagyobb egyházból kivált párt.

Szektor (lat.) a m. körkercik.

Székula Jenő, * 1880, hírlapíró és író. Szinpadai műveket, verseket és novellákat, regényeket írt.

Székularizáció (lat.), az egyházi vagyoni világi célokra való lefogalása az állam által.

Székunda (lat.: másodlik, t. i. rész) a m. elégtelen osztályzat.

Székundálni a m. segédkezni.

Székunder (lat.) a m. másodlagos.

Székvesztráció (lat.) a m. bírói zár alá vétel.

Szél, az áramló levegő, amely a nagyobb

nyomású helyekről a kisebb nyomású helyek felé igyekezik. Sebességét készülékekkel szokás mérni és a Beaufort-féle skála fokozataiban kifejezni (1—12); szélszél, szellő, mérsékelt, erős, viharos szél; vihar, orkán. A Sz. az időjárásnak fontos eleme és a legtöbb időváltás közvetlen előidézője. Eredeti irányuktól a Föld forgása és a felszínalakulatok (hegyek, völgyek) eltérítik őket. Energiájukat legjobban a vitorláshajók és Sz.-malmok korában használták ki.

Szelodon (spany.) a m. epekedő szerelmes.

Szelamlík (török), férfiház, fogadószoiba; azelőtt szertartás és fogadás a szultánál.

Szelekcio (lat.) a m. kiválasztás. L. Darwinizmus.

Szelektivitás (lat.), a rádiókészülék ama tulajdonsága, hogy a különböző hosszúságú hullámokat egymástól el tudja választani.

Szelektor (lat.) a m. elkülönítő, kiválogató készülék.

Szelemen, vízszintes támasztó gerenda fedélszerkezeteknél.

Szelnán, a kénnel rokon elem. A kénsavgyártásnál az ólomkamrában visszamaradó iszapból állítják elő. Legfontosabb tulajdonsága, hogy elektromos vezetőképesége a megvilágítás szerint változik (erősen megvilágítva jobban vezeti az áramot). E tulajdonságán alapul a Korn-féle telefotoграфия, amely Sz.-cellákkal dolgozik. Legújabbban a távolhívás problémáját is a Sz. segítségével igyekeznek megoldani. L. Telehor.

Szelényi Ödön, * 1877, filoz. író, főiskolai tanár. Főbb művei: A misztika lényege és jelentősége, A lélek élete, A nevelés tan alaponai stb.

Szelep, cseppfolyós v. légnemű test áramlását szabályozó gépalkatrészek.

Szeless László, * 1866, ny. tábl.író, felsőházi tag.

Szélességi fok, az Egyenlítőtől fokokban számított távolság. A Sz.-ot az Egyenlítőtől É és D felé 90°-ig számítják, az égen ugyanugy, mint a Földön.

Szelevény nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 2352 l., telefon, posta.

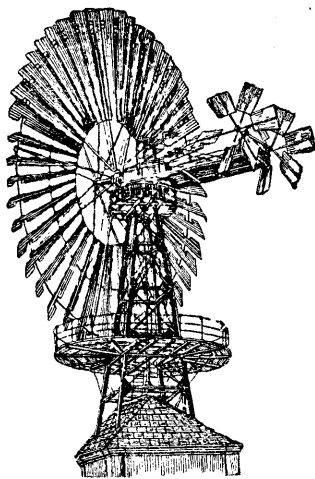
Szélihűtés, I. Apoplexia.

Szelim szultánok. — **I. Sz.** (1512—20), deionizálta atyját; írtó hadjáratot folytatott a siita perzsák ellen; elfoglalta Perzsiát és Kurdisztánt, 1517. elfoglalta Egyiptomot, Szíriát és Mekkát, ahol az utolsó kalifa átadta neki a próféta zászlaját. — **II. Sz.** (1565—74), harcolt a pápa, II. Fülöp és Velence ellen; tőle számítjuk Törökország hanyatlásának kezdetét. Magyarországon befejezte az atyja, II. Szolimán által kezdett háborút 1566. — **III. Sz.** (1789—1807), 1802. európai reformokat akart bevezetni, de egy janicsárforradalom megbuktatta és az új szultán, IV. Musztafa megfojtatta.

Szelindek (ang.: bulldog), mészáros-kutya.

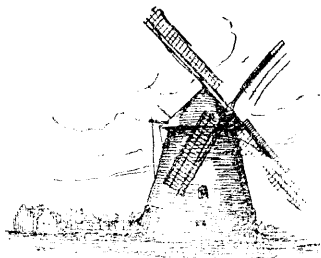
Szélkerék, a légáramlatokat géphajtásra hasznosító motor. Állandóbb üzem csak akkumulátorokkal kapcsolatban képzelhető el. A

szél a Sz. lapátfelületeit oly erővel mozgatja, mely igen erős szélben négyzetméterenként kb. 200 kg is lehet. A szélmalomok hajtására szolgáló Sz.-ek rossz hatásfokúak s azokat mindjobban kiszorítják a turbinaszerű lapátokkal ellátott Sz.-ek v. szélturbinák.

Modern szélkerék

Szélrózsa, a világtájakat mutató mértani ábra.

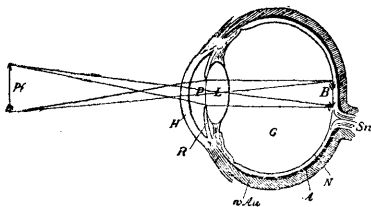

Szélmalom

Szélütés, l. Apoplexia.

Szelvény (coupon), az értékpapírnak az a része, amely az értékpapír után járó osztalék felvételére jogosít.

Szem, a fényingerek felfogására szolgáló érzékszerv, áll a szemüregben elhelyezett szemgolyóból és a védőkészülékekből (szemhéjak stb.). A szem átlátszó fénytörő közegei (szemlencse) a tárgy kicsinyített képét a szemfenéken elhelyezett ideghártyára (retina) vetítik. A lencse domborúságának változtatásával a szem élesen beállít különféle távolságu tárgyakat (alkalmazkodás). A szembe jutó fény mennyiségét a szívrávhártya (iris) szabályozza, ennek nyílása a szembogár (pupilla). A két szemmel való nézés következtében (binokuláris látás) a tárgyakat mint testeket látjuk s nem mint lapos képeket.

Az emberi szem átmérője. Pf tárgy képe, B-nél fordítva jelenik meg a retinán. L szemlencse. Sn ideg. P pupilla.

Szell 1. **György**, * 1897, zeneszerző, zongoraművész és karmester. Kamaramuzsikát, egy szimfóniát, nyitányt írt és egy rondót zongorára és zenekarra. — 2. **Gyula**, ügyvéd, felsőházi tag. — 3. **József**, * 1880, 1907. Zemplén és Abauj-Torna vm. főispánja. — 4. **Kálmán** (1845—1915), politikus. 1867-től haláláig orsz. képvis. 1875—78. pénzügyminiszter, 1899—1904. miniszterelnök; kormányzata alatt különösen a közigazg. egyszerűsítése és az állami gyermekvédelem terén szerzett érdemeket.

Szemléli tudományok, gyűjtőnév a filozófia, történelem, művészettörténet, nyelvtan, jogtudomány, társadalomtudomány és közgazdaságtan számára.

Szemléli tulajdon, l. Szerzői jog.

Szellő kisk., Baranya vm., pécsváradai j. 420 l., ut. Pécsvárad, up. Püspökszenterzsébet.

Szellőztetés (ventiláció), a rossz levegő kicserélése friss levegővel. A rossz és a friss levegőnek a falak pórusain önmagától való kicserélődése a természetes Sz. A mesterséges Sz. eszközei: a szellőzőnyílások v. ablakok, központi berendezések és egyes szellőzőgépek v. ventilátorok.

Szélmalom. 1. **Szélkerék**.

Szemafor (gör.), vasuti biztonsági jelző, árbocon, magasan elhelyezett karból áll, amelynek vízszintes állása a »tilos«, ferdén felfelé álló helyzete a pálya »szabad« állapotát jelzi. Ejjel a Sz.-on vörös (tilos) és zöld (szabad) lámpa aja ja jelzést.

Szémán István, * 1880, gör. kat. pap, pápai prelátus. Műve: A tridentí forma és a keleti egyházjog.

Szemcséd nagy., Tolna vm., tamási j., 1634 l., ut. és up. Felsőöreg.

Szemely kisk., Baranya vm., pécsi j., 519
1. ut. és up. Egerág.

Személyes szabadság, az állampolgárok leg-
előnyösebb joga. Jelenti, hogy a törvény kor-
látán belül mindenki saját akaratára szerint
cselekedhet; csak a törvényben megjelölt eset-
eken és erre hivatott személyek által tar-
toztatható le. Megsértése büntetendő cselek-
mény.

Személyi Kálmán, * 1884, ügyvéd, a bp.-i
egyet. a római jog m. tanára.

Személykilométer, a vasutforgalmi statisztika-
knak az az adata, mely megmondja, hogy
a vasut hány személyt szállított hány kilo-
méteren át.

Szemendria (Smederevo), vár és városka
Szerbiában, a Duna jobbpartján, 7000 l. A
magyar történelemben Szendrő néven szerepel.
Szeménye kisk., Vas vm., vasvári j., 876 l.,
ut. Rum, up. Kám.

Szemere kisk., Abauj-Torna vm., encsi j.,
695 l., telefon, posta.

Szemere 1. **Árpád**, * 1878, operaénekes,
bariton, az Operaház főrendezője és örökös
tagja. — 2. **Bertalan** (1812—1863), politikus és
író. 1848. belügyminiszter, majd a honvédelmi
bizottság tagja, a detronizálás után Kossuth
miniszterelnöke s belügyminiszter. Világos után
Török-, majd Franciaországba s Angliába me-
menekült s mint emigráns agitált. Megőrült
1865. hazahozták. — 3. **György**, * 1863, író.
A magyar szentri és parasztság realista festő-
je. Reg.: Az alsópán u. A madarasi királyi
stb., drámái: A siralomházban, A viszontlátás.
— 4. **Miklós** (1836—1919), politikus és sport-
férfiu, kezdetben diplomata, 1905—10. országgy.
képv. A löverseny- és céllövő-sportért nagy
áldozatokat hozott. — 5. **Pál** (1785—1861), író
az első magy. szonettek írtja, majd Kölcseyvel
Feleletet a Mondolat-ra, a nyelvújítás
mellett. — 6. **Samu**, * 1881, tanár, filozófiai
író. Főbb művei: Giordano Bruno, A jelen-
kori filozófia főbb irányai.

Szemeszter (lat.) a m. félév.

Szemethy Károly, * 1884, Bp. tisztii fő-
ügyész.

Szemlinárium (lat.: faiskola) a m. tanítóképző
papnevelő-intézet.

Szemiramisz, Asszírnia mondabeli alapítója,
Ninive alapítójának, Ninusnak felesége, aki
férje halála után királynő lett, Babilont és
Ekbatanát építtette, sok győzelmes hadjáratot
vezetett.

Szemíták, l. Semiták.

Szemléltető oktatás, a tanítás az a módja,
amely rajzban vagy természetes valóságában
mutatja meg az ismertetett d. lgot.

Szemtűkőr, orvosi műszer, amelynek ségél-
yével a szem belsejét lehet megvilágítani és
megvizsgálni, 1851. találta fel Helmholtz.

Szeműveg, 1. üveglemezek a szem védel-
mére mechanikai hatások vagy bizonyos fény-
sugarak ellen. — 2. Homoru, domboru vagy
hengeres lencsék a szemlence hibáinak javítá-
sára. (l. még Dioptria.) A szeműveg haszná-
lata a 13. sz. végén terjedt el.

Szén, l. Kőszén.

Szénaláz, erős náthával, szemgyulladásal
járó betegség, oka bizonyos fűvek himporának
belégzése, amellyel szemben egyes egyének
túlrézkednek.

Szenátor (lat.) a m. a szenátus tagja.

Szenátus (lat.), a régi Rómában az öregek
tanácsa, ma: tanács, több államban a felsőház
neve.

Szenci Molnár Albert, l. Molnár.

Szend nagyk., Komárom vm., gesztesi j.,
1131 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szende 1. **Ferenc**, * 1887, a bp.-i Opera-
ház tagja, oratóriuménekes. — 2. **Pál**, * 1879,
ügyvéd, az Omke alelnöke, 1918. a Károlyi-
kormányban pénzügyminiszter, 1919 óta Bécs-
ben él.

Szendehely kisk., Nógrád vm., nógrádi j.,
951 l., ut. Berkenye, posta.

Szendioxid (gör.) l. Szénasv.

Szendisulfid, (gör.) l. Szénkéng.

Szendref 1. **Aladár**, * 1884, zeneszerző. Irt
egy magyar nyitányt és vegyes kórusokat.
Operája: A türksizkék kert. — 2. **János** (1857
—1927), történész és archeológus. Főművei:
Magyar képzőműv. lexikon (Szentiványi Gyula-
val), A magyar viselet.

Szendrey 1. **Julia**, l. Petőfi Sándorné. —
2. **Zsigmond**, * 1879, tanár, nyelvész és folk-
lorista.

Szendró nagyk., Borsod vm., edelényi j.,
264 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szendrőlád kisk., Borsod vm., edelényi j.,
820 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szendy 1. **Árpád** (1863—1922), zeneszerző, a
Zeneműv. Főiskola tanára. Zongoradarabokat,
fantáziákat, kamaraszert írt. Egyetlen operáját
Mária címmel Szabados Bélával közösen írta.
— 2. **Károly**, * 1885, Bp. szfv. közjogi ügy-
oszt. vezetője.

Szenegál, 1. bővizü, hajózható folyó Ny-
Afrikában. Az Atlanti-óceánba ömlik. 1800
km. hosszu. — 2. Francia gyarmat a Sz.
folyó vidékén, 191.000 km², 11 $\frac{1}{4}$ millió l
Olajos növények, kacsuk, butorfa, bókör a
kiviteli cikkek. Fővárosa St. Louis.

Szenegambia, a Szenegál-és Gambia-folyók
vidéke Ny-Afrikában. Forró szavanna. A Gam-
bia alsó folyásának környéke brit, a többi
francia birtok.

Szenégetés, faszén készítése a fának töké-
letlen elégetése által (miért is a faszén még
erős melegét adó éghető gázokat képes fej-
leszteni); e célra a máglyát v. kupacot föld-
del földik be, amelyben csak néhány nyílást
létesítenek, a máglya belsejében pedig, hogy
tüzet rakhassanak, üreget hagynak.

Szenes 1. **András**, * 1895, festő. Fényes
Adolf szolnoki telepén tanult, fo'tszerü stílus,
kolorista törekvés. Münchenben él. Magyar-
országon először a Belvedereben szerepelt 1924
tavaszán kollektív kiállítással. — 2. **Béla**
(1895—1927) író, újságíró. Humoros novelákat
jeleneteket írt, sikereket ért el vigjátkaival
(A buta ember, A gazdag leány, Az alvó
férj.). — 3. **Erzsi**, * 1902, szlovenszkói lírikus

(Selyemgombolyag, Fehér kendő). — 4. **Fü-löp**, * 1864, festő; arc-, akt-, genre-képek (Álom, Bál után, Dolce far niente stb.).

Szén folyosítása, tulajdonképpen benzín elő-állítása nagy nyomás alatt, magas hőmérsék-ken, hidrogénáramban a szénből (berginizálás).

Szénigáz, népies neve a szénoxidnak (I. o.).

Szénhidrátok, szénből, hidrogénből és oxigénből álló szerves vegyületek. Közjükk tartoznak legfontosabb növényi tápanyagaink: a cukor, keményítő, dextrin stb.

Szénhidrogének, a szerves vegyületeknek az az óriási csoportja, amely csupán szénből és hidrogénből áll. E két elem több atómja szinte számtalan kombinációt és így számtalan vegyületet alkothat. Legismertebb **Sz.** a metán, az alkohol, benzol stb.

Szenilis (lat.) a m. elaggott.

Szenior (lat.) a m. az öregebb; egyesület elnöke.

Szenkár Jenő, * 1891, zeneszerző, a kölni operaház főzeneigazgatója. Kamaraműveket, da-lokat és egy szimfonikus nyitányt írt.

Szénkéreg, szénnek és kénnek a vegyülete. Szintelen, higan folyó, gyorsan illanó, mérges folyadék, nagyon könnyen robban. Zsirok és kauscuk oldására, filoxéra irtására haszn.

Szenna kisk., Somogy vm., kaposvári j. 972 l., ut. Kaposvár, posta.

Szenna, afrikai és indiai, a Cassia-élőkhöz tartozó fa levele. Főzete (**Sz.**-tea) hashajtó.

Szénoxid, egy atóm szén és egy atóm oxigén vegyülete (CO). Szintelen, szagtalan, igen mér-ges gáz. Keletkezik akkor, ha széntartalmu anyagok nem elegendő oxigénnel (gnek el (rosszul szelelő kályha, szénvasaló stb.) Meg-gyújtva kék lánggal (g. A világítógáznak fontos alkotórésze.

Szénsav (széndioxid), gázalaku vegyület, mely a természetben mérhetetlen tömegekben fordul elő, részben a **Sz.**-as ásványokban megkötte (pl. mészkő), részben a vizekben oldva, részben pedig a levegőben (0.03%). Mindig ke-ltezkezik, ha szerves vegyület elegendő oxigén-nel ég el. Mesterségesen is előállíthatjuk, ha márványt sósavval leöntünk, ilyenkor erős pezsgés közben keletkezik. A levegőnél jóval nehezebb, égő testek elalszanak benne, élő lé-nyekre mérgező hatású. A víz oldja, az ivóvíz **Sz.** nélkül nem üdítő. A sok **Sz.**-at tartalmazó természetes vizeket savanyu ásványvizeknek mondjuk. — A **Sz.** nagy szerepet játszik az élő világ háztartásában is, amennyiben az állatok anyagcseréjükkel folyton **Sz.**-at termelnek, a növények pedig **Sz.**-at fogyasztanak.

Szent, az istenség használatára kiválasztott v. rendelt tárgy; **Sz.** az olyan ember, aki magát Isten szolgálatára rendeli. A különös kegyességet tanúsítókat a kat. egyház szentté avatja s mint Istennél közbenjárókat tisz-teli.

Szenta kisk., Somogy vm., csurgói j. 1014 l., vasut, táviró, posta.

Szentadorján kisk., Zala vm., letenyei j. 274 l., ut. Páka, posta.

Szentantalfa kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 554 l., ut. Zánka-Köveskál, posta.

Szentbaláz kisk., Somogy vm., kaposvári j. 532 l., vasut, táviró, posta.

Szentbékál kisk., Zala vm., tapolcai j. 774 l., ut. és up. Köveskál.

Szent Bernát hágó, 1. a nagy **Sz.** 2472 m. magas, a Rhóne és Dora Baltea völgye között. — 2. Kis **Sz.** Savoy és a Graji Alpok között, 2188 m. Itt kelt át Hannibal 218. Kr. e.

Szentborbás kisk., Somogy vm., barcsi j. 384 l., ut. és up. Lakócsa.

Szent család, Jézus, anyja Mária s reveló-atyja József együttesének rövidített elnevezése.

Szentbálenes kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 855 l., ut. Magyarszentiván-Gusztávújvá, posta.

Szentdomonkos kisk., Heves vm., pétervári j., 605 l., ut. Pétervására, up. Bükkzsenterzsé-bet.

Szente kisk., Nógrád vm., nógrádi j. 460 l., ut. Ersekvadkert, up. Kéthodony.

Szerte Pál (1866–1928), zeneszerző és zene-pedagógus, a magán-zeneiskola áll. felügye-lője. Írt egy hegedüversenyt, kétzongorás fan-táziákat, vokális és zongoradarabokat.

Szenteft víz, amellyel a templomba menők meghintik magukat vagy amelyet a pap a hívek behintésére vagy a keresztsgénel használ.

Szenteleky Kornél, * 1893, vajdasági író és műfordító; Kesergő szerelém (reg.), Ugy fáj az élet (lírai írások).

Szencia (lat.) a m. vélemény, rövid em-lékmondat.

Szentendre r.-t. város, Pest vm., a Duna mellett 5877 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta. G.-kel. szerb püspökség, művészetep.

Szentesbethegy kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 400 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Szentes r.-t. város, Csongrád vm. szék-helye a Tiszának egyik hőt ága mellett, 32.387 l. All. realgimn. Földművelés.

Szentesítés, az országgyűlés által elfogadott törvényjavaslat (országos határozat) jóváha-gyása az államfő által.

Szentetorna nagyk., Békés vm., orosházi j. 556 l., vasut, táviró, posta.

Szentgál nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 4185 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szentgálóskér kisk., Somogy vm., igai j. 1230 l., ut. Mernye, posta.

Szent Gotthard, hegytömb a központi Alpok-ban (Svájc). Itt ered a Rajna, Rhóne, Reuss, Aare, Ticino. Legmagasabb csúcsa a Pizzo Rotondo, 3197 m. Alatta vezet az 1872–82. épült 15 km-es **Sz.**-vasuti alagut.

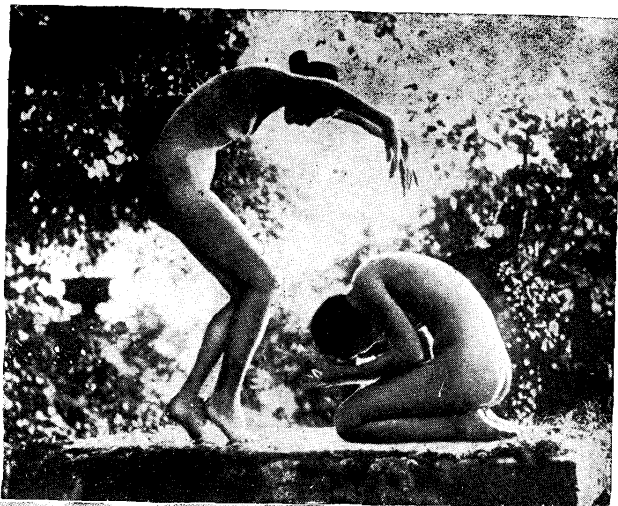
Szentgotthárd nagyk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 3054 l., áll. realgimn., vasut, táviró, telefon, posta.

Szent György Céh, magyar amatőrök és gyűjtők egyesülete. Alakult Budapestn 1909.

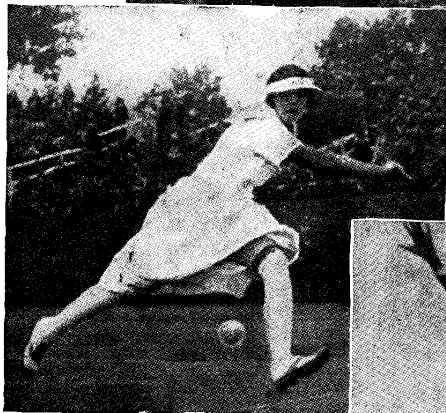
Szent-Györgyi Albert, * 1893, orvos, a sze-gedi egyet. az orvosi kémia ny. r. tanára, a cambridgei egyet. a filozófiai doktori cím-mel tüntette ki.

SPORT

1

2

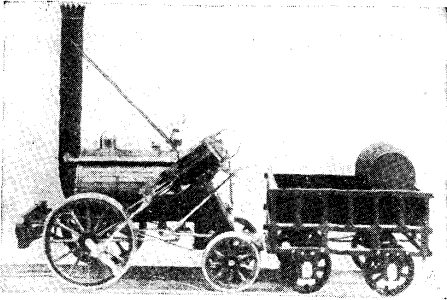

3

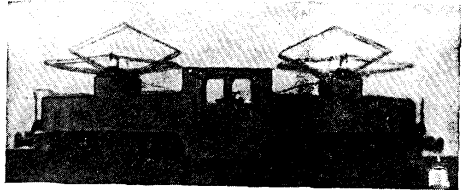

1. Ritmikus torna. — 2. Tennisz. — 3. Siugrás.

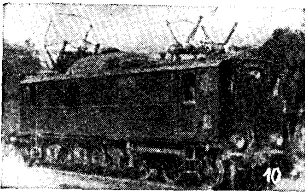
VASÚT

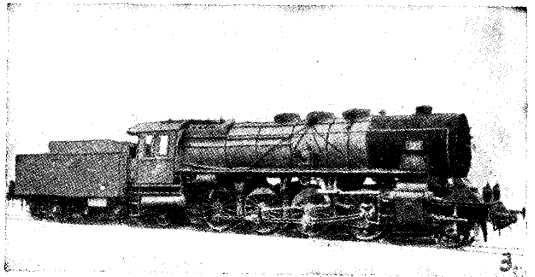
A „Rocket”
Stephenson lokomotívja (1825)

Elektrómos bányalokomotív

Modern elektrómos lokomotív,
távolsági forgalomra

Modern gyorsvonati lokomotív

Szentgyörgyi I. István, 1842, színész, 1871 óta Kolozsvárott működik. Többizben vendég-szerepelt a budapesti Nemzeti Színházban is. — 2. **István**, * 1881, szobrász, Képzőműv. Főisk. tanár. Ismert munkája a szabadságtéri Déli-szobra, továbbá a Panas, Kigyóüvítő, Anya, Bigézó fiu stb.

Szentgyörgyvár kisk., Zala vm., keszthelyi j., 765 l., ut. Zalaapáti, up. Alsópárhok.
Szentgyörgyölgy kisk., Zala vm., alsólendvai j., 1124 l., ut. Zalabaksa, posta.

Szentháromság, az a tanítás, hogy az istenség egészes lénye három személyben nyilatkozott meg s mint Atya, Fiu, Szentlélek hat és működik. A három személy mindazonáltal egy Isten.

Szenthelyek, azok a helyek, amelyekhez Krisztus életének valamely eseménye fűződik: Bethlehem, Názáret, az Olajfák hegye, a szent sir.

Szent Ilona, vulkanikus sziget a D-i Atlanti-óceán közepe táján. 122 km², 3500 l., brit irtok. Szén- és vízellomás, 1815–21. Napoleon itt élt száműzve és itt halt meg.

Szentimentális (franc.) a m. érzékeny, érzélgős.

Szent Imre I. Imre.

Szent Imre Collegium, internátus kat. főiskolai hallgatók számára. Glattfelder Gyula püspök alapította. (Bpest, Ráday-u. és Horthy Miklós-ut) 400 egyet. hallgatónak nyújt otthont.

Szentimrefalva kisk., Zala vm., sümegi j., 567 l., ut. Ukk, up. Za'agalsa.

Szentimrei (Kovács) János, * 1891, kolozsvári újságíró. Művei: Azoknak a keveseknek. Erdély feől, Petőfi visszaön, Mikroszkóp stb.
Szent-Imrey Pál, * 1881, Alauj-Torna vm. alispánja.

Szentírás, I. Biblia.

Szentimay I. Elemér (Német János, 1836–1908), tisztviselő, író és zenész. Népszimnuek zenésítője. Palu rossza, Sárga csikó, Piros bugyelláris, stb. — 2. **Ódon**, 1876, kuriai bíró, a közzgazd. egyet. m. tanára.

Szent István, I. István.

Szentistván ragyk., Dorsod vm., mezőkövesdi j., 3379 l., telefon, posta.

Szent István-Akadémia, I. Szent István-Társulat.

Szentistvántaksa kisk., Abauj-Torna vm., abaujszántói j., 529 l., ut. Felsődobza, up. Nagykinizs.

Szentistvánlak kisk., Zala vm., alsólendvai j., 158 l., ut. és up. Rédcis.

Szent István-rend, Mária Terézia alap. 1764, 3 osztályal.

Szent István-Társulat, kat. irodalmi intézet. 1847. alakult: Jó és olcsó könyvkiadórtás. címen, mai nevét 1852. vette föl. Tudományos és irodalmi osztálya 1916. Szent István-Akadémiává alakult. (Elnöke: gróf Apponyi Albert.) A Sz. mai elnöke: Zichy Aladár gróf; alelnökei: Mihályi Akos és Turi Béla, vezérigazgatója Erdősi Károly. Könyvkiadó- és nyomdázeme ma külön részvénytársaság.

Szentivánia kisk., Vas vm., sárvári j., 342 l., ut. és up. Vámoscsalád.

Szentiványi I. Árpád (1840–1918), politikus, 1872-től haláláig képviselő; a nemzeti párt alelnöke, 1917. a függetlenségi párt elnöke. A tisztai eg. ev. egyházkerület felügyelője is volt — 2. **Gyula**, * 1881, művészet író, a Szépm. Múzeum tisztviselője. Alapvető forrásműve: Magyar Képzőművészek Lexikona. — 3. **Gyula**, * 1854, bányamérnök, a Fáyamérn. főisk. ny. r. tanára. Főműve: Bányamérés-tan.

Szentjakabfa kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 254 l., ut. Köveskál, up. Szentantalfa.
Szentjóbí Szabó László (1767–1795), költő, a Martinovics-pörben elítélték s a kuistemi börtönben pusztult el.

Szentkatalin kisk., Baranya vm., hegyháti j., 372 l., ut. Abaliget, ut. Hetvehelyi.

Szentkirály kisk., Vas vm., szombathelyi j., 287 l., vasut, táviró, posta.

Szentkirályszabadja ragyk., Veszprém vm., veszprémi j., 1326 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szentkozmadombja kisk., Zala vm., novai j., 473 l., ut. Gutorföde, up. Zalatárnok.

Szent László, I. László.

Szentlászló kisk., Somogy vm., szigetvári j., 945 l., vasut, táviró, posta.

Szentlértán kisk., Vas vm., vasvári j., 412 l., ut. és up. Dömötöri.

Szentlisló kisk., Zala vm., letenyei j., 629 l., ut. Söjtör, up. Pusztamagyaród.

Szentlőrinc kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 2363 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Szent Lőrinc, folyó, l. Saint Lawrence.

Szentlőrincváta ragyk., Pest vm., nagykútai j., 1898 l., ut. Jászfelsőszentgyörgy, posta.

Szentmargitfalva kisk., Zala vm., letenyei j., 350 l., ut. Letenye, up. Felsőszemenye.

Szentmarjay Ferenc, kir. kamarai tisztviselő, a Martinovics-társaság harmadik igazgatója. 1795 máj. 20-án a Vérmezőn kivégezték.

Szentmártonkő ragyk., Pest vm., nagykútai j., 3612 l., vasut, telefon, posta.

Szentmiklósr, Pápóc kisk.-hez csatlakozott (l. o.).

Szentmiklósi Márton, * 1865, a bp.-i egyet. a római jog ny. r. tanára.

Szentpéterfa ragyk., Vas vm., szombathelyi j., 1601 l., telefon, posta.

Szentpéterföde kisk., Zala vm., novai j., 420 l., ut. és up. Gutorföde.

Szentpéteri I. Imre, * 1878, a bp.-i egyet az oklevél- és címer-tan ny. r. tanára, történetíró. — 2. **József** (1781–1862), ötvös; trébelt történeti reliefek. — 3. **Zsigmond**, * 1880, a szegedi egyet. az ásvány- és földtan ny. r. tanára.

Szentpeterszeg ragyk., Bihar vm., berettyóújfalusi j., 1800 l., telefon, posta.

Szentpéterur kisk., Zala vm., pacasai j., 1335 l., ut. Parsa, posta.

Szentpétervár, l. Leningrad.

Szentségek, cly egyházi cselekmények, amelyekben isteni parancsra látható jegyek vé-

telo utján isteni kegyelemben részesednek a hívek. Ilyen hét van: a keresztes, urvacsoza, bűnbánás, bűnbánat, utolsó kenet, egyházi rend és a házasság.

Szentsimon kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 806 l., ut. és up. Felsőhangony.

Szentszék, kat. egyházi bíróság, amely a püspökségek mellett működik. Elnöke a püspök, tagjai a püspök nevezi ki.

Szent Sziv, Jézus szent szíve a róm. kat. egyházban kultusz tárgya, különösen a jezsuiták ápolják.

Szent szövetség. Napoleon második lemondása után I. Sándor cár, I. Ferenc császár és III. Frigyes porosz király kötötték egymással Párizsban 1815. szept. 25. azzal a céllal, hogy a ker. válást, a békét és az igazságot fenntartsák és egymásnak segítségére legyenek. A Sz.-hez az angol, a török uralkodó és a pápa kivételével minden európai uralkodó csatlakozott. Lelke Metternich Kelemen csász. kancellár volt.

Szentámat, község, Bács-Bodrog vm., a Ferenc-szaborna mellett, 14.000 l. Trianon óta Jugoszláviáé Srbobran néven.

Szenté avatás, a kat. egyházban az az eljárás, amellyel a hitért vértanúságot szenvedetteket v. nagyon érényes személyeket szentté avatják; rendszeren megelőzi a boldoggá avatás.

Szenuszis, mohamedán szerzetes-rend, alapította Mohamed ibn Ali-el-Sz. 1883. Északi Szudánban van a fészeki, a keresztényekkel állandó harcokat vívnak.

Szenyeri kisk., Somogy vm., marcali j., 1008 l., ut. és up. Böhönye.

Szenzáció (uj-lat.) a m. érzéki észrevétel: feltűnő esemény.

Szenzál (ol.) a m. alkusz.

Szenzibilis (lat.) a m. érzékeny, gyöngéd.

Szenzitív (lat.) a m. érzékeny.

Szenzuális (lat.) a m. érzékiség.

Szenzualizmus (at.), az az ismeretani elmélet, hogy minden megismerés az érzékszervek működésének eredménye. A praktikus Sz. az érzéki gyönyörben keresi a csleklvés tkpi célját és indítékát.

Székke István, * 1862, kuriai bíró, tanácselnök.

Szép Ernő, * 1884, nyugatos költő, elbeszélő és színműíró. Verses könyvei: Énekeskönyv, Emlék, Régi kedvünk. Szindarabjai: Az egyszerű királyfi, Patika, Május, Azra: Grófkisasszony. Regényei: Lila ákák, Hetedikbe jártam, Valentine.

Szeparáció (lat.) a m. elválasztás.

Szeparatizmus (lat.) a m. szétválasztásra törekvés.

Szepsialy János, * 1882, Nenz. Muz. igazgatóere, botanikus.

Szepsői városok (Szepesség), az a 24 város, amelyet a II. Géza idejében bevándorolt százsok alapítottak Szepes vm.-ben. Zsigmond király 13-at Ulászló lengyel királynak elzalogosított. Ezeket Mária Terezia szerezte vissza 1772.

Szepsői Miksa, * 1886, a Kassai Ujság, majd a Felsőmagyarország-Kassai Napló, a Kassai Színházi Ujság szerk.

Szepsőy Géza, * 1895, országgy. képvis.

Szepes vm., 3654 km², 173.000 l. Székhelye Lőcse.

Szpettk kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 1062 l., vasut, táviró, posta.

Szpetnek kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 2151 l., telefon, posta.

Szpezd kisk., Zala vm., tapolcai j., 396 l., vasut, telefon, posta.

Széphalom i. kisk., Zemplén vm., sátoraljaiújlyi j., 295 l., ut. és up. Sátoraljaiújlye. — 2. Szépir. és tud. folyóirat Szegeden.

Szerk. Zolnai Béla.

Széphistória, regényes tárgyú verses elbeszélés a 16–17. sz.-ból.

Szépítő, szárgás-barnás foltok a bőrön, amelyek festékanyag fölhalmozásából keletkeznek. Orvosi beavatkozással eltávolíthatók.

Szépírószeti Múzeum (Orsz. Magy.), a hazai és idegen képművészet egyetemes gyűjteménye. Főigazgató: Petrovics Elek. Épült Schickedanz és Herzog építések tervei szerint, megnyit 1906. Magában foglalja a régi Országos Képtár anyagát, a Nemzeti Múzeum volt képtárát és saját újabb szerzeményeit. Allománya mintegy 6000 kép és szobor, 15.000 rajz, 130.000 metszet és egyéb grafikai mű.

Szepszis (gör.: rothadás) a m. fertőzés.

Szeptikémia (gör.), általános vérmérgezés sebifertőzés következtében.

Szeráfok (héber), az Isten trónja körül szereplő angyalok; vezürik Uriel.

Szerály, palota Konstantinápolyban, 1922-ig a szultán lakhelye.

Szerb Antal, * 1901, tanár, író és irodalomtörténész; kormegjelentő történeti novellákat ír.

Szerbek, délszláv népfaj, amely (630 Kr. u.) mint az utolsó szláv vándormép jelent meg a Balkánon a horvátokkal együtt, akikkel azonos nyelvet beszélnek, de külön tört. fejlődésük volt és gör. keletiek, míg a horvátok katolikusok. Számuk a horvátokkal együtt kb. 9 millió, akik közül gör. kel. 5,6 millió.

Szerbia, a mai Jugoszlávia magva a Duna, Száva, Drina, Montenegro, Albánia, Görögország és Bulgária közt. 88.000 km², 4,5 millió l. Felszine tulnyomóan hegyes. Mezőgazdasága külterjes, állatállomány nagyszámú, de silány, ipara csekély, közlekedése egészen kezdetleges. Lakosai szerbek; a D-en lakó 3/4 millió mohamedánó kívül a több g. kl. Fővárosa Belgrád. — **Története**. Az Al-duna vidékére Heraclius csász. 630 körül hívta be a szlávokat, köztüük a szerbket, akik a 8. században felvették a görögkeleti vallást. Sz. a 11. sz.-tól kezdve mint görög vazallus állam lassan vezető hatalommá lesz és a 14. sz. közepén a Nemanjidák alatt hatalmát Bulgáriára és Macedoniára is kiterjeszti és Dusan István (1331–55) alatt függetleníti magát Bizánctól. Ebbe a fénykorba esnek már az első küzdelmek a to-

ökkel, amelyek 1389. a rigómezei csatában Sz. bukásával végződnek, de csak 1459. lett teljesen török provinciává. Az 1717. felszabadult E-Sz. újra török kézbe került: de egyben fellépett a nemzeti mozgalom is. Az 1804. forradalom eredményeként Karagyorgyét a török elismerte fejedeleme, de csak 1812-ig tudta tartani magát. 1816. Obrenovics Milos alatt új forradalom tört ki, az 1829. török-orosz drinápolyi béke csaknem teljes függetlenségét biztosítja Sz.-nak. 1839. Milost elűzik a trónról, fia Mihály lesz fejedeleme, akit 1842. Karagyorgye unokája. Sándor üzött el. 1858. Milos visszatér és a fejedelemséget örökössé teszi a családjában, Milán 1876. török háborúja veszteséges, de az 1877. orosz-török háború és a berlini kongresszus független állammá tette és 1882. királysággá lett. 1885. Keletrumélia miatt háborút viselt Bulgária ellen, amelyben vereséget szenvedett. Milán kir. 1889. önként leköszönt fia, Sándor javára, akit 1901. a Karagyorgyevicsok hívei nevével megölték és Pétert ültették a trónra. A világháborúban Sz. az ántant oldalán harcolt. L. Világháború és Jugoszlávia története.

Szerb irodalom. A 18. sz. végén lendül fel, a török nyomás gyöngülésével. Dositej Obradovics (1739–1811), Karadzics (†1864) és Danicics (†1886) diadalra viszik a népi nyelvet. A 19. sz. nevezetesebb költői: Nyegus (1813–1851), Milutinovics (1791–1847), Radicsévi (1824–1853), Jovanovics-Zmaj (1833–1904), Ilics (*1864). A drámában: Ban, Kosztics, Nusic. A modern irodalom nevei: a lírikus Ducics (szimbolista, *1871), Stefanovics, Petrovics; az elbeszélő-irod.-ban Lazarevics (1851–1890), Matavuj (1852–1908).

Szerb nyelv, a délszláv nyelvek egyik ága, a horvát nyelvtől csak a cirill írás választja el. **Szerecsen** (az arab szaracénból), a középkori magyaroknál a mohamedánok, később a negerek neve.

Szerecseny kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 1138 l., ut. Gyömöre, posta.

Szerémi Gusztáv, *1877, zeneszerző, a Zeneműv. Főiskolán hegedű- és viola-tanár.

Szeremle nagyk., Pest vm., kalocsai j., 1709 l., telefon, posta.

Szerém vm. (Srijem), 6318 km², 400.000 l. Székhelye Zimony (Zemun).

Szer my Zoltán, *1861, színű ész, a Vígyszínház jellemszínésze.

Szerenád (ol. serenata) a m. éjjeli zene.

Szerencs nagyk., Zemplén vm., szerencsi j. székhelye a Tokaji hegység lábánál. 5851 l., vasut, táviró, telefon, posta. Kocurgyár, csokoládégyár. Borpiac.

Szerencsés Imre, I. Fortunatus Imre.

Szerop nagyk., Bihar vm., sárréti j., 2334 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szereszán, a határőrvédelmi lovaskatonák neve. Vörös köpönyegben, hosszú puskával és handszárral előrsi szolgálatot teljesítettek.

Szergény kisk., Vas vm., cellődmölki j., 893 l., ut. és up. Vinár.

Szeria (lat. series), sorozat.

Szeriózus (lat.) a m. komoly, ünnepeles. **Szerpentin** (lat.), 1. zöldes, kigyószzerűen pettyezett ásvány, díszkő. — 2. Kigyóvonal; kanyargó út. — 3. Vékony papírszalag-tekercs. Karneválkor dobálják.

Szertornázás, amikor a tornagyakorlatokat bizonyos szerez (lő, korlát, nyújtó stb.), vagy bizonyos szerrel (buzogány, bot stb.) végzik.

Szérum (lat.) a m. szövetnedv, vérsavó. **Gyógy-Sz.**, betegségek ellen immunizált állatok vérsavója (pl. diftéria-, tetanusz-Sz.).

Szériú, keményre és simára taposott terület a cséplés v. nyomtatás céljára.

Szerves anyagok, az élő lények testében létrejött anyagok: a cukor, keményítő, zsírok, fehérjék stb. Ezek mindig szentet, hidrogént és oxigént, azonfelül leggyakrabban nitrogént, foszfort, kén, vasat, káliumot, vizet és ásványi anyagokat tartalmaznak.

Szerves vegyületek, a szén-elem vegyületei v. más fellogás szerint azok a vegyületek, melyek élő lények testében keletkeztek. Régebben ugyanis azt hitték, hogy Sz.-et csakis az élő lények tudnak létrehozni a bennük lakozó titkos »életerő« segítségével. Ma már azonban mesterségesen is előállítják őket, még pedig nagy tömegekben.

Szerveetlen vegyületek v. anyagok, a szent nem tartalmazó vegyületek, ill. helyesebben azok, amelyek az ásványországból erednek.

Szervilis (lat.) a m. szolgá, megalázkodó.

Szerviták (Szüz Mária szolgáinak rendje). 1223. Firenzében keletkezett kolduló szerzet. Ná'unk Bp.-cn, Egerben és Frakón van rendházuk.

Szerzetesség, a neve a rendszeres és tömegben művelt vallásos önmegtartóztatásnak. A Sz.-et megaláljuk már a brahmanizmusban és a buddhista vallásban is. A zsidóknál az esszénusok éltek szerzetesmódrú s Keresztelő János volt a leghíresebb aszkéta a ker. egyházban. Az első kolostort Pachomius alapította 320 körül a Nilus mellett. Ny-on 4. sz. végén terjedt el a Sz. Nursiai Benedek Monte Cassinóban 530 körül telepedett le. Irországn a 6. sz.-ban lesz Insula sanctorum (szentek szigete). A kolduló szerzetrendek a 13. sz.-ban keletkeznek, a jezsuitákat a reformáció elleni védekezés szüli. A Sz. ma bizonyos fogadalmak (szegénység, szüzesség, engedelmesség) a papján kolostorokban való kegyes élet. A szerzetesek nagy része a kegyes gyakorlatokon túl oktatással, betegápolással, hittérítéssel is foglalkozik.

Szerződés, két vagy több személy kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánítása valamely jogviszony létesítésére. A Sz. alakszerűséghez kötve nincs. Van szóbeli és írásbeli, egyoldalú és kétoldalú stb. Sz.

Szerzői jog, kizárólagos jogosultsága a szerzőnek, saját művének többszörösítésére, közzétételére és forgalombahozatalára a törvény által megállapított védelmi időn belül. Nálunk a Sz.-ot az 1921. évi LIV. t.-c. szabályozza, kapcsolatban az 1922. törvénybeiktatott berni

unióval. A **Sz.** kiterjed az irodalmi és zeneművekre, képzőművészeti, iparművészeti alkotásokra, színművekre, illusztrációkra, térképekre, fényképeszeti és mozgófényképeszeti művekre. A **Sz.-i** védelem a szerző egész életére és a halálát követő 50 évre terjed.

Szesszío (lat.) a. im. ülésszak, pl. a parlament ülészaka.

Szesszgyártás, az a művelet, amellyel cukorv. keményítőtartalmu anyagokból erjesztéssel alkoholt állítanak elő (utóbbiaknál a keményítőt előbb malátával cukorrá alakítják át. A cukor alkohollá alakítása élesztőtvel történik s lepárlással nyerik a tiszta szeszt.

Szesszтай László, * 1870, a műegyet. a pályaudvari berendezések c. ny. rk. tanára.

Szexuális (lat.) a. m. nem.

Szézám, Indiából származó növény, magjából étolajat (Sz.-olaj) sajtolnak.

Sziféra (gör. a. m. gömb), 1. a geometriában a gömbfelület. 2. A csillagászatban égitest; a bolygók keringési pályája. 3. Átvitt értelemben: hatáskör, területe.

Sziférák zenéje v. harmóniája, hangsor, melyet a pythagorasi világszemlélet szerint a Föld köré képzeltek 8 koncentrikus gömb forgása hoz létre.

Szferoid (gör.), a gömböt megközelítő mértani alak.

Egyiptomi szfinx

Szfinx (sphinx) emberfejú, oroszlántestű kőszőrnyeteg. A legnagyobb a gizehi piramisok közelében van (55 m. hosszú, 20 m. magas).

Sziám, független császárság Hátsó-Indiában, $1/2$ millió km², 10 millió l. Felszine hegyes-völgyes; a Menam-folyó az ország tengelye; ennek és mellékfolyóinak medencéje igen termékeny. Eghajlata forró, nedves, de egészséges. Lakosai mongolmalaj indo-kínaiak.

Testileg és szellemileg kisebbek és gyengébbek Asz'a vezető népénél. A lakosság $1/4$ -e kínai. Főtermékei a rizs és a tükfa; fűszerek, cink, drágakövek. Ipára csekély. Vas-

uthálózata fejletlen. Fővárosa és kikötője Bangkok.

Sziámi ikrek (1811–1874). Csang és Eng nevű sziámi testvérek, akik köldökük fölött össze voltak nőve.

Szibarita, I. Sybaris.

Szibéria, Azsia E-i negyede a Jeges-tenger, a Nagy-óceán, Belső-Azsia és az Ural-hegység közt, 12 millió km², 10 millió l. Ny-i és E-i fele sík, a K-i és D-i hegyes, részben vulkanikus. Hatalmas folyói, az Amur kivételével, a Jeges-tengerbe torkolnak; Ob, Jenisej, Léna; tőlen befolyagnak, nyáron hajózhatók. A benszülött mongolfajú népesség halász, vadász, nomád állattenyésztő; a bevándorolt oroszok földművesek. A tél mindenütt nagyon hideg (Verchojanszkban –70°), de D-en a nyár meleg. E-i része fagyos mocsár; a középső dus erdőség, sok prêmes állattal, D-en szántóföldek. Buza-, vaj-, fa- és prémkivétel. A 7000 km. hosszú Sz.-i vasút a Föld leghosszabb vasútja. A 16. sz.-ban tarták fel és vették birtokba az oroszok. Most az Orosz Szovjet-Unió tagja.

Szibinyáni Janko, Hunyadi (Szebeii) János neve a szerb népköltészetben. Nálunk Arany költeménye révén lett ismeretesebb.

Szicília, a Földközi-tenger legnagyobb és legnépesebb szigete a Ny-i és K-i medence határán, 25.460 km², 4 millió l. Eghajlata meleg, egészséges. Részben hegyes, legmagasabb csúcsa az Etna (működő vulkán), 3500 m. A lapos tengerpart igen termékeny és jól művelt. Bor-, o'aj-, és déligyümölcskivétel jelentékeny. Tengeri halászata számottevő. Kénbányászatát csak az Egves. All.-é mulja fel. Ujabban ipara is fellendült, Fővárosa Palermo; nagy városai még Messina és Catania. 1860 óta Olaszországé.

Szicíliai vecsernye (1282 márc. 30.), a palermói nép felkelése a franciák ellen. A felkelés kitörésére a vecsernyére szóló haranggal adtak jelt. Innen a neve.

Sziderosztát (gör.), óramű, amely a csillagászat műszereket mindig ugyanarra az égitestre irányítva tartja, mert különben a Föld forgása következtében a vizsgált tárgy kiszaladna a látómezőből.

Sziderikus (lat.) a. m. a csillagokra vonatkozó.

Szidon Simon, * 1892, magyar matematikus, a sorfejtések problémáival foglalk.

Szieszia (spany.) a. m. pihenő.

Szif. Isz. I. Lues.

Szitetbecse nagyk., Pest vm., rá kevei j, 981 l., ut. és up. Ráckeve.

Szitet-sép nagyk., Pest vm., ráckevei j, 1654 l., vasut, ut. Tököl, posta.

Szitetelő, olyan test, mely az elektromos áramot nem vezet. Ilyen anyagok: a porcellán, guttapercha, gumi, üveg stb.

Szithethy István, * 1890, festő, Ferenczy Károly tanítványa. Legnagyobb sikereit grafikával érte el.

Szitheti I. József (1822–1902), színész és színműró, 1844–95. a Nemz. Színház tagja,

jelenszínész. Több népszínművet játszották: A vén bakancs és fia, a huszár, Szécsi Mária. — 2. **József**, * 1869, felsőházi tag. — 3. **József**, * 1892, hegedűművész, Hubay tanítványa.

Szigetmonostor nagyk., Pest vm., pomázi j., 1194 l., ut. Szentendre, posta.

Szigetszentmárton nagyk., Pest vm., rákvei j., 1053 l., vasut. ut. Ráckeve, posta.

Szigetszentmiklós nagyk., Pest vm., rákvei j., 4407 l., vasut. telefon, posta.

Szigetujfalva nagyk., Pest vm., rákvei j., 1778 l., vasut. ut. Ráckeve, posta.

Szigetvár nagyk., Somogy vm., szigetvári j., 5348 l., vasut. táviró, telefon, posta. 1556. Zrinyi Miklós kirohata a török ellen és hősi halála.

Szigetvári Iván, * 1858, irodalomtörténész, középisk. nyug. tá. ár. Műv.: A komikum elmélete, Petőfi költészet, Az irodalomtört. elmélete.

Szigliget kisk., Zala vm., tapolcai j., 1097 l., ut. Nemesördemic, posta.

Szigligeti Ede (Szathmáry József, 1814—1878), színész és drámaíró. 1840. nyerte el először az Akadémia díját (Rózsa, vigj.), utóbb még 15-ször lett pályadíjnyertes. A Nemz. Színház rendezője, draturgija, végül igazg. 100-nál több darabot írt. Vigjátékai: Mama, Nouralom, Lilomfi, Fenn az ernyő, nincsen kas stb. Dalos népszínmű: Szókött katona. Népszínművei: Csikós, Lelenc, Két pisztoly, Cigány. Dramaturgiai tanulmánya: A dráma és válfajai.

Szignálni (at.) a. m. jellel ellátni, aláírni.

Szignatarius (lat.) a. m. szerződést aláíró (hatalom).

Szignatura (franc.) ismertetőjel, okmány aláírása, a művész névalírása, nyomdászatban az ivjelzés.

Szignum (lat.) a. m. jel.

Szigny, többágy vil. a halszúrásra.

Szigorla, a doktori fok elérését megelőző vizsga az egyetemen.

Szihalom nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 2976 l., vasut. telefon, posta.

Szifártóháza kisk., Zala vm., alsólendvai j., 193 l., ut. és up. Rédics.

Sziji Bálint, * 1863, kiscsiga, felsőházi tag.

Szikés tala, az o'yan, amelyben nagyobb mennyiségű szikós (szénsavas nátrium) fordul elő és ezért művelesre alkalmatlan.

Szi-Kiang, D-Kína legnagyobb folyója, Macao mellett ömlik a D-kínai tengerbe.

Szikkatív (lit.) a. m. szárítói hatása.

Szikla Adolf, * 1868, zeneszerző és 1926-ig az Operaház karmestere. Főműve két ballet: Álom és Törpe gránátos.

Sziklat 1. **Ferenc**, * 1833, szlovenszkói író; Pünkösthé lánycs (színmű), Fekete ember (regény). — 2. **István**, * 1889, a Városi Könyvtár volt tisztviselője, közjog-politikai tanulmányokat írt. Főműve: Németország alkotmánya.

Szkláshegység, az E-amerikai Kordillerák belső hegyláncja. Alaszkától Mexikóig húzódik. Több csúcsa emelkedik a 4000 m. fölé. Számos vulkán, gejzír, kanyon. Dus szén-, arany- és vasércleletek.

Szklay János, * 1857, író. Regényeket, költeményeket, földrajzi és irod.-tört.-i műveket írt.

Szklevelek, kis levélkék, amekyek a nővény csirázá. akkor legelőször jelennek meg.

Szklra (özv. gr. Telesi Sándorné, Kende Julia), * 1864, író, elbeszélései s drámai művei a felsőbb osztályok rajzai. Regényei: A bevándorlók, Ugody Lilla, Tabu. A nagy-nagy kerék stb. Drámái: A tépet: láncok, Káprázat.

Szklra inductor, l. Induktor.

Szklratáviró, l. Drótmékküli táviró.

Szklso, viztartalmu szénasavas nátrium. Az Alföld egyes helyein a talajból virágzik ki.

Szklszay Ferenc (1870—1908), festő, tájképek (Ha'jótörtétek temetője, Napnyugta az óceánon stb.).

Szklszó nagyk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 4861 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Szkl nagyk., Sopron vm., csornai j., 2988 l., vasut. táviró, posta.

Szklady 1. **Aron** (1837—1922), halasi ref. pap, irod.-buvár. Kitiűnő kritikai kiadványai: Régi magyar költők tára, Balassa Bálint költ., Török—magyar okmánytár stb. — 2. **Zoltán**, * 1878, egyetemi magántanár, zoológus, a Nemz. Muz. tisztv.

Szklgy kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 655 l., ut. Pécsvárad, up. Berkesd.

Szklgyi 1. **Dezso** (1840—1901), államférfi, 1889—95. igazságügymin., 1895—8. képviselőházi elnök, bp.-i egyet. tan. Reformálta a bírói s ügyészli szervezetet, a házassági jogi törvényt, előkészítette a büntvádi és polg. peres eljárás reformját, a polg. törvénykönyv kodifikációját, az egyházpolit. javaslatokat. Kiváló szónok volt. Beszédait kiadta Fayer Gyula és Vikár Béla. — 2. **Erzsebet** († 1483), Hunyadi János felesége, Mátyás király anyja. Nagy része volt Mátyás király választásában. — 3. **Géza**, * 1876, költő és zsmuralista. A francia szimbolista líra első ideteleptője (Tristia, Holt vizeken). Írt elbeszélő műveket is (Vitusánc, Nagy Napoleon és kis barátja, stb.). — 4. **Lajos**, * 1882, volt vezérkari százados, pártonkív. országgy. képvis. — 5. **Mihály** († 1460), **Sz.** Erzsebet testvére, Nándorfehérvár ostrománál tünt ki. Mint a közemesi párt vezére, 1858. keresztülvitte unokaöccse, Mátyás király választását. Sétett hiúságból Mátyás ellenségeivel szövetekezett, amiért is Mátyás Világos várba záratta. Innen kimenekülve kibékült a királlyal. Egy előrsi csatározás alkalmával a törökök elfogták, Konstantinápolyba vitték és kivégezték. — 6. **Sándor** (1827—99), történetudós, a bp.-i egyet. könyvtár igazg., a Századok szerkesztője. Sok okmánytárt adott ki, főleg a forradalom és Erdély történetéről

fogl. és szerkesztette a 10 kötetes millenniumi Magyar nemzet történetét.

Szilágyosomlyó, város Szilágy vm., a Kraszna mellett, 7000 l. Trianon óta Romániáé Simleul Silvaniei néven.

Szilágy vm., 3815 km², 230.000 l. Székelye Zilah, Trianon óta Romániáé Salagiu néven.

Szilárd János, * 1891, író és hírlapíró; Ha a szerelem meghal (reg.), Pipaszó mellett (karcolatok).

Szilárdság, az az erő, amellyel egy test ellenáll a részecskéit szétválasztani akaró erőnek. Van húzási, szakítási, hajlítási, nyomási stb. **Sz.**, amelyek az ipari nyersanyagoknál nagyon fontosak.

Szilasbárhás, nagyk., Veszprém vm., enyingi j., 4568 l. telefon, táviró, posta.

Szilasi Móric (1854–1905), kolozsvári egyet. tanár. Klasszika-filológiával, magy. és finnugor összehasonlító nyelvtudománnyal fogl.

Szilassy Zoltán, * 1864, volt országgy. képv. és az OMGE nyug. igazg.

Szilézia, tartomány, Közép-Európában, a Kárpátok, Szudéták és a Szármata-síkság összességellésénél, kb. 50.000 km², 6 millió l. Földje termékeny és jól van művelve, de jelentőségét ásványos kincsei adják meg. Szénkészlete majdnem akkora, mint a Ruhr-véndéké. Cinkbányászattal csak az Unióé mulja felül. Ólom- és vasércbányászata is számottevő. Textil-, vas- és mezőgazdasági ipara igen fejlett, amellet Közép-Európa legnagyobb szénzállítója. Innen kerül hozzánk az u. n. porosz szén. A volt Porosz-Sz. területének tulnyomó része Németországé maradt, DK-i sarka az összes cinkbányákkal, a széntelepek és gyárak legnagyobb részével Lengyelországé lett. Osztrák-Sz. széntelepeit Csehszlovákia örökölte; a területből egy kis darab jutott Lengyelországnak.

Szilícium, elem, előállítható kvarcból. Oxigén-vegyülete a kvarc, tüzkő, achát stb. Előfordul élőlényekben is, durranógáz lángjában megolvad (kvarcúveg). A földkéreg legnagyobb része szilikátokból áll.

Szilikátok, a kovasavas ásványok: kvarc, földpátok, csillámok, amfiból stb.

Szillabus (gör.) a m. jegyzék, följegyzések, irod. vázat.

Szillogizmus (gör.), az a következtetés, amely az egyetemesből az egyeshez jut el. A teljes **Sz.** két előzményből és egy zártételből áll, pl.: minden ember halandó. Péter ember. Tehát Péter halandó. A **Sz.** nem vezet el új igazságokhoz, de megívat az eltévelyedéstől.

Szilsárkány kisk., Sopron vm., csornai j., 1363 l., vasut, táviró, posta.

Szilszkin, l. Sealskin.

Sziluett, l. Silhouette.

Szilvágy kisk., Zala vm., novai j., 563 l., ut. és up. Nova.

Szilvás kisk., Baranya vm., pécsi j., 270 l., ut. Szalánta, up. Garé.

Szilvászentszánton kisk., Somogy vm., kaposvári j., 339 l. ut. Kaposvár, up. Szenna.

Szilvásvárad kisk., Borsod vm., sajszentpéteri j., 1315 l., vasut, táviró, telefon, posta.
Szilor formáció, a Föld őskorának egyik rétegcsoportja; ekkor kezd az állatvilág kiteljedni.

Szilveszter, l. Sylvester.

Szilvórium, szilvából főzött pálinka.

Szily l. **Kálmán** (1838–1924), természettudós és magy. nyelvbuvár. Volt müegy. tanár, a Természettud. Közlöny szerkesztője, az Akadémia főtitkára és főkönyvtárosa, a Széchenyi Múzeum megszervezője. 1904. megalapította a Magy. Nyelvtud. Társaságot s a Magyar Nyelv c. folyóiratot. Művei: Adatok a magy. nyelv és irodalom történetéhez. A magyar nyelvújítás szótára. — 2. **Kálmán** ifj., * 1875, a müegy. a mechanika ny. r. tanára, felsőházi tag. — 3. **Tamás** (1866–1929), földbirtokos, nyug. főispán, országgy. képv.

Szimbiózis (gör.) a. m. két külön fajú szervezet tartós együttélése (növény növényvel, állat állattal, v. állat növényvel), egymás kölcsönös támogatására (pl. a remetekár és a tengeri rózsá).

Szimbirszk, orosz város a Volga jobbpartján, 69.000 l. Gyapju- és gabonapiac. 1925 óta neve Uljanov.

Szimbolikus (gör.) a. m. jelképes.

Szimbolizmus (gör.), a 19. sz.-végi francia irodalomból kiinduló törekvés, amely a dolgok szimbolikus hátterét hangsúlyozza (Villicrs de l'Isle-Adam, Rimbaud, Verlaine, Mallarmé stb.).

Szimbolom (gör.) a. m. jelkép.

Szimferopol, Krim fővárosa, 71.000 l.

Szimfónia (gör.), 3 v. 4 tételből álló zenetári mű. Részai az a legro, andante és allegretto, amelyekhez Haydn és a bécsi iskola a menüettet vette nyegedik tételnek. A menüett helyére Beethoven a scherzo-tételt iktatta be.

Szimfonikus kötmény, a szimfóniaormából származó zenekari műfaj. Első megalkotója Liszt Ferenc, aki a szimfónia négy tételéből vonta össze programzenei céljaira.

Szimmetria (gör.) a. m. részarányosság.

Szimonia, l. Simonia.

Szimonzens 1. János, † 1708, besztercebányai ev. igazgató, a gályarabságból emelkedő, később lelkész. Irta a Galeria omnium sanctorum-ot s leirta viszontagságait. — 2. Lajos, * 1884, ev. lelkész, az Evang. Lap és a Theol. Szaklap szerkesztője. Művei: Jézus élete, Pálmaágak. A világ vallásai (2 k.).

Szimpátia (gör.) a. m. rokonszenv.

Szimplex (lat.) a. m. egyszerű.

Szimpozion (gör.), l. Symposion.

Szimptóma (gör.) a. m. tünet.

Szimuláni (lat.) a. m. tettetni, színlelni.

Szimultán (lat.) a. m. egyidejű.

Szimultánizmus (lat.), a képzőművészetben az az eljárás, amikor időben egymásután átélt élményeket egyidőben, egymás mellett ábrázol a festő.

Szin kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 797 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Szindbad, az Ezeregy éjszaka egyik meséjének hőse, tengerész.

Szindikálizmus (gör.-franc.), a munkásmozgalomban a közvetlen cselekvés (action directe, pl. az általános sztrájk, szabotázs a. m. munkaszünetek rontása) hiveinek forradalmi szervezete, szemben a parlamentáris szocialistákkal.

Szindikátus (gör.-franc.) a m. önálló vállalatok közös intéző szerve.

Szinedrium, l. Synedrium.

Szinek, azok az optikai benyomások (ingerek), amelyeket a fény különböző hullámhosszúsága sugari szemünk rezechártyáján keltenek. A fehér szín, pl. a napfény, az összes szinek elegye. Ezt felbonthatjuk az alkotó egyszerű színekre avval, hogy finom rácson v. üveghasabon vezetjük át (l. Színkép). A világító testek színe mindig attól függ, hogy fény sugaraikban mely hullámhossz a túlyornó. Fekete az a test, amely az összes színeket elnyeli.

Szinekroche (gör.), retorikai forma; a rész az egész helyett.

Szinekura (lat.), munkanélküli, fizetéssel járó állás.

Szines fényképezés, l. Fényképezés.

Szines filn. Az egyszerű filmképeket már kezdetől igyekeznek színessé tenni. Az újabb eljárás a természetes színekben való fotográfálás. Három képet fotográfálnak 3 színzúrón keresztül és a három kópiát a 3 alapszínre festve egymásra ragasztják. Valamely természetűséget csak a szabad ég alatti felvételeknél tudtak elérni.

Szines metszet, amely színeit a lemezről való nyomás útján nyeri; ahány színből áll az ábrázolás, annyit lemezzel készül a lenyomás. Más a színezett metszet, ahol a színezés ecsettel történik.

Színészet, már a görög színpadnak is volt tak kiváló színészei. A középkor **Sz.-e** a mai misztériumokból fejlődött és Shakespeare, Molière koráig többnyire rögtönzésekből ütötték össze a színelőadásokat (l. Commedia dell'arte). A 18. sz. elejéig a nő szerepeket is férfiak játszották. A színészképzés sokáig empirikus volt, nálunk csak az 1830-as évek elején állították fel az első Szini Tanodát, amely a mai Színhakadémia alapja. A modern **Sz.** számuzta a deklamálást s a természetes-ség felé törekszik.

Szingapur, l. Singapore.

Szinghalézek, Ceylon-szigeten élő, a dravidákkal erősen keveredett indogermán eredetű nép. Számuk kb. 3 millió. Buddha-vallásuk.

Szinguáris (lat.) a m. egyes, különös.

Színház, a klasszikus ókorban a nézőteret jelentette. Az antik **Sz.** három részből állott: 1. a köralakú fedetlen nézőtérből; 2. a kar részére fentartott helyből (orchestra); 3. a három oldalon zárt és fedett színpadból. Az első görög **Sz.-ak** főből épültek. Kr. e. 330. épült az első kőszínház. Athénben, mint egy harmincezer néző befogadására. Előadásokat ünnepnapon rendeztek, az állami megbízott felügyelete mellett. A **Sz.-ak** finanszális

ügyeit a **Sz.** bérlői intézték és ugyancsak ők szabták meg a belépődíjat is, amely két obulusnál nem volt magasabb. A nincstelének Perikles idejében már ingyen látogathatták a színházakat. — A római **Sz.** technikailag fejletőbb. A nézőteret tetőzettel és ülőhelyekkel látják el. — A középkori **Sz.** majdnem kizárólag az egyház szolgálatában állott. A vallásos tárgyú szindarabok a templomokban játszották. Amikor a szindarabok elvesztették egyházi jellegüket, a **Sz.-ak** szabad terekre kerültek. A reformáció idején zárt udvarokban és az iskolák aulájában játszottak. Az első állandó **Sz.-at** 1576. építik Shakespeare idejében, Londonban. Ugy Angliában, mint később Németországban és Franciaországban is az első **Sz.-ak** az antik **Sz.-ak** alapján épülnek föl. A **Sz.-i** építéssel a 17–18. sz.-ban, olasz mesterek nyomán vesz nagyobb lendületet Európában. — A modern **Sz.** épületénél nem ragaszkodtak a négyzetleges formához. A **Sz.** külseje a nézőtér patkóalakjához alkalmazkodik. Nevesebb **Sz.-** épületek a bayreuthi Wagner-Színház, a bécsi Opera és Burg-Theater, a párizsi Nagyopera, a milánói Scala. A világ legnagyobb **Sz.-a** a chirágói, amelyben 8000 férőhely van.

Szini Gyula, * 1876, író és újságíró. Impresszionistikus novellákat (Trilbi, Lekli kalandok), regényeket és számos irod. tanulmányt (Jókai stb.) írt.

Színkép (spektrum). Ha valamely világító test által kibocsátott fény sugarakat háromoldalú üveghasabon bocsátjuk át, ez a sugarakat színekre bontja s egy hosszukás színes szalagot kapunk, az u. n. **Sz.-et**. Izzó szilárd testek **Sz.-e** folytonos, izzó gázoké és gőzöké több-kevesebb vonalból áll. A Nap színképében többszáz harántírányú sötét vonal van, amelyeket Fraunhofer-féle vonaloknak neveznek. E vonalak onnan erednek, hogy a Nap légköre az ezeknek megfelelő sugarakat elnyeli. — A **Sz.** nemcsak a látható színekből áll, hanem vannak vörösen inneni sugarak, melyek hőmértel és u. n. ibolyántúli sugarak, melyek fényképező lemezzel mutathatók ki.

Színképlemzés (spektralanalízis), Bunsen és Kirchhoff (1859) találmánya. Miután minden anyagnak meghatározott színkép felel meg, a fényforrások által kibocsátott fényt elemeire kell bontani s akkor meghatározhatjuk a fényforrás vegyi összetételét és fizikai állapotát. Ez a módszer rendkívül érzékeny, pl. a nátriumnál a milligramm millióodrészét is ki lehet mutatni, ami vegyi úton lehetetlen. Miután az égitestekről jövő fény sugarak is alkalmaznak ilyen vizsgálatra, a csillagok, üstökösök stb. vegyi és fizikai szerkezetét is pontosan meg tudjuk állapítani. Megtörtént az is, hogy pl. a héliumot előbb találták meg a Napban **Sz.-sel** s csak később fedezték fel a Földön.

Szinkretizmus (gör.), 1. pártok egyesülése közötti ellenség e. len. — 2. Különböző vallásokból v. filoz. rendszerekből származó tanok v. szertartások összekeverése.

Szinkronizálni (gör.) a m. két működést egyidejűvé tenni.

Szinyei I. Ferenc, * 1875, felsőiparisk. tanár, a bp.-i egyet. a magy. irod.-tört. c. ny. rk. tanára, a Tud. Akad. r. tagja. Irodalomtört. művei: Bacsnányi, Magyar irodalomtört., finn és német nyelven, Arany és Jósika életrajzi. — 2. **József id.** (1830—1913), a Magyar Nemzeti Múzeum osztályigazgatója, 48-as főhadnagy. Nagy érdemeket szerzett hírlap- és folyóirat-repertóriumával, de kivált Magy. Irok Elete és Munkái c. írói lexikonával (közel 30.000 magy. író életrajza). — 3. **József ifj.**, * 1857, kiváló nyelvtudós, a bp.-i egyet. az uraltaljai nye.vészet nyug. ny. r. tanára, a Tud. Akad. osztálytitkára, felsőházi tag. Főművei: Finn-magyar szótár, Magy. nyelvhasználtás, Magy. tájszótár, A honfoglaló magyarok műveltsége.

Szinódus (gör.) a m. (egyházi) gyülekezet.

Szinonim (gör.) a m. rokonértelmű.

Szinopszis (gör.) a m. összefoglaló áttekinetés, összefoglalás.

Szinoptikusok, a három első evangélium (Máté, Márk, Lukács) elnevezése arról, hogy egymáshoz való viszonyuk tisztázása céljából mind a hármat állandóan szem előtt kell tartani.

Szinorgona, készülék, amely billentyűs szerkezettel a szívárvány hét szinét vetíti.

Szinpád, a színházépületek az a része, ahol a játék folyik. A legrégibb **Sz.-ot**, a görög scenát, hatalmas, két-háromemeletes stabil építmény zárta körül három oldalról, A háttér szobrokkal díszítették. A zárt díszletek nem ismerték, ezeket állványszerkezeten mozgatható építmények pótolták. Világítási berendezésük nem volt (az előadásokat nappal tartották), de a különböző szinpadi gépeket már használták, különösen az u. n. emelőrudakat, amelyeknek a segítségével a halottakat vitték el a szinpadról. A római **Sz.-on** találjuk először a színházi függőnyt. A középkori **Sz.** templomokból felállított faszervezet volt, amelyet rendszerint az ottárral szemben helyeztek el. Az első állandó színház **Sz.-a**, ahol először játszották Shakespeare tragédiáit, a mai **Sz.** méretei között mozgott, de a festett díszleteket nem ismerte. A 17. és 18. sz.-ban Olaszországban már a festett és eltávolítható színtalakat használják. A modern **Sz.** mai karakterét a 19. sz.-ban veszi föl. A **Sz.-a** att különböző emelőszerkezetek és súllyesztők vannak. A modern **Sz.-on** minden úgy épül, hogy a változásokot néhány perc alatt végrehajthassák. A **Sz.** előtt rivalda fut, amely a különböző reflektorokkal a szcenikai hatások emelésére szolgál. A modern színház rendszerint forgó **Sz.-dal** van felszerelve. A forgó **Sz.-nak** az az előnye, hogy egyszerűen több jelenetet v. felvonást díszleteznek be rajta, villamos motor segítségével mozgásba hozzák és a legkomplikáltabb díszletváltozást is a cselekmény megszakítása nélkül vihetik keresztül rajta.

Szinpetri kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 382 l., ut. és up. Szin.

Szinszóródás, l. Diszperzió.

Szintétikus (gör.) a m. összetett v. mesterségesen előállított, így pl. van növényből kivont és van **Sz.** indigó.

Szintetisták, új orosz művészek csoportja, amely a tiszta kultúra és az individualizmus hangsúlyozása mellett ellene fordult a szocialista világnézeti művészetnek.

Szintézis (gör.) a m. összetétel, egybekapcsolás, több dolog összekötése egységgé. E fogalom főleg Kant óta fontos, aki kumutatta, hogy a **Sz.** a tudat (elme) alapvető működése, mely a különbözőségeket egységgé kapcsolja. A legmagasabb egység (szintézis) azután az ész, az öntudat.

Színvaktság (felfedezője után da'ntonizmus), a szemek rechlártyájának rendellenessége, amely miatt a színvak bizonyos színeket (főleg vöröset és kéket) nem tud érzékelni.

Szinyei-Merse I. István, * 1862, földbírtokos, ny. főispán, felsőházi tag. — 2. **Jenő**, * 1888, közalapítványi igazg., országgy. képvis. — 3. **Pál** (1845—1920), festő. Münchenben tanult, majd Courbet forradalmi festői látásától megtermékenyülve, a pleinair tájképhez jutott egy időben a franciákkal. Ideháza meg nem érte, visszavonultan gazdálkodott, sőt képviselőséget is vállalt, míg a milleniumkor feltűnt, majd 1904. osztatlan elismerésben részesülve, fokozott kedvvel látott a festéshez. Számos kiállítás, 1911. Rómában viágsikert érve, a Képzőműv. Főiskola igazgatója lett. Főbb művei: Faun, Anya és gyermeke, Majális (1873), Rokoko. Pacsirta, Pipacskó, Onárcpék (a firenzei Uffizi-ban), Ószi színek, Csönd. — 4. Leánya, **Rózi**, festő; táj-, genre. arckép.

Szirák nagyk., Nógrád vm., sziráki j., 1597 l., telefon, táviró, posta.

Szif Darja, folyó Ny-i Középszáziában, az Aral tóba ömlik.

Szirána (gör.), ködkürt, éles sip.

Sziráneka, a görög mitológiában madártestű nő, akik búvároznak énekekkel magukhoz csábítják, aztán felfalják a pajókat.

Sziria, tartományi Elő-Ázsiában, Arabia és Mezopotámia közt, 185.000 km², 2 1/2 millió l. 1918-ig török birtok volt, 1920. E-i része francia, a D-i angol mandátum alá került.

Szirma kisk., Borsod vm., miskolci j., 1568 l., ut. és up. Miskolc.

Szirmabesenyő kisk., Borsod vm., miskolci j., 1572 l., vasut, telefon, posta.

Szirmai I. Albert, * 1883, zeneszerző. Az első magyar kabarédalok komponistája. Operettjei között a legsikerültebbek A sárga dominó, A muzikáry, Mágán's Miska, Gróf Rinaldo és a Mézeskalács. — 2. **Antal**, * 1860, festő; genereképek (Keresztelő után, Balatoni halászsok). — 3. **Antal**, * 1871, szobrász. Párizsban él, számos plakett, érem. — 4. **Imre**, * 1861, színművész, népszínmű- és operettíró, színigazgató, a Népszínház alapítója volt. — 5. **Oszkárné**, Reinitz Irma, * 1867, feminista, okl. polg. isk. tanítónő.

Szirmay Sándor gr., * 1865, földbirtokos, felsőházi tag.

Szirkó, l. Sirocco.

Sziron, színes viráglévé, a szín a megtermékenyítést végző rovarok csalogatására szolgál.

Szirtisz, a Földközi-tenger afrikai partjának legnagyobb öble a K-i medencében: Kis- és Nagy-Sz.

Szirup (arab, a. m. ital) v. szörp, a. m. sűrű cukoroldat.

Sziszifusz (Sisyphos), mondabeli korinthusi király, aki elárulta Zeusnak egy nőrablási tervét s ezért azzal bünhődött, hogy az alvilágban hatalmas sziklát kellett hengergetnie egy hegyre, amely a csucsról mindig visszagarul s így Sz.-nak a munkát örökké elülről kellett kezdenie, örökké hiába (Sz.-imunka).

Szisztáni (gör.) a. m. szünetelni.

Szisztéma (gör.: összeállítás, rendszer), összetartozó ismereteknek egységes elvek szerint rendezett egésze. — A geológiában egy korban letekezett rétegek összessége (rétegcsoport).

Szisztóle (gör.) a. m. a sziv összehúzódása, a lüktetés egyik fázisa.

Szinyai 1. **Elek** (1854—1923), tanár, filozófiai író, ki sokat tett a bölcsészeti tanulmányok népszerűsítése érdekében. — 2. **József** (1844—1906), Selmechánya polgármestere, történétíró. A magyar bányászat tört.-vel fogl. — 3.

Zoltán, * 1894, író. Novellás kötetei: Az én arcom, Bolondok tornya, Az ég — a tó. Regényei: Alázatos élet, Lángoló hegyek, Elni akarok.

Szittyák (szkithák), a déloros síkságon lakott népek összefoglaló elnevezése az ókorban. Közlebbi adatok fajukra nézve hiányoznak. Törzsi szervezetben, közös királyok alatt élő primitív kulturájú népek voltak.

Szituáció (lat.) a. m. helyzet, állapot; jól szituált, a. m. jó anyagi viszonyok között élő.

Szlu, indiántörzs É-Amerika közepé táján. Számuk ma 50.000-re tehető.

Sziv, a vérkeringésnek a mellüregben elhelyezett központi szerve. Erős harántcsikolt izmokból áll, kívül folyadékkal telt burok veszi körül. Négy ürege oszlik: két felsőre (pitvarok) és két alsóra (kamrák). Mint folytonosan működő szivattyú, állandóan gyűjti a testből az elhasznált vért, benyomja a tüdőbe megtisztulás végett s az oxigéndús friss vért ismét szétnyomja a testbe. L. még Vérkeringés, Artéria, Vénák.

Szivacok, a legtekélyesebb többtestű lények (bélnélküliek) közé tartozó állatok. Többnyire tengeriek, csak 1—2 faj él édesvizekben. Helyhez kötött életmódot folytatnak, a legtöbb telepeket képez. Izmaik és idegrendszerük nincsen. Szaru-, kova- v. mészháruk van. A mosdó stb. célra használt szivacs tiszta rugalmas szaruváz, melyről a test nyálkás anyagai rothasztással és mosással el vannak távolítva.

Szivárvány, félkör alakú színes gyűrű, amelyenél a színek úgy következnek egymásután, mint a színeképnél (vörös, narancs, sárga,

zöld, kék, indigó, ibolya). Mindig csak akkor látható, ha velünk szemben esőfelhő van, mögöttünk pedig a lenyugvóban v. felkelőben levő Nap. A Sz. oka, hogy a napsugarak a felhő esőcseppején megtörnek és színekre bomolva visszaverődnek.

Szivárványhártya (iris), l. Szem.

Szivbillentyűk, a sziv üregeiben lévő zsebszerű hártályok; feladatuk, hogy a vér visszafelé való folyását megakadályozzák. E billentyűk működése okozza a szivhangokat, amelyekből az orvos a sziv állapotára következtet.

Szivdobogás, a rendesnél erősebb és gyakoribb szivverés. Okozhatja kedélyi felindulás, erős testi munka (futás) és különféle betegségek. Ilyenkor a percenkénti szivverések száma 200-nál is több lehet (normális 70—80, gyermeknél kor szerint 120—90).

Szívelhajásodás, zsr lerakódás a sziv izmaiban; a vérkeringést erősen meggyengíti; tünetei: nehéz légzés, vízkór és szivtágulás.

Sziverősítő szerek (cardiaca), olyan orvosságok, amelyek a szivműködés erejét v. ritmusát befolyásolják s vagy közvetlenül a szivizmokra v. a sziv idegközpontjára vannak hatással: ilyenek: a digitalin, coffeein, strophanthus stb.

Szivessy Tibor, * 1884, műépítész, főművei: Bp.-en a gr. Festeticz-palota, Ferencvárosi Torna Club, Forum-mozgó.

Szivornya, megfordított U alakú cső, mely folyadékoknak alacsonyabb helyre való vezetésére szolgál.

Szizválhűdés, a szivműködés hirtelen megszűnése, leggyakrabban a szivizomzatot tápláló verédenyi megszüklülése (elmeszesedés) következtében.

Szivitágulás, a sziv üregeinek megnagyobbdása. Oka lehet a szivizomok gyengesége, a szivbillentyűk elégtelensége, tüdőbajok stb.

Szkepszis (gör.) a. m. kételkedés.

Szkepticizmus (gör.), a kételkedésre való hajlandóság; az a filozófiai tan, amely minden igazságot és bizonyosságot kétségbe von, tehát biztos tudást nem ismer el.

Szkithák, l. Szittyák.

Szkerozis (gör.) a. m. keményedés. Arterio-Sz. (l. o.).

Szknuk (bűzös borz), É-Amerikában élő görényzerű emlős állat. Csikos bundája adja a szknukus nevű prémet.

Szkupstina, a szerb képviselőház neve.

Szkutari, i. (Skodra), Albánia legnagyobb városa, a Sz.-i tó mellett, 22.000 l. Halászat, hajóépítés, selyemszövés. — 2. Konstantinápoly ázsiai külvárosa a Boszporusz partján, 81.000 l. Gyönyörű fekvés, pompás mecsetek és kertek.

Szladits Károly, * 1871, jogtudós, a bp.-i egyet. a magy. és osztrák magánjog ny. r. tanára. A polgári törvénykönyv megalkotásában jelentékeny része volt.

Szlanckamen (Zalánckemény), község, a Fruska Gora lábánál, Szerém vm., a Duna közelében, a Tisza torkolatával szemben. A törökök nagy veresége 1691.

Szlányi Lajos, * 1869, festő, a szolnoki művészkolónia egyik alapítója. Naturalista irányú tájképek.

Szlavek Ferenc, * 1865, kuriai bíró.

Szlávik Mátyás, * 1860, egyházi író, ev. teológiai tanár. Főbb munkái: A legújabb teológia történetéből, Bölcsészettört., Kant etikája stb.

Szláv nyelvek, az indogermán nyelvtörzs egyik családja. A Sz. körében három csoportot különböztetünk meg: 1. a déli Sz.: a bolgár, a szerb-horvát és a szlovén; 2. a nyugati Sz.: a cseh, szlovák, vend, lengyel; 3. az orosz (nagyorosz, fehér-orosz és ukrán). A legrégebb szláv nyelvmelék **óbolgár**, u. n. egyházi szláv nyelven van írva (9. sz.).

Szlavofil (gör.) a m. szlávbarát.

Szlávok, nagy etnográfiai egység, amely az indoeurópai vagy árja fajhoz tartozik. A Don és a Dnyeper közötti területről terjeszkedtek ki a 6–9. sz.-ban Közép- és Dél Európában. A 9–10. sz.-ban felvettek a kereszténységet. Összes számuk 171 millió, ebből nagyorosz 75, fehérorosz 6,7, ukrán 3,8, lengyel 2,3, vend 0,7, csehszlovák 10,9, jugoszláv 12, bolgár 5,2 millió (felozszlávok l. Szláv nyelvek). Az oroszok, bolgárok és szerbek gör.-keletiek (kb. 73 millió), a többiek a r.-kat, kis részben a prot. és mohamedán egyházhoz tartoznak.

Szliacs (Sliac), gyógyfürdő, Zólyom vm.

Szlivnicai csata, döntő ütközet a bolgár-szerb háborúban, 1885 nov. 17–19., a szerbek teljes vereségével végződött.

Szlávok irodalom, a 18. sz. végén indul meg Antal Bernolákkal, aki a szlovák nyelvet irodalmi nyelvévé tette (1762–1813). Nevezetesebb szlovák írók: Holly (1785–1849), Stur († 1856), Chalupka (1883). Továbbá Král Záborszky (a drámában) és P. Hviezdoslav. A novellában: S. Hurban, Kalinčák, Kukučín stb.

Szlávok nyelv, a Ny-i szláv nyelvek egyik ága, melynek legközelebbi rokona a cseh.

Szlávok, a Ny-i szlávok DNy-i ága. A Ny-i és Közép-Kárpátok belső lejtőin és a Kis-Alföld E-i részén egy tömegben, az Alföld egyes foltjain (Nyiregyháza, Szvaras, Békéscsaba stb.) és Budapest környékén, Amerikában és Jugoszláviában laknak. Összes számuk 2,9 millió. Földművelés, állattenyésztés, erdőgazdaság, bányászat és részben ipar a foglalkozásuk. Népköltészetük gazdag; önálló irodalmuk csak a 19. sz.-ban kezdett kibontakozni. 1919 óta tulnyomó részük Csehszlovákiába került.

Szlovének (Magyarországon vendek), a D-szlávok legműveltebb törzse a volt osztrák tengerparton, Krajnában, Karintiában, D-Stájerországban és DNy.-Magyarországon. Az utóbbiak ev., a többi rk. Analfabéta kevés akad közöttük. Számuk 1 1/2 millió. 1919 óta tulnyomó részük Jugoszláviához, kisebb részük Olaszországhoz került.

Szlovenszko, Csehszlovákia K-i része, 48,936

km², 3 millió l., ezek közül 2 millió szlovák, 637.000 magyar, 140.000 német.

Szlöjd (svéd), kézigyeességi oktatás papír-, papírkéreg-, fa-, agyag- és fémmunkában. Ma az elemi iskolai tanítás szerves része.

Szmirna, Kis-Ázsia legnagyobb városa és kikötője, az Egei-tengerre néző Sz.-i öböl mellett. 99.000 l. Szőnyegei világhírűek.

Szmoking (ang. a. m. dohányzó), fekete, mely kivágású férfikabát.

Szmrecsányi I. György, * 1876, politikus. 1901–1917. országgy. képvis., 1917. Pozsony főispánja. Fontos szerepe volt Bécsben az ellenforradalmi szervezkedésben. A legitimisták egyik vezére. — 2. **Lajos**, * 1851, egri érsek, a felsőház tagja.

Szob kisk., Hont vm., szobi j., 2040 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szobéliség, modern perjogi elv, amely szerint bírói ítélet csak a felekkel való szóbeli és nyilvános tárgyalás alapján hozható.

Szobitszki János (1624–1696), 1674 óta lengyel kir. Döntő szerepe volt Bécs felmentésében Kara Musztafa ostroma alól 1683.

Szobotka Imre, * 1890, festő. Régebbi munkái a kubizmus képviselik, az újak visszavetést a posztimpressionizmushoz.

Szobrác (Sobrance), falu és gyógyfürdő, Ung vm., 1200 l.

Szobranje, a bolgár képviselőház neve.

Szobrászat, képfaragás (plasztika, szkulptúra), a képzőművészet egyik ága, amely tárgyat tömör szilárd anyagok technikai megoldásával alárzolja három kiterjedésben. A Sz. alkotásai alakjuk szerint: ronde-bosse, relief, érem, plakett. Anyaguk szerint: fa, kő, márvány-, agyag-, porcellán-, bronz-, elefántcsont-, ólom-Sz. stb. A Sz. alkotásai technikaiuk szerint: faragott, vésett, öntött, rébelt, égetett stb.

Szociáldemokrácia, társadalompolitikai irány, amely a kapitalista társadalmi rendből a fejlődés során a parlament és gazdasági harc eszközeivel akar átvezetni a kollektív társadalmi rendbe. Az irány kezdetét Marx–Engels Kommunista kiáltványáig (1847) lehet visszavezetni.

Szociáldemokrata párt, a politikai pártok sorában az, amely a proletariátus osztályának megszervezésével akar döntő beleszólást az állam ügyeinek intézésébe. Magyarországon 1890. szervezkedett a Sz. A Sz. programjának pontjai átmenetiek vagy a végcélra vonatkoznak; amozokban a közzabadságok teljességét követeli, elsősorban a véleménynyilvánítás (a sajtó) és egyesülés, a gyűlékezés) szabadságát, emezek a társadalomnak olyan átalakítást célozzák, amelyben a termelőeszközök köztulajdonban lesznek. A Sz.-nak 1922-ig nem volt parlamenti képviselete; a II. nemzetgyűlésen 24 tagja volt, az 1927–31. országgyűlésen 14.

Szociális missziótársulat, szerzési fogadalmak alapján együtt élő, szociális-karitatív munkával (népgondozás, patronázs, gyermekvédelem) fogl.

nővérek társulata. Alapította: Farkas Edit főnökhasszony. Intézményei: Ottokár hadiárvaláz, Bethánia szeretetház, Misszió ág. Hiv. lapja: A Keresztény Nő.

Szocializmus (lat.), tágabban értelemben a társadalmi rend megváltoztatására irányuló törekvés, szűkebb értelemben az a tudományos és politikai agióciós irányzat, amely a magántulajdonon alapuló társadalmi berendezkedés helyére a kollektív gazdasági rendet akarja állítani.

Szociálpolitika (lat.-gör.), összefoglalása azoknak a tevékenységeknek, amelyek az emberek társas (társadalmi, állami, községi) életének és viszonyainak szabályozására vonatkoznak; de másszintű értelemben ama tevékenységek összefoglalása, amelyek a társadalom védelmére szoruló elemek (munkások, aggok, gyermekek, nők, betegek, rokkantak) helyzetének javítását célozzák. E szűkebb értelemben a Sz. keretébe tartozik: a szegényügy, a munkávédelem, az u. n. kisexisztenciák (pl. kisiparosok) ügye, az igazságos adóügy stb.

Szociológia (at.-gör.) a m. társadalomtudomány, az emberi társas együttélés alak-, élet- és lélektana, a társadalmi fejlődés törvényeinek tudománya. A név Auguste Comte francia tudóstól ered. Főrészei a társadalom aiki, biológiai leírása és adatai rendszerezése, nyugvó helyzetben vizsgálata (sztatika) s a jelenség- és formák, csoportok, erők mozgásának törvénybefoglalása (dinamika), amely törvények esetleg képezhetők a gyakorlati politika irányítására s a bekövetkező események tudományos megvilágítására is.

Szóda (nátriumkarbonát), a természetben gyakran található, a Magyar Alföldön is sok helyen kivirágzik eső után a föld felszínén (szikósok földek), vízben jól oldódó színtelen kristályok. Az ipar óriási Sz. szükségletét a természetes Sz. nem elégíti ki, ezért mesterségesen gyártják. A régebbi Leblanc-féle eljárásnál konyhasót szénsavval kezelnek s a keletkezett glibersót mész- és szénporral iziák. Az újabb Solvay-féle eljárásnál konyhasót ammoniával telítének és nagy nyomás mellett szénsavval kezelik; így részben nátriumhidrokarbonát (szódaalkarbona) keletkezik, amely hevítre Sz.-ra, vizre, és szénsavra bomlik. Uvegyárak és szappanfőzők igen sok Sz.-t fogyasztanak.

Szódaalkarbona (lat.), vegyileg nátriumhidrokarbonát, gyengén lúgos hatású vegyület apró kristályokban, vízben jól oldódik; győgszerű használják, pl. gyomorsav lekötésére.

Szócsavz, nagy nyomás mellett szénsavval mesterségesen telített víz. Erőslául palackokban hozzák forgalomba.

Szodoma és Gomorra, két palesztinai város, amelyet a biblia szerint bűnei miatt tűz pusztított el a földszínéről.

Szodomia (gör.) a m. állatokkal üzőt fajtalanság.

Szodfrid József, * 1860, földbirtokos, nyug. főispán, felsőházi tag.

Szófa (arab), pamlag.

Szofia, Bulgária fővárosa az Iszker folyó mellett. 213.000 l. Egyetem, gyáripar, termény-piac.

Szofizma (gör.), ál- vagy hibás következtetés, amelyet szándékosan használnak.

Szofista (török) a m. teológiai tanuló.

Szójabab, hüvelyes növény, K.-Ázsiában elterjedt táplálék, amelynek meghonosításával nálunk is kísérleteztek.

Szókép, fogalmaknak és képzeteknek egymással való helyzetesítése.

Szokol (cseh a. m. sólyom) egyesületek, cseh nacionalista sportegyesületek.

Szokolya nagyk., Hont vm., szobi j., 1923 l. vasut, táviró, posta.

Szokványbuza, ezidőszert minimum 76 kg. súlyu (100 literenként), egészséges, száraz buza, legfeljebb 2% idegen szemmel, hulladékkal. A tőzedei kötése Sz.-ra vonatkozik.

Szlád ksk., Somogy vm., tabi j., 1029 l. ut. Balatonszárszó, posta.

Szoláris (at.) a m. a Napra vonatkozó.

Szoldateszka (ol.) a m. katonaság (lebecs. ló, orosz) ó értelemben).

Szolgabíró, a bírásai főszolgabíró mellett fogalmazási teendőket végző tisztviselő. A fősz. a bírás főtisztviselője, akit a vm.-i törv. hat. bizottság hat évre választ.

Szolgaszolgabíró, Fejér vm., sárbogárdi j., 1097 l. vasut, táviró, telefon, posta.

Szolgalati díj, a közdadók sorába tartozó díj-jövedék, amelyet minden közhivatalnok végleges kinevezésekor fizet az államkincstárnak.

Szolgalati idő, közhivataloknál az az alkalmazásnak előtűt idő, amely nyugdíjra jogosít; tanároknál 35, más közalkalmazotknál 40 év.

Szolgalom, jog, amelynél fogva a jogosult használhatja másnak a dolgát, aki ezf. törni tartozik (átjárás idegen telken, ablaknyitás idegen telekre stb.).

Szolid (at.) a m. szilárd, erős, megbízható

Szolljárás (uj-at.) a m. összetartó; egyetemleges. Sz. felelőség (szolljárás), egy valamennyiért és valamennyi egyért.

Szolimán (Szulejmán), török szultánok. II. Sz. el Kanani (a dicső, a hódító, 1520—1565) alatt élte a török birodalom fénykorát. 1521-től kezdve 8 hadjáratot indított Magyarországra ellen, melyet nagyrészt el is foglalt. Ezzel párhuzamosan elfoglalta Velence görög birtokait, 2 hadjáratot folytatott Perzsia ellen is. 1566. Szigetvár ostrománál halt meg. — III. Sz. (1637—1691) alatt folytatódik Magyarország, sőt az E.-Balkán felszabadítása török uralom alól. Eredménytelen háborút folytatott Velence, Lengyel- és Oroszország ellen is.

Szoliter (lat.) a m. magános; magánoson foglalt gyémánt.

Szolnok rtv., Jász-Nagykun-Szolnok vm. székhelye, 23.539 l., áll. realgimn., fiú felsőkoresk. isk., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Szolnok-Doboka vm., 4786 km², 252.000 l.

Székhelye Dés, Trianon óta Romániáé Solnoc-Dabaca néven.

Szolnoki művésztelep, 1901. Létesítette a Solnoki Képzőművészeti Egyesület; 12 műterem és lakás.

Szóló (o.) a. m. egyedül; zenében: magán-ének v. magánhangszer játéka, az együttessel szemben.

Szolvens (lat.) a. m. fizetőképes.

Szomaházy István (1864–1927), újságíró, tárcáíró és elbeszélő. (Mesék az írógépről, A méltóság asszony, Aranykód. A Sas-utca stb.) Több bohózatát adták.

Szomajom kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1759 l., vasut., telefon., posta.

Szomalí, Afrikának K-i félszigete. Brit Sz. 170.000 km², 1/2 millió l., kikötője Berbera. Francia Sz. 120.000 km², 1/4 millió l., kikötője Dzsiibuti. Olasz Sz. 400.000 km², 1/2 millió l., kikötője Magdisu.

Szomatikus (lat.-gör.) a. m. testi.

Szombathely r. t. város, Vas vm. székhelye, 34.639 l. Premontrei gimn., áll. reálisk. és leánygimn., fiú és női felsőkeresked. isk. Sokoldalu gyáripar. Vasúti csomópont. R. k. püspökség.

Szombathely: a r. k. templom

Szombati Szabó István, * 1889, költő, ref. lelkész Lugoson. Verses kötetei: Halál parkja, Lavínák énekelnek stb.

Szombatos adventisták, újabb Magyarországon is terjedő felekezet. Központja Amerikában van, gyökerei Angliába, a 18. sz.-ba nyulnak vissza. Alapvető tana Krisztus másodszori eljövételének a várása. Több tekintetben visszaestek a zsidóságra. Vasárnap he-

lyett a szombatot tartják meg, nem esznek disznóhúst stb.

Szombatosok, erdélyi felekezet, amely minden ker. clemet lehántott magáról. Eössi András volt az úttörőjük. Péchi Simon legkimagaslóbb tudósuk és vezetőjük. Legnagyobb részük Bözödújfaluban 1870 körül forma szerint is zsidóvá lett.

Szomnambulfzms (lat.) a. m. alvajárás, holdkórosság.

Szémód kisk., Komárom vm., tatai j., 1502 l., ut. Tóváros, posta.

Szomolya nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1968 l., up. és ut. Bogács.

Szomor kisk., Komárom vm., tatai j., 921 l., ut. Gyermely, posta.

Szomoróc kisk., Vas vm., szentgotthárdmuraszombati j., 204 l., ut. Senyeháza, up. Kercs.

Szomoróy I. **Dezső**, * 1869, novellista és dramatikus. Számos szinpadí műve közül fel-tűnést keltett: Nagyasszony és II. József c. tört. darabjaival. Újabbak: II. Lajos, Szabóky Zs. Rafael, Takáts Alice. — 2. **Emil**, * 1874, író és újságíró. Az Újság munkatársa. Munkája: Párizsi mesék (novellák).

Szonátá (o.), eredei leg minden hangszerre írt zenemű, ma ciklikus műforma 3 v. 4 tétel-el. Mai formája Bach művészetében jelent meg és Beethovennel lett tökéletes.

Szonda (franc.), orvosi műszer, gombos, v. tompevégi pálcá sebek v. testüregek vizsgálá-tára.

Szondázni (franc.) a. m. mélységet mérni; orv. értelemben sebekbe, üregekbe szondát dugni.

Szondi Lipót, * 1893, idegorvos, az áll. gyógypedagógiai laboratórium vezetője, gyógy-ped. tanárképző főisk. előadó tanár, a belső elválasztási mirigyek kiváló kutatója.

Szondy György, **Dregély vá** parancsnok, amelyet 1552. hóiesen védve, török tulerő elen esett el.

Szonet, két négy- és két háromsoros verszskából álló lírai forma. Az első két verszskaban ölelkező, esetleg keresztmrt van; a másik kettőben igen sokféle lehet. A Sz. főképviseelője az olasz Petrarca.

Szontagh I. Félix, * 1859, gyermekorvos, debreceni egyet. tanár. A fertőző betegségek egy részénél (vörheny, angina) a baktériumok szerepét lényegtelennek tartja a diszpozíció és a periodicitás befolyásával szemben. Műve: Über Disposition. — 2. **Miklós** (1843–1889), orvos, növénytudós. Kiadta a Táravidék folyóiratot. Arva és Sopron vm. flóráját. 1876. megalapította Újvátráfüredet. — 3. **Gusztáv** (1793–1858), filozófus, eredeti magy. filozófiát akart teremteni. — 4. **Tamás**, * 1851, geológus, a Földtan Intézet egyik vezetője.

Szopok kisk., Baranya vm., hegyháti j., 247 l., ut. Komló, up. Magyarszék.

Szopán (o.), a legmagasabb női és gyermekhang. Van magas és közép- (mezzo-) Sz., drámai- v. koloratur-Sz.

Szorbet (arab) a. m. ital, gyümölcslé.

Szordino (ol.), a zenében a hang letompiására szolgáló készülék.

Szorosad kisk., Somogy vm., igali j., 393 l., ut. Koppányzántó, up. Törökkoppány.

Szortiment (franc.), a kiadóknál kapható könyvek elárúsításával foglalkozó könyvkereskedés.

Szortirozni (franc.) a m. kiválógatui.

Szotyia (orosz), kozák lovasszázad.

Szováta (Sovata) falu és gyógyfürdő Maros-Torda vm., 3000 l. Melegvízi sóstavak.

Szovjet (orosz a. m. tanács), az oroszországi állami kormányigazgatás szervezete. A proletárdiktatura az egész kormányzat és közigazgatás a Sz.-ek alapjáira helyezte. Csak a produktív osztályok tagjai számára való általános szavazattal választott tanácsok (szovjeiek) vezetik a közigazgatási egységeket: a falu, a járás, a kerület, a tartomány, az állam közigazgatását. A Sz.-rendszerrel szabályalkotás és végrehajtás egyaránt a tanács kezében van. A parlamenti tanácskozást a rendszerint évenként tartani szokott Sz.-kongresszus pótolja. A kongresszus 300 tagból álló nagy-orosz központi végrehajtóbizottságot választ, amely a Sz.-közigazgatásnak legfőbb öre és vezetője; ez a központi végrehajtóbizottság választja meg a 18 népbiztort.

Szozat, fajvédő napilap, 1920. Ulain Ferenc és Zsilinszky Endre alapították, 1926. megszünt.

Szóc kisk., Zala vm., sünegi j., 475 l., ut. Ajka, up. Nyírad.

Szöce kisk., Vas vm., körmend-németujvári j., 1006 l., ut. Zalaháshágy-Rimánymajor, posta.

Szód nagyk., Pest vm., váci j., 3021 l., vasut, telefon, posta.

Szody Sz. Lárd, * 1878; szobrász; sok plakett, emlékérem.

Szöglliget kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 994 l., ut. és up. Szin.

Szögye kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 107 l., ut. Bácsa, up. Kisbajcs.

Szöke kisk., Baranya vm., pécsi j., 343 l., ut. Görcsöny, up. Garé.

Szöke Gyula, * 1881, földbirtokos, ügyvéd, felsőlászi tag.

Szökéd kisk., Baranya vm., pécsi j., 666 l., vasut, ut. és up. Egerág.

Szökedenc kisk., Somogy vm., marcali j., 813 l., ut. Nemesvid, up. Csákány.

Szökő-ár, az a legmagasabb dagály a tengeren, amelyet a Nap és Hold együttes és egyirányból történő vonzása idéz elő.

Szökővíz, a Gergely-féle naptár szerint minden negyedik (4-gyel osztható) év. A Sz.-ben 366 nap van. Minden négyzáz évben 1 Sz.-et kihagyunk, hogy naptárszámításunkat a csillagos ég mozgásaival összehangzásba hozzuk.

Szökőkút, valamely szűk nyílásból nagy sebességgel felfelé lövellő vizugár. E sebes felfelé lövellés a nagy nyomástól ered, amely a természetes Sz.-nál a föld mélyebb rétegei között nagy nyomás alatt álló víztömeg

a közlekedő edények törvényei szerint tódul fel.

Szöllősdárd kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 432 l., ut. Szin, posta.

Szöllősgyőrök kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 1204 l., táviró, posta.

Szöllősi Zsigmond, * 1872, író s hírlapíró, az Újság munkatársa. Több elbeszélő kötetet és színdarabot írt.

Szöllőkiskák kisk., Somogy vm., lengyeltóti j., 517 l., ut. és up. Szöllősgyőrök.

Szölő, a Kaspi-tó vidékéről származó, a mérsékelt és szubtropikus vidékeken élő fás cserje. Termése a szőlőfürt, amelyből a bort (l. o.) nyerik.

Szöny nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 3509 l., vasut, telefon, posta.

Szönyi I. István, 1894, festő és grafikus. 1921. Szinyei-Társaság nagydíja. — 2. **Otto**,

* 1876, pécsi püspöki lelvétáros, a Műemlékek Orsz. Bizottságának előadója, műtörténész.

Szörög nagyk., Torontál vm., torontáli j., 336 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Szörény kisk., Somogy vm., szigetvári j., 203 l., ut. és up. Gyöngyösmellék.

Szörp, l. Sz.rup.

Szúu, Korea fővárosa, 262.000 l., fejlődő gyáripár. Kikötője Cseumulpo.

Szövetkezet, az 1875. évi XXXVII. t.-c. 23. §-a szerint meg nem határozott tagszámú társaság, amely tagjai hitelének, keresetének v. gazdálkodásának kölcsönösség alapján való e-re mozditására alakul. Különösen jelen van a Sz.-re a tagszám határozatlansága és az a célja, hogy tagjainak anyagi érdekeit közvetlenül mozgítsa elő. Társadalmi osztályok (kisbirtokos, kisiparos, munkás) jólétének előmozdítására szolgál. Az 1920. évi XXX. t.-c. kimondja, hogy hitel-Sz. csakis az Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH) kötelékében alakulhat, amelynek a törvény egyben jogot ad arra is, hogy föllivizgáltassa a már régebben alakult és kötelekbe nem tartozó hitel-Sz.-eket is. Hasonlóan fokozódik egyébfajtaú Sz.-eknél is az állami ellenőrzés.

Szövetség, politikai értelemben két vagy több állam közötti szorosabb kapcsolat bizonyos cél érdekében (támadó, védő, semlegességi stb.). Ha a kapcsolat o'y szoros, hogy a szövetségző csoportok szuverenitásukat megszerítik, az alakult szövetséges állam (Bundest.f.a., pl. a Német Birodalom, az Egyesült Államok, Svájc), ha szuverenitásuk megmarad: államszövetség (Staatenbund, perszonálunio stb.).

Szövetséges és társult hatalmak (franc.: les puissances associées et alliées, ang.: associated and allied powers), így nevezik a békeszerződéses és antántot és szövetségeseiket. (Belgium, Japán, Egyes. All., Szerbia, Románia stb.)

Szövetséggyűlés, a svájci törvényhozó hatalom két háza, amely rendi tanácsra és nemzeti tanácsra oszlik.

Szövetségtanács, több országból keletkezett államok közös parlamentáris szerve. Az Egyes. All. kebelébe tartozó államok törvényhozása

a szenátusba küld 2—2 tagot. Az ausztriai köztársasági Sz.-ot (Bundesrat), amelynek 46 tagja van, az egyes tartományok k. ldik a lakosság arányában. A német Sz. helyébe az 1919-i alkotmány a Birodalmi tanácsot tette (Reichsrat) 66 taggal.

Szövetten (hisztológia), az állati és növényi szervezeteit alkotó sejtekkel fogl. tudomány. A sejteket alakjuk és feladatuk szerint különböztetik meg (hám-, izom-, kötő-, csont- és idegszövetek).

Sztafin, Josif Vissar, * 1879, orosz kommunista politikus, a komm. párt titkára volt, 1926 óta a kormányzótanács elnöke.

Sztabuljicki, Alexandr (1879—1923), bolgár politikus, 1908-tól a képviselőház tagja, 1920. mint a parasztpárt vezetője, kormányelnök lett, csaknem diktatóri hatalommal, 1923. forradalmárok a parasztkormányt megbuktatták és Sz-t menekülés közben agyonlőtték.

Sztabulov, Stevo Nikola (1855—1895), a bolgár nemzetgyűlés elnöke. Ferdinánd korburi herceget az ő befolyására választották meg fejedelemnek, 1887—1894-ig szinte teljes hatalommal min.-elnök volt, amikor is Ferdinánd fejed. elbocsátotta. Orgyilkosok áldozata lett.

Sztaňkay Jenő, * 1875, kuriai bír.

Sztaňkó Béla, tanár, zeneiőr; Népzenei termékek gyűjtéséről.

Sztaňkovicz Jenő, * 1869, kuriai bír.

Sztatika (gör.), a fizikának, ill. a mechanikának az az ága, mely a testek egyensúlyával foglalkozik. Az egyensúlyi helyzet függ a testre v. a rendszerre ható erőktől és ezek kombinációjától, a Sz. tehát ezt kutatja.

Sztařin (gör.), minden zsirban előforduló zsirban, mennyiségétől függ a zsir keménysége.

Sztařat (gör.) a m. zsirkó, az a puha ásvány, amelyből a szabókrétát készítik.

Szathló 1. **Otto** (1831—1923), műépítész; Steindl ta itványa; műemlékek restaurálása és számos középület (szolnoki ref., ceglédi ev. templom. — 2. **Zořtan**, * 1889, jogakad. tanár, a szegedi egyet. a római jogtört. m. tanára.

Sztenográfia (gör.) a m. gyorsírás.

Szterényi 1. **Hugó** (1857—1909), középiskolai tanár, természetrajzi író, több igen jó tankönyv és néhány leíró munka szerzője. — 2. **József báró**, * 1861, politikus, publicista, felsőlőházi tag. Megszervezi az iparosoktatást, mint keresk. Államtitkár (1906—10) főmunkásságát az iparfejlesztésre irányítja, megcsinálja 1907. a munkásbirt. törv.-t és az ipartörvény módosítását, 1918. kereskedelmi miniszter. — 3. **Sándor**, * 1873, h. államtitkár, az ipari és keresk. oktatási szakosztály vezetője.

Sztereokémia (gör.), a vegytannak az a része, mely az egyesülő atomok térbeli elhelyezkedésével foglalkozik a molekulában.

Sztereometria (gör.) a m. térbeli geometria.

Sztereoszkóp, l. Stereoszkóp.

Sztereotípia (gör.) a m. tömöntés.

Sztořetozkóp (gör.) a m. hallgatócső, orvosi műszer a tüdő és szív működésének megvizsgálására.

Sztořjanovics 1. **Jenő** (1865—1919), zeneszerző, a főváros zeneoktatásának első szervezője, a Szt. István-, később a Mátyas-templom kar-nagya. Operettjei: Peking rózsája, Kis kořa stb. Balletek: Uj Romeo, Csárdás, Ninon. — 2. **Péter**, * 1877, zeneszerző és tanár. Itt kamarazeneműveket, hegedűdarabokat, egy operettet és két operát (A tigris és Floribella).

Sztořlypin, Arkadjevics Peter (1862—1911), orosz ál. amer. aki 1906-tól haláláig az orosz kormány élén állott. Nevéhez fűződik a nagy orosz földreform és Finnország autonómiájának megszükitése. Mérénytel áldozata lett.

Sztrájk (ang.: strike), a munkának a munkások által való együttes, önkényes abbahagyása, gazdasági vagy politikai célok elérésére. Forradalmi munkáspártok harc fegyvere az általános Sz. Nálunk az első igazi Sz. 1871. Budapesten a nyomdászok Sz.-ja volt. A Sz. ellen a munkálatok fegyvere a lock-out, a kizárás.

Sztranyavszky Sándor, * 1882, földbírtokos, volt főispán, országgy. képv. 1926 óta belügyi államtitkár.

Sztratagéma (gör.) a m. hadiscsl.

Sztratégia (gör.), a hadvezetés tudománya.

Sztratinovics György (1822—1908), az 1848—49-iki szabadságharcban szerb felkelővezér. A karlovici nemz. biz. eln. 1865—72. magyar országgy. képv.

Sztripszky Hiaior, * 1875, bibliografus és etnografus. Főművei: Szegedi G. énekeskönyve (15. sz. román fordítás), Szabó K. Kéji magy. könyvtárának kiegészítése.

Sztróka 1. **István**, * 1869, mérnök, a Beszárk h. vezérigazgatója. — 2. **Kálmán**, * 1866, író és hírlapíró, természettud. fogl.

Sztruma, folyó Ny-Bulgáriában és Görögországban, az Egei-tengerbe ömlik, 1256 km.

Szubařtern (lat.) a m. alárendelt.

Szubiektiv (lat.) a m. alanyi, egyéni, személyes.

Szublikután (lat.) a m. boralatti.

Szublikálás (at.), 1. az a fizikai jelenség, hogy bizonyos anyagok hőemelkedésre nem olvadnak meg, hanem szilárd halmazállapotból mindjárt a légneműbe mennek át, ilyen pl. a jód. — 2. Pszichoanalitikus értelemben olyan lelki folyamat, amely a szexuális ösztönöket a társadalmi életben hasznos funkciókká változtatja és így a nemi ösztön bizonyos mértékben levezetést nyer. Megkülönböztetendő az elfojtástól, ahol a szexuális ösztön levezetés helyett erőszakosan elfojtatik.

Szublikát (lat.), higany és klór vegyülete, nagyon mérges, fertőtlenítésre haszn.

Szubmarin (lat.) a m. tengeralatti.

Szubmerzió (lat.) a m. alámerülés.

Szubnormális (lat.) a m. normális alatti, a mértéket meg nem ütő.

Szubordináció (lat.) a m. alárendeltség.

Szubrett (franc.) a. m. (vigjátékban) kísé-
rőnő, szobalány; színházi szerepkör: vidám
fiatal leány.

Szubsztituálni (lat.) a. m. (másnak) helyére
tenni, helyettesíteni.

Szubsztancia (lat.) a. m. állag, ami aonos
és maradó a jelenségek változásában.

Szubsztátum (lat.) a. m. réteg; alap (a
tárgyalás alapja).

Szubterraneus (lat.) a. m. földalatti.

Szubitilis (lat.) a. m. finom, gyöngéd.

Szubtropikus (lat.) a. m. a mérsékelt és
forró határán lévő évőv.

Szubvenció (lat.) a. m. támogatás, segítség.

Szubsztencia (lat.) a. m. életfenntartás.

Szucs kisk., Heves vm., egri j., 894 l.,
ut. és up. Egersehl.

Szu-Csou, kínai város, Kiang-szu tartomány-
ban, 500.000 l. Selyemipar.

Szudán, É-Afrikának a Szaharától D-re fevő
része, az Atlanti-óceántól a Vörös-tengerig.

Kb. 2.0 millió km², 4 millió l. Ny-on ala-
acsonyabb, K-en magasabb fensík. É-i része
puszta, közepé szavanna, a D-i erdős. Ég-
hajlata forró. Lakosai a Sz-i négek. Ny-i
fele tulnyomóan francia, a K-i angol birtok.

Szudéták, a Német Középhegység DK-i
tagja, Csehország és Szilézia határán. Leg-
magasabb része az 1605 m.-es Schneekoppe.
Dus erdők, szénbányák, vászonszövés, üveg-
ipar. Lakossága német.

Szudra, a legalacsonyabb kaszt a hinduknál.

Szuea, kikötőváros Egyiptomban a Vörös-
tenger Sz-i öblének É-i sarkánál, 36.000 l.

Szuezi csatorna, a Földközi-tengert köti
össze a Vörös-tengerrel, Európát K-Afriká-
val, D- és K-Ázsiával, Ausztráliával. 160
km. hosszú, a vizutörk szélessége 110 m.,
fenékszélessége 39 m., mélysége 12 m. A
franciák építették Lesseps tervei szerint 1858-
69, de az angolok csakhamar birtokukba
kerítették. Most Egyiptom is igényt tart rá.

Szufficiens (lat.) a. m. elegendő.

Szuffilia (ol.) a. m. a szinpad felső ré-
széről leőgő díszlet.

Szuggerrálni (lat.) a. m. sugalmazni, befo-
lyásolni.

Szuggesztió (sugalmazás), az a folyamat,
amelynek segítségével lelki tartalmakat: gon-
dolatokat, érzéseket átültethetünk más egyé-
nek gondolatvilágába. Szuggesztibilitás (sugal-
mazhatóság) az a könnyűség, amellyel
egyén személyek képesek szuggesziókat át-
venni.

Szuha kisk., Heves vm., pétervársi j.,
1063 l., ut. és up. Mátramindszent.

Szuhaő kisk., Gömör és Kishont vm., put-
noki j., 486 l., ut. Ragály, up. Kelemér.

Szutakáló kisk., Borod vm., edelényi j.,
693 l., vasut. táviró, telefon, posta.

Szuhányi Fereac, * 1863, földirtokos, or-
szágy. képv.

Szuhogy kisk., Borsod vm., edelényi j.,
940 l., ut. Rudabánya, up. Szenürő.

Szukkesszió (lat.) a. m. következés.

Szukkesszió (lat.), egymásután, fokozatosan.

Szukkreszcencia (lat.) a. m. i. növekedés.
— 2. Uj nemzedék.

Szulimán kisk., Somogy vm., szigetvári j.,
972 l., vasut. táviró, up. Mozsgó.

Szulina, a Duna deltájának középső ága.

Szulok nagyk., Somogy vm., barcsi j., 1758
l., vasut. táviró, posta.

Szultán, mohamedán uralkodó, különösen a
volt török császárok neve.

Szuly Lajos, * 1849, ügyvéd, felsőházi tag.

Szumátra, a Nagy-Szundaszigetek egyike,
434.000 km², 6,3 millió l. Ny-i része hegyes,
működő vulkánokkal, K-i része termékeny sík-
ság. Éghajlata forró és nedves. Lakosai mü-
veletlen malájak. Cukornád, dohány, kausuk,
maniók, kávé, rizs, fűszerek; petroléum. Hol-
landus birtok.

Szumérok, Dél-Babilonia lakói, egyesek sze-
rint Asszírta óslakói, amelynek királyai »szumer
és akkád« királyoknak neveztek magukat.
Nyelvileg és etnografikailag ma is problema-
tikus nép. A Kr. e. 2500. év táján még az
összes babilon-asszír szövegek tiszta szumer
nyelvek, innen kezdve a szumerök össze-
olvadnak az uralkodó sémi fajjal, s már
Hammurabi törvényei sémi nyelven is meg-
vannak a szumer mellett.

Szunda-szigetek, a K-indiai szigetvilágban. A
Nagy-Sz. Borneo, Szumatra, Celebesz, Jáva
A Kis-Sz. száma nagy. Tulnyomóan hollandus
birtok.

Szunda-szoros, tengerszoros Szumatra és Jáva
közt. 100 km. hosszú, 50 km. széles, 30—106
m. mély.

Szuniatzen (1863—1925), kínai politikus,
Amerikában végzett orvosi tanulmányokat. 1911.
ő lett a kínai köztársaság elnöke. 1912. me-
nekülni volt kénytelen. 1921—22. ismét köz-
társasági elnök. Ekkor polgárháború elől el-
menekült és végleg visszavonult a politikától.
1929. Nankingban nagy mauzeumot emeltek
tisztelőtére.

Szunna (arab: a. m. ut. irány), a Moha-
med életéről szóló hagyomány. Szunniátak azok,
akik e hagyományokat elismerik, s akik a
mohamedán hivek 80/10-át teszik, a sűtták
(l. o.) elvtiek a hagyományt.

Szunyogok, a legyekkel rokon kétszárnyu ro-
varok. Többnyire apró testű, szívó szájrészek-
kel ellátott állatok (de csak a nőstény vesz
föl táplálékot, azért csak az csip). A peték-
ből kikelő álcák vízben élnek, ezért Sz. is
csak állóvizek közelében vannak. A malária-
betegség terjesztője is egy szunyog (anopheles).

Szupatak kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j.,
223 l., ut. Nagybatony, up. Mátraverebély.

Szuperdividenda, (lat.) a. m. felülosztalék.

Szuperfoszfát (lat.-gör.), foszfortartalmu mü-
trágya.

Szuperintendens (lat.) a. m. felügyelő;
evangelikus fópásztor.

Szuperforrás (lat.) a. m. felsőség, fölé-
nyesség.

Szuperlativusz (lat.) a. m. felsőfok; túlzás.

Szuperrevizió (lat.) a. m. ismételt átvizsgálás.

Szuppleá (lat.) a. m. helyettesít; szupplens a. m. helyettes.

Szupplikáns (lat.) a. m. kéregető.

Szupprimálni (lat.) a. m. elnyomni.

Szuppreálni (lat.) a. m. elnyomni.

Szupranaturálmus (lat.) a. m. természetfölöttiség, az ilyen kinyilatkoztatásban való hit.

Szuprematizmus (lat.), festészeti irány, I. Abszolút festézet.

Szura (arab) a. m. a Korán egy-egy fejezete.

Szurabaja, város Jáva E-i partján, 192.000 l.

Szurakarta, város Jáva belsejében, **Sz.** holland kormányzóság fővárosa, 134.000 l.

Szurdokpüspöki nagyk., Heves vm., hatvani j., 2170 l., vasut, telefon, posta.

Szurmay Sándor báró, * 1858, tábornok; az első honvéd hadseregcsoport élén ő védte az Uzsoki szorost az 1914–15. téli harcokban. 1917–18. honvédelmi miniszter. Megírta a honvédség fejlődésének történetét.

Szurok, a kátrány maradéka, ha ebből desztillálással eltávolítjuk az ilékony anyagokat, fekete, kihűlés után merev anyag. Utépitésekről, viztelenítésre, tömítésekre használják.

Szurókérc v. urán-**Sz.**, vaskos tömegű, sőtészürke ásvány. Vegyi összetételére nézve urán-oxid, amelyben azonban még sok más vegyület is van. Nagyobb mennyiségben csak Csehországban (Joachimsthal, Příbram) és az Egyes. Áll.-ban Coloradoban fordul elő. Nevezetes arról, hogy a Curie-házaspár benne fedezte föl a rádiumot. L. Urán.

Szurrogatum (lat.) a. m. pótlék, pótszer.

Szuszceptibilis (lat.) a. m. fogékony.

Szuszpendálni (lat.) a. m. felfüggeszteni; folyadékban finoman eloszlatni.

Szuterén (franc.) a. m. alagsor, pince.

Szuverén (franc.) a. m. független hatalmu.

Szuverenitás (franc.) a. m. korlátlan és kizárólagos hatalom.

Szűcs i. **Adolf**, * 1834, matematikus, a műgyeget. a variációs számítás m. tanára. — 2.

István, * 1868, h. államtitkár, országgy. képvis.

Szűcs kisk., Veszprém vm., pápai j., 737 l., ut. Franciaúvágy, posta.

Szűcsi nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 1265 l., ut. Bélapátfalva, posta.

Szűgy kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., 988 l., vasut, táviró, posta, telefon.

Szűgy, az állatok törzsének a nyaktól lefelé, a lábakig terjedő része.

Szűgyi Kálmán, * 1888, operaénekes, az Operaház tagja.

Szükséglet, bizonyos javak hiányának érzete. ami az embert e javak megszerzésére ösztökéli. A közgazdaságtanban **Sz.** az a hiányérzet, amely az embert gazdasági cselekvésre indítja.

Szűle Péter, * 1886, festő; erőteljes színezésű táj; genréképek.

Szűllő Géza, * 1873, a szlovenszói magy. ker.-szoc. párt elnöke, csehszlovák országgy. képvis.

Szűr kisk., Baranya vm., pécsváradi j., 663 l., ut. Palotabozsok, up. Himesháza.

Szűrke hályog, l. Hályog.

Szűrrealizmus (franc.) a. m. új irodalmi törekvés, amely a freudi tudatalattit akarja kifejezni.

Szűrmezés, l. Parthenogenesis.

Szivatopluk († 894), morva fejedeleme. 870. lépett a trónra, 884. elfoglalta Fannonia egész területét. Halála után birodalmát a magyarok megsemmisítették.

T

T keresk. = tára; t = tonna; t = tomus (lat.) a. m. kötet.

Taafe, Eduard, gróf (1833–1895), osztrák államférfi, 1867-től több ízben miniszter, tiroli helytartó, 1887–1893 miniszterelnök, a szlávokkal és katolikusokkal kormányzott, a németek és radikális ifjucsehek buktatták meg.

Tab kisk., Somogy vm., tabi j., 3236 l., vasut, táviró, posta, telefon.

Tabaid nagyk., Fejér vm., váli j., 1410 l. ut. Váli, posta.

Tabago, ang. sziget az Antillákban, 295 km² 23.000 l.

Tabakovits Dusan * 1877, a Jegyintézet megalakulása után a Devizaközpont ügyv. igazgatója lett, jelenleg a Nemzeti Bank bank-

osztályát vezeti. Irodalmilag is fogl. a közgazdasággal.

Tabán (Rácváros), Budapest I. kerületének a Várhegy és Gellérthegy közé eső része. Festői ódon utcák; városrendezési újjáépítését tervezik.

Tabella (lat.) a. m. táblázat, kimutatás.

Tabernakulum (lat.) a. m. keresztény templomban az oltár sátozszerű teteje.

Tabéry Géza, * 1890, hírlapíró és író Nagyváradon. Művei: Néma harc, At a Golgotán, Tüzmadar, Szarvasbika, Októberi harc (regények), Forradalmi versek, Kolozsvári bá (színmű).

Tabes (lat.) a. m. sorvadás; közönségesen a gerincsorvadás.

Tábla, 1. kir. ítélő-T. Másod. bizonyos ügyekben harmadfoku felsőbbíróság. Határozatai ötös vagy hármas tanácsokban hozza. Hatásköre több törvényszék területére terjed ki. Trianon előtt 11 T. volt, ma 6 van. — 2. Hétszemeslyes T. 1868 előtt a legfőbb magyar bíróság. — 3. Kerületi T. 1868 előtt első folvamodású bíróság.

Táblabíró, 1. a kir. ítélőtábla ítélőbírája. — 2. 1868 előtt az elsőfolyamodású kerületi táblák bírája. A vármegye választotta a nemesek közül. Tiszteletbeli állás volt.

Táblabíróstílus, e névvel határozza meg Lyka a 19. század első felének magyar művészetét, a magyar biedermeiert.

Táblaolaj, l. Oliuolaj.

Tableau (franc.) a. m. kép; élőkép szinpadon.

Table d'hôte (franc.) a. m. közös vendéglői étkezés, ellentétben az étlap szerinti étkezéssel, az à la carte-al.

Tábdó kisk., Tolna vm., völgysegi j., 392 l., ut. Tevel up. Kisorog.

Tábdóy Tibor, * 1885, országg. képvis.

Tábor, 1. hegy Palesztinában. 562 m. Krisztus szinváltozásának helye (Máté 17, 1.) — 2. Cseh város 13.000 l., Ziska alapította 1420 és a táboriták, a radikális husziták, innen vették nevüket.

Tábori i. Kornél, * 1870, író és újságíró, a magyar újságriport uttorója. Művei: A borzalom országa, Pesti élet, Magyarok külföldön stb. — 2. **Piroska**, * 1892, ifjúsági íródn. — 3. **Róbert** (1855—1906), író és műfordító. Művei: A szobor titka, A királynő kesztyűi stb.

Tábornagy, legmagasabb rangú tábornok.

Tábornok, a vezérbíró, altábornagy, tábornosernagy és tábornagyi rangban álló tisztek gyűjtőneve.

Tábornosernagy, a volt monarchiában katonatiszt az altábornagy és a vezérezredes közt.

Tabu (szent, sérthetetlen), a polinéziai fekete óslakóknál vallási vagy polit. okokból érinthetetlen, tilalmas tárgy, személy v. hely, ami egyébként az egész földkerekségen is elő szokás.

Tabula rasa (lat.) a. m. üres asztal. T-t csinálni a. m. tiszta helyzetet teremteni.

Tabulatura, a középkor leginkább betűkkel vagy számokkal dolgozó hangjegyvírása orgona és lant számára. Ismerünk spanyol, olasz, francia és német rendszert.

Taburet (franc.) a. m. négylábú, párnázott, támlánküli ülőbutor.

Tác nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 1917 l., ut. Szabadbattyán, posta.

Tachométer (sebességmérő), gépek vagy járművek sebességének megállapítására szolgáló műszer.

Tacitus, Publius Cornelius (55—120), római történetíró. Munkái: Germania föld- és népraiza, a régi germánokra s Germániára vonatkozólag legfontosabb forrásunk, Historiae, a Kr. u. 69—96. évek története; az Annales, melyekben a 14—68. évek esemé-

nyeit adja elő. T. komoly és elfogulatlan történetíró.

Tacoma, kikötőváros az Egyes. Áll. Washington államában, a Nagy-óceán partján, 97.000 l. Gyáripár.

Tacsók, hosszutejű, alacsony. lőslábu kutya-faj, borz- és rókvavadászatra használgák.

Tael, kínai pénz (kb. 4 pengő) és keresk. súlyegység (37,8 g).

Taifet, oázis a Ny-i Szaharában.

Tafata (perzsa), szemcsés v. bordázott se-lymesövet.

Taft, William Howard (1857—1930), az Egyes. Áll. volt elnöke, 1901. a Fülöp-szigetek kormányzója, 1904—8. hadügyi államtitkár, 1909—13. republ.kamupárti elnök, 1921 óta a legfőbb törvényszék bírája.

Tagalok, maláj nép a Fülöp-szigeteken.

Taganog, orosz város az Azóvi-tenger mellett, 86.000 l.

Tágányi Károly (1858—1924), történész, országos levéltárnok. Számos heraldikai, történelmi, gazdaságtörténeti, néprajzi munkát írt. Szerk. a M. Gazdaságtörténeti Szemlé.

Tagliamento, kis folyó ÉK-Olaszországban. Az Adriába ömlik. 1917. nagy harcok szin-helye.

Tagliani Károly, a bp.-i egyet. a román nyelv és irod. ny. rk. tanára.

Tadz Mahal (képét l. Agra címszó alatt), Dzsehan nagymogulnak (1525—58) és nejeének alabástromból készült mauzoleuma Agrában; a perzsa-arab építészet remeke.

Tagore, Rabindra Nath, * 1861, indiai filozófus, az ind pacifizmus és misztikus neoprimitivizmus költője. 1926. európai körútja alkalmából több hetet töltött Magyarországon. Drámái, elb. művei, ritmikus prózái hiteles angol fordítások nyomán terjedtek el a nyugati irodalomban. (A hajótörés, A kertész, Chiura, A postahivatal, Bimala.) 1913. Nobel-díj.

Tagosítás, l. Birtokrendezés.

Tagyon kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 188 l., ut. Zánka-Köveskál, up. Szentantalfa.

Táhi Antal (1855—1902), festő és grafikus; arc-, élet-, tájkép. illusztráció.

Táhi, a Társaság-szigetek legnagyobb szigete, 1042 km², 12.000 l. Cukornád, vanília, kávé, kakaó. Fővárosa Papeete. 1808 óta francia.

Táhiótfalu nagyk., Pest vm., pomázi j., 2312 l., hajóáll., telefon, távíró, posta.

Taille (franc.) a. m. szabás, termet.

Taine, Hippolyte (1828—1893), francia esz-tetikus, történész és irodalomtörténész. 1863-tól a párizsi Ecole des Beaux-Arts műtörténet-tanára. A természetudományos gondolkodást hegeli hatásokkal párosítva vitte bele művészeti, irodalomtörténeti s történelmi vizsgálataiba, amelyek tengelye: az uralkodó tehetség (faculté maitresse), a 3 fejlődéstörténeti főtenyező: a faj, az időpont és környezet. Ezzel próbál minden nagy jelenséget és egyént is magyarázni. Főművei (magyarul

is): Histoire de la littérature anglaise, Les origines de la France contemporaine, Philosophie de l'art; De l'intelligence stb.

Tairoff, Alexander, * 1885, orosz színház-igazgató, 1914. a moszkvai kamaraszínház alapítója. Célja az irodalomtól megszabadított, mobilizált, ritmikus színpad. Műve: Das entesselte Theater.

Tájtun, viharészél a Nagy-óceán Ny-i vizein, Janán és Kína partvidékein.

Táigetős, a Peloponnesos legmagasabb hegy-lánca. A nyomorék vagy életképtelen spártai gyermekeket ennek szakadékaiba tették ki, hogy elpusztuljanak.

Táimír félsziget, Azsia legészakibb félszigete Szibériában.

Tajo, a Pirenei félsziget legnagyobb folyója. Az ó-kasztíliai fensíkon ered és Lisszabonnál ömlik az Atlanti-óceánba.

Tájoló a. m. iránytű (l. o.).

Táiping-lázadás, vezére után elnevezett délkínai polgárháború 1850–62.

Taiték, fénytelen sárgás vagy szürkés ásvány. Fő lelőhelye Kiszázia. Pipa- és szipkakészítésre szolgál.

Takách 1. **Béla,** * 1874, festő, építész és iparművész, sokáig New Yorkban működött.

— 2. **Géza,** * 1883, országgy. képvis.

Takács 1. **Judít,** dukai (1795–1836), lírai költőnő. — 2. **Mihály** (1861–1913), baritonista, a bp-i Opera egyik legnagyobb művésze volt. Bavreutben is nagy sikerrel szerepelt. — 3. **Zoltán** (Felvinczi), * 1880, művészettörténész, a Hopp-Muzeum igazgatója; a régi német művészetet, majd Keletázsia s a népvándorlásokori keleti népek művészetét tanulmányozta (Chinesische Kunst bei den Hunnen).

Takács nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1413 l. ut. Vaszar, posta.

Takarékpénztár, hitelintézet, amely főleg a kistőkékét gyűjti egybe gyümöl-szótetés céljából. Eleinte altruista szempontból alapítottak T.-t. Ilyen volt az 1836. alakult Brassói Alt. T. Az 1840. alapított Pesti Hazai Első

T. üzleti céllal indult és lett egyik legnagyobb, konzervatív pénzüzetünk. A modern T.-ak a betét- és hitelüzleteken kívül egyéb bankszerű üzletekkel is fogl.

Takarmány, minden olyan, többnyire növényi eredetű anyag, amely állatok táplálására alkalmas (fű, lucerna, csalmadé, zöld gabonaszár stb.). Szárítva konzerválják.

Takát Sándor, * 1860, piarista, kiváló történetíró, a képviselőház levéltárnoka. a Tud. Akad. r. tagja, a török kor művelődés- és hadtörténetével fogl. stílárís szempontból is kitünő műveiben.

Takonykór, igen súlyos hevenyfertőző betegség a lónál. Tályogok megjelenése az orban, gégecsőben, tüdőben. Ember is megkaphatja.

Tákos kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 728 l. ut. és up. Csaroda.

Takovo, szerb falu Milanovac közelében. 1815. innen indult ki a szerb szabadságharc, Obrenovic Milos vezérlete alatt. Ennek emlékére alapította Milán király a T.-rendet, de ezt a Karagyorgyevicsok megszüntették.

Taksa (lat.) a. m. díj, illeték, becslés.

Taksony (uralk. 947–72), magyar fejedelem, uralkodása alatt érték el a tetőpontjukat a kalandozások, amelyek azonban már súlyos vereségekkel is jártak.

Taksony nagyk., Pest vm., ráckevei j., 4079 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Taktaharkány nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 2236 l., vasut, táviró, posta.

Taktakenéz kisk., Szabolcs vm., dadai alsó j., 902 l. ut. és up. Prügy.

Taktaszada nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 1650 l., vasut, ut. Taktaharkány, posta.

Taktika (görög) a. m. harcászat, az ütközet vezetésének tudománya; mesterkedés.

Taktus (lat.) a. m. ütem.

Talaj, a Föld kérgének növényzet-elirtására alkalmas felszíne. Van: (kötőmelékből keletkező) homok-, agvav-, humusz- és szikes T. **Talajvíz,** a földre szivárgott csapadék.

TALALMÁNYOK ÉS TUDOMÁNYOS FELFEDEZÉSEK KRONOLÓGIÁJA

Kr. e.
1800 az egyiptomiak feltalálják az üveget.
580 Miletoszi Tha'les feltalálja a mágnességet.
450 Demokritos felfedezzi az atomteóriát.
450 Demokritos feltalálja a zászló- és fáklya-táviratozást.
334 Aristoteles felfedezze a Föld gömbölyű alakját.
260 Samoszi Aristarchos felfedezze a Földnek a Nap körüli forgását.
250 Archimedes felfedezze az emeltyű törvényét.
250 Archimedes felfedezze a statika törvényét.
140 Ktesibios feltalálja a nyomószivattyút és a tűzifecskendőt.
100 Alexandriai Hero feltalálja az emelőt. Hero labdáját és a reakciós kereket.

89 Sergius Orata feltalálja a légfűtést.
10 Kleomedes felfedezze a napsugarak törését.
Kr. u.
1010 Arezzói Guidó feltalálja a zongorát.
1313 Schwarz Berthold feltalálja a löport (Európában). Al'ítólag a kínaiak ismerték.
1325 Flavio Gioja feltalálja az iránytűt.
1436 Gutenberg János feltalálja a könyvnyomtatást.
1510 Hentlein Péter feltalálja a zseborát.
1510 Habermayer feltalálja a kocsit. (Magyar találmány.)
1510 Leonardo da Vinci feltalálja a viziturbinát.
1530 Jürgens feltalálja a lábitós fonókereket (rokka).

- 1545 Cardanus feltalálja az univerzális csuklót.
 1557 Bartolomé de Medina feltalálja az arany-és ezüstelőállítást amalgamálás útján.
 1570 Prätorius János feltalálja a mérőasztalt.
 1590 Jansen Zachariás feltalálja a mikroszkópot.
 1596 Stevinus feltalálja a tizedestört-számítást.
 1604 Galilei felfedezi a szabad esés törvényét.
 1608 Lippershey feltalálja a távcsövet.
 1611 Kepler feltalálja a csillagászati távcsövt.
 1614 Napier felfedezi a logaritmusokat.
 1617 Snellius felfedezi a láfromszögölést (trianguláció).
 1628 Harvey felfedezi a vérkeringés törvényét.
 1630 Cascariolo felfedezi a foszforcskálást.
 1638 Descartes felfedezi az e' emző mértant. (Analitikai geometria.)
 1642 Pascal felfedezi a számológépet.
 1643 Torricelli feltalálja a légsúlymérőt.
 1650 Guericke Otto feltalálja a légszivattyút.
 1656 Kirchner feltalálja a latera magiát.
 1656 Huyghens feltalálja az ingaórát.
 1661 Guericke Otto feltalálja a fesszámítót (manometer).
 1662 Boyle felfedezi a gázok állapotváltozásainak törvényeit.
 1663 Guericke Otto felfedezi az elektromos taszítás törvényeit.
 1665 Grimaldi felfedezi a fényelhajlás tüne-
 ményét.
 1666 Newton Isaac felfedezi a differenciál-
 számítást. (Leibniz is 1675-ben tőle füg-
 getlenül.)
 1670 Brand felfedezi a foszfort.
 1682 Newton felfedezi az általános nehézkedés
 törvényét.
 1688 Thevart Abraham felfedezi a tükörüveg
 öntését.
 1695 Morin felfedezi a fritporcellánt.
 1708 Böttger János felfedezi a kemény porcellánt.
 1771 Schore János felfedezi a hangvillát.
 1714 Fahrenheit felfedezi a higanyhőmérőt.
 1718 Halley felfedezi az álló csillagok saját
 mozgását.
 1729 Hall felfedezi az akromatikus (szinte'e-
 nitett) lencsét.
 1732 Mörice szász gróf felfedezi a lánccsúly-
 hajózást.
 1738 Bernoulli Dániel felfedezi a gázok kine-
 tikai elméletét.
 1736 Harrison feltalálja a hajókronométert.
 1740 Huntsmann felfedezi a tégegyelőntést.
 1743 Hausen, Winkler és Bose feltalálják a
 dörzsölési elektromos gépet.
 1744 Euler felfedezi a variáció-számítást.
 1745 Cooke feltalálja a gázfűtést.
 1745 Kleist feltalálja a leydeni palackot.
 1747 Margraf feltalálja a répacukor-gyártást.
 1750 Muschenbrock feltalálja a pyrométert
 (tűzhőfokmérő).
 1752 Franklin Benjamin feltalálja a villámhárítót.
 1753 Carton felfedezi az elektromos influenciát
 (megosztás).
 1760 Lambert feltalálja a fotométert (fény-
 erősségmérő).
 1766 Cavendish felfedezi a hidrogént.
 1767 James Hargreaves feltalálja a fonógépet
 (Mule-Jenny).
 1769 Cugnot feltalálja a gőzmotorkocsit.
 1772 Rutherford felfedezi a nitrogént.
 1774 Priestley és Scheele felfedezik az oxigént.
 1774 Scheele felfedezi a klórt.
 1775 Arkwright feltalálja az orsós fonógépet
 (Water-gép).
 1778 Smeaton feltalálja a sűrített levegővel
 való vizalatti alapot.
 1779 Darby és Wilkinson készítették az első
 vasúdat (öntöttvasból).
 1780 James Watt feltalálja a kopirozó-gépet.
 1780 Evans feltalálja az elevátort.
 1780 Fontana feltalálja a vizgázt.
 1781 Herschel felfedezi az Uranus-bolygót.
 1781 James Watt feltalálja a kettős működésű
 gőzgépet.
 1783 Mongolfier feltalálja a léghajót.
 1783 Saussure feltalálja a haszálnedveség-
 mérőt.
 1784 Cort és Parnell feltalálja a kavart ko-
 vácsvas-gyártó eljárást.
 1785 Salsano feltalálja a földrengésszelző-ké-
 szüléket.
 1785 Cartwright feltalálja a mechanikai szövő-
 széket.
 1785 Meikler András feltalálja a cséplőgépet.
 1789 Volta feltalálja az érintési villámosságot.
 1789 Van Trostwijk feltalálja az elektromos
 vegybonítást.
 1791 Leblanc feltalálja a szócsagyártást.
 1792 Murdoch feltalálja a közcángázvilágítást.
 1793 Huddart feltalálja a kötélfonógépet.
 1794 Wilkinson feltalálja a kupoló kemencét
 (vasolvasztáshoz).
 1795 Bramah feltalálja a hidraulikus sajtó-
 gépet.
 1795 Gauss felfedezi a legkisebb négyzetek
 törvényét (térképezés).
 1796 Jemmet felfedezi a védhímlőöltést.
 1796 Senecder feltalálja a litografiát.
 1796 Grimshaw feltalálja a gőzkotrógépet. (i-
 köté, rakpartépités!)
 1796 Mongolfier feltalálja a hidraulikus kost,
 (Vizemelőgép).
 1796 Parker a román cementet.
 1799 Robert feltalálja a papírgyártó-gépet.
 1800 Hoyalé meglevűtűt.
 1800 Volta feltalálja a Volta-oszlopot. (Elek-
 tromosság.)
 1801 Ritter feltalálja a hőelektromosságot.
 1802 Jaquard feltalálja a Jaquard-szövőgépet.
 1802 Gautherot és Ritter feltalálják az elektro-
 mos polarizációt.
 1804 Jacquard feltalálja a hálószővőgépet.
 1807 Fulton Robert feltalálja a gőzhajót.
 1808 Malus felfedezi a fényarkitást.
 1808 Dalton felfedezi az atomelméletet.
 1810 König feltalálja a könnyvoryssajtot.
 1810 Grenie feltalálja a harmoniumot.
 1812 Ressel feltalálja a hajócsavart (propeller).
 1812 Davy felfedezi az elektromos fényvet.
 1815 Davy feltalálja a biztonsági bányalámpát.
 1815 Eberhardt feltalálja a cinkografíát.
 1817 Drais feltalálja a drájinát (az autó őse).

- 1820 Pelletier felfedezi a chinint.
 1820 Oersted felfedezi az elektromagnetizmust.
 1820 Heffnerberger a malom-hengereket.
 1821 Fresnel feltalálja a világító-tornyokhoz való üveglencsét.
 1823 Faraday és Barlow feltalálják az elektromortort.
 1823 Geitner felfedezi az argentánt (ujezüst).
 1823 Fuchs felfedezi a vizüveget.
 1824 Aspelin felfedezi a portlandcementet.
 1825 G. Stephenson feltalálja a gőzmozdonyt.
 1825 Roberts feltalálja az automatikus fonógépet (selfaktor).
 1826 Drumond feltalálja a mézsfényt (Drumond-fény).
 1826 Guimet feltalálja a müindigót.
 1826 Unverdorben feltalálja az anilint.
 1826 Bell feltalálja az aratógépet.
 1827 Albert feltalálja a drótkötelet.
 1827 Wöhler feltalálja az alumíniumot.
 1828 Heilmann feltalálja a himzögépet.
 1830 Braithwaite és Ericson feltalálják a gőztűzfeskendőt.
 1830 Reichenbach felfedezi a paraffint.
 1830 Perry feltalálja az acélrótotlat.
 1831 Faraday felfedezi az elektromos és mágneses indukciót.
 1831 Perkins felfedezi a forróvízfűtést.
 1832 Dal Negro és Pichu feltalálják a mágnes-elektromosgépet. (Tulajdonképpen Jedlik Anyos magyar, budapesti tanár találmánya 1835-ből.)
 1832 Kammerer feltalálja a foszforos gyújtót (tulajdonképpen Irinyi József magyar találmánya).
 1833 Első elektromos táviró. Gauss és Weber találmánya.
 1833 Wheatstone feltalálja a stereoszkópot.
 1834 Hunt feltalálja a hajókarikás varrógépet.
 1834 Gabelsberger feltalálja a német gyorsírás.
 1837 Jakobi feltalálja a galvanoplasztikát.
 1835 Irinyi János feltalálja a gyufát.
 1837 Morse feltalálja az elektromágneses távirógépet.
 1838 Daguerre feltalálja a fotografológépet.
 1839 Bischoff feltalálja a gáztüzelést.
 1839 Goodyear feltalálja a vulkanizált kauszúkot és keménygummit.
 1838 Schönbein felfedezi az ózont.
 1839 Steinheil feltalálja az elektromos órát.
 1839 Talbot feltalálja a papírra (film) való fényképezést.
 1840 Donné feltalálja a mikrografafiát.
 1842 Robert Mayer felfedezi a munka főegyenértékét (energia megmaradás elve, a modern fizika alapja).
 1842 Nasmyth feltalálja a gőzkalapácsot.
 1841 Braid felfedezi a hipnotizmust.
 1843 Cooke feltalálja a blocksignal módszert (vasuti üzem).
 1843 Keller feltalálja a faköszörülést (papirgyártást).
 1844 Merzer feltalálja a merzerizált (fényesített) gyapotot.
 1845 Heilmann feltalálja a fésülőgépet (fonószövőipar).
 1845 Starr feltalálja az elektromos izzófényt (izzólámpa alapelve).
 1845 Hoffmann felfedezi a benzolt (kőszénkátránytermék).
 1846 Armstrong feltalálja a sulyakkumulátort (sajtók).
 1846 Schönbein feltalálja a lögyapotot.
 1846 Leverrier felfedezi a Neptunt.
 1847 Sabrier feltalálja a nitroglicerint (rob-banóanyag).
 1848 Böttger feltalálja a foszformentes gyufát.
 1850 Bunsen feltalálja a Bunsen-gázlámgzót.
 1851 Helmholz feltalálja a szemükröt.
 1851 Rumkorff feltalálja a szikrainduktort.
 1852 Giffard feltalálja a motoros léghajót.
 1854 Fischer feltalálja a biciklit.
 1854 Sinsteden feltalálja az ólomakkumulátort.
 1855 Hughes feltalálja a betűs távirógépet.
 1855 Garcia feltalálja a gégetükröt.
 1856 Henry Bessemer feltalálja a Bessemer-acélgártást.
 1856 Perkin felfedezi az első kátrányfestéket.
 1857 Geissler feltalálja a higanyos légszivattyút.
 1857 Siemens feltalálja a regeneratív gáztüzelést (kohászat).
 1857 Clausius feltalálja a gázok modern kinetikai törvényeit.
 1859 Bunsen és Kirchhoff felfedezik a szinképelemzést.
 1859 Plücker felfedezi a katódsugarakat.
 1860 Walton felfedezi a linoleumot.
 1860 Reis feltalálja a telefont.
 1860 Lenoir feltalálja a gázmotort.
 1860 Hirzel feltalálja az olajgázt.
 1861 Solvay feltalálja az ammóniákszódagyártást.
 1863 Bullock feltalálja a rotációs-gyorsajtót.
 1865 Martin feltalálja a Martin-acélgártást.
 1866 Thilgmann feltalálja a szulfitecellulóze-gyártást.
 1866 Tessie de Mothay feltalálja a fénynyomást.
 1867 Scholes és Gilden feltalálják az irógépet.
 1867 Werner Siemens felfedezi a dinamóelvet. (Jedlik találmánya.)
 1867 Alfred Nobel feltalálja a dinamitot.
 1870 Maxwell felfedezi az elektromágnetikus fényelméletet.
 1870 Monier feltalálja a vasbetonepítést.
 1875 De la Bastier feltalálja a kemény üveget.
 1876 Dowson feltalálja a Dowson-vizgázt.
 1877 Edison feltalálja a fonográfot.
 1878 Hughes feltalálja a mikrofont.
 1878 Gustav Patrik de Laval gróf feltalálja a gázturbinát (kerekes turbina).
 1879 Thomas és Gilchrist feltalálják a foszformentes vasgyártást.
 1879 Werner Siemens feltalálja az elektromos vasutat.
 1881 Meisenbach feltalálja az autotipiát.
 1882 Robert Koch felfedezi a tuberkulózis bacillussát.
 1882 Jablochkof felfedezi az izzólámpát.
 1883 Robert Koch felfedezi a kolera bacillussát.
 1883 Lorenz felfedezi az elektronelméletet.
 1884 Nicolaj felfedezi a tetanusbacillust.
 1884 Böttger felfedezi a difteritisbacillust.

- 1884 Parsons felfedezi a reakciós gőzturbinát (dobturbina).
- 1885 Auer feltalálja a gázizzófényt (Auer-gázharisnya).
- 1885 Daimler és Benz feltalálják a benzín-automobilt.
- 1885 De Chardonnet feltalálja a műselymet.
- 1887 Berliner feltalálja a gramofont.
- 1888 Herz felfedezi az elektromos hullámokat (a rádió elve).
- 1900 Mannesmann a csőhengerlő eljárást (Mannesmann-cső).
- 1890 Branly feltalálja az elektromos hullám-felfogót (Branly-cső).
- 1891 Tesla Miklós (magyar) feltalálja a szikraelektromos hullámokat.
- 1891 Lippmann feltalálja a fotokromeljárást.
- 1892 Pfeiffer felfedezi az influenzabacillust.
- 1892 Willson felfedezi a kalciumkarbidot.
- 1893 Behring felfedezi a difteritisz-oltószerumot.
- 1893 Diesel Robert feltalálja a Diesel-nyers-olajmotort.
- 1894 Jersin felfedezi a pestisbacilust.
- 1895 Linde felfedezi a levegő cseppfolyósítását.
- 1895 Röntgen felfedezi a röntgen-sugarakat.
- 1895 Lumière testvérek feltalálják a kinematográfot (mozi).
- 1895 Abbe feltalálja a prizmatávcsövet.
- 1896 Henry Becquerel felfedezi a Becquerel-sugarakat.
- 1896 Marconi feltalálja a szikratávíratot.
- 1898 Curie házaspár feltalálja a rádiumot.
- 1900 Gróf Zeppelin és Santos Dumont feltalálják a merev motoros kormányozható léghajót.
- 1902 Just és Hanaman feltalálják a Wolfram-lámpát.
- 1902 Frank és Caro feltalálják a levegőnitrogén értékesítését.
- 1903 Wright testvérek feltalálják a repülőgépet (sárkány).
- 1904 Bolton és Feuerlein feltalálják a tantálizzólámpát.
- 1904 Korn feltalálja a távfotografálást.
- 1905 Schaudinn és Hoffmann felfedezik a szifilizbacillust.
- 1905 Einstein felfedezi a relativitás elméletét.
- 1906 Drónékküli Telefon Társaság feltalálja a drónékküli telefont.
- 1906 Lumière feltalálja az autokrom-fotografálást.
- 1908 Oswald feltalálja az ammoniák-salétromot.
- 1909 M. Wien feltalálja a hangzó szikrákat.
- 1910 Ehrlich és Hata feltalálják a salvarsant (szifilisz-oltószerum).
- 1910 Hoffmann feltalálja a műkaucukot.
- 1910 Lieben feltalálja a hangerősítőt (telefon-rádió).
- 1912 Von Laue felfedezi a Röntgen-sugarak elhajlását.
- 1913 Moseley felfedezi a Röntgen-spektroszkópot.
- 1913 Niels Bohr felfedezi a legujabb atomelméletet.
- 1913 Bragg felfedezi a kristálystruktúrát.
- 1915 Einstein felfedezi az új gravitációs elméletet.
- 1919 Rutherford felfedezi az atomok szétbomlását.
- 1920 Steinhak felfedezi a fiatalítás elméletét.
- 1923 Banting és Macleod felfedezik az insulint.
- 1924 Froch felfedezi a száj- és körömfájás okozóját.
- 1924 Flettner feltalálja a rotorhajót.
- 1927 Az Opel-művek elkészítik a rakétamotort.

Talapátka kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 302 l. vasut. ut. Szentgotthárd, posta.

Talár (lat.), hosszú, bő, reverenzszerű öltözk., amelyet a legtöbb államban bírák, ügyészek és ügyvédek viselnek működéskor alatt.

Talabot-centrale, a Dunántúl villamosítását szolgáló bányahídai, kb. 90.000 lóerős gézerőműnek és különböző segédberendezésének, áramfejlesztő-, kapcsoló- és átviteli te.épének népszerű neve, a tőkét megszerző angol pénzcsoportról. A Magyar Altaános Köszvénybánya R.-T. közlekedő bányából drótkötélfényen szállított pa'aszén felhasználásával termelt nagyszállítgú elektromos áramot 160 km. hosszú távvezeteken Budapestre, Győrbe és Mosonba továbbítják, valamint a MÁV Budapest-hegyeshalmi szakaszának ellátására fordítják.

Talentum (gör. talenton), súlymérték és pénz, 1. a régi görögöknél, súlyértéke korok szerint különböző. Legelterjedtebb volt az attikai T. 26.196 gr., van benne 60 mina, vagy 6000 drachma, vagy 36.000 obolos. — 2. A zsidóknál

= 60 mina = 3000 sekel. — 3. Jézus a T.-ot isteni adomány értelemben használja. Innen a T. neve a tehetségnek.

Talándörög kisk., Zala vm., tapolcai j., 1189 l., ut. Köveskál, posta.

Tálló (lat.) a m. megtorlás.

Taliter-qualiter (at.) a m. ugy-ahogy.

Talizman (arab.) a m. szerencsét hozó tárgy.

Tallér, ezüst pénz, amely eredetileg 24 garasra (à 3 krajcár) oszlott. A legutóbb (1857) nálunk vert tallér 1 1/2 o. é. forint értékű volt. A T. neve a Joachimsthaler (itt verték először) rövidítése és belőle lett a dollár szó is.

Talleyrand-Périgord, Charles, gr. (1754—1838), először pap, püspök, a forradalomban a szekularizálás, a papi tized eltörlésének indítványozója. Forrad. viselkedése miatt a pápa exkommunikálta. A rémuralom alatt Amerikában él, majd Napoleon alatt hazatér s külügyminiszterre lesz, 1808. visszavonul s utóbb a Bourbon-propagandát vezeti. XVIII. Lajos alatt újra külügyminiszter s a bécsi

kongresszuson (1814–15) nagyon eredményesen védte hazája érdekeit.

Tallian Béla báró (1854–1921), politikus, 1880, torontálmezei alispán, 1896. orsz. képvis., 1903–5. a Tisza-kormányban földművelésügyi miniszter.

Tallium, l. Reval.

Tallium (lat.), az ólomhoz hasonló lágyszerű fém, elem.

Tálya nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 3927 l., vasút, táviró, telefon, posta. A Hegyalja egyik legjobb bortermő helye.

Talma, François-Joseph (1763–1826), kiváló francia tragikus színész; Napoleon nagyrabecsülte.

Talmi a. m. aranyutántat; **Talois**, első készítőjének neve után.

Talmud (aram a. m. tan), a Kr. u. első öt század irástudományának a tálháza, amelyben törvénymagyarazatok, legendák, történeti feljegyzések, orvosi kérdések, kegyes elbeszélésekkel váltogatják egymást. A jeruzsálemi T. a 4. sz. kezdetén keletkezett, de ez csak a Misna első négy részét tárgyalja, teljesebb a babiloni, mely az 5. században való.

Talon (franc.) a. m. i. cipősarok; — 2. kártyáznál az osztás után megmaradt kártyák; — 3. szelvényutalvány, az értékpapír ama része, amely tulajdonosát új szelvényiv átvételére jogosítja.

Talpia, a sinek átátamasztásául szolgáló impregnált fa.

Talpos, 1. régi mesebeli, csodálatos, röpülni tudó ló, — 2. Varázsló pap, május, A magyar mitológiai föltevések szerint a pogány magyarok bölcs papjai, samánjai.

Tályog, a szövetben levő gyenge daganat. **Tamarix**, tamariska, má'unk is kedvelt díszcserje, apró pikkelyes levelekkel, apróvirágú, rózsaszínű virággal.

Tamás, 1. Jézus tanítványa, aki csak akkor akarta elhinni Jézus feltámadását, ha ujját Jézus seibe dughatja. Ezért a kételkedő megtestesülése. — 2. **Aquinói Szt. T.** (1224–1274), dominikánus szerzetes, a kat. egyház legnagyobb tanítóestere. A skolaszikus realizmus főképviselője. 1323. szentté avatták.

Tamás 1. **Aladár**, * 1899, író és újságíró, versköltői: Boldog hiraclás, A partok elindulnak. — 2. **István**, * 1904, vajdasági újságíró; versköltője: Fekete majális. — 3. **Lajos**, * 1901, a szlovenszkói ker.-szoc. párt titkára, költő. (Jóságom sátoza). — 4. **Mihály**, * 1897, szlovenszkói író, építészemérnök. (Novelláskönyv).

Tamási nagyk., Tolna vm., tamási j., 5805 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Tamási Áron, * 1897, székely író, nyelvben, érzelben egyaránt. Műve: Lélekindulás (elb.), Szűzmáriás királyfi (reg.).

Tamásy 1. **József** (1835–1892), színész, híres népszínműénekes, Blaháné partnere. — 2. **József**, * 1886, min. osztálytanácsos, országgy. képvis. — 3. **Miklós**, * 1881, festő; miniatürök, interieur-képek.

Tambura vagy tamburica, a törököknél és délszlavoknál szokásos mandolinszerű, tollszár-

ral vagy csonttal pengetett fémhúros hangszer.

Tamburin, D.-Európában és Keleten használt, kézzel ütögetett kis dob, oldalán apró csörgökkel.

Tamerlán (Timur Lenk 1336–1405), mongoi fejedelem. Meghódította Párizsát, India nagy részét, a délorosz ta'ár kánáságot, Szíriát és Angora mellett legyőzte Bajazidot. Halála után birodalma felbomlott.

Tammany Hal, New York városban levő demokrata pártklub, amelynek befolyása a 60-as évek óta a városi közigazgatásban mutatkozó nagyarányú korrupciónak érvényesült. Hatalma gyöngült, de ma sem szűnt meg.

Tampico, mexikói város, 64.000 l., a petroliumkivétel főikötője.

Tampon (franc.) a. m. dugasz, orvosi beavatkozásoknál vízrészcsillapításra, testűregék tömítésére használatos, orvosszerekkel átitatott szövetemű, vagy különleges műszer.

Tam-tam (gong), keletázsiai, főnből készült ütőhangszer, bugó, erős hanggal. Európában is használják jeladára és zenekarokban.

Tamuók, hindu törzs Dekánban.

Tana kisk., Vas vm., szombathelyi j., 263 l., út. és up. Vasszecsény.

Tanácsköztársaság, a legújabb idők egyik államkönyvtársi formája, amelyet a Lenin bolsevista elveivel szervezkedő orosz proletariátus fejlesztett ki. A nagy orosz T. a szovjetek autonómia-rendszerének megfelelően, egyes T. okra oszlik (Fehéroroszország, Ukrajna, Azerbejdzsán, Turkesztán, később Georgia stb.), amelyeket azonban szoros kapocs fog össze. Ezeknek külügyi vezetése egyéges és erősen központosított. L. még Szovjet.

Tanagra, kakasviadalírók, borárléi és apró terrakotta-szobráiról híres ókori városka Boiotiában. Ma: Grenada.

Tananarivo (Antananarivo), Madagaszkár fővárosa a sziget belsejében 71.000 l.

Tanay Frigyes (1875–1924), színművész, 1902 óta a Vigszínház jellemszínésze. Különösen francia vígjátékokban voltak sikerei.

Tánc, a legrégibb kulturműveknél az Isten-tiszteletek kiegészítője. Már legrégibb formájában szoros összeköttetésben volt a zenével. A kereszténység térhódításával csak a középkori misztérium-játékoknál találjuk. A T. világi-mulatságok szórakoztatója lett, a különösen a legutóbbi időben nagy kútnusznak ürvend.

Táncsics Mihály (1799–1884), író, takácsinas volt, de tanítóknak képezte magát, beutazta az országot és Nyugateurópát. A cenzura miatt a külföldön nyomatta ki a **Haladás** eszméiert harcoló röpiratait. 18:6. izgatás miatt elzárták, az 1848 márc. 15-i forradalom szabadtotta ki. 1848. nemzetgy. képvis. és a Munkások Újságja c. lap szerk. Az abszolutizmus idején bujdosik, 1860. ismét elitélik, 1867. szabadul ki. 1869. megindítja az Arany Trombita c. lapot, amely a magyarországi szocializmus első orgánuma. 1869. országgy. képvis. **sok** iskolakönyvet és rengeteg propaganda-füzetet írt: Magyarországon elsőnek

irt a szocializmusról és a kommunizmusról az abszolútizmus éveiben. Memoárjai (Életemből) értékes kortörténeti adatokkal szolgálnak.

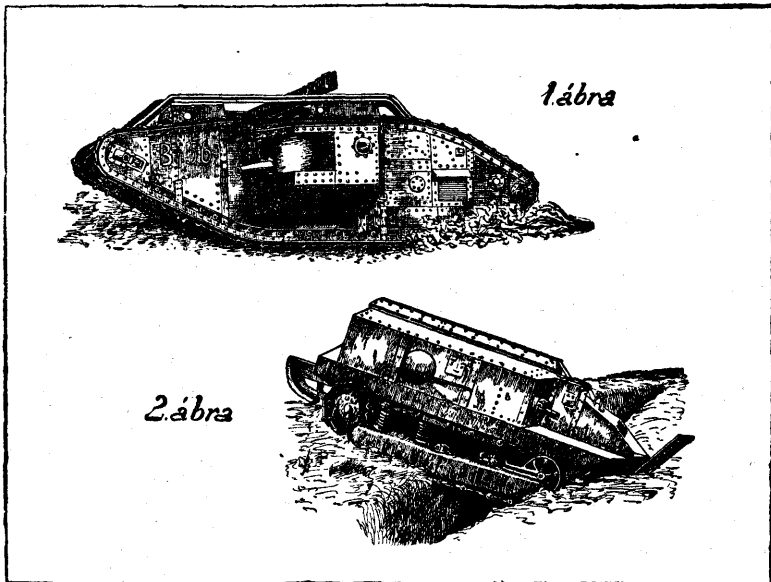
Tandem (lat.-ang.), 1. kétkerekű ko si, amelyet egymás elé fogott két ló húz. — 2. Kétüléses kerékpár. — 3. Két összekapcsolt gőzgép közös dugattyuruddal.

Tanjev, Szergej Ivanovics (1856—1915), orosz

Tango (spanyol), több spanyol és délamerikai népies tánc általános neve.

Tango, Egisto, * 1874, olasz karmester. 1918-ig a bpesti Operánál. 1918 óta Kolozsvárott és Bukarestben működött. 1921. 6-án Olaszországban él.

Tank (ang.), 1. fémlemezkből készült nagy folyadéktartány (petroleum-T.); — 2. pán-

1. Angol tank. — 2. A tank átmászik egy árkon

zeneszerző. Szimfóniáin és kamarazenéin kívül főműve Oresteia c. operatirogíája.

Tanfeligyelő, népoktatási ellenőrző és irányító, főbb tisztviselő. Nálunk: kir. T.-k és egyházi T.-k végzik az oktatás felügyeletét.

Tangáni (lat.) a. m. érinteni.

Tanganyika, a középafrikai nagy tavak egyike, 795 m. magasságban. Területe 35.000 km². Lefolyása a Kongo felé.

Tangens (lat.) a. m. érintő, egyenes vonal, amely görbe vonalat v. felületet érint.

Tanger, kikötőváros ÉNy.-Afrikában, a Gibraltári szoros D-i partján, 47.000 l. A körülötte fekvő terület várossal együtt 400 km², 74.000 l. Francia-angol-spanyol-marokkói fennhatóság alatt áll.

Tangl I. Ferenc (1866—1917), orvos, bp.-i egyet. tan., élettannal fogl. — 2. **Károly,** * 1869, a bp.-i egyet. a kísérleti természettan ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja:

célos kocsis, gépfegyverekkel és ágyakkal felszerelve, oly hernyőszerű mozgószerkezettel, hogy bármely terepen is tud haladni.

Tankerület, kir. főigazgató vezetése alatt álló iskolauügyi beosztás a középiskolák felügyeletére.

Tankó Béla, * 1879, a debreceni egyet. a filozófia ny. r. tanára. (Nietzsche erkölcsi értékelése, Böhm és Kant, Kant vallásfilozófiája.)

Tankovics János, * 1869, országg. képv., takarékpénztári vezérigazgató.

Tankotelezettség, amelynél fogva minden gyermek gondviselője tartozik a gyermeket 6. életévétől 9 éven át népisk. oktatásban részesíteni, különben kihágást követ el, amelyért pénzbüntetés, sőt elzárás is járhat.

Tankréd (1078—1112), a kereszties hadak vezére. Az antiochiai győzelem világhírnevet

szerezett neki. Tasso a Megszabadított Jeruzsálemben énekelte meg.

Tannenberk, K-porosországi falu a Mazuri tavak vidékén, 700 l.; 1410 júl. 15. a német lovagrend súlyos vereséget szenvedett a lengyelektől; 1914 aug. 26–30. Hindenburg nagy győzelme az oroszokon.

Tannhäuser, 13. sz.-beli Minnesänger. Kalandos élete a T. lovagomonda alapjául szolgált, mely szerint a Venus-hegyen élét érzi élete, majd büneiért Rómába zárandokolt s amikor nem kapott bocsánatot, visszatért az elkárhoztató Venushoz. R. Wagner operájában megzenésítette.

Tannin (lat.), a. m. cseraav. Szintelen, fénylő por, vízben könnyen oldódik. Gubacsokból állítják elő. Összehúzó hatását gyógyyszerül, konzerváló hatásáért bőrcserzésre használják.

Tanszabadság, a tanítás és tanulás szabadsága. A tanítás szabadságához tartozik a tanítás módjának, anyagának, előadási irányának szabad meghatározása, aminek leginkább a főiskolákon van jelentősége. A tanulás szabadsága elvileg: a tanulás módjának, irányának, intézményeinek szabad kiválasztása a tanuló által. A gyakorlatban ezt a tanítás államilag meghatározott rendszere s a minősített bizonyítványok korlátozzák, még a főiskolákon is. A T.-ért nagy politikai, tudományos és társadalmi harcok folytak és folynak az állami és egyházi beavatkozás ellen.

Tantah, egyiptomi város a Nilus deltájánál, 90.000 l.

Tantál, fém, amelyet a tantáliból nyernek; olvadáspontja 3000 C^o körül. Műszerekhez és izzólámpákhoz használják.

Tantalos, Zeus fia, aki fiát, Peloposzt feláldalta az isteneknek s az alvilágban azzal bünhődött, hogy állig vízben dus gyümölcs alá kellett állnia, de nem ehetett s nem ihatott (T.-i kinok).

Tant de bruit pour une omelette (franc.) a. m. mennyi láрма egy rántottáért (értsd: sok hüho semmiért).

Tantième (franc.) a. m. hányad, t. i. valamely bevétel után.

Tanumányi alap, az egyetem és az állami igazgatókat. iskolák fenntartására szolgáló, leginkább a jezsuita rend javaiból 1773. keletkezett alap. A T.-ot a vallás és közoktatásügyi minisztérium kezeli.

Taurina, városka Sziciliában, 5000 l., görög amfiteátrum romjaival.

Táp nagyk., Győr vm., pusztai j., 1355 l. telefon, posta.

Tapadás, molekuláris vonzás egymással érintkező testek között, amelyek eltérő halmazállapotúak is lehetnek.

Tápanyag, a tápszernek az a része, melyet a test valóban föl is vesz magába, míg a használhatatlan részt eltávolítja. Pl. növényi tápszerből csak a sejtek belső tartalma használ-

lódik föl, a sejtfalak a bélsárba kerülnek; ellenben 100%-ig tápsza T. a cukor.

Tapasztalat, az érzéki észrevételeken (tehát nem okoskodáson v. következtetésen) alapuló tudás. A T. egyik legfőbb forrása az emberi tudásnak, állatoknál kizárólagos forrás.

Tápé nagyk., Csongrád vm., kiskundorozsmai j., 3823 l., ut. Szeged, posta.

Tápérték, az élelmiszerek megemészthető tápanyagtartalma, függ azok vitamintartalmától is.

Tapéta (ol.), eredetileg szövetből, ma szines papírból készült falburkolat.

Tapintás, egyik legfontosabb érzékelésünk, székhelye a felbőr, amelyben finom idegvégződések veszik föl az ingereket. Kül. finom az ujjak hegyén, az ajkakon. Alsóbbrendű állatoknak a T. céljaira külön finom és mozgatható nyulványaik, tapogatóik vannak.

Tapióbicske nagyk., Pest vm., nagykútai j., 4184 l., telefon, táviró, posta. Eldöntetlen ütközet a honvédek és Jellasics közt 1849 ápr. 4.

Tapiógyörgye nagyk., Pest vm., nagykútai j., 5826 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tapióka, az amerikai maniók-növény gyökeréből előállított igen tápláló liszt. Nálunk gyermektápszerül szolgál.

Tapióásap nagyk., Pest vm., nagykútai j., 2317 l., vasut, ut. Tapiószecső, posta.

Tapióásap nagyk., Pest vm., győmrői j., 2809 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tapióásüly nagyk., Pest vm., győmrői j., 2202 l., vasut, táviró, posta.

Tapiószecső nagyk., Pest vm., nagykútai j., 3131 l., vasut, táviró, posta.

Tapiósele nagyk., Pest vm., nagykútai j., 9739 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tapiószentmárton nagyk., Pest vm., nagykútai j., 4613 l., táviró, posta.

Tapir (brazil-indián), páratlan ujjú emlős, ormányszerű orral, hossza 2 m. Van indiai és délamerikai T.

Táplálkozás, az élő világnak legfontosabb életfolyamata, amelynek lényege az, hogy a külvilágból megfelelő anyagok kerülnek a testbe, ezek itt feldolgozódnak a test anyagává s a nemhasználható alkotórészek eltávolítottak. A növények és állatok T.-a lényegesen elüt egymástól. A növények a földkéreg szervesetlen anyagait szervezéké tudják átalakítani, az állatok csakis a növények által már elkészített szerves anyagokkal táplálkoznak. Az állatok legfőbb tápanyagai a növények által készített szénhidrátok (keményítő, cukor stb.), zsírok, fehérjék. A növényeknél fontos még a levegőből felvett széndioxid és a víz, az állatoknál szintén a levegőből felvett oxigén és ugyan-csak a víz. Az állati és emberi táplálkozásnál a szénhidrátok kizárólagos forrása a növényi tápszer, a fehérjék és zsírok forrása a növény- és állatvilág egyaránt. A T. feladata a test elhasználott anyagainak pótlása.

Táplálékos (emésztő-cső), a szájútól a végbél-nyílásig terjedő csatorna; részei a szájjüreg, nyelőső, gyomor, vékony- és vastagbél. Mind-

egyk részről függelékek, mirigyek, pl. a szájjában a fogak, nyálmirigyek stb. A T.-ben megye egészben az emésztés egész folyamata.

Táplánfa kisk., Vas vm., szombathelyi j., 358 l., vasut, távíró, posta.

Tápió, sokféle fajtájában ismeretes gomba. A lombos erdőkben gyakori. Ha a T.-gomba testét hamuszírból, szikszóból készült lugban főzik s azután sulykolással puhítják; kapják a tűzszerszámokhoz használt gyulekény T.-t.

Tapolca nagyk., Zala vm., tapolcai j., 7055 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Tapolcafő nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1334 l., ut. Pápa, posta.

Tapolczai Dezso (1866–1925), színész, színgazgató. 1896–1919. a Vigszínházban karakter-színész volt. 1919–1921. a Városi Színház gazgatója, 1922-től a Fővárosi Operettszínház vezetője.

Tapsony kisk., Somogy vm., marcali j., 1956 l., ut. Nemesvid, posta.

Tápszentmiklós kisk., Győr vm., pusztai j., 1277 l., vasut, ut. Táp, ut. Győrasszonyfa.

Tar nagyk., Heves vm., hatvani j., 1900 l. vasut, telefon, posta.

Tar, a. m. kopasz.

Tar (Tary) Lőrinc, Zsigmond király hű viteze, aki Irovszágban járt 1411. és ott lement Szt. Patrik Purgatórium nevű barlangjába. Innen keletkezett róla az a monda, hogy a pokolban járt.

Tara (ol.) a. m. csomagolt áruk burkolatának (pl. hordó, láda) sulya. Az összsulyból levonva a T.-t, az áru tiszta v. nettó sulyát nyerjük.

Tarack, a tűzérési lövegek közbűlös típusa ágyú és moszár között. Előbitől lövedékeinek nagyobb hordtávolságában különbözik. A cső-eleváció szokásos szöge 20–60°. Rendeltetése nem vészérségi állások elpusztítása, zárótüz. Lövedékei gránát és srapel.

Tarandszarvas l. Iramszarvas.

Tarantász, fedett, alacsony orosz kocsi, amelynek teste két ruganyos rudon nyugszik. Ezt a testet télen szánra teszik.

Tarantella (tarantula), Déleuropában élő jókora nagyságú pók, amelynek harapása mérges daganatot okoz. Régebben azt hitték, hogy a harapása táncgörcsöket vált ki és innen eredt a 3/8 vagy 9/8 ütemű tüzes olasz T.-tánc elnevezése.

Taranto (ógörög Taras), város, hadi és kereskedelmi kikötő D-Olaszországban. 104.000 l. Haászat, osztriga-tenyésztés.

Tarany nagyk., Somogy vm., nagyatádi j., 2331 l., ut. Nagyatád, posta.

Tarányi Ferenc, * 1878, Vas vm. főispánja.

Tarascon, D-francia városka, 10.000 l. Kolbászáról és még inkább Daudet egyik regényhőséről (Tartarin de T.) híres.

Tarbuza, a buzának szálkák nélküli fajtája.

Tarcal nagyk., Zemplén vm., tokaji j., 3839 l., vasut, távíró, telefon, posta. Híres borméghely.

Tarcsa (Tatzmannsdorf), kisk., a Burgenlandban, 460 l., szénsavas fürdővel.

Tarcsa, a. m. kóralaku lemez.

Tard nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 2245 l., ut. Alsóábrány, telefon, posta.

Tarde, Gabriel (1843–1904), francia szociológus és büntetőjogász.

Tarde ventibus ossa (lat.) a. m. a későn jövőeknek csak csontok jutnak.

Tardieu, André, * 1876, francia politikus. 1918–20. a Clemenceau-kormányban a felszabadult területek minisztere. 1921. L'Écho National szerkesztője, 1929 okt. vége óta miniszterelnök.

Tardona kisk., Borsod vm., sajszentpéteri i., 893 l., ut. és up. Dédes.

Tardos kisk., Komárom vm., tatai j., 1787 l., ut. Tarján, posta.

Tardos-Krcnner Viktor (1866–1927), festő, író, a Képzőműv. Főiskola tanára; Székely, Lotz tanítványa; freskói (Vigszínházban, Ország-ház ebédlőjében), olajképei, tragédiái (Nero anyja, György barát) művészlelke megnyilatkozásai.

Targum (a. m. magyarazai), az ószövetségi aram fordításainak (és magyarzatának) a neve. A legtöbb a Kr. u. 3–4. sz.-ból való. Legjelentékenyebb köztük Onkelos Pentateuch-fordítása, amely a 3. sz.-ban keletkezett.

Tarhonya, tőjással készült tészta, amelyet apró gömböcskére dörzsölnek szét s megszáritanak.

Tarifa (arab) a. m. díjazás; van vasúti, postai, hajó- és vám-T.

Tarik, arab hadvezér, 771. átkelt a róla elnevezett Gibraltár (Gebel al. T., a. m. T. sziklája) szoroson és leverte a Ny-i gótokat.

Tarim, folyó K-Turkesztánban. A Kasgar, Jarkand és Kotan összefolyásából ered és a Lob nor-tóba ömlik. 1800 km.

Tarján nagyk., Komárom vm., tatai j., 2007 l., telefon, posta.

Tárkány nagyk., Komárom vm., gesztesi j., 3015 l., ut. Nagyigmánd, posta.

Tárkányi Béla (1821–86), egri kanonok, hazafias-vallásos költő, ford. a bibliát.

Tarkó, a koponya nyakszirti része.

Tarlózás, az aratás közben elhullott gabonaszálak összegyűjtése. Atvitt ért. válogatás, szemelgetés.

Tárna, a bányákban vízszintes csatorna v. folyosó, ellentétben az aknával, amely függőleges irányú.

Tarnabod nagyk., Heves vm., hevesi j., 1083 l., ut. és up. Kál.

Tarnai I. Ernő, * 1899, színész. A Magyar Színház rendezője. Különösen intrikus szerepekben tűnt ki. — 2. **János** (1843–1930), jogtudós, kuriai tanácselnök. Számos büntetőjogi tanulmányt írt.

Tarnalelesz nagyk., Heves vm. pétérvásári j., 1806 l., ut. Pétérvására, up. Bükszentzersebet

Tarnaméra nagyk., Heves vm., hevesi j., 2210 l., tele'ón, posta.

Tarnaörs nagyk., Heves vm., hevesi j., 2210 l., vasut, ut. Visznek, posta.

Tarnaszentmária kisk., Heves vm., egri j., 564 l., vasut. ut. és up. Verpelét.

Tarnaszentmiklós kisk., Heves vm., hevesi j., 1695 l., vasut., telefon., posta.

Tarnay I. Alajos, * 1870, zongoraművész és zeneszerző, 1907. zeneakadémiai tanár. Műdalokat és ifjúsági darabokat írt. — 2. **Gyula**, * 1855, ny. főispán, felsőlázi tag.

Tárnokmester, a királyi kincstáros régi elnevezése.

Tarnopol, galíciai (most lengyel) város a Sereh mellett, 32.000 l.

Tarnaszadány nagyk., Heves vm., hevesi j., 1852 l., telefon., posta.

Tárnok nagyk., Fejér vm., váli j., 2482 l., vasut., táviró., telefon., posta.

Tárnokrétli kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 539 l., ut. Bósárkány, up. Markotabödöge.

Taró, a bányának a külvilágról nyíló vízszintes folyósója.

Tarodfa kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 443 l., ut. Nagycsákány, up. Vasalja.

Tárogató, az oboák családjába tartozó, éles-hangú hangszer, amelyet nálunk a kuruc felkelés végéig használtak.

Tarokk, olasz eredetű kártyajáték, amelyet 54 T-kártyával játszanak.

Tarolás a. m. raktározás.

Tarpa nagyk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 3692 l., telefon., táviró., posta.

Tarpaták, a Magas Tatra leghíresebb patkaja. A Kis- és Nagy-T. a Zerge-szállónál folynak össze és az egyesült T. a Poprádba ömlik. A Zerge-szálló fölött a Kis-T. alkotja az Óriás zuhatagot, alatta az egyesült T. a hármas vizesét.

Tarpataktölgly, Kis-T. a Lomnici-csucs és Középorom, Nagy-T. a Középorom és Nagyszalóki csucs közt.

Tarpeji szikla, a római Kapitólum merdek déli oldalán levő szikla, ahonnan a haláraitelketek letaszították.

Tarquinius, etruszk család, amely két királyt is adott Rómának. Neveik azonban csak mondabeli szömbölkök.

Tarragona, Földközi-teng. spanyol város, 28.000 l.

Tarrós kisk., Baranya vm., hegyháti j., 262 l., ut. Sásd, up. Vásárosdombó.

Társadalomtudomány, l. Szociológia.

Társadalomtudományi Társaság, 1901. alakult gróf Andrassy Gyula, majd Pulszky Agost és Pikler Gyula elnökele alatt a társadalomtudományok művelésére. 1906. politikai okokból a konzervatív elemek kiváltak a T-ből, megalapítva a Magyar Társadalomtudományi Egyesületet. Ettől fogva a progresszív eszméket hirdetőket tömörítette, szellemi előfutára volt 10 éven át minden társadalmi és tudományos haladó eszmének. Kebeléből indult ki a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete (elnöke Apáthy István), a Választójogi Liga, élén Bánffy Dezsővel, a Galilei Kör, a Társadalomtudományok Szabad Iskola. **Orgánuma** a Huszadik Század volt. Az

1918 okt.-i forradalomnak polgári vezetői nagyrészt a T. tagjai voltak.

Társláda, l. Bányászársláda.

Tartálfalpap, a részvényársaságok és szövetkezetek tiszta jövedelméből évente félretett összeg, amely előrenemlátható kiadások, esetleges veszteségek fedezésére szolgál.

Tartaros, a görög-római mitológiában az alvilág legborzalmasabb része.

Tartásdíj, egy egyén életfenntartásához szükséges összeg, amelyet követelhet l. a törvénytelen gyermek természetes apjától addig, amíg eltartásáról maga is gondoskodni képes. — 2. a házasságot felbontó ítéletben nemvívőknek nyilvánított nő a férjtől, amennyiben a nő vagyonatlan.

Tartini, Giuseppe (1692–1770), olasz zeneszerző és hegedűművész.

Tartu, l. Dorpat.

Tartuffe (franc.) a. m. mászenteskedő, farizeus. Molière T. c. vígjátéka hősnéke neve után.

Tas, a honfoglaló vezérek egyike. Anonymus szerint Lehel vezér apja.

Táska nagyk., Somogy vm., lengyeltóti j., 964 l., ut. és up. Buzsák.

Taszent, Orosz-Turkesztánban, Uzbekisztán fővárosa, 245.000 l. Selyemtenyészés, gyáripár, kereskedelem.

Tasmania, sziget Ausztráliától D-re, az Ausztráliai Egyesült Államok egyike, 67,894 km², 212.000 l. Gabona, gyümölcs; juh, szarvasmarha; réz, ólom, cink, arany. Oszlakossága kihalt. Fővárosa és kikötője Hobart.

Tasnady Iona, * 1889, színész, a Nemz. Szính. tagja; érzelmes szerepek. Náday Béla felesége.

Tasner Antal (1808–61), Széchenyi István gróf titkára.

Tass nagyk., Pest vm., kunszentmiklósi j., 3310 l., vasut., táviró., telefon., posta.

Tass Antal, * 1876, a svábhegyi csillagvizsgáló intézet igazgatója.

Tasso, Torquato (1544–95), olasz epikus költő, 1579–86. a ferrari Szt. Anna-intézetben mint idegbeteget őrzik; kiszabadulva kóbor, maniakus életet él. Főműve: a Gerusalemme Liberata c. romantikus lovagi eposz a kereszties vitézokről, amely Zrinyi Miklós eposzára is nagy hatással volt.

Tassoni, Alessandro (1565–1635), olasz költő. Ismert műve parodikus eposza: Secchia rapita (Az elrabolt veder).

Taszár kisk., Somogy vm., kaposvári j., 763 l., vasut., táviró., posta.

Tat, a. m. hajóár.

Tát kisk., Esztergom vm., esztergomi j., 1253 l., vasut. ut. Tokod, posta.

Tata nagyk., Komárom vm., tatai j., 6467 l., vasut., táviró., telefon., posta. Kegyesr. realgimn. Esterházy-kastély és park, tó. A T.-i fajansz-gyár a 18. sz. második és a 19. sz. első felében állt fenn.

Tatabánya nagyk., Komárom vm., tatai j., 8491 l., vasut., táviró., telefon., posta. Szénbányászat.

Tataháza nagyk., Bács-Bodrog vm., bácsalmási j., 1703 l., telefon, posta.

Tatár Péter (Medve Imre, 1818–78), népies meséket, verseket historikákat írt.

Tatárjárás, hazánk egyik legnagyobb katasztrófiája 1241–2., amelynek a mohi-pusztai csatavesztés után az egész ország áldozatul esett.

Tatárka (tatárbuza, hajdina, pohánka), a sóskafélékhez tartozó egynyári fű. A közönséges T. szemertése adja a hajdinakását.

Tatárköztársaság (Tartarisztán), autonóm orosz köztársaság, a Közép-Volga mentén, 65.000 km², 2.850.000 l. Főv. Kazán.

Tatárok, mohamedán ural-altáji nép. Hazájuk Turkesztán, de elszórvá élnek Szibériában, D-Oroszországban és a Balkán-félszigeten. Számuk kb. ötmillióra tehető. Részből nomád állattenyésztők, részben letelepült földművesek és iparosok.

Tatarozás, épület rendbehozása.

Tatárszentgyörgy nagyk., Pest vm., alsódbabai j., 2516 l., telefon, posta.

Tatavőros, l. Tata és Tóváros.

Tátika, 413 m magas bazalt-vulkán a Balatontól É-ra a Bakony-hegységben. Tetején vártom.

Tatits Arkád, * 1874, 1922 óta h. államtitkár a belügymin., a városi oszt. főnöke.

Tátra, a Közép-Kárpátok két legmagasabb hegyláncá: a Magas és Alacsony T. Az előbbi nevezik általában T.-nak. A festői tengerszemek és a D-i lejtők enyhe éghajlata sok üdülőt vonzanak ide. Legmagasabb pontja a Gerlachfalvi-csucs, 2663 m.

Tátrafüred (Smokovec), 1. Alsó-T. klimatikus üdülőhely és lápfürdő kb. 900 m magasságban. — 2. O. és Uj-T. (összeépült), a Tátra legrégebb és legnagyobb üdülőtelepe, kb. 1000 m magasságban.

Tátralomnic (Tatranská Lomnica), klimatikus üdülőhely, gyógyfürdő és sporttelep 860–890 m. magasságban.

Tátrászéplak (Tatranská Polianka), Gerlachfalvához tartozó gyógyfürdő 1001 m magasságban.

Tattersall, angol lókereskedő (1816–98) neve, aki Newmarketben lovardát tartott fenn. Róla nevezték el azokat a csarnokokat, ahol lóárverések történnek, így a bp.-it is, amelynek istállója a Kerepesi út 7. sz. alatt vannak.

Tatz László, * 1888, festő, 1910 óta tünt fel naturalista arcképeivel és grafikájával.

Tauern, a K-i Alpok leghosszabb és legmagasabb hegylánc. Ny-i része a Magas T. (Gross Glockner, 3793 m), a K-i az Alacsony T. A kettő közt a 8 1/2 km hosszú T.-alaguton át vezet a T.-vasút, amely Bajor- és Csehországot Triesttől köti össze.

Taufier Vilmos, * 1851, orvos, a szülészet és nőgyógyászat ny. r. tanára volt a bp.-i egyet. 1881–1917. Tankönyvet írt, sokat fogl. a bábaképzéssel és az anyavédelemmel.

Tauern, a Rajnai hegység DK-i része. Világhírű gyógyforrások: Wiesbaden, Selters, Homburg, Ems.

Taupe (franc.) a. m. vakondok; ennek színe is.

Tauria, tartomány D-Oroszországban, magában foglalja Krim-félszigetet is, 63.000 km², 2 millió l. Buza, árpa, kukorica, bor, dohány. Fővárosa Szimferopol.

Taurus, Kis-Ázsia D-i párkányhegysége. Legmagasabb csúcsa 3560 m. A Bagdad-vasút vezet át rajta.

Tautogram (gör.), olyan vers, amelynek sorai ugyanazon betűvel kezdődnek.

Tautológia (gör.) a. m. szószaporítás, amikor egy fogalom kifejezésére több azonos értelmű szót használnak, pl. gyász és szomorúság.

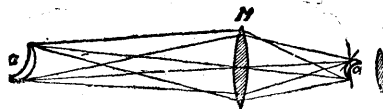
Tavas, az északi féltekén a márc. 21-től jun. 21-ig tartó évszak, amelynek folyamán a Nap mind magábra emelkedik.

Tavaszpont, a Föld napköri pályájának az a pontja, amelyben a tavaszi napéjegyenlőségnek az egyenlítő és az ekliptika egymást metszik.

Tavasz Sándor, * 1888, a kolozsvári ref. teol. fakultás igazgató-tanára. Ismeretelméleti és történetfilozófiai tanulmányokkal fogl. Munkái: Az ismeretelmélet és a megismerés pszichológiája. A jelenkor szellemi válsága. Világ-nézeti kérdések, Apácai Cseri J. személyisége és világnézete stb.

Távbeszélő, l. Telefon.

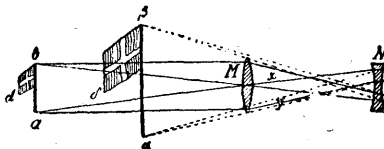
Távcső, olyan optikai készülék, amellyel távoli tárgyak látószögét megnagyobbíthatjuk, ami azt a benyomást kelti, mintha a tárgy kö-

Csillagászati távcső szerkezete

M: tárgylencse, N: szemlencse

zeleb jönne hozzákn. Legegyszerűbb alakjában két lencséből áll, ezek közül a tárgy felé eső (tárgylencse, objektív) kicsinyített képet ad a tárgyról s ezt a képet a szemünk felé eső szemlencse megnagyítja. A Galilei-féle v. színházi T.-nél a tárgylencse domború, a szemlencse homorú s egyenes képet ad, míg a többi T.-vek fordítottat. Ha a lencsék egyes lencsék, akkor a fénysugarak gyakran színekre bomlanak s a kép nem

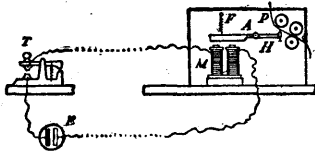
Földi távcső szerkezete

M: tárgylencse, N: szemlencse

tökéletes, ezt igyekeznek lencse-kombinációkkal elkerülni (akromatikus lencsék). A csillagászati T.-vekre nézve I. Reflektor és Refraktor. A modern u. n. prizmás-T.-veknél a fénysugarak üveghasabokon hatolnak át, ami a látómezőt növeli. A T.-vet a holland Lippenheim találta föl 1638., de híre hallatára Galilei is szerkesztett (1610) T.-vet (a mai színházi T.-vet). A csillagászati T.-vekre! Kepler foglalkozott először, de Scheiner jezsuita páter csinálta meg az elsőt.

Távíráti irodák, híreknek főleg hírlapok számára való közvetítése. Nálunk ilyen a Magyar Távíráti Iroda, Angliában a Reuter, Franciaországban az Havas, Németországban a Wolff, Olaszországban a Stefani-ügynökség, Amerikában az Associated Press.

Távíró, v. telegráf, általában távolba való mindenfajta jeladó v. hírközlő berendezés. Kezdetben primitív fényjelzéseknek továbbítottak, míg a hangot ma is alkalmazzák, pl. a tengerészeten, ahol a németek a világháborúban a vizalatti távírókat alkalmazták. Ma T. alatt villamos berendezést értenek, mely a továbbított jeleket mindig az óvatosan rögzíti. Két faj

A Morse-távíró vázlatja:

T = kulcs, E = galván-elem, P = papírszalag, M = mágneskerecs.

tája: a vezetékes T., melynél az áramlásokat összekötő drótvezeték-hálózat villamos áramot vezet, és a drótműküli távíró (l. o.). A drótműküli T. mindjobban elterjed, de ma még az egész világon általános használatban van a vezetékes T., mely Morsetől ered és melyt Hughes tökéletesített.

Távlatlan (perspektíva), a természeti tárgyak valódi alakjának és színének bizonyos távolságban látszólag keletkező változásaival foglalkozik és kiválóképpen a festészetnek a segítségébe az egymásmögöttség érzetében. Így pl. egy táj szemléleténél az előtérben álló épületek nagyobbak, mint a háttér hegyei; az előtér színei határozott jelleműek, a háttérben elhomályosulók. Mind e változások szemünk korlátolt érzékelő képessége folytán előálló optikai csalódások.

Távokélet, Azsia K-i része.

Távollátás (presbiopia), a szemnek az a fizikai hibája, hogy a közeli tárgyakat nem látja élesen; többnyire az idős korban áll be, szemüveggel javítható.

Távölgrás, a könnyű atlétika egyik ága.

Taxa (lat.) a m. díj, illeték.

Taxaméter, járművelnek felszerelt távolságszerinti yiteldíjmérő készülék.

Taxi, taxaméterrel felszerelt bérautó.

Taxil, Leo (Gabriel) Jogand-Pagès, 1854–1907), francia antiklerikális író. Ismert könyve La bible amusante.

Taylor, Frederik Winslow (1856–1915), amerikai mérnök, a tudományos üzeman (scientific management) megalapítója, amelynek célja pontos mérések alapján megállapítani, hogy bizonyos munkát a munkás hogyan végezhet el a legcsekélyebb energia kifejtésével. Ezt nevezik T.-rendszernek v. tay'orizmusnak is.

Tazmánia, l. Tasmania.

Tea, általában olyan növényt jelent, amelynek forrása gyógyító v. élvezeti italt ad (hársfavirág, penetefű stb.). Szűkebb érte-

Teacserje

lemben a thea chinensis nevű trópusi és évelő cserje, amelynek leveleit szolgáltatják a T.-t. A leszedett leveleket szárítják, sodorják v. sajtólják, aztán jól csomagolva hozzák forgalomba, hogy idegen szagokat ne vegyen magába. Teakivitel a termőországokból (1925) 355.000 tonna, ebből India 150.000, Ceylon 95.000, Kína 49.000, Japán 38.000 tonnát szállít. Fejenkénti fogyasztás (1926) kg-ban: Nagy-britannia 4,1, Kanada 1,9, Hollandia 1,6, Egyes. All. o. 4, Oroszország 0,09, Németország 0,07, Magyarország. (1927) 0,05, Franciaország 0,04.

Teakfa, sötét színű kemény fa, kül. hajóépítésre alkalmas. DK-Azsiában és Ausztráliában található.

Téba, híres ókori város Egyiptomban a mai Karnak helyén.

Tbc., a tuberkulózis (tüdővész) rövid megjelölése.

TEBE, Takarékpénztárak és Bankok Egycsülete, amely a kebelébe tartozó pénzintézetek bizonyos ügyeit központilag intézi. Ilyen ügyek: a váltóüzleti kondíciók megállapítása, szemlyzeti fizetések, jótékonyág, általános bankpolitika stb. Elnöke Hegedűs Lóránt.

Téboly, l. Mánia.

Tebriksz, Azerbajdzsán perzsa tartomány fővárosa, 200.000 l. Szőnyegipar.

Technika, szorosabb értelemben a műszaki tudományok és gyakorlat összessége. Tágabb értelemben egy művészet v. ipar mesterfoglásainak összessége. A **T. minden vonatkozásában** a természettudományokon alapszik és azokat a gyakorlati élet számára hasznosítja.

Technológia (gör.), a technikának azok az ágazatai, amelyek az ipari nyersanyagok feldolgozására szolgáló eljárási módokkal foglalkoznak. Aszerint, hogy az anyagok csak mechanikai megmunkálásban részesülnek, v. pedig vegyi változásokon mennek át, mechanikai és kémiai T.-t különböztetnek meg.

Technológiai Iparmúzeum, a keresek miniszr. fenhatósága alatt álló intézmény, 6 osztálya van, melyeknek főbb irányai: ipari anyagvizsgálat, kísérletezések, szakvélemény és tanácsadás, szakképzések, szakirodalmi működés. 1923. beváltott a M. k. Technológiai és Anyagvizsgáló Intézetbe (VIII. József körút 3.), amelynek igazgatója Ordódy János.

Teck-család, l. Rhédey.

Te Deum laudamus (lat.) a m. Téged Isten dicsérik. Szt. Ambrus és Szt. Ágoston egyházatyának tulajdonított himnus, innen Te Deum: hálaadó istentisztelet.

Tegel, Berlin egyik városrésze.

Tégely, fémek megolvasztására szolgáló tűzálló edény agyagból v. grafitból.

Tégelyacél, olyan acélfajta, amely tűzálló téglékben regenerátoros lángkemencében készül. A **T. gyártása** igen drága, de minősége az összes acélfajták között a legkitűnőbb. Tömör és a szövözet teljesen egyenletes és ezért alkalmas szerszámok, műszerek és más hasonló acéltárgyak számára.

Tegernese, tó Felső-Bajországbán, mellette T. község, 2000 l. Kastély.

Teggethoff, Wilhelm, báró (1827–71), osztrák admirális. Nevét az 1866. júl. 20-i lissai csata tette híressé, amikor a sokkal erősebb olasz flottát megsemmisítette.

Tegze, az ij tokja, mellette a nyílak számára a puzdra.

Téglás nagyk., Hajdu vm., központi j., 2530 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Téglás Gábor (1848–1916), archeológus, kül. Hunyadmege archeológiájával fogl.

Tegnér, Esaiás (1782–1846), svéd költő. pispók: a Frithjof-monda c. epikus költemény szerzője.

Tegzes szitakötők, recésszárnyú rovarok, vízben élő állatok homokszemekből, növényi törmelkekből stb. tokot (tegez) készítenek maguknak.

Teherán, Perzsia fővárosa, 1132 m magasságban, 210.000 l. Szőnyegszövés, bőrripar, kerítészet.

Tehetlenség, a testeknek a newtoni törvényben kifejezett tulajdonsága: hogy minden test megmarad nyugalmi állapotában v. egyenes irányú mozgásában, ha valami külső erő nem hat rá. L. még Tömeg.

Tein, a tealevelekben lévő alka'oida, enyhe izgatószer.

Teint (franc.) a m. arcbőrszin.

Telzmus (gör.), egy személyes Istenben való hit, aki a világ folyásába belesnyúl.

Tej, az emlős állatok emlőmirigyekének váladéka, amely az ivadéok táplálására szolgál mindaddig, míg ezek önállóan nem tudnak táplálkozni. A vegyi összetétel a különféle állatfajtáknál lényegében azonos, csak az alkotórészek mennyisége tér el. Ez alkotórészek a tehéntejnél: víz 880/0, sajtanyag (kazein) 3.3%, zsír 3.5/0, tejucor 4.5% ásványi sók 0.7/0. A női tejben csak 1.7% sajtanyag és fehérje, ellenben 6% tejucor van, ezért a tehéntej nem teljesen alkalmas az anyatej pótlására.

Tejucor (lactose), az emlős állatok tejében található s ebből kikristályosítható cukor. Megerjedve tejsavvá alakul át (a tej meg-savanyodása). Gyógyszerül haszn.

Tejsav, a tejucor erjedéséből keletkező szerves sav, mely azonban a káposzta v. uborka savanyodásánál is keletkezik.

Tejtut, az égbolton látható szabálytalan alakú halványfehér sáv, számtalan csillagból áll, de a távcső nem minden részét tudja egyes csillagokra bontani.

Tekenyé kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 1050 l., ut. és up. Túrje.

Tekeres kisk., Baranya vm., hegyháti j., 147 l., ut. és up. Ábaliget.

Tékes kisk., Baranya vm., hegyháti j., 600 l., ut. Sásd, up. Kisvaszar.

Teklafalu kisk., Somogy vm., szigetvári j., 737 l., vasut, ut. Németujfalu–Szentmihályfapuszta, posta.

Teknősbékák, a hullók egyik csoportja. Testüket pajzsokból álló erős hasi és háti páncél borítja. Fogaik nincsenek, növényekkel tápl.

Tecnősbéka

lálkznak. Tojásokkal szaporodnak, melyeket a Nap melege tölti ki. A legtöbb a tengerben él, de vannak édesviziek és szárazföldiek is. A tengeri **T.** háti páncéljából vett szarulemez az u. n. békétkő.

Tektónika (gör.) a m. szerkezetten.

Tektónikus (gör.) a m. szerkezeti. **T.** földrenégés. l. Földrenégés.

Tél, az északi féltekén a dec. 21-től márc. 21-ig tartó évszak. Ez idő alatt a Nap mind magasabbra emelkedik.

Tel-Aviv, új város Palesztinában, Jaffa közelében, 33.000 l.

Telcs Ede, * 1872, szobrász. Számos portré, genre, érem és plakett mellett főbb művei: **Kossuth** (Kecskeméten), **Vörösmarty** (főalak), **Munkácsy**, **Barabás-siremlék** (a kerepesi temetőben); A toronyépítő.

Teleautograf (gör.), vill. készülék rajzok v. kéziratok továbbítására.

Telefon (gör. a. m. távbeszélő), olyan készülék, amely a hangot elektromos energia segítségével dróttal át v. anélkül továbbítja. Mint Graham Bell (1876) találánya került a gyakorlatba. A T. lényege az, hogy egy vékony fémlemezre beszélünk, a lemez mögött lévő elektromágnes a hangot villamos rezgéssé alakítja át, ezt az áramot a hallgatóban lévő mikrofon ismét hátrarezgésekké, tehát hanggá alakítja vissza. A sok állomású T.-berendezésnél egy központ kapcsolja az egyes állomásokat. A felhívásra vill. csengő szölgál.

Telefonhírmondó, Puskás Tivadar találománya: központi helyeken híreket, zénet stb. adnak le a mikrofonba, a drótvezetéken eljut az előfizetők telefonhallgatóiba. Ilyen berendezés volt Budapesten (T.) és Milánóban (fonobiomale), máshol nem terjedt el.

Telefotográfia (gör.) a m. távolba fényképezés, fényképeknek a villamos áram és a fény felhasználásával távolban való reprodukálása, dróttal v. anélkül. Sokféle ilyen készülék van, amelyek mind a szelén nevű elemnek azon a tulajdonságán alapulnak, hogy erősebb megvilágításnál az áramot jobban vezeti. A T. már gyakorlati alkalmazásban is van, de még nem tökéletes.

Telegráf, l. Táviró.

Telehor (gör.) v. »távolba látó«, oly berendezés, amely a villamos áram felhasználásával képeket a távolban reprodukál és így láthatóvá tesz. A T. a Korn-féle telefotográfából indult ki. A magyar Mihály Dénes foglalkozik a T.-ral. **Telekértékkadó**, l. Földértékkadó.

Telekés kisk., Vas vm., vasvári j., 820 l., ut. Vasvár, up. Gese.

Telekés Béla, * 1873, lírikus (Káprázatok. Versek), Fordította Shakespeare-t, Molière-t, Lermon-tovot.

Telekí kisk., Somogy vm., tabi j., 495 l. ut. Balatonszemes, up. Szőlád.

Telekí 1. **Blanka** (1805–1862), a szabadságharcban és az abszolutizmus első éveiben az üldözött honvédek rejtette s politikai cikkeket írt. Tízévi várfogságra ítélték, amiből 5 évet töltött ki. — 2. **Géza** gr. (1843–1913), Tisza Kálmán belügyminisztereként dolgozta ki az első közigazgatási reformjavaslatot. Társadalmi és irodalmi munkásságot is fejtett ki. — 3. **József** gróf (1790–1855), történész és nyelvész, erdélyi kormányzó. 1827 óta résztvett az Akadémia megszervezésében és haláláig első elnöke is volt. 24.000 kötetes könyvtárával megvetette az akad. könyvtár alapját. Nevezetes munkája a 11 kötetre tervezett, de be nem fejezett »Fünyadiak kora Magyarországon.« — 4. **József** gróf, * 1850, felsőházi tag. — 5. **László** gróf (1811–1861), politikus és író. 1848. párizsi magyar követ. 1849. in effigie felakasztották. A magyar emigráció tevékeny tagja. 1860. Drezdában elfogják és kiadják Bécsnek, azonban a császár megkegyelmez neki. 1861. a magy. országgy. tagja s a hározzati párt vezére. Máj. 8. agyonlővi magát. Jeles klasz-

zikus tragédiája: **A kegyenc.** — 6. **Mihály** (1634–69), erdélyi államférfi. Apaí Mihály első minisztere. Eleinte Habsburg-ellenes politikát folytatott, majd szakította a török barátsággal békét köt a császárral. A szultán Thököly Imrét küldi ellene, aki a zernyesti csatában leveri. T. e. csatában elesett. — 7. **Pál** gróf, * 1879, geográfus, politikus, felsőházi tag, a közgazd. egyet. a közg. földrajz ny. r. tanára. 1905–10. képviselő. 1919. a szegedi kormány külügyminisztere, 1919 szept.–1920 ápr. a békétárgyalásokat előkészítő iroda vez., 1920 tavaszán külügyminiszter, 1920 júl. 19–1921 ápr. 7. miniszterelnök. Művei: Atlasz a japáni szigetek kartográfiájának történetéhez, A földrajzi gondolat története, Magyarország néprajzi térképe, Amerika gazdasági földrajza, The evolution of Hungary. — 8. **Samu** gróf (1845–1916), afrikai utazó, Abessziniya, Szudán és Brit K. Afrika határvidékét kutatta át, 1886–88. felfedezte a Teliki-vulkán meg a Rudolf- és Stefánia-tavakat, amelyeket az akkori trónörökös párt tisztelőire nevezett el. — 9. **Sámuel** gróf (1739–1822), T. Mihály unokája. Erdély kancellárja. Ő állította fel a marosvásárhelyi T.-könyvtárt (Telekétka). — 10. **Sándor** gróf (1861–1921), kulturpolitikus, több évig orsz. képviselő. Előmozdította a humanitárius, gyermekvédelmi és gyermektanulmányi intézményeket. — 11. **Sándorné** grófné, l. Szikra. — 12. **Tibor** gróf, * 1871, földbirtokos, országgy. képvis.

Telikinézis (gör.), spiritiszta mutatvány, amelynél a médium a távból mozgat tárgyakat.

Telekkönyv, az ingatlanra vonatkozó jogi viszonyokat és egyéb fontos adatokat hitelesen igazoló közkirat. Az ingatlanra vonatkozó jogok világozása csak a T.-be való bejegyzéssel válik teljes jogahtalóvá. Minden ingatlanról külön T.-et vezetnek. A T.-et bíróság (törvényszék v. járásbíró) vezeti.

Telemachus, Odysseus és Penelope fia, hosszú utazásokat tesz apja felkutatására, majd mikor Odysseus hazaérkezik, együtt nyilazzák le a kéroket.

Telemarken, vidék D-Norvégiában. Természeti szépségei: tava; és vízesései sok látogatót vonzanak ide. Hidroelektromos telepek, ipar.

Teleológia (gör.) a m. céltan, jelenségeknek egy fölfelezett cél szempontjából való magyarázása.

Telepátia (gör.) a m. távolbálátás, továbbá gondolatolvasás és más személy akaratának befolyásolása távolból.

Telepy Károly (1828–1906), festő; arc-, ol-tár-s főleg tájképek. Nagy érdemei vannak az Orsz. Magy. Képzőműv. Társulat kifejlesztésében.

Telér, közetek repedéseit kitöltő ércanyag, pl. arany-T., vas-T.

Teleszkóp (gör.) a m. távcső.

Teleszky I. István (1836–99), jogtudós, igazságszügyi államtitkár. Műve: Örökösödési jogunk törvényhozási szabályozásához. — 2.

János, * 1868, pénzügyi politikus, felsőházi tag. 1912–17. pénzügyminiszter. Fontos szerepet töltött be a beketárgyalások és az ország finansziális reorganizációja körül. Több nagy gazd. vállalat vezetésében vesz részt.

Telley Iván János (1816–98), a görög nyelv egyet. tanára.

Telített, az a folyadék, amely az illető anyagból, azon a hőmérsékleten, nem képes többet oldani. Ha egy folyadék bizonyos anyagra nézve T., más anyagot még oldhat.

Telivérek, olyan versenyoivak, amelyek az angol méneskönyvben szereplő 50 lócsalád valamelyikéből származtak. — T.-nek hívják a legnemesebb fajtájú szarvasmarhákat, sertéseket cutyákat stb.

Telkessy Valéria, * 1870, festő; Deák-Ebber és Lotz tanítványa.

Telki kisk., Pest vm., biai j., 305 l. ut, Páty, up. Budajenő.

Telkibánya nagyk., Abauj-Torna vm., gönci j., 1224 l. ut. Gönc, posta.

Tell, Wilhelm, a monda szerint svájci szabadsághős, Schiller dolgozta fel T. alakját.

Tellurium (lat.), iskolai készülek annak bemutatására, hogyan forog a Föld a Nap körül.

Telleyesniczky Kálmán, * 1868, orvos, a bp.-i egyet. a bonctan ny. r. tanára. Főműve: Művészi boncoltásan.

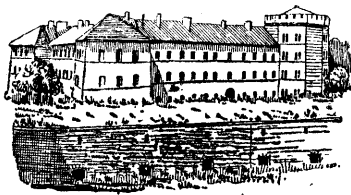
Telmányi Emil, * 1892, hegedűművész és karmester, 1918 óta Kopenhágában él.

Téma (gör.) a. m. tétel, tárgy.

Temérdek, eredeti nevén Jeszenszky Danó, (1826—1906), költő.

Temes, folyó a Szemenik-hegységben ered és Pancsova alatt ömlik a Dunába. Csak torkolati szakasza hajózható.

Temesvár, a Bánság gazdasági és szellemi fővárosa, Temes vm., a Béga-folyó mellett,

Temesvár: a Hunyadi-vár

90.000 l. Számos középiskola. Gyáripár, kereskedelm. Trianon óta Romániáé Timisoara néven.

Temesvári Feleárt (1435—1504), kiváló felelencendi szónok; híresek latin prédikációi.

Temesvári H.r.ap, napilap, 1903. ndult megszerk. Pogány László.

Temes vm., 7000 km² 400.000 l. Trianon óta D-i negyede Jugoszláviáé, a többi Romániáé.

Temesváry I. Imre, * 1874, országgy. képvis.

1921 óta állandó főelőadója az állami költségvetésnek, valamint a legtöbb pénzügyi természetű törvényjavaslatnak. — 2. **János**, * 1891, a Waldbauer-kvartett másodikhegedűe, majd brácsása. — 3. **Rezső**, * 1864, születés és nőorvos, a bp.-i egyet. a szülészeti propedeutika m. tanára, az anya- és csecsemővédelem első propagálója nálunk.

Tempera (ol.), festési eljárás, amelynél a festéket enyvvél, v. tojásfehérjével, v. fűgétjével, ill. illóolajban oldott viasszal hígítva használják.

Temperálmi (lat.) a. m. méréséklni.

Temperamentum (lat.) a. m. vérméréséklet.

Temperatura (lat.) a. m. hőmérésék.

Tempi passati (ol.) a. m. elmúlt idők.

Temple, párizsi templárius rendház. A nagy francia forradalomban börtön, ahol XVI. Lajos és családját 1792—3. fogva tartották. III. Léopóleon alatt lebontották és a helyén sétateret létesítettek.

Temple I. János, * 1857, festő; morva születésű, magyar nevelétesű; arc-, genereképek (Ebed után). — 2. **Rezső**, * 1874, országgy. képvis.

Templomi zene, az első keresztények unisono zsolnáiraiva kezdődik, amelyeket kíséret nélkül v. trombita- és hárfakisérettel s Nagy Károly óta orgonaszal mellett énekeltek (Gregorján). A 10. sz.-ban kezdődik a többszólamúság a T.-ben is, tetőpontját az itáliai a capella-stílusban éri el (Palestrina). A hangszeresek a 16. sz.-ban vonultak be a T.-be. A reformációval az orgona lesz az egyedüli hangszer.

Templomosok, 1119. keletkezett egyházi lovagrend, célja a szentülő bucsujáróknak megvédelmezése. 1260. már 20.000 lovas tagja volt. A rend külön poljtikát csinált. V. Kelemen 1312. a rendet felszólatta.

Tempo (ol.) a. m. egy zenemű időmértéke. Jelzései: adagio: lassan; moderato: mérésékleten, allegro: gyorsan, presto: sebesen.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis (lat.); a. m. változnak az idők és velük együtt mi is változunk.

Temps, Le, párizsi estilap, főleg külpolitikával foglalkozik. 1861. alapították.

Temze (Thames), Anglia főfolyója, széles völcsértorkolattal ömlik az Északi-tengerbe. Rövid (350 km), de bővizű folyó, már középső szakaszától, Oxfordtól hajózható. Londonig a tengeri hajók is felmennek rajta.

Tendál (lat.) a. m. irányul.

Tendenciá (ujlat.) a. m. törekvés, irány, cél.
Tendenciózus (ujlat.) a. m. célzatos, szándékos.

Tender (ang.) a. m. szerkocsi a vasuti mozdony mögött, szemet és vizet visz.

Tenedos, török sziget az Egei-tengerben a Dardanellák bejáratánál, 42 km², 4000 l. Fővárosa T.

Teneriffa, legnagyobb a Kanári-szigetek között, vulkanikus, enyhe éghajlatu, déligyümölcs-termelés. Fővárosa Santa Cruz de T., 52.000 l.

Tenger, a Föld felszínének 3/4 részét bo-

ritó összetettgő víztömeg. Legnagyobb mélysége megközelíti a 10.000 m-t, közepes mélysége kb. 3500 m. Vize átlag $3\frac{1}{2}\%$ sót tartalmaz, aminek több mint $\frac{3}{4}$ része konyhasó. Felszíni hőmérséklete változó, de már 200 m mélységben állandó, 1000 m mélységben 3^0-8^0 , a fenéken 1^0-2^0 . Adottsága sokkal nagyobb, mint az édesvizéké, de 200 m-en túl nem hatol beléje a napugrás. Mozgásai háromfélék: a hullámlás, árapály (T-járás) és az áramlatok. A szelek járása sokkal szabályosabb rajta, mint a szárazföldökeken. Növények csak 200 m mélységig élnek meg a T.-ben. Állatokat már 7000 m mélységből is hoztak fel, de legnagyobb számban ezek is 200 m-ig fordulnak elő. Az utóbbiaknak nagy szerepük van a parti lakosság élelmiszerében. A halakon kívül közvetlen hasznát hajtának még a puhatestűek s a tengeri emlősök: cet, fóka, rozmár. A T.-eket 3 óceánra osztjuk: Nagy v. Csendes, Atlanti és Indiai. A többiek ezeknek a bel-T.-ei, öblei.

Tengeralattjáró hajó v. buvárhajó, alámerülése a tankba való vízfelvétel által történik. A T.-t víz fölött Diesel-motor, víz alatt akkumulátorok hajtják. A fölbukkanás úgy történik, hogy a merülő tankba levegőt preselnek.

Tengeri, l. Kukorica.

Tengeri kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 191 l., ut. és up. Baksa.

Tengeri áramlat, l. Áramlat.

Tengeri betegség, súlyos és heves szédülés, leggyakrabban hányás kíséri. Okozója a hajónak ismétlődő megrendülése, aminek folytán a szervezet központi egyensúlyozó idegkeszüléke szokatlan izgalmi állapotba kerül.

Tengeri fürdő, nagy gyógyító tényezőnek ismeri már az ókor. E hatásban a tengerimentő éghajlatnak, a tengervíz hőmérsékének, konyhasótartalmának, a T. levegője viszonylag enyhe mozgásának van a legnagyobb szerepe; betegségek utáni lábadozás, szellemi s kedélyi kimerültség, idegesség stb. ezéért.

Tengeri jog, a tengeri hajózásra vonatkozó szabályok összessége. Különösen azon jogszabályokat értjük alatta, amelyek a tengeri kereskedelemből eredő magánjogi viszonyokat szabályozzák.

Tengerjárás, l. Arapály.

Tengerszem, gleccser-eredetű mély tó a Magas Átárban. Átlagos magasságuk 1700 m.

Tengerszem-csucs, 2503 m magas hegycsucs a Magas Átárban, a lengyel határnál.

Tengőd nagyk., Tolna vm., tamási j., 1138 l., ut. Felsőreg, posta.

Teniers, l. David (1582–1649), németalföldi festő (Szt. Antal megkísértése, Vertumnus és Pomona stb.). — 2. David (1610–90), előbbinek fia; képtárgyait a paraszttétel, a kocsmá, a biblia, a képzelet stb. világából merítette.

Tennessee, l. folyó É-Amerikában. Az Alleghany-hegységben ered és az Ohioa ömlik. — 2. Az Egyes. All. egyik D-i középső állama, 108.832 km², 2,500.000 l. Gabona, pamut, dohány, erdők, sertés- és marha-állomány. Szén, vas, réz, horgany, agyag.

Mezőgazdasági, élelmi, textil- és fémipar. Fővárosa Nashville.

Tennisz, l. Lawn-tennis.

Tennyson, Alfred (1809–92), angol író, udvari költő és peer. Lirai és epikus műveivel nagy népszerűségre tett szert (Idylls of the king, Enoch Arden). Irt dráákat is (Harold stb.).

Tenor (lat.), a legmagasabb férfihang, karban c-g₁ terjedelemmel. Operákban beszélnék lírai T.-ről (lángy színezetű) és hős T.-ről (tömörebb színezetű hang).

Tényőfalu kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 1066 l., ut. Felpéc, posta.

Tényőhegy kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 1081 l., ut. Felpéc, up. Tényőfalu.

Tenzió (lat.) a m. feszültség.

Tenzlinger József, * 1880, Pápa város polgármestere.

Teobromin, a kakaó magvában és teafélékben található szerves vegyület (alkaloida). Az idegrendszert gyengén ingerli.

Teodolit (gör.), forgatható, szögbeosztásokkal és távcsővel ellátott földmérési és csillagászati műszer, amely szögek mérésére szolgál.

Teokrácia (gör.), a m. istenuralom, az az államforma, amelyben a hatalmat Istentől adottnak tekintik s ezért a papok gyakorolják.

Teológia (gör.) a m. vallástudomány), az Istenmel foglalkozó és az egyházi tudnivalók tudománya. Minden vallásnak sajátos T.-je van.

Teoréma (gör.) a m. tanítétel.

Teoretikus (gör.) a m. elméleti; az az ember, aki szakmáját csak elméletileg ismeri.

Teória (gör.) a m. elmélet.

Teozófia (gör.), vallásbölcselet, Isten ismeretére irányuló törekvés. Különösen: az 1875. New Yorkban Helen Blavatsky és Olcott őr-nagy által alapított társaság tanait nevezik ma T.-nak.

Tépe nagyk., Bihar vm., derecskei j., 1099 l., telefon, posta.

Teplánzky Sándor, * 1886, festő. Tájéképek. Teplitz (Téplice), város és gyógyfürdő É-Csehországban, 29.000 l. Szénbányászat; textil-, gép- és hangszeripar.

Terápia (gör.) a m. gyógyászat.

Terborch, Gerard (1617–81), németalföldi festő, az előkelő társaság szellemes ábrázolója.

Terc (lat.) a m. harmad (l. Hangköz). Tercett három énekhangra írt zenemű.

Terceira, egyik Azóri-sziget, 421 km², fővárosa Angra.

Tercier-kor l. Tertiar-kor.

Térdszalagrend (Order of the Garter), 1350. alapított angol rend, jelmondata: honi soit qui mal y pense, a m. szűgyen arra, aki rosszat gondol.

Terehgy kisk., Baranya vm., siklósi j., 455 l., vasút, ut. Harkány, posta.

Terentius, Publius T. Afer (Kr. e. 190–150), római vígjátékiró. Hat vígjátéka mind ránk maradt. Vígjátékaiban kerüli a drasztikus komikumot, nyelve finom, ezért a közép- és ujkorban az iskolákban is előadták.

Terény kisk., Nógrád vm., balassagyarmati j., j., 1003 l., ut. Magyaránádor, posta.

Terescsényi György, * 1890, író és költő, a Napkelet munkatársa; Dávid hegedűje (versek).

Terese kisk., Nógrád vm., nógrádi j., 1056 l., táviró, posta.

Terestyénjákfa nagyk., Vas vm., sárvári j., 1048 l., ut. Hegyfalu, up. Felsőpaty.

Terestyény kisk., Abauj-Torna vm., bódvazilasi j., 199 l., ut. Szün, up. Szöllőszárdó.

Térey I. Gabor (1864—1927), művészettörténész, a Szépműv. Múzeum igazgatója számos külföldi műv. társ. tagja; Durer, Baldung, Rembrandt művészetéről alapvető tanulmányokat s a Szépműv. Múzeum régi mestereiről nélkülözhetetlen katalógust írt. — 2. **Sándor**, * 1866, ügyvéd, író és műfordító. Könyvei: Versek, Fehér hegedű, Felhámadás, Berg Kristóf.

Téri Béla, * 1869, a földművelésügyi miniszterium erdőrendezési osztályának volt vezetője; 1919. és 1921—22. közlelmzési miniszter volt; a Károlyi Mihály-birtok zárgondnoka.

Téry Gyula (1864—1929), jogtudós; 1918. kuriai tanácselnök, 1921 óta az igazságügyi min. törvényalkotóosztályának vezetője. Számos jogi dolgozatot írt, döntvény- és törvénytervezeteket és kommentárokat adott ki.

Terheit, így hívjuk azt, aki ellen büntető eljárás folyik, de vádhatározatot még nem hoztak.

Terhesség, az anya állapota a fogamzás és szülés között; embernél rendszerint 40 hétig tart. Allatoknál a T.-i idő; elefánt 20-5, ló 11, szamár 12—13, tehén 9, juh, 5; kecske 5, kutya 2 hónap, macska 8 hét, nyul 4—5 hét.

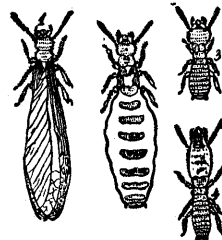
Térisony, idegesen túlingerlékeny személyek félelme attól, hogy egy nagyobb tereen átmenjenek.

Terkán Lajos, * 1877, a bp.-i egyet. az égitestek pályaszámítása és a tud. asztrofotometria m. tanára.

Térkép, az egész Földnek v. a Föld egy részének sík lapra rajzolt kicsinyített, zárlatos képe. Leggyakrabban használatosak a helyrajzi (topográfiai) T.-ek. Ezek közül az 1:25.000 (felvételi), az 1:75.000 (részletes) és az 1:200.000 méretű (általános) katonai T.-ek a szabadban való tájékozódásra is használhatók. A hegy- és vízrajzi T.-eken kívül vannak geológiai, meteorológiai, poitikai, gazdasági stb. T.-ek.

Termelés, emberi szükségletek kielégítésére szolgáló javak előállítás. A T. tényezői: föld, munka és tőke.

Termeszek, a hangyákhoz hasonló rovarok s ugyanúgy álamokat alkotnak, mint ezek: vannak királynők (nőstények), herék, katonák és dolgozók. Legjelentebbek a katonák, hatalmas csápokkal. A katonák és dolgozók szárnnyalannak. Amerika és Afrika törzsi vidékein élnek. Több m. átmérőjű óriási, emeltekre osztott építményeket készítenek. Rendkívül falánkok és óriási károkat okoznak.

Termeszek: him, nőstény, dolgozó

Természetes gyógymód, olyan eljárások, amelyeket orvosilag iskolázatlan egyének üznek gyógyítás céljából. Ez eljárások egy részét avette az orvostudomány is, pl. a Priessnitz-féle vizgyógymódot.

Természettilozófia, a filozófiának az az ága, mely a tapasztalati uton megismert természet-törvények alapján igyekszik egységes világlépet alkotni.

Természetjog, a jogbölcseleti iskola, amely szerint a jognak vannak az emberi természetből fakadó általános elvei, amelyekhez a törvényhozásoknak alkalmazkodniuk kellene. Elmenté a történeti iskola.

Természetrajz, a természettudományoknak az az ága, amely a földi élő és élettelen testek leírásával és osztályozásával foglalkozik. Az élettelen testeket az ásványtan (mineralógia) és közvetlen (petrográfia) írják le, az élőket a növénytan (botanika) és állattan (zoológia). Ide tartozik még a földkéreg alakulásával foglalkozó földtan (geológia), továbbá az ősvilág lényeit leíró őslénytan (paleontológia).

Természettudományi Társulat (Kir. Magy.), Bygát Pál által 1841. alapított intézmény, amelynek célja a természettudományok művelése és népszerűsítése. Folyóiratokat (Term. tud. Közlöny) és könyveket ad ki, előadásokat tartat és tud. kutatásokat támogat. Elnöke Ilosvay Lajos.

Természettudomány, a természet tárgyainak, erőinek imádása.

Terminológia (gör.-lat.) a m. műkifejezések (terminus-technikus-ok) összessége.

Terminus (lat.) a m. határidő.

Terminus technicus (lat.) a m. műkifejezés.

Termodinamika (gör.), a fizikának az az ága, amely a hőnek és a többi energiatörvényeknek összefüggését tárgyalja. A T. első főtétele az energia megmaradásának általános elvét alkalmazza a hőjelenségekre. (L. Mechanikai hő-elmélet.) A második főtétele azt mondja ki, hogy a hő önmagától csak magasabb hőmérsékletű helyről alacsonyabb hőmérsékletűre mehet át. E két tételből következik, hogy a hő nem alakítható át teljes egészében munkává, tehát minden energia-átalakulás az energia szétszóródását v. elérteletlenedését (degradációját) vonja maga után.

Termoelem, l. Hőelem.

Termoior (gör.) a m. melegítőkészülék, amelyet a gyógyászatban forró borogatásnak, agy melegítésre stb. használnak. Ma már elektromos T.-t is használnak: ez lényegében párnában elhelyezett, azesztbe ágyazott elektromos fűtőtest.

Termométer (gör.) a m. hőmérő. Fajtáit l. Celsius, Fahrenheit, Reaumur.

Termosz-palack, folyadékokat hőmérsékleti (hideg v. meleg) állapotukban megtartó készülék, amely fémkoppenyvel borított kettősfalú üveg-edényből áll, a két fal között szigetelő légréteg tér van.

Terni, olasz város a Nera mellett, 36.000 l., nagy vasművek és fegyvergyárak.

Terpentin (ujlat.), megvagdalt fenyőtörzsek-ből kicsurgó gyanta.

Terpentinolaj, földközi-tengeremléki terpentin-fából desztillált éterikus olaj, amely oldja a kén, foszfort, gyantát és guttaperchéát.

Terpes kisk., Heves vm., pétervásári j., 425 l., telefon, posta.

Terpsichore, a görög mitológiában a tánc muzsája.

Terracotta (ol.) a m. égetett föld, agyagból készült s kemencében égetett edények, szobrászati művek összefoglaló neve.

Terrain (franc.) a m. földterület, talaj.

Terra incognita (lat.) a m. ismeretlen föld.

Terrarium (ujlat.) a m. szárazföldi állatok tartására való hely.

Terasz (franc.), a m. lépcsőzetesen emelkedő maglat.

Terrazzo (ol.) apró tarka kövekből álló padozat.

Terrénium (lat.) a m. terület, terep.

Terresztrikus (lat.) a m. földi, a Földre vonatkozó.

Terreur (franc.) a m. rémület, rémuralom; T. blanche, a m. ichér teror.

Terrier (ang.), kistermetű angol kutyafajta.

Territórium (lat.) a m. terület.

Terror (at., v. terreur, franc.) a m. ijedség; T.-izmus a m. rémuralom; T.-izálni a m. rémületben tartani; T.-isták, a rémuralom pártja.

Tersánszky Józsi Jenő, * 1888, erős karakterizálásra törekvő regényes és novellák írója. (Két zöld ász, Visontlátásra drága, Kakuk Marci stb.). Színműve: Cigányok.

Tertiliár-kor (at., harmadkor), a földkéregnek a kréta és a diluvium közé eső rétegeit foglalja magában. E kor vége felé alakultak ki a mai kontinensek. Ugyanekkor gyűrődtek fel a mai legmagasabb hegyláncok: Himalája, Alpok, Kaukázus, Kordillerák stb. Az éghajlat melegebb volt a mainál, az akkori erdők lából keletkezett a barnaszén. Vége felé megjelentek az állatvilág legfejlettebb alakjai, köztük a majmok, sőt sokak szerint az ember őse is.

Tertium comparationis (lat.) a m. az összehasonlításban a harmadik, az, ami közös két összehasonlított dologban.

Tertium non datur (lat.) a m. harmadik (lehetőség) nincs.

Terullianus, Quintus Septimius Florus (160—220), északirikai keresztény egyházatya, számos szenvedélyes hangú polemikus irat szerzője. Leghatalmasabb műve az Apologeticus (197). Ő az egyházi latinuság megteremtője.

Területenkviltség, jelentő i. az idegen államok követségi épületeinek, a belföldi vizeken tartózkodó külföldi hadihajóknak mentességét a hatósági cselekmények alól. — 2. A külföldi államfők, azok kíséretének, a magyar állammal akkreditált külföldi követségek tagjainak és idegen állampolgárságu személyzetnek mentességét a magyar büntetőtörvénykönyv személyi hatálya alól.

Terzina. Dante eposzának versformája, három jambikus sora van, az első a harmadikkal rímel, a második pedig a következő versszak első sorával.

Tés kisk., Veszprém vm., zirci j., 1251 l., ut. Várpalota, posta.

Tésa kisk., Hont vm., vámosmikolai j., 324 l., ut. és up. Vámosmikola.

Teschen (csehül: Tesin, lengyelül: Cieszyn), város a volt Osztrák-Sziléziában, 36.000 l. Textil- és faipar. A város a lengyelékké, a külvaros és vasuti állomás a cseheké.

Tésenia kisk., Baranya vm., siklósi j., 365 l., ut. Harkány, up. Kémes.

Tésény kisk., Baranya vm., szenlőrinci j., 548 l., ut. és up. Baksa.

Teskánd kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 339 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Tesla Miklós, * 1856, horvát születésű elektrotechnikus. A róla elnevezett áramok az eddig ismert legnagyobb feszültségű és legmagasabb rezgésszámu (frekvenciájú) sajátos áramok. A T.-áramok a levegőt vezetővé teszik és az emberi testen minden hátrány nélkül vezethetők át; az elektroterápiában (vilamos gyógyászat), pl. bőrbajoknál használják, ez az arsonvizitáció (d'Arsonval francia természetudán). A T.-áramok környezetében izzólámpák önmaguktól kigyulladnak.

Tessin (ol. Ticino), D-sváji kanton a Ticino völgyében, 2800 km², 150.000 l. Jórészt olaszok. Gyümölcs, bor, olaj és dohány. Szarvasmarha és selyemhernyó. Fővárosa Bellinzona.

Testálini (lat.) a m. hagyományozni.

Testamentum (lat.) a m. i. végrendelet; 2. bibliai ó- és újszövetség.

Testedzés, a testnek tervszerű gyakorlása, amelyel a test egészséges fejlődését elősegíti, az egyének munkabírását és ellenálló-képességét fokozni lehet.

Testi sértés, büntetendő cselekmény, amelyet az követ el, aki másnak testét szándékosan, de ölelési szándék nélkül bántalmazza. A sértülés 8 napnál rövidebb ideig tartó gyógyulás esetén könnyű T. vétsége, 8—20 napi gyógyulás esetén súlyos T. vétsége, 20 napnál hosszabb ideig tartó gyógyulás esetén súlyos T. bűntette fogor fenn.

Testnevelési Főiskola, 1924. alakult (I. Győri-

ut 13. sz., internátussal 80 hallgató számára), testnev. tanárok képzésére. Igazgató: Szukovány Imre.

Testőrök, az uralkodó személyének védelmére kiválogatott katonák, a ki az uralkodó közvetlen környezetéhez tartoznak. A volt monarchiában mindkét államnak külön nemesi és külön darabont testőrsége volt. A magyar nemesi testőrséget Mária Terézia alapította 1760.

Tét nagyk., Győr vm., sokoráljai j. 4532 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tetanus (gör.) a. m. merevgörös, okozója a T.-bacillus, amely leginkább sebészenek át fertőzi a szervezetet, a porral, földdel jutva a sebzett helyre. A T. főtünete az izmok görös merevsége, ami jobbadá a rágóizmokon kezdődik, áttejtel a többi izmokra, légzési nehézségeket, leggyakrabban halált okozva. Fertőzésre gyanus esetekben (zuzott, piszkos sebek), T.-szérummal védőoltást eszközölnék.

Téte', a ciklusos zenei formák egy-egy külön része, vagy e részek kisebb alkotóeleme (l. v. meilik-T. stb.).

Tétes jog, a hatályban levő jogszabályok szemben az elméleti jogtudományal és a jogtörténettel. Másrészt az írott jog szemben a szokájjal.

Tetemre hívás, a régi magyar büntetőjogban a gyilkos kinyomozása végett alkalmazott eljárás. Gyilkosság esetén a meggyilkolt holttestét a csupasz földre kiterítették, amely előtt a helység összes lakosainak meg kellett jelenniük. Azokia', akik tudták, ki a gyilkos, meg kellett őt nevezniük, a többieknek pedig a kezüket a meggyilkolt fejére téve meg esküdniük, hogy nem ők a tettesek, illetve azt nem ismerik. Aki az esküt vonatkozott letenni, illetve akinek esküje a'att a tetem vezéni kezdett, azt gyilkosnak nyilvánították.

Tetetlen nagyk., Hajdu vm., hajdusoboszlói j., 2109 l., telefon, táviró, posta.

Tetoválás (polinéziai), az a szokás, hogy a testbőrön bekarcolás és festékek bedörzsölése által eltávolíthatatlan színes rajzok létesítenek. Az indiánoknál és a négereknél ma is szokásos.

Tetra... (gör.) összetételekben a. m. négy, négyes.

Tetraéder (gör.) a. m. négy egyenlőoldalu háromszög által határolt test.

Tetraédrit (gör.) a. m. fákóérc (l. o.).

Tetraóglia (gör.) a. m. négy önálló, de összefüggő részből álló irodalmi alkotás.

Tetszha', az az állapot, amikor látvány minden élettelenység megszűnt. Ujjáélesztési módok: mesterséges légzés, kámför, erős illatszerek, koffeinbe'ekendzésékek.

Tetuar', marokkói spanyol kikötőváros, 43 ezer l.

Tet', szárnyatlan felszárnyu, vérszívó rovar. tojásait (serké) hajsza'akra rakja. Van 1. fej-T., 2. ruha-T. és 3. lapos-T., a ruha-T. terjeszti a kiütéses tifuszt.

Tetzel, Johann (?-1519), dominikánus, aki

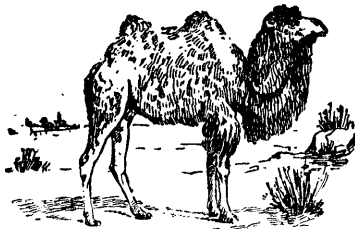
nek bucsuhirdetése indította Luthert 95 tételnek kifüggesztésére.

Teutoburgi erdő (ma: Lippecher Wald), west'aliai dombvidék, ahol Arminius cheruk vezér leverte a rómaiakat (Kr. u. 9.).

Teutonok, egyik ógermán néptörzs, amelyet Kr. e. 102. a rómaiak nagyrészt kiirtottak.

Teutsch i. Frigyes, * 1852. T. György fia, erdélyi szász ev. püspök, megírta az erd. szászok történetét, a'ya életét stb. — 2. György Dániel (1817-1893), erdélyi szász ev. püspök, egyháztörténész, sok szász tört. forrásmunkát adott ki.

Teve, a párosujju patásokhoz tartozó kétrözdő emlős. Testét kőos rőtszínű szőr fedi. Hátán 1 v. 2 ha'almas zsírpu van. Növél-

Kétpupu teve

nyekkel táplálkozik, a szomjazást igen sokáig bírja. Hazája a forró A'zia és Afrika. A sivatagoknak fő közlekedési eszköze.

Tevél nagyk., Tolna vm., völgyégi j., 2177 l., táviró, posta.

Téveszmék, hangulati elváltozások és hamis érzékelés alapján az egyénnek saját személyére vagy a külvilágra vonatkozó benyomásai, amelyek patológikus körülmények között keletkeznek.

Texas, az Egyes. Áll. legnagyobb állama a Mexikói öböl partján, 638.644 km², 5,500.000 l. Pamut, kukorica, buza, dohány, cukornád. Dus erdők. Gazdag állatállomány. Petróleum, földgáz, aszfalt, szén. Mezőgazdasági és textil- ipar. Fővárosa Austin.

Textil (lat.) a. m. szövő. T.-árak, szövött áruk.

Textura (lat.) a. m. szövődék.

Textus (lat.) a. m. szöveg.

Tézis (gör.) a. m. tétel.

Thackeray, William Makepeace (1811-1863), Dickens-szel az angol társadalmi rétegy megalkotója, az emberi fonákások kipellengérezője. (Vanity fair, magy.: Hiúság vására; Pendennis; Esmond.)

Thaer, Albrecht (1712-1828), a tudományos mezőgazdaságtan megalapítója, b'elli egyet. tanár.

Thales (Kr. e. 642-544), görög filozófus, a hét görög bölcs egyike, kiváló asztronómus

és matematikus. Sarktétele: minden létező alapelve és ősanysága a víz.

Thalia, a vígjáték görög muzsája. Jelvénye a komikus árc és a borostyán. Ma: T. papjai a színészek.

Thalia-színpad, modern irodalmi színház, amely 1904–8. működött Bp.-en.

Thalóczy Lajos (1854–1916), történetíró, közös pénzügymin. osztályfőnök, az egykori udvari kamarai levéltár igazgatója volt. Főként Bosznia és Albánia tört.-vel fogl. A világháboruban Szerbia polgári kormányzója volt.

Thaly I. Ferenc, * 1862, földbirtokos, országg. képvis. — 2. **Kálmán** (1839–1909). történetudós, a függetlenségi párt alelnöke. országg. képvis. A Történelmi Társulat egyik alapítója és szervezője és a Századok szerk. Eleinte szépirodalommal, majd 1860-tól kezdve történetudományi kutatásokkal foglalkozott (Thököly- és Rákóczi-kor).

Thames, I. Temze.

Than I. Károly (1834–1908), vegyész, bp.-i egyet. tan. Főműve: A kísérleti kémia elemei. — 2. **Mór** (1828–1899), festő, a Nemz. Múzeum képtároló; magyar népeleti, történeti, arcképek; olaj és freskó (Csárdai jelenet, Mátyás tudósai körében, Deák F., Liszt F. arcképei).

Thanhoffer Lajos (1843–1909), orvos, bp.-i egyet. tanár, hisztológus.

Tharaud, Jérôme, * 1874; Jean (a budapesti Eötvös-kollégium tanára volt), * 1877, együtt írták regényeiket, utelírásokat erősen nacionalista szellemben. Műv.: Dingley, L'illustré écrivain, Quand Israël est roi (a magy. kommunizmusról) stb.

Thebae (Thebai), i. az ókori görög Boiotia fővárosa. Nagy Sándor lázadás miatt földig romboltatta a »hétkapus« várost, csak a templomok és Pindaros házaát hagyta épen. — 2. Felső-Egyiptom régi »százkapus« fővárosa, az Ammon-kultusz főhelye. Romjai a mai Luxor mellett.

Thegeze Gyula, * 1867, a debreceni egyet. a jogbölcselet és nemzetközi jog ny. r. tanára. Művei: Ethika, Társadalom-, állam- és jogbölcselet.

Thegeze-Gerber Ferenc, * 1872, nyugs. legfőbb áll. számvevősz. tanácseln., a bp.-i egyet. a költségvetési zárszámadás m. tanára.

Thék Endre (1836–1919), butorgyáros; mint asztalosinas kezdte, a legtekintélyesebb magyar gyárosok közé küzdte fel magát. T. zongoragyártással is foglalkozott, közéleti szereplő volt.

Themis, a görög mitológiában Uranos és Gaia leánya, a világrend örök törvényeinek istenszonja. Jelvénye a mérleg.

Themistokles (Kr. e. 527–460), görög hadvezér és államférfi. Megteremtette az athéni flottát (482), amellyel Salamisnál megsemmisítette a perzsa hajóhadat (480). 471. szembeszállt, majd halálra ítélték. T. ekkor a per-

zsákhöz menekült s Magnesia városában halt meg.

Theodicea (gör.-lat.) a. m. Isten igazolása a földi bajokért.

Theodorik (Nagy T. 454–526), a K-i gótok királya. Megverte Odovakar herul királyt s megalapította Itáliában a K-i gót birodalmat. Siremléke Ravennában.

Theodosius, I. I. v. Nagy T. Kr. u. 379 óta Gratianus csász. uralkodótársa, majd római császár (383–395), kiváló hadvezér, a pogány vallás üldözője, az egységes római birodalom utolsó császára. Ő osztotta a birodalmat két fia (Arcadius és Honorius) kedvéért K-i és Ny-i római birodalomra. — 2. **II. T.**, keletromai császár, Nagy T. unokája (408–450), aki Attila csapásaitól csak adófizetés árán tudott megmenekülni. Maradandó alkotása a görög jogtudósoktól összeállított 16 könyvnyi törvénygyűjtemény, a Codex Theodosianus.

Theokritos (Kr. e. 305–245), szirakuzai idill-költő, a bukolikus költészet megteremtője. Természetszeret, romantika és melankólia jellemzők.

Theophrastos (Kr. e. 390–305), görög filozófus, a tudományos botanika megalapítója. Legismertebb műve, az Erkolcsi jellemek, magy. is.

Theopoculpi, I. Greco.

Thermopylae, hegyesoros Thessalia és Lokris közt. Ennek védelmében esett el Leonidas spártai király kis seregével együtt, a perzsek ellen küzdve (Kr. e. 480).

Thern Károly (1817–86), zeneszerző. 1841–64. a Nemz. Színház karnagya. Férfikórusokon kívül operákat írt: Tihany ostroma, Gizul és A képzelt beteg. Legismertebb szerzeménye: A peskei notárius c. színműhöz írt kísérőzene.

Thersites, az Iliásban szereplő rut és rosszindulatú ember.

Theseus, görög félisten, az attikai állam mondai megalapítója. Legnagyobb hódolata a Minotaurus megölése volt.

Thespis, Kr. e. VI. sz.-ban élt görög költő, a tragédia feltalálója. Műveiből semmi sem maradt fenn.

Thessalia. Görögország leg.-E.-ibb tartománya, 14.000 km², 1/3 millió l. Gabona, olaj, bor, délygyümölcs. Városai Volo (kikötő), Larissa és Trikala.

Thetis, tengeri istennő, Achilleus anyja.

Theuriet, André (1833–1907), francia költő és regényíró.

Thewrewik I. Arnád (1839–1903), író, volt gimn. tanár. Főleg Petőfi-tanulmányokkal foglalkozott. — 2. **Emil** (1838–1917), egyet. tan., a magyarországi görög-latin tudományos kutatás igazi alapítója és szervezője (Philológiai Társaság, Philológiai Közlöny).

Thibaudet, Albert, francia kritikus, a Nouvelle Revue Française főmunkatársa.

Thienemann Tivadar, * 1890, a pécsi egyet. a német nyelv és irodalom ny. r. tanára, **irodalomtörténész**, létrehozta a magyar szel-

lemi élet történetével foglalkozó Minerva-társaságot; hasonló című folyóiratának szerk.

Thierry, 1. Amadé Simon (1797–1873), francia történész. Az ókorral (különösen a népvándorlások korával) fogl. Megírta Attila történetét. — 2. **Augustin** (1795–1856), az előbbi bátyja, történész. Főműve: Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands.

Thiers, Adolphe (1797–1877), francia államférfi és történész; nagy része volt a júfusi monarchia megteremtésében. 1832. min., 1836. és 1840. min.-elnök, a második császárság korában ellenzéki képvis., 1871. a nemzetgyűlés a közt. elnökévé választotta. 1873. a monarchisták és konzervatívok megbuktatták. Műve a forradalmat védelmező: Histoire du Consulat et de l'Empire.

Thiring Gusztáv, * 1861, statisztikus, a főv. stat. hiv. nyug. igazg., a bp.-i egyet., a demográfia c. ny. rk. tanára, a Tud. Akad. r. tagja, a M. Statisztikai Társaság elnöke.

Thoma, Hans (1839–1924), német festő s grafikus: táj-, genre-, vallásos, mitológiai, meseképek s freskók. Karlsruheban T.-muzeum.

Thomán István, * 1862, zongoraművész és zene-tanár, Liszt Ferenc mellett dolgozott. 1888–96. a Zeneakadémia tanára. Tanítványai: Dohnányi, Bartók, Keéri-Szántó, Buttykay stb. Dalokat, zongoraműveket, etűdöket szerzett.

Thomas, 1. Ambroise (1811–95), francia zeneszerző, párizsi konzervatóriumi igazgató. Számos műve közül legismertebb két operája: Mignon és Hamlet. — 2. **Sidney Gilchrist** (1850–85), angol technikus, a foszformentes acél előállítására szolgáló róla elnevezett eljárás feltalálója.

Thomas-liszt a m. T.-salak porrá törve.

Thomas-salak, nagy foszforvartartalmú miltárgya, amelyet a Thomas-acél előállításánál melléktermékkül kapnak.

Thomson, 1. Joseph John, * 1836, angl. fizikus, cambridge-i egyet. tanár, vilámszágal és a katódugarakkal fogl. 1905. Nobel-díj. — 2. **Sir William** (lord Kelvin, 1824–1907), fizikus és természettudós. Kutatásainak főterülete az elektromosságban volt.

Thoreau, Henry David (1817–1862), amerikai író, a transzcendentalista-csoportba tartozott. Természettudományi és szerzősége az őserdőben való magányos tartózkodásán alapulnak.

Thorium, radioaktív fém, ásványokban fordul elő, mesothoriummá és T.-ólommmá alakul át.

Thorma János, * 1870, festő, a nagybányai művésztelep tanára 1896–1927. (Szenvedők, Temetés után, Október elsején).

Thorockal-Wigand Ede, * 1872, építész, az Iparművészeti Isk. tan., az erdélyi népművészet kutatója, aki számos művet írt e kérdésről.

Thorwaldsen, Bertel (1770–1844), dán szobrász. Plasztikája lehiggadt, anyagszerű, de hideg, érzés nélkül való. Művei közül nevesebbek: Jason, Nagy Sándor diadalmenete. A három grácia, Krisztus stb.

Thot, a régi egyiptomiaknál a bölcsesség és tudomány védőistene; szent állata az ibisz.

Thót László, * 1878, ügyvéd, bíró, jogtudós; az igazságügymin. a nemzetközi jogi oszt. do'gozott, jelenleg a la-platai egyet. renes tanára.

Thett Rezső (1875–1922), tanár, író, irodalomtörténész.

Thököly-család (készmárki), a 14. sz. óta ismeretes. Thököly II. István 1654. grófi címet nyert. Ennek fia volt **Imre** (1657–1705), aki Erdélybe menekült és 1680–82. török segítséggel elfoglalta Felsőmagyarországot, fejedelemséggé választották, 1683. támogatta a török hadjáratot, de Sopronnál őt is megverték, a Felvidéket elvesztette, sőt a török is fogságba vetette a császáriakkal való alkudozás gyanúja miatt. 1686. szabadon bocsátotta, de csekély hadseregével eredményt elérni nem tudott. Apai halála után a szultán erdélyi fejedelmévé tette, **Heistert** és **Telekit** Zernyestől megverte 1690. A Diploma Leopoldinum kiadása után azonban talajt vesztett; török szolgálatba állt és az 1699. béke értelmében török származékba ment nejevel, Zrínyi Ilonával együtt.

Thrácia, az ókorban az Alduna és az Egei-tenger közt, most a Rhodope- és Istrandzsa-hegység, meg az Egei- és Márvány-tenger közt elterülő földdarabot neveik **T-nak**. **Nyi T. Görög**, **K-i T. Törökországgé**.

Thukydides (Kr. e. 471–396?), a legkiválóbb görög történész. A peloponnészi háború elő 21 éveinek történetét írta meg 8 könyvben.

Thul, a görög-római világban egy északi sziget (Izland?).

Thun, 1. Franz Anton, hg. (1847–1917), osztrák politikus. Csehbarát, klerikális föderalista politikát folytatott. 1889–96. cseh helytartó, 1808–09. osztrák miniszterelnök. — 2. **Leo**, gróf (1811–1888), osztrák államférfi, 1849–1860. osztrák közoktatásügyi miniszter.

Az 1855. konkordatum a szentszékek, a protestánsok ellen irányuló császári páténs jellemzik uralmát. Elete végén hevesen harcolt a kiegyezés ellen.

Thurgau, Svájc kantonja a Bodeni-tó partján, 1000 km², 140.000 német I. Talaja termékeny. Gabona és gyümölcs, marhatenyésztés, textilipar. Fővárosa Frauenfeld.

Thurner Mihály, * 1878, soproni polgármester.

Thury 1. József (1861–1906), tanár, turkológus és történész. — 2. **Zoltán** (1870–1906), színész, majd író. Elbeszélésműveket (Urak és parasztok, Közönséges emberek) és drámákat (Katonák, Asszonyok stb.) írt.

Thurzó-család (bethlentávi); 1. **János** vette meg a család alapját 1490. Legeznevesebb **György** (1567–1616), 1609. nádorrá választatván, mérséklő, kiegyenlítő politikát üzött.

Thünen, Johann Heinrich (1783–1850), német közgazdasági író. Főműve: Der isolierte Staat.

Thuringia, Közép-Németország egyik vidéke, amely 1919. 7. apról állam egyesüléséből szabadállammá alakult, 11,763 km², 1 1/2 millió I. Felszine hegy-völgyes. Földművelés, ige-

fejlett gyár- és tudományos ipar. Térképei (Gotha) és optikai műszerei (Jena) elsőik a földkerekségen. Fővárosa Weimar.

Tiara (gör.), a régi perzsa királyok fej-díszje; a pápa hármaskorona.

Tiberias (Tabarich), városka a Genezáreth-v. T-től Ny-i partján, 208 m-rel a tenger színe alatt. Herodes Antipas alapította (Kr. e. 26).

Tiberis (olaszul: Tevere), Közép-Olaszország legnagyobb folyója. 34 km. Rómán folyik keresztül, nem hajózható.

Tiberius, Claudius Nero (14–37), római császár, Augustus mostohafia és utóda.

Tiberius

Tibet, Közép-Ázsia legmagasabb országa, 2 millió km², 2 millió l. a Kuen-Lün és a Himalája között. Egyes csúcsai a 8000 m-t is meghaladják, de még a völgyek is elérik a 4000 m-t. Éghajlata zord. Állatai a juh, kecske, tevé és jak. Lakosai mongolok és Buddha-vallásúak. Egyházi és világi feje is a dalai láma, a cinek székhelye az ország fővárosa, Lhassza, 3600 m magasságban. 1912 óta csak névleg tartozik Kína fenhatósága alá.

Tiboldaróc kisk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., mezőkövesdi j., 2145 l., telefon, posta.

Tibor Ernő, * 1885, festő; naturalista tájképek.

Tibullus, Albius (Kr. e. 55–19), római

költő. Elégáinak a'aphangulata az érzelmesség, a nemes gyengédség.

Tibur (Tivoli), ókori város Róma mellett, írók, költők, császárok (Maecenas, Horatius Hadrianus) pazar villáival.

Tic, 1. Tik.

Tichy I. Gyula (1879–1920), festő; Székely Bertalan és Hollósy tanítványa. — 2. Kálmán, * 1888, festő és grafikus.

Ticino, fel. 6, Svájcban ered, átfolyik a Lago Maggiore-tavon és Pavia alatt ömlik a Póba. Vízét hajózó és öntözőcsatornák táplálására és villamosenergia előállítására haszn. **Ticket** (ang.) a. m. jegy.

Tieck, Ludwig Johann (1773–1853), író, a német romantikus iskola egyik vezére.

Tien-csin, E-Kína legnagyobb kikötővárosa a Pei-ho torkolata fölött, 800.000 l. A Császár-csatorna E-i végpontja. Gyapjupiac. Egyetem.

Tiepolo, Giovanni Batt., (1666–1770), olasz festő. Fényes technikai készség, üde színezés, gazdag képzelet jellemzik művészetét. Festett olajképeket is, gyakorolta a rézkarcot, melyet fia, Lorenzo és Domenico is folytattak.

Tiers érat (franc.) a. m. harmadik rend, a polgárság képviselői a 1789 előtti francia rendi gyűlésen, a papsággal és a nemességel szemben.

Tiffany, Louis Comfort, * 1848, amerikai festő, majd színesüveggyártó. Híresek opaleszcens, pávaszemé; és ezüst-foglalatu üvegdévényei.

Tiflisz, Transzkaukázia legnagyobb városa a Kura-fel. 6 mellett, 347.000 l.

Tifusz, hevenyfertőző betegség, melyet az Eberth–Gaffky-fél. T-bacillus okoz. A T-bacillus ivóvíz, tej, nyers gyümölcs, főzélék stb. útján kerülhet a szervezetbe. A T. tartama 4–6 hét, jellegzetes lázmenettel, gyomorbelültetekkel, legsúlyosabban a vékonybelet támadja. Gyakran lép fel járványszerűen.

Tigris, a m-skafélszékhez tartozó ragadozó emlős. Színe sárgás, fekete harántcsíkokkal. A him 2 m-nél hosszabbra is megnő. Hazája Ázsia.

Tigris, Mezopotámia második főfolyója, Kuránál egyesül az Eufráttal Satt el Arab néven. 2000 km; Bagdadtól lefelé gőzhajók járnak.

Tihany kisk., Zalai vm., balatonfüredi j., a T-i félszigeten, 848 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta. 1055. alapított apátságának templomában van eltemetve I. Endre király. Híres visszhangja újabb építkezések következtében gyengült.

Tihanyi Lajos, * 1866, festő, a 'nyolcask' egyike; 1920 óta Berlinben és Párizsban él.

Tik (franc.), rövid, heves kényszermozgás. **Tikáts** Adolf, * 1872, festő és grafikus; kiválik képrestaurlásával és Pest-Buda részleteit ábrázoló aquarelljeivel.

Tikos kisk., Somogy vm., marcali j., 304 l., ut. Balatonszentgyörgy, up. Várs.

Tilaj kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 610 l., ut. és up. Zalacsány.

Tilgner Viktor (1844–96), pozsonyi származású szobrász, a bécsi akad. tanára; barokk és rokokó portrék, dekoratív alakok, kutszopozatok és genre-szobrok. Legtöbb műve Bécsben (Pozsonyban a Hummel-szobor).

Tillier, Claude (1801–44), francia regényíró, Voltaire szellemének örököse. Népszerű regénye: *Mon oncle Benjamin*.

Tilly, Johann Tserclaes (1599–1632), a harmincéves háborúban a katolikus liga hadvezére. A fehérhégyi csatában döntően megveri a csehekét. Gusztáv Adolf fellépése után egyremásra vereséget szenved. A Rain közelében vívott csatában halálosan megsebesült.

Tilsit, K-porosz város a Memel-folyó mellett, 51.000 l. Vas-és malomipar. 1807. francia-porosz orosz béke.

Timár nagyk., Szabolcs vm., dadai felső j., 1660 l., ut. és up. Rakamaz.

Timárság, a börtnyártsnak az a módja, amelyenl timsót v. konyhasót használnak cserzőanyagúl.

Timár-Thein Miksa, * 1874, festő; arcképek, interieurök, Bp.-en festőiskolája van.

Timbre (franc.) a m. csegetyű, hangcsengés.

Timbuktu, város Ny-Afrikában a Niger-E-i kanyarulatanál, 7000 l. Az Algírból Szudánba érkező karavánok főállomása, 1893 óta francia.

Time is money (ang.) a m. az idő pénz.

Timeo Danaos et dona ferentes (lat.) a m. félek a Danaóktól, még ha ajándékot hoznak is. (Aeneis).

Times, The, Anglia egyik legnagyobb és legjobban szerkesztett naplaja. 1783. J. Walter alapította. Konzervatív és imperialista irányú.

Timid (lat.) a m. félénk.

Timok, a Duna jobboldali mellékfolyója és bolgár-szorb határfolyó; 171 km.

Timon (athéni), a plóponnesosi háború idejében ált híres embergyűlölő, aki egész vagyonát tüntetően elajándékozta. Shakespeare vigiátéka révén ismeretes.

Timon Akos (1850–1925), egyházigazs és jogtörténész, bp.-i egyet. tanár.

Timor, a Kis-Szunda-szigetek legnagyobbika, 32.617 km², 600.000 l. Rizs, donány indigo, fűszerek, finom butorfák. Ny-i fele hollandus, K-i fele portugál birtok.

Timsó, kettős só, vagyis két fém van benne, melyek változnak. A közönséges T. kén-savas alumínium és kálium, de van vas-T. stb. A köz. T.-nak igen fontos alkalmazása van különféle iparágakban (cserzés, textílfestés stb.).

Timur Lenk, I. Tamerlan.

Tinhal l. Tonhal.

Tinktúra (ol.) a m. színezés, kivonat; gyógyszerészetben: növényi v. állati anyag alkohol- v. éteroldatban.

Tinnye nagyk., Pest vm., bíai j., 1355 l., vasut, telefon, posta.

Tinódi Lantos Sebastyén (1510?–1556?), Török Bálint íródeákja, vándorló historias énekmondó. Művei 1554. jelentek meg nyomtatásban.

Tinta (ol. a m. szín), írásra használt folyadék, gubacsból, rézgálicból, vízből és bor-

ecetből készült, ma anilinfestékből. A másoló T.-ban gumiarábikum van, a kimoshatatlan T. pedig ezüstnitrát.

Tinódi címere

Tintahal (Sepia), puhatestű, lábasfejű tengeri állat. Veszedelem esetén a vízbe üríti tintazsákója tartalmát (szépiáfesték), amely a vizet zavarossá teszi, hogy így elmenekülhessen. (L. még: Sepia.)

Tintoretto, Jacopo Robusti (1518–94), clasz festő; barokk, nagyméretű kompozíciók, mozgalmal cselekvény, virtuóz távlati megoldás, merész világiítás.

Tip (ang.), versenyben jelzése a valószínűleg győztes embernek v. lónak.

Tipary Dezső, * 1887, magyar festő és grafikus; alakos és tájképek.

Tipográfia (gör.) a m. könyvnyomtatás.

Tipperary, ír város, 7000 l., a háboruban népszerű angol dalból vált neve ismerté.

Tipus (gör.) a m. nyomat, képmás; kül. minta, ósálak.

Tiráda (franc.) a m. nagyhangú szólam.

Tirana, Albánia fővárosa, 10.000 l.

Tirannus (gör.: tyrannos) a m. zsarnok, ered. aki felelősség nélkül s korlátlanul uralkodik.

Tiro, Cicero szabadosa és barátja, a gyors-írás föltalálója.

Tirol, alpesti tartomány, 28.800 km², 1 millió l. Felsőne túlnyomóan hegyes. Legmagasabb csúcs az Ortler (3902 m) a svájci határon. Főfolyói az Inn és az Etsch (Adige). Lakosságának nagyobbik fele német (E-on), a kisebbik olasz (D-en). E-i fele hűvös; erdőgazdag, marhatenyésztés. D-i fele enyhé eghajlatu; bor, gyümölcs, olaj, gabona. Fővárosa Innsbruck. 1919 óta D-i gazdagabb fele (16.200 km², 670.000 l.) Olaszorszáé; az E-i szegényebb rész (12.600 km², 315.000 l.) Ausztriának maradt. Mindkét részen számos üdülőhely.

Tirpitz, Alfred (1845–1930), német nagyadmirális; az ő indíványára proklamálta Németország a korlátlan tengereljáró harcot.

Tirrhéni-tenger, a Földközi-tenger beltengeré Itália, Korzika, Szardínia és Szicília közt.

Tirus (Tyros, Szur), föníciai kereskedő város-állam. Híres volt szövötpara, bíborfestése, fémipara. T. Karthago alapítója.

Tischendorf, Lob. Friedr. Konstantin (1815–73), lipcsei egyet. tanár, ujszövetségi kutató.

Tissot, Victor (1845—1902), svájci eredetű francia író. Híressé felületes utazásaival lett (*Voyage au pays des Tziganes; La Hongrie*).

Tisza, a Duna legnagyobb balparti mellék-folyója. A máramarosi havasokban ered és Tittel alatt ömlik a Dunába. 1419 km-nyi eredeti hosszát a szabályozások 966 km-re rövidítették. Csapdól lefele hajózható, Szolnoktól rendszeres gőzhajóáratái vannak.

Tisza 1. György deák, † 1656, a Tiszacsallád őse, aki I. Rákóczi György fejedelemtől 1636. 14. arad-, csanád- és temesmegyei falut és pusztaát kapott adományként. — 2.

István gróf, **T. Kálmán** fia (1861—1918), 1886. országgy. képvis. lett. Az 1889-i véderővitában tunt fel, mint kiváló debatter. A Bánfiy alatt folytatott obstrukciós harcokból a kormány oldalán szintén bőven kivette részét. 1903 végén miniszterelnök lett, az ellenzékekkel paktumot kötött s a törvényen kívüli állapot megszüntetése után simán kormányzott 1904 végéig, amikor egy Ugráról keltezett levelében a házszabályrevíziót bejelentette. Erre nézve javaslatot is terjesztett a parlament elé (Iex Daniel) s ezt Perczel Dezso elnök házszabályellenes elfogadtatta s utána a parlamentet felszalták.

Az új választások T. teljes vereségével végződtek, mire 1905 jan. lemondott. A koalíciós kormány lemondása után 1910. résztvett a nemzeti munkapárt megalakításában. Ennek győzelme után a Lukács-kormány által előterjesztett katonai javaslatokat mint házelnök a házszabályok megsejtésével megszavaztatta. Az új házszabályokkal szembezálló képviselőket karhatalommal vezette ki, majd 1913 jan. kabinetet alakított. 1914 júliusában a háború elhárításán dolgozott. Erős kézzel intézte a háborús ország ügyeit Ferenc József haláláig. IV. Károly alatt azonban, midőn az általános választójog kérdésében T. az uralkodó álláspontjával szembekerült, az új király 1917 jan. fölmentette állásától. Ezután, mint a debreceni huszárezred parancsnoka, kiment a harctérre. Később a király megbízásából Boszniában járt, hogy a délszláv politikusokkal megegyezzen, de nem járt eredménnyel. Az 1918. évi forradalom első napján, okt. 31. budapesti lakására katonaruhába öltözött csoport behatolt, amely T.-t meggyilkolta. T. nagyobb, főképp gazdasági irányú irodalmi munkásságot is fejtett ki. Összes munkáit az Országos T.-Emlékbizottság támogatásával az Akadémia adja ki. — 3.

Kálmán (1830—1902), államférfi, 1859. a pátenis ellen a ref. egyházi gyűlésen szólt föl. 1861. Teleki L. öngyilkossága után ő lett a határozati párt vezére és 1875-ig harcolt a kiegyezés ellen. Ekkor a Deák-párt és balkezőp fuzója után (szabadelpárt) átvette a kormányt, amelyet nem csekély ügyességgel 1890-ig tartott kezében. — 4. **Lajos** (1832—98), politikus, T. Kálmán testvérfőccse. 1871—74. közlekedésügyi miniszter. 1879. a kormány a szegedi árvíz mentési munkálatainak vezetésére királyi biztossá nevezte ki. Szeged újjá-

építése jórészt az ő műve. A király gróffia nevezte ki, Szeged szobrot emelt neki. — 5. **Lajos** gróf, * 1879, felsőházi tag.

Tiszaadony kisk., Bereg vm., vásárosnaményi j., 857 l., ut. és up. Tiszaszalka.

Tiszababóla nagyk., Borsod vm., mezőcs. j., 975 l., ut. és up. Tiszadorogma.

Tiszabecs kisk., Szatmár vm., fehérgyarmat j., 1399 l., telefon, táviró, posta.

Tiszabercel nagyk., Szabolcs vm., dadai fels. j., 2229 l., vasut, telefon, posta.

Tiszabездé kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 1482 l., vasut, ut. Tuzsér, posta.

Tiszabó nagyk., Szabolcs vm., tiszai közé j., 2066 l., telefon, táviró, posta.

Tiszabura nagyk., Szolnok vm., tiszai közé j., 2524 l., telefon, posta.

Tiszabüd nagyk., Szabolcs vm., dadai alsó j., 2277 l., ut. és up. Búdszentihály.

Tiszacséce kisk., Szatmár vm., fehérgyarmat j., 329 l., ut. Tiszabecs, up. Tiszakoród.

Tiszacsege nagyk., Hajdu vm., központi j., 4630 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tiszadada nagyk., Szabolcs vm., dadai alsó j., 2808 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Tiszaderzs nagyk., Szolnok vm., tiszai fels. j., 2813 l., telefon, táviró, posta.

Tiszadob nagyk., Szabolcs vm., dadai alsó j., 3928 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Tiszadorogma nagyk., Borsod, Gömör és Kishont egyes vm., mezőcsáti j., 1211 l., telefon, posta.

Tiszaeszlár nagyk., Szabolcs vm., dadai alsó j., a Tisza mellett, 3441 l., vasut, telefon; posta.

Tiszaeszlári vérvád, a 14 éves Súlymosi Eszter elűnése miatt emelték a rituális gyilkosság vádját több zsidó ellen, de 1887 aug. 3. a bíróság a vádlottakat fölmentette.

Tiszafa, a fenyőfélékhez tartozó cserje, nálunk is gyakori. Fája igen kemény, szívós, esztergályosmunkákhoz nagyon alkalmas.

Tiszafa ága

Tiszaföldvár nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 9722 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Tiszafüred nagyk., Heves vm., tiszafürec j., 9543 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Tiszagyulaháza kisk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., mezőcsáti j., 581 l., ut. Sajószöged, up. Tiszazederkény.

Tiszalgar nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 1610 l., telefon, posta.

Tiszainoka nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 1079 l., hajóáll., telefon, posta.

Tiszakanyár kisk., Szabolcs és Ung egyes vm., kisvárdai j., 1204 l., ut. és up. Dombrád.

Tiszakarád nagyk., Zemplén vm., sáros-pataki j., 2870 l., vasut. ut. Cigánd, posta.

Tiszakeresény kisk., Szabolcs és Ung egyes vm., tiszai j., 1462 l., telefon, ut. Tiszaszalka, posta.

Tiszakeszi nagyk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., mezőcsáti j., 2612 l., telefon, posta.

Tiszaköröd kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., fehérgyarmati j., 1170 l., ut. Szatmárceke, posta.

Tiszakürt nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 4367 l., hajóáll., telefon, táviró, posta.

Tiszaladány kisk., Szabolcs és Ung egyes. vm., dadai alsó j., 1330 l., telefon, posta.

Tiszalök nagyk., Szabolcs és Ung egyes. vm., dadai alsó j., 4977 l., vasut, táviró; telefon, posta.

Tiszaluc nagyk., Zemplén vm., szerencsi j., 2785 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tiszamogyorós kisk., Szabolcs és Ung egyes. vm., tiszai j., 797 l., ut. és up. Mándok.

Tiszanyafalu nagyk., Szabolcs és Ung egyes. vm., dadai felső j., 1718 l., ut. Rakamaz, posta.

Tiszánána nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 4847 l., telefon, posta.

Tiszaszlár kisk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., mezőcsáti j., 459 l., ut. és up. Tiszapalkonya.

Tiszörs nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 2414 l., telefon, posta.

Tiszapalkonya kisk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., mezőcsáti j., 1645 l., telefon, posta.

Tiszapüspöki nagyk., Szolnok vm., tiszai közép j., 2261 l., hajóáll., telefon, posta.

Tiszarád kisk., Szabolcs és Ung egyes vm., nyírbogdányi j., 724 l., ut. és up. Vasmegyer.

Tiszaroff nagyk., Szolnok vm., tiszai közép j., 4913 l., telefon, táviró, posta.

Tiszásas nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 1682 l., telefon, táviró, posta.

Tiszasüly nagyk., Szolnok vm., jászsgói alsó j., 2585 l., telefon, táviró, posta.

Tiszaszalka kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., vásárosnaményi j., 1096 l., telefon, táviró, posta.

Tiszazederkény kisk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., mezőcsáti j., 1416 l., ut. Sajószöged, posta.

Tiszazentimre nagyk., Szolnok vm., tiszai felső j., 3744 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tiszazentmárton kisk., Szabolcs és Ung egyes. vm., tiszai j., 1070 l., vasut, táviró, up. Mándok.

Tiszaszőlős nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 2543 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tiszatardos kisk., Szabolcs és Ung egyes. vm., dadai alsó j., 593 l., ut. és up. Tiszaladány.

Tiszatarján kisk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., mezőcsáti j., 1460 l., telefon, posta.

Tiszauz nagyk., Szolnok vm., tiszai alsó j., 1005 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Tiszaujfalú nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházi j., 2037 l., vasut, táviró, posta.

Tiszavalk nagyk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., mezőkövesdi j., 615 l., ut. és up. Borsodivánka.

Tiszavárkony nagyk., Szolnok vm., központi j., 1970 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta.

Tiszavid kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., vásárosnaményi j., 572 l., ut. és up. Tiszaszalka.

Tiszavirág, a kérészekhez tartozó 2—21/6 cm nagyságu rovar, lárvája vízben él, óriási tömegben rajzik.

Tisztaberek kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., csengeri j., 626 l., ut. Gacsály, posta.

Tisztítóüz (purgatórium), a kat. tanítás szerint az a hely, ahová azok jutnak, akik csak megtisztulás után kerülhetnek a mennyországba.

Titánok, a görög mitológiában Uranos és Gaia gyermekei, akik az olimposzi istenek elleni harcban elbuktak.

Titel, község. Bács-Bodrog vm., a Tisza torkolata fölött, 6000 l. Trianon óta Jugoszláviáé.

Titicaca, D-Amerika legnagyobb tava, Peru és Bolivia határán, 3800 m magasságban. Területe 8400 km².

Titkos Ilona, * 1900, színésznő, a Magyar Színház tagja.

Tittoni, Tommaso, * 1849, olasz politikus, 1903—6., 1906—9. és 1919. külügymin., lemondása után a szenátus elnöke.

Tituláris (lat.) a m. címzetes.

Titulus (lat.), a m. cím.

Titulus bibenidi (lat.) a m. jogcim az ivásra.

Titulus sine vitulo (lat.) a m. cím borju (t. i. jövedelem) nélkül.

Titus Flavius Vespasianus (79—81), római császár. Teruzsálem elfoglalásával befejezte a zsidó háborút (70); mint uralkodó bőkezű, szelid és igazságos. Emlékét a zsidó háború után emelt római diadalív örzi.

Tivadar kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., vásárosnaményi j., 286 l., ut. és up. Tarna.

Tivoli (az ókori Tibur), olasz városka Róma közelében, a Teverone mellett, 14.000 l. Vizesések. Nyaralók.

Tized, a termés 1/10 része, amelyet a régi jobbágynok kötelesek voltak az egyháznak be- szolgáltatni.

Tizenegyes v. büntetőrugás, a futballjáték.

ban egyik legsúlyosabb megtorlás, amelyet a kapuk előtt a tizenhatos vonalon belül elkövetett szabálytalanságokért ítél meg a bíró. A kaputól 11 méternyire kijelölt pontról rugják és igen gyakran gölt eredményez.

Tiziano, Vecellio (1477–1576), velencei olasz festő, aki termékenységével, előkelő optimizmusával, költői ízű érzékiségével, de kivált erőteljes kolorizmusával, festői látásával és széles ecsetelésű technikájával állandó ihlető tényezője a festészetnek. A koncert, Egi és földi szerelem, Flóra, Assunta, V. Károly, II. Fülöp, Onarcképe, Prometheus, Sisyphus, Lavinia, Krisztus tövissel koronázása, Lucretia.

Tizparancsolat, a Mózes 2. könyvének 20. részében található törvény, melyet Jahve a Sinai-heggyen nyilatkoztatott ki Mózes által Izraelnek.

Tóalmás nagyk., Pest vm., nagykútai j., 2170 l., telefon, posta.

Toast (ang.) a. m. i. piritott kenyérszelet. — 2. Pohárköszöntő.

Tobelfad, fürdőhely Grác mellett, Stájerországban. Szénsavas és kénes források.

To be or not to be (ang.) a. m. lenni vagy nem lenni (Hamlet).

Toblach (ol. Dobbiaco), tiroli falu, 1700 l. Nyaralóhely. Olaszországé.

Tobler János, * 1889, országgy. képvis.

Toboggan, az É-amerikai indiánok hosszú, keskeny szánja, amelyet most sportcélra haszn.

Tobolszk, város Ny-Szibériában, T. kormányzósg székhelye, 15.000 l.

Toborzás, a hadsereg kiegészítésének azon módja, amelynél az önként jelentkező férfiakat meghatározott időre és zsoldért felfogadják katonának. Ellentéte a sorozás.

Toboz, a fenyőfélék virágzata, amelyen körörszen helvezkednek el a meddő pikkelyek, ezek tövében vannak a termő pikkelyek.

Tocqueville, Alexis Clérel (1805–59), francia történetíró és publicista. 1849. külügyminiszter. Főműve: *La démocratie en Amérique* (magy. is).

Todoreszku Gyula (1866–1919), műgyűjtő; régi magyar könyvtárát óhajtása szerint özvegye (Horváth Aranka) a M. Nemz. Muz. könyvtárának adományozta.

Tófalu nagyk., Heves vm., egri j., 1152 l., ut. és up. Aldebrő.

Tófej kisk., Zala vm., novai j., 876 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tófü kisk., Baranya vm., hegyháti j., 294 l., ut. Szászvár, up. Ráckozár.

Tóga, a teljesiogu római polgárok nemzeti díszöltözete, szabása szerint palást, amelyet festői redőkben vetettek magukra.

Togo, 1919-ig német gyarmat Ny-Afrikában, 87.000 km², 1 millió l. Nagyobb és népesebb K-i része most francia, a másik angol.

Togo, Heihachiro, gróf (1847–1927), japán admirális. Résztvett az 1894. japán–kínai háborúban, az orosz–japán háborúban (1904–5) a japán flotta parancsnoka. T. verte tönkre az orosz hajóhadat **Csuzimánál**.

Tohavobohu (héber) a. m. üres és pusztá; zürzavar.

Toilette (franc.) a. m. pipereasztal, pipere, öltöny, illemhely.

Tóga

Tojás, voltaképpen minden állati pete, de inkább csak a madarak és hullók petéit nevezik így. A madártojások az állatvilágban előforduló legnagyobb peték. Kivülről méshéj burkolja őket. Ezen belül van a vastag fehérjeréteg, majd a T.-sárgája, melynek egyik világosabb foltja a tulajdonképpeni pete. A T. sárgája és a fehérje tartalék-tápanyagot képeznek, melyből az utód teste felépül. Madaraknál a test, hullóknál a Nap melege éri el meg a T.-okat. A T. tápértéke nagy fehérjetartalmánál fogva igen jelentős.

Tokaj nagyk., Zemlén vm., T.-i j. székhelye a Tisza mellett, az Eperjes-T.-i hegység D-i szélén, 5073 l., vasut, táviró, telefon, posta. Világhírű borpiac.

Tokaji bor, a Tokaj-Hegyalján mintegy 6 mf²-nyi területen termett bor. Ezek mind kiváló minőségűek, de különösen világhírű az aszabor.

Tokio, azelőtt Jeddo, Japán fővárosa, Nippon-szigetén, 2.000.000 l. Egyetem, tudományos intézetek. Gyakori földrengések, az 1923 szept. 1-i a város nagy részét elpusztította. Selylem-, lakk-, porcellán-, gépipar, hajóépítés. 1869 óta főváros. Kikötője Yokohama.

Toklász, a gabonafélék virágainak pelyvéja.

Tokod nagyk., Esztergom vm., esztergomi 3234 l. vasut, táviró, telefon, posta.

Tokorcs kisk., Vas vm., celledömölki j., 478 ut. és up. Celledömök.

Tolcsva nagyk., Zemplén vm., sárospataki 3038 l. vasut, táviró, telefon; posta.

Told kisk., Bihar vm., biharkeresztési j., 31 l. ut. Biharkeresztés, posta.

Toldi M. Klás, Nagy Lajos korában biharmegyei nemes, a népmonda szerint roppant erejével különböző hőstetteket követett el. A mondat először Ilosvai Selymes Péter dolgozta fel (1574), később Arany János.

Toldy i. **Ferenc** (1805–75), a magyar irodalomtörténész atyja. 1836. barátaival megalapítja a Kisfaludy Társaságot, 1861-től haláláig a magy. irodalomtört. tanára a bp.-i egyetemen. Főművei: A magy. költészet kézikönyve (németül is). A magy. nemz. irodalom története, A magy. költészet története, s egész sor irodalomtörténeti kiadvány. — 2. **István**, **Ferenc** fia (1844–79), író, miniszter, társelvtel. Művei: regények, színművek (s vigjátékok (A jó hazafiak, Az új emberek stb.)). — 3. **László** (1832–1929), zeneszerző, egyet. m. tanár. Kamarazenét és szimfonikus műveket szerzett. Operái: Sigfrid, Zöld kakadu, Cesarini és a Betyárkirálynő.

Toledo, i. város Spanyolország közepe táján, a Tajo mellett, 25.500 l. A spanyol hercegségek székhelye. Középkori és reneszánsz műemlékek. A Ny-i gótok, majd Spanyolország fővárosa 1560-ig. — 2. Kikötőváros az Egyes. Áll. Ohio államában az Erie-tó mellett, 243.000 l. Malomipar.

Tolerancia (lat.) a m. túrelmétség.

Toller, Ernst, * 1893, német lírikus és dramáiró. Résztvett a bajor kommunben, ezért 5 évet kapott. 1924. szabadult. Darabjai témája: a tömeg, a sztrájk, a világháború és a forradalom (Masse Mensch, Maschinenstürmer). Ujabb a szatirikus Der entfesselte Wotan.

Tolmács kisk., Nógrád és Hont egyes. vm., nógrádi j., 1045 l. vasut, táviró, posta.

Tolna nagyk., Tolna vm., központi j., 8230 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon; posta.

Tolnaes, Gunnar, * 1881, norvég filmszínész. 1923. visszavonult a filmtől.

Tolnai i. **Lajos** (1837–1902), református pap, tanár, regényíró. Realista irányu műveiben (Az urak, A polgármester ur, Dániel pap lesz) maró szatírával mutatja be a magyar társadalmat. — 2. **Vilmos**, * 1870, a pécsi egyet. a magyar irodalomtörténet ny. r. tanára, irodalomtörténész és nyelvész.

Tolanémédli nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 2161 l. vasut, táviró, posta.

Tolna vm., 3547 km², 262.000 l. Székhelye Szekszárd.

Tolnay Akos, * 1862, festő, a Fészek művészklub alapítója; tárgyában sokoldalú (genre-, arc-, vallásos-, tájképek).

Toloncolás, célja, hogy közveszélyes egyenet (csavargókat, koldusokat) illetőségi helyükre

szállítson. A T. v. kényszerutóval v. rendőri kísérettel történik.

Tolsztoj, i. **Konstantinovic** **Alexej** (1817–75), orosz költő és író. — 2. **Nikolájevics Alexej**, * 1880, az orosz irodalom egyik legpompásabb beszéelője. — 3. **Nikolájevics Leo** (1828–1910), orosz író, nyelve és egész műve legkezelebb áll az orosz néphez. Nagy regényei: Karenina Anna, Háború és béke, Fülámadás; novellái: Hadzsi Murat, A kozákok és drámái (Elő holttest) a naturalista írásművészet renkelei.

Tom. (lat.: tomus rövidítéssel) a m. kötet.

Tomahawk, az indiánok csatabárdja.

Tombak, sok rezet (80–90%) tartalmazó sárgarépa.

Tombola (ol.) a m. számlottó.

Tomcsányi i. **Lajos** (1846–1926), jézustársasági atya, hitiszonok. — 2. **Móric**, * 1878, a bp.-i egyet. a közigazgatási és közjog ny. r. tanára, felsőházi tagy. — 3. **Vilmos Pál**, * 1880, 1920–22. igazságügyminiszter, országgy. képvis., bp.-i egyet. a politika m. tanára.

Tom, a mai Constanta helyén volt római város a Fekete-tenger mellett, ahová Ovidiuszt száműzték.

Tonka István (1855–1923), zongoraművész, zenepedagógus, a Nemz. Zenedében a zongorasztály igazgatója.

Tomor kisk., Abauj-Torna vm., szikszói j., 507 l., ut. Homrogd, posta.

Tomor Ernő, * 1884, orvos és biclógus. Főbb munkái: Neubeugründung der Bevölkerungspolitik, A szociális egészségügy biológiai alapjai stb.

Tomori i. **Anasztáz** (1823–94), nagykorósi matematikai tanár, majd nagy vagyonával a magyar irodalom (Shakespeare-kiadás) és színház mecenása. — 2. **Pál** († 1526), kalocsai érsek és hadvezér. A mohácsi csatában, amelyben elesett, a magyar sereg vezére.

Tompa nagyk., Bács-Bodrog vm., bácsalmási j., 4825 l., vasut, telefon, posta.

Tompa i. **László**, * 1883, erdélyi író, szerkesztő. Két versköteete: Erd. ly. legyei közt és Északi szél. — 2. **Mihály** (1817–68), költő, református lelkész, a szabadságharcban tórtori pap. Népmondával, virágregével stb. a népies törekvések költője. A szabadságharc után főleg hazafias allegóriákat írt. Ezek közül legjelentősebbek: A madár fiahoz és A gólyához.

Tomptó, i. Szordónó.

Tomszk, város Ny-Szibériában, 74.000 l. Egyetem. Terménypiac.

Tonale, hágó Tirol és Olaszország közt, az Adamello és Ortler közt.

Tonelli Sándor, * 1882, a szegedi keresk. és iparkamara főtükára, közigazdasági író és műfordító.

Tonga-szigetek (Barátás-szigetek), polinéziai szigetscsoport brit fennhatóság alatt, 1137 km², 24.000 l. Fővárosa Nukualofa.

Tonhal (túnhal), a Földközi-tengertben élő makrélaféle, 2–3 m hosszúságot és 150–300 kg súlyt is elér. Husa izletes, májából készül a csukamájolaj.

Tonikus szerek (gör.), az ideg- és izom- tevékenységet élénkítő gyógyszerek.

Tonking, Francia India-Kína E-i része, 105.000 km², 7 millió l. (annamiták). Rizs, kukorica, cukornád, kávé, lakkfá; selyemtermesztés; szén, ón, wolfram, vas, grafit.

Tonna, 1. súlymérték, 1 T. = 1000 kg. — 2. A hajóúr mértékegysége, egy regisztr. T. = 100 angol köböl = 2,83 m³.

Tonnage (franc.), a hajó tonnatartalma, befogadóképessége.

Tónus (lat.) a m. mandulagyulladás.

Tónus (lat.), 1. árnyalat, színezet. — 2. Az élő állati szövetek állandó feszültségi állapota, kül. izmoknál.

Tonzura (lat.) a m. nyírás, kat. egyházi személyek külső ismertetőjele, a püspök felavatás előtt kinyíra a hajukat a fejüben.

Topáz, borsárga féldrágakő, legszebbek Cseh- és Szászországban. Az u. n. keleti T.; sárgás korund, a cseh-T.: citrin.

Topinambur, a napraforgóhoz tartozó növény, gumója táplálék. Amerikából származik.

Topográfia (gör.) a m. helyrajz.

Toponár kisk., Somogy vm., kaposvári j., 2526 l., vasut, táviró, posta.

Toque (franc.), kemény, ráncos sapka, 16. sz.-i viselet.

Tóra (törvény), Mózes öt könyvének zsidó elnevezése. A T.-t ma is pergamentre írják, még pedig tekercsekre, külön szekrényben van a zsinagógóban.

Torbágy nagyk., Pest vm., biai j., 1981 l., vasut, táviró, posta.

Torbes, francia város az Adour mell, 30.000 l.

Torda (Turda), erdélyi város az Aranyos-folyó mellett, 13.000 l. Szódagyára először használta fől a sármási fölgáz.

Torda-Aranyos vm., Erdélyben, 3500 km², 175.000 l. Székhelye Torda.

Tordai hasadék, a Hedsát pataknak mélykőbe vajt szurdoka; 18 km hosszú, 200 m magas, helyenként csak 5–10 m fenékszélességű hasadék Torda közelében.

Tordas nagyk., Fejér vm., váli j., 1360 l., ut. Kajászószentpéter, posta.

Torday I. Árpád, * 1874, orvos, a bp.-i egyet. a vér- és anyagforgalom betegs. c. rk. tanára. — 2. **Emil**, * 1875, fölfedező utazó. Közép-Afrika terjedelmes vidékeit kutatta át három útjában 1900–10 közt. Gyűjteményeinek java a British Museumba vándorolt, de a Magyar Nemzeti Múzeumba is jutott belőle. Bolyongások Afrikában c. munkája magy. is megj. Angliában él. — 3. **Ferenc**, orvos, a bp.-i egyet. a gyermekgyógyászat c. rk. tanára.

Toreador (spanyol), a spanyol bikaviadal lovas harcosa. A gyalog küzdő: torero.

Torino (Turin), olasz város a Felső Po mellett, 1/2 millió l. Nagy autóipar. Régi (1404) egyetem. Gazdag gyűjtemények. Itt élt és halt meg Kossuth Lajos.

Torja (Turia), nagyk., Háromszék vm.-ben, 2600 l., közelében a híres Büdösbarlang.

Torma I. Károly (1829–97), régész, orsz. képviselő, főispán, a kolozsvári egyet. közjogtanára, 1878–87. a bp.-i egyet. archeológiai tanára. — 2. **Zsófia** (1840–99), T. Károly huga, archeológus.

Tormafüde kisk., Zala vm., letenyei j., 648 l., ut. és up. Páka, up. Szécsisziget.

Tormás kisk., Baranya vm., hegyhúti j., 612 l., ut. és up. Bakóca.

Tormay I. Béla (1838–1906), állatorvosi akadémiai igazgató, földmivvelési államtitkár. Az állattenyésztési irodalmilag is sokat fogl.

— 2. **Béla**, * 1881, közgazdasági statisztikus, a postatakarékpénztár vezérigazgatója. — 3. **Cecil**, * 1876, írónó, folyóiratával, a Napkelettel a keresztény nemzeti irányzat támogatója. Művei: impresszionisztikus beállítású regények (A régi ház stb.), emlékiratok (Bujdosókönyv). — 4. **Károly** (1804–71), pestvárosi kórházigazgató, a népmozgalmi és egészségügyi statisztikai irodalom megindítója nálunk.

Torna, a rendszeres testedzésnek bizonyos zárt helyiségekben gyakorolt módja. Magyarországon az első nyilvános tornatermet 1863. alapították meg (Nemzeti Tornaegylet). Azután a T. a katonai kiképzésnek is egyik főrészt alkotja. Később a szabadtéri sportok elterjedése jelentőségét erősen csökkentette. A T. főformái: a szabadgyakorlatok és a szer-torna. A svédék és dánok a T.-t tudományos alapon megreformálták és így a svéd-torna és a ritmikus torna újra nagy népszerűségnek örvendnek.

Tornabarakony kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 249 l., ut. Hidvérgárdó, up. Bódvaszilás.

Tornado (spany.), romboló forgószél, Afrika Ny-i partján és É-Amerikában keletkezik.

Tornai Gyula (1862–1928), festő; keleti tárgy képek.

Tornakápolna kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 149 l., ut. és up. Szin.

Tornanádaska kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 363 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Tornaszentandrás kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 421 l., ut. és up. Bódvaszilás.

Tornaszentjakab kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 589 l., ut. és up. Hidvérgárdó.

Tornister (magy.: tarisznya), a katonák hátszájka.

Tornyai János, * 1869, festő, az alföldi parasztleletet ábrázoló képek.

Tornyosnémeti kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 943 l., ut. Hidasnémeti, posta.

Tornospálca nagyk., Szabolcs vm., tiszai j., 2484 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Torockó, széckely falu Torda-Aranyos vm., 1500 l., híres népviselet.

Torokgyík, a diftéria népies neve.

Torontálvásárhely (Debeljača) jugoszláviai község, 5200 magyar l.

Torontál vm., 9000 km², 600.000 l. Székhelye Nagybecskerek. Trianon óta csupán

ÉNy-i csücske maradt magyar, EK-1 negyede Romániáé, a többi Jugoszláviáé.

Toronto, kanadai város az Ontario-tó mellett, 513.000 l. Egyetem. Elelmi-, bőr-, vas- és gépipar; hajógyártás.

Torony kisk., Vas vm., szombathelyi j., 443 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Toronyi Gyula, * 1872, operaénekes, a M. Kir. Operaház tagja.

Torpedó (ered. a T.-alaku elektromos hal latin neve), a víz alatt önműködően továbbhaladó, halakul, nagy robbanó lövedék ellenséges hajók vizalatti megfutamására. A T-t T.-naszádról lanszirozó készülékből vetik ki a vízbe és hogy a víz alatt nagyobb távolságra is haladhasson, belsejében sürített levegővel telt üst és e levegő által forgatott turbina van, mely kisebb hajócsalvart hajt.

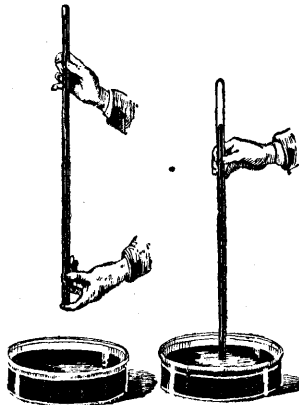
Torpid (lat.) a m. kábult, zsiabdadt.

Torquay, angol kikötőváros a La Manche csatorna partján, 40.000 l.

Torquemada, Tomas de (1420–98), dominikánus prior Segoviában, 1483-tól spanyol főinkvizitor. 8800 embert égettetett meg, 90.000-et pedig más súlyos büntetésben részesített.

Torres-szoros, tengeri út Ausztrália és Uj-Guinea között, 185 km széles.

Torricelli, Evangelista (1608–47), olasz fizikus, Galilei tanítványa. Sok kutatása közül legfontosabb a róla nevezett kísérlet, amely a higanyos légsúlymérő fölfedezéséhez vezetett. Kitűnő távcsöveket készített.

Torricelli kísérlete

Tortura (lat.) a m. kínzás, kivallatás (l. o.).

Torzíós inga, rendkívül érzékeny műszer a Föld felszínén beálló nehézségi változások mérésére; feltalálja b. Eötvös Loránt.

Torzíós mérleg (csavarási mérleg), finom fonálon függő vízszintes kar, két végén su-

lyokkal; a Coulomb-féle mérleg, az elektromosság csekély mennyiségeinek mérésére, az Eötvös-féle T., variometer, a nehézségi erő és a földkéreg tömegeloszlásának vizsgálatára. Az Eötvös Loránt által főtálatál eszköz fonálon feltűggesztett könnyű mérlegrud, végeiről 2 cgyenlő súly lóg le, az egyik valamely mélyben. A rudnak a vízszintes helyzetből való kitérése alapján a miligram milliómod részénel kisebb nehézségváltozásokat is meg lehet állapítani. Asványi kincsek kutatására használják.

Torzákra (karikatúra), olyan ábrázolás, amelyben a jellemző vonások túlzott arányokat nyernek nevetető v. gnyuló célzattal.

Torzo (ol.) a m. (csonka) törzs; be nem fejezett, v. megcsonkított szobor; ált. befejezetlen mű.

Torzszülött v. szörnyszülött, az olyan csecsemő, amelynek egyes testrészei hiányosan v. túlzottan fejlődtek ki, pl. parányi v. kettős koponya és agy, hiányzó v. többszörös testrészek stb.

Torvaj kisk., Somogy vm., tabi j., 1270 l., ut. és up. Tab.

Tory, Angliában a király, az anglikán egyház és a nagybirtok érdekeit védelmező konzervatív párt (l. még: Whig).

Toscanini, Arturo, * 1867, olasz karmester, a milánói operaház igazgatója.

Tósk kisk., Veszprém vm., devecseri j., 529 l., ut. Ajka, up. Tóskberénd.

Tóskberénd kisk., Veszprém vm., devecseri j., 595 l., vasut, ut. Ajka, posta.

Tószeg nagyk., Pest vm., abonyi j., 3859 l., vasut, táviró, telefon, posta. Híres régészeti lelőhely.

Toszkána, az ókori Etruria, tartomány Közép-Olaszországban. Felszine hegyes-völgyes, talaja kitűnően művelt. Műipara jelentékeny. Műveltsége igen magas. Számos tudós, költő, művész szülőháza. Fővárosa Firenze.

Tót l. Szlovák.

Tótáls (lat.) a m. teljes.

Totalizátor (franc.), a lőversenypályákon felállított fogadóhely, ahol a résztvevő lovak győzelme réteket fogadnak el.

Totem (kanadai indián szó) a m. törzsjegy, amelyekből fejlődtek a családi és országos nevek is. A törzsek többnyire valamely állatról nevezik magukat s így a T. az illető állat kezdetleges képét ábrázolja. Hitük szerint a törzsek ezen állatoktól származnak s így a T. vallásos istentisztelet tárgya.

Tóth 1. Aladár, * 1898; zenekritikus. Nagyobb tanulmányait Bartók Béláról, Kodály Zoltánról, a magyar modern zenéről írta. A Pesti Napló zenekritikusa. — 2. András (1858–1929), szobrász, több Kossuth szobrot készített (Nagykörös, Nagyszalonta, Cleveland). — 3. Árpád (1886–1928), író, impresszionista lírikus (Hajnali szerenád, Lomha gyalán, Az öröm illan). Nevezetes, mint műfordító (Baude-laire, Wilde stb.). — 4. Árpád, * 1872, zeneszerző és pedagógus. Férfikarokat, zongoradarabokat és sok elméleti és zong. okt. tan-

könyvet irt. — 5. **Béla** (1857—1907), író, hirlapíró. Korának népszerű elbeszélője. Legismertebb könyvei: **Száról szára**, **Mendemondák**, **Magyar anekdoták**, a **Boldogság** szövege stb. — 6. **Ede** (1844—1876), a Szilgetyi-utáni népszínművek legnépszerűbb írója. Vándorszínész volt; Falu rozsa c. darabjával hirtelen nagy sikert ért el. Egyéb művei: **Tolonc**, **Kintornás család**. — 7. **György**, * 1871, kuriai bíró. — 8. **Imre** (1857—1928), színész, a Nemzeti Színház tagja, majd igazgatója. — 9. **István**, * 1861, szobrász, nevezetesebb művei: a nagyvárad Szt. László-, a szombat-hegyi Szily-, a budai Hunyadi-szobor. — 10. **István**, * 1865, születés és növénygyász, a bp.-i egyet. r. tanára. — 11. **István**, * 1867, kuriai tanácselnök. — 12. **János** (1864—1929), 1892 óta képviselő, 1906—10. közoktatásügyi államtitkár, 1922 óta az Orsz. Földbirt. Bizóság elnöke, felsőlázsi tag. — 13. **Kálmán** (1831—1881), költő, a szabadságharc után zsurma-ízta lett. 1860. megálapította a Bolond Miskát, az első politikai vicclapot. A Irában Petőfi követője. Sikert ért el vigjátékaival (A király házasság, Nők az alkotmányban). — 14. **Károly**, * 1816, szegedi egyet. r. tanár, polgári törvénykezési joggal fogl. — 15. **Lajos**, * 1876, a debreceni egyetemen a magánjog ta. ára. Főbb művei: **Tanumány** a budgetjóról. Az örök-lési jog fogalma. **Magyar magánjog**. — 16. **Lajos** (1856—1926), orvos, 1890. a kolozsvári egyetemen a gyógyszer-tan. ára, ahol az egyetemi osztályt vezette, közoktatásügyi államtitkár. — 17. **László** (ungvárnémeti, 1788—1820), klasszikus irányú lírikus, mintája a görög költészet. Verselt görög nyelven is. — 18. **László**, * 1839, a Nemzeti Újság felelős szerk. Művei **Versék**, **Májusfa** (verses színdjáték). — 19. **László**, * 1895, bp.-i egyet. m. tanár, történeti, a Turul szerk. — 20. **Pál**, * 1887, orvos, országgy. képv. — 21. **Sándor**, * 1854, író, ny. epereji gimn. igazg. Ifjúági regényeket (Utolsó kuruc, Hellas ege alatt) irt. — 22. **Tamás**, * 1893, Szolnok város polgármestere. — 23. **Tihánér**, * 1889, teológus, a bp.-i egyet. a hitésznoklattan ny. r. tanára. — 24. **Zoltán**, * 1838, a bp.-i egyet. a közép-kori magyar hadtörténet m. tanára. — 25. **Zsigmond**, orvos, a pécsi egyet. a bon-tan ny. r. tanára.

Tóthfalussy Imre, * 1884, orvos, a hasüreg sebészetének bp.-i egy. m. ta. ára.

Tóth-Szabó Pál, * 1872, történetíró. Előbb premontrai pa., 1912—24. a főváros levéltárosa. Különösen a huszárok magyarországi szereplésével fogl.

Totila (uralk. 541—52), ke'ei gót király, Narses bizán. hadvezér ellen vezetett ütközetben elesett.

Tótkömlös nagyk., Békés vm., orosházi j., 10.420 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Totleben, Franz Eduard, gróf (1818—1889), orosz tábornok, Szabasztopol védője 1855, az orosz hadsereg főparancsnoka Bulgáriában 1878—1879.

Tótszentgyörgy kisk., Somogy vm., szigetvári j., 362 l., ut. Szigetvár, up. Görögsg. **Tótszentmárton kisk.**, Zala vm., letenyei j., 1072 l., ut. Letenye, posta.

Tótzentrál kisk., Somogy vm., marcali j., 891 l., ut. Kéthely, posta.

Tótzserechely kisk., Zala vm., letenyei j., 1521 l., ut. Murakeresztur, posta.

Tótfüau kisk., Somogy vm., barcsi j., 629 l., ut. és up. Lakócsa.

Tóth István, * 1867, kuriai bíró, tanácselnök.

Totum fac (at.) a. m. mindenes.

Tótvásony nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 1599 l., telefon, posta.

Touet, Paul-Jean (1867—1920), francia költő és regényíró, a fantai-iste-nek nev. írócsoport vezére, az ölet, a könnyű forma mestere.

Toulon város, Franciaország első hadikikötője a Földközi-tengeren, 115.400 l. Középkori műeml. Arzenál. Terménypiac. Szappan- és kőtelgyártás. Ha szát.

Toulk use, DNy-Franciaország legjelentékenyebb szárazföldi városa a Garonne mellett. 181.000 l. Egyetem. Gyáriar. Terménypiac. Középkori és renesszáns műemlékek.

Tou'cuse-Laufrec, Henri de (1864—1901), francia festő, a posztimpresszionizmus egyik legérdekesebb alakja, akinek főként plakátjai és litográfiái a legjellegzetesebbek.

Touraine, a Loire melletti francia tartomány, 123. Filőp Agost alatt vált királyi birtokká.

Tourcoing, francia gyárváros Lille közelében, 79.000 l.

Tournai, belga város a Schelde mellett, 36.000 l.

Tourné (franc.) l. Turné.

Tourniquet (franc.), i. érszorító eszköz, 2. forgó kereszt bejáratoknál, az átmenők számítására.

Tour, város Közép-Franciaországban. 75.000 l. Elelm-, selyem- és szőnyeg-ipar. Középkori és renesszáns emlékek.

Teus les trois (franc.) a. m. mind a három, a tarokkban használt kifejezés, amikor a skiz, a huszonegyes és a pagát az ütések közt van.

Toussaint l.-la genscheidtmódszer, Toussaint tanár és Langenscheidt könyvkiadó nyelvtanulási módszere magántanulóknak.

Tout comme chez nous (franc.), egészen úgy, mint nálunk.

Tout comprendre c'est tout pardonner (franc.) a. m. aki mindent megért, mindent megbocsát.

Tout égal (franc.) a. m. egészen mindegy.

Tout est perdu hors l'honneur (franc.) a. m. minden elveszett a becsület kivételével (I. Ferenc király a pávial csata után).

Tóváros nagyk., Komárom vm., tatai j., 5085 l., vasut, táviró, tele.ön, posta. Egybe-épült Tával.

Tövégyi I. Elemér, * 1872, orvos, a bp.-i egyet. az orr- és gégegyógyászat m. tanára; szépirodalmi munkásságát is fejt ki. — 2.

Tótyuz (1838—1918), író, a spiritizmus előharcosa.

Tovote, Heinz, * 1864. német naturalista regényíró.

Tower, (ang. a. m. torony). London vára. amelyet még Hódító Vilmos alapított. Később állami fogház és haláltértek kivégzési helye. Ma muzeum, fegyvertár és kaszárnya.

Toxalbuminok, fehérjenemű mérges anyagok, baktériumok anyagszere-termékei, továbbá a kigyóméregben és mérges növényekben.

Toxikológia (gör.) a. m. mérgegtan.

Toxikus (gör.) a. m. mérgező.

Toxinok (gör.: mérgek), a baktériumok által termelt mérgek. A T. mérgező hatása az ismert mérgeket lényegesen meghaladja. A tetanus-T. milligrammjának tizedrésze már megöli az apróbb állatokat.

Toynbee, Arnold (1852—1883), angol közgazd. író, akinek javaslatára az egyetemi műveltségű tagokkal bíró klubok a szegény negyedben telepeket (university settlements) létesítettek a munkásság életének tanulmányozására. 1884. alapították a londoni East End-en a T. Hall-t, a munkáskérdéssel foglalkozó benlakó kutatók számára.

Többnéjűség, I. Poligámia.

Tögy, a tehén és juh emlője, négy megnyúlt csescsümbővel.

Többszöm (Tuhutum), egyike a hét vezérnek, akik a honfoglalásban résztvettek.

Tök nagyk., Pest vm., bíai j., 1379 l., ut. Zsámbék, posta.

Tök, indás szárú, nagy, husos termésű növény. Takarmányozásra termelik a disznó-T.-öt, az uri-T. főzelék, a süttö-T. sütve csemege. A T. magjából olajat ütnek.

Töke, azok a javak, amelyek maguk is emberi munka termékei és további javak termelésére szolgálnak. A T.-ből származó jövedelem a T.-kamat, ennek élvezője a tökés.

Tökehal, Norvégia tengereiben óriási mennyiségben halásszák, beszóva és szárítva kerül forgalomba.

Tökés Anna, * 1904, színésznő, a Nemz. Szính. tagja.

Tököl nagyk., Pest vm., ráckevei j., 4018 l., vasut, telefon, posta.

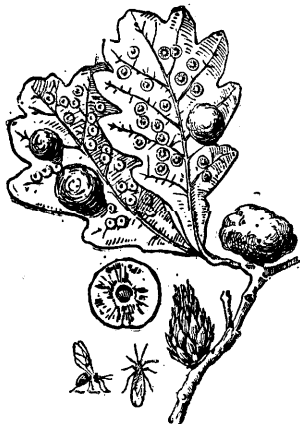
Tökölvanum, Tökölj Popovics Száva (1761—1842), által 1838. alapított nevelőintézet Bp.-en szegény és jó előmenetelű, görög kel. szerb egyet. hallgatók részére.

Tökgyessy Artur (1853—1920), festő; tájképek.

Tökgyfa, lombhullató (némely faja örökzöld), nálunk 18 fajtában előforduló fa. Fája kemény, építő-, bútór- és tűzifa. Termése a makk, disznók etetésére haszn. Cseresavat tartalmazó gubacsait cserzésre haszn. A T. egyik külföldi fajtájának kérge a parafa.

Tömeg, I. a mechanikában: anyagmennyiség. Ugyanazon helyen és időben a test T.-e arányos annak súlyával, tehát a T.-ek összehasonlítására a súlyukat mérjük meg. Így a T. egysége a fizikában a gramm, a mindennapi életben a kg. A T. nem függ a

nehézségi gyorsulástól, egy test T.-e a Föld minden pontján u. az, míg a sulya más a sarkon, mint az egyenlítőn. — 2. A szociológiában egyének csoportja, amelyet közös gondolat v. kívánság tölt el és tudatában van gondolatuk, akaratuk közösségének. Az egyén lelki életétől különböző viselkedését vizsgálja a T.-lélektan. Erről szól G. Le Bon műve; megj. magy. is.

Tölgygubacs a levélen, átmetszetben és a gubacsdarázs

Tömjén, az arabiai és Ny-afrikai tömjénta gyantája, amely hevítve a kat. egyházban füstölőszerű szolgál.

Tömörd kisk., Vas vm., köszeg-felsőöri j., 630 l., ut. Csepreg, posta.

Tömörkény nagyk., Csongrád vm., csongrádi j., 3797 l., ut. Csanytelek, posta.

Tömörkény István (1866—1917), archeológus, szegedi író és hírlapíró, 1904. a szegedi városi muzeum igazgatója. Elbeszélő műveiben az alföldi népettet rajzolja, a magyar parasztiélet mutatja be. (Jegyenék alatt, Vizenjárók, Egyszerű emberek stb.).

Tönnies, Ferdinand, * 1855, német filozófus és szociológus, kieli egyet. tanár, a Deutsche Gesellschaft für Soziologie elnöke. Legutóbbi műve: Kritik der öffentlichen Meinung.

Töpler Kálmán, * 1861, v. soproni polgármester, felsőházi tag.

Tördelés, a könyvnyomtatásban a szedés utáni művelet. A tördelő a szedést oldalakra rendezi, beleiktatva a megfelelő kiséket.

Török, a cséplésnél összezúzott, polyvával kevert szalma.

Töröky Géza, * 1873, a bp.-i bünt. törv.-szék elnöke.

Törökölly, a borsajtolás maradéka, amelyből a T.-pálinkát v. ecetet készítik.

Töröcske kisk., Somogy vm., kaposvári j. 531 l. ut. Kaposvár, ur. Simonfa.

Török I. Aurél (1842—1912), a bp.-i egyet. az antropológia tanára. Mint Broca és Topinard tanítványa, csontmérési irányban dolgozott. Ő alapította a bp.-i egyetemi ember-tani muzeumot. — **2. Bálint** (1527—1618), belgrádi bán, aki várának feladása miatt száműzetésbe került. I. Ferdinánd megkegyelmezett neki. Később János király pártjára állott. 1541. Buda védelmében kitüntette magát, majd a török fogságába került, ahol meghalt. Ő hozta be (1536) Debrecenben a reformációt.

— **3. Gyula** (1888—1918), regényíró. Művei: A porban, A zöldböves gyűrű stb. — **4. Ignác** (1795—1849), honvédtábornok, komáromi várparancsnok, az aradi vértanúk egyike.

— **5. Jenő**, * 1880, festőművész. — **6. T.-né Kovács Hermin**, * 1882, íróné. Művei: A harmadik, Tüzes hajnal, Az aranykapu stb.

— **7. Lajos**, * 1863, orvos, a bp.-i egyet. a dermatológia c. rk. tanára. Főművei: A bőrkórtan kézikönyve, Diagnostik der Hautkrankheiten, stb. — **8. M. Miklós**, a Nemzeti Újság és Uj Nemzedék munkatársa. 1919. Tolna vm. főispán-kormánybiztos volt.

Törökállat nagyk., Pest vm., központi j., 3728 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Török buza, a m. kukorica.

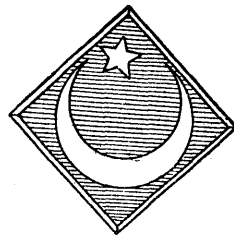
Török irodalom, nagyrészt perzsa és arab ha'és mellett fejlődött. A régi T. nevezetesebb költői: Junusz Emre (†1433); Szulejmán (†1403); a 15. sz.-ban Ahmed és Sejkhi (az epikában) stb. A 16. sz. legjelentősebb költője Baki (1526—1600). A 17. sz.-ban hanyatlás áll be, a köv. kor vezető alakja Sejkh Ghálib. A 19. sz.-ban az arab és perzsa befolyás háttérbe szorul, az európai áramlatok irányítók, főként a francia irodalom. Az újabb irodalom képviselői: Sinászi, Kemál, Hamid; majd Abtullah Dzsevdet, Hálid Zia, továbbá Tevfik Fikret, Hálide Edib, Resád Nuri stb. — Gazdag a népköltészet: a népdalokon kívül vezetések a népies szindarabok, árnyjátékok (karagöz).

Török Kopány kisk., Somogy vm., Igáli j. 1316 l., ut. Koppányszántó, posta.

Török nyelvek, az uralattíji nyelvtörzs egyik családja. A legfontosabb T. az oszmáni (ezt nevezik közönségesen török nyelvnek), a jakut, az uigur, a kirgiz, a baskir, a csuvas, az özbég és a turkmen.

Törökország, közírtáság a Balkán-félsziget K-i sarkában és Kis-Ázsiában. 1¹/₄ millió km², 10 millió l. Európai része kicsinyiségénél fogva (25.000 km²) csak földrajzi helyzetének köszönheti jelentőségét. A Fekete-tenger kijárata ezzel egészen T. birtokában van. T. zöme Kis-Ázsia (l. o.). Népsége tulajdonban mohamedán török. A földmívelés egészen kezdetleges. Főtermények a gabona, pamut, dohány, olaj, déligyümölcsök. Juha több van, mint bármely európai államnak, de egyéb állatokban szegény. Asványos kincsei

alig vannak feltárva, még kevésbé kiaknáva: szén, petroleum, arany, ezüst, cink, ólom, réz, magnézit, antimon. Ipara nagyrészt kézművesség és az is csekély. Vasutja kevés; utjai rosszak. Ez a termények értékesítését megnehezíti. Az 1923-i lausanne-i béke olyan politikai függetlenséget biztosít T.-nak, amilyet már kb. egy évszázad óta nem élvezett. — Fővárosa Anzora Kis-Ázsia közepén. — **Története**. A turkfajú ozmánok a mongol nép-

mozgalom idején telepedtek le Kis-Ázsiába. Osman (1288—1326) elfoglalta Brussát. A 14. sz.-ban Európába hatoltak és 1389. a rigómezei csatában megsemmisítették a szerb birodalmat, 1366. elfoglalták Bulgáriát, 1453. Konstantinápolyt, 1456. Athént, majd csakhamar az egész Balkán, Mezopotámia, Szíriát és 1517. Egyiptomot és így Mekka és Medina birtokukba jutva, Szolimán 1538. átvette a kalifa méltóságát is. Szolimán elfoglalta Magyarországot s ő fejezte be a török birodalom belső kiépítését is. Fényes uralma után azonban T. hanyatlásnak indult. Az európai keresztény államok: erőteljes fenntartó mentek át a törökök ellen és megkezdődött (18. sz.) a birodalom külső felbomlása. A keleti kérdés ezzel aktuálissá lett. II. Mahmud a janicsárokat megsemmisítette, de ezzel egyben az állam alapját rombolta szét. 1804. Szerbia kezdte meg szabadságharcát. 1821. Görögország, amely a flotta megsemmisítéséhez (Navarin 1827) és a görög állam függetlenségét biztosító orosz háborúhoz vezetett. Mehemed III. egyiptomi alkirály alatt Egyiptom vazallus állammá lett. 1861. Románia és Szerbia szabadította föl magát és a bosznia—hercegovinai fölkelések az 1875. háborúhoz vezettek Szerbia és Montenegro részéről, amely Oroszország beavatkozását vonta maga után. Az 1878. san-stefanoi béke megállapodásait a berlini kongresszus megváltoztatta, eszerint Montenegro, Szerbia és Románia teljesen független, Bulgária pedig vazallus állammá lett, Ausztria-Magyarország okkupálta Boszniát, Hercegovinát és Novibazart, Oroszország a kaukázusi határon nyert fontos területeket, Anglia Cyprust kapta és idegen hadihajóknak megtiltották a Dardanellékon való áthajózást. Egyiptomot 1882. az angolok szállták meg, Bulgária 1885. egyesült Keletrumé-

liával, 1896. Kréta autonóm lett, azonban T. 1897. a görög háborúból győztesen került ki. II. Abdul Hamid szultán (1876–1909) ügyes külső diplomáciával igyekezett T.-ot megmen-teni, belpolitikailag azonban reformellenes volt, az 1876–77. proklamált alkotmányt nem való- sította meg, az idegen hatalmak gazdasági- lag és politikailag kihasználta a birodalom gyengeségét és aktuális kérdéssé lett, hogy ki lépjen a felbomló T. örökébe. A ke- resztény nemzetiségek nyugtalansága a nagy- hatalmak beavatkozását idézte elő, 1908. ki- tört az utjörök katonai forradalom, mely Abdul Hamidot az alkotmány bevezetésére kényszerítette, Ausztria-Magyarország annektál- tatta Bosznia-Hercegovinát. Bulgária függet- lenségét proklamálta, valamint Kréta is az anyaországgal való egyesülést. A Konstanti- nopolban kitört ellenforradalmat macedón csa- patok leverték, Abdul Hamidot letették és V. Mohamed került a trónra. Az olasz–török háború kedvezőtlen kimenetele megbuktatta az utjörök kormányt, az első balkánháborúban elvesztette európai birtokait az Enosz–Midia vonalig, amiből a második háborúban Driná- polyt sikerült visszaszerezni. A béke Tö- rökországra nézve már 1914 nov. 1. véget ért, amikor a központi hatalmak oldalán vett részt a világháborúban. Ennek végén az antant 1918 nov. megszállta Konstantinápolyt és a sévsé-i békét akarta rákényszeríteni T.-ra, amely azonban ezt nem ratifikálta. A nacionalisták Kemal pasával élükön ellen- kormányt alakítottak és amikor a görögök 1919 máj. 15. Szmirnát elfoglalták és to- vábbi területeket követtek, új háború ütött ki, amelyben a görögök teljes vereséget szen- vedtek. 1920 ápr. ült össze az angolai nem- zetgyűlés, amely demokratikus alkotmányt ho- zott és 1922 okt. a szultánuságot megszüntette. Az 1923 júl. 24. lausanne-i béke K-Tráciát visszaadta a törököknek és mentesítette orszá- gukat minden idegen befolyás alól. Okt. 29. a nemzetgyűlés kiküldötte a köztársaságot, amelynek első elnöke Kemal pasa lett. 1924 elején a nemzetgyűlés Abdul Medzsid kalif- át letette és a kalifátust megszüntette s a volt császári család összes tagjait kiutasította.

Törökök, az ural-altjai népcsalád DNY-i ága. Kis-Azsiában zárt tömegben, Elő-Azsia egyéb részein és a Balkán-félszigeten elszórtan laknak. Vallásuk szunnita mohamedán. Számuk kb. 10 millió.

Törökszentmiklós nagyk., Szolnok vm., tiszai közép j., 26,303 földműves l., hajóáll., vasut, távíró, telefon, posta.

Törpe birtok, olyan kisterjedelmű föld, amely- nek jövedelméből a tulajdonos nem tud meg- élni.

Törpék, alacsonytermetű (130–150 cm magas), sötétbőrű népfaj Afrikában, D-Azsiában és a történelem előtti Európában. Most Közép-Af- rika őserdeire, Ceylonra és néhány indiai szig- etre szorítottak.

Törs Kálmán (1843–92), hirlapíró, ország- gy. képvis., egyideig az Üstökös szerk. Verse-

ket és elbeszéléseket írt, sajtó alá rendezte Déryné naplóját s a Margit-szigetről tanul- mányt írt.

Törtel nagyk., Pest vm., abonyi j., 4158 l., ut. Abony, posta.

Történelem, az a tudomány, amely az em- bernek, mint társas (szociális) lénynek a fejlődését kutatja és írja le, még pedig térben és időben korlátozva és összefüggés- ben a történes pszichikai és fizikai körül- ményeivel. Megkülönböztetünk politikai és kul- turtörténetet és pedig vagy általános (vi- lág-történet), vagy különleges (nemzeti) T. for- májában. A T. a maga anyagát az u. n. forrásokból veszi, amelyek megértéséhez, meg- fejítéséhez a T. segéd tudományai szolgálnak: a filológia, paleográfia, diplomatika, szfra- gisztika, heraldika, numizmatika, genealógia, kronológia és földrajz. Az egészet betetőzi a történetbölcselet, vagyis a T. alapelveinek kutatása és azok rendszerbe foglalása.

Történelmi materializmus, Marxnak az a felfogása, hogy a gazdasági tényezők, kül- a termelés módja állapítja meg egy társada- lom politikai, jogi, vallási, erkölcsi, művészeti és bölcseleti nézeteit és intézményeit és hogy a gazdasági alap változásával a »felépítmény« is megváltozik.

Törvény, tágabb értelemben jelenségek sza- bályszerűségének kifejezése. Így beszélünk a természet v. a társadalmi élet T.-eiről. Jo- gászai szóhasználatban T. az állam akarat- nyilvánítása. A T.-hozó hatalmat az ország- gyűlés gyakorolja, a kormányzó joga, hogy a T.-t kihirdetés előtt újabb megfontolás vé- ggett egy ízben visszaküldje az országgyűlésnek.

Törvényesítés, a házasságon kívül született gyermeknek a házasságból született egyen- lővé tétele, örökbefogadás, utólagos házasság v. királyi (kormányzói) engedély útján.

Törvényes osztályrészes, a fele annak, amit a jogosultak végrendelet hátrahagyása nélkül halál esetén örökölnének.

Törvényhatóság, az a közigazgatási szerv, amely az államterület egy részét igazgatja. Hazai jogunk szerint a T. 1. a törvény korlátai közt gyakorolja az önkormányzatot, 2. végrehajtja a törvényeket és a miniszteri rendeleteket, 3. egyéb közérdeklő ügyekkel is foglalkozhatik s ezekre vonatkozó határo- zatait egymással és a kormánnyal közölheti (politizálási jog).

Törvényszék, bíróság, amely részint első- fokon, részint másodfokon bíraskodik ugy- gal, mint büntetőperekben. Régebben csak társasbíróság volt. Ma egyes bírók is mű- ködnek a T.-en. Személyzete elnökből, ta- nácselnökökből és bírákból áll.

Törý I. Emil (1863–1928), építész, műegyet- tanár. Számos középület s elméleti munka szerzője. 1908. Pogány Mórival megalkotta a Nemzeti Színház monumentális tervét. — 2. **Gusztáv** (1857–1925), igazságügyi állam- titkár, az Igazságügyi Közlöny szerk.

Törzs, az ember és állatok teste a fej és végtagok nélkül; fa az ágak nélkül; sok

családból álló, nyelvében, szokásaiban stb. azonos embersoport.

Törzs Jenő, * 1887, színművész. 1907 óta a Magyar Színház, majd a Vigszínház hőszínesze. Vademberek c. darabot írt.

Törzsröklés, a földbirtok átörökítésének az a módja, hogy a birtok egy tulajdonos maradjon, a többi örökös pedig egy összegben v. évről-évre pénzben kapja meg a maga részét.

Törzstisz, az őrnagy, alezredes és ezredes gyűjtőneve.

Tötössy Béla (1854—1924), a bp.-i műegyet. az ábrázoló mértan tanára.

Töze, elhalt növényi (többnyire mocsári) részek tömör tömege, melynél megindult ugyan már az elszáradás folyamata, de a növényi szerkezet még egész világosan felismerhető. Mostani v. egykori mocsaras területeken található. Jó tüzelőanyag.

Tözsde, l. Aru- és értéktőzsde.

Tözsdebiróság, választott kereskedelmi bíróság.

Tözsdetanács, a tözsde előjárósága, amely a tözsde összes ügyeit vezeti. A T. tagjaiból alakul a Tözsdebiróság.

Trachea (gör.) a. m. légcső; a rovarok egész testét behálózó lélegzőcsövek.

Tracheotomia (gör.), légcsőmetszés, a légcső sebési megnyitása fulladás veszélye esetén.

Trachit (gör.), a harmadkorban keletkezett változatos összetételű vulkanikus kőzet. El-mállva jó termőtalajt ad (Tokaj). Építési célokra használják. Nagy tömegei egész hegy-lánokat alkotnak.

Trachoma (egyiptomi szembetegség), a szem kötőhártyájának fertőző gyulladása. A T.-s szem kötőhártyája megvastagodott, husvörös. Többféle alakja van. Megvakulásra is vezethet.

Trade (ang.) a. m. kereskedelem. **T. mark** (ang.) a. m. védjegy, gyári bélyeg.

Trade union (ang.) a. m. szakszervezet.

Tradíció (lat.) a. m. hagyomány; a ker. egyházban szóhagyomány utján fennmaradt tan.

Trafalgar, az Atlanti-óceánba nyúló hegy-fok Spanyolországban, Gibráltártól ENy-ra. 1805. Nelson itt verte tönkre a francia-spanyol flottát. A harcban Nelson elesett.

Trafalgar Square, London egyik legszebb tere, közepén Nelson szobra.

Tráfik (ol.) a. m. kereskedés, forgalom; nálunk dohánytözsde.

Tragant gumi, hideg vízben nem oldódik, mint az arabgumi, hanem nyálkává duzzad. Gyógyszerzetben, tov. kötőanyagként haszn.

Tragédia (gör.) a. m. szomorujáték. Főeleme a tragikum, amelyben egy érzelme (szenvedély) és egy kötelesség ütközik össze. Az egyes vét valamilyen erkölcsi törvény ellen és szükségképpen elbukik.

Tragikomikum (gör.), tragikus és komikus elemek vegyüléséből származik. Hatásában nevetéses és ugyanakkor megrázó.

Tragikus (gör.) a. m. szomorú, megrendítő.

Trágya, minden olyan anyag, mely a talaj termőképességét fokozza. A termelt növények ugyanis a talajból lassanként elfogyasztják

az alkalmas tápsókat, tehát gondoskodni kell ezek pótlásáról. A legrégebbi és egyik legjobb T. az istálló-T., vagyis a háziállatok ürülékai, amelyeket szalmával kevernek s az egészet hosszabb érési folyamatnak vetik alá. A talajban leginkább pótlásra szoruló anyagokat (nitrogén, foszfor, mész és kálium) mesterséges T.-kkal pótolják.

Train, l. Trén.

Trajanus, Marcus Ulpius, római császár (98—117), Dacia, Mesopotamia s Assyria meghódítója. Nagyszerű utakat, kikötőket s vízvezetéseket építtetett, gondoskodott a szegény gyermekek neveléséről, könnyített a nép gazdasági helyzetén (adóelengedés), pártolta az irodalmat.

Trajanus

Trajanus hidja, hét-közpilléres fahíd, amelyet Trajanus első dák hadjáratában 101—102. az Al-Dunán, Orsova táján veretett.

Trajanus oszlopa, Trajanus császárnak Decebal dák király fölött 107. arattott diadala emlékére Rómában emelt, ma is álló emlékoszlop, amelynek domborművei a dák hadjárat egyes jeleneteit ábrázolják.

Trak Géza, * 1877, Eger polgármestere. **Traktálni** (lat.) a. m. 1. tárgyalni; 2. banni valakivel; 3. megvendélni.

Traktátus (lat.) a. m. szerződés, értekezés, vallásos röpírat (trakta).

Traktor (lat.) a. m. vontató gép, kül. földmívelésben eke, aratógép stb. vontatására.

Traktus (lat.) a. m. 1. épületrúgny, 2. huzás.

Trambulín (ol.: trampolino), ruganyos ugródeszka, kül. uszodákban.

Tramini szőlő, a Rajna és Mosel vidékén, Franciaországban és Ausztriában elterjedt szőlő.

Tramontana (ol.), E-i szél.

Tramway v. tram (ang.) a. m. uccai vasut, lóvonat v. villamos.

Trance, l. Transz.

Trani, olasz város az Adria-tenger partján, 31.000 l.

Tranquillo (ol.) zenei műszó, a. m. nyugodtan.

Trans (lat.), összetételekben a. m. tul, át.
Transcendens (lat.) a. m. érzékfölötti, jelenti a tapasztalat határain túlesőt, nem érkezhetőt.

Transcendentalis (lat.), Kantnál jelenti a megismerésnek azt a módját, amely minden tapasztalást megelőző és amely az objektív tapasztalást lehetővé teszi.

Transfiguráció (lat.) a. m. átalakulás: Krisztus színeváltozása.

Transirozni (franc.) a. m. szeletelni.

Transleithánia (ujlat.) a. m. lajtátiuli föld, Ny-on Magyarországnak néha használatos neve.

Transsubstantiatio (lat.) a. m. átlényegülés, az a kat. tan, hogy az Urvasorában a megszentelt ostya és bor Jézus Kr. valóságos testévé és vérévé válik. Unnepe Urmajja.

Transylvánia (ujlat.), Erdély latin neve.

Tranzs (ang.: trance), álomszerű állapot, mit a bűnözis, spiritizmus jelenségeinél szoktunk észlelni.

Tranzakció (lat.) a. m. tárgyalás, kereskedelmi ügyet.

Tranzatlaní, Atiantí-óceánon tuli, tengerentuli.

Tranzbajkália, tartomány K-Szibériában, a Bajkál-tóól K-re, 600.000 km², 1 millió l. Külterjes földművelés, állattenyésztés; bányászat. Fővárosa Csita.

Tranzferálni (lat.) a. m. átszállítani, át helyezni.

Tranzformáció (lat.) a. m. átalakulás, átalakítás.

Tranzformátor (ujlat.) a. m. átalakító, oly vilamos készülék, amely az elektromos áram feszültségének, áramerősségének, esetleg periódusszámának megváltoztatására szolgál.

Tranzfuzió (lat.) a. m. átömlesztés, főleg vérátömlesztés.

Tranzhimalája, a Himalájával párhuzamos hegység, amelyet Sven Hedin 1906-8. kutatott át. Legmagasabb csúcsa a Nien-csen-tang-la, 7300 m.

Tranzjordánia (K-rak), arab emírség Palesztinától K-re, a palesztinai angol főmegbízott felügyelete alatt, 42.000 km², 200.000 arab l. Fővárosa Aman.

Tranzkespia (Turkmenisztán), Turkesztán Ny-i tartománya a Kaspi-tóól K-re, 1/2 millió km², 1/2 millió l. Ny-i része félsivatag, nomád állattenyésztéssel, K-i része művelésre alkalmas. Fővárosa Ashabad.

Tranzkaukázia, a Kaukázus déli része, most szovjetköztársaság Aszerbeidsannal és Örményországgal együtt, 193.000 km², 51/2 millió l.

Tranzkontinentális (lat.), a kontinensen áthaladó, pl. vasut.

Tranzkripció (at.) a. m. átírás.

Tranzmisszió (lat.) a. m. átvitel; erőátvitel fogaskerék, szij stb. által.

Tranzparens (lat.) a. m. áttetsző; kivilágított kép vagy fölirat.

Tranzpiráció (lat.) a. m. izzadás.

Tranzplantáció (lat.) a. m. átültetés, sebészi

eljárás, amely élőszövetnek vagy szervnek a test más helyére v. más szervezethez való átültetésében áll. Célja testi hiányosságok pótlása.

Tranzponálás (lat.) a. m. átvitel, áttétel: zenemű áttétele más hangnembe.

Tranzport (lat.) a. m. szállítás, szállítmány.
Tranzváli, a D.-afrikai Unio egyik állama, 285.000 km², 21/4 millió l., köztük 1/2 millió fehér. Tengerpartja nincs; külkereskedelmét Natal és a Fokföld kikötői közvetítik. Felszine magas fensík. Földművelése csak a helyi szükségletet fedezi. Juh-, kecske- és szarvasmarha-állománya jelentékeny. T. a Föld első aranytermelő állama. Gyémánt- és szénbányászata is számottevő. Ipara a háboru alatt lendült fel. Fővárosa Pretoria, legnagyobb városa Johannesburg.

Tranzverzális (lat.) a. m. haránt irányú, keresztben futó.

Tranzvesztíták (lat.), olyan emberek, akik a másik nem ruhájában szeretnek járni.

Tranzakció (lat.) a. m. tárgyalás, cselekvés.

Tranzit (lat.) a. m. átmeny, megjárás.

Tranzító (ol.) a. m. átmeneti. T.-kereskedelem, amely árukat kivitel céljából hoz be.

Trapani, kikötőváros Szicília ÉNy-i partján, 71.000 l. Sójárolás, korall-ipar.

Trapéz (gör.), 1. négyszög két párhuzamos, de nem egyenlő oldalal; 2. kötélben lógó nyújtó a cirkuszban.

Trapezoid (gör.), négyszög, amelynek nincsenek párhuzamos oldalai.

Trapezunt, török kikötőváros a Fekete-tenger partján, 55.000 l.

Trapp (ném.: Trab) a. m. ügetés.

Trappisták, szerzetesrend, amelyet Rancé apát 1665. alapított. Központi rendházuk La Trappe Franciaországban, amelyről nevüket nyerték. Szigoruan aszkéta életet élnek, földmunkával fogl., húst nem esznek, egymással nem beszélnek.

Trasimenus-tó (ma Lago di Perugia), Közép-Itáliában, 129 km², 217. Kr. e. Hannibal győzelme a rómalakon.

Trastevere, Rómának a Tiberis jobbpartján fekvő része. Itt volt Caesar hatalmas parkja, Hadrianus mauzóleuma (Angyal-vár). A T. fővezetésege ma a Vatikán s a Szt. Péter-templom.

Tranzirozni (franc.), építendő vasutvonallét kijelölni.

Trau (Trogir), az Adria partján mesterséges szigeten épült dalmát kikötővároska, 20.000 l. A kontinenssel hid köti össze. Várában talált menedéket IV. Béla magyar király a tatárok elől.

Traub, Gottfried, * 1869, német prot. teológus; művei az etikáról, a kapitalizmusról, a szociális kérdésekről.

Trauma (gör.) a. m. külső sérülés.

Traumás neurózis (gör.), nagyobb idejűség, felindulás által okozott súlyosabb idegbaj.

Traun, a Duna baloldali mellékfolyója, 180

km, a Salzkammergutból jön és Linz közelében ömlik a Dunába.

Trautmann Henrik, * 1868, a közigazd. egyet. az üzemetchnika ny. r. tanára.

Travemünde, Keleti-tengeri kikötő és fürdő Lübeck mellett, 2200 l.

Traverúno, méasztartalmu meleg forrásokból kicsapódott kemény mésztufa; építőkő.

Travesztia (olasz) a. m. áttöltözetés, komoly irodalmi mű tréfás utánzata.

Traviata (ol.) a. m. tévedt nő.

Traz, Robert de, * 1884, svájci francia író. Több regényt írt, Dépayement c. könyvében Magyarországgal fogl.

Trecento (ol., a. m. háromszáz), 1300–1399 terjedő kor.

Tree, Herbert Beerbohm, * 1854, német származású angol Shakespeare-színész.

Treff (franc: tréfle, a. m. lóhere), a francia kártya egyik színe.

Trefli, zsidó rituális kifejezés, a kóser ellen-téz, az előírásoknak meg nem felelő étel.

Trefort Agoston (1817–88), politikus és író. Eötvös József és Szalay László társaságában kiadja a Budapesti Szemlét. 1843. Zólyom város követe. 1844-től Kossuth Pesti Hir-lapjának főmunkatársa. 1848. keresked. államtitkár, majd miniszter. 1860-tól Deák-párti képviselő. 1872-től vallás- és közoktatási min.

Treitschke, Heinrich (1834–96), német történetíró és politikus, berlini egyet. tanár, képviselő, a német egység előharcosa, a Preussische Jahrbücher szerk. Főműve: Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert.

Trémázni (ol.) a. m. remegni, habozni.

Tremolo (ol.), zenei műszó, a. m. remegően, lebegve. Orgonán v. harmóniumon külön T.-regiszter van.

Trén (franc: train) a. m. szekér; a hadianyag szállításával fogl. fegyvernem.

Trencs, I. Franz, báró (1711–49), gazdag hovát család tagja, aki saját költségén felállított pandurrezredével harcolt Mária Terézia ellenségeivel. Zsákmányolás miatt bebörtönöztek, mire megmérgezte magát. Emlék-iratokat hagyott hátra. — 2. **Friedrich** (1726–94), kalandos életű katona, porosz és orosz szolgálatban, többször börtönre ítéelve, járt Magyarországon is, szabadgondolkozó irodalmi propagandát folytatott, Franciaországba ment, ahol a terror alatt vértapadon végezte életét. Megírta önéletrajzát.

Trencsén (Trencin), város a Vág mellett, 8000 l. Faipar. Trianon óta Csehszl.

Trencsénteplic (Trencianske Teplice), község Trencsén vm., 1500 l. Hires fürdőhelyi közsé-ny és csusz ellen. Trianon óta Csehszl.

Trencsén vm., 4456 km², 302.000 l. Szék-helye Trencsén. Trianon óta Csehszlov.

Tréner (ang.) az a sportember, aki versenyző atlétaik előkészítését v. telivér lovak begyakorlását végzi v. irányítja.

Tréning (ang.), a versenyzőnek a versenyekre való készülődése.

Trenk, I. **Trencs**.

Trente et quarante (franc. a. m. 30 és 40), hazárd kártyajáték.

Trentino, Trento város környéke; ált. Tiroli olasz része.

Trento (Trient), déltiroli olasz város az Adige mellett, 35.000 l. 1545–63. itt volt a tridentini zsinat.

Trenton, az Egyes. All. New Jersey állam fővárosa, 120.000 l. Kerámia és vegyi ipar.

Trepanáció (lat.) a. m. koponyalekésés, a koponya felnyitása, idegen testek, vér v. geny eltávolítására. Egyike a legrégebb ismert műtéteknek.

Trepanng, száriott és sózott tengeri ugorka-állat.

Treptow, Berlin egyik külvárosa, 30.000 l. nagy csillagvizsgáló.

Tres facium collegium (lat.) a. m. hárman alkotják a társaságot.

Treuga Dei (lat.) a. m. Isten békéje, a fegyveres harcok eltiltása szerda estétől hétfő reggelig a 11. sz.-ban.

Treviso, 6.-olasz város, 50.000 l.

Trezoar (franc.) a. m. kincs, pénzeszekrény, pánccszoza.

Triализm (lat.), egyes osztrák politikusok és publicisták állami koncepciója, amely szerint a Habsburg-monarchia német, magyar és szláv egységekből álló birodalommal alakult volna.

Trial stakes (ang.) a. m. kísérleti verseny kezdő lovak számára.

Trianguláció (lat.), 1. Háromszögelés.

Triangulum (lat., a. m. háromszög), háromszög, vasból készült ütőhangszer.

Trianon (Grand et Petit T.), két palota a versailles-i parkban. Az elsőt XIV., a másikat XV. Lajos építtette családi lakásnak. Ma muzeumok. Az elsőt 1920 jun. 4., magyar békeszerződés az ántántal.

Trianoni béke, a magyar béke delegáció-161 1920 jun. 4. Trianonban aláírt békeszerződés. A T. 14 részből, 364 cikkből áll. s a népszövetségi szerződést, Magyarország határainak megállapítását, a jóvátételi kötelezettséget, s hadseregére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. A békeszerződés Magyarország 282.870 négyzetkilométer területéből 92.833 négyzetkilométert hagyott meg és a 18.264.533 lélekszámú lakosságát 7.980.143-ra csökkentette. Eltörli az általános védkötelezettséget és a magyar zsoldos hadsereg létszámát 35.000 főben állapítja meg, s eltiltja a nehéz tüzérség, a tankok és repülő- lők használatát. A T. 161. cikke kimondja, hogy Magyarország a háborus tnyek által okozott károkat jóvátétellel tartozik. A jóvátétel biztosítására a szövetségesek elsőbbségi zálogjogot kapnak Magyarország összes állami jövedelmeire, és Magyarország kötelezettséget vállal, hogy összes gazdasági segélyforrásait a háborus területek újjáépítése végett rendelkezésre bocsátja. A kötelezettségeket a jóvátételi bizottság szabja meg. L. még Magyarország története.

Triász (gör.) a. m. háromság; geológiában

harmadkor, a Föld középkorának legrégebb rétegcsoportja.

Tribád (gör.), homoszexuális nő.

Tribunal (lat.), ered. a római tisztviselők emelvénye; ma törvényszék, bíróság.

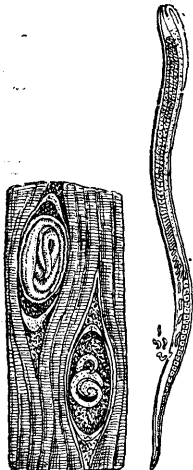
Tribunus, Kr. e. 494 óta római hivatalnok, a nép védője (l. Néptribun). A katonai T.-ok a légioi parancsnokok voltak.

Tribus (lat.), a régi Róma városrészei; eleinte 3, végül 35 volt.

Tributum (lat.) a. m. adó, kül. legyőzött népek és nem szuverén hercegek adója.

Tribün (franc.) a. m. emelvény, nézőhely, szécsék.

Trichina (magy.: borsóka), állati élőski, leginkább sertéshussal kerül az emberbe s okozza a trichinózis nevű betegséget. A T.-val fertőzött húsból az élőski a bélfalon át elárasztja az egész szervezetet s az izomszövetben telepszik meg. A T. elleni védekezés a hus alapos süítés-főzésében van.

Trichina; balról: betokolt állapotban az izomszövetben

Trichinopoly, város a britindiai Madras tartományban, a Kaveri-folyó mellett, 120.000 l. Hires templomok.

Triennium (lat.) a. m. háromévi időköz.

Trient, l. Trento.

Trienti v. tridentis zsinat, 1545. ült össze, az 1551–52. és 1562–63. években 25 ülésen a prot.-okkal szemben összefoglalta a kat. tanokat.

Trier, város Poroszországban a Mosel mellett, 57.000 l. Kertészet, élelmiszeripar, borpiac. Római emlékek.

Trieszt (Trieste), az E-i Adria legnagyobb

kikötővárosa, a T.-i öböl mellett, 1/4 millió l. Obszervatórium. Gyarmatarúpiac és feldolgozás, 1919-ig osztrák, azóta olasz.

Trieur (franc.), gabonatisztítógép, ferdén álló forgó hengerdob, amelynek mélyedéseiben a kis gyommagvak fennakadnak, a gabonaszemek átcsusznak.

Trifólium (lat.) a. m. háromlevelű lőhere.

Triga (lat.) a. m. háromfogatu római kocsi.

Trigeminus (lat.), háromosztatu ideg, az 5. agyideg, érző és mozgató idegekkel látja el a fejet és arcot. T. neuralgia a. m. arczsába.

Triglav (szlovén a. m. háromfej), 1. a Juli Alpok legmagasabb csúcsa, 2864 m. — 2. Az ég, föld és alvilág szláv istene.

Trigonometria (gör.) a. m. háromszög-mérés.

Trikál József, * 1873, pápai prélat, bp.-i egyet. a bölcséleti propedeutika ny. r. tanára, egyházi író. Főművei: A lélek, Természetbölcselet, A gondolkodás művészete stb.

Trikó (franc.), szorosan a testhez simul alsóruha, ruganyos, kötött T.-szövetből.

Trikolor (franc.) a. m. háromszínű zászló.

Trilla (ol.), zenei műszo, magyarul gyönyözés, a koloraturának egy faja, amelyben a főhang a mellette levő magasabb hanggal gyorsan váltakozik.

Trillió a. m. egymilliószor billió, 1 és 18 nulla.

Triboliták (gör.), háromkarélyos rákfajta a paleozoi-korból.

Trilógia (gör.), a klasszikus irodalomban három egymással összefüggő tragédia; ma általában három összefüggő nagyobb koncepciójú költői munkát jelent.

Trimeszter (lat.) a. m. harmadév (4 hónap).

Trimorf (gör.) a. m. háromalakú.

Trinidad, a Kis-Antillák legnagyobb szigete. 5000 km², 365.000 l. Kakao, cukornád, aszfalt. 1496. Kolumbus fedezte fel. 1797 óta angol. Fővárosa Port of Spain.

Trinitás (lat.) a. m. háromság, Szent-háromság.

Trió (ol.), három vonóshangszerre, vagy zongorára és két más hangszerre írt zenemű. Így nevezik táncdaraboknak, indulóknak középtételét.

Tripanosoma, élősködő egysejtű állat, az álomkór és más betegségek okozója.

Tripartitum, l. Hármaskönyv.

Tripla (lat.) a. m. háromszoros.

Triplex (lat.) a. m. hármas, háromszoros.

Tripolisz, É-Afrika egyik országa a Földközi-tenger partján. A környező területekkel együtt Lybia néven 1912 óta olasz birtok. 11/2 millió km², 1 millió l. A tengerpart és az oázisok kivételével csupa sivatag. Jelentősége csekély. Terményei kevés gabona, datolya, olaj, déligyümölcs. Fővárosa és kikötője T. 65.000 l.

Tripper (német), l. Kankó.

Triptychon (gör.) a. m. három részből álló festett vagy faragott oltármű; háromrészi kép.

Tristan da Cunha, angol sziget az Atlanti-óceánban Afrika mellett, 116 km², 100 l.

Trisztán és Izolda, eredetileg kelta monda. Trisztán nagybátyjának, Marke királynak megkéri s elhozza Izolda iz'andi királyleányt, de a hajóuton varázslattól olthatatlan szerelmre gyuladnak egymás iránt, megcsalják a királyt, míg végül tragikus halált halnak. A mondat többben feldolgozták, zenedrámának R. Wag. er.

Triton (gör.), embertestű, delfin'arkban s lólábakban végződő tengeri isten.

Triumphus (at.), a győzelmes hadvezér bevonása Rómába.

Triumvirék (lat.: triumvir.), a rég' róm i királ háromtagu papi vagy hivatalnokai testületek neve.

Trivium (at.), a tanítás alsó fokozata a középkorban; innen triviális a. m. közismert, elcsépt.

Trizs kisk., Gömör és Kishont vm., put'oki j., 345 l., ut. és up. Ragály.

Trocadero, 1. Cadix melletti vár, amelyet a franciák 1823. bevettek; — 2. en ek emlékére épült, most kiállítási helyül szolgáló épület Párizsban.

Trochaeus, egy hosszú és egy rövid szótagból álló versláb.

Trochu, Louis Jules (1815—96), fran i tábornok, 1870. Párizs parancsnoka, a vár védelmét vezette.

Trockij, Niko'aj, 1880. orosz új'ágíró és forradalmi politikus. Nagy szerepet játszott már az 1905—1907. évi első forradalomban, 1917-ig külföldön élt, 1917 tavasza óta a bolsevik forradalom egyik vezéralakja. T. szervezte meg a vörös hadsereget. 1929. száműzték.

Trócsányi 1. **Dezso**, * 1888, ta'ár, filozófiai író; (Humboldt nyelvbolcslelete). — 2. **Zoltán**, * 1886, író, volt könyvtáros. Sokat fordított oroszból, foglalkozott a régi magyar irodalom termékeivel. (Magyar régiségek, furcsaságok, A régi magy. irod. breviáriuma Gyöngyösön.)

Troelstra, Pieter (1860—1930), hollandi szocialista politikus. Tagja a hol'andi országgyűlésnek 1917 óta.

Troeltsch, Ernst (1865—1923), ev. teo'ógus, Heidelbergben egyet. ta'ár volt.

Trófeum (gör.), ellenségtől zsákmányolt fegyver.

Trogloditák (gör.) a m. barlanglakók.

Troilus, Priamos és Hekabe fia, a trójai háboruban Achilles megölte.

Trója (Ilion), Kis-Ázsia E-Nyi félszigetén a mondabeli T.-i há'oru színhelye. A monda szerint Apollo és Poseido i építették. 1870 óta a német Heinrich Schliemann ásatott a mai Hissar'ik faluná', s hat egymásután következő település nyomaira akadt. A VI. réteg a homerosi T., amelyet 540 m. kerületű bástyák, 5 m. vastag, 6 m. magas alapépitmények és 2 m. vastag és 5 m. magas falak védték. A vár területe 2000 m² volt.

Trójai háboru, a görög hőskor legnépszerűbb mondaköre. Paris trójai királyfi megszököteti Hélenát, Menelaos spártai király feleségét,

mire a görögség Agamemnon vezetésével hádjáratra indult Trója ele'. Hektort megöli Achilles, mire a rávasz Odysseus görög harcosokkal télt falovat juttat a várba. A harcosok éjjel megnyitják a kapukat, a görög sereg benyomul s ieldulja a várost. Ezután a hősök hazatérnek; Odysseus 10 évig bolyong, míg Ithakába jut; e romantikus bolyongás Homeros másik eposzának, az Odysseiának tárgya.

Trojka (orosz) a. m. hármas fogat.

Trojkár, sebészeti eszköz, háromlévű tő fémcsőben, testüregek megnyitására, folyadék v. levegő kibocsátása céljából.

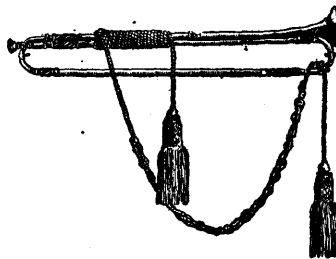
Troll, az északi néphitben fekete felhőn lovagoló, zivatart hozó lények.

Trollhätten, a Götacif vízesései Svédországban, **T. város** (16.000 l.) mellett, elektromos vizierőművek.

Trollope, Anthony (1815—1882), angol regényíró. Legnépszerűbb munkája a Szemet szemért.

Tromba (ol.) a. m. lég- (és víz-) örvény, forgóvíhar.

Trombita, a kürtökkel rokon, éles, tiszta hangu rézuúhangszer, mely a modern zenekarokban különböző hangolással szerepel. A természetes T.-n csak a harmonikus felsőhangok fújhatók. A ventil-T. és a tolszerkezetűek kromatikusak.

Régi har i trombita

Trombózis (gör.), az a folyamat, mikor a vér a vérpályán belül megalvad s eltömi egy vívdér üregét.

Tromsø, norvég város T. szigetén. 10.000 l. Halászi központ.

Trombeszéd, a'kotmányos monarchiákban az uralkodó T.-et szokott intézni a törvényhozás tagjaihoz az országgyűlés megnyitáson és berekesztésekor.

Tromdheim (Drontheim), Norvégia kikötővárosa a T. fjord mellett, 55.000 l. Halászat, halpiac.

Trónörökös, monarchiában az uralkodó kijelölt utóda a trónon. Nálunk 1918 végéig az uralkodó legközelebbi törvényes és egyrangú házasságból származó, r'mai kat. vallású férfi vérokonka. Nő csak akkor lehet T., ha a fiág kihalt. Az 1723: I—II. t.-c. (Pragmatica Sanctio) szabályozta.

Tropizmus (gör.), növényeknek és helyhez kötött állatoknak az a tulajdonsága, hogy ingerekre az inger irányához képest helyezkednek el. Az inger lehet a nehézségi erő (geotropizmus) stb. Ha az inger irányában történik az elhelyezkedés: pozitív T., ha az ingertől el: negatív T.

Troposféra, a légkörnek alsó, kb. 10 km. magasságig terjedő rétege. Azon túl: stratoszféra.

Troppau, a volt Osztrák-Szilézia fővárosa, 35.000 l. Textilipar. 1919 óta Csehszlovákiák Opava néven.

Trópus (gör.), 1. szókép, 2. forró égöv, az egyenlítőtől E-ra és D-re 23¹/₂°-ra húzódó terület.

Trottoár (franc.: trottoir), gyalogjáró.

Troubadour, l. Trubadur.

Trouvères, a középkorban francia udvari költők.

Trouville-sur-Mer, kikötővároska Le Havre-lal szemben, 6000 l. Igen látogatott tengeri fürdő.

Troyes, város Közép-Franciaországban, 55.000 l. Élelmiszer- és faipar, kötöttárúk.

Troy-súly (ang.: troy-weight), angol súlymérték, nemes fémekre és gyógyszerekre. A troy-font = 373,24 g.

Trozonyi Ferenç, * 1871, a megszünt bp-i kereset. akadémiá tanára. Művei: Bulgária közlekedési ügye, Magyarország vasuti tarifapolitikája, stb.

Trubadur, lovagi énekesek neve a déleuropai országokban, a 11–13. sz.-ban.

Trubeckoj, Pavel, herceg, * 1866, orosz szobrász; impresszionista (Tolsztoj lovon, Anyai ölelés).

Truck-rendszer (ang.), a munkabérnek áruban való fizetése, ami súlyos visszaélésekre ad alkalmat és a Ny-i törvényhozás ezért mindemitt tiltá.

Trumeau (franc.) a m. oszlopos tükrök.

Trust, a kartell amerikai fajtája. A T.-ökben egyesülő iparvállalatok átadják részvénytulajdonukat a T.-nek, amely vezetésüket vállalja és a hozzá befolyó nyereséget az érdekeltek közt szétosztja. Célja a racionális termelés, másrészt a verseny megszüntetése.

Trübner, Wilhelm (1851–1917), német festő, a karlsruhei akadémia igazgatója.

Trükk (franc.: truc) a m. fogás, fortély.

Trypanosoma, l. Tripanozóma.

Tschernichowsky, Saul, * 1876, modern héber költő, héberre fordította az Iliast és az Odyszeát. Verseiből egy kötet magyarul is megjelent.

Tseka, l. Cseka.

Tuaregek, hámita nép a Ny-i Szahara oázisain. Számuk kb. 1⁴/₄ millió. Állattenyésztők, kereskedők, karaván-kalauzok.

Tuba (lat.) a m. kürt, a ventilkürt-család basszusa.

Tubák v. burnót, dohánypor, esetl. illatosítva, orrba szippantják.

Tubarózsa (lat.: tuberosa), a liliumfélékhez tartozó erős illatú virág.

Tuberkuiln, a tbc. bacillusok anyagcsereferméke, Robert Koch ajánlotta a gumókör kezelésére. Gyógyító hatása ma is vita tárgya.

Tuberkuilózis (uj'at.), gumókör, görvlykör, fertőző betegség. Okozója a Koch által 1882. felfedezett T.-bacillus, ami leginkább belégzés útján jut a szervezetbe. A T. lefolyása igen különféle a szervezet hajlamosága vagy ellenálló ereje szerint. Leggyakoribb formája az évekre terjedő tüdő-T., mely leggyakrabban a tüdőcsucsonkon kezdődik, kedvező életviszonyok közt meggyógyul, más esetben fokozatosan roncsolja a tüdőt, mérgezi a szervezetet és tüdőorvadásban öli a beteget. A T. szorítokohaték csupán egyes szervekre is. A T. pusztításában az ember egyik legnagyobb ellensége.

Tubus (at.) a m. cső.

Tucat (lat.: duodecim) a m. 12 darab.

Tudat, a lelki életnek az a tulajdonsága, hogy tudomásunk van lelki életünk jelenségeiről.

Tudattalan. A lelki történések egy része az egyénben közvetlenül tudatra jut, »tudatos«; a másik része a tudaton kívül lefolyó lelki történések és az ezekben jelentkező lelki tartalmak: ezt nevezük tudattalannak (Unbewusst). Ez a pszichoaanalízisben a T. tágabb értelmezése. Szűkebb értelmezésben T.-nak csak azt a nem tudatos lelki történést, ill. tartalmat nevezük, amelyek az »én« ellenállása folytán ellojtás alá kerültek.

Tudor, angol uralkodónő 1485–1603.

Tudor-stílus, Angliában a 15–16. sz.-ban divott csucsvise stílus.

Tufa, laza, néha lyukacsos kőzet, tömörült vulkáni hamu vagy homok.

Tugra, a szultán névalírása.

Tulleriak, párizsi királyi kastély a Louvre mögött. A 16. sz. épült. Ma csak a két szélső pavillon áll fenn. Középső részén a T. kertje van.

Tuja, pikkelyes levelű kisebb, gualaaku fenyő.

Tula, város, Moszkvától D-re, T. kormányzóság főhelye. 150.000 l. Fegyver- és cukoripar.

Tulajdonjog, korlátlan és kizárólagos rendelkezési jog valamely dolog felett. A tulajdonos dolgát tetszése szerint használhatja, el is használhatja, megsemmisítheti. Törvények közérdekből a T.-ot korlátok közé szoríthatják.

Tulipán (török: tulband a. m. turbán), a liliumfélékhez tartozó virág, kül. Hollandiában (Harlem) termesztik.

Tulipán-mozgalom, ellenzéki politikusok által 1906. kezdeményezett iparfejlesztő és iparvédelmi mozgalom. Főleg társadalmi akciókra szorított. A T.-egyesület nagy lelkesedéssel indult meg, de teljes kudarccal végződött.

Tull Odön (1870–1911), festő és grafikus (Kovácsműhely, Vásár Bucariban).

Tullus Hostilius, a harmadik (mondai) római király.

Tulok, a herélt fiatal bikaborju.

Tultermelés, az az aránytalanság a gazda-

sági életben, amikor a javak termelése fölülmulja a keresletet. Következménye mindig áresés.

Tumor (lat.) a. m. duzzanat, daganat.

Tumultus (lat.) a. m. csődület, zavargás.

Tumulus (lat.) a. m. halom (történelemelőtti sírok neve).

Tundra, fagyos mocsár a Jeges-tenger lapos partvidékén. Növényzete túlnyomóan moha és zuzmó.

Tunguzka, a Jenisszei 3 hajózható mellék-folyója Szibériában.

Tunguzok, mongol nép K-Szibériában. Nomád állattenyésztők. Pogányok (sámánizmus). Számuk 100.000.

Tunika (lat.), a római férfiak térdigérő ing-szerű alsó ruhája, derékben övvel összefogva.

Tunisz, ÉNy-Afrika legK-ibb országa. 125.000 km², 2 millió l., köztük 150.000 európai. Fghajlata meleg és száraz. A tengerparton buza, árpa, olaj, bor; a belső hegyháton főleg juhtenyésztés; a sivatag oázisain datolya. Foszfáttelepei igen gazdagok. Vasúthálózata 2200 km. Fővárosa és kikötője T. 172.000 l. 1883. óta francia.

Tunnel (ang.) a. m. alagut.

Tunyog kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., mátészalkai j., 1184 l., vasut, ut. Győrtelek, telefon, posta.

Tur, a Tisza 90 km. hosszú baloldali mellékveze. Az Avas-hegységben ered.

Tura nagyk., Pest vm., aszódi j., 5913 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Tura (franc.), fordulat, ut, kirándulás.

Turán, Iránnal ellentétben a Perzsiától É-ra fekvő országok. L. Turkesztán.

Turán Géza, * 1883, orvos, bakteriológus és szerológus.

Turáni népek, vagy ural-altaji népek: az uraliak, altajiak, tulajdonképeni mongolok, török-tatárok és finn-ugorok. Ez utóbbi csoportba tartoznak a magyarok is.

Turáni nyelvek, Max Müller nevezte így azokat a nyelveket (ural-altaji stb.), melyek nem tartoznak az indogermán, a sémi vagy kínai nyelvcsoport egyikébe sem, de ma már, mivel nincs tudományos alapja, a nyelvtudomány nem használja ezt az elnevezést.

Turánizmus, tudományos és társadalmi mozgalom a turáni (magyar, finn, észt, török, bolgár, japán, koreai és kínai) népeket átölelő fajiskü ápolására. Vezető szerve az 1910-ben alakult Turáni Társaság, kiadja a Turán c. folyóiratot.

Turbán (perzsa-török: tülbend), fehér kendő, amelyet a mohamedánok fejükön a fez körül csavarva hordanak. A Mohamedtől származó nemesség zöld T.-t visel.

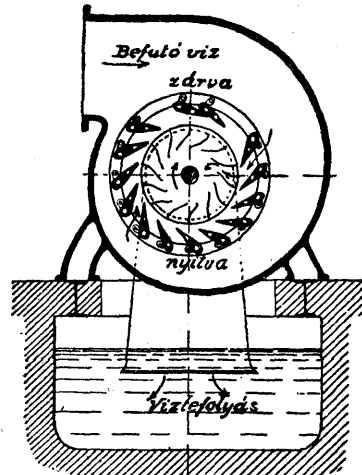
Turbina (ujlat.), vízzel, gőzzel, v. gázzal hajtott, lapátos forgókerekből álló motor, mely óriási fordulatszámmal is járhat (pl. percenként 30.000 fordulatu a Laval-féle gőzturbina). Minden T. lényege az, hogy a hajtó víz, gőz, vagy gáz nagy erővel ütődik egy kerék lapátjaira s így a kereket forgásba hozza. A T.-k

mind nagyobb szerephez jutnak a modern technikában.

Turbogenerátor (ujlat.), egybeépített turbina és áramfejlesztőgép.

Turbulens (lat.) a. m. zavargó.

Turchányi Tihamér, * 1874, tanár, történetíró.

Vizturbina

Turenne, Henri de Latour d'Auvergne (1611–1675), francia hadvezér XIV. Lajos korában.

Turf (ang. a. m. gyepe), löverseny pályá.

Turfa, l. Tőzeg.

Turgenjev, Szergejevics Iván (1818–1883), az első nagy orosz regényíró, akinek műveit Európa megismerte, rajtok keresztül ismerte meg először az orosz népet és az orosz földet. T. nagy regényei: Uj nemzedék, Apák és fiuk, Nemesi ízeszek. Számos romantikus novellát is írt. T. élete javarésztet külföldön töltötte.

Turgor (lat.), a szövetek duzzadt, folyadék-al (pl. v.) teli állapota.

Turgot, Robert Jacques, báró (1727–1781), francia államférfi, a fizikokratizmus híve. XVI. Lajos pénzügyminisztere. Reformterveiben mind az benn volt, amit később a forradalom megvalósított (adóreform, iparszabadság stb.), de a reakció megbuktatta. Visszavonult és tudományának élt.

Turhamirigy, l. Hypophysis.

Turi Béa, * 1875, esztergomi prelátkanonok, országgy. képvis., hírlapíró, az Alkotmány és Nemzeti Újság szerk. volt.

Turi-Jobbagy Miklós, * 1882, arcképfestő és szobrász. Művei: a műgyetemi József nádor szobor, Csernoch hercegprímás, stb.

Turin, l. Torino.

Turistvándi kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., fegyérgyarmati j., 687 l., távíró, telefon, posta.

Turisztika (franc.), a legegészségesebb szabadtéri sportok közé tartozik, mert a testedzésen kívül megtanít a természet szépségeinek élvezetére. Egyszerűbb formái nagyobbságúak a szabad természetben, nehezebb formája a hegymászás, olykor veszedelmes formája a sziklamászás (alpinizmus). Nálunk az utóbbi években fokozódott a jelentősége.

Turkesztán, helyenként sivatagos terület Belső-Azsiában, török-tatár lakossággal. Ny-i Turkesztán $11\frac{1}{2}$ millió km², 7 millió l., a 19. sz.-ban orosz uralom alá került. Földje tulajdonosan sík; a hegyekből lefolyó Szir Darja és Amu Darja vízzel öntözik a földeket. Az oroszok itt vasutakat építettek és meghonosították a pamuttermelést. Most Turkmenisztán (Transzkaspia) és Uzbekisztán szovjet-köztársaságokba bomlott. Városai Taskend, Szamar-kand, Kiva. — K-i Turkesztán $11\frac{1}{2}$ millió km², $13\frac{1}{4}$ millió l. 5000–8000 m magas párkányhegységek. Főfolyója a Tarim. Itt is csak öntözéssel lehet a földet művelni. Kína fenntartása alatt áll, de az összefüggés igen laza. Fővárosa Urumszi.

Turkeve, r. t. város, Szolnok vm., 12.973 földműves l., vasut, távíró, telefon, posta.

Turkmenisztán, l. Transzkaspia.

Turkománok, török-tatár néptörzs az Amu Darja és a Kaspi-tó között. Számuk $11\frac{1}{4}$ millió, 1818 óta orosz uralom alatt.

Turku, l. Ato.

Turmalin (franc.), kristályos ásvány, szilikát, kekes, vöröses színű, átlátszó. Ekkó. Polarizációs készülékekhez haszn.

Turné (franc.) a m. körutazás, művészi körút.

Turner, J. M. William (1775–1851), angol festő, a modern tájfestés legszélesebb hatású mestere. Nevebb művei: Felhős napfölkelte, Karthago építése, Nelson halála, Holdfény.

Turmas (at.) a m. forduló, sorrend.

Turu-Severin, román kikötőváros a Duna mellett, a Vaskapu a tárt, 24.000 l.

Turó, tejtérmező, amelyet úgy nyerne, hogy a megvasonyodott tejből kicsapódott kazeinről a savót vázonzacsokban lecsurgatják. Tehénv. juhtejből egyaránt készítik. Alkalmos módon konzerválva, a T. hosszabb ideig is eltartható.

Turócszentmárton (Turčiansky Svätý Martin), község, a szlovák értelmiség központja a Turóc mellett, 4000 l.

Turóc vm., 1123 km², 56.000 l. Székhelye Turócszentmárton. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Turóci János (1435–1490), kronikáiról Mátyás király korában, ítéltömester. Munkája: Chronica Hungarorum, az első hazai nyomtatvány (1473).

Turóczy-Trostler József, * 1888, tanár és író. Magyar és német irodalomtörténettel fogl.

Turonyi kisk., Baranya vm., siklósi j., 321 l., ut. Szalánta, up. Gyüd.

Turpis (lat.) a m. csunya T. causa, a. m. erkölcstelenség.

Turricse kisk., Szatmár és Ugocsa egyes. vm., fegyérgyarmati j., 601 l., ut. és up. Gacsaly.

Turu, i. (karvaly, saskeselyű), ősi magyar hadicimer szimbóluma, amely Magyarország összetett címérében (a régi Erdély címérében) is szerepel. — 2. A magy. heraldikai és genealógiai társaság közlönye 1882-től.

Tury l. Gyula, * 1866, festő; arckép, ol-tárkép, freskó; legismertebb képe a Velencei zarándoklat. — 2. Sándor Kornél, * 1892, a szegedi egyet. a keresk. és váltófog ny. r. tanára.

Tus (franc.), fekete festékanyag; a kirai T. koromból, vizahólyagból és mosuszból készül.

Tusculum, az ókori Latium egyik megszer-sített városa, környékén az előkelő rómaiak pompás villáival. Átvitt értelemben visszavonulásra alkalmas lakóhely (tuszkulánium).

Tusirozni (franc.) a m. érinteni.

Tusnad (Tusnad), község Erdélyben, az Olt mellett, 2300 l. Fűdőlly.

Tusz, aki valamely szerződés teljesítéséért személyével (sokszor életével) jött áll. Régebben a háborúban a meghódított városok tekintélyes polgárait szedték T.-okul. A szerződés megszegése esetén a T.-okat megölték, vagy súlyos fogságba vetették.

Tuszkulánium, l. Tusculum.

Tut-ank-Amon a m. Amon élő képmása, Kr. e. 13. sz.-ban élt egyiptomi király. Műkinckekben igen gazdag sírját 1922 nov. találták meg Lord Carnarvon és Carter, Luxor mellett.

Tutmozisz, több 6-egyiptomi király neve.

Tutor (at.) a m. gyám.

Tutsek Anna (Tábori Róbertné), * 1869, novellista, regényíró, a Magyar Lányok szerk. Számos művet írt a lányifjúság számára.

Tutti (o.) a m. valamennyi; T.-frutti: fagy-lalt vegyes gyümölcsből.

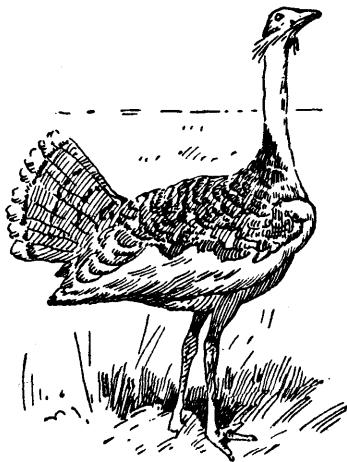
Tuzok, a darufélék rendjébe tartozó leggyögyobb hazai madár, a him kb. 110 cm. hosszú.

Tuzsér kisk., Szabolcs vm., északi j., 1525 l., vasut, távíró, telefon, post.

Tuzson János, * 1870, botanikus, a bp-i egyet. a növényrendszertan és a növényföldrajz ny. r. tanár. Főműve: Rendszeres növénytan.

Tübingen, német város Württembergben, 20.000 k. Ujkori (1677) egyetem.

Tüdő, a fejlettebb szárazföldi állatok lélegző szerve. Embereknél a T. bejáratát gége-gének nevezik. Ennek folytatása a gége-cső, amely elágazik s a tüdő két felét alkotja. Embereknél a jobbtüdő nagyobb (háromlebensyű), a bal-tüdő kisebb (kétebensyű). Az egész T. a mellüregben van elhelyezve. Feladata, hogy a vénás vérből a gázalaku bomlástermékeket (szénavat és víz-savot) eltávolítsa s friss oxigénnel látssa el. Ez a eltá-csere a tüdőhólyagocskák hártlyás falán át történik.

Tuzok

Tüdőgyulladás, hevenyfertőző betegség. Hirtelen kezdődik rázóhűveléssel, köhögéssel, magas lázzal. Lényege savós, megalvadó izzadmány fellépése a tüdőben. Amint ez az alvadé izzadmány oldódni kezd, leesik a láz (krízis).

Tüdős Endre, orvos, a bp.-i egyet. a gyermekkoros idült és hevenyfertőző megbetegedéseinek m. tanára.

Tüdőtágulás, l. Emfizéma.

Tüdővész, l. Tuberkulózis.

Tükör, voltaképen minden sima felület, mely a rászó fénysugarakat visszaveri, de a legjobb tükör a fémhádappal ellátott üveglemez szolgáltatja. Ezt a fémhátlatot ónfoncsor (őn oldata higanyban) szolgáltatja. Fizikailag a T. által adott kép a T. mögött ugyanolyan távolságban képződik, mint amennyire van a tárgy a T. előtt.

Tükörözés, a fénysugarak szabályos visszaverődése sima felületeken. Főtörvénye, hogy a sugár mindig ugyanolyan szög alatt verődik vissza, mint amilyen szög alatt beesett.

Tülevélek, a fenyőfélék más nevezése a leveleik alakja után.

Tüll (Tulle, francia városka neve után), ritkaszővésű, hálószerű szövet.

Tüllök, üreges szárú, fuvóhangszer.

Tüpezn, a férj által a feleségnek apró (csalétt stb.) kiadások fedezésére adott összeg.

Türbe (arab) a m. kupolás sirmélek.

Türelmi ^{rendelvény} II. József 1781. kiadott rendelvénye, amely a protestánsoknak és gör. keletieknek szabad vallásyakorlatot biztosít.

Türje kisk., Za'a vm., zalaszentgróti j., 2638 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Türkisz (franc.), zöldes-kék, átnevelésző drágakő; ékszernek díszítésére használták.

Türr István (1824—1903), magyar származású o'asz altábornagy, fontos szerepet játszott Caribaldi oldalán az olasz egység létrehozatalában, amiért altábornagy (s az o'asz kir. hadsegéde lett. Az amnesztia után hazatért, főként közgazdasági, közművelődési és békepolitikai ügyekkel foglalkozott.

Tüskésdísznó, l. Sündisdísznó.

Tüskeszentpéter kisk., Za'a vm., zalaszentgróti j., 442 l., vasut, ut. és up. Zalaszentgrót.

Tüskevár kisk., Veszprém vm., devecseri j., 1177 l., vasut, táviró, posta.

Tüsszentés, az orr nyálkahártyájában lévő idegvégződéseket áltai kiváltott reflex; előidézheti az orrban lévő idegen test, hűlés, erős szag.

Tűzálló, minden olyan anyag, amely magas hőmérsékleten nem ég el és nem olvad meg.

Tűbiztos anyagok, az ammóniumsulfáttal, vízüveggel, rézvitrióval stb. átitatott anyagok.

Tűzérés, fegyvernem, amelyek feladata: ágyukkal az ellenség pozícióit löni, azt nyugtalanítani, a saját gya.óság és lovasság muveleteit előkészíteni, támogatni, fedezni. A legutóbbi világháborúban a T. különösen az új táalmányu nagyméretű (30,5 és 42 cm.-es) lövegek alkalmazásával rendkívül nagy szerepet játszott.

Tűzfá, szilárd fal, nyílás nélkül, épületek vagy padlásrészek között, védelméül a tűz terjedése ellen.

Tűzföld, sziget-csoport D-Amerika D-i csucsnánál, 71.500 km², 3000 l. Ny-i és D-i része hegyes, a K-i sík, Éghajlata zord. Lakosai alacsony műveltségű indiánok. Juhász, aranymás, K-i fele Argentínáé, a Ny-i Chiléé.

Tűzgolyók, meteorok vagy gömbalaku vilámlások.

Tűzhányó, o'y hegy, amely csatorna után összeköttetésben van a Föld belsejével s ezen a csatornán át, kitorések formájában, felszínre kerülnek a Föld belső izzón-folyó anyagai.

Tűzmadár, a tűz, különösen a villám, az égből származó tűz, több valásban tisztelet tárgya. Főként a perzsák tisztelik, de a tűzistenek Mexikótól Indiáig mindenütt nagy szerepet játszanak.

Tűzkő, 1. (kova), a kvarc egyik szürkés-fekete, üvegszerű fajtája, melyet tűzcsiholásnál használnak. Az ősember szerszámán is részben ebből készültek. — 2. A modern öngyújtókban alkalmazott, ceriumból és vasból álló fémötözt, amely csekély dörzsölésre is szikrákat ad.

Tűzester, tűzérőrmester.

Tűzremszét, tűzvész megakadályozására vonatkozó jogszabályok foglalata és szabályok at kezelő hatóságok közögek.

Tűz-szekrény, kazánoknak az a része, amelyben a fűtőanyag ég.

Tver, 1. orosz kormányzóság Közép-Oroszországban, 54.955 km², 1,813.000 l. Gabona- és lentermelés. — 2. Fővárosa: **T.**, a Volga partján, 83.000 l.

Twain, I. Mark Twain.

Tweed, határfolyó Anglia és Skótszág között.

Two-step (ang.), kétlépéses amerikai tánc.

Tycho de Brahe, I. Brahe.

Tyler, 1. **John** (1790—1862), 1841—44. az Egyes. All. elnöke; állandóan összeütközésben volt a kongresszussal. — 2. **Watt**, I. Watt Tyler.

Tympanon, az építészetben a kapuzat fölé épített mező.

Tyndall, John (1826—93), angol fizikus. Ertekezései: energia megmaradása, diamagnetizmus, hősugárzás, hang terjedése, gleccsek stb.

Tyne, folyó EK-i Angliában, az Északi tengerbe ömlik, fontos vízut.

Typhon, mondabeli görög óriás, száz sárkányfeje volt. A földrengés és fergetegek megszemélyesítője (tájfun).

Typographia, I. Tipográfia.

Tyrannos (gör.), egyeduralkodó, ma a m. zsarnok.

Tyroler József (1822—54), rézmetsző; művei: Petőfi közismert arcképe Barabás után és a Kossuth-bankók.

Tyrtalos (Tyrtaeus), görög költő (Kr. e. 7. sz.), aki harci elégiáival és indulóival lelkesítette a spártaiakat.

Tyros, I. Tirus.

Tyukod nagyk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., csengeri j., 2542 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Tyukozem, a bőr védekező megvastagodása a lábujjakon, talpon stb.; mindig szűk cipő nyomása okozza.

U

Ubi bene, ibi patria (lat.) a m. ahol jól megy dolgom, ott a hazám.

Üborka, a Himalája déli lejtőjéről származó konyhakerti növény. Már az egyiptomiak is termesztették.

Uchatovs, Franz, báró (1811—81), osztrák tüzetartórnok, az acélbronz (ágyúbronz) feltalálója.

Udine, É-olaszországi város, 56.000 l.

Udvar, 1. a légkörben lévő vízcseppecskéi fénytörése által előidézett kóralaku fénytünnemény a Nap v. a Hold körül. — 2. Uralkodók lakása, környezete, háztartása.

Udvar kisk., Baranya v.n., mohácsi j., 618 l., ut. és up. Mohács.

Udvardy János, * 1882, bankigazgató, országgy. képviselő.

Udvarház, Erdélyben a nemes gazda lakóházának neve.

Udvarhelyi Károly, * 1865, orvos, a bp.-i egyet. az orr-, gége-, fülgyógyászat m. tanára.

Udvarhely vm., 2938 km², 125.000 l. Székely Székelyudvarhely. Trianon óta Romániáé.

Udvari nagyk., Tolna v.n., simontornyai j., 1308 l., ut. Nagyszékely, up. Gyöng.

Udvary I. Géza, * 1872, festő. Az Iparművészeti Iskola tanára. Történeti tárgyú vásznakat és biedermeier zsánerképeket fest. — 2. **Pál**, * 1900 (Géza fia), festő, az Iparművészeti Iskola tanára; tájképek, interiók, grafikai munkák.

Ufa, az Universal Film A. G. német filmártáság nevének rövidítése.

Ufa, oroszországi kormányzóság volt, most a Baskir szovjetköztársasághoz (Baskirisztán) tartozik, 154.000 km², 2,278.000 l.

Uffizi (Palazzo degli), palota Firenzében, amelyet Vasari építtet 1560—74. Az állami levéltár, a nemzeti könyvtár és a híres képművészeti szoborgyűjtemény van benne elhelyezve.

Uganda, brit gyarmat Közép-Afrikában, a nagy tavak vidékén, 285.000 km², 3 millió l. Földje termékeny, részben őserdő. Fővárosa Mengo.

Ugocsa non coronat (lat.) a m. Ugocsa nem koronáz. Allit'og az ugocsai rendek fellett ezt, amikor I. Ferdinánd meghívta őket a koronázásra (1527).

Ugocsa vm., 1213 km², 92.000 l. Székely Nagyszőlös. Trianon óta D-i ötéde Romániáé, a többi Csehszlovákiáé.

Ugod nagyk., Veszprém vm., pápai j., 1933 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Ugor népek és nyelvek, a finn-ugor népek egyik ága az ugor, ide tartoznak a magyarok, vogulok és osztjákok.

Ugornya kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., vásárosnaményi j., 550 l., ut. és up. Gergelyi.

Ugrás, az atlétikának egyik közkedvelt versenyszáma: magas-, rud- és távolugrás.

Ugon I. Gábor, ifj., * 1880, politikus, 1906. főispán, 1915. országgyűlési képviselő, 1918. az Esterházy-kormány belügyminisztere, 1918. Erdély királyi biztosa. A kommunizmus bukása után megalakítja a Nemzeti Demokrata Pártot. 1920. 1920 óta mindkét nemzetgy. tagja. 1926 nov. belépett az egységes pártba. — 2. **Gábor**, id. (1847—1911), politikus. Részt vett a Garibaldi által vezetett hadműveletben. 1872. képviselővé választották. 1887. megalakította a 48-as pártot. Az 1896. választá-

sokan kibukott. Az 1896 márc. 15-iki bp-i népgyűlésen U. indítványozta az általános választójog követelését. 1901-től kezdve újból képviselő. Egyik vezére volt 1903. a lét-számemelés elleni obstrukciónak. Külpolitikában a hármasszövetség ellen volt.

Uhde, Fritz von (1848–1911), német festő, az impresszionizmus egyik első mestere. Legismertebbek bibliikus tárgyu képei.

Uhland, Ludwig (1787–1862), német író, irodalomtörténész, tübingeni egyet. tanár, a sváb költőkola vezére. Népies dalokat, balladákat, drámákat írt.

Uhiyarik Béla, *1883, regény- és színműíró; A kölcsönkért feleség (operett), Tilsonia (reg.).

Uhrl Ferenc (1794?–1862), szobrász; ol-műtzi születésű, Pesten munkálkodott; klaszicizáló.

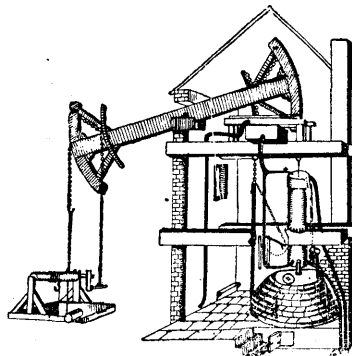
Uhu, a nagy fülesbagoly más neve.

Uitz Béla, *1887, festő. 1919. a proletárképző művésztanfolyam vezetője. 1921. Oroszországban tanulmányutat tett s kiadta Ludditenbewegung című freskómappáját. A moszkvai művészeti akadémia tanára.

Uj-Anglia, l. New England.

Ujbalázsfalva kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 263 l., ut. Szentgotthárd, up. Apátisvánfalva.

Ujbánya, város a Garam mellett, 4813 l. Trianon óta Csehszlovákiáé Nova-Bana néven. Hajdan híres bányaváros volt. Itt dolgozott 1723. a kontinens egyik legelső gőzgépe.

Az ujbányai régi gőzgép egykoru rajza

Ujbarok kisk., Fejér vm., váli j., 471 l., ut. Bicske, up. Szár.

Ujcsalános kisk., Zemplén vm., szerencsi j., 1238 l., ut. Gesztely, posta.

U. j. d., a. m. utriusque juris doctor (l. o.). **Uj-Dél-Wales**, l. New South Wales.

Ujdombóvár nagyk., Tolna vm., dombóvári j., a Kapos mellett, 5173 l. Vasuti csomópont, vasut, táviró, telefon, posta.

Ujépület (Neugebäude), a mai bp-i Szabadság téren állott kaszárnya, amelyet II. József építtetett 1786. Börtönül is szolgált. Itt végeztek ki 1849 okt. 6. Baththány Lajos grófort. 1895. lebontották.

Ujéziut, réz-horgany-nikkel ötvözet, másként alpakknának v. pakfonnak nevezik; evőszközöket és műszereket készítenek belőle.

Ujfalussy Dezső, *1865, v. főispán, felsőházi tag.

Ujfalvi Krisztina (1761–1818), nagytehetségű és bizarr életű költőnő (Baráti vetélkedés c. verses levelek).

Ujfehértó nagyk., Szabolcs vm., nagykállói j., 11.826 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Uj-Foundland, l. New Foundland; U-i kutya, nagy, hosszuszőrű kutya fajta.

Ujgörög nyelv, Görögország mai nyelve, az ógörög népnyelv folytatása; a 11–16. sz-ig középgörögnek, a 16. sz. óta ujgörögnek nevezik.

Uj-Guinea, a földkerekségnek Grönland után legnagyobb szigete, Ausztráliától É-ra. 805.000 km², kb. 3/4 millió pápua l. Népe igen primitív, termelése jelentéktelen. Belseje magas hegyesség, tengerpartja lapos. Kiviteli cikkei arany, szantálja, kopra, gyöngyök. Ny-i fele hollandus, a K-i brit. EK-i negyede 1884–1919. német volt.

Ujhartyán nagyk., Pest vm., alsódabasi j., 4774 l., ut. Kakucs, posta.

Ujházi Ede (1844–1915), színművész, a Nemzeti Színház örökös tagja. U. volt az első magyar színész, aki a korában divó patétikus, szavaló színpadi játék helyett a természetes beszédet vitte színpadra.

Ujházy Ferenc (1827–1921), festő; csendélet és Markó-modoru tájképek.

Uj-Hebridák, Melanéziához tartozó szigetcsoport a Csendes-óceánban, vulkánikus és korállszigetek, összesen 13.000 km², 85.000 főnyi pápua lakosággal.

Ujhelyi Nándor, *1888, erotikus regények-irt. Külföldön él.

Ujhuta kisk., Borsod vm., miskolci j., 1091 l., ut. Diósgyőri vasgyár, posta.

Uj Idők, 1894 óta megj. szépirodalmi folyóirat, szerk. Herczeg Ferenc.

Ujiráz kisk., Bihar vm., berettyóújfalusi j., 680 l., ut. és up. Kótpusztá.

Ujjbeszéd, a siketnémák ujj- és kézmozdulatai az egyes betűk jelzésére. Kézfőzésére már a régi rómaiak alkalmazták. Siketnémák számára Epée abbé dolgozta ki a 18. sz.-ban.

Ujjenyomat, l. Daktiloszófia.

Uj-Kaledonia, francia szigetcsoport a Csendes-óceán DNY-i részén, összesen 18.500 km², 58.000 l. A 17.000 km² földsziget egészesége éghajlatu.

Ujkécske nagyk., Pest vm., kiskunfélegyházi j., 926 l., hajóáll., vasut, táviró; telefon; posta.

Ujkenéz kisk., Szabolcs és Ung egyes vm., tiszai j., 748 l., vasut, ut. Tornyospálca; up. Mezőladány.

Ujkér kisk., Sopron vm., csepregi j., 924 l., ut. Lövd., posta.

Ujkigyós nagyk., Békés vm., gyulai j., 4809 l., vasut., telefon., posta.

Ujkivár kisk., magyar területen maradt része Balassagyarmathoz csatoltatott.

Ujkor, geológiai ért. a jelenkor; tört. ért. az Amerika fölfedezése utáni idő mostanáig.

Ujléta nagyk., Bihar vm., székelyhídi j., 1318 l., ut. Vámospércs., posta.

Ujlőrincfalva nagyk., Heves vm., tiszafüredi j., 441 l., ut. Poroszló., posta.

Ujmalomsok kisk., Győr vm., sokoróaljai j., 1310 l., ut. Csikvánd., posta.

Uj-Mexikó, l. New Mexico.

Ujmindszent kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 190 l., ut. Vajszló., up. Czindery-nagád.

Uj Nemzedék, ker. legitimista irányú politikai napilap, alapította Milotay István. 1917—19. hetilap, 1919 óta napilap. Mostani szerk. Cavallier József.

Ujpest, r. t. város, Bp. mellett, 55.489 l. Sokoldalú gyárpar. Téli kikötő. Villamos, vasutak és számos gazdasági kapocs fűzi a fővároshoz. All. realgimn. és leányliceum.

Ujplatonikusok, l. Neoplatonikusok.

Uj-Pomeránia (Neupommern), a Bismarck-szigetsorozat legnagyobb szigete a Csendes-óceánon, 26,700 km², 1914 óta az angoloké.

Ujrafelvétel, ítélettel befejezett bűnügyekben az eljárás újrakezdése. Szabályait a bűnvádi perrendtartás (1896:XXXIII. t.-c.) 21. fejezete tartalmazza.

Ujrakeresztelők, azok a keresztény szekták, amelyek a gyermekkeresztiséget nem ismerik el és csak felnőtteket keresztelnek meg.

Ujrizama, papírmennyiség mértékegysége, a. m. 1000 iv.

Ujság, l. Az Ujság.

Uj-Skócia (Akádia), l. Nova Scotia.

Ujskolasztika, a XIII. Leo pápa által ajánlott visszatérés Aquinói Szt. Tamás tanaihoz.

Ujszász nagyk., Pest vm., abonyi j., 4388 l., Baromfitenyésztés. Vasuti csomópont.

Ujszentiván nagyk., Torontál vm., torontáli j., 1200 l., vasut., telefon.; posta.

Ujszibéria, orosz szigetsorozat az E-i-Jeges-tengerben, 88 km².

Uj-Tátrafüred (Novy Smokovec), nyaralóhely a Magas-Tátra déli oldalán, 1005 m magasságban. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Ujduvár kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 1044 l., vasut., táviró., up. Nagykanizsa.

Ujvárfalva kisk., Somogy vm., kaposvári j., 629 l., ut. Nagybagom., up. Somogysárd.

Ujvári I. Erzsi, * 1898, írő, a szocialista irod. és műv. vallója. — 2. **Péter**, * 1869, írő és hírlapíró. Több zsidó tárgyú regényt és drámákat írt; a Magyar-Zsidó Lexikont szerk.

Ujváry I. Aladár, * 1860, természetgyógyász. Számos népszerű egészségügyi művet írt. — 2. **Ignác** (1860—1927), festő, az Iparműv. Iskola tanára; vallásos, genre, történeti, táj-

képek; része volt a Magyarok bejövetele körkép megfestésében. — 3. **Lajos**, * 1896, írő. Lirai novellái Esthajnali csillag c. jel. meg.

Ujvidék, város Bács-Bodrog vm., a Duna mellett, 34,000 l. Vasuti és közúti Dunahid. Élénk kereskedelem, némi ipar. Trianon óta Jugoszláviáé Novi Sad néven.

Uj-Zéland, l. New Zealand.

Ukáz (orosz) a. m. cári rendelet; ált. önkényes rendelkezés.

Ukk kisk., Zala vm., sümegi j., 730 l., vasut., táviró., posta.

Ukrajna (Kisoroszország), tanácsköztársaság az Orosz Szovjet Unió keretében a Fekete- és Azovi-tengertől E-ra, 1/2 millió km², 30 millió l. Éghajlata kontinentális. Földje igen termékeny (csernozjom). Magában foglalja Oroszország buzatermő területeinek tulnyomó részét és K-Európa legnagyobb szénmedencéjét (Donec), Allattenyésztése, vasércbányászata, mezőgazdasági és vasipara is jelentékeny. Vasúthálózata jóval sűrűbb, mint Nagy-Oroszországé, utjai rosszak, belvízi és tengerhajózása számottevő. Fővárosa Karkov.

Ukrán (kisorosz), a K-i szlávok D-i ága D-Oroszországban, Galiciában, az EK-i Kárpátokban. Hozzájuk tartoznak a kozákok is.

Ukrán irodalom, legrégibb kora egybeesik az oroszal. A 18. sz. végén ébred föl a nemzeti szellem. Az első modern költő Kotljarevski; a legnagyobb költő Sevcsenko, újabbak: Iván Fránkó, Leszja-Ukrainke, Volodimir, Vinnicsenko. Ma az ukrán nyelv szabad használatá folytán új irodalom van kialakulában.

Ulain Ferenc, * 1881, ügyvéd, 1919. megalapította a Szózat c. napilapot. A fajvédő mozgalom egyik vezére.

Ulánusok v. dzsidások, lengyel lovaskatonák, akik lánzdával (dzsidával) voltak felszerelve.

Ulászló. I. U. (1424—44), magyar és lengyel király, Nagy Lajos unokája. Uralma polgárháboruban és a törökkel vívott harcokban merült ki (Hunyady János szentimrei és vaskapu. győzelmei). A szultánnal kötött (szegedi) békét megszegve, Várnánál megtámadta Murad szultánt is. E csatában U. elesett. — **II. U.** (1469—1516), Albert magyar király unokája. 1490—1516. magyar király. Gyenge, tehetetlen uralkodó volt (»Dobzse László«). Uralmát állandó pénzzavar és a köz- és főnemesség állandó harca jellemezte (Dózsa György parasztlázadása).

Uleaborg, finn kikötőváros a Bottni-öböl partján, 22,000 l.

Ulema (arab) a. m. mohamedán hittudós.

Ulfilas (Wulfila, 311—381), a gótok püspöke, az ariánus nyugati gótok megterítője. Lefordította a bibliát is nyelvükre s a gót írást is ő állította össze.

Uljanov, l. Lenin.

Uljanov, orosz város, l. Szimbirszk.

Ullmann Adolf báró (1857—1925), bankigazgató. 1874 óta a M. Alt. Hitelbank szolgálatában, melynek 1914 óta alelnöke volt. 1910. főrend., 1916. báró.

Ulm, württembergi város a Duna mellett, 57.000 l. Forgalmi csomópont, ipar, kereskedelem.

Ulster, Írország ÉK-i, legsűrűbben lakott tartománya, kb. 22.000 km², 1 1/2 millió l. Protestáns skót lakosai nem csatlakoztak az Ir szabaddalmozhoz, hanem szorosabb viszonyban maradtak Angliával, 1921 óta E-Írland néven autonóm angol tartomány, csak 3 county csatlakozott Írországhoz. Textilipara világhírű. Fővárosa Belfast.

Ultima ratio regum (lat.) a. m. a királyok utolsó érve, t. i. az ágyúk, ált. fegyverek.

Ultima Thule (lat.) a. m. a legtavolabbi Thule, legendás ókori sziget, a Föld legmesszebb pontjának képzelték.

Ultimatum (lat.), a diplomáciai nyelvben a végső feltételek: jelenti, amelyeknek elutasítása a békés tárgyalások megszakításával, esetleg erőszakos rendszabályok alkalmazásával jár.

Ultimo (lat.-ol.) a. m. a hónap utolsó napja.

Ultra (lat.) a. m. túl; túlzó.

Ultramarin, kék festék, fínom, vízben oldhatatlan por.

Ultramikroszkóp, a mikroszkópnak Siedentopf és Zsigmondy által 1903. főtálalt módosítása, amely erős oldalsó megvilágítással 6 milliommód mm nagyságú részecskéket is láthatóvá tesz. Az é.v. ugyanaz, mint amikor az ablakon besütő napfény láthatóvá teszi a levegőben ugráló porszemecskéket az oldalsó megvilágítással.

Ultramontánizmus (lat.), eredetileg a. m. az Alpokon túl (ultra montes: a hegyeken túl) székelő. Ma U. az a politikai irányzat, amely a pápaság hatalmi törekvéseinek szolgálatában áll.

Ultraviolet sugarak (ibolyántúli s.), szinképpen (l. o.) az ibolyaszín után fellépő sugarak, melyeket szabad szemmel nem lehet látni, de igen erős veyi hatással vannak a fényképező lemezre. Bizonyos bőrbetegségekre gyógyító hatással vannak. Ilyen célra a kvarchiganylámpa szolgálhatja az U.-at. A közönséges ablaküveg visszatartja az U.-a.

Ultravörös sugarak (helyesen: infravörös sugarak), a szinképek a vörösről inneni, nem látható hőszugari, amelyek hőmérvével mutathatók ki.

Umberto (1844—1900), II. Viktor Emnuel fia, 1878. o. asz király. Szigorúan alkotmányos uralkodó és a hármass szövetség híve volt. 1900. egy Bresci nevű anarchista meggyilkolta.

Umbra, ásványi anyagokból készült barnaszínű festék.

Umbria, tartomány Közép-Olaszországban, 10.000 km², 3/4 millió l. Fe'színe hegyes. Fővárosa Perugia.

Una corda (ol.), zenei műszo. a. m. egy huron. Zongorán a gyengébb hangzás elérésére, amikor a bal pedállal eltolt kalapács csak egy, ill. két húrú üt.

Unamuno, Miguel, * 1864, spanyol író, írt regényeket (Paz a la Guerra, Niebla, magy.

is), költeményeket. Primo da Rivera diktatúrája elleni fellépése miatt évekig emigrációban volt.

Unanimitas (lat.) a. m. egyetértés, egyhangúság.

Uncia (ang.: ounce), régi súlyegység. Angliában 1/16 font, Olaszországban 1/12 font.

Uncle Sam (ang. a. m. Samu bácsi), az Egyes. All. tréfás elnevezése; az U. S. A. két első betűjének elferdítéséből származott.

Und kisk., Sopron vm., csepregi j, 781 l., ut. és up. Sopronhorpács.

Undi S. Mariska, * 1887, festőné és iparművész. Legismertebb művei az Aréna uti Népszállót díszítő dekoratív festményei.

Undset, Sigrid, * 1882, norvég író. Regényei: Kristin Looransdatter, Olav Andonsen. 1928. Nobeldíj.

Unduláció (lat.) a. m. hullámozás.

Unfair (ang.) a. m. nem korrekt.

Unger i. Emil, * 1883, zoológus, halászati biológus. Műve: Magyar édesvízi halhatározó. — 2. Ernő, * zenész, a Zeneműv. Főiskola tanára, 1923 óta a bp.-i Hangverseny Egyesület zenekarát vezeti.

Ungváry Sándor, * 1883, festő. Finom akvarellek és grafikai lapok, freskók, üvegfestmények.

Ungleich Fülöp, szobrász a 17. sz. végén s a 18. sz. elején Nyugat-Magyarországon; az ő műve a budavári Szentháromság-szoborcmlék (1712—14).

Ungvár, város az Ung folyó mellett, 17.000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé Uzhorod név.n.

Ung vm., 3230 km², 162000 l. Székhelye Ungvár, Trianon óta Csehszlovákiáé.

Unifikálni (lat.) a. m. egyesíteni, egységesíteni.

Uniformis (lat., a. m. egyforma), egyenruha, formaruha.

Unikum (lat.) a. m. egyetlen.

Unió (lat.) a. m. egyesülés, szövetség; az Északamerikai Egyesült Államok rövid neve.

Unionisták angol politikai párt, amely 1886. a'kult azokból az angol liberálisokból, akik elleneztek az ir önkormányzatot. Az U. a konzervatívokkal együtt kormányoztak 1886—92.

Union Jack, az angol birodalmi lobogó.

Unipoláris (lat.) a. m. egysarku.

Uniszónó (lat.) a. m. egyhangon, egyhanglag.

Unitáriusok, a Socinus Faustus által alapított egyház hívei, akik a Szentháromság dogmáját nem ismerik el. Krisztus istenségét tagadják, a Szentlelket nem tartják külön személynek, a predesztináció és az erendelő bűn dogmáival szembehelyezkednek. A régi Magyarországon egy püspökük volt. Ma csak négy egyházuk van, kb. 12.000 hívővel.

Unítás (lat.) a. m. egység.

United States of America, rövidítve U. S. A. a. m. Amerikai Egyesült Államok.

Unius libri homo (at.) a. m. egykönyvű ember.

Univerzitas (lat.) a. m. mindenség, egye-

temesség. U. litterarum, a. m. tudomány-egyetem.

University extension (ang.) a. m. Szabad Egyetem, népszerű főiskola.

Univerzális (lat.) a. m. egyetemes.

Univerzalizmus (lat.) a. m. egyetemeségre való törekvés.

Univerzum (at.) a. m. mindenség.

Unna, Paul Gerson (1850–1929), német bőrgyógyász, hamburgi egyet. tanár.

Unruh, Fritz, * 1885, német drámaíró. (Vor der Entscheidung, Flügel der Nike stb.).

Unterberg Hugó, * 1877, orvos, urológus, bp.-i egyet. m. tanár. Művei: Prostataműtétek, Vesekövek.

Unterwalden, egyike a három eredeti svájci kantonnak a Vierwaldstätti-tó D-i partján. Két félkantonból áll: Nidwalden és Obwalden, együtt 763 km², 32.000 l., fővárosok Stans és Sarnen. Marhatenyésztés, némi földművelés.

Uny kisk., Esztergom vm., esztergomi j., 565 l., ut. és up. Tinnye.

Upanishadok, l. Brahminizmus.

Upaszta, Ny-India szigetén élő fa, tejnedvéből a benszülőteket nyilmárgut készítenek.

Uppony kisk., Borsod vm., ózdi j., 575 l., ut. Dédes, up. Bóta.

Upsala, város Svédországban, Stockholmtól éNy-ra, 30.000 l. Régi (1419) híres egyetem, gazdag gyűjtemények.

Up to date (ang.) a. m. a kor színvonalán álló.

Ura kisk., Szatmár vm., csengeri j., 827 l., ut. Csenger, up. Csengerujfalu.

Uraujfalu kisk., Vas vm., sárvári j., 938 l., ut. Vámo-család, posta.

Uraj kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 785 l., ut. és up. Ózd.

Ura, l. különálló E-D irányú hegység Európa és Ázsia határán, 2400 km. hosszú, 70–300 km. széles. Legmagasabb csúcsa 1688 m.; lejtői igen enyhék. Ásványos kincsekben igen gazdag: platina, arany, réz, vas, nikkel, azbeszt, kobalt, szén, sóz, drágakövek. — 2. Folyó, Európa és Ázsia határán: az U. hegységben ered és a Kaspi-tengerbe ömlik, 2300 km. hosszú.

Ural-alfaji népek és nyelvek, E- és K-Európában és E- és Középáziában vannak és fölöszlanak öt nyelvcsaládra: mongolokra, törökökre, tunguz-mandszukra, szamojédekre és finn-ugorra. Némelyek a japánt is ideszámítják. Az U. egységének nyoma, hogy a nyelvek mind ragozók és hogy nagy részükben fontos szerep jut a hanglítésnek.

Ural-vidék, Szovjetországnak autonóm területe a régi Jekaterinburg, Perm, Tjumen és Cseljabinszk kormányzóságok helyén, 1.638.000 km², 6.389.000 l. Bányá- és iparvidék. Fővárosa Szverdlovsk (Jekaterinburg).

Uran, fehérszínű, nyújtható, ímes természetű ritka kémiai elem, mely csak vegyületekben fordul elő. Sósav és kénsav oldják. Legfontosabb érc a szurokérc, melyben a Curie-fázisáspár a rádiumot felfedezte.

Urania (gör.) a. m. égi; a görög mitológiában a csillagászat muzsája.

Uranos, a görög hitregeben az ég megszemélyesítője. Felesége Gaia (a Föld).

Uranus, a Naprendszer hetedik bolygója. Herschel fedezte föl 1781. A Naptól 2900 millió km. távolságra van, keringési ideje 84 év. Átmérője 51.000 km. Négy holdja van, amelyek paradox, keletről nyugat felé való keringést mutatnak.

Uraszala, ref. templomokban oljár helyett áll, rajta tartják a keresztelő-edényeket.

Uray Tivadar, * 1895, színész, a Nemz. Színház tagja.

Urbán Péter báró, * 1870, földbirtokos. Arad vm. volt főispánja, országgyp. képv.

Urbanics Kálmán, * 1884, fősztolgabíró, országgyp. képv.

Urbanitas (lat.) a. m. városiaság, civilizáció.

Urbárium (ujlat.), a földesurak és jobbágyok közti viszonyt szabályozó rendelkezések.

Urbér, a jobbágyok tartozásai a földesurakkal szemben. Ilyenek voltak nálunk: 1. a füstpénz; 2. a kilenc-ed; 3. a robot, minden telkesgazda 104 gyalog- vagy 52 igásnapot, a házatlan zselér 12, a házas zselér 18 gyalognapot volt köteles szolgáltatni; 4. hegyi vidékeken a hegyvám. Az U. 1848. szűnt meg.

Urbéri birtok, a jobbágy ingatlana, jobbágytelki állomány a belső és a külső telekből állt.

Urbi et orbi (lat.) a. m. a városnak és a falunak, így hirdeti ki a pápa rendeleteit, így adja áldását megválasztása után.

Urbino, város, Közép-Olaszországban, 19.000 l.

Urda, a Szovjetországhoz tartozó autonóm Kalmük-terület fővárosa, 46.000 l. (Régebbi neve: Chanszkája-Sztavka).

Urémia (gör.), húgyvérzés, a vér elmergeződése húgyanyaggal olyan esetben, amikor a vesék betegsége folytán a bomlástermékek nem választódnak ki, hanem a vérben maradnak.

Uréter (gör.) a. m. húgyvezető cső, a veséből a hólyagba.

Urethra (gör.), húgycső, nőnél 3–4 cm., férfélnél 20 cm. hosszú.

Urga (mai nevén: Bogdo Kuren), Mongolország fővárosa, 30.000 l. Karaván-állomás. Bőrcipak. Epülő vasút Szibéria és rendszeres autombiljártok E-Kína felé.

Urgens (at.) a. m. sürgős.

Urhida kisk., Fejér vm., székesfehérvári j., 920 l., ut. Szabadbattyán, up. Sárszentmihály.

Uri nagyk., Pest vm., gyömöri j., 2361 l., ut. Tápíósáp, posta.

Uri, egyike a három eredeti svájci kantonnak a Vierwaldstätti-tó DK-i partján, 1076 km², 25.000 l. Allattenyésztés, némi földművelés. Fővárosa Aldorf.

Uriás, Dávid király hadvezére, akit ez, hogy feleségét, Bathsheé elnyerhesse, Joabnak általa átadott levél segítségével halálba

küldött. Ezért nevezik U.-levél-nek az átadóra veszedelmes levelt.

Uriel, 1. a zsidóknál a négy arkangyal egyike; — 2. l. Acosta.

Urkut kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 873 l., ut. Városlőd—Kislőd, up. Ajka.

Urmányz Nándor, * 1868, politikus, publicista, a Pesti Hírlap munkatársa. Az irredenta-mozgalom egyik vezére.

Urmia, város ÉNy-Perzsiában, a 4700 km² területű sós U.-tó partján, 1300 m. magasságban, kb. 15.000 l. Karaván-kereskedelmi.

Urna (gör.) a. m. l. hamveder, 2. ált. díszes váza kül. szavazatgyűjtő edény.

Urnappja, punkösd utáni első vasárnapot követő csütörtök, a kat. egyházban az oltári szentség ünnepe.

Urológia (gör.) a. m. a hűgyszervek tana.

Urr Ida, * 1894, szlovenszoki lírikus; versköltői: Zokogások, Biborkhelyi.

Ur színe változása (Transfiguratio Domini), a Tábor-hegven, ünnepe aug. 6.

Uruguay, 1. folyó D-Amerikában. A Serra Geral-ban ered és a La Plata-ba ömlik; 1500 km, részben hajózható. — 2. Köztársaság Brazília és Argentína közt. 187.000 km², 1³/₄ millió l. Ehajlata meleg, mérsékelt. Felszíne sík és halomvidék. Földje termékeny, de csak 5%-a van megművelve. Főterményei a buza, árpa, zab, len, dohány, bor, a kivüli 95%-a az állattenyésztés termékeiből kerül ki. A szarvasmarha- és juhust szóva, fagyaszta, konzervek és Liebig-féle huskivonatok alakjában értékesítik. Fővárosa Montevideo. U. 1814-ben szakadt el Spanyolországtól, 1817—25. Brazíliához tartozott, azóta önálló.

Urvacsora, ker. szertartás, amelyben Jézus Krisztus utolsó vacsorájának hasonlatosságára kenyert és bort vesznek magukhoz a hívek, hogy ezáltal Krisztussal egyesüljenek. A kat.-ok szerint a kenyér és a bor átlényegül Krisztus testvére és vérévé, az evang.-ok szerint a hívő valósággal Krisztus testét és vért veszi, a ref.-ok szerint a kenyér és a bor csak jelképe Krisztus testének és vérének.

Urvezető, az az automobilvezető, aki ezt nem kenyérkeresetként, hanem csak kedvtelésből űzi.

U. S. A. (United States of America), az Északamerikai Egyesült Államok hivatalos rövidítése.

Usance (franc.) a. m. szokás, kül. tőzsdei szokás.

Usctty Béla, * 1887, ügyvéd, országgy. képvis.

Uszállyhajó, gépezet nélküli teherhajó, amelyet vontatóhajó húz.

Uszás, a legkedveltebb vízisport. Három neme van, u. m. gyors-, mell- és hátuszás.

Uszka kisk., Szatmár, Ugocsa és Bereg egyes. vm., fehérgyarmati j., 423 l., ut. és up. Tiszabecs.

Uszák, selyemszörű kutyafajta.

Uszásokok (szerb) a. m. szőkevények: 1. akik a 16. sz.-ban a törökök elől Magyarországra, illetve a velencei köztársaságra menekültek. Belőlük kerültek ki a határőrvidék katonapolgárai. — 2. Dalmáciában élő tengeri kalózok, akiket később Horvátországra telepítettek le.

Uszód nagyk., Pest vm., kalocsai j., 1995 l., hajóáll., telefon, posta.

Uszó dokk, vízhatlan szekrényekből álló uszó test, lesüllyesztve, belevontatják a javítandó hajót, majd a rekeszek kiszivattyúzásá után a hajóval együtt felemelik.

Uszonyok, a halak helyváltoztató szervei, van mell-, hát- és farkuszony.

Utadó, az a pótdó, amelyet egyes törvényhatóságok a kezelésük alá tartozó utak építésére, kezelésére és fenntartására vetnek ki.

Utah, az Egyes. Áll. egyik Ny-i állama, 220.000 km², 1¹/₂ millió l. Gabona, cukorrépa, konyhakertészet, erdőgazdaság, juh és szarvasmarha. Réz, cink, ólom, szén, ezüst, arany. Fővárosa Salt Lake City. U.-t 1847. a mormonok népesítették be, 1848. az Unió elfoglalta Mexikótól, 1896 óta állam.

Utamaro, Kitagava (1753—1806), japán festő, a színes fametszés egyik nagy mestere. Legismertebbek kurtizánokat ábrázoló képei.

Utánnomás, valamely szellemi terméknek (írásnak, képnek stb.) újbóli közlése v. sokszorosítása. A szerző v. kiadó engedélye nélkül tilos.

Utászcapatok (pionirok), katonai műszaki csapatok, főképpen vízépítésre és vízi szolgálatra.

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas (lat.) a. m. bár hiányoznak az erők, mégis dicséretes a szándék.

Utenziliák (lat.) a. m. használatra szolgáló eszközök.

Uterus (lat.) a. m. anyaméh.

Utica, város az Egyes. Áll. New York államában, 94.000 l. Gépgyártás.

Utile cum dulci (lat.) a. m. a hasznosat a kellemessel (vegíteni).

Utilitarizmus v. utilizmus (lat.) a. m. haszonelvűség, a haszon szempontja.

Utóállamok, így nevezik az osztrák-magyar monarchiából alakult új államokat.

Utolsó ítélet, Jézusnak földrejövetele, hogy ítéljen az emberek fölött.

Utolsó kenet, szentség, nagybetegek számára, hogy Istentől kegyelmet nyerjenek.

Utolsó vacsora, Jézus Krisztus utolsó vacsorája, amelyen az urvacsorát szerzezte.

Utópia (gör.) a. m. sehohsem, sehohország, nevét az angol Thomas Morus híres államregényétől (1516) származtatja. Oly ideális államot jelent, ahol minden rendjén van. A

közbeszédben **U. a. m. ábránd**, elérhetetlen tökéletesség.

Utrecht, város É-Hollandiában, 150.000 l. Báronyvártás. Hollandia legnagyobb szárazföldi városa és terménypiaca.

Utrillo, Maurice, * 1883, francia festő, párizsi utcák és a Montmartre korcsmáinak festője.

Utrirozni (franc.) a m. tulozni.

Utriusque juris doctor, mindkét jogtudomány doktora. Jog- és államtudor v. jog- és kánonjogtudor.

Uvesztő, l. Labirintus.

Uzborjád nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1074 l., ut. és up. Sárszentlőrinc (Uzd község részére); ut. és up. Borjád (Kajdacs község részére).

Uzoki hágó, hegyesoros az Erdős-Kárpátokban. 1915 februárban a Szurmaj-hadsereg védte az oroszok támadásai ellen.

Uzsora, vétség, amelyet az követ el, aki másnak szorultságát, könnyelműségét v. tapasztalatlanságát felhasználva, a rendesnél jóval magasabb kamatra ad kölcsönt.

Uzurpálni (lat.) a m. bitorolni.

Uzus (lat.) a. m. szokás.

Übersensch (német, a. m. emberfeletti ember), Nietzsche bölcsölete szerint a jövő embere, aki a mai embert erőben és értékben fölül fogja múlni.

Üdv hadserege (ang. Salvation army), bünyösök megtérítésével, a nagyvárosi nyomorúság enyhítésével foglalkozó, katonás formásokra sokat adó szervezet, amelyet 1878. William Booth alapított Londonban. 1924. Budapestre is bevonult.

Üdvözlely (lat.: Ave Maria), Mária tiszteletére mondott r. kat. imádság kezdőszava.

Ügetőverseny, olyan kocsiverseny, amelyben a lovaknak csakis ügetve (nem vágatva) szabad haladniuk.

Ügyészség, igazságügyi hatóság, amelynek főfeladata a közbud képvisellete büntető ügyekben. A kir. ügyészség működésére az igazságügyminiszter utasítással gyakorolhat befolyást.

Ügyvéd, magánfelek jogi érdekeinek hivatásos képviselője bíróságok és közigazgatási hatóságok előtt.

Ügyvédi Kamara, az ügyvédek érdekeit képviselő önkormányzati testület, amelynek az Ü. területén működő minden bejegyzett ügyvéd tagja. Egy vagy több törvényszék területére terjed ki a hatásköre. Legalább 30 tagból kell állnia.

Ük, a dócszülöntuli ós.

Üllő, 1. nagy vastuskó, amelyen a kovács a kovacsolandó vasat kalapálja. — 2. a fülben lévő egyik hallócsontocská.

Üllő nagyk., Pest vm., monori j., 5713 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ürge, a mókussal rokon, apró rácsáló emlős. Bundája vörhenyes. Az Alföldön gyakori; rácsálásával sok kárt okoz.

Ürmérték, a folyadékok mennyiségének mé-

résére szolgáló mérték. **Egysége** nálunk a liter.

Ürmös, örömmel, kálmszgyökérrrel, to mával, szegfűvel és narancshéjjal készített erős ízű bor.

Ürmő nagyk., Pest vm., pomázi j., 1363 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Ürü, a herélt kos. Húsa jobb mint a kosé vagy anyajuhé.

Üstdob, ütőhangszer, hártáival bevont rézüst, utjában hangoló szerkezettel.

Üstökösök, szabályos időközökben vagy csupán egyszer mutatkozó kőbor égitestek. Előbbi esetben a naprendszerhez tartoznak, utóbbiban csak egyszer jelennek meg benne s aztán örökre eltűnnek. Alakjuk nagyon változatos; többnyire egy fényes pontból (mag) állanak, melyet ködszerű burok (csóva) vesz körül s ebből nyulik ki a fark, mely néha hiányzik, néha sok millió km. hosszú. A fej laza meteoroidarabokból, a csóva és fark gázszéri anyagból állanak. Tömegük rendkívül csekély. Anyaguk fémekből és szénhidrogénekből áll. Az Ü. olykor szétesnek és meteorrajokká alakulnak át.

Üszkösödés (gangraena), egy testrészt elhalása. A meleg Ü. lázzal és az illető testrészt rothadásával jár, a hideg Ü., aggkori Ü. az illető testrészt (gyakori a lábujj) elszáradással jár. Az Ü. rendes oka a vérkeringés tartós megszűnése, pl. ütés vagy fagyás következtében.

Üszküh, l. Skoplje.

Üsző, a még nem ellett nőstény szarvasmarha, amelynek még a metszőfogai se nyultak meg.

Üszög, gomba (kb. 400 félélt ismerünk), amely növényeken élősködik és ezeken be nem gyógyuló sebeket okoz. A búzát és más gabonaneműeket veszélyezteti.

Üteg, a táborig tüzérség szervezeti egysége, békében 4, háborúban 6–8 löveggel.

Ütem (taktus), a zenci ritmus jelölése. A kottairásban az Ü.-ek függélyes vonallal vannak egymástól elválasztva, a karmester kézmozdulatokkal jelzi.

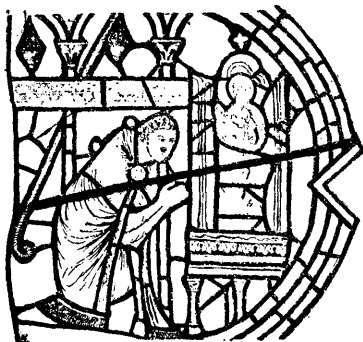
Ütemjelzés, zenében a kulcs és előjegyzések után következő jel vagy törtszám, amely a számolási egységeket adja meg az ütemben. Vannak páros és páratlan ütemnemek.

Ütemmértő, l. Metronom.

Ütőhangszerek, mindazon hangszerek, amelyekben a hangkeltő közeg rugalmas fémből v. rugalmasan kifeszített bőrből áll. Primitív népeknel és kultúrnépeknel számtalan változatuk fordul elő. A modern zenekarok azonban csak az üstdobot, pergődobot, nagydobot, réztányért, triangulumot, harangjátékokat és néha a tam-tamot használják.

Üveg, a modern kultúrának a vas mellett a legfontosabb anyaga, használatát már a legrégibb kultúrnépeknel megtaláljuk. Az Ü. mesterterészek szülikát, melyet kovasávnak fémoxi-dokkal való összeolvasztásából nyernek. A közönséges Ü. (kalcium-nátrium-Ü.) mész, szóda és kvarc (kvarchomok) összeolvasztásából ke-

letkezik. Ha szóda helyett hamuszirt alkalmaznak, akkor a csiszolt U.-tárgyak előállítására alkalmasabb kálium-U.-et kapják. Ez sokkal nehezebben olvad, azért a vegytani U.-eszközöket is ebből készítik. A harmadik fajtája az U.-nek az ólomüveg. Ennek kedvezőbb a fénytörése, ezért optikai lencsékhez használják.

Üvegfestmény

Naursa István esztergomi érsek képe a chartresi dóm ablakán

Üvegfestés, technikai eljárás, amelynél az ábrázolást színes üveglemezekből állítják össze ólomfoglatok segítségével. A színt az üveglemezen átszűrődő fény teszi kifejezővé.

Üveghangok, l. Flageolet.

Üvegmaratás, a fluorsav (fluorhidrogén) azon tulajdonságán alapszik, hogy az üveget oldja, illetve megmarja. Az üveg simán maradó részét alkalmas lakkal bevonják, aztán fluorsav gőzének teszik ki s mivel ez csak a be nem vont részeket marja meg, a lakk eltávolítása után az üveg a kívánt mintával van ellátva.

Üzbégek (özbégek), közép-európai török népcsoport, nem néprajzi, hanem politikai egység, a név egy 16. sz.-i fejedelemtől ered. Számuk kb. 2 millió.

Üzbég tanácsköztársaság (Uzbekisztán, Uzbek szovjet szocialista köztársaság), 1924. létesült, 340.000 km², 5,270.000 l. Khivát és Bokharát foglalja magában. Öntözésen alapuló földművelés, gyümölcs, pamut, selyem, állattenyésztés. Fővárosa Ashabad.

Üzkeedés, a nemi ösztön megnyilvánulása fiatal vasvasmarháknál.

Üzmgazdaságtan, a magángazdaságtan egyik ága, amely az üzemek anyagi gazdálkodásával és belső életük törvényszerűségeivel fogl.

Üzemi tőke, valamely üzemnél, vállalatnál a nyersanyagokban, készárúkban és készpénzben lévő, vagyis forgatható tőke.

Üzleti év, a gazdaságok számadási éve, melynek lezárásával mérleget készítenek.

V

V, mint római számjegység = 5; az elektrotechnikában v = volt; v. (vide) = lásd.

Vaal, az Oranje mellékfolyója D-Afrikában. Középső szakasza határ Transvaal és Oranje államok közt.

Va banque (fran.) a. m. a bank a tétl V.-ot jászik, a. m. mindenét egy lapra teszi föl.

Vác r. t. város, Pest vm. V.-i járásának székhelye a Duna könyökénél, 19.395 l. R. kat. püspökség, kegyesrendi gimn., siketnéma intézet, fegyház, Gyáripár.

Vácbotyán kisk., Pest vm., váci j., 621 l., vasut, ut. Váchartyán, up. Orszentmiklós.

Vácduka kisk., Pest vm., váci j., 734 l., ut. és up. Vác.

Váchartyán kisk., Pest vm., váci j., 1091 l., vasut, telefon, posta.

Vachott 1. Imre, l. Vahot. — 2. Sándor (1818—1861), költő. Verseinek első gyűjteménye 1845. jelent meg. A szabadságharc után fogságba került, ott megőrült.

Vác: a katedrális

Vacillálni (lat.) a. m. ingadozni.
Vácsikujfalu kisk., Pest vm., váci j., 516 l., ut. és up. Galgamácsa.
Vácrátót kisk., Pest vm., váci j., 1186 l., vasut. ut. és up. Váchartán.
Vácszentlászló nyúgk., Pest vm., gödöllői j., 751 l., ut. Valkó, posta.
Vacuum, l. Vákium.
Vacuum cleaner (ang.) a. m. porszívó.
Vácuzy János (1859—1918), tanár, író. Művei: Berzsenyi, Ráday Gedeon, Tompa életrajzai, Kazinczy Feren: és kora, kiadta Kazinczy levelezését.
Vadai, néger állam Közép-Afrikában (Francia Szudán). Fő kiviteli cikke a szarvasmarha.
Vadász i. Elemér, * 1885, geológus, paleontológus. Több tanulmánya és könyve jelent meg hazai és külföldi, földtani és ös-lénytani kérdésekről. — 2. **Lipót** (1861—1924), képviselő. 1912. igazságügyi államtitkár a Tisza-kormányban, 1922. egyik megalapítója a Polgári Pártnak. — 3. **Miklós** (1881—1927), festő, grafikus, illusztrátor.
Vadászkürt v. erdei kürt, a kürtök régebbi fajtája, amelyet a szelvény v. szárnykürt teljesen kiszorított.
Vademecum (lat.) a. m. jöjj velem; zsebkönyv.
Vadházasság, l. Ágyasság.
Vadna kisk., Borsod vm., sajszentpéteri j., 652 l., vasut. ut. Sajókaza, posta.
Vadnai Béla, * 1896, a Pénztárczei Központ h. igazgatója, író, publicista. Főbb szépirodalmi munkái: Miniatur-lélektükör, Tiroi emlékek, Lévy József és kortársai. Utóbbi időben főleg közgazdasági tanulmányokkal foglalkozik. Szerkesztője a Pénztárczei Központ angol-, német- és franciayelvű Bulletinjeinek, amelyet az egész világon ismernek s amelynek alapjai a szanálás óta Magyarországot megítélik. Szerkesztője továbbá az Athenaeum kiadásában megjelenő Közgazdasági Enciklopédiának.
Vadnay i. Károly (1832—1902), regényíró. 1864. Tóth Kálmánnal a Fővárosi Lapok alapítója. Később a Budapesti Közlöny szerkesztője. — 2. **Tibor**, * 1869, h. államtitkár, közgazdasági és szociológiai munkákat írt.
Vadosfa kisk., Sopron vm., csornai j., 335 l., vasut. ut. Mihályi. up. Magyarakeresztur.
Vadánácsa, a törvényszék 3 bírói tagból álló tanácsa, amely a büntetőperben a vizsgálát kiegészítése, az eljárás megszüntetése, vagy a terhelt vád alá helyezése, szabadonbocsátása, illetve fogvatartása iránt határoz.
Vadvíz, a talajból felszivárgó v. csapadékból eredő víz a földeken.
Vae vict's (lat.) a. m. jaj a legyőzötteknek. (Brennus gall vezér mondta volna a legyőzött rómaiaknak.)
Vág, az ENY-i Felföld legnagyobb folyója. A Magas- és Alacsony-Tátrából ered (Fehér és Fekete V.), Gutánál ömlik a Kis-Dumába. 340 km. Tutajozható.

Vág kisk., Sopron vm., csornai j., 1196 l., ut. Szany, posta.

Vág (franc.: vague) a. m. határozatlan, bizonytalan.

Vagabondusz (lat.) a. m. csavargó.

Vágáshuta kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 315 l., ut. és up. Pálháza.

Vagina (lat.) a. m. hüvely.

Vágo i. Dező, * 1882, szobrász, érem- és iparművész; plakettek. — 2. **József**, * 1877, építész. V. László testvére, akivel számos magán- és nyilvános épületet tervezett, köztük a Petőfi-házat és az Erzsébet-téri kioszkot. 1927. a genfi Nemzetek Szövetsége palotájának tervpályázatán az egyik első díjat kapta. — 3. **József**, * 1877, a bp-i kereskedelmi és iparkamaránál 23 évig működött ügyvezető titkári minőségben, azóta a Pester Lloyd közgazdasági szerkesztője. 1912. Fenyo Miksával együtt megalapította a Magyar Vámpolitikai Központot, amelynek 1917-ig igazgatója volt. A háború utáni háborús gazdasági központok leszerelésével megbízott kormánybiztos volt. — 4. **László**, * 1875, építész. Főként színházépítési tervekkel foglalkozott. Több bérházat és nyilvános épületet épített, pl. a Gutenberg-palotát, Arkád-bazárt, Művészházat, Nemzeti Szalont. — 5. **Pál** (1854—1928), festő; táj-, genre-, vallásos, történelmi képek (Tülekedő bikák, Reggel, Vonós-négyes, Budavár visszavétele 1849-ben). — 6. **Sándor**, * 1877, festőművész. Arcképekkel, zsánerlekenetekkel és kül. tájképekkel tünt föl.

Vágen, l. Waggen.

Vagyonközösség, i. a házastársak vagyona egészben v. részben közös vagyonná olvad össze. Általános a V., ha mindkét házastárs egész vagyonát egyesíti, a szerzeményi V. csak a házasság alatt szerzett vagyontárgyakat teszi közösé. — 2. V. keletkezik a társasági viszonyban, amely vagyonegyesítéssel közös haszon- és teherviselés végett alakul.

Vahhabíták, mohamedán szekta Arabiában. Alapítója Mohamed ibn-Abd-el Vahhab (1720—87). Számuk ma kb. 1/2 millió.

Vahot i. Imre (1820—1879), író. 1844—48. szerk. a Pesti Divatlapot, amelynek Petőfi segédszerk. volt. — 2. **Sándor**, l. Vachott.

Vaj, a tejnek tömörített zsirtartalma. 100 l. jó tejből 3—4 kg. tiszta vajat nyernék.

Vaja kisk., Szabolcs vm., nyírbaktai j., 2283 l., vasut. táviró, telefon, posta.

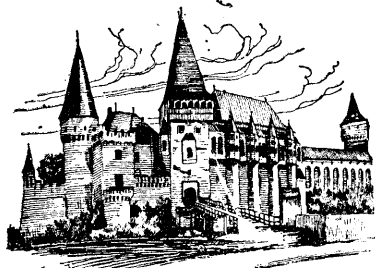
Vajda (szláv: vojvoda, a. m. hadvezér), tartományok kormányzójaik címe volt, nálunk Erdélynek volt fejedelemséggé alakulása előtt V.-ja.

Vajda i. Ernő, * 1886, színmű- és film-író; A váratlan vendég, A szerelem vására, Délházb, Farsangi lakodalm (színművek); Szerenád, Rachel (filmek). Amerikában él. — 2. **Gyula** (1843—1909), művelődéstudomány-, kegyesrendi tanár. — 3. **János** (1827—1897), költő. Lírájában a szerelmet, a haza és emberiség nagy kérdéseit szövegezte meg. A Petőfi utáni líra legkiválóbb képviselője. —

4. Péter (1808–1846), tanár, panteisztikus író, a természetről s szabadságról írt rapszódiaíval, verseivel. — 5. Zsigmond, * 1858, festő; freskó (a budai kir. palotában, a pesti Országházban), arckép (József főherceg, gróf Andrássy Géza).

Vajdácska kisk., Zemplén vm., sárospataki j., 1423 l. ut. Alsóberecki, up. Sárospatak.

Vajdahunyad (Hunedoara), városka, Erdélyben, a Cserna folyó mellett, 5000 l. Vas-művek, Hunyadi János gót-reneszánsz várkastélya (másolata a Városligetben, Budapestest).

Vajdahunyad vára

Vajdaság, szerbül Vojvodina, a Bánságból és a Bácskából Jugoszláviának jutott részek, 19.000 km², 1,380.413 l., a magyarság száma kb. 500.000.

Vajda-Voevod, Alexandru, * 1872, erdélyi román politikus, orvos. 1906–18. a magyar képviselőház tagja, résztvevett a gyulafehérvári határozatban, tagja volt a rövidletű első kormányának, utána ellenzékben volt 1928 nov. 8-ig, a Maniu-kormány megalakulásáig, amikor is belügymin. lett.

Vajszó kisk., Baranya vm., siklói j., 1393 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Vajta nagyk., Fejér vm., sárbogárdi j., 1448 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Vajthó László, * 1887, tanár, író, műfordító; Jenai diákok (reg.).

Vakáció (lat.) a m. szünet.

Vakancia (lat.) a m. üresedés.

Vakbélgyulladás, a vastagbél kezdeti szakaszának gyulladása. Rendszerint az u. n. főregnyulványból (appendix) indul ki (appendicitis).

Vakinció (lat.) a m. himblótsa (l. o.), Vakondok, földalatt élő, elcsenevzedett szemű rovarvő emlős állat. Mellő lábai ásólábakká alakultak. Nálunk is gyakori, hasznos állat. Egyes fajok prémje becses.

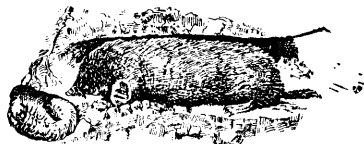
Vakság, oka lehet a szemgolyóban, pl. ennek sérülés vagy betegség folytán való pusztulása; a szemgolyó egye; részeinek, fénytörőközegeinek; a szaruhártyának, lencsének, üvegtestnek, érthártyának, ideghártyának stb. megbetegedése. Lehet ezenkívül az agyvelő látó-

központjának betegsége. A V. leggyakoribb oka a szemnek gyermekkori kankója és öregkori zöld hályogja.

Vakut, a mohamedán világban egyházi vagy közoktatási, közjótékonyági célokra lekötött ingatlan birtok.

Vakutum (lat.) a m. légüres, légritkított tér.

Vál nagyk., Fejér vm., váli j., 3226 l., telefon, távíró, posta.

Vakondok

Valadék, a test szövetei vagy mirigyei által kiválasztott anyagok; ezeket a szervezet vagy kiküszöböli (exkrétum), vagy földolgozza (szekrétrum); igen fontos ilyen szekrétmunka a hormonok (l. o.).

Választási bíráskodás, a képviselői mandátumok érvénytelenítésére vonatkozó eljárás, amelynek alapján vagy a megbízólevelet vagy magát a választást lehet érvényteleníteni. Nálunk az 1925. évi XXVII. t.-c. a V.-t a közigazgatási bírósághoz utalja.

Választási panasz (petitio), a választások érvénytelenítése végett a nemzetgyűléshez intézett beadvány. A petitót feltétlen és feltételes érvénytelenségi okokra lehet felépíteni.

Választási rendszer. A fontosabb V.-ek: Egyénenkénti V., amikor egy kerület többsége egy képviselőt választ; a lajstromos V. (l. o.), amikor nemcsak a többség, hanem aránylagosan a kisebbség is bejut a képviselőházba; van közvetlen és van közvetett V., az utóbbinál elektorokat választanak és csak ezek választják a képviselőt és végül van titkos és nyílt V. Nálunk az 1925. évi XXVI. t.-c. alapján Bpsten, Bpest környékén és a nagyobb törvényhatósági városokban a V. lajstromos és titkos, egybeüti egyénenkénti és nyílt.

Választófejedelmek, a német-római császár megválasztására jogosult német fejedelmek. A hét eredeti V. a mainzi, kölni és trieri érsekek, a cseh király, a szász herceg, a brandenburgi őrgróf (később porosz király) és a rajnai pfalzgróf voltak. Utóbb azonban Bajorország, Hannover és Hessen-Cassel uralkodói is megkapták a V. címét.

Választójog, az önkormányzati testületek tagjainak, szűkebb értelemben az országgyűlési képviselőknél megválasztására való jog. A V. általános, ha az összes nagykorú állampolgárok, censusos, ha csak bizonyos adót fizető, v. bizonyos iskolai végzettséggel bíró állampolgárok bírnak szavazati joggal. Nálunk ma az 1925. évi XXVI. t.-c. szabályozza

az országgy. V.-ot, amely szerint választó minden oly férfi, aki 24 éves, magyar állampolgár, ha legalább 10 éve magyar honos, legalább 2 éve egy helységben lakik és az elemi iskola 4 osztályát elvégezte. Akik 2 éves helybenlakást nem tudnak igazolni, 30 éves korukban lesznek választók. V.-a van minden nöknek, aki 30 éves, 10 éve magyar állampolgár, 2 éve egy községben lakik, 6 elemi sikerrel végzett; vagy 4 elemi sikeres végzése mellett legalább 3 élő vagy hősi halált halt gyermek anyja, vagy maga tartja el magát és saját háztartása van; végül, ha nincs is 30 éves, de főiskolai végzettsége van. Képviselővé választható minden V.-gal bíró, ha 30 éves elmul.

Választó bíróság, az, amelynek tagjait a felek vitás magánjogi ügyeik eldöntésére szerződéssel kijelölik.

Választóvíz, l. Salétromsav.

Valdencek, a 12—16. sz.-ban Európa déli részén jelentős szekta, Pierre Valdez lyoni gazdag polgár (†1217) alapítása, tagjai evangélikusok, szegénységben éltek és az evang. hirdetésére kötelezték magukat. 1332-től az inkvizíció üldözte őket. Az elmenekülők maradékai a piemonti V.

Valdivia, chilei kikötőváros, 31.000 l.

Vale (lat.) a. m. isten veled.

Valence, francia város a Rhône mellett, 31.000 l.

Valencia (del Cid), spanyol kikötőváros a Földközi-tenger partján, 267.000 l. Régi (1245) egyetem. Gyárpar. Terménykivitel.

Valenciennes, város E-Franciaországban, 34.000 l. Szénbányák. Gyárpar. Az u. n. V.-i csipke Lilleben készül.

Valentinianus, három római császár neve. —

1. **I. V. Flavius** (364—375), harcolt több germán törzs ellen, vallási dolgokban türelmes, a tudományt pártoló uralkodó volt. —

2. **II. V.** (388—392), helyette anyja, Justina kormányzott és a frank Arbogastes, aki V.-t meg is ölte. — 3. **III. V.** Flavius Placidus (425—455), helyette anyja és Actius kormányoztak. Uralkodása a gótok, vandalok, hunok elleni szakadatlan küzdelem.

Valentino, Rodolfo (1895—1926), olasz származású amerikai filmszínész. Leghíresebb szerepei: Az apokalipszis négy lovasa és A sejk c. darabokban.

Valentiny János (1842—1902), festő; tájképek a Balaton mellékéről s közkedvelt cigányképek.

Valera, Eamon de, * 1883, ír köztársasági politikus, matematika-tanár. 1916. egy félkezes közben elfogták, halálra ítélték, 1917. kiszabadult, 1919—1922. a leendő ír köztársaság elnöke. 1922. nem fogadta el az angolokkal való megegyezést, lázadást szított, erre 1923. az ír kormány fogadta el. Fogásából megszökött és csakhamar teljesen visszavonult a politikától.

Valere J. Antal, olasz származású se-lyemgyáros, Pesten meghonosította a gyári se-lyemszövőst. A róla nevezett uccában volt

gyára. 1850—1851. a bp.-i iparkamara elnöke.

Valéry, Paul, * 1871, a mai francia költészet egyik elindítója. Ujabb kötetei: Introduction à la méthode de Léonard de Vinci, Euphimos, Poésies stb.

Valueur, l. Valór.

Valkó nagyk., Pest vm., gödöllői j., 2631 l., telefon, posta.

Valkonya kisk., Zala vm., letenyei j., 314 l., ut. Letenye, up. Borsfa.

Valladolid, spanyol város O-Kasztíliaiban, 79.000 l. Régi (1260) egyetem. Középkori és reneszánsz műemlékek. 1502—1605. Spanyolország fővárosa.

Vállaj kisk., Szatmár vm. — mátészalkai j., 2667 l., telefon, táviró, posta.

Vallás, a nem érzékelhető hatalmaktól való függés hite. Természeti V. a természeti hatalmaktól való függés hite. Az egyistenhívő V. alapján az ember istennel eleinte az engedelmesség, azután pedig a szeretet (megváltás) viszonyába lép. A vallások megoszlása a Földre a köv.: az emberiség 1.7 milliárdra tehető számából keresztény 578 millió ember. Számuk Európában 390, Ázsiában 37, Afrikában 19, Amerikában 119 millió. A keresztények közül katolikus 200 millió, protestáns 164 millió, görög-keleti 117 millió, egyéb (főként prot. jellegű) ker. vallás híve 97 millió ember. A szidók száma 16,506.000, az iszlámhívők 227,040.000. Konfucse követői: 310,915.000, a brahmaisták 215,512.000, a buddhisták 140,047.000, a shinto és tao hívei 25,015.000.

Vallásalap, III. Károly által létrehozott és a II. József által feloszlattat szerzetesrendek vagyonával gyarapodott, a vallás-és közokt. miniszterium fenhatósága alatt álló alapítvány, melynek jövedelmeit kat. egyházi célokra fordítják.

Vallászsabadság, Magyarországon az 1895: XLIII. t. c. szerint mindenki szabadon vallhat bármely vallást. A polgári és politikai jogok gyakorlásának képessége a hitvallástól elvben teljesen független.

Vallonok, D-Belgium és E-Franciaország külön román (franciás) nyelvet beszélő lakosai. Számuk kb. 3 millió. Ujabbban nyelvéleg csaknem teljesen beolvadtak a franciákba.

Vállus kisk., Zala vm., keszthelyi j., 368 l., ut. Lesencetomaj, up. Felsőszid.

Valmy, francia falu, Marne megyében. 1792. a forradalmi hadsereg győzelme a poroszokon.

Valorizálás (lat.) a. m. pénztartozások átértékelése.

Valór (franc.) a. m. érték.

Valparaiso, D-Amerika legnagyobb csendes-óceáni kikötője, Chile partján, 190.000 l.

Váltakozóáram (váltóáram), oly elektromos áram, amelynek iránya és erőssége, bizonyos törvényszerűség szerint, folyton változik. A V.-nak is van hőhatása; de ezzel szemben nincs kémiai hatása és nincs állandó mágneses tere. A V. nagy előnye az egyenárammal szemben, hogy tetszésszerűen fűtőhatásban elő-

állítható és a transzformátorok (l. o.) segítségével olcsón továbbítható nagy távolságokra, továbbá a V.-u gépek egyszerűbb szerkezeteik, mint az egyenáramuk. A bp.-i váci uti V. egyfázisú mp-ként 42 perodussal, a keleti V. háromfázisú, mp-ként 50 perodussal. A rádiótechnikában a V.-ok nagy szerepet játszanak; az itt szereplő V.-ok szaporá váltakozásuk (mp-ként több ezer perodus).

Váltó, 1. a törvényben szigorúan meghatározott formák szerint kiállítandó okirat, amely egy adósnak valamely hitelező javára tett fizetési ígértét tartalmazza. Szövege szerint kétféle: 1. idegen V., amelynél az egyik fél (kibocsátó, intézvényező) arra utasítja a másikat felet (intézvényezett), hogy bizonyos összeg megfizetésére időben (lejáratt) egy harmadik személynek (intézvényes, rendelvénys) v. ennek rendelkezésére tartsa fizessen ki; 2. saját V., ahol a kibocsátó maga kötelezi magát fizetésre. A V.-óvás annak hiteles tanúsítása, hogy a hitelező a V.-t eredménytelenül bemutatta. — 2. V.-k egymásba átmenő vasúti símpárnánál a sínok oly csuklós részletei, melyek a vonatnak az egyik v. másik vágányra való átmenetét teszik lehetővé.

Váltóáram, l. Váltaközáram.

Váltógazdaság (vetésváltó), gazdasági üzemmód, amellyel a szántóföldön a növények oszterü sorrendben váltják fel egymást. Hasonló igényű és természetű növényeket (pl. 2 gabonafélé) közvetlen egymástán nem ültetnek. A V. kizárja az ugart. Először Angliában alkalmazták a V.-ot (norfolki 4-es vetésforgó), amelynél répa, árpa löherérel, löhere és buza váltotta fel egymást.

Váltóképesség, V.-gel bir, aki terhes szerződést jogérvényesen köthet, a nagykorú v. nagykorúsított.

Váltóláz, l. Malária.

Váltónyargálás (a német Wechselreitereiből), a váltó felhasználása pénzszerzésre költött, irrális váltóügyletek segélyével.

Váltópénz, belső fémértékénél magasabb névértékű aprópénz.

Valuta (lat.) a m. érték, va' amely állam által szabályozott pénzrendszer. Anyaga szorint lehet arany, ezüst v. papír, kettős valutarendszernél egyidejűleg arany és ezüst: (l. Monometallizmus és Bimetallizmus).

Válya Gyula, * 1889, Kispeszt város polgármestere.

Vályi Nagy Géza, * 1891, lírikus. Versköetei: Magyar Sírámok, Fáj ma élni stb.

Vám, az az adó, amelyet a vámvona'at átlépő áru után fizetni kell. Célja v. bevételserzés az állam részére (pénzügyi V.) v. a belföldi termelés védelme (l. Vélvám: politika). Hatása a külföldi versny csökkentése, gyakran az áru drágtásával. Fajai: behozatali, kivitelit és átvitelit V.-ok, amelyek közül az első a leggyakoribb. A pénzügyi V.-okat oly termékek után szeli az állam, amelyeket a belföldön nem állítanak elő (pl. gyarmatárúk), amelyeknél tehát valójában fo-

gyasztási adót vet ki az állam a V. alakjában. A védvám a belföldi termelést véli, még pedig a mezőgazdasági V. a mezőgazdasági termelést. A tiltóvám o'y magas V., amely a külföldi áru behozatalát lehetetlenné teszi. A V.-ok a vámterületen v. pénzösszegeben vannak feltüntetve v. az áru bizonyos értékek százalékában: u. n. értékvámok. Az állam részéről szedett határvi-mokon kívül vannak még a városok által a város területére belépő áruk után kivetett köveztvámok v. általános városigazgatás' célokra szedett városi V.-ok, továbbá V.-ok hidak, kompok stb. használata után.

Vámbery 1. **Ármán** (1832—1913), orientalista és politikus. 1857. Konstantinápolyban működött mint tanító, 1862—64. dervis állrúban bejárta Perzsiát és Középzásziát. 1870. a bp.-i egyet. a keleti nyelvek ny. r. tanárává nevezték ki. Nyelvészeti és etnográfiai munkásságon felül politikai működés' is folytatott. Mint az angol külügyminisztérium keleti szakértője az angol befolyás mellett küzdött az orosz cári uralommal szemben Ázsiában. Munkái: Középzásziai utazás, Keleti életképek. A magyarok eredete, a magyarság keletkezése, A török faj, Nyugat kulturája Keleten, A magyarság bölcsőjénél, Küzdelmeim (önéletrajz).

— 2. **Melanie**, * 1882, 1918 óta a Feministák Egyesületének titkára és főleg béke-munkában fejt ki tevékenységet. — 3. **Rusztém**, V. 1. fia, * 1872, kriminálta és szociológus, ügyvéd. A bp.-i egyet. 1901—18. a büntetőjog magán-, majd c. rk. tanára volt. 1914 óta a Jogtudományi Közlöny szerkesztője. Főbb munkái: A házasság védelme a büntetőjogban, Büntetőpolitikai kövelesek, Büntetőjog és etika, A bűnvádi perrendtartás tankönyve, Büntetőjog (2 köt.). A fiataloknak bírósága a háboru alatt, Kriminológia stb.

Vámháboru, a kereskedelmi politikai küzdelemnek az a módja, melynél két, kereskedelem-politikailag ellenséges viszonyban álló ország egymással szembei u. n. harci (esetleg az érték 100%-áig is menő) vámokat alkalmaz.

Vámjövődék, a vámokból eredő állami jövedelem.

Vámosatya k. k., Bereg vm., vásárosnaményi j., 993 l. ut. és up. Barabás.

Vámoscsalád kisk., Vas vm., sárvári j., 779 l. vasut, táviró, posta.

Vámosgyörk nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2249 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Vámosmikola nagyk., Hont vm., vámosmikolai j., 2043 l., táviró, telefon, posta.

Vámosoroszi kisk., Szatmár vm., fehérgyarmati j., 594 l. ut. Jánk, posta.

Vámospércs nagyk., Hajdu vm., központi j., 4780 l., vasut, táviró, telefon; posta.

Vámosy 1. **Mihály**, * 1865, kuriai bíró. — 2. **Zoltán**, * 1868, a bp.-i egyet. a gyógyszer-tan ny. r. tanára, a Gyógyszertani Intézet igazgatója.

Vámosufalu nagyk., Zemplén vm., sáros-pataki j., 627 l., ut. és up. Olaszizska.

Vámpír, Közép- és D-Amerikában található denevérfajta, amelyről az a mese terjedt el, hogy vérszívó; tényleg rovarokkal és gyümöccsel táplálkozik.

Vámpolitikai Központ, a magyarországi ipari és kereskedelmi érdekképviseletet közös szerve, melyet 1912. alakítottak a külállamokkal kötendő kereskedelmi és vámszerződések előkészítésére, adatgyűjtésre, együttes állásfoglalásra és közös véleménykidolgozásra. A V. e kérdésekről számos tanulmányt is adott ki kiadványai között.

Vámszerződés, két állam között arra irányul, hogy vámtarifájuk alkalmazására nézve megegyezést létesítsenek. A V.-ek rendszeren 10 évre szoktak szólni. Többféle faja van: a tarifaszerződés, amely felsorolja azokat a cikkeket, amelyekre nézve az egyik szerződő fél a másiknak nyújtandó (esetleg kedvezményes) vámtételeket biztosítja; továbbá az u. n. legújabb kedvezményt biztosító V., amelyben a szerződő felek kötelezik magukat, hogy minden harmadik államnak nyújtandó kedvezményt a szerződő felek is élvezni fognak.

Vámszövetség, több államnak olyan megegyezése, hogy vámpolitikájukban azonos elvek szerint fognak eljárni. A V.-en belül az egyes államok kapcsolata különböző lehet, a teljes egységtől a laza szerződéses állapotig. V. volt pl. az osztrák-magyar monarchia vámuniója.

Vámtarifa, jegyzék, amely feltünteti, hogy mily összegű vám fizetendő az árucikkeknek a vámterületre való behozatalakor, kivitelekor, esetleg átvitelekor v. pedig megállapítja az illető cikk vámentességét. Azt a V.-t, amelyet valamely állam a maga hatáskörében megállapít, autonóm V.-nak nevezünk, amelynek vámtételei más államokkal kötött vámszerződésekkel esetleg mérséklést nyernek.

Vámterület, az a terület, amelyre nézve valamely vámtarifa alkalmazást nyer. Rendszerint összecsúszik egy-egy ország területével, de esetleg eltér attól. Néha viszont több ország egyesül közös vámterületté, mint a multban pl. Magyarország és Ausztria.

Van, holland nevek előtt az eredet helyének (nem a nemességnek) jelzése.

Van, város (30.000 l.) és sósó (1718 m a tenger fölött, 3660 km²) török Orményországban.

Vancouver, 1. sziget a Nagy-óceánban, Kanada partjai előtt, 40.000 km², 28.000 l. Fővárosa Victoria. — 2. Kanada legnagyobb csendes-óceáni kikötője V. szigettel szemben, 117.000 l. A Canadian Pacific vasút végállomása.

Váncsod nagy, Bihar vm., berettyóújfalusi j., 1894 l., telefon, posta.

Vanczák János, * 1870, szocialista író, politikus és szakszervezeti vezető, országgy. képviselő. A lakatos mesterséget tanulta. 1904. t. tkár a Vasmunkások Szövetségében. 1920. a Népszava főszerk. Több kötet novelája, vers- és fordítása jel. meg.

Vandálok, ókori germán néptörzs a mai Cseh- és Magyarország északi határán, később (Kr. u. 3. sz.) Dáciában és (Kr. u. 5. sz.) Pannoniában. Az 5. sz. elején Hispánián át elvonulnak Afrika s birodalmat alapítanak; innen elfoglalják Karthagót, végigdulják Itáliát (vandalizmus), de birodalmuk hamarosan hanyatlásnak indul s maga a nép is elpusztul.

Vanderbilts, Cornelius (1794–1877), amerikai milliárdos. 1812–15. évi angol-amerikai háborúban hadsereggelállással, hajózási és vasúti vállalatokkal meggazdagodott.

Vanderveide, Emile, * 1866, belga szocialista író és politikus. 1914–17. hadügyi, 1917. belügyi-, 1918–21. igazságügymin. Több művét lefordították magyarra.

Van Diemen földje, Tasmania (l. o.) neve fölfedezője után.

Vándor I. Iván (Váradi Ilma), * 1886, regényíró. Művei: Kód kisasszony, Acs Éva, Aranymadár stb. — 2. **Kálmán**, * 1898, író és hirlapíró. Művei: Börtönéjszakák, Egy az élet, Özvegy Varga Abrisnő (színmű) stb.

Vándordíj, valamely sportmérkőzésre kiütött értékes műtárgy, amelyet aszerint, hogy többszöri győzelem esetén véglegesen elnyerhető-e, időleges v. örökös V.-nak neveznek.

Vándorkövek, síkságokon, hegycségtől sokszor több száz km távolságban található óriási sziklák, amelyek jégkorszaki gleccserek hátán sodródtak el mai helyükre.

Vándorvесе, az a jelenség, amikor a vese elhagyja a gerincoszlop melletti helyét és a hasüregeben más helyet foglal el.

Van Dyck, Anthonis, festő, l. Dyck.

Vangel Jenő (1864–1917), állattudár, a bp.-i po. gári isk. tanítóképző igazgatója.

Vanilla, Mexikó K-i részéből eredő és a trópusok alatt természetesen fűszerező növény.

Vanitatum vanitas (lat.) a m. hiúságok hiúsága.

Vanity fair (ang.) a m. hiúság vására (Thackeray egyik regényének címe).

Van Ostade, Adriaen, festő, l. Ostade.

Van't Hoff, Jakobus Hendrikus (1852–1911), holland vegyész, a gáztörvények érvényét az o. adatokra nézve is beigazolta; stereokémiai elmélete nagy fontossága. 1901. Nobel-díj.

Vántus Károly, * 1881, kommunista vezető; a diktatura kikiáltásakor egyik földművelésügyi népbiztos lett. Halálra ítélték, majd a cseres-akció során kiszállították Oroszországba.

Vanyarc kisk., Nógrád vm., sziráki j., 1410 l., telefon, posta.

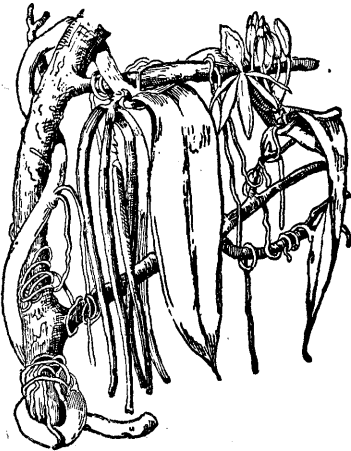
Vanyola kisk., Veszprém vm., pápai j., 1165 l., ut. Nagygyimót, up. Csót.

Vapiti, É-amerikai nagy szarvas.

Várad kisk., Somogy vm., szigetvári j., 254 l., ut. Németsüfalu—Szentmihályfapuszta, up. Teklafalu.

Váradi I. Antal (1854–1923), költő, drámaíró és műfordító, a Nemzeti Színház dramaturgia és a Színműv. Akadémia igazgatója. Verses kötetei: Az én világom, Legendák

könyve stb. Sikert ért el Iskarióth c. színdarabjával. — 2. **Aranka**, * 1890, V. r. leánya, színésznő, a Nemz. Színház örökös tagja.

Vanília

Varadi regestrum, II. Endre korából való, a váradi káptalan előtt folyt 389 per leírását tartalmazza. Ismételt megjelent nyomtatásban.

Várdy I. Gyula (1866—1929), tájképfestő; mesterhegedűket is készített. — 2. **Zságon** (1865—1913), politikus, hírlapíró, országgy. képviselő.

Váralfa nagyk., Tolna vm., völgyesi j., 156 l., vasut. ut. Szászvár, posta.

Várszóló kisk., Somogy vm., marcali j., 541 l., ut. Nemesvid, ut. Nemesdéd.

Várszó kisk., Heves vm., pétervásári j., 759 l., ut. Pétervására, posta.

Várázsvessző, villaalakú vessző, amelynek segítségével vizet és ásványi kincseket keresnek. A V. tudományos értéke vitatott.

Varbó kisk., Borsod vm., sajószentpéteri j., 951 l., ut. és up. Sajószentpéter.

Varbóc kisk., Abauj-Torna vm., bódvaszilasi j., 293 l., ut. Szin, up. Perkupa.

Várda kisk., Somogy vm., kaposvári j., 494 l., vasut. ut. és up. Hetes.

Vardar, Macedónia főfolyója, a Sardagban ered és a Szaloniki-öbölbe ömlik.

Várdomb nagyk., Tolna vm., központi j., 867 l., ut. Sárpilis-Öberek, posta.

Vártölde kisk., Zala vm., letenyei j., 446 l., ut. Letenye, up. Bánokszentgyörgy.

Varga kisk., Baranya vm., hegyháti j., 465 l., ut. és up. Sásd.

Varga I. Gyula, * 1879, Gyula város polgármestere. — 2. **Jenő**, * 1879, író, kommu-

nista politikus. Bp.-en tanár, 1907 óta a Népszava munkatársa, a proletárdiktatura alatt pénzügyi, majd termelési biztos lett. Azután elmenekült, jelenleg Oroszországban tudományos és gyakorlati gazdaságpolitikus. — 3. **József**, * 1891, a műgyet. a kémiai technológia ny. r. tanára. — 4. **Oszkár**, * 1888, szobrász. Először a Múcsarnokban szerepelt, kollektív kiállítása 1921 telén volt. — 5. **Ottó** (1853—1917), történétíró. Számos középiskolai tankönyvén kívül megírta Magyarország történetét. — 6. **Zsigmond**, * 1886, orientalista, a debreceni egyet. a vallástörténet ny. r. tanára. Főbb művei: Vallásos világnézet és történeti kutatás. Az ókori keleti népek művelődéstörténete különös tekintettel a bibliára.

Várgesztes kisk., Komárom vm., tatai j., 366 l., ut. Környe, up. Vértessomló.

Vargha I. Damján, * 1873, ciszterciata, pécsi egyet. a magy. irodalomtörténet ny. r. tanára; kül. a kódexirodalommal fogl.

2. **Gábor**, * 1859, ügyvéd, 1910. országgy. képvis., 1922 óta nemzetgy. képvis. Vas megyében több közigazdasági és népjóléti intézményt alapított. — 3. **Ferenc**, * 1858, büntetőjogász, felsőházi tag, 1923 óta koronaügyész és az egys. bírói és ügyvédvizsg. bizottság elnöke 1926 óta. — 4. **Gyula** (1853—1929), ny. keresk. államtitkár, lírikus és epikus, az Akad. tiszteleti tagja, a Kisfaludy-társ. másod-elnöke. Ujabb költeményei: Thury György, Ködben, A végtelen felé. Tud. művei: A magyar hitelügy története. A magyar birodalom ismertetése stb. — 5. **Imre**, * 1876, pénzügymin. államtitkár. — 6. **Kálmán**, * 1871, a debreceni gazdasági akadémia igazgatója, felsőházi tag.

Vári Rezső, * 1867, a bp.-i egyet. a klasszika-filológia ny. r. tanára; kül. görög szövegkiadásokkal fogl.

Vária (lat.) a m. különfélék, vegyes.

Variabilis (lat.) a m. változatos, változókéony.

Variáció (lat.) a m. változat, változás, a zenében egy téma továbbképzéséből álló sorozat.

Varians (lat.) a m. változat.

Variato delectat (lat.) a m. a változatosság gyönyörködtet.

Variété (franc.) a m. változatosság; könnyű, változatos műsorú kis színház, a kabaré előfutára.

Viola (lat.) a m. himlő.

Varióméter (lat.-gör.), a rádiókészülékekben használt, változtatható önindukciójú tekercspár.

Lényege: két, egymásba tolható tekercs v. egy nagyobb belsejében elhelyezett forgatható kisebb tekercs; ezek erővonaltereinek egymásra-hatásából alakul ki az indukció értéke. Alakra nézve van hengeres- és gömb-V.

Varjas Sándor, * 1885, filozófiai író, a proletárdikt. alatt a kommunista prop. vezetője, ezért több évi börtönre ítélték. A moszkvai egyetem tanára.

Varjaskér kisk., Somogy vm., marcali j., 714 l., ut. é. Kéthely, up. Tótszentpál.

Varju Elemér, * 1873, m. n. muzeumi igazgató, bibliografus és archeológus.

Várkeszű kisk., Vas vm., celdömölki j., 498 l., ut. és up. Marcaltó.

Várkonyi I. Béla, * 1878, zeneszerző, 1907-től a Zeneakadémia tanára zongora-tanszakon. Amerikába ment s jelenleg is ott működik. Művei: szimfónia, két nyitány, zongoradarabok és dalok. — 2. **Hildebrand**, * 1888, bencéspap, a bp-i egyet. ktvárt ig., a logika c. rk. tanára, filozófiával fogl. Főművei: Aquinói Szent Tamás filoz., Tér és térszemlélet, Az indukció filozófiája stb. — 3. **Mihály**, * 1890, színművész, a Nemzeti Színház tagja volt. 1920-ban filmszínész lett Bécsben. Jelenleg egy los-angelesi filmársulat tagja. — 4. **Nándor**, egyet. könyvtáros és író. Főművei: A legújabb franc. irod. szeleme, A modern magyar irodalom. — 5. **Titusz Ivo**; * 1882, hírlapíró, színházi kritikus és esztétikus. Több ifjúsági regényt, számos novellát és verset írt.

Vármege, területi alapon szervezett közjogi testület, a magyar helyi önkormányzat alakulata. Hatáskörének javarésze államosított.

Várna, Bulgária legnagyobb kikötője a Fekete-tenger partján, 61.000 l. jórészt görögök. Terménykivitel. 1444. török győzelem Hunyadi János magyar seregén, amelyben I. Ulászló király is elesett.

Várnai I. Zseni, * 1881, szocialista költő. Ifjúsági műveket is írt. — 2. **Dániel**, * 1881, országgy. képvis., szocialista író, tagja a Népszava szerkesztőségének. Novelláskötetei, regényei jel. meg.

Várong kisk., Tolna vm., dombóvári j., 430 l., ut. és up. Somogyuszil.

Város, 1. földrajzilag nagyobb tömegű lakosság települése, melyet fokozott ipar, kereskedelem, közlekedés és kultúra jelleméz. — 2. Közig. jogilag (nálunk) önállóbb hatáskörű szervezet, amelynek kategóriái: a) megyei V., amely ki van véve a járási főszolgabíró főhatósága alól, s egyenesen a vármegyének van alárendelve, b) törvényhatósági jogu V., amely közzgyűlés és tanács vezetése mellett ki van véve a vármegye joghatósága alól is s egyenesen a belügyminiszternek van alárendelve, c) Budapest székesfőváros, mely a többi törvényhatósági jogu városoknál is magasabb jogokkal rendelkezik. A V. szervezetét külön szerv. szabályrendeletek szokták megállapítani, országos törvények keretein belül (1886:XXI. és több új törvény). Ugyancsak orsz. törvényektől függ autonómiájuk foka.

Városlód nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 1998 l., vasut. távíró, posta.

Várpalota nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 4964 l., vasut. távíró, telefon, posta.

Varro, Marcus Terentius. (Kr. e. 116–127), római polihisztor. 70-nél több verses és prózai munkát írt. Ránk maradt: A latin nyelv-

ról c. munkájának 5 könyve, A földművelésről irt 3 könyve és szatirából számos trédék.

Varró I. István, * 1878, közgazdasági író, 1906 óta a budapesti iparkamara titkára. Közgazdasági, szociológiai és bibliográfiai munkákat írt; fordította Nietzsche és Schopenhauer több művét és társszerk. a Századunk c. folyóiratnak. — 2. **Margit**, * 1881, kiváló zongorapedagógus. Munkája: Zongoratanítás és zenei nevelés.

Varrottas, népies himzés.

Varsád nagyk., Tolna vm., simontornyai j., 1232 l., ut. és up. Gyönk.

Varsány kisk., Nógrád vm., szécsényi j., 1142 l., ut. és up. Szécsény.

Varsányi I. Emil, * 1871, műegyet. a malomipari építkezés c. ny. rk. tanára. — 2. **Iren**, * 1880, színművész, a Vígyszínház megalapítása óta tagja. A modern francia vígjátékok karakter-szerepeiben vannak nagy sikerei.

Vársó (lengyelül Warszawa), Lengyelország fővárosa a Visztula mellett, 1 millió l. (40% zsidó). Egyetem (1816), számos tudományos intézet. Műemlékek. Gyáripár. Terménypiac.

Varus, Publius Quintilius, római consul (Kr. e. 13.). Arminius cherusk főnök a teutoburgi erdőben 3 légióját felkoncolta, mire V. kétségbeesésében öngyilkos lett.

Váry Albert, * 1875, ny. koronaügyészhelyettes, országgy. képvis.

Vas, a modern kultúrletnek legfontosabb, a technikának legnékülözhetetlenebb anyaga. Az ipari, a használati V. sohasem szímfér (Fe), hanem ennek ötvözte más elemekkel, elsősorban mindig a szénnel és a mangánnal, gyakran a szilíciummal, különleges célokra pedig nikkellel, wolframmal, krómmal stb. A V. alakíthatósága (technikai feldolgozásának ez a legfontosabb feltétele) a kísérő idegen elemek mennyiségétől függ és 1.7–2.2 % széntartalom mellett az alakíthatóság egészen elenyészik. Az alakítható V.-fajtákat kovácsolható V.-nak (ha edzhetők is, akkor acélnak), a rideg, merev V.-termékeket pedig nyers V.-nak nevezzük, a nyers V.-nak pedig magasabb széntartalma körülbül 7%.

A nyersvas 1130°-on olvad és iztításakor lesz folyékony, a legtisztább kovácsolható V. olvadáspontja 1520° és a fokozatos iztítások megpuhul. A V.-at a V.-ércből (l. o.) állítják elő. Ma a V.-ércből közvetlenül csak nyers V.-at tudunk gyártani és pedig a kohónak nevezett 20–25 m. magas kemencében. Az így gyártott nyers V. képezi a kovácsolható V. (l. o.), illetőleg az acél (l. o.) gyártásának kiinduló anyagát. A nyers V. fajsúlya kb. 7.5, a kovácsolható V.-é 7.85. A legnagyobb magyar V.-gyárak Diósgyőrött, Ózdon és Csepelen működnek. A világ legfőbb V.-termelő országa: Egyes. Áll. 388, Németország 118, Franciaország 101, Nagybritannia 67, Belgium 38, Oroszország 30, Japán 15, Csehszlovákia 13, Kanada 11, Brit-India 9, Lengyelország 6.2, Spanyolország 6,

Olaszország 5,3, Ausztrália 5,2, Svédország 5, Ausztria 4,3, Magyarország 3 millió q-t termelt 1928.

Vas I. Bernát, * 1864, orvos, bp.-i egyet. a kémiai és mikroszkópiai diagnosztika c. rk. tanára, bakteriológus, a föv. bakt. int. vezetője. — 2. **Gerében** (családi néven Radákovics József, 1823—1863), regényíró, ügyvéd. Korrajzaiban fölvonultatta a rendi társadalom összes tipikus alakjait. Főbb művei: A régi idők; Nagy idők, nagy emberek.

Vasa, svéd királyi család. **V. Gusztáv** alapította, aki 1523. felszabadította a svédeket a dán uralom alól. Legkimagaslóbb alakja II. Gusztáv Adolf, aki a harmincéves háborúban megalapította a svéd nagyhatalmát.

Vasad nagyk., Pest vm., monori j., 1659 l., telefont, posta.

Vasadi Balogh György, * 1882, gimn. igazg., országgy. képvis., szépir. író. Munkái: Művészetek tanítása a középiskolákban; Kék vizek mellett.

Vasárlarcos, titokzatos személy, aki 1693—1703. a Bastilleban fogságban volt és nem vas-, hanem bársonyárlarcot viselt; kilétét sohasem tudták meg.

Vasalja kisk., Vas vm., körmend-németújvári j., 648 l., vasut, ut. Pinkamindszent, posta.

Vásár, az a hely és alkalom, ahol előre meghatározott időben vevők és eladók tömegesen jönnek össze adás-vételre. Megkülönböztetünk 1. u. n. heti és országos vásárokat. 2. V.-ügyet az ipartörvény szabályozza. 3. Allandó közérdekű V.-ok e célra létesített épületekben. 3. Nemzetközi v. országos áruminta V.-ok vagy Messék, pl. lipcei V., Budapesti Áruminta-V.

Vásárhelyi Pál (1795—1846), mérnök, első neves vízszabályozónk. V. készítette az Alduna szabályozási terveit, vezette munkálatait. Szakirodalmi munkásságot is fejtett ki.

Vasari, Giorgio (1511—1574), olasz festő, építész és író; a firenzei Uffizi-palota az ő műve; legnevezetesebb alkotása az olasz művészekről írt életrajgyűjteménye.

Vasárnapi munkaszünet, az 1891. XIII. t.-c. csak általános elveit szabja meg, a részletes végrehajtásról miniszteri rendeletek intézkednek.

Vasárnapi Újság (1854—1920), képes hetilap. Szerk. Pákh Albert, Nagy Miklós, Holtsy Pál, Schöpfliin Aladár. Az abszolutizmus idejében nagy hazafias, utóbb kulturterjesztő hitvatást teljesített.

Vásárosbéc kisk., Somogy vm., szigetvári j., 1012 l., ut. Németlád, up. Somogyhárs-ágy.

Vásárosdombó kisk., Baranya vm., hegyháti j., 1913 l., vasut, ut. Sásd, posta.

Vásárosfalu kisk., Sopron vm., kapuvári j., 278 l., ut. és up. Beled.

Vásárosmiske kisk., Vas vm., sárvári j., vasut, táviró, posta.

Vásárosnamény nagyk., Szatmár, Ugocsa és Bereg vm., vásárosnaményi j., 2393 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Vásároszentgál kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 555 l., ut. Magyarszentiván-Gusztáv műve, up. Magyarszentiván.

Vásáry I. István, * 1887, Debrecen polgármestere, a Magy. Városok Kulturszövetségének elnöke. — 2. **József**, * 1890, föld-birtokos, felsőlázi tag.

Vasas kisk., Baranya vm., pécsi j., 1866 l., vasut, táviró, posta.

Vasbeton, homokos kavicsal kevert cementből készült építési anyag, amelybe a nyomási és húzási szilárdság fokozására vasdrót- v. vasrud-betéteket ágyaznak. A V. nagy előnye: nagy szilárdsága, tűzállósága és rendkívül nagy idomíthatósága. V.-ból a legszebb, legváltozatosabb, legkarcsubb művészi formák létesíthetők és a kombinációknak tág tere nyílik. De nemcsak a legkülönbözőbb épületelemek (fa'ak, földénc v. menynezetek, boltozatok, pillérek stb.), továbbá gyönyörű hidak, víztornyok stb., hanem a legkülönbözőbb tárgyak: árbocek, vasuti talpfák, koszik, tüz- és betörésmentes pémszékrenyek, tartályok, kályhák, hajók stb. készülnek V.-ból.

Vasboldogasszony kisk., Vas vm., vasvári j., 778 l., ut. és up. Egervár.

Vasco da Gama, l. Gama.

Vasérc, a természetben előforduló minden olyan vasvegyület, amely alkalmas arra, hogy belőle ipari vasat gyárthassunk. A V.-ekben a vas leggyakrabban oxid, hidroxid vagy karbonát alakjában fordul elő. Vasban legduzsabb a vörös V. és a mágnes-V. Csonka-Magyarországnak egyetlen jelentékeny V.-bányája a borsodi, rudabányái barna-V.-telep.

Vasfa, rendkívül kemény trópusi fa, a víznél nehezebb.

Vasgálic, ásvány, kénsavas vas, a pirit (l. o.) mállásából keletkezik; kénsav előállítására, viágítógáz tisztítására használják.

Vashosszúfalu kisk., Vas vm., sárvári j., 1035 l., vasut, ut. Bögöte, posta.

Vaskalap, 1. a bányaszatban vastartalmu erek kibuvása. — 2. A sisak egy régi formája. — 3. Az ósdi pedantéria (copf) jelképe. Innen: V.-osság.

Vaskapu, 1. az Alduna szorosa Bázis és Turn-Szeverim közt. Szabályozását 1866. fejezte be a magyar állam. — 2. Hágó a Pojáná Ruszka és a D-i Kárpátok közt Hnyud vármegyében.

Vaskereszt, 1813. alapított porosz rendjel, fekete-fehér alapon, hadi érdemek jutalmazására.

Vaskor, az emberiség őstörténetében a harmadik fémkorszak a réz- és bronzkorszak után. A középeurópai V. két szakaszra oszlik: a hallstatti és a lá tenei idökre. A Föld legtöbb kulturhelyén a vas kora csak a történelmi idökben lépett fel.

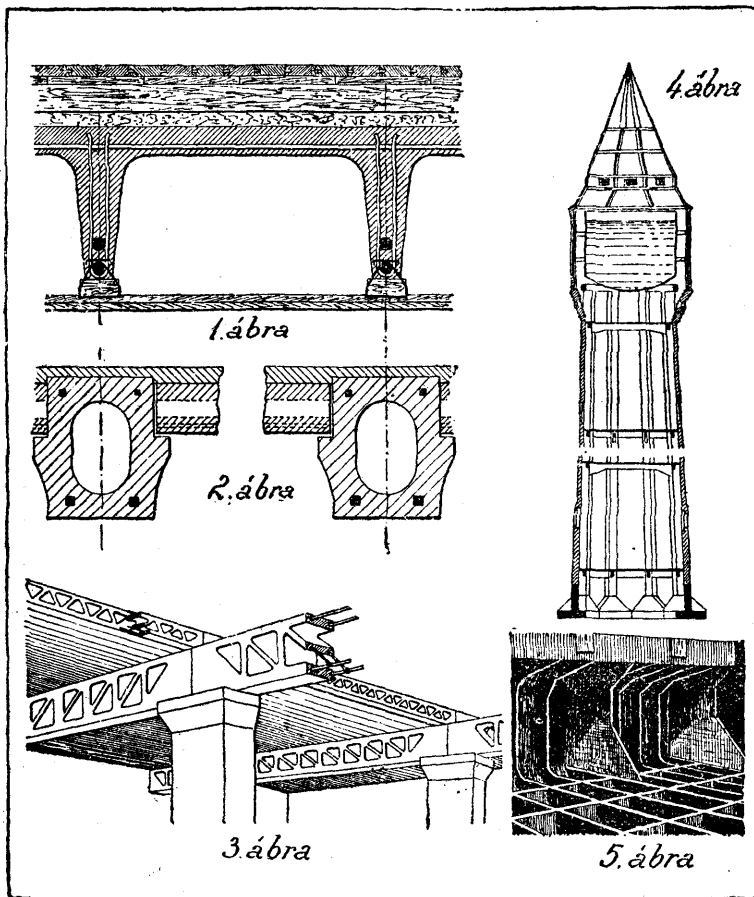
Vaskorona, a longobard királyok Monzában őrzött koronája, amelynek belső vaspántját állítólag Krisztus keresztjének egy szögéből kovácsolták.

Vaskovand, a pirit (l. o.) nevű ásvány magyar neve.

Vaskut nagyk., Bács-Bodrog vm., bajai j., 4594 l., vasut, táviró, telefon, posta.

bp.-i Operaház drámai szopránja, majd örökös tagja. 1919 óta a Nemz. Zenede ének-tanárnöje.

Vass I. Berta'an, * 1857, székesfehérvári

1., 2. és 3. Vasbeton-mennyezetek. — 4. Víztorony vasbetonból.
5. Vasbetonból készült gabonahajó belseje.

Vasmegyer kisk., Szabolcs vm., nyirbogdányi j., 1393 l., telefon, posta.

Vaspőr kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 819 l., ut. Za'aháshágy-Rimánymajor, up. Szőce-Rimánymajor.

Vasquez Itália grófné, * 1869, 1890-től a

tanker. főigazgató 1920 óta, irodalomtörténész. — 2. József, * 1877, r. kat. pap, kalocsai nagyprépost, teol. tanár a bp.-i egyet., a szt. Imre kolleg. igazg., sokat fogl. a ker.-szoc. munkásmozgalommal, hirlapi cikkekben és értekezésekben. 1920. nemzetgyűlési képviselő,

közélelmezési miniszter, majd rövid ideig kultuszminiszter s 1922 óta népjóléti miniszter, 1924. kalocsai nagyrépos lett. Irt több politikai tanulmányt s lefordította Szent Agoston vallomását.

Vass-Bihari Elemér, * 1887, festő, impreszionista táj- és arcképek.

Vassurányi kisk., Vas vm., szombathelyi j., 681 l., vasut, ut. és up. Vép.

Vasszűcsényi kisk., Vas vm., szombathelyi j., 857 l., vasut, távíró, posta.

Vasszentmihály kisk., Vas vm., szentgottárd-hárd-muraszombati j., 714 l., ut. és up. Rátót.

Vastagh I. Géza (1866—1919), festő; kiválóan állatképei. (Figyelő oroszánok, Ki a legény a csardában? stb.) — 2. **György**, idősebb (1834—1922), festő; genre (Gombaszédó cigánylány, Kártayvetőnő), arckép (József főherceg, Toldy Ferenc), oltrákép (Alcsuth, Arad, Szeged stb.), freskó (az Operaházban, a belvárosi templomban). — 3. **György**, ifjabb, * 1868, szobrász; rendkívül termékeny az állatok mintázásában, melyekből számosat külföldi múzeumok szereztek meg. Nagyobb művei: A szegedi Rákóczi-lövesszobor s öntés alatt a Pázmány Péter szoborcsoportozat.

Vasut, oly közlekedő berendezés, amelynél a járművek pontosan vezető pályán, mint kényszerpályán (sin, drótkötél, kábel, fogas-rúd) kénytelenek haladni, ami nagysúlyú kocsinak v. kocsisornak nagy sebességűt való vontatását teszi lehetővé. Az első gyakorlati mozdony bevezetése (I. Stephenson, George) a V. óriási fejlődését vonta maga után és az egyes országok sűrű vasuthálózatát a kulturát minden vonatkozásában emelte. Viszont a sűrű vasuthálózat, a gyakori közlekedés stb. oly veszélyt rejtett magában, mely a V.-rendszernek nagyarányú biztonsági berendezésekkel való kiépítését vonta maga után. Így keletkeztek a V.-i váltó-, jelző- és blokkrendszerek (I. Szemafor, Váltó, Blokkrendszer), amelyek azonban az óriási adminisztráció, pályafelügyelés és ellenőrzés mellett is még mindig nagyszámu balesetet okoznak. — Azt ezek további tökéletesítésén dolgoznak.

Az a V. berendezésének részei: I. V.-i fekvő anyagok, vagysis a sinek, váltók, talpfák, kavicság, sinkapcsolatok és a V.-i felépítmények: jelzők, órházak, blokkházak, pályaudvarok, sorompók stb. 2. V.-i mozdonyanyagok: kocsik, mozdonyok (I. o.) és ezek összes tartozékai (kocsikapcsolások, fékek stb.).

— Rendeltetésük szerint vannak: nagy V.-ak, helyiérdekű-, közuti-, városi, bányai- és ipar-V.-ak stb. (I. Iparvasut), a pálya kiképzése szerint: a rendes kocsinú, továbbá egyesin V. (I. o.), drótkötél-V., fogaskerekű-, kábel-, földalatti-V. (I. a megfelelő címszavaknál). — A hajtóróló szerint vannak gőz-, villamos- és pneumatikus-V.-ak (I. o.). — A gőz- és villamos-V. ismét kétféle: mozdonyos és motoros üzemű; utóbbinál a motorral v. hajtó-

géppel ellátott vontatókocsi egyuttal személyszállító kocsival is. V.-építésnél, sin-V. esetén, amelynél a kerék és a sin között adhézió (tapadó surlódás) révén történik a vontatás, a pálya emelkedéseit lehetőleg el kell kerülni és a pályát különböző terepalkadályokon (emelkedések, hegyek, mélyedések, völgyek, folyók stb.) kell átvezetni; erre szolgálnak a különböző pályaépítmények: töltések, bevágások, akutagutak, V.-i hidak viaduktok. A forgalmi akadályokat pedig városi V.-nál azzal kerülik el, hogy a pályát az ucca fölött (magas V.) v. az ucca alatt (földalatti V.) rendezik el; ezek a gyors V.-ak, melyek főleg villamos üzeműek. Ma egyébként általános törekvés, hogy a nagy V.-akat is fűtmenetes villamos üzemű V.-akká alakítsák át.

Vasvár nagyk., Vas vm., vasvári j., 4256 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Vasvári (Fehér) Pál (1827—1849), a márciusi ifjak egyik vezére. 1848 márc. 15. ő készítette el a 12 pontot, 1849 elején szabad-sapatot alakít, 1849 jul. 13. elesett.

Vasvári béke, Lipót magyar király és a török szultán között 1654 aug. 10. kötött béke, amely szerint: 1. mindkét fél elismeri Apafit erdélyi fejedelemnek, halála után pedig Erdélynek szabad királyválasztási jogot ad; 2. mindkét fél kiírta Erdélyt; 3. Ersekújvár, Nógrád, Nagyvárad a szultán; Szatmár és Szabolcs megyék a hajdúvárosokkal a magyar király kezében maradtak; 4. a szultán 200.000 tallírt kap ajándékkul.

Vasváry Ferenc, * 1872, a pécsi egyet. a statisztika és közgazdaságtan ny. r. tanára.

Vasvirág, az arragonit nevű ásvány (szén-savas vas) magyar neve.

Vasvitriol, a vasgálic (kénsavas vas, I. Vasgálic) másik neve.

Vas vm., 5474 km² volt, 436.000 l., az Ausztriának jutott részek leszámításával ma 3204 km², 263.000 l. Székelye Szombathely.

Vaszar nagyk., Veszprém vm., pápai j., 2153 l., vasut, távíró, posta.

Vaszary I. János * 1867, festő. Első munkái az impresszionista irányhoz tartoztak, az utabb művei összefoglaló színekre és formákra törekednek. A Képzőművészeti Főiskola tanára. — 2. **Kolos** (1832—1915), esztergomi biboros hercegprímás, ahová 1891. a pangalmalmi főpáti székből került. 1912 óta nyugalmomban élt. Kiváló szónok. Történelmi tanulmányokat írt. — 3. **Piroska**, * 1904, színésznő, a Nemzeti Színház tagja.

Vászoly kisk., Zala vm., balatonfüredi j., 483 l., ut. Nagyvásony, up. Aszófő.

Vát kisk., Vas vm., szombathelyi j., 934 l., távíró, posta.

Vata (Vatha), vezére a kereszténység ellen 1046. fellázadó pogány magyaroknak. E lázadás egyik áldozata Szt. Gellért püspök volt.

Vates (lat.) a m. jós; róma.

Vatikán, a pápa palotája Rómában, a Vatikán (innen a neve) hegy északnyugati oldalán. A V.-t Symmachus pápa kezdte építtetni a 6.

sz-ban, számos pápa, még IX. Pius is bővítette óriási épületömegegé, amelynek főbejárata a Szt. Péter-térre nyílik. Legnevezetesebb részei: a Scala Regia, a szixtusi kápolna, a stanzák, a loggiák, a képtár, az antikgyűjtemény, a könyvtár és a levéltár.

Vatikáni zsinat, 1869. dec. 8.—1870. okt. 20.; kimondta a pápa csalhatatlanságát és Mária szeplőtelen fogantatását.

Vatta nagyk., Borsod vm., mezőkövesdi j., 1278 l., ut. és up. Emőd.

Vatta (ném.), a gyapotnövény magjainak leisztított szőre, illetve ezeknek laza tömege. Orvosi célokra csak zsirtalanítva használják, hogy nedvszívó legyen és fertőtleníte.

Vauban, Sébastien le Prêtre de (1633—1707), francia tábornagy, kiváló várépítő.

Vaucluse, D-francia megye a Rhône mellett. Székhelye Avignon.

Vaudeville (franc.) a m. eredetileg tréfás vagy szatirikus kuplészerű dal, később a 18. sz-ban a szatirikus daljátéknak egyik népszerű iormája.

Vautel, Clement, * 1876, francia író és hírlapíró. Humoros és sikamlós regényei igen népszerűek. Legnagyobb sikerű Mon curé chez les riches.

Vauxhall, London délnyugati városrésze.

Vavrinec Mór (1838—1913), zeneszerző, a Mátyas-templom karnagya. Szimfóniákon és zenekari műveken kívül miséket és operákat írt.

Vay I. László báró, * 1890, felsőházi tag. — 2. Miklós báró, ifjabb (1828—1886), szobrász; egyideig Bécsben működött, ahol Izsó és Huszár tanítványai voltak; történelmi emlékszürokb; Zrinyi (bécsi arzenál), Berzesny, Kazinczy (Pest) stb. — 3. Péter gr., * 1863, apát, pápai protonotárius, misszionárius, író. Művei: Kelet császárai és császárságai, Amerikai naplókiadvatok stb. — 4. Sándor (Sarolta) gr. (1859—1918), hírlapíró (D'Artagnan álnév alatt) író. Társadalmi korrajzok a régi magyar életből, összesen 10 köt. — 5. Tibor gróf, * 1856, felsőházi tag.

Váza (lat.), művészi kivitelű edény.

Vazallus (ujlat.) a m. hűbérés.

Vazelin, ásványi kenőcs, a petroleumfinomítás terméké.

Vazomotorikus id-gek, azok, melyek a vér- edények szűkülését és tágulását szabályozzák.

Vázsnok kisk., Baranya vm., hegyháti j. 274 l., ut. és up. Sásd.

Vázsonyi 1. Jenő, * 1864, közlekedéspolitikus, MAV-mérnök, 1914. igazgató, 1917. szénügyi kormánybiztos, 1918. MAV-elnök. — 2. Vilmos (1868—1926), ügyvéd, politikus. 1894. megalapította a demokrata-kört s ugyanabban az évben bekerült a bp-i városi képviselő-testületbe. 1901. óta országgy. képvis. Az Esterházy-kabinetben igazságügyi miniszter, a Wekerle-kormányban a választójogot előkészítő tárca nélküli miniszter, 1921. újból megszervezte a demokratapártot; mindkét nemzetgy. tagja volt, demok. ellenz. progr.

Vazu, Taksony vezér unokája, akit Szt. István megvakítottat és füleibe ólmot öntetett.

Veber, Pierre, * 1869, francia drámaíró és elbeszélő. Szatirikus humorista. Művei: Loute (vigjáték); Amour, amour, Chez les snobs, Une aventure de la Pompadour (regények).

Vécs nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 1504 l., ut. Feldebrő, posta.

Vecsernye (lat.: vesperae), a papi szolozsmában az esti imádság; a délutáni istentisztelet.

Vecses nagyk., Pest vm., monori j., 9400 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Vecsey Ferenc, * 1893, világjáró hegedűművész, Hubay és Joachim tanítványa. Apró hegedűdarabokat is szerzett.

Vécsey I. Károly gróf (1809—1849), 1848—49-i honvédtábornok. Az Aradot ostromló sereg vezére. 1849. okt. 6. Aradon kötéllel kivégezték. — 2. Miklós báró, * 1863, felsőházi tag. — 3. Tamás (1839—1912), jogtudós, bp-i egyet. tanár. Főműve: Rómái jog intéstitúói. — 4. Zoltán, * 1892, szlovenczkai politika-, földrajzi- és drámaíró.

Védák, a hinduk ősrégi szent könyvei, melyek dalokat, áldozati énekeket és varázsmondásokat tartalmaznak.

Veddák, Ceylon vad benszülőitei, egyike a legprimívisebb emberfajtáknak.

Védgyiel, 1844. Kossuth L. kezdeményezésére alakult a magyar ipar védelmére és hat évre állt fönn.

Vederemo (olasz) a m. majd meglátjuk.

Védjegy, a kereskedelmi forgalomra szánt áruknak más hasonló áruktól való megkülönböztetésére szolgál és törvényes védelemben részesül; állhat képekből, számokból, betűkből, szavakból, rajzokból stb. Más készítőknek hasonló V.-et alkalmazni tilos. A V. a keresk. v. iparkamránál lajstromozandó, ez a bejelentés napjától kizárólagos jogot biztosít a használatára.

Védkötelezettség, a magyar védtörvény (1912. XXX. t.-c.) szerint a katonai szolgálatot minden állampolgárnak személyesen kell teljesítenie. Ezt a m. kir. honvédségről szóló 1921. XLIX. t.-c. részben hatályon kívül helyezte, kimondván, hogy a 35,000 főnyi haderő önként jelentkezők felvétele útján alakul és egészítették ki. Ha a fenti létszám önként jelentkezőkből ki nem telik, a hiányt a miniszterium ideiglenesen a békebeli V.-ről szóló rendelkezések alkalmazásával pótolja.

Védles, állatoknál a kiltakaró levetése és ujjal való kicsérélődése; előfordul izeltlábuaknál, kigyóknál, madaraknál és emlősöknél.

Védőoltás, azon a régi tapasztalásan épült fel, hogy bizonyos fertőző betegségek lekajása után a szervezet e fertőző betegségekkel szemben mentes, immunis marad. Pasteur mutatta ki, hogy ily mentesség bizonyos betegséggel szemben mesterségesen elérhető úgy, hogy a betegségnek gyengített s így csak enyhe megbetegedést, de halált biztosan nem okozó csíráit, vagy anyagcseretermékeit visszazuk a mentessé teendő szervezetbe. Ilyenkor a szervezet maga készíti a bejottot csírák el-

len a védőanyagait: ez az aktív mentesítés. Máskor, főleg a már kitört fertőzés ellen a betegségén átesett vagy a betegséggel szemben oltás által mentesített állat kész védő-vérsavóját használják fel: ez a passzív módon immunizáló V.

Vedres Márk, * 1883, szobrász; a Nyolcak csoportjához tartozott. Művészete naturalizmusból indul ki és a formák szerves, összefoglaló előadására törekszik. Olaszországban él.

Védtszent, valamely hely v. foglalkozási ág iránt különös figyelemmel viseltető szent. Minden országnak, országrésznek, foglalkozásnak, betegségnek megvan a maga szentje.

Védvámcs politika, az a gazdasági politika, amely a belföldi termelés fejlesztését és védelmét, a belföldi termelés részére a belföldi piac biztosítását vámvédelem útján kívánja elérni. A V. tudományos rendszerét a német Friedrich List és az amerikai Carey fejtették ki.

Vega, Georg, Freiherr von (1756–1802), osztrák tüzértiszt és matematikus, logaritmus-táblákat állít ott össze.

Vega Carpio, Lope Felix de (1562–1635), a spanyol nemzeti dráma megteremtője, több mint ezer egész estét kitöltő darabot írt.

Végdardó kisk., Zemp'én vm., sárospataki j., 1053 l., ut. és up. Sárospatak.

Végbéle, a vastagbélnek az alfelylialis előtti, kb. 15 cm. hosszú része.

Végyegyháza nagyk., Csanád vm., mezőkövasházi j., 1677 l., telefon, posta.

Végelgyengülés, népszerű jelölése a szervek agkori gyengülésének és a betegségekkel szemben való ellenállásának.

Vegatáció (at.) a m. növényzet.

Vegétálin (lat.) a m. i. tenyésztési, 2. teny. gódn.

Vegétáriánusok (lat.), azok, akik ki árólag csak növényi táplálékkal élnek, vagy etikai, vagy egészségügyi okokból. A szigorú V. tejet, vaját, tojást stb. sem esznek, ellenétben az u. n. lakto-V. kal.

Végh I. Gyula, * 1870, az Iparműv. Muz. főigazg., művészeti író (Képrombolók). — 2.

Kálmán, * 1878, honvédelmi államtitkár. — 3.

Károly, * 1850, a Tőzsde elnöke, felsőlázai tag.

Végrehajtás, tágabb értelemben minden hűtőági határozat foganatosítása. Szűkebb értelemben azon eljárás, amelynek célja valamely rendszerint bírói ítéleten alapuló követelést az adósan, bíróság segítségével kényszerrel behajtani. A kielégítés V. célja a követelés behajtása. Ingóknál két részből áll: 1. zálogolás, 2. árverés; az adós ingóságainak nyilvános eladása. Ingatlanoknál pedig a végrehajtási zálogjog telekkönyvi bekebelezése és az árverés. A biztosítási V. célja a behajtás biztosítása.

Végrendelet, egyelőre a jogügylet, amellyel valaki vagyonának házá utáni sorsáról intézkedik. Mai jogunk szerint minden 18 éven felüli ember korlátlanul tehet V.-et, 12–18 év között csak köz-V.-et. A végrendelet szabadságot csak a köteles rész és az öz-

vegyi jog intézménye korlátozza, amennyiben a leszármazók (gyermek, unokái), illetve ezek nem létében az életben levő szülők leg-
 aább felét öröklük annak, amit V. nélkül örökölnének, illetve az özvegyet özvegye tartamára a hagyatékban haszonélvezeti jog illeti. 3-féle V. van: 1. köz-V. (közjegyző előtt 2 tanu), 2. magán-V. és pedig a) írásbeli (4, illetve ha a végrendeletző maga írta, 2 tanu), b) szóbeli az örökhatyó halálós ágyán (4 tanu), 3. közjegyzőnél lelt V. (tanuk nélkül).

Végvári (álnév), költő, ki több irredenta verskötetet adott ki. (Hangok a végekről, Segitsetek.)

Vegyten, I. Kémia.

Vehemencia (lat.) a m. hevesség.

Veigelsberg Lco (1846–1907), hírlapíró, a Pester Lloydnak 1872-től vezérkirkója s főszerkesztő-helyettese. A budapesti Újságírók Egyesületének alelnöke volt.

Vel-hal-vel, angol bérelt terület É-Kinában, a Sárge-tenger mellett. 738 km². 150.000 l. 1930 máj. visszaadták Kinának.

Veji, etruszk város a Kr. e. 4. sz. Rómától 12 mérföldnyire. Romjai Isola Farnese falu mellett.

Veji kisk., Baranya vm., siklósi j., 416 l., ut. és up. Vajszló.

Véke, régi ürmérték = 31.249 l.

Vékény kisk., Baranya vm., legyháti j., 275 l., ut. Szászvár, up. Káráz.

Vekerd kisk., Bihar vm., berettyóújfalusi j., 445 l., ut. Zsáka, up. Furta.

Velasquez, Diego (1599–1660), spanyol festő. 1623-tól IV. Fülöp udvari festője. A szabadfény világítás felhasználásával az impresszionista festészet előfutára. Genre- (A zenélők, A szőnyegszövők), történelmi- (Breda átadása), mitológiai- (Bacchus, Vulkanus, Venus), valóságos- (Három királyok, Mária koronázása), táj- (A Medici kertből, Szt. Antal a Szt. Pál a pusztában) és jellemző arcképeivel (X. Innocent pápa) a festészet egyik legnagyobb hatású mestere lett.

Velde, I. Adriaen van der, (1635–1672), hollandi festő s grafikus. — 2. Jan van de ijf. (1593?–1641?), hollandi graikus; arc-, történelmi, genre-, táj-, város-, kosztümképek. — 3. Henry van de, * 1663, belga festő és iparművész; neo-impressionista.

Veldes (szlovénül Bled) falu és fürdőhely Krajnában, Jugoszláviában, a Veldesi-tó mellett, 1700 l.

Velem kisk., Vas vm., köszeg-felsőöri j., 421 l., ut. Köszeg, up. Köszegterdahely.

Velemér kisk., Vas vm., szentgotthárd-muraszombati j., 428 l., ut. és up. Magyarszombatfa.

Velence nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 2294 l., vasut, táviró, posta.

Velence (Venezia) olasz hadi és kereskedelmi kikötő az Adria ÉNy-i részén, a V.-i öböl (laguna) 107 szigetén 254.000 l. Legnagyobb uccái a szigetek közt húzódozó csatornák (160), amelyekben 378 hid vezet át. Természeti és művészi szépségeiben egyike a földkerekség

legelső városainak. Bizánci, gótikus és reneszansz stílus palotái és templomai közül ki-válnak a doge-palota, a Szent Márk templom az újjáépített Campanile (harang-torony) stb. A doge-palota muzeuma főleg a V.-i iskola festőinek: Tiziano, Tintoretto, Paolo Veronese stb. műveit tartalmazza, de V.-ben van Olaszország leggazdagabb képtára is. Üveg- és műipara, műkereskedése igen jelentékeny. A Lidón levő tengeri fürdője látogatott. V. a középkorban hatalmas köztársaság volt, amely Magyarországgal is több háborút viselt. Amerika felfedezése óta hanyatlott. 1815–63. osztr., azóta olasz.

Velencei-tó, a Balaton árkában fekvő sekély vízi tó Fejér vármegyében. Területe kb. 20 km². Nagybőrra mocsárszerű, nádas. Madár-világa gazdag. Újabban fürdőtelepek épültek a partján.

Velény kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 315 l., ut. Baksa, up. Szabadszentkirály.

Velin (fran.) a m. pergament; ezt utánzó papír.

Velletés (lat.) a m. gyenge akarat, határozatlanság.

Velce (olasz) a m. gyorsan.

Velocipéd (ujlat.) a m. kerékpár.

Velours (franc.) a m. bársony.

Véménd kisk., Baranya vm., pécsvárad j., 2381 l., vasut, táviró, posta.

Vemhes, megtermékenyült állat, kül. ló és szamár.

Vena (lat.) a m. 1. ér, 2. tehetőség:

Vencel (1289–1306), 1301–1304. magyar, 1305-től haláláig cseh király. Benne halt ki férfiasan a Przemysl-csaád.

Vencel, szent, 928–96-ig cseh herceg, a csehek megtérítője a kereszténységre.

Vencsellő nagyk., Szabolcs vm., dadai j., 2928 l., vasut, telefon, posta.

Venczell Béla, * 1882, a bp.-i Operaház basszistája és örökös tagja.

Vendée, francia megye az Atlanti-óceán partján, a V. folyó mellékén. Konzervatív népe fölkelt a nagy forradalom ellen. de 1796. a köztársaságiak leverték.

Vendek, az SHS királyság legnyugatibb dél-szláv népének, a Triest vidékén, Karintiában és Krajnában lakó szlovéneknek Zala és Vas vm. területére átnyuló kiágazása. Vallásuk róm. kat., kisebb részben evang.

Vendetta (olasz) a m. verbossszu (l. o.).

Vendl 1. **Aladár**, * 1886, a műegyetemen az ásvány- és földtan ny. r. tanára. — 2. **Mária**, * 1890, nemzeti muzeumi őr, közet-tannal fogl. — 3. **Miklós**, bányamérnöki főisk. r. tanár, a bp.-i egyet. a közettan m. tanára.

Vendôme-tér, Párizsban, közepén a Vendôme-oszloppal.

Vének kisk., Győr vm., tósziget-csilizközi j., 291 l., ut. Bácsa, up. Kisbajcs.

Venerabilis (lat.) a m. tiszteletreméltó.

Venerás (lat.) a m. nemibajos, vérbajos.

Vener-tó, Svédország legnagyobb tava. 6000 km², 90 m. mély.

Venetianer Lajos (1867–1924), újpesti rabbi, zsidó történész és archeológus.

Venezia, Velence (l. o.) olasz neve.

Venezuela, szövetséges köztársaság Dél-Amerika E-i részén, 1 millió km², 2,5 millió l., legnagyobb részét kevert véredek (fehér, néger és indián). E-i része hegyes, a déli fensík, közepe és a tengerpart termékeny alföld. Főhajtala forró és csapadékos. Főfolyója az Orinoko. Főtermékei a kávé, kakaó, cukornád, kukorica, pamut, kacsuk, gumi, vanília. Allat-tenyésztése számottevő. Ásványos kincsei még a'ig vannak feltárva: arany, petróleum, szén. Ipára jelentékeny. Fővárosa Caracas.

Venia legendi (lat.) a m. engedély egyetemi tanításra.

Veni sancte Spiritus (at.) a m. jőjjél Szentlélek, 1. kat. egyházi ének; 2. tanévkezdő szt. mise.

Veni, vidí, vici (at.) a m. jötem, láttam győztem. (Caesar levele a senatushoz, amikor Pharnakest legyőzte).

Venzeloz, Eleutheriosz, * 1864, krétai születésű görög politikus, 1899–1901 igazságügyi miniszter. 1910–1915 miniszterelnök. A világháborúban Görögországnak az entente-hoz való csatlakozását követelte. 1917. az ő műve volt Konstantin király elűzése. Az 1920. választásokon megbukott, de 1928. júl. 3. óta újból min. elnök.

Ventimiglia, olasz határállomás a Rivierán, Franciaország felé, 15.000 l. Téli üdülőhely.

Ventil (lat.) a m. 1. szelep; 2. szellőztető.

Ventiláció (lat.) a m. szellőztetés.

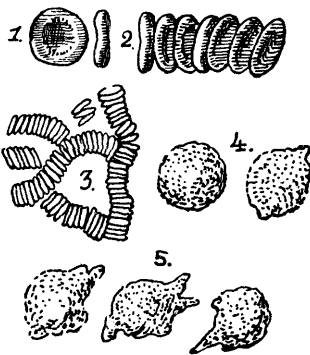
Ventifátor (lat.) a m. szellőztető.

Venus, 1. óstáliai istennője a kerteknek, a fakadó természetnek, majd a görög Aphrodite-val azonosított szerelem- és szépség-istennő. — 2. (Esthajnali csillag), a Naptól számított második bolygó, a Földdel majdnem egyenlő nagyságu, mert átmérője 12.300 km. (a Földé 12.740). A Naptól való távolsága 108 millió km. (Földé 149.5). Keringési ideje 224 földi nap.

Vép nagyk., Vas vm., szombathelyi j., 2740 l., vasut, táviró, posta.

Vér, a test tápláló folyadéká. A tápanyagot az emésztőcsatorna felől, az oxigént pedig a tüdőben veszi fel s folytonos áramlása közben adja le a szerveknek. A V. vízi el a szövetekből a kiválasztási szervekhez a kiürítő bomlástermékeket. A V. védelmezt a szervezetet a fertőző csirák, ezek káros anyagcsere-termékei s más mérgek ellen. A V. fele részben folyadékból, az u. n. vérplazmából s felerészben e folyadékból uszó sejtekből áll. E sejtes elemek: vörös, fehér vérszettek és vérlemezkék. A vörös vérszettek átmérője 7/1000 mm. Számuk 1 mm³ vérben átag 5 millió. Az élet során állandóan pusztulnak s a vörös csontvelőben újra képződnek. A vörös vérszettek legfontosabb alkotórésze a vörös vérfesték, a hemoglobinn, ami az oxidációt, a sejtekbeli gázcserét közvetíti. A fehér vérszettek száma felnőtt férfi vérenek 1 mm³-jében 8000—

9000. Ez a szám különböző élet-működések s főként betegségek folytán nagyon változó s e változás egyes betegségek felismerésére is felhasználható. A szervezet összes vércmennyisége felnőtt férfinál kb. 5–6 kg.

Vérsejtek

1, 2, 3 vörös, 4, 5 fehér vérsejtek

Veracruz, Mexiko legnagyobb kikötővárosa a Mexikói-öböl partján. 54.000 l.

Verancsics (Verantius) 1. **Antal** (1504–1573), esztergomi érsek, diplomata és tudós. Jelentős irodalmi munkásságát a Tud. Akadémia adta ki. — 2. **Faustus** (1551–1617), V. i. unokaöccse. Rudolf kir. tükára; jelentős műve a *Machinae Novae* (1616), amelyben több figyelemreméltó találmányt ír le, köztük különböző turbinákat, hidakat, kötélpá'yát, szállóernyőt, kocsirugót stb.

Veranda (olasz) a m. tornác.

Verbális (lat.) a m. szóbeli.

Verba volant, scripta manent (lat.) a m. a szó elrepül, az írás megmarad.

Vérbosszu, a primitív népeknél, a Balkánon még ma is élő szokás, amely szerint a gyilkosságot az áldozat családtagjai kötelesek megbosszulni a gyilkoson, vagy hozzátartozóján. Ezzel függ össze az azilum (menekülési hely), ahová a megtorlónak tilos volt a belépés.

Vérböccze István (1460?–1541?), magyar és olasz egyetemek elvégzése után az országgyűlésen a köznemesség vezére lett, szemben a hatalmaskodó főnemességgel. 1514. ő öntötte formába a jobbság ellen hozott törvény-cikkeket, ugyancsak az 1514. országgyűlésen fogadták el nevezetes alkotását, a magyar szokásjogot összefoglaló *Opus tripartitum*-ot, amely 1848-ig a magyar jogélet alapvető forrásává lett. 1525–26. nádor, János királynak kancellárja, diplomatája, fiának gyámja. 1541. Buda elfoglalásakor a szultán a budai magyarok birájává nevezte ki.

Vérbunkos, 1. a toborzó katonák (altisztek)

neve. — 2. A toborzásnál énekeltek lelkesítő dal.

Verbuválni (ném.) a m. toborozni.

Vércingetörix, a fölkelő gallok vezére, akit Julius Caesar Kr. e. 52. levert és kivégeztetett.

Vércse, a sólyomfélékhez tartozó ragadozó madár, főtalpléka az egér, ezért hasznos.

Vércsoportok. A biológia egyik legújabb vívmánya annak megállapítása, hogy az emberiségen belül — a külső testi tulajdonságoktól és az eddigi emberfajta-fogalmaktól függetlenül — a vér összetételében finom vegyi-biológiai különbségek vannak. Ezen az alapon négy vércsoportot különböztetnek meg: A, B, AB és O. A vizsgálandó egyén egy csepp vérére a B és AB vércsoportokból való vérhez keverve eldönthetjük, hogy az illető a négy csoport közül melyikhez tartozik. A vér csoportminősége öröklődik az utódokra. A V. nagyon fontosak a vértömlesztésnél, mert csak az u. a. csoportból vett vér hasznos a betegre, az idegen vér inkább ártalmas; továbbá fontosak törv. orvostani esetekben: apaság kérdése, bünnösség megállapítása.

Verde-földi szigetek, 1. Zöldföldi szigetek.

Verdi, Giuseppe (1813–1901), az olasz legnagyobb operaszerzője. 1839. mutatták meg első operáját *Oberto* címmel. Ezt gyors egymásutánban követték a *Nebukadnezar* (1842), *Lombardi* (1843) és az *Ernani* (1844). Némi szünet után következtek a ma is legnépszerűbbek: a *Rigoletto* (1851), az *Il Trovatore* és a *La Traviata* (1853), majd az *Alarcosbál* (1858). Későbbi művei: az *Aida* (1871), az *Othello* (1887) és a *Falstaff*, amelyekben az olasz belcántót a francia nagyopera-stílussal és a wagneri zenedráma módszereivel akarta összekeverni. A milánói Scala karnagya volt.

Verdíkt (lat.: veredictum), az esküdtbírósgát határozata.

Verdun, város Kelet-Franciaországban, a Meuse (Maas) mellett 13.000 l. Gyáripár. Franciaország egyik legerősebb vára, 1916. fél éven át a németek hiába ostromolták.

Vereb nagyk., Fejér vm., váli j., 906 l., vasut, ut. Lovasberény, posta.

Verebely 1. **László**, * 1883, gépészmérnök, a műegyet. az elektrotechnika ny. r. tanára, a MAV. elektrifikálási osztályának vezetője. A villamosítási problémákon kívül főleg tüzeléstechnikával foglalkozik. — 2. **Tibor**, * 1875, orvos, a bp.-i egyet. a sebészet ny. r. tanára. Főműve: A sebészet tankönyve (Manningerrel együtt).

Vereckei hágó, Bereg vármegye és Galicia határán, 841 m. magas. Altólólág itt jöttek be a honfoglaló magyarok és 1241. a tatárok.

Vérédenyek, az egész testet behálózó cső-rendszer, amelyben a vérkeringés végbemegy. A szívből a testbe vezető V. az artériák (ütőerek), a testből a szívre visszavezetők a vénák (vivőerek). E kétféle V. finom hajszál-erekre ágazva találkoznak.

Vérédenyelmeszesedés, 1. Arterioszklerózis, 1.

Véredényrendszer, az összes véredények együttese.

Veres Pálné, Beniczky Hermin (1815—1895) a nemzeti nőnevelés előharcosa, az orsz. nőképzőegyesület és leánygimnázium alapítója.

Verescsagin, Vaszilij (1842—1904), orosz festő; eleinte tengerész; keleti etnografikus genreképekkel indult, nagy hírnevét háborúellenes propagandaképeivel szerezte.

Veresegyház nagyk., Pest vm., váci j., 3130 l., vasút, táviró, telefon, posta.

Veress 1. Elemér, * 1876, a szegedi egyet. az élettan ny. r. tanára. — 2. **Endre**, * 1886, történetirő, főleg Erdélynek Lengyel- és O'áhországához való viszonyát tanulmányozta eredeti kurtafő a'apján. — 3. **Zoltán**, 1863, festő, genre- és állatképek.

Veres-tenger, az **Indiai**-óceán ENy-i hosszu, keskeny b'itengere **Arabia** és E-Afrika közt. Területe félmillió km², legnagyobb mélysége 2250 m. A V. a Föld legmelegebb és leg-sósabb tengere.

Verestoronyl szoros, az Olt áttörése a D-i Kárpátokon, a Fogarasi és Szebeni havasok közt. Szeben vm. és Havasalföld határán 352 m. magas vasut vezet át rajta.

Vértartozás, büntetőtörvényei tiltott nemi viszony családtagok, apa és leánya, a'nya és fia, továbbá testvérek között.

Verga, Giovanni (1840—1922), szicíliai regényirő, az olasz verizmus főalakja. Nevezetese a szicíliai népletből vett novellái. *Cavalleria rusticana* c. darabja stb.

Vergálni (lat.) a. m. hajlani, irányulni.

Vergilius, Publius Maro, (Kr. e. 70—19), római költő. Nagyobbrészét Nápolyban élt. Irt idilleket (*Bucoli* a vagy *Eclogae*, 10 költemény), amelyekben pásztori nevek alatt jötevőit magasztalja. A *Georgica* (4 könyv) tanítóköltemény, amellyel a régi nemes római foglalkozásokra (földművelés, fatenyésztés, állattenyésztés, méhészet) akarja édesgetni háborukban elvadult honfitársait. Az *Aeneis* (12 ének), a rómaiak nemzeti eposza, *Aeneas* tengeri kalandjait és Itália elfoglalását éneklí meg erősen homerosi hatások alatt.

Verhaeren, Emile (1855—1916), szociális életfelfogású belga író; egyideig brüsszeli professzor, később Párizs mellett élt. A munka és a modern élet költője. Jellemzőek flandriai versei is. Ujabb művei: *Les visages de la vie*, *Les alles rouges de la guerre* stb. Irt drámákat is.

Vérhányás, vér eltávozása a gyomorból, főleg gyomorvérzés, gyomorfekély esetében; (nem azonos a vérköpéssel, mert ez tüdő-eredetű).

Vérhas (dysenteria), baktériumok által okozott fertőző bélbetegség; tünetei: álal, altesti fájdalom, állandó székelési inger.

Verhojanskuk, E-szibériai helység, 450 l., meteorológiai állomással, ahol az idáig ismert legnagyobb hideget észlelték: 69.80°-ot.

Verhovay Gyula (1848—1906), politikus, újságíró, képviselő. A 80-as évek antiszemita mozgalmainak egyik vezére.

Verifikálni (lat.) a. m. igazolni.

Verizmus, 1. fokozott naturalizmus. — 2. A zenei V. egy olasz operairő-csoport jelzava. Főbb alakjai: P'onchielli, Mascagni, Leoncavallo, Giordano és Puccini.

Vérkeringés, a vérnek a szív ritmikus összehúzódása és elernyődése által okozott áramlása a véredényekben. Harvey fedezte fel (17. sz.). Az emberről a nagy vívőerekből a vér a szív jobbfelébe jut, azután a tüdőv'érereken át a tüdőbe, ahol leadja a szénavat és oxigént vesz föl. A tüdőből vívőereken át a szív baloldali ú'regeibe és az aortán át a test v'érereibe jut. A tüdőn áthaladó v'éráram a kis v'érkör, a testen áthaladó a nagy v'érkör. Emberről kb. 23 mp. alatt kerül vissza a vér a szívbe.

Vérképés, a lélegzőszervekből származó vér kiköthögése vagy kihányása. Tüdővérszél v. tüdővérülésnél jelentek.

Verlaine, Paul (1844—1896), francia költő, állandó vándoréletet élt, alkoholizált, utolsó éveit nyomorban töltötte Párizsban. Első műveivel még a parnaszistákhoz kapcsolódik, a későbbiekkel a szimbolista költészet megteremtőinek egyike: Művei: *Poèmes saturniens*, *Sagesse*, *Amour*, *Choix de poésies* stb.

Vérل'gőség, a káliumnak vassal és ciánnal képezett vegyülete. Kétféle V. van. A sárga V.-t nitrogénartalmu szerves anyagokból készítik hamuzsírral és vassporral való hevítés utján; a berlini kék nevű festék előállítására szolgál. A vörös V.-t a sárgából kékkel készítik. Ez adja a Turnbull-kék festéket.

Vermeer, Jan van Delft (1632—1675), hollandi festő, arc-, gesznerüző féalakok, tájképek, rendkívül finom festési technika.

Vérmérgezés, népszerű megjelölése különböző betegségeknek, amelyeknek közös tulajdonsága az, hogy a betegséget okozó tényező, pl. baktérium, a v'erpályán át árasztja el az egész szervezetet.

Vérmérséklet (temperamentum), jelenti az ingerlékenység fokát, természetét, irányát és mértékét, amellyel a különféle külső és belső hatásokra válaszolunk. Az ókori görög orvos-tan az embert V. szerint beosztotta: szangvinikus, kolerikus, flegmatikus és melancolikus V.-űekre.

Vérmező, a Várhegy Ny-i oldala mentén elvonuló nagyobb térség, mely nevét Martinovics és társai kivégzésétől kapta.

Vermont, az északamerikai Unió egyik északatlanti állama, 25,000 km², 360,000 l. Földművelés és állattenyésztés. Ipara jelentéktelen. Fővárosa Montpelier.

Verne, Jules (1828—1905), francia ifjúsági író. Természettudományi, technikai, kalandos regényei, fantasztikus utirajzai ugyszólván minden nyelven megjelentek.

Vernet, 1. **Claude Joseph** (1714—1789), francia festő; táj-, tengeri, kikötőképek. — 2. **Charles** (1758—1836), francia festő; napoleoni csata-, vadászati, ló-, kutyá-, genre- és arcképek. — 3. **Horace** (1789—1863) V. 2. fia,

francia festő; csataképeivel, afrikai jeleneteivel s arképeivel nagy hírnevet szerzett.

Vernissage (franc.) a m. ártal megnyitását megelőző nap.

Verona, város E.-Olaszországban az Adige mellett, 152.000 l. Ő., közép- és renesszánszori gazdag műemlékek. Gyárpar. Atmeneti kereskedelem a Breineren át Németország felé.

Verona, Guido da, * 1887, olasz regényíró, (La vita comincia domani; Mimi Bluette stb.).

Verona, szintelen, keserűvízű, vízben rosszul oldódó kristályos test. Altatószer.

Veronese, Paolo Caliari (1528—1588), olasz festő; gazdag színezései, hatalmas arányu, ragyogó pompájú s életvidám fel fogásu festé- szete nagyszerű freskóiban érte diadalait (Káraj menyegző, Lévi lakomája, Szt. György ver- tanúsága).

Veronik, a neve a legenda szerint annak az asszonynak, akit Jézus a vér folyásától meg- gyógyított. Mikor Jézust a Go'golára kísérték, kendőjével letörülte a verejtékét s a kendőn Jézus képe rajta maradt.

Verő György, * 1857, író és zeneszerző. Legjelentősebb sikerei: Szultán, Lcányka ope- rettek, Ezer év, Kain drámák. A főváros meg- bizásából megírta A Népszínház történetét (1925).

Verőce vm. Horvátországban, 4810 km², 1/4 millió l. Székhelye Eszék (Osijek).

Vergpélet nagyk., Heves vm., egri j., 3930 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Verrez, Gaius C., Kr. e. 73—71 Szicília kormányzója, zsarolásai miatt Cicero megá- marta. 43. számkivetésben halt meg.

Verrocchio, Andrea del (1436—1488), firen- zeai szobrász, festő, ötvös, Donatello tanít- ványa, Leonardo mestere. Dolgozott Mátás királyunk számára is.

Ver sacrum, a régi rómaiaknál egy-egy ta- vszai termés (gyermek, fiatal állat, zsenge gabona) fogadalmi felajánlása nagy veszedelem idején engedélyt az isteneknek. Az állatokat és növényeket azonnal feláldozták, a felajánlott gyermekeket rendszeren 20 évre a V. után kiuta- sították hájaikból.

Versailles, francia város Párizstól nyugatra, 69.000 l. Kastélyát és parkját XIV. Lajos épít- tette. 1870—71. német főhadiszállás és I. Vil- mos porosz király kikiáltása német császárá. 1919. német béke az entente-tal. A paloták 1832 óta múzeumok, a park nyilvános üdülő- és szórakozóhely.

Versaillesi béke, a Németország és az en- tente között 1919 jun. 28. létrejött békeszerző- dés. Amerikával a német birodalom küön békeszerződést kötött (1921 aug. 25.). A V. értelmében Németország átengedi Francia- országnak Elzász-Lotharngiát, Dánának Észak- Schleswiget, Csehországnak Hucsin környékét, míg Pozen, Kelet-Poroszországnak egy jelen- tekeny része és Nyugat-Poroszország Lengyel- ország birtokába kerülnek. Danzig szabad város marad lengyel fenhatóság alatt. A Memel feletti fenhatóságot a szövetségesek önma- guknak tartották fenn. A Saar-vidéket 15 évig

népszövetségi felügyeletnek rendelték alá; en- nek eltöltével népszavazás határoz, hogy a te- rület hová tartozik. Népszavazást rendelt még el a V. Kelet- és Nyugat-Poroszország bizonyos területeire. Németország elveszté végül összes tengerentuli gyarmatait, amelyek a fölatalnak fenhatósága alá kerülnek. A V. kimondja, hogy a német szárazföldi hadsereg létszáma nem lehet nagyobb 100.000 főnél (5.000 tiszt), a tengeri haderő létszámát pedig 15.000 főben (1500 tiszt) állagyták meg. Németország tartozik a győztesek összes kárát megtéríteni, olyan mértékben, amint azt segélyforrásai engedik. Londonban (1921 máj. 5.) 132 milliárd arany- márkában, azonkívül bizonyos mennyiségű szén, fa és kémiai anyagok szállításában állapították meg a Németországra kirovándó reparációt. A V. szabályozza még az elszakított területek államodóságainak kérdését, Németországot 1925- ig a legtovább kedvezmény nyújtására kötelezi a volt ellenséges államokkal való kereskedelmi kapcsolatban, végül nemzetközi vizitaknak nyilvánítja az Elba, Odera, Memel és a Duna folyókat.

Versck, város Temes vármegyében, 27.000 l. Bortermelés. Trianon óta Jugoszláviáé Vrsac néven.

Verség nagyk., Pest vm., aszodi j., 2595 l., táviró, telefon, posta.

Verschy Ferenc (1757—1822), pálos szerzetes, író. Résztvett a Martinovics-féle összeesküvés- ben, amiért kilenc évet töltött fogságban. Révai Miklóssal szemben a fonetikus írásmód híve volt, általában a nyelv folytonos fejlődé- sének alapján állt. Művei: A tiszta magyarság, Magyar grammatika, dalok és zeneszertikai értekezések.

Versend kisk., Baranya vm., mohácsi j., 1366 l., ut. Németbóly, posta.

Versláb, az időmértékes versben: a hangsúlyos verselés ütemének megfelelő, 2—4 szótagból álló egység. Emelkedő vagy ereszkedő.

Verszegénység l. Anémia.

Verszerződés, Magyarország állítólagos legr- gobb a'apszerződése, melyet a krónikák szer- rint a hét vezér kötött egymással Almos fejedelemmel választásakor, »saját véreket po- gány szokás szerint egy cédnybe csorgatva».

Verszt, orosz hossz mérték = 1067 m.

Vértanu, így nevezzük azt, aki valamely esz- mért való küzedelemben halált szenvedett.

Vértes I. O. József, * 1881, gyógypedagógus, több gyógypedagógiai és lélektani mű szerzője. — 2. Marcel, * 1895, rajzoló. A háboru után Bécsben, majd Párizsban telepedett le és mint plakátrajzoló gyorsan lett ismerté. »Dancing» és »Les maisons» című litográfiai sorozatai nagysikerűek. — 3. Vilmos István, * 1884, gépészmérnök, országgy. képvis.

Vértes nagy., Bihar vm., székyehidi j., 2651 l., vasut, táviró, posta.

Vértesacs nagyk., Fejér vm., váli j., 2749 l., vasut, táviró, posta.

Vértesboglár nagyk., Fejér vm., váli j., 1295 l., vasut, táviró, posta.

Vértessedoboz nagyk., Fejér vm., váli j., 463 l., ut. és up. Aicsut.

Vérteshegység, a Magyar Középhegység leg-a'acsonyabb tagja (480 m.), Fejér és Komárom vármegyék határán. Főtömege do'omit. DK-i nyulányában gránit is felszínre bukkan.

Vértési Arnold (1836—1911), a Kiskalud-Társaság tagja, lapszerkesztő, regényíró és novellista.

Vértesskthely nagyk., Komárom vm., geszi j., 845 l., ut. Kisbér, posta.

Vértesskozma kisk., Fejér vm., móri j., 438 l., ut. és up. Csákvár.

Vértessomlyó nagyk., Komárom vm., tatai j., 1102 l., ut. Környe, posta.

Vértesszőlős nagyk., Komárom vm., tatai j., 1504 l., vasut., ut. Tata, posta.

Vértestolna kisk., Komárom vm., tatai j., 634 l., ut. Tarján, up. Tardos.

Vértesy Sándor, * 1870, volt pénzügyi á' lamtitkár, 1927 óta kabinetirodai főnök.

Vértikálás (lat.) a. m. merőleges.

Vérvéd l. Ritvá'is gyilkosság.

Verve (franc.), a. m. lendület, hév.

Vérvizelés, vér megjelenése a vizeletben; oka a húgycsőnek, húgycsőgyulladás v. vesének valamilyen betegsége v. sérülése.

Vérzállás (lat.), a nyomdászatban nagybetű.

Vérzár Frigyes, * 1886, orvos, a debreceni egyet. az életrai ny. r. tanára. Főleg a vér-típusok vizsgálatával foglalkozik.

Vérzátus (a.) a. m. jártas, tapasztalt.

Vérzékenység (hemofília), csillapíthatatlan vérzés már parányi sebesüléseknél is. Oka a vér azon a'ktrészén'k hiánya, amely a meg-alvadást előidézi. A. V. örökletesen.

Vérző (lat.) a. m. hir vagy mű valamegy vá'tozata.

Vesc, páros szerv. A gerincoszlop két oldalán fekszik. Feladata a vizelet kiválasztása. A V-nek sokféle betegsége van. Előfordul fejlődési rendellenesség, helyzetváltozás (vándor-V). Leggyakoribbak a különböző gyulladáso' bajok, kövek és daganatok.

Vése kisk., Somogy vm., marci j., 1633 l. ut. és up. Böhönye.

Vespasianus, Titus Flavius (69—79), római császár, bölcs és igazságos uralkodó, aki nagy-szerű építkezésekkel emelte Róma fényét (Colosseum).

Vespucci l. Amerigo.

Vessző'utás, régi katonai büntetés. Az elítélt meztelen felsőtesttel futott végig az öt vesszőző katonák két sora'la közt.

Vesta l. Hestia.

Vestibule (franc.) a. m. előcsarnok.

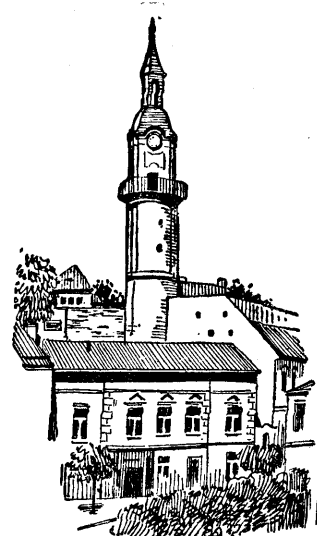
Vesuvio l. Vezuv.

Veszétség, hevenyfertőző betegség, amelyet veszett eb marása okoz. A lappangási időszak 2 hét és 2 hó között vá'takozik. A nyelési izmok görse miatt megnehezített, esetleg teljesen lehetetlen a nyelés. (Viziszony.) Súlyos görcsrohamak, magas láz, rohamosan beálló halál. A betegség kifejlődése elleni védőoltás, amely Pasteur nevéhez fűződik, eredményes.

Vészi I. József, * 1858, újságíró és publicista. 1877 óta újságíró, 1904. a Pesti Napló főszerkesztője, 1896. megalapítja a Budapesti Naplót, 1899—1910. országgyűlési képviselő. Jelenleg a Pester Lloyd főszerkesztője. Munkái: A bánat da'iból, La Traviata (versek), Bánk bán németül. — 2. Margit, * 1889, hirlapíró, eredetileg festőnek készült. Német és olasz lapok munkatársa.

Veszékény kisk., Sopron vm., kapuvári j., 1263 l., ut. Kapuvár, posta.

Veszprém r. t. város, V. vm. székhelye, 16.000 l. R. kat. püspökségét Szt. István alapította. Számos műemlék. Kegyesrendi gimn., áll. fiu- és Angolkisasszonyok női felsőkereski sk

Veszprém: a várostervező

Veszprémfajs kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 281 l., ut. és up. Veszprém.

Veszprémpinkő kisk., Veszprém vm., devescseri j., 207 l., ut. és up. Tüskevár.

Veszprémvási kisk., Veszprém vm., zirci j., 1417 l., vasut., táviró, posta.

Veszprém vm., 3953 km², 230.000 l. Székhelye Veszprém.

Vesztegetés, l. Megvesztegetés.

Vesztegzár, nemzetközileg megállapított rendszabályzat fertőző betegségek terjedésének meg-gátására. A V. lényegében a fertőzőtségre gyanus vidékekről érkező hajók vagy más közlekedési eszközöknek a szükséges időn át való feltartóztatásában, az utasok megfigyelésében és fertőtlenítések alkalmazásában áll.

Vesztfália, Poroszország egyik leggazdagabb tartományja, 20.000 km², 4,8 millió l. Belterjes mezőgazdaság. Széntepei a leggazdagabbak Európában. Ipara hatalmasan fejlett és sokoldalú; nehézipara igen jelentékeny. Fővárosa Münster.

Vesztfáliai béke, befejezte a 30 éves háborút 1648. Főpontjai: — 1. Területleg: Franciaország nyerte Elzászt, Sundgaút és a 10 elzászi birod. város kormányosságát; Svédország Előpommerániát, Wismart, Bremen és Verdent; Brandenburg Hátsópommerániát, néhány püspökséget és Magdeburgot; Svájcot és Németalföldet független államoknak ismerék el. — 2. Vallási ügyekben: a passzai szerződés és az augsburgi vallásbéke elismerése; a birod. kamarai bíróságban katolikusok és protestánsok egyenlő számban nevezendők ki.

Vesztfáliai királyság, Napoleon alapította 1807. öccse, Jérôme számára a régi Vesztfáliából és a környező államok részeitől, mint egyik tagját a Rajnai Szövetségnek. Székhelye Cassel volt. A lipcei csata után (1813) a poroszok megszállották.

Vészto nagyk., Békés vm., szeghalmi j., 9373 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Vesztróczy Manó, * 1875, magyar plein-air festő. Sok sikere volt plakátjaival is.

Veteránok (lat.), az ókori római hadsereg kiszolgált katonái, akiket a köteles szolgálat után a nekik jutott kisbirtokokon telepitettek le.

Veto (lat.) a m. tiltakozom.

Vétőjog, az államfőnek az a joga, hogy az országgyűlés által elfogadott törvényjavaslatok (országos határozatok) törvényerőre emelkedését megakadályozhatja. Tágabb értelemben a szentesítés (l. o.) jogát is magában foglalja. Kétféle: 1. abszolút V. tulajdonképpen szentesítés; 2. felfüggesztő v. szuszpenzív V., amely szerint az általa kifogásolt törvényjavaslatot feltétlenül törvényként kihirdetni köteles, ha ahhoz az országgyűlés kifejezetten ragaszkodik. Az Egyes. Áll. elnökének és 1920 óta a magyar kormányzóknak felfüggesztő V.-a van.

Vétség, olyan büntetendő cselekmény, amelyre a törvény fegyház v. 5 évnél rövidebb tartamú államfogházát szab ki. Súlyosabb, mint a kihágás, enyhébb, mint a büntet. Míg a büntetett csak szándékosan lehet elkövetni, a vétség gondatlanságból is.

Vetter Antal (1803—1882), 1848—49-i honvédtábornok. Ő volt az első osztrák tiszt, aki a szabadságharcban mellékköltött. A szabadságharcban rövid ideig hadügyminiszter, majd a honvédség fővezére lett, amiről bejegyzése miatt lemondott.

Vetter-tó, Svédországban, 1900 km².

Vetület, valamely gömb (föld- vagy éggömb) szélességi és hosszúsági körei sík lapon ábrázolva. A rajzlap alakja szerint vannak sík-, henger- és kup-V.-ek; tulajdonságaik szerint szög-, távolság- vagy területartó V.-ek.

Vevey, svájci város a Genfi-tó mellett, 13.000 l., klimatikus gyógyhely.

Vezálni (lat.) a m. zaklatni.

Vezérkar, a hadsereg legfontosabb szerve, amely a hadurra vonatkozó előmunkálatokat vezeti, a hadműveleteket megtervezi és kidolgozza és katonai-sztratégiai, taktikai szakkérdésben a főléje rendelt parancsnoksnak véleményét ad. Elén áll a V. főnöke, magasabb rangú tábornok, aki a volt monarchiában közvetlenül az urakodónak volt alárendelve.

Vezérkönyv, l. Partitúra.

Vezérkövületek, azok az ásatag növényi v. állati maradványok, amelyek egy geológiai korszakra jellemzők.

Vezérmotívum, drámai zenekompozícióknak rövid témái, amelyek bizonyos szereplőhöz, érzelhez v. más drámai motívumhoz kötéve, állandóan visszatérnek.

Veszény nagyk., Szolnok vm., központi j., 1548 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Vezuv, működő vu kán, Napoly mellett. Mostani magassága 1223 m. Ny-i oldalában 608 m. magasan obszervatórium. Igen termékeny környéke falvakkal, városokkal. Nevezetesebb kitérősei Kr. u. 79. (Pompeji), 1631, 1730, 1794, 1850, 1858, 1872, 1906.

Via (lat.) a m. i. ut; — 2. felé.

Via Appia, hadi ut Rómából Brundisiumba; építéste Appius Claudius Kr. e. 312. kezdte meg.

Viadukt (iat.) a m. áthidalás.

Viareggio, olasz kikötővároska a Genovai-öböl partján, 20.000 l. Tengeri fürdő. Római maradványok.

Viasz, a méhek által készített anyag, a méz fölraktározására. A zsírokkal rokon, könnyen formálható anyag. Alacsony hőmérsékleten olvad. Eterben jól oldódik. Gyertyák, flastromok stb. készítésére használják. — Van növényi V. is, pl. a gyümölcsök (szilva) hamva.

Viatikum (iat.) a m. utraváló. Egyházi elnevezés, amely az oltárszenteknek ha élő beteg számára való kiszolgáltatását jelenti.

Vibrálni (lat.) a m. rezegni.

Vica kisk., Sopron vm., kapuvári j., 443 l., ut. és up. Beled.

Vice (lat.), összetételekben a m. al-, helyettes.

Vicenza, olasz város, Venecia tartományban, 67.000 l. Textilipar.

Viceverza (lat.) a m. viszont, fölcserélés. Vichy, városka Közép-Franciaországban, 20.000 l. Szénsavas és nátriumbikarbonátos hévforrás. Igen látogatott fürdőhely.

Vicinális (lat.) a m. i. szomszédos, — 2. helyiferdeki vasut.

Vicomte (franc.), főnemesi cím, a báró és a gróf között áll (olaszul visconte, angolul viscount).

Victoria (lat.) a m. győzelem.

Victoria, l. Ausztrália legkisebb, de legsűrűbb népességű állama a kontinens DK-i szögletében, 228.000 km², 1³/₄ millió l. Buza,

juh, marha, ló, arany. Széntermelés. Ipara a háboru alatt lendült fel. Fővárosa Melbourne. — 2. Brit-Columbia fővárosa, 38.000 l., — 3. Hongkong-sziget fővárosa, 350.000 l. K-Azsián egyik legnagyobb kikötője. D-K-Na forgalmának nagy részét bonyolítja le. Cukor- és dohánygyárak, hajóépítés.

Victoria, angol királynő, I. Viktória.

Viczlán István, * 1874, ny. belügyi államtitkár, országgy. képvis.

Vid kisk., Veszprém vm., deveseri j., 333 l., ut. Túskevár, up. Nagyásony.

Vida Jenő, * 1872, a Magy. Alt. Köszön-lánya vezérigazg., felsőházi tag.

Vidakovics Kamill, * 1878, a szegedi egyet. a sebészet ny. r. tanára.

Viddin (magyarul Bodony), város Bulgáriá-ban, a Duna jobbpartján, 18.000 l. Terménypiac.

Vide (lat.) a m. lésd.

Videant Consules, I. Caveant Consules.

Videki v. r. sok kulturális szövetsége, a vidéki város polgármesterének szövetsége a vidék kulturális életének fejlesztésére. Három országos kongresszus: 1928. Debrecen, 1929. Miskolc, 1930. Békéscsaba.

Vidi (lat.) a m. látam.

Vidor Marcel, * 1876, költő, több vers-köete (Csellő, Muzsikál az élet stb.) jelent meg és több egyfelvonásos darabját adták.

Vidovdán (szerb) a m. Szt. Vid napja, jun. 15.; mint a rigómezei csatavesztés napja (1389) emlékeztet Szerbiában.

Vidovszky Béla, * 1883, festő; motívumok, interiórok, arcképek.

Vidra, a menyétfélékhez tartozó, hallal táplálkozó, 11/2 m. hosszú állat; préme be-cses.

Vidra

Viebig, Klara, * 1860, német író. Rea-lista s bazafias regényeket és drámákat írt.

Vieliczka, lengyel városka Ny-Galicában, Krakkótól K-re, 7000 l. Sóbányák.

Vierwädertstätt-tó, glaciális eredetű tó a három svájci öskanton és Luzern közt, 113 km².

Vieuxtemps, Henri (1820–1881), francia zeneszerző és hegedűművész, a pétervári és brüsszeli konzervatóriumok hegedűtanára; hegedűkoncerteket, cselló- és brácsadarabokat írt.

Vif (franc.) a m. élénk.

Viganó, Vigancau olasz táncosnőről (19. sz. elején) elnevezett hosszú női felsőruha.

Vigánt, kisk., Zala vm., tapolcai j., 1113 l., up. Kapolca, ut. Nagyvásony.

Vigilia (lat.) a m. virrasztás; kat. ünnepek előestéjén tartott istentisztelet.

Vigáték, a drámának az a fajtája, amely bonyoldalmak kapcsán emberi gyarlóságokat és fontákságokat mulattatva ostoroz.

Vignette (franc.) a m. címke.

Vignola, Giacomo Barozzi (1507–1573), olasz építész; főbb művei: Farnese-palota Piaccnzában, Caprarola-palota Viterbo mellett, Del Gesu-templom Rómában s az öt oszloprand-ról írott műve (1563).

Vignoles, Charles Blacker (1793–1875), angol mérnök, korának Stephensonék után legnagyobb vasutépítési tekintélye; a kontinen-sen manapság használatos szélestalpu sint (V-sin) ő hozta át Amerikából.

Vigny, Alfred Victor, comte de (1799–1863), romantikus költő (Poèmes, Les destinées); a franc. tört. regény kezdeményezője (Cinq Mars, magy. is). Drámákat írt.

Vigoroso (ol.) a m. erősen, erélyesen.

Vigszinház, 1866 máj. 1. nyit meg. Első igazgatói Ditrői Mór és Faludi Gábor voltak. 1921-ben Ben Blumenthal vette meg. Jelenlegi igazgatói: Jób Dániel és Roboz Imre.

Vigyázó Ferenc gróf (1874–1928), a Tud. Akadémia meceérása, aki igen tekintélyes vagyontat végrendeletileg teljesen a Tud. Akadémiára hagyta. Közjoggal foglalkozott és több e tárgyira vonat. műve jelent meg.

Viheder, levegővel kevert bányalég (mo-csárgáz) robbará a szénbányákban.

Vihnye, falu Bars vm., 1600 l. Vasas források, gyógyfürdő. Trianon óta Csehszlová-kiaé.

Vikár Béla, * 1859, író, ny. országgy. gyorsírófőnök. A finnek nemzeti népeposzá-nak, a Kalevalának, továbbá La Fontaine meséinek stb. fordítója, a magy. népköltés gyűjtője.

Vikárius (lat.) a m. helyettes, érseki vagy püspöki helynök.

Vikingek, Skandinávia germán eredetű, ka-lózkodó őslakói.

Viktor Emánuel, olasz királyok. — 1. **I. V.** Szardínia királya (1759–1824), 1802 óta uralkodott; 1814. a franciáktól visszakapott országaiban antiliberális elvei forradalmat idéz-tek elő és 1821. lemondott. — 2. **II. V.** (1820–78), 1849. atyja lemondása után ke-rült a trónra, liberális, antiklerikális politi-kát üzött. Alatta folyt le Olaszország egye-sítése Cavour vezetés alatt. — 3. **III. V.**, * 1869, uralk. 1900 óta. 1896. nőül vette Ni-kiita király leányát; uralkodói hatalmát alá-veti a népkarantnak (1915. intervencionizmus, 1922. faszizmus).

Viktória, angol királynő (1819–1901), 1837. került a trónra, 1840. férjhez ment Albert szász-koburg-gothai herceggel, kinek 1861. be-következett halála után 5 évre visszavonult a közelettől. Uralma alatt (»Viktória-kor») Ang-lia hatalmas fejlődésen ment át a védővá-mos politikától a szabad kereskedelemig, az

oligarchikus uralomtól egy mindinkább demokratikus szervezethez, a rosszul igazgatótt gyarmatok átszervezéséig, a vallási túrelmetlenség-től a toleranciáig, sőt az elnyomott ıreknek adandó autonómia is a megvalósuláshoz közeledett. E kulturális és gazdasági haladás mellett sőtét foltok is vannak (ır-kérlés, indiai atrocitások, a transvaali háboru stb.), azonban egészben V. csaknem páratlan eredményü uralkodói életet ılt.

Viktória Nyanza, Afrika legnagyobb tava

a kontinens közepe táján, 83.000 km². Belöle ered a Fehér-Nílus.

Viktória-vizesés, a Zambezi 119 m-es vizesése Délafrikában.

Viktualiák (lat.) a m. élelmiszerek.

Vikunya, I. Lámafélék.

Világ, poitikai napilap, 1910—1926. Első szerkesztő Yartin József, Bálint Lajos és Gerő Ödön voltak, 1912—1924. Purjesz Lajos, utána Feleky Géza, míg a kormány be nem tiltotta.

VILÁGHÁBORU

I. Politikai története

Ferenc Ferdinánd meggyilkolása (1914 jun. 28.) és a Monarchia Belgrádba küldött ultimátuma (jul. 23.) csak a fegyveres béke atmoszférája által régen előkészített háborus összeütközést robbantotta ki. Jul. 28. üzent háborut a Monarchia Szerbiának, 29. mozgósított Oroszország, aug. 1. Németország hadat üzent Oroszországnak, 3. Franciaországnak, 4. Anglia hadat üzent Németországnak. A háboru történeti előzményei két évtizedre nyulnak vissza. Bismarck bukása után a német diplomácia nem méltányolta eléggé az orosz viszontbiztosítási szerződés jelentőségét és így akaratlanul utját egyengette a francia-szövetség megkötésének. Ez újból a reálpolitikai lehetőségek sorába állította a francia reitváns-háborut; megindult tehát az a német fegyverkezés, amely követkeésre talált a másik oldalon. A német flotta-építkezés erőszakos tempója és az Anglia által ajánlott flotta-egyezmény visszautasítása erős aggodalmakat kétt Angliában, amely a német veszéllyel szemben nem mert tovább fentartani a splendid isolation hagyományát, tehát közeledést keresett előbb Franciaországhoz, azután Oroszországhoz. Az így kialakult entente cordiale-nak kétségkívül békés jellege volt és az angol diplomácia a háboru kockázatát akarta kikapcsolni a két egyformán erős hatalmi rendszer felépítésével. De Németország bekerítési törekvéseket látott az angol külpolitikában és az »Einkreisung« jelszava általános hitlere talált a német közvéleményben. A marokkói krízisnél, az annekxiós válságnál, a második Balkán-háborunál még sikerült kikerülni az európai konfliktust, de 1914 júliusában egyrészt az osztrák katonai párt nem akart lemondani arról az ütköztyárról, amelyet a trónörökös meggyilkolása adott a kezébe, másrészt feszült volt a hangulat Franciaországban, Poincaré 1913 januárjában történt elnöké választása és a hároméves katonai szolgálati idő viszállítása miatt. Grey angol külügyminiszter a legvégső pillanatban még talált módot a béke megmentésére: Belgrád megszállását kizíalog gyanánt és azután a szerb konfliktus

ügyének európai konferencia elé terjesztését. De a diplomáciai kérdésekben járatlan és a válságos napokon fejvesztett Bethmann-Hollweg német kancellár Bécsre hártotta át a döntést és Bécsben Berchtold gróf teljesen kiejtette kezéből a gyeplőt. A már amugy is elvesztett helyzet kibontakozását végzetesen meggyorsította orosz részről Szuchomlinov hadügyminiszter és Januskievics vezérkari főnöknek a mozgósításnál követett önkényes eljárása. Az olasz területi igények idejekorán történt kielégítése megelőzhetné volna Olaszország aktív beavatkozását, de főleg magyar részről erős kifogást emeltek Berchtold engedékenysége ellen és így Berchtoldot a bécsi külügyminiszterrel éllen felváltotta Burian, halogatási taktikájával. Amikor megtörtént a területi követelések kielégítése, az olasz kormány már nem fordulhatott szembe a felzigatott közvéleménnyel és így következett 1915 tavaszán az olasz hadüzenet. A német kormány csak elkésve gyakorolt nyomást Bécsben és Bülow herceg a szükséges felhatalmazások nélkül indult Rómába. A bécsi külpolitikát a háborus évek alatt a teljes tanásta'anság és tehetetlenség jellemzi. Ausztriában a háboru nagyobb része alatt parlament nélkül kormányoztak, a magyar parlament 1917 előtt nem tett kísérletet a hadvezetés vagy a háborus politika ellenőrzésére és a német birodalmi gyűlés is csak 1917 jul.-ban szánta el magát akcióra: a háboru elején nagy felháborodást keltett a szocialista képviselők között is, hogy Liebknecht megtagadta a háborus hitelek megszavazását. A birodalmi gyűlésen 1917 jul. elfogadott béke-rezoluáció az orosz forradalom által teremtetett helyzetet akarta kihasználni, de elkésve, mert akkor már az 1917 márc. kitört és a győzelmes orosz forradalmat ellensúlyozta a kiméletlen buvárhajóharcra felidézett amerikai hadüzenet. Azonkívül Ludendorff és a legfelsőbb hadvezetőség azzal a fététtel fogadták el a béke-rezoluációt, ha távozik helyéről a szerintük túlságosan engedékeny Bethmann-Hollweg; és így Michaelis lett néhány hétre kancellár, aki szerencsétlen

nyilatkozatával megfosztotta a békereszluciót a gyakorlati hatás minden lehetőségétől. — Közben egyre inkább balfélé toldott az orosz forradalom. Lvov herceg márciusi forradalmi kormányának legaloldabb tagja Kerenszki volt, de az orosz kormányból nemsokára kiszorultak Gucskov és Mijukov, majd Kerenszki tisztá szocialista kormányt élén próbálta felvenni a harcot a német vezérkar által pénzügyileg támogatott bolsevista propaganda ellen. A júliusi államcsínynél még Kerenszki kerekedett felül, de 1917. nov. 9. amikor az eredetileg menseviki többségű munkástanács csatlakozott a bolsevisztákhöz: Lenin végleg kezébe kerítette a hatalmat és 1918. jan. a bresztliovszki béketárgyalások alatt Trockij néhányórás tanácskozás után szétverte az orosz nemzetgyűlést. — A központi hatalmaknál a háború második felében megindult a politika balfélé toldása. 1916. nov. meghalt I. Ferenc József és IV. Károly fokozatosan előrendült a belpolitikai reformok területén. Összehívta az osztrák birodalmi gyűlést, eljettette Tisza István grófot és Esterházy Móric grófot állította az ellenzéki pártokból alakult kisebbségi kormány élére az átmeneti választói jog törvénybeiktatásáért, de Esterházyt néhány hét múlva felváltotta Wekerle harmadik miniszterelnöksége és a Tisza által vezetett munkapárti többséggel folytatott kompromisszum-tárgyalásokkal veszett el az idő. Németországban Michaelis bukása után először került a kancellári székbe olyan politikus, aki mögött parlamentáris mult volt, de Hertling gróf már maga mögött hagyta hetvenedik évét és állandóan betegeskedett. De a német belpolitikában nagy haladást jelentett a polgári pártok, majd a szocialisták vezéreinek bevonása a kormányba, amely odáig nem volt parlamentáris jellegű. Argiliában 1915. a liberális-munkapárti kormány koalícióra lépett a konzervatív párttal és 1916. Lloyd George váltotta fel a konzervatív párt segítségével a kormányt éln Asquithet. — 1917 tavaszán katonailag és politikailag megingott a francia front, de ez

csak Clemenceau kormányralépésére vezetett. Clemenceau diktatórikus eszközökkel, kivégzésekkel, letartóztatásokkal, cenzúrával fojtott el minden béketörekvést, a teljes győzelem jel-szavát tüzte ki az ántánt-hatalmak elé és nem csupán az ántánt-hadseregek egységes főparancsnokság a helyezését vitte keresztül 1917. márc. végén, hanem egységes forrasztotta az ántánt-hatalmak politikai frontját is. 1918. szept., amikor badeni Miksa herceg új német kormánya nem térhetett ki többé a béke és a fegyverszünet felajánlása elől, mind világosabban kibontakozott az ellentét Wilson és Clemenceau béke-politikája között. De a német birodalom és az Egyesült Államok elnöke közt lefolyt jegyzékváltások eredményeként az ántánt-hatalmak a német fegyverletétel elfeltétele gyanánt magukévá tették a tizennygy pontot. — 1918. nov. 4. ért véget a háború a nyugati fronton. Ekkor Berlinben már másodnapja a népbiztosok tanácsának nevezett kormány gyakorolta a hatalmat, három független szocialista és három többségi szocialista tagjával. Bécsben Viktor Adler és Renner vezetésével alakult szocialista kormány, amely az osztrák nemzeti tanácsra, a volt birodalmi gyűlést német tagjaira támaszkodott. A német fegyverszünet aláírása előtt közel két héttel ragadt a kezébe a hatalmat Prágában a csehszlovák nemzeti tanács, míg Zágrábban a jugoszláv nemzeti tanácsnak esküdtek fel a horvát ezredek és a hatóságok. A zágrábi, a bécsi és a prágai forradalmak következménye gyanánt jászódott le az októberi forradalom Magyarországon. — A háboruversztes hatalmak súlyos belpolitikai válsága közben ült össze a békekonferencia, ahol csaknem minden kérdésben Clemenceau álláspontja érvényesült, mert Wilson a népszövetség megmentésének érdekében minden más pontra nézve engedett és mert az 1919. dec. kiirt angol választások a konzervatív pártot segítették többségre, nagy befolyást biztosítva a konzervatív jobboldalnak.

II. A világháború katonai eseményei

A hadüzenetnek megfelelően a világháború kitörése időpontjában a központi hatalmak (Németország és a Monarchia) hadereje állott szemben a szövetséges hatalmak (Anglia, Franciaország, Oroszország, Szerbia és Montenegro) haderejével.

Erre a katonai mérkőzésre az összes államok hadvezetősége már évek óta előkészült és az előkészületek alapján a világháború a békében már a legkisebb részletekig megállapított tervek szerint vette kezdetét. Minden állam tervszerűen mozgósított és a mozgósított haderőt felvonultatta. — A központi hatalmak haditerve ez volt: Németország haderejének legnagyobb részét Fran-

ciaország ellen fordítja, erős északi szárnnyal Belgiumon keresztülhatolva, a várakal meg erősített francia határt északraól megkerüli és a francia haderőt megtámadva, azt lehetőleg gyorsan tönkreteszti. Ha ezt a feladatot végrehajtotta, a francia földön már nem szükséges haderőt vasuton Oroszország felé szállítja és ezzel azután támadólag az orosz haderő ellen fordul. A Monarchia hadereje ezalatt az orosz haderőt leköti és ezt a feladatot támadólag oldja meg, vagyis az orosz haderő ellen vonul, míg a szerb és montenegrói haderővel szemben védekező magatartást tanusit és igyekszik azoknak betörését a Monarchia területére megakadályozni. — A szövetséges államok

haditerve ez volt: a francia haderő erős déli szárnyával vonult fel, betört Elzász-Lotharingiába, míg az angol expediációs haderő (összesen 160 ezer embert) Belgiumon keresztül vonulva a német haderőt északról támadja meg. Az orosz haderő támadólag nyomul elő és főerejével először a politikailag is gyengébbnek tartott osztrák-magyar monarchia haderejét támadja meg, azt tönkreteszi és azután Bécsset és Budapestet foglalja el. A szerb és montenegrói haderő betör az osztrák-magyar monarchia területére és a politikai céljainak megfelelő területeket (Bosznia-Hercegovina és a Szerénység) veszi birtokába. — A haditervek alapján a következő hadiszinterek alakulnak ki: 1. a nyugati (franciá) hadiszintér, mint egyelőre a franciá-angol és német haderők mérkőzési területe. Mivel ezen a hadiszintéren a haditervek alapján Belgium területe azonnal hadműveleti területté válik, itt a szövetséges hatalmak haderejéhez még a belga haderő is csatlakozott. — 2. A keleti (orosz) hadiszintér, amelyen a világháború kezdetén az osztrák-magyar haderő zöme és gyengébb német haderők az orosz haderővel szemben vették fel a küzdelmet. — 3. A déli (Balkán) hadiszintér, amelyen a világháború kezdetén a szerb és montenegrói haderők álltak szembe az osztrák-magyar haderő egy részével.

1914. A nyugati hadiszintéren a német haderő óriási lendülettel vetette magát a belga, francia és angol haderőre. Aug. 7. tör be a német haderő északi szárnya Belgiumba és aug. 16-ig a belga haderőt legyőzve, az évek hosszu során kipéitett várakat napok alatt bevéve, már a Maas-vonalat érte el. A német hadvezetőségnek így sikerült a kezdeményezést magához ragadni és a francia-angol haderő tervszerű hadműveleteit megakadályozni. A német előnyomulás folytatán aug. 6.—szept. 5. az egymással szemben álló haderők északi szárnyán a csaták összefüggő sorozata játszódott le, amelyben a támadó németek a védelemre szorított franciákat és angolokat mindenhol legyőzték. A német sikerek azonban nem érnek el döntő hatást, a veszély hatása a'att a szövetséges hatalmak nyugati arcvonalán harcoló haderők (francia, angol és belga) egyseges francia katonai vezetés alá kerülnek, Anglia elhatározza, hogy az eddignél sokkal nagyobb haderőt állít fel és mikor a németek északi szárnya már Párizs közelébe nyomul, a most egységes vezetés a'att harcoló szövetséges hatalmak hadvezetősége a német haderő északi szárnya ellen minden rendelkezésére álló erejét összpontosítja és szept. 6. ellentámadásba megy át. Az ellentámadás sorozatos csatái, melyek szept. 6-tól 12-ig tartottak, a »marnei csata« néven foglaltatnak össze. A szövetségesek ellentámadása sikerült és a német haderő megkezdte visszavonulását, majd pedig védelembe ment át és védőállást foglalt el.

A központi hatalmak haditerve e csata következtében összeomlott, a nyugati hadiszintéren a döntést nem tudta kierőszakolni, a

tervszerű hadvezetés tehát véget ért. A »marnei csata« ezáltal a tény által tulajdonképpen a világháború legnagyobb jelentőségű csatája és döntő kihatással bír a többi hadiszintér eseményeire is. Vele a nyugati hadiszintéren véget ér a tulajdonképeni mozgóláború, amely alatt a seregetek mindkét fél részéről találkozóharcokakot vannak és helyet ad egy egész más háborúnak, amelyet helyesen »várharcnak« lehet nevezni és melynek a világháború folyamán a »állás harc« nevet adták. A központi hatalmak ostromlottakká válnak, a szövetségesek az ostromlók. A várharc jellegének megfelelően a vezetés ügyessége helyébe pedig a csapatnak az ideget felőrlő kitartása lép. A nyugati hadiszintéren a szept. közepén megkezdett »várharc« az arcvonalak kialakulásáig számos részletüközethet vezetett. Altalában dec. közepén az arcvonalak teljesen mozdulatlanokká válnak és az északi tengerparttól a svájci határig kb. 650 km. hosszu, összefüggő »állásokban« állottak 5 lépéstől 3 km. távolságra egymással szemben az ellenséges csapatok. — A keleti hadiszintér. az osztrák-magyar haderő — a haditerveknek megfelelőleg — felvonulása után az előnyomulását Galícia keleti határa felé és Déllengyelországban megkezdette, míg az ezei a hadiszintéren hagyott csekély német haderők Keletporoszország határait védtek. Az orosz haderő már a hadüzenet megtörténte előtt nagyrészt mozgósított, fel is vonult és erős déli szárnyal a Monarchia ellen, egy kisebb támadó csoporttal pedig Keletporoszország ellen előnyomulását a hadüzenet után rövid idő múlva kezdhette meg. Aug. közepétől szept. közepéig a következő események játszódtak le: A Keletporoszországot védő orosz csapatok néhány útközött után az orosz tulerő elől visszavonulnak, azonban mikor a vezetés Hindenburg tábornok vette át, ellentámadásokba mennek át és a velük szemben álló két orosz hadsereg közül aug. 25—28. Tannenbergnél az egyiket, majd szept. 9—11. a másikat ugyszóvalán megsemmisítették. — Az előnyomulásban levő osztrák-magyar haderő aug. 23—30. között veszi fel a harcot a szintén előnyomuló orosz haderővel szemben. Bár az északi szárnyon az osztrák-magyar haderőnek sikerült Krasznik, Komarov, Savostje környékén vívott csatákban eredményeket elérni, e csaták sorozatában a döntést a déli szárnyon — Galiciában — vívott csaták (»első lembergi csata« néven aug. 26—30.) eredménye hozza meg az orosz haderő javára. Az osztrák-magyar haderő visszavonul, azonban mikor az északról győztes haderők Galiciában közelépkedtek, ismét támadásba megy át és újólán Lemberg körül a véres csaták sorozatát vívja az orosz haderővel szemben, (második lembergi csata szept. 7—11.), azonban megint visszavonulni kénytelen és ugy Keletgaliciát, mint Bukovinát az oroszoknak engedi át. Hogy az osztrák-magyar haderő az orosz haderők nyomása a'ól tehermentesítették, újonnan felállított seregetek és a nyugati arcvonalról elvont csapatokkal meg-

erősített német haderők az északi szárnyon Ivangorod és Varsó irányában támadást intéztek. Az orosz hadvezetőség a háború eddigi lefolyása alapján belátta, hogy haditerve, amely szerint az osztrák-magyar haderőt tönkreteszti, csak úgy sikerülhet, ha a keleti arcvonalban harcoló német haderőt is megveri. Ennek folytán haditervét megváltoztatva, erejének nagy részét az északi szárnyra veti azzal a szándékkal, hogy főerejével Berlin felé nyomul elő. Mikor ez a hadművelet érezhetővé válik, az osztrák-magyar haderő visszavonulását beszünteti és újlag keleti irányban támadásba megy át. Ezek a hadműveletek okt. közepétől dec. elejéig tartó számos ütközetben és csatában jutnak ki jezszerűre, amelyek azonban egyik fél részére sem hozzák meg a végleges döntést. Mindkét fél hadereje elveszti ez idő alatt energiáját és 1914 december közepétől a keleti hadszíntéren is állóháború veszi kezdetét. — A déli (Balkán) hadszíntéren az osztrák-magyar hadvezetőség arányi erőt vonnatott fel, hogy ennek főerejével aug. 11. a Drinán és Száván átkelve, Szerbiába betörtletett és a szerb haderővel szemben támadólag léphetett fel, míg Montenegro haderejével szemben Bosznia és Hercegovina déli határát védte. E támadás sikerrel is járt, azonban amikor az itt alkalmazott osztrák-magyar haderőt az orosz főhadiszíntéren vonta a hadvezetőség, a balkán hadszíntéren maradt osztrák-magyar haderő aug. 21-éig ismét a Drina és Száva mögé vonult vissza. Szeptemberben egy a szerb, mint a montenegrói haderő haditervének megfelelőleg a Szerémségbe és Bosznia-Hercegovinába tört, de időleges eredmények után kénytelen volt a határok mögé vonulni. November elején a megerősített osztrák-magyar haderő ismét betört Szerbiába, vérs ütközetben a szerb haderőt úgy az északi, mint a keleti szerb határról visszaveri és Szerbia egy részét elfoglalja. Dec. 10. a szerbek utolsó erejüket összeszedve, a támadás alatt kimerült osztrák-magyar haderő ellen sikeres ellentámadásba mennek át és azt dec. 19-ig Szerbia elhagyására kényszerítik. 1914. vége felé mindkét hadviselő fél kimerülve áll egymással szemben, de nem állásokban, mint a nyugati harctéren, hanem folyók (Drina, Száva, Duna) és hegyek által elválasztva, egymást megfigyelve. — Törökországnak Anglia és Franciaország november elején megüzeni a háborút és így a déli hadszíntéren a központi hatalmak mellé, mint új egység a török haderő lép, amely feladataul Konstantinápolyig megvédését és a szöv. tengeri hatalmaknak a Dardanellákon át való előnyomulása megakadályozását tűzi ki, tehát elsősorban Gallipoli félszigetének védelmét készíti elő. — 1914 végén a világháború ötödik hónapja után az összes európai hadszíntérekben a számos csaták végeredményeképpen egyik fél sem tudta a döntést kieroszakolni és a szépen kigondolt haditerve összekoáltak. Kimerülten, a háború végéig folyó hadműveletek a kö-

vetkező képet mutatják: A várharc alatt a központi hatalmak (ostromlottak) időnként egy-egy arcvonal részére összpontosítva erejüket, a szövetséges hatalmak (ostromlók) arcvonalán réseket ütnek, amelyekben keresztül az ostromlott várterületet megannyobbitani igyekeznek, míg a szövetséges hatalmak (ostromlók) ugyancsak időnként a központi hatalmak (ostromlottak) összefüggő állásait egy bizonyos területen átörni igyekeznek, hogy ez államok belterületébe behatolva, azok katonai ellenállását végleg megtöriék. Az ezer és ezer kilométer hosszúságban egymással szemben álló csapatok »védők állásaikban állandóan küzdenek egymás ellen a levegőben, a földön, sőt a föld alatt is.

1915. Nyugati hadszíntér. Az egyesült angol-francia haderő a támadó fél, míg a német haderő az elfoglalt területek megtartására szorítottok. Az első nagyobb áttörési kísérlet május 9-én indították meg Arras és La Bassée között az angolok és franciák. Az év legnagyobb áttörési csatája szept. 25. kezdődött és okt. végéig tartott, a franciák a Champagnában, az újonnan felállított angol haderő (három millió ember) Artois környékén támadtak azzal a cézzal, hogy a németeket a Rajnáig vessék vissza. E csaták nagyobb döntő eredményt nem értek el, kivülkül számos helyi csata volt és akkor is, ha »nyugatom« állott be, naponként emberben és anyagban nagy áldozatokat követelt ez a harcmodor.

Május 23-án mint új hadviselő fél az olasz hadsereg lép fel a szövetséges hatalmak kötelékében a nyugati hadszíntéren és így az osztrák-magyar haderő kénytelen ezen az arcvonalon is felvenni a harcot. Az északi és déli hadszíntérről erre a hadszíntérré dobott osztrák-magyar csapatok általában a Monarchia határain védőállást foglaltak a támadó olasz hadsereggel szemben, amely főerejével az Isonzón át Görz irányában, kisebb erőkkel Tirol felé támadott. Az 1915. év négy »Isonzo« csatájának azonban döntő eredményei nem voltak. — 1915. végén tehát a francia-angol csapatok nagyjában az 1914. végén elfoglalt vonalokon állottak a németekkel szemben, míg az olasz haderők a Monarchia határait védő osztrák-magyar haderő állásaival szemben küzdenek. — **Keleti hadszíntér.** Az F-i szárnyon a német haderő febr. 7–15. között az úgynevezett »mazuri téli csata« vívta az oroszokkal szemben; eredményeképpen Keletporoszországot ismét a németek bírtokába került. — Az oroszok ebben az évben eredeti haditervükhöz visszatérve, főerejükkel az osztrák-magyar haderő állása ellen márc. 20-tól kezdődőleg nagyszabású támadást indítottak, amely azonban nagyobb eredményekre nem vezetett. — E harcok hátsá alatt a központi hatalmak hadvezetősége elhatározta, hogy az orosz haderő ellen ismét támadólag lép fel. Május 2–12. vívták a háború egyik legnagyobb jelentőségű csatáját Gorlice és Tarnow között, ahol az orosz vonalakat a központi

hatalmak hadereje áttört és végeredményben a keleti hadszíntéren egy időre ismét a mozgáshabóru lidul meg.

Az orosz hadsereg nemcsak Galícia, Bukovina és Lengyelország feladására kényszerül, hanem Oroszország nyugati része is a központi hatalmak birtokába jut. Azonban az aug. végéig tartó harcok sem képesek az orosz hadsereget végleg megtörni és így a központi hatalmak — bár nagyobb területek elfoglalása után mint saját országaik összerülete — ismét az állás-harcra térnek át Riga, Dünaburg, Vilna, Baranovici, Pinsk, Rovno, Csernovic vonalában. — **Déli (Balkán) hadszíntér.** Az egymással farkasszemet néző szerb-montenegrói és osztrák-magyar haderők október elejéig csak kisebb csatározásokat folytattak. Mikor a keleti hadszíntéren a nagy előnyomulás a központi hatalmak részéről bevezést nyert, az ott felesleges haderőt a központi hatalmak hadvezetősége erre a hadszíntérré irányította és mikor Bulgária részvétele a háborúban a központi hatalmak mellett bizonyossá vált, okt. 6. támadó hadműveleteit megkezdte és a Száván, Dunáit átkelve a szerb haderőt meg-támadta. Okt. 14. a bolgár haderő is támadásba megy át. E hadműveletek alatt a szerb haderő ellenállása megtörik és egész Szerbia, később egész Montenegro, sőt Albánia északi része is a központi hatalmak birtokába kerül. — A szövetséges hatalmak (egy-részt Anglia-Franciaország, másrészt Oroszország) között a közvetlen összeköttetés útja a Dardanellákon keresztül vezetvén, 1915. eleje óta e hatalmak nagy erőfeszítéseket tettek, hogy ezt a tengerszorosot birtokba vegyék. Májusban tengeri haderők próbálják meg a Dardanellákba való behatolást és mikor ez a kísérlet sikertelen marad, augusztusban a Gallipoli-félszigeten angol-francia haderők szállnak partra, hogy szárazföldről vegyék birtokba ezt a félszigetet és azután Konstantinápolyt. E szándék a török hadsereg ellenállásán megtörik. Nehéz küzdelmek és kudarcok után dec. 19. a szövetséges hatalmak Gallipoli félszigetét elhagyják. — Amikor a szerb-montenegrói hadszíntéren a szerbek helyzete válságosra fordult, francia-angol támogatást kértek. A szövetséges hatalmak ekkor a még semleges Görögországban, Szalonikiben egy nagyobb haderőt szállítottak partra, amely északi irányban a szerbek támogatására sietett, de már a szerb haderő katasztrófáját megakadályozni nem tudta. Ezzel az erővel szemben német, osztrák-magyar és bolgár csapatok vették fel a küzdelmet, amely küzdelmek végeredménye, hogy Szalonikitől északra egy új állás-habóruban álló arcvonul alakul ki. — Az 1915. év eseményei a döntést nem hozták meg, a központi hatalmakkal sikerült ugyan a körülzáncolt vár területét meg-nagyobbítani, de az ostromlók gyűrűje meg-maradt.

1916. A szövetséges hatalmak az eddigi tapasztalatokon okulva, ebben az évben francia vezetés mellett egységesen intézték hadművele-

teiket, de a központi hatalmak egyes államaik katonai vezetése is mindinkább egységesebb képet mutat. — **Nyugati hadszíntér.** A kezdeményező áttörési kísérlete: a németek indították meg Verdun irányában. Négy hónapon keresztül folyik e területen rendkívüli szívóssággal a harc, eredmény nélkül. Ugyanugy eredmény nélkül végződnek az angolok és franciák részéről júliában a Somme irányában, a franciák részéről szept.-ben Combes irányában nagy áldozatokkal megindított áttörési kísérletek. Ezen a hadszíntéren — Portugália márc. 9. a központi hatalmakkal hadat üzenvén — portugál csapatok is harcolnak a szövetséges csapatok oldalán. — Az olaszok az 1915. évben megkezdett támadásaikat folytatják és márc.-ban az 5. iszoni csatában próbálják meg az osztrák-magyar arcvonalaikon sikertelenül az áttörést. Május 15—30. az osztrák-magyar csapatok Tirolból kísérlik meg az olasz vonalak áttörését, a támadás eleinte sikerrel jár, de mivel az itt alkalmazott csapatokra ismét a keleti hadszíntéren volt szükség, döntő eredményt nem tudott elérni. Az olaszok aug. hótól havonként megismétlik az Isonzo-vonal ellen támadásaikat, eredmény nélkül. — **Keleti hadszíntér.** Az 1915—16. telén újraszervezett orosz haderő a támadó fél. Már január hóban Csernovic területén próbálják meg az áttörést (az újví csata Galiciában). Márc. 18—26. Vilna körül folyó harcok. Junius hóban pedig négy hónapon keresztül a Polcziától délre a világ-habóru egyik legnagyobb emberáldozatokkal járó áttörési csatáját vívták (Brusszlov-támadás), amely Luck—Kovel, majd Baranovici, végül déle Stanislaw irányában próbált hatást elérni. Bár a német és osztrák-magyar csapatok az 1915. elfoglalt területek egy részét elvesztik, az áttörés nem sikerült. Ennek hatása alatt az eddig semleges Románia a szövetséges hatalmak sorába áll be és aug. 27. hadat üzen a központi hatalmakkal. A hadüzenettel egyidejűleg a román hadsereg a védtelen Erdélybe tör és szept. 20. a Maros vonalát éri el. Ez idő alatt a központi hatalmak összes államaiból alakított haderők vonultak fel a román csapatokkal szemben és ellentámadásba mennek át ugy Erdélyben, mint Bulgáriából a Dunán átkelve. Számos harc után ezek a csapatok a román haderőt megverték és dec. 6. Bukarestet elfoglalva, 1917. jan. végéig a Pruth-Duna mentén új állás-ok keletkeznek és így a keleti hadszíntér arcvonala most már a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig terjed, 1600 km hosszúságban. — **Déli hadszíntér.** Az aránylagos nyugalmat a szövetséges hatalmakkal okt. és nov. megindított támadásai zavarják meg, amelyek a támadó félnek némi területnyeresége: eredményeztek. — 1916 is tehát katonai döntő eredmény nélkül végződik; a központi hatalmak most már ugyszólván minden oldalról körülzárolva vívják küzdelmüket az ostromlókkal szemben.

1917. **Nyugati hadszíntér.** A francia-angol

haderők 1916—1917. telén nagy előkészületeket tettek, hogy Arras és Royas között végre a német vonalakat 1917. tavaszán áttörhessék. Mikor a német hadvezetéség látta, hogy ezek az előkészületek befejezésük felé közelnek, a támadást be nem várva, márc. elején a csapatok eddigi állásait ezen a területen elhagyva, egy hátrább fekvő, már előkészített állásba vonultatta, úgy, hogy a szövetségesek nagy támadásukat nem indíthatták meg. — Ezen a hadiszíntéren az egész év folyamán a szövetségesek a támadók, azonban az annyira erőszakolt áttörés sehol sem sikerült. Ezek az áttörési kísérletek számos csatában jutnak kifejezésre. Arras irányában az angolok június végéig, Aisne és Champagne irányában a franciák támadnak. Okt. közepéig kilenc csatát vívtak az angolok Flandriában, hol a német tengeraltjárók támpontjait akarták birtokukba keríteni. Nov.-ben az angolok Cambry, a franciák Caronne, Bary au Bac irányában támadnak. — Az oszlok máj.-ban és szept.-ben 60 km szélességben próbálják az osztrák-magyar állást Trieszt irányában áttörni. jun. elején pedig Tirol ellen támadnak. — Az oszlok ellen okt. a német és osztrák-magyar seregetestek Flitsek-Tolmejn területéről Cividale irányában ellentámadást intéznek. Az okt. 24. megindított támadás sikerrel járt, úgy, hogy a központi hatalmak a Piaveig tudtak elonulni és így nagy területet nyertek, de döntést ez a csata sem hozott. — Apr. 6. történt meg az Egyesült Államok hadüzenete a központi hatalmak ellen, azonban ennek katonai hatása csak 1918. jun. mutatkozott. — **Keleti hadiszíntér.** A keleti hadiszíntér katonai eseményei az Oroszországban lezajlott politikai események hatása alatt állanak. Oroszországban márc. 13. az első orosz forradalom által az októbristák jutnak uralomra. E forradalom lelke, Kerenszki, a háboru erőteljes folytatását tüzte ki célul és jun. 3. az orosz seregek több helyen áttörési kísérleteket tesznek. Ezek e'ainte eredményesek ugyan, azonban jun. 19. a német, később az osztrák-magyar csapatok Zloczow irányából ellentámadásba mennek át és ezeknek sikerül az orosz vonalat áttörni és az oroszokat Galicia és Bukovina elhagyására kényszeríteni. Ez a katonai csemény Oroszországban jul. 21. Kerenszki diktatúrájához, majd nov. 6. a második orosz forradalomhoz vezet, amely végeredményben Lenin vezetése alatt Oroszországot »tanácsköztársasággá« alakítja át a proletariátus diktatúrája a. a. t. — Szept.-ben a románok Erdélyben intéznek nagyobb támadást, ugyanakkor a németek északon a Duna vonalát birtokba veszik és Riga-Jacobstadtot elfoglalják. Nov. e'ején a politikai események következtében ezen a hadiszíntéren a harci tevékenység megszűnik, dec. 7-én az oroszokkal fegyvernnyugvást, majd fegyverszünetet kötöttek a központi hatalmak, mi alatt az orosz tanácsköztársaság és a központi hatalmak között Breszt-Litvyszkban a békétárgyaások megkezdődtek. — **Déli hadiszin-**

tér. Az egész évben csak apró csatározások folytak. — 1917 végén a körülzárolt központi hatalmak nyugati és déli arcvonalán a katonai arcvonal nagyjában ugyanugy áll, mint 1916. év végén, a keleti hadiszíntéren a katonai arcvonal legnagyobb része megszűnt ugyan es így a központi hatalmak számos seregteste felszabadult, de a politikai viszonyok folytán a körülzárolás végleg itt sem szűnt meg.

1918. Nyugati hadiszíntér. Mivel a keleti hadiszíntéren a nagyobb hadműveletek az orosz birodalom új politikai és társadalmi kialakulása folytán 1918. nem voltak valószínűk, úgy a német, mint az osztrák-magyar hadvezetéség számos seregtestet nyert, amelyet más arcvonalon alkalmazhatott. A német hadvezetéség szándéka az volt, hogy mielőtt Amerika új hadiereje nagyobb számban a nyugati hadiszíntéren beérkezik (1918. jun.), döntő csatát mér a szembenálló angol-francia erőkre. E szándék folytán jan. közepé óta a németek nagy áttörési csatára készültek, amely Arras irányában 70 km szélességben volt végrehajtandó. A támadás márc. 21. kezdődött és ápr. 4.-éig tartott, anélkül, hogy a várt eredményt meghozta volna. E támadást több kisebb támadási kísérlet követte, amely nagy véráldozatokat, sikertelenségük pedig még nagyobb erkölcsi veszteségeket okozott a németeknek, úgyhogy aug. elején ismét teljesen a védelemre szorítottak. Ebben az állapotban találta a német seregtesteket az egysegesen vezetett angolok és franciák támadása, amelyben most már néhány megérkezett amerikai seregtest is vett részt. A támadások sorozata az aug. 8. Albert-Compiègne közötti téren kezdődött, amelyet aug. 21. Arras környékén főképpen angol-erőkkel vivett támadás követ, míg szept. elején az egész vonalon megindul a támadás. A támadások mindenhol sikerrel járnak, a német haderők csak addig tartják állásaikat, mi erőteljesebb támadás nem érvényesül ellenük, úgyhogy aug. 8. óta a német haderő a szövetséges csapatok nyomásának megfelelően lassú, de állandó visszavonulásban van a Raj a felé és számtalan harc után nov. 4. általában Antwerpen-Metz vonaláig vonul vissza. A német haderő meg van vonul, ennek hatása a'att a német kormány okt. eleje óta békeajánlatot tesz a szövetségeseknek, amely nov. 12. a német birodalomnak köztársasággá való átá'akulása után fegyverszünetet eredményez. — Az osztrák-magyar haderő az osztrák haderővel szemben jun. 15. a Piave déli folyása, a Brenta és Piave, valamint a Hét-fensík területéről intézett támadást az oszlok ellen; a támadás teljes kudarcra végződött és okt. 25. az ellen'elek várharc-állásában maradnak egymással szemben. Az angol-francia és németek között lejátszódó események hatása alatt okt. 25. az oszlok több helyen támadásba mennek át, a támadás sikerül, az osztrák-magyar csapatok nagy része ellenállás nélkül vonul vissza az immár szétomlott volt

Monarchia határai felé, míg a nov. 4. megkötött fegyverszünet itt is véget vet a katonai eseményeknek. — **Keleti hadiszíntér.** Az év elején fennálló fegyverszünetet automatikusan meghosszabbították a hosszúra húzódó breszt-litovszki béketárgyalások alatt. Számos nehézség leküzdése után Breszt-Litovszkban febr. 9. az időközben önállóvá vált Ukrajnával, márc. 3. pedig az orosz tanácsköztársasággal, végül Bukarestben márc. 5. a románokkal a központi hatalmak békét kötnek, azonban a béke dacára a katonai hadműveletek nem szűnnek meg. A német és osztrák-magyar csapatok »rendcsinálás» ürügye alatt febr. 18. Ukrajnába nyomulnak elő, amelyet ápr. közepéig birtokukba vesznek, ugyancsak kisebb hadműveletek keretét érték el azok az események, melyek folytatásán Lengyelország, Kurland, Litvánia, Észtország és Finnország önálló államokká váltak. — A központi hatalmak azonban kívül az orosz tanácsköztársaság határával szemben egy gyéren megszállt megfigyelő vonalat alakítottak, amely nov. elején szintén összeomlott. — **Déli hadiszíntér.** Márc.-ig a szövetséges erők helyi és eredménytelen támadásai után igen csekély harczi tevékenységet fejtett ki mindkét fél szept. elejéig. Ez időponttól kezdve ez az arcvonal is megélelniül. Szept. 15. az entente csapatok általános támadásba mennek át, amellyel szemben a bolgár csapatok egy része a védelmet feladja, ugyhogy már szept. 16. a bolgár hadsereg zömének feloszlása következett be, ennek folytán a központi hatalmak eddigi déli arcvonala összeomlott és így az entente haderők Albánia, Bosznia, Szerbia és Bulgária belterülete felé nyomulnak elő. A német és osztrák-magyar hadvezetőség megkísérelte egy új arcvonalnak a megalakítását először Szerbiában, majd a Duna—Száva-vonal mentén, azonban siker nélkül. Okt. végén az entente-csapatok éke a Duna vonalát érték el. Nov. 6. a déli haderők parancsnokával, Franchet d'Esperey tábornokkal a már önálló magyar állam nevében Károlyi Mihály miniszterelnök Belgrádban fegyverszünetet köt, ami a hadieseményeknek ezen a területen is véget vet.

A világháború katonai eseményei Európán kívül. Európán kívül is számos harcterület alakult ki. E harcterületek két nagy csoportra oszthatók és pedig: harcok a német gyarmatokért és harcok Törökország ázsiai területén. — **Harcok a német gyarmatokért.** E harcokban a szövetséges hatalmak a támadók azzal a céllal, hogy a német gyarmatokat birtokukba kerítsék, míg a németek a gyarmatokat igyekeznek megvédeni. Mivel a tengeren a szövetségesek uralkodtak, képesek voltak a hadiszer és emberanyag pótlásáról gondoskodni, míg a németek csak a már a gyarmatokon levő erőre támaszkodhattak. Ennekfoga hosszabb-rövidebb idő alatt a németek ellenfele mindenütt megtört. Ezek a harcok a következő területeken vívtak: 1. Kínában Csingtau német telepet 1914 szept. havában a japánok támadják meg és véres har-

cok árán elfoglalják. 2. Az afrikai német gyarmatokat 1914 szept. angol és francia csapatok támadják meg. Ezek a harcok csak 1917 máj. nyertek befejezést. — **Harcok Törökország ázsiai területén.** Ezen a területen is a szövetségesek a támadók, a központi hatalmak a védők. A földrajzi alakulásnak megfelelőleg a következő hadiszínterek alakulnak ki: Palesztina (Sziíriával), Arabia, Mezopotámia, Örményország (később Kaukázus). — **Események a palesztinai részekben.** Míhelyt Törökország a szövetséges hatalmakkal háború viszonyba került, a Sziíriában levő török csapatok előnyomulásukat a Szezei-csatorna felé megkezdtek és 1915 máj.-ig a csatorna keleti partja közelébe jutottak. Velük szemben angol csapatok vették fel a küzdelmet és a Szezei-csatornán átkelve, lassan előnyomultak Palesztina felé, maguk mögött a sivatagon keresztül vasutakat építve. Ezen harcok eredményeképpen 1917 ápr.-től Palesztina déli határán az európai hadiszínterekhez hasonló állásharcok kezdődnek, amelyekben a központi hatalmak részéről német és osztrák-magyar segéderők is vesznek részt. 1917 nov. elején az angolok támadásba mennek át és a központi hatalmak erejét Palesztinában Jericho környékéig visszaszorítják. Hosszabb hadműveleti szünet után az angolok 1918 közepén ismét támadnak és ismét nagyobb területeket nyertek, míg a szept. 18. megindított támadás ezen az arcvonalon a török-német haderők összeomlását idézi elő, ugyhogy 1918 okt. 1. az angolok Damaskust és a franciák Beirutot szállhatják meg. — **Események Arabiában.** Az angoloknak sikerült az arab törzseket a törökök ellen fellázítani. — **Események Mezopotámiában.** A törökök a háború kezdetén Bagdad körül állítják fel a haderejüket, ellenük 1914 végén délről angol és indiai csapatok támadó hadműveleteket kezdenek. Számos harc után 1915 nov. a törökök az ellenséges haderőt Kut el Amaranál körülzárolják és 1916 ápr. 28. megadásra kényszerítik. 1917 elején az angolok új haderőt állítanak fel, újból kezdődnek a harcok, amelyekben az angoloknak sikerül Bagdadot birtokukba keríteniük. Ezután hosszabb harciszünet áll be és csak 1918 szept. indul meg egy új angol támadás, amely az itt harcoló török hadsereg felbomlását idézi elő. — **Események a Kaukázusban.** 1914 okt. egy orosz sereg betört Örményországba és Erzerumig ér el. Nov. 10. a törökök ellentámadásba mennek át és az oroszokat ismét a határon tulra visszaverik. Batumnál a két arcvonal megállapodik és 1916 febr. csak kisebb ütközeteket vívnak. Ebben az időpontban a kaukázusi orosz hadsereg felett a parancsnokságot az eddigi orosz főparancsnok, Miklós nagyherceg veszi át, kinek rendelkezésére az oroszok támadásba mennek át és jun. végéig egész Örményországot ismét elfoglalják. Itt egy új arcvonal alakul ki, mely Trapezuntól kb. 100 km-re a Fekete-tenger D-i partjától egész a perzsa határig húzódott. Ily helyzetben éri ezt

a hadiszínteret az 1917 dec. 17. az oroszok és a központi hatalmak között megkötött fegyverszüneti szerződés. A breszt-litovszki béke az oroszokat arra kötelezi, hogy a törököknek nemcsak a világháborúban elfoglalt területeket, hanem az 1878. évi háború után átadottakat is visszaadja. Az orosz politikai kialakulás folytán azonban az ezen területeken kialakult új államokkal (Örményország, Georgia) szemben 1918. a törökök még számos véres harcot vívtak, míg a nekik kiutalt területeket birtokukba vették. — **Világháború a tengeren.** Az angol flotta fődatára a V.-ban kettős volt: 1. az ellenséget leszorítani a tengerről és 2. minden a tengeren át megközelíthető frontra szükség esetén csapatokat szállítani. E főadatát az angol flotta a tengeralatti harc dacára is teljesítette. A V. kitorékosok az idegen vizeken levő német cirkálókat (köztük Spree gróf flottája a Falkland-szigetekenél, dec. 3.) még 1914. megsemmisültek. A tengeralatti harc ugyan érzékeny árákat okozott az entente-nek, de másképp talán döntőben siettetten Amerika beavatkozását. Legfontosabb esemény a skagerraki ütközet volt (1916 máj.

16.), amikor az egész német flotta egy angol cirkálóját támadott meg, amely addig tartotta magát, amíg az angol flotta meg nem érkezett, amire a német flotta visszavonult. Ettől fogva a német flotta télen maradt 1918 okt.-ig, amikor kísérlet történt egy végső, kétségbeesett próbára, hogy az angol flottával megütközök, azonban a legénység e biztos pusztulásba küldés ellen föllázadt (nov. 3.), ami a német kormány bukását eredményezte.

Bár még pontos adatok nincsenek, az eddig rendelkezésünkre álló statisztikák szerint ebben a küzdelemben legalább 40 millió ember vett részt fegyverrel a kezében, a technika minden eszközt a földön, föld alatt, levegőben, vizen és víz alatt pusztításra használva. Ez a küzdelem végeredményében megrendítette v. megdőntötte az egész, a háború kitörése előtt fennálló világ minden emberi berendezkedését és utóhatásaiban még sokáig fogja az emberiség és ezen belül minden egyén érzéni. (L. még: Háborús veszteségek, tov. az egyes országok történetét, a szereplők életrajzát az il. címszavak alatt.)

Világ hét csodája. Az ókorban ezeket tartották a V.-nak: 1. az egyiptomi gulákat. 2. Semiramis függőkertjét. 3. Az efezusi Artemis-templomot. 4. Zeus szobrát Pheidias-tól. 5. A halikarnassusi mauzóleumot. 6. A rhodusi kolosszust és 7. a fároszi világítótoronyt.

Világi papok, a szerzetesrendekbe nem tartozó papok.

Világítás, fehér fény, amely különböző színű fénysugarak sorából van összetéve (színekép: vöröstől ibolyáig), amelyek mp-kénti rezgésszáma 400 billiótól 750 billióig terjed. Ezek a látható fénysugarak, míg a kisebb (vörösön innen) és nagyobb (ibolyántul) rezgésszámu fénysugarak nem láthatók. Az éghető v. izzó testek a hősugárzással egyidejűleg fénysugarakat bocsátanak ki s ezek szolgálnak világításra. A legtöbb világító anyagnál (petroleum, szpiritus, világítógáz, acétlen stb.), közvetlenül hőenergiát indítunk meg, míg az elektromos világításnál a villamos energia alakul át hő- és fényenergiává az izzó drótban v. szén-pálcákban (i. Elektromos lámpa, Izzólámpa). Mennél magasabb a hőfok, annál több a fénysugár. A ma használatos V. minden fajtájánál a fényhatás nyláson alapszik, vagyis izzó testek bocsátják ki a fénysugarakat; pl. a petroleum- és gázvilágításnál az el nem égett szénrészeszkék, az Auer-világításnál a ritka földfémek oxidjai (i. Izzóharisnya) izzanak. Maradandó törekvés az elektromos energiának hőhatás nélkül, közvetlenül »hideg fénynyé« való átalakítása. (L. Higanylámpa.)

Világítógáz, jöminőségű köszén száraz desztillálása utáni nyert gáz. A hevítő retortákból kikerülő nyers V. még sok alkalmatlan anyagot tartalmaz, amelyek részben a lehűtésekor mint kátrány (l. o.) kiválnak, részben (mint

pl. a kén, ammoniát stb.) vegyileg kell belőle eltávolítani. A V. többféle gáznak az elegye: legfontosabb alkotórészek a szabad hidrogén (45%), metán (35%), szénhid (8%), szabad nitrogén (5%), széndioxid (2–3%). V.-okat előállítanak még turfából, barnaszénből, olajokból és szilárd szirokból is. A V.-t már 1682. előállította a német Joachim Becker, majd 1727. az angol Stephen Hales és Clayton 1739. és mások, de az első uccai gázvilágítást csak 1814. csinálták meg Londonban.

Világítótorony, a tengeri közlekedés céljaira szolgáló, felső részében fényforrással ellátott torony, amelyet kikötőkben a partnak a közlekedésre veszélyes helyein alkalmaznak, hogy a tengeri hajók éjjel jelt kapjanak. Maga a fényforrás üvegburkolattal v. reflektorral (fényszórával) lehet elátva, amely sugárkét bocsát ki.

Világiallítások: 1851 London, 1855 Párizs, 1862 London, 1867 Párizs, 1873 Bécs, 1876 Philadelphia, 1878 Párizs, 1879 Sidney, 1888 Melbourne, 1889 Párizs, 1893 Chicago, 1894 Antwerpen, 1897 Brüssel, 1900 Párizs, 1904 Saint Louis, 1906 Milano, 1910 Brüsszel, 1913 Gand, 1915 San Francisco.

Világézet, az emberi élet értelmére és a világ dolgainak összefüggésére vonatkozó egységes felfogás. Három főfaja: 1. az idealizmus (Platon, Kant), amely a természetet a szellemből vezeti le; 2. a naturalizmus (Demokritos, Hobbes, Spinoza, Hückel), amely a főslyt a természetre, az anyagra veti; 3. az organikus-dinamikus (Aristoteles, Leibniz), amely szerint a világ örök fejlődésnek alávetett formák, célok, viszonyok rendszerre.

Világnyelv, l. Nemzetközi nyelv.
Világos, község, Arad vm.-ben, 7500 l.

1849 aug. 13. Görgey itt tette le a fegyvert az oroszok előtt. Trianon óta Romániáé Siria néven.

Világposta-egylet (egyetemes postaegyesület), az állami posták nemzetközi szervezete az internacionális postaszolgálat tökéletesítésére. Bernben 1874. keletkezett; ma már az egész világra kiterjed.

Vilajet (arab) a m. tartomány.

Vilard, Charles (Messenger), * 1882, francia költő. Egyik vezére a forma kultuszával szemben világnézeti irányban törekvő új humanista (szocialista) költői iskolának. Ujabban jelent meg Chants du désespéré c. köteve.

Villa (lat.) a m. nyári lakóház.

Villach, osztrák város Karinthiában, 22.000 l.

Villafranca, olasz város, a Po mellett, Verona közelében, 11.000 l. 1859. előzetes osztrák-francia béke.

Villám, két ellentétes elektromosságú zivatarfelek közötti, v. felhő és föld közötti kisülés, amely átugró villamos szikra alakjában történik. Ez a kisülés a mp parányi tört része alatt több száz v. ezer m-nyi utat tesz meg a levegőben és ezért látjuk elnyújtottnak, olykor elágazónak. A kisülésnél fellépő nagy hő kiterjeszti a levegőt, majd ez megint összehúzódik és ez okozza a mennydörgést. A V. ellen villámhárítóval védekezünk.

Villámhárító, I. Franklin-féle V. épület tetéjére szerelt vasrud (végén rozsdásodás ellen arannyal borítva), amely vezetődróttal a földel v. vízzel van összekötve, hogy a becsapó villámot odavezesse. — 2. Faraday-féle V.: a megvédendő épület vezetőkhálójával van beborítva. Lőszér- és robbanóanyagraktárak megvédésére használják.

Villány kisk., Baranya vm., baranyavári j., 2328 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Villányi Andor, * 1889, író. Művei: Mária (regény), Királynőm — meghalod érted, Attak, Argirus (színművek) stb.

Villánykövesd kisk., Baranya vm., siklósi j., 522 l., vasut, ut. és up. Villány.

Villard de Honnecourt, I. Honnecourt.

Villers de l'Isle Adam, Auguste (1838—89), francia színbolista regényíró, csupa harcias idealizmus s katolikus miszticizmus. Főművei: Axel, L'Éve Future, Contes Cruels stb.

Villon, François (de Montcoirier, 1431—89?), francia költő. Kalandos életet élt, emberölés miatt Párizsból száműzték, tolvajlás miatt akasztóárra ítélték, de ettől Les pendus balladájának sikere megmentette; Élete utolsó szaka ismeretlen. V. az »esprit gaulois« egyik főképviseletje. Költeményei: Le petit testament, Le grand testament.

Vilma, holland királynő, * 1880, 1890 óta Hollandia királynője. 1901. Henrik Mecklenburg-Schwerin herceghez ment férjhez.

Vilmány kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 857 l., vasut, távíró, telefon, posta.

Vilmánykislalu kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 214 l., ut. és up. Vilmány.

Vilmos, angol királyok. — I. V. (1027—87, a Hódító), 1066 szept. hatvanzer emberrel Normandiából átkelt Angliába. Hastingsnál legyőzte Harald királyt és magát koronázta angol királlyá, az angolszászokat elnyomta, meghonosította a hübertendzsert telekönnyvel (Domesday-book). I. Filőp francia királlyal vívott háborújában esett el. — 2. III. V. (1688—1702), orániai herceg, németalföldi helytartó volt, mikor 1688. az angolok II. Jakabbal, apósával szemben behívták, trónra ültették, de ki kellett adnia a Declaration of Rights c. szabadságlevelet; II. Jakab invázióit visszaverte és a vele szövetséges franciákkal kézítven is vielt háborút. Belügyekben alkotmányosan kormányzott.

Vilmos, németalföldi királyok. — I. I. V. (1533—84), nassauai gróf, orániai herceg, Németalföld felszabadítója. II. Filőp kinevezte németalföldi kormányzóvá, 1561 óta résztvette a Filőp kormányza ellen kialakuló szabadságharcban és hosszu háboruszkodás után létrehozta a spanyolokkal szemben a hollandi államok utrecht-i unióját, 1579; 1583 óta Hollandia grófia. 1584. orgyilkos golyótló esett el. — 2. III. V., II. V. fia, németalföldi örökös helytartó, angol király.

Vilmos, német császárok. I. V. (1797—1888), 1849. leverte a badeni forradalmat, azonban liberális politikára tért át és 1858. mint régens, liberális miniszteriumot nevezett ki. A győzelmes porosz hadsereg átszervezése az ő műve. Bismarck politikai vezetésének teljeseen alávetette magát; így lett azután a német birodalom megteremtése után 1871. császár. — II. V., Németország volt császára, Poroszország volt királya, * 1859. 1888 jun. 15. lépett trónra. Nagy tervekkel és ambíciókkal volt eltelve. Újjászervezte a tisztkart, szaporította a hadsereget, fejlesztette a flottát. Mint autokratikus hajlamu uralkodó, nem férhetett meg Bismarckkal, ezért elbocsátotta (1890) s ettől fogva csak közepes embereket nevezett ki a kancellári méltóságra. A háboru alatt nagyrészt a főhadiszálláson tartózkodott. Badeni Miksa kancellár 1918 nov. 9. proklamálta II. V. lemondását. Hollandiába menekült, nov. 28. Amerongenben minden jogairól lemondott és 1920 máj. Doornba költözött, 1921. f. neje, Augustza császárné, 1922 nov. 5. másodszor nősiült, feleségül vette Reuss Hermína hercegnőt.

Vilmos császár-csatorna. Európa legnagyobb csatornája, az Északi-tengert köti össze a Keleti-tengerrel Cuxhaven és Kiel közt. 1887—95. épült, 981/2 km hosszu, 11 m mély, 44 m fenék- és 102 m felszini szélesség. A versailles-i szerződés nemzetközivé tette.

Vilna, város, a Vilja (a Niemen mellékfolyója) mellett, 138.000 l. Gyapju-, bőr-, fa- és fémpár. 1322—95 Litvánia fővárosa, 1919-ben is maguknak követelték a litvánok, de lengyel csapatok megszállták és utólag a Népszövetség is Lengyelországnak ítélte oda.

Vilonya kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 458 l., vasut, ut. és up. Pápkeszzi.

Vily kisk., Zemplén vm., sátoraljujhelyi j. 508 l., ut. Pálháza, up. Mikóháza.

Vindár kisk., Veszprém vm., pápai j., 170 l., vasut ut. Mezőlak, posta.

Vince, szent, paulai (1576–1660), a missziós papok vagy lazaristák és az irgalmasság néniük (Szt. V. leányai) alapítója.

Vincennes, Párizs egyik K-i elővárosa, 42.000 l. Középkori várkastély. Tüzérségi isk., 9 km² területű parkírozott erdő.

Vinci, l. Leonardo.

Vincze Zsigmond, * 1874, zeneszerző, a Vignszinláz karmestere. Operája: Az erősebb, operettjei: Cigánygrófnő, Hamburgi menyasszony, A gárdista, Anna-bál stb.

Vindikálai (lat.) a. m. visszakövetelni, követelni, igényelni.

Vindornyafo kisk., Za'a vm., keszthelyi j., 387 l., ut. Hévízszentandrás, up. Karmacs.

Vindornyalak kisk., Zala vm., keszthelyi j., 329 l., ut. Zalaszentlászló, up. Zalaszántó.

Vindornyaszlós kisk., Za'a vm., sümegi j., 692 l., ut. Zalaszentlászló, up. Kisgörbő.

Vinkler János, * 1886, a pécsi egyet. a magy. polg. törvénykezési jog n. r. tanára; művei: Peregyezés, Az igazság a polgári perben stb.

Vinkovci, község Jugoszláviában, Szerém vm.-ben, 10.000 l. Faipar.

Vinkulás (at.) a. m. lekötés.

Vinku'un (lat.) a. m. kötbér.

Viola (ol.) a. m. mélyhegedű (brácsa). Valamivel nagyobb, mint a rendes hegedű, szintén négy hurra, c, g, d, a hangolással.

Violenca (lat.) a. m. erőszakosság.

Violet-Le-Duc, Eugène-Emanuel (1814–79), francia író és építész, kiváló archeológiai művek szerzője.

Violetti (franc.) a. m. ibolyaszínű.

Violoncello, l. Csello.

Viperák, hazánk egyedüli mérges kigyói. Felismerhetők háromszögletes fejükről és a hátukon végighúzódo zerguzsok csíkról. Harapásuk mérges, de nem okvetlen halálos. Nálunk élnek a keresztés, a homoki, a rákosli és a nagyszemű V.

Virág, a magasabbrendű növények szaporodási szerve. Atalakult levelekből áll. A külső u. n. csészelvelek rendszeren zöldek és védelemre valók. A szirmok színesek és illatosak, hogy a megtermékenyítést végző rovarokat odaszalagassák, ahol a beporzást a szél v. víz végzi, ott a szirmok nem feltűnő színűek. A V.-ban legfelül vannak elhelyezve a tulajdonképeni ivarszervek: a termő (magház, bibe-szál és bibe) és a porzó (porzósáv, porzó-tok). Egyik v. másik V.-rész hiányozhat is.

Virág i. Benedek (1754–1830), pálosrendi barát, majd világi pap. Antik formában írt ódáival és egyéb költeményeivel a 18. sz. korai klasszikus törekvéseinek népszerű költője. Mintaképe Horatius, akinek összes műveit lefordította. — 2. **Ferenc**, * 1869, pécsi püspök, felsőházi tag. — 3. **József** (1870–1901), mérnök és szabadalmi bíró, a Pollák–Virág-féle

gyorstávíró egyik főtalálója (L. Pollák Antal és Táviró).

Virágének, szerelmi dal. (A régi magy. költészetben). Főképvisezője Balassa Bálint.

Virágos kisk., Baranya vm., Baranyavári j., 438 l., ut. és up. Villány.

Virágor, a virágok him szaporodási sejtjei, amelyek a porzóban termelődnek s a nőnemű ivarszervre: a bibére kerülve, azt megtermékenyítik.

Virágvasárnap, a husvétot megelőző vasárnap. Jézus Jeruzsáembe való bevonulásának ünnepe. Azért V., mert virágokat szórtak eléje az utra.

Virágzat, közös nyélen v. tartón szabályszerűen elhelyezett virág csoportja.

Virchow, Rudolf (1821–1902), német anropológus, patológus, a modern sejtpatológia megalapítója, alapvető közegészségügyi munkásságot fejtett ki. Koponyatanal stb. fogl.

Virement (franc.) a. m. hitelátulrólás. Az állami költségvetésben valamely célra megszavazott hiteinek más célra való felhasználása.

Virginál, l. Spinát.

Virginia, egyike az Egyes. All. 13 eredeti államának, az Alleghany-hegység és az Atlanti-óceán között. 110.000 km², 21/3 millió l. (1/3-a néger). Mezőgazdasági és ipara fejlett. Gabona, dohány, pamut; sertés és szarvasmarha; szőlő és vasérc; textil- és bőripar. Fővárosa és legnagyobb városa Richmond.

Virgo (at.) a. m. szüz; virginitas a. m. szüzesség.

Viribus unitis (at.) a. m. egyesült erővel: Ferenc József jelmondata.

Virilista (lat.), az, aki a törvényhatósági bizottságnak azon a címen tagja, hogy a legtöbb adót fizetők közé tartozik.

Virtuális (lat.) a. m. lehető, várható.

Virtuóz (lat.) a. m. a művészi technika mestere.

Virtus (lat.) a. m. vitézség, erény.

Virulens (lat.) a. m. fertőző, mérgező.

Virus (lat.) a. m. mérég, bakteriológiában a baktériumok által termelt mérég.

Vis-a-vis (franc.) a. m. átellenben.

Vischer, r. **Friedrich Theodor** (1807–1887), esztétikus és belletrista. Tübingeni, zürichi, stuttgarteri professzor. — 2. **Peter** (1455–1529), nürnbergi szobrász. Számos csúcses és reneszánsz alkotása közül legnevesebb Szt. Sebaldus síremléke Nürnbergben.

Viscount (ang.), l. Vicomte.

Visegrád nagyk., Pest vm., pomázi j., a Duna jobbpartján, 1544 l., hajóáll., vasut, táviró, telefon, posta. Nyaraló és kirándulóhely. Középkori vára Magyarország; egyik legkevesebb történelmi emléke.

Vis infortia (lat.) a. m. tehetetlenségi erő.

Visio (at.) a. m. látomás.

Viski Károly * 1883, nenzeti muzeumi őr a Néprajzi Társban. Magyar nyelvtudományi (nyelvjárás) és néprajzi (népművészeti) dolgozatokat írt.

Vis major (lat.) a. m. nagyobb erő, t. i. amellyel szemben az ember tehetetlen.

Visnu, hindu isten, aki Brámvával és Sívával a háromságot alkotja.

Visnya Ernő, * 1897, bankigazg., a pécsi Keresk. és Iparkamara elnöke, felsőházi tag.

Visnyovszky Lajos * 1890, szobrász; emléklapoktette (Szinyei-Merse Pál, Stróbel, Manninger).

Visnye kisk., Somogy vm., kaposvári j., 1063 l., ut. Hencse-Hedrehely, up. Hedrehely.

Visonta kisk., Heves vm., gyöngyösi j., 1539 l., ut. Abasár, posta.

Visontai Soma (1854–1925), ügyvéd, függetlenségi politikus, publicista.

Viess nagyk., Szabolcs vm., dadai felső j., 1083 l., vasut. telefon, posta.

Visszacsatolás, a rádiókészülékekben használt gyakori kapcsolat. Lényege: a vevőkészülékben használt elektróncső (audionlámpa) kapcsolása olyan, hogy nemcsak hallhatóvá teszi és erősíti az érkező elektromos hullámokat, hanem maga is kibocsát olyanokat, tehát mint adóállomás is szerepel. (Meissner-elv.) Az általa kibocsátott és az érkező rezgések egyező hullámhossz mellett összegződnek és így hangosabb vételel kapunk, de már kis hullámhosszkülönbség mellett interferencia jelenségek lépnek fel, a készülék sivitani, fűtynyi kezd, ami úgy használója, mint a kórnyéken lakó rádióamatőrök számára megnehezíti. sőt lehetetlenné teszi a vételt. Több országban ezért tilos a V.-os rádiókészülék.

Visszhang, a hanghullámok visszaverődése valamely felületről, melynek a hangtöréstől legalább 17 m-nyire kell lennie, hogy akkor hallhassuk, mikor az eredeti hang már elhangzott. Két visszaverő felület többszörös V.-ot is hozhat létre. Nevezetes ilyen visszaverő felület van Tihanyban a Balaton mellett.

Visszkereset, a váltó kibocsátója vagy forgatója ellen indított váltókereset.

Visszszámolás, a már leszámított váltónak más intézménél való leszámíttatása.

Vísum repertum (lat.) a. m. látlelet (l. o.).

Vizkozóság (gör.) a. m. nyúlóság, főleg kenőolajoknál.

Víz kisk., Somogy vm., lengyeltői j., 301 l., ut. Karád, up. Látrány.

Vizák kisk., Vas vm., körmend-németu,vári j., 543 l., ut. Pankasz, posta.

Vizlő kisk., Borsod vm., edelényi j., 338 l., ut. Krasznokvajda, up. Rakaca.

Vizsnek nagyk., Heves vm., gyöngyösi j., 2324 l., telefon, posta.

Vizontbiztosítás, ha egy biztosító int. óvatosságból nem akarja vállalni a teljes kockázatot, akkor egy másik intézettel V.-i üzletet köt.

Vizontkereset, az alperes által a felperes ellen indított per.

Vizsonvad, becsületsértés vagy testi sértés esetén a vádlott által a vádló ellen emelt vád.

Vizota Gyula, * 1871, ny. tankerületi főigazgató, irodalomtörténész, főleg Széchenyivel fogl.

Viztula, folyam a Kárpátok külső oldalán ered és Danzignál deltával ömlik a Kelet-tengerbe. 1000 km.

Vita (lat.) a. m. élet.

Vitalis (lat.) a. m. életi, életbevágó.

Vitalizmus, az a 18. sz.-i tanítás, hogy az életjelenségek nem vezethetők vissza tisztán vegyi-fizikai folyamatokra, hanem az élő lényekben működni kell egy különleges energia-fajtának, az életerének (vis vitalis), amely az élet fogalmával kapcsolatos jelenségeket létrehozza. A régi természetbuvárokat az vezette erre a fölfogásra, hogy az élő lények igen sok olyan anyagot hoznak létre, amilyenek az élettelen (ásványi) világban nincsenek: zsirok, fehérjék stb. Ezek előállítására tételezték fel a különleges életerőt. Am az egész fel fogást megdöntötte Wöhler (l. o.). A szak tudósok tulnyomó része ma a mechanisztikus feltögas hive, hogy t. i. a legbonyolultabb életjelenségek is fizikai-vegyi tüneményekre vezethetők vissza. (L. meg Nevvitalizmus.)

Vitam et sanguinem (lat.) a. m. életünket és vérünket. (Az 1741. országgyűlésen a magyar nemesség állítólag így ajánlotta föl védelmét Mária Teréziának.)

Vitamin (uj-lat.), fehérjeféle, de vegyileg még sok tekintetben ismeretlen anyag. A V.-ok az egészség, az élet fenntartásához nélkülözhetetlen anyagok. Szerepük, jelentőségük csak az utóbbi időben, V.-ban szegény, egyoldalú (pl. konzerv stb.) táplálkozás okozta betegségek tanulmányozása által vált ismeretessé. Ilyen betegségek a skorbut, a beri-beri, a pellagra, a valószínűleg az angolok stb., amelyek a táplálék V.-szegénysége vagy hiánya okoz. V.-okat tartalmaz a nyers gyümölcs, a nyers főzelék, a forralatlan tej, a friss lus stb.

Vitány kisk., Zemplén vm., sátorajjaujhelyi j., 452 l., ut. Pálháza, up. Mikóháza.

Vitányeszentpál kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 371 l., ut. Zalaegerszeg, up. Alsóbagod.

Viterbo, város Rómától É-ra, 36.000 l. Lombard falak és tornyok. Kénes források.

Vitéz I. János (1408–72), államférfi. A Hunyadi-fiúk nevelője volt. 1445. váradai püspök s mint ilyen tevékeny részt vett Mátyás királyválasztásában. 1465. esztergomi érsek. Ő alapította a pozsonyi főiskolát. Később összetűzött Mátyás királlyal és az ellene szőtt összeesküvés feje lett. Az összeesküvés kudarcot vallott és V. fogságba került, ahol meg is halt. — 2. **Miklós**, * 1888, színműíró, a Szinpadi Szézők Egyesületének főtitkára.

Vitézi Szék. A vitézi intézmény célja megjutalmazni azokat a katonákat, akik a világháborúban vitézségükkel kitűntek. Minden vitéz vitézi telket kap, amely el nem idegeníthető, meg nem terhelhető és csak egy utóda szállhat. A telkes vitézek járásonként, vármegyénként meg vannak szervezve. Több vármegye a törzsszéket alkotja, élén a törzskapitánnyal. A törzskapitányok alkotják az

Örszágos Vitézi Széket, amelynek élnöke s egyuttal a vitézek főkapitánya Horthy Miklós kormányzó.

Vitézkötés, magyar zsinórdisz a huszárok nadrágján.

Vitka kisk., Szatmár vm., mátészalkai j., 1041 l., vasut., táviró, posta.

Vitkovics Mihály (1778—1820), pesti ügyvéd, költő. Lírai verseket, tanítókölteményeket, epigrammákat írt. Szerb népdalokat fordított magyarra.

Vitnyéd nagyk., Sopron vm., kapuvári j., 1746 l., vasut. ut. Kapuvár, posta.

Vitnyédi Német István, * 1894, győri kat. pap, lírikus.

Vitorlarepülés, motornélküli repülőgéppel való repülés, amelyet csak az ellenszél felhajtó ereje hajt; indulás csak magasatról történhetik.

Vitorlázás, egykor a világforgalom legjelentősebb tényezője, mert a tengeri forgalom kizárólag vitorláshajók segítségével bonyolódott le. A gőzgép, a nyersolajmotorok mindjobban kiszorították. Ma főleg mint sport kedvelt, nálunk a Balatonon úszik.

Vitrin (franc.) a. m. üvegszekrény.

Vitruvius, I. Kénsav.

Vitruvius, Pollio, római építész-hadmérnök és technikai szakíró Caesar és Augustus idejében. Az építészetről írt tiz könyve változatos enciklopédiája az antik művészi tudásnak.

Vitustánc, ríngatózásban mutatkozó idegbetegség, küll. gyermeknekél és terhes nőknél.

Vivace (ol.), zenei műző a. m. élénken.

Vivarium (lat.) a. m. tartály, ketrec, amelyben eleven állatokat tartanak.

Vivat (lat.) a. m. éjleni.

Viviani, René (1863—1925), francia politikus, 1893. szocialista képviselő, közmunkaügyi, közoktatásügyi miniszter, 1914 jun.-tól 1915 okt.-ig miniszterelnök, 1915—17. igazságügyi miniszter.

Vízvezéklő (lat.) a. m. élveboncolás. kísérletezés élő állatokon, pl. szervek eltávolítása v. csonkítása, hogy szerepeiket megállapítsák; vegyi anyagok, szérumok kipróbálása állatokon. A V. a biológiai és orvostudományi kutatás legfontosabb és nélkülözhetetlen eszköze.

Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango (lat.) a. m. az élőket hívom, a holtakat elcsiratom, a villámokat megtöröm (harangfelirat).

Vivör (franc.: vivreur) a. m. az élet örömeit finoman élvező ember.

Víz, az élő és élettelen természetek egyaránt egyik legfontosabb anyaga. Az élet víz nélkül elképzelhetetlen. Vegyi összetétele: H₂O, %-os súlyarányban; 11.2^o/₁₀ hidrogén és 88.8% oxigén. A Föld területén állandóan jelen van mind a három (gőz, folyadék és szilárd) hámozállapotában. Mint folyadék a Föld felületének 1/3 részét borítja (óceánok). A tengerek állandóan párolognak, a párák (felhők) csapadékok alakjában a szárazföldre, onnan megint a tengerbe kerülnek. A földi

vizekben mindig idegen anyagok vannak oldva; ha sok az oldott szilárd anyag, akkor a víz kemény (kútviz, tengervíz), ellenkező esetben lágy (esővíz, folyóvíz). Vegytisztá vizet csak desztillálással (l. o.) kaphatunk, csak az oldóképessége sokkal nagyobb, mint a rendes vízé, de ivásra nem alkalmas. Jó ivóvíz az, amely literenkint 300 mg-nál nem tartalmaz több szilárd anyagot, ellenben oldva van benne némi szénasz és hőmérséklete 7—10 C^o. — A víz azt a fizikailag paradox viselkedést mutatja, hogy +4 C^o-nál a legsűrűbb, akár emelkedik, akár csökken a hőmérséklete, mind ritkább és könnyebb lesz, ezért úszik a jég a víz felszínén. (L. még: Fagyponthoz Forráspont.) A viznek a Földfelszín kialakulásában óriási szerepe volt a geológiai korok folyamán, amennyiben a hegységek tömegeit lehordva, a folyók a Földfelszín kiegyenlítésén dolgoznak s ugyanilyen szerepet játszik a víz oldó (vegyi) munkája is.

Víza, 5—9 m hosszúra is megnövő, a tófeltek császádjába tartozó hal, a Kaspi- és Fekete-tengerben és a beömlő folyókban él.

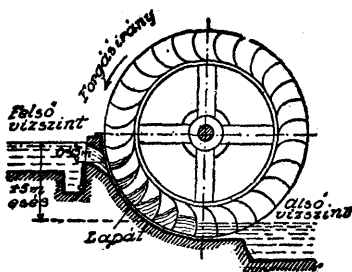
Vízahólyag, a víza és egyéb halak uszóhólyagából, meleg vízben oldódik, hidegen megkocsonyosodik. Az angol fastrom ragasztószere, bor és más folyadék fertésítésére és appeturákra használják.

Vízutakna (Ora Sibuliu), városka Alsó-Fehér vm.-ben, 4000 l. Sóbánya, sós fürdő. Trianon óta Romániaé.

Vizelet, a vécék váadéka, amellyel a sejtekbeli anyagcsere káros és felesleges bomlástermékeinek legnagyobb része s a testbe jutott különböző idegen anyagok hagyják el a szervezetet. Voltaképp hig, vizes oldat, amely kb. 1% konyhasót s a fehérjékből származó 2°/₁₀ húgyanyagot, festékanyagokat, 0.23% foszforsavat, 0.05% húgysavat, 0.13^o/₁₀ kénsavat, kreatinint, xanthint, hippursavat stb. stb. tartalmaz. A V. napi mennyisége átlag 1 1/2 liter.

Vízfejtés, az agyfelület és koponyafal közt v. az agyvelőtüregekben savós nedvek közötti folyómelemlése. Lehet akut v. krónikus, szerzett v. öröklett.

Vízfestés, aquarellfestés, amelynél a festék oldó anyaga a víz.

Vízikerék

Vizgáz, szénoxidból és hidrogénből álló világitógáz, amelyet úgy állítanak elő, hogy izzó szénparázson vizgázot vezetnek át.

Víz betegség (vizkórúság), a test szöveteiben v. üregeiben kórszerűen folyóülemelő savas folyadékok. A V. krónikus vese-, szív- v. májbántalom jele.

Vízterő, a vízfolyás munkaképessége. A vízfolyás energiáját már évezredek előtt felhasználták vízkerekekkel öntözőművek és malmok hajtására. Ma a V. kihasználása turbínákkal (l. o.) történik, a vízturbinák által termelt elektromosság nagy távolságra elvezethető. A V. aránylag olcsó energiaforrás, s ezért igyekeznek mindinkább kihasználni (fehér szén). Magyarországon a V.-kből kb. másfélmillió lóerő lett volna nyerhető, de csak kb. 100.000 lóerő volt kihasználva. A trianoni béke a V.-k legnagyobb részét eszaktolta.

Vizlő, a párosujjú patások rendjébe tartozó emlős állat. A nilusi V. csapaszőrű, ormótlan testű, 4,5 m hosszú, növényevő, Afrika

Vizlő

belsejében él, a Nilusban ma már igen ritka. Bőrét és fogait (ugy mint az elefántcsontot) felhasználják.

Vizlő (lat.) a. m. látomás.

Vizipóló, vízi labdajáték, amelyet 5—5 v. 7—7 játékosból álló két csapat játszik. A játék sokban hasonlít a kézilabdához és futballjátékhoz.

Viziszony, l. Veszettség.

Vizjegy, egyes finomabb papírokon csak a világosság felé tartva látható minta, rajz v. irás, ami úgy jön létre, hogy a papír ezeken a helyeken vékonyabb. A V. célja v. a gyári erdőt feltüntetése, v. pl. bankjegypapírnál a hamisítás megnehezítése.

Vizjog, a vizekre vonatkozó közigazgatási és magánjogi szabályok összessége. Alaptörvénye: az 1885:XXIII. t. c. E szerint kétféle víz van, magántulajdonban álló és hatósági ren-

delkezés a'at álló vizek. Az utóbbiak felett a hatóság rendelkezik.

Vízkelety Béla (1825—64), festő; történelmi képek (Kinizsi kenyérmezei diadala, Bornemisza Anna stb.).

Vízkereszt, jan. 6. Jézus megkerülésének és a 3. sz.-tól kezdve Jézus megkeresztelkedésének az ünnepe.

Vízmozdítás (franc.: déplacement), a hajó teste által kiszorított víz sulya, amely Archimedes törvénye alapján egyenlő a hajó sulyával.

Viznyomás, l. Vizjegy.

Vízóra, állítólag Platontól feltalált és Ktesibiostól tökéletesített ókori időmérő. Uvegedény, amelybe felülről egyenletesen folyt a víz, oldalán pedig rovaták jelölték az órákat; a víz magassága mutatta: hány óra.

Vízpróba, az istentelnek az a formája, amikor a vádlottat megkötözzé: a vízbe dobták; ha a'amerült, bűnös volt. A forró-V.-nál akkor volt bűnös, ha forró vízbe mártott kezét megégette.

Vizsgálati fogság, a vizsgálat ala't álló terhelt fogságban tartása. A vizsgálóbíró, a vádtanárs v. a bíróság rendeli el, ha a terhelt szökéstől v. attól lehet tartani, hogy újabb bűncselekményt követ el. Tartama legfeljebb 3 hó, de havonként meghosszabbítható. A vizsgálati foglyot az elítéltektől elkülönítve kell elzárni.

Vizsla, olyan vadászkutya, amely szimatjával a vadat felkeresi.

Vizslás kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 921 l., vasut, ut. Kisterenye, up. Kazár.

Vizsoly kisk., Abaujtorina vm., abaujszántói j., 1083 l., vasut, táviró, posta.

Vizszabályozás, álló v. folyóvizeken közegészségi v. közgazdasági okokból végzett munkálatok (pl. mocsár lecsapolása, folyómeder szabályozása).

Vizum, idegen állampolgároknak adott engedély valamely országba való beutazásra.

Vizum repertum (lat.) a. m. látélet.

Vízüveg, homok és hamuszir összeolvastása által nyert üvegszerű tömeg, amely meleg vízben oldódik. Gyűlékony v. romlékony tárgyak bevonására, tojás konzerválására és ragasztóanyagul használják.

Vízválasztó, a folyók csapadékgyűjtő területeit egymástól elválasztó vonal.

Vízvári kisk., Somogy vm., nagyatádi j., 1480 l., vasut, táviró, posta.

Vízvári Gyula (1841—1908), színész. 1873. került a Nemzeti Színházhoz, amelynek később rendezője, 1893. a Zeneakadémia tanára lett. — Leánya V. Mariska, * 1879, a Nemzeti Színház örökös tagja.

Vladika (száv.) a. m. püspök.

Vladikavkáz, város a Kaukázus É-i oldalán, 78.000 lakossal.

VladivosztoK, Szibéria legdélibb kikötője, a Szibéria-vasut végállomása, a Japán-tenger partján, 107.000 l.

Vlahuta, Alexandru (1859–1919), román költő, novellista és regényíró.

Vlami nyelv, l. Flamand nyelv.

Vlissingen, hadi- és kereskedelmi kikötő Hollandiában, a Schelde torkolatánál, 23.000 l.

Vogelfrei (német) a. m. törvényen kívüli ember; akit a törvény nem véd.

Vogézek, l. Vosges.

Vogt, Karl (1817–95), svájci természettudós. Foglalkozott élettannal, összehasonlító bonctannal, geológiával stb. A szélső materializmus egyik előharcosa volt.

Vogulok, ural-altáji néptörzs az E-i Ural két oldalán, európai Oroszország és Szibéria határán; számuk 5000. Nomád állattenyésztők.

Vogüé, Eugène Melchior, vicomte de (1848–1910), francia diplomata és író. Színes utirajzok, keleti elbeszélések, szép tanulmány: *Le roman russe* (magy. is) és regények.

Vollá (franc.) a. m. ime.

Voinovíči Géza, * 1875, író, a Kisfaludy Társaság főtitkára, a Budapesti Szemle szerk., kiadta Shakespeare, Eötvös munkáit, megírta Eötvös életrajzát és drámáikat is írt (Mohács, Rákóczi).

Vojnich Oszkár (1864–1914), magyar utazó, többször körülutazta a Földet és a Csendes-óceán szigeteiről adott utelirajzokat.

Vojnits I. Ferenc, * 1879, Baja város polgármestere. — 2. Miklós báró, * 1895, ügyvéd, országyos képv. — 3. Sándor, * 1865, földbirtokos, felsőházi tag.

Vojnović, Ivo (1857–1929), horvát író, 1907–14. a zágrábi nemz. színház dramaturgja. Legnagyobb sikereket drámáival érte el, Napraforgó címen egyiket Bp.-en is előadták.

Vojtina Mátyas, a 40-es években élt fűzfapoéta, Bernát Gáspár író inasa, akit Arany J. tett halhatatlanná.

Vojvoda (szláv) a. m. vajda, vezér.

Vojvodina (szerb) a. m. Vajdaság, a Jugoszláviának jutott Bácska, Bánság és Baranya.

Vokány kisk., Baranya vm., siklósi j., 1685 l., vasut táviró, posta.

Voks (lat.) a. m. szavazat.

Vol. (a lat. volumen rövidítése) a. m. kötet.

Volán (franc.: volant) a. m. az autó kormánykereke.

Volapük, a nemzetközi nyelv (l. o.) egyik fajtája, amelyet 1880. Schleyer prelátnak dolgozott ki.

Volenti non fit injuria (lat.) a. m. aki maga akar valamit, avval nem történik jogtalanság.

Volf György (1843–97), a gyakorló főgimnázium igazgatója, magyar nyelvész.

Volga, Európa leghosszabb folyója. A Valdai magaslaton ered és 120 km széles deltával Asztrálán alatt ömlik a Kaspi-tóba. 3400 km-nyi hosszából kb. 3000 km hajózható.

Volkmann, I. Artur, * 1851, német szobrász. Nagyjereji munkái között legkiválóbb: az Ifjú bikavár és az 1905. alkotott, erősen klasszicizáló Uló férfi. — 2. Róbert (1815–1884), német származású zeneszerző. 1875-től ha

a bp.-i Zeneakadémia tanára volt. Szimfóniákat, nyitányokat, kisebb hangszeres és énekdarabokat írt.

Volonter (franc.: volontaire) a. m. önként, fizetés nélkül dolgozó.

Volszkok, ó-itáliai nép, Latiumban laktak és sokat harcoltak a rómaiakkal.

Vonós hegyes, két hegedű, brácsa és cselló együttese.

Voit (v.), az elektromos áram feszültségének mértékegysége.

Volta, Alessandro, gróf (1745–1827), olasz fizikus, comoi, majd paviai egy. tanár. A mai elektromosságtan megeremítője, amennyiben Galvani elemi kísérleteit (1780–90) tovább folytatta, feltalálta a róla elnevezett elektromos oszlopot, továbbá az elektrotechnika néhány kezdetleges, de alapvető segédszközét (elektrofor, elektrozkopp, kondenzátor).

Voltaire, François Marie Aroutet de (1694–1778), a francia felvilágosodás irodalmának vezére. 1726. egy főnemessel való vizsgálata miatt száműzetésbe Angliába megy; megírta *Lettres philosophiques-jét*, amelyet 1734. hóhéret el Rouen-ban. *Zaire* tragédiája (1732) nagy sikert arat. Ezután írja a hírhedt *Pucelle d'Orléans-t*, *Alzire*, *Méropé*, *César*, *Mahomet c. tragédiáit*. 1750. enged II. Frigyes porosz király meghívásának s három évig a sanssouci-i kastélyban lakik, megírja *Sicile de Louis XIV. korrajzát*, végül Svájc határán telepedik meg s mint Tournay és Ferney duszgadzog ura éli husz utolsó évét. A »ferney-i pátriárka« *világhírne tesz szert*, mint az igazság és vallásszabadság rettenthetetlen bajnoka (Calas-, Sirven-pörök stb.), mint az Encyclopédie (l. o.) főmunkátára, mint kulturbölcselő (*Essai sur les moeurs et l'esprit des nations*), szatirikus elbeszélő (Candide, Micromégas, Zadig, L'ingénu stb.). 1778. megegyezzer Párizsba megy, ahol hallatlanul ünneplik, de az izgalom miatt megbetegszik s meghal. 1791. hamvait a Pantheonba viszik. A legcsokoldalubb, óriási tudású s hatalmas-tólú író. A babona ellen való harca sokszor mélyebb vallásos érzelmeket is sért. Mint szatirikus, elbeszélő polemikus, mint magas emberiséggi eszmények lar.o.a, ma is klasz-szikus.

Voltaiv, az áramkör megszakításánál keletkező világító iv.

Volta-oszlop, cink- és rézlapok sorozatából áll, amelyek közl kén-savas posztódarabokat helyeznek: az így keletkezett elektromosság állandó feszültségű.

Volttmér, a villamos áram feszültségének mérésére szolgáló műszer.

Volturno, délolasz folyó, 156 km, a Földközi-tengerbe ömlik.

Volumen (lat.) a. m. térfogat.

Voluntarizmus, 1. az a lélektani nézet, hogy az akaratfolyamatok tipikusak a lelki élet felfogására nézve; 2. az a metafizikai felfogás, hogy a világ lényege az akarat.

Vonház István, a közgazd. egyet. a francia nyelv ny. r. tanára.

Vonyarcvashegy kisk., Zala vm., keszthelyi j., 977 l. vasut. táviró. posta.

Vonzás, a testeknek és részerskékeknek egymásra gyakorolt hatása. L. még Gravitáció.

Vorariberg, Ausztria legNy-ibb tartománya az Ariberg, Felső Rajna és a Bodeni-tó közt, 2600 km², 145.000 l. Felsőzine hegyes. Földművelése jelentéktelen, alpsi állattenyésztése fejlett.

Vorhota kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 155 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Vosges (németül Wasgau, Volgések), hegyység Elzász és Lotharingia közt. Sulzer Belchen 1424 m magas. E-i része homokkő, a D-i kristályos pala.

Voss, I. Johann Heinrich (1751—1826), német költő. Idilleket, lírai verseket stb. irt. fordította Homerost. — **2. Richard** (1831—1918), német író. Művei regények (Villa Falconieri) és naturalista-verista drámák (Savonrola, Eva stb.).

Vossische Zeitung, 1725. alapított, demokratikus irányu berlini napilap.

Votjások, ural-táltji nép Oroszországban, a Kama-folyó jobbpartján. Az orosz tanácsköztársaságok szövetségében külön államuk van, számuk 500.000. Fővárosuk Ijevsk.

Votum (lat.) a. m. i. szavazat; 2. fogadalom.

Vox populi vox Dei (lat.) a. m. a nép szava Isten szava.

Vöckönd kisk., Za'a vm., zalaegerszegi j., 188 l., ut. Kemendollár, ur. Nemesapáti.

Völcsfej kisk., Sopron vm., soproni j., 946 l., ut. és up. Lövő.

Völgyzáró gát, víztömegek összegyűjtésére; az asszuáni gát 2 milliárd m³ vizet tart vissza.

Vönöck kisk., Vas vm., celledömölki j., 1326 l., vasut. táviró. posta.

Vörheny, a gyermekkor hevenyfertőző betegsége, 2—5 napi lappangási időszak után hányással, rázóhóddal, magas lázzal kezdődik. Csakhamar fellép az egész testre gyorsan terjedő, jellegzetes élnékpíros kiütés. A V. kiváltó-kép komplikációi (genyedő nyakmirigyek, genyes fülreghbeli, izületi és szivbélés-gyulladás, a gyakori veselőb stb.) miatt veszedelmes.

Vörös I. Ernő (1880—1922), festő. 1904 óta vett részt bp.-i és külföldi kiállításokon realisztikus felfogású zsánerképeivel. — **2. László** (1849—1925), politikus. 1905—6. a Fehérvár-kormányban kereskedelmi miniszter.

Vörösberény nagyk., Veszprém vm., veszprémi j., 938 l., ut. és up. Balatonalmádi.

Vörösbőrű a. m. indián.

Vörös fonál, az angol haditengerészetben régebben hosszú V-at szöttek be a kötelekbe, hogy a kincstári tulajdon fölismérhessék; azóta hasonlatként használják e kifejezést.

Vörös kereszt, I. Genfi konvenció.

Vörösmarty Mihály (1800—55), a magyar költészet romantikus korszakának vezető alakja. 1825. megjelent éposza, a Zalán futása országos népszerűséget szerzett neki. Innen kezdve ő a magy. irod. irányítója. 1828—32. a Tuda-

mányos Gyűjtemény és Noszoru szerkesztője. 1848. képviselő. A szabadságharc után egy ideig bujdosik, majd otthon gazdálkodik. Ké-

Írta

VÖRÖSMARTY MIHÁLY:

PESTEN. METRÓZAI TRATYOS MÉRZÁSÓK.

1847.

Vörösmarty Mihály:

Zalán futása első kiadásának címlapja

sőbb betegen Pestre költözik családjával. A Zalán futása mellett több nagyobb epikus művet adott ki (Két szomszédvár stb.). 1831-től számos drámát (tragédiákat: Vénász, Marót bán, Aldozat; mesejátékok: Csongor és Tünde stb.).

Vörösmarty-akadémia, a Nyugat vezető írónak (Mórcz, Babits stb.) ösztönzésére alakult 1918 szén. 1925. ujra akcióba lépett.

Vörösispákok, így hívták az 1848—49-i szabadságharcban a 3. (szegedi) és a 9. (kassai) honvédszázaljak katonáit, akik vörös sipkát hordtak.

Vörösréz, a vegytiszta, nem ötvözött réz.

Vöröstő kisk., Veszprém vm., veszprémi j., 291 l., ut. és up. Nagyvázsony.

Vörri kisk., Zala vm., pacsai j., 270 l., ut. Pacsa, up. Szentpéterur.

Vörs kisk., Somogy vm., marcali j., 980 l., ut. Balatonszentgyörgy, posta.

Vrchlický, Jaroslav (cred. Emil Frida, 1853—1912), cseh író; prágai professzor. Drámákat, noveletteket és verses műveket irt.

Vries, Hugo de, * 1848, holland botanikus, aki mressé lett mutációs-elméletével, amely szerint új fajok nemcsak a darwin

fokozatos átalakulással, hanem hirtelen ug-rások révén is állhatnak elő.

Vucsang, kínai város a Jangcekiang és Han-kiang összefolyásánál, 400.000 l. Kereskedelm. **Vuk Mihály**, * 1875, a műgyeget. az élelmiszervegytan ny. r. tanára.

Vukovics Sebő (1811—72), szerb származásu magyar politikus. 1848—49-i szabadságharcban a délvidék kormánybiztosa. A detronizáció után igazságügymin. Világos után külföldre menekült és Londonban élt. A kiegyezés után képviselő. Érdekesek emlékiratai.

Vulcanu, Josip (1840—1907), nagyváradi román író, a Familia c. szépirod. folyóirat szerk.

Vulcanus, I. Hephaistos.

Vulgáris (lat.) a. m. közönséges.

Vulgata, Szent Jeromos latin bibliafordítása (382—4), amelyet 1546. a kat. egyház hivatalos, az eredetivel egyenrangú bibliaiszövegnek jelentett ki.

Vulgo (lat.) a. m. közönségesen; közönséges (csuf.-néven).

W

Waadt (Vaud), Svájc legfranciább kantonja a Genfi-tó E-i partján, 3213 km², 323.000 francia l. Gabona, bor, gyümölcs, dohány, óra, csokoládé, tejkonzerv. Klimatikus üdülő és fürdőhelyek. Fővárosa: Lausanne.

Waals, Dietrich van der (1837—1923) holland fizikus, amsterdami egy. tanár. Főleg a gázok és gőzök elméletéve fogl. 1910. fizikai Nobel-díj.

Wachau, Alsóausztriának természeti szépségeken gazdag vidéke a Duna balpartján Spitz és Krems közt.

Wacht am Rhein, német nemzeti dal, szövegét 1840. Max Schneckenburger írta. Zenéjét Karl Wilhelm szerzte.

Wachtler István, * 1883. országgy. képvis. **Wagner**, I. **Adolf** (1835—1917), német közgazdász, egy. tan., pénzügyi, statisztikai és szociálpolitikai téren kutató. A közgazdaságtant szociális alapon tárgyalja és az u. n. etikai iskola egyik vezére. — 2. **Géza**, * 1879, festő és grafikus; kiválóak városrésztjei (Egyetemi templom, Ház-sor) és balatoni hangulatai. — 3. **Otto** (1841—1918), osztrák építész; Bécs modern arculatát neki köszönheti (Dianabad, Länderbank, Postsparkasse stb.). — 4. **Richard** (1813—1883), német zeneszerző, a zenedrámái stílus megteremtője. 1849. résztvevő a drezdai forradalomban, utána száműztek. Az emigráció éveit Zürichben tölti. 1861. Párizsba megy. 1864—65 II. Lajos bajor király meghívására a müncheni operát vezeti. 1872-től Bayreuthban él, a haláláig Velencében éri. Igén sok irodalmi

Vulkán (lat.) a. m. tűzhányó.

Vulkanizálás, a nyers kauscsuk rugalmasabbá tétele azáltal, hogy bizonyos mennyiségű kénnel keverik és kb. 100 fokon hevítik.

Vulkanizmus (lat.), a Föld belső melegével kapcsolatos jelenségek gyűjtőneve (tűzhányók, földrengések, gázirok stb.).

Vutki (orosz: vodka) a. m. pálinka.

V. v., a lat. vice versa, a. m. megfordítva rövidítése.

Vya, * 1872, francia ezredes. 1918. ki-nevezték a Kelet-Európában működő ántánt-haderő vezérkari főnökévé és 1918 nov. Buda-pestre érkezett. 1919 márc. 20. tudatára adta a Károlyi-kormány, hogy az ántánt újabb demarkációs vonalat rendelt el és a románok, jugoszlávok és csehek beljebb nyomul-hatnak az országba. Erre a Berinkei-kor-mány lemondott, aminek következménye a proletárdiktatura kikiáltása volt. **V.** 1919 márc. 29-én hagyta el Budapestet. 1921 óta a francia gyarmati hadsereg vezérkari főnöke Párizsban.

művet, szépirodalmi és zeneelméleti könyvet írt. Főművei zenedrámák: a Bolygó hollandi, Tann-häuser, Lohengrin, Rajna kincse, Walkür, Siegfried, Trisztan és Izolda, Nürnberg mester-dalmokok, Istenek alkonya, Parsifal. Zenedrámáinak ünnepi előadására 1873—75. Bay-reuthban külön színházat építettek, amelyben nyaranként azóta is ünnepi Wagner-előadásokat tartanak. — 5. **Sándor** (1838—1919), festő, a müncheni akad. tanára; történeti, genre-képek (Izabella bucsuja, Dugovics Titusz, Római kocsiverseny, Konstantin diadalmenete stb.). — 6. **Siegfried**, * 1869, karmester és zeneszerző, Rich. W. fia. Apja modorában írt operáival nagyon kevés sikere volt. Dirigensnek sen ki-váló, 1894 óta a bayreuthi játékok vezetője.

Wag-am, osztrák falu Bécsből EK-re, 1809. Napoleon győzelme az osztrákokon.

Wahrmann Mór (1832—1892), közgazda, poli-tikus, az első magyar zsidó képviselő (1869), keresk. és iparkamari elnök.

Wakefield, yorkshire-i angol város, 53.000 l., textilipar.

Waldpiel János, * 1865, pedagógus, tanár-kepzo intézei tanár; a középiskolai tanterv és módszer kérdéseive foglalkozott.

Waldbauer Imre, * 1892, hegedűművész, 1910. Kerpely Jesóvel együtt megalakította a róluik elnevezett, külföldön Magyar vonós-negyves néven ismert kamarazene-társaságot.

Waldbott Kelemen báró, * 1882, földbirtokos, felsőházi tag.

Waldeck, volt szabadállam Németorsz. ENY-i részében, 1055 km², 56.000 l, fővárosa Arolsen. 1929 óta Poroszországba van bekezeve.

Waldeck-Rousseau, u. Pierre Marie (1846–1904), francia liberális politikus, 1881–2. és 1883–4. belügymin., 1899–1902. min. elnök a Dreyfus-pör idején.

Waldmüller, Ferdinand (1793–1865), osztrák festő, a bécsi akad. tagja.

Wales, Anglia Ny-i tartomány, 20.000 km², 2,2 millió l. Felszínét a Cambrian hegység borítja. Lakosai angolul beszélő kelták, csak egyharmaduk beszéli a walesi kelta nyelvet is. Marhatenyésztés, szén- és vasbányászat, vasipar.

Walesi herceg (Prince of Wales), 1284 óta az angol trónörökös címe. (1910 óta Edvárd Albert, * 1894.)

Walfish-öböl, DNY-afrikai kikötő, 1000 l.

Walhalla, i. a skandináv mitológiában az elcseszt hősök csarnoka. — 2. Regensburg közelében emelt hatalmas csarnok. I. Lajos magyar király építtette a német nemzeti dícsőség megörökítésére 1842.

Walkó Lajos, * 1880, politikus, 1919. pénzügyi államtitkár, 1921. mint követ ő tárgyalta külföldi tényezőkkel az államadósságok rendezése ügyében. 1922. jun.—1926. okt. kereskedelmi, 1925. márc.—től külügyminiszter.

Walkover (ang. a. m. körüljárás), olyan verseny, amelynél csak egy benevezett áll startoloz.

Walkürök, a germán mitológia amazonjai, akik a csatában elhaltakat a Walhallába kísérik.

Wallace, i. Lewis (1827–1905), amerikai író, híres regénye a Krisztuskorabeli Ben Hur (magy. is). — 2. Russel Alfred (1823–1913) angol természetbúvár. A maláj szigetcsoporton végzett állatföldrajzi kutatásai közben, Darwinval csaknem azonos fajkeletkezési elméletet állított föl. Nagy agítációt fejtett ki irdalmilag is a föld államosításért.

Wallenstein v. Waldstein, Albrecht (1583–1634), csász. tábornok, aki vezérszeretettel játszott a 30 éves háboruban. Saát költségen 50.000 főből álló hadsereget állítva föl, megverte a dánokat. Bethlen Gábornak békére kényszerítette, azután elfoglalta E.-Németország jelentékeny részét és IV. Keresztélyt a lübe ki békére szorította (1629). II. Ferdinánd Friedland és Mecklenburg hercegévé nevezte ki, de haderejét Richelieu intrikájára el kellett bocsátania, ő maga visszavonult fejedelmi birtokaira. Gusztáv Adolf megjelénésakor csak jóformán szuverén jogok kikötése mellett vállalkozott újra a hadvezetésre, nagy küzdelme Gusztáv Adolfal utóbbinak halálával végződött (Lützen 1632), további nagy sikerei ellenére a császár elleni összekülvés gyanúja miatt Egerben, ahová a svédekkel való szövetség miatt ment, csász. tisztek meggyilkolták 1634. (Schiller W.-trilógiája.)

Walfeshausen Zsigmond, * 1888, festő. Első gyűjteményes kiállítáát 1920-ban rendezte. Festői irányja expresszionizmus felé hajló dekoratív

művészet. 1926. Senkiember János c. regénye jelent meg.

Wallés Jenő, * 1871, író és hírlapíró. Művei: Boru (versek), A párt asszonya (regény), Egy hadimilliomosnő keservei (szatirik.) stb.

Wallis (Le Valais), Svájc legmagasabb fekvésű kantonja a Berni és Pénrini Alpok (Monte Rosa 4638 m.) közt az olasz és francia határon. 5224 km², 133.000 l. kétharmada francia, egyharmada német. Alpesi állattenyésztés, klimatikus üdülő helyek. Fővárosa Sion (Sitten), 1815 óta kanton.

Wall Street, uca New York déli részén, ahol a legnagyobb bankok palotái vannak.

Walpole, Hugh Seymour, * 1884, angol regényíró, az újabb iskola egyik legolvasottabb írója. Művei: Mr. Perrin and Mr. Traill, The Duchess of Wrese stb.

Wapurgi, szent, a kereszténység terjesztője Németországban a 8. sz.-b.n. A német néphit szerint a W. napja, máj. 1. előtti kilenc nap kül. alkalmas a varázslatra.

Wairas, Léon (1834–1910), svájci francia közgazdasági író, a lausanne-i egyet. tan., a matematikai közgazdaságtan kiváló művelője.

Walter, i. Bruno, * 1876, a legkiválóbb élő német karmesterek egyike. 1901–12. a bécsi operaház, 1914–22. a müncheni, 1922-től a newyorki Metropolitan Operahouse karmestere.

— 2. **Gyula**, * 1892, kolozsvári újságíró, tanár, a Pásztorútc. sz. szépirod. lap szerk. Verskötetei: A vágyaim, Zsenet a világnak. — 3. **Gyula**, * 1855, nagyrépóst, felsőlázai tag.

Walter von der Vogelweide (1170–1230), a leghíresebb középkori német lírikus. Az osztrák hercegek, majd a türingiai gróf s II. Frigyes császár udvarában élt.

Wanyerka (Komjátí) Gyula, * 1894, festő s grafikus; az átélő háború élményeinek kiválóan megkapó ábrázolója.

Ward, i. James (1763–1859), angol festő; állat-, genre-, csata-képek (Waterloo-i csata). — 2. **Edward Matthew** (1816–1879), angol festő; genre-, történeti képek (Charlotte Corday, II. Károly halála).

Warga i. Kálmán, * 1881, o. mitológus, a Macártani Intézet tisztviselője, tudományos és népszerűsítő madártani és madárvédelmi dolgozatok. — 2. **László**, * 1878, a műegyet. a városrendezés ny. r. tanára.

Warnemünde, német Keleti-tengeri fürdő Mecklenburg-Schwerinben, 5000 l. Gőzkomp a dán szigetek (Kopenhága) felé.

Warrant (ang.) a. m. közkirátty jegy. A közkirátty a nála letett árurol állítja ki.

Wartburg, vár Közép-Németországban, Eisenach mellett 394 m. magasságban. 1100 épült. 1521–22. Luther itt fordította le az új Testamentumot.

Wartburgi dalnokverseny, i. Minr esärgcr.

Wartha Vince (1844–1914), vegyész, a kémiai technológia műegyet. tan. Kiváló művelője volt a kerámiának, így a középkori olasz majo-

likák ólomházát, amelyet a Zsolnay-gyár alkalmaz, ő állította újból elő.

Washington, 1. az Egyes. All. fővárosa a Potomac-folyó torkolata fölött, 540.000 l. Pompás középületek (Capitolium, Fehér Ház) egyetem, tudományos intézetek. — 2. az Egyes. All. leg-ÉNy-ibb állama a Nagy-óceán partján, 179.000 km², 11/2 millió l. Gabona és gyümölcs; dus erdők; gazlag állattulomány, mezőgazdasági ipar, hadászat. Fővárosa Olympia.

Washington, George (1732–99), az első amerikai köztársasági elnök. Gazdag ültetvényes volt Mount Vernon-on, Virgínia államban, amikor 1775. az Anglia ellen harcoló sereg vezérévé választották. 1789. először választották elnöké. 1793. másodsorú, harmadszor nem fogadta el az elnökséget. **W.** bátorságival, kitartással, bölcsességével és önzetlenségével mai napig is mint az amerikai köztársasági hagyomány megtestesítője szerepel.

Wasman, Erich, * 1859, jezsuita természettudós, hangyakuató. A fejlődéstannak anynyiban híve, hogy az emberi testnek az állati származását elfogadja, a lélekre nézve az a felfogása, hogy azt Isten természetfölötti módon teremtette.

Wassermann, I. August von (1866–1925), a Kaiser Wilhelm-Institut für experimentelle Therapie igazgatója, a **W.**-féle reakció felfedezője. — 2. **Jakob**, * 1873, német regényíró. Regényei: Der Moloch, Kaspar Hauser, Das Gänsemännchen, Der Fall Mauritius stb.; novellák: Der Wendekreis stb.

Wassermann-féle reakció, a vérbaj (szifilisz, luesz) kimutatására szolgáló olyan esetekben, amikor e bajnak külső tünetei nincsenek. **W.**-t a vérsávón és az agygerincvelői folyadékban végzik.

Water closet (angol, rövidítve **W. C.**) a m. vizelőtési árnyékszek.

Waterloo, belga falu Brüsszeltől D-re. 1815. Napóleon végleges leveretése.

Watling-szigete, egyik kis Bahama-sziget, 700 l., itt lépett először amerikai földre Kolumbusz Kristóf 1492 okt. 12. és a szigetet San Salvadornak nevezte.

Waterproof (ang.) a m. vízálló.

Watt, az elektromos effektus (másodpercentint munká) mértekegysége, a feszültség és áramerősség szorzata, 100 **W.** = hektowatt (l. o.), 1000 **W.** = kilowatt, 1 ólérő (75 méterkgm.) = 736 **W.**

Wat, James (1736–1819), angol technikus, a régi Newcomen-féle gőzgép átalakításával megteremtette a mai gőzgép alapját.

Watteau, Antoine (1684–1721), francia festő; a rokokó életnek finom esetelője; szerelmi pásztorjátékok, vidéki szórakozások biztos rajzu szelleme; előadásban, amelyeknek e'even pajzánsga ma is üdítően hat (Embarquement pour Cythère, Szerelmi oktatás, Zavarialan szerelem stb.).

Wattóra, az elektromos munka egysége, 1 wattóra = 1 watt × 1 óra. Áramfogyasztásunkat is wattóra, illetve ennek százszorososa, a

hektowattóra szerint számlázza a villamos központ. Nagyobb elektromos munkát kilowattórával (1000 wattóra) mérnek, (1 hektowattóra = 100 wattos lámpa 1 órai fogyasztásával).

Watts, George Frederik (1817–1904), angol festő és szobrász; (Irgalmas szamaritánus, Chester gróf lovasszobra stb.)

Watt Tyler, az 1831-i angol parasztlázad; vezére.

Waldor Gyula, * 1884, építész. a műegyet. az ókori építéstan ny. r. tanára, a Magy. Képzőműv. Egyesületnek elnöke.

Webb, Sidney, * 1859, angol szocialista író és politikus, aki nejevel (Beatrice Potter, * 1858) együtt írta a szakszervezetekről és az angol közigazgatás történetéről szóló klaszikus munkáit. 1924. a munkáspárti kormányba ikereskedelmi miniszter volt.

Weber I. Henrik (1818–1865), festő; történeti (Mátyás bevonása Budára, Salamon kir. a börtönben), vallási (Jézus a gyermekek között), genre- és népi e'eti képek. — 2. **János**, * 1876, földbírtokos, felsőházi tag. — 3. **Karl Maria** von (1786–1826), német zeneszerző, a német romantikus iskola egyik legnagyobb alakja és a wagneri zeneírma előfutára. Operái: Preziosa, Freischütz, Oberon. **W.** m'nt zongoraművész is kivált. Zongoraszerzeményei számottevők. Írt még fuvólarabokot, zenei kritikákat és szakíró is működött. — 4. **Max** (1864–1920), német egyet. tan., nemzetgazdász és szociológus; főbb művei: Wirtschafts-geschichte, Wissenschaft als Beruf stb.

Wechselmann Ignác (1828–1903), Porosz-Sziléziában született. Építész, Bácsban dolgozott, 1856. Pesten a dohány uccai izraelita templom építését vezette és utána Pesten maradt. Végrendeletében két millió koronát hagyományozott tanítói nyugdíjsegélyezésre és 1,400.000 koronát vakok intézete alapítására. Az intézet 1906 nyit meg.

Wedekind, Frank (1864–1918), szilész, költő, novellista és drámaíró. A nők és a szexuális érknek speciális beállításával erősen bolygatja a mai élet erkölcsi rendjét. Művei: Frühlingserwachen, Erdeigt, Hidalla, Bismarck, Franziska, Simson stb.

Wedgwood, I. G. Jstah C'ement, * 1872, angol munkáspárti politikus. A világháborút ezredesként szolgált végig. Magyarországon a munkáspárttól kiküldött bizottság élén (1920 nyarán) járt és jelentésében a munkásmozgálmunkák ellenorradalomban való helyzetét esete'te. Az alsóházban többször felszólalt Magyarorszá; érdekében. — 2. **Jstah** (1730–1795), angol agyagédénygyáros, 1768. a róla elnevezett agyagáru feltalálója.

Wenck, I. Jan (1610–1719), hollandi festő; arc-, táj- és főleg csendéletképek. Több képe Szépm. Muz.-unkban. — 2. **Jan Bajst** (1621?–1660), hollandi festő; csendélet-, kikötő-, táj-, genre-, o'asz tájképek.

Wegener, I. Alfred, * 1880, geofizikus, hamburgi egyet. tan. Főművében azt fejtegeti,

hogy a szárazföldek eredetileg összefüggöttek és repedések következtében lassan szétosztak egymástól. (Die Entstehung der Kontinente u. Ozeane). — 2. **Paul**, * 1884, német színész, filmszínész és rendező. A színpadon legnagyobb sikerét a Gólem című szerepében érte el. Ujjabban filmmel is foglalkozik. Filmjei közül legnevezetesebbek: a Gólem (két feldolgozásban), a Hame'ni patkányfogó, Monna Vanna.

Weicher Miklós, * 1867, esp.-plébános, országgy. képvis.

Weigand, Gustav, * 1869, német románista nyelvész, lipcei egyet. tanár, balkáni tanulmányokat folytatott, a román, bolgár és albán nyelvet fogl.

Weigl József (1766—1846), zeneszerző, karmester Bécsben, 16 éves korában írta első operát és azután még harmadikat írt. Die schweizer Familie c. Pesein is adták.

Weimar, az új Thüringen német állam fővárosa az Elm mellett, 46.000 l., a német irod. klasszikus korának számos emlékével (Goethe és Schiller-muzeum); 1919. német nemzeti gyűlés.

Weimari nemzetgyűlés, Vilmos császár lemondása után ült össze 1919 febr. 6. Összeállítása volt: 163 többségi szocialista, 89 centripárius, 74 demokrita, 42 német nemzeti, 22 német néppárti, 22 független szocialista.

Weinberger Antal, * 1879, szobrász, resicai születésű, Bécsben működik, főleg érmekeket és plaketteket alkotva.

Weiner Leó, * 1885, magyar zeneszerző, 1907 óta a Zeneművészeti Főisk. tanára. Főművei: Szerenád, Farsang, kamarazenék, zongoradarabok és kiscsörgőre a Csengő és Tündéhez, Concertino zongorára és zenekarra.

Weingartner, Felix, * 1863, zeneszerző és karmester, az új német zene egyik legjelentékenyebb alakja. Sok operát és egyéb zene-művet írt.

Weinger, Otto (1880—1903), bécsi író; öngyilkos lett. Nem és jellem c. munkájában föllátja az emberi biszexualitást (kettős neműség) tanát.

Weis István, * 1889, népjóléti min. tan., több közigazgatási és szociálpolitikai mű szerzője, legújabb műve: A magyar társadalom (1930).

Weiser István, * 1873, állatorvos, főisk. ny. rk. és egyet. tanár, a m. kir. állatorvosi állomás igazgatója. Elelmiszerkémiai és takarmányozási kutatósk.

Weismann, August (1834—1914), természettudós, freiburgi egyetemi tanár, tagalta a szerzett tulajdonságok öröklődését.

Weiss I. Manfréd báró (1858—1922), nagyiparos. Fivérével Bertholdal (1845—1915) megalapította a cseplői lőszert- és hadianyaggyárat, amely a világháború alatt 15—20.000 munkást foglalkoztatott. A modern magyar gyáripár egyik legkiemelkedőbb jelensége. Mint emberbarát, két kórház alapításával öröközte meg nevét. — 2. **Mihály** (1560—1612), Brassó bírája, történetíró, 1594. Brassó követe, Bocskay, Rákóczi Zsigmond, Báthory diplomáciai kiküldetésekre használták; mikor Báthory Zsigmond a szászok kiváltásait meg akarta semmisíteni és Brassót meg akarta szállni, W. mint brassói bíró ellenállt, de az Olt melletti csatában elesett.

Weisz I. Fülöp, * 1859, a P. M. Kereskedelmi Bank vezérigazgató-elnöke, felsőházi tag. — 2. **Johann Bapt.** (1820—1899), német történetíró. A gráci egyet. tanára. Főműve egy katolikus szellemű világtörténet, amely magyar is megjelent. — 3. **József**, * 1864, magyar zeneszerző és zongoraművész. Zongoradarabokat da'okai, hegedű- és csellószonátákat szerzett. — 4. **Julán**, * 1858, író, a Pester Lloyd főszerkesztője. Humoros német könyveket írt, melyek részben magyarul is megj. — 5. **Miksa**, * 1872, bp.-i rabbi, szeminárium tanár, hitud. író.

Weizmann, Cha'im, * 1874, a cionista világ-szervezet intézőbizottságának elnöke. Lengyelországi származású, fiatalon Angliába került, hol a manchesteri egyet. a kénia tanára.

Weizsäcker Kari Heinrich (1822—1899), német ev. teológus, az őskereszténység történetét kutatata történeti módszerrel.

Wekerle I. László (1840—1918), filozófiai író, Máramaros várm. tanf. O szervezte a G. betűtől kezdve a Magyar lexikont és a Kis Lexikont. — 2. **Sándor** (1848—1921), politikus, volt miniszterelnök, 1866-tól képviselő. 1889. pénzügyminiszter Tisza Kálmán kabinetjében, 1892. miniszterelnök és pénzügyminiszter, mint ilyen megalkotta a valutareformot és bevezesztette az egyházpolitikai javaslatokat. 1897—1906. a közigazgatási bíróság elnöke, 1906—1910. a koalíciós kabinet elnöke, 1917. aug. az Esterházy kormány bukása után harmadszor miniszterelnök. Közvetlen az összeomlás előtt mondott le és visszavonult a politikai élettől. — 3. **Sándor**, * 1878, a közigazd. egyet. a pénzügyi jog ny. tb. tanára, felsőházi tag, 1928 szept. óta pénzügyminiszter.

Welf, német fejedelmi család, amely Hannoverban és 1713-tól Angliában uralkodott és ma is uralkodik. Amikor 1865. a hannoveri királyságot Poroszország beolvastotta, egy W.-párt alakult a birodalmi gyűlésben, amely helyre akarta állítani a W. dinasztia uralmát.

Wellhausen, Julius (1844—1918), német ev. teológus, orientalista. Sokat foglalkozott ószövetségi kritikai kérdésekkel.

Wellington, Arthur Wellesley, W. és Waterloo hercege (1769—1852), angol hadvezér és politikus. 1808. Portugáliából kiszorította a franciákat, átlépett Spanyolországba és 1812. aug. 12. bevonult Madridba, Soult visszaszorította ugyan, de 1813. újra kezdte az offtenzívát, Vitorriánál döntő győzelmet aratott és Franciaországba hatolt. A bécsi kongresszuson Angliát képviselte. 1815. a koalíciós hadak fővezére, Waterloónál döntőleg és végéig verte meg Napóleont Blücher segítségével. Politikailag a tory párt feje és 1828—30. kincstári első lord volt.

Wellington, New Zealand fővárosa, 130.000 l., élénk kikötői forgalommal és gyáriparral.

Wellmann I. Oszkár, * 1876, állatorvosi főisk.

tanár, kül. az állatok táplálkozásával fogl. — 2. **Röbert**, * 1866, festő. Condos rajz, finom színreflexek, Rómában él.

Wells, Herbert George, * 1865, angol író munkáskérdési politikus. Szociális és kulturproblémákat tárgyaló elméleti művei nagybőrszét magyarul is megjelentek. (Uj világ a régi helyen, A civilizáció megmentése. A világtörténet alapvonalai stb.). Belsősztrikái munkái többnyire fantasztikus regények, társadalmi utópák. Rendszerint valamilyen új fölfedezésről, vagy a mai életviszonyok következik továbbfejlesztéséből kiindulva világít rá szokásaink, életberendezésünk hibáira és új lehetőségekre (Világok harca. Az időgép, Istenekhez hasonló emberek, Az áom). Nagy irodalmi sikere volt politikai vonatkozásokkal átszőtt szerelmi regényének is. (Uj Macchiavelli. Szenvedélyes barátok.)

Weltner Jakab * 1873, szocialista politikus. Az asztalos mesterséget tanulta, résztvett a famunkások szervezésében. 1899—1908. a szoc. párt központi titkára, majd 1908-tól a Népszava szerk. 1919—24. Bécsben emigrációban volt.

Wenckheim I. Béla báró (1811—1879), politikus, 1848. békési főispán, 1867—69. belügyminiszter, 1871. a királyi személyek körüli miniszter, 1875. rövid ideig miniszterelnök. — 2. **Dénes** gróf * 1861, felsőházi tag. — 3. **László** gróf * 1880, felsőházi tag.

Wenczel Tivadar * 1868, orvos, a bp.-i egyet. a szülészeti patológiája, kül. tek. a szék medencék tanára és terápiájára c. tárgykör c. rk. tanára, a Rókus-kórház főorvosa.

Wenhardt János * 1869, orvos, a pécsi egyet. a belső betegségek kör- és gyógytanának c. ny. rk. tanára, a szfv. kórházainak központi igazgatója.

Wenzel Gusztáv (1812—91), jogtudós, történetíró, a bp.-i egyet. tanára. Főművei: A magyar és erdélyi magánjog rendszere. Egyetemes európai jogtörténet stb.

Werböczy, I. Werböczy.

Werfel, Franz * 1890, Prágai születésű költő, 1917 óta Bécsben él. Versei a régi költészetből nőttek ki, de szociális kitágulásukkal új törekvésekbe kapcsolódnak. (Wir sind, Der Gerichtstag, Beschwörung.) Szintyeg ujszandéku drámái (Spiegelmensch, Bocksgesang, Schweiger). Irt regény is (Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig).

Wernld, Josef (1831—89), fegyverkovács, a róla elnevezett W.-puska föltalálója, amelyet 1888-ig haszn. az osztr.-magy. hadseregben. W. vetette meg alapját szülővárosra, S.eyr (Felső-ausztria) fegyvergyárainak.

Werner I. Adolf Vilmos, * 1867, a ciszterciarend főnöke, zirci apát, felsőházi tag. — 2. **Gyula** (1862—1926), politikus és író. Ismerlebb művei: Megvirrad még valaha, Besztercei diákok.

Wertheimer Ede * 1848, történetíró, nyug. tanár, a Tud. Akad. r. tagja. Főművei Gróf Andrassy Gyula élete, Ausztria és Magyarország története a 19. sz. elején.

Weser, Németország egyik főfolyója. A

Werra és Fulda egyesüléséből ered és végig hajózható. Bremerhaven alatt ömlik az Északi-tengerbe, 709 km.

Wesselyáni I. Ferenc gr. (1605—67), a nagyszombati jezsuiták iskolájában tért katolikus vallásra, katonai pályára lépett, résztvett a török-svéd háborúkban és harcolt Rákóczi György ellen, 1664. bevette Murányvárt és asszonyát, Széchy Máriát nőül vette. Gróf, 1655. nádor lett, a vasvári béke után az udvar elnyomó törekvéseivel szemben alakult összekövés élére állt, de még felfedezése előtt meghalt. — 2. **Miklós** br. id. (1750—1800), politikus, az 1791—1809 közötti erdélyi országgyűlések legjobb szónoka. Lelesz irodalom- és művészetpártoló ember volt. Erőszakos, vasfejű magatartása miatt sok baja volt a kormánytal. — 3. **Miklós** br. ifj. (1796—1850), Széchenyi Istvánnal együtt járták be Angol- és Franciaországot. Visszatérve a főrendi ellenzék egyik vezére lett. Az 1834. országgyűlés után Erdélyben pörbe fogják az országgyűlési tárgyalások lenyomatása, Magyarország az örökváltás ügyében Szatmár vármegye közgyűlésén tartott beszéde miatt 3 évi börtönre ítélték, a pesti áríz alkalomával szerzett érdemei, Kőlcsey és Deák védelme ellenére. Fogságát Budán és szembaja miatt Gräfenbergben töltötte. Nemsokára meg is vakult, 1848. hazajött és nagy szerepet játszott az Unió ügyében.

Westinghouse-gyorsfék, George Westinghouse (1846—1914), amerikai mérnök találmánya, 1867., a legelterjedtebb vasúti fékezérendszer, amely az egyes kocsikban elhelyezett fékeket a mozdonyról szabályozott légnyomással hozza működésbe.

Westminster, London belvárosának (City) Ny-i része. W. apátság III. Henrik aiat, a 13. sz. ban épült angol pantheon. W.-palota London egyik legpompásabb épülete a Temze partján, gót stílusban, 275 m. hosszú, a parlament székhelye.

Westminster Gazette, 1892 óta megj. angol liberális napilap.

Westphalen, I. Vesztfália.

West Virginia, az Egyes. All. egyik D-i állama, 63,000 km², 11/2 millió I. Szén, petroleum, só, kukorica, buza, dohány. Fővárosa Charlton.

Wesselszky Gyula * 1872, a bp.-i egyet. az anorganikus kémia m. tanára, az egyet. rádiumintézetének igazg. Főművei: A radioaktivitás, A rádium és atomelmélet.

Wesely Ödön * 1867, a pécsi egyet. a pedagógia ny. r. tanára.

Weszprémi István (1723—96), debreceni orvos, négykötetes latin munkában írta meg a magyar orvostudomány történetét.

Wesztermayer Vidor * 1864, kuriai tanácselnök.

Wetterhorn, 3708 m magas csucs a Berner Oberland hegységben.

Weyprecht, Karl (1838—81), osztrák sarkutató, Payerrel együtt vezették az 1872—4.

expediációt, amely a Ferenc József-földet fedezte föl.

Wheatstone, Charles (1802—1875), angol fizikus, a londoni Kings College tanára. Nevezetese az elektromosság körüli kutatásai, így az általa 1845. feltalált W.-hid, elektromos ellenállás mérésére szolgáló készülék. A dinamoelektromos elvet Jedlik Anyostól és Siemens-től függetlenül ő is felfedezte.

Whig, az angol liberálisok népszerű elnevezése, eredetileg gunyveve a II. Károly idején fellázadókotoknak. Később elnevezés lett a liberális, radikális, demokrata pártoknak.

Whisky (ang.) a m. gabonapálinka.

Whist (ang.), francia kártyával játszott kártyajáték.

Whistler, James Mc Neill (1834—1903), amerikai festő s grafikus; Párizsban (s Londonban működött, színharmóniákat és szímszimfóniákat festve, az impresszionizmust megelőzve.

Whitechapel, London K-i része, szegénynegyed.

Whitleyismus (ang.), munkaközösség munkások és munkáltatók közt. Ezt a rendszert az első ily bizottság elnökének nevével nevezték el W.-nak.

Whitmann, Walt (1819—1892), a modern Amerika demokrata költője. Robusztus egyénisége az összes európai új irodalmakat is befolyásolja. Széles és ritmikus metrum szabványosában az egészséges, korlátlan életnyilvánulások lírikusa. Művei: *Leaves of grass*, *Democratic vistas*, *Autobiography* stb.

Wiclif, John (1340—1384), angol reformátor, akinek a gondolatai kül. a huszitiszmban folytatódtak. Tana biblikus, elveti a külsőségeket.

Wiczmányi Jenő, *1883, szlovenszói regény-és novellairó; regényei: *Vörös Ördög* szabad-ságban, *Fellegvár*.

Widemann, Elias, 17. századi augsburgi rézmetsző, aki Magyarországon is sokat dolgozott; egyik magyar arcképsorozata *Icones Illustr. Peroum Hungariae* címen Bécsben jelent meg 1652.

Wied, 1. **Gustav** (1858—1914), dán író. Jóhumorú satirikus regényeket írt. Az emberek gyermekei, Az élet gonoszága stb. — 2. **Wilhelm** hg. *1876, 1914 febr. Albánia fejlődésének választották, márc. 7. bevontult Durazzoba. A nyugalmat nem tudta helyreállítani és 1914 szept. 3. eltávozott Albániából.

Wieland, Christoph Martin (1733—1813), német költő, erfurti egyetemi tanár, később a weimari udvarba került. Több nagyhatalmas lapot szerkesztett. Főbb művei: *Oberon* c. romantikus epósa, *Agathon*, *Die Abderiten* c. regényei stb.

Wieland, a német hősrégék kovácsa.

Wien, l. Bécs.

Wiene, Robert * 1884, német filmrendező, aki darabjaiban, elsősorban a *Caligari* és *Genüna* címűekben igen érdekes expresszionista eredményeket ért el.

Wiener Bankverein, Bécs. Alakult 1869. Fióktintézei és fiókjai behálózták a volt mo-

narchiát. Magyarországi fióktelepe Budapesten működik 3 váltóüzettel.

Wienerneustadt, l. Bécsújhely.

Wiener Wald, alacsony alóausztriai hegység, amely Bécsnél a *Kahlenbergben* végződik.

Wiesbader, német város Poroszország Hessian Nassau tartományában. 103.000 l. Hőforrások. Előkelő földművelés.

Wieser, Friedrich, báró (1851—1906), osztrák közgazdász, az osztrák közg. iskola egyik kiváló tagja, kül. az értékeléssel fogl.

Wigand Ede, l. Thorockai-Wigand Ede.

Wight, angol sziget a La Manché csatornában, 378 km², 100.000 l. Egbajlata igen enyhe. Klimatikussá üdülőhely. Fővárosa és kikötője Newport.

Wigam, az amerikai indiánok sátrának neve.

Wilamowitz-Möllendorf, Ulrich von * 1849, német klassz. filol. egyet. tan. Berlinben, különösen a görög irodalommal foglalk.

Wilde, Oscar (1856—1900), ir-angol író, a l'art pour l'art esztétikai stílusutókövetésével. Tragikus élete és pöre irányozta a közfigyelmet műveire (*The picture of Dorian Gray*, reg., *The happy prince* stb. *The house of pomegranates*, elb., *Poems*; *Lady Windermere's fan*, *A woman of no importance*, *An ideal husband*, *Bunbury* satirikus színművek; *Salome* trag.; megindító felegyene-zimű *Ballad of Reading gaol*, *De profundis*.) Munkái magy. is többrendbeli fordításban, nagyon elterjedtek.

Widenbruch, Ernst (1845—1909), német költő. Versek, novellák, regényeket, tört. drámákat, vígjátékokat írt.

Wildner Ödön * 1874. nyug. fív. tanácsnok, író és műfordító, 1898—1921. a székesfőváros szolgálatában, különösen kulturális és szociális ügykörben működött. Szerk. *Bárczy István*nal a Népművelést. Tanulmányai a *világirodalom*, filozófia és szociálpolitika körébe vágnak. Önálló művei: *Nietzsche romantikus korszaka*, *Goethe-breviarium*, *Társadalmi gazdaságtan*.

Wilhelmshaven, Németország legnagyobb hadi kikötője az Északi-tengerre néző Jade-öbölben, 25.000 l.

Wilkes-föld, az Antarktisz K-i részének egy darabja.

Willy, eredeti nevén *Henri Gautier Villars*, *1859, francia regényíró. Feleségével, *Colette*-tel írt regényei, a *Claudine*-sorozat, merészségével és obszcenitásaival hangos botrányok közt nagy sikert ért el.

Wilmington, város az Egyes. All. Delaware államában. 111.000 l., vas-, bőr- és gyapjúipar.

Wilson, Woodrow Thomas (1856—1924), az Egyes. All. volt elnöke, a Princeton Egyetem elnöke, azután 1910. New Jersey állam kormányzója. 1912. és 1916. mint a demokrata párt jelöltjét az Egyes. All. elnökévé választották. A világháború kezdetén arra törekedett, hogy megóvja az Unió semlegességét. A korlátlan tengeraltartóhárc proklamálása után az Egyes. All. kormánya a világbéke biztosításának jelszavával belépett a hadviselő felek közé. A W.-féle 14 pont (l. alább) és a

Nemzetek Szövetsége alapjai lehettek volna a tartós békének, de W.-nak nem volt ereje arra, hogy eszméit a párizsi békekonferencián megvalósítsa. A békekonferenciáról elkeseredve és betegben távozott. Az 1920. választáson W. teljes vereséget szenvedett, s azóta visszavonulva élt. 1919. megkapta a Nobel békédíjat.

Wilson 14 pontja: 1. csak nyilvános békeszerződések, 2. a tengerre szabadsága, 3. kereskedelmi szabadság, 4. az összes nemzetek leszerelése, 5. a gyarmati igények kiegyenlítése, 6–13. területi kérdések elintézése a hadviselő európai államok közt, 14. Nemzetek Szövetsége.

Wimmer Fülöp * 1854, a szegedi Keresk. és Iparkamara elnöke.

Wimpfen Szigfrid gróf, * 1865, nagybirt., felsőlőházi tag.

Winckelmann, Johann (1717–1768), német archeológus és ókori műtörténész.

Winkelband, Wilhelm (1848–1915), heidelbergi egy. tanár, filozófus. Bizonyos teológiai kritikai izmus képviselője, amely a filozófiát érettségudományának fogja fel. Erdeme a történet- (szellemi) és természettudományok szoros megkülönböztetése is.

Windhoek, a volt Német DNy-Afrika fővárosa, 17.000 l.

Windisch-Graetz, I. Alfred, herceg (1787–1863), osztrák tábornagy. 1848. jun. leverte a prágai felkelést, majd okt. a bécsi forradalmat, 1848. dec. 6. lett a Magyarország elleni hadjárat fővezére. 1849. jún. bevonult Pestre. A honvédség áprilisi győzelme után visszahívták a fővezérségtől. — 2. **Alfred**, herceg (1851–1927), konzervatív osztrák politikus, 1893–5. min. elnök, 1897-től az urakházának elnöke.

Windischgrätz Lajos herceg, * 1882, politikus. 1910. országgy. képvis. 1918. máj. 3. közlélemzési miniszter a Wekerle-kabinetben. 1920. nemzetgy. képvis. »Küzdelmek« címen megírta emlékiratait. 1925 de. az akkor ki-pattant frankhamisítási ügyben letartóztatták és 1926. négyévi börtönre ítélték el. Kiszabadulása óta visszavonultan él.

Windsor, 1. angol városka a Tenze partján, 20.000 l. 14. sz.-beli királyi kastély. — 2. 1917 óta az angol uralkodó család neve.

Winkler Lajos, * 1863, vegyész, a bp.-i egyet. a kémia ny. r. tanára. Főleg gőgyszer-vegytannal és ásványviz-elemzésekkel fogl.

Winnipeg, 1. Manitoba kanadai tartomány fővárosa és legnagyobb gabonapiaca, 192.000 l. Egyetem. — 2. Tó Manitoba kanadai tartományban, 22.000 km². Belé ömlik a Saskatchewan.

Winternitz Arnold, * 1872, orvos, a bp.-i egyet. a sebészeti kórtan és diagnosztika c. rk. tanára.

Winterthur, svájci város Zürich kantonban, 53.000 l., textil- és fémpár.

Wirth, Joseph, * 1879, centrupárti német politikus, 1920–1922 febr.-ig birodalmi pénzügyminiszter, 1921 máj.—1922 nov.-ig bi-

rodalmi kancellár és egyben külügyminiszter, 1929 ápr. óta a megszállt területek minisztere. A szocialistákka kötött koalíció hive.

Wisby, Gottland svéd sziget fővárosa, 10.000 l. Régi hanzaváros, műemlékekkel.

Wisconsin, az Egyes. Áll. egyik község Ny-i állama, a Michigan- és Felső-tó, még a Mississippi között, 145.000 km², 3 millió l. Nagy gabona-, burgonya-, cukorrépa- és dohányszermelés, kertészet; gazdag marha- és sertésállomány; cink- és vasérc-bányászat; mezőgazdasági, fa- és vasipar. Fővárosa Madison.

Wismar, város Mecklenburg-Schwerinben, 26.000 l. Élénk kikötői forgalom.

Wissmann, Herman von (1853–1905), német felfedező utazó, majd Német-K.-Afrika kormányzója.

Witte, Szergej Julievics, gróf (1849–1915), orosz államférfi, 1893. pénzügymin., 1903–6. miniszterelnök; ő kötötte meg a békét a japánokkal Portsmouthban.

Wittelsbach-család, sok ágra oszlott német fejedelmi család, a nelyből a bajor kir. család is származik, nevét Wittelsbach váráról kapta. Őse Luitpold Bajorország őrgrófia megh. 907. Bajorország uralkodó heregeit, választófejedelmét, 1806 óta királyait adta. III. Lajost az 1918 nov. forradalom űzte el, azóta Rupprecht trónörökös a ház feje.

Wittenberg, városka Poroszország szász tartományában, 23.000 l. 1502. alapított egyetemét, amelyen Luther tanított, 1817-ben beolvasztották a hallei egyetembe. Vártemplomának kapujára szegezte ki Luther 1517 okt. 31. tételeit Luther-múzeum.

Wittmann Ferenc, * 1860, matematikus és fizikus, a műegyet. a technikai-fizika ny. r. tanára, kül. az elektrotechnikában végzett kutatásaival és újításaival tűnt ki.

Wiassics, I. Adorján, * 1893, grafikus. fehér a fehérén rendszerű rajzolás. — 2. **Gyula báró**, * 1852, politikus és jogtudós, a felsőlőházi elnöke; 1891. a bp.-i egyet. a büntetőjog tanára, 1892. országgy. képvis., 1895–1903. közoktatásügyi miniszter. 1906 óta a közgazdasági bíróság elnöke. A régi főrendiház utolsó elnöke. — 3. **Gyula ifj. báró**, * 1884, 1920–25. az Állami színházak főigazgatója. Munkái: Füst, Meduza (színművek). — 4. **Tibor báró**, * 1883, író, ny. földmiv. min. tanácsos. Sok hirlapi cikke jelent meg. Önálló kötetei: Meglátások, Világok tusáján stb.

Wodan (Odin), a germánok legfőbb itene, hadisten.

Wodetzky József, * 1872, csillagász és fizikus, a debreceni egyet. a fizika ny. r. tanára. Főbb művei a kissármási gázkörrelés, a relativitásstannal és a három test problémájával fogl.

Wodianer, I. kapriórái báró W. család a 19. sz. derekán mint neves bankház működött, amelynek az ország gazdasági fellendítésében nagy szerepe volt. — 2. **Fülöp** (1822–99), nyomdász és könyvkiadó, a 48-as

korn. nyomdásza. Cége (Lampel-W.) a Franklin-Társulatba olvadt be.

Wohlgemuth, Michael (1434–1519), német festő és grafcus, műhelyében Dürer is tanult; vallásos képek és fametszések.

Wolf, Hugo (1860–1903), osztrák zeneszerző, kiváló dalköltő. Irt operákat is.

Wolff, I. Christian (1679–1754), Hallei egyet. tanár, megteremtí a német tudományos műszavakat, a raciona izmus előharcosa és népszerűsítője. — 2. **Károly**, * 1874, a főudvarnagyi bíróság és az Orsz. Birói és Ügyési Egyesület elnöke. A forradalmak után megszervezte az Egyesült Keresztény Ligát, 1920. megválasztották a Keresztény Községi Párt elnökévé, 1922 óta nemzetgy. illetve országgy. képvis. — 3. **Pierre**, * 1865, francia drámaíró. Legismertebb darabja: A titok (Le secret de Polichinelle).

Wolf-Ferrari, Ermanno, * 1876, olasz-német származású zeneszerző. Szimfóniákat, zongoraműveket, kamarazenét, kórusokat szerzett. Operái: Cenerentola, La donna curiosa, Susanne títka.

Wolffisches Telegraphenbureau, a felhívatalos jellegű német távirati iroda, amely 1849. alakult.

Wolffner József, * 1856, könyvkiadó. Egyetemi tanulmányainak elvégzése után Singer Sándorral és id. W. Józseffel megalapította a Singer és Wolffner könyvkiadó és könyvkereskedő céget, amelynek elnöke és vezérigazgatója.

Wolfram, szürkés színű, kemény, törékeny és igen nehezen olvadó fémcs. elem, mely csak ércekben fordul elő. Villamos izzólámpák fémszálaikat készítik belőle és vassal ötvözik (W.-acél).

Wolframacél, a wolfram-elemmel ötvözött, igen kemény acél.

Wolfram von Eschenbach (1170–1220 kör.), német költő, dalokat írt, eposzokat (Titurél, Willehalm); főmunkája a Parsival c. eposz.

Wolkenberg Alajos, * 1871, kat. pap, bp.-i egyet. az erkölcsstudomány ny. r. tanára, felsőlázi tag. Jeles hitványok.

Wolsey, Thomas (1471–1530), angol államférfi, yorki bíboros érsek, VIII. Henrik tejhatalmú kancellárja. Szapolyai Jánost pénzrel segítette I. Ferdinánd ellen.

Wolverhampton, angol gyárváros, 108.000 l.

Wolzen, I. Ernst von, * 1835, német novellista (Gloria-Hose), regényíró (Kinder der Exzellenz) és dramatikusk (Lumpengesinde), 1901. megalapította a berlini Überbrettel-nevű kabarét. — 2. **Hans** von, * 1848, német zeneesztétikus, Richard Wagner barátja és művésztétének előharcosa. Zenei, esztétikai, zenetörténeti munkákat írt.

Woolwich, London egyik DK-i külvárosa, 140.000 l. Tengerészeti és tüzérségi arznál.

Worcester, 1. angol város a Severn-folyó mellett, 50.000 l. Kesztü- és porcellagyártás. — 2. Város Massachusetts államban,

180.000 l. Egyetem. Gyapjuszövő, bőr- és vasipar.

Wordsworth, William (1770–1850), angol költő, »poeta laureatus«, a »Tavas iskolák«-nak (Lakists) vezére.

Worms, német város Hessen államban, a Rajna balpartján, 47.000 l. Félélmipar. 1122. a W.-i konkordátum vetett véget az investitúra-harcnak. Az 1521-i birodalmi gyűlés átok alá vetette Luthert.

Wosinszky Mór (1854–1907), apátpléáni, archeológus. Ásatásokat végzett. 1895. résztvett gr. Zichy Jenő középázsiai expedíciójában, 1895. megalapította a szekszárdi muzeumot.

Wotan, I. Wodan.

Wouwerman, 1. **Philips** (1619–1668), hollandi festő; lovas- és csataképek. — 2. **Pieter** (1623–1682), hollandi festő; lovas-, csata-, vadászati, táj-, városképek.

Wöhler, Friedrich (1800–1882), német vegyész. Ő állított elő elsőnek szerves vegyületet (a karbamidot) mesterségesen, amivel a biológiában addig uralkodott vitalizmust (l. o.) is megdöntötte.

Wölfflin, Heinrich, * 1864, svájci német szárm. művészettörténész, a müncheni, majd a baseli egyet. tanára. Főművei: Die klassische Kunst; Kunstgeschichtliche Grundbe-griffe; A. Dürer stb.

Wörthofen, német falu, DNY-i Bajorország Schwaben tartományában, 4000 l. Kneipp plébános alapította vizgyógyintézet.

Wörthi-tó, Karintia legnagyobb tava, 19 km².

Wrangel, 1. **Karl Gustav**, gróf (1613–76), svéd tábornok. A harmincéves háboruban a németországi protestáns-sereg vezére. 1664. a svéd hajóhad vezére, X. Károly hadjárataiban a friderici és kronebergi győzelmeket vívta ki. — 2. **Peter Nikolajevics**, báró (1878–1928), résztvett a világháboruban és 1920-ban ő állott a déloroszországi ellenforradalmi mozgalom élére. 1920 nov. a bo'sevisták megverték és csapatainak maradványaival Törökországba menekült.

Wren, Sir Christopher (1632–1723), angol építész és fizikus. Az oxfordi egyet. a matematika tanára volt, de mint építész lett híres. Főbb alkotásai: az oxfordi Sheldon Theater, a cambridge-i Trinity College, a greenwichi csillagvizsgáló, a londoni várnáz és legnagyobb alkotása, a Szt. Pál-templom, amely 35 év a'att készült el az ő vezetésével.

Wright, Wilbur (1867–1912) és Orville, * 1871, amerikai aviatikusok, akiknek először sikerült 1901. motoros aeroplánon repülniök.

Wulfila, I. Ulfilas.

Wundt, Wilhelm (1832–1920), filozófus, mint a filozófia tanára és a kísérleti lélektan első laboratóriumának felállítója (1879) lett a lipcsei egyetem világhírű tanára. Pszichológiai dolgozataival fejtett ki disse. munkásságot s kivált a külön lelki okság, a teremő szin-

tézis, az aktualitás, az akarati működés előtérbe helyezése (voluntarizmus) stb. azok a tanok, melyek különösen mély hatást gyakoroltak. Hatalmas kötetekben dolgozta ki a népilekiant. Becses 3 kötetes logikája is, melyben az egyes tudományok módszertanát óriási részletességgel dolgozta föl.

Württemberg, német szabadállam, 20.000 km², 2 1/2 millió l. Felszíne változatos, csak magas hegység nincs rajta. Terményei zab, árpa, buza, rozs, burgonya, takarmány. Marhatenyésztése jelentékeny. Hasznos ásványa a són kívül alig van. Ípara igen fejlett; a Schwarzwald órái, Stuttgart műszerei és gép-

kocsijai európai híretek. Lakosai svábok; 2/3-a ev., 1/3-a kat.; igen műveltek.

Würzburg, Bajorország Unterfranken kerületének fővárosa a Majna mellett, 90.000 l. Középkori és reneszánsz műemlékek. Egyetem 1582 óta. Gyorsajtóipar.

Wyoming, az Egyes. All. egyik Ny-i állama a Sziklás hegységben, a legnéptelebb: 254.000 km², 240.000 l. Csapadéka kevés. Földművelése és ipara csekély. Juh- és marhaállománya jelentékeny. Ásványos kincsei: szén, petroleum, réz, arany, ezüst, vas, platina. Fővárosa Cheyenne. ÉNy-i sarkában van a Yellowstone Nemzeti Park.

X

X, mint római szám = 10; a matematikában ismeretlen szám jele.

Xanrof, ígazi neve Léon Fourneau, * 1867, író, a Chat noir-ban előadott legjobb kabarédalok szerzője. Regényeket és szindarabokat is írt.

Xantippe, Sokrates állítólag házasság felesége. A modern nyelvhasználatban a veszedék feleség.

Xantus János (1825—1894), utazó, etnográfus. A 49-es forradalom miatt külföldre menekülve, a Smithsonian Institution megbízásából néprajzi tanulmányokat tett Ny-on, kül. Kaliforniában. Természettajzi és etnográfiai gyűjteményéből sokat hozott haza és megvette a Néprajzi Múzeum (l. o.) alapjait.

Xaver Ferenc (1506—1552), a jezsuita-rend megalapítói közé tartozik. 1541-től Keletindában és Japánban térített. 1552. e munkája közben gyilkolták meg. 1623. szentté avatták.

Xeniák (gör.). a m. vendégeknek való ajándékok. Így nevezte Martialis epigrammái 13. könyvét, majd utána Goethe és Schiller irodalmi ellenségeket csipkedő epigrammáikat.

Xenon, a levegőben nagyon kis mennyiségben előforduló nemes gáz.

Xenophanes, görög filozófus (Kr. e. 560—480 körül), az eleai iskola megalapítója. Műve: Peri physeos.

Xenophon (Kr. e. 434—355), athéni hadvezér és történetíró, Sokrates tanítványa. Görög zsoldosereg élén résztvevett az Artaxerxes elleni hadjáratban, Kyros eleste után pártatlanul igyes taktikával vonult vissza 10.000 zsoldosával a Fekete-tengerig. Ezt a világ-híres vállalkozását Anabasis c. művében írta meg.

Xenopoi, Aleksandru Dumitru, * 1847, román történetíró.

Xeres de la Frontera, város D-Spanyolországban (Andaluzia), 63.000 l. Mór műemlékek. Sherry bor. 711 Kr. u. a Gibraltárnál átkelt arabok itt verték le a Ny-i gótokat.

Xerxes, Dareios fia, perzsa király (Kr. e. 486—465). Kr. e. 480. óriási sereggel indult Görögország meghódítására, de a salamis. partiai s. mykalei vereségek után végleg lemondott tervéről. Fényes palotát építtetett Persepolisban, expedíciót küldött Afrika körülhajózására.

Xilofon (gör.), eredetileg a m. szalmahangszer, ujabban fa-hasábokból összeállított hangszer.

Xilográfia (gör.) a m. fametszés.

X-sugarak, a Röntgen-sugarak (l. o.) más neve.

Y

Yacht, kétévezésű v. sportcélokra szolgáló kisebb hajó; van vitorlás, gőzgépes és motoros Y.

Yale University, 1700. alapított amerikai egyetem, New Havenben.

Yamagata, Aritomo, herceg (1838—1919), japán hadvezér és politikus. 1898—9. min. elnök,

1904—6. a japán vezérkar főnöke, a japán hadsereg újjászervezője.

Yanckiang l. Jangckiang.

Yankee, az amerikaiak tréfás neve. **Y. Doodle**, az amerikaiak nemzeti da'a, 1755. keletkezett.

Yard, angol hossz mérték = 91.4 cm.

Yarmouth, Great, angol kikötőváros az Északi-tenger partján, 58.000 l. Tengeri fűrdő, halászat.

Ybl 1. **Ervin** * 1890, művészeti író; számos cikke a Művészetben s a Budapesti Hirlapban. Onálló műve: A görög szobrászat Olaszországban. — 2. **Miklós** (1814–1891), építész; gazdag tudású, termékeny művész, aki román, csucsives, de főleg reneszánsz architektúrájával Budapest arculatának európai szintet adott. (Nemzeti Lovarda, Károlyi-, Festetics-palota, a régi országház, ferencvárosi, lipótvárosi templom, Vámház, Operaház, budai kir. várpalota); munkássága a vidékre is kiterjedt (főti templom, radványi Károlyi-kastély, kecskeméti templom).

Yeats, William Butler * 1865, ír költő, az ír nemzeti hagyományokat igyekeznek ujjaélesíteni verseivel, a színpadon pedig számos drámájával. Szimbolista. 1923. Nobelidj.

Yellowstone, folyó a Sziklás hegységben, Wyoming államban ered és a Missouri-ba ömlik. Ezer km. hosszú. Felső folyásának mellékén van a Y. nemzeti park.

Yellowstone National Park, a legrégebb (1872) és legnagyobb nemzeti park, az Egyes. Áll. Wyoming államának ÉNy-i sarkában a Y. folyó völgyében, 8650 km². Gejzirek, hőforrások, iszap-vulkánok, megkövesedett erdők, kanyon.

Yen, japán pénznem, értéke 2.85 pengő. **Yeoman** (ang.), ered. szabad paraszt kis földtulajdonnal, most a m. földbérlet.

Yoghurt, l. Joghurt.

Yolland Artur, * 1874, az angol nyelv és irodalom tanára a bp.-i egyetemen. Írt angol irodalomtörténeti cikkeket és angol-magyar szótárt.

Yonkers, város New York államban, 100.000 l. szőnyeg-selyem-, nemez- és ényipar.

York, 1. Anglia legnagyobb grófsága, város E-Angliában, 15.000 km² 4 millió l. — 2. Y. grófság fővárosa, 84.000 l. Római maradványok. Vasipar.

Yorki herceg, angol királyi hercegi cím. A királynak a walesi herceg után legközelebbi vérokonja.

Yosemite völgy, világhírű szépségű völgy Kaliforniában; magas sziklák; igen magas vízesések; óriás fákából álló ligetek. 1890 óta nemzeti park, 3000 km².

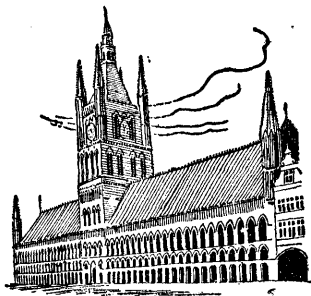
Yoshihito, l. Josihito.

Young, Brigham (1801–77), 1844-től a mormon vallás vezetője, 1850. Utah kormányzója lett.

Young-egyezmény, a békeszerződésből folyó jogi és pénzügyi kötelezettségek rendezése, amelyet a Young amerikai ezredes elnöksége alatt álló bizottság 1929. telén Párizsban kidolgozott. Ezt a tervezetet az ugyanez év június–augusztusi első és 1930. januári második hágai konferencia megfelelő módosításokkal elfogadta és így e terv alapján történik a békeszerződés nemzetközi jogi végrehajtása. E tervezet alapján 1930. jun. 30-ig az entente csapatai kiűrtik a Rajna-vidékét.

Younghusband, Sir Francis Edward, * 1863. angol katonatiszt és utazó; utazásai leginkább a nagy ázsiai fensíkok kikutatására irányultak. Legismertebb 1903–4. kínai expedíciója 2000 indiai katonával, akikkel 1904. elérte Tibetben Lhaszáat.

Ypres vagy Ypern, város Belgiumban, Ny-Flandriában, 20.000 l. 1914–17. több csatában a németek ágyútüzze földig lerombolta, de végig az ántant kezén maradt.

Ypres: a Tuchhalle

Ypsilanti, Demetrios, herceg (1792–1832), görög szabadsághős, Konstantin moldvai fejedelem fia.

Ysaye, Eugène * 1858, belga hegedűművész és zeneszerző. Hegedű-darabokat és 6 hegedűkoncertet szerzett.

Yukatan, a Mexikói Egyesült-Államok egyike Y. félszigeten. 40.000 km², 350.000 l. Fővárosa Merida. Ósrégi, magas indián műveltség (Maya-kultúra) számos emléke.

Yukon, folyó Kanadában és Alaszkában, mintegy 3500 km. hosszú.

Zab, a pázsítfélékhez tartozó gazdasági növény. Virágzata buga, a szemeket pelyva takarja. Zordabb éghajlat alatt, hegyes vidéken is tenyésztik. Sok faja ismeretes. Mag-

vait lótakarmányul használják, lisztjéből a szegény nép kenyeret is süti.

Zabar kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 668 l., ut. Pétervására, posta.

Zaborszky Nándor, * 1883, Budafok polgármestere.

Zacconi, Ermete, * 1857, olasz színművész. Az olasz színpadokon először ő játszotta Ibsen darabjait. A legkiválóbb olasz karakterszínésznek tartják. Több ízben szerepelt Bpestén is.

Zách (Záh) Felicián, előkelő nemes volt, akit a király előkelő tisztségeitől valamért 1830. megfosztott. Z. ezért gyilkos szándékából megtámadta a kir. családot, a királyt és királynét megsebesítette; őt magát, két leányát kivégezték és családját is harmadiziglen fej- és jószágvesztésre ítélték. Ezt a politikai gyilkosságot később kitalált romanikával vették körül (**Z. Klára** és **Kázmér herceg**).

Zachár Gyula, * 1875, ügyvéd, a bp.-i egyet. a magy. magánjog c. rk. tanára.

Zádor kisk., Somogy vm., szigetvári j., 588 l., vasut, ut. Kastélydombó, posta.

Zádor i. István, * 1882, festő és grafikus; csendélet, interieur. — **2. Jenő**, * 1894, zeneszerző. Írt da-okat, zengoradarabokat, szimfóniát és egy Diana c. operát.

Zádorfalva kisk., Gömör és Kishont vm., putnoki j., 790 l., ut. Ragály, up. Kelemér.

Zádor-Stettner Tamás, * 1882, író és hírlapíró, a 8 Orai Ujság munkatársa; több színdarabot és regényt (Szent milliárdos, Tálva az istenekből) írt.

Zadravec István, * 1884, felszentelt püspök; Kapisztrán c. színművet írt. A frackhamisítási ügyben részességgel vádolták, de a bíróság felmentette.

Zadruga (szerb) a. m. házközösség, az a kivésőben levő délszláv szokás, hogy a házasság és unokák együtt maradnak a családfelet az osztatlan birtokon. Az ily módon együttélő nagy családok nevezik a szűkebb családdal ellentétben Z.-nak.

Zagh'u, pasa, (1850–1927), egyiptomi politikus, a nacionalisták vezére, 1924–25. min-elnök.

Zágon (Zagon), nagyk, Háromszék vm., orbai j., 5000 l. Mikes Kelemen szülőhelye.

Zágráb (Zagreb), Horvátország fővárosa a Száva mellett, 100.000 l. Egyetem, új műegyet., tudományos intézetek. Bőr-, papíros- és élelmiszer. Terménypiac.

Zagorje, természeti szépségekben gazdag horvát vidék Varasd vm.-ben, fürdőhelyekkel.

Zagrosz-hegység, a török-perzsa határon, 4000 m. magasra emelkedik.

Zagyva, a Tiszának a Mátrában eredő jobboldali mellékfolyója, 167 km², Szolnoknál ömlik a Tiszába.

Zagyvapálfa kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 3447 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Zagyvarékás nagyk., Pest vm., abonyi j., 5173 l., vasut, telefon, posta.

Zagyvaróna kisk., Nógrád vm., salgótarjáni j., 1985 l., ut. Salgótarján, posta.

Zagyvaszántó kisk., Nógrád vm., sziráki j., 1307 l., vasut, ut. Apc, posta.

Zagyvaszentjakab és Szurdokpüspöki kisk., Szurdokpüspöki néven nagyk.-g. egyesültek.

Zágráb: a Szt. Márkus-templom

Zágráb vm., 7200 km², félmillió l.

Záhony kisk., Szabolcs és Ung egyes. vm., tiszai j., 1171 l., vasut, telefon, posta.

Zaitschek Artur, * 1872, az áll. állatteltani iskola igazgatója. Mezőgazd. kémiával fogl. Zajk kisk., Zala vm., letenyeci j., 508 l., ut. és up. Letenye.

Zajta kisk., Szatmár vm., csengeri j., 611 l., vasut, táviró, posta.

Zákány kisk., Somogy vm., csurgói j., 2178 l., vasut, táviró, posta.

Zakó (ol.), rövid kabát.

Zakopane, lengyel névadás a Magas Tátra É.-i lejtőjén, 8000 l., vas- és papírpár, látogatott fürdőhely.

Zala György, * 1858, szobrász; számos genre-, portré mellett kiváló emlékszobrokat alkotott, mint az Aradi vértanúk emléke, a budai Honvéd-szobor, Andrássy pesti lovaszobra, a városligeti ezredéves emlékmű, többváltozatú Erzsébet-emlék stb.

Zala kisk., Somogy vm., tabi j., 590 l., ut. és up. Tab.

Zalaapáti nagyk., (Zala-hosszafaluval egyesült), Zala vm., pacsai j., 1983 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Zalabaksa kisk., Zala vm., alsólendvai j., 1166 l., táviró, posta.

Zalaber kisk., Zala vm., zalazsentgróti j., 1384 l., vasut, táviró, telefon, posta.

Zalabesenyő kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 820 l., ut. és up. Zalaegerszeg.

Zalaboldogfa kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 592 l., ut. Zalaegerszeg, up. Alsóbogod.

- Zalacsány** kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 978 l., vasut, táviró, posta.
- Zalacséb** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 491 l., vasut, táviró, up. Salomvár.
- Zalaegerszeg**, r. t. város, Zala vm. székhelye, a Zala-folyó mellett, 13.239 l., áll. redgimn. és fiu felsőkeresk. isk.; vasut, táviró, telefon, posta.
- Zalaerdőd** kisk., Zala vm., sümegi j., 791 l., ut. Ötvös, posta.
- Zalagalsa** kisk., Zala vm., sümegi j., 474 l., ut. Tüskevár, posta.
- Zalagyömörő** kisk., Zala vm., sümegi j., 980 l., ut. és up. Gógánfa.
- Zalahaláp** kisk., Zala vm., tapolcai j., 900 l., ut. és up. Tapolca.
- Zalaháshágy** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 617 l., vasut, táviró, up. Szőce—Rimánymajor.
- Zalahosszufalu és Zalaapáti** kisk., Zalaapáti néven nagyk.-gé egyesültek (l. o.).
- Zalai Béla** (1883—1915), tanár, filozófiai író. Főbb munkái: A realitás-fogalom típusairól, Etikái rendszerezés.
- Zalaigrice** kisk., Zala vm., pacsai j., 384 l., ut. Pacsa, up. Szentpéterur.
- Zalai tvánd** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 800 l., ut. és up. Szeptek.
- Zalakaros** kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 864 l., ut. és up. Kiskomárom.
- Zalakoppány** kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 1278 l., ut. Zalaszentgrót, posta.
- Zalaköszvényes** kisk., Zala vm., keszthelyi j., 123 l., ut. és up. Hévízszenandrás.
- Zalakovésut** kisk., Zala vm., keszthelyi j., 142 l., ut. Kehida—Kustány, up. Hévízszenandrás.
- Zalalövő** nagyk. (Zalamindszent, Pusztaszentpéter és Zalapataka beolvadtak), Zala vm., zalaegerszegi j., 3061 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Zalamegyes** kisk., Zala vm., sümegi j., 187 l., ut. Nemeskeresztur, up. Ukk.
- Zalamerenye** kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 721 l., ut. Kiskomárom, up. Garabonc.
- Zalamindszent**, Pusztaszentpéter, Zalalövő és Zalapataka kisk. Zalalövő néven nagyk.-gé egyesültek (l. o.).
- Zalán**, a krónikák szerint a Tisza mellékén elterülő bolgár fejedelemség ura, akit Arpád a honfoglalásnál körülkerített és Alpárnál döntő csapást mérve rá, országát elfoglalta.
- Zalanémethalu** kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 385 l., ut. és tp. Zalacsány.
- Zalanfy Aladár** * 1887, a Zeneműv. Főisk. tanára, orgonaművész. Megjelentek orgona- és karénekművei.
- Zalapataka**, Pusztaszentpéter, Za'alövő és Zalamindszent kisk. Zalalövő néven nagyk.-gé egyesültek (l. o.).
- Zalapetend** kisk., Zala vm., tapolcai j., 454 l., ut. Nagyvázsony, up. Kapolcs.
- Zalasárszeg** kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 161 l., ut. Zalaszentjakab, up. Nagyrécsé.
- Zalaszabar** nagyk., Zala vm., pacsai j., 1339 l., ut. Zalaapáti, posta.
- Zalaszántó** kisk., Zala vm., keszthelyi j., 2220 l., ut. Sümeg, posta.
- Zalaszegvár** kisk., Zala vm., sümegi j., 503 l., ut. Nemeskeresztur, up. Jánosháza.
- Zalaszentalás** kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 1498 l., ut. Gelse, posta.
- Zalaszentgrót** nagyk., Zala vm., zalaszentgróti j., 2168 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Zalaszentgyörgy** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 528 l., vasut, ut. Salomvár, posta.
- Zalaszentiván** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 904 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Zalaszentjakab** kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 558 l., vasut, táviró, up. Miháld.
- Zalaszentlászló** kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 1054 l., vasut, táviró, posta.
- Zalaszentlőrinc** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 483 l., ut. és up. Zalaszentiván.
- Zalaszentmárton** kisk., Zala vm., pacsai j., 280 l., ut. Pacsa, up. Dióskál.
- Zalaszenthály** kisk., Zala vm., pacsai j., 1431 l., vasut, táviró, telefon, posta.
- Zalaszenthályfa** kisk., Zala vm., zalaegerszegi j., 165 l., ut. és up. Zalaegerszeg.
- Zalaszombatta** kisk., Zala vm., alsólendvai j., 259 l., ut. és up. Rédic.
- Zaláta** kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 768 l., vasut, táviró, posta.
- Zalatárnok** kisk., Zala vm., novai j., 434 l., ut. Nova, posta.
- Zalaudvarnok** kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 1082 l., ut. és up. Zalaszentgrót.
- Zalaujka** kisk., Zala vm., nagykanizsai j., 478 l., ut. Kiskomárom, up. Nagybakónak.
- Zalavár** nagyk., Zala vm., keszthelyi j., 1390 l., ut. Sármellék, posta.
- Zala** vm., 5995 km², 466.000 l. Székhelye Zalaegerszeg. Trjanon óta DNY-i szöglete Jugoszláviáé. A megmaradt rész 4882 km², 347.000 l.
- Zalavég** kisk., Zala vm., zalaszentgróti j., 1189 l., vasut, ut. és up. Zalabér.
- Zalkod** kisk., Szabolcs vm., dadai felső j., 703 l., ut. Viss, posta.
- Zalog**, az a dolog, amelyet az a lós a hitelező követelésének biztosítására átad (kézi Z.) v. ieköt (ingatlan, jel-Z.).
- Zalogházak**, a kézijalog-üzletekkel foglalkozó intézmények; nálunk ujabban a postatakarékpénztár kezelésében.
- Zalogjegy** (warrant), a közraktárjegyeknek az a része, amellyel a közraktárjegy tulajdonosa az áru zálogjegyre fölött rendelkezik.
- Zaloglevél**, olyan névre v. bennutatóra szóló értékpapír, melynek kibocsátója, az adós, nemcsak a kölcsön visszafizetésére kötelezi magát, hanem arra is, hogy a kibocsátáskor olyan jelzálogbiztosítékot szerez, amelyből a Z. tulajdonosa a Z. névértéke erejéig igényeit kielégítheti.
- Zama**, karthagói város É-Afrikában, ahol Scipio döntően megverte Hannibalt Kr. e. 202.

Zamárdi kisk., Somogy vm., tabi j., 1192 l., vasut, telefon, posta.

Zamat, élelmiszereknek, boroknak, gyümölcsöknek pontosan meg nem határozható tulajdonsága, amely részben a szaglási, részben az izelő érzékre hat.

Zambézi, D-Afrika legnagyobb folyója. A Loanda-fensíkon ered. és Portugál K-Afrika-ban ömlik a Mozambik-csatornába. 2700 km. Számos vizesése közül legnagyobb a Victoria.

Zambra Alajos, * 1886, a bp.-i egyet. az olasz nyelv és irodalom ny. r. tanára. a régi olasz-magyar kölcsönhatásokra vonatkozó kutatásokat végzett.

Zamenhof, Lázár Lajos (1859—1917), varsói orvos, az eszperantó nyelv alkotója. A világ-irodalom nagy íróit fordította eszperantóra, e fordítások nyelvét tekintik a legklasszikusabb eszperantónak.

Zámoly nagyk., Fejér vm., székesfehérvári j., 2003 l., ut. Székesfehérvár, posta.

Zanat kisk., Vas vm., szombathelyi j., 432 l., ut. és up. Szombathely.

Zander, Jonas Gustav (1835—1920), stockholmi orvos, a gyógytornász uttorője, 1865. nyitotta meg ilyen intézetét.

Zangwill, Israel (1864—1926), angol-zsidó elbeszélő és drámaíró. Cionista. A zsidóélet rajzolója. Művei: Children of the Ghetto, The King of the Snorrrers, The War God, Mary Ann stb.

Zánka kisk., Zala vm., ba'atonfüredi j., 457 l., vasut. táviró, posta.

Zante, egyik jóni sziget, 418 km², 37.000 l. Főv. Z., 11.000 l.

Zanzibar, korall-sziget az Indiai-óceánban, Közép-Afrika K-i partja előtt. 1660 km², 130.000 l. A tőle E-ra fekvő félakkora Pemba-szigetet (1000 km², 90.000 l.) is hozzászámítják a Z.-i szultánsághoz. Fővárosa Z., 35.000 l. A volt Német K-Afrika kereskedelmét közvetíti India és Európa felé. A Z.-i szultán 1885. német védelem alá helyezte magát. Németország átadta Z.-t Angliának cserébe Helgolandért.

Zapolka, Gabriella (1860—1921), lengyel író. Naturalista regényeket és drámákat írt. (A pokol tornáca, Amiről nem beszélnek, regények; Zabusia, Malka Szwarcenkopf drámák.)

Zápolya, I. Szapolyai.

Zára, Dalmácia fővárosa és egyetlen városa. amely Trianon után Olaszországnak jutott, az Adria partján, 19.000 l. O-velencei építészeti emlékek. Olaj, viasz, likőrök. Vasutja nincs.

Zarándok, a szent helyekre vonuló idegen.

Zaránk nagyk., Heves vm., hevesi j., 1365 l., ut. és up. Tarnaméra.

Zarathustra, a perzsa vallás alapítója. Reformja a többistenhit dualizmusig való leegyszerűsítésében és erkölcsi szabályok felállításában állott. Nietzsche saját bölcséletének predikátorává tette.

Zarkaháza kisk., Vas vm., szombathelyi j., 609 l., ut. és up. Szentkirály.

Zárolmók, a testnek valamely nyílása körül elhelyezett, a nyílás tágítását v. szűkítését végző izmok. pl. a végbél-Z.

Zárszámadás, az állami háztartás elszámolása az országgyűlés előtt. A Z.-t az állami számvevőszék készíti el.

Zártkutatvány, olyan terület, amelyet valaki bányajogilag lefoglal, hogy az ott található bányatermekre való előjogát biztosítsa.

Zászlós urak, így nevezték régen azokat a főnemesteket, akik a kapott birtok fejében a saját zászlóik alatt csapatokat kiállítani tartoztak. Később az országos és udvari főméltóságok viselőit nevezték így.

Zavaros Aladár, * 1882, Székesfehérvár polgármestere.

Závod kisk., Tolna vm., völgysegi j., 848 l., ut. Tevel, up. Kisvejke.

Závodszy Levente, * 1882, a bp.-i egyet. a 16—18. sz. magy. művelődéstörténet m. tanára.

Zawadowski Alfréd, * 1862, a Legfőbb All. Számvevőszék elnöke.

Zboró, község, Sáros vm., a lengyel határ közelében, 2200 l. Rákóczi-vár. Trianon óta Csehszlovákiáé Zborov néven.

Zebecke kisk., Zala vm., novai j., 364 l., ut. és up. Páka.

Zebegény kisk., Hont vm., szobi j., 929 l., vasut, táviró, telefon, posta; szüneti gyermektelep.

Zebra, szármagyságu lófa. Sörénye rövid és tömött, testét sötét csíkok teszik élénken tarkává. Dél-Afrikában él vad állapotban, nem szelidíthető.

Zebu, pupos szarvasmarha K-Indiában és K-Afrikában.

Zecchino, változó értékű régi olasz arany-péncz.

Zech, Paul, * 1881, modern német költő (Golgotha, Der Wald stb.), elbeszélő (Das Grab der Welt) és drámaíró (Verbrüderung).

Zechmeister László, * 1889, pécsi egyet. a kémia ny. r. tanára, vegyészszaknok, a berlini Kaiser Wilhelm Institut für Chemie-ben tanársegéd, majd a Chinoi-gyár laboratóriumának főnöke.

Zeeman, Pieter, * 1865, az amsterdami egyet. a fizika tanára. — **Z.-féle jelenség** (Z.-effektus), a szinképpononak széthasadása mágneses térben. A Z.-jelenség az elektronelmélet (l. o.) egyik legfőbb bizonyítéka.

Zefir, I. Zephír.

Zeiss, Karl (1816—88), német mechanikus, aki 1846. alapította a róla nevezett világhírű jénai optikai intézetet. 1875. társul vette Abbé-t (l. o.). 1880. szövetségi alakban a munkások és tisztviselők tulajdonába ment át a gyár, amelynek jövedelmi fölöslegeit a jénai egyetem kapja.

Zelenka-Zelenski Róbert gróf, * 1850, konzervatív politikus, felsőházi tag. Sokáig volt országgy. képvis., vezető szerepe volt az OMGE-ben és élénk publicisztikai működést fejtett ki.

Zell am See, üdülőhely Salzburgban, 2000 l.

Zelőta (gör.) a. m. vakbuzgó.

Zelovich Kornél, * 1869, a műgyeget. a közlekedésügy és vasutépítés ny. r. tanára, a Tud. Akad. r. tagja. Szakirodalmi tevékenységén belül főleg technikátörténettel foglalkozik.

Zemplén I. Géza, * 1883, vegyész, a műgyeget. a szerve kémia ny. r. tanára, főként a szénhidrátokkal fogl. — 2. **Gyűző** (1879—1916), fizikus, a műgyeget. a fizika tanára volt, főleg a gázok belső súrlódásával foglalkozott, utóbb pedig radioaktív kutatásokkal. A harctéren esett el.

Zemplénagárd kisk., Zemplén vm., bodrogközi j., 1703 l., vasut., telefon, posta.

Zempléni Árpád (1865—1919), költő és novellista, a turáni mozgalom megalapítója. Számos kötete jelent meg.

Zemplén vm., 6282 km², 343.000 l.; **Trianon** óta tulnyomó része Csehszlovákiáé. A megmaradt rész 1175 km², 136.000 l. Székhelye Sátoraljujhely.

Zemplényi I. Klára, * 1894, író. Művei: *Szerellem hat változatban* (novellák), *Egy elkésett ember évei* (regény), *Fogság után* (színmű), *Bécsben él.* — 2. **Tivadar** (1864—1917), festő, a Képzőműv. Akad. tanára; *Urnapja*, *Templom előtt*, *Keresztről levétel* c. képei gazdag művészlélek ösztöne eredményei.

Zemstvo, autonóm helyi közigazgatási szerv volt a forradalom előtt Oroszországban, 1860 óta. A nemesség, a parasztság és a városi lakosság választotta és hatáskörébe közművelődési, népjóléti, adó- és ügykegy tartoztak.

Zend-Aveszta, l. *Aveszta*.

Zend nyelv, a legrégebbi iráni nyelvet óbaktriainak, avesztának vagy zendnek nevezik. Ez a Zend-Avesztának, az óperzsa vallás szent iratainak nyelve.

Zeneakadémia, Országos m. kir., 1875. alakult. Igazgatója Erkel Ferenc volt, 1887. a színészkolossal egyesítették és vezetője Mihailovics Odón lett, aki 1918-ig vezette, 1893. újra önálló lett, 1908. a Liszt Ferenc téri épületbe költözött, 1919 óta Hubay Jenő áll az élén. Ugyancsak azóta nevét Zeneművészeti Főiskolára változtatták.

Zenekar, sok hangszer együttese zeneművek előadására. Összetétele a zenetörténet folyamán rendkívül sokat változott. Kezdetben (17. sz.) kevészámú hangszert foglal magában, később szaporodik a hangszerek száma. Kis Z. a vonásokon kívül két-két fuvala, oboa, klarinét, fagott, kürt, trombita és üstdob, néha puzonok. Az átlagos nagy Z.-ban megerősített **vonások** s kis fuvala, angolkürt, basszusklarinét, kontrafagott, négy kürt, tuba, dobok; egyéb ütőhangszerek és hárfá vannak együtt.

Zeneművészeti Tanács, tanácsadó szerv a közoktatásügyi miniszter mellett. Elnöke: Hubay Jenő.

Zenetörténet. A zene története egyidős az emberiséggel. A zene őskorának a ritmus az uralkodó eleme. A mai, **közorszáki** állapotban élő népeknél is csak a ritmust találjuk meg és a melódia csak egy magasabb kultur-

fokon jelentkezik. (Pl. a mai primitív népek között az afrikai négeknél és az északamerikai indiánoknál.) Az egyiptomi és mezopotámiai zenéről csak a fennmaradt hangszerek bészéinek, melódiáikat nem ismerjük. Aránylag többet tudunk a görögök zenéjéről, akik már kezdetleges hangjegyrítást is használtak. Az ókori és keleti népek zenéje tisztára homofón, egyszerű harmóniákkal. A kínaiak már 2000 évvel Kr. e. ismertek skálákat; voltak dallamai, azonban zenéjük, mindvégig, egyéb kulturumjukhoz képest, meglepő fejletlenséget mutatott. Sokkal magasabbra fejlődött a zene Indiában és az araboknál. Az európai zenét a kereszténység lett germán-szláv törzsek fejlesztik tovább. Görög elmélet lesz a hangrendszer alapja s a görög nemoszok (népies dalok) az első himnuszok mintái. Viszont részben zsidó dallamok élnek tovább a zsoltórokban. Ezek mellett felbukkant úgy a keleti, mint a nyugati keresztény egyházban az antifona, amely két kórusnak, vagy a papnak és a kórusnak felelgetéseiből állott. A keresztény éneklési mód első megszervezője a milánói Ambrosius volt, a 4. sz. végén. 200 évvel később I. Gregorius pápa összeválogatta a használatos énekek javát és ezt egy gyűjteménybe foglalta. Ezért nevezik ma is a kath. egyház recitálós stílusú hivatalos énekeit gregoraiának. Még az első ezer év vége felé bukkant fel két nagyon fontos mozzanat az európai zene fejlődésében; az egyik a primitív neumákból tökéletesedő hangjegyrítás, a másik pedig a polifónia, mely a középkori vokális művekben (a capella) mind mesterkétebbé válik. Misék, motettek, madrigálok, chansonok, táncok a 14—16. sz. műformái s a könnynyomatást nemskára követi a kótásokszorosítás alkalmazása (Petrucci). A középkori világ zenefejlődése eredményében és jelentőségében messze alatta maradt az egyházi zenének. Különböző hangszerekkel kísért dalköltészet és előadás volt a lényege. Az ujkor zenei eredményeit a kromatika, a basso continuo föllépése s a recitálós stílus kialakulása jelzi. A renesszánszóló kezdve fejlődik ki az opera, indul el fejlődési útjára a mai szimfonikus zenekar, érik el virágzásukat új formák, mint a kontrapunktikát legteljesebben megvalósító fuga, az összetett dalformákból megszülető szonáta és ennek zenekari formája, a szimfónia. Ugyancsak az ujkorban fejlődik ki és válik döntő jelentőségűvé, mint magánhangszer, a hegedű és zongora. A hangszeres zenének és az új formáknak legnagyobb mesterei a 18. sz. elején Händel, Bach és Haydn, akiknek eredményeit a század végén Mozart, a 19. sz. elején Beethoven foglalják össze. A drámai zene nagy alakjai a 16. sz. végén Monteverdi, a köv. sz.-ban Lully, majd utánuk Rameau, Crétry és Gluck, akiknek munkáját Weber és Wagner tetézik be a 19. sz.-ban. Fejlődése egybeesik az opera (l. o.) fejlődésével. A 19. sz. zenéje a klasszikus formákkal szemben folyton fokozódó ellazulást mutat. A régi operafomat, amelyet főként

az olaszok és franciák képviselőnek, Wagner zenei értelemben szabadabb tett zenedráma formája fejleszti tovább. A szimfónia mellett pedig a szabad szimfonikus költemény és az u. n. programzene egyéb laza formái születnek meg. A 19. sz. utolsó évtizedeit a legújabb idők a szabad formák kultuszán kívül, a diszsonanciának szélesebb lehetőségei, a mérész harmóniai, sokszor kakaofonikus hatásokra és rafinált hangszerszínre való törekvés s a teljes szabadság fősíróvá jellemzők. A legutolsó évek zenei törekvése ezzel a színességgel és szabadsággal szemben újra egyszerűsége, tisztaságra és zártabb formák keresésére való törekvést mutat.

Zengg (Senj), horvát város, kikötő, püspöki székhely, 33.000 l.

Zengővárkonyi kisk., Baranya vm., pécsváradí j., 634 l., ut. é. 9. up. Pécsvárad.

Zenit (arab) a m. tetőpont, az égnek merőlegesen a megfigyelő feje fölötti pontja. Ellenkező a nadir.

Zenobia, palmírai királynő, férje halála után (267) kezdetül uralkodni. Amikor a római főhatóságának ellenszögült, Aurelianus császár leverte és foglyul vitte Rómába (272).

Zenon, 1. az eleai filozófiai iskola tagja, a dialektika egyik nagy görög mestere (Kr. e. 5. sz.). — 2. Kitionból származó görög filozófus (Kr. e. 340—265 táján), a stoikus filozófiai iskola megalapítója.

Zenta, város Bács-Bodrog vm.-ben, a Tisza jobbpartján, 30.000 l. Tisza-híd. 1696. Savoyai Jenő nagy győzelme a törökön. Trianon óta Jugoszláviáé Senta néven.

Zetke Antal, * 1884, miniszteri osztálytanácsos, országgy. képvis.

Zephyr (Zephyros), az ókorban a négy főszelel egyike, a Ny-i szél.

Zepellin, Ferdinand, gróf (1838—1917), német tábornok, a merev rendszerű motoros kormányozható léghajó megteremtője (l. Aviatika és Léghajózás). A Z. léghajó mind nagyobb méretekben készült. A legújabb Z.-léghajó többször megtette az Európa—Amerika utat s egyszer (1929) a Földet is körüljárta. Jelentősége a repülőgéphez képest mégis csekély.

Zerge, az antilop-családkhoz tartozó emlős állat, Európa legmagasabb hegyein él.

Zerkovitz Béla, * 1881, zeneszerző. Orfeumi és kabarédalainak, amelyek száma 500-on felül van, többnyire szövegét is írja. Pályáját mint építész kezdte. Operettjei közül legnagyobb sikerű az Arvácska és A nőta vége.

Zermatt, alpesi üdülőhely Wallis-kantonban, 700 l.

Zernest (Zernesti), nagyk., Fogaras vm., 4500 l. Faipar. 1690. Thokóly győzelme. Híres tábornagyon, Trianon óta Romániáé.

Zérus v. zéró, a hinduk által feltalált közbömbös számjegy, amely csak a többi számjegy helyének felismerésére való. Az arabok hozták Európába a 13. sz.-ban.

Zeuclidon (gör.), a harmadkor kihalt bálnája.

Zeus, a görög mitológiában Kronos és Rhea fia, ősi indogermán fényisten, azonos a római Jupiterrel, az istenek és a világ ura, az Olympos királya. Felesége Hera (Juno). Jelvénye a sas és a villám.

Zeuxis, görög festő Kr. e. 400 körül, érzéki csalódiság menő valóságosság, a fény és árnyék mesteri kezelése. Híres volt Helena, Penelope, Kentaur-család s Szőlőfürdő c. képe.

Zich Ferenc, * 1877, festő; naturalista tájképek.

Zichy 1. **Aladár** gr., * 1864, felsőházi tag, 1906. a kir. szem. körüli miniszter, 1925. Szt. István Társ. elnöke. — 2. **Antal** (1823—98), országgy. képvis., majd főrendiházi tag. Költeményeket és tört. színműveket írt. Széchenyi István műveinek egy részét sajtó alá rendezte és életrajzokat írt róla. — 3. **Géza** gróf (1849—1924), félkezi zongoraművész és zeneszerző, 1891—94. a budapesti állami színházak intendánsa, 1875—1918. a Nemz. Zenede elnöke. Operái közül legismertebb a Nemo. — 4. **Géza Lipót** gr., * 1882, felsőházi tag. — 5. **Gyula** gr., * 1871, kalocsai érsek, felsőházi tag. — 6. **István** gr., * 1879, a Tud. Akad. lev. tagja, festőművész és a honfoglalás előtti magyar történetet fogl. — 7.

János gr., * 1868, politikus, országgy. képvis. A Szent Imre Egylet megalapítója, 1896 óta országgy. képvis., 1903-ig a néppártunk volt tagja, majd elnöke, 1910. a munkapárthoz csatlakozott, 1910—13. és 1918. kultuszminiszter.

— 8. **Jenő** gr. (1837—1906), **Ázsia-utazó**.

Több szaktudós kísérletében bejárta a Kaukázust, D-Szibériát, Mongolországot, főleg néprajzi szempontból végzett tanulmányokat, hogy a magyarság őshazáját felkutassa. — 9. **Mihály** (1827—1906), festő (Anya fájdalma, Mentőcsónak, Levétel a keresztéről); Mária orosz nagyhercegnő rajzmestere s később haláláig az orosz cár udvari festője. Kora politikai s vallás-bölcséleti eszméit nagyképeletű s mérész kompozíciókban ábrázolta (Auto da fé, Zsidó mártírok, Az emberi tehetetlenség, A rombolás géniusza); történelmi jeleneteket (Tivornya III. Henriknél, Luther Wartburgban, Rafael és modelljei), allegóriákat (Szírfén-ciklus, A bor hatása, Hulló csillagok, Abránd a festékes láda felett) festett, aztán Byron, Goethe, Lermontov, Arany, Madách műveivel rendkívüli hatáshoz illusztrációkat, számos aktot és erotikus képet (Z.-album) készített páratlanul álló rajzkészséggel. — 10. **Nándor** gr. (1829—1911), politikus, 1863. a Honba írt cikke miatt jókaival börtönre ítélték, de kegyelmet kapott. A kiegyezés után Deák-majd Sennyey-párti képviselő. O szervezte meg az egyházpolitikai törvények elleni ellenzékét és megalapította a katolikus konzervatív irányú néppártot, amelynek haláláig vezére volt.

— 11. **Ödön** gr. (1809—48), a honvédek elfogtatók, amikor Jellacsics megbízásából Róth tábornokhoz volt utban, amiért Görgy elakasztatta.

Zichy Jenő Múzeum (l. Verpeléti-u. 3), keleti

tárgyak gyűjteménye, amelyet Zichy Jenő gr. a szfv.-ra hagyott.

Zics kisk., Somogy vm., tabi j., 951 l. ut. Nágocs, posta.

Ziegler Károly, * 1866, magyar festő, a kőnyésbergi akad. tanára; tájképek, motívumok a szász népeletről.

Zielinski Szilárd (1860–1924), mérnök, műegyet. tanár. Magyarországon ő honosította meg a vasbetonépítést. A Mérnöki Kamara első elnöke volt.

Zieten, Hans Joachim von (1699–1786), porosz tábornok, a porosz lovasság újjászervezője.

Ziffer Sándor, * 1880, festő; naturalisztikus képek.

Zigány I. Árpád, * 1865, író, hírlapíró, a Képes Krónika szerk. Sok regényt, szindarabot és egy olasznyelvű magyar irod. történetet írt. — 2. Zoltán (1864–1921), polg. isk. igazgató, író. Szerk. a Néptanítók Lapját és az Új Korszak c. pedagógiai lapot. Vezetője volt a modern pedagógiai törekvéseknek, a szövetkezési kérdésről és a többtermelésről könyvet írt.

Zilah, városka, Szilágy vm., 8000 l., Trianon óta Romániáé Zalau néven.

Zilahy Lajos, * 1891, hírlapíró, lírikus és regényíró (Halálós tavasz, Szépapám szerelme, Két fogoly), Süt a nap és A tábornok c. darabjait a Nemz. Színház adta elő.

Ziliz kisk., Borsod vm., edelényi j., 489 l. vasut. ut. és up. Boldva.

Zillertal, a Tiroli Alpok legnagyobb keresztvölgye, amelyen a Ziller patak folyik keresztül; természeti szépségei miatt jelentékeny idegenforgalom. 1919 óta Olaszországé.

Ziller I. Antal (1861–1921), festő; arcképek: (Miksa bajor herceg, Salamon F., Hunfalvy P., Baross G.). — 2. Hajnalka, * 1893, Z. t. leánya, szobrász.

Zimány kisk., Somogy vm., igali j., 822 l., ut. Toponár, up. Magyaratád.

Zimányi Károly, * 1862, mineralógus, Nemz. Muz. igazgató.

Zimay I. Károly, * 1875, Kecskemét polgármestere. — 2. László (1833–1900), zeneszerző, a magyar zene egyik első tanulmányozója. Művei: nóták, férfiarok, zongora- és brándok.

Zimmermann Agoston, * 1875, állatorvosi főisk. r. tanár, bp.-i egyet. m. tanár, az Állatorvosi Lapok szerkesztője.

Zimony (Zemun), város Belgráddal szemközt, 18,525 l., ipar, keresk.

Zinovjev, Georgij, * 1883, orosz bolsevista politikus, 1908. éimenekült Oroszországból, 1917. visszatért és vezető szerepe volt a forradalomban és utána. Megírta Lenin életrajzát.

Zionizmus, l. Cionizmus.

Zipernovskij Károly, * 1853, ny. műegyet. r. tanár. A Ganz-gyárban az elektrotechnikai osztály igazgatója. Számos elektrotechnikai tanulmány szerzője, amelyek közül legfontosabb az a transzformátoros áramelosztórendszer, ame-

lyet Bláthy és Déri kartársaival együtt dolgozott ki.

Zirc nagyk., a Bakony belsejében, Veszprém vármegye Z.-i járásának székhelye, 2670 l., vasut, táviró, telefon, posta. Ciszterci apátóságát 1182-ben III. Béla király alapította. Gazdag könyvtár.

Ziska, János (1360–1424), huszita vezér. Husz János kivégzése után élére állott a huszita mozgalomnak és csapatai élén döntően megverte Zsigmond császár-király csapatait. Przbiszláv várának ostroma közben pestisben meghalt.

Zita királyné, * 1892, IV. Károly király özvegye, Robert parmai herceg és Mária Antónia braganzai hercegnő leánya. 1911. okt. 21. házasságra lépett Károly Ferenc József főherceggel, a későbbi királlyal. Az összehúzás után követte férjét Svájcba, a második királypuccs alkalmával pedig vele jött Magyarországra s együtt ment vele Madeira szigetére. IV. Károly halála után nyolc gyermekével együtt Spanyolországba, Lequeitíóba költözött. Zittau, szász város a cseh határ közelében 35,000 l., textil-, üveg- és fémipar.

Zitterbarth Máttyás (1803–1867), építész, számos empírestílusú bérházon kívül legnevesebb a régi Nemzeti Színház palotája.

Zivatar, elektromos kislékekkel járó eső. Z. majdnem mindig meleg időben, nyáron keletkezik. Az elektromos kislékek vagy a felhők és a föld között vagy két felhő között mennek végbe. Az előbbieket gyakran károkat, tüzvészt és közvetlen halálos veszedelmet is okoznak. Optikai megnyilvánulásuk a villámlás, akusztikai a mennydörgés. A Z.-os esők rendszerint bőségesek és rövid tartamuk.

Zivuska Jenő (1876–1926), szpirod. és filoz. író, a debreceni áll. főreális. tanára és a görög filozófia egyet. magántanára.

Ziinsky Aladár, * 1864, a bp.-i egyet. az irodalmi segédtudományok m. tanára, irodalomtörténész, főleg stilisztikai kérdésekkel foglalkozik.

Zobelfitz, Fedor, * 1857, népszerű német regényíró.

Zodiakális fény (állatövi fény), halvány fénykup, amely napéjegyenlőségek idején éte a nyugati, reggel a keleti égbolton látható. Okát még nem ismerjük.

Zodiákus, l. Állatöv.

Zók kisk., Baranya vm., szentlőrinci j., 318 l., ut. Baksa, up. Nagybecsérd.

Zola, Emile (1840–1902), francia regényíró, a naturalizmus feje. 1870. kezdé el a Les Rougon-Macquart c. 20 kötetes, hatalmas regényciklust, amelynek fontosabb kotelei: L'Assomoir, Nana, La Terre, La faute de l'abbé Mouret, Germinal, Le débacle, Le docteur Pascal.

Az átöröklés és környezet dogmatikusa e ciklusban Z., akit azonban képzelt ereje sokszor a romantizmus felé terel. Ugyanez áll a Három város ciklus (Lourdes, Rome, Paris) s a naturalista egvaldalásból kiemelkedő: Fécondité, Vérité, Travail, Justice műveiről. A Dreyfus-pórt az ő vádirata indította meg.

Zollverein, gazdasági egyesülés, amelybe

Poroszország 1818 óta a német államokat Ausztria kivételével egyesítette (1853), amelyet 1867. a déli államokkal egyetértésben kiegyesítettek az egész Németországra érvényes vámparlamenttel.

Zolnai I. Béla, * 1890, a szegedi egyet. a francia ny. és irod. tanára, magyar irodalom-történész. — 2. **Gyula**, * 1862, a pécsi egyet. a magyar és finnugor nyelvtudomány ny. r. tanára; nyelvtörténeti és mondati kérdésekkel, nyelvtanulmányokkal és a régi magyar nyelvmélekekkel fogl. Főművei: Nyelvmélekeink a könyvnyomtatás koráig. Magyar Oklevél-Szótár.

Zoltán I. Béla, * 1865, kuriai bíró, felsőlőházi tag; 1919. igazságügymin. — 2. **Vilmos** (1869—1930), költő, író, újságíró. Nővénytannal is fogl. és sok idegen költőt ford.

Zoltivány Irén, * 1859, bencés apát, irodalom-történész.

Zólyom (Zvolen), város **Z.** vm. a Garam mellett, 9000 l. Vasipar. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Zólyoni vm., 2634 km², 134.000 l. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Zománc, l. Email.

Zomba nagyk., Tolna vm., völgyeségi j., 2046 l., telefon, táviró, posta.

Zombor, város a Ferenc csatortól f-ra, Bács-Bodrog vm., 30.000 l. Trianon óta Jugoszláviáé Sombor néven.

Zombory Lajos, * 1867, festő, a szolnoki művészkolónia egyik alapító tagja. Naturalista alföldi témájú tájképek és állatképek.

Zóna (gör.) a. m. öv, földöv.

Zónaidő, az a nemzetközileg elfogadott egyszerűsített időszámítás, amely a Földet 15 földr. hosszúsági fokból álló 24 övre (zónákra) osztja s ezeken belül a Nap delelését ugyanazon időre teszi. Az egyes övek időkülönbsége egy óra (15×24=360°). Mi a középeurópai övbe tartozunk.

Zongora, az ujkorban a hegedű mellett a legfontosabb magánhangszer. Eredete a 15. sz. elejére vezethető vissza. Ösformái a klavikord, a clavicembalo, a cembalo és a velencei spinetus által konstruált spinett. (l. o.) A mai kalapácsszerkezet feltalálója a firenzei Bartolomeo-Christofori (1711). A **Z.** egyik mai változata a pianino, amelyben a hurszkevény függőleges helyzetű.

Zoológ (gör.) a. m. állatevő.

Zoológia (gör.) a. m. állattan (l. o.)

Zoológiai állomások, tengeri állatok állandó megfigyelésére és kutatására szolgáló tud. intézetek (Nápoly, Rovigno, Trieszt, Helgoland).

Zord Arnold, * 1887, festő. Munkái a naturalista irányhoz tartoznak.

Zorn, Anders (1860—1920), svéd festő, szobrász, grafikus; impresszionista.

Zoroaszter, l. Zarathustra.

Zotto, Antonio dal, * 1850, olasz szobrász; naturalista felfogású kiválóan mintázó; nevesebb művei: Goldoni-szobor (Velencében), Tiziano-szobor (Pieve di Cadore-ban), a gróf Gyulay-

mauzoleum plasztikája (a buda-vizivárosi temetőben).

Zoványi Jenő, * 1865, debreceni ny. egyet. tanár, egyháztörténész. 1917. diszunktóri oklevelet kapott az egyetem hittudományi karától, 1919. pedig a ref. egyház megfosztotta lelkészi oklevélétől s mint egyet. tanárt is nyugdíjazták. Megírta a reformáció és a felvilágosodás történetét.

Zöld ár, a folyók nyári kiáradása, amikor sok zöld növényi alkatrészt is hurcolnak magukkal.

Zöldcsütörtök a. m. nagycsütörtök.

Zöldfoki szigetek, az afrikai Zöld-foktól Ny-ra, portugál birtok, 3822 km², 150.000 néger és mu'att l.

Zöldgally a. m. vasgally.

Zöld hályog, l. Hályog.

Zöldhítel, a még lábon álló termék eladása vagy lekötése.

Zöldi Márton, (1854—1923), színész és hirlapíró. Több ezer humoros rajza és novellája jelent meg.

Zöld-tó, két gleccser-eredetű tórai tengerszem neve, mindegyik kb. 1500 m magasságban. Az egyik a K-i oldalon a Késmárki csucs lábánál, a másik az E-i oldalon a Kacsavögyben.

Zöld trágya, nitrogéngyűjtő, zöld növények alászántása trágyázás céljára; legjobbkat érte a pillangós növények, mint a csillagfürt, lóbab, borsó, bukköny.

Zrinyi I. Iona (1643—1703), Péter bán és Frangepán Katalin leánya, 1667. férjhez ment I. Rákóczi Ferenchez, majd özvegyült, 1681. Thköly Imréhez. Mindvégig kitartott férje mellett és miután Munkács várát három évi ostrom után leadta, férjét a török számkivetésbe kísérte. — 2. **Miklós** (1508—1566), háborus érdemeiért I. Ferdinánd 1546. egész Murakózt **Z.**-nek adományozta, azóta viselkedtek a **Z.**-ek magyar főurakként. Horvát bán is volt, de mivel küzdelmében az udvar nem támogatta, 1566. lemondott. Szolimán támadása híre másodszor vette át a szigetvári kapitányságot, amelynek hősi védelmében maga is elesett. — 3. **Miklós** (1620—1664), horvát bán, több sikeres harcot vezetett a törökök ellen. 1651. jelentek meg verses munkái (Adriai tengernek syrenája) főművével: Szigeti veszedelem c. eposzával. Egyéb költeményei idillek és szerelmi elégiák. Mint politikus, Macchiavelli tanítványa (Török áfium ellen való orvosság. 1650.) — 4. **Péter** (1621—1671), **Z.** 3. öccse, Frangepán Katalin férje 1665. horvát banná neveztek ki; **Z.** azonban belekeveredett a Wesselényi összeesküvésbe, Bécsbe csalták, törvénytelenül elítélték és Bécsújhelyen kivégezték. Erős horvát nemzeti érzésű volt.

Zuávok, a'igriai származású francia katonák. Nevüket Zuavia algiri kerületről kapták.

Zubkovics György, * 1878, gör. kel. püspök, felsőlőházi tag.

Zubogy kisk., Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm., putnoki j., 652 l., ut. és up. kagály.

Zuboly, I. Bányai Elemér.
Zubovits Fedor (1846—1920), huszárörnagy, katonai feltaláló, 1882. feltalálta a szárazföldi torpedót.

Zubriczky Adár (1873—1926), kat. pap, egyet. tan., egyházi író.

Zug, Svájc egyik régi (1352) kantonja a Z-i tó mellett, 240 km², 32.000 l. Az Alpok előhegyei borítják. Némi földművelés, textilipar. Fővárosa Z. 9000 l.

Zug, összetételekben lebecsülő, megrovó értelem van: züggyvéd stb.

Zug-i tó, alpesi tó Zug kantonban, 38.5 km², legn. mélysége 198 m.

Zugliget, gondozott erdő Budapest I. kerületében, a Jánoshegy, Svábhegy és Hunyadi orom lábánál. Számos nyaraló. Villamos vasút. Kirándulóhely. Téli sport.

Zugló (Szugló), Budapest külterületének egy része a Rákos patak balpartján. Kis Z. a VII., Nagy Z. a X. kerülethez tartozik. Bolgár kertészet.

Zugs Spitze, a legmagasabb német hegy (2965 m.) a Bajor Alpokban.

Zuhatag, a víz bukdácsoló haladása rohamos esésű folyóknál.

Zuider-tó, egykor Flavo-tó, amely 1282 óta egyesült az Északi-tengerrel. Ekkor egy óriási szökőár átszakította a gátakat és előtölte a közbelső területeket. Azóta a Z. az északi-tenger egyik öble. Mélysége ritkán haladja meg a 3 m-t.

Zulawski, Jerzy (1874—1915), lengyel költő. Nagy sikere volt Eros és Psyche és A bestia c. drámáinak. Regényei közül Ezüstös mezőkön magy. és megjel.

Zuloaga, Ignacio, * 1870, spanyol festő; a spanyol uccai és népélet rendkívül érdekfeszítő, egyéni fel fogása ecsetelője.

Zu'u, a D.-afrikai kaffernek legharciasabb, legenergikusabb törzse. Az angolok csak 1887. tudták őket meghódítani.

Zumbusch, Kaspar von (1830—1915), német szobrász, a bécsi akad. tanára; monumentális emlékszobrok (II. Maximilian Münchenben, Mária Terézia, Radetzky szobrai Bécsben stb.)

Zurbaran, Francisco de (1598—1652), spanyol festő; Caravaggio naturalisztikus iránya (Szt. Tamás, Szerzetes képek).

Zutt, Richard Adolf, * 1887, svájci iparművész. Kőfaragást és arany-ötvösséget tanult. Első munkáit az olasz reneszánsz szobrászainak hatása alatt alkotta meg, a későbbiekben azonban erős stílzálásokra törekedett. 1912—7. a bp.-i Iparműv. Iskola tanára volt.

Zuzmara, a megfagyott légköri nedvesség, amely szüld a tárgyakra lerakódik.

Zuzmók, kettős növények: gombák és moszatok életközösségei.

Zügel, Heinrich, * 1850, német festő, a müncheni akad. tan.; kiválóak állatképei.

Züllich Rudolf (Czelikuti, 1813—1890), szobrász; (Katona József szobra a régi Nemzeti Színház előtt, Kisfaludy Sándor szobra B.-Füreden; mindkettő eltávolított), a káncművésést is művelte.

Zürich, Svájc egyik régi (1351) kantonja. 1725 km², 1/2 millió l., német és protestáns. Az Alpok előhegyei borítják. Mezőgazdasági termelése számottevő. Fővárosa Z. 218.000 l., Svájc legnagyobb városa a Z-i tó mellett. Uj (1832) egyetem. Műgyemete európai híré. Selyem- és gépipar. Pénzpiac. Z. a reformáció egyik kiinduló pontja volt (Zwingli).

Zürjének, ural-altáji néptörzs EK.-Oroszországban. Az orosz tanácsköztársaságok kebelében külön államuk van. Számuk kb. 200.000. Letelepült földművesek.

Zweig, Stefan, * 1881, bécsi szárm. német impresszionista költő, novellista, regényíró és esztétikus.

Zwickau, gyárváros Szászországban, a Mulde folyó mellett, 81.000 l. Szénbányászat, textil-, gép-, autó-, vegyszeti ipar.

Zwingli, Ulrich (1484—1531), a német Svájc reformátora. Mint a maria-einsiedelni búcsujáráhely papja lépett fel a képek tisztelete ellen. 1524. Zürich elhatározta és keresztülvitte a reformációt. 1529. Margburgban Lutherrel nem tudott megegyezni az urvasora kérdésében. A kappeli csatában esett el.

Zwittau (Svitava), morvaországi város, 10.000 német l., textilipar.

Zs

Zsába, valamely érzőideg leveles fájdalma; leggyakoribb az arcon, főleg középkorú egyéneknél; terhesség, kimerültség, fertőző betegség, mérgezés, különösen hűlés a gyakori okok.

Zsadány nagyk., Bihar vm., cséffa-nagyszalontai j., 2357 l., telefon, távíró, posta.

Zsáka nagyk., Bihar vm., berettyóújfalusi j., 3517 l., telefon, távíró, posta.

Zsákodi Csiszér János, * 1883, szobrász; portrészobrok, plakettek.

Zsámbék nagyk., Pest vm., biai j., 4323 l., telefon, távíró, posta.

Zsámbék nagyk., Pest vm., gödöllői j., 2526 l., telefon, távíró, posta.

Zsámboki I. János (Johannes Sambucus, 1531—1584), történetíró. A bolognai egyet. tanára. Póműve a Corpus juris kiadása. — 2. Miklós,

* 1890, zongoraművész, a Zeneműv. Főiskola tanára.

Zsándár (franc. gendarme), a csendőr más neve.

Zsánerkép, l. Genrekép.

Zsargon (franc.: jargon), rontott, hibás nyelv; bizonyos foglalkozásokban használatos nyelv.

Zsarolás, büntetendő cselekmény, amelyet az követ el, aki saát v. más részére való haszon-szerzés céljából valakit erőszakkal vagy fenye-géssel valaminek tevésére, abanahagyására v. eltűrésére kényszerít, vagy ugyane célból rágalmozó v. becsületesítő állításának sajtó útján való közzétételével fenyeget. Büntetése minősített esetben 5 évig terjedhető fogház.

Zsarlóyán kisk., Szatmár vm., fegyérgyarmati j., 423 l., ut. Jánk. up. Nagyszekeres.

Zsebeháza kisk., Sopron vm., csomai j., 384 l., vasut, ut. Magyarkeresztur-Zsebeháza, up. Magyarkeresztur.

Zsebrák (cseh) a. m. i. koldus, szegény; z. zsgori.

Zsedény kisk., Vas vm., sárvári j., 373 l., vasut, ut. és up. Hegyfalu.

Zsedényi Béla, * 1894, a miskolci jogaka-démia a közig. politika és nemzetközi jog tanára, a pécsi egyetemen a politika m. tanára.

Zselatin, l. Gelatin.

Zselenski l. Zelenka-Zelénski.

Zsel kisk., Moson vm., magyarávári j., 459 l., ut. Hédervár, up. Mosondaró.

Zselickisfalud kisk., Somogy vm., kaposvári j., 643 l., ut. Kaposvár, up. Szenna.

Zselickislak kisk., Somogy vm., kaposvári j., 631 l., ut. Kaposvár, up. Simonfa.

Zselicszentpál kisk., Somogy vm., kaposvári j., 574 l., ut. Kaposvár, up. Simonfa.

Zsellér, az a jobbágy volt, akinek urbéri birtoka egy nyolcad teleknél kisebb.

Zsén (franc. géne) a. m. feszléyzés.

Zsenáns (franc. génant) a. m. feszléyző.

Zseni l. Génie.

Zsenye kisk., Vas vm., vasvári j., 314 l., ut. és up. Rum.

Zseton (franc.), fémből, csontból, celluloidból vagy kartonból készült bárcza, kártyajátékoknál a pénz helyettesítésére.

Zsibáros, a régi lim-lommal kereskedő ember. **Zsibbadás**, valamely testrésziünk ideiglenes bénaságával járó, hangyamaszásához hasonló ér-zés, aminek oka rendszeren az illető testrészt főidegére v. fővéredényére gyakorolt hosszabb nyomás.

Zsibót kisk., Somogy vm., szigetvári j., 624 l., ut. Szigetvár, up. Mozsgó.

Zsibrík kisk., Baranya vm., pécsváradai j., 284 l., ut. Mirágy, up. Mőcsény.

Zsibvásár, a zsibárosok piaca, ahol ócska-ságokat árulnak.

Zsida kisk., Vas vm., szentgotthárd-mura-szombati j., 547 l., ut. és up. Szentgotthárd.

Zsidó kisk., Pest vm., váci j., 1041 l., ut. és up. Galgamácsa.

Zsidók (izraeliták, héberek), a biblia szerint Jákob (Izrael) utódai, semita nép. Egyiptomba

került, onnan Mózes Kr. e. 1320 körül kive-zette őket Palesztinába. Birák uralk. kb. 1050-ig, királyok 975-ig. Akkor országuk Izraelre és Ju-dára oszlott, Izraelt 722. az asszirook, Judát 586. a babilóniak tették tönkre, a Zs.-at pe-dig fogságba hurcolták. Babilóniából 521. tétek vissza Palesztinába, ahol főpapi uralom alatt éltek. Antiochus Epiphaneusz szír király elnyo-mása a Makkabeusok vezetése alatt fölkelésre vezetett 166. Utána a Makkabeusok lettek a fő-papok és 135. óta egyttal királyok is. Kr. u. 6. az ország római provincia lett; fölkelés folytán Kr. u. 70. a rómaiak Jeruzsálemet elpusztították, a Zs. pedig világszerte elszé-ledtek. Mindenütt elnyomatásban éltek és csak a 18. és 19. sz.-ban nyerték el fokozatosan a jogegyenlőséget a keresztényekkel. Jelenleg a Zs. száma 14.2 millió; Lengyelorsz. 3 millió, az Egyes. All. 3 millió, Oroszorsz. 2.9 millió, Románia 900.000, Németorsz. 570.000, Magyar-orsz. 525.000, Csehszlovákia 365.000, Török-orsz. 310.000, Nagybritannia 300.000, Ausztria 225.000.

Zsidózók, l. Szombatosok.

Zsigmond (1368—1437), német-római császár, cseh király és 1387—1437. magyar király. 50 éves uralmát a banderális hadrendszert beho-zatala, a városok fejlesztése és szabályozása, másrészt Husz János megéggetése, a 13 szepesi város elzalogosítása, a török háborúk megindulása (Nikápoly 1397), a Velence elleni háború jelemeztek. Kegyetlen és szeszélyes uralma ellen a magyar és horvát főurak több-izben felkeltek, sőt 1401. Budán rövid ideig fogságban is tartották.

Zsigmond Ferenc, * 1883, debreceni egyet. tanár; irodalomtörténész. Jókairól, Lévayról, Mikszáthról írt.

Zsigmondy 1. **Gábor**, * 1886, zongoramű-vész és pedagógus, európai és amerikai kör-utat tett. A Fodor-isk.-ban és a Nemz. Ze-nedében tanított. — 2. **Jenő**, * 1849, felső-házi tag. — 3. **Richard** (1865—1929), bécsi születésű, magyar eredetű vegyész, göttingeni egyet. tan., kolloidkémiaival fogl. 1925. No-bel-díj. — 4. **Vilmos** (1821—1888), az ártzi kutak furása körül uttőró munkát végzett. Az Alföldön több helyütt (Hódmezővásárhely és környéke stb.) és Bp.-en igen mély kuta-kat furt.

Zsigray (Sigray) **Jakab gróf** (1750—1795), 1794 jan. lépett be a Martinovics-féle refor-mátorok társaságába, ahol igazgatói szerepet kapott; ezért halálra ítélték és a Vérmezőn 1795 máj. 20. kivégezték.

Zsil, folyó, a D-i Kárpátokban ered. A két ágából egyesült Zs. a Szurdok-szoroson át jut Erdélyből Havasalföldre és ömlik a Du-nába.

Zsilinszky 1. **Endre**, * 1886, politikus, publicista, a második nemzetgyűlés tagja. **Zs.** a fajtvedőirány legkésziiltebb publicistája, szer-kesztette a Szózat c. napilapot és szerkeszti az Előörs c. hetilapot. — 2. **Mihály** (1838—1925), politikus és történetírő. 1895—1905. vallás- és közoktatásiügyi államtitkár. Főmű-

vei: A magyar országgyűlés vallásügyi tárgyalásai és a prot. zsinatok tört.

Zsilip, különböző felületű vizeket választ el egymástól. A hajózási csatornákon Zs.-pel ellátott kamarákban vizslik a hajókat egyik vízszintről a másikra.

Zsilvölgy, a Zsil-folyó völgye. Itt van a Középe-Duna medencéjének leggazdagabb széntelepe. Főhelye Petroszény.

Zsinagóga (gör.) a. m. zsidó templom.

Zsinatok, egyházi közgyűlések, amelyek döntöttek vallási és egyházi ügyekben. Az első ker. századokban tartományi Zs.-on intézték a püspökök egyházaik sorsát, a 4. sz.-tól egyetemes Zs.-at hívtak össze. A Zs. ekkor még a pápák fölött állottak. A reformáció korától kezdve a pápák a Zs. fölé kerültek. Az újabbkori egyetemes Zs. közül a tridentin és a vatikáni a fontosak. Az orosz egyházban a zsinat a Nagy Péter által alkotott (1721) egyházkormányzat hatóság volt; határozatainak jogereje a cár jóváhagyásától függött.

Zsinka Ferenc (1889–1930), nemzeti muzeumi könyvtárnok, a Protestáns Szemle szerk. Művei: Losonczi Bánffy Dénes, Ismeretesek és bírálatok.

Zsira kisk., Sopron vm., csepregi j., 582 l., ut. Sopron—Morgács, posta.

Zsiráf (arab), a párosujjú patások közé tartozó kérődző emlős állat. Mellő lábai sokkal hosszabbak a hátsóknál, ezért háta lejtős. Nyaka rendkívül hosszú. Középr- és Délafrikában él, a fák lombjait legeli le.

Zsirók (szteatit), magnéziumtartalmu, lágy, levelesen haladó, zsiros tapintatu ásvány. Szabókrétának, finom porát federweiss néven hintőporának, kenőanyagának haszn.

Zsiro, l. Giro.

Zsirok, igen változatos állati és növényi eredetű anyagok, melyek éterben és szénkénegben oldódnak. Három zsirsavnak, az olein-, stearin- és palmitinsavnak glicerinnel képezett vegyületei. Nitrogén soha sincs bennük. A növényi Zs.-ban rendszeren több az olein, ezért ezek közönséges hőmérsékleten is folykonyak (olajok); az állati Zs.-ban több a stearin, ezek közönséges hőmérsékleten szilárdabbak, amiért kemény Zs.-nak is mondják őket. Luggal főzve, a zsirsavak elszappanosodnak s különválnak a glicerin. A növényi Zs. többnyire magvakban, bogyókban, az állati Zs. a bőr alatt, izmok között stb. vannak elraktározva.

Zsitvay 1. Géza, * 1873, kuriai bíró. — 2. Leó (1841–1915), büntetőjogász. A bp.-i büntetőtörvényték első elnöke, majd 1909. kuriai tanácselnök. Főműve: A magyar sajtójog mai érvényében. — 3. Tibor, * 1884, ügyvéd, országgy. képvis. 1929 óta igazságügymin.

Zsivió (szerb) a. m. éljen.

Zsivny Viktor, * 1886, nemz. muzeumi igazgatóőr, vegyész és mineralógus.

Zsófia főhercegnő (1805–1872), I. Miksa bajor király leánya, I. Ferenc József anyja. Fia, Miksa mexikói császár halála után teljesen visszavonult.

Zsoké (ang.) a. m. versenylovas.

Zsold (ném. Sold), katonák szolgálati bére, fizetése.

Zsoldos 1. Andor, * 1893, hírlapíró. Husz Esztendő c. verseskötete jel. meg. Mátyás király c. operettet írt. — 2. László (1874–1926), író. Művei novellák, regények (Egy kosár számoza, A fekete huszár stb.).

Zsolna (Zilina), város Trencsén vármegyében, a Vág mellett, 10.000 l. Posztógyár. Vasuti csomópont. Trianon óta Csehszlovákiáé.

Zsolnay Vilmos (1827–1900), keramikus, aki pécsi gyárában találmányaival, a fajanszporcellánnal, a pyrogranittal s az ezin-zománcal a magyar agyagiparművészetnek külföldön is elismert nagymestere.

Zsoltosma, himnusz-jellegű vallási ének.

Zsolt, Árpád fejedelem legifjabb fia, aki 907–943. uralkodott; alatta érték el a tetőpontjukat a magyarok külföldi kalandozásai Konstantinápolytól az Atlanti-óceánig.

Zsolt 1. Béla, * 1897, író és hírlapíró, a Viág, majd a Magyar Hírlap munkatársa. Művei: Igaz könyv (versek), Házassággal végződik (regény), Erzsébetváros, 15.000 pengő jutalom (színművek). — 2. Nándor, * 1887, zeneszerző és hegedűművész, 1919 óta hegedűt tanít a Zeneműv. Főiskolán. Szimfóniát, zongora- és hegedűdarabokat szerzett.

Zsoltárok (gör.), az ótestamentumban lévő 150 vallásos ének gyűjteménye.

Zsombék, vízi növények kusza tömege mocsaras helyen, amely tömeg alsó része már elrothadt.

Zsombolya, község Torontál vm., 11.000 l. 1924 óta Romániáé Jimbolia néven.

Zsótér Akos, * 1895, festő. Az Iparművészeti Iskola, charlottenburgi, szentpétervári és a pesti Akadémián tanult.

Zsujta kisk., Abauj-Torna vm., gönci j., 529 l., vasut, ut. és up. Gönc.

Zsurk kisk., Szabolcs vm., tiszai j., 884 l., ut. és up. Záhony.

Zsup, kicsépelet rozs-szalma, amely házak fedésére és szalmazsákok töltésére szolgál.

Zsurnalisztika (franc.) a. m. ujságírás.

Zsuzsok, 3,5 mm. hosszú orrmányos bogár, a csürökben és magtarakban tenyészik, a nőstény a gabonaszemekbe rakja a petéit.

Zsúri, l. Jury.

KIEGÉSZÍTÉS

Az új cikkek *-gal vannak jelölve

**A többi (*-nélküli) cikk
kiegészítése a főrészben közölt
cikkeknek**

1933

LEZÁRVA MÁJUS 20-ÁN

Abádszalók, nagyk., 7463 l. (1930).
Abaujszántó nagyk., 4723 l. (1930).
Abauj-Torna vm. 91.248 l. (1930).
***Aberdeen**, Ishbel Marchness of, *1875. Az angol nómozságom egyik vezére. Vezetője volt a népszövetségi bizottságnál járt küldöttségnek, amely sikerrel kérte a nők egyenjogúságának elismerését.
Abesszinia, 1923. belépett a Nemzetek Szövetségébe. Uraikodója 1930 óta I. Szelasszi néven Ras Tafari.
Abo, finn kikötőváros, 64.000 l.
Abouy nagyk., 15.781 l. (1930).
Abonyi Sándor, állatorv. főisk. tanár, megh. 1930 okt. 21.
Acélermelés (nyersacél) 1930. millió tonnában: Egyes. Áll. 41'3, Németország 11'5, Franciaország 9'4, Brit birod. 7'4, Oroszország 5'5, Belgium 3'3, Világermelés 95'5.
***Aconecagua**, a délamerikai Andok legmagasabb csúcsa, 7040 m., kialudt tűzhányó, Argentína és Chile határán.
Adács nagyk., 4058 l. (1930).
Adana, török város, 72.650 l.
Addisz-Ababa, Abesszinia fővárosa, 150.000 l. (4000 európai).
Adelaide, Dél-Ausztrália fővárosa, 330.200 l.
Aden, kikötőváros a Vörös-tenger kijáratánál, 56.500 l.
***Addams**, Jane, *1860., amer. szociálpól., a leánykeresedelem ellen, a gyári munkások, a nők választójoga és a béke érdekében dolgozott. 1931. Nobel-békedíj.
***Adzaria**, autonóm szovjetköztársaság Georgiában, 3000 qkm., 132.000 l. Fővárosa Batum.
***Adstringentia**, a nyálkahártyát összehúzó gyógyszerek, gyulladás ellen.
Ady Endre, költő, siremlékét (Csorba Géza alkotását) 1930. leplezték le. Újabb A.-kiadványok: *A. első verseskönete*, *Marko király*, *Prózák: Az új Hellász*, *Levél az apámhoz*, *Mortuári* stb. Fontosabb német A.-antológiák: *Auf neuen Gewässern*, *Auf dem Flammenwagen der Lieder*. — A.-irodalom: *Révész Béla: Ady Endréről és Ady Endre tragédiája*; *Ady Lajos: Ady Endre; Hatvani: Ady világa*; *A.-könyv*, *A.-almanach*, *A.-múzeum* stb. Verseit inkább cseh és spanyol nyelvre is lefordították.
Afganisztán, lakosainak száma a legutóbbi becslés szerint 11 millió. 1929 okt. 18. óta uralkodója Nadir sah. Legnagyobb városai: Kabul (főváros) kb. 80.000 l., Kandahár kb. 60.000 l., Mazar-i-Sarif kb. 46.000 l. és Herát kb. 30.000 l.
Aggtelek. Az A. község határában lévő Baradla cseppkőbarlangnak új járatait fedezték föl, azonkívül egy új barlangot is (Domicia-barlang), 1932. pedig a kettő összeköttetését.

Ágoston Géza, szífv. árvaszéki elnök, megh. 1933 febr. 14.

Agyagos, l. ***Agyagoszergény**.
***Agyagos**, 1. ***Agyagoszergény** kisk., 1927. Agyagos és Felsőszergény egyesültek A. néven, Sopron vm. kapuvári j. 1950 l. (1930).

Akaszító nagyk., 4283 l. (1930).
***Akka** (Akkon), város Szíriában, 10.000 l. Harcok színhelye a keresztesháborúkban. — A., törpe néger törze, 1'5 m. magas, Közép-Afrikában.
Akron, város Egy. Áll. Ohio áll., 255.000 l.

***Aktínium**, rádioaktív elem.
***Aktínomykosis**, sugárgombabetegség, főként genyes állkapocsgyulladás, oka sugárgombával fertőzött füvek rágása.

***Aktinoterápia** (gör.), a m. gyógykezelés sugarzással. (I. Röntgen, *Finsen*, *Napfűdő*, *Radium*, *Határuagarak*).

***Akureyri**, város Izland szigetén, 3350 l.
***Alapi** Nándor, *1886., színész, 1923. megalap. az Országos Kamaraszínházat, 1933. bérbe veszi a bp.-i Kamaraszínházat.

Albánia, lakossága 1.003.068 (1930 máj 25).
Albert, Eugen d', német zongoraművész, meghalt 1932 márc.

Alberta, kanadai tartomány, 731.600 l. (1931).
Albertfalva, nagyk., 3331 l. (1930).
Alberji nagyk., 4293 l. (1930).

Áldásy Antal, történetíró, megh. 1932 júl. 14.
***Aldebaran**, vörösfényű, elsőrendű csillag a Bika csillagképében.

Áldor Imre, író, megh. 1930.
***Alessandria**, felsőolaszországi város a Tanaro folyó mellett, 84.800 l. Erődítmények. Textilipar.
Alexandria, Egyiptom kikötővárosa, 573.000 l.
Alexandropol, orosz város, mai neve Leninakan.
***Alföld**, ezüstfűrésztővény, 59% réz, 30% cink, többi nikkell.

Alfonz XIII., a spanyol köztársaság kikiáltása után, 1931 ápr. 14. elhagyta Spanyolországot. Párizsban él.

Alger, Algír fővárosa, 257.000 l.
Algír, francia gyarmat Afrikában, 6.553.451 l. (1931).

***Algol**, a Perseus-csillagkép legfényesebb csillaga.

***Aljechin**, Alexander, *1890., orosz sakkmeister. 1928. győzött Capablancával, 1929. Bogoljubovval szemben.

***Alkoholizálom**, 1932. Finnországban megszünt, 1933-ban az Egyes. Áll.-ban Roosevelt elnök, az A. részben feloldotta, ill. csekély alkoholtartalmú szeszest italkor forgalombahozását engedélyezte.

Állami költségvetés. Magyarország 1933—1934. évi költségvetésében a kiadások végösszege 1.173.300.000 pengő, a bevételek végösszege

1.097.100.000 pengő, a hiány tehát 76.200.000 pengő. Ebből az állami közigazgatás kiadásai 764.900.000 pengőt, bevételei 752.800.000 pengőt tesznek ki, itt tehát a hiány 12.100.000 pengő; az állami üzemek kiadásai 408.400.000 pengőt, bevételei 344.300.000 pengőt tesznek ki. Az állami üzemek hiánya tehát 64.100.000 pengő.

***Államkapitalizmus**, az a rendszer, amelyben az állam egészen vagy részben a magántőkés szerepét tölti be mint munkáltató és mint a termékeket elosztó szerv.

Allentown, pennsylvaniai város, 92.563 l. (1930).
***All Peoples Association** (röv.: APA), célja az összes civilizált nemzetek érintkezésének kimélyítése. A magyarországi fiók 1930-ban alakult meg. Elnöke Lukács György ny. miniszter.

***Allround-sportoló**, aki több sportágban kiváló.

***Alma-Ata** (régőbb neve Vjernyi), Kazaksztán fővárosa, 46.000 l., állomás a Turkesztán—szibériai vasútvonalon.

Alpár nagyk., 4802 l. (1930).

***Alraun**, a mandragora emberhez hasonló gyökere. Mérges. Régebben mint csodaszer szerepelt babonákban.

Alsőegerszeg, l. *Hegeyszentmárton*.

Alsójózsa l. *Józsa*.

Alsónémedi nagyk., 5537 l. (1930).

***Alsónemesapáti** kisk., 1928. alakult Nemesapáti egy részéből községgé, Zala vm. zalaegezségi j. 1094 l. (1930).

Alsóság nagyk., 3556 l. (1930).

Alsószakony, l. **Szakony*.

***Alsópor** kisk., 1928. Makkoshetye hozzácsatoltatott, 455 l. (1930).

Altona, német kikötőváros, 242.800 l. (1931).

Alumínium-termelés 1930. ezer tonnában: Egyes. Áll. 103·9, Kanada 34·9, Németország 30·2, Franciaország 26·0, Norvégia 24·7, Svájc 20·5, Anglia 14·0, Világtermelés 267·1.

***Aluminothermit**, alumínium és vasoxydpor keveréke, meggyújtva, nagy hőt fejleszt. Hegezsére használják.

***Amadeus-tó**, lefolyástalan sósó Ausztráliában, Macdonnell hegység lábánál, 2300 qkm.

Ambrózy Lajos, bécsi magyar követ, 1932. lemondott.

Ambrus Zoltán, író és kritikus, megh. 1932 febr. 28.

Amendola, Giovanni, olasz politikus, egyik vezére volt a Mateotti meggyilkolása miatt megindult ellenzéki harcnak. 1926 ápr. 6-án a fasizta támadók részéről szenvedett bántalmazások miatt keletkezett betegségben meghalt.

Amoy, délkínai kikötőváros Fu-kien tart., 196.700 l. (1929).

Amsterdam, Hollandia fővárosa, 725.000 l.

***Amylum**, a. m. keményítő.

Ancona, olasz kikötőváros, 83.200 l.

***Andai Ernő**, *1900., író, előbb színész is. Regények, színdarabok.

Andrée, Salomon, svéd léghajós expedíciójának maradványait, naplóját, fényképfelvételeit megtalálta 1930 aug. 6. Horn norvég geológus.

Anet, Claude, francia író, megh. 1931.

Angell Henrik, festőművész, megh. 1927.

Anglia, 37.789.900 l. (1931.) **Története**. A munkáspárti kormányt 1930-ban nehéz helyzetbe hozta a súlyosbodó gazdasági válság (növekvő munkanélküliség), s mivel a munkanélküli *segély lecsökkentése* és a védővámok kérdése körül ellentét keletkezett Mac Donald és pártja között, MacDonald új pártot alakított, „nemzeti munkáspárt” néven s 1931. kiírta a választásokat. Ezen a konzervatív párt abszolút többséget szerzett, a munkáspárt elvesztette mandátumainak 1/3-ét. MacDonald a konz. párttal támaszkodva koalíciós kormányt alakított, 1932. bevezette a tradicionális szabadkereskedéssel szemben a védővámokat, majd lelért az aranystandardról.

Angola, portugál gyarmat, 2.521.900 l. (1926).

Angora (Ankara), Törökország fővárosa, 74.563 akos.

***Angyal** **Dávid**, *1857, történetíró, a bp. egyetemen, a bécsi magyar történelmi intézet igazgatója. Különösen a XX. század történetével foglalkozik. — 2. **Pál**, büntetőjogász, újabb műve a 25 kötetre tervezett Magyar büntetőjog kézikönyve, 1933-ig 10 kötet jelent meg.

***Anion**, pozitív töltésű ion (fém vagy hidrogén).

Annam, császárság francia Indokínában, 4.820.000 l. (1930), ebből 3569 európai.

Annapolis, Maryland fővárosa az Egyes. Áll.

ban, 12.531 l. (1930).

***An-Ski** (1863—1920), lengyel szül. író, legelbízesebbek és kabbalista színműveket írt, legismertebb „Dybuk” c. darabja, melyet Budapesten is játszottak.

***Antal** **Géza**, *1866., ref. püspök, felsőházi tag. A világháború alatt nevével Opzomer Adellal együtt a holland gyermekakció érdekében dolgozott. Számos magyar munkát ford. le hollandra. Önálló művei egyházi és filozófiai tartalmúak. — 2. **István**, *1896, politikus, ügyvéd, a szegedi kormány sajtócenzora, egyik megalapítója a Mefhosz-nak. 1930. a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége titkára, 1932. a Gómbös-kormány sajtófőnöke lett.

Anvers (Antwerpen), belga kikötőváros, 427.247 l., a külvárosokkal együtt (1930).

Apátfalva nagyk., 5581 l. (1930).

***Apertúra** (lat.), a. m. nyílás, optikai lencsék fényrekeszével el nem takart része, amelynek nagyságával együtt nő a lencse fényerőssége.

Apponyi Albert gr. 1926-ban 80. születésnapja alkalmából érdemeit törvénybe iktatták, nemzeti ajándékból részesítették. 1933 febr. 1-én mint Magyarország képviselője résztvett a leszerelési konferencián Genfben, ahol influenzában megbetegedett, tüdőgyulladását kapott és febr. 7-én meghalt. Holttestét hazaszállították és febr. 14-én, mint a nemzet halottját a Mátyás-templomban temették el.

Apponyi Sándorné grófné, özv., megh. 1930 okt. 15.

***Apseron**, félsziget a Kaspi tóban, iszapvulkánok, gazdag ásványolajforrások Balachani-Szabunsi és Bibi-Éibat mellett.

Arábia, politikailag 7 államra oszlik, amelyek közül 5 (Nedsz, Hedzsasz, Jemen, Oman és Kuvait) függetlenek, a másik kettő angol védterület.

Arad, 77.2251 . (1930).

***Aranypengő**, egy A. mai értéke 0.8621 aranykorona. Egy aranykorona mai értéke 116 aranyfillér.

***Aranytermelés** 1929. ezer kg-ban: Délafrikai Államszövetség 323.8, Egyes. Áll. 63.9, Kanada 59.9, Oroszország 31.1, Mexikó 20.2, Rodézia 17.4, Ausztrália 11.7, Brit-India 11.3, Japán 10.3, Világtermelés 606.4.

***Archangelszk**, orosz város, 72.634 l. (1926).

***Arequipa**, perui város 85.000 l. (1928).

***Argentína**, délamerikai állam, köztársaság, elnöke 1932 febr. 18. óta Augustin P. Justo tábornok. Lakosainak száma 11,400.000 (becslés 1931 jan. 1.).

***Arizona**, az Egyes. Áll. délnyugati állama, 435.000 l. (1930).

***Arkansas**, az Egyes. Áll. déli állama, 1,854.000 l. (1930).

***Árkaý Aladár**, építész, megh. 1932 febr. 3.

***Árkturus**, elsőrendű csillag a Bootes csillagképben.

***Ármiásíce-day** (ang.: fegyverszünet napja), nov. 11., angol és amerikai nemzeti ünnepnap.

***Arrowroot**, trópusi növények (tapioka stb.) gyökereiből készült keményítőliszt, finom süteményekhez.

***Arz von Straussenberg**, Arthur, báró, 1932. Magyarország elismerte nyugdíjjogosultságát, azóta Budapesten él.

***Asch**, Schalom, *1880., orosz. szül. jiddis regényíró. Magyarul is megj. regénytrilógiája: Pétervár, Varsó, Moszkva.

***Ascher** Zsófia, *1897, előadóművész. Szavaltótehetséget Ödý Árpád fedezte föl.

***Ashabad**, Turkmenisztán szovjetköztárs. fővárosa, 51.600 l.

***Assuan** (Aswan), város Felső-Egyiptomban 18.400 l. (1927).

***Asunción**, Paraguay fővárosa, 90.000 l. (1930).

***Ásványolajtermelés** 1930. millió tonnában: Egyes. Áll. 122.9, Venezuela 20.4, Oroszország

18.5, Perzsia 6.0, Mexikó 5.9, Románia 5.7, Holland-India 5.3. Világtermelés 196.4.

***Aszódnagyk.**, 4164 l. (1930).

***Asztalos Miklós**, *1899, történész, a Nemz. Műz. kvrtárának tisztv. Legújabb munkája: A magyar nemzet története (Pethő Sándorral, 1932).
***Asztráknak**, orosz város a Volga-deltában, 195.200 l. Egyetem.

***Athen**, Görögország fővárosa, 452.900 l. (1928).

***Atlanta**, város az Egyes. Áll.-ban, 270.300 l. (1930).

***Atomrombolás**, atomok mesterséges átalakítása alfa-sugarakkal való bombázás útján, amikor az atommagvaktól hidrogénmag hasad le.

***Auckland**, város New Zealandban, 217.000 l. (1931).

***Auer Lipót**, heggedűművész, megh. Drezdában 1930 júl. 17.

***Aujeszky Aladár**, az Állatorv. Főisk. tanára, megh. 1933 márc. 9.

***Ausztria története**. 1929 ápr. a Seipel-kormány lemond. Ezután Streckerwitz, Schober, Vaugoin, Ender, Buresch kísérleteztek, majd 1932 máj. Dollfus lett a kancellár. 1933. Dollfus a keresztényszocialista Heimwehr-Landbund-koalícióra támaszkodva felretette a parlamentet és szükségrendeletekkel kormányoz.

***Autogyro** (szélmalomrepülőgép). Átmenet a sárkányrepülőgép és a helikopter között. Felalálója a sp. Juan de Cierva. 1925. mutatták be először Londonban. 1928. Londonból Párizsba repültek vele. 1930. többször átrepülték vele a csatornát.

***Automobilgyártás** 1930. Egyes. Áll. 3,355.936, Brit birodalom 235.676, Franciaország 221.950, Kanada 154.192, Németország 70.044, Olaszország 36.532, Csehszlovákia 16.840. Világ: 4,109.231.
***Auto-irada** (ol.), automobilközlekedés céljaira épített, rendszerint betonozott út.

***Ávakumovic Jovan** (1841—1928), szerb államférfi és jogtudós. Több ízben volt kormányon. Főműve: A büntetőjog elmélete.

B

***Baal**, Iszd Bál.

***Baalbek** (gör.: Heliopolis), város az Anti-Libanon hegység mellett, 5500 l. Mellette naptemplom romjai.

***Babay József**, *1899, író. Regények, színdarabok. 1932. Nemz. Szính. Veronika.

***Babel**, Babilon héber neve.

***Babits Mihály**, költő újabb művei: A torony árnyéka (reg.), Verseny az esztendőkörl (költ.), 1933. Amor sanctus c. megjel. vall. versfordításaival elnyerte a Pen Club Rothermere-díját.

***Bábonymegyer** kisközs., 1927. Nagybábony és Koppánymegyer egyesült B. néven, Somogy vm. tabl. j. 1523 l. (1930).

***Bácsa kisk.**, 2058 l. (1930).

***Bácsalmás nagyk.**, 13.045 l. (1930).

***Bács-Bodrog vm.** (Baja nélkül), 109.463 l. (1930).

***Bácsbóked nagyk.**, 4440 l. (1930).

***Bácsborsod nagyk.**, 1845 l. (1930).

***Bacacsonyfomak nagyk.**, 2656 l. (1930).

***Balogfi, Pietro**, *1871, ol. tábornok, 1917. az ol. hadsereg vezérkari főnöke. 1924. brazíliai követ. 1925. ismét vezérk. főnök, 1926. tábornagyk lett.

***Bag nagyk.**, 3458 l. (1930).

***Bagdad**, Irak fővárosa, 300.000 l.

***Bagui** (ol.): bagno többesszáma), a. m. fürdő.

***Bahia**, Brazília egyik állama, 529.379 qkm. 4 millió l. Fővárosa Sao Salvador, 330.000 l.

***Bahrain-szigetek**, szigetcsoport a Perzsa-öbölben, 552 qkm, 120.000 arab és néger l. Fővárosa Manama, 25.000 l. Gyöngyhalászat. Angol birtok.

***Balla Aith Clath**, 1924 óta Dublin hivatalos neve.

***Baird I. John Lawrence**, *1874, sir, ang. politikus. 1925—31. Ausztrália főkormányzója, 1926. Stone-

haven of Ury néven bároságot kap. — 2. ***John L.**, ang. mérnök, *1889. Képtáviratozás, távolbálátás.

Baja tjt. 27.935 l. (1930).

Bajaszentistván nagyk., 1930. Baja tjt.-hoz csatoltatott.

Bajorország, német szabadállam, 7,379.000 l. (1925).

***Bakó** Gábor, *1871., a Rovartani állomás, majd a Növényvédelmi kutatóintézet igazgatója. A mezőgazdasági rovarkártévkökel foglalkozik.

Bakonycsernye nagyk., 2802 l. (1930).

***Bakonyi Kálmán**, *1859, kir. ítélőtáblai tanácselnök, ő volt Magyarország első gyermekbírója, nagy gyermekvédelmi munkásságot fejt ki.

***Bakonyszombathely** kisk., 1926. Magyarországhelyi hozzácsatoltatott, 1791 l. (1930).

***Baktalórántháza**, 1932. Nyírbakta és Ung Lórántháza egyesült B. néven, Szabolcs és Ung egyes vármegyék nyírbaktai j. 2449 l. (1930).

Bakty Ervin, író, 1926. Indiába ment, 1928. expedícióval Ny-Tibetbe (Ladák) és felkutatta Kőrösi Csoma Sándor nyomdokait. Művei: Az elme öt állapota; A világ tetején; India.

Baku, Azerbeidsán tanácsköztárs. fővárosa az Apseron-félszigeten, a Kaspi-tó főkikötővárosa, 452.800 l. Petroleumforrások (1930: 11 millió tonna), 854 km-es csővezeték Batumig.

***Balassa** László, *1889., a Charité poliklinika főorvosa, több a bp. elme- és idegkórtani klinika tanársegéde.

Balassagyarmat rtv., 11.551 l. (1930).

***Balata**, guttapercha-pótlék trópusi növények tejnedvéből.

Balatonalmádi nagyk., 1311 l. (1930).

Balatonfüred nagyk., 3149 l. (1930).

Balatonkenese nagyk., 2456 l. (1930).

Balatonkiliti nagyk., 3180 l. (1930).

Balatonlelle nagyk., 2147 l. (1930).

Balatonszárszó kisk., 1449 l. (1930).

***Balbo**, Italo, *1896, ol. politikus, hadügymin. aviaticus, számos repülőteljesítmény, *Napló*-jában megírta a fasizmus történetét.

***Balachas-tó**, sekélyvízű tó Kazaksztanban. 18.435 qkm. Az Ili folyó táplálja.

Baldwin, Stanley, ang. polit., 1929. a konzervatív ellenzék vezére lesz, majd MacDonalddal alakít kormányt. 1931. az államtanács lord-elnöke, miniszterelnök-helyettes.

Balfour, Arthur James, angol államférfi, megh. 1930.

***Ballila**, az olasz fasizmus katonai szervezete 6—12 éves gyermekek számára.

***Bálint** Nagy István (1893—1932), szegedi egyet. m. tanár a makói kózkórház főorvosa. Orvostörténeti munkákat írt.

Balkány nagyk., 6826 l. (1930).

Balla I. Antal, hírlapíró újabb művei: Az utolsó 100 év története (1931). A legújabb kor világtörténete (1932). — 2. ***Borisz**, *1903., regényíró (Niczky növendék stb.).

***Ballarát**, város az ausztráliai Victoria államban, 42.000 l. Nagy aranybányák.

***Ballerina** (el.), a. m. táncosnő. *Prima-B.*, az első táncosnő.

Balmazújváros nagyk., 14.894 l. (1930).

***Baló** Elemér, *1892, színész. Kiváló Ady-interpretátor.

***Balogh**né Hajos Teréz, *1884., írónő, polg. isk. tanárnő. Több természetrajzi tankönyv. A tornyos villa lakói (ifjúsági).

***Baltikum**, az egykori orosz kelettengeri tartományok összefoglaló neve.

Baltimore, város az Egyes. Áll.-ban, 804.874 l. (1930).

***Baltisport**, észt hadikikötő a Finn-öbölben, 1500 l.

***Bamberg**, bajor város a Regnitz folyó mellett. 54.000 l. Dóm (1004-ből), híres szoborművekkel XIII. sz.-ból.

***Bandola**, spanyol húros hangszer, hajlékony szarulemezével pengetik.

***Bangalore**, város az indiai Mysore államban. 306.000 l. (1930).

***Bang-féle betegség**, lázas megbetegedés, járványos elvetélesben szenvedő tehenek tejétől.

Bangkok, Sziám fővárosa, 931.000 l. (1930).

Bánhida nagyk., 9429 l. (1930).

***Bányk** Vilma, *1903., fitaszínésznő, Rod la Roque felesége.

***Bankzárlat**, a pénzbetétek visszafizetésének korlátozása, vagy bizonyos időre szóló felfüggesztése. Gazdasági nyugtalanság idején szokták elrendelni, nehogy a betevők tömegesen rohanják meg betéteikért a bankokat. (Nálunk 1931 júl. 17-től volt háromnapos B.)

***Banting**, Fred, amerikai orvos, *1891, az Inzulin felfedezője.

***Baranowicz**, lengyel város, vasúti csomópont. Minszktől DNY-ra, 28.000 l.

Bárany István, úszóbajnok, szül. éve helyesen 1907.

Bárany Sándor, országgy. képvis., megh. 1931.

Baranya vm. (Pécs nélkül), 249.997 l. (1930).

***Barany** Béla, *1882, jogtörténész, debreceni egyet. tanár.

***Barany** József, *1876., író és a Közp. Sajtó-váll. vezérigazgatója.

Barbados, brit-nyugatindiai sziget, 172.000 l. (1930).

Barcelona, spanyol város, 972.900 l. (1930).

***Barchés**, zsidó ünnepi sütemény.

***Barcs** nagyk., 1928. Drávapálfalva kisk. hozzácsatoltatott, 7585 l. (1930).

Bárdos Artúr, szingagató 1926—29. Berlinben működik, 1932. újra átveszi Bp.-en a Belvárosi Színházat.

Bárdos Remig, pannonhalmi főapát, megh. 1932 máj. 12.

***Barkhausen**, Heinrich *1881. német elektrotechnikus, az ultrarövid elektromos rezgések előállítója.

Barmen, porosz város, 1929 óta Elberfelddel egyesítve *Wuppertal* néven.

Barnaszenttermelés 1930. millió tonnában: Németország 146,0, Csehszlovákia 19,2, Magyarország 6,1, Jugoszlávia 4,9, Ausztria 3,0, Kanada 3,0. Világtermelés 195,2.

Barranquilla, kolumbiai kikötőváros, 140.000 l. (1928.)

Barret-Browning, Elisabeth, angol költőnő, l. : *Browning*.

***Barthel Max**, *1893, német szocialista költő.
Barthou, Jean Louis, francia politikus, 1930. hadügyminiszter.

Baryt, ásvány, l. : *Barit*.

Basch Imre, egészségügyi főtan., szífv. köz-kórlázi ig., megh. 1931 jan. 8.

Basel, svájci város, 148.000 l. A Nemzetközi Fizetések Bankjának székhelye.

***Baskiria**, autonóm szovjetköztársaság az Ural hegység D-i részén, 151.840 qkm, 2.665.850 l. Rézbányák, rézhutak, földművelés, állattenyésztés. Fővárosa Ufa.

***Bastia**, kikötőváros Korzika szigetén, 29.500 l.
 ***Baskunicsak-tó**, lefolyástalan sótó a Kaspi-mélyedésben. Sóttermelés (évi 350.000 t.).

Bata, Tomas, cseh cipőgyáros, repülőszerecsélteléség áldozata lett 1932 júl. 12.

Batavia, város Jáva szigetén, 437.000 l. (1930).

Batthyány Elemér gróf, megh. 1932 jan. 9.

Batthyány Tivadar gróf, megh. 1931 febr. 2.

Batthyány-Strattmann László herceg, megh. 1931 jan. 23.

Battonya nagyk., 12.718 l. (1930).

***Baum**, Vicki, német regényíró, *1898. Grand Hotel c. regényéből színdarab, majd film is készült.

***Bäumer**, Gertrud, *1873, írónő, politikus, a népm. némozgalom egyik vezető alakja.

Bazin, René, francia író, megh. 1932 júl. 20.

Béc, l. *Letenye*.

***Bechterev**, Vladimir (1857—1927), orosz ideg-búvár.

Beck Soma, pécsi egyet. tan., megh. 1930 ápr. 26.

Becker, Karl Heinrich, orientalista, v. német közk. min., megh. 1933 febr.

Bedár János, festő, megh. 1932 febr. 21.

***Bedő-rendszer**, Charles Bédoux amer. mérnök által kidolgozott munkabérfizetési rendszer mely a munkateljesítmény fokozását célozza.

***Beebe**, William, *1877, angol zoológus, az amerikai trópusi tengereken számos fontos kutatást végzett.

***Behaviourizmus** (ang. behaviour : viselkedés), C. Lloyd Morgan által alapított amerikai lélektani irány, mely szerint a pszich.-megismerést a külvilág ingereire való reflexekből (magatartás) kell megkonstruálni.

Beje, l. *Bejegyertyános*.

***Bejegyertyános**, kisk., 1928. Beje és Hegyhátgyertyános egyesült B. néven, Vas vm. sárvári j., 1142 l. (1930).

Békásmegyer nagyk. 8447 l. (1930).

***Beke** I. József, *1867, mérnök, hídtervező (Ferenc József híd, Erzsébet-híd). — 2. **Ödön**, nyelvész, *1883., főleg finn-ugor összehasonlító nyelvészettel és a cseremis nyelvvel foglalkozik.

***Békéffi** László, *1891., színműs., konferanszié, Sok kabarédarabot és színdarabot írt. 1931 óta az Anfrássy-úti színház tagja.

Békés nagyk., 28.907 l. (1930).

Békés vm., 330.656 l. (1930).

Békés-szaba rtv., 49.347 l. (1930).

***Bélák** Sándor *1886, farmakológus 1927. debreceni egyet. közegészségtan tanára

Belfast, Ulster fővárosa, 425.000 l. (1930).

Belgium, királyság, 8,092.000 l. (1930).

Belgium, királyság, 8,092.000 l. (1930). **Története.** 1927-ig koalíciós kormány irányította Belgium politikáját, ekkor azonban Van der Velde külügyminiszter lemondott és a szocialdemokraták kiváltak a koalícióból. Katolikus-liberális koalíciós kormány következett ezután, amelynek a legtöbb gondot a flamand kérdés, továbbá az általános gazdasági válság és a munkanélküliség okozták. Az 1933. évi községi választásokon a szocialdemokraták erősen előretörték, de az ezt követő országos választásokon, bár mandátumaik száma gyarapodott, ugyanannyi helyhez jutottak, mint a katolikus párt és így továbbra is Brocqueville katolikuspárti miniszterelnök katolikus-liberális kormánya maradt uralmon.

***Belle-Alliance**, vendéglő Waterloo mellett, erről nevezték el a franciák a waterlooi ütközetet.

***Bello Horizonte**, Minas Geraes brazíliai állam fővárosa, 108.800 l. (1929).

Beludzsisztán, fővárosa Quetta, 60.000 l. (1931).

Belvárd és Kisgyula kisk. egyesültek 1927. Belvárdgyula néven.

***Belvárdgyula** (Belvárd és Kisgyula 1927. egyesültek e néven), kisk. Baranya vm. pécsi j. 252 l. (1930).

***Benezurfalva**, Dolány kisk. új neve.

Bendzo, hangszer, lásd *Banjo*.

Benes, Eduard, csehszlovák külügyminiszter, 1927. a népszövetségi biztonsági bizottság elnöke. Tevékeny részt vett 1933-ban a kisantant szövetség létrejöttében.

***Benevento**, Jacinto, spanyol vígjátékról, *1876. 1922. Nobel-díj.

Beniczky Ödön, 1928. a Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolása ügyében a vizsgálóbíró előtt elmondott vallomását Az Újság című lapban közzétette. Ezért másfélévi fogházra ítélték. Kiszabadulása után, 1931 jan. 20. öngyilkos lett.

Bennett, Arnold, angol író, megh. 1931 márc. 27.

Béthy László, író és dramaturg, megh. 1931 máj. 7.

Berczelly Jenő, felsőházi tag, megh. 1932 júl. 8.

***Berda** József, *1902., költő. Egyedül, Öröm, Izgalmas szegénység.

Berény Henrik, hegedűművész és zeneszerző, megh. 1932 márc. 22.

Berettyóújfalú nagyk., 10.899 l. (1930).

Bergen, norvég város, 98.500 l. (1930).

***Bergius**, Friedrich, német vegyész, *1884, az ú. n. berginizálás feltalálója. 1931. Nobel-díj.

***Bergner**, Elisabeth, *1897, német színésznő és filmszínésznő. Nju, Flórenci hegedűs, Almódó száj stb.

***Berliner** Emil, amerikai mérnök (1851—1929), a grammofon feltalálója.

Bermuda-szigetek, 27.789 l. (1931), ebből 11.353. fehér.

Bern, Svájc fővárosa, 111.783 l. (1930). — **B.** kanton 688.774 l. (1930).

Bernáth I. *Auréli, *1896., festő és rajzoló Grafikai album, Berlin kiállítás. — 2. **Géza**, ny. államtörténész, megh. 1932 szept. 12.

Bernstein, Eduard, német szocialista politikus, megh. 1928.

***Berthelot**, Philippe, *1866, francia diplomata. **Beszenyszög** nagyk., 5569 l. (1930). **Besszarábia**, 2,865.506 l. (1930). ***Beteigeuze**, elsőrendű őríráscsillag az Orion csillagképben.

Bethlen l. **István gr.**, 1931 aug. 19. lemondott a miniszterelnökségről és különféle fontos külpolitikai missziókat végzett, így Olasz- és Németországban. 1933. megjel. és nagy feltűnést keltettek Beszédei és írásai, 2 kötet. — 2. **Márgit** grófnő, 1931 nov. az Egyes. Áll.-ba utazott, ahol előadásokat tartott. Hazatérve, cikkeiben és előadásokon számolt be útjáról.

Betten Gyula, *1879, szobrász.

***Beuthen**, felsőlészlel város, 97.300 l. (1930). A bányászat és kohászat központja.

Bezegh-Huszágh Miklós, a bp.-i államrendőrség főkapitány, 1932 márc. 5. lemondott.

Bhopal, angol-indiai állam, 26.634 qkm, 729.955 l. Fővárosa **Bh.**, 45.000 l.

***Bignio** Gyula, *1876, író, hajóskapitány, a szfv. Idegenforgalmi hivatal tisztviselője.

Bihar vm., 176.002 l. (1930).

Bihar and Orissa, angol-indiai tartomány, 215.378 qkm, 34 millió l. Érc- és szénbányák. Fővárosa **Patna**, 120.000 l.

Biharkeresztes nagyk., 4271 l. (1930).

Biharnagybajom nagyk., 4650 l. (1930).

***Bikács** kisk., 1930. Kistapé hozzacsatoltatott, 1385 l. (1930).

Birkenhead, Frederick (Edwin Smith), lord, 1928. visszavonult, 1930 megh.

Birma (Burma), angol-indiai tartomány, 14,667.000 l. (1931).

Birmingham, angol város, 1,002.000 l. (1931).

Biró Lajos, zoologus, megh. 1931 szept. 2.

***Biserta**, francia kikötő és flottatámpon Tuniszban, 21.000 l.

***Blitay** Gyula (1901—32), rádiószolgálatot teljesített a légiforg. szolgálatában. Endresszel együtt lezuhant 1932 máj. 21-én.

***Bjelala-Kaliva**, ipari központ a Don felső folyásánál, 43.000 l. Szénbányák.

***Blagovjeszenszk**, orosz város az Amur mellett, 61.000 l. Kikötő, malomipar.

Blasco y Ibanez, Vicente, spanyol író, megh. 1928.

Blasnek Hugó, tűzoltóőparancsnok, megh. 1931 máj. 12.

Blattner Géza, *1893, festőművész, a bábjáték újjáteremtője, színháza, iparművészeti műhelye van Párizsban (Arc en ciel Théâtre de marionettes).

Bochum, német gyárváros, 322.700 l. (1931).

***Bocsárlapújtó**, 1927. Karancsalja és Lapújtó egyesült **B.** néven, Nógrád és Hont egyes. vm. salgótarjáni j., 2135 l. (1930).

Bodenbach (Podmoky), 22.600 l. (1930).

***Bogdo-Óla** (Szent Hegy), hegység a közép-ázsiai Tiensanban, legmagasabb csúcsa 6940 m.

Bogotá, Colombia fővárosa, 235.400 l. (1928).

Bogyszló nagyk., Tolna vm. központi j., 2801 l. (1930). 1931-ig Pest vm.-hez tartozott.

***Bohumín**, cseh város, l. *Oderberg*.

Bolivia, 2,911.000 l. (1929. becslés). — 1928. **Bolivia és Paraguay között** a Chaco-terület

miatt háborús konfliktus tört ki, amelyet a Népszövetség elsimított, de a területi viszály 1932-ben újra háborús alakot öltött.

Bologna, olasz város, 248.000 l. (1931).

Bolyok kisk., 3503 l. (1930).

Bombay, Brit-India kikötővárosa, 1,158.000 l. (1931).

***Bona**, francia erődítés és kikötő Algériában, 42.000 l.

***Bonyhád** nagyk., 1928. Börzsöny hozzacsatoltatott, 6861 l. (1930).

Bónyi Adorján, író. Ujabban több színdarab: *Eicserélt ember* (Kamara Szính.), *Egy kis senki* (Belvárosi Szính.).

***Boom** (ang), a tőzsdei árfolyamok (többnyire mesterséges) fölverése és általában gazdasági fellendülés, főként Amerikában.

***Bonin-szigetek**, japán szigetecsoport Japán és a Marian-szigetek között, 69 qkm, 6000 l.

Boris III., bolgár cár, 1930 okt. 26. nőül vette *Giovanna* olasz kir. hercegnőt.

***Boro-Budur**, Buddha szentély Jáva szigetén, óriási templomok a Kr. u. 8—9. századból.

Boroviecs Szevtozár báró halálóási éve 1920.

***Boross** Elemér, *1903, modern drámaíró. Vakablak c. darabjával írt ismertté. Ujabb színművei: *Világérekord*, *Forgószél* stb.

Boroszló, német város, 617.000 l.

Borsod, Gömör és Kishont egyes. vm. (Miskolc nélküli), 296.721 l. (1930).

Borszék Károly, orvos, egyet. rk. tanár, megh. 1933 febr. 16.

***Boryslaw**, lengyel város Galiciában, 16.000 l. Petrólumforrások.

***Bosch**, Karl, német vegyész, *1874. Salétromgyártás a levegő nitrogénjéből. 1931. Nobel-díj.

Boston, az Egyes. Áll. kikötővárosa, 781.000 l. (1930).

Bót kisk., l. **Etyek*.

Botyka, l. **Botykapeterd*.

***Botykapeterd** (Botyka és Kispeterd egyesültek 1931. e néven), kisk. Baranya vm. szentlőrinci j., 659 l. (1930).

***Bourges**, francia város Cher départementban, 46.000 l. Világhírű katedrális; ágyúgyár.

***Böckh** Hugó (1874—1932) geológus, a Földtani Int. íj. Tud. művel. külföldön is ismertek. Az államkincstár erdélyi földtani kutatásainak vezetője volt, ekkor akadtak földgáz nyomára.

***Böhms** Rezső (1883—1933) cseh szenátor, a ker. szoc. párt főtitkára, majd elnöke, 1925 óta Pozsonyban, mint szen. a m. kisebbségek érdekében tevékenykedett.

Börzsöny, l. **Bonyhád*.

Brandenburg, l. porosz tartomány, 2,592.000 l. — 2. város, 64.500 l. (1931).

Brassó (Brasov), 56.200 l. (1930).

Braunschweig, német szabadállam, 501.900 l.

Brazília, délamerikai állam, 40,273.000 l. (1929). Az 1918. elnökké megválasztott *Rodrigues Alves* meghalt, mielőtt hivatalát elfoglalhatta volna. Utóda *Silva Pessoa* nagy közmunkákat kezdeményezett. Az 1922. elnökké lett *Silva Bernardes* ellen 1924-ben *Sao Pauló*ban katonai forradalom tört ki, de a kormány leverte. 1926-ban *Washington*

Louis Pereira de Sousa lett az elnök, akit az 1930-ban kitört forradalom megbuktatott. Getulio Vargas lett az ideiglenes elnök azzal a programmal, hogy a közállapotoknak diktatúrával való rendezése után 1933-ban tiszta választás útján visszaállítja a parlamenti rendszert. 1932. márc.-ban Rio Grande de Sul, Minas Geraes és Sao Paulo déli államokban forradalmi mozgalom indult meg, 1932 júl.-ban nyílt, fegyveres katonai zendülés lángolt föl. Azonban a központi kormány hadserege a forradalmat leverte.

*Brecht, Bertolt, német író, *1898. Három-garasos opera (John Gay (1685—1732) után), „Mahagonyy”.

Brém Lőrinc, prelátus-kanonok, megh. 1930 dec. 2.

Bréma, német állam, 338.800 l., Br., város, 304.500 l. (1930).

Brientano, Lujo, német egy. tan., megh. 1931.

Breszt-Litovszk (Brzesc nad Bugiem), lengyel város 29.500 l.

Breuer Szilárd, tűzoltóőfparancsnok, megh. 1931 nov. 2.

Briand, Aristide, francia politikus, megh. 1932 márc. 7.

Briens, Eugène, francia drámaíró, megh. 1932 dec. 6. Nizzában.

Brisbane, ausztráliai város, 313.200 l. (1930).

Brit-Columbia, Kanada tartománya, 694.200 l. (1931).

*Broadway (ang.) a. m. széles út (New Yorkban).

Brockdorff-Rantzau, Ulrich, halálzási éve 1928.

*Brod, jugoszláv város és erőd a Száva mellett, 10.800 l.

*Bród Miksa, orvos, *1861, szakirodalmi munkásság.

*Bródy Lili, *1906, író és újságíró. Regényei: A Mancsi, A felesége tartja el.

Bromberg (Bydgoszcz), lengyel város, 116.000 l.

*Bruckner, Ferdinand, *1891, álneve Theodor Tagger német drámaíróknak (Krankheit der Jugend c. drámáját Halálos ifjúság címen a Belvárosi Színház adta elő meghívott közönség előtt 1932 nov., de betiltották). Egyéb drámái: Verbrecher, Anghali Erzsébet (Vígshizn.), Athéni Timon, Die Marquise von O. stb.

*Brüning, Heinrich, *1885., német politikus (Centrum), a német Szakszervezeti Szövetség ügyv. igazg. 1921—30; 1931—33. birodalmi kancellár.

Brünn (Brno), 263.600 l. (1930).

Budafok rtv., 19.691 l. (1930).

Budakeszi nagyk., 6099 l. (1930).

Budaörs nagyk., 9006 l. (1930).

Budapest

	A népesség száma		
	1910	1920	1930
	880.371	928.996	1,006.184
	Épületek száma		
	1910	1920	1930
Lakóház	16.431	17.625	23.142
Egyéb	1.604	2.395	2.726
	18.035	20.020	25.868

Kerületek népessége

	1910	1920	1930
I. ker.	71.501	96.609	115.949
II. „	41.429	48.705	52.047
III. „	49.412	51.164	60.465
IV. „	25.268	28.806	25.172
V. „	63.700	72.149	78.039
VI. „	156.284	180.361	174.040
VII. „	181.863	176.321	186.647
VIII. „	151.845	145.408	141.119
IX. „	88.035	91.128	99.617
X. „	51.034	58.845	73.039
Jobbpart	162.342	196.478	228.461
Balpart	718.029	732.518	777.723

Hitelekezetek (1930): Róm. kat. 611.220 (60-7%), ref. 121.802 (12-1%), ág. ev. 49.984 (5%), gör. kat. 10.557 (1-1%), gör. kel. 4.088, unit. 2511, izr. 204.371 (20-3%), egyéb 1631.

Anyanyelv (1930): Magyar 948.950 (94-3%), német 38.460 (3-8%), tót 7764, a többi román rutén, horvát, szerb stb.

Műveltségi állapot (1930): ír, olvas 914.868 (91%), csak olvas 3496, analfabéta 87.825 (8-7%).

Házasságkötések száma

1910:	8.275	(ezer lakóra	9-5)
1920:	11.677	(„ „	12-2)
1930:	10.782	(„ „	10-9)

Élveszültek száma

1910:	22.206	(ezer lakóra	25-5)
1920:	21.068	(„ „	22-4)
1930:	16.728	(„ „	16-7)

Halandóság

1910:	16.129	(ezer lakóra	18-5)
1920:	22.053	(„ „	23-5)
1930:	18.292	(„ „	15-3)

Budatétény, nagyk., 2546 l. (1930).

Buday Dezső, mérnök, országgyűl. képvis., megh. 1932 jan. 8.

Buenos Aires, Argentína fővárosa, 2,153.000 l. (1930).

Buffalo, város az Egy. Áll.-ban, 573.000 l. (1930).

*Buisson, Ferd. Ed., *1841., ped. és pol., a francia pacifisták vezére, az Emberi Jogok Ligájának elnöke. 1927. Nobel-békedíj.

Buitenzorg, jávai város, 61.000 l.

Bukarest (Bucuresti), Románia fővárosa, 631.000 l. (1930).

Bulgária, királyság, 6,006.000 l. (1931). Politikáját erősen befolyásolta a gazdasági válság és macedon kérdés. Liapcev kormány után a Malinov-kormány következett, amely 1931. lemondott és Musanov lett a miniszterelnök. 1932-ben az agrárpárt kivált a koalícióból és újra Malinov-kormány következett. 1933-ban amnesztatörvényt szavaztak meg, amely lehetővé tette az 1924-ben puccsal eltávolított Sztabuliszki kormány emigrációban élt tagjainak visszatérését.

Burgonyatermés 1930. millió métermázsában : Oroszország 478.5 (1929), Németország 471.0, Lengyelország 374.5, Franciaország 134.3, Egyes. Áll. 93.3, Csehszlovákia 89.5, Anglia és Írország 60.3, Spanyolország 41.9, Magyarország 18.4.

***Burjat-Mongolia**, autonóm szovjetköztársaság Kelet-Szibériában, 376.391 qkm, 524.000 l., 44% burját, 53% orosz. Vadászati, halászat. Fővárosa Verhne-Udinsk, 29.000 l.

Burma, indiai tartomány, l. *Birma*.
Burmester, Willy, német hegédűvirtuóz, megh. 1938 jan.

***Eis Fekete László**, *1895., író, hírlapíró, színdarabjával ért el sikereket. (Feriike mint vendég. A méltóságos asesszony traíkjá, Diktátor stb.).

Buzatermés 1930. millió métermázsában : Oroszország 295.0, Egyes. Áll. 235.0, Kanada 108.2, Brit-India 106.4, Franciaország és gyarm. 75.0, Argentína 64.2, Ausztrália 58.0, Olaszország 57.1, Spanyolország 39.7, Németország 37.8, Románia 35.6, Magyarország 23.0, Lengyelország 22.4, Jugoszlávia 21.8.
Büdszentimhály nagyk., 8639 l. (1930).

Byrd, Richard Evelyn, amer. sarkkutató, 1929. nov. 29. Átrepült a Déli sark felett.

C

Cagliari, Sardinia sziget fővárosa, 101.800 l. (1931).

Caïne, Thomas Henry, Sir Hall, angol regényíró, megh. 1931 szept. 1.

Calgary, kanadai város, 83.300 l. (1931).

California, l. *Kalifornia*.

Callao, perui kikötőváros, 77.000 l.
***Calmette**, Alb. Leon Charles, francia bakteriológus, *1863. C.-eljárás: csecsemők védooltása tuberkulózis ellen.

Cambridge, angol város, 66.800 l.

***Campanas**, braziliai kikötőváros Sao Paulo államban, 116.000 l. Kávéültetvények.

***Campos**, braziliai város Rio de Janeiro államban, 175.000 l. Cukorkereskedelem.

Canberra, Ausztrália épülő fővárosa, 6400 l.

Candia (Heraklion, gör. Iraklion), kikötőváros Kréta szigetén, 33.000 l.

Cannes, francia város, 42.500 l.

Caracas, Venezuela fővárosa, 135.000 l.

Carleín (most Sztalingrad), orosz város, 148.000 l. (1926).

***Carles** (lat.) a m. fogsú, csontszú.

Carlisle, angol város, 57.000 l. (1931).

***Carnallit**, l. *Karnallit*.

***Carta del lavoro** (ol.), a fasizmus munkajogi alaptörvénye.

Casablanca, kikötőváros francia Marokkóban, 161.000 l. (1931).

Catania, olasz város, 226.800 l. (1931).

***Catch-as-catch-can** (ang.): fogd, ahol éred), szabad birkózás, amelyben a görög-római birkózással ellentétben, mindenféle fogás meg van engedve.

***Catchup** (ang.), paradicsomból készült fűszeres mártás.

Cattaro, dalmáciai hadikikötő, szerb neve *Kotor*.

***Cattleya**, trópusi fákön tenyésző orchidea.

Cawnpore, északindiai város, 243.700 l. (1931).
Cegléd rtv., 37.413 l. (1930).

Celebes sziget, 4,226.000 l. (1930).

Celldömök nagyk., 6.100 l. (1930).

***Cephalopoda**, fejlábak, puhatestű tengeri állatok (tintahal).

***Cerutti**, Vittorio, *1887., diplomata, Paulay Erzsi színész nő férje. Olasz követ Bécsben, Buenos-Ayresben, Budapestén Moszkvában és 1933. Németországban.

Ceylon sziget, 5,312.000 l. (1931).

***Chaiber-hágó**, fontos közlekedési út Afganisztán és India között, 40 km hosszú, 2065 m magas. Megerősített szűk völgy. A szittyák, tatárok, turáni fajok útja.

Chamberlain, Joseph Austen, angol miniszter. 1925. Nobel-békedíj. 3

***Chanuka**, 8 napos izr. ünnep dec. hónapban.

Charkov, orosz város, l. **Kharkov*.

***Chardonne**, Jacques, *1884., francia író. 1932. Claire c. regényével elnyerte a francia akadémia irodalmi nagydíját.

Chattanooga, város az Egyes. Áll.-ban, 119.800 l. (1930).

Chemnitz, német város, 360.000 l.

Chernelháza, l. **Chernelháza*.

***Chernelháza** Damonya kisk., 1926. Chernelháza és Damonya egyesültek Ch. néven, Sopron vm. csepregi j. 449 l. (1930).

***Cherry Brandy** (ang.) a m. cseresznyepálinka.

Cherson, ukrán város, 58.800 l. (1926).

Chicago, város az Egyes. Áll.-ban, 3,376.000 l. (1930).

Chile, délamerikai állam, 4,287.000 l. (1930).

***Chingan**, 2500 m magas határhegység Mandzsúria és Mongolia között.

Chios, görög sziget, 75.600 l. (1928).

Chorin Ferenc, íj., a Saigotárján közbányára rt. vezérigazgatója, 1933-ban a Gyosz elnöke lett.

Chorin Géza, hírlapíró, zeneszerző, megh. 1933 ápr. 3.

Chován Kálmán, zenepedagógus, megh. 1923.

Christchurch, város Uj-Zéland szigetén, 127.000 l. (1931).

***Chymus** (gör.), a gyomorban megemésztett ételpép.

Cibakháza nagyk., 5859 l. (1930).

Cienfuegos, kikötőváros Kuba szigetén, 39.900 l. (1930).

***Cil**, az angol *cost*, *insurance*, *freight* szavak kezdőbetűi, azt jelenti, hogy az eladó tartozik viselni az összes szállítási költségeket, beleértve a tengeri biztosítást is, egészen a rendeltetési helyig: pl. cf Hamburg.

Cigánd nagyk., 4725 l. (1930).

***Ci-nan**, a kínai Santung tartomány fővárosa a Hoangho mellett, 266.800 l. Amerikai egyetem, textilipar.

Cincinnati, város az Egyes. Áll.-ban, 451.000 l. (1930).

***Cing-Tau**, kínai kikötőváros a Kiau-csu öbölben 47.000 l. Selyem- és szalmafonás. A német bérelt terület fővárosa volt, 1914. a japánok elfoglalták.

Cinkota nagyk., 8449 l. (1930).

***Citta del Vaticano** (Vatikánváros), a római Szentszék és Olaszország között 1929 jún. 7. létrejött megállapodás alapján meghatározott terület, amelyen a pápa felségjogokat gyakorol. Területe 44 hektár, 639 l.

Clermont-Ferrand, francia város, 103.000 l. (1931).

Cleveland, város az Egyes. Áll.-ban, 1,195.000 l. (1930., külvárosokkal együtt).

***Clanthus**, ausztráliai félcserje, élénkzöld virágaiért kedvelt szobanövény.

***Cobaea**, trópusi Amerikából származó kúszónövény, harangalakú lila virágokkal, erkélyeken ültetik.

***Cobbler**, szeszesital-keverék (bor, gyümölcs, jég stb.).

***Cochenille**, a bibortetűből nyert piros festék.

Cochinchina, Francia-Indokína déli része, 65.000 qkm, 4,392.000 l. (1929).

***Cocain**, az ópium alkotórésze, gyógyszer köhögés ellen.

Colombia, délamerikai közt. 7,851.000 l. (1928).

Columbus, város az Egyes. Áll.-ban, 290.000 l. (1930).

***Compton**, Arthur, *1892, amerikai fizikus. 1927 Nobel-díj.

Conan Doyle, I. Doyle.

Concepcion, város Chileben, a Bio-Bio folyó mellett, 70.600 l.

Concha Győző, ny. egyet. tanár, megh. 1933. ápr. 11.

Coney Island, sziget és tengeri fürdő New York közelében.

Constanza, 58.200 l. (1930).

Coolidge, I. Calvin, az Egyes. Áll. elnöke 1929-ig. Megh. 1933. jan. — 2. **William David**, *1873, amerikai fizikus (C.-lámpa, „halálsugarak“).

***Corbuser**, Le, (Charles Edouard Jeanneret), *1887, svájci építész, a modern stílus egyik megteremtője.

Cordoba, 1. spanyol város, 84.500 l. (1930). — 2. argentinai város, 253.000 l. (1930).

***Corvin-lánc** (koszorú és díszjelvény) magyar kitüntetés a tudomány, irodalom és művészet kiváló képviselői részére. Alap. 1929.

***Couvade**, férfigyermegek. Egyes népeknél (baszkok, indiánok stb.) az apát ápolják úgy, mint a gyermekgyas anyát.

Coverty, angol város, 167.000 l. (1931).

***Coxtown**, munkanélküliek városa, Pittsburg határában. Alapította James Cox. Sajtóvaluta.

***Crack** (ang.) a. m. sportnagyság; a legjobb versenyló.

***Cracking** (ang.), a nehéz olajok átalakítása könnyű olajokká 450°-ra hevítés és desztillálás útján.

Craiova, 63.000 l. (1930).

***Crawl** (ang.), a. m. kúszóúszás, a leggyorsabb úszási mód.

Croydon, angol város, 233.000 l. (1931).

Csabaesüd, nagyk., 1839 l. (1930).

***Csád-tó**, édesvízű tó Észak-Afrikában, Szudánban, 50.000 km².

Csák Károly, orsz. gyűl. képvis., megh. 1932. ápr. 24.

Csanád, Arad és Torontál egyes. vm., 174.318 l. (1930).

Csanádapáca nagyk., 4648 l. (1930).

Csanádpalota nagyk., 5883 l. (1930).

***Csang-co-lin** (1873–1928), mandzsuriail hadvezér.

***Csang-kal-sek**, *1888, kínai tábornok, a Kuomintang-kormány feje Nankingban. 1928. megverte a közp. kormány ellen hadat viselt Csang-co-lin mandzsuriail kormányzót és a kínai köztárs. elnöke lett. 1931. ismét mandzsuriail és japán csapatok ellen háboruszkodik, ami még 1932–33-ban is tart.

***Csang-sa**, a délkínai Hunan tartomány fővárosa, a Hsziang folyó mellett, 606.900 l. (1929). Egyetem. Vegyipar.

Csánki Dezső, történetíró, az Orsz. Levéltár főig. megh. 1933. ápr. 30.

Csány nagyk., 4505 l. (1930).

Csanytelek nagyk., 4670 l. (1930).

Csatlós Kálmán, író, 1931. aug. 24. a Nemzeti Színház főrendezője lett.

Csecesmőhálózás 1930. 100 élve szülöttre esik egy évesnél fiatalabb elhalt csecesmő: Magyarország 16, Ausztria 11, Németország 8, Franciaország 7, Anglia 6, Svédország 5.

Csehszlovákia, köztársaság, 14.726.000 l. (1930). **Története.** Az 1929. választásokon a baloldali pártok erősödtek meg és Údrzal alakított koalíciós kormányt, amelyben résztvettek a csehszlovák és német agráriusok, a nemzeti demokráta, a csehszlovák nemzeti szocialisták, a csehszlovák és német szociáldemokráta. 1932. aug. az agráriusok a szociális törvények megszavazása ellenében kedvezményeket követeltek a mezőgazdaság számára, okt. válság keletkezett Trappl pénzügyminiszter adójavaslatai körül, végül Údrzal egészségügyi állapotára való hivatkozással lemondott és Malypetr agrárius alakított kormányt az eddig is koalícióban volt pártokból.

***Cse-kiang**, kínai tartomány a Jang-ce-kiang folyóktól délre, 94.459 qkm, 24 millió l. Selyemhernyőtenyésztés, teailtetvények. Fővárosa Hang-csu.

Csekő Gábor, nagyrépost, megh. 1930. jún. 10.

Csekones Endre gróf, megh. 1929. febr. 21.

***Cselegörsöny**, Rácögörsöny kisk. új neve.

***Cseljabinszk**, orosz város a déli Ural keleti oldalán, 62.200 l. Traktorgyár, barnaszételep.

***Cseljuszkin-fok**, a Taimyr-félszigeten, Ázsia legészakibb pontja, 77° 34' E.

Csemulpo, kikötőváros Koreában, 54.000 l.

***Csenger**, 1932. Komlódtótfalu hozzácsatoltatott, 4941 l. (1930).

Csepef nagyk., 22.901 l. (1930).

Cserna Andor, hírlapíró, megh. 1933. márc. 26.

Csernovice (Cernauti), Bukovina fővárosa. 111.000 l. (1930).

Csicszerin, Georgij Vasziljevics, orosz külügyl népbiztos, 1930. lemondott.

***Csi-fu** (Chefoo), kínai kikötőváros a Csilii-öbölben, 91.500 l. Gyapot- és szénkivitel.

***Csikéria** nagyk., Felsőcsikéria új neve.

Csi-li (Pe-csi-li, Chile), északkínai tartomány Mongolia és a Csi-li öböl között, 88.900.000 l. (1926). Vas- és szénbányák. Fővárosa Peiping.

Csing-tau, helyesen ***Cing-tau**, l. ott.

***Csing-tu-fu** (Chingtoo), a nyugatkínai Szecsuan tartomány fővárosa, a Minho folyó mellett, 890.700 l. Fém-, textil- és selyemipar.

Csoinok nagyk., 2955 l. (1930).

***Csomolungma**, a Mount Everest (l. ott) tibeti neve.

Csongrád rtv., 26.046 l. (1930).

Csongrád vm. (Szeged és Hódmezővásárhely nélkül) 148.529 l. (1930).

Csontos Imre, orsz. gyűl. képvis., megh. 1931 ápr. 1.

Csorba Géza, szobrász. Művei: Ady Endre, Pethes Imre síremléke, Kőrösi Csoma Sándor szobra (japán csász. múzeum, Tokió).

Csorvás nagyk., 6869 l. (1930).

Csót nagyk., 1336 l. (1930).

Csőgedy Gyula, c. kanonok, megh. 1929 jan. 5.

***Csősugarak**, légritkított csövekben történő elektromos kislülésnél keletkeznek, ellentétes irányúak, mint a katód sugarak, mp.-ként 100—1000 km gyorsaságú, pozitív töltésű protonokból állanak. Azonosak a rádióaktív anyagok alfa-sugaraival.

***Csukcsok**, rénszarvastenyésztő mongol nomádok Északkelet-Szibériában.

***Csung-king**, kínai város a Jang-ce-kiang mellett, 635.000 l. (1929). Vasipar.

Cszuzima, japán sziget, helyesen: *Cuzima*.

Cuba sziget, 3.638.000 l. (1930).

Cnkortermelés 1929—30. ezer tonnában: *Répacukor*: Németország. 2542, Oroszország. 1900, Csehszlovákia 1140, Franciaország. 1085, Egyes. Áll. 1076, Lengyelország. 785, Magyarország. 234. Világ: 11.807.

Nádcukor: Brit-India 3178, Cuba 3122, Jáva 3021, Japán 919, Brazília 900, Hawai 850, Portorico 700. Világ: 17.225.

***Culebra**, vízválasztó hegység az Atlanti és Csendes-óceán között a Panama-szorozon. A Panama-csatorna átszeli.

Cuno, Wilhelm, német kancellár, megh. 1933.

***Cunow**, Heinrich, *1862., német szociológus és politikus, egyetemi tanár. Szerkesztője volt a *Vorwärts*nek és a *Neue Zeiten*ak.

Curaçao sziget, 76.000 l. (1930).

***Curitiba**, Paraná brazíliai állam fővárosa, 100.135 l. (1930).

***Curlius**, Julius, *1877., német néppárti pol., 1926—29. gazdasági min. 1929. belügymin. 1932. a Brüning-kormányval együtt távozott. C. kötötte meg 1930. a hágal reparációs egyezményt.

Cyprus sziget, 847.900 l. (1931).

Czebe Gyula, görög filológus, megh. 1930 júl. 14.

Czernin, Ottokar gróf, megh. 1932 ápr. 4.

Czetochowa, lengyel város, 117.700 l. (1931).

Czóbel Béla festőművész. 1932. Színyei-díj.

D

Dalren, kikötőváros Kínában, 262.000 l.

Dakar, kikötőváros francia Nyugat-Afrikában, 53.900 l. (1931).

***Daladier**, Edouard, *1884, fr. politikus, 1919. képvis. lesz radikális szoc. programmal. 1924. az Herriot-korm. gyarmatügyi, 1925. a Painlevé-korm. hadügyminisztere. 1929. a La République szerkesztője. 1930. a Chautemp-korm. közmunkaügyi minisztere, 1932. ismét az Herriot-korm.-ban, majd a Paul-Boncour-korm.-ban vállalt tárcát. 1933 jan. maga alakít kormányt.

Dallas, város az Egyes. Áll.-ban, 260.400 l. (1930).

Dalmácia, jugoszláv tartomány (Banovina Primorska), 882.900 l. (1931).

***Daman** (port.: Damao), portugál birtok Elő-India nyugati partján, 48.000 l.

Damaszkusz, város Szíriában, 193.900 l. (1929).

Damonya, l. **Chernelháza*damonya.

Dánia, királyság, 3.550.600 l. (1930), Far Őr szigetek 24.200 l. (1930), Island 108.600 l. (1930) Grönland 16.600 l. (1930).

Dános Árpád, újabb művei: Magyarország 1930. La Hongrie dans la crise mondiale 1932. Örök szomszások (elbeszélések).

Danzig, szabad kikötőváros, 235.000 l. (1929).

— **D. szabad** állam, 407.500 l. (1929).

***Daqué**, Edgar, *1878. német paleontológus és természetbölcsész,

Darányi Gyula, 1931 óta a bpesti egyetemen a közegészségtan ny. r. tanára.

Darányi Ignác földműv. miniszter szobrát 1931 máj. 15. leplezték le a Mezőgazdasági Múzeum előtt.

Dárday Sándor, jogtudós, az áll. számvénvőszék ny. előke, megh. 1933 febr. 8.

***Darfur**, steppe-vidék K-Szudánban. Termékeny völgyek, réz- és vasbányák. Fővárosa El-Faser.

Darmstadt, német város, 90.300 l. (1931).

***Darwin**, É-Ausztrália fővárosa és fő kikötője.

***Davis** Cup, az amerikai D. F. Davis alapította nemzetközi tennis-vándordíj (serleg).

Debrecen tjt., 117.275 l. (1930).

***D-bankok**, D betűvel kezdődő 4 német nagybanc: 1. *Darmstädter u. Nationalbank* (Danatbank, alap. 1853; 2. *Deutsche Bank*, alap. 1870; 3. *Disconto-Gesellschaft*, alap. 1851; 4. *Dresdner Bank*, alap. 1872.

***Deák** Ferenc *1898., jogi fró, 1929. a newyorki Columbia egyetem tanára. A Népszövetség 11. és 12. ülésén a magyar delegáció tagja. Számos jogi művet írt angol nyelven, ezek között 1931. az optáns-ügyről.

Dees nagyk., 4809 l. (1930).

***Defláció** (lat.), a pénzérték emelése a fizetési eszközök korlátozásával (papírpénz bevonása stb.). Feltétele az állami bevételek emelése. Következménye a bércszállítás, árcsökkenés.

***Dekhan**, Elő-India háromszögletű felszigete.

***Dekort**, levonás a számla összegéből azonnali fizetésnél vagy hiány esetén.

Dél-Dakota, az Egyes. Áll. egyik állama, 692.800 l. (1930).

Deledda, Grazia, olasz írónő, 1927. Nobel-díj.

Delft, város Hollandiában, 50.600 l. (1930).

Delhí, Brit-India fővárosa, 365.800 l. (1931).

***Dél-Rhodesia**, angol gyarmat Dél-Afrikában, 386.000 qkm, 1.108.900 l. (1931). Kávé, gabona, réz, ólom. Fővárosa Salisbury.

***Deltafém**, 60% réz, 38% cink, 2% vas, arany-zsúfú, önthető és kovácsolható, a tengervíz nem támadja meg.

***Deneb**, másodrendű csillag a Hattyú csillagképben.

Denver, város az Egyes. Áll.-ban, 287.800 l. (1930).

***Derbent**, Daghestan kikötővárosa a Kaspi-tavon, 23.000 l. Halászat. Az ókorban a „Vaskapu”, amelyen át Ázsia népei Európa felé vonultak.

***Derékí** Antal (1849—1932), színes és író. Főleg színdarabok, színésztört. munkák.

Déry I. Béla, festő, a Nemzeti Szalon igazg., megh. 1932 dec. 14. — 2. ***Tibor**, *1894, költő. Ló, búza, ember, Énekelnek és meghalnak.

Des Moines, város az Egyes. Áll.-ban, 142.500 l. (1930).

***D'Estournelles de Constant**, Paul Henri Benj., *1852., francia politikus, 1909. Nobel-békedíj.

Déaványa nagyk., 14.655 l. (1930).

Dézi Lajos, szegedi egyet. tanár., megh. 1932 szept. 17.

***Diamond Harbour**, Kalkutta tengeri kikötője a Hugli folyó mellett, a várostól 65 km-nyire.

Djarkbek (Djarbekir), török város, 30.700 l. (1927).

***Diatonikus** (gör.), 12 oktávából (7 egész-, 2 féligang) álló hangrendszer.

Dietrich, Marlene, *1902, német filmszínésznő, Nagysikerű filmjei: A két angyal, Marokkó, Shanghai express, A szőke Vénusz.

Dijon, francia város, 90.800 l. (1931).

Diósgyőr nagyk., 20.854 l. (1930).

Dlósy Béla, a Zeneműv. Főiskola tanára, megh. 1930 ápr. 19.

Divald Kornél, műv. tört. író, megh. 1931 márc. 25.

***Djibouti**, l. *Dsibuti*.

***Djokjakarta**, város Jáva szigetén, holland birtok 107.600 l. Kávé- és cukornádültetvények, l. *Dsokásakarta*.

***Dnyepetrovcszk** (ezelőtt Jekaterinoszlav), ukrán város a Dnyeper jobbpartján, 233.000 l. (1926). A dél orosz fémpárt központja.

***Dnyeprosztroj**, a világ legnagyobb vízierőműve a Dnyeper sellőinél, 1932 máj. készült el. Aluminium-, elektroacél-gyártás.

Boboz nagyk., 6469 l. (1930).

Dollein, Franz, német zoológus, megh. 1924.

Dohánytermelés 1000 métermázsában: Egyes. Áll. 6861 (1931), Brit-India 6120 (1930), Oroszország 1800 (1931), Holl. India 907 (1930), Brazília 1100 (1930), Görögország 704 (1931), Törökország 351 (1930), Magyarország 298 (1930) stb. Világtermés 1929/30. kb. 23 millió métermázsá.

Dolány, kisk., új neve Benczurfalva.

Doleschall Alfréd, egyet. tan., megh. 1932. febr. 21.

***Dollfus**, Engelbert, *1892, osztrák politikus, az osztrák parasztszövetség titkára, 1927. az alóausztriai mezőgazdasági kamara igazgatója. Előharcosa az osztrák agrármozgalomnak. 1931. földművelésügyi miniszter, 1932. a Buresch-kormány lemondása után kancellár és külügyminiszter. 1933 máj.-ban nagy erővel lépett föl a nemzeti szocialisták és az Anschluss ellen, egyben pedig a szoc. dem. védőcsapatot feloszlatta.

Dombegyház nagyk., 4953 l. (1930).

Dombárd nagyk., 6062 l. (1930).

***Dombrova** (Dabrowa Gornicza), lengyel ipari város K-Sziléziában, 42.000 l.

Doncaster, angol város, 63.300 l. (1931).

***Dopsch**, Alfons, *1868, osztrák történész, bécsi egyet. tanár (Wirtsch. u. soziale Grundl. d. europ. Kulturentwicklung).

***Dorgelés**, Roland, *1886, orvos, író. Háborús regényei: Fakeresztek, Le reveil des morts.

***Dormándi** László, *1893, író, könyvkiadó-váll. igazgató. Novellák, regények.

***Dornier**, Claude *1884, német repülőgépszertesz, 1929. a Do X óriás-repülőgépet építtető-**Dorog** nagyk., 5863 l. (1930).

Dorpat (Tartu), észk város, 70.000 l. (1931).

Dorimund, német város, 525.800 l. (1931).

***Dos Passos**, John, *1891, a modern amerikai irod. egyik vezető alakja. A nagyváros c. újszerű regényében New York dinamikus életét írta meg.

***Dossena**, Alceo, *1881, olasz szobrász, utóéretetlen tökéletességű utánzatokat készített, különösen középkori falfaragásokról.

***Doumer**, Paul (1857—1932), francia államférfi, Indochina kormányzója, 1924. a szenátus elnöke, 1931-től haláláig köztárs. elnök. Merénylet áldozata lett 1932 júl. 7.

Doumergue, Gaston, francia államférfi, 1924—1931. köztárs. elnök.

Doyle, Sir Arthur Conan, angol író, megh. 1930 júl. 7.

Döblin, Alfred, német író. Újabb műve: Berlin-Alexanderplatz (1932).

Dömsöd nagyk., 5018 l. (1930).

***Dörre** Tivadar (1858—1933), festő és grafikus. A Képzőműv. Főiskola tanára.

Drágszélszállás nagyk., új neve Drágszél.

Drávpálfalva, l. **Buras*.

Drégely Gábor, színműíró, újabb darabjai: A védtelen nő, Valaminek történnie kell.

Dréhr Imre, politikus, 1931. Veszprém képviselője egys. p. programmal. Vass József halála után a népi. minisztérium megszüntetésére vezető botránykör középpontjába jut, ennek során az egys. pártból kilép.

***Dreiser, Theodore.** Amerikai tragédia c. nagy regényével lett világhírű. Az 1930-as Nobel-díj jelöltje volt. Egyéb ismert művei: *The Titan*, *The Genius*.

Drezda, Szászország fővárosa, 625.000 l. (1931).

***Drina** (Drinska Banovina), jugoszláviai tartomány Boszniában, 29.577 km², 1,693.800 l. (1931). Fővárosa Szarajevó.

Drinápoly (Edirne), török város, 34.700 l.

***DRP,** Deutsches Reichs-Patent kezdőbetűi, a. m. német birod. szabadalom.

***Drude,** Oskar (1852—1933), német botanikus, drezdai műgyógy. tan. és az ottani botanikus kert ig. Számos botanikai kézikönyv. 1896 óta A. Englerrel szerk. *Die Vegetation d. Erde* c. művet.

Dsaipur (Jaipur), a hasonnevű brit-indiai állam fővárosa, 120.000 l. Textilipar.

***Dsamu és Kasmír,** l. *Jammu and Cashmere*.

***Dsebel** (arab), a. m. hegy, hegység.

***Dzibuti** (Djibouti), francia Somali gyarmat fővárosa, 9400 l. (1928). Az Addisz-Abebabá vezető vasút kiindulópontja. Kábel- és szikratávíró-állomás.

Dublin, hiv. neve 1924 óta *Baia Atha Cliath*.

Dudits Andor, festő, 1925—30. festi meg az Orsz. Főlevéltár freskóit.

***Duero** (port. Douro), folyó a Pyrenaeus fél-szigeten, részben határfolyó Spanyolorsz. és Portugália között, az Atlanti-óceánba torkollik, 781 km hosszú. Oportóig tengeri hajók is fölmennek rajta.

***Duisberg,** Karl, *1861, német vegyész. Anilin-festékek, gyógyszerkémia.

Duisburg, német város, Hambornnal egyesült, 441.160 l. (1930).

***Dum-pálma,** egyiptomi legyezőpálma elágazó tőrzessel. Gyümölcse táplálék.

Dunaharaszti nagyk., 8040 l. (1930).

Dunakeszi nagyk., 6053 l. (1930).

Dunapataj nagyk., 5967 l. (1930).

Dunavecse nagyk., 4743 l. (1930).

Dundee, skót város, 175.600 l. (1931).

Durban, délafrikai város, 86.200 l. (1931).

***Duun,** Olaf, *1876., norvég regényíró. 1926.

Nobel-díj.

Düsseldorf, német város, 476.300 l. (1931).

***Dybuk,** keleti zsidó mondák alakja, szellem formájában embereket száll meg. (An-Ski színműve.)

E

***Eastman, George** (1854—1932), a Rollifin és a Kodak-rendszer feltalálója. 1925-ig 58 milliónál többet adott ped. célokra, főleg a rochesteri egységnek az orvostud. és zene előmozdítására.

Eberlein, Gustav, német szobrász, megh. 1926.

Eckener, Hugo, német léghajós, a „Zeppelin”-nel 1931. az északi Sarkvidékre repült, 1931 márc. Budapestet látogatta meg. 1932. rendszere utas- és postaszállítás Dél-Amerikába.

Ecséd nagyk., 4307 l. (1930).

Édes Antal, országgyűl. képvis., megh. 1932 aug. 6.

Édessa, mai nevén Urfa, török város Mezopotámiában, 50.000 l.

Edinburgh, Skócia fővárosa, 439.000 l. (1931).

Edison, Alva Thomas, amerikai feltaláló, megh. 1931 okt. 18.

***Edmonton,** Alberta kanadai tartomány fővárosa, 79.000 l. (1931).

***Eeden,** Frederik van, *1860, holland költő és regényíró.

***Eesti,** az Észk köztársaság észk. neve.

Edger rtv., 30.424 l. (1930).

Eggek nagyk., 7038 l. (1930).

Egyesült Államok, lakossága 122,775.000 (1930).

Ebből fehér 108, néger 12, egyéb (kínai, japán, indiai stb.) 2 millió.

Egyesült Államok. A gazdasági föllendülés esztendeje volt az Egyesült Államok részére 1929, amely után azonban rohamosan hanyatlott a gazdasági helyzet. A gazdasági válság és folyton növekedő munkanélküliség kérdése lett az Egyesült Államok bel- és külpolitikájának tengelye és ennek szempontjai irányították abban a törekvésében, hogy eredményes megoldást találjon a leszerelés

kérdésében. Kifejezést nyert ez az 1930 áprilisban létrejött londoni flotta-egyezményben, amely az Egyesült Államok, Anglia és Japán között meg. 1931 májusában adta ki Hoover elnök a jelszót, hogy leszerelés nélkül nincs remény a világ bajainak orvoslására. Az a föltételezés, hogy az Egyesült Államok gazdasági helyzete szorosan összefügg Európáé anyagi helyzetével és hogy ebben döntő szerepe van a kölcsönös bizalomnak, arra indította Hovert, hogy felfesse tervét, amelynek lényege az volt, hogy az Egyesült Államok a neki járó háborús adósságok számára egy évi moratóriumot ad, ha ezt ezek az államok megadják az ő adósaiknak és ezek között elsősorban Németországnak. A tervet az érdekelte államok a magukévá tették és 1931 decemberében létrejött a moratórium, amelyet szerzőjéről Hoover-moratóriumnak neveztek el. Azonban a moratórium, bár gazdasági tekintetben némi megkönnyebbülést hozott Európában, nem vitte előbbre a leszerelés ügyét, hiába sürgette azt Hoover arra vonatkozó szavaiban. Közben mind erősebb hullámokat vetett a gazdasági válság és a munkanélküliség, amely nagyarányú tömegmozgalmakat hozott létre, így a hadviseltek és a farmerek felvonulását Washingtonba. A hadviseltek a főváros körül táborot ütve valósággal ostromállapotba helyezték azt. A rendőrség és katonaság tankokkal és repülőgépekkel intézett támadással verte szét a hadviseltek táborát. Ilyen körülmények között következett az elnökválasztó kongresszus megválasztása, amely Hoover pártjának súlyos vereséget eredményezett a demokratapárttal szemben. A demokratapárt 20,2, a republikánus párt 14,1 millió szavazatot kapott és az 1932 nov. 11. meg-

tartott elnökválasztásánál Hoover 472 szavazattal kisebbségben maradt a demokratapárti Franklin Roosevelt-tel szemben. Közben lejárt a Hoover-moratórium ideje és Hoovernek, aki az alkotmány értelmében még bukása után is gyakorolta az elnöki hatalmat, eredménytelenül hívta meg az erre vonatkozó tárgyalásokra utódját, Rooseveltet, ez nem volt hajlandó azokon résztvenni és a felelőségekben osztozni. Hoover az új politikai helyzetben és a válság miatt ingerlékenyebb lett közhangulatnak engedve, nem adta meg a moratórium megkötésbiztosítását, de az adós államok csak kisebbik része, ezek között Anglia fizette meg a december 5-én esedékes részletet, míg a nagyobbik rész, és ezek között Franciaország, hivatkozva arra, hogy a moratórium tudatában elégedtek Németországnak a háborús adósságokat, nem teljesítették a fizetést. 1933 márc. 4. vette át Roosevelt elnöki hivatalát és kormányában Cordell Hullt tette meg külügyminiszternek. Elnöksége alatt a gazdasági válság még nagyobb mértékűt öltött, ami különösen a tömeges bankbukásban jelentkezett. Ez bankzárlatot és a bankok hivatalos ellenőrzését tette szükségessé. 1933 áprilisban Hoover a neki juttatott diktatóri hatalmával aranykivételi tilalmat adott ki és a dollár röhligitását, inflációt rendelt el, amely a tőzsdén nagy hosszút és föllendülést vont maga után. MacDonald angol miniszterelnök és Herriot francia államférfiúnak ekkor tett washingtoni látogatásának eredményeképpen hívták össze június 12-ére, Londonba a világgazdasági konferenciát és mondták ki ennek tartamára a vámfegyverszünetet.

Egyiptom, lakossága 14,218.000 (1927).

Egyeséges párt új elnevezése: **Nemzeti egység pártja**.

Ehrenburg, Ilja Grigorjevics, orosz író. Újabb regényei: Traumbabrik, Die heiligsten Güter, Spanien von heute stb. Visszatért Oroszországba.

Einstein, Albert, német fizikus. 1932. Amerikába ment felolvasó körútra. 1933. nem tért vissza Németországba, hanem elfogadta a Collede de France számára felállított tanszékét. Ugyanakkor a madridi egyet. rendes tanárává nevezte ki.

***Eindhoven**, Willem (1860—1927), holland orvos, leideini egyet. tan., az elektrokardiográf feltalálója. 1924. Nobel-díj.

Elberfeld, német város, 1929. egyesült Barmen városával Wuppertal néven.

***Elefántcsontpart**, a nyugatafrikai Guinea partvidéke, nagyrészt francia gyarmat (Côte d'Ivoire), 315.000 qkm, 1,5 millió l. Fővárosa Bingerville.

Elek nagyk., 8446 l. (1930).

***Elektrokardiográf**, l. ***Kardiográf**.

Elektron-fém összetétele: 90% magnézium, a többi alumínium; mangán, réz és cink nyomokban.

Elem, 1931/32. felfedezték a 85. sz. alabamium és a 87. sz. virginium elemet, így az 1926-ban felfedezett 61. sz. illimínium elemmel együtt a Mendelejev-féle periódusos rendszer mind a 92 eleme ismeretessé vált.

***Elizabetpol**, l. **Ganda**.

***Előhívó**, pyrogallol, metol, hydrochinon stb. oldat, amely a megvilágított fényképező lemezen a képet láthatóvá teszi azáltal, hogy a megvilágított brómzest szemcséket ezüsté redukálja.

***Előszállás**, 1928. alakult kisk. Fejér vm. sárbogárdi j., 3680 l. (1930).

***Emba**, orosz helység a Kaspi-tó mellett, nagy petroliumforrások.

***Embargo** (spany.) a. m. hajó és rakomány felfoglalása.

Emília, olasz tartomány, 3,214,900 l. (1931).

***Enderby-föld**, délsarki partvidék az 50°-nál.

***Endoszkop** (gör.), készülék, amellyel testüreket lehet megnézni (pl. hólyagtükör).

***Endrez György** (1893—1932), magy. repülő, a világháborúban mint pilóta kitüntette magát, később utasszáll. és sportrepülővel fogl., 1932 máj. 21-én, útbán a római nemzetközi óceánrep. kongr. lezuhant, l. Justice for Hungary.

***Engel Iván** *1900, zongoraművész, a kairói zeneakadémia tanára volt.

Englis, Karel, csehszlovák politikus, 1929 óta pénzügyminiszter.

Enying nagyk., 5082 l. (1930).

***Eozinálás**, búza megfestése rózsaszínűre eozinnal, hogy emberi használatra alkalmatlanná tegyék; állati táplálékul olcsón árusítják. Célja a búza árcsökkenésének megakadályozása.

Eperjes (Presov), 21,800 l. (1930).

Ercsi nagyk., 7515 l. (1930).

Érd nagyk., 5693 (1930).

Erdély (román neve Ardeal), 57,807 qkm, 2,860,000 l.

Erdélyi József, költő. Újabb kötetei **Kökényvirág**, **Tarka toll**.

Erdélyi Szépművés Céh magyarországi képvis. élt 1933. Geniuv vette át.

Erdőháti, l. ***Szentadrián**.

Erdős Renée, írónő, újabb művei: **Örök papok**, **Hajnali hegedűszó**.

Erdősi Dezső, hírlapíró, megh. 1931 ápr. 21.

***Erdőssy Béla**, festőművész, megh. 1928 nov. 26.

Erfurt, német város, 141,800 l. (1931).

***Erg**, a fizikai munka-egység neve, az munkamenység, amely 1 din ellenállás leküzdésére szükséges 1 cm úton.

***Ergosterin**, a cholesterollel rokon, abban előforduló vegyület, ibolyántúli sugarak behatására **vitamin D** lesz belőle.

Eritrea, olasz gyarmat Afrikában, 510,000 l. (1931), 3650 olasz.

***Erivan**, az örmény szovjetköztárs. fővárosa, 1042 m magasán fekvő hegyvidékesen, 75,000 l. (1929). Gyümölcs- és szőlőtermelés.

Ernst Sándor, pápai prelátus, 1930 szept. 27—1931 dec. 12-ig népjóléti miniszter.

***Eroica** (ol. a. m. hősi), Beethoven 3. szimfóniája, eredetileg Napoleonnak ajánlva.

Ersekújvár (Nové Zámky), 22,100 l. (1930).

Erzurum (Erzurum), vilajet török Örményországban 26,330 qkm 270,900 l. — **E.**, erődített város 31,400 l.

Erzsébet magyar királyné emlékművét, Zala György szobrász és Híkiánc Rózsa műépítész alkotását, a piaristák épülete előtt leleplezték 1932 szept. 25.

Essen-Ruhr, német város, 629.500 l. (1931).
 Esterházy Pál id. gr., felsőházi tag, megh.
 1932 okt. 29.

Észak-Carolina, az Egyes. Áll. egyik állama,
 2.170.000 l. (1930).

Észak-Dakota, az Egyes. Áll. egyik állama.
 680.800 l. (1930).

***Észak-Rhodesia**, angol gyarmat D-Afrikában,
 a Zambesi folyó mellett, 745.760 qkm, 1.340.000 l.
 (1930), 10.000 fehér. Dohány, gabona, ólom, réz.
 Fővárosa Livingstonia.

Eszék (Ossek), 40.300 l. (1931).

***Eszkisehir**, török vilajet (13.335 qkm, 154.000 l.)
 és város 32.300 l. Tajtékbányák, tajtékipaipar.

***Eszteregnye** kisk., 1928. Obornak hozzácsa-
 tottatott, 1413 l. (1930).

Esztergom rtv., 17.354 l. (1930).

Észtország, 1.117.000 l. 1931 elejéig a szociál-
 demokráta-agrárpárti koalíciós Páts-kormány in-
 tézte az ország ügyeit. Ekkor Teernant alakított
 kormányt az agrárpárt és középpárt szövetségére
 támaszkodva. 1932 júl.-ban Einbund alakított
 agrárpárti-középpárti koalíciós kormányt, amely
 azonban az észt pénz megingása miatt októberben

lemondott. November elején alakult meg a három
 nagy pártból a Páts-kormány, amely diktatórikus
 fölhatalmazást kapott az észt korona értékének
 megvédésére.

Étek nagyk., Bot kisk. 1927. hozzácsatolá-
 sával, 4004 l. (1930).

***Étzel**, a Nibelung-énekekben Attila hun király
 neve.

Eufoea, görög sziget, 154.400 l. (1928).

***Euler-Chelpin**, Hans v., *1873, svéd vegyész,
 fermentumokkal fogl. 1929. Nobel-díj.

***Exchequer**, Chancellor of the E., az angol pénz-
 ügyminiszter.

***Exitus** (lat.), a. m. kimenet, orv. tud.-ban:
 halál (E. lethalis).

***Exoterikus** (gör.), a be nem avatottaknak
 szánt közérthető tanítás. Ellentéte: ezoterikus.
 ***Eykman**, Christian (1858—1930), utrecht
 egyet. tanár, a vitamin-elmélet megalapítója
 (felfed. a beri-beri okát), 1929. Nobel-díj.

Ezüsttermelés 1930. ezer kg-ban: Mexikó 3381,
 Egyes. Áll. 1904'6, Kanada 719'8, Peru 668'5,
 New South Wales 270'9, Brit-India 227'0, Japán
 160'0, Bolívia 149'8. Világ: 8140'4.

F

Fabinyi Tihamér, *1890, ügyvéd, egy. m.
 tanár, 1927. a közigazgatási egyetem tanára lett.
 Tagja az ügyvédi és bírói vizsgálobizottságnak.
 1931-ben képviselő, 1932 okt. 1. kereskedelem-
 ügyi miniszter.

Facta, Luigi, olasz politikus, megh. 1930 nov. 5.

Fájum, oázis Egyiptomban a Nilus mellett
 554.000 l. (1927). — **F.** város 52.800 l. (1927).

Falkland-szigetek, területe 11.960 qkm. 2392 l.
 (1931).

***Falla**, Manuel, *1876, spanyol zeneszerző.

Fallières, Armand, francia politikus, megh.
 1931 jún. 22.

Faludi Gábor, színiigazgató, megh. 1932 máj. 4.

Farkas 1. ***Aladár**, *1893., a Bródy Adél kórh.
 ortopéd főorv. Szakmunkásság. — 2. **Béla**, 1933
 dec. óta Hódmezővásárhely főispánja. — 3. ***Ist-
 ván**, *1879., miskolci lelkész, alsóborsodi esperes,
 1932. a tiszáninneni ref. egyház püspöke lett. Szá-
 mos egyháztag. mű.

***Fayard**, Jean, *1889., francia író. A szerelem
 gyötrelme c. regényével 1932. Goncourt-díjat
 nyert.

Fegyvernek nagyk., 7213 l. (1930).

Fehérgyarmat nagyk. 5227 l. (1930).

***Fehérorosz** szövjetköztársaság, a lengyel és
 lett határon, 126.972 qkm, 5.246.400 l. Fővárosa
 Minszk.

Féjér Lipót, matematikus, egyet. tan., 1933,
 meghívták referensül a chicagói nemzetközi tudomá-
 nyos kongresszusra.

Féjér vm. (Székesfehérvár nélkül), 230.469 l.
 (1930).

Féjerváry Géza báró, zoológus, megh. 1932
 jún. 3.

***Fejős Pál**, filmrendező. Sok évig Hollywood-
 ban, 1932 óta Budapesten.

***Fekete Lajos**, *1900., erdélyi költő. Szent-
 grimasz, Tengerzúgás.

Feketeházy János mérnök, megh. 1927.

Feleky Hugó, orvos, egyet. m. tanár, megh.,
 1932 aug. 20.

Fellner Henrik, felsőházi tag, a Gyosz elnöke,
 megh. 1932 jún. 23.

***Felsőcsikéria** nagyk., új neve Csikéria.

Felsőgalla nagyk., 15.570 l. (1930).

Felsőjózsa, l. ***Józsa**.

Felsőség, l. ***Simaság**.

Felsőszakony, l. ***Skakony**.

Felsőszergény, l. ***Agyagoszergény**.

***Feme** (Fehme, ném.), a középkorban királyi
 bíróság, ma szervezettek titkos bíróságosa.

***Fenek**, északafrikai sivatagi róka, homok-
 sárگا.

***Fényelektromos cella**, készülék, amely a ráeső
 fény változtatásával elektr. áram intenzitását
 változtatja. Szerkezete alapulhat azon, hogy bizonyos
 anyagok (szelén stb.) elektr. ellenállása
 megvilágításra megváltozik, vagy azon, hogy
 légués térben a katód megvilágítása elektron-
 áramlást idéz elő stb.

Fényi Gyula, jezsuita csillagász, megn. 1927.

***Feodozia**, orosz kikötő a Krim-félsziget dél-
 nyugati partján, 28.600 l. Gyermekszanatóriumok,
 Az ókorban gazdag görög, a középkorban génuai
 gyarmat volt.

***Ferenc József Föld**, É-sarkvidéki sziget-
 csoport a Ny-szibériai jegestengerben, 20.000
 qkm; szovjetorosz sarkkutató tud. állomás
 (Ivanov, 11 l.).

Ferenczy Ferenc, drámaíró, megh. 1930 jan. 11.

***Ferenczy Tibor**, *1881, a budapesti államrendőrség főkapitánya. 1924. a szombathelyi főkapitányság vezetője, majd Budapestre került, mint a vidéki főkapitány helyettese. 1932. budapesti főkapitány.

***Fergana**, Uzbekisztán szovjetköztárs. kerülete a Syr-Darja völgyében, 150.000 qkm, 690.000 l. Gyaport- és selyemszövő. Fővárosa Kokand. — F. város, 14.200 l.

***Ferrotipia**, gyorsfénykép, a kép tulajdonképpen negatív, de a fekete alapon (lakkozott vasbádog) pozitív képet mutat.

Fez, Marokko fővárosa, 107.800 l. (1931).

***Fibiger**, Johannes (1867—1928), dán bakteriológus és rákkutató. 1927. Nobel-díj.

***Figner**, Vera, *1852, orosz forradalmár. Megírta emlékiratát, 1933. megl. magy.

***Figurina**, kis modell színházi kosztümök tervezésénél.

***Fiehnner**, Wilhelm, *1877, német tud. utazó, 1900. Pamir-expedíció, 1904—05. Tibet, 1911—12 déli sarkvidék, 1926—28. Közép-Ázsia.

Filippinek, szigetcsoport, 12.204.100 l. (1930).

***Filéres gyors**, Német- és Olaszországban kezdeményezett olcsó gyorsvonatjárat, 50—70%-os díjkezdéssel. 1932 óta a MÁV is rendszerezte Magyarországon. Az első F. 1932 márc. 27-én indult Szegedre.

***Fink**, Georg, *1903, német író, 1932. Mich hungert c. regénye nagy siker, magyarul is megl.

Finnország (Suomen Tasavalta), 3,658.000 l. (1930). Köztárs. elnök 1931 óta Svinhufvud, Pehr Evind.

Firenze, olasz város, 316.000 l. (1931).

***Fischer**, Hans, *1881, német vegyész, felfedezte a vérfesték összetételét, 1930. Nobel-díj.

Fisher, I. ***Irving**, *1867., amer. közgazd. író, egyet. tan. a Yale-egyetemen. Tudományos munkáiban főleg a pénzkérdéssel, valutával, a pénz belső értékének stabilizálásával foglalkozik. (The purchasing power of money stb.) — 2. **John Arbuthnot**, lord, angol tengernagy, halálzási éve 1920.

Fiume, 52.900 l. (1931).

Florida, az Egyes. Áll. állama, 1,468.000 l. (1930).

***Flotáció**, eljárás ércek és kőzetek feldolgozására; az ásványpor minőség szerint lebeg vagy lesüllyed a folyadékokban s így elválasztható.

***Fob** (ang. free on board kezdőbetű), annyit jelent, hogy az eladó viseli a szállítási és hajóberakási költségeket.

***Fog** (ang. a. m. sűrű kőd).

Fokföld, 1910 óta: Jórémység Fok tartomány (Province of the Cape of Good Hope), 2,879.700 l., ebből európai 748.400 (1931), bantu 1,640.000.

***Fokker**, Anthony, *1890, holland repülőgép-építő, kül. gyors vadász-repülőgépek.

Fokváros, Fokföld fővárosa, 250.000 l. (becslés) ebből európai 149.200 (1931).

***Folia**, papírvékonyra hengerelt fémlene, kül. alumínium és ón. Elektr. kondenzátorokhoz és pakolásra haszn. (csokoládé, sajt stb.).

***Foochow**, kínai város, I. *Fu-cseu*.

Forel, August, svájci elmeorvos, megh. 1931.

***Formaldehid**, színtelen, szúrós szagú, mérgező gáz, dezinficiálásra, konzerválásra haszn. Fenolokkal a F. mügyantákat (bakelit), kazeinnel galathitot ad.

Formalin, 40%-os vizes formaldehid-oldat.

Formosa (Taiwan), japán sziget, 4,592.500 l. (1930), ebből 220.700 japán.

Forrai Róza (Törzs Jenóné), színművész, megh. 1931 júl. 20.

Forster Elek, volt országyűl. képvis., megh. 1932 szept. 7.

Forster Gyula báró, főrendiházi tag, megh. 1932 júl. 18.

***Forsythia**, kelet tavasszal élénk sárgán virágzó díszcserje, Kelet-Ázsiából.

Fót nagyk., 5109 l. (1930).

***Foul** (ang.), vétség a szabályok ellen a sportban.

***Fow** (ang.: free on wagon kezdőbetű), annyit tesz, hogy az eladó viseli a vasútra szállítás és berakás költségeit.

Földéak nagyk., 5555 l. (1930).

***Földes Lenke**, szobrász. Anya a gyermekkel c. szobrát a francia állam megvette a Luxembourg múzeum számára, Anyaszé. c-t a Szépműv. múz.

Földes nagyk., 5654 l. (1930).

Földi Mihály, író, újabb művei: A meztelen ember, Isten országa.

***Fra Angelico** (Giovanni da Fiesole, 1387—1455), olasz festő, domokosrendi szerzetes.

***Fra Bartolommeo** (1475—1517), firenzei olasz festő.

***Fram** (norv. a. m. előle), Nansen (1893—96), majd Amundsen és Sverdrup sarkutazó hajójának neve.

Franciaország, 41.834.900 l. (1931). — **Története**. 1931 jan. alakult meg a közép- és jobboldali pártokra támaszkodó Laval-kormány, 1932 febr.-ban a Tardieu-kormány. 1932 májusi választások a baloldali többségre tett szert és júniusban megalakult a Herriot-kormány, amelyet december 20-án a Paul-Boncour-kormány követett. Ez a költségvetés deficitjének fedezete kérdésében került válságba és 1933 jan. 27. történt leszavaztatása után lemondott. Utána következett a jan. 31-én megalakult Daladier-kormány.

***Frank**, James, *1882, német fizikus, elektronelmélettel fogl. 1926. Nobel-díj.

Franhofer, Joseph, német optikus, halálzási éve helyesen 1826.

***Frazer**, Sir James, *1854, angol etnográfus, főműve: The golden bough.

***Freetown**, Sierra Leone angol gyarmat erődített fővárosa, Ny-Afrika legnagyobb kikötője, 44.100 l.

***Frick**, Wilhelm, német politikus, *1877. 1924. birodalomgyűlési képviselő, 1930—31. thüringiai miniszterelnök, 1933 jan. 30. a Hitler-kormány belügyminiszter lett.

Friedrich (nem Friedrich) István, tanár, kat. publicista.

***Friedrichshafen**, német város Württembergben, fürdőhely a Bodeni-tó partján, 11.300 l. Repülő-kikötő, a Zeppelin-léghajó állomáshelye.

***Frisco**, San Francisco város rövidített neve.

***Frontarcosok**. Társadalmi egyesület, melynek tagjai világháborúban résztvevő katonák (Károly csapatkereszt, sebesülés vagy igazolt 6 hetli szolgálat az első rajvonalban). 100.000 tagja van, élénk gr. Takách Tolvay Géza altábornagy.

***Fröhlich** Izidor, fizikus, egy. tanár, megh. 1931 jan. 24.

***Frunse**, Kirgizisztán Szovjetköztárs. fővárosa 31.800 l. A Turkesztán—Szibériai vasút (Turk—Szb) kiinduló állomása.

***Fuad I.**, *1868. 1907. szultán, 1922 óta Egyiptom királya.

***Fu-cseu** (Fu-csou, Foochow), Fu-kien délkínai tartomány fővárosa, 388.100 l. (1929).

***Fudsjama**, japán heg., l. *Fudzjama*.

***Fu-kien**, délkínai tartomány, 120.466 qkm, 14.329.600 l. (1926). Gyapot, selyem, tea. Fővárosa Fu-cseu.

***Furka**, svájci alpi hágó (2436 m) Uri és Wallis között.

***Fusan-fu** (Pusan), koreai kikötőváros, 119.600 l. (1929).

***Fülöpszállás** nagyk., 6449 l. (1930).

***Füzesabony** nagyk., 6390 l. (1930).

***Füzesgyarmat** nagyk., 11.353 l. (1930).

G

***Gaal** Gaszton, országgyűl. képviselő, megh. 1932 okt. 26.

***Gabes**, kikötőváros Tuniszban, a kis Syrtis öbölben, 55.000 l.

***Gacina** (mai neve Troczk), helység Leningrad mellett, 17.800 l.

***Galac** (Galati), romániai város, 101.100 l. (1930). Az Európai Dunabizottság székhelye.

***Gafaktometer**, műszer a tej jóságának megítélésére.

***Gallén-Kallela**, Akszeli, finn festő, megh. 1931 márc. 7.

***Galsworthy**, John, angol író, megh. 1933 jan. 31. 1932. Nobel-díj.

***Galveston**, kikötőváros az Egyes. Áll. Texas államában, 53.900 l. (1930). Gyapotkereskedelem és kivitel.

***Gandsa** (azelőtt Elizabetpol), város Azerbeidsán szovjetköztársaságban, 57.400 l. (1930), Textilipar, szappangyártás.

***Gánt** kisk., 1929. Vértesszomszaga hozzácsatolva, 1493 l. (1930).

***Gara** nagyk., 4124 l. (1930).

***Garády** Viktor, író, megh. 1932 máj. 27.

***Garami** Ernő, szociáldem. politikus, 1929-től újból a Népszava szerkesztője, 1931. Bécsbe költözik.

***Gard**, Martin Roger du, *1881, francia regényíró (Les Thibaults).

***Gardenia**, cserje Ázsia és Afrika meleg vidékein, nálunk melegházi dísznövény.

***Gárdonyi** Géza szobrát (Horvay János műve) leplezték 1933. máj. 14.

***Gargantua**, nagyevő és ivó Rabelais regényében; **G.** és **Pantagruel**.

***Garis**, l. **Kapuvár*.

***Gaul** Károly, a Technol. Iparműz. igazgatója, megh. 1932 márc. 10.

***Gavial**, az indiai krokodil.

***Gaya**, város a brit-indiai Bihar and Orissa tartományban, 67.500 l. Szénbányák.

***Gázkut**, földfúrás, amelyből tisztán vagy vízzel és petroleummal együtt földgáz ömlik. Főalkatrésze a metán. É-Amerikában kb. 40.000 G. évi 50 milliárd köbméter iparilag használt földgáz termel. **G.** van Erdélyben (Kissármás) és több helyütt az Alföldön (Püspökkladány, Hajdúszoboszló, Karcag).

***Gdýnia** (Gdingen), lengyel kikötőváros a Danzigi öbölben, 22.000 l.

***Gedő** Lipót, *1887, rajzoló, főleg szatirikus rajzok. Sokat dolgozik élc lapoknak, gyermekkönyve is jel. meg.

***Geldern**, holland tartomány, 5000 qkm, 800.000 l. Állattenyésztés. †

***Gelsenkirchen**, német város, 330.200 l. (1930).

***Genf**, svájci város 142.800 l. (1930).

***Genf** (Gand), belga város, 169.300 l. (1930), a külvárosokkal együtt 217.000 l.

***Genova** (Genova), olasz kikötőváros, 607.600 l. (1931).

***Georgetown** (Demerara), Brit-Guayana fővárosa és megerősített kikötője, 58.000 l. Cukor és gyémántkivitel.

***Georgia** (Grusia), szovjetköztársaság Transz-Kaukázsiában, 2.660.900 l. (1926).

***Gerde**, 1930. egyesült Rugásd és Kisvarjas kisk. **G.** néven, 683 l. (1930).

***Germán** Tibor, *1888, orvos, 1933 egyet. m. tanár (fülfészt).

***Gerson-diéta**, **G.** bilefeldi orvos által ajánlott táplálkozási mód tuberkulózis, bőrbetegségek, migrén stb. ellen. Lényege a konyhasó teljes elvonása, nyerstáplálék, sok zsír, kevés szénhidrát és fehérje, sok vitamin.

***Gigolo** (franc.), a. m. parkett-táncos.

***Gilbert-szigetek**, 17 korallsziget (Mikronézia), 430 qkm, 23.400 l. Brit gyarmat. Koprakivitel.

- Gindlcsalád** nagyk., új neve Tengelic.
- ***Gladkov**, Fodor, *1893, orosz író, regénye: *Cement*, Új föld.
- Gladstone**, Herbert John, Dél-Afrika kormányzója, megh. 1930 máj. 6.
- Glasgow**, skót város, 1.088.400 l. (1931).
- ***Gleiwitz**, város Felső-Sziléziában, 110.200 l. Kőszénbányák, vaskohók.
- ***Globigerinák**, egyszéjtű tengeri állatok több-rekeszes mészházzal.
- ***Gloxinia**, trópusi Amerikából származó dísznövény, nagy, bársonyos harangszaggal.
- ***Glykogen**, szénhidrát az állati testben, tartalékul a májban és izmokban felhalmozva, megfelel a növényi keményítőnek.
- ***G. m. b. H.** (Gesellschaft mit beschränkter Haftung), a. m. korlátolt felelősségű társaság.
- Goa**, portugál gyarmat Elő-India nyugati partján, 570.400 l.
- Gobbi** Alajos, hegedűművész, megh. 1932 júl. 27.
- ***Godwin-Austen-Pik**, az északindiai Karakorum hegylánc legmagasabb csúcsa, 8620 m. Csak a Mount Everest magasabb.
- ***Goebbels**, Joseph, *1897, német nemzeti szocialista politikus, 1926. mint rohamosztágaparancsnok Berlinbe került, 1927. Der Angriff szerkesztője lett. 1928. birodalmi gyűlési képviselő. 1932. pártjának propagandavezére. 1933. márc. 13-án a birodalmi kormány népoktatás- és propagandügyi minisztere.
- Gohl** Ödön, numizmatikus, megh. 1927.
- ***Gotland** (Götaland), svéd sziget a Kelet-tengerben, 57.400 l.
- Gödöllő**, nagyk., 11.056 l. (1930).
- Göhrre**, Paul, német szociáldem. politikus megh. 1928.
- Gömbös** Gyula, 1932 okt. 1. miniszterelnök, Munkaprogramját, a „nemzeti munkatervet” 95 pontban tette közzé.
- Görbő**, l. **Pincehely*.
- ***Göring**, Hermann, *1893, német politikus, Repülőtszáz a háborúban, csatlakozott Hitlerhez, résztvett a müncheni puccsban és Ausztriába menekült. 1928. birodalmi képviselő. 1933 januárban a Hitler-kormányban a repülésügy minisztere lett, majd Poroszország birodalmi biztosa névezétki ki.
- ***Görlitz**, alsósziléziai város a Neisse folyó mellett, 94.400 l. Posztó- és gépgyártás.
- Görögország**, köztársaság, 6.315.000 l. (1929). 1929 dec. Alexander Zaïmis lett a köztárs. elnöke.
- Görz** (Gorizia), olasz város, 49.200 l. (1931).
- Göteborg**, svéd város, 243.700 l. (1931).
- ***G. P. U.** („állami politikai igazgatás”), Szovjetország titkos politikai rendőrsége.
- Granada**, spanyol város, 109.600 l. (1930).
- ***Gran Canon**, a Colorado folyó völgye, a Colorado-fennsík áttörése, kb. 350 km hosszú, egész 1800 m magas meredek falakkal.
- Grand Rapids**, város az Egyes. Áll.-ban, 168.600 l. (1930).
- Grenoble**, francia város, 90.700 l. (1931).
- Grimm**, Wilhelm, német nyelvész, halálozási éve 1859.
- ***Grisly-medve**, északamerikai szürke medvefaj.
- Groningen**, holland város, 105.000 l. (1930). Egyetem. Textilipar.
- ***Grozny**, a csecsenek autonóm területének fővárosa Szovjetországnak, a Kaukázus északkeleti lejtőjén, 97.000 l. (1926). Petróleumforrások. Repülőbér.
- Gschwindt** Ernő, gyáros megh. 1932 aug. 29.
- Guadalajara**, mexikói város, 150.000 l. (1930).
- Guadeloupe**, sziget, 243.200 l. (1926).
- Guam**, a Mariana-szigetek legnagyobbika, 544 qkm, 18.500 l. (1930). Fővárosa Agaña, 9200 l. Flotta- és kábelállomás (Filippin-szigetek—Egyes. Áll.). Az Egyes. Áll.-é.
- Guayaquil**, Ecuador főikötője, 120.000 l. (1930).
- ***Güllhaume**, Charles Edouard, *1861, francia fizikus (nikkelacél ötvény). 1920. Nobel-díj.
- Gulácsy** Lajos, festőművész, megh. 1932 febr. 21.
- ***Gulyás** Pál, *1899, költő. Misztikus ünnepi asztal.
- Gundolf**, Friedrich, német irodalomtörténész, megh. 1931.
- ***Gurgi**, Európa legmagasabban fekvő községe (1927 m) az Ötztalban (Tiro), 130 l. Közéleiben szállt le sztratoszféra-repüléséből Piccard 1931 máj. 28.
- ***Gurliitt**, Cornelius, *1850, német műtörténész.
- Guthi** Soma, ügyvéd, író, halálozási éve 1930 jan. 5.
- Gyapjútermelés** 1929. ezer tonnában : Ausztrália 412, Oroszország 180, Egyes. Áll. 164, Argentína 147, Dél-Afrika 132, Új-Zéland 124, Uruguay 68., Anglia és Írország 53, Spanyolország 45. Világ 1647.
- Gyapottermelés** 1930—31. ezer mázsában : Egyes. Áll. 30.207, Brit-India 8745, Egyiptom 3631, Oroszország 3465, Brazília 1199 (1929—30).
- ***Gymkhana**, ügyszegi gyakorlatok egy kitűzött cél felé haladva.
- Gyömrő** nagyk., 6992 l. (1930).
- ***Gyöngyfa** (1929. Hernádfa és Rónádfa egyesült e néven), 352 l. (1930).
- Gyöngyös** rtv., 21.281 l. (1930).
- Gyöngyöskőllős** nagyk., 3400 l. (1930).
- Győr** tv., 50.881 l. (1930).
- Győr, Moson és Pozsony** egyes. vm. (Győr nélkül), 154.587 l. (1930).
- ***Györköny** nagyk., 1928. Pusztahenese hozzácsatoltatott, 3490 l. (1930).
- Győrszentiván** nagyk., 5428 l. (1930).
- Gyp**, francia írónő, megh. 1932 jun. 29.
- Gyula** rtv., 25.241 l. (1930).
- Gyulavári** nagyk., 4065 l. (1930).
- Gyülelviz**, l. **Zsira*.

H

Haar Alfréd, szegedi egyet. tanár, megh. 1933 márc.

Haarlem, holland város, 119.100 l. (1930).

***Hacienda** (spany.), földbirtok, tanya (Dél-Amerikában).

Hadl, Richard, szobrász, születési éve helyesen 1877.

***Hadramaut**, délarábiai partvidék, 151.500 qkm, kb. 120.000 l. 4 szultánságra oszlik. Brit fennhatóság alatt áll.

Hága, Hollandia székvárosa, 436.500 l. (1930).

Hagen, westfáliai iparváros, 143.700 l. (1925).

Haidarabad (Hyderabad), brit indiai hűbéres állam, 14,395.500 l. (1931). — Fővárosa **H.**, 404.200 l.

Haifa, palesztinai város, 50.500 l. (1931).

Hajdú vm. (Debrecen nélkül), 178.523 l. (1930).

Hajdúböszörmény rtv., 28.914 l. (1930).

Hajdúdorog nagyk., 11.504 l. (1930).

Hajdúhadház rtv., 11.611 l. (1930).

Hajdúnánás rtv., 17.990 l. (1930).

Hajdúsámson nagyk., 6574 l. (1930).

Hajdúszoboszló rtv., 17.022 l. (1930).

Hajdúszovát nagyk., 4148 l. (1930).

Hajós nagyk., 5186 l. (1930).

Hajós Antal, mérnök és újságíró, megh. 1931 febr. 22.

Hajós Lajos, ideg orvos, megh. 1930 júl. 2.

Hajózás. A világ keresk. hajóállománya ezer br. reg. tonnában 1931: Nagybritannia 20.194, Egyes. Áll. 12.794, Japán 4.276, Németország 4226, Franciaország 3513, Olaszország 3274, Hollandia 3111, Világ 68.723.

Hakodate, japán város, 197.200 l. (1931).

***Hálózati készülék**, rádiókészülék, amelyben az izzófonalakat és anódkört a világítási vezetékből vett áram táplálja.

Hamborn, német város, Duisburggal egyesült (Duisburg-H.), 441.160 l. (1930).

Hamburg, szabad Hanzaváros, 1,146.200 l.

***Handel-Mazettli**, Enrica, *1871, osztrák írónő. Regénye: Jesse and Maria.

Hang-csu (Hangchow), kínai város, 426.900 l. (1929).

Hankiss János, debreceni egyet. tan., szül. éve 1893.

Han-kou, kínai város, Hu-pe tartomány fővárosa, 778.000 l. (1929).

Hannover, német város, 445.200 l. (1931).

Hanoi, Tonking fővárosa, 135.000 l. (1930).

Haparanda, svéd- finn határváros, 2750 l.

***Harbin**, város Mandzsuriában, a Sungari folyó mellett, 253.000 l. (1929). A transzszibériai és délmandzsuriail vasút találkozási pontja, fontos keresk. központ.

Harburg-Wilhelmsburg, hannoveri gyárváros, 105.800 l.

Hári Pál, orvos, egyet. tanár, megh. 1933 máj. 10.

Harkányi Béla báró, csillagász, megh. 1932 jan. 23.

Harnack, Adolf, német ev. teológus, megh. 1930.

***Harrisburg**, az Egyes. Áll. Pennsylvania államának fővárosa, 80.300 l. (1930). Vas- és acél-művek, szénbányák.

Harsányi Kálmán, író, halálzoási éve 1929.

Haria nagyk., 5419 l. (1930).

Hartford, az Egy. Áll. Connecticut államának fővárosa, 164.000 l. (1930).

***Hartmann**, Nikolai, *1882, német filozófus. Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis.

***Hata**, Sahachiro, *1873, japán orvos; együtt fedezte fel Paul Ehrlich-hel a salvarsant.

***Határsugarak**, nagyon lágy Röntgensugarak, gyógyászaton haszn. Bucky, berlini orvos fedezte fel.

Haivan nagyk., 15.380 l. (1930).

Hawaii-szigetek, 4 nagyobb (Hawaii, Mani-Oahu és Kanai), 23 kisebb sziget, összesen 16.701 qkm, 368.000 l. (1930).

***Hawaii**, a H.-szigetecsoport legnagyobb szigete, 11.000 qkm, 66.800 l. Tűzhányók (Mauna Kea 4208 m, Mauna Loa 4168 m, kráterébena Kilauea lávató). Fővárosa Hilo.

Héderváry Lehel, kir. közjegyző, megh. 1932 febr. 2.

***Hedin**-hegység (Transzhimalája, a Himalájával párhuzamos, főle északra húzó hegyláncolat, legm. csúcsa Targo Gangri 7500 m.

Hedsász-vasút, csak Medináig épült ki (1302 km).

Hegedüs Gyula, színművész, megh. 1931 szept. 21.

Hegedüs Lóránt, ny. miniszter. 1933. megjel. Széchenyi István regénye és éjszakája c. műve.

Hegyeshalom nagyk., 3420 l. (1930).

Hegyhágyertyanos, l. **Bejegyzertyanos*.

***Hegyszentmárton**, 1930. egyesült Alsóegerszeg és Monyorósd kisk. H. néven. 728 l. (1930).

***Heidegger**, Martin *1889, német filozófus, Husserl követője.

Hejőcsaba nagyk., 6356 l. (1930).

***Held**, Heinrich, *1868, bajor kat. politikus, bajor miniszterelnök 1924—33.

***Heller**, Frank, *1886, svéd író. Detektív- és kalandorregények (magy. is).

***Hellpach**, Willy *1877, német pszichológus. 1924—25 államfő Badenben.

Helsinki (Helsingfors), Finnország fővárosa, 234.000 l. (1930).

***Hemikrania** (gör.), a m. féloldali fejfájás, migrén.

***Hemiplegia** (gör.), a m. féloldali bénulás, kül. agyszélhűdés után.

Henderson, Arthur, helyes születési éve 1863. 1929 júniustól 1931 augusztusig külügyminiszter. 1931 május óta a leszerelési bizottság elnöke 1933. a Carnegie-alapítvány békédíja.

***Henna** (arab), tüskés cserje Afrikában, Dél-Ázsiában, Ausztráliában. Szára vörös és sárga. festéket ad, hajfestésre használ.

***Henrik** porosz herceg, megh. 1929.

***Herkulion**, város Kréta szigetén, I. Candia.

***Hercegalva**, nagyk. 5849 l. (1930). Egy részéből 1928. Előzállás közs. alakult.

***Herman Imre**, *1889, orvos, pszichoanalitikus. Legújabb műve: Pszichoanalitikai módszertan. **Herne**, város Westfaliában, 98.400 l. (1931).

***Herriot**, Edouard, 1932 jún.—dec. 18. miniszter-elnök és belügyminiszter. 1933-ban Franciaország képviselőtében részt vett a londoni és washingtoni tanácskozásokon.

***Hertz**, Gustav, *1887, német fizikus, egy. tan. Berlinben, 1925. Nobel-díj.

***Herzfeld**, Ernst, *1897, archeológus, berlini egy. tanár, ásatásokat vezetett az Eufrat és Tigris vidékén, feltárta az antik Persepolit. Számos tudományos munkája van.

Hessen, német állam, 1,347.000 l.

Hessen-Nassau, porosz tartomány, 2,500.000 l.

***Heteroszexualitás** (gör.) a m. a normális, a másik nemre irányított nemi vágyakozás.

***Hetényi Inre**, *1871, bpesti államrend. főkapitányhelyettes. Orvos, jogász, rendőri riporter, 1913 óta áll a bpi államrend. szolgálatában.

Heves nagyk., 10.124 l. (1930).

Heves vm., 316.929 l. (1930).

Hevesi I. József, író, megh. 1929 jan. 21. — 2. Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója, 1932 okt. lemondott.

***Hidegkut** kisk., 1927. Nagy- és Kishidegkut egyesült H. néven, Veszprém vm. veszprémi j. 702 l. (1930).

***Hideg-pólusok**, a Föld leghidegebb vidékei. Az egyik Verchojanszk mellett van Kelet-Szibériában. Évi közép hőmérsék — 17° C, legmélyebb mért hőmérséklet 69·8° C.

***Hindemith**, Paul, *1895, modern német zeneszerző, zongoradarabok, balett, operák.

***Hindenburg**, város Felső-Sziléziában, 122.700 l. Szénbányák, vaskohók.

Hirosima, japán város, 276.500 l.

***Hitelrögzítés**, l. *Stillhalte*.

Hilber, Adolf, az 1923. müncheni puccsból kifolyóan öt évre ítélték, de pár hónap múlva kegyelmet kapott. Pártja, a nemzeti szocialista párt 1932. évi birodalmi gyűlési választásokon 230 mandátummal a legnagyobb német párt. lett. 1933 január 30. a Papennel, Hugenberggel és Seldte részvételével alakított kormány élére került. Mint kancellár vezette az 1933. választásokat, amelyekben kormánya abszolút többségre tett szert. A birod. gyűléstől kapott felhatalmazás alapján 4 évig parlament nélkül kormányoz.

Hock János, 1932. hazatért. Külföldön megjel. cikkei miatt a bíróság első fokon 1 évre ítélte, de szabadlábra helyezték.

***Hodella**, Jemen arab állam kikötője a Vörös-tenger partján, 50.350 l. Kávéföldje.

***Hodler**, Ferdinand (1853—1918), svájci festő, monumentális falfestmények.

Hódmezővásárhely tvj. 60.142 l. (1930).

***Hofstede de Groot**, Cornelia (1863—1930), holland művészettörténész, az amsterdami Kupferstichkabinet igazgatója. Főleg a 17. száz. festőivel (Rembrandt) fogl.

***Hokkaido**, Jesso sziget japán neve.

***Hollés** István, *1872, pszichoan. ideggyógyorvos, a lipócmezői emegyógyint. v. főorvosa, Búcsúm a sárga háztól c. könyvében ellen és itteni tapasztalatairól. Némétül is megjel.

***Hollywood**, filmváros az Egyes. Áll.-ban, Los-Angeles közelében (Kalifornia).

Hóman Bálint, történétfő, 1932 okt. 1. óta kultuszminiszter.

***Ho-nan**, északkeleti tartomány a Hoang-ho folyó mentén, 165.347 qkm, 85,290.000 l. Termékeny alföld, rizstermelés, szén-, vas- és rézbányászat; selyemszövőés. Fővárosa Kaifeng.

Honduras, köztársaság Középamerikában, 859.700 l. (1930).

***Hongkong**, brit gyarmat (sziget) és bérelt terület (a Kau-lun félszigeten) a délkínai parton, 1012 qkm (a sziget 83 qkm), 1,143.500 l. (a sziget 623.000 l.). — Fővárosa Victoria, a sziget DK-i partján, 480.000 l. Nagyforgalmú kikötő, rizs, cukor, gyapot.

***Honshiu** (Nippon, Hondo), Japán főszigete.

Hoover, Herbert Clark, amerikai politikus, 1929—33. az Egyes. Áll. elnöke.

***Hoover-moratórium**, Hoover, az Északamerikai Egyesült Államok elnöke 1931 jún. 20-án tette közzé azt a javaslatát, hogy egy esztendőre szüneteljen a háborús adósságok, a jóvátételi és újjáépítési fizetések törlesztése. Az érdekelt államok kormányai magukévá tették a javaslatot és az ezzel nyújtott haladék a H..

***Hopkins**, Frederic Gowland, *1861, angol biológus, egyet. tanár, vitaminokkal fogl. 1929. Nobel-díj.

Hornvánszky Gyula, egyet. tanár, megh. 1933 jan. 31.

***Horogkeresztcsék**, l. *NSDAP*.

Hort nagyk., 4685 l. (1930).

***Hortenzia**, díszcserje Kelet-Ázsiából, nagy kerek virággal.

Horváth Jenő, a Nemzeti Színház főrendezője, megh. 1931 ápr. 20.

Hosszúpályi nagyk., 4679 l. (1930).

House, Edward, amerikai politikus, megh. 1925.

Houston, város az Egyes. Áll.-ban, 292.300 l. (1930).

***Howrah**, indiai város, Kalkuttával szemben. 195.300 l. Textillipar, jutakivitel.

Höfding, Harald, dán filozófus, megh. 1931. júl. 3.

Hué, Annam fővárosa, 31.900 l. (1931).

***Hugenberg**, Alfred, *1865, német nagyiparos, és nacionalista politikus. 1909—18. a Krupp rt. elnöke, 1929. a német nemzeti néppárt elnöke. Ellenzője volt a Young-tervnek. 1931. állást foglalt a Brüning-kormány ellen és a nemzeti szocia-

listákkal együtt nemzeti ellenzékét alkotott. 1933 jan. 30-án, mint birodalmi gazdasági miniszter tagja lett a Hitler-kormánynak.

Hugenberg-koncernu, napilapok kiadása, távirati iroda, film (Ufa) és finanszírozó társaságok 1916 óta.

Hunan, délkínai tartomány a Juenkiang és Siang-kiang folyók között, 217.347 qkm, 40.530.000 l. Rizs- és gabonatermelés; antimon-érc- és szénbányák. Fővárosa Csang-sa.

Hu-pe, középkínai tartomány a Jangcekiang középső folyása mellett, 184.489 qkm, 28.616.600 l. Teatermelés, vasbányák. Fővárosa Han-kou.

Huszár 1. Aladár, főispán, 1928—32. Győr városé. 1932 nov. 8. óta Budapest főpolgármestere. **2. Vilmos**, író, megh. 1931 okt. 11.

***Huxley**, Aldous L., *1894, angol író. Do what you will., Point counter point., The Gioconda smile stb.

Hülli 1. Hümér, c. egyet. rk. tanár, 1932. felsőházi tag. **2. *Tivadar**, *1882, orvos, sebész, debreceni egyet. tanár.

***Hydra**, kis édesvízi polip, l. *Hüdra*.

***Hymans**, Paul, *1865, belga politikus, a liberálisok vezére, több ízben miniszter.

I

Ibrány, nagyk., 6028 l. (193).

***I-csang**, kínai kikötőváros a Jang-ce-kiang folyó mellett, Hu-pe tartományban, 110.500 l.

Idaho, az Egyes. Áll. állama, 445.000 l. (1930).

I. G. Farbenindustrie A. G., Frankfurt a. M. (Interessengemeinschaft), a fontosabb német vegyiparok konzernje, alap. 1925.

Iglau (Jihlava), morvaországi város az Iglava mellett, 28.000 l. Dohány- és textilipar.

Ihering, Rudolf (1818—92), német jogtudós (nem Jehring).

***Ikterus** (orv.), a. m. sárgaság.

Il, folyó Ny-Ázsiában, a Tien-San hegységtől a Balchas tóig, 1500 km hosszú, 700 km hajózható.

Ilyefalvi Vitéz Géza, debreceni egyet. tanár, megh. 1931 aug. 2.

***Ilyés Gyula**, *1902, költő. Nehéz föld, Sarjundek, Három öreg.

***Imandra**, orosz sarkvidéki tó a Kola félszigeten, 852 qkm. Mellette a világ legészakibb mezőgazdasági kísérleti állomása.

***Imrédy Béla**, a Magyar nemz. bank igazgatója, 1932 okt. 1. pénzügymin.

Indiana, az Egyes. Áll. állama, 3,238.500 l. (1930).

Indianapolis, város az Egyes. Áll.-ban, 364.000 l. (1930).

***Indig Ottó**, író. Szindarabok: Torockói menyasszony, Tűz a Monostoron.

***Individuál-pszichológia**, Alfred Adler tana, amely az érvényesülési vágyat teszi az emberi élet fő hajtóerejévé. Vagy „túlkompenzáció” kiváló teljesítményeket hoz létre, vagy pedig a Minderwertigkeitsgefühl (csekélyebb értékűség érzése) neurozisosokra vezet.

Indo-Kína, francia gyarmat Hátsó-Indiában, 20.897.000 l.

***Indore**, brit-indiai hűbéres állam, 24.744 qkm, 1,155.600 l. Fővárosa I., 94.000 l. Textilipar.

Indy, Vincent d', francia zeneszerző, megh. 1931 dec. 3.

***Invar**, ötvény 64-3% acélból és 35-7% nikkeltől, melegítésnél kiterjedése nagyon csekély, ezért órákban ingának és geodetikus eszközökben haszn.

Iowa, az Egyes. Áll. egyik állama, 2,471.000 l. (1930).

***Iraklion**, város Kréta szigetén, l. *Candia*.

***Irigoyen**, *1850., 1916—22. és 1928—30. Argentina elnöke.

Irkuék, kelet-sibériai város 98.900 l.

Irsa nagyk., 7602 l. (1930).

Ir szabadállam (D-Irország, Saorstat Eireann) 2,972.900 l. (1926).

***Irtis**, az Ob mellékfolyója Ny-Szibériában, a Saissannor hegye. ered, 3539 km hosszú, több mint 3000 km-en, Szemipalatinszkig, hajózható. **Isaszeg** nagyk., 5641 l. (1930).

***Ishii**, Kikujuro, *1866, japán diplomata, 1921 a Nemzetek Szövetségének elnöke.

Ismaila, román város, 38.100 l.

Istvánfi Gyula, ny. műegyet. tanár, megh. 1930 aug. 16.

Iványi Béla, 1932 szept.—1933 febr. 4-ig földmívelésügyi miniszter.

Ivanovo-Vozneszenszsk, az I.-iparkörlet fővárosa, Moszkvától északkeletre, 112.200 l. A Szovjetunio legfontosabb textilgyára.

Izabella, kir. hercegasszony, megh. 1931 szept. 5.

Izland, sziget, 107.000 l. (1930).

***Izhevszk**, az autonóm votják-terület fővárosa Szovjetországnak, 63.200 l. Acélöntőde, vasokohó, fegyvergyártás.

Izolárlemez, fényudvarmentes negatív lemezek a fényképezésben. Vörös réteg a fényérzékeny réteg és az üveg között; vörös v. fekete réteg az üveglemez hátlapján.

Izsák nagyk., 7417 l. (1930).

J

***Jadeit**, ásvány, l. ***Nephrit**.
Jadlowker, Hermann, német kamararékes, 1929. a rigai zsidó templom főkéntora lett.
Jaipur, indiai város, l. **Dsaipur**.
Jakab Dezso, építész, megh. 1932 aug. 5.
Jakab Ödön, író, megh. 1931 márc. 5.
***Jákfa** nagyk., 1928. Terestyénjákfa és Rábakövesd egyesültek J. néven, Vas vm. sárvári j., 1284 l. (1930).
Jákóhalma, l. ***Jászfákóhalma**.
Jakuck, autonóm szovjetközt. Kelet-Szibériában, 308.400 l. (1931). — Fővárosa **J.**, 10.600 l.
***Jalapa-gyökér**, Mexikóból származik, használt gyógyszer.
***Jalu** (Jalu-kiang), kína-koreai határfolyó. 1904, japánok győzelme az oroszokon.
***Jammu and Cashmere**, brit-indiai vazallusállam a Himalaja-hegységben, 218.219 qkm, 3,330.500 l. Termékeny völgyeiben gyümölcs- és rizstermelés, állattenyésztés. Fővárosa Srinagar.
***Janaček**, Leos (1854—1928), cseh zeneszerző. Operák.
János Benedek, szegedi egy. tan., megh. 1930 jún. 27.
János Miklós, orvos, szegedi egyet. tan., megh. 1930 júl. 20.
***Jan** Mayen, norvég sziget az északi Sarki-tengerben. Meteorológiai állomás. Szikratávíró.
Jánoshalma nagyk., 14.839 l. (1930).
Jánoshida nagyk., 4581 l. (1930).
Japán (Nippon), a **J.** birodalom (gyarmatokkal). 90,395.700 l. (1930), csupán az anyaország 64,450.000 l. (1930).
Története. A világháború után közvetlenül érvényesült Japán nagyhatalmi sulya és elsőrangú szerepet vitt azokban a tárgyalásokban, amelyeket a tengeri főhatalmak a tengeri leszerelés kérdésében folytattak és amelyek 1930 áprilisban az Egyesült Államok, Anglia és Japán között létrejött flottaegyezményt eredményezték. E köztben mindinkább kifeleződött a japán-kínai ellentét, amelyet egyrészt Japán mind nyitabbá váló területi aspirációi Kínában, másrészt a Kínában megindult Japán elleni bojkott szítottak. Japánban ebben az arányban nőtt a nacionalista mozgalom, amelynek sikerült keresztülvinnie, hogy Japán csapatokat küldött Mandzsuriaiba azon a címen, hogy ott a japán alattvalók biztonsága veszedelemben fog. Kína panaszára a kérdés a Népszövetség elé került. A Népszövetségi Tanács Japán tiltakozása ellenére az ügy tárgyalásába, mint megfigyelőt bevonta Amerika megbízottját is. A Népszövetségnek a konfliktus elsimítására irányuló fáradozása Japán magatartásán hajótörést szenvedett és az ellentét Mandzsuriaiban már háborús alakot öltött: a japán csapatok megtámadták a kínai sereget és a Nonni folyón túl vetették azt vissza és 1931 nov. 19. megszállták Csicshai várost. Azontúl ugyanakkor, amikor Genfben szakadatlanul folyt a tárgyalások, állandóan folyt a véres harc a japán és kínai hadérvök között. 1931 decemberében a konzervatív

Inakui-kormány került hatalomra, amely még erősebben folytatta a megkezdett akciót. Januárban már Sanghaiban került a sor japán és kínai csapatok véres harcára, amelynek eredménye a kínaiak véres visszaszorítása volt. Japán 1932 márciusában kiküldötte Mandzsuria önállóságát. Az Inakui-kormány az elért eredmények után békétárgyalásokba fogott Kínával, ami a nacionalisták gyűlöletét hívta ki. 1932 május 15-én katonatisztekkel álló csoport megyilkolta Inakui miniszterelnököt és vicomte Szaito admirális alakított nemzeti kormányt. A Népszövetség 1932 decemberében 19-es bizottságot küldött ki Lytton vezetésével a helyszíni tanulmányra, amelynek eredményeképpen megtett jelentés súlyos megállapításokat közölt Japán eljárására vonatkozóan. A Népszövetség megtagadta Mandzsuria függetlenségének elismerését, sőt a Lytton-jelentést is magáévá tette, amire Japán 1933 márciusában kilépett a Népszövetségből és ugyanakkor megindította haderejét Jehol-tartomány elfoglalására azzal, hogy az Mandzsuria kiegészítő része, az ellentálló kínai hadseregére elhatározó csapatot mért és 1933 májusban már Pekinget is veszélyeztette. Ugyanekkor mind elesebbé vált a japán-orosz ellentét is, mert az oroszok a jogilag tulajdonukban levő keletmandzsuriai vasútvonalról elvitték a vasúti szerelvényeket, amelyek a japán csapatok szállítására szolgáltak.
Jarkand, város Kelet-Turkesztánban, a Jakrand darja folyó mellett, 71.500 l. Szőnyegszöves.
Jarno, Josef, színmész, megh. 1932 jan. 11.
***Jaroslavl**, orosz város a Volga mellett 114.200 l. (1926). Gyapot-, vegyi- és bórpar.
***Jaspers**, Karl, *1883, német filozófus. (Psychologie der Weltanschauungen).
Jassy (Jasi), 102.600 l. (1930).
Jászalsószentgyörgy nagyk., 5196 l. (1930).
Jászapati nagyk., 12.390 l. (1930).
Jászárokszállás nagyk., 13.980 l. (1930).
Jászay-Horváth Elemér, lírikus, megh. 1933 máj. 10.
Jászberény rtv., 30.101 l. (1930).
Jászdósa nagyk., 4621 l. (1930).
Jászfényszaru nagyk., 7797 l. (1930).
***Jászfákóhalma** nagyk., régebbi neve **Jákóhalma**, 4376 l. (1930).
Jászkarajenő nagyk., 7156 l. (1930).
Jászkisér nagyk., 7070 l. (1930).
Jászládány nagyk., 10.088 l. (1930).
Jász-Nagykún-Szolnok vm., 412.509 l. (1930),
***Jasznaja-Poljana**, orosz falu a Tula-Orel vasútvonal mentén. Tolsztoj birtoka, szülő- és sírhelye. Tolsztoj-múzeum.
Jászszentandrás nagyk., 5151 l. (1930).
Jáva-sziget (Madurával együtt) 41,719.500 l. (1930).
***Jeans**, James Hopwood, *1877, angol matematikus és fizikus, cambridge-i egyet. tan. Csillagászati és kozmológiai munkái (The universe around us, The mysterious universe stb.) nagyon népszerűek.

***Jégtörő hajó**, befagyott tengeren hajózható csatornák nyitvatartására. Erős, néhez orra a jégre felcsúszik és súlyával összetöri.

Jekaterinodar (Krasznodar), orosz város, 162.500 l.

Jekaterinoszlav, orosz város, mai neve: **Dnyepropetrovsk* (l. o.).

Jersey City, város az Egyes. Áll.-ban, 316.700 l. (1930).

Jeruzsálem, Palesztina fővárosa, 90.400 l. (1931).

Jeszo (Hokkaido), Japán északi nagy szigete, a Kurilokkal együtt (közigazg. egység) 88.279 qkm, 2.498.700 l. Szénbányászat, faipar, halászat.

Joffre, Joseph Jacques Césaire, francia tábornagy, megh. 1931 jan. 3.

Johannesburg, város Transvaalban, 309.000 l. Egyetem.

***Joker** (ang.), 53. kártya a Poker, rommé stb. játékban, bármely más kártya szerepét betöltheti.

Jokohama, japán kikötőváros, 620.3000 l. (1930).

***Jóreménység Fok tartomány** a Fokföld elnevezése 1910 óta.

Joule, James Prescott, angol fizikus halálózási éve helyesen 1899.

***Józsa** nagyk., 1929. Alsó- és Felsőjózsa egyesült J. néven; Hajdu vm. közp. j., 3884 l. (1930).

***József** Attila *1906, modern törekvésű költő. Kötetei: Nem én kiáltok, Döntsd a tőkét, ne siránkozz, Külvárosi éj stb.

***Jöng-pjong**, északkoreai város, 185.600 l. Papíripar. Vasbányák.

Jubupore, indiai város, l. *Dsabalpur*.

***Judásita**, dél európai díszja, virágai közvetlenül az ágakból fakadnak.

Jugoszlávia, királyság, 13.930.900 l. (1931).

Története A véres merényletekig fokozódott ellentét, amelyek a Jugoszláviát alkotó szerb, horvát és szlovén nemzetek között kitörték, az alkotmány felfüggesztésére vezettek. Sándor király 1929 januárjában Zsifkovics Péter gárdatábornokot nevezte ki miniszterelnökké azzal a céllal, hogy az állam tekintélyét állítsa helyre, egyesítse a nemzet különböző ágait, a közigazgatást egységesítse és új választási eljárás alapján tartsa meg a kamarai és szenátusi választásokat, 1931. szeptemberben megjelent az új választási törvény és a királyi rendelet, amely nov. 8-ára tüzte ki a kamarai választásokat, amellyel szemben az ellenzék passzívításba lépett és a választásokon egyedül a Zsifkovics miniszterelnök listája futott. Az 1932 jan. 4. lezajlott szenátusi

választások után, amelyekkel szemben az ellenzék ugyancsak passzívítást vállalt, a Zsifkovics-kormány azzal, hogy feladatának egy részét elvégezte, lemondott, de a király újra Zsifkovicsot nevezte ki, amely az új közigazgatási törvény elkészítése után 1932 április 4-én lemondott. Marinkovics Vojislav, az eddigi külügyminiszter alakított kormányt a parlamentáris kormányzat helyreállítása programjával, azonban már júliusban lemondott Szozkics Milan addigi belügyminiszter elnöksége mellett új kormányt kérvényezett, amelynek külügyminisztere Jeftics Bosko eddigi udvari miniszter lett. Jugoszlávia külpolitikája a Franciaországgal és a kisantant másik két államával, Csehszlovákiával és Romániával való szoros együttműködésben nyer kifejezést. Számos ellentét merült föl Jugoszlávia és Olaszország között, de még több összeütközése volt Bulgáriával, különösen a macedon forradalmárok részéről szervezett merényletek miatt.

Juhállomány, millió: Ausztrália (1929) 105, Oroszország (1930) 100, Egyes. Áll. (1931) 52, Dél-Afrika (1929) 45, Argentína (1930) 44, Brit India (1929) 45, Új Zéland (1930) 31, Anglia és Írország (1931) 30, Magyarország (1931) 1'4.

***Juhász** Vilmos, *1899. Irodalomtört. és történelmi tanulmányok. (A világ urai, A világ népei.)

Jukon, folyó Kanadában, l. *Yukon*.

Jumna, indiai folyó, l. *Dsamna*.

***Jungdo** (Jungdeutscher Orden), az ónémet lovagrendek mintájára alapította 1920. Arthur Mahnraun.

***Junkers**, Hugo, *1859, német mérnök, repülőgépszerkesztő. (Egészen fémből készített repülőgép, olaj-motor repülőgéphez stb.)

***Jupiter-lámpa**, nagy fényerejű elektr. lámpa, ateliterben filmfelvételeknél.

***Justice for Hungary**, Endresz és Magyar repülőgép, mellyel 1931 júl. 13 ó. 50 perc rekordidő alatt repülték át az óceánt. (Rothermere 10.000 dolláros díja.) 1932 máj. 21. Endresz és Bittay útban a római nemzetközi óceánrepülő kongresszusra, lezuhantak és szörnyethaltak. Az olasz kormány egy hasonló géppel (Giustizia per l'Ungheria) ajándékozta meg Magyarországot.

Justo, Augusto P. *1877, argentinai politikus. tábornok, 1922—28. hadügyminiszter. Csatlakozott Uriburu forradalmához és az alkotmány helyreállítása után 1932 febr. köztársasági elnök.

***Jün-nan** (Yün-nan), délnyugat-kínai tartomány, 382.913 qkm, 11,020.600 l. Rézbányák Fővárosa Jün-nan-fu.

K

***Kaas**, Ludwig, német egyházjogász, egyet. tan., prelátus, a centrumpárt elnöke.

Kaba nagyk., 7076 l. (1930).

Kabul, Afganisztán fővárosa, 104.500 l.

Kacsányi Ödön, festő, megh. 1933 jan. 11.

Kadarkút kisk., 2664 l. (1930).

Kagosima, japán város, 137.200 l. (1930).

***Kai-feng**, Honan kínai tartomány fővárosa a Hoangho folyó mellett, 223.500 l. Fémpar., kereskedelem.

***Kalnit**, ásvány, magnéziumsulfát és klorálum. Műtrágya.

Kaisarie (Caesarea), török város, 39.100 l.

Kakaótermelés 1929. ezer mázsában : Aranypart 2410, Brazília 656, Nigeria 531, Trinidad 228, Venezuela 215, Santo Domingo 213, San Thomé 185, Ecuador 182.

Kál nagyk., 4389 l. (1930).

***Kalahari**, sivatag Brit-Dél-Afrikában, alacsony dombok, kis sóstavak, folyók csak a rövid esős időszak alatt. Busmanok és beusúnok lakják.

***Kalifornia** (California), az Egyes. Áll. állama a Csendes tenger partján, 409.973 qkm, 5.667.000 l. (1930). Réz, higany, arany és petroleum; búza, gyümölcs, szőlő, mesterséges öntözés. Fővárosa San Francisco.

***Kaliforniai öböl**, Alsó-Kalifornia félsziget és Mexikó között. Gyöngyhalászat.

***Kalkó**, Kalkutta városról elnevezett, olcsó, enyvezett gyapotszövet, könyvkötésre haszn.

***Kalla**, szobanövény D-Afrikából, fehér tölcésérvirággal.

Kállay Miklós, államtitkár, 1932 okt. 1. óta földművelésügyi miniszter.

Kállósemjén nagyk., 3977 l. (1930).

***Kálnoki Izidor**, író és hírlapíró, megh. 1930 nov. 28.

Kalocsa rtv., 11.880 l. (1930).

Kámon nagyk., 2143 l. (1930).

***Kanada**, angol dominium, 10.353.700 l. (1931).

***Kanadai tavak**, öt nagy tó az Egyes. Áll. és K. között: Felső-, Michigan-, Huron-, Erie- és Ontario-tó, az Atlanti-óceánnal a St. Lorenz folyó és a Welland-osztorona köti össze.

Kanári-szigetek, 550.000 l.

***Kancsindsinga** (Kancsendsönga), a Himalája második legmagasabb csúcsa, 8580 m.

Kandó Kálmán, elektromérnök, megh. 1931 jan. 13.

***Kano**, város Brit-Nigériában, a Szudán keresk. központja, 50.000 l.

Kansas, az Egyes. Áll. egyik állama, 1.881.000 l. (1930).

***Kansas-City**, város az Egyes. Áll. Kansas államában, 121.800 l. (1930). — **Kansas-City**, város az Egyes. Áll. Missouri államában, 399.700 l.

***Kan-szu**, ÉNy-kínai tartomány, 414.212 qkm, 5.815.700 l. Bányászat, fémipar. Fővárosa Lau-csou.

Kanton, D-kínai kikötőváros, 812.000 l. Itt tört ki 1912. a kínai forradalom, Szun-jac-čen (a kuomintang párt vezetője) itt alakította a „kantoni kormányt” e jelszóval: Kína a kínaiaké.

***Kányai** Kálmán, *1869, a bécsi keleti akadémia elvégzése után a cs. és kir. külügy-minisztériumba került, 1895. Konstantinápolyban, 1897. Szalonikiben, 1898. Moszkvában konzul, 1902. a ceterjei követséghez, 1905. Bécsbe, a külügyminisztériumba került miniszteri tanácsosi minőségben, 1913. rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter Mexikóban. 1918. a magyar külügyminisztérium szolgálatába lépett, 1925. berlini követ és 1933 febr. 4. a Gömbös-kormány külügyminisztere.

***Kap-Kairo** vasút, angol vasút, 9500 km. Alexandriától El Obeidig és Fokvárostól Buhamáig (a Kongo folyó mellett) üzemben, középső része építés alatt.

Kaposvár rtv., 32.715 l. (1930).

Káptalanvis, l. ***Répevis**.

***Kapuvár** nagyk., 1928. Garta hozzáfésztoltott, 9536 l. (1930).

***Karachi** (Karaci), Sind brit-indiai tartomány fővárosa, 216.900 l. Vas- és textilipar, gyapot- és búzakivitel.

Karalfáth Jenő, 1931 dec. 14—1932 okt. 1. közoktatásügyi miniszter.

***Karafuto**, Szachalin sziget japán neve.

***Karagöz** („Feketeszemű”), a török és marokkói árnyjátékok főalakja.

***Karahissar** (török: K-Szahib), Ny-anatóliai világit, 12.660 qkm, 258.700 l. — **K.** város, 23.400 l. Szőnyegszövés, ópiumtermelés.

Karancsalja, l. ***Bocsárlapujtó**.

Karcag rtv., 24.248 l. (1930).

***Kardiográf**, készülék a szívfolyások által kezelt gyöngye áramok feljegyzésére (kardiogram) szívbetegségek felismerése céljából.

***Karelia**, erdős vidék ÉK-Európában, a Ladoga- és Onega-tó között. DK-i része finn, ÉK-i része K. autonóm szovjetköztársaság, 145.226 qkm, 268.300 l. Fatermelés, vadászat, halászat. Fővárosa Kalininak.

Karlsruhe, Baden német szabadállam fővárosa, 156.200 l. (1931).

***Karnallit**, kálium-magnéziumsó, sóbányák mellett, pl. Stassfurtnál, hatalmas rétegekben. Kitűnő műtrágya.

***Károly II.** (Carol II), *1893, román király, mint trónörökös lemondott a trónról, így 1927. (Ferdinand halála után) fia, a kiskorú Mihály került trónra. 1930. hazatért és jún. 8. királlyá kiáltották ki.

Károlyi l. **Gyula** gr., 1931 aug. 24—1932 okt. 1. miniszterelnök. — **2. Imre** gr., az Angol-Magyar Bank elnöke. Megjel. A kapitalizmus válsága (1931), Az örvény szélén (1932).

***Kartelbírótság**, 1931: XX. t.-c. 8. §. értelmében a Kúria elnöke 1932 jan. 14. megalakította.

Kassa (Kosice), város, 70.200 l. (1930).

***Kataforézis** (elektro-ozmózis), kolloidális részecskék vándorlása elektr. áram hatására. Haszn. tőzeg viztelenítésére, viztisztításra.

***Katmandu**, Nepál indiai állam fővárosa, a Himalája hasonnevű völgyében, 108.800 l. Jutaipar, ópiumkereskedelem.

Katona Nándor, festőművész, megh. 1932 aug. 2.

Katowitz (Katovice), lengyel város, 127.800 l. (1931).

Kaucus termelés 1930. ezer tonnában: Maláj-szigetek 445, Holland-India 244, Ceylon 79, Borneo 17, Brazília 16. Világ 830.

Kaulun (Kowloon), délkinai kikötőváros a hasonnevű félszigeten, 255.000 l. (1931). Hong-kong angol gyarmathoz tartozik.

***Kavalla**, görög kikötőváros a ruméliai parton, 50.000 l. Dohánykivitel.

Kávetermelés 1929—30. ezer métermázsában: Brazília 12.300, Columbia 1707, Holland-India 1139, Salvador 468 (1923—29), Guatemala 441, Mexikó 383, Haiti 343, Costarica 220, Cuba 206.

***Kazaksztan**, autonóm szovjetköztársaság DNy-Azsiában, 2,852.619 qkm, 6,142.000 l.

Steppe-vidék, Ny-on dombos, K-en magas hegyek: Altai, Tarbagaltai, Alatau. Folyói: Syr Darja, Ili, Irtisz. Földművelés, állattenyésztés Fővárosa Alma-Ata.

Kazán, a tatár szovjetköztársaság fővárosa, 179.200 l.

***Kazinczy aranyérem.** Kazinczy Ferenc halálának 100 éves fordulójára a főváros alap. a legkiválóbb irodalmi, irodalomtört. és tört. munka jutalmazására.

***Kästner, Erich,** *1899, német költő, szatirikus versköltő: Herz auf Taille, Ein Mann gibt Auskunft stb., regénye Fabian (magyarul is). Gyermekekönyvek Emil und die Detektive (magy. is) stb.

Kecel nagyk., 10.384 l. (1930).

Kecskemetéjéj., 79.467 l. (1930).

Kelebia nagyk., 3566 l. (1930).

***Kelemen** Chrysostomus, *1884, pannonhalmi főpát., 1928. a Szent Benedek rend győri székházának főnöke és a Czuczor Gergely főgimn. ig. 1929. a pannonhalmi főpát. koadjutor, 1933. pannonhalmi főpátáttá nevezték ki.

Kéler Zoltán, ügyvéd, megh. 1929. dec. 30.

Kelty Dénes, államtitkár, a MÁV ny. elnöke, megh. 1931. jan. 15.

Kellog, Frank, amerikai államtérfi, 1929. Nobel-békedíj.

Kemecse nagyk., 4317 l. (1930).

Kenderes nagyk., 6394 l. (1930).

Kendertermelés 1929. ezer métermázsában: Oroszország 3133, Filipinai-szigetek 2134, Olaszország 897, Jugoszlávia 262, Lengyelország 224, Korea 200, Magyarország 64.

Kenez Béla, egyet. tanár, 1931. aug. 24. – 1932. okt. 1. kereskedelemügyi min.

Kenez Gyula, orvos, debreceni egyet. tan., megh. 1931. nov. 25.

***Kenia-gyarmat,** a brit-keletafrikai protektorátus hiv. neve, 582.623 qkm, közel 3 millió l. Fővárosa Nairobi.

***Kenotron,** elektronsó izzó katóddal és anóddal, áramgyenirányítóknak haszn.

***Kentia,** ausztráliai pálma, szobanövény.

Kentucky, az Egy. Áll. egyik állama, 2,614.500 l. (1930).

***Kerbela,** város Irak királyságban, 66.100 l. Állomás a Bagdad-vasúton, a siiták búcsújáráhelye.

Kerekegyháza nagyk., 5262 l. (1930).

Kerepes nagyk., 3159 l. (1930).

***Kertész** Manó, *1881, nyelvtudós, bpesti főreálisk. tanár. Művei: Seokasmondások (1922), Szállok az űrnak (1932).

Keszthely nagyk., 10.644 l. (1930).

Kevermes nagyk., 5098 l. (1930).

***Khangai-hegység,** Mongolia észak részén, északi oldalán Karakorum romváros.

***Kharbin,** mandzsuri város, l. *Harbin.

***Kharbiv,** Ukrajna szovjetközt. fővárosa, 729.000 l. (1931). Egyetem, műgyetem, opera, nemz. múzeum. Donec vidék (szén, vas) ipari központja, gépgyártás.

***Khavak-hágó,** megerősített karavánút a Hindu-kus-hegységen át, 4022 m magas. Már Nagy Sándor makedon király is használta.

***Kiang-szi,** DK-kínai tartomány, 174.300 qkm, 27,563.000 l. Gabona-, rizs- és teatermelés, porcellángyártás. Fővárosa Nanzs-csang.

***Kiang-szu,** E-kínai tartomány, 101.265 qkm, 34,624.000 l. Gyapottermelés, nagy iparvárosok. Fővárosa Csin-kiang.

***Kjepura,** Jan, *1902, lengyel tenorista.

Kiev (Kijev), Ukrajna fővárosa, 513.800 l. Gép-, textil- és cukoripar. Nemzeti múzeum és színház.

***Kilauea,** látvány a Mauna Loa tűzhányón, Hawaii szigetén, 10 km széles és 13 km hosszú medence, amelyet folyékony, izzó láva tölt meg.

Kína, köztársaság, 474,487.000 l. (1931). Története 1928. Ciang-csung-cseng helyreállította a birodalom egységét a délkínai szovjetterület kivételével (kb. 40 millió lakos), amelyet a kormánycsapatok ismételt támadása se tudott leverni.

A különböző idegen nagyhatalmi érdekek szolgálatában álló kínai tábornokok egymásközt való vetélkedése és háborúskodása véget ért a Szunjatsen forradalmi mozgalmát képviselő Kuomintang győzelmével. Ekkor azonban magában a Kuomintangban szakadás állt be annak jobboldali, polgári és baloldali, bolszevista szárnya között, amely véres polgárháborúban tört ki. 1929. Kínának éles összeütközése támadt Oroszországgal a mandzsuri vasút orosz alkalmazottai miatt, akiket Csang-kai-sek kormánya bolszevista propaganda címén üldözöbe vett; Oroszország akkor fegyveresen kikényszerítette a tulajdonában levő vasutak alkalmazottai jogainak elismerését. Az összeütközésből kifolyóan Kína és Oroszország között megszakadt a diplomáciai kapcsolat. 1929. a Mandzsuriában főhatalmat gyakorló Csang-Hszü-Liang csatlakozott a Csang-kai-sek elnöksége alatt álló központi nankingi kormányhoz, hogy ezzel előmozdítsa Kína egységét. 1931. májusában a nagyhatalmakkal szemben való függetlenségének érvényesítése végett 1931. májusban egyoldalúan megszűntette a külföldiek exterritoriális jogait. A kínai államiság kifejlődése 1931 novemberében megakadt annál a nagy veszedelemnél fogva, amelyet Japának Mandzsuria területére támasztott igénye jelentett. A veszedelem hatása alatt az eddig egymással hadakozó nankingi és kantoni kormányok között 1931. nov. 9. megegyezés jött létre, amelynek következtében Csang-kai-sek lemondott a miniszterelnökségről és csupán a hadsereg főparancsnokságát tartotta meg. Eközben Japán folytatta terjeszkedését Mandzsuriában, ami miatt Kína panasszal fordult a Népszövetséghez, amely felhívta Japánt a mandzsuri terület kiűrtéására. A felhívás azonban eredménytelen maradt, Japán fegyveresen hódított ott további nagy területeket és azzal, hogy a Kínában keletkezett japánellenes bojkott veszélyeztetési állampolgári jogait, 1932 januárban Sanghaiban indított offenzívát a kínai csapatok ellen, amelyeket véres ütközetekben jelentékeny területen szorított vissza, sőt 1932 február 1. Nankingot is bombázta. Hiábavaló volt a népszövetségi tanácsnak többször megismételt figyelmeztetése, a harc tovább folyt és csak az angolok közvetítésére megindított fegyverszüneti tárgyalások után március elején szűntek

meg a harcok Sanghainál. Japán ekkor Mandzsuriában folytatta akcióját. 1932 márciusában kiálította Mandzsuria függetlenségét. Pu-Yi, volt kínai császár megtette Mandzsuria állam fejévé. Ezzel egyidejűen újra megindult Kína belső összeomlása. Újra kijött Csang-kai-ek és a kantoniak között a vetélkedés, ami nagy mértékben megbénította a kínai kormány fegyveres ellenállását Japánal szemben, úgy hogy minden tevékenysége a Népszövetségnél való diplomáciai eljárásban merült ki. Ezzel sikerült kiszorgalmaznia 1933 márciusban egy 19-es bizottságnak kiküldetését, amelynek a helyszínen való tanulmányozás eredményeképpen a Népszövetség Japánt megbélyegző határozatot hozott, aminek csak az lett azonban az eredménye, hogy Japán kilepett a Népszövetségből, de terjeszkedő hazárdjátékát folytatta és 1933 márciusában már Jeholt is elfoglalta és áprilisban már Pekinget, a kínai birodalom volt fővárosát veszélyeztette.

***Kingston**, Jamaica sziget megerősített fővárosa, 120.000 l. Angol flottaállomás.

***Kioto**, japán város, 765.100 l. (1930).

***Kirgizisztán**, autonóm szovjetközt. Közép-Ázsiában, 195.237 qkm, 1.045.900 l. részben még nomádok. Mezőgazdaság és állattenyésztés. Fővárosa Frunse.

***Kirin**, mandzsuriai tartomány, 271.946 qkm, 5.633.200 l. Gabona- és mátkermelés; szénbányászat. Fővárosa K. a Szungari folyó mellett, 81.200 l.

***Kisbajes kisk.**, Szögye kisk. egyesült 1927., 447 l. (1930).

***Kisch**, Egon Ervin, *1885, cseh szárm. német hírlapíró. Schreib es auf, Kisch! Paradies Amerika, Asien gründlich verändert stb.

***Kisgeresd**, l. ***Nagygeresd**.

***Kisgyula** és Belvárd kisk. egyesültek 1927. Belvárdgyula néven.

***Kisvertelend kisk.**, 1930. Magyarorszákhöz csatoltatott.

***Kishidegkut**, l. ***Hidegkut**.

***Kisinev** (Chisineu), román város, 117.000 l. (1930).

***Kiskozár** és Misleny kisk. egyesültek 1928. Kozármisleny néven.

***Kiskörös nagyk.**, 13.144 l. (1930).

***Kiskundorozsma nagyk.**, 18.956 l. (1930).

***Kiskunfélegyháza rtv.**, 33.206 l. (1930).

***Kiskunhalas rtv.**, 28.829 l. (1930).

***Kiskunlacháza nagyk.**, 5008 l. (1930).

***Kiskunmajsa nagyk.**, 17.900 l. (1930).

***Mismórichida**, l. ***Mórichida**.

***Kispst rtv.**, 64.512 l. (1930).

***Kispeterd**, l. ***Dolykapeterd**.

***Kispöse**, l. ***Pöse**.

***Kiss János**, kat. egyházi író, megh. 1930 aug. 13.

***Kistápe**, l. ***Bikács**.

***Kistételek nagyk.**, 10.547 l. (1930).

***Kisterenye nagyk.**, 4144 l. (1930).

***Kisújszállás rtv.**, 14.532 l. (1930).

***Kisvárdá nagyk.**, 14.133 l. (1930).

***Kisvarjas**, l. ***Gerde**.

***Kisvombat nagyk.**, 5008 l. (1930).

***Kiu-siu**, Japán déli főszigete, 41.960 qkm, 8.524.900 l.

***Klages**, Ludwig, *1872, német karakterológus és grafológus.

***Klebensberg** Kuno gróf, kultuszminiszter, 1931 dec. lemondott; megh. 1932 okt. 11.

***Klimsch**, Fritz, *1870, német szobrász.

***Klotildfalva kisk.**, neve helyesen Klotildliget. **Klupathy** Jenő, fizikus, megh. 1931 márc. 2. **Kmetz** Károly, egyet. tan., halálózási éve 1929 jan. 5.

***Knoskó Mihály**, egyet. tan., megh. 1931 ápr. 8. **Kobe**, japán város, 755.100 l.

***Kober** Leo, festőművész, megh. 1932.

***Kocsér** nagyk., 4267 l. (1930).

***Kodály** Zoltán, zeneszerző. Székely fonó e. operáját előadták az Operaházban 1932 febr. 24. **Kóka** nagyk., 4868 l. (1930).

***Kokand**, Üzbekisztán tanácsközt. Fergana kerületének fővárosa, a Syr-Darja folyó mellett, 69.300 l. Textilipar.

***Kokoschka** Oscar, születési éve 1886.

***Kollontay**, Alexandra Mihajlovna, *1872, írónő és 1917 óta szovjet-orosz diplomata. (A szerelem utjai).

***Kolnai Aurél**, *1900, szociológus és filozófus.

***Kolradobogár**, lárvai a burgonya levelét pusztítják. Nagyon kártékony. Észak-Amerikából a múlt században behurcolták Európába, de terjedésének sikerült gátat vetni.

***Kolozsvár** (Cluj), 96.800 l. (1930).

***Kolyma**, kelet-sibériai folyó, a Sztanovoj-hegységben ered és az É-i Jeges-tengerbe ömlik, 1760 km hosszú, 1060 km hajózható.

***Komádi** nagyk., 9698 l. (1930).

***Komárom rtv.**, 7562 l. (1930).

***Komárom** (Komárno), 21.100 l. (1930).

***Komárom** és **Esztergom** egyes. vm., 179.121 l. (1930).

***Komáromi János**, író. 1932-ben ünnepelte 25 éves írói jubileumát, művei összkiadása 20 kötetben jel meg. Újabb művek: Harangoz a múlt, Különös utazás.

***Komáromy** András, történétíró, megh. 1931 dec. 5. ***Komjádi** Béla (1892—1933), úszóbajnok, az ő kezdeményezésére a Nemzeti úszócsarnok.

***Komjáthy** Aladár, *1894, költő. A vezéren felé. **Komlódtótfalu**, l. ***Csenger**.

***Koncern**, vállalatok összessége, melyet gazdasági szempontok és adminisztratív is egységesen vezetnek.

***Kondenzor**, vetítógép és görcső gyűjtőlenesége. **Kondoros** nagyk., 7178 l. (1930).

***Kongo**, afrikai belga gyarmat, 8.828.000 l. (ebből 25.000 fehér, a többi bantunéger). — **Francia K.** (Francia Egyenlítői Afrika), 3.127.700 l. (1926), ebből európai 3.300, a többi bantu- és szudán-néger.

***Konia**, török vilajet (48.990 qkm, 504.100 l. (1927)) és város Anatóliában, 47.500 l. Az anatóliai vasút vég-, a bagdadi vasút kiinduló-állomása. Mesterségesen öntözött, termékeny síkság; búzatermelés.

***Konjunkturakutató intézetek** a gazdasági változások megfigyelésére alakultak. Az első 1917. Harvard Univers. Committee of econ. research; 1925. Németország; 1929. Magyar gazdaságkutató int.

***Konkvisztador** (spanyol), a. m. hódító.
Konstantin, Nagy, római császár, l. *Constantinus*.
Konstantinápoly (Istanbul), török város, 690.800 l. (1927).
Könyi, l. **Ötödskönyi*.
Kopál-gyanta, kemény, borostyánhoz hasonló, különféle fákblól nyerik. Lakk- és kence-készítésre haszn.
Koppánymegyer, l. **Bábonymegyer*.
Korányi Frigyes báró ifj., 1931 dec. 18—1932 szept. 21. pénzügymin. 1932 okt. 1. a kormányzó kinevezte a Pénzüztézetí Központ elnökévé. Waldbauer-Kerpely-ék előadták vonásnégyesét.
Korb Flóris Nándor, építész, megh. 1930 szept. 16.
Korea (jap. Cso-szen), félsziget, 21,058.000 l., ebből 412.000 japán.
Korfu (Karkyra), görög sziget, 106.200 l. (1928). Fővárosa **K.**, 32.200 l.
Kornai Rezső, operanékes, megh. 1931 jan. 16.
***Korrozó**, fémek és építési anyagok kimaródása vegyi hatások következtében (viz, időjárás). Geológiában: kőzetelmállás.
***Kosztroma**, orosz város a Volga felső folyásánál, 73.700 l. (1926). Lenzöves, hajóépítés.
Kosztolányi Dezső, író és hirlapíró. Újabb műfordítása: Kínai és japán versek; prózai művei: Zsvivaigó természetet, Esti Kornél.
Kótaj nagyk., 3014 l. (1930).
***Kotau**, kínai tiszteletadás, földreborulva homokkal a földet háromszor megérinteni.
***Kotor**, dalmáciai város, l. *Cattaro*.
***Kouvola**, finn város, 5100 l. Mellette a világ egyik legnagyobb fakészőrlő és papírgyára (évi 80 millió kg).
Kovács Zoltán, hirlapíró, megh. 1931 okt. 24. Kovácsi, l. *Tevel*.
Kovno, Litvánia fővárosa, 113.000 l. (1931).
***Kozármisleny**, (Misleny és Kiskozár 1928. egyesültek e néven), kisk., Baranya vm. pécsi j., 1521 l. (1930).
Kozma Andor író, megh. 1933 ápr. 18.
Köln, német város, 740.100 l. (1931).
Königsberg, Kelet-Poroszország fővárosa, 295.000 l. (1931).
***Königsusterhausen**, falu a poroszországi Potsdam kerületben, 5500 l. A legnagyobb német szikratávíró- és rádióállomás.
***Könnyűolajak**, a nyerspetroleum desztillátumai, fajsúlyuk kb. 0·8, forrtpontjuk 30—150° C. Gazolin, benzín, ligroin stb.
***Köper**, szövési mód és az így szőtt vászon keszke neve; ferdén futó csikkokkal.
***Körmend** nagyk., 7649 l. (1930).
***Körmendi** Ferenc, regényíró. 3 angol lap által kiírt nemzetközi regénypályázaton, Budapesti kaland c. regényével megnyerte az első díjat.
Körösi Henrik, tanfelügyelő, min. tanácsos, megh. 1930 aug. 27.
***Közárhegy** kisk., Fejér vm. székesfehérvári j., 636 l. (1930). (1931. alakult).
Közeg rtv., 8537 l. (1930).

Köszéntermelés 1930. millió tonnában: Egyes. Áll. 482·1, Brit birod. 247·6, Németország 142·7, Franciaország 53·8, Oroszország 46·6, Lengyelország 37·5, Japán 29·3, Belgium 27·4, Brit-India 22·9, Csehszlovákia 14·6, Világ: 1209·5. (L. még: Barnaszéntermelés.)
***Közép-Volga vidék**, nemzetiiségi vidék a Volga középső folyása mellett, 236.000 qkm, 7,032.000 l. (tatárok, csuvaszok). Földművelés, állattenyésztés, vegyi-, papír- és malomipar. Fővárosa Szamara.
Kragujevac, 27.200 l. (1931).
Krakó (Krakov), lengyel város, 221.300 l. (1931).
Krasznodar, orosz város, 162.500 l.
***Kraus**, Klemens, *1893, osztrák karmester, 1929. a bécsi opera igazgatója.
Krefeld, porosz város, 165.700 l.
***Krenek**, Ernst, *1900, német zeneszerző, operája: Húzd rá, Jonny.
Krétá, görög sziget, 8247 qkm, 386.400 l.
***Kretschmer**, Ernst, *1888, német pszichiáter. Főműve: Körperbau u. Charakter.
Kreuger Ivar, svéd nagyiparos, vállalatai összemoltottak, öngyilkos lett 1932 márc 13.
***Krisna**, eredetileg indiai hős, istenként tiszteltik, mint Visnu 8. megtestesülését.
***Krivoj Rog**, ukrán város, 31.200 l. Vas-és acélipar, vasbányának évi termelése 200-000 t, a szovjet term. 40%-a.
***Krizis**, zavar a gazdasági életben, előidézhetik nem gazdasági okok (háború, rossz termés stb.), vagy gazdaságiak, mint túltermelés csökkent fogyasztóképesség mellett, pénzükség stb. A **K.**-ek elméletét főként Marx és Tugan-Baranovsky dolgozták ki.
***Krokus**, hagnyás növény fehér, sárga v. ibolyaszínű koratavaszi virággal.
Kródy Gyula, író, 1932. megnyeri a Pen Club Rotherner díját Az élet álom c. novelláskötetével Megh. 1933 máj. 12.
***Krylenko**, Abraham, *1885, 1917—18. a szovjetszapatok fővezére, majd főállamügyész és vdbiztos a nagy politikai perekben. Most igazságügyi népbiztos.
***Kryolith**, ásvány, natrium-aluminium fluorid, főlelőhelye Grönland. Alumíniumelőállításra használják, melléktermék az azúma.
***Kubin**, Alfred, *1887, német festő és illusztrátor.
***Kufra**, oáziscsoport a Lybiai-sivatagban. 1931 óta olasz birtok.
***Kulák** (orosz), az önálló parasztek (zsfro-parasztek) neve Oroszországban.
Kumamoto, japán város, 162.100 l.
Kunagató nagyk., 6964 l. (1930).
Kuncz Aladár, író és irodalomtörténész, megh. 1931 jún. 24. Fekete kolostor c. regényében a francia hadifogságról ír. Posthumus műve: Felleg a város felett.
Kunhegyes nagyk., 10.896 l. (1930).
Kunmadaras nagyk., 7862 l. (1930).
Kunszentmárton nagyk., 11.354 l. (1930).
Kunszentmiklós nagyk., 8004 l. (1930).
***Kuomintang**, kínai nemzeti forradalmi mozgalom, Szunjatsen alapította 1912., a háború után uralkodóvá vált Kínában.

***Kure**, japán kikötőváros Hondo keleti partján, 176.900 l. Hadikikötő, hajóépítés.

***Kuropatkin**, Nikolajevics Alexej, orosz generális halálozása éve 1925.

***Kurz** Zelma, kamaranekesnő, megh. 1933 máj. 10.

***Kuzneck**, orosz város a Volga középső folyása mellett, 36.100 l. — **K.** város Ny-Szibériában, 7000 l. Mellette a világ egyik legnagyobb (250 milliárd t-ra becsült) kőszénletele.

***Kümmerle** József Béla, botanikus, megh. 1931 dec. 21.

***Kürschák** József, matematikus, műegyet. r. tanár, megh. 1933 márc. 26.

***Küstendse** (Constanta), a Dobruđa fővárosa, 58.200 l.

***Kvang-szi**, délkinai tartomány, 209.207 qkm, 12.258.000 l. Tea- és gabonatermelés, textilipar. Fővárosa Nanking.

***Kvang-tung**, délkinai tartomány, Hainanszigettel együtt, 233.730 qkm, 36.773.500 l. Kína leggazdagabb vidéke, vas- és rézbányászat, rizs-, tea- és cukorültetvények, selyemhernyó-tenyésztés. Fővárosa Kanton.

***Kvei-esou**, DNY-kinai tartomány, 186.623 qkm, 11.291.200 l. Réz- és higanybányák, papíripar. Fővárosa Kvei-jang.

***KW** = kilowatt, **KWh** = kilowattóra.

***Kyphosis** (gör.), a hátgerinc domború görbülete (kerek hát, púpossgág).

L

***Laban**, Rudolf, * 1880, magyar származású mozdulatművészeti pedagógus Berlinben. Művei: *Bewegungslern*; *Tanzschrift*.

***Lábass** Juci, operettszínésznő, megh. 1932 aug. 24.

***Lagos**, Angol-Nigéria fővárosa és főikikötője, 100.000 l. Szikratáviró-állomás.

***Lajosmizse** nagyk., 11.907 l. (1930).

***Langerhans-féle szigetek**, sejtesomók a hasnyálmirigyben, az insulint termelik.

***Langmuir**, Irving, *1881, amerikai fizikus, úttörő vizsgálatainak az elektr. erősítés technikájára terén (izzólámpa, rádió). 1932. Nobel-díj.

***La Paz**, város Bolíviában, 146.900 l. (1929).

***Lappo**, antimarkista mozgalom Finnországban.

***Lapujtó**, l. *Bocsárlapujtó*.

***Larissa**, görög város, **L.** nomosz fővárosa, 20.800 l.

***Latifovics** Endre, ny. min. tan., felsőházi tag, megh. 1933 jan. 29.

***Latzko** Hugó, tanár, megh. 1932 nov. 3.

***Lausanne**, svájci város, 81.100 l.

***Laval**, Pierre, francia politikus, *1883, 1925. közmunkaügyi miniszter, 1926. igazságügyminiszter, 1930. újra közmunkaügyi miniszter. 1931 jan.-tól 1932 febr.-ig miniszterelnök, 1932 jún.-ig közmunkaügyi miniszter a Tardieu kormányban.

***Laval turbina**, gyors forgású gőzturbina tengelyirányú áramlással, De Laval fr. mérnök (1845—1913) találmánya.

***Laveran**, Charles, (1845—1922), francia orvos, maláriakutató, 1907. Nobel-díj.

***Lawrence**, David Herbert (1855—1930), angol regényíró. Már Freud előtt pszichoanalitikai regényeket írt. *Tollas kígyó*, *Lady Chatterley*. Írt verseket és pszichoanalízisről tud. műveket is.

***Lázár** Andor, *1882, politikus, ügyvéd, a frank pörben Baross Gábor védője. Résztvett a magyar pénzügyomoda megalapításában. A Magyar Nemz. Szöv. alelnöke. Könyveiben és cikkeiben főleg a pénz és valutával fogl. 1931 májástól

augusztusig honvédelemi államtitkár, 1932 okt. a Gómbös-kormány igazságügyminisztere.

***Le Bon**, Gustave, francia szociológus, megh. 1931 dec. 13.

***Lebrun**, Albert, *1871, francia köztársasági elnök. 1900. képviselő, 1913. a képviselőház alelnöke, 1911—12. és 1913—14. gyarmatügyi, 1917. Clemenceau kormányában blokád- és 1918—1919. a főlásbadított területek minisztere. 1920. a szenátus tagja és hadügyi előadó. 1931 júniusban a szenátus elnöke, 1932 máj. 10-én a köztársaság elnökévé választották.

***Le Corbusier** (Jeanneret), *1887, modern svájci építész. Könyve: *Kommende Baukunst*.

***Lederer**, Emil, *1882, német közgazdász, az Arch. f. Sozialwissensch. u. Sozialpol. kiadója, berlini egyet. tan. Főműve: *Grundzüge der Ökon. Theorie*. 1933 ápr. a Hitler-korm. megfosztotta állásától.

***Légrády** Imre, a Pesti Hírlap v. főszerk., megh. 1932 márc. 4.

***Leguano**, fákön élő gyíkok, csipkézett hátú redővel, trópusi Amerikában.

***Lehmbruck**, Wilhelm (1881—1919), német expresszionista szobrász.

***Lemberg** (Lwów), lengyel város, 316.200 l. (1931).

***Lenz** Géza, debreceni egyet. tanár, megh. 1932. ápr. 29.

***Lengyel** Menyhért, író. Ujabb művei: *A boldog város* (reg.), *Evelyn* (Vígyszính., 1932).

***Lengyelország** (Rzeczpospolita Polska), 31 millió 927.800 l. (1931). **Története**. 1928. a Pilsudski marsalltól támogatott Bartel-kormány lemond és Pilsudski mind élesebb ellentétbe kerül a parlamenttel; az ellenzék 1928. választási győzelméig növelte ezt. 1930. számos ellenzéki politikust letartóztattak. 1930 nov.-i választáson a kormányblokk jut többségre, Prystor ezredes lesz miniszterelnök, Zaleski, majd Beck ezredes külügymin. 1932. barátsági szerződés Görögországgal és megneptamadási szerződés Oroszországgal. 1933 májusi elnökválasztáson ismét Moszickit választották köztárs. elnöké.

Leningrad (Szt. Pétervár) 2,228.300 l. (1930).
Lenkey Gusztáv, hírlapíró, 1932. a Magy. Hírlapírók Orsz. Nyugdíjint. elnökévé választották.

***Lenolaj** (lennmagóla), aranyárga, zsíros, könnyen gyantásodó olaj, a lenmagvakból hidegen préselik. Egyes vidékeken táplálék. Haszn. lino-leum és olajfestékek készítéséhez.

Lenti nagyk., 2213 l. (1930).

Lesbos, görög sziget, 161.500 l. (1928).

Leszkay Gyula, felsőházi tag, megh. 1929 okt. 17.

***Letenye** kisk., 1929. Béc hozzászátoltatott, 3233 l. (1930).

***Leuna**, német falu Merseburg mellett. **L.-művek**, a legnagyobb német mesterséges salétromgyár (levegő nitrogénjéből) és benzinyártás központja.

***Leysin**, svájci falu Waadt kantonban, 1260 m magasan. Tüdőbeteg-szanatóriumok.

Libanon, Szíria egyik tartománya, 840.600 l. **Lie**, Jonas, norvég író, szül. éve 1833.

Liechtenstein, nagyhercegség, 10.200 l. (1930).

***Lietman**, Robert, *1874, német közgazdász.

Főműve: Kartelle u. Trusts.

Lima, Peru fővárosa, 265.000 l. (1928), külvárosokkal együtt 316.000 l.

***Limit**, megállapított árhatár, amely alatt (eladásnál), ill. fölött (vásárlásnál) a tőzsdei ügyletet nem lehet lekötni.

***Limited** (ang., röv. Ltd.), a m. korlátolt felelősségű (társaság).

Lipthay Béla, földbirtokos, felsőházi tag, megh. 1932 dec. 7.

Lincoln, város az Egyes. Áll.-ban, 75.000 l. (1930).

Lisszabon (Lisboa), Portugália fővárosa, 594.400 l. (1930).

***Lithoszéra**, a Föld felületének szilárd kőzetburka, kb. 1200 km vastag.

Litvánia (Lietua), köztársaság, 2,367.000 l. (1931).

Lóállomány, millió: Oroszország (1930) 31·2, Egyes. Áll. (1931) 12·8, Argentína (1930) 9·8,

Brazília (1920) 5·2, Németország (1931) 3·4, Kanada (1930) 3·3, Franciaország (1929) 2·9, Románia (1930) 1·3, Jugoszlávia (1930) 1·1, Magyarország (1931) 0·86.

Lodz, lengyel város, 605.300 l. (1931).

London, Anglia fővárosa, 4,396.800 l. (1931). Nagy-London (rendőkerület) 8,202.800 l. (1931).

***Lop-nor**, vándorló tó a keleti Tarim-medencében (Kelet-Turkesztán). Sven Hedin expedíciója 1931.

Lórántháza, l. ***Baktalórántháza**.

***Lordósis**, a hátgerinc befelé görbülése, terhesség alatt normális.

***Lorentz**, Hendrik Antoon, (1853—1928), holland fizikus, Elektronelmélet. 1913. Nobel-díj.

Los Angeles, kaliforniai város, 1,238.000 l. (1930).

Loucheur, Louis, francia államférfi, megh. 1931 nov. 23.

Louisiana, az Egyes. Áll. egyik állama, 2,101.600 l. (1930).

Louisville, város az Egyes. Áll.-ban, 307.700 l.

Lourence Marques, kikötőváros Portugál Kelet-Afrikában, 37.300 l.

Lovesene, hegy Montenegróban, magassága helyesen 1758 m.

Lőrinci nagyk., 4987 l. (1930).

Lublin, lengyel város, 112.500 l. (1931).

Lukachich Géza báró, altábornagy. 1931. Magyarország megcsonkításának okai címen könyvet írt az októberi forradalomról.

Lucknow, város Brit-Indiában, 274.600 l. (1931).

***Ludwig**, Emil, *1881, német író és publicista. Művei: Goethe, Napoleon, Wilhelm II. stb.

Lukács László, államférfi, megh. 1932 febr. 23.

***Luther**, Hans, *1879, 1918. Essen főpolgármestere, 1925—26 birod. kancellár, 1930 óta a birod. bank elnöke.

Luxemburg, nagyhercegség, 299.800 l. (1930). — **L.** város, 53.800 l. (1930).

Luzon, a Fülipinek legnagyobb szigete, 5 millió 680.500 l.

M

MacDonald, James Ramsay, 1931. a tervbevett takarékosági intézkedések miatt, amelyek a munkanélküliséget sujtották, éles ellentétbe került a munkáspárttal, kilépett és lemondott. A konzervatívokkal és a Lloyd George-zsal szakított liberálisokkal megalakította a harmadik MacDonald-kormányt, új választást írt ki, amelyen az ellenzéki munkáspárt súlyos vereséget szenvedett és a kormánytámogató konzervatív párt nagy többségre tett szert. 1933. gazdasági megegyezés céljából Amerikában járt, ahol Roosevelt elnökkel és Herriot francia miniszterelnökkel tanácskozott.

Madarász Elemér, ny. belügyi államtitkár, megh. 1929 dec. 16.

Madarász Gyula, madárbúvár, a Nemz. Múz. igazgatóőre, megh. 1931 dec. 29.

Madras, város Brit-Indiában, 647.200 l. (1931). — **M.** kormányzóság, 46,700.000 l. (1931).

Madrid, Spanyolország fővárosa, 834.100 l. (1930).

***Madura**, l. keletindiai sziget, holland gyarmat. 4527 qkm, 1,810.300 l. Fűszer-, cukornád-, dohánytermelés. — **2. M.**, város, Madras brit-indiai gyarmaton 182.000 l. (1931). Textilipar.

Maglód nagyk., 5104 l. (1930).

***Magnitogorszk**, épülőben levő orosz iparváros az Ural déli részén, ma kb. 50.000 l. a világ legnagyobb mágnesvasérc hegye mellett (275 millió t-ra becsült, 62% vasat tartalmazó érc). Vaskohók, hengerművek.

Magyar l. ***Niklós**, *1879., f. v. tvh. biz. tag, kül. közüzemi kérdésekkel fogl. Az ember és a gép

harca (1933) c. munkájában a munkanélküliség megszüntetésére a munkaidő megfelelő leszállítását ajánlja. — 2. *Sándor *1898, a világháborúban mint pilóta vett részt. Terménykereskedő, kanadai farmer lett, majd az amer. légitforg. szolgálatába állott. Azután visszatért Magyarországra. Önéletrajzi cikkei összegyűjtve könyv alakban is meg fognak jelenni. L. még: *Justice for Hungary*.

Magyarkeresztes, I. *Vaskeresztes.

Magyarország

Összes lakossága 1930 végén: 8.688.319.

Nemek aránya: férfi 4.250.110, nő 4.438.209. Ezer férfira esett 1045 nő.

Anyanyelv: magyar 8.001.112 (92,1%), német 478.630 (5,5%), szlovák 104.819 (1,2%), román 16.221 (0,2%), horvát 27.683 (0,3%), szerb 7.081, bunyevác, sokák stb. 20.564, egyéb és ismeretlen 32.259.

Története: 1930 januárjában tartották meg a hágal jóvátételi, majd pedig a párizsi konferenciákat és ápr. 28. jött létre a hágal és párizsi egyezmény, amelyen többek között a magyar jóvátétel és az optansügykérdését is elintézték. Az egyezmény visszaadta Magyarországot pénzügyi önállóságát és a Népszövetség május 21. megszűntette a Magyarországot pénzügyi ellenőrzésére kiküldött bizottságot. Az ezzel kapcsolatosan tervezett külföldi kölcsön fölvetéle a gazdasági viszonyok lehetetlenné tették. A szeptemberi genfi, a novemberi berlini, Bethlen István gróf ankarai és bécsi látogatásai, amelyeknek célja a magyar kiviteli akadályainak elhárítása volt, kevés eredménnyel jártak. 1930 augusztusban rövid időre a királykérdeés körül merültek föl igazmak, de csak hamar lecsillapultak és 1931 ápr. 15. ünnepelte a Bethlen-kormány tízéves jubileumát. Két kisebb, rövid lejáratú kölcsön befolyt ugyan, a tervezett nagyobb kölcsön fölvetéle azonban már lehetetlenné vált. Amintán Bethlen István gróf 1931 ápr. 15. kormányzatának tízéves jubileumát ünnepelte, egy évvel a képviselőház megbízatásának lejártá előtt, főlszlatta a képviselőházat és új választásokat írt ki.

A májusban és júniusban lezajlott választások újra elhatározó többséget eredményeztek a kormány számára. Az egységspárt 152, a kormánytámogató keresztény gazdasági és szociális párt 30 mandátumra tettek szert, míg a független kisgazdapártnak 14, a szociáldemokrata pártnak 14, a nemzeti szabadelvűpártnak 5, a keresztény ellenzéknek 2, a nemzeti demokratapártnak 2, a magyar nemzeti radikális pártnak 1, a pártönkivülieknek 25 mandátum jutott. A 182 kormánypárti képviselővel szemben tehát összesen 38 ellenzéki és 25 pártönkivüli állt. A parlamenti többség azonban nem nyújtott védelmet a kormánynak a gazdasági kényszerűségekkel szemben. 1931 júliusban beállt annak a szüksége, hogy a kormány bankzárlatot rendeljen el, amelylyel egyidejűen szigorú devizakorlátozást is léptetett életbe. A gazdasági válság hatása alatt Bethlen István gróf és kormánya 1931 augusztus 19. beadta lemondását, amelyet Horthy Miklós kormányzó elfogadott és augusztus 24. gróf Károlyi Gyula, addigi külügyminisztert nevezte ki

miniszterelnöknek. A kormány tagjai: miniszterelnök és ideiglenes népjóléti miniszter gróf Károlyi Gyula, külügyminiszter Walkó Lajos, belügyminiszter vitéz Keresztes-Fischer Ferenc, kereskedelemügyi miniszter Kenéz Béla, földművelésügyi miniszter Ivády Béla, honvédelmi miniszter Gömbös Gyula, igazságügyminiszter Zsitvay Leó, vallás- és közoktatásügyi miniszter Ernst Sándor kisgazdaminiszter Mayer János. 1931 dec. 12. Ernst Sándor lemondott és helyette Karafiáth lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter, dec. 20. pedig báró Korányi Frigyes lett pénzügyminiszter. 1932 febr. 5. Ivády Béla földművelésügyi miniszter lemondott, utóda Purgly Emil lett. Károlyi 1932 márc. 2. elmondott programbeszédében céljaul a pengő értékének megvédését, az infláció elhárítását és a hitel fejlesztését jelölte meg. 1932 április 23. a képviselőház névszerinti szavazással 93 szavazattal 45 ellenében megszavazta a kormánynak adott meghatalmazás meghosszabbítását. 1932 június 9. Korányi pénzügyminiszter bejelentette, hogy Magyarország nem tud külföldi fizetési kötelezettségeinek eleget tenni és augusztusban bejelentette a Népszövetségnek, hogy a magyar újjáépítési kölcsön kamatait sem tudja beszedgáltatni. Szeptemberben jelentkezett az egységspárt 80 tagú agrárcsoportja az agráradósságok kamatleszállítására és az adósságok általános rendezésére vonatkozó kívánásaival, amelyeket Károlyi miniszterelnök teljesítetelnek minősített. Ez az ellentét feszültté tette a miniszterelnök és a többség viszonyát, amit csak fokoztak a kormánypártnak az időközi választásokon szenvedett vereségei, amelyek közül az egyik, a mezőcsáti választás Purgly Emil földművelésügyi miniszter bukását vonta maga után Eckhardt Tiborral szemben. Ezek a körülmények fölötté súlyossá tették a kormány helyzetét és 1932 szept.-ben a kormány lemondott. 1932 okt. 1. jelent meg a Gömbös-kormány kinevezése. A kormány összetételé a következők volt: miniszterelnökség és honvédelem Gömbös Gyula, külügy Puky András, belügy vitéz Keresztes-Fischer Ferenc, pénzügy Imrédy Béla, vallás- és közoktatásügyi Hóman Bálint, igazságügy Lázár Andor, kereskedelem Fabinyi Tihamér, földművelés Kállay Miklós. 1933 január 9. Puky András külügyminiszter lemondott, tárcájának vezetésével ideiglenesen Gömbös Gyulát bízta meg a kormányzó és 1933 febr. 24. Kánya Kálmán volt berlini nagykövetet nevezte ki külügyminiszternek.

Magyaróvár rtv., 8534 l. (1930).

Magyarszék kisk., Baranya vm. hegyháti j., 1930. Németzék és Kishertelend hozzacsatolatott, 1157 l., vasút, távrió, posta.

Magyarszombathely, l. **Bakonyszombathely*.

Magyarürög, l. **Mecsekalja*.

Mahatma, megtisztelő cím Indiában (Gandhi).

Mahler, Gustav halálozási éve 1911.

***Malkop**, orosz város a Kaukázus északi részén, 53.000 l. Petroleumforrások.

Mailloit Nándor báró, orsz. gyűll. képv., megh. 1929 dec. 21.

Maine, az Egyes. Áll. egyik állama, 797.400 l. (1930).

Mainz, német város, 134.000 l.
Majakovszki, Vladimir, (1894—1931), szovjet-orosz költő és drámaíró.
Majsmikilósvár nagyk., 3317 l. (1930).
Makassar, a holland-indiai Celebes sziget fővárosa, 57.400 l. Kaucsuk-, kopra- és dohánykivitel.
Makkoshetye, l. **Alszipor*.
Makó rtv., 35.824 l. (1930).
Málaga, spanyol tartomány, 610.000 l. (1930).
Fővárosa M., 188.000 l. (1930).
Málé kisk., új neve Serényifalva.
Malta, sziget, 241.600 l. (1931).
Managua, Nicaragua fővárosa, 40.000 l., Egyetem. Kávéültetvények. 1931. földrengés csaknem teljesen elpusztította.
Manaos, a brazíliai Amazonas-áram fővárosa, 83.700 l. (1929), a Rio Negro folyó mellett, az Amazonas-vidék főkikötője, bár 1600 km-nyire az Atlanti-óceántól, kikötőjébe tengeri hajók is feljutnak.
Mándok nagyk., 4146 l. (1930).
Mandzsukuo, Mandzsuriából alkotott szabad állam, kikiáltották 1932 febr. 18. Kormányzól megválasztották 1932 márc. 9. Henry Pu-ji-t, Kína volt uralkodóját. **M.** fővárosa Csang-csun. A többi hatalmak eddig az új államot, amely japán befolyás alatt áll, nem ismerték el.
Mandsuria, 24 millió l. (1926).
Mango-fa, Kelet-Indiából származó trópusi fa, csontmagvú gyümölcsét nagyrabecsülik.
Manila, a Filippini-szigetek fővárosa, 324.500 l. (1929).
Maniok (manihot), trópusi cserje, gyökérgumói főve táplálékul szolgálnak, belőlük készült liszt: tapióka.
Manipore, brit-indiai hűbérés állam É-Indiában, 21.000 qkm, 384.000 l. Tea- és rizstermelés.
Manitoba, kanadai tartomány, 700.100 l. (1931).
Maniu Gyula, román politikus, mint miniszterelnök az 1928. évi választásokon a szocialistákkal szövetségben, a nemzeti parasztpárt nagy többségre tett szert. 1931. lemondott. 1932. okt. 19—1933. jan. 12. ismét miniszterelnök. 1933. ápr. lemondott a nemzeti parasztpártban elfoglalt pártelnöki tisztéről is.
Mannheim, német város, 260.000 l.
Manuel, volt portugál király, megh. 1932 júl. 2.
Márai Sándor, író, újabb művei: Idegen emberek, Csutora, Szegények kince.
Marburg (Maribor), 33.101 l. (1930).
Marcalli nagyk., 1927. Nagygomba kisk. hozzátartozott, 6473 l. (1930).
Marguerite, Victor, francia regényíró születési éve 1867.
Marianok, polinéziai szigetszoport, 15 sziget (a legnagyobbak Guam, Rotan, Saipan), 1183 qkm, Guam 18.500 l. (1930), a többi 66.400 l. (1931). 1898. a spanyolok eladták Guam szigetet az amerikaiaknak, a többi a németeknek, ezek 1919 óta japán mand. terület.
Márkus László, az Operaház v. igazgatója és főrendezője, 1932 okt. a Nemzeti Színház igazgatója lett.
Marosvásárhely (Targu Mures), romániai város Erdélyben, 41.700 l.

Marquacas-szigetek, 11 sziget a Csendes-óceánban, 1274 qkm, 2250 l. Francia birtok. Kopra-és békateknőkivitel.
Marrakes, Marokkó város arab neve.
Marsala, olasz város Sziciliában, 32.000 l.
Marseille, francia kikötőváros, 800.900 l. (1931).
Marxstadt (ezelőtt Katharinenstadt), város a Volga-német szovjetkőztársaságban, 12.500 l. Malom-, dohány-és fémpár. A Volga-németek szellemi központja.
Mascotte (francia), szerencsét hozó talizmán, kül. autómobilokon.
Masereel, Frans, *1889, belga rajzoló. Kiválóak fametszetei.
Mata Hari (val. nevén: Gertrud Marg. Zelle), táncosnő, holland tiszt felesége. A világháború alatt Párizsban él, megvádolják, hogy a német kémközpont vezetője, 1917 okt. 5. agyonlőtték. Filmet és regényt írtak róla. (Szántó Gy. M.)
Maté-tea, a brazíliai Ilex-pálma leveleinek forrázata.
Mátészalka nagyk., 9125 l. (1930).
Mato (v. *Matto*) **Grosso**, Brazília egyik déli állama, 14 millió qkm, 350.000 l. (1929). Fővárosa Cuyaba. Állattenyésztés, bányászat (éyémánt).
Matterhorn (ol.: Monte Cervino), a Wallisi Alpok csúcsa az olasz-svájci határon, 4505 m.
Mátyásföld, 1933. alakult község Cinkota területéből, Pest vm. gödöllői j., 2943 l. (1930).
Mauna Loa, tűzhányó Hawaii szigetén, 4168 m. Oldalában Kilauea látótv.
Mauritius, angol sziget az Indiai-óceánban, kb. 1900 qkm, 414.800 l. (1930).
Maurols, André, francia író, szül. éve 1884.
Mayer János, kisbirtokos, 1931 aug. 19—1931 dec. 17. táncánélküli kisgazdaminiszter.
Mazut, a petroluminomtökökből desztillált nyerspetroleum maradványa. Fűtésre és motorokban használják.
Mährisch-Ostrau (Moravska Ostrava), cseh város, 125.300 l. (1930). Vashuta és hengermű, vegyipar, köszénbányák.
Mecsekhalja (Mecsekszentkút, Magyarürög, Rác-város és Patacs 1930. egyesültek e néven) kisk. Baranya vm. pécsi j., 2021 l. (1930).
Mecsekfalva, Szopok kisk. új neve.
Mecsekszentkút, l. **Mecsekhalja*.
Medgyessy Ferenc, *1881, szobrász. A KUT alapítója. Anya c. szobrárt megvette a Szépművészeti Múzeum. 1932. Szinyei-nagydíj.
Medgyesyháza nagyk., 4908 l. (1930).
Medina (arab. El Nabi), arab város kb. 30.000 l. Mohamed próféta sírja.
Megyeri Géza, felsőházi tag, megh. 1930 máj. 13.
Mehring, Franz (1846—1919), német történész és író. Főműve: Gesch. d. dtsch. Sozialdemokratie.
Mekka, arab város, kb. 85.000 l. Mohamed próféta születési helye. Évente kb. 100.000 zarándok.
Melbourne, ausztráliai város, 1.032.500 l. (1930).
Melilla, kikötőváros Spanyol-Marokkóban, 60.580 l. (1930).
Meller, Rose, magy. szárm. bécsi orvosnő és író. Irja hadnagy c. színdarabja nagy sikert aratott.
Memphis, város az Egyes. Áll. Tennessee államában, 253.100 l. (1930). Gyapot-és faipar.

***Mendelsohn, Erich**, *1887., modern német építész, az Einstein-torony tervezője.
Meran, olasz város Dél-Tirolban, 21.000 l.
 ***Mesched**, perzsa város Khorasszan tartományban, a Hindukus lejtőjén, 85.000 l., a sítták Mek-kája.
 ***Messolongion**, Missolonghi görög város görög neve.
 ***Mesothorium**, radioaktív elem, a thorium szét-esésénél keletkezik. Használják gyógyászatban besugárzásra, technikában világító festékekhez.
Messina, olasz város, 181.300 l. (1931).
 ***Metazoa** (gör.), a többsejtű állatok.
 ***Meteorizmus**, gázképződés a gyomorban és belekben, felfúvódás.
 ***Metol**, methyl-pára-amino-phenol, fényképezési előhívó.
Mez, francia város Lotharingiában, 78.800 l. (1931).
Mexikó, köztársaság, 16.404.000 l. (1930). — **M.** város, 960.900 l. (1930).
Meyer, I. **Éduard**, német történész, megh. 1930 aug. 31. — **Z.** ***Julius**, *1876, német vegyész, fémve a mérges hadi gázokról.
Meyrick, Gustav, fró, megh. 1932 dec.
Mezei Ernő, hírlapíró és író, megh. 1931 okt. 25.
Mezőberény nagyk., 14.410 l. (1930).
Mezőcsát nagyk., 6094 l. (1930).
Mezőhegyes nagyk., 8359 l. (1930).
Mezőkovácsháza nagyk., 5323 l. (1930).
Mezőkövesd nagyk., 20.806 l. (1930).
 ***Mezőmeyer** kisk. 1927. alakult a Doboz községhez tartozó Dobozmeyerből, Békés vm. gyulai j., 1076 l. (1930).
Mezőtur rtv., 27.647 l. (1930).
Miami, város az Egyes. Áll.-ban, 110.600 l. (1930).
Michaelis, Sophus, dán író, megh. 1932 jan. 28.
Michelson, Albert, amerikai fizikus, megh. 1931.
Michigan, város az Egyes. Áll.-ban, 4,842.000 l. (1930).
 ***Middlesborough**, kikötőváros Angliában, York grófságban, 138.500 l. (1931). Vas- és vegyipar.
 ***Mihály, I.** 1927. nagypapa, Ferdinánd kir. halála után román király lett éteves korában, de 1930. atyja, Károly visszatérése után lemondott.
Mikes Lajos, író, megh. 1930 aug. 19.
Milano, olasz város, 990.100 l. (1931).
Milwaukee, város az Egyes. Áll.-ban, 578.200 l. (1930).
 ***Minas Geraes**, keletbrazíliai állam, 594.000 qkm, 7,442.000 l. (1929). Gyémánt- és vasbányák, kávéültetvények. Fővárosa Bello-Horizonte.
Mindszent nagyk., 9946 l. (1930).
 ***Ming-dinasztia**, kínai uralkodóház 1368—1644.
 ***Minkowski**, Oscar (1858—1931), német orvos, boroszlói egyet. tan., a cukorbetegség okát állapította meg.
Minneapolis, város az Egyes. Áll.-ban, 464.300 l. (1930).
Minnesota, az Egyes. Áll. egyik állama, 2,564.000 l. (1930).
Minszk, orosz város, 137.000 l. (1931).
 ***Mirat** (ang.: Meerut), indiai város a Ganges felső folyásánál, 122.600 l. (1921). Textilipar.

***Mironescu György**, *1874, román politikus, bukaresti egyet. tanár. 1910. képviselő. 1921. közoktatásügyi min., a világháború alatt mint a „La Roumanie” c. lap szerkesztője az ántánt mellett való háborús agitációt folytatta. 1928—1931. külügyminiszter.
Miskolc tjt., 61.559 l. (1930).
Misleny és Kiskozár kisk. egyesültek 1928. Kozármisleny néven.
Mississippi, az Egyes. Áll. egyik állama, 2,009.800 l. (1930).
Missouri, az Egyes. Áll. egyik állama, 3,629.000 l. (1930).
 ***Mixed-pickles** (ang.), zöldséggel együtt erősen fűszerezett ecetbe rakott uborkák.
 ***Mixer** (ang.), az italok keverője a bárban.
 ***Moshi** (Moi), japán város és hadikikötő Hondo déli részén, 108.000 l. (1930). Kőszénkivitel.
Mohács, 1924. rt. várossá alakult, 17.369 l. (1930).
 ***Moi**, a. m. 1 gramm-molekula, annyi gramm valamely anyagból, amennyi a molekulafülya.
 ***Moldavia** (Moldvai autonóm szovjetköztárs.), 1924. alakult a Dnyeszter alsó folyásának balpartján, 8288 qkm, 618.900 l. (1931). Gabonatermelés. Fővárosa Tiraspol.
Moldován Gergely, kolozsvári egyet. tanár, megh. 1930 júl. 9.
Moldva, román tartomány, 2,337.500 l.
Molnár Ferenc, író, újabb színművei: A jó tündér, Harmónia, Valaki.
Molnár János, felsőházi tag, megh. 1928 nov. 12.
Molukki-szigetek, holland szigetecsoport (Holland Új-Guineával együtt), 898.000 l. (1930).
Monaszijer (Bitolj), jugoszláv város, 32.900 l. (1931).
 ***Monelém**, ezüstfém, könnyen megmunkálható nikkeltövény, 30% rézzel.
Mongolország, belsőázsiai fennsík (800—1300 m között), Szovjet-Oroszország, Mandzsúria, Kína és Tibet között, északon és nyugaton hegyes, többi része steppe és sivatag (Gobi). Főfolyója a Selenga. — **Belső-M.** Kinához tartozik, **Külső-M.** 1924 óta „néptanács-köztársaság”, 1,525.700 qkm, 670.000 l. Kivitel: gyapjú, szörme, arany. Fővárosa Urga (kb. 100.000 l.).
Monor, nagyk., 12.886 l. (1930).
 ***Monseratt**, a katalóniai hegység egyik része Spanyolországban, 1235 m. Benedekrendi kolostor 890 m magasan.
 ***Monte Citorio**, tér Rómában, itt van az olasz parlament épülete.
 ***Monterrey**, Nuevo Leon mexikói állam fővárosa, 129.700 l. (1930). Ezüst-, arany- és rézolvastók.
Montevideo, Uruguay fővárosa, 481.700 l. (1931).
 ***Mont Pelé**, tűzhányó Martinique szigetén, 1350 m. Pusztító kitérései 1902—1905.
Montreal, város Kanadában, 810.900 l. (1931).
Monyoród, I. **Hegyszentmárton**.
 ***Monza**, olasz város Milano közelében, 58.000 l. Textilipar. Automobil-versenypálya.
Móra Ferenc író. Enek a búzamezőkről c. regényét lefordították angolra. Új regénye Aranykoporsó, Diocletianus császár korából, az antik

pagányság haláláról és a kereszténység születéséről való hatalmas korpék. 25 éves írói jubileuma alkalmából a szegedi egyetem díszdoktorrá avatta.

Morgan, J. P., ifj., amerikai bankár, megh. 1932 aug. 17.

***Mórichida** kisk., 1927. alakult Nagy- és Kis-mórichida egyesüléséből, Győr, Moson és Pozsony egyes. vm. sokorodjalj I., 1565 l. (1930).

***Móricz** Zsigmond, író. 1932. Barbárok c. novellás kötetével és Forr a bor c. regényével megnyeri a Pen Club Rothermere-díját. A murányi kaland c. színdarabját a Nemzeti Színház adta elő.

***Mosé** (arab), mohamedán templom, a törökök karsú tornyokat (minaretek) építettek mellé.

***Mosel**, a Rajna mellékfolyója, a Vogézekben ered, Koblenz mellett ömlik a Rajnába. 514 km hosszú. Triertől hajózható.

Mosonszentjános nagyk., 4027 l. (1930).

Moszkva, Szovjetország fővárosa, 2 millió 781.300 l. (1930). A szovjetkormány és a III. Internacionale végrehajtóbiz. székhelye, kommunista akadémia, Marx-Engels-Lenin-intézet, katonai akadémia, orosz és kínai egyetem, technikai főiskola (munkásfakultás).

Mount Everest, tibeti neve Csomolungma, a m. az ország anyaistenjéje.

***Much**, Hans, (1880—1932), orvos, hamburgi egyet. tanár és író. Tuberkulózisnál fogl., e téren sok új felfedezés, filozófiai művek, versek.

***Muhl**, Poga kisk. új neve.

***Mull**, könnyű, ritkaszóvésű gyapotszövet seb-kötőzésre.

Munkács (Mukačevo), 26.100 l. (1930).

N

***Náci**, a német Hitler-párt (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter-Partei) rövidített neve.

Nádudvar nagyk., 10.036 l. (1930).

Nagaszaki, japán város, 204.600 l. (1930).

Nagoja, japán város, 907.400 l. (1930).

Nagy László, pedagógus, megh. 1931 febr. 25.

Nagy Zsigmond, festő, megh. 1932 nov.

Nagyatád nagyk., 4587 l. (1930).

Nagybányon, l. ***Bábonymegyer**.

Nagybajom nagyk., 5412 l. (1930).

Nagybánhegyes nagyk., 6214 l. (1930).

Nagyecsed nagyk., 6628 l. (1930).

***Nagygersd** kisk., 1928. Kisgeresd hozzácsatoltatott, 701 l. (1930).

Nagyomba kisk., l. ***Marcali**.

Nagybalász nagyk., 6665 l. (1930).

Nagyhidegkút, l. ***Hidegkút**.

Nagykálló nagyk., 9247 l. (1930).

Nagykamarás nagyk., 4385 l. (1930).

Nagykanizsa rtv., 30.869 l. (1930).

Nagykátán nagyk., 11.005 l. (1930).

Nagykőrös rtv., 28.591 l. (1930).

Nagyléta nagyk., 6944 l. (1930).

Nagymágocs nagyk., 4989 l. (1930).

Nagymányok kisk., 1958 l. (1930).

Nagymaros nagyk., 4699 l. (1930).

***Munthe, Axel**, *1874., svéd orvos. Sokáig élt Párizsban és Rómában, ma Capriban. San Michele regénye c. műve óriási siker.

***Musztang**, amerikai vadló.

Muzsaj, l. ***Röjtökmuzsaj**.

***Műbőr**, olcsó bőrpótlóanyag, szövetalapon bőrhulladék vagy nemezréteg, lenolajkencével, gyantával vagy műgyantával, újabb cellulozegyűletekkel bevonva.

***Műgyanták**, szerves vegyületek, a phenol és származékainak formaldehiddel való kondenzációs termékei, pl. bakelit. Izolálóanyagok az elektrotechnikában, továbbá háztartási eszközök gyártására (újabbban poharak, csésze stb.).

***Műhsam**, Erich, *1878, német író és publicista.

***Müller, J. P.**, *1866, dán tornamester, rendszere Mein System (magy. is megj.).

***Müller-Franken**, Hermann (1876—1931), német szociáldemokrata politikus, 1919—20. külügymin., 1920, és 1928—30. birod. kancellár.

***Műméz**, invertcukorrá átalakított nádcukor, mézaromával illatosítva, legalább 80% cukortartalmal.

München, Bajorország fővárosa, 730.000 l. (1931).

Münster, város Westfáliában, 120.500 l. (1931).

Műselyemtermelés, 1930. millió kg-ban: Egyes. Áll. 50, Olaszország 30, Németország 23, Brit bir. 22, Franciaország 19, Hollandia 8,5, Belgium 5,5, Svájc 5. Világ 185.

***Mysore**, brit-indiai hűbéres állam a Dekhan-félsziget déli részén, 76.337 qkm, 5.460.300 l. Gazdag mangánérctelepek. Fővárosa **M.**, 84.000 l.

Nagymórichida, l. ***Mórichida**.

Nagypőse, l. ***Pőse**.

Nagyszeben (Sibiu), erdélyi város, 48.500 l. (1930).

Nagyszénás nagyk., 6666 l. (1930).

Nagyszombat (Trnava), 23.900 l. (1930).

Nagytétny nagyk., 7160 l. (1930).

Nagyvárad (Oradea Mare), 82.300 l. (1930).

***Nahicsevan**, autonóm szovjetközt. Azerbejdzsánban, 5988 qkm, 105.700 l. Fővárosa **N.**, 10.000 l. Kősbányák.

***Nairobi**, Kenia angol gyarmat fővárosa Kelet-Afrikában, 51.600 l. (1930). Gyapot- és kávé-kivitel.

***Nan-csang**, Kiangszi kínai tartomány fővárosa, 315.600 l. Szalmafonás, papíripar.

Nan-king, 1928-tól Kína fővárosa, a Jang-csiang folyó mellett, 497.500 l. A kormány és parlament székhelye.

Nansen, Fridtjof, norvég sarkutazó, megh. 1930 máj. 13.

***Nansen-útleve**, igazolvány orosz emigránsok és honossággal nem bírók számára.

Nápoly, olasz város, 841.100 l. (1931).

Nashville, város az Egyes. Áll.-ban, 152.800 l. (1930).

Nazaret (El Nasra), palesztinai város, 8700 l. (1931).

Nedbal, Oscar, cseh zeneszerző, megh. 1930 dec. 24.

*Nefretete (Nofretete), egyiptomi királyné, IV. Amenophis (1375—58 Kr. e.) felesége. 1912. az amarnai ásatásoknál Nefretete fejét találták, mely a berlini egyipt. múzeumban van. 1933. ásatásoknál egy ennél régibb eredetű találtak.

*Negoreloje, orosz határállomás a Berlin—Varsó—Moszkva vasútvonalon.

Négyesy László, egyet. tanár, megh. 1933 jan. 8.
*Néhézojai, a nyers petroleum és a kőszénkátrány 300°-nál magasabban forró alkatrésze. Diesel-motorokban és olajtűzcsésre haszn.

Nehru l. *Javaharjal, *1891, hindu nacionalista vezér, Gandhi híve. — 2. *Pandit Motilal (1861—1931), indiai politikus, ügyvéd. 1929. tervet dolgoz ki (Nehru Report) India teljes függetlenítésére.

Nemes Marcel, műgyűjtő, megh. 1930 okt. 28.
*Nemesbük kisk., 1930. Zalaköveskut hozzácsatoltatott, 1184 l. (1930).

Nemesvis, l. *Répcevis.

Németsföld, királyság, 7,920.300 l. (1930).

Németegres kisk., új neve Somogyegres.

Németh Károly, főispán, megh. 1931 okt. 19.

*Németh Mária, *1899, szopránénekesnő, a bpesti, majd a bécsi operaház tagja.

Némethy Béla, szföv. tanácsnok, megh. 1931 aug. 8.

Németkeresetes, l. *Vaskeresetes.

Németország, köztársaság, 63,200.000 l.

Története. 1928 jún. 28. alakult meg a szociáldemokrata Hermann Müller kancellár elnöke mellett a nagy koalíciós kormány, amelynek Stresemann volt a külügyminisztere, aki aug. 27. aláírta a Kellogg-paktumot. 1929. júniusában Németország hozzájárult a Young-tervez, amely a hadikárpótlás összegét lényegesen leszállította. A Müller-kormány 1930 márc. 27. lemondott és a centumpárti Heinrich Brüning kormánya következett, amelyet a közép- és jobboldali pártok támogattak és amelynek kormányzása alatt került először sor 1930 júliusában a sürgősségi rendeletek alkalmazására. Miután első sürgősségi rendeleteit a birodalmi gyűlés fölfüggesztette, Hindenburg elnök fölőszlatta azt. Az új választások nem eredményeztek kormányzóképes többséget, de a Brüning-kormány mégis elkerülte a bizalmatlansági szavazatot. A pártokkal való megbeszélése eredményeképpen még a hadügyi költségvetést és az új páncélos költségeit is meg tudta szavaztatni. 1931 márciusában jutott nyilvánosságra Németországnak és Ausztriának közös vámtérfelében való meg egyezése, amely a külföld, különösen Franciaország és a kisántánt állam részéről nagy ellentállást váltott ki. Ez év júliusában lépett életbe a Hoover-moralitum, amely Németországot mentesítette a hadi kárpótás és a jóvátétel további fizetése alól. A békepolitika haladása mellett tett tanúságot MacDonald és Henderson angol minisztereknek júl. 27-iki, továbbá Laval és Briand francia miniszterek szept. 27-iki berlini látogatása. Októberben lemondott Curtius külügyminiszter, ami maga után vonta az egész

Brüning-kormány lemondását, de újra Brüning alakított kormányt, amelynek sikerült a leszavaztatást elkerülnie. Eközben mind nagyobb méreteket öltött a Hitler vezetése mellett működő *nemzeti szocialista mozgalom*, amely viharos tüntetésekből és veres összetűzésekből nyilvánult meg. A horgereztesz rohamosztagok katonalajosságú alakulatainak ténykedése arra indította a Brüning-kormányt, hogy 1932 ápr. 14-iki sürgősségi rendeletével fölőszlassa a nemzeti szocialista pártot. A Brüning-kormánynak mindezekig a szociáldemokratáptár jóakaró semlegessége segítségével sikerült a bizalmatlansági szavazatot elkerülnie. Amikor azonban a munkanélküli segély és a munkabérek leszállítása kérdésében ellentétbe került a szociáldemokratákkal és jobboldali koncentrációban kerestek megoldást, Hindenburg elnök elvetette az elnöki kormánynya vonatkozó tervét és le kellett mondania. 1932. jún. 1. alakult meg Franz Papan elnöke mellett az új kormány, amely csupán a német nemzeti párt támogatására és a nemzeti szocialisták jóakaró semlegességére támaszkodhatott. A leszavaztatást elkerülő fölőszlaltatta a birodalmi gyűlést és nyomban aztán fölőszlaltotta a szociáldemokrata Braun miniszterelnöksége mellett működő porosz kormányt, saját maga vállalta a birodalmi biztos szerepét Poroszországban, majd pedig fölőszlaltotta a nemzeti szocialistáptár működését betöltő rendeletet. Erre az időre esik a lausannei tárgyalás, amelynek eredményeképpen Németország jóvátételi kötelezettségét három milliárd márkában állapították meg. Amint Adolf Hitlernek kancellárrá való kinevezését megakadályozta, szept. 12. újra fölőszlaltta a birodalmi gyűlést, amire okul az szolgált, hogy sürgősségi rendeleteit 42 szavazat ellenében 512 szavazattal fölőszlaltették. Az új választás eredménye csak az volt, hogy a nemzeti szocialistáptár a polgári pártok rovására még jobban megerősödött. A Papan-kormány megegyezésre való törekvései a pártok részéről visszautasítással találkoztak, amire nov. 17-én lemondott. A Hitlerrel folytatott hosszas és eredménytelen tárgyalások után Kurt Schleicher tábornok alakított kormányt, amely azonban nem tudott a pártok között gyökeret verni. Az 1932 novemberi birodalmi gyűlési választásokon a nemzeti szocialistáptár 36 mandátumot vesztett, aminek hatása alatt Hitler, amikor a Schleicher-kormány 1932 decemberében váratlanul lemondott, már nagyobb engedékenységet tanúsított és 1933 jan. 4-én megalakult Hitler kancellársága mellett a nemzeti szocialista—német nemzeti párti koalíciós kormány. A Hitler-Papan-Hugenberg-kormány fölőszlatta a birodalmi gyűlést és a választáson túlnyomó többségre tett szert. A választások után a Hitler-kormány teljes mértékben és nagy energiával aknáztta ki győzelmét. A kommunistáptárt betiltotta, vezető tagjait letartóztatta és internálta. Közszolgálatból elbocsátotta a zsidó és marxista hivatalnokokat és a vezető állásokba saját embereit helyezte el. A szidokra nézve külön intézkedésekkel szorította meg főképen az intellektuális pályákon (ügyvédi, tanári, orvosi) való működést, ezt azonban később némleg enyhítette. Németország fegyveke-

zési egyenjogúságának hangoztatása, valamint a szidók és marxisták elleni rendszabályok élénk és szenvedélyes külpolitikai vitákra és nemet-ellenes tüntetésekre adott alkalmat külföldön. Kivált Csehországgal és méginkább Ausztriával szemben (1933 máj. vége) élésedett ki az ellentét, az illető országokban történt kormányintézkedések miatt a nemzetiszocialista párt ellen.

Németország kisk., 1930. Magyarországhoz csatoltattott.

***Nemzeti munkaterv**, így nevezte el a Gömbös-kormány 95 pontból álló munkatervét.

***Nemzetközi Fizetések Bankja** (NEB), a Youngterv szerint alapították Baselben. Reparációs-fizetések kezelése és szétosztása, hitelnyújtás a világkeresek számára, valutat támogatása stb.

***Nep** (orosz : Novaja Ekonomiceszkaja Politika, a. m. Uj gazdasági politika, kezdőbetűi). 1921 végén Lenin igyekezett a szovjetország gazdasági rendszerbe a magán-kezdeményezést, állami ellenőrzés alatt, bekapcsolni. 1924. a N. ismét megszűnt.

Nepal, indiai királyság, 5,600,000 l.

***Nephrít** (jadeit), kemény ásvány, kardmarkolatot, pecsétnyomót faragtak belőle, tört. előtti korban kőbaltákat.

Népjelölti és munkaügyi minisztérium, 1932 ápr. megszűnt, ügykörét a többi minisztériumok között osztották fel.

Neugebauer Vilmos, a Gyermekvédő Liga igazgatója, megh. 1931 jan. 29.

Neumann 1. ***Alfred** *1895, német regényíró (Der Teufel, Der Patriot, Rebellen). — 2. ***Robert**, *1897, költő, humorista, paródiáinak egyik kötetét: Mit fremden Federn. — 3. ***Therese**, *1898, a konnersreuthi szigmatizált.

Nevada, az Egyes. Áll. egyik állama, 91,000 l. (1930).

Newark, város az Egyes. Áll.-ban, 442,300 l. (1930).

***New Bedford**, kikötőváros az Egyes. Áll. Massachusetts államában, 112,600 l. (1930). Gyapot- és kaucsukipar.

New Foundland, amerikai sziget, 271,500 l. (1929).

New Hampshire, az Egyes. Áll. egyik állama, 465,300 l. (1930).

New Jersey, az Egyes. Áll. egyik állama, 4,041,300 l. (1930).

New Mexico, az Egyes. Áll. egyik állama, 423,300 l. (1930).

New Orleans, város az Egyes. Áll. Louisiana államában, 458,700 l. (1930).

New South Wales, ausztráliai állam, 2,507,000 l. (1931).

New York, 1. az Egyes. Áll. legnépesebb állama, 12,588,000 l. (1930). — 2. **N. Y.** város, 6,930,400 l. Nagy-N. Y. a külvárosokkal együtt 7,986,300 l. (1930).

Nicaragua, középamerikai közt., 750,000 l. Fővárosa Managua.

***Nigata**, japán város Hondu sziget nyugati partján, 123,200 l.

Nikolajev, orosz kikötőváros, mai neve : Vjernoleninszk.

Ningpo, kínai kikötőváros, 212,500 l.

***Nipkow-féle korong**, a távolbalátásnál használt készülék, csavarvonalban elhelyezett lyukakkal, amelyeken áteső fény sugar a kép minden pontját sorban végig tapintja.

Nis, szerb város, 35,300 l. (1931).

***Niu-csang**, délmandzsúriai város a Liauhó folyó mellett, tengeri kikötőjével (Jing-ce-kou) együtt 165,700 l.

Nizsnij-Novgorod, orosz város, 220,800 l.

***Nizsnij-Tagil**, orosz város az Ural-hegységben 39,000 l. Az Ural legnagyobb platinabányája gazdag rézbányák.

Nizza (Nice), francia város, 219,500 l. (1931).

Njassa, l. *Nyassza*.

Njemen-folyó, l. *Memel*.

Noailles, Mattheu grófné, megh. 1933 máj. 5.

Nógrád és Hont egyes. vm., 222,921 l. (1930).

***Nógrádsáp**, 1927. Alsó- és Felsősap egyesült N. néven, Nógrád és Hont egyes. vm., nógrádi j., 1010 l. (1930).

***Nolde**, Emil, *1867, német expresszionista festő és grafikus.

***Nom** de guerre (franc. : hadi név), a. m. (írói) álnév.

***Nordland** (régebben II. Miklós cár földje), 2 orosz sziget az Északi Jegestengerben. 1930 óta szovjetország meteorológiai és szikratávíró-állomás.

***Norfolk**, város az Egyes. Áll. Virginia államában, 129,700 l.

***Northumberland**, északangliai grófság, 5226 qkm, 770,000 l. Hatalmas széntelepek ; ipari központ. Fővárosa Newcastle.

Norvégia, királyság, 2,809,500 l. (1930).

***Nowak**, Karl Friedrich (1883—1933), történész és publicista (Weg zur Katastrophe, Versailles, Conrad v. Hötzendorf, Das dritte deutsche Kaiserreich).

***NSDAP** (ném. : Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), 1919. alapította Adolf Hitler. Antimarkista, antiszemita, radikális nacionalista. Jelvényük a horogkereszt. 1933 márc. uralomra jutott, Hitler lett a kancellár diktátor hatalommal.

***Nurse** (ang.), a. m. dajka, gyermekgondozónő.

Nürnberg, bajor város, 415,500 l. (1930).

Nyáregyháza nagyk., 4173 l. (1930).

***Nyassza-protectorátus**, brit keletafrikai terület, 103,482 qkm, 1,400,000 l. Dohány, gyapot, tea. Fővárosa Somba.

***Nyerskoszt**, kizárólagos táplálkozás nyers növényi termékkel (zöldség, gyümölcsök). Fehérjeszegény, gazdag tápsókban és vitaminokban. Orvosi rendeltetésre szív-és vesebetegségeknek. A rendszer táplálékban többnyire túlkévs a **nyersanyag**.

Nyírbrány nagyk., 5487 l. (1930).

Nyíradony nagyk., 5233 l. (1930).

Nyírakta, l. ***Baktalórántháza**.

Nyírbátor nagyk., 10,779 l. (1930).

Nyíregyháza rtv., 51,308 l. (1930).

Nyitra (Nitra), 21,200 l. (1930).

***Oahu**, a Hawaii szigetek legnagyobbika, 1554 qkm, fővárosa Honolulu.

Oakland, város Kaliforniában, 284.000 l. (1930).

***Oats** (ang.), a m. zab. Quaker **O.**, a m. zab-pelyh.

Oberhausen, német város, 194.000 l. (1930).

***Oberth**, Hermann, *1894, erdélyi zász mérnök, a rakétamótor feltalálója, világűrrakétáival kísérletezik.

***Obligat** (lat.), a m. kötelező. Zenében kíséret, amelyet nem szabad elhagyni. Ellentéte: ad libitum (lat.), a m. tetszés szerint.

Obornak, l. **Eszteregnye*.

Ócsa nagyk., 6016 l. (1930).

***Oderberg** (Bohumin), cseh határváros az Odera mellett, 6800 l. Hengerművek.

Ohio, az Egyes. Áll. egyik állama, 6,646.700 l. (1930).

Ókány nagyk., 5161 l. (1930).

Oklahoma, az Egyes. Áll. egyik állama, 2,396.000 l. (1930). — **O.** város 185.300 l. (1930)

***Olajkapsoló**, magas feszültségű elektromos áramokhoz. Az egész szerkezet olajban van elhelyezve, amely a nyitáskor keletkező szikrát kioltja.

***Olajpálma**, magastörzsű afrikai pálma szárnyalt levelekkel, a trópusokon ültetik. Termésének húsból a pálmaolajat (ételzsír), magvából a pálmazsirt (szappan) és gyertyagyártáshoz nyerik.

***Olajtűzelés**, olaj elégetése technikai célokból. Az olajat levegővel szétporlasztva, nyomás alatt vezetik a tűztérbe. Hajókon és mozdonyokon is alkalmazzák. Előnye: tisztaság, egyszerű kezelés, nagy hatásfok, helymegtakarítás a tüzelőanyag elhelyezésénél.

***Olaszország**, királyság, 41,220.000 l. (1931).

Oldenburg, német szabad állam, 545.500 l.

Olmütz (Olomouc), 65.900 l. (1930).

Omaha, város az Egyes. Áll.-ban, 214.000 l. (1930).

Ompeda, Georg von, német regényíró, megh. 1931 dec. 10.

Omdurman, város az angol-egyiptomi Szudánban, 103.600 l.

***O'Neill**, Eugene, *1888., amerikai drámaíró. „Különös kőjáték” Bp.-en is színekerült.

Ontario, Kanada egyik tartománya, 3,426.000 l. (1931).

Oporto, portugál város, 215.600 l. (1925).

***Opuntia**, fügekaktusz, Amerika meleg vidékeiről származó kaktuszfajok, a Föld száraz, meleg vidékein mindenütt elterjedtek. Egyes fajok gyümölcsei élvezhetők. Ezen él a bíbortetű.

Oran, város Algírban, 163.700 l. (1931).

***Orchidea**, növény család, sajátágos formájú, többnyire színdús virágokkal. Meleg vidékeken fákhoz élnek, mint álálésködők, nálunk néhány faj a földön. Melegházban tenyésztik. A vanília egy **O.**-faj termése.

Oregon, az Egyes. Áll. egyik állama, 959.700 l. (1930).

***Orenburg**, orosz város az Ural folyó mellett, 126.300 l. Selyemgyárak.

***Orissa**, brit-índiai kerület, l. *Bihar and O.*

***Örlik**, Emil, *1870., német grafikus és festő. **Öros** nagyk., 6323 l. (1930).

Óroszáza nagyk., 24.926 l. (1930).

Groszország, szovjetköztársaság, 161.006.000 l. (1931). — **O.** 7 szovjetköztársaságból áll: Orosz szocialista federatív szovjetköztárs. (fővárosa Moszkva), Fehér-Oroszország (Minszk), Ukrajna (Kharkov), Transzkaukázia (Tiflisz), Turkmenisztán (Askhabad), Üzbekisztán (Taskent), Tadszikisztán (Szalinabad). Az Orosz Szovjetköztárs.-ban van 11 autonóm szovjetköztársaság és 15 autonóm kerület. Ukrajnában van 1 autonóm szovjetköztársaság.

A termelés millió tonnában:

	1913	1927/28	1929/30
Kőszén	29.1	35.3	56.7
Nyersolaj	9.2	11.5	18.9
Nyersvas	4.2	3.3	5.3
Acél	4.3	4.2	6.0
Réz	29.0	28.3	46.6
Szuperfoszfát	63.0	150.0	231.2
Gyapotszövet			
(millió m)	2238.0	2742.0	3280.0
Cipő (millió pár)	5.5	23.6	68.0
Papír	276.7	305.6	571.1

Mezőgazdasági termelés 1930. millió tonnában:
Burgonya 49.7, búza 28.3, rozs 24.5, árpa 7.1.

Története. 1927 óta ötéves terv (l. o.). Megnemtámadási szerződés Lengyel- és Franciaországgal. 1933. Franciaországgal keresk. szerz. is. 1933. apr. súlyos ellentétbe kerül Angliával, Anglia megszakítja a keresk. kapcsolatot és megszűnik az angliai orosz keresk. képvislet. A Japán és Kína közötti háborús ellentétben erősen érdekelve volt, főképpen a mandzsuriai vasutak miatt.

***Órska**, Maria, (1896—1930), orosz-zsidó szárm. német színművésznő.

***Órtega y Gasset**, José, *1883., spanyol filozófus és szociológus.

Oslo, Norvégia fővárosa, 249.600 l. (1930).

***Ósteno**, Martha, *1900., északamerikai írónő. Magyarul: Szállnak a vadludak.

Ostwald, Wilhelm, német vegyész, megh. 1932 ápr. 5.

***Ostwald**, Wolfgang, *1885., német vegyész, kolloidkémiaival fogl.

Oszaka, japán város, 2,453.500 l. (1930).

Otaru, japán kikötővárosa, 156.800 l.

***Ottawa**, l. A Saint Lawrence folyó mellék-folyója, 1250 km, Montrealnál torkollik. — **2. O.**, Kanada fővárosa az Ontario tartományban, az **O.** folyó mellett, 125.000 l. (1931). Egyetem, papír- és faipar.

Oxford, angol város, 80.500 l. (1931).

Ózd nagyk., 7322 l. (1930).

***Ozéna**, az orr nyálkahártyájának gyulladása húzós váladékkal.
Ódipus, l. *Oidipus*.
Órkény nagyk., 6841 l. (1930).
Örményország, termékeny hegyvidék a Kaspi-tó és a Fekete-tenger között. — 1. **Ö.** Északi része szovjetkötársaság Transzkaukázisában, 30.948 qkm, 1.032.700 l. (1931). Földművelés, gyümölcs- és gyapottermesztés, állattenyésztés. Fővárosa Erivan. — 2. **Ö.** Nyugati része Törökországhoz tartozik, 176.021 qkm, 1.534.700 l., törökök és kurdok. — 3. **Ö.** Keleti része perzsa tartomány. Azerbajdán. Gyümölcsterm. Fővárosa Tebriz.
***Öt éves terv** (oroszul: pjatiletka), tervgazdasági

kísérlet, amelyet eredetileg 1928 okt.—1933 okt. tervezett Szovjetorszag, s amely magában foglalja az egész ipar, mezőgazdaság, tudomány, oktatás stb. öt évre előirányzott fejlesztési adatait. 1929. kiadták a jelszót: az öt éves tervet négy év alatt! 1932 végére orosz hivatalos jelentés szerint a terv 93%-ig megvalósult, az eredeti terv számadatait erősen túlhálalta a petroleumtermelés, vasipar stb., míg a használati cikkek termelése egyáltalában nem érte el a kitűzött célt.
Ötös viadal, l. *Pentallon*.
Ötvös, l. *Ötvöskönyi*.
***Ötvöskönyi** nagyk., 1929. Ötvös és Könyű egyesültek **Ö.** néven, 1291 l. (1930).

P

***pa** (lat.: prima), a. m. legjobb minőség.
***Pacific**, a Csendes-óceán angol neve.
***Pacs** kisk., 1928. Pacsatűtös hozzácsatoltatott, 2458 l. (1930).
Pacsatűtös, l. **Pacs*.
***Padang**, Holland-Szumatra fővárosa, 41.100 l. Dohánykivitel.
Palági l. Lajos, tanár és költő, megh. 1933 márc. 6. — 2. Lajos, színész, megh. 1932. jan. 14.
***Palcbang**, város Sumatra szigetén, 62.900 l. Petróleumforrások. Dohánytermelés.
***Paléologue**, Maurice Georges, *1859., diplomata, történétíró. A cári Oroszország, Eugenia császárné stb.
Palermo, olasz város, 389.000 l. (1931).
Palesztina (héber neve: Erez Jisroél), angol mandatárius terület 1.035.100 l. (1931), ebből 759.900 mohamedán, 175.000 zsidó, 90.600 keresztény.
***Pálmaolaj**, az olajpálma gyümölcséből nyert zsíros olaj. Ételszírhoz és szappanfőzésre haszn.
Pálmonestora nagyk., 4124 l. (1930).
Pályi Ede, író és hírlapíró, megh. 1930 dec. 10.
***Pályi** Menyhért, *1892., közgazdász, kül. a pénzmellettel fogl.
Panama, középamerikai állam, 467.400 l. (1930). — P. város, 114.100 l. (1930).
***Pandanus**, pálmaszzerű vízparti növény Dél-Ázsiában és Dél-Afrikában, támasztó légygökökkel. Nálunk dísznövény.
***Panwitz**, Rudolf, *1881, német filozófus és költő. Főműve: Krisis d. europ. Kultur.
Pápa rtv., 21.356 l. (1930).
Pápay József, nyelvész, egyet. tan., megh. 1931 jún. 9.
***Papen**, Franz von, *1879., német államférfi. Katonai pályára lépett, katonai attasé Washingtonban, 1915. az amerikai kormány panaszára visszahívták. 1917. vezérkari főnök a török hadseregben. Az összeomlás után 1921—28. centrum-párti képviselő a porosz országgyűlésen. Kancelár, Poroszország birodalmi biztos, 1932. nov. lemond. 1933. jan. tárgyalásai eredményeképpen megalakul a Hitler-Papen-Hugenberg-kormány, amelynek Papen az alkancellárja.

Papp Dezső, ny. keresk. államtitkár, megh. 1930 okt. 13.
Paprika, *Szentgyörgyi*, szegedi egyet. tanár vizsgálataiból kiderült, hogy a **P.** (és speciálisan a szegedi **P.**) nagy mennyiségű vitamint tartalmaz.
Pará (hiv. neve: Belem), brazíliai város, 279.500 l. (1929).
Paraguay, délamerikai köztársaság, 851.500 l. (1930).
***Paramaribo**, Holland-Guayana (Surinam) fővárosa és kikötője, 52.000 l.
Párizs, Franciaország fővárosa, 2.891.000 l. (1931).
***Parkirozni**, l. parkot létesíteni, — 2. várakozó autómobilokat az erre a célra kijelölt helyre állítani.
***Parsec**, valamely csillag távolsága, amelynek parallaxisa 1 sec; 1 **P.** = 30'84 billió km = 3'26 fényév.
Pászó nagyk., 6142 l. (1930).
Patacs, l. **Mecsekalja*.
Páczay Pál, szobrász, 1931. megnyeri a főváros Ferenc József díját.
***Páts**, Konstantin, *1874., észt politikus. 1905. forradalmi magatartása miatt Svájcba menekült. 1910. visszatért és egy évre ítelték. A bosevista kormány pörbe fogta és Revalba menekült, ahol folytatta politikai agitációját, amiért a németek internálták. 1918. a német forradalom kitörése után visszakerült hazájába. 1923—24. miniszterelnök.
Pauer Imre, filozófus, ny. egyet. tan., megh. 1930 júl. 5.
***Pavlov**, Ivan (1849—1919), orosz fiziológus, 1904. Nobel-díj.
Pavlova, Anna, táncosnő, megh. 1931 jan. 23.
Pécel nagyk., 7061 l. (1930).
Pécs tív. város, 61.663 l. (1930).
***Peiping**, 1928 óta Peking hivatalos neve.
Peking (mai neve: Peiping), 1928-ig Kína fővárosa (azóta Nanking), Csill tartomány fővárosa, 811.100 l. (1926), külvárosokkal együtt 1.297.700 l. (1927).
Pen Club, John Galsworthy halála után H. G. Wells lett az elnök.
Perlmutter Isák, festő, megh. 1932 ápr. 18.

- Pern**, orosz város, 119.700 l.
- Pernambuco**, Brazília egyik állama, 2.869.800l. (1929). Fővárosa Recife.
- Persepolis**, Perzsa fővárosa. 1933. német expedíció Ernst Herzfeld vezetésével feltárta romjait.
- ***Pershing**, John Joseph, *1860, amerikai tábornok, 1917—19. az amerikai csapatok vezére Franciaországban.
- Peru**, D-amer. köztársaság, 6,147.000 l. (1927).
- ***Peru szörme** (Karakul), fekete bárányszörme Bokharából.
- Pesaro**, olasz város, 42.500 l. (1931).
- Pesthidegkut** nagyk., 6030 l. (1930).
- Pest-Pilis-Solt-Kiskun** vm. (Budapest és Kecskemét nélkül), 1,366.089 l. (1930).
- Pestszentkereszt** rtv., 67.907 l. (1930).
- ***Pestszentimre**, 1930. Soroksárpéteriből alakult község, Pest vm. közp. j., 8192 l. (1930).
- Pestszentlőrinc** nagyk., 30.611 l. (1930).
- Pestújhely** nagyk., 11.340 l. (1930).
- Pétervár**, orosz város, l. *Leningrad*.
- Petrás Sári** (Mrs Crocker), operetténekeső, megh. 1930 szept. 8.
- ***Petroleum-éter**, nyers petroleumból desztillált nagyon alacsony forrponot folyadék, zsírolárára és vegyi tisztításra haszn.
- ***Petunia**, dísznövény Dél-Amerikából, kül. erkélyekre.
- Pfalz**, l. Ober-P, bajor kerület, 630.000 l. Fővárosa Regensburg. — 2. Unter-P. (Rhein-pfalz), 932.000 l. Fővárosa Speyer.
- Philadelphia**, város az Egyes. Áll.-ban, 1,950.900 l. (1930).
- ***Philippopolis** (Plovdiv), bolgár város Kelet-Ruméliában, a Marica folyó mellett, 84.600 l. (1926). Textil- és fémipar.
- ***Phosgen**, színtelen, szúrósagú mérges gáz, szénsavoxychlorid. Gázhaborúban haszn.
- ***Photon**, fényquantum, a fény legkisebb mennyisége.
- ***Pianola**, elektromos zongora, tempó- és hang-erősség szabályozóval.
- ***Picard**, August, *1884, svájci meteorológus és fizikus, brüsszeli egyet. tan. 1931 máj. 27. aszisztensével, Paul Kiptér-rel együtt léggömb segélyével, légmentesen elzárt gondolóban felszállt Augsburgnál és az addig elért legnagyobb magasságra emelkedett a sztratoszférába, 15.781 m-re. Második felszállásánál (1932 aug. 12) 16.770 m-re emelkedett.
- ***Picaver**, Alfred, *1886, spanyol szárm. tenorista, a bécsi operaház tb. tagja.
- ***Ple du Midi**, a francia Pireneusok egyik csúcsa, 2877 m. Csillagvizsgáló és meteorológiai állomás.
- ***Pietermaritzburg**, Natal tartomány fővárosa Dél-Afrikában, 40.000 l. Egyetem, élénk kereskedelem.
- Pilis** nagyk., 7215 l. (1930).
- Pilisvörösvár** nagyk., 7815 l. (1930).
- Pilsen** (Plzen), cseh város, 114.100 l. (1930).
- ***Pinechely** nagyk., 1930. Görbő hozzacsatoltatott, 3663 l. (1930).
- Pintér Jenő**, irodalomtörténész, 1932. akad. nagy jutalom.
- Pinterits Károly**, írásszakértő, megh. 1931 dec. 3.
- Piraeus**, görög kikötőváros, 251.300 l.
- ***Pisztácia**, többféle fa neve a Földközi tenger vidékén. A maszti-x-P. a maszti-x-gyantát izzadja ki, a valódi P. magva fűszer.
- Pittsburg**, város az Egyes. Áll.-ban, 669.800 l. (1930).
- ***Pjatlетка**, l. **Ótvenes terv*.
- Plathy György**, ügyvéd, Bp. tvhatósági biz. tagja, megh. 1933 jan. 13.
- Ploesti**, 77.300 l. (1930).
- ***Pluto**, naprendszerünk kilencedik bolygója, Lowell számításai alapján fedezték fel az arizonai Flagstaff-csillagvizsgálóban 1930 jan. 21. Csak a legnagyobb távcsövekkel észlelhető 15. rendű égitest, keringési ideje 249 év.
- Plymouth**, angol kikötőváros, 208.100 l. (1931).
- ***Pnom-Penh**, francia Kamboda fővárosa a Mekong folyó mellett, 84.600 l.
- Podmaniczky Endre** báró, földbirtokos, megh. 1932 ápr. 4.
- Poga**, Muhl község régi neve.
- ***Pokrovszk**, a Volganémet szovjetköztársaság fővárosa, 34.300 l. Német főiskola. Gabona- és fakeskedelem.
- Polgár** nagyk., 13.339 l. (1930).
- ***Pollmer**-vegyületek amelyek molekulái más vegyület molekuláinak többszöröse.
- Poll** Hugó, festő, megh. 1931 júl. 11.
- Pollák Illés**, jogtudós, megh. 1930 szept. 20.
- Pomáz** nagyk., 5433 l. (1930).
- ***Ponape**, a Karolina-szigetek legnagyobbika, 347 qkm, 7600 l.
- Pondichéry**, francia gyarmat Előindiában, 183.500 l. (1931).— Fővárosa P., 43.500 l. (1931).
- Pongrácz Szigrid**, szobrász, megh. 1929 febr. 6.
- ***Pool** (ang.), megegyezés a piaci viszonyok szabályozására, pl. a kanadai búza-P., a farmerek szervezete a kínaiat szabályozására, az árak magasán tartása céljából. — P. a hajózásban: a forgalom felosztása különféle hajózási vállalatok között, a személy- és árujárás szabályozására.
- ***Poona** (Puna), a brit-indiai Bombay tartomány fővárosa, 163.100 l. (1931). Sziklatemplomok, mól egyetem, arany- és ezüstipar.
- ***Popolari**, az olasz kat. néppárt tagjai, a fasizmus ellenfelei.
- ***Porridge**, skót nemzeti edeld, zablisztpép.
- Port-au-Prince**, Haiti közt. fővárosa, 79.800 l.
- Portland**, város az Egyes. Áll. Oregon államában, 301.800 l. (1930). Vas- és textilipar.
- Porto Alegre**, város Braziliában, 273.300 l. (1929).
- Porto-Riche**, Georges, francia drámaíró, megh. 1930 szept. 6.
- ***Porto Rico-árok**, az Atlanti-Óceán legmélyebb helye, P. sziget közelében, 8256 m.
- Portsmouth**, angol város, 249.200 l. (1931).
- ***Portugál-Guinea**, port. gyarmat ÉNy-Afrikában, Senegambia-parton, 36.125 qkm, 343.900 l. (1928). Kaucsuk-, viasz-, bőr- és elefántcsontkivi. tel. Fővárosa Bolama.
- Portugália**, köztársaság, 6,654.800 l. (1930).
- Posen** (Poznan), l. lengyel tartomány, 2,112.800 l. (1931). — 2. P. város, 246.500 l. (1931).
- Pozsony** (Bratislava), város, 123.800 l. (1930).

***Pöse** kisk., 1928. Nagy- és Kispöse egyesült **P.** néven, Vas vm., kőszeg-felsőőri j., 287 l. (1930).
Prága (Praha), Csehszlovákia fővárosa, 848.000 l. (1930).

Prohibitív, l. **Alkoholtiltalom*.

***Prokofieff**, Serge, *1893, modern orosz zeneszerző. Operák.

Prónayfalva nagyk., 4016 l. (1930).

***Proton**, a pozitív elektromosság atoma, azonos a hidrogénatom magjával.

Providence, város az Egyes. Áll.-ban, 252.900 l. (1930).

Puebla, mexikói város, 111.800 l. (1930).

Puky Endre, országgyűl. képvis., 1932 okt. 1.—1933. külügyminiszter, majd a Közigazgatási bíróság elnöke.

***Pumpernickel**, Westfaliából származó fekete kenyér rozsdarábból.

Purgly Emil, 1932 febr. 4.—1932 szept. 21-ig földműv. miniszter.

Pusztahencse, l. **Győrköny*.

Pusztaozlaka, 1927-ben Meggyespusztából alakult község, Csanád, Arad és Torontál egyes. vm. eleki j., 1327 l. (1930).

***Quebec**, kanadai tartomány a Hudson- és St. Lawrence-öböl között, 1,539.522 qkm, 2,869.800 l. (1931). Gabona- és gyümölcsstermelés, erdőgazdaság. Fővárosa **Qu.**, a Saint Lawrence folyó mellett, 516.000 l. (1931). Egyetem. A kanadai tengeri keresk. középpontja.

Queensland, az Ausztráliai Egyes. Áll. egyik állama, 959.500 l. (1931).

Q

Pusztaszaboles nagyk., 2413 l. (1930).

Putnok nagyk., 4646 l. (1930).

***Putumayo**, az Amazon baloldali mellékfolyója, 1600 km, csaknem egész hosszában hajózható.

***Puy de Dome**, az Auvergne hegység legmagasabb csúcsa Franciaországban. Meteorológiai obszervatórium.

***Fu-Yi**, Hszuan-Tung *1906., kínai trónkövetelő, Mandzsukuo kormányzója. Császári anyjának korai halála után 1912. trónját vesztette. 1917. sikertelen restaurációs kísérlet után, fogolyként bántak vele. 1924. Feng tábornok elől Tienszinbe menekült, ahol a hatalmak oltalma alatt élt. 1931 nov. a japánok Mandzsuria uralkodójának jelölték, de a már előkészített koronázó ünnep elmaradt. 1932 febr. a japán fegyverek segítségével Mandzsuria diktátóri hatalommal fölrüházott köztársasági elnöke lett és amútan Japán hivatalosan elismerte Mandzsukuo államot, ennek régeneként szerepel.

Püspökladány nagyk., 14.287 l. (1930).

***Püspöktamási** kisk., 1929. Rábapüspöki és Rábászenttamási egyesültek **P.** néven, Vas vm. vasvári j., 697 l. (1930).

***Quetta**, a brit-indiai Beludzsisztán tartomány megerősített fővárosa, 60.200 l. (1931). Karaván-állomás Afganisztán felé.

***Quidde**, Ludwig, *1853, német rad. dem. politikus, 1927. Nobel békedíj.

Quito, Ecuador fővárosa, 91.600 l. (1930).

R

Rábakövesd, l. **Jákfa*.

Rábapüspöki, l. **Püspöktamási*.

Rábászenttamási, l. **Püspöktamási*.

Rácgörcsöny kisk., új neve *Cselegörcsöny*.

***Rachmaninov**, Szergej Vasziljevics, *1873, orosz zeneszerző. Dalok, zongoradarabok.

Ráckeve nagyk., 6565 l. (1930).

Rácváros, l. **Mecsekfalja*.

Radoszlavov, Vaszil, bolgár politikus, megh. 1929 okt. 21.

Rajna Ferenc, újságíró, kritikus, megh. 1933.

Rakamaz nagyk., 5327 l. (1930).

***Rakéta-auto**, Opel német mérnök kísérlete, autóba hátul beépített rakéták lökőerejét használja az automobil (motorcsónak) hajtására. A kísérletek abbamaradtak, mert több szerencsétlenség, robbanás történt.

Rákóczi falva nagyk., 5222 l. (1930).

Rákocsaba nagyk., 8189 l. (1930).

Rákoshegy nagyk., 4198 l. (1930).

Rákosi Jenő, publicista, szobrot 1930 nov. 30. leplezték le az Erzsébet-körúton.

Rákoskeresztúr nagyk., 7550 l. (1930).

Rákospalota rtv. 42.949 l. (1930).

Rákosszentmihály nagyk., 14.083 l. (1930).

Rakovszky István, politikus, megh. 1931.

***Ramla**, keletázsiai csalánnövények, rostjukból selymfényű szövet készül.

Rangoon, Birma fővárosa, 400.400 l. (1931).

Ranschburg Viktor, könyvkiadó, megh. 1930.

***Ravalpindi**, város a brit-indiai Pandsab tartományban, 119.200 l. (1931). Selyemszöves.

Reading, lord, 1931. külügyminiszter.

***Reálgimnázium**, 8 osztályos középiskola, a gimnáziummal szemben a görög helyett egy modern nyelvet és irodalmat (francia, angol, olasz) vezet be.

***Reáliskola**, 8 osztályos középiskola, latin és görög nélkül, modern nyelvek és irodalmak, mennyiségűtan és természetudományok fokozottabb oktatásával.

Recife, a braziliai Pernambuco állam fővárosa, 340.500 l. (1929). Csillagvizsgáló.

Reims, francia város, 112.800 l. (1931).
Reinach, Salomon, fr. archeol. megh. 1932.
***Remarque**, Erich Maria, *1898, német író (Nyugaton a helyzet változatlan; És azután...)
***Renn**, Ludwig (ig. neve Arn. Friedr. Vieth v. Golsennau), *1889, német író. (Háború.)
***Répevis** kisk., 1928. Káptalanvis és Nemesvis egyesült **R.** néven, Sopron vm. csepregi j., 848 l. (1930).
Rerich Béla, építész, megh. 1932 febr. 23.
***Rethberg**, Elisabeth, *1894, német énekesnő, a drezdai opera tagja. Bp.-en is vendégszerepelt.
Révész I. Géza, filozófus, 1933. Hollandiában egyetlen emi tennár néveztek ki. — 2. István, pápai prelátus, megh. 1929. — 3. **Kálmán**, ref. püspök, megh. 1931.
Reykjavik, Izland fővárosa, 28.100 l. (1930).
***Reznicek**, Emil, *1860, német zeneszerző, operái: Ritter Blaubart, Holofernes.
Réztermelés 1930. ezer tonnában: Amerika 1116 (ebből Egyes. Áll. 706), Európa 187 (ebből Németország. 59, Jugoszlávia 24, Anglia 17, Spanyolorsz. 13), Afrika 151, Ázsia 87, Ausztrália 13. Világ 2556.
Rheinpfalz, l. *Pfalz*.
Rhodesia, brit gyarmat Dél-Afrikában. A Zambezi folyó két részre osztja: 1. Dél-Rh., 388.000 qkm, 1.108.900 l. (1931), arany- és aszbest-, kukorica-kivitel. Fővárosa Salisbury. — 2. Észak-Rh., 745.760 qkm, 1.041.000 l. (1930). Kivitel: réz, ólom, dohány, gabona. Fővárosa Livingstone.
***Rhododendron**, örökzöld magashegyi cserjék szép virágokkal, más nagyvirágú fajok (azalea) dísznövények.
***Richardson**, Owen Williams, *1879, angol fizikus, az elektronelmélettel fogl. 1928. Nobel-díj.
***Riemann**, Bernhard (1826—1866), német matematikus, főként a nemekülési geometriával fogl. (**R.**-féle felület és tér).
Riga, Lettország fővárosa, 377.900 l. (1930).
Rigler Gusztáv, egyet. tanár, megh. 1930.
***Ringelnatz**, Joachim, *1883, (val. neve Hans Bötticher), német költő, kül. groteszk versek.
Rio de Janeiro, Brazília fők., 1.468.600 l. (1929).
***Rio Grande do Norte**, Brazília északi parti állama, 52.410 qkm, 738.800 l. (1929). Gyapot, cukornád, dohány. Fővárosa Natal.
***Rio Grande do Sul**, Brazília déli állama, 285.290 qkm, 2.959.600 l. (1929). Állattenyésztés. Fővárosa Porto Alegre.
Ripka Ferenc, Budapest főpolgármestere, 1932 okt. lemondott.
***Riva-Rocci**, Scipione, *1863, olasz fiziológus, 1896. feltalálta a róla elnevezett vérnyomásmérő készüléket.
Rizs, termés 1930/31. mill. métertermésében: Brit-India 494, Indokína 61, Holland-India 53, Japán

53, Korea 35, Fülöpíni-szigetek 20, Egyes. Áll. 8' Olaszország 7. (Kínából nincs megbízható adat).
Rocheater, város Egy. Áll., 328.100 l. (1930).
Rohem Géza, etnológus, 1928—31. Ausztráliában tanulmányozta a primitív népeket. Utjáról A Csurunga népe c. könyvében számol be.
Róma, Olaszország fővárosa, 999.964 l. (1931).
Románia, királyság, 18.025.000 l. (1930); ebből: Regát 8,766.900 l., Erdély és Bánát 5,546.600 l., Besszarábia 2,865.500 l., Bukovina 845.900 l. — 1930. II. Károly visszatért és jun. 8. királlyá kiáltják ki. 1933 jan. 12-ig Maniu a miniszterelnök, 1932. jún., a Jorga-kormány bukása óta Vajda-Voevod.
Rómánia, l. *Gyöngyfa*.
Roosevelt Franklin, Delano, *1882, az Észak-amerikai Egyesült Államok köztárs. elnöke. Ügyvéd majd New York állam szenátusának tagja, tisztviselő a tengerészeti hivatalban. 1919. Európában vezeti az Egyesült Államok leszerelését, 1920. elnökválasztáson a demokratapárt alelnökjelöltje. 1921. gyermekparalízisben megbetegedett, amelynek következtében beállott részleges bénulásban szenved. 1928. New York állam kormányzója. A szesztilalom ellen foglalt állást. 1932. nov. 9. 531 szavattal a Hooverre adott 472 szavattal szemben a köztársaság elnökévé választották.
Rosario di Santa Fé, város Argentínában, 480.900 l. (1931).
***Ross**, Colin, *1885, német utazó és író (Im Banne des Eises, Die erwachende Sphinx stb.).
***Ross**, Ronald (1857—1932), angol orvos, felfedezte, hogy a maláriát szünyögek terjesztik. 1902. Nobel-díj.
***Rossitten**, falu Kelet-Poroszországban, a német vitorlázó-repülők telepe.
***Rotor**, a elekt. gépek forgórésze; az álló: stator.
Rotterdam, holland város, 581.800 l. (1930).
***Rozsdamentes acél**, króm- és nikkeltartalmú acél. Fogóptálás készítésére is haszn. (Wipla-fém).
Röjtök, l. **Röjtökmuzsaj*.
***Röjtökmuzsaj** kisk., 1928. Röjtök és Muzsaj egyesültek **R.** néven, Sopron vm. soproni j., 922 l. (1930).
***Rössler**, Karl, *1864, német színpadi író (Az öt frankfurti).
***Rubio**, Pasqual Ortiz, *1877, mexikói tábornok és politikus. Mérnök, majd katona, tábornok. Calles híve. 1923. berlini, 1926. rio de janeiro követ. 1930. köztársasági elnök. Beavatása alkalmával merényletet követtek el ellene, megehsülése következtében beállott betegsége miatt 1932. lemondott.
Rugásd, l. **Gerde*.
***Rumper**, Edmund, *1872, német repülőgép-szerkesztő (R-Taube, az első egyfedélű gép).
***Rykov**, Alexij Ivanovics, *1880, Lenin után a népbiztosok tanácsának elnöke Oroszországban.

S

Sacramento, Kalifornia fővárosa 93.700 l. (1930).
***Sacro egoismo** (ol.), a m. szent önzés, Salandra jelezsava a hazafias hatalmi politika védelmében.

Saigon, Kóinkina fővárosa, 140.000 l.
Saint Louis, l. város az Egyes. Áll.-ban, 821.900 l. (1930). — 2. Szenegál fővárosa, 29.600 l. (1931).

- Saint Paul**, város Egyes. Áll., 271.600 l. (1930).
Sajó Sándor, tanker. főigazgató, megh. 1933.
Sajószentpéter nagyk., 5842 l. (1930).
Sajóvárkony nagyk., 5419 l. (1930).
Salamonia, l. *Zsira*.
Salandra, Antonio, olasz politikus, megh. 1931.
Salford, angol város, 223.400 l. (1930).
Salgótarján rtv., 16.980 l. (1930).
Salt Lake City, város az Egyes. Áll.-ban, 140.200 l. (1930).
Salvador, középamerikai köztársaság, 1,437.600 l. (1930).
***Samarang**, a holland S. tartomány fővárosa, Jáva sziget északi partján, 180.000 l.
***San Diego**, kikötőváros Kaliforniában, a mexikói határ közelében, 148.000 l. Hadikikötő, szikratávíróállomás.
Sándorfalva nagyk., 5675 l. (1930).
San Francisco, város Kaliforniában, 634.400 l. (1930).
Sanghaj, kínai város, 2,674.400 l. (1929). A nemzetközi városrészek 1,007.800 l. van (971.400 kínai, 86.400 európai).
San José, kaliforniai város, 57.600 l.
San Juan, Portorico fővárosa, 114.100 l. (1930).
 — **S.**, argentinai tart., 176.500 l. (1931).
***San-szi**, észak-kínai tartomány, 172.000 qkm, 12 millió l. Gabona- és gyümölcsstermelés, szén-, vas- és sóbányák. Fővárosa Taijvan.
Santiago de Chile, Chile fővárosa, 696.200 l. (1930).
Santiago de Cuba, város Cuba szigetén 143.000 l. (külvárosokkal együtt).
Santo Domingo, közt. Haiti szigetén, 1,200.000 l. (1931).
Santos-Dumont, Alberto, repülőtechnikus, megh. 1932 júl. 24.
***San-tung**, ÉK-kínai tartomány, 150.000 qkm, 35 millió l. Gabona- és gyapotstermelés, szelvény- és üvegipar. Fővárosa Ci-nan.
Sao Paulo, Brazília egyik állama, 6,400.000 l. (1929). Fővárosa S., 879.700 l. (1929).
Sao Salvador, a braziliai Bahia állam fővárosa, 330.000 l.
***Sao Thomé**, portugál sziget a Guinea-öbölben, Afrika nyugati partján, 825 qkm, 60.000 l. Kakao-kivitel.
***Sark**, 1. a mágnesnek az a helye, ahol a vonzás vagy eltasztás a legerősebb. — 2. Földrajzban: a Föld forgástengelyének metszéspontja a Föld felületével és az összes meridiánokkal. A földrajzi sarkok iránya a csillagászati északi és déli irány, amely eltér a mágneses sarkok irányától.
Sarkad nagyk., 12.233 l. (1930).
***Sarki róka**, sarkvidéki állat, prémjé nyáron szürkésbarna, télen fehérek.
***Sarkkörök**, a sarktól 23° 17' távolságra lévő, az egyenlítővel párhuzamos szélességi körök. Elválasztják a mérsékelt és a sarkvidéket.
Sárosptak nagyk., 11.257 l. (1930).
Sárrétudvari nagyk., 4759 l. (1930).
Sárvár nagyk., 9334 l. (1930).
Sashalom nagyk., 11.792 l. (1930).
Saskatchewan, kanadai tart. 921.700 l. (1931).
Sáteraljaiúj hely rtv., 18.431 l. (1930).
***Sanerbrunh**, Ernst Ferdinand, *1875, német sebész. Tüdősebész.
***Sacht**, Horace Greely Hjalmar, *1877, német közgazdász, 1915. a Birodalmi Bank vezetőségi tagja, 1923—30. a Birodalmi Bank elnöke, állásáról a Young-egyezménnyel szemben elfoglalt álláspontja miatt kellett lemondania. 1933 márc. a Hitler-kormány újra a Birodalmi Bank elnökének nevezte ki.
Scharwenka, Franz Xaver, halálózási éve 1924.
***Schaudinn**, Fritz (1871—1906), német zoológus, a szifilisz kórokozójának (*Spirochaeta pallida*) felfedezője.
***Scheffler**, Karl, *1869, német műtörténész (Geist der Gotik).
Schmidt Miklós, hazai német író, megh. 1930 szept. 22.
Schnitzler, Arthur, bécsi író, megh. 1931 okt. 21.
Schober, Hans, osztrák politikus. 1929—30-miniszterelnök, 1930—32. külügymin. és alkanclerár, megh. 1932 aug. 19.
***Schoenaleh**, Paul, báró, *1866, volt német altábornagy, 1920 óta a pacifizmus előharcosa.
Schrecker, Franz, német zenészerző neve helyesen *Schreker*.
***Schrödinger**, Erwin, *1887, német fizikus, a hullámmechanika elméletének egyik megteremtője.
***Schupo** (ném.: Schutzpolizei), német nagyvárosok egyenruhás állami rendőrsége 1920 óta.
***Schwáb** Gyula *1878, építészmérnök, kultuszmin. h. államtitkár, műegyet. tanár.
Seattle, város az Egy. Áll. 365.500 l. (1930).
Seeland, a legnagyobb dán sziget, Svédországtól a Sund választja el, 7514 qkm, 1,340.000 l. Fővárosa Kopenhága.
***Segall**, Lazar, *1889, expresszionista orosz festő.
Seipel, Ignaz, osztrák politikus, prelátus, megh. 1932 aug. 2.
***Seitz**, Karl, *1869, osztrák szociáldemokrata politikus, 1919—20 köztárs. elnök, 1923 óta Bécs polgármestere.
Selyemtermelés (gubó) 1930, ezer tonnában: Japán 382, Olaszország 52, Oroszország 17 (1929), Korea 17, Szíria 3,6, Bulgária 2,5, Görögország 2,5, Franciaország 1,8.
***Sen-szi**, középkínai tartomány, a Hoang-hotól Ny-ra, 198.000 qkm, 17,200.000 l. Gabona-stermelés, szénbányák. Fővárosa Szian-fu.
***Serényfalva**, Málé közs. új neve.
***Sértő** Kálmán, *1910, dunántúli fiatal parasztköltő. Falusi pillanat c. kötete nagy fölöttéstartelt és nagy irodalmi vitákra adott alkalmat.
Setälä, Emil Nestor, finn nyelvűtűdős. 1933-ban a bpi egyetem tiszteletbeli bölcsészettud. doktorrá avatta.
***Severing**, Karl, *1875, német szociáldemokrata politikus, 1920 óta több ízben „porosz és birod. belügyminiszter.
***Sexappel** (ang.), a m. a nemiségén alapuló vonzóerő.
***Seychelle-szigetek**, 101 brit sziget és szirt az Indiai-óceánon, 404 qkm, 28.000 l. Kókuszdió, vanília. Fővárosa Victoria.
Sigescu József, pápai prelátus, megh. 1931 nov. 12.

***Siklócsónák**, víz- vagy légsavarral hajtott csónák, lapos vagy lépcsőzetes fenékkal, a víz-ellenállás csökkentésére.
Simaháza, l. **Simaság*.
Simaság kisk., 1928. Felsőség és Simaháza egyesült S. néven, Sopron vm. csepregi j. 752 l. (1930).
Simontornya nagyk., 3843 l. (1930).
Sind, brit-indiai tartomány az Indus folyó torkolatánál, 120.000 qkm, 3.300.000 l. Gabona-és gyapottermelés. Fővárosa Karachi.
Singer Artur, hírlapíró, megh. 1931 ápr. 10.
Sing-Sing, börtön New Yorkban.
Siófok, nagyk., 3899 l. (1930).
Sioux, indiántörzs, l. *Sziu*.
Skandinávia, félsziget, 8.900.000 l.
Skopje, város Jugoszláviában, 64.800 l. (1931).
Szilalom, léfutás skivel, mesterséges akadályok között.
Szlang (ang.), az alvilág nyelve, zsargon.
Szlafin, Rudolf, (S. pasa), megh. 1932 okt. 4. Bécsben.
Szevgt, Max, német festő, megh. 1932 szept. 20.
Sóddy, Frederick, *1877, angol vegyész, kül. a rádiaktivitással fogl. 1921. Nobel-díj.
Szolingen, német város, 1931. négy község beolvasztása után 140.200 l.
Szolong, város Kokinkínában, 199.000 l.

Solothurn, svájci kanton, 144.200 l. (1930).
Solt nagyk., 7430 l. (1930).
Soltvadkert nagyk., 8572 l. (1930).
Somfay l. **Elemér**, *1898, a katonai testnevelő tanfolyam tanára, sokszoros atlétikai bajnok. —
2. István, *1895, grafikus, illusztrátor.
Somogy vm., 385.635 l. (1930).
Somogyegyes, Németegres kisk. új neve.
Somogyzentpál nagyk., 1929. Tótszentpál és Varjaskér egyesült S. néven, Somogy vm. marcali j., 1756 l. (1930).
Sopron tjv., 35.895 l. (1930).
Sopron vm. (Sopron nélkül), 143.366 l. (1930).
Soroksár nagyk., 14.387 l. (1930).
Söderblom, Nathan (1866—1931), ev. teológus, svéd érsek, 1930. Nobel békedíj. Műve: *Die Religionen der Erde*.
Sövényháza nagyk., 7330 l. (1930).
Spalato (Split), 43.800 l. (1931).
Spanyolország, 1931 óta köztársaság, 22.940.000 l. (1930). 1931. a községi választásoknál a köztársasági párt többséget szerzett, mire kiküldötték a köztársaságot. XIII. Alfonz király emelkedett. Elnök lett Zamora.
Spezia, olasz város, 107.200 l. (1931).
Spirochaeta, dugóhuzalalakú protozoon. A s. pallida a luesz okozója.
Sport, az új rekordokat l. a táblázaton.

UJ ATLÉTIKAI VILÁGREKORDOK

Síkfutás

100 yard		9·4 mp.	Wykoff (U.S.A.)	1930
1 mérföld		4 p. 09·2 "	Ladoumegue (Franciaorsz.)	1931
2 "		8 " 59·6 "	Nurmi (Finno.)	1931
3 "		13 " 50·6 "	Lehtinen (Finno.)	1932
4 "		19 " 02·6 "	Kusocinszki (Lengyelo.)	1932
100 m		10·3 "	Williams (Kanada)	1930
400 "		46·2 "	Carr (U.S.A.)	1932
500 "		1 " 03 "	Tavernari (Olaszo.)	1929
800 "		1 " 49·8 "	Hampson (Anglia)	1932
1.000 "		2 " 23·6 "	Ladoumegue (Franciao.)	1930
1.500 "		3 " 49·2 "	Ladoumegue (Franciao.)	1930
2.000 "		5 " 21·8 "	Ladoumegue (Franciao.)	1931
5.000 "		14 " 17 "	Lehtinen (Finno.)	1932
15.000 "		46 " 49·6 "	Nurmi (Finno.)	1928
20.000 "		1 0. 04 " 38·4 "	Nurmi (Finno.)	1930
25.000 "		1 " 22 " 28·8 "	Martelin (Finno.)	1930
30.000 "		1 " 40 " 57·6 "	Ribas (Arg.)	1932
1 óras futás		19.210 m.	Nurmi (Finno.)	1928

Gátfutás

120 yard		14·2 mp.	Beard (U.S.A.)	1931
110 méter		14·4 "	Wenström (Svédó.)	1929

Gyaloglás

20.000 m	1 6. 36 p.	34·4 mp.	Valente (Olaszo.)	1930
25.000 "	2 " 0·3 "	49 "	Valente (Olaszo.)	1930

Ugrás és dobás

Távolugrás		798 cm	Nambu (Japán)	1931
Hármasugrás		1572 "	" "	1932
Rúdugrás		431 "	Miller (U.S.A.)	1932
Súlydobás		1605 "	Hejjasz (Lengyelo.)	1932
Súlydobás, kétkezes		2867 "	Darányi (Magyaró.)	1931
Diszkosz		5173 "	Jessup (U.S.A.)	1930
Gerely		7402 "	Järvinen (Finno.)	1932
Dekaton		8462·235 pont	Bausch (U.S.A.)	1932

ÚJ ÚSZÓ VILÁGREKORDOK

Szabadstílus

300 m	3 p. 27'6 mp.	Taris (Franciaország)	1931
400 „	4 p. 47 mp.	„ „	1931
500 „	6 p 01'2 mp.	„ „	1932
800 „	10 p. 15'6 mp.	„ „	1932
1000 „	12 p. 54'7 mp.	Makino (Japán)	1932

Mellúszás

100 m	1 p. 13'6 mp.	Cartonett (Franciaország)	1932
200 „	2 p. 44'6 mp.	Spence (Kanada)	1931

Hátúszás

200 m	2 p. 32'2 mp.	Kojac (U.S.A.)	1932
-------	---------------	----------------	------

***Stegerwald, Adam**, *1874, német politikus (Centrum), ker. szoc. szakaszv. vezető, 1930—33. bíró, munkaügyi miniszter.

Stein Lajos, berlini filozófus, megh. 1930 júl. 14.
Steinach, Eugen, bécsi orvos, szül. éve 1861.
Stelner, Rudolf, német filozófus, megh. 1925.
Stettin, német város, 270.300 l. (1931).

***Stilhalte** (ném., tkp. Stillhaltung, az angol stand still-ből), a hitelezők olyan megegyezése, hogy haladékot adnak a tartozás megfizetésére az adósak moratórium nélkül.

***Stock** (ang.), a m. készlet, tőke. — **Stocks**, angol állampapírok. — **Stock exchange**, a londoni értéktőzsde.

Stocker Antal, kúriai bíró, megh. 1930 dec. 2.
Stockholm, Svédország fővárosa 502.200 l. (1931)

Stoke-on-Trent, angol város, 276.600 l. (1931).

***Strachey, Giles Lytton** (1880—1932), történet-

író. Monográfiái: *Eminent Victorians*, *Queen Elizabeth*, *Elizabeth and Essex*.

Straits Settlements, brit gyarmat Hátsó-Indiában, 1.114.000 l. (1931).

Stráner Vilmos, a pécsi egyet. soproni hittud. karának ny. r. tanára, megh. 1932 febr. 5.

***Sirecurwitz, Ernst**, *1874, 1929. osztrák kancellár.

***Stromboli**, a Lipari-szigetek egyike, állandóan működő tűzhányó.

Sufflay, Milan, horvát történész, megh. 1931.

Sunderland, angol város, 188.000 l. (1931).

Surinam, l. *Holland-Guayana*.

Süttör kisk., 1986 l. (1930).

Svédország, királyság, 6.141.500 l. (1930).

Sverdrup, Otto, sarkkutató, megh. 1930.

Sydney, város Ausztráliában, 1.253.500 l. (1931) a külvárosokkal együtt.

Syr (Syrdarja), folyó, l. *Szirdarja*.

SZ

Szabadszállás, nagyk., 8338 l. (1930).

Szabó I. István, (nagyatádi), szobrász 1932 nov. 21. leplezték le a földművelésügyi minisztérium előtt. — 2. **László**, hírlapíró, a Pesti Napló munkatársa, nevét belügyminiszteri határozattal Tápay-Szabó-ra helyesbítette. — 3. **Lőrinc**, költő. Újabb munkái: *Sarjurendek* (tört. reg.), *Te meg a világ* (versek).

Szabóky Alajos, államtitkár, megh. 1931 jan. 7.

Szaboleska Mihály költő, megh. 1930 okt. 31.

Szaboles és Ung egyes. vm., 394.924 l. (1930).

***Szakai**, japán kikötőváros Hondu szigetén, Oszaka elővárosa, 120.300 l. (1930).

Szakhalin, sziget Szibéria K-i partjánál. Szén, vas, arany, petroleum. É-i része orosz, 41.000 qkm, 36.000 l., fővárosa Alexandrovszk.

D-i része japán, 35.000 qkm, 295.000 l. (1930). Fővárosa Kusunkoton.

***Szakonyi kisk.**, 1928. Alsó- és Felsőszakony egyetült Sz. néven, Sopron vm. csepregi j., 1121 l. (1930).

Szaloniki, görög kikötőváros, 236.500 l. (1928).

Szamarra, orosz város, 175.600 l. (1928).

Szamarand, orosz város, 105.200 l. (1926).

***Szamojlovics, R. L.**, orosz sarkutazó, Nobile megmentője 1928., a Zepplin északsarkai expedíciójának tud. vezetője 1931.

***Szana**, a dél-arab Jemen állam fővárosa, a Vörös-tenger partján, 25.000 l.

Szank nagyk., 4276 l. (1930).

Szápáry György gróf, felsőházi tag, megh. 1929 szept. 2.

Szápáry Lajos gr., országgy. képvis., 1931 nov. 12. Somogy vm. főispánja lett.

Szarajevó, város Jugoszláviában, 78.100 l. (1931).

Szardínia, olasz sziget, 972.100 l. (1931).

Szarvas nagyk., 25.561 l. (1930).

Szarvasmarhaállomány millió: Brit-India (1929)

146, Oroszország (1930) 54, Brazília (1920) 34,

Argentína (1930) 32, Németország (1931) 19,

Franciaország (1929) 16, Csehszlovákia (1930) 4'5,

Románia (1930) 4, Jugoszlávia (1930) 3'8, Magyar-

ország (1931) 1'8.

Szászy Béla, államtitkár, megh. 1931 jún. 17.

Szatmári Mór, újságíró, megh. 1931 dec. 29.

Szatmár-Németi (román neve Satu Mare), város a Szamos mellett, 49.900 l. (1930).

***Szatmár, Ugocea és Bereg** egyes. vm., 149.642 l. (1930).

Szávay Zoltán, író, megh. 1930 júl. 19.

Szebasztopol, orosz város, 74.700 l. (1928).

Széchenyi Emil gróf, felsőházi tag, megh. 1932.

***Sze-csuan**, Ny-kinal tartomány a Jang-ce-

kiang felső folyásánál, 405.772 qkm, 52,063.600 l.

Fővárosa Cseng-tu-fu.

Szeged tjt., 135.071 l. (1930).

Szeghalom nagyk., 10.298 l. (1930).

Szeghő Sándor, zeneszerző, megh. 1930 febr. 15. Szegvár nagyk., 7979 l. (1930).

***Székely Mózes**, ify álnevén jel. meg a nagy fel-
tűnést keltett Zátony c. regény.

Székeshérvár tvj., 40.714 l. (1930).

Szekszárd rtv., 14.279 l. (1930).

Székényi Ödön, filozófus író, megh. 1931.

Szeless László, ny. táblalíró, megh. 1931.

Szemere György, író, megh. 1930 szept. 6.

***Szemipalatinisz**, város Kazakstán szovjet-
köztársaságban, 57.885 l. 86., szóda és vasipar.
A Turkesztán—Szibériai vasút végállomása.

***Szendai**, japán város Nippon szigetén, 189.500
l. Egyetem, lakk- és selyempipar.

Szencgál, francia gyarmat, 1.584.200 l. (1931).

***Szentadorján kisk.**, 1929. Erdőhát hozzácsa-
toltott, 474 l. (1930).

Szentendre rtv., 7210 l. (1930).

Szentes rtv., 32.861 l. (1930).

Szentgyörgyi István, színművész, megh. 1931.

Szentistván nagyk., 4232 l. (1930).

Szent István Gyula (1881—1930), festőművész.

***Szentjánoskenyérta**, a Földközi-tenger kör-
nyékén termesztett fa; nagy, lapos, cukortar-
talmú tüvelve (szentjánoskenyér) táplálék.

Szentmiklósi Márton, egyet. tanár, megh. 1932.

Szenusszi, mohamedán szekta, főfészük Kufra
oázis volt, ahol az olaszok 1930. levették.

Szerelem nagyk., 1913 l. (1930). Bács-Bodrog
és Békés vm. bajai j., 1932-ig Pest vm.-hez tart.

Szerencs nagyk., 6707 l. (1930).

***Szeret**, l. a Duna mellékfolyója, a romániai
Erdős Kárpátokból ered és Galacnál ömlik a
Dunába, 416 km hosszú, hajózható. — 2. A
Dnyeszter mellékfolyója.

Sziám, császárság Hátsó-Indiában, 11,506.000 l.
(1929).

Szibéria, ázsiai Oroszország, az Ural-hegység
és a Csendes-óceán között, 14,281.970 qkm,
19,280.500 l. Három vidékre oszlik: Távol-Kelet-,
Ny-Szibéria és K-Szibéria, továbbá a Jakuck és
Buriját-Mongol autonóm szovjetköztársaságokra.

Szigetszentmiklós nagyk., 4808 l. (1930).

Szigetvár nagyk., 5960 l. (1930).

Szikszó nagyk., 5303 l. (1930).

Szilasszalás nagyk., 4020 l., (1930).

Szilassy Zoltán, v. orsz. gy. képv., megh. 1932.

Szimbirszk, orosz város, neve 1925 óta Ulja-
novszk. Lenin (Uljanov) születéshelye.

Szimferopol, orosz város, 88.300 l. (1928).

Szini Gyula, író, megh. 1932 máj 17.

Szinyai Zoltán, író. Újabb regénye: Arany-
karika, Nincs feltámadás.

Szkutari, l. albán város, (Skodër), 29.200 l.
(1930). — 2. Sztambul külvárosa (Üszküdar),
125.000 l.

***Szlovákia** (Slovensko), Csehszlovákia K-i
része, 48.936 qkm, 3.331.000 l. (1930). Fővárosa
Pozsony (Bratislava).

Szmirna (Izmir), török város, 153.900 l. (1927).

***Szmolenszk**, orosz város a Dnyepir mellett,
78.500 l. Repülőtér. 1812. Napoleon győzelme.
Szmrecsányi György, volt orsz. gyül. képv.,
megh. 1932 szept 22.

Szolnok rtv., 38.764 l. (1930).

Szombathely rtv., 35.758 l. (1930).

Szontagh Felix, gyermekorvos, megh. 1929.

Szopok kisk., új neve *Mecsekfalva*.

Szógy nagyk., 4712 l. (1930).

Szögye, l. **Kisbajcs*.

Szőny nagyk., 4003 l. (1930).

Szőreg nagyk., 4468 l. (1930).

Szűlő (Jap. Keijo-fv., Korra f. v. 340.300 l. (1929).

***Sztalin** (azelőtt Jusovka), ukrán város a Donec
medencében, 105.800 l. Szénbányák, vas-, acélpipar.

***Sztalingrad**, orosz város l. *Caricin*.

***Sztaniszlavszkij**, Konstantin, *1863., orosz
rendező, 1898. alap a moszkvai Művész Színház.

***Sztratoszféra**, a légkör legalsó rétege (tropo-
szféra) fölött fekvő réteg, egyenlő hőmérsékletű
(—54° C), légáramlás nélkül. Alsó határa a sark-
vidéken 9 km, az egyenlítőnél 17 km. Utas nélküli
regisztráló ballonok 35 km-re emelkedtek, de
felső határát nem érték el. *(l. még: *Piccard*.)

Szuly Lajos, felsőházi tag, megh. 1929 márc. 11.

Szumatra, sziget, holland gyarmat, 6,770.400 l.

***Szungari**, az Amur jobboldali mellékfolyója
Mandzsuriában, kb. 2500 km, 1800 km hajózható.

Szunjacszen, kínai politikus, szül. éve 1808.

Szurabaja, város Jáva szigetén, 255.000 l.

Szurakarta, város Jáva szigetén, 157.700 l.

***Szverdlovsk**, orosz város, l. *Jekaterinenburg*.

T

Tab nagyk., 3681 l. (1930).

***Tadszikisztán**, 1925 óta szovjetköztársaság
Ázsiában, 141.800 qkm, 1,174.000 l. Földművelés,
(gyapot), állattenyésztés, szőnyeg- és selyemszövés.
Fővárosa Sztalinabad.

***Tagger**, Theodor, l. *Bruckner*, Ferdinand.

***Taiga**, a szibériai őse-övvidék, északon a tundra,
délen a steppe határolja, 1000—2500 km széles.
Gazdag fauna (barna medve, farkas, róka, herme-
lin, iramszarvas stb.).

***Taihoku** (Taipeh), Formóza-sziget fővárosa,
229.100 l. Kámforolajgyárak.

Takáts Sándor, piarista, történetíró, megh. 1932.

Taksony nagyk., 5370 l. (1930).

Tamási Aron, székely író, újabb művei: A
címeresek, Ábel a rengetegben.

Tananarivo, Madagaszkár fővárosa, 92.500 l.

Tápé nagyk., 4288 l. (1930).

Tápióbcse nagyk., 4226 l. (1930).

Tápiógyörgye nagyk., 6147 l. (1930).

Tápiószecsé nagyk., 9817 l. (1930).

Tápiószentmárton nagyk., 5367 l. (1930).

Tapoca nagyk., 7572 l. (1930).

Tarcal nagyk., 4063 l. (1930).

Tardieu, André, francia miniszterelnök 1931.
jan. lemondott, 1932 febr. újra miniszterelnök lett.

Tarnay l. Gyula, felsőházi tag, megh. 1929 aug.
29. — 2. **Alajos**, zeneszerző, megh. 1933.

Tarpa nagyk., 4001 l. (1930).

Taskent, Üzbekisztán fővárosa, 402.000 l.
(1931).

Tatabánya nagyk. 6844 l. (1930).

***Taut, Bruno**, *1880., modern német építész, üveg- és színes architektúra.

***Távol-Keleti Vidék**, orosz terület, Szibéria DK-i és ÉK-i része, a Mongol-Burjót szovjetköztárs. és a Bering-, Ochocki- és Japán-tenger partvidéke, 2,333.537 qkm, 1,291.800 l.

***Távolságmérő**, vízszintes cső két tükörrel, amelyek képeit prizma egyesíti, a prizmának szükséges elforgatása megfelel a távolságnak.

Teakvitel a termőországokból 1929., ezer méter-mázsában: Brit-India 1712, Ceylon 1141, Kína 575, Holland-India 724.

***Technokrácia**, mérnökökből álló szakbizottság. Howard Scott vezetése alatt, amely a newyorki Columbia egyetem kebelén belül működött, illetve gyűjtött adatokat Amerika termelőképességére (kőszén-, vas- stb. mennyiség, vízierő stb.), hogy ennek alapján tervgazdaság legyen berendezhető. 1933-ban a bizottság egyes tagjai adatokkal, új értékmérővel (1 erg) és elméleti megállapításokkal léptek a nyilvánosság elé, amelyek nagy föltűnést és vitát keltek világszerte. Azonban a T. adatai teljesen megbízhatatlanoknak bizonyultak, elméletüket a szakemberek visszautasították, amire a Columbia Egyetem a T. bizottságot a maga területéről kiutasította.

Tel Aviv, város Palesztinában, 56.000 l. (1931).

Teljesülcsky Kálmán, bp.-i egyet. tanár, 1932 febr. 10. öngyilkos lett.

Temple János, festő, megh. 1931 dec. 2.

***Tengelic nagyk.**, Gindicsalád új neve.

Tennessee, az Egyes. Áll. egyik állama, 2,616.500 l. (1930).

Terestyénjákta, l. ***Jákfa**.

Teusch Frigyes, erdélyi száz év. püspök, megh. 1933 febr. 12.

***Tevl nagyk.**, 1928. Kovácsi hozzászótaltott, 2423 l. (1930).

Texas, az Egyes. Áll. egyik állama, 5,824.700 l. (1930).

Thaly Ferenc, felsőházi tag, megh. 1929.

***Thälmann, Ernst**, *1886., német kommunista pártvezér, 1924 óta birod. gyűlési képviselő. A Hitler-kormány letartóztatta.

***Theunis, Georges**, *1873., belga államférfi, 1921–25. miniszterelnök, 1927. a világgazdasági konferencia elnöke.

***Thomas, Albert** (1878–1932), a Nemzetk. Munkügyi hiv. titkára a Nemzetek Szövetségénél.

Thüringia, német szabadállam, 1,607.300 l.

Tien-csin (helyesen: Tien-cin), kínai kikötőváros, 1,388.700 l. (1929).

Tiffany, L. C., amer. festő, megh. 1933.

Tiflis, Georgia fővárosa, 294.000 l. (1931).

Timor, sziget, 820.600 l.

Tiszacsége nagyk., 5521 l. (1930).

Tiszaföldvár nagyk., 11.467 l. (1930).

Tiszafüred nagyk., 10.103 l. (1930).

Udine, olasz város, 66.400 l. (1931).

Udvary Géza, festő, megh. 1932 febr. 4.

***Ufa**, orosz város, Baskiria szovjetközt. fővárosa, 98.500 l.

Uzsakürt nagyk., 4885 l. (1930).

Tiszalök nagyk., 5302 l. (1930).

Tiszánána nagyk., 4986 l. (1930).

Tiszaroff nagyk., 5282 l. (1930).

Tittoni, Tommaso, olasz politikus, megh. 1931

***Titusleseu, Nicola**, *1883., külügymin., Románia képviselője a Nemzetek Szövetségénél.

Tokaj nagyk., 5844 l. (1930).

Tokio, japán fővárosa, 2,294.600 l.

Tokod nagyk., 4846 l. (1930).

Tolna vm., 269.194 l. (1930).

Tompa nagyk., 5483 l. (1930).

Tomszk, szibériai város, 92.400 l.

Tonking, Francia Indokína É-i része 8,182.900 l.

Torday Emil, Afrika-utazó, megh. 1931 máj. 9.

Torino, olasz város, 596.500 l. (1931).

Toronto, kanadai város, 627.500 l. (1931).

Tószeg nagyk., 4413 l. (1930).

Tótkomlós nagyk., 11.143 l. (1930).

Tótszentpál, l. ***Somogyiszentpál**.

Toulon, francia város, 133.200 l. (1931).

Toulouse, francia város, 194.500 l. (1931).

Tököl nagyk., 5378 l. (1930).

***Török Sophie**, író, Babits Mihály felesége. Novellák, versek (Asszony a karosszékben).

Törökbálint nagyk., 4485 l. (1930).

Törökország, köztársaság, 13,648.200 l. (1927).

Törökországútlós nagyk., 28.503 l. (1930).

Törtel nagyk., 4589 l. (1930).

***Transzler**, átvitel, áttulalás, kül. pénzüsszeg áttulalása idegen pénznemben.

***Transzfermoratórium**, adós államoknak az a rendszerint egyoldalú rendelkezése, amellyel megtiltják, hogy külföldieknek járó tartozások azoknak tényleg kifizethetőek legyenek és helyett az adósságoknak belföldi száman való befizetését és zárolását írják elő. A T. vonatkozik csak közületi adósságokra, vagy magánadósságokra is. Tilthatja csak az idegen pénznemben, vagy a saját pénznemben való áttulalást is. Vonatkozó rendelet 1931 dec. 23. módosító rend. 1932 okt. 30.

Transzjordánia, arab emírség, 280.700 l.

Transzkaukázia, szovjetköztársaság, 5,850.600 l.

Trautmann Henrik, egyet. tanár megh. 1932.

Trier, porosz város, 71.700 l. (1931).

***Trock**, orosz helység, l. **Gacsina**.

***Tropozifera**, a légkör legalsó rétege, a sarkoknál 10 km, az egyenlítőnél 17 km magas, ebben játszódnak le a meteorológiai jelenségek.

Tunisz, afrikai francia gyarmat, 2,410.700 l. (1931). — **T.** város 202.400 l. (1931).

Tura nagyk., 6771 l. (1930).

Turehányi Tihamér, történetíró, megh. 1930.

Türkeve rtv., 13.320 l. (1930).

Tury Gyula, festő, megh. 1932 dec. 19.

Tver, orosz város, 109.400 l.

U

Uganda, afrikai brit gyarmat, 3,513.600 l. (1930).

Ujdombóvár nagyk., 6166 l. (1930).

Ujfehértó nagyk., 13,571 l. (1930).

Ujhartyán nagyk., 5139 l. (1930).
 Újkécske nagyk., 9959 l. (1930).
 Újkigyós nagyk., 5685 l. (1930).
 Újpest rtv., 67.400 l. (1930).
 Újszász nagyk., 5460 l. (1930).
 Újvári Péter, író és hírlapíró, megh. 1932.
 Újvidék (Novi Sad), Jugoszláviai város, 44.200 l.
 Ukrajna, szovjetköztársaság, 31.403.000 l. (1931).
 ***Ulan Bator Foto** (azéfti Urga), Mongolia fővárosa, kb. 100.000 l.
 Ulster (Észak-Írland), 1,246.000 l. (1931).
 Ultravörös sugarak, fontos szerepük van távolosó tárgyak fotografálásánál és távjelzésnél.

Ungvár (cseh : Uzhorod) város, 26.600 l. (1930).
 *Ur, a Szumér-birodalom fővárosa. kb. 3000 Kr. e. 1933. Wooley ang. archeológus érdekes ő-egyittmő leleteket akadt.

*Urfa, Edessa török város mai neve.
 Urga, l. *Ulan Bator Foto.
 *Uriburu, Jose Francisco, (1868—1932) tábornok, Argentína elnöke 1930—32.
 Uruguay, délamerikai közt., 1.903.000 l. (1931).
 Űlő nagyk., 6750 l. (1930).
 Űzbég tanácsköztársaság (Űzbekisztán), 4 millió 685.400 l. (1931).

V

Vác rtv., 20.960 l. (1930).
 *Vaduz, Liechtenstein hercegség fővárosa, a Rajna folyó mellett, 1715 l. (1930). Textilipar.
 *Vaihinger, Hans, *1852, német filozófus, az „Als-ob-Philosophie“ megalapítója.
 Vajda l. Zsigmond, festőművész, megh. 1931 máj. 22. — 2. *László, író, rendező és a Magyar Színház v. ig., később filmrendező, megh. 1933 márc. 9.
 Vajda-Voevod, Alexandru, 1930 júniusában az egész Maniu-kormány lemondásával egyidejűen lemondott a belügyminiszeri tárcáról. 1932 júniusában a Jorga-kormány bukása után miniszterelnökké nevezték ki. 1933 áprilisában, amiután Maniu Gyula lemondott a nemzeti parasztpárt elnöki tisztéről, Vajda-Voevod lett a párt vezére.
 Valera Eamon de, ír politikus, 1930 óta miniszterelnök, Írország teljes függetlenségéért küzd. 1933 újra nagy többséget kap.
 Vámospercs nagyk., 4783 l. (1930).
 Vancouver, kanadai kikötőváros, 245.300 l. (1931).
 Vanczák János, szocialista író, politikus, megh. 1932. júl. 8.
 *Vargas, Getulio, *1885., brazillai államférfi.
 Varjaskér l. *Somogyiszentpál.
 Várpalota nagyk., 5444 l. (1930).
 Varsányi Irén, színművésznő, megh. 1932 okt. 17.
 Varsó, Lengyelország fővárosa, 1,108.000 l.
 Vas vm., 275.021 l. (1930).
 Vas Bernát, bakteriológus, megh. 1930 szept. 22.
 Vasas kisk., 2366 l. (1930).
 Vasertermelés, 1930. millió tonnában: Egyes. Áll. 59·3, Franciaország 48·4, Brit birod. 11·8, Svédország 11·2, Oroszország 10·1, Luxemburg 6·6, Spanyolország 6·5, Németország 5·7.
 *Vaskeresztes, kisk., 1929. Magyar- és Németkeresztes egyesültek V. néven, Vas vm. szombathevi l., 723 l. (1930).
 Vass József, népjóltéi min., megh. 1930.
 Vastermelés (nyersvas) 1930. millió tonnában: Egyes. Áll. 32·2, Franciaország 10·0, Németország 9·7, Oroszország 5·1, Belgium 3·4, Luxemburg 2·5, Saarvidék 1·9, Csehszlovákia 1·4, Japán 1·1, Magyarország 0·25, Világ: 80·1.
 *Vatikánváros, l. *Città del Vaticano*,

*Vangolin, Karl, *1873, osztrák államférfi, több ízben hadügyminiszter, 1930. kancellár.
 Vay László br. felsőházi tag, a tisztantúli ref. egyházker. főkurátora, megh. 1933.
 Vécse nagyk., 13.006 l. (1930).
 *Velde, Theodor van de, *1873., holland nőorvos, irodalmilag a sexuális kérdéssel fogl.
 Venezuela, délamerikai köztársaság, 3,090.000 l.
 Venizuelai, Eleutheriosz, 1928. Olaszországgal, 1930. Törökországgal kötött barátsági szerződést. 1929. egyik külföldi útján Budapesten is tett látogatást. Kilencszer alakított kormányt, amelyek közül az utolsó 1933 februárjában a választáson szenvedett veresége következtében lemondott.
 Veracruz, kikötőváros Mexikó, 70.000 l. (1930).
 Veszprém nagyk., 4448 l. (1930).
 Verpelét nagyk., 4127 l. (1930).
 Vértesszomsz. l. *Gánt.
 Veszprém rtv., 17.792 l. (1930).
 Veszprém vm., 243.700 l. (1930).
 Vesztyő nagyk., 10.287 l. (1930).
 Victoria, ausztráliai állam, 1,797.400 l. (1931).
 *Vierkant, Alfred, *1867., német szociológus (Stetigkeité in Kulturwandel, Gesellschaftlehre).
 *Világító festékek, anyagok, amelyek előzetes megvilágítás után sötétben világítanak (foszforreszkálnak). Az órák számlapján és mutatóin használt V. uránérccekből készülnek és állandóan világítanak.
 Vilna, lengyel város, 197.000 l. (1931).
 Vitorlázó repülés, legjobb eredmények 1931.: időtartam 15 óra, távolság 455·8 km, magasság 2589 m, gyorsaság óránként 54·5 km.
 *Vjornolenszki, orosz város, l. *Nikolajev*.
 Voivonics Géza, író, 1933 elnyeri a Pen Club Rothermere díját Arany János c. tanulmányával.
 *Volga-német szovjetköztársaság, 1924, alakult a Volga középső folyása mentén, 27,152 qkm, 570.800 l. Fővárosa Pokrovszk. — A németeket (svábok) II. Katalin cárnő telepítette le 1764—67.
 *Voronoff, Serge, *1866., sebez, majommirigyek átültetésével kísérletezik fiatalítás céljából.
 Vuóberény nagyk., 2279 l. (1930).
 Vu-csang, Hupei kínai tartomány fővárosa a Jang-ce-kiang mellett, 620.400 l.
 *Vu-hu, a Jang-ce-kiang mellett, 136.600 l.
 *Vulkánfíber, cinkkloridoldattal átitatott papírlapok összerépselése útján nyert bőrpótló anyag.

W

Wagner, Siegfried, zeneszerző, megh. 1930.
***Wagner v. Jauregg, Julius**, *1857., bécsi egytan., felfedezte a malária-beotlással való kezelést a paralysis progressivánál. 1927. Nobel-díj.
Walkó Lajos, 1930 dec. 9. lemondott, 1931 aug. 23—1932 okt. 1. újból külügyminiszter.
***Wallace, Edgar** (1875—1932), angol regényíró, főként detektív regényeket írt.
***Wallach, Otto**, *1847, német vegyész, olajok és illatos anyagok kémiajával fogl. 1910. Nobel-díj.
Walter Gyula, nagyröpóst, megh. 1929 jún. 30.
***Warburg, Otto Heinrich**, *1883., német fiziológus. Anyagserevizsgálatok. 1931. Nobel-díj.
Washington, I. az Egyes. Áll. egyik állama, 1,563.000 l. — 2. **W.** az Egyes. Áll. fővárosa, 621.000 l. (1930), a külvárosokkal együtt.
***Waterproof** (ang.) a m. vízhatlan.
***Weber, I. Adolf**, *1876, német közigazdász (Der Kampf zw. Kapital u. Arbeit). — 2. **Alfred**, *1868., német közigazdász, (Über den Standort der Industrien).
Wegener, Alfred, geofizikus, megh. 1930.
Weicher Miklós, esperes-plébános, megh. 1929.
***Weinberger, Jaromír**, *1896., cseh zeneszerző, (Schwanda, a dudás).
***Wels, Otto**, *1873, német politikus, 1919 óta a szociáldemokrata párt elnöke.
Wertheimer Ede, történétíró, megh. 1930.

West Virginia, az Egyes. Áll. egyik állama, 1,729.200 l. (1930).
***Wieland, Heinrich**, *1877, német vegyész, a savak összetételét vizsg. 1927. Nobel-díj.
Wiesbaden, német város, 153.300 l. (1931).
Wilamowitz-Möllendorf, Ulrich von, német klassz. fil., megh. 1931 szept. 25.
***Wildgans, Anton** (1881—1932), osztrák színműró és költő, a Burgszínház igazgatója.
***Willstätter, Richard**, *1872., német vegyész (a klorofill szintézise). 1915. Nobel-díj.
Wimpffen Szigrid gróf, megh. 1929.
***Windans, Adolf**, *1876., német vegyész, vitaminkutató. 1928. Nobel-díj.
Winnipeg, kanadai város, 217.500 l. (1931).
Wipla-fém, rozsdamentes acél fogpótláshoz.
Wirth, Josef, 1930 márc.—1931 okt. a Brünnig-kormány belligyminisztere.
Wittmann Ferenc, műegyet. tanár, megh. 1932.
Wlassics I. Gyula báró, 1933 jan. lemond a közigazgatási bíróság, vm. a felsőház elnöki tisztéről. — 2. **Tibor báró**, ír, megh. 1931 dec. 23.
***Woldemar, Augustinas**, *1883, Litvánia miniszterelnöke 1917—20. és 1926—29.
Wolfer József, könyvkiadó, megh. 1932. febr. 16.
Wolverhampton, angol város, 133.200 l. (1931).
***Wuppertal**, 1929 óta az egyesített Barmen és Elberfeld városok neve, 415.750 l. (1931).

Y

***Yams-gyökér**, a batáta trópusi növény burgyához hasonló, élvezhető gyökere.
Yo-Yo, játék, a testek tehetetlenségi törvényén alapul. 1932 „divatba” jött, Keleten ugyanebben az alakban évezredek óta ismeretes.
Yonkers, város az Egyes. Áll.-ban, 135.000 l.

***Young, Owen**, *1874., amerikai ezredes és közigazdász, a Y.-gyezmény megteremtője.
***Youngstown**, város az Egyes. Áll. Ohio államában, 170.000 l. (1930). Acéllipar.
Ysaye, Eugène, hegedűművész, megh. 1931.

Z

Zágráb (Zagreb), Horvátország fővárosa Jugoszláviában, 185.500 l. (1931).
Zagyvarékás nagyk., 5414 l. (1930).
***Zaimis, Alexandros**, *1855., görög államférfi, 1929 óta köztárs. elnök.
Zala vm., 365.266 l. (1930).
Zalaegerszeg rtv., 13.072 l. (1930).
Zalahaláp kisk., 1360 l. (1930).
Zalaköveskut, I. *Nemesbük.
***Zaleski, Aug.**, *1883, lengyel államférfi, 1926 óta külügyminiszter.
***Zamora, Torres Niceto Alcalá**, *1866, a spanyol köztársaság elnöke.
Zemplén vm., 146.318 l. (1930).
***Zelleis, Michael** Valentin, *1873, osztrák kurzuslós, aki besugárzásokkal „gyógyít”.
***Zetkin, Klara**, *1857, kommunista politikus, német birod. gyűl. képvis.
Zilahy Lajos, író és hírlíró. Ujabb regénye: Szökevény; színdarabja: Tűzmadár. 1932, hosszabb ideig Amerikában volt.

***Zille, Heinrich**, (1858—1929), népszerű német rajzoló.
Zimony (Zemun), 28.000 l. (1931).
Zogu, Ahmed, I. **Ahmed Z.**
Zoltán Béla, királyi bír., megh. 1929 okt. 30.
***Zörgiebel, Karl**, *1878, német szociáldemokrata politikus, 1926—30 Berlin rendőrönöke.
Zsadány nagyk., 3115 l. (1930).
Zsámék nagyk., 4437 l. (1930).
Zsigmond Ferenc, debreceni egyet. tan. 1933. megjel. A magy. nemz. irod.-története c. műve.
Zsigmondy Jenő, felsőházi tag, megh. 1928.
***Zsira kisk.**, 1931. Gyűleviz és Salamonfa hozzászátoltatott, 1028 l. (1930).
Zsolna (Zlín), 21.500 l. (1930).
Zsolt Béla, író és hírlíró. Ujabb regényei: Bellegarde, a királyi családja. Oktogon c. színdarabját előadta a Magyar Színház.
***Zuekmayer, Karl**, *1896., német színpadi író.
Zürich, svájci város, 251.000 l. (1931).